

Ana Britannica

22

Yıllık
Mili

1911

Hürriyet

AnaBritannica
GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Encyclopædia Britannica'nın hazırlanmasına katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

<i>Chicago Üniversitesi</i> Hellmut Fritzsche, <i>Başkan</i> Donald W. Fiske, <i>Başkan Yardımcısı</i> Edward Anders	Jack D. Cowan Mihaly Csikszentmihalyi Jack Halpern Eric P. Hamp	Saunders Mac Lane Janet D. Rowley

AVRUPA

<i>Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)</i> Hans Daalder, <i>Başkan</i>	<i>Marburg Üniversitesi (ALMANYA)</i> Otfried Madelung	<i>Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)</i> Marc Augé Jacques Le Goff
<i>Floransa Üniversitesi (İTALYA)</i> Mauro Cappellotti	<i>Max Planck Biyofiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)</i> Manfred Eigen	<i>Yeni Lisbon Üniversitesi (PORTEKİZ)</i> Fernando Gil
<i>Kopenhag Üniversitesi (DANİMARKA)</i> P. Nøtregaard Rasmussen	<i>Ruhr Üniversitesi; Max Planck Kömür Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)</i> Günter Wilke	Jacques Benjani, <i>Sekreter</i>
<i>Madrid Complutense Üniversitesi (İSPANYA)</i> Pedro Schwartz		

AVUSTRALYA

<i>Avustralya Ulusal Üniversitesi</i> Barry W. Ninham, <i>Başkan</i> Don Aitkin Brian D.O. Anderson Ian Donaldson	Cecil A. Gibb Isabel McBryde A. W. Martin Russell L. Mathews	Collin George Plowman Donald Walker

BİRLEŞİK KRALLIK

<i>Cambridge Üniversitesi</i> Sir Brian Pippard, <i>Başkan</i> Sir Geoffrey Elton Kurt Lipstein Sir John Lyons	<i>Londra Üniversitesi</i> Maurice Cranston Donald G. MacRae David Alfred Martin Donald M. Nicol	C. Anthony Storr Sir Keith Thomas <i>Sussex Üniversitesi</i> H. Christopher Longuet-Higgins
<i>Edinburgh Üniversitesi</i> Ian G. Stewart C. Barrie Wilson	<i>Oxford Üniversitesi</i> Sir Ralf Dahrendorf Uwe W. Kitzinger	

KANADA

<i>İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi</i> William E. Fredeman, <i>Eş-Başkan</i>	<i>Toronto Üniversitesi</i> A. Edward Salarian, <i>Eş-Başkan</i> Calvin C. Gottleb A. Douglas Tushingham	<i>Victoria Üniversitesi</i> Donovan W.M. Waters <i>Waterloo Üniversitesi</i> Frederick R.W. McCourt
<i>Simon Fraser Üniversitesi</i> J. L. Berggren Peter Kennedy Edward McWhinney Grant Strate	<i>Montreal Üniversitesi</i> François Duchesneau	<i>York Üniversitesi</i> John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica*'nın geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 22

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANAYAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞBİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica (Chicago)

Robert P.Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B.Norton
Başkan

Fred H.Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica (İstanbul)

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr.Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943,
1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954,
1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964,
1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,
1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1992, 1993, 1994

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan,
tümüyle ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda
(günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler)
kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., İstanbul
Ercan Ofset Yayıncılık ve Matbaacılık Ticaret Limited Şirketi, İst. Tel. 698 58 58

Ana Britannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Büyüm

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr. Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç. Dr. Murat Belge, Prof. Dr. Şerif Mardin, Prof. Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhrat

YAYIN KURULU
Dr. Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhrat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkin

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsniye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Taçlan Boyat, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Ahmet Birsin, Haydar Çalkın, Elif Erim, Nesrin Ertürk, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bülent Erkmen

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzmen

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Köroğlu, *Danışman*, Hakan Gönenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DÜZELTİ
Nur Ankan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Hülya Akdoğan, Mehmet Altuntaş, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Gülten Sadef, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Mustafa Yalçın Atalay, Nilgün Aydın, Olcay Işık

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof.Dr. Erdem Aksoy, Doç.Dr. Ömür Akyüz, Prof.Dr. Ali Alpaslan, Prof.Dr. Necla Arat, Prof.Dr. Zeki Aslan, Prof.Dr. Ülkü Azrak, Prof.Dr. İsmet Baran, Prof.Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktaş, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof.Dr. Önder Bilgi, Doç.Dr. Çetin Bolcal, Doç.Dr. Reşit Canbeyli, Prof.Dr. Nezih Canitez, Prof.Dr. Cevat Çapan, Doç.Dr. Yavuz Çotuk, Doç.Dr. Jale Erzen, Doç.Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç.Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç.Dr. Güney Gönenc, Prof.Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç.Dr. Osman Gürel, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç.Dr. Dursun Koçer, Hayim Ellyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç.Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof.Dr. Eren Omay, Prof.Dr. Oğuz Onaran, Prof.Dr. Oğuz Oyan, Prof.Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof.Dr. Kemali Saybaşı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç.Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M.Nuri Akbayar, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alover, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsaç, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arıkan, Prof.Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, İtur Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkcıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç.Dr. Nur Centel, Doç.Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevda Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof.Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç.Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç.Dr. Şükrü Hanioglu, Prof.Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr.Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof.Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkçü, Ardaş Margos, Doç.Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orçan, Doç.Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç.Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özen, Dr. Şirin Özesen, Koral Özgül, Rüya Özkalkan, Doç.Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç.Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoglu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satlıgan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof.Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tank Sipahi, Gün Soysal, Prof.Dr. Sinan Sönmez, M.Halim Spatar, Şen Süer, Doç.Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç.Dr. Bülent Tanör, Emin Tannıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İstar Tarhanlı, Yrd.Doç.Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof.Dr. Zafer Toprak, Sevgi Tuncel, Doç.Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsün Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç.Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Murat Cankocak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancaoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesagır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özdiç, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gürhan Sodan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akif Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalita Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye’de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneklerinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanılmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabadeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminin yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sisteminde göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi bak. Abaoji

Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo Çin dilleri maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayrıç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet

Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzakdoğulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo

Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon

Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir:

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımıyla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (East Lansing, East Chicago, ama East Africa değil Doğu Afrika).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayrıç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum

Museo Nacional de Historia bak. Ulusal Tarih Müzesi

Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayrıç içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (“”) işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayrıç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir.

Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayım tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayrıç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayım tarihi de ayrıç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felt (1905; Özgür Çayırılar)

Leyendas de Guatemala (1930; Guatemala Efsaneleri, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralamada alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti (’), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

“Mac”, “Mc” ya da “M” ile başlayan özel adlar “Mac” olarak alınmış ve adın “Mac”ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCary, (Thomas) Leo

MacCarthy Adası

M’Clure Boğazı

McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelere göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyüktan küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z’den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella

A-cheng

A-erh-chin Shan

a posteriori bilgi

A vitamini

A&P

A. Kadir

AA

Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide ayrı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (*) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (<i>İsveççe: aktiebolag, aktiebolaget</i>)	Kom.Şrt.	Komandit Şirket(i)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	Ktp.	Kütüphanesi
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti	kW	kilowatt
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti	kW-sa	kilowatt saat
AG	Anonim Şirket (<i>Almanca: Aktiengesellschaft</i>)	Ltd.	Limited
age	adı geçen eserde	lb	libre
AM	Genlik Modülasyonu	lt	litre
AO	Anonim Ortaklık	m	metre
AŞ	Anonim Şirket	m.	madde
ay	aynı yerde	mbH	Limited (<i>Almanca: mit beschränkter Haftung</i>)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri	mg	miligram
bak.	bakınız	MHz	megahertz
bas.	baskı, basım	MW	megawatt
bağ.	başlangıç tarihi	Mij	Şirketi (<i>Hollandaca: Maatschappij</i>)
BG	Beygir Gücü	ml/sa	saatte mil
blt.	bitiş tarihi	ml	mililitre
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	mm	milimetre
BM	Birleşmiş Milletler	no.	numara
Bşk.	Başkan	NV	Limited Şirket (<i>Hollandaca: Naamloze Vennootschap</i>)
C	Celsius	op.	opus
c.	cilt	oz	ons
Cla	Şirketi (<i>İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia</i> <i>Portekizce: Companhia</i>)	ö.	ölümü
Cle	Şirketi (<i>Fransızca: Compagnie</i>)	örn.	örnek, örneğin
Co.	Şirketi (<i>İngilizce: Company</i>)	ös	ölümünden sonra
cm	santimetre	ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
çev.	çeviri, çeviren	pA	Limited (<i>İtalyanca: per Azioni</i>)
çiz.	çizim için bakınız	pH	asitlik-alkalilik faktörü
d.	doğumu	PLC	Kamu Limited Şirketi (<i>İngilizce: Public Limited Company</i>)
da	dakika	Prof.	Profesör
D.C.	District of Columbia	Rev.	Reverend
dB	desibel	res.	resim için bakınız
der.	derleyen, derleme	S.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'</i>)
dev/da	dakikada devir	s.	sayfa
Doğ.	Doğent	sa	saat
Dr.	Doktor	SA	Anonim Şirket (<i>Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anonima; Portekizce: Sociedade Anónima; İspanyolca: Sociedad Anónima</i>)
emk	elektromotor kuvveti	SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
Ena.	Enstitü, Enstitüsü	sn	saniye
eö	evlenmeden önce	SpA	Limited Şirket (<i>İtalyanca: Società per Azioni</i>)
es	evlendikten sonra	SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (<i>İtalyanca: Santissimo, Santissima</i>)
eV	elektron Volt	SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
etk.	etkin olduğu yıllar	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
F	Fahrenheit	St.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, Sankı, Sini</i>)
Fak.	Fakültesi	Sta.	Azize (<i>İtalyanca: Santa</i>)
FM	Frekans Modülasyonu	Ste.	Azize (<i>Fransızca: Sainte</i>)
ft	foot, feet	sür.	sürüyor
ft-lb	foot-libre	Şb.	Şubesi
gal	galon	tab.	tablo için bakınız
geç.	geçici sonuçlar	tah.	tahmini
GmbH	Limited Şirket (<i>Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung</i>)	TAO	Türk Anonim Ortaklığı
gr	gram	TAŞ	Türk Anonim Şirketi
GSMH	Gayri Safı Milli Hasıla	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
GSYİH	Gayri Safı Yurt İçi Hasıla	TC	Türkiye Cumhuriyeti
H.	Hicri	ty	tarihi yok
ha	hektar	ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
har.	harita için bakınız	v.	vastizi
hd	hüküm sürdüğü dönem	vb	ve benzeri
Hz.	Hazreti	vd	ve devamı
Inc.	Şirketi (<i>İngilizce: Incorporated</i>)	vö	ve öbürleri
iy	ışık yılı	W	watt
İÖ	İsa'dan Önce	y.	yaklaşık
İS	İsa'dan Sonra	Yar.Doğ.	Yardımcı Doğent
Jr.	Junior	Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
K	Kelvin	yay.	yayımlayan
karş.	karşılaştırmaz	yay.haz.	yayıma hazırlayan
kg	kilogram	yazm.	elyazması
KG	Komandit Şirket (<i>Almanca: Kommandit Gesellschaft</i>)	yb	yenilenmiş basım
kHz	kilohertz	yık.	yıkılmıştır
KK	Limited Şirket (<i>Japonca: Kabushiki Kaisha</i>)	yük.	yükseklik
km	kilometre	yy	yüzyıl
km/saat	saatte kilometre		
kol.	koleksiyon		
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(i)		

Emevilere karşı mücadele edenler arasından en çok düş kırıklığına uğrayanlar, Hz. Muhammed'in en yakın erkek akrabası Hz. Ali'nin soyundan gelen bir önder için savaş-tıklarına inanırlardı. Abbasilerin iktidarı Ali'nin soyundan gelen birine bırakmaya niyetli olmadığı anlaşılınca, bu gruplar yeniden muhalif oldular. Mansur bunlara karşı sert davrandı ve 762/763'te çıkan bir ayaklanmayı hızla bastırdı.

Ama Mansur'un başarısı yalnızca askeri güce dayanmıyordu. En kalıcı yapıtı, 762'de yapımını başlattığı Bağdat kentiydi. Böyle yeni bir kent oluşturulması kararı bir ölçüde Irak'ın büyük kentlerinde, Basra'da, özellikle de Kûfe'de güvenliğinin kalmamış olmasından, ama bir ölçüde de, Mansur'un belirttiği gibi, bölgeye yerleşmek üzere gelen Abbasilere yer sağlamak endişesinden kaynaklanıyordu. Bağdat yapılırken kullanılan bazı malzemeleri son yerli İran hanedanının yönetim merkezi olan Ktesiphon'dan (Medain) getirtmesi anlamlıdır.

Yeni bir başkent oluşturulmasının bir başka nedeni de, Abbasi yönetimine daha düzenli bir temel kazandırmak üzere Mansur'un İran'dan etkilenerek oluşturduğu hızla büyüyen bürokrasiye yer sağlamaktır.

Bu siyasal ve askeri önlemlerle Mansur, Abbasi halifeliğini sağlam temeller üzerine yerleştirdi. Ayrıca kendinden sonra oğlu Mehdi'nin başa geçmesini ve gelecekteki her Abbasi halifesinin kendi soyundan olmasını da sağladı.

Uzun boylu, zayıf, esmer tenli ve seyrek sakallı biri olduğu anlatılan Mansur'un sade yaşamı, eli sıkılığı, şiir sevgisi ve müziğe karşı oluşu konusunda birçok anekdot vardır. 775'te hacca giderken Mekke yolunda öldü, kentin yakınlarında gömüldü.

Mansur, asıl adı AHMED BIN MUHAMMED (d. 1549, Fez - ö. 1603, Fez, Fas), 1578-1603 arasında Fas şerifi. Sadiler hanedanının yedinci hükümdarıdır.

Sultan Muhammed el-Mehdi'nin oğluydu. Ağabeyi Abdullah 1557'de tahta çıkınca, öbür kardeşleri Abdülmelik ve Abdülmünim ile birlikte Tilimsen'e kaçtı. Abdullah'ın, 1574'te hükümdar olan oğlu Muhammed el-Mütevekkil'e karşı taht mücadelesinde Abdülmelik'i destekledi. 1576'da iktidarı ele geçiren Abdülmelik'in ölmesi üzerine de Mansur unvanıyla hükümdar oldu. Kısa sürede büyük bir güç kazandı; ama İspanya kralı II. Felipe'ye yakınlık göstererek çeşitli vaatlerde bulunması Osmanlılarla arasının açılmasına neden oldu. Mansur, 1581'de İstanbul'a değerli armağanlarla elçiler göndererek Fas'a yönelik olası bir Osmanlı saldırısını önledi. Toscana, İngiltere, Fransa ve Felemenk ile ticari ilişkiler kurdu; İspanya'ya karşı İngiltere ve Felemenk'le ittifaka girdi.

Sahra'da yayılcı bir politika izleyerek, 1581'de Tuat ve Tigruran vahalarını ele geçirdi. 1590'da Tegaza tuz yatakları konusunda anlaşmazlık çıkınca Sudan'a savaş açtı ve krallık topraklarının büyük bölümünü işgal etti. Sık sık iç ayaklanmalarla karşı karşıya kalan Mansur, 1581'de Saksava'daki ayaklanmayı, 1595'te İspanya'nın desteğinden başkaldırarak Taza'ya ele geçiren Nasir'in ayaklanmasını, 1597'de de Amizmiz Berberlerinin ayaklanmasını bastırdı. 1598'de veba salgını nedeniyle Marakeş'ten ayrılırsa da, 1603'te Fez'de vebadan öldü.

Mansur, tam adı EBU YUSUF YAKUB BIN ABDÜLMÜMIN EL-MANSUR (d. y. 1160 - ö. 23 Ocak 1199, Marakeş, Fas), İspanya ve Kuzey Afrika'da hüküm sürmüş Mümini hanedanının üçüncü hükümdarı (1184-99). Hükümdarlığı sırasında hanedanının gücü doruk noktasına ulaştı.

Babası Ebu Yakub Yusuf'un ölümü üzerine tahta çıktı. Aynı yıl Cezayir'de ona karşı gelen kabileler Cezayir ve başka kentleri ele geçirdi. Ama Ebu Yusuf Yakub, 1188'de Afrika'daki topraklarında düzeni sağladıktan sonra Portekizlilerle Kastilyalıların saldırılarını durdurmak için İspanya'ya döndü. Yedi yıl süren mücadeleden sonra 1195'te Alarcos (el-Arak) Muharebesi'nde VIII. Alfonso'nun Kastilya ordusunu kesin olarak bozguna uğrattı. Bu zaferden sonra el-Mansur adını aldı. Ertesi yıl Madrid'e kadar ilerlediyse de kenti ele geçiremedi.

Bütün düşmanlarını yendikten sonra Marakeş'e döndü; oğlu Muhammed'i ardılı ilan ederek etkin görevlerinin bir bölümünü bıraktı. Mansur'un yaptırdığı pek çok kamu yapısı günümüzde de ayakta.

Mansur (HACIB), tam adı MUHAMMED BIN ABDULLAH BIN MUHAMMED BIN EBI AMIR EL-MANSUR, Latince ve İspanyolcada ALMANZOR (d. y. 938 - ö. 10 Ağustos 1002, Medinetü's-Salim [Medinaceli], Endülüs), Endülüs Emevi hâcibi. 978-1002 arasında iktidarı fiilen elinde tutmuştur.

Fıkıh bilgini Ebu Hafs Abdullah'ın oğluydu. Öğrenimini Kurtuba'da (Córdoba) tamamladıktan sonra bir süre merkez kadısı Muhammed bin es-Salim'in yanında çalıştı. Daha sonra II. Hakem'in oğlu Abdurrahman'ın mülklerini yönetmekle görevlendirildi. Sarayda çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 969'da İsbiliye (Sevilla) ve Niebla bölgeleri kadısı oldu. 972'de, surta denen kolluk kuvvetlerinin bir bölümünün yönetimini üstlendi. Daha sonra kadi'l-kudat unvanıyla Magrip'e maliye müfettişi olarak gönderildi ve 976'da II. Hakem'in yerine geçen II. Hişam'ın veziri oldu. 977'de Hristiyanlara karşı düzenlenen sefere komuta etti. 978'de Mushefi'yi öldürerek yerine hâcib oldu ve yönetimi fiilen ele geçirdi. Afrika'daki topraklara Emevi egemenliği altında yerel bağımsızlık verdi; hükümetin mali kaynakları üzerindeki baskıyı hafifletti. Orduyu yeniden örgütleyerek Slavların yerine Fas ve İfrikiye'den Berberi ve Hristiyan paralı askerler topladı. Endülüs'teki Hristiyanlara karşı mücadeleyi sürdürerek 981'de León Krallığı'na karşı yeni bir sefere çıktı ve Zamora'yı ele geçirdi. Kazandığı bu zaferin ardından Mansur Bi'llah unvanını aldı. Daha sonra birleşik Hristiyan kuvvetlerini yenerek Simancas'ı ele geçirdi. 985'te Barselona'yı yağmaladı. 994'te hâcib unvanını oğlu Abdülmelik'e bırakarak melikül'l-kerim unvanını aldı. 997'de Hristiyanların önemli dinsel merkezlerinden Santiago de Compostela'ya başarılı bir sefer yaptı. 1002'de Kastilya'ya düzenlediği seferden dönerken hastalanarak öldü. Yerine oğlu geçtiyse de, Amirler olarak bilinen ailesi iktidarı ancak birkaç yıl daha elinde tutabildi.

Mansur, 978'de Kurtuba yakınında Medinetü'z-Zehra (bugün Córdoba la Viejo) adlı yeni bir kent kurmuş, 987-990 arasında onun emriyle Kurtuba Camisi genişletilerek yapıya son biçimi verilmiştir.

Mansur, lakabı ÖSTAT (ü. 17. yy, Hindistan), 17. yüzyılda Cihangir'in saray atölyesinde çalışan en önemli Babürli minyatür ustalarından biri. Yaptığı hayvan ve kuş resimleriyle ünlüdür. Cihangir, Nadrü'l-Asr adını vererek onurlandırdığı Masur'dan anılarında övgüyle söz etmiştir.

Mansur daha çok, kişisel anlatımdan kaçınıp gerçeğe bağlı kalarak, hayvan resimleri üzerinde çalıştı. Kendisine getirilen ender hayvan türlerinin belgelenmesini isteyen Cihangir'in emriyle, doğal yaşama ilişkin pek çok resim çizdi. Mansur'un çizdiği sanılan yaklaşık 1612 tarihli bir erkek hindi

resmi (Victoria ve Albert Müzesi, Londra) aynı zamanda bu kuşun Hindistan'da ilk kez ne zaman ortaya çıktığını gösteren bir belgedir. Keşmir Vadisinde yaptığı bir gezi sırasında Cihangir, Mansur'dan karşılaştıkları çiçeklerin resimlerini yapmasını istemiş ve anılarında onun 100'den çok çiçek çizdiğini belirtmiştir.

mansur, Türk müziği çalgılarından neyin bir türüne ve bir akorda verilen ad. Mansur neyde, düğâh deliğinden 440 frekanslı *la* notası elde edilir. Bu *la* notası Türk müziğinde *re* kabul edildiğinden, mansur ney ile yapılan "yerinden" (yani notadaki *re*'yi "neva" deliğinden, öbür notaları da buna uyarak) icra, 3 ton + 1 yarım ton (ya da 5 derece) daha pes olarak yapılmış demektir. Mansur akort, mansur neyin, "yerinden" çaldığı bir icrada, çalgıların uyduğu düzendir. Bu durumda ney dışındaki çalgılar, örneğin asıl karar sesi düğâh olan hicaz makamında bir yapıtı, beş derece aşağıdan, yani yegâh perdesine transpoze ederek çalarlar. Mansur akort, eskiden olduğu gibi günümüzde de çok kullanılan akortlardan biridir. Ama 20. yüzyılın ortalarına değin bu akortla yapılan icrada ses sanatçıları, tıpkı neyde olduğu gibi notadaki *la*'yı 440 frekanslı olarak okurlardı. Günümüzdeyse bu nota bundan bir sekizli daha pes okunmaktadır. Bu, öbür çalgılar için de böyledir. Dolayısıyla, günümüzdeki icralarda ney, başka sazlara oranla bir sekizli daha yukarıdan çalınmaktadır.

Mansur el-Hallac bak. Hallac-ı Mansur

Mansure, Aşağı Mısır'da, Nil Deltasının Dimyat kolunun doğu kıyısındaki Dekahlîye ilinin (*muhafaza*) merkezi kent. 1219'da, Salaheddin Eyyubi'nin yeğeni el-Malik el-Kâmil'in ordugâhı olarak kuruldu. Kısa bir süre Haçlılar tarafından işgal edildi. 1250'de Haçlılar bozguna uğratan Müslüman kuvvetlerin komutanı Turan Şah, Haçlıların önderi Fransa kralı IX. Louis'yle (sonradan Aziz Louis) şövalyelerin çoğunu esir aldı. Kentin adı Mansure (Arapça "Zafer") Frank seferinin yenilgiye sonuçlanmasında büyük rol oynayan bu çarpışmadan kaynaklanır.

Dimyat kolunu, Buheyretü'l-Menzile Gölüne bağlayan el-Bahrü's-Sagir Kanalı düzeninde kurulmuş olan bugünkü kent, delta'nın kuzeydoğu kesiminde pamuk, piring ve keten alanında bir pazar merkezi niteliği taşır. Sanayi etkinlikleri arasında çuğır, pamuk, çeltik, un işletmeleri ve dokumacılık sayılabilir. Mansure Politeknik Enstitüsü 1957'de, Mansure Üniversitesi 1972'de kurulmuştur. Mansure Enstitüsü, Kahire'deki el-Ehzer Üniversitesi'ne bağlıdır. Tarihî yapılar arasında IX. Louis'in adını taşıyan bir kaleyle Sanga Camisi sayılabilir. Kent Dimyat kolunun batı kıyısındaki Talha'ya bir demiryolu köprüsüyle bağlanır. Nüfus (1986) 316.870.

Mansuroğlu, Mecdut (d. 4 Eylül 1910, İzmir - ö. 27 Ağustos 1960, İstanbul), eski Anadolu Türkçesi üzerine araştırmalarıyla tanınan dilbilimci.

1931'de İzmir Amerikan Koleji'ni, 1936'da İstanbul Üniversitesi (İÜ) Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1936-39 arasında Leipzig ve Berlin üniversitelerinde uzmanlık eğitimi gördü. İÜ Edebiyat Fakültesi'ne asistan olarak girdi. 1949'da doçent, 1960'ta profesör oldu. *İslam Ansiklopedisi*'nin yayım çalışmalarına katıldı, Türk Dil Kurumu yönetim kurulu üyeliği yaptı. Daha çok eski Anadolu Türkçesinin ilk dönemleri ve Türk

yazı dilinin gelişme sorunları üzerinde çalıştı; Karahanlıcayla ilgilendi. Eski Anadolu Türkçesi ve Karahanlıca ile ilgili Almanca yazıları *Philologiae Turcica Fundamenta* (1959) adlı kitapta yer aldı. Çeşitli dergilerde çok sayıda makalesi yayımlandı. Başlıca yapıtları arasında *Dehhani ve Manzumeleri* (1947), *Ahmed Fakih-Çarhname* (1956), *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri* (1958) sayılabilir.

Manş Denizi, İngilizce ENGLISH CHANNEL ya da THE CHANNEL, Fransızca LA MANCHE, Atlas Okyanusunun, kuzeyde İngiltere ile güneyde Fransa'yı ayıran uzantısı.

Genişliği, batıda 180 km'den, doğuda Dover (İngiltere) ile Calais (Fransa) arasında 33,7 km'ye kadar düşer; "giysi kolu" anlamına gelen Fransızca adı da, giderek daralan bu biçiminden dolayı verilmiştir. Doğu ucundaki Dover Boğazıyla Kuzey Denize açılan Manş, 89.900 km²'lik yüzölçümüyle Avrupa kıta sahanlığını dolduran sığ denizlerin en küçüğüdür. Doğuya doğru gittikçe azalan derinliği ortalama 120-45 m arasında değişir. Kara Avrupa'sından İngiltere'ye yönelen istilalar için hem bir yol, hem de engel oluşturması nedeniyle tarihsel önem taşıyan deniz, bu yüzden eskiden beri ayrıntılı hidrografik araştırmalara konu olmuştur. Kıylara yaklaştıkça birden derinleşen deniz tabanı, batıda genellikle düz, doğuda ise dalgalıdır. Yaklaşık 40 milyon yıl önce oluşan Manş Denizi, özellikle güçlü gelgit akıntıları açısından bilim adamları için ilgi çekici bir bölgedir.

Manş Denizinde eskiden beri önemli bir yer tutan balıkçılık sanayisi 20. yüzyılda önemini yitirmiştir. Bunun başlıca nedenleri açık deniz balıkçılığının gelişmesi, kaynakların tüketilmesi, ayrıca denizin petrol ve maden taşımada dünyanın en işlek su yollarından biri durumuna gelmesinden kaynaklanan kirlenmedir. Portsmouth ve Plymouth eski önemini yitirmekte olan iki donanma limanıdır. Southampton ve Le Havre limanları ise, bir yandan okyanusaşırı yolcularını kaybederken, bir yandan da konteyner gemisi ve petrol damıtma kapasitelerini dev boyutlara ulaştırmaktadır. Hem İngiltere, hem de Fransa, nükleer enerji reaktörlerini soğutmak için Manş Denizinin sularını kullanır. İki kıyıda yer alan birçok liman arasında düzenli feribot (özellikle hoverkraft) seferleri vardır.

Manş'ın tebeşir oluşumlu tabanında kolayca tünel açılabilirliğini düşünen bir Fransız mühendis, 1802'de Dover Boğazı boyunca bir tünel yapılmasını önerdi. Napoléon'un da ilgi gösterdiği proje savaş yüzünden askıya alındı. Benzer öneriler 19. yüzyıl boyunca birçok kez gündeme geldi. 1880'lerin başında bazı özel kuruluşlar Folkestone (Kent) ve Sangatte (Fransa) yakınlarında bir demiryolu tüneli yapmak için kazılara başladılar. İngilizlerin yapımına başladığı tünel 1.800 m'ye ulaştığında, basının, İngiltere'nin güvenliğini açısından projenin tehdit oluşturduğu iddiasıyla bir kampanya başlatması üzerine inşaat durduruldu.

Fransız ve İngiliz hükümetleri 1960'ların ortalarında bir demiryolu tüneli inşa etme konusunda bir kez daha anlaştılar. Ama 1970'lerin ortasına gelindiğinde, İngiliz hükümeti yüksek maliyetleri gerekçe göstererek projenin finansmanını iptal etti. Bu tarihte tünelin iki taraftan 2,4 km'lik bölümü kazılmıştı. Daha sonra önerilen bir asma köprü, bir köprü-tünel kompleksi ve bir demiryolu-karayolu biçimindeki çeşitli projelerin hiçbirini benimsenmedi ve tünel,

1986'da yeniden gündeme geldi. Proje, Fransız ve İngiliz firmalarından oluşan bir konsorsiyum tarafından, hisse senedi çıkarak ve çok sayıda uluslararası bankadan borç alarak finanse edildi. Dover ile Calais'yi birbirine bağlayacak olan tünelin 1990'ların ortasında hizmete açılması öngörülmüştür. Tünelde işleyecek yüksek hızlı trenler sayesinde, Paris-Londra arasındaki yolculuk süresinin yarı yarıya azalması beklenmektedir. Ayrıca bak. Manş Tüneli.

Manş Tüneli, İngiltere ile Fransa arasında, Manş Denizinin altından geçen ve 1993'te tamamlanması öngörülen demiryolu tüneli. Çok eski bir geçmişi olan, Manş Denizi altından bir tünel açılması görüşü 1986'da İngiltere ve Fransa'da yeniden gündeme geldi. Demiryolu tüneli projesi, çok uzun bir asma köprü, tünel ve köprü geçişi, kara ve demir yolu geçişi gibi seçenekler arasından tercih edildi. Projenin finansmanını İngiliz ve Fransız şirketleriyle bankalarının oluşturduğu bir konsorsiyum üstlendi. Dover Boğazının iki yanında kazılar 1987-88'de başladı ve 1991 yazında tamamlandı.

Avrupa Tüneli olarak da bilinen Manş Tüneli tamamlandığında, her biri 50'er km uzunluğunda, ikisi demiryolu ulaşımına, biri bakım ve güvenlik hizmetlerine ayrılmış üç tünelden oluşacak. Tünel İngiltere'deki Folkestone ile Fransa'daki Calais arasını birleştirecek. Karayolu araçlarının da yüklenebileceği demiryolunda saatte 160 km hızla yolculuk edilebilecek. Bu hızlı trenlerden yararlanılmasıyla günümüzde kara ve deniz yoluyla gerçekleştirilen yolculuğun süresi yarıya inecek.

manşon, kürk, kumaş ya da başka yumuşak bir malzemeden, genellikle iki ucu açık bir silindir biçiminde yapılan, ellerin içine

"Kasım", Robert Dighton'ın kürk manşonlu bir kadını konu alan oymabaskısı, y. 1785-90 Victoria and Albert Museum, Londra

sokularak sıcak tutulmasına yarayan giyim eşyası. Önceleri elleri ısıtmanın yanı sıra para çantası işlevi de gören manşon, kadın modasına ilk kez kürk aksesuarların yaygınlaştığı 1570'te girdi.

17. yüzyıl boyunca hem erkekler hem de kadınlar tarafından kullanıldı. 19. yüzyılda yalnız kadın giyiminde kullanılan önemli bir aksesuar haline geldi. Kuş tüyüyle doldurulmuş büyük örneklerinden, kürk ya da kadifeden küçük manşonlara kadar çok çeşitli türleri vardır.

manta bak. kulaklı folya

Manta, Ekvador'un batısındaki Manabı ilinde, Manta Koyu kıyısında liman kenti. Eskiden Jocay (Altın Kapılar) olarak bili-

nen kentte ilk yerleşme İÖ 3000'de kurulmuştu. Kent, İS 1200'de Manta Yerlilerinin başkenti oldu. İspanya yönetiminde bugünkü adını aldı ve 1535'te fatih (*conquistador*) Francisco Pancheco öncülüğünde tümüyle yenilendi. 1565'te Portoviejo'dan birçok aile buraya yerleşti ve kente San Pablo de Manta adı verildi. 1965'te resmi adı yeniden Manta oldu. Günümüzde, özellikle Panama şapkaları ihracatıyla ünlü bir ticaret merkezidir. Ayrıca kahve, kakao, yağlı tohumlar, *tuqua* cevizi ihraç edilir. Gıda, kereste, deri ve pamuklu dokuma sanayileri gelişmiştir. Ticari balıkçılık merkezi olan kentte bir tonbalığı konserveleme fabrikası vardır. Kıyıda dinlenme yerleri ve balıkçılık tesislerinin kurulmasıyla turizm de gelişmeye başlamıştır. Nüfus (1990) 122.426.

mantar, Akdeniz bölgesine özgü herdem yeşil bir ağaç olan mantar meşesinin (*Quercus suber*) gövde ve dallarını örten dış

Mantar tabakası soyulmuş bir mantar meşesi (*Quercus suber*)

Eric G. Carle-Shostal/EB Inc.

kabuk. Mantar düzgün biçimi olmayan, mumla kaplı ve ince çeperli hücrelerden oluşur. Huş ağacı ile öbür bazı ağaçlarda da bu tip hücrelerden yapılmış mantar katmanına rastlanır, ama ticari bakımdan yalnızca mantar meşesinin kabuğu değerlidir. Mantar meşesi Portekiz'de, İspanya'da, Fransa ve İtalya'nın güney kesimleri ile Kuzey Afrika'da bolca yetişir. Yaklaşık 18 m'ye kadar boylanan ağacın geniş, yuvarlak bir tacı, çobanpüsküllü yaprağını andıran parlak yeşil yaprakları vardır.

Mantar, kabuğun yeni dış katmanından elde edilir. Aslında kalın ve kaba yapılı olan dış kabuk soyuldukça alttaki iç kabuk tarafından yeniden oluşturulur ve giderek düzgünleşir. Dış kabuk, iç kabuk gibi canlı değildir ve başlıca işlevi onu Akdeniz yazlarının sıcak havasından ve kurak rüzgârlarından korumaktır. İç kabuğun sürekli olarak kendini yenileyebilen bir doku üretmesi, dış kabuğun, yani mantarın uzun yıllar boyunca defalarca soyulabilmesine olanak sağlar. Bu doku, dış kabuk soyulduktan sonra, sağlıklı ağaçlarda dış doğru hızla çoğalarak yeterli sayıda mantar hücreleri oluşturur. Bir örnek hücrelerden yapılmış 2,5-5 cm kalınlığında yeni bir mantar katmanının oluşması için 3-10 yıl arasında bir zaman gereklidir. Oluşan yeni katmanlar soyularak ticari mantar levhaları elde edilir.

Mantar su geçirmez, esnek bölmeler içeren havayla dolu hücrelerden oluşur. Bu da mantarı hava ve sıvıları sızdırmayan etkin bir yalıtım malzemesi haline dönüştürür. Hava çeperlerinin iç örgüsü nedeniyle mantar aynı zamanda doğal maddelerin en

hafiflerinden biridir. Özel plastikler ve başka yapay malzemeler mantarın birçok eski, yaygın kullanımına son verdimişse de mantar hâlâ şişe tıpası yapımında geleneksel önemini korumaktadır.

Mantar meşesi ortalama 150 yıl kadar yaşar. Yaşamının ilk 20 yılında mantar üretimi yok denecek kadar azdır. Kabuk, ağaç 25 yaşına geldiğinde soyulmaya başlanır; bu ilk ürün kalın, kaba ve bozuk yapılıdır, ticari değeri de çok düşüktür. Birkaç yıl sonra ikinci soyma işlemiyle elde edilen ürün daha iyi kaliteli ve sağlamdır. Aralıklı olarak yapılan soyma işlemi sonucu ağaç onyıllarca mantar üretmeyi sürdürür. Soyma işlemi hâlâ elle yapılmaktadır. Bunun için önce kabuğun yüzeyinde yarıklar açılarak dış katman bir manivela yardımıyla gevşetilir iç kabuktan ayrılır ve soyulur. İç kabuğun yaralanmamasına özen gösterilir. Soyulan mantar tabakası kaynar suya batırılarak ya da sıcak buhara tutularak bileşimindeki çözünür tanın asitten kurtarılır ve esnekliği artırılır. Daha sonra kaba yapılı odunsu yüzeyi elle sıyırılıp kazınarak düzeltilir ve satışa sunulur.

mantar hastalığı, MIKOZ, olarak da bilinir, insanlarda ve evcil hayvanlarda herhangi bir mantar türünün dokulara yerleşmesi ile oluşan yüzeysel, derialtı ya da sistemik lezyonlarla ortaya çıkan hastalık. Dermatofitoz olarak da bilinen yüzeysel mantar hastalığı yalnız derinin ilgili bölümünü tutar ve başlıca etkenleri *Microsporium*, *Trichophyton* ya da *Epidermophyton* ailesinden mantarlardır. Örneğin atlet ayağı hastalığının etkeni *Trichophyton* ya da *Epidermophyton* türü mantarlardır. Daha ender görülen derialtı mantar hastalığı genellikle kronikleşen, yakındaki organ ve kemiklerle başka dokulara da yayılabilen rahatsızlıklardır. Ağız boşluğunda aft lezyonları ya da döl yolu enfeksiyonu biçiminde yüzeysel olarak başlayan kandida enfeksiyonu(*) daha sonra belirli hedef organlara yerleşip, örneğin uzun süreli göz ya da böbrek iltihaplarına neden olabilir. Sporotrikozda(*) ise derialtı küçük kiteller ile ağrılı yaralar görülür. Sistemik mantar hastalığı, sağlıklı insanlar ile bağışıklık sistemi bastırılmış hastalarda fırsatçı enfeksiyon olarak da görülebilir. Kriptokokoz(*) ve histoplazmoz(*) gibi mantar hastalıkları özellikle solunum sistemini tutarlar.

Sistemik mantar hastalıklarında kullanılan antibiyotikler sağlıklı hücreleri de etkilediğinden iyileştirici etkileri sınırlıdır. Yüzeysel mantar hastalığı tedavisinde Griseofulvin olumlu sonuç verir. Derialtı ve sistemik tutulma gösteren mantarların tedavisinde ise amfoterisin B ile flucytosine adlı ilaçlar etkilidir.

mantar ilacı, FUNGISIT ya da ANTIMİKOTİK olarak da bilinir, tarım ürünlerinde ve süs bitkilerinde çok önemli ekonomik kayıplara neden olan mantarların gelişmesini önlemek ya da bu mantarları yok etmek amacıyla kullanılan zehirli maddelerin ortak adı. İnsanların ve evcil hayvanların sağlığına zarar veren mantarlara karşı kullanılan zehirli maddeler de bu adla anılır. Mantar ilaçları genellikle toz ya da sıvı halinde püskürtülerek kullanılır. Yalnızca tohumlar söz konusu olduğunda ilacın henüz çimlenmemiş tohumlar üzerinde koruyucu bir katman oluşturmaları sağlanır; buna karşılık ilaç bütün bitkiye uygulandığında dokulara dağılarak hastalığı yok etmeye ya da bitkiyi korumaya yönelik olarak işlev görür.

Bilinen en eski mantar ilaçlarından biri sönmüş kireç, göztaşı (bakır sülfat) ve

suyun karışımından oluşan bordo bulamacıdır(*); bu karışım başta asma olmak üzere çeşitli meyve ağaçlarındaki mantar hastalıklarına karşı kullanılır. Bunun dışında çeşitli bakır bileşikler ve kükürt ayrı ayrı ya da karışım halinde uygulanır. Bugün daha çok, çeşitli mantar tiplerine karşı denetleyici ve koruyucu etkisinden ve özel uygulama biçimlerinden ötürü yapay organik bileşiklerden yararlanılır.

Kadmiyum klorür ve kadmiyum süksinat çim bitkilerindeki, civa (II) klorür yumru ve soğanlardaki hastalıkların denetiminde uygulanan bileşiklerdir. Kloropikrin, metil bromür, formaldehit ve potasyum permanganat ile bazı antibiyotikler ise (örn. streptomisin, terramisin, griseofulvin ve sikloheksimit) mantar öldürücü olarak kullanılır.

Doğada, bitkilerin kabuk, meyve, yaprak gibi çeşitli bölümlerinde kendiliğinden oluşan antifungal maddelere rastlanır. Örneğin, kömür ya da odun katranından çıkarılan kreozot maddesi mantarların etkisi sonucu çürümeyi önlemek amacıyla telefon direklerinin ve demiryolu traverslerinin kaplanmasında kullanılır.

mantar kayaç, bir tümsek kayacın üzerinde denge halinde ya da olağandışı bir başka konumda bulunan kocataş. Bazı mantar

California'daki Tulare County'de, kütleli bir granit kayacın üzerine buzullarla taşınmış mantar kayaç
U.S. Geological Survey, Washington, D.C.

kayaçlar, yağmur suları ya da rüzgârla aşınma sonucunda bulundukları yerde oluşur. Bazıları ise, yer kabuğunun biçim değişimi sırasında ortaya çıkan tektonik kuvvetlerin ya da buzul hareketlerinin etkisiyle taşınır.

mantar sineği, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Mycetophilidae* ve *Sciariidae* famil-

Mantar sineklerinden *Platyura pectoralis*
William E. Fergueon

yalarından sivrisineğe benzer böceklerin ortak adı. Genel olarak larvaları mantarla beslenen bu küçük sineklerin kanatları koyu renkli, petekgözüleri birbirine değecek ölçüde yakındır. Bazı türler kültür mantarlarında (örn. *Sciara* cinsinin çeşitli türleri), bazılarıysa tarım alanlarında önemli zararlara yol açar. Bazı türlerin larvası (örn. *Platyura* cinsi) yırtıcıdır ve küçük böceklerle beslenir. Yeni Zelanda'daki mağaralarda yaşayan *Arachnocampa luminosa* gibi bir çok türün larvasında ise ışıltıma özelliği görülür.

mantar zehirlenmesi, zehirli mantarların yenmesinden ileri gelen ve kimi zaman ölüme sonuçlanan zehirlenme olayı. Mantarlar özellikle içerdikleri çok zehirli alkaloidlerden (örn. muskarin, agarisin, fallin) ötürü bu olaya yol açarlar.

En zehirleyici mantarların başında sinekmantar (*Amanita muscaria*) ve *A. phalloides* gelir. Muskarin gibi çeşitli alkaloidler içeren sinekmantarların yenmesinden kısa süre sonra bulantı, kusma, ishal, tükürük salgısında artma, terleme, gözlerde sulanma, solunum güçlüğü ve yavaşlaması, göz bebeklerinde genişleme, zihin bulanıklığı ve dış uyarılara aşırı tepki gibi belirtiler görülür. Genellikle mantarın yenmesinden altı saat sonra ortaya çıkan rahatsızlık 24 saat içinde düzelmeye başlar.

A. phalloides sinekmantarından çok daha öldürücü bir etkiye sahiptir; falloidin ve amanitin gibi peptit yapısında, ısıya dayanıklı zehirli maddeleri içerir. Vücuttaki bütün hücre tiplerini örseleyebilen bu maddeler mantarın yenmesinden 6-12 saat sonra şiddetli karın ağrısı, kusma ve kanlı ishale yol açarak dokularda hızla sıvı kaybına ve güçlü susama duygumuna neden olur. Ayrıca karaciğer, böbrekler ve merkez sinir sistemini ağır biçimde etkilemesinden ötürü idrar miktarında ve kandaki şeker düzeyinde azalma görülür. Hasta sıklıkla komaya girer. Zehirlenme olaylarının yüzde 50'si ölüme sonuçlanır.

Gyromitra (*Helvella*) *esculentia* ise normal olarak pişirme sırasında yok edilebilen, ancak bazı bireylerin aşırı derecede duyarlı olduğu bir zehir içerir. Kimyasal yapısı bilinmeyen bu zehirli bileşiğin merkez sinir sistemini etkileyen ve alyuvarların yıkımına bağlı hemolitik sarılığa neden olan monometilhidrazine dönüştüğü saptanmıştır.

Ağır *Amanita* zehirlenmeleri, tıyoktik asit, glikoz ve penisilinden oluşan bir karışımla tedavi edilebilir; kimi zaman zehirlenen bireyin kanı kömür filtresinden geçirilerek temizlenir.

mantarağacı, turuncgiller (*Rutaceae*) familyasının *Phellodendron* cinsinden, mantarı bir kabukla kaplı olan çeşitli ağaç türlerine verilen ad. Doğu Asya kökenli bu ağaçlardan *Phellodendron amurense*'nin boyu 15 m'ye, *P. japonicum*'un boyu ise 9 m'ye kadar çıkar. Her ikisi de iki evciktir (erkek ve dişi çiçekler ayrı bireyler üzerinde yer alır); sonbaharda sarıya dönen koyu yeşil renkli, tüysü yaprakları, yazın açan yeşilimsi-sarı renkli çiçekleri ve dişi ağaçlarda yer alan siyah renkli üzümşü meyve salkımları vardır. Mantarağacı çeşitli koşullara kolaylıkla uyum sağlayan, hastalık ya da zararlılara karşı oldukça dayanıklı ağaçlardır.

mantardoku, FELLEME olarak da bilinir, bitkilerin kök ve gövdelerinde su kaybını önleyici ve yaralanmalara karşı koruyucu

bir rol oynayan, ölü hücrelerin oluşturduğu dış doku katmanı. Çeperleri süberinle kaplı olan bu hücrelerin su ve gaz geçirgenliği neredeyse tümüyle ortadan kalkmıştır. Odunsu bitkilerin büyük bir bölümünde, kök ve gövdeleri çevreleyen koruyucu üstleri hücreleri iç katmanlardaki hücre sayısının artması sonucu gerilip yırtılarak parçalanır; ancak, bu sırada üstlerinin görevini üstlenecek olan mantardoku oluşur. Mantardokunun oluşumu mantar büyütkendoku (fellojen) hücrelerinin dış doğru bölünmesiyle gerçekleşir. Mantar büyütkendokunun ters yönde yani içe doğru bölünmesiyle de felloderm adı verilen başka bir hücre grubu oluşur. Bu üç doku katmanı (felle, fellojen ve felloderm) periderm adı verilen ikincil koruyucudokunun üyesidir.

mantarlar (*Mycota*), bitkilerdeki gibi gelişmiş bir kök, gövde ve yaprak sistemi bulunmayan, klorofil içermeyen ve çoğunlukla çürükçül ya da asalak olarak yaşayan 50 bin kadar bitki benzeri canlı türünün oluşturduğu bölüm. Bu bölümün üyeleri şapkalımantarlar adıyla anılan belli bir biçim ve büyüklükteki mantar türlerinden, tek hücreli ve mikroskopik olanlara kadar çeşitlilik gösterir. Mantarları inceleyen bilim dalına mikoloji denir (bu ad Yunanca şapkalımantar anlamına gelen *mykes* sözcüğünden kaynaklanır). Şimdiye değin 50 bin kadar mantar türü tanımlanmış olmasına karşın gerçekte yeryüzünde 100 bin-250 bin mantar türü bulunduğu sanılmaktadır. Ayrıca, 500'den çok soyu tükenmiş mantar türü saptanmıştır.

Dünyanın her yerine dağılmış olan bu canlılar yaşamaları için yeterli nemin bulunduğu her ortamda, örneğin toprakta, havada, suda, hatta bitki ve hayvanların üzerinde bile yaşayabilir. Mantarlar bakterilerle birlikte, doğada organik maddelerin temel bileşenlerine ayrışmasında rol oynar; yani ölmüş bitki ve hayvan kalıntılarının karbon, oksijen, azot ve fosfora yıkılarak toprağa ve atmosfere karışmasını sağlar. Bir bölümü doğrudan besin olarak tüketilen, bazıları ise sanayide enzim, organik asit, vitamin, antibiyotik, ekmek ve pastacılık ürünlerinin üretiminde kullanılan mantarlar insanın günlük yaşamının vazgeçilmez öğeleridir. 1928'de, Alexander Fleming'in bir küf mantarı olan penisilinin bakteri gelişimini engellediğini ortaya çıkarmasıyla mantarların insan sağlığındaki önemi de anlaşılmış oldu. Bunca yararlı yönlerine karşın mantarların bazı üyeleri bitkilerde ve insanlarda çeşitli hastalıklara, yiyeceklerde küflenme ve çürümelere yol açar; bazıları da zehirlenmelere neden olur.

Mantarlar tipik olarak miselyumlardan oluşan telleriyle ya da gövdeleriyle ayrırt edilir; miselyumlar uzun dallanmış iplikçiklerin (hif) oluşturduğu kütelerdir. Hiflerin hücre çeperleri oldukça karmaşık bir yapıda olup mantar gruplarına göre çok çeşitlilik gösterir. Pek çoğunun yapısında selüloz benzeri karbonhidrat türevleri olan kitin ya da kitin benzeri bileşikler bulunur. Hücre çeperleri hiflerin dış çevreyle madde alışverişini düzenlemede rol oynar.

Mantarlar en basit biçimde genellikle tellerinin dağılması yoluyla çoğalır; bu ya hif örgüsünün bir bölümünün parçalanması ya da bazı mayalarda görüldüğü gibi tek bir hücrenin bölünmesi biçiminde olur. Özellikle mayalarda sıklıkla görülen başka bir çoğalma yöntemi ise tomurcuklanmadır. Bu yöntemde önce ana hücrenin çekirdeği ikiye

bölünür, sonra bunların biri ana hücrenin yüzeyinde tomurcuklanan bölüme göç eder, öbürü ise ana hücrenin içinde kalır. Hücre yüzeyinde oluşan küçük tomurcuk zamanla gelişip ana hücrenin büyüklüğüne ulaşır ve bu kez bu yeni hücre başka bir yavru hücre oluşturur. Zincirleme olarak süren bu olay sonunda tespih tanesi gibi birbirine eklenmiş maya hücreleri ortaya çıkar.

Mantarların büyük bir bölümünde eşeysiz üreme görülür; bu üreme biçiminde sporlar ya doğrudan hifler üzerinde ya da çoğu kez olduğu gibi özel spor üretici hifler üzerinde oluşur. Bu özel spor üretici hifler gevşek bir örgü oluşturarak ya da sık ve karışık gruplarda toplanarak üreme organı ya da sporofor olarak bilinen yapıları verir. Daha ilkel mantarlarda ise sporlar sporangiyum adı verilen spor keselerinde oluşturulur. Bu tip sporlar ikiye ayrılır: Bunlardan ilki çeperleri olmayan, kamçılı ve hareketli (zoospor), öbürü çeperli ancak hareketsizdir (aplanospor). Sulu ortamlarda sürüklenerek, karasal ortamlarda ise nemden yararlanarak hareket eden zoosporlar kamçılarını kaybedip kendilerine çeper oluştuktan sonra çimlenerek, gelişir ve hif sistemine dönüşürler.

Sporlar eşeysel olarak da üretilebilir. Genellikle üstün yapıli mantarlarda görülen bu olayda mayoz bölünme sonucu ask ya da bazitlerde yeni sporlar oluşur. Eşeyli ve eşeysiz olarak üretilen sporlar, aynı mantar tarafından üretildiklerinde bile morfolojik açıdan oldukça değişik özellikte oldukları için birbirlerinden kolaylıkla ayrırt edilebilir. Sporlar gibi sporoforlar da değişik mantar gruplarının ayrırt edilmesinde ve sınıflandırılmasında önemli bir rol oynar.

Mantarların yayılışını belirleyen iki temel etken nem ve sıcaklıktır; bu yayılıştaki ortamdaki besin kaynakları da önemli bir rol oynar. Mantarların büyük bir bölümü için toprak ideal bir yetişme ortamı olmasına karşın bazı sucul mantarlar temiz ve serin suları yeğler. En iyi büyüme sıcaklığı genellikle 20°C ile 30°C arasında değişir.

Mantarlar klorofil taşımadıkları, bu yüzden de fotosentez yapamadıkları için karbonhidrat gereksinimlerini doğrudan dışarıdan, yani yetiştikleri ortamdaki besinlerden sağlar. Bunun için önce salgıladıkları enzimler yardımıyla besinlerin sindirimini tamamlayıp daha sonra hif çeperleri aracılığıyla bu sindirilmiş besinleri emerler. Ölü bitki ve hayvan kalıntıları üzerinde yaşayan çürükçül mantarlar bu maddelerin bozunmasında ve ayrışmasında etkindir. Asalak mantarlar ise canlılar üzerinde yerleşip doğrudan konak canlının besinini kullandığı gibi hastalık ve ölüme de yol açabilir. En yaygın konak canlılar bitkilerdir, ama basit yapıli hayvanlarda ve hatta insanlarda bile asalak yaşayan mantarlara rastlanır.

Mantarlar geleneksel olarak bitkiler âleminde sınıflandırılırsa da bitkilerden farklı olarak besinlerini dış kaynaklardan sağladıkları ve kitin içerdikleri için bugün daha çok *Protista* âlemi içinde ya da başlı başına ayrı bir âlem (*Fungi*) olarak sınıflandırılır. *Mycota* bölümü iki altbölüme ayrılır: *Myxomycotina* (gerçek cıvıkmantarlar) ve *Eumycotina* (gerçek mantarlar). *Myxomycotina* yalnızca *Myxomycetes*(*) sınıfını, *Eumycotina* ise *Chytridiomycetes*(*), *Hyphochytridiomycetes*, *Plasmodiophoromycetes*(*), *Oomycetes*(*), *Zygomycetes*(*), *Trichomycetes*(*), *Ascomycetes* (bak. askımantarlar), *Basidiomycetes* (bak. bazitlimantarlar) ve *Deuteromycetes*(*) sınıflarını kapsar.

Mantegna, Andrea (d. 1431?, Vicenza yakınları, Venedik Cumhuriyeti - ö. 13

Eylül 1506, Mantova, Mantova Düküğü), Rönesans sanatçısı tanınımına tam anlamıyla uyan Kuzey İtalyalı ilk ressam ve oymabaskı ustası. Günümüze ulaşan en önemli yapıtı bütünsel bir çevre havası yarattığı Mantova Dükük Sarayı'ndaki Camera degli Sposi (Gelin Odası) resimleridir (1474).

Padova dönemi. Mantegna'nın doğal yetenekleri çok küçük yaşta ortaya çıktı. On yaşlarında Padova'lı Francesco Squarcione onu evlat edindi. Bir resim öğretmeni ve

"Aziz Yakub'un Şehit Edilmesi", Andrea Mantegna'nın bir freskinden ayrıntı, 1453-55; Eremitani Kilisesi, Padova, İtalya
Anderson-Alinari, Art Resource/EB Inc

antika koleksiyoncusu olan Squarcione, yöredeki yetenekli gençleri atölyesine alıyordu ve onların hizmetlerinden yararlanıyordu. Mantegna 17 yaşına gelince, kendi atölyesini kurmak üzere Squarcione'nin yanından ayrıldı (1448). Aynı yıl aldığı bir sipariş üzerine gerçekleştirdiği Sta. Sofia Kilisesi altar panosu bugün kayıptır. Mantegna'nın bu resmi yaptığında 17 yaşında olduğunu imzasının yanına not etmesi, genç yaşta bu kadar önemli bir siparişi almaktan duyduğu gururu gösterir.

Mantegna ertesi yıl Padova'da Eremitani Kilisesi'ndeki Ovetari Şapeli freskleri üzerinde çalıştı. Apsisin içinde betimlediği aziz figürleri (Petrus, Paulus ve Christophorus), onun daha sanat yaşamının başlarında bile Toscana yöresine özgü anıtsal figür anlayışını çok iyi özümsemediğini gösterir. Sol duvarın en alt sırasında yer verdiği "Aziz Yakub'un Şehit Edilmesi" sahnesinde (1453-55) perspektifi alttan yukarıya doğru (*di sotto in su*) kurmadaki ustalığı ve Eski Roma yapılarındaki mimari öğeleri ayrıntılı ve doğru olarak betimlediği gözlenir. Perspektife bakış noktasını kompozisyonun alt kenarının da altında tutması, sahnenin izleyiciye olduğundan daha yüksek görünmesine, özellikle de zafer takının olağanüstü anıtsal bir görünüm kazanmasına neden olur.

Mantegna yanılsama deneylerini sağ duvarda Aziz Christophorus'un yaşamından iki sahneyi betimlediği kompozisyonunda daha da ileri götürmüştü, ön plana yerleştirdiği son derece gerçekçi bir sütunla iki sahneyi tek bir perspektif düzeni içinde birleştirmişti. Bütün ayrıntılarıyla ince ince betimle-

diği sütun, sahneyi ikiye ayırırken, resimsel mekânın bütünüyle dışındaymış izlenimi uyandırır. S. Zeno Maggiore Kilisesi altar panosunda da benzer bir yanılsama deneyi görülür. Burada Mantegna panonun alt yarısındaki dört tane oyma pilastri üstte resim olarak yaptığı dört sütunla devam ettirmiştir. Böylece izleyicide, adeta bir tapınağın ön cephesini oluşturan sütunların arasından iç mekânı görüyormuş izlenimi uyanmaktadır. Mantegna'nın Ovetari Şapeli freskleri, "Meryem'in Göğe Çıkışı" ve "Aziz Christophorus'un Şehit Edilmesi" dışında, II. Dünya Savaşı sırasındaki bombardımanlarda yok olmuştur.

Mantegna'nın yaklaşık 10 yaşından 30 yaşına değin Padova'da yaşaması, bu kentten büyük ölçüde etkilenmesine yol açmıştı. Padova, Kuzey İtalya'da hümanizmin ilk merkeziydi. 1222'de kurulan üniversitesi önemli bir tıp, felsefe ve matematik okuydu. Gerek İtalya'nın öbür kentlerinden, gerekse başka Avrupa ülkelerinden gelen sayısız bilim adamı kente canlılık ve uluslararası bir hava katıyordu. Mantegna'nın burada birçok Antik Çağ uzmanı, hümanist ve bilim adamıyla dostluk kurduğu belgelerden anlaşılmaktadır; dolayısıyla entelektüel açıdan bu tür kişilerle kaynaşan ilk Rönesans sanatçısı olarak görülür. Mantegna yaşam biçimiyle de 16. yüzyılın başlarındaki ideal sanatçı tipinin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Padova'daki ortam, Mantegna'nın klasik dünyaya bakış açısını biçimlendiren önemli bir etkeni. Onun antik yapıları daha yetkin bir biçimde betimleyebilmek için yaptığı araştırmalar ve geliştirdiği yeni anlatım, 1450'lerin ortalarında birçok Kuzey İtalyalı ressamla heykelticinin ortak dili oldu. Mantegna ayrıca Roma sanatındaki görkemin altında yatan güçleri ve anlamları da sezmişti. Ovetari Şapeli'ndeki "Aziz Yakub Herodes'in Önünde" ve "Aziz Yakub'un Şehit Edilmesi" sahneleriyle iki ayrı Aziz Sebastian resminde (Sanat Tarihi Müzesi, Viyana ve Louvre Müzesi, Paris) azizlerin çektiği acıları büyük bir ustalık ve duyarlılıkla işleyerek Hristiyan dünyasıyla pagan dünya arasındaki kültür çatışmasını ve bu iki dünyanın birbirinden kopmasını yansıtmıştı. O dönemde antik dünyadan kopma duygusunun yemenin tek yolu, antik yapıların ve heykellerin dilini incelemek ve yeniden canlandırmak olarak görülüyordu. Çevrede Roma kalıntılarının bulunması da söz konusu kopukluk ve kültürel kayıp duygusunu güçlendiriyordu. Antik biçimleri ayrıntılarıyla betimleyen ve bunların yaratılmasına yol açan siyasal ortamı sezgileriyle kavrayan Mantegna 15. yüzyıl ortalarında antik sanatı canlandırma hareketine büyük ivme kazandırdı.

Mantegna'nın 1447'de gittiği Venedik'te, Floransalı Andrea del Castagno'nun San Zaccaria Kilisesi fresklerini (1442) gördüğü anlaşılmaktadır. Toscana'ya özgü anıtsal figür üslubunu yansıtan bu resimlerden büyük ölçüde etkilenmişti. 1453'te de Venedik'te Jacopo Bellini'nin kızıyla evlenip bu kentle bağlarını daha da pekiştirmişti. Bellini'nin perspektif çalışmalarına ve fantastik mimari betimlemelerine eskiden beri ilgi duyuyordu. Bu nedenle Venedik'te Belliniler'in atölyesine katılması beklenirken, o bağımsız olmayı yeğleyerek Padova'ya döndü. Donatello orada S. Antonio Kilisesi altar panosu üzerinde çalışıyordu. Bu dönemde Mantegna 'en çok Donatello'dan etkilendi. 1490'lara değin yapıtlarında Donatello'nun heykellerini anımsatan sert, hatta metalik yüzeyler kullandı.

Mantova dönemi. Mantegna 1459'da Mantova markisi Ludovico Gonzaga'nın hizmetine girdi. 1466-67 yıllarında Floransa ve Piza'ya gitti. Orada Donatello'nun, Fra Filippo Lippi'nin, Paolo Uccello'nun ve Andrea del Castagno'nun yapıtlarını yeniden inceledi. "İsa'nın Sünnet Edilmesi" ve "Aziz George" (y. 1455-60, Venedik Akademisi) gibi küçük boyutlu resimlerinin en önemlilerini gerçekleştirdi.

Gonzaga, arada aksatmakla birlikte, Mantegna'ya belli bir aylık ödüyordu. Mantegna günümüze ulaşan en önemli resimlerini (Gelin Odası) bu dönemde yaptı. Perspektif ilkelerini ilk kez kullanan erken 15. yüzyıl ressamı iki boyutlu bir resimsel mekân üstünde çalışıyorlardı. Oysa Mantegna Gelin Odası'nda tavanı ve dört duvarı da içine alan bütüncül bir mimari şema kurdu ve yanılsama yoluyla üç boyutlu bir resimsel mekân oluşturdu. Odanın aslında düz olan tavanına, parmaklıklarla çevrili bir tepe deliği (oculus) çizerek kubbe gibi bir etki kazandırdı. Parmaklıkların kenarına sıraladığı çocuk melekler (puti) ve kadın figürlerinde çarpıcı bir kısaltım(*) uyguladı. Tepe deliği odanın düşey eksenini oluşturuyor, dolayısıyla tam altında duran izleyici çevrenin tümünü bütünsel bir mekân olarak algılayabiliyordu. Bu resim erken Rönesans'ın yanılsama etkisi yapan, alttan yukarıya doğru bakılarak izlenmek üzere çizilmiş nayan bezemelerinin en güzel örneği idi; ama 15. yüzyıl boyunca bunu başka kimse denemedi. Correggio(*) 16. yüzyılın başlarında Parma'da gerçekleştirdiği kubbe bezemelerinde bu yöntemi etkinleştirdi. Mantegna'nın bütünsel mekân anlayışı da ancak 17. yüzyılda Giovanni Lanfranco ve Andrea Pozzo gibi barok ustalarca yeniden uygulandı.

Mantegna, Gonzaga'nın sarayında kendine saygın bir yer edinmişti. 1478'de önce koruyucusu, ardından da atölyesini devretmeyi umduğu oğlu Bernardino öldü. Mali durumu öylesine bozuldu ki, 1484'te Lorenzo de' Medici'den yardım istemek zorunda kaldı, hatta Floransa'ya taşınmayı bile düşündü. Ludovico'nun yerine geçen oğlu Federico'nun da birkaç yıl sonra ölmesi üzerine, 1484'te II. Francesco başa geçti ve Mantegna'nın durumu yeniden düzelmeye başladı.

Mantegna'nın Gonzaga ailesi için yaptığı resimlerin birçoğu zaman içinde kaybolmuş, geriye yalnızca Roma'nın zaferlerini kutlamak için düzenlenen geçit törenlerini canlandırdığı yedi resminden parçalar ve "Caesar'in Zaferi" (baş. y. 1486, Hampton Sarayı, Londra) adlı yapıt kalmıştır. Yeni patronu Francesco'nun Antik Çağ hayranlığını yansıtan bu resimler, Mantegna'nın geç döneminin en önemli ürünleridir. Eski Roma'nın törensel gücünü görmek ve renkle birleştiren bu resimler, büyük olasılıkla Papa VIII. Innocentius'u etkilemişti. Mantegna 1488-90 arasında Roma'daki Belvedere Sarayı'nda papa için özel bir şapelin (1780'de tahrip oldu) duvar resimlerini yaptı.

Mantegna sağlığının bozulmasına ve yaşının ilerlemesine karşın, yaşamının son yıllarını yoğun bir çalışma temposu içinde geçirdi. 1495'te Francesco, Fornovo Çarpışması'nın anısına Mantegna'dan bir resim istedi. Mantegna'nın bu istek üzerine yaptığı "Zafer Madonnası" (1495; Louvre Müzesi, Paris), Isabella d'Este ile Francesco'nun evliliğinin anısına yaptığı "Parnassus" (1497, Louvre Müzesi, Paris) ve Isabella için Mantova sarayında mitolojik konulu fresklerle bezediği bir oda son çalışmaları oldu. Ölümüyle yarım kalan bir resmini de Gonzaga sarayında yerini alan Lorenzo Costa bitirdi.

Mantegna için Mantova'daki S. Andrea Kilisesi'nde bir mezar odası ayrıldı. Duvarları fresklerle bezeli odanın kubbesini bir olasılıkla Correggio yaptı. Böyle büyük bir kilisede mezar odası ayrılarak onurlandırılan bir başka 15. yüzyıl sanatçısı olmadı.

Değerlendirme. Mantegna'nın yapıtlarındaki antik öğeleri Giovanni Bellini ve Albrecht Dürer gibi Rönesans sanatçıları örnek aldılar. Özellikle Mantegna'nın altar panolarında uyguladığı yanılsama yöntemleri ile fresklerinde görülen bütünsel mekân anlayışı ve kısaltım tekniklerinin etkisi resim sanatında 300 yıl sürdü.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Resim. "Bahçede Acı Çekme" (y. 1450, Ulusal Galerî, Londra). "Meryem Ana, Uyuyan Çocuk İsa'yla Birlikte" (y. 1450, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Batı Berlin). "Tahtta Oturan Madonna Azizler ile Birlikte" (1456-59, S. Zeno Maggiore Kilisesi, Verona). "Çarmıha Geriliş" (y. 1459, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana). "Çobanların Tapınması" (y. 1460, Metropolitan Sanat Müzesi, New York). "Kardinal Lodovico Mezzarota'nın Portresi" (y. 1460, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Batı Berlin). "Meryem Ana'nın Ölümü" (y. 1465, Prado Müzesi, Madrid). "Ölü İsa'ya Yas" (y. 1475, Brera Resim Galerisi, Milano). "Mağaralar Madonnası" (y. 1484*, Uffizi Galerisi, Floransa). "Aklin Kötülüğü Yenmesi" (1502, Louvre Müzesi, Paris). Oymabaskı. "Deniz Tanrıları Savaşı" (y. 1490), "Madonna ve Çocuk İsa" (y. 1490), "İsa'nın Mezara Koyması" (1490'lar).

Mantell, Gideon Algernon (d. 3 Şubat 1790, Lewes, Sussex - ö. 10 Kasım 1852, Londra, İngiltere), İngiliz bekim, jeolog ve paleontolog. Döneminde bilinen beş dinazor cinsinden dördünü o bulmuştur. Özellikle Sussex'in Mezozoyik (İkinci) Zamanı

Mantell, bir oymabaskıdan ayrıntı
Mantell Collection

(y. 225-65 milyon yıl önce) üzerine paleontoloji çalışmaları yaptı; bu bölgenin jeolojik keşifler tarihinde önemli bir yer edinmesini sağladı. Kretase (Tebeşir) Döneminde (y. 136-65 milyon yıl önce) oluşmuş Wealden Dizi'nin tatlı su kökenli olduğunu göstererek *Iguanodon*, *Hylaeosaurus*, *Pelorosaurus* ve *Regnosaurus* cinsinden dinazorları tanımladı. Tanımladığı hayvanlar arasında Triyas Döneminde (y. 225-190 milyon yıl önce) yaşamış *Telerpeion elginense* adlı bir sürüngen türü de vardı. Başlıca yapıtları, *The Fossils of the South Downs or Illustrations of the Geology of Sussex* (1882; South Downs Fosilleri ya da Sussex Jeolojisi Örnekleri) ve *Medals of Creation*'dir (1844; Yaratılış Resimleri).

Manteuffel (Baronu), Edwin (Hans Karl) (d. 24 Şubat 1809, Dresden, Saksonya - ö. 17 Haziran 1885, Karlsbad, Bohemya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), Bismarck döneminin yetenekli diplomatlarından Prusyalı mareşal.

1827'de ordunun süvari sınıfına katıldı. 1848 devrimi sırasında Prusya kralı

IV. Friedrich Wilhelm'in yaverliğine getirildi. 1854'te Kırım Savaşı sırasında diplomatik görevle iki kez Viyana'ya, bir kez de

Manteuffel baronu Edwin, y. 1855
Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Berlin

Petersburg'a gitti. Petersburg'da Çar I. Nikolay'ı Rus birliklerini Tuna prensliklerinden çekmeye razı etti. Daha sonra Viyana'ya dönerek Avusturya'nın Rusya'ya karşı savaşa katılmaktan vazgeçmesini sağladı. 1857'de Prusya askeri hükümetinin başkanlığına getirildi. 1861'de rütbesi generalliğe yükseltildi.

Danimarka'ya karşı savaşta görev aldıktan sonra (1864) Schleswig valiliğine atandı. Yedi Hafta Savaşı sırasında (1866) Holstein'i ele geçirdi, Hannover yanlılarına karşı çarpışan birlikleri yönetti ve Temmuz 1866'da Main Ordusu'nun komutanlığını üstlendi. Daha sonra Prusya'nın Alman politikasını Ruslara anlatmakla görevlendirildi.

1870-71 Fransız-Alman Savaşı sırasında I. Kolordu'yu yöneten Baron von Manteuffel Colombey-Neuilly ve Noisseville çarpışmalarında büyük başarı kazandı. 1. Ordu'nun komutanı olarak (Ekim 1870'ten sonra) Amiens Çarpışması'nı (27 Kasım) kazandı ve Rouen'i ele geçirdi (6 Aralık). Yeni oluşturulan Güney Ordusu komutanlığını üstlenerek (Ocak 1871) Fransa'nın güneyindeki direnişi kısa sürede kırdı. Bu birliğin dağıtılması üzerine 2. Ordu'nun komutanı oldu. Haziran 1871-Eylül 1873 arasında Fransa'daki Prusya işgal kuvvetlerinin komutanlığına getirildi. Bu görevindeki büyük başarısından sonra mareşallığa yükselterek Berlin askeri yöneticiliğine getirildi.

1878'de Berlin Kongresi'nden sonra bir kez daha diplomatik görevle Rusya'ya gitti. 1879'da Alman İmparatorluğu'na bağlı Alsace-Lorraine'in valisi oldu.

Manteuffel (Baronu), Hasso (d. 14 Ocak 1897, Potsdam, Almanya - ö. 24 Eylül 1978, Tirol, Avusturya), II. Dünya Savaşı'nda tankları ustaca yayarak Müttefik saldırılarını birkaç kez geri püskürtten Alman askeri strateji uzmanı. Siyaset ve askerlik alanlarında ünlü olan Prusyalı bir aileden geliyor. Büyük amcası, Prusyalı mareşal Edwin von Manteuffel'di (1809-85). II. Dünya Savaşı çıktığında binbaşı olan Manteuffel hızla yükseldi. Tunus'taki bir tümenin komutanlığına getirildi. Düzenlediği karşı saldırı Müttefik cephesinin gerisindeki haberleşmenin neredeyse kopmasına yol açtı. Kasım 1943'te Ukrayna'da, 7. Tank Tümeni'ne komuta ederek başarılı bir Sovyet saldırısına karşı koydu. Mayıs 1944'te hareketli bir savunmayla Mareşal I. S. Koniev'in Romanya içlerine doğru ilerlemesini durdurdu. Aralık 1944'te çok önemli bir çarpışma olan Belçika'daki Ardennes Savaşı'nda

görev alarak 5. Ordu'ya komuta etti. Burada da Müttefik cephesini yarmayı neredeyse başanyordu.

Savaşın sonra Hür Demokrat Parti'den Federal Meclis'e (*Bundestag*) seçildi (1953-57). 1959'da askeri geçmişi yeniden gündeme geldi. 1944'te 19 yaşındaki bir asker kaçağının vurulmasını emrettiği için 18 ay hapse mahkûm oldu. Dört ay hapis yattıktan sonra serbest bırakıldı.

mantı, içine kıyma konduktan sonra haşlanan küçük hamur parçalarıyla hazırlanan yemek. Una yumurta, su ve tuz karıştırılıp yoğurulan hamur dinlendirildikten sonra merdaneyle açılıp küçük kareler halinde kesilir. Bu parçaların ortasına harç konup uçları kapatılır. Bu harç, kıymaya dövülmüş soğan, kıyılmış maydanoz, karabiber ve tuz karıştırılarak önceden hazırlanır. Tepsiyeye dizilip fırında biraz pişirilen hamurlar, üstlerine et suyu ya da tavuk suyu döküldükten sonra tekrar pişirilir. Fırından çıkartılınca üstüne çurpilmiş sarmısaklı yoğurt ve kırmızıbiberli eritilmiş tereyağı konarak yenir. Mantının bir başka hazırlanış biçiminde de hamur parçaları suda haşlanarak pişirilir.

Eski Türk yemeklerinden "tutmaç", hazırlanış biçimi ve kullanılan malzeme bakımından günümüzde yapılan mantıya çok benzer. Kaşık yerine özel bir şişe yenen tutmacın suyu da ayrıca içilir.

mantık, önermeleri ve bunların kanıtlamalarındaki kullanımlarını inceleyen disiplin. Bu inceleme, formel (biçimsel) mantıkta olduğu gibi yalnızca soyut bir düzeyde yürütülebilir ya da uygulamalı mantıkta olduğu gibi doğru usavurmanın tekniği üzerinde yoğunlaşabilir.

Geçerli kanıtlamaların iki temel biçimi vardır: Verilen bir önermeden ya da bir önermeler kümesinden (yani öncüllerden) yeni bir önermenin (yani sonucun) elde edildiği tımdengelimli kanıtlamalar ve tekil olguları bildiren önermelerden genel kapsamlı bir sonucun elde edildiği tümevarımlı kanıtlamalar. Öncüllerin doğruluğunun kabul edilmesi durumunda tımdengelimli bir kanıtlamanın geçerliliğini, sonucun yanlışlığının çelişkiye yol açması sağlar. Bu bakımdan, geçerli bir tımdengelimli kanıtlamanın sonucu öncüllerden zorunlu olarak çıkar. Tümevarımlı bir kanıtlamanın öncülleri ile sonucunu arasında olasılığa dayanan ya da istatistiksel bir bağlantı bulunur. Bu nedenle de tümevarımlı kanıtlamalar daha çok doğa bilimleri metodolojisi ile bilim felsefesinin ilgi alanına girer. Bu yüzden burada tımdengelimli mantık ve ayrımları ele alınmıştır.

Tımdengelimli mantık dar anlamda, önermeler mantığı (eklemler mantığı) ve yüklemeler mantığı (ad deyimleri mantığı) olmak üzere ikiye ayrılır. Birinciye önermeler mantığı adını verilmesinin nedeni, yalnızca önermelerin ya da cümlelerin temel anlam-bilim kategorileri oluşturmalarıdır. Bunların bir bölümü yalındır ve çözümleme gerektirmez; bazıları bileşikler ve örneğin, "ise.... o halde", "ve", "ya da" "hal o değildir ki" gibi eklemlere ayrılabilir. Bunlar mantık sistemlerinde *p*, *q*, *r* ile gösterilirler. Ad deyimleri mantığında basit önermeler parçalarına ayrılır ve bunlar ikinci bir temel anlambilim kategorisi oluşturur. Örneğin, özel ad kategorileri ("Sokrates", "Sokrates'in babası") ya da cins ad kategorileri ("filozof", "Atina vatandaşı") gibi. Geniş anlamda ise, sözdizimi ve anlambilim, mantık kuramlarının yapılarını inceleyen metamantık, zorunluluk ve olanak gibi kavramların mantığını inceleyen modal mantık ve mantıksal paradokslar ile mantıksal yanlışlıkları inceleyen alanlardan oluşur. Buna karşılık mantıksal

kavramların anlamlarının araştırılması mantık felsefesinin alanına girer.

Aristoteles ve önermeler mantığı. Aristoteles'in mantık üzerine yapıtları, Yunancada araç anlamına gelen *Organon*'da (*Organon*, 1963) toplanır. Sistematik bir sıralama ile düzenlenmiş bulunan *Organon* şu kitaplardan oluşur: *Kategoria* (*Kategoriyalar*), *Peri hermenias* (*Önerme*), *Analytika protera* (*Birinci Analitikler*), *Analytika istera* (*İkinci Analitikler*), *Topika* (*Topikler*) ve *Peri sophistikon elekhon* (*Sofistçe Çürütme*ler Üzerine).

Aristoteles tasım (kıyas) kuramına hazırlık olmak üzere doğal dilin sözdizimsel ve anlambilimsel yanlarını incelemiş ve öğretmeni Platon'u izleyerek ad ile fiili bir önermenin temel öğeleri olarak kabul etmiştir. Gene de daha çok adlarla ilgilenerek adları, genel adlar ("şey" gibi), tekil adlar (özel bir ad gibi), bir şeye atıfta bulunmayan adlar ve sınırlı genellikteki adlar olarak sınıflandırmıştır. Asıl ilgi alanını ise bilimsel araştırmaların konusu olmaları nedeniyle sınırlı genellikteki adlar oluşturmıştır. Ad deyimlerinin kapsamına sıfatları da alan Aristoteles bu deyimleri kullanarak önermeleri dört sınıfta toplamıştır: 1) Tekil önermeler: Sokrates beyazdır-Sokrates beyaz değildir, 2) tümel önermeler: Her insan beyazdır-hiçbir insan beyaz değildir, 3) tikel önermeler: Bazı insanlar beyazdır-bazı insanlar beyaz değildir, 4) belirsiz önermeler: İnsan beyazdır-insan beyaz değildir. Aristoteles'in tasım kuramında yalnızca, kategorik önermeler olarak adlandırılan tümel ve tikel önermeler kullanılır. Bu önermeler şu değişmeyen biçimlere sahiptir: "Her *a*, *b*'dir", "Hiçbir *a*, *b* değildir. Burada *a* ve *b* ad deyimlerine karşılık gelir. Ortaçağ mantıkçıları bu önermeleri sırasıyla *A*, *E*, *I* ve *O* harfleri ile göstermişlerdir.

Aristoteles tasım kuramında önce kategorik önermeler arasındaki zıtlık ilişkilerini inceler. *A* ve *I* önermeleri, sırasıyla, tümel olumlu ve tümel olumsuz, *I* ve *O* önermeleri ise tikel olumlu ve tikel olumsuzdur. *A* ve *O* önermeleri ile *E* ve *I* önermeleri çelişik önerme ikilileri oluşturur; çelişik iki önermeden biri doğru (yanlış) olduğunda öbürünün yanlış (doğru) olması zorunludur. *A* ve *E* önermeleri karşıt önermelerdir; bunlar birlikte doğru olamadıkları halde birlikte yanlış olabilirler. *I* ve *O* önermeleri ise alt-karşıt önermelerdir; bu önermeler birlikte doğru olabilirler halde birlikte yanlış olamazlar. *A* ile *I* ve *E* ile *O*, altuk önermelerdir; *A* (*E*) önermesi *I* (*O*) önermesini içerir. Bir kategorik önerme, içinde geçen ad deyimlerinin, yani *a* ile *b*'nin yerleri birbiriyle değiştirilerek döndürülür. Kategorik önermeler ile döndürülmüş kategorik önermeler arasında da mantıksal ilişkiler vardır.

İki kategorik önermenin karşılaştırılarak yeni bir kategorik önermenin elde edilmesine tasım denir. Karşılaştırılan iki önerme tasımın öncülleri, elde edilen yeni önerme ise sonucudur. Sonuç önermesinin öznesine yüklenen ad deyimini, "büyük terim" olarak adlandırılır. Geçerli bir tasımda büyük terim, içinde büyük terim geçmeyen öncülden birinde bulunması gerekir. Sonuç önermesinin öznesi ise "küçük terim" olarak adlandırılır. Geçerli bir tasımda küçük terim, içinde büyük terim geçmeyen öncülden bulunur. Her iki öncülden de ortak olan "orta terim" öncüllerin karşılaştırılmalarını sağlar; orta terim sonuç önermesinde bulunmaz. İçinde büyük terim geçen önermeye "büyük önerme", küçük terim geçen önermeye "küçük önerme" denir. Aristoteles tasım kuramında geçerli tasımı sağlayan kategorik önerme ikililerini sistematik olarak incelemiştir. Orta terimin

öncüllerdeki yeri, tasımın biçimini belirler. Bu biçimlerin birincisine göre orta terim, büyük önermenin öznesi ve küçük önermenin yüklemidir. Aristoteles tasımın birinci biçiminde geçerli olan dört mod belirlemiştir; bunlar ortaçağdaki adlandırılmalarıyla kısaca şöyle gösterilir:

- (Barbara): (Her a , her b ve her c için) her b , c ve her a , b ise, her a , c dir.
 (Celarent): (Her a , her b ve her c için) hiçbir b , c değil ve her a , b ise, hiçbir a , c değildir.
 (Darii): (Her a , her b ve her c için) her b , c ve bazı a 'lar b ise, bazı a 'lar c dir.
 (Ferio): (Her a , her b ve her c için) hiçbir b , c değil ve bazı a 'lar b ise, bazı a 'lar c değildir.

Tasım modlarının adlarında geçen sesli harfler, kıyasta geçen kategorik önermeleri göstermektedir; bunlar sırasıyla, AAA, EAE, AII ve EIO'dur. Aristoteles öncüllerde büyük terimin özne ve küçük terimin de yüklem olarak geçtiği tasım biçiminden söz etmemiştir. Oysa, bu tasım biçiminin beş geçerli modu vardır. Aristoteles'in öğrencilerinden Theophrastos, birinci biçim üzerinde yaptığı bir düzenleme ile Aristoteles'in dikkate almadığı beş geçerli tasım modunu tasım mantığının kapsamına almıştır. Aristoteles tasım mantığını geliştirmenin yanı sıra zorunluluk, olanaklılık ve olumsuzluk kavramlarının incelendiği modal mantık alanına da katkılarda bulunmuş, bu kavramların tanımlarını şöyle vermiştir: 1) Bir önerme, ancak ve ancak, değillemesi olanaksız ise, zorunludur. 2) Bir önerme, ancak ve ancak, değillemesi zorunlu değil ise, olanaklıdır. 3) Bir önerme, ancak ve ancak, ne zorunlu ve ne de olanaksız ise, olumsaldır.

Aristoteles'in modal tasım mantığı konusundaki düşüncelerinin, kendi kurduğu Lykeion'da tartışıldığı bilinmektedir. Ama, Aphrodisias'lı Aleksandros'un (ü. y. 200) bu tartışmalara ilişkin kayıtları günümüze ulaşmadığı için bu konuda ayrıntılı bilgi yoktur. Aristoteles'in öğrencisi Theophrastos'un mantık konusundaki yapıtları kaybolmuş olmakla birlikte, tasım mantığının sistemleştirilmesinde önemli katkıları bulunduğu ikincil kaynaklardan bilinmektedir. "İnsan beyazdır" önermesinin belirsiz olmak yerine "bazı insanlar" a atıfta bulunan tekil bir önerme olduğunu ileri süren Theophrastos, tasımın birinci biçimini de yeniden tanımlayarak Aristoteles'in dikkate almadığı beş modu geçerli tasımların kapsamına almıştır. Modal tasım kuramından olumsal önermeleri çıkartan Theophrastos, doğru bir önermeyi zorunlu bir önermeden daha zayıf olan, olanaklı bir önermeyi ise doğru bir önermeden daha zayıf olan önerme biçiminde tanımlamıştır; tasımın sonucunun, tasımın en zayıf öncülünden modalite bakımından daha kuvvetli olamayacağını kabul etmiştir.

Önermeler mantığının temellendirilmesi. Önermeler mantığı konusundaki en eski düşünceler Theophrastos'un, Megaralıların ve stoacıların yapıtlarında yer alır. Aphrodisias'lı Aleksandros'a göre Theophrastos, Aristoteles'in ilk üç tasım biçimini hipotetik tasım olarak şöyle göstermiştir:

- (1. biçim) p ise q ; q ise r , o halde, p ise r
 ya da: p ise q ; q ise r ; o halde, değil- p ise değil- r
 (2. biçim) p ise q ; değil- p ise r , o halde, değil- q ise r
 ya da: p ise q ; değil- p ise r ; o halde, değil- r ise q
 (3. biçim) p ise r ; q ise değil- r ; o halde, p ise değil- q
 ya da: p ise r ; q ise değil- r ; o halde, q ise değil- p

1., 2. ve 3. biçimleri gösteren çıkarım kalıplarındaki p , q ve r harfleri özne ve yüklem yerine, önermeleri göstermektedir. Bu önermeler Theophrastos'un tasım mantığında kategorik önermelerin karşılığıdır. Theophrastos, bu çıkarım kalıplarını Aristoteles'in ad ifadeleri üzerinde oluşturduğu tasım mantığına eklemek istemiş, ama kendi hipotetik tasımlarının önermeler mantığı gibi daha farklı bir mantık kuramının kapsamında yer aldığını görmemiştir. Bu olgu daha sonraları Megaralı mantıkçılar ve stoacılar tarafından fark edilmiştir. Megara okulunun ünlü mantıkçıları arasında Eubulides (İÖ y. 4. yy), diyalektikçi Diodoros Kronos (ö. İÖ y. 307) ve Diodoros'un öğrencisi Megaralı Philon bulunmaktadır. Aristoteles'i eleştiren ve mantıksal paradokslar üzerinde incelemelerde bulunan Eubulides, zorunluluk ve olanaklılık gibi modal kavramlar ile geçmiş, şimdi ve gelecek kavramları arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Philon ise, mantıksal içermeyi bir doğruluk fonksiyonu olarak ele almış ve " p ise q " önermesinin, ancak ve ancak, p yanlış ya da q doğru olduğunda, doğru olacağını savunmuştur.

Mantıksal içermenin yanı sıra "ve", "ya da", "değil" gibi öteki doğruluk eklemlerinin de Philon tarafından birer doğruluk fonksiyonu olarak ele alınıp alınmadığı bilinmemektedir. de, stoacılığın kurucularından Soloi'li Khrysippos'un (ö. İÖ 207) bu eklemleri birer doğruluk fonksiyonu olarak yorumladığı anlaşılmaktadır.

Mantık konusunda Lykeion ile stoacı okul arasında zayıf bir işbirliğinin gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu iki okulun geliştirdiği mantık terimleri farklıdır. Mantık stoacılar için felsefenin bir parçası, gezimci filozoflar için ise bir araçtır. Aristoteles tasımlarını dolaysız mantıksal ilkeler biçiminde sunar, stoacılar çıkarım kalıplarından yararlanmışlardır. Ama geçerli çıkarım kalıplarının mantıksal ilkelere dayandığını da bilen stoacılar, bu kalıpları ilkelere dönüştüren basit bir yöntem kullanmışlardır. Aristoteles ve öğrencileri mantıksal değişkenleri harfler ile, stoacılar ise sayılar ile göstermişlerdir. Stoacılar ve gezimciler mantığın uygulaması konusunda da farklılık gösterirler. Stoacılar biçimsel bir yaklaşım içinde olmuşlar ve iki ifadenin aynı anlama gelebilmesi için aynı mantıksal biçimde olması gerektiğini savunmuşlardır. Oysa gezimcilerde dilsel açıdan önemli olan bir esneklik vardır. Bu iki okul arasındaki en önemli fark ise, gezimcilerin tasım mantığının, ad deyimleri mantığının kapsamına, stoacıların çıkarım kalıplarının ise önermeler mantığının kapsamına girmesidir. Galenos'un (ö. İS 199) döneminde ise, bu iki okulun geliştirdiği mantıklar genel felsefe eğitiminin bir bölümü durumuna gelmiştir. Theophrastos ve Khrysippos'tan sonra mantıkta önemli yenilikler ortaya çıkmamıştır. Galenos'un Aristoteles, Theophrastos ve Khrysippos'un yapıtları üzerine yazdıkları günümüze ulaşmamıştır. Ahrodisias'lı Aleksandros, Plotinos'un öğrencisi Porphyrios (ö. 301), Yeni-Platoncu matematikçi Ammonios Hermiai (5. yy) ve Hermiai'nin öğrencisi Simplicios'un mantık konusundaki yazıları kısmen de olsa günümüze ulaşmıştır.

Ortaçağ mantığı. Eski çağın bitimini izleyen ilk 500 yılda mantıkta herhangi önemli bir gelişme olmadı. Bu durum, Tann'nın varlığı konusundaki ontolojik ispatıyla tanınan Canterbury'li Aziz Anselmus (ö. 1190) ve önemli bir diyalektikçi ve ilahiyatçı olan Petrus Abaelardus'un (ö. 1144) çalışmaları ile birlikte değişmeye başladı. 12. yüzyılda, *Organon*'un çevrilmemiş bölümlerinin

Latince çevirileri yapıldı. Bu çeviriler, "eski mantık" çerçevesinde ele alınmayan birçok konuyu güncelleştirdi ve "yeni mantık"ın oluşmasına yol açtı. 13. yüzyılda mantıkçılar, Aristotelesçi geleneksel görüşe bağlı kalan *logica antiqua*'yı (eski mantık) savunup ve daha serbest bir tutum izleyerek *logica moderna*'yı (yeni mantık) savunanlar olmak üzere ikiye ayrıldılar. İngiliz mantıkçı Sherwood'lu William bu yeni akımın önde gelen temsilcilerindendir. William'ın öğrencisi ve daha sonra da papa olan İspanyol Pedro'nun (XXI. Johannes) yazmış olduğu mantık ders kitabı, bu yeni akımın görüşlerini sonraki 300 yıl boyunca temsil etmiştir. 14. yüzyıl mantıkçıları arasında aynı zamanda bir felsefeci olan Ockham'lı William, bir bilim adamı olan Jean Buridan ve Saksonyalı Albert önemli yer tutarlar. 15. yüzyılda, Venedikli ilahiyatçı Paolo'nun (Paulus Venetus) yazdığı *Logica magna* (Büyük Mantık) ise geniş kapsamlı bir mantık kitabıdır. Eskiçağda olduğu gibi ortaçağda da dil üzerindeki araştırmalar mantığın gelişmesinde önemli rol oynadı. Ortaçağ mantıkçıları Aristoteles'i izleyerek adlarla fiilleri ayırdılar ve bunu bir önermenin öznesi ile yüklemi arasındaki ayrım olarak değerlendirdiler. Önermenin öznesi ve yüklemi olan deyimleri *categoremata* (Yunanca *katagorein*: "yüklemek") olarak adlandırdılar ve bunları, önerme içinde geçen ve *syncategoremata* (Yunanca *synkatagorein*: "birlikte yüklemek") adını verdikleri "her", "hepsi", "bazı", "yalnızca" gibi terimlerden ayırdılar. Hem *categorematik*, hem de *syncategorematik* deyimler, anlamlı deyimlerdir; ama, *categorematik* bir deyim dil dışındaki bir nesneye atıfta bulunurken *syncategorematik* bir deyim dil dışında herhangi bir şeye atıfta bulunmamakta ve bu da terimin anlamı açısından sorun yaratmaktadır. Skolastik mantıkçılara göre *syncategorematik* bir deyim işlevi, önerme içerisindeki *categorematik* deyimlerin gösterdikleri şeyleri değiştirmek ya da düzeltmekten oluşur; bu işlev, *categorematik* deyimlerin belirsizliği sorunu ile ilgilidir. Skolastik mantıkçılar bu iki sorunu, kabul kuramı ile çözmeyle denediler. Skolastiklerin mantığa yaptıkları en önemli katkı olarak değerlendirilen bu kurama göre, kabul, *categorematik* bir terimin bir önerme içinde kazandığı özelliştir. Örneğin, "İnsan ölümlüdür" önermesindeki "insan" terimi biçimsel kabule sahiptir; oysa aynı terim, "İnsan bir addır" önermesi içinde maddi kabule sahiptir. Daha çağdaş bir deyişle, birinci önermedeki "insan" kullanılmakta, ikinci önermedeki "insan" ise anılmaktadır. Skolastiklerin biçimsel kabul ve maddi kabul arasındaki ayrımları, *categorematik* terimin önerme içinde kullanılması ile anılması arasındaki ayrıma benzemektedir. "Her insan ölümlüdür," önermesindeki "insan" terimi birçok insanı gösterir; bu bakımdan da kabulü ortaktır. "Bu insan koşuyor," önermesinde geçen "insan" terimi ise belli bir insanı gösterir; dolayısıyla, kabulü tekildir.

Ad deyimleri mantığı, önermeler mantığı ve modal mantık arasındaki ayrım ortaçağda da ortaya çıktı. Skolastik mantıkçılar tasım mantığında değişken kullanmayı bırakarak mantıksal ilkeleri standart örnekler ya da metamantıksal terimlerle ifade etme yoluna gittiler. Önermeler mantığı ortaçağa Boethius aracılığıyla aktarıldı. "Vargılar kuramı" olarak ele alınan önermeler mantığı önce tasımla sınırlı kaldı; daha sonra da önermelerin içerikleri göz ardı edildi ve

kuram stoacı mantığın sahip olduğu genelliğe ulaştı. Skolastikler vargı kuramının çerçevesi içinde "ve", "ya da" gibi mantıksal eklemler yoluyla elde ettikleri bileşik önermeleri de kullandılar ve bu tür önermeleri doğruluk fonksiyonları olarak yorumladılar.

Ortaçağda Araplar arasında da mantık çalışmaları yaygınlaştı. 9. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Porphyrios'un *Isagoge*'si (*Isagoge*, 1948/*Isagoge*, 1986), Aristoteles'in *Kategoria*, *Peri hermenias* ve *Analytika prote*'ra'sı önce Süryaniceye, ardından da Arapçaya çevrilmişti. *Organon*'un geri kalan bölümleri de yüzyılın ikinci yarısında çevrildi. Galenos'un yapıtları da Arap bilginlerinin ilgisini çekti ve bu yolla Stoacıların mantık görüşleri Arap mantıkçılarına ulaştı. Bağdat'ta 10. yüzyılda gelişen bir mantık okulunda Aristoteles'in *Organon*'u üzerine özgün bir çalışma yapıldı. Bu çalışmaya katılanlar arasında Ebu Bisr Matta bin Yunus, Araplara Platon ve Aristoteles'in görüşlerini aktaran Farabi ve onların öğrencisi Yahya bin Adi sayılabilir. Ama Farabi'nin bazı yorumları dışında bu grubun Aristoteles yorumları ve kendi özgün mantık çalışmaları günümüze ulaşmamıştır. İslam bilginlerinden İbn Sina'ya (ö. 1037) göre Bağdat okulu Aristotelesçi geleneğe körü körüne bağlıydı. O daha bağımsız bir yol izledi ve kendi mantık kavramını *Kitabü's-Sıf'a* da dile getirdi. İslam geleneği içinde Batılı olarak görülen Bağdat okulu 11. ve 12. yüzyıllarda Arap egemenliği altındaki İspanya'da yeniden canlandı. İbn Rüşd'ün çalışmaları bu dönemin doruk noktasını oluşturur. İbn Rüşd yaptığı *Organon* yorumları ile Batılı bilim adamlarının ilgisini yeniden Aristoteles'e çekti. 14. ve 15. yüzyıllarda Arap bilginlerinin mantık çalışmaları elkitabları derlemek ve daha önceki mantıkçıların yapıtlarına notlar yazmakla sınırlı kaldı. Ama Batı'da *Organon*'un çok küçük bir bölümünün bilindiği dönemde Arapların ona ilgi duymaları, mantık biliminin gelişmesine önemli ölçüde etkilendi.

Modern mantık. 16. yüzyılın ortalarında, Aristoteles'e karşı görüşler ileri süren Petrus Ramus mantığa yeni bir yaklaşım getirdi. Mantığın bir "tartışma sanatı" olduğunu, bu nedenle de gramer ve retorik gibi üslup ile ilgili konulardan ayrı ele alınması gerektiğini savundu. Ramus'a göre mantığın incelenmesi gereken konular kavramlar, hükümler, çıkarımlar ve ispatlardan oluşmalıydı. Ramus'un mantığın bölümlerine ilişkin önerileri Port-Royal mantıkçıları tarafından da benimsendi. 1662'de Fransızca olarak yayımlanan, İngilizce çevirisi ise 1851'de yapılan *La Logique: Ou l'art de penser*'nin (Mantık: ya da Düşünme Sanatı) I. ve II. bölümleri kavramlar ve hükümlerin incelenmesine ayrılmıştı. Kitabın III. bölümünde usavurmanın ve tasım mantığının sistematik bir incelemesi veriliyordu. IV. bölümde ise yöntem konusu ele alınıyor ve Eukleides'in *Stoikheia* (Elemanlar) adlı kitabı bilimsel yöntemle örnek gösteriliyordu. Port-Royal mantığı, Gottfried Wilhelm Leibniz'in ortaya attığı yeni mantık kavramına karşın etkisini 19. yüzyılın ortalarına değin sürdürdü.

Modern mantık 17. yüzyılda Leibniz ile başladı ve gelişmesini matematik ile ortaklaşa sürdürdü. Leibniz'in mantığa somut iki tür katkısı oldu. Bunlardan ilki, Aristoteles'in tasım mantığının yorumlanmasında matematiksel yöntemleri başarıyla uygulaması, ikincisi ise cebirin bazı bölümlerinin aritmetiksel olmayan yorumlarının bulunduğunu göstermesidir. Leibniz'in tasım

mantığının inceleme yöntemi, onun aynılık ve farklılık kavramlarına duyduğu ilgiyi de yansıtmaktadır. Leibniz'e göre, önermenin doğruluğunu değiştirmeden biri öbürünün yerine yazılabilen iki terim "aynı"dır. Bu ilke, günümüzde, ad deyimlerine ilişkin kaplam yasasını anımsatır: "Her a ve her b için, $a=b$ ancak ve ancak [her F için, $F(a)$ ancak ve ancak $F(b)$]" . Kaplam yasasındaki " $a=b$ ", a 'ların b 'lerle aynı olduklarını gösterir. " F " ise, herhangi bir yüklemine yerine geçer; " $F(a)$ " ise, " a , F 'dir" önermesine karşılık gelir.

Aristoteles'in tasım mantığının matematikçiler tarafından yeterli bulunmayışı yeni arayışlara yol açtı. Leibniz'den sonra Johann Heinrich Lambert ve Gottfried Ploucquet diyagramların kullanıldığı bir tasım hesabı (kalkulus) geliştirdiler. 18. yüzyılda, İsviçreli matematikçi Euler diyagramların kullanıldığı tasım hesabını daha da geliştirdi. Ama, Euler'in tasım hesabının tasımın bazı temel yasalarını sağlayamadığı daha sonra anlaşıldı. Diyagramlı tasım hesabı matematikçilerin ilgisini çekmeye 19. yüzyılda da devam etti. Fransız matematikçi Joseph Diez Gergonne tasım hesabına daha soyut bir biçim verdi.

Tasım mantığının genişletilmesi konusunda Augustus De Morgan'ın 19. yüzyılın ikinci yarısındaki çalışmaları, önceki mantıkçıların çalışmalarına göre daha başarılı sonuçlar ortaya çıkardı. De Morgan, terimlerin kaplamalarını karşılaştırmak için yeni bir simge kullanımı geliştirdi. Buna göre, X ve (Y işaretleri, X ve Y terimlerinin kaplamalarının tamamının, X (ve) Y işaretleri de, aynı terimlerin kaplamalarının bir kısmının dikkate alınmakta olduğunu göstermektedir. X) Y gibi bir işaret ise, X teriminin kaplamasının tamamının, Y teriminin kaplamasının bir bölümü ile aynı olduğunu belirtmektedir; yani, her X 'in Y olduğunu söylemektedir. De Morgan, terimlerin kaplamalarının birbirini dışlamasını " $.$ " ile gösterdi; buna göre, X (Y işareti hiçbir X 'in Y olmadığını söylemektedir. Değilleren terimler, De Morgan'ın sisteminde kullanılan en basit terimlerdir ve x , y gibi küçük harflerle gösterilmiştir. x , değil- X anlamına gelmektedir. Buna göre de x ile X , çelişik bir terim ikilisi oluştururlar. De Morgan bu işaretler aracılığıyla tasımın olumlu kategorik önermelerini oluşturdu.

De Morgan, kategorik olumlu önermeleri eşdeğerli önermelere dönüştürebilmek için bir yol buldu: Önerme terimlerden birini, bu terimin çelişigi ile değiştirin ve parantezini ters çevirin; parantezler arasına bir nokta koyun; daha önceden bulunan bir nokta varsa iptal edin. De Morgan'ın yöntemi, ad deyimlerinin mantığını genişletmenin yanı sıra daha önce tasım mantığında yer almayan bağıntı konusunun bu mantığın kapsamına alınmasına yol açtı.

Leibniz'in aritmetiksel yoruma açık olmayan cebirsel bir hesap kurulması doğrultusundaki öncü çabaları daha sonraları Ploucquet, Lambert ve matematikçi Jean Castillon tarafından sürdürüldü. Ama bu konudaki asıl önemli gelişmeler İngiliz matematikçi George Boole (ö. 1864) tarafından gerçekleştirildi. Boole, gerçek bir cebirsel hesabin, işaretlerin iyi tanımlanmış genel birleştirme kurallarına uygun olarak kullanılması sonucu kurulabileceği düşüncesini taşıyordu. Böyle bir hesap, Boole'a göre iki türlü yorumlanabilmeliydi. Şeyler (nesneler) arasındaki bağıntılara göre ve olgular arasındaki bağıntılara göre. Böyle bir ayrım, ad deyimleri mantığı ile önermeler mantığı arasındaki ayrıma karşılık gelmektedir. Ama Boole'un, önermeler mantığının ad deyimleri mantığına göre öncelik taşıdığını

görmüş olduğu söylenemez. Boole cebri şeyler arasındaki bağıntıları açısından yorumlandığında, ad ifadeleri mantığı çerçevesi içinde düşünülen sınıflar elde edilir. " $x=y$ ", x ve y sınıflarının aynı üyelere sahip olduğunu belirtir. xy , hem x , hem de y 'de ortak olarak bulunanların sınıfını, " $x+y$ " ve x ve y ortak bir üyeye sahip olmadıklarında x ve y 'deki şeylerin sınıfını, " $x-y$ ", x 'te bulunup da y 'de olmayan şeylerin sınıfını " 1 ", evrensel sınıfı ve " 0 " boş sınıfı gösterir. Boole cebri önermeler mantığının çerçevesi içinde de yorumlanabilir. Böyle bir yorumda x, y ve z değişkenleri önermelere karşılık gelir. " xy ", " x ve y " önermesini, " $x+y$ ", " $Ya x, ya da y, ancak x ile y birlikte değil$ " önermesini, " $-x$ ", " $hal o değildir ki x$ " (ya da, " $değil-x$ ") önermesini gösterir. " 1 " ve " 0 ", sırasıyla, doğru ve yanlış önermeleri temsil eder. " $=$ " ise, " $ancak ve ancak$ " anlamında bir eş-değerlilik olarak yorumlanır.

Boole cebri, İngiliz iktisatçı ve mantıkçı William Stanley Jevons tarafından geliştirildi. Jevons, " $her x için, x+x=x$ " ve " $her x için, x+x=1$ " gibi ifadelerin, hem sınıf, hem de önerme yorumunda doğru oldukları halde aritmetikte doğru olmadıklarını gösterdi ve mantıksal çıkarımların geçerliliklerini denetleyen mekanik bir aygıt yaptı.

ABD'li mühendis, mantıkçı ve pragmatik düşünür Charles Sanders Peirce de ad deyimleri mantığı ile önermeler mantığının, aynı Boole cebirinin iki farklı yorumu olduklarını savundu. " $x+y$ "nin, x ve y 'de ortak olarak bulunanı dışlamadan yorumlanması gerektiğini ileri süren Peirce ayrıca bir de içermeye bağıntısı tanımladı: $a-<b$ (her a olan b 'dir; a ise b). Peirce, Alman matematikçi ve mantıkçı Frege'den bağımsız olarak, önermeler mantığı için " ise " eklemi üzerinde temellendirilen bir aksiyom sistemi de kurdu. Mantık cebirindeki sabit terimler, yani mantıksal eklemler için doğruluk tablosu yöntemini de geliştiren Peirce, iki değerli mantıkta 256 tane ikili önerme eklemi bulunduğunu gösterdi. Çok değerli mantık sistemleri konusunda da 20. yüzyıl mantığına öncülük eden Peirce, bağıntılar kuramını oluşturmak için gerekli olan "niceleyici" kavramını ("her a için ..." ve "bazı a için...") geliştirdi.

Alman matematikçi ve mantıkçı Ernest Schröder, Boole cebirini tümdengelimli bir mantık sistemine dönüştürdü. İçermeye bağıntısını temel alan bu sistem yoluyla Schröder aynılık ve bağıntı kuramlarını geliştirdi. Schröder ve Boole cebri üzerinde çalışan öteki mantıkçı ve matematikçiler bu cebirin iki farklı yorumunu oluşturan ad deyimleri mantığı ile önermeler mantığı arasındaki bağıntı ile ilgilenmediler. Gottlob Frege'nin araştırmaları ise bu bağlantıyı açığa çıkardı.

Frege'nin ilgilendiği temel sorun sayı kavramının tanımlanmasıdır. Doğal sayı kavramının tanımlanabilmesi için yalnızca mantığın yeterli olduğuna inanan Frege, aritmetiğin ve dolayısıyla da matematiğin mantığa indirgenebileceği görüşünü savundu. Bunun için, *Begriffsschrift* (1879; Kavram Notları) adlı kitabında matematiğin teoremlerini ve ispat yollarını ifade edebilecek yeni bir işaret dili geliştirdi.

20. yüzyılın başlarında, İngiliz matematikçi ve mantıkçı Alfred North Whitehead ve Bertrand Russell, *Principia Mathematica*'da (1910-13; Matematiğin İlkeleri) matematiksel mantığı tümdengelimli bir sistem olarak geliştirdiler. Mantıksal eklemlerin birbirleri cinsinden tanımlanabilmeleri sorunu Amerikalı mantıkçı Henry M. Sheffer tarafından çözüldü. Sheffer, " p ve q " önermesinin değillenmesi ile tanımlanan eklemi kulla-

narak öteki bütün eklemlerin tanımlanabilmesini gösterdi. Polonyalı mantıkçı J. Łukasiewicz (ö. 1956) ise *Principia*'nın getirdiği mantıksal içerme kavramına karşı çıktı; modalitelerden yararlanarak daha kuvvetli içerme sistemleri oluşturdu.

mantıkçılık, Alman matematikçi Gottlob Frege (1848-1925) ve İngiliz matematikçi Bertrand Russell (1872-1970) tarafından ortaya atılan ve matematiğin aslında mantık olduğunu öne süren düşünce okulu. Mantıkçılar, matematiğin tümünün, sayı ya da küme gibi matematiğe özgü kavramlardan yararlanmaya gerek kalmaksızın, saf mantıktan çıkarsanabileceğini ileri sürerler. Karş. biçimcilik; sezgicilik.

mantıksal atomculuk, felsefede, başka olgular gibi dilin de değişmeyen ve indirgenemeyen birim ya da öğelerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu savunan kuram. Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein tarafından geliştirilmiştir. Dilin "atom"larını oluşturan çekirdek önermelerle bunların karşılığı olan çekirdek olgular arasında bire bir karşılıklık bulunduğunu varsayar. Dolayısıyla her çekirdek olgunun karşılığı olan bir çekirdek önerme vardır. Çekirdek önerme, belli bir şeyin belli bir niteliğe sahip olduğunu dile getiren tümcedir (örn. "Bu kırmızıdır"). Çekirdek olgu ise, belirli tek bir şeyin belirli bir niteliğe sahip olması durumunda ortaya çıkan en basit türden olgudur. Bu yüzden de dilin gerçekliği yansıttığı varsayılırsa, dünyanın tümüyle basit ve anlaşılabilir olgulardan oluştuğu ileri sürülebilir.

Russell, matematikçi Alfred North Whitehead ile birlikte yazdığı *Principia Mathematica* (1910-13; Matematiğin İlkeleri) adlı çalışmada felsefi kanıtlamaların matematiksel mantığın yöntemleriyle tıpkı matematik problemleri gibi çözülebileceğini ileri sürdü. Şeyler arasındaki ilişkinin yok sayılmasına yol açtığı gerekçesiyle Hegel'in tekçi görüşünü reddetti. Çekirdek önermeleri, mantıksal eklemler kullanılarak oluşturulan daha karmaşık bileşik önermelerin yapıtaşları olarak görüldü.

mantıksal ilişki, dil ya da düşünce öğeleri arasında, bunların 1) usa uygunluk, 2) anlaşılabilirlik açısından usallıklarını sağlayan ilişkilere verilen ad. Bir önerme herhangi bir sağlam kanıt ya da nedene dayanmadan anlaşılabilir olabilir, ama hiçbir önerme anlaşılabilir olmadan usa uygun olamaz. Birçok düşünür mantıksal ilişkilerle gerçeklik, düşünce ya da dil içindeki nedensel ilişkiler arasında karşıtlık kurar.

Bir önermenin ya da tümecenin doğruluğu ya da yanlışlığı bir başkasının doğruluğunu ya da yanlışlığını gerektiriyorsa, bu önerme ya da tümceler usa uygunluk açısından mantıksal ilişkilere sahiptir. Böylece, "Hava bulutsuz ve yağmur yağmıyor" önermesi, "Hava bulutsuz" önermesi ile mantıksal olarak ilişkilidir, çünkü ikincisi yanlışsa birincisi doğru olmaz. Burada, bulut ile yağmur arasındaki nedensel bağlantı geçerli olmasaydı bile, bulutsuz bir hava ile yağmurlu yağmaması arasında kurulan mantıksal ilişki gene de geçerli olurdu. Benzer biçimde, "Her canlının oksijene gereksinimi vardır" ve "Hiçbir canlının oksijene gereksinimi yoktur" önermeleri, birinin doğru olması halinde ötekinin yanlış olacağı anlamında, mantıksal olarak ilişkilidir. Önemli mantıksal ilişkiler arasında, yukarıdaki ilk örnekte görülen içerme ve özdeşlik ile ikinci örnekte görülen karşıtlık ve çelişme gibi ilişkiler sayılabilir.

Felsefeciler düşünce ile dilin anlaşılabilir olmasını sağlayan ilişki türlerine, usallığı koşullandıran ilişki türlerinden daha fazla önem verirler. Bunlar ifadelerin belirli bir nesne, durum ya da olaya ilişkin olmasını ve öyle olduğunun anlaşılmasını sağlarlar; genellikle de önermelerden çok, kavramlar arasında bulunan ilişkilere. Bunların bazı örnekleri dilbilgisi kurallarında görülebilir. Örneğin art arda dizilmiş belirteç ve ilgeçler (çabucak, yavaşça, gibi, kadar) anlaşılabilir bir önerme oluşturmaya yetmez. Benzer yapıda, ama farklı bir anlaşılabilirlik türü, örneğin "Erdemin kokusu açık mavidir" gibi bir önerme olabilir. Bunlar, dilin içinde belirli anlamlar kazanmış sözcüklerin, bu anlamların uygun olmadığı ilişkilere sokulmalarından kaynaklanır. Ama, birçok mantıksal ilişki dilin kendisiyle değil, ifadenin içinde yer aldığı durumda ilgilidir. Böylece, birisi pencereden dışarı bakıp, "Yağmur yağıyor, ama ben buna inanmıyorum" derse, bu ifade anlaşılabilirlik koşullarına uygun değildir. Aynı biçimde, otomobili olmadığını söyledikten sonra otomobilini satmak istediğini söyleyen ya da zaten kapalı olan bir kapının kapanmasını isteyen bir kişinin söylediklerinin ve yaptıklarının ne anlama geldiği belirsizdir.

Daha da genel ve belirsiz kalan bir mantıksal ilişki türü, mantıkçıların ilgilendiği ilişkilere aittir. Örneğin, adların ait oldukları nesneler ile ilişkileri, mantıksal işlevler ile mantıksal kanıtlama arasındaki ilişkiler ya da genel anlamda dil yapılarını ele alan üst-dillerin diller ile ilişkileri bunlar arasında sayılabilir. Ama mantığın bir bilgi dalı olarak durumu konusunda uzmanlar arasında büyük anlaşmazlıklar bulunduğundan, mantıksal ilişkilerin bu üçüncü anlamı üzerinde yaygın kabul bulmuş görüşler ileri sürmek olanaksızdır. Gene de, özellikle İngiltere ve ABD'deki tartışmaların temelinde, "mantıksal" olana verilen önem yatmaktadır.

mantıksal olguculuk, MANTIKSAL DENEY-CİLİK olarak da bilinir, felsefede, bilimsel bilginin tek sağlam ve güvenilir bilgi türü olduğunu ve her türden eski felsefe görüşünün, "metafizik" olarak, reddedilmesi gerektiğini vurgulayan akım. 1920'lerden başlayarak özellikle Viyana'da gelişmiştir. Felsefenin tek aracının mantık, tek görevinin de bilimlerde ortaya konan bilgileri çözümlemek ve bilimlerde kullanılabilecek bir ortak dil kurmak olduğunu kabul eder. Bu çözümleme işinde kullanılacak mantık, geleneksel Aristoteles mantığından farklıdır; özne-yüklem bağının ötesinde, önermelerin karşılıklı ilişkilerini çözümleyebilecek bir önermeler hesabıdır. İtalyan mantıkçı Giuseppe Peano'nun kurduğu ve mantıkçı Bertrand Russell ile matematikçi A. N. Whitehead'in birlikte geliştirdikleri mantık sistemi, mantıksal olguculuğun etkili olduğu özellikle Anglosakson ülkelerdeki felsefe eğitiminde önemli yer tutmuştur. Bu sistem, zamanla, "kümeler kuramı" olarak gelişmiş ve matematikte de kullanılmıştır.

Mantıksal olguculuk bazı noktalarda önceki geleneksel olgucu ve deneyci kuramlardan ayrılır. Bu farklılıkların temelinde bilimsel bilgi ile metafizik arasındaki farkı, doğru-yanlış bilgi ayrımında değil, anlamlı-anlamsız önerme ayrımında bulmak yatar. Mantıksal olguculuğa göre, geleneksel metafizik içinde ele alınan "İyi nedir?", "İnsan özgür müdür?", "Ruh ile beden hangi noktada ilişkilidir?" gibi sorular yanlış değil, anlamsızdır; bu yüzden de yanıtlanamaz. Yapılması gereken, bir çözümleme sonucunda bunların anlamsız olduğunu görmek ve bunlardan vazgeçmektir.

Avusturyalı filozof Ludwig Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921; *Tractatus Logico-Philosophicus*, 1985, 1986) adlı kitabı mantıksal olguculuğun gelişiminde çok önemli bir rol oynadı. Wittgenstein'in bu kitabında geliştirdiği ve sonradan eleştirildiği anlam görüşü dil felsefesinde(*) yeni bir kuramın, linguistik felsefenin esin kaynağı oldu. Mantıksal olguculuğun en güçlü birimi Viyana Çevresi adını alan gruptu. Bu grubun 1920'lerden başlayarak Hitler'in Avusturya'yı işgaline (1938) değin geliştirdiği akım daha sonra özellikle ABD'deki bazı üniversitelerde, en başta da Chicago Üniversitesi'nde sürdürüldü. Ayrıca mantuk ile matematiğin ilişkilerine önem veren canlı bir Polonya okulu oluştu. Mantıksal olguculuk felsefedeki bazı önemli gelişmeler sonucunda 1950-60 arasında eski etkisini yitirdi.

Matematikçi ve mantıkçı Kurt Gödel'in 1931'de belirsizlik ilkesi üzerine yayımladığı makale mantıksal olguculuğu sarsan ilk gelişme niteliğindeydi. Bu ilke, Russell'in ve Viyana Çevresi'nin öngördüğü tam ve yetkin dil anlayışını yıkıyor, saf biçimsel sistemler içinde tamlığın olamayacağını kanıtlıyordu. Daha sonra ABD'li felsefeci J.V.A. Quine mantıksal olguculuğun dogmatikliğine saldırdı. Bu arada bilimlerin kendi içlerinde de mantıksal olguculuğun bazı görüşlerini çürüten gelişmeler görüldü. Einstein, Niels Bohr ve Erwin Schrödinger gibi ünlü fizikçiler, deney verileri ile mantıksal düzenlemeler arasında kendiliğinden verilmiş bire bir karşılıklık bulunmadığını gösterdiler. Bilim tarihçisi ve felsefecisi Thomas S. Kuhn da bilimlerdeki gelişmelerin verili tek bir doğal ilişkiler kuruluşuna sürekli bir yaklaşıma değil, belirli bir kuramın bakış açısı çerçevesinde çok temelden değişimleri içeren süreçler olduğunu ileri sürdü. Bu gelişmeler, mantıksal olguculuğun bir akım olarak etkisini yitirmesine yol açtı.

Mantıksal olguculuğun çağdaş Batı felsefesi içinde bıraktığı iz, bugün felsefe eğitiminde mantıksal kesinliğe ve çözümlemeye verilen önem ve belirli bir felsefi görüş ortaya konurken önermeler arasındaki kanıtlama ilişkilerine verilen ağırlıktır. Bilimsel bilginin tek sağlam bilgi türü olduğu, hatta hep doğru olduğu görüşü ise sarsılmış ve tartışmaya açık duruma gelmiştir.

mantıvar, Anadolu ve Rumeli'de ilkbaharda, daha çok da Hidrellez'de genç kızların ve kadınların baktığı fal. Bir örtünün altına ya da çömleğin içine konmuş eşyaları çekerek söylenen manilere göre yorumlar yapmaya dayanır.

Mantinela, Arkadia'da kurulmuş Eski Yunan kenti. Mafalon ve Artemision dağları arasında, bugünkü Tripolis kentinin yaklaşık 13 km kuzeyinde yer alır. İÖ 5. yüzyılın başlarına değin beş köyden oluşan bir kümeyle, Argos'un isteği üzerine köylerin birleştirilmesiyle kent durumuna gelmiştir. Homeros'un *Ilyada*'sının ikinci kitabındaki gemiler kataloğunda, burada birçok askerini yetiştirdiği anlatılır.

Mantineia, özellikle Messenialı kölelerin isyanı (İÖ 464) sırasında Sparta'nın yanında yer aldı. Ama İÖ 420'de Sparta'ya karşı Elis, Argos ve Atina'yla ittifak kurdu. İÖ 418'de Mantinea Savaşı'nda Kral Agis'in komutasındaki Sparta askerlerine yenik düştü. İÖ 362'de yeniden güçlendi ve Thebai ordusu, Mantinea Ovasında ustaca bir manevrayla Sparta birliklerini yenilgiye

uğrattı. Ama çarpışma sırasında Komutan Epaminondas öldü.

İÖ 207'de, Akhaia Birliği askerlerine komuta eden Philopoimen, Sparta diktatörü Makhanidas'ı burada bozguna uğrattı. Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Mantinea, önemini yitirerek bir köye dönüştü. İS 6. yüzyıldan Osmanlı yönetimi altında ortadan kalkana değin bir Slav adıyla, Goritza olarak anıldı.

Mantiqueira Dağları, Portekizce SERRA DA MANTIQUEIRA. Brezilya'nın doğusunda dağ sırası. Paraíba Sul Irmağının kuzey-batı kıyısından başlar ve kuzeydoğu doğrultusunda 320 km kadar uzanarak Espinhaço Dağlarıyla birleşir. Agulhas Negras Doruğunda en yüksek noktası olan 2.821 m'ye ulaşır. Eskiden ağaç sınırını aşan dorukları dışında ormanlarla kaplı olan dağlarda odunkömürü çıkarılır ve sığır otlatılır. Eteklerinde, Campos do Jordão gibi dinlenme tesisleri kurulmuştur. Mantiqueira adı, bir Yerli dilinde "bulutlu yer" anlamına gelen sözcükten türemiştir.

Mantisplidae, Neuroptera (sinirkanatlılar) takımından, genellikle tropik ve astropik bölgelerde yaşayan böceklerin yer aldığı familya. Erşkin türlerinin görünümü peygamberdevesine (*Dictyoptera* takımı) benzer. Avrupa'da yaygın olan *Mantispa syriaca* türünün uzunluğu 12-20 mm, kanat açıklığı yaklaşık 25 mm'dir.

Dişiler pembe renkli yumurtalarını uzun ve ince saplara yapıştırır. Yumurtadan çı-

tulumluların esnek vücut duvarına da manto denir. Yumuşakçalarda ve *Brachiopoda* üyelerinde kabuğu salgılayan manto, kıvrım yaparak vücut ile arasında bir manto boşluğu oluşturur. *Brachiopoda* filumunda alt ve üst olmak üzere iki lopa ayrılan mantodan kabuğa giren çok sayıda kabartı vardır. Yumuşakçalarda ise yanal loplara ayrılan manto, bazı çiftçenetlerde görüldüğü gibi kenarlarından birleşerek manto boşluğunda su dolaşımını sağlayan sifonları oluşturur.

Mantova, İtalya'nın kuzeyinde, Lombardiya yönetim bölgesindeki Mantova ilinin merkezi kent. Verona'nın güneybatısında yer alır. Üç yandan Mincio Irmağının oluşturduğu göllerle çevrilidir. Etrüskler tarafından kurulan kente, daha sonra bir Kelt kabilesi olan Kenomanlar yerleşti. Mantova İÖ y. 220'de Romalıların yönetimi altına girdi. Ünlü Latin şairi Vergilius, İÖ 70'te Mantova yakınlarındaki Andes'te doğdu. Kent 11. yüzyılda Toscana markisi Canossa'lı Bonifacio'nun *fief'i* oldu. 1115'te Toscana'lı Matilde'nin ölümünden sonra komün yönetimine kavuşan kent, aynı dönemde Kuzey İtalya kentlerinin, Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich'in (Barbarossa) uyguladığı politikalara karşı oluşturdukları Lombardiya Birliği'ne katıldı (1167). Kentin yönetimi 1276'da Bonacolsi ailesinin eline geçti. Mantova, 1328'de Bonacolsi ailesini kentten sürerek denetimi eline geçiren Gonzaga ailesinin yönetimi sırasında siyasal ve kültürel bakımdan en parlak dönemini yaşadı. 1707'de Avusturya İmparatorluğu'nun denetimine girdi ve bir müstahkem mevki haline getirildi. 1797'de Fransızların eline geçen kent, 1814'te Avusturya'ya geri verildi. Ulusal bağımsızlığı amaçlayan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketine katılan Mantova, 1866'da İtalya Krallığı'na bağlandı.

Kentteki kiliselerin başında 16. yüzyılda Giulio Romano'nun tasarımına göre yeniden inşa edilen katedral ile yapımına 1472'de başlanan, tasarımını Leon Batista Alberti'nin yaptığı S. Andrea Kilisesi gelir. Kentin öteki önemli kiliseleri arasında S. Lorenzo Rotundası (1082) ile tasarımını Alberti'nin yaptığı S. Sebastiano (1460-70) ve S. Francesco (1304) sayılabilir. Öteki önemli yapılar arasında ise tasarımını Bartolino da Novara'nın yaptığı, Andrea Mantegna'nın freskleriyle süslü S. Giorgio Kalesi (1395-1406), yapımına yaklaşık 1290'da başlanan düklük sarayı, Romano tarafından tasarlanan Te Sarayı (1525-35), 13-15. yüzyıldan kalma Adalet Sarayı ile birçok saray ve malikâne bulunur. Kentin başlıca kültürel kuruluşları tasarımını Antonio Bibiena'nın yaptığı (1769) Teatro Scientifico'yu da barındıran Virgiliana Akademisi, 1780'de Avusturya imparatoriçesi Maria Theresia tarafından kurulan kütüphane ve Devlet Arşivi'dir. Mantegna ve Romano adlı ünlü reasamların evleri koruma altına alınmıştır. Kent ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ürünlerinin işlenmesine ve ticaretine dayanır. Kara, su ve demir yolları taşımacılığının merkezi durumundaki kent nüfusu II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmeye bağlı olarak hızla artmıştır. Nüfus (1987 tah.) belediye, 56.817.

mantra, Hinduizm ve Budacılıkta, mistik ya da tinsel bir etkisi olduğuna inanılan kutsal sözcük, hece ya da dize. Dünyadaki yaşantıyla ilgili ya da tinsel amaçlara ulaşmak için mekanik bir araç olarak kabul edilir de, daha üst düzey tinsel düşünceler açısından da ele alınabilir. Sözgelimi bir kavram ya da tanrının *bicamantra'sı* (tohum *mantra*) yinelenmenin, onun temsil

ettiği nesnenin özünü ya da varlığını canlandıracağına inanılır. Böylece örneğin bütün Veda tanrıları ya da üç büyük Hindu tanrısı Brahma, Vişnu ve Şiva, kutsal *om* hecesiyle çağrılabilir.

Mantra bugün de Hindu ayinlerinin önemli bir parçasıdır. Mezhebe yeni katılan kişinin kulağına guru tarafından gizli bir *mantra* fısıldanır. Güneş Tanrısı Savitr'e adanmış bir dua olan "Gayatri" *mantra*, kutsal iplikle kuşatılmış yüksek kast üyesi erkek çocuklara iletilir ve onlar tarafından her gün yinelenmesi gerekir.

Budacılıkta, önemli bir Tantra hareketine Mantrayana (Kutsal Hecelerin Taşıyıcısı) adı verilmiştir (bak. Vajrayana). *Om mani padme hum* (mücevher lotustadır) *mantra'sının* yinelenmesi de, Tibet dinsel ayinlerinin en önemli özelliklerinden biridir.

Mantran, Robert (d. 19 Ocak 1917, Paris, Fransa), Fransız tarihçi ve Türkolog, İslam ve Osmanlı tarihi uzmanı. İstanbul kent örgütlenmesi ve yaşamı, Arap dünyası, Mısır ve Tunus gibi konularda, doğrudan Osmanlı kaynaklarını kullanarak gerçekleştirdiği çalışmalarında, siyasal-kurumsal tarihten farklı olarak toplumsal ve ekonomik tarih yaklaşımına yönelişin öncü örneklerini vermesiyle tanınır.

Ortaöğrenimini Paris'te gördükten sonra Sorbonne Üniversitesi'ni bitirdi, aynı kentteki Yaşayan Doğu Dilleri Okulu'ndan (École Nationale des Langues Orientales Vivantes) diploma aldı ve doktorasını gene Sorbonne'da tamamladı. 1945-47 arasında İstanbul'daki Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nde (bugün Fransız Anadolu Tetkikleri Enstitüsü) araştırmacı, 1947-52 arasında ise Galatasaray Lisesi'nde öğretmen olarak çalıştı. Aix-Marseille Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde profesör ve daha sonra ordinarius profesör (1985) oldu. Önde gelen Fransız Türkologlar arasında yer aldı ve Türkiye'nin, Osmanlı tarihinin ve İstanbul'un Fransa ve daha genel olarak Batı'da tanınmasına büyük katkılar oldu. Çeşitli zamanlarda Légion d'honneur nişanı, Türk Tarih Kurumu onur üyeliği, Institut de France'ta Académie des Inscriptions et Belles-Lettres üyeliği ile ödüllendirildi. *Règlements fiscaux ottomans. Les provinces syriennes* (1951, Jean Sauvaget ile birlikte; Osmanlı Mali Kanunnameleri. Suriye Vilayetleri), *Turquie* (1955; Türkiye), *Trésors de la Turquie* (1959, Michel de Saint-Pierre ile birlikte; Türkiye'nin Hazine), *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle. Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale* (1962; 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, 2 cilt, 1986), *La vie quotidienne à Constantinople au temps de Soliman le Magnifique et de ses successeurs* (1965; 16. ve 17. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Yaşam, 1991), *Les régimes politiques des pays arabes* (1968; Arap Ülkelerinin Siyasal Rejimleri), *L'Eurasie, XIe-XIIIe siècles* (1982, Georges Duby ile birlikte; Avrasya, 11-13. Yüzyıllar) başlıca yapıtlarıdır. Mantran ayrıca, *L'Égypte au XIXe siècle* (1977; 19. Yüzyılda Mısır) ve *Histoire de l'Empire ottoman* (1989; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 1. cilt, 1992) başlıklı iki önemli derlemenin de editörlüğünü yapmıştır.

Mantua bak. Mantova

Manu, Hint mitolojisinde ilk insan ve Sanskrit yasa derlemesi *Manu-smṛiti*'nin (Manu Geleneği) efsanevi yazarı. Bu ad, Hint-Avrupa dillerinde (örn. İngilizce) rastlanan *man* ("adam", "insan") sözcüğüyle aynı soydandır; Sanskrit dilinde "düşün-

Mantisplidae familyasından bir örnek
E. S. Ross

kan yavrular iki larva evresinden geçer. Her iki larva tipi de genel olarak *Lycosa* cinsinden örümceklerin yumurta ve yavrularının asalağıdır. İlk larva tipi ya da genç larva, hareketli ve uzun bacaklıdır. İkinci larva tipi ya da pupalazacak larva ise kısa bacaklı, beyaz ve tombul bir tırtıl biçimindedir. Uzunluğu 7-10 mm'ye ulaştığında gelişimini tamamlayan larvalar çevrelerinde ipek bir koza örerek birinci pupa evresine girer. Familya üyeleri ikinci pupa evresini koza dışında ve hareketli olarak geçirir.

Manto (Yunancada "Kadın Kâhin"), Yunan mitolojisinde Thebaili kâhin Teiresias'ın kızı ve yardımcısı. Thebai'ye karşı savaşan yedi şampiyonun oğulları olan Epigonlar, Thebai'yi yağmaladıktan sonra, en değerli ganimet olarak Manto'yu Delphoi'daki tapınağında Apollon'a sunarlar. Manto, bu tapınakta yapılan bir kehaneti gerçekleştirerek Giritli Rhakios'la evlenir ve İonya'da ünlü Klaros Apollon kehanet merkezini kurar. Kâhin Mopsos'un annesidir.

manto, ORTENEK olarak da bilinir, yumuşakçaların ve *Brachiopoda* filumundan omurgasızların vücut duvarından gelişen yumuşak örtü. Sölükayaklıların bazen kalıncı levhalarla sertleşen kalın dış örtüsü ile

mek" anlamına gelen *man-* eylemiyle de etimolojik bağı vardır. Vedalarda Manu'dan ilk kurbanı gerçekleştiren kişi olarak söz edilir. Ayrıca tarihteki ilk kral olarak da anılır. Ortaçağda Hindistan hükümdarlarının çoğu, oğulları (güneş çizgisi) ya da kızları (ay çizgisi) yoluyla soyağaçlarını Manu'ya uzatırlardı.

Büyük tufan öyküsünde Manu, Nuh'un ve Adem'in özelliklerini birleştirir. *Śatapatha Brahmana* (100 "yol"), iyilik yaptığı bir balığın, tüm insanlığı yok edecek bir tufan konusunda Manu'yu nasıl uyardığını anlatır. Manu balığın öğüdüne uyarak bir gemi yapar. Tufan başlayınca gemiyi balığın boynuzuna bağlar; balık gemiyi bir dağ tepesinde güvenli ve sakın bir yere götürür. Tufan sona erdiğinde sağ kalan tek insan olan Manu, şükran adagi olarak sulara tereyağı ve ekşi süt döker. Bir yıl sonra sulardan, "Manu'nun kızı" olduğunu söyleyen bir kadın doğar. Manu ve kızı, yeniden yeryüzünü dolduran yeni insan soyunun ataları olurlar. *Mahabharata*'da (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) bu balık Tanrı Brahma ile özdeşleştirilir; *Purana*'larda (Eski Öyküler) ise, Tanrı Vişnu'nun balık biçiminde yeniden dünyaya gelişi olan Matsya'dır.

Daha sonraki dönemlerde Hinduizmin kozmoloji kuramlarında Brahma'nın yaşamındaki bir gün *manvantara* adı verilen ve her biri 306.720.000 yıl süren 14 bölüme ayrılır. Her ikincil çevrimde dünya yeniden yaratılır ve bir sonraki insan soyunun babası olmak üzere yeni bir Manu ortaya çıkar. İçinde bulunduğumuz çağ yedinci Manu çevrimi olarak kabul edilir.

Manu-smṛiti (Sanskrit dilinde "Manu Geleniği"), Hindistan'da Hindu yasa derlemeleri (*Dharma-śāstra*) arasında en bağlayıcı olanı. Halk arasında *Manu-smṛiti* olarak anılmakla birlikte, resmi adı *Manava-dharma-śāstra*'dır. Efsanevi ilk insan ve yasa koyucu Manu tarafından yazıldığına inanılır. Bugünkü biçimini alması 10. yüzyıla değin uzanır.

Manu-smṛiti Hindulara dört toplumsal sınıfta (*varna*) ve yaşamın dört evresinde (*āśramas*) uymaları gereken yasaları (*dharma*) bildirir. On iki bölümde toplanmış 2.694 kıtadan oluşur. Yaratılış, *dharma*'nın tanımı, dinsel törenler (*samskara*), yetişkinliğe geçiş töreni (*upanayana*), Veda öğrenimi, evlilik, konukseverlik, alçakgönüllülük, yasak yiyecekler, kirlenme, arınma yolları, evli ve bekar kadınların davranış kuralları ile krallık hukuku konularını işler. Ardından 18 başlık altında yargı sorunlarından söz eder. Metin daha sonra yeniden kefaret ayinleri, *karma* (nedensellik sonucu ortaya çıkan eylem) öğretisi, ruh ve cehennem gibi dinsel konulara döner. Dinsel yasalar ve uygulamaları ile dindışı yasalar arasında metin içinde sınıflamalı bir ayrım yoktur. Kast üyesi Hindulara uygulanabilir bir ahlak dizgesi sunan kitabın etkisi çok büyük olmuştur.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Manuel I KOMNENOS (d. y. 1122 - ö. 24 Eylül 1180), 1143-80 arasında Bizans imparatoru. Anadolu Selçuklularının Bizans'ı tehdit ettiği bir dönemde devletin kaynaklarını zorlayarak Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmaya yönelik politikaları başarısız kalmıştır.

II. İoannes Komnenos'la (hd 1118-43) Macar prensesi Eirene'nin oğluydu. Babası-

nın sade ve tutucu bir yaşamın sürdüğü sarayını Batı Avrupa'dan aktarılan turnuva ve şenliklerin düzenlendiği bir eğlence merkezine dönüştürdü.

Hükümdarlığının ilk yıllarında Batı'yla ilişkilerini düzenlemeye çalışan Manuel gitgide büyüyen Selçuklu tehdidini neredeyse bütünüyle gözmezlikten geldi. Sicilya ve Antiokheia'daki (Antakya) Norman rakiplerine karşı Batılılarla ittifaklarını yeniledi. II. Haçlı Seferi sırasında Sicilya kralı II. Ruggiero'ya karşı Yunanistan'daki topraklarını savunduysa da Ruggiero'nun donanması 1147'de Korfu'yu ele geçirdi. Venediklilerin yardımıyla iki yıl sonra ada geri alındı. Manuel 1148'de karısının eniştesi Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Konrad'la ittifakını pekiştirdi. Ama Konrad 1152'de ölünce, onun ardılı I. Friedrich'le (Barbarossa) anlaşma girişimlerinde başarılı olamadı. 1154'te II. Ruggiero ölünce, Ancona'ya saldırması için bir donanma gönderdi (1155) ve Apulia (Puglia) bölgesinin büyük bölümünü ele geçirdi. 1156'da Brindisi'de birleşik German, Venedik ve Norman kuvvetleri karşısında yenilgiye uğraması İtalya'daki Bizans etkisinin son bulmasına yol açtı.

Manuel bundan sonra, I. Haçlı Seferi'nin ardından kurulan Haçlı devletleri üzerinde egemenlik iddiasında bulundu. 1158'de Kilikya'ya bir sefer düzenleyerek kaybedilen toprakları yeniden ele geçirdi ve Antiokheia prensi Çatillonlu Renaud ile Kudüs kralı III. Baudouin'i Bizans egemenliğini tanımak zorunda bıraktı (1159).

Manuel Sırp ve Macarlarla ilişkilerinde de başarılı oldu. 1167'de Dalmasya, Hırvatistan ve Bosna imparatorluğa katıldı. Manuel Macaristan'ın hahanda mücadelelerine müdahale ederek kendi adayı Béla'nın 1173'te kral seçilmesini sağladı. Kuzeydeki başka ülkelerle ilişkilerinde ise aynı ölçüde başarılı olamadı. Bizans'ın Venedik'le ilişkisi 1171'den başlayarak 10 yıl kopuk kaldı.

Manuel'in başka yerlerdeki etkinlikleri, Selçukluların elindeki Doğu'ya gerekli dikkati yöneltememesine yol açtı. 1145, 1146 ve 1160'ta Konya'daki Anadolu Selçuklu sultanına karşı seferler düzenlediyse de sonuç alamadı. 1176'da Selçuklulara karşı büyük çaplı bir saldırı düzenledi. Ama Myriokephalon Savaşı'nda aldığı yenilgi, Bizans İmparatorluğu'nun çöküşüne doğru bir adım oldu.

Manuel II PALAIOLOGOS (d. 1350 - ö. 21 Temmuz 1425), 1391-1425 arasında Bizans imparatoru. Diplomatik yeteneği sayesinde, hükümdarlığı süresince Osmanlılarla barışçı ilişkiler kurmayı başararak Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasını yaklaşık 50 yıl geciktirmiştir.

Manuel, 1341-91 arasında aralıklarla hüküm süren V. İoannes Palaiologos'un oğluydu. Ağabeyi IV. Andronikos'un babalarına karşı başarısız bir ayaklanmaya önderlik etmesinden sonra 1373'te veliyahat ilan edildi. Eylül 1373'te ortak imparator olarak taç giydi; Andronikos'un 1376'da ele geçirildiği Konstantinopolis'i (İstanbul) ve tahtı geri almasında babasına yardımcı oldu (1379). V. İoannes ile Manuel, tahtı Osmanlıların yardımıyla geri almışlardı; bu yüzden sultana haraç ödemek ve askeri yardımda bulunmak zorunda kaldılar. IV. Andronikos'un oğlu VII. İoannes 1390'da Konstantinopolis'i ve tahtı yeniden ele geçirdiyse de, Manuel ile V. İoannes gene Osmanlıların yardımıyla kenti ve tahtı geri aldılar. Manuel Şubat 1391'de babasının öldüğünü öğrendikten sonra Konstantinopolis'e kaçınca ya dağın, I. Bayezid'in (Yıldırım) sarayında itaatkâr bir vasal olarak yaşamak zorunda bırakıldı.

Osmanlılar 1396'da Tesalya ile Peloponnesos'u istila edince Manuel, Batı Avrupa'ya giderek onlara karşı yardım sağlamaya çalıştı. Roma, Milano, Londra ve Paris'te sıcak bir biçimde karşılandı ve iki yıl Paris'te kaldı. Bu ziyaret, Bizans ile Batı arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine büyük katkıda bulunduysa da, askeri yardım sağlanmasına yol açmadı.

Manuel, Bayezid'in ardılı I. Mehmed'le bir barış antlaşması yaparak (1403) Thessalonike'yi (bugün Selanik, Yunanistan) geri aldı ve Osmanlılara haraç ödenmesine son verdi. 1421'de Mehmed'in ölmesi, Manuel'in de dinsel ve edebi uğraşlarıyla ilgilenmek amacıyla devlet işlerinden çekilmesi barışçı ilişkiler dönemini sona erdirdi. Manuel'le tahtı paylaşan oğlu VIII. İoannes, Osmanlılarla ilişkilerin duyarlılığını göz ardı ederek Osmanlı tahtının gerçek vârisi II. Murad'a karşı Düzmece Mustafa'yı destekledi. Murad isyanı bastırdı ve 1422'de Konstantinopolis'i kuşattı. Kent düşmediyse de Osmanlılar Peloponnesos'u istila ettiler (1423). Manuel, onur kırıcı bir antlaşma imzalamak zorunda kaldıktan sonra manastıra çekildi.

Manuel I, lakabı TALİHLİ MANUEL. Portekizce MANUEL O AFORTUNADO (d. 31 Mayıs 1469, Alcochete - ö. Aralık 1521, Lizbon, Portekiz), 1495-1521 arasında Portekiz kralı. Hükümdarlığı sırasında Hristiyanlığı kabul etmeyen Magriplilerle Yahudileri sınır dışı etmiş, Fransa ve İspanya arasındaki çatışmalarda akıllı bir tarafsızlık politikası izlemiş, ayrıca özellikle Hindistan ve Brezilya'da deniz aşırı Portekiz İmparatorluğu'nun temellerini atmıştır.

Portekiz kralı V. Afonso'nun küçük kardeşi Dom Fernando'nun dokuzuncu çocuğuydu. Bir yaşındayken babası öldü. Kız kardeşlerinden biri tahtın vârisi II. João'ya, bir başkası da güçlü Bragança düküyle evlenmişti. II. João tahta çıktıktan sonra Bragança dükünü ihanet suçundan idam ettirdi; ardından da Manuel'in yaşayan tek erkek kardeşini komplo kuşkusuyla öldürttü. Ama koruması altına aldığı Manuel'i Beja dükü yaptı. Kendi meşru oğlunun 1491'de ölmesi üzerine Manuel'i vârisi ilan eden II. João sonradan evlilik dışı oğlu Jorge'yi nüfusa geçirmeye niyetlendiyse de, sonuçta tahtı Manuel'e bıraktı.

Böylece 1495'te tahta çıkan Manuel'in ilk işi sürgündeki Bragançaları affetmek ve el konmuş mülklerini geri vermek oldu. Bu arada Vasco da Gama'nın Afrika çevresindeki yolculuğunu tamamlayarak Portekiz'le Doğu arasındaki yeni ticaret yolunu açması Portekiz Krallığı'nın büyük servetler edinmesinin koşullarını hazırladı. Manuel, Pedro Álvares Cabral'ı Mart 1500'de Hintli prenslerle ticari ilişkiler kurmak üzere 13 gemiyle yola çıkardı. Atlas Okyanusunun batısında seyrettiği sırada Brezilya'ya ulaşan Cabral, yaptığı keşfin haberini vermek üzere bir gemiyi geri yolladı. Ardından Ümit Burnunun çevresini dolaşarak Hindistan'a doğru yoluna devam etti ve gemilerin yarısını yitirmesine karşın hepsi de Hindistan'ın güneybatısındaki Malabar Kıyısı'nda bulunan Kalikut (bugün Kojikod), Koçin ve Kananor'da ticaret merkezleri (*feitoria*) kurmayı başardı. Gama 1502'de 20 gemiyle Doğu Afrika'ya gidip bölgeden haraç olarak topladığı altınlarla geri döndü. 1503'e gelindiğinde Manuel büyük servet sahibi bir hükümdar durumuna gelmişti. Bu arada João Fernandes Lavrador, bugün Labrador olduğu sanılan bölgeye ulaştı (1499); Gas-

par Côte-Real de Newfoundland'ı keşfetti (1500). Aynı dönemde Brezilya kıyılarında da keşif çalışmaları yürütüldü, ama bu bölgeyle Portekiz arasındaki ticari ilişkiler Brezilya'ya adını veren *pau-brasil* ağacıyla (bir tür boya ağacı) sınırlı kaldı.

Manuel'in yeni keşfedilen bu topraklar üzerindeki hak iddiası hem papalık, hem de yakın ilişkiler sürdürdüğü İspanyollar tarafından onaylandı. Üç evliliğini İspanyol kadınlarıyla yapan Manuel'in ilk karısı Kastilya ve Aragon hükümdarları Fernando ile Isabel'in en büyük kızı ve II. João'nun oğlu Afonso'nun dul eşi olan Isabel'di. Bu evlilik 1492'de İspanya'dan sürülen ve II. João tarafından Portekiz'e sığınmalarına izin verilen binlerce Yahudiyi Manuel'in sınır dışı etmeyi kabul etmesi üzerine gerçekleştirdi. Manuel Aralık 1496'da Yahudilerle özgür Müslümanların 10 ay içinde Portekiz'i terk etmelerini emretti. Bunların Lizbon'da toplanmaları üzerine din değiştirmeleri için çeşitli baskılara girişti. Sonunda bazı Yahudi ve Müslümanların ülkeden ayrılmasına izin veriyse de geri kalanların zorla Hristiyan dinini "benimsemelerini" sağladı. Karşılığında ise 20 yıl boyunca onların inançlarıyla ilgili hiçbir soruşturma yürütmemeyi kabul etti.

Isabel'in erkek kardeşinin ölümü üzerine İspanyol krallıklarının varisi durumuna gelen Isabel ve Manuel 1498'de, bağlılık yemini edecek İspanyolları huzurlarına kabul etmek üzere Toledo ve Zaragoza'ya ziyaret ettiler. Ama aynı yıl Isabel'in Miguel'i doğururken ölmesi üzerine İspanyol ve Portekiz tahtlarının birleşmesi olasılığı ortadan kalktı. Miguel ise henüz bebekken öldü. Ekim 1498'de Isabel'in küçük kardeşi Maria'yla evlenen Manuel'in bu evlilikten dokuz çocuğu oldu. Portekizliler 1503'te Koçin Kalesi'nin kurulması ve ertesi yıl kalenin Duarte Pacheco Pereira tarafından başarıyla savunulmasının ardından Doğu'daki konumlarını pekiştirdiler. Manuel 1505'te Dom Francisco de Almeida'ya ilk Portekiz genel valisi olarak Hindistan'a gönderdi. Almeida'nın ardılı Albuquerque'nin 1510'da Goa'ya ve 1511'de Malakka'ya ele geçirmesiyle baharat ticareti Portekizlilerin denetim altına girdi. 1513'e gelindiğinde Portekizliler Çin'e ulaşmıştı.

Portekiz yayımlarındaki dinsel boyut, Kızıldeniz'i abluka altına almak ve Mekke'yi ele geçirmek gibi tasarıları bulunan Albuquerque'nin valilik döneminde en ileri noktasına ulaştı. Duarte Galvão'nun öteki Avrupalı hükümdarları yeni bir Haçlı seferine katılmaya razı etmek için harcadığı çabalar ise önemli bir sonuç vermedi. Bir Etiyopya heyetinin 1514'te Portekiz sarayını ziyaret etmesinin ardından Etiyopya'nın Hristiyan kralıyla ittifak kurmak isteyen Manuel, Galvão'yu Etiyopya elçiliğine atadı. Galvão görevini yerine getiremeden öldü. Bu arada Bragança dükü, Fas'ın Azamor kentini ele geçirdi (1513). Ama Albuquerque Aralık 1515'te Goa açıklarında ölünce dinsel amaçlı yayımla politikası etkisini yitirdi.

Hindistan'la yapılan ticaret, Manuel'in sarayına büyük bir zenginlik ve görkem kazandırdı. Hırslı soyluları baskı yoluyla sindirmiş olan II. João'nun tersine Manuel 5 bin kadar soyluyu aylığa bağlayarak bir saray aristokrasisi yarattı. Müziğe ve gösterişe düşkünlü. Zamanının büyük bölümünü Lizbon'da deniz kıyısında (bugün Terreiro do Paço yakınında) yaptırdığı sarayında ve Sintra'da geçirdi. Sarayını şairlerin ve ressamların bir merkezi durumuna getirdi.

Kuyumcu ve oyun yazarı Gil Vicente'in saray için oyunlar yazmasını sağladı. Belém'de saraya ait Jerónimos Manastırı ile Belém Kulesi'ni inşa ettirdi. Onun döneminde mimaride yaygın biçimde kullanılan üslup 19. yüzyıldan sonra "Manuel üslubu" olarak adlandırılmaya başladı.

Manuel hükümdarlığı sırasında merkezi yönetimi güçlendirmeye çalıştı. Kraliyet görevlilerinden bir komite oluşturarak eski hükümdarlarca kentlere verilen beratların gözden geçirilmesini, yerel ayrıcalıkların standartlaştırılmasını ve vergilerdeki ölçüsüzlüklere son verilmesini sağladı. 1515'te danışmanlarına yürürlükteki bütün yasaların gözden geçirilmesini emretti. 1512'de yayımlanan Manuel Yönetmelikleri'nde (*Ordenações Manuelinas*) 1521'de bazı değişiklikler yapıldı. Adalet hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bütün bölgelere kraliyet yargıçlarının (*corregedores*) atanması Roma'ya örnek alan yeni bir mutlakiyetçi yönetim anlayışının yerleşmesini hızlandırdı ve yönetimde yargıçların etkinlik kazanmasına yol açtı. Kiliseyi ve işi savaşmak olan şövalyeleri bazı yükümlülüklerin dışında tutan Manuel 1506'daki Yahudi kıyımından sorumlu olanları sert bir biçimde cezalandırdı. 1518'de evlendiği Avusturya imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) kız kardeşi Eleonor'dan bir kızı oldu. 1521'de Lizbon'da ölmesinin ardından Jerónimos Manastırı'na gömüldü.

Manuel II (d. 15 Kasım 1889, Lizbon - ö. 2 Temmuz 1932, Twickenham, Londra), cumhuriyetin ilanından önce Portekiz kralı (1908-10).

Kral Carlos'la Kraliçe Maria Amalia'nın küçük oğluydu. João Franco'nun diktatörlüğünü desteklemesinden dolayı ülkedeki siyasal önderlerin çoğunun kral olarak tanımayı reddettiği Carlos, 1 Şubat 1908'de büyük oğlu Luis Felipe'yle birlikte Lizbon'da anarşistler tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Manuel 18 yaşında kral oldu. Franco'nun istifa etmesinin ardından, Amiral Francisco Joaquim Ferreira do Amaral'ı başbakanlığa atayarak, ondan iki büyük parti olan Yenileme Partisi ile İlerici Parti'nin eşit sayıda temsil edilecekleri bir hükümet kurmasını istedi. Amaral ölgümlü davranmaya çalıştıysa da aralarında derin ayrılıklar bulunan iki partinin önderleri de kabinde yer almaya yanaşmadı. Bunun üzerine yapılan seçimleri cumhuriyetçiler kazandı. Monarşist partiler zamanlarını etkisiz koalisyon hükümetleri oluşturmak ve genç krala hem öğütler vermek, hem de onu suçlamakla geçirirken, cumhuriyetçiler yoğun biçimde bir devrim hazırlığına giriştiler. Manuel 1910 yazında Buçaco'ya gitti. Ama dönüşünde Tejo'daki filonun desteklediği devrim patlak verdi. Sarayı bombalanan Manuel ülkeden kaçtı.

Cumhuriyetin ilan edilmesi üzerine Londra yakınındaki Richmond'a, daha sonra da Twickenham'a yerleşti. 4 Eylül 1913'te Hohenzollern hanedanından Prens Wilhelm'in kızı Augusta Victoria ile evlendi. Hiç çocuğu olmayan Manuel ömrünün geri kalan bölümünü kitap derlemekle geçirdi. Alanında temel kaynak sayılan üç ciltlik *Early Portuguese Books, 1489-1600*'ü (1929-35; Eski Portekiz Kitapları, 1489-1600) yayımladı.

Manuel, Niklaus, DEUTSCH olarak da bilinir (d. y. 1484, Bern - ö. 28 Nisan 1530, Bern), ressam, asker, yazar ve devlet adamı. İtalyan ve Alman rönesansı ile Reform hareketinin en önemli İsviçreli temsilcilerinden biridir.

O döneme yaygın olan geç ortaçağ üslubunu benimsemek yerine Albrecht Dürer'in,

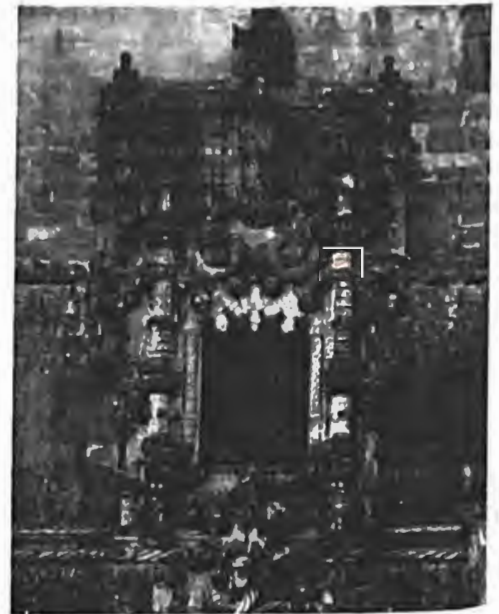
Hans Baldung-Grien'in ve Kuzey İtalya sanatının etkisiyle yeni anlatım biçimlerine yöneldi. Çizimlerinin, portrelerinin, mitolojik ve dinsel konulu resimlerinin çoğunu 1515-20 arasında yaptı. Kendinden emin, coşkulu kişiliği çoğu 1522-26 arasında yazılmış oyunlardan oluşan kilise karşıtı canlı

"Paris'in Yargısı", Niklaus Manuel'in bir tempera çalışması; Basel Sanat Müzesi, İsviçre Kunstmuseum, Basel

polemiklerine de yansdı. Daha sonra Bern il meclisinin üyesi olarak siyasal etkinlikte bulunan Manuel'in önemli resimleri arasında 1660'ta tahrir olan "Ölüm Dansı" (1516-19, Dominiken Manastırı, Bern), "Pyramus ve Thisbe" ve "Vaftizci Yahya'nın Başının Vurulması" sayılabilir. *Der Ablasskrämer* (1526; Endüljans Satıcısı), *Testament der Messe* (1528; Missa Ahdî) ve *Fastnachtsspiele* (1540; Karnaval Oyunları) edebiyat çalışmalarından bazılarıdır. J. Bächtold'un derlediği *Sämtliche Dichtungen* (Bütün Yapıtları) 1878'de yayımlanmıştır.

Manuel üslubu, Portekizce MANUELINO, 16. yüzyıl başlarında Portekiz'de ortaya çıkan olağanüstü zenginlikteki mimari bezeme üslubu.

İsa Manastırı'nda papazlar meclisi toplantısı odasının Manuel üslubunda bezemmiş penceresi, 16. yy; Tomas, Portekiz Wayne Andrews

Gotiğin son bulmasıyla yüksek Rönesansın ve maniyeizmin başladığı dönem arasında egemen olmuştur. I. Manuel'in hükümdarlığından (1495-1521) sonra da sürmesine karşın, onun adıyla anılır. Portekiz'in o dönemdeki zenginliğinin deniz ticaretine dayandığını anımsatıcısına, denizle ilişkili biçimler üstüne kurulmuştur. Taşa işlenen bezeme öğeleri arasında kabuklar, mercanlar, gemi hatları, zincirler, denizcilerin kullandığı üstü armalı kalkınlar, yön bulma araçları, şamandıralar başta gelir. O çağda gemileri süsleyen ne varsa mimarlıkta da kullanılmıştır. Tomar'daki 1520 tarihli kadınlar manastırı ya da Batalha'daki aynı işlevli yapı, bu benzersiz üslubun en iyi örneklerindendir.

Manuel üslubu kuşkusuz o çağdaki İspanyol mimarlığından etkilenmiştir; ama bezemeye bu kadar ağırlık verilmesinin temelinde, Hint mimarlık anlayışının etkileri de bulunabilir.

Manuelito, asıl adı BULLET (ö. 1893, Navaho Yerleştirme Kampı, New Mexico Toprakları, ABD), federal yönetimin zorla iskân girişimine karşı direnişiyle ünlü Navaho Yerli reisi.

ABD ordusundan Albay Kit Carson'ın Navaholara karşı sürdürdüğü yıpratma savaşı sonucunda Yerliler ürünlerini, evlerini, hayvanlarını ve iş araçlarını yitirmişlerdi. Carson Navahoları New Mexico Toprakları'ndaki Santa Fe'nin güneyinde kurak ve tuzlu bir toprak parçası olan Bosque Redondo'ya çekilmeye zorladı (1864). Bu sırada tanınmış bir Yerli önderi olan Manuelito ile 4 bin Yerli teslim olmayı reddederek dağlara çekildiler ve gerilla savaşına başladılar. Carson, av hayvanlarını ve atları öldürüp ürünleri yakma politikasını sürdürdü. 1866 sonbaharında Manuelito ve adamları açlık karşısında yenik düşüp teslim oldular ve Bosque Redondo'ya götürüldüler. Buradaki koşullar çok kötü olduğu için, Manuelito'yla birlikte bir heyetin kendilerine yeni bir yer verilmesi için hükümetle görüşmek üzere Washington'a gitmesine izin verildi. Manuelito taleplerini başarılı bir biçimde savundu. Sonbaharda Navahoların geleneksel anayurtlarında bulunma yeni bir alana yerleşmelerine izin verildi.

Manufacturers Hanover Corporation, ABD'de, çok sayıda bankayı bünyesinde toplayan holding. Başlıca yan kuruluşu Manufacturers Hanover Trust Company'dir. Her iki şirketin de merkezi New York kentindedir.

Manufacturers Hanover Trust Company adlı banka 19. yüzyılda New York kentinde etkinlik göstermiş çok sayıda bankanın birleşmesiyle oluşmuştur. Bu bankaların başlıcaları 1911'de birleşen Chatham Bank ve Phenix Bank ile 1931'de onlara katılan Manufacturers Trust Company'dir. Banka bugünkü adını 1961'de Hanover Bank'la (kuruluşu 1851) birleşmesinden sonra aldı. Manufacturers Hanover Corporation 1969'da bankanın ana kuruluşu niteliğinde bir holding olarak kuruldu. Holding 1980'de First Pennsylvania Corporation'ı bünyesine kattı. 1991'de ise Chemical Banking Corporation'la bu kuruluşun adı altında birleşti.

Ülkenin en büyük finans şirketlerinden biri olan holding, yan kuruluşları aracılığıyla ABD'de ve başka ülkelerde yaygın bir temsilcilikler, bağlı bankalar, bağlı mali kuruluşlar ve muhabir bankalar ağına sahiptir.

Manukau, Yeni Zelanda'da, Kuzey Adası'nın kuzey kesiminde, kent. Auckland'in hemen güneydoğusundadır. Doğudaki Wai-

temata'yı, Tasman Denizi kıyısında sığ bir koy olan batıdaki Manukau limanından ayıran kıstak üzerinde yer alır.

Eylül 1965'te Manukau ili (county) ile Manuwera ilçesi'nin (borough) birleştirilmesiyle oluşturulan kent yüzölçümü 566 km²'dir. Kent topraklarının büyük bölümü tarıma ayrılmıştır; geriye kalan kesimi ise konut ve sanayi alanıdır. Tereyağı ve peynir üretilen kentte soğutma ve yün depolama tesisleri vardır. Kentte ayrıca alüminyum, plastik, sentetik iplik ve çeşitli makineler üretilir. Kuzey Adası Ana Demiryolu kentten geçer. Koyun bir bölümünün doldurulmasıyla elde edilen topraklarda yer alan Mangere'de uluslararası bir havalimanı vardır. Nüfus (1991) 225.928.

Manukyan, Alis (d. 11 Haziran 1933), Ermeni asıllı koloratur soprano.

İstanbul Belediye Konservatuarı'nı 1959'da bitirerek özel bir bursla Amerika'ya gitti. Miami Üniversitesi'nde okudu. Ayrıca Dora Lyon ve Otto Freulich gibi öğretmenlerle şan çalıştı. 1962'de İstanbul Şehir Operası'na (bugün İstanbul Devlet Operası) girdi. Yurt içinde ve dışında birçok konser verdi. Bulgaristan ve Romanya'da çeşitli operaların başrollerinde sahneye çıktı. Ayrıca İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası ve İzmir Devlet Senfoni Orkestrası eşliğinde de konserler verdi. *Rigoletto*, *Lucia di Lammermoor*, *La Bohème*, *Aşk İksiri* gibi birçok yapıtta başrol oynadı.

manus, Roma hukukunda, kocanın karısı üzerindeki egemenlik hakkı. Babanın çocukları üzerindeki hakkına (*patria potestas*) denk düşer. Evlilik yoluyla *manus* altına giren kız çocuk, babasının egemenliğinden çıkardı. Ama *manus*'suz evlilik, genelde daha yaygın bir uygulamaydı. Bu tür evliliklerde, eşlerin mal varlığı ayrı kalırdı. *Manus*'lu evliliklerde kocanın istihane bağlı olarak her zaman boşanma yoluna gidilebilirdi. *Manus*'suz evliliklerde ise her iki eş de tek yanlı iradeyle evliliğe son verebilirdi.

Manus Adası, BÜYÜK ADMIRALTY ADASI olarak da bilinir, Papua Yeni Gine'de, Manus iline bağlı Admiralty Adalarının en büyüğü. Yeni Gine Adasının 320 km kuzeyinde yer alır. Bismarck Takımadalarının(*) uzantısı olan volkanik bir adadır. Uzunluğu 80 km, genişliği 32 km, yüzölçümü 1.639 km²'dir. Mangrov bataklıklarıyla kaplı koylar ile dik yamaçların birbirini izlediği kıyılardan iç kesimlere doğru gittikçe yükseklik artar; en yüksek nokta, 718 m ile Dremsel Dağıdır. Sık ormanlarla kaplı, su kaynakları bol bir ada olan Manus'ta, çok sayıda kısa ve hızlı akarsu vardır. Doğudaki dar ve yoğun nüfuslu kıyı ovası dışında adanın tek düzlük kesimleri bu akarsuların vadileridir.

Manus Adasını 1616'da Felemenkli denizci Willem Schouten'in gördüğü kabul edilirse de, daha önce İspanyol Álvaro Saavedra'nın buraya uğradığı (1528) sanılmaktadır. 1875'te adada incelemeler yapıldı. Almanlar'ın, Lorengau'da 1912'de kurdukları askeri mevki 1914'te Avustralya yönetimine geçti. 1944'te kuzeydoğudaki Seeadler limanında büyük bir ABD deniz üssü inşa edildi.

Kopra, kakao, kahve gibi ürünler Seeadler limanından ihraç edilir. Başlıca yerleşim, aynı zamanda yönetim merkezi olan Lorengau'dur. Adaya düzenli uçak seferleri de vardır. Nüfus (1989 tah.) 29.700.

Manuzio, Aldo (YAŞLI), Latince ALDUS MANUTTIUS (d. 1449, Bassiano, Papalık Devletleri - ö. 6 Şubat 1515, Venedik), matbaa-

cılık, yayıncılık, tipografi alanında döneminin en önemli kişilerinden Kurduğu ünlü Aldine Yayınevi, ölümünden sonra ailenin öbür üyelerince yönetilmiştir. Birçok Yunan ve Latin klasiğinin ilk baskısını yapan Manuzio, ucuz cep kitaplarının da öncülerindendir.

Roma ve Ferrara'da öğrenim gördükten sonra 1490'da Venedik'e gitti. Eski Yunan dili ve kültürü konusunda uzmanlaşmış bilginlerle birçok besteciye çevresinde topladı. Mart 1495'te, üzerinde tarih olan ilk kitabını, Konstantinos Laskaris'in *Erotemata*'sını yayımladı. 1495-98 arasında Aristoteles'in beş yapıtını, 1495'te Theokritos'un *Eidyllia*'sı (İdiller) ile Pietro Bembo'nun *De Aetna*'sını, 1498'de de Aristophanes ve Poliziano'nun yapıtlarını bastı. Yanında çalışan hurufat oyma ustası Francesco Griffo'nun 1500'de yarattığı İtalyan harfler, ilk kez 1501'de, Vergilius'un bir yapıtında kullanıldı. Francesco Colonna'nın adı bilinmeyen bir sanatçının ağaç baskılarıyla bezenmiş *Hypnerotomachia Poliphili* adlı yapıtı (1499), Manuzio'nun en tanınmış yayımdır. Manuzio 1501'de İuvenalis ve Martialis'in yapıtlarıyla, Petrarca'nın *Cose volgari*'sini; 1502'de Catullus, Lucanus, Thukydides, Sophokles ve Herodotos'un yapıtlarını; Ağustos 1502'de de Dante'nin *La divina commedia*'sını (*İlahi Komedya*, 1956-64, 3 cilt) yayımladı. Aldine Yayınevi'nin çapa ve yunuslan oluşan ünlü amblemi ilk kez Dante'nin kitabında yer aldı. Sophokles'in 1502'de yayımlanan bir yapıtında, Manuzio'nun, klasik metinlerin yayına hazırlanması amacıyla bir araya getirdiği bilginlerden oluşan Aldine akademisinden ilk kez söz edildi. 1503-14 arasında yayımlanan kitaplar arasında Ksenophon, Euripides, Homeros, Aisopos, Vergilius, Erasmus, Plinius, Pindaros ve Platon'un yapıtları vardı.

Manuzio'nun, evlendiği 1505'ten başlayarak bastığı her kitapta kayınpederi Andrea Torresani di Asola'nın da adı yer aldı. Manuzio'nun ölümünden sonra Aldine Yayınevi'ni kayınpiraderleri yönetti. 1533'te, Manuzio'nun üçüncü oğlu Paolo yönetimi devraldı. 1561'de Paolo'nun Roma'ya gitmesi üzerine başa onun oğlu Aldo Manuzio geçti. Ailenin, 1495-1595 arasında 1.000 dolayında kitap yayımladığı sanılır.

Manuzio, Aldo (GENÇ), Latince ALDUS MANUTTIUS (d. 13 Şubat 1547, Venedik - ö. 28 Ekim 1597, Roma), Aldo Manuzio'nun (Yaşlı) kurduğu ünlü Aldine Yayınevi'nde çalışan Manuzio ailesinden son üye.

Daha 14 yaşındayken, *Orthographiae ratio* (Yazım Kuralları) adlı bir kitap yazdı. Venedik'te, babası Paolo'nun (1512-74) Roma'ya taşınmasından sonra Aldine Yayınevi'ni yönetirken, *Epiuome orthographiae* (1575; Yazım Özeti) adlı bir kitap ve Horatius'un *Ars poetica*'sı üzerine bir yorum (1576) yayımladı. Aynı dönemde, Venedik'teki Cancellaria'da edebiyat profesörlüğüne atandı. 1585'te Bologna'ya yerleşti ve ertesi yıl Cosimo de' Medici'nin yaşamını konu alan kitabını yayımladı. 1587'de Piza'ya, 1588'de Papa V. Sixtus'un çağrısıyla Roma'ya gitti. Yayımcı Bernardo Giunta'nın kızıyla yaptığı evlilikten çocukları olmasına karşın, hiçbir Aldine Yayınevi'ni sürdürmedi.

Manuzio, Paolo, Latince PAULUS MANUTTIUS (d. 12 Haziran 1512, Venedik - ö. 6 Nisan 1574, Roma), Venedik'teki Aldine Yayınevi'nin kurucusu Aldo Manuzio'nun (Yaşlı) üçüncü oğlu olan Rönesans dönemi matbaacı-

Babasının ölümünden (1515) sonra Aldine Yayinevi'ni, dayıları olan Asolalar yönetmişti. 1533'te Paolo işi onlardan devraldı. Ama Asolalar, yayımcılık işini kendileri yürütmek istediler ve birçok yetenekli yardımcıının işten uzaklaşmasına neden oldular. Bu yüzden başta 1518'de yayımlanan Aischylos derlemesi olmak üzere yayınlarının bazıları çok nitelsizdi. Bu durumu düzeltmeye kararlı olan Paolo, 1540'ta dayılarından ayrıldı. Kendisi özellikle Cicero'yu çok iyi bilen yetkin bir Latince uzmanıydı. Cicero'nun düzeltilmiş mektup ve söylevlerini; Demosthenes'in söylevlerinin kendi hazırladığı Latince baskısını (1554); Cicero tarzında yazdığı mektuplarını (1560) ve Eski Roma yapıtları üzerine yazdığı dört incelemeyi yayımladı. 1558'de Venedik Akademisi adına bir basımevini yönetmeye başladı. Ama parasızlık yüzünden 1561'de basımevi kapatıldı. Aynı yıl Paolo, Papa IV. Pius'un çağrısı üzerine Aldine Yayinevi'ni oğlu Aldo'ya bırakarak Roma'ya gitti. Orada kendisine yılda 500 düka tutarında maaş bağlandı. 1571'e değin Roma'da kitap basmayı sürdüren Paolo, kazancını Havariler Meclisi ile paylaştı.

Manyakheta, bugün MALKHED, Hindistan'da, Rashtrakuta hanedanının merkezi olmuş eski kent. 9. yüzyılda I. Amoghavarsha tarafından, bugün Karnataka (eskiden Mysore) eyaletine bağlı olan topraklarda, Haydarabad'ın 136 km güneybatısında kurulmuştur.

972'de Paramara hükümdarı Siyaka tarafından yağmalandı. Ertesi yıl Rashtrakuta hanedanının çöküşünden sonra Çalukyalara başkenti oldu. Bundan sonra eski gücünü ve zenginliğini bir daha kazanamadı; giderek bir köy durumuna geldi.

Manyas, Marmara Bölgesi'nde, Balıkesir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 586 km² olan Manyas ilçesi doğu ve güneydoğuda Susurluk ilçesi, güneyde Merkez ilçe, güneybatıda Balya, batıda Gönen, kuzeyde Bandırma ilçeleri, kuzeydoğuda da Bursa iliyle çevrilidir.

Manyas'ta bir ev, Balıkesir Ara Güler

Güney kesiminde tepelik bir alan yer alır; bu toprakların büyük bölümü kuzeye gidildikçe alçalan dalgalı düzlüklerden oluşur. Tektonik kökenli bir çukurlukta suların birikmesiyle oluşan Manyas Gölünün(*) güneyindeki alüvyonlu Manyas Ovası, ilçenin başlıca tarım alanıdır. Güneyden gelerek ilçe topraklarını sulayan Kocaçay, Manyas Gölüne dökülür.

Büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, ayçiçeği, mısır, baklagiller ve arpadır. Ayrıca az miktarda üzüm ve elma yetiştirilir. Modern tavukçuluk yapılır. Koyun besiciliğinin gelişmiş olduğu ilçede en çok dağlıç ve merinos soyları yetiştirilir. Manyas Gölünde aylan kerevit ve sazanlar yurtdışına satılır.

İlkçağda Misya bölgesinde yer alan yöredeki antik Poimanenon kentinin kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Roma, Bizans, Selçuklu ve Karesioğulları yönetiminde kalan kent, 1204'te Haçlıların eline geçti. 14. yüzyılda Osmanlı topraklarına katılan Manyas, 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti Karesi (Balıkesir) sancağının Bandırma kazasına bağlı bir nahiye merkeziydi. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılar tarafından işgal edildi. 14 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtulduğunda yıkıntı durumunda olan Manyas, 1936'da ilçe merkezi yapıldı.

İlçenin orta kesiminde yer alan ve il merkezi Balıkesir'e 80 km uzaklıkta olan kasaba, 18 Mart 1953'teki Yenice depremi ile 6 Ekim 1964'teki Manyas depreminden büyük zarar gördü. İlçedeki başlıca tarihsel yapılar, Manyas kasabasının Maltepe mahallesinde bulunan ve Poimanenon kentine ait olduğu sanılan yapı kalıntıları ile Soğuksu köyü yakınlarındaki kiliselerdir.

Manyas Belediyesi 1936'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 29.310; kasaba, 5.648.

Manyas depremi, 6 Ekim 1964'te Manyas'ta oluşan şiddetli yer sarsıntısı. Magnitudü Richter ölçeğine göre 6,6 olan bu depremde Manyas ve köylerinde 23 kişi öldü, birçok kişi de yaralandı. 5.523'ü ağır olmak üzere toplam 10.048' yapı hasar gördü. Deprem özellikle Marmara Denizi'nin güney kıyıları yakınındaki yerleşim bölgelerinde etkili oldu, kimi yerlerde toprakta yarıklar açıldı ve yeraltı suları fıskırdı.

Manyas ve çevresi Türkiye'nin birinci dercede deprem bölgesi içinde yer alır. İlçenin üzerine kurulduğu zemin genellikle kalın bir çökeller katmanıyla kaplı olan Neojen Bölüm (y. 26-2,5 milyon yıl önce) marmarından oluşmuştur. Bu marmarlar üzerinde, kısmen çimentolaşmış 4-5 m kalınlıkta eski akarsu birikintileri görülür. İlçenin alçak bölgeleri ise kum, çal ve moloz içeren gevşek yapıli alüvyondan oluşmuştur.

Manyas Gölü, KUŞ GÖLÜ olarak da bilinir, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde göl. Doğu-batı doğrultulu İnegöl Ovası-Bursa Ovası-Ulubat (Apol-yont) Gölü-Manyas Gölü-Gönen Ovası çöküntü çukurları dizisi içindeki çukurlardan birinin en alçak kesiminde suların birikmesi sonucunda komşusu Ulubat Gölüyle birlikte oluşmuştur. Bu iki göl alçak bir eşik alanla birbirinden ayrılır. Çukurlar dizisinin oluşmasında tektonik olaylar rol oynadığından, Manyas Gölü de tektonik göller grubundan sayılır. Yüzölçümü 166 km² olan gölün su yüzeyi, denizden 15 m kadar yüksektir. Derinliği genellikle 1-2 m'yi geçmeyen bu sığ gölün en derin yeri 5 m'dir.

Özellikle güneyden gelen Kocaçay'la beslenen Manyas Gölüne kuzeyden Sığırcı Deresi dökülür. Karadere, gölün fazla sula-

rını Susurluk (Susurlu) Çayına taşır. Gölle ulaşan akarsuların, taşıdıkları alüvyonları sürekli olarak yığması nedeniyle göl alanı da belirli bir küçülme izlenmektedir.

Manyas Gölü, İznik Gölünden sonra Marmara Bölgesi'nin ikinci büyük gölüdür.

Manyas Gölünde günbatımı
Ara Güler

Güney Marmara Bölümü'ndeki öteki göllerde olduğu gibi suları tatlı olan Manyas'ta kerevit ve 20'yi aşkın balık türü yaşar. Çok zengin bir doğal yaşamı olan göl, son yıllarda çevredeki sanayi kuruluşlarının atıkları ile tarlalarda kullanılan tarım ilaçlarının yağış ve akarsularla taşınması nedeniyle yoğun biçimde kirlenmektedir ve zehirlenme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Manyas Gölünün en ilgi çekici köşesi, kuzeydoğu kıyısında, her yıl 2-3 milyon kuşun geldiği sanılan Kuş Cenneti'dir. Bu ağaçlık ve sazlık alan, 1959'da kurulan Kuş Cenneti Milli Parkı'nın(*) sınırları içindedir. Ulusal parkı her yıl çok sayıda ornitolog ve turist ziyaret eder. Manyas Gölü, 200'den çok kuş türünün saptanması nedeniyle Kuş Gölü olarak da adlandırılır. Bazı kaynaklara göre, günümüzde ulusal park olarak korumaya alınan bu alan Roma döneminde "Cennet" anlamına gelen Paradiso adıyla anılmıştır.

Manyas Kuş Cenneti bak. Kuş Cenneti Milli Parkı

manyetizma bak. magnetizma

manyeto, magnetik alanın sürekli miknatısla sağlandığı, çıkış enerjisi çok küçük alternatif akım elektrik üretici. Daha çok uçak, deniz, traktör ve motosiklet motoru gibi içten yanmalı motorlarda, ateşleme gerilimi elde edilmesi amacıyla kullanılır. Manyeto da sürekli miknatıstan oluşan bir rotor ile iki sargılı bir armatür, kamlı bir devre açıcı ve bir sığaç (kondansatör) bulunur. Birincil (primer) armatür sargısı kalın telden, az sarımlı; ikincil (sekonder) sargısı ise ince telden, çok sarımlıdır. Birincil sargıda indüklenen akım en yüksek değeri ulaştığında kam devreyi açar, böylece sargı çevresindeki magnetik alan sıfıra iner; tam bu anda sığaçta birikmiş olan yük birincil sargı üzerine boşalır ve ters yönde bir magnetik alan oluşmasına yol açar. Magnetik alanın sıfıra düşmesi ve yön değiştirmesi ikincil sargıda çok yüksek bir gerilim indükler. Bu gerilim, ateşlemeyi sağlamak üzere bujilere uygulanır.

Manyikalar, VANYIKALAR olarak da bilinir, Şona dili konuşan halklardan biri. Zimbabve'nin doğu ucu ile Mozambik'in içlerinde

ve Púnguè Irmağının güneyindeki komşu bölgelerde yaşarlar. Öteki Şona topluluklarından ayrı bir etnik topluluk olarak ancak 1930'lardan sonra ortaya çıkmışlardır.

Manyikaların kalıtsal kabile şefleri, aile reislerinin yardımıyla anlaşmazlıklarda hakemlik eder, ata ruhları için yapılan kurban törenlerini yönetirlerdi. Manyikalar ilk dönemlerde küçük siyasal birimlere bölünmüş olmakla birlikte en geç 17. yüzyılda Mutasa ve Makoni adlı iki krallık kurulmuştu.

Mutasa ve Makoni halkları, Manyika ortak geleneğini ancak Avrupalı misyoner ve yöneticilerin etkinliklerine tepki olarak geliştirdiler. Anglikan, Metodist ve Katolik misyonerler vaaz vermek ve Hristiyanlığı öğretmek amacıyla Manyika lehçesini yazılı hale getirdiler. Manyikaların önemli bir bölümünün kırdan kente göç etmesi, kırsal bölgelerdeki toplumsal örgütlenme üzerinde dönüştürücü etkiye bulundu. Manyikalar, Zimbabve'nin bağımsızlık mücadelesine etkin biçimde katıldılar. Herbert Chitepo ve Metodist piskopos Abel Muzorewa, Manyika bölgesinden çıkan ulusal önderler arasındaydı.

Zimbabve'nin Manicaland ilindeki altın yatakları en az 17. yüzyıldan bu yana işletilmektedir. Bölgede yaşayanlar için önemli bir ticaret maddesi olan altın, Mozambik'in kıyı kasabalarında Hintli, Arap ve Portekizli tüccarlara satılmak üzere doğuya gönderilirdi. Manyikalar, günümüzde Afrika'nın güney kesiminin birçok bölgesinde ve Zimbabve'deki maden ocaklarıyla (altın, krom, tungsten) sanayi tesislerinde çalışırlar. Bununla birlikte çoğunluğu tarımla uğraşır. Başlıca ürünleri mısırdır. Ayrıca sığır, keçi ve tavuk yetiştirip balık avlarlar ve yabancı yiyecek toplarlar. Evlerin dağınık bir biçimde yayıldığı köylerden oluşan kırsal yerleşmelerinin bir özelliği de ağaçların çevresinin daire biçiminde evlerle kuşatılmış olmasıdır.

manyok (*Manihot esculenta*), sütlegengiller (*Euphorbiaceae*) familyasından, yumrularından besin olarak yararlanılan çok yıllık bitki. Amerika'nın tropik kesimlerine özgü olan, ancak yumrularından ötürü dünyanın öbür tropik kesimlerinde de tanımlı yapılan bu bitkinin ilk kez Yucatan'da Mayalarca yetiştirildiği sanılmaktadır. Manyok yumrularında genellikle siyanür bulunur. İkkel topluluklar yumruları bu zehirli bileşikten arındırıp yiyebilmek için rendeleme, sıkıştırma ve ısıtma gibi bir dizi işleme dayalı bazı karmaşık yöntemler uyguluyorlar, ayırdıkları zehiri ise ok zehiri olarak kullanıyorlardı.

Hintyağı bitkisinin yapraklarına benzeyen, ama daha derin parçalı olan tolu ve elsi 5-9 yaprağı ile etli yumruları vardır. Küçük otsu yapıda olanlardan, 1 m yüksekliğinde çok dallı çalı ya da 5 m boyunda dallanmamış ağaç biçiminde olanlara kadar pek çok çeşidine rastlanır. Bu çeşitlerin bazıları kurak alkali topraklarda bulunursa da çoğunluğu ırmak kıyılarındaki asitli çamurlarda yetişir.

Yumrularından un, ekmeke, tapyoka(*), nişasta ve alkollü içki üretilir.

Manyoşu (Japoncada "On Bin Yaprak Derlemesi"), imparatorluk dönemine ait Japon şiir antolojilerinin en eskisi (y. 759) ve en önemlisi. İçerdiği 4.500 şiirin bazıları 7. yüzyıla ve belki daha da eskiye aittir. Derleme, taşıdığı *manyō* ruhu, yani daha sonraki stilize Japon şiirinde görülmeyen sadelik ve içten duygusallıktan ötürü yüzyıllar boyunca büyük ilgi görmüştür. Gene de şiirler naif olmaktan çok uzaktır; yazılı dilin

henüz arındırılmamış olduğu bazı teknik kabalıkları ve Çin üslubunun etkilerini içermekle birlikte, karmaşık ve incelikli bir şiir geleneğinin varlığına da işaret ederler. *Manyoşu*'da kullanılan dil, hemen hemen derlendiği dönemden bu yana araştırmacılara teknik güçlükler çıkarmıştır. Hem Japonca hem de Çince sözdizimi içinde, hem okunuşu hem de anlamı iletmek için kullanılan Çince karakterler bileşimine dayanan *manyō gana* yazım tarzı bugüne değin çözülmemiş pek çok sorun yaratmıştır. Antoloji 8. yüzyılın ünlü şairlerinden Otomo Yakamochi, Kakinomoto Hitomaro ve Yamanoue Okura'nın yapıtlarını içerir.

Manzanillo, Küba'nın doğu kesiminde kent. Sığ Guacanayabo Körfezinin (*golfo*) ucundaki bataklık alanın ortasında, 1784'te kurulmuştur. Doğu ve kuzeyde şeker kamışı, meyve, pirinç, sığır gibi ürünler yetiştirilen verimli tarım bölgelerinin ticaret ve imalat merkezidir. Kentte şeker fabrikaları, bıçkhaneler, tabakhaneler, konserve ve puro fabrikaları vardır. Çevrede çinko ve bakır yatakları bulunur. Limandan şeker ürünleri, tütün ve kereste ihraç edilir; ekonomide balıkçılık da önem taşır. Santiago de Cuba'ya demir ve kara yoluyla bağlanan Manzanillo'da bir de havaalanı vardır. Nüfus (1985 tah.) 90.859.

Manzanillo, Meksika'nın ortabatı kesimindeki Colima eyaletinin batısında kent ve liman. Büyük Okyanus kıyısında, Manzanillo Körfezi ile Cuyutlán Lagünü arasında yer alır. Kolomb öncesi dönemde burada Tzalahua adını taşıyan bir kasaba bulunuyordu. Hernán Cortés'in California Körfezi'ne sefere çıkacak (1533) gemileri burada yapıldı. Günümüzde kentin ticari ve sanayi etkinlikleri Colima eyaleti ile komşu Jalisco eyaletinden gelen tarım, orman ve su ürünlerinin işlenmesine ve pazarlanmasına dayanır. Başlıca ihraç ürünleri kopra, mısır, muz, limon, balık, çeşitli madenler, kereste, şarap ve konservelenmiş gıda maddeleridir. Manzanillo güzel plajları ve açık deniz balıkçılığına elverişli kıyıları sayesinde ilgi gören bir tatil merkezi durumuna gelmiştir. Kent kuzeydoğudaki eyalet merkezi Colima'ya demir ve kara yoluyla bağlanır. Ayrıca yakınlarındaki havaalanından iç hat uçak seferleri düzenlenir. Nüfus (1980) 39.088.

manzara, PEYZAJ olarak da bilinir, doğal görünümünün betimlendiği resim türü. İlk örnekleri duvar resimlerinin yanı sıra kabartmalarda ve vazo resimlerinde de görülür.

Manzara tarihsel gelişimi içinde başlı başına bir tema (ana tema) olarak ele alınmaya başlamadan önce, uzun süre ana konuyu (figür ya da öykü) desteklemek amacıyla kullanıldı. Bunun için de resme tanımlayıcı bir öge, dekoratif bir arka plan ve kompozisyonda yapısal bir öge olarak ya da atmosferik etki yaratacak biçimde sokuluyordu.

Mezopotamya kabartmaları ve Mısır duvar resimlerinde çoğu kez savaş ya da törenlerin betimlendiği sahnelerde, figürün içinde bulunduğu mekânı tanımlamak için bir işaret ya da simge yetiyordu. Antik Çağda da aynı amaçla simgelerden yararlanılıyordu; meandr, eşmerkezli daire ya da halka gibi örgeler çoğu kez bitkisel örgelerin yerini tutuyordu. Bizans mozaiklerinde ya da ortaçağ yazmalarında da figürün içinde bulunduğu mekânı tanımlamak için tek bir ağaç, taş ya da benzeri bir öge kullanılıyordu. 15. yüzyılda perspektif kuralları uygulanmaya başlayınca, tanımlayıcı simgeler

yerlerini sürekli, hatta panoramik sayılabilecek görünümlere bıraktı. Jean Fouquet'nin (y. 1415 - y. 1481) minyatürleri, Fra Angelico ve Fra Filippo Lippi'nin resimleri manzaranın kullanıldığı ilk örnekler oldu. Ama gene de asıl amaç, figürün içinde bulunduğu mekânı tanımlamaktı.

Manzaranın arka plan olarak kullanılmasındaki amaç da figürü desteklemektir. Bu durumda çoğu kez dekoratif bir nitelik taşıyan manzara figürlerle bütünleşmiyordu. İlk kez Yunan sanatında tanımlayıcı örgelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan arka planlar, önceleri son derece yalın bir kompozisyon düzenindeydi. Roma sanatında daha karmaşık doğal örgeler yanılsamacı bir etki yaratacak biçimde kullanıldı. 15. yüzyılın sonlarına doğru Ghirlandaio'nun freskleri ve altar panoları ile Botticelli'nin mitolojik konulu resimlerinde manzara arka planda dekoratif bir öge oldu. Felemenk, Flaman ve Alman sanatında ise salt dekoratif amaçlı arka plan oluşturmak, hiçbir dönemde kendi başına bir amaç haline gelmedi. 16. yüzyıl sonunda ve 17. yüzyılda manzara ile atmosferik etki yaratma tutumu ağırlık kazandı. Buna bir tepki olarak 18. yüzyılda Watteau, Fragonard gibi Fransız ya da Reynolds ve Lawrence gibi İngiliz ressamalar manzarayı yeniden dekoratif bir arka plan olarak kullandılar.

Kompozisyonun yapısal özelliklerini önce çıkaran ilk sanatçılar Perugino, Raffaello ve Tiziano idi. Bunlar resimlerinde ağaçların dikeyliğini, ufuk çizgisinin yataylığını ya da tepelerin kıvrımlarını figürü çerçeveleyen, onunla bütünleşmiş bir biçimde verdiler. Bu resimlerde manzaranın dekoratif işlevi ile yapısal işlevi dengelenmişti. 17. yüzyılda Fransa'da Poussin ve Claude Lorrain doğanın yapısal özelliklerini ön planda tutup figürü destekleyici öge olarak kullandılar. Kuzeyli sanatçılar ise manzaranın yapısal özelliklerine de fazla ilgi göstermediler. 18. yüzyılda yeni-klasik akımda yeniden canlanan bu eğilim, 19. yüzyılın sonlarında izlenimcilik(*) yayılmasıyla bütünüyle yok oldu. Ama sonra Paul Cézanne(*), van Gogh ve Gauguin gibi ard izlenimcilerle bir kez daha önem kazandı. Bu sanatçılar güçlü fırça vuruşları ve renk kullanımlarıyla manzaranın yapısal niteliklerini vurguladılar.

Ana tema olarak ilk kez 16. yüzyılda İtalya'da Annibale Carracci'nin ele aldığı manzara 17. yüzyılda Kuzeyli sanatçıların elinde en yetkin düzeyine ulaştı. Duygusal yorumdan uzak, tanımlayıcı, dekoratif ve yapısal özelliklerden arınarak başlı başına bir tür haline geldi. 19. yüzyılda doğalcılık(*) ve gerçekçilik(*) akımları içinde de manzara ana tema olma özelliğini korudu. İngiltere'de John Constable, Fransa'da ise Corot ve Barbizon okulu(*) sanatçıları doğayı gerçekçi bir bakış açısıyla işlediler.

Manzaranın belli bir atmosferik etki yaratmak için kullanıldığı resimlerde ana tema olduğu yapıtlar arasında aslında kesin bir ayrım yapmak oldukça güçtür. Ana tema olarak işlenen bir doğa görünümü de bazen atmosferik bir etkiyi yansıtabilir.

20. yüzyılda manzara, sanatçı ile konusu arasındaki duygusal ilişkinin tanımlandığı bir tür oldu. Bu dönemde ortaya çıkan çağdaş eğilimler arasında manzara öncelik tanıyan en önemli akım dışavurumculuk(*) oldu. Güçlü fırça vuruşlarının ve parlak, canlı renklerin yığıldığı bu akım doğrultusundaki resimlerde doğanın ön plandaki figürlerle bütünleştiği görülür. Kübist sanatçılar soyutlamacı bir doğa anlayışı uygularken, gerçeküstücüler doğayı düşsel

ve yer yer dehşet verici bir nitelikte ele almışlardır.

Uzakdoğu'da manzara, doğanın mistik güçleriyle iç içe geçmiştir. Bu türün Çin'de yetişen en büyük ustaları neredeyse bütün Uzakdoğu'yu etkileri altında tutmuşlardır. Çin'de özellikle Han döneminden (İÖ 206-İS 220) sonra ağırlık kazanan manzara resminin temel öğeleri dağlar, ağaçlar ve derelerdir. Daha bu dönemde Çinli ressam- lar derinlik etkisi sağlayabilmek amacıyla figüre yer vermiş ve perspektif kurallarını araştırmışlardır. 11. yüzyıla gelindiğinde Çin resminde "uzak ve yakın" olarak tanımla- nın bir perspektif anlayışı yerleşmiştir.

Çinde manzara resminin ana tema haline gelmesi Tang dönemine (618-907) rastlar. Bu dönemde doğa anlık izlenimlerin ya da duygusal yorumların dışında, değişmezliği ve sonsuzluğu vurgulanarak işlendi. En sık rastlanan tema bir bilge figürünün doğa içinde, dünyasal olaylardan uzak, düşünce- ye dalmış bir halde betimlenmesiydi. Figür- ler, insanın evren içindeki önemsizliğini vurgulamak amacıyla, küçük tutuluyordu. Bu dönemin ilk önemli manzara ressamları Li Sixun(*) ve Wang Wei'dir(*).

Kuzey (960-1127) ve Güney (1127-1279) Song hanedanları döneminde Çin'de iki farklı manzara üslubu gelişti. Çizgi ile tonun karşıtlığını ön planda tutan ve sert, köşeli çizgilerle manzaranın yapısal özelliklerini vurgulayan Kuzey okulunun en önemli temsilcileri Fan Kuan(*), Li Tang(*) ve Guo Xi(*) idi. Güney okulu sanatçıları ise Kuzey'in çarpıcı etkilerinden uzak, bulutlu ve sisli bir atmosfer içinde doğanın gizemini yansıtmaya çalıştılar. Çizgileri yumuşak ve kıvrımlıydı. Ma Yuan(*) ve Xia Gui'nin(*) oluşturdukları Ma-Xia okulu(*) sanatçıları Güney Song hanedanı döneminin en ünlü manzara resimlerini ürettiler. Daha sonra Zhe okulu(*) Ming döneminde (1368-1644) bu geleneği canlandırmakla birlikte, deko- ratif öğelerin ağır bastığı manzaralar ortaya çıktı. Ming döneminde "amatör aydın ressam- lar"dan (bak. Wenren ressamları) Yuan Hanedanı'nın Dört Ustası(*), izlenimci yanı- ağır basan manzaralar ürettiler. Bu ustala- rın üslubunu daha sonra 15. yüzyılın son yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısında Wu okulu(*), 17. yüzyılda Anhui'li Dört Us- ta(*) ile Qing Hanedanı'nın Altı Ustası'n- dan(*) "Dört Wang'lar" olarak bilinen Wang Shi-min, Wang Jian, Wang Yuanqi ve Wang Hui(*) sürdürdüler. 18. ve 19. yüzyıllarda eklektik bir manzara anlayışı egemen oldu. 20. yüzyılda ise Çin sanatına Batı etkilerinin girmesiyle bir grup sanatçı yeni teknikleri uygulamaya başladı; bir grup da geleneksel teknikleri sürdürdü.

Japon resmi uzun süre Çin etkisinde kalmıştı. Ama Çinli ressamlar doğayı felsefi bir bakış açısıyla yorumlarken, Japonlar daha gerçekçi bir yaklaşımı yeğlediler. Ja- ponya'da manzaranın arka plan olarak kul- lanılması ilk kez *Ukiyo-e* (Geçici Dünyadan Resimler) baskılarında oldu. Bu yeni türü Batı perspektif kurallarıyla ilk uygulayan ressam ise Hokusai(*) oldu. Ardından Hi- roşige(*) manzara resminin Japonya'da yer- leşmesinde etkin rol oynadı.

İslam minyatür sanatında doğa, stilize bir anlatım ve şematik bir düzenlemeyle mekânı tanımlamada ya da arka plan oluşturma- da kullanılmıştı. 19. yüzyılda Batı teknikle- rini kullanmaya başlayan ilk Osmanlı yağlı- boyta ressamı daha çok kartpostallardan çalıştı. Türk resim tarihinde "Primitifler" (bak. ilkel sanat) olarak anılan bu ressam- ların manzaralarında yalın, hatta şematik

bir anlatım ve durgun bir atmosfer egemen- di. Çoğu kez manzara, içinde tarihsel yapı- ların yer aldığı bir mekân, yani dekoratif bir arka plan olarak kullanılıyordu. Açık hava- da çalışan ve manzarayı ana tema olarak işleyen ilk sanatçılar Şeker Ahmed Paşa, Hüseyin Zekâi Paşa, Halil Paşa ve Hoca Ali Rıza gibi ressamlardır. Bu sanatçılar, oku- dukları askeri okullarda "menâzır" (pers- pektif) dersleri almış ve resimlerinde bu konudaki kuralları uygulamışlardır. 20. yüz- yılın başlarında İbrahim Çallı ya da 1914 Kuşağı olarak tanınan ressamlardan Hikmet Onat, Avni Lifij, Nazmi Ziya Güran, Sami Yetik, izlenimci bir anlayışla doğa görünüm- leri yapmışlardır.

Manzhouli, Wade-Giles yazımında MAN- CHOU-LI, eskiden (1910-49) LUPIN, Çin'de, İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde (*zizhiqu*) kent. Hulun-Buir Birliği'nde (*meng*) il düze- yinde bir belediyedir. Rusya Federasyonu sı- nırında, Zabaykalsk kentinin karşısında yer alır. Uzun süre, Hulun-Buir Birliği'ne bağlı küçük bir Moğol yerleşmesi olarak kaldı. 1900'de, Rusların inşa ettiği Doğu Çin Demiryolu'nun batıdaki son durağı ve Rus- ya'nın Sibiryâ demiryolu sisteminde bir kavşak noktası olunca gelişmeye başladı. Bir gümrük istasyonu, pazaryeri ve ulaşım merkezi olarak hızla büyüdü. 1909'da Çinli- ler burada bir sınır bölgesi kalkındırma bürosu kurdular ve yöre, Lupin adıyla Çin'in ili (*xian*) oldu (1910). Kent, 1949'da bağımsız il düzeyinde belediye olunca Manzhouli adını aldı. 1911/12'de Mançu hanedanının çöküşünden sonra Moğol işga- line uğradı. 1914'te Çin yeniden denetim sağladığına da, 1920'de bölgede yaşayan Moğollar ayaklandılar ve Hulun-Buir özel bölgesinin kurulmasıyla bir ölçüde özerklik kazandılar. 1929'da kent, doğuda bir Çin sınır bölgesi olan Heilongjiang'a bağlandı. 1931'deki Japon işgalinden sonra sanayi gelişmeye başladı. Bölgede kömür yatakla- rı, doğusundaki Zhalainoer'da 1902'den beri demiryollarına yakıt sağlayan geniş bir linyit havzası vardır. Manzhouli'nin kuzey- doğusundaki Tsagan Ula'da da düşük tenör- lü kömür çıkarılan yataklar bulunur. Nüfus (1989 tah.) 114.800.

Manzini, eskiden (1960'a değin) BREMER- S-DORP, Afrika'nın güneyindeki Svaziland'ın orta kesiminde, Manzini ilçesinin merkezi kent. Doğu yönünde akararak Hint Okyanu- suna dökülen Büyük Usutu Irmağı, kentin güneyinden geçer; kuzeyde ise Malkerns projesi kapsamındaki sulama tesisleri yer alır. 1887'de Bremersdorp adında bir tüc- car, burada dükkân açmıştı. 1895-99 arasın- da Svaziland'ın ilk yönetim merkezi olan kent, günümüzde önemli bir ticaret, tarım ve sanayi merkezidir. Svazilerin büyük bö- lümünün yaşadığı, yoğun nüfuslu step böl- gesinde (*veld*) kurulmuştur. Bir tarım toplu- mu olan Svaziler mısır, pamuk, tütün, meyve yetiştirir; eti ve sütü için sığır beslerler. Svaziland'ın et, süt, tahıl işleyen başlıca tesisleri, meyve konserveleme fabri- kaları ve çırçır atölyeleri de Manzini ya da çevresinde toplanmıştır. Kentin 8 km dışın- da uluslararası bir havalimanı vardır. Nüfus (1986) 52.000.

Manzoni, Alessandro (d. 7 Mart 1785, Milano - ö. 22 Mayıs 1873, Milano), İtalyan şair ve romancı. Milliyetçi Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketi üzerinde çok etkili olan *I promessi sposi* (1825-27, 3 cilt; *Nisanlılar*, 1945) adlı romanı, dünya edebi- yatının başyapıtları arasında sayılır.

1792'de annesiyle babası ayrıldı. Çocuklu- ğunun büyük bölümü dini okullarda geçti.

1805'te annesinin yanına Paris'e gitti. Orada radikal çevrelere girdi ve Voltaire'in etkisinde şüpheli bir bakış açısını benimse- di. Düşüncelerindeki bağımsızlığı gösteren "Il trionfo della libertà" (Özgürlüğün Zafe- ri) adlı şiirinde ruhban sınıfını hedef aldı.

Manzoni, Francesco Hayez'in yağlıboya çalışması; Brera Galerisi, Milano
Alinea-Art Resource/EB Inc.

Sonraki yıllarda geçimini, annesinin sevgili- sinden kalan gelirle sağladı.

1808'de Henriette Blondel adlı Kalvenci bir kadınla evlendi. Karısının Katolik olma- sının etkisiyle yeniden Katolikliği benimse- di. Milano'ya çekilip Brusiglio'daki villasın- da sakin bir yaşam sürmeye başladı. 1812-15 arasında bir dizi dinsel şiir yazdı. Meryem Ana'ya adanmış bir ilahiyeye Noel, Kutsal Cuma ve Paskalya yortuları üzerine şiirleri- ni *Inni sacri* (1815; Kutsal İlahiler) adlı kitapta topladı. Dinsel şiirlerinin en sonun- cusu ve belki de en güzeli olan "La pentecoste" (Pentekost) 1822'de yayım- landı.

Manzoni aynı dönemde *Osservazioni sulla orale cattolica* (1819; Katolik Ahlakı Üzeri- ne Gözlemler) adlı bir inceleme, 1821'deki Piemonte ayaklanmasını anlatan "Marzo 1821" (Mart 1821) adlı bir od ve Shakespea- re'in etkisini taşıyan iki tarihsel trajedi yazdı. Bu tarihsel trajedilerden *Il conte di Carmagnola* (1820; *Carmagnola Kontu*, 1946), 15. yüzyılda Milano ile Venedik kentleri arasındaki mücadeleyi anlatan ro- mantik bir yapıtı. 1822'de sahnelenen *Adelchi* ise, Charlemagne'in Lombardiya Krallığı'nı devirerek İtalya'ya ele geçirilişini konu alan manzum bir oyundur. Manzoni' nin Napoléon'un 1821'deki ölümü üzerine yazdığı "Il cinque maggio" (1822; Beş Mayıs) adlı od, yapıtı Almancaya çeviren Goethe'ye göre Napoléon'un anısına yazıl- mış en iyi şiirlerden biriydi.

Manzoni'nin başyapıtı sayılan *Nisanlılar*, 17. yüzyılın başlarında, Milano ayaklanma- sı, Otuz Yıl Savaşları ve veba salgını döneminde Lombardiya'daki bir köyde ge- çer. Roman, kötü kalpli derebeyinin karşı- çıkması ve köy papazının korkaklığı yüzün- den bir türlü evlenemeyen iki aşıkın öykü- südür. Sonunda aşıklar, cesur bir Katolik rahibin yardımıyla bir dizi engeli aşarak evlenirler. Manzoni'nin yaşamın kötülükle- rine karşı hoşgörülü yaklaşımı ve insanlığın ancak din yoluyla huzur ve esin bulabilece- ğine olan inancı, romana ahlaki bir boyut kazandırır. Öykünün mizah dolu anlatımı da, kitabın keyifle okunmasını sağlar. Ro- man kısa sürede Manzoni'ye hem İtalya'da, hem de yurtdışında büyük ün ve övgü sağlamıştır.

Sonraki yıllarda Manzoni, yalnızca dar bir seçkinler kesimine değil, geniş bir okur kitlesine seslenebilmek amacıyla *Nişanlılar*'ı Floransalı okurların günlük konuşma diline olabildiğince yakın bir üslupla yeniden kaleme aldı. Yapıtın, modası geçmiş süslü üsluplardan arınmış, yalın ve berrak bir dille yazılmış son basımı (1840-42) Manzoni'nin amaçladığı gibi geniş bir okur kitlesine ulaştı. Romanın düzyazı üslubu da sonraki pek çok İtalyan yazarı tarafından örnek alındı.

Sağlığında saygın bir yer edinen Manzoni, 1860'ta senatör oldu.

Manzù, Giacomo (d. 22 Aralık 1908, Bergamo - ö. 17 Ocak 1991, Ardea, İtalya), 20. yüzyılın ortalarında, kilise yapılarında kabartmalı tunç kapılar kullanılması geleneğini canlandıran heykeltarihi. Ölçülü gerçekçi tutumu ve son derece zarif hacim-

"Kadın Portresi", Giacomo Manzù'nun tunç heykeli, 1948; Modern Sanat Müzesi, New York kent Museum of Modern Art, New York

lendirme yöntemiyle ağırbaşlı, ama duymasal biçimler ve yüzeyler yapmıştır. Bu çalışmalarıyla figüratif tunç heykel sanatına yeni bir canlılık kazandırmıştır.

Bir zanaat öğrenmek için küçük yaşta okulu bırakmak zorunda kalan Manzù yerel ustaların yanında ahşap yontmayı, metali ve taşı işlemeyi öğrendi. 1928'de bir heykeltarihi olarak şansını denemek üzere Paris'e gitti. Ama üç hafta sonra açlıktan ölecek hale geldi ve Fransa'dan sınır dışı edildi. Bu zorlu yıllarda çok çeşitli konularla ilgilendi; daha çok da kardinal resimlerini inceledi. Genellikle her heykelinden yalnızca bir tek döküm yapmasına karşılık, sevdiği konuların, farklı ölçeklerde birçok çeşitlemesini üretti. Sonunda 50'yi aşkın oturmuş ya da ayakta duran kardinal heykeli oluşturdu.

II. Dünya Savaşı öncesinde faşizme karşı çıkmasına karşın, kazandığı ün, 1940'ta Milano'daki ünlü Brera Güzel Sanatlar Akademisi'ne heykel profesörü olarak atanmasına yetti. 1954'e değin burada ders veren Manzù 1960'a değin de Salzburg Yaz Akademisi'nde öğretim üyeliği yaptı.

Savaş yıllarının en önemli ürünü olan "Francesca" adlı oturan çıplak heykeliyle 1942'deki Roma Quadrenali'nde Büyük Ödül'ü kazandı. 1948 Venedik Bienali'nde İtalyan heykel sanatı dalında birincilik ödülü kazandı. İki yıl sonra Roma'da San Pietro Bazilikası için bir kapı yapmakla görevlendirildi. Manzù'nun öbür önemli yapıtları arasında Salzburg Katedrali'nin (1958) ve Rotterdam'daki Sankt-Laurens Kilisesi'nin (1969) kapıları New York kentindeki Rockefeller Merkezi için yaptığı "Anne ve Çocuk" sayılabilir.

Mao, eskiden VALVERDE, Dominik Cumhuriyeti'nin kuzeybatı kesiminde kent. Ve-

rimli Cibao Vadisindeki Kuzey Yaque Irmağı yakınlarındadır. Bölgede çok çeşitli ürünler yetiştirilmesine karşın, temelde bir pirinç üretim ve işleme merkezi olarak tanınır. Yörede kerestecilik ve plaser altın madenciliği yapılır. Kente ulaşım, Santo Domingo'yu ülkenin kuzeybatı ucundaki Montecristi'ye bağlayan ikincil karayollarıyla sağlanır. Nüfus (1981) 33.527.

Mao Chang, Wade-Giles yazımında MAO CH'ANG (ü. İÖ 145, Zhao, Çin), Konfüçyüs klasiği *Shi Jing* (Şiir Klasiği) düzenlemesi ve yorumuyla tanınan Çinli bilgin. Günümüzde bile *Mao Shi* (Mao Şiiri) olarak anılan bu çalışma, standart *Shi Jing*'in yorumu sayılır.

Qin hanedanının (İÖ 221-206) ilk yıllarındaki ara dönemde, içlerinde çoğu Konfüçyüs klasiğinin de bulunduğu birçok kitap yakılmıştı. Han hanedanı (İÖ 206 - İS 220) başa geçince, yok edilen klasikleri yerine koymak için yoğun bir çalışma başlatıldı. Bu çalışmada yararlanılan başlıca kaynak, klasikleri ezberlemiş olan yaşlı bilginlerdi; ama bu durum, klasiklerin birçok farklı biçimde günümüze ulaşmasına neden oldu. *Shi Jing*'i babasından öğrendiği söylenen Mao'nun hazırladığı metin ise çok iyi bir araştırma ve belgeleme çalışmasına dayanıyordu. Yapıt genellikle Konfüçyüs'ün özgün metni olarak kabul edilmektedir. Mao'nun metni yorumlayışı da, sonraki 2 bin yıl boyunca Çin'i yöneten hanedanların çoğunun felsefesine temel oluşturan Konfüçyüsçü inançların açıklanmasına katkıda bulunmuştur.

Mao Dun, Wade-Giles yazımında MAO TUN, SHEN YANBING'in (Wade-Giles yazımında SHEN YEN-PING) lakabı, asıl adı SHEN DE-HONG (Wade-Giles yazımında SHEN TE-HUNG) (d. 1896, Qingzhen, Zhejiang - ö. 27 Mart 1981, Pekin, Çin), Çinli yayın yönetmeni ve yazar. Çoğu eleştirmen tarafından cumhuriyet döneminin en önemli gerçekçi romancısı sayılır.

1916'da parasızlık yüzünden öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Şanghay'da Commercial Press'te düzeltmen olarak çalıştı. Kısa sürede çevirmenliğe ve yayın yönetmenliğine yükseldi. 1920'de başka genç Çinli yazarlarla birlikte 11 yıldır yayımlanan *Xiaoshuo yuebao*'ın (Öykü Dergisi) denetimini ele geçirdi. Bu grup dergide köklü değişikliklere giderek yeni bir edebiyat anlayışı geliştirmeye başladı. Yayın yönetmeni seçilen Shen bu görevi 1923'e değin sürdürdü.

Shen 1926'da Kuomintang Merkezi Yürütme Komitesi'nin propaganda bölümü sekreteri olarak Kuzey Seferi'ne katıldı. Kuomintang'ın sol kanadıyla Çin Komünist Partisi arasındaki ilişkilerin bozulması üzerine hastalığını öne sürerek Guling'e kaçtı. Ertesi yıl üç kısa roman yazdı. Bu romanları, Çince "çelişki" anlamına gelen Mao Dun lakabını kullanarak bir üçleme biçiminde *Shi* (1930; Tutulma) adıyla yayımladı. Kuzey Seferi'ne katılan bir gencin yaşamını konu alan yapıt hemen büyük bir başarı kazandı. Yapıt parlak psikolojik gerçekçiliği nedeniyle birçok Batılı eleştirmence Mao Dun'un başyapıtı sayılırsa da Çinli Marksist eleştirmenlerce "küçük burjuva" olarak nitelenerek ağır suçlamalara hedef oldu. Daha sonra yazdığı *Ziye* (1933; Geceyarısı) ise toplumsal gerçekçiliği nedeniyle Çinli Marksist eleştirmenlerce övülürken Batılı eleştirmenlerce *Shi*'den daha önemsiz bulundu.

Mao Dun 1930'da Solcu Yazarlar Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. Çin-Japon Savaşı sırasında (1937-45) sol çizgideki edebi etkinliklerini sürdürerek iki edebiyat

dergisi kurdu ve bunların yönetimini üstlendi. 1949'da sosyalist yönetimin kurulmasından sonra çeşitli edebiyat ve kültür etkinliklerine katıldıysa da roman yazmayı bıraktı. 1949'da kültür bakanı oldu, ama bu görevinden 1964'te uzaklaştırıldı. 1970'lerde Çin Yazarlar Birliği'nin başkan yardımcısı oldu ve bir çocuk edebiyatı dergisini yönetti. 1978'de Çin Komünist Partisi'nde yeniden etkin görevler üstlendi.

Mao Zedong, Wade-Giles yazımında MAO TSE-TUNG (d. 26 Aralık 1893, Shaoshan, Hunan, Çin - ö. 9 Eylül 1976, Pekin, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)), Çin'in önde gelen Marksist kuramcı, asker ve devlet adamı. Çin Komünist Partisi'nin(*) (ÇKP) 1935'ten başlayarak fiili liderliğini, 1943'ten ölümüne değin de resmen başkanlığını yapmıştır. ÇHC'nin kurulmasıyla sonuçlanan devrim mücadelesine önderlik etmiş, ölümüne değin ülkesindeki gelişmeleri derinden etkileyerek yeni Çin'in başlıca mimarı olmuştur.

Çocukluk yılları. Önceleri yoksul köylü olan babası tahıl ticaretiyle zenginleşerek orta köylü konumuna yükseldi. Mao sekiz

Mao Zedong, 1968 Eastfoto

yaşındayken ilkökula başladı. Burada Konfüçyüs Klasikleri'ne ilişkin temel bazı bilgiler edindi. Okuldan 13 yaşındayken ayrılmak zorunda kaldı ve babasının toprağında çalışmaya koyuldu. Ama bir süre sonra babasının baskıcı tutumuna isyan ederek, eğitimini sürdürmek için eyalet merkezi Changsha'ya gitti. Orada Liang Qichao ve Sun Yat-sen(*) gibi reformcuların görüşlerinden etkilendi. Bu yolla Batı'dan gelen yeni düşüncelerle tanıştı. Devrimci düşünceleri henüz incelemeye başladığı sırada, 10 Ekim 1911'de Wuchang'da Mançu hanedanına karşı bir ayaklanma başladı. İsyan iki hafta içinde Changsha'ya yayıldı. Devrimci orduya yazılan Mao altı ay askerlik yaptı. Bu ilk askerlik deneyimi 1912 ilkbaharında yeni Çin Cumhuriyeti'nin doğuşuyla sona erdi.

Bundan sonra çeşitli okullara giren ve Batı liberal geleneğinin klasiklerini inceleyen Mao, 1918'de Changsha'daki Birinci Eyalet Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Çin tarihi, edebiyatı ve felsefesinin yanı sıra Batı düşüncesini de kapsayan yoğun bir eğitim gördüğü bu okulda, aynı zamanda ilk siyasal deneyimini yaşadı. Çeşitli öğrenci örgütlerinin kuruluşunda etkinlik gösterdi. Bunlardan en önemlisi, daha sonra üyelerinin

çoğu Komünist Partisi'ne katılacak olan Yeni Halk Araştırma Derneği'ydi.

Mao Changsha'da sonra Pekin Üniversitesi'ne gitti ve altı ay kütüphanede çalıştı. Burada, ÇKP'nin kuruluşunda başlıca rolü oynayan Li Dazhao ve Chen Duxiu'nun düşüncelerinden etkilendi. Çin tarihindeki önemli değişikliklerin başlangıç noktalarından biri olan 1919'daki 4 Mayıs Hareketi de tam bu sırada gerçekleşti. Dar anlamda 4 Mayıs Hareketi, Shandong eyaletindeki Alman nüfus bölgesini Çin'e iade etmektense Japonya'ya vermeye ilişkin Paris Barış Konferansı (1919) kararına yönelik öğrenci gösterilerine verilen addır. Daha geniş bir açıdan, 1915'te başlayan hızlı kültürel ve siyasal değişimin bu hareketle yeni bir ivme kazandığı, Çinli aydınların ülke sorunlarının çözümünde Batı liberalizmine sirt çevirerek Marksizm-Leninizmi benimsedikleri ve sonuçta, 1921'de ÇKP'nin kurulması yolunun açıldığı söylenebilir. Mao 1919 yazında Changsha'da öğrencilerle esnafı ve işçileri bir araya getirmeyi amaçlayan derneklerin kurulması için çalıştı. Yazılarında dünya çapında "kırmızı bayraklı ordu"ya ve Rus Devrimi'nin zaferine göndermeler yapmakla birlikte, devrimin felsefi temeli olarak Marksizme ancak Ocak 1921'de bağlanıyordu.

Mao ve Çin Komünist Partisi. Mao Eylül 1920'de Lin Changsha'daki ilkokulun baş öğretmeniydi. Aynı kişi eski ahlak hocasının kızı Yang Kaihui ile evlendi. 1921'de ÇKP'nin birinci kurucu kongresine katıldı. 1923'te Komünist Partisi Sun Yat-sen'in Kuomintang'ıyla güç birliğine girince, Mao Kuomintang içinde çalışmaya başlayan ilk komünistlerden oldu. Şanghay'da Kuomintang Yürütme Komitesi'nde görev aldı. 1924-25 kışında Shaoshan'a döndü. Orada bulunduğu sırada, Mayıs-Haziran 1925'te Şanghay'da yabancı polis 30-40 Çinliyi öldürmesi üzerine başlayan köylü gösterilerine tanık olunca, köylülerdeki devrimci gizilgücün farkına vardı. Bundan sonra, Kuomintang içinde çalışan başka komünistlerle birlikte Hunan'daki köylüleri örgütlemeye başladı.

Komünistler ve Kuomintang. Hunan'da aranmaya başlayan Mao, Kuomintang'ın en güçlü olduğu merkez Guangzhou'a (Kanton) gitti. Ama bu kentsel ortamda bile artık daha çok kırsal bölgelerle ilgileniyordu. Kuomintang'ın propaganda bölümünün başına geçti ve partinin yayın organını çıkarmaya başladı; Ocak 1926'da Kuomintang'ın II. Ulusal Kongresi'ne katıldı. Aynı zamanda, Kuomintang'ın himayesinde Guangzhou'da kurulmuş Köylü Hareketi Eğitim Enstitüsü'nün altıncı çalışma dönemini yönetti. Sun Yat-sen'in ölümünden sonra Mart 1925'te Kuomintang'ın önderliğini ele geçiren Çan Kay-şek(*), hâlâ "dünya devrimi"nden söz edip Sovyet yardımından yararlanmayı tasarlamakla birlikte, Mayıs 1926'da Kuomintang içinde önemli görevlerde bulunan birçok komünisti uzaklaştırmaya girişti. Mao ekim ayına değin Köylü Hareketi Eğitim Enstitüsü'ndeki görevinde kaldı ve komünistlerin konumunu pekiştirecek genç kadroları eğitmeyi sürdürdü.

Çan Kay-şek Temmuz 1926'da Kuzey Seferi olarak bilinen harekâtı başlattı. Amacı, Pekin'deki tutucu hükümetin ve öbür yerel savaş ağalarının iktidarına son vererek ülkeyi kendi önderliği altında birleştirmekti. Kasım'da bir kez daha Hunan'a dönen Mao, Ocak-Şubat 1927'de sürdürdüğü incelemelerden sonra, ilk özgün, karakteristik kuramsal çalışması kabul edilen "Hunan'daki

Köylü Hareketi İle İlgili Araştırma Üzerine Rapor"u yazdı (Mart 1927). Bu makalesinde, çok yakında yüz milyonlarca köylünün, "ne kadar büyük olursa olsun hiçbir gücün durduramayacağı güçlü bir fırtına gibi, bir kasırga gibi, çok ani ve şiddetli bir biçimde ayaklanacağı" öngörüsünde bulundu. Bu öngörü, devrimin kısa sürede zafere ulaşmadığı göz önüne alınırsa dar anlamda yanlış çıkmış sayılabilir. Çan Kay-şek, kentlerdeki ve köylük alanlardaki mülk sahibi sınıflarla ittifak kurarak işçi ve köylü devrimine karşı cephe aldı; nisanda kenti kendisine teslim eden Şanghay'lı işçilere karşı katliama girişti. Stalin'in devrimi Kuomintang'la birlikte sürdürme stratejisi de böylece çöktü. ÇKP kentlerden silindi; köylük alanlarda da çok önemli kayıplar verdi. Ama daha geniş bir anlamda, Mao'nun öngörüsü yerindeydi. Ekim 1927'de Hunan'daki Güz Hasadı Ayaklanması'ndan artakalan birkaç yüz köylü, Mao'nun önderliğinde, Jiangxi-Hunan sınır bölgesinde, Jinggang (Çinkang) Dağlarındaki bir üsse yerleşti. Mao köylük alanlarda yeni bir devrimci savaş başlatıyordu; bu mücadelede belirleyici rolü, silahsız kitleler değil, çeşitli dönüşümleri içinde Kızıl Ordu oynayacaktı. Gene de devrim, yüz milyonlarca Çinli köylünün büyük çoğunluğunun ÇKP'nin yönettiği silahlı mücadeleye destek vermesiyle başarıya ulaştı; Mao bu sayede, Sovyet Devrimi'nden farklı bir strateji izleyip uzun süreli iç savaşlarla köylük bölgelerden kentleri adım adım kuşatmayı ve sonunda Çan Kay-şek'i ülke çapında yenilgiye uğratmayı başarmıştı.

İktidara giden yol. Mao'nun bundan sonraki 22 yılı, dört aşamada ele alınabilir. İlk üç yılda Mao ve ordunun başkomutanı Zhu De(*), kırsal alandaki üslerle dayalı gerilla savaşı taktiklerini başarıyla geliştirdiler. Mao bu deneyimleri 1928-30 yıllarına ait "Çin'de Kızıl Siyasi İktidar Niçin Yaşayabilir?", "Çinkang Dağlarındaki Mücadele" ve "Tek Bir Kuvvile Bütün Bir Bozkırı Tutuşturabilir" gibi ünlü yazılarında özetledi. Ama bu girişimler yalnız Şanghay'daki Merkez Komitesi ve Moskova'daki Komintern değil, Mao ve Zhu De tarafından bile, hâlâ kentlerde yükselen yeni bir devrimci dalgaya değin güç toplama eylemleri olarak kabul ediliyordu. Gerçekten de 1930 yazında Merkez Komitesi ve Moskova'daki Komintern kıvılcımını çakacağı umuduyla Kızıl Ordu'nun, Çin'in ortagüney kesimindeki bazı kentleri işgal etmesi emrini verdi. Ama bu girişimin sürdürülmesi durumunda daha büyük kayıplar verileceğini gören Mao, emirlere karşı gelerek savaşı bıraktı ve güney Jiangxi'deki üsse döndü. Aynı yıl Mao'nun karısı Kuomintang tarafından idam edildi. Mao daha sonra, 1928'den beri birlikte olduğu He Zizhen'la evlendi.

İkinci aşama (Jiangxi dönemi), Kasım 1931'de Mao'nun başkanlığında Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulması çevresinde odaklanır. Kentlerde Kuomintang'ın devlet aygıtı güçlü olduğu, devrim ise az destek bulabildiği için Mao, nihai zafere ancak yavaş yavaş güçlenerek ve kırsal üs alanlarını genişleterek ulaşabileceğini daha açık görüyor, bunu alternatif bir strateji biçiminde sistemleştiriyordu. Sovyet rejimi kısa sürede birkaç milyonluk bir nüfusu kontrol edebilir duruma geldi. Kızıl Ordu 200 bin kişilik bir güce ulaşmıştı ve Kuomintang'ın ilk dört "kuşatma ve yok etme" kampanyasında, aktif savunma çizgisi uygulayıp harekât inisiyatifi elde tutarak, sayıca üstün birlikleri geri püskürtmüştü. Ama Alman danışmanların yönetiminde çok sistemli bir abluka biçiminde gelişen beşinci kampanyada, Çan Kay-şek'in en seçkin birlikleri

karşısında pasif savunmaya çekildi ve tutunma olasılığı zayıfladı. Ekim 1934'te Mao, Kızıl Ordu'nun büyük bölümüyle birlikte Jiangxi'deki üssü terk ederek, Çin'in kuzeybatısına doğru ünlü Uzun Yürüyüş'ü(*) başlattı. Bu yürüyüş sırasında, Ocak 1935'teki Zunyi Konferansı'nda partinin fiili önderi durumuna geldi.

Üçüncü aşama, Yen'an (Yan'an) dönemidir. Uzun Yürüyüş sonunda ancak 8 bin kişilik bir kuvvet, 1935 sonbaharında Çin'in kuzeybatısındaki Shaanxi eyaletine ulaşabildi. Bu dönem, Mao'nun partideki önderliğinin tartışılmaz bir biçimde güçlenmesini ve Mançurya'dan başlayarak Çin topraklarını adım adım kemirmeye girişen Japonya'ya karşı Kuomintang ile yeni bir birleşik cephenin kurulmasını kapsar. Ağustos 1935'te Komintern'in Moskova'daki VII. Kongresi'nde, faşizme karşı birleşik cephe ilkesi kabul edildi. Mayıs 1936'da Çinli komünistler, ilk kez böyle bir cephenin, yalnız Milliyetçiler arasındaki muhalif unsurlar değil, Çan Kay-şek'in kendisini de kapsayabileceğini kabul ettiler. Yen'an ve çevresindeki komünist egemenlik alanına bitişik kuşakta görev yapan Kuzeydoğu Çin askeri yöneticileri de komünistlere karşı işi savaşı inatla sürdürmektense Japonya'ya karşı anayurtlarını savunmak istiyorlardı. Bu yöneticilerin kendilerini teftişe gelen Çan Kay-şek'i tutsak edip ÇKP ile görüşmeye zorladıkları Aralık 1936'daki Xi'an Olayı(*) birleşme sürecini hızlandırdı. Temmuz 1937'de bütün ülkeye yönelik asıl Japon işgali başladıktan kısa bir süre sonra, Eylül 1937'de birleşik cephe resmen ilan edildi.

Resmî ÇKP tarihlerinin "Japonya'ya Karşı Direnme Savaşı Dönemi" diye adlandırdığı bu aşamada komünistler, oluşturmuş bulundukları düzenli ordunun büyük bölümünü yeniden küçük birimlere bölüp düşman hatlarının gerisine gönderdiler. Bu çekirdeklerin çevresinde büyüyen gerilla kuvvetleri, işgal altındaki kentler ve ulaşım hatları arasında uzanan çok geniş kırsal alanlara fiilen egemen oldular. Sonuçta komünistler, Japonya teslim olduğunda askeri güçlerini yaklaşık 1 milyona çıkarmakla kalmadılar; aynı zamanda yaklaşık 90 milyonluk bir nüfus üzerinde, tabanda etkili bir siyasal denetim kurdular. Bu başarıda, yurtseverlik çağrılarını kadar, birleşik cephe ölçülerini içinde biraz yumuşatılmış, ama temelde köylüden yana toprak reformu politikaları da belirleyici rol oynadı.

1936-40 arasında Mao, zamanının önemli bölümünü düşünme ve yazmaya ayırdı. Bu yıllarda Sovyetler Birliği'nde yayımlanmış bazı felsefe kitaplarının çevirilerini okuyabildi ve diyalektik maddecilik üzerine kendi görüşlerini yazıya geçirdi. Bunlardan en ünlüleri "Pratik Üzerine" ve "Çelişme Üzerine" adlı yazılardır. Ayrıca, geçmiş yıllardaki devrimci mücadeleyi değerlendiren ve devrimin birleşik cephe koşullarında nasıl sürdürülmesi gerektiğine ilişkin düşüncelerini kapsayan önemli yapıtlar verdi. Askeri konularda ilkin, Aralık 1936'da yazdığı "Çin Devrimci Savaşında Strateji Meseleleri"nde, Jiangxi döneminin derslerini özetledi ve kendi askeri çizgisini berraklaştırdı. "Uzun Süreli Savaş Üzerine"de ve 1938 tarihli öteki yazılarda, bu kavramları Japonya'ya karşı savaşın sorunlarına uyarladı. Bu yıllara ilişkin genel perspektifini ise, önce, Kuomintang'a görece ılımlı yaklaşarak Japonya'yla savaşta ve savaşı izleyecek ulusal inşa döneminde öncü rol tanıdığı "Çin Komünist Partisi'nin Milli Savaşta Rolü"nde (Ekim 1938) ortaya koydu. "Birleşik Cephe İçinde Bağımsızlık ve İnisiyatif Meselesi"nde (Kasım 1938) bazı düzeltmeler yaptı. Durumun daha da değişmesi

üzerine, 1939-40 yazlarıyla, katılan bir tutumu yansıttı. Bu düşünsel evrim en açık anlatımını Ocak 1940 tarihli "Yeni Demokrasi Üzerine"de buldu. Bu makalede Mao, Çin'in kurtuluş savaşını zaferle ulaştırabilecek, görece tutarlı "milli burjuvazi" önderliğinin bulunmayışı sorununa değinip Türkiye'nin Kemalist Devrimi ile de karşılaştırma yaptı; "Çin'in Kemal'i nerede?" sorusuyla Çan Kay-şek yönetimindeki Kuomintang'ın "komprador" karakterine dikkati çekerek, devrimi ancak ÇKP'nin tamamlayabileceğini belirtti. Mao'ya göre, ÇKP'nin önderliğindeki bir "yeni demokratik devrim" olarak Çin devrimi, uluslararası planda, emperyalizme karşı mücadele veren dünya proleter sosyalist devriminin bir parçasıydı. İçeride ise ülke, Japonya'ya karşı birleşik cephe içinde yer alan partilerin ortak iktidarı ile yönetilmeliydi. O an için ÇKP'nin hedefleriyle Kuomintang'ın hedefleri çakışıyordu ve sosyalizm için acele edilmemeliydi. Ama eninde sonunda, iktidar imisiatifini komünistlerin alması gerekecekti.

Mao 1939'da He Zizhen'dan boşanarak, o zaman da parti içinde huzursuzluk yaratan, Kültür Devrimi'nden sonra ise çok eleştirilecek olan üçüncü ve son evliliğini, tanınmış sinema oyuncusu Lan Ping'le (sonradan Jiang Qing) yaptı. Bu dönemde, birleşik cephe içinde Çin Komünist Partisi ile Kuomintang arasındaki önderlik mücadelesi, ÇKP'nin kendi içindeki güç mücadelesiyle birlikte yürüdü. Uzun bir süre Moskova'da kaldıktan sonra geri dönen Wang Ming ile, başlangıçta Mao'nun askeri ve siyasal önderliğini tanıyan Zhang Guotao(*), Kuomintang'a karşı aşırı teslimiyetçilikle suçlanıyordu. Ama Mao'nun önderliğini kesin olarak güçlendirmesindeki temel etken, ilk kez Ekim 1938'de ortaya attığı, Marksizmin "Çinileştirilmesi" sorunuydu. Bu, Marksizmin yalnızca Çin koşullarına değil, aynı zamanda Çinli zihniyetine ve kültürel geleneklerine uygulanmasını kapsıyordu.

Mao sosyalizmin uygulanışını, partideki başka birçok önder gibi, Rusya'ya giderek birinci elden görmemişti. Gene bazı partililer gibi Marx ve Lenin'i kendi dillerinden okuyamıyordu. Ama Çin'i bildiğini ve anladığını rahatlıkla ileri sürebilirdi ve sürüyordu. Ekim Devrimi deneyiminin sistemleştirilmesini merkez alan Komintern'in, Çin Devrimi'ne ilişkin kuramsal önerileri tekrar tekrar yanlış çıkmış; Mao'nun, bu doğrultudaki siyasal ve örgütsel müdahalelere karşı da mücadele etmesi gerekmişti. Mao ile partinin Sovyet yönelimli kesimi arasındaki farklılıklar, 1942-43'teki Düzeltme Kampanyası sırasında belirgin bir biçimde ortaya çıktı. Bu program, 1937'den beri genişlemekte olan partiye giren binlerce yeni üyenin, Marksist kuram ve Leninist parti örgütlenmesi konularında eğitimini kapsıyordu. Ama kampanyanın en az birincisi kadar önemli ikinci amacı, Mao'nun deyişiyle "yabancı dogmatizmi"ni, yani Sovyet deneyimini gözük kapalı taklit etme ve Sovyetler Birliği'nden gelen talimatlara boyun eğme eğilimini ortadan kaldırmaktı. Bu kampanyanın tipik yazılarından bazıları, "Partinin Çalışma Tarzını Düzeltelim" ve "Basmakalıp Parti Yazılarını Karşı Çıkalm" (her ikisi de Şubat 1942).

Mart 1943'te Mao parti başkanı oldu. Böylece partideki önder konumu ilk kez resmen onaylanmış oluyordu. Bundan kısa bir süre sonra, Düzeltme Kampanyası bir dönem, parti içinde Mao'ya karşı olanların tasfiyesi biçimini aldı. Bu nedenle Sovyet sözcüleri Düzeltme Kampanyasını, Çin Komünist Partisi içinde "proleter enternasyonalizmi"ne (yani Moskova'ya) sadık kadroların temizlenmesi hareketi olarak suçladılar.

Bu sırada Mao'nun köylük alanlardaki harekâtı da dördüncü ve son aşamasına, resmî tanımla "Üçüncü Devrimci İç Savaş Dönemi"ne (1946-49) giriyordu. Japonya yenilgiye uğramış, Kuomintang'la birleşik cephe bozulmuş, nihai iktidar mücadelesi başlamıştı. Bu dönem 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Çin-Sovyet çatışmasının çok sertleştiği 1962 yılında Mao şöyle diyordu: "1945'te Stalin, Çin'in devrim yapmasını önlemek istedi; iç savaşa girişmememizi ve Çan Kay-şek'le işbirliğini sürdürmemizi, aksi halde Çin milletinin yok olacağını söyledi. Ama biz onun söylediğini yapmadık. Devrim zafer kazandı. Devrimin zaferinden sonra ise Çin'in bir Yugoslavya olacağından, benim de ikinci bir Tito haline geleceğimden endişe etti." Bu anlatım, başka olgularla da doğrulanmaktaydı.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin oluşması. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olarak Mao, Aralık 1949'da Sovyetler Birliği'ne gitti. İki ay süren zorlu görüşmelerden sonra Stalin'i ikna etti ve Sovyetler Birliği ile Çin arasında, sınırlı ekonomik desteği de içeren bir karşılıklı dayanışma antlaşması imzalandı. Ama Çin, kendisine sağlanan olanakları ekonomik kalkınmasında kullanmaya fırsat bulamadan, Kore Savaşı'na girdi. Mao'ya göre Stalin, ancak Çin'in bu savaşta, nükleer silah tekeline sahip ABD'ye karşı Sovyetlere kalkan olan tutumu sonucu, kendisine güven duymaya, Çin'in "Yugoslavya olmadığına" inanmaya başladı.

Moskova'yla olan bu gerilimlere karşın, ilk yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti, birçok konuda Sovyetler Birliği'ni örnek aldı, hatta "taklit" etti. Mao'nun ve arkadaşlarının, gerilla savaşındaki, köylüleri seferber etmedeki ve kırsal alanda taban örgütlenmesindeki engin deneyim ve özgün yaratıcılıklarına karşılık, kentleri, karmaşık bir ekonomiyi ve devleti yönetmede birinci elden bilgileri yoktu. Bu koşullarda, 1953'te Sovyetler Birliği'nin rehberliğinde I. Beş Yıllık Plan uygulamaya kondu. Bu plan, Sovyetlerden teknik yardımla birlikte bazı komple sanayi tesislerinin alınmasını da içeriyordu. Ama iki yıl içinde Mao'nun başlattığı bazı uygulamalar, giderek Moskova ile siyasal ve ideolojik bağların kopmasına yol açan sürecin ilk adımları oldu.

Mao'nun sosyalizmi. Mao 1949 ilkbaharında, Çin Devrimi'nin alışlagelenin tersine "kentlerin kırlardan kuşatılması"yla gerçekleştirildiğini, ama gelecekte daha önce denenmiş yolu izleyeceğini, kentlerin köylük alanlara önderlik edeceğini ve yol göstereceğini söylemişti. Bu görüş doğrultusunda Mao, ancak ağır sanayinin makineleşmeyi gerçekleştirmek için gerekli araç gereci üretecek duruma gelmesinden sonra kolektifleştirmenin yapılabileceği konusunda, 1950'de Liu Shaoqi(*) ile görüş birliğine varmıştı. Temmuz 1955'teki bir raporunda ise, Çin'de toplumsal dönüşümün, teknik dönüşümün önünde gidebileceğini ilk kez ileri sürdü. Hiçbir destek almadan maddi koşullarını çok büyük ölçüde iyileştirdiklerini öne süren bazı kooperatiflerin en azından sınırlı ölçekteki bir deneyimi ifade eden iddialarına fazla önem veren Mao, bir zamanlar iktidar yolunda olduğu gibi bu sefer de sosyalizmin kuruluşu yolunda, köylülerin gizli gücünü keşfettiğini düşündü. Kırsal alanlardaki yoksul kitlelerin, hem doğayı, hem kendi toplumsal ilişkilerini, üretici güçlerin ve kültürün gelişme düzeyinden bağımsız olarak dönüştürme kapasitesinin sınırsızlığına inanmaya başladı. Burada ekonomik etmenlere karşı özne iradenin vurgulanmasına dikkat çekenleri ise,

"Hunan Raporu" döneminde olduğu gibi, "köylüleri pis ve cahil diye küçümseyenler", "alışkanlıklarına bağlı kocakanlar" olmakla suçladı. Bu eleştirileri parti organları dışında, eyalet ve bölge parti sekreterlerinin bir toplantısında birdenbire ortaya attı ve böylece, kendine duyulan kişisel güvenden yararlanarak bir kamuoyu coşkusu yaratıp önderlik içindeki şüpheleri oldubittine getirdi. Bu andan sonra Mao'nun sosyalist inşa konusundaki aceleci, sabırsız, Marksist terimlerle "sol" iradeciliği, gitgide artan biçimde, partinin kolektif karar mekanizmalarının dışında, kendi çevresinde özel "karargâh"lar ve bir "kişi kültürü" inşa etme eğilimiyle el ele yürüyecekti.

Oysa Mao, Stalin'in kişi kültürüne karşıydı. Mao Zedong ve arkadaşları Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (KPSS) Şubat 1956'daki XX. Kongresi'nde Nikita S. Kruşçev'in Stalin'i suçlayan gizli konuşmasından önce aydınları kazanmanın yollarını tartışıyorlardı. Nitekim nisan sonunda Mao, farklı fikirleri özgürlük anlamına gelen "yüz çiçek açsın" siyasetini açıkladı. Bu siyaset, Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminden beri süregelen baskıcı, boğucu ortamın Çin'de yerleşmesini önlemeyi amaçlıyordu. Mao, Macaristan ve Polonya'daki olaylardan sonra da, "burjuva liberalizmi"nin benzer sonuçları Çin'de verebileceğinden endişe eden bazı parti yöneticilerinin ısrarına karşın, bu özgürlükçü, bürokrasi karşıtı siyasetten vazgeçmedi. Hatta 1956-57 yıllarında, "On Başlıca İlişki Üzerine" ve "Halk İçindeki Çelişmelerin Doğru Ele Alınması Üzerine" gibi bazı yazılarında, Çin toplumunda artık antagonist olmayan çelişmelerin hâkim olduğunu savundu. Buna bağlı olarak, Stalin'i "sol"culuk açısından eleştirip daha yumuşak, daha ılımlı, daha evrimci bir ekonomik ve siyasal gelişme çizgisi önerdi. Ama bir süre sonra "büyük çiçekleniş" fazla gelişip partinin monolitik hâkimiyetini sarsınca, Mao güvenini boşa çıkardığını düşündüğü aydınları karşı yeniden hücumla geçti. Bundan böyle, modernleşme ve kalkınma aracı olarak, eğitim görmüş seçkinlere değil, tabanın yaratıcılığına bel bağlayacaktı. "Kızıl olmak, uzman olmaktan iyi" idi. Eğer uzmanlar yeterince "kızıl" değillerse, köylük bölgelerde çalışmaya gönderilmek suretiyle yeniden şekillendirilebilirlerdi. Böylece, Mao'nun köylük bölgelerdeki kolektifleştirmeye ilişkin "sol" politikaları, aydınları karşı "sol"culuşan tavrıyla üst üste bindi.

Mayıs 1958'de Büyük Atılım diye bilinen hareket bu zeminde başlatıldı. Gerçi Mao'nun ekonomik stratejisi, 1960'larda ve 1970'lerde genel olarak ileri sürüldüğü kadar tek yanlı ve basit değildi ve Mao, nihai amaçlar olarak sanayileşme ve "teknik devrim" perspektifini hâlâ koruyordu. Ne var ki, teknik gelişmenin ürünlerinin yozlaştırıcı etkilerinden de sürekli tedirginlik duyuyor, Jinggang Dağları ve Yenian dönemlerindeki saflığı ve eşitlikçiliği özliyordu. Büyük Atılım stratejisinin bir parçası olarak "halk komünleri"nin kurulmasını desteklemesi, bu yönelimin mantıksal uzantısıdır. Ama sonuçta, 1955-56'da daha yeni kooperatifleşmişken, 1956-57'de hızla sosyalist kolektiflerde örgütlenen köylüler, 1958'de bir kez daha alt üst oldular. Birkaç bin hanelik bu kocaman yeni sosyal birimleri çalıştıracak yeterli maddi-teknik kaynak ve yönetsel deneyim yoktu. Marksist teorideki ifadesiyle, yeni üretim ilişkileri mevcut üretici güçler ve kültür düzeyinin çok ilerisinde bir zorlamayı ifade ediyordu. Komünler bir

yana, sosyalist kolektif çiftlikler bile birer ekonomik muhasebe ve bölüşüm birimi olarak işleyemedi. Sonuçta, kargaşa ve ekonomik çöküntü baş gösterdi.

1958-59 kışında Mao'nun kendisi de mülkiyetin komünlerde bir araya getirilen eski birimlere yeniden iadesi yoluyla kısmi bir ademi merkezleşmenin; ayrıca, sanayi ve tarımdaki aşırı yüksek üretim hedeflerinin düşürülmesi gibi başka bazı düzeltmelerin gerekliliğini kabul etme noktasına gelmişti. Bununla birlikte, Çin'in sosyalizm yoluna ilişkin kendi genel kavrayışının ana hatlarıyla doğru olduğunda ısrarlıydı. ÇKP Merkez Komitesi'nin Temmuz-Ağustos 1959 tarihli Lushan Toplantısı'nda, o sırada savunma bakanı olan Kore Savaşı kahramanı Peng Dehuai(*), Büyük Atılım'ın aşırılıklarını ve yol açtığı ekonomik kayıpları eleştirdi. Peng bütün parti ve devlet görevlerinden derhal alındı ve Kültür Devrimi yıllarındaki ölümüne değin ev hapsinde tutuldu. Bu olaydan sonra Mao, politikalarının eleştirilmesini, cezalandırılmayı gerektiren bir suç gibi gören, tahammülsüz, keyfi ve katı bir yola girdi.

Geri çekilme ve karşı saldırı. Her ne kadar Lushan Toplantısı'nda pek az kişi açıkça Peng'den yana söz alıp konuşmaya cesaret edebildiyse de, üst düzey önderlik içinde pek çok kişinin içten içe Peng'e hak verdiği daha sonra ortaya çıktı. Buna karşılık Mao, 1960'tan sonra Halk Kurtuluş Ordusu'nda yeni bir güç merkezi oluşturmaya girişti. Yeni savunma bakanı Lin Biao(*) orduyu "Mao Zedong Düşüncesi için büyük bir okul" haline getirmeye koyuldu. Aşağı yukarı aynı sıralarda Mao, yalnızca Sovyetler Birliği'nde değil, doğrudan doğruya Çin'de de, devlet ve parti bürokrasisinin ayrıcalıklı katmanları ile teknoloji, kültür ve sanat alanlarındaki seçkinler içinden "yeni burjuva unsurlar"ın doğmakta olduğundan söz etmeye başladı.

Mao'nun düşünüşünün, 1956-57 yazlarına ve kısa süreli "yüz çiçek" dönemine iyice zıt bir yola girmesinde dış etkenler de önemli rol oynadı. Krüçev ile özellikle dış politika konularında belirginleşen anlaşmazlık, Sovyetlerin Büyük Atılım politikalarına gösterdikleri tepkiyle daha da pekişti. Krüçev 1960'ta Sovyet teknik yardımını kesti, uzmanlarını geri çekti ve birçok önemli tesisi bitirilmemiş durumda bıraktı. Sovyetler Birliği Çin'in Tayvan ve Hindistan'la ilgili sorunlarında Çin'e karşı bir tutum aldı.

Bu gergin ortamda, Büyük Atılım'ın zararlarını gidermek amacıyla 1960'ların başlarında izlenen bazı politikalar da, Mao'nun "revizyonizm" in Çin'de de ortaya çıkabileceği yolundaki korkusunu artırdı. 1959'da ÇHC devlet başkanı olarak Mao'nun yerine geçen Liu Shaoqi'nin, Deng Xiaoping'in ve ekonomik planıcıların önerdiği çare, maddi dürtülerden yararlanmak, tanımda bireysel üretimin rolünü güçlendirmek oldu. Bu sıralarda, hatalardaki sorumluluğu yüzünden parti içindeki konumu zayıflayan, kişisel iradesini parti organlarında dilediği gibi kabul ettiremeyen Mao, böyle önlemlerin gerekliliğini ilk başta istemeyerek kabullendi. Ama 1962'nin ilk yarısında, ekonomik canlanma uğruna kullanılan yöntemlerin Büyük Atılım stratejisinin temelinde yatan anlayışın tümüyle reddi anlamına geldiği sonucuna vardı.

Bundan sonraki üç yıl boyunca Mao, esas olarak köylülük bölgelerdeki Sosyalist Eğitim Hareketi aracılığıyla "yeni burjuva" unsurlara karşı bir "sınıf mücadelesi" yürütmeyi denedi. Çin yönetimi içindeki büyük siyasal

kavgalar da bu sorun etrafında gelişti. Mao'nun bir olasılıkla azınlıkta kaldığı Merkez Komitesi birlikte çalışamaz hale geldi; fiilen ayrı "karargâh"lar oluştu. Köylülere kolektivizmin yüksek derecelerini kabul ettirmeyi amaçlayan Sosyalist Eğitim Hareketi'nin gerektiği gibi uygulanmasının kendine muhalif üst kademelerce engellendiğinden yakınan Mao, 1964 sonunda Liu Shaoqi'den, "sınıf mücadelesi"ni parti içindeki "kapitalizm yolcuları"na (yani kendi kendine) yöneltmesini istedi. Liu Shaoqi bunu reddedince, Mao artık kesinlikle, "Çin'in Krüçev'i" olarak gördüğü Liu'nun "gitmesi gerektiği" sonucuna vardı. Bu sonucu parti organlarında elde edemeyeceği için "Karargâhı bombalayın!" sloganını attı ve rakiplerine karşı Kültür Devrimi olarak bilinen topyekûn hücumu başlattı.

1966-76 Çin Kültür Devrimi. Tam adıyla Büyük Proleter Kültür Devrimi olarak tanınan bu hareket, Mao'nun, 1942'den beri birçok kez yenilenen parti-içi düzeltme kampanyalarının ötesine geçerek, yozlaşma saydığı eğilimlere daha kapsamlı bir çözüm bulma çabasını yansıtıyordu.

Pratikte bu, Mao'ya 1950'lerden beri muhalefet eden unsurlara yönelik şiddetli bir temizlik hareketi anlamına geliyordu. Kültür Devrimi ÇKP'nin VIII. Merkez Komitesi'nin 16 Mayıs 1966 tarihli genelgesiyle başlatıldı. Gene Merkez Komitesi'nin bir kararıyla, Mao'nun ölümünden bir ay sonra, 1976 sonbaharında sona erdirildi. Bu niteliğiyle Kültür Devrimi, bürokratikleşmeyi hedef alan aşağıdan yukarıya bir kütle eylemi olmaktan çok, "burjuva liberalizmi" ne karşı merkezden yönlendirilen bir hareketi ifade ediyordu.

Kültür Devrimi'ni yönlendiren merkezi çizginin belirlenmesinde, Çin Komünist Partisi ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi arasında Krüçev döneminde derinleşen ideolojik ayrılıklar önemli rol oynadı. Bu çatışmanın sertleşmesi ÇKP içindeki mücadeleyi de etkiledi. SSCB'de Stalin sonrası uygulamaları "kapitalizme geri dönüş" olarak değerlendiren Mao, Çin'in de aynı yola girmesini engellemek amacıyla "proletarya diktatörlüğü altında devrimin sürdürülmesi" olarak tanımlanan üslûb tezini ortaya attı ve Kültür Devrimi'ni başlattı. Bu teze göre, "üretim araçları üzerindeki mülkiyetin sosyalist dönüşümü esas olarak tamamlandıktan sonra da, iki sınıf, iki yol ve iki çizgi arasındaki mücadeleye sürüyor"du. Dolayısıyla "kapitalizme geri dönüş tehlikesinin mevcut olduğu, sosyalizm tarihsel dönemi boyunca, proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişme, sosyalist toplumun temel çelişkisini" meydana getirecekti.

Burada, önemli bir düşünce değişimi söz konusuydu. Daha önce Stalin'i fazla "sol" bularak eleştiren Mao, 1956-57 yazlarında, Çin toplumunda artık antagonist olmayan çelişkilerin egemen olduğunu savunuyordu. 1960'ların ortalarında ise, proletarya diktatörlüğünün toplumu fazla baskı altında tutması sonucu kitlesel demokrasinin yok edilmesi ve devletçi bir yabancılaşmanın doğmasıyla kastlaşmanın ortaya çıkması gibi gözlem ve düşüncelerini bir yana bırakıp bürokrasiye değil, "burjuva liberalizmi"ne, "parti ve devlet içinde yuvalanan kapitalizm yolcuları"na cephe almıştı. Kültür Devrimi bu "kapitalizm yolcuları"nı klasik Stalinciliğin doğrudan-devletçi yöntemleri yerine, daha kalıcı etkiler doğuracağı umulan dolaylı-devletçi yöntemlerle, parti merkezince harekete geçirilen "kitlesel devrimci şiddet"le ezme hedefledi. Bu ise, gerçekte burjuvazisi olmayan, üretim ilişkileri içinde birbirine kilitlenmiş somut bir burjuvazi ile somut bir proletaryayı karşı

karşıya getirmeyen bir toplumda, çok ince bir "doğru çizgi"den bütün "sapma"lara, her türlü siyasal ve ekonomik reform önerisine, her türlü eleştiriye, kültüre ve sanat alanındaki çeşitliliğe ve yaratıcılığa özlemlerine, daha da ileri giderek doğrudan doğruya bireylerin ruhlarına yönelen, keyfi, dizginsiz ve kapsamlı sürekli genişleyen bir zor kullanımını, bir "topyekûn" diktatörlüğü beraberinde getirdi.

Kültür Devrimi, bir süre sonra kargaşadan bakan temel emekçi kitlelerin desteğini yitirdi ve parti içindeki bölünme süreci giderek hızlandı. 1970-71'deki darbe girişimleri başarısızlığa uğrayan Lin Biao, yurtdışına kaçarken uçağının düşmesi sonucu öldü. Başbakan Zhou Enlai(*) 1971-72'de, Kültür Devrimi'nin değerleriyle 1966 öncesindeki durum arasında yeni bir sentez yaratmaya çalıştı. Bu amaçla sürgündeki Deng Xiaoping'i başbakan yardımcılığına geri getirdi. Ama "Dörtlü Çete"nin(*) sürekli saldırıları bu çözümü de olanaksız kıldı. Zhou Enlai'nin Ocak 1976'daki ölümünün ardından halkın yas tutması, Tiananmen Meydanı'nda aşırı sola karşı büyük bir kütle gösterisine dönüşünce, Mao hep kuşkuyla baktığı Deng'i görevden almaya ikna edildi. Öte yandan Jiang Qing ve arkadaşlarına da fazla inisiyatif tanımadı ve son çare olarak parti içindeki tayin edici yetkileri, Zhou Enlai'ni himayesinde yetmişmiş, merkez tecrümesine güven duyduğu Hua Guofeng'a(*) emanet etti.

Mao bu belirsiz ortamda öldü. Kişisel otoritesi sahnedan çekilir çekilmez, Kültür Devrimi'ne duyulan büyük tepki içinde partinin merkez ve ilimli kanatları hemen sol kanada karşı birleştiler. "Dörtlü Çete" hızla tasfiye edildi ama reaksiyon bu noktada da durmadı. Hua Guofeng'in, Kültür Devrimi'ni sona erdirmeye, ama Mao'nun temel "teorik katkı"sını sorgulatmama tavrını iki yıl (1976-78) içinde giderek aştı ve Deng Xiaoping'in görüşleri 1978'deki XI. Merkez Komitesi'nin III. Birleşik Oturumu'ndan başlayarak ÇKP içinde 1980'ler boyunca egemen hale geldi.

Mao'nun ÇKP tarafından resmen onaylanmış, kolektif redaksiyondan geçirilerek yayımlanmış *Seçme Esasları*'nin eksiksiz bir çevirisinin (1975, 1976, 1976, 1977, 1978; 5 cilt) yanı sıra, Stuart R. Schram'ın, özellikle 1959 Lushan Toplantısı'na ve Kültür Devrimi'nin hazırlanışı ile Lin Biao'nun devrimine kadarki ilk yıllarına ışık tutan *Mao Tsetung Unrehearsed* (1974) derlemesi de, *Yayınlanmamış Yazılar 1956-1971* (1976, 1979) başlığıyla Türkçede yayımlanmıştır. *Sovyet İktidarının Eleştirisi* (1980) adlı bir başka derleme, Mao'nun, 1950'lerdeki okuma notları aracılığıyla, Stalin eleştirisinden Krüçev eleştirisine evrimini yansıtır. Bu temel kaynaklar dışında, *Seçme Esasları*'nin içinde yer alan pek çok makalesi, değişik çevirilerle, tek tek ve küçük derlemeler halinde yayımlanmıştır.

Maoculuk, 1920'lerden, öldüğü 1976'ya değin Mao Zedong'un(*) geliştirdiği devrim ideolojisi ve metodolojisinden oluşan öğreti. Anlamı, Mao'nun Marksizm-Leninizme yaptığı düşünülen hangi katkıların ne ölçü ve ölçekte temel alındığına bağlı olarak bazı değişiklikler gösterir. Bugün, Mao'nun görüşlerine yakınlık duyan Marksistler arasında bile, doğrudan doğruya bağvurulabilecek bir kavram olduğu tartışmalıdır. Öte yandan, 1960'lardan 1980'lere değin, Çin-Sovyet çatışmasına ve çeşitli ülkelerdeki komünist akımlara yansımaları sürecinde, karşıları tarafından, çeşitli kötüleyici çağrışımlarla yüklü gevşek bir polemik sözcüğü olarak kullanılmıştır. Gerek içeriğini, gerek

siyasal alanda kullanımı belirleyen etmenler, deyim sınırlarının saptanmasında sorunlar yaratmaktadır.

Bir görüşe göre, Mao'nun gerçek katkısı Marksizmin(*) Çin koşullarına yaratıcı bir uygulamasından ibarettir. Dolayısıyla çok fazla evrenselleştirilmemeli, dogmatik ve sektör bir tarzda Marksizm-Leninizmin bütünsel yapısının karşısına dikilmemelidir. Sovyet Devrimi'nde siyasal iktidar, işçi sınıfını temel alan görece kısa süreli bir ayaklanmayla önce kentlerde ele geçirilmişti. 1920'lerden başlayarak Komintern (Üçüncü Enternasyonal) bu anlamda "Ekim Devrimi'nin yolu"nu katı bir öğreti ve Leninizme bağlılığın ölçütü haline getirdi. Mao ise, Komintern'in müdahalelerine karşı koyarak, Çin Devrimi'nin pratiği içinde, köylülüğe dayalı ve uzun süreli bir gerilla savaşını benimsedi; kırsal alanlarda iktidarın önce parça parça ele geçirilmesi, böylece büyük kentlerin kuşatılması ve en sonunda ülke çapında iktidar aşamasına gelmesi biçiminde, farklı bir çizgi izledi. Kuomintang'a karşı iç savaştan Japonya'ya karşı ulusal direnme savaşı aşamasına ve 1945-46'da yeniden iç savaşa geçişin gerektirdiği ikinci esneklik ve taktik ayarlamaları, bu temel yaklaşımın çevresine yerleştirdi. Böylece ana stratejisini, belli başlı taktiklerini ve oldukça ayrıntılı politikalarını oluşturmada tartışması başrolü oynadığı Çin Devrimi'nin 1949'daki zaferine öncülük etti. Kuomintang rejimini yıktı; köylüleri toprağa, ülkesini bağımsızlık ve egemenliğe kavuşturdu. Devrimden önce Çin toplumunda hüküm süren yoğun gerilik, baskı ve adaletsizlik ile Çin halkının büyük devletlerden gördüğü zorbalık ve aşağılanma düşünlüğünde, Mao'nun başarısı çok büyüktü.

Bu görüş, daha çok Çin Devrimi'nin iktidar yolu aşamasında Mao'nun özgün katkılarına ağırlık verir; öteki Asya, Afrika ve Latin Amerika halkları için çıkarılabilecek "ders"leri ise, her şeyden önce bağımsızlık, yaratıcılık, ülkelerinin özgüllüklerini kendi kendilerine çözümleme, kendi koşullarına uygun ve özgüçlerine dayanan bir mücadele çizgisi oluşturma noktalarında yoğunlaşır.

Bu görüşün karşısında Çin Komünist Partisi'nin(*) (ÇKP) 1958-76 dönemindeki sol kanadı ile 1960'larda ve 1970'lerde Moskova çizgisindeki geleneksel partilerden ayrılarak kendilerini "Marksist-Leninist komünist" ya da "devrimci komünist" diye tanımlayan parti ve gruplar yer alır. Bunlar, Mao'nun katkılarını çok daha geniş bir anlam yüklediler. Bu anlamda bir başlangıç noktası olarak, Mao'nun sosyalizmin kuruluşu aşamasına ilişkin görüş ve uygulamaları öne çıkarıldı. Örneğin, alt-politikalar düzeyinde, Mao'nun 1955'ten başlayarak savunduğu gibi, tarımın kolektifleştirilmesi ve komünleştirilmesinin sanayileşmenin çok önünde gidebileceği kabul edildi. Bir adım daha atılarak, sosyalizm döneminin tümü boyunca proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin temel alınması onaylandı. Bu çerçevede, Sovyetler Birliği ile öteki Doğu Avrupa ülkeleri bir "kapitalist restorasyon"un alanı sayıldı. Benzeri bir tehlikeye karşı yapıldığı gerekçesiyle haklı ve doğru bulunan Çin Kültür Devrimi(*) ise, 1871 Paris Komünü, 1917-Ekim Devrimi ve 1949'da Çin'in kendi kurtuluşu ile birlikte yeryüzünün "büyük proleter devrimleri" arasına katıldı. Bu anlayışı benimseyen akımların, Çin-Sovyet kutuplaşmasında tuttuğu saf, mutlak: Sovyetler Birliği'nin, günün koşullarını yanlış değerlendirmekten kaynaklanan bir "modern revizyonizm"i temsil ettiği için

eleştirilmesinin de ötesinde, Mao Zedong Düşüncesi, "emperyalizmin toptan çöküşe gittiği, sosyalizmin bütün dünyada zafere ilerlediği çağ"ın yeni ve evrensel Marksizmi sayılıyordu. Buradaki toptan taarruz düşüncesine, güçlü bir iradecilik eşlik ediyordu. Bu iradecilik, artık yalnızca sosyalizmin kuruluşu aşaması için değil, az gelişmiş ülkelerdeki devrim mücadeleleri için de geçerliydi. Başka bir deyişle, tek tek yoksul halklar, ülkelerinin küçük mü büyük mü, merkezileşmiş mi parçalanmış mı, parlamenter bir geleneğe mi sahip, yoksa işgal altında mı olduğuna bakmaksızın, silahlı mücadeleye atılabilirlerdi. Böylece bu mantık, kendi evrimi içinde (bir zamanlar Komintern'in Sovyet Devrimi deneyimini mutlaklaştırmasına benzer biçimde), Mao'nun Çin Devrimi'nin iktidar mücadelesi yıllarındaki katkılarını dogmatlaştırıyor, bütün geri ülkeler için hazır bir reçete haline getiriyordu.

1960'larda ve 1970'lerde Maoculuk deyimi, asıl anlamını, ikinci yaklaşımı benimseyen akım ve grupların öz bilincinde buldu. 1970'lerin ortalarından başlayarak dünya önemli değişikliklere sahne oldu. Çinhindi'nde ulusal kurtuluş savaşları son buldu. 1976'da Mao öldü ve Kültür Devrimi sona erdirildi. Zamanla ÇKP, Mao'nun 1957 sonrası görüşlerinin kapsamlı bir eleştirisini yaptı. 1985'te Sovyetler Birliği'nde Gorbacov'un iktidara gelmesinden sonra Çin-Sovyet yakınlaşması başladı. Maocu akım Çin'de ve başka birçok ülkede pratik bir gerçeklik olmaktan çıktı. Özellikle Mao'nun düşünce ve mücadele yaşamının 1949 sonrası dönemi, sosyalizmin kuruluşuna ilişkin tezleri, bu tezlerin somutlandığı Büyük Atılım ve Kültür Devrimi deneyleri konularında olumsuz değerlendirmeler ağır bastı. Maoculuk deyimi, bir çeşit ilkelcilik, mutlak eşitlikçi ve ahlakçı bir sosyalizm, ekonomik ve kültürel geriliğin besleyebileceği değişim dürtüsüne fazla bel bağlanması, devrimin bütün aşamaları ve her çeşit ülke için köylülüğün öneminin abartılması, nesnel ekonomik etmenlere karşı öznel iradenin vurgulanması gibi anlamlarda kullanılmaya başladı. 1980'lerin sonlarına doğru Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde piyasa ekonomisine geçiş süreçleri tek partili sosyalist rejimlerin yıkılmasıyla sonuçlanırken, kendisi de bir tür piyasa sosyalizmi deneyini sürdürmekte olan Çin yönetimi tek parti iktidarının birleştirici ideolojik malzemesi olarak Mao'nun düşüncelerine yeniden saygınlık kazandırma çabasına girdi.

Maoko Dağları, Endonezya dilinde PEGUNGAN MAOKE, eskiden KARLI DAĞLAR, Yeni Gine'nin orta kesimindeki yükseltilerin batı ucunu oluşturan dağlar. Yeni Gine'nin Batı Irian (Irian Jaya) olarak bilinen Endonezya'ya ait kesiminde yer alır. 692 km boyunca uzanan dağların büyük bölümünün yüksekliği 3.660 m'nin üzerindedir; karlarla kaplı bazı doruklarının yüksekliği ise 4.420 m'yi aşar. Dağların batı kesimine Sudirman, doğu kesimine de Jayawijaya adı verilir; adanın en yüksek noktası olan Jaya Doruğu Sudirman Dağları üzerindedir. Dağların orman sınırı deniz düzeyinden 3.660 m yüksektedir.

Maoming, Wade-Giles yazımında MAOMING, Çin'de Guangdong yönetim bölgesinin (sheng) batı kesiminde kent. Yöre düzeyinde bir belediye (shi) olan Maoming kenti Zhanjiang kentinin 80 km kuzeydoğusunda, deniz kıyısından yaklaşık 25 km içeride yer alır. 1950'lere değin küçük bir pazar kasabası olan Maoming, sonraki yıllarda hızla gelişti ve yöredeki petrollü şeyl yataklarının

işletmeye açılmasıyla bir sanayi kentine dönüştü. 1957'de tamamlanan bir demiryolu hattıyla Zhanjiang'dan Guangxi yönetim bölgesine uzanan ana demiryoluna bağlandı. Kente benzin, mazot ve gazyağı üreten bir rafineriyle, kükürt ve amonyum sülfat üreten kimya fabrikaları vardır. Nüfus (1989 tah.) 159.500.

Maori dili, Doğu Avustralya dillerinin Doğu Polinezya alt grubu. Cook Adaları ile Yeni Zelanda'da konuşulur. 1987'de kabul edilen Maori Dili Yasası'na göre Yeni Zelanda'nın iki resmi dilinden biridir. Maori dilini konuşanların sayısı 100-150 bin olarak tahmin edilmektedir.

Doğu Polinezya bölgesinin kenarında kalan adalardan biri olan Yeni Zelanda son iskân edilen (İS 800) Polinezya adalarından biridir. Bu tarihten beri Maori dili öbür Polinezya dillerinden bağımsız olarak gelişti. Avrupalı Hristiyan misyonerler Maori dilini bir yazı dili haline getirdiler. Maori dilinde basılmış ilk yapıt 1815'te yayımlandı.

Maori dili 5 ünlü (her biri kısa ya da uzun okunabilir) ve 10 ünsüz (h, k, m, n, ng, p, r, t, w, wh) harf içerir. Heceler sık sık yinelenir. Genellikle yegnilik, kesinlik belirtmek istendiğinde bu yinelemeye başvurulur. Önek ve sonekler çok azdır. İsimlerin çoğul halleri ile fiil çekimleri sözdizim değişiklikleriyle belirtilir.

Maori Kral Hareketi, 19. yüzyılda, Yeni Zelanda hükümetinin toprak politikasına karşı Maori kabilelerinin oluşturduğu siyasal örgütlenme.

19. yüzyıl ortalarında ülkedeki Avrupalı yerleşmelerinin, Maori topraklarına ve kültürüne yönelik bir tehdit oluşturacak boyutlara gelmesi sonucu doğdu. 1857'de Kuzey Adasının Waikato bölgesinden birkaç kabilenin kral seçtiği Te Wherowhero, I. Potatau adıyla tahta çıktı. Kabileler ayrıca, bir devlet konseyi, yargı sistemi ve kolluk örgütü oluşturdular. Amaçları, Maori topraklarını elde tutmak ve toprak sorunu yüzünden kabileler arasında çıkan kanlı savaşlara son vermektir.

Maorilerin tümü kralın otoritesini kabul etmediyse de çoğunluk, toprakların satılmaması gerektiği konusunda Kral Hareketi'ni destekliyordu. Hareket içinde yalnızca Avrupalıların egemenliğine karşı daha sert bir tutum alanlar I. Taranaki Savaşı'na (bak. Maori Savaşları) katıldı; 1863'te ise hareketin tümü silahlandı. 1865'teki yenilgi üzerine, Kral Hareketi'nin yandaşları, adanın ortabati kesimindeki Kral Ülkesi'ne sığındılar. Bu bölge, 1881'de hükümete bırakılıncaya değin Maorilerin denetiminde kaldı.

Maori Savaşları, Yeni Zelanda'da Maoriler ile İngiliz koloniciler arasında çıkan savaşlar (1860-72). Maorilerin topraklarının büyük bölümünü kaybetmesi ve toplumsal bir çöküntüye uğramasıyla sonuçlanmıştır.

İngiltere'nin 1840'ta Yeni Zelanda'nın denetimini resmen ele geçirmesinden sonra, özellikle Kuzey Adasında İngiliz göçmenlerin giderek çoğalması ve yönetimlerini kurumsallaştırmaları, Maoriler arasında kaygı uyandırmaya başladı. 1845'te bazı Maori kabileleri, Adalar Körfezine ve kuzeydeki öteki bölgelere saldırılar düzenledi. Bu yüzden çıkan çatışmalar, bazen I. Maori Savaşı olarak anılır. Maoriler 1847'de Vali Sir George Grey komutasındaki birlikler karşısında yenilgiye uğradı ve 1860'a değin başka çarpışma olmadı.

Kuzey Adasının büyük bölümü 1860'a değin Maorilerin elindeydi. Ama 1850'lerde göçmen sayısının hızla artması büyük bir toprak talebi doğurmuştu. Maorilerin çoğu ise topraklarını hükümete satmamakta kararlıydı. 1859'da Taranaki bölgesinden Te Teira'nın, kabilesinin onayını almaksızın, Waitara Irmağı bölgesini koloni yönetimine satması, I. Taranaki Savaşı'nı (1860-61) başlattı.

İngilizler, siperler kazarak pa denen müstahkem Maori köylerini kuşatmaya başladı. Ama Puketakauere Pa'sına yönelik saldırı sırasında (Haziran 1860), Maoriler beklenmedik bir karşı saldırıya geçince ağır bir yenilgiye uğradılar. Ardından, ekimde Orongomai'de, kasımda Mahoetahi'de Maorileri yenmeyi başardılar. Savaş, Mart 1861'in sonunda Te Arei Pa'sının teslim olmasıyla sona erdi. İngiliz mülkiyetindeki Tataraimaka toprakları Maorilerin elinde kaldı.

Vali Grey'in, Maorileri Tataraimaka topraklarından çıkarması üzerine II. Taranaki Savaşı başladı (Nisan 1863). Bu sırada Temmuz 1863'te de, İngilizlerin Maori Kral Hareketi'ne(*) bağlı kabilelerin merkezi olan Waikato Irmağı bölgesine saldırmasıyla Waikato Savaşı çıktı. Bu kez Maoriler, İngiliz kuşatmasına karşı çete savaşına giriştiler. Gambotlar ve gönüllü milislerin desteğiyle İngiliz birlikleri, Ekim 1863'te Meremere'de, kasımda Rangiriri'de Maorileri yenilgiye uğrattı. Nisan 1864 başlarında Orakau Pa'sının düşmesiyle Waikato Savaşı sona erdi.

İngilizlerin *the fire in the fern* (çalılıktaki yangın), Maorilerin *te riri pakeha* (beyaz adamın öfkesi) olarak andığı son savaş 1864-72 arasında gerçekleşti. Kuzey Adasının tümüne yayılan son çarpışmalarda, Hau-hau(*) savaşçıları öne çıktı.

İngiliz hükümeti 1864'te savaşları sona erdirmeye çalıştıysa da, daha çok toprak elde etmek isteyen koloni yönetimi buna yanaşmadı. Temmuz 1865'te Vali Grey, Taranaki'nin güneyindeki Werorua köyünü ele geçirdi. Bu arada 1864'ten sonra bazı Maori kabileleri İngilizleri desteklemeye başladı. 1868-72 arasında, çete önderlerinden Te Kooti'nin kurduğu yeni bir savaşçı költ olan Ringatu, Hauhau'nun yanında çarpışmalara katıldı.

1872'de, her iki tarafın da gücünün tükenmesiyle savaş sona erdi. Kuzey Adasının ortabati kesimindeki Maori Kral Ülkesi İngilizlere kapalı kaldıysa da, Maori topraklarının büyük bölümüne el kondu ve Maori toplumu bir daha toparlanamayacak biçimde bozguna uğradı. Bundan sonra İngiliz yerleşimi hızlandı.

Maoriler, Yeni Zelanda'nın Polinezya kökenli yerli halkı. Kendi sözlü geleneklerine göre, İS y. 1150'de başlayan göçlerle Yeni Zelanda'ya gelmişlerdir. Genellikle Tahiti olduğu düşünülen efsanevi Hawaiki'den gelen "büyük donanma"nın 14. yüzyılda buraya ulaşmasıyla, bu göç dalgasının son bulduğuna inanılır. Arkeolojik bulgular, ülkede yerleşimin en azından 800'de, hatta büyük olasılıkla daha önce başladığını göstermekteyse de, bu geleneksel tarih, toplumsal örgütlenmeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Bir Maori kabilesinin (*iwi*) bütün üyelerinin, ana, baba ya da her ikisi tarafından tek bir ataya dayandığı kabul edilir, kabile üyeleri ortak geleneksel şeflere (*ariki*) bağlı olurdu. Günlük yaşam içinde en çok önem taşıyan toplumsal gruplar *hapu* (alt-kabile) ve geniş aileydi (*whaanau*).

Çoğunlukla içten evlenmenin geçerli olduğu *hapu*, toprağın mülkiyetini elinde tutan temel gruptu.

Yakın geçmişte Maoriler avcılık, toplayıcılık ve tarıma dayalı ekonomiden, sanayileşmiş Yeni Zelanda toplumuna tam katılıma doğru bir geçiş yaşamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısındaki istatistiklere göre, Yeni Zelanda nüfusunun yüzde 9'u Maoridir ve bunların yüzde 80'den çoğu kentlerde yaşamaktadır. Maorilerle Avrupalılar arasında evlilikler de, özellikle gençler arasında giderek artmaktadır. Öte yandan Maorilerin çoğu, hâlâ düşük ücretli ve nitelsiz işlerde çalışmaktadır. Bunda eğitim yetersizliğinin rolü düşünülerek 1961'de Maori Eğitim Vakfı kurulmuştur. Kurumun bir ölçüde etkili olmasına karşın, Maori çocuklarının eğitimde gösterdiği başarı henüz öbür Yeni Zelandalıların düzeyinde değildir. Bu yüzden pek az Maori yüksek statü sağlayan mesleklerde çalışabilmektedir.

Maoriler, hem belli ölçüde varlığını sürdüren ayrımcılığa karşı mücadele etmek, hem de kendi kültürel kimliklerini korumak durumunda kalmıştır. İki toplum arasındaki evlenmeler sonucu, günümüzde pek çok Maorinin soyunda Avrupalılar vardır. Hatta Maori kimliğine en sıkı sarılanlar arasında, Avrupalı akrabası olanların önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Yakın tarihte, Maoriler arasında iki önemli siyasal hareket gelişti. 19. yüzyılda, güçlü kabilelerin birleşmesiyle doğan Maori Kral Hareketi'nin(*) amacı, hükümetin toprak politikasına karşı Maori varlığını koruyabilmektir. Ama Maori Savaşları'ndan(*) sonra hareket dağıldı. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarındaki Genç Maori Partisi ise, Maorilerin Batılılaşmasını ve egemen *pakeha* (beyaz) kültürünün bir parçası olmasını amaçlıyordu. Partinin önderleri, Batı kültürü içinde yetişmiş Maorilerdi. Bunlar sonradan çeşitli devlet görevleri, hatta "sir" unvanı aldılar. Konumlarının da yardımıyla, özellikle sağlık ve eğitim alanlarında bazı hizmetler götürmeyi başarmalarına karşın, Maori toplumundan fazla destek toplayamadılar.

Atalara duyulan saygı, aile toprağı üzerinde hak sahibi olmak ve ataların köyünde *taangata whenua*, yani aynı toprağın insanı sayılmak, Maori geleneğinde önemli yer tutar. Bu yüzden Maoriler toprak sorunu konusunda her zaman çok duyarlı olmuştur. 19. yüzyıldaki baskıların ve savaşların da etkisiyle, toprak yasalarında herhangi bir değişiklik yapma girişimi tepkiyle karşılanmaktadır. Eskiden, "Maori toprağı" olarak tanımlanan yerler yalnızca sahipleri tarafından ve özel bir mahkemenin onayıyla satılabiliyordu. Sonradan çıkarılan yasalarla, Maorilerin atalarından kalan toprakları satmaları kolaylaştırıldı. Oysa Maoriler için toprak, sonraki kuşaklar adına emanet olarak korunan bir şeydir ve mülkiyet kişisel bir tasarruf hakkını değil, atalardan kalan emaneti daha iyi biçimde koruyup değerlendirmek olanağını ifade eder.

Maori gelenek ve görenekləri günümüzde de canlılığını korumaktadır. Maoriler bütün toplantılarda kendi dillerinde hitabet yeteneklerini sergiler, oyunlu şarkılar söyler, birbirlerini burun buruna sürtünerek (*hongi*), bazen de törensel bir meydan okumayla selamlarlar. Yemekler önceden ısıtılmış taşların üstüne konan toprak fırınlarla (*haangi*) pişirilir. Geleneksel oymacılık sanatı, köylerde tören ve toplantı merkezi olarak kullanılan yapılarda yansıtılmaktadır.

Maoriler 19. yüzyıl ortalarından beri Yeni Zelanda Parlamentosu'nda yer almaktadır. Parlamentodaki toplam 95 sandalyeden

dördü Maorilere ayrılmıştır. Maori soyundan geldiğini bildiren bütün seçmenler, Maori temsilcilerin seçimi için oy kullanabilir. Ama ya Maori seçmeni ya da Maori olmayan (genel) seçmen olarak kütüğe kaydolmak durumundadırlar.

Mapa insanı, *Homo sapiens* olarak sınıflandırılan bir insandan kalan fosil kafatası parçası. Göz çukurlarıyla alın kemiği dahil kafatasının sağ yarısından oluşur. 1958'de, Çin'in Guangdong yönetim bölgesindeki Mapa'da, bir kireçtaşı mağarasında bulunmuştur. Büyük bir kafatasıdır; göz çukurları yuvarlak ve geniş, kaş kemeri kalındır. Kafatası tarihlenememiştir; ama Avrupa'daki Neanderthal insanı ile çağdaş olduğu ya da ondan daha önceki bir döneme ait olduğu sanılmaktadır. Bu kafatasının, Avrupa ve Batı Asya'da yaşamış Neanderthal insanlarıyla çağdaş, ama onlardan farklı bir topluluğun üyelerinden birinin olduğu ve bu topluluğun zamanla ortadan kalktığı da öne sürülmüştür.

Mapam, İbranice tam adı MIFLEGET HA-POALIM HA-MEUHEDET (Birleşik İşçi Partisi), İsrail'de, Dünya Siyonist Örgütü üyesi sol parti. 1948'de ikisi de Marksist-Siyonist hareketler olan, ha-Şomer ha-Tsair (Genç Muhafızlar) ve Ahdut ha-Avoda-Poale Tsiyyon (İşçilerin Birliği-Siyon İşçileri) tarafından kurulmuştur. Kibutz hareketinden büyük ölçüde güç alan parti, bu hareketin sol kanadı üzerinde etkilidir. İsrail İşçi Partisi ile özellikle dış politika konularında farklı görüşler savunur. Siyonist partiler içinde tarihsel olarak en Sovyet yanlısı olanıdır; aynı zamanda, Arap-Yahudi yakınlaşması çabalarındaki öncülüğüyle tanınır. SSCB'deki Yahudi karşıtı havaya ve partinin Araplara karşı izlediği politikaya muhalif birçok Mapam üyesi, 1954'te partiden ayrılarak Ahdut ha-Avoda'yı Batı yanlısı bir çizgide yeniden oluşturmuştur. Mapam, 1969 seçimlerinden beri İsrail İşçi Partisi ile ittifak içindedir. Bununla birlikte örgütsel ve ideolojik bağımsızlığını korumaktadır.

Mapam Gölü, Çince MAFA MUCUO, Wade-Giles yazımında MA-FA-MU-TS'O, MANASAROVAR olarak da bilinir, Tibet'in batı kesiminde, Gangdisi Sıradağlarının güneyinde göl. Deniz düzeyinden 4.570 m yüksekte yer alır ve genellikle yeryüzünün en yüksek tatlı su kütlesi olarak bilinir. Aynı zamanda Hindu mitolojisinde önemli bir yeri olan Mapam Gölü Hinduların en önemli hac merkezlerindendir.

Mapay, İbranice tam adı MIFLEGET POALE ERETS YISRAEL (İsrail Ülkesi İşçilerinin Partisi), 1930'larda, Filistin'deki Yahudi toplumunun başlıca partisi. İsrail İşçi Partisi ni(*) oluşturan en büyük partiydi.

Mapimí Havzası, İspanyolca BOLSON DE MAPIMI, Meksika'nın kuzey kesiminde kapalı havza. Ortalama 900 m yüksekliğindeki kıraç kuzey plato bölgesinde yer alır. Yapısal olarak Arizona ve New Mexico'daki (ABD) Büyük Havza bölgesine benzer. Eskiden bir çöl durumundayken, bugün burada sulama ile pamuk, buğday ve yonca yetiştirilmektedir. Laguna Bölgesi havzasının güney kesiminde yer alır. Havzadaki başlıca kentler olan Gómez Palacio (Durango) ile Torreón ve San Pedro de las Colonias (Coahuila), birbirine demir ve kara yoluyla bağlanır.

mappo, Japon Budacılığında, Buda yasasının yozlaştığı çağ, bazılarına göre insanlık tarihinin bugünkü dönemi. Özellikle Kama-

kura döneminde (1192-1333) Japon Budacılar, *mappo* çağı geldiğinde insanların nasıl kurtulacağını sorguladılar. Böylece Codo, Niçiren ve Zen Budacılığı gibi yeni mezhepler ortaya çıktı. Bu yeni mezhepler, Budacılığın daha önceki törensel ve kurumlaşmış biçimlerine göre daha basit ve doğrudan kurtuluş yolları öğretiyordu.

Hemen bütün Budacı ülkelerde yaygın biçimde benimsenen bir kozmik tarih yaklaşımına göre, Buda'nın ölümünü izleyen dönem üç çağa bölünebilir: "Yetkin yasa" çağı (Sanskrit dilinde *saddharma*, Japonca *şobo*); "göstermelik yasa" dönemi (Sanskrit dilinde *pratirupadharma*, Japonca *zobo*) ve "yasanın sonu" ya da "yasanın yozlaşması" dönemi (Sanskrit dilinde *paşçimadharma*; Japonca *mappo*). Gerçek inancın yeniden canlanacağı yeni bir dönemi, gelecekte *bodhisattva* (geleceğin Budası) Maitreya (Japonca Miroku) başlatacaktır.

Bu üç dönemin uzunluğu, çeşitli metinlerin yorumuna göre değişir. Bazılarına göre birinci ve ikinci çağlar 1.000'er yıl sürmüştür, üçüncü çağ ise 10 bin yıl sürecektir. Japon Budacılar ise Buda'nın İÖ 949'da öldüğünü varsayarak *mappo*'nun 1052'de başladığını öne sürerler.

Mapu, Abraham (d. 10 Ocak 1808, Kovno yakınları, Litvanya, Rus Çarlığı - ö. 9 Ekim 1867, Königsberg [bugün Kalinin-grad, Rusya Federasyonu], Doğu Prusya), İbranice yazılmış ilk roman olan *Ahavat Tsiyyon*'un (1853) yazarı. Yayıncı Peygamber İşıya dönemini anlatan tarihsel bir romandır. Kitabı Mukaddes'in süslü diliyle yazılmış olan roman, eski İsrail'deki kırsal yaşamı betimler. Kısa zamanda ün kazanmış ve sonradan birkaç dile çevrilmiştir.

Din ve Almanca öğretmeni olan Mapu, Haskala hareketinin etkili bir yandaşydı. Üslup olarak Victor Hugo ve Eugène Sue'den etkilenen Mapu'nun romanları, bağımsız bir İsrail'i konu aldığı için dolaylı biçimde Yahudi milliyetçiliğinin ve Siyonist akımın canlanmasına yol açtı. Öteki romanlarından *Ayit tsavva* (1858-69; İkizlül), Yahudi gettolarındaki toplumsal ve dinsel adaletsizliklere karşı çıkıyordu. *Aşmat Şomron* (1865; Samirye'nin Günü) Kitabı Mukaddes'te sözü edilen Kral Ahaz döneminde, Kudüs ve Samiriye arasındaki çatışmayı destansı bir biçimde anlatıyordu. Hasidilik ülkelerini açıklayan *Hoze hezyonot*'a ise (1869; Yalvaç) dinsel yetkililerce el kondu.

Mapuçeler, Arokan dili konuşan Güney Amerika Yerlilerinin en kalabalık grubu. Bío-Bío Irmağının güneyinde, Şili'nin Merkez Vadisinde otururlar. Günümüzde kendilerine ayrılmış topraklarda yaşayan Mapuçelerin nüfusu 250-300 bin arasındadır. Sayıları tam bilinmeyen bir grup Mapuçede Şili ve Arjantin kentlerinde çalışır.

İspanyol sömürgecilikinden önce Mapuçeler Merkez Vadisine dağılmış köylerde tarımla uğraşıyorlardı. Her yerleşim birimi, yetkisi köy sınırlarını aşmayan bir reisin (*cacique*) yönetimindeydi. Mapuçeler mısır, fasulye, kabak, patates, kırmızı acı biber ve çeşitli sebzeler yetiştirirler, balıkçılık ve avcılık yaparlardı, eti için de hintdomuzu beslerlerdi. Lamaları yük hayvanı olarak kullanmanın yanı sıra, yün gereksinimlerini de onlardan karşılarlardı. Kişinin zenginliği, sahip olduğu lama sürüsüyle ölçülürdü.

Mapuçeler, İspanyol ve daha sonra Şili egemenliğine karşı 350 yıl süren bir mücadeleye vermekle ünlendiler. 16., 17. ve 18. yüzyıllar boyunca İspanyollara karşı direnebilmek için geleneksel yaşam tarzlarını yeniden düzenlediler. Birbirinden uzak köyler

askeri, siyasal ve ekonomik ittifaklar oluşturdu, Mapuçe savaşçıları İspanyollara karşı savaşta atıllanmayı öğrendiler, Lautaro gibi Mapuçe önderleri yaratıcı ve etkili stratejiler kullandılar.

1814'te Şili İspanya'dan bağımsızlığını kazanınca, Şili hükümeti Mapuçeleri özel topraklara yerleştirdi. Yüz elli yıl boyunca Mapuçeler bu toprakları kolektif mülk edinecek işlediler. Ama 1980'lerin başında Şili hükümeti kolektif toprak mülkiyetini bireysel mülkiyete dönüştürünce Mapuçeler borçları yüzünden topraklarını ve geçim olanaklarını yitirme tehlikesiyle karşılaştılar. Yoğun tarım için gerekli bilgi ve deneyimden yoksun olan Mapuçeler, günümüzde tarımsal gereçler ve tohum edinebilmek için genellikle borçlanmak zorunda kalmaktadır.

Maputo, eskiden (1976'ya değin) LOURENÇO MARQUES, Mozambik'in başkenti ve en önemli limanı. Delagoa Körfezine dökülen Espirito Santo Irmağının oluşturduğu halicinin kuzey kıyısında yer alır. Uzun yıllar, yöreyi keşfeden (1544) Portekizli tüccar Lourenço Marques'in adıyla anılan kent, yapımı 1787'de tamamlanan bir Portekiz kalesinin çevresinde gelişti. 1887'de kent statüsü kazandı. 1907'de Mozambik'in yerine Portekiz Doğu Afrika'sı'nın başkenti oldu.

Denizden esen rüzgarların etkisiyle oldukça ılıman bir iklime sahip olan kent, Mozambik'in 1975'te bağımsızlığını kazanmasından önce, önemli bir tatil merkeziydi. Eskiden kent ekonomisinin temel dayanağı olan turizm 1975'ten sonra önemini yitirdi. Kentte, bir doğa tarihi müzesi ile bir üniversite (1963) vardır.

Doğu Afrika'daki en önemli limanlardan biri olan Maputo limanı, bağımsızlıktan önce, Güney Afrika Cumhuriyeti, Svaziland ve Rodezya'daki maden ve sanayi işletmelerinin transit ticaret limanı durumundaydı. Sonraki yıllarda Rodezya'yla (bugün Zimbabve) sınırının kapanması ve Mozambik ile Güney Afrika Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin gitgide gerginleşmesi limanın gelişimini olumsuz etkiledi. Günümüzde kentteki başlıca sanayi dalları gemi yapım ve onarımı, balık konserveciligi ve demir işleme ile çimento, dokuma, çanak çömlek, mobilya, ayakkabı ve içki üretimidir. 1974'te kent nüfusunun yaklaşık 250 binini Portekizliler oluştururken 1975'ten sonra bunların çoğu Portekiz'e dönmüştür. Nüfus (1991) 931.591.

Mar (1. ve 18. Kontu), John Erskine (ö. 29 Ekim 1572, Stirling, İskoçya), 1542-67 arasında hüküm süren İskoçya kraliçesi Mary Stuart'ın tahttan indirilmesini ve yerine onun çocuk yaşta oğlu VI. James'in (sonradan İngiltere kralı I. James) geçmesini sağlayan İskoçyalı kont. 1571-72'de James'in kral naipliğini yapmıştır.

Erskine'in babası olan Erskine 5. kontu John (ö. 1555) hem çocukluk yıllarında İskoçya kralı V. James'in (hd 1513-42) hem de James'in kızı ve vârisi Mary Stuart'ın vasilikliğini üstlenmişti. İlmli bir Protestan olan Erskine, İskoçyalı Protestan soylularla Mary Stuart'ın annesi olan ve onun naipliğini yapan Katolik inancılı Lorraine'li Mary'nin (ö. 1560) arasındaki mücadelenin (1559-60) barışçıl biçimde sonuçlandırılması için uğraştı. Çatışma sırasında önemli bir konumu olan Edinburgh Şatosu'nu denetim altında tuttu. Bu nedenle 1561'de İskoçya'da kişisel yönetimini kuran Mary Stuart tarafından Özel Danışma Kurulu'na getirildi.

Erskine 1565'te Mary'nin olumsuz bir kişiliğe sahip Lord Darnley'le (ö. 1567)

evlenmesini destekledi. Mary de Erskine'i Mar kontu yaparak Erskine ailesinin bu kontluk üzerindeki iddialarını pekiştirdi. Ayrıca 1566'da onu yeni doğan oğlu Prenk James'in vasilikine atadı. Erskine daha sonra James ile Mary'nin yandaşları arasında çıkan çatışmalarda James'in savunuculuğunu üstlendi. Ayrıca onun, Mary'nin üçüncü kocası olan Bothwell 4. kontu James Hepburn'un eline geçmesini önledi. Hepburn'u İngiltere'den süren (Haziran 1567), Mary'yı tahttan indiren (24 Temmuz) ve James'in kral olmasını sağlayan soylulara önderlik etti. 1571'de İskoçya kral naibi seçildi. Ölümünden sonra bu görevi Morton 4. kontu James Douglas üstlendi.

Mar (6. Kontu), John Erskine (d. 1575 ö. Mayıs 1732, Aachen), 1715'teki Jacobusçu ayaklanmaya önderlik eden İngiliz soylu. Tahttan indirilen Kral II. James'in oğlu James Edward'ın İngiltere tahtına çıkması için başlattığı bu ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sık sık saf değiştirmesi Bobbing John (Kaypak John) lakabıyla anılmasına yol açmıştır.

1689'da babasından kontluk unvanını devraldı. Kraliçe Anne'in hükümdarlığı sırasında (1702-14) mühürdarlık ve İskoçya devlet bakanlığı yaptı. 1714'te Kral I. George'un tahta çıkışından sonra bütün görevlerinden alınca Jacobusçulara katıldı. Ağustos 1715'te gizlice İskoçya'ya gitti ve Highlands'da bir ayaklanma başlattı. 6 Eylül'de, Braemar'da James Edward'ın Büyük Britanya kralı ilan etti ve James'in, İskoçya'nın geleneksel anayasasını yeniden yürürlüğe koyacağına söz verdi. Ama, 13 Kasım'da Perth'teki Sheriffmuir'de, Argyll 2. dükü John Campbell komutasındaki sayıca daha küçük bir ordu karşısında yenilgiye uğradı. James'in 22 Aralık'ta İskoçya'ya gelmesine karşın ayaklanma kısa sürede bastırıldı. Şubat 1716'da Mar ve James Edward, Fransa'ya kaçtılar. Mar'ın adı daha sonraki yıllarda James'e karşı düzenlenen bir komploya karşı ve bu nedenle James'in sürgündeki sarayına kabul edilmemeye başladı.

Mar Chiquita Gölü, İspanyolca LAGUNA MAR CHICUITA, Arjantin'in ortakuzey kesiminde, Córdoba eyaletinin kuzeydoğusundaki Gran Chaco'nun güney ucunda tuz gölü. 70 km uzunluğunda ve 23 km genişliğindeki gölün yüzölçümü 2.000 km²'dir. Göle güneybatıdan Primero ve Segundo, kuzeybatıdan da Dulce ırmakları dökülür. Doğuya doğru gidegeni bulunmayan gölde, en büyükleri El Médano olan birkaç adacık vardır. Gölün güney kıyısında yer alan Miramar bir sağlık merkezidir. Kuzey kıyılarında geniş tuz bataklıkları uzanır.

Mar del Plata, Arjantin'in ortadoğu kesiminde, Buenos Aires eyaletinin güneydoğusunda kıyı kenti. Yöre gelen ilk Avrupalı, Buenos Aires'i kuranlardan Juan de Garay'dı (1581). 1746'da Thomas Falkner ve José Cardiel adlı rahipler, bugünkü kentin olduğu yerde Yerli yerleşmesi (*reduccion*) Nuestra Señora del Pilar'ı (Pilar Meryem Anası) kurdular. El Bravo (Öfkeli) lakabıyla bilinen Yerli reisi Cangapol'un saldıracağı korkusuyla yerleşme 1751'de boşaltıldı. Mar del Plata'nın *poblador*'u (kolonici) olarak kendisine toprak verilen Portekizli kâşif Jose Coelho Micrelles, 1856'da burada La Peregrina (Hacı) adlı bir balıkçı köyü kurdu. Yöredeki et tuzlama tesisini de (*saladero*) 1857'de o işletmeye açtı. 19.

yüzyıl sonlarında soğutma yöntemleri kullanılmaya başlayana değin bütün eyalette önemini koruyan et tuzlama işiyle birlikte

Mar del Plata'da kıydan bir görünüm, Arjantin
Ewing Kralin-Photo Researchers/EB Inc.

dericilik, hayvansal yağ üretimi, fıçı yapımı ve sığır besiciliği gibi uğraşlar da gelişti. Patriço Peralta Ramos 1860'ta Mierelles'den üç büyük çiftlik (*estancia*) satın alıp yöreyi bir tatil merkezi durumuna getirdikten sonra, 1874'te Mar del Plata kenti kuruldu. 1907'de berat alan kent, günümüzde de Arjantin'in okyanus kıyısındaki en önemli tatil yerlerindendir.

En önemli gelir kaynağı turizmdir. Kentte dünyanın en büyük kumarhanelerinden biri bulunur. İnşaatçılık, tekstil, balıkçılık ve konservecilik, öbür ekonomik etkinliklerdir. Mar del Plata Ulusal Üniversitesi (1962) ve Stella Maris Üniversitesi (1958) kentteki başlıca yükseköğretim kurumlarıdır. Ayrıca kentte sanat ve doğa müzeleri vardır. Kara, hava ve demir yollarıyla Buenos Aires'e ve Arjantin'in öteki büyük kentlerine ulaşım sağlanır. Nüfus (1980) 414.696.

Mar-pa, LHOBRAĞLI MAR-PA ya da DVAGS-PO LHA-RJE (Dvags-po Doktoru) olarak da bilinir (d. 1012, Lhobrag - ö. 1096, Tibet), Budacı *Vacrayana* (ya da *Tantra*) metinlerinin önde gelen Tibetli çevirmenlerinden. Tibet'te Budacılığın canlanmasında önemli rol oynamıştır.

Mar-pa'nın yaşamı hakkındaki temel bilgi kaynağı "Tsanglı Mad Yogin" tarafından 14. yüzyılda yazılan yaşamöyküsüdür. Bu kaynağa göre Mar-pa varlıklı bir ailenin oğluydu. Hırçın bir çocuktuk. Budacılığı öğrenmesi için bir Tibet manastırına gönderildi. Daha sonra gittiği Hindistan'da 10 yıl boyunca Hintli yogi Naropa'nın müridi oldu. Tibet'e dönüşünde törenle karşılandı. Evlendi, ders vermeye başladı; zengin bir çiftçi gibi yaşadı. Bir ara gene Hindistan'a Naropa'nın yanına gitti. Tibet'e dönünce çevresine müritler topladı. Bu müritlerden Mi-la ras-pa daha sonra Bka'-brgyud-pa (Kagyupa: "İletilen Buyruk") tarikatını kurdu. Hindistan'a üçüncü kez giden Mar-pa, Tibet'e döndükten sonra bir daha ayrılmadı. Mallarını yönetti, müritlerine ders verdi.

Mar-pa'nın çevirileri arasında en önemli-leri Bka'-gyur (Buda'nın Sözlerinin Çevirisi) ve Bstan-gyur'dur (Derslerin Çevirisi). Mar-pa, *Tantra* geleneklerinden gelen mistik şarkıları (*dohalar*) Tibet'te tanıttı. Bunlar daha sonra Mi-la ras-pa ve izleyicileri tarafından ustalıkla kullanıldı.

Mar Sıradagları bak. Serra do Mar

Mara, Budacılıkta, birçok durumda Buda'yı baştan çıkarmaya çalışan "Duyuların Efendisi". *Bodhisattva* (geleceğin Budası)

Gautama bir Bo ağacının altında *bodhi*'yi (Aydınlanma) beklerken, Mara önce habercisi kılığında görünerek rakibi Devadatta'nın Şakya tahtını Gautama'nın ailesinin elinden zorla aldığı haberini getirir. Daha sonra büyük bir yağmur, kaya, kül ve karanlık

fırtınası yaratarak geleceğin Budası onuruna toplanan bütün tanrıları korkutup kaçıtır. Gautama'nın ağacın altında oturma hakkını sorgulaması geleceğin Budası'nın yeryüzünü, geçmişteki iyiliklerine tanıklık

Mara'nın Buda'yı baştan çıkarmasını betimleyen bir yüksek kabartma, Gandara, Devlet Etnografya Müzesi, Leiden, Hollanda
Rijkmuseum voor Volkerkunde, Leiden, Holland

etmek üzere çağırmaya iter. Bu öykü heykellerde sık sık görüntülenmiştir. Mara, Gautama'yı baştan çıkarmaları için üç kızı Trishna (Susama), Rati (Arzu) ve Raga'yı (Zevk) gönderir, ama sonuç alamaz (bu olayı Buda'nın Aydınlanmasından sonra ya da önce anlatan farklı öyküler vardır). Yüce Aydınlanmadan sonra, Buda insanların gerçeği kavrayıp kavrayamayacağı konusunda kuşkuya düşer. Mara, öğretisini yaymaması için ona baskı yapar. Ama tanrılar yasayı insanlara anlatmasını emredince, Buda kuşkularını bir yana bırakır.

mara, *Rodentia* (kemiriciler) takımının *Caviidae* familyasının *Dolichotis* cinsini oluşturan, Güney Amerika'ya özgü iki memeli

Patagonya marası (*Dolichotis patagona*)
George Holton-Photo Researchers

türünün ortak adı. Tavşanı andırır ve sıçrayarak hareket ederler. Bacakları ve kulakları uzun, gözleri iri, kuyrukları kısadır. Arka ayaklarındaki turnakları toynağa benzer bir

biçim almıştır. Bu özellikleri yakın akrabaları olan kobaylardan (*) kolayca ayırt edilmelerini sağlar. Besinleri çeşitli bitkilerden oluşur. Toplu halde ve açık arazilerde yaşar, kazdıkları oyuklarda barınırlar. Patagonya marasının (*D. patagona*) uzunluğu 75 cm'ye ağırlığı 16 kg'ye ulaşırken daha küçük yapılı çöl marasının (*D. salinicola*) uzunluğu 45 cm'yi geçmez.

Mara, Gertrud Elisabeth, eö SCHMELLING (d. 23 Şubat 1749, Kassel, Hessen-Kassel Kontluğu - ö. 20 Ocak 1833, Revel [bugün Tallinn, Estonya], Rus Çarlığı), Alman soprano. Büyük teknik becerisi ile ünlenmiş, Goethe'nin iki şiirine konu olmuştur.

Olağanüstü yetenekli bir çocuktuk. Viyana ve Londra'da keman yapımcısı olan babasının eşliğinde keman resitaleri verdi; 10 yaşındayken Londra'da kraliçenin önünde çaldı. Saraydaki konserini izleyenlerden birinin önerisiyle önce Londra'da Pietro Paradisi'ni, sonra Leipzig'de Johann Adam Hiller'den şan dersleri aldı. Leipzig'de kendisini dinleyen Berlin Operası'nın yöneticisi tarafından Berlin'e davet edildi. Prusya kralı II. Friedrich'in Alman şarkıcılarından hoşlanmamasına karşın 1771'de saray operasına alındı. 1774'te viyolonselci Johann Baptist Mara ile evlendi. Despot kralın sarayından kurtulmak amacıyla kocasıyla birlikte ülkeden çıkma izni istedi; 1779'da istediği izin verildi.

Mara 1780'de Paris'te ve Viyana'da, 1786'da da Londra'da izleyici karşısına çıktı. Ertesi yıl Londra'da George Frideric Handel'in *Giulio Cesare*'sindeki Cleopatra rolünde olağanüstü başarı kazandı. Kocasından ayrılarak 1788'de Venedik ve Torino'da söyledi. 1790'da Covent Garden'da Sebastiano Nasolini'nin *Andromaca*'sındaki unutulmaz yorumunun ardından 10 yıl Londra'da kaldı. 1803'te yerleştiği Moskova'da oldukça büyük mülk edindiği de 1812 yağmırında varını yığını yitirdi. Son yıllarını müzik dersleri verdiği Revel'de geçirdi.

maraba, MİRİBE olarak da bilinir, Anadolu'nun daha çok Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde büyük toprak sahiplerinin toprağını belli bir pay karşılığında işleyen ortakçı. Toprak sahibi ile maraba arasındaki anlaşma yasalarla göre değil, yöresel örf ve âdetlere göre sözlü olarak düzenlenir ve tarafların durumuna göre değişik uygulamaları olabilir. En yaygın biçimiyle maraba, toprak sahibinin gösterdiği evde oturan, onun verdiği tohumu ona ait araçlar ve çift hayvanlarıyla ekip biçen ortakçıdır. Bazı maraba toplulukları, her yönden toprak sahiplerine bağlı olarak yaşar ve ürettiklerinden belli bir pay alırlar. Her türlü vergi toprak sahibine ait olmak üzere, toprağı kendi hayvanı ile işleyen marabaların, ürününden tohumluk alınmadan yarı yarıya paylaştıkları da olur. Ama daha çok küçük toprak sahiplerinin başvurduğu ve bir tür yarıcılık olarak değerlendirilebilecek bu uygulama fazla yaygın değildir. Ayrıca bak. kiracılık; ortakçılık.

Yazımı aynı olan başlıklar
kişiler, yerler, kavram,
kurum ve nesneleri
biçiminde sıralanmıştır.

marabu (*Leptoptilos crumeniferus*), *Ciconiiformes* takımının *Ciconiidae* familyasından, Afrika'da yaşayan leylek türü. En büyük leylek türü olan marabunun uzunluğu 150 cm'ye, kanat açıklığı 2,6 m'ye ulaşır. Tüyleri büyük ölçüde boz ve beyaz, çıplak

Marabu (*Leptoptilos crumeniferus*)
M. P. Kahl

boyunu ve başı pembedir. Boynunda şişebilen bir kese vardır. Gagası uzun ve kalındır. Marabular çoğunlukla leş yer. Çoğu zaman akbabalalarla birlikte beslenen bu kuşlar leş başında akbabalara baskın çıkar ve beslenme sırasında önceliği alır.

Maracaibo, Venezuela'nın kuzeybatı kesiminde, Zulia eyaletinin merkezi kent. Ülkenin ikinci büyük kenti ve limanıdır. Maracaibo Gölünü Venezuela Körfezine (golfo) bağlayan kanalın batı kıyısında yer alır. Alize rüzgârlarına karşı bir set oluşturan yükseltilerle çevrili bir havzada kurulduğundan, iklimi sıcak (yıllık ortalama sıcaklık 28°C) ve nemlidir. 1571'de Nueva Zamora adıyla kurulan kent, göl kıyısındaki Gibraltar 1669'da korsanlar tarafından yıkılınca, ülkenin iç kesimlerine doğru ilerleyen göçmenlerin aktarma noktası oldu. Venezuela'nın İspanya'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşı sırasında birkaç kez el değiştirdiyse de bu savaşlara ülkenin doğu ve orta kesimlerindeki kentlere göre daha az karıştı.

Önceleri küçük bir kahve limanı olan kent, 1917'de yörede petrol bulunmasından sonra Venezuela'nın ve Güney Amerika'nın petrol merkezlerinden biri durumuna geldi. Bununla birlikte geçmişe özgü özelliklerini de koruyarak eski İspanyol ve Yerli kültürle çağdaş Batı kültürünün bir arada yaşadığı bir çelişkiler kenti olarak kaldı. 1950'lerin sonunda gölü Antil Denizine bağlayan kanalın temizlenmesi, ülkenin kuzeybatı kesiminde ekonomiyi canlandırdı ve kentteki denizcilik etkinliklerini geliştirdi. Kentin güneybatısındaki 700 hektarlık alan günümüzde sanayi bölgesidir. En önemli sanayi dalı, hızla gelişmekte olan petrokimya sanayisidir. Öteki önemli sanayi dalları arasında inşaat malzemesi, gıda maddesi, sabun, dokuma, meşrubat, halat ve sicim üretimi sayılabilir. Kentteki başlıca yüksek öğretim kurumu 1946'da kurulmuş olan Universidad del Zulia'dır. Maracaibo, ülkenin kuzey kesimindeki büyük kentlere karayoluyla bağlanır. Kentin 5 km güneyindeki kanalın üzerinde 8 km uzunluğunda bir köprü vardır. Nüfus (1990) 1.206.726.

Maracaibo Gölü, İspanyolca LAGO DE MARACAIBO, Venezuela'nın kuzeybatısında kıyı gölü. Antil Denizinin Venezuela kıyılarına doğru sokulması sonucu oluşmuştur. Yüzölçümü 13.300 km² olan gölün uzunluğu

Venezuela Körfezinden güneye doğru 210 km, genişliği de 121 km'dir. Göle dökülen akarsuların en önemlisi, ulaşım elverişli Catatumbo Irmağıdır (rio). Gölün suları güneyde tatlı olmakla birlikte güçlü gelgitin etkisiyle kuzeyde biraz acıdır. Güney kes-

Maracaibo Gölünde petrol kuyuları, Venezuela
Shostal-EB Inc.

mi dışında oldukça sığ olan göl, bataklık düzlüklerle çevrilidir. Ağzında yıllardır biriken kum ve çakılın oluşturduğu 26 km'lik set, su kesimi 4 m'den fazla olan teknelerin girişini engeller. 1930'larda gölün dibi temizlenmiş, 1957'de de büyük tonajlı gemilerle tankerlerin yanaşmasına elverişli 3,2 km uzunluğunda bir dalgakıran ile 11 m derinliğinde bir kanal inşa edilmiştir. Maracaibo kentinin güneyinde, gölün kuzey kesimi üzerinde inşa edilen 8 km uzunluğundaki General Urdaneta Köprüsü, gölün kıyısındaki limanı Venezuela'nın yoğun nüfuslu kuzey ve kuzeydoğu bölgelerine bağlar.

Maracaibo Gölü dünyanın en zengin petrol üretim bölgelerinden biridir. Bölgedeki ilk petrol kuyusu 1917'de açılmıştır. Günümüzde gölün içinde ve kıyılarında binlerce petrol kulesi vardır. Petrol, sualtı boru hatlarıyla karadaki depolara taşınır. Venezuela'nın toplam petrol üretiminin yaklaşık üçte ikisini göl havzası sağlar. Önceleri başta Amerika, İngiltere ve Hollanda olmak üzere yabancı devletlerin denetiminde bulunan petrol sanayisi 1975'te millileştirilmiştir. Bölgeden ayrıca doğal gaz da elde edilir.

Maracay, Venezuela'nın kuzey kesimindeki Aragua eyaletinin merkezi kent. Deniz düzeyinden 460 m yükseklikteki merkez yaylalarında, Caracas'ın 110 km güneybatısında yer alır. Diktatör Juan Vicente Gómez'in burayı Venezuela'nın kültürel ve toplumsal merkezi yapmaya karar vermesi üzerine ün kazandı. Gómez, yönetimde bulunduğu dönemde (1908-35) kentte, Sevilla'dakine tıpatıp benzeyen bir boğa güreşi arenası, havalimanları ve bir opera sarayı (tamamlanmadı) ile Magrip türü arkadları, balkonları, zarif avlusu, güzel parkı ve çeşmesiyle dikkat çeken Hotel Jardín'i inşa ettirdi. Maracay, çevresindeki tarım ve hayvancılık bölgesinin ticaret merkezi olmanın yanı sıra, önemli bir sanayi merkezi ve Venezuela'nın en büyük kentlerinden biri-

dir. Tekstil, şeker, kâğıt, yapay ipek, kauçuk, gıda maddeleri ve çimento başlıca sanayi ürünleridir. Pan-Amerikan Karayolu

üzerinde yer alan kent gelişmiş bir ulaşım ağına sahiptir. Nüfus (1990) 538.616.

Maradi, Nijer'in ortagüney kesiminde kent. Deniz düzeyinden 300-500 m yükseklikte, topraklarının büyük bölümü, üzerinde yer yer kumtaşı kayalıkları bulunan bir düzlükten kurulmuştur.

Yılda ortalama 300 mm'den daha az yağış alan kuzey kesiminde darı ve koca-darı yetiştirilir, koyun ve keçi beslenir, kuzeye göre daha nemli olan güney kesiminde ise yerfıstığı, pamuk ve manyok tarımı yapılır. Başlıca akarsular genellikle güneybatıya doğru akan ve belirli mevsimlerde su taşıyan Maradi, Kaba ve Vallée de Tarka'dır. Nüfusunun büyük bölümünü Hausalar oluşturur. Yerleşik tarım yapan Hausalar işletmecilik ve ticaretle uğraşır.

Maradi Irmağının kıyısında yer alan Maradi kenti, 1945'teki ırmak taşkınından büyük zarar görmüş ve sonradan daha yüksekte yeniden inşa edilmiştir. Kentte pamuk ve yerfıstığı işleme atölyeleri vardır. Sepicilik de önemlidir; Maradi Deri ve Post Okulu deri işleme konusunda eğitim verir. Devlete ait Maradi Eğitim Merkezi, çiftçilere tohum ve gübre sağlamanın yanı sıra onları modern tarım yöntemleri konusunda eğitir. Maradi, bütün yıl boyunca açık olan ve Niamey'den Zinder'e uzanan Trans-Nijer Yolu (1980) üzerindeki önemli kavşak noktalarından biridir. Nüfus (1988) il, 1.386.549; kent, 109.386.

Marais, Jean, tam adı JEAN-ALFRED VILLAIN-MARAIS (d. 11 Aralık 1913, Cherbourg, Fransa), Jean Cocteau'nun yapıtlarındaki kompozisyonlarıyla ün kazanmış Fransız oyuncu. 1940'lar ve 1950'lerde Fransız sinemasının en sevilen başrol oyuncularından olmuştur.

Marais lise öğrencisiyken tiyatroya ilgi duymaya başladı. Bu arada Paris Konservatuarı'na girmek için yaptığı başvuru kabul edilmedi. Bir fotoğrafçının yanında çalıştıktan sonra, çeşitli oyunlarda küçük rollere çıktı. 1933'te sinema oyunculuğuna başladı.

Son derece yakışıklı ve çekici görünümüne karşın sesi ince, oyunculuk yeteneği de sınırlıydı.

Marais 1937'de Cocteau'yla tanıştıktan ve onun yapıtlarının baş erkek oyuncusu olduktan sonra sinemadaki ününü artırmaya başladı. Cocteau'nun yönettiği *L'Eternel retour* (1943; *Ebedi Dönüş*) filmindeki tipik romantik kahraman Tristan rolüyle büyük başarı kazandı. Olgunluğu, deneyimi ve oyunculuğu sayesinde başka yönetmenlerce de aranan bir başrol oyuncusu olana

Jean Marais *Britannicus* oyununda
Türhan Gürkan Arşivi

değin hemen yalnızca Cocteau'nun filmle-
rinde rol aldı.

Marais'nin oynadığı 70'ten fazla film ara-
sında *La Belle et la Bête* (1946; *Güzel ve Hayvan*), *L'Aigle à deux têtes* (1948; *İki Başlı Kartal*), *Les Parents terribles* (1948; *Müthiş Aile*), *Le Secret de Mayerling* (1949; *Mayerling Esrarı*), *Orphée* (1950) ile *Elena et les hommes* (1956; *Elena ve Erkekler*) sayılabilir. 1960'larda "Fantoma" filmlerinde oynayan Marais, 1980'lerde yeniden tiyatroya döndü.

Marais, Marin (d. 31 Mart 1656, Paris - ö. 15 Ağustos 1728, Paris, Fransa), aynı zamanda ünlü bir viyola da gamba virtüözü de olan besteci.

1685'te kraliyet orkestrasında çalışmaya başladı. Pascal Colasse ile birlikte Kraliyet Müzik Akademisi orkestrasını yönetti. Viol müziği üzerine çeşitli kitaplar yazdı. Ayrıca üçlü sonat tarzında beste yapan ilk Fransız bestecilerden biriydi. Çalgı müziği parçalarının çoğunun başlıkları, François Couperin'inkiler gibi betimleyici niteliktedir. Marais, *Ariane et Bacchus* (1696), *Alcyone* (1706) ve *Sémélé* (1709) gibi operalar da yazmıştır.

Marais Tiyatrosu, Fransızca THÉÂTRE DU MARAIS, 17. yüzyılda Fransa'daki önemli tiyatro topluluklarından biri. Oyunlarını 1629'da oyuncu Montdory(*) başkanlığında Paris'in çeşitli tiyatrolarında sahnelemeye başladılar. 1634'te Marais semtindeki bir tenis alanını kendilerine sürekli yer edindiler. Corneille'in ilk komedilerini oynayan topluluk 1637'de de *Le Cid*'in ilk sahnelemesini gerçekleştirdi. Kısa sürede, Hôtel de Bourgogne'da sahneye çıkan Kralın Oyuncuları'nın yerini alarak Paris'in en önemli tiyatrosu oldu. Sağlığı bozulan Montdory 1637'de topluluktan ayrılmak zorunda kaldı. Topluluk, onun yerini alan Floridor'un yönetiminde özellikle komedyen Jodelet'nin başrol oynadığı popüler farslara yöneldi.

Marais Tiyatrosu'nun ilk binası 1644'te yandı. Onun yerine Fransa'da gittikçe yaygınlaşan karmaşık sahne aygıtlarına da yer verilerek yeni bir yapı yapıldı. Floridor

1647'de Hôtel de Bourgogne topluluğuna katılmak üzere ayrılınca, Marais Tiyatrosu'nun başına oyuncu Laroque geçti. Bourgogne ve Molière topluluklarıyla rekabete giren Laroque gösterişli yapımlar sahnelemeye başladıysa da, tiyatro yeterli gişe başansı sağlayamadı. 1673'te de XIV. Louis tiyatroyu kapattırdı. Topluluk, Molière topluluğuyla birleşip Guénégaud Caddesi'ndeki bir yapıya taşındı. 1680'de Guénégaud topluluğu gene bir krallık emriyle Bourgogne topluluğuyla birleştirilerek ilk modern ulusal tiyatro olan Comédie-Française oluştu.

Marajó Adası, Portekizce ILHA DE MARAJÓ, Brezilya'da, Pará eyaletinin doğu kesiminde, Amazon Deltasında ada. Dünyanın en büyük ırmak adası olan Marajó'nun uzunluğu 295 km, genişliği 200 km, yüzölçümü 40.100 km²'dir. Amazon Irmağının ana çıkışı Marajó Adasının kuzeyinden geçer. Marajó güneyde Pará Irmağının oluşturduğu haliçle anarakadan ayrılır. İçlerinde Kolomb öncesindeki And kültürlerine özgü özellikler gösteren çömleklerin bulunduğu höyüklerle dolu Marajó savanında sığır ve manda sürüleri otlatılır. Her yıl yağmur mevsiminde adanın yarısı sular altında kalır. Atlas Okyanusu kıyısında sayfiye merkezi olan Soure'den eyalet merkezi Belém'e feribot seferleri düzenlenir.

Marakeş, Fas'ın güney kesimindeki Tensift bölgesinde kent. Marakeş kenti ülkenin doğrudan Fas kralına bağlı dört kentinden biridir. Tensift Irmağının güneyindeki verimli ve sulak Havz Ovasının ortasında yer alır.

1062'de Murabıt hanedanından Yusuf bin Taşfin tarafından kuruldu ve 1147'de Murabıtların yönetimi altına girene değin Murabıtların başkenti olarak kaldı. 1269'da

Marakeş'te Kutubiye Camisi, Fas
Jean Bolin

Merinilerin yönetimine girdikten sonra, başkentin Fez'e taşınmasıyla eski önemini yitirdi. 16. yüzyılda Sadiler yeni binalar inşa ettirerek kenti güzelleştirdiler. Ama onların ardından gelen Filali hükümdarları daha çok Fez ya da Meknes kentinde oturdular. 1912'de Albay C.M.E. Mangin komutasındaki Fransız kuvvetlerine yenilen ayaklanmacı el-Hiba kenti ele geçirdi. Marakeş, ülkenin Fransız protektorası olduğu dönemde (1912-56) Glaoua ailesi tarafından yönetildi. Bu ailenin son yöneticisi Hac Sami el-Glaoua, 1953'te Sultan Muhammed bin Yusuf'un (V. Muhammed) tahttan indirilmesinde önemli rol oynadı.

Palmiyelerle çevrili olan eski kent, kilden yapılmış evleri ve surlarından dolayı "kızıl

kent" olarak anılır. Kentin tam orta yerinde, renkli bir pazar yeri olan Camiü'l-Fena Meydanı bulunur. Meydanın hemen doğusunda bulunan ve köleleştirilmiş İspanyol tutsaklara inşa ettirilmiş olan 12. yüzyıldan kalma Kutubiye Camisi 67 m yüksekliğindeki minaresiyle dikkat çeker. Kentteki öteki önemli tarihsel yapılar 16. yüzyıldan kalma Sadi Türbesi, günümüzde hastane olarak kullanılan 18. yüzyıla ait Darü'l-Beyza Sarayı ve 19. yüzyıldan kalma Bahia kraliyet sarayıdır. Kentin batısında yer alan ve Gilliz adı verilen çağdaş mahalle Fransız protektorası sırasında gelişmiştir. Marakeş parklarıyla, özellikle de Menara zeytinlikleri ve etrafı duvarlarla çevrili 405 hektarlık Agdal Bahçeleri'yle ünlüdür. Aynı zamanda bir turizm ve kış sporları merkezi olan kent, Yukarı Atlaslar'ın ve Sahra'nın başlıca ticaret merkezidir. Safi ve Kazablanka'ya kara ve demir yoluyla bağlanan Marakeş'te bir de uluslararası havalimanı vardır. Nüfus (1982) belediye 439.728.

Maramba bak. Livingstone

Maramureş, Romanya'nın kuzeybatı kesiminde il (județ). 6.215 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde Ukrayna ile çevrilidir. Büyük bölümü dağlık olan il, aralarında Maramureş ve Tibleş dağlarının da bulunduğu Doğu Karpatlar egemendir. İlin kuzey sınırının bir bölümünü Tisa (Tisza) Irmağı çizer. Öteki önemli akarsular güneye doğru akan Vişeu ve Someş ırmaklarıdır. İl merkezi Baia Mare'de ülkenin en büyük demirdışı metalurji tesisi yer alır; kentte ayrıca çeşitli makineler üretilir. Herja, Baia Sprie, Cavnic, Suior ve Băiut'ta çeşitli maden ocakları vardır. Sighetul Marmatiei, Vişeu de Sus ve Borşa kerestecilik merkezleridir. Bistra'da yapı malzemesi üretilir. İlde çiftlik hayvanları beslenir ve meyve yetiştirilir. Firiza Irmağı üzerinde, Strimțoiu yakınlarında bir hidroelektrik santral kurulmuştur.

Tirgu Lăpuș ve Sighetul Marmatiei kasabaları yakınında yer alan birkaç köy, 18. yüzyıldan kalma meşe kiliseleriyle ünlüdür. Sighetul Marmatiei'de bir etnografya müzesi, Moiseiu'da ise 18. yüzyıldan kalma bir manastır vardır. Baia Mare, Sighetul Marmatiei ve Vişeu du Sus'tan demir ve kara yolları geçer. Baia Mare yakınında bir havalimanı vardır. Nüfus (1992 geç.) 538.500.

Maranaolar, Filipinler'deki en büyük Müslüman kültür ve dil topluluğu. 1990'ların başlarında sayısı 840 bini bulan Maranaolar, Güneydeki Mindanao Adasında yer alan Lanao del Sur ilindeki Lanao Gölünün çevresinde yaşarlar. Başlıca geçim kaynakları pirinç ekimiyle metal ve ahşap işlemeciliğidir.

Filipinler'deki öteki Müslüman halklar gibi Maranaolar da ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Hristiyanlarla önemli kültürel farklılıklar gösterirler. Toprak kabilesinin mülkiyetindedir ve *datu* olarak bilinen yerel şeflerce denetlenir. Aile düzeni ve evlilik İslam geleneklerine dayanır. Filipinler'deki öteki Müslüman topluluklar gibi Maranaoların dili de, Filipinler'in iç kesimlerinde konuşulan, Malezya-Polinezya (Avustro-nezya) dil ailesine bağlı dillere benzer.

marangozluk, belli bir amaçla ahşabı kesme, işleme ve yeni bir strüktür oluşturmak için birleştirme sanatı ve uğraşı. Terim ahşabın kiriş, dikme, çatı makası gibi bir yapının taşıyıcı öğelerinde kullanılmak amacıyla işlenmesini anlattığı gibi, kapı, pencere, merdiven gibi taşıyıcı olmayan öğelerini oluşturmak için işlenişini de kapsar.

Yapıların bütünüyle ahşaptan yapıldığı çağlarda marangozluk önemli yapı sanatlarından biriydi. Bir yapının oluşmasında duvarcı ustasının yanı sıra marangozun da önemli bir rolü vardı. Zamanla marangozun çalışma biçimi değişti. Taşiyıcı olarak çelik ve betonun kullanılmaya başlamasıyla marangoz yapıya önemli katkıda bulunan biri olmaktan çıktı. Buna karşılık özellikle betonarme için kalıp yapılması ya da pencere kanadı, pancur gibi öğelerin üretilmesi gibi konularda önemi arttı.

Ahşap, yeryüzünün her yerinde kolayca bulunduğu için, en eski çağlardan beri yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Ortaçağa değin sürekli olarak geliştirilmiş marangozluk araçları ve ahşap işleme yöntemleri, o zamandan bu yana çok az değişmiştir. Buna karşılık ahşabın azalması, bulunmasının, işlenmesinin ve dağıtılmasının git-tiçe pahalılaşması, geleneksel yöntemlerin sürekli gözden geçirilmesine neden olmaktadır. Bu yöntemlerle ahşabın işlenmesi malzeme kaybına yol açmaktadır. Ahşap türlerinin taşıyabilecekleri yükleri göre sınıflandırılması, mekanik bağlayıcıların uygulanması, kontrplak, sunta gibi tutkallı ahşap ürünlerinin kullanılması ve prefabrikasyon uygulamaları, marangozluk işlemlerini hem yalınlaştırmış, hem de ucuzlatmıştır.

Marangozların duvar, döşeme, tavan, çatı gibi taşıyıcı öğeleri yapanlarına dülger denir. Kapı ve pencere kasalarıyla kanatları, dolaplar gibi daha ince yapı öğelerini de doğramacılar yapar.

Marangozların kullandığı araçlar arasında çekiciler, kerpetenler, tornavidalar, kalıvuz delikleri açmak için bızlar, ege ve törpüler, burgular, matkaplar vardır. Ahşap yüzeylerin düzeltilmesi için rende, planya gibi araçlar kullanılır. Iskarpelalar saplarının arkasından çekici ya da tokmakla vurularak ahşabın oyulduğu ya da parça koparıldığı keskilerdir. Ahşabı kesmek için çeşitli diş kalınlıkları olan testereler kullanılır. Suterazisi bir yüzeyin tam yatay ya da tam düşey durumda olup olmadığını gösterir. Gönyeler ise iki yüzey arasındaki açının belirlenmesinde, dik açılardan tam olup olmadığının denetlenmesinde kullanılır. Bu araçların bazıları el makineleri, hatta daha büyük tezgâhlar biçiminde de olur. Türk marangozları bunların dışında çok amaçlı bir araç olan keseri de kullanırlar. Keserin 30-35 cm uzunluğunda bir sapa takılı, sapla sivri açı yapan metal bir kanadı vardır. Kanadın alt kenarı keskin bir ağız biçimindedir. Bu ağız ahşabı yontarak biçimlendirmeye yarar. Kanadın sapa takılı olduğu için küt olan ucu ise çekici gibi çivi çakmakta kullanılır. Kanadın ortasındaki damla biçimindeki deliğe bir çivinin başı takılıp keserin sapı kaldıraç gibi itilir ya da çekilirse, çivi saplı olduğu yerden kolayca çıkarılabilir.

Maranhão, Brezilya'nın kuzey kesiminde eyalet (*estado*). Ekvator çizgisinin güneyinde, Amazon Havzasının güneydoğusunda yer alır. Kuzeyde Atlas Okyanusu, doğu ve güneydoğuda Piauí eyaleti, batıda da Goiás ve Pará eyaletleriyle çevrilidir. Alçak bir bölgede yer alan eyaletin 328.663 km² genişliğindeki topraklarının yaklaşık üçte ikisi sık ormanlarla kaplıdır.

Eyaletin güney kesimindeki yüksek yaylalar ülkenin kuzeydoğusundaki dağlık bölgenin uzantısıdır. Eyalet en yüksek noktasına Cinta Dağında (1.333 m) ulaşır. Bu yaylalardan doğan bir dizi ırmak genellikle kuzeydoğuya doğru akarak Atlas Okyanusuna dökülür. Bu ırmakların bazıları bir ada üzerinde yer alan eyalet merkezi São Luis çevresinde bir delta bölgesi oluşturur; delta

bölgesi batıda sık mangrov ormanları, doğuda da yumuşak kumlarla kaplı bir bölgeyle çevrilidir. Çığırının büyük bölümünde ulaşım yapılan bu ırmaklar tarıma ve sığır yetiştiriciliğine elverişli topraklarda akar. İklim sıcak ve nemlidir. Yağış miktarı mevsimlere göre değişmekle birlikte, hiçbir mevsim yağmursuz geçmez.

Avrupalılar 1500'de eyalet kıyılarına ayak bastıklarında burada Tupinambá Yerlileri yaşıyordu. Portekiz kralı 1534'te bölgeye bir *capitán general* atadı. Eyalet toprakları sonraki yıllarda çeşitli Avrupa ülkeleri arasında çekişme konusu oldu. 1594 ve 1612'de bölgede iki ayrı yerleşme kuran Fransızlar, daha sonra São Luis Adası üzerinde bir koloni oluşturdularsa da 1615'te Portekizliler tarafından bölgeden sürüldüler. Felemenkililer ise Portekiz'in baskısına karşın 1641-44 arasında São Luis'de tutunmayı başardılar.

Maranhão ve bitişigindeki bölgeler 1621'de Estado do Maranhão adıyla birleştirildi. 1774'e değin Portekiz sömürge yönetiminden ve güneydeki *capitán general*'lerden bağımsız bir yönetime sahip olan Estado do Maranhão, 1774'te Portekiz sömürgesi Brezilya'nın parçası oldu. 1823'te bağımsızlığını yeni kazanmış Brezilya İmparatorluğu'na, 1889'da da yeni kurulan Brezilya Cumhuriyeti'ne bağlandı.

Sömürge döneminde Maranhão'ya ağırlıklı olarak Cizvit misyonerler yerleşti. Tupinambáları Katolikleştiren bu misyonerler günümüzde de ekonominin temelini oluşturan çiftçiliği ve sığır yetiştiriciliğini bölgeye soktular.

Günümüzde eyalet nüfusunun çoğunluğu Tupinambáların, beyaz Avrupalıların ve Afrikalı kölelerin soyundan gelenlerin karışımından oluşur. Eyaletin iç kesimlerinde ise daha çok Afrikalı-Yerli melezleri (*caboclos*) yaşar.

Eyalette yaygın dil Portekizcedir. Portekizce çeşitli Yerli dilleriyle zenginleşmiş, Portekiz kültürü de yerel kültürle kaynaşmıştır. Nüfusun büyük bölümü Katoliktir. Maranhão günümüzde de ekonomik açıdan az gelişmiş bir bölgedir. Temel ekonomik etkinlikler tarım ve sığır besiciliğidir. Sanayi ağırlıklı olarak tarım ürünlerinin işlenmesini dayanır. Ayrıca São Luis'de bir çelik fabrikası bulunur. Başlıca ihracat ürünleri pirinç ve palmye yağıdır. Turiaçu Adasında boksit yatakları vardır. Goiás sınırının yakınında petrol bulunmuştur. Boa Esperança'daki hidroelektrik santral 1970'te kurulmuştur.

São Luis Adasındaki Itaqui Quay, eyalet kıyılarındaki yükleme noktalarının en önemlilerindendir. Ulaşım elverişli ırmaklar sayesinde gemiler limanlardan eyaletin içlerine kadar ilerleyebilir. 402 km uzunluğundaki bir demiryolu hattı São Luis'i Piauí eyaletinin merkezi Teresina'ya bağlar. Karayolları ise yetersizdir. Eyalette başta São Luis'deki olmak üzere dokuz havalimanı vardır.

Sağlık hizmetleri oldukça gelişmiştir. Arada bir tropik hastalıklar görülmekle birlikte salgınların önü alınmıştır. Eyalette devlete ait ilk, orta ve yüksek okulların yanı sıra, özel yüksekokullar, teknik enstitüler ve daha düşük düzeylerde eğitim veren özel kuruluşlar vardır.

Kültür kuruluşları arasında Maranhão Tarih ve Sanat Müzesi ve Maranhão Tarih ve Coğrafya Enstitüsü sayılabilir. Maranhão da doğmuş edebiyatçıların en ünlüsü romantik şair Antônio Gonçalves Dias'tır (1823-64). Nüfus (1988 tah.) 4.978.000.

maranta (*Maranta leuconeura*), **Marantaceae** familyasından, gösterişli yapraklarından

ötürü yaygın olarak yetiştirilen süs bitkisi. Yenedünya'nın tropik kesimlerine özgü bu bitki ararot(*) kaynağı olan *Maranta arundinacea* ile yakın akrabadır. Evlerde ve seralarda sıklıkla yetiştirilen başlıca

Maranta (*Maranta leuconeura kerchoveana*)
Sven Samuelsson

iki çeşidi vardır. Bunlardan biri olan *M. l. kerchoveana* geceleyin yukarı doğru dönen gösterişli yapraklarıyla ayırt edilir; üst yüzü zümrüt yeşili ya da koyu yeşil, alt yüzü ise grimsi yeşil olan bu yaprakların orta damarının her iki yanında kahverengi lekeler bulunur; genç yaprakların kenarından yeni yapraklar çıkar. *M. l. erythrophylla*'nın ise ortasında sarımsı yeşil renkli lekeler bulunan, kırmızı damarlı ilginç yaprakları vardır.

Marantaceae, **Zingiberales** takımından, yaklaşık 30 cins ile 400'den fazla çok yıllık otsu bitki türünü içeren familya. Tropik ormanların nemli ve bataklık kesimlerinde yetişen bu bitkiler bol yapraklı, kamışsı gövdeleriyle otsu ya da yaklaşık 2 m'ye varan boylarıyla çalimsı bir görünüm sergiler.

Maranta arundinacea gibi bazı türlerin beyaz toprak altı gövdelerinden ararot adı verilen bir nişasta çıkarılır. Familyanın maranta (*M. leuconeura*), *Thalia dealbata* ve *Calathea* gibi öbür bazı üyeleri ise sevilen ve yaygın olarak yetiştirilen süs bitkileridir.

Maranzano, Salvatore (d. 1868, Castellammare del Golfo, Sicilya, İtalya - ö. 10 Eylül 1931, New York kenti, ABD), ABD'de İşçi Yaşamı döneminde yasadışı işlerle uğraşan ve çoğunluğu Sicilya Mafyası'yla Napoli Camorras'ının eski üyelerinin oluşturduğu İtalyan kökenli suç örgütlerinin lideri.

Sicilya'da öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye göç etti. New York'ta Sicilyalılar arasında içki kaçaklığı, kumar ve başka yasadışı işlerle uğraşan bir örgüt oluşturdu. 1930-31 yıllarında bu suç örgütü Castellammare kökenli mafya örgütüyle birlikte New York yeraltı dünyasının patronu Giuseppe Masseria'ya karşı kanlı bir mücadeleye girişti. "Castellammare Savaşı" olarak anılan bu çatışma ve cinayetler, 15 Nisan 1931'de Masseria'nın kendi adamlarının öldürülmesine değin sürdü. Daha sonra Maranzano kendini *capo di tutti capi* (patronların patronu) ilan ederek örgütlü bağımsız grupları (ya da "aile") yeniden düzenlemeye girişti. Kurduğu sistem New York'taki egemen beş ailenin yanı sıra ülkedeki başka birçok İtalyan suç örgütüne de benimsendi.

Maranzano capo di tutti capi unvanını üstlenmesinden kısa bir süre sonra Lucky Luciano'yla Vito Genovese'nin tuttuğu kiralık katillerce öldürüldü.

Maraspoli Mağarası, Akdeniz Bölgesi'nde, Karaman'ın Ermenek ilçe merkezinde mağara. Adı, Ermenek kentinin antik adı Marasapolis'ten gelir. Girişi, kenti kuzeyden sınırlayan kaya duvarının dibindedir.

Miyosen Bölüme (y. 26-7 milyon yıl önce) ait kalkerler içinde oluşmuştur. İçinde ortalama debisi 500 l/s'n olan bir yeraltı akarsuyu vardır. Bu ırmak, 1935'te bir tünelle dışarıya aktılarak 165 m aşağıda kurulan 30 kW-sa kapasiteli bir hidroelektrik santralin çalıştırılmasında kullanılmıştır. Su biriktirme bendi 1967'de mağara içinde inşa edilen hidroelektrik santralına 1975'te ikinci bir türbin eklenerek üretimi 1.200 kW-sa'ya çıkarılmıştır. Yıllarca Ermenek kenti ile çevresindeki köylerin elektrik ve içme suyu gereksinimini karşılayan bu santral, 1984'te enterkonekte sisteme bağlanmıştır.

Maraspoli Mağarası bütünüyle araştırılıp ölçülmediğinden, uzunluğu bilinmemektedir.

Maras, Kahramanmaraş ili ve kentinin eski adı. Ayrıca bak. Kahramanmaraş.

Marat, Jean-Paul (d. 24 Mayıs 1743, Boudry, Neuchâtel yakınları, İsviçre - ö. 13 Temmuz 1793, Paris, Fransa), Fransız Devrimi sırasında radikal eğilimli Montagnard'ların (Dağlılar) önderi olan Fransız siyasetçi, hekim ve gazeteci. Charlotte Corday adlı

çalışmaları arasında yer alan *The Chains of Slavery*'de (1774; Kölelik Zincirleri) İngiliz seçmenlerini krallık despotizmine karşı çıkmaya çağırdı. Bu yapıtında ayrıca sonraki birçok önemli konuşma ve makalesinin başlıca temasını oluşturan "soylular" ya da "saray" komplosu kavramını geliştirdi.

1777'de kara Avrupa'sına dönen Marat, Fransa kralı XVI. Louis'nin en küçük kardeşi Comte d'Artois'nin (sonradan X. Charles) özel muhafız birliğinin hekimliğine atandı. Bu dönemde başlıca amacı başarılı bir bilim adamı olmaktır. Zamanının büyük bölümünün bilimsel çalışmalara ayrılarak çeşitli makaleler yazdı. Bu arada ateş, elektrik ve ışıla ilgili deneyler yaptı. Elektrik üzerine bir incelemesi 1783'te Rouen Kraliyet Akademisi tarafından ödüllendirildi. Ayrıca, orta sınıfın üst tabakalarıyla soylular arasında hekimliğiyle büyük bir ün kazandı. 1783'te, büyük olasılıkla bütünüyle bilimsel çalışmalara yönelmek amacıyla, hekimliği bıraktı. 1780'de yayımladığı ve adalet alanında bir dizi reform önerdiği *Plan de législation criminelle* (Ceza Yasaları Planı) adlı kitabı yıkıcı olduğu gerekçesiyle görevlilerce hemen yasaklanmıştı. Düzene karşı duyduğu hoşnutsuzluk bu olayla daha da artmış olmakla birlikte, zaten *ancien régime*'in (eski rejim) Montesquieu ve Jean-Jacques Rousseau gibi eleştirmenlerinin düşüncelerini büyük ölçüde özümsemiş bulunuyordu. Ayrıca Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın önderlerinden Benjamin Franklin'le de yazışmaktaydı. Fransız Bilimler Akademisi'ne üye olarak kabul edilmemesi düzene karşı tepkisinin daha da yoğunlaşmasına yol açtı. Bazı tarihçiler, özellikle ABD'li Louis Gottschalk onun güçlü düşmanlarca baskı altında tutulduğu yolunda bir saplantıya kapıldığını öne sürerler. Marat çalışmalarından dolayı büyük bir ün hak ettiğini düşünerek, toplumsal ve bilimsel alanlardaki kurulu düzen karşıtlarının safına katıldı. 1789'un ilk haftalarında "Ofrande à la Patrie" (Ülkemize Öneri) adlı broşürünü yayımladı. Bu broşürde monarşinin Fransa'nın karşı karşıya bulunduğu sorunları çözebileceğini belirtti. Ama birkaç ay sonra yayımladığı bir ekte, kralın temelde kendi mali sorunlarıyla uğraştığını ve halkın gereksinimlerini gözardı ettiğini öne sürdü. Fransa'nın İngiliz yönetim sistemini örnek almasını isteyenlere ise karşı çıktı.

Aristokrasiye saldırılar. Marat *L'Ami du Peuple* adlı gazetesinin yayın yönetmeni olarak Eylül 1789'dan sonra, özellikle de ekimde kraliyet ailesinin bir halk topluluğu tarafından Versailles'dan zorla Paris'e götürüldüğü günlerde en radikal demokratik önlemlerden yana olan çevrelerin etkili bir sözcüsü haline geldi. Özellikle devrimi yıkmak için komplo düzenlediklerini öne sürdüğü soylulara karşı caydırıcı önlemler alınmasını istedi. 1790'ın başlarında kralın maliye nazırı Jacques Necker'i ağır biçimde suçlayan yazılarını yayımladıktan sonra İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. Üç ay sonra ününü büyük ölçüde artırmış olarak ülkesine döndü. Eleştirilerini bu kez Marquis de Lafayette (Lafayette Markisi), Comte de Mirabeau (Mirabeau kontu), Paris belediye başkanı ve Bilimler Akademisi üyesi olan Jean-Sylvain Bailly gibi ılımlı devrimci önderlere yöneltti. Karşıdevrimci etkinlikler örgütleyen ve bütün iktidarın yeniden XVI. Louis'nin elinde toplanmasını sağlamak üzere öteki Avrupa monarşilerini Fransa'ya müdahale etmeleri yolunda kışkırtan kralcı mütecilere karşı sürekli uyarılarda bulundu.

Temmuz 1790'da okurlarına şöyle seslendi: "500 ya da 600 kellenin uçurulması huzurunuzu, özgürlüğünüzü ve mutluluğunuzu güvence altına alacaktır. Sahte bir insancılık, elinizi kolunuzu bağlamıştır; bu yüzden milyonlarca kardeşiniz yaşamını yitirecektir."

Marat Ulusal Meclis'in kararıyla 1 ay hapse mahkûm edildiyse de, teslim olmaya razı gizlendi ve mücadelesini sürdürdü. Doğu Fransa'daki Nancy'de kanlı ayaklanmalar başladığında, bunları karşıdevrimin ilk işaretleri olarak değerlendirdi.

Konvansiyon'daki etkinlikleri. 1790-91 yıllarında giderek monarşinin kaldırılması gerektiği görüşünü benimsedi. Gene de, Eylül 1792'de cumhuriyetin ilanından önce bu düşüncesini halka açıklamadı. Eylül 1792'de kurulan Konvansiyon'un üyesi olarak, artan oranlı gelir vergisi, işçiler için devlet tarafından sağlanan mesleki eğitim ve askerlik süresinin kısaltılması gibi reformları savundu. Çoğu zaman karşı devrimcilerin idam edilmesini savunmuş olmakla birlikte, eylülde gerçekleştirilen toplu idamlarda doğrudan bir sorumluluğu yoktu. *L'Ami du Peuple*'deki makaleleri ve devrimci Jakoben Grubu'ndaki konuşmalarıyla Paris'in sıradan halkı arasında bir sınıf duygusu ve bilinci geliştirmeye çalıştı. Nisan 1792'de kralcıları destekleyen Avusturya'ya savaş ilan edilmesini karşı çıkmış olmakla birlikte savaş başlayıp ülkesinin işgal tehlikesiyle karşılaşması üzerine, arkadaşı Georges Danton'un(*) yönetiminde bir geçici diktatörlüğün kurulmasını savundu.

Hem mecliste, hem de sokak gösterilerinde Paris halkınca etkin biçimde desteklenen Marat, hızla Konvansiyon'un en etkili üyelerinden biri durumuna geldi. 1793'ün başlarında tutucu eğilimdeki Jirondelerin yönettiği saldırılar, onu radikal çizgideki Montagnard'ların simgesi haline getirdi. Nisan'da Jirondeler tarafından bir Devrim Mahkemesi'ne çıkarıldı. Yöneltilen siyasal suçlamalardan aklanmasıyla (24 Nisan) ününün doruğuna ulaştı. Bu olay aynı zamanda Jirondelerin iktidardan düşüşünün başlangıcı oldu.

Öldürülmesi. Yakalandığı bir deri hastalığından dolayı sık sık tedavi edici banyolar yapan Marat, kendisinden yardım isteyen Normandiyalı Charlotte Corday'ı banyosunda kabul etti. Corday elbisesinin altından bıçağını çıkararak Marat'ın kalbine sapladı. Marat'ın tam da Montagnard'ların karşıtlarını yenilgiye uğrattığı bir sırada dramatik biçimde öldürülmesi, halkı için can veren bir şehit sayılmasına yol açtı. Marat adı 21 Fransız kentine, daha sonra da, Fransız ve Rus devrimleri arasındaki sürekliliğin bir simgesi olarak, Sovyet dönemindeki ilk savaş gemilerinden birine verildi.

Maratha Konfederasyonu, 18. yüzyılda, Batı Hindistan'da Şivaci tarafından kurulmuş olan Maharashtra Krallığı'nın, Babür-lülerin saldırıları sonucunda yıkılmasından sonra oluşturulan ittifak. Hint-Türk imparatoru Evrengzib'in ölümünden (1707) sonra, Şivaci'nin torunu Şahu, Maratha iktidarını yeniden kurarak babadan oğula geçen pişvalık(*) makamını Brahman Bhat ailesine bıraktı. Ayrıca pişvaların yönettiği ordularla kuzeye seferler düzenlemeye başladı. Şahu'nun hükümdarlığının son yıllarında giderek güçlenen pişvalar, onun ölümünden (1749) sonra yönetimi fiilen ele geçirdiler. Bu dönemde Sindhya, Holkar, Bhonsle ve Gaekvar gibi önde gelen Maratha aileleri Kuzey ve Orta Hindistan'da yeni topraklar ele geçirerek bağımsız bir güç haline geldiler.

Pişvaların fiili egemenliği, Panipat'ın Afganlılar karşısında uğradığı büyük yenilgi (1761) ve genç pişva I. Madhav Rao'nun

"Killed Marat", Jacques-Louis David'ın bir yapıtı, 1793; Belçika Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Jironden yanlısı genç bir kadın tarafından banyosunda öldürülmüştür.

İlk bilimsel çalışmaları. Marat, Fransa ve öteki Avrupa ülkelerinde geçirdiği ve hakkında pek fazla bilgi bulunmayan gençlik yıllarından sonra 1770'lerde Londra'da ünlü bir hekim oldu. Burada bilimsel ve felsefi konularda bir dizi kitap yayımladı. *Essay on the Human Soul* (1771; İnsan Ruhu Üzerine Deneme) adlı çalışması pek başarılı bulunmadıysa da *A Philosophical Essay on Man* (1773; İnsan Üzerine Felsefi Bir Deneme) adlı kitabı Fransızcaya çevrilerek Amsterdam'da yayımlandı (1775-76). İlk siyasal

ölümü (1772) ile sona erdi. Maratha Devleti bu tarihten sonra, sembolik olarak Puna'da oturan pişva'ya bağlı beş şefin yönettiği bir konfederasyon haline geldi. Maratha Konfederasyonu'nu oluşturan devletler zaman zaman dış saldırılara karşı birleştilerse de genelde birbirlerine karşı yoğun bir mücadeleye giriştiler. 1802'de Holkarlara yenik düşen Pişva II. Baci Rao, İngilizlere sığınarak Puna'da İngiliz kuvvetlerinin bulundurulmasını ve dış ilişkilerde İngilizlere danışmayı öngören Bassein Antlaşması'nı imzaladı. Bu olayı izleyen savaşta Marathaların İngilizler karşısında yenilgiye uğramalarıyla konfederasyon yıkıldı (1818).

Maratha savaşları, İngilizler ile Maratha Konfederasyonu arasında çıkan ve konfederasyonun yıkılmasıyla sonuçlanan üç çarpışma (1775-82, 1803-05, 1817-18).

I. Maratha Savaşı, İngilizlerin, pişva(*) görevini üstlenmek isteyen Raghunath Rao'yu desteklemesi üzerine başladı. İngilizler, Ocak 1779'da Vadgaon'da yenik düşmelerine karşın savaşı sürdürdüler (bak. Vadgaon Sözleşmesi). Savaşın sonunda imzalanan Salbai Antlaşması'yla Bombay yakınındaki Salsette Adası İngilizlere bırakıldı.

II. Maratha Savaşı, Pişva II. Baci Rao'nun önde gelen Maratha kabilelerinden olan Holkarlar karşısında yenik düşüp İngilizlere sığınması ve Aralık 1802'de Puna'da İngiliz askerlerinin bulundurulmasını öngören Bassein Antlaşması'nı(*) imzalaması üzerine başladı. Sindhia ve Bhonsle aileleri bu antlaşmaya karşı çıkararak İngiliz yönetimine karşı mücadeleye giriştiler. Ama Lasvari ve Delhi'de Lord Lake, Assaye ve Argaon'da da Sir Arthur Wellesley (sonradan Wellington dükü) tarafından yenilgiye uğratıldılar. Bunun üzerine Holkarlar da savaşa katıldı ve Marathalar, Orta Hindistan ve Racasthan bölgelerinde varlıklarını korudular.

III. Maratha Savaşı, İngiliz genel vali Lord Hastings'in, Pindarilere (Maratha seferlerine bağlı atlı çeteler) karşı sürdürdüğü seferler sırasında, Maratha topraklarını istila etmesi üzerine çıktı. Bu olayın ardından pişva'nın Bhonsle ve Holkar birlikleriyle desteklenen orduları İngilizlere karşı savaşa girişti (Kasım 1817); Sindhialar ise savaşa katılmayarak tarafsız kaldılar. Savaş Marathaların yenilgisiyle sona erdi ve pişva görevden alınarak topraklarına el kondu. Böylece İngilizlerin Hindistan üzerinde egemenliği sağlanmış oldu.

Marathalar, MAHRATTALAR ya da MAHRATTİLER olarak da bilinir, Hindistan nüfusunu oluşturan başlıca halklardan biri. Tarihte savaşçılık ve Hinduizme bağlılıklarıyla ün kazanmışlardır. Anayurtları olan bugünkü Maharashtra eyaletinde Maratha dili (Marathi) konuşulur. Bu bölge, Bombay'dan Hindistan'ın batı kıyısı boyunca Gao'ya ve Nagpur'un doğusuna kadar yaklaşık 160 km içeriye doğru uzanır.

Maratha terimi, birbirleriyle örtüşen üç değişik anlamda kullanılır: Marathi dili konuşulan bölgede, egemen durumdaki Maratha kastını ya da 1960'larda sayıları 7-9 milyon arasında olan Maratha ve Kunbi kастlarını belirtir. Maharashtra dışında bu terim genellikle Maratha dili konuşan ve nüfusu 41 milyonu aşan bölge halkının adıdır. Tarihte ise, Maratha önderi Şivaci'nin 17. yüzyılda kurduğu ve 18. yüzyılda çok değişik kастlardan gelen ardıllarının genişlettiği krallığı belirtir.

Maratha kастlar grubu kendi toprağını işleyen köylüler, toprak sahipleri ve askerlerden oluşan büyük ölçüde kırsal bir sınıftır. Bazı Marathalar ve Kunbiler zaman

zaman Kshatriya (askeri ve yönetici sınıfı) statüsünde olduklarını ileri sürmüşler ve destan kahramanlarına, kuzeydeki Racput kabilelerine ya da ortaçağ başlarında yaşamış hanedanlara kadar inen boy adları ile soyագlarını kanıt olarak göstermişlerdir.

Maratha ve Kunbi kастlar grubu, kıyı, batı tepeleri ve Dekkan Ovaları olarak üç bölüme ayrılır. Bu bölümler arasında evlilik olağan değildir. Her bölümden kast boyları hiyerarşik biçimde sıralanan sosyal gruplara ayrılır. Gerçek Marathaların tümünün 96 kabileden toplandığı söylenir, ama bu 96 kabilenin listesi çok tartışmalıdır.

Marathi, Hindistan'ın batı ve iç kesimlerinde yaygın Hint-Äri dili. Bombay'ın kuzeyinden Goa'nın güneyine kadar uzanan kıyı şeridiyle Dekkan içlerine uzanan bölgede konuşulur. 1966'da Maharashtra eyaletinin resmî dili olmuştur. Standart konuşma dili, Puna kentinde konuşulan dile dayanır.

Marathi, Maharashtra Prakrit dilinden türemiştir. Oldukça gelişmiş bir edebiyatı vardır. Yayımcılıkta Devanagari alfabesi; el yazısında hem Devanagari, hem de onun işlek biçimi olan Modi yazısı kullanılır. Marathinin en yakın akraba olduğu Hint-Äri dili, Doğu Hintçidir. Hintçede olduğu gibi Marathide de durum belirten bugün sistemi hemen tümüyle ortadan kalkmıştır; bunun yerine, sözcüklerin arkasına getirilen ve dolaylı "durum" gösteren ilgeçler kullanılır.

Marathon dağılışımı, Pensilvaniyen Dönemde (y. 325-280 milyon yıl önce) ABD'de Texas'ın batısındaki Marathon bölgesini etkileyen dağılışımı olayı. Pensilvaniyen'in üstünde yer alan Erken Permiyen (Permiyen Dönem y. 280-225 milyon yıl önce) kayalar ile bölgedeki öteki yaşlı kayalar büyük aşılal düzensizlikler (katmanların paralel olmaması) gösterir; bunun nedeni, şiddetli bir hareket olan Marathon dağılışımı olayının itme kırıklarına ve jeosenkinal çökellerin birbirlerinin üstüne binmesine yol açmış olmasıdır.

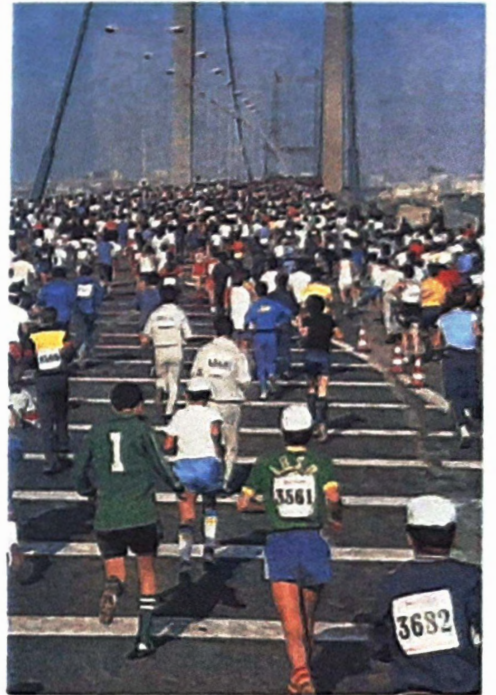
Marathon Savaşı, Pers Savaşları (iÖ 490-449) sırasında, Attika'nın kuzeydoğusundaki Marathon Ovasında gerçekleşen çarpışma (iÖ Eylül 490). Öğleden akşama değin süren çarpışma sonunda Atinalılar Yunanistan'daki ilk Pers istilasını geri püskürtmüşlerdir.

Denizden gelip Marathon'da karaya çıkan Pers ordusunda yayaaların yanı sıra atlılar da vardı. Bu nedenle, Atina'dan yetişen Yunanlılar ovayı çevreleyen ormanlık arazide kalıp açık alana çıkmamayı yeğlemişlerdi; ama her gün ağaç keserek mevzilerini biraz daha Perslere yaklaştırmıyorlardı. Yunan ordusunun 10 komutanından her biri sırasıyla birer gün komutayı üstleniyordu. Karadeniz'deki çarpışmalarda Perslere karşı deneyim kazanmış olan Miltiades, komutayı üstlendiği bir gün, Pers atlılarının ovanın öbür ucundaki bir dereye, sulanmaya gittiklerini öğrendi ve hemen hücum emrini verdi. 10 bin Atinalı ile bin Plataialıdan oluşan yaya ordusuyla, 15 bin kişilik Pers yayaalar karşısında kanatlardaki birliklerini güçlendirerek düşmanın en iyi birliklerini cepheden saldırmaya zorladı. Böylece kanatlarıyla Persleri kuşatmayı başardı. Pers birlikleri, hemen tümüyle sarıldıklarını görünce kaçmaya başladılar, gemilerine ulaşmaya kadar 6.400 ölü verdiler. Yunan ordusu ise, aralarında Başkomutan Kallimakhos'un da bulunduğu 192 ölü verdi. Efsaneye göre Atinalı Pheidippides ya da Ariston adlı asker, Marathon ile Atina arasındaki yaklaşık 40 km'yi koşarak zafer haberini ulaştır-

dı. Askerin zafer müjdesini verdikten sonra öldüğü söylenir. Günümüzdeki maraton koşuları bu olaya dayanır.

maraton, atletizmde en uzun mesafeli mukavemet koşusu. Adını Eski Yunan tarihindeki Marathon Savaşı'ndan(*) alır. İlk kez 1896'da Atina'da düzenlenen modern Olimpiyat Oyunları'nda koşulan maratona Yunanlı Spiros Louis 2:58:50'yle kazandı. Maraton bir süre 26 mil (41.845 m) olarak koşuldu. 1908 Londra Olimpiyat Oyunları'nda İngiliz Olimpiyat Komitesi'nin bu yarış Windsor Şatosu'ndan başlatarak stadyumda, kraliyet locasının önünde bitirme kararıyla mesafe 26 mil 385 yarıda (42.195 m) yükseldi. Olimpiyat Oyunları'nda maraton mesafesinin 42.195 m olması 1924'te benimsendi.

Maraton parkurları aynı zorlukta olmadığı için Uluslararası Amatör Atletizm Federasyonu (IAAF) bu dalda dünya rekoru kaydı tutmaz. Maratonda Olimpiyat Oyunları'ndan sonra en çok önem verilen yarışma

3. Asya-Avrupa Maratonu, İstanbul
ABC Aynası

1897'den bu yana her yıl düzenlenen Boston Maratonu'dur. Bu maratona hemen bütün ülkelerin atletleri katılır. New York ile Chicago'da yapılan Amerika maratonları da öteki popüler maratonlar arasındadır.

Bayanlar maraton yarışmaları resmen ancak 1970'lerin başında başlamış, ama bu dalda hızlı bir gelişme görülmüştür. Norveçli Grete Waitz, Yeni Zelandalı Alison Roe ve ABD'li Joan Benoit yakın geçmişin önde gelen bayan maratoncularıdır.

Önceleri maratona hazırlanırken bu mesafenin tümünün koşularak antrenman yapılmasının gerekli olduğuna inanılıyordu. Ama 1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'nda Çek Emil Zátopek bu mesafeyi daha önce hiç koşmamış olmasına karşın 2:23:3,2 ile Olimpiyat rekoru kırdı. Türkiye'de maraton ilk kez 1937'de resmi yarışmalarda yer aldı. Türk maratoncular Balkan Oyunları ve Akdeniz Oyunları'nda birincilikler kazandı. Son yılların başarılı maratoncusu Veli Balı 1977'de Boston Maratonu'nda ikincilik elde etti, 1979 Atina Maratonu'nda da şampiyon oldu. Türkiye'de uluslararası nitelikteki en önemli maraton yarışı, ilki 1979'da düzenle-

nen Asya-Avrupa Maratonu'dur. Boston, New York ve Amerika/Chicago maratonlarını kazananlar için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (atletizm); Olimpiyat şampiyonları için bak. Olimpiyat Oyunları.

Maratti, Carlo, MARATTA olarak da yazılır (d. 15 Mayıs 1625, Camerino, Papalık Devletleri - ö. 15 Aralık 1713, Roma), 17. yüzyıl sonlarında Roma okulunun önde gelen ressamlarından ve barok resmin son büyük ustalarından biri. Francesco Solimena ile birlikte Avrupa'da "görmekli üslup"u (*grand manner*) yaratmıştır.

Küçük yaşta Roma'ya gitti ve eğitimini orada yaptı. 1650'de, S. Giuseppe dei Falegnami Kilisesi'nde yaptığı "İsa'nın Doğumu" ile ün kazandı. Birkaç yıl sonra Papa III. Alexander'ın dikkatini çekince birçok altar panosu siparişi aldı. "Aziz Augustinus'a Açıklanan Üçlemenin Gizi" (y. 1655, Sta. Maria dei Sette Dolori Kilisesi, Roma), "Meryem'in Aziz Filippo Neri'ye Görünmesi" (y. 1675, Pitti Sarayı, Floransa) ve

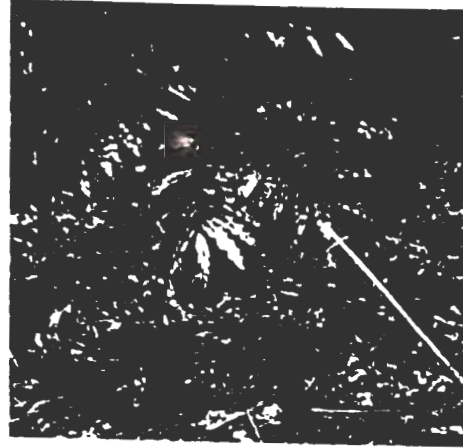
"Meryem'in Aziz Filippo Neri'ye Görünmesi", Carlo Maratti'nin bir çalışması, y. 1675; Pitti Sarayı, Floransa
SCALA-Art Resource/EB Inc

"Meryem, Aziz Carlo ve Aziz Ignatio ile Birlikte" (y. 1685, Sta. Maria in Vallicella Kilisesi, Roma) bu altar panolarından bazılarıdır. Yaptığı Meryem Ana resimlerinin çok beğenilmesi nedeniyle Maratti'ye *Carluccio delle Madonne* adı takıldı. Roma'daki saraylara dekoratif tavan resimleri de yapan Maratti, aynı zamanda İtalya'daki en seçkin portre ressamlarından biriydi ("Papa IX. Clemens", Ermitaj, Leningrad).

Erken dönem yapıtları üzerinde ilk hocası Andrea Sacchi'nin etkileri görülür. Onun aracılığıyla Annibale Carracci ve Raffaello'nun sanatını tanıdı. Böylece Pietro da Cortona, G.B. Gaulli ve Padre Pozzo gibi barok resamlara karşı, kuramsal düzeyde de olsa, klasikliği savunur duruma geldi. Ama yapıtları bütünüyle klasikçi değildir. Barok akıma özgü görkemliliği büyük bir özgürlükle uygulamış, Karşı-Reform hareketinin dogmalarını parlak bir anlatımla betimlemiştir.

Marattiaceae, **Marattiales** takımından yaklaşık altı cins ile tropik ve astropik bölgeler-

de yaygın 200 kadar dev eğreltiotu türünün içeren familya. *Angiopteris evecta* gibi bazı türlerde uzunluğu 4,5 m'ye varan dev yapraklara rastlanır. Bu familya cinsleri başlıca, yaprakların alt yüzeyinde bulunan spor keselerinin (sporangium) diziliş biçimine göre birbirinden ayrılır. Örneğin, sporangyumlar *Angiopteris* (100 tür) ve *Archangiopteris* (10 tür) cinslerinde birbirlerinden ayrı olarak bulunurken, *Marattia* (60 tür) cinsinde kümeler oluşturarak, yaprak damarlarının her iki yanına karşılıklı çiftler halinde dizilmiştir. Yaklaşık 30 tür içeren *Danaea* cinsinde ise karşılıklı çiftler halinde değil, tek olarak bulunur.

Marattia
G. R. Roberts

Karbonifer (y. 345-280 milyon yıl önce) ve Permien (y. 280-225 milyon yıl önce) dönemler arasında yaşamış olan *Psaronius* cinsinin, bu familyanın bir üyesi ya da familyaya akraba olduğu kabul edilir.

Maravi Konfederasyonu, MARAVI İMPARATORLUĞU olarak da bilinir, Afrika'nın güneyinde yaklaşık 1480'de kurulmuş merkezi yönetim sistemi. Konfederasyonun üyeleri, günümüzde Malavi'nin orta ve güney kesimlerini oluşturan yöreye kuzeyden göç etmiş olan, etnik açıdan ve dil açısından birbirine akraba gruplardı. Konfederasyon, bir *karonga* (kral) tarafından yönetiliyor, kabile şefleri de yetkilerini kraldan alıyordu.

Konfederasyonun büyük bölümü Nyasa (Malavi) Gölünün güneybatısındaki bir alana yerleşmişti. 15. ya da 16. yüzyıllarda iki grup güneye, Shire Irmağı vadisine, bazı gruplar da bugünkü Zambia ve Mozambik sınırları içinde kalan bölgelere göç etti. Konfederasyon 17. yüzyılda gücünün doruğuna ulaşarak Zambezi Irmağının kuzeyinden Dwangwa Irmağına, batıda Luangwa Irmağına ve doğuda Mozambik kıyısına kadar uzanan geniş bir alana yayıldı. Portekizliler ve Araplarla fildişi, köle ve demir ticareti yapan kabile şeflerinin *karonga*'nın merkezi otoritesinden giderek bağımsızlaşmasıyla konfederasyon gerilemeye başladı. 1720 yılına gelindiğinde konfederasyon, birkaç özerk bölüme ayrılmıştı.

Günümüzde Malavi'nin Çeva ve Banyanca halkları, ilk Maravi kabilelerinin soyundan gelmektedir.

Maraviler, Bantu dilleri konuşan dokuz halkın oluşturduğu grup. Yer yer ağaçlıklı Malavi çayırlarında ve Zambezi Irmağının aşağı çıkan boyunca yaşarlar. En büyük iki grup Çevalar ile Banyancalardır. Dönüşümlü tanıma dayanan ekonomilerinde başlıca ürün mısırdır. Avcılık, balıkçılık ve ticaret de ekonomik bakımdan önemlidir. Bakongo kökenli olduğu sanılan Maraviler aynı yöreden çıkan öteki gruplar, örneğin Bem-balar gibi anasoylu klanlara ayrılır. Soy,

ardıllık ve miras konularında da anasoyluluk ilkesi gözetilir. Çok eşli evliliklerde, ilk eşin özel bir statüsü vardır. Tipik aile, koca ve eşleri ile reşit olmayan çocuklardan oluşur.

Marawi, eskiden DARSALAN. Filipinler'de, Mindanao Adasının ortakuzey kesiminde, Lanao del Sur ilinin merkezi kent. Lanao Gölünün kuzey kıyısında, deniz düzeyinden 1.100 m yüksekte yer alır. Ülkenin, Müslümanların (Moralar) yaşadığı en büyük kentlerinden biridir. İslam el sanatları ve kesici aletler yapımında uzmanlaşmış önemli bir ticaret merkezidir. Başlıca yükseköğretim kurumları Mindanao Üniversitesi (1961), Dansalan Yüksekokulu ve Pangarungan İslam Yüksekokulu'dur (1965). Mindanao'daki eski Amerikan askeri üssünün merkezi Camp Keithley kentin hemen yakınındadır. 1972'deki Müslüman ayaklanması Marawi'de başlamıştır. Nüfus (1980) 53.812.

Marbeck, John, MERBECKE olarak da yazılır (d. y. 1510 - ö. y. 1585), İngiliz besteci, orgcu ve yazar. Anglikan Kilisesi için yaptığı ayin müziği besteleriyle ünlüdür.

Yaşamının büyük bir bölümünü St. George Şapeli'nde orgcu olarak çalıştığı Windsor'da geçirdi. 1544'te heretiklikle suçlanıp yakılarak ölüme mahkûm edildi. Ama Winchester piskoposunun araya girmesiyle bağışlandı. En büyük yapıtı olan Kitabı Mukaddes'in İngilizce yorumu *Concordance* elinden alınarak yok edildi. Marbeck serbest bırakıldıktan sonra bu kitabı yeniden yazmaya başladı ve Kral VI. Edward döneminde, 1550'de kısaltılmış olarak bastırdı. Aynı yıl ayrıca Anglikan ayinleri için bestelediği *Booke of Common Praier Noted* (Toplu Dua Kitabı) adlı düz şarkısı yayımlandı. 1552'de bu bestenin yerine başkası seçildi. Ama 19. yüzyılın sonlarındaki Oxford Hareketi sırasında besteye duyulan ilgi yeniden canlandı ve 1939'da bir upkbasımı yayımlandı.

Marble, Alice (d. 28 Eylül 1913, Plumes, California - ö. 13 Aralık 1990, Palm Springs, California, ABD), güçlü voleleri ve servisleriyle ünlü ABD'li tenis oyuncusu. 1930'larda bayanlar tenis karşılaşmalarının en başarılı adıydı.

California'lı bir çiftçi ailesinin kızıydı. San Francisco'da öğrenim gördü. Tenis oynamaya 15 yaşında başladı; 17 yaşında California gençler, 19 yaşında da eyalet kadınlar şampiyonu oldu. Kanserle ve verem hastalığı nedeniyle iki yıl kadar tenis oynayamadı. Doktorların uyarısına karşı tenise dönerek dört kez ABD tekler (1936, 1938-40), bir kez Wimbledon tekler (1939) birinciliğini kazandı. 1936'dan 1946'ya değin düzenlenen Wightman Kupası'nda teklerde ve çiftlerde yaptığı karşılaşmalardan yalnızca birini kaybetti. II. Dünya Savaşı sırasında profesyonelliğe geçerek Don Budge ve Bill Tilden'la turnelere çıktı. 1964'te Uluslararası Tenis Ünlüler Evi'ne seçildi. *The Road to Wimbledon* (Wimbledon'a Giden Yol) adlı otobiyografisi 1946'da yayımlandı.

Marburg, tam adı MARBURG AN DER LAHN. Almanya'nın orta kesiminde, Hessen eyaletinde (*Land*) kent. Lahn Irmağı kıyısında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 1130'da, Thüringen kontlarının yönetimi altında bulunduğu sırada geçti. 1211'de berat aldığı sanılan kent 1248'de Hessen kontlarının merkezi oldu. Aziz Elisabeth von Ungarn, 1228'de Marburg'a giderek yaşamının son üç yılını burada hayırsever etkinliklerde bulunarak geçirdi. Elisabeth'in kemikleri Reform dönemine değin St. Elisabeth Kilisesi'nde (1235-83) saklandı. Mareşal Paul von Hin-

denburg'un kemikleri de II. Dünya Savaşı sırasında aynı kilisede korundu. Hessen kontlarının inşa ettikleri gotik şato kente egemen bir konumdadır. Şatodaki Şövalyeler Binası (Rittersaal) ile şapelinin yapımına 1277'de başlandı; şatonun tamamı ise 1493'te tamamlandı. Şövalyeler Binası 1529'da Luther, Zwingli ve öteki Protestan reformcular arasında çeşitli tartışmalara sahne oldu. Kentteki Philipps Üniversitesi (kuruluşu 1527), Avrupa'nın ilk Protestan üniversitesidir. Marburg, 1567'de bağımsız Hessen-Marburg'un merkezi oldu. Hessen-Marburg, 1604'te Hessen-Darmstadt ve Hessen-Kassel olarak ikiye ayrıldı. Şatodaki açık hava tiyatrosunda her yıl düzenlenen Grauerholz Şenliği sırasında, Alman sanatçıların oyunları ve çeşitli klasik yapıtlar sahnelenir.

Marburg'un ekonomisi, turizme ve başta çanak çömlek üretimi olmak üzere çeşitli el sanatlarına dayanır. Kentte kimyasal maddeler ve hassas ölçüm aletleri de üretilir. Marburg aynı zamanda, tanınmış bir konferans ve sergi merkezidir. Nüfus (1989 tah.) 70.905.

Marburg okulu, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Almanya'da gelişen Yeni-Kantçılık akımının en önemli kolu. Bilgi kuramına ağırlık veren kara Avrupa'sı felsefesinde etkili olmuştur.

Kant'ın görüşleri, özellikle Alman İdealizminin etkisinin azalmasına koşut olarak yoğun biçimde yeniden ele alındı. Sosyalist düşünür Friedrich Albert Lange'nin(*) öğrencisi Hermann Cohen'in(*) Marburg Üniversitesi'nde felsefe profesörü olmasıyla (1876) bu üniversite yeni akımın merkezi durumuna geldi. Cohen'in *Kants Theorie der Erfahrung* (1871; Kant'ın Deney Kuramı) ve *Kants Begründung der Ethik* (1877; Kant'ın Etiği Temellendirisi) adlı iki geniş araştırması "yöntemsiz eleştirelilik" kavramına dayanıyordu. Buna göre felsefede, Kant'ın açtığı yolda öncelikli yöntem konularına önem vermek ve bilimlerin ulaştığı noktayı dikkate almak gerekiyordu. Bilgide önemli olan, bilinen şeyin bilme işlemleri açısından açıklık kazanması, bilginin, kendi kendisini ve aldığı biçimleri bilinçlendirerek ilerlemesi idi.

Cohen'in sonraki yıllarda dine yönelmesine karşın, Marburg okulu sıkı bir deneycilik ve yer yer Kant'ın görüşlerinin ötesinde bir "bilimsellik" anlayışı yarattı. Özellikle Kant'ın önem verdiği "kendinde şey" kavramının reddedilişi ve felsefenin bilimdeki gelişmeleri yakından izlemesi gerektiği düşüncesi, okulu niteleyen bakış açısını oluşturdu.

Marburg okulunun Cohen'den sonraki en önemli temsilcisi Paul Natorp, sonradan mantıksal olguculukla ve Viyana Çevresiyle yakın ilişki kurdu. Bu gelişme yolu, başlangıçtan beri vurgulanan bilgi ağırlıklı felsefe anlayışının mantık ağırlıklı duruma gelmesiyle sonuçlandı.

Marburg okulu, Ernst Cassirer ve Nicolai Hartmann gibi sonradan kendi bağımsız görüşlerine yönelen düşünürler de yetiştirdi. Kant araştırmalarını yürüten yaşamöyküsü yazarı Karl Vorländer de okulun üyeleri arasındadır.

Okul I. Dünya Savaşı sonrasında canlılığını yitirdi; Hitler'in iktidara gelişiyle de üyelerinin çoğunun Yahudi asıllı oluşu yüzünden tamamen dağıldı.

Marburg Tartışması, Alman ve İsviçreli Reformcular arasında 1-4 Ekim 1529'da Almanya'nın Marburg kentinde Komünyon üzerine yapılan tartışma.

II. Speyer Meclisi'nin (Dier) (Nisan 1529) Reforma karşı aldığı çoğunluk kararına

yanıt vermek amacıyla Hessen prensi Philipp bir Protestan federasyonu örgütlemek istiyordu. Luther'ler konfederasyonun temeli olarak ortak bir itikadname hazırlanmasında ısrar ettikleri için, Philipp 1524'ten beri Reformcuları ikiye bölen Komünyon anlaşmazlığını çözmek amacıyla bir toplantı çağrısında bulundu.

Martin Luther, Philipp Melanchthon, Johanna Oecolampadius ve Huldrych Zwingli ilk tartışmaları yürüttükten sonra Prens Philipp, Württemberg dükü Ulrich, bölgelerden gelen delegeler ve 60 konuşan önünde tartışmalı dört oturum düzenlediler.

Tartışmada üzerinde durulan başlıca konu, Komünyon'da kutsanan ekmek ve şarapta Hz. İsa'nın Gerçek Varlığı'nın olup olmadığıydı. Luther Hz. İsa'nın Son Akşam Yemeği'nde kullandığı "Bu benim bedenimdir" sözlerinin olduğu gibi kabul edilmesini savunuyordu. Zwingli ise Komünyon'un simgesel bir anma töreni olduğunu öne sürüyor, ama ayinde Hz. İsa'nın tinsel varlığıyla yer aldığını kabul ediyordu. Luther ve Zwingli ayrılık noktalarının çözülemeyeceğine inanıyorlardı. Ama Strasbourg heyetinden Martin Bucer toplantının sonunda yaptığı konuşmada ayrılıkların uzlaşılabilirliğine inandığını belirtti.

3 Ekim'de tartışmalar kesildikten sonra, Luther prensin isteği üzerine 15 maddelik Marburg Sözleşmesi'ni hazırladı. Bu sözleşme Luther'in Marburg'a yola çıkmadan önce Wittenberg'de hazırlanan sözleşmeyi (sonradan Schwabach İtikadnamesi olarak anılmıştır) temel alıyordu. Bu sözleşmedeki ilk 14 maddede Alman ve İsviçreli Reformcular tarafından genellikle benimsenen ve toplantıda tartışma konusu olmayan ortak öğretiler yer alıyordu. 15. maddede ise şu ifade vardı: "Şu anda biz İsa'nın gerçek beden ve kanının ekmek ve şarapta cisimlenmesi konusunda anlaşmış değiliz". Bu maddeler ilahiyatçılarca tartışılıp gözden geçirildikten sonra imzalandı, Prens Philipp bunları Protestan inancının ifadesi olarak benimsedi. Bu sözleşmenin bazı bölümleri daha sonra Lutherci Kilise'nin Augsburg İtikadnamesi'nin metnine de eklendi.

Marbury-Madison Davası, ABD Yüksek Mahkemesi'nin ilk kez Kongre'nin çıkardığı bir yasayı anayasaya aykırı ilan ederek (24 Şubat 1803) yargı denetimi öğretisinin temellerini attığı dava. Dava öncesinde Yüksek Mahkeme ile Başkan Jefferson ve Cumhuriyetçi Kongre arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Bu çatışma, Dışişleri Bakanı Madison'ın Jefferson'dan aldığı talimatla eski başkan John Adams'ın District of Columbia (D.C.) sulh yargıçlığına atadığı William Marbury'yi göreve başlatmamasıyla (2 Mart 1801) yeni bir evreye girdi. Yüksek Mahkeme'ye başvuran Marbury, Madison'ı atama kararını yerine getirmeye zorlayıcı bir emir çıkarılmasını istedi. Kongre'nin 1789'da çıkardığı Adliye Yönetim Yasası'nın 13. maddesiyle böyle bir emir çıkarma yetkisi tanınmış olan Yüksek Mahkeme, bu düzenlemenin anayasaya aykırı ve dolayısıyla geçersiz olduğunu öne sürerek istemi reddetti. Başyargıç Marshall anayasa ile bir yasa arasında aykırılık çıktığında anayasanın üstün sayılacağı ilkesini ortaya koydu.

Marbut, Curtis Fletcher (d. 19 Temmuz 1863, Vernona, Missouri, ABD - ö. 25 Ağustos 1935, Harbin, Çin), toprak türlerinin sınıflandırılmasına yönelik olarak gerçekleştirdiği uluslararası çalışmalarıyla tanınan ABD'li jeolog ve toprak uzmanı.

1889'da Missouri Üniversitesi'nden mezun olan Marbut, bir süre Missouri Jeolojik

Araştırma Kurumu'nda çalıştıktan sonra Harvard Üniversitesi ile çeşitli Avrupa üniversitelerinde lisansüstü çalışması yaptı. Daha sonra Missouri Üniversitesi'ne döndü ve 1895-1910 arasında burada ders verdi. Bu dönemde çalışmalarını toprak türlerinin bileşimi üzerinde yoğunlaştırdı. 1910'da ABD Tarım Bakanlığı'na bağlı Toprak Araştırma Dairesi'nin başına getirildi ve burada ABD'deki toprakların haritasını çıkardı. Konusuna ilişkin pek çok kitabı İngilizceye kazandıran Marbut, 1935'te de *Soils of the US* (ABD Toprakları) adlı kitabını yayımladı. Çin topraklarını incelemeye giriştiği sırada zatürreden öldü.

Marc, Franz (d. 8 Şubat 1880, Münih - ö. 4 Mart 1916, Verdun yakınları, Fransa), hayvan resimlerine getirdiği yoğun mustazımla tanınan Alman ressam ve özgün baskı ustası. Der Blaue Reiter(*) grubunun kurucularındandır.

Sanat eğitimi Münih Akademisi'nde yapıldı. İlk resimlerinde akademizmi uygulamaya

"Mavi Atlar", Franz Marc'ın yağlıboya çalışması, 1911; Walker Sanat Merkezi, Minneapolis, Minnesota. Walker Art Center, Minneapolis, Minnesota.

çalıştı. 1903'te Fransız izlenimcilerinin yapıtlarını ve Münih'te Jugendstil sanatçıları'nın duyuşsal, eğri çizgilerini tamıncı üslubundaki katı doğacı tavrı azalmaya başladı.

1909'da Yeni Sanatçılar Derneği adıyla tanınan dışavurumcu sanatçılar grubuna katıldı. August Macke ile tanıştıktan sonra onun resimlerindeki parlak renkli geniş yüzeylerden etkilenerek benzer bir anlatıma yöneldi.

1910'da Wassily Kandinsky ile tanıştı ve birlikte *Der Blaue Reiter* dergisinin yayımını yürüttüler. Bir yıl sonra Yeni Sanatçılar Derneği'nden ayrılan Kandinsky, arkadaşlarıyla birlikte Der Blaue Reiter grubunu kurdu. Uzun süredir Doğu felsefesi ve dinleriyle ilgilenen Marc, sanatın amacının aslında doğadaki biçimlerin nesnel görünüşlerini yansıtmak değil, onların tinsel özerliğini açığa çıkarmak olduğunu savunan Kandinsky'nin mistik görüşüne coşkuya katıldı. Kandinsky'nin etkisiyle, bu tinsel özü en iyi ortaya koyabilecek yolun soyutlama olduğunu savundu. Uygarlığın, insanın doğadaki tinsel gücü yakalayabilmesini engellediğini ileri sürdü. Bu inançları onu, ilkel halkların, çocukların ve zihinsel özür-lülerin yarattığı sanatla tutkulu bir biçimde ilgilenmeye itti. Doğanın yaşam gücünün en çarpıcı biçimiyle insan dışındaki canlılarda yansıdığına inanan Marc, hayvan çizimleri-ne yöneldi.

Marc'ın bu görüşleri en iyi biçimde "Mavi Atlar" (1911, Walker Sanat Merkezi, Minneapolis, Minnesota) adlı yapıtına yansımıştır. Atların yalınlaştırılmış ve yuvarlatılmış dış çizgileri, arka plandaki manzarada ritimli bir biçimde yinelenerek, figür ile arka planın hareketli ve uyumlu bir organik bütün olarak birleşmesini sağlar. Marc başta olgunluk dönemi yapıtlarında olduğu

gibi bu resminde de belirli renk simgeleri kullanmıştır. Atların mavisi haşın, duygusal ve etkin erkekse özellikleri, sarısı da mutlu ve duyumsal bir dişiliği akla getirir. Kırmızı ise her iki renge karşı savaşan, ama yenik düşen şiddeti çağırır. İkinci renkler temel renklerin özelliklerini tamamlar.

1912'de R. Delaunay ve İtalyan gelecekçilerinin (bak. gelecekçilik) yapıtlarına karşı duyduğu ilgiyle Marc'in üslubu gittikçe daha dinamikleşti. Hayvanların yabanıl gücünü ve ürkek narinliğini, Delaunay'ın parlak renkli orfist resimlerindeki birbiri üstüne bindirilmiş renk düzlemlerinden yararlanarak görselleştirdi. I. Dünya Savaşı'nda çarpışırken ölümünden önce yaptığı son resimleri, onun bu dönemde bütünüyle soyut bir anlatıma yönelmeye başladığını gösterir.

Marca-Relli, Conrad, asıl adı CORRADO MARCARELLI (d. 5 Haziran 1913, Boston, ABD), II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'de gelişen soyut dışavurumculuk akımı içinde yer alan ressam. Kolajı gerek ölçü,

Marca-Relli
Hans Namuth

gerekse karmaşıklık bakımından büyük boyutlu resimlerle karşılaştırılabilecek bir düzeye yükseltmiş, 1960'lardaki yeni-dadacılığın "birleştirilmiş resimler"ine giden yolu açmıştır.

Bir gazetecinin oğlu olarak çocukluğu Boston'da ve Avrupa'nın çeşitli kentlerinde geçti. İtalya'da resim dersleri aldı. On sekiz yaşındayken New York kentinde kendi atölyesini açtı (1931).

Sanat yaşamının ilk yıllarında gerçeküstücülerin düşsel imgelerinden etkilendi. 1953'te boyasız kaldığı bir gün, basit bir çözüm olarak kolajı denedi. Bu teknik hem *impasto*'nun (kalın boya hamuru) benzeri yoğun bir doku veriyor, hem de onun tersine, kompozisyonda net ve açık bir tanımlamaya olanak sağlıyordu. Aynı yıl soyut dışavurumculuğun önde gelen temsilcilerinden Jackson Pollock ve Willem de Kooning ile tanıştı. Bu ressamların sergisel boyama yöntemlerinden etkilenecek kendine özgü bir doğaçlama uygulamaya başladı. Tuval parçalarını gelişigüzel kesip birleştiriyor, tuvali alevle tutarak bir bölümünü yakıyor ya da parçaları birbirine yapıştırarak siyah renkli tutkalın biçimler arasından sızmasını sağlıyordu.

1960'ların başında yaptığı yumuşak, ama parlak renklerle dikkati çeken "Karatah-

ta" (1961, Seattle Sanat Müzesi, Washington) gibi çalışmalarında yeni bir uyum ve dinginlik göze çarpıyordu. Kompozisyonlarının yeni biçimsel katılığını tamamlamak için tuvalden daha sert bir malzeme arayan Marca-Relli, boyalı vinileks ve kesilmiş alüminyum parçaları kullandı. Bu deneyler onu bir süre metal kabartmalara ve sonunda serbest alüminyum heykele yöneltti. Ama 1966'da, yalın kaligrafik imgelerden oluşan boyalı tuval kolajlara geri döndü.

Marcabru, MARCABRUN olarak da yazılır (d. Gaskonya; ü. y. 1130-48), Gaskonyalı şair-müzikçi. Provans şirinde *trobar clus* olarak bilinen, anıştırmalar ve belirsizliklerle dolu şir üslubunun yaratıcılarından.

Çoğu ünlü trubadurun tersine, aristokrat kökenli değildi. Fransa'nın güneyinde ve İspanya'da çeşitli saraylarda bulunduydu da sürekli bir koruyucusu yoktu. Yenilikçi bir teknik ve mizah dolu bir anlatımla yazdığı şiiirleri, bilerek belirsizleştirdiği imgelerine ve zor anlaşılır simgelerine karşın çok tutuldu ve yaygın olarak taklit edildi. Günümüze ulaşan 40'ı aşkın şiiiri arasında Haçlı şarkıları, yergiler, romanslar ve nükteli bir *pastourelle* (kısa öykülü şiiir) yer alır. En çok işlediği konu, saf ve kusursuz aşkla (*fin'amors*) o dönem şairlerinin yücelttiği tensel şövalye aşkı (*amors*) arasındaki karşıtlıktır. Koyu bir ahlakçı olan Marcabru, öbür trubadurlar ve soyluları saray erdemlerini yozlaştırmakla suçlamıştır. En iyi şiiirlerinin çoğu, aralarında ilk trubadurlardan Akitanya dükü IX. Guillaume'un da bulunduğu o dönem şairlerinin yapıtlarına yanıt niteliğindedir.

Marceau, Marcel (d. 22 Mart 1923, Strasbourg, Fransa), güçlü ve akıcı anlatımı, etkileyici bir yalınlıkta ve baleyi andıran zarafetteki kompozisyonlarıyla çağdaş pantomim sanatının en önemli adlarından biri.

Marceau
ABC Ajansı

1947'de *commedia dell'arte* karakterlerinden Pedrolino ile Şarlo'nun özelliklerini birleştirerek yarattığı Bip, en ünlü tipidir.

Marceau II. Dünya Savaşı sırasında Fransız ordusunda ve Direniş Hareketi'nde yer aldı. Daha sonra Paris'te Sarah Bernhardt Tiyatro Topluluğu'nun Tiyatro Sanatı Okulu'nda eğitim gördü; ünlü pantomim sanatçısı Étienne Decroux'dan ders aldı. *Baptiste* adlı pantomimde Arlequin (Arlecchino) rolüyle kazandığı başarıdan sonra kendini bütünüyle bu sanata verdi ve bir topluluk kurdu. 1950'lerde "mimodram" olarak sahnelediği Gogol'un *Patlo*'su ve tek başına gerçekleştirdiği başka gösterilerle dünya çapında ün yaptı. Daha sonra çeşitli ülkelere turneler düzenledi. 1992'de Türkiye'ye giderek İstanbul Sanat Festivali kapsamında bir gösteri yaptı.

Marcel, Étienne (d. y. 1316 - ö. 31 Temmuz 1358, Paris, Fransa), 1355-58 ara-

sındaki Paris devriminde önemli rol oynayan kumaş imalatçısı, Paris tüccarlarının başkanı.

Marcel, kumaş ticareti yapan bir ailenin çocuğuydu. Büyükbabası, ticari kuruluşları bütün Avrupa'ya yayılmış olan ünlü zengin Pierre Marcel'di (ö. 1305). Babası Simon'un ölümünden (y. 1333) sonra Marcel ailenin geleneksel işini üstlendi. 1350'de Notre Dame Deameği'nin başkanı, 1354'te de tüm Paris tüccarlarının başkanı oldu.

Fransa kralı II. Jean, Kasım 1355'te *États Généraux*'u İngiltere'ye karşı sürdürülen Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) için para toplamaya çağırınca, Marcel vergiyle toplanan paraları meclisin yönetmesini önererek krala ters düştü. Kral Jean'ın Poitiers'de esir düşmesinden (Eylül 1356) sonra 1357 başlarında, Jean'ın rüşvetçi memurlarını görevden uzaklaştırmak ve oğlu Veliâht Charles'ı (sonradan V. Charles) vesayet altına almak isteyen meclise başkanlık etti. Charles daha sonra devrimci heyecanı biraz olsun yatıştırmayı başardığı da, meclisin denetlediği paraya bağımlı kaldı.

Kasım 1357'de Marcel, tutuklu olduğu Arleux Şatosu'ndan kaçmasına yardım ettiği II. Charles'ın (Kötü) desteğiyle Veliâht Charles'ı boyun eğmek zorunda bırakabileceğini düşündü. Veliâht Charles'ın iki maresalını öldürdü. Böylelikle veliâhtı korkutarak, yönetimin gerçek başının kendisi olduğuna inandırdı. Charles'ın Paris'ten ayrılmasından sonra kenti savunmaya girişti. Mayıs 1358'de, soylulara karşı patlak veren *Jacquerie* Ayaklanması'na(*) yardımcı oldu. Ama haziranda ayaklanma bastırılınca, Marcel'in saygınlığı ve gücü kalmadı. Umutsuzluğa kapılarak Flamanlardan, hatıta İngilizlerden yardım istedi. Temmuz ayında öldürüldü.

Yaşamının son döneminde benimsediği amaçlar, başlangıçtaki reform ülkülerinden çok uzaktı; kral olmak ve Navarre kralının çıkarlarına destek olmak istiyordu. Ama Paris dışında yandaş bulamadığı için bunda başarılı olamadı ve kendisine daha geniş destek getirecek ılımlı bir uzlaşmayı sağlayamadı.

Marcel, Gabriel (-Honoré) (d. 7 Aralık 1889, Paris - ö. 8 Ekim 1973, Paris, Fransa), Fransız filozof, oyun yazarı ve eleştirmen. Genellikle ilk Fransız varoluşçu filozof sayılır.

Dört yaşındayken annesinin ani ölümü onun için çok ağır bir kayıp oldu. Böylece, ölüm ve geri getirilemeyecek şeylerin kaybı gibi konular çok erken yaşta ilgisini çekmeye başladı.

Yetişmesinde dinin hemen hiç etkisi olmadı. Babası dinden uzaklaşmış bir Katolikti; bu yüzden onu vaftiz bile ettirmedi. Güçlü bir kişiliği bulunan ve dindar olmayan Yahudi bir aileden gelen teyzesi (sonradan üvey annesi) liberal bir Protestandı.

Çalışma alanları. Marcel'in çalışmaları üç çizgide gelişti: Müzik, oyun yazarlığı ve felsefe. Küçük yaştan başlayarak müzik dinlemek, çalmak ve beste yapmak, yaşamında önemli bir yer tuttu. Ruhsal gelişmesinde J. S. Bach ve Mozart gibi besteciler, Augustinus ve Pascal gibi ünlü dinsel yazarlardan çok daha etkili oldu. Besteci olarak en sevdiği tarz piyanoda doğaçlamalar yapmaktı. Bu, onun için yalnızca duygu ve izlenimlerini ifade biçimi değil, aynı zamanda aşkın bir gerçeklikle bütünleşmek anlamını taşıyordu. Marcel'in doğaçlamalarının pek azı kağıda dökülmüş ya da kaydedilmiştir. Ama 1945'ten sonra alışımlı anlamda bir besteci oldu ve Charles Baudelaire'den Rainer Maria Rilke'ye kadar birçok şairin yapıtlarını besteledi.

Oyun yazarlığına da küçük yaşlarda başladı. Düşünde yarattığı kardeşleriyle diyaloglar uydurdu ve ilk oyununu sekiz yaşında yazdı. Ailesinde yaşanan sorunlar, oyunlarındaki birbirinin içine geçmiş ve bağdaştırılmaz özelemlerin, düş kırıklıklarının ve bütünüyle bireysel nitelikteki çatışmaların canlı malzemesini oluşturdu. Müzik yapıtlarındaki aşkın bir uyumu yansıtabilme çabasını oyunlarında insan yaşamının karmaşık ve tatsız yanlarının dramatik anlatımıyla tamamlıyordu. Bu temalar sonradan felsefi düşüncelerinin ana konularını oluşturmaktı.

Marcel *La Grâce* (Kayra), *Le Palais de sable* (Kumdan Kale), *Le Coeur des autres* (Başkalarının Kalbi) ve *L'Iconoclaste* (İkonoklast) gibi ilk oyunlarında tinsel özgünlük ve sahtelik, bağlılık ve ihanet, kişisel ilişkilerdeki mutluluk ve düş kırıklığı gibi konuları işledi. *Le Quatuor en fa dièse* (Fa Diyez Dörtlü) adlı yapıtında müziksel, dramatik ve felsefi yaklaşımlarının bütünlüğü temelinde yaşamları birbirine bağlı kişilerin karşılıklı ilişkilerini canlı biçimde ele aldı. *Le Monde cassé* (Kırık Dünya) adlı oyununda acılarla karşılaştığı halde umudunu yitirmeyen çekici bir kadının anlamsız yaşamını ve ilişkilerini anlattı. En önemli felsefi denemelerinden biri olan Ontolojinin Gizleri Üzerine'yi de bu oyunun sonuna eklemişti.

Felsefi gelişimi. Gençliğinde en çok felsefeye ilgi duyan Marcel, 18 yaşında, "Schelling'in Felsefesi ile İlişkisi İçinde Coleridge'in Metafizik Düşünceleri" konulu tezi hazırladı. Sorbonne'da felsefe eğitimi gördü. Daha sonra, ortaokul felsefe öğretmeni olmak için gerekli sınavları verdiği halde (1910) doktora tezini hiçbir zaman tamamlamadı. Geçimini daha çok yayınevi danışmanlığı, yayın yönetmenliği, yazarlık ve eleştirmenlikle kazanarak aralıklı olarak felsefe öğretmeniği yaptı.

Marcel için felsefe başlangıçta gündelik dünyayı aşmaya yönelik, büyük ölçüde soyut bir düşünme biçimi anlamına geliyordu. Ama zamanla, uzun süren bir araştırma döneminin sonucunda insanın özel yaşantısını derinleştirmeye ve yeniden kurmaya yönelik somut bir felsefe geliştirdi. Bu yöndeki düşüncelerini I. Dünya Savaşı sırasında Kızılhaç Örgütü adına kayıp askerlerin izini araştırırken olgunlaştırdı. Marcel kayıt fişlerinde yazılı bilgiler yerine, gerçek, ama görünmeyen kişileri (ya da varoluşları) görmeye ve bu kişilerin yakınlarının acısını paylaşmaya başladı. Ayrıca telepati, geleceği görme, ruhlarla ilişki kurma gibi olası iletişim yollarıyla ilgili araştırmalara da girerek bunlara "metapsişik" deneyler adını verdi. Dönemindeki felsefenin yaygın olarak benimsenmiş doğacı ve maddecî çizgisinden kesin biçimde ayrıldı; felsefi görüşlerinin oluşmasında, alışılmış duylara dayalı deneyimlerin ötesinde bir alanın varlığını varsayan bu çalışmalarının da önemli rolü oldu.

Başlangıçta felsefi düşüncelerini geleneksel deneme biçiminde dile getirmeye yönelen Marcel, sonradan felsefi çalışmalarının temelde bir araştırma niteliği taşıdığını ve filozofların sürekli bir arayış içinde olması gerektiğini düşünerek aşırı didaktik bulduğu bu yazma biçiminden vazgeçti. Bunun yerine, felsefe defterlerini ve felsefi araştırmalarının günlük notları niteliğindeki *Journal métaphysique* (1914-23; Metafizik Günlük), daha kısa parçalardan oluşan *Être et avoir* (1935; Olmak ve Sahip Olmak) ve *Présence et immortalité* (1959; Bulunma ve Ölümsüzlük) gibi yapıtlarını yayımladı. Ayrıca *Homo viator*'da (1945; Yolcu İnsan) olduğu gibi belirli konularda ve durumlarda kısa denemeler yazdı. Bunlarda ilk olarak

çeşitli günlük notlarında ele aldığı ve 1940-44 arasında Alman işgali altındaki Fransa'nın özel ortamını yansıttığı sürgün, tutsaklık, ayrılık, bağlılık ve umut gibi temaları daha da geliştirdi.

Marcel'in tinsel yaşamındaki en önemli olay, 23 Mart 1929'da Katolikliği benimsemesidir. Kişisel varoluşun ve inancın anlamı ve koşulları üzerine yıllarca süren felsefe araştırmalarının sonucunda böyle bir yolu seçmesi, onun genel inanç diye bir olgunun olmadığı ve kendisinin belli bir inancı seçmek zorunda olduğu sonucuna vardığını gösterir. Protestanlığın, temelde uyumsuz olan kişiliğine ve düşünsel özgürlük tutkusuna daha uygun görünmesine karşılık Katolikliği seçmesinin nedeni, bunu özel bir kilise kurumu ya da dışlayıcı bir dinsel tutum olarak değil, evrensel bir inanç olarak kavramasıdır. Bu önemli karardan sonra, çalışmalarını özel bir tinsel eğilimi benimsemiş, bağımsız bir düşünür olarak sürdürdü ve hiçbir zaman resmi Katolik felsefesinin bir sözcüsü gibi davranmadı. Ayrıca hem oyunlarında, hem de felsefesinde insan varoluşunun karanlık ve olumsuz yanlarını araştırmayı ve aydınlatmayı sürdürdü.

Temel konular ve yöntem. Marcel'in çağdaş felsefeye katkısı, yaygın felsefe anlayışlarınınca felsefi irdemeler için uygun olmadığı öne sürülen güven, bağlılık, söz vermek, tanıklık etmek, umut ve umutsuzluk gibi insan yaşantısının çeşitli alanlarını irdemesi ve aydınlatması biçiminde ortaya çıkar. Bu konuları dikkat çekici bir düşünce gücü ve derin bir metafizik kavrayışla ele almıştır.

Gençlik dönemlerinden beri kullandığı temel kavram olan "katılma" (yani gerçeklik ile dolaysız bir bütünleşme) anlayışını zamanla geliştirerek kişinin ilkel düzeyde kendi bedeninin farkına varışından ve duyu algılarında insanlarla mutlak varlık arasındaki ilişkiye kadar her konuyu bu temelde açıklamaya çalışmıştır. Varlıklar arasında bu biçimde kavranan ilişki temelinde bir "ben" ile bir "sen" arasındaki, yani bir kişinin kendi bütünlüğü ile onun karşısında bulunanların tamamı arasındaki karşılıklı ilişki özünde bir diyalog niteliğindedir. "Ben" in karşısındaki de bir "nesne" değil, bir "varlık", bir "gizemli varlık"tır. Böyle bir ilişki kişinin hem kendisi olmayana açılma ya hazır olmasını, yani hazırlıklı, ulaşılabilir olmasını (*disponibilité*), hem de kendisini tam olarak vererek ilişkiye katılmasını, yani kendisini bağlayabilmesini gerektirir. Bunun tersi, kendini açarak bağlanmayı reddetmeyi, güven ve umut vermemeyi, olumsuzluğa eğilim göstermeyi belirtir ve çaresizliğe, giderek intihara ulaşır. Marcel için intihar, insan varoluşunun temel bir niteliğidir. İnsan, kendi varlığını onaylayabileceği gibi, onu reddedebilir; varlığa katılımını gerçekleştirebilir ya da boşa çıkarabilir.

Marcel düşünce ve anlatımında açık ve sezgiye önem veren bir yöntem kullanır. Belli terimlerin (umut, bağlılık, tanıklık gibi) anlamlarını irdelerken bunların ait olduğu gerçeklikleri ve insan durumlarını da ele alır. Bu terimlerin bağlandığı kişilerde (umut eden, bağlanan, tanıklık eden kişilerde) görülen zihin durumunu, dilsel anlatım biçimlerini ve tutum ile eylemleri belirtir. Somut eğretilmelerden yararlanır ve gerçek yaşam durumlarını örnek vererek, araştırdığı dile getirmesi güç deneyimleri ve gerçeklikleri açık bir biçimde ortaya koyar.

Marcel, kendine özgü bir biçimde 20. yüzyıl felsefesinde görülen önemli bir eğilimin, fenomenolojinin temsilcisi oldu. Edmund Husserl'den bağımsız olarak geliştirdiği sezgi yöntemi, bu felsefe anlayışının

önemli bir örneğidir. Aynı biçimde, "ben-sen" ilişkisi konusundaki görüşleri bu konuyu ele almış olan Martin Buber'in çalışmalarından bağımsız olarak geliştirilmiştir. Varoluşçuluğa yakın konuları ele alıp da, Kierkegaard'ın yazılarını okumasından ve 20. yüzyıl ortasında gelişen varoluşçuluk modasından çok önceye rastlar. Marcel, "varoluşçuluk" teriminden hoşlanmadığı halde ilk Fransız fenomenologu ve ilk Fransız varoluşçusu olarak tanımlanabilir.

Les hommes contre l'humain (1951; İnsanlar Olana Karşı İnsanlar) ve *Le mystère de l'être* (1951; Varlığın Gizli) öbür önemli yapıtlarıdır.

Marcellinus (AZİZ) (d. Roma? - ö. Ekim 304, Roma; yortu günü, 26 Nisan), büyük olasılıkla 291/296-304 arasında papa. Kendisinden önce papalık yapan Eutychianus ve Gaius (Caius) gibi Marcellinus'un da papalık süresi kesin değildir. Marcellinus'un papalığı sırasında sakin geçen uzun bir dönemden sonra Roma imparatoru Diocletianus, Hristiyanlara yönelik son kanlı kıyımaya girişmiştir. Marcellinus'un bu dönemde Hristiyanlıktan döndüğü söylenir, ama Hippolu Aziz Augustinus'a göre bu suçlama asılsızdır. Daha sonra nedamet getirdiği ve öldürüldüğü öne sürülmüşse de bu savlar kanıtlanamamıştır.

Marcellinus'un ölümünden sonra kilise yönetiminde uzun bir bunalım dönemi yaşandı. Hristiyanlıktan döndüğü iddiasının kilisede yarattığı huzursuzluk, Miltiades'in Temmuz 311'de papa seçilmesine değin sürdü.

Marcello, Benedetto (d. 24 Temmuz 1686, Venedik - ö. 24 Temmuz 1739, Brescia, Venedik Cumhuriyeti), İtalyan besteci ve yazar. Özellikle iki yapıtıyla tanınır. Bunlardan biri mizahi bir kitapçık olan *Il teatro alla moda* (1720; Modaya Uygun Tiyatro), öbürü de G. Giustiniani'nin İtalyanca açıklamasını yaptığı ilk 50 mezmurun sesler ve çalgılar için yazılmış bir bestesi olan *Estro poeticoarmonico*'dur (1724-26; Şiirsel-uyumsal Esin). *Il teatro alla moda*, Marcello'nun zamandaki müzikli oyunun içinde bulunduğu durumu ele alan eğlendirici bir kitapçıktır. Operanın ilk dönem tarihine ilişkin önemli bir belgedir ve sık sık yeni baskıları yapılmıştır.

Babasının hukuk öğrenimi yapmasını istemesine karşın Marcello müziğe yöneldi. 1711'de Venedik Kırkları Konseyi'nin üyesi oldu. 1730'da vali olarak Pola'ya (Istria) gitti. Sekiz yıl sonra görevinden çekildi ve papalık mabeyincisi olarak Brescia'ya yerleşti. Besteleri arasında operalar, oratoryolar, kantatlar, konsertolar ve sonatlar vardır. Şairlik yanı sıra Marcello, John Dryden'in *Timotheus*'unu kendi kantatlarından birinin librettosu olarak çevirdi ve G. Ruggeri'nin *Arato in Sparta* (1709; Aratos Sparta'da) operasının librettosunu yazdı.

Uzun süre Benedetto'nun olduğu samlan obua ve yaylı çalgılar için ünlü *Re Minor Konçerto*'yu, kardeşi Alessandro'nun (y. 1684-1750) yazdığı anlaşılmıştır.

Marcellus I (AZİZ) (d. Roma - ö. 309; yortu günü, 16 Ocak), Mayıs ya da Haziran 308'den 16 Ocak 309'a değin papa. Aziz Marcellinus'tan üç ya da dört yıl sonra onun yerine papa oldu. Roma imparatoru Diocletianus'un Hristiyanlara uyguladığı şiddetli baskılar nedeniyle din değiştirenlere verdiği cezalar ayaklanmaya yol açtı. Roma imparatoru Maxentius tarafından 309'da Roma'dan sürüldü ve kısa süre sonra öldü.

Marcellus II, asıl adı MARCELLO CERVINI (d. 6 Mayıs 1501, Montepulciano, Toscana - ö.

II. Marcellus, Giovanni Antonio de' Rossi'nin bir anısal madalyonu
National Gallery of Art, Washington, D.C.

1 Mayıs 1555, Roma), 9/10 Nisan-1 Mayıs 1555 arasında papa. Papa III. Paulus adına birçok siyasal ve dinsel görevde bulundu, onun tarafından 1539'da kardinallığa getirildi. Kardinal Giovanni Maria Ciocchi del Monte (sonradan Papa III. Julius) ve Kardinal Reginald Pole ile birlikte 1545'teki Trento Konsili'ne başkanlık etti. Kilise reformunun önderlerinden olan Marcellus papa seçilmesinden 20 gün sonra öldü.

Marcellus, Marcus Claudius (d. İÖ y. 268 - ö. İÖ 208, Venusia [Venosa] yakınları, Apulia [Puglia]), II. Pön Savaşı'nda (İÖ 218-201) Syracusa'yı (Syracusa) alan Romalı komutan. Tarihçi Livius başarılarını abartmış olmakla birlikte, Marcellus "Roma'nın kılıcı" lakabını hak etmiştir. Birinci konsüllük döneminde (İÖ 222) Insubrları yenilgiye uğratarak Roma tarihinde yalnızca üç kişinin kazandığı *spolia opima*'yı (düşman komutanını tek çarpışmada öldüren komutanlara verilen özel nişan) aldı. Romalıların Cannae'deki yenilgisinden (İÖ 216) sonra Canusium'da (Canosa di Puglia) geri kalan lejyonlara komuta ederek Nola ve Güney Campania'yı Hannibal'ın elinden kurtardı. Üçüncü kez konsül seçildiği İÖ 214-211 arasında Sicilya'da görev yapan Marcellus Leontini'ye saldırdı ve iki yıl süren bir kuşatmadan sonra Syracusa'yı (Syracusa) ele geçirdi. Kenti talan eden birlikler sanat eserlerini Roma'ya taşıdılar. Marcellus, İÖ 210'da yeniden konsül seçildi. Ayaklanarak Hannibal'ın kuvvetlerine katılan Apulia'daki Salapia'yı aldı. Venusia yakınlarındaki çarpışmada (İÖ 209) Hannibal'ın karşısında çok başarılı olamadı. İÖ 208'de, beşinci konsüllüğü sırasında, düşman mevzilerine düzenlediği bir keşif seferi sırasında öldürüldü.

Marcellus, Marcus Claudius (d. İÖ 42 - ö. İÖ 23, Baiae, Campania), İmparator Augustus'un (hd İÖ 27 - İS 14) yeğeni. Augustus tarafından vârisliğe atandığı iddia edilmişse de Augustus bunu yalanlamıştır. Gaius Claudius Marcellus ile Augustus'un kız kardeşi Octavia'nın oğluydu. İÖ 25'te imparatorun kızı Julia'yla evlendirildi, bu nedenle tahtın vârisliğine getirilmiş gibi gözüktü. Tutkuları yüzünden Agrippa ile çatıştı. İÖ 25'te Augustus'un emrinde İspanya'da görev yaptı. Ama iki yıl sonra, *curule aedile* (yüksek belediye görevlisi) iken öldü. Augustus'un anıtmezarına gömüldü ve cenaze töreninde Augustus da konuştu. Kimilerinin büyük umutlar bağladığı Marcellus, birçok yapıta, özellikle de

Vergilius'un *Aeneis*'indeki ünlü bir bölüme konu olmuştur.

Marcellus, Marcus Claudius (ö. İÖ Mayıs 45), Roma'da tutucu senato aristokrasisi Optimates'in önde gelen üyelerinden, Julius Caesar'ın amansız muhalifi. İÖ 51'de konsül sıfatıyla Caesar'ı ordu komutanlığından uzaklaştırma girişiminde bulundu. Ama Caesar yanlısı yargıç Gaius Scribonius Curio bu girişimi başarısızlığa uğrattı. Marcellus, Caesar'ın Büyük Pompeius ile Optimates'e karşı İÖ 49-45 arasında sürdürdüğü İç Savaş sırasında Pompeius'un ardından Yunanistan'a gitti. İÖ 48'de Pompeius'un ölmesinden sonra Midilli'ye çekildi; burada hatiplik ve felsefeyle uğraştı. Senato İÖ 46'da Caesar'a başvurarak Marcellus'un bağışlanmasını sağladı. Cicero, *Pro Marcello* (Marcellus Savunması) olarak bilinen ünlü söylevini bu sırada verdi. Marcellus İtalya'ya doğru yola çıktı, ama Piraeus'ta (Pire) maiyetindekilerden biri tarafından öldürüldü.

Marcellus Tiyatrosu, Roma'da yapımını Julius Caesar'ın başlattığı ve İÖ 13'te Augustus'un tamamladığı tiyatro. Augustus'un yeğeni Marcus Claudius Marcellus'a (İÖ 42-23) adandığı için bu adı taşır. Livius'a göre, Capitolium (Capitolino) Tepesinin batısında daha önce Marcus Aemilius Lepidus'un yaptırdığı bir tiyatronun yerinde inşa edilmiştir. Temelleri bugünkü Savelli Sarayı'nın altındadır. Toscana ve Ion düzenlerindeki dış arkadları, bilinen en eski örneklerden biridir ve oldukça iyi korunmuştur. Tiyatro Vespasianus döneminde onarılmıştır. İzleyici kapasitesine ilişkin tahminler 11 bin ile 40 bin kişi arasında değişir.

March, Ausiàs (d. 1397, Valencia - ö. 1459, Valencia, İspanya), Katalan dilinde yazan ilk büyük şair. Hem kendi çağının, hem de sonraki dönemlerin Katalan şairlerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Gençliğinde V. Alfonso'nun hizmetinde Sicilya, Sardinya, Korsika ve Djorba'da savaştı. Şiirlerinde koyu bir idealizmle tenellik arasındaki çatışmayı ele aldı; bedensel

Ausiàs March, bir taş baskıdan ayrıntı
Arquivo Mas, Barcelona

isteklere boyun eğdiği için çektiği acıyı, bu yüzden kendisine ve sevgilisi Teresa Bou'ya duyduğu nefreti dile getirdi. Şiirlerinde ve yaşama bakışında Petrarca'nın yanı sıra Provence'lı trubadurlardan, skolastik felsefeden ve İtalyan şairlerin geliştirdiği *dolce stil nuovo*'dan (tatlı yeni üslup) etkilendi. Petrarca dışındaki bütün bu etkiler, onun bir Rönesans şairinden çok, bir ortaçağ şairi olduğunu gösterir. 1543'te hemen hemen eksiksiz olarak basılan şiirleri, *cants d'amor* (aşk şarkıları), *cants de mort* (ölüm şarkıları), *cants morals* (ahlak şarkıları) ve *cant espiritual* (ruhsal şarkı) başlıkları altında toplanmıştır.

March (S. Kontu), Edmund Mortimer, ULSTER 3. KONTU (d. 6 Kasım 1391, New

Forest, Hampshire, İngiltere - ö. 19 Ocak 1425, Ulster, İrlanda), Lancaster hanedanından Kral V. Henry'nin yakın dostu.

March 4. kontu Edmund'la (ö. 1381), III. Edward'ın sağ kalan ikinci oğlu Clarence'lı Lionel'in vârisi ve kızı Philippa'nın oğluydu. Bu nedenle, çocuğu olmayan II. Richard'ın vârisliğine kabul edilmesi olasıydı. Bu konumu, IV. Henry'nin 1399'da tahtı zorla ele geçirmesinden sonra tehlike yarattı. Çünkü olağan veraset kurallarına göre, Mortimer vârisliğe yeni kraldan daha yakındı. Birçok kişi onu II. Richard'ın meşru vârisi sayıyordu. Owen Glendower ve İngiliz ayaklanmacılar Mortimer'in krallığa getirilmesi amacını açıkça ilan ettiler. Şubat 1405'te Mortimer ile kardeşi Roger'ı Windsor'dan kaçırmak için başarısız girişimde bulunuldu. Bu nedenle Mortimer, IV. Henry döneminde ve daha sonra Galler prensi Henry (sonradan V. Henry) tarafından yakın gözetim altında tutuldu. Mortimer'in V. Henry'ye karşı kesin bir sadakatle davrandığı sanılmaktadır. Ağustos 1415'te V. Henry'nin yerine kendisini tahta çıkarmayı amaçlayan bir komployu krala bildirdi. Harfleur kuşatmasına katıldı. Daha sonra V. Henry döneminde Fransa'ya yapılan bütün seferlerde bulundu. 1423'te İrlanda'ya kral vekili olarak atandı ve orada vebadan öldü.

Çocuğu olmayan kontun ölümüyle Mortimer ailesinin erkek soyu sona erdi. Kontun toprakları, unvanları ve taht üzerindeki hak iddiaları yeğeni Richard'a (ö. 1460) geçti. 1426'da York dükü olan Richard, Clarence'lı Lionel'den Mortimer ailesi aracılığıyla gelen kendi soyuna dayanarak, İngiliz tahtında hak iddia etti. Oğlu Edward 1461'de İngiltere kralı oldu.

March, Francis Andrew (d. 25 Ekim 1825, Millbury, Massachusetts - ö. 9 Eylül 1911, Easton, Pennsylvania, ABD), ABD'li dil uzmanı ve sözlükçü. Karşılaştırmalı Anglosakson dili (Eski İngilizce) araştırmalarını başlatan kişilerden biridir.

1857'de Easton'daki Lafayette College'da İngiliz dili ve karşılaştırmalı filoloji dersleri vermeye başladı ve 1907'ye değin bu görevi sürdürdü.

On yıl süren yoğun bir araştırmanın ürünü olan kapsamlı yapıtı *A Comparative Grammar of the Anglo-Saxon Language* (1870, yb 1977; Karşılaştırmalı Anglosakson Dilbilgisi) Anglosakson diliyle Sanskrit, Eski Yunanca, Latince ve Germen dilleri arasındaki ilişkileri inceler. Kısa zamanda Avrupa ve ABD'de bu konuda yazılmış en önemli incelemelerden biri kabul edilen yapıt, İngilizcenin tarihsel gelişimiyle ilgili sonraki çalışmalar için de bir hareket noktası olmuştur. March sonradan *The Oxford English Dictionary* (Oxford İngilizce Sözlüğü) adıyla yeniden yayımlanan *A New English Dictionary on Historical Principles*'a (Tarihsel İkelere Dayalı Yeni İngilizce Sözlük) katkıda bulunan ABD'li uzmanlara başkanlık etmiş, *The Spelling Reform* (1881; Yazım Reformu) adlı yapıtıyla da İngilizcenin yazım kurallarının yenileştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir başka önemli yapıtı, oğlu Francis Andrew March'la (1863-1928) birlikte hazırladığı *A Thesaurus Dictionary of the English Language*'dir (1903, 2. bas. 1980; İngilizce Eşanlamlı Sözcükler Sözlüğü).

March, Fredric, asıl adı FREDERICK MCINTYRE BICKEL (d. 31 Ağustos 1897, Racine, Wisconsin - ö. 14 Nisan 1975, Los Angeles, ABD), tiyatro ve sinema oyuncusu.

İlk kez *Deburau* (1920) adlı oyunla New York kentinde sahneye çıktı. Daha sonra Ohio'daki bir repertuar tiyatrosunun birçok

oyununda rol aldı. Fredric March adını ilk kez *The Melody Man* (1924; Melodi Adam) adlı oyunda kullandı. 1927'de oyuncu Florence Eldridge'le evlendi. March ve Eldridge 1927-28 arasında Theatre Guild'le turneye çıktılar. March 1928'de *The Royal Family*'de (Kraliyet Ailesi) aldığı rolle Paramount Stüdyoları'nın dikkatini çekti ve şirkete anlaşma imzaladı.

1929'da *The Dummy* (Kukla) adlı filmle sinemaya geçti. *The Royal Family*'nin sinema uyarlamasındaki rolüyle (1930) adını bütün ülkeye duyurdu. Hollywood'un oyuncularını fiziksel özelliklerine göre belirli rollerde oynatma anlayışına karşı çıktı ve 1932'de kendisine ilk Oscar Ödülü'nü kazandıran *Dr. Jekyll and Mr. Hyde*'daki (*Dr. Jekyll ve Mr. Hyde / İki Yüzlü Adam*) başrolüyle, çok farklı tipleri canlandırabileceğini kanıtladı. *The Best Years of Our Lives* (1947; *Hayatımızın En Güzel Yılları*) adlı filmdeki rolüyle ikinci kez Oscar Ödülü

Fredric March, Hugo'nun romanından uyarlanan *Sefiller* filminde Jean Valjean rolünde, 1935
Turhan Gürkan Arşivi

lünü kazandı; ayrıca *The Royal Family of Broadway* (1931; Broadway Kraliyet Ailesi), *A Star is Born* (1937; Bir Yıldız Doğuyor) ve *Death of a Salesman* (1951; *Satıcının Ölümü*) adlı filmlerdeki rolleriyle üç kez daha bu ödüle aday gösterildi. *Anna Karenina*'da (1935) Greta Garbo, *Mary of Scotland*'da (1936; İskoçya Kraliçesi Mary) ise Katharine Hepburn gibi ünlü kadın oyuncularla birlikte rol aldı. Karısı Florence Eldridge'le de birçok film çevirdi. *Studio Murder Mystery* (1929; *Stüdyo Cinayeti*) ve *Inherit the Wind* (1960; *Rüzgârın Mirası*) bu filmler arasında sayılabilir.

On yıllık bir aradan sonra, *Yr. Obedient Husband* (1938; Sadık Kocan) adlı oyunla tiyatroya döndü. Sonraki yıllarda tiyatro ve sinema oyunculuğunu birlikte sürdürdü. *The Skin of Our Teeth* (1942; *Ramak Kaldı / Herşeye Rağmen*), *A Bell for Adano* (1944; Adano İçin Bir Çan) ve *The Autumn Garden* (1951; Sonbahar Bahçesi) adlı oyunlarda çok başarılı oldu. Eldridge'in de Mary Tyrone rolünü oynadığı *Long Day's Journey Into Night*'taki (1956; *Günden Geceye*) James Tyrone rolüyle en iyi oyuncuya verilen New York Tiyatro Eleştirmenleri Ödülü'nü kazandı. Bu rolüyle ayrıca Antoinette Perry (Tony) Ödülü'nü aldı. Son olarak, *The Iceman Cometh*'in (1973; Dondurmacının Gelişi) sinema uyarlamasında oynadı.

March (I. Kontu), Roger Mortimer (d. 1287? - ö. 29 Kasım 1330, Tyburn, Londra yakınları, İngiltere), İngiltere kralı II. Edward'ın karısı Kraliçe Isabella of France'ın sevgilisi. Kraliçeyle birlikte, Edward'ın tahttan indirilerek öldürülmesini (1327) tertiplemiştir. III. Edward'ın çocukluk döneminde üç yıl fiilen krallık yetkilerini kullanmıştır.

I. William'ın (Fatih) maiyetindeki Norman şövalyelerinin soyundan gelen Mortimer'a,

başlıca Galler ve İrlanda'da olmak üzere zengin aile mülkleri ve servet kaldı. Babasının 1304'te ölmesi üzerine Wigmore 8. baronu oldu. Reşit olduktan sonraki ilk yıllarını, İrlanda'da kendi mülkü olan topraklar üzerinde, kansının akrabaları Lacy'lere karşı etkili bir denetim sağlamaya adanmıştı. Lacy'ler İskoçya kralı I. Robert'in kardeşi Edward Bruce'un İrlanda kralı olmak için yürüttüğü mücadeleyi desteklemişlerdi. Mortimer, 1316'da Kelso'da yenildikten sonra İngiltere'ye çekildi. Ama hemen sonra, Kasım 1316'da Kral II. Edward'ın İrlanda'daki vekili sıfatıyla, Bruce'un yenilmesinde ve Lacy'lerin Meath'ten sürülmesinde büyük yararlıklar gösterdi.

1317'de Pembroke kontunun İngiliz siyasetinde oluşturduğu "merkez grubu"yla (*middle party*) ilişki kurdu. Ama Despenser ailesine (*bak. Despenser*, Hugh Le ve Hugh Le) duyduğu güvensizlik, öteki uç lordlarıyla birlikte Galler'de bu aileye karşı muhalefet yapmasına ve şiddetli bir çatışmaya girişmesine yol açtı. Roger ve amcası, Chirk'lü Roger Mortimer, II. Edward'ın öteki düşmanlarından hiç yardım alamayınca, 1322'de bağlılıklarını belirttiler. Londra Kulesi'ne hapsedilen Roger 1323'te buradan kaçarak Fransa'ya geçti. 1325'te Fransa'da Kraliçe Isabella ile buluştu. Sürgüne gönderilenler, Eylül 1326'da İngiltere'yi istila etti. Despenser ailesinin çöküşünü, Mortimer'ın gizlice karıştığı II. Edward'ın tahttan indirilmesi ve daha sonra da öldürülmesi izledi (1326).

Roger Mortimer bundan sonra kraliçenin sevgilisi olarak İngiltere'yi fiilen yönetti. Kendi amaçlarını gerçekleştirmek için, bu konumundan sonuna kadar yararlandı. Ekim 1328'de March kontu olan Mortimer, daha önce Arundel kontunun olan Denbigh, Oswestry ve Clun lordluklarını ele geçirdi. Mortimer'ların Chirk'teki uç lordlukları ve Montgomery kraliçe tarafından kendisine bağışlandı. Doymak bilmeyen hırsı, kibri ve İskoçya politikasının halk tarafından desteklenmemesi, kendisine yakın baronlar arasında Mortimer'a karşı genel bir tepki doğurdu. Ekim 1330'da genç kral III. Edward, Lancaster'lı Henry'nin de kışkırtmasıyla Nottingham'da bulunan Mortimer'ı yakalatarak Londra Kulesi'ne kapattı. Parlamentodaki soylular tarafından ağır suçları nedeniyle mahkûm edilen Mortimer, Tyburn'da vatan haini olarak asıldı, mülkleri krallığa devredildi.

Marchais, George (-René-Louis) (d. 7 Haziran 1920, La Hogue, Fransa), 1972'den beri Fransız Komünist Partisi'nin (PCF) önderliğini yürüten siyaset adamı. Gençliğinde metal işçisi olarak çalıştı.

Marchais
ABC Ajansı

1946'da Issy-les-Moulineaux'daki metal işçileri sendikasının sekreterliğine seçildi. 1947'de Komünist Parti'ye katılarak parti içinde hızla yükseldi. 1956'da merkez komite üyesi, 1972'de parti genel sekreteri oldu.

Aynı yıl, Sosyalist Parti'nin (PS) önderi François Mitterrand ve Radikal Sosyalist Parti'deki muhalefet gruplarının önderi Robert Fabre ile birlikte ortak siyasal program temelinde bir ittifak oluşturdu. Mart 1973'te Ulusal Meclis'e seçildi. Daha sonra yapılan her genel seçimde Ulusal Meclis'e girmeyi başardı. PCF 1974'teki başkanlık seçimlerinde, birleşik solun adayı olan Mitterrand'ı destekledi. Ama Mitterrand başkanlığı kazanamadı. 1977'de Komünist Parti'yle Sosyalist Parti arasındaki ittifakın dağılmasının ardından, Marchais önceki ilımlı Marksist tutumunu terk ederek daha katı ve Sovyet yanlısı bir çizgiyi benimsedi. Ortodoks ve dogmatik bir çizgi izleyerek partinin sol içindeki egemen konumunu yeniden kurmaya girişti. Ama bu tutumu çok sayıda sempatisinin partiden uzaklaşarak Sosyalist Parti'ye yönelmesine yol açtı. Marchais Nisan 1981'de yapılan başkanlık seçiminin birinci turunda Mitterrand ve öteki adaylar karşısında yenilgiye uğradı. PCF bu seçimlerde yüzde 15,1 ile, 1936'dan sonraki en düşük oy oranını elde etti. Ulusal Meclis seçimlerindeyse PCF'nin sandalye sayısı 86'dan 44'e düşerken, Sosyalist Parti sandalye sayısını artırdı. Marchais ilk turda rakibi olan Mitterrand'ı ikinci turda koşulsuz olarak desteklemeye karar verdi. Komünist Parti'nin disiplinli ve etkin çabası Mitterrand'ın başkanlığı kazanmasında önemli bir rol oynadı. Mitterrand bunun karşılığında kabineye dört PCF'li bakanın girmesini sağladı. 1984'teki hükümet değişikliği sırasında PCF bu bakanlıkları yitirdi. Bundan sonra da, Haziran 1988'deki parlamento seçimleri dışında PCF sürekli oy yitirdi. Doğu Avrupa'da sosyalist rejimlerin yıkılması ve SSCB'nin dağılması karşısında PCF'nin geleneksel komünist çizgisinin korunması yönünde tutum alan Marchais 1993'te parti liderliğinden ayrıldı.

Marchand, Jean-Baptiste (d. 22 Kasım 1863, Thoisy - ö. 13 Ocak 1934, Paris, Fransa), 1898'de Sudan'daki Faşoda'yı (bugün Kodok) ele geçiren Fransız asker ve kâşif.

Orduda dört yıl er olarak görev yaptıktan sonra St. Maxient'deki askeri okula gönderildi. 1887'de teğmenliğe yükseltildi.

Jean-Baptiste Marchand, Jacques-Fernand Humbert'in portre çalışmasından ayrıntı; Afrika ve Okyanusya Sanatları Ulusal Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc.

1889'da cephede görev almak üzere gönderildiği Senegal'de iki kez yaralandı. Daha sonra da Dienne'nun ele geçirilmesi sırasında ağır bir yara aldı. Savaşta gösterdiği yararlıklar nedeniyle Légion d'Honneur nişanının "chevalier" unvanıyla ödüllendirildi. 1890'ların başında Nijer Irmağının kaynaklarını keşfettikten sonra, Sudan'ın batısında (1892) ve Fildişi Kıyısı'nın iç kesimlerinde

(1893-95) keşif seferlerine çıktı. İngilizlerin Sudan'la Uganda arasında bağlantı kurmasını engellemeyi amaçlayan Fransız hükümeti tarafından, Ocak 1897'de, Fransız Kongo-su'nda, Beyaz Nil kıyısında yer alan Brazzaville'den Faşoda'ya kadar Orta Afrika'yı boydan boya geçen bir yürüyüş yapmakla görevlendirildi. Temmuz 1898'de küçük bir grupla Faşoda'ya ulaşan Marchand'ın bölgedeki varlığı İngiliz-Fransız ilişkilerinde bunalıma yol açtı. Fransız hükümetinin iddialarından vazgeçmesi üzerine Paris'e döndü. Légion d'honneur nişanının "commandeur" unvanını aldı.

Marchand, Batı ülkelerinin ve Japonya'nın Çin'deki yayılmacı politikalarına karşı 1900'de patlak veren Boxer Ayaklanması sırasında da etkinlik gösterdi. 1. Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'ndeki birçok önemli çarpışmada general rütbesiyle Sömürgeler Tümeni'ne komuta etti. 1919'da emekliye ayrılırken Légion d'honneur nişanının "grand croix" unvanıyla ödüllendirildi.

Marchantia, *Marchantiales* takımından, Kuzey Yarıküre'nin nemli yörelerindeki killi ya da millî topraklarda bulunan ciğer-yosunu cinsi. Yaşam çevrimlerinde hem eşeyli (gametofit), hem de eşeysiz (sporofit)

Marchantia polymorpha, dişi bitkinin şemsiyeyi andıran saplı üreme organları
Field Museum of Natural History, Chicago

evreye rastlanır. Eşeyli bitkilerin 5-13 cm uzunluğunda, 1,3 cm eninde şerit biçimli ve dallanmış koyu yeşil talleri vardır. Tallerin üst yüzeyinde, iç bölümdaki hava odacıklarını belirten izler bulunur.

Dişi ve erkek bitkilerde, şemsiyeyi andıran saplı üreme organları vardır. Erkek bitkilerce üretilen spermalar yağmur damlalarının yardımıyla dişi bitkilere taşınır. Dölle-

nen yumurtalardan da eşeysiz bitkiler gelişir. Bu bitkilerde ayrıca gemma denen küçük yuvarlak tomurcuklar ya da bitkilerin gövdesinden kopan parçalar aracılığıyla gerçekleşen eşeysiz üremeye de rastlanır.

Marche, Fransız Devrimi öncesinde, bugünkü Creuse iliyle Indre'in küçük bir bölümünü ve Haute-Vienne'in kuzey kesiminin büyük bölümünü içine alan il. Eskiden Limousin'in bir parçası olan yöre, 10. yüzyıl ortalarında Poitou'yu ve Akitanya'nın geri kalan bölümünü kuzeyden gelecek saldırılara karşı korumak üzere aynı bir sınır kontluğuna (*marche*) dönüştürüldü. 12. ve 13. yüzyıllarda kiliseye ait mülklerin yanı sıra doğrudan Poitiers'ye bağlı bir *sief*ler zincirinin oluşturulmasıyla, kontluğun doğu

1789'da Marche ili

ve batı kesimleri Aşağı Marche ve Yukarı Marche olarak ikiye ayrıldı. 1342-1435 arasında Bourbonların, 1435-77 arasında da Armagnac'ların elinde kalan yöre, daha sonra Bourbon dükü II. Pierre'e, ardından Bourbon dükü Charles'a geçti. Fransa kralı I. François tarafından 1527'de tahta bağlandı. 1574-1643 arasında Fransız krallarının dul eşlerine verildi. 17. yüzyılın sonlarından *ancien régime*'in yıkılmasına değin, kontluk unvanını Conti prenslerinin erkek çocukları taşıdı.

Aşağı Marche 1586'dan sonra Limoges *intendantı*'nın, Yukarı Marche ise Moulins (Bourbonnais) *intendantı*'nın yönetiminde kaldı. Yörenin tümü yargı bakımından Paris *Parlement*'ine (Yüksek Mahkeme) bağlıydı.

Marche, İtalya'nın orta kesiminde, Adriya Denizi kıyısında yönetim bölgesi. Ancona, Ascoli, Pícono, Macerata ve Pesaro e Urbino illerini içine alır. Yüzölçümü 9.692 km² olan bölgenin büyük bölümü dağlar ve tepelerle kaplıdır; düzlükler yalnızca ırmak vadileri boyunca, Ancona'nın kuzeybatısında ve Adriya kıyısında görülür. Bölgenin belkemiğini oluşturan dağlar, Apenninler'in Vettore Dağında 2.478 m'ye ulaşan Umbria-Marchigia bölümüdür. Tiren ve Adriya Denizi arasındaki su bölümü çizgisi, Marche ile batıdaki Umbria yönetim bölgesi arasındaki sınırı oluşturur.

Apenninler'den gelerek Adriya Denizine dökülen birçok ırmak bölge topraklarından geçer. Bunlardan en önemlileri Metauro, Foglia, Esino, Potenza, Chienti ve Tronto'dur. Bu ırmaklar yukarı çığırlarında dar vadilerden ve derin boğazlardan geçerler. Aşağı çığırlarında ise genişleyerek tarıma elverişli verimli topraklara kaplı vadilerden akar.

İlk olarak Galyalılar ile Pikenlerin yerleştiği bölge daha sonra Roma İmparatorluğu'na bağlandı. İÖ 292'de bağımsız bir yöne-

tim birimi haline geldi. Ortaçağın başlarında, güney kesimi Lombardların, Rimini, Pesaro, Fano, Senigallia ve Ancona'yı kapsayan Adriya Denizi kıyısındaki kuzey kesimi ise Ravenna'daki Bizans *eksarkhos*'luğunun (askeri genel valilik) denetimini altındaydı. Bölge günümüzdeki adını, 10. yüzyılda Ancona, Camerino ve Fermo adlı imparatorluk sınır kontluklarına (*marche*) bölünmüştü. 14. yüzyılda başlayan karışıklık dönemi Urbino Düküğü'nün 1631'de Papalık Devletleri'ne katılmasıyla son buldu. Marche 1860'ta İtalya Krallığı'nın bir parçası oldu.

Marche bölgesinin ekonomisi temelde tarıma dayanır. Sanayi fazla gelişmemiştir; Ancona'da gemi inşa edilir, Fabriano'da kâğıt, Iesi'de dokuma, Castelfidardo'da müzik aletleri, Pesaro ve Recanati'de de çanak çömlek üretilir. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundaki başlıca ulaşım yolu, kıyıyı izleyerek Bologna'dan Foggia ve Bari'ye uzanan demiryoludur. Ayrıca bir ana demiryolu hattı Ancona'yı Roma'ya bağlar. Nüfus (1991) 1.446.751.

Marchesi de Castrone, Mathilde, eö MATHILDE GRAUMANN (d. 24 Mart 1821, Frankfurt am Main, Almanya - ö. 17 Kasım 1913, Londra, İngiltere), 18. yüzyılın *bel canto* şan üslubunu 20. yüzyıla taşıyan soprano ve şan öğretmeni.

Paris'te 19. yüzyılın en önde gelen şan öğretmeni Manuel García'dan ders aldı. Şarkıcı olarak ilk kez 1849'da izleyici karşısına çıktı. 1852'de bariton Salvatore Marchesi'yle (1822-1908) evlendi ve onunla birlikte konser turnelerine çıktı. 1854'te şan öğretmenliği yapmaya başladı. Viyana ve Köln konservatuvarlarında, Londra ve Paris'te ders verdi.

Derslerinde, García'dan öğrendiği gibi sağlam vokal tekniğe, saf ve kusursuz sese önem verdi. Nellie Melba, Emma Calvé ve Emma Eames gibi 20. yüzyıl başlarının önde gelen kadın şarkıcılarını yetiştirdi. Şan tekniği üzerine çeşitli yapıtlar ve *Marchesi and Music* (1897; Marchesi ve Müzik) adıyla anılarını yayımladı. Kızı Blanche da (1863-1940) şarkıcı ve şan öğretmeni oldu.

Marciano, Rocky, asıl adı ROCCO FRANCIS MARCIEGIANO, THE BROCKTON BLOCKBUSTER (Brockton Bombası) olarak da bilinir (d. 1 Eylül 1923, Brockton, Massachusetts - ö. 31 Ağustos 1969, Newton yakınları, Iowa, ABD), 1952-56 arasında dünya ağır sıklet

Marciano (sağda) Jersey Joe Walcott ile bir karşılaşmada, 1952
UPI-EB Inc

boks şampiyonu. 23 Eylül 1952'de Dünya şampiyonu Jersey Joe Walcott'u Philadelphia'da nakavtla yenerek elde ettiği unvanı, boksu bıraktığı 27 Nisan 1956'ya değin elinde tuttu. Yaptığı 49 profesyonel karşılaşmada hiç yenilmedi ve 43'ünü nakavtla kazandı. Yendiği boksörler arasında eski Dünya ağır sıklet şampiyonlarından Joe Louis ve Ezzard Charles da vardı.

Önceleri profesyonel beyzbola ilgi duyan Marciano, II. Dünya Savaşı sırasında ABD ordusunda görevliken boks başladı. İlk profesyonel karşılaşmasını 17 Mart 1947'de yaptı. Art arda Rex Layne, Louis, Lee Suvold ve Harry (Kid) Matthews'u nakavt etti. Walcott'la yaptığı unvan maçının ilk rundunda yere düşmesine ve sayıca geride olmasına karşın, 13. rauntta tek bir yumrukle şampiyonu devirerek maçı kazandı. Unvanını altı kez koruduktan sonra, 32 yaşında boksu bıraktı. Teknik zayıflığına karşın çok sert yumrukları olan Marciano olağanüstü dayanıklı bir boksördü. Bir uçak kazasında öldü. Everett Skehan'ın yazdığı yaşamöyküsü 1977'de yayımlandı.

Marcks, Gerhard (d. 18 Şubat 1889, Berlin - ö. 13 Kasım 1981, Köln, Almanya), Ernst Barlach ve Wilhelm Lehmbruck ile birlikte heykel sanatının 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Almanya'da yeniden canlandırılmasında önemli rol oynayan figüratif heykeltci.

1918'de Richard Scheibe'nin atölyesinde öğrenim gördükten sonra Berlin Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda öğretmenliğe başladı. 1920-25 arasında Weimar'daki Bauhaus'da(*), daha sonra Halle Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda ders verdi. 1933'te Naziler tarafından görevinden uzaklaştırılıncaya değin bu görevde kaldı. 1937'de yapıtlarının sergilenmesi yasaklandı. Savaştan sonra Hamburg'da ders verdi (1946-50). 1950'lerde ABD'ye ve Afrika'ya geziler yaptı. Köln ve Hamburg'da savaş anıtları gerçekleştirdi. Magdeburg'daki manastır kilisesinin tunc kapılarını yaptı (1977).

Marcks'in üslubu yalın, betimsel ve bir ölçüye kadar da dışavurumcudur. "Anne ve Kızı" (1940) adlı heykelinde sıcak bir duygusallık göze çarpar. Ayrıca havyan heykelleriyle de ünlü olan Marcks, bu yapıtlarında August Gaul'dan etkilenmiştir.

Marco Polo bak. Polo, Marco

Marco Polo Köprüsü Olayı, Peiping (bugün Pekin) dışındaki Marco Polo Köprüsü yakınlarında Çin ve Japon birlikleri arasında çıkan çatışma (7 Temmuz 1937). İki ülke arasında savaşa yol açarak, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Pasifik Cephesi'nin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Marconi, Guglielmo (d. 25 Nisan 1874, Bologna - ö. 20 Temmuz 1937, Roma, İtalya), 1896'da ilk başarılı telsiz telgraf (radyotelgraf) sistemini geliştiren İtalyan fizikçi ve mucit. 1909'da Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır. Daha sonra kısa dalga radyo iletişimi üzerinde çalışmış ve modern

Marconi, daha sonra Leghorn'daki bir teknik okula devam etti. Buradaki fizik öğrenimi sırasında elektromagnetik dalga tekniklerini inceledi, bu amaçla James Clerk Maxwell'in matematik çalışmalarından ve ilk radyo dalgalarını iletmeyi başaran Heinrich Hertz ile elektrik ve elektrik boşalması üzerine araştırmalar yapan Sir Oliver Lodge'un deneylerinden yararlandı.

1894'te babasının Bologna yakınlarındaki malikânesinde deneylere girişen Marconi, önceleri, gerilim yükseltmek için bir indüksiyon bobini (transformator), Mors anahtarıyla denetlenen bir kıvılcım oluşturma aygıtı ve basit bir koherörden (radyo dalgaları detektörü) oluşan sade bir donanım ile işe başladı. Kısa erimli ilk deneylerinden sonra önce koherörü geliştirdi; ardından sistemli denemelerle, tepesinde ve dip bölümünde birbirine bağlanmış iki metal levha ya da silindirik bulunan dikey bir antenle sinyal gönderme eriminin artırılabilirliğini buldu. Bu yolla 2,4 km'lik bir erime ulaşan Marconi, bir yandan da antenin çevresine yansıtıcı aynalar yerleştirerek, ışıyan elektrik enerjisini her yönde dağılmak yerine bir demet halinde toplamaya yönelik deneyler yaptı.

Yaptığı deneyler İtalya'da fazla ilgi uyandırmayınca Marconi 1896'da Londra'ya geçti ve burada posta idaresinin başmühendisi Sir William Preece ile birlikte çalışmaya başladı. İngiltere'deki ilk patentini Haziran 1896'da aldı ve antenini daha yükseklerle çıkarabilmek için balonlardan ve uçurtmalardan da yararlandığı bir dizi başarılı gösteri sergiledi. Salisbury Ovasında 6,4 km ve Bristol Kanalı'nda ise 14,5 km'ye varan sinyal erimlerine ulaştı. Bu denemeler ile Preece'in bunlara ilişkin dersleri İngiltere'de ve başka birçok ülkede oldukça geniş ilgi uyandırdı. Bunun üzerine Marconi Haziran 1897'de davet üzerine La Spezia'ya giderek burada, 19 km'ye kadar açıkta olan İtalyan savaş gemileriyle haberleşmek üzere bir kıyı istasyonu kurdu.

Marconi, kuzeni mühendis Jameson Davis'in mali yardımıyla Wireless Telegraph and Signal Company, Ltd. (1900'den sonra Marconi Wireless Telegraph Company, Ltd.) şirketini kurarak telsiz telgrafı geliştirmeye ve bu sistemini sağladığı bütün olanakları tanıtmaya yöneldi. 1899'da İngiltere'deki South Foreland'de, 50 km uzaktaki Fransa'nın Wimereux kentiyle haberleşmek üzere bir telsiz telgraf istasyonu kuruldu; aynı yıl İngiliz savaş gemileri 121 km'lik bir erim içinde birbirlerine sinyal göndermeye başladılar.

Eylül 1899'da Marconi, Amerika Kupası yat yarışlarını izleyerek New York kentindeki gazetelere haber geçen iki ABD gemisini donattı. Bu başarı kamuoyunda büyük ilgiyle karşılandı ve American Marconi Company adlı şirket kuruldu. Ertesi yıl, gemiler ile yer istasyonları arasında haberleşme ağları kurmaya ve işletmeye yönelik olarak Marconi International Marine Communication Company, Ltd. oluşturuldu. Gene 1900'de Marconi, Telsiz Telgraf Aygıtında Gelişmeler başlıklı ünlü 7777 no.lu patentini aldı. Daha önceleri Sir Oliver Lodge ile birlikte sürdürdüğü çalışmalara dayalı olan bu patent sayesinde, değişik dalgaboylarında çalışan pek çok telgraf istasyonu kuruldu.

Başlıca buluşları. O dönemde matematikçiler, Yer yüzeyinin eğriliği nedeniyle, 161-322 km'nin ötesindeki uzaklıklarla elektrik dalgalarıyla haberleşmenin olanaklı olmadığını savunuyorlardı. Ama Marconi, 12 Aralık 1901'de İngiltere'nin güneybatı ucundaki Cornwall'dan gönderilen sinyalleri, Atlas Okyanusunun öte yakasından, Kanada'nın Newfoundland kıyılarındaki St. John'dan

almayı başardı, alıcı ve verici istasyonlar arasında yaklaşık 2.900 km'lik bir uzaklık vardı ve Marconi bu iş için balonla yükseltilmiş bir antenden yararlanmıştı. Bu tarihi olay dünyanın hemen her yerinde büyük bir şaşkınlık ve ilgi uyandırdı, bir yandan hızla yeni istasyonlar kurulmaya başladı, öte yandan da bilim adamları elektromagnetik dalgaların bu kadar uzağa nasıl iletilindiğini araştırmaya koyuldular.

Marconi 1902'de "Philadelphia" adlı yolcu gemisiyle ABD'ye giderken, gündüzleri 1.125 km, geceleri ise 3.200 km öteden sinyaller aldı. Bu olgudan, radyo dalgalarının yansıyarak yol aldığı atmosferin üst katmanlarında geceleri daha uygun koşulların olduğu sonucunu çıkardı. Daha sonraları bu olgunun, gündüz gönderilen sinyallerin, atmosferin alt katmanlarında Güney ışığının etkisiyle ortaya çıkan iyonlaşmanın sonucunda soğurulması nedeniyle üst katmanlarca yeterince yansıtılmadığından iletişim geldiği anlaşıldı. Marconi 1902'de bir magnetik detektörün patentini aldı, bu aygıtta, demir kablolardan oluşan hareketli bir şeritteki mıknatıslanmanın yonu gelen sinyalin etkisiyle değişiyor, bu da aygıtta bağlı bir telefonun çalışmasını sağlıyordu. Marconi bunu izleyen üç yıl boyunca, sinyal erimini artırmaya yönelik olarak, sinyallerin belirli yönlerde yoğunlaştırılmasını olanaklı kılan yönlendirilebilir yatay antenler üzerinde çalıştı. Bu çabalarının sonucunda 1910'da, İrlanda'daki bir vericiden, yaklaşık 9.650 km uzaktaki Buenos Aires'e (Arjantin) 8.000 m dalgaboyunda sinyaller göndermeyi başardı. Daha sonraki buluşlarıyla sinyal erimini daha da artırdı ve Eylül 1918'de İngiltere'den Avustralya'ya ilk radyo sinyallerini gönderdi.

Marconi I. Dünya Savaşı sırasında, 1916'da, daha kısa dalgalarla çalışmaya başladı; kısa dalgaboyları, antenin çevresine yerleştirilen yansıtıcılardan yararlanmayı olanaklı kıyor, böylece hem sinyalin gücü artırılıyor, hem de düşman tarafından algılanma olasılığı azaltılıyordu. İtalya'da başladığı deneyleri İngiltere'de sürdüren Marconi sonunda 15 m dalgaboyundaki sinyalleri 32-161 km öteye iletmeyi başardı. 1923'te deneylerini, özel olarak donattığı "Elettra" adlı yatında sürdürdü. Cornwall'daki Poldhu'da kurduğu bir kilowattlık bir vericiden 2.250 km uzakta aldığı kısa dalgaboylu sinyaller, Galler'deki Caernarvon'da kurulu olan 100 kat daha güçlü bir vericiden gönderilen birkaç yüz kat daha uzun dalgaboyundaki sinyallerden çok daha gür ve netti. Böylece kısa dalgaboylu telsiz telgraf haberleşmesi hızla yaygınlaşmaya başladı; bu dönemde enerjiyi istenen doğrultuda yoğunlaştırmak için geliştirilen çubuk anten sistemi, modern uzun erimli radyo iletişiminin temelini oluşturdu.

Bunu izleyen birkaç yıl boyunca Marconi, dalgaboyunu yarım metreye düşürmek için uğraştı. Bu kadar kısa dalgaboyları (yüksek frekanslar), enerjinin istenen doğrultuda yoğunlaştırılmasını daha da geliştiren küçük parabolik yansıtıcıların kullanılmasını olanaklı kılıyordu. Marconi, "Elettra" ile İtalya açıklarında yürüttüğü denemeler sonucunda düşük güçlü vericilerle oldukça uzun haberleşme erimlerine ulaşabileceğini buldu. Ayrıca, 55 cm kadar kısa dalgaboylarının eriminin bile, alıcı ile verici arasındaki optik uzaklıkla sınırlı olmadığını tekrar kanıtladı.

1909'da Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan Marconi, 1919'da Paris'te başlatılan barış konferansına İtalyan delegesi olarak katıldı,

Marconi, y. 1908
Library of Congress, Washington, D.C

uzun erimli radyo yayımcılığının gelişmesini olanaklı kılmıştır.

Öğrenimi ve ilk çalışmaları. Önce Bologna, ardından da Floransa'da öğrenim gören

1929'da "marki" unvanı aldı ve İtalya senatosuna girdi, ertesi yıl da İtalya Kraliyet Akademisi'nin başkanlığına seçildi.

Marcos, Ferdinand E(dralin) (d. 11 Eylül 1917, Sarrat, Filipinler - ö. 28 Eylül 1989, Honolulu, Hawaii), 1966-86 arasında Filipinler devlet başkanı. Kurduğu otoriter rejim, yolsuzluklar ve baskı uygulamaları nedeniyle büyük tepki uyandırmıştır.

Ortaöğrenimini Manila'da tamamladı; 1930'ların sonlarında da kent yakınlarındaki Filipinler Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Siyasetle uğraşan babasının bir raki-

Marcos
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

bini öldürdüğü (1933) iddiasıyla hakkında açılan davadan Kasım 1939'da mahkûm oldu. Ama kararın bozulması için Filipinler Yüksek Mahkemesi'ne başvurması sonucunda ertesi yıl aklandı. Manila'da avukatlık yapmaya başladı. II. Dünya Savaşı sırasında Filipinler ordusunda subaydı. Japonlara tutsak düştü, ama Bataan'dan orta Luzon'a kadar süren "ölüm yürüyüşü" sırasında sağ kalmayı, ardından da kaçmayı başardı. Sonradan Filipin direniş hareketinin önderlerinden biri olduğunu iddia ederek siyasal konumunu pekiştirmeye çalıştıysa da, resmî ABD arşivleri 1942-45 arasında Japonlara karşı yürütülen mücadelede hemen hiçbir rolünün bulunmadığını ortaya koymuştur.

Marcos, 1946-47 yıllarında, bağımsız Filipin Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olan Manuel Roxas'ın teknik danışmanlığını üstlendi. 1949-55 arasında Temsilciler Meclisi ve 1959-65 arasında Senato üyeliği, 1963-65 döneminde de Senato başkanlığı yaptı. 1965'te başkan adayı seçilmemesi üzerine Roxas'ın kurduğu Liberal Parti'den ayrılarak Milliyetçi Parti'ye geçti. Bu partinin adayı olarak devlet başkanı ve Liberal Parti adayı olan Diosdado Macapagal'a karşı pahalı ve sert bir kampanya yürüttü. Seçimleri kazanarak 30 Aralık 1965'te başkanlık görevini üstlendi. 1969'da yeniden seçilerek Filipinler'de bu görevi iki dönem üst üste sürdüren ilk başkan oldu. 1965-69 arasında tarım, sanayi ve eğitim alanlarında belli ölçüde gelişme sağladı. Ama zamanla güçlü öğrenci gösterileri ve kent gerillasının yükselen mücadelesiyle karşılaştı. 21 Eylül 1972'de "komünist ve yıkıcı güçler"i gerekçe göstererek sıkıyönetim ilan etti. Hızla hareket ederek muhalif politikacıları tutukladı ve orduyu rejimin bir baskı aracı haline getirdi.

Marcos, sıkıyönetim döneminde *habeas corpus*(*) güvencesini ortadan kaldırmak da içinde olmak üzere birçok olağanüstü yetkiyi elinde topladı. 1973'te ilan ettiği yeni anayasayla yetkilerini artırdı ve parlamenter bir sistem oluşturarak başkanlığı da üstlendi. 17 Ocak 1981'de sıkıyönetimi kaldırırsa da otoriter yönetimini sürdürdü. 16 Haziran 1981'de yapılan seçimlerde yalnızca

görünüşte kalan bir muhalefete karşı seçimleri kazandı ve 30 Haziran'da altı yıllık bir dönem için yeniden devlet başkanı oldu. 1954'te evlendiği eski güzellik kraliçelerinden Imelda Romanuldez Marcos, 1972'de başlayan sıkıyönetim döneminde yönetimin güçlü kişilerinden biri durumuna geldi; Manila valiliği (1975-86) ile konut ve çevre bakanlığı (1979-86) görevlerini üstlendiği dönemde kamu yönetimindeki ve sanayi işletmelerindeki yüksek gelirli mevkilere akrabalarını getirmesi yüzünden yoğun biçimde eleştirildi.

1983'e gelindiğinde Marcos'un sağlığı bozulmaya başlamış, muhalefet hareketi de oldukça büyümüştü. Hem Marcos'a, hem de gittikçe güçlenen Yeni Halk Ordusu'na siyasal bir alternatif oluşturmak umuduyla 21 Ağustos 1983'te Manila'ya dönen Benigno Aquino, Jr. uçaktan inerken vurularak öldürüldü. Başkanlığı sürdürmek isteyen Marcos 1986'da seçimlerin yapılacağını ilan etti. Ama Aquino'nun dul karısı Corazon Aquino kısa sürede güçlendi ve muhalefetin başkan adayı oldu. Marcos 7 Şubat 1986'da yapılan seçimleri kazandığını ilan ettiyse de, seçimlere hile karıştırdığı ortadaydı. Bu arada Filipin ordusu Marcos yandaşlarıyla başkanlığın Aquino'nun yasal hakkı olduğunu savunanlar arasında bölündü. Artan gerginlik, ancak ABD'nin desteğini çekmesinden sonra Marcos'un 25 Şubat 1986'da ülkesinden ayrılarak Hawaii'ye gitmesi üzerine sona erdi.

Daha sonra elde edilen kanıtlar, Marcos ve ailesi ile yakın çevrelerinin iktidarları döneminde çeşitli yolsuzluklarla Filipinler ekonomisini milyarlarca dolarlık zarara soktuklarını ortaya koydu. Marcos ve karısı ABD mahkemelerince çeşitli yolsuzluklardan suçlu bulundular.

Marcus (AZIZ) (d. Roma - ö. 7 Ekim 336, Roma; yortu günü, 7 Ekim), 187 Ocak-7 Ekim 336 arasında papa. Ostia piskoposlarına yeni papaları takdis etme hakkını verdiği söylenir. Roma'daki San Marco Kilisesi'ni ve Ardeatina Yolu (Via Ardeatina) üzerindeki Balbina Katamkomu'nun üzerinden bulunan bir başka kiliseyi kurduğu sanılmaktadır.

Marcus, Siegfried (d. 1831, Malchin, Mecklenburg, Alman İmparatorluğu - ö. 1898, Viyana, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), benzinle çalışan ilk otomobil türlerinden birini geliştiren Yahudi mucit.

On iki yaşındayken bir makine ustasının yanında çırak olarak çalışmaya başlayan Marcus, beş yıl sonra telgraf hatları çeken bir şirkete girdi. 1848'de bir telgraf röle sistemi geliştirdi. Ardından Viyana'ya geçti ve burada birçok devlet kuruluşunda ve bilimsel kurumda çalıştı. 1860'ta Viyana'da kendi laboratuvarını kurdu.

Marcus, 1864'te tek silindirli, içten yanmalı bir motorla çalışan ilk otomobilini yaptı. Arabanın debriyaj (kavrama) düzeneği olmadığından, motor çalıştırılmadan önce arka tekerlekler yerden kaldırılıyordu. Marcus, arabayı bir kez denedikten sonra veriminden hoşnut kalmadı ve arabayı söktü.

Başka projelerle uğraşmaya başlayan Marcus, buluşuna ancak 10 yıl sonra geri dönebildi. Oldukça gelişkin bir elektrik sistemiyle donatılmış ikinci otomobili, bugün Viyana'daki Sanayi ve Zanaat Teknik Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu otomobil, olasılıkla günümüze kadar saklanan en eski benzinli araçtır. Marcus Yahudi olduğundan, müze yetkilileri Nazi işgali sırasında, zarar görmemesi için otomobili sakladılar. Otomobil 1949-50 arasında yeniden elden

geçirilip onarıldı ve yapılan denemede saatte 8 km'lik bir hızla ulaştı.

Marcus günümüze ulaşamayan iki otomobil daha yaptı. Ayrıca yaklaşık 12 ülkede otomobillerle ilgili olmayan çeşitli buluşları için 76 patent aldı. Marcus bir elektrik lambası (1877), çeşitli elektrikli aygıtlar ve bir karbüratör de geliştirdi.

Marcus Antonius bak. Antonius, Marcus

Marcus Aurelius, tam adı CAESAR MARCUS AURELIUS ANTONINUS AUGUSTUS, asıl adı (161'e değin) MARCUS ANNIUS VERUS (d. 26 Nisan 121, Roma - ö. 17 Mart 180, Vindobona [Viyana] ya da Sirmium, Pannonia), 161-180 arasında Roma imparatoru. Stoacı felsefenin etkisini taşıyan, Yunanca yazılmış 12 kitaplık *Ta eis Eauton* (Kendime Düşünceler, 1974) adlı yapıtıyla ünlü.

Marcus Aurelius'un kazandığı bir zaferden sonra dört atlı arabada Roma'ya girişini gösteren bir alçak kabartma, Palazzo del Conservatori, Roma
Alinari-Art Resource/EB Inc.

dür. Roma İmparatorluğu'nun Altın Çağı'nın simgesi olmuştur.

Marcus, Flavius hanedanı döneminde toplumsal ve siyasal gücünü pekiştirmiş olan Roma'nın yeni egemen zümresinin ileri gelen bazı aileleriyle akrabaydı. İmparator Hadrianus, Commodus'tan sonra Titus Aurelius Antoninus'u evlat edinerek Antoninus Pius adıyla geleceğin imparatoru ilan etti. Antoninus, Hadrianus'un buyruğuyla Lucius Ceionius Commodus'un oğlunu ve Marcus'u evlat edindi. Marcus'un adı bundan sonra Marcus Aelius Aurelius Verus olarak değiştirildi. Böylece Marcus 17 yaşına gelmeden geleceğin ortak imparatoru olarak seçildi, ama 40 yaşına değin tahta çıkmadı. Çalışkan, zeki ve ağırbaşlı olan Marcus Yunanca ve Latince geleneksel eğitim ve retorik sanatıyla yetinmek istemediği için stoacı filozof Epiktetos'un *Diatribai*'sine (Ders Notları) dört elle sarıldı. Bundan sonra felsefe, Marcus'un başlıca ilgi konusu oldu.

Marcus 140, 145 ve 161'de konsül seçildi. 145'te imparatorun kızı ve kuzeni Annia Galeria Faustina'yla evlendi. 147'de imparatorun başlıca resmî yetkileri olan *imperium* ile *tribunicia potestas* Marcus'a verildi. 7 Mart 161'de Marcus Aurelius'la üvey kardeşi Lucius Verus'un ortak konsüllükleri (Marcus'un üçüncü, kardeşinin ikinci konsüllüğü) sırasında Antoninus Pius öldü. Başlıca imparatorluk yetkilerini elinde bu-

lunduran Marcus, Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus adıyla imparator oldu ve üvey kardeşini Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus adıyla ortak imparator ilan etti. Böylece Roma İmparatorluğu tarihinde ilk kez yetki ve statüleri anayasaya göre eşit olan iki imparator tahta çıkmış oluyordu. Ama Lucius Verus'a kıyasla Marcus yönetimde daha üstündü.

Marcus'un ilgi alanlarından biri de hukuktu. Onun döneminde yeni yasalar ve yargı kararlarıyla medeni hukukta değişiklikler yapıldı. Ama Antoninus Pius ile Marcus'un dönemi bir yönüyle de hukukun toplumla ilişkisinde bir genilemeyi simgeliyordu. Antoninus Pius döneminde ceza hukukunda *honestiores* (yukarı sınıf) ile *humiliores* (aşağı sınıf) arasındaki ayırım keskinleşmeye başladı, *humiliores*'e daha ağır cezaların getirildiği iki ayrı ölçüt uygulamaya kondu.

Marcus, Hristiyanlardan hoşlanmamakla birlikte, onlara sistemli bir baskı da uygulamamıştır. Hristiyanların Traianus ve Hadrianus dönemindeki hukuksal konumunda bir değişiklik olmadı. Hristiyanlık başlı başına ceza gerektiren bir suç sayılıyor, ama Hristiyanları ortaya çıkarmak için özel olarak kovuşturma yapılmıyordu. Marcus döneminde eskisine göre çok daha fazla Hristiyan kanı aktığı söylene de Marcus herhangi bir kıyım başlatmış değildir.

Marcus ile Verus 167 ya da 168'de Tuna boylarındaki ayaklanmaları bastırmak için sefere çıktılar. Bundan yararlanan German kavimleri büyük bir güçle İtalya'ya saldırarak Adriya Denizinde bir kavşak noktası olan Aquileia'yı kuşattılar. Bu olağanüstü durum karşısında imparatorluğun askeri ve mali gücünün yetersizliği açıkça kendini gösterdi. Boşalan birliklerin doldurulması için aşırı önlemler alındı, para sağlamak amacıyla imparatorluğun mülkleri satıldı. Marcus ile Verus, Germanleri başlarıyla geri püskürttüler ama 169'da Verus ansızın öldü. Marcus, Tuna sınırında ayaklanmaları bastırmak için üç yıl daha savaşmak zorunda kaldı. Bundan sonra üç yıl süren Bohemya seferiyle de Tuna'nın karşı kıyısındaki kabilelerle bir süre için barış sağlandı.

Marcus, 177'de 16 yaşındaki oğlu Commodus'u ortak imparator ilan etti. Birlikte yeniden Tuna'da sefere çıktılar. Marcus, savunma yerine saldırıya geçmeye ve yayılmacı bir politikayla Roma'nın kuzey sınırlarını yeniden çizmeye kararlıydı. Bu kararlığı başarıyla sonuçlanacak gibi gözükürken 180'de karargâhında öldü.

Ta eis Eauton, Marcus'un günü gününe kaleme aldığı siyasal düşüncelerinden oluşur. Bunlar belli bir düzden taşımayan yer yer nükteli notlar halindedir. Bitmez tükenmez sorumlulukları karşısında kendini rahatlatmak amacıyla yazılmış gibidir. Marcus sürekli olarak kendisine ulaşılmaz hedefler koyuyor, fiziksel dünyanın olduğu kadar genel olarak insanın, özel olarak da kendisinin önemsizliği, kabalığı ve gelip geçiciliği üzerinde düşünüyordu. Bu dünya karşısında ilgisiz, ama bir başka dünyanın da varlığına inanmayan biri olarak hiçbir karşılık, hatta kalıcı bir ün bile beklemeksizin kendini göreve adanmıştı.

Ta eis Eauton, birçok kuşak tarafından bütün zamanların en büyük yapıtlarından biri sayılmıştır. Oysa yapıttaki görüşler Marcus'a ait olmakla birlikte özgün değildi. Stoacılığın Epiktetos'tan kaynaklanan ahlaki ilkelerini dayanıyordu. Buna göre evren bir zihnin yönettiği bir birlikti ve insan ruhu bu zihnin bir parçasıydı. Marcus'un bazı düşünceleri, belki de anlayış eksikliği nedeniyle stoacı felsefeden ayrıl-

rak o sırada Epikurosçuluk dışında tüm pagan felsefelerin yöneldiği Yeni-Platonculuğa yaklaştı.

Marcus Julius Agrippa bak. Herodes Agrippa I

Marcuse, Herbert (d. 19 Temmuz 1928, Berlin - ö. 29 Temmuz 1979, Starnberg, Batı Almanya), Alman asıllı ABD'li düşünür. Marksist eleştirel kurama (bak. Frankfurt okulu) katkıları ve 20. yüzyıl Batı toplumlarıyla ilgili Freudcu psikolojik çözümlemeleri, özellikle 1968'de Batı Berlin, Columbia Üniversitesi (New York) ve Sorbonne'daki (Paris) öğrenci ayaklanmalarının ardından sol eğilimli öğrenci hareketlerini etkilemiştir.

Freiburg Üniversitesi'ndeki öğrenciliği sırasında Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne üye oldu. Aynı üniversitede 1922'de doktorasını tamamlayarak 1932'ye değin felsefe dalında araştırmalar yürüttü. Frankfurt Sosyal Araştırma Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer aldı. 1933'te Hitler'in iktidarı ele geçirmesi üzerine Cenevre'ye kaçtı. Daha sonra 1934'te ABD'ye giderek Columbia Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1940'ta ABD yurttaşlığına kabul edildi. II. Dünya Savaşı sırasında o yıllarda faşizme karşı olan birçok aydının yaptığı gibi devlet kademelerinde görev aldı. ABD Kara Kuvvetleri'nde istihbarat analistisi olarak çalıştı. Savaşın sona Habermas Araştırmaları Bürosu'nun Orta Avrupa Bölümü'nün yöneticiliğini yaptı. 1951'de öğretim üyeliğine dönerek Columbia ve Harvard üniversitelerinde (1954'e değin), Brandeis Üniversitesi'nde (1954-65) ve San Diego'daki California Üniversitesi'nde (1965-76) ders verdi. Daha sonra ölünceye değin California Üniversitesi'nde onursal felsefe profesörü olarak görev yaptı.

Hegelci, Freudcu ve Marksist kavramları kullanan Marcuse, köktenci görüşlerin, eylemli muhalefetin ve etkin direniş yöntemlerinin savunuculuğunu yaptı. Batı toplumlarının özgür olmadığını ve baskıcı bir nitelik taşıdığını öne sürdü. Ona göre bu toplumlarda kitleler, mal ve ürünlerin bolluğuyla uyandırılmış, düşünsel ve tinsel bakımdan köle haline getirilmiştir. Bu nedenle esas devrimci gücün proletarya değil, öğrenciler, aydınlar ve öteki marjinal gruplar olduğunu ileri sürdü. Ama Marcuse kurulu düzene karşı direnişin içten bir göstergesi olarak değerlendirdiği öğrenci hareketlerini açıkça desteklemedi. Gene de, "Amerikan üniversitesini özgür düşüncenin ve toplumdaki gerçek eleştirel yaklaşımın en verimli alanı" olarak gördüğünü belirtti. "Bütün öğrenci hareketlerinin bu kaleyi korumaya çalışması... ayrıca üniversitenin içindeki çeşitli bölümleri radikalleştirme çabası gerektiğini" öne sürdü.

Önemli yapıtları arasında *Reason and Revolution* (1941; *Mantık ve İhtilal*, 1971/ *Us ve Devrim*, 1990), *Eros and Civilization* (1955; *Aşk ve Uygarlık*, 1968, 1985), *One-Dimensional Man* (1964; *Tek Boyutlu İnsan*, 1968, 1991), *Counterrevolution and Revolt* (1972; *Karşıdevrim ve Başkaldırı*, 1991) ve *Studies in Critical Philosophy* (1972; *Eleştirel Felsefe Alanında Çalışmalar*) sayılabilir.

Marcy Tepesi, ABD'de, New York eyaletinin en yüksek noktası (1.629 m). Eyaletin kuzeydoğu kesimindeki Adirondack Dağlarında, Lake Placid kasabasının 19 km güneydoğusunda yer alır. Hudson Irmağı'nın ana kolu olan Opaescent Irmağı, bu dağda bulunan Tear of the Clouds Gö-

lünden doğar. İlk kez 1837'de ulaşılan doruğa Adirondack bölgesine ilişkin jeolojik bir araştırma yapturan, dönemin New York valisi William L. Marcy'nin adı verildi.

Mardan, Pakistan'da, Kuzeybatı Sınır Eyaleti'ne bağlı Peşaver ilinde ilçe ve ilçe merkezi kent. Kalpani Irmağının tam kuzeyinde yer alan kent, kara ve demir yoluyla Dargai (Malakand Geçidi), Novşera ve 50 km güneybatıdaki Peşaver'e bağlanır. Hindistan Yarımadasındaki en büyük şeker fabrikalarının yanı sıra dokuma, bitkisel yağ ve sigara üreten tesislerin de bulunduğu bir sanayi merkezidir. Ayrıca bir devlet yüksek- okulu vardır. Kentin 11 km kuzeydoğusundaki Şahbazgarhi Kayasında İmparator Aşoka'nın (İÖ 3. yy) yazıtlarından biri bulunur.

İlçenin yüzölçümü 3.136 km²'dir. 1936'ya değin Peşaver ilinin bir parçası olan Mardan ilçesi, Kabil Irmağının kuzeyinde yer alır. Yusufzai Ovasının büyük bölümüne yayılmıştır ve Pakistan'daki en geniş sulama arazisini içine alır. Başlıca ürünler buğday, mısır, şeker kamışı, tütün, şeker pancarı ile şeftali, erik, elma, kayısı ve armut gibi meyvelerdir. Tepelerde mermer yatakları bulunur. Nüfus (1981 geç). kent, 148.000; ilçe, 1.423.000.

Mardersteig, Giovanni, asıl adı HANS MARDERSTEIG (d. 8 Ocak 1892, Weimar, Almanya - ö. 27 Aralık 1977, Verona, İtalya), basımcı ve tipografi ustası. Bodoni Atölyesi'nde, baskı sanatının en güzel örneklerinden bazıları yaratmıştır.

1917'de, Kurt Wolff'un Leipzig'deki yayınevine girerek bir dizi sanat kitabının basımını üstlendi; ayrıca *Genius* adlı sanat dergisini yönetti.

1922'de, İtalya'da Lugano yakınlarındaki Montagnola'ya yerleşti ve Bodoni Atölyesi'ni kurdu. İlk kitabı (1923) Poliziano'nun *Favola d'Orfeo*'suydu (Orpheus'un Öyküsü). Bu dönemde, Shelley'nin *Epipsychidion*, Shakespeare'in *Tempest* (*Fırtına*) ve Dante'nin *La vita nuova* (Yeni Hayat) gibi yapıtlarının da baskılarını yaptı. Elle çalıştırılan makinede tek başına bastığı bu kitaplarla uluslararası ün kazandı. İtalyan hükümetinden, Giambattista Bodoni'nin özgün matrislerini kullanarak hurufat dökme izni aldıktan sonra baskılarının çoğunu bu matrislerle yaptı.

1927'de hükümetin açtığı bir yarışmayı kazanarak, Gabriele D'Annunzio'nun yapıtlarının resmi baskılarını yapmaka görevlendirildi. Verona'da, yazarın evine yakın bir yerde beş yıl çalışarak 50 ciltlik bir dizi hazırladı. Bundan sonra bir yıl, İskoçya'da Collins Cleartype Basımevi'nde çalıştı ve Fontana adlı karakteri geliştirdi.

İtalya'ya döndüğünde Bodoni Atölyesi'ni bu kez Verona'da kurdu. Evinin bir odasında, elle çalışan eski bir baskı makinesiyle son derece özenli baskılar gerçekleştirdi. Fontana'ya ek olarak Dante, Griffo ve Zeno adlı karakterleri geliştirdi.

1947'de bir yandan da Verona'daki Valdona Basımevi'ni yönetmeye başladı. Ölümünden sonra başına oğlu Martino'nun geçtiği bu kuruluş, Bodoni Atölyesi'ndeki özenli işçiliği korurken daha büyük baskılar yapmaya yöneldi.

Mardi Gras (Fransızca "Yağlı Salı"), Fransa'da, Paskalya öncesindeki 40 günlük Büyük Perhiz döneminin başlangıcı olan

Küllenme Çarşambası'ndan önceki salı günü (bak. Tövbe Salısı).

Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 12.760 km² olan Mardin ili batıda Şanlıurfa, kuzeyde Diyarbakır ve Batman, kuzeydoğuda Siirt, doğuda Şırnak illeri, güneyde de Suriye ile çevrilidir.

Doğal yapı. İl topraklarının büyük bir bölümü, kuzeydeki Diyarbakır Havzası ile güneyde Suriye'nin kuzeydoğusundaki düzlükleri birbirinden ayıran Mardin-Midyat Eşiğinin(*) üstünde yer alır. İlın kuzeybatı kesimini Karacadağ'ın güney uzantıları engemelendirir. İlın orta kesimini kaplayan eşik alanlardaki dağların yüksekliği 1.500 m'yi aşmaz. Kuzeydoğu, doğu ve güneydoğuda Dicle Irmağı(*), batıda ise Büyükdere doğal sınır oluşturur. İl topraklarının suları Dicle ve Suriye'de Fırat'a katılan akarsular aracılığıyla Basra Körfezine dökmektedir. Dicle'ye katılan başlıca akarsular kuzeyde Göksu, Bağlıca Çayı ve Savur Çayıdır. Büyükdere, Gümüş Çayı (eskiden Zerkan ya da Rizgan Suyu) ve Çağçağ (Çağçağ) Çayı gibi il topraklarından çıkan akarsular Suriye'de birleşerek Habur Çayı adıyla Fırat Irmağına katılır.

Mardin ili
Ana Yayıncılık Arşivi

Çevresine göre daha yağışlı olan, yer yer meşeliklere ve seyrek de olsa zeytin ağaçlarına rastlanan ilin doğal bitki örtüsü step görünümündedir.

Ekonomi. Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan il halkının temel geçim kaynağı tarımdır. 1989'da en çok yetiştirilen bitkisel ürünler şunlardır: 128.931 ton buğday, 121.963 ton üzüm, 112.316 ton karpuz, 90.305 ton kavun, 72.613 ton kırmızı mercimek ve 62.714 ton arpa. Azımsanmayacak miktarda pamuk, domates ve patlıcan da yetiştirilir. Aynı yıl Türkiye kırmızı mercimek üretiminin yüzde 23'ü Mardin ilinde gerçekleştirilmiştir. İl tarımında kullanılan traktörlerin sayısı 1989'da 4.633'tü. Bereketli Hilal'in(*) kuzey kesiminde yer alan il topraklarında bitkisel üretimden olumlu sonuç alınması büyük ölçüde sulamaya bağlıdır. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Aşağı Fırat Havzasındaki Mardin-Ceylanpınar Sulaması ile Dicle Irmağı Havzasındaki Cizre Projesi tamamlandığında bitkisel üretimde önemli oranda verim artışı beklenmektedir (bak. Güneydoğu Anadolu Projesi).

Hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. İlın güney kesimi, yaz aylarını Bitlis, Bingöl ve Siirt'teki yaylalarda geçiren ve büyük sürüleri bulunan aşiretlerin kışlağıdır. Yetiştirilen başlıca hayvanlar koyun, kıl keçisi ve Ankara keçisidir. Mardin-Midyat Eşiğinin Midyat-Gerçüş-Savur üçgeni içinde sığır besiciliği yaygındır. Ankara keçisi yetiştiriciliğine bağlı olarak halı, kilim, battaniye ve şal dokumacılığı gelişmiştir.

Sanayisi oldukça geri olan Mardin 1968'de kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmıştır. İldeki başlıca sanayi kuruluşları çırçır, iplik, halı, yem, şarap, çimento, asbestli çimento boru, toz kireç ve mıcır fabrikalarıyla Et ve Balık Kurumu'nun (EBK) Mardin Kombinasyonu ve Etibank'ın Mazıdağı'ndaki Fosfat İşletmesi Müessesesi'dir. Küçük sanayi işletmelerine en çok dokumacılık, bakırcılık ve kuyumculuk dallarında rastlanır. Yöredeki başlıca yerel el sanatı, Midyat'a özgü geleneksel gümüş işlemeciliğidir.

Bağdat Demiryolu Nusaybin'de Suriye topraklarına geçer. İlın güney kesimini boydan boya geçen önemli bir ticaret yolu doğuda Habur sınır kapısına ulaşır. Bundan başka Nusaybin ve Şenyurt'ta da (eskiden Derbesiye) sınır kapıları vardır. Dicle'nin kıyısındaki Germiye Kaplıcası(*) çevre halkı tarafından değerlendirilmektedir.

lerin eline geçti. Sasani saldırıları Bizans döneminde de sürdü. 4. yüzyıl kaynaklarında yöredeki iki kent, Nisibis (bugün Nusaybin) ve Maride (bugün Mardin) adlarıyla geçer. Sasaniilerle Bizanslılar arasında el değiştiren yöre, 7. yüzyılda Arap egemenliğine girdi. 9. yüzyıl sonlarında Hamdanilerin, 10. yüzyıl sonlarında da Mervanilerin eline geçen yöreye 11. yüzyıl ortalarında Türkmenler gelmeye başladı.

12. yüzyılın başında Artuklular(*) Dicle kıyısındaki Hısn Keyfa'ya (bugün Hasankeyf) yerleşti. 1108'de Mardin'i alan Necmeddin İlgazi, Artukluların Mardin ve Meyyafarkin (bugün Silvan) kolunu kurdu. Bizanslılar ile Haçlıların saldırısına uğrayan Mardin Artukluları, önce Eyyubilerin, sonra da İlhanlıların egemenliğine girdi. Memlüklerin ve Timur'un denetiminde kaldıktan sonra Karakoyunlular ve Akkoyunluların yönetiminde giren Mardin, 16. yüzyıl başlarında Safevilerin eline geçti. Mardin ve çevresi 1517'de Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Diyarbakır (bugün Diyarbakır) vilayetine bağlı Mardin sancağının merkezi olan kent, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ve Kurtuluş Savaşı sırasında işgale uğramadı.

Kentin yapısı. Roma kaynaklarında Maride olarak anılan kente Persler Marde, Bizanslılar Mardia, Süryaniler Merdo ya da Merdi, Araplar da Maridin adını verdiler. Bugünkü adı, Arapça söylenişinden türeyen kent, ilin ortabati kesiminde, Mardin-Midyat Eşiğinin güneybatı yamaçlarından birinde kurulmuştur. İlkçağdan beri önemli rol oynayan Diyarbakır-Nusaybin yolu kenarında şerit biçiminde gelişmiş olan kentin kuzeyindeki tepede Mardin Kalesi yer alır. Yerleşim alanının yüzde 90 kadarı 50-100 yıllık ya da daha eski olan kentteki kesme taştan yapılmış evler düz damlıdır. Kalenin eteğinden halkın "çöl" olarak adlandırdığı güneye doğru eğimli bir arazide kurulmuş olan kentin ara sokakları merdivenler ile dar geçitlerden oluşur.

İlin Nusaybin'den sonra ikinci büyük kenti olan Mardin'in nüfusu 19. yüzyıl sonlarında yaklaşık 25 bindi. 1927'de 23 bin kadar olan nüfus çeşitli nedenlerle 1950'de 19.354'e düştü. 1960'ta 28.352'ye, 1970'te 33.740'a, 1980'de 39.137'ye, 1990'da da 53 bine ulaştı. Şanlıurfa-Cizre karayolunun 22 km kuzeyinde yer alan kent, Diyarbakır'a 96 km, Ankara'ya da 1.005 km uzaklıktadır. Şenyurt'ta ayrılan bir şube hattı, Bağdat Demiryolu'yla kent arasındaki bağlantıyı kurar. Kent ile yakın çevresine Mardin Devlet Hastanesi sağlık hizmeti verir. Kentteki tek yükseköğretim kurumu Dicle Üniversitesi'ne bağlı Mardin Meslek Yüksekokulu'dur.

Tarihsel yapılar. Çeşitli uygarlıkların izlerini taşıyan Mardin kenti tarihsel yapılar açısından zengindir. Bunların başlıcaları Mardin Kalesi, Mardin Ulucamisi(*), Hatuniye Medresesi(*), Kasimiye Medresesi(*), Zinciriye Medresesi'dir(*). Kentin çevresinde Süryaniler için dinsel açıdan önem taşıyan Deyrüz-Zafaran(*), Mar Behnam ve Mar Mihail gibi manastırlar yer alır. Başka tarihsel yapılar arasında Eminüddin ve Necmeddin külliyesi (12. yy), Melik Mahmud Camisi olarak da bilinen Babü's-Sur Camisi (14. yy), Süleyman Paşa Camisi olarak da bilinen Molla Hari Camisi (14. yy), Şeyh Çabuk Camisi (15. yy), Hamid Camisi (15. yy), Şeyh Ali Camisi olarak da bilinen Şeyh Mahmud Türki Camisi, bir Bizans şapelinin üstüne yapıldığı sanılan Pamuk Camisi, günümüzde depo olarak kullanılan Kiseyri Camisi, Reyhaniye Camisi, Azap Camisi

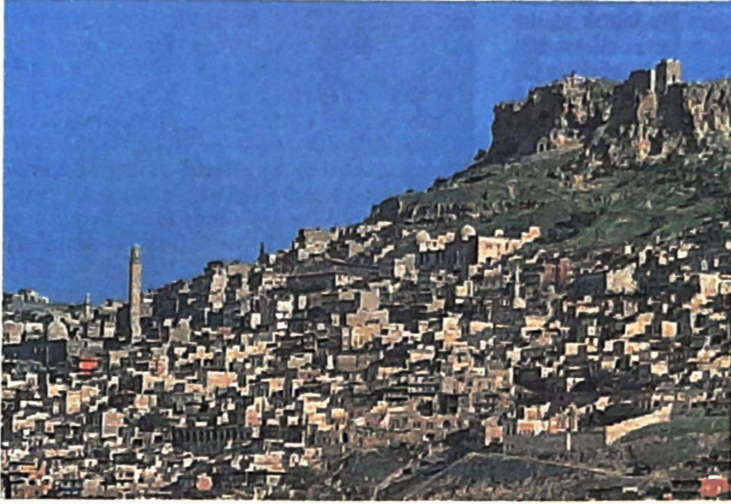
Yeraltı kaynakları açısından yoksul olan il topraklarının Kızıltepe yöresinde çimento ve tuğla-kiremit hammaddesi, Nusaybin yöresinde çimento hammaddesi, Mazıdağı yöresinde fosfat yatakları vardır.

Tarih. Doğuda Fırat'ın kolu olan Habur Çayı ile batıda Asi Irmağı arasındaki topraklar İÖ 3000'lerde Hurrilerin yurduydur. İÖ 16. yüzyıldan sonra, Suriye'nin kuzey kesimine egemen olan Mitannilerin yönetimine giren yörede Mitanni Krallığı kuruldu. İÖ 14. yüzyılda Hititlerin eline geçen Mitanni toprakları daha sonra Asur denetimine girdi. Aramilerin yerleştiği yöre, İÖ 7. yüzyılda İskit, Kimmer ve Med ortak gücünün eline geçtiyse de, daha sonra Babil'e bağlandı. İÖ 6. yüzyılda Perslerin egemenliğine giren bu topraklarda İÖ 4. yüzyıldan sonra Makedonya ve Selevkos yönetimleri kuruldu. Yörenin Arami kökenli halkı İÖ 1. yüzyılda Abgarların, ardından da II. Dikran'ın yönetimine girdi. İS 38'de Hristiyanlık ilk kez topluca benimseyenlerin bu yörede yaşayan halk toplulukları olduğu bilinir. 2. yüzyılda Roma'ya bağlanan yöre, 4. yüzyılda Sasani-

olarak da bilinen Arap Camisi, Şeyh Muhammed ez-Zerrar Camisi olarak da bilinen Zairi Camisi (17. yy), Halife Camisi olarak da bilinen Hacı Ömer Camisi sayılabilir.

asistanlığı yaptı. 1961'de Türkiye'ye dönerek SBF'de anayasa hukuku asistanı oldu. 1964'te doçentliğe, 1969'da profesörlüğe yükseldi. 1973'te Boğaziçi Üniversitesi'ne

Mardin'in genel görünümü, sağda Mardin Kalesi, solda Mardin Ulucamisi
Firdavs Sayılan

Ayrıca kentte ve yakın çevresinde Marufiye, Şehidiye, Melik Mansur, Altunboğa, Kasımiye, Şah Sultan Hatun ve Savurkapı medreseleri, bir kervansaray, Kayseriye Çarşısı, Revaklı Çarşısı, Firdevs Köşkü ile birçok zaviye, mescit, hamam ve türbe vardır. 1945'te Zinciriye Medresesi'nde açılan Mardin Müzesi'nde, çevrede bulunan arkeolojik ve ili tanıtan etnografik yapıtlar sergilenmektedir.

Mardin Belediyesi 1889'da kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 557.727; kent, 53.005.

Mardin, Şerif (d. 13 Şubat 1927, İstanbul), siyaset bilimci ve sosyolog. Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısı ile düşünce tarihine ilişkin araştırmalarıyla tanınmıştır.

Şerif Mardin
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Galatasaray Lisesi'nde başladığı ortaöğrenimini ABD'de tamamladı (1944). Stanford Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü'nü bitirdi. 1950'de Johns Hopkins Üniversitesi'ne bağlı İleri Uluslararası İncelemeler Okulu'ndan lisansüstü derecesi aldı. 1954'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (SBF) asistan olarak girdi. 1956'da yedi arkadaşıyla birlikte fakülte'deki görevinden istifa ederek bir grup eski Demokrat Parti (DP) milletvekili'nin kurduğu Hürriyet Partisi'ne (HP) katıldı, partide genel sekreter danışmanlığını üstlendi. Bir yandan da *Forum* dergisinin çalışmalarına katıldı. 1957 genel seçimlerinde HP'nin Eskişehir'den milletvekili adayı oldu, ama seçilemedi.

1958'de Stanford Üniversitesi'nde Yeni Osmanlıların düşünsel yapıtları konulu teziyle doktora derecesi alan Mardin, Princeton ve Harvard üniversitelerinde araştırma

geçti ve siyaset bilimi ve sosyoloji dersleri verdi. 1975-80 arasında *International Journal of Middle East Studies*'in yayın kuruluunda görev alan Şerif Mardin, ABD'de Columbia ve California, İngiltere'de Oxford üniversitelerinde de konuk öğretim üyesi olarak çalışmalarda bulundu. 1989'da emekli olan Mardin, halen ABD'de, Washington'daki American University'de çalışmalarını sürdürmektedir.

Mardin'e göre Osmanlı toplum yapısında en temel bölünme merkez ve çevre eksenindedir; bu bölünme Tanzimat'tan sonraki değişim sürecinde de varlığını korumuştur. Bu nedenle Osmanlılarda sivil toplum karşısı bir "patrimonyal bürokratik devlet yapısı" doğmuştur. Mardin ilk kitabı *The Genesis of Young Ottoman Thought*'ta (1962; Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu) düşünsel ürünlerin siyasal yapının biçimlenmesindeki rolünü araştırır. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri* (1964, 1992) adlı yapıtında, Jön Türkleri harekete geçiren etkenin, düşledikleri ideal toplumla II. Abdülhamid döneminin toplumsal değerleri arasındaki çatışma olduğunu savunur. *Din ve İdeoloji* deyse (1969, 1992) belirli görüş açılarının, bu arada modern ideoloji ve din sosyolojisi çözümleme yöntemlerinin bir toplumu anlamaktaki işlevselliğini araştırır; bu çerçevede Türkiye'de halkın dinsel inançlarının siyasal eylemi etkilemesine ilişkin kavramsal bir model oluşturur. *İdeoloji* (1976, 1992) adlı yapıtında da inançların toplumsal yapıdaki yerini, Marx'ın toplum kuramı, bilgi sosyolojisinin katkıları, modern analitik felsefe, sosyal antropoloji ve fenomenoloji yönelimlerini bir bütün içinde değerlendirmeyi amaçlar. *Bediüzzaman Said Nursi Olayı, Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim* (1992, 1993) adlı bir yapıtı daha bulunan Şerif Mardin'in bazı makaleleri 1991'de *Türkiye'de Din ve Siyaset ve Türk Modernleşmesi* başlıklarıyla yayımlandı.

Mardin-Midyat Eşiği, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, orta yükseklikte engebeli alan. Kuzeydeki Diyarbakır Havzasını, Mezopotamya'nın kuzeyindeki el-Cezire'ye kadar uzanan güneydeki düzlüklerden ayırır. Doğudaki gömük Dicle Vadisinden başlayarak batıdaki bazalt yapıları Karacadağ volkanik kütesine kadar uzanır. Yüksekliği

1.500 m'yi aşmadığından ulaşım için engel oluşturmaz.

En batıda Karacadağ kütesinden 900 m'lik bir boyun noktasıyla ayrılan kesimi Mazi Dağı (1.252 m) adıyla anılır. Öteki yüksek noktaları Dibek Dağı (1.231 m), Karakaş Dağı (1.408 m) ve Akçadağ (1.416 m) olarak adlandırılır. Doğuda Dicle'ye yakın kesimleri Midyat Dağı (Dağları) olarak da bilinir. Öteki kesimlere göre genellikle daha alçak ve dağınık bir yapı gösteren bu dağlar eski kaynaklarda Tur-ı Abidin adıyla geçer. Bazı eski kaynaklar da eşğin tümüne Tur-ı Abidin adını verir. Kuzey yamaçları az eğimli olan eşğin güney yamaçları etekdeki düzlüklere çok dik bir eğimle iner. Bu durum Mardin kentinin yer aldığı kesimde çok daha belirgindir.

Eşğin çekirdeğinde, özellikle Derik yakınlarında, Anadolu'nun Kambriyen Dönemde (y. 570-500 milyon yıl önce) ve daha önce oluşmuş en eski arazilerine rastlanır. Yapısına genellikle kalkerler egemen olan eşğin bu çok eski temeli üstünde Kretase (Tebeşir) Dönemine (y. 136-65 milyon yıl önce) ve Eosen Bölüme (y. 54-38 milyon yıl önce) ait kalkerler yer alır. Kalkerlerin çevresini doğuda ve batıda daha yeni bazalt lavları, kuzey ve güneyde de Neojen Bölüme (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait tortullar kuşatır.

Eşik, kuzeyde Dicle'ye yönelen, güneyde de Fırat'a su taşıyan bazı akarsularla parçalanmıştır. Eşiği aşan yollar da bu akarsuların vadilerini izler. Yüksekliğinden dolayı çevreye göre daha çok yağış alır. Çevrenin tersine yükseklikle birlikte nüfus yoğunluğunun artması da buradan kaynaklanır. Eşğin özellikle kuzey yarısında ve Dicle boğazına yakın kesimlerinde rastlanan meşelerin palamutlarından elde edilen tanin, dericilikte kullanılır. Kalker yapının suyu tutmaması nedeniyle yağış suları sarnıçlarda biriktirilerek kullanılır. Sızan sular eşğin eteklerinde kaynaklar biçiminde yüzeye çıkar. Tarım toprakları az olan eşğin ekime elverişli bazı alanlarında kuru tarım yapılır.

Mardin-Midyat Eşiğinin bol sulu ve yerleşmeye elverişli kuzey ve güney yamaçlarında bazı kent ve kasabalar kurulmuştur. Bunlardan başlıcaları güney yamaçta batıdan doğuya doğru Derik, Mardin ve Midyat, kuzey yamaçta da Mazıdağı, Savur ve Gercüş'tür.

Mardin Ulucamisi, Mardin'de çarşı içinde, kenti doğu-batı doğrultusunda ikiye bölen ana cadde üzerinde cami. Yapının ve minaresinin üstünde tam ya da parça halinde pek çok yazıt vardır, ama kesin bir yapım tarihi çıkarılamamaktadır. Artuklular döneminde, 12. yüzyılın sonlarında yapıldığı sanılan cami, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerinde önemli onarımlar görmüştür.

Bütünüyle kesme taşla yapılmış caminin planı yaklaşık 18 m x 58 m boyutlarında enine bir dikdörtgen biçimindedir. İç mekân, iki sıra üzerinde yer alan altışar büyük ayakla mihrap duvarına paralel üç sahna ayrılmıştır. Sahınlar boydan boya uzanan beşik tonozlarla örtülüdür. Mihrap, kible duvarının tam ortasında değil, doğudan ikinci ve üçüncü ayakların arası hizasındadır. Kible duvarının önündeki ve ortadaki iki sahna örtün tonozlar, bu ayakların arasında bir kubbe ile kesilir. Böylece gene Artuklu yapısı olan Silvan ve Kızıltepe camilerindeki çok ayaklı, enine sahnalı, mihrap önü kubbeli bir plan şeması ortaya çıkar. Sekizgen kubbe kasmağına geçiş, kö-

şelerde tromplarla sağlanmış. Taş kubbe, yöredeki pek çok örneği gibi hafifçe sivri ve düştan dilimlidir.

Kible duvarında, batıdan birinci ve ikinci ayakların arası hizasında ikinci bir mihrap, öbür bütün ayakların arası hizasında da birer pencere (toplam beş tane) yer alır. Bu duvar dışarıdan tepeleri gene dilimli birer yarım kubbeye örtülü dört payanda ayağı ile güçlendirilmiştir.

İç mekân, kuzey duvarındaki dört kapı ile avluya açılır. Avlunun planı da iç mekânla hemen hemen aynı boyutlardaki bir dik-dörtgen biçimindedir. Çeşitli onarım ve eklemeler yüzünden özgün durumunu büyük ölçüde yitiren avluya güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki birer kapıdan girilir. Özgün durumunda avlunun kuzey kenarı boyunca bir revakın bulunduğu anlaşılmaktadır. Birbirlerine sivri kemerlerle bağlı ayaklar ve bunların arkasındaki çapraz tonozlarla örtülü gözlerden oluşan revakın bugün ancak doğu uçtaki beş gözü açıktır. Batıya doğru uzanan öbür gözlerin arası kapatılarak caminin Şafileler bölümü haline getirilmiştir.

Yapıya dışarıdan bitişik minare avlunun kuzeydoğu köşesindedir ve yalnızca kare planlı pabuç bölümünün güney cephesi camiiyle aynı dönemde yapılmıştır. Çeşitli yatay silmeler ve bunların arasındaki alanlarda kalan kabartma bezemelerle kaplı silindirik gövde, demir parmaklıklı bir şerefeye son bulur. Şerefeyi izleyen petek çok kısadır ve külah yerine dilimli bir kubbeye örtülüdür. Eskiden bu minarenin tepesinde sivri bir külahın yer aldığını, ayrıca caminin ikinci bir minaresinin bulunduğunu yazan kaynaklar vardır.

Mardonios (d. İÖ 479, Plataia, Boiotia), Kral I. Dareios'un yeğeni olan Ahemeniş komutanı. Dareios'un kızı Artazostra'yla evlenen Mardonios İÖ 492'de İonya'ya vali Artaphrenes'in yerini almak üzere gönderildi. Özel görevi, Atina ile Eretria'ya saldırıydı. Alışmış Ahemeniş politikasından farklı olarak İonya'daki tiranları görevden aldı ve demokrasi yönetimlerini yeniden kurdu; böylece önemli bir huzursuzluk kaynağını giderdi.

Yunanlı tarihçi Herodotos'a göre Dareios'tan sonra Ahemeniş kralı olan I. Kserkses'i Yunanistan'ı işgal etmeye yöneltenlerden biri Mardonios'tu. Salamis'teki Ahemeniş yenilgisinden sonra Kserkses'i Asya'ya dönmeye ikna etti ve kendisi büyük bir orduyla Yunanistan'da kaldı. Atina'yı Yunanlı mütteliklerinden koparmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Attika'dan çekilirken Eylül 479'da Plataia'da yapılan savaşta yenilerek öldürüldü.

Marduk, Mezopotamya dininde, Babil'in koruyucu tanrısı. Bu özelliğiyle sonunda Bel'le(*) özdeşleştirilmiştir. Başlangıçta gökgürültüsü tanrısı olduğu sanılmaktadır. I. Nabukadnezar (Nabukadonosor) döneminden (İÖ 1124-1103) kalan *Enuma eliş* adlı bir şiirde, Marduk'un her biri ayrı bir tanrıyı belirten ya da tanrısal bir özelliği anlatan 50 ayrı adı olduğu belirtilir. İlk kaosun canavarı Tiamat'ı (tuzlu suların kişileşmesi) yendikten sonra "yeryüzünün ve göğün tanrılarının efendisi" olur. İnsanlarla birlikte bütün doğa, varlığını ona borçludur. Krallıkların ve uyruklarının yazgısı onun elindedir.

Babil'deki en önemli Marduk tapınakları, Esagila ve tepesinde bir Marduk tapınağı bulunan Etemenanki adlı ziggurattı. Esagi-

la'da her yeni yıl şenliğinde *Enuma eliş* şiiri okunurdu. Marduk'un karısı olarak en sık anılan tanrıça Zarpanit ya da Zarbanit'ti (Zarpan Kentinin Kadını). Marduk'un yıldızı Jüpiter, kutsal hayvanları ise at, köpek ve özellikle çatal dilli canavardır. Marduk en eski anıtlarda, elinde üçgen bir kürek ya da çapayla betimlenir; bunun bereketi ve bitkiliği simgelediği düşünülür. Yürürken ya da savaş arabasına binmiş durumda da betimlenir. Giysisi yıldızlarla süslüdür. Elinde bir asa vardır; ayrıca yay, mızrak, ağ ya da yıldırım taşır. Asur ve Pers kralları da yazıtlarda Marduk ve Zarpanit'i saygıyla anmışlar, ikisinin birçok tapınağını yeniden yaptırmışlardır.

Mardukapaliddina II (Babil dilinde "Marduk Bana Bir Vâris Verdi"), Kitabı Mukaddes'te MERODAK-BALABAN (ö. İÖ y. 694), İÖ 721-710 arasında ve İÖ 703'te dokuz ay Babil kralı. Asur'un askeri üstünlüğü karşısında Babil'in bağımsızlığını 10 yıldan uzun bir süre korumayı başarmıştır.

İÖ 728'den sonra Asur kralı resmî olarak Babil kralı unvanını da taşımaya başladı. Yakın kabilesinden olan Mardukapaliddina, bu sırada Kalde'de bir bölge yöneticisiydi. İÖ 721'de Asur kralı II. Şarrukin'in (Sargon) tahta geçmesiyle başlayan huzursuzluk sırasında Mardukapaliddina Babil'e girerek, bir zamanlar atası Eriba-Marduk'un olan Babil tahtına oturdu. İki yıl sonraki Elam saldırısı sonucunda her iki taraf da zaferi kendisinin kazandığını öne sürdüysede Asurluların çok zayıflaması nedeniyle Mardukapaliddina 10 yıl boyunca Asurlularca rahatsız edilmeksizin krallığını sürdürdü.

Asur belgelerine göre Şarrukin, İÖ 710'da Babil'e girmek üzere güneye ilerlemiş, Elamlıları ve Mardukapaliddina'nın öteki mütteliklerini yendikten sonra Babil'e yönelmiştir. Bunun üzerine Mardukapaliddina kaçmış ve kentini ileri gelenleri Şarrukin'in resmen Babil kralı olmasına karşı çıkmıştır. Ertesi yıl Şarrukin, Mardukapaliddina'nın başkenti Dur-Yakin'i ele geçirerek ykmıştır. Şarrukin'in ölümünden (İÖ 705) bir süre sonra Mardukapaliddina, Yahuda kralı Hizhiya'ya bir elçi göndererek yeni Asur kralı Sinahheriba'ya (Sanherib) karşı bir ayaklanma çıkarmaya çalıştı ve İÖ 703'te yeniden Babil Krallığı'nı ele geçirdi. Ama dokuz ay sonra güneyde ilerleyen Sinahheriba Babil kuvvetlerini yendi. İÖ 700'de Sinahheriba, Mardukapaliddina'nın peşinden Bit-Yakin'e girdi. Bu kez Elam'ın güneyine kaçan Mardukapaliddina İÖ 694'ten önceki bir tarihte burada öldü.

Mare Orientale (Latince "Doğu Denizi"), Ay'ın batı kenarında yer alan çokhal-kalı Orientale Havzasının iç bölümünü dolduran bazaltlı malzemelerin oluşturduğu, dairesel karanlık düzlük. 50 bin km²'lik bir alanı kaplar. Orientale Havzasının en dış halkası olan Montes Cordillerası'nın çapı 900 km kadardır. Havzayla bağlantılı öteki dairesel yapılar, 620 km çapındaki dış Montes Rook, 480 km çapındaki iç Montes Rook ve Mare Orientale'yi çevreleyen 320 km çapındaki iç halkadır. Ay diskinin kenarında yer aldığından, Mare Orientale uzunca bir süre yeterince tanımlanamamıştır. 1960'larda ve 1970'lerde çeşitli Ay uydularıyla yapılan incelemeler sonucunda, Mare Orientale'nin ve çevresinin yapısal ayrıntılı bir biçimde çözümlenmiştir.

Marechal, Leopoldo (d. 11 Haziran 1900, Buenos Aires - ö. Eylül 1970, Buenos

Aires, Arjantin), felsefi romanlarıyla ünlü Arjantinli yazar ve eleştirmen.

1920'lerin başında, Arjantin edebiyatında devrim yaratan *ultraismo* akımı yanlısı Martin Fierro ve Proa dergilerini çıkaran *Martin Fierro* ve *Proa* kartalları *modernismo* grubu içinde yer aldı. İlk şiir kitabı *Aguiluchos*'ta (1922; Yavru Kartallar) *modernismo* akımına özgü tekniklerle kırsal temaları işledi. *Días como flechas* (1926; Ok Gibi Günler) ve *Odas para el hombre y la mujer* (1929; Kadın ve Erkek İçin Odlar) adlı yapıtlarında *ultraismo* estetiğini daha cesur eğrilemeler ve imgelerle yansıttı. Yeni-Platoncu felsefenin etkisindeki *Cinco poemas australes* (1937; Güneyden Beş Şiir), *Sonetos a Sophia* (1940; Sophia'ya Soneler) ve *El centauro*'daki (1940; Kentaur) şiirlerinde kargaşa içindeki bir dünyada denge ve düzen arayışını dile getirdi. *Antalogía poética*'da (1969; Şiir Antolojisi) yer alan "Canciones Elbitences" adlı aşk şiirlerinde de aynı temayı sürdürdü.

Marechal'in başyapıtı, karmaşık tekniği, yenilikçi üslubu ve son derece şiirsel diliyle yeni Latin Amerikan romanının ilk örneklerinden sayılan *Adán Buenosayres*'tir (1948). Romanın başkışısı Adán'ın efsanevi yolculuğunu, Cehennem'e inişini ve ideali arayışını konu alan yapıt, otobiyografik roman ve *roman à clef*(*) özelliklerini birleştirir; ayrıca jeolojik çağlardan başlayarak Arjantin tarihini yeniden kurar.

Gençliğinde sosyalizmi benimseyen Marechal, Juan Perón döneminde ateşli bir Perón yanlısı olarak hükümette önemli kültürel görevler aldı. Perón'un iktidardan düşmesinden sonra neredeyse unutuldu. Sonraki yıllarda, mitoloji ve idealizmle ilgili arayışlarını sürdürdüğü *El banquete de Severo Arcángelo* (1965; Severo Arcángelo'nun Şöleni) ve *Megafón o la guerra* (1970; Megafon ya da Savaş) adlı romanlarıyla yeniden dikkat topladı.

Maréchal, Pierre-Sylvain (d. 15 Ağustos 1750, Paris - ö. 18 Ocak 1803, Montrouge, Fransa), Fransız şair ve yayımcı. *Almanach des honnêtes gens* (1788; Ünlüler Sözlüğü) adlı yapıtında ortaya attığı dindışı takvim önerisi, 1793'te benimsenen Fransız Cumhuriyet Takvimi'ne temel olmuştur.

Hukuk ve kütüphanecilik öğrenimi gören Maréchal, maddecî ve ateist bir felsefeyi benimseyordu. Bazı erotik şiirler yazdıktan sonra, yeteneklerini din karşıtı propaganda-yı yöneltti. *Livre échappé au Déluge* (1784; Tufandan Kurtarılan Kitap) adlı yapıtı Kitabı Mukaddes'in alaycı bir taklidiydi. *Dictionnaire des athées anciens et modernes*'de (1800; Eski ve Yeni Ateistler Sözlüğü) Augustinus, Pascal ve Bossuet'ye de yer verdi. Maréchal'in önerdiği takvimde, bir yıl 10 günlük 36 bölüme ayrılıyordu. Fransız Cumhuriyet Takvimi'yle de bir yıl, her biri 10'ar günlük üçer bölümden oluşan 12 aya bölündü; buna ayrıca beş, artıyıllarda da altı gün eklendi.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Marées, Hans von (d. 24 Aralık 1837, Elberfeld, Prusya - ö. 5 Haziran 1887, Roma), Almanya'da ortaya çıkan idealist okula bağlı ressam.

1853'te Berlin'e giderek iki yıl öğrenim gördü. İzleyen sekiz yıl boyunca Münih'te çalıştı, orada tarihselci akımlardan etkilendi. 1864'te İtalya'ya giderek yaklaşık 20 yıl

kaldı. 1873'te, Napoli'deki zooloji müzesi kitaplığındaki fresklerin yapımını üstlendi. Hırslı olmasına karşın kendine güveni çok azdı, bu nedenle yapıtlarını hiç sergilemedi.

"Hildebrand ve Grant ile Birlikte Kendi Portresi", Hans von Marées'in yağlıboya çalışması, 1873; Von der Heydt Müzesi, Wuppertal, Almanya
Von der Heydt-Museum, Wuppertal, Almanya

Düş kırıklığı içinde ve hemen hemen hiç tanınmayan biri olarak öldü. Önemi, aralarında "Kürekçi"nin de bulunduğu yapıtlarının 1891'de Münih'te sergilenmesi üzerine anlaşıldı.

Maremma, İtalya'nın orta kesiminde, büyük bölümü Toscana yönetim bölgesi içinde kalan coğrafi bölge. Livorno'nun güneyinden başlayarak Tiren kıyısı boyunca Campagna di Roma'ya ve Apennin Dağlarının eteklerine kadar uzanır. Etrüsk ve Roma dönemlerinde, sulamada yeraltı kanallarının kullanıldığı çiftlikleriyle ünlü önemli bir yerleşim bölgesiydi. Tepelerden kurulu Etrüsk kentlerinin en büyükleri Populonia, Cosa, Tarquinii (Tarquinia) ve Caere'ydı (bugün Cerveteri). Yörede Etrüsklerin dış ticaretle kullandığı birçok liman da vardı. Roma İmparatorluğu'nun son yıllarında bölge hızla geriledi; bataklık alanların ıslah edilememesi nedeniyle sıtma yaygınlaştı. Toscana grandüklerinin 18. yüzyıldaki ve 19. yüzyıl başlarındaki arazi ıslah çabalarına karşın, yöre zamanla yalnızca Apennin dağlarındaki sürülerin konakladığı bir kış otlağı durumuna geldi.

Maremma Toprak Reformu Kurulu'nun 1951'den sonra yaptığı büyük harcamalarla yörenin görünümünü tanınmayacak ölçüde değiştirdi. Ama 1966'daki şiddetli yağışlar bu gelişmeye büyük darbe vurdu.

Marengo Çarpışması, II. Koalisyon Savaşları (1798-1802) sırasında Napoléon Bonaparte'in son anda kazandığı çarpışma (14 Haziran 1800). İtalya'nın kuzeyinde, Alessandria'nın yaklaşık 5 km güneydoğusundaki Marengo Ovasında gerçekleşen çarpışmada General Michael Friedrich von Melas komutasındaki yaklaşık 31 bin kişilik Avusturya ordusuyla, Napoléon'un yaklaşık 28 bin askeri savaştı. Sonuçta, Napoléon Lombardiya'nın Mincio Irmağına kadar olan bölümünü işgal etti; ayrıca Paris'te askeri ve sivil yönetimdeki gücünü pekiştirdi.

Marenzio, Luca (d. 1553, Coccaglio, Brescia yakınları, Venedik Cumhuriyeti - ö. 22 Ağustos 1599, Roma), 16. yüzyıl sonu İtalyan madrigallerinin en güzel örneklerini veren besteci.

Pek çok madrigal, villanelle(*) ve 5 tane motet kitabı yayımladı. Madrigallerinde geliştirdiği kendine özgü üslupla şürde dile getirilen ruhsal durum ve imgeleri ustalıklı canlandırdı. Kendinden önceki madrigallerin polifonik üslubu yerine, eşsesli (homo-

fonik) ya da akorlu bir üslup kullandı. Armoni konusunda cesur bir tutumu vardı: Zaman zaman anarmonik (sesdeş) modülasyonlara yol açan bir kromatizm uyguluyor, bazen de dramatik efekt yaratmak amacıyla disonansları çözüme ulaştırmadan bırakıyordu. Claudio Monteverdi, Don Carlo Gesualdo ve Hans Leo Hassler gibi müzikerler üzerinde büyük etkisi oldu. İngiltere'de de çok beğenildi; yapıtları N. Yonge'un *Musica Transalpina*'sında (1588; Alpötesinin Müziği) basıldı.

mareşal, İngiltere, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti, eski SSCB ve başka bazı ülkelerin ordularında en yüksek rütbe. Kökeni ilk Frank kralları döneminde atlara bakmakla görevli hizmetkârlar için kullanılan *marescal*'e dayanır. Ortaçağ savaşlarında süvarinin önem kazanmasıyla komutan konumuna yükselen mareşaller, zamanla sarayda ve kışlada düzeni sağlama ve süvari sınıfıyla ilgili sorunlarda karar verme görevlerini, ayrıca bazı adli ve idari işlevleri üstlendiler. İngiltere kralı John 1214'te Salisbury 3. kontu William'ı ordu mareşali (*marescalius*) olarak atadı.

Günümüzde İngiliz ordusunda kullanılan mareşal (*field marshal*) rütbesi, Kral II. George tarafından 1736'da Almanya'dan alındı. Askeri seferlerde iki ya da daha çok sayıda mareşal ordunun önünde giderek ordugâh yerini seçer ve birimlerin yerleşme düzenini belirlerdi. Barış zamanında ise kral yolculuk ederken, ağırlanması ve gereksinimlerinin karşılanması işini düzenlerdi. Günümüzde bu eski rütbeyi az sayıda kıdemli subay taşır; mareşal olmayan genelkurmay başkanları bu göreve atandıktan hemen sonra mareşal rütbesine yükseltilir. Eski Sovyet ordusunda mareşal rütbesi genellikle ordu gruplarının komutanlarına ya da daha yüksek komutanlara verilir. Fransa'da ordunun hareket etmesinden ve konaklamasından sorumlu karargâh subayı için kullanılan *maréchal des logis* unvanı, XIV. Louis döneminden Fransız Devrimi'ne değin varlığını sürdürdü. Napoléon döneminde 18 imparatorluk mareşali rütbesi oluşturuldu. Daha sonra bu unvan *maréchal de France* (Fransa mareşali) olarak değiştirildi ve unvanı taşıyanların sayısı azaltıldı. Fransa'da mareşallik zamanla kullanımdan kalkarak savaş zamanında ender olarak verilen bir unvan durumuna geldi.

Türkiye'de Osmanlı Devleti'nde ordu komutanlarına verilen müşir(*) rütbesi yerine 1932'den sonra mareşal rütbesi kullanılmaya başladı. Ama Cumhuriyet döneminde, Sakarya Savaşı'nın ardından 19 Eylül 1921'de müşir yapılan Mustafa Kemal (Atatürk) ve Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın ardından 3 Eylül 1922'de müşir yapılan Fevzi Paşa (Çakmak) dışında hiçbir asker bu rütbeyi taşımadı. 1946'da çıkarılan 4850 sayılı yasayla bu rütbenin savaş alanında başarı göstermiş orgeneralere verilmesi esası getirildi. 27 Temmuz 1967 tarihli ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'nda da mareşal orduda en yüksek rütbe sayılmış ve savaşta olağanüstü yararlıkları görülen sağ ya da ölmüş orgeneralere yasayla verilebileceği belirtilmiştir.

Maret, Hugues-Bernard, BASSANO DOKU (d. 1 Mayıs 1763, Dijon - ö. 13 Mayıs 1839, Paris, Fransa), Napoléon döneminin devlet adamlarından Fransız diplomat.

Fransız Devrimi'nin başlarında gazetecilik yaptı. 1792'de diplomat olarak göreve başladı. 18 Brumaire Darbesi'nin (9 Kasım 1799) ardından Napoléon tarafından konsüllük rejiminin devlet başkanlığına getirildi. Zamanla büyük güvenini kazandığı Napo-

léon'un özel danışmanlığına yükseldi. Nisan 1811-Kasım 1813 arasında dışişleri bakanlığı yaptı. Fransa'nın Rusya'ya istila etmeden önce Prusya (Şubat 1812) ve Avusturya (Mart 1812) ile antlaşmalar imzalamasını

Maret, Robert Lefèvre'nin bir portre çalışmasından ayrıntı, 1807
H. Roger-Violot

sağladı. 1815'te Napoléon'un Elba Adasından dönmeye yardımcı oldu. İkinci Bourbon Restorasyonu döneminde sürgün edildi. 1820'de Fransa'ya döndü ve Louis-Philippe tarafından soyluluk unvanı verildi. Kasım 1834'te başbakanlığa atandıysa da hükümet kurmayı başaramadı.

Marett, R(ober) Ranulph (d. 13 Haziran 1866, Jersey, Channel Adaları - ö. 18 Şubat 1943), İngiliz antropolog. Antropoloji alanındaki çalışmalarını, tıpkı James George Frazer ve Andrew Lang gibi, klasik edebiyat ve felsefe konularında edindiği geniş bilgi temelinde yürütmüştür. Ahlak felsefesiyle dinsel inanç ve uygulamaların evrimi konusundaki çalışmalarıyla tanınır.

İlkel dinler konusundaki görüşleri, dönemin en büyük antropologları sayılan Frazer ve Sir Edward Burnett Tylor'ın görüşlerinden belli ölçüde ayrılıyordu. Onların katı, akılcı kategorileştirmelerine karşı çıkarak ilkel insanda "yüreğin ilkel mantığının" bulunduğunu öne sürdü. Tylor'ın animizm anlayışı karşısında, "hayranlık, umut ve hatta sevgi" ile yumuşatılmış, "korku ve boyun eğme duygusu"na dayanan, kişiselikten uzak bir din anlayışı (ya da "animizm") geliştirdi.

Düşünsel alandaki etkinlikleri, Platon'un *Politeia* (Devlet, 1942, 1946) adlı yapıtıyla ilgili çalışmalarından Tarihöncesi arkeolojisine kadar büyük bir çeşitliliği yansıtır. Devlet üzerine verdiği dizi konferanslarla ünlenen Marett'in güçlü bir anlatım yeteneği vardı. Yapıtlarıyla antropolojinin alanını daha da genişletti. 1909'da Oxford Üniversitesi Antropoloji Derneği'nin kurulmasına katkıda bulundu. Başlıca yapıtları arasında *The Threshold of Religion* (1900; Dinin Eşiği), *Anthropology* (1912; Antropoloji), *Psychology and Folklore* (1920; Psikoloji ve Folklor), *Faith, Hope and Charity in Primitive Religion* (1932; İlkel Dinlerde İnanç, Umut ve Hayrseverlik), *Sacraments of Simple Folk* (1933; İlkel İnsanların Ayinleri) ve *Head, Heart and Hands in Human Evolution* (1935; İnsanlığın Evriminde Kafa, Yürek ve Eller Rolü) sayılabilir.

Marey, Étienne-Jules (d. 5 Mart 1830, Beaune - ö. 15 Mayıs 1904, Paris, Fransa), Fransız fizyoloji bilgini. Nabız atışları ile kan basıncındaki değişiklikleri kaydeden sfigmograf adlı aygıtı bulmuştur.

Kan dolaşımı, kolera, hayvanların karada ve havada hareketi, deneysel fizyoloji ve fizyolojide grafik yöntemler üzerine kapsamlı yapıtlar verdi. Hareketli filmin geliş-

mesine de katkıda bulundu. 1882'de kuşların uçuşunu incelemek üzere, bir düzi fotoğraf çekebilen kartuş levhali bir makine

Nader, Nader'in bir fotoğrafı
H. Roger-Vollet

geliştirdi; çektiği fotoğrafları hareketi gösterecek biçimde bir araya getirmeyi başardı. 1894'te hareketli film çeken bir aygıt mikroskopa uyarladı.

Marfan sendromu, bağdokuda gelişim bozukluğuyla ortaya çıkan, çeşitli organları, özellikle iskelet, kalp ve gözleri etkileyen ender görülen kalıtsal hastalık.

Hastanın gövdesi, kol ve bacakları uzun ve incedir. El parmaklarının uzun ve ince görünümü örümceğe benzediğinden hastalık araknodaktili (Yunanca *arakhnaios*: "örümcek" ve *daktylos*: "parmak") olarak da adlandırılır. Vücutta bazı eklemlerden ikiser tane oluşmuştur, göz merceği olması gereken yerde değildir. Hastalarda glokom ve ağızbağı (retina) yırtılmasına eğilim fazladır. Kalp kasında yapı ve işlev bozukluğu vardır; aort yırtılması en yaygın ölüm nedenidir.

Hastaların yaşam süresi gençlerdeki bozukluğun ortaya çıkış düzeyine bağlı olarak değişir. Hastalığın temelini oluşturan bağdokusu yapı bozukluğu düzeltilemezse de, bazı yapısal kusurların cerrahi yolla düzeltilmesi yarar sağlayabilir.

Margai, Sir Milton (Augustus Striery) (d. Aralık 1895, Gbangbatok - ö. 28 Nisan 1964, Freetown, Sierra Leone), Sierra Leone'nin ilk başbakanı, İngiliz yanlısı tutucu siyaset adamı.

Dedesi önde gelen bir kabile şefi ve ilk yerli hekimdi. 1950'ye değin sağlık kuruluşlarında çalıştı. II. Dünya Savaşı sonrasında ulusal yenilgiye seçkinlere dayanan Sierra Leone Örgütlenme Derneği'ne girerek etkin siyasete atıldı. 1951'de Sierra Leone Halk Partisi'ni kurarak kabile şeflerinin desteğini kazandı ve onlara dayanarak kurumsal kesimde etkili bir konum elde etti. Yasama Meclisi'nde çoğunluk grubunun lideri olarak Yürütme Meclisi'ne atandı; daha sonra sağlık bakanı olarak ilk Afrikalı hükümet üyeleri arasında yer aldı. 1953-54 yıllarında bakanlar kurulu başkanlığının (sonradan başbakanlık) yanı sıra tarım, sağlık ve orman bakanlıklarına getirildi. 1950'lerin sonlarında adalet ve içişleri bakanlıklarını da üstlendi.

Kolaylıkla kazandığı 1957 seçimlerinin ardından kendisini yumuşaklık ve çekingenlikle suçlayan kardeşi Albert'in muhalefetiyle karşılaştı. Ama 1958'de partiden ayrılan Albert'in kurduğu Ulusal Halk Partisi 1959'daki yerel seçimlerde yenilgiye uğradı. Aynı yıl İngiltere'yle bağımsızlık konusunda görüşmeler yapmak üzere birleşik bir cephe oluşturan Margai, 1961'de bağımsızlığın

kazanılmasını sağladı. Eski muhalefet önderlerine de yer verdiği koalisyon hükümeti ölümüne değin başta kaldı. Yerine kardeşi Albert geçti.

Margaret, lakabı NORVEÇLİ BAKİRE (d. 1282/83 - ö. Eylül 1290, Orkney Adaları), 1286-90 arasında İskoçya kraliçesi. Kral III. Malcolm Canmore'un (hd 1058-93) soyundan gelen İskoçya kraliyet ailesinin son üyesiydi.

Babası Norveç kralı II. Erik, annesi İskoçya kralı III. Alexander'ın (hd 1249-86) kızı Margaret'ti. Annesi 1283'te öldü. III. Alexander öldüğünde (Mart 1286) çocuklarından hiçbirini hayatta olmadığından, İskoçya lordları Margaret'i kraliçe seçtiler. Margaret'in akrabası olan İngiltere kralı I. Edward, onu İngiltere tahtının varisi olan oğlu Edward'la (sonradan İngiltere kralı II. Edward) evlendirmeyi planladı. Ama Margaret Norveç'ten İngiltere'ye giderken yolda hastalanarak öldü.

Margaret (ANJOLU) (d. 23 Mart 1430, Pont-à-Mousson?, Lorraine - ö. 25 Ağustos 1482, Saumur yakınları, Fransa), İngiltere kralı VI. Henry'nin kızı. York ve Lancaster hanedanları arasındaki Güller Savaşları (1455-85) sırasında Lancaster yanlılarına önderlik etmiştir. Hırsı ve güçlü iradesiyle

Margaret, bir yazmadaki resimden ayrıntı, y. 1445; British Library, Londra
British Library, Londra

oğlu Prens Edward'ı (1453-71) tahta çıkarmak için çok çaba göstermiş, ama başarısızlığa uğramıştır.

Margaret, Napoli kralı unvanını taşıyan Anjou dükü I. René'nin kızıydı. Fransa ile İngiltere arasındaki Yüz Yıl Savaşları'nı (1337-1453) sona erdirmek amacıyla Nisan 1445'te aklı dengesi bozuk olan İngiltere kralı VI. Henry ile evlendirildi. Güçlü York dükü Richard'ın şiddetli muhalefetiyle karşılaşan kral yanlıları arasında kısa sürede önemli bir yer edindi. Mayıs 1455'teki I. St. Albans Çarpışması York yanlılarının zafriyle sonuçlandı ve York dükü Richard yönetimi ele geçirdi. Ama yılmayan Margaret 1456'da iktidarı geri almayı başardı.

1459'da yeniden başlayan çatışmalar, Margaret'in York önderlerini yasadışı ilan etmesiyle şiddetlendi. Temmuz 1460'ta York yanlıları Northampton'da kralı tutsak aldılar. York dükünün Henry'nin varisi ilan edilmesini öngören uzlaşmayı kabul etmeyen Margaret, oğlunun vasiyet hakkı için direndi. Aralık 1460'ta Lancaster yanlıları,

Wakefield yakınlarındaki Yorkshire'da York dükü Richard'ı öldürdüler ve Şubat 1461'deki II. St. Albans Çarpışması'yla Henry'yi kurtardılar. Ama Richard'ın oğlu Edward 4 Mart'ta IV. Edward adıyla tahta çıktı ve 29 Mart'ta Yorkshire'daki Towton Çarpışması'nda Margaret'in ordusunu yenilgiye uğrattı. Margaret, Henry ve oğluyla birlikte İskoçya'ya kaçtı.

Daha sonra Fransa'ya giden Margaret 1470'te, önceleri York yanlısıyken o sırada IV. Edward'ın yerine yeniden VI. Henry'yi tahta geçirmeyi tasarlayan Warwick kontu Richard Neville'le ittifak kurdu. Ekim 1470'te Warwick planını başarıyla gerçekleştirdi. Margaret İngiltere'ye 14 Nisan 1471'de, Warwick'in IV. Edward'a karşı çarpışırken öldüğü gün döndü. 4 Mayıs 1471'de, Tewkesbury'de Margaret'in kuvvetleri bozguna uğrattı ve oğlu öldürüldü. Kısa süre sonra da VI. Henry Londra Kulesi'nde idam edildi. Margaret, 1475'te Fransa kralı XI. Louis tarafından fide karşılığında kurtarılmasına değin İngiltere'de gözaltında tutuldu. Fransa'ya dönen Margaret orada yoksulluk içinde öldü.

Margaret (İSKOÇYALI AZİZE) (d. y. 1045, Macaristan? - ö. 16 Kasım 1093, Edinburgh azizler listesine kabulü, 1250; yortu günü, 10 Haziran; İskoçya'da yortu günü, 16 Haziran), İskoçya kralı III. Malcolm Canmore'un kızı. İskoçya'nın koruyucu azizesidir.

Babası Edward'ın sürgünde yaşadığı Macaristan sarayında yetişti. Hastings Çarpışması'ndan (1066) sonra annesi ve kardeşleriyle birlikte İskoçya'ya kaçtı. İngiltere tahtı üzerindeki hak iddialarından sonuç alamayan kardeşi Edgar the Aetheling de ardından İskoçya'ya geldi. Manastır yaşamına eğilim duymasına karşın yaklaşık 1070'te İskoçya kralı III. Malcolm Canmore (hd 1058-93) ile evlendi. Kocasını ve saray üzerindeki etkisinden yararlanan Margaret, Gregorius Reformu'na uygun olarak, önceki yüzyılda İskoçların denetimine girmiş olan İngilizlerin ve kilisenin çıkarlarını korudu. Kocasının öldürülmesinden kısa süre sonra Northumberland'daki Alnwick yakınlarında öldü.

Margaret TUDOR (d. 29 Kasım 1489, Londra, İngiltere - ö. 18 Ekim 1541, Methven, Perth, İskoçya), İskoçya kralı IV. James'in kızı, V. James'in annesi ve İngiltere kralı VII. Henry'nin büyük kızı.

Ağustos 1503'te IV. James ile evlendi. Ama babasının eksik drahoma vermesi, İngiltere ile İskoçya arasındaki ilişkileri

Margaret, İskoçya kralı IV. James'in Dua Saati Kitabı'ndaki bir minyatürden ayrıntı; Ulusal Kütüphane, Viyana
Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

geliştirilmesini engelledi. IV. James 1513'te İngilizlerle savaşırken öldürülünce, küçük oğlu V. James adına ülke yönetimini üstlendi.

1514'te İngiltere yanlıs Angus kontu Archibald Douglas'la evlenmesi, İskoçya Parlamentosu'nun Margaret'in yerine Fransa yanlısı grubun önderi Albany dükü John Stewart'ı naipliğe getirmesi için bahane oldu. Margaret bir süre İngiltere'ye sürgüne gönderildi. Ama daha sonra Angus'tan uzaklaşarak, ona karşı açıkça Albany'yi destekledi. 1527'de kocasından boşanmasını sağlayan bir karar elde ettikten kısa süre sonra Henry Stewart ile evlendi. Henry Stewart, James'in 1528'de hükümetin denetimini ele geçirmesinden sonra Methven lordu yapıldı. Margaret ve Methven bir süre James'in en etkili danışmanları oldular. Ama 1534'te devlet sırlarını kardeşi VIII. Henry'ye verdiği James tarafından anlaşılınca, Margaret saraydaki saygınlığı yitirdi. Yedi yıl sonra Methven Şatosu'nda öldü.

Margarete (AVUSTURYALI), İspanyolca MARGARITA DE AUSTRIA (d. 10 Ocak 1480, Brüksel - ö. 1 Aralık 1530, Mechelen, İspanyol Felemenki), 1507-15 ve 1519-30 arasında

Margarete, Bernard von Orley'in yaptığı sarıdan bir resimden ayrıntı, y. 1505; Windsor Şatosu, Berkshire

yeğeni İspanya kralı I. Carlos (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl) adına Felemenk'i yöneten kral naibesi.

Habsburg hanedanından Arşidük (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru) I. Maximilian ile Burgonya dükü Marie'nin kızıydı. 1483'te Fransız tahtının veliatı (dauphin) (sonradan Fransa kralı) VIII. Charles ile nişanlandı. Ama Charles'in 1491'de başka biriyle evlenmesi üzerine Nisan 1497'de İspanya tahtının vârisi Juan ile evlendi. Juan birkaç ay sonra ölünce ikinci evliliğini 1501'de Savoia dükü II. Filiberto ile yaptı. Filiberto da 1504'te öldü.

Maximilian, Margarete'yi 1507'de 'çocuk yastaki Kral I. Carlos'un naibesi olarak Felemenk'e gönderdi. Bu görevi sırasında İngiltere yanlısı bir dış politika izleyen Margarete, Maximilian, İngiltere ve İspanya ile ittifak kurduktan sonra Fransa'ya karşı savaşa girişti. Her iki naibelik döneminde de Habsburgların askeri harekâtlarına kaynak sağlamak için ağır vergiler koydu. 1508'de Cambrai'de, Felemenk'teki Burgonya toprakları üzerinde hak iddia eden Fransa ve İspanya arasındaki çatışmayı sona erdiren görüşmeleri yürüttü. Carlos 1515'te Felemenk'in yönetimini üstlenecek yaşa geldiyse de bu görevi gene Margarete'ye bıraktı. Margarete'nin naipliğinin son 10 yılında, Habsburgların Felemenk'in kuzey-doğusundaki toprakları genişletildi. 1515-24 arasında Friesland'ın bir bölümü ele geçirildi; 1528'de de Utrecht piskoposluğunun toprakları ilhak edildi. V. Karl'ın (Şariken) baş düşmanı Fransa kralı I. François'un müttefiki Gelderland dükü Karel'e karşı seferler düzenlendi. 1529'da yapılan ve Kadınlar Barışı olarak da anılan Cambrai Antlaşması'nda görüşmeleri I. François adına annesi Louise de Savoie, Karl adına da Margarete yürüttü.

Margarete (AVUSTURYALI), FARMALIMARİARETE olarak da bilinir. İspanyolca MARGARITA DE AUSTRIA ya da DE PARMA (d. 1522, Oudenaarde, İspanyol Felemenki - ö. 18 Ocak 1586, Ortona, Napoli Krallığı). Parma dükü ve Felemenk'in Habsburg hanedanından gelen kral naibesi (1559-67). İspanyol yönetimine karşı gelişen hoşnutsuzluğu yatıştırmaya çalışmıştır.

Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'la (İspanya kralı I. Carlos) Johann van der Gheenen'in evliliği dışı kızıydı. 1536'da Floransa dükü Alessandro de' Medici ile evlendi. Bir yıl sonra kocası öldürülünce ikinci evliliğini 1538'de Ottavio Farnese (1547'den sonra Parma dükü) ile yaptı. 1559'da üvey kardeşi İspanya kralı II. Felipe tarafından Felemenk kral naibeliğine atandı. O dönemde, papalığın yerel din adamlarının ayrıcalıklarına karşı çıkan bir bildirisinden sonra kurulan (1549) yeni piskoposluklar ve İspanyol birliklerinin varlığı nedeniyle Felemenk'te İspanyol yönetimine karşı güçlü bir muhalefet oluşmuştu.

Margarete'nin başlanmasını olan ve kilisedeki yeni düzenlemelerle 1560'ta Mechelen bapiskoposluğuna, 1561'de kardinalliğe getirilen Antoine Perrenot de Granvelle, çok geçmeden Orange prensi I. Willem ve Egmond kontu Lamoraal'in başını çektiği soylularla çatışmaya girdi. Margarete Felemenkli önderlerin baskısı karşısında Granvelle'i görevlerinden uzaklaştırmak zorunda kaldı (1564). Daha sonra Felemenk'te İspanyol yönetimine karşı sürdürülen muhalefetin önderliğini Geuzen olarak bilinen Kalvenci grup üstlendi. Bu grup, 1566'da Margarete'den Protestanlara daha hoşgörülü davranılmasını talep etti. Margarete başlangıçta Geuzen birliklerinin bazı taleplerini kabul ettiyse de asıl Kalvenci grupların Ağustos 1566'da Katolik kiliselerine saldırımları üzerine 1567'nin ilk aylarında çoğunluğu paralı Alman askerlerinden oluşan bir ordu toplayarak ayaklanmayı bastırdı.

Ülkede düzenin yeniden sağlanmış olmasına karşın II. Felipe aynı yıl Alba dükünü büyük bir orduyla Felemenk'e yolladı. Alba dükünün, Protestanlara karşı sert önlemlere başvurması İspanyol yönetimine karşı silahlı bir ayaklanmanın başlamasına yol açtı. Alba dükünün Felemenk genel valiliğine getirilmesi üzerine Margarete görevinden ayrıldı (1567). 1580'de oğlu Alessandro Farnese'nin Felemenk genel valisi olarak görev yaptığı dönemde Felemenk'e döndüyse de 1583'te İtalya'ya giderek yaşamının geri kalan bölümünü orada geçirdi.

margarin, bitkisel ya da hayvansal yağların su ve süt karışımı içinde dağıtılmasıyla hazırlanan yemeklik ve kahvaltılık yağ. Temel bileşenlerin yanı sıra margarinlere ayrıca tuz, koku ve renk verici maddeler, koruyucular, emülsiyon yapıcılar, A ve D vitaminleri ve tereyağı gibi başka maddeler de katılır.

İlk kez 1860'ların sonunda Fransız kimyacı H. Mège-Mouriès tarafından geliştirilen margarin üretimi giderek bütün Avrupa'ya, daha sonra da ABD'ye yayıldı. Eskiden margarin yapımında genellikle hayvansal yağlar yeğlenirken, daha sonra pamuk tohumu, soya, hindistancevizi, yerfıstığı, mısır ve palmye yağı gibi bitkisel yağlar kullanılmaya başlandı. 1950'lerin sonunda, doymuş yağların sağlığa zararlı etkisine ilişkin görüşlerin yoğunlaşması üzerine giderek mısır, aspir ve ayçiçeği yağı gibi doymamış yağların kullanımı arttı. Ayrıca, Avrupa'da yaygın olarak balina yağı kullanıldı.

Türkiye'de margarin terimi genel anlamda dişında, bitkisel ve hayvansal sıvı yağların hidrojenle sertleştirilmesi sonucu elde edi-

len katı yağlar için de kullanılır. Hidrojenle sertleştirme yoluyla margarin üretiminin ilk kez 1852'de, dağıtma yöntemiyle üretiminin 1852'de başlatılmıştır. Bu ikinci yöntemle göre hazırlanan yağ genellikle kahvaltılık margarin olarak anılır. Tereyağı da margarin üretiminde başka ayçiçeği, pamuk, soya ve palmye yağı kullanılır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 1981 verilerine göre yıllık margarin üretimi 481 bin ton dolayındadır. Bunun büyük bir bölümünü kahvaltılık ve yemeklik margarin, daha küçük bir bölümünü ne sanayi margarinini oluşturur.

Margarita (ANTİOKHEIALI AZİZE), AZİZE MARİTİNA olarak da bilinir (ü. 3. ya da 4. yy, Antiochia [bugün Antakya]; Doğu'da yortu günü, 13 Temmuz; Batı'da yortu günü, 20 Temmuz), 8 Ağustos'ta tophuca anılan 14 Kutsal Yardımcı'dan biri. Ortaçağ boyunca en çok saygı gören azizler arasında. Margarita'nın öyküsü Doğu Kilisesi'nde Antiocheiah Aziz Marina'ya (yortu günü 17 Temmuz) çok benzer. Gerçek olmaması genellikle kabul edilen bu öykü, Margarita ya da Marina adlarıyla da bilinen Antiocheiah Aziz Pelagia ile de ilişkilidir.

İnanışa göre Margarita, Roma imparatoru Diocletianus'un hükümdarlığı (285-305) sırasında Antiocheia *prafescus* Olybrius'la evlenmeyi reddedince, işence ve yargılamalardan sonra boynu vurularak idam edilmiştir. Hamile kadınların (özellikle göç doğum yapanların) koruyucu *azizce* sayılması ve ejderha bismine bürünen ıyrtan, Margarita'yı yutar; ama mdeu Margarita'yı reddeder ve sapaşaglam dıyan atas. Margarita'nın yaşadığı keşin olarak bilinmediği için, daha önce 20 Temmuz'da kutlanan yortu günü 1969'da gözden geçirilen Katolik Kilisei takviminden çıkarılmıştır. Ortaçağda, Azizce Jean d'Arc'in başka seslerin yanı sıra Margarita'nın sesini de duyduğuna inanılırdı. A. Mabellini'nin *Leggende di Santa Margherita* (Azizce Margarita Efsanesi) adlı kitabı 1925'te yayımlandı.

Margarita Adana, İspanyolca ILA DE MARGARITA, Antil Denizinde Venezuela'ya bağlı

Margarita Adasında Juangregio limanı, Venezuela Robert Phillips

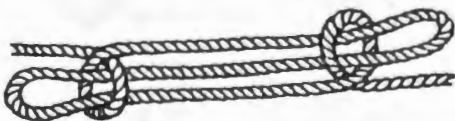

ada. Ülkenin kuzeydoğu kesimindeki Araya Yarımadasının 19 km kuzeyinde yer alan Margarita, İnciler Adası olarak da bilinir. Nueva Esparta eyaletini oluşturan 70 adanın en büyüğüdür. Alçak ve dar bir kıstakla birleşen iki adadan oluşur. Uzunluğu yaklaşık 65 km, yüzölçümü ise 1.072 km²'dir. Bir doğal limanın da yer aldığı kıyıları 321 km uzunluğundadır. Genelde alçak olmakla birlikte yüksekliği Macanao Dağlarında 760 m'ye ulaşır.

1498'de Kolomb tarafından keşfedilen ada çok geçmeden incileriyle ün kazandı. Adadaki yerleşmeler, yüzyıllar boyunca Yerlilerin, İngiliz korsanların ve Felemenk ordularının saldırısına uğradı. Adada yaşayan tüccarlar, İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren devrimcilere önemli yardımlarda bulundular. Simón Bolívar 1816'da adayı üs olarak kullandı. İspanyol generali Pablo Morillo 1817'de adadan sürüldü.

Günümüzde nüfusun çoğunluğu Yerlilerden oluşur; adada kökleri Kanarya Adalarına dayanan İspanyol asıllı beyazlar da yaşar. 1920'den sonra adaya çok sayıda göçmen yerleşmiş, ada halkının bir bölümü de daha iyi işler bulmak için anakaraya göç etmiştir. Adada tarım ve hayvancılık yapılmasına karşın, gıda maddelerinin çoğu ithal edilir. İnci üretimi günümüzde de önemini korumaktadır. Öteki önemli ekonomik etkinlikler balıkçılık, tekne yapımı ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra canlanan turizmdir. Adada ayrıca kiremit, seramik, ayakkabı ve şapka üretilir, tuz çıkarılır. Yönetim merkezinin La Asunción olmasına karşın adanın en önemli kenti inci üretiminin merkezi olan Porlamar'dır; Porlamar'da bir de havalimanı vardır. Adanın en büyük limanı Pampatar'dır. Nüfus (1979 tah.) 117.700.

margarita bağı, halatların geçici olarak kısaltılmasında uygulanan basit bağ türü. Bir çifte kroz alınarak bunun her iki ucta bir voltaya bağlanması yoluyla atılan margarita bağından halatın zayıf bir noktasını desteklemek amacıyla da yararlanılır. Böyle bir

Margarita bağı

durumda bağ, halatın zayıf ya da aşınmış bölümü iki krozun arasında kalacak biçimde yapılır.

Margarita bağı yalnızca, düğüm üzerindeki voltaları geren bir kuvvet ya da yük olduğunda sabit kalır. Bağın sürekli sabit kalması gerektiğinde, bir cismin çevresine her uçtan bir ilmik geçirilmesi ya da her kroza bir düğüm atılması gibi yöntemler uygulanır.

Marggraf, Andreas Sigismund (d. 3 Mart 1709, Berlin - ö. 7 Ağustos 1782, Berlin, Almanya), 1747'de bulduğu pancardan şeker elde etme yöntemiyle şeker sanayisinin gelişmesine önemli katkılarda bulunan Alman kimyacı.

1735-38 arasında, saray eczacısı olan babasının yanında asistanlık yapan Marggraf, 1754-60 arasında da Berlin'deki Alman Bilimler Akademisi'nin kimya laboratuvarını yönetti. Marggraf kimya araştırmalarında ilk kez mikroskop kullandı, bazı killerdeki kalsiyum oksit (kireç) ve alüminyum oksitin (alümina) ayrımını yaptı ve idrardan fosfor elde etmek için basit bir yöntem ge-

liştirdi. Fosforun yükseltgenerek fosfatları oluşturmada sırasında ağırlığının arttığını görmesine karşılık, maddelerin yükseltgenmesi ve yanması sırasında bir ateş elementinin kaybolduğunu varsayan filojiston kuramını sonuna değin savundu.

Margherita Doruğu, Fransızca PIC MARGUERITE, Doğu Afrika'daki Ruwenzori Sıra-dağlarının en yüksek noktası (5.119 m). Kilimanjaro ve Kenya dağlarından sonra Afrika'nın üçüncü yüksek doruğudur. Zaire-Uganda sınırında, kuzeyde Albert Gölü (Mobutu Sese Seko Gölü) ve güneyde Edward Gölü arasında yer alır. İlk kez 1906'da Luigi Amedeo Abruzzi yönetimindeki bir ekibin turmanmayı başardığı doruğa İtalya kraliçesi Margherita'nın adı verildi.

Marghiloman, Alexandru (d. 4 Temmuz 1854, Buzău - ö. 10 Mayıs 1925, Buzău, Romanya), Rumen devlet adamı. I. Dünya Savaşı sırasında ülkesinin izlediği politikayı büyük ölçüde etkilemiştir.

Paris'te hukuk ve siyasal bilimler öğrenimi gördü. 1884'te milletvekili seçildi, 1888'de bakan oldu. Muhafazakâr Gençlik Junimist grubuna katılarak Almanya ve Avusturya-Macaristan'la işbirliğini savundu. Ama 1914'te savaş patlak verince tarafsızlıktan yana tutum aldı. Romanya'nın İttifak Devletleri'nin yanında savaşa girmesine karşı olduğu için, 1916'da Muhafazakâr Parti'nin önderi olarak Ion Brătianu'nun hükümetinde görev almayı reddetti. Alman işgali sırasında Romanya Kızılhaç Örgütü'nün başkanlığını üstlendi ve Bükreş'te kaldı. İşgal kuvvetleri komutanlığı ile halk arasında arabulucuk etti. Bu arada Işi'de Kral Ferdinand'ın kurduğu hükümet karşısında Bükreş'te rakip bir hükümet kurması yolundaki Alman önerisini reddetti. Romanya'nın Mart 1918'de teslim olmasından sonra, kralın isteğiyle başbakan oldu. 7 Mayıs 1918'de İttifak Devletleri'yle bir barış antlaşması imzaladıysa da bu antlaşma yürürlüğe girmede. İttifak Devletleri'nin yenilgisiyle birlikte hükümetinin 8 Kasım 1918'de düşmesinin ardından siyasetten uzaklaştı.

Margilan, Özbekistan'da, Fergana yönetim biriminde (oblast) kent. Fergana kentinin 30 km kuzeyindedir. Eskiden Marginan adını taşıyan kentin, Doğu'ya giden büyük İpek Yolu'nun bir kolunun Fergana Vadisinden geçtiği İÖ 2-1. yüzyıllarda kurulduğu sanılır. İS 10-12. yüzyıllarda önemli bir ticaret merkezi olan Margilan 16. yüzyılda vadideki en büyük kentlerden biri durumuna geldi. 18. yüzyılda Hokand Hanlığı'nın yönetimi altına girdi; 1876'da da Rusların eline geçti. Öteden beri bütün Orta Asya'da ipek üretimiyle tanınan Margilan, günümüzde de önemli bir ipekçilik merkezidir. Nüfus (1989) 125.000.

Margoliouth, David Samuel (d. 17 Ekim 1858, Londra - ö. 22 Mart 1940, Londra, İngiltere), İslamla ilgili öncü nitelikteki araştırmalarıyla tanınan İngiliz bilim adamı. Özellikle Müslüman halklar ve Avrupa'daki Doğubilimciler arasında büyük bir ün kazanmıştır.

Oxford Üniversitesi'nde Arapça profesörlüğü (1889-1937) ve kısa bir süre İngiltere Kilisesi'nde papazlık yaptı. Birçok kez Yakındoğu ülkelerine yolculuklara çıktı. Bağdat ve çevresinde İslama ilişkin konularda çoğu Arap bilgininden daha bilgili olduğu kabul edilmeye başladı.

Margoliouth'un İslamla ilgili çalışmaları, en azından bir kuşak boyunca, alanında İngilizce basılmış en etkili bilimsel yapıtlar oldu. Bunlar arasında *Mohammed and the Rise of Islam* (1905; Hz. Muhammed ve

İslamın Doğuşu), *The Early Development of Mohammedanism* (1914; Müslümanlığın İlk Gelişme Dönemi) ve *The Relations Between Arabs and Israelites Prior to the Rise of Islam* (1924; İslamın Doğuşundan Önce Araplarla İsrailoğulları Arasındaki İlişkiler) sayılabilir. Arapça yapıtların çevrilmesi ve yayına hazırlanması konusunda son derece başarılı olan Margoliouth, *The Letters of Abu'l-'Ala of Ma'arrat al-Nu'man*'ı (1898; Maaretü'n-Numanlı Ebu'l-Alâ el-Maarri'nin Mektupları), altı ciltlik *Dictionary of Learned Men*'i (1907-27; Bilgili Adamlar Sözlüğü) ve H. F. Amedroz ile birlikte İbn Miskeveyh'in yedi ciltlik vakayinamesini *The Eclipse of the 'Abbasid Caliphate*'i (1920-21; Abbasi Halifeliğinin Çöküşü) adıyla çevirerek yayımladı.

Margrethe I (d. 1353, Søborg - ö. 28 Ekim 1412, Flensburg, Danimarka), 1375'ten sonra Danimarka, 1380'den sonra Norveç, 1389'dan sonra da İsveç naibesi. Diplomasi ve savaş yoluyla izlediği hanedan politikasıyla 1523'e değin Danimarka, Norveç ve

I. Margrethe, Roskilde Katedrali'nde bulunan mezarından ayrıntı, Danimarka. Nationalmuseum Arivet, Stockholm

İsveç'i, 1814'e değin de Danimarka ve Norveç'i birleştiren Kalmar Birliği'nin (1397) kurulmasını sağlamıştır.

Danimarka kralı IV. Valdemar'ın kızı olan Margrethe, İsveç ve Norveç kralı Magnus Eriksson'un oğlu olan Norveç kralı Håkon'la altı yaşında nişanlandı. Mecklenburg düklerinin İskandinav tahtları üzerindeki hanedanlık iddialarına ve İskandinav ülkelerindeki bazı aristokrat grupların entrikalarına karşı koymayı amaçlayan bu nişan, Danimarka kralı Valdemar'la İsveç kralı Magnus arasındaki eski çatışmanın 1360'ta yeniden başlaması üzerine tehlikeye düştü. Ama Magnus, askeri yenilgiler ve ülkesindeki soyluların muhalefeti karşısında 1363'te bu düşmanlığa son vermek zorunda kaldı. Margrethe'le Håkon aynı yıl Koppenhag'da evlendi.

Håkon'un İsveç kralı olma çabası, kısa süre sonra babasıyla birlikte, 1364-1389 arasında İsveç kralı olan Mecklenburglu Albrecht'e yenilmesiyle son buldu. Bununla birlikte, Håkon Norveç Kralığı'nı elinde tutmayı başardı. Margrethe de gençliğini İsveçli azize Brigitta'nın kızı Märta Ulfsdotter'in himayesinde orada geçirdi. Yöneticilik yeteneğini kısa sürede ortaya koydu; kocasını gölgede bırakarak iktidarın asıl

sahibi oldu. Margrethe'yle Håkon'un tek çocukları Olav 1370'te doğdu.

Babasının 1375'te ölmesi üzerine Mecklenburgluların taht üzerindeki iddialarına karşı koyan Margrethe, oğlu Olav'ın Danimarka kralı seçilmesini sağladı. 1380'de Håkon ölünce, oğlu adına Norveç'i de yönetmeye başladı. Böylece 1814'e değin süren Norveç-Danimarka birliği kuruldu. Margrethe, egemenliğini güvenlik altına almaya ve genişletmeye başladı. Scandia'nın batı kıyısında ekonomik açıdan önem taşıyan yerleri, Hansa Birliği'nden geri aldı. Holstein kontlarıyla anlaşarak, bir süre için Danimarka'nın güney kıyılarını güvenlik altına almayı başardı.

Margrethe ve 1385'te reşit olan Olav İsveç tahtındaki iddialarını güçlendirmek için Albrecht'e karşı savaş açtığı sırada Olav birdenbire öldü (1387). Diplomatik ustalığını sonuna kadar kullanan Margrethe konumunu sağlamlaştırdı, Norveç ve Danimarka'nın naibesi oldu. Tahtın vârisi olmadığı için altı yaşındaki yeğeni Pomeranyalı Erik'i evlat edindi. Daha sonra, güçlü başbakan Bo Jonsson Grip'in mülklerinin dağıtılması konusunda patlak veren anlaşmazlıkta Albrecht'e karşı ayaklanan İsveçli soylularla güçlerini birleştirdi. İsveçli soylular 1388'de imzalanan Dalaborg Antlaşması'yla Margrethe'yi İsveç'in "egemen kraliçesi ve meşru yöneticisi" ilan ettiler, Bo Jonsson Grip'in geniş mülklerinin büyük bölümünü ona bıraktılar. Margrethe 1389'da Albrecht'i yenerek tutsak aldı ve altı yıl sonra barış sağlandıktan sonra onu serbest bıraktı. Baltık Denizindeki korsanlarla işbirliği yapan Albrecht'i destekleyenler Stockholm'u 1398'e değin teslim etmediler.

Böylece Margrethe üç İskandinav ülkesinin tartışılmaz yöneticisi oldu. Vârisi Pomeranyalı Erik 1389'da kalıtsal olarak Norveç kralı ilan edildi; 1396'da Danimarka ve İsveç (Finlandiya da içinde) kralı seçildi. Ertesi yıl Erik İsveç'in güneyindeki Kalmar'da, tüm İskandinav ülkelerinin ileri gelenleri önünde taç giydi. Soylular, Kalmar'da, Margrethe'nin gitgide artan mutlak iktidarına karşı olduklarını açıkladılar. Günümüze ulaşan iki belge, iki ayrı siyasal ilke arasındaki mücadelenin izlerini göstermektedir. Taç giyme yasasında dile gelen mutlak kalıtsal monarşi ilkesi ile birlik yasasında yer alan ve bazı soyluların yeğlediği seçime dayalı anayasal krallık. Kalmar Kongresi, Margrethe ve mutlak yetçilik adına bir başarıydı. Belki de tarihçilerin en çok tartıştığı ortaçağ İskandinav belgesi olan birlik yasasının yansıttığı tasarı ise başarısızlıkla sonuçlandı.

Erik'in taç giymesine karşın Margrethe, yaşamının sonuna değin İskandinavya'nın gerçek hükümdarı oldu. Amacı, krallığın merkezî iktidarını daha da güçlendirmek ve kendi eski kalıtsal mülkü olan Danimarka'nın ayrılık tasıdığı birleşik bir İskandinav devletinin gelişmesini desteklemekti. Devlet konseyinin yetkilerini kısıtlayarak ve kraliyete bağlı yüksek yargı görevlileri aracılığıyla yönetimini güçlendirerek soyluların muhalefetini yok etti. Ekonomik durumunu güvence altına almak üzere ağır vergiler getirdi; kilise toprakları ile krallığa vergi vermeyen topraklara el koydu. Böyle bir politikanın birlik içinde yıkıcı bir çatışmaya yol açmamasının başarıya ulaşması, Margrethe'nin güçlü siyasal konumunu olduğu kadar, diplomatik ustalığını ve acımasızlığını da kanıtlamaktadır. Papalıkla ilişkilerini ustaca kullanarak, siyasal yönden önem taşıyan piskoposluk seçimleri ve kilise üzerindeki etkisini güçlendirdi.

Margrethe'nin siyasal gücü dış ilişkilerinde de belirgindi. Başlıca amacı, Almanların

kuzeye yayılmasına bir son vermek ve Danimarka'nın güney sınırlarını güvenlik altına almaktı. Bu amaçlarına diplomatik yollarla ulaşmaya çalıştı. Bununla birlikte, Holstein'la silahlı bir çatışma patlak verdi; Margrethe 1412'de savaş sırasında beklenmedik biçimde öldü.

Margrethe II, tam adı MARGRETHE ALEXANDRINE THORHILDUR INGRID (d. 16 Nisan 1940, Kopenhag), babası Kral IX. Frederik'in 14 Ocak 1972'de ölmesinden sonra Danimarka kraliçesi.

Nazilerin Danimarka'yı işgal etmesinden bir hafta sonra doğdu. Savaş yıllarını Danimarka'da geçirdi. Daha sonra öğrenimini Kopenhag'daki üniversitelerde, Jutland'da Århus'ta, Cambridge'de, London School of Economics'de ve Sorbonne'da sürdürdü. 1953'te kadınların da tahta çıkmasına olanak veren anayasa değişikliğinin ardından, kralın en büyük kızı olarak tahtın vârisi oldu. On sekiz yaşına girdikten sonra, gelecekteki kraliçelik görevlerine hazırlanmak amacıyla düzenli olarak devlet konseyinin toplantılarına katılmaya başladı.

10 Haziran 1967'de sonradan Prens Henrik unvanını alan Fransız diplomat Laborde de Monpezat ile evlendi. İlk çocukları olan Veliaht Prens Frederik 26 Mayıs 1968'de, ikinci oğulları Prens Joachim ise 7 Haziran 1969'da doğdu.

Marguerite d'Angoulême, MARGUERITE DE NAVARRE olarak da bilinir, İspanyolca MARGARITA DE ANGLEMA ya da DE NAVARRA (d. 11 Nisan 1492, Angoulême - ö. 21 Aralık 1549, Odos-Bigorre, Fransa), Navarre kralı II. Henri'nin kızı. Gerek yazarlığı, gerekse

Marguerite d'Angoulême, F. Clouet'in bir çiziminden ayrıntı; Condé Müzesi, Chantilly, Fransa

Museo Condé, Chantilly; fotoğrafl. Giraudon-Art Resource/EB Inc.

hümanistleri ve Reformcuları korumasıyla Fransa'da Rönesans'ın önde gelen adları arasında yer almıştır.

Angoulême kontu Charles de Valois-Orléans ile Louise de Savoie'nin kızıydı. Kardeşi 1515'te I. François adıyla tahta çıkınca annesinden sonra Fransa'nın en nüfuzlu kadını oldu. François'yla yaşamı boyunca yakın ilişkisini sürdürdü. 1525'te İtalya seferi sırasında Pavia'da tutsak düşen ve Madrid'de hapsedildiği kuleden hastalanan François'nun yaşamını Marguerite'in kurtardığı söylenir.

İlk kocası Alençon dükü Charles 1525'te ölünce, Navarre kralı II. Henri'yle (Henri d'Albret) evlendi (1527). Jeanne d'Albret (sonradan Fransa kralı IV. Henri'nin annesi) adında bir kızları olmasına karşın, çiftin arası kısa bir süre sonra bozuldu.

Marguerite, sanat ve bilim adamlarının yanı sıra kilise öğreti ve kurallarında reform yapılmasını savunanları da korudu. Çevresinde François Rabelais, Clément Marot, Bonaventure Des Périers ve Étienne Dolet gibi ünlüler toplanmıştı. Mistik bir dindar-

lıktan yana olmasına karşın, Paulus'un mektuplarını Hristiyan inancının temel kaynaklarından biri olarak gören Jacques Lefèvre d'Étaples ve Guillaume Briconnet gibi hümanistlerden de etkilendi. Katolik Kilisesi'nde reformlar yapılmasını istemekle birlikte Kalvenci olmaması kızıyla sürüşmesine yol açtı. Reformcuları karşı hoşgörülü olan kardeşi François'nun tutumunu destekledi. Ama François'nun, katı Katolik bakanlarının etkisiyle Des Périers, Dolet ve Marot gibi aydınları idam ettirmesi karşısında bir şey yapamadı.

Marguerite'in en önemli yapıtı, Boccaccio'nun *Decamerone*'sine (1348-53) benzer bir yapısı olan, *Heptaméron*'dur (ös 1558-59). Marguerite 100 öyküden oluşmasını tasarladığı yapıtın ancak 72 öyküsünü tamamlayabilmiştir. Öyküler Pireneler'deki bir kaplıcadan dönerken taşkın nedeniyle yolda kalan bir grup insan tarafından anlatılır. Kötülük ve iyiye dönüşüm karşısında erdem, onur ve zekânın üstünlüğünü dile getiren öykülerde para ve zevk düşkünü din adamları alaycı bir dille eleştirilir. *Miroir de l'âme pécheresse* (1531; Günahkâr Bir Ruhun Aynası) gibi bazı şiirleri sağlığında yayımlanmıştır. Ama *Le Navire* (Gemi) gibi en iyi şiirleri, ancak 1896'da *Les Dernières Poésies* (Son Şiirler) adıyla derlenmiştir.

Marguerite de Valois, KRALİÇE MARGOT olarak da bilinir (d. 14 Mayıs 1553, Saint-Germain-en-Laye - ö. 27 Mart 1615, Paris, Fransa), Navarre kraliçesi. Çapkınlığıyla ve yaşadığı dönemin Fransa'sını canlı biçimde anlatan *Mémoires*'ıyla (Anılar) ünlüdür.

Fransa kralı II. Henri ile Catherine de Médicis'nin kızıydı. 1569'da saraydaki yerini aldıktan sonra Din Savaşları'nda (1562-98) etkili olmaya başladı. Kardeşleri IX. Charles ve Anjou dükü Henri'yle (sonradan Fransa kralı III. Henri) ilişkileri zaman zaman bozulan Marguerite'in bağnaz Katolik grubun önderi Guise dükü Henri'yle geçmişte gizli bir ilişkisi olmuştu. 18 Ağustos 1572'de Bourbon hanedanından Protestan Navarre kralı III. Henri (sonradan Fransa kralı IV. Henri) ile Paris'te evlendi. Bu evliliğin, Protestanlarla Katolikler arasında önceden yapılmış barış güçlendireceğine inanılıyordu. Ama, nikâhtan beş gün sonra, Aziz Bartolomeus Yortusu Kıyımı'nda binlerce Protestan öldürüldü. Navarre kralı Henri Katolikliği kabul ederek öldürülmekten kurtuldu. Marguerite gizli ilişkilerini sürdürmesine karşın, Navarre kralı Henri'den ayrılmayı kabul etmedi. Henri üzerindeki etkisinden yararlanarak ilımlı Katoliklerin önderlerinden olan en küçük kardeşi Alençon dükü François ile kocası arasında anlaşma sağladı. Marguerite'in sonraki entrikaları, sevgilisi Joseph de Bonifacio'nun yaşamına mal oldu (1574). III. Henri, 1586'da Marguerite'i Auvergne'nin öura bir köşesindeki Usson Şatosu'na sürgüne yolladı. Ama Marguerite, Guise dükünün yardımıyla kalenin denetimini ele geçirmeyi başardı.

Gitgide güçlenen Henri, hanedanın meşru bir vârisi olmadığı için bu çocuksuz evliliğin iptal edilmesini istedi. Ama Marguerite, Henri'nin gözdesi Gabrielle d'Estrées yaşadığı sürece buna rıza göstermedi. Gabrielle d'Estrées'in ölümünden sonra Marie de Médicis ile evlenebilmesi (1600) için Henri'den boşandıysa da kraliçelik unvanını elinde tuttu. Beş yıl sonra, aşk maceralarını özgürce sürdürdüğü Paris'e dönmesine izin verildi. Marguerite, *Mémoires*'in yanı sıra şiirler ve mektuplar da yazmıştır.

Mari, Türkmenistan'ın güneydoğusunda yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 86.800 km²'dir. Kuzeydeki Karakum Çölünde kaybolan Murgab Irmağı havzasını da kapsar. Güneyinde, Afganistan sınırı üzerinde Sefid Dağlarının uzantıları yer alır. Mari'ye kurak bir kara iklimi egemendir. Ekonomisi tarıma dayanır. Murgab Vahasında ve Karakum Kanalı kıyıları boyunca pamuk, çölte de karakul koyunu yetiştirilir. Mayskoye ile Şatlık'ta doğal gaz yatakları vardır. Şatlık'taki yataklar Orta Asya'daki en büyük doğal gaz yatağıdır. Yönetim birimindeki başlıca kentler yönetim merkezi Mari, Bayram Ali, Yolotan ve Kışka'dır. 1979'da nüfusun üçte biri kentlerde yaşıyordu. Nüfus (1991 tah.) 859.000.

Mari, Türkmenistan'daki Mari yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Karakum Kanalıyla Krasnovodsk-Taşkent demiryolunun kesiştiği noktada, Murgab Irmağı kıyısında yer alır. 1884'te antik Merv kentinin 30 km batısındaki eski bir Türkmen kalesinin yerinde kuruldu ve 1937'ye değin Merv adıyla anıldı. Günümüzde önemli bir kavşak noktasında yer alan kent, Şatlık doğal gaz alanındaki yerleşmelerden biridir. Kentte doğal gazla çalışan dev bir santral ve bir plastik fabrikası ile çeşitli gıda işleme ve hafif sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1991) 94.900.

Mari, bugün TEL HARIRI, Suriye'de Deyrüz-Zor eyaletinde, Fırat Irmağının doğu kıyısında antik kent. 1933'te André Parrot'ın başlattığı kazılarda, İÖ y. 3100'lerden İS 7. yüzyıla değin burada insanların yaşamış olduğu ortaya çıkarılmıştır.

İlginç bir buluntu, yerel bir kral olan ve İÖ 18. yüzyılda Babil kralı Hammurabi'nin ele geçirmesine değin kenti başarıyla yöneten Zimrilim'in büyük sarayıdır. Yaklaşık 300 odası bulunan sarayın bir de yönetim bölümü vardır. Sayısız duvar resmi ve yüzlerce küçük buluntu ele geçmiştir. Ama en önemlisi değişik odalarda ele geçen binlerce tabletin oluşturduğu arşivdir. Diplomatik yazışmaların ve ülkenin her yanından gönderilen raporların yanı sıra, Asur kralı I. Şamsi-Adad ile iki oğlunun İÖ 1800'lerden kısa bir süre önce birbirlerine yazdıkları mektupları da içeren bu arşivde ekonomik ve yasal düzenlemelere ilişkin çok sayıda metin de bulunur.

Mari dili, ÇEREMİŞÇE olarak da bilinir, Ural ailesinin Fin-Ugor koluna bağlı dil. Esas olarak Mari Özerk Cumhuriyeti'nde konuşulur. Üç ana lehçesi vardır: Volga Irmağının kuzeyinde konuşulan Çayır lehçesi, daha çok Volga Irmağının güneyinde, Volga ve Sura ırmakları arasında konuşulan Tepe ya da Dağ lehçesi ve Kama Irmağı çevresinde konuşulan Doğu lehçesi. Çayır ve Tepe lehçeleri büyük benzerlik göstermekle birlikte, ayrı edebi dillerin temelini oluşturur. Mari diliyle Ural ailesinin en yakın komşu üyeleri Mordvin ve Perm dilleri arasında hem yapı, hem de kültür tarihi açısından yakın bir ilişki vardır.

Mari Özerk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nda yönetim birimi. Orta Volga havzasında yer alır. Yüzölçümü 23.200 km²'dir.

Volga'nın sol kıyısından kuzeye doğru uzanan Mari'nin sularını Volga'nın kolları olan Vetluga, Büyük (Bolşaya) Kokşaga ve Küçük (Malaya) Kokşaga ile İlet Irmağı toplar. Bölge topraklarının büyük bölümü,

doğuya doğru yavaş yavaş yükselerek Vyatka Tepeleriyle birleşen düz ve bataklık bir ovaolan oluşur. Ortalama ocak ayı sıcaklığı -13°C dolaylarındadır. Ortalama temmuz ayı sıcaklığı ise 20°C'dir. Yıllık yağış miktarı 450-500 mm arasında değişir; en fazla yağış yaz aylarında düşer. Bölge topraklarının yaklaşık yarısı, çoğunlukla ladin, huş ve çam ağaçlarından oluşan ormanlarla kaplıdır. Killi kaya parçalarıyla kaplı bir ovaya dağılmış bataklıkların, turbalıkların ve bataklık ormanların dışında toprak genelde podzollüdür.

Udmurt (Votyak) ve Mordov (Mordvin) halklarıyla akraba bir Fin-Ugor halkı olan Marilerin yaşadığı bölge IV. İvan'ın (Korunç) 16. yüzyılda Kazan Hanlığı'nı yıkmasından sonra Rusların yönetimi altına girdi. 1920'de özerk yönetim birimi (*oblast*) statüsü kazandı; 1936'da da cumhuriyet yapıldı. 1982'de çoğunluğu Ruslar ve Marilerden oluşan nüfusun yüzde 56'sından çoğu kentlerde yaşıyordu. Başlıca kentler yönetim merkezi Yoşkar-Ola ile Voljsk ve Kozmodemyansk'tır.

Ekonomik etkinliklerin başında kerestecilik ve makine yapımı gelir. Yoşkar-Ola'ya giden demiryolu boyunca sıralanan beklahanelere ve Volga'nın aşağısındaki kentlere ırmaklarda yüzdürülerek ulaştırılan kerestelerden, Krasnogorski'de prefabrik evler, Yoşkar-Ola'da mobilya, Voljsk'ta ise kâğıt ve kâğıt hamuru yapılır. İşlenebilir toprakların büyük bölümü tahıl ekimine ayrılmıştır. Bölgede ayrıca keten, patates ve çeşitli sebzeler yetiştirilir; sığır, koyun, keçi ve domuz besiciliği yapılır. Yoşkar-Ola, Kirov yönetim bölgesindeki Orşanka ve Yaransk ile cumhuriyetin Semur ve Kozmodemyansk kentlerine karayoluyla bağlanır. Bölgedeki tek demiryolu, Tatar Özerk Cumhuriyeti'nin Zelenodolsk kentinden gelip Yoşkar-Ola'dan geçerek kuzeydeki Golvinski'ye uzanan bir yan hattır. Nüfus (1991 tah.) 758.000.

Maria I (d. 17 Aralık 1734, Lizbon, Portekiz - ö. 20 Mart, 1816, Rio de Janeiro, Brezilya), Portekiz'in hüküm süren ilk kraliçesi (1777-1816).

Kral José'nin kızıydı. Baskıcı bir politika uygulayan babasının bakanlarından Marquês de Pombal'ın hapse attığı siyasal tutukluları serbest bıraktı. Ocak 1792'de ruh sağlığı bozulmaya başladı. Kocasını III. Pedro'yla büyük oğlu José daha önce öldüğünden yetkilerini küçük oğlu João'ya (sonradan VI. João) devretti. İyileşemeyeceği anlaşılınca 1799'da João kral naibi unvanını aldı. Kasım 1807'de Napoléon ordularının Portekiz'i işgal etmesi üzerine ailesinin geri kalan üyeleriyle birlikte gittiği Brezilya'da öldü.

Maria II, tam adı MARIA DA GLÓRIA (d. 4 Nisan 1819, Rio de Janeiro, Brezilya - ö. 15 Kasım 1853, Lizbon, Portekiz), 1834-53 arasında Portekiz kraliçesi.

Portekiz kralı IV. Pedro'nun (aynı zamanda Brezilya kralı I. Pedro) kızıydı. Pedro, 1826'da Maria lehine Portekiz tahtından şartlı olarak çekildi. Amacı, hazırladığı anayasayı uygulamayı kabul eden kardeşi Miguel'le Maria'yı evlendirmektir. Ama Miguel iktidarı ele geçirerek kendini kral ilan etti. Pedro 1831'de Brezilya tahtını terk ederek Avrupa'ya gitti. Asorlar'daki Terceira Adasını işgal etti ve Maria adına Portekiz'i islamlara girdi. Porto'yu ele geçirmesinin ardından 1834'te Lizbon'u aldı. Bunun üzerine Miguel sürgüne gitmek zorunda kaldı. Maria Eylül 1834'te babasının ölümünün ardından 14 yaşında reşit ilan edildi. Miguel'le olan ilk evliliği çok kısa sürmüştü. Daha sonra evlendiği Saksonya-Coburg-Gotha dükü Ferdinand'dan 11 çocuğu oldu.

Maria babasının hazırladığı ve tahtının güvencesi olarak gördüğü anayasanın başlıca savuncusu olan Saldanha dükünün desteğini kazanmaya çalıştı. Hükümdarlığı sırasında 1826 anayasasına dayalı meşruti monarşiyi destekleyen ılımlı ve muhafazakâr çevrelerle, daha demokratik nitelikteki önceleri anayasayı savunan demokrat ve radikal unsurlar arasında sürekli çatışmalar çıktı. Yenilenme hareketinin önceri Saldanha 1852'de anayasayı Ek Yasa'yla değiştirerek bu çatışmaların bitmesini sağladı. Değiştirilen anayasa 1910'a değin yürürlükte kaldı. Doğum yaparken ölen Maria'nın yerine, eğitimine büyük özen gösterdiği büyük oğlu V. Pedro geçti.

Maria Carolina (d. 13 Ağustos 1752, Viyana - ö. 8 Eylül 1814, Viyana), Napoli kralı IV. Ferdinando'nun karısı. Napoli'de gerçek iktidarı elinde tutmuş, sevgilisi John Acton'un (6. baronet) etkisiyle İngiltere yanlısı ve Fransa karşıtı bir politika uygulamıştır.

Avusturya imparatoriçesi Maria Theresia'nın kızıydı. 1768'de IV. Ferdinando'yla evlenerek yönetim yetkilerinin büyük bölümünü ondan devraldı. 1777'de tahta erkek bir vâris doğurması üzerine evlilik sözleşmesinde yer alan bir madde uyarınca krallığın yönetim organı olan devlet konseyine girdi. Kısa süre sonra liberal eğilimli Bernardo Tanucci'nin bakanlıktan düşürülmesini ve sarayın İspanya yanlısı tutumunu terk ederek İngiliz yanlısı bir politika benimsemesini sağladı. Önemli oranda Acton'un etkisi, belli ölçüde de kız kardeşi Marie Antoinette'in Fransızlarca giyotine gönderilmesine duyduğu tepkiyle Napoli Krallığı'nı Fransız Devrimi'ne karşı kurulan birinci Avusturya-İngiltere ittifakına soktu.

Napoli'nin Fransa'ya karşı kurulan ikinci ittifaka da katılması üzerine Fransızlar krallığı ele geçirerek onu Partenopea Cumhuriyeti'ne dönüştürdü. Aralık 1798'de kaçmak zorunda kalan Maria Carolina ve Fernando, bu cumhuriyetin yıkılması üzerine (Haziran 1799) Napoli'ye döndüler. Bu arada imzalandıkları barış anlaşmasına aykırı olarak Napoli'deki cumhuriyet yandaşları katledildi. Maria Carolina 1805'te Napoli'yi bir kez daha Fransa'ya karşı savaşa soktu. İngiliz ve Rus filolarını yardıma çağırırsa da Fransızlar krallığı yeniden işgal etti. Maria Carolina ailesiyle birlikte bir kez daha Sicilya'ya kaçmak zorunda kaldı (Ocak 1806). Sicilya'dan da uzaklaştırılması konusunda Ferdinando'yu ikna eden İngiliz elçisi George Bentinck'le çatışmaya girdi (1811). Avusturya'ya döndükten üç yıl sonra öldü.

Maria Cristina de Borbón (d. 27 Nisan 1806, Napoli - ö. 23 Ağustos 1878, Sainte-Adresse, Fransa), İspanya kralı VII. Fernando'nun karısı. Kocasını veraset yarasını değiştirmeye ikna ederek kayınbiraderi Carlos Maria Isidro de Borbón'un(*) yerine kızları Isabel'in tahtın vârisi olmasını sağlamış, böylece I. Carlismo Savaşı'nın (1833-39) başlamasına yol açmıştır.

Kocasının 29 Eylül 1833'te ölümü üzerine kral naibi oldu ve mutlak iktidarı ele geçirdi. Liberallerin desteğini almasına karşın istikrarlı bir yönetim oluşturamadı. Kilişeye karşı belirli önlemler aldıysa da düzensizlikler ve komplolar birbirini izledi. 1833'te unvan ve miras hakkı tanımadan gizlice Fernando Muñoz'la evlenmesi birçok yandaşının uzaklaşmasına yol açtı.

15 Mayıs 1836'da, La Granja'daki ayaklanmanın ardından liberal nitelikli 1812 Anayasası'nı kabul etmek zorunda kaldı. Carlismo yanlılarını yenilgiye uğratarak iç savaşın sona ermesini sağlayan General Baldomero Espartero'nun muhalefeti karşısında

1840'ta kral naipliğinden istifa etti. II. Isabel'in hüküm sürdüğü dönemdeki siyasal girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. 1854'te sürgüne gönderildi.

Maria Cristina DE HABSBURGO-LORENA, tam adı MARIA CRISTINA DESEADA ENRIQUETA FELICIDAD RANIERA (d. 21 Temmuz 1858, Gross Seelowitz, Avusturya - ö. 6 Şubat 1929, Madrid, İspanya), İspanya kralı XII. Alfonso'nun karısı (1879-85). Oğlu XIII. Alfonso'nun naipliğini üstlendiği dönemdeki (1885-1902) akıllı yönetimiyle İspanya'ya belli ölçüde barış ve siyasal istikrar getirmiştir.

Naip olunca başbakanlık görevini liberallerin önderi Práxedes Mateo Sagasta'ya verdi. Ayrıca basın özgürlüğünü tanıdı ve siyasal tutuklular için geniş kapsamlı bir af çıkardı. Onun naiplik döneminde yönetim, tutucu çizgideki Antonio Cánovas del Castillo ile liberal eğilimli Sagasta arasında el değiştirdi. Gene bu dönemde gerçekleşen İspanyol-Amerikan Savaşı (1898) ağır bir yenilgiyle sonuçlandı; ayrıca Küba, Porto Riko, Guam ve Filipinler'in yitirilmesiyle İspanya İmparatorluğu çöktü. 17 Mayıs 1902'de XIII. Alfonso reşit ilan edildi. Naiplikten istifa eden Maria Cristina geri kalan ömrünü hayır işlerine adadı.

Maria Legio, LEGIO MARIA olarak da bilinir. Afrika'da Katolik temele dayalı en büyük bağımsız kilise. 1960'larda hızla gelişen Maria Legio 1950'lerde Kenya'da ortaya çıkan ve çok etkin olamayan Dini ya Mariam'la karıştırılmamalıdır.

Maria Legio, Luo grubu üyesi Katoliklerden Simeon Ondeto ve Gaundencia Aoko tarafından kuruldu. İki kurucu, kendilerine vahiy indirdiğini öne sürerek geleneksel büyü uygulamasına ve Tanrı adına şifa dağıtılmasına karşı çıktılar. Maria Legio adıyla, dua ederek ve kötü ruhları kovarak ücretsiz şifa dağıtan, bütün Afrikalılara açık bir kilise kurdular. Kiliseye ilk yıl (1963) Katolikler ve Hristiyan olmayanlar (çoğunlukla Luolar) arasından 90 bin kadar üye katıldı. Üye sayısı 1970'te 50 bine kadar düştü.

Katolik ibadetini ve simgelerini örnek alan Maria Legio benzer bir hiyerarşi geliştirmiştir. İster Batı kökenli ister geleneksel olsun her türlü ilaç, alkollü içkiler, tütün kullanmak ve dans etmek yasaktır; buna karşılık çeşitliliğe izin verilir ve milliyetçilik duygusu güçlüdür. Karizma sahibi Gaundencia'nın Kutsal Ana olarak betimlendiği heykeller konusunda çıkan sürtüşmelerin yanı sıra Kenya'nın kalkınma planlarına uyum gösterememesi de kilisenin geleceğini belirsiz kılmıştır.

Maria Magdalena bak. Mecdelli Meryem (AZIZE)

Maria Theresia (d. 13 Mayıs 1717, Viyana - ö. 29 Kasım 1780, Viyana), Avusturya arşidüşesi, Macaristan ve Bohemya kraliçesi (1740-80). Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Franz'ın (hd 1745-65) karısı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Joseph'in (hd 1765-90) annesidir.

Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl ile Braunschweig-Wolfenbüttell Elisabeth'in en büyük kızıydı. Avusturya Habsburglarının son erkek üyesi olan VI. Karl, ölümünden sonra topraklarının bölünmesi amacıyla Veraset Yasası (*Pragmatische Sanktion*) olarak bilinen bir kraliyet fermanı çıkardı. Zamanla Avrupa'nın büyük bölümünün onayladığı bu yasaya göre erkek vâris olmaması durumunda tahta hanedanın kadın üyeleri de çıkabilecekti. Bu yasayla Maria Theresia Avrupa'nın siyaset sahnesinde yerini almış oldu.

1736'da Lorraine düküyle (Franz Stephan) evlendi. Fransa, Lorraine'in Habsburg topraklarına katılmasına itiraz edince, Franz Stephan, kendisine ailesinden kalmış olan düküğü, Toscana grandükü olma hakkıyla değiştirmek zorunda kaldı. Maria Theresia'yla Franz Stephan'ın 16 çocukları oldu.

Avusturya Veraset Savaşı. 20 Ekim 1740'ta VI. Karl'ın ardında erkek vâris bırakmadan ölmesi üzerine Maria Theresia tahta çıktı.

Maria Theresia, Martin von Meytens'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Schönbrunn Sarayı, Viyana
Bild-Archiv, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

Aynı yılın sonuna doğru Karl'ın önmek için büyük çaba harcadığı veraset savaşı patlak verdi. Maria Theresia ülkenin en verimli toprağı Silezya'yı işgal eden Prusya kralı II. Friedrich'le (Büyük) görüşmeyi reddetti. Macar Meclisi'nde yaptığı konuşmada seferberlik ilan edilmesini istedi. Prusya ordularının Habsburg topraklarını işgali sırasında Friedrich'i destekleyen prensler arasında yer alan Bavyera elektörü Karl Albrecht'in imparator seçilmesi Maria Theresia'yı küçük düşürücü bir girişimdi. Karl Albrecht'in ölümü (1745) üzerine Maria Theresia, yasalarca kadınlara yasaklanmış olan imparatorluk tacını kocası Franz'ın giymesini sağladı.

Ülke içindeki reformlar. Büyük ve sürekli bir ordunun gerekliliğini gören Maria Theresia bunu gerçekleştirmek için danışmanlarından Kont Friedrich Wilhelm Haugwitz'in önerilerini kabul etti. Birçok soylunun muhalefetine karşın Macaristan dışındaki birçok bölgede, öteden beri monarşinin gelir kaynaklarını denetimleri altında tutan yerel meclislerin gücünü büyük ölçüde kıldı. Bu meclislere egemen olan büyük toprak sahiplerinin yararlandığı vergi bağımsızlığını kaldırdı. Buna karşın köylülerin haklarını genişletmek için bir girişimde bulunmadı. Ama yıllar sonra, Bohemya'da açlıkla yüz yüze kalan köylülerin ayaklanmaları ve Macaristan'daki yerel soyluların köylüler üzerindeki baskılarını artırmaları üzerine zorla çalıştırmaya sınırlamalar getirdi.

Maria Theresia'yı reformlar yapmaya yöneltten genellikle insancıl inançlarından çok, pratik ve mali gereksinimler oldu. Merkezi yönetimin genişletilmesi, yargının yürütmeden ayrılması (1749) ve hazinenin sürekli yeniden düzenlenmesi, bilgili memur ve yargıcı gereksinimini doğurmuştu. Theresia'ya göre yükseköğretim varlık nedeni bu görevlilerin yetiştirilmesi idi. Bu amaçla yapılan birçok değişikliği onayladı. Özel hekim Gerhard van Swieten'in uygulamaya koyduğu bu reformların başlıcaları, üniversitelerde ders kitaplarının okutulmaya baş-

laması, Viyana Üniversitesi tıp okuluyla yeni kurulan halk sağlığı kurumunun ortak etkinliklere yönlendirilmesi, hükümdara fakültelerin seçtikleri dekanları veto etme hakkı tanınması ve üniversitelerin, Maria Theresia'nın da bağlı olduğu Cizvit varikatının denetiminden çıkarılmasıydı. Maria Theresia, Cizvit kurumlarını kapatan Katolik hükümdarların sonuncusuydu. Çok dindar olmasına karşın kiliseyi devletin denetimi altına almaya çalıştı.

Dış ilişkiler. Ne Silezya'nın Prusya'ya bırakıldığı 1745 barışı, ne de Avusturya'nın öteki düşmanlarıyla sürdürdüğü savaşı sona erdiren 1748 barışı Maria Theresia'nın ordusu modernleştirme çabalarını durdurmadı. Silezya'yı geri almayı ve Prusya'yı çöktürmeyi amaçlayan Maria Theresia bu konuda gereken girişimleri yapması için yeni başbakanı Wenzel Anton von Kaunitz'i görevlendirdi. 1756'da eski müvakkil ve Habsburgların "bankacısı" İngiltere'ye sirt çevrilerek eski düşman Fransa'yla ittifak kuruldu. Ayrıca Avrupa'da yeni bir güç olarak görülen Rusya'yla da bir antlaşma yapıldı. Buna karşılık, süregiden Yedi Yıl Savaşı'na gereken önem verilmedi. Savaşın sonunda Avusturya Silezya'yı kesin olarak yitirip büyük bir borç yükünün altında kalınca Maria Theresia barışın başlıca savunucusu oldu. Babasının ölümünden sonra hükümdar naibi olan ve daha sonra imparator seçilen büyük oğlu II. Joseph'in Polonya'nın Prusya-Rusya ve Avusturya arasında paylaşılması kararıyla (1772) Bavyera'yı ilhak etme girişimini (1779) desteklemedi.

Son yılları. Maria Theresia kocası I. Franz'ın 1765'te ölmesinden sonra da iç politikadaki etkin ve girişimci tutumunu sürdürdü. Kamu borçlanmasında yeni politikaları uygulamaya koyması, Macaristan'daki boş arazilerin yerleşime açılması, farklı yerel sistemlerin yerini alacak bir ceza yasasının hazırlanması ve yoksulları korumaya yönelik bir yasa çıkarılması Theresia'nın getirdiği yeniliklerin yalnızca bir bölümünü oluşturuyordu. Devletin uyruklarının düşünsel yaşamını denetlemek zorunda olduğu inancıyla sansür uygulamalarını kurum-sallaştırdı ve zorunlu ilköğretimi geçilmesi için çalışmalar başlattı. Aydınlanma düşüncesine karşıydı. Ama kendi çabalarıyla başlattığı reformlar, oğlu ve ardılı II. Joseph'in hükümdarlığına damgasını vuracak olan aydın despotizminin yolunu açtı.

Maria Trinidad Sánchez, Dominik Cumhuriyeti'nin kuzey kesiminde kıyı ili. Kuzeydoğuda Atlas Okyanusuna baktır. Dağlık olmamakla birlikte, oldukça engebeli olan iç kesimlerinde yükseklik 942 m'ye ulaşır. Yüzölçümü 1.310 km²'dir. Yönetim merkezi Nagua'nın güneydoğusundaki kıyı ovaları dışında kalan kesimi fazla gelişmemiştir. 2.160 mm'yi aşan yıllık yağış miktarıyla ülkenin en fazla yağış alan illerinden biridir. İldeki akarsuların en önemlisi Nagua Irmağıdır. İl ekonomisi karma tarım ve hayvancılığa dayanır. Başlıca ürünler yerfıstığı, kakao, muz ve tütündür. Bu ürünler, kuzeydeki Cabrera ve Río San Juan ile güneydoğudaki Nagua gibi kıyı kentlerinde işlenir. Bu kentler kıyıyı izleyen bir karayoluyla birbirine bağlanır. Cabrera'da liman tesisleri ve bir havalimanı vardır. Nüfus (1990 tah.) 125.148.

Mariana, Juan de (d. 1536, Talavera de la Reina - ö. 16 Şubat 1624, Toledo, İspanya), İspanyol tarihçi. İspanya tarihini anlatan *Historiae de rebus Hispaniae* (1592; Esrarlı İspanya'nın Tarihi) adlı kitabın yazarıdır.

Alcalá'da öğrenim gördükten sonra Cizvit tarikatına girdi. 1561'de papaz oldu. Sonra-ki 14 yıl boyunca Roma, Sicilya ve Paris'te ilahiyat dersleri verdi ve bu yıllarda Aquino'lu Tommaso'nun yazılarını ele aldığı konuşmalarıyla ilgi topladı. 1574'te İspanya'ya döndü ve yaşamının geri kalan bölümünü Toledo'da geçirdi.

Liberal görüşlü biri olan Mariana, heretik Arioso Montano'yu savunması ve belirli

Mariana, bir oymabaskudan ayrıntı
Arquivo Mas, Barcelona

koşullarda bir tiranın devrilmesinin meşru olduğunu öne süren *De rege et regis institutione* (1598; Kral ve Kralın Eğitimi) adlı risalesiyle üstlerini tedirgin etti. Siyaset ve ahlak konularındaki yedi risaleden oluşan *Tractus VII* (1607) adlı yapıtı, yayımlandıktan hemen sonra Enkizisyon tarafından yasaklandı. Bu yapıtı nedeniyle bir yıl hapis cezasına çarptırılan Mariana, nedamet getirmeye zorlandı. Yaşamı boyunca Cizvit olarak kalmasına karşın, *Discurso de los grandes defectos que hay en la forma del Gobierno de lo Jesuitas* (ös 1626; Cizvit Yönetiminin Büyük Yanlışları Üzerine Risale) adlı yapıtında Cizvitleri haksız ve adaletsiz davranışları nedeniyle sert bir dille kınadı.

Historiae de rebus Hispaniae'nin ilk başımına sonradan birkaç ek yaptı ve metni İspanyolca olarak yeniden yazdı. Kitabın ilk İspanyolca baskısı (*Historia general de España*) 1601'de yayımlandı. Çeşitli tarihsel olayları, anekdotları ve efsaneleri akıcı bir dille kaynaştırarak anlatan bu yapıtı, önemli bir tarih kitabı olmaktan çok, bir edebiyat yapıtıdır.

Mariana Adaları, Büyük Okyanusun batısında, Filipinler'in 2.400 km doğusunda ABD'ye bağlı ada topluluğu. Yönetisel bakımdan Guam ve Kuzey Mariana Adaları olarak adlandırılan iki gruba ayrılır. Ayrıca bak. Guam; Kuzey Mariana Adaları.

Mariana Çukuru, Büyük Okyanusun kuzeybatısında, Mariana Adalarının güneyinde yer alan denizaltı çukuru. Bilinen en derin çukurdur. Okyanus tabanında bir kavis çizerek 2.550 km kadar uzanır; ortalama genişliği 70 km'dir. Ana çukurun tabanında sarp duvarlı ikinci bir vadi yer alır. 1899'da Guam'ın güneydoğusunda 9.660 m'lik Nero Derinliği ortaya çıkarıldı. Otuz yıl sonra bu çukurun yakınlarında 9.813 m'lik bir çukur daha bulunana değin burası dünyanın en derin çukuru sayıldı. 1957'deki Uluslararası Jeofizik Yılı'nda (IGY), Sovyet araştırma gemisi "Vityaz" 10.990 m'lik bir çukur buldu. Daha sonra, 11.034 m'lik bir derinlik daha ortaya çıkarıldı. 23 Ocak 1960'ta ABD Deniz Kuvvetleri'ne ait Fransız yapısı "Trieste" batiskafı, Jacques Piccard'ın yönetiminde Mariana Çukuruna 10.911 m'lik rekor bir dalış yaptı.

Marianao, Küba'nın ortabatı kesiminde, Ciudad de la Habana ilinde kent. Kuzey kıyı şeridinde bakan hafif tepelik bir alanda yer alır. 1726'da kuruldu. 1900'den sonra başkentin başlıca konut banliyösü oldu. Kentte bira, ilaç, giyim eşyası ve tütün gibi ürünlere dayalı çeşitli sanayi dalları vardır. Devrimden sonra okula dönüştürülen Küba'nın başlıca askeri karargâhı Cuartel de Columbia da buradadır. Nüfus (1981 geç.) 127.563.

Mariánské Lázně, Almanca MARIENBAD. Çek Cumhuriyeti'nin Batı Bohemya (Západočeský) ilinde (*kraj*) kaplıca ve kent. Karlovy Vary'nin güneybatısındaki ormanlık tepelerin kenarında yer alır. Kentteki 40'ı aşkın madensuyu kaynağı uzun yıllar kentin

Mariánské Lázně'de kaplıca, Çek Cumhuriyeti
K. Kráhnec-Bruce Coleman Inc

birkaç kilometre doğusunda bulunan Tepelá'daki Premontre Manastırı'nın özel mülküydü. Manastırın doktoru Josef Nehr, 19. yüzyıl başlarında, yöredeki kaynak sularının romatizma ve çeşitli sindirim hastalıklarına iyi geldiğini kanıtlayınca keşişler kaplıcayı parasal yönden desteklemeye başladılar. 1808'de Almanca adıyla anılmaya başlayan kaplıca 1868'de kent berati aldı. Nüfus (1985 tah.) 18.510.

Marianus Scotus, asıl adı MOEL-BRIGTE (Gaelcede "Bridget'in Hizmetkârı") (d. 1028, İrlanda - ö. 22 Aralık 1082/83 Mainz, Franken), İrlandalı vakayiname yazarı. Yaratılıştan 1082'ye değin dünya tarihini kapsayan *Chronicon* adlı yapıtında, Dionysios Exiguus'un 6. yüzyılda geliştirdiği Paskalya çizelgelerinde İsa'nın doğum tarihinin 22 yıl erkene alındığını öne sürmüş, ama kendi kronolojik sistemi hiçbir zaman Paskalya çizelgelerinin yerini alamamıştır.

Chronicon, yalnızca bir dünya tarihi olarak değil, 10. ve 11. yüzyıllarda Almanya'daki İrlanda manastır hareketinin tarihini aktarması açısından da önem taşır. Antik Çağ ve ortaçağ başlarına ait çeşitli çalışmalar temel alan yapıtı, ortaçağ vakayiname yazarlarından büyük ilgi görmüştür. Marianus, Regensburg'daki St. Peter Katedrali'nin kendisi gibi İrlandalı olan başkeşişi Marianus Scotus (ö. 1088) ile karıştırılmamalıdır.

Mariás Adaları, Büyük Okyanusta Meksika'ya ait takimada. Ülkenin ortabatı kıyıları açıklarında yer alır. Corrientes Burnunun 160 km kuzeybatısında, Baja California'nın 370 km güneydoğusundadır. Yönetim açısından Nayarit eyaletine bağlıdır. Toplam kara alanı 260 km²'dir. Kayalık, engebeli bir yüzey yapısı olan adaların en büyüğü, kuzeydeki María Madre'dir. Tepic'in batısında yer alan bu adanın yüzölçümü 114 km², deniz düzeyinden yüksekliği 613 m'dir. Yakınındaki María Magdalena 83 km²'yle büyüklük açısından ikinci, 16 km güneydoğudaki María Cleofas ise 23 km² ile üçüncü

adadır. María Madre'nin kuzeybatısında çok küçük bir ada olan San Juanito da bu grup içindedir.

Mariátegui, José Carlos (d. 14 Haziran 1895, Lima - ö. 16 Nisan 1930, Lima, Peru), Perulu siyasal önder ve denemeci. Ülkesinin siyasal ve kültürel sorunlarını Marksist bir anlayışla çözümlemeye çalışan ilk Perulu aydındır.

Ülkede kişisel diktatörlüğünü kuran (1919-30) Leguía rejimin ateşli muhaliflerinden biri olan Mariátegui'yi uzaklaştırmak amacıyla öğrenim görmesi için 1919'da İtalya'ya gönderdi. O güne değin daha çok kendi kendini yetiştirmiş olan Mariátegui, İtalya'da Henri Barbusse, Antonio Gramsci, Maksim Gorki ve Georgi Çiçerin gibi dönemin önde gelen sosyalist düşünürleriyle yakın ilişki kurdu.

1923'te Lima'ya döndü ve Víctor Raúl Haya de la Torres'in kurduğu Amerika Devrimci Halk Birliği'nin güçlü bir destekçisi oldu. Apristalar denen bu hareketin önderlerinden Luis Alberto Sánchez'le arasında görüş ayrılığı çıkmazı üzerine birlikten ayrılarak Peru Komünist Partisi'ni kurdu (1928). Geçirdiği felç nedeniyle tekerlekli sandalyeye mahkûm olmakla birlikte Marksist çizgide bir kültür ve edebiyat dergisi olan ve edebiyat alanındaki öncü yapıtlara yer veren *Amauta*'yı (1926-30) çıkardı.

Denemelerini topladığı *La escena contemporánea* (1925; Çağın Görünümü) adlı yapıtında faşizmi eleştirerek toplumsal baskıların ve eşitsizliklerin hüküm sürdüğü ülkelerde aydınların sorumluluğu üzerinde durdu. Peru'nun en büyük şairi César Vallejo'yu önemli ölçüde etkiledi.

Mariátegui'nin başyapıtı, denemelerinden oluşan *Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana*'dır (1928; Peru Gerçeğini Yorumlayan Yedi Deneme). Mariátegui ekonominin belirleyiciliğini vurgulamakla birlikte Yerlilerin toplumsal yaşamında dinlerin ve efsanelerin oynadığı rolü yadsımadı. Edebiyat alanında öncü eğilimleri desteklerken Yerli halka özgü temalarla dilin önemine dikkat çekmesi Peru kültürünün yeni bir gözle değerlendirilmesi için uygun bir temel sağladı. Toplu yapıtları 1959'da *Obras Completas* adıyla yayımlandı.

Mariazell, Avusturya'nın orta kesiminin doğusundaki Steiermark federal eyaletinde (*Bundesland*) kasaba. Kapfenberg'in kuzeyinde, kuzey Steiermark Alpleri'nin arasındaki Salza Vadisindedir. 1157'de St. Lambrecht Manastırı'nın keşişleri tarafından kurulmuştur ve Avusturya'daki en ünlü hac yeridir. 1644-83 arasında yeniden yapılan Gnadenkirche'de (Tanrı Kayrası Kilisesi) bulunan yaklaşık 61 cm boyundaki ıhlamur ağacından Meryem Ana heykeli 12. yüzyıldan kalmıştır. Her yıl kiliseyi ziyaret eden binlerce hacı bu heykelin mucizevi gücüne inanır. Mariazell ayrıca bir yazlık dinlence ve kış sporları merkezidir. Nüfus (1981) 1.927.

Marib, Yemen Cumhuriyeti'nin ortakuzey kesiminde il (*liva*). Yemen Platosunun doğu yamaçlarını kapsar. İl toprakları doğuya doğru alçalarak 2.000 m'den 1.000 m'ye kadar iner ve Rubü'l-Hali'yle birleşir. İl merkezi Marib, İslam öncesi devletlerden Seba'nın (İÖ 950-115) başkenti eski Seba kentinin yıkıntıları üzerine kuruludur; eski kent Akdeniz dünyası ile Arabistan Yarımadasını birleştiren başlıca kervan yollarından biri üzerindeydi. Günümüzde ilde koyun, keçi, sığır ve eşek beslenir ve hurma yetiştirilir. Nüfus (1986 tah.) 121.000.

Marib, Yemen Cumhuriyeti'nde, Marib ilinde (*liva*) kasaba ve tarihsel yer. İslam öncesi devletlerden Seba'nın başlıca merkezi olan müstahkem Marib kentinin ve aynı adı taşıyan barajın bulunduğu yer olarak ünlüdür. Seba uygarlığı gücünün doruğuna iktidarın rahip-kraların (*mukarrib*) elinden otokratik hükümdarlara geçtiği 10. yüzyılda ulaştı. "Antik dünyanın Paris'i" olarak bilinen eski kent Marib Barajı aracılığıyla sulanan verimli bir vahada kuruluydu.

Eskiden Seba Deresi olarak bilinen Sed Deresinin sularını denetim altına almak amacıyla kurulan Marib Barajı, 550 m uzunluğunda, en kesiti piramit biçimli ve taşın örme bir yapıydı. Ayrıca suyun akışını denetleyen savak kapakları vardı. Toplam 1.600 hektardan daha geniş bir alanı suluyor ve nüfus yoğunluğu yüksek bir tarım bölgesinin su gereksinimini karşılıyordu. Barajın 7. yüzyılda bir deprem ya da yanardağ patlaması sonucunda tümüyle yıkıldığı sanılmaktadır. Kuran'da bu olay "Arim tufanı" (Arapça *seylül-arim*) olarak geçer. Bazen "sed tufanı" ya da "seddin patlaması" olarak çevrilen bu olay, İslam efsanelerinin gözde konularındandır.

Genellikle eski Seba örenlerinin taşları kullanılarak yapılan ve bir *tel* (höyük) üzerinde kurulu olan bugünkü küçük Marib kasabası, deve, koyun ve keçi besiciliği yapan Bedevi kabilelerinin merkezi, ayrıca ülkenin en iyi atlarının yetiştirildiği yörelerden biridir. Seba dönemine ait birçok yazıt ve heykeli barındıran kale ve özenle yapılmış eski ay tanrısı tapınağı, 1962-70 arasındaki Yemen İç Savaşı'nda büyük hasar görmüştür. Nüfus (1986) 1.457.

Maribor, Almanca **MARBURG**, Slovenya'nın kuzey kesiminin siyasi ve ekonomik merkezi kent. Avusturya sınırı yakınlarında, Drava Irmağı kıyısında yer alır. Pohorje ve Slovenske dağlarının arasında kurulu gözde bir tatil ve kış sporları merkezidir. Özellikle elma ve üzüm yetiştirmede uzmanlaşmış verimli bir bölgenin merkezi olmasının yanı sıra, ülkenin en büyük sanayi kentlerinden biridir. Ekonomisinin temelini oluşturan ağır sanayi kimyasal maddeler, makine, elektrikli alet ve alüminyum sanayileriyle kamyon ve otobüs üretimine dayanır.

Yörede eski bir Roma yerleşmesinin bulunmasına karşın, tarihsel kayıtlarda ilk kez 1147'de adı geçen bugünkü kent 12. yüzyılda büyümeye başladı. 1209'dan sonra bir Habsburg ticaret merkezi olarak gelişti. Alman kültürünün odak noktası ve Osmanlılara karşı Hristiyanlığın kalesi olarak tarihte önemli bir yer edindi. 1840'larda Viyana-Trieste demiryolunun yapımıyla yeniden canlandı. II. Dünya Savaşı sırasında, 1945'te Yugoslav partizanlar tarafından kurtarılmaya değin kentte yoğun bir Almanlaştırma programı uygulandı.

Kentin tarihsel yapıları arasında sonradan birçok ek yapılan 12. yüzyıl katedrali, heykelleri ve freskleriyle ünlü 15. yüzyıl kalesi, 1788'de yeniden inşa edilen St. Madeleine Kilisesi (1288) ve 1680'deki büyük veba salgınında ölenlerin anısına dikilen anıt sayılabilir. 1975'te kentte yeni bir üniversite açılmıştır. Nüfus (1991) 153.053.

Mariçi (Sanskrit dilinde "Işık Işını"), Japonca **MARİŞI-TEN**, Tibet dilinde 'ODZER-CAN-MA, Mahayana Budacı mitolojisinde şafak tanrısı. Genellikle yedi domuz binmiş ve üç başlı olarak gösterilir. Bunlardan biri dişi domuz başıdır. Tibet'te Mariçi'ye şafakta dua edilir; Tara kadar gözde bir tanrıça olmamakla birlikte, adına adanmış birçok

tapınak vardır. Yamdok Gölündeki Samding (Bsam-l ding) Manastırı'nın bütün başrahibelerinin, Mariçi'nin yeniden bedene bürünmüş biçimleri olduğuna inanılır. Tibet'te çeşitli korkutucu ve ürkütücü biçimlerde üç ya da altı başlı ve kafataslarıyla süslenmiş olarak da betimlenir.

Marie, BURGONYALI MARIE olarak da bilinir (d. 13 Şubat 1457, Brüksel - ö. 27 Mart 1482, Brugge [Bruges], Flandre), Burgonya dükü Charles'ın (Cesur) kızı ve vârisi. Habsburg imparatoru III. Ferdinand'ın oğlu Maximilian'la (sonradan I. Maximilian) evlenmesi, Felemenk'in Habsburg denetimine girmesiyle sonuçlanmıştır.

Maximilian'la 1476'da nişanlandı. Babasının 1477'de ölmesi üzerine Burgonya düşesi oldu. Fransız tahtının vârisi Charles'la (sonradan VIII. Charles) evlenmesi için yapılan baskıya boyun eğmeyerek 18 Ağustos 1477'de Maximilian'la evlendi. Bu evlilikten doğan oğlu Felipe (Yakışıklı) sonradan Aragonlu Fernando ve Kastilyalı Isabel'in kızı Juana'yla (Deli) evlendi. Böylece torunu İmparator V. Karl'ın (Şarlken) döneminde Felemenk, İspanya ve Habsburgların denetimindeki Avusturya ile birleşti.

Marie DE FRANCE (ü. 12. yy sonu), bilinen ilk Fransız kadın şair. Romantik ve büyümlü temaları işleyen manzum öyküleriyle kendinden sonraki truverlerin *lai*'lerine(*) esin kaynağı olmuştur. Çoğu Aisopos'un fabllarına dayanan *Ysopet*(*) masallarının da yazarıdır.

Adının Marie de France olduğunu, fabllarına yazdığı sondeyişteki bir dizeden Claude Fauchet bulmuştur (1581). *L'Espurgatoire Saint Patriz* (Aziz Patrick Arafta) adlı yapıtı, Saltrey'li Henry'nin Latince metnine (y. 1185) dayanır.

Lai'lerinin uzunluğu değişir. Bunların en kısası, Tristan öyküsünden bir bölümü anlatan 118 dizelik *Chevrefoil*'dir (Hanımeli). En uzununu ise, kocası ikinci kez evlenen bir kadının bağlılığını anlatan 1184 dizelik *Eli-duc*'tür.

Marie DE MÉDICIS, İtalyanca MARIA DE' MEDICI (d. 26 Nisan 1573, Floransa - ö. 3 Temmuz 1642, Köln), Fransa kralı IV. Henri'nin (hd 1589-1610) karısı, XIII. Louis'nin (hd 1610-43) naibesi (1610-14).

Toscana grandükü Francesco de' Medici ile Avusturya arşidüşesi Joanna'nun kızıydı.

Marie de Médicis, Peter Paul Rubens'in portre çalışmasından ayrıntı; Prado Müzesi, Madrid
H. Roger-Viollet

Karısı Marguerite'ten boşandıktan kısa süre sonra, borçlarını ödemesine yardımcı olacak büyük bir drahma elde etmek isteyen IV. Henri'yle Ekim 1600'de evlendi. 1601'de Fransız tahtının veliahtı (*dauphin*) Louis'yi (sonradan XIII. Louis) doğurdu; izleyen sekiz yıl içinde kraldan beş çocuğu daha oldu. Henri'nin öldürülmesinden (14 Mayıs 1610) sonra, Paris *Parlement*'i (Yük-

sek Mahkeme) tarafından genç kralın nai-beliğine getirildi.

Ancre markisi yaptığı Concino'nun etkisiyle Henri'nin İspanya karışı siyasetinden ayrıldı. Devlet gelirlerini sorumsuzca harcadı ve ayaklanan soylulara büyük ayrıcalıklar tanıdı. XIII. Louis'nin Eylül 1614'te yönetimi devralacak çağa gelmesine karşın, Ancre ile birlikte ülke yönetimini elinde tutmaya devam etti. Louis'nin gözdesi Luynes'li Charles d'Albert'in Ancre'ı öldürtmesinden (24 Nisan 1617) sonra Blois'ya sürgün edildiye de Şubat 1619'da kaçarak bir ayaklanma başlattı. Başdışmanı Richelieu'nün yürüttüğü barış görüşmeleri sonunda, maiyetiyle birlikte Angers'de oturmasına izin verildi. Ağustos 1620'de yenilgiyle sonuçlanan ikinci ayaklanmadan sonra gene Richelieu'nün girişimiyle elverişli bir anlaşma yaptı. 1622'de kralın danışma konseyine yeniden kabul edildi. Richelieu'nün kardinal yapılmasını ve 1624'te başbakanlığa getirilmesini sağladı. Ama Richelieu Fransız-İspanyol ittifakına karşı çıkarak Fransa'yı Protestan devletlere yaklaştırmaya yönlince onun baş düşmanı durumuna geldi. Aldanalar Günü (10 Kasım 1630) olarak bilinen siyasal bunalım sırasında Louis'den Richelieu'yü görevden almasını istedi. Richelieu'yü görevinde tutan Louis tarafından Şubat 1631'de sürgün olarak Compiègne'e gönderildi. Temmuz 1631'de İspanyol Felemenk'teki Brüksel'e kaçtı; bir daha Fransa'ya geri dönmedi. On bir yıl sonra yoksulluk içinde öldü.

Marie de Médicis'nin Paris'te yaptırdığı Lüksemburg Sarayı'nın salonlarını, yaşamıyla ilgili olayları betimleyen ve Flaman ressam Peter Paul Rubens'in en güzel yapıtları arasında sayılan 21 resim (1622-24) süsler.

Marie, Pierre (d. 9 Eylül 1853, Paris - ö. 13 Nisan 1940, Paris, Fransa), Fransız nörolog. Hipofiz bezi hastalıklarının büyüme bozukluklarına neden olduğunu bularak çağdaş endokrinolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Paris'te Salpêtrière Hastanesi'nde nörolog Jean Charcot'nun yanında çalışırken hipofiz bezindeki bir urdan kaynaklanan ve burun, çene, parmak gibi uç bölgelerdeki kemik dokusunun aşırı büyümesiyle ortaya çıkan akromegaliyi ilk kez tanımladı ve buluşunu 1886'da yayımladı.

Ayrıca sıklıkla kronik kalp ve akciğer hastalıklarında kol ve bacaklarda görülen kemik ve eklem iltihabını (akciğer osteoartropatisi), beyincik dokusundaki atrofiden kaynaklanan ve kendi adıyla anılan kalıtsal ataksiyi, ayrıca Charcot ile birlikte Charcot-Marie tipi ilerleyici kas atrofisini tanımladı. 1907-25 arasında Paris Üniversitesi'nde nöroloji profesörü olarak görev yaptı.

Marie-Antoinette, tam adı MARIE-ANTOINETTE-JOSEPH-JEANNE D'AUTRICHE-LORRADNE, Almanca asıl adı MARIA ANTONIA JOSEPHA JOANNA VON ÖSTERREICH-LOTHRINGEN (d. 2 Kasım 1755, Viyana - ö. 16 Ekim 1793, Paris), Fransa kralı XVI. Louis'nin (hd 1774-93) karısı. Uçarılığı, savurganlığı ve reform düşmanlığıyla halkın gözünde yoz soylu tipinin simgesi olmuş, monarşinin yıkılmasından (Ağustos 1792) yaklaşık bir yıl sonra giyotinle idam edilmiştir.

Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Franz ile Maria Theresia'nın 11. kızıydı. 1770'te Fransa kralı XV. Louis'nin torunu Veliaht (*dauphin*) Louis'yle evlendi. Silik bir kişiliği olan Louis'nin tahta çıkmasından (1774) önce ondan uzaklaşarak eğlenceye düşkün

saray gözdelelerinden oluşan dar bir dost çevresi edildi. Doğrudan karışmamasına karşın ona mal edilen ve Elmas Kolve Olayı(*) olarak bilinen skandal, saygınlığını iyice

Marie-Antoinette, Elisabeth Vigée-Lebrun'un portre çalışmasından ayrıntı; Versailles Sarayı, Chateau de Versailles

yürmesine yol açtı. Bu durumdan da yararlanan soylular kralın bakanlarınca tasarlanan mali reformlara karşı sert bir muhalefet yürüttüler.

Marie-Antoinette kralığı sarsan gelişmeler sırasında kocasından daha güçlü ve kararlı bir tutum takındı. Halkın Bastille'e saldırdığı 14 Temmuz 1789'da Louis'i orduyla Metz'e çekilmeye zorladıysa da sonuç alamadı. Ama Ulusal Meclis'in feodalizmi kaldırma ve kralın egemenliğini kısıtlama girişimlerine karşı direnmesini sağladı. Bu girişimleriyle rejim karşıtlarının baş hedefi durumuna geldi.

Kraliyet ailesi halkın baskısıyla Ekim 1789'da Versailles'dan Paris'e taşınmak zorunda kaldı ve devrimci güçlerin sıkı denetimi altına girdi. Marie-Antoinette altı ay kadar sonra Ulusal Meclis'in seçkin üyelerinden ve meşruti monarşi yanlısı Mirabeau'yla gizlice haberleşmeye başladı. Ama Mirabeau'ya duyduğu güvensizlik nedeniyle Louis'nin onun önerileri doğrultusunda hareket etmesini önledi. Mirabeau'nun ölümünden (Nisan 1791) sonra siyasal göçmenlerden yardım almaya çalıştı. Hazırlanan plan gereğince 20 Haziran gecesi krala birlikte Paris'ten kaçtıysa da 25 Haziran'da Varennes'de yakalandı ve Paris'e geri götürüldü.

Kralığın giderek bozulan durumu karşısında meclisin meşruti monarşi yanlısı kanadının önderi Antoine Barnave ile gizli görüşmelere girişti. Ama Barnave'in, Louis'i yeni anayasayı tanıdığını halk önünde açıklamaya (Eylül 1791) ikna ettiği bir sırada, kardeşi Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Leopold'dan Fransa'ya savaş açmasını istemesi Barnave'in girişimlerini boşa çıkardı. Fransa'nın Nisan 1792'de Avusturya'ya savaş ilan etmesinden sonra da Avusturyalılarla işbirliğini sürdürmesi halkın tepkisini artırdı. Kraliçeye duyulan öfke, 10 Ağustos 1792'de monarşinin yıkılmasıyla sonuçlanan ayaklanmanın itici gücü oldu.

Marie-Antoinette yaşamının geri kalan bölümünü Paris hapishanelerinde geçirdi. XVI. Louis'in Konvansiyon emriyle Ocak 1793'te idam edilmesinden sonra, augustosta Conciergerie'de tek başına bir hücreye kapatıldı. 14 Ekim 1793'te Devrim Mahkeme-

si'nde yargılandı ve iki gün sonra giyotinle idam edildi.

Marie Byrd Toprakları, Antarktika'da hiçbir devlete ait olmayan bölge. Kuzeyde Büyük Okyanusla çevrilidir. Batıdaki Ross Denizi ve Ross Buzlasından başlayarak doğudaki Ellsworth Topraklarına kadar uzanır. Buzla kaplı çıplak bir görünümü vardır. Deniz düzeyinden yüksekliği genelde 800-2.000 m arasında değişir. Flood ve Executive Committee sıradaklarının yer aldığı dağlık kıyı şeridinde 3.300 m'ye varan birkaç doruk bulunur. 1929'da ABD'li deniz subayı ve kâşif Richard E. Byrd'in keşfettiği ve karısının adını verdiği bölgenin ilk haritası 1935'te Paul A. Siple tarafından çıkarıldı. 1959'da açılan ABD araştırma üssü Byrd İstasyonu'nda sıcak aylarda 20-30 kişi çalışır.

Marie-Louise, tam adı MARIE-LOUISE-LÉOPOLDINE-FRANÇOISE-THÉRÈSE-JOSEPHINE-LUCIE (d. 12 Aralık 1791, Viyana, Avusturya - ö. 17 Aralık 1847, Parma, İtalya), Avusturya arşidüçesi. İmparator I. Napoléon'la evlen-

Marie-Louise, Joseph Franque'in portre çalışmasından ayrıntı; Versailles Sarayı, Alinari-Art Resource/EB Inc.

diikten sonra Fransız imparatoriçesi (*impératrice des Français*), daha sonra da Parma, Piacenza ve Guastalla düşesi olmuştur.

Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Franz ile Napolili Maria-Theresia'nın en büyük kızı ve Fransa kraliçesi Marie-Antoinette'in yeğeniydi. Kendisine çocuk vermediği için Joséphine'den boşanan Napoléon'la 1-2 Nisan 1810'da evlendi. 20 Mart 1811'de doğan oğlu Napoléon-François-Charles-Joseph Roma kralı ve daha sonra Reichstadt dükü unvanlarını aldı.

Napoléon'un Rusya seferi sırasında Paris'te onun naibi olarak kaldı. Napoléon'un 11 Nisan 1814'te Fontainebleau'da imzaladığı antlaşmayla tahttan çekilmesi üzerine oğluyla Viyana'ya döndü. Fontainebleau Antlaşması'yla Parma, Piacenza ve Guastalla düşesi oldu. Kendisini sürgünde bulunduğu Elba Adasına zorla getirtmek isteyen Napoléon'la ilişkileri bütünüyle bozuldu. Bu arada Neipperg kontu Adam Adalbert'le birlikte yaşamaya başladı ve kontan iki çocuğu oldu. Mayıs 1821'de Napoléon'un ölmesi üzerine kontla evlendi (Eylül 1821). Kocasının da yardımıyla dükliklerinde İtalya'daki birçok prensten daha liberal bir yönetim uyguladı.

1832'de ölmekte olan oğlu Reichstadt dükünü ziyaret etmek amacıyla Viyana'ya gitti. Şubat 1834'te Bombelles kontu Charles René'yle (1784-1856) evlendi. Parma'da öldü ve Viyana'da Kapuçin Kilisesi'ne gömüldü.

Marie-Thérèse d'Autriche, İspanyolca MARIA TERESA DE AUSTRIA (d. 10 Eylül 1638, El Escorial, İspanya - ö. 30 Temmuz 1683,

Versailles, Fransa), Fransa kralı XIV. Louis'in (hd 1643-1715) karısı.

İspanya kralı IV. Felipe ile Fransa kralı Elisabeth'in kızıydı. Fransa ile İspanya arasındaki 24 yıllık savaşı sona erdiren Pirene Antlaşması uyarınca, Louis'yle evlendi (Haziran 1660). Gene bu antlaşmaya göre büyük bir dramaya alarak İspanya tahtı üzerinde hak öne sürmemeyi kabul etti. 1665'te IV. Felipe ölüp yerine II. Carlos geçince Louis, drahomanın ödenmemiş oluşunu gerekçe göstererek bu koşula geçersiz ilan etti. Ardından, İspanyol Flemenki'nin bir bölümünü karısı adına işgal etti.

Marie-Thérèse'in beş çocuğu oldu; ama veliaht (*dauphin*) Louis (ö. 1711) dışında tümü küçük yaşta öldü.

Marieberg çanak çömleği, yaklaşık 1759'dan 1788'e değin Stockholm yakınındaki Kungsholmen Adasındaki Marieberg imalathanesinde üretilen İsveç seramiği. Johann Eberhard Ludwig Ehrenreich'in kurduğu bu imalathane 1766'da mali güçlüklerle karşılaşınca, yerine Fransız uyruklu Pierre Berthevin geçti. Berthevin de 1769'da ülkesine döndü ve yerine Henrik Sten yönetici oldu. 1782'de rakip firma Rörstrand'a satılan imalathane 1788'de kapandı.

Marieberg özellikle fayans ve porselenlerle ünlüydü. Rörstrand'ın tersine burada

Marieberg fayansı "basamaklı vazo", y. 1765; Victoria ve Albert Müzesi, Londra. Victoria and Albert Museum, Londra; fotoğraf, EB Inc.

başlangıçtan beri parlak sır üstü renkleri kullanıldı. Özelliklerinden biri de siyah, mavi, efflatun, kırmızı, sarı ve kahverengi gibi alışılmadık renklerde damarlı sır kullanılmasıydı. Sten'in yöneticilik yaptığı dönemde Rörstrand'dan gelen Anders Stenman, aktarma tekniğini de birlikte getirmişti. İmalathanede meyve ve çiçek örgeleriyle bezeli çorba kâseleri de üretiliyordu. En ilginç ürün ise Ehrenreich'in yarattığı sanılan rokoko üslubundaki "basamaklı vazo" idi. Aplike çiçek örgeleriyle bezeli bu vazanın kaidesi kayalar üstünde yükselen bir merdiven biçimindeydi. Merdivenin dibinde bazen uzanmış bir hayvan (çoğunlukla bir tavşan) figürü bulunurdu. Marieberg'de Flinporstlin adıyla anılan ve Wedgwood seramiğine çok benzeyen krem renkli seramik de üretiliyordu.

Marieberg'de yalnızca Pierre Berthevin'in yönetici olduğu 1766-88 arasında porselen üretildi. Bu ürünler, aynı dönemde Marieberg'de üretilen fayanslara göre Fransız porselenine daha çok benziyordu. Çünkü

Berthevin'in, geldiği Paris yakınlarındaki Mennecy imalathanesinde, yumuşak hamurlu sütlü camı (*Milchglas*) andıran çok hafif ve saydam bir porselen üretilmekteydi. Marieberg'de, yumuşak hamurlu porselen üretimi, Jacob Dortu'nun yardımıyla sert hamurlu porselen yapılmaya başlandığı 1777'ye değin sürdü.

Mariehamn, Fince MAARIANHAMINA, Finlandiya'nın güneybatısında, Ahvenanmaa özerk bölgesinin (*maakunta*) yönetim merkezi ve liman kenti. Helsinki'nin batısında, Baltık Denizindeki Åland Adasında yer alır. Bölgenin başlıca limanı ve tek kentidir. İsveççe konuşan halkı balıkçılık ve gemicilikle geçinir. 1861'de kurulan kentin, daha çok Avustralya'yla tahıl ticaretinde kullanılan ünlü gemi filosu II. Dünya Savaşı'ndan sonra küçülerek önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Günümüzde de işlek limanlar olan Svibyken ve Slemmern koylarından Turku (Åbo) ve Stockholm'e gemiler kalkmaktadır. Kent son yıllarda çok sayıdaki bahçeleri, parkları ve plajlarıyla bir tatil yöreni durumuna gelmiştir. Nüfus (1988 tah.) belediye, 9.966.

Mariénbad bak. Mariánské Lázně

Mariette, Auguste (-Ferdinand-François) (d. 11 Şubat 1821, Boulogne, Fransa - ö. 19 Ocak 1881, Kahire, Mısır), Fransız arkeolog. Mısır tarihinin ilk dönemlerine ilişkin önemli bilgiler sağlayan kazılarıyla tanınır. 1849'da Louvre Müzesi'nin Eski Mısır Yapıtları Bölümü'nde çalışmaya başladı. Ertesi yıl eski elyazmalarını bulmak

Mariette
H. Roger-Viollet

amacıyla Mısır'a gitti. Ama bunun yerine, bazı eski Memphis mezarlarının da bulunduğu Sakkara'da kazılar yapmaya başladı. Sfenksli Yol'u ve kutsal boğaların mezarlarını da içeren Serapis Tapınağı'nı (*bak. Serapeion*) ortaya çıkardı; böylece Sakkara'yı, bir anda Mısır'daki arkeoloji çalışmalarının odak noktası durumuna getirdi. Mısır'da kaldığı dört yıl içinde bulduklarının çoğunu Louvre'a gönderdi ve Paris'e dönüşünde bu müzenin müdürü oldu.

1858'de Mısır hükümetince eski eserler ve kazılar genel müdürlüğüne getirilince Mısır'a yerleşti. Yaşamının sonuna değin kaldığı bu ülkede kaçak kazıların önüne geçti ve arkeoloji araştırmalarını denetim altına aldı; ayrıca eski yapıtların satışını ve ülke dışına serbestçe çıkarılmasını önledi. 1859'da, Hıdiv Said Paşa'yı (1854-63) ikna ederek Kahire yakınlarındaki Bulak'ta, dünyanın en değerli Mısır yapıtlarını içeren müzenin oluşturulmasını sağladı.

Ortaya çıkardığı yapıtlar arasında, I. Seti için yapılmış olan ve Mısır tapınak mimarisinin en güzel örneklerinden sayılan tapınak da vardır. Sakkara'daki piramit alanının yanı sıra Meydum, Abydos, Teb mezarlıklarında da çalışmalar yapan Mariette, Dendera ve

Idfu'daki büyük tapınakları ortaya çıkarmış, Karnak, Deyrül-Bahri, Tanis gibi önemli kazıları yürütmüş, Sudan'daki Cebel Barhal'da kazı yapmıştır. Büyük Sfenks'in kaya tabakasına kadar açılarak ortaya çıkarılması, Sakkara'daki bir mezarda Eski Krallık döneminin (İÖ y. 2686-2160) ayrıntılı bir dökmünü sağlayan duvar resimlerinin bulunması hep onun başkanlığında gerçekleştirilen çalışmalardır.

Mariette'in en önemli yapıtları *Abydos* (1869), *Aperçu de l'histoire d'Égypte* (1874; Mısır Tarihine Bir Bakış) ve *Les Mastabas de l'Ancien Empire*'dir (1889, der. Gaston Maspero; Eski Krallık Mastabaları). Giuseppe Verdi'nin ünlü *Aida* operasının konusunu da Mariette önermiştir.

marifet (Arapçada "bilme", "tanuma"), İslamda, keşf ve ilham yoluyla Tanrı, Tanrı'nın nitelikleri, adları ve nesnelerin gerçekliği üzerinde edinilen bilgi. Tasavvuf yaşamının şeriat, tarikat, hakikat biçiminde sıralanan aşamalarının sonuncusudur.

Marifet, yeri, kaynakları ve elde ediliş biçimi bakımından ilimden ayrılır. İlimin yeri beyin, kaynakları akıl, duyu organları ve haberdir; çıkarımlar yoluyla ya da algılarla elde edilir. Marifetin yeri ise kalb, ruh ve sır, kaynakları keşf ve ilhamdır; belli bir tasavvuf eğitimi sonunda bireysel görüş, tadış, yaşayış ve deneyimlerle elde edilir. İlim sahibine ulim, marifet sahibine de arif denir.

Gazali'ye göre marifet Tanrı'yı tanımaktır. Bu, bütün evrenin de gerçekliğini tanımak anlamına gelir; çünkü evren Tanrı'nın eylemlerinden başka bir şey değildir. Buna ulaşmak için insan ile gerçeklik arasında bulunan perdelerin (hicab) kaldırılması gerekir. Bunlar, çocukluk durumunu tanımlayan eksiklik perdesi, kalbi kirlüten ve gerçekliğin yansımaları engelleyen günah perdesi, kalbin gerçeklik yönüne çevrelemesi anlamındaki yönlendirememesi perdesi, marifete ulaşmanın yol ve yöntemleri konusundaki bilgisizlik perdesi ve önyargılara, taklide dayalı bilgi perdesidir. Bu perdeler kaldırılır, kalb temizlenip arıtılırsa keşf ve ilham gerçekleşir. Ama bunların gerçekleşmesi ancak Tanrı'nın lütfu sonucunda olabilir.

Mutasavvıf yazarlardan Kuşeyri'ye göre marifetin üç aşaması vardır. Muhazara olarak da anılan ilme'l-yakin(*) aşamasında kalb Tanrı ile birliktelik (huzur) durumundadır. Mükâşefe olarak da bilinen ayn'e'l-yakin(*) aşamasında mutasavvıf ile gerçeklik arasındaki bütün engeller kalkar. Mükâhede terimiyle de belirtilen hakke'l-yakin aşamasında mutasavvıf bütün gerçekliklere doğrudan tanıklık eder, tanrısal tecelliler sürekli kalbinde yansır. Bu aşamada mutasavvıfın benliği artık yok olmuş, Tanrı ile yeniden varlık kazanmıştır.

Marifet anlayışı varlık birliği (vahdet-i vücud) öğretisi doğrultusunda gelişen tasavvuf anlayışında belirleyici önem taşır. Muhiyiddin Arabi, doğrudan kavrayış (zevk) olarak tanımladığı marifetin özelliklerini şöyle belirler: Her insan bu bilgiyi gizil olarak doğuştan taşır. Bu bilgi tasavvufa özgü bazı koşullarda ansızın ortaya çıkar. Dolayısıyla akıl üstüdü, geçerliliği akılla denenemez, belirli bir ruhsal arınma aşamasında mutasavvıfın kalbine taşan bir nur biçiminde kendini gösterir. Bu nur her isteyende ve kendisini her hazırlayanda değil, ancak Tanrı'nın dilediğinde görülür. Nurla kuşatılan kalb her şeyi kendi gerçekliği içinde görür. Gerçekte, kesinlik taşıyan bu bilgi ile Tanrı bilgisi arasında mutlaklıksızlık ayrımından başka fark yoktur. Bu açıklanamaz, anlatılamaz; ancak doğrudan

deneyimle, kavrayışla bilinebilir. Onu anlatmanın tek yolu, bütün mutasavvıfların yaptığı gibi muğlak ve yarırcı mecazlara başvurmaktır. Hz. Ali'nin marifeti, "Tanrı'yı Tanrı ile tanıdım, Tanrı'dan başkasını da Tanrı'nın nuru ile tanıdım" sözünü tanımladığı aktarılır.

Marignac, Jean-Charles-Galliard de (d. 24 Nisan 1817, Cenevre - ö. 15 Nisan 1894, Cenevre, İsviçre), atom yapıtları üzerindeki çalışmalarıyla elementlerin izotoplarının bulunabileceğini ortaya koyan İsviçreli kimyacı. Ayrıca, atom çekirdeğindeki nötronları ve protonları bir arada tutan bir tür enerjinin varlığını öngörmüş, azrak toprak elementleri üzerindeki çalışmaları sonucunda 1878'de iterbiyumu, 1880'de de gadolinyumu bulmuştur.

Öğrenimini Paris'teki Politeknik Okul ve Madencilik Okulu'nda tamamladıktan sonra, Almanya'da Gieseler'de Justus von Liebig ile birlikte bir yıl çalıştı. Cenevre Üniversitesi'nde 1841'de kimya profesörü, 1843'te de mineraloji profesörü olan Marignac, 1878'de emekli olana değin aynı üniversitede profesörlük yaptı. Silikon kimyasal formülünün SiO₂ olduğunu bularak mineralojiye önemli bir katkıda bulundu. Hazırladığı silikotungstik asit ise karmaşık inorganik asitlerin ilk örneklerinden biriydi.

Marignolli, Giovanni del (d. 1290'dan önce, Floransa; ö. 1338-57), Uzakdoğu gezileriyle tanınan Fransızken keşifçi. Çin'in Moğol imparatoru Togon-Temür'ün Hanbalk'taki (Pekin) sarayına gönderilen dört papalık elçisinden biridir. Bütünlükten yoksun olmasına karşın canlı betimlemeler içeren gezi notlarıyla, ortaçağdaki Avrupalı gezginler arasında seçkin bir yer edinmiştir. Papalık merkezi Avignon'dan Arahk 1338'de yola çıkan elçilik heyeti, 1339-40 kışını Altın Orda Devleti hanı Muhammed Özbek'in sarayında geçirdi. Mayıs ya da Haziran 1342'de gittikleri Hanbalk'ta Marignolli 3-4 yıl kaldı. Daha sonra Doğu Çin'i gezdi ve Arahk 1347'de dönüş yolculuğuna başladı. 1348'in Paskalya haftasında, Hindistan'daki Quilon'a (Kollam, bugün Kerala'da) ulaştı ve orada bir kilise kurdu. Madras yakınlarında Aziz Tomas'a adanmış kutsal yeri ve Seba Krallığı'nı ziyaret etti. Basra Körfezindeki Hürmüz kenti üzerinden, Mezopotamya, Suriye ve Kudüs'e de uğrayarak 1353'te Avignon'a döndü. 1354-55 yıllarında, İmparator IV. Karl'ın özel vazifliğini yaptığı sırada, Asya yolculuğu anılarını da ekleyerek Bohemya Vakayına-mesi'ni gözden geçirdi.

marihuana bak. esrar

Mariler, ÇEREMİSLER olarak da bilinir, çoğunluğu Rusya Federasyonu'na bağlı Mari Özerk Cumhuriyeti'nde Volga Vadisinin orta kesimlerinde yaşayan ve Fin-Ugor ailesine bağlı bir dil konuşan halk. 1980'lerde nüfusu 620 bin dolayında tahmin edilmiştir; bunun küçük bir bölümü Mari Özerk Cumhuriyeti'ne komşu bölgelerde, 110 binden fazlası da Başkırı Özerk Cumhuriyeti'nde yaşar. Çeremis, bu halka Batıların ve devrim öncesinde Rusların verdiği addır.

Mariler, İS y. 700'den beri Çuvaşlarla(*) yakın ilişki içinde yaşamaktadır. Ama 1236 dolaylarında, yoğun Tatar etkisi karşısında bu ilişki bir ölçüde zayıfladı. 1552'de bölge Moskova'nın nüfuz alanına girince, Tatar etkisi sona erdi. Marileri Rus Çarlığı içinde eritmeye yönelik süreç 17. yüzyılda hız-

landı. Toplumsal ve ekonomik değişime tepki olarak Mariler arasında Kuga Sorta(*) gibi hareketler ortaya çıktı. Mariler, ahşap ve taş oymacılığı ile nakış işçiliği gibi el sanatlarında ustadır.

Marilia, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin ortabünyesinde kent. Aguapef ve Peixe ırmakları arasında, deniz düzeyinden 652 m yükseklikte yer alır. 1611'de kurulmuş, 1928'de belediye ve kent yapılmıştır. Başta piring, kahve, pamuk ekimi olmak üzere tarım, hayvancılık ve kerestecilik yöredeki etkinliklerdir. Demir dışı minerallerin çıkarılması, gıda işleme ve içki, kimyasal madde, ilaç üretimi başlıca sanayi etkinlikleridir. Bu mallar, 515 km güneydoğudaki eyalet başkenti São Paulo'ya gemiyle, önceki kentlere ise kara, demir ve hava yoluyla gönderilir. Nüfus (1980) 103.904.

Marillac, Louise de (AZIZE) (d. 12 Ağustos 1591, Paris/Ferrières - ö. 15 Mart 1660, Paris, Fransa; azizler listesine kabulü, 1934; yortu günü, 15 Mart), eğitim ve sağlık işleriyle ilgilenen St. Vincent de Paul Hemşireleri'nin iki kurucusundan biri.

1613'te, Fransa kraliçesi Marie de Médicis'nin sekreterlerinden Antoine Le Gras ile evlendi ve Michel adlı bir oğlu oldu. Kocasının ölümünden (1625) önce Vincent'i kendisine ruhani kılavuz seçmişti. Vincent'in etkisiyle hayır işlerine yöneldi; kızlara ruhani eğitim verdi, düşkünlere yardım etmeyi öğretti.

Aziz Vincent de Paul kendi adıyla bilinen hemşire topluluğunu 1633'te kurdu ve Louise'i topluluğun başkanlığına getirdi. Manastırda yaşamaları ve rahibe sayılmamaları bakımından, St. Vincent de Paul Hemşireleri kadınların manastır dışında din işlerine yönelmesine öncülük ettiler. Günümüzde Katolik Kilisesi'nin en büyük kadın cemaati haline gelmişlerdir.

marimba, ksilofon türleri içinde bir grup çalgıya verilen ad. Afrika'da ksilofon için kullanılan birçok addan biridir ve bu adı taşıyan Afrika çalgılarında her tahta tuşun, sesi akort edilmiş sukabağından bir tınlatıcı-

Afrika marimbasi, Field Doğa Tarihi Müzesi, Chicago
Field Museum of Natural History, Chicago

sı bulunduğu için bazı etnomüzikologlar bu tür ksilofonları öbürlerinden ayırt etmek amacıyla marimba sözcüğünü kullanırlar.

Latin Amerika'ya marimba olarak bilinen ksilofonu getirenler Afrikalı kölelerdir. Bir sava göre de kökeni İspanyol istilasından önceki ilişkilere dayanıyordu. Ksilofon Orta Amerika'da da sevilen bir halk çalgısı olarak varlığını sürdürdü.

Marimbanın tahta tuşları, ayaklar üstünde duran ya da çalgıcının göğsüne astığı bir şaside yer alır. Ses genişliği 6,5 oktava kadar ulaşan tok sesli büyük marimbaları bazen dört kişi çalar. Marimba tuşlarının borudan ya da sukabağından yapılmış tınlatıcıları vardır. Afrika'da bunların çeperine

vızıltı sesi oluşturacak bir zar yerleştirilmiştir.

Orkestralarda kullanılan marimba, orkestra ksilofonundan bir oktav daha pes akort edilmiş, boru tınlatıcılı bir çalgıdır. Ses alanı çeşitlilik göstermekle birlikte, çoğunlukla orta Do'nun altındaki Do'dan 3,5 oktav yukarıya çıkar. Son derece iri marimbalar, ksilorimba adıyla bilinir. Marimba için yapılmış besteler arasında ABD'li Paul Creston'un bir konçertosu (1940) ve Fransız Darius Milhaud'un bir konçertosu (1947) vardır.

Marin, John (d. 23 Aralık 1870, Rutherford, New Jersey - ö. 1 Ekim 1953, Cape Split, Maine, ABD), ABD'li ressam ve özgün baskı sanatçısı. Özellikle suluboya ile

"Maine Adaları", John Marin'in suluboya çalışması, 1922; Phillips Koleksiyonu, Washington, D.C. Phillips Collection, Washington, D.C.

dışavurumcu bir üslupta yaptığı Maine denizi manzaraları ve Manhattan görünümle-riyle tanınır.

James McNeill Whistler'in suluboya resimleri ile aside yedirme baskılarından etkilendi. New York'ta, ilk kez Alfred Stieglitz'in Galerisi "291"inde ve 1913'teki Armory Show'da karşılaştığı kübizm ile Alman dışavurumculuğundan etkilenecek kendine özgü dışavurumcu bir üslup geliştirdi. "Singer Binası" (1921, Philadelphia Sanat Müzesi), "Aşağı Manhattan" (1920, Modern Sanat Müzesi, New York) ve "Maine Adaları" (1922, Phillips Koleksiyonu, Washington, D.C.) gibi yapıtları bu dönemin en önemli ürünleridir.

Suluboyayı çoğunlukla ince, saydam bir etki yaratmak için kullanmasına karşın Marin, malzemenin olanaklarından çok iyi yararlanması sayesinde yapıtlarına anıtsal bir güç kazandırmıştır. Yapıtları yarı soyut olmakla birlikte hareket noktası her zaman nesnel gerçeklerdir. Bununla birlikte, güç ve hareket öğelerine duyduğu ilgi, "Aşağı Manhattan" (1922, Modern Sanat Müzesi, New York) ve "York Adası Açıkları, Maine" (1922, Philadelphia Sanat Müzesi) gibi yapıtlarında nesnel gerçekçiliği oldukça hafifletir. Marin, "Tunk Dağları, Maine" (1945, Phillips Koleksiyonu, Washington, D.C.) gibi yapıtlarında, yağlıboya suluboya kadar hafif ve saydam bir biçimde kullanmıştır.

Marina, asıl adı MALINTZIN, MALINCHE ya da DOÑA MARINA olarak da bilinir (d. y. 1501, Painalla, Meksika - ö. 1550, İspanya), Meksika Yerlilerinden Tabaskaların, İspanyol fatihlere (conquistador) barış armağanı olarak sunduğu (1519) kadın kölelerden biri olan prenses. Meksika'nın fethi sırasında Hernán Cortés'in gözdesi, rehberi ve çevirmeni olmuştur. Çoğu zaman, Cortés'in başarıya ulaşmasında doğrudan rol oynadığı düşünülür.

Hristiyan olduktan sonra Yerli adını bırakan Marina, kendini İspanyollara hizmet etmeye adanmış. Zekâsı, becerikliliği ve hem kıyıda yaşayan Mayaların, hem de iç bölgelerdeki Nahuaların dilini bilmesi sayesinde, İspanyolları birçok tehlikeli durumdan kurtardı. Cortés'ten Martín adında bir oğlu oldu. Sonradan Cortés'in askerlerinden Juan de Jaramillo'yla evlenerek İspanya'ya gitti ve sarayda sıcak bir biçimde karşılandı.

Marinatos, Spyridon (Nikolaou) (d. 4 Kasım 1901, Liksúrion - ö. 1 Ekim 1974, Santorini, Yunanistan), Ege Denizi'nin güneyindeki Thira (eskiden Thera) Adasının antik liman kentinde önemli keşifler yapan Yunanlı arkeolog. Adı henüz bilinmeyen bu kent, İÖ 1500'lerde 20 bin kişilik nüfusuyla birlikte bir yanardağ patlamasıyla yok olmuştur. Burada Girit'teki ünlü Knossos Sarayı'ndakileri bile geride bırakan, bütün Akdeniz bölgesinin en güzel freskleri ortaya çıkarıldı.

Atina, Berlin ve Halle üniversitelerinde arkeoloji öğrenimini tamamlayan Marinatos, Atina Üniversitesi'nde profesör oldu. Yunanistan'daki bütün arkeoloji etkinlikleri onun denetimine verildi. Thermopylai Çarpışması'nın (İÖ 480) yapıldığı kenti ortaya çıkartan ve Marathon Savaşı'nda (İÖ 490) ölenlerin gömüldüğü alanı saptayan da Marinatos'tur. *Crete and Mycenae* (1959; Girit ve Mykenai) adlı bir yapıtı ve Thira kazı raporları, önemli yayınları arasındadır.

Marinduque, Filipinler'de ada ve il. Sibuyan Denizinde, Luzon Adasının güneyinde, Mindoro Adasının doğusunda yer alır. Marinduque'un açığındaki birkaç küçük adayı da kapsayan ilin yüzölçümü 959 km²'dir. Toprakların önemli bir bölümü tarıma,

Marinduque Adası, Filipinler
John Lewis Stage-Photo Researchers

özellikle hindistancevizi ve piring ekimine ayrılmıştır. Oval biçimli, tepelik adada sığır çiftlikleri ve zengin balık alanları vardır. Altın, gümüş ve bakır madenciliği de önem taşır. İl merkezi, ana adanın kuzeybatı kıyısındaki Boac kentidir. Kıyıdağı öbür yerleşimler Santa Cruz, Buenavista, Gasan ve Torrijos'tur. Ada halkı çoğunlukla Tagaloglardan oluşur. Nüfus (1980) 173.715.

Marineland (İngilizcede "Su Ülkesi"), dünyanın ilk büyük okyanus akvaryumu (osenaryum). 1938'de, ABD'nin Florida eyaletindeki St. Augustine yakınlarında, özel bir işletme olarak kurulmuştur. Deniz memelilerine ayrılmış bölümü, özellikle içinde yunusların akrobatik gösteriler yaptığı su tankları, Marineland'in en çok ilgi çeken yeridir. Buradaki yunus ve yakın akrabaları musurlar, hayvanlarda, özellikle deniz memelilerindeki öğrenme süreçlerine ilişkin araştırmalarda da kullanılmaktadır. Marineland'de ayrıca 125 balık türünden 2.500 örneğin yer aldığı büyük

bir koleksiyon vardır. Balıkların çoğu, öbür deniz omurgasızlarıyla birlikte duvarlardaki akvaryumlarda sergilenir. Dikdörtgen biçimli büyük bir su tankında da tarpon, köpekbalığı, iğneli vatoz, müren, deniz kaplumbağası gibi türler bulunur. Ziyaretçiler, tankın farklı düzeylerine yerleştirilmiş camlardan bu canlıları inceleyebilir.

Marineland of the Pacific, HANNA BARBERA MARINELAND olarak da bilinir, ABD'nin Los Angeles kenti yakınlarındaki Rancho Palos Verdes'te 1987'ye değin işletilmiş olan büyük okyanus akvaryumu (osenarium). Daha önce Florida'da açılan Marineland (Su Ülkesi) adlı okyanus akvaryumunun başarısı üzerine gene özel girişimciler tarafından 1954'te kurulmuştur. Çevresi 76 m, hacmi 3.800 m³ olan akvaryum tankı, benzerlerinin en büyüğüdür. İçinde 250 türden 4.000 balık ve 11 türden 100'ü aşkın deniz memelisi barınır. Bu memelilerden Pasifik kara balinaları çeşitli akrobatik gösteriler yapmakta ve benzer hayvanların öğrenme yetenekleriyle ilgili davranış araştırmalarında kullanılmıştır.

Mariner, ABD tarafından Venüs, Mars ve Merkür gezegenlerine ilişkin araştırmalar yapmak üzere fırlatılan insansız uzay sondaları dizisinin ortak adı. "Mariner 2" (1962) ve "5" (1967), Venüs'ün sırasıyla 13.700 ve 1.500 km yakınından geçtiler ve gezegenin atmosferinin yoğunluğu ve sıcaklığıyla ilgili ölçümler yaptılar. "Mariner 4" (1965), "6", "7" (1969) ve "9" (1971-72) ise Mars yüzeyinin fotoğraflarını çektiler ve gezegenin atmosferine ilişkin önemli çözümlemeler gerçekleştirdiler. Merkür'ün yakınlarından üç kez geçen "Mariner 10" (1973-75), üçüncü geçişi sırasında 320 km yaklaştığı gezegenin ilk yakın plan fotoğraflarını çekerek bunları atmosfer ve magnetik alan çözümlemeleriyle birlikte radyo dalgaları aracılığıyla Yer'e gönderdi.

marinera, CUECA ya da ZAMACUECA olarak da bilinir, Şili, Arjantin'in kuzey kesimleri ve Peru'ya özgü halk dansı. İspanyol sömürgeciliği döneminden bu yana bilinen bir

Marinera
Culver Pictures

kur dansıdır. Hızlı, ritmik gitar müziğinin eşliğinde yapılır. Kadın ve erkek birbirinin peşinden koşar, geri çekilir, çevresinde dönerken ellerindeki mendili sallar. Dans Şilili gemiciler aracılığıyla ulaştığı Meksika'da *chilena* adıyla bilinir.

Mariners Museum (Newport News, Virginia, ABD) bak. Denizciler Müzesi

Marinetti, Filippo Tommaso (Emilio) (d. 22 Aralık 1876, İskenderiye, Mısır - ö. 2 Aralık 1944, Bellagio, İtalya), İtalyan şair, romancı ve oyun yazarı. 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan gelecekçilik(*) akımının kurucusudur.

Mısır, Fransa, İtalya ve İsviçre'de öğrenim gördü. Yazarlığa Milano'da İtalyanca ve Fransızca yayımlanan bir dergide başladı. Yaşamının büyük bölümünü Fransa'da geçirmekle birlikte sık sık İtalya'ya gitti ve hem Fransızca, hem İtalyanca ürün verdi. Fransızca yazdığı *Destruction* (1904; Yıkma) gibi ilk şiir kitaplarında, sonraki yapıtlarında da görülen enerjik anlatım ve biçimsel deneylere yer verdi. 20 Şubat 1909'da Paris'te *Le Figaro* gazetesinde, gelecekçiliğin başlangıcı kabul edilen "Manifeste de Futurisme"i (Gelecekçilik Bildirgesi) yayımladı. Düşünceleri İtalya'da hızla yayıldı; önemli izleyicileri arasında Aldo Palazzeschi, Corrado Govoni ve Ardengo Soffici gibi yazarlar da vardı. Marinetti'nin görüşlerini benimseyen Umberto Boccioni, Giacomo Balla ve Gino Severini gibi ressam ve heykelticiler de 1910'da kendi bildirgelerini yayımladılar.

Marinetti sonraki yapıtlarında 1909 Bildirgesi'nde ortaya attığı görüşleri uygulamaya çalıştı. 1910'da, kurasız bir düzyazıyla kaleme aldığı *Mafarka le Futuriste* (İtalyanca bas. *Mafarka il futurista*) adlı romanını yayımladı. 1909'da Fransızca sahnelenen *Le Roi bombance* (Kral Şölen) ve İtalyanca yazdığı *Anti-neutralità* (1912; Tarafsızlığa Karşı) gibi yapıtlarıyla gelecekçiliği tiyatroya uyguladı. *Teatro sintetico futurista* (1916; Gelecekçi Bireşimci Tiyatro) adlı yapıtında da tiyatro üzerine kuramsal görüşlerine yer verdi.

1915'te yayımladığı *Guerra sola igiene del mondo* (Dünya Sağlığının Tek Koruyucusu Savaş) adlı şiir kitabında I. Dünya Savaşı'nın başlamasından duyduğu coşkuyu dile getirerek İtalya'nın savaşa girmesinden yana oldu. Giderek faşist görüşleri benimseyerek Mussolini'nin ateşli destekçileri arasına katıldı. *Futurismo e Fascismo* (1924; Gelecekçilik ve Faşizm) adlı yapıtında faşizmin gelecekçiliğin doğal bir uzantısı olduğunu savundu. Görüşleri geçici bir süre İtalyan yurtseverliği üzerinde etkili olduysa da 1920'lere doğru önemini kaybetti.

Maringá, Brezilya'nın güneyindeki Paraná eyaletinin kuzeybatı kesiminde kent. Paraná Platosunda, deniz düzeyinden 52 m yükseklikte yer alır. Kurulduğu 1947'den başlayarak hızla gelişmiştir. Kent halkının büyük çoğunluğu Japondur. Ekonomi kahve üretimine dayanır. Öteki önemli ürünler mısır, *feijão* (fasulye), pirinç, buğday ve şeker kamışıdır. Maringa Eyalet Üniversitesi kentteki başlıca yükseköğretim kurumudur. Güneydoğudaki eyalet merkezi Curitiba ile São Paulo'ya hava, kara ve demir yolu bağlantısı vardır. Nüfus (1980) 158.047.

Marini, Marino (d. 27 Şubat 1901, Pistoia - ö. 6 Ağustos 1980, Viareggio, İtalya), İtalyan heykeltici. 20. yüzyılın ilk yarısında, İtalya'da portre heykelticiliğinin canlanmasından rol oynamıştır.

Floransa Güzel Sanatlar Akademisi'nde Antik Çağ heykelticiliğini derinlemesine inceledi. Biçim ve yüzey konusundaki duality Etrüsk ve Roma sanatından kaynaklanır; atak ve gergin figürlerindeki iç gerilim ise Alman gotik heykel sanatının etkilerini yansıtmaktadır. Yazgı ve insanın kendine yönelik yıkıcılığı, çoğu tuğ olan yapıtlarında en sık kullandığı temalardır.

Marini'nin sürekli geliştirerek işlediği iki imge toprağa bağlı kadın ile at üstündeki

binicidir ve bunların çeşitlemeleri arasındaki farklar kimi zaman çok belirsizdir. 1940'larda ve 1950'lerdeki "Dansçı" dizisi, özellikle figürleri kaleme yontup aşındırıcı boyalar sürerek sağladığı yüzey zenginliğiyle dikkat çeker.

Marini, biçimlerin altında, seçtiği konunun ruhunu yansıtmaya özen göstermiştir; Igor Stravinsky'nin 1950 tarihli portre-büstü

Marini
Rolfe McKenna

(Minneapolis Sanat Enstitüsü) bu açıdan çarpıcı bir örnektir. Sonraki yapıtları ise neredeyse mimari bir etki yaratacak boyutlara ulaşmış ve düzlemler, hacimi yitirme pahasına öne çıkarılmıştır.

1940-70 arasında Milano'daki Brera Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders veren Marini'nin grafik çalışmaları da vardır.

Marinković, Vojislav (d. 13 Mayıs 1876, Belgrad, Sırbistan - ö. 18 Eylül 1935, Belgrad, Yugoslavya), Sırp siyaset ve devlet adamı.

1906'da İlerici Parti'den Sırbistan Parlamontosu'na seçildi. Balkan Savaşları'nın yol açtığı mali sorunları çözüme bağlamak için

Marinković
H. Roger-Viollet

1913'te düzenlenen Paris Konferansı'na Sırbistan temsilcisi olarak katıldı. 1914-17 arasında ulusal ekonomi bakanlığı yaptı. 1915'te İlerici Parti'nin liderliğini üstlendi ve bir Güney Slav devletinin kurulması çağrısında bulunan Korfu Bildirisi'nin (1917) hazırlanmasında önemli rol oynadı. Yugoslavya'nın kurulduğu 1919'da ilk ticaret bakanı oldu ve İlerici Parti'nin ülkenin ikinci büyük partisi Demokratik Parti'yle birleşmesini sağladı. İçişleri bakanı (1921-22) olarak seçim yasasını hazırladı. Ardından iki kez dışişleri bakanlığı (1924, 1927-32) yaptı. 1932'de de Nisan'dan 29 Temmuz'a değin başbakanlık görevini üstlendi.

İkinci dışişleri bakanlığı döneminde Fransa ile bir dostluk antlaşması imzaladı (1927), İtalya ile ekonomik ve kültürel ilişkileri

geliştirmek amacıyla 1925'te imzalanan Nettuno Sözleşmeleri'ni onayladı (1928) ve Yugoslavya'yı Milletler Cemiyeti'nin toplantılarında temsil etti (1929-32). Milletler Cemiyeti Konseyi üyeliği (1929-32) ve başkanlığı (1930) yaptı. 1931'de Milletler Cemiyeti'nin Cenevre toplantısında Avusturya ile Almanya arasında gümrük birliği kurulmasına sert bir muhalefet gösterdi. Bunun üzerine Avusturyalılar antlaşmayı imzalamaktan vazgeçmek zorunda kaldılar. Marinović Balkan Paktı'nın kurulması ve Küçük Antant'a yeni bir statü kazandırılması amacıyla sürdürülen görüşmelere de katıldı. Ama her iki antlaşma da görevden ayrılmasından sonra imzalandı.

Marino, Giambattista, MARINI olarak da yazılır (d. 18 Ekim 1569, Napoli - ö. 25 Mart 1625, Napoli, İtalya), 17. yüzyıl İtalyan şiirine egemen olan Marinoculuk (sonradan *secentismo*) akımının kurucusu İtalyan şair. Yapıtları Avrupa'da büyük övgü toplamış ve hemen bütün Avrupa dillerine çevrilmiştir. Ama karmaşık sözcük oyunlarını, benzetme ve eğretilmelerini aşırıya götüren taklitçileri yüzünden Marinoculuk terimi aşağılayıcı çağrışımlar kazanmıştır.

İlk yapıtlarının çoğu elyazmaları olarak okundu ve ancak yaşamının son yıllarında kitap olarak basıldı. 1596'da *La Sampogna*'yı yazdı. Mitolojik ve kırsal temaları işleyen tensel şiirlerden oluşan bu yapıtı ancak 1620'de yayımlayabildi. Marino bazı şiirlerini Parma'da yayımlatmaya çalıştıysa da Enkizisyon buna engel oldu. Sonunda, ilk dönem şiirlerini *Le rime* (1602; Şiirler) ve *La lira* (1608, 1614, 2 cilt; Lir) başlıkları altında yayımlatabildi.

Marino'nun en önemli yapıtı, 20 yıllık bir çalışmanın ürünü olan *Adone*'dir (1623). Kırk beş bin dizeden oluşan bu uzun şiir, Venüs'le Adonis'in aşk öyküsünü konu alır ve Marino'nun üslubunu hem en iyi, hem de en kötü özellikleriyle yansıtır. Çok ustaca yazılmış bazı bölümlere karşın, Marino'nun bu yapıtta zorlama benzetmelerle, eğretilme ve sözcük oyunları ile dolu yapmacık bir üslup kullandığı görülür.

Marino'nun öbür tanınmış yapıtları arasında, bazı resim ve heykelleri şiirsel bir dille yeniden yaratmayı amaçladığı *La galeria* (1620; Galerî) ile *La strage degli innocenti* (1632; Masumların Katledilişi) yer alır. Yazışmaları 1627'de *Lettere* (Mektuplar) adıyla yayımlanmıştır.

Marinoculuk, SECENTISMO (İtalyancada "17. yüzyıl") olarak da bilinir, şair Giambattista Marino ve izleyicilerinin kullandığı, zorlama eğretilmeler, abartmalar, aşırıya varırılmış sözcük oyunları ve mitolojik öğelerle dolu gösterişli ve duyusal üslup. Klasikliğe tepki olarak gelişen bu üslubu ilk kez Marino *La lira* (1608, 1614, 2 cilt; Lir) adlı yapıtının üçüncü bölümünde kullandı. Daha sonra da başka yazarlar bu üslupla sone, madrigal ve öykülü şiirler yazdılar. Taklitçileri Marino'nun yapmacık üslubunu aşırıya varırdığı için, Marinoculuk terimi 17. yüzyılın sonuna doğru aşağılayıcı bir çağrışım kazandı ve barok dönemin sona ermesiyle birlikte önemi kaybedildi. Avrupa'da ortaya çıkmış benzer akımlar arasında, İspanya'da Gongoracılık (*gongorismo*), Fransa'da aşırı incelikli *préciosité*(*) üslubu ve İngiltere'de George Herbert, Richard Crashaw ve Andrew Marvell gibi şairlerin örneklerini verdiği metafizik şiir (*bak. metafizik şairler*) sayılabilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra barok döneme duyulan ilgi-

nin canlanmasıyla birlikte Marinoculuk yeniden gündeme gelmiş ve yeniden değerlendirilmiştir.

Marinot, Maurice (d. 1882, Troyes - ö. 1960, Troyes, Fransa), Fransız ressam ve cam sanatçısı. Camda ağırlık ve kütlelerin estetik niteliklerinden yararlanan, ayrıca hava kabarcığı gibi yapım hatalarını tasarım öğesi olarak kullanan ilk 20. yüzyıl sanatçılarından.

1901'de Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda resim öğrenimi görmek üzere Paris'e gitti. Orada fovistlerle tanıştı ve yapıtlarını onların çalışmalarıyla birlikte yıllık Salons des Indépendants'da (Bağımsızlar Salonu) sergiledi. 1911'de Troyes'da bulunduğu sırada cam sanatını öğrenmeye başladı. Resim yapmayı bırakarak (ancak 1937'den sonra resme dönecekti) cam üfleme, cam kalıplama ve soğuk kesme tekniklerini öğrendi; mine işi ve aside yedirme yöntemleriyle bezeme denemelerine yöneldi. Basit araçlarla camı büküp biçim vermekle birlikte, bir ölçüde malzemenin yapısına bağlı olarak kendi biçimini almasına da izin veriyordu. Kütesel, küt görünümü yapıtları zariflik ve narinlik gibi geleneksel değerlerden ne kadar uzaksa, bu kendiliğindenlik de daha önceki cam sanatçılarının teknik yetkinlik arayışlarından o ölçüde büyük bir kopuş oluştuyordu.

Marinot'nun teknik ustalığı geliştikçe yapıtları da giderek daha soyut ve yenilikçi bir nitelik kazandı. Bu çalışmalar cam uzmanlarının ince beğenilerine ters düşmekle birlikte, rasgele oluşmuş kürecikleri ve düzensiz biçimleriyle, cam yapımcılığının modern bir sanat dalı durumuna gelmesinde etkili oldu.

Marinus I (d. Toscana - ö. 15 Mayıs 884, Roma, İtalya), 882-884 arasında papa. Papa II. Hadrianus tarafından 869'da özel temsilci olarak II. Konstantinopolis (İstanbul) Konsili'ne gönderildiğinde diyakozdu. Katolik Kilisesi'ne karşı Ortodoks gelenekleri savunan Konstantinopolis patriği Aziz Photios bu konsilde alınan kararla mahkûm edildi. Papa VIII. Johannes tarafından Cae-re (bugün Cerveteri) piskoposluğuna atanan Marinus, gene papa tarafından Konstantinopolis'te ortaya çıkan bölünmede aracılık yapmakla görevlendirildi. Johannes'in öldürülmesinden sonra Aralık 882'de papa seçildi. Photios sorunu üzerindeki tartışmayı sürdüren Marinus, Johannes'in azlettiği Porto (İtalya) kardinal piskoposu (sonradan papa) Formosus'u başışlayarak görevine iade etti.

Mario, Giovanni Matteo, asıl adı MARIO CAVALIERE DI CANDIA (d. 17 Ekim 1810, Cagliari, Sardinya - ö. 11 Aralık 1883, Roma, İtalya), İtalyan romantik tenor. Sesinin güzelliği ve ses alanının genişliğiyle olduğu kadar, yakışıklılığı ve zarafetiyle de tanınmıştır.

Siyasal nedenlerle 26 yaşında ordudan ayrıldı ve Paris Konservatuvarı'nda Giovanni Marco Bordogni ile şan çalışmaya başladı. Giacomo Meyerbeer'den ders aldıktan sonra, onun *Robert le diable* (Şeytan Robert) adlı yapıtıyla Paris Operası'nda ilk kez sahneye çıktı (1838).

Londra'da ilk kez 1839'da, Gaetano Donizetti'nin *Lucrezia Borgia*'sında Gennaro rolüyle sahneye çıktı. Sonradan, bu yapıtta birlikte rol aldığı ünlü İtalyan soprano Giulia Grisi ile evlendi. Paris'te de, Donizetti'nin *L'elisir d'amore*'sinde (*Aşk İksiri*) Sevi İksiri) Nemorino rolünde söyledi. En beğenilen rolleri Nemorino, Ernesto ve Gennaro'ydu. Sonraları, Londra'da 100'den çok seslendirdiği Almaviva, Mantova

Dükü, Raoul ve Faust rollerinde de çok beğenildi.

Mariotte, Edme (d. y. 1620, Dijon - ö. 12 Mayıs 1684, Paris, Fransa), Fransız fizik bilgini. İngiliz fizikçi Robert Boyle'un çalışmalarından habersiz olarak gazların hacminin basıncıyla ters orantılı olarak değiştiğini belirten Boyle-Mariotte yasasını bulmuştur. Saint-Martin-sous-Beaune'un Katolik papazı olan Mariotte Paris'teki Fransız Bilimler Akademisi'nin kurucularındandı. *Discours de la nature de l'air*'de (1676; Havanın Doğası Üzerine Konuşmalar) ilk kez kendi bulduğu barometre sözcüğünü kullandı. Yapıtta Boyle yasasını açıkladı ve bu yasanın geçerli olması için sıcaklığın sabit kalması gerektiğini ileri sürdü.

Bitki fizyolojisi üzerine yaptığı çalışmalarda, her bitki için farklı olan kimyasal süreçler sonucunda çeşitli maddelerin birleştiği sonucuna vardı; bu kuramı kendisinden yıllar sonra kanıtlandı. Ayrıca bitkilerdeki besisuyunun basıncını inceleyerek bunu hayvanlardaki kan basıncıyla karşılaştırdı. *Histoire et mémoires de l'Académie*'nin (1733; Akademînin Tarihi ve Anıları) ilk cildinde akışkanların hareketi, renkler, barometre, cisimlerin düşmesi, silahların geri tepmesi ve suyun donması gibi konulara ilişkin pek çok yazısı vardır.

Mariotte yasası *bak.* Boyle-Mariotte yasası

Maris, Jacob, Matthijs ve Willem (sırasıyla, d. 25 Ağustos 1837, Lahey - ö. 7 Ağustos 1899, Karlsbad, Bohemya; d. 17 Ağustos 1839, Lahey - ö. 22 Ağustos 1917, Londra; d. 18 Şubat 1844, Lahey - ö. 10 Ekim 1910, Londra), manzara ressamı Hollandalı kardeşler.

Jacob Anvers Akademisi'nde, daha sonra da Paris'te (1865-71) öğrenim gördü. Daha çok, puslu bir gökyüzü ya da uçuşan bulutların altında köprüler, yer değirmenleri, eski rıhtımlar ve dev kulelerin yer aldığı Hollanda kırlarını betimleyen resimleriyle ünlüdür. Suluboya, yağlıboya ya da aside yedirme baskı türündeki bütün yapıtlarında, asıl konu her zaman, amaçlanan ortamı destekleyen bir öğe durumundadır. Bu, özellikle "Gri Kule, Eski Amsterdam" ve "Dordrecht Yakınlarında Manzara" adlı yapıtlarında belirgindir.

Saraydan maddi yardım alan Matthijs, bir süre ağabeyi Jacob ile birlikte yaşadı ve çalıştı. Duygusal, mistik yapısıyla onun daha incelikli olmasını sağladı. Yapıtlarının çoğunda bir ortaçağ havası görülür. "Amsterdam Anısı" (Devlet Müzesi, Amsterdam), "Kilisenin Gelini", "Dört Değirmen" ve "Tavuklara Yem Veren Kız" en başarılı yapıtları arasındadır. Matthijs 1885'te pençere tasarımları yapmak üzere Londra'ya gitti.

Kardeşlerin en küçüğü olan Willem, Jacob ile Matthijs'in etkisi altında yetişti ve yaşamının büyük bölümünü Londra'da geçirdi. Otlayan hayvanları betimlediği resimler, özellikle "Suyolundaki İnekler" (Devlet Müzesi, Amsterdam), modern bir anlayışla, canlı renkler ve duygusal bir anlatım içinde yapılmıştır.

Marisol, tam adı ESCOBAR MARISOL (d. 22 Mayıs 1930, Paris, Fransa), kutu benzeri figüratif heykelleriyle tanınan ABD'li heykeltci. Ahşap ve başka malzemeyi birlikte kullandığı yapıtlarını çoğu kez yan yana getirerek "tablo"lar (*tableaux*) oluşturmıştır.

Venezuelalı bir ana babanın kızı olarak Paris'te doğdu. Çocukluğu Los Angeles ve Paris'te geçti. 1950'de New York kentine

yerleşti ve Sanat Öğrencileri Birliği ile Hans Hofmann Güzel Sanatlar Okulu'nda sanat eğitimi gördü. Kabaca yontulmuş ilk yapıtlarından başlayarak daha çok ahşapla çalıştı. 1960'larda karışık malzeme kullanarak oluşturduğu figür gruplarıyla dikkati çekti. Bu figür gruplarında hareketli bloklarla boyalı, alçı ya da buluntu nesne(*) (*objet trouvé*) kullanımını yan yana getirerek yapıtlarına ciddi bir ironi ögesi kattı. Ünlü kişilerin grup portrelerine ayırdığı çalışmalarında da yergiye özellikle yer verdi.

Maritain, Jacques (d. 18 Kasım 1882, Paris - ö. 28 Nisan 1973, Toulouse, Fransa), görüşlerini Katolik inancına dayandıran Fransız düşünür. Aquino'lu Aziz Tommaso'nun düşüncesi üzerine yorumları ve buna dayalı Tommasocu felsefesiyle tanınmıştır.

Protestan inancıyla yetiştirildi. Paris'te Sorbonne Üniversitesi'ndeki öğrenimi sırasında insanın yaşam ve ölüme ilişkin sorunlarının ancak doğal bilimler aracılığıyla

Maritain
John Howard Griffin

çözölebileceğini savunan öğretmenlerinden etkilendi. Gene Sorbonne'da tanıştığı Yahudi asıllı bir Rus olan Raissa Oumansoff da onun doğruluk arayışına katıldı. Sorbonne'daki bilimci tutum karşısında düş kırıklığına uğrayan iki öğrenci sezgiçi felsefeyi öğreten Henri Bergson'un derslerini izlemeye başladılar. Onun etkisiyle, "Mutlak" olana duydukları gereksinimin farkına vardılar ve evlenmelerinden iki yıl sonra Katolikliği benimsediler (1906).

Maritain, Aristotelesçiliğe ve Tommasoculuğa dayanan düşüncesinde, başka klasik ve modern felsefe görüşlerinin öğelerine de yer verir; ayrıca antropoloji, sosyoloji ve psikoloji çalışmalarından yararlanır. Elliye aşkın kitabında başlıca şu görüşler öne sürülür: 1) Gerçeklik bilim, felsefe, şiir ve mistisizm gibi çok çeşitli yollardan bilinebilir; 2) birey siyasal topluluğu aşar; 3) doğa yasaları, yalnızca dünyada doğal olan şeyleri değil, aynı zamanda insanların doğal olarak bildiklerini dile getirir; 4) ahlak felsefesi insan bilgisinin öteki dallarını da hesaba katmak zorundadır; 5) sağlıklı siyasal kurumların oluşturulması ve korunması için, farklı inançtaki insanlar işbirliği yapmalıdır.

Tommasoculuğa "varoluşçu entelektüalizm" adını veren Maritain'a göre, var olmak eylemde bulunmaktır. Felsefesinde hümanist öğelere de yer vermiş, Hristiyan topluluğu kadar, bireyin de önemini vurgulamıştır.

Bazı eleştirmenlere göre Maritain, Aziz Tommaso'nun en önemli çağdaş yorumcusudur. İnce ve keskin bir duyarlılığa sahip bir insan olarak birçok ressam, şair ve sanatçı ile yakın dostluk kurmuş, sanat felsefesi çalışmalarına çok zaman ayırmıştır. Önemli yapıtları arasında *Art et scolastique* (1920; Sanat ve Skolastik), *Distinguer pour unir, ou les degrés du savoir* (1932; Birleştirmek İçin Ayırt Etmek, ya da Bilginin Derecele-

ri), *Frontières de la poésie et autres essais* (1935; Şiirin Sınırları ve Öbür Denemeler), *Man and the State* (1951; İnsan ve Devlet) ve *La Philosophie morale...* (1960; Ahlak Felsefesi) sayılabilir.

Mariupol, eskiden (1948-89) İDANOV, Ukrayna'daki Donetsk yönetim biriminde (*oblast*) kent. Azak Denizinden 10 km kadar içeride, Kalmius ve Kalçık ırmaklarının oluşturduğu haliçte yer alır. 18. yüzyılda yörede Pavlovsk adıyla kurulan yerleşmeye 1779'da Yunan göçmenler Mariupol adını verdiler. Kent 1882'de demiryoluyla Donetsk Kömür Havzasına bağlandı ve havzanın en önemli limanı olarak gide gelişti; bu konumunu günümüzde de korumaktadır. 1948'de, aynı yıl ölen ve kentte doğup büyümüş olan Politbüro üyesi Andrey İdanov'un adını aldı. Bugün dışarıdan alınan ürünler demir cevheri, manganez, çimento, petrol ve kereste; dışarı satılanlar ise kömür, çelik, makine ve tahıldır. Bir balıkçılık filosunun üslendiği kent, kanalla açık denize ulaşır. Mariupol'da ülkenin en büyük fabrikaları arasında yer alan demir-çelik tesisleri ve bunlara bağlı olarak kok kömüründen kimyevi maddeler üreten bir fabrika ile makine yapım tesisleri vardır. Öteki sanayi kolları arasında gemi onarımı, balık konserveciligi ve un üretimi sayılabilir. Kentte bir metalurji enstitüsü bulunmaktadır. Nüfus (1991) 521.800.

Marius, Gaius (d. İÖ y. 157, Cereatae, Arpinum [Arpino] yakınları, Latium - ö. İÖ 13 Ocak 86, Roma), yedi kez konsüllük (İÖ 107, 104-100, 86) yapan Romalı komutan ve siyaset adamı.

Marius, *eques*'ler(*) sınıfından olduğu için üst sınıfların üyelerinin tersine Yunanca eğitim görmemişti. İyi bir siyaset adamı ya da hatip değildi. Ama Marius'un ailesi, birden çok soylu ailenin korumasındaydı. İÖ 119'da soylu ailelerin desteğiyle plebein *tribunus*'lüğüna seçildi. Bu görevi sırasında, seçim ve yasama meclislerinin çalışma usulünde değişiklik yapılması için bir önerge verdi. Önerge yasalaştığında, seçmenlerin oylarını etkilemek için konumlarını kötüye kullanan soyluların eli kolu bağlanacak, seçmenler oylarını özgürce kullanacaklardı. Konsüllerden ikisi Senato'da yasaları engellemeye çalışınca, Marius onları hapse atmakla tehdit ederek tasarının yasalaşmasını sağladı. Bu arada, halkın desteklediği bir tahlil yasasını veto ederek, isteksiz bir oy avcısı olmadığını gösterdi. İÖ 115'te *aedilis*'liğe(*) seçilemedi; büyük bir rüşvet olayı yüzünden hüküm giymekten kurtulunca *praetor*(*) seçildi. Ertesi yıl, Uzak İspanya (Hispania Ulterior) valiliğine getirildi. Ardından Julius Caesar'ın kız kardeşi Julia ile evlendi.

Konsüllüğe seçilişi. Numidia kralı olan Iugurtha'ya karşı savaşın komutanlığı, daha önce Marius'un seçim reformu yasasına karşı çıkan Metellus Delmaticus'un kardeşi, Konsül Quintus Metellus'a verildi. Marius da Metellus'un komutası altında görev yapmaya çağıldı. Metellus, Iugurtha'nın yenilgiye uğratıldığı meydan savaşını izleyen çete savaşında pek başarılı olmadı. İÖ 108'in sonunda konsül seçilebilmek üzere Roma'ya dönen ve Metellus'un başarısızlığını iyice abartan Marius, *eques*'lerin ve halkın oylarıyla konsül seçildi. Ardından Metellus'un yerine Afrika komutanlığına getirildi.

Marius, asker yetersizliğine çözüm bulmak amacıyla, geleneklerden ayrılarak o güne değin askerliği tekeline tutan mülk sahipleri dışından kişileri de askere aldı. Maurætania kralı Bocchus'un ihanetine uğrayan Iugurtha İÖ 105'te ele geçirildi. Daha sonra

Marius kuzeydeki Roma ordularını art arda yenilgiye uğratan Kimberler ile Tötonların saldırılarına karşı komutayı almakla görevlendirildi. Tötonları İÖ 102'de Aquae Sextiae'de (bugün Aix-en-Provence, Fransa) yenilgiye uğrattı. İÖ 101'de de bir dizi yenilgi almış olan Quintus Lutatius Catulus'un (İÖ 102'de konsül) yardımına gitti. Kimberleri Po Ovasındaki Vercellae'de (bugün Rovigo yakınlarında) birlikte yendiler ve tehlike savuşturuldu. Bu, Marius'un başarısının doruğuydu. İÖ 100'de gene konsül seçildi.

Marius her zaman *eques*'lerce destekleniyordu. Bu destek, Marius'un bu sınıftan geliyor olmasının yanı sıra, savaşların ticaret üzerindeki olumsuz etkisinden ve Marius'un önemli savaşları sona erdirmiş olmasından kaynaklanıyordu. Roma halkı da onu soylu olmadığı için seviyordu.

İktidardan düşüş. İÖ 100'de Saturninus ikinci kez *tribunus*, Glauca ise *praetor* seçilmişti. İÖ 102'de *ensor*(*) olan ve Saturninus ile Glauca'yı Senato'dan attırmaya çalışan Metellus'tan üçü de nefret ediyorlardı. Saturninus İÖ 103'te, eski askerlerin Afrika'ya yerleştirilmesi konusunda açıkça Marius'un çıkarına olan bir yasa çıkardı. Roma halkının, getirilen önlemlere karşı çıkmasından doğan iç karışıklıklar dolayısıyla Saturninus, kuzeydeki Kimber topraklarının buralarda yaşayan Roma yurttaşlarına (bir olasılıkla İtalyanlara) dağıtılması, ayrıca müttefik birliklerdeki askerlerle birlikte eski askerlerin deniz aşırı kolonilere yerleştirilmesi yönünde yasalar önerdi.

Marius, İÖ 101'de Kimberlere karşı kendi komutası altında savaşan iki İtalyan *cohors*'una (bir lejyonun 10'da biri büyüklüğünde birlik) savaş alanında Roma vatandaşlığı tanıyarak yasaları çiğnemişti. Belki de Saturninus ve Marius, yeni kurulan koloniler aracılığıyla İtalyanlara Roma yurttaşlığı hakkı tanımasını yaygınlaştırma programı üzerinde anlaşabiliyorlardı. Ama Marius'un bilinen kıskançlığıyla, Saturninus'un kendi düşüncelerini çaldığını düşünmesi ya da Saturninus'un yasadışı davranışlarının, özsaygısı olan hiçbir konsülün katlanamayacağı bir noktaya ulaşmış olması nedeniyle araları açıldı.

Önce toprak ve koloni yasası çıktı, ama ortada açık bir hukuka aykırılık vardı. Yasa, beş gün içinde senatörlerin yasaya uyacaklarına ilişkin ant içmelerini öngörüyordu. Marius, gerçek niyetini gizleyen açıklamalar yaptıktan sonra ant içti. Ama Metellus, bir olasılıkla yasanın çıkarılış biçimi nedeniyle ant içmeyi reddetti. Metellus, vatana ihanet suçlamasıyla yargılanmadan önce, erken davranarak Yunanistan'a çekildi, ardından da resmen sürgün ilan edildi. İÖ 99'daki seçimlerden sonra ortaya çıkan kargaşa sırasında Senato, konsülleri devleti korumaya çağırın bir karar aldı. Marius, Saturninus ile Glauca'yı tutuklatarak Senato binasına hapsedirdi. Ama kabalık bir topluluk çatıya çıkıp Saturninus ve Glauca'yı taşlayarak öldürdü. Marius'un bu olayda sorumluluğu olmamasına karşın, dostlarına ihanet eden biri olarak suçlandı.

Son yılları. İÖ 99'da Marius, artık sürgünden geri çağırılması kaçınılmaz duruma gelmiş olan Metellus'la karşılaşmaktansa doğuya gitmeyi yeğledi. Orada Pontus kralı VI. Mithradates ile görüştü. Rahipliğe seçilmesine karşın, akıllıca bir tutumla, İÖ 97 yılının *ensor* adaylığından çekildi. İÖ 90'ların tümüyle açığa çıkarılmamış siyasal olaylarında perde arkasında kaldı.

Artık yaşlanmış olan Marius İÖ 90-89'daki İtalyan Savaşı'nda, kendisinden çok daha düşük rütbeli olan Konsül Rutilius Lupus'un komutasında sefere çıktı. İÖ 88'de, *tribunus Sulpicius Rufus* Asya komutanlığını konsül Sulla'dan alıp Marius'a vermediğini önderdiği sırada, Roma'da Sulla'ya karşı güçlü bir kamuoyu muhalefeti vardı. Sulla, Campania'daki ordusuyla Roma üzerine yürüdü ve Sulpicius'un önlemlerinden vazgeçilerek Marius sürgüne gönderildi.

Marius bir dizi felaketi atlattuktan sonra Afrika'ya ulaştı. İÖ 87'de Sulla Yunanistan'da savaşırken Roma'da çıkan bir kargaşalık sonucunda Konsül Cinna görevden alındı. Marius Etruria'da karaya çıktı, topladığı orduyla Ostia'yı yağmaladı ve Cinna ile güçlerini birleştirerek Roma'yı ele geçirdi. Marius ile Cinna İÖ 86'da konsül seçildiler. Marius'un Marcus Antonius, Lutatius Catulus ve Publius Licinius Crassus'un yanı sıra kendisine karşı nankörce ihanet ettiklerine inandığı öteki seçkin kişiler hakkında verdiği ölüm emrini korkunç bir kitle kırımı izledi. Ama Marius artık akıl sağlığını yitirmişti. Bu nedenle ölümü düşmanlarını olduğu kadar dostlarını da rahatlattı.

Marius, Simon, Almanca SIMON MAYR, MAIR ya da MAYER (d. 10 Ocak 1573, Gunzenhausen - ö. 26 Aralık 1624, Ansbach [bugün Ansbach], Baviera), Jüpiter gezegeninin en büyük dört uydusu olan İo, Europa, Ganymedes ve Kallisto'yu adlandıran Alman astronom. 1610 dolayında bu uyduları keşfettiklerini ileri süren Marius ve Galilei olasılıkla bu keşifleri ayrı ayrı yapmışlardı.

Kısa bir süre Tycho Brahe ile birlikte çalışan Marius, daha sonraları teleskopla gözlemler yapan ilk astronomlardan biri oldu. Andromeda Gökadasi'ndaki büyük sarmal bulutsuyu teleskopla inceledi ve gözlemlerini 1611'de yayımladı; Marius'un bu makalesi, yayımlanan ilk teleskop gözlemi idi. Marius ayrıca Güneş lekelerini ilk inceleyen astronomlardan biriydi.

Marivaux, Pierre (Carlet de Chamblain de) (d. 4 Şubat 1688, Paris - ö. 12 Şubat 1763, Paris, Fransa), Fransız oyun yazarı, romancı ve gazeteci. Molière'den sonra komedileri bugün Fransa'da en çok sahnelenen oyun yazardır.

Marivaux, aralarında beş perdelik manzum trajedisi *Annibal*'in de (1727) bulunduğu ilk oyunlarını Comédie-Française için

Marivaux, L. M. Van Loo'nun yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1753; Comédie-Française, Paris
Cliché Musée National

yazdı. Ama sonraki oyunlarını, Paris'te kral naibi Orléans dükü Philippe'in himayesinde kurulan İtalyan Lelio Tiyatrosu için kaleme aldı. Bu *commedia dell'arte* topluluğunun başoyuncuları Thomassin ile Silvia, Marivaux'un oyunlarındaki saf hizmetçi kızla Aşığı uşak Arlequin rollerine çıktılar. *Arle-*

quin poli par l'amour (1723; *Aşk ile İnce-len Arlequin*, 1961) ve *Le Jeu de l'amour et du hasard* (1730; *Gönül ve Kismet Oyunu*, 1946) adlı yapıtları, romantik dekorları ve zekice yapılmış sözcük oyunları ile, çeşitli duygu tonları ve ince nüansları titizlikle yansıtımları açısından tipik birer aşk komedisiydi. Otuzu aşkın oyunu arasında, Avrupa toplumunu *Gulliver's Travels* (*Gulliver'in Seyahatleri*) tarzında yerden *L'île des esclaves* (1725; Köleler Adası) ve *L'île de la raison* (1727; Akıl Adası) ile cinsler arasındaki eşitliği konu alan *La Nouvelle colonie ou la ligue des femmes* (1729; Yeni Koloni ya da Kadınlar Birliği) ve anne kız arasındaki yakınlığı ele alan *L'École des mères* (1724; Analar Okulu) sayılabilir.

Marivaux'un insan psikolojisini en iyi yansıttığı yapıtları, tamamlamadığı iki aşk romanıdır. Bunlardan *La Vie de Marianne* (1731-41; Marianne'ın Yaşamı) bir kadının duygu ve sezzelerini yüceltir. Samuel Richardson'ın duygusal roman türünün tipik örneği kabul edilen *Pamela*'sından (1740) önce yayımlanan yapıt, bu roman türünün ilk örneklerinden biridir. Marivaux'un öteki aşk romanı *Le Paysan parvenu* (1734-35; Sonradan Görme Köylü) yaşlı kadınlara karşı cazibesini kullanarak yükselmeye çalışan genç, yakışıklı ve fırsatçı bir köylünün öyküsüdür. Marivaux her iki romanda da insanların sosyeteye kabul edilme mücadelesini ele almış, otoriteye ve dinsel bağnazlığa karşı yalın bir ahlak ve doğallığı savunarak Jean-Jacques Rousseau'nun hayranlığını kazanmıştır.

Marivaux 1743'te Académie Française'e seçilmiş ve 1759'da akademinin başkanı olmuşsa da sağlığında değeri tam olarak anlaşılamamış, bugünkü ününe ancak 19. yüzyılda eleştirmen Saint-Beuve'un yapıtlarını yeniden değerlendirmesiyle kavuşmuştur. Günümüzde de Aydınlanma ile romantizm arasında önemli bir köprü kabul edilir.

Marivaux'un Türkçede yayımlanan öteki oyunları *Le legs* (1736; *Bağış*, 1945) ve *Les fausses confidences*'ur (1737; *Sahne Sırdas-lar*, 1949).

marjinal fayda kuramı, iktisatta, tüketici-nin bir mal ya da hizmetin son biriminden elde ettiği ek tatmin ya da faydayı temel alan görüş. Marjinal fayda kavramı, tüketici-nin bir malın ek biriminden sağlayacağı faydanın o malın eldeki toplam miktarıyla ters orantılı olduğu ilkesine dayanır.

Kavram şu örnekle açıklanabilir. Yalnız yedi dilim ekmeği olan bir aile için bir dilim ekmeğin marjinal faydası büyüktür, çünkü yedi ile sekiz arasındaki fark oransal olarak büyüktür ve ailenin çektiği açlık bu oranda azalacaktır. Oysa 30 dilim ekmeği bulunan bir aileye verilecek ek bir dilim ekmeğin marjinal faydası daha az olacaktır, çünkü 30 ile 31 arasındaki fark oransal olarak daha küçüktür ve ailenin gereksinimi zaten büyük ölçüde karşılanmış durumdadır. Böylece, bir malın marjinal faydası o maldan satın alınan miktarın artmasıyla giderek düşecektir. Sonunda tüketicinin söz konusu malın ek birimlerine hiçbir gereksinim duymadığı noktaya ulaşıldığında marjinal fayda sıfır olur.

Marjinal fayda kavramı, 19. yüzyıl iktisatçıları için fiyat olgusunu çözümleme ve açıklama çabalarının bir ürünü olarak doğdu. Bu iktisatçılar, fiyatın kısmen malın sağladığı faydayla, yani malın tüketicinin gereksinim ve isteklerini giderme özelliğiyle belirlendiği görüşündeydiler. Ama bu biçimde tanımlanan fayda kavramı yürürlükteki fiyat ilişkilerine uygulandığında bir aykırılık (paradoks) yol açıyordu. Yaşamın sürdürülebilmesi açısından zorunlu olan ekmeğin

faydasının yalnızca bir süs eşyası olan elma-
stana çok daha büyük olmasına karşın, elmanın değeri ekmeğinkinden çok daha büyüktü. Değer paradoksu olarak bilinen bu sorun marjinal fayda kavramının geliştirilmesiyle çözüldü. Elmas az bulunduğu ve talebi yüksek olduğu için onun ek birimleri ne sahip olmak yüksek bir öncelik taşıyordu. Bu, elmanın marjinal faydasının yüksek olduğu ve tüketicilerin elmas elde etmek için görece yüksek bir fiyatı ödemeye hazır oldukları anlamına geliyordu. Ekmek çok daha fazla miktarda bulunduğu için onun değeri çok daha düşüktü. İnsanların gereksinimlerinin üzerinde aldıkları ek ekmeklerden sağladıkları fayda giderek azalacak, sonunda, açlığın tümüyle giderildiği noktanın ötesinde fayda bütünüyle yok olacaktı.

Marjinal fayda kavramı 20. yüzyılda kayıtsızlık analizi (bak. kayıtsızlık eğrisi) adı verilen çözümleme yöntemi temelinde daha da geliştirilmiştir.

marjinal maliyet fiyatlandırması, iktisatta, bir malın fiyatının üretilen son birimin yol açtığı maliyete eşit kılınmasını öngören yaklaşım. Buna göre, firma sattığı malın fiyatını, kullandığı ek üretim faktörlerinin toplam maliyette yarattığı artış düzeyinde belirleyecektir. Marjinal maliyet fiyatlandırması ilkesine uyulduğu takdirde, mal fiyatlarının düşük tutulması ve ekonomik durgunluk dönemlerinde firmaların etkinliklerini sürdürmesi sağlanacaktır. Örneğin, çalıştırdığı işçi sayısından bağımsız olarak kira ve bakım giderleri gibi sabit maliyetleri karşılaması gereken bir firma satışları geçici olarak azalsa bile, ileride talebin artacağı beklentisiyle mal fiyatını marjinal maliyet düzeyinde belirleyerek üretimini sürdürebilir. Böylece uğrayacağı zarar, işçi çıkarması ve üretimi durdurması durumunda karşılaşılabilecek zarardan daha büyük olmayacaktır.

marjinal verimlilik kuramı, iktisatta, bir firmanın kullandığı herhangi bir üretim faktörüne, ancak toplam gelirden yaratacağı artış oranında ödeme yapacağını öne süren kuram. 19. yüzyıl sonlarında, aralarında John Bates Clark ve Philip Henry Wicksteed'in de bulunduğu bir grup iktisatçı tarafından geliştirilmiştir. Marjinal verimlilik kuramına göre örneğin, bir saatlik ek işgücünün maliyette yaratacağı artış toplam gelirden yaratacağı artışın üstünde ise, firma bu ek işgücünü kullanmaktan vazgeçecektir. Bir üretim faktörünün yarattığı marjinal ürün, marjinal ürün değeri olarak adlandırılır. Bu kuramı temel alan bölüşüm kuramına göre ise, her üretim faktörünün geliri marjinal ürün değerince belirlenir.

mark, Almanya'nın para birimi. 19. yüzyılda çeşitli Alman devletlerinde kullanılan ortak bir madeni para olmakla birlikte, değeri farklılık gösterirdi. Alman birliğinin kurulmasından hemen sonra, 1873'te, 100 Pfennig'e eşit altın mark, devletin standart para birimi olarak kabul edildi.

Mark terimi Almanya'da 11. yüzyılda daha çok altın ve gümüş için ağırlık birimi (yaklaşık sekiz ons) olarak kullanılırdı. Ortaçağ boyunca da büyük miktarların ödenmesinde bir para birimi olarak kullanıldı.

Marka, MERCA ya da MERKA olarak da yazılır, Somali'nin güney kesiminde, Aşağı Şebeli (Shabeellaha Hoose) yönetim bölgesinin (*gobolka*) merkezi ve limanı. Hint Okyanusu kıyısında, ülkenin başkenti ve en önemli limanı olan Mogadişu'nun 70 km güneybatısında yer alır. 10. yüzyılda doğru Arap ya da İranlı tüccarlar tarafın-

dan kuruldu. 13. yüzyılda kentin yakınlarına Somaliler yerleşti. 17. yüzyılda kent ve çevresi ile iç kesimlerden gelen kervan

Marka'da bir pazaryeri, Somali
Salmor/Plessner-Keystone

yolları dört büyük Somali klanından birinin alt kolunu oluşturan Bimallarin denetimini altına girdi. Kentin başlıca ihraç ürünü muzdur. Nüfus (1981) 60.000.

marka, ALAMETİ FARİKA olarak da bilinir, bir sınai ya da ticari kuruluşun kendi ürettiği ya da satışa çıkardığı malları başkalarından ayırt etmek için kullandığı işaret. Sözcük, sözcük grubu, harf, sayı, ad, şekil, damga, resim, kompozisyon ya da bunların bir bileşimi biçiminde olabilir.

Markalar mal ve hizmetlerin kökenini belirterek iki önemli amaca hizmet eder. Bunlardan birincisi yapımcıların ve tüccarların haksız rekabetten korumak, ikincisi ise alıcılara belirli bir kalite güvencesi vermektir. Marka sahiplerinin haklarının korunmasıyla ilgili yasal düzenlemeler genellikle haksız rekabet kuralını aşan bir kapsam taşır. Marka, sahibinin mülkiyetinde sayılır; bu nedenle izinsiz kullanımı yanlış beyan ve hile suçlarını oluşturduğu gibi özel mülkiyet haklarının çiğnenmesi anlamına da gelir.

Marka sahipliği hakkının nasıl kazanılacağı öteden beri tartışma konusu olmuştur. ABD'de marka hakkından yararlanabilmek için yalnızca markanın kullanımı yeterlidir. Markayı tescil ettirmek sahibine yalnızca usul açısından bazı yararlar sağlar; hiçbir biçimde yasal korumanın önkoşulu sayılmaz. Buna karşılık çoğu ülkede marka sahipliği ve koruması için tescil önkoşulu aranır. Ama markanın ilk kullanıcısı onu ilk tescil ettiren olmayabilir. Böyle bir durumda, marka hakkını onu tescil ettiren kişiye hemen tanımlık kamu yararı aleyhine bir sonuç doğurabilir. Bu nedenle birçok alanda marka sahipliği ancak tescil ettirildikten ve belli bir dönem itiraza uğramadığı anlaşıldıktan sonra verilir. Bu süre geçtikten sonra bile, ilk kullanıcı sicilini silinmesi için başvurabilir. Belirli bir süre (ülkelere göre 3-7 yıl) geçtikten sonra sicile ve sahipliğe itiraz edilemez.

Türkiye'de 3 Mart 1965 tarihli ve 551 sayılı Markalar Kanunu'na göre marka sahipliği hakkından yararlanabilmek için markanın Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na tescil edilmiş olması gerekir (m. 3). Bir markayı ilk kez tescil ettiren kimse onun gerçek sahibi sayılır (m. 15). Aynı mala ilişkin olarak Türkiye'de tescil edilmiş ya da tescil için başvurulduğu halde henüz kesin karara bağlanmamış olan markalar bir başkası adına tescil edilemez (m. 5/b). Bununla birlikte bir markayı tescil ettirmiş olanlardan başka bir kişi, aynı mal için aynı markayı daha önce fiilen yaratarak kullandığını ve piyasada tanınmış duruma getirdiği-

ni dava ya da karşılık dava yoluyla kanıtlayabilir. Bu hak, markanın tescilinin ya da kullanıldığının öğrenilmesinden başlayarak altı ay ve her durumda tescilin ilanından başlayarak üç yıl geçmesiyle düşer (m. 15/2).

Markaya tecavüz sorunu şu durumlarda ortaya çıkabilir: 1) Markanın ya da benzerinin hak sahiplerinden başka kişilerce kullanılması, 2) bir malın hak sahibinden başka kişilerce kullanılan markayla satışa sunulması, satılması, dağıtılması, ithal ya da ihraç edilmesi. Bu durumlarda açılacak davalarda öncelikle davalının markayı kullanmasının alıcıların zihnini karıştırıp karıştırmadığı sorunu ele alınır.

Marka mülkiyet konusu sayıldığından satma, kiralama ve miras bırakma yoluyla devredilebilir. Ama bu işlemin halkı yanıltıcı nitelikte olmaması gerekir. Çoğu ülkede böyle bir devir için resmi bildirim zorunludur. Türkiye'de Markalar Kanunu markanın miras ve alım-satım yoluyla başkasına geçmesi konusunda bazı ayrımlar yapmıştır. Buna göre gerçek ya da tüzel kişilerce tek başına ve bağımsızca kullanılan "ferdi marka" miras yoluyla geçebileceği gibi kira ya da satış yoluyla da başkasına devredilebilir (m. 34). Buna karşılık gerçek ya da tüzel kişilerin bir tüzel kişilik meydana getirmeden, aralarında yaptıkları sözleşmeye göre aynı ya da benzeri mal için ayrı ayrı kullandıkları aynı markadan oluşan "müşterek marka" ile sanayicilerin, küçük sanatlarla ya da tarımla uğraşanların korunması, özendirilmesi ve aralarında denetimin sağlanması için kurulmuş tüzel kişiliğe sahip ayrı bir işletme olan ya da olmayan bir kuruluşca kullanılan "birlik markası" kira ya da satış yoluyla devredilemez. Sözleşmeye dahil kişilerin "müşterek marka"yı kullanma hakkı, sözleşmede tersine hüküm yoksa miras yoluyla geçer. "Birlik markası" miras yoluyla başkasına geçmez.

Marka devrinin en yaygın biçimlerinden biri uluslararası lisans vermektir. Bu durumda marka sahibi bir ücret karşılığında markasının yabancı bir ülkede kullanılmasına izin verir. Çoğu kez lisans alan yabancının ürünün kalitesiyle ilgili birtakım koşulları yerine getirmesi de istenir.

Marka hakkının yitirilmesine yol açan nedenlerin başında tescilli bir markanın kullanılmaması ve bir markanın genel bir ad haline gelmesidir. Birçok ülkede belirli bir süre kullanılmayan bir markanın koruma hakları düşer. ABD'de bir marka halkın zihninde genel bir ad haline geldiğinde (Aspirin, Kleenex ya da Linoleum gibi) mahkemeler marka sahibinin koruma haklarının kaldırılmasına karar verebilir. İngiltere'de markanın genel bir ad dönüşüp dönüşmediği konusunda halk yerine ürünün ticaretiyle uğraşanların görüşüne başvurulur.

Türkiye'de Markalar Kanunu'na göre marka sahipliği hakkı, marka sahibinin bu haktan vazgeçtiğini Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bildirmesiyle ortadan kalkabileceği gibi, mahkeme kararıyla ya da bakanlıkça resen de sona erdirilebilir (m. 38-40). Buna göre markanın birbirini izleyen üç yıl içinde haklı bir neden olmaksızın kullanılmaması ya da aynen kullanılmaması ve marka devrinin halkın aldatılmasına yol açması gibi durumlarda mahkeme kararıyla marka sahipliği hakkı sona erdirilir (m. 50). Ayrıca markanın korunması için öngörül-müş olan sürenin bitiminden başlayarak üç yıl içinde yenileme isteminde bulunulmadığı takdirde bakanlıkça markanın sicil kaydının silinmesine resen karar verilir.

Marka hukukunu düzenlemek amacıyla 1883'te Paris'te imzalanan ve en son

1958'de Lizbon'da olmak üzere birkaç kez gözden geçirilen Paris Sözleşmesi'ne taraf ülkelerin sayısı 80'i geçmektedir. Temel sözleşme hükümleri marka sahiplerinin yabancı bir ülkede o ülkenin yurttaşlarıyla aynı haklardan yararlanmasını, ayrıca belirli marka hakları ve ayrıcalıklarının, bu tür bir korumanın yasalarca sağlanıp sağlanmadığına bakılmaksızın bütün taraf ülkelerde tanınmasını öngörmektedir. Pan-Amerikan Sözleşmesi ve Madrid Düzenlemesi gibi başka marka anlaşmaları varsa da hiçbirinin üyeleri Paris Sözleşmesi kadar çok değildir.

markazit, demir sülfür (FeS₂) yapısında, horozibiği benzeri ortorombik kristaller halinde bulunan sülfür minerali. Radyal biçimli lifli türlerine de rastlanır.

Markazit, çoğunlukla demirli damarlarda, kurşun ve çinko mineralleri ile birlikte bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, Almanya'da Clausthal-Zellerfeld ve Linnich ile ABD'de Illinois'daki Galena'dır. Markazit piritle aynı kimyasal gelişimi izler; ama pirit gibi izometrik (kübik) sistemde değil, ortorombik sistemde kristalleşir ve ufalanma sonucunda demir (II) sülfata ve sülfürik asite dönüşür. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

Markelius, Sven (Gottfrid) (d. 25 Ekim 1889, Stockholm - ö. 27 Şubat 1972), 1920'lerde ülkesine Uluslararası Üslup'u getiren İsveçli mimar.

En önemli yapıtlarından biri Hålsingborg Konser Salonu'dur (1925). Bu yapının dikdörtgen prizmalardan oluşan yalın biçimi, beyaz duvarları, geniş cam yüzeyleri, o yıllarda Avrupa mimarlığına egemen olmayan başlayan anonimlik anlayışını yansıtırdu. Stockholm'de yaptığı ve Kolektif Ev adıyla bilinen ve daha çok deney niteliği taşıyan konut bloku, ikisi de çalışan anne babaların ev işlerini hafifletmek amacıyla kreş, restoran, mutfak gibi ortak hacimler öngören konutlardan oluşur.

Markelius 1939-40 New York Dünya Fuarı için tasarladığı İsveç Pavyonu ile adını ülkesinin dışında da duyurdu. Alçak tavanları, kayalar ve ağaçlar arasında yayılan mekânlarıyla bir kır villası olan Kevinge'deki kendi evi ise, bütün dünyada, çevresine uyan mimarlığa örnek oluşturdu. Markelius ayrıca Stockholm kenti planlama daire-sinin yöneticisi olarak (1938-54) 1953'te kurulmuş bir uydu kent olan Vallingby'nin tasarımını da denetlemiştir.

Marker, Chris, asıl adı CHRISTIAN FRANÇOIS BOUCHE-VILLENEUVE (d. 29 Temmuz 1921, Neuilly-sur-Seine, Fransa), siyasal sinemanın önde gelen temsilcilerinden sayılan Fransız belgesel film yönetmeni.

II. Dünya Savaşı sırasında Direniş Hareketi içinde yer aldı. Savaştan sonra *Esprit* dergisinin yazı kadrosuna girdi. Buradaki film eleştirmenlerinin yanı sıra şairler, öyküler, müzik üzerine yazılar ve siyasal yorumlar yazdı. Ünlü *Cahiers du Cinéma* dergisine de katkıda bulundu. Çeşitli ülkeleri gezdikten sonra 1952'de Helsinki'ye giderek *Olympia 52* adlı 16 mm'lik ilk kısa belgesel filmi çekti. Alain Resnais ile birlikte gerçekleştirdiği, Fransız sömürgeciliğini eleştiren *Les Statues meurent aussi* (1953; Heykeller de Ölü) uzun süre gösterilemedi. 1955'te Çin Halk Cumhuriyeti'nde *Dimanche à Pékin*'i (Pekin'de Pazar), 1961'de Küba'da *Cuba sil* filmi çekti. Fotoğraflardan oluşan ve bilim kurgu özellikleri taşıyan *Le Jette* ile 1963'te Jean Vigo Ödülü'nü kazandı. 1967'de Yeni Yapıtları Tanıtma Topluluğu'nu (SLON)

kurdu. Jean-Luc Godard, Joris Ivens, Claude Lelouch, Resnais ve William Klein gibi yönetmenlerin bir araya gelerek bu topluluk adına çektikleri *Loin du Vietnam* (1967; Vietnam'dan Uzakta) belgeselinin yapımcılığını ve kurguculuğunu üstlendi. SLON adına dünyanın çeşitli yörelerinde belgesel filmler çekti.

Marksist bir bakış açısını benimseyen Marker, dünyadaki toplumsal sorunlara yakın ilgi duymuş, *Le joli mai* (1962; Güzel Mayıs) filmiyle en iyi örneklerinden birini verdiği *cinéma-vérité*(*) hareketine bağlı olarak gerçeği olduğu gibi görüntülemeyi yeğlemiştir.

marketöri, çok ince ahşap, metal, denizkabuğu ya da sedef tabakalarından belirli bir desene göre kesilmiş karmaşık biçimlerin düz mobilya yüzeylerine yapıştırılmasıyla uygulanan bezeme tekniği. 16. yüzyılın sonlarında Fransa'da çok kullanılan bu yöntem, Avrupa ekonomisinin büyümesi ve lüks ev mobilyasının moda haline gelmesiyle sonraki iki yüzyılda iyice yaygınlaştı. 17. yüzyılın sonlarıyla 18. yüzyılın başlarında André-Charles Boulle'un (Buhl) son derece yetkin yapıtları nedeniyle marketöri tekniğiyle bezenmiş mobilyalar bazen *Buhl işi* olarak da adlandırılır.

Fransa'da *ébéniste* (abanozcu) adıyla anılan marketöri ustaları ahşap zemin üstüne ya doğrudan deseni çizer ya da kâğıda çıkardıkları kalıbını tutturlardır. İnce tabakalar bir oymacı kalemle ya da daha sonraları bir kıl testereyle kesilir ve parçalar bir araya getirilerek deseni oluşturmak üzere ahşap yüzeye yapıştırılırdı. Boulle, abanoz ağacı ve fildişi gibi farklı malzemelerin bir arada kullanılmasını sağlayan bir yöntem geliştirmişti. Bu yöntemde aynı kalınlıkta iki tabaka birbirine yapıştırıldıktan sonra desen kesiliyordu. Tabakalar birbirinden ayrılmış aynı boyutlarda iki panonun farklı malzemelerden iki eş desenle bezenbilmesi sağlanıyordu. Desenin dış kenarları ya da anahtar delikleri gibi çabuk zedelenen bölümler tunç ya da başka metallerden yapılmış çerçevelerle korunuyordu. Karmaşık biçimli bu çerçeveler mobilyalara daha zengin bir görünüm de kazandırıyor. Gittikçe karmaşılaşan marketöri desenler çoğu zaman çiçek örgelerinden oluşuyordu; ama resim gibi belirli bir konunun işlendiği marketöri işleri de vardı. Malzemelerin de çeşidi gittikçe arttı; marketörilerde az bulunan tropik ağaçlar, gümüş, tunç ve pirinç gibi metallerin yanında, yarı değerli taşlar vb de kullanılır oldu.

markgraf, kadınlar için MARKGRÄFIN. Kutusal Roma-Germen İmparatorluğu'nda sınır kontu, dükün (*Herzog*) altında ve kontun (*Graf*) üstündeki soyluya verilen unvan. Başka Avrupa ülkelerindeki marki unvanının karşılığıdır. *Ayrıca bak.* soyluluk unvanları.

Markham, Edwin, asıl adı CHARLES EDWARD ANSON MARKHAM (d. 23 Nisan 1852, Oregon kenti, Oregon - ö. 7 Mart 1940, New York kenti, ABD), toplumsal protesto şiiri "The Man with the Hoe" (Çapalı Adam) ile tanınan ABD'li şair ve öğretmen.

Jean-François Millet'in bir resminden esinlenerek, dünyanın her yerinde sömürülen sınıfların bir simgesi olarak Fransız köylüsünü kullandığı "The Man with the Hoe"nun *San Francisco Examiner*'de yayımlanmasıyla (1899) ülke çapında üne kavuştu. Bu tarihten sonra şiir yazmaya ve

konferanslar vermeye yöneldi; şiirin yanı sıra toplum ve çalışma yaşamıyla ilgili sorunlar üzerinde durdu.

İlk şiir kitabı 1899'da *The Man with the Hoe and Other Poems* (Çapalı Adam ve

Edwin Markham, 1907
Library Congress, Washington, D.C

Başka Şiirler) adıyla yayımlandı. 1901'de yayımlanan *Lincoln and Other Poems*'a (Lincoln ve Başka Şiirler) adını veren şiiri, en az "The Man with the Hoe" kadar ilgi topladı. Sonraki yapıtlarından *Shoes of Happiness* (1915; Mutluluk Ayakkabıları), *Gates of Paradise* (1920; Cennetin Kapıları), *New Poems: Eighty Songs at Eighty* (1932; Yeni Şiirler: Sekseninde Seksen Şarkı) ve *The Star of Araby* (1937; Arabistan Yıldızı) ilk yapıtlarındaki etkileyici retorikçe ulaşmakla birlikte aynı tutkulu havayı taşımaz.

marki, kadınlar için MARKİZ, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yakın zamanlara değin dük ile kont arasındaki soyluluk unvanı. *Ayrıca bak.* soyluluk unvanları.

Markianos (d. 396, Trakya - ö. 457'nin başları, Konstantinopolis [İstanbul]), 450-457 arasında Doğu Roma imparatoru. İmparator I. Theodosius'la (ö. 395) başlayan hanedanın son hükümdarıdır. Daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun altın çağı olarak değerlendirilen görece barış içinde geçen hükümdarlığı, aynı dönemde Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açan kargaşayla çarpıcı bir karşıtlık oluşturur.

Profesyonel asker olarak yetişen Markianos, II. Theodosius'un nüfuzlu komutanı Aspar'ın hizmetindeyken yükseldi. II. Theodosius'un ölümünden sonra, Aspar ile II. Theodosius'un kız kardeşi Pulcheria, Markianos'u tahta çıkardılar (25 Ağustos 450).

Hükümdarlık dönemindeki en önemli olay, Khalkedon'da (bugün Kadıköy) 451'de topladığı IV. Ekumenik Konsil'dir. Bu konsil Hristiyanlığın Hz. İsa'nın tanrısal ve insani olmak üzere iki doğası olduğu biçimindeki öğretisini onayladı, Monofizit görüşü reddetti. Markianos'un kızı Euphemia, 467-472 arasında Batı Roma imparatoru olan Anthemius'la evlendi. Markianos'un ölümünden sonra Doğu Roma tahtına I. Leon geçti.

Markionculuk, 2. yüzyılda gelişen gnostik mezhep. Adını, Anadolu'da din adamı Markion'dan alır. Roma'ya gittikten bir süre sonra Cerdo adlı bir gnostik'in etkisi altına giren Markion, Eski Ahit'in Tanrı'sının adaleti, Yeni Ahit'in Tanrı'sının ise iyiliği kişileştirdiğini savunuyordu. Bu nedenle İS 144'te heretiklikle suçlanarak kilisenin ihraç edildi. Ama görüşleri gitgide güçlenerek yayıldı.

Markioncu ilahiyat, iki ayrı kozmik tanrı olduğu inancına dayanıyordu. Acımasız, adaleti gözetken, gururlu ve öfkeli bir tanrı, insanın, ruhun ve bedeninin birer parçası olduğu maddi dünyayı yaratmıştı. Bu görüş,

insanın yalnızca bedeninin yaratıldığı, ruhunun ise gerçek ama bilinmeyen yüce Tanrı'dan gelen bir kıvılcım olduğu, dünyayı şeytani bir gücün yarattığı yolundaki alışılmış gnostik savdan belirgin biçimde farklıydı.

Markion'a göre öbür tanrı hiçbir biçimde sözle anlatılamazdı ve yaratılmış bulunan evrenle hiçbir içsel ilişkisi yoktu. İyiliğinden ötürü oğlu İsa'yı, insanları maddi dünyadan kurtarmak ve onları yeni bir yuvaya kavuşturmak amacıyla dünyaya göndermişti. nın kendini kurban etmesi, insanoglunun günahları için ödenen bir kefareti değil, yaratıcı Tanrı'nın insanlar üzerindeki taleplerini geçersiz kılan bir hükümdü. Gnostiklerin vahiy niteliğinde özel bir *gnosis*'e (batıni bilgi) sahip olma iddialarının tersine, Markion ve müritleri Hz. İsa'nın kurtarıcı eylemine iman etmeyi vurguladılar. Yaratıcı Tanrı'nın dünyasıyla ilişkileri sınırlayacak katı çileci bir yaşam sürdüler ve dünya ötesindeki Tanrı'nın ülkesindeki sonul kurtuluşa bir an önce ulaşmayı umdular. Erkeklerin yanı sıra kadınların da rahibe ya da piskopos olmasına izin verdiler. Kiliseye göre Markioncular en tehlikeli gnostiklerdi. Roma'da Markion'la karşılaşılan Aziz Polykarpos'un onu "Şeytanın ilk çocuğu" olarak nitelediği söylenir.

Markion'un en önemli yanlarından biri, kutsal metinleri değerlendirmeye biçimiydi. Yaratıcı Tanrı'nın ürünü olduğu için Eski Ahit'i reddetmekle birlikte, Hz. İsa'ya inanmayanlar için onun da yararlı olduğunu kabul ediyordu. Yahudilerin Tevrat gelenekleri ile Hristiyan geleneklerini uzlaştırmayı olanaksız bularak reddetti. Yahudiliğe özgü öğelerden ayıkladıktan sonra Paulus'un mektuplarını ve Luka İncili'ni özgün metinler olarak benimsedi. Hristiyan metinleri üzerindeki yorumlarının önemli sonuçları oldu.

Markiz Adaları, Fransızca ILES MARQUISES, İspanyolca ISLAS MARQUESAS, Büyük Okyanusun güney kesiminde, Fransız Polinezyası'nı oluşturan takımadalardan biri. Volkanik kökenli olan adalar, iki gruba ayrılır.

Markiz Adaları'ndan Hiva Oa'da dağlar
ABC Ajansı

Güneydoğu grubunda, Markiz Adalarının en büyüğü ve en kalabalığı olan Hiva Oa(*), Fatu Hiva ve Tahuata ile üzerinde yerleşim bulunmayan Motane ve Fatu Huku adaları yer alır. Kuzeybatı grubu ise Nuku Hiva(*), Ua Pu, Ua Huka, Eiao ve Hatutu adalarından oluşur.

Markiz Adalarının güneydoğu grubunu oluşturan adaları 1595'te İspanyol kâşif Álvaro de Mendaña de Neira keşfetti ve buraya Mendoza markizinin adını verdi. Kuzeybatı grubunu ise 1791'de Amerikalı kaptan Joseph Ingraham keşfetti ve burayı Washington Adaları olarak adlandırdı. 1842'de Fransa tarafından ilhak edilen Markiz Adaları günümüzde Fransız Polinezyası'nın *circonscription* adı verilen yönetim birimlerinden biridir. Adaların yönetim merkezi Nuku Hiva Adasındaki Haka-

pehi'dir (Tai-o-hae). Başlıca ürünler kopra, kulkas, ckmekagaçi meyvesi, kahve ve vanilyadır. Adalarda yaşayanların büyük bölümü Katoliktir. Nüfus (1981 tah.) 6.100.

Marko, lakabı KRALJEVIĆ (Kralın Oğlu) (d. y. 1335 - ö. 17 Mayıs 1395, Rovine, Sırbistan), 1371-95 arasında Sırbistan kralı. Güney Slav halklarının ulusal kahramanıdır.

Arnavutluk'un kuzey kesimi ile Adriyatik kıyılarını yöneten Balšić ailesinin müttefiki olan güçlü bir Makedonya ailesinden geliyordu. Babası Kral Vukašin, 1371'de Osmanlıların yanında Eflâklılara karşı savaşırken ölünce, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir hükümdar olarak onun yönetimini sürdürdü. Skopje (Üsküp) yakınlarındaki Sušica Manastırı'nın yapımını tamamladığı ve Osmanlılarla Eflâk prensi Yaşlı Mircea arasındaki Rovine Çarpışması'nda (1395) öldüğü bilinmektedir. Yaşamı ve kişiliği Sırp, Rumen, Bulgar ve Arnavut folklorunda zengin ayrıntılarla işlenmiştir.

Marko Paşa, tam adı MARKO APOSTOLIDIS (d. 1824 - ö. 5 Aralık 1888, İstanbul), Rum asıllı Osmanlı hekim.

İlk ve orta öğrenimini Yunanistan'ın Sıra (Sifros) Adasında yaptı. Daha sonra, ailesiyle birlikte gittiği İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) bitirdi. Mezun olduğu yıl, cerrahi kliniği şefliğine atandı (1851). İyi bir hekim olarak kısa sürede ün kazandı ve mirlivalığa yükseltilen ilk hekim oldu. 1861'de Sultan Abdülaziz'in hekimbaşılığına getirildi. 1871'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane nazırlığına atandı; 1878'de de Heyet-i Ayan üyeliğine getirildi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin (bugün Türkiye Kızılay Derneği) kurulmasına katkıda bulundu.

Marko Paşa, çözemeyeceği sorunları bile sabırla dinlemesiyle ün yapmıştır. Halk arasında yaygın olarak kullanılan ve yakınlığı dinleyecek kimsenin olmaması anlamındaki "derdini Marko Paşa'ya anlat" deyişi onun bu tutumundan kaynaklanmıştır.

Marko Polo bak. Polo, Marco

Markomanlar, Suevlerin(*) bir kolu olan ve İÖ 100'den kısa bir süre sonra Main Vadisine yerleşen Germen kabilesi. İÖ 9'da Roma saldırılarından kaçarak doğuya göç ettiler; Bohemya'ya yerleşerek kralları Maroboduus yönetiminde güçlü bir kabile birliği kurdular. Bir başka Germen önderi Arminius karşısında uğranan yenilginin ardından birlik dağıldı ve Maroboduus İS 19'da Roma topraklarına sürgüne gitti. Böylece Markomanlar, komşuları Kuvadlarla birlikte Roma'ya bağımlı (client) bir krallık oluşturdular. 167'de Markomanlar, müttefikleriyle birlikte Roma topraklarına saldırarak İtalya Yarımadasına girdiler. İmparator Marcus Aurelius saldırıyı püskürttüyse de ölümüne (180) değin Markomanlarla savaşmak zorunda kaldı. Daha sonraki tarih kayıtlarında adı geçmeyen Markomanların, Alaman birlikleri içinde eridiği sanılır.

Markopaşa, İstanbul'da yayımlanan haftalık mizah dergisi. 25 Kasım 1946'da Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in yönetiminde çıkmaya başladı. Rifat Ilgaz ve Mim Uykusuz da yazı ve karikatürleriyle dergiye katkıda bulundular. Çok partili döneme geçiş yıllarında adı çok duyulan, sol eğilimli **Markopaşa**, Cumhuriyet Halk Partisi'nin baskıcı uygulamalarına etkili bir biçimde karşı çıktı. Türkiye-ABD ilişkileri, karaborsa, hayat pahalılığı vb konulara ağırlık vererek 60 bin gibi o dönem için oldukça

yüksek bir tiraja ulaştı. İzlediği mücadelecî çizgi nedeniyle siyasal iktidarın baskılarıyla karşılaşan dergi yayımını **Markopaşa** adıyla ancak 11 sayı sürdürebildi. Yazar ve yöneticileri kovuşturmayla uğradı. Sabahattin Ali ve sonradan sahipliği üstlenen Mim Uykusuz, Orhan Erkip ve Rifat Ilgaz daha sonra dergiyi **Merhumpasha**, **Malûmpasha**, **Yedi-Sekiz Hasan Paşa**, **Bizimpasha** gibi adlar altında çıkarmayı sürdürdüler. Bir ara Mim Uykusuz'un son olarak da H. Raci Dinçer'in sahipliğini sürdürdüğü dergi, en son **Hür Markopaşa** adıyla çıkarak 10 Temmuz 1950'de yayımına son verdi.

markor (*Capra falconeri*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından iri yapılı keçi türü. Önceleri Türkistan, Afganistan ve Keşmir'in dağlık yörele-

Markor (*Capra falconeri*)
Erit Müench-Ostman Agency

rinde yaygın olan markorun günümüzde sayısı büyük ölçüde azalmıştır. Birkaç alttürünün soyu ise tükenmek üzeredir. Markorun omuz yüksekliği yaklaşık 100 cm'dir. Uzun boynuzları sarmal olarak kıvrılır. Postu yazın kızıl kahverengi, kışın boz, kış postunun kılları daha uzun ve yumuşaktır. Tekelerin (erkek keçi) boyunda ve göğsünde sakal benzeri uzun kıllar bulunur.

Markos (İNCİL YAZARI, AZİZ) (ü. İS 1. yy; d. Kudüs ? - ö. inanışa göre İskenderiye, Mısır; Batı'da yortu günü, 25 Nisan, Doğu'da yortu günü, 23 Eylül), İncil yazarı. Yeni Ahit'te Markos'un yaşamıyla ilgili bilgiler dağınıktır ve çoğunun tarihsel gerçekliği bilim adamlarınca kuşkuyla karşılanır. Doğuluğu kuşku götürmeyen tek bilgiye Paulus'un Philemon'a Mektubu'nda (24) rastlanır. Burada, Aziz Paulus'un arkadaşlarından Markos adında birinin Kolossal'deki

"Aziz Markos", Ghirlandalo okuluna ait bir fresk, 15. yy sonları; Sta. Maria Novella Kilisesi, Floransa
Alinea-Art Resource/EB Inc.

(Honaz, Denizli) Hristiyanlara Roma'dan selam gönderdiğinden söz edilir, ama bu kişinin kim olduğu belirtilmez. Kolossailere Mektup'ta (4:10) söz edildiği gibi, Markos Aziz Barnabas'ın kuzeni de olabilir.

Resullerin İşleri'nde Yuhanna lakabıyla (12:25, 13:5; 13 ve 15:37) anılmasının dışında hep Markos adıyla anılır. Resullerin İşleri'nde annesinin evinin Hristiyanların

barnabı olduğu (12:12), Antiokheia (Antakya) yolculuğunda Paulus ile Barnabas'a eşlik ettiği (12:25) ve onlara yardımcı olduğu (13:5) anlatılır. Perge'ye (Aksu) vardıklarında Markos onlardan ayrılarak Kudüs'e döner (13:13), Markos'un ayrılması Barnabas ile Paulus'un arasını açar. Barnabas Markos'a bir şans daha tanınmasında ısrar eder, Paulus ise buna yanaşmaz (15:37-39). Sonunda Markos Barnabas'la birlikte Kıbrıs'a yelken açar. Bundan sonra Resullerin İşleri'nde Markos'un adı bir daha geçmez. Ama Resullerin İşleri'nin güvenilirliği kuşkuludur; çünkü yazarın asıl ilgilendiği konu Paulus ile Barnabas arasındaki çekişmedir. Markos'tan da büyük olasılıkla bu yüzden söz eder. Bu içeriğiyle Paulus'un Galatyalılara Mektup'unda anlatılanlarla çelişir (2:11-14).

Timotheos'a II. Mektup'ta Paulus, Aziz Timotheos'tan Markos'u getirmesini ister (4:11); ama bunun yanlış bir biçimde Resullerin İşleri'nden ve Kolossailere Mektup'tan çıkarsandığı sanılmaktadır. Petrus'un I. Mektubu'nda "oğlum Markos" biçiminde yer alan selamdan Markos'la Aziz Petrus arasında yakın ilişki olduğu sonucu çıkabilir (5:13). Apostolik Babalar'dan Hierapolisli Papias, Markos'un yapıtının (bir olasılıkla İncil) Petrus'un Hz. İsa'yla ilgili öğretisine dayandığını söyler. Sonraki metinlerde de Markos, İsa'nın seçtiği 72 müridinden biri olarak geçer (Luka 10:1) ve Hz. İsa yakalandığında çıplak kaçan genç adamla (Markos 14:51-52) özdeşleştirilir. Kopt Kilisesi Markos'un kurucusu sayar; İskenderiye piskoposluğu *cathedra Marci* (Markos'un Koltuğu) adıyla anılır. Markos'un kurucu olarak benimsendiği kentler Aquileia ile Venedik'tir; Markos Venedik'in koruyucu azizidir. Simgesi aslandır.

Markos EREMİTES (Yunanca *eremites*: "münzevi"), Latince MARCUS EREMITA (ö. 430'dan sonra), çilecilik üzerine yapıtlarıyla ünlü ilahiyatçı. Bazı araştırmacılara göre, görüşlerinin 16. yüzyıl Reform düşüncesiyle benzer yanları vardır.

Bir olasılıkla Ankyra'daki (bugün Ankara) bir manastırın başkeşişiydi. Daha sonra Suriye ve Filistin'de münzevi yaşamı sürdü. 7. ve 8. yüzyıl ilahiyat yazarlarının Markos'un bilimsel ve ruhani kişiliğine ilişkin değerlendirmeleri dışında yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. *Contra Nestorianos* (Nasturlere Karşı) adlı polemik yapıtının yaklaşık 430 tarihli bir elyazmasının Kudüs'te bulunarak 1891'de basılmasıyla, Markos'un 5. yüzyılda resmi öğretici çatışmalarındaki yeri ve başka bazı yapıtların yazarı olduğu anlaşılmıştır. 5. yüzyılın resmi öğretisinin sözcüsü İskenderiyeli Aziz Kyrillos'un öğretilerini andıran *Contra Nestorianos*, İsa'nın insanı, Mesih'in ise tanrısal bir varlık olduğunu kabul eden, ama bu iki doğanın İsa Mesih'te birleştiğini yadsıyan Nasturi öğretiyi hedef alır. İnsanlığın kurtuluşunun, ancak Mesih'in insanlığının göksel *Logos*'la (Yunancada "Söz") ayrılmaz biçimde birleşmesiyle sağlanabileceğini, yalnızca insan olan birinin kefaretinin bu sonucu sağlayamayacağını savunur.

Markos'un *De Baptismo* (Vaftiz Üzerine) adlı risalesi çileci ilahiyat öğretisi konusundaki en zengin kaynaktır. Bu yapıtta, insanın kişisel günahı konusundaki geleneksel açıklamaları kabul etmez ve vaftizden sonraki bütün günahların kişinin seçiminin sonucu olduğunu söyler. Mesih'in kefareti, yabancılaşmış insanı Tanrı ile uzlaştıran vaftiz edilen kişiye özgür iradesini geri verir. Ama insanın yaptığı iyi işleri insan

çabasına değil, Tanrı'nın kayrasına yorar. Ona göre insanın ölümlülüğü Adem'in günahından ve bunun sonucunda ölüme mahkûm edilmesinden kaynaklanır. Hristiyan, görevini eksiksiz yerine getirebilmek için ölmelidir, çünkü ölümlü bir doğayı taşımak insanın değişmez kusursuzluğa ulaşmasını önler.

Markos *De Baptismo*'yla birlikte birçok risalesinde, herkesin içinde var olan şeytanı kovmak için sürekli dua etmeyi öneren mistik Eukhites (Yunanca *eukhe*: "dua") akımına karşı çıkar. Günahlarının bağışlanmasını insanın kendisinin sağlayamayacağını savunarak, çileci tefekkürle tinsel kurtuluşun özdeşleştirilmesini yadsır. *De lege spirituali* (Ruhani Yasa Üzerine) adlı risalesinde bir manastır programı önerir ve Hristiyan yetkinliğini insanın kendi sınırlı varlığını bilmesiyle başlayan Tanrı bilgisi olarak tanımlar. Günahın özü Tanrı'ya unutmaktır.

Markos'un ilahiyattaki genel konumu, 4. yüzyılda yaşamış Bizans patriği Aziz Ioannes Khrysostomos'un öğretisiyle uyumludur. Kuramdan çok uygulamaya yönelen Markos'a göre, Mesih'in emirlerini yerine getirmek, Tanrı'nın sırları üzerinde akıl yürütmekten daha önemlidir. Markos'un yapıtları J.-P. Migne'in derlediği *Patrologia graeca*'da (1866; Yunan Kilise Babaları'nın Metinleri) toplanmıştır.

Markos İncili, Yeni Ahit'te yer alan dört İncil'den ikincisi. Matta ve Luka ile birlikte üç "Sinoptik" (Yunanca *synoptikos*: "bir arada görülmüş") İncil'den(*) biridir. Yazarının, Paulus'un arkadaşı ve Petrus'un müridi Yuhanna Markos olduğu söylenir (Resul-lerin İşleri 12:12;15:37); kitabın Petrus'un görüşlerini yansıtmaya çalıştığı. Dört İncil'in en kısası ve en eskisi olan bu metnin Kudüs'ün yıkıldığı İS 70 dolaylarında yazıldığı sanılmaktadır. Matta ve Luka'nın kendi İncillerinde Markos İncili'nden yararlandığı konusunda uzmanların çoğu görüş birliği içindedir. Süssüz, yalın ve dolaysız bir dili vardır. En eski İncil olduğu için Hz. İsa'nın peygamberlik yaşamına ilişkin temel bilgi kaynağıdır.

Markos İncili'nin Yahudi gelenekleriyle ilgili açıklamaları ve Aramcadan çevirerek aktardığı deyimler, Markos'un özellikle Yahudi kökenli olmayan yeni Hristiyanlara seslendiğini düşündürmektedir. Giriş bölümünden (1:1-13) sonra Hz. İsa'nın Galile'de dolaşması (1:14-8:26), Kudüs yolculuğu (11-13), Son Akşam Yemeği'nden sonra çıktıkları (Pasyon) (14-15) ve dirilişi (16) anlatılır. Bazı yazmalarda son bölümle (16:9-20) en eski iki bölüm yer almaz; onun yerine daha kısa bir bölüm vardır. Birçok uzman bu son bölümü Markos'un yazmadığı, en azından kitabın geri kalan bölümüyle aynı zamanda yazmadığı, İsa'nın dirilişini anlatmak üzere bu bölümün kitaba sonradan eklendiği görüşündedir. Markos İncili, İsa'nın kötü güçleri yenmeye ve Roma'nın iktidarına meydan okumaya yönelik eylemlerini ve kararlılığını vurgular. Öte yandan daha 8. bölümde Hz. İsa'nın ele verildikten sonra çıktıklarını önceden haber verir ve son üç bölümünü İsa'nın yaşamının son haftasına ayırır (11-16).

Markos İncili'nin en çarpıcı özelliklerinden biri, İsa'nın Mesih olarak kimliğini açığa vurmaktaki gönülsüzlüğünü işlemesidir. Bu metinde İsa kendisini yalnızca İnsan Oğlu olarak tanıtır ve Petrus'un onu Mesih ilan etmesini üstü kapalı kabul etse de, müritlerini bu konuda kimseye bir şey söylememeleri için uyarır.

Markov, Andrey Andreyeviç (d. 14 Haziran 1856, Ryazan, Rus Çarlığı - ö. 20 Temmuz 1922, Petrograd [bugün kuramının, özellikle günümüzde Markov süreci olarak adlandırılan süreçlere ilişkin kuramın geliştirilmesine önemli katkıda bulunan Rus matematikçi. Karşılıklı bağımlı olayların olasılıklarının incelenmesine ilişkin bu kuram sonradan daha da geliştirilmiştir ve özellikle yaşam ve toplum bilimlerinde yaygın olarak kullanılır.

1886'da Petersburg Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Markov, 1896'da Rusya Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. İlk çalışmaları sayılar kuramı ve matematiksel çözümleme konuları üzerinedir; özellikle sürekli kesirler, integralerin limit değerleri, yaklaşım kuramı ve serilerin yakınsaklığı üzerinde çalıştı. 1900'den sonra en çok olasılık kuramı ile ilgilendi. Oldukça genel kabullerden yola çıkarak merkezi limit teoremini kanıtlamayı başardı (bu teorem, çok sayıda bağımsız rasgele değişkenin toplamının asimtotik olarak normal dağılıma [Gauss dağılımı] yaklaştığını ifade eder). Daha sonra karşılıklı bağımlı değişkenlerin incelenmesine yöneldi ve olasılık kuramında önemli bir yeri olan olaylar zinciri kavramını geliştirdi. Bağımsız olaylara ilişkin bazı sonuçları geliştirip genişleterek belirli zincir türlerine uyguladı.

Markov süreci, birbirlerine bağımlı olabilen ve bir parametrenin (genellikle zaman) artan değerlerine göre dizilmiş rasgele değişkenlerden oluşan ve $x_1, x_2, \dots, x_{n-1}$ değerleri biliniyorken x_n değerinin yalnızca x_{n-1} değerine bağlı olarak kestirilebilmesi (bir başka deyişle değişkenin gelecekteki değerinin geçmişteki değerlere bağlı olmayıp yalnızca şimdiki değere bağlı olması) özelliğine sahip rasgele değişkenler ($x_1, x_2, x_3, \dots$) dizisi.

Bu diziler, adını bunları ilk kez düzenli ve ayrıntılı biçimde inceleyen Rus matematikçi Andrey Andreyeviç Markov'dan almıştır. Markov süreci terimi sürekli değerler alabilen rasgele değişkenlerden oluşan diziler için kullanılır; kesikli (ayrık) değerler alabilen benzer özellikli değişkenlerden oluşan diziler ise genellikle Markov zinciri olarak adlandırılır. Ayrıca bak. rasgele süreç.

Markova, Dame Alicia, asıl adı LILLIAN ALICIA MARKS (d. 1 Aralık 1910, Londra, İngiltere), İngiliz balerin. Şiirsel zarıflıkta uçarısına hafif danslarıyla ünlüdür.

Serafima Asafieva ve Enrico Cecchetti'nin öğrencisi oldu. İlk kez 14 yaşındayken Diaghilev'in Rus Balesi'yle sahneye çıktı. 1931'de Vic-Wells Balesi'ne girdi; hem topluluğun başbalerini (1933-35), hem de *Giselle*'de ve eksiksiz sahnelenen *Kuşu Gölü*'nde başrolü canlandıran ilk İngiliz dansçı oldu. Anton Dolin'le birlikte Markova-Dolin Topluluğu'nun (1935-38) ve Londra Festival Balesi'nin (1949-52) başında bulundu. En sevdiği rol olan *Giselle* ve *Kuşu Gölü*'ndeki üstün başarısını *Les Sylphides*'de, Dolin'in *Pas de Quatre* düzenlemesinde ve *Fındıkkıran*'da da gösterdi. Çok değişik rollere kolaylıkla uyum göstererek klasik baleler kadar ilk caz balelerinde de başarılı oldu; Massine'in senfonik *Rouge et Noir*'ında (1939; Kızıl ile Kara), bir çingene kızını canlandırdığı *Aleko*'da (1942), Anthony Tudor'un *Romeo and Juliet*'inde (1943; Romeo ve Juliet) ve Ruth Page'in *Vilea*'sında (1953) olağanüstü yorumlarıyla dikkati çekti. 1963'te sahnelerden çekildi ve D.B.E. (Dame of the British Empire) unvanını aldı. 1969'a değin New York kentinde Metropolitan Opera Balesi yöneticiliğinde bulundu. *Giselle and I* (Giselle ve Ben) adlı kitabı 1960'ta yayımlandı.

Marković, Svetozar (d. 21 Eylül 1846, Jagodina - ö. 10 Mart 1875, Trieste, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), Sırbistan'da sosyalizmin tanınmasında etkili olmuş yazar. Yugoslav komünistlerini de önemli ölçüde etkilemiş bir siyaset adamı, eylemci ve edebiyatçı olarak tanınır.

Belgrad, Petersburg ve Zürich'te öğrenim gördü. Zürich'teyken Marksizmden etkilendi. 1871'de ilk sosyalist Sırp gazetesi *Radnik*'i yayımlamaya başladı. Kısa bir süre sürgünde yaşadıkdan sonra, *Radnik*'in tersine ekonomiden çok siyaset konularına yer veren *Javnost*'u (1873), ardından *Glas Javnosti*'yi (1874) çıkardı. Yazılan nede niyle 9 ay hapis yattıktan sonra *Oslobodjenje* gazetesini yayımladı.

Sırbistan'da, kapitalizm yaşanmaksızın, ilkel bir tarımsal yapıdan doğrudan gelişmiş tarım sosyalizmine geçileceğini öngörü-yordu. Ayrıca Sırp edebiyatında gerçekçiliğin öncülerinden olan Marković'in yazılan, 1891-1912 arasında sekiz cilt halinde yayımlanmıştır.

Markovnikov, Vladimir Vasilyeviç (d. 22 Aralık 1838, Nijni Novgorod - ö. Şubat 1904, Moskova, Rus Çarlığı), Rus organik kimyacı. Alkenlerin çift bağla bağlı karbon atomlarına hidrojen halojenürlerin katılmasını açıklayan bir kural (Markovnikov kuralı) geliştirmiş, ayrıca yapısal kuramlara önemli katkılarda bulunmuştur.

Kazan ve Petersburg üniversitelerinde öğrenimini tamamladıktan sonra 1873-98 arasında Kazan, Odessa ve Moskova üniversitelerinde ders verdi. Yaptığı deneylerle bütirik ve izobütirik asidin kimyasal formüllerinin aynı, yapılarının farklı olduğunu, yani birbirlerinin izomeri olduğunu gösterdi. 1869'da kimyasal bileşiklerdeki atomların birbirlerine etkileriyle ilintili bir kuram üzerinde çalışırken, hidrojen halojenürlerin alkenlere katıldığı tepkimelerde, hidrojenin fazla hidrojen bağlı karbona, halojenin ise daha az hidrojen bağlı karbona katıldığını saptadı.

Markovnikov kuralı, bakımsız alkenlere katılma tepkimelerinde, tepkenin elektronca zengin bileşeninin daha az hidrojen bağlı karbon atomuna, elektronca yoksul bileşeninin ise daha çok hidrojen bağlı karbon atomuna katıldığını belirten kuram. 1870'te, Vladimir Vasilyeviç Markovnikov tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre hidrojen klorürün propilene ($\text{CH}_3\text{CH}=\text{CH}_2$) katıldığı tepkime sonucunda 1-kloropropan ($\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CH}_2\text{Cl}$) izomeri yerine 2-kloropropan ($\text{CH}_3\text{CHClCH}_3$) oluşur. Markovnikov kuralından, katılma tepkimelerinde ortaya çıkan ürünlerin molekül yapılarını önceden belirlemede yararlanılır.

Markowitz, Harry M. (d. 24 Ağustos 1927, Chicago, Illinois, ABD), ABD'li maliye ve ekonomi eğitimcisi. Borsada risk ve kazançların değerlendirilmesi, şirketlerin hisse senetleri ile tahvillerinin fiyatlandırılması gibi konulardaki kuramları nede niyle 1990 Nobel Ekonomi Ödülü'nü Merton H. Miller ve William F. Sharpe ile paylaştı.

Chicago Üniversitesi'nde öğrenim gören Markowitz 1947'de mezun oldu; 1950'de lisansüstü, 1954'te doktora çalışmasını tamamladı. Sonra California'daki Santa Monica'da bulunan Rand Corporation'ın araştırma bölümünde görev aldı (1952-60, 1961-63). Burada çalışırken Sharpe ile tanıştı. Santa Monica'daki Consolidated Analysis Center'da (1963-68), Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde (1968

69), New York kentindeki Arbitrage Management Company'de (1969-72) ve IBM'in New York eyaletindeki Yorktown Hills'de bulunan T. J. Watson Araştırma Merkezi'nde (1974-83) çalıştıktan sonra New York kentindeki Kent Üniversitesi'ne bağlı Baruch College'da maliye profesörü oldu (1982'den bu yana).

Markowitz'e Nobel Ödülü kazandıran araştırma onun "portföy kuramı"yla ilgilidir. Bu kuram, çeşitli menkul değerlerin, kârları maksimize ederken riski en aza indirmeyi amaçlar biçimde bir arada bulunduğu "optimal" portföyün uygulanabilir olduğunu kanıtlamaya çalışır. Markowitz'in risk ölçme teknikleri çeşitli menkul değerlerle ilişkilidir. Onun önerdiği çeşitli menkul değerleri bir araya getirme tekniği artık sıradan bir yatırım yöntemi haline gelmiştir. Markowitz ekonomik çözümleme programları yazmak üzere, Simscript adlı bir bilgisayar dili de geliştirmiştir.

Marks and Spencer P.L.C., takma adı MARKS AND SPARKS, dünyaya yayılmış 550' den fazla satış mağazasıyla İngiltere'nin en büyük perakende giyim eşyası ve gıda maddesi şirketlerinden biri. Marks & Spencer'in markası St. Michael'dır. Şirketin merkezi Londra'dadır.

Marks & Spencer'in temeli 1884'te, Yorkshire'daki Leeds kentinin pazaryerindeki bir tezgâhla atıldı. Polonyalı Yahudi bir göçmen olan Michael Marks'ın tezgâhının adı o günlerde Marks' Penny Bazaar'dı. Burada ev eşyaları, tuhafiyeler, oyuncak, müzik notaları satılıyordu. Tezgâhın üstündeki tabelada "Fiyat sorma. Ne alırsan bir penny" yazılıyordu. Marks 1894'te Thomas Spencer'la ortak oldu. Marks'ın oğlu Simon, St. Michael markasını kullanmaya başladı; işi genişletti. Kuzey İngiltere'de pazaryerlerindeki açık tezgâhlardan dükkanlara geçti. Bugün Paris, Lyon, Hong Kong, Madrid ve Brüksel'de Marks & Spencer mağazaları vardır. Kanada'da da perakende satış alanında yatırımlar yapan şirket, 1988'de ABD'nin en eski perakende giyim şirketi Brooks Brothers'ı satın aldı.

Marksizm, 19. yüzyıl ortalarında önce Karl Marx(*) ve Friedrich Engels'in(*) geliştirdiği kuramsal tarih ve toplum açıklaması ve bu açıklamanın içerdiği devrimci uygulama anlayışını temel alan siyasal akım. Yaklaşık 150 yıllık varlığı boyunca Kautsky, Bernstein, Lenin, Stalin, Troçki, Tito, Mao Zedong, Lukacs, Gramsci, Althusser ve Berlinguer gibi kuramcı ve siyaset adamlarının elinde pek çok gelişme ve değişim geçirmiş; başlıca II. Enternasyonal Marksizmi, Marksizm-Leninizm, Stalinizm, Maoçuluk, Batı Marksizmi ve Avrupa komünizmi olan birçok çeşidi ortaya çıkmıştır. En genel çizgileriyle kapitalist üretimin gelişmelerini, işçi hareketinin tarihsel evrimini, yöneldiği sosyalizm hedefinin maddi ve düşünsel koşullarını açıklamayı; buna koşut olarak da, pratikte burjuva toplumunu dönüştürüp aşmayı, kapitalizmin yerine sosyalizmi geçirmeyi amaçlar.

Marksizmin temel yapısı. İlk kez Engels'in *Anti-Dühring*'de kullandığı ve sonradan yaygınlaşan bir sınıflandırmaya göre, Marksist kuramın üç büyük alanı vardır: Felsefe, ekonomi politik, bilimsel sosyalizm. Marksistlere göre bu alanlar ileri insanlık düşüncesinin Marx ve Engels döneminde var olan belli başlı üç ögesini oluşturan Alman felsefesinin (diyalektik açıdan Hegel, maddecilik açısından Ludwig Feuerbach), klasik İngiliz siyasal iktisadının (Adam Smith, David Ricardo) ve Fransız

ütöpik sosyalizminin (Saint-Simon, Fourier) eleştirisi yoluyla kurulan yeni bir senteze denk düşer. Marksist felsefe evrene, dünyaya ve insanlık tarihine bakışın en soyut çizgileriyle birlikte, bu malzemenin bütününden türetilmiş bir çözümleme yöntemini içerir. Marksist ekonomi politik, söz konusu diyalektik ve tarihsel maddecilik yöntemi kapitalist üretim tarzının ve üzerinde yükselen burjuva toplumunun gelişmelerinin, bunlardan kaynaklanan hareket yasalarının ortaya çıkarılması amacıyla kullanılır. Bilimsel sosyalizm ise bu dinamiklerin insanlığı sosyalizme götüreceği düşüncesine bağlı olarak, a) daha burjuva toplumunun içinden başlayarak, sosyalist ya da komünist partiler aracılığıyla sosyalizm mücadelesinin verilmesi, devrimin strateji ve taktikleri saptanarak iktidar yolunun bulunması, b) kapitalizmden sosyalizme geçişin gerçekleştirilmesi, c) sosyalist bir ekonominin ve toplumsal formasyonun kuruluşu ile çok daha uzak bir geleceğin sınıfsız, devletsiz bolluk toplumuna (komünizme) doğru ilerleyişin yöntem ve politikalarının geliştirilmesi alanlarını içerir.

Klasik Marksizm. Bu üç boyut arasında, özellikle klasik Marksizmde sıkı bir bağ vardır. Örneğin, Marx'ın *Das Kapital*'de(*) işlediği artıdeğer ya da soyut emek gibi iktisadi kategoriler, aynı zamanda toplumsal ve siyasal kategorilerdir; kapitalist toplumdaki sınıf ilişkilerini ve çatışmalarını yansıtır. Tam olarak kavranabilmeleri için de, yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda felsefi bir bakış açısı gereklidir. Çünkü kapitalist iktisadın ücret, fiyat ve kâr gibi kavramları, toplumun asıl gerçeğini gizleyen "ideolojik" kavramlardır ve görünüşün ardındaki gerçeğe ulaşmak için eleştirel bir yöntem (tarihsel diyalektik) kullanılmalıdır. Aynı bütünsel yaklaşım içinde, Marx'ın devrim kuramı da ekonomik ve toplumsal bir temele sahiptir. Sosyalist devrim, insanların kendi kafalarında tasarlayıp topluma uygulayabilecekleri bir plan değil, kapitalist ekonominin iç işleyişiyle gündeme gelen bir olanaştır.

Bununla birlikte sosyalizm konusunda önlere henüz bir pratik bulunmayan Marx ve Engels yaşadıkları süre içinde geleceğin toplumu hakkında en genel öngörüler ve kapitalizmin eleştirisinden çıkarsayabildikleri krokilerle yetindiler; daha çok felsefe ve ekonomi politikte Marksizmin temellerini attılar. Kuruluş döneminde felsefenin rolü, iktisada ve siyasete göre daha belirgindi. Marx ve Engels'in kuramsal çalışmalarına Genç Hegelciler çevresi içinde başlamaları kuramın sonraki dönüşümlerini de etkiledi. Siyasete ve iktisada felsefi yaklaşım *Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844*'te (1844 *El Yazmaları*, 1969) görüldüğü gibi uzun süre başat oldu.

Marksizmin bu gençlik döneminden 1846 sonrası olgunluk dönemine üç önemli yönetsel ilke kaldı. Bunlardan biri olan eleştiri, bir yönüyle, Marksizm ile daha eski düşünceler arasındaki ilişkiyi anlatıyordu. Marx'a göre, burjuvazinin ve eski sosyalistlerin düşünceleri birer ideolojiydi. Gerçeğin tümünü değil, bir bölümünü içeriyordu; gerçeği çarpıtıyor, eksik ya da yanlış yansıtıyordu. Ama bu ideolojiler, aynı zamanda tarihsel olarak zorunlu yanılsamalar. İnsanlar başka türlü düşünemedikleri için böyle düşünüyorlar; önderindeki tarihsel olanakların sınırlılığı gerçeği tümüyle görmelerini önleyordu. Bu yüzden de bütün ideolojilerde bir doğruluk payı bulunabilir. Eleştiri, bu düşüncelerde var olan "doğruluk anı"nı örten perdeyi yırtacak, bu kısmi doğruluğu ortaya çıkarıp onu daha yüksek, daha doğru bir gerçeklikle bütün-

leştirecekti. Eleştirinin ikinci yönü de, yanılsamanın doğmasına yol açan toplumsal tarihsel koşulların eleştirisiydi. Marx'a göre, bir yanılsamanın eleştirisi, onu yaratan somut tarihin eleştirisinden ayrılmazdı.

Marksizmin bu dönemde biçimlenen ikinci önemli ilkesi, daha sonra Engels'in tanhın maddeci yorumu ya da tarihsel maddecilik adını vereceği araştırma yöntemi idi. Marx bu ilkeye Hegel'in idealizmini eleştirerek varmıştı. Hegel'e göre, dünyayı kuran "Bilinç" ya da "Tin"di. Doğa, "Bilinç"ten dışlaşılarak (nesnelleşerek) kendine yabancılaşmasından ibaretti. Hegel'in her şeyi düşünce olarak gören "akıl mistisizmi"ne Feuerbach'ın yönelttiği eleştirileri bir adım ileriye götüren Marx, "Bilinç"in insan bilincinden başka bir şey olmadığını ileri sürdü. Devletin temeli olarak gerçek öznelere (yani somut, yaşayan insanlardan ve insan gruplarından) yola çıkılması durumunda, Hegel'in yaptığı gibi devleti mistik bir biçimde özneleştirme gerek kalmayacaktı. Marx, bilimin hareket noktasının somut, gerçek toplumsal ilişkiler olduğunu belirtti.

Aynı genel matristen çıkan üçüncü ilke, Marx'ın siyasal pratiğinde önemli rol oynayacaktı. Bu, maddi ve toplumsal gerçekliğe, bu gerçekliğin dışında edinilmiş soyut bir kavramla yaklaşmama ilkesiydi. Marx, Sol-Hegelcilerden Arnold Ruge'ye Eylül 1843 tarihli bir mektubunda bu düşüncüyü şöyle özetledi: "Biz dünyanın alacağı biçimi kendi dogmalarımıza göre tasarlamıyoruz; bunun yerine, yeni dünyayı, eskisinin eleştirisinden elde ediyoruz.... Bizi, eleştirimizi siyasetin eleştirisiyle tamamlamaktan, siyasette tavrı almaktan, yani gerçek mücadelelere girmekten alıkoyan hiçbir şey yoktur. Ama bu, dünyanın karşısına yeni doktriner ilkelere çıkarak, İşte hakikat! Önünde eğilin! diyeceğimiz anlamına gelmez. Dünyanın var olan ilkelerinin içinden yeni ilkeler geliştireceğimiz anlamına gelir.... Biz sadece dünyaya neden ve niçin mücadele ettiğini göstereceğiz."

Bütün bu yönetsel ilkeler daha sonra Engels'in "ekonomik temel-üstü yapı ilişkileri" adını vereceği bir kuramda özetlendi. Marx, *Zur Kritik der politischen Ökonomie*'nin (1859; *Ekonomi Politikin Eleştirisi-ne Katkı*, 1970) Önsöz'ünde, bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirdi: "İnsanlar, kendi varoluşlarını toplumsal olarak üretirken, kendi iradelerinden bağımsız ilişkiler içine girerler. Bunlar, kendi maddi üretici güçlerinin belli bir gelişme evresine karşılık düşen üretim ilişkileridir. Bu üretim ilişkilerinin bütün, toplumun ekonomik yapısını oluşturur. Bu yapı, asıl temeldir. Bu temel üzerinde hukuki ve siyasal bir üstü yapı oluşur ve belirli toplumsal bilinç biçimleri gelişir. Belli bir gelişme evresinde, toplumun maddi üretici güçleri, şimdiye kadar içinde işledikleri üretim ilişkileriyle çatışma içine girerler. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişme biçimleri olmaktan çıkarlar; bu gelişmeyi önleyen engeller haline gelirler. İşte o zaman, bir toplumsal devrim dönemi başlamış olur." Bir görüşe göre buradaki anlayış düşünsel, siyasal ve toplumsal bütün olguları ekonomiye indirgiyordu. Buna karşı bir değeriendirme göre ise Marx ve Engels bu görüşleri tarihte ilk kez düşünsel bir devrim olarak ortaya atıyor, tarihi özgür iradeleri ve bilinçleriyle dehalarn, kahrmanların, büyük bireylerin yaptığını öne süren önceki yaklaşımların gözardı ettiği yanı özellikle vurguluyorlardı. Öte yandan, ister Eski Roma'ya, ister 19. yüzyıl İngilte-

re, Fransa ve Almanya'sına ilişkin olsun, somut toplum ve siyaset çözümlemelerinde, üstyapının ekonomik temel üzerindeki etkisinin (ya da 20. yy'ın ikinci yarısında Batu Marksizminin yeğlediği deyimle, "üstyapının görelî özerkliği"nin) ihmali hatasına pek düşmüşlerdi. Marksizmin popülerleşmesi sürecinde kendileri dışında gelişen bu tür ekonomizm eğilimlerine karşı Engels, 1890'da J. Bloch'a yazdığı ünlü bir mektupta, ekonomik temelin "sadece son çözümlemede belirleyici" olduğunu hatırlatmak gereğini duymuştu.

Marx ve Engels, maddeci tarih yorumunun üretici güçler ve üretim ilişkileri, her ikisini kapsayan çelişmeli bütün olarak üretim tarzı, üretim tarzının ortaya çıkardığı ekonomik temel ile üstyapı arasındaki çelişmeli birliği ifade eden sosyoekonomik formasyon gibi belli başlı araçlarını, insanlığın geçmiş dönemlerine de uygulamaya çalıştılar. Böylece, *Die deutsche Ideologie*'de (1845-46; Alman İdeolojisi, 1968), *Manifest der kommunistischen Partei*'da (1848; *Komünist Manifesto*, 1920, 1979), *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*'de (1857-58; *Grundrisse, Ekonomi Politikin Eleştirisi*, 1979), *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'nın Önsöz*'ünde, mektuplarında ve Marx'ın *New York Daily Tribune* gazetesine yolladığı yazılarda, ilkel kabile topluluklarından günümüze uzanan gelişmenin üretim tarzlarına göre aşamalandırılmasının ilk taslaklarını sundular. "Asya tipi üretim tarzı" gibi 1960'larda ve 1970'lerde bütün dünyada çok tartışılacak bazı hipotezleri de içeren bu denemeler antropoloji, tarih ve sosyoloji bilim dallarına yeni ufuklar açtığı öne sürülen zenginlikleri içeriyordu. Ama kapitalizm öncesi çağların genel ve tamamlanmış bir kuramı niteliğinde değildi. Değerlendirebildikleri somut tarih malzemesiyle sınırlı, bu yüzden geçici karakterdeki ve kendilerinin de arada sırada değiştirdikleri bu taslaklar aracılığıyla Marx ve Engels, birinci olarak, özel mülkiyete dayalı sınıfların ve onların üzerinde yükselen devletin en eski kültür aşamalarında görülmediğini, dolayısıyla ezeli ve doğal kabul edilemeyeceğini savundular. Marx'ın ölümünden sonra Engels, Amerikalı antropolog Lewis Henry Morgan'ın incelemelerinden yola çıkarak yazdığı *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates* (1884; *Cemiyetin Asılları*, 1934) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, 1974) ile kuramın "ilkel komünizm"i ve çözülüşünü kapsayan bu özel halkasına daha sistematik bir derinlik kazandırdı. Kapitalizm öncesi araştırmaları sayısında Marx ve Engels, ikinci olarak, ilkel komünizmden sonraki uzun binyıllar boyunca "insan toplumunun şimdiye kadarki tarihinin sınıf mücadelelerinin tarihi olduğunu" belirttiler. Üçüncü olarak, kapitalist üretim tarzının ortaya çıkışının, feodalizmin son dönemlerinde hem tek tek ülkelerde, hem de uluslararası ölçekte gerçekleşen bir "ilk birikim"deki önkoşullarını irdelediler. Bütün bu yollarla, "dünyayı değiştirme" amacı açısından ilgilerinin odağında yer alan kapitalizmin çözümlenmesine hazırlandılar.

Bu çözümlemenin çıkış noktası ve en temel önermesine göre kapitalizm, üretimin toplumsal örgütlenmesinin bir başka tarihsel aşamasından ibaretti. Kapitalizmin kendi hakkında yarattığı ideolojik yanılsamayı tersyüz etmek için Marx, bütün bireysel alıcı ve satıcıların özgürlüğü ideolojisini doğuran pazar (piyasa) ilişkilerini ele aldı.

William Petty'den Adam Smith'e ve David Ricardo'ya kadar klasik İngiliz siyasal iktisadının, eşdeğerlerin değişimi biçiminde gerçekleştiğini gösterdiği mal (meta) dolaşımının temelinde üretim süreci yatıyordu. Piyasadan farklı olarak, kapitalist üretimin net bir sınıf karakteri vardı: Bir tarafında "ilk birikim"in mülksüzleştirdiği işçiler, öbür tarafında üretim araçlarının, hammadde ve parasal sermayenin sahibi kapitalistler yer almaktaydı. Kapitalist üretim, işçilerin kapitalistlere "emeklerini sattığı", kapitalistlerin de işçilere bu "emeğin" gerçek karşılığını ücret olarak ödediği bir eşdeğerler değişimi miydi? Klasik siyasal iktisadın bulup çıkardığı emek değer yasası uyarınca, işçilerin emeği olduğu gibi üretilen mallarda maddeleşiyorsa ve kapitalist, sermayesini yatırdığı hammaddeler, üretim araçları vb gibi bu emeğin de tam karşılığını işçilere ödüyorsa, üretim süreci sonunda ortaya çıkan kapitalist kâr, nereden geliyordu? Bir yandan, üretimin bir eşdeğerler değişimiyle sınırlı olması halinde, kapitalist aldığı her şeyin bedelini aynen geri vereceğinden, kâr ortaya çıkamazdı. Öbür yandan, kapitalist kârın kaynağı, ticarete eşitsiz değişim (ucuza alıp pahalıya satma) olamazdı, çünkü bu durumda bir kapitalistin "aşırı" kârını bir başkasının "aşırı" zarar götürür, bir bütün olarak kapitalist sınıfın genel kârı oluşmazdı.

Marx bu problemi, kapitalistin satın aldığı şeyin işçinin emeği değil emek gücü olduğunu göstererek çözdü. Emek, üretim süreci içinde emek gücünün kullanımının (harcanmasının) yarattığı, doğrudan doğruya mallarda maddeleşen değeri, kendisi dışında bir değeri yoktu. Emek gücünün ise bir değeri vardı; bütün öbür mallar için olduğu gibi bu değer de emek gücünün üretim ve yeniden üretim giderlerine (işçinin ve ailesinin geçimi, barınması, verili teknolojinin gerektirdiği ve toplumun onayladığı ölçüde eğitimi, kısaca bütün "ertesi gün"ler yeniden çalışabilir düzeyde yaşamasını sürdürmesi için gerekli giderlere) eşitti. Kapitalist, emek gücünün bu değerini işçiye gerçekten ücret olarak ödüyordu, ama kapitalistin sanayi tesisinde üretime uygulanacak emek gücü bu arada kendi değerinin üzerinde bir değer (artıdeğer) yaratmaktaydı. Üretim sürecinin sonunda ortaya çıkan bütün mallar (metalar) kapitaliste ait olduğundan, kapitalist bu malları piyasada sattığında, mallarda maddeleşmiş bulunan emek değerinin tamamını kendi hesabına paraya çeviriyor; bunun içinden ücretleri, hammadde bedelini, üretim araçlarının yıpranma (amortisman) payını çıkardıktan sonra artıdeğeri gene para biçiminde alkoyuyordu. Kapitalistin ideolojisi açısından, "sermayenin verimliliği"nin karşılığı olan kâr, gerçekte ödenmemiş, kapitalizm koşullarında ödenecek ve emek gücünün karşılığı olan ücret verildikten sonra ödenmesi için hiçbir formül bulunamayacak emekten kaynaklanıyordu. Artıdeğer, tarihteki öbür üretim tarzlarında (örn. feodal serfin zamanının bir bölümünde kendi toprağında çalışan bir bölümünde de "beylik çiftlik"te angarya yükümlülüğünü yerine getirmesi vefya da kendi toprağında kaldırdığı mahsulün bir bölümünü senyöre ürün-rant olarak vermesi yoluyla) açık ve çıplak biçimde gerçekleşen sömürünün (artiemek aktarımının), görünüşte hiçbir sömürüyü içermeyen, eşit ve özgür vatandaşlardan oluşan burjuva toplumuna özgü, gizlenmiş biçimiydi. Bu, kapitalist üretimin sırrıydı.

Marx'a göre bu sınıfsal çelişme, kapitalizmin kısa ve uzun vadeli çok çeşitli dinamiklerini beslemektedir. Her şeyden önce, kapitalistlerle işçiler arasında çalışma saat-

lerinin uzunluğu ve yoğunluğu, ücretler, sosyal haklar vb konularındaki bitmek bilmeyen mücadele, hep bu temel antagonizmaya bağlıdır. Çelişme, kapitalizm altında çözülemez, çünkü "ilk birikim"den farklı olarak kapitalist birikimin asıl ve düzenli kaynağı, artıdeğerdir; faiz ve rant gibi başka mülk sahibi kesimlere ait paylar da bu genel fondan ödenir ve sanayi kapitalistinin geriye kalan kârı, genişletilmiş yeniden-üretim için yatırılabilecek bölüm olur. Birikim ve genişletilmiş yeniden-üretim ise, yeni çelişmeleri beraberinde getirir. Piyasaya muazzam bir mallar yığını halinde döken toplam değerin yalnızca bir bölümünün ücretlere denk düştüğü, dolayısıyla işçi sınıfının ancak bu bölüme eşit bir "ücret malları" paketini geri satın alabildiği bir durumda, kapitalist üretimin düzenli biçimde büyüebilmesi, toplam hasılanın kalan bölümünün "üretim araçlarının üretimi" sektörü içinde emilebilmesini gerektirir. Ama doğrudan doğruya kapitalist üretimin anarşik niteliği nedeniyle, böyle bir dengeli büyümenin gerektirdiği hassas oranlar çoğu zaman tutturulamaz; üretim, pazarın satınalma kapasitesinin dönem dönem önüne geçer ve (insanlık tarihinin bütün önceki aşamalarında görülen üretim yetersizlikleriyle karşılık içinde) "aşırı üretim krizleri" doğar. Üretim, ancak üretici güçlerin bir bölümünün yok edilmesi pahasına canlanabilir. Aralıklı olarak doğan bu bunalımları ötesinde, kapitalistlerin maliyetleri düşürmek için gitgide daha fazla makine kullanmaya yönelmeleri, teknolojik gelişmenin emekgücünün verimliliğini ve dolayısıyla "artıdeğer oranı"nı ya da "sömürü oranı"nı yeterince hızlı artıramaması durumunda "kâr oranının düşmesi eğilimi" ne yol açar. Kâr oranının düşmesi eğilimine ise, yatırımların yavaşlaması ve işsizliğin artması eşlik eder. "Yedek işsizler ordusu"nun büyümesi ve (mutlak ya da görelî) yoksullaşma, kapitalizmin istikrarsızlığını şiddetlendirir.

Marx'a göre, "üretimin giderek toplumsallaşması ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişme"nin giderek derinleşmesi, sonunda, bir toplumsal devrim ile kapitalizmin yıkılmasını ve sosyalizme geçilmesini kaçınılmaz kılar.

Kapitalizme son verecek bu toplumsal devrimi Marx'ın tam olarak nasıl algıladığı çok tartışılmalıdır. *Komünist Manifesto*'da (*) "bütün tarih, sınıf mücadelelerinin tarihidir" derken, sonraki siyasal iktisat eleştirilerinde tarihin itici gücü olarak "üretim ilişkileri ile üretici güçler ve ekonomik temel ile üstyapı arasındaki çelişmeler"i göstermesi bazen bir tutarsızlık olarak değerlendirilmiştir. Sınıflara ya da insan gruplarına tarihte daha etken bir rol tanıyan birinci görüşten, insanları tarihin ya da bazı "nesnel" çelişmelerin görece edilgen taşıyıcıları haline getirdiği öne sürülen öbür görüşe doğru bir gerileme olduğu ilen sürülmüştür. İkinci görüş *Kapital*'deki bütün döngüsel ve uzun vadeli kriz çözümlemeleriyle birleştirildiğinde, kapitalizmin bir büyük, genelleşmiş ekonomik bunalıma çökeceği anlamı çıkarılmıştır. Buna karşılık iki görüş arasında yalnızca görünüşte bir yaklaşım farkı olduğu söylenebilir. 1859 tarihli *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'nın Önsöz*'ü ile *Kapital*'in 1867'de yayımlanan ilk cildi en soyut düzeydeki çözümlemeleri içerir; güncel sınıf mücadelelerinin canlı seyrinin anlatımları ise çok daha somuttur. Devrim kuramının tamamı bu farklı soyutlama düzeylerinin birliği olarak düşünülmelidir. Marx'ın, hiçbir toplum biçiminin salt ekonomik bunalım yoluyla çökeceği biçiminde bir görüşü yoktur. Marx'a göre üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki

çelişmelerin keskinleşmesi, ekonomik bunalımlar aracılığıyla ve daha birçok biçimde, eskiyen üretim ilişkilerinin sömürülen kutbunda yer alan aynı zamanda en önemli üretici gücü oluşturan emekçilerin yaşamına yansır ve onları harekete geçirir. Ezilen sınıf siyasal iktidarı fetheder ve yeni üstyapıda kazandığı bu konumdan yararlanarak, üretici güçlerin yeniden önünü açacak yeni üretim ilişkilerini kurar.

Ezilen sınıfın ya da sınıfların saptanması ise daha ciddi bir sorudur; gene de yanıtı, yukarıda değinilen soyutluk/somutluk sorunlarında yatabilir. Burjuvaziye karşı proletaryanın, tarihin biricik yapıcısı gibi gözükmesi, temel antagonizması yalnızca iki sınıfa dayanan kapitalist üretim tarzı çözümlmesine özgüdür. *Kapital*'in birinci cildinde bu çözümleme, henüz "kapitalist üretim" uğrağındadır; "kapitalist dolaşım" ve "kapitalist üretim ve dolaşımın bütün" uğraklarına bile yükselmemiştir. *Kapital*'in üçüncü cildi, tam bu konuya geldiği noktada tamamlanmadan kalmıştır; oysa Marx'ın (uluslararası ticareti, tefeci ve tüccar sermayesini, toprak rantını vb. de içeren) sermaye birikimi kuramı, işçilerle kapitalistlerden başka "ara sınıf"ların varlığına olanak tanımaktadır.

Gerçekten de Marx ve Engels somut siyasal konjonktürleri inceleyip çözüm yolları önerirken, iki sınıflı ve aşamasız bir devrim modelinden hep ayrılmışlardır. Bu tutum, sosyalist akamın, kapitalizmin çok olgunlaştığı bir aşamada değil, birçok ülkede daha burjuva demokratik devrim tamamlanmamışken sahneye çıkmasıyla yakından ilintilidir. Bu koşullarda, Marx ve Engels'in hem programlarında işçi sınıfı hareketinin ideolojik, siyasal ve örgütsel bağımsızlığını güvence altına alacak uzun vadeli bir radikalizm işledikleri, hem de bir "sürekli devrim" (ya da bu deyimin başka bir anlamda Troçki'nin programına geçmesinden sonraki kullanımıyla "aşamalı ve kesintisiz devrim") kuramını geliştirdikleri görülür. Buna göre, siyasal demokrasiyi gerçekleştirme görevine zaten asla yabancı kalmaması gereken proletarya, büyük sermaye ile toprak sahiplerinin iktidar koalisyonuna karşı önce küçük burjuvazi (küçük mülk sahipleri) ile geçici bir ittifak kuracak; bu koalisyonun iktidarı alması durumunda ise, toplumda bir "ikili iktidar" dönemi başlatacaktır. Süresi somut koşullara ve sınıfların karşılıklı güçleriyle belirlenecek bu ikili iktidar döneminde, küçük burjuvazi ve/ya da burjuva demokratlar devrimi ulaştığı noktada durdurmaya çalışırken, proletarya partisi de işçi sınıfını eğiterek "devrimi süreklileştirmeye", burjuva demokratik devrimi varolan noktanın ötesine götürmeye uğraşacaktır. Devrimci burjuva iktidarının yanı sıra adım adım beliren gayri resmi proletarya iktidarı, çevresinde yeterli gücü toplayabilirse, iktidarın bir süreç içinde (demokratik) devrimci burjuvaziden (demokratik ve sosyalist) devrimci proletaryaya aktarılmasını, bu önderlik değişimiyle devrimin demokratik aşamasından sosyalist aşamasına kesintisiz bir ilerlemeyi sağlayabilecektir.

Bugün daha kolay yapılabilen bir değerlendirmeye göre, Marx 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ülkelerinde proletaryanın ve sosyalist hareketin olanakları konusunda oldukça iyimser davranmıştı. Marksizmin sonraki gelişmeleri içinde "sürekli devrim" ya da "aşamalı ve kesintisiz devrim" kuramı asıl uygulama alanını, özellikle geri ülkelerde, çok daha yavaş ve uzun süreli bir demokratik devrim aşaması bağlamında buldu. Üstelik bu devrimler işçi sınıfı ile Marx'ın hesaba katmadığı köylülüğün ittifak-

kına dayandı. Oysa Marx, ömrünün sonuna değin devrimi öncelikle ileri kapitalist ülkelerde beklemişti. Bu ülkelerin ekonomik koşullarının görece olgunluğu nedeniyle, sosyalizme oldukça hızlı bir geçişi de öngör-müşü. Sosyalizmi ise doğrudan "sınıfsız toplum" olarak düşünmüş, "komünizmin birinci ve ikinci aşamaları" ya da "sosyalizm aşaması" ve "komünizm aşaması" arasında bir ayrımı, Gotha Programı'nı eleştirdiği 1875'e değin yapmamıştı. Kapitalizm çözümlenmesinde, bu üretim tarzında öz ile görünüş arasındaki farklılaşmanın meta fetişizminden kaynaklandığını, nesneler arasındaki ilişkinin, temelde yatan toplumsal ilişkileri örttüğünü belirtmişti. Öz ile görünüşün birleşmesi ve toplumsal ilişkilerin saydamlaşması için özgür, bilinçli, planlı bir üretim süreci gereklidir. Buradan çıkan bir başka sonuç da, siyasal iktisadın bir bilim olarak kapitalist ekonomiyi özgü olduğuydu. Toplumsal varlığın özü ile görünüşü arasındaki farklılıktan, yani meta fetişizmin-den doğan siyasal iktisat, bu fetişizmin ortadan kalkmasıyla birlikte gereksizleşecek, yerini plana bırakacaktı. Bütün bu düşünceler birleştirildiğinde, ortaya şöyle bir tablo çıkıyordu: İleri kapitalist ülkelerde devrimle birlikte devletin biçiminin "proletarya diktatörlüğü" olduğu hızlı ve kısa bir geçiş dönemine girilecek; bu ise hemen, kapitalist özel mülkiyet ile birlikte meta ekonomisinin de (paranın, pazarnın, malların para aracılığıyla dolaşımının ve pazarda satılmak için üretimlerinin) ortadan kalktığı "sınıfsız toplum"a dönüşecekti. Meta ekonomisi ile planlamanın bağdaşmazlığı, sosyalizmde nesnel ekonomik yasalara yer olmadığı ve insan bilincinin her şeye hükmedeceği düşüncelerinin 20. yüzyılda sosyalizmin kuruluşu deneyleri üzerinde önemli etkileri oldu.

Marksizmin gelişimi ve Marksizmler. 19. yüzyıl ortalarından günümüze değin Marksizm, yukarıda sözü edilen sınırlar içinde olduğu gibi (yorumla bağlı olarak) yer yer de dışında dönüşümler gösterdi.

Marx'ın (1883) ve Engels'in (1895) ölümlerinden I. Dünya Savaşı'nın başlamasına değin, Marksizmin asıl taşıyıcılığı II. Enternasyonal'e üye partiler yaptılar. Alman sosyal demokrasisinin çok ağır bastığı II. Enternasyonal Marksizminin kazanımları, kapitalizmin 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarındaki görece istikrarı ve ileri ülkelerde siyasal demokrasinin sınırlarının genişlemesi ortamında, kitlesel sosyalist partilerin kökleşmesi, parlamenter mücadele deneyimlerinin artması, emekçilerin ekonomik ve sosyal hakları açısından önemli ilerlemelerin kaydedilmesi yönünde oldu. Kapitalizmin çöküşünü genel bir ekonomik bunalıma bağlayıp, işçi sınıfının devleti barışçı bir biçimde ele geçirmesi için üretici güçlerin bunalım doğuncaya değin kapitalizmin bağrında iyice gelişmesini beklemek anlayışı, bu dönemde, "ortodoks" kabul edilen Alman Marksizminin "merkez"ine yerleşti. Karl Kautsky'nin (1854-1938) temsil ettiği merkezin daha sağında ise Eduard Bernstein (1850-1932), 1896'da *Neue Zeit* için yazdığı makalelerle, Marksizmin "revize" edilmesini açıkça önerdi. Bernstein, emek değer teorisinin eskidiğini, Marx'ın öngörüsünün tersine tekelleşmenin hızlanmadığını, sınıf mücadelesinin yumuşadığını, kartel ve tröstlerin döngüsel bunalımlarda tampon işlevi görerek kapitalizmin gelişmesine düzenlilik kazandırdıklarını savundu. Ayrıca, Marx'ın (ve Kautsky'nin) köylülüğe ilgisizliklerini dünyanın geri bölgelerinde yaşayan halklara da yaydı ve Alman işçi sınıfının çıkarlarının öbür büyük devletlere karşı Almanya'nın sömürgeciliğini desteklemeyi

gerektirdiğini öne sürdü. Böylece, Kautsky'nin üzerinde ısrarlı olduğu enternasyonalizm ilkesinden de ayrıldı. II. Enternasyonal'in sol kanadında ise Karl Liebknecht (1871-1919) ve Rosa Luxemburg (1871-1919) gibi radikaller, finans kapitalizminin gelişmesinin çelişmeleri ortadan kaldırmadığını, tam tersine, sömürgecilik yarışının dünyayı savaşa sürüklemekte olduğunu ve bu savaşın proletaryaya iktidarı devrim yoluyla ele geçirme fırsatını tanıyacağını belirttiler. I. Dünya Savaşı öncesinde yayımlanan *Die Akkumulation des Kapitals* (1913; *Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları*, 1984/ *Sermaye Birikimi*, 1986) başlıklı kitabında Luxemburg, Marx'ın yalnızca kapitalistler ve işçilerden oluşan birikim şemalarının aşırı basit niteliğine işaret ederek, tüketim araçları üretimi sektörü ile üretim araçları üretimi sektörü arasında dengenin olanaksızlığı nedeniyle kapitalizmin büyümeyi sürdürebilmek için durmadan henüz kapitalistleşmemiş alanlara, sömürgelere ve geri ülkelere, köylü ve zanaatçı sektörlerine doğru yayılmak, buralardaki ucuz işgücü depolarını kullanmak zorunda olduğuna işaret etti. Kapitalizm, ancak dışındaki dünyanın sömürülmesi olanaklarını tükettiğinde çökebilirdi. Luxemburg'un "dünya çapında birikim" çözümlemesi işçiler, köylüler ve ezilen uluslar arasında yeni bir enternasyonalizmin dile getirilmesine zemin hazırlıyordu.

Almanya'dan çok daha geri bir ülke olan Rusya'da, Plehanov'un (1856-1918) Marksizm yayma çabalarını Lenin'in (1870-1924) önderlik ettiği Bolşeviklerin bu olanağı yakalaması izledi. Marksizm 1917 Devrimi ile önce Rusya'da iktidara geldi. Bu gelişmeyi olanaklı kılan nesnel koşullar (emperyalizm) ile demokratik olmayan bir ülkede iktidar mücadelesinin araçları (çekirdeğini "profesyonel devrimciler" in oluşturduğu bir yasadışı öncü parti, Sovyet denen işçi-köylü-asker konseyleri, ayaklanma taktikleri) öncelikle Lenin tarafından çözümlendi. Hem Alman "ortodoks Marksizm"inin, hem de Bernstein "revizyonizm"inin kuramsal konumlarını reddeden Lenin, geri bir ülkede "aşamalı ve kesintisiz bir devrim" in nasıl gelişebileceği konusunda Marx'ta var olan başlangıçları yeniden inceledi ve 1905-1917 Şubat-1917 Ekim devrimleri sürecinde Rusya'ya uyguladı. Gerek Rudolf Hilferding'in (1877-1941) *Das Finanzkapital* (1910) araştırmasıyla, gerekse Luxemburg'un *Sermaye Birikimi*ndeki düşünceleriyle koşutluk içindeki *İmperyalizm, kak vasyaya stadiya kapitalizma* (1917; *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, 1965) gibi çalışmalarında, "kapitalizmin eşitsiz gelişmesi"nin sonuçlarını öne çıkardı ve proletaryanın "önce bir ya da birkaç ülkede", "emperyalist zinciri yararak" iktidara gelebileceğini vurguladı.

I. Dünya Savaşı'nın hazırladığı koşullarda, Sovyet Devrimi(*) ile doğrulanan bu tezler III. Enternasyonal çevresinde bir Marksizm-Leninizm sistemleşmesine yol açtı. II. Enternasyonal'de toplanan sosyal demokrat partiler ileri kapitalist ülkelere "reform arayışına", III. Enternasyonal'in komünist partileri ise devrim için aradıkları yeni "fırtına merkezleri"ni Asya'nın sömürge ve yarı-sömürge ülkelerinde bulmaya yöneldiler. Ama 1920'lerin ikinci yarısı ile 1930'larda Marksizmin gündemine daha çok, o ana değin bilinmeyen bir alan olan sosyalizmin kuruluşunun sorunları yerleşti. Bu sürece, Lenin'in erken ölümünden sonra Stalin (1879-1953) damgasını vurdu. Sovyet-

ler Birliği'nin yeryüzündeki ilk sosyalist ülke olması, deneyimsizlik, Marx'ın ileri kapitalist ülkeler için öngördüğü hızla sınıfsız topluma geçiş ve meta ekonomisinin ortadan kalkması düşüncelerinin etkisi, 1918'den başlayarak belli başlı kapitalist ülkelerin müdahale ve ambargoları, daha sonra ise faşizmin ve Nazizmin yükselişi, ülkenin ekonomik ve kültürel geriliği, bu zemin üzerinde de bir olasılıkla Stalin'in kendi katı, sert kişiliği seçilen yöntemleri belirledi. Ekim Devrimi'nin hemen ardından girişilen "Savaş Komünizmi" macerasından, Lenin, 1920'lerin ilk yarısında meta üretimi ve dolaşımına geniş olanaklar tanıyan, bir çeşit kontrollü karma ekonomi denemesi sayılabilecek Yeni Ekonomi Politikası'na (NEP) doğru kapsamlı bir geri çekiliş girişmişken, 1920'lerin sonlarında Stalin Sovyetler Birliği'ni "hızlandırılmış sanayileşme" ve "zorla kolektivizasyon" yoluna soktu. Bu politikaları yürütmek için büyük ve merkezi bir devlet aygıtı kuruldu; parti içinde ve toplumda her türlü karşıt görüş bastırıldı; katı merkezi planlamayla birlikte büyük ölçüde merkezi şiddet kullanıldı. Bu arada, "komünizmin ilk aşaması" olarak sosyalizmin uzun süreliliği kurama geçirildiğinden, "sınıfsız toplum"a hızlı bir geçişin kısa süreli aracı olarak düşünülmüş "proletarya diktatörlüğü" bu uzun dönem boyunca uygulanan baskının gerekçesi ve yöntemi haline geldi. Dışarıda ise "tek ülkede sosyalizm" döneminin "sosyalist anavatanı koruma" ilkesi, III. Enternasyonal partilerinin Sovyet dış politikasının bütün dönemlerine bağımlı kılınmasına yol açtı. Böylece Marksizm-Leninizm tekdüze bir devlet doktrini haline getirilerek katılaşmış; bir "Sovyet Marksizmi" ya da "Komintern Marksizmi" özel biçimini aldı. 1920'lerden 1930'lara giderken Troçki'nin (1879-1940) önce "tek ülkede sosyalizm" çizgisine karşı dünya çapında bir "sürekli devrim"de ısrar ederek yürüttüğü muhalefet ile belirlenen Troçkizm ise una gövdeden dışlanarak IV. Enternasyonal'de toplandı. İktidar mücadelesinde alta itilmesinin ardından, bu akımda Sovyet toplumundaki bürokratikleşmenin eleştirilmesi giderek ağırlık kazandı.

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet modeli önce hem kendi devrimlerini gerçekleştiren Çin, Vietnam, Küba gibi başka bazı geri ülkelere, hem de Kızıl Ordu'nun desteğiyle Doğu Avrupa'ya doğru yaygınlaştı. Öte yandan, sosyalizmin bu genişleyen alanı üzerinde, Yugoslavya'da Tito (1892-1980), Çin'de Mao Zedong (1893-1976), SSCB çevresinde bütünleşmeyi artık reddeden, ama Sovyet Marksizminin temel yapısından kuramsal düzeyde ve sosyalizmin kuruluşuna ilişkin iç politikalarında ne kadar ayrıldıkları tartışma götürür bir nitelik taşıyan siyasal karşıtlıklar ve merkezkaç eğilimler oluştu. Buna karşılık gelişmiş kapitalist ülkelerde, iç kurgusuyla Stalinist gelecekte iyice uzaklaşan, dar anlamda siyasal mücadeleden dışlanırken kültür alanında yoğunlaşan ve başarılar kazanan bir Batı Marksizmi biçimlendi. Aynı ülkelerin resmi komünist partileri, Stalinizmin Brejnev döneminde süregelen itibar kaybı ile özerk Batı Marksizminin etkisinin karmaşık bir bileşimi sonucu, daha 1970'lerde Avrupa komünizmi(*) yoluna girdiler. SSCB'de 1950'lerin ikinci yarısı ile 1960'ların başlarında Krusçev'in kısa süreli "destalinizasyon" deneyini Stalinist yapılanmanın onarılması izledi. Ama 1985'te bu ülkede parti ve devlet yönetimine gelen önder kadrosu

çok daha kapsamlı bir tarzda, Sovyet Marksizminin içeriden sorgulanmasını başlattı. Bütün sosyalist ülkelere derece derece reform ve yenilenme eğilimleri ortaya çıktı. Zikzaklarla da olsa, siyasette çoğulculuşma, demokratikleşme ve parti tekelinin kırılmasına gidiş, ekonomide piyasaya çok daha geniş yer veren bir planlama ve hatta karma ekonomi biçimleri bu denemelerin genel yönünü belirliyordu. Ama bu denemelerin imvələndirdiği siyasal ve toplumsal süreçler kısa sürede iktidardaki komünist partilerin denetiminden çıktı. 1989-90'da Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimler yıkıldı; 1991'de de Sovyetler Birliği dağıldı. Geleneksel modele olduğu gibi bağlı kalan Küba dışında, artık yalnızca Çin ve Vietnam bir tür piyasa sosyalizmini siyasal çoğulculukla değil, komünist partisinin iktidar tekeli koruyarak uygulama çabasını sürdürüyordu.

Bu gelişmeler, ortak bir Marksizm alanı içindeki ayrışmaların Marx ve Engels'in özgün metinlerinin farklı yorumlarından kaynaklandığı ve "doğru bir okuma" ile Marksizmin gerçekte tek olması gereken "doğru" özünün belirlenebileceği varsayımına dayalı geleneksel tartışmaların pratik anlamını yitirmesine yol açtı. Bunun yerine, bütün düşünsel ve siyasal oluşumları özgül tarihsel belirlenimleri içinde kavramlaştırmayı öneren Marksizmin kendisini de bu yaklaşımın nesnesi olarak yeniden kavramlaştırma gereksiniminin belirlediği yeni bir tartışma düzlemi, yeni bir sorunsal ortaya çıktı. Bir başka deyişle, Marksist savlardan türetilmiş bütüncül eylem programının ve toplumsal projelerin tarihsel ömrünün sona ermesiyle, Marksizm de kendisinden önceki tarihe uyguladığı yöntemin yalnızca öznesi değil, aynı zamanda nesnesi konumuna yerleşmiş oluyordu.

Gerçekten de Marksizmin tarihinde, kuramın içsel yapısındaki değişiklikleri de açıklayabilecek çeşitli dönemlemeler denenebilir. Örneğin Marksizmin daha çok gelişmiş kapitalist ülkelerde bir muhalefet tezi olarak kaldığı ilk dönemle, daha çok geri ülkelerde bir iktidar pratiği durumuna geldiği sonraki dönem birbirinden ayırt edilebilir. Bu ayrım, klasik Marksizm ve II. Enternasyonal Marksizmiyle, Marksizm-Leninizm ve Sovyet Marksizmi arasındaki farklılaşmayı aydınlatır.

Birinci ve ikinci dönemlerin kendi içlerindeki ayrışmalar, Marksizmin evrimini belirleyen etkenlerin daha da ayrıntılandırılmasını gerektirir. İlk dönemde, kuramın bütünsel niteliğini koruduğu klasik Marksizmle, öncelikle bir ekonomik gelişme programına indirildiği II. Enternasyonal Marksizmi ve sosyalizmi bazı evrensel ahlaki ilkelere dayalı bir reform programına dönüştüren Bernstein "revizyonizmi" arasındaki ayrışma temelde bu dönemin geçirdiği farklı evrelerde açıklanabilir.

İkinci dönemdeyse "devrim öncesi" ve "devrim sonrası" toplumlar, "devrim öncesi" geri ve ileri toplumlar ve "devrim sonrası" geri ve ileri toplumlar arasındaki farklılıklar Marksist kuramdaki ayrışmaları belirlemiştir. Stalin döneminin diyalektik ve tarihsel maddecilik, tek çizgili bir gelişme anlayışının mekanik ve donuk reçeteler dizisidir. Buna karşılık Batı Marksizmi geleneğinin öncülleri György Lukacs ve Karl Korsch için Marksizm öncelikle bir yöntemdir ve devrimciliğini koruması bu yöntemde sadık kalınmasına bağlıdır. Öte yandan Çin Devrimi'nin uzun süre bir askeri mücadele olarak gelişmesi, Mao'nun sonraki sosyalist topluma ve kültürlere bakışını da etkilemiş, nesnel temellerinden koparılarak askerileştirilmiş bir sosyal-

list kuruluş anlayışını Maoculuğun özelliği durumuna getirmiştir. Devrimi yaparken *Kapital'e* gerek duymadığını ve kitabı da henüz okumadığını ilan eden Fidel Castro'nun Küba'daki uygulamada ise ekonominin yasalarına kayıtsızlığı görmek olanaklıdır. Ayrıca bak. diyalektik maddecilik; Frankfurt okulu; Gramsci, Antonio; Leninizm; maddecilik; Maoculuk; Menşevikler; Stalinizm; tarihsel maddecilik; Troçkizm.

Marl, Almanya'nın batı kesimindeki Kuzey Ren-Vestfalya (Nordrhein-Westfalen) eyaletinde (*Land*) kent. Recklinghausen'in hemen kuzeybatısında, Ruhr sanayi bölgesinde yer alır. Adı kayıtlara ilk kez yaklaşık 800'de geçen Marl, yaklaşık 1000'de Köln başpiskoposlarına satıldı. 1802'den sonra Arenberg düklerine geçti ve 1815'ten başlayarak bu dükler tarafından Prusya'ya bağlı bir *fief*(*) olarak yönetildi. 19. yüzyılda kömür ve demir cevheri madenciliğine bağlı olarak hızla gelişti. Kent ekonomisi günümüzde, madencilik ve kimya sanayisine dayanır. Nüfus (1989 tah.) 89.651.

Marlborough (I. Dükü), John Churchill, BLANFORD MARKISI, MINDELHEIM İMPARATORLUK PRENSİ, AYMOUTH BARONU CHURCHILL (1682-85) ya da SANDRIGE BARONU CHURCHILL (1685-89) ya da MARLBOROUGH KONTU (1689-1702) olarak da bilinir (d. 26 Mayıs 1650, Ashe, Devon - ö. 16 Haziran 1722, Windsor, Londra yakınları, İngiltere). İngiliz general. İngiliz ve müttefik orduların başkomutanı olarak görev yaptığı İspanya Veraset Savaşı sırasında Fransızlara karşı kazanılan zaferlerde önemli rol oynamıştır.

Büyük bir mal varlığı olmamakla birlikte, II. Charles üzerinde, oğullarını saraya ve orduya sokacak kadar nüfuzu bulunan Sir Winston Churchill'in en büyük oğluydu. Sarayda ve orduda hızla yükselerek, İngiltere'nin son Katolik kralı II. James döneminde general oldu. II. James'in 1688'de tahttan indirilip yerine III. William adıyla Oranje prensi Willem'in geçmesinden sonra, yeni krala bağlılık yemini etti ve yaşamının sonuna değin Protestan kalacağı konusunda güvence verdi. Bu davranışının karşılığında Marlborough kontu yapıldı ve Özel Danışma Kurulu üyeliğine atandı. Ayrıca 1689-91 arasında Flandre ve İrlanda'da ordu komutanı olarak görev yaptı. Ama 1691'in sonuna doğru bütün görevlerinden alındı. Mayıs 1692'de de II. James'in tahttan yeniden çıkarılmasını amaçlayan bir komploya katıldığı gerekçesiyle Londra Kulesi'ne hapsedildi. Kısa bir süre sonra serbest bırakılmasına karşın sarayın gözünden düştü ve kendisine savaşın sonuna değin herhangi bir görev verilmedi.

1701'de, İspanya tahtında hak iddia eden XIV. Louis'nin İspanyol Felemenki'ni işgal etmesi üzerine İngiltere, İspanyol Felemenki ve Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Leopold Fransa'ya karşı ittifak kurdular. Bu ittifaka daha sonra, Prusya, Hannover ve öteki Alman devletleri ile Portekiz de katıldı. III. William, İspanya Veraset Savaşı olarak bilinen bu savaşın yönetimini kısa bir süre önce eski saygınlığını yeniden kazanmış olan Marlborough'ya bıraktı. William'ın ölümünden (1702) sonra tahta çıkan Kraliçe Anne'in de bu atamayı onaylaması üzerine İngiltere, Felemenk Cumhuriyeti ve öteki müttefik devletlerin ordularının başına geçen Marlborough kara Avrupa'sında sefere çıktı. Birinci seferinde kazandığı büyük başarıların karşılığında kraliçe tarafından dük unvanıyla ödüllendirildi.

Marlborough yetenekli bir komutan olmanın yanı sıra, bütün bakanların desteğine gereksinim duydukları önemli bir siyaset

adamıydı. Bu denli etkili olabilmesinde Kraliçe Anne'in yakın arkadaşı olan karısı Sarah Jennings'in rolü büyüktü. Anne, Sarah'nın da etkisiyle, yönetimi bir süre için Marlborough ile onun yakın dostu olan Godolphin 1. kontu Sidney'ye bıraktı. Tory'lerin, kilise ve krallığı destekleyen muhafazakâr kanadından olan Marlborough ve Godolphin, başlangıçta, savaştan mali çıkar edinilmesine karşı çıkan yeni Tory akımının önderi Robert Harley'yle (sonradan Oxford 1. kontu) ittifak kurdular. Bu ittifakın savaşa sağladığı destekle XIV. Louis'nin ordularına karşı Blenheim (1704) ve Ramillies'de (1706) büyük zaferler kazanıldı. Ama Tory'lerin hükümetten birer birer ayrılması üzerine Marlborough'yla Godolphin savaş için Whig'lerin desteğine başvurmak zorunda kaldılar. Sarah'nın Whig'lerle ittifaka gidilmesini savunması, Whig önderlerinden hiç hoşlanmayan Anne üzerindeki etkisini yitirmesine neden oldu. Ocak 1708'de patlak veren siyasal bunalım sonucunda Harley istifa edince Marlborough ve Godolphin bütünüyle Whig'lere bağımlı hale geldiler. 1710 genel seçimlerinde Tory'lerin iktidara gelmesinden sonra Marlborough, Avam Kamarası'nda devletin parasını kişisel çıkarları için kullanmakla suçlanarak bütün görevlerinden alındı (Aralık 1711). Suçlamalar karşısında ülkesini terk etti ve uzun yıllar yurtdışında kaldı. I. George döneminde saygınlığı geri verildiye de, Londra yakınlarındaki Windsor'a çekilerek, yaşamının sonuna değin siyasetten uzak yaşadı.

Marley, Bob, asıl adı ROBERT NESTA MARLEY (d. 6 Şubat ? 1945, St. Anns, Jamaika - ö. 11 Mayıs 1981, Miami, Florida, ABD), reggae(*) müziğini dünyaya tanıtan Jamaikalı şarkıcı, gitarci ve besteci. Müziği, yaşamı ve kişiliğiyle, 1970'lerdeki Siyah uyanışın simgelerinden biri olmuştur.

Annesi Jamaikalı, babası bir İngiliz yüzbazıydı. İlk plajı Judge Nor'ta 1961'de dölduran Marley, 1963'te Bunny Livingstone ve Peter Tosh'la birlikte The Wailers topluluğunu kurdu. 1960'larda, *ska* ve *rock steady* türlerinden kaynaklanan reggae'nin gelişiminde önemli rol oynadı. *Catch a Fire* (1972), *Natty Dread* (1975), ünlü "No Woman No Cry"ın da bulunduğu *Jah Live* (1975) albümleriyle uluslararası ün kazandı.

Özellikle Jamaika halk kahramanı Marcus Garvey'den etkilenecek Rastafariciliği(*) benimsedikten sonra devlet yetkilileriyle başı sürekli derde girdi. Rastafaricilerin Mesih kabul ettiği Etiyopya imparatoru Haile Selasiye'nin Jamaika'ya gelişinin 12. yıldönümü nedeniyle verilen ve 20 bin kişinin katıldığı "Banş Konseri"nde, iki rakip parti önderini bir araya getirdi. 1980'de Zimbabve'nin bağımsızlık şenliklerine katıldı. Kanserden ölümünden kısa bir süre önce, Jamaika Liyakat Nişanı'yla ödüllendirildi. Bu arada Rastafaricilerin bir kolu, onu Mesih olarak kabul etmeye başlamıştı.

Hem aşk şarkılarında, hem de siyasal içerikli melodilerinde yoğun bir duygusal etki yaratmayı başaran Marley, birçok pop ve rock müzikçisini de önemli ölçüde etkiledi; "I Shot the Sheriff" adlı şarkısını dünyaya Eric Clapton tanıttı. Ölümünden sonra oğlu Ziggy ve karısı Rita onun müziğini sürdürdüler. Marley'nin öbür albümleri arasında *Burnin'* (1973), *Rasta Revolution* (1974), *Exodus* (1977), *Babylon by Bus* (1978), *Survival* (1979) ve *Uprising* (1980) sayılabilir.

Marlık Tepe, İran'ın kuzeyinde, Gilan bölgesinde, Gohar Rud Vadisinde kral mezarlığı olarak kullanılmış doğal tepe.

1961'de Tahran Üniversitesi'nin yaptığı kazıyla ortaya çıkarılan toplam 53 mezar, dört türe ayrılır. İlk türü, düzensiz biçimli büyük mezarlar oluşturmaz. Ortalama 5 m x 3 m boyutlarındaki bu mezarların duvarları işlenmemiş taşlarla örülmüştür. İkinci türe giren mezarlar kabaca dikdörtgen planlı, bir tarafları kavislidir; duvarları taş levhalarla yapılmıştır. 3 m x 3 m boyutlarında ve 2 m derinliğindeki kare planlı üçüncü tür mezarların işçiliği daha özenlidir. Dördüncü türü oluşturan mezarlar daha geç bir dönemden kalmaz. Duvarları özensizce 1 m x 2 m boyutlarındaki örülmüş bu mezarlarda yalnızca atlara ait izlere rastlanmıştır. Mezarların hepsi iri taş levhalarla kapatılmış, bazısındaki ölümler düzgün taşların üstüne yatırılmıştır. Ölü gömüldükten sonra mezarlar taş ve toprakla doldurulduğu için içlerindeki iskeletlerin özgün durumları bozulmuştur. Ölümlerle mezar armağanlarının üstüne önce 25 cm kalınlığında kahverengi bir toprak katmanı serilmiştir. Bu Kafkasya'dan gelme bir görüştür. Çok zengin mezar armağanları arasındaki altın, gümüş, tunç ve pişmiş topraktan vazolar, kılıçlar, kamalar, 1.000 kadar ok ucu, miğferler, küçük figürler ve at koşum takımları ilgi çekicidir.

İÖ 1400-800 arasından kalan bu mezarlara gömülenlerin Kafkasya'dan gelmiş Hint-Avrupa kökenli bir halkın yöneticileri olduğu sanılmaktadır.

marlin, *Perciformes* takımının *Istiophoridae* familyasından iri yapılı, uzun burunlu birçok deniz balığının ortak adı. Vücutları flüze biçiminde, birinci sırt yüzgeçleri uzun, mızrak biçimli burunlarının enine kesiti yuvarlaktır. Sıcak ve ılıman denizlerde geniş bir dağılım gösteren bu balıklar

Kara marlin (*Makaira indica*)
Tom Dolan, Chicago Natural History Museum

yüzeye yakın sularda dolaşır ve büyük ölçüde öbür balıkları yiyerek beslenirler. Marlinlerin avı zevkli olduğu kadar eti de lezzetlidir.

Yaygın olarak tanınan türlerinden mavi marlinin (*Makaira nigricans*) ağırlığı 450 kg'yi bulur ve bazen aşar. Sırtı lacivert, karnı gümüş renginde, genellikle vücudu sırt karın yönünde mavi bantlıdır. Kara marlin (*M. indica* ya da *Istiompax indicus*) türünün ağırlığı 700 kg'yi aşabilir. Güneydoğu Asya ve çevre adaların kıyılarında yaşayan bu balığın sırtı mavi ya da mavimsi boz, öbür bölümleri daha açık renktir. Sert göğüs yüzgeçleri her zaman gövdeyle bir açı yapacak biçimde durur ve ancak bastırıldığında gövdeye yatar. Gene aynı bölgede yaşayan çizgili marlinin (*M. audax* ya da *Tetrapterus audax*) sırtı mavimsi, karnı beyaz, yanları enine soluk bantlıdır. Ağırlığı genellikle 125 kg'yi geçmez. Beyaz marlinin (*M. albida* ya da *T. albidus*) coğrafi dağılımı Atlas Okyanusundan Akdeniz'in batı kesimlerine kadar uzanır. Ağırlığı en çok 45 kg, uzunluğu en çok 3 m dolayında, sırtı mavimsi yeşil, öbür bölümleri daha açık renk, yanları enine soluk bantlıdır. Atlas Okyanusundan Akdeniz'in doğusuna ve Ege Denizi'nin güney kesimlerine kadar yayılmış olan *T. belone*, yelkenbalığı adıyla da tanınır. Uzunluğu en çok 240 cm dolayındadır.

Marlowe, Christopher (v. 26 Şubat 1564, Canterbury, Kent - ö. 30 Mayıs 1593,

Deptford, Londra yakınları, İngiltere), Elizabeth dönemi şairi ve Shakespeare öncesi İngiliz tiyatrosunun en önemli oyun yazarı. Açık ölçüyü İngiliz manzum tiyatrosunun yaygın biçimi haline getirmiştir. En önemli oyunları *Tamburlaine the Great* (1590; Büyük Timurlenk), *The Tragical History of Dr. Faustus* (ös 1604; Doktor Faustus, 1943, 1965), *The Famous Tragedy of the Rich Jew of Malta* (ös 1633; Maltalı Zengin Yahudinin Ünlü Tragedisi) ve *The Troublesome Raigne and Lamentable Death of Edward the Second, King of England*'dır (ös 1594; İkinci Edward, 1945).

Yaşamı. Canterbury'li bir ayakkabıcının oğluydu. Canterbury'deki King's School'da ve Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Corpus Christi College'da öğrenim gördü. Devamsızlık yüzünden lisansüstü derecesi alamayınca kraliçenin Özel Danışma Kurulu araya girerek üniversiteye Marlowe'un "ülkesinin çıkarlarıyla ilgili bir görev"de çalıştığını bildiren bir mektup yolladı. Bu mektuptan, Marlowe'un o yıllarda I. Elizabeth'in gizli haber alma örgütünde çalıştığı anlaşılmaktadır.

Marlowe yaklaşık 1587'de Londra'ya taşındı ve oradaki tiyatro toplulukları için oyunlar yazmaya başladı. Büyük olasılıkla, bir

Christopher Marlowe'a ait olduğu sanılan, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yaptığı portreden ayrıntı, 1585; Corpus Christi College, Cambridge
The Master, Fellow and Scholars of Corpus Christi College, Cambridge. Fotoğraf, Edward Leigh

yandan da hükümet için çalışmaya devam etti. Aynı yıllarda taşkın davranışları yüzünden başı birçok kez derde girdi ve tanrıtılmaz olduğu söylentileri yayılmaya başladı. Bu arada, 1591'de bir süre aynı evde oturduğu arkadaşı Thomas Kyd dine karşı suç işlediği gerekçesiyle tutuklanmış, evinde yapılan aramada "İsa'nın tanrısallığını reddeden" bazı notlar bulunmuştu (Marlowe'un ölümünden sonra Kyd bunların Marlowe'a ait olduğunu iddia etmiştir). Bunun üzerine Özel Danışma Kurulu 1593'te Marlowe'un göz hapsinde tutulmasına karar verdi. Ama Marlowe kısa bir süre sonra, casus oldukları anlaşılan bazı kişilerle birlikte gittiği Deptford'da, bir meyhanede çıkan kavga sonucunda bıçaklanarak öldürüldü. Öldüğünde 29 yaşındaydı.

Yapıları. Marlowe altı yıldan biraz uzun süren yazarlık yaşamında, çok çeşitli ve başarılı oyunlar yazdı. İki bölümden oluşan ve her ikisi de 1587 sonunda sahnelenen *Tamburlaine the Great*'i büyük olasılıkla

Cambridge'den ayrılmadan tamamlamıştı. Ovidius'tan *Elegies* (Ağtılar) ve Lucanus'tan *Pharsalia* çevirilerini de büyük olasılıkla Cambridge'de geçirdiği sonraki yıllarda yaptı. Gene bu döneme ait bir başka yapıtı, Vergilius'un *Aeneis*'ini mizahi bir açıdan ele aldığı, 1594'te Marlowe ve Thomas Nashe'in ortak imzasıyla yayımlanan *Dido, Queen of Carthage* (Kartaca Kraliçesi Dido) adlı oyundu.

Marlowe *Tamburlaine the Great*'in sahnelenmesiyle ün ve övgü kazandıktan sonra zamanının büyük bölümünü oyun yazmaya ayırdı. *Tamburlaine*'in her iki bölümü de 1590'da imzasız olarak basıldı. Ama yayıncı, oyunun ciddi tarihi içeriğine uymadığını düşündüğü bazı bölümleri çıkardı. Gene de günümüze ulaşan metnin Marlowe'un özgün metninden büyük farklar içermediği söylenebilir. Öteki oyun, şiir ya da çevirilerinden hiçbirini Marlowe'un sağlığında yayımlanmadı. Edmund Spenser'in şiirleri sayılmazsa Elizabeth döneminde tiyatro dışında yazılmış en güzel şiir sayılan, yarım bıraktığı *Hero and Leander* (Hero ile Leandros) George Chapman tarafından tamamlanarak 1598'de yayımlandı.

Tamburlaine'den sonraki oyunların hangi sırayla yazıldığı konusunda henüz görüş birliğine varılamamıştır. Birçok uzmana göre Marlowe *Doktor Faustus*'u *Tamburlaine*'den hemen sonra yazmış, sonraki yıllarda *İkinci Edward* ve *The Massacre at Paris* (Paris Katliamı) ile toplumsal konulara ağırlık veren daha yansız bir oyun tarzına yönelmiştir. Yeni bir tarzın ürünü olan *The Jew of Malta* büyük olasılıkla son oyundur. *Hero and Leander* adlı şiiri ise 1592'deki veba salgını yüzünden tiyatroların kapandığı sırada yazılmış olabilir. *Tamburlaine*, *Doktor Faustus* ve *The Jew of Malta*'nın Amiral'in Oyuncuları adlı topluluk tarafından sahnelendiği bilinmektedir.

Genç yaşta ölmesine karşın, Marlowe çok geniş bir bilgi birikimine sahipti. Oyunları zengin bir düş gücünün yanı sıra *Tamburlaine*'de olduğu gibi çok geniş bir tarih bilgisini de yansıtır. Ruhunu bilgi ve iktidar karşılığında Şeytan'a satan ve lanetlenen Faust u konu alan *Doktor Faustus* da Marlowe'un derin ilahiyat bilgisinin ürünüdür. *İkinci Edward* Elizabeth dönemi tiyatrosunun İngiliz tarihini konu alan ilk oyunlarından biridir. Marlowe *The Massacre at Paris*'te de Fransız tarihinden aldığı olayları oyunlaştırmıştır. *The Jew of Malta*'da Hristiyanların, Türklerin ve Yahudilerin Malta'nın bağımsızlığı uğruna birbirleriyle kaynaşmalarını yansıtır. Mizahi yorumları sayesinde *Dido*, *Queen of Carthage*'da incelikli bir yerginin, *Hero and Leander*'da öyküli şiirin yetkin örneklerini vermiştir.

Eleştirmenler önceleri Marlowe'u, Timur ve Faust gibi güçlü karakterler aracılığıyla kendi düşlerini yansıtan öznal bir oyun yazarı olarak değerlendirmişlerdir. Daha sonraları ise Marlowe, günahkârları sergileyerek ahlak dersi vermeyi amaçlayan tutucu bir Hristiyan olarak ele alınmıştır. Ama her iki yorum da Marlowe'a ancak kısmi bir bakış yansıtır. Çünkü Marlowe'un öndeyselğine de yansıyan önemli bir özelliği, seyirciyi olayları "trajik bir ayna"da görmeye ve kolay bir tepkiden uzak durmaya çağırmasıdır.

Marlowe Cambridge'den Londra'ya taşındıktan sonra, iz bırakacak ciddi bir yapıt ortaya koymak amacıyla, arkadaşları Thomas Kyd'in *The Spanish Tragedie*'de (y. 1590; İspanyol Tragedisi) yaptığı gibi, yoğun duyguları gösterişli bir anlatımla yansıtan Sene-

ca tarzı trajediye yönelmiş olabilir. Ama *Tamburlaine* yalnızca uzun konuşmalarıyla Seneca'nın trajedilerini andırır; başka yönlerden, özellikle de eceliyle ya da Tann'nın gazabına uğrayarak ölen despotun yaşamını konu almasıyla İngiliz halk tiyatrosunun özelliklerini taşır. *Doktor Faustus* da, iyi ve kötü meleklerle, Yedi Büyük Günah'a ve Elizabeth dönemi seyircisinin sahnede görmeye alışık olduğu şeytani güçlere yer veren yerel ibret oyunu geleneği içinde değerlendirilebilir. Marlowe bu oyunda, baştan çıkma, günah işleme, lanetlenme gibi temaları işler ve oyunun sonunda, kendine özgü derin bir ironiyle de olsa bir ahlak dersine yer verir. Shakespeare'in *Henry VI* dizisinin etkilediği *İkinci Edward* ve *Massacre at Paris* adlı tarihsel oyunlarında da yerel tiyatro kalıplarına bağlı kalır. *The Jew of Malta* da bir bakıma bir ibret oyunu sayılabilir; çünkü oyunun başkahramanı, iktidar hırsıyla davranan Yahudi Barabas tipi, birçok bakımdan 16. yüzyıl başları İngiliz tiyatrosunun kötülüğü amaç edinmiş soyut karakterlerini andırır. Ama iktidar hırsına kapılıp sonunda gülünç duruma düşen Timur ve Faust tipleri gibi Barabas da, Elizabeth döneminde görüldüğü biçimiyle Machiavelli'nin bir kankatürüdür.

Marlowe ölümünden sonra George Peele, Michael Drayton ve John Marston gibi çağdaşı oyun yazarlarının övgüsünü toplamış, Shakespeare'in olgunluk dönemine değin Elizabeth döneminin en önemli oyun yazarı olarak kalmıştır. Shakespeare de birçok yapıtında Marlowe'a çeşitli atıflarda bulunur. Marlowe, Victoria döneminde tiyatroculuğundan çok belagatli ve lirik dilleriyle önemsenmişse de 19. ve 20. yüzyıllarda yeniden oyun yazarlığıyla önem kazanmıştır.

Marlowe'un yapıtlarının en yaygın olarak kullanılan basımı, R. H. Case başkanlığında bir kurul tarafından yayıma hazırlanan ve C. F. Tucker Brooke'un yazdığı bir yaşam-öyküsünü içeren *Works and Life*'tir (1930-33, 6 cilt; Yapıtları ve Yaşamı). Marlowe'un en iyi yaşamöykülerinden biri ise, F. S. Boas'ın yazdığı *Christopher Marlowe: A Biographical and Critical Study*'dir (1940; Christopher Marlowe: Yaşamöyküsü ve Yapıtları Üzerine Bir İnceleme).

Marlowe, Julia, asıl adı SARAH FRANCES FROST (d. 17 Ağustos 1866, Keswick yakınları, Cumberland, İngiltere - ö. 12 Kasım 1950, New York kenti, ABD), İngiliz asıllı ABD'li tiyatro oyuncusu. Özellikle Shakespeare tiplerleriyle ünlü, döneminin büyük romantik oyuncularından biri olmuştur.

1870'te ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. On bir yaşında *H. M. S. Pinafore* operasını çocuklar için uyarlanmış bir düzenlemesinde rol alarak Ortabatı turnesine katıldı. New York'ta ilk kez 1887'de sahneye çıktı. 1900'de yönetmenliğini de üstlendiği *When Knighthood Was in Flower* (Şövalyelik Altın Çağındayken) oyununda VIII. Henry'nin kız kardeşi rolüyle ilk ticari başarısını elde etti. Charles Major'ın romanından Paul Kister'in özellikle onun için uyarladığı bu oyun büyük ilgi görerek iki sezon boyunca sahnede kaldı. Marlowe 1904'te, Edward H. Sothorn ile *Romeo and Juliet*'ta oynadı. Bundan sonra da birlikte sahneye çıkmayı sürdüren Marlowe'la Sothorn 1911'de evlendiler ve dönemin en önde gelen Shakespeare oyuncularından Marlowe'un canlandırdığı en önemli tipler arasında, *Twelfth Night*'teki (*On İkinci Gece*) Viola ve James Sheridan Knowles'in *The Hunchback*'indeki (Kambur) Julia rolleri yer alıyordu.

Marmalar, MAGHLAR olarak da bilinir, Bangladeş'in güneydoğusundaki Çittagong Tepeleri ilinde yaşayan Moğol halkı. Sayıları 180 bin dolayındadır. Chumia Marmaları olarak bilinen kol uzun süredir bölgede yaşamaktadır. Rakhaing Marmaları denen öbür kol ise, 18. yüzyıl sonlarına doğru krallıklarının Birmanlarca fethedilmesi üzerine Arakan'dan buraya göç etmiştir.

Halkın çoğunluğu Bengal kültürünün etkisi altındadır. Çittagong Tepeleri ilinin güneyinde ise Marma kültürü bir ölçüde korunmuştur. Burada yazı sistemi ve giyim tarzı Birmanlardan alınmıştır ve Arakan lehçesi konuşulur. Bu bölgenin dışında ise Bengal gıysileri ve dili yaygındır. Arakan dili konuşan Marmaların dini animist Budacılıktır. Halk, içten evlenmeye dayalı klanlara bölünmüştür. Kabile şeflerinin başkanlığındaki siyasal yapının toplumsal yaşam üzerindeki etkisi günümüzde de sürmektedir. Tepelerde bugün de dönüştürülmüş tarım, sabanlı tarıma tercih edilmektedir. 10-50 evden oluşan köyler ırmağ kıyılarına inşa edilir. Bunlar, bambu sınıklar üzerine kurulu, genellikle dayanıksız yapılardır.

Marmara, Marmara Bölgesi'nde, Balıkesir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Erdek'e bağlı bir bucak olan Marmara, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Marmara Belediyesi 1972'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 9.792; kasaba, 2.355.

Marmara Adaları, Marmara Denizi'nin güneybatısında ada topluluğu. Kapıdağ Yarımadası ile Şarköy arasındaki sığ bir deniz alanına yer alır. Üç büyük ve birçok küçük adadan oluşur. Bu üç adadan Marmara'nın yüzölçümü 117,18 km², Paşalimanı'nın 21,37 km², Avşa'nın (Türkeli) ise 20,62 km²'dir. Yüzölçümü 1 km²'den az olan Hayırsız, Fener, Yer, Tavşan ve Mamalı adaları oldukça dik kıyıları ve kayalıktır. Toprak örtüsü ve su kaynaklarından yoksun olan bu adalarda yerleşim yoktur. Avşa ile Paşalimanı adaları arasındaki Koyun Adasında da (1,71 km²) yerleşme bulunmaz. Avşa'nın kuzeybatısındaki Ekinlik Adasının (eski Kutali) yüzölçümü 2,47 km²'dir. Bu takımadalardan Marmara Adasında altı (Marmara, Asmalı, Çınarlı, Gündoğdu, Saraylar, Topağaç), Paşalimanı Adasında (*) beş (Paşalimanı, Balıklı, Harmanlı, Poyrazlı, Tuzla), Avşa Adasında (*) iki (Türkeli, Yiğitler) ve Ekinlik Adasında (*) bir (Ekinlik) yerleşim vardır. Toplam yüzölçümü yaklaşık 165 km² olan Marmara Adalarının 1990'daki nüfusu 7.963'tü. Adaların çevresinde kaya parçalarından oluşan birçok küçük adaya rastlanır.

Marmara takımadaları, jeolojik yapı ve yer şekilleri bakımından Kapıdağ Yarımadasının Marmara Denizindeki uzantısı görünümündedir. Yer yapısına, Paleozoyik (Birinci) Zamana (y. 570-225 milyon yıl önce) ait granit, gnays, kristalin şist ve mermerler egemendir. Adalar, deniz düzeyinin Kuva-termer (Dördüncü) Dönem (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) sonlarında yükselmesi ve alçak kesimlerin sular altında kalması sonucu karadan ayrılmıştır.

Takımadaya adını veren ve grubun en büyüğü olan Marmara Adası, orta kesiminde 700 m'yi bulan yüksek bir ada görünümündeyken, Paşalimanı, Avşa ve Ekinlik adaları yüksekliği 100-250 m arasında değişen basık ve yassı adalardır. Doğal bitki örtüsü bakımından da Marmara Adası daha zengin ve daha yeşil bir görünümdeyken, öteki adalar çıplaktır.

Marmara Adalarında başlıca ekonomik etkinlikler bağcılık, şarapçılık, zeytincilik, turizm, mermer işletmeciliği, küçük ölçekli deniz taşımacılığı ve balıkçılıktır. Adaları kuşatan ve derinliği 80 m'yi geçmeyen sığ deniz alanı, balıklar için çok uygun bir yaşam ortamı oluşturmaktadır. İstanbul ve Çanakkale boğazları yoluyla Karadeniz ile Ege arasında yer değiştiren balıkların göç yolları buradan geçer. Karadeniz kökenli üst akıntılar ve Marmara Denizi'nin güney kesimine dökülen akarsular, bu çevreye çeşitli planktonlar ile öteki organik maddeleri taşıyarak balıkçılık için çok elverişli bir ortam yaratırlar. Marmara Adasındaki bir koyda göç etmeyen balık türleri de saptanmıştır. Takımadalar çevresinde yılın çeşitli zamanlarında rastlanan başlıca balıklar palamutbalığı, lüfer, kolyoz, mezgit, hamsi, sardalye, gülmüşbalığı, tekirbalığı, izmarit, kefal, karagöz, barbunyaabalığı, mercanbalığı ve kırlangıçbalığıdır. Bazı kesimlerde Akdeniz kökenli süngerlere de rastlanır. Ayrıca midye, yengeç, pavyurya, istakoz ve yaygın olarak karides bulunur. Adaların çevresi adalı ve İstanbullu balıkçılar için önemli bir avlanma alanıdır. Ama son yıllarda Marmara Denizi'nin(*) yoğun biçimde kirlenmesi, deniz canlılarının yaşamını olumsuz biçimde etkilemekte ve bu nedenle balıkçılıkta verim büyük ölçüde düşmektedir.

Marmara Adalarına İstanbul'dan gemi ve deniz otobüsü, Tekirdağ, Erdek ve Silivri'den küçük teknelerle ulaşım vardır.

Eskiden büyük bölümü Balıkesir ilinin Erdek ilçesine bağlı bir bucak olan Marmara Adalarının, 19 Haziran 1987 tarih ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmasına karar verildi. Marmara kasabası yönetim merkezi yapıldı. Ama Paşalimanı Adası ile çevresindeki küçük adalar Erdek ilçesine bağlı kaldı.

Marmara Adası, Marmara Denizi'nin güneybatısında ada. Marmara Adalarının en büyüğü ve Gökçeada'dan (Imroz) sonra Türkiye'nin ikinci büyük adasıdır. Yüzölçümü 117,18 km²'dir. Kabaca bir elipsi andıran adanın orta kesimleri dağlık, kuzeyi ve güneyi ise genellikle tepeliktir. Kuzeyde şerit biçiminde yayılan tepelik alan batıya doğru daralır. Badalan Körfezinin doğusunda genişleyen bu tepelerin yüksekliği

Marmara Adasının batı kıyılarından bir görünüm
Sinan Koçanlar/Art Link

doğuda 337 m'yi bulur. Adanın kuzey kesimindeki bu tepelik alanın güneyinde yer alan Karabanlar Tepesi 346 m'ye, Yavuzaki sırtı ise 359 m'ye ulaşır.

Orta kesimdeki dağlık alan, batıda Keltepe'de 516 m'ye, doğudaki Viranköy Tepesinde 598 m'ye yükselir. Bu dağlık alanın ve adanın en yüksek noktası, ortabatı kesimde 699 m'ye ulaşan Büyükçayır Tepesidir.

Adanın güney kıyılarına doğru, kuzey kesimdekini andıran, ama yüksekliği 300 m'yi aşmayan tepelik bir alana geçilir. Güneydoğuda, tepelerin arasında, önemli bir tarım alanı olan Topağaç (eskiden

Kılazak) Ovası yer alır. Ovanın ortalama taban genişliği 1 km kadardır.

Marmara Adasında jeolojik açıdan, genel olarak, batı-doğu doğrultulu kuşaklar halinde farklı yapılar uzanır ve güneyden kuzeye doğru daha yeni oluşumlara geçilir. En altta yer alan başkalaşmış şistler, güneye bakan yamaçların alt kesiminde ortaya çıkar. Başkalaşmış şist kuşağının kuzeyinde, gene batı-doğu doğrultulu granit-granodiyorit kuşağına geçilir. Bu granit-granodiyorit kütlelerinde de başkalaşım etkileri belirgindir ve pek çok yerde başkalaşmış granitler, gnaysa dönüşmüştür.

Adanın kuzey kesiminin hemen hemen tümü, saflık oranı yüzde 95'e varan mermerlerden oluşur. Bu kesimde Antik Çağ'dan beri işletilen ünlü mermer ocakları vardır. Adanın, takımadaların ve bunları kuşatan denizin adı da mermer yataklarından gelir. Mermer yataklarının tüm kalınlığı 2.000 m'ye varır. Özellikle Badalan Körfezi çevresinde, kristalleri daha küçük olan dolomitli mermerler görülür.

Adanın kuzeyindeki mermer alanında önemli ölçüde karstlaşma olaylarına rastlanır. Akarsu ağzlarında yer alan Mermercik limanı ve Yena gibi daire biçimli koylar, sular altında kalmış eski dolin parçalarıdır. Mermercik limanından başlayarak Fener Burnuna doğru uzanan kıyıda kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu belirgin bir kırık çizgisi vardır. Elips biçimli Badalan Körfezi, katmanlaşmaya uygun biçimde kırık çizgisi yönünde eriyerek gelişmiş eski bir polyedir. Kuzeydoğuda bu körfeze açılan Kuyuburnu limanı ise aynı biçimde gelişmiş bir dolinin sular altında kalmasıyla oluşmuştur.

Marmara Adalarının en yükseği olan Marmara Adası, doğal bitki örtüsü açısından öbür adalardan ayrılır. Takımadanın geri kalan bölümünde step görünümü egemenken, Marmara Adasında yer yer kıvılcık çam ormanlarına rastlanır. Daha kurakçıl olan güney kesimde makiler yaygındır. Orman örtüsünün bulunduğu kuzey kesim ise bitki örtüsü bakımından daha zengindir.

Adadaki ilk yerleşme, Antik Çağda Miletoslularca kuruldu. Bir deniz ticaret kolonisi olarak kurulan Prokonnesos kenti, adaya da adını verdi. Birçok kez yağmalanan Prokonnesos, Roma döneminde Hristiyanların sürgün yeri idi. Bizans döneminde keşişlerin yerleştiği adaya, Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra 15. yüzyıldan başlayarak Türkler de yerleştirildi. Ada halkının çoğunluğunu oluşturan Rumlar yüzyıllarca Türklerle yan yana yaşadı. Lozan Antlaşması'nın (1923) mübadele maddesi hükümleri uyarınca Rumlar Yunanistan'a gitmek zorunda kalınca, adaya özellikle Karadeniz Bölgesi'nden gelenler yerleştirildi. 4 Ocak 1935'teki Erdek depremi(*) adada büyük bir yıkıma yol açtı.

Başlıca ekonomik etkinlikler, eskiden beri sürdürülen zeytincilik, bağcılık, şarapçılık, balıkçılık ve mermer madenciligidir. Mermer ocaklarından çıkarılan bloklar İstanbul'daki atölyelere taşıma gereksinmesi, deniz taşımacılığının da gelişmesini sağladı. 1950'lerde başlayan turizm ise, günümüzde ekonomide ağırlık kazanmış, adada birçok otel, pansiyon, dinlenme tesisi ve yazlık konut yapılmıştır. Marmara Adasına İstanbul'dan düzenli gemi ve deniz otobüsü seferleri vardır; ayrıca Tekirdağ, Silivri ve Erdek'ten küçük teknelerle ulaşım sağlanır. Eskiden beri adanın bitkisel tarım alanı olan Topağaç Ovası, turizmin yaygınlaşmasından sonra önemli bir sebze ve meyve üretim merkezine dönüşmüştür.

Eskiden Erdek ilçesine bağlı Marmara bucağı sınırları içinde yer alan Marmara Adası, 19 Haziran 1987 tarih, 3392 sayılı

yasayla kurulan ve merkezi adadaki Marmara kasabası (1990'da nüfusu 2.355) olan Marmara ilçesine bağlandı. Adadaki yerleşmeler, Çınarlı (1990'da nüfusu 848), Asmalı (1990'da nüfusu 242), Gündoğdu (1990'da nüfusu 481), Saraylar (1990'da nüfusu 2.068) ve Topağaç (1990'da nüfusu 374) köyleridir.

Marmara Bölgesi, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden biri. Yaklaşık 67.000 km²'lik yüzölçümüyle ülke yüzeyinin yüzde 8,5'ini kaplar. Adını bütünüyle toprakları içinde kalan ve boğazlar aracılığıyla Karadeniz ve Ege Denizeine açılan aynı adlı içdenizden alır. Kuzeydoğu ve güneybatı uçlarını oluşturan boğazların her iki dış ağzları arasındaki uzaklık 290 km, kuzeybatı ve güneydoğu uçlarını oluşturan Kapıkule sınır kapısı ile Bozüyük'ün güneyi

Marmara Bölgesi'nin en yüksek dağı Uludağ'dan bir görünüm, Bursa
Sermet Güner

arasındaki uzaklık ise yaklaşık 385 km'dir. Mudanya'nın güneyinde Marmara Denizi kıyısına 40 km kadar yaklaşan bölge sınırı, Sındırgı'nın güneyinde kıyından 135 km kadar uzaklaşır. Marmara Denizi dışında Sakarya ağzının doğusundan Bulgaristan sınırındaki Rezve Deresi ağzına kadar Karadeniz'e, Yunanistan sınırındaki Meriç Irmağı ağzından Baba Burnu yakınlarna kadar da Ege Denizeine bakar. Ege kıyıları açığında yer alan Bozcaada ve Gökçeada (eskiden Imroz), Marmara Bölgesi'nin parçası sayılır.

Marmara Bölgesi doğuda Karadeniz ve İç Anadolu bölgeleri, güneyde Ege Bölgesi, kuzeybatıda da Yunanistan ve Bulgaristan'la komşudur. Karadeniz kıyısındaki Rezve Deresi ağzında başlayan Bulgaristan sınırı, bir süre dere yatağını izledikten sonra Istranca (Yıldız) Dağlarının pek yüksek olmayan kesimlerinden geçer. Ardından kısa bir süre izlediği Tunca Irmağı boyunca güneybatıya dönerek, Kapıkule sınır kapısı yakınında Meriç Irmağı yatağına ulaşır. Buradan başlayan Yunanistan sınırı, Lozan Antlaşması hükümlerine göre Türkiye'ye bırakılan Karaağaç kesimi dışında Meriç yatağının orta çizgisini izler.

Karadeniz Bölgesi sınırı Karadeniz kıyısında Sakarya ağzının doğusundan başlar ve Sakarya Irmağının aşağı çıkışı çevresindeki düzlükleri Marmara Bölgesi'nde, Gülmüşova eşik alanını ise Karadeniz Bölgesi'nde bırakacak biçimde güneye doğru ilerler. Geyve Boğazının doğusundan geçerek Sakarya'yı aştıktan sonra Bozüyük'ün hemen doğusunda sona erer. Burada başlayan İç Anadolu Bölgesi sınırı çok kısırdır ve İnönü'nün güneybatısında Ege Bölgesi sınırına ulaşır. Kuzeybatıya yönelen Ege Bölgesi sınırı, buradaki alçak kesimleri Marmara Bölgesi'nde, İçbatı Anadolu'nun engebeli alanlarını Ege Bölgesi'nde bırakır. Uludağ, I. Türk Coğrafya Kongresi'nin kararıyla Bursa kenti ve Bursa Ovasından ayrılmaya-

rak Marmara Bölgesi'nde bırakılmıştır. Uludağ'ın güneyinden geçtikten sonra düzlüğünü yitirerek girinti ve çıkıntılar oluşturmaya başlayan sınır çizgisi, İçbatı Anadolu Eşiğinin kenarından geçerek Susurluk (Susurlu) Çayı vadisi çevresindeki alçak alanı Marmara Bölgesi'nde bırakır ve güneye yönelir. Sındırgı'nın güneydoğusunda batıya dönerek genellikle Marmara ve Ege denizlerine su gönderen alanları birbirinden ayıran su bölümü çizgisini izler ve Kaz Dağı üzerinden Baba Burnu yakınlarında Ege Denizi kıyısına ulaşır.

Türkiye'nin öteki coğrafi bölgelerinde olduğu gibi, Marmara Bölgesi'nin sınırları da her yerde il sınırlarıyla çakışmaz. Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Kocaeli illeri bütünüyle bölge sınırları içindedir. Büyük bölümü Marmara Bölgesi sınırları içinde kalan Çanakkale ilinin Edremit Körfezi kıyısındaki küçük bir bölümü Ege Bölgesi'nde, aynı durumdaki Sakarya ilinin de doğu ve güneydoğudaki bazı toprakları Karadeniz Bölgesi'ndedir. Balıkesir ilinin güneydoğusundaki Dursunbey ilçesinin tümü ile Kepsut, Bigadiç ve Sındırgı ilçelerinin bazı kesimleri Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'ne, güneybatısındaki Ayvalık ve Burhaniye ilçelerinin tümü ile Edremit ve Havran ilçelerinin büyük kesimleri Ege Bölgesi'nin Asıl Ege Bölümü'ne taşar. Bursa ilinin güneyindeki Büyükorhan, Harmançık, Keles ve Orhaneli ilçeleri de Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'ndedir. Bilecik ilinin doğusundaki Gölpazarı, Söğüt, İnhisar ve Yenipazar ilçelerinin tümü ile Merkez ilçe ve Bozüyük ilçesinin küçük bazı kesimleri Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'ne, Bozüyük ilçesinin güney kesimindeki bir bölüm topraklar da Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'ne taşar. Bunlardan başka İzmir, Manisa ve Kütahya illerinin çok küçük bazı kesimleri de Marmara Bölgesi sınırları içinde kalır. I. Türk Coğrafya Kongresi, Marmara Bölgesi'ni Istanca, Ergene, Çatalca-Kocaeli ve Güney Marmara bölümlerine ayırmıştır.

Yüzey şekilleri. Bölgenin fazla yüksek olmayan ve kolayca aşılabilir dağ sıraları süreklilik göstermez. Belli bir doğrultu izleyen dağlar yer yer kesintiyi uğrar; buna karşılık çanak biçimli çukur alanlar ile alçak düzlükler daha geniş yer tutar. Marmara Bölgesi'nin özellikle doğu ve güneydoğu kesimlerinde doğu-batı doğrultulu çukur alanlara rastlanır. Tektonik kökenli bu çukurlardan bazılarında deniz ve göller, bazılarında ise ovalar yer alır. Kocaeli Yarımadası ile daha güneydeki Samanlı Dağlarının arasına İzmit Körfezi-Sapanca Gölü-Adapazarı Ovası çukur alanları girer. Bu çukur dizisi, İzmit Körfezinden batıya doğru Marmara Denizinin ortasında aynı doğrultuda uzanan göbek biçimli üç derin çukurla izlenir. Samanlı Dağlarının güneyinde de Gemlik Körfezi-İznik Gölü-Pamukova çukur dizisi uzanır. Bölgenin en güneyinde ise içinde Manyas ve Ulubat gölleri ile Bursa ve İnşöl ovaları bulunan çukur dizisi yer alır. Bursa Ovasının güneyinde yükselen Uludağ'ın Karatepe'de 2.543 m'ye ulaşan doruğu, Marmara Bölgesi'nin en yüksek noktasıdır. Marmara Bölgesi'nde Uludağ dışında 2.000 m'ye ulaşan ve bu yüksekliği aşan başka bir dağ yoktur. Kenarları oldukça yüksek olan Trakya kesiminin ortasındaki çukur alan Ergene Havzası(*) adıyla anılır. Bu havzayı kuzeydoğuda Istanca, güneyde ise Ganos (Işıklar) ve Kuru dağları kuşatır.

Marmara Bölgesi topraklarının yaklaşık yarısından kaynaklanan sular Marmara Denizine ulaşır. Yukarı çıkırında Simav Çayı adıyla anılan Susurluk Çayı bu denize su taşıyan başlıca akarsudur. Biga yöresinden su taşıyan Gönen ve Kocabaş çayları ile Bursa Ovasının sularını toplayan Nilüfer Çayı, Marmara'ya ulaşan öteki önemli akarsulardır. Bölgenin doğu kesimindeki oldukça geniş bir alan, sularını Sakarya aracılığıyla Karadeniz'e gönderir. Karadeniz'e su gönderen alanlar bölge yüzeyinin dörtte birine, Ege Denizine su gönderen alanlar ise üçte birine yakındır. Trakya'nın sularını Ergene Irmağı toplar ve Meriç aracılığıyla Ege Denizine gönderir. Biga yöresindeki Kara Menderes Çayı da Güney Marmara Bölümü'nden Ege Denizine su taşıyan başlıca akarsudur.

Marmara Bölgesi, Türkiye'de göllerin oldukça toplu olarak bulunduğu bir kesimde yer alır. Dar alanlı bazı kıyı gölleri ile Uludağ'daki küçük buzylağ (sirk) gölleri dışında en önemli göller, Susurluk Vadisi'nin aşağı kesiminde yer alan Manyas (Kuş) ve Ulubat (Apolont) gölleri ile Gemlik Körfezinin doğusundaki İznik Gölü ve İzmit Körfezinin doğusundaki Sapanca Gölüdür. Karadeniz kıyısındaki Terkos (Durusu) Gölü ile İstanbul'un batısında Marmara kıyısındaki Büyük Çekmece ve Küçük Çekmece gölleri bazı koy ölenlerinin tıkanmasıyla oluşmuş kıyı gölleridir.

İklim ve bitki örtüsü. Bir geçiş kuşağında yer alan Marmara Bölgesi'nde Akdeniz ikliminin etkisi güneyden kuzeye doğru giderek azalır. İç kesimlerdeki Bilecik yöresiyle Ergene Havzasına doğru ise step ikliminin özellikleri görülür. Kesintisiz dağ engelleri olmadığından bölgenin birçok kesimi Balkan Yarımadasının, bazı kesimleri de İç Anadolu Bölgesi'nin etkilerine açıktır. Bu nedenle bazı kışlar bölgenin kıyılarını bile etkileyen soğuk baskınları, bazı yazlar ise ağır sıcak dalgaları görülür.

Kıyı boyunca 5°C-6°C olan en soğuk ay ortalama sıcaklığı iç kesimlere doğru gidildikçe azalır. Karasal etkilere açık Tekirdağ 4,3°C ile öteki kıyı yerleşmelerine göre daha düşük bir ortalama sahiptir. Güney Marmara Bölümü'nde de en soğuk ay ortalama sıcaklığı 5°C'dir. En sıcak ay ortalama sıcaklığı hiçbir yerde 21°C'nin altına inmediği gibi hiçbir yerde de 25°C'yi bulmaz. Marmara Bölgesi'nde günümüze değin en düşük sıcaklık Bursa'da -25,7°C (9 Şubat 1929), en yüksek sıcaklık ise Balıkesir'de 43,7°C (23 Ağustos 1958) olarak saptanmıştır. Yağış rejimi bakımından Akdeniz yağış rejiminin hafiflemiş biçimi görülür. En kurak mevsim yaz, en yağışlı mevsim ise kışdır. Yıllık ortalama yağış miktarı genelde 500-1.000 mm arasında değişir.

Bölgede ortalama kar yağışlı gün sayısı genellikle 10 günden azdır. İç kesimlerde bulunan ve İç Anadolu'ya yakınlığı iklim olaylarına yansıyan Bilecik'te ise kar yağışlı gün sayısı 19,5 gündür. Yer in karla örtülü olduğu gün sayısı, kıyı ve kıyı yakınlarında kar yağışlı günler sayısından ya az ya da az farklı olmasına karşın, iç kesimlerde karla örtülü gün sayısı kar yağışlı günlerden daha çoktur. Uludağ meteoroloji istasyonunun verilerine göre Uludağ'da ortalama 63 gün kar yağmakta ve yağın kar ortalama 178 gün yerde kalabilmektedir.

İklimdeki çeşitlilik ve geçiş özelliği, doğal bitki örtüsüne de yansır. Istanca Dağları ve Kocaeli Yarımadasının kuzey kesimlerinde Karadeniz Bölgesi'nin yayvan yapraklı ağaçlarından (çoğunlukla meşe ve kayın) oluşan gür ormanlara, güneye bakan yamaçlarda ise maki topluluklarına rastlanır. Kızılçam ormanları daha çok Biga ve Geli-

bolu yarımada ile Kuru Dağı ve İstanbul yakınındaki Adalar'da yaygındır. Güney Marmara Bölümü ve Ergene Havzasının bazı kesimlerinde step görünümü kazanmış olan bitki örtüsü, ormanların insanlar tarafından tahrip edilmesiyle oluşmuştur.

Nüfus. 1990 sayımına göre Marmara Bölgesi'nin nüfusu 13 milyona yakındır. Bölge başına km² başına 192 kişiyi bulan nüfus yoğunluğu, Kocaeli ve Çatalca yarımadaının iç kesimleriyle Karadeniz'in fırtınalara açık kıyılarında en düşük, Istanca'nın Bulgaristan'a komşu olan kesimleri ile Biga Yarımadasının iç kesimlerinde de oldukça düşük bir düzeydedir. Kuzeydoğuda Adapazarı Ovasından başlayarak, İzmit Körfezinin iki kıyısı ile İstanbul Boğazı kıyılarındaki kentsel alanlarda ise ortalamanın çok üzerindedir. Güney Marmara Bölümü'ndeki ovalar da nüfusun yoğun olduğu alanlar arasındadır.

Bölge halkının yüzde 2'si bucak merkezi ve köylerde, yüzde 78'i ise il ve ilçe merkezlerinde yaşar. İstanbul 6 milyonu aşan nüfusuyla bölge nüfusunun yaklaşık yarısını barındırır. Bölgedeki önemli kentlerden Bursa'nın nüfusu 800 binden, İzmit, Adapazarı, Balıkesir, Gebze ve Edirne'nin nüfusu da 100 binden çoktur.

Ekonomi. Bölge halkı geçimini sanayi, tarım ve ticaretten sağlar. Türkiye'nin ilk sanayi tesislerinden bazılarını barındıran ve toplam sanayi üretimi içindeki payı yarıyı geçen Marmara Bölgesi, Türkiye'nin sanayi bakımından en gelişmiş kesimdir. Bölgedeki en yoğun sanayi alanı İstanbul-İzmit-Bursa eksenidir. Bölgenin öteki yörelerinde de yaygın sanayi etkinliklerine rastlanır. İlkçağdan beri önemli bir ticaret merkezi olan ve kıtalararası ulaşım yollarını denetimi altında tutan İstanbul, bölgeye ülke çapında üstünlük sağlar. Bölgede üretilen başlıca sanayi malları arasında işlenmiş gıda, dokuma, hazır giyim, çimento, cam, kâğıt, lastik, petrokimya ürünleri, metal eşya, otomobil ve yedek parça, elektrikli eşya, vagon ve gemi sayılabilir.

Marmara Bölgesi'nde tarım çok çeşitlenmiştir. Ekili alanların yaklaşık yarısı buğday tarlalarından oluşur. Tarla bitkilerinde miktara göre üretim sıralamasının başında yer alan buğdayı şeker pancarı, mısır ve ayçiçeği izler. Bölge 1989'da Türkiye ayçiçeği üretiminin yaklaşık yüzde 75'ini, çilek üretiminin yüzde 52'sini, pıncık üretiminin yüzde 49'unu, domates üretiminin yüzde 42'sini, yulaf üretiminin yüzde 40'ını, şeftali üretiminin yüzde 34'ünü, soğan üretiminin yüzde 30'unu, mısır ve muşmula üretiminin yüzde 29'unu, zeytin üretiminin yüzde 27'sini, kiraz üretiminin yüzde 26'sını ve buğday üretiminin yüzde 22'sini gerçekleştirmiştir. Eskiden yaygın olan bütün üretimi giderek önemini yitirmektedir. Sebze ve meyve üretimi önemli bir miktarı bulur; mısır üretiminde Karadeniz Bölgesi'nden sonra ikinci sırada yer alan bölge, zeytin üretiminde de Ege Bölgesi'ni izler. Sofralık Gemlik zeytinleri ülke çapında aranır. Bağcılık bölgede önemli yer tutar; sofralık çavuş ve şaraplık yapıncağ üzümeleri ünlüdür. Eskiden Bursa Ovası ile İzmit Körfezi çevresinde geniş alanlar kaplayan bağ ve bahçeler, sanayi tesisleriyle kentlerin gelişmesi sonucunda ya gerilemiş ya da tümüyle ortadan kalkmıştır.

Bölgede tarımsal üretim gelirlerinin yaklaşık yüzde 25'i hayvancılıktan elde edilir. Bölgenin sığır varlığı koyun varlığının ancak yarısı kadardır. Trakya'da daha çok kıvrıkcı koyunu yetiştirilirken, nitelikli yünüyle ünlü merinos koyunu yetiştiriciliği Güney Marmara Bölümü'nde yaygındır. Bu hayvanlardan elde edilen sütler çeşitli mandıralarla süt ürünleri fabrikalarında, deriler tabakha-

ne, deri ve hazır deri giyim fabrikalarında, yünler yünü dokuma fabrikalarında, etler de çeşitli et ürünleri tesislerinde değerlendirilir. Eskiden dünya çapında önem taşıyan ipekböcekçiliği günümüzde oldukça gerilemiştir. 1989'da Türkiye yaş koza üretiminin yaklaşık yüzde 59'u Marmara Bölgesi'nde gerçekleştirilmiştir. Tavukçuluk ve arıcılık bakımından da önem taşıyan bölgede aynı yıl Türkiye yumurta üretiminin yüzde 19'u, bal üretiminin de yüzde 12'si elde edilmiştir.

Sualtı varlığı bakımından zengin, balıkçılık açısından canlı bir alan olan bölgeye komşu denizler, kirlilik ve aşırı avlanma nedeniyle oldukça çoraklaşmıştır (bak. Marmara Denizi).

Marmara Bölgesi yeraltı kaynakları bakımından da oldukça zengindir. Bölge topraklarında bulunan ve çoğu işletilen başlıca yeraltı zenginlikleri antimon (Balıkesir), kurşun-ginko (Balıkesir), cıva (Balıkesir), demir (Balıkesir), bakır-kurşun (Çanakkale), krom (Bursa), volframit (Bursa), bor mineralleri (Balıkesir ve Bursa), mermer (Balıkesir ve Bursa) ve linyit (Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Edirne, İstanbul ve Tekirdağ) yataklarıdır. Bölge madensuyu kaynakları açısından da zengindir. Bunlardan Akyazı'daki Kuzuluk, Bursa'daki Uludağ, İnegöl'deki Çitli madensuları şişelenir ve sofraya suyu olarak değerlendirilir. Bölgenin ülke ve hatta dünya çapında önem taşıyan başlıca sıcak şifalı su kaynakları ise Çekirge, Yalova, Gönen ve Oylat kaplıcalarıdır.

Marmara Bölgesi, ulaşım bakımından da Türkiye'nin en gelişmiş kesimidir. Ülkenin çeşitli kesimleri ile Türkiye'yi öteki ülkelere bağlayan başlıca kara, deniz ve hava yolları hem bu bölgeden geçer, hem de bu bölgede birleşir. Türkiye'nin Avrupa ile bağlantısını sağlayan D-100 (eski den E-5) Karayolu, İpsala sınır kapısı ve Eceabat'tan gelen karayollarıyla kavşak yapar. Gene Avrupa ile bağlantı sağlayan ve çeşitli şube hatları olan Edirne-İstanbul demiryolu Kapıkule'de Türkiye topraklarına girer. 19. yüzyılda Bağdat Demiryolu(*) adıyla yapılan ve İstanbul'u Anadolu'nun çeşitli kesimlerine bağlayan demiryolu, Eskişehir'den ayrılan bir hatla Balıkesir'de Bandırma-İzmir demiryoluna bağlanır. Türkiye'nin en önemli ithalat limanının bulunduğu İstanbul'daki Atatürk Havalimanı, ulusal ve uluslararası düzeyde ülkenin başlıca hava ulaşım merkezidir.

Türkiye'nin en eski yükseköğretim kurumları bu bölgededir. Bölgenin yükseköğretim kurumları İstanbul'daki Boğaziçi, İstanbul, İstanbul Teknik, Marmara, Mimar Sinan, Yıldız, Bursa'daki Uludağ ve Edirne'deki Trakya üniversiteleridir. Eşsiz doğal ve tarihsel değerlere sahip olan bölgeye her yıl çok sayıda turist gelir. İç turizm açısından da oldukça hareketli olan bölgenin bu potansiyeli, son yıllarda özellikle Marmara Denizi'nin kuzey kıyısında görülen tatil sitesi ve konutları biçimindeki düzensiz yapılaşma nedeniyle ciddi bir tehditle karşı karşıyadır. Bölgenin korumaya alınan başlıca doğal değerleri Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı(*), Kuş Cenneti Milli Parkı(*) ve Uludağ Milli Parkı'dır(*)).

Marmara Denizi, tümü Türkiye sınırları içinde yer alan içdeniz. Avrupa ile Asya topraklarının birbirine çok yaklaştığı bir kesimde, doğu-batı doğrultusunda uzanan Marmara Denizi'nin yüzölçümü 11.350 km²'dir. Kuzeydoğuda İstanbul Boğazıyla(*) Karadeniz'e, güneybatıda Çanakkale Boğazıyla(*) Ege Denizine ve oradan da Akdeniz'e bağlanır. Doğuda İzmit ile batıda Gelibolu'nun kuzeyindeki Çankaya Burnu arasında uzunluğu 278 km'dir. Marmara

Denizi'nin iki kıyısı arasındaki genişliği, Bolayır yakınında yaklaşık 9 km'ye, doğuya doğru gidildikçe artar. Şarköy ile karşı kıyı arasında 19 km'yi bulan genişlik, Murefte'den sonra daha da artarak Tekirdağ ile

Marmara Denizi'nin kuzeydoğuda Karadeniz'e bağlayan İstanbul Boğazından bir görünüm; Eminönü Meydanı'ndan (aşağıda) kuzeye doğru bakış, 1987
Şemsi Güner

karşı kıyı arasında 74 km'ye çıkar. En geniş yeri Silivri ile Kurşunlu yakınları arasında yaklaşık 76 km'dir. Bundan sonra genişliği azalan Marmara Denizi, Gemlik ve İzmit körfezlerinde iyice daralarak sona erer. İlkçağdaki adı Propontis'tir. Bugünkü adı, Marmara Adasında(*) çok eskiden beri işletilen mermer yataklarından gelir.

Marmara Denizi'nin Trakya kıyıları ile Anadolu kıyıları girinti ve çıkıntı bakımından birbirinden farklıdır. Genellikle plato kenarlarıyla sınırlanan Trakya kıyıları, geniş yaylar çizen ve karadan içeriye fazla sokulmayan Silivri ve Tekirdağ körfezleri vardır. Trakya kıyılarındaki başlıca kıyı şekilleri arasında, önleri kıyı kordonlarıyla kapanarak lagün haline dönüşmüş Küçük Çekmece ve Büyük Çekmece gölleri sayılabilir. Sonradan dolarak ortadan kalkan eski lagünlerin en ilgi çekici örneği ise Bakırköy'deki Çırpıcı Çayındır.

Anadolu kıyılarındaki denizin karalar içine belirgin bir biçimde sokularak oluşturduğu başlıca girintiler İzmit, Gemlik, Erdek ve Bandırma körfezleridir. Belli başlı adalar ise Anadolu kıyıları açığına serpilmiş durumundaki Marmara Adaları ile İmralı Adasıdır.

Fazla derin olmayan ve kıta sahanlığı(*) adıyla anılan alanlar Marmara Denizinde geniş yer tutar. Denizin almasının yaklaşık yarısını kaplayan kıta sahanlığı güney ve güneybatı kesimlerde genişler, Ganos Dağı ile Samanlı Dağları gibi genç kıvrıklarla (fay) sınırlanan dağlık kesimlerin önünde ise çok daralır. Marmara Denizindeki adaların tümü bu kıta sahanlığında yer alır. Bu alanlar üstündeki ilginç sualtı şekillerinden biri de, kıta yamacı(*) üstünde 400 m, hatta bazı kesimlerde 900 m derinliğe kadar izlenebilen eski akarsu vadisi uzantılarıdır.

Marmara'da, küçük bir derinde rastlanmayacak ölçüde büyük derinlikler vardır. En derin noktalar, İzmit Körfezinin ağzında başlayarak batıya doğru uzanan elips biçimindeki çukurluk içindedir. Burada birbirinden 400-500 m'lik kabartılarla ayrılmış, derinliği 1.000 m'nin üzerinde göbek biçiminde üç çukur vardır. En doğuda olanı, Adalar'ın hemen güneyinde 1.238 m'ye inen çukurdur. Ortada, Marmara Ereğlisi ile Kapıdağ arasında yer alan ikinci çukurun derinliği 1.258 m'dir. Bu çukur, aynı zamanda Marmara Denizi'nin de en derin noktasıdır. Bunun batısında da Ganos Dağı önlerinde 1.112 m'ye inen üçüncü derin çukur yer alır.

Marmara Denizi'nin ortaya çıkışının başlıca nedeni, yakın bir jeolojik dönemde oluşmuş kıvrıklardır. Neojen Bölüme (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait göl tortullarıyla kaplı ve

çevresindeki, bir yandan Ergene, öte yandan Manyas-Ulubat havzaları ile kökeni aynı olan Marmara Havzası, yakın dönemdeki kırılmalarla komşularından daha fazla çukurlaşmış, sonra da sularla dolarak bugünkü görünümünü kazanmıştır. Kuvaterner (Dördüncü) Dönemin (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) oldukça yakın bir aşamasında oluşarak Marmara'nın çukurlaşmasına yol açan bu kırıklar, günümüzde de etkinliğini korumaktadır. Bu nedenle Marmara ile çevresi Türkiye'nin en önemli deprem alanlarındandır. Kuvaterner Dönemde Marmara'nın yalnızca Karadeniz'le bağlantısının olduğu ve bu aşamada Akdeniz sularının henüz Marmara'ya ulaşmadığı bilinmektedir. Daha sonra Akdeniz'in suları tarafından istila edilen Marmara'nın bugünkünden daha geniş bir alanı kapladığı, kıyılarda görülen 30-35 m'lik deniz sekilerinden anlaşılmaktadır. Daha sonra oluşan deniz çekilmesi (regresyon) sırasında Akdeniz'le bağlantısı geçici bir süre için kesilen Marmara, büyük bir göl haline geldi. Sonra gene Akdeniz'in suları tarafından işgal edilen Marmara'nın ikinci kez deniz haline gelmesine, çevresindeki 12-15 m'lik sekiler tanıklık eder. Bu aşamayı izleyen ve 110 m'yi bulan genel bir deniz alçalması sonucunda Akdeniz'den bir kez daha ayrılan Marmara, en çukur yerlerinde bazı göller bulunan kapalı bir havza oldu. O aşamada atmosfer olaylarının etkisindeki kara parçaları olan kıta sahanlığında bugün izlenen akarsu vadileri, Marmara'nın kapalı havza olduğu dönemde kazıldı. Kuvaterner Dönemdeki son buzullaşmanın sona ermesiyle başlayan genel deniz yükselmesi, Akdeniz, Marmara ve Karadeniz'i yeniden birleştirerek yaklaşık bugünkü görünümün ortaya çıkmasına yol açtı.

Marmara'nın yüzey suları genellikle az tuzludur. Ortalama tuzluluk oranı binde 22 olan bu az tuzlu katmanın kalınlığı 15-20 m'dir. Derinlere doğru hızla artan tuzluluk oranı 30 m'de binde 37'ye geçer ve 150 m'den sonra dibe kadar binde 38,5 olarak değişmeden kalır. Marmara'da az tuzlu katmanın ince olması nedeniyle, bazı fırtınalı havalarda çok tuzlu sular yüzeye çıkarak balık kırımına yol açar.

Marmara Denizinde yüzey sularının sıcaklığı yazın 24°C-26°C, kışın 7°C-9°C arasında değişir. Yüzey sularındaki mevsimlik sıcaklık farkları ancak 200-300 m'ye kadar gözlemlenir. Daha sonra bu fark azalır ve sıcaklık dibe kadar 14,2°C olarak her mevsimde aynı kalır.

Marmara Denizinde, Karadeniz'den Ege'ye doğru bir yüzey akıntısı, ters yönde de bir dip akıntısı vardır. Yüzey akıntısı, Karadeniz ile Ege arasındaki düzey farkından kaynaklanır. Bu yüzey akıntısı İstanbul Boğazından çıkarken Marmara Denizi yüzeyinde yelpazeyi andırır biçimde yayılır. Batıda yeniden toplanarak ve hızı daha da artmış olarak Çanakkale Boğazına girer.

Türkiye'nin öteki denizlerinde olduğu gibi Marmara Denizinde de gelgit olayı nedeniyle önemli bir düzey değişikliği görülmez. Buna karşılık, şiddetli rüzgârların neden olduğu itmeler yüzünden Marmara'nın kuzey ve güney kıyılarındaki zaman zaman yüksekliği bir metreye erişen ve seş(*) adı verilen düzey değişiklikleri gözlenir. Marmara Denizi'nin suları bazen lodos, kable ve keşişleme gibi güneyden esen rüzgârların itmesiyle İstanbul kıyılarındaki, karayel, yıldız ve poyraz gibi kuzeyden esen rüzgârların itmesiyle de Yalova, Mudanya ve Bandırma kıyılarında yükselir.

Marmara Denizi, Çanakkale ve İstanbul boğazlarıyla birlikte dünyanın başlıca su yollarından biridir. Bundan başka, kıyıları ve adalarıyla önemli bir turizm potansiyeline sahiptir.

Marmara Denizi son yıllarda yoğun biçimde kirlenmektedir. Önceleri arıtma tesislerinden yoksun sanayi kuruluşlarının atıkları ve gemilerin bıraktığı sintine sularıyla kirlenmeye başlayan Marmara Denizi, günümüzde çevresindeki büyük kentlerin çöplüğü haline gelmiştir. Bu nedenle, yüzey sularında oksijen miktarı azalmış, canlı yaşamı önemli ölçüde zarar görmüş, büyük kentler çevresinde denize girmek neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Eskiden yüzü aşkın balık türünün barındığı ya da göç yolunun geçtiği Marmara'da bugün ancak birkaç tür balık yaşayabilmektedir. Deniz kirlenmesinin en yoğun olduğu İzmit Körfezi(*) ise canlı yaşamın bulunmadığı ya da bir deniz durumundadır. Kirliliğin yanı sıra kıyım boyutlarına varan aşırı avlanma da Marmara'nın neredeyse çorak bir denize dönüşmesinde etkili olmuştur.

Marmara Gölü, eskiden MERMERE GÖLÜ, Ege Bölgesi'nde göl. 34 km²'lik yüzölçümüyle Bafa Gölünden sonra Ege Bölgesi'nin ikinci büyük doğal gölüdür. Gediz Ovasının orta kesiminin kuzey kenarındaki bir çukur alanda yer alır. Su yüzeyi deniz düzeyinden 71 m yüksektir. Güneydoğusunda Salihli, kuzeybatısında Gölmarımar kentleri kuruludur. Batısında Çal Dağı, kuzeydoğusunda da Dibek Dağı yükselir; kuzeybatıdaki alçak bir eşikle Akhisar Ovasından ayrılır. Antik adı Koloe olan gölün güneyinde Bintepe tümülüsleri(*) adıyla anılan bir Lidya kralık mezarlığı bulunur.

Marmara Gölü dışı doğal akışının olmaması nedeniyle tuzludur. Gediz Irmağı ve kollarından Gördes Çayıyla bağlantısı sonradan yapılan kanallar aracılığıyla sağlanmıştır. Taşkınlar sırasında bu akarsuların fazla suları Marmara Gölüne verilerek Gediz Ovası selden korunur. Sığ bir göl olan Marmara Gölünde depolanan fazla su, yazın Salihli çevresindeki tarım alanlarının sulanmasında kullanılır. Tektonik kökenli Gediz Ovasının bir çukurluğunda yer aldığı için tektonik göller arasında sayılır. Akhisar ve Gediz ovalarından doğal alüvyon setleriyle ayrıldığından doğal set gölü grubuna da girer.

Marmara Üniversitesi, İstanbul'da yükseköğretim kurumu. 20 Temmuz 1982'de kuruldu; 28 Mart 1983'te çıkarılan 2809 sayılı yasayla da yeniden düzenlendi.

Kuruluş aşamasında dokuz fakülteden oluşuyordu. Bunlar, rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan Fen-Edebiyat ve Hukuk fakülteleri; Atatürk Yüksek Öğretmen Okulu'nun fakülteye dönüştürülmesi ve İstanbul Yabancı Diller Yüksekokulu ile Anadoluhisar Gençlik ve Spor Akademisi'nin ilgili bölümlere katılmasıyla oluşan Atatürk Eğitim Fakültesi; Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'nun fakülteye dönüştürülmesiyle oluşan Teknik Eğitim Fakültesi; daha önce Karabul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne (İİTİA) bağlı olan Ekonomi, İşletme, Siyasal Bilimler ve Ticari Bilimler fakültelerinin birleştirilmesiyle oluşan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; daha önce İİTİA'ya bağlı olan Dış Ekonomikliği ve Eczacılık fakülteleri; İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nun fakülteye dönüştürülmesiyle oluşan Güzel Sanatlar Fakültesi; İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün fakülteye dönüştürülmesiyle oluşan

İlahiyat Fakültesi idi. Ayrıca İİTİA'ya bağlı olan Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu, Basın-Yayın Yüksekokulu adıyla rektörlüğe bağlandı; Atatürk Eğitim Fakültesi'ne bağlı bir de İstanbul Eğitim Yüksekokulu kuruldu. Yüksek lisans ile doktora düzeyinde öğretim yapmak üzere Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri enstitüleri oluşturuldu.

Sonraki yıllarda daha geniş kapsamlı bir örgütlenmeye gidildi. 1984'te rektörlüğe bağlı iki yıllık Meslek Yüksekokulu, 1985'te Yabancı Diller Eğitim Öğretim Araştırma ve Uygulama Merkezi kuruldu. 27 Haziran 1987'de çıkarılan 3389 sayılı yasayla üniversiteye Tip ve Mühendislik fakülteleri eklendi; ayrıca yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğretim yapmak üzere Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü ile Avrupa Topluluğu Enstitüsü oluşturuldu. Ayrıca bak. üniversite.

Marmaraeğlisi, Marmara Bölgesi'nde, Tekirdağ iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Çorlu'ya bağlı bir bucak olan Marmaraeğlisi, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır. Marmaraeğlisi Belediyesi 1958'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 12.455; kasaba, 5.957.

Marmaris, Ege Bölgesi'de, Muğla iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 866 km² olan Marmaris ilçesi kuzeydoğuda Ula, doğuda Köyceğiz ilçeleri, güneyde Akdeniz, güneybatıda gene Akdeniz ve Datça ilçesi, batı ve kuzeyde de Gökova Körfezi ile çevrilidir.

Batıda dar bir kıstakla Datça Yarımadası olarak da bilinen Reşadiye Yarımadası(*) bağlanan ilçe topraklarının üç yanı denizle çevrilidir. Alçak dağlardan oluşan ilçe toprakları yazın kuruyan küçük akarsu vadileriyle parçalanmış engebeli bir yapıdadır.

Marmaris Kalesi ve çevresi
Hasan Kuruyazıcı

Marmaris kasabasının kuzeydoğusundaki Balaban Dağı (999 m) ilçenin en yüksek noktasıdır. Güneybatıya doğru uzanan Bozburun Yarımadası, Ege Bölgesi'nin güney ucunu oluşturur. Sömbeki Adası olarak da bilinen Yunanistan'a ait Symi, Bozburun Yarımadasının (eskiden Daraçya Yarımadası) denizdeki uzantısı görünümündedir. Gökova Körfezi ile Bozburun Yarımadasının girintili çıkıntılı kıyılarında büyük ve liman adlarıyla anılan çok sayıda koy, açıklarında da birçok küçük ada vardır. Bunlardan en büyükleri olan Kızıl, Koca ve Kameriye adalarının yüzölçümü 1 km²'yi aşar.

Dar kıyı ovaları dışında düzlüklere pek rastlanmaz. İlçenin dağlık kesimleri kızıl çam ormanlarıyla kaplıdır. Bazı kesimlerde deniz kıyısından başlayan kızıl çamlar ilçenin doğal görünümüne eşsiz bir güzellik katar. Başta Günnücek ya da Günlüce adıyla anılan yöre olmak üzere, ilçenin bazı kıyı kesimlerinde sık sığla (günlük) ağaçları görülür.

İlçe halkı geçimini turizm ve tarımdan sağlar. Uzun yaz mevsimi, elverişli iklim koşulları, zengin doğal güzellikleri, yatların

ve Mavi Yolculuk'a(*) çıkan teknelerin uğrak yerlerinden olan birçok koyuyla ilçe kıyıları, Türkiye'nin başlıca turizm alanlarındandır. Bu kıyılarda pek çok tatil köyü ve sitesi, otel, motel, pansiyon ve tatil konutları vardır. İlçe kıyılarının turizm açısından en önemli tesislerinden biri de Marmaris'teki yat limanıdır. Dalaman Havaalanı'nın açılması, ilçe turizminin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

İlçede yetiştirilen başlıca tarımsal ürünler tahıl ve turuncgillerdir. Eskiden ilçe ekonomisinde önemli bir yere sahip olan turfanda sebze, meyve, yerfıstığı, zeytin ve susam üretimi, turizmin önemli bir gelir kaynağı haline gelmesi sonucunda öteki tarla ve bahçe ürünleriyle birlikte gerilemiştir. Hayvancılığın en önemli dalı arıcılıktır. Marmaris'in çam balı ünlüdür. Sığla ağaçlarından elde edilen sığla yağı, ilçenin önemli bir ihracat ürünüdür. Balıkçılık ise daha çok turizme yönelik olarak yapılır. Süngercilik eski önemini yitirmiştir. İlçenin bazı yerlerinde ve özellikle Bozburun'da tekne yapım tesisleri vardır.

İlçe topraklarındaki bazı alanlar doğal yaşamın korunması amacıyla ayrılmıştır. Bunlardan başlıcaları Çubucak, Günnücek, Çetibeli, Bucak ve Pamucak'taki orman içi dinlenme yerleri, Karadağ'daki yaban keçisi koruma ve üretme alanı ile Adaköy'deki alageyik üretme istasyonudur.

Marmaris kasabasının kuzeybatısındaki bir tepe üzerinde yer alan Physkos Kalesi, antik Karya bölgesinin güney kesimindedir. Makedonya, Selevkos, Roma ve Bizans yönetiminden sonra 13. yüzyılda Menteşeoğullarının eline geçen yerleşme, eskiden Physkos Kalesi'nin içindeki küçük bir mahalleden oluşuyordu. Yerleşme, 1451'de Menteşe'nin öteki kesimleri ile birlikte Osmanlı topraklarına katıldı. Rodos'u almak için 1522'de yöreye gelen I. Süleyman'ın (Kanuni) kıyıda kaleyi onartmasından sonra tepeden kıyıya doğru yayılmaya başladı ve Evliya Çelebi'ye göre adı, Kanuni tarafından Mimarıs olarak değiştirildi. Daha sonra Mermeris adıyla da anılan yerleşme, 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayetinin Menteşe (Muğla) sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 11 Mayıs 1919'dan 5 Temmuz 1921'e değin İtalyan işgalinde kaldı. Cumhuriyet'ten sonra da ilçe merkezi olarak yeni kurulan Muğla iline bağlandı.

İlin başlıca turizm merkezi olan Marmaris kenti, önünde, kıyıya Yalancıboğaz denen çok dar bir kıstakla bağlanan ve Yıldız Adası olarak da bilinen Cennet Adası (eskiden Nimer) ile Keçi ve Bedir adaları bulunan bir koyun kuzey kıyısında yer alır. Yat turizmi açısından da önem taşıyan Marmaris limanıyla Rodos arasında gemi seferleri yapılır. Yazın nüfusu birkaç kat artan kasabadaki altyapı eksikliği, Marmaris Koyunu deniz kirliliği tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Yazın Marmaris'ten tekneyle Mavi Mağara, Turunc ve Dalyan'daki Kaunos antik kentine, ayrıca kısmen karayoluyla ulaşılan Sedir Adasına (eskiden Sideyri) günübirlik geziler düzenlenir. Datça'yı Muğla'ya bağlayan karayolu kasabadan geçer. Marmaris kasabası il merkezi Muğla'ya 56 km uzaklıktadır.

Kasabadaki başlıca tarihsel yapılar Kanuni'nin Rodos seferi sırasında üs olarak kullanılan Marmaris Kalesi ile içinde dükkânlar bulunan bir han ve İbrahim Ağa Camisi'dir (1789).

Marmaris Belediyesi 1879'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 41.840; kent, 16.361.

marmelat, şekerle pişirilerek hazırlanan meyve ezmesi. Ayrıca bak. reçel.

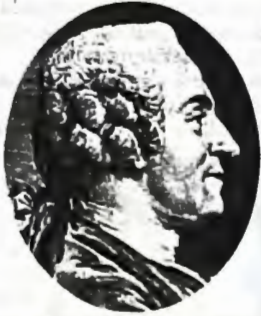
Mármol, José (Pedro Crisólogo) (d. 2 Aralık 1817, Buenos Aires - ö. 9 Ağustos 1871, Buenos Aires, Arjantin), Arjantinli şair ve romancı. Diktatör Juan Manuel de Rosas'ı suçlayan yapıtlarından dolayı "verdugo pético de Rosas" (Rosas'ın şiirsel celladı) adıyla anılmıştır. Latin Amerika gerçekçi romanının gelişimini büyük ölçüde etkilemiş, ünlü yapıtı *Amalia* (1851-55) birçok eleştirmence ilk Arjantin romanı kabul edilmiştir.

Genç yaşlarında Rosas'a ve her türlü zorbalığa açıkça karşı çıkmaya başladı. 1839'da siyasal görüşleri yüzünden hapse atıldı ve sonunda yurtdışına kaçmak zorunda kaldı. Yapıtlarının büyük bir bölümünü Montevideo ve Rio de Janeiro'da sürgündeyken yazdı. *Amalia*'da romantik bir aşk öyküsünü, yaşadığı yılların olayları çerçevesinde anlatarak Rosas rejiminin dehşetini gözler önüne serdi. *Rosas: El 25 de mayo de 1850* (1850; Rosas: 1850'nin 25 Mayıs'ı) gibi şiir kitaplarında da diktatörü şiddetle eleştirerek Latin Amerika'da liberallerin kahramanı oldu.

Rosas'ın devrilmesinden sonra 1852'de yurduna dönen Mármol ulusal bir kahraman olarak karşılandı. Senato'ya seçildi ve siyasette söz sahibi oldu. 1858'den ölümüne değin de Ulusal Kütüphane'nin yöneticiliğini yaptı.

Marmontel, Jean-François (d. 11 Temmuz 1723, Bort-les-Orgues - ö. 31 Aralık 1799, Normandiya, Fransa), Fransız şair, tiyatro yazarı, romancı ve eleştirmen. Kendi yaşamını anlattığı, ölümünden sonra yayımlanan *Mémoires d'un père* (1804; Bir Babanın Anıları) adlı yapıtıyla tanınır.

Voltaire'in etkisiyle 1745'te Paris'e yerleşti. Sıradan bir oyun yazarı olarak Voltaire

Marmontel, C. N. Cochin'in bir portresinden Augustin de Saint-Aubin'in yaptığı oymabaskı, 1765
H. Roger-Viollet

tarzında trajediler ve Jean-Philippe Rameau, André-Ernest-Modeste Grétry, Niccolò Piccinni ve Luigi Cherubini gibi bestecilere opera librettoları yazdı. Görece özgün *Contes moraux* (1761; Ahlak Öyküleri) adlı yapıtında topladığı öykülerini önce 1758-60 arasında yönettiği *Mercur de France*'ta yayımladı. Fazla incelikli olmayan bu duygusal öyküler genellikle beğenildi ve taklit edildi. *Bélisaire* (1767) ve *Les Incas* (1777; İnkalar) adlı felsefi romansları ününü daha da artırdı. *Bélisaire* dinsel hoşgörüsünden dolayı Sorbonne tarafından kınandı. *Les Incas* da bağnazlığın kötülüklerini ortaya koyan bir kitaptı.

Marmontel, *Éléments de littérature*'de (1787; Edebiyatın Öğeleri) ve yazdığı *L'Encyclopédie* maddelerinde savunduğu liberal klasikçiliği Voltaire'in görüşlerine dayandırdı. 1763'te Académie Française'e seçildi ve 1783'te akademinin sürekli sekreteri oldu. 1771'de kraliyet tarihçiliğine atandı. Devrim sırasında doğduğu bölgeye çekilerek, önemini yitirmeyen tek yapıtı olan *Mémoires d'un père*'i yazdı.

marmoset, *Primates* takımının *Callitrichidae* familyasını oluşturan, uzun kuyruklu, küçük yapılı maymunların ortak adı. Güney Amerika'da yaşayan bu hayvanlar zamanlarının hemen hemen tümünü sınırlar gibi ağaçlarda geçirirler. Hareketleri hızlı ve çeviktir. Küçük gruplar halinde yaşar ve gündüzleri etkinlik gösterirler. Ayak başparmakları dışında kalan parmaklarında

Altın marmoset (*Callithrix chrysolaia*)
R. Van Nostrand-Photo Researchers

dallar üstünde dolaşmalarını kolaylaştıran pençe biçiminde gelişmiş tırnaklar bulunur. Amerika'da yaşayan öbür primatlerden farklı olarak çenelerinde son (üçüncü) azı dişleri yoktur. 17. yüzyıldan beri ev hayvanı olarak beslenmelerine karşın sağlığının bozulmaması için bakımlarına özen gösterilmesi gerekir. Temel besinlerini böcekler oluşturur. Ama öbür küçük hayvanları ve meyveleri de yerler. Gebelik dönemleri yaklaşık 145 gündür ve genellikle iki yavru doğururlar.

Marmosetler iki gruba ayrılır. Bunlardan alt köpekdişleri görece daha uzun olanlar tamarin adıyla da tanınır. Cüce marmoset (*Cebuella pygmaea*) bu familyanın en küçük üyesidir. Bu türün baş gövde uzunluğu yaklaşık 14 cm, kuyruğu biraz daha uzundur. Erişkinlerin ağırlığı genellikle 90 gr'ı geçmezken öbür familya üyelerinin ağırlığı 1 kg'ye ulaşır. *Callithrix* cinsinin üyeleri en yaygın görülen marmosetlerdir. Yaklaşık 25-40 cm'lik kuyrukları dışında 15-25 cm uzunluğunda olan bu maymunların kürkleri sık ve ince tüylüdür. Kulaklarında genellikle uzun tüyler bulunur. *Callithrix* cinsini oluşturan sekiz türün postu beyaz ve kırmızı ya da siyaha yakın koyu renkler alabilir. Ayrıca kıvrıllı ya da kuyruk halkalarında görüldüğü gibi çeşitli renklerde alacalı olabilirler.

Yaklaşık 25 tamarin türü *Leontopithecus* (bazı uzmanlara göre *Leontideus*) ve *Saguinus* cinsleri altında toplanır. Tamarinler, 30-40 cm'lik kuyrukları dışında 20-35 cm uzunluğundadır. Altın aslan tamarinı ya da marmoseti (*L. rosalia*) aslaninkine benzer gür yelesi, siyah yüzü ve altın renginde yumuşak ve uzun tüylü postuyla dikkat çeker. İmparator tamarinin (*S. imperator*) postu uzun ve kıvrıllı tüylü, kuyruğu kıvrımsı, ağız çevresindeki kılları beyazdır. *Leontopithecus* cinsinin üç türü *Red Data Book* listelerinde soyu tükenme tehlikesi gösteren hayvanlar arasında yer almaktadır. Amazon havzasının yukarı kesimlerinde yaşayan, Geoldie marmoseti (*Callimico goeldii*) küçük yapılı, siyah renkli, ender rastlanan bir türdür.

marmot, *Rodentia* (kemiriciler) takımının *Sciuridae* familyasının *Marmota* cinsini oluşturan sekiz memeli türünün ortak adı. Marmotların tıknaz gövdeleri, sık tüyleri, küçük kulakları, kazmaya uyarlanmış güçlü bacak ve pençeleri vardır. Uzunlukları, 10-25 cm'lik kuyrukları dışında 30-60 cm, ağırlıkları 3-7,5 kg'dir. Postları sarımsı kahverengi, kahverengi, kırmızı kahve ya da kıvrıllı olabilir.

Marmotlar Eskidünya'da Alpler'den Himalayalar'ın kuzey kesimlerine kadar uzanan bölgede ve Kuzey Amerika'da doğal olarak bulunur. Yaşama ortamı engebeli ya da düz açık alanlardır. Kazdıkları oyuklarda ya da sarp yamaçlardaki kayalar arasında bannırlar. Oyukların ana girişinden başka bir de kaçış deliği bulunur. Yazın bol bol beslenerek yağlanan marmotlar kışı genellikle kış uykusunda geçirirler. Kuzey Amerika'nın kuzeybatısında ve Sibirya'da yaşayan kıvrıllı marmotu (*M. caligata*) kış uykusunda geçirdiği süre dokuz aya ulaşabilir. Marmotlar arka ayakları üstünde dikilerek çevrelerini gözler, tehlike karşısında

Marmotlardan *Marmota olympus*
E. R. Deggeger

ışığa benzer keskin bir ses çıkarırlar. Avrasya'da yaşayan Alp marmotu (*M. marmota*) gibi bazı türlerin, koloniler halinde yaşamasına karşın Kuzey Amerika'da bulunan *M. monax* gibi bazı türler genel olarak yalnız yaşar. Gündüzleri etkinlik gösteren ve hemen hemen yalnızca yeşil bitkilerle beslenen marmotlar bazen tarım bitkilerine de önemli ölçüde zarar verir. Üreme mevsimleri kış uykusundan çıktıkları aylara rastlar. Dişiler yaklaşık bir ay süren gebelik döneminin ardından genellikle 4-5 yavru doğurur.

Sarı karınlı marmot (*M. flaviventris*), ABD'nin batısında ve İngiliz Kolombiyası'nda yaşar. Kürkü sarımsı kahverengi, karnı sarımsı, gözlerinin arası beyaz lekeli. Bazı bölgelerde önemli bir tarım zararlısı olan bu hayvan, Kayalık Dağlar lekeli hummasını insanlara bulaştıran kenelerin de taşıyıcıları arasındadır.

Kıvrıllı marmot, Kuzey Amerika'nın kuzeybatısında ve Sibirya'daki dağların yüksek kesimlerinde yaşar. Tehlike karşısında kulak tırmalayıcı bir ses çıkaran bu türün başı ve omuzları kıvrıllı tüylü, bacaklarının alt bölümü siyahtır. Kıvrıllı marmot, yerel olarak eti ve postu için avlanmaktadır.

Marmotların yakın akrabalarından *Cynomys* cinsinin üyeleri çayır marmotu(*) olarak bilinir.

marn, KIREÇLİ KİL olarak da bilinir, ince taneli minerallerden oluşan topraklı karışım. Terim oldukça değişik bileşimli birçok tortul ve kayac türü için de kullanılır. Marnlar, yapılarındaki kireç oranı azaldıkça kile ve kışkı kireçtaşına dönüşür. Yeşil-kumlu marnlar potaşa zengin yeşil bir mika minerali olan glaukonit içerir. ABD ve

Avrupa'nın Atlas Okyanusu kıyılarında yaygın biçimde görülen bu tür marnlardan su yumuşatıcısı olarak yararlanılır.

Deniz ve tatlı su marnlarının rengi çoğunlukla beyaz, gri ve kahverengimsidir, ama kırmızı ve siyah renkli marnlar da vardır. Kalkerli deniz marnlarında, kavkı halinde bir miktar kireç bulunur. Tatlı su marnları gibi öteki türlerde bulunan kireç ise, kil ve silisli mil ile karışık, elle tutulduğunda fark edilemeyecek kadar ince tanecikli toz biçimindedir. Tatlı su marnları ile deniz marnlarının bileşimi birbirine benzeyebilir. Göl tabanındaki tortullardaki kalsiyum karbonatın büyük bir bölümü algler tarafından çöktürülmüştür, ama bazı göl marnlarında tatlı su salyangozu ve çiftçenitlilerin çeşitli kabuk parçaları da bulunur. Yüzde 80-90 kalsiyum karbonat ve yüzde 3'ten az magnezyum karbonat içeren tatlı su marn tortulları, yalıtım malzemesi ve portland çimentosu yapımında hammadde olarak kullanılır. Marnın ayrıca tuğla yapımında kireç malzemesi olarak da yararlanılabilir.

Marne, Fransa'nın kuzeydoğusundaki Champagne-Ardenne planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Tarihsel Champagne(*) bölgesinin bir bölümünde oluşturulmuştur. Kapladığı 8.162 km²'lik alan, güneydoğu-batı doğrultusunda, 170 km'lik geniş bir yay oluşturan ve il merkezi Châlons-sur-Marne'dan(*) geçen Marne Irmağınca ikiye ayrılır. Doğuda, Marne Irmağının il topraklarına girdiği Terthois bölgesi ağaçlık ve tepeliktir. Kuzeybatı doğrultusunda akan Aisne Irmağı, komşu Meuse iline uzanan Argonne Ormanındaki yükseltilerden kaynaklanır. Marne'in orta ve güneybatı kesiminde ilin yaklaşık yarısını kaplayan ve 90 m ortalama yükseklikte oldukça kıraç bir tebeşir ovası olan Champagne Pouilleuse yer alır. Marne Irmağı vadisiyle öteki vadiler dışındaki kırsal kesimlerde yerleşim seyrek. Çam ormanlarının yetiştirildiği kıraç topraklar bazı alanlarda humuslu toprakla zenginleştirilmiştir. Marne Irmağı ilin batı kesimindeki Épernay bölgesinde, ormanlar ve şampanya üretimi için yararlanılan bağlarla kaplı yüksek alanlara girer. İlin en büyük kenti olan Reims, Aisne Irmağının kolu Vesle Irmağıyla sulanır ve bir kanalla Châlons'a bağlanır.

İlde iklim oldukça ılımandır ve yüksek kesimler bol yağış alır. Épernay ve Reims çevresinde şampanya sanayisi büyük önem taşır. Katedral kenti olan Reims'de ayrıca makine, gıda, cam ve elektronik sanayileriyle dokumacılık da gelişmiştir. Ünlü devlet adamı Jean-Baptiste Colbert (1619-83) Reims'de, şampanyayı köpürtme tekniğini bulan Dom Pierre Pérignon (1638-1715) Sainte-Menehould'da doğmuştur. Yöredeki kentlerin birçoğu iki Dünya savaşı sırasında büyük zarar görmüştür. İlde beş ilçe (*arrondissement*) vardır: Châlons-sur-Marne, Reims, Épernay, Menehould ve Vitry-le-François. Marne, Reims eğitim bölgesindedir (*académie*). Nüfus (1990) 558.272.

Marne Çarpışması (BİRİNCİ). I. Dünya Savaşı sırasında Fransız ordusu ve İngiliz Sefer Birlikleri'nin (BEF), Belçika'yı ve Fransa'nın kuzeydoğu kesimini istila ederek Paris'e 48 km yaklaşan Almanlara karşı gerçekleştirdiği taarruz (6-12 Eylül 1914). Savaşın çıkmasından bir ay sonra, eylül başında Fransız hükümeti Bordeaux'ya taşınmıştı. Paris bir kuşatmaya hazırlanırken, Fransız askerleri güneydeki Marne Irmağına doğru 10-12 gün süren geri çekilme

harekâtından yorgun düşmüştü. General Joseph Joffre bir karşı saldırıyı göze alma kararındaydı. General Michael-Joseph Maunoury komutasındaki Fransız 6. Ordusu, 6 Eylül sabahı Alman generali Alexander von Kluck'un cenahına taarruza geçti. Kluck Fransızlara karşı koymaya başlayınca, Fransız birlikleri ile Alman 2. Ordusu'nun arası 32 km açıldı. Müttefikler, Fransız 5. Ordusu ile İngiliz Sefer Birlikleri'ni göndererek bu açıklıktan hemen yararlandılar. General Ferdinand Foch'un yönetimindeki 9. Ordu, hattın ortasındaki Almanları püskürtmeyi başardı ve onları geri çekilmeye zorladı. 7 ve 8 Eylül'de, Maunoury'nin birlikleri, 60 kilometrelik yolda her biri ikişer kez beşer asker taşıyan 600 taksile Paris'ten savaş alanına götürülen 6 bin piyade eriyle güçlendirildi. 9 Eylül'de General Franchot d'Espèry'nin 5. Ordusu Alman 2. Ordusu'na sürpriz bir gece saldırısı düzenledi ve aradaki uzaklığı genişletti. 10 Eylül'de Almanlar Aisne Irmağının kuzeyine çekilmeye başlayarak burada siper kazdılar. Böylece, sonraki üç yıl boyunca Batı Cephesi'nin simgesi olan siper savaşı başladı. Marne Çarpışması'nda Fransızlar, ülkelerini istila ile tehdit eden Alman ileri harekâtını geri püskürttüler, Batı Cephesi'nde hızlı ve topyekûn bir zafer kazanmayı amaçlayan Alman tasarılarını bozdular.

Marne Çarpışması (İKİNCİ). I. Dünya Savaşı'ndaki son büyük Alman taarruzu (15-18 Temmuz 1918).

General Erich Ludendorff bu harekâtı, son kesin taarruzu yönetmeyi tasarladığı Amiens-Montdidier Cephesi'nden Fransız birliklerini uzaklaştıracak bir oyalama olarak düşünüyordu. Amacı Rheims'i kuşatmak ve Fransız ordularını bölmektir. Ama Fransız generali Ferdinand Foch, Rheims'in doğusunda esnek bir savunmaya hazırlanmıştı; Almanlar Fransızlardan ummadıkları bir direniş ve karşı saldırıyla karşılaştılar. Çeşitli yerlerden Marne'a giren Alman birlikleri ancak birkaç kilometre ilerleyebildi. Bir İtalyan birliği Almanların Eparney'ye giden yolunu tıkadı. Château Thierry'deki yoğun çarpışmalara katılan Amerikan 3. Tümeni ırmak kıyılarından gelerek Almanları art arda arkadan vurdu. Almanlar güneybatıda, tuzağa düşürüldüklerini anlamadan önce ağır ateş altında yalnızca 10 km ilerleyebildiler. 18 Temmuz'da Alman taarruzunun durdurulmasından sonra, Müttefiklerin karşı taarruzu başladı. Fransız ve Amerikan birlikleri 49 km'lik bir cepheye Almanları şaşırtarak taarruza girişti. Üç gün sonra Fransızlar ve Amerikalılar Marne'ı geçti, Almanlar ise Aisne-Vesle'deki hatlarına çekildi.

Maroboduus (ö. İS 37, Ravenna), German kabilelerinin ilk kez bir konfederasyonda birleşmesini sağlayan Markoman kralı. Bir Markoman soylusu olan Maroboduus gençliğini İtalya'da geçirdi ve bir Romalı gibi eğitildi. Almanya'ya dönüşünde, Markomanların önderi olarak sıvırdı. İÖ 9 sıralarında Roma tehdidinden kaçarak halkıyla birlikte Almanya'nın ortabati kesiminde Main Irmağı vadisinde Bohemya'ya göç etti. Bohemya'da bir krallık kurarak bugün Silezya ve Saksonya adıyla anılan bölgelerdeki komşu German kabileleriyle güçlü bir konfederasyon oluşturdu. Bir düşmanlık döneminin ardından Romalılar İS 6'da Maroboduus'un krallığını tanıdılar. İS 9'da Maroboduus, Roma'ya karşı açtığı savaşta Keruskların önderi Arminius'u desteklemeyi reddetti. İS 17'de Arminius'a yenilen Maroboduus iki yıl sonra tahitten indirildi ve bundan sonra İtalya'da sürgün yaşadı.

Maroni Irmağı, Hollanda dilinde MARONIJNE RIVIER. Güney Amerika'da, Fransız Guyanası ile Surinam (eskiden Hollanda Guyanası) arasındaki sınırı oluşturan ırmak. Tumuc-Humac Dağlarının kuzey eteklerinde, Brezilya sınırı yakınlarında doğar. Sık tropik yağmur ormanları arasından genellikle kuzey yönünde ilerleyerek Saint-Laurent-du-Maroni (Fransız Guyanası) ve Albina

Maroni Irmağı kıyısında Cottica köyü, Surinam
Carl Frank

(Surinam) ırmak limanlarının yaklaşık 30 km aşağısında, Galibi Burnunda (Surinam) Atlas Okyanusuna dökülür. 720 km'lik çığırının yukarı bölümü Surinam'da Litani, Fransız Guyanası'nda ise Itany olarak bilinir. Altın çıkarılan orta bölümü ise Lawa ya da Aoua olarak anılır. Su kesimi az olan tekneler ırmak ağzından 96 km kadar yukarıya gidebilir; bu noktadan ötesinde birçok çavlan ve ivinti vardır. Başlıca kolu Surinam'da güneybatıdan aldığı Tapanahoni'dir.

Marot, Clément (d. 1496?, Cahors - ö. Eylül 1544, Torino, Savoie, Fransa), Fransa'da Rönesans'ın en büyük şairlerinden. Latin şiirine özgü biçim ve imgeler kullanarak, kendisinden sonraki şairlerin üslubunu önemli ölçüde etkilemiştir.

Bretanya düşesi Anne de Bretagne ve I. François'nın maiyetinde görevli bir şairin oğluydu. Babası gibi saray şairi olmak

Clément Marot, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışması; Protestan Kütüphanesi, Paris
E. Bulloz

amacıyla I. François'nın kız kardeşi ve sonradan Navarre kraliçesi olan Marguerite d'Angoulême'in hizmetine girdi. Babasının ölümü üzerine, I. François'nın özel hizmetkârı oldu ve sürgünde olduğu yıllar (1534-36) dışında 1542'ye değin bu görevi sürdürdü.

1526'da Büyük Perhiz yasalarına uymadığı için Lutherci olduğu düşünüldükten tutuklandı ve kısa bir süre hapis yattı. Adalet üzerine alegorik yergisi "L'Enfer"nin (Cehennem) ve arkadaşı Lyon Jamet'ye yazdığı mektubun da (1526) aralarında bulunduğu en tanınmış yapıtlarından bazıları bu sırada yazdı. 1527'de bir gardiyana saldırmak ve bir tutukluyu kaçırmak suçundan yeniden

hapse atıldıysa da krala yazdığı mektup sayesinde serbest bırakıldı. 1531'de Büyük Perhiz'de et yediği için bir kez daha tutuklandı. 1530'a gelindiğinde ünü iyice yaygınlaşmış ve şiirleri geniş bir okur kesimine ulaşmıştı.

Marot, Protestanlar üzerindeki baskının artması üzerine önce Navarre'a, ardından İtalya'ya kaçtı. I. François'nin baskılara son vermesi üzerine Fransa'ya döndü.

Marot resmi şiirler yazmaktan arta kalan zamanının çoğunu sarayda Mezmurlar'ı çevirmekle geçirdi. Bunların bir bölümü 1539'da, *Trente Pseaulmes de David* (Davud'un Otuz Mezmuru) adlı kitapta topladığı metinler ise 1542'de yayımlandı. Mezmurlar'ın ilk manzum çevirisi olan bu yapıtları Sorbonne'un sakıncalı bulması üzerine Marot yeniden sürgüne yollandı. Marot, çevirileri çok beğenen Calvin'in yardımıyla Cenevre'ye gittiysen de, burada da tutunamayarak İtalya'ya döndü.

Marot'nun ilk şiirleri, retorikçiler(*) olarak bilinen geç ortaçağ şairlerinin etkisini taşıyordu. Ama Marot çok geçmeden bu okula özgü türleri, zorlama eğretilmeleri, karmaşık dizeleri ve didaktik alegorileri bıraktı. Latin klasiklerinin ve İtalyan edebi biçimlerinin etkisiyle klasik şiirin üslup ve temalarını örnek almaya başladı. Eleji, eglog, epigram, *epithalamion* gibi türleri ve bir kıtalık İtalyan yergili şiiri *strambotto*'yu (Fransızca *estrabot*) Fransa'ya tanıttı. Petrarca'nın geliştirdiği sone türünün Fransa'daki ilk örneklerini verdi. Özellikle de nükteli, incelikli, içten ve doğal bir üslupla kaleme aldığı epigram ve manzum mektuplarıyla (*épitre*) sonraki iki yüzyıl boyunca bu türlerde yazan Fransız şairlerine örnek oldu. *Chant royal* türünde de ustaydı; hem bu türe, hem de Fransız şiirinin geleneksel balad türüne Horatius'un üslubunu andıran nükteli bir anlatım kazandı. Ayrıca yeni lirik şiir biçimleri yaratmaya ve var olanları geliştirmeye çalıştı. Şansonlar ve ilahiler yazdı ve kadın bedeninin çeşitli bölümlerinin ayrıntılı olarak betimlendiği *blason* adlı yergili şiir türünün ilk örneklerini verdi (1536). Kısa sürede büyük ilgi toplayan bu tür yaygın olarak taklit edildi. Marot ayrıca, Catullus, Vergilius ve Ovidius'un yapıtlarını Fransızcaya çevirdi ve François Villon'un yapıtlarıyla *Roman de la Rose*'u (Gülün Romansı) yayıma hazırladı. Ölümünden sonra ünü bir süre La Pléiade(*) adlı şairler grubu tarafından gölgelendiyse de, 17. yüzyılda yeniden canlandı. Marot İngiltere'de de, başta Edmund Spenser olmak üzere Elizabeth dönemi şairlerini etkilemiştir.

Marot, Daniel (d. 1661, Paris, Fransa - ö. 4 Haziran 1752, Lahey, Felemenk), Fransız asıllı Felemenkî mimar, içmimar ve oymabaskı ustası. Özenle işlenmiş zengin tasarımlarıyla 17. yüzyıl sonu, 18. yüzyıl başında Avrupa dekoratif sanat üsluplarını etkilemiş, oymabaskılarında döneminin modasını, özellikle de o çağda Avrupa'da Doğu sanatlarına karşı uyanmaya başlayan ilgiyi yansıtmıştır.

Mimar ve oymabaskı ustası olan babası Jean Marot'nun yanında yetişti. Fransız tasarımcılardan Jean Lepautre ve Jean Bérain'den etkilendi. Marot'nun Felemenk'teki tasarımları arasında III. William için Lahey'de yaptığı ve sonradan Ateşkes Salonu adıyla anılan özel salon (y. 1697) ile Gerderland'daki Het Loo'da av köşkü olarak tasarlanmış bir saray (y. 1692) yer alır. III. William'ın İngiltere'de yaşadığı Hampton Sarayı'nın ise bahçesini düzenlemiştir. Büyük olasılıkla sarayın iç dekorasyonunda danışmanlık etmiş, ayrıca Delft işi vazo ve

Daniel Marot'nun bir masa tasarımı, aside yedirme baskı, y. 1700
Victoria and Albert Museum, Londra

karo fayans tasarımları yapmıştır. Sonraki tasarımları arasında Portekiz Sinagogu ile bugünkü Kraliyet Kütüphanesi bulunmaktadır.

Marot, Jean (d. y. 1619 - ö. 15 Aralık 1679, Paris, Fransa), Fransız mimar ve oymabaskı ustası.

Protestan olmasına karşın kralın mimarlığına getirilmişti. Özel siparişler de aldığı bilinmektedir. Bunlar arasında Pussort, Mortemart ve Monceau malikâneleri vardır. Ama Marot daha çok, yaptığı iki görkemli oymabaskı dizisiyle tanınır. "Küçük Marot" ve "Büyük Marot" adlarıyla bilinen, mimarlık konusundaki bu yapıtlar, özellikle 17. yüzyıl Fransız mimarlığı için çok değerli birer kaynak özelliği taşır. Marot bunlara ek olarak baca, tavan vb yapı öğelerinin süslenmesi için çok sayıda desen çizmiştir. Oğlu Daniel Marot da onun bu çalışmalarını sürdürmüştür.

Maroteaux-Lamy sendromu, cücelik, iştme kaybı ve iskelette ilerleyici yapı bozukluklarıyla beliren ender görülen kalıtsal metabolizma hastalığı. Vücut dokularında mukopolisakkarit adlı maddenin birikmesiyle gelişir. Belirtiler sıklıkla bebeklik döneminde ortaya çıkar; bir yaş civarındaki çocuğun fizyonomisinde kabalaşma dikkati çeker. Gözde kornea katmanı saydamlığını yitirir, iki gözün arasındaki uzaklık aşırı derecede artar; karaciğer ve dalak büyür. Zekânın normal olmasına karşın yaşam süresi çok kısadır; hastalar sıklıkla 20 yaşına varmadan ölür. Öbür mukopolisakkaridozlar gibi Maroteaux-Lamy hastalığında da, bağdoku gelişimi için önemli bir madde olan mukopolisakkarit metabolizmasında rol oynayan enzimlerden biri eksiktir. Hastalık çekinik kalıtımla kuşaktan kuşağa aktarılır.

Maroua, Afrika'nın ortabatı kesimindeki Kamerun'un kuzey kesiminde kent. Mandara Dağlarının eteklerinde, Kaliao Irmağı (*mayo*) kıyısında yer alır. Kuzeybatıdaki Mokolo'dan, kuzeydoğudaki Bogo'dan ve güneybatıdaki Garoua'dan gelen yolların kesişme noktasında kurulu önemli bir pazar kentidir. Tanımsal ihraç ürünleri karayoluyla Garoua'ya, oradan da Benue Irmağı üzerinden gemiyle Nijerya'ya gönderilir. El sanatları önemli bir uğraştır. Kentte bir etnografya müzesi, bir hastane, bir gümrük istasyonu, bir veterinerlik merkezi, bir Protestan kilisesi ve birkaç cami vardır. Waza Ulusal Parkı kentin hemen kuzeyindedir. Nüfus (1987) 123.000.

marpuç (Farsça *mar-plç*: "yılan gibi bükümlü"), bir ucu nargelenin şişesine bağlanan, öbür ucunda bir imame bulunan, bükülebilir boru. Marpuç yapmak için iki parmak eninde kesilmiş renkli meşin şeritler çirşenip uzun bir demir çubuk boyunca sarılır. Üstüne sarmal biçimde ince sarı tel dolanıp kurumaya bırakılır. Daha sonra demir çubuk çekilip çıkarılarak marpuç kullanılacak hale getirilir. Marpuçların ağza alınan ucuna imame denir. Eskiden imameler çoğunlukla kehribardan yapılır, gümüş ve altın halkalarla süslenirdi. Bu halkaların mine, elmas, yakut, zümrüt gibi değerli taşlarla süslediği de olurdu. İmamelerin ağza gelen bölümüne ise baş pare denirdi. Osmanlı döneminde İstanbul'da Mahmutpaşa Yokuşu'nun alt başıyla Mısır Çarşısı arasında Marpuççular Çarşısı vardı. Semt, bugün de Marpuççular adıyla anılır.

Marpurg, Friedrich Wilhelm (d. 21 Kasım 1718, Marpurgsdorf, Seehausen yakınları, Brandenburg - ö. 22 Mayıs 1795, Berlin), Alman besteci ve yazar. Kuramsal ve eleştirel müzik yazılarıyla tanınır.

Başlıca kitapları 18. yüzyıl müzik araştırmacıları için büyük değer taşıyan *Historisch-kritische Beyträge* (1754-58; Tarihsel Eleştirel Katkılar) ile müziğin farklı dallarına giriş niteliğindeki *Abhandlung von der Fuge* (1753-54; Füg Üzerine Çalışma) gibi yapıtlardır. Önemli kompozisyonları arasında 6 *Sonaten für das Cembalo* (1756; Klavsen için 6 Sonat) ile *Fughe e caprice* (1777; Füg ve Kapriçyo) sayılabilir.

Marquand, J(ohn) P(hillips) (d. 10 Kasım 1893, Wilmington, Delaware - ö. 16 Temmuz 1960, Newburyport, Massachusetts, ABD), 20. yüzyılın ortasında ABD toplumunda orta ve üst sınıflardaki değişimleri anlatan ABD'li romancı.

Ticaretle uğraşan babasının işlerinin bozulmasından önce New York kentinde ve Rye banliyösünde rahat bir ortamda büyüdü. Daha sonra Newburyport'a akrabalarının yanına gönderildi. Toplumsal konununun sırsılması, ayrıca Harvard'da burs karşılığında hiç sevmediği kimya dalında öğrenim görmek zorunda kalması toplumsal farklılıkların ve bunların yol açtığı psikolojik sonuçların açık biçimde farkına varmasını sağladı.

Marquand yaklaşık 15 yıl boyunca geniş okur kitlesine yönelik çeşitli romanlar yazdı. Daha sonra New England'da yok olma sürecindeki soyluluk üzerine yergili, ama sevecen gözlemlerini içeren *The Late George Apley* (1937; Merhum George Apley), *Wickford Point* (1939; Wickford Noktası) ve *H. M. Pulham, Esquire* (1941; Bay H. M. Pulham) romanlarını yayımladı. Ardından savaş döneminde ABD'de yurtlarından kopan insanları ele aldığı *So Little Time* (1943; Zaman O Kadar Kısa ki), *Repent in Haste* (1945; Acele Pişmanlık) ve *B. F.'s Daughter* (1946; B. F.'nin Kızı) adlı romanları geldi. Ama bu romanlarındaki toplumsal gözlemleri öncekiler kadar keskin değildi. Newburyport'a çok benzeyen New England'ın toplumsal yaşamının özenli bir incelemesi olan *Point of No Return*'de (1949; Dönüşü Olmayan Nokta) eski başarısına yeniden ulaştı. 1950'lerde özel önem kazanan iki toplumsal tipten profesyonel askeri *Melville Goodwin, USA*'da (1951), büyük işadamları ise yergili bir dille *Sincerely, Willis Wayde*'de (1955; Saygılanmıla, Willis Wayde) betimledi. Başarılı bir oyun yazarını konu alan *Women and Thomas Harrow* (1958; Kadınlar ve Thomas Harrow) adlı son önemli romanı kısmen otobiyografikti.

Marqués, René (d. 4 Ekim 1919, Arecibo - ö. 22 Mart 1979, San Juan, Porto Riko), oyun ve öykü yazarı, eleştirmen, Porto Rikolu milliyetçi.

En tanınmış oyunu *La Carreta*'da (1956; Yük Arabası) şansını aramak için New York'a göç eden, ama başarılı olamayan Porto Rikolu bir köylü ailesinin daha sonra Porto Riko'ya dönüşünü ve uyum sağlama güçlüğüne ele alır. 1959'da *Teatro* (Tiyatro) adıyla yayımlanan üçlemesinin ilk oyunu *La muerte no entrará en palacio* (Ölüm Saraya Girmeyecek) emperyalist baskıya karşı koymayarak gençlik ülkelerine ihanet eden bir valinin konu edildiği alegorik ve siyasal bir oyundur. Öbür iki oyun *Un niño azul para esa sombra* (Şu Gölge İçin Mavi Bir Çocuk) ve *Los soles trunco*'tur (Sakat Güneşler). En başarılı oyunlarından sayılan *Los soles trunco*'ta modernleşmenin yarattığı yıkımın önünde duramayan üç soylu kız kardeşin yaşamını ve kapalı çevresini yeni bir bakışla yansıtır.

Oyunlarının çoğunda ulusal kimlik duygusunu uyandırmayı amaçlayan Marqués, yabancı değerleri benimsemenin yabancılaşmaya yol açtığı görüşünü işler. Aynı tema *Otro día nuestro* (1955; Günlerimizden Bir Başkası), *En una ciudad llamada San Juan* (1960; San Juan Denen Bir Kentte), *Inmersos en el silencio* (1976; Sessizliğe Dalmış) adlı öykü kitaplarıyla, *La víspera del hombre* (1959; İnsanın Atası) ve *La mirada* (1975; Bakış) adlı romanlarında da görülür.

Marqués bir bölümü *El puertorriqueño dócil*'de (1967; Uysal Porto Rikolu) yer alan makalelerinden oluşan *Ensayos*'ta (1966) dil, edebiyat ve Porto Riko'nun toplumsal koşulları çerçevesinde ulusal kimlik sorununu ele alır.

Marquet, Albert (d. 27 Mart 1875, Bordeaux - ö. 14 Haziran 1947, Paris, Fransa), bir dönem fovistlerle birlikte çalışan Fransız ressam.

1890'da Paris'te Dekoratif Sanatlar Okulu'na girdi. 1892'de orada tanıştığı Henri Matisse'le yaşam boyu süren bir dostluk kurdu. 1897'de Gustave Moreau'nun atölyesinde Matisse ve arkadaşlarıyla çalışmaya başladı. 1900'de Matisse'le birlikte Uluslararası Paris Sergisi için hazırlanan Grand Palais'nin (Büyük Saray) dekorasyonu üzerinde çalıştı. 1903'te Salon d'Automne'un (Güz Salonu) kurucuları arasında yer aldı; orada ve Salon des Indépendants'da (Bağımsızlar Salonu) sergiler açtı.

Marquet temelinde bir manzara ressamıydı. Sanat yaşamının başlarında yeni-izlenimcilerin renk kullanımından etkilenerek kendine özgü bir renkçilik geliştirdi. Bir süre fovizmi benimsemesine karşın asıl eğilimi doğalcı manzara yönündeydi. 1925'ten sonra daha çok suluboya çalıştı. Olağanüstü çizim yeteneği nedeniyle Matisse tarafından "Fransız Hokusai'si" olarak adlandırıldı. Bugün daha çok limanları betimlediği çizimleri ve Paris'in köprülerini işlediği resimleriyle tanınır.

Márquez, Gabriel García bak. García Márquez, Gabriel

Marquis, Don, asıl adı DONALD ROBERT PERRY MARQUIS (d. 29 Temmuz 1878, Walnut, Illinois - ö. 29 Aralık 1937, New York kenti, ABD), ABD'li gazeteci, şair ve oyun yazarı. Yaratığı Archy ve Mehitabel tipleriyle tanınır.

Galesburg'daki Knox College'da öğrenim gördükten sonra *Atlanta Journal*'da muhabir olarak çalışmaya başladı. 1907'de Joel

Chandler Harris *Uncle Remus's Magazine*'i yayımlamaya başlayınca bu derginin yayın yönetmeni yardımcısı oldu. 1912'de Atlanta'dan ayrılarak New York kentine yerleşti. Yazılarını *The Sun* gazetesinde "The Sun Dial" (Güneş Saati), *Tribune*'de da "The Lantern" (Fener) başlıklı sütunlarda yayımladı. Hamamböceği Archy ve kedi Mehitabel tiplerini ilk olarak "The Sun Dial"daki yazılarında kullandı ve okura görüşlerini bu tipler aracılığıyla aktardı.

Marquis'in yayımlanmış mizah şiirleri, yer-gileri ve oyunları arasında *Danny's Own Story* (1912; Danny'nin Öyküsü), *Dreams and Dust* (1915; Düşler ve Toz), *Hermione* (1916), 1926'da oyunlaştırılan *The Old Soak* (1916; Yaşlı Ayyaş), *Sonnets to a Red Haired Lady* (1922; Kızıl Saçlı Kadına Soneler), *The Dark Hours* (1924; Karanlık Saatler) ve *Out of the Sea* (1927; Denizden Uzakta) sayılabilir. Archy ve Mehitabel'in öyküleri George Herriman'ın çizgileriyle, Marquis'in ölümünden sonra yayımlanan bir antolojide yer aldı ve 1957'de George Kleinsinger ve Joe Darion'un sahnelediği bir müzikale konu oldu. Önsözünü Marquis'in dostu Christopher Morley'nin yazdığı *The Best of Don Marquis* (Don Marquis'in En İyi Yapıtları) 1946'da yayımlandı.

Marr, Nikolay Yakovleviç (d. 6 Ocak 1865, Kutaisi, Gürcistan, Rus Çarlığı - ö. 20 Aralık 1934, Leningrad, SSCB), Kafkas dilleri üzerine çalışmalarıyla tanınmış Rus dilbilimci, arkeolog ve etnograf.

1900'de Petersburg Üniversitesi'nde (sonradan Sankt Petersburg Devlet Üniversitesi) ders vermeye başladı. Bu arada eski Gürcü ve Ermeni edebiyatıyla ilgili birçok derleme yayımladı. Bir yandan da Kafkas, Hamisami ve Bask dillerinin akraba olduğunu kanıtlamaya çalıştı. 1924'te bu tezini daha da ileri götürerek, bütün dillerin dört temel ögeden (*sal, ber, yon, roş*) oluşan bir köken dilden türediğini ileri sürdü. Marr'a göre dil, toplumsal ve iktisadi yapının ürünüydü; bu yüzden de ulusal değil, sınıfsal bir olguydu. Marr'ın görüşleri, ölümünden sonra Dil ve Düşünce Enstitüsü tarafından geliştirilmiş ve 1950'de Stalin tarafından reddedilinceye değin Sovyet dilbiliminin temel kaynaklarından biri olmuştur. Marr ayrıca, Rusya'nın Hint-Avrupa ailesine bağlı olmayan dillerine olan ilginin artmasında da önemli bir rol oynamıştır.

marrano, İspanya tarihinde baskıdan kurtulmak amacıyla Hristiyanlığı benimsemiş görüldüğü halde gizlice Yahudiliğin gereklerini yerine getiren Yahudiler ve onların soyundan gelenler için kullanılan küçültücü ad. Sözcüğün kökeni bilinmemektedir.

İspanyol Yahudileri 14. yüzyıl sonlarında fanatik Hristiyan toplulukları elinde yok edilme tehlikesiyle karşılaştılar. Direnen binlerce Yahudi öldürüldü, 100 bini aşkın Yahudi ise Hristiyanlığı benimsemiş gözükerek güvenliğe kavuştu. Vaftiz edildiği halde gizlice Yahudiliğin gereklerini yerine getirenler 15. yüzyıl ortalarında belirgin bir topluluk oluşturdular. *Marrano*'lar zamanla zenginleştiler, devlet, saray ve kilise hiyerarşisinde önemli konumlara geldiler. Evlilik yoluyla ülkenin en soylu aileleriyle akrabalık kurdular. Eski Hristiyanların görünüşte *marrano*'ları hedef alan tepkisi gerçekte Hristiyanlığı sonradan benimsemiş bütün Yahudilere (*converso*) yönelikti.

Marrano'lara karşı Mart 1473'te Córdoba'da başlayan saldırılar, yağma ve katliamlarla üç gün sürdü. Fanatik çeteler katliamları kentten kente yaydılar. *Marrano*'ların üzerindeki baskının kurumsallaştırılması amacıyla 1480'de Enkizisyon oluşturuldu. Enkizisyon'un ilk yılında 300'den fazla *marrano*

yakıldı; mülkleri saraya devredildi. Kurbanların sayısı 10 binlere ulaştı.

Yahudiler şehit saydıkları *marrano*'larla dinsel bağlarını korudular. Sonunda Enkizisyon, Yahudi etkisine son vermenin tek yolunun bütün Yahudileri İspanya'dan çıkarmak olduğuna karar verdi. İman birliğini korumak Katolik hükümdarların ulusal politikasına dönüştü ve 31 Mart 1492'de İspanya'daki bütün Yahudilerin sınır dışı edilmesini öngören ferman çıkarıldı. İspanya'yı 1497'de Portekiz, 1498'de de Navarra izledi.

Yahudilerin bir bölümü vaftiz edilerek ülkede kalmayı başardı. Bu durum *marrano*'ların sayısını ve gücünü artırırsa da İspanyol Yahudilerinin büyük çoğunluğu ülkeyi terk etti. *Marrano*'ların Yahudi dostlarından ayrı kalmaları Enkizisyon disiplini-ne daha kolay boyun eğmeleri sonucunu doğurmadı; inançlarını korudular ve bu inancı sonraki kuşaklara aktardılar. Gene de birçok *marrano* özellikle Kuzey Afrika'ya ve Batı Avrupa ülkelerine göç etti. Bu göçlerin ve kalanların da İspanya içinde erimesinin sonucunda, 18. yüzyılda İspanya'da *marrano* geleneği yok oldu.

Marriner, Sir Neville (d. 15 Nisan 1924, Lincoln, İngiltere), İngiliz kemancı, öğretmen ve orkestra şefi. 1959'da Londra'da Academy of St. Martin-in-the-Fields adlı oda müziği orkestrasını kurmuş, topluluğun yönetmenliğini de üstlenerek büyük üne kavuşmasını sağlamıştır.

1944'te Londra Kraliyet Müzik Yüksek Okulu'nu bitirdikten sonra Paris Konservatuarı'nda beş yıl René Benedetti'nin öğrencisi oldu. Sanat yaşamına önce kemancı olarak başladı. Çeşitli küçük topluluklarda çaldı; bunlardan Jacobean Topluluğu'nda erken dönem müziği uzmanı Thurston Dart'la birlikte çalıştı. Ayrıca, Londra Philharmonia'da (1952-56) ve Londra Senfoni Orkestrası'nda da (1956-68) çalan Marriner, 1948'de Eton College'da müzik öğretmenliği, 1949-59 arasında da Kraliyet Müzik Yüksek Okulu'nda profesörlük yaptı.

Pierre Monteux'nün desteğiyle yönetmenliğe yönelen Marriner, barok müzikte uzmanlaştı. Academy of St. Martin-in-the-Fields'i oluşturma çalışmalarına ve bu orkestrayla çok sayıda plak doldurmaya ayrıldığı başarı dolu 10 yılın ardından dünyanın belli başlı orkestralarını yönetmeye başladı. 1969'da Los Angeles Oda Orkestrası'nın müzik yöneticisi ve şefi oldu. 1979-80 sezonundan başlamak üzere Minnesota Senfoni Orkestrası'nın müzik yöneticiliğine ve şefliğine getirildi. 1970'lerin sonlarında opera yapıtlarını da repertuvarına alan Marriner'e 1979'da C.B.E. (Commander of the British Empire) unvanı verildi.

Marrukinler, İtalya'nın doğu kıyısındaki Teate (bugün Chieti) yakınlarında küçük bir bölgede yaşamış kabile. Samnitlerle akraba olmalarına karşın, büyük olasılıkla Samnit birliği üyesi değildi. Bununla birlikte II. Samnit Savaşı (İÖ 304) sırasında Romalılarla çatışmaya girerek savaşın sonunda Roma'yla ittifaka katıldılar. İÖ 91'de Romalılarla başkaldırdılar, daha sonra Romalı Armensis kabilesine karşılar. İÖ 250'lerden kalma "Rapino Tuncu" adlı bir yazıttan ayrı bir dilleri olduğu öğrenilmiştir. Bu dil, Latın alfabesiyle yazılmakla birlikte Paeligni ve Vestinleri de içeren Kuzey Osk grubunun bir lehçesidir.

Marryat, Frederick (d. 10 Temmuz 1792, Londra - ö. 9 Ağustos 1848, Langham, Norfolk, İngiltere), İngiliz deniz subayı ve yazar. Denizde edindiği çeşitli deneyimleri eğlendirici bir üslupla yapıtlarında yansıtmıştır.

Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne 14 yaşında girdi. Dünyanın çeşitli yerlerinde başarıyla hizmet verdikten sonra 1830'da albay rütbesiyle emekli oldu. Daha sonra basit ve dolaysız bir anlatım tekniğiyle serüven romanları yazmaya başladı. Konu zenginliği ve mizah anlayışı bakımından da dikkat çeken bu yapıtlar arasında *The King's Own* (1830; Krala Özel), *Peter Simple* (1834; Basit Peter), *Mr. Midshipman Easy* (1836; Mülâyim Asteğmen) ve *Poor Jack* (1840; Zavallı Jack) sayılabilir. Ayrıca İngiliz İç Savaşı'nı anlatan ve çocuk edebiyatının klasikleri arasına giren *The Children of the New Forest* (1847; Yeni Ormanın Çocukları) gibi bir dizi çocuk kitabı yazdı. Ölümünden sonra kızı Florence *Life and Letters* (1872; Yaşam ve Mektuplar) adlı yapıtını yayıma hazırladı. Oliver Warner'ın yazdığı *Captain Marryat: A Rediscovery* (1953; Bir Yazarın Yeniden Keşfi: Albay Marryat) bir yaşamöyküsü niteliğindedir.

Mars, Eski Roma tanrısı. Önem bakımından Jüpiter'den hemen sonra gelir. Eski Yunan'daki karşılığı Ares'tir. Başlangıçtaki özellikleriyle ilgili çok bilgi yoktur. Roma'daki kültürden elde edilen bilgiler çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. İlkçağın başlarında bir savaş tanrısı biçimini aldığı anlaşı-

tapınağı vardı. Kent içinde başlangıçta kralın evi olan *regia*'da Mars'ın bir *sacrum*'u (kutsal yer) vardı ve burada Mars'ın kutsal mızrakları korunurdu. Savaş çıkınca konsül mızrakları sallayarak "Mars vigila" (Mars, uyan) diye seslenirdi.

Augustus döneminde Mars kültü Roma'da yeni bir güç kazandı. Roma devletinin askeri konulardaki geleneksel koruyuculuk rolünün yanı sıra Mars Ultor (İntikamcı Mars) olarak Caesar'ın intikamını alma görevinde imparatorun kişisel koruyucusuna dönüştü. Bir dönem Capitolino Tepesi'ndeki Jüpiter'le rekabet eden Mars kültü yaklaşık İS 250'de Roma lejyonlarında tapınılan *di miliares* (askeri tanrılar) arasında en önemli yeri tuttu. Edebiyat ve sanatta Yunan Savaş Tanrısı Ares'e benzer biçimde betimlenmiştir.

Mars, MERİH olarak da bilinir, Güneş sisteminde, Güneş'e olan uzaklığı bakımından dördüncü sırada yer alan gezegen. Kırmızımsı renginden ötürü, Eski Roma'nın savaş tanrısının adıyla anılır.

Eliptik bir yörüngede dolandığından Mars'ın Güneş'e olan uzaklığı oldukça değişkendir. Güneş'ten ortalama uzaklığı, Yer'ininkin bir buçuk katı kadardır (yaklaşık 228 milyon km). Gezegen kendi eksenini çevresindeki dönüşünü 24,5 saatte, Güneş'in çevresindeki dolanımını ise 687 günde tamamlar. Phobos(*) ve Deimos(*) adlı iki küçük uydusu vardır.

Mars'ın dönme eksenini Yer'inki gibi yatıktır, ayrıca gezegeni çevreleyen bir atmosfer vardır. Mars'ın yüzeyi Yer'inkinden çok daha soğuktur; ortalama yüzey atmosfer sıcaklığı -23°C'dir. Küçük bir gezegen olan Mars'ın ortalama çapı, Yer'ininkinin yaklaşık yarısı kadardır (6.787 km). Yoğunluğu da Yer'ininkinden oldukça düşüktür (3,933 gr/cm³). Gezegenin çevresinde herhangi bir magnetik alan algılanmamıştır; yoğunluğunun da düşük olması dikkate alındığında, bu olgu, gezegenin çekirdek bölümünün metalsi yapıda olmadığına işaret eder. Mars'ın ince atmosferi temel olarak karbon dioksitten oluşur, bir miktar da azot ve argon içerir. Eser miktarda su buharına da rastlanmıştır. Gezegenin yüzeyinde bulunan buz takkelerinin bütün yıl boyunca varlığını koruyan bölümleri su buzundan, mevsimsel olarak ortaya çıkan bölümleri ise donmuş karbon dioksitten oluşur.

Yer'den teleskoplarla yapılan gözlemler sonucunda Mars'ın bir atmosfere, kutup takkelerine, akılık derecesi farklılıklarına ve uydulara sahip olduğu saptanmış, ama bunların yapısı anlaşılamamıştı. Mars'ın yüzeyinin fotoğraflarını çekerek Yer'e gönderen ilk uzay araçları, gezegenin yakınından geçen ABD gezegen sondaları "Mariner 4" (1964) ile "Mariner 6" ve "Mariner 7" (1969) oldu; fotoğraflardan, gezegenin güney yarıküresinin, Ay'dakine benzer biçimde kraterli bir yüzeye sahip olduğu anlaşıldı. Mars'ın yörüngesine oturtulan "Mariner 9" (1971) uzay aracı ise, gezegenin çok daha geniş bölgelerinin fotoğraflarını gönderdi. Bu görüntülerden de, Mars'ın kuzey ve güney yarıkürelerinin son derece farklı yüzey yapılarına sahip olduğu ortaya çıktı. Güney yarıkürenin daha eski ve kraterli yapıda olmasına karşılık, kuzey yarıküresinin, olasılıkla volkanik kökenli ya da rüzgârla taşınmış daha genç malzemelerle örtülü olduğu, bu nedenle de daha az kraterli olduğu saptandı. 1970'lerin sonlarında ABD yapımı iki "Viking" uzay aracı, Mars yüzeyinin daha ayrıntılı fotoğraflarını çekti. "Viking" in Mars'ın yüzeyine inen iniş aracıyla çeşitli deneyler yapıldı, bu arada

gezegende herhangi bir yaşam biçiminin (örn. mikroplar) olup olmadığına ilişkin incelemelerde bulunuldu, ama bu çalışmalardan olumlu bir sonuç elde edilemedi.

"Mariner 9" ve "Viking" uzay sondalarından elde edilen bilgilerden, Mars'ın yüzeyinde yanardağların, geniş lav düzlüklerinin, çeşitli türden kanalların ve kanyonların ve heyelan kalıntılarının bulunduğu anlaşılmıştır. Bu yüzey şekillerinin boyutları, Yer yüzeyindeki standartlara oranla oldukça büyüktür. Örneğin, Güneş sistemindeki bilinen en büyük yanardağ olan Olympus Mons'un taban çapı 600 km'den, yüksekliği ise 20 km'den daha fazladır. Öteki büyük yanardağlar da, Olympus Mons'un bulunduğu Tharsis yaylasında yer alır; Tharsis yaylası, çevresindeki kuzey düzlüklerinden 1.000 m kadar daha yüksek olan bir bölgedir. 4 bin km uzunluğunda çokbüyük bir ekvatorial çöküntü (rift) olan Vallis Marineris ise, ekvator bölgesindeki kanyon alanlarını içerir. Bu çöküntü, kabuk levhasının yanılarak ayrılmaya başladığı yönünde bir kanıt olarak yorumlanmıştır. Mars'ın yüzeyinde bol miktarda kırıntı (fay) rastlanmakla birlikte, gene de levha tektoniğinin (kabuk hareketleri) başlangıç aşamalarından öteye geçtiğine ilişkin herhangi bir bulgu elde edilememiştir. Bu durum, gezegenin taşküre (litosfer; kabuk ve üst manto bölgeleri) katmanının kalınlığına bağlanmaktadır.

Mars yüzeyindeki kraterlerin bir bölümü Merkür ve Ay'daki kraterleri andırır; ama gezegenin yüzeyinde yeni tür bir çarpma krateri belirlenmiştir. Bu yeni tür yapılar siper krateri olarak adlandırılmıştır, çünkü püskürtü örtüsünün (göktaşının yüzeye çarpması sırasında çevreye saçılan malzemeler) kenarları kalkıktır. Bu özellik, püskürmenin tamamlanmasından sonra malzemelerin dışarı doğru aktığına ve böylece balistik açıdan beklenenden çok daha geniş bir alana yayıldığına işaret eder.

Mars yüzeyinde belirlenen başlıca kanal türleri, akış ve boşaltım kanalları ile aşınmış kanallar biçimindedir. Akış kanalları, Yer yüzeyindeki bazı ırmak vadilerine benzeyen dallanmış ağlar biçimindedir. Bunların morfolojisi, belirli bir sıvı etkisiyle aşınmışlık olgusuyla uyum içindedir. Çok daha büyük olan boşaltım kanalları ise, kutu kanyon olarak adlandırılan kapalı çöküntülerden başlayarak aşağı çığıra doğru giderek daralır. Bunların oluşumu henüz anlaşılamamıştır; çeşitli kuramlara göre bu kanallar, erimiş don sularının, katı buzların ya da rüzgârın aşındırması sonucunda oluşmuştur. Aşınmış kanallar ise, duvarları heyelan sonucunda yapı değiştirmiş geniş vadilerden oluşan ağlar biçimindedir.

Mars'ın yüzey şekillerinin oluşmasında rüzgâr önemli bir etmendir. Gezegenin yüzeyinde rüzgârlarca biriktirilmiş kumullara ve krater izlerine sık rastlanır.

Mars'ın toprak yapısına ve bileşimine ilişkin ilk çözümlemeler, "Viking 1" in 20 Temmuz 1976'da gezegenin yüzeyine konan iniş aracında yapıldı. Aracın indirdiği Khryse Planitia bölgesi (22°,48' kuzey, 47°,82' batı), çevreye saçılmış kaya parçalarının, dağınık kumulların ve anakayaç mostralarının bulunduğu bir düzlüktü. Kayaçların, bazaltlı lavların aşınmış artıkları olduğu sanılmaktadır. Aracın yüzeydeki kumlu toprak üzerinde yaptığı çözümlemeler sonucunda, bu malzemenin ağırlık olarak yüzde 44 silis, yüzde 18 alüminyum oksit, yüzde 8 magnezyum oksit, yüzde 8 sülfür trioksit ve yüzde 6 kalsiyum oksitten oluştuğu anlaşıldı. Bu

Mars, Etrüsk tunç heykeli; Arkeoloji Müzesi, Floransa
Allan-Art Resource/EB Inc.

maktadır. Roma edebiyatında Roma kentinin koruyucusu olarak anılır.

Roma'da Mars şenlikleri, tarım ve savaş mevsimlerinin başlangıcı ve sonu olan ilkbahar ve sonbaharda düzenlenirdi. Özellikle onun adını taşıyan mart ayı Mars'ın onuruna düzenlenen şenliklerle geçirdi. Jüpiter, Mars ve Quirinus'a bağlı olan eski Sali rahipleri mart ayı boyunca birkaç kez bir araya gelir, eski silahlarıyla törensel savaş danslarını yapar, tanrılara bir ilahi söylelerdi. Mars'a tapınma açısından ekim de önemli bir aydı. 15 Ekim'de düzenlenen Ekim Atı Şenliği'nde Campus Martius'ta çift atlı araba yarışları yapılır, 19 Ekim'de Armilustrum'da savaşta kullanılan silahlar temizlenir ve kış süresince saklanırdı. Dinsel görevleri her türlü düşmanı üründen ve sürülerden uzak tutmak olan Fratres Arvales'in (Arval Kardeşler) eski ilahilerinde Mars'a yakınılırdı.

Augustus dönemine değin Mars'ın Roma'da, biri ordunun talim yeri olan Campus Martius'ta, öbürü Porta Capena dışında iki

bileşim, yüzeye yükselen magmanın buradaki buzla etkileşimi sonucunda ortaya çıkan korkayaçların genel oluşum sürecinin doğal bir sonucudur. Kayaçlar daha sonra ufalanmış ve yıkanmış, böylece yüzeylerinde kırmızımsı renkli demir oksit mineralleri ağırlıklı duruma gelmiş ve yüzey toprağından çeşitli sülfatlar (ve olasılıkla karbonatlar) yığılmıştır.

Mars'ın uyduları Phobos ile Deimos'un fotoğrafları "Mariner 9" ve "Viking" uzay araçlarının çekilmiştir. Bunların yakın plan fotoğraf görüntülerinden yüzeylerinin düzensiz, kraterli kaya bloklarından oluştuğu anlaşılmıştır. Her iki uydunun da, Mars'ın oluşumu sırasında çevreye yayılan artık malzemelerden oluştuğu ya da Mars'ın ilk evrelerinde kütleçekimine yakalanarak yörüngesine giren küçük gezegenler (asteroit) olduğu sanılmaktadır.

Mars kanalları, Mars'ın yüzeyinde görülen düzgün doğrusal hatlar. Bugün bunların gerçek birer kanal değil, gezegenin yüzeyindeki kraterlerin ve öteki yüzey şekillerinin rastlantısal dizilişinin yarattığı bir yanılsama olduğu anlaşılmıştır. Kanallar, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında pek çok tartışmaya yol açmıştır. İtalyan astronom ve devlet adamı Giovanni Virginio Schiaparelli, 1877'den başlayarak 100 kadarını gözlemlediği bu çizgileri *canali* (İtalyancada "kanallar") olarak adlandırmıştı. Aynı türden bazı gözlemleri daha önceleri başkaları da yapmıştı, ama Schiaparelli'nin makaleleri konu üzerinde büyük ilgi uyandırdı. ABD'li astronom Percival Lowell, bu izlerin akıllı yaratıklarca inşa edilen kilometrelerce genişliğindeki sulama kanalları olduğu görüşünü ortaya attı ve çok sayıda taraftar topladı. Lowell ve destekçilerine göre kanallar, karanlık vahalarda keşifçiler ve gezegen yüzeyinin geniş kesimlerini kaplayan bir şebeke oluştuyordu. Kimi zaman, önceden tek bir kanal gibi görünen bir iz, bir süre sonra iki ince paralel hatta ayrılıyordu. Bu arada çoğu astronom kanalları gözlemleyemiyor, pek çoğu da bunların gerçek kanal olduğuna inanmıyordu. Daha sonra yapılan deneyler, diyagramlar ya da çizimler üzerinde aynı ayrı şekiller halinde duran görüntülerin uzaktan tek bir hat biçiminde görüldüğü olabileceği sonucunu doğurdu. Yer atmosferinin içinden çekilen fotoğraflar da bu sonucu vermiyordu, çünkü bu çizgiler insan gözünün ayırma gücünün sınırına yakın, fotoğraf kamerasının ayırma gücünün ise ötesindeydi. Sonuçta tartışma 1969'da "Mariner 6" ve "Mariner 7"nin Mars'ın yakınından çektikleri fotoğrafları Yer'e göndermeleri sonucunda sona erdi. Bu fotoğraflarda yalnızca kraterler ve öteki yüzey şekilleri görüldüğü, herhangi bir kanal şebekesine ise rastlanmıyordu.

Mars-la-Tour ve Gravelotte çarpışmaları, Fransız-Alman Savaşı'nda iki büyük çarpışma (16-18 Ağustos 1870). Bu çarpışmalarda Mareşal Achille-François Bazaine komutasındaki 130 bin kişilik Fransız Ren Ordusu, General Helmuth von Moltke komutasındaki iki Alman ordusunun saldırını yaramayınca Metz Kalesi'nde sıkışmış, bunun üzerine Mareşal Mac-Mahon, Bazaine'i kurtarmak için başarısız bir girişimde bulunmuş ve sonuçta Sedan'da ezici bir yenilgiye uğramıştır.

Ağustosun ilk haftasındaki Alman zaferlerinden beri Fransız ordusu geri çekiliyordu, komuta kademesi de çok sarsılmıştı. Metz'den Verdun'e doğru geri çekilmekte olan Ren Ordusu'nun komutası 12 Ağustos'ta

Bazaine'e verildi. Geri çekilirken, Mars-la-Tour'un doğusunda Vionville yakınlarında General Constantine von Alvensleben komutasındaki 30 bin kişilik Alman 3. Kolorodu tarafından yolu kesildi. Bazaine'in askerlerinin dörtte birini tutsak edip Vionville'i ele geçiren Alvensleben, batıya kaçış yolunu Fransızlara kapamış oldu. Böylece patlak veren Mars-la-Tour Çarpışması Batı Avrupa'daki son büyük süvari çarpışmasıydı; her iki taraf da yaklaşık 16 bin kayıp verdi.

17 Ağustos'ta Bazaine, ordusunu etrafı surlarla çevrili Saint-Privat-la-Montagne köyü ile Metz'in birkaç kilometre batısındaki Gravelotte arasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan tepelere çekti. Böylece Fransızların cephesi, geri çekilmeye niyetlendikleri batı yönüne dönmüş oldu. Mars-la-Tour ile Metz arasındaki yola koşut ve cepheleleri kuzeye dönük olarak savaş düzeni alan Almanlar, Fransızların sağ kanatlarında bulunduğunu 18 Ağustos'un ilk saatlerine değin fark etmediler. Fransızların düzeni anlaşıncaya, birçok Alman birliği 90° doğuya dönerek Fransız hatlarına karşı cephe aldı. Moltke, askerlerini doğrudan çok iyi bir konumdaki Fransızların üzerine göndermek zorunda kaldı ve Bazaine'in tutuculuğu sayesinde yenişmezliği zafere dönüştürdü. Fransız hattının Saint-Privat çevresindeki kuzey kesimi, karanlık çökerken Metz'e doğru geri çekilmek zorunda kalıncaya değin ev ev çarpışarak, saldıran Alman kuvvetlerine ağır kayıplar verdi. Fransız hattının, derin bir vadide bulunan ve siperler hazırlayan güney kesimi, buraya yönelen Alman saldırılarını tümüyle eritti. Moltke, Bazaine'in Verdun yolunu yeniden açmak üzere karşı saldırıya geçmesini beklerken, Bazaine geceyi Metz'e geri çekilmekle geçirdi.

Fransızların Gravelotte'da 13 bin kişi kaybetmesine karşılık 20 bini aşkın kayıp veren Almanlar gene de Fransız ordusunu sıkıştırmayı başarmıştı. Böylece Moltke, ordusunun bir bölümü ile Bazaine'in birliklerini Metz'de tutarken, kuvvetlerinin geri kalan bölümü ile Mac-Mahon'u 1 Eylül'de Sedan'da bozguna uğratma olanağı buldu.

Marsala, Latince *MARSALAUM*, İtalya'da, Sicilya Adasının batı kesimindeki Trapani ilinde kent. Lilibeo olarak da bilinen Boeo Burnu (*capo*) üzerinde, Trapani'nin güneyinde yer alır. Başlangıçta Lilybaeum adını taşıyan kent, kıyı açığındaki Motya Adasının (bugün San Pantaleo) Sicilya tiranı Dionysios (Yaşlı) tarafından yerle bir edilmesinden sonra İÖ 397-396'da Kartacalılarca kuruldu. Kartacalıların Sicilya'daki başlıca müstahkem yerleri olan Marsala, Epeiros kralı Pyrrhos'un ve Romalıların kuşatmalarına başarıyla karşı koyduysa da İÖ 241'de I. Kartaca Savaşı'nın sonunda Romalılara teslim oldu. Günümüzdeki adı, limanı Mersa Ali (Ali Limanı) ya da Mersaü'l-Allah (Tann'nın Limanı) adıyla anan Müslümanların işgalinden kalmadır. İmparator V. Karl'un, korsanlarca kullanılmasını önlemek için eski limanı yıktırmasından sonra 16. yüzyılda önemini yitiren Marsala'da yapılan kazılarda Roma binalarının ortaya çıkarılmıştır. 11 Mayıs 1860'ta Giuseppe Garibaldi ve ona bağlı 1.000 "Kırmızı Gömlekli", İki Sicilya Krallığı'nı fethetmek için buraya çıkarma yaptılar. Aziz Thomas Becket'e adanmış barok katedralde zarif Flaman duvar halıları bulunur.

Bağlarla çevrili kentteki en önemli ekonomik etkinlik, Marsala şarabı üretimi ve ihracatıdır. Alkol oranı yüksek olan bu şarap ilk kez 1773'te bu bölgede yapılmıştır. Kentte balıkçılık da yapılır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 79.093.

Marschner, Heinrich August (d. 16 Ağustos 1795, Zittau, Saksonya - ö. 14 Aralık 1861, Hannover), Alman besteci. Alman romantik opera üslubunun oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Leipzig'de hukuk öğrenimi gördüyse de özellikle 1817'de Viyana'da tanıştığı Beethoven'ın etkisiyle besteciliğe yöneldi. Marschner'in *Heinrich IV und d'Aubigné* (IV. Heinrich ve d'Aubigné) adlı operası 1820'de yakın arkadaşı Carl Maria von Weber tarafından Dresden'de sahnelendi. Daha sonra Dresden Operası'nın yöneticiliğine atanan Marschner 1827'de müzik yönetmeni olduğu Leipzig Tiyatrosu'nda *Der Vampyr* (1828; Vampir) ve librettosunu Scott'in *Ivanhoe*'sundan aldığı *Templer und Jüdin* (1829) operalarını sahneledi. 1831'de Hannover'de saray müzik yönetmenliğine getirildi. En başarılı operası olan ve Almanya'da opera repertuarındaki yerini günümüzde de koruyan *Hans Heiling*, 1833'te Berlin'de sahnelendi. 1836-63 arasında yazdığı beş operası ise eski operaları ölçüsünde başarıya ulaşmadı. Marschner'in üslubunda hem müzik hegenisi ve doğaüstüye duyulan ilgi açısından Weber ve ilk romantikler, hem de geniş orkestrasyon ve duyguyu yelpazesiyle Wagner'i çağrıştıran yanlar vardı.

Marsden, William (d. 16 Kasım 1754, Vernal, Wicklow, İrlanda - ö. 6 Ekim 1836, Aldenham, Herefordshire, İngiltere). İngiliz tarihçi, dilbilimci, numizmat Endonezya üzerine bilimsel çalışmalara öncülük etmiştir.

Din adamı olmak üzere yetiştirildi. Dublin'deki Trinity College'a girmeye hazırlanırken 1770'te ağabeyi John gibi Doğu Hindistan Kumpanyası'nda çalışmak üzere Sumatra'ya gitti. Sumatra'ya vardığında 16 yaşındaydı. 1779'da İngiltere'ye dönünceye değin yaşadığı Sumatra'daki Bengkulu kentinde yöredeki halklar ve diller üzerine yoğun araştırmalar yaptı.

İngiltere'ye dönünce Sir Joseph Banks gibi Royal Society üyelerinin desteğiyle, elindeki malzemeyi yayına hazırladı. Böylece ortaya çıkan *History of Sumatra* (1783, Sumatra Tarihi) Sumatra üzerine yayımlanmış ilk ayrıntılı araştırma oldu. 1783'te Royal Society'ye üye seçilen Marsden üstlendiği çeşitli görevlerin yanı sıra Güneydoğu Asya üzerine bilimsel yayınlarını sürdürdü. 1786'da yazmaya başladığı *Dictionary of the Malayan Language* (1812; Malay Dili Sözlüğü) ve *Grammar of the Malayan Language* (1812; Malay Dili Grameri) Sumatra dilbilim çalışmalarının temelini oluşturdu. Bilimsel çalışmalarıyla birçok ödül kazanan Marsden sükk koleksiyonunu British Museum'a bağışladı.

Marseillaise, La, Fransız ulusal marşı. Fransız Devrimi sırasında, bir istihkâm birliğinin komutanı ve amatör muzikçi olan Claude-Joseph Rouget de Lisle tarafından bir gecede (24 Nisan 1792) bestelenmiştir. Başlangıçta "Chant de guerre de l'armée du Rhin" (Ren Ordusu'nun Savaş Şarkısı) adını taşıyan marş, Marsilya'dan gelen gönüllü ordu birlikleri arasında çok tutulunca "La Marseillaise" (Marsilyalı) adıyla anılmaya başladı. 14 Temmuz 1795'te Konvansiyon'un aldığı bir kararla Fransız ulusal marşı olarak kabul edildi. Devrimci içeriği nedeniyle İmparatorluk döneminde Napoléon, İkinci Restorasyon döneminde (1815) ise XVIII Louis tarafından yasaklandı. 1830 Temmuz Devrimi'nden sonra yeniden ulusal marş olduysa da III Napoléon'un yeniden koyduğu yasak 1879'a değin sürdü. La Marseillaise'in özgün metni altı kütadır. Rouget de Lisle tarafından yazılmayan

yedinci kıta sonradan eklenmiştir. Törenlerde genellikle marşın yalnızca birinci ve altıncı kıtaları söylenir.

Marseille (Fransa) bak. Marsilya

Marsh, George Perkins (d. 15 Mart 1801, Woodstock, Vermont, ABD - ö. 23 Temmuz 1882, Vallombrosa, İtalya), ABD'li diplomat, bilim adamı ve çevre korumacı. *Man and Nature* (1864; İnsan ve Doğa) adlı yapıtı, coğrafya, ekoloji ve kaynak kullanımı alanlarında, 19. yüzyılda yapılmış en önemli katkılardan biridir.

New Haven eyaletinde, Hanover'daki Dartmouth College'da öğrenim gören Marsh başarılı bir hukukçu oldu. Ama çok yönlü bir insan olarak ilgisini klasik edebiyat ve dil çalışmalarının (30 yaşında 20 dil biliyordu) yanı sıra ağaçlandırmaya ve toprak koruma gibi uygulamalı bilimlere yöneltti. 1842'de Kongre'ye seçildi. Burada Kongre üyesi eski başkan John Quincy Adams'ın, doğal kaynakların korunması ve kullanımında devletin rolü konusundaki öngörülerinden ve düşüncelerinden çok etkilendi. Kongre'de iki dönem çalıştıktan sonra Başkan Zachary Taylor tarafından Osmanlı Devleti'ne elçi olarak atandı. Bu görevi sırasında Ortadoğu ve Akdeniz'in coğrafi yapısıyla tarımsal uygulamaları inceledi.

Marsh, Columbia Üniversitesi'yle Massachusetts'teki Lowell Enstitüsü'nde İngiliz filolojisi ve etimoloji dersleri verdi. 1856'da Cumhuriyetçi Parti'ye girdi. 1861'de Başkan Abraham Lincoln tarafından İtalya'ya başkonsolos olarak gönderilen Marsh bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü. Bu arada geniş bilgi birikimini *Man and Nature, or Physical Geography as Modified by Human Action* (1864; İnsan ve Doğa ya da İnsan Eylemiyle Değişen Fiziksel Coğrafya) adlı çalışmasında özetledi.

Marsh, Ngalo, tam adı DAME EDITH NGAJO MARSH (d. 23 Nisan 1899, Christchurch - ö. 18 Şubat 1982, Christchurch, Yeni Zelanda), yazar. Scotland Yard'dan Müfettiş Roderick Alleyn'in serüvenlerinden oluşan polisiye romanlarıyla tanınır.

Bir süre Avustralya ve Yeni Zelanda'da turneye çıkan bir Shakespeare topluluğunda çalıştı. 1928'de İngiltere'ye gitti; 1934'te *A Man Lay Dead* (Uzanmış Yatan Ölü Bir Adam) adlı ilk romanını yazdı. Daha sonra Yeni Zelanda'ya döndü ve 1938-64 arasında çeşitli oyunlar sahneyledi. *Overture to Death* (1939; Ölüme İlk Adım), *Death of a Fool* (1956; Bir Delinin Ölümü) ve *Dead Water* (1963; Ölü Su) gibi ünlü polisiye romanlarının yanı sıra Yeni Zelanda ve tiyatro üzerine de yazılar yazdı. *Black Beech and Honeydew* (Kara Kayın ve Özsü) adlı otobiyografisini 1966'da yayımladı. 1948'de D.B.E. (Dame of the Order of the British Empire) nişanı aldı.

Marsh, Othnel Charles (d. 29 Ekim 1831, Lockport, New York - ö. 18 Mart 1899, New Haven, Connecticut, ABD), ABD'li paleontolog. ABD'nin batısında yaptığı çok sayıda bilimsel keşfin yanı sıra soyu tükenmiş Kuzey Amerika omurgalıları konusundaki önemli katkılarıyla tanınır.

Bilimsel çalışmalarını, ilk omurgalıları paleontolojisi profesörü olarak girdiği Yale Üniversitesi'nde yürüttü (1866-99). 1870'te onun öncülüğünde düzenlenen Yale Bilimsel Araştırma Gezisi'nde, Nebraska'nın Pliyosen Bölümü (y. 7-2,5 milyon yıl önce), Kuzey Colorado'nun Miyosen Bölümü (y. 26-7 milyon yıl önce) ait çökelleri incelendi. 1871'deki bir gezide, ABD'deki ilk *Pterodactylus* cinsi uçan sürüngen fosilleri bulundu. 1882'de ABD Jeolojik Araştırma Kuru-

mu'nda omurgalıları paleontolojisi çalışmalarının başına getirildi. Binden fazla omurgalı fosili keşfeden ve bunların en az 500'ünü tanımlayan Marsh dişli kuşlar, boynuzlu dev memeliler ve Kuzey Amerika dinazorları konusunda önemli çalışmalar yayımladı. Ayrıca *Fossil Horses in America* (1874; Amerika'nın Fossil Atları) ve *Introduction and Succession of Vertebrate Life in America* (1877; Amerika'da Omurgalıların Ortaya Çıkışı ve Evrimi) adlı iki kitap yayımladı.

Marsh, Reginald (d. 14 Mart 1898, Paris, Fransa - ö. 3 Temmuz 1954, Bennington, Vermont, ABD), ABD'li ressam ve özgün baskı sanatçısı. New York yaşamını yergili bir üslupla işlediği gerçekçi çizimleriyle tanınır.

1920'de Yale Üniversitesi'ni bitirdikten sonra New York kentinde serbest çalışmaya başladı. 1922-25 arasında New York *Daily News*'da, müzikhol ve gece kulüplerindeki vodvil gösterileriyle ilgili çizimlere yer veren bir köşe hazırladı.

Kurucularından biri olduğu *The New Yorker*'da (1925), büyük kent yaşamını anlatan

"Dövme Yapma ve Saç Kesme", Reginald Marsh'ın tempera tekniğinde bir çalışması, 1932; Chicago Sanat Enstitüsü Art Institute of Chicago

komik çizimler yaptı. 1931'den sonra, düzenli olmamakla birlikte bu derginin yanı sıra *Vanity Fair* ve *Harper's Bazaar* için de çalıştı. 1925-26 yıllarında ve 1928'de Avrupa'da öğrenim gördü. 1929'da ABD'ye döndükten sonra gene New York yaşamını betülemeye başladı. Kentin sokaklarında dolaşarak mahalleleri, kalabalığı, genç kızları, metroyu, demiryolu köprülerini, sinemaları ve bürlesk salonlarını çiziyordu. En çok ilgisini çeken bölge Coney Island'ın kalabalık kumsallarıydı. Ayrıca Aşağı Manhattan'daki Bowery'nin yapayalnız insanları da en sık işlediği konulardandı. Toplumsal protestodan çok, yaşam sevinci taşıyan bu resimler arasında "L'yi Neden Kullanmıyorum?" (1930, Whitney Müzesi, New York), "Dövme Yapma ve Saç Kesme" (1932, Chicago Sanat Enstitüsü), "20 Paralık Film" (1936, Whitney Müzesi, New York) sayılabilir.

Marsh, 1946'da John Dos Passos'un *U.S.A.* (1. cilt *U.S.A./42. Enlem*, 1983; 2. cilt *U.S.A./1919*, 1985), 1954'te Daniel Defoe'nun *Moll Flanders* (*Yosma, Moll Flanders*, 1966), gene 1954'te Theodore Dreiser'in *An American Tragedy* (*İnsanlık Suçu*, 1956, 1984) adlı yapıtlarını resimledi. 1934'ten ölümüne değin New York Sanat Öğrencileri Birliği'nde, 1949'dan sonra da Philadelphia'daki Moore Sanat, Bilim ve Sanayi Enstitüsü'nde ders verdi.

Marshall, Alfred (d. 26 Temmuz 1842, Londra - ö. 13 Temmuz 1924, Cambridge, İngiltere), İngiliz neo-klasik iktisat okulu-

nun başlıca kurucularından, Bristol'deki University College'ın ilk müdürü (1877-81).

Merchant Taylors' Okulu ile Cambridge'de St. John's College'da öğrenim gören Marshall, 1883-85 arasında Oxford'da Balliol College'da siyasal iktisat dersleri verdi. 1885-1908 arasında Cambridge'de siyasal iktisat profesörlüğü yaptı. Daha sonra yalnızca yazılarıyla ilgilendi. 1891'den 1894'e değin Kraliyet Çalışma Komisyonu üyeliğinde bulundu.

Marshall'ın başyapıtı *Principles of Economics* (1890; İktisadın İlkeleri) iktisat yazınına önemli bir katkı niteliğindedir. Bu yapıtında iktisat alanına kazandırdığı talep esnekliği, tüketici artığı, yarı-rant ve temsili firma gibi bir dizi yeni kavram, iktisadın sonraki gelişmesinde önemli bir rol oynadı. İşkolu örgütlenmesini konu alan *Industry and Trade* (Sanayi ve İşkolu) 1919'da, *Money, Credit and Commerce* ise (Para, Kredi ve Ticaret) 1923'te yayımlandı. İktisat dünyasının değer kuramı konusunda derinden bölünmüş olduğu bir dönemde ürün veren Marshall, zaman etkenini çözümlenmeye ekleyerek klasik üretim maliyeti ilkesini, William Jevons ile Avusturya okulunun formüle ettiği marjinal fayda ilkesiyle bağdaştırmayı başardı. Marshall çoğunlukla Adam Smith, David Ricardo ve J. S. Mill gibi büyük İngiliz iktisatçılarıyla aynı düşünce çizgisinde sayılır.

Marshall, David Saul (d. 12 Mart 1908, Singapur), Singapur'un ilk başbakanı, diplomat ve siyasal önder.

Birçok dilin konuşulduğu ve birçok ırkın bir arada yaşadığı Singapur kent devletine göçen Bağdadi Yahudilerinden birinin oğluydu. 1950'lerin başında, bağımsızlık mücadelesi sırasında siyasete atılmadan önce baroda çok başarılı bir ceza avukatıydı. Sosyalist İşçi Cephesi'nin kurucuları arasında yer aldı; 1955'te Yasama Meclisi'ne seçildi. Birleşik Malaylar Ulusal Örgütü ve Malaka Çin Birliği ile bir koalisyon hükümeti kurarak ülkenin ilk başbakanı oldu.

1955'in sonlarında bağımsızlık görüşmeleri için Londra'ya giden Marshall başarısızlığa uğradı; İngiltere'yi Singapur'a "arsenik soslu Noel tatlısı" önmekle suçladı. 1956'da yaptığı ikinci girişimden de sonuç alamayınca başbakanlıktan çekildi. 1962'de İşçi Partisi'ni kurdu ve başkanlığını üstlendi, ama seçimlerde yenilgiye uğradı. Daha sonra siyasetle daha az ilgilenmesine karşın toplumsal ağırlığını korudu. 1978'de Singapur'un Fransa büyükelçisi oldu.

Marshall, George C(atlett) (d. 31 Aralık 1880, Uniontown, Pennsylvania - ö. 16 Ekim 1959, Washington, D.C., ABD), II. Dünya Savaşı sırasında ABD Kara

George C. Marshall
EB Inc

Kuvvetleri kurmay başkanı (1939-45). Daha sonra dışişleri (1947-49) ve savunma bakanı (1950-51) olarak hükümette görev almıştır. Marshall Planı(*) olarak bilinen Avrupa Kalkınma Programı'nın yaratıcısıdır.

Bir kömür tüccarının oğluydu. 1901'de Lexington'daki Virginia Askeri Enstitüsü'nü bitirdi. 1902-03 yıllarında Filipinler'de görev yaptı. Ordu içinde hızla yükselerek I. Dünya Savaşı sırasında 1. Tümen'in hareket dairesi başkanı olarak Fransa'ya gönderildi (1917). Meuse-Argonne hareketi sırasında da 1. Ordu hareket dairesi başkanı olarak görev aldı (1918). Savaşın sonras beş yıl boyunca (1919-24) General John J. Pershing'in yaverliğini yaptı.

II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1 Eylül 1939'da Kara Kuvvetleri kurmay başkanlığına getirildi. Kazablanka, Washington, Québec, Kahire ve Tahran konferanslarına ABD kurmay başkanlarının baştemsilcisi olarak katıldı. Bu konferanslarda İngilizlerin Akdeniz stratejisi olarak bilinen planını benimsemeyerek, Müttefiklerin Alman güçlerine karşı Manş Denizi üzerinden bir saldırı düzenlemeleri gerektiğini ileri sürdü.

21 Kasım 1945'te genelkurmay başkanlığından ayrılmasından birkaç gün sonra, Başkan Harry Truman, Marshall'ı özel temsilcisi olarak Çin İç Savaşı'nda arabuluculuk yapmaya ikna etti. Bu girişiminde başarılı olamamasına karşın Ocak 1947'de dışişleri bakanlığına getirilen Marshall, aynı yıl hazırladığı kendi adıyla anılan ve savaş sırasında büyük yıkıma uğrayan Avrupa'nın yeniden inşasını amaçlayan Avrupa Kalkınma Planı'nı kamuoyuna açıkladı. Ayrıca başlangıçta plan kapsamına alınmayan Yunanistan ve Türkiye'ye yardım sağlanmasında etkili oldu. İsrail Devleti'nin tanınması ve Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (NATO) kurulmasına ilişkin görüşmelerin başlatılması için çaba gösterdi. İki yıl sonra sağlığının bozulması nedeniyle görevinden ayrıldı.

1950'de 70 yaşındayken Başkan Truman'ın çağrısını kabul ederek savunma bakanı oldu. 1951'de savunma bakanlığı görevinden ayrıldıktan sonra hükümete askeri konularda danışmanlık yaptı. 1953'te, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın iktisadi kalkınmasına ve dünya barışının güçlendirilmesine yaptığı katkılardan dolayı Nobel Barış Ödülü aldı.

Marshall, John (d. 24 Eylül 1755, Germantown yakınları, Virginia - ö. 6 Temmuz 1835, Philadelphia, Pennsylvania, ABD). ABD'nin dördüncü başyargı ve Amerikan anayasa hukukunun başlıca kurucusu.

Çocukluğu ve gençliği, 1759'da Fauquier ili (Virginia) olarak düzenlenen sınırboyu bölgesinde geçti. Eğitimini büyük ölçüde anne babasından ve yaklaşık bir yıl ailenin yanında kalan konuk bir rahipten aldı. Birkaç ay Westmoreland ilindeki bir akademiye devam etti. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda İngiltere'ye karşı savaştı (1775-81).

Marshall hukukçuluğa askerliği sırasında başlamış, avukatlık iznini de 1780'de almıştı. 1782 ve 1784'te Virginia Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Ocak 1783'te Mary Ambler'la evlendi. Sonraki 15 yıl boyunca Virginia barosunda gitgide daha etkin bir yer edindi. 1787'de henüz Philadelphia'daki Anayasa Kurultayı'na temsilci olarak gitmesini sağlayacak bir konuma ulaşmamıştı. Ama anayasanın onayı için gizlice yürütülen mücadelede anayasayı kararlılıkla savundu. Eyalet meclisine seçildikten sonra Anayasa Kurultayı'na temsilci olarak önderildi. Da-

ha sonra da Virginia'nın Anayasa'yı kabulünde önemli rol oynadı.

Düzenlenen anayasaya göre yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte Başkan George

John Marshall, Févret de Saint-Mémin'in tebeşirle yaptığı çalışma; Duke Üniversitesi, Durham, N.C.

Washington, Marshall'a ABD'nin Virginia savcılığını önerdiyse de Marshall teklifi kabul etmedi. Ama 1789'da ulusal hükümetin destekçisi olarak Virginia Temsilciler Meclisi'ne yeniden seçildi. ABD'deki ilk siyasal partilerin çizgilerinin belirginleştiği 1790'larda Marshall Virginia'da Federalist Parti'nin önderleri arasında kendini gösterdi. 1795'te Başkan Washington, Marshall'a ABD başsavcılığını önerdi. Marshall bunu da reddetti ve Federalist önderlerden biri olarak eyalet meclisine döndü.

Başkan John Adams, Marshall'ı Elbridge Gerry ve Charles C. Pinckney ile birlikte Fransa'yla ilişkileri geliştirmek üzere çalışacak bir komisyonda görevlendirdi. Bu Marshall'ın federal düzeydeki ilk göreviydi. Komisyon başarılı olamadı. O sırada bazı karanlık kişilerin komisyon üyelerine, büyük miktarda rüşvet verilmeyince, Fransız hükümetince kabul edilmeyeceklerini bildirdiklerini açıklayan raporlar yapıldı. Raporlar ayrıca Marshall'ın bu girişimleri geri çevirdiğini de ortaya koyuyordu. Böylece Marshall'ın ünü daha da arttı.

Fransa'dan döndükten sonra yargıç James Wilson'ın yerine Yüksek Mahkeme'ye atanmasına ilişkin öneriyi geri çevirdi. 1799'da Federalist Parti'den Richmond üyesi olarak Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Marshall'ın meclisteki en önemli başarısı, açık denizdeki bir Britanya savaş gemisinde cinayet işlemekle suçlanan bir denizcinin, suçluların iadesi antlaşması uyarınca teslim edilmesi nedeniyle, Başkan Adams'ı Britanya'nın isteğine uymakla suçlayan Cumhuriyetçilerin saldırısına karşı başkanı etkin biçimde savunmak oldu. Adams, Mayıs 1800'de savaş bakanının görevden çekilmesini istedi ve görevi Marshall'a önerdi. Marshall bunu kabul etmedi. Daha sonra dışişleri bakanını da görevden uzaklaştıran Adams bu bakanlığı da Marshall'a önerdi. Marshall kısa bir tereddüt döneminden sonra, iç bölünmeyle ve yaklaşan seçimlere ilişkin sorunlarla yıpranmış yönetimde görev almayı kabul etti. Başkanın dinlenmek için birkaç ay Massachusetts'teki evine çekilmesi üzerine hükümetin fiili başkanı durumuna geldi. Başkan Adams'ın önerisi üzerine Ocak 1801'de Senato John Marshall'ın başyargıç olarak atanmasını onayladı. Marshall, gene başkanın isteği üzerine Adams yönetimimin son ayı boyunca da dışişleri bakanlığını sürdürdü.

Yönetimin temel yapısını belirleme işi Marshall'a ve onun yönetimindeki Yüksek Mahkeme'ye düşüyordu. Marshall'ın zih-

ninde, açık ve iyi tanımlanmış, etkin bir yönetim kavramı vardı. Anayasanın böyle bir yönetime izin verdiğini ve ülkenin böyle bir yönetime gereksinim duyduğunu düşünüyordu. Kararlarını açık, ikna edici ve sağlam bir dille yazdı. Otuz beş yıllık yargıçlık yaşamı sırasında bütünsel bir anayasa öğretisi geliştirdi. Yüksek Mahkeme'de her yargıcın önemli davalarda kendi değerlendirmesini açıklaması uygulaması, Marshall'ın atanmasından sonra değişti. Birkaç yıl boyunca Yüksek Mahkeme'nin tek bir ortak yorum bildirmesi genel kural oldu. Yargı yorumlarının Marshall'ın berak ve inandırıcı anlatımıyla kaleme alınması da Yüksek Mahkeme'nin konumunun güçlenmesine önemli katkıda bulundu. Otuz yılı aşkın başyargıçlığı süresince bini aşkın davaya katıldı, 519'unun kararını kendisi kaleme aldı. *Life of George Washington* (George Washington'ın Yaşamı) adlı beş ciltlik yapıtı 1804-07 arasında yayımlanmıştır.

Marshall, Sir John Ross (d. 5 Mart 1912, Wellington, Yeni Zelanda - ö. 30 Ağustos 1988, İngiltere), Yeni Zelandalı hukukçu, siyaset ve devlet adamı. Yirmi yılı aşkın süre Uluslar Topluluğu'nun iktisadi planlama işlerinde önemli rol oynamış, 1972'de kısa süreyle başbakanlık yapmıştır. 1946-75 arasında parlamentoda yer alarak sağlık bakanlığı (1951-54), adalet bakanlığı (1954-57), ticaret ve sanayi bakanlığı (1960-69), çalışma ve göç işleri bakanlığı (1969-72) yaptı. Ayrıca Birleşmiş Milletler temsilciliği (1970) ile Ulusal Kalkınma Konseyi başkanlığı (1969-72) görevlerinde bulundu ve çeşitli şirketlerin yöneticiliğini üstlendi. 1974'te "sir" unvanı aldı.

Marshall, Sir John Hubert (d. 19 Mart 1876, Chester - ö. 17 Ağustos 1958, Guildford, Surrey, İngiltere), İngiliz arkeolog. 1902-31 arasında Hindistan'da arkeolojik yüzey araştırmalarına başkanlık etmiş ve 1920'lerdeki kazılarla İndus Vadisinde o güne değin bilinmeyen, Tarihöncesi Harappa uygarlığını ortaya çıkarmıştır.

Hindistan'da yüzey araştırmalarını yeniden örgütledi ve kapsamını genişletti. Hintlilerin de arkeolog olarak eğitilmeleri için çaba harcadı, çeşitli burslar sağladı. Bugünkü Pakistan sınırındaki tarihsel Gandhara bölgesine, özellikle de bu bölgenin önemli kentlerinden Takshaşila'ya büyük önem verdi. Burada ele geçen süs eşyası ve gündelik eşya dönemin yaşam biçiminin öğrenilmesine olanak sağladı. Marshall bu konuda, en önemli yapıtlarından biri olan *Taxila*'yı (1951; Takshaşila) yayımladı. Budacılığın tarihi içinde önemli yeri olan Sançi ve Sarnath kentlerinde gerçekleştirdiği kazıları da, *The Monuments of Sanchi*'de (1939, 3 cilt; Sançi Anıtları) anlattı.

Marshall'ın yöneticiliğinin son 10 yılına değin Hindistan ve Pakistan'ın Tarihöncesiyle ilgili hiçbir çalışma yapılmamıştı. 1921'de Harappa'da, 1922'de Mohencodaro'da ilginç buluntular ele geçmeye başladı. 10 2500'lerle 10 1750'ler arasında Pakistan'ın çoğuyla Hindistan ve Afganistan'ın Pakistan'a komşu bölgelerinde yayılan ve başka kültürlerle çok az ilişkisi bulunan eski bir uygarlık ortaya çıkartıldı. Marshall, editörlüğünü yürüttüğü *Mohenjo-Daro and the Indus Civilization* (1931, 3 cilt; Mohencodaro ve İndus Uygarlığı) adlı yapıtı ancak emekliye ayrılmasından sekiz yıl sonra tamamlayabildi. Kendisine 1914'te "sir" unvanı verildi.

Marshall, Thurgood (d. 2 Temmuz 1908, Baltimore, Maryland - ö. 24 Ocak 1993, Bethesda, Maryland, ABD), ABD Yüksek

Mahkemesi'nin ilk Siyah üyesi. Brown-Topeka Eğitim Kurulu Davası'nda (1954) avukat olarak ABD Yüksek Mahkemesi

Thurgood Marshall
Harris and Ewing

önünde yaptığı başarılı savunma sonucunda devlet okullarında ırk ayrımcılığının anayasaya aykırı olduğu kabul edilmiştir.

1930'da Lincoln Üniversitesi'nden (Pennsylvania), 1933'te de sınıf birincisi olarak Howard Üniversitesi Hukuk Okulu'ndan (Washington, D.C.) mezun oldu. 1936'da Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği'nde (NAACP) çalışmaya başladı. 1940'ta derneğin hukuk bürosunun başına geçti. Yüksek Mahkeme önünde savunduğu 32 davadan 29'unu kazandı. Bunlar arasında Brown Davası; Yüksek Mahkeme'nin bir Güney eyaletinde Siyah seçmenlerin önseçimlerde oy kullanmalarının engellenmesini anayasaya aykırı bulduğu Smith-Allwright Davası (1944); konut edinmede ırka göre "kısıtlayıcı hükümler" in uygulanmasının anayasaya aykırı bulunduğu Shelley-Kraemer Davası (1948); Sweat-Painter Davası (1950) ve eyalet üniversitelerinde Siyah meslek sahiplerine ve lisansüstü öğrencilerine "ayrı ama eşit" olanaklar sağlanmasının karara bağlandığı McLaurin-Oklahoma State Regents Davası (1950) sayılabilir.

Başkan John F. Kennedy Eylül 1961'de Marshall'ı İkinci Bölge (New York, Connecticut ve Vermont) için ABD Temyiz Mahkemesi'ne aday gösterdi. Ama Güneyli senatörlerin karşı çıkması yüzünden atanması birkaç aylık bir gecikmeden sonra onaylandı. Başkan Lyndon B. Johnson Temmuz 1965'te Marshall'ı ABD başsavcılığına, Haziran 1967'de de Yüksek Mahkeme üyeliğine atadı. Görevi süresince ödünsüz bir liberal olarak davranan Marshall, eyaletlerin ve federal hükümetlerin ülkedeki azınlıklara eşit ve adil davranması gerektiği yönündeki görüşlerini korudu. 1991'de görevinden ayrıldı.

Marshall Adaları, resmi adı MARSHALL ADALARI CUMHURİYETİ, Büyük Okyanusun orta kesiminde özerk yönetimli cumhuriyet. Doğuda Ratak (Sunrise) ve batıda Ralik (Sunset) adlı birbirine koşut iki mercan adası zincirinden oluşur. Birbirinden 200 km uzaklıkta bulunan iki zincir kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 1.290 km boyunca uzanır. Sayıları 1.200'ü aşan ada ve adacıkların toplam kara yüzölçümü 181 km²'dir. Okyanus tabanından yükselen yanardağların mercanla kaplı doruklarından oluşan adalar, 2.000.000 km²'lik bir alana yayılmıştır. Mercan adaların en büyüğü Kwajalein'dir. Başkent Darrit-Uliga-Dalap (D.U.D.) Majuro Atolündedir. Bikini ve Enewetak atolleri 1946-62 arasında ABD nükleer silahlarının deneme alanı olarak kullanılmıştır. ABD Kwajalein Atolünde füze denemelerini sürdürmektedir.

Tropik bir iklimin görüldüğü adalarda yıllık ortalama sıcaklık 28°C'yi bulur.

Kuzeyde 500-800 mm arasında değişen yıllık yağış miktarı güneyde 4.100 mm'ye çıkar. Çevresi genelde 80 km uzunluğunda olan mercan adaları, oval görünümülü bir lagünü çevreleyen düzensiz mercan resiflerinden oluşur. Resifler boyunca adacıklar sıralanır.

Marshall Adalarının yeri halkını Mikro-nezyalılar oluşturur. Majuro ve Kwajalein atolleri toplam nüfusun yüzde 60'ını barındırır. Halkın çoğunluğu geleneksel köylerde yaşar. Adalarda Marshall dili ve İngilizce konuşulur. En yaygın din Hristiyanlıktır. Başlıca ekonomik etkinlikler çiftçilik, balıkçılık, domuz besiciliği ve kümes hayvancılığıdır. Temel gıda maddeleri hindistancevizi, vida ağacı ve ekmek ağacı meyvesi, gölevez ve ararottur. Başlıca gelir kaynaklarını, ihracata dönük kopra küspesi ve hindistancevizi yağı üretimiyle, Kwajalein'de füze alanı olarak ABD'nin kullanımına ayrılan yerlerden alınan kiralardan oluşur. Majuro'da ticari bir liman kompleksi, Majuro ve Kwajalein'de uluslararası hava-limanları vardır.

İspanyol gemici Álvaro Saavedra'nın 1529'da gördüğü adalar, yetersiz kaynakları nedeniyle uzun süre ilgi çekmedi. 1885'te Almanya'nın protektorası olduysa da 1914'te Japonya'nın işgaline uğradı. 1919'da Milletler Cemiyeti kararıyla Japonya'nın mandası altına girdi. II. Dünya Savaşı sırasında Kwajalein ve Enewetak'taki şiddetli çarpışmalardan sonra ABD tarafından işgal edildi ve 1947'de bu ülkenin yönetimi altında Birleşmiş Milletler Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi içine alındı. Nükleer denemelere 1958'de son verilmesinin ardından nükleer atıkların temizleme çalışmaları yapıldı. Bununla birlikte Bikini ve Enewetak'ta süren kirlilik ada halklarının geri dönmesini engelleyecek düzeyde olduğundan yeniden yerleşim projesi uygulanamadı.

Marshall Adaları, halkın onayladığı bir anayasayla 1979'da içişlerinde özerk bir cumhuriyet oldu. ABD'yle 1982'de imzalanan Serbest Birlik Sözleşmesi ertesi yıl halkoylamasıyla onaylandı. Sözleşmeye göre ABD adaların iç güvenliğinden ve savunmasından sorumlu olacak ve cumhuriyete mali yardım yapacaktı. Vesayet yönetimi statüsünün 1986'da kaldırılmasıyla, Marshall Adaları ABD'yle serbest birlik içinde tam özerk bir devlet oldu. 1991'de de Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edildi.

Cumhuriyet yönetiminin başında, Nitijela denen 33 üyeli meclisin seçtiği başkan yer alır. Reisler Konseyi daha çok gelenek ve görenekler konusunda danışma işlevi görür. Sağlık hizmetleri Majuro'daki bir hastaneyle öbür adalardaki dispanserler tarafından sağlanır. Adalarda hem devlet, hem de kilise ilkokulları vardır. Nüfus (1992) 50.000.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Marshall Field & Co., ABD'nin Chicago kentindeki State Sokakı'nda, eskiden türünün dünyadaki en büyük örneği olan mağaza. 292.000 m²'lik zemin alanı bulunan mağazanın kitap, porselen, ayakkabı ve oyuncak reyonları benzerlerinden daha büyüktü.

Mağaza, 1865'te Marshall Field (1834-1906) ve Levi Zeigler Leiter (1834-1904) tarafından kuruldu. Marshall Field, 1881'de ortağının hisselerini satın aldıktan sonra o dönemde pazarlamada devrim sayılan birçok kavram ortaya attı. Mağaza hem zengin müşterilerin, hem de ucuzluk arayanların gereksinimlerine sesleniyordu. Bütün tüketici hizmetlerine büyük önem veren Marshall Field, ender aranan mal ve hizmetler de

sunduğu mağazasını tam bir alışveriş merkezi durumuna getirdi. Marshall Field & Co., alışveriş yapanlar için bir lokantası da bulunan ilk büyük mağazadır.

Chicago bölgesindeki başka alışveriş merkezlerinin yanı sıra birçok ABD kentinde de büyük Marshall Field mağazaları açılmıştır. 1982'de merkezi Londra'da bulunan B.A.T. Industries PLC'nin ABD'deki yan şirketi BATUS Inc.'in satın aldığı Marshall Field Co., 1990'da da el değiştirerek Dayton Hudson Corporation'a bağlanmıştır.

Marshall Planı, resmi adı AVRUPA KALKINMA PROGRAMI, ABD dışişleri bakanı George C. Marshall(*) tarafından ortaya atılan ve II. Dünya Savaşı sırasında büyük yıkıma uğramış Avrupa ülkelerine ekonomik yardım öngören program.

Savaş sonrasında yaşanan işsizlik, yoksulluk ve kargaşanın Batı Avrupalı seçmenleri komünist partilere yönelmesinden çekinen ABD yönetimi, bu ülkelerin ekonomik durumlarının bir an önce düzeltilmesi gerektiğine inanıyordu. Yardım planını kamuoyuna ilk kez 5 Haziran 1947'de, Harvard Üniversitesi'nde düzenlenen bir konferansta Dışişleri Bakanı George Marshall açıkladı. Temmuz 1947'de 16 Avrupa ülkesinin temsilcilerinin katıldığı bir konferansta, Avrupa'nın ekonomik gereksinimlerini açıklayan bir rapor yayımlandı. Bu rapora dayanarak hazırlanan Avrupa Kalkınma Programı'nın ABD Kongresi tarafından onaylanmasıyla, plan yürürlüğe girdi (1948). Programın dört yıl için geçerli olması ve bütün Avrupa ülkelerini kapsaması öngörülmüştü. Ama, Sovyetler Birliği ve öteki Doğu Avrupa ülkeleri programa katılmayı reddettiler. Türkiye ise 1947'de düzenlenen konferansta 615 milyon ABD Doları tutarında dış yardım talebinde bulunmuş, ama savaşın zarar görmediği gerekçesiyle bu talebi reddedilmişti. Bunun üzerine Türkiye, doğrudan ABD hükümetine başvurdu. Yardım isteğini olumlu karşılayan ABD ile 4 Temmuz 1948'de Ankara'da imzalanan antlaşmadan sonra Türkiye 1948-52 arasında Marshall Planı çerçevesinde toplam 351 milyon 700 bin ABD Doları tutarında dış yardım gördü.

Paul G. Hoffman'ın yönettiği Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) dört yıl içinde yaklaşık 12 milyar ABD Doları tutarında yardım dağıttı. Ekonomik yardım Avrupa ülkelerinde sanayi ve tarımın yeniden canlanmasına, mali istikrarın sağlanmasına ve ticaretin gelişmesine katkıda bulundu. Yardımın büyük bölümünü bağışlar oluşturuyordu, geri kalanı ise borç biçimindeydi. Bu yardımların sonucunda Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE) üyesi 16 ülke ve AFC'nin gayri safi milli hasılatlarında (GSMH) yüzde 15-25 oranında bir artış görüldü. Plan, Batı Avrupa'nın özellikle kimya, mühendislik ve çelik sanayilerinin canlanmasına büyük katkıda bulundu. Marshall Planı'nın başarısı, Başkan Harry S. Truman'ın 1949'da, az gelişmiş ülkelere de benzer yardımlar yapılmasını öngören Dördüncü Madde Programı'nı yürürlüğe koymasında etkili oldu.

Marsileaceae, *Marsileales* takımından, üç cins ve yaklaşık 70 kadar küçük, sucul eğreltiotu türünü içeren familya. Genellikle çamurlu ve sığ sularda yetişen bu familyanın üyeleri yaprakların tabanında bulunan sert bir kılıfla (sporokarp) örtülü spor keseleri-

ne (sporangiyum) göre gruplandırılır. Yaklaşık 60 kadar tür içeren *Marsilea* (sutrifılı) cinsinin türbülkilere benzeyen dört yaprakçıklı yaprakları vardır. *Pilularia* (6 tür) cinsi yaprakçığı olmayan ipliksi yaprak-

Sutrifılı (*Marsilea quadrifolia*)
W. H. Hodge

larıyla, *Regnellidium* (1 tür) cinsi ise iki yaprakçıklı yapraklarıyla ayırt edilir.

Marsilio (PADOVALI), İtalyanca MARSILIO DA PADOVA, Latince MARSILIUS (d. y. 1280, Padova, İtalya Krallığı - ö. y. 1343, Münih), İtalyan siyaset kuramcısı ve düşünür. Modern anlamdaki devlet kavramını önemli ölçüde etkileyen ve siyaset kuramı üzerine ortaçağın en özgün görüşlerini içeren *Defensor pacis*'in (Barışın Savunucusu) yazarıdır. Marsilio'yu Protestan Reform hareketinin öncüsü ya da kendi çıkarlarını üstün tutan devlet anlayışının ve modern demokrasinin mimarı sayanlar da vardır.

Paris Üniversitesi'nde kısa süre profesörlük ve rektörlük yaptıktan (y. 1312-14) sonra İtalya'da imparatorluk yanlısı ve papalık karşıtı Ghibellinoların siyasal danışmanı oldu. Papalığın politikasını sert bir biçimde eleştirdiği *Defensor pacis*'i 1320-24 arasında Paris'te yazdı. Kitabın yazarı olduğu ortaya çıkınca (1326) Bavyera kralı IV. Louis'nin Nürnberg'deki sarayına sığındı. 1327'de İtalya'da heretiklikle suçlandı. İtalya seferi sırasında Louis'ye eşlik etti (1327-28). Papa XXII. Johannes'in heretiklikle suçlandığı, V. Nicolaus'un karşı-papa ilan edildiği ve Louis'nin evlilikleri feshetme yetkisiyle imparatorluk tahtına çıkarıldığı (Roma, 1328) kararlarına katıldı. Ömrünün sonuna değin Louis'nin Münih'teki sarayında kaldı.

Marsilio, siyaset kuramı üzerine bir inceleme olduğu kadar siyasal bir polemik de sayılabilecek *Defensor pacis*'te Aristoteles'in düşüncelerinden esinlenerek dindışı bir devlet kavramı geliştirdi. Devlet bütünlüğünün kilise hiyerarşisinin gücü sınırlanarak korunabileceğini öne süren düşünürüne göre, devletin başlıca görevi güvenliğin ve düzenin korunmasıdır. Siyasal iktidarın ve hukukun kaynağı halktır; halkın hakları arasında, yöneticilerini seçme hakkı da vardır. Kilisenin ahlak ve öğreti konularındaki üstün yetkisinin tüm inananları temsil eden bir genel konsile aktarılması gerekir.

Marsilya, Fransızca MARSEILLE, eskiden MASSILIA ya da MASSALIA, Fransa'nın üçüncü büyük kenti ve Bouches-du-Rhône ilinin (département) merkezi. Côte d'Azur bölgesi kıyısında, Fransız Rivierası'nın batısında yer alır. Fransa'nın büyük kentlerinden en

eskisi, Akdeniz'in başlıca limanlarından biridir.

İÖ 7. yüzyılda Phokaia'dan (Foça) gelen Yunan koloniciler tarafından kuruldu. Romalılarca İÖ 1. yüzyılda ele geçirildikten sonra Massilia adını aldı. Roma'nın çöküşüyle birlikte gerileyerek ortadan kalkma noktasına geldiysen de Haçlı seferleri sırasında önemli bir ticari liman olarak yeniden canlandı.

Akdeniz'in kuzey kıyısında yer alan Marsilya'nın tipik bir Akdeniz iklimi vardır. Ilıman yaz mevsiminde ortalama sıcaklık 22°C, kışın ise 7°C'dir. Yılda ortalama 560 mm'yi bulan yağışlar genellikle ilk ve sonbaharda düşer.

İl topraklarından geçen Durance Irmağının suları 19. yüzyıl başlarında kentin kuzeyine çevrilmiştir. Büyük bir lagün ve modern bir liman olan Étang de Berre'i

Marsilya'da Vieux Port'tan bir görünüm, arkada Notre-Dame-de-la-Garde
French Government Tourist Office

kente bağlayan kanal, başka bir kanalla kuzeybatıdaki Rhône Irmağına bağlanır. Fransızların 1830'da Cezayir'i ele geçirerek Berberi korsanları ortadan kaldırmasından ve 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra gelişen Akdeniz deniz ticareti Marsilya'nın önemli bir liman kenti olarak hızla büyümesinde önemli rol oynadı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlarca mayınlanarak bütünüyle yıkılan liman tesisleri, savaş sonrasında yeniden inşa edilerek genişletildi. Bu dönemde Marsilya Rhône-Alpes-Côte d'Azur olarak bilinen büyük bir coğrafi-ekonomik bölgenin merkezi durumuna geldi. Belediye düzeyinde yürütülen programlar yerini bölgesel planlamaya bıraktı. Kenti Almanya ve İsviçre'ye bağlayan Güney Avrupa petrol boru hattı, dev çelik tesisleri ve büyük plastik fabrikası Marsilya'nın artan ekonomik ve siyasal önemini yansıtır.

Savaş izleyen yıllarda kentin hızla gelişmesine ve bazı ilginç özelliklerini yitirmesine karşın, tarihsel merkezinin odağı olan Vieux Port (Eski Liman) hâlâ Marsilya'nın renkli geçmişini anımsatır. Burada balıkçılar, yılanbalığı ve kalamar gibi günlük avlarını bağırarak satarlar. Limanın girişini 18. yüzyıl yapısı Saint Jean Kalesi korur. Limana egemen bir tepe üzerinde 1853'te yeniden inşa edilen 8. yüzyıla ait Notre-Dame-de-la-Garde yer alır. Vieux Port'un öteki tarihsel yapıları arasında 12. yüzyıldan kalma Sainte-Marie-Major Kilisesi, bir ha-

yır kurumu olan Hospice de la Vieille Charité (1660-1750) ve kentin en eski hastanesi olan Hôtel Dieu (1660) sayılabilir.

Kentin eski sokaklarının ortalama genişliği 6 m'dir. 1953'ten sonra kent içinde genişletilmiş ekspres yollar, üst geçitli yollar ve bir tanesi de Vieux Port'un altından geçen motorlu araç tünelleri inşa edilmiştir. Étang de Berre'de yer alan büyük liman bölgesi ve Marignane Havalimanı kent merkezinin yaklaşık 32 km kuzeybatısındadır. Kent 242 km²'lik, metropoliten alan ise 830 km²'lik bir alanı kaplar. Nüfus (1990) kent, 800.550; metropoliten alan, 1.231.082.

Marsilya humması, sıklıkla Akdeniz ülkeleri ve Kırım Yarımadasında görülen, etkeni *Rickettsia conorii* olan, keneye taşıyan, tifüse benzeyen ateşli hastalık.

Önceleri hastalığın yalnız *Rhipicephalus sanguineus* türü köpek keneleriyle taşındığı düşünülmüşse de, öbür kene türlerinin de hastalığın bulaşmasında rol oynadığı anlaşılmıştır. Hastalık belirtileri Kayalık Dağlar lekeli hummasında görülenlere benzer; ama daha hafif geçer. Hastalıktan ölüm oranı yüzde 3'ün altındadır. Kenenin ısırıldığı yerde kara leke adı verilen küçük bir yara oluşur. Hastalığın tedavisinde kloramfenikol ve tetrasiklin gibi antibiyotiklerin yararlı olduğu görülmüştür. Ayrıca bak. Kayalık Dağlar lekeli humması.

Marslar, İtalya'da, bugünkü L'Aquila yönetim bölgesi içinde kalan Fucinus Gölünün doğu kıyısında yaşamış eski bir halk. Romalılara karşı yürütülen İtalyan Savaşı'ndaki öncü rolleriyle tanınırlar. Adlarının kökeni Tanrı Mars'a dayanır. Marsların İÖ 304'te müttefikleri Vestinler, Paelignler ve Marrukinlerle birlikte Roma'yla kurduğu ittifak İtalyan Savaşı'na (İÖ 90-89) değin sürdü. Savaş, müttefiklere Roma yurttaşlığının verilmesiyle sona erdi.

Marsların en eski Latince yazıtları İÖ y. 150'lere değin iner; oysa yerel lehçeyle yazılmış ilk yazıtları İÖ 300-150 arasındaki dönemden kalmaz. Sağaltma Tanrıçası Angitia'ya tapınan Marslar, ilkel hekimlikle uğraştıklarından, ülkeleri Romalılarca "cadılar evi" olarak biliniyordu.

Ruhr ve Lippe ırmakları arasında yaşayan aynı adlı eski German kabilesi Romalıların İŞ 14-16'daki seferleri sonunda yenilerek tarih sahnesinden silindi.

Marsman, Hendrik (d. 30 Eylül 1899, Zeist, Utrecht yakınları, Hollanda - ö. 21 Haziran 1940, Manş Denizi), iki Dünya savaşı arası dönemde Hollanda'nın önde gelen şair ve eleştirmenlerinden.

Utrecht'te hukuk öğrenimi görerek bir süre avukatlık yaptı. 1933'ten sonra Avrupa'yı dolaştı ve kendini bütünüyle edebiyata verdi. Alman şavurumcularının etkisiyle kaleme aldığı, aşırı kural tanımazlıkla dikkat çeken ritimli serbest şiirlerini ilk kez 1920'de yayımladı. "Dirimselcilik" adını verdiği antihümanist, antientelektüel bir başkaldırı anlayışını yansıtan şiirlerini *Verzen* (1923; *Şiirler*) adlı kitabında topladı. Yayın yönetmenliğini yaptığı *De Vrije bladen* dergisindeki yazılarıyla, genç kuşağın önde gelen eleştirmeni oldu. 1927'de İngilizce başlıklı yayımladığı *Paradise Regained* (Yeniden Bulunan Cennet) adlı şiir kitabı, büyük bir sanat ürünü olarak karşılandı. Ölüm düşüncesinin egemen olduğu şiirlerin yer aldığı *Porta Nigra*'yı 1934'te yayımladı. Son şiir kitabı *Tempel en kruis* de (1940; *Tapınak ve Haç*) kendi yaşamından kesitler vererek hümanist ülkülerini dile getirdi. II. Dünya Savaşı sırasında, bindiği geminin Manş Denizinde batırılması sonucu boğularak öldü.

Marston, John (v. 7 Ocak 1576, Oxfordshire - ö. 25 Haziran 1634, Londra, İngiltere), Shakespeare döneminin en güçlü yergicilerinden sayılan İngiliz oyun yazarı. Oyunlarının çoğunu, o dönemin erkek çocuk toplulukları için yazmıştır.

Edebiyata şirle başladı. Acemi bir üslupla yazdığı erotik şiirlerinden oluşan *The Metamorphosis of Pigmaliions Image and Certain Satyres* (1598; Pigmaliion İmgesinin Değişimi ve Bazı Yergiler) adlı kitabı sert eleştirilere hedef oldu. Aynı yıl, kendisinden "havlayan yergici" olarak söz ettiği, kabaca işlenmiş, güç anlaşılır şiirlerden oluşan *The Scourge of Villainie* (Alçaklığın Cezası) büyük ilgi gördü.

Oyun yazarlığına 1599'da başladı. *Histrionastix* adlı oyunu 1610'da yayımlandı. Oyunda "çevirmen bilgin" ya da "bilgiçler şahı" olarak anılan Chrisoganus tipi aracılığıyla oyun yazarı Ben Jonson'ı alaya aldı. Bunun üzerine Marston ile Jonson arasında, tiyatrolar savaşı(*) olarak bilinen şiddetli bir atışma başladı. Jonson 1601'de *The Poetaster* (Şair Müsveddesi) adlı oyunuyla Marston'a cevap verdi.

Marston sonraki yıllarda Paul'un Çocukları adlı topluluk için *The History of Antonio and Mellida*'yı (1602; Antonio ile Mellida'nın Öyküsü), onun devamı olan *Antonios Revenge* (y. 1602; Antonio'nun İntikamı) adlı melodramı ve *What You Will* (1607; Nasıl İsterseniz) adlı oyunları yazdı. *What You Will*'de Jonson'u yerdise de, aynı yıl birlikte *Love's Martyr* (Aşk Kurbanı) adlı oyunu kaleme aldılar.

Marston 1604'te Kilise Çocukları adlı topluluğa ortak oldu ve sonraki oyunlarını bu topluluk için yazdı. *The Dutch Courtezan* (1603-04; Felemenkli Saray Yosması) ve *The Malcontent* (1604; Doyumsuz) adlı oyunları ile dönemin seçkin oyun yazarları arasına girdi. Kaba bir fars niteliğindeki *The Dutch Courtezan*, dönemin en zekice yazılmış komedilerinden biridir. Şehvete kapılmış saraylıları yeren *The Malcontent* ise birçok bakımdan bir intikam trajedisidir; ama Marston oyunun sonunda, haksızlığa uğrayan kahramanın kendisine kötülük edenleri öldürmesine izin vermez.

Marston 1605'te Jonson ve George Chapman'la birlikte *Eastward Hoe*'yu (Haydi Doğu'ya) kaleme aldı. Yapıt, kent yaşamının zıtlıklarını konu alan bir komedydi; ama tahta yeni çıkan I. James'in soydaşı İskoçların fırsatçılığına yönelik yergileri tepki uyandırınca her üç yazar da hapse atıldı.

Marston 1608'de yeniden hapse girince, en erotik oyunu sayılan *The Insatiate Countesse*'yi (Doyumsuz Kontes) yarım bıraktı ve İngiltere Kilisesi'ne girdi. 1609'da papaz oldu ve saray rahibinin kızıyla evlendi. 1616'da Hampshire'daki Christchurch'e papaz atandı. 1633'te, altı oyununu içeren toplu yapıtları *The Works of John Marston*'dan (John Marston'ın Yapıtları) adının çıkarılmasını istedi. Yapıt aynı yıl, yazarı belirtilmeksizin *Tragedies and Comedies* (Tragediler ve Komediler) başlığıyla yeniden yayımlandı.

Marsyas, Yunan mitolojisinde Anadolu kökenli efsanevi öykü kahramanı. Öykünün yaygın biçimine göre Marsyas, Tanrıça Athena'nın icat ettiği flütü bulur. Bu aleti çalmada ustalaşınca, lüt ustası Apollon'u bir yarışmaya çağırır. Hakem seçilen Frigya kralı Midas birinciliği Marsyas'a verince öfkelenen Apollon, Midas'ın kulaklarını eşek kulaklarına çevirir. Öykünün bir başka türüne göre ise Musalar hakem olur ve birinciliği Apollon'a verirler. Bunun üzerine Apollon, bir ağaca bağladığı Marsyas'ın

Marsyas, Antik Çağ'dan kalma heykel, Yeni Müze, Roma
Alinari-Art Resource/EB Inc.

derisini yüzer. Birçok sanat yapıtına konu olan Marsyas'ın bir heykeli Roma Forumu'nda bulunurdu. Roma kolonileri de benzer heykeller yaptırılar. Heykel zamanla bağımsızlık simgesi oldu.

Marsyas Ressamı (ü. İÖ y. 350-325), Klasik dönem sonlarında etkinlik göstermiş Eski Yunanlı vazo ressamı. Adı, "Peleus,

"Peleus, Thetis'i Evcilleştirirken", Marsyas Ressamı'nın bir pelike'si, İÖ y. 340-300; British Museum, Londra
British Museum, Londra

Thetis'i Evcilleştirirken" konulu Britsh Museum'daki bir pelike'den (çift kulplu su kabı) ve yeni evli geline düğün armağanlarını getirilişinin canlandırıldığı Ermitaj'daki bir vazodan bilinmektedir. Her ikisi de İÖ y. 340-330 arasında yapılmış olan bu vazolar Kerç üslubunun örnekleridir ve bu üslubun en önde gelen temsilcisi Marsyas Ressamı'dır. (Kerç, kazılarda pek çok çanak çömleğin ortaya çıkarıldığı, Karadeniz'in kuzeyindeki bir bölgenin adıdır.) İnce ve stilize biçimleri, zengin bezemeleriyle ayırt edilen Kerç üslubunda çok renklilik etkisi beyaz boyanın, bazen de yaldızın kullanılmasıyla elde edilmiştir. Bunun, Attika kırmızı figür tekniğinin son önemli üslubu olduğu sanılmaktadır.

marş, ritmi iyice belirgin, yalın ve düzgün müzik cümleleri ile yazılmış, temposu genellikle yürüyen bir topluluğa eşlik etmeye uygun olan müzik türü. Başlangıçta askerlerin yürüyüşüne kolaylık sağlamak için, daha sonra ise çeşitli amaçlarla yazılmıştır. Örneğin cenaze marşları çok ağır tempoludur; normal yürümeye uygun değildir, ama cenaze töreninin hüzününü ve ağırbaşlılığını yansıtır. *İstiklal Marşı* da bir yürüme marşı değildir. Gene de marş askerlikle ve yürümeyle ilgili çağrışımlarını hep korumuştur. Zaten sözcüğün kökeni Fransızca'da "yürüme, yürüyüş" anlamına gelen *marche*'tur.

Çoğunlukla iki ya da dört vuruşlu ölçülerden ($\frac{4}{4}$, $\frac{12}{8}$, $\frac{2}{4}$ gibi) oluşan marşta her ölçünün ilk vuruşu kuvvetlidir. Marşlar form olarak çeşitlilik gösterir. Basit marşlar dörtlüklerin aynı ezgiyle yinelenildiği tek bölmeli yapıdadır (A-A-A). Biraz daha gelişmiş olanları, aralarında nakaratların bulunduğu, dörtlüklerden oluşan iki bölmeli bir yapıdadır (A-Nakarat-A-Nakarat...). Ama en çok rastlanan form, üç bölmeli şarkı biçiminde olandır (A-B-A). Hatta birçok evrelerden geçtikten sonra gelişmiş bir marşın formu, birbirine karakter olarak zıt, iki bölmenin art arda getirildiği bir "üçlü (*trio*) şarkı formu" olarak oluşmuştur (bu biçimde A ve B bölmeleri kendi içinde ayrıca üç bölmeli şarkı formundadır; ortada yer alan B'deki şarkıya üçlü adı verilir). Form olarak daha da gelişkin marşlarda ise A bölmesi, karakter olarak birbirinden çok farklı ve değişik tonalitelerdeki birkaç üçlü ile dönüşümlü olarak getirilmiştir (harflerin her biri ayrı bir üç bölmeli şarkı gibi düşünülürse A-B-A-C-A).

En erken marş örneklerinden biri Thoinot Arbeau'nun 1589 tarihli parçasıdır. 17. yüzyılda XIV. Louis'nin askeri bandosunun marşları çaldığı bilinen Fransa, 19. yüzyılın ortalarına değin bütün Avrupa'da marş türüne önderlik etti. Fransız Devrimi'nin 10 yılı, sayısız toplu gösteri ve şenlikleriyle Beethoven'ın çok sayıdaki marşı üzerinde derin izler bıraktı. Opus 26 *Piyano Sonatı*'nın *Cenaze Marşları* ile Opus 55 *Mi Bemol Majör Üçlülüğü* (*Eroica*) *Senfoni'si* bunların arasındadır. Napoléon ve Napoléon sonrası dönemlerinin benzer gösterileri Chopin'in *Cenaze Marşı*'nın (piyano için Opus 35 *Mi Bemol Minör Sonatı*) ve Berlioz'un çok taklit edilmiş olan "İdama Gidiş Marşı"nın (*Fantastik Senfoni*'nin 4. bölümü) görkem ve törenselliğine yansıdı. Çok tanınmış marşlar arasında Mendelssohn'un *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nın fon müziğindeki marş, Wagner'in *Lohengrin* operasından düğün marşları, Schubert'in *Marches militaires*'i, Çaykovski'nin *Marche slave*'i (*Slav Marşı*), Elgar'ın *Pomp and Circumstance* (*Debdebe ve Şatafat*) marşları, Berlioz'un *Rákóczi Marşı*, Handel'in *Saul*'ündeki, Wagner'in *Götterdämmerung*'undaki (Tanrıların Günbatımı) ve Verdi'nin *Aida*'sındaki zafer marşı vardır. 20. yüzyılda Prokofyev ile Stravinsky ise marşı mizah amacıyla kullandı.

Avusturya'da Mozart ve Schubert'ten başlayarak G. Mahler'e kadar görece yumuşak bir marş geleneği gelişti. Buna karşılık İngiltere askeriden çok teatral nitelikli marşlarla öne çıktı. Bununla birlikte, 1900'lerin başlarında yürüyüş marşlarının en ünlü bestecisi olan John Philip Sousa, bando müziğinde ABD'nin üstünlüğünü kurdu.

Türkiye'de ise Osmanlı Devleti'nin kurulduğundan beri özellikle askeri birliklerin yürüyüşünü ritmiyle düzenleyen müzik parçaları

vardı. Bunlar, mehter takımının seslendirdiği, sözlü ya da sözsüz yapıtlardı. Ama, Batılı anlayışla bestelenen ve "marş" diye adlandırılan ilk parçalar, Muzika-yı Hümayun'un kuruluşundan sonraya rastlar. Bilinen ilk Türk marşı da, Muzika-yı Hümayun'un ilk komutanı olan Donizetti Paşa'nın (Giuseppe Donizetti) bestelediği *Mahmudiye Marşı*'dır. II. Mahmud (hd 1808-39) dönemi boyunca devlet marşı olan bu marş, Türklerin ilk ulusal marşı da sayılabilir. Daha sonra marş sayısı hızla arttı, çeşitli kurumlar ve askeri birlikler için ayrı ayrı marşlar bestelendi. Cumhuriyet döneminde, başta *İstiklal Marşı*(*) olmak üzere, çok sayıda yeni marş yazıldı: *Onuncu Yıl Marşı*, *Atatürk Marşı*, *Harbiye Marşı* vb. Günümüzde hemen hemen tüm askeri birliklerin ve belli başlı okulların özel marşları vardır; bunlar belli törenlerde ya da toplu yürüyüşlerde seslendirilir. Çalgı eşliği olmadan seslendirilen marşlar dışındaki tüm Türk marşları çoksesli olarak bestelenmiş ya da sonradan çokseslendirilmiştir. Eşlikli ya da eşiksiz Türk marşları da, başka ülkelerdeki örnekler gibi, kolayca ezberlenebilecek melodilerle kurulmuştur ve çoğunun ses alanı iki oktavı bulmaz.

Marşal Planı bak. Marshall Planı

Mart Yasaları, NİSAN YASALARI olarak da bilinir, 1848 Devrimleri sırasında Pozsony'de (bugün Bratislava), Macar Dieti'nce çıkarılan ve modern Macar devletinin temelini oluşturan yasalar.

24 Şubat 1848'deki Paris, 13 Mart 1848'deki Viyana devrimlerinden sonra,

Kossuth ulusal ordu için asker toplarken, Eylül 1848

INTERFOTO MTI, Budapeşte.

Macaristan Parlamentosu'nun (*Diet*) alt meclisi, ülkede bir devrim yaşanmaksızın, bağımsızlık yönünde reformlar yapılmasını savunmaya başladılar. Önderleri Lajos Kossuth'un 15 Mart'ta parlamento'ya sunduğu program, yönetici sınıfın gücünün korunmasını ve Avusturya İmparatorluğu ile yalnızca imparator-kralın simgesel kişiliğinde birleşen, bağımsız bir Macar devleti kurulmasını amaçlıyordu. Sonradan Mart Yasaları adını alan bu program, hem üst, hem de alt meclislerde benimsendi.

Yasalara göre Budapeşte'de, Viyana'ya karşı sorumlu olmaksızın imparatorun ayrıcalıklarını gözetecek bir kral naibi bulunacaktı. Macaristan, ulusal savunmasını, bütçesini ve dış politikasını kendisi denetleyecek, Budapeşte'deki Macaristan Parlamentosu'na karşı sorumlu kendi bakanlıkları olacaktı. Ayrıca parlamento Pozsony'deki feodal meclisin yerini alacak, oy hakkı mülkiyet temelinde belirlenecekti. "Aziz

Stephanus'un bütün toprakları", Transilvanya ve Hırvatistan'ı kapsayan Macaristan'ın parçası olacak, parlamentodaki bütün temsilciler Macarca konuşacaktı. Soyluların vergi bağışıklığı kaldırılacak, angaryanın (*robot*) yasaklanmasıyla feodalite sona erebilecek, toprak sahiplerinin zararını ise devlet karşılayacaktı.

11 Nisan 1848'de İmparator Ferdinand'ın (hd 1835-48) Mart Yasaları'nı onaylamasıyla Macar Devrimi yasallık kazandı. 1849'da devrimin yenilgisinden sonra Avusturya yasaları geçersiz ilan ettiyse de Macaristan yasal oldukları konusunda diretti. 1867 Uzlaşması (*Ausgleich*) ile Macaristan işleminde tam özerklik kazandı.

Martel, Édouard-Alfred (d. 1859, Pontoise - ö. 1938, Montbrison, Fransa), 1894'te mağaraların fiziksel coğrafyası ve mağaralara ulaşma konularında başlattığı çalışmalarla tanınan Fransız coğrafyacı ve mağara bilimci. Speleolojinin (mağarabilim) kurucusu olarak kabul edilen Martel, Cévennes'daki kireçtaşı mağaralarını araştırdı, Fransa, İrlanda, Avusturya, Mayorka Adası ve Yunanistan'da daha önce bilinmeyen mağaralara indi. 1895'te Fransa'da Speleoloji Derneği'ni kurdu. 1886'dan, Sorbonne'da yeraltı coğrafyası kürsüsüne profesör olduğu 1899'a değin, Paris'te ticari mahkeme yargıçlığı yaptı. 1901'de Fransa Jeoloji Haritaları Dairesi'ne atandı.

Martens, Fyodor Fyodoroviç, Fransızca FRÉDÉRIC DE MARTENS, Almanca FRIEDRICH VON MARTENS (d. 27 Ağustos 1845, Parnu, Livonya - ö. 20 Haziran 1909, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus hukukçu ve diplomat. Uluslararası sorunlarda hakemlik yapmış, Avrupalıların Asya ve Afrika'daki sömürgecilik serüvenlerini anlatan kitaplar yazmıştır.

Dört yıl Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştıktan sonra, 1872-1905 arasında Petersburg'da kamu hukuku dersleri verdi. İngiltere ve Fransa arasındaki Newfoundland anlaşmazlığının çözüme bağlanmasında (1891) önemli rol oynadı. 1902'de Lahey'deki Daimi

Fyodor Fyodoroviç Martens
H. Roger-Viollet

Hakemlik Divanı'nın karara bağladığı ilk dava olan Meksika-ABD anlaşmazlığının çözümüne yardımcı oldu. Rus-Japon Savaşı (1904-05) sırasında Portsmouth (New Hampshire) Antlaşması'yla sonuçlanacak (5 Eylül 1905) görüşmelere katıldı. II. Lahey Barış Konferansı'na (1907) Rusya temsilcisi olarak katıldı ve konferansta Deniz Hukuku Komisyonu'nun başkanlığını yaptı.

Martens, savaşta özel mülkiyet hakkı (1869), Rusya ve İngiltere'nin Orta Asya'daki yayılmacılığı (1879), uluslararası hukuk (1882) ve Avrupa devletlerinin Afrika, Ortadoğu, Çin ve Büyük Okyanus'taki nüfuz alanları ile ilgili Berlin Konferansı (1884-85) üzerine (1887) kitaplar yazdı. En önemli yapıtı, Rusya ile öbür ülkeler arasında imzalanan antlaşma metinlerinin bir derlemesi olan *Recueil des traités et conventions conclus par la Russie*'dir (1874-1909,

15 cilt; Rusya'yla Yapılan Antlaşma ve Sözleşmeler Derlemesi). Yayımlanmamış Rus belgelerine dayanarak, antlaşmaları gerekli kılan diplomatik koşulların öyküsünü de anlatan bu kitabın, bir sütunu Rusça, bir sütunu Fransızca olarak basılmıştır.

Martens, Georg Friedrich von (d. 22 Şubat 1756, Hamburg - ö. 21 Şubat 1821, Frankfurt am Main), dünyanın en kapsamlı antlaşma metinleri derlemesini hazırlayan Alman hukukçu ve diplomat. 1783'ten sonra Göttingen Üniversitesi'nde hukuk profesörü olarak görev yaptı. 1761'den sonra imzalanan antlaşmaları kapsayan *Recueil des traités* (Antlaşmalar Derlemesi) adlı yapının ilk yedi cildini tek başına hazırladı (1791-1801) ve kitaplarını uluslararası ilişkilerde geçerli dil olması nedeniyle Fransızca yazdı. Öbür dört cildin hazırlanmasında yeğeni Karl von Martens ile birlikte çalıştı (1802-08). 1808'den sonraki antlaşmaları içeren *Nouveau recueil général des traités* (1817-1944, 112 cilt; Yeni Antlaşmalar Genel Derlemesi) ise, Martens ailesinin sonraki üyelerinin ve pek çok başka araştırmacının katkısıyla hazırlandı.

martı, Charadriiformes takımının *Laridae* familyasının *Larinae* altfamilyasını oluşturan 45 deniz kuşu türünün ortak adı. Sumrularla birlikte *Laridae* familyasını oluşturan martılar, Kuzey Yarıküre'de üreyen en yaygın deniz kuşlarıdır. Türlerin

Bayağı martı (*Larus argentatus*)
John Martham

çoğu deniz kıyılarında ürer. İç bölgelerde yuva yapan türler de kışın genellikle kıylara göç eder.

Erişkin martıların çoğu boz ya da beyaz renklidir. Başlarında türe göre değişen lekeler bulunabilir. Kışın tüyleri benekli ya da kırık olmasına karşın üreme mevsiminde başları tümüyle beyaz, siyah, boz ya da kahverengidir. Gagaları güçlü ve kıvrık uçludur. Bazı türlerin gagasında renkli bir benek vardır. Kanat desenlerinin yanı sıra bacak ve gaga renklerine bakılarak tür ayrımı yapılabilir.

Martılar kumsallarda dolaşan böcek, yumuşakça ve kabuklularla; yeni sürülmüş tarlalarda buldukları solucan ve küçük omurgasızlarla; gemilerden atılan ya da kıyılardaki çöplerle ve avladıkları balıklarla beslenirler. İri martılardan bazıları tür aynını gözetmeksizin kuş yumurtaları ve yavrularını da yerler.

Bayağı martı (*Larus argentatus*) Palearktık bölgedeki en yaygın martı türüdür. Kanatları ve sırtı boz, öbür bölümleri beyaz, gagası sarıdır. Bacakları bazı alttürlerinde sarı, bazılarında pembe. Uzunluğu 56 cm'ye ulaşan bayağı martı Türkiye'de de en yaygın martı türüdür. İç ve Doğu Anadolu

bölgelerindeki göllerde ve deniz kıyılarında ürer.

Karabaş martı (*L. ridibundus*) 36 cm uzunluğundadır. Yaz aylarında koyu kahverengi olan başı kışın beyazlaşır. Türkiye'de bütün kıyı bölgelerinde ve iç bölgelerdeki göllerde ürer.

İnce gagalı martı (*L. genei*) 40 cm uzunluğundadır. Akdeniz çevresi ve Asya'nın batı kesimlerinde yaşayan bu türün sayısı çok azalmıştır. Türkiye'de İç Anadolu'daki birkaç sulak alanda ürer. Göç sırasında ve kışın kıyı bölgelerinde de az sayıda görülür.

Küçük martının (*L. minutus*) uzunluğu 28 cm'dir. Başı yazın siyahtır. Türkiye'de yazın az sayıda ürer. Daha çok göç sırasında ve kışın deniz kıyılarında görülür. En küçük martı türüdür.

Kara sırtlı martı (*L. fuscus*) 53 cm uzunluğundadır. Bayağı martıya çok benzerse de kanatlarının üstü ve sırtının siyah olmasıyla ondan ayrılır. Türkiye'de göç sırasında, deniz kıyılarında görülür.

Kuzey Amerika'da yaşayan Bonapart martısının (*L. philadelphia*) başı ve gagası siyah, gövdesinin üst bölümü boz, bacakları pembemsi ya da kırmızımsıdır. Bu tür ağaçlarda yuva yapar ve göletler üstünde uçarak böcek avlar. Kışın deniz kıyılarına inerek balıkla da beslenir.

Kuzey Amerika'da yaşayan California martısı (*L. californicus*) iç kesimlerde ürer ve Büyük Okyanus kıyılarında kışlar. Bu kuş, ABD'de Salt Lake kenti yöresine yerleşen ilk Mormonların ekinlerini Mormon çekirgesi adı verilen çayır çekirgelerinden kurtarmakla ünlenmiş ve Utah eyaletinin simgesi olmuştur. Gene bir Yenidünya türü olan ve Kuzey Amerika'nın iç kesimlerindeki bataklıklarda büyük koloniler halinde üreyen Franklin martısı (*L. pipixcan*), Güney Amerika'nın Büyük Okyanus kıyılarında kışlar.

Kuzey denizlerinde yaşayan *L. hyperboreus* türünün tüyleri soluk boz renkte olan sırtı ve kanatları dışında beyaz, bacakları pembemsi, kırmızı bir benek bulunan gagası sarıdır. Kış aylarında bazen Hawaii'ye ve Akdeniz kıyılarına kadar iner.

Kanat açıklığı 1,6 metre olan büyük kara sırtlı martı (*L. marinus*), en iri martı türüdür. Kutuplara yakın bölgelerde yaşar. Ama, Labrodor ile Japonya arasındaki bölgelerde görülmez. Antarktika dahil olmak üzere Güney Yarımküre'de yaygın olarak görülen *L. dominicanus*'un sırtı siyahtır.

Başı siyah, gagası ve bacakları kırmızı olan gülen martı (*L. atricilla*) sık sık, gülme sesine benzer, uzun süreli ötüşüyle tanınır. Maine'den Güney Amerika'nın kuzeyine kadar uzanan bölgede üreyen bu tür Brezilya'nın güneyinde, genellikle iç kesimlerdeki tatlı su kıyılarında kışlar. Gülen martı üreme mevsimini hem Antiller bölgesinde, hem de Atlas Okyanusunun kuzeyinde geçiren tek martı türüdür.

Pasifik martısı (*L. pacificus*) Avustralya'nın güneyinde ve Tasmanya'da ürer. *L. delawarensis*, Kuzey Amerika'nın iç kesimlerinde göllerde yaygın olarak görülür ve beslenmek üzere sık sık, yeni sürülmüş tarlalarda sürüler halinde toplanır. Hint Okyanusunun batısında yaşayan isli martının (*L. hemprichi*) başı koyu kahverengi, gövdesinin üst bölümü grimsi kahverengidir.

Ross martısı (*L. rosea*), Sibirya'nın kuzeyinde üreyen ve Kuzey Buz Denizi üzerinde uzun mesafeleri uçarak geçen, pembemsi beyaz renkte, güzel bir kuştur. Sabine martısı (*L. sabini*) Kuzey Kutup Bölgesi'ne yaygındır. Çatal kuyruklu bu tür yağmurcun gibi koşarak, didikleyerek yemlen-

me davranışı gösterir. Galápagos Adalarında yaşayan *Creagrus furcatus* ise kuyruğu derin biçimde çatallı olan tek martı türüdür.

Okyanus martısı (*Rissa tridactyla*) Atlas Okyanusunun her iki yanındaki sarp kayalık kıyılarda koloniler oluşturur. Bering Denizi ve yakınlarında görülen *R. brevirostris* bu türün yakın akrabasıdır. Okyanus martısından farklı olarak ayakları ve gagası kırmızıdır.

Martí (y Pérez), José Julián (d. 28 Ocak 1853, Havana - ö. 19 Mayıs 1895, Dos Ríos, Küba), İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesinin simgesi olmuş Kübalı yurtsever, şair ve deneme yazarı. Davasına bağlılığıyla adı bütün Latin Amerika'da kurtuluş hareketleriyle eşanlamli hale gelmiş, edebiyat

Martí
Organization of American States

alanında da özgün bir üslup taşıyan yazıları, özgür ve birleşik Amerika temasını işlediği yalın ve içten şiirleriyle seçkin bir yer edinmiştir.

Havana'da öğrenim gördü. İlk şiirlerini 15 yaşında yayımladı; 16 yaşında *La patria libre* gazetesini kurdu. 1868'de Küba'da patlak veren devrimci ayaklanma sırasında yurtseverlerin yanında yer aldı. Bu nedenle altı ay kürek cezasına çarptırıldı; 1871'de de İspanya'ya sürüldü. Öğrenimine ve yazılarına İspanya'da devam etti. 1874'te Zaragoza Üniversitesi'nden hukuk ve edebiyat diplomasını aldı. Aynı yıl siyasal denemeleri yayımlandı. Sonraki birkaç yılı Fransa, Meksika ve Guatemala'da yazarak ve ders vererek geçirdi. 1878'de Küba'ya döndü.

Siyasal etkinliklerinden dolayı 1879'da yeniden İspanya'ya sürüldü. Oradan Fransa'ya, sonra New York kentine gitti. 1881'de Venezuela'ya geçerek *Revista Venezolana* adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Derginin çizgisi Venezuela diktatörü Antonio Guzmán Blanco'yu teditirgen ettiğinden, aynı yıl New York kentine dönmek zorunda kaldı; ölümüne değin bu kentte yaşadı.

Kendini Amerika yurttaşı sayan Martí, sürgün yıllarında mücadelesini gazete makaleleri, şiirler ve denemeleri aracılığıyla sürdürdü. Buenos Aires'te yayımlanan *La Nación* adlı gazetede köşe yazıları ününü bütün Latin Amerika'ya yaydı. 1878-82 arasında yazdığı ve *Versos libres*'te (1913; Serbest Şiirler) yer alan özgürlük şiirleri, derin bir duyarlılığı ve özgün bir şiir anlayışını yansıttı. Birçok eleştirmence İspanyol-Amerikan edebiyatına en büyük katkısı olarak nitelenen denemeleri, İspanyol dünyasına birçok yenilik getirdiği gibi, Amerikan ulusları arasındaki yakınlaşmaya da hizmet etti.

Aynı dönemde bağımsızlık hareketini örgütlemeyi amaçlayan Küba Devrimci Partisi'nin kuruluşunda yer aldı. Başkan olarak anılmayı reddettiği için, 1892'de aynı konuma denk düşmek üzere *delegado* (temsilci) seçildi. Harekât merkezi olarak kullandığı New York kentinde, silahlı bir güçle Küba'ya geçerek ayaklanmayı

başlatma hazırlıklarına girişti. Kübalı devrimci önder Máximo Gómez ve başka yurtseverlerle birlikte 31 Ocak 1895'te yola çıkarak 11 Nisan'da Küba'ya vardı. Bir ay sonra Küba'nın doğusunda Oriente ilinin Dos Ríos düzlüklerinde yapılan çarpışmada öldü. Bütün yaşamını adadığı Küba'nın bağımsızlığı ölümünden yedi yıl sonra gerçekleşti.

Martialis, Latince tam adı MARCUS VALERIUS MARTIALIS (d. 1 Mart 38-41, Bilbilis, İspanya - ö. y. 103), Roma İmparatorluğu'nun başlangıç yıllarında insanların zayıflıklarını işleyen epigramlarıyla tanınmış şair.

Roma'nın İspanya'daki kolonisi Bilbilis'te doğdu. Kelt ve İber soyundan gelmekle övünmesine karşın, orta halli bir ailenin oğlu olan özgür bir Roma vatandaşıydı. Bir dilbilgisi ve retorik hocasından geleneksel edebiyat eğitimi aldı. Yirmi yaşlarında Roma'ya giderek, kendisi gibi İspanyol kökenli olan Seneca ailesinin korumasına girdi. Seneca'nın intihar ettiği 65 yılın Colosseum'un (Flavius Amfitiyatrosu) açılış töreni dolayısıyla ince bir şiir kitabı yayımladığı 80'e değin ne yaptığı tam olarak bilinmemektedir. Bu dönemde hukukla ilgilenmiş olabilir; bu alanda başarılı olduğu ya da uzun süre çalıştığı sanılmaktadır.

Büyük olasılıkla Titus ve Domitianus dönemlerinde bazı ayrıcalıklar kazandı. Askeri yöneticiliğe getirildi ve altı ay sonra bu görevden ayrıldığı halde *eques* (şövalye) sınıfına tanınan ayrıcalıklardan yaşamı boyunca yararlandı. Her sabah korumasında olduğu kişilerden harçlık alıyor, şiirlerinde kendilerinden iyi söz etmesini isteyen ya da kötülenmekten korkan zengin Romalılar harçlığın yanı sıra armağanlar veriyorlar, onu ağırlıyorlardı.

İlk kitabı *Liber spectaculorum* (80; Seyirlikler Kitabı) İmparator Titus'u aşırı öven ve pek nitelikli olmayan 30 şiir içeriyordu. Martialis 84 ya da 85'te düzeyi gene pek yüksek olmayan iki kitap daha yazdı. Yunanca *Xenia* ve *Apophoreta* başlıklarını taşıyan bu kitaplar, hemen hemen tümüyle, Saturnalia'da (Satürn Şenliği) konuklara verilen armağanları anlatan beyitlerden oluşuyordu. Martialis, ününü borçlu olduğu epigramlarını içeren 12 kitabını ise sonraki 15-16 yıl içinde yazdı. Roma'da 34 yıl yaşadından sonra İspanya'ya döndü ve XII numaralı son kitabını orada, büyük olasılıkla 102'de yayımladı. Kısa bir süre sonra, 60 yaşlarında öldü.

Martialis gençliğinde Seneca, Piso ve Lucanus gibi döneminin ünlü adlarıyla yakınlık kurmuştu. Ünü arttıkça bu adlara yenileri eklendi; eğitim kuramcısı ve retorik öğretmeni Quintilianus, mektup yazarı Plinius (Genç), yergi ustası Iuvenalis ile II. Kartaca Savaşı'nı işleyen 17 kitaplık epik şiirleriyle tanınan Silius Italicus bunlar arasındaydı. Tarihçi Tacitus ve şair Valerius Flaccus'u tanıyıp tanımadığı kesin olarak bilinmemektedir. Yunanistan'daki Thebai kentini ele geçirmeye çalışan esanevi savaşçılar ve Akhilleus üzerine epik şiirleriyle ün salmış yazar Statius'tan hiç söz etmemesi ise şaşırtıcıdır. Ama bunun nedeni, Martialis'in abartılı ve karmaşık mitolojik şiirlerden hoşlanmaması olabilir.

Martialis, şiirlerindeki övgülerde aşırıya kaçmakla eleştirilmiştir. Gerçekten de İmparator Domitianus'a yazdığı övgülerde, şiirin düzeyini düşüren zorlama benzetmeler kullanmış, imparatora "Efendim ve Tanrım" diye hitap etmekten çekinmemiş, zengin ve nüfuzlu kişiler için de benzer dizeler kaleme almıştır. Martialis'e yönelti-

len bir başka eleştiri ise, şiirlerinde müstehcen bir anlatım kullanmasıdır. Aslında Martialis kendinden önce Catullus ve Horatius gibi yazarların da işlediği temaları ele almış, eşcinsellik, oral seks ve mastürbasyon gibi konuları insani olgulara duyduğu yakınlığı yansıtan incelikli ve nükteli bir dille, edebi bir ustalıklı, yaratıcılık düzeyi yüksek zengin bir üslupla dile getirebilmiştir.

Martialis, Yunan ve Roma edebiyat geleceğine bağlı kalmasına ve Roma'nın Altın Çağ şairlerini çok iyi bilmesine karşın, şiirlerinde daha çok yaşamın basit zevklerini ele almış, yemek, içmek, dostlarla sohbet etmek gibi temalara ağırlık vermiş, okurlarına mutluluk ve huzura giden yolu anlatmaya çalışmıştır. Günümüzde epigram türünün yaratıcısı kabul edilen Martialis, yüzyıllar boyunca birçok ünlü şair tarafından örnek alınmış ve birçok dile çevrilmiştir. Martialis'in şiirlerinden bazıları Türkçede *Seçme Şiirler* (1975) adıyla yayımlanmıştır.

Martin, MONTBLANCH DÜKÜ MARTİN (1395'e değin) olarak da bilinir (d. 1356, Gerona, Katalonya - ö. 31 Mayıs 1410, Barselona), 1395'ten sonra Aragon kralı ve II. Martino adıyla Sicilya kralı.

Sicilya kralı III. Federico'nun 1377'de kızı Maria'yı vâris bırakarak ölmesi üzerine, Sicilya tahtına kadınların çıkamayacağı kuralını öne süren Aragon kralı IV. Pedro, en yakın erkek vâris olarak taht üzerinde hak iddia etti. Ama Maria'yı tahttan uzaklaştırma girişimleri Angevin hanedanıyla papalığın tepkisini çektiğinden, 1380'den sonra tahtı küçük oğlu Martin aracılığıyla ele geçirmeye çalıştı. Pedro'nun 1387'de ölmesi üzerine büyük oğlu I. Juan Aragon kralı oldu. Sicilya kraliçesi Maria İspanya'ya getirilerek 1390'da Martin'in oğlu Martin ile evlendirildi. Montblanch dükü Martin'le birlikte 1392'de Sicilya'ya dönen çift, güçlü muhalefete karşın kraliçe ve kraliçe eşi sıfatıyla adayı yönetmeye başladı. 1401'de Maria ölünce, kocası I. Martino adıyla Sicilya kralı oldu; bu arada Montblanch dükü de kardeşinin ölümü üzerine 1395'te Aragon kralı olmuştu. Meşru bir vârisi olmayan Sicilya kralı I. Martino, ölümünden (1409) önce ikinci karısı Blanca'yı naip tayin ederek krallığı babasına bıraktı. Böylece Montblanch dükü, II. Martino adıyla Sicilya kralı oldu.

Bütün çocukları ölen Martin, en azından Sicilya'yı oğlu I. Martino'nun evlilik dışı çocuğu Fadrique de Luna'ya bırakmak istiyordu. Ama ölümünden sonra Fadrique'in vârisliği tartışma konusu oldu. 1412'de Aragon tahtına geçen IV. Pedro'nun kızı Leonor'un oğlu I. Fernando, Fadrique'i yenererek Blanca'yı yeniden Sicilya naibliğine getirdi. Böylece sağlanan Aragon (sonradan İspanya) ve Sicilya tahtlarının birliği İspanya Veraset Savaşı'na değin yaklaşık 300 yıl sürdü.

Martin (TOURLU AZIZ) (d. y. 316, Sabaria, Pannonia - ö. 8 Kasım 397, Candes, Galya; Batı'da yortu günü 11 Kasım, Doğu'da yortu günü 12 Kasım), Fransa'nın koruyucu azizi, Galya'da manastır sisteminin babası ve Batı manastır sisteminin ilk büyük önderi.

Anne ve babası putperestti. On yaşında Hristiyanlığı seçti. Gençliğinde zor yoluyla Roma ordusuna katıldı. Ordudan ayrılmak istediği için hapsedildiyse de kısa süre sonra serbest bırakıldı.

Roma ordusundan ayrıldıktan sonra, St. Hilarius piskoposunun önerisiyle Poitiers'ye yerleşti. Günümüzde Balkan Yarımadasın-

da bulunan Pannonia ve Illyria eyaletlerinde misyonerlik yaptı ve burada Ariusçuluğa karşı çıktı. Ariusçular tarafından Illyria'dan kovulduktan sonra İtalya'ya gitti; önce Milano'da, daha sonra ise Albenga açıklarındaki Gallinaria Adası'nda yaşadı. 360'ta Poitiers'de yeniden Hilarius'a katıldı. Daha sonra Ligugé'de, Galya'da ilk manastırı oluşturan bir münzeviler cemati kurdu. 371'de Tours piskoposu oldu ve kent dışında, her fırsatta çekildiği Marmoutier Manastırı'nı kurdu.

Piskoposluğu sırasında Marmoutier'yi büyük bir manastır topluluğu durumuna getirdi. Bütün Avrupa'dan çilecilerin toplandığı bu manastırdan çıkan misyonerler Galya'da Hristiyanlığı yaydılar. Touraine'de ve Hristiyanlığın ancak adının bilindiği kırsal yörelerde kendisi de misyoner olarak çalıştı. 384/385'te, Fransa'da Roma imparatoru Magnus Maximus'un, Avila (İspanya) piskoposu Priscillianus ve yandaşlarını da çağırdığı Trier'deki (Fransa) imparatorluk sarayında bir tartışmaya katıldı. Bütün zevkleri yadsıyan heretik bir öğreti olan Priscillianusçuluğa karşı olmakla birlikte, heretiklerin öldürülmesi ve kilise sorunlarına kilise dışından müdahale edilmesi konularında imparatora itiraz etti. Buna karşın Priscillianus idam edildi ve Martin'in konuyla ilgisinin sürmesi İspanyol piskoposların gözünden düşmesine yol açtı. Martin sağlığında, mucize yaratıcısı olarak ün kazandı. Din uğruna ölmemesine karşın halk tarafından aziz kabul edilen ilk din adamıdır.

Martin AİLESİ, XV. Louis döneminde lake sanatçıları yetiştirmiş Fransız aile. Guillaume (ö. 1749) ve Robert (1706 - 1765) 1730'da kendi adlarını taşıyan Martin verniğinin patentini aldılar ve öbür kardeşleri Julien (ö. 1752) ve Étienne-Simon'la (ö. 1770) birlikte bileşimini ve uygulama yöntemini geliştirdiler. Atölyeleri 1748'de Kraliyet Saray Mobilyaları Fabrikası'nun bir bölümü haline getirildi. Faytonlar ve Versailles Sarayı'nın mobilyaları yaptıkları çeşitli işlerden bazısıydı, Robert'in oğlu Jean-Alexandre (d. 1738) Potsdam'da II. Friedrich'in hizmetinde çalıştı.

Martin, A(rcher) J(ohn) P(orter) (d. 1 Mart 1910, Londra, İngiltere), İngiliz biyokimyacı. Hızlı ve ucuz bir çözümleme yöntemi olan dağılma (partisyon) kromatografisi tekniğini geliştirmiş, bu çalışmalardan ötürü R. L. M. Synge ile birlikte 1952'de Nobel Kimya Ödülü'nü paylaşmıştır.

Uzun yıllar dağılma kromatografisine ilişkin araştırmalar yapan Martin, 1953'te A. T. James ile birlikte sürdürdüğü çalışmalar sonucu gaz kromatografisi tekniğine de önemli katkılarda bulundu. 1946'da, Nottingham'daki Boots Pure Drug Company'nin biyokimya araştırmaları başkanı oldu ve iki yıl boyunca bu görevi yürüttü. 1948'de İngiliz Tıbbi Araştırma Konseyi üyeliğine seçildi, 1959-70 arasında da Abbotsbury Laboratories, Ltd.'nin yöneticiliğini yaptı.

Martin, Frank (d. 15 Eylül 1890, Cenevre, İsviçre - ö. 21 Kasım 1974, Naarden, Hollanda), 20. yüzyılın en önemli İsviçreli bestecilerinden.

1943-46 arasında İsviçre Müzikçiler Birliği'nin başkanlığını yaptı; 1947'de Hollanda'ya yerleşti. Öğretmenlik yaparken, bir yandan da piyanist ve klavsenici olarak kendi müziğini seslendirdi, turnelere çıktı. Fransız izlenimciliğinin etkilerini taşıyan güçlü bir kişisel üslup geliştirdi. 1930'larda, *Le Vin Herbé* (1939; Otlı Şarap) oratoryosu gibi bazı yapıtlarında oniki ton yöntemini

kullandı. Öbür önemli yapıtları *Der Sturm* (1952-55; Fırtına) operası, *Golgotha* (1945-48) oratoryosu ve *Requiem*'idir (1971-72). Ayrıca çeşitli biçimler kullandığı çok sayıda çalgı müziği yazmıştır.

Martin, Glenn L(uther) (d. 17 Ocak 1886, Macksburg, Iowa - ö. 4 Aralık 1955, Baltimore, ABD), II. Dünya Savaşı sırasında etkin biçimde kullanılan bombardıman ve deniz uçaklarını geliştiren ABD'li uçak tasarımcısı.

I. Dünya Savaşı'ndan önce, California'daki Santa Ana'da ilk motorlu uçağın tasarımını geliştirdi ve terk edilmiş bir kiliseyi kiralarak burayı bir fabrikaya dönüştürdü. 1910-14 arasında gösteri uçuşları yaparak adını duyurdu. Bu gösteriler sırasında kazandığı deneyimden yararlanarak çeşitli askeri uçak tasarımları yapmaya girişti. Martin 1918-19'da "MB" tipi ilk bombardıman uçağını yaptı. Uçak I. Dünya Savaşı'nda etkin biçimde kullanılamadı, ama Albay "Billy" Mitchell'in uçağı başıyla kullanması Martin'i ABD'nin önde

Glenn L. Martin
National Air and Space Museum, Smithsonian Institution, Washington, D.C

gelen askeri uçak yapımcılarından biri durumuna getirdi. Martin, Cleveland'da yeni bir fabrika kurdu ve 1929'da üretim tesislerini Maryland'da Baltimore yakınlarında Middle Irmağı kıyısına taşıdı. Yaşamının sonlarına doğru şehircilik, eğitim ve yaban hayatın korunması konularıyla ilgilendi.

Martin, (Bon-Louis-) Henri (d. 20 Şubat 1810, Saint-Quentin - ö. 14 Aralık 1883, Paris, Fransa), Fransız tarihçi. Tanınmış vakanüvis ve tarihçilerden alıntılar içeren *Histoire de France* adlı ünlü tarih kitabının yazarıdır.

On beş ciltlik *Histoire de France* (1833-36; Fransa Tarihi) adlı yapıtın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basımı (4. bas. 1861-65, 16 cilt ve dizin) Martin'e 1856'da Académie Française'in birincilik ödülünü, 1869'da da iki yılda bir verilen 20 bin franklık büyük ödülü kazandı. Yapıtın yedi ciltlik bir özeti 1867'de basıldı. Bu yapıt, devamı olan altı ciltlik *Histoire de France depuis 1789 jusqu'à nos jours* (1878-83; 1789'dan Günümüze Fransa Tarihi) ile birlikte Fransa'nın tarihi hakkında eksiksiz bilgi veren ve daha önceki benzerlerinden üstün olan bir çalışmadır. Kararlı bir cumhuriyetçi olan Martin 1871'de Aisne temsilcisi olarak Ulusal Meclis'e girdiyse de siyasal yaşamda etkili olamadı.

Martin, Homer Dodge (d. 28 Ekim 1836, Albany, New York - ö. 12 Şubat 1897, St. Paul, Minnesota, ABD), ABD'nin ilk izlenimci manzara ressamlarından.

Bir süre James Hart'ın yanında eğitim gördü. 1862'de New York kentine taşındıktan sonra John Frederick Kensett'in manzara resimlerini yakından inceledi. Üslup

açısından Hudson Irmağı okuluna yakın olan ilk yapıtlarında, ayrıntıların özenle gözlemlendiği görülür. Martin, tepelerin ya da ağaçların gökyüzü önünde siluet biçiminde verildiği büyük boyutlu manzaralar da yapmıştır.

Avrupa'ya yaptığı iki gezinin ilkinde (1876), ABD'de o sıralarda yeni tanınmaya başlayan Corot ve Barbizon okulu sanatçıların, ikincisinde de (1882) Fransız izlenimcilerinin yapıtlarını inceledi; ama bu süre içinde hemen hemen hiç resim yapmadı. En iyi yapıtlarından sayılan "Rüzgârların Arpı"nda (1895, Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti) izlenimcilerin kırık fırça vuruşlarını kullandıysa da, onların parlak renklerine ilgi duymadı. Resimleri-

"Rüzgârların Arpı", Homer Dodge Martin'in yağlıboya çalışması, 1895; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

nin özelliği, sıkışık olmayan bir kompozisyon anlayışı, canlı renkler ve resmin özünü oluşturan bir ağırlık ya da hafif bir melan-kolidir.

1874'te Ulusal Tasarım Akademisi'ne üye olan Martin, 1877'de Amerikalı Sanatçılar Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı.

Martin, Pierre-Émile (d. 18 Ağustos 1824, Bourges - ö. 23 Mayıs 1915, Fourchambault, Fransa), bazik oksijen işleminin yaygınlaşmasına değin dünya çelik üretiminin büyük bir bölümünde uygulanan

Pierre-Émile Martin
H. Roger-Viollet

Siemens-Martin (yansımali fırın) işlemini geliştiren Fransız mühendis.

1856'ya değin çelik kimyası oldukça iyi bilinmekle birlikte tek kullanışlı üretim yöntemi Bessemer işlemiydi. Bu yöntemin de birçok yetersiz yönü vardı. Aynı yıl İngiliz mühendis Sir William Siemens, öteki fırınlardan daha yüksek sıcaklık üretebilen ve bunu koruyan yansımali fırını geliştirdi. Martin, bu fırınların yapımı için lisans aldı ve hurda çelik ile pik demirden çelik üretmek için bir yöntem geliştirdi. Martin'in çelik ürünleri 1867 2. Paris Dünya Sergisi'nde Altın Madalya ile ödüllendirildi. Siemens'in de yansımali fırında kendine özgü bir çelik üretim yöntemi geliştirmesine karşın, Siemens-Martin işlemi kısa zamanda yaygınlık kazandı.

Martin'in geliştirdiği işlemin patentleri tartışmalara yol açtı ve bunu izleyen davalar büyük bir yoksulluğa düşmesine neden oldu. Bu arada, başkaları onun işlemini kullanarak büyük kazançlar elde ediyordu. Martin 83 yaşındayken, Fransa Demir İşçileri Birliği onun için, başlıca çelik üreten ülkelerin de etkin biçimde desteklediği bir fon oluşturdu. Martin ölümünden bir hafta önce Londra Demir ve Çelik Enstitüsü'nce Bessemer Altın Madalyası ile ödüllendirildi.

Martin du Gard, Roger (d. 23 Mart 1881, Neuilly-sur-Seine - ö. 22 Ağustos 1958, Bellême, Fransa), Fransız romancı ve oyun yazarı. 1937'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Arşivcilik ve paleografi öğrenimi gördü. İlk kez *Jean Barois* (1913; *Jean Barois*, 1963) adlı yapıtıyla ilgi çekti. Bu romanda dinsel inançları ile bilimsel kuşkuculuğunu bağdaştırmaya uğraşan bir adamın öyküsünü ele aldı ve Dreyfus Olayı'na yer verdi. İki Dünya savaşı arasında en tanınmış çalışması olan *Les Thibault* (1922-40) adlı romanını yazdı. Bir ailenin tarihini anlatan bu yapıtta, Fransız burjuvazisinin 19. yüzyıl sonlarından I. Dünya Savaşı'na değin olan dönemde karşı karşıya kaldığı toplumsal ve ahlaki sorunları ele aldı. Bu kitabın ilk cildi Türkçede *Thibault'lar* (I:) *Gri Defter* (1982) başlığıyla yayımlandı.

Martin du Gard'ın öteki yapıtları arasında Fransa'da kırsal yaşamı anlatan *Vielle France* (1933; *Postacı*, 1967) ile dostu André Gide üzerine bir inceleme olan *Notes sur André Gide* (1951; *André Gide Üzerine Notlar*) sayılabilir. Ayrıca bastırılmış eşcinselliği konu alan bir oyun olan *Un Taciturne* (1951; *Susun Adam*) ile Fransız köy yaşamını anlatan *Le Testament du père Leleu* (1914; *Yaşlı Leleu'nun Vasiyeti*) ve *La Gonfle* (1928; *Kabarış*) adlı iki fars yazdı. 1941'de başyapıtı olacağını umduğu *Le Journal du colonel de Maumort* (Albay Maumort'un Günlüğü) adlı bir romana başladı, ama tamamlayamadan öldü. Albert Camus'nün önsözünü yazdığı *Oeuvres complètes de Roger Martin du Gard* (Roger Martin du Gard'ın Tüm Yapıtları) 1955'te iki cilt olarak yayımlandı.

Martin-Santos, Luis (d. 11 Kasım 1924, Larache, Fas - ö. 21 Ocak 1964, San Sebastian, İspanya), İspanyol psikiyatr ve romancı.

Salamanca Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1947'de Madrid Üniversitesi'nde psikiyatri doktoru oldu. 1951'den ölümüne değin San Sebastian Psikiyatri Sanatoryumu'nun yöneticiliğini yaptı. Bütünsel birey psikolojisini geliştirmeye yönelik düşüncelerini *Dilthey, Jaspers y la comprensión del enfermo mental* (1955; *Dilthey, Jaspers ve Akıl Hastalığının Anlaşılması*) adlı yapıtında topladı. 1962'de bir üçlemenin ilk romanı olarak tasarladığı *Tiempo de silencio*'yu (Sessizlik Zamanı) yayımladı. Yapı ve üslup yönünden eleştirmenlerce James Joyce'un *Ulysses*'i ile karşılaştırılan roman, Madrid'in bir kenar mahallesinde olayların sürüklenmesiyle işlemediği bir suçun kabul eden ve suçsuzluğu anlaşıldıktan sonra bile kaderine sessizce boyun eğen tıp öğrencisi Pedro'yu anlatır. Bir otomobil kazasında öldüğünden, *Tiempo de destrucción* (Yıkım Zamanı) adlı ikinci romanı yanında kalan Martin-Santos'un psikolojik yapıtı *Libertad, temporalidad y transferencia en la psicoanálisis existencial* (Varoluşçu Psikolojide Özgürlük Zamansallık ve Aktarım) 1964'te, ölümünden sonra yayımlandı.

Martin verniği (Fransızca "verniz Martin"), 18. yüzyılda yelpaze, enfiye kutusu gibi günlük eşyaya mobilyaların cilalanmasında kullanılan malzeme. Yeşil verniğe tunç ya da altın tozu katılarak yapılır ve bu yöntem bulan Martin ailesinin adıyla anılır. Fransa'ya XV. Louis döneminde Doğu Asya'dan ithal edilen lake çanak çömleği taklit etmek için geliştirilmiştir. Çok çeşitli renklerde olabilen Martin verniğinin en tipik rengi yeşil ya da altın kırmızısıdır. Ayrıca bak. lake.

Martinet, André (d. 12 Nisan 1908, Savoie, Fransa), işlevselciliğin(*) önde gelen kuramcılarından Fransız dilbilimci. Çalışmaları Prag Dilbilim Çevresi'nin, özellikle de Nikolay Trubetskoy'un sesbilimde ortaya atmış olduğu ilkelerle aynı doğrultuda yer alır.

Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde İngilizce öğrenimi gördükten sonra, ortaöğretim düzeyindeki okullarda ders vermeye başladı. Kısa bir süre sonra ilgi alanını İskandinav dillerine kaydırды ve genel dilbilim alanındaki kuramsal sorunlarla ilgilenmeye başladı. Bu arada Collège de France'ta A. Meillet'nin genel dilbilim derslerini izledi ve art arda yazdığı doktora tezleri *La Gémination consonantique d'origine expressive dans les langues germaniques* (1937; *German Dillerinde Anlatımsal Kökenli Ünsüz İkilenmesi*) ve *La Phonologie du mot en danois*'yı (1938; *Dancada Sözcüğün Sesbilimi*) yayımladı. Bu araştırmalarıyla Prag Dilbilim Çevresi'nin yapısal kuramlarını sesbilime uygulayan bir dilbilimci olarak tanındı. 1938'de Paris'te Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'nda ders vermeye başladı. II. Dünya Savaşı yıllarında tutsak düştü; kaldığı kampta birlikte bulunduğu Fransızların konuşmalarını izleyerek, ilginç çalışması *La Prononciation du français contemporain*'i (1945; *Çağdaş Fransızcanın Telaffuzu*) yazdı. 1946-55 arasında ABD'de yaşadı; Columbia Üniversitesi'nde ders verdi ve New York Dilbilim Çevresi'nin yayın organı *Word* dergisini yönetti. Verdiği derslerle yapısal yaklaşımını öğrencileri arasında yaygınlaştırırken, çeşitli açılardan eleştirdiği Bloomfield okulunun bazı görüşlerinden de etkilendi. 1949'da, yapısal sesbilim incelemelerinde işlevsel özeleğe dikkat çektiği ve İngilizce kaleme aldığı *Phonology as Functional Phonetics*'i (İşlevsel Sesbilgisi Olarak Sesbilim) yayımladı. 1955'te Fransa'ya döndükten sonra gene Paris'te Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'nda, 1960'tan başlayarak da Sorbonne'da dilbilim dersleri verdi. Çalışmalarını daha çok eşsüremlî sesbilim, artsüremlî sesbilim ve genel dilbilim alanlarında yoğunlaştırarak, dilin temel işlevinin bildiriciliği sağlamak olduğunu vurgulayan bir kuramsal anlayışı savundu. 1976'da, yapısal dilbilimin bir kolu olan işlevsel dilbilimi yaymak için Uluslararası İşlevsel Dilbilim Derneği'ni kurdu. 1980'de Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi'nde ve Ankara'da Türk Dil Kurumu'nda konferanslar verdi.

Martinet'nin işlevsel dilbilim anlayışı günümüzde birçok ülkede yandaş bulmakla birlikte, başta Fransa'daki anlambilimciler olmak üzere birçok dil kuramcısı tarafından dilin anlamsal boyutuna bir yana itilgi ve kuramsal temelde olguculuğu benimsediği için eleştirilmektedir.

Martinet'nin Türkçede *İşlevsel Genel Dilbilim* (1985) adlı bir yapıtı vardır.

OBUR ÖNEMLİ YAPITLARI. *Economie des changements phonétiques* (1955; Ses Değişikliklerinin Düzeni), *Éléments de linguistique générale* (1960; Genel Dilbilim İlkeleri), *A Functional View of Language* (1962; Dille İşlevsel Bir Bakış), *La Linguistique synchronique* (1965; Eşzamanlı Dilbilim), *Le français sans fard* (1969; Yapmacaksız Fransızca), *Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel* (1973; Gerçek Kullanımı İçinde Fransızcanın Telaffuz Sözlüğü), *Studies in Functional Syntax* (1975; İşlevsel Sözdizim İncelemeleri), *Grammaire fonctionnelle du français* (1979; Fransızcanın İşlevsel Dilbilgisi), *Syntaxe générale* (1985; Genel Sözdizim), *Des Steppes aux Océans* (1986; Stepplerden Okyanuslara).

Martínez Campos, Arsenio (d. 14 Aralık 1831, Segovia - ö. 23 Eylül 1900, Zarauz, İspanya), 1874'te verdiği bir muhtırayla İspanya'da Bourbon hanedanının yeniden tahta geçmesini sağlayan general ve politikacı.

Askeri bir okulda öğrenim gördü. 1852'den sonra genelkurmayda görev aldı. 1861'de General Juan Prim'in Meksika seferine katıldı ve 1872'ye değin Kübalı isyancılarla savaştı. İspanya'ya döndükten sonra Valencia (1872), Alicante ve Cartagena'daki ayaklanmaları bastırmakla görevlendirildi.

29 Aralık 1874'te verdiği bir muhtırayla, tahttan indirilerek sürgüne gönderilmiş olan II. Isabel'in oğlunun XII. Alfonso adıyla tahta çıkmasını sağladı. Daha sonra Carlismo hareketi yanlılarına karşı Alfonso'nun ordularına komuta etti. Yaralılarla tutsakların hayatlarının korunmasını sağlayan antlaşmalar imzalayarak savaşın vahşetini hafifletti ve Şubat 1876'da II. Carlismo Savaşı'na son erdirdi. Küba'da da benzer bir politika izleyerek 10 yıldır süren ayaklanmaya son veren Zanjón Sözleşmesi'nin imzalanmasını sağladı.

Küba'dan döndükten sonra 1879'da kısa süreyle başbakanlık, iki yıl sonra da savaş bakanlığı yaptı. Fas'ta savaş çıkınca (Eylül 1893) gene orduların başına geçti ve Marakeş Antlaşması'nın (29 Ocak 1894) imzalanmasını sağladı. Ertesi yıl yeniden Küba'ya gönderildi. Ama bu kez ayaklanmayı bastıramadı ve istifa ederek ülkesine döndü (1896).

Martínez Estrada, Ezequiel (d. 14 Eylül 1895, San José de la Esquina - ö. 4 Kasım 1964, Bahía Blanca, Arjantin), Arjantin'de post-modernist kuşağın önde gelen yazarı. Yapıtlarıyla pek çok genç yazarı etkilemiştir.

Buenos Aires'te 30 yıl postanede çalıştı (1916-46). Aynı dönemde ayrıca önce bir hazırlık okulunda, ardından üniversitede ders verdi. Yazarlığa *Nosotros* adlı dergide yayımlanan denemeleriyle başladı (1917). İlk şiir kitabı *Oro y piedra*'dan (1918; Altın ve Taş) sonra *Nefelibata* (1922), *Motivos del cielo* (1924; Cennet'in Nedenleri), *Argentina* (1927) ve *Humoresca* (1929) adlı yapıtlarını yayımladı. Bunlarda çok karmaşık teknikler kullandı; şiir diline ve imgelerine mizah katarak İspanyol Altın Çağı'nın yergi ustası Quevedo'yu anımsatan bir yergi anlayışı ortaya koydu.

1930'ların başındaki siyasal ve ekonomik bunalımlarla Arjantin'deki ahlaki ve toplumsal çürümenin nedenlerine ilişkin görüşlerini yansıttığı *Radiografía de la pampa* (1933; Pampaların Röntgeni) adlı yapıtında Arjantinlilerin kaderci öğelerle yüklü karakterinin kapsamlı, psikolojik bir incelemesini yaptı. Buenos Aires halkını konu aldığı *La cabeza de Goliat: microscopia de Buenos Aires*'te (1940; Golyat'ın Başı: Bue-

nos Aires Mikroskop Altında) *Radiografía*'nın temalarını sürdürdü.

Çeşitli edebiyatçılara ve edebi metinlere ilişkin çalışmalarıyla saygın bir eleştirmen haline gelen Martínez Estrada'nın incelemeleri arasında, José Hernández'in 19. yüzyıl öykülü şiirini konu alan *Martín Fierro, Muerte y transfiguración del Martín Fierro* (1948, 2 cilt; Martín Fierro'nun Ölümü ve Değişimi), *El mundo maravilloso de Guillermo Enrique Hudson* (1951; Guillermo Enrique Hudson'un Harika Dünyası) ve *El hermano Quiroga* (1957; Quiroga Kardeşi) yer alır. 1960-62 arasında Küba'nın resmi yayınevi Casa de las Américas'la birlikte çalışmış, P.G. Earle'in *Prophet in the Wilderness* (1971; Çöldeki Peygamber) ile A. Marsala'nın *Martínez Estrada* (1973) adlı yapıtlarına konu olmuştur.

Martínez Sierra, Gregorio (d. 6 Mayıs 1881, Madrid - ö. 1 Ekim 1947, Madrid, İspanya), İspanyol tiyatrosunun canlanmasına önemli katkıda bulunan oyun yazarı ve şair.

İlk şiir kitabı *El poema del trabajo*'yu (1898; İş Şiirleri) 17 yaşında yayımladı. Bunu bireysellik, öznel ve arkaik biçimlerden kurtulma gibi modernist görüşleri yansıtan öyküleri izledi. 1905'te *Teatro de ensueño* (Düşler Tiyatrosu) adlı yapıtıyla tiyatroya yöneldi. Başyapıtı *Canción de cuna* (1911; Beşik Türküsü) hem İspanya, hem Güney Amerika'da çok tutuldu. Oyunlarında kadın karakterleri ustaca işlemede, birlikte çalıştığı karısı María de la O Lejárraga'nın önemli rolü oldu. Bazı önemli modernist edebiyat dergilerinin yanı sıra George Bernard Shaw, James Barrie ve Luigi Pirandello gibi yabancı oyun yazarlarının yapıtlarını İspanya'ya tanıtan Renacimiento adlı yayınevini yönetti. Shakespeare'in ve Belçikalı yazar Maurice Maeterlinck'in yapıtlarını İspanyolcaya çevirdi. Madrid'deki Eslava Tiyatrosu'nun yönetmenliğini yaptığı sırada (1917-28) tiyatro klasiklerinin sahnelenmesine öncülük etti.

Martini, Arturo (d. 11 Ağustos 1889, Treviso - ö. 22 Mart 1947, Milano, İtalya), İtalyan heykeltci. İki Dünya savaşı arasında ki dönemde, çok çeşitli üslup ve malzemeler kullandığı figüratif çalışmalarıyla tanınmıştır.

Kuyumculuk ve seramik eğitimi gördükten sonra bir süre seramikçi olarak çalıştı. 1905'te heykel yapmaya başladı. Treviso, Venedik ve Münih'teki atölyelerde çıplak üzerine çalıştı. Yapıtlarını ilk kez 1912'de Paris'te sergiledi. 1931'deki Roma Quadrenali'nde heykel dalında Büyük Ödül'ü kazandı.

Yapıtları, pişmiş topraktan (*terra-cotta*) yapılmış zarif heykeltçiklerden ("Ayışığı", 1932) taştan dramatik figürlere ("Susuzluk", 1934) kadar büyük çeşitlilik gösterir. Martini, özellikle bedenin eylem sırasındaki gerilimini ve hareketi yansıtmada ustalaştı; "Sualtında Yüzün Kızı" (1941) buna örnektir. "Toplu Adalet" (1937) adlı yüksek kabartması ise sanatının doruğunu temsil eder. Martini, sanat yaşamı üzerine *La scultura, lingua morta* (1945; Heykel: Ölü Bir Dil) adlı bir de kitap yayımlamıştır.

Martini, Giovanni Battista, lakabı BABA, İtalyanca PADRE (d. 24 Nisan 1706, Bologna - ö. 4 Ekim 1784, Bologna, Papalık Devletleri), İtalyan besteci ve müzik kuramcısı. Öğretmen olarak uluslararası düzeyde ün kazanmıştır.

Babasından keman, Luc' Antonio Predieri'den klavye, şan ve org, Antonio Ricciari'den de kontrpan dersleri aldı. 1722'de papazlığa atanarak Bologna'daki San Francesco Kilisesi'nin müzik yönetmeni

(*maestro di cappello*) oldu. Açtığı müzik okuluyla büyük ün kazandı; Bologna'da öğrencisi olan müzikçiler arasında Sarti, J.C. Bach, Mozart, Gluck, Jommelli ve Grétry de vardı.

Martini aynı zamanda, müzik yapıtlarından oluşan geniş bir koleksiyon derlemişti. Kitaplığı, ölümünden sonra Viyana'daki İmparatorluk Kütüphanesi (hugün Ulusal

Giovanni Martini, Carlo Faucci'nin bir oymabaskısı, 1778

J. P. Zito

Kütüphane) ile Bologna kentine verildi. Hem dinsel, hem dindışı müzikte verimli bir besteci olan Martini'nin yapıtları arasında *Litaniae* (1734; *Yakarış Duası*), *12 Sonate d'intavolatura* (1742; *12 Giriş Sonatı*), *6 Sonate d'intavolatura per l'organo ed il cembalo* (1747; *Org ve Klavye İçin 6 Giriş Sonatı*), *Duetto da Camera* (1763; *Oda Müziği İkili*), missalar ve oratoryolar vardır. En önemli kitapları ise yarım kalan *Storia della musica* (1757-81; *Müzik Tarihi*) ile *Saggio di contrappunto*'dur (1774-75; *Kontrapunda Ustalık*).

Martini, Simone (d. y. 1284, Siena, Siena Cumhuriyeti - ö. 1344, Avignon, Provence), Siena resim sanatının yaygınlaşmasını sağlamış gotik ressam.

Duccio di Buoninsegna'nın öğrencisi olduğu sanılır; uyumlu, saf renklerle olan tutkusunu ve ilk figür tiplerinin çoğunu da büyük olasılıkla hocasından almıştı. İtalya'daki Fransız gotik yapıtlarının etkisiyle bunlara zarif çizgiler ve titiz bir yorum da kattı. Gotik üslubun bezemeci çizgilerini yetkinleştirerek bu çizgiler arasındaki uyumu hacimlendirmeden üstün tuttu.

Bilinen en eski yapıtı, Siena'daki Halk Sarayı'nın (Palazzo Pubblico) Mappamondo Salonu'nda yer alan ve tahta oturmuş Meryem ile Çocuk İsa'yı melekler ve azizlerle birlikte betimleyen "Maesta" adlı büyük fresktir. Simone, 1315 tarihini ve kendi imzasını taşıyan bu resim üzerinde 1321'de bazı düzeltmeler yapmıştır. Bu ikinci biçimle resim, Duccio'nun 1308-11 arasında yaptığı "Maesta"nın serbest bir çeşitlemesidir. Ama Duccio'nun resmindeki hiyerarşik düzen yerine Simone, yanılsamalı perspektife yer vermiş ve 1315 tarihli kendi resmindeki soyutlama eğilimiyle arka planın tanımsızlığı yerine somut kavramlar kullanmıştır.

Yaklaşık 1317'de Simone, Napoli'de, "Toulouse'lu Aziz Luigi'nin, Kardeşi Anjou Kralı Roberto'ya Taç Giydirmesi" (Capodimonte Ulusal Müze ve Galerisi, Napoli) adında tinsel içerikli bir altar panosu yaptı. İki yıl sonra Piza'daki Sta. Caterina Kilisesi için olağanüstü renkçi çok kanatlı bir pano-da (poliptik) (Ulusal Müze, Piza) Madonna'yı işledi. 1320'lerin ortalarında Assisi'deki S. Francesco Kilisesi'nin alt bölümünde Tours'lu Aziz Martin'in (Martino) şapeline, azizin yaşamına ilişkin sövalyelik ülkülerini yansıtan 10 sahneyi betimledi. General Guidoriccio da Fogliano'yu betimleyen atlı portre resmi (1328, Halk Sarayı, Siena).

belki de dindışı amaçlarla yapılmış ilk Siena yapıtıydı ve birçok Rönesans atlı portre resmi için önemli bir örnek oluşturdur. 1333'te Siena Katedrali için yapılan, ama bugün Uffizi Galerisi'nde bulunan "Meryem'e Müjde" adlı üç kanatlı (triptik) panoda ise, figürler bilinçli olarak stilize edilmişti. Bu yapıtta, Simone'nin yanı sıra uzun süre birlikte çalıştığı kayınbiraderi Sienali ressam Lippo Memmi'nin de imzası

Doruğu (1.196 m) olan ortadaki Carbet Dorukları ve güneydeki Vauclin Dağı (504 m). Adanın en yüksek noktası olan Pelée Dağının 1902'de püskürttüğü lavlar 30 bin kişinin ölümüne neden olmuş ve olaydan sonra benzer yanardağlar Pelée türü yanardağlar olarak sınıflandırılmaya başlamıştır. Orta güneybatıdaki Lamentin Düzluğu (Lezarde Irmağı havzası), dar kıyı düzlükleri dışında adanın tek engebesiz toprak par-

"Meryem'e Müjde", Simone Martini'nin bir pano çalışması, 1333; Uffizi Galerisi, Floransa
SCALA-Art Resource

vardır. Pek çok sanatçı, "Meryem'e Müjde"nin orta bölümünde yer alan Cebrail ve Meryem'in hacimsiz stilize figürleri ile çizgilerin zarif ritmini taklit etmiş, ama hiçbir bu büyük başyapıtın kesin dış çizgileri ve tinselliklerle yüklü biçimlerine ulaşamamıştır.

1340'ta Avignon'daki papalık sarayına yerleşen Simone, orada Petrarca'yla tanıştı ve şairin sevgilisi Laura'nın bir portresini yaptı. Yapıt günümüze ulaşamamışsa da bu olay, Petrarca'nın Simone'yi övdüğü iki sonesinde bilinmektedir.

Simone, Duccio'dan sonra en önemli Sienali ressamdı. 14. yüzyıl boyunca Siena resim sanatını derinden etkiledi; bu etki 15. yüzyılda da sürdü; sanatı Napoli, Piza, Orvieto, Assisi ve Avignon'daki yerel ressamlarca taklit edildi.

Martinik, resmî adı MARTINIK İLİ, Fransızca DÉPARTEMENT DE LA MARTINIQUE, Küçük Antiller zincirini oluşturan adalardan biri ve Fransa'nın denizasırlı illerinin (*département d'outre mer*) en küçüğü. Antil Denizinin doğusunda, Fransa'dan 7.100 km uzakta, Venezuela'nın kuzey kıyısının 435 km kadar açığında yer alır. En yakın komşuları yaklaşık 35 km kuzeybatısındaki Dominik ile 25 km güneyindeki St. Lucia Adalarıdır. Kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 80 km, doğu-batı doğrultusunda 35 km boyunca uzanır. Doğuda Atlas Okyanusuna bakar. Yüzölçümü 1.091 km², yönetim merkezi Fort-de-France, 1992 tahmini nüfusu 369.000'dir.

Doğal yapı. Büyük bölümü dağlık olan Martinik Adası volkanik kayalardan oluşmuştur. Deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 900 m olan adada üç ana dağlık kütle vardır: Etkin bir yanardağ olan kuzeydeki Pelée Dağı (1.397 m), en yükseği Lacroix

casıdır. Akarsular sayıca çok olmakla birlikte, kısa ve genellikle ulaşılma elverişsizdir. Kıyılar son derece girintili çıkıntılı olduğundan adadaki hiçbir yer denize 11 km'den uzak değildir. Kuzey kıyılarındaki sarp kayalıklar güneye doğru gittikçe alçalır ve batıda yerlerini Fort-de-France ve Marin adlı iki büyük kıya bırakır.

Tropik bir iklimin hüküm sürdüğü Martinik'te yıllık ortalama sıcaklık 26°C'dir. En düşük sıcaklık ortalaması 20°C-22°C, en yüksek sıcaklık ortalaması ise 30°C-32°C arasında değişir. Adada aralık-haziran arasında görece kurak yaz mevsimi ve temmuz-aralık arasında yağmurlu kış mevsimi olmak üzere iki mevsim yaşanır. Özellikle temmuz ve eylül aylarında bol yağış alan Martinik'te yıllık yağış miktarı bölgelere göre büyük farklılıklar gösterir. Dağlık kuzey bölgesinde 4.000-5.000 mm olan yağışlar, güneyde 1.000 mm'nin altına düşer. Nem oranı da yüksektir. Bol yağış ve verimli volkanik topraklar, zengin bir bitki örtüsünün gelişmesine neden olmuştur. Tropik ormanlarda yetişen bitkilerin başında palmye, gülağacı, bakkam, ekmek ağacı, maun, zakkam, eğreltiotu ve orkide gelir. Ayrıca ihracat amacıyla çeşitli tropik çiçekler yetiştirilir. Ekimi yapılan öteki bitkiler arasında ananas, muz, şeker kamışı, mango, avokado, limon ve kakao sayılabilir. Az sayıda hayvan türünün yaşadığı Martinik'in hayvan varlığı kuyruksüren, adavası, üveyik ve yabanıl güvercinle sınırlıdır.

Nüfus. 1658'de 5 bin kadar Fransızın yaşadığı Martinik'in yerli halkı olan Karip-ler, çatışmaların ve özümleme politikasının etkisiyle zamanla yok oldular. Siyah kölelerin getirilmesi adanın etnik yapısını daha da karmaşılaştırdı. Nüfusun (1983) yüzde 93,7'sini Mulattolar (Avrupalı-Afrikalı me-

lezi), geri kalanını ise Fransızlar ve Doğu Hint Adalarından gelenler oluşturur. Metodist Misyoner Cemaati'ne bağlı az sayıda grup ve birkaç Adventist cemaat dışında, nüfusun çoğunluğu (yüzde 87,9) Katoliktir (1987). Martinik'te 1970'lerin sonlarına değin hızlı bir nüfus artışı yaşanmış, ama işsizlik ve öteki ekonomik sorunlar nedeniyle birçok kişinin Fransa ve Fransız Guyanası'na göç etmesi sonucu, hem nüfus artış hızı düşmüştür, hem de adanın nüfusu mutlak olarak azalmıştır. Bugün yıllık nüfus artış hızı (1990) binde 11,7 ile dünya ortalamasının oldukça altındadır. Toplam nüfusun yüzde 52'si 30 yaşın altındadır (1990). Nüfusun yüzde 80,5'i kentlerde, geri kalanı kırsal kesimde yaşamaktadır (1990). Ortalama nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 327,1 kişidir.

Ekonomi. Martinik'te, büyük ölçüde turizm dayanan, gelişme yolunda bir piyasa ekonomisi yürürlükte. Kalkınma yolunda atılan önemli adımlara karşın Fransa'ya ekonomik bağımlılığı süren Martinik, Antiller'in yaşam düzeyi en yüksek adalarından biridir. 1987 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 1,4 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 4.100 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1982) yaklaşık yüzde 8 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1986) yüzde 7,1'i çalışır. Başlıca tarımsal ürünler şeker, rom yapımında kullanılan saf alkol ve en önemli ihracat ürünü olan muzdur. İhracat için ananas da üretilir. Geçimlik tarım ürünlerinin başında yam ve manyok gelir. Muzdan sonraki en önemli ihracat ürünleri şeker kamışı ve öteki tropik meyvelerdir. 1980'deki "Allen" harikanının adadaki muz plantasyonlarının büyük bölümünü tahrip etmesi ekonomiye önemli bir darbe indirmiştir.

Adanın dörtte birinden fazlasını kaplayan ormanlar önemli bir ekonomik değer taşır. İç tüketime yönelik olarak balıkçılık da yapılır. Ayrıca çimento üretimi için granit, yerel gereksinimleri karşılamak için de kireçtaşı çıkarılır.

Martinik'te ekonomik etkinliklerin büyük bölümü Fransa'nın geniş mali destek sağladığı inşaat ve bayındırlık sektörlerinde yoğunlaşmıştır ve sanayi görece olarak geridir. İmalat sanayisinin ağırlığını gıda işleme ve iç pazara yönelik tüketim malları üretimi oluşturur. Adadaki sanayi tesisleri arasında bir çimento fabrikası ve Fort-de-France'teki petrol rafinerisi ile alkolsüz içki, çanak çömlek, margarin, hayvan yemi ve muz ambalajında kullanılan sandıkları üreten fabrikalar sayılabilir. Toplam 657 milyon kW-sa olan yıllık elektrik üretiminin (1990) tümü ithal petrolden sağlanır.

Toplam işgücünün yüzde 22,5'inin çalıştığı kamu, savunma ve hizmet sektörlerinde GSYİH'nin (1982) yüzde 48,1'i yaratılır. Turizm ada ekonomisi açısından çok büyük önem taşımaktadır. 1990'da Martinik'in turizm gelirleri 240 milyon ABD Doları'nı bulmuştur.

Martinik'in dış ticaretinde en önemli yere sahip ülke Fransa'dır. İhracatın (1991) yüzde 57'si, ithalatın ise yüzde 62'si bu ülkeyle yapılır. İthalatın büyük bölümünü Fransa'dan gelen tüketim mallarının oluşturmaları, ada ekonomisinin Fransa'ya olan bağımlılığını göstermektedir. Denizasırlı toprakların ekonomik açıdan kalkındırma amaçlayan Fransız hükümeti, Martinik'te adadan elde ettiği vergi gelirlerinden çok

daha fazla harcama yapmaktadır. Asgari ücret Fransa'daki düzeye yükseltilmişse de, işsizlik oldukça yüksek olduğundan (yüzde 14) her yıl birçok Martinikli Fransa'ya göç etmektedir.

Martinik'le Fransa ve Kuzey Amerika arasında düzenli uçak ve gemi seferleri vardır. Fort-de-France'in doğusundaki Le Lamentin'de uluslararası bir havalimanı bulunur.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Martinik Fransız Anayasası'nın denizaşırı illere ilişkin hükümlerine göre yönetilir. Fransız Ulusal Meclisi'ne üç, Fransız Senatosu'na

bitki örtülü, verimli ada" anlamına gelen Madinina sözcüklerinin bozulmuş biçimi olduğu sanılmaktadır.

İspanyolların doğal kaynaklarının yoksulluğu nedeniyle hiç ilgilenmedikleri Martinik'e 1635'e değin hiçbir Avrupalı yerleşmedi. Bu tarihte Pierre Belain d'Esnambuc adlı bir Fransız adaya göç ederek Roxelane Irmağı ağzında 80 kişilik bir koloni kurdu. D'Esnambuc'un 1636'da hastalanması üzerine adanın yönetimini üstlenen yeğeni Jacques-Dyél du Parquet, Martinik'i Amerika Adaları Kumpanyası'ndan satın aldıktan sonra zengin bir koloni durumuna getirdi. Portekizlilerin Brezilya'dan sürdüğü 250 Felemenk Yahudisi 1654'te adaya yerleşerek şeker kamışı ekimini başlattı.

lemeye başladı. Savaşın sonra Fransız hükümeti tarafından adaya il (*département*) statüsü tanındı (1946).

Bağımsızlık taleplerinin Guadeloupe'a göre çok daha güçlü olduğu Martinik'in savaş sonrası siyasal yaşamında en etkili kişi, Aimé Césaire oldu. İlk kez 1945'te Martinik temsilcisi olarak Fransız Parlamentosu'na seçilen Césaire, başlangıçta Komünist Parti üyesi olmakla birlikte, 1956'da partiden ayrılarak Martinik İlerici Partisi (PPM) adını taşıyan yeni bir parti kurdu. PPM'nin 1957 seçimlerini büyük bir farkla kazanması, kısa süre içinde adanın bağımsızlığının ilan edileceği yolundaki beklentileri güçlendirdi. Ama bağımsızlık mücadelesi adaya tanınmış olan özerkliğin sınırlarının genişletilmesi ve Fransa'dan alınan yardımların artırılmasında başka sonuç vermedi. Fransız hükümeti adayı saran sokak gösterileri, polis ve güvenlik güçleriyle çatışmalar ve birbirini izleyen grevler karşısında 1970'lerin sonunda, adanın bağımsızlık öncesinde ekonomik olarak kendine yeterli duruma gelmesini sağlamak üzere yardım kararı aldı. Bu arada 1979 ve 1980 yıllarındaki kasırgaların yol açtığı hasarlar, ekonomik sorunları daha da derinleştirdi. Martinik'in bağımsızlığı için mücadele eden gruplarca 1980'lerde Paris'te ve Antiller'de çeşitli bombalama eylemleri gerçekleştirildi. Ama resmi çevrelerde bağımsızlığın kazanılması yolunda ciddi bir çaba görülmedi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Martino I, lakabı GENÇ MARTINO, İtalyanca MARTINO IL GIOVANE (d. 1374 - ö. 25 Temmuz 1409, Cagliari, Sardinya), Aragon prensi ve Sicilya kralı (1392-1409).

Aragon kralı Martín'in (sonradan Sicilya kralı II. Martino) oğluydu. Kasım 1391'de Sicilya kraliçesi Maria ile evlendi. Papanın resmi onayını almadan Mayıs 1392'de Palermo'da taç giydi. Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra soyluların muhalefetiyle karşılaştı ve bir soyluyu vatan haini olduğu gerekçesiyle idam ettirmesi üzerine, bütün adayı kaplayan ve daha sonra Messina ile Catania'ya da yayılan bir ayaklanma çıktı. Martino, papanın desteklediği ayaklanmayı bastırdıktan sonra Siracusa'da bir parlamento topladı (1398). Sardinya'ya düzenlediği sefer sırasında öldü. Vârisi olmadığından yerine babası geçti.

Martino II bak. Martín

Martins, Peter (d. 27 Ekim 1946, Kopenhag), Danimarkalı dansçı ve koreograf. New York Kent Balesi'ndeki (NYCB) çalışmalarıyla tanınır.

Dans eğitimine 1953'te Danimarka Kraliyet Bale Okulu'nda başladı. 1965'te bale topluluğuna (*corps de ballet*) alındı; iki yıl sonra da solo dansçı oldu. New York Kent Balesi'nin sanat yönetmeni George Balanchine'in çağrısı üzerine birkaç kez konuk sanatçı olarak bu toplulukla sahneye çıktı. 1969'da Danimarka'dan ayrılarak katıldığı Balanchine'in topluluğunda başdansçılarından biri oldu.

Martins için yazılan baleler arasında Jerome Robbins'ın *Goldberg Variations* (1971; Goldberg Çeşitlemeleri) ve *In G Major* (1975; Si Majörde) ile George Balanchine'in *Violin Concerto* (1972; Keman Konçertosu) ve *Duo Concertante*'si (1972; İki Konçertante) sayılabilir. 1977'de NYCB'de sahnelenen *Calcium Light Night* (Kalsiyum Işığı Gecesi) ilk koreografi çalışması oldu. Daha sonra *L'Histoire du Soldat* (1981; Askerin Öyküsü) gibi birçok yapıtın daha koreografisini hazırladı. 1983'te, Balanchine'in ölümünden az önce NYCB'nin günlük

MARTINİK

iki temsilci gönderme hakkı vardır. Yerel yönetim Fransız hükümetince atanan bir valiyle doğrudan yapılan seçimlerle altı yıl için işbaşına gelen 45 üyeli Genel Meclis ve 41 üyeli Bölge Meclisi'nden oluşur. Fransız adalet sisteminin yürürlükte olduğu adada merkezi Fort-de-France'ta bulunan bir temyiz mahkemesi ile hem Martinik, hem de Fransız Guyanası'na hizmet veren beş alt mahkeme vardır.

Fransız sosyal sigorta sistemi Martinik'te de uygulanır. Adada çok sayıda dispanser ile birkaç hastane ve doğum kliniği bulunur. Ortalama ömür (1989) erkeklerde 71 yıl, kadınlarda 77 yıl, bebek ölüm oranı ise (1988-90) binde 8,1'dir. On beş yaş üzerindeki nüfusun yüzde 92,5'i okuryazardır. Yükseköğrenim görmek isteyen gençler genellikle Fransa'ya gider. Adada Antiller-Guyana Üniversitesi'ne bağlı enstitülerde hukuk, ekonomi ve edebiyat konularında eğitim ve araştırma çalışmaları yapılır. Resmi dil olan Fransızca aynı zamanda eğitim dilidir. Halk arasında adaya özgü bir Kreol yaygın olarak konuşulur. Radyo-televizyon yayınlarını Fransız hükümeti üstlenmiştir. Her yıl Fort-de-France'ta düzenlenen karnaval adanın kültürel yaşamında önemli yer tutar. Halk arasında en sevilen seyirlik spor horoz dövüşüdür.

Tarih. Martinik'i gören ilk Avrupalı Kristof Kolomb oldu (1493). Kolomb Yenidünya'ya yaptığı dördüncü yolculuk sırasında adaya uğradığında (1502), öteki adalarda olduğu gibi burada da Güney Amerika'dan gelerek adaların yerli halkı Aravakları bölgeden sürmüş olan Karipler yaşıyordu. Martinik adının Yerli dilinde "çiçekler adası" anlamına gelen Madiana ya da "zengin

1660'ta ise pamuk yerine kakao üretimine geçildi.

Parquet'nin ölümünden sonra çocukları adına adanın yönetimini üstlenen karısı çok geçmeden kolonide yaşayanlarla anlaşmazlığa düştü. Fransa kralı XIV. Louis bunun üzerine Parquet'nin çocuklarına tazminat ödeyerek 1658'de adayı egemenliği altına aldı. 1664'te Batı Hint Adaları Kumpanyası'nın denetimine bırakılan Martinik, 1674'te de Fransa Krallığı topraklarına bağlandı. Fransa kralı XVI. Louis 1787'de Martinik'e bir koloni meclisi kurma hakkı tanıdı.

Martinik birçok kez yabancı donanmaların saldırısına uğradı. Felemenkilerin 1674'teki, İngilizlerin ise 1693 ve 1759'daki saldırıları başarıyla püskürtüldü. İngilizler 1762'de adayı ele geçirmeyi başardılarsa da ertesi yıl imzalanan Paris Antlaşması'yla Fransa'ya geri vermeyi kabul ettiler. Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları sırasında iki kez daha (1794-1802 ve 1809-14) İngiliz işgali altında kalan Martinik, 1814'te kesin olarak Fransa'ya bağlandı.

1789, 1815 ve 1822'de üç köle ayaklanmasına sahne olan Martinik'te 1848'de köleliğin kaldırılmasıyla 74 bin köle özgürlüğüne kavuştu. Köleliğin kaldırılmasından sonra baş gösteren işgücü sıkıntısını gidermek üzere adaya Çin ve Hindistan'dan çok sayıda işçi getirildi. 1848'de Martiniklilere tanınan oy hakkı III. Napoléon tarafından geri alındı. Ama 1870'te Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından ada Fransız Parlamentosu'nda temsil edilmeye başladı. II. Dünya Savaşı'nın ilk üç yılında Vichy Hükümeti'ne bağlılığını sürdüren Martinik, 1943'te de Gaulle önderliğindeki Özgür Fransız Kuvvetleri'ni destek-

işlerden sorumlu yöneticisi ve Jerome Robbins'le birlikte bale yöneticisi oldu. 1990'da Robbins ayrılınca NYCB'nin yönetimini tek başına üstlendi.

Martinson, Harry (Edmund) (d. 6 Mayıs 1904, Jämskö - ö. 11 Şubat 1978, Stockholm, İsveç). İsveçli romancı ve şair. Kendi kendini yetiştirerek İsveç Akademisi'ne seçilmeyi başaran (1949) işçi sınıfı kökenli ilk yazardır. 1974'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü Eyvind Johnson'la paylaşmıştır.

Çocukluğu yetiştirme yurtlarında geçti. Gençlik yıllarında ticaret gemilerinde tayfalık ve işçilik yaptı; bazen de günlerini serserilikle geçirdi. Rudyard Kipling'in *The Seven Seas* (1896; Yedi Denizler) adlı yapıtından etkilenerek yazdığı ilk şiir kitabı *Spökskepp*'i (Hayalet Gemi) 1929'da yayımladı. Gençlik anılarını *Nässlorna blomma* (1935; Çiçek Açan Isırgan) ve *Vägen ut* (1936; Çıkış Yolu) adlı iki otobiyografik romanla, özgün ve duyarlı bir üslupla kaleme aldığı *Resor utan mål* (1932; Amaçsız Yolculuklar) ve *Kap Farväl* (1933; Elveda Burun) adlı gezi kitaplarında anlatı. En tanınmış yapıtları arasında şiirlerini topladığı *Passad* (1945; Alize Rüzgârları), serserileri ve toplum dışı kalmış kişileri sevecen bir yaklaşımla incelediği *Vägen till Klockrike* (1948; Saatler Ülkesine Giden Yol) adlı roman ve uzay yolculuğu konusunda epik bir şiir olan *Aniara* (1956) vardır. *Aniara*'nın başarılı bir opera uyarlaması 1959'da Karl Birger Blomdahl tarafından gerçekleştirildi. Martinson yapıtlarında lirik, akıcı, yenilikçi ve bazen de çapraşık bir dil kullandı. İmgeleri güçlü, üslubu çoğunlukla aşırı gerçekçi ya da dışavurumcu, düşünsel yaklaşımıysa yalındı. 1929-40 arasında kendisi gibi işçi kökenli olan tanınmış İsveçli yazar Moa Martinson ile evli kaldı.

Martinson, Moa (d. 2 Kasım 1890, Vardnass - ö. 5 Ağustos 1964, Södertälje, İsveç). İsveçli romancı. İsveç'in *statare* olarak anılan topraksız tarım işçilerini konu alan ilk yazarlardandır. İşçilerin yaşamını sıcak ve mizah dolu bir üslupla dile getirmesiyle tanınır.

Yirmi beş yaşında dul kalınca beş çocuğunu geçindirebilmek için tek başına yaşam mücadelesine girdi. Yazmaya, kendisi gibi işçi kökenli olan yazar Harry Martinson'la evlendiği 1929'dan sonra başladı. (1940'ta boşandılar.) *Mor gifter sig* (1936; Anne Evleniyor), *Kyrkbröllop* (1938; Kilisede Düğün) ve *Kungens rosor* (1939; Kralın Gülleri) adlarıyla yayımlanan otobiyografik üçlemesi en başarılı yapıtı olarak kabul edilir. Sonraki romanlarında 18. ve 19. yüzyıllardaki işçi tiplerini anlattı.

Martinů, Bohuslav (d. 8 Aralık 1890, Polička, Bohemya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 28 Ağustos 1959, Liestal, İsviçre), Çek besteci. Yapıtlarında Fransız ve Çek müziğinin etkilerini özgül bir kaynaşım içinde yansıtmıştır.

Altı yaşında keman çalmaya başladı. Bir süre gittiği Prag Konservatuvarı'ndan uzaklaştırıldı. 1913'te Prag Filarmoni Orkestrası'na katıldı. 1922'de yazdığı *Istar* balesi ve *Mizející pñnoc* (*Kaybolan Geceyarısı*) senfonik şüinin başarısından sonra Çek müziğinde ulusalcılık akımının önderlerinden Joseph Suk'un öğrencisi oldu. 1923'te Paris'e giderek Fransız besteci Albert Roussel'den ders aldı. Alman işgali üzerine 1940'ta Fransa'dan kaçarak ABD'ye yerleşti; Princeton Üniversitesi'nde ve Massachusetts'e bağlı Tanglewood'daki Berkshire Müzik Merkezi'nde ders verdi. 1946'da Prag'a döndü ve konservatuvarın öğretim kadrosuna katıldı. 1957'de Roma'daki

Amerikan Akademisi'nde görevli besteci olarak bulundu.

Polička (1925) ve *La Bagarre* (1928) adlı orkestra yapıtlarında günün olaylarından esinlendi; birincisinde Çekoslovakya-Fransa arasında bir futbol maçını, ikincisinde Büyük Okyanus üzerindeki uçuşunu tamamlayan Lindberg'in uçağını karşılayan kalabalığı işledi. Sonraki yapıtlarından oda orkestrası için *Concerto grosso*'sunda (1941), barok konçerto grossosunda kullanılan, solocularla orkestraya dönüşümlü olarak yer verme yönteminden yararlandı ve çoksesli (polifonik) kompozisyondaki ustalığını ortaya koydu. İki yaylı çalgılar orkestrası için *İkili Konçerto*'sunda (1940). Çeklerin ülkelerinin ikiye bölünmesinden (1938) duydukları acıyı dile getirdi. *Memorial to Lidice* (1943; *Lidice'nin Anısını*) adlı kısa senfonik şiirini ise 1942'de Lidice köyünü yerle bir eden Nazilerin öldürdüğü Çeklerin anısına yazdı. Bunların dışında altı senfonisi, keman, piyano, viyolonsel ve flüt konçertoları, altı yaylı çalgılar dördlüsü, ayrıca piyano, klavsen, insan sesi ile eşiksiz viyolonsel ve keman için kompozisyonları vardır.

Martinus I (AZİZ) (d. Todi, Toscana - ö. 16 Eylül 655, Khersonesos, Kırım; yortu günü, Batı'da 12 Kasım, Doğu'da 13 Nisan), 649-655 arasında papa.

I. Theodorus'un ardından Temmuz 649'da papa oldu. Papalık dönemi, İsa'nın bir tek iradesi olduğunu savunan heretik Monotelitlik öğretisinden ötürü kilisede şiddetli tartışmaların görüldüğü bir zamana rastlar. Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki ilişkileri gerginleştiren bu tartışmaya son vermek amacıyla topladığı konsilde, Martinus hem Monotelitliği, hem de Bizans imparatoru II. Konstans Pogonatos'un İsa'nın doğası üzerine tartışmayı yasaklayan Typos adlı fermanını mahkûm etti. Bunun üzerine, papalığa seçilmesini onaylamış olan imparatorun emriyle Eylül 654'te Konstantinopolis'e (İstanbul) getirildi; halkın önünde aşağılandı ve Mayıs 655'te Kırım'a sürüldü. Ölümünden sonra din şehidi sayıldı.

Martinus IV, asıl adı SIMON DE BRION ya da BRIE (d. y. 1210-20, Brie?, Fransa - ö. 28 Mart 1285, Perugia, Papalık Devletleri), 1281-85 arasında papa.

Fransa kralı IX. Louis'nin (Aziz) maiyetinde çeşitli görevler aldı. Yaklaşık 1261'de Papa IV. Urbanus tarafından kardinal yapıldı. 22 Şubat 1281'de papa seçildi. 13. yüzyılda Martinus adlı iki papanın yanlışlıkla II. ve III. Martinus olarak adlandırılması nedeniyle IV. Martinus adını aldı.

Papa III. Nicolaus'un tersine bir siyaset izleyerek Napoli ve Sicilya kralı I. Carlo'yu yeniden Roma senatoru yaptı. Kiliselerin birliğini desteklemediği gerekçesiyle Bizans imparatoru VIII. Mihail Palaiologos'u ölümünden (1282) kısa bir süre önce aforoz etti. Bu olay 1283'te Doğu ve Batı kiliseleri arasında yeni bir kopmaya yol açtı.

Martinus, Sicilya Vesperum Ayaklanması'ndan (1282) sonra Sicilya'yı kaybeden Carlo'yu yeniden başa geçirmeye çalıştı ve Sicilya tahtına çıkarılan Aragon kralı III. Pedro'yu (Büyük) aforoz ederek Fransa kralı III. Philippe'i (Cesur), 11. yüzyıldan beri bir papalık *fief*i olan Aragon'u almaya çağırdı. Ama bu siyasal girişimlerinden hiçbir sonuç alamadı. Carlo Roma'daki bir ayaklanmayla senatörlükten oldu. Ardından Aragonlularla giriştiği büyük bir deniz savaşında yenilgiye uğradı. Philippe'in Aragon seferi de başarısızlıkla sonuçlandı. Bundan kısa bir süre sonra Martinus öldü.

Martinus V, asıl adı ODDO ya da ODDONE COLONNA (d. 1368, Genazzano, Papalık

Devletleri - ö. 20 Şubat 1431, Roma), 1417-31 arasında papa.

Kardinal diyakoz yardımcısıyken 1409'daki Piza Konsili'nin hazırlanmasına katıldı. Papalığın birçok talibi olması nedeniyle Batı Kilisesi'nde 1378-1417 arasında ortaya çıkan Büyük Bölünme'ye (*Schisma*) son

V. Martinus, Simone di Giovanni Ghini'nin tunç anıtından ayrıntı; St. John Lateran Bazilikası, Roma

Ainan-Anderson, Art Resource/EB Inc.

vermek amacıyla toplanan Konstanz Konsili (1414-18) sırasında yapılan bir kardinaller toplantısında, 11 Kasım 1417'de oybirliğiyle papa seçildi.

Batı Kilisesi'nde, papalıkta ve Papalık Devletleri'nde düzeni yeniden kurması gerekiyordu. Konstanz Konsili, Martinus'un kiliseye bağlı toprakları ve kentleri din adamlarının yönetmesi yolundaki önerisini Ocak 1418'de kabul etti. Ama Martinus bu topraklarda kendisini zorla değil diplomasi yoluyla kabul ettirmeyi yeğledi. Konstanz Konsili'nden hemen sonra, "konsillerin üstünlüğü kuramı"nı mahkûm etti ve iman konularında papalık yargısının dışına çıkmayı yasakladı. Konsilin kilisede reformla ilgili yedi karar benimsemesinden ve bunların uygulanmasını Martinus'a bırakmasından sonra, ilgili ülkelerin başhocalarıyla papalığın merkezi bürokrasisi ve vergilendirme konularında konkordatolar yaptı.

Fransızların, papalık makamının 1309-77 arasında bulunduğu Avignon'u yeniden önermelerine karşın, Martinus makam olarak Roma'yı seçti. Bununla birlikte, yakını halindeki Roma'ya, bir yıl Floransa'da kaldıktan sonra ancak 1420'de girebildi. Roma'nın bazı kiliselerini ve istihkamlarını eski durumuna getirdikten sonra Papalık Devletleri'nin denetimini yeniden ele geçirmeye çalıştı. En büyük sorunu, papalık bölgeleri Perugia ve Umbria'ya 1420'de papalık temsilcisi olarak gönderdiği hırslı İtalyan askeri Braccio da Montone yarattı. Bu iki bölgeyle yetinmeyerek Güney İtalya'da egemenlik alanını genişletmek isteyen Braccio, 2 Haziran 1424'te Aquila Çarpışması'nda yenildi. Martinus bundan sonra İtalya'da ilerleyebildi. Nüfuzlu ailesi için Güney İtalya'da *fief*'ler sağlayarak Colonnaların gücünü artırdı ve papalık bölgelerinde geniş topraklar vererek bu aileyi zenginleştirdi.

İtalya dışında da papalık çıkarları için olumlu gelişmeler sağladı. Yüz Yıl Savaşları'nda Fransa ile İngiltere arasında arabuluculuk etti. Bohemyalı din reformcusu Jan Hus'un izleyicileri olan Husçulara karşı Haç seferleri düzenlemeye çalıştı. İngiliz hükümetinin, papanın kilise görevlerini ya da mülklerini dağıtmasını yasaklayan 1390 tarihli yasasını ortadan kaldırmak için ka-

rarlı bir çaba gösterdi. Benzer biçimde İspanya krallıklarında da tahta karşı kilisenin haklarını savundu.

Konsillerin üstünlüğü kuramını yeniden canlandırarak düşüncesiyle konsillerden çekinmesine karşın, 1423'te Pavia Konsili'ni topladı. Ama kişisel olarak katılmayı reddettiği konsilin 1428'de dağılmasını sağladı. Kısacası, bütün kilise sorunlarında papalığın üstünlüğünü vurguladı.

Konsillerin önerdiği kilise reformunu göz ardı etti. Bu yöndeki kendi çabaları ise isteksiz ve etkisizdi. 1431'de Basel Konsili'ni (1431-37) toplantıya çağdıktan kısa bir süre sonra öldü.

Martinus GOSIA (d. y. 1100, Bologna, İtalya - ö. y. 1166), Bologna Üniversitesi'ndeki hukuk okulunun "dört bilgin"inden biri. Ünlü hukukçu Imerius'un önde gelen ardılları arasında sayılır.

Bolognalı çağdaşı Bulgarus'tan daha liberal bir hukuk yorumunu savunarak hakkaniyet ilkesine ağırlık verdi. Daha sonraları eleştirmenler hakkaniyet ilkesine yaklaşımını "kese adaleti" (*aequitas bursalis*) olarak nitelendirdi. Bulgarus gibi Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich'in (Barbarossa) yanında yer alarak Roncaglia Meclisi'nde (Diet) (1158) imparatorun iddialarını destekledi. Dönemin imparatorluk ve papalık belgelerinde görüşlerinden alıntılar vardır. Ayrıca *Corpus Iuris Canonici* içinde yer alan ilk derleme üzerine bir şerh yazmıştır.

Martinuzzi, György, asıl adı JURAJ UTJEŠENOVİĆ (d. 1482, Kamieci, Hırvatistan - ö. 17 Aralık 1551, Alvinc, Transilvanya, Macaristan), Macaristan'ın birliğini sağlama ve koruma mücadelesiyle tanınan devlet adamı ve kardinal.

Hırvat bir babayla soylu Venedik ailesi Martinuzzilerden bir annenin oğluydu. Kısa askerlik hizmetinin ardından 28 yaşında rahip oldu. Diplomaside gösterdiği beceriyle sıvırdı. Avusturya arşidükü Ferdinand'la taht mücadelesi sırasında Macaristan kralı János'un en yakın danışmanı durumuna geldi. 1534'te Transilvanya'da Nagyvárad piskoposluğuna atandı. 1538'de Ferdinand'la imzalanan Nagyvárad Antlaşması'nın görüşmelerini yürüttü. Krallık unvanının yanı sıra Macaristan topraklarının büyük bölümünü János'a bırakan antlaşmayla Ferdinand da tahtın vârisi olarak kabul edildi.

János'un ölüm döşeginde antlaşmayı tanımadığını açıklaması üzerine, Osmanlılar küçük yaştaki oğlu János Zsigmond'u tahta çıkararak Buda'yı işgal ettiler. Zsigmond'un vasililiğine ve naipliğe getirilen Martinuzzi, Transilvanya'nın Osmanlı himayesinde bir prenslik olarak varlığını sürdürmesini sağladı. János Zsigmond'un annesi Isabella'nın entrikalarını boşa çıkardıktan sonra, Osmanlı yayılmasına karşı Macaristan'ı Avusturya Habsburg hanedanı altında birleştirmeye planına yöneldi. Sonunda 1551'de Transilvanya valiliğini sürdürmek koşuluyla Ferdinand'la anlaşmaya vardı. Ayrıca Esztergom (Gran) başpiskoposu ve kardinal yapıldı. Ama Türk akınlarını önlemek için Osmanlı Devleti'ne yeniden haraç vermeye başladı. Kendisine bağlılığından kuşkulanan Ferdinand tarafından öldürüldü.

Martius, Karl Friedrich Philipp von (d. 17 Nisan 1794, Erlangen - ö. 13 Aralık 1868, Münih, Bavyera), Alman botanikçi. Brezilya'nın bitki örtüsü üzerine çalışmalarıyla tanınır.

Erlangen Üniversitesi'nde up okuduktan sonra Bavyera Kraliyet Bilimler Akademisi'nde eğitim gördü (1814-17). 1817'de Avusturyalı bir araştırma ekibiyle birlikte/Brezilya'ya gitti. 1820'de, Brezilya'dan getirdiği yaklaşık 6.500 tür bitkiyle Münih herbaryumunun zenginleşmesine katkıda bulundu.

Profesör olduktan (1826) sonra, 1832'de Bavyera Kraliyet Bilimler Akademisi botanik bahçelerinin yöneticiliğine atandı.

En önemli yapıtları, yaprakların dizilişine (filotaksi) ilişkin bilgilere yer verdiği *Historia naturalis palmarum* (1823-50, 3 cilt; Palmiyelerin Evrimsel Gelişimi), Adolf Engler'in katkılarıyla hazırladığı ve yayımı 1906'da tamamlanan 15 ciltlik *Flora Brasiliensis* (Brezilya Bitki Örtüsü) ve *Die Kartoffel-epidemie*'dir (1842; Patates Hastalıkları).

Martov, L., asıl adı YULI OŠTPOVIĆ TSEDERBAUM (d. 24 Kasım 1873, İstanbul - ö. 4 Nisan 1923, Berlin), Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDRP) Menşevik kancının önderi.

Devrimci yaşamı, Vilna'da (bugün Vilnius) bir sosyalist Yahudi grubu olan Bund'a(*) üye olmasıyla başladı. 1895'te Vladimir İliç Lenin ile birlikte Petersburg İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'ni kurdu. 1896'da tutuklandı ve üç yıl Sibirya'da kaldı. Dönüşünde Rusya'dan ayrılarak İsviçre'ye gitti ve Rus sosyal demokratlarının yayın organı *İskra*'da Lenin'le birlikte çalışmaya başladı.

RSDRP'nin 1903'te Brüksel'de toplanan ikinci kongresinde, daha sonra Menşevikler adıyla tanınan grup adına konuştu. Bu grup, Lenin'in parti üyeliğini yalnızca "profesyonel devrimciler"le sınırlamak istemesine karşı çıkıyordu ve Batı Avrupa modeline uyan bir kitle partisi kurulmasından yanaydı. Martov daha sonra Menşevik grubun önderi oldu (1905-07). Lenin'le olduğu gibi önceki Menşevik önderlerle de sık sık anlaşmazlığa düştü. I. Dünya Savaşı sırasında, Lenin "emperyalist" savaşın devrimci bir savaşa dönüşmesini beklerken, Martov zafersiz bir barış çağrısında bulundu. 1917 Devrimi'nden sonra, yeni rejimin diktatörcü önlemlerinin çoğuna karşı çıktı, ama Beyaz Ruslara karşı verilen savaşta hükümeti destekledi. 1920'de Sovyet Rusya'dan ayrıldı ve yaşamının sonuna değin Berlin'de *Sotsialistçeski Vestnik*'i çıkardı.

Martyn, Edward (d. 30 Ocak 1859, Tulira, Galway ili - ö. 5 Aralık 1923, Tulira, İrlanda), İrlandalı oyun yazarı. William Butler Yeats ve Lady Isabella Augusta Gregory ile birlikte İrlanda Edebiyat Tiyatrosu'nu (1899) kurmuştur.

Varlığını üç yıl sürdürebilen İrlanda Edebiyat Tiyatrosu'nda Yeats, George Moore ve başka İrlandalı yazarların yanı sıra, Martyn'in *The Heather Field* (1899; Çalı Tarlası) ve *Maev* (1899) adlı yapıtları sahnelendi. Tiyatronun kapanmasından sonra İrlanda rönesansı olarak bilinen akımın temsilcileri olan Yeats ve Lady Gregory, Abbey Tiyatrosu'nu(*) kurdular. Martyn ise, "kişisel çekışmelerden" ve "köylü kurnazlığından" hoşlanmadığı için bu akımın temsilcileriyle olan bağlarını kopardı. 1914'te İrlanda dilinde yazılmış yapıtların yanı sıra, ünlü Avrupalı yazarların oyunlarını sahnelemek amacıyla Dublin'deki İrlanda Tiyatrosu'nu kurdu.

Martyn, oyun yazarlığının yanı sıra ateşli bir milliyetçi ve Katolikti. 1904-08 arasında Sinn Féin İşçi Partisi'nin başkanlığını yaptı. Ayrıca, Dublin'de Palestrina Korosu'nu kurdu ve eğitim alanında çeşitli etkinliklerde bulundu. Öte yandan, kara Avrupa'sı tiyatrosuna, özellikle de Ibsen'e duyduğu

hayranlığın etkisiyle bu yapıtların ülkesinde tanınması için çaba gösterdi.

Maruf Kerhi, tam adı EBU MAHFUZ MARUF BIN FIRUZ (ya da ALİ) EL-KERHI (d. Kerh, Bağdat - ö. 815, Bağdat), ilk mutasavvıflardan. Dört büyük veliden biri sayılır. Bağdat'taki mezarı günümüzde de ziyaret yeridir.

İranlı Hristiyan bir ailedendi. Küfe'de sekizinci ehl-i beyt (Hz. Muhammed'in ev halkı) imamı Ali bin Musa er-Rıza ile tanışarak Müslüman oldu. Tarikatların büyük bir çoğunluğunun silsilesi ehl-i beyt imamlarına onun aracılığıyla bağlanır. İmam er-Rıza'dan başka dönemin ünlü mutasavvıf ve fıkıh bilgini Davud Tai ile görüşerek bilgilerinden yararlandı. Bekr bin Huneys, Rebi bin Sabih ve başka bilginlerden de hadis öğrendi.

Maruf Kerhi tasavvufu, tasavvuf sözcüğünü kullanarak tanımlayan ilk mutasavvıftır. Ona göre tasavvuf gerçekleri kavramak ve mal, söz, uyku ve yemek olarak özetlenebilen dünyadan uzaklaşmaktır. Mal insanı Tanrı'ya isyan ettirir, söz Tanrı'yı anmaktan alıkoymaz, uyku Tanrı'yı unutturur, yemek insan kalbini katılaştırır. Bunlardan uzaklaşmanın yolu Tanrı'ya beslenen katıksız sevgiden geçer. Maruf Kerhi'ye ilişkin rivayetlerde Cennet isteği ya da Cehennem korkusu yerine yalnızca Tanrı sevgisi nede-niyle ibadet ettiği özellikle vurgulanır.

Marugame, Japonya'da, Şikoko Adası'ndaki Kagava ilinde (*ken*) kent. Japon İç Denizi (Seto-naikai) kıyısında yer alır. 1597'de kurulan bir şatonun çevresinde gelişti. Tokugava döneminden (1603-1867) Meici döneminin (1868-1912) başlarına değin, yaklaşık 16 km güneyindeki Kotohira'da bulunan Kompira Tapınağı'na Kyoto ve Osaka'dan gelen hacıların ulaşımını sağlayan önemli bir liman kentiydi. 1989'da, Kotohira'dan geçerek Matsuyama'yı Takamatsu'ya bağlayan demiryolu hatının açılması ve yakın zamanlarda Kotohira'dan büyük kentlere otobüs ve uçak seferlerinin başlamasıyla limanın önemi azaldı. Bir alüvyon düzlüğünün ortasında yer alan kentte sulamayla pirinç ve arpa yetiştirilir. Kimyasal madde, doküma, vantilatör ve tuz üreten sanayi işletmeleri vardır. Kıyıdağı geniş tuzlalar 1980'lerin başında sanayiye geliştirmek amacıyla doldurulmuştur. Nüfus (1980) 70.840.

marul (*Lactuca sativa*'nın *longifolia* çeşidi), bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından, kıvrıcıkla yakın akraba olan ve dünyanın pek çok yerinde yaygın olarak yetiştirilen tarım bitkisi. Başlıca salata olarak tüketilir. Uzun ve düz yaprakların birbiri üstüne gevşek olarak kapanmasıyla oluşan ters yumurta biçiminde dik başlar halindedir. Dış katmanlardaki yapraklar yeşil, buna karşılık içtekiler sarımsı beyaz renklidir. Baş oluşturmeyen ve yaprakları pişirilerek yenen bir marul çeşidi de geliştirilmiştir.

Kıvrıcık olduğu gibi ılıman iklimli yerleri ve bol suyu seven bu bitkinin yapraklarında çeşitli minerallerin yanı sıra bazı vitaminler (örn. C ve A vitaminleri) de bulunur. İştah açıcı bir etkisi vardır.

Kıvrıcık ve marulla aynı türden olan ve sık yetiştirilen başka bir bitki ise baş salatadır (*L. sativa*'nın *capitata* çeşidi). Sıkı bir baş oluşturan bu çeşidin düz, yağlı görünümü bir de kıvrıcık ve gevrek yapraklı iki tipi vardır.

Marullé, Marko (d. 18 Ağustos 1450, Split - ö. 6 Ocak 1524, Split, Dalmaçya), Hırvat ahlak felsefecisi ve şair. Yerel dile yazdığı şiirleri Hırvat edebiyatının ilk örneklerindendir.

Soylu bir ailenin oğluydu. Padova'da klasik diller, edebiyat ve felsefe öğrenimi gördükten sonra Split'e dönerek bütün zamanını yazı ve araştırmalarına ayırdı. Altmış yaşında Şolta Adasındaki Fransisken manastırına çekildiyse de iki yıl sonra Split'e döndü. Marulić'in Latince yazdığı ahlak konusundaki öğretici yapıtları birçok Avrupa diline çevrildi. Hristiyanlığın uygulamasına ağırlık verdiği bu yapıtlarında, stoacı düşünceye duyduğu yakınlığı da ortaya koydu. Yerel dille yazdığı *Istorija svete udovice Judit u versih hrvacki slozena* (1521; Kutsal Dul Judit'in Öyküsü) adlı altı kantoluk epik şiiri Hırvat edebiyatının ilk basılı yapıtı oldu. Marulić bu yapıtında, Eski Ahit'teki bir kadın kahraman örneğini kullanarak halkını Osmanlılara karşı mücadelelerinde güçlendirmeye çalıştı.

Maruni Kilisesi, Katolik Kilisesi'nin Doğu ayin usulüne bağlı en geniş cemaatlerinden biri. Günümüzde özellikle Lübnan'da önemli yeri vardır. Doğu ayin usulüne bağlı kiliselerden, Katolik olmayan cemaatler arasında karşılıklı bulunmayan tek kilisedir. Kökenleri 4. yüzyılın sonları ile 5. yüzyılın başlarında yaşamış olan Suriyeli keşiş Aziz Marun ya da Maru'ya ve 685-707 arasında Antiokheia (Antakya) patriği olan Aziz Yuhanna Marun'a değin uzanır. Bu dönemde II. İustinianos komutasındaki Bizans orduları 684'te Marunileri tümüyle özgür kılmişti.

Katolik Kilisesi'ne ve resmi öğretiyeye bağlı bir cemaat olduklarını öne sürmelerine karşın, yüzyıllar boyu heretik Monotelit mezhebine bağlı olduklarını gösteren kanıtlar da vardır. Ortaçağda yaşamış Tyre (bugün Sur) piskoposu Guillaume'a göre, Maruni patriği 1182'de Antiokheia Latin patriğiyle birleşme yollarını aramış, ama gerçek birleşme ancak 16. yüzyılda Cizvit John Eliano tarafından sağlanabilmiştir. Papa XIII. Gregorius 1584'te Roma'da Maruni İlahiyat Okulu'nu kurdu; bu okul 20. yüzyıla değin Cizvit yönetimi altında gelişerek bilim adamları ve dinsel önderler için bir eğitim merkezi oldu.

Genellikle dağlık yörelerde yaşayan Maruniler çeşitli dönemlerde kendi geleneklerini ve yaşam biçimlerini koruyabildiler. Emevi ve Abbasi egemenliği döneminde (632-1258) kimliklerini sürdürebildikleri gibi iki Emevi halifesinden de vergi aldılar. Osmanlı döneminde ise büyük ölçüde coğrafi yalıtılmışlık nedeniyle, Fransa'nın koruması altında dinlerini ve göreneklerini korudular. 19. yüzyılda Dürzilerle Maruniler arasındaki çatışmalar 1860'ta büyük bir Maruni kıymıyla sonuçlandı. Bundan sonra Maruniler yerli olmayan bir Hristiyan yöneticinin önderliğinde Osmanlı Devleti içinde biçimsel özerklik kazandılar. 1920'de bu toprakların Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasından sonra Fransızların koruması altında kendi kendilerini yönettiler. 1943'te bağımsız Lübnan devletinin kurulmasından ardından sonra ülkedeki iki önemli dinsel cemaatten birini oluşturdular. Günümüzde Hristiyan, Sünni Müslüman ve Dürzi partilerinin oluşturduğu bir koalisyona yönetilen Lübnan'da cumhurbaşkanı Maruniler arasından seçilir. Maruni Kilisesi'nin papadan sonraki ruhani önderi Beyrut yakınlarında Bkirki'de oturan "Antiokheia ve bütün Doğu'nun patriği"dir. Marunilerin ana dili Arapça olmakla birlikte, kilisede Batı Süryani ayin usulü uygulanır. Roma ile her zaman yakın ilişkileri bulunmasına karşın ancak II. Vatikan Konsili'nden sonra özgürce kendi ayin usullerini uygulama hakkını elde ettiler. Beyrut'taki St. Joseph Üniversitesi'nin yönetimi Fransız Cizvitlerinin elindedir.

Bugün Güney Avrupa ile Kuzey ve Güney Amerika'da, 19. yüzyılda buralara göç etmiş Marunilerin soyları sürmektedir. Bu gruplar da kendi ayin usullerini korumakla birlikte Katolik piskoposların yönetimindedirler.

Marusthali (Sanskrit dilinde "Ölümler Ülkesi"), Hindistan'ın kuzeybatısındaki Racasthan eyaletinde, Büyük Hint (Thar) Çölünün kumullarla kaplı doğu kesimi. Luni Irmağının kuzeyinde 62.000 km²'lik bir alanı kaplar. Coddhpur, Nagaur ve Çhuru illerinin batı bölümleriyle Bikaner ve Caisalmer illerinin tamamını içine alır. Doğu sınırını yüksek Aravalli Dağları çizer. Kuzey yarısındaki kumullar sıkışık ve iri kumullardan oluşmuş sırtlar biçimindedir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda platoluk bir alanı geçen aralıklı ve kısa kum setleri arasında kuru tuz yatakları (*playa*) yer alır. Bölgenin güney yarısı, üstü düz kum tepeleri, kayalar ve kireçtaşı oluşumlarıyla çevrili geniş bir çanakta oluşur. Bölgede seyrek sütlegan çalılıkları ve akasya ağaçları vardır. Bölgenin başlıca akarsuyu olan Luni Irmağı güney sınırı boyunca ilerler; ırmağın kanalları birçok yerde rüzgârın savurduğu kumtahıl, *gram* (bir tür Hint nohutu), pamuk, şeker kamışı, yerfıstığı ve yağlı tohumlar yetiştirilir. Sık görülen çekirge sürüleri tarıma zarar verir. Küçük ölçekli sanayi kuruluşlarında yerel hammaddeler işlenir. Ayrıca linyit ve jips çıkarılır. En önemli kentler Bikaner, Caisalmer ve Barmer'dir. Hareket eden kumullar bazen kara ve demir yolu ulaşımını engeller; bölgenin bazı yerlerine araçla ulaşmak olanaksız gibidir.

Marut bak. Harut ile Marut

Maruyama okulu, ŞİCO OKULU olarak da bilinir, Japonya'da 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan doğaçlı resim okulu. Maruyama Masataka (Okyo) tarafından kurulmuş, onun öğrencileri aracılığıyla yaygınlaşmıştır. Şico adı Maruyama Masataka'nın Matsumura Gekkei (Goşun) adlı öğrencisinin Kyoto'da oturduğu sokaktan gelir.

Maruyama okulu sanatçıları Çin resmine özgü konuları, özellikle de kuş ve çiçekleri işlerken Çin fırça teknikleriyle Batı'nın ışık-gölge ve perspektif kurallarını birlikte uyguladı. Ortaya çıkan bu eklektik (seçme-ci) üslup özellikle yeni gelişmekte olan varlıklı kesimin beğenisine uygundu. Maruyama'nın paravanalarındaki bezemeler gerçekçi üslup, modern Japon paravana resimleri için örnek oluşturdu.

Maruyama'nın öbür öğrencilerinden en ünlüleri Matsumura Keibun ile Okamoto Toyohiko'ydu. Tokugawa (Edo) dönemi (1603-1867) boyunca Kyoto'da etkisini koruyan üslup daha sonra Meiji döneminde (1868-1912) Kono Bairei tarafından yeniden canlandırıldı.

Marvell, Andrew (d. 31 Mart 1621, Winestead, Yorkshire - ö. 18 Ağustos 1678, Londra, İngiltere), dindışı ürünler veren İngiliz metafizik şairlerin(*) en iyilerinden biri. 20. yüzyıla değin, siyasal ünü şiirlerini gölgede bırakmıştır.

Hull'daki *grammar school*'da (orta dereceli üniversite hazırlık okulu) öğrenim gördü. 1639'da Cambridge'den mezun oldu. 1641'de babasının ölümü üzerine akademik yaşamdan uzaklaştı. Yaklaşık beş yıl (1642-46) yurtdışında özel öğretmenlik yaptı. 1651-52 yıllarında Yorkshire'daki Nun Appleton'da özel ders verirken "Upon Appleton House" (Appleton Evi Üzerine) ve

"The Garden" (Bahçe) adlı ünlü şiirlerini yazdı.

Başlangıçta Cromwell Cumhuriyeti hükümetine karşı çıktıysa da 1650'de onun onuruna "An Horatian Ode upon Cromwell's Return from Ireland" (Cromwell'in İrlanda'dan Dönüşü Üzerine Horatius Tarzı Bir Od) adlı şiiri yazdı. 1657'de Dışişleri Bakanlığındaki Latince bölümünde John Milton'ın yardımcılığını üstlendi. "The First Anniversary" (1665; Birinci Yıldönümü) ve "On the Death of O.C." (1659; O.C.'nin Ölümü Üzerine) adlı şiirlerinde Cromwell'e duyduğu ve gittikçe güçlenen hayranlığını dile getirdi. 1659'da Hull'dan parlamentoya seçildi. Bu görevini ölünceye değin başarıyla sürdürdü.

Marvell 1660'ta II. Charles'ın tahta geçmesinden sonra siyasal yergi içerikli şiirler ve düzyazılar yazmaya başladı. Bunların en ünlüleri Charles'ın bakanı Lord Clarendon'a karşı yazdığı *Last Instructions to a Painter* (Bir Ressama Son Talimatlar) adlı şiirle *The Rehearsal Transpos'd* (1672-73; Ertelenen Prova) adlı makedir.

Yergi yazarı olarak ünü döneminin öteki yazarlarından aşağı kalmayan Marvell'in siyasal ünü zamanla azaldı. Öte yandan, 19. yüzyılda Charles Lamb'in övdüğü öteki şiirleri, o günden beri pek çok okurun övgüsünü kazandı. 20. yüzyılda Marvell, dönemin en önemli şairlerinden biri sayılmaya başladı. Eklektik bir şair olan Marvell'in, "To His Coy Mistress" (Nazlanan Sevgiliye) adlı şiiri metafizik şiirin klasik bir örneği sayılır. Yazdığı Cromwell odları klasik yapıtların örneklerindendir. Üslubu bazen zarif "Cavalier şairlerini" andıran Marvell'in doğa şiirleri ise Püriten Platoncuların şiirlerine benzer. Marvell yaşamı boyunca hem din, hem de siyaset alanlarında ılımlı kalmayı başarmıştır.

marwysgafn (Galcede "ölüm döşegi şarkısı"), Galler'de, 12-14. yüzyıllar arasında, *gogynfeirdd*'ler (prenslerin şairi) döneminde yaygınlaşmış dinsel od. Ölümünün yaklaştığını hissedene şairin günahlarını itiraf ederek bağışlanmak için Tanrı'ya yakarmasını konu alır.

Marx, Karl (Heinrich) (d. 5 Mayıs 1818, Trier, Ren Bölgesi, Prusya - ö. 14 Mart 1883, Londra, İngiltere), Alman sosyalist kuramcı ve önder. Düşüncesi felsefe, iktisat, sosyoloji ve siyaset bilimi boyutlarını içerir. Yaşamını kapitalizmin eleştirisine ve

Karl Marx
British Museum, Londra, fotoğraf J. R. Freeman & Co Ltd.

devrimci mücadeleye adanmış; Friedrich Engels(*) ile birlikte yazdığı *Manifest der kommunistischen Partei* (1848; *Komünist Manifesto*, 1920/*Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, 1991) çağımızın en etkili akımlarından birine adını ve temel siyasal programını vermiş; *Das Kapital*(*) adlı incelemesi bu programın ekonomik temelini oluşturmuştur. Kişisel yapıtlarıyla olduğu kadar Engels ile ortak çalışmalarıyla da temellerini attığı Marksizm(*), yalnızca bir kuram ya da yöntem değil, bütünsel bir dünya görüşünün ifadesi olmuştur.

Gençliği ve düşüncesinin oluşumu. Yahudi asıllı bir ailenin yedi çocuğundan biriydi. Avukatlık yapan babası büyük olasılıkla mesleğinde ilerleyebilmek için Protestanlığı benimsemiş, oğlunu da altı yaşına geldiğinde vaftiz ettirmişti. Ortaöğrenimini (1830-35) Trier'de tamamlayan Marx, Ekim 1835'te Bonn Üniversitesi'ne girdi. Orada bir yıl beşeri bilimler okuduktan sonra, 1836'da Berlin Üniversitesi'nde hukuk ve felsefe öğrenimine başladı. Berlin'deki en önemli deneyimi Hegel'in felsefesiyle tanışmak oldu. Başlangıçta itici bulduğu Hegelci öğretinin devrimci öğrenci kültürünü derinden etkilediği bu dönemde, sonunda o da Doktorlar Kulübü olarak bilinen Genç Hegelci çevreye katıldı. Grubun başlıca sözcüsü olan Bruno Bauer'in üniversitedeki ilahiyat derslerini izledi. Bu arada Prusya yönetimi, hızla ateizme yönelen ve siyasal eylemden söz etmeye başlayan Genç Hegelcileri üniversitelerden uzaklaştırmaya girişmişti. 1832'de Ludwig Feuerbach'tan sonra, 1839'da Bauer de görevden alındı. Marx'ın bu yıllardaki en yakın dostu olan Adolph Rutenberg ise, Genç Hegelcileri daha köklü bir toplumsal katılıma çağırıyordu.

Bu elverişli, gelişmelerle dolu ortamda Marx'ın siyasal görüşleri liberal demokratlikten başlayıp devrimci demokratlikten geçerek sosyal demokrasiye ya da komünizme doğru gelişti. Kuramsal planda ise, gününde insanlığın bilim, düşünce ve kültür mirasının üç ana damarı sayılabilecek olan Alman felsefesi, İngiliz siyasal iktisadı ve Fransız sosyalizmi, önünde peşpeşe açılan ve zamanla yeni bir sentezini ortaya koyacağı alanlar oldu.

Marx, Demokritos ve Epikuros'un felsefelerinin Hegelci çözümlemesine ayırdığı doktora tezini arkadaşlarının önerisi üzerine Jena Üniversitesi'ne sundu; Nisan 1841'de doktorası kabul edildi. Gene 1841'de Ludwig Feuerbach'ın *Das Wesen des Christentums* (Hristiyanlığın Özü) adlı yapıtını felsefede büyük bir olay olarak karşıladı. Feuerbach'ın Hegel'e yönelttiği maddeci eleştiriyi yerinde bularak, bundan böyle felsefe çalışmalarında Hegel'in diyalektik yöntemiyle Feuerbach'ın maddeciliğini birleştirmeye yöneldi. Prusya'nın en gelişmiş sanayi bölgesi olan Köln'de, liberal burjuva muhalefetin yayın organı olarak yayın hayatına yeni atılan günlük *Rheinische Zeitung* gazetesine Mayıs 1842'de yazı göndermeye başladı. Basın özgürlüğünü ele aldığı ilk makalesinde, özgürlük konusunda mutlak ve evrensel ahlak ilkelerinden yola çıkan soyut idealist bir yaklaşım görülmüyordu. 15 Ekim 1842'de gazetenin yayın yönetmeni olan Marx, bu sıfatla Mart 1843'e değin *Rheinische Zeitung*'daki başyazarlarında, çok çeşitli toplumsal ve ekonomik sorunlara, bu arada yeni sahneye çıkan komünizm olgusuna da değindi. Tirajını üç katına çıkardığı gazetenin, liberal muhalefetin yayın organı olmaktan çıkarak, devrimci demokrasinin sözcülüğünü üstlenmesini sağladı. Marx'ın,

Genç Hegelcilerden gittikçe uzaklaşan siyasal görüşlerinin gelişiminde ve felsefesinin idealizmden maddeciliğe yönelmesinde önemli bir aşamayı temsil eden gazete, Rusya'nın baskısı üzerine, Mart 1843'te Prusya yönetimine kapatıldı.

Haziran 1843'te çocukluk sevgilisi Jenny von Westphalen'le evlenen Marx, Ekim 1843'e değin onun oturduğu Kreuznach'ta kaldıktan sonra, karısıyla Paris'e gitti. Kreuznach'ta yazdığı *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*'de (Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı) Hegel eleştirisi- ni Feuerbach gibi dinden değil, toplumsal ilişkilerden yola çıkan bir çözümlemeye dayandırdı. Sivil toplumun devlet tarafından değil, devletin sivil toplum tarafından belirlendiği sonucuna vardığı bu incelemesine sonradan yazdığı ve dini "halkın afyonu" sayan ünlü ifadesine yer verdiği giriş metni, 1844'te tek sayısını Arnold Ruge'yle birlikte çıkardığı *Deutsche-Französische Jahrbücher*'de (Alman-Fransız Yıllıkları) yayımlandı. Bu derginin amacı Alman ve Fransız sosyalistlerini birleştirmekti; ama Ruge ılımlı, yalnızca aydınlatıcı nitelikte bir yayından yanayken, Marx yaşamdan ve kitlelerin mücadelesinden kopuk kuramlardan yarar ummuyor, var olan düzenin hiç ödün verilmeyen eleştirilmesini ve kuramsal eleştiri ile devrimci uygulamanın birliğini savunuyordu. Aynı dergide yayımlanan *Zur Judenfrage* (1844; *Yahudi Meselesi*, 1968) adlı yazısında da Marx, Bruno Bauer'i Yahudilerin kurtuluşu sorununa idealist çerçevede yaklaşmakla suçlarken, insanlığın kurtuluşunun yalnızca dinsel ve siyasal değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal baskıları da yok etmeyi gerektirdiğini öne sürüyor; bu arada, yalnızca "siyasal kurtuluş" olarak gördüğü burjuva devriminin sınırlılığını dikkat çekiyordu.

Ruge'yle arasındaki görüş ayrılıklarının keskinleşmesi, Almanya içinde gizli dağıtımın zorlukları ve derginin İsviçreli yayımcısının desteklerini çekmesi üzerine *Deutsche-Französische Jahrbücher*'i sürdüremeyen Marx, Paris'te Almanca çıkartılan *Vorwärts!* (İleri!) adlı gazeteye yazı vermeye başladı. Eylül 1844'te yayın kuruluna katıldığı bu gazeteye, aynı ay içinde birkaç günlüğüne Paris'e geldiğinde tanışıp hemen kaynaştığı Engels'in, Heinrich Heine'nin ve Georg Herwegh'in yazı göndermesini sağladı. Ağustos 1844'te *Vorwärts!*'te yayımlanan bir makalesinde, Silezyalı dokumacıların ayaklanmasını konu aldı; olayı Alman işçi sınıfının burjuvaziye karşı ilk önemli eylemi olarak değerlendirdi ve Alman halkının kurtuluşunu gerçekleştirecek tek dinamik ögenin proletarya olduğunu ileri sürdü.

Paris yıllarında artık ekonomik ilişkilerin bütün ayrıntılarıyla incelenmesi gerektiği sonucuna da varan Marx, yaşamı boyunca uğraşacağı siyasal iktisat konusunda ilk çalışmalarına girişti. John Stuart Mill gibi iktisatçıların temel yetersizliğinin, kapitalizmi tarihsel bir gelişme olarak görmelerinden ve kapitalist ilişkileri değişmez kabul etmelerinden kaynaklandığını öne sürdü. Paris'te Fransız ve Alman işçilerinin komünist örgütleriyle teması geçmişti. İşçilerin düşüncelerini "son derece kaba ve zekâdan yoksun" buluyor, ama kişiliklerinden heyecan duyuyordu. Ancak 1932'de, Almanca toplu yapıtları içinde yayımlanabilen *Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844* (1844 *El Yazmaları*, 1969) adlı, taslak halinde kalmış çalışmasında, ilk kez, üretimin toplumsal süreçteki belirleyici rolüne işaret etti; toplumsal sınıfların maddi temelini özel mülkiyetin ve işbölümünün oluşturduğunu vurguladı. Sosyal bilimlerin çeşitli dallarına değindiği bu yazmalarında,

yabancılaşma ve yabancılaşmış emek gibi bazı temel kavramlarını ortaya attı; özel mülkiyet sisteminin ancak geniş kitlelerin devrimci mücadelesiyle ortadan kalkabileceği sonucuna vardı. Engels'le birlikte tasarladığı *Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik*'teyse (1845; *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, 1976) işçi sınıfının kapitalist toplumdaki konumundan kaynaklanan tarihsel rolünden söz etti. Verimli denemelerle dolu 1844 yılının sonbaharında daha çok Marx tarafından yazılan *Kutsal Aile*, Genç Hegelcilerin öznel (sübjektif) idealizminin eleştirisine ve maddeci tarih görüşünü geliştirme adımlarına ayrılmıştı.

Brüksel yılları ve 1848 devrimlerindeki rolü. Prusya hükümetinin girişimleri sonucu Fransa'daki Guizot yönetiminin *Vorwärts!* gazetesini kapatarak yazarlarının birçoğunu sınır dışı etmesi üzerine, Marx Şubat 1845'te Brüksel'e gitti ve o yıl Prusya vatandaşlığını reddetti. Brüksel'de, artık yoğun bir işbirliği içinde bulunduğu Engels'le birlikte, Marksizmin ilk olgun ürünü sayılabilecek *Die deutsche Ideologie*'yi (1845-46; *Alman İdeolojisi*, 1968, 1987) ve çalışmada geliştirilecek temel önermeleri içeren "Thesen über Feuerbach"ı ("Feuerbach Üzerine Tezler") yazdı. Kasım 1845-Ağustos 1846 arasında yazılan, ama tam metni 1844 *El Yazmaları* gibi 1932'ye değin yayımlanamayan *Alman İdeolojisi*'nin büyük bölümü, çeşitli eğilimlerdeki Alman sosyalistlerine karşı o günün koşullarını yansıtan bir polemik niteliğindeydi. Birinci cildin ilk bölümü ise tarihsel maddeciliği(*) genel bir giriş olarak tasarlanmıştı ve çalışmanın kuramsal özünü içeriyordu. Engels'in deyiimiyle, sosyalizmin bir ütopya olmaktan çıkartılıp bilimsel hale getirildiği yapıtta, üretici güçlerin gelişmesiyle toplumsal ilişkilerin (üretim ilişkilerinin) niteliğinin de değiştiği, bütün tarihsel gelişmenin üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişmeden kaynaklandığı görüşüne ilk kez yer verilmişti.

Tarihsel maddeciliğin ilkeleri *Alman İdeolojisi*'nde açıklığa kavuşturulmuş, ama çalışmayı yayımlama girişimleri sonuçsuz kalmış ve metin Marx'ın ifadesiyle "farelerin eleştirisi"ne terk edilmişti. 1847'de yayımlanan *Misère de la philosophie*'deyse (*Felsefenin Sefaleti*, 1966, 1979) Marx, bu görüşlerini kamuoyu önünde ortaya koyma fırsatını buldu. Proudhon'un ekonomik kurum ve ilişkiler ahlakçı-reformcu bir yaklaşımı içeren *Philosophie de la misère* (1847; *Sefaletin Felsefesi*) adlı yapıtına yanıt niteliğindeki bu çalışmasıyla, işçi sınıfı hareketini gereksinim duyduğu bilimsel temele kavuşturmayı ve küçük burjuva ideolojisine bağimlilikten kurtarmayı amaçlıyordu. 20. yüzyılın ikinci yarısında, belli bir teknolojik indirgemeciliğe zemin hazırladığı düşünülecek olan, "El değirmeni size, feodal beylerin olduğu bir toplumu; buhar değirmeni [makinesi] ise, sanayi kapitalistlerinin olduğu bir toplumu verir" biçimindeki yoğun özetlemesine gene bu yapıtta yer verdi. Ayrıca "20 yıl emek vererek *Kapital*'de geliştirdiği" iktisat kuramının bazı temel önermelerini de, ilk kez *Felsefenin Sefaleti*'nde yayımladı. Gene 1847'de Engels'le birlikte, Londra'da göçmen Alman zanaatçıların kurmuş olduğu Doğrular Birliği adlı gizli derneğe katıldı. Marx, onların üye olması üzerine Komünistler Birliği adını alan örgütün programını hazırlamakla görevlendirildi. Birliğin ikinci kongresinin ardından, Aralık 1847'de Londra'da Engels'le üzerinde çalışmaya başladığı *Komünist Manifesto*'yu (*) Ocak 1848'de Brüksel'de tamamladı. Temelde Marx'ın kaleminden çıkan *Manifesto*, Londra'daki komünistler tarafından hemen benimsendi.

O ana değin bütün insanlık tarihinin sınıf mücadelelerinin tarihi olduğu düşüncesini proletaryanın zaferinin sınıflı topluma son vereceği öngörüsü ile birleştiren *Manifesto*, küçük ölçekli komünal yaşam denemelerinde somutlanan "toplumsal ütopya" arayışlarını sınıf mücadelesine sırt çevirmekle eleştiriyor: komünizme giden yolda ilk adımlar olarak 10 acil talep (artan oranlı gelir vergisi, verasetin kaldırılması, herkese ücretsiz öğrenim hakkı vb) saydıktan sonra ünlü "Bütün ülkelerin işçileri birleşin!" çağrısıyla son buluyordu.

1848 devrimleri ansızın Fransa, İtalya ve Avusturya'yı sarınca Marx, Fransa'da kurulan geçici hükümetin bir üyesi tarafından Paris'e çağrıldı ve böylelikle Belçika hükümeti tarafından sınır dışı edilmekten kurtuldu. Daha 1846'da, Alman işçi sınıfı hareketinin önderlerinden Wilhelm Weitling ile tartışmasında, burjuva toplumu aşamasının atlanamayacağı ve proletaryanın doğrudan komünizme sıçrayamayacağı üzerinde ısrar etmişti; 1848 devrimleri ortamında da uzun vadeli programlı radikalizmini, taktik ihtiyat ve aşamalılık vurgusuyla dikkat çekici bir biçimde bütünledi. Nitekim daha Paris'teyken şair Georg Herwegh'in, bir Alman lejyonu kurup Almanya'yı istila etmek biçimindeki maceracı projesine (Alman siyasal sürgünlerinin sempatisini kaybetmek pahasına) karşı çıktı. Avusturya ve Almanya'da devrimin ilerlemesi üzerine de Köln'e giderek, Engels'in yardımıyla *Neue Rheinische Zeitung, Organ der Demokratie* adlı gazete-yi çıkarmaya başladı. Bu "demokrasi organı"ndaki yazılarında, işçilerin genel demokrasi mücadelesine katılmaması gerektiğini savunan İşçi Birliği lideri Andreas Gottschalk ve yandaşlarının görüşlerini şiddetle eleştirerek, burjuva demokratik devrimine işçi sınıfının sahip çıkması gerektiğini ve oynayabileceği aktif, devrimi derinleştirici rolü ortaya koymaya çalıştı. Doğduğu ülkenin somut koşullarında Marx, Almanya'nın birliği hedefine ilgisiz değildi. Tam tersine, bunu Almanya'nın burjuva demokratik devrim gündeminin çok önemli bir ögesi sayıyor, ama birleşmenin demokratik yolunun, Prusya ya da Avusturya'nın baskısı altında "tepeden inme" bir düzenlemeden değil, var olan küçük Alman prensliklerini dönüştürme uğratarak bütünleştirecek yoğun bir mücadeleden geçtiğine inanıyordu. Almanya'nın ilerici gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak da, eski toplumun en tutucu kesimlerinin kalesi olan Hohenzoller'n monarşisini ya da karşıdevrimci Prusya yönetimini görüyordu. Bu tutuculuk kalelerine karşı geniş ittifakların gerekli olduğuna inanarak Marx, bunun için Köln'de bulunduğu dönemde, işçi sınıfı ile liberal burjuvazi arasında bir koalisyon politikası izledi; Frankfurt Meclisi için bağımsız işçi adayları gösterilmesine karşı çıktı ve İşçi Birliği'nin öne sürdüğü doğrudan proleter devrimi programını ısrarla eleştirdi. Dahası, *Komünist Manifesto*'nun bir kenara konması ve Komünistler Birliği'nin dağıtılması görüşünde Engels'e hak verdi. Bu arada Aralık 1847'de Brüksel'deki Alman İşçi Derneği'nde sunduğu bir dizi konferansa dayanan *Lohnarbeit und Kapital* de (1849; *Ücretli Emek ve Sermaye*, 1966, 1975) *Neue Rheinische Zeitung*'da yayımlandı. Devrim dalgası gerilerken Marx'ın Berlin'deki Prusya Meclisi'nin kral tarafından lağvedilmesine karşı direnme çağrısında bulunması üzerine, burjuva liberaler desteklerini çektiler. Marx, vergi ödememek dahil çeşitli suçlardan yargılandı; mahkemede, tahtın yasadışı bir karşıdevrim tezgâhlamakta olduğunu anlatarak kendini savundu ve jüri tarafından oybirliğiyle suçsuz bulundu. Ama devrim sürecine doğrudan katılan Marx ve

Engels'in etkinlikleri ile onların aracı olan gazetenin yayınına son vermek için fırsat arayan Prusya yönetimi, Dresden ve Baden'deki son umutsuz çarşımlar sırasında, Prusya vatandaşlarından çıkmış olan Marx'ı "yabancı" olduğu gerekçesiyle 16 Mayıs 1849'da sınır dışı etti.

Londra dönemi. Köln'den Paris'e giden, ama 13 Haziran 1849 gösterisinden sonra buradan da sınır dışı edilen Marx, Ağustos 1849'da ailesiyle birlikte Londra'ya yerleşti ve ömrünün sonuna değin orada yaşadı. Engels'in ancak sınırlı para yardımıyla bulunabildiği ilk 14 yıl boyunca büyük yoksulluk ve acı çekti; Soho'da iki odaya sığınan karısı ve çocuklarıyla zaman zaman aç kaldı. Oğlu Guido ve kızı Franziska'nın öldüğü bu dönemde alacaklılar kapısından hiç eksik olmadı; karısı sık sık sinir krizleri geçirdi. Manchester'daki Ermen & Engels pamuk işletmesinde Engels'in ortak konumuna yükseldiği 1864'ten sonra ise, biraz olsun rahatladı.

O zamana değin, görece düzenli biricik gelir kaynağı ABD'deydi. 1851'de, *New York Daily Tribune*'ün sorumlu yönetmeni Charles A. Dana'nın önerisi üzerine, Fourier'ci komünizme yakınlık duyan gazetenin Avrupa muhabiri oldu. Marx bu gazeteye, 1862'ye değin 500 kadar makale gönderdi; yaklaşık dörtte birini Engels'in yazdığı bu makalelerin hepsi Marx'ın imzasıyla yayımlandı. Bu yazılarda, İngiliz sanayisinde üretim koşullarından Hindistan'daki sömürge yönetimine, Kırım Savaşı ve Osmanlı-Rus ilişkilerinden İtalya'daki siyasal, Çin'deki ticari gelişmelere, İngiltere'deki grevlerden Birmanya'daki (bugün Myanmar) savaşlara ve ABD İki Savaşı'na kadar uzanan çok çeşitli konuları ele aldı. Bir bölümü 1897'de *The Eastern Question (Doğu Sorunu [Türkiye], 1977)* adıyla derlenen bu yazıları hazırlamak için çok sayıda kaynağı inceledi ve ayrıntılı notlar tuttu.

Siyasal etkinlik açısından Marx, Londra'da önce Komünistler Birliği'ni yeniden örgütlemeye ve canlandırma çalışmalarına katıldı. 1848 devrimlerinin, liberal burjuvaziyle ittifak politikasını da içeren deneyimlerinin bir değerlendirmesini yaptı. Yaklaşık bir yıl süreyle görece atak bir politika izledi. Engels'le birlikte, gelecekteki devrimci durumlarda komünistler, burjuva partisine b'şiml kalmayıp devrimi "sürekli" kılmak uğrunda mücadeleye çağırın, bunun için her angi bir yeni burjuva hükümetinin yanı sıra "kendi devrimci işçi hükümetlerini" kurmalarını öneren ve hem gizli, hem yasal parti örgütlenmesinin gereğini vurgulayan iki metin yazdı. "Merkez Yönetimi'nin Komünistler Birliği'ne Mart 1850 ve Haziran 1850 Hitapları" olarak bilinen ve Almanya'daki 1848-49 olaylarını özetleyen bu metinler, Avrupa'daki dağınık yerel örgütlere ve üyelerle ulaştırıldı. Ama ekonomik bunalımın yeni bir devrim dalgasına yol açacağı umudu gerçekleşmeyince Marx, devrimi hızlandıracak dolaysız eylemlere girişilmesini savunan August von Willich gibi "devrim simyacıları" ile yeniden çatıştı. Böylelerinin "maddeciliğin yerine idealizmi" geçirdiğini, "somut durum" yerine salt iradeyi devrimin itici gücü gibi gördüğünü söyledi. İşçilerin 15, 20, 50 yıl boyunca "sadece içinde bulundukları koşulları değil, kendi kendilerini de değiştirmek ve siyasal iktidara layık duruma gelmek için" mücadele etmeleri gerektiğini, oysa bunların "derhal iktidarı almalyız" dediğini belirtti. Buna karşılık militan kanat da Marx'ı, etkinliği işçilere siyasal iktisat öğretmekle sınırlı bir devrimci olmakla suçluyordu.

Bu kamplaşma sonucu Marx, Londra komünistlerinin toplantılarına katılmamaya

başladı 1852'de. Prusya polisının bir terübu sonucu Köln'de tutuklanıp yargılanan 11 komünistin savunulmasına katıldı ve bu konuda bir broşür yazdı. Bunun dışında, Komünistler Birliği'nin dağıldığı 1852'den 1. Enternasyonal'in kurulduğu 1864'e değin siyasal etkinlik göstermedi; kendisi Londra'da, Engels Manchester'da, 12 yıl boyunca siyasetten "yalıtılmış" olarak yaşadılar. Marx, British Museum'daki araştırmaları üzerinde yoğunlaştı; zamanının büyük bölümünü kurumun kütüphanesinin o dönem için eşsiz zenginlikte kaynaklarını inceleyerek kapitalist üretim tarzına ilişkin çözümlemesini derinleştirmeye ayırdı. Bu yılları temelde *Das Kapital*'in hazırlık dönemi olarak değerlendirdi. En önemli işi saydığı bu kuramsal gaba uğruna, 1862'de Ferdinand Lassalle'in, Almanya'da yeni bir işçi hareketini birlikte örgütlemeye önerisini de geri çevirdi. Öte yandan, siyasal gelişme ve mücadeleleri kuramsal düzeyde yorumlamaktan geri durmadı. Mart 1850'de Engels'le birlikte çıkarmaya başladığı *Neue Rheinische Zeitung, Politisch-ökonomisch Revue* adlı derginin çeşitli sayılarında Kasım 1850'ye değin "1848-1849" genel başlığıyla yayımlandığı bir dizi makale, sonradan Engels tarafından *Die Klassenkämpfe in Frankreich, 1848 bis 1850* (1895; *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*, 1967) adıyla kitaplaştırıldı. 1848 Devrimi'nin Fransa'daki yükselişini ve yenilgisini çözümlediği bu yazılarda Marx, daha burjuva demokratik devrim sürecinde burjuvazinin sınıf olarak devrimci niteliğini yitirmekte olduğu, işçi sınıfının ise hem devrimin başlıca itici gücü, hem de tarihsel ilerlemenin temel aracı olarak onun yerini aldığı sonucuna vardı. Siyasal iktidarın sömüren sınıflar yerine büyük çoğunluğun çıkarlarını temsil ve ifade ettiği gerçekten demokratik siyasal örgütlenme anlamında "işçi sınıfı diktatörlüğü" (*diktatur der Arbeiterklasse*) deyimini de, yayımlanmış bir metninde ilk kez burada kullandı. 1852'de Alman-Amerikan sosyalistlerinden Joseph Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta, bu kavramı üç özgün katkısı arasında sayması ve kapitalizmden sınıfsız topluma geçişte vazgeçilmez görmesinin derin sonuçları olacağını, Fransa'da İkinci Cumhuriyet dönemine son veren Louis Napoléon'un 2 Aralık 1851 darbesi üzerine ise Marx, gerek konusu, gerek verdiği sonuçlar açısından *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nin doğrudan devamı niteliğindeki *Der Achzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*'i (Louis Bonaparte'in *Hükümet Darbesi*, 1967/Louis Bonaparte'in *18 Brumaire*'i, 1990) yazdı; yapıt önce 1852'de New York'ta, *Die Revolution* dergisinin ilk sayısında yayımlandı. Tarihsel maddeciliğin uygulamalı başyapıtlarından sayılan, bu yakın tarih çözümlemesinde Marx, sosyoekonomik temel ile siyasal üstyapı arasındaki karmaşık etkileşimi açıkça ortaya koydu. Bonapartizmi, burjuvazinin en gerici kesiminin diktatörlüğü olarak tanımladı; Fransız köylüsünün bu bürokratik mutlakiyetçi rejime sağladığı desteğin nedenlerine işaret etti. 20. yüzyılın faşist rejimlerinin, ortaçağın kalıntılarının varlığını sürdürdüğü ülkelerde boy atması sorununa ışık tuttuğu kabul edilen bu çözümlemesinde, Fransa'da devlet aygıtının gelişimini de inceledi. O güne değin bir sömürücü azınlığın yerini bir başka sömürücü azınlığa bıraktığı bütün devrimlerin, kitleleri baskı altında tutmak için devlet aygıtını kusursuzlaştırmaya yaradığını, ilk kez sömürülen çoğunluğun gerçekleştireceği proletarya

devriminin ise bu baskı aygıtını yok edeceğini ileri sürdü.

Doğrudan doğruya burjuva toplumunun ekonomik temeli konusundaki çözümlemesi ise önce, 1857-58'de yazdığı yedi defterlik bir taslak olan *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*'de (1939-41; *Grundrisse, Ekonomi Politikin Eleştirisi*, 1979) biçimlendi. *New York Daily Tribune*'deki yazıları için Doğu toplumları hakkında yaptığı araştırma ve tuttuğu notlardan, *Grundrisse*'nin özellikle "Formen, die der kapitalistische Produktion vorhergehen" (*İktisat Yazıları [1857-58]: Kapitalizmi Öncesi Ekonomi Şekilleri*, 1967/*Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, 1977) başlıklı bölümünün yazımında yararlandı. (Burada ortaya attığı hipotetik "Asya tipi üretim tarzı"[*] kavramı, 1960'ların az gelişmişlik araştırmaları bağlamında, dünyada ve Türkiye'de çok tartışıldı.) *Grundrisse*'deki düşünsel oluşumu, 1859'da yayımladığı *Zur Kritik der politischen Ökonomie (Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı, 1970)* izledi. Her iki yapıt da, daha *Alman İdeolojisi*'nde üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişmeye dayandığı tarihsel gelişme kuramının anlaşılması açısından büyük önem taşır. Marx "toplumsal formasyon" terimini ilk kez *Grundrisse*'de kullandı; "sosyoekonomik formasyon" ya da "toplumun ekonomik formasyonu" kavramının ilk kapsamlı açıklamasına ise, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*'nin ünlü Önsöz'ünde yer verdi. *Gene Alman İdeolojisi*'nde ana çizgileriyle ortaya koyduğu, birbirini izleyen toplumsal formasyonlara ya da tarihin aşamalandırılmasına ilişkin görüşünü de bu yapıtlarında geliştirmeyi sürdürdü ve tarihsel maddeciliğin temel taşlarından olan "üretim tarzı" kavramını kullanmaya başladı. Bu iki çalışmada giriştiği kapsamlı kapitalizm çözümlemesine son biçimini, ilk cildini "Ekonomi Politikin Eleştirisi" alt başlığıyla 1867'de yayımladığı *Kapital*'de verdi. *Kapital* için hazırlıklarının son aşamasında bulunduğu 1861-63 arasında, kendinden önceki bütün iktisatçıların kapitalist kârın kaynağına ilişkin görüş ve açıklamalarını okuyup eleştirerek, bugün *Kapital*'e eş uzunlukta, bir ekonomik düşünceler tarihi gibi okunabilen üç ciltlik *Theorien über den Mehrwert*'i (Artideğer Kuramları) yazıp taslak halinde bıraktı. *Kapital* üzerinde çalışmalarını 1880'e değin sürdürdüysen de tasarladığı büyük projeyi tamamlayamadı. *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltleri (1885 ve 1894), Marx'ın ölümünden sonra Engels tarafından yayına hazırlandı.

Marx, 1864'te I. Enternasyonal adıyla bilinen Uluslararası Emekçiler Birliği'nin (bak. Enternasyonal) kuruluşuyla yeniden siyaset sahnesine döndü ve birliğin kurucuları arasında yer almamakla birlikte, çok geçmeden önderi haline geldi. Enternasyonal'ın sayısız karar, bildiri ve manifestosunu kaleme aldı; daha ilk "Uluslararası Emekçiler Birliği'nin Çağrısı ve Geçici Tüzüğü" metninde, kooperatif hareketi ile parlamenter mücadelenin olumlu kazanımlarını vurgulayıp İngiliz proletaryası açısından iktidarın adım adım ele geçirilmesi olanağını savundu. Değişik ülkelerin emekçi hareketlerini ve kendinden önceki sosyalizmin değişik biçimlerini (Mazzini, Proudhon, Bakunin, liberal İngiliz sendikacılığı, Almanya'da Lassalle'cılık, vb) ortak etkinliklerde birleştirip, işçi sınıfı mücadelesi için evrensel taktikler geliştirmeye uğraştı.

Marx'a kara Avrupa'sı çapında ün kazandıran olay ise, Paris Komünü oldu. 1870-71

Fransız-Alman Savaşı'nda Fransız ordularının yenilgisinden sonra Paris'in emekçi halkı ayaklanıp Komün'ü kurduğunda, Marx, "proletarya diktatörlüğü"nü tarihteki bu ilk örneğini kayıtsız şartsız destekledi. 30 Mayıs 1871'de, Paris Komünü'nün bastırılmasından iki gün sonra Genel Konsey'de yaptığı ve *The Civil War in France (Fransa'da İç Savaş, 1970, 1991)* başlığıyla yayımlanan konuşma Marx'ın yazdığı son önemli siyasal metindi.

Komün, Uluslararası Emekçiler Birliği içindeki çelişmelerin keskinleşmesini de beraberinde getirdi. Marx'ın Paris Komünü'nü desteklemesi, 1867 tarihli Reform Yasası ile oy hakkını kazanmalarından sonra Liberal Parti'yle işbirliğinde pratik yarar gören İngiliz sendika önderlerinin tepkisine yol açtı. Öte yandan, Enternasyonal içinde sol bir muhalefet, M. A. Bakunin(*) çevresinde gelişti. 1872'deki Lahey Kongresi'nde Marx üstün geldi ve anarşistler tasfiye edildilerse de, Engels'in önerisiyle Genel Konsey'in Londra'dan New York'a taşınması kararlaştırıldı. Birkaç yıl sonra da örgüt dağıldı; yerini, tek tek ulusal devletler ölçeğinde kitlesel sosyalist partilerin doğup kök saldığı yeni bir gelişme aşamasına bıraktı.

Marx, bu ulusal partilerin hiçbirine katılmıyorsa da sosyalist hareket içindeki etkisini korudu. 1875'te Lassalle yanlılarıyla Liebknecht'in partisinin Gotha'da birleşmesiyle kurulan Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin programı üzerine notları, ölümünden sonra, *A Critique of the Gotha Programme* ("Gotha Programının Eleştirisi"; *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, 1969) adıyla yayımlandı ve Marksizmin temel metinlerinden biri olarak kaldı. 1879'da Fransız Sosyalist İşçiler Federasyonu kurulduğunda da kendisine danışılan Marx, parti programının içeriğini belirledi ve giriş bölümünü yazdı. Ama son yıllarında sağlığı iyice bozulmuş, enerjisi azalmıştı. 2 Aralık 1881'de karısı, 11 Ocak 1883'te de büyük kızı Jenny Longuet öldü. Akciğer iltihabı olduğu anlaşılınca Marx bundan sonra ancak birkaç ay yaşayabildi.

Önemi. Engels, Highgate Mezarlığı'nda yapılan cenaze törenindeki konuşmasında, Marx'ın iki büyük keşifte bulunduğunu söyledi. Bunlardan biri, insanlık tarihinin gelişme yasası, öbürü ise kapitalist üretim tarzının ve bu üretim tarzının yarattığı burjuva toplumunun işleyiş yasasıydı. Çağdaş toplumda sınıfların varlığını keşfettiğini hiçbir zaman ileri sürmemiş, burjuva tarihçilerin kendinden çok önce bu konuyu ele aldığını kabul etmişti. Buna karşılık sınıfların tarihteki varlığının son çözümlemeye geçici olduğu ve proletarya diktatörlüğünün sınıfsız topluma geçişi oluşturacağı görüşü onundu. Londra'daki mezarında, taş kazınmış iki alıntı, en temel düşüncelerini ve yaşamının anlamını özetliyordu: "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" ve Feuerbach üzerine XI. Tez, "Şimdiye kadar filozoflar sadece dünyayı çeşitli biçimlerde açıklamakla yetinmişlerdir; oysa mesele, onu değiştirmektir".

Marx, hem toplum bilimlerinde, hem de devrimci hareket üzerinde kalıcı bir etki bıraktı; ister eleştiriye, ister geliştirmeye yönelik olsun, Marksizm tartışması, zaman zaman da şiddetlenerek canlılığını korudu. Marx'ın düşüncesi, hem kendisine katılan, hem de karşı çıkan toplumbilimcilerle devrimcilerin ortak mirası haline geldi. Nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, bu miras ortaklığı bir anlamda, kuramsal çalışmayla uygulamanın ayrılmazlığına işaret eder.

Marx ve Engels'in toplu yapıtlarının özgün dillerinde ilk basımına, 1920'lerde Mosko-

va'da Marx-Engels Enstitüsü tarafından başlandıysa da bu proje yarım kaldı. 1928-47 arasındaki ilk Rusça baskıyı, 1955'te Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nce girişilen ikinci Rusça baskı (39 temel, 4 ek cilt; bazı ciltler birden çok kitaptan oluştuğundan toplam 47 kitap) izledi. 1956'da Berlin'de yayımı başlatılan *Werke*'nin (39 temel, 2 ek cilt; toplam 44 kitap) ardından, Moskova ve Berlin Marksizm-Leninizm enstitüleri Marx/Engels, *Gesamtausgabe* (MEGA) adıyla, özgün dilde yeni bir toplu yayın projesine girişti. 1935'te yayımına başlanan İngilizce baskı ise 50 cilt olarak tasarlandı. Türkçeye çevrilen *Seçme Yapıtlar*'ın birinci cildi 1976'da, ikinci cildi 1977'de, üçüncü cildi 1979'da yayımlanmıştır. Bunun dışında Türkçede, büyük çoğunluğu 1965-80 arasında yapılmış çok çeşitli Marx çevirileri ve baskıları vardır.

Marx, Wilhelm (d. 15 Ocak 1863, Köln, Prusya - ö. 5 Ağustos 1946, Bonn, Batı Almanya), Weimar Cumhuriyeti'nde iki kez şansölyelik yapmış Alman devlet adamı ve Merkez Partisi'nin lideri.

Hukuk öğrenimi gören Marx yargıçlıktan, 1922'de Berlin'deki İstinaf Mahkemesi genel kurulunun başkanlığına yükseldi. Katolik Okullar Örgütü'nün (Düsseldorf, 1911) kurucusu ve ilk başkanıydı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Katolik Almanya İçin Halk Birliği'nin başkanı oldu.

Merkez Partisi'ne katıldıktan sonra, Prusya *Landtag*'ında (Halk Meclisi; 1899-1918) ve *Reichstag*'da (1910-32) milletvekilliği yaptı. İlk kez Kasım 1923'ten Aralık 1924'e değin şansölye oldu. Bu dönemde kurduğu hükümet, Almanya'nın savaş tazminatı ödemelerini düzenleyen Dawes Planı'nı(*) kabulünü sağladı. Kısa bir süre Prusya başbakanlığında (Şubat-Nisan 1925) bulunan Marx, Paul von Hindenburg karşısında cumhurbaşkanlığı seçimini kaybetti. Mayıs 1926'da yeniden şansölye oldu. Ama 1928'de, Sosyal Demokratların seçim zaferi üzerine görevden ayrıldı. Aralık 1928'de Merkez Partisi'nin başkanlığından ve politikadan çekildi.

Marx KARDEŞLER, sahne, sinema ve radyoda 30 yıl boyunca başarılı bir komedi topluluğu oluşturan ABD'li oyuncu kardeşler. Egemen değer yargılarına ve genel olarak kurulu düzene yönelttikleri eleştiriler ve özgün güldürü anlayışlarıyla tanınırlar.

Başlangıçta Chico (asıl adı Leonard; d. 26 Mart 1886, New York kenti - ö. 11 Ekim 1961, Hollywood), Harpo (asıl adı Adolph Arthur; d. 21 Kasım 1888, New York kenti - ö. 28 Eylül 1964, Hollywood), Groucho (asıl adı Julius Henry; d. 2 Ekim 1890, New York kenti - ö. 19 Ağustos 1977, Los Angeles), Gummo (asıl adı Milton; d. 1893, New York kenti - ö. 21 Nisan 1977, Palm Springs, California) ve Zeppo (asıl adı

Groucho, Harpo ve Chico Marx
The Bettmann Archive

Herbert, d. 25 Şubat 1901, New York kenti - ö. 29 Kasım 1979, Palm Springs, California) adlı beş Marx kardeşle anneleri Minnie'den oluşan topluluk ilk kez 1904'te "The Six Musical Mascots" (Altı Müzikal Maskot) adlı bir vodvili sahneye koydu. 1918'de Marx kardeşlerin ABD'nin en beğenilen oyuncularını arasına girdiği bir dönemde Gummo sahne yaşamından çekildi. Marx kardeşler daha sonra "The Four Nightingales" (Dört Bülbül), ardından da "The Four Marx Brothers" (Dört Marx Kardeş) olarak anılmaya başladı. Broadway'de sahneledikleri ilk oyunları *I'll Say She Is* (1924; Onun Olduğunu Söyleyeceğim) büyük başarı kazandı. Bunu *The Cocoanuts* (1925; Hindistancevizleri) ve *Animal Crackers* (1928) izledi.

Marx kardeşler 1929'dan sonra bir dizi komedi filmi çevirdiler. İlk filmleri sahnede başarı kazanmış oyunlarının sinema uyarlamalarından oluşuyordu. Bunları kısa sürede sinemanın görsel ve sözel mizah olanaklarını ustaca birleştirdikleri başka filmler izledi. En tanınmış filmleri arasında *The Cocoanuts* (1929; Hindistancevizleri), *Animal Crackers* (1930; Hırsız Kim?), *Monkey Business* (1931; Maymun İşi), *Duck Soup* (1933; Ördek Çorbası), *A Night at the Opera* (1935; Üç Ahab Çavuşlar Operada), *A Day At the Races* (1937; Üç Ahab Çavuşlar At Yarışlarında) ve *Room Service* (1938; Oda Servisi) sayılabilir. Kardeşler arasında kusursuz bir güldürü uyumunun sağlanmış olmasıyla nitelenen bu filmlerde hiç konuşmayan Harpo'yla İtalyan ağızla bozuk bir İngilizce konuşan Chico abartılı, çılğınca hareketler yaparken Groucho sürekli olarak izleyicilere olayların iğneleyici yorumlarını sunardı. Büyük bir mizah ve sözcük oyunu ustası olan Groucho karışık, önceden kestirilemeyen bir üslupla konuşur, genellikle dizlerini bükerek ve kadınlara keskin bakışlar fırlatarak gizemli bir hava içinde, kayar gibi hareket ederdi. Bu tür bakışların çoğu kez yönlendirildiği kişi olan Margaret Dumont, hayranının ateşli girişimleri karşısında ya da kardeşlerin yarattığı kargaşa ortamında kendine güvenini hemen hiç kaybetmeyen gururlu kadın tipini canlandırdı. Harpo büyük bir ustalıklı harp çalar, piyano çalan Chico her filmde piyanosunu en az bir kere parçaladı.

1930'ların sonlarında Zeppo oyunculuğu bırakarak tiyatro yöneticiliğine başladı. Chico II. Dünya Savaşı sırasında bir müzik topluluğunun yöneticiliğini üstlendi. Marx kardeşlerin 1949'da dağılmalarından sonra, Chico sinema oyunculuğunu tek başına sürdürerek çeşitli filmlerde rol aldı, anılarını yazdı; ayrıca uzun süre ekranda kalan "You Bet Your Life" (Elbette) adlı televizyon yarışma programının sunuculuğunu başarıyla yürüttü. Groucho'ya 1972'de Cannes Film Şenliği'nde özel bir ödül verildi. Türkiye'de "Üç Ahab Çavuşlar" olarak bilinen Marx kardeşlerden Chico "Kıvrık", Harpo "Dilsiz", Ferdi Tayfur'un seslendirdiği Groucho ise "Arşak Palabıyıkyan" adıyla tanınmıştır.

Mary I, MARY TUDOR olarak da bilinir, lakabı KANLI MARY (d. 18 Şubat 1516, Greenwich, Londra yakınları - ö. 17 Kasım 1558, Londra, İngiltere), İngiltere'nin ilk kadın hükümdarı (1553-58). Katolikliğin yeniden resmi din olması için verdiği mücadele başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çok sayıda Protestanı öldürttüğü için Kanlı Mary olarak da anılır.

Kral VIII. Henry ile Aragonlu Catherine'in kızıydı. İyi bir öğrenim gördü. İngiltere'nin ittifaklarını güçlendirecek bir evlilik yapabilmesi için yoğun çaba harcadı. Kuzeni Kutsal Roma-Germen imparatoru V.

Karl'la (Şarlken; İspanya kralı I. Carlos) nişanlandıysa da drahoma konusundaki anlaşmazlık nedeniyle Karl evlenmekten vazgeçti. 1525'te Galler prensesi oldu. Yeni nişan planları yapılırken babasının Anne Boleyn ile yaptığı ikinci evlilik (1533) Mary'nin yaşamını altüst etti.

I. Mary, Sir Anthony More'un ahşap üstüne bir çalışmasından ayrıntı, 1553; Prado Müzesi, Madrid
Museo del Prado, Madrid

VIII. Henry'nin Anne Boleyn ile evlenememesi için Catherine'le evliliğini geçersiz saydirması, Mary'yi gayri meşru bir çocuk durumuna düşürdü. Henry'den Elizabeth adlı bir kız çocuğu olan yeni kraliçe Anne Boleyn. Mary'nin anne ve babasıyla görüşmesini yasakladı, prenses unvanını geri aldı ve onu henüz bebek olan Elizabeth'e nemi-melik etmeye zorladı. Mary bir daha göremediği annesiyle çok tehlikeli olmasına karşın gizlice mektuplaştı. Gayri meşru bir çocuk olduğunu kabul etmedi ve manastıra girmesi yönündeki baskılara karşı direndi.

Henry, Anne'i 1536'da öldürttüğünden sonra, kendisini İngiltere Kilisesi'nin başı olarak tanıması ve annesiyle evliliğinin geçersiz olduğunu kabul etmesi koşuluyla Mary'yi bağışlayacağını söyledi. Mary önceleri reddettiği bu öneriyi İmparator V. Karl'ın ısrarıyla kabul etti. Henry bunun üzerine Mary'ye, yeni konumuna uygun bir yaşam biçimi sağladı ve yeniden nişanlanması için planlar kurmaya başladı. Mary, babasının üçüncü eşi Jane Seymour'dan olan çocuğu Prens Edward'ın vaftiz annesi oldu. Artık Avrupa'nın en önemli prensesiydi. Ama kendisini gayri meşruluk damgasından kurtaramadığı gibi birçok haktan da yoksundu. Henry, Catherine Howard ile evlenince Mary'ye saraya dönme izni verildi. 1544'te, hâlâ gayri meşru sayılmakla birlikte, Henry'nin Edward ve daha sonra doğabilecek meşru çocuklarından sonra tahta çıkma hakkı tanındı.

VIII. Henry'nin ölümü üzerine VI. Edward 1547'de tahta çıktı. Mary, Edward dönemindeki dinsel baskılara karşı direnerek inançlarına uygun biçimde ibadet etmeyi sürdürdü. Edward 1553'te ölünce Northumberland dükü saraydaki gücünü kullanarak gelini Lady Jane Grey'i tahta çıkardı. Norfolk'a kaçan Mary, halkın da desteğiyle dokuz gün sonra Grey'i devirerek kraliçe oldu.

Mary İngiltere Kilisesi'nin yeniden Roma'ya bağlamak istiyordu. Bu amacına ulaşmak için İmparator V. Karl'ın kendisinden 11 yaş küçük oğlu İspanyalı II. Felipe'yle evlenmeye karar verdi.

VIII. Henry Katolik manastırlarını kamulaştırdığında servet ve toprak elde eden İngiliz soylular, Katolikliğin yeniden resmi din olması durumunda çıkarlarını yitirecek-

leri için Mary'ye düşman oldular. Parlamento da Mary'nin II. Felipe'yle evlenmekte ısrar etmesinden hoşnut değildi.

1554'te Mary'nin Felipe'yle evlenmesi kesinleşince, Sir Thomas Wyatt önderliğinde bir Protestan ayaklanması başladı. Ayaklanma bastırıldı ve Wyatt idam edildi. Mary Felipe'yle evlendi ve Katolikliğin gerektirdiği yasaları yeniden yürürlüğe koydu. Bunu izleyen üç yıl boyunca çok sayıda ısyancı asılarak ve yakılarak öldürüldü. Katliamlardan dolayı suçlanan ve halkın nefretini kazanan kraliçe artık Kanlı Mary lakabıyla anılıyordu. Felipe'nin ısrarıyla İspanya'nın yanında Fransa'ya karşı savaşa giren İngiltere Avrupa kıtasındaki son toprağı olan Calais'i de kaybetti. Mary'nin hâlâ çocuğu olmamıştı ve hastaydı. Birkaç kez yalancı gebelik belirtileri göstermesine karşın çocuk doğuramayınca yaşama direncini iyice yitirdi ve 17 Kasım 1558'de Londra'da öldü. Ölümüyle birlikte İngiltere'de Protestanlık yeniden güç kazanmaya başladı.

Mary II (d. 30 Nisan 1662, Londra - ö. 28 Aralık 1694, Londra), İngiltere kraliçesi (1689-94) ve Kral III. William'ın karısı. Kral II. James'in kızıdır. Felemenk kocaasının, II. James'i devirdikten sonra ortak hükümdar olarak İngiltere tahtına çıkmasını sağlamıştır.

Babası ile annesinin Katolikliğe dönmüş olmasına karşın Mary bir Protestan olarak

II. Mary, Willem Wissing'in bir çalışmasından yararlanılarak yapılan resimden ayrıntı; Ulusal Portre Galeri, Londra
National Portrait Gallery, Londra

yetiştirildi. Kasım 1677'de Avrupa'da Protestanlığa öncülük eden kuzeni Holland valisi (*stadhouder*) Oranje prensi Willem'le evlenerek Holland'a yerleşti. Katolik yanlısı bir politika izleyen II. James ile Willem arasındaki mücadelede (1687-88) kocasının yanında yer almasının dinsel bir görev olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle Kasım 1688'de Willem'in İngiltere'yi işgal etmesini destekledi. Aralıkta II. James ülkeden kaçtı ve iki ay sonra Mary Londra'ya girdi. Başta Danby kontu olmak üzere, tek başına tahta çıkmasını önerenleri reddetti. Mary ve Willem 11 Nisan 1689'da II. Mary ve III. William adıyla taç giydiler. Mary, kocasının İrlanda ve Avrupa'daki seferleri sırasında yönetimi tek başına, ama bütünüyle William'ın yönlendirmeleri doğrultusunda sürdürdü. William'ın İngiltere'de olduğu dönemlerde ise kendi isteğiyle siyasetten uzak durdu. Ama kilisedeki atamalarla etkin biçimde ilgileniyordu.

Halkın büyük sevgisini kazanan Mary'nin Felemenk sanatına hayranlığı, İngiltere'de çömlekçiliği, bahçeciliği ve iç dekorasyonu

önemli ölçüde etkiledi. Otuz iki yaşında çiçek hastalığından öldü.

Mary, lakabı İSKOÇYA KRALİÇESİ MARY, asıl adı MARY STUART ya da STEWART (d. 8 Aralık 1542, Linlithgow Sarayı, Lothian, İskoçya - ö. 8 Şubat 1587, Fotheringhay Şatosu, Northamptonshire, İngiltere), İskoçya kraliçesi (1542-67) ve Fransa kralının eşi (1559-60). Akılsızca yaptığı evlilikler ve siyasal girişimler yüzünden halkın desteğini yitirmiş, soyluların ayaklanması üzerine kaçmak zorunda kaldığı İngiltere'de idam edilmiştir.

Gençliği. İskoçya kralı V. James ile Fransız karısı Mary of Lorraine'in tek çocuğuydu. Doğumundan altı gün sonra babasının ölmesi üzerine İskoçya kraliçesi oldu. Büyükannesi, İngiltere kralı VIII. Henry'nin kız kardeşi olduğu için Tudorlarla da kan bağı vardı. İskoçya'yı egemenliği altına

İskoçya kraliçesi Mary, François Clouet'in bir çiziminden ayrıntı, 1559; Ulusal Kütüphane, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc.

almak isteyen Henry, Mary'yi kendi isteği doğrultusunda evlendirmek istediysé de başarılı olamadı. Mary of Lorraine kraliçe naibesi oldu.

Annesi, Mary'yi beş yaşındayken Fransa'ya gönderdi. Mary, Fransa'da Kral II. Henri ve karısı Catherine de Médicis'in yanında yetiştirildi. Nisan 1558'de Henri ile Catherine'in büyük oğlu François ile evlendi. Bu evlilikle Fransa ve İskoçya'nın birleştirilmesi amaçlanıyordu.

Kasım 1558'de Elizabeth Tudor'un İngiltere tahtına çıkmasıyla, Tudor hanedanından gelen Mary İngiliz tahtının ilk vârisi oldu. VIII. Henry'nin Aragonlu Catherine'den boşanmasını ve Anne Boleyn'le evlenmesini geçersiz saydıkları için Elizabeth'in evlilik dışı olduğunu düşünen Katolikler ise Mary'ye yasal kraliçe gözüyle bakıyorlardı. Mary'nin kayınpederi Fransa kralı II. Henri İngiltere tahtının Mary'ye bırakılmasını talep etti. 1559'da Henri'nin ölmesi üzerine François Fransa tahtına çıktı. François Aralık 1560'ta ölünce Mary 18 yaşında dul kaldı.

İskoçya kraliçesi. Ağustos 1561'de İskoçya'ya dönen Mary, İngiliz tahtında hak iddia ettiği için Elizabeth'in düşmanlığını üzerine çekti. Elizabeth Mary'yi vârisi olarak tanımadı. İskoçya'da resmi din olarak Protestanlık benimsenmişken, Mary'nin Katolik kalması da önemli bir sorundu. Kalınci vaiz John Knox gibi birçok kişi Mary'yi başka bir dine bağlı yabancı bir kraliçe olarak görüyordu. Mary, yönetimi-

nin ilk yıllarında üvey kardeşi Moray kontu James'in yardımıyla ve izlediği dinsel hoşgörü politikasıyla başarılı oldu.

Mary'nin sonunu hazırlayan olaylar zinciri, Temmuz 1565'te Lennox 4. kontu Matthew Stewart'ın oğlu Darnley kontu Henry Stewart'la (Stuart) yaptığı ikinci evlilikle başladı. Elizabeth, Mary'nin Tudor soyundan biriyle evlenmesini tahtına yönelik bir tehdit olarak değerlendirdi. Lennox ailesinin güçlenmesini kışkırtan üvey kardeşi James'in başlattığı ayaklanma kısa sürede bastırıldı. Mary bunca soruna yol açan evliliğinde de mutlu değildi. Darnley ve bir grup soylunun, sekreteri ve sırdaşı David Riccio'yu (Rizzio) Mart 1566'da gözlerinin önünde acımasızca öldürmesi üzerine kocasının kendi yaşamına da kastı olduğuna inandı. Haziranda oğulları James'in doğması da kocasıyla arasının düzelmesini sağlamadı. Artık bir vârisi de olan Mary bu evliliğe son vermenin yollarını aramaya başladı. 9 Şubat 1567 gecesi Darnley'nin kaldığı ev havaya uçuruldu; Darnley kaçmaya çalışırken boğularak öldürüldü. Büyük olasılıkla bu olayın sorumluları Darnley'den nefret eden soylulardı.

Mary'nin bu cinayeti önceden bildiği tartışılmıyordu. Ama cinayetten sonraki davranışları çok düşüncesizdi. Olaydan üç ay sonra, cinayetin baş zanlısı Bothwell ile evlendi. Bundan hoşlanmayan soylular ayaklandılar ve Mary'nin ordusunu 15 Haziran 1567'de Carberry Hill'de yenilgiye uğrattılar. Danimarka'ya kaçan Bothwell orada gözüne alındı ve 1578'de hapisanede öldü. Loch Leven Adasında hapsedilen Mary tahtını oğlu James'e bırakmak zorunda kaldı. Sonunda hapisten kaçmayı başararak kral naibi olan üvey kardeşi Moray'a savaş açtı. Ama Langside'da yenilince bu kez İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. Kraliçe Elizabeth, Darnley cinayetine katıldığı gerekçesiyle Mary'yi tutuklatı ve yaşamının geri kalan 18 yılı boyunca hapisanede tutmayı başardı.

İngiltere'de tutsaklık. Özgürlüğüne kavuşmak için kraliçeye yaptığı başvurular sonuçsuz kalınca Mary, Protestan olan Elizabeth'i tahttan indirmek isteyen Katoliklerin kompolarına katıldı. 1586'da Elizabeth'e karşı bir suikast girişiminin ve Katoliklerin ayaklanma hazırlıklarının ortaya çıkarılması üzerine Elizabeth, yaşadığı sürece Mary'nin tahtı tehdit edeceği sonucuna vardı.

Mary başka bir ülkenin kraliçesi olmasına karşın İngiliz mahkemelerinde yargılandı ve ölüme mahkûm edildi. Çocukluğundan beri annesini görmeyen ve İngiliz tahtına çıkma hazırlıkları içinde olan oğlu James verilen karara itiraz etmedi. Mary, 1587'de Peterborough yakınlarındaki Fotheringhay Şatosu'nun büyük salonunda idam edildiğinde 44 yaşındaydı. Oğlu I. James İngiltere kralı olduktan sonra annesi onuruna Westminster Abbey'de görkemli bir anıtmezar yaptırdı.

Mary (MODENALİ), asıl adı MARIE BEATRICE D'ESTE (d. 5 Ekim 1658, Modena - ö. 7 Mayıs 1718, Saint-Germain-en-Laye, Fransa), İngiltere kralı II. James'in ikinci karısı.

Modena dükü IV. Alfonso'nun kızıydı. Dindar bir Katolik olarak yetişti. Eylül 1673'te vekâlet yoluyla James'le evlenen Mary kasımda İngiltere'ye ulaştı. Onu Fransa'nın ve papalığın çıkarlarının temsilcisi olarak gören İngiliz halkının öfkesine karşın Katolik kocasının siyasal görüşleri üzerindeki etkisi önemsizdir.

1675-82 arasında beş çocuğu olduysa da hiçbirini yaşamadı. Veraset konusundaki kuşku, Felemenk'in Protestan valisi (stadhouder) Oranje prensi Willem'in İngil-

tere'yi Kasım 1688'de işgal etmesi için bahane oldu. Mary, 11 Aralık'ta oğluyla

Modenalı Mary, Willem Wissing'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1685, Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

birlikte Fransa'ya kaçtı ve kısa süre sonra James de arkalarından geldi. Carola Oman'ın *Mary of Modena* (Modenalı Mary) adlı kitabı 1963'te yayımlanmıştır.

Mary OF LORRAINE, MARY OF GUISE olarak da bilinir, Fransızca MARIE DE LORRAINE ya da DE GUISE (d. 22 Kasım 1515, Bar-le-Duc, Lorraine, Fransa - ö. 11 Haziran 1560, Edinburgh, İskoçya), İskoçya'daki reform hareketinin ilk yıllarında, İskoçya kraliçesi olan kızı Mary Stuart'ın naibesi. Katolik olan Mary'nin izlediği Fransa yanlısı politika İskoçya'da Protestan soylularla Katolikler arasında iç savaşa neden olmuştur.

Guise 1. dükü Claude de Lorraine'in en büyük çocuğuydu. 1534'te Longueville 2. dükü Louis d'Orléans'la evlenen Mary'nin oğlu François, Longueville 3. dükü oldu. 1537'de dul kalınca İngiltere kralı VIII. Henry'nin umutlarını boşa çıkararak 1538'de İskoçya kralı V. James'le evlendi. James, kızları Mary Stuart'ın doğumundan birkaç gün sonra 14 Aralık 1542'de öldü. Mary, Nisan 1554'te görevinden çekilen Arran 2. kontu James'in yerine 12 yaşındaki

Mary of Lorraine, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından ayrıntı; Hardwick, Derbyshire
National Trust, Hardwick Hall, fotoğraf, R. Wisner

kızının naipliğini üstlendi. Önce, Protestanların desteğiyle kızının Fransa tahtının veliahtı (sonradan Kral II. François) ile evlenmesini sağlayarak yönetimi altındaki dinsel hizipleri uzlaştırdı. Ama Fransa'nın baskısıyla dinsel hoşgörü politikasını bırakıp İskoçya'daki Protestanlara baskı uygulamaya başladı. 1559'da bazı reformcu vaizlere karşı yasal işlemler başlatarak Perth'te bir ayaklanmaya neden oldu. Protestan lordlar Mary'yi Edinburgh'dan çıkardılar ve 21 Ekim 1559'da görevinden alındığını ilan ettiler. Mary Fransızların yardımıyla Edinburgh'u yeniden ele geçirseyse de İngiliz

ordusu Nisan 1560'ta Leith'i kuşatarak Protestanlara yardım etti. Mary hastalanarak Edinburgh Şatosu'na sığındı ve ölüm döşğinde her iki tarafın soylularından Fransız ve İngiliz ordularını ülkeden çıkarmalarını ve kızını desteklemelerini istedi. Ölümünden hemen sonra istekleri yerine getirildi, ama sonunda Mary Stuart'ın İskoçya'yı yönetecek yetenekte olmadığı anlaşıldı.

Mary of Orange, asıl adı **Mary Henrietta Stuart**, Felemenkçe **Maria van Oranje** ya da **Maria Henriette Stuart** (d. 4 Kasım 1631 - ö. 3 Ocak 1661, Londra, İngiltere), İngiltere kralı I. Charles'ın en büyük kızı, Felemenk valisi (*stadhouder*) Oranje prensi II. Willem'in kızı. Willem'le 2 Mayıs 1641'de Londra'da evlenerek 1642'de Felemenk'e gitmiştir.

Kocası, babasının ölümünden (1647) sonra Oranje prensi ve valisi oldu. Ama üç yıl sonra, Amsterdam'ı ele geçirme girişiminin hemen ardından öldü. Bundan birkaç gün sonra, III. William adıyla İngiltere tahtına çıkacak olan oğlu doğdu (14 Kasım 1650). 1657'de oğlu adına Oranje Prensligi'ne vekâlet etmekle görevlendirildi. Ama konumundan kaynaklanan güçlükler onu XIV. Louis'den yardım istemeye zorladı. Fransa kralı bu isteği Oranje Prensligi'nin denetimini ele geçirerek cevapladı. Mary'nin ve oğlunun Felemenk'teki durumu, II. Charles'ın İngiltere tahtına geçmesiyle (1660) büyük ölçüde düzeldi. Mary Eylül 1660'ta İngiltere'ye giderken çiçek hastalığına yakalandı ve Londra'da öldü.

Maryland, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Atlas Okyanusuna açılan Chesapeake Körfezinin kuzey kesiminin iki yanına uzanır. Körfezin doğusuna düşen Delmarva Yarımadasını Delaware ve Virginia eyaletleriyle paylaşır. Virginia ve Batı Virginia eyaletleriyle olan güney sınırını Potomac Irmağı çizer. Pennsylvania eyaletiyle kuzey sınırını Mason-Dixon Hattı oluşturur. District of Columbia'nın Potomac Irmağının sol (kuzey) yakasına taşan bölümü eyalet sınırları içinde kalır. Eyaletin yüzölçümü 27.092 km², merkezi Annapolis kentidir. Bölgede ilk yerleşimin İÖ y. 8000'de geç Buzul Çağı avcılarıyla başladığı sanılmaktadır. Beyazların göçleri sırasında bölgede Algonkin dilleri konuşan Naitaknok ve Konoy Yerlileri yaşıyordu. Savaşçı İrokua kabilelerinden Suskehannaların kuzeyden giriştiği akınlar 1652'de barış yapılarına değin sürdü.

1608'de Chesapeake Körfezi haritasının çıkarılmasından sonra bölge bir beratla Cecil Calvert'e verildi. Onun kardeşi Leonard 1634'te St. Mary's kentinde ilk yerleşimi kurdu. Katolik Calvert ailesinin tanıdığı dinsel özgürlük bölgeyi baskıya uğrayan mezheplerin sığınağı durumuna getirdi. İlk göçmenler Afrikalı köleleri ve sözleşmeli işçileri çalıştırarak tütün ekimine yöneldi. Yeni ekim alanlarının açılmasıyla nüfus hızla kuzeye ve batıya kaymaya başladı. 1694'te koloni merkezi Annapolis'e taşındı, 1729'da da Baltimore kuruldu.

Kıta Kongresi Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı sona erdiren Paris Antlaşması'nı (1783) Annapolis'te onayladı. ABD Anayasası'nı onaylayan (1788) yedinci eyalet olan Maryland, 1791'de yeni başkentin kurulması için District of Columbia'yı (D.C.) federal yönetime bıraktı. 1812 Savaşı sırasında Baltimore'u tehdit eden İngiliz kuvvetleri McHenry Kalesi'nde püskürtüldü. Barışı izleyen kalkınma döneminde Apalaşlar'ı aşan Ulusal Karayolu, Chesapeake-Ohio ve Chesapeake-Delaware kanalları ile Balti-

more'u Washington, D.C.'ye bağlayan ilk kentlerarası telgraf hattı inşa edildi. ABD Deniz Kuvvetleri Okulu 1845'te Annapolis'te kuruldu. İç Savaş sırasında Birlik karşıtı eğilimler nedeniyle sıkıyönetimin uygulandığı Maryland, birçok önemli askeri çarpışmaya ve harekâta sahne oldu.

Maryland fiziksel coğrafya bakımından üç ana bölgeye ayrılabilir: 1) Geniş ve uzun Chesapeake haliçlerinin girinti yaptığı kıyı ovaları, 2) verimli topraklarla kaplı Piedmont Platosu, 3) ormanlık dağları ve vadileri kapsayan Apalaşlar. Kıyı ovaları ile Piedmont arasındaki sınır, aynı zamanda ırmak ulaşımının sınırınıdır. Akarsuların çoğu Chesapeake Körfezine doğru akar. Eyaletin batı ucundaki Youghiogheny Irmağı kuzey yönünde akarak Ohio sistemiyle birleşir. Delmarva Yarımadasının doğusundaki bazı akarsular da doğrudan Atlas Okyanusuna dökülür.

Maryland'ın doğu kesiminde nemli tropikal bir iklim görülür. Yazın sıcaklık 42°C'ye kadar yükselirken, görece nemlilik oranı da uzun süre yüzde 100'e yakın bir düzeyde seyrederek kışın genellikle kar ve buzlanma görülmez. Eyaletin batı ucunda ise sıcak yazlar ve soğuk kışlarla belirlenen kara iklimi hüküm sürer. Yılda ortalama 1.000 mm'yi bulan yağışların büyük bölümü yazın düşer. Ormanlar toplam arazinin yaklaşık beşte ikisini kaplar.

Maryland'a ilk yerleşenler daha çok İngiliz çiftçiler ve tüccarlardır. En büyük kent olan Baltimore 19. yüzyılda Avrupalılar için önemli bir göç merkezi durumuna geldi. Günümüzde eyalet nüfusu doğu kıyısında yoğunlaşmıştır; kentsel alanlarda oturanların oranı yüzde 80'i bulur. Washington, D.C. ve Baltimore metropoliten alanları eyalet nüfusunun beşte dördünü barındırır.

Maryland ekonomisi kamu hizmetlerine ve imalat sektörüne dayanır. Maryland banliyölerinde oturan binlerce kişi çalışmak üzere gününbirliğine Washington, D.C.'ye gidip gelirler. Sanayi kuruluşlarının yaklaşık üçte biri Baltimore'dadır. Başlıca sanayi ürünleri metal eşya, elektrikli aletler, gıda ürünleri ve ulaşım araçlarıdır.

Kırsal kesimde temel ekonomik etkinlikler mandıracılık ve sığır yetiştiriciliğidir. Ayrıca mısır, sebze, meyve ve tütün yetiştirilir.

Tavukçuluk da önemlidir. Chesapeake Körfezinde midye, istiridye ve istakoz avlanır. Başlıca yeraltı zenginlikleri bitümlü kömür, taş, kum ve çakıllı kumdur.

Süremeli masa, 16. yy sonları 17. yy başları, Metropolitan Sanat Müzesi, New York kent
Metropolitan Museum of Art, New York kent

Baltimore limanı dış ticaret hacmi açısından ülkenin beşinci büyük limanıdır. Baltimore ve Washington, D. C. çevre eyaletlere bir dizi otoyol sistemiyle bağlanır. Baltimore Friendship Uluslararası Havalimanı iki kentin ortasına kurulmuştur.

Maryland'ın hemen bütün kent, kaşaba ve kırsal yöreleri geçmişin izlerini taşıyan anıt, müze ve şenlikler, Chesapeake Körfezinin

ürünleri, sanatsal ya da sportif etkinliklerle tanınır. Antietam Savaşı Alanı, Assateague Adası, Chesapeake-Ohio Kanalı ve McHenry Kalesi, Ulusal Parklar İdaresi'nin yönetimindedir. Baltimore senfoni orkestrası, sanat müzesi ve bölge tiyatrosu eyalet bütçesinden yıllık yardım alır. Eyaletin en büyük üniversitesi Maryland Üniversitesi'dir. Öteki yükseköğretim kurumları arasında Johns Hopkins Üniversitesi, St. John's College ve Goucher College sayılabilir. Nüfus (1992 tah.) 4.908.000.

Maryut bak. Amiriye

Maryville, ABD'de, Tennessee eyaletinin doğu kesimindeki Blount ilinin (*county*) merkezi (1795) kent. Knoxville'in 26 km güneyinde. Büyük Smoky Dağları Ulusal Parkı'nın girişinde yer alır. 1790'da Craig Kalesi'nin (1785) yakınlarında kuruldu ve Vali William Blount'ın karısının adını aldı. Kentteki başlıca öğretim kurumu 1819'da kurulmuş olan Maryville College'dır. Kentin yakınlarındaki Küçük Tennessee Irmağı ve kolları üzerindeki bir dizi hidrolik barajdan ilkinin yapımı 1910'da başladı. Bu barajların Aluminum Company of America (Alcoa) tarafından satın alınması, Maryville'in kuzey bölümünü bir sanayi bölgesine dönüştürdü. Bu bölge 1919'da Alcoa adıyla tüzel kimlik kazandı. Günümüzde kentnin ekonomisi ağırlıklı olarak alüminyum sanayisine dayanır. Öteki ekonomik etkinlikler arasında, inşaat malzemeleri, dokuma ve giyim eşyası üretimi ile tarım sayılabilir. Nüfus (1990) 19.208.

masa, temel mobilya türlerinden biri. Bau dünyasında İÖ y. 7. yüzyıldan beri bilinen masa taş, ahşap, metal ya da camdan yassı bir tabla ile onu taşıyan bir ya da birden çok, düz ya da çapraz ayakta oluşur.

Eski Mısır'da masalar ahşaptan yapılırdı. Asurlar metal, Eski Yunanlılar tunç masalar kullanırdı. Roma masaları çok süslü olur, ayaklarına bayvan, sfenks ya da başka garip biçimler işlenirdi. Tablaları için sedir ağacı gibi damarları süslü keresteler seçilirdi. Üç ayaklı sehpa biçiminde düzenlenen masa ayakları ise tunçtan ya da başka bir metalden yapılırdı.

Ortaçağ başlarında genellikle yalın masalar kullanılmaya karşın, bazen özenli çeşitlemelere de rastlanırdı. Örneğin Charlemagne'in ikisi gümüş, biri altın üç masası olduğu bilinir. Bunlar büyük olasılıkla üstleri ince metal levhalarla kaplı ahşap masalardı. Feodalizm döneminde biçimsel kuralların çoğalması, masaların da günlük yaşamdaki önemi artırdı. Özel odalarda gene küçük masalar kullanılırken, feodal bey-

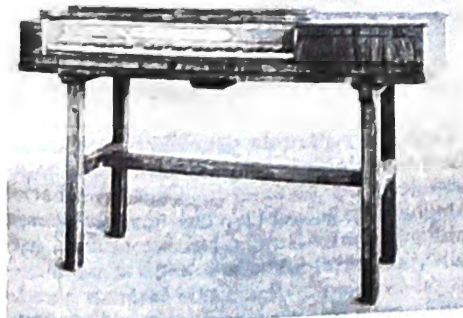
lerin geniş bir maiyeti besleme gereği yeni bir düzenleme ortaya çıkardı. Buna göre feodal bey şatosunun büyük salonunda konuklarıyla birlikte genellikle dikdörtgen biçimli bir masada, şato görevlileri de buna dik biçimde yerleştirilmiş başka masalarda yemek yerlerdi. Yuvarlak masalar daha çok özel durumlar için yapılırdı.

Ortaçağda en yaygın büyük yemek masası tipi çapraz ayaklı olardı. Bu tür masaların meşe ya da karaağaçtan yapılmış kalın tablaları olur, ayakları da sökülüp takılabilecek biçimde, ortaya yerleştirilirdi. Ayakları tablaya bağlı olarak yapılan masalar 15. yüzyılda ortaya çıktı. Bu masaların ağırlığı oldukça fazlaydı. 16. yüzyılda geliştirilen sürmeli masa, ağırlık sorununa yeni bir çözüm getirdi. Bu tür masada tabla üç ince levhadan oluşuyordu; bunların ikisi üçüncünün altında duruyor ve istendiğinde çekilip açılabilirdi. Bu gibi masalarda meşe ve karaağacın yanı sıra ceviz, kestane gibi ağaçlar da kullanıldı.

Teknik ilerleme 16. yüzyıl ortalarında dönemin tasarım eğilimlerini ve toplumsal beğenilerini yansıtan masa yapımına olanak vermeye başladı. İngiltere'de I. Elizabeth döneminde, vazo biçimindeki ayakları İon sütun başlıklarıyla biten masalar yapıldı. Fransa kralları, XIV. Louis'den başlayarak çarpıcı ve zengin ayrıntılar taşıyan masa modası yarattılar. 17. yüzyıl sonundan 18. yüzyıl ortalarına değin yaygınlığını koruyan ve genellikle İtalya'dan getirilen bu masalara bazen kakmalar yapılır ve ender olarak mermer desenleri işlenirdi. Bütünüyle gümüşle kaplanan ya da abanoz ağacından yapılarak gümüş kakmayla süslenen masalar da vardı.

18. yüzyılda Doğu ülkeleriyle gelişen ilişkiler sonucunda lake kaplı masalara ilgi duyulmaya başladı. Bu dönemde yemek masalarının üslup açısından büyük bir değişme göstermemesine karşın, çok çeşitli işlevler için değişik tasarımlı masalar yapılmaya başladı. Yaşam standartının yükselmesiyle ortaya çıkan bu eğilim 20. yüzyıl başına değin sürdü. Ortada tek bir kalın ayağı bulunan yuvarlak yemek masası 19. yüzyılın tipik aile masası oldu. Ucuna hayvan pençeleri işlenmiş üç ayaklı masalar da çok tutuldu. 20. yüzyılın ikinci yarısında yapay malzemelerin yaygınlaşması plastik, metal ve cam lifinden masalar yapılmasını sağladı.

masa piyano, Avrupa'da 1860'lara, ABD'de 1880'lere değin evlerde yaygın olarak kullanılmış bir çalgı. 18. yüzyıl ortalarında Sakson org yapımcısı Ernst Christian Fride-rici tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Masa piyanoyu Fransa'da, çalgı yapımcısı Sebastian Érard tanıttı (y. 1777). İngiltere'de ise yaklaşık 1760'tan sonra Johann Chris-

Johann Christoph Zumppe'nin tasarımı yaptığı masa piyano, 1767; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

toph Zumppe'yle göçmen Almanlar arasındaki başka çalgı yapımcılarının çabaları sonucunda yaygınlaştı. Bu kişiler salon müziği için genellikle yeterli olan basit, tek hareketli (ya da mekanizmalı) piyano yapımına ağırlık verdiler.

Dikdörtgen biçiminde olan masa piyanoda teller, bu tasarımın kaynağı olduğu sanılan klavsende olduğu gibi, çalgının bir ucundan öbürüne yatay olarak uzanır. İlk masa piyanoları akortlu tutmak zordu, ama mühendislik alanındaki gelişmeler ve metal şasilerin kullanılması sayesinde kasalar sağlamlaştırıldı. Ses alanı başlangıçta beş oktavken zamanla genişlediyse de modern piyanodaki 88 tuşa çok ender olarak çıktı. Benzer biçimde ses tablasının boyu uzadı. Son masa piyanolar çoğunlukla 1,80 m'den uzun ve kuyruklu piyanolardan ağırdı. 19. yüzyılın sonuna doğru masa piyano yerini daha uzun ses tablasıyla daha geniş ses alanına olanak veren, daha hafif ve küçük konsol piyanoya bıraktı.

masa tenisi, PING-PONG ya da PINPON olarak da bilinir, ortaya girilen bir ağıla iki eşit alana ayrılmış düz bir masada, raket ve topa oynanan oyun. Kuralları bakımından çim tenisine benzer. Topa, küçük raketlerle vurularak ağıl üzerinden ileri geri hareket ettirilir. Bütün dünyada yaygın bir oyun

Masa tenisi çift erkekler karşılaşması
U.S. Table Tennis Association, fotoğraf.
Malcolm Anderson

olan masa tenisi, özellikle Avrupa ve Asya'da, daha çok da Çin ile Japonya'da örgütlü bir yarışma sporudur. Ayrıca çeşitli tatil ve spor tesislerinde, sosyal kulüplerde, oyun salonlarında, açık havada, hatta evlerde oynanır.

Tarihçe. 20. yüzyıl başlarında İngiltere'de gelişen oyun, önceleri ticari bir adla "ping-pong" olarak anılıyordu. 1902'de kurulmuş olan eski Ping-Pong Birliği yeniden oluştu- rulunca (1921-22) masa tenisi adı benimsendi. 1920'lerde masa tenisi pek çok ülkeye yayılmış durumdaydı. 1926'da Almanya, Macaristan ve İngiltere temsilcilerinin öncülüğünde Uluslararası Masa Tenisi Federasyonu (FITT) kuruldu.

İlk dünya şampiyonası 1927'de Londra'da düzenlendi. Bundan sonra 1940'lara değin Orta Avrupalı oyuncular masa tenisinde üstünlük sağladılar. Erkekler takım yarışmalarında dokuz kez Macaristan, iki kez Çekoslovakya birincilik kazandı. II. Dünya Savaşı'nın sonundan 1953'e değin de Çekoslovakya dört, Macaristan iki kez şampiyon oldu. Masa tenisinin en büyük oyuncularından bazıları bu iki ülkeden çıktı. Beş kez dünya tek erkekler şampiyonu Victor Barna, iki kez tek erkekler finalisti Laszlo

Bellak, bir kez tek erkekler şampiyonu ve iki kez de finalist olan Mike Szabados gibi, 1953 tek erkekler şampiyonu Ferenc Sido da Macardı. İki kez tek erkekler dünya şampiyonu, iki kez de finalist olan Bohumil Vana ile üstün oyun tarzıyla tanınan, dört kez dünya çift erkekler şampiyonluğunu kazanmış Ivan Andreadis ise Çekoslovaklı.

Bütün zamanların en büyük şampiyonlarından biri kabul edilen Avusturyalı Richard Bergmann, ikisi İngiliz yurttaşlığına geçtikten sonra olmak üzere dört kez tek erkekler şampiyonluğunu kazandı. Orta Avrupa ülkeleri kadınlar takım yarışmalarında da öne çıkmıştı. 1934-56 arasında düzenlenen 16 şampiyonadan sekizini Romanya, sekiziniyse Çekoslovakya kazandı. 1926-31 arasında tek kadınlar şampiyonu Macar Maria Mednyanszky, 1946-49 arasında tek kadınlar şampiyonu Macar Gizi Farkas ve 1950-55 arasında altı kez tek kadınlar şampiyonu olarak bu alandaki rekoru elinde tutan Rumen Angelica Rozeanu, dönemin en büyük oyuncularındı.

1953-54 sezonundan başlayarak masa tenisinde Asyalı oyuncular öne çıktı ve hem kadın, hem de erkeklerde Çin ile Japonya üstünlük kurdular. Japonya'nın yetiştirdiği pek çok büyük oyuncu arasında, ikişer kez dünya tek erkekler şampiyonu olan İçiro Ogimura ve Toşiaki Tanaka da vardı. Çinli Zhuang Zedong da üç kez art arda dünya tek erkekler şampiyonu oldu. Çin Kültür Devrimi sırasında (1966-69) karşılaşmalara katılmıyorsa da, Çinli masa tenisçileri 1980'lere değin üstünlüğü yeniden ele geçirdiler. Bu arada Kuzey Kore de masa tenisinde önemli bir güç durumuna geldi. 1980'de düzenlenen ilk Dünya Kupası'nda Çinli Guo Yuehwa 12.500 ABD Doları tutarındaki ödülü kazandı. Dünya şampiyonaları 1957'den bu yana iki yılda bir düzenlenmektedir.

Türkiye'de temel olarak Cumhuriyet'ten sonra oynanmaya başlayan masa tenisinde ilk ulusal birincilik 1930'da düzenlendi. 1966'da Masa Tenisi Federasyonu kuruldu. Balkan (1973) ve Akdeniz Oyunları Şampiyonu (1973, 1975) Vasil Aleksandridis bu dalda uluslararası başarı kazanan ilk Türkü yeli sporcudur. 1983'te masa tenisi ligi kuruldu ve aynı yıl erkeklerde Eczacıbaşı, kadınlarda da Eskişehir-Bentspor şampiyon oldu. 1991-92'de süper ligde erkeklerde Efes Pilsen, kadınlarda Bursa DSİ Nilüferspor, Türkiye Kupası'nda da gene aynı iki takım birinciliği elde ettiler.

Malzeme ve oyun. Masa tenisinde, öteki sporlara göre oldukça basit ve ucuz malzeme kullanılır. Dikdörtgen biçimindeki masanın uzunluğu 274 cm, genişliği 152,5 cm, yerden yüksekliği ise 76 cm'dir. Ortasına, üst kenarının masadan yüksekliği 15,25 cm olan, 183 cm uzunluğunda bir ağ gerilir. 1969'dan bu yana beyaz selüloitten ya da benzer plastik maddelerden yapılan içi boş top, 2,5 gr ağırlığında, yaklaşık 2,38 cm çapındadır. Tahtadan yapılmış raketlerin yüz kısmı düz ya da pütürlü lastikle kaplıdır. Raketin bir yüzündeki lastik siyah, öbür yüzündeki kırmızı olmalıdır.

Bir maç, üç ya da beş setten oluşur. Seti, 21 sayıya ilk ulaşan oyuncu kazanır. İki oyuncunun da 20'şer sayısı olmuşsa, seti almak için arka arkaya iki sayı kazanmak gerekir. Sayı, servis atan oyuncunun servisinin başarılı olmaması, oyun sırasında topu karşılayan oyuncunun topu rakip alana düşürememesi, top oynadıkça oyuncunun raketini tutmayan eliyle masaya değmesi durumunda kazanılır. Servis atma sırası her beş sayıdan sonra, durum 20-20 olmuşsa her atıştan sonra değişir. Ayrıca, her sette servis sırası ve masadaki yerler de değiştirir-

lir. Servis atışında topun ağa çarparak rakip alana düşmesi durumunda (buna net [aşıl] denir) servis yinelenir. Servisten gelen topu karşılayan oyuncunun, top kendi alanına değdikten sonra vuruş yapması gerekir.

Servis masanın gerisinden atılır. Top, raket tutmayan elle hafifçe yukarı fırlatılır; raketle vurularak masaya çarptırılır ve ağız üzerinden aşırılarak rakip oyuncunun alanına gönderilir. Resmi uluslararası karşılaşmalarda, servis atarken oyuncunun parmaklarını kullanarak topu döndürmesi 1937'den sonra yasaklanmıştır.

Eskiden masa tenisinde, savunmaya yönelik ağır bir oyun tarzı benimsenmişti. Prag'da düzenlenen 1936 Dünya Şampiyonası'nda tek bir sayı yapılması için bir saatin geçtiği karşılaşmalar oluyordu. Günümüzde oyuna bazı sınırlamalar getirilmiştir. Bir oyun başladıktan 15 dakika sonra bitmemişse, o setin geri kalan bölümü ve aynı oyuncuların öteki maçları, Hızlandırılmış Sistem'e göre oynatılır. Buna göre, servis atan oyuncu, servis atışıyla birlikte toplam 13 vuruşta sayı yapmalıdır. Ayrıca servis her sayıdan sonra değişir.

Masaccio, asıl adı TOMASSO DI GIOVANNI DI SIMONE GUIDI (d. 21 Aralık 1401, Castel San Giovanni di Altura [bugün San Giovanni Valdarno, Arezzo], Milano Düküğü - ö. sonbahar 1428, Roma), erken Rönesans döneminin önemli sanatçılarından Floransalı ressam. Günümüze ulaşan birkaç yapıtı

"Kutsal Üçleme", Masaccio'nun bir freski, y. 1427; Sta. Maria Novella Kilisesi, Floransa
Anderson-Alinari. Art Resource/EB Inc.

hümanizmin ilk yapıtlarını oluşturmuş, Masolino ve Filippino Lippi ile birlikte Floransa'daki Sta. Maria del Carmine Kilisesi'nin Brancacci Şapeli için gerçekleştirdiği freskler (1424-28) Rönesans boyunca etkisini korumuştur.

Masaccio 7 Ocak 1422'de Floransa'daki Hekim ve Eczacılar Loncası'na girdi. Aynı yıl Floransa yakınlarında Reggello'daki S. Giovenale in Cascia Kilisesi için gerçekleştirdiği triptiği (üç kanatlı pano) yaptı. Madonna'yı iki melek ve azizlerle birlikte (Uffizi Galerisi, Floransa) betimlediği bu triptikte Floransa geleneğinin genel çizgileri içinde kaldı. Bu yapıtında Giotto ile Donatello'nun yanı sıra Brunelleschi'nin yeni perspektif anlayışının da etkisi görülmüyordu.

Masaccio'nun bilinen ikinci yapıtı olan S. Ambrogio Kilisesi için "Madonna ve Çocuk İsa, Aziz Anna ile Birlikte" (Uffizi Galerisi, Floransa) adlı resme Masolino başlamıştı. Kesin olmamakla birlikte resimde

Madonna'yı, Çocuk İsa'yı ve sağ üst köşedeki meleği Masaccio, geri kalan bölümüyle Masolino yapmıştı. 1424'e tarihlenen pano bir olasılıkla Masolino'ya ismarlanmış, Masaccio da bağımsız bir sanatçı olarak ona yardım etmişti.

S. Ambrogio panosundaki Madonna, S. Giovenale Madonnası'ndan daha heykelsidir; antik modellerden alınmış Çocuk İsa'nın çevresini kutsayışı ise Romalı bir konsülü andırmaktadır. Resmin en önemli yanı ışığın resim tarihinde ilk kez tek bir kaynaktan yayılması ve biçimin bütün özelliklerini doğalcı bir yaklaşımla doğru olarak ortaya çıkarmasıdır. Masaccio'nun bu ilk perspektif denemesinde Brunelleschi'nin geliştirdiği tekniği izleyerek biçim çevresinde gerçekçi bir mekân oluşturduğu söylenebilir. Masaccio bu dönemde Masolino ile yoğun bir işbirliğine girdi. İkisinin de nesnel ve plastik bir üslubu vardı; ikisi de doğalcılıktan yanaydı. Ama Masaccio'nun üslubu daha yumuşaktı; doğalcılıktan anladığı da Masolino'daki ilkbahar çağrıştıran tatlılık ve belirsizlik değil, bir yapı oluşturmak ve senteze varmaktır.

Masaccio 19 Şubat 1426'da Piza'daki bir Karmelit kilisesinin şapeli için büyük bir altın panosu siparişi aldı. Yapımı 10 ay süren resim 18. yüzyılda yerinden söküldü ve parçalar çeşitli yerlere dağıldı.

Masaccio'nun sanatı ile 1426'da Piza'da bulunan Donatello'nun heykelsizliği arasında da çeşitli bağlar vardı. Masaccio, Brunelleschi'nin bilimsel perspektif çalışmalarını tanımadan önceki ilk perspektif ve hacimlendirme denemelerinde Donatello'nun heykellerini temel almıştı. Bu etki özellikle Piza poliptiğinin (çok kanatlı pano) orta panosu ile "Çarmıha Geriliş" sahnesinde belirgindi.

Masaccio, 1424 sonlarıyla Floransa'dan Roma'ya taşındığı 1427-28 yılları arasında bir tarihte, kısa yaşamının en önemli yapıtını gerçekleştirdi; Floransa'daki Sta. Maria del Carmine Kilisesi'nin Brancacci Şapeli için yaptığı freskler, aynı zamanda resim sanatının baş yapıtları arasında yer alıyordu. İş Masolino ile bölüştü, başladığı bazı bölümleri sonradan Filippino Lippi bitirmişti. Hâlâ tartışmalı sayılan sıralamaya göre 1425'in başından ağustos ayına değin Masaccio "Dine Dönerlerin Vaftizi", "Cennet'ten Kovuluş" ve "Bağlılık Parası" adlı bölümleri yaparken Masolino tek başına "Aziz Petrus'un Vaazı" ve "İlk Günah" bölümlerini, Masaccio'nun katkısıyla da "Sakatlının İyileştirilmesi" ile "Tabitha'nın Dirilişi" adlı bölümleri yaptı. 1425'in sonu ve 1426'nın başında Masaccio "Aziz Petrus'un Hastaları Gölgesiyle İyileştirmesi" ve "Aziz Petrus'un Sadaka Dağıtması"nı bitirdi. Bu sırada Macaristan'da olan Masolino Ağustos 1427'ye değin dönmedi. Bir dönem Piza altın panosuyla ilgilenmek için Brancacci Şapeli'ndeki işinden ayrılan Masaccio 1427'de "Theophilos'un Oğlu'nun Dirilişi" bölümüne başladıysa da çalışması yarım kaldı.

Masaccio'nun değişik resimlerdeki perspektif kullanımı sanatsal gelişimine ışık tutar. Brancacci Şapeli'ndeki ilk üç freskinde Donatello'nun "Aziz Giorgio" (y. 1415) adlı alçak kabartmasındaki sezgisel perspektife yaklaşıyor. Son yaptığı "Theophilos'un Oğlu'nun Dirilişi"nde ise perspektif anlayışı daha çok Brunelleschi'yi andırır. Bu yeni perspektif anlayışı Sta. Maria Novella Kilisesi'nde bulunan "Kutsal Üçleme"deki (y. 1427) Meryem Ana ile İncil Yazarı Yuhanna ve iki bağışçıda tam anlamıyla ortaya çıkar; beşik tonozlu bir salonun betimlendiği mekân düzenlemesi, fresk sanatında çizgisel perspektifin kullanıldığı ilk örnektir.

İki büyük Floransalı çağdaşı, Brunelleschi ve Donatello gibi Masaccio da sanatına hümanizmi katmış, insan ve dünyayı ortaçağ sanatının tanrı-merkezli evrenindeki çevre konumundan kurtararak yapıtlarının merkezine koymuştur. Yapıtlarında insan aklına ve bilgisine duyduğu güveni yansıtmış, konularını geleneksel modellerden değil, yaşadığı çevreden alınmış izlenimi veren bir biçimde işlemiştir. Resim sanatında uzun süreli ve kalıcı bir etkisi olmuştur.

Masachusetts, Algonkin dillerinden birini konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. 17. yüzyılın başlarında, günümüzde Massachusetts eyaleti sınırları içinde kalan kıyı bölgesine yayılmış 20'den fazla köyde yaşarlardı. Sayıları yaklaşık 3 bin dolaylarındaydı. Başlıca geçim kaynakları mısır ve sebze tarımı ile avcılık ve balıkçılıktı. Massachusetts, her biri *sachem* adı verilen bir reis tarafından yönetilen takımlara (*buk*, *band*) bölünmüşlerdi. Koloni dönemi başladığında, kuzeydoğulu komşularıyla savaşlar, 1617'deki büyük veba salgını ve 1633'teki çiçek salgını nedeniyle sayıları çok azalmıştı. Sonraki yıllarda Hristiyan misyonerlerin Massachusettsli ve Hristiyanlığı kabul eden kabileleri aynı köylere yerleştirmeleri, Massachusettslinin kabile kimliklerini yitirmelerine yol açtı.

masadağ, İspanyolca MESA (masa), düz tepeli, sarp yamaçlı dağ. Tanıktepeye(*) benzetmekle birlikte ondan daha büyük olan masadağlara özellikle ABD'deki Colorado Platosunda sık rastlanır. Her iki dağ türü de aşınma (erozyon) sonucunda oluşur; iki ırmak vadisinin arasında kalan bir plato aşınırken ve yontulurken, sert kayca katmanları alttaki bölümler üzerinde koruyucu bir takke oluşturur. Bu sürecin sonunda ortaya bir masadağ ya da tanıktepe çıkar.

Masadağı, Afrikaner dilinde TAFELBERG, Güney Afrika'da, Cape Town'ın yukarısında düz tepeli dağ. Dağlık Cape Yarımadasının kuzey ucunda yer alır. Masayı

Masadağı, Cape Town, Güney Afrika
South African Tourist Corp

andıran biçimi, yatay konumdaki kumtaşı katmanlarının kuvvetli rüzgâr ve su aşındırması sonucunda açığa çıkmasıyla oluşmuştur. Yalın ve engebesiz kuzey cephesi, küçük vadilerin ve çayların parçaladığı verimli doruk platosuyla tam bir karşılıklı gösterir. Ana dağ kütesinin yanı başında iki küçük doruk daha yüksektir. Bunlar kuzeyde Signal Tepesine (Aslan Buru) doğru alçalan kuzeybatıdaki Aslan Kafası (669 m) ile kuzeydoğudaki Seytan Tepesidir (985 m).

Rüzgâr güneydoğudan estiği zaman, Masadağı'nın üzerinde "masa örtüsü" (*Tablecloth*) olarak adlandırılan bir bulut kümesi oluşur. Bu bulutlar platoda zengin bir bitki örtüsünün oluşmasını sağlar. Kısm kuzeybatıya doğru esen rüzgârların getirdiği yağmurlar beş dağ göletinde toplanır. Dorukta

1.525 mm olan yıllık yağış miktarı eteklerde 560 mm'ye kadar iner. Bölgede orkide, 250 tür papatya ve gümüşağacı yetişir. Bölgede bulunan çok sayıda ilginç hayvandan biri de yerel bir hayvanat bahçesinden kaçarak çoğalan tardır. Tepeye çıkan 350'den fazla yol ve 1929'da inşa edilmiş bir teleferik hattı vardır. En yüksek nokta Maclear's Beacon'dur (1.086 m).

Masadağı Koyu, Afrika'nın güney ucunda, Cape Town limanını oluşturan girinti. Kuzey yönünde Cape Town'dan Melkbosstrand'a kadar 19 km boyunca uzanır; genişliği 13 km'yi bulur. İlk kez 1500'lerde Portekizli gemicilerce görüldü. Çevredeki öbür koylardan daha az korunaklı olmasına karşın, kıyılarında tatlı su bulunması nedeniyle, Hindistan'a ve Doğu'ya giden gemilerin uğrak yeri durumuna geldi. Kıyılarında ilk sürekli yerleşme 1652'de Hollandalılar tarafından kuruldu. Robben Adası koyun içindedir.

Masailer, Doğu Afrika'da yaşayan göçebe halk. Dille ilişkili olarak Masai, Nil-Sahra dil ailesinin Çari-Nil öbeğine giren Doğu Sudan dillerini konuşan halklara verilen addır. Kenya ve Tanzanya'daki Büyük Rift

Masai kadını, Kenya
E. Aubert de la Rue

Vadisinde yaşayan göçebe Masailer ile Kenya'daki Samburular ve Tanzanya'daki yarı göçebe Aruşalar ve Baraguyular (ya da Kvafiler) bu gruba girer.

Masailerin başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır. Daire biçiminde sıralanmış kerpiçten çitlerin dikenli çablarla çevrelenmesiyle oluşturulan köylerde, dört ile sekiz aile sürüleriyle birlikte yaşar. Yaşlı erkekler arasında çeşitlilik yaygındır. Aynı yaş grubuna giren erkekler arasında eş ödünç verme olayına rastlanır. Başlık parası olarak hayvan verilir.

Masailer iki gruba ayrılmış birkaç babayanlı klana bölünmüşlerdir. Toplumsal örgütlenmeleri yaş gruplarına dayanır. Aynı yaş grubundaki çocuklar törenle sünnat edilerek yetişkinlik dönemine girerler. Grup üyeleri, her biri yaklaşık 15 yıl süren hiyerarşik aşamalardan geçerek yükselirler. Genç savaşçılar, yaşlı savaşçılar, orta yaşlılar ve en yaşlılar biçiminde gelişen bu aşamalardan en sonuncusuna gelenler kabile adına karar verme yetkisine sahip olur. Masailer eşitlikçi bir toplumdur; kölelik bu toplumda hiçbir zaman görülmemiştir.

Törenler hiçbir siyasal gücü olmayan dinsel liderlerce (*oloiboni*) yönetilir.

Günümüzde Kenya ve Tanzanya hükümetleri, Masailerin yerleşik tarıma geçmelerini sağlamak için çeşitli özendirici önlemler almaktadır.

masaj, tıpta, sinir ve kas sistemleri ile kan dolaşımının işlevlerini düzeltmek amacıyla belirli bir sistem ve bilimsel ilkeye dayanarak vücut dokularına el ya da özel araçlarla uygulanan işlem. Masajı ilk kez Çinliler günümüzden 3 bin yıl önce uyguladı. Daha sonra Eski Yunanlı hekim Hippokrates burkulma ve çıkıkların tedavisinde ve kabızlıkta masaj yapmayı denedi. 19. yüzyılın başında Stockholmlü hekim Per Henrik Ling ekleme ve kaslardaki rahatsızlıklarda uygulanabilecek bir masaj yöntemi önerdi. Daha sonra bu yöntem artrit sonucunda oluşan biçim bozukluklarının tedavisinde ve felçli hastalarda kasların yeniden çalıştırılması amacıyla kullanılmaya başladı.

Masaj ağrıyı dindirmek, belirli bir bölgedeki şişliği azaltmak, kasları gevşetmek, yaranalma sonucunda ortaya çıkan gerilme ve burkulmalarda iyileşmeyi hızlandırmak amacıyla uygulanır. Genel inanın tersine, masaj kas gücünün azalmasına engel olmaz ya da yağ birikimlerinin ortadan kalkmasını sağlamaz.

Tedavi amacıyla uygulanan masajda üç tür el hareketi vardır: Kasları gevşeten, küçük yüzeysel damarlardaki dolaşımı ve kalbe giden kan miktarını artıran hafif ya da sert darbeler; örselenmiş doku, kas ve lifleri gererek hareket etmeyi kolaylaştıran yoğurma, sıkıştırma, sürtünme ve basurma hareketleri; dolaşımı düzeltmek amacıyla ellerin kenarıyla deriye art arda vurulan darbeler. Ayrıca bak. fizik tedavi ve rehabilitasyon.

masal, olağanüstü öge, kahraman ve olaylara yer veren öykü. Masal terimi öncelikle, sözlü geleneğin ürünü olan *Külkedisi* ve *Çizmeli Kedi* gibi halk öykülerini kapsar. Ama Oscar Wilde'ın *The Happy Prince*'i (1888; *Mutlu Prensi*, 1960) gibi, sözlü gelenekle ilgisi olmayıp edebi yönü ağır basan bazı yapıtlar da bu tür içinde ele alınır.

Türleri ve özellikleri. Halk masalları, Antti Aarne ve Stith Thompson'ın hazırladığı *The Types of the Folktale* (yb 1964; Halk Masalı Türleri) adlı uluslararası masal katalogunda dört grupta toplanmıştır: 1) Hayvan masalları, 2) asıl masallar (olağanüstü ve gerçekçi masallar), 3) güldürücü öyküler, nükteli fıkralar ve yalanlamalar, 4) zincirleme masallar. Bunlardan hayvan masalları, genellikle kısa masallardır. En eski masal örneklerinden, Sanskrit dilinde yazılmış *Pançatantra*(*), bu kitabın Arapça çevirisi *Kelile ve Dimne*(*) ve Aisopos masalları, hayvan masallarının temel kaynaklarıdır. Sonraki yüzyıllarda da başta La Fontaine olmak üzere birçok yazar bu türün yeni örneklerini vermiştir. Şeyhi'nin *Harname*'si türündün. Bir başka örnek de, Ferideddin Attar'ın bütün kahramanları hayvanlardan oluşan *Manukı't-Tayr* (1944-45; 2 cilt) adlı mesnevisidir. Mevlânâ da *Mesnevî*'sinde hayvan masallarına yer verir. Bu masallarda hayvanlar, "teşhis" (kişileştirme) ve "intak" (konuşturma) sanatı yoluyla insan tiplerini canlandırır ve masahın sonunda bir ibret dersi yer alır.

Olağanüstü masallarda, olağan varlıkların yanı sıra cin, peri, dev, ejderha gibi olağanüstü varlıklara yer verilir. Gerçekçi masalların başlıca kahramanları ise padişahlar, vezirler, zengin tüccarlar, sıradan ve yoksul insanlar, hırsızlar ya da haydutlar gibi gerçek dünyadan alınmış kişilerdir. Bu kişilerin başından geçen olayları anlatan bu masallarda, dinleyicileri kötülere karşı uyarmak, zekâyı ve sağduyuyu yüceltmek amacı güdüldü.

Yalanlamalı masallar, ödülün en şaşırtıcı yalanı uydurana verildiği bir yalan yarışmasında anlatılan masallardır. Bu masallarda

abartma, övünme ve böbürlenmeye alabildiğince yer verilir. Zincirleme masalların kahramanları çoğunlukla hayvanlar olmakla birlikte, bunlar hayvan masalları gibi ders vermeyi amaçlamayıp yalnızca eğlendirmeye ve şaşırtmaya yöneliktir. Bu masalların temel kuruluş özelliği, sıkı bir mantık bağıyla birbirine bağlanan küçük ve önemsiz bir dizi olayın art arda sıralanmasıdır.

Masallar eğlendirici ve eğitici olmanın yanı sıra, dinleyicide toplumsal normların yerleşmesinde de önemli bir rol oynar. Örneğin, daha çok Afrika'ya özgü "ikilem masalları" ahlaki bir belirsizlikle biter ve masalın sonunda dinleyici anlatılan sorunun doğru çözümünü düşünmeye çağılır. Kötü kalpli ve zalim bir adam olan babasıyla onu büyüten iyi kalpli üvey babası arasında kalan bir delikanlının öyküsü bu tür örnek verilebilir. Bir başka örnekte, aynı kızla evli üç kardeşle ilgilidir. Kardeşler hep birlikte garip bir ülkeye giderler. Bir gece kız bir hırsız tarafından öldürülür. O gece kızla uyuyan büyük kardeş olduğundan, herkes ondan kuşkulandır ve ölüme mahkûm edilir. Ama büyük kardeş ölmeden önce gidip babasını görmek için izin ister. Dönmesi gereken zamanda dönmeyince ortanca kardeş ağabeyi yerine ölmeyi kabul eder. Tam öldürüleceği an, küçük kardeş katilin kendisi olduğunu itiraf eder. O sırada, cezasını çekmek için büyük kardeş geri döner. Masalın sonunda dinleyicilere hangi kardeşin daha soylu davrandığı sorulur.

Masalların bir başka işlevi de, içinde doğdukları topluluğun korkularını, başımsızlıklarını ve ideallerini yansıtmaktır. Örneğin, daha çok Uzakdoğu kültürleriyle Amerika Yerlileri ve Afrika kabileleri arasında yaygın bazı masallar, büyü güce sahip insan-hayvan karışımı bir yaratığın düzenbazlıklarını konu alır. Masal kahramanı bu yaratık, topluluk üyelerince bazen kötü bir ruh, bazen bir yaratıcı, bazen bu yarım akıllı, bazen de bir hilekâr olarak görülür. Bütün bu yönleriyle de, ait olduğu kültürün düş ve korkularını ifade eder.

Çeşitli kültürlerde birbirine çok benzeyen masal örneklerine rastlanır. Bu masalların ilk olarak nerede ortaya çıktıkları ise bilinmemektedir. Batı'da masallar üzerine ilk sistemli araştırmalar 19. yüzyılda başlamıştır. Masalların kökenini ilk araştıran da Wilhelm Grimm'dir. Grimm'in öncüsü olduğu "mitolojik okul" sonradan Max Müller gibi araştırmacılarca geliştirilmiştir. Bazı başka araştırmacılar, Avrupa masallarının kökenini Hindistan'da aramışlardır. Bu görüşün son temsilcilerinden Emanuel Cosquin ise, masalların birkaç büyük merkezden dünyaya yayıldığını, Hindistan'ın da bu merkezlerden biri olabileceğini ileri sürmüştür. Masalların kökenini toplulukların ayin ve törenlerinde arayan araştırmacılar da vardır. Sigmund Freud, masalları bastırılmış arzuların düş biçiminde ortaya çıkması olarak açıklamış, kendisini izleyen Alman halkbilimci Friedrich von der Leyen de masallardaki düş ögesini vurgulayan bir kuram geliştirmiştir. Freud'un yanı sıra Carl Jung ve Bruno Bettelheim gibi 20. yüzyıl psikologları da masallarda işlenen öğeleri insanın evrensel arzu ve korkularının ifadesi olarak yorumlamışlardır. Bettelheim *The Uses of Enchantment* (1976; Büyünün Yararları) adlı yapıtında, çoğu halk masalında görülen acımasız ve keyfi özelliklerin çocuğun ergenleşmesi üzerindeki eğitici işlevini vurgulamıştır.

Batı'da masal. Birçok halkbilimci, Batı edebiyatının büyü ve olağanüstü öğelere yer veren halk masallarını Almanca *Märchen* terimiyle karşılar. Büyü ü bir güce ya da özel bilgi ve yeteneklere sahip kabira-

manları ve bu kahramanların doğaüstü yaratık ya da nesnelerle karşı karşıya gelmesini anlatan bu masallar, genellikle "bir varmış bir yokmuş" türünden bir girişle başlar; belirsiz bir zaman ve yerde geçer. Konu çoğu zaman, kahramanın normal olarak yenemeyeceği güçlükleri bazen kendi başına, bazen de doğaüstü güçlerin yardımıyla yenmesidir. Karakterler kötü kalpli üvey anneler, aptal devler ya da yakışıklı prensler gibi stilize edilmiş tiplerdir. Anlatılanlar okurun yakından tanıdığı bir dünyayla ilgilidir; çünkü bu masallar köylülerin ya da değirmenci, terzi ve demirci gibi zanaatçıların günlük yaşamlarından beslenir. Çok eski çağlarda ortaya çıkmış masallar ise o dönemlerin toplumsal olgularını, örneğin anaerkilliği ya da eski evlilik törenlerini ve miras biçimlerini yansıtır. Çoğu zaman yoksul ya da kimsesiz olan masal kahramanı, şansının, zekasının ya da büyüü güçlerin yardımıyla krala ulaşır ve kızıyla evlenerek krallığın varisi olur.

Sözlü geleneğe dayanan masalarla yazılı olanları ayırt etmek çoğu zaman zordur; çünkü eski çağlardan beri halk masallarını yazılı edebiyata kaynaklık etmişler, edebi masallar da şu ya da bu biçimde yeniden sözlü geleneğe dönmüşlerdir. Örneğin, Gianfrancesco Straparola'nın *Piacevoli notti* (1550-53; Hoş Geceler) ve Giambattista Basile'nin *Lo cunto de li cunti* (1634; Öykülerin Öyküsü) gibi ortaçağ İtalyan masal derlemeleri, "Pamuk Prenses" ve "Uyuyan Güzel" gibi masalların oldukça edebi bir üslupla işlenmiş örneklerini içerir. Fransız yazar Charles Perrault'un "Külkedisi", "Kırmızı Şapkalı Kız" ve "Güzel ve Çirkin" gibi masaları da içeren *Contes de ma mère l'oye* (1697; Kaz Ananın Öyküleri) adlı kitabı büyük ölçüde sözlü geleneğe bağlıdır. Grimm Kardeşler ise *Kinder-und Hausmärchen*'deki (1812-22, 5 cilt; Çocuk ve Ev Masalları) masaları doğrudan doğruya sözlü kaynaklardan derlemişlerdir.

Edebi masallar ise Alman romantizmi döneminde Goethe, Ludwig Tieck, Clemens Brentano ve E. T. A. Hoffmann, Victoria dönemi İngiltere'sinde de *The King of the Golden River*'in (1851; Altın Irmağın Kralı) yazarı John Ruskin ve *The Water-Babies*'in (1863; Su Bebekleri, 1944) yazarı Charles Kingsley tarafından kaleme alınmış, ama bu masaların çok azı popüler kalabilmiştir. Masal türünün ustası ise, yapıtları geleneksel halk masalları kadar yaygınlıkla okunan Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen'dir. Andersen'in masaları kaynağını halk efsanelerinden almakla birlikte, o dönemin toplumuna yönelik yargılar ve otobiyografik öğeleri taşıyan, kişisel bir üslupla yazılmış yapıtlardır.

Türklerde masal. Öteki Müslüman Doğu halkları gibi Türkler de Hint, Arap ve İran kökenli masallara büyük ilgi göstermişlerdir. Çeviri ve uyarılma yoluyla Türkçeye kazandırılan *Kelile ve Dimne*, *Binbir Gece Masalları*(*), *Binbir Gün Masalları*(*), *Bahriyane*(*), *Kırk Vezir Hikâyesi*(*), *Yedi Alimler Hikâyesi*(*), *Sindbad-name*(*) ile *ferac bade's-şidde*(*) türü yapıtlar hem sevilerek okunmuş, hem de Türk halk masallarını konu ve motif bakımından çok etkilemiştir. Kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte sözlü gelenekten derlendiği sanılan ilk Türkçe masal kitabı *Billur Kaşk Masalları*'dır(*).

Türk masallarının biçimsel özelliklerinden biri, masalın başında, uygun yerlerde ortasında ve sonunda tekerleme(*) adlı kalıplaşmış sözlerle yer vermesidir. Türk masallarına özgü olan bu tekerlemeler, masal anlatıcısının giriş bölümünde dinleyicileri masala hazırlamasını ve dinleyicinin masalda anla-

tilanları hayal ürünü de olsa, çok eskiden gerçekleşmiş olaylar olarak kabul etmesini sağlar. Masal ortasındaki tekerlemeler, bölümler arasındaki bağlantıyı ve geçiş yerlerini göstermek, sonundakiler ise olayın mutlulukla bağlandığını vurgulamak ve masal kahramanları, anlatıcı ve dinleyenler için iyi dilekleri belirtmek amacıyla yöneliktir.

Türk masallarında yaygınlıkla rastlanan kahramanlar arasında, padişahın üç oğlu içinde sıvrılan küçük oğlu, padişahın devlerin elinde tutsak kalmış kızları, yoksul bir adam ya da dul bir kadının beceriksiz biriyken zamanla yiğit bir delikanlı olan oğlu, pek çok güçlüğü aklının ve doğaüstü güçlerin yardımıyla yenen Keloğlan, yılan ya da başka bir görünüm içindeyken silkinip eski kimliğine kavuşan şehzadeler, sultanlar, üvey anne ve onun etkisindeki öz babanın kötü davrandığı çocuklar sayılabilir. Bu masallarda ayrıca, uzak ülkelerden gelen bezirgânlara, insanlarla konuşan ve onlara yardım eden hayvanlara ve büyüü eşyalara yer verilir.

Türk masalları 18. yüzyıl sonlarında Batılı araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamıştır. Türk masalları üzerine yayımlanmış en eski derleme, Fransa kralı XVI. Louis'nin çevirmen ve yazarı M. Digeon'a aittir. *Nouveaux Contes Turc et Arabes* (1781; Yeni Türk ve Arap Masalları) adlı bu yapıtın ikinci cildinde üç Türk masalı yer alır. Vasilı Radlov'un Türk halk edebiyatından yaptığı derlemeleri içeren 10 ciltlik *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme* (1866-1907; Türk Kavimlerinin Halk Edebiyatından Örnekler) adlı yapıtıyla Macar Türkolog Ignác Kúnos'un 1887-1907 arasında beş cilt olarak yayımlanan masal kitaplarında da, Anadolu ve Rumeli'den derlenmiş çok sayıda masal bulunmaktadır.

Türk masallarını derleme, yayımlama ve inceleme çalışmaları Cumhuriyet döneminde yoğunlaşmış, Ziya Gökalp, Effatun Cem Güney, Tahir Alangu ve Naki Tezel derledikleri masalları edebi bir biçim vererek yayımlamışlardır. Başta Pertev Naili Boratav olmak üzere, Mehmet Tuğrul, Warren Walker, Barbara Walker ve Ahmet Edip Uysal gibi yazar ve araştırmacılar da Türk masalları üzerine derleme ve incelemeler yapmışlardır. Boratav, W. Eberhard'la birlikte hazırladığı *Typen türkischer Volksmärchen* (1953; Türk Halk Masallarının Tipleri) adlı çalışmada, 2.500 Türk masalını inceleyerek 378 masal tipine yer verir. Yakın dönemde Saım Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu, Umay Günay ve Ali Berat Alptekin'in Anadolu masalları üzerine yaptıkları derleme ve incelemeler de hem içerdikleri metinler, hem de Antti Aarne, Stith Thompson ve Vladimir Propp gibi ünlü araştırmacıların yöntemlerini Türk masallarına uygulamaları bakımından önemlidir. Ayrıca bak. fabl.

Masamune Hakuço, asıl adı MASAMUNE TADAO (d. 3 Mart 1879, Bizen, Okayama ili - ö. 28 Ekim 1962, Tokyo, Japonya), Japon doğalcı edebiyatının en büyük ustalarından yazar ve eleştirmen. Doğalcı okulun öteki üyelerinden farklı olarak, insanlığa duyusalıktan uzak kuşkucu bir yaklaşımla bakması, yazılarına kayıtsız bir ton kazandırır.

Önce Hristiyanlıktan etkilenerek, 1896'da Tokyo Senmon Gakko'ya (sonradan Vaseda Üniversitesi) girmek üzere Tokyo'ya gitti. Ertesi yıl vaftiz oldu. 1903'te *Yomiuri şimbu* gazetesini işi edebiyat, sanat ve kültür eleştirileri yazmaya başladı. *Doko-e* (1908; Nereye?) ve *Doro ningyo* (1911; Çamur Bebek) adlı romanlarıyla, eleştir-

menliğin yanı sıra yazar olarak da ün kazandı. Bu romanlarda tutku ve umuttan yoksun, karamsar bir dünyada yaşayan insanları anlattı. *Uşibeya no nioi* (1916; Ahır Kokusu) ve *Şişa seşa* (1916; Ölü ve Canlı) adlı romanlarında da benzer konuları işledi. Masamune'nin en ünlü oyunu *Cinsei no kofuku* (1924; İnsan Yaşamının Mutluluğu) adını taşır.

Masamune'nin en iyi yapıtlarını eleştiri alanında verdiği kabul edilir. 1932'de yayımladığı *Bundan cimbusu hyoron* (Edebi Kişiler Üzerine Eleştirel Denemeler) adlı kitabı keskin, ama izlenimci gözlemlerle doludur. Öteki önemli eleştiri kitapları *Şiso muşiso* (1938; Fikir ve Fikirsizlik) ile *Bundanteiki cicoden*'dir (1938; Edebi Bir Otobiyografi).

Masan, Güney Kore'nin güneydoğusundaki Kyangsang-nam (Güney Kyangsang) ilinde kent. Masan Körfezi kıyısında yer alır. Kara ve demir yolu ile bağlandığı Pusan'ın 35 km batısındadır. 1889'dan sonra bir açık liman olarak gelişti. Askeri bölgede yer aldığı için 1908'de kapatılan liman 1967'de yeniden açıldı. Masan günümüzde, çeşitli tarım ürünleri ile Kimhe Ovası ve Namçan Vadisinden gelen tarım ürünlerinin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Kentin sanayisi eskiden deniz ürünlerinin işlenmesine ve alkollü içki üretimine dayanıyordu. Daha sonra bir termoelektrik santral ile makine, kimya ve dokuma fabrikalarının kurulmasıyla sanayisi gelişti ve ilin en önemli ticaret ve sanayi kentlerinden biri durumuna geldi. Limanda bir serbest ihracat bölgesi vardır. Nüfus (1990) 496.639.

Masaniello, asıl adı TOMMASO ANIELLO (d. Haziran 1620, Napoli - ö. 16 Temmuz 1647, Napoli), Napoli'de İspanyol yönetimine ve soyluların baskıcı uygulamalarına karşı başlatılan halk ayaklanmasının önderi.

Masaniello, D. Gargiulo'nun yaptığı sanılan bir yağlıboya çalışma; Capodimonte Ulusal Müze ve Galerisi, Napoli
Alinari-Art Resource/EB Inc.

Genç bir balıkçıyken, soyluların İspanya'nın istediği haracı ödeyebilmek için meyveye koydukları yeni bir vergiyi protesto etmek için başlatılan hareketin önderliğine seçildi (1647). Soylulara karşı girişilen ayaklanma başarılı oldu. Ama zafır sarhoşluğu içindeki Masaniello, halkı soyluları öldürmeye yönlendirdi. Kısa bir süre sonra, soyluların kiraladığı katiller tarafından öldürüldü. Kısa ve çarpıcı yaşamı D.-F.-E. Auber ve Eugène Scribe'in *Masaniello* olarak da bilinen *La Muene dei Portici* (1828; Portici'nin Dilsiz Kızı) adlı operasına konu oldu.

Masaoka Şiki, asıl adı MASAOKA TSUNENORI (d. 14 Ekim 1867, Matsuyama - ö. 19 Eylül 1902, Tokyo, Japonya), *haiku*(*) ve *tan-ka*(*) olarak adlandırılan geleneksel Japon şiir biçimlerini canlandıran şair, deneme yazar ve eleştirmen.

Bir *samurai* (savaşçı) ailesinin çocuğuydu. 1885'te şiir yazmaya başladı. Dört yıl sonra vereme yakalandı ve ömrünün geri kalan bölümünün çoğunu hasta olarak geçirdi. 1890-92 arasında Tokyo İmparatorluk Yüksekokulu'nda okuduktan sonra bir yayınevinde çalışmaya başladı.

Masaoka, daha 1892'de yüzyıllardan beri süregelen ve şairlerin hem konularını, hem de söz dağarcığını belirleyen kurallardan kurtulmak için yeni bir edebi yaklaşıma gereksinim olduğunu düşünmeye başlamıştı. 1900'de *Nihon* gazetesinde yayımlanan "Cocibun" (Anlatı) başlıklı makalesinde, kuramını tanımlamak için *şasei* (doğadan ayırma) terimini ortaya attı. Masaoka'ya göre şair nesneleri olduğu gibi sunmalı ve gününün konuşma diliyle yazmalıydı. Yazdığı makalelerle, 8. yüzyıl şiirlerinden oluşan *Manyoşu* (On Bin Yaprak Derlemesi) adlı antolojiye ve *haiku* şairi Buson'a(*) yönelik ilgiyi canlandırdı. Şiirlerinde ve "Byoşo rokuşaku" (1902; Altı Ayaklı Hasta Yatağı) gibi denemelerinde sık sık hastalığından söz etti. Ama çalışmalarını yürütürken kendine acıma duygusundan tümüyle uzak davrandı.

Masaryk, Jan (Garrigue) (d. 14 Eylül 1886, Prag - ö. 10 Mart 1948, Prag, Çekoslovakya), Çek devlet adamı ve diplomat. II. Dünya Savaşı sırasında Londra'da etkinlik gösteren sürgündeki Çekoslovak hükümetinde ve savaş sonrasında Çekoslovakya'da kurulan koalisyon hükümetinde dışişleri bakanlığı yapmıştır.

Babası Tomáš Masaryk(*) de devlet adamıydı. I. Dünya Savaşı'nda bir Macar alayında görev yaptı. 1919'da Dışişleri Bakanlığında çalışmaya başladı. Washington, D.C. ve Londra'daki görevlerinden sonra 1921'de Dışişleri Bakanı Edward Beneš'in yardımcılığına getirildi. 1925-38 arasında Londra'da büyükelçiydi. II. Dünya Savaşı sırasında sürgündeki hükümetin önde gelen bir sözcüsü olarak işgal altındaki Çekoslovakya'ya Londra'dan radyo yayınları yaptı. Ülkesinde sevilen bir kişi durumuna gelen Masaryk, dışişleri bakanlığı görevini hükümetin 1945'te Prag'a dönmelerinden sonra da sürdürdü. Moskova görüşmelerinde Beneš'in yardımcılığını yürüttü. Çekoslovakya'nın SSCB ile dostluk ilişkilerini sürdürmesi gerektiği görüşündeydi. ABD'den Marshall Planı çerçevesinde yardım alınmasına SSCB'nin karşı çıkması üzerine büyük bir düş kırıklığına uğradı.

25 Şubat 1948'de komünistlerin yönetimi ele geçirmesinden sonra da Cumhurbaşkanı Beneš'in isteğiyle görevinde kaldı. Ama birkaç hafta sonra Dışişleri Bakanlığı binasının dışında ölü olarak bulundu.

Masaryk, Tomáš (Garrigue) (d. 7 Mart 1850, Göding yakınları, Moravya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 14 Eylül 1937, Lány, Çekoslovakya), eski Çekoslovakya'nın kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı (1918-35).

Babası Slovak bir arabacı, annesi ise Almanlaşmış Moravyalı bir aileden gelen bir hizmetçiydi. Öğretmen okulunu bitirdiyse de kısa süre bir çilingirin yanında çıraklık yaptı. Daha sonra, 1865'te Brno'da Alman Yüksekokulu'na girdi. Öğrenimini Viyana Üniversitesi'nde sürdürerek 1876'da doktora çalışmasını tamamladı. Leipzig'de bir yıl

süren araştırmaları sırasında karşılaştığı ABD'li müzik öğrencisi Charlotte Garrigue ile evlendi (1878). 1879'da Viyana'da felsefe dersleri vermeye başladı. 1882'de Prag'daki Çek üniversitesinde felsefe profesörü oldu.

Masaryk, Yeni-Kantçılığı benimsemekle birlikte İngiliz püriten ahlak anlayışından ve Husçuların sofu öğretisinden de önemli

Tomáš Masaryk, Vojtěch Hynals'in bir resmi, 1919; Národní Galerie, Prag
National Gallery, Prag

ölçüde etkilenmişti. Aynı zamanda kapitalizmin yol açtığı toplumsal sorunları eleştiren bir yaklaşımla inceliyordu. Çek reform hareketi ile 19. yüzyılın başındaki kültürel canlanma konularındaki ilk çalışmalarında Çekoslovak tarihsel mirasının "dinsel anlamı" üzerinde durdu. Avusturya devleti içinde Slavlara eşit hakların sağlanmasını savunan tarihçi František Palacký'nin yapıtlarını konu alan çalışması Çek-Avusturya çekişmesinin kapsamlı bir incelemesiydi. Bu arada iki dergi çıkardı. Bunlardan birinde sert bir tartışmanın ardından, ortaçağın başlarında yazıldığı ve Alman *Nibelungenlied*'inin (y. 1200) Slav kültüründeki karşılığı olduğu sanılan iki şiirin, gerçekte 19. yüzyılın başlarında bir Çek şairinin yurtseverce duygularla yaptığı bir sahtekârlık olduğunu kanıtladı.

Masaryk 1889'da siyasetle ilgilenmeye başladı. 1890'ların başında dikkatini Kuzey Macaristan'da yaşayan Slovaklara yöneltti. Bir yandan Macar egemenliğinin feodal niteliğini eleştirirken bir yandan da Slovak politikacıların çağdışı Panslav eğilimlerine karşı çıkarak 1918-19'da Çek-Slovak birliğinin sağlanmasında belirleyici rol oynayacak olan genç Slovak ilericilerinin hayranlığını kazandı. 1899'da bir dinsel ayin sırasında cinayet işlemekle suçlanan Yahudilerin suçsuz olduğunu kanıtlayarak, ahlaki dürüstlüğü bir kez daha gösterdi. Siyasal etkinliklerinin yanı sıra 1914'ten önce iki önemli yapıt yayımladı. Marksizm üzerine kitabında (1898) kapitalizm ve sosyalizmin iç çelişkilerini ele aldı. Rusya ve Avrupa'yı konu aldığı yapıtıdaysa (1913) Ortodoks Kilisesi'yle gerici düşüncelerin Rusya'da yol açtığı dinsel, düşünsel ve toplumsal bunalmaların eleştirel bir incelemesini yaptı.

Siyasetçi olarak önceleri, 1848'de öngörül-müş olan Avusturya-Slav federal birliğinden yanaydı. Ama zamanla Ulusal Parti'nin tutucu kanadını oluşturan Yaşlı Çekler'den uzaklaşarak liberal eğilimli Genç Çekler'e katıldı. 1891'de Avusturya Devlet

Konseyi'ne (*Reichsrat*) seçildi, ama Genç Çekler'le milliyetçilik anlayışı konusunda anlaşmazlığa düşerek 1893'te görevinden istifa etti. Mart 1900'de Gerçekçi Parti'yi kurdu. Bu arada daha demokratik bir nitelik kazanmış olan konseye yeniden seçildi ve Slav muhalefetin sol kanadının önderlerinden biri durumuna geldi. Hem konseyde, hem de Avusturya ve Macaristan parlamenterlerinin sürekli komitesinde Avusturya-Macaristan'ın Almanya'yla ittifakını ve Balkanlar'da izlediği emperyalist politikaları eleştirdi. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhaki sırasında Sırp ve Hırvatların haklarını savundu.

Masaryk, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra 1915 başlarında Batı Avrupa'ya gitti ve yeraltı Çek kurtuluş hareketinin önderi olarak Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya karşı etkin bir kampanya yürüttü. İngiliz ve Fransız dostlarının aracılığıyla Müttefik önderlerle ilişkiler kurdu. 1917'de mutlakıyetçi çarlık rejiminin devrilmesinden sonra Rusya'ya giderek Çek savaş tutsaklarından oluşan Çekoslovak Lejyonu'nu örgütledi ve yeni hükümetle ilişkiler geliştirdi. Sovyet Devrimi'nden sonra ABD'ye giderek Başkan Woodrow Wilson ve Dışişleri Bakanı Robert Lansing ile Çekoslovakya'nın bağımsızlığı konusunu görüştü. Mayıs 1918 tarihli Lansing Bildirisi'nde ABD'nin Çek özgürlük hareketini desteklediği ifade edildi. Wilson'ın I. Dünya Savaşı sonrası barış görüşmelerinin temeli olarak öngördüğü On Dört Madde, bağımsız bir Çekoslovak devletin kurulmasını da içeriyordu. Masaryk ayrıca Slovak önderlerle Slovaklara geniş özerklik tanıyan Pittsburgh Sözleşmesi'ni imzaladı. Bu sözleşmenin yorumlanışı sonradan birinci Çek Cumhuriyeti döneminde Slovak muhalefet ile Çek hükümeti arasında anlaşmazlıklara yol açtı.

3 Haziran 1918'de Çekoslovakya İtilaf Devletleri'nden biri olarak tanındı ve sınırları Masaryk'ın öngördüğü biçimde belirlendi. Masaryk çokuluslu yeni devletin kalabalık Alman ve Macar etnik gruplarının azınlık haklarına saygı göstereceğine söz verdi. 14 Kasım 1918'de Çekoslovakya cumhurbaşkanı oldu. Aynı göreve 1920, 1927 ve 1934'te yeniden seçildi. Ülkenin "kurucusu" ve "babası" olarak, Çek ve Slovak gruplar arasındaki anlaşmazlıklardan ve Slovakya'nın azınlık statüsünden kaynaklanan bunalmaları çözmeye uğraştı. Uzak görüşlü bir siyasetçi ve bir demokrat olarak, Nazilerin 1933'te Almanya'da iktidara gelmelerinden sonra Orta Avrupa'nın geleceğiyle ilgili kaygılarını ilk dille getirenlerdendi. Aralık 1935'te görevinden istifa etti ve yaklaşık iki yıl sonra öldü.

Masaya, Nikaragua'nın güneybatı kesiminde kent. Masaya ve Nikaragua gölleri arasındaki çöküntü vadisinde, Masaya Yanardağının doğu eteğinde, küçük Masaya Gölünün hemen doğusunda yer alır. Zengin bir tarım bölgesinin ticaret ve sanayi merkezidir. Kent nüfusunun büyük bölümünü oluşturan Yerliler elişleri ve düzenledikleri şenliklerle tanınırlar. Kentte ayrıca halat, hamak, şapka, ve manyok nişastası üretilir. 1978-79 yıllarında Sandinista gerillaları ile hükümet kuvvetleri arasındaki şiddetli çatışmalar, kent merkezinin büyük ölçüde tahrip olmasına yol açmıştır. Masaya, Granada ve ülke başkenti Managua'ya kara ve demir yoluyla bağlanır. Nüfus (1985) kent, 74.946.

Masbate, Filipinler'in orta kesiminde ada ve kent. Masbate Adası Visaya Takımı

adalarının parçasıdır. Batıda Sibuyan, güneyde Visaya, doğuda Samar denizleri ile çevrilidir. Luzon'un güney ucunun 48 km güneybatısında yer alan ada "V" biçimindedir. "V"nin güneye bakan açısı Asid Körfezi'ni çevreler. Ada 3.269 km²'lik bir alanı kaplar. V'nin her iki kolu boyunca uzanan kesintili dağlık bölgeler, Filipin Takımadalarının ana yapısal kemerlerini yansıtır. İç kesimlerde engebeli tepeler vardır ve yüzölçümünün üçte ikisi çayırarla kaplıdır. Mısır, pirinç ve kök bitkileri ekimine dayanan tarım en önemli ekonomik etkinliktir. Birkaç hayvan çiftliği ve bir devlet sığır üretme istasyonu vardır. Ticari önem taşıyan balıkçılık güneybatı kesiminde Balud yakınlarında yoğunlaşmıştır. Kuzeydeki Aroroy yakınlarında yüzyıllarca altın çıkarılmıştır. 1960'larda bu etkinlik gerilemiş olmakla birlikte yörede hâlâ önemli altın rezervleri vardır. Güneydoğuda ise bakır bulunur.

Adanın ticaret merkezi kuzeydoğu kıyısındaki Masbate kentidir. Kopra, mısır, balık ve büyükbaş hayvan ticareti yapılan kente bir havalimanı da vardır. Cataingan, Placer, Milagros ve Dimasalang öteki önemli kentlerdir. Nüfus (1980) ada, 435.269; kent, 52.944.

Mascagni, Pietro (d. 7 Aralık 1863, Livorno - ö. 2 Ağustos 1945, Roma, İtalya), İtalyan opera bestecisi. 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan gerçekçilik okulunun (bak. verismo) başta gelen temsilcilerindendir.

Hocası Amilcare Ponchielli'nin katı disiplinine uyum gösteremediği için Milano Konservatuarı'ndan ayrılarak gezici bir opera kumpanyasına girdi. Giovanni Verga'nın, Sicilya'da geçen bir melodramına dayalı *Cavalleria rusticana* (*Cavalleria rusticana/Köylü Namusu*) adlı tek perdelik operasıyla katıldığı bir yarışmada ilk ödülünü kazandı (1889). Yaptı Mayıs 1890'da Roma'daki Teatro Costanzi'de sahnelendiği ilk günden başarıya ulaştı ve o günden sonra genellikle, Ruggero Leoncavallo'nun bir perdelik *Pagliacci*'si (*Palyaço*) ile birlikte sergilendi. *Commedia dell'arte* tarzını canlandıran *Le maschere* (*Maskeli Balo*) pek başarı kazanmadıysa da, müzik açısından daha üstün bir yapıtı. 1929'da Arturo Toscanini'nin ardından Milano'daki La Scala'nın müzik yöneticiliğine getirilen Mascagni'nin öbür operaları *L'amico Fritz* (1891; Fritz Arkadaş), *Iris* (1898) ve Mussolini'yi yücelten *Nero-ne*'dir (1935).

Yazını aynı olan başlıklar
kişiler, yerler, kavram,
kurum ve nesneler
biçiminde sıralanmıştır.

Mascarene Adaları, Fransızca İLES MASCAREIGNES, Hint Okyanusunun batı kesiminde ada grubu. Adını Portekizli kâşif Pedro de Mascarenhas'dan alır. Volkanik kökenli Réunion, Mauritius ve Rodrigues adalarından oluşur. Madagaskar Adasının güneyinden başlayarak kuzeydoğuya yönelen Seyşeller-Mauritius (Mascarene) Sırtı boyunca uzanır. Günümüzde Réunion ve Mauritius devletlerine bağlı olan adalarda aşırı nüfus fazlalığı sorunu vardır. Nüfus (1987 tah.) 1.605.000.

Masdevallia, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, Amerika'nın tropik kesimlerine özgü yaklaşık 300 orkide türünü içeren cins. Genellikle başka bitkilerin üzerinde yetişen bu orkidelerin parlak renkli ve

alışılmadık biçimli çiçekleri vardır. Gövdeleri kısa, yaprakları dik ya da hafifçe

Masdevallia
Walter Dorn

yaygındır. Tabanda birleşerek tüpsü bir görünüm alan çanak yapraklarında bir ya da daha çok sayıda kuyruksu uzantı bulunur.

Masefield, John (d. 1 Haziran 1878, Ledbury, Herefordshire - ö. 12 Mayıs 1967, Abington yakınları, Berkshire, İngiltere), deniz şiirleriyle tanınan İngiliz şair. "Sea Fever" (Deniz Ateşi) ile "Cargo" (Kargolar) adlı şiirleri de içeren *Salt-Water Ballads* (1902; Tuzlu Su Baladları) ve uzun öykülü

Masefield, 1961
Camera Press

şiirlerini topladığı *The Everlasting Mercy*'de (1911; Sonsuz Merhamet) argo kökenli kaba deyişler kullanarak geleneksel edebiyat çevrelerini şaşkına çevirmiştir.

Warwick'teki King's School'da öğrenim gördü. Bir süre, Güney Amerika'daki Horn Burnunu dolaşan yelkenli bir gemide çalıştı. Ardından ABD'de birkaç yıl çeşitli işlere girip çıktı. Orada bir halı fabrikasındaki deneyimlerini, sonradan *In the Mill* (1941; Fabrikada) adlı otobiyografisinde anlattı. İngiltere'ye dönünce bir süre *Manchester Guardian*'da gazetecilik yaptı ve Londra'ya yerleşti. 1930'da Robert Bridges'in ardından başşair (*poet laureate*) oldu. Bundan sonra daha yalın ve sert şiirler yazdı.

Uzun öykülü şiirleri arasında, ileri görüşlülüğün bilgisizliğe ve maddiatçılığa karşı sonsuz savaşımını anlattığı *Dauber* (1913; Acemi Ressam) ile İngiliz taşra yaşamını çeşitli yönleriyle ele aldığı *Reynard the Fox* (1919; Tilki Reynard) sayılabilir. Masefield ayrıca *Sard Harker* (1924), *Odiaa* (1926), *Basilissa* (1940) gibi serüven romanları, kısa oyunlar ve çocuk kitapları yazmıştır. *The Tragedy of Nan* (1909; Nan'ın Trajedisi) ve *The Tragedy of Pompey the Great* (1910; Büyük Pompeius'un Trajedisi) adlı manzum oyunları ile bir başka otobiyografi olan *So Long to Learn* (1952; Öğrenmeye Elveda) öbür yapıtlarıdır. Masefield 1935'te Liyakat Nişanı almıştır.

maser, MAZER olarak da bilinir. Özellikle mikrodalga frekanslarında elektromagnetik dalga üreten ve yükselten aygıt. Temel çalışma ilkesi laserin(*) çalışmasıyla aynıdır. İlk maseri 1953'te ABD'li fizikçi Charles H. Townes ve çalışma arkadaşları gerçekleştirmiştir. "Maser" sözcüğü, İngilizce *microwave* (ya da *molecular*) *amplification by stimulated emission of radiation* (uyarılmış ışınım yayımıyla mikrodalga yükseltilmesi [moleküler yükseltme]) sözcüklerinin baş harflerinden gelir.

Maserli osilatörde (titreşim kaynağı) bir uyarılmış atom ya da molekül kaynağı ile bunların saldırdığı ışınımı depolayan bir rezonatör bulunur. Uyarılmış ışınım yükseltme olgusunun söğürülmeye baskın çıkması için, uyarmanın, alçak enerji düzeyine oranla daha çok sayıda atom ya da molekül yüksek enerji düzeyine getirmesi gereklidir. Birkaç milimetreden daha uzun dalga boyları için rezonatör olarak metal bir kutu kullanılır. Bu kutunun boyutları, titreşim modlarından (kip) yalnızca biri atomların yaydığı ışının frekansıyla çıkışacak biçimde belirlenir; böylece, bu kutu, tıpkı bir tımpanın belirli bir ses frekansında rezonansa gelmesi gibi, belirli bir mikrodalga frekansında rezonansa gelir. Böyle bir rezonatörde kayıplar çok düşük tutulabilir, böylece ışının, enerji düzeyleri yükseltilmiş atomların art arda uyarılarak dalga salmasıyla yetecek bir süre boyunca depolanması sağlanmış olur. Sonuç olarak bütün atomlar rezonatörde depolanan bu dalgayı besleyip güçlendirecek biçimde ışınım yaymaya zorlanır. Bu ışınım rezonatördeki küçük bir delikten dışarı çıkar.

İlk maserde metal çubuklardan yapılmış silindirik bir kafes içinde eksen boyunca yol alan bir molekül demetinden yararlanılıyordu. Amonyak moleküllerinden oluşan bu demeteki moleküllerin uyarılmış durumda olanları, sırayla bir artı bir eksi yüklü olmak üzere dizilmiş çubukların yarattığı elektrik alanının etkisiyle, uyarılmamış durumdakilerden ayrılır ve rezonatördeki küçük bir deliğe doğru odaklanır. Bu maserin çıkış gücü çok düşüktü (1 mikrowattan küçük), ama amonyak moleküllerinin belirlediği ışınım dalgaboyu öylesine sabitti ki, bu dalgaboyuyla denetlenen bir saat ancak birkaç yüzyılda 1 saniyelik hata yapacak doğrulukta çalışabilmekteydi. Böyle bir maser mikrodalga yükselteci olarak da kullanılabilir. Maserli yükselteçlerin vakum lambası ya da transistorlu yükselteçlere üstünlüğü çok düşük gürültülü olmalarıdır. Bir başka deyişle maserli yükselteçler yükseltilebilir sinyale çok az gürültü(*) eklerler; bu nedenle çok zayıf sinyallerin yükseltilmesi olanaklı olur. Amonyaklı maserlerle ancak çok dar bir frekans bandındaki sinyaller yükseltilebilir, üstelik bu frekans ayarlanamaz; bu nedenle amonyaklı maserlerin yerini başka maser türleri, örneğin yakut maserler almıştır.

Kan ve yürüyen dalgalı maserler. Katı maserler geniş bir frekans bandındaki radyo dalgalarının yükseltilmesinde kullanılabilir. Genellikle yükselteç olarak kristallerden, örneğin düşük sıcaklıkta tutulan yakut kristallerinden yararlanılır. Bu tür maserlerde, enerji düzeyleri bir magnetik alan uygulanarak değiştirilebilen iyonlar içeren maddeler kullanılır. İyonların üç ya da daha fazla uygun aralıklı enerji düzeyi varsa, bunlar belirli bir frekanstaki radyo dalgalarını söğürarak üst düzeylerden birine geçer.

Yükselteç olarak kullanılan kristal, dalgayı bir süre için depolayabilen, böylece de yükseltici ortamla etkileşim süresini uzatan bir rezonatör içine konabilir. Uygun bir kristalden (örn. yakut) yapılmış bir çubuk, dalganın kristal içinde düşük hızla yürümcesini sağlayan bir dalga kılavuzu(*) içine yerleştirilerek yürüyen dalgalı maserler yapılır. Bu tür maserlerin yükselteç olarak kullanılabildiği frekans bandı daha geniştir ve kolaylıkla ayarlanabilir.

Katı maserler radarda ve iletişim sistemlerinde çok zayıf sinyallerin (örn. bir uydudan gelen sinyaller) yükseltilmesi amacıyla kullanılır. Radyoastronomide Venüs'ün yayınladığı çok zayıf radyo dalgalarının ölçülmesi ve böylece gezegenin sıcaklığına ilişkin bilgi edinilmesi, yükselteç olarak maser kullanılmasıyla olanaklı olabilmektedir.

Gaz maserleri. Radyo dalgalarının uyarılması ışınım yayımıyla üretilmesi amonyaktan başka gazlarla da sağlanabilmektedir. Hidrojen siyanür moleküllerinden dalgaboyu 3,34 mm olan dalgalar elde edilir; bu tür maserde de uyarılmış moleküller elektrik alanları yardımıyla seçilip ayrılırlar.

En iyi frekans (ya da zaman) standartlarından biri, ABD'li bilim adamları N.F. Ramsey, H. M. Goldenberg ve D. Kleppner'in 1960'ta geliştirdikleri hidrojen atomu maseridir. Bu maser doğruluğu 30×10^{12} 'de bir olan 1.420.405.751,786 hertz frekanslı bir radyo dalgası üretir. Böyle bir maserle çalıştırılan bir saat 100 bin yılda en çok 1 saniye hata yapabilir.

Hidrojenli maserde hidrojen atomları elektrik boşalması yoluyla elde edilir; bu atomlardan oluşan bir demeteki uyarılmış atomlar (amonyaklı maserde uyarılmış moleküllerin seçilmesine benzer biçimde) seçilip ayrılarak bir rezonatöre gönderilir. Frekans doğruluğunu yükseltmek amacıyla, her atomun rezonansı uzunca bir süre gözlemlenir.

Alçak basınçlı rubidyum buharı içeren maser de, frekans (ya da zaman) standardı olarak kullanılır. Bu maserde bir boşluk rezonatör ile çevrelenmiş saydam bir göze içinde tutulan rubidyum buharına, bir rubidyum lambasından elde edilen ve uygun filtrelerden geçirilen ışık düşürülür; bu ışığın etkisiyle uyarılan atomlar 6,835 gigahertz ($6,835 \times 10^9$ hertz) frekanslı dalga yayarlar.

maseral, kömürün, çeşitli kimyasal bileşiklerin düzensiz bir karışımından oluşan mikroskopik organik bileşeni. Maseral inorganik kayalarındaki minerallere benzetilebilir ama mineraller gibi sabit bir kimyasal bileşime ve belirli bir kristal yapısına sahip değildir. Kömürleşme derecesi yükseldikçe maserallerin fiziksel ve kimyasal özellikleri de değişir. (Malzemenin linyitten antrasite doğru değişen dizideki konumunu belirleyen kömürleşme derecesi öncelikle kömürdeki karbon miktarının ve yakut değerinin artmasına bağlıdır.)

Maseraller vitrinit, inertinit ve eksinit olmak üzere üç ana grupta sınıflandırılır. Vitrinit, odunsu bitki dokularından oluşur, kollinit ve telinit maserallerini içerir. Kömürlerin çoğunda vitrinit oranı oldukça yüksektir. Inertinit grubu, hepsi karbonca zengin olan füzinin, mikrinit, sklerotinit ve yanfüzinitten oluşur. Alginin, kütinit, rezinit ve sporinit de içine alan ekansit maserallerinin ise hidrojen miktarı oldukça yüksektir.

Maseru, bir Güney Afrika ülkesi olan Lesotho'nun başkenti. Caledon Irmağının sol

yakasında, Güney Afrika Cumhuriyeti-Lesotho sınırının yakınında yer alır. Sotho şefi Mosheh (Mshweshwe) tarafından, Thaba Bosiu adlı müstahkem üssün yakınında 1869'da kuruldu. 19. yüzyıl yapısından çok azı ayakta. Lesotho, Maseru'dan Bloemfontein-Natal ana hattı üzerindeki Marseilles'e uzanan kısa bir hatla Güney Afrika demiryolu sistemine bağlanır. Güney Afrika'ya giden tarım ürünleri ve işçileri bu yolla taşınır. Dağlık Lesotho'nun öteki bölgelerinden kara ve hava yoluyla ulaşılabilir Maseru'nun Johannesburg'la bağlantısını tarifeli uçak seferleri sağlar. Kentte Ulusal Meclis ve Yüksek Mahkeme binaları, Lesotho Radyosu, bir lise, bir teknik okul ve 1955'te kurulan Lesotho Tarım Yüksekokulu vardır. Maseru'nun 24 km güneydoğusundaki Roma'da bulunan Lesotho Ulusal Üniversitesi 1974'te kurulmuştur. Nüfus (1986 tah.) kent, 109.382; Maseru-Roma-Morija metropoliten alanı, 109.382.

Masham, Abigail, OTES BARONESİ MASHAM, eö HILL (ö. 6 Aralık 1734), İngiltere kraliçesi Anne'in gözdesi.

İflas etmiş bir tüccar olan Francis Hill'in kızıydı. Babasının ölümünden sonra üç kardeşiyle birlikte akrabası Lady Churchill'in (sonradan Marlborough düşesi) yanına yetişti. Lady Churchill'in aracılığıyla Kraliçe Anne'in maiyetine girdi. Uysallığı ve Tory yanlısı görüşleriyle çok geçmeden kraliçenin en güvendiği kişilerden biri oldu. Anne'in eşi Danimarka prensi George'un özel hizmetindeki Samuel Masham (1679?-1758) ile kraliçenin huzurunda gizlice evlendi.

Şubat 1708'de görevden alınan Tory önderi Harley (sonradan Oxford 1. kontu), Lady Masham aracılığıyla Kraliçe Anne ile görüşmeler yaparak, 1710'da kraliçenin bakanlarını görevden uzaklaştırmasını sağladı. Ardından Masham kraliçenin özel hazinesinin başına getirildi, kardeşi Jack albaylığa yükseltildi, kocası ise Otes baronu yapıldı.

Kısa süre sonra Harley'le anlaşmazlığa düşen Masham, kraliçe ile Harley arasındaki gerginliği körükleyerek, Harley'nin hazine bakanlığı görevinden uzaklaştırılmasında etkili oldu. Anne'in ölümünden (1 Ağustos 1714) sonra köşesine çekilerek siyasetten uzak yaşadı.

Masham (Swinton), Samuel Cunliffe Lister, 1. Baron (d. 1 Ocak 1815, Calverley Hall, Bradford yakını, Yorkshire - ö. 2 Şubat 1906, Swinton Park, Yorkshire, İngiltere), İngiliz mucit.

1838'de kardeşi John'la birlikte Manningham'da bir yün tarama fabrikası açtıktan sonra, değişik dokuma türlerinde kullanılabilecek uzun ve kısa tüyleri birbirinden ayırarak yün tarayacak bir makine üzerinde çalışmaya başladı. Sonunda başka bir mucidin yetersiz aygıtını geliştirerek ilk başarılı makinesini yaptı. Bu makine sayesinde Avustralya'daki koyun çiftliklerinin gelişmesinde ve kumaş fiyatlarının düşmesinde önemli rol oynadı. Zamanla yün tarama fabrikalarının sayısını, beşi İngiltere'de, biri Almanya'da, üçü de Fransa'da olmak üzere dokuz çıkardı. 1855'te ipek döküntülerinin değerlendirilmesiyle ilgilenmeye başladı. On yıl süren büyük harcamalar sonucunda ipek döküntülerinden, düzgün kozalardan üretilenlerle rekabet edebilecek kadar iyi ipek üretebilen bir makine geliştirdi.

1886'da İngiliz hükümetinden Albert Madalyası aldı, 1891'de de Masham 1. baronu yapıldı.

Mashonaland, Zimbabve'nin kuzeydoğusunda tarihsel bölge. Kuzeyde Zambia,

kuzeydoğuda ve doğuda da Mozambik'le çevrilidir. Bantu dillerinden birini konuşan Şonaların geleneksel yurdudur.

Büyük bölümü, kuzeydeki Zambezi Irmağı vadisine doğru alçalan ve yüksekliği 900-1.200 m arasında değişen geniş Middle (Orta) Veld Platosunun kuzeydoğu kesiminden oluşur. Bölgenin sularını Zambezi Irmağının kolları toplar. Zambezi Irmağı üzerindeki yapay Kariba Gölü Mashonaland'ın batısındadır. Bölge savanlarla kaplıdır.

Bölgeye, Mashonaland adı 19. yüzyıl ortalarında Avrupalılarca verildi. 1890'da, merkezi Londra'da bulunan İngiliz Güney Afrika Kumpanyası, bölgede bir kale inşa etti. Sonradan Salisbury (bugün Harare) kentine dönüşecek olan kaleye, zamanın İngiltere başbakanı Lord Salisbury'nin adı verildi. 1890'ların sonunda, günümüzde Zimbabve'yi oluşturan topraklar İngiliz Güney Afrika Kumpanyası'nca, Mashonaland (doğu) ve Matabeleland (batı) adını taşıyan iki ile bölündü. 1923'ten sonra özerk Güney Rodezya'nın bir bölümünü oluşturan Mashonaland, 1980'de bağımsız Zimbabve Devleti'nin bir parçası oldu.

masiko, kurşun (II) oksit (PbO) mineralinin doğada rastlanan başlıca iki biçiminden biri. Öteki ise litarjir(*). Galenin ve öteki kurşun minerallerinin yükseltgenmesi sonucunda oluşan masiko, yumuşak, sarı renkli ve topraklı yoğun kütleler halinde bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, Almanya'da Badenweiler, Fransa'da La Croix-aus-Mines, Güney Afrika'da Transvaal, Meksika'da Perote ve ABD'de Colorado'daki Leadville'dir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. oksit mineralleri (tablo).

Masina, Giulietta, asıl adı GIULIA ANNA MASINA (d. 22 Şubat 1920, Giorgio di Piano, Bologna, İtalya), Federico Fellini'nin yönettiği filmlerle ünlü dünyaya yayılan İtalyan sinema oyuncusu.

Roma'da edebiyat fakültesinde okurken üniversite öğrencilerinden oluşan bir tiyatro

Masina, y. 1944
Ara Güler

topluluğuna katılarak sahneye çıktı. 1942'de Federico Fellini'nin yazdığı bir radyo oyununda dikkat çekti. Ertesi yıl Fellini'yle evlendi. 1946'da Roberto Rossellini'nin *Paisà* (Köylü) adlı filminde küçük bir rol alarak sinemaya adımını attı. 1947'de Alberto Lattuada'nın *Senza pietà* (Acımasız) adlı filmdeki oyunuyla İtalyan eleştirmenler tarafından en başarılı yardımcı kadın oyuncu seçildi. Aynı ödülü Lattuada ve Fellini'nin birlikte yönettikleri *Luci del varietà* (1950; Varyete Işıkları) ile bir kez daha kazandı. Fellini'nin *La strada*'sıyla (1954; *Sonsuz Sokaklar*) uluslararası üne kavuştu. Bu filmde çizdiği geri zekâlı, çocuksu kadın tipi Gelsomina, sinemanın en duygulu karakterlerinden biri oldu. Masina' gene

Fellini'nin yönettiği *Le notti di Cabiria* (1956; *Cabiria Geceleri*) filmindeki yorumuyla Cannes Film Şenliği'nde en iyi kadın oyuncu seçildi. 1965 yapımı *Giulietta degli spiriti*'de (*Ruhların Giulietta'sı*) tipik bir burjuva İtalyan kadını başarıyla canlandırdı. Uzun bir süre ara verdiği sinemaya 1986'da Fellini'nin *Ginger e Fred* (*Ginger ve Fred*) filmiyle döndü. Bu filmde bir zamanlar Ginger Rogers'ı taklit etmiş olan ve yıllar sonra bir televizyon şovuna çağrılan yaşlı bir dansçıyı canlandırdı.

Masinissa, MASSINISSA olarak da yazılır (d. y. İÖ 240 - ö. İÖ 148), Kuzey Afrika kralıklarından Numidya'nın hükümdarı. II. Pön Savaşı'nın (İÖ 218-201) son yıllarında Roma ile ittifak kurmuştur.

Numidya kabilelerinden Massililerin şefinin oğluydu. Kartaca'da yetişti ve İÖ 212-206 arasında İspanya'da Romalılara karşı savaştı. Kartacalıların İÖ 206'da İspanya'dan çıkarılmasından sonra taraf değiştirerek Afrika'daki Kartaca topraklarını istila eden Romalılara yardım etti. Babasının ölümü üzerine Massaesili kabilesinin Kartaca yanlısı şefi Syphax ile giriştiği taht mücadelesinde Romalılardan desteğini alarak Massililerin ve Massaesililerin kralı oldu. Kartaca'nın savunma amacıyla bile olsa, Roma'nın izni olmaksızın savaşmasını yasaklayan barış anlaşmasının sağladığı elverişli ortamda topraklarını genişleterek konumunu sağlamlaştırdı. Yarı göçebe Numidya kabilelerini güçlü bir devlet altında birleştirmek amacıyla Kartaca tarım tekniklerinin benimsenmesini ve yerleşik düzene geçilmesini sağladı. Masinissa ile Kartaca arasındaki bir toprak sorununu çözmek amacıyla İÖ y. 155'te Afrika'ya gelen Marcus Porcius Cato (Yaşlı) başkanlığında ki bir Roma heyetini ikna ederek egemenliğini genişletmeye çalıştı. Bu tutkularından kuşkulanan ve Afrika'da yeni bir güç odağının oluşmasını istemeyen Cato, Kartaca'nın yıkılması gerektiğini savundu. Roma ordusunun İÖ 149'da Afrika'ya çıkmasını hoşnutsuzlukla karşılayan Masinissa, gene de Roma ile ittifakı bozmadı.

mask, kıyafet değiştirmiş olarak katılan konukların ev sahibine armağanlar verip ardından da törensel bir dans yaptıkları şenlik ya da eğlence. İlkel dinsel ayinlerden ve geleneksel törenlerden kaynaklandığı sanılan ilk İngiliz maskları zamanla geleneksel halk tiyatrosuna, Rönesans İtalyası'nda da gelişmiş saray gösterilerine dönüştü. Lorenzo de Medici'nin korumasında şarkı, dans, dekor ve sahne aygıtlarına ağırlık veren bir gösteri

olarak önem kazandı. Belirli bir metni olsa bile, masklarda oyuncuların izleyicilerle karıştığı bir maskeli balo ya da dans mutlaka bulunuyordu. Maskin dramatik olmayan bir biçimi de İtalyan saray maskelerinden gelişmiş ve Fransa'ya geçerek *ballet de cour* ve daha parlak bir gösteri olan maskeli dansa dönüşmüştü.

16. yüzyılda kara Avrupa'sından İngiltere'ye geçen mask, kralın huzurunda sahnelenen bir saray eğlencesi biçimini aldı. Göz kamaştırıcı kostümler, gösterişli dekorlar, bu dekorlara hareket kazandıran gelişmiş sahne aygıtları ve zengin alegorik konuşmalar İngiliz maskinin temel özellikleriydi. I. Elizabeth döneminde masklar, kraliçeye, sarayında ve yazlık gezilerinde övgüler sunmak için bir araç haline geldi. Stuart hanedanı döneminde, Ben Jonson'un(*) saray şairi olması ve bu gösterilere hem toplumsal, hem de edebi güç katmasıyla mask en parlak günlerini yaşadı. 1603'te Jonson ve sahne tasarımcısı Inigo Jones, 1634'e değin çok sayıda kusursuz maskta sürecek olan işbirliklerinin ilk ürününü sahnelediler. Bu arada Jonson, "antimask", "ön mask", "sahte mask" ya da "antik mask" gibi adlarla bilinen türü geliştirdi ve ilk örneğini 1609'da sahneledi. "Antimask" lar masktan önce yer alıyor ve maskın zarafetiyle büyük bir karışıklık oluşturan grotesk öğelere dayanıyordu. Sonraki yıllarda mask operaya dönüşürken, "antimask" da temelde bir fars ya da pantomim biçimini aldı. Jonson köşesine çekildikten sonra edebi değerini yitiren masklar yalnızca birer gösteri olarak kaldılar. İngiliz İç Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere'de bu eğlenceler son buldu ve daha sonraki canlandırma çabalarına karşın masklar hiçbir zaman eski düzeyini tutturamadı. Kendi başına tiyatro tarihinin bir parçası sayılmakla birlikte mask, bale, opera ve pantomim üzerindeki etkileriyle önemli bir yer kazanmıştır.

Maskat, Umman'ın başkenti ve başlıca limanı. Umman Körfezi kıyısında, yanardağlarla çevrili bir bölgede yer alır. Karayollarıyla ülkenin batı ve güney kesimlerine bağlanır. 1508'de Maskat ve çevresindeki

Maskat'ta Portekiz döneminden kalma kale, Umman
Kalad-FPG/EB Inc

kıyıların denetimini ele geçiren Portekizliler, 1650'de bölgeden sürülünceye değin kenti bir ticaret merkezi ve donanma üssü olarak kullandılar. 16. yüzyıldan kalma iki Portekiz kulesi kente egemen bir konumdadır. Maskat'ın eski surları ve bazı sur kapıları hâlâ ayakta. Kentteki yapılarda Arap, Portekiz, İran, Hint, Afrika ve çağdaş Batı mimarisinin etkileri görülür. Sultanın Hint üslubundaki sarayı deniz kıyısındadır. Kentte bir ulusal müze vardır. Ticari etkinlikler kentin hemen batısındaki Matrah çevresinde yoğunlaşmıştır. Nüfus (1982) 85.000.

maske, kişilik değiştirme ya da kullanıcının kişiliğini gizleme aracı. Genellikle yüze takılır ve kişiliği ya da duyguları saklamaya yarar. Neredeyse Paleolitik Çağ'dan beri yeryüzünün her yerinde kullanılmış, yüklenildiği simgesel işlevler kadar da çeşitlilik göstermiştir.

Genel özellikleri. Maske yapımında çok çeşitli gereçler kullanılır. Bunların arasında ahşaplar, metaller, kabuklar, lifler, fildişi, kıl, boynuzlar, taşlar, tüyler, deri ve postalar, kâğıt ve bezler, hatta mısır yaprakları ve püskülleri vardır. Maskelerin yüzü ise dümdüz bırakılmaktan en karmaşık süslemelerle donatılmaya kadar çok çeşitli biçimlerde işlenebilir.

Maske çoğu kez onu takanın tüm gövdesini örtecek biçimde giyilen bir kostümle birlikte kullanılır. Bu giysi maskenin canlandırdığı kişiliğe uygun olur ve genellikle maskeye ters düşmeyecek gereçlerden yapılır. Kostümler de en az maskeler kadar çeşitlilik gösterir.

Kuraldışı durumlar sayılmazsa maskelere örnek olarak insan ya da hayvan yüzleri alınır. İleri kültürlerde ünlü kişileri anımsatan portreler de kullanılmıştır. İlkel kabilelerde ise maskeler doğüstü varlıkları, takanın atalarını ya da kutsal ruhları canlandırır. Bu nedenle bu toplumlarda maske takmak ile bu varlıklarla ilişki kurmak çoğu kez aynı anlama gelir.

Maskeler genellikle bu için ustası olan sanatçılar tarafından yapılır. Eğer maske doğüstü bir gücü simgeliyorsa onu yapanın bu gücü duyumsadığı varsayılır. Benzer biçimde bu doğüstü gücün sanatçının araçlarında da bulunduğu düşünülür. Bu da zamanla sanatçıların bazı olağandışı güçlere sahip olduğu düşüncesini doğurmuştur. Örneğin Batı Afrika'daki Mali kabilelerinde bir maskeyi yaratan kişinin istediği zaman başkalarına zarar verecek güçlerle donatılmış olduğu düşünülür.

Maskelerin alışılmış biçimleri vardır; yapıları bunlara eklemeye ya da çıkarmalar biçiminde kendi yorumlarını katabilirlerse de, temel görünümünde çok büyük değişiklikler yapamazlar. Böyle bir girişim tepkiyle karşılanabilir. Maskeyi yapan gibi onu takarak kullanıcının da maskenin simgelediği varlığın bazı güçlerine sahip olduğu kabul edilir. Dolayısıyla bu kişi bir bakıma maskeyle birlikte rol yapan bir oyuncuya benzetilebilir. Belli dans ve duruş dizilerinin yokluğunda cansız bir varlık olmaktan ileri gidemeyeceği için maske gerçek önemini onu takanın hareketleriyle kazanır. Maskeyi takanlar da bütün tören süresince kendilerinden geçerek maskenin canlandığı varlıkmış gibi davranırlar. Bunların bir bölümü kendilerini daha çok denetim altında tutarak canlandırdıkları kişilikle özdeşleşmeden onun bir parçası gibi davranmayı becerir. Ama her zaman maskenin canlandırdığı ile onu takanın kişilikleri arasında bir bağ kurulur.

Bu tür törenlerde izleyicilerin de rolü önemlidir. Onlar da maskelerin geçmişle bugün arasında bağ kuran bir öge olduğunu anlar, bunun gerektirdiği tepkileri gösterirler. Doğal olarak üstün güçlere sahip varlıkların simgeleri her zaman korku uyandırır; aralarında neşe ya da sevinç duygusu iletenler de vardır. Oyle bile olsa maskenin canlandırdığı varlığa saygı duyulur. Çoğu maskeler kötü ya da kötülük yapabilecek varlıkları canlandırır. Bunları toplumu denetim altında tutmak ya da elde edilmiş toplumsal ya da politik bir gücü korumak için başvurulan araçlar olarak görmek gerekir.

Ben Jonson'un *The Mask of Augures* oyunu için Inigo Jones'un yaptığı çizimlerden ayrıntı, 1622; Devonshire Koleksiyonu, Chatsworth Evi, Derbyshire
Chatsworth Settlement

Bu tür maskeler gizli derneklerle de özdeşleştirilir. Gerçekten de hem maske türü, hem de işlevi açısından en zengin anakara Afrika'da olduğu gibi Okyanusya ve Amerika'daki ilkel kabilelerin gizli dernek törenlerinde de maskeler kullanılır ve törenleri çok sınırlı sayıda kişi izleyebilir. Avrupa'da maskenin kullanıldığı bazı halk tören ve eğlenceleri de bunun izini taşırlar.

Yeryüzünün her yerinde maskelere başka başka işlevler yüklenmiştir. Bu nedenle kullanıcı ya da izleyicilerin davranışları da farklıdır. Örneğin Afrika ya da Okyanusya'da kullanılan bazı maskelerin korkutucu görünüşleri bunların kötü ruhları simgelediği düşüncesine yol açar; oysa gerçek bunun tümüyle tersi olabilir. Her maskayı içinde bulunduğu kültürel koşullara göre değerlendirmek gerekir. İnsanlar maskeler karşısında yerine göre zevk, hayranlık, şaşkınlık, korku hatta dehşet duyabilirler. Maskeler estetik açıdan da ele alınabilir. Bu durumda kullanılan ölçütler onların kültürel açıdan değerlendirilmesinde kullanılanlardan farklı olacaktır.

Maskeleri korumak ve saklamak işi çoğu kez her kültürün kendine özgü gelenekleriyle belirlenmiştir. Pek çok maskenin hem biçimsel, hem de işlevsel olarak korunması ailelere, klanlara, özel topluluk ya da bireylere verilir; onlar da özelliklerini bozmadan bakım ve onarımlarını yaparlar. Bazen bir maske yalnızca bir törende kullanılır; tören bitince de örneğin yakılarak yok edilir. Maskelerin birer kültür ve sanat yapıtı olarak görülüp derlenmeleri ise 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başına rastlar. Özgün maskeler arkeoloji çalışmaları ya da yerinde yapılan incelemeler sırasında bulunup saklanır.

Maskelerin biçim ve işlevleri. Görünüş ve kullanım bakımından zengin bir çeşitlilik

gösteren maskelerin büyük bölümü törenler için yapılır. Tören maskeleri dinsel ya da toplumsal törenlerde (örn. ölü gömme, bereketliliği sağlama ya da hastaları iyileştirme) kullanılır. Ayrıca eğlencelerde ya da gösteri sanatlarında kullanılan maskeler de vardır. Maske savaşlarda ve bazı sporlarda koruma amacıyla takıldığı gibi yapılarda süsleme ögesi de olabilir.

Kötü ruhları simgeleyen maskelerin toplumu denetim altında tutma işlevi vardır. Maskelerin toplumsal ve dinsel işlevlerinden biri de kadınlara, çocuklara ve suçlulara öğüt vermede kullanılmalarıdır. Bu tür maskeler Çin'de, Afrika'da, Okyanusya'da ve Kuzey Amerika'da görülür ve genellikle takanın yüzünü tümüyle örter; ortaya çıkışlarına ilişkin de çeşitli söylenceler vardır. Yeryüzünün pek çok yerinde yargıçlar kendilerini daha sonraki suçlulardan korumak amacıyla maske takmışlardır.

İkel topluluklarda ataları simgeleyen maskeler kullanılır. Hem onlarda, hem de gizli derneklerde yeni üyelerin katılma törenlerinde maskeler önemli rol oynar. Bu tür maskeler daha gerçekçi biçimde yapılırlar. Bazı kabilelerde işlevi sona eren maske bir yana bırakılır; onun yerine küçük bir eşi daha sonraki yaşamında uğur getirsün diye topluluğa yeni katılan gencin ya da gizli dernek üyesinin boynuna takılır.

Ölü gömme törenlerinin önem taşıdığı toplumlarda gömüt maskeleri kullanılmıştır. Bunlar gerçekçi ele alınışlarıyla dikkati çekerler; çoğunlukla da ölüyü simgelemek gibi bir işlevleri vardır. Böylece ölüyle ruhlar dünyası arasında bir bağ kurulacağı düşünülür. Bazen de ölünün yüzüne takılan bu tür maskelerle onun kötü cinlerin etkisinden korunması amaçlanır. Eski Mısır'da Orta Krallık döneminden (İÖ y. 2040-1786) beri ölülere bu tür maskeler takılmıştır. Bunlar alçı kaplı bez maskelerdir. Daha önemli kişiler için gümüş ya da altın maskeler de yapılmıştır. İÖ 1350 dolayında Firavun Tutankhamon için yapılan portre maske bu türün en iyi örneklerinden biridir. İÖ 1440'tan kalan Miken lahitlerinde de altın ölü maskeleri bulunmuştur. Benzer biçimde Kamboçya ve Siyam'da (bugün Tayland) da ölmüş kralların yüzüne altın maskeler konduğu bilinmektedir.

İnka soylularının mumyalarında da maskeler bulunmuştur. Bunlar tahta ya da kilden; bazılarının hareketli bölümleri de vardır. Peru'da Moche'deki Ay Tapınağı'nda bulunan metal bir maskenin kulakları oynamaktadır. Eski Meksikalıların kullandıkları maskelerin ise kişilerin portreleri olmaktan çok, onların rütbelerini belirttiği anlaşılmıştır. Roma'da ölünün maskesi ya kendi yüzüne takılır ya da bu iş için tutulmuş biri tarafından gömme töreni boyunca taşınır. Bu tür maskeler doğrudan ölünün yüzünden alınan bir balmumu kalıba göre yapılır, bazen de sonraki törenlerde kullanılmak üzere saklanırdı. Bu gelenek Avrupa'da kral ya da soylu aileleri tarafından yaklaşık 18. yüzyıla değin sürdürülmüştür. Belgeleme amacıyla ünlü kişilerin ölü maskelerinin çıkarılması 17-20. yüzyıllar arasında sık görülen bir uygulamadır. Balmumu ya da sulu alçının ölü yüzüne dökülmesiyle elde edilen kalıp daha sonra o kişinin tunctan bir portre-büstünün yapılmasında kullanılır. 19. yüzyılda yaşayan kişilerden de bu tür maskeler çıkarmak bir süre moda olmuştur. İS 1. ve 2. yüzyıllarda Mısır'ın el-Feyyum bölgesinde benzer bir uygulama vardır. Burada, insanların sağken portre maskeleri çıkarılır; canlı renklerle boyalı bu maskeler onlar öldükten sonra yüzlerini örtecek biçimde mumyalarının üstüne yerleştirilir. Kafatası maskeleri de bir başka ölü maskesi

türüdür. Aztekler tahtadan yaptıkları bu tür maskelerin üstünü mozaiklerle kaplamış, göz deliklerine de değerli taşlar yerleştirmişlerdir.

Yeryüzünün hemen her yerinde rastlanılan tedavi amaçlı maskeler insanları hastalıklardan korumaya ya da hastayı iyileştirmeye yöneliktir. İkel toplumların büyüleri bu maskeleri takarak bazen çok uzun süren

Ay Tapınağı'nda bulunan kulakları hareketli metal maske, 3-8. yy, Moche, Peru
Uden-Museum, Stuttgart, Almanya

danşlar yapar. Salgınlar süresince Çin'de ve Birmanya'da (bugün Myanmar) çocuklara kızamık ya da kolera maskeleri takılmıştır. Benzer bir gelenek Sri Lanka'da da görülür. Bu tür maskelerin korkutucu yüzleri, özellikle vurgulanmış patlak gözleri vardır.

Askerlerin düşmana korku salmak için maske kullanmaları da oldukça yaygındır. Eski Yunanlılarla Romalılar ya çok büyük maskeleri kalkan olarak kullanır ya da kalkanlarına maskeler asarak savaşa giderlerdi. Çinli askerlerin de benzer biçimde davrandığı bilinmektedir. Japon *samurai*'leri (savaşçı) maskeli miğferler kullanmışlardır.

Eskrim, beyzbol (top yakalayıcıları), kayak gibi pek çok spor, koruyucu maske kullanmayı gerektirir. Romalı süvariler turnuvalarda yüzlerini korumak için miğferlerine çok süslü maskeler takmışlardır. Büyük bir olasılıkla bu türün en eski örnekleri av sırasında takılanlardır. Avcıya avlanacak hayvanın görünümünü veren maskelerin Paleolitik Çağdan beri kullanıldığı sanılmaktadır. Bunların amacı avı kandırmak, avdan sonra da onun ruhuna sahip olmaktır.

Tarihöncesi çağların ilk tarım toplumlarının bereketlilik törenlerinde de maskeler kullanılmıştır. ABD'de yaşayan Zuni ve Hopi Yerlileri bu tür maskeleri hâlâ kullanır. Bu maskelerin de çok zengin bir biçim yelpazesi vardır.

Eğlenmek amacıyla günümüzde de maskeler kullanılmaktadır. Geleneksel halk oyunlarında ya da maskeli balolarda maske ve kostümün gülünç, eğlendirici bir etki uyandırması beklenir. Bu maskeler onları takanlara belli bir anonimlik de sağlar. Avrupa'da ve Güney Amerika'da maskeler hâlâ hasat ve yeni yıl gibi zamanlarda yapılan eğlencelerle özdeşleştirilir. Eskimoların ve

Bagalann pinne hasadı törenlerinde kullanıldığı bir maske, Gine.
British Museum, Londra
British Museum, Londra

İboların eğlence amaçlı maskeler kullandığı bilinmektedir.

Maskeler neredeyse evrensel denemek bir biçimde gösteri sanatlarında kişileri canlandırmak için kullanılmıştır. Batı uygarlığında tiyatro amaçlı ilk maskelere Eski Yunan'da rastlanır. Tanrı Dionysos adına düzenlenen törenlere katılanların kimlikleri belli olmasu için keçi postlarına bürünmeleri, giderek maskelere yol açmıştır. Edebiyatın gelişmesiyle tragedyaı ilk kez bir oyun türü olarak kullanan Thespis'in (İÖ 6. yy) öncülüğünde yüzü örten beyaz bir keten parçası kullanılmaya başlanmıştır. Bu da oyuncuların canlandırdığı tanrıların konuşabilmesini sağlamış, dramatisasyonun başlangıcı olmuştur. Deri ya da bezden yapılan maskeler oyun türüne göre gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bunların içine oyuncunun sesini yükseltici bir aracın yerleştirildiği de düşünülmektedir. Ayrıca sınırlı sayıdaki oyuncular maske ve kostüm değiştirerek başka başka kimliklere de bürünme olanakları bulmuşlardır.

Ortaçağ dinsel oyunlarında da maskeler kullanılmıştır. Kitabı Mukaddes'ten sahneleri canlandıran bu oyunlar şeytanlar, cinler, ejderlerin yanı sıra Yedi Büyük Günah'ı simgeleyen kişilere de yer verir. Bu rollerin hepsi uygun maskelerle oynanır. Kâğıttan yapılan maskelerin kendileri de birer elişi yapıtıdır, ama günümüze kalmış örneği yoktur. Eski Yunan maskeleri gibi bunlara ilişkin bilgiler de o zamandan kalma resimlere dayanmaktadır. Bu maskelerin günümüzdeki uzantıları Avrupa'da yapılan bazı halk eğlencelerinde yaşamaktadır.

Tiyatro 15. yüzyılda İtalya'da neredeyse yeniden doğmuş, büyük bir hızla Fransa, Almanya, İngiltere gibi öteki Avrupa ülke-

yazar Gerhart Hauptmann'ın (1862-1946) *Die versunkene Glocke* (1897, Batık Çan) ya da Lewis Carroll'un *Alice's Adventures in Wonderland* (1865, Altı Harikalar Diyarında, 1956/*Alice Harikalar Ülkesi*nde, 1989) gibi yapıtlarında canlandırılmak zorunda kalınan garip tipler ya da hayvanlar için maskeler kullanılmıştır. İngiliz yazar W. B. Yeats (1865-1939) Japon No tiyatrosuna dayandırdığı *Dreaming of the Bones* (Kemiklerin Düşü) gibi yapıtlarında maske kullanma geleneğini canlandırmıştır. ABD'li yazar Eugene O'Neill (1888-1953) *The Great God Brown* (1926; Büyük Allah Brown, 1947) adlı yapıtında oyuncuların iç ve dış yaşamlarındaki değişiklikleri anlatmak üzere kendi yüzlerini temsil eden maskeler kullanmıştır. Bauhaus adlı okulda öğretmenlik yapan Alman sanatçı Oskar Schlemmer (1888-1943) 1920'lerde ve 1930'larda tiyatrodaki maskeleri ile ilgillemiştir. Kubizm ya da gerçeküstüçülük gibi çağdaş akımlar da kendi üslup anlayışlarına uygun maskeler üretmişlerdir. Buna bir örnek İtalyan yazar Luigi Pirandello'nun (1867-1936) *La favola del figlio cambiato* (Değişime Uğrayan Oğulun Masalı) adlı yapıtının 1957'deki sahnelenışı için hazırlanan maskelerdir. Fransız yazar Jean Genet de 1958'de yazdığı *Les Nègres* (Zenciler) adlı yapıtında maske kullanmıştır. Ama tiyatrodaki maske kullanmanın çekiciliğini yitirdiği gözlenmektedir. Çağdaş oyunlarda maske kullanımı ender görülür.

Japon No tiyatrosu, ortaya çıktığı 14. yüzyılın başlarından beri ülkenin kültür yaşamında önemli bir yer tutmuştur. Adlandırılmış yaklaşık 125 No maskesi vardır. Bunlar beş kümeye ayrılır: Yaşlılar (kadın ve erkek), tanrılar, tanrıçalar, şeytanlar ve cinler. No maskeleri üstü macunlanıp cilalanmış ahşaptan yapılır. Kullanılan renklerin de belli anlamları vardır. Beyaz kötü bir yöneticiyi, kırmızı doğru adamı anlatır. Kaba gücü simgeleyen kötü kişiler siyah maske takar. Bu maskeleri yetenekli sanatçılar hazırlar.

Tibet'teki dinsel oyunlarda da maskeli amatör oyuncular rol alır. Bu maskeler genellikle kâğıt ya da bezden, Hindistan'ın Sikkim ve Bhutan eyaletlerinde ise nemli iklim koşulları nedeniyle ahşaptan yapılır. Himalaya halklarının maskeleri genellikle çok renklidir; ayrıca bunlara yak adlı dağ keçisinin kuyruğundan yapılmış takma saçlar eklenir. Çin tiyatrosunda da kâğıttan yapılmış maskeler kullanılmıştır, ama bu ülkede tıpkı Japon *Kabuki* tiyatrosunda olduğu gibi, daha çok, maskenin yerini alan makyaj kullanılır. Makyaj da belli tiplerin anlatımına yarar. Öğretici dinsel Çin oyunlarında ise çok süslü maskeler kullanılır. Hem Çin'de, hem Japonya'daki geleneksel aslan ya da ejder danslarında da maske takılır.

Cava ve Bali'de de tiyatro benzeri oyunlarda maskeler kullanılmaktadır. 18. yüzyıldan beri yapılagelen bu danslı oyunlar gölge oyunlarından türemiştir; eğlenmek için olduğu kadar uğursuzluklardan korunmak için de oynanır. Cavalılar daha sonra Müslüman olmuşlarsa da bu oyunların konusu eski Sanskrit metinlerine ya da Hindu destanlarına dayanır. Ahşaptan yapılmış maskeler parlak renklerle boyanır, üstüne at kılı ya da kâğıt parçaları yapıştırılır. Ama Cava maskeleri yalnız bu ülkeye özgüdür. İnsan görüntülemeyi yasaklayan İslam ülkelerinde maske neredeyse hiç bilinmez.

20. yüzyılda ilkel kültürlerin dışı açılmasıyla maskeler de giderek daha çok bir süs ögesi durumuna gelmiştir. Haiti, Hindistan, Endonezya, Japonya, Kenya ve Meksika'da maskeler daha çok turistler için üretilir.

Eski maskeleri derlemek de ilkel halk sanatlarıyla ilgilenenler arasında yaygındır. Bu tür maskelerin çağdaş sanat akımlarını etkilediği görülür. 20. yüzyılın ilk 20 yılı içinde bazı Fransız ve Alman ressamlar Afrika ve Batı Okyanusya'dan gelen maskelerden esin kaynağı olarak yararlanmışlardır.

Maskelyne, Nevil (d. 6 Ekim 1752, Londra - ö. 9 Şubat 1811, Greenwich, Londra, İngiltere), seyir bilimine yaptığı katkılarla tanınan İngiliz astronom.

1755'te papaz olan Maskelyne, 25 Temmuz 1748'de gerçekleşen tutulma olayından sonra astronomiyle ilgileneceğine başlamıştı. 1758'de Londra'daki Royal Society'ye üye olarak kabul edildikten üç yıl sonra, Venüs'ün geçişini izlemek üzere denek tarafından St. Helena Adasına gönderildi. Yönelişi sırasında Ay'ın konumuna göre boyalam belirleme deneyleri yaptı ve geliştirdiği

Maskelyne, Vanderburgh'un bir portresinden yararlanarak E. Scriven'in yaptığı oymabaskudan ayrıntı
British Museum, Londra; fotograflar J. R. Freeman & Co. Ltd.

yöntemi 1763'te *The British Mariner's Guide*'de (İngiliz Denizcinin Kılavuzu) yayımladı. Bu yöntem kısa sürede denizciler tarafından kullanılmaya başladı. 1765'te Nathaniel Bliss'ten boşalan kraliyet astronomluğuna atandı, 1766'da *Nautical Almanac and Astronomical Ephemeris*'in (Denizci Almanağı ve Astronomi Gökğünüğü) ilk cildini yayımladı ve ölümüne değin almanacın yayını yönetti.

Royal Society'ye Yer'in yoğunluğunun çekül yardımıyla belirlenmesine yönelik bir yöntem öneren Maskelyne, buna ilişkin ilk deneyini iki yıl kadar sonra İskoçya'daki Schiehallion Dağının tepesinde gerçekleştirdi. Bu deneyden elde edilen bulgulara dayanarak, Yer'in yoğunluğunun suyununkinin yaklaşık 4,5 katı olduğu hesaplandı. Maskelyne ayrıca, saniyenin onda bir düzeyindeki zaman ölçümlerinin yapılabilmesini olanaklı kıldı.

maslahatgüzar, 1961'de imzalanan Diplomatik İlişkiler Üzerine Viyana Kongresi'ne göre, en alt düzeyde diplomatik temsilci. Güven mektubunu, görev yapacağı ülkenin devlet başkanına değil, genellikle dışişleri bakanına sunar. Çoğunlukla büyükelçi olan misyon başkanı bulunmadığı zaman yetkilidir. Ama iki ülke arasındaki ilişkilerin zayıf olduğu durumlarda misyon başkanı olarak atanabilir.

maslak, eskiden bentlerden borular ve sukemerleriyle getirilen suyun keste girme-den çeşitli yönlerle ayrıldığı üstü örtülü hazne. İstanbul'da İstinye surlarındaki bir semt, büyük olasılıkla eskiden böyle bir haznenin bulunmasından dolayı, Maslak

Luigi Pirandello'nun *La favola del figlio cambiato* adlı yapıtı için Amleto Sartori'nin hazırladığı bir maske, 1957
Antonello Penesinotto

lerine yayılarak 18. yüzyıla değin artan bir ilgiyle izlenmiştir. Eski yapıtlara dayanan komediler öne çıkmış ve doğal olarak geniş ölçüde maskelere dayanmıştır. Oldukça garip maskeler de kullanılmıştır, ama yüzün üst yarısını örten bir deri parçası da bu işi görmüştür. Bu dönemden kalan çizimler maske ve kostümlere ilişkin ayrıntılı bilgi içerir.

Kukla gibi gösterilerin dışında maske 18. ve 19. yüzyıl Avrupa tiyatrosunda neredeyse hiç kullanılmamıştır. Bu 20. yüzyılın ilk yarısı için de geçerlidir. Yalnız Eski Yunan oyunlarının çağdaş sahnelenişlerinde maskelerden yararlanıldığı olmuştur. Alman

adını taşır. Suyun kent içindeki dağıtım merkezlerine ise maksem(*) denirdi.

Maslow, Abraham H(arold) (d. 1 Nisan 1908, New York kenti - ö. 8 Haziran 1970, Menlo Park, California, ABD), hümanist psikoloji akımının öncülerinden ABD'li psikolog. Ayrıca güdülenim kuramı ve kendini gerçekleştirme (*self-actualization*) kavramıyla tanınır.

Wisconsin Üniversitesi'nde psikoloji öğrenimi gördükten sonra, New York'taki New School for Social Research'te Gestalt psikolojisi üzerine çalıştı. 1937'de Brooklyn College'da ders vermeye başladı. 1951'de Waltham'daki (Massachusetts) Brandeis Üniversitesi'nde psikoloji bölüm başkanı oldu; 1969'a değin bu üniversitede kaldı.

Başlıca yapıtları olan *Motivation and Personality* (1954; Güdülenim ve Kişilik) ile *Toward a Psychology of Being*'de (1962; Bir Varolma Psikolojisine Doğru), insandaki gereksinimlerin hiyerarşik bir sıra izlediğini öne sürmüştür. Bunlar temel fizyolojik gereksinimlerden başlayıp sevgi, saygınlık ve en ileri aşamada da kendini gerçekleştirme kadar uzanır. Her gereksinim karşılandıkça hiyerarşinin bir üst basamağındaki gereksinim bilinci etkisi altına alır; dolayısıyla kişi yiyecek, barınak ya da can güvenliğinden yoksunsa daha yüksek düzeyde gereksinimler üzerinde yoğunlaşamaz. Maslow'a göre sağlıklı insan, en yüksek psikolojik gereksinimlerini bile karşılamış, kişilik (ya da benlik) bütünlüğüne erişerek kendini gerçekleştirmiş insandır; psikoterapinin temel amacı da buna yardımcı olmaktır. Maslow'un çeşitli yazıları *The Farther Reaches of the Human Nature* (ös 1971; İnsan Doğasının Yeni Ufukları) başlığıyla kitaplaştırılmıştır.

Maso DI BANCO (ü. y. 1325-53), Floransalı ressam. Giotto'nun en yetenekli öğrencisi sayılır. Yapıtlarında, ustasının ilkelerini başarıyla uygulamıştır. 15. yüzyılda Ghiberti'nin övgüye değer bulduğu tek yapıt Maso'nun bir çalışmasıdır. Sta. Croce'deki Bardi Şapeli'nin bezemelerinin çoğunu Maso yapmıştır. Aziz Silvester efsanesinden beş sahnenin işlendiği freskler, kompozisyondaki netlik ve renk uyumuyla dikkat çeker. "Aziz Silvester Öküzü Diriltirken" ve "Aziz Silvester Bir Canavarın Öldürdüğü İki Müneccim Kralı Diriltirken" adlı yapıtlarda görülen mimari dekor ve figürler, Masaccio ve Piero della Francesca'nın anıtsal üslubunun habercisidir.

Yapıtlarındaki zarafet, dış çizgilerdeki yumuşaklık ile renk kullanımı Siena ve Floransa sanatlarının etkilerini yansıtmakla birlikte, Maso'nun üslubu Giotto gibi her zaman ağırbaşlı ve anıtsal kalmıştır. Floransa'da ün kazanmasına karşın Maso'nun pek az izleyicisi olmuştur.

Masolino, asıl adı TOMMASO DI CRISTOFORO FINI (d. 1383, Panicale, Perugia yakınları, Romagna - ö. 1440-47?, Floransa), uluslararası gotik üslupla erken Rönesans üslubunu uzlaştıran ressam. Floransa sanatındaki yerini getirdiği yeniliklere değil, lirik üslubuna ve kusursuz ustalığına borçludur. Sanat yaşamı Masaccio(*) ile yakın ilişki içinde geçen Masolino Floransa'da, büyük olasılıkla da Gherardo Starnina'nın atölyesinde yetişti. 1407 öncesinde bir ara Lorenzo Ghiberti'nin atölyesinde çalıştı. İlk yapıtlarından "Alçakgönüllülük Madonna'sı"nı (Eski Pinakotek, Münih) yaklaşık 1424'te, "Meryem Ana ve Çocuk İsa"yı (Sanat Salonu, Bremen), 1423'te gerçekleştirdi.

Empoli'de bugün büyük ölçüde harap durumdaki S. Stefano Kilisesi freskleri için de 1424'te kendisine ödeme yapıldığı bilinmektedir.

Masolino'nun bezemesel geç gotik üslubu ile Masaccio'nun gelişmiş erken Rönesans üslubu arasındaki temel karşıtlığı sergileyen ilk resim, ortak ürünleri olduğu düşünülen "Madonna ve Çocuk İsa, Azize

ABD), ABD'li besteci. Alman etkisindeki Boston'lu besteciler grubundandır.

Müzik yayımcısı ve eğitimcisi Lowell Mason'ın torunu, Mason & Hamlin Corporation'ın kurucularından Henry Mason'ın oğluydu. Harvard'da John K. Paine'in, Paris'te de Vincent d'Indy'nin öğrencisi oldu. 1910-42 arasında Columbia Üniversitesi'nde ders verdi. Biçim açısından tutucu bir

"İsa'nın Vaftiz Edilişi", Masolino'nun bir freski, 1435; vaftizhane, Castiglione Olona, İtalya
SCALA - Art Resource/EB Inc

Anna ile Birlikte"dir (y. 1424, Uffizi Galerisi, Floransa). Masaccio'nun daha güçlü ve kararlı kişiliğinin Masolino üstündeki etkisi Floransa'daki Sta. Maria del Carmine Kilisesi'nin Brancacci Şapeli'nde bulunan ve Aziz Petrus'un yaşamından sahneleri betimleyen fresklerde en üst dereceye ulaşmıştır.

Brancacci fresklerinin yapımından 1428'de vazgeçildi. Aynı tarihte Masolino Roma'daki S. Clemente Kilisesi'nin Sta. Caterina Şapeli'ndeki freskleri yapmakla görevlendirildi; ayrıca Sta. Maria Maggiore'de bulunan çift taraflı triptiği (üç kanatlı pano) yaptı. Sta. Maria Maggiore'nin inşa edilmesini ve Meryem'in Göğe Çıkışı'nı (Capodimonte Ulusal Müzesi ve Galerisi, Napoli) betimleyen iki orta pano Masolino'nun en önemli çalışmalarından oldu. Masaccio'nun ölmesiyle sanat yaşamında bir dönüm noktasına gelen Masolino zamanla gençliğindeki uluslararası gotik üsluba döndü. İlk izi S. Clemente Kilisesi fresklerindeki bezemesel ve sistematik mekân düzenlemesinde ortaya çıkan bu gelişme, Todi'de S. Fortunato Kilisesi'ndeki "Meryem Ana ve Çocuk İsa" (1432) adlı freskte ve Castiglione Olona'daki Krallık Kilisesi ile Vaftizhane fresklerinde de (1453'te tamamlanmıştır) sürdü. S. Clemente'nin altar duvarındaki "Çarmıha Gerilişi"nin ve Castiglione Olona'daki "İsa'nın Vaftiz Edilişi"nin arka planındaki panoramik görünüm manzara resmi tarihinde önemli noktaları oluşturdu.

Mason, Daniel Gregory (d. 20 Kasım 1873, Brookline, Massachusetts - ö. 4 Aralık 1953, Greenwich, Connecticut,

Daniel Mason, 1938
Library of Congress, Washington, D.C.

besteci olan Mason'ın yapıtları Alman romantik bestecilerinin etkisini taşır. Mason, Fransız izlenimciliği ile Rus modernizminin bazı öğelerinden de yararlanmıştı. Yapıtları arasında 3 senfoni, oda müziği parçaları ve ünlü *Chanticleer* (*Horoz*) uvertürü vardır; ayrıca birkaç deneme kitabı ile eğitim kılavuzları yayımlamıştır.

Mason, George (d. 1725, Fairfax ili, Virginia - ö. 7 Ekim 1792, Fairfax ili, Virginia, ABD), bireysel özgürlüklerin Virginia (1776) ve ABD (1787) anayasalarında güvence altına alınmasını savunmuş Amerikalı yurtsever ve devlet adamı. Köleliğe ve

George Mason, J. Hesselius'un bir portresinden yararlanarak L. Guillaume'un yaptığı yağlıboya resimden ayrıntı; Virginia Tarih Derneği
Virginia Historical Society

köleliğin sürmesini öngören anayasal uzlaşmaya karşı çıkarak döneminin ilerisinde görüşler savunmuştur.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın (1775-83) hemen öncesinde Virginia'lı yurtseverlerin önderliğini üstlenen Mason Güvenlik Komitesi'nde görev aldı. 1776'da eyalet anayasasının taslağını hazırladı. Kaleme aldığı haklar bildirisi, vazgeçilmez haklarla ilgili öğretinin ilk kapsamlı ifadesi oldu. Thomas Jefferson Bağımsızlık Bildirgesi'ni hazırlarken onun çalışmalarından etkilendi. Kısa sürede eyaletlerin çoğu tarafından örnek alınan Mason'ın bildirisi bazı değişikliklerle federal anayasaya da girdi. Mason 1776-88 arasında Virginia Temsilciler Meclisi üyeliği yaptı.

Anayasa Kurultayı üyesiyken, köle ticaretinin 1808'e değin sürmesine izin veren uzlaşmaya şiddetle karşı çıktı. Güneyli olmasına karşın, kölelerin azat edilmelerini ve eğitilmelerini savunarak özgür bir çalışma sistemini destekledi. Yeni hükümete geniş ve belirsiz yetkiler tanıyan yeni anayasanın kabul edilmesine başka birçok Virginia'lı ile birlikte karşı çıktı. Jefferson yanlısı bir cumhuriyetçi olarak, yerel hükümetin güçlü, merkezî hükümetinse zayıf tutulması gerektiğine inanıyordu. Haklar Bildirisi'nin anayasada yer almasına katkıda bulundu. Anayasa Kurultayı'nın sona ermesinden sonra evine çekildi.

Mason, James (d. 15 Mayıs 1909, Huddersfield, Yorkshire, İngiltere - ö. 27 Temmuz 1984, Lozan, İsviçre). İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu. Kent yaşamını yansıtan tiplerleriyle tanınmış, 50 yıl süren oyunculuk yaşamında 106 filmde rol almıştır.

Tiyatroya başlamadan önce mimarlık öğrenimi gördü. Dört yıl süren sahne oyunculuğunun ardından *Late Extra* (1935) adlı

I. Dünya Savaşı sırasında Ulusal Araştırma Kurumu'nun denizaltı komitesinde görev yapan Mason, Connecticut'taki New London'da kurulmuş olan deney istasyonunda araştırmalar yürüttü, denizaltıda kullanıl-

Max Mason
University of Chicago Archives

mak üzere çeşitli deteksiyon aygıtları geliştirdi. 1925-28 arasında Chicago Üniversitesi'nin rektörlüğünü, 1928-29 arasında Rockefeller Vakfı'nın doğal bilimler bölümünün yöneticiliğini, 1929-36 arasında da vakfın başkanlığını yaptı. Ardından California Teknoloji Enstitüsü'nün yürütme komitesi üyeliğine atandı ve Palomar Gözlemevi'nin yapım çalışmalarını yönetti (gözlemevi 1948'de tamamlandı). Mason, matematik alanında diferansiyel denklemler ve değişimler hesabı konularında, fizik alanında ise elektromagnetik kuramı konusunda katkılarda bulundu, çeşitli aygıtları geliştirdi, bu arada pek çok üniversite ve vakfın yönetiminde bulundu. Çok sayıda bilimsel makalenin yanı sıra *The New Haven Mathematical Colloquium* (1910; New Haven Matematik Kolokyum) adlı bir kitap yazdı.

Mason ve Dixon Hattı, ABD'de Maryland ve Pennsylvania arasında çizilen ilk sınır. Amerikan İç Savaşı (1861-65) önce-sindeki dönemde köleciliği savunan eyaletlerle, köleciliğe karşı çıkan eyaletleri ayıran bir hat olarak kabul ediliyordu.

Yaklaşık 375 km uzunluğundaki hat 39° 43' kuzey enlemi boyunca uzanır. Pennsylvania'lı Penn ve Maryland'lı Baltimore ailelerinin toprakları arasındaki sınırla ilgili anlaşmazlığı çözmek amacıyla, 1765-68 arasında Charles Mason ve Jeremiah Dixon adlı iki İngiliz tarafından belirlenmiştir.

Mason ve Dixon Hattı yalnızca Maryland ile Pennsylvania'yı ayırmakla birlikte, genel olarak Kuzey ile Güney arasındaki siyasal ve toplumsal sınır olarak da kabul edilir.

masonluk (Fransızca *maçon*: duvarcı). FARMASONLUK olarak da bilinen, dünya ölçeğinde en yaygın gizli dernek olan Serbest ve Kabul Edilmiş Masonlar topluluğunun öğretisi ve uygulamaları. Britanya İmparatorluğu'nun genişlemesine koşut olarak yayılan masonluk bugün de Britanya Adaları ile imparatorluğa bağlı önceki ülkelerde yaygın durumdadır.

Masonluk ortaçağdaki duvarcı ve katedral inşaatçı loncalarının gelişmesiyle ortaya çıktı. Katedral inşaatlarının azalması üzerine, duvarcılıkla uğraşan (ameli) masonların toplandığı localar üye sayısını korumak için onur üyeleri kabul etmeye başladılar. Bu locaların bazılarında da simgesel (spekülatif) masonluk gelişti. Simgesel mason locaları özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda eski tarikatlar ile şövalye topluluklarının ayin usullerini ve süslerini benimsediler. Locaların birleşmesinden oluşan ilk Büyük Loca 1717'de İngiltere'de kuruldu. Masonluk başlangıcından beri örgütlü dinlerden, özellikle Katolik Kilisesi ile birçok devletten gelen büyük tepkilerle karşılaştı.

Yaygın yanlış kanının tersine, masonluk bir Hristiyanlık kurumu değildir. Bununla birlikte bir dine özgü pek çok öğe içerir. Masonluk öğretisi, ahlaklı, yardımsever ve ülke yasalarına bağlı olmayı gerektirir. Üyelğe yalnızca yetişkin erkekler kabul edilir; üyelige başvuran kişinin yüce bir varlığa ve ruhun ölümsüzlüğüne inanması gerekir. Uygulamada bazı localar Yahudilere, Katoliklere ya da beyaz olmayanlara karşı önyargılı olmakla suçlanmıştır. Masonluk Latin ülkelerinde genellikle özgür düşünce ve antiklerikalite kendine çekmiş, buna karşılık Anglosakson ülkelerinde üyelerinin çoğunu beyaz Protestanlar arasından kazanmıştır.

Çoğu ülkelerin localarında masonluk üç ana aşamadan oluşur: Çıraklık, kalfalık ve üstatlık. Birçok locala bu üç ana dereceye eklenmiş, sayısı bazen bine yaklaşan başka dereceler de vardır. Bu örgütlenme özellikleri ülkeden ülkeye değişir.

Masonluğun İngiliz geleneginden gelen ana akımının yanı sıra, öncelikle toplumsal ve eğlence amaçlı örgütlenmeler olmak üzere günümüzde bir dizi grup daha ortaya çıkmıştır. Bunların masonluk içinde hiçbir resmi yeri olmamasına karşın, yüksek derecedeki masonlar arasından üye edinirler ve özellikle ABD'de yaygındırlar. İngiliz masonlarının bu tür örgütlere girmesi geçici uzaklaştırma cezasıyla yasaklanmıştır.

Türkiye'de masonluk. Türkiye'de masonluk, İngiltere'de sistemli bir yapıya oturduğu tarihlerde, 18. yüzyıl başlarında ortaya çıktı. Çeşitli kayraklara göre ilk Osmanlı masonu, 1755'te kısa bir süre sadrazamlık yapan Yirmisekiz Mehmed Çelebizade Said Çelebi'yd. 1720'de elçi olarak Fransa'ya giden Said Çelebi orada edindiği izlenimlerle, bir yıl sonra İstanbul'daki Fransız mason locasına girdi. İlk Osmanlı matbaasını birlikte kurduğu, Macar asıllı İbrahim Müteferrika da locanın bir başka üyesiydi.

Çoğunluğu Osmanlı uyruklulardan oluşan ilk mason locaları II. Meşrutiyet (1908) yıllarında kuruldu. 9 Ağustos 1909'da kurulan ilk Türk locasında büyük üstatlığa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen yöneticilerinden, I. Dünya Savaşı (1914-18) yıllarının sadrazamı Talat Paşa seçildi. Bu loca, kısa süre önce kurulan, Mısırlı prens Aziz Hasan Paşa yönetimindeki Türkiye Yüksek Şûrası'na bağlı olarak çalıştı. Sonradan, Enver Paşa dışındaki hemen bütün İttihat ve Terakki yöneticilerinin bu locaya üye oldukları bilinmektedir. Böylece masonluk başta İstanbul olmak üzere Manastır, Selanik, Halep, Şam, İzmir, Adana, Antep ve Mersin gibi merkezlerde yayılma olanağı buldu.

Masonluğun siyasetle uğraşmaması kuralına karşın gerek II. Meşrutiyet döneminde ve I. Dünya Savaşı yıllarında, gerek Mütareke (30 Ekim 1918) sonrasında Türkiye'de masonlar siyasetle yoğun biçimde ilgilendiler, mason örgütleri ayrı birer siyasal çevre oluşturdu. I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra İttihat ve Terakki yöneticileri Türkiye'yi terk edince büyük üstatlık Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın önde gelenlerinden Rıza Tevfik'e (Bölükbaşı) geçti, o da gücünü kullanarak örgütteki bütün İttihatçıları uzaklaştırdı. Aynı dönemde başka bir kural daha bozulurken, I. Dünya Savaşı yılları şeyhülislamı olan Musa Kâzım Efendi'nin mason olduğu açığa vuruldu. Mason örgütlenmesinin geliştiği birçok eyalet ve vilayetin Osmanlı denetimi dışında kalması ya da işgal altında olması nedeniyle, Mütareke ve Kurtuluş

James Mason
ABC Ajansı

filmle sinemaya geçti. Daha sonra en çok film çeviren sinema oyuncularından biri oldu. *The Seventh Veil* (1945; *Yedinci Tül*) ve *Odd Man Out* (1947; *Ölümden Kuvvetli*) adlı filmlerdeki rolleriyle oyunculuk gücünü kanıtladı.

İngiliz sinemasına duyduğu tepkiyle ABD'de çalışmaya başladı. Ama orada da film yapımcılarıyla sık sık anlaşmazlığa düştü. Etkileyici ses tonu ve sevecen bakışlarıyla sorunlu tipleri büyük bir ustalıkla canlandıran Mason özellikle, *Madame Bovary* (1949; *Madam Bovary*), *The Desert Fox* (1951; *Çöl Tilkisi*), *Five Fingers* (1952; *Ankara Casusu*), *Julius Caesar* (1953; *Jül Sezar*), *A Star Is Born* (1954; *Bir Yıldız Doğuyor*), *North by Northwest* (1959; *Gizli Teşkilat/Zorlu Takip*), *Lolita* (1962), *Georgy Girl* (1966), *The Boys from Brazil* (1978; *Vahşetin Çocukları*) ve *The Verdict* (1982; *Hüküm*) adlı filmlerdeki rolleriyle anımsanır.

Mason, Max, (d. 26 Ekim 1877, Madison, Wisconsin - ö. 23 Mart 1961, Claremont, California, ABD), ABD'li matematiksel fizikçi ve eğitimci.

1898'de Wisconsin Üniversitesi'nden mezun olan Mason, doktora çalışmasını 1903'te Göttingen'de tamamladı. 1903'te Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde matematik öğretmenliğine başladı, ertesi yıl da Yale'deki Sheffield Bilim Okulu'na geçti ve 1908'e değin burada çalıştı. Daha sonra Wisconsin Üniversitesi'ne matematik profesörü olarak atandı.

Savaşı (1919-22) yıllarında masonların çalışmaları İstanbul'la sınırlı kaldı.

Cumhuriyet'in (1923) ilk yıllarında Doktor Besim Ömer Paşa, Servet Yesari Bey, Doktor Fikret Takiyeddin Bey, Edip Servet gibi önde gelen aydınların yasal çalışan Türk Mason Cemiyeti'nde büyük üstatlık yaptıkları, ayrıca Türk Yükselme Cemiyeti adlı başka bir mason örgütünün de etkin olduğu bilinmektedir. Çeşitli kaynaklar Cumhuriyet'in önde gelen yöneticilerinin mason örgütleriyle ilişkili olduğunu, Atatürk'e de mason örgütlerine girmesi için öneriler götürüldüğünü, ama onun bu önerileri geri çevirdiğini belirtmektedir.

Türk Mason Cemiyeti, Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan Doktor Mim Kemal Bey'in (Öke) büyük üstat olduğu dönemde ve Atatürk'ün buyruğu üzerine çalışmalarına son verdi. 14 Ekim 1935'te kapatılarak mal varlığı Halkevleri'ne devretti. Kapatma buyruğunu ileten İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da o dönemde aynı örgütlenme içindeydi. Çalışmalarını gizlilikle sürdüren Türkiye Büyük Şûrası varlığını koruduysa da etkinliğinin uzun süre yitirdi.

Türkiye'de mason örgütlenmesi yasal olarak kurulan Türkiye Mason Derneği'nin (5 Şubat 1948) çalışmalarıyla yeniden canlandı. Örgüt İstanbul'daki merkezini yanı sıra kısa süre içinde İzmir ve Ankara'da da örgütlendi. On yıl içinde üç büyük kentte 28 loca oluşturuldu. Bunlardan 3'ü çalışma ve örgütlenme dili olarak Fransızca'yı benimsemişti. Bugün Türkiye'de, aralarında çeşitli anlaşmazlıklar bulunan başlıca dört mason örgütü, Türkiye Mason Derneği, Türk Yükselme Cemiyeti, Türkiye Kültür ve Fikir Derneği ile Türkiye Büyük Mason Mahfilî Derneği çalışmaktadır.

Maspero, Gaston (-Camille-Charles) (d. 23 Haziran 1846, Paris - ö. 30 Haziran 1916, Paris, Fransa), Mısır eski eserler ve kazılar genel müdürü olarak görev yapan Fransız Eski Mısır bilimi uzmanı. Tarihsel yönden çok değerli toplu kral mezarlarının yerini saptamıştır.

1869'da Paris'te Yüksek Araştırmalar Okulu'nda Eski Mısır dili dersleri vermeye

Maspero
H. Roger-Viollet

başladı. 1874'te Collège de France'a profesör olarak atandı. Kasım 1881'de Fransız Doğu Arkeolojisi Enstitüsü'nce oluşturulan bir arkeoloji grubunun başkanı olarak Mısır'a gitti. 1881'de Auguste Mariette(*) ölünce onun yerine Mısır eski eserler ve kazılar genel müdürlüğüne getirildi. 1886'ya değin bu görevde kalarak Mariette'in başlatmış müze çalışmalarını ve Sakka'daki piramit kazılarını sürdürdü; önemli mezarlardaki resim ve yazıtların kopyalarını çıkarttı. 1881'de, yeni bir kral mezarı bulunduğundan kuşkulandığı bir mezar hırsızını izleyerek Deyrû'l-Bahri yakınlarındaki sarp

bir vadide çok önemli bir toplu mezarı ortaya çıkardı. Mezardaki yazılı lahitler içinde, aralarında I. Seti, I. Amenofis, III. Tutmosis, II. Ramses'inkilerin de bulunduğu 40 firavun mumyasıyla çok sayıda mezar armağanı ve süs eşyası ele geçti. Bu önemli keşifle ilgili çalışmalarını *Les Momies royales de Deir-el-Bahri* (1889; Deyrû'l-Bahri'deki Kral Mumyaları) adlı yapıtında derledi.

Maspero 1886-89 arasında Paris'te kaldıktan sonra Mısır'daki görevine geri döndü ve müzenin büyük koleksiyonlarının Kasr-an Nil'deki yeni yapıya taşınması ve kataloglanması çalışmalarına başladı. Kazıları düzenledi; eski eser kaçakçılığının önüne geçmeye çalıştı, anıtları koruyucu ve dirençlerini artırıcı önlemleri araştırdı ve Nübye bölgesinde yürütülen arkeolojik bir yüzey araştırmasına başkanlık etti. Maspero'nun önemli yapıtları arasında *Histoire ancienne des peuples de l'Orient Classique* (1895-97, 3 cilt; Klasik Doğu Halklarının Tarihi), *L'Archéologie égyptienne* (1887; Mısır Arkeolojisi), *Les Contes populaires de l'Égypte ancienne* (4. bas. 1914; Eski Mısır'dan Halk Öyküleri) ve *Causeries d'Égypte* (1907; Mısır Üstüne Söyleşiler) sayılabilir.

Massa, İtalya'nın ortakuzey kesiminde, Toscana yönetim bölgesindeki Massa-Carrara ilinin merkezi kent. Liguria kıyısı yakınlarında, Apua Alpleri'nin eteklerindeki Frigido Vadisinde, Carrara ve La Spezia'nın hemen güneydoğusunda yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 9. yüzyılda geçen kent, başlangıçta Luni piskoposlarına aitti. Birçok kez el değiştirdikten sonra 1421'de Malaspina ailesinin eline geçti. 1568'de Massa-Carrara Prenslığı'nin (1633'ten sonra düklik) merkezi oldu.

Kentteki başlıca tarihsel yapılar, 15-16. yüzyıllarda yapılmış olan kale, 17. yüzyıldan kalma düklik sarayı ve 15. yüzyıla ait katedraldir. Massa, Carrara ile birlikte mermer işleme ve ihracatı konusunda uzmanlaşmıştır. Kentte ayrıca büro mobilyaları üretilir. Nüfus (1987 tah.) belediye, 66.872.

Massachusetts, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin kuzeydoğu kesiminde, New England bölgesinde yer alır. Kuzeyde Vermont ve New Hampshire, doğuda ve güneyde Atlas Okyanusu, gene güneyde Rhode Island ve Connecticut, batıda ise New York eyaleti ile çevrilidir. Yüzölçümü 21.456 km² olan eyaletin başkenti Boston'dur.

1620'de "Mayflower" gemisi ile Plymouth'a gelen öncü göçmenler ilk kalıcı yerleşmeyi kurduğunda Massachusetts'te yaşamakta olan Yerliler uzun süre varlıklarını sürdürdüler. On yıl sonra İngiliz Püritenlerinin ilk grubu Boston'a ulaştı ve kurdukları Püriten birliğinin ABD'nin dinsel, siyasal ve toplumsal kurumlarının gelişmesinde çok önemli ve kalıcı etkileri oldu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı öncesindeki yıllarda Massachusetts'te devrimci etkinlikler yoğunlu ve devrimin ilk çarpışması 1775'te Lexington'daki çayıra gerçekleşti. Massachusetts 19. yüzyılda köleliğin kaldırılması savaşımında başı çektii ve Birlik'in gerçek anlamda sanayileşen ilk eyaleti oldu.

Girintili çıkıntılı kıyıları, yaklaşık 11 bin yıl önce ortadan kaybolan büyük buzullar oluşturmuştur. Kıyından hemen sonra sert, düz bir arazi başlar ve eyaletin orta kesimine doğru yerini taşıyyla otlaklarına bırakır. Eyaletin batı kesimi ise alçak tepelerden oluşur. Güneydoğudaki Cod Burnu okyanusa doğru 105 km'lik bir çıkıntı oluşur. Orta Massachusetts birçok akarsuyla beslenen engebeli ovalarla kaplıdır. Bu

ovaların ötesinde verimli Connecticut Vadisi, Berkshire Tepeleri, Taconic ve Hoosac sıradağları yer alır. On dokuz ana ırmak sistemi ile 1.200'den fazla göl ve gölcük vardır. İklim temelde ılıman olmakla birlikte, batıda daha soğuk ve kurudur. Temmuz ayı sıcaklık ortalaması 22°C, ocak ayı sıcaklık ortalaması ise -3°C'dir.

Massachusetts'te ilk 200 yıl boyunca İngiliz ve Protestan egemenliği sarsılmadı (Kongregasyonel Kilise 1833'e değin resmi niteliğini korudu). Ama 19. yüzyılda göçler ve sanayileşme etnik bileşimi büyük ölçüde değiştirdi. Bu yüzyılın ilk yarısında çok sayıda İrlandalı ve İtalyan göçmen gelmesinin sonucunda eyalet nüfusunun çoğunluğu Katolikleşti. 1980'de eyalet nüfusunun ancak yüzde 4'ü Siyahlardan oluşurken bu oran Boston'da yüzde 22'yi aşıyordu. 1980'lerin başlarında, kuzeydeki öteki büyük kentlerin çoğu gibi Boston'un da nüfusu azalmaya devam etti. 1970-80 arasında nüfus kaybı yüzde 12'yi aştı. Massachusetts, 50 eyalet arasında büyüme hızı en düşük eyaletlerden biridir.

Tarım eyalet ekonomisinde hiçbir zaman temel önemde olmadı. Eyaletin güneydoğu kesimi dünyanın başlıca yabancımserini üreticilerinden olmakla birlikte, genellikle kayalık olan toprakları ancak bostancılığa elverişlidir. Seracılık, fidanlıklar ve mandıracılık tarımsal gelirin temelini oluşturur. Balıkçılığın ekonomide her zaman birincil önem taşımasına karşın, bir zamanlar önemli bir gelir kaynağı olan balina avcılığı 20. yüzyılın başlarında ortadan kalkmıştır.

Massachusetts uzun süre önce sanayileşmiş bir eyalettir. İlk tuz ve demir-çelik fabrikalarının kurulması 1640'lara değin uzanır. Bir zamanlar gelişmekte olan dokuma sanayisi önemini yitirmiş olmakla birlikte, eyalet günümüzde saat, çatal-bıçak, silah, den eşya ve özellikle son yıllarda elektronik ve iletişim araçları üretimiyle tanınmaktadır. Ekonomide turizm de önemli bir yer tutar.

1850'lerin ünlü yelkenli gemileri (*clipper*) ve ülkenin ilk demiryolu Massachusetts'te yapıldı. ABD'deki ilk elektrikli tramvay Brockton'da, ilk yolcu metrosu Boston'da çalıştırıldı. Günümüzde eyalette yaygın bir kara ve demir yolu ağı vardır. Boston önde gelen bir deniz ve hava limanıdır.

Boston uzun süredir yalnızca Massachusetts'in değil, bütün ülkenin önemli kültür merkezlerinden biridir. Boston ve Massachusetts'in, Jonathan Edwards'dan Emerson, Thoreau, Hawthorne, Longfellow ve Dickinson'a kadar uzanan canlı bir edebiyat geleneği vardır. Eyalet 1626'da Harvard Üniversitesi'nin kurulmasından bu yana devlet okulları ve özel okullarla ülke eğitiminde başı çekmiştir. Nüfus (1992 tah.) 5.998.000.

Massachusetts Koyu, ABD'nin Massachusetts eyaleti kıyılarında, Ann Burnundan Cod Burnuna kadar güneye doğru 105 km boyunca, Kuzey Atlas Okyanusunun oluşturduğu girinti. Boston, Plymouth ve Cod Burnu körfezleri ile Gloucester ve Salem limanlarını içine alır. Atlas Okyanusu Kıyı Suyolu körfeze Cod Burnu kanalından geçerek girer ve Boston'da en kuzey noktasına erişir. 1620'nin sonlarında Pilgrimler ("Mayflower" gemisiyle Amerika'ya göç eden İngilizler) Cod Burnu Körfezini keşfettiler ve Plymouth'ta, Boston çevresindeki Püriten gruptan ayrı bir koloni kurdular. Kıyılarında sanayi, gemicilik, balıkçılık ve turizm gibi etkinlikler vardır.

Massachusetts Koyu Kolonisi, Vali John Winthrop yönetiminde İngiltere'den Kuzey Amerika'ya gelen 1.000 kadar Püriten mül-

tecini bugünkü Massachusetts'te kurduğu ilk İngiliz yerleşimlerinden biri. I. Charles 1629'da Massachusetts Koyu Kumpanyası'na, New England'ın Charles ve Merrimack ırmaqları arasında kalan bölümünde ticaret yapma ve koloni kurma yetkisi sağlayan bir berat verdi. Beratta, şirketin iş toplantılarını İngiltere'de yapması kaydı yoktu ve Püriten hisse sahipleri bu durumdan yararlanarak koloninin denetimini Amerika'ya aktardılar. Püritenler, yalnızca kilise üyelerinin oy hakkı taşıdığı dinsel bir yönetim kurdular. Koloni ile İngiltere arasındaki soğukluğun artması sonucunda berat 1684'te iptal edildi. 1691'de verilen yeni bir berat uyarınca kraliyet yönetimi yeniden egemen oldu. 1691 beratı Plymouth Kolonisi ile Maine'i Massachusetts Koyu Kolonisi'ne bağladı. *Ayrıca bak.* Plymouth.

Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT). ABD'de, bilimsel eğitim ve araştırmalarıyla tanınan, çeşitli alanlarda eğitim veren özel yükseköğretim kurumu. 1861'de Massachusetts eyaletinin verdiği beratla kurulmuştur.

Enstitünün kurucusu William B. Rogers tümüyle bilimsel ve teknik eğitim veren bir yükseköğretim kurumu oluşturmak için yıllarca çalışmıştı. Ama İç Savaş'ın patlak vermesi okulun açılışını 1865'e değin geciktirdi. Aynı yıl birinci sınıflara kaydolun 15 öğrenci ile Boston'da eğitim başladı. İlk yıllarda, MIT'nin gelirinin üçte biri, Morrill Toprak Bağışlama Yasası hükümlerine göre Massachusetts eyaletinden, kalanı da özel bağışlardan sağlandı. MIT 1916'da Cambridge'e taşındı.

MIT başkanı John Runkle 1878'de devlet liselerindeki öğrencileri sanayiye işlere hazırlayacak uygulamalı eğitim vermeyi önerdi. ABD okullarında işyeri eğitimi ve uygulamalı eğitim yaklaşımı böylece başladı. Runkle'in, eğitim döneminde üretilen malların sayısından çok, öğretimin niteliğini vurgulayan bu önerisi, Moskova Çarlık Teknik Okulu'nu örnek alıyordu. MIT kendi yapısında, bu ilkelere dayanan uygulamalı eğitim okulunu kurdu.

MIT günümüzde güzel sanatlar ve beşeri bilimler programları da sunmakla birlikte, mühendislik, toplumsal ve fiziksel bilimler ve yönetim alanlarında temel araştırmaya daha çok önem verir. Başvuru sayısının çokluğu nedeniyle kuruma kabul edilmek oldukça güçtür. Lisans düzeyindeki öğrenciler için de nükleer reaktör, elektronik laboratuvarı ve süperonik rüzgâr tünelleri gibi bilimsel olanaklarla kendi araştırmalarını sürdürebilme olanağı sağlanmıştır.

Massasoit (d. y. 1590, bugünkü Bristol yakınları - ö. 1661, Bristol yakınları, Rhode Island, ABD), Vampanoag Yerlilerinin reisi. Massachusetts'teki Plymouth Kolonisi bölgesinde İngilizlerle kurduğu barışçı ilişkileri yaşamı boyunca korumayı başarmıştır.

Mart 1621'de İngiliz göçmenleri getiren "Mayflower" gemisinin Plymouth'a varışından birkaç ay sonra öteki reislerden Samoset ile birlikte koloniyi ziyaret etti. Yeni gelenlerle ticaret yapılmasının kabilesine büyük yarar sağlayacağına inandığından iki ırk arasında barışçı ilişkiler kurmaya çalıştı. Massasoit ve öteki Yerliler göçmenlere, vahşi ortamda yaşayabilmeleri için gerekli olan bitki yetiştirme, balık avlama ve pişirme tekniklerini öğrettiler. Massasoit 1623 kışında tehlikeli bir hastalığa yakalandığından göçmenler tarafından tedavi edildi.

Massasoit'in yıllarca beyazlarla barış için de yaşamayı başarmasına karşın, Avrupa'dan gelen yeni göçmenlerin yavaş yavaş Yerlilerin topraklarına el koymasıyla ilişki-

ler bozulmaya başladı. Massasoit'in ölümünden sonra gerginlikler doruğuna ulaştı ve oğlu Metacom'un reisliği sırasında kanlı Kral Philip Savaşı (1675-76) patlak verdi.

Masséna, André, RIVOLI DÜKÜ. ESSLING PRENSİ (d. 6 Mayıs 1758, Nice - ö. 4 Nisan 1817, Paris, Fransa), Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları'nın önde gelen Fransız generallerinden. 1775'te Fransızların hizmetindeki İtalyan alayına gönüllü yazıldı. Fransız Devrimi'nin başlarında Antibes'de çarpıştı. Kısa süre sonra yüzbaşı oldu. Aralık 1793'te de tümgeneralliğe getirildi. 1796-97 İtalya seferi sırasında Napoléon'un en güvendiği yardımcısı oldu. Mantova

Masséna, Maurin'in bir portresinden F. - S. Delpech'in yaptığı taş baskı, 19. yy Bibliothèque Nationale, Paris

seferinin kilit zaferi olan Rivoli Çarpışması'nın (14 Ocak 1797) kazanılmasında önemli rol oynadı. Mart 1799'da İsviçre'deki Fransız ordusunun komutanlığına getirildi. 25 Eylül'de II. Zürih Çarpışması'nda büyük bir Rus ordusunu yenilgiye uğrattı.

Napoléon'un 18 Brumaire Darbesi'yle (9 Kasım 1799) iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, İtalya'daki Fransız ordusunun komutanlığına getirildi. 1804'te mareşallığa yükseltildi. 1806'da Calabria'yı İngilizlerden geri aldı ve Rivoli dükü yapıldı. 1809'da Avusturyalılara karşı yapılan Aspern-Essling (21-22 Mayıs) ve Wagram (5-6 Temmuz) çarpışmalarında üstün yararlıklar gösterdi. Bu başarılar karşılığında Napoléon tarafından Ocak 1810'da Essling prensi yapılarak ödüllendirildi. Üç ay sonra, sağlığının iyice bozulduğu bir dönemde, Portekiz'de İngilizlerle savaşan Fransız kuvvetlerinin komutanlığına getirildi. İngiliz komutanı Wellington dükü Arthur Wellesley karşısında, önce Portekiz'de Buçaco'da (27 Eylül 1810), ardından da İspanya'da Fuentes de Onoro'da (5 Mayıs 1811) ağır yenilgiye uğraması üzerine komutanlık görevinden alındı. 1815'te, Napoléon'un Paris'e dönmesiyle başlayan ve Yüz Gün(*) olarak adlandırılan dönemde, XVIII. Louis'nin tahta geçirilmesini destekledi.

Massenet, Jules (-Émile-Frédéric) (d. 12 Mayıs 1842, Montaud, Saint-Étienne yakınları - ö. 13 Ağustos 1912, Paris, Fransa), döneminin en önemli Fransız opera bestecilerinden biri. Lirik, duyarlı, yer yer aşırı duygusal ve sahnelenmeye elverişli yapıtlarıyla tanınır.

Bir demirci ustasının oğluydu. On bir yaşında Paris Konservatuvarı'na girdi; ardından ünlü opera bestecisi Ambroise Thomas'dan kompozisyon dersleri aldı. 1863'te David Rizzio kantatıyla Roma Ödülü'nü kazandı.

1867'de *La Grand' Tante* (Büyük Teyze) operasının sahnelenmesinden sonra opera ve fon müziği bestecisi olarak çalışmayı

sürdürdü. Tümüyle Fransız müziğine özgü, zarif bir melodik üslup taşıyan 24 opera besteledi. Antoine François Prévost'un aynı adlı yapıtına dayanan *Manon* (1884; *Manon*) birçoklarıncı başyapıtı olarak kabul edilir. *Recitativo*'larda (resitatif) hafif bir orkestra eşliğinde söylenen sözlerden oluşan

Massenet, Nadar'ın bir fotoğrafı J. P. Zolo

alışılmadık figürlerden yararlanır. *Hérodiade* (1881), Goethe'nin yapıtına dayanan *Werther* (1892), *Thaïs* (1894), *Le Jongleur de Notre-Dame* (1902; Notre-Dame'in Jonglörü) ve *Don Quichotte* (1910) öbür önemli operalarındandır. Bunlardan *Thaïs*'in keman ve orkestra için ünlü "Méditation"u, keman repertuarının vazgeçilmez parçası olarak yerini korumaktadır.

Massenet'nin bazı operaları, çağının modasından izler taşır. *Le Cid*'de (1885) görkemli (*grand*) operanın temel özellikleri, *Le Roi de Lahore*'da (1877; Lahor Kralı) Doğu egzotizmine düşkünlük, *Esclarmonde*'da (1889) Wagner'in etkisi, *La Navarraise*'de (1894; Navarre'lı Kadın) ise 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan gerçekçilik okulu Verismo'nun etkileri görülür.

Massenet'nin fon müziği alanında en önemli çalışması, Leconte de Lisle'in *Les Érinnyes* (1873; Erinys'ler) adlı oyunu için yazdığı ve ünlü "Élégie" şarkısını da içeren müziktir. 1873'te oratoryo olarak bestelediği ve sonradan operaya uyarlanan *Marie Magdeleine*'de (Mecdeli Meryem), çoğu yapıtında olduğu gibi dinsel duygularla erotizm kaynaşmış durumdadır.

Massenet, *Mes Souvenirs* (1912; Anılarım) başlıklı bir de otobiyografi yazmıştır.

Masseria, Joe, lakabı ŞEF JOE, asıl adı GIUSEPPE MASSERIA (d. y. 1887, İtalya - ö. 15 Nisan 1931, New York kenti, ABD), 1920'lerde New York kentinin önde gelen gangster şefi.

On altı yaşında Sicilya'dan göç etti. Bir İtalyan cinayet ve gasp şebekesine katılarak hırsızlık ve başka bazı küçük suçlar işledi. 1920'de oluşturduğu çeteye İtalyan haraç şebekelerinin çoğunu kendisine bağladı. 1930'da Salvatore Maranzano ve yandaşlarına açtığı savaş sırasında her iki taraftan 60 kadar gangster öldürüldü. Nisan 1931'de kendi adamlarından Lucky Luciano'nun hazırladığı bir tuzak sonunda Coney Island'da bir lokantada öldürülmesiyle savaş sona erdi.

masseter kası bak. çiğneme kası

Massey, Raymond (Hart) (d. 30 Ağustos 1896, Toronto, Kanada - ö. 29 Temmuz 1983, Los Angeles, ABD), Kanada asıllı ABD'li oyuncu, yönetmen ve yapımcı.

Oyunculuğa 1922'de başladı. 1926'da, Londra'daki Everyman Tiyatrosu'nun yöneticileri arasında girdi. Sonraki yıllarda çok çeşitli rollerde sahneye çıkarak etkili ve

inandırıcı tiplerleriyle ünlendi. Sahneye ilk kez 1931'de New York kentinde Norman Bel Geddes'in başarısız bir deneysel *Hamlet* uyarlamasında çıktı. Broadway'deki en büyük başarısına sekiz yıl sonra, *Abe Lincoln in Illinois*'daki (Lincoln Illinois'da) başrolüyle ulaştı.

Massey 1931'de sinema oyunculuğuna başladı. Başta *Abe Lincoln in Illinois* (1940), *Arsenic and Old Lace* (1944; *Arsenik Kurbanları/Ahududu*) ve *East of Eden* (1955; *Cennet Yolu*) olmak üzere 60'tan fazla filmde rol aldı. II. Dünya Savaşı sırasında Kanada ordusunda subaydı. 1944'te ABD yurttaşlığına geçerek Hollywood ve Broadway'de çalışmalarını sürdürdü; yaklaşık 35 oyun yönetti. 1960'lar boyunca da sevilen televizyon dizisi *Doctor Kildare*'de Dr. Gillespie rolünü üstlendi.

Massey, William Ferguson (d. 26 Mart 1856, Limavady, Londonderry ili, İrlanda - ö. 10 Mayıs 1925, Wellington, Yeni Zelanda), Yeni Zelandalı devlet adamı. Reform Partisi'nin önderi olarak 1912-25 arasında başbakanlık yapmış, çiftçilerin çıkarlarını savunmuş ve sol hareketlere karşı çıkmıştır. 1870'te Yeni Zelanda'ya göç etti. Auckland yakınlarında çiftçilik yapmaya başladı.

William Massey, W. Orpen'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1919; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

ve çeşitli çiftçi örgütlerinin önderliğini üstlendi. 1894'te parlamentoya girerek 1912'ye değin liberal hükümetlere karşı tutucu muhalefetin önderliğini yürüttü. 1912'de başbakan olduktan hemen sonra çiftçilerin devletten kiraladıkları toprakları eski değerleri üzerinden satın almalarına olanak sağlayan yasayı çıkardı. Aynı yıl Waihi'de maden işçilerinin, 1913'te ise Wellington'da nıhtım işçilerinin grevlerini sert biçimde bastırdı. Kamu görevlilerinin atanmasını partilerüstü bir komisyonunun denetimine bırakarak federal yönetimin daha etkin işlemesini sağladı.

1915'te Sir Joseph Ward'ın başkanlığındaki Liberal Parti ile kurduğu koalisyon sayesinde I. Dünya Savaşı sırasında başbakanlığını korudu. 1917-18'de "İmparatorluk kabinesi"ne katıldı. 1919 Paris Barış Konferansı'nda Yeni Zelanda'yı Milletler Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden biri durumuna getiren Versailles Antlaşması'nı imzaladı. İngiliz Ulusal Topluluğu içinde dominyonların ayrı egemenlik statüsü kazanmalarına sürekli karşı çıktı.

Savaşın sonra, tarım ürünleri fiyatlarının İngiltere'nin azalan talebi nedeniyle düşmesi ve terhis edilen askerlerin yol açtığı artan talep nedeniyle toprak fiyatlarının yükselmesi yüzünden çiftçiler zor durumda kaldı.

lar. Massey oluşturduğu kurullar aracılığıyla bu sorunları çözmeye çalıştı, ama başbakanlığının son döneminde yükselen fiyatların yol açtığı tepkilerle karşılaştı.

Massif Central, Fransa'nın ortagüney kesiminde dağlık bölge. Batıda ve kuzeydoğuda Akitanya Ovaları ve Loire Havzası, doğuda Rhône-Saône Vadisi, güneyde de Languedoc bölgesinin sınırları içinde kalan Akdeniz kıyı düzlükleriyle çevrilidir. Fransa'nın altıda birini (90.665 km²) kaplayan Massif Central'ın büyük bölümü, yüksekliği 700-1.000 m arasında değişen platolardan oluşur. Bölgenin en yüksek noktaları Sancy Dağı (1.885 m) ve Plomb de Cantal'dır (1.858 m).

Bölgenin yaklaşık dörtte üçü, Karbonifer (y. 345-280 milyon yıl önce) ve Permiyen (y. 280-225 milyon yıl önce) dönemlerdeki Hersiniyen yer hareketleri sonucunda ortaya çıkan ve ağırlıklı olarak granit, gnays ve sısttan oluşan kristalin kayaların üzerinde yer alır. Birçok yerde aşınmaya uğramış olan daha sonraki çağlara ait tortul çökeltiler, Causses'daki Jura Dönemine (y. 190-136 milyon yıl önce) ait kireçtaşları ile Loire ve Allier ırmağ vadilerinin yukarı kesimindeki Tersiyer (Üçüncü) Döneme (y. 65-2,5 milyon yıl önce) ait kumlarda ve killerde belirgin bir biçimde görülür. Pliosen Bölümün (y. 7-2,5 milyon yıl önce) başındaki şiddetli yanardağ etkinliklerinin yanı sıra Orta Tersiyer Dönemdeki yükselme ve eğilmeler, bölgedeki yanardağ konileri ile geniş platoları oluşturmuştur. Bu Tersiyer yükselmeler aynı zamanda Loire ve Limagne'daki iki büyük çukurun oluşmasına yol açmış ve küllenin yan yatmasına neden olmuştur. Bu nedenle batı ve kuzeye doğru eğim yapan Massif Central, Rhône Vadisinden ve Naurouze'daki eşikten sonra birdenbire yükselir.

Massif Central yüzey şekilleri bakımından yedi bölgeye ayrılabilir: Kuzeydoğudaki Morvan, Rhône-Saône Vadisi boyunca uzanan ve Cévennes'i de içine alan doğu ucu; yanardağ konileri ve platolarla kaplı orta platolar; Tarn ve Lot ırmağının oluşturduğu boğazlarla çevrili Grands-Causse; güneybatıdaki Ségalias, Lacauve ve Montagnes Noires yaylaları; La Montagne platolarını ve bir dizi alçak platoyu kapsayan Limousin; Loire ve Allier ırmağının kuzey havzaları.

Saint-Etienne, Alès ve Blanz'y'deki kömür madenciligi Saint-Etienne bölgesi, Le Creusot ve Montluçon'daki çelik ve metalurji sanayilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Michelin adlı şirket Clermont Ferrand'da kauçuk üretir. Limoges öteden beri porselenleriyle tanınır. Bölgede ayrıca çok sayıda tekstil fabrikası vardır. Genellikle bölgeden elde edilen hammaddeleri kullanan öteki sanayi tesislerinde tuğla, kiremit, mobilya, kâğıt, deri eşya ve dantel üretilir. Loire ve Vienne ırmağının birleştiği yerde bulunan bir nükleer santral ile Dordogne, Cère, Truyère, Lot ve Tarn ırmağları üzerindeki hidroelektrik santraller Fransa'da üretilen elektriğin üçte birini sağlar.

Massif Central'de nüfus eşit olmayan bir biçimde dağılmıştır. Bölgedeki başlıca kentler Saint-Etienne, Clermont-Ferrand ve Limoges'dur. Tarıma açılmış verimli bölgelerde dağınık pazar kasabaları görülür. Başlıca turizm merkezleri Vichy, Loire Vadisinin yukarı kesimindeki Le Puy ve Grands-Causse'taki Millau'dur.

Massine, Léonide, asıl adı LEONID FİYODO-ROVİÇ, MASSIN (d. 9 Ağustos 1896, Moskova, Rus Çarlığı - ö. 15 Mart 1979, Köln, Batı Almanya), 20. yüzyılda balenin en önemli

adlarından dansçı ve koreograf. Yenilikçi bir koreografi anlayışıyla 50'yi aşkın bale yaratmıştır.

Moskova'daki Çarlık Okulu'nda tiyatro ve dans eğitimi gördü. Nijinsky'nin yerini alacak birini arayan Diaghilev'den çağrı aldığı sırada, oyuncu olmaya karar vermiş durumdaydı. Cecchetti'den birkaç ay ders aldıktan sonra 1914'te Paris'te, Richard Strauss'un, özgün adı *Josephslegende* (Yusuf Efsanesi) olan balesi *Le Légende de Joseph*'te sahne-

Massine *Gaité Parisienne*'de Peruvian rolünde, Monte Carlo Rus Balesi, 1942
Fred Fehl

ye çıktı. Dramatik dans yeteneği ve sahnedeki kusursuz denetimiyle çok olumlu eleştiriler aldı. Massine'in koreograf olarak ilk yapıtı 1915'te sahnelenen *Le Soleil du Nuit*'ydi (Gece Güneşi). Ardından *La Boutique fantastique* (1919; Fantezi Dükkânı), *Le Tricorne* (1919; Üç Köşeli Şapka), *Le Beau Danube* (1924; Güzel Mavi Tuna) ve *Gaité Parisienne* (1938; Paris Eğlenceleri) gibi yapıtlar geldi. Anlatıyı zengileştirip daha açık kılarak Michel Fokine'in koreografıye getirdiği yenilikleri geliştiren Massine, hem halk danslarından, hem de karakter dansında klasik teknikler kullanan *demi-caractère* tarzından yararlandı. Eşzamanlı, ama gene de tek kişi ya da küçük toplulukların gerçekleştirdiği dans örüntüleriyle bütün bale topluluğuna (*corps de ballet*) çeşitlilik ve karmaşıklık kattı.

1932-38 arasında, Colonel W. de Basil'in Monte Carlo Rus Balesi'nde başdansçı ve koreograf olarak görev yaptı. 1933'te, Çaykovski'nin Opus 64 *Mi Minör Beşinci Senfoni*'sinden yararlanarak ilk senfonik balesi *Les Présages*'ı (Kehanetler) yarattı. Isadora Duncan gibi dansçılar daha önce senfonik müzikten yararlanmış olmalarına karşın, Massine'in koreografisi müzikle daha iyi bütünleşmiş bir koşutluk içindeydi. Ayrıca karakterlerin kostümü ya da sahne donanımı aracılığıyla değil, doğrudan dansla yansıtılması biçimindeki simgesel tiplere de önemli bir yenilikti. Brahms'ın Opus 98 *Mi Minör Dördüncü Senfoni*'si eşliğinde ilk kez Londra'da sahnelenen *Choreartium*, geniş tartışmalara yol açtı. Yapıtın ikinci bölümü, üslup açısından modern dansa daha yakındı. Böyle büyük müzik yapıtlarına dansı katmak ilk önceleri olumsuz eleştiriler aldıysa da sonradan kabul gördü. [Şostakoviç'in *Birinci Senfoni*'sinden uyarlanan *Rouge et Noir* (1939; Kırmızı ve Siyah), Matisse'in sahne dekoru ve kostümleriyle sergilendi. *Nobilitasima Visione*, St. Francis (1938; En Soylu Görü, Aziz Francesco), Hindemith'in librettosu ve müziğiyle gerçekleştirilmiş, dekoru ise Pavel Tschelichew tarafından yapılmıştı. Gerçeküstücü ressam Salvador Dalí de, üç önemli deneysel balenin tasarımını yaptı.

Massine, Basil ile görüş ayrılıkları nedeniyle görevinden ayrılarak yeni Monte Carlo Rus Balesi'ni kurdu ve 1942'ye değin yönetiminde bulundu. Daha sonra Bale Tiyatrosu ve İngiliz Kraliyet Balesi'nde sahneye çıktı.

1966'da koreograf ve sanat yönetmeni olarak, yeni kurulan Monte Carlo Balesi'ne girdi. Koreografisini de yaptığı *The Red Shoes* (1948; *Kırmızı Pabuçlar*) ve *Tales of Hoffmann* (1951; *Hoffmann'ın Masalları*) gibi filmlerde dans etti. Ayrıca *My Life in Ballet* (1968; *Bale Yaşamım*) ve *Massine on Choreography* (1976; *Massine'den Koreografi Üzerine*) adlı iki kitap yayımladı.

Massinger, Philip (d. 1583, Salisbury yakınları, Wiltshire - ö. Mart 1639/40, Londra, İngiltere), I. James ve I. Charles dönemlerinde ürün vermiş İngiliz oyun yazarı. Komedilerdeki ve olay örgüsü kurmadaki yeteneği, toplumsal gerçekliği ve yergi gücüyle tanınmıştır.

1613'ten sonra John Fletcher ve başka yazarlarla birlikte çalıştı. 1620 dolayında

Massinger, bir oymabaskı, 1655
British Museum, Londra; fotoğraf J. R. Freeman & Co Ltd.

tek başına oyun yazmaya başladı. Fletcher'ın yerine 1625'te Kralın Oyuncuları'nın başyazarı oldu.

Fletcher'la birlikte yazdığı oyunlardan *The False One* (y. 1620; *İkiyüzlü*), Caesar ile Kleopatra'nın öyküsünü ele alıyordu. Nathaniel Field ile birlikte yazdığı, Fransa'da geçen aile trajedisi *The Fatal Dowry* (1616-19; *Öldüren Çeyiz*) ve Roma imparatoru Diocletianus döneminde Hristiyanların gördüğü baskılar üzerine Thomas Dekker ile birlikte yazdığı *The Virgin Martyr* (1620; *Şehit Bakire*), öteki ortak çalışma ürünleriydi. Tek başına yazdığı oyunlardan 15'i günümüze ulaşmıştır, ama birçoğunun kesin tarihi bilinmemektedir. Dört trajedisinden ikisi, melodram havasında yazılmış gizem öykülerinin anlatıldığı *The Duke of Milan* (1621-22; *Milano Dükü*) ile *The Unnatural Combat*'tır (1624?; *Tuhaf Savaş*). Antik Çağ dekorunda tarihsel trajediler olan öbür ikisi de *The Roman Actor* (1626; *Romalı Oyuncu*) ve *Believe As You List* (1631; *Duyduğuna İnan*) adlarını taşır. *The Roman Actor*, Massinger'ın komedi dışındaki oyunlarının en iyisi sayılır.

Yedi trajikomedisinden biri olan ve Syracuse'daki bir köle ayaklanmasını anlatan *The Bondman* (1623; *Köle*) yazarını siyasal ve toplumsal olaylara karşı ilgisini ortaya koymaktadır. Bir Cizvit karakteri yücelten *The Renegado* (1624; *Dönek*) ise Massinger'ın Katolikliğe geçtiği yolunda yorumlara yol açmışsa da, bunlar sonradan kabul görmemiştir. *The Maid of Honour* (1621?; *Nedime*) adlı trajikomedide ise Massinger, siyasal gerçekçilik ile Charles dönemi sonlarının incelmış saray üslubunu birleştirir. Komedi dışındaki oyunlarında görülen Charles dönemi modasına uyma eğilimi, iki büyük komedisindeki acımasız gerçekçilik ve yergi gücüyle çelişmektedir. Bunlardan, toplumsal kargaşa ve ekonomik baskılara karşı tepkisini dile getirdiği *A New Way to Pay Old Debts* (Eski Borçları Ödemenin Yeni Yolu), Massinger'ın en çok ilgi gören ve en etkili oyunudur. Benzer sorunları

işleyen *The City Madam*'daysa (1632?; *Kentli Hanım*), doğalcı ve simgeci üslupların bileşimi olan daha yalın bir olay örgüsü vardır. Massinger'ın yapıtları, Philip Edwards ve Colin Gibson tarafından *Plays and Poems* (1976, 5 cilt; *Oyunlar ve Şiirler*) adı altında toplanmıştır.

Masson, André (-Aimé-René) (d. 4 Ocak 1896, Balagny, Oise - ö. 28 Ekim 1987, Paris, Fransa), ünlü Fransız gerçeküstücü ressam ve grafik sanatçısı.

Brüksel Güzel Sanatlar Akademisi ile Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda resim öğrenimi gördü. I. Dünya Savaşı'nda ağır biçimde yaralandı. Paris'e dönüp (1919) koleksiyoncu Daniel-Henri Kahnweiler'le tanıştıktan (1922) sonra kendini bütnüyle resim çalışmalarına verdi. Bu dönemde daha çok kübist üslupta çalıştı. Yapığı resimlerden biri gerçeküstücülüğün kurucusu André Breton'un dikkatini çekince 1920'lerin ortalarında bu gruba katıldı.

"Elma Yiyen Adam", André Masson'un bir yapıtı, 1943; özel koleksiyon
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Kısa zamanda otomatik yazının önde gelen uygulayıcılarından biri oldu; resme uyarlan-
dığında bu teknik, doğrudan bilinçdışından kaynaklanan güdü ve imgelerin ifadesine yönelik kendiliğinden bir kompozisyon biçimini alıyordu. 1928'de Breton'la arasındaki anlaşmazlık yüzünden gerçeküstülerden ayrılmasına karşın Masson akımın ilkelerinden hiçbir zaman kopmadı; özellikle gerçeküstücülüğün otomatizm kavramına bağlı kaldı. 1920'lerin sonları ve 1930'larda yaptığı resimlerle çizimler, şiddet, erotizm ve fiziksel başkalaşım sahnelerinin fırtınalı yansımalarıydı. Doğuştan bir çizim ustası olan Masson, soyuta varan biyomorfik biçimleri dalgalı ve anlatımcı çizgilerle verdi. 1934'ten 1936'ya değin İspanya'da, II. Dünya Savaşı sırasında da ABD'de yaşadı. New York'ta bulunduğu yıllarda, bu ülkedeki öbür Avrupalı gerçeküstüler gibi ABD'li soyut-dışavurumcu sanatçıları etkiledi. Özellikle 1920'lerin sonunda tuvale zamk sürerek üstüne kum serptiği "kum resimleri"nin rasgele biçimleri, Jackson Pollock'un, hareketli soyut resimleri üzerinde etkili oldu.

Masson 1946'da Fransa'ya döndükten sonra Aix-en-Provence'a yerleşti. Orada manzaralar, bir dizi taş baskı ve çizim yaptı; André Malraux'nun *Les Conquerants* (1928; *Kanton'da İsyân*, 1967/*Fatihler*, 1977) ile *L'Espoir* (1937; *Umut*, 1967, 1989) adlı yapıtlarını resimledi; 1950'de *Le Plaisir*

de peindre (Resim Zevki) adlı kitabını yazdı. 1960'lar, Masson'un "Kötü Niyetli Mucize İşçileri Halkı Yukarıdan Tehdit Ediyor" (1964) ve Paris'teki Odéon Tiyatrosu tavan resimleri (1964) gibi en yetkin yapıtlarını ürettiği dönemdi.

Massys, Quentin, MATSYS, METSYS ya da MESSYS olarak da yazılır (d. y. 1465/66, Leuven, Brabant - ö. 1530, Anvers, Felemenk), Anvers okulunun ilk önemli temsilcisi sayılan Felemenkli ressam.

Leuven'de nalbantlık yaparken bir ressamın kızına âşık olup resim yapmaya başla-

"Sarraf ve Karısı", Quentin Massys'in yağlıboya çalışması, 1514; Louvre Müzesi, Paris
Lauros-Giraudon, Art Resource/EB Inc.

dığı söylenir. 1491'de Anvers'e giden Massys, oradaki ressamlar loncasına girmiştir.

İlk resimleri, bugün Brüksel'deki Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan ve Meryem Ana ile Çocuk İsa'nın betimlendiği iki yapıttır. 1507-09 yıllarında Leuven'deki St. Peter Kilisesi için yaptığı "Kutsal Aile" ya da "Azize Anna Altar Panosu" (Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel) ile "İsa'nın Mezara Konması" (Kraliyet [Devlet] Güzel Sanatlar Müzesi, Anvers) adlı iki büyük triptik (üç kanatlı pano) en önemli yapıtları sayılır. Zengin bir ayrıntı işçiliğinin görüldüğü her iki yapıtta da güçlü dinsel duygular işlenmiştir. Yüz ifadelerini vurgulama eğilimi "Yaşlı Adam ile Saraylı" (Pourtales Koleksiyonu, Paris) ve "Sarraf ve Karısı" (Louvre Müzesi, Paris) gibi resimlerde açıkça görülür. Her ikisi de Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan "Christus Salvator Mundi" ile "Dua Eden Meryem Ana" adlı resimler dingin bir ağırbaşlılığı yansıtır. Daha küçük ölçekli figürler içeren resimleri arasında, Münih'te bulunan, dağınık parçaları bir araya getirilmiş bir poliptik (çok kanatlı pano) ile "Meryem Ana ve Çocuk İsa" (Aynard Koleksiyonu, Paris) vardır. Massys'in arka plan manzaraları, çağdaşlarından Flaman ressam Joachim Patinir'i andırır; hatta "İsa'nın Çarmıha Gerilmesi" (Kanada Ulusal Galerisi, Ottawa) adlı resmindeki manzarayı Patinir'in yaptığı sanılmaktadır. Massys'in çok sayıda portre çalışması arasında, dostu Erasmus'u gösteren ve Sir Thomas More'a sunduğu portre sayılabilir. Portrelerinin Albrecht Dürer ile Hans Holbein'inkilerden daha öznel ve kişisel olmasına karşın, Massys'in her iki ustanadan da etkilendiği düşünülür. "Meryem Ana ve Çocuk İsa"da (Ulusal Müze, Poznań, Polonya) görüldüğü gibi, Massys İtalyan

resim sanatından da etkilenmiştir. Bu resimdeki figürlerin Leonardo da Vinci'nin "Kayalıklar Madonnası"ndan kopya edildiği açıktır.

Massys'in iki oğlu da ressam oldu. 1531'de Anvers'teki ressamlar loncasından usta unvanı alan Jan (1509-75), heretik düşünceleri yüzünden 1543'te sürgün edildi. On beş yıl Fransa ya da İtalya'da kaldıktan sonra 1558'de Anvers'e döndü. İlk resimlerinde babasını taklit ettiyse de, sonraki döneminde İtalyan ya da Fransız sanatından etkilendi.

Quentin'in ikinci oğlu Cornelis (1513-79), 1531'de usta ressam oldu ve babasının tarzında manzara resimleri ile oymabaskılar yaptı.

mast hücresi, gevşek bağdoku liflerinin arasında yer alan hücre türü. Sitoplazmasında aynı boya ile farklı renklere boyanan kaba tanecikler yer alır. Mast hücrelerinden pıhtılaşmayı önleyen heparin ve kan damarlarının geçirgenliğini artıran histamin gibi maddeler salgılanırsa da, hücrenin özgün fizyolojik işlevi bilinmemektedir. Dokunun mekanik ya da kimyasal etkenlerle örselenmesi sonucunda hücrenin içinde yer alan parçacıklar çevre dokuya geçer. Parçacıklardan salgılanan histamin, bu bölgedeki toplardamarlar ya da kılcaldamarlardan dışarı sıvı çıkmasına neden olur, örselenen dokular şişer.

mastaba (Arapçada "peyke", "seki"), Mısır'da Eski Krallık döneminde (İÖ y. 2686 - 2160) dikdörtgen planlı, taştan, içi dolu mezar yapısı. Duvarları hafifçe içe doğru eğik olarak yükseldiği için küçük ölçekli bir kesik piramit ya da sekiye benzer. Tepesinde başlayıp içinden geçen düşey bir dehliz yeraltındaki mezar odasına ulaşır. İlk örneklerinde doğu cephesinde düzenlenen adak yeri zamanla büyümüş, *mastaba*'nın içine doğru genişleyerek bir kült odası biçimini almıştır.

Eskiden büyük yapıların kapısının iki yanında bulunan ve dinlenmek için oturlan taş ya da ahşap sekilere de *mastaba* denir.

mastar, imalat işlemlerinde, belirli bir parçanın boyutlarının istenenden daha küçük ya da büyük olup olmadığının belirlenmesinde standart karşılaştırma aracı olarak kullanılan takım. Mastarı alınacak cisimlerin boyutlarını ölçen bazı aletler de mastar olarak adlandırılabilir; ama gerçekte mastarlar, cismin boyutlarının belirli tolerans sınırları içinde standart boyuta uygun olup olmadığını denetleyen aletlerdir. Mastarlar mekanik ya da elektriksiz olarak çalışır.

Mastarlar sabit ya da ayarlanabilir türden olabilir. Sabit tipten mastarlar, belirli bir boyutun standarttan daha küçük ya da büyük olup olmadığını belirler. Bu mastarlar sert ya da yumuşak çelikten ya da camdan yapılabilir. Bazılarının yüzeyi, aşınmaya karşı dayanımı artırmak amacıyla kromla ya da tungsten karbürle kaplanmıştır.

Çeneli mastar, tampon mastar, tolerans mastarı (sınırlı mastar) ve halka biçimli bir mastar olan бага (mil mastarı) sabit türden mastarlardır. Deliklerin çapının denetlenmesinde, uç kesimleri duyarlı biçimde bitirilmiş, çeşitli çaplardaki silindirik biçimli çubuklardan (tampon mastar) yararlanır. Eğer deliğin boyutu tolerans sınırları içindeyse, mastarın ince ucu deliğe girer, ama kalın ucu girmez. Bagalar ise, silindirik biçimli parçaların, gene belirli tolerans sınırları

içinde denetlenmesinde kullanılır. Çeneli mastarlar "C" harfi biçimindedir; bu tür mastarlardan, çap, uzunluk ve kalınlık denetiminde yararlanır.

Gömme pimli mastarların hareketli tek bir bölümü vardır ve bunlar dirseklerin ya da deliklerin derinliğinin denetlenmesinde kullanılır. Biçim mastarları ise, parçaların profilini denetler; en yaygın kullanılan biçim mastarları, içbükey ve dışbükey dairesel kenarları olan ince bir levha biçimindeki yançap mastarı (köşelerin ve olukların yarıçaplarının denetlenmesinde kullanılır) ile kenarlarında üçgen biçimli dış çıkıntıları bulunan ince levha biçimindeki vida mastarıdır (dişlerin arasındaki uzaklığı ya da birim uzunluk başına diş sayısını denetler).

Etalon mastar ya da yaratıcısının adıyla Johannsson mastarı, I. Dünya Savaşı sırasında kullanılmaya başladı. Bunlar, genellikle dikdörtgen biçiminde küçük çelik bloklardır; karşılıklı iki yüzeyleri belirli bir kalınlıkta birbirine paralel olacak biçimde çok duyarlı yapılmıştır. Etalon mastarlar, değişik boyutlardan oluşan bir set halinde satılır ve bunlar yan yana konarak, her hangi bir doğrusal uzunluk, milimetrenin binde biri düzeyine kadar denetlenebilir. Açıkların denetlenmesinde kullanılan benzer türden etalon mastarlar da vardır.

Ayarlanabilir mastarlar, mastarı alınan cismin boyutunun standarttan ne ölçüde saptığının saptanmasında kullanılır. Bazı ayarlanabilir mastarlar sapmayı ölçü birimi halinde gösterir, bazıları ise sapmanın belirli bir sınırı içinde olup olmadığını denetler. Kadranlı kumpaslar, komparatörler ve hava mastarları, ayarlanabilir türden mastarlardır. Işık dalgasının girişiminden yararlanarak da çok duyarlı ölçümler yapılabilir, ama bu tür aytılara mastar değil, girişimölçer (interferometre) denir.

mastektomi, genellikle kötü huylu bir urun çıkartılması amacıyla memenin cerrahi girişimle alınması. Kanserli dokunun çıkartılmasına yönelik öbür cerrahi girişimler gibi mastektomi de, hastalık erken evredeyken ve kötü huylu hücreler çevreye yayılmadan önce uygulanırsa etkin tedavi sağlar. Kanserli dokunun tümüyle alınması için uru çevreleyen sağlıklı dokunun bir bölümünün, kimi zaman da yakındaki başka oluşumların da çıkartılması gerekir. Bu nedenle yapılacak ameliyatın türü kanserin yerleştiği bölgeye, yayılma derecesine ve kanserli hücrelerin tipine bağlıdır.

Standart radikal mastektomide meme dokusunun tümü, memeyi destekleyen göğüs kasları ve koltuk altındaki lenf düğümleri çıkarılır. İlerlemiş kanser vakalarında vücudun derin dokularında yer alan lenf düğümleri de alınabilir. Buna karşılık, kimi zaman yalnız memenin, hatta memedeki urun alınması da yeterli olabilir.

Masters, Edgar Lee (d. 23 Ağustos 1869, Garnett, Kansas - ö. 5 Mart 1950, Philadelphia, ABD), ABD'li şair ve romancı. *Spoon River Anthology* (1915; Spoon River Antolojisi) adlı yapıtıyla tanınmıştır.

Bir süre babasının avukatlık bürosunda çalıştıktan sonra bir yıl Illinois eyaletinin Galesburg kentindeki Knox College'da öğrenim gördü. 1891'de baroya kabul edildi ve çok geçmeden Chicago'nun başarılı avukatları arasına girdi.

Masters'ın 1898'de yayımlanan ilk şiir kitabını, açık ölçüyle yazılmış manzuma bir oyun olan *Maximilian* (1902), *The New Star Chamber and Other Essays* (1904; Yeni Star Chamber ve Başka Denemeler), *Blood of the Prophets* (1905; Peygamberlerin Kanı), *Althea* (1907) ve *The Bread of Idleness* (1911; Aylaklık Ekmeği) gibi bir dizi oyun

izledi. 1909'da *Epigrams from the Greek Anthology*'yi (Yunan Antolojisinden Epigramlar) okuduktan sonra, bu epigramlar gibi serbest nazımla yazılmış, monolog biçiminde bir dizi mezar yazıtı yazmaya karar verdi. Bu çalışmasının sonucunda, düşsel bir kent olan Spoon River'in eski sakinle-

Edgar Lee Masters

Edgar Lee Masters. Fotoğraf, Arnold Genthe

rinin küçük kent yaşamının boğucu ortamına hapsolmuş acı ve doyumsuzluklarla dolu yaşamlarını anlattıkları bir yapıt olan *Spoon River Anthology* ortaya çıktı. 1963'te Broadway'de sahnelenen bu yapıt, sonraki yıllarda birçok okulda ve yerel tiyatrodaki sahneye kondu.

Masters'ın romanları arasında *Mitch Miller* (1920) ve *The Nuptial Flight* (1923; Düşünden Kaçış) sayılabilir. *Lincoln the Man* (1931; İnsan Olarak Lincoln) adlı kitabında Lincoln'e yönelttiği saldırılar, eleştirmen ve tarihçiler arasında tepki yaratmıştır. Whitman (1937) ve Mark Twain'in (1938) yaşamöykülerini de yazan Masters'ın bu türdeki en iyi yapıtı arkadaşı ve meslektaşı şair Vachel Lindsay'ın yaşamöyküsü olan *Vachel Lindsay: A Poet in America*'dir (1935; Vachel Lindsay: Amerika'da Bir Şair). Otobiyografisi *Across Spoon River* (1936; Baştan Başa Spoon River) ile *The Sanganamon* da (1942) önemli yapıtlarındandır.

Masters, William H(owell) ve Johnson-Masters, Virginia E(shelman), JOHNSON-MASTERS VIRGINIA E. JOHNSON (1950-71) olarak da bilinir, eö ESHELMAN (sirasıyla, d. 27 Aralık 1915, Cleveland, Ohio, ABD; d. 11 Şubat 1925, Springfield, Missouri, ABD), insanın cinsel davranışı üzerine çalışmalarıyla tanınan araştırmacılar.

Rochester Üniversitesi Tıp ve Dişçilik Okulu'nu bitirerek hekim olan (1943) Masters, 1947'de Washington Üniversitesi Tıp Okulu'nda (St. Louis) görev aldı. Johnson ise çeşitli okulların yanı sıra Kansas Kenti Müzik Konservatuarı'nda da öğrenim görmüş, ama hiçbirinden diploma almamıştı. 1954'te Masters, cinsellik üzerine bir araştırma yapmaya başladı; 1957'de Johnson da ona katıldı. 1964'te ikisi St. Louis'de Üreme Biyolojisi Araştırma Vakfı'nı kurdular ve Masters başkan, Johnson başkan yardımcısı oldu. 1971'de evlenen çift 1992'de ayrıldı.

Human Sexual Response (1966; İnsanda Cinsel Tepki) adlı yapıtları, gerçek cinsel eylemin, laboratuvar koşullarında fizyolojik ve anatomik açıdan ayrıntılı biçimde incelendiği ilk çalışmanın ürünüydü. Araştırma sırasında, cinsel uyarım ve tepkileri kaydetmek için elektrokardiyograf ve elektroensefalograf gibi aytılar da kullanıldı. Masters ile Johnson ayrıca, çiftlerin cinsel sorunları konusunda klinik danışmanlığı da yaptılar. Öbür yapıtları *Human Sexual Inadequacy* (1970; İnsanda Cinsel Yetersizlik), cinsel

ilişki ve insanlar arası bağlılığı ele alan *The Pleasure Bond* (1975; Haz Bağı), eşcinsellerin cinsel sorunları üzerine *Homosexuality in Perspective* (1979; Eşcinselliğe Bakış) ve *Human Sexuality*'dir (1982; İnsan Cinselliği). Türkçede bazı çalışmaları, *Seks Raporu* (1970), *Sevişme Tekniği* (1972), *Cep Seks* (1972) gibi adlar altında yayımlanmıştır.

mastı, İngiltere'de 2 bin yılı aşkın bir süredir beğeni köpeği olarak kullanılmasının yanı sıra değişik dönemlerde gösteri amacıyla dövüştürülen iri yapılı köpek soyu. Mastı özellikleri gösteren köpeklerin Asya ve Avrupa'daki varlığına ilişkin kayıtlar İÖ 3000'lere dayanır. İngiltere'yi işgal eden Romalılar, mastıyı arenalarda dövüştürmek

(Üstte) mastı; (altta) boğa mastısı
Sally Anne Thompson-EB Inc

için Roma'ya götürdüler ve ayı, aslan, kaplan, boğa, başka köpekler ve gladyatörlerle dövüştürdüler. Bu soy daha sonraları İngiltere'de de seyircilerin çevrelediği bir alanda ayı ve boğalarla dövüştürülmek için eğitilmiştir.

Güçlü yapısına karşın aslında uysal bir köpek olan mastının başı geniş, kulakları düşük, burnu küt, postu kısa ve kaba tüylüdür. Postu, yapılan ıslah çalışmalarına uygun olarak kayısı renginde, parlak taba ya da taba ve siyah kırçılı olabilir. Kulaklarıyla burnu koyu renktedir. Mastının omuz yüksekliği 70-76 cm, ağırlığı 75-84 kg'dır.

Buldogla mastının melezlenmesiyle elde edilen boğa mastısı, 19. yüzyılda İngiltere'de geliştirilmiştir. Bu hayvan eskiden, malikâne ve özel av arazilerinde kaçak avcılık yapılmasını önlemek amacıyla kullanılırdı. Boğa mastısı taba, kızıl kahverengi ya da kırçılı, yüzüyle kulakları siyah renkte bir köpektir. Omuz yüksekliği 60-70 cm, ağırlığı 50-54 kg'dır. Genellikle polis ve bekçi köpeği olarak kullanılır.

Mastigophora bak. kamçılılar

mastit, MEME İLTİHABI olarak da bilinir, kadınlarda meme dokusunun mikrop bulaşması sonucu iltihaplanması. Akut mastitte etken, sıklıkla *Staphylococcus aureus*, kimi

zaman da *Streptococcus* cinsi bakterilerdir. Hemen her zaman emziren kadınlarda görülür; doğumu izleyen ilk üç haftada başlar. Meme başındaki çatlaklardan giren bakteriler lenf damarları ve süt kanallarında ilerler. Düzensiz emzirme memelerin aşırı derecede sütle dolmasına yol açarak enfeksiyonun şiddetini artırır. Memeler şişer, kızarıp, sertleşir, oldukça ağrınlıdır. Enfeksiyon tek memede ya da her ikisinde olabilir; sınırlı bir alanda kalabileceği gibi yaygınlaşabilir. Meme başından irinli akıntı gelmesi sıklıkla memede apse oluştuğunu gösterir. Lenf düğümleri ve lenf damarları da şişer ve duyarlılığı artar. Apseli akut mastit sıklıkla iltihaplı meme kanseriyle karıştırılır. Yeni doğmuş kız bebeklerde doğumdan hemen sonra, ayrıca kızlarda ergenlik döneminde görülen mastitin bakteri enfeksiyonu ile ilgisi yoktur, hormonların uyarısına bağlıdır.

Kronik mastit genellikle verem, mantar enfeksiyonları ya da frengi gibi bütün vücudu etkileyen hastalıklarda gelişir. Çok çocuklu ve emzirme gücü çökmiş orta yaşlı kadınlarda plazma hücreli mastit olarak bilinen bir tür mastit görülür. Oldukça ender rastlanan bu hastalığı meme kanserinden ayırt etmek güç olabilir. Memede lenf sıvısı birikir; vücut bu sıvıyı yabancı madde olarak kabul ettiğinden bu bölgede plazma hücreleri, akyuvarlar ve yağ asidi kristalleri birikir. Yağ dokusu yıkıma uğrar. Meme başının altında sert bir kütle oluşur, meme başının dıştan görünümü bozulabilir. Bu bölge ağrılı, duyarlı, şiş ve kızamıklı. Irin bulamık bir akıntıyla birlikte dışarı sızar. Süt kanalları ve lenf düğümleri şişer ve genişler. Hastalık ilerledikçe memede yer yer sertleşmeler görülür, sağlıklı bez dokusunun yerini lifsi bağdoku alır.

Evcil hayvanlarda, özellikle süt ineklerinde görülen bakteri kökenli mastit, süt sağma makineleri, süt sağanların elleri ve sineklerle bulaşır. Ekonomik açıdan önemli zararlara neden olan ağır bir hastalıktır.

mastodon, *Mastodontidae* familyasının *Mastodon* cinsini oluşturan, file benzer soyu tükenmiş birkaç memeli türü. İlk olarak Miyosen Bölümün (y. 26-7 milyon yıl önce) başlarında ortaya çıkmış olan mastodonlar Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) boyunca çeşitli dönüşümler geçirerek

ABD'de Ohio eyaletinin Licking İlinde bulunan, Pleyistosen Bölümde yaşamış bir mastodonun iskeleti
Cleveland Museum of Natural History

varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu hayvanların Kuzey Amerika'da Pleyistosen Bölümünden sonra da yaşadığı sanıldığından Kuzey Amerika'daki ilk Yerli grupları tarafından bilindiği düşünülmektedir. Çok geniş bir coğrafi dağılım gösteren mastodonların fosilleri oldukça bol ve genellikle iyi korunmuştur.

Oldukça ilkel yapısı ve ayırt edici özellikleriyle dikkat çeken ögütücü dişleri bu hayvanların yaprakla beslendiğini gösterir. Sağlam köklü, görece kısa ve iri olan bu dişlerin

üzerinde sayısı dördü bulabilen, birbirinden oluklarla ayrılmış kabartılar vardır. Dişleri günümüzde yaşayan fillerinkine göre çok daha küçük ve ilkelidir. Fildişi adıyla tanınan üst kesicidiş çifti kalın, uzun, birbirine paralel ve yukarı doğru kıvrıktır. Kısa olan alt kesicidişler yalnız erkeklerde bulunur.

Mastodonlar günümüz fillerinden kısa olmakla birlikte iri yapılı hayvanlardı. Kafatasları fillere benzerse de daha basık ve daha basit yapıdaydı. Gözleri, fillerinkinden daha küçük ve daha az belirgindi. Gövdeleri oldukça uzun, bacakları kısa, kalın ve silindirik biçimindeydi. Mastodonların derileri, uzun, kızıl kahverengi tüylerle kaplıydı. Soylarının tükenmesinin nedeni bilinmemektedir. Kuzey Amerika'da soylarının tükenmesinde insanlar tarafından avlanmalarının etkisi olabilir.

mastoidit, kulağın arkasında yer alan mastoit çıkıntının iltihabı. Hemen her zaman akut ya da kronik ortakulak iltihabının komplikasyonu olarak ortaya çıkar. İltihap genellikle mastoit çıkıntının içindeki küçük boşluklarla sınırlı kalır.

Mastoiditte kemigin içindeki boşluklar iltihaplı bir sıvıyla dolar; hastalığın şiddeti bu maddenin miktarıyla doğru orantılıdır. Başlıca belirti kulak arkasında ve şakaklarda ağrıdır; ateş ve nabız hızı yükselir. Şakak kemiginin mastoit bölgesine dışarıdan bastırmakla ağrı duyulur; iltihaplanma arttıkça bu bölgedeki yumuşak dokularda şişme olur. Bu durum o bölgede bir apse gelişene değin sürer; apse oluşması enfeksiyonun kemiğe geçtiğini ve kemigin dış katmanını zedelediğini gösterir.

Kimi zaman iltihap vücut yüzeyine açılmak yerine kafatası içindeki oluşumlara yayılır ve komplikasyonlara neden olur. Bunlardan en önemlileri beyni saran sert zarın içinde ve dışında oluşan apseler, iç boyun toplardamarına boşalan geniş damarın iltihaplanması ve pıhtı oluşumu ile içkulak iltihabı ve menenjitir.

Önceleri sık görülen ve tehlikeli sonuçlar doğuran mastoidit günümüzde ortakulak iltihabının ilaçlarla kolayca tedavi edilmesiyle çok ender görülmeye başlamıştır. Erken dönemde antibiyotik tedavisi etkilidir. Tedaviye yanıt vermeyen az sayıda vakada iltihaplı kemik dokusunun cerrahi girişimle çıkarılması ve irinin boşaltılması gerekir.

mastoit çıkıntısı, insanda, kafatasında her iki kulağın altında ve arkasında yer alan piramit biçimli kemik çıkıntısı. Yalnız insangillerde görüldüğünden insan fosil araştırmalarında önem taşır. Mastoit çıkıntının gelişiminin insanın dik durmaya başlamasıyla, ense ve başın birlikte evrimleşmesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Mastrihtiyen Kat, Üst Kretase (Tebeşir) Dönemi (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce) kayaçlarının dünya çapında rastlanan standart bölümü. Kretase Döneminin en üst katı olan Mastrihtiyen Kat, Kampaniyen Katın üzerinde yer alır. En belirgin olduğu yerler, ABD'nin batısının iç kesimleri ile Avrupa'nın kuzeyidir. Tanıtıcı fosil faunası, soyu tükenmiş kafadanayaklılardan ammonitlerden, Kretase çiftçenotlilerinden ve *Triceratops* cinsi otçul dinozorlar gibi bazı kara omurgalılarından oluşur.

Mastroianni, Marcello (d. 28 Eylül 1924, Fontana Liri, İtalya), İtalyan sinema ve tiyatro oyuncusu. Çekici romantik görünümü ve canayakın oyunculuğuyla 1960'larda

sinemada çağdaş Avrupalının simgesi olmuş ve uluslararası üne kavuşmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında Roma Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Üniversitenin desteklediği amatör tiyatro topluluklarında

Marcello Mastroianni *Kan Davası* filminde, 1979 Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

oyunculuga başladı. 1948'de, Luchino Visconti'nin yönetimindeki ülkenin önde gelen tiyatro topluluğuna katıldı. İlk kez 1947'de *I miserabili* (Sefiller) filminde rol aldıktan sonra 1950'lerin ortalarında İtalya'nın ünlü oyuncularından biri durumuna geldi. Visconti'nin yönettiği *Le notti bianche* (1957; *Beyaz Geceler*) filmindeki rolüyle Federico Fellini'nin dikkatini çekti. Fellini'nin *La dolce vita* (1960; *Tatlı Hayat*) filminde canlandırdığı Romalı çağdaş gazeteci tipiyle uluslararası ün kazandı. Bunu evliliğinde duygusal boşluğa düşen bir romancıyı canlandırdığı *La notte* (1960; *Gece*), kibar bir baronun eşinden boşanma girişimlerini alaycı bir dille perdeye aktaran *Divorzio all'italiana* (1961; *İtalyan Usulü Boşanma*), yaratıcılığı felce uğramış bir yönetmeni canlandırdığı Fellini'nin ödül kazanan *Ono e mezzo* (1963; *Sekiz Buçuk*), 19. yüzyılda yaşamış bir işçi önderini canlandırdığı *I compagni* (1963; *Arkadaşlar*), Sophia Loren ile başrolleri paylaştığı *Ieri, oggi, domani*'yle (1963; *Dün, Bugün, Yarın*), *Marimonia all'italiana* (1964; *İtalyan Usulü Evlenme*), *I girasoli* (1970; *Güneş Çiçeği*), *La moglie del Prete* (1971; *Benimle Evlenir misin?*) ve *Una giornata particolare* (1977; *Özel Bir Gün*) filmleri izledi. Mastroianni'nin rol aldığı başka önemli filmler arasında Louis Malle'nin *Vie privée* (1961; *Özel Yaşam*), Visconti'nin *Lo straniero* (1967; *Yabancı*), Ferreri'nin *Liza* (1971; *Çılgın Fahişe*) ve *La grande bouffe* (1973; *Büyük Tıkınma*), Scola'nın *Drama della gelosia* (1970; *İtalyan Usulü Kıskançlık*), *La terrazza* (1980; *Teras*) ve *La notte di Varennes* (1982; *Varennes Gecesi*), Fellini'nin *Roma* (1972; *Roma*) ve *La città delle donne* (1980; *Kadınlar Kenti*), Boorman'ın *Leo the Last* (1969; *Sonuncu Leo*), Polanski'nin *Che? (1972; Ne?)*, Taviani kardeşlerin *Allonsanfan* (1974; *Allonsanfan*), Vertmüller'in *Fatto di sangue fra due Uomini per causa di una vedova* (1979; *Kan Davası*), Angelopoulos'un *O Melissokomos* (1986; *Arıcı*) ve Mihalkov'un *Oci Ciornie'si* (1987; *Siyah Gözler*) sayılabilir.

mastürbasyon, çoğunlukla elle cinsel organları uyarak kendi başına cinsel etkinlikte bulunma. Terim, birleşme olmaksızın eşlerin birbirlerinin cinsel organlarını elle uyarmasını belirtmek için de kullanılabilir. Tarih boyunca çeşitli kültürlerde, mastürbasyona karşı farklı tutumlar gelişmiştir. Cinselliği yalnızca üremeye yönelik bir dav-

ranış olarak kabul eden Hristiyan ahlakının etkisiyle Batı toplumlarının mastürbasyona karşı tutumu genellikle olumsuz olmuştur. Katolik Kilisesi günümüzde de mastürbasyonu bir günah olarak mahkûm etmektedir. Eski Ahit'te tohumlarını yere saçarak boşu harcandığı için cezalandırılan Onan'ın öyküsü de bunda etkilidir. Mastürbasyonun kişi için tek cinsel doyum yolu durumuna gelmesi onun adından ötürü onanizm olarak adlandırılır.

20. yüzyıl ortalarında ABD'de Alfred Kinsey ve başkalarının yürüttüğü araştırmalara göre, ABD'li erkeklerin yüzde 92'si, kadınların da yüzde 70-80'i mastürbasyon yapmış ya da yapmaktadır. Başka ülkelerde yapılan araştırmalar da benzer sonuçlar vermiştir.

Cinsel davranışı inceleyen araştırmacılara göre mastürbasyon, haz verici, uyarıcı ve sakinleştirici etkileriyle ruhsal sağlık açısından olumlu nitelik taşımaktadır. Ayrıca kadınlarda mastürbasyonun, cinsel birleşme sırasında orgazma yakınlığı artırdığı öne sürülür. Mastürbasyon cinsel sorunlarda yaygın bir terapi yöntemi olarak da önerilmektedir.

Masukagami, Japon tarihinin Kamakura dönemine (1192-1333) ilişkin tarihsel destan. 1333 ile 1376 arasındaki bir tarihte Nico Yoşimoto tarafından yazıldığı sanılır. İmparator Go-Toba'nın doğumundan (1180) İmparator Go-Daigo'nun Oki Adaları'ndaki sürgünden dönüşüne değin geçen tarihsel olayları anlatır. Moğol istilalarını da (1274, 1281) canlı biçimde aktarır. Çok sayıda saray arşivinden ve soyluların günlüklerinden alıntılar yapan ve incelikli klasik bir üslup kullanan yazar, saray soylularının gücün düşüşünü ve savaşçı sınıfın yükselişini bir saray soylusunun gözünden, etkileyici bir biçimde yansıtır.

Masulipatam, eskiden MASULIPATNAM, MAÇİLIPATNAM ya da BANDAR olarak da bilinir, Hindistan'ın güney kesiminde, Andhra Pradesh eyaletinin doğusunda kent. Bengal Körfezindeki ilk İngiliz sanayi yerleşmesi olan kent, 1686-1759 arasında Fransızların ve Felemenkililerin yönetimi altında kaldı. 1759'da İngilizlerin eline geçti. Bugünkü adını 1949'da aldı.

Bir demiryolu hattının son durağı ve deniz limanı olan Masulipatam, Bandar Kanalıyla kuzeybatıdaki Vicayavada'ya bağlanır. Başlıca sanayi dalları halı dokuma, pirinç ve yağlı tohum işlemedir. Kentte Andhra Üniversitesi'ne bağlı dört yükseköğretim kurumu ve bir mühendislik enstitüsü vardır. Nüfus (1991) 159.007.

masuniyet bak. dokunulmazlık

Masur, Kurt (d. 18 Temmuz 1927, Brieg [bugünkü Polonya'da Brzeg], Almanya). 1970'lerde Doğu Almanya'da ün kazanan orkestra şefi.

Masur, 1942'den 1944'e değin Breslau'daki (bugün Polonya'daki Wrocław) Ulusal Müzik Okulu'nda piyano ve viyolonsel, 1946-48 arasında da Leipzig Konservatuarı'nda orkestra şefliği, piyano ve bestecilik öğrenimi gördü. İzleyen yedi yılı Doğu Almanya'daki yöresel operalarda orkestra şefliği yaparak geçirdi. 1955'te Dresden Filarmoni Orkestrası'nın şefliğine getirildi. Daha sonra Mecklenburg Devlet Tiyatrosu müzik yönetmenliğine (1958-60), Berlin'de Opera Komik'in müzik yönetmenliğine (1960-64) ve 1967'den 1972'ye değin Dresden'de müzik şefliğine atandı. 1970'te başladığı Leipzig Gewandhaus Orkestrası şefliği sırasında adını uluslararası alanda duyurdu ve birçok ülkede turne-

re çıktı. Ludwig van Beethoven'dan Gustav Mahler'e kadar uzanan Alman romantik bestecilerinin yapıtlarını kapsayan repertuvarıyla ünlendi.

Doğu Almanya'nın kültür yaşamında seçkin bir yeri olan Kurt Masur, komünist rejimin devrilmesine yol açan 1989 sonlarındaki halk hareketi içinde yer aldı. 1991'de New York Filarmoni Orkestrası'nın müzik yönetmenliğine getirildi.

masuralı rulman bak. makaralı rulman

Masvingo, eskiden FORT VICTORIA. Zimbabve'nin ortagüney kesiminde kent. 1890'da Macheke ve Mshangashe ırmaklarının yakınında kurulan ve Kraliçe Victoria'nın adı verilen bir kalenin çevresinde gelişti. 1953'te belediye statüsü kazandı. Harare (eskiden Salisbury) ile Pretoria arasındaki karayolu üzerinde bulunan ve Bulawayo'dan gelen demiryolu hattının son durağı olan kent, tarımsal bir ticaret merkezidir. Kentin çevresinde altın ve asbest çıkarılır. Yakınlarındaki Kyle ve Mus-handike Ulusal parkları ile Zimbabve (Taş Ev) kalıntılar kent bir turizm merkezi durumuna getirmiştir. Büyük olasılıkla 10. yüzyıla ait olan Zimbabve kalıntılarının uzun süre Hz. Süleyman'ın, Fenikelilerin ya da Arapların ürünü olduğu sanılmış ama sonunda yerli halka ait olduğuna karar verilmiştir. Nüfus (1982) 30.523.

Maşathöyük, Tokat'a bağlı Zile ilçe merkezinin 20 km kadar güneybatısındaki Maşat (bugün Yahinyazı) köyünün 1,5 km kadar batısında höyük tipi yerleşme. Büyük eksenli 450 m, küçük eksenli 225 m olan elips biçimli höyüğün yerden yüksekliği 30 m kadardır. 1943'te rastlantı sonucu bir Hitit tabletinin bulunmasının ardından, 1945'te Türk Tarih Kurumu adına Ekrem Akurgal başkanlığında bir ekip tarafından kazılmıştır. İkinci dönem kazılarını 1973'te gene Türk Tarih Kurumu adına Tahsin Özgüç başkanlığındaki bir ekip başlatmış ve yerleşmede İlk Tunç Çağının III. evresinden Demir Çağına değin sürekli kültür katmanının varlığı saptanmıştır.

Höyüğün en yüksek kesimini kaplayan Demir Çağına ait üç yapı katından ilk ikisinde Orta Anadolu'dan tanınan Frig seramiği türünde çanak çömlek bulunmuştur. İÖ 6. yüzyıla tarihlenen 3. katta ise boyayla yapılmış hayvan, insan, karışık yaratık ve bitki motifleriyle bezeli, bölgenin yerel özelliklerini yansıtan kaplar ele geçmiştir. Ayrıca, at iskeleti ve Anadolu özellikleri taşımayan bazı metal eşya gibi buluntular, bu dönemde yörenin atlı kavimlerin (İskitler) egemenliği altında olduğunu gösterir. Daha altta Büyük Hitit İmparatorluğu döneminden kalma üç kültür katı yer alır. İlk ikisinde, temelleri taştan, duvarları kerpiçten iki saray kalıntısı vardır. Alttaki II. Tudhaliya, üstteki ise I. Şuppiluliuma dönemlerine aittir. Üstteki sarayda revaklı bir iç avluya çok iri küplerin bulunduğu depo odaları saptanmış ve Hititlerin başkenti Hattuşa (Boğazköy) dışında ilk kez çivi yazısı ile Hitit dilinde yazılmış bir tablet arşivi ele geçirilmiştir. Bu arşivden Anadolu'nun bu bölgesinin sosyoekonomik yapısının yanı sıra, tarihsel coğrafyasını da aydınlatıcı bilgiler elde edilmiştir. Son Hitit katı İÖ 13. yüzyıla aittir. Bu kat-taki üç odalı, kerpiç duvarlı bir evde Hitit çanak çömleğinden başka, ithal mah Miken IIIB kapları ile Kıbrıs tipi süt çanakları ve Hitit hiyeroglif işaretli damga mühür baskıları bulunmuştur.

Hititlerin en büyük düşmanı Kaşkaların(*) yaşadığı bölgeye komşu olan Maşathöyük'te

eski Hitit ve Asur ticaret kolonileri dönemleriyle İlk Tunç Çağının III. evresinde, tarım ve hayvancılık yapan, taş temelli, kerpiç duvarlı basit evlerde oturan insanların yaşadığı anlaşılmaktadır.

maşlah, Osmanlı döneminde büyük kentlerde kadınların kullandığı, dikdörtgen biçiminde kesilmiş hafif kumaştan kolsuz üstlük. Harmaniye benzer, kol yerlerinde birer yarık bulunurdu. 19. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşmış, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kullanılmaz olmuştur.

Maşrık, Mısır'ın batı sınırından İran'ın batı sınırına kadar uzanan bölge. Mısır, Sudan, Suudi Arabistan, Yemen, Umman, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Irak'ı içine alan bölge, yaklaşık 7.000.000 km²'lik bir alanı kaplar.

Maşrık yüzey şekilleri bakımından iki ana bölgeye ayrılır. Bu bölgelerden birincisi, Arabistan Yarımadasındaki platonun egemen olduğu ve göçebe Bedevilerin yaşadığı çorak çöl alanlarından oluşur. Yaz aylarında bölgenin ortalama sıcaklığı 50°C'yi bulur. Verimli topraklarla kaplı olan ikinci bölge ise genellikle Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölgeyi kapsar. Uzun süre "uygarlığın beşiği" olarak kabul edilen Bereketli Hilal, Nil Vadisinden başlayarak İsrail, Lübnan, Ürdün ve Suriye üzerinden Irak'a kadar uzanan bir yay çizer. Hilalin her iki ucu, her yıl taşkın sonucu alüvyonla dolan ırmak vadilerinden (doğuda Dicle ve Fırat, batıda Nil vadileri) oluşur.

maşrıkü'l-ezkâr (Arapçada "gün doğarken Tanrı adının söylendiği yer"), Bahaile- rin ibadet evi. Dokuz sayısının mistik özellikler taşıdığı yolundaki Bahai inancına uygun olarak dokuz kenarlı bir yapıdan oluşur. Dinsel törenlerin ve ruhbanın bulunmadığı, her dinden insana açık bir yerdir. Burada bir araya gelenler, Bahailiğin kutsal metinlerinden ve öteki dinlerin kutsal kitaplarından parçalar okur. Bahailer, belli bir nüfus oluşturan her toplulukta, hastane, yetimevi, dispanser, okul gibi kurumlarıyla toplumsal bir merkez işlevi gören bir maşrık bulunmasını amaçlar.

İlk maşrık 1907'de, bugün Türkmenistan'a bağlı olan İşkâbad'da kuruldu. Ama 1928'de Sovyet hükümetince alınarak tapınak örgütüne kiralandı. On yıl sonra el

(Uganda) ve Panama kentinde (Panama) olmak üzere, beş maşrık inşa edildi.

mat, KÜKÜRTLÜ KÜLÇE olarak da bilinir, kökürtlü metal cevherlerinin (özellikle bakır, nikel ve kurşun cevherlerinin) ergitilmesi sırasında bir ara ürün olarak ortaya çıkan kökürtlü karışım. Bakır cevherleri doğrudan metale ergitilmek yerine, demir ve kökürt ile birlikte yüzde 40-45 oranında bakır içeren mat haline dönüştürülür ve bu malzeme daha sonra Bessemer tipi dönüştürücülerde işlenir. Eriyik haldeki mata hava üflenerek kökürt, sülfür dioksit dönüştürülür, bu da silis eritiyle birleşerek cürufa çıkar; böylece alıta metal halde bakır kalır. Nikel sülfür cevherlerinin ergitilmesi sonucunda ise yüzde 15 oranında bakır ve nikel, yüzde 50 oranında demir içeren mat elde edilir; malzemede demir bir dönüştürücüde giderilir, ayrıca bakır ve nikel sülfürler ayrılır, ardından külçe metal hale indirgenir. Kurşun sülfür cevherlerinin ergitilmesi sonucunda ise yüzeyde cürufun yanı sıra bakır sülfürden oluşan ve sıyrılarak alınan bir sıvı katman oluşur.

mat cam, dekoratif sanatlarda, hidroflüorik ya da başka bir aşındırıcı aside batırılarak elde edilen donuk mat görünümlü cam. 19. yüzyılda, dekoratif amaçlı cam eşya yapımında bu teknik yaygın olarak kullanılmıştır. Mat cilalı açık pembe camlar, bu tür cam işine örnektir. Yarı saydam niteliğinden ötürü özellikle abajur yapımında yay-

Açık pembe mat cam vazolar, Hobbs, Brockunier & Co., Wheeling, Batı Virginia, 1886
Mansion Museum, Oglebay Park, Wheeling, Batı Virginia

gılan mat camın bir türü, "sedefli" ya da buzlu elektrik ampullerinde hâlâ kullanılmaktadır.

Mata Hari, asıl adı MARGARETHA GEERTTRUIDA MACLEOD, eö ZELLE (d. 7 Ağustos 1876, Leeuwarden, Hollanda - ö. 15 Ekim 1917, Vincennes, Paris yakınları, Fransa), erkekleri baştan çıkaran kadın casus imgesiyle özdeşleşen dansçı ve kibar fahişe. I. Dünya Savaşı'nda Almanya adına casusluk yaptığı savıyla Fransızlarca kurşuna dizilmiştir.

Varlıklı bir şapkaçının kızı olan Mata Hari, Leiden'deki bir öğretmen okulunda okudu. 1895'te Hollanda'nın sömürge ordusunda görevli bir subayla evlendi. 1897'den 1902'ye değin Cava ve Sumatra'da yaşadı. Avrupa'ya döndükten sonra kocasının ayrıldı. 1905'te Paris'te Lady MacLeod adıyla profesyonel dansçılığa başladı. Kısa süre sonra da Mata Hari takma adını aldı (sözlük anlamı "günün gözü" olan bu adın, Malay dilinde güneş anlamına geldiği söylenir). Üstünkörü bildiği Doğu Hint dansla-

nyla ve seyircinin önüne neredeyse çınlıplak çıkışıyla Paris'te ve öteki büyük kentlerde bir anda ünlendi. Yaşamı boyunca çoğu subay olmak üzere çok sayıda aşığı oldu.

Mata Hari'nin casusluğuyla ilgili gerçekler hâlâ aydınlığa kavuşmamıştır. Bir anlatıma göre, 1916 ilkbaharında Lahay'da bulunduğu sırada bir Alman konsolosu ona Fransa'ya yapacağı gezi sırasında elde edeceği bilgiler için para vermeyi önerdi. Mata Hari de Fransızlarca tutuklandıktan sonra, Alman gizli servisine yalnızca eskimiş bazı bilgiler verdiğini kabul etti.

Mata Hari
H. Roger-Viollet-Martingue

Kendi anlatımına göre Mata Hari, Alman işgali altındaki Belçika'da Fransız casusu olarak çalışmayı kabul etmiş, Fransız gizli servisine, daha önce Almanlarla anlaşacağını söylemeyi gereksiz bulmuştu. Gene kendi anlatımına göre, bu olayın ardından İngiltere'deki Cumberland Dükü'nün de varisi olan Braunschweig-Lüneburg dükü Ernst August'un (II) itilaf kuvvetlerine yardımını sağlamayı amaçlamıştı.

Anlaşıldığına göre, İngiliz kaynakları Fransız gizli servisine Mata Hari'nin Lahay'deki Alman görevlisiyle görüşüğünü bildirmişlerdi. Bunun üzerine Fransızların Mata Hari'nin iki yanlı davranışına ilişkin kuşkuları iyice artmıştı. 13 Şubat 1917'de Paris'te tutuklanarak hapse atılan Mata Hari 24-25 Temmuz 1917'de askeri mahkemede yargılandı ve ölüme mahkûm edildi; 15 Ekim'de de kurşuna dizilerek öldürüldü.

Matabeleland, Zimbabve'nin güneybatısında, bir Bantu dili konuşan Bandebeler'in yaşadığı tarihsel bölge. Yüksekliği 900-1.500 m arasında değişen platoluk bir alanda yer alır. Sularını Zambezi ve Limpopo ırmaklarının kolları toplar. Bulawayo kentinin kuzeybatısındaki ağaçlık kesim dışında savanlarla kaplıdır.

Soyları Natal'daki (bugün Güney Afrika'da) Angonilere dayanan ve Matabele olarak anılan Bandebeler, Zulu kralı Shaka ile anlaşmazlığa düşen önderleri Mzikazi ile birlikte 1823'te kuzeye göç ederek 1840'larda bugünkü topraklarına yerleştiler. 19. yüzyılda Avrupalılarla Matabeleland olarak adlandırılan bölge, 1890'da İngiliz Güney Afrika Kumpanyası'nca işgal edildi. Bir süre kumpanyanın yönetiminde kaldıktan sonra 1923'te Güney Rodezya'ya bağlandı. 1980'de bağımsız Zimbabve'nin bir parçası oldu. Bandebeler günümüzde Zimbabve'nin sanayi merkezi Bulawayo'nun çevresindeki küçük köylerde yaşarlar. Mısır, yerfıstığı ve şeker yetiştirirler. Bölgede alun, kömür ve kalay yatakları vardır.

Matabeleler bak. Bandebeler

Matadi, Zaire'nin batısında kent. Kongo (Zaire) Irmağının kıyısında, Vivi'nin karşı-

Wilmette'teki maşrık, Illinois, ABD
National Bureau of Public Information Office

konan yapı bir sanat galerisine dönüştürüldü. 1948'deki depremde ağır hasar gördükten sonra, 1963'te yıkıldı. 1970'lerde, Wilmette (Illinois, ABD), Frankfurt am Main (Almanya), Sidney (Avustralya), Kampala

Kongo Irmağı üstündeki Matadi limanı, Zaire
Tomas DW. Friedmann-Photo Researchers

sında yer alır. Atlas Okyanusu kıyısındaki Banana limanından 150 km içeride bulunan kent, ülkenin başlıca limanı ve okyanus gemilerinin Kongo Irmağı üzerindeki son uğrak noktasıdır. Matadi limanından hemen sonra başlayan çavlanlar ırmak ulaşımını engeller. Kristal Dağlarının eteklerinde kurulu olan Matadi, adını Kikongo dilinde "taş" anlamına gelen bir sözcükten alır. Sir Henry Morton Stanley bugünkü kentin bulunduğu yerde 1879'da bir ticaret istasyonu açtı. 1890-1908 arasında, Matadi'den başlayan ve çavlanlar bölgesinden geçip 338 km kuzeydoğudaki başkent Léopoldville'e (bugün Kinşasa) giden Kongo'nun ilk demiryolu inşa edildi. Kentte 40 km uzaklıktaki Inga Çavlanlarından elektrik enerjisi elde edilmektedir. Nüfus (1990 tah.) 166.193.

matador, BOĞA GÜREŞÇİSİ olarak da bilinir, boğa güreşinde, boğayla asıl dövüşü yapan ve pelerinle boğanın saldırılarını savuşturmaya dayalı gösterinin ardından kürek kemikleri arasına kılıcını saplayarak boğayı öldüren kişi.

Günümüzde matadorlarca kullanılan teknikler, Juan Belmonte'nin, boğa güreşinde yeni bir çıkış açan oyun stiline dayanır. Eskiden boğa güreşinde temel amaç boğayı kılıç darbesine hazırlamaktır. Dolayısıyla matador darbe öncesinde yalnızca ayak hareketleriyle yara almaktan kurtulmaya çalışırdı. Ufak tefek ve ince yapılı bir matador olan Belmonte ise usta pelerin hareketleriyle boğayı çevresinde döndürme tekniğini geliştirdi. Böylece yakın mesafe dövüşünün getirdiği tehlike ve heyecanın öne çıkmasıyla boğayı öldürme eylemi geri plana düştü.

Boğa güreşinde kalabalığı heyecana boğan asıl öge, matadorun korkusuzca ölüme meydan okuması ve boğanın saldırılarını ustalıkla atlatmasıdır. Seyirci matadoru becerisine, zarifliğine ve cesaretine göre değerlendirir. Bu nedenle boğa güreşi matadorla boğanın dövüşünden çok, matadorun kendi kendisiyle mücadelesi olarak görülür. Matador boğanın boynuzlarına ne kadar yaklaşırsa kalabalığı o kadar hoşnut eder.

Bütün zamanların en büyük boğa güreşçisi kabul edilen Belmonte'nin büyük rakibi ve dostu Joselito (José Gómez), pek çok matador gibi, kalabalığı hoşnut etme uğrunda 1920'de arenada can verdi. Hemen her matador her sezonda en az bir kez çeşitli derecelerde boynuz yarası alır. Belmonte'nin meslek yaşamında aldığı yara sayısı 50'nin üzerindedir. 1700'den bu yana 125 kadar büyük matador arasında 40'tan fazla-sı arenada ölmüştür. Bu rakam, *banderillero*'ları ya da *picador*'ları kapsamamaktadır.

20. yüzyılın en büyük matadorları arasında Meksikalı Rodolfo Gaona, Armillita (Fernán Espinosa) ve Carlos Arruza ile İspanyol Belmonte, Joselito, Domingo Ortega,

Manolete (Manuel Rodríguez) ve El Cordobés (Manuel Benítez) sayılabilir. 20. yüzyılın ikinci yarısında boğa güreşi her zaman-kinden daha çok seyirci çekmeye başladı. Özellikle de iki matador arasında yapılan yarışmalı boğa güreşleri (*mano-a-mano*) büyük ilgi uyandırdı. Ayrıca bak. boğa güreşi.

Matagalpa, Nikaragua'nın ortabatı kesiminde kent. Deniz düzeyinden 682 m yükseklikteki dağlık bir vadiye yer alır. Ülkenin en eski ve en güzel manzaralı kentlerinden biri olan Matagalpa'da koloniden döneminden kalma bir kilise vardır. Kent, bölgenin önde gelen ticaret ve imalat merkezidir. Çevresinde başta kahve olmak üzere mısır, pirinç, fasulye ve başka sebzeler, tütün, meyve üretilir; sığır ve domuz yetiştirilir. Altın ve gümüş çıkarılan kent Pan-Amerikan Karayolu aracılığıyla Sébaco'ya bağlanır. Ayrıca kenti ilin küçük kasabalarına bağlayan ikincil yollar vardır. Nüfus (1985 tah.) 36.983.

Matakolar, Güney Amerika'nın ortagüney kesimindeki Gran Chaco'da yaşayan Yerli topluluğu. Arjantin'in kuzeydoğusunda, Bermejo ile Pilcomayo ırmakları arasında kalan bölgede yaşar ve bağımsız bir dil konuşurlar. Matakolar, Gran Chaco Yerlilerinin en büyük ve en önemli grubudur. Sınırlı tarımsal etkinliklerin yanı sıra balıkçılık, avcılık ve yabani yiyecek toplayıcılığı yaparlar.

Avrupalılar, Matakolarla ilk kez 1628'de karşılaştılar. Matakolar başlangıçta Avrupalılarla barışçıl ilişkiler kurdular. Ama sonradan Hristiyanlaştırma ve kolonileştirme girişimlerine karşı koymaları üzerine birçoğu topluca öldürüldü ya da yerleştirme kamplarına gönderildi. Matakolar günümüzde Grand Chaco'da yaşayan Mestizo (İber-Yerli karışımı) nüfusu içinde erime tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Günümüzde nüfusları 8 bin olarak tahmin edilmektedir. Birçoğu ormanda ağaç kesme işinde çalışır ya da her yıl şeker plantasyonlarında çalışmak üzere göç eder. Bu durum, Matakoların geleneksel toplumsal örgütlenmelerini sürdürmediklerini ve kültürlerinin ortadan kalkma sürecinde olduğunu göstermektedir.

Matamba Krallığı, Angola'da, Kuango Irmağının batı yakasında yaşayan Gingalari kurdugu eski krallık. 16. yüzyıl başlarında kuzeydeki Kongo Krallığı'na zaman zaman vergi ödemekle birlikte bağımsız bir yapısı olan gelişkin bir devlettir. 1590'larda Ndongo, Kongo ve Jaga krallıklarıyla birleşerek Portekizlilere karşı savaşta önemli rol oynadı. Yaklaşık 1630'da topraklarından sürülen eski Ndongo kraliçesi Anna Nzinga'nın yönetimine girdikten sonra direnişin sağlam bir üssü durumuna geldi. Portekiz sömürgecilerinin doğuya doğru ilerleyişi, 1670'lerde Matamba ile kuzeydoğudaki Kasanje'nin sınırlarında durduruldu. Matamba'nın Portekizlilerle 1684'te yaptığı barış bazı küçük çatışmalar dışında 60 yıl sürdü. Bunu izleyen Portekiz saldırıları sonunda ele geçirilen topraklar kahve plantasyonlarına dönüştürüldü. Avrupa devletlerinin 1870-1900 arasında vardıkları anlaşmalarla Matamba Portekiz yönetimine bırakıldı. Ama Portekiz askerlerince ancak 20. yüzyıl başlarında işgal edilebildi.

Matamoros, tam adı HEROICA MATAMOROS, Meksika'da, Tamaulipas eyaletinin kuzeyinde kent. Meksika Körfezinden 45 km içeride, Rio Grande'nin (Rio Bravo del Norte) güney yakasında, ABD'nin Texas eyaletinin

deki Brownsville kentinin tam karşısında yer alır. 1824'te kurulan kent, Meksika Savaşı'nda şiddetli çarpışmalara sahne oldu ve 1846'da ABD birliklerince işgal edildi. Günümüzde, Meksika'nın en önemli turistik giriş kapılarından ve dış ticaret limanlarından biridir. Önemli miktarda pamuk ve şeker kamışı yetiştirilen bir bölgenin imalat ve ticaret merkezi olan kentte tabakhaneler, çirçir ve içki fabrikaları vardır. Matamoros hava, demir ve kara yoluyla Monterrey ve México kentlerine bağlıdır. Nüfus (1980) 188.745.

Matanzas, Küba'nın ortabatı kesiminde il. Kuzeyde Florida Boğazı, kuzeydoğuda Villa Clara, güneydoğuda Cienfuegos illeri, güneybatıda Antil Denizi, batıda da La Habana iliyle çevrilidir. 1879'da oluşturulmuştur. Yüzölçümü 11.739 km²'dir. Kuzey kesiminin büyük bölümü verimli ovalarla, güney kesimi ise mangrov bataklıkları ve

Matanzas'ın kuzeyinde üzüm bağları, Küba
Atlas Photo

bataklık ovalarla kaplıdır. Kıyılarda çok sayıda ada ve koy vardır. İlde şeker kamışı, turuncgiller ve pirinç yetiştirilir, hayvan beslenir. Sanayi ürünlerinin başında şeker, rom, gübre ve kâğıt gelir. Başlıca kentler her ikisi de önemli birer şeker limanı olan kuzeydeki Matanzas ve Cárdenas'tır. Matanzas kenti, il merkezi olmanın yanı sıra önemli bir turizm merkezidir. İl topraklarından Matanzas kentini ve Colon'u Havana'ya bağlayan büyük kara ve demir yolları geçer. Nüfus (1991 tah.) 602.996.

Matanzas, Küba'nın ortabatı kesimindeki Matanzas ilinin merkezi kent. İspanyollar tarafından 1508'den beri bilinen ve korsanların uğrak yeri olan bir koyda 1693'te kuruldu. 1860'a doğru Küba'nın ikinci büyük kenti durumuna geldiyse de şeker kamışı sanayisinin adanın doğu kesimine kaymasıyla eski önemini yitirdi. Matanzas, kültürel kuruluşları, halk kütüphanesi ve kentte yaşayan çok sayıda bilim adamı ve sanatçıdan dolayı Küba'nın Atina'sı olarak adlandırılır. Güzel manzaralı araba yollarına, meydanlara ve anıtlara sahip olan kentin tarihsel yapılarının başında San Severino Şatosu (17. yy) ve San Carlos Katedrali (1730) gelir. Önemli bir liman kenti ve sanayi merkezi olan Matanzas'ta, yapay ipek, halat, ayakkabı, yapay gübre ve kibrit üretilir. Yakınlarında bir termik santral bulunur. Matanzas iki demiryolu hattı ve ana karayoluyla Havana'ya bağlanır. Nüfus (1989 tah.) 112.123.

Matapédia Vadisi, Kanada'da, Québec eyaletinin doğusunda, Bas-Saint-Laurent-Gaspésie bölgesinde yer alan Gaspé Yarımadasının en önemli vadisi. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 100 km kadar uzanan vadi, St. Lawrence Irmağıyla Atlas Okyanusundaki Chaleur Körfezi arasında, Notre Dame Dağlarından geçen kestirme bir yol oluşturur. Vadinin sularını Mata-

pédia Irmağı toplar. Vadinin iç kesimlerinin bir bölümü Gaspésie Eyalet Parkı'nın sınırları içindedir. Yörenin başlıca kentleri arasında hepsi de birer tarımsal ticaret merkezi olan Sayabec, Amqui ve Causapscal sayılabilir. İç kesimlerdeki yeni yerleşim merkezlerinin başında Saint-Thomas de Cherbourg ve Saint-Jean de Cherbourg gelir.

Mataram, Cava'da 16. yüzyıl sonlarından Felemenklilerin Endonezya'da iktidarı ele geçirdikleri 18. yüzyıla değin varlığını sürdüren büyük krallık. Başlangıçta Pacang'a bağlıyken bu devlete karşı bir zafer kazanarak ilk Mataram kralı olan Senapati (sonradan Adivicoyo) döneminde güçlenmiştir. Senapati Cava'nın doğu ve orta kesimlerini birleştirmeye çalışmışsa da bunda fazla başarılı olamamıştır.

Felemenklilerin bölgeye girdikleri 1613'te tahta çıkan Sultan Agung döneminde Mataram'ın sınırları Cava'nın büyük bölümünü kapsayacak biçimde genişledi. Agung başta Surabaya ve Madura olmak üzere Cava'nın kuzeyindeki bazı liman kentlerini ele geçirdikten sonra, Batavia'yı Birleşik Doğu Hindistan Kumpanyası'ndan geri almaya çalıştı. Bu amaçla 1628 ve 1629'da bölgeye iki başarısız saldırı düzenledi. Ayrıca Cava'nın doğu ucundaki Balambangan ve Bali'ye cihad açtı. Ardından ülkesini kalkındırma çabalarına ağırlık verdi. Cava'nın orta kesimlerinde yaşayanları görece seyrek nüfuslu Krawang'a yerleştirdi ve adalar arasında yapılan ticareti destekledi. Öte yandan İslam dinini Hindu-Cava geleneğine uyarladı ve 1633'te İslam ve Cava uygulamalarına dayanan yeni bir takvim benimsedi. Sultan Agung döneminde sanat alanında İslam ve Hindu-Cava öğelerinin karışımından oluşan bir üslup gelişti.

Sultan Agung'un 1645'te ölmesinden sonra zayıflamaya başlayan Mataram, 18. yüzyıl ortalarında Birleşik Doğu Hindistan Kumpanyası karşısında hem güç, hem de toprak kaybına uğradı. 1749'da Mataram kumpanyaya bağlı bir devlet durumuna gelmişti. Aynı dönemde çıkan veraset savaşları, Mataram'ın 1755'te doğu ve batı bölgeleri olarak ikiye bölünmesiyle sonuçlandı (*bak. Gianti Anlaşması*). İki yıl sonra ise ülke üç ayrı bölgeye bölündü.

Mataram, Endonezya'da, Lombok Adası'ndaki Batı Nusa Tenggara (Nusa Tenggara Barat) ilinin (*propinsi*) merkezi kent. Adanın batı kıyısında, Bali Adasının doğusunda yer alır. 18. yüzyılın sonuna değin Lombok'taki Müslüman Mataram Krallığı'nın başlıca kentiydi. 19. yüzyıl başlarında Bali yönetimi altına girdikten sonra Bali sultanlarının başkenti oldu. 1894'te Hollandalılar, II. Dünya Savaşı sırasında da Japonlar tarafından işgal edildi. Nüfusun büyük bölümünü Malay asıllı Müslüman Sasaklar oluşturur. Mataram, yakınlarındaki Ampenan limanı sayesinde tarımsal ürünler için bir ticaret merkezi durumuna gelmiştir.

Başlıca sanayi dalları gıda işleme, tekne yapımı ve pirinç unu üretimidir. Karayoluyula kuzeydeki Tanjung ile doğudaki Praya ve Selong'a bağlanan kentte bir de havalimanı vardır. Mataram Devlet Üniversitesi (kuruluşu 1763) Ampenan'da yer alır. Çevrede Bali sultanları tarafından yaptırılmış birçok saray vardır. Nüfus (1980) 68.964.

Mataró, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Katalonya özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) Barcelona eyaletinde liman kenti. Akdeniz kıyısında yer alır. Roma döneminde Iluro adıyla kurulmuştur. Kent bir tepelik üzerindeki duvarlarla çevrili eski Magrip bölümüyle modern bölüm olarak

ikiye ayrılır. Kentteki Santa María Kilisesi'nde barok üslupla bir altar ve Antonio Viladomat ile Pedro Montana'nın resimleri vardır. İspanya'nın ilk demiryolu, 29 km güneybatıdaki Barcelona kenti ile Mataró arasında inşa edilmiştir (1848). Kentte şarap, karanfil ve patates üretilerek ihraç edilir. Ayrıca çorap ve iç çamaşırı, örgü makineleri, sabun, kâğıt, kimyasal maddeler, otobüs ve kamyon karoseri üretilir. Yakınında Argentona karbonatlı madensuyu kaynağı bulunur. Nüfus (1990 tah.) belediye, 101.882.

Matbaa-i Âmire, DARÜ'T-TİBAATİ'L-ÂMİRE olarak da bilinir, 1864'te İstanbul'da kurulan devlet basımevi. Devlet basımevi niteliğindeki ilk kurum 1795'te Hasköy'deki Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un içinde açıldı. Bunu III. Selim'in Üsküdar'da kurduğu (1802) ve Üsküdar Matbaası olarak da anılan Darü't-Tibaatî'l-Cedide izledi. II. Mahmud bu matbaayı 1831'de Darü't-Tibaatî'l-Âmire adıyla Beyazıt'a taşıdı. Aynı yıl, *Takvim-i Vekayi*'nin basımını gerçekleştirmek için bunun yanında Takvimhane-i Âmire açıldı. Tanzimat döneminde eğitim ve kültür alanındaki gelişmeler devlet basımevlerinin genişletilmesini zorunlu kıldı; Bâbü'l-nin yanan defterdarlık bölümü onarılarak her iki basımevi Matbaa-i Âmire adı altında birleştirildi ve ilk büyük devlet basımevi açıldı. Bir süre sonra buradaki makineler Topkapı Sarayı surları içindeki basımevine taşındı.

Matbaa-i Âmire'de basım uzun süre talik yazıyla yapıldı. Ama eğitim malzemeleriyle ders kitaplarının da burada basılması, başka yazıların kullanılmasını gerektirdi. Basımevinin yönetimine tarihçi Lutfi Efendi, yazar Ahmed Midhat Efendi gibi aydın kişiler getirildi. Kaynak yapıtların, vakarıvüs tarihlerinin basımlarına öncelik verildi.

Rejim karşıtı yayınları önlemek için Matbaa-i Âmire'yi gözetim altında tutan II. Abdülhamid 1901'de basımevinin bir süre kapattırdı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra yeni rejimden yana bir kamuoyu oluşturmak için devlet yayınlarına ağırlık verildi. Bu dönemde makineler bir kez daha yenilendi. *Takvim-i Vekayi* de Osmanlı Devleti'nin sonuna değin burada basıldı.

Matbaa-i Âmire, Cumhuriyet'in ilanından sonra Milli Matbaa, ardından da Devlet Matbaası adını aldı. 1939'da Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilince adı önce Milli Eğitim Basımevi, 1950-60 arasında da Maarif Matbaası oldu. Kurum günümüzde Milli Eğitim Basımevi olarak çalışmaktadır.

matbaa kurşunu *bak. hurufat alışı*

Matbaa Nizamnamesi, Osmanlı Devleti'nde basın ve yayın işlerini düzenleyen tüzük.

26 Ocak 1857'de çıkarılan ilk Matbaa Nizamnamesi, basımevi açmayı ve kitap basmayı Meclis-i Maarif ile Zaptiye Nezaretî'nin ortak denetimine bırakıyordu. Bu tüzüğe aykırı davranışlar için ağır cezalar, kitap basımında da tekel niteliğinde düzenlemeler getirilmişti. Telif ya da çeviri bir yapıt, baskısı tükenmedikçe başkalarının yayımlanamayacaktı. Yabancıların basımevi açmasına da Hariciye Nezaretî izin verilekti. 1877'de Heyet-i Mebusan'ca benimsenen Matbuat Kanunu, tüzüğün birçok hükümünü ortadan kaldırdı.

II. Abdülhamid'in 1878'den sonra yürürlüğe koyduğu baskıcı uygulamalar çerçevesinde basın yayın işlerine de genel sansür getirildi. Basının ve basımevlerinin sıkı bir denetim altında tutulmasına yönelik önlemler alındı. 23 Ocak 1888'de yayımlanan yeni

Matbaa Nizamnamesi de sansürü yasallaştırdı. Buna göre her türlü basım ve yayın kuruluşu, basacağı metinleri önce ilgili makama sunmak ve izin almak zorundaydı. Bu nedenle, basılan her kitabın iç kapağında "Maarif Nezaret-i Celilesi'nin ruhsatı ile tab olunmuştur" açıklamasına yer veriliyordu. 20 Aralık 1894'te çıkarılan yeni bir tüzükle kitapçılara da denetim getirildi. 1888 Matbaa Kanunnamesi ve değişiklik yasaları. Temmuz 1909'da Matbuat Kanunu'nun çıkmasıyla yürürlükten kaldırıldı.

matbaacılık *bak. basım*

Matbah-ı Âmire, Osmanlı saray mutfaklarının genel adı. Enderun ve haremde yaşayanlarla iç içe saraya gelenlere, konuklara, ulufe günlerinde de kapıkulu askerlerine bu mutfaklardan yemek veriliirdi.

Geleneksel düzenine II. Mehmed (Fatih) döneminde (1451-81) kavuşan matbah-ı Âmire, sarayın en kalabalık kadrolu birimlerinden biriydi. Topkapı Sarayı'ndaki Matbah-ı Âmire, büyük ve küçük olmak üzere iki bölümdü. Büyük mutfakla saray halkı, divan günü sofraları ve törenler için yemek hazırlanırdı. Yaklaşık 5 bin kişiye yemek çıkan bu mutfakta Valide Sultan Matbahı, Kızlarbaşı Matbahı, Kapiagaşı Matbahı, Kilercibaşı Matbahı gibi bölümler vardı. Küçük mutfak ise padişahın özel yemeklerinin pişirildiği yerdı ve Matbah-ı Hümayun, Matbah-ı Has, Kuşhane gibi adlarla da anılırdı.

Bütün bu mutfakların başında Matbah-ı Âmire emini bulunurdu. Yardımcısı olan matbah kâhyası, mutfak giderlerinin hesabını tutar, pişecek yemeklerin türünü belirlerdi. Bunların dışında büyük ve küçük masraf kâtipleri, kilerci vb gibi önde gelen görevliler vardı. Matbah-ı Âmire'nin öbür çalışanları olan sakalar, fırancılar, mumcular, helvacılar, simitçiler, sebzeçiler, yoğurtçılar, tavukçular, kasaplar, bozacılar çoğunlukla Acemi Ocağı'ndaki asker adayları arasından seçiliirdi. Topkapı Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Galata Sarayı ve kullanıldığı sürede Eski Saray'ın mutfaklarında toplam 1.300 dolayında insan çalışırdı.

Matbah-ı Âmire 19. yüzyılda yeni sarayların yapılmasıyla yeniden örgütlendi. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasından sonra ulufe yemekleri de çıkarılmadığı için mutfak kadrolarında azalma oldu. Buna karşılık yeni sarayların çevresindeki feride saraylarına ve sarayın bulunduğu semtin halkına tablarla yemek dağıtılması geleneği yerleşti. Bu dönemde Matbah-ı Âmire, Darphane-i Hümayun'a bağlandı. Mutfak giderleri, Hazine-i Âmire'den ayrılan yıllık bütçeden başka, Mısır, Rumeli ve Anadolu mukataaalarıyla Eflâk voyvodalığınan karşılanırdı.

Matbuat Nizamnamesi, Osmanlı döneminde gazete, süreli yayın, broşür ve kitapların yayını düzenlemek amacıyla çıkarılan tüzük.

Osmanlı Devleti'nde basım ve basınla ilgili politikalar ilk kez Tanzimat döneminde gündeme geldi. 1857'de Matbaa Nizamnamesi'nin çıkmasından sonra 1860'ta Maarif Nezaretî bünyesinde Matbuat Müdürlüğü kuruldu. 1864'te de bu birimin çalışmalarını düzenleyen Matbuat Nizamnamesi yayımlandı. Bu tüzükle gazete ve dergi çıkarma izni verme yetkisi Matbuat Müdürlüğü'ne bırakıldı. Resmî ilanların parasız yayımlanması da zorunlu kılındı. Hükümet, sakıncalı gördüğü haber ve yazılar nedeniyle yayın

yönetmenlerine uyarıda bulunacak, gerektiğinde gazete ya da dergiyi kapatabilecek, imtiyaz hakkını kaldırabilecekti. Basın suçuna ilişkin davalara Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de oluşturulacak özel bir mahkeme bakacaktı. Buna karşılık tüzükte, gazete ve dergilerin sansür edilmesine ilişkin bir madde yoktu. Bu durum basının yönetim üzerinde giderek etkili olmasına ortam hazırladı. 1867'deki bir kararnameyle (Âli Kararname) Matbuat Nizamnamesi geçici olarak askıya alındı. 1875'te yeni bir emirle "gazete ve dergilerin, resmî bildiri ve atamalar dışında, eklerine zihinleri karıştıracak asılsız haber ya da yazı" koyamamaları hükme bağlandı. 1876'da çıkartılan bir kararname ile de, Matbuat Nizamnamesi'nde yer almayan sansür getirildi.

II. Meşrutiyet'e değin Matbaa Nizamnamesi ile birlikte yürürlükte kalan Matbuat Nizamnamesi, 1909'da Matbuat Kanunu'nun çıkartılmasından sonra yürürlükten kaldırıldı.

maté, BREZİLYA ÇAYI ya da PARAGUAY ÇAYI olarak da bilinir, Güney Amerika ülkelerine özgü bir çeşit içecek. *Ilex* (çobanpüskülü [*]) cinsinden, çalımı ya da küçük ağaç görünümünde bir bitki olan *Ilex paraguariensis*'in kurutulmuş yapraklarından hazırlanan bu içecek bileşimindeki kafeinden ötürü çaydaki gibi uyarıcı bir etkiye sahiptir. Brezilya'nın güney kesimleri ile Paraguay'da yabani olarak yetişen bu ağaç ilk kez

yeni bir yöntemde ise yapraklar, Çinlilerin çay yapraklarına uyguladıkları yöntemle benzer biçimde büyük demir tavalarda ısıtılır.

Maté, yaprakların sukabaklarından yapılmış kaplar içinde sıcak su ile demlenmesiyle hazırlanır. Kimi zaman gümüş kaplamalarla süslenen ya da tümüyle gümüşten yapılan bu kaplardan çay, bir ucunda süzgeç bulunan 15 cm uzunluğundaki kamışlar yardımıyla içilir. Genellikle sade hali yeğlenirse de isteğe göre süt, şeker ya da limon da katılır.

Matei BASARAB (ö. Nisan 1654), Eflâk (bugün Romanya'da) voyvodası (1632-54). Hükümdarlık döneminde kültür ve yönetim alanlarında önemli ilerlemeler sağlanmıştır.

Eski Basarab hanedanının son temsilcilerinden olan Matei, hükümdarlığının büyük bölümünü, rakibi Bogdan voyvodası Vasile'nin (Kurt) Eflâk tahtına yönelik tehditlerine karşı mücadele etmekle geçirdi. Vasile'nin 1637 ve 1639'daki saldırılarını başarıyla püskürttüktan sonra, 1653'te rakibini kesin olarak yenilgiye uğrattı. Ama Osmanlılar karşısında Eflâk'ın bağımsızlığını koruyamadı ve hükümdarlığı boyunca toprakları Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kaldı. Halkın refahıyla yakından ilgilenen bir yönetici olan Matei, ekonomi, kültür ve hukuk alanlarında çeşitli reformlar yaptı. Ülkeye ilk kez matbaa makinesini getirdi (1634), Eflâk yasalarını derledi (1652). Sanat ve din alanlarındaki liberal girişimleri destekleyerek ülkesinin gelişmesine önemli katkılarda bulundu.

matematik, sayma, ölçme, cisimlerin şekillerini tanımlama gibi temel işlemlerden ortaya çıkan ve yapı, düzen ve ilişkileri inceleyen bilim dalı. Mantıksal irdeleme ve nicel hesaplamaları konu alan matematik, idealleştirme ve soyutlamalara dayanır. 17. yüzyıl sonrasında fiziksel bilimler ve teknolojinin vazgeçilmez bir parçası durumuna gelen matematik, günümüzde sosyal bilimlerde ve yaşam bilimlerinde de aynı konuma ulaşmıştır.

Tüm matematik sistemleri bir aksiyomlar kümesi ve bu aksiyomlardan mantık yoluyla türetilen teoremlerden oluşur. Aksiyomlar kümesinin doğruluğu ya da yanlışlığı matematiğin tartışma konusu değildir, ama mantıksal olarak tutarlı olması, kendi içinde gelişki doğurmaması istenir. Bu bakımdan matematik soyuttur, değişik bir aksiyom kümesinden farklı sonuçlar türetililebilir. Öte yandan matematik yöntemleri öteki bilimlerde kullanıldığında somut sonuçlar elde edilir. Burada önce gözlemlerden kaynaklanan varsayımlar yapılarak bir model oluşturulur. Varsayımlar modelin aksiyomlarıdır. Türetilen matematik teoremlerinin yorumları ise somuttur. Örneğin Newton kuramında bazı fiziksel varsayımlar yapılır ve hareket problemi bir matematik problemine dönüştürülür. Einstein'ın özel görellik kuramında gene hareket problemi, bu kez farklı fiziksel varsayımlarla ele alınır. İki kuramda da elde edilen sonuçların matematiksel doğruluğu kanıtlanabilir.

Ama bu sonuçların fiziksel yorumları olan Newton kuramı ile özel görellik kuramı farklı şeyler söylemektedir. Bu farklılık varsayımlardan kaynaklanmaktadır ve kuramların fiziksel doğrulukları ancak deneyle sınanabilir.

Tarihte matematiksel düşünce ölçme, borç, vergi, astronomi hesapları gibi pratik problemlere çözüm tekniklerinin geliştirilmesiyle başladı. Eski Yunan'da başlayan felsefeyle etkileşimi, matematiği genelleme ve soyutlamalara götürdü. Öte yandan bu genelleme ve soyutlamalar matematiğin

kullanım alanını genişletti. Matematikte genelleme ve soyutlamalara çok rastlanır. Birbirinden farklı görünen çok sayıda probleme tek bir genel problemin özel durumları olarak bakılabilir. Örneğin üçgenlerin alanlarını tek tek hesaplamaya çalışmaktansa problemi genelleyip üçgenin alan formülünü türetmek hem daha kolaydır, hem de böylece daha geniş bir uygulama alanı ortaya çıkar.

Günümüzde matematik kendi dinamiğinin yanı sıra başka bilimlerle arasındaki etkileşim nedeniyle de çok hızlı bir gelişme göstermektedir. Bu gelişmenin sonucu matematik içinde çok sayıda dal ortaya çıkmıştır (bak. analiz; aritmetik; cebir; geometri; istatistik; kümeler kuramı; olasılık kuramı; optimizasyon; oyunlar kuramı; sayılar kuramı; sayısal çözümleme; trigonometri). İlkel diller incelendiğinde sayma gibi basit görünen bir işlemin oluşmasında toplumlar ancak ilk birkaç sayıya isim koyabilmişler, gerisini "çok" olarak nitelemişlerdir. Matematiksel düşüncenin ilk adamı olan rakamlar ve sayma işlemi ancak ekonomisi düzenli, gelişmiş yerleşik toplumlarda yazı ile birlikte ortaya çıkmıştır.

Ank Çağda ilk önemli matematik merkezi olarak, İÖ 2000'lerden sonra Babil görüldü. Babilliler ekonomik yapılarının gerektirdiği denklem çözme, kök bulma, alan ve hacim hesaplama gibi tekniklerin yanı sıra astronomiyeye olan yakın ilgileri nedeniyle trigonometriyi geliştirdiler. Babil'in matematiğe belki en büyük katkısı 60 tabanlı sayı sistemidir. Sıfır simgesinin de katılmasıyla onlu sisteme çok benzeyen 60 tabanlı sayı sistemi bugün bile aç ve zaman ölçümünde kullanılmaktadır.

Eski Mısır'dan günümüze ulaşan iki önemli matematik yapıtı Golenişev papirüsü (İÖ y. 1900) ile Rhind papirüsüdür (İÖ 1700'den önce). Bunlar çağlarının aritmetik ders kitapları olarak nitelenebilir. Gerek Mısır'da gerekse daha sonra Roma uygarlığında matematik, pratik bir araç olmaktan öteye gitmemiştir. Yunan matematiği İÖ 7-6. yüzyıllarda Mezopotamya ve Mısır'dan gelen bilgilerin derlenmesiyle oluştu, ama kendi ürünlerini İÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından sonra vermeye başladı. Elealı Zennon'un zaman ve uzayın sonsuz sayıda parçaya bölünmesi hakkındaki paradoksları, Demokritos'un atomcu görüşleri, geometrik niceliklerin ölçümünde yeni aksiyomlar gerektirdi ve kuramsal matematik kavramını oluşturdu. İÖ 4. yüzyıl matematikçileri niceliklerin ölçümünde rasyonel sayıların (tamsayıların birbirlerine oranları) yeterli olmadığını buldular ve irrasyonel sayıların geometrik kuramını geliştirdiler. Alan ve hacim hesaplarındaki sonsuzküçük kesitler bugünkü integral kavramının ilk işaretleri olarak görülebilir.

Kuramsal matematiğin sonsuz kavramı dışında Eski Yunan matematiğinin ilgilendiği iki önemli konu konikler ile astronomiden kaynaklanan küresel geometri problemleri oldu. İÖ 4. yüzyılın sonunda matematikte erişilen düzey ve yetkinlik daha sonra yazılan Eukleides'in ünlü *Stoikheia*'sı (Elemanlar) ile simgelenir.

Kuramsal matematik Antik Çağda Arkhimedes ve Apollonios ile doruğa ulaştı. Konikler konusunda erişilen bulguların önemli ancak 19. yüzyılda izdüşümsel geometrinin gelişmesiyle anlaşılabilir. Arkhimedes ve Apollonios'tan sonra gelişme astronomiden kaynaklanan problemler doğrultusunda oldu. Gezegenlerin yörüngelerinin belirlenmesi, sayısal tablolar, mekanik ağıtların bulunması ve İS 100 dolaylarında Menelaos'un küresel trigonometrideki sonuçları Ptolemaios'un İS 2. yüzyılda astronomide

Maté hazırlamakta kullanılan gümüş kap
Librairie Larousse

Cizvit misyonerlerce yetiştirilmeye başladı. Bitki yabani ortamında yuvarlak taçlı bir ağaç olmasına karşın, kültüre alındığında çok gövdeli küçük bir çalı haline dönüştü. Yaprakların kurutulmasında çeşitli yöntemler kullanılır. Örneğin, Brezilya'da yapraklı dallar önce toprak üzerinde, çevresine ateş yakılarak kurutulur, daha sonra kurutma işlemi ateşin üzerinde yinelenir; bu yolla kurutulmuş yapraklar, öğütülerek kaba toz haline getirilir (bundan hazırlanan maté'ye *caa gazu* ya da *yerva do polos* adı verilir). Paraguay'da ve Arjantin'in bazı yerlerinde ise kavurma işleminden önce yaprakların orta damarları çıkarılarak *caa mri* olarak adlandırılan ürüne dönüştürülür. Ayrıca, Paraguay'da yaprak tomurcuklarından değerli bir maté olan *caa cuys* hazırlanır. Daha

ortaya koyduğu bulgulara temel oluşturdu. 15. yüzyıldan sonra bilim eski bulguların yeniden gözden geçirilmesi ve öğretilmesine dönüştü. Klasikler yeniden yorumlandı, eski kitaplar üzerine yeni tezler yazıldı. Zaman içinde bu hep böyle süredince Bizans dönemine Yunan matematiğinin yalnızca basit bir özeti kaldı.

Ortaçağda bilim Hindistan'da ve İslam dünyasında yeniden canlandı. Bağdat'ta Abbasi halifesi Mansur'un etkisiyle Yunan bilim yapıtlarının sistematik bir biçimde çevrilmesine girişildi. Hint astronomisinin de etkisiyle Bağdat ilk İslam astronomi merkezi oldu. Matematik ve astronominin bu yeniden canlanışında önemli etkenlerden biri de Bağdat okulundan Harizmi (y. 780 - y. 850) oldu. Bu canlanış özellikle trigonometri ve küresel trigonometride Antik Çağ'dakinin çok üstünde bir gelişme doğurdu. İslam matematik ve astronomi geleneği 1400'lere değin aralıksız sürdü.

İslam biliminin Avrupa'ya yayılması 11. yüzyılda başlar. Bu konuda öncülüğü yapanlar 11. yüzyılda İngiliz filozof Bath'lı Adelard ve 12. yüzyılda İtalyan matematikçi Leonardo Pisano'dur. Bu yüzyıllarda Yunan bilim klasikleri Arapça çevirilerinden bu kez Latinceye çevrildi. Bu yapıtlar Rönesans'ın bilim yönünün temelini oluşturdu.

16. yüzyılın ortalarında Kopernik'in astronomi, Vesalius'un anatomi alanındaki bulguları eski klasiklerin yanlışlarını ortaya çıkarmıştı. Matematikte yeni bir çağı müjdeleyen ilk bulgular İtalya'da del Ferro, Cardano, Tartaglia ve Ferrari'nin üçüncü ve dördüncü derece denklemlere çözüm getirmeleri oldu. 16. yüzyılın sonlarında Fransa'da Viète'nin bilinmeyen büyüklükler için harflerle işlem yapması çok hızlı gelişecek olan simgesel cebirin temelini attı.

17. yüzyılda İskoçya'da Napier logaritmayı buldu. Cavalieri, Kepler'in sonsuzküçüklerle ilgili yöntemlerini geliştirerek geometriye uyarladı. Örneğin, elipsin alanı bu yöntemle hesaplanabildi. 1637'de Fransız filozof-matematikçi Descartes büyük buluşu analitik geometriyi ortaya koydu. Fermat'ın da katkısıyla analitik geometri, geometri problemlerini cebirsel problemlere dönüştüren yeni bir araç oldu. Matematiği bir yan uğraş olarak sürdüren Fermat'ın sayılar kuramındaki bulguları ve Pascal'la birlikte kurduğu olasılık kuramı ona en büyük amatör matematikçi unvanını kazandırmıştır.

Newton ve Leibniz'in 17. yüzyılın ikinci yarısında diferansiyel ve integral hesabı bulmaları matematikte çok önemli bir adımı simgeler. Newton'un *Philosophiae naturalis principia mathematica* (1687; Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri) adlı yapıtı da gelmiş geçmiş en büyük bilimsel yapıt olarak kabul edilir. Bu yapıtında kütlegeçimi yasasını da ortaya koymuş olan Newton'un temel amacı doğayı anlamaktır; buna karşılık Leibniz bilgiye ve evrensel niteliklere ulaşan yolu açmak istiyordu. Leibniz'in bu amaçla geliştirmeyi tasarladığı simgesel mantık, George Boole tarafından ancak 19. yüzyılın ortalarında ortaya konabildi. Ama onun diferansiyel yöntemi 18. ve 19. yüzyıl matematiğinin gelişmesine temel oluşturdu.

18. yüzyıl matematiğinin en önemli adı Leonhard Euler'dir. Değişimler hesabı ve diferansiyel geometrinin kurucuları arasında yer alan Euler, analiz ve sayılar kuramı başta olmak üzere matematiğin hemen her dalına önemli katkılarda bulunmuştur. 18. yüzyılın öteki büyük matematikçileri arasında J.-L. Lagrange, J. L. R. d'Alembert, P.-S. Laplace ve G. Monge anılabilir.

19. yüzyılda önemli bir gelişme Eukleidesçi olmayan geometrilerin ortaya konmasıdır. Eukleidesçi geometri(*) *Stoikheia*'da belirlenmiş olan beş aksiyom üzerine kurulmuştur. Bir noktadan, verilen bir doğruya yalnızca bir paralel çizilebileceğini belirleyen beşinci aksiyomu, matematikçiler, yüzyıllar boyunca öteki aksiyomlara dayanarak kanıtlamaya çalışmışlar, ama bunda başarılı olamamışlardır. 19. yüzyılın ilk yarısında N. I. Lobaçevski ve J. Bolyai, 1854'te de B. Riemann paralellik aksiyomu olmadan da tutarlı geometri modelleri kurulabileceğini gösterdiler. Felsefi açıdan öneminin yanı sıra, Riemann'ın bulguları ileride Einstein'ın görelilik kuramının matematiksel tabanını oluşturacaktı. 19. yüzyılın en büyük matematikçilerinden biri de, matematiğin hemen her dalına önemli katkılarda bulunmuş olan C. F. Gauss'tur.

19. yüzyılın ikinci yarısı çok hızlı bir gelişmenin yanı sıra matematiğin aksiyomatik yapısının yeniden gözden geçirilmeye başlanmasını simgeler. Yeni bulguların beraberinde getirdiği temel sorunların yanıtlanması gerekiyordu. Weierstrass ve Dedekind'in gerçek sayılara ilişkin temel bulguları, Cantor'un sonsuzbüyüklükleri sınıflandırması matematiğin aksiyomatik yapısına ışık tutar.

Matematiğin gelişmesinde bazı problemlerin özel bir konumu olmuştur. Fermat'ın çözdüğü ve bir kitabın kenarına not ettiği ünlü problem ($n = 3, 4, \dots$ için $x^n + y^n = z^n$ denklemini sağlayan x, y, z tamsayıları yoktur) Fermat problemi olarak anılır (*bak.* Fermat'ın büyük teoremi). Ama 300 yıldır Fermat problemini kimse çözmemiştir. Problemi çözmek için gösterilen çabalar ise matematiğe çok şey kazandırmıştır. 20. yüzyıl matematiğinde etkin bir yol gösterici de Hilbert'in 1900'de Paris'te İkinci Uluslararası Matematik Kongresi'nde önerdiği 23 problem olmuştur. Güncel birçok soru ve araştırma alanı, kaynağını Hilbert'in bu problemlerinden almaktadır.

matematiksel çözümleme, integral ve diferansiyel hesaba (sonsuzküçükler hesabı) dayanan ve sonsuz seriler, değişimler hesabı, diferansiyel denklemler, Fourier analizi, gerçek değişkenli ve karmaşık değişkenli fonksiyonlar, vektör analizi, tansör (gerçey) analizi, fonksiyonel analiz gibi alt dallara ayrılan matematik dalı. Ayrıca *bak.* analiz.

matematiksel model, bir süreci ya da sistemin davranışını matematiksel olarak temsil eden denklemler takımı. Fiziksel, kimyasal ve biyolojik süreçlerin yanı sıra sosyolojik ve ekonomik süreçler de matematiksel modeller aracılığıyla incelenebilir. Matematiksel model, genellikle, süreci ya da sistemin davranışını betimleyen denklemlerden oluşur. Modelin çözümlenmesi yoluyla gerçek sistemin davranışı incelenebilir ya da sistemden istenen sonuçların alınabilmesi için gereken koşullar belirlenebilir. Doğada karşılaşılan olayların yanı sıra sanayi süreçleri ve insan müdahalesi içeren süreçler de matematiksel olarak modellenebilir. Örneğin optimizasyondan ve denetim kuramından yararlanılarak sanayi süreçleri, trafik düzenleri, akarsularda çökme olgusu ve tortulların taşınması modellenebilir; bilişim ve iletişim kuramlarından yararlanılarak bilgi iletimi, dilbilimsel özellikler ve benzerleri; bilgisayar benzetim yöntemleri kullanılarak atmosferdeki dolaşım düzenleri, yapılar da makine parçalarındaki gerilim dağılımları, yüzey şekillerinin oluşumu gibi çok değişik süreç ve olgular modellenir.

matematiksel programlama, iktisatta ve işletme iktisadında kullanılan matematiksel yöntem. Matematiksel programlamayla işletme etkinlikleri değişik amaçlar için uygun biçimde düzenlenebilen matematiksel denklemlerle betimlenir. Diferansiyel ve integral hesap yöntemlerinin uygun olmadığı problemlerin çözümü için kullanılır. Yapılan betimlemeler doğrusal cebir denklemleri biçimindeyse doğrusal programlama(*), daha karmaşık biçimlerdeyse doğrusal olmayan programlama olarak adlandırılır. Denklemlerdeki değişkenlere varsayılan değerler verilerek bilinmeyenlerin değeri bulunur. Çözüm için bilgisayarlardan yaygın olarak yararlanır. Teknik genellikle üretim çizelgelerinin planlanmasında, taşımacılıkta, askeri lojistikte ve iktisadi büyümenin hesaplanmasında kullanılır.

matematikselcilik, felsefede matematiğin biçimsel yapısını ve kesin yöntemini örnek alan yaklaşım.

Matematikselcilik Batı felsefesinde en az üç biçimde ortaya çıkmıştır: 1) Anlam tutarlılığını ve analiz bütünlüğünü sağlamak için matematiğin genel kuruluşuna yöntemlerine başvurulabilir. 17. yüzyılın ilk yarısında René Descartes'in getirdiği devrimci yaklaşım budur. Bu yaklaşımın yetkinleştirilmesi sonucunda 20. yüzyılın ilk yarısında bir "analiz çağı" yaşanmıştır. 2) Descartes, sonul gerçekliğin yapısını dile getiren metafizik sistemlere aksiyomatik yöntemin(*) uygulanmasının da öncüsüdür. Bu yöntem 17. yüzyılda Benedict de Spinoza tarafından geliştirilerek kullanılmıştır. 3) 20. yüzyılda birçok analitik felsefeci matematiksel mantığa dayalı biçimsel dizgeler geliştirmişlerdir. Aralarında Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein ve Rudolf Carnap'ın yer aldığı bu felsefeciler felsefi sistemleri açıklamaya, ayrıca metafizik sorunları çözmeye ve ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

Descartes felsefede, matematiğin işlemlerini temel alan dört yöntem kuralından söz eder: 1) Yalnızca kesin (açık ve seçik) önermeleri doğru kabul etmek, 2) problemleri parçalara bölmek, 3) basitten karmaşığa doğru ilerlemek, 4) bütünsel ve genel dökümler ve taramalar yapmak. Felsefeci metafizik sorunlara bu yolla yaklaştığında, felsefi bilgisini tanımlar, aksiyomlar, kurallar ve çakırsanmış teoremler biçiminde düzenlemeyi doğal ya da yararlı bulacaktır. Böylece anlamda tutarlılığı ve çıkarsamada doğruluğu sağlayabilecek, ilişkileri belirleyip sergilemekte sistemli bir yöntem kavuşacaktır.

Matera, İtalya'nın güneyinde, Basilicata yönetim bölgesindeki Matera ilinin merkezi kent. Taranto'un kuzeybatısındaki derin bir koyağın üzerinde yer alır. Kuruluşuyla ilgili fazla bilgi yoktur. Benevento Düküğü'nün ve Salerno Prensliği'nin bir bölümünü oluşturmuş, Normanların, Aragonluların ve Orsinilerin istilasına uğramıştır. Koyağın bayır üzerinde yer alan bölümde halk, Tarihöncesi dönemlere değin inen geleneği sürdürerek kayalara oyulmuş, tek girişli evlerde oturur. Kentin modern bölümü normal evlerden oluşur. Bir başpiskoposluk bölgesi olan Matera'nın önemli anıtları romanesk Apulia Katedrali (1268-70). S. Francesco (yeniden yapımı 1670) ve S. Giovanni Battista (13. yy) kiliseleriyle kayadan oyulmuş S. Pietro Caveoso Kilisesi'dir. Kentte yerel el sanatları ürünlerinin sergilendiği bir müze vardır. Tarım, süngertaşı çıkarımı, tuğla ve seramik eşya üretimi

başlıca ekonomik etkinliklerdir. Nüfus (1987 tah.) belediye, 52.819.

materyalizm bak. maddecilik

Mather AİLESİ. 17. yüzyılda, New England'da Püritenliğin(*) ateşli savunucusu olarak önemli rol oynayan aile.

Ailenin en önemli üyelerinden Richard Mather (d. 1596, Lowton, Lancashire - ö. 22 Nisan 1669, Dorchester, Massachusetts) Oxford'daki Brasenose College'da öğrenim gördükten sonra Toxteth'te papazlık yaptı. Kilisenin genel uygulamalarının dışına çıktığı için görevden alınca, 1635'te Amerika'ya göç etti. Dorchester'da papaz olarak ölümüne değin bu görevi sürdürdü. *Bay Psalm Book*'un (1640; Bay Mezmurlar Kitabı) hazırlanmasına katkıda bulundu ve Cambridge Sinodu'nca (1648) benimsenen ilkeleri özetledi.

Richard Mather'ın altı oğlundan en küçüğü ve en ünlüsü olan Increase Mather (d. 21 Haziran 1639, Dorchester, Massachusetts - ö. 23 Ağustos 1723, Boston) Harvard'dan 17 yaşında mezun olduktan bir yıl sonra vaizliğe başladı. Bu arada Dublin'deki Trinity College'da da öğrenim gördü ve İngiltere'nin çeşitli yerlerinde görev yaptı. 1660'ta Püritenlere düşmanlığıyla bilinen II. Charles'ın kral ilan edilmesinden sonra, Amerika'ya döndü. 1661'de Boston'daki Kuzey Kilisesi'nin papazı oldu. Sonraki İngiliz hükümdarları döneminde İngiltere'deki kolonicilerin temsilciliğini, ayrıca Harvard'ın rektörlüğünü (1685-1701) yaptı. Büyüclüğün gerçekliğine ve cadıların cezalandırılması gerektiğine inanmakla birlikte, şeytanın masum birinin kılığına girebileceği inancına dayanan "hayalet kanıtı"nı kullanarak kişilerin cezalandırılmasına karşı çıktı.

Increase Mather'ın oğlu Cotton Mather (d. 12 Şubat 1663, Boston - ö. 13 Şubat 1728, Boston) Harvard'ı bitirdikten sonra vaiz (Ağustos 1680), ardından papaz (1685) oldu. Yaşamını ibadete, vaaz vermeye, yazılar yazmaya, yayın ve hayır işlerine adanmış. Babası gibi halkı "hayalet kanıtı"nın kullanılmasına karşı uyardı ve halkın hoşnutsuzluğuna karşın çiçek aşısının yaygınlaşması için mücadele edenlerin başında yer aldı. Bilime duyduğu ilgi dolayısıyla Londra Royal Society üyeliğine kabul edildi. 400'den fazla kitap yazdı ve yayımladı.

Mathesius, Vilém (d. 3 Ağustos 1882, Pardubice, Bohemya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 12 Nisan 1945, Prag), Çek dilbilimci, İngiliz dili ve edebiyatı uzmanı. Yapısal dilbilime olan etkisi ve sesbilim çalışmalarıyla ünlü Prag Dilbilim Çevresi'nin başkanlığını yapmıştır.

Germen ve Roman dilleri öğrenimi gördükten sonra 1909'da Prag'daki Karlova Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1912'de aynı üniversitenin İngiliz dili ve edebiyatı bölümünün ilk öğretim üyesi oldu.

İlk döneminin en önemli çalışması, "O potenciálnosti jeví jazýkových" (1911; Dilin Olanakları Üzerine) adlı konusudur. Mathesius bu konuşmada, yapısal dilbilimin kurucusu Saussure'un "dil" (*langue*) ve "söz" (*parole*) arasında yaptığı ayrımı öngörmüş ve eşzamanlı dilbilim çalışmalarının önemini vurgulamıştır. Mathesius'un ayrıca Shakespeare üzerine bazı incelemeleri ve *Dějiny anglické literatury* (1910-15, 2 cilt; İngiliz Edebiyatı Tarihi) adlı bir kitabı vardır. Mathesius 1926-36 arasında sözdizim ve anlambilim konularına yönelmiş, ayrıca sesbirimlerin birleştirici özelliklerini araştır-

mıştır. 1936'dan sonra ise işlevsel sözdizim ve tümce yapısı üzerine çalışmalar yapmıştır.

Mathews, Charles (d. 28 Haziran 1776, Londra - ö. 28 Haziran 1835, Plymouth, Devon, İngiltere), döneminin önde gelen komedyenlerinden İngiliz tiyatro oyuncusu ve yöneticisi. Üstün taklit yeteneği ve nükteciliğiyle ünlüdür.

Bir kitapçının oğluydu. Lancashire'daki Crosby'de öğrenim gördü. Başta York

Charles Mathews, James Lonsdale'in yağlıboya çalışmasından yararlanarak C. Turner'in yaptığı mezzotintten ayrıntı, 1825
Victoria and Albert Museum, Londra

olmak üzere çeşitli kentlerde oyunculuk yaptıktan sonra 1794'te Dublin'de ve İngiliz oyun yazarı Samuel Foote'un *The Agreeable Surprise* (Tatlı Sürpriz) adlı oyunundaki Lingo rolüyle 1803'te Londra'da sahneye çıktı. Sonraki tiyatro yaşamı başarılarla geçti. Londra'nın en seçkin tiyatrolarında 400 kadar rolde oynadı. En başarılı tipler melerinden biri, Richard Brinsley Sheridan'ın *The Critic: or a Tragedy Rehearsed* (Eleştirilen: ya da Bir Trajedi Provası) oyunundaki Sir Fretful Plagiary'di. İlk eşi Eliza Kirkham Strong'un 1802'deki ölümünden sonra oyuncu Anne Jackson'la evlendi. Anne'in sonradan yazdığı dört ciltlik *Memoirs of Charles Mathews* (1838-39; Charles Mathews'un Anıları) adlı kitabı büyük ilgi gördü.

Mathews 1808'de, tek kişilik gösterilerden oluşan ve çizgi dışı karakterleri canlandırıp komik şarkılar söylediği özgün bir eğlence türü geliştirdi. Büyük taklit yeteneğini bu gösterilerde ortaya koydu. 1817'de İngiliz oyun yazarı George Colman (Genç), Mathews için *The Actor of All Work* (Her Kalıbın Oyuncusu) adlı oyunu yazdı ve ona birbirinden çok farklı karakterleri canlandırma olanağı verdi. Mathews'un kendisi için yazdığı skeçler arasında "Mr. Mathews and His Youthful Days" (Bay Mathews ve Gençlik Günleri) ile "The Trip to America" (Amerika'ya Yolculuk) sayılabilir. Mathews 1827'den sonra oyuncu arkadaşı Frederick Henry Yates'le birlikte Londra'daki Adelphi Tiyatrosu'nun yöneticiliğini yaptı. 1822 ve 1834'te ABD'de turneler düzenledi. İngiltere'ye dönüşünden kısa süre sonra öldü.

Mathews, Charles James (d. 26 Aralık 1803, Liverpool - ö. 24 Haziran 1878, Manchester, İngiltere), komik kısa oyun yazarı ve İngiliz tiyatrosunun en büyük komedi oyuncularından biri.

Ünlü komedyen Charles Mathews ile oyuncu Anne Jackson'ın oğluydu. Başlangıçta ailesinin mesleğine ilgi duymadı ve mimarlık öğrenimi gördü. Fransa ve İtalya'yı dolaştı; Galler'de bir kömür şirketinde ve Londra'da John Nash'in yanında mimarlık yaptı.

1835'te babası ölünce, onun yerine Adelphi Tiyatrosu'nun yöneticiliğini üstlendi. Aynı yılın sonlarında, kendi oyunu *The Hump-backed Lover* (Kambur Aşık) ile sahneye çıktı. Bu oyunu *The Old and Young Stager* (Yaşlı Kurt ile Genç Adam) izledi. 1838'de evlendiği oyuncu, dansçı ve şarkıcı Madame Vestris ile (Elizabeth Lucia Mathews) ABD'de başarısız bir gösteri yaptı. Londra'ya döndükten sonra ikisi birlikte Covent Garden Tiyatrosu'nun yönetimini üstlendiler ve burada, Mathews'un en başarılı rollerinden biri olan Dazzle'i canlandırdığı *London Assurance* (Londra Sigortası) gibi komediler oynadılar. Bu oyun, ilgi görmesine karşın para getirmedi. Daha sonra Lyceum Tiyatrosu'na geçen çift, sonunda tiyatronun iflasına yol açan hafif komediler sahnelediler. 1854'te işi bıraktılar ve iki yıl sonra Elizabeth öldü.

Oyunculuğu sürdüren Mathews ABD'de başarılı bir turne düzenledi. 1858'de oyuncu Lizzie Davenport'la evlendi; ikisi, maddi açıdan da rahata erdikleri başarılı bir tiyatro yaşamı sürdüler. 1870'te Avustralya ve Hindistan'ı da kapsayan büyük bir turneye çıkan Mathews, turnenin sonunda gene New York'a giderek altı hafta boyunca Daly Tiyatrosu'nda sahneye çıktı (1871). Balzac'ın *Mercadet* adlı yapıtından uyarlanan *The Game of Speculation*'daki (Kurmaca Oyunu) Mr. Affable Hawk ve *Cool as a Cucumber*'daki (Hıyar Kadar Soğuk) Plumper, en başarılı rolleriydi. Ayrıca Mathews, karısıyla birlikte, babasının *Mr. & Mrs. Mathews at Home* (Bay ve Bayan Mathews Evdeyken) adlı yapıtını anımsatan bir gösteride yer aldı.

Mathews'un yaşamöyküsü, mektuplarından seçmelerle birlikte 1879'da Charles Dickens tarafından yayımlandı.

Mathiassen, Therkel (d. 5 Eylül 1892, Favro, Danimarka - ö. 1967), Danimarkalı arkeolog ve etnolog. 1921-23 arasında Hudson Körfezinin batısında ve kuzeyinde yaptığı kazılar sonucunda Thule adlı tarihöncesi bir Eskimo kültürünü ortaya çıkarmıştır.

Kopenhag Üniversitesi'ne sunduğu *Archaeology of the Central Eskimos* (1927; Orta Eskimo Arkeolojisi) başlıklı doktora tezi sonraki yıllarda gerçekleştirilecek Eskimolarla ilgili arkeolojik çalışmalara temel oluşturdu. 1929-55 arasında, Grönland Adasına altı araştırma gezisi düzenleyerek eski Eskimo kültürleri üzerindeki çalışmalarını sürdürdü. 1941-61 arasında Kopenhag'daki Danimarka Ulusal Müzesi'nin prehistorya bölümünde yönetici olarak görev yaptı.

Mathieu, Claude-Louis (d. 25 Kasım 1783, Macon - ö. 5 Mart 1875, Paris, Fransa), yıldızların uzaklığının belirlenmesine yönelik çalışmalarıyla tanınan Fransız astronom ve matematikçi.

Kısa bir dönem mühendislik yaptıktan sonra Paris Gözlemevi'nde astronomluğa başlayan Mathieu, 1817'de de Boylam Bürosu'na atandı. Daha sonra Paris'teki Collège de France'ta astronomi profesörü oldu, 1829'da da Politeknik Okulu'na analiz profesörü olarak atandı. 1834-48 arasında Macon milletvekilliği yaptı. Yıllarca, nüfus istatistiğine ilişkin *L'Annuaire du Bureau des Longitudes*'ün (Boylam Bürosu Yılı) yayını yöneten Mathieu, *L'Histoire de l'astronomie au XVIIIe siècle* (1827; 18. Yüzyıla Değin Astronomi Tarihi) adlı bir de kitap yazdı.

Mathura, eskiden MUTTRA, Hindistan'ın kuzey kesimindeki Uttar Pradesh eyaletinde il ve il merkezi kent. Mathura kenti, Agra'nın kuzeybatısında, Yamuna (Cumna)

İrmağı kıyısında yer alır. İÖ 1. yüzyıl öncesinde yerleşime açılan kent 2. yüzyılda Budacıların ve Çaynacıların başlıca merkez-

Mathura'da Yamuna Irmağı üstündeki *ghat*'lar, Uttar Pradesh, Hindistan
Globe

lerinden biri durumuna geldi. 1017-18 yıllarında Gazneli Mahmud tarafından yağmalandı. 1500-1757 arasında dört kez daha saldırıya uğradı. 1804'te İngilizlerin yönetimi altına girdi.

Kara ve demir yollarının kavşak noktasında yer alan kent, tarım ürünlerinin pazarlandığı önemli bir ticaret merkezidir. Kentte ayrıca, bazı sanayi işletmeleri ile bir veteriner yüksekokulu, iki yüksek okul ve Curzon Arkeoloji Müzesi yer alır. Tanrı Krişna'nın doğum yeri olarak kabul edilen Mathura, eskiden beri Hinduların başlıca dinsel merkezlerinden biri olmuştur. Kentte çok sayıda tapınak ve ırmağın boyunda *ghat*'lar (ırmağa inen merdivenler ya da platform) bulunur.

Yüzölçümü 3.797 km² olan Mathura ili, Yamuna Irmağının iki yakasında uzanır. İlde Agra ve Ganj kanallarından sağlanan suyla, şeker kamışı ve pamuk yetiştirilir. Nüfus (1991) kent, 226.850; (1981) metropoliten alan, 159.498; il, 1.560.447.

Mathura okulu, Hindistan'daki ticaret ve hac merkezi Mathura'da (bugün Uttar Pradesh eyaletinde), İÖ 2. yüzyıldan İS 12. yüzyıla değin görsel sanatlarda etkili olan Budacı üslup. Kushan ve Gupta dönemlerinde (1-6. yy) doruğuna ulaşmıştır. Mathura çevresindeki Sikri ocaklarından çıkarılmış benekli, kırmızı kireçtaşından yapılan ve Hindistan'ın ortakuzey kesimlerinde yaygın olarak rastlanan figürler, Mathura'nın heykel ticaretindeki yerini de ortaya koymaktadır.

Mathura okulu, Kushan sanatındaki ikinci önemli okul olarak kuzeybatıda gelişen ve güçlü Yunan-Roma etkileri taşıyan Gandhara ile aynı çağa rastlar. İS 1. yüzyıl dolaylarında, artık her bölgenin kendi Buda tasvirlerini geliştirmiş olduğu görülür. Mathura heykelleri, daha önceki *yaksha* (doğa tanrısı) figürlerini andırır; bu benzerlik, özellikle Kushan dönemine ait büyük boyutlu, ayakta duran Buda heykellerinde belirgindir. Gerek bu heykeller, gerekse Buda'nın oturur durumda betimlendiği yapıtlar olağanüstü bir enerjiyle yüklüdür. Omuzlar geniş, göğüs kabarık, ayaklar ayrı ve kuvvetle yere basar durumdadır. Bu heykellerin öbür ayıncı özellikleri, uraş edilmiş bir baş; kat kat yapılmış *ushnisha* (başın üstündeki şişlik); yuvarlak, gülümseyen bir yüz; *abhaya-mudra* (koruyucu hareket) yapmak için havaya kalkmış sağ kol; böğür ya da uyluk üstünde duran sol kol; gövdeyi yumuşak bir biçimde saran ve sağ omzu açıkta bırakarak kıvrımlar halinde sol kolda toplanan dökümlü giysi; lotus biçimli taht yerine

aslan tahttır. Sonraları saçlar başa yapışık kısa, düz bukleler halinde yapılmış ve bu, tüm Buda tasvirlerinde standart bir öge olmuştur.

Bu dönemde yapılmış Çayna ve Hindu heykelleri de aynı üsluptadır. İkonografik göndermelerin dışında, o dönemin Çaynacı Tirthankara (kurtarıcı) heykelleriyle bugünkü Buda heykellerini ayırt etmek güçtür. Mathura sanatının önemli ürünlerinden biri de hanedan üyelerinin portreleridir. Cephe-

Bir yakshiyi tepsil taşıran betimleyen Mathura okuluna ait kırmızı kireçtaşı kabartma, 2. yy, Uttar Pradesh; Arkeoloji Müzesi
P. Chandra

den betimlenen Kushan kralları, kemerli tünikleri, uzun çizmeleri, sivri başlıklarıyla Orta Asyalıları andırır. Bu giyim tarzı, Hindu Güneş Tanrısı Surya'nın tasvirlerinde de görülür.

Budacı ve Çaynacı anıtların sütunlarına ya da kapılarına yüksek kabartma olarak oyulmuş kadın figürlerinde, cinsel çekicilik önemli ölçüde vurgulanmıştır. Çıplak ya da yarı çıplak olan bu zarif figürler, genellikle süslenirken ya da ağaçlar arasında gösterilir. Bharhut ve Sañci gibi başka Budacı bölgelerde de rastlanan bu ikinci betimleme *yakshi* (doğa tanrıçası) geleneğinin bir uzantısıdır. Uğurlu doğurganlık ve bereket simgeleri olan bu figürler, Budacılığın yükselişine paralel olarak daha da yaygınlaşmıştır. Ayrıca bak. Gandhara sanatı; Kushan sanatı.

Matilda, MAUD olarak da bilinir, Almanca MATILDE (d. 1102, Londra, İngiltere - ö. 10 Eylül 1167, Rouen yakınları, Fransa), Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Heinrich'in karısı. Kral Stephen'a karşı İngiliz tahtında hak iddiasında bulunmuştur.

İngiltere kralı I. Henry'nin Kraliçe Matilda'dan doğan tek kızı, Norman ve İngiliz tahtlarının vârisi William'ın da kız kardeşiydi. I. Henry'nin Normandiya'yı Fransa'ya karşı güçlendirme politikası uyarınca 1114'te V. Heinrich'le evlendi, bu evlilikten çocuğu olmadı. 1125'te V. Heinrich'in ölümünden üç yıl sonra, fiilen Anjou kontu olan Geoffrey Plantagenet'yle gene aynı politika gereğince evlendi.

1120'de kardeşi William'ın ölmesi üzerine I. Henry'nin tek yasal vârisi oldu. İngiltere

Kralığı'nda ya da Normandiya Düklüğü'nde daha önce hiç kadın hükümdar olmadığı halde 1127'de I. Henry, Matilda'nın tahtın vârisi olarak tanınması yolunda soylulara baskı yaptı. Matilda'nın Anjou kontuyla evliliği hoş karşılanmamıştı. 1133'te Matilda'nın oğlu Henry'nin doğması bu muhalefeti susturmak için bir fırsat gibi gözüktü. Ama I. Henry öldüğünde (1135) I. William'ın kızı Adela'nın oğlu Blois'lı Stephen çabuk davranarak bir darbeyle tahta çıktı. Kilise ve soyluların çoğu Stephen'dan yanaydı. Ama Matilda'nın üvey kardeşi Gloucester'lı Robert ve amcası İskoçya kralı I. David de onun tahttaki hak iddiasını kuvvetle destekliyordu. Matilda ve Robert, Eylül 1139'da Arundel'de karaya çıktılar ve Matilda şatoda kısa bir süre kuşatma altında kaldı. Ama Stephen, Matilda'nın şatodan çıkmasına ve Matilda'yı destekleyenlerin çoğunlukta bulunduğu ülkenin batısına gitmiş olan kardeşine katılmasına izin verdi. Matilda kısa bir süre Bristol'da kaldıktan sonra Gloucester'a yerleşti.

Stephen'ın Şubat 1141'de Lincoln'da yakalanmasından sonra, aynı yıl yazında Matilda amacına çok yaklaştı. Nisanda Winchester'da rahipler konseyince "İngilizlerin soylu hanım" seçilen Matilda haziranda Londra'ya girdi. Ama kibirli ve patavatsızca para istemesiyle yurttaşlarını bezdirdi; kraliçe olarak taç giyemediği gibi Oxford'a kadar kovalandı. Eylül 1141'de askerlerinin Winchester'da ağır bir yenilgiye uğramasından sonra, Matilda'nın ülkenin batısında sürdürdüğü direniş sürekli zayıfladı. Aralık 1142'de donmuş Thames Irmağı üzerinden geçerek Oxford Şatosu'ndan kaçtı.

Matilda 1148'de, büyük oğlunun çıkarlarını yakından korumak amacıyla, 1144'ten beri kocasının egemenliğinde olan Normandiya'daki Rouen yakınlarına çekildi. 1150'de Normandiya dükü olan oğlu Henry 1154'te II. Henry unvanıyla İngiltere tahtına çıktı. Yaşamının geri kalan bölümünü Normandiya'da geçiren Matilda, kara Avrupa'daki İngiliz dominyonları üzerinde nüfuzunu sürdürdü.

Matisse, Henri (-Émile-Benoit) (d. 31 Aralık 1869, Le Cateau, Picardie - ö. 3 Kasım 1954, Nice, Fransa), Fransız ressam ve heykeltarihi. Fovizm(*) akımının öncülüğünü yapmış ve sanat yaşamı boyunca anlatım aracı olarak renge büyük önem vermiştir.

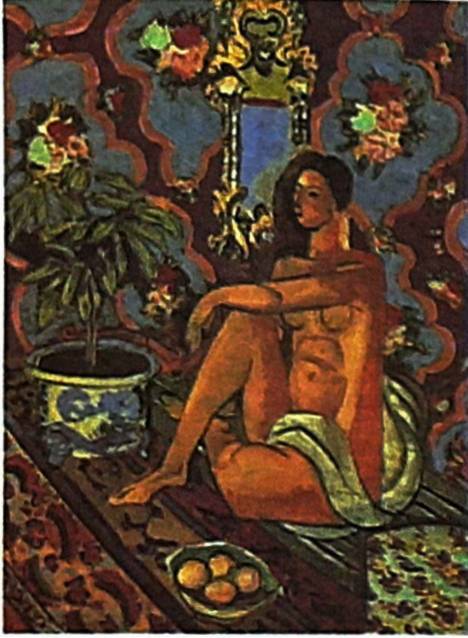
Gençliği ve eğitimi. Tahıl ticaretiyle uğraşan bir aileden geliyordu. Yirmi yaşına değin sanatla çok az ilgilendi. Ortaöğrenimini Saint-Quentin'de tamamladı. Bir yıl Paris'te hukuk öğrenimi gördükten sonra Saint-Quentin'e dönerek bir avukatlık bürosunda çalışmaya başladı. Bir yandan da Quentin-Latour Okulu'nda çizim derslerini izledi. 1890'da şiddetli bir apandisit krizinden sonra tedavi görürken resim yapmaya başladı. 1891'de avukatlık bürosundan ayrılarak resim öğrenimi görmek üzere Paris'e gitti. Aynı yıl, Güzel Sanatlar Yüksekokulu giriş sınavlarına hazırlanmak için Julian Akademisi'ne kaydoldu ve orada ressam Adolph-William Bouguereau'nun öğrencisi oldu.

1892'de Julian Akademisi'nden ayrılan Matisse, bir yandan Dekoratif Sanatlar Okulu'nun akşam derslerini izlerken bir yandan da giriş sınavına girmeden kabul edildiği Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda simgeci ressam Gustave Moreau'nun atölyesine devam etmeye başladı. Moreau'nun ölümünden (1898) sonra onun yerine geçen ressam Fernand Cormon'un katı tutumu

karşısında atölyeden ayrılmak zorunda kaldı. Ardından bir süre portre ressamı Eugène Carrière'in ders verdiği özel akademiyeye gitti.

1896'da Salon Sergisi'nde dört resmini sergiledi. Büyük övgü toplayan bu serginin ardından hükümet "Okuyan Kadın" (1894) adlı resmini satın aldı. Matisse sonraki

"Süslü Zemin Üstüne Dekoratif Figür", Henri Matisse'in yağlıboya çalışması, 1925-26; Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris S.P.A.D.E.M. 1965. Fotoğraf: Musée National d'Art Moderne, Paris

iki yıl içinde Bretanya'ya geziler yaptı, Camille Pissarro ile tanıştı ve izlenimci yapıtları keşfetti. Bu dönemde eskisine göre daha açık ama daha çarpıcı renkler kullanmaya başladı. 1897'de bağımsız bir üslup yaratma yolundaki ilk adımı sayılan "Akşam Yemeği Masası" (Stavros S. Niarhos Koleksiyonu, Londra) adlı resmini yaptı. Salon Sergisi'nde küçük bir skandal yaratan bu resimde, Renoir türü bir ışıltıyla klasik kompozisyon düzenini birlikte kullanmış ve koyu kırmızı ile yeşile yer vermişti.

1898'de Amélie Parayre adlı Toulouse'lu genç bir kadınla evlenerek bir yılına Paris'ten ayrılp Londra'ya gitti ve J. M. W. Turner'ın resimlerini inceledi. Ardından Korsika'ya giderek bütün sanatını etkileyen Akdeniz ışığı ve rengiyle tanıştı.

Sanatının gelişimi. Paris'e döndükten (1899) sonra, o dönemde yeni-izlenimciliğin sözcüsü ve kuramcısı sayılan Paul Signac'ın 1898'de *La Revue blanche* adlı edebiyat dergisinde yayımladığı "D'Eugène Delacroix au Néo-Impressionnisme" (Eugène Delacroix'dan Yeni-İzlenimciliğe) adlı ünlü bildirgesinin etkisiyle noktacılığa ilgi duymaya başladı. Ayrıca, yeni teknikleri daha iyi araştırabilmek için sanat koleksiyoncusu Ambroise Vollard'dan Paul Cézanne'ın "Yıkılan Üç Kadın"ını, Paul Gauguin'in "Çocuk Başı" ile Vincent van Gogh'un bir resmini satın aldı. Kendisi gibi saf renk sorunuyla ilgilenen yakın arkadaşı Albert Marquet ile birlikte Paris'teki Lüksemburg Bahçeleri'nde, Arcueil'in kenar mahallelerinde ve Sen Irmağına bakan evinde manzara resimleri yaptı.

İlk heykel çalışmalarını da bu dönemde gerçekleştiren Matisse, Vollard'dan Auguste Rodin'in "Henri Rochefort'un Büstü" adlı

yapıtını satın aldı ve 1899'da heykel konusunda akşam derslerini izlemeye başladı. Yaşamı boyunca yaptığı 60 kadar heykelden ilk birkaçı yalnızca Rodin'in değil, en iyi hayvan heykelticisi olarak bilinen Antoine-Louis Barye'nin de etkisini yansıtır.

Bu yıllarda ünlünün yayılmasına karşın büyük bir mali sıkıntı içine düşen Matisse, 1900'de Grand Palais'nin dekorasyonu işini kabul etmek zorunda kaldı. 1901'de Salon des Indépendants (Bağımsızlar Salonu) sergisine katıldı. 1903'te Moreau atölyesinden ve Carrière Akademisi'nden birkaç arkadaşıyla birlikte resimlerini yeni açılan Salon d'Automne'da (Güz Salonu) sergiledi. İlk kişisel sergisini de Haziran 1904'te Vollard Galerisi'nde açtı.

André Derain'le birlikte, İspanya sınırındaki küçük bir Fransız balıkçı limanı olan Collioure'da geçirdiği 1905 yazı sanatında bir dönüm noktası oldu. Kendini noktacılığın "baskısından" kurtardığını söylediği bu dönemde küçük noktalar, gelişigüzel, kıvrımlı fırça vuruşlarına dönüştü. Daha önce gerçekçi kabul edilen renkler ise, karşıt kullanımlar içinde duygusal bir patlamanın aracı haline geldi. Matisse artık kırmızının yanında yeşili, turuncunun yanında maviyi ve sarının yanında moru kullanıyordu. "Açık Pencere" (1905, John Hay Whitney Koleksiyonu, New York) ile "Şapkalı Kadın" (1905, Walter A. Haas Koleksiyonu, San Francisco) adlı resimleri bu yeni üslubunun ilk örnekleri oldu. Bu iki resim aynı yıl benzer yöntemlerle çalışan birkaç sanatçının resimleriyle birlikte Salon d'Automne'da sergilendi. Parisli eleştirmen Louis Vauxcelles bu ressamlar için *les fauves* (vahşi hayvanlar) sözcüğünü kullandıkça, bu akım fovizm adıyla anılmaya başladı.

Bu serginin ardından Matisse yapıtlarını hızla satmaya, art arda sergiler açmaya başladı. 1907'de Sen Irmağının sol yakasındaki bir sanat okulunda 1911'e değin sürecek bir öğretmenlik işi buldu. 1908'de New York kentinde, Moskova ve Berlin'de sergiler açtı.

Çok geçmeden fovist sanatçıların çoğu dışavurumculuk ve kübizm gibi başka yenilikçi akımları benimsedi. Matisse ise bu yeni eğilimlerden hiçbirine ilgi duymuyordu. Fovizm yalnızca saf renklere tutkunluk olarak yorumlanırsa, Matisse bütün yaşamı boyunca bir "fov" olarak kaldı. Matisse'in bir başka özelliği de denge ve düzen arayışıydı. Aradığı renk dengesi ve ekonomik çizgi kullanımı fovizmin ortaya çıktığı 1905 ile I. Dünya Savaşı'nın bitimi arasındaki yıllarda yaptığı resimlerde açıkça görülür. "Yaşama Sevinci" (1905-06, Barnes Vakfı, Merion, Pennsylvania), "Çöl, Kırmızı Bir Renk Uyumu" (1908, Hermitaj, Leningrad), "Kırmızı Stüdyo" (1911, Modern Sanat Müzesi, New York), "Havuzbalığı" (1915, Samuel A. Marx Koleksiyonu, Chicago), "Piyano Dersi" (1916, Modern Sanat Müzesi, New York) ve "Montalban, Engin Manzara" (1918, özel koleksiyon) bu dönemin önemli örnekleridir. Olgunluk döneminin ürünü olan bu resimlerde biçimler akıcı ve kalın dış çizgilerle yaratılmış, ayrıntılar ise yalnızca birkaç fırça vuruşuyla belirtilmiştir. Renk geniş, ince ve parlak lekeler halinde verilmiş, gölge hemen hiç kullanılmamıştır. Mekân ise bütün akademik perspektif ve kısaltım kurallarını dışlayan bir tutumla derinliksiz ve düzdür. Bu resimler, renk ve çizgileriyle, bezeme olarak nitelenemeyecek kadar çarpıcı ve serbest olmakla birlikte, İslam sanatının seramik, dokuma ve halı desenlerini çağırıştırır. Konuların seçimi ve işlenişinde, iyimserlik, hazcılık, zekâ ve

ince bir duyarlılık görülür. Resimlerinde sıradan bir duygusalılık bulmak güçtür.

Riviera yılları. Matisse 1912'de heykellerini New York kentinde, resimlerini Londra'da sergiledi. 1913'te New York Armory Show'a katıldı. Aynı sergi Chicago'ya geldiğinde "Mavi Çıplak" (1907, Baltimore Sanat Müzesi) adlı tablosunun simgesel olarak yakılması büyük olay yarattı ve ünlü daha da artırdı. İlerleyen yaşı, yaşam düzeyinin gitgide yükselmesi, uluslararası ünü, I. Dünya Savaşı'nın sıkıntıları ve toplumsal hareketlere duyduğu tepki Matisse'i yavaş yavaş *avant-garde* çevrelerden uzaklaştırdı. Resimleri kavramlaştırma açısından eskisi kadar cesur olmayan, anlatım araçlarında tutumluğa daha az önem veren yapıtlar oldu. Gene de Nice döneminin tipik örnekleri arasında sayılabilecek "Manolyalar ve Odalık" (1924, özel koleksiyon) ile "Süslü Zemin Üstüne Dekoratif Figür" (1925-26, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris) adlı resimler Matisse'in başyapıtlarındandı.

Matisse 1920'de, Sergey Diaghilev'in *Le Chant du rossignol* (Bülbülün Şarkısı) adlı oyununun sahne düzenlerini ve kostümlerini hazırladı. Daha sonra yeniden heykel çalışmalarına ağırlık verdi. Üzerinde 1909'dan beri aralıklarla çalıştığı "Sirt" adlı kabartma dizisinin belki de en soyutu olan dördüncüsünü 1930'da tamamladı (tunç çalışmaları New York Modern Sanat Müzesi ve Londra Tate Galerisi'ndedir). Ardından Normandiya kıyılarına, İtalya'ya, New York kentine ve Tabiti'ye geziler yaptı. 1933'te Venedik ile Padova'ya gitti. Aynı yıl Merion'da (Pennsylvania, ABD) bir dizi büyük duvar resminin sonuncusu olan "Dans II"yi (1932-33, Barnes Vakfı, Merion) tamamladı.

Matisse Paris'teki ilk yıllarından beri, aside yedirme baskı, taş baskı, kuru kazı ve karma baskı teknikleriyle ilgilenmiş ve birkaç baskı yapmıştı. 1932'de Stéphane Mallarmé'nin *Poésies* (1887, 2. bas. 1899, yb 1970; Şiirler) adlı kitabını 29 aside yedirme baskıyla resimledi. II. Dünya Savaşı çıkınca grafik sanatçısı olarak çalışmaya başladı. 1944'te Henry de Montherlant'ın *Pasiphaé*, 1946'da Pierre Reverdy'nin *Vlsages* (Görüntüler) ile *Lettres portugaises* (Portekiz Mektupları), 1947'de Charles Baudelaire'in *Les Fleurs du mal* (1857; *Kötülük Çiçekleri*, 1966, 1984), 1948'de Pierre de Ronsard'ın *Florilège des Amours* (Aşk Şiirleri Derlemesi), 1950'de de Orléans dükü Charles'ın *Poèmes* (Şiirler) adlı kitaplarını resimledi. Çoğunlukla siyah-beyaz tekniği ile resimlenmiş bu kitapların yanı sıra *Jazz* (1947; Caz) adlı bir kitapta, "makaslarla çizmek" adını verdiği bir teknikte yaptığı resimlerin de yardımıyla, sanat ve yaşama ait düşüncelerini dile getirdi. Bu resimleri guajla boyanmış kâğıtları kesip çeşitli desenler oluşturacak biçimde yapıştırarak elde ediyordu.

Matisse yaşamının son yıllarında oldukça yalnızdı; karısından ayrılmış, çocuklarının hepsi bir yana dağılmıştı. 1941'de bir bağır-sak ameliyatı geçirdikten sonra zamanının çoğunu yatağa bağımlı olarak geçirmeye başladı. 1950'den sonra astım ve kalp rahatsızlıkları baş gösterdi. Eski modellerinden bir Rus kadınının bakımı altında Cimiez'deki Eski Regina Oteli'nde yaşadığı bu dönemde çoğunlukla bir değneğin ucuna tutturulmuş pastel boyalar aracılığıyla yatağından uzanarak duvar resimleri yaptı. Bununla birlikte, son yapıtlarında zayıflamış bir yaratıcılık ya da acının izleri yoktu; tam tersine bunlar sanat yaşamının en cesur, en başarılı, en iyimser yapıtları oldu. Matisse 1943'ten 1948'e değin Vence'deki villasında, hastalığı sırasında kendisiyle ilgilenen

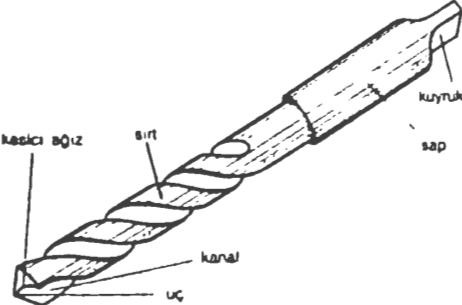

Dominiken rahibelerin isteği üzerine Rosaire Şapeli'nin dekorasyonu üzerinde çalıştı. Vitraylar yapmayı kabul ederek işe başladıktan sonra duvar resimlerini, sonunda da şapelin bütün iç dekorasyonunu yaptı. Şapelin tamamlanmasından az önce de Jazze için yaptığı resimlerin büyütülmüş kesme modelleri üzerine çalışmaya başladı. Bu son yapıtları, 1950'lerin en "devrimci" sanatçısı olarak nitelendirilmesine yol açtı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Resim. "Komposto ve Cam Sürahi" (1899, Baltimore Sanat Müzesi), "Kuafor" (1901, Philadelphia Sanat Müzesi), "Carmelina" (1903, Boston Güzel Sanatlar Müzesi), "Lüks, Dinginlik ve Keyif" (1904-05, özel koleksiyon), "Madam Matisse" (1905, Ulusal Müze, Kopenhag), "Dans" (1909, Modern Sanat Müzesi, New York), "Havuzbalığı ve Heykel" (1911, Modern Sanat Müzesi, New York), "Mavi Pencere" (1911, Modern Sanat Müzesi, New York), "Havuzbalığı" (1912, Barnes Vakfı, Merion), "Keman Kutulu Bir İç Mekan" (1917-18, Modern Sanat Müzesi, New York), "Dans I" (1931-32, Paris Kenti Modern Sanat Müzesi), "Pembe Çiplak" (1935, Baltimore Sanat Müzesi), "Mavi Kadın" (1937, Bayan John Winters-teen Koleksiyonu, Philadelphia), "Müzik" (1939, Albright - Knox Sanat Galerisi, Buffalo), "Dansçı ve Koltuk, Siyah Zemin" (1942, özel koleksiyon), "Kırmızı, Geniş İç Mekan" (1948, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris), "Kralın Acalan" (1952, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris), "Okyanusya Anısı" (1953, Modern Sanat Müzesi, New York). Heykel. "Tavşan Yiyen Jaguar" (1899, özel koleksiyon), "Köle" (1900-03, Baltimore Sanat Müzesi), "Küçük Kafa" (1906-07), "İki Siyah Kadın" (1908), "Sırt I - IV" (1909-30), "Jeanette I - IV" (1910), "Oturun Çiplak" (1925).

matkap, DELGI olarak da bilinir, katı malzemelerde delik açma ve delik işleme işlemlerinde kullanılan silindirik, kesici ağızlı takım. Bu tür takımlarla iş gören çeşitli elektrikli ya da mekanik el aletleri ile tezgâhlara da kimi zaman matkap denir.

Matkaplar çoğunlukla tutturuldukları aletin ya da tezgâhın yardımıyla döndürülerek

Sarmal (spiral) matkapın bölümleri

sabit durumdaki iş parçasına beslenir; ama bazı tezgâhlarda da iş parçası döndürülerek sabit haldelik ya da ters yönde dönen matkaba beslenir. Matkapın uç bölümündeki iki ana kesme ağzını oluşturabilmek, işlem sırasında malzemeye soğutucu akıtmak ve parçadan kalkan talaşı dışarı alabilmek amacıyla, takımın gövdesine sarmal (spiral) kanal ya da boylamasına iki kanal açılmıştır. Matkapların ucu çoğunlukla konik biçimlidir ve kanalların sona erdiği yerde kesme ağzları bulunur. Ana kesme ağzlarının birbirine göre açılma konumu olan uç açısı, takımın her dönüşünde kaldırılacak talaşın büyüklüğünü, sarmal kanalların burulma özelliği de matkapın kesme ve talaş kaldırma özelliklerini belirler. Genel amaçlı matkaplarda bu helis açısı 32° kadardır. Standart matkaplarda uç açısı 118°'dir, ama sert metallerin işlenmesinde 135°'lik uç açılı daha düz uçlu matkaplar kullanılır. Matkap gövdesinin iki kanal arasında kalan dış yüzeyine sırt denir; sırt bölümünün deliğin çeperine sürtünmesini ve aşınmasını azaltmak için, bu bölümün yüzeyi önemli ölçüde turaştırılmıştır ve ancak kenarlarında ince bir çıkıntı bırakılmıştır. Matkapların kanallı

bölümü yani gövdesi sertleştirilmiş yüksek karbonlu çelikten yapılır, bazıları ise sinterlenmiş karbür çubuklar biçimindedir. Sarmal (spiral) matkapların sapı düz (silindirik) ya da konik olabilir; saplar gövde ile tek parça halinde olmadığında düşük karbonlu çelikten yapılır ve gövdeye kaynaklanarak tutturulur. Düz saplı matkapların tezgâhın aynasına sıkıştırılması gerekir. Konik saplı matkaplar ise pensli bir kovanın içine sıkıştırılır, kuyruğu da kovanın içindeki bir boşluğa oturtulur; böylece ana milin hareketlendirdiği kovan, matkabı hem kuyruk hem de sap (mors koniği) bölümünden kavrayarak döndürür. Ayrıca bak el matkabı.

matkap tezgâhı, katı malzemelerde delik açma ve işleme işlemlerinde kullanılan ağıt. Tezgâhta takım, yani matkap, dönel ana mil ile bağlıdır ve çoğunlukla tablaya yerleştirilen iş parçasına beslenir. Matkap, ana milin ucundaki üç çeneli bir pense tutturulur; konik saplı matkaplar ise, gene konik bir kovana sıkıştırılır. Tezgâh, ana milin çeşitli hızlarda dönmesini sağlayacak biçimde donatılmıştır; bazı tezgâhlarda ise takım malzemeye otomatik olarak beslenir.

Genel amaçlı atölyelerde zaman zaman kullanılan basit ya da masa tipi matkap tezgâhlarında çoğunlukla tek iş mili bulunur. Ama seri imalat işlemlerinde, iş parçasına seri halde ya da aynı anda birden çok delik açan çok milli tezgâhlar kullanılır. Çoğunlukla delik delme amacıyla kullanılan matkap tezgâhlarından, delik işleme ve raybalama işlemlerinde de yararlanır. Uygun zıvanalı tezgâhlarla, deliklere vida dışı de açılabilir. Ayrıca bak. delik işleme tezgâhı.

matmazel, Fransızca MADEMOISELLE, kısaltılmışı MLE. Fransızcada genç kızlara ve evlenmemiş kadınlara hitap etmede kullanılan sözün Türkçede yerleşmiş biçimi. *Mademoiselle*'den (genç hanımefendim) türemiştir.

Fransız sarayında, kralın yaşayan en büyük erkek kardeşinin, yani *monsieur*'nün (mösyö) kızı için kullanılan bir onur unvanı olarak ortaya çıktı. Bu unvan ilk kez, Orléans dükü Gaston'un (XIII. Louis'nin erkek kardeşi) kızı olan ve daha çok, La Grande Mademoiselle (Büyük Matmazel) adıyla bilinen Montpensier düşesi Anne-Marie-Louise d'Orléans'a verildi. II. Carlos ile evlenerek İspanya kraliçesi olan, Orléans dükü I. Philippe'in (XIV. Louis'nin erkek kardeşi) kızı Marie-Louise d'Orléans da bu unvanı taşıdı.

Mato Grosso, Brezilya'nın iç kesimlerinde eyalet (*estado*). Büyük Ortabatı Bölgesinde yer alır. Kuzeybatıda Rondônia ve Amazonas, kuzeydoğuda Pará, doğuda Goiás, güneyde Mato Grosso do Sul eyaletleri, güneybatı ve batıda ise Bolivya'ya çevrilidir. Adı "büyük orman" anlamına gelen Mato Grosso, yeryüzünün hâlâ tam olarak keşfedilememiş az sayıdaki büyük bölgesinden biridir. Amazonas ve Pará'dan sonra Brezilya'nın üçüncü büyük eyaletidir. Yüzölçümü 881.001 km², merkezi Cuiabá'dır.

Mato Grosso'ya ilk kez, São Paulo'dan gelen alın arayıcılı yerleşti. Bölgede alın içeren zengin alüvyonlu çökellere rastlanması üzerine 1719'da Cuiabá kenti kuruldu. Mato Grosso bunun hemen ardından São Paulo yönetim birimine (*capitania*) bağlandı; 1748'de de bağımsız bir *capitania* oldu. 1761'de merkezi Guaporé Irmağı (*rio*) üzerindeki Vila Bela'ya taşındıysa da, Cuiabá 1820'de yeniden yönetim merkezi yapıldı. Sömürge dönemi boyunca ve alın yataklarının büyük ölçüde tükenmesine değin, alüv-

yonlu çökellerden önemli miktarda alın ve bir miktar da elmas elde edildi. Madencilik geliştirilmeye başlamasından sonra, sıgır yetiştiriciliği başlıca ekonomik etkinlik durumuna geldi. 1822'de Brezilya İmparatorluğu'nun kurulmasından ardından il yapılan Mato Grosso, 1889'da federal yönetime geçilmesi üzerine eyalet statusu kazandı.

Mato Grosso'nun çevreden kopukluğu ve denize kıyısının olmaması, eyaletin gelişimini uzun süre geciktirdi. Bölgenin güncünden geçen demiryolunun tamamlandığı 1914'e değin, eyalette ulaşım patikalar ve Atlas Okyanusuna dökülen Paraguay ve Panama ırmaklarıyla sınırlıydı. Kara ve hava ulaşımı ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişmeye başladı. Mato Grosso'ya ilişkin tam ve doğru veriler ilk kez Brezilyalı kâşif Marechal Cândido Mariano da Silva Rondon'un 20. yüzyılın ilk yarısında bölgeye düzenlediği keşif gezisi sonucunda elde edildi.

Mato Grosso topraklarının büyük bölümü Brezilya Platosunun batı uzantısı üzerinde yer alır. Amazon Havzasını Rio de la Plata sisteminin havzasından ayıran su bölümü çizgisi buradan geçer. Eyaletin en yüksek kesimi Mato Grosso Platosudur (900 m). Platonun Amazon Vadisine doğru alçalan kuzey yamaçlarının sularını Xingu, Tapajós ve Madeira ırmakları toplayarak Tocantins Irmağının ayaklarından olan Araguaia Irmağının vadisi, eyaletin doğu sınırını çizer. Güney bölgesinin sularını güneybatıdaki Paraguay'a doğru akan çok sayıda akarsu, kuzey bölümünün sularını ise kuzeydeki Amazon Irmağının kollarına dökülen ırmaklardan oluşan büyük bir akarsu şebekesi toplar. Eyaletin temelde bir taşkın ovasından (*pantanal*) oluşan batı kesimi, Brezilya'nın ve dünyanın en iyi tropik otlakları arasında yer alır.

Mato Grosso'nun alçak bölgelerinin iklimi sıcak ve nemli, dağlık bölgelerinin ise sıcak ve kuraktır. Ortalama sıcaklık 26°C, yıllık ortalama yağış miktarı ise 1.300-1.500 mm'dir. Doğal bitki örtüsü büyük çayır ve balta girmemiş ormanlarla yüksek bölgelerdeki uçsuz bucaksız ovalardan (*campos*) oluşur. Bu ovalarda çalılıklara ve tek tek ağaçlara rastlanır.

Mato Grosso, Mato Grosso do Sul, Goiás ve federal bölgeden oluşan Büyük Ortabatı Bölgesi, 1950'den beri Brezilya'nın nüfus artış hızı en yüksek bölgeleri arasındadır. Kilometrekareye bir kişinin düştüğü Mato Grosso, Amazonas eyaleti ve kuzeydeki federal topraklardan sonra Brezilya'nın nüfus yoğunluğu en düşük eyaletidir. Ötekiler gibi Mato Grosso'da da nüfusun büyük bölümünü Mestizolar (İber-Yerli melezleri) oluşturur. Nüfus ağırlıklı olarak kırsal kesimde toplanmıştır. Eyaletteki az sayıda kentin başında Cáceres, Rondonópolis ve eyalet merkezi Cuiabá gelir.

Mato Grosso'daki halk sağlığı ve sosyal yardım hizmetleri gelişmekte olan kentler ve güneydeki kırsal bölgelerle sınırlıdır. Mato Grosso Federal Üniversitesi (kuruluşu 1970) Cuiabá kentindedir.

Eyaletteki başlıca ekonomik etkinlikler büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ve tarımdır. Mato Grosso'da yetiştirilen milyonlarca baş sıgır temel olarak São Paulo'da pazarlanır. Eyalette ayrıca önemli demir cevheri, manganez, kalay ve kireç yatakları vardır. Başlıca ticari ürünler sırasıyla piring, şeker, kamışı, mısır, portakal ve fasulyedir (*feijão*). Nüfus (1991 geç.) 2.020.581.

Mato Grosso do Sul, Brezilya'nın iç kesimlerinde eyalet (*estado*). Büyük Orta-

batı Bölgesinde yer alır. 1979'da Mato Grosso(*) eyaletinden ayrılan topraklar üzerinde oluşturulmuştur. Kuzeyde Mato Grosso, kuzeybatıda Goiás, doğuda Minas Gerais ve São Paulo, güneydoğuda Paraná eyaletleri, güney ve batıda ise Bolivya ve Paraguay'la çevrilidir. Brezilya'nın yedinci büyük eyaleti olan Mato Grosso do Sul'un yüzölçümü 350.548 km². merkezi Campo Grande'dir.

Eyalet topraklarının yaklaşık yarısı Brezilya Platosunun güneybatı uzantısı üzerinde, geri kalan bölümü ise daha alçak kesimlerde uzanır. Mato Grosso do Sul'un, doğu sınırını Paraná Irmağı, batı sınırının bir bölümünü ise Paraguay Irmağının vadisi çizer. Taquari ve Miranda ırmakları eyaletin batısından geçer. Sularını Paraguay Irmağının topladığı bölge, dünyanın en iyi tropik otlaklarından biri olan bir taşkın ovasından (*pantanal*) oluşur.

Eyalette yıllık ortalama sıcaklık 26°C'dir. Düzliklere göre çok daha kurak olan yüksek bölgelerde yıllık ortalama yağış miktarı 1.300-1.500 mm arasında değişir.

Mato Grosso do Sul'da nüfusun büyük bölümü kentlerde yaşar. Başlıca kentler eyalet merkezi Campo Grande'yle Dourados, Corumbá, Três Lagoas, Ponta Porã ve Coxim'dir. Nüfusun büyük bölümünü Mestizolar (İber-Yerli melezi) oluşturur. 20. yüzyılın ikinci yarısında kara ve hava yolu ulaşımının gelişmesi ve ülke başkentinin Rio de Janeiro'dan iç kesimlerdeki Brasília'ya taşınması nüfusta belli bir artışa neden olmuştur. Bununla birlikte nüfus yoğunluğu kilometrekarede 4,9 kişiyle günümüzde de oldukça düşüktür.

Süregelen siyasal ve mali sorunlara karşın, Mato Grosso do Sul kuruluşundan beri Brezilya'nın toplumsal ve ekonomik olarak en istikrarlı gelişen bölgelerinden biridir. 806 milyon ton demir cevheri ve 105 milyon ton manganez rezervine sahip olan eyalette canlı bir madencilik sanayisi vardır. Başlıca tarımsal ürünler pamuk, yerfıstığı, pirinç, fasulye, mısır ve soyadır. Nüfus (1991 geç.) 1.778.494.

Mato Grosso Platosu, Brezilya'nın iç kesimlerinde yer alan Brezilya Platosunun parçası. Aşınma sonucu oluşmuş eski bir plato olan Mato Grosso, Mato Grosso eyaletinin orta kesiminin büyük bölümünü kaplar ve Goiás eyaleti sınırından Bolivya sınırına yakınlarındaki Parecis Dağlarına (*serra*) kadar, batı yönünde uzanır. Güneyinde, Yukarı Paraguay ve Cuiabá ırmaklarının havzasını oluşturan taşkın ovaları (*pantanal*) yer alır. Bu ovalar sık sık su baskınına uğramakla birlikte, zengin otlaklarla kaplıdır. Düz düzeyinden ortalama yüksekliği 600 m olan Mato Grosso Platosu, Amazon ve Paraguay ırmaklarının havzalarını birbirinden ayırır. Savan türü otlaklar ve korularla kaplı olan plato, 17. yüzyılda altın, elmas vb değerli madenleri ararken bölgeye ulaşan madenciler tarafından keşfedilmiştir. Bölgeye ilk yerleşenler de madenciler olmuştur. Platonun bazı kesimlerinde madencilik hâlâ önemli olmakla birlikte, başlıca ekonomik etkinlik sığır yetiştiriciliğidir. Bölgeden geçen birkaç karayoluna karşın, ulaşım olanakları oldukça yetersizdir. Platodaki en büyük kent, Mato Grosso eyaletinin merkezi Cuiabá'dır.

Matoniaceae, Mezozoyik (İkinci) Zaman'dan (y. 225-65 milyon yıl önce) günümüze ulaşan eğreltiotlarının oluşturduğu familya. Bu familya üyeleri şemsiye biçiminde, zamnmsı bir örtüyle kaplı sporangiyumları

(spor kesesi) ve ince parçalı yapraklarıyla ayırt edilir. Familyanın soyu tükenen üyelerine karşılık, yaşayan iki cinsi (*Matonia*, iki tür ve *Phanerogon*, iki tür) vardır. Geçmişte tropik bölgelerde yaygın olan bu türler günümüzde yalnızca Malaya bölgesindeki dağların yüksek kesimlerinde bulunur.

Matopo Tepeleri, Zimbabve'de, Bulawayo'nun güneydoğusunda akarsuların aşındırmasıyla oluşmuş fantastik şekiller ve derin vadilerle kaplı granit tepeler. Efsanelerde ve folklorda önemli bir yer tutar. Ölen Bandebele şeflerinin ruhlarını barındırdığına inanılır. Duvarlarında Koisan resimleri bulunan Bambata, Nswatigi ve Silozwane gibi çok büyük mağaraları ve eski çağlardan kalma yerleşmeleriyle de ünlüdür. Matopo adının "kayalar" anlamına gelen *matombe*'den (*madombe*) ya da "dazlak kafalar" anlamına gelen *matobo*'dan geldiği sanılır.

Yaklaşık 3.100 km²'lik bir alanı kaplayan ve doğu-batı doğrultusunda 80 km boyunca

Matopo Tepeleri, Zimbabve
Art Resource/EB Inc

uzanan tepelerin ortalama yüksekliği 1.500 m'dir. Bölgenin sularını toplayan Limpopo Irmağının kolları üzerinde çeşitli barajlar kurulmuştur. Bitki örtüsü çölu andiran doruklardaki likenlerden vadilerdeki bataklık bitkilerine kadar çok değişik türleri kapsar. Başlıca hayvanlar arasında çeşitli böcek ve kuşlar, kertenkeleler, maymun ve babuinler, antiloplar ve leoparlar sayılabilir.

Karayoluyla Bulawayo'nun 9 km kuzeyine düşen ve 17.300 hektarlık bir alanı kaplayan Matopo Ulusal Parkı (1902) ekili arazi ve otlakların yanı sıra büyük bir deneysel çiftliği, bir av hayvanları koruma alanını ve Cecil Rhodes ile başkalarının gömülü olduğu güzel manzaralı Malindidzimu'yu (1.300 m) barındırır.

Matos Guerra, Gregorio de (d. 1623/33, Salvador - ö. 19 Ekim 1696, Recife, Brezilya), eski Brezilya edebiyatının en renkli şairlerinden. Brezilya'nın Villon'u olarak bilinir.

Başta yöneticiler olmak üzere değişik kesimleri hedef alan alaycı epigramlarında giderek sertleşen bir dil kullandı. Gitar eşliğinde dile getirdiği ve elyazması ilanlarla dağıttığı yergili şiirleri, *bôca do inferno* (şeytanın sözcüsü) lakabıyla anılmasına yol açtı. Angola'ya sürülmesi üzerine yazdığı veda şarkısında, Brezilyalıları Portekizli aşağılık insanlara yaranmak için didinen yük hayvanlarına benzetti.

Matos Guerra'nın din ve şehvet duygularını barok tarzda birleştiren şiirleri ancak 1882'de yayımlandı. Büyük bir yapıt vermesine karşın, Brezilya şiirine ilk kez yerel bir ses getirmenin yanı sıra ulusal argo ve deyimlere yer veren cesur bir üsluba öncülük etti. Başkaldırıcı ruhuyla da Brezilya'nın kültür kahramanları arasına girdi.

Matosinhos, MATOZINHOS olarak da yazılır, Portekiz'in kuzeybatı kesimindeki Porto

ilinde kent ve belediye (*concelho*). Porto kentinin kuzeybatıdaki banliyölerinden biridir. Atlas Okyanusu kıyısında, Leça Irmağının (*rio*) ağzında yer alır. Eskiden Matosiny (1258) olarak bilinen kent 1514'te Kral I. Manuel'den berat aldı. 1853'te Kraliçe II. Maria'nın bir fermanıyla kent oldu. Kitabı Mukaddes'e göre Hz. İsa'nın gömülmesine yardımcı olan Nikodemos tarafından yapıldığı söylenen çarmıha gerilmiş İsa heykeli, Bom Jesus de Bouças Kilisesi'nde her yıl hacılar tarafından ziyaret edilir. Kentteki Porto de Leixoes limanı Porto kentinin ve Portekiz'in kuzey kesiminin başlıca limanıdır. Yöredeki büyük konserve fabrikaları için önemli bir balıkçılık limanı olan Porto de Leixoes'den şarap ihraç edilir. Nüfus (1981) kent, 26.426; belediye, 136.419.

Mátra Dağları, Macaristan'ın kuzeyindeki en yüksek dağ sırası. Bölgenin merkezinde uzanan yükseltilerin parçasını oluşturan Mátra Dağlarının en yüksek noktası Kékes Dağıdır (1.015 m). Mátra Dağları, sınırları son derece belirgin ve büyük ölçüde lavdan oluşan volkanik bir kütledir. Tarna ve Zagya ırmakları arasında, doğu-batı doğrultusunda 40 km kadar uzanan dağların kuzey-güney doğrultusunda uzunluğu 14,5 km'dir. Kuzey yamaçlar keskin bir eğimle Nógrád Havzasına iner. Güneyde ise dağların etekleri Büyük Macaristan Ovasının içine parmak biçiminde sokulan bir dizi tepe biçimini alır. Mátra Dağları, meşe ve kayın ağaçlarının egemen olduğu zengin ve çok çeşitli bir bitki örtüsüne sahiptir. İklim özellikle güneye bakan yamaçlarda yumuşaktır. Yükseklerde, yaz güneşini uzun süre alan yerlerde Kékestető, Galyatető, Ágavár, Parádfürdő gibi yerlerde kamuya ait dinlenme merkezleri ve sanatoryumlar bulunur.

Mátra Dağlarının güney eteklerinde, Gyöngyös Irmağının çevresinde yer alan sanayi bölgesi 1970'lerde hızla gelişmiştir. Kisterenye-Nagybátöny kömür yatakları önemlidir. Bölgede ayrıca az miktarda demirdışı metal yatakları bulunur.

Matrah, Umman'da kent. Umman Körfezinin kıyısında, Maskat'ın hemen batısında yer alır. Eskiden beri ülkenin başlıca ticaret merkezi ve limanıdır. Kentin Kabus adını taşıyan yeni liman tesislerinin yapımı 1970'lerde tamamlanmıştır. Boru hatlarıyla güneyden taşınan Umman petrolü, kent 5 km batısındaki Minaü'l-Fahl'da toplanır. Matrah iç ve dış piyasalara sürülen balıkların pazarlanıp işlendiği büyük bir merkezdir. Kent aynı zamanda, ülkenin iç kesimlerine meyve, balık, inci vb malları taşıyan kervanların hareket noktasıdır. Gemi yapımı ve onarımı da önemlidir. Nüfus (1970'ler tah.) 15.000.

Matricaria bak. papatya

matrimonium, Roma hukukunda, kadının erkeğin sürekli bir arada yaşaması. Çağdaş hukukta evlilik olarak adlandırılan bu ilişkinin Roma hukukunda değişik bir niteliği vardı. *Matrimonium*, kadının erkeğin birbiri karıkoca gibi davranma konusundaki niyetlerine dayanır ve bu niyet sürdükçe ayakta kalırdı. Roma uygarlığı uzmanlar na göre Roma'da iki türlü evlenme vardı. *Matrimonium cum manu* denen birinci tür evlilikte, kadını kocasının ya da kayınbabasının egemenliği altına koyan bir sözleşme (*conventio in manum*) yapıldı. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan *matrimonium sine manu*'da ise kadın evlilikle hiçbir egemenlik altına girmezdi. Roma'da *matrimonium militis* adı verilen asker evliliği tam bir evlilik sayılmazdı.

matris, jeolojide, içinde gömülü halde başka oluşumlar bulunan malzeme. Bu, kristal, fosil, çakıl, mineral damarı gibi oluşumlar içeren bir kayaç tabanı ya da bir kayaç içindeki daha büyük taneleri çevreleyen ince taneli kayaç hamuru olabilir. Örneğin, mil ve kil taneleri içeren bir kumtaşı ya da çok küçük kristal tanecikleri içeren bir kristalin kayaç, matris özelliği taşır.

matris, satırlar ve sütunlar biçiminde dizilmiş sayılardan oluşan dikdörtgenel tablo. Matrisi oluşturan sayılara matrisin öğeleri denir. Matrisler mühendislik, fizik, ekonomi ve istatistikte, ayrıca metamatikğin çeşitli dallarında yaygın olarak kullanılır. Tarihsel gelişim içinde, önce karesel (sıra sayısı sütun sayısına eşit) bir sayılar tablosuna ilişkin özel bir sayı olan determinat kavramı ortaya çıkmış, matris kavramı ise daha sonra oluşmuştur. Matris terimini ilk kez kullanan İngiliz matematikçi Arthur Cayley (1822-95) matris cebirini de geliştirmiştir. Sıra sayısı m , sütun sayısı n olan bir matris " m 'ye n " matris ya da " $m \times n$ " matris olarak adlandırılır. Örneğin

$$\begin{bmatrix} 1 & 3 & 8 \\ 2 & -4 & 5 \end{bmatrix}$$

matrisi 2×3 bir matristir. Sıra ve sütun sayıları eşit olan bir matrise kare matris denir; n satırı ve n sütunu bulunan bir matris n 'inci basamaktan kare matris olarak adlandırılır. Herhangi bir sayı 1×1 bir matris olarak düşünülebilir; örneğin 3 sayısı, $[3]$ matrisi olarak göz önüne alınabilir.

Matrisler genel olarak büyük harflerle gösterilir; aynı harfin küçüğü, çift alt indisi olarak, bu matrisin öğelerini gösterir. Örneğin bir A matrisinin i 'nci satır ve j 'nci sütunda yer alan öğesi a_{ij} biçiminde gösterilir. A matrisi yukarıda verilmiş olan 2×3 matris ise, $a_{11} = 1$; $a_{12} = 3$; $a_{13} = 8$; $a_{21} = 2$; $a_{22} = -4$ ve $a_{23} = 5$ 'tir. Bazı koşulların sağlanması durumunda matrisler birbirleriyle toplanabilir ya da çarpılabilir; bu işlemlere ilişkin kurallar, matris cebri olarak bilinen önemli matematik sistemini oluşturur.

Matrisler eşanlı denklem sistemlerinde doğal olarak karşımıza çıkar. Örneğin x ve y bilinmeyenlerini içeren

$$\begin{aligned} 2x + 3y &= 7 \\ 3x + 4y &= 10 \end{aligned}$$

denklem sisteminde, bilinmeyenlerin katsayılarından oluşan ve bu nedenle sistemin katsayı matrisi olarak adlandırılan

$$\begin{bmatrix} 2 & 3 \\ 3 & 4 \end{bmatrix}$$

matrisi, sistemin çözümünün bulunmasında temel öneme sahiptir. Denklemelerin sağ yanlarındaki sabitlerden oluşan

$$\begin{bmatrix} 7 \\ 10 \end{bmatrix}$$

vektörü (tek bir sütunu olan matris) de sistemin çözümünde büyük önem taşır.

Sütun sayıları birbirine eşit, sıra sayıları da birbirine eşit ve bütün i ve j 'ler için $a_{ij} = b_{ij}$ olan iki A ve B matrisi birbirine eşittir denir ($A=B$). Her ikisi de $m \times n$ olan A ve B matrislerinin toplamı, öğeleri $s_{ij} = a_{ij} + b_{ij}$ olan m satırlı ve n sütunlu S matrisidir; bir başka deyişle, S 'nin belirli bir konumdaki öğesi, A ve B 'nin aynı konumdaki öğelerinin toplamına eşittir.

Bir A matrisinin bir c gerçek sayısı (skaler) ile çarpımı, cA ya da Ac ile gösterilen ve öğeleri ca_{ij} olan matristir.

Bir A matrisinin bir B matrisiyle çarpımı, yalnızca A matrisinin sütun sayısı B matrisinin satır sayısına eşit olduğu durum için tanımlanır. Bu koşul sağlanıyorsa, $C=AB$ matrisinin i 'nci satır ve j 'nci sütunundaki c_{ij} öğesi şöyle bulunur: A 'nın i 'nci satırındaki birinci öğe B 'nin j 'nci sütunundaki birinci öğe ile, A 'da aynı satırındaki ikinci öğe B 'de aynı sütundaki ikinci öğe ile ve böylece devam edilerek, A 'da aynı satırındaki sonuncu öğe B 'de aynı sütundaki sonuncu öğe ile çarpılır; bu çarpımların toplamı c_{ij} öğesini verir. A 'nın sütun sayısı ile B 'nin satır sayısı m ise, c_{ij} 'yi veren eşitlik

$$c_{ij} = a_{i1}b_{1j} + a_{i2}b_{2j} + \dots + a_{im}b_{mj}$$

biçiminde yazılabilir. C matrisinin satır sayısı A 'nın satır sayısına; sütun sayısı ise B 'nin sütun sayısına eşittir.

Gerçek sayılar için çarpma işleminin değişimlilik özelliği vardır, bir başka deyişle ab her zaman ba 'ya eşittir; oysa matris çarpımı değişmeli değildir, yani genellikle $AB \neq BA$ 'dır. Ama matris çarpımı birleşme özelliğine sahiptir ve toplama üzerine dağılır, bir başka deyişle, işlemlerin tanımlı olması için gereken koşullar sağlandığı takdirde, aşağıdaki eşitlikler her zaman geçerlidir:

$$A(BC) = (AB)C, \quad A(B+C) = AB + AC \quad \text{ve} \quad (B+C)A = BA + CA.$$

Bütün öğeleri 0 olan matrise sıfır matris denir ve O simgesiyle gösterilir. Ana köşegenindeki (sol üst köşeden sağ alt köşeye) öğeleri 1, öteki bütün öğeleri 0 olan kare matrise ise birim matris denir; birim matris I ile (basamağının n olduğu belirtilmek istendiğinde I_n ile) gösterilir. B herhangi bir kare matris, I ve O da B ile aynı basamaktan birim ve sıfır matrisler ise, $B+O=O+B=B$ ve $BI=IB=B$ eşitlikleri geçerlidir; görüldüğü gibi, O ve I matrisleri aritmetikteki 0 ve 1 sayılarına benzer bir rol oynamaktadır. Gerçekten de sayılar aritmetiği, matris aritmetiğinin bütün matrislerin 1×1 olduğu bir özel durumdur.

Her A kare matrisine ilişkin, A 'nın determinantı(*) denen ve $|A|$ ya da $\det A$ simgesiyle gösterilen bir sayı vardır. Örneğin,

$$A = \begin{bmatrix} a & b \\ c & d \end{bmatrix}$$

matrisinin determinantı $|A| = ad - bc$ olarak bulunur. Bir matrisin determinantı sıfırdan farklı ise o matrise tekil olmayan matris denir. Eğer B matrisi tekil olmayan bir matris ise, B ' simgesiyle gösterilen ve $B B^{-1} = B^{-1} B = I$ eşitliklerini sağlayan bir matris vardır; bu matrise B 'nin tersi denir. A ve B 'nin bilinen matrisler, X 'in de bilinmeyen bir matris olduğu $AX = B$ denklemi göz önüne alındığında, eğer A tekil olmayan bir matris ise bu denklemi X için tek bir çözüm olduğu görülebilir; çünkü A tekil değilse, A^{-1} vardır; böyleyse denklemin iki yanını soldan A^{-1} ile çarparak $A^{-1}(AX) = A^{-1}B$ elde ederiz. Sol yan $A^{-1}(AX) = (A^{-1}A)X = IX = X$ olduğundan X 'e eşittir; demek ki denklemin çözümü $X = A^{-1}B$ olur. Bilinmeyenlerin sayısı n olan m tane doğrusal denkleminden oluşan bir sistem, $AX = B$ biçiminde bir matris denklemi olarak yazılabilir. Burada A , sistemin katsayı matrisidir ve $m \times n$ bir matristir; X bilinmeyenler matrisidir ve $n \times 1$ bir matristir (n boyutlu vektör); $m \times 1$ bir matris (m boyutlu vektör) olan B ise denklemlerin sağ yanlarındaki sabitlerden oluşur. Örneğin, yukarıda verilmiş olan iki bilinmeyenli

($n=2$) iki denklemden ($m=2$) oluşan sistem $AX=B$ biçiminde, yani

$$\begin{bmatrix} 2 & 3 \\ 3 & 4 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x \\ y \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 7 \\ 10 \end{bmatrix}$$

biçiminde yazılabilir. Katsayı matrisinin determinantı $|A| = 2 \times 4 - 3 \times 3 = -1 \neq 0$ olduğundan, bu matris tekil olmayan bir matristir. Bu matrisin tersinin

$$A^{-1} = \begin{bmatrix} -4 & 3 \\ 3 & -2 \end{bmatrix}$$

olduğu bulunabilir; buradan $X = A^{-1}B$, yani

$$\begin{bmatrix} x \\ y \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -4 & 3 \\ 3 & -2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 7 \\ 10 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -28 + 30 \\ 21 - 20 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 \\ 1 \end{bmatrix}$$

işlemleri sistemin çözümü ($x = 2$; $y = 1$) bulunur.

Çeşitli bilim dallarında karşılaşılan önemli bir problem de, $n \times n$ bir A matrisi verilmişken $n \times 1$ olan ve $AX = cX$ eşitliğini sağlayan X matrisinin (n boyutlu vektör) bulunmasıdır. Burada c sayısı matrisin özdeğeri, X ise özvektörü olarak adlandırılır.

Matronalia, MATRONALES FERIAE olarak da bilinir, Roma dininde Doğum Tanrıçası Iuno anısına kutlanan eski bir şenlik. Her yıl Romalı ev kadınları tarafından 1 Mart'ta kutlanır, aynı gün Iuno'ya bir tapınak adanır. İnanışa göre şenliği, Sabin kralı Titus Tatius başlatmıştı. Şenlik hem evliliğin kutsallığını, hem de Romalılarla Sabin kadınlarının ilk evliliklerinden doğan barışı simgeliyordu. Bayram günü evli kadınlar tapınağa kadar yürürler ve Iuno'ya adak sunarlardı. Evlerdeyse evlilik mutluluğuna dua edilerek adaklar sunulurdu. Kocalarından armağanlar alan kadınlar kendi kadın köleleri için ziyafet verirlerdi.

Matruh, Mısır'ın çöl bölgesinde il (*muha-faza*). El-Gize ilinin batısında ve 26° kuzey enleminin kuzeyinde kalan toprakları içine alır. 212.112 km²'lik yüzölçümünün 2.963 km²'lik bölümünde yerleşmeler kurulmuştur. Ortalama yüksekliği 215-245 m olan ve en yüksek kesimleri 460 m'yi aşmayan tortul kayalarından oluşmuş bir platoyu kapsar. Taşlı çorak bölgelerle kumlu ovaların rüzgârlı aşınmasıyla, yüzeyinde yükselti ve çukurlar oluşmuştur. Birbirine koşut uzanarak bir kuşak oluşturan kumulların yüksekliği Siva Vahasının hemen güneyinden başlayan Batı Çölünde (es-Sahraü'l-Garbiye) 60 m'yi bulur. Yalnızca kıyıdağı düzlükler az miktarda yağış alır; Siva Vahasını ise yeraltı su kaynakları besler. Deniz düzeyinden 133 m aşağıda olan ve kıyıdağı el-Alameyn'den güneye doğru 56 km boyunca uzanan Kattara Çöküntüsünün yüzölçümü 18.100 km²'dir.

Başlıca doğal kaynaklar petrol ve doğal gazdır. El-Alameyn ve Kattara Çöküntüsünde petrol, Ebu'l-Garadik'te petrol ve doğal gaz yatakları vardır. Nüfus Roma kalıntılarının bulunduğu dar kıyı şeridinde ve Siva Vahasında yoğunlaşmıştır. İl merkezi Mersa Matruh'un küçük limanları ve es-Sellum, demiryoluyla Iskenderiye'ye bağlanır. Nüfus (1990 tah.) 182.000.

Matson, Randy, asıl adı JAMES RANDEL MATSON (d. 5 Mart 1945, Kilgore, Texas, ABD), ABD'li gülle atıcısı. 1965'te gülleyle 21,52 m uzaklığa atarak ilk kez 20 m'yi geçmiştir.

1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda gülle atmada gümüş madalya kazandı. 1967'de 21,78 m'lik atışıyla kendi rekorunu daha ileriye götürdü. 1968 Mexico Olimpiyat Oyunları'nda Olimpiyat rekoru kırarak birinci oldu. ABD Atletizm Birliği'nin gülle atma birinciliklerini (1969-71) kazandı.

Matsu Adası, Çince MATSU TAO, Pinyin yazımında MAZU DAO, NANKAN olarak da bilinir, Doğu Çin Denizinde, Tayvan'a bağlı küçük ada. Çin'deki Min Irmağı halicinin açıklarında, Tayvan'daki Chi-lung kentinin 210 km kadar kuzeybatısında yer alır. Yüzölçümü 12 km²'dir. Eskiden Çin'in Fuji-an yönetim bölgesinin bir parçası olan ada, 1949'da Çin'den Tayvan'a sürülen Milliyetçi Çinliler tarafından işgal edildi. 1958'de Quemoy Adasıyla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı birliklerce bombalandı. Bu olay üzerine ABD 7. Filosu'nun bölgeye gelmesi uluslararası bir bunalıma yol açtı.

Matsu, Lien-kiang ilini (*hsien*) oluşturan ve hep birlikte Matsu Adaları olarak anılan 19 adanın en büyüğüdür. Volkanik kayalardan oluşan adanın engebeli bir görünümü vardır. Ada halkının başlıca geçim kaynağı balıkçılıktır. Adada ayrıca sebze ve tahıl yetiştirilir, domuz ve tavuk beslenir. Nüfus (1982 tah.) 8.199.

Matsubara, Japonya'da, Honşu Adasında, Osaka kentsel ilinde (*fu*) kent. Yamato Irmağının (*gava*) kıyısında yer alır. Eskiden beri önemli bir ulaşım merkezi olan Matsubara'da başta eski Otsuka mezar höyüğü olmak üzere çok sayıda tarihsel yapı vardır. 19. yüzyılın sonlarında bölgede başlayan kentleşme süreci sonucunda Osaka'nın banliyösü durumuna gelen kentteki küçük ölçekli sanayi kuruluşlarında kültür incisi ve yapay inciyle fildişi ve manda boynuzundan yapılmış eşya üretilir. Nüfus (1991 tah.) 135.811.

Matsudaira Sadanobu (d. 25 Ocak 1759, Edo [bugün Tokyo] - ö. 14 Haziran 1829, Edo, Japonya), Kansei reformlarını(*) uygulamaya koyan Japon bakan.

İktidardaki Tokugava ailesinin bir üyesiydi. Başlangıçta şogunun ardılı olarak görülmesine karşın, sonradan doğrudan şogunun egemenliğinde olmayan bir *han*'ın *daimyo*'su(*) yapıldı. Şogun Tokugava Ieharu'nun ölümünden (1786) sonra yerine Tokugava Ienari'nin (hd 1787-1827) geçmesinde önemli rol oynadı. Başdanışman Tanuma Okitsugu'nun görevden uzaklaştırılmasından sonra onun yerine getirildi.

Bu görevi sırasında Zhu Xi'nin Konfüçyüsçülük anlayışını yaygınlaştırmaya çalıştı. Ahlak ve mali bunalımın üstesinden gelebilmek için çok sayıda görevlinin işine son verdi ve devlet memurluğu için yeterlilik sınavından geçme koşulunu getirdi. Tüccarların güçlenmesine karşı, tarımı güçlendiren önlemler aldı; tasarrufu özendirdi. Hükümetin mali sorunlarına geçici olarak çözüm getiren bu reformlar, kılığın olumsuz etkilerini hafifleterek köylüler arasındaki huzursuzluğu yatıştırdıysa da, kalıcı bir etki yaratamadı.

Matsudaira Yoşinaga, MATSUDAIRA KEIJI olarak da bilinir (d. 10 Ekim 1828, Edo [bugün Tokyo] - ö. 2 Haziran 1890, Tokyo, Japonya), Tokugava şogunluğunun yıkılmasına ve Meici Restorasyonu'na yol açan olaylarda etkili olan Japon siyaset adamı. Şogunluğu elinde tutan Tokugava klanının yan kollarından birinden geliyordu. 1838'de babasının ardından merkezi Japonya'daki

Fukui *fiefine daimyo* (büyük toprak sahibi yönetici) oldu. Burada Batılı yöntemlerle çalışan bir silah fabrikası kurdu, eğitimi destekledi ve sağlık kurumlarını geliştirdi.

Hükümet, ABD'li tuğamiral Matthew C. Perry'nin Japonya'nın kapılarını ticarete ve dış dünyaya açmasını istemesiyle (1853) başlayan bunalımla karşılaşınca, Matsudaira ülkenin önemli *daimyo*'larından biri olarak şogun tarafından danışmanlık görevine çağrıldı. Matsudaira başlangıçta dış dünyaya kapalılığın sürdürülmesinden yana kesin bir tutum takındı. Ama 1858'de Harris Antlaşması döneminde tutumunu değiştirdi.

Matsudaira, bazı kişilerle birlikte şogunluğun verasetini belirleme girişiminde bulununca, 1858'de güçlü devlet danışmanı İi Naosuke tarafından evinde gözaltına alındı. İi'nin 1860'ta öldürülmesinden sonra Matsudaira affedilerek serbest bırakıldı. 1862'de yeni yönetim yapısında önemli bir şogun danışmanı oldu. Ünlü danışmanı Yokoi Şonan'ın etkisiyle Tokugava hanedanının Japonya'nın en güçlü toprak sahiplerini denetimi altında tutmasını sağladı. Ulusal dayanışmanın önemine deninden inanan Matsudaira, yönetimde imparatora daha çok yetki verilmesine de çalıştı. Ayrıca 1864'te saraya danışmanlık etmek üzere görevlendirilen büyük *daimyo*'ların toplanmış konseye katıldı, böylece imparatorluk hanedanı ile şogunluğu birleştirmeye çalıştı. Ama bu grup dağılıncı Tokugava hanedanının hizmetine geri döndü, iki grup arasındaki kaçınılmaz çatışmayı beklemeye başladı. Matsudaira imparatorluk yandaşı olarak bilindiğinden, daha sonra Meici yönetiminde de bir süre önemli görevler üstlendi.

Matsudo, Japonya'da, Honşu Adasında, Çiba ilinde (*ken*) kent. Coban Demiryolu'nun üzerinde, Tokyo'nun merkezinin doğusunda yer alır. Tokugava döneminde (1603-1867) Mito Karayolu (*kaido*) üzerindeki posta istasyonlarından biri olan kent, aynı zamanda Tone ve Edo ırmakları kıyısında bir limandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tokyo-Yokohama Metropoliten Alanı'nın banliyösü durumuna geldi. Bugün kentin sanayi ürünlerinin başında demir ve çeşitli makineler gelir. Nüfus (1991 tah.) 458.893.

Matsue, Japonya'da, Honşu Adasının güneybatısında, Şimane ilinin (*ken*) merkezi kent. Japon Denizi yakınlarında, Şinci Gölüyle (*ko*) Tencin Irmağının (*gava*) kıyısında yer alır. "Su üzerine inşa edilmiş kent" olarak tanınan Matsue, feodal kimliğini 1970'lere değin korudu. Bu tarihte, büyük

Matsue'de Lalcadio Hearn'ün evi, Japonya
Kenji Narumya-Bon

sanayi bölgelerindeki yığılmayı azaltmayı ve sanayi tesislerini az gelişmiş bölgelere kaydırmayı amaçlayan bir program çerçevesinde, Japon hükümeti tarafından "Yeni Sanayi Kenti" ilan edildi. Kara ve deniz ulaşımı açısından önemli bir kavşak noktasında yer alan kent Tencin Irmağının güneyinde kalan kesiminde büyük bir ticaret merkezi bulunur. 17. yüzyıldan kalma Matsue Şatosu'nda, hasat tanrısı Şinto'ya adanmış, piring sapından yapılmış dev bir halat vardır. 19. yüzyılda yaşamış İrlanda asıllı Amerikalı yazar ve eğitimci Lalcadio Hearn, pek çok yapıtını Matsue'de kaleme almış ve sonradan Japon uyruğuna geçmiştir. Nüfus (1991 tah.) 143.586.

Matsukata Masayoşi, KOŞAKU (Prens) (d. 3 Nisan 1834, Kagoşima - ö. 2 Temmuz 1924, Tokyo, Japonya), uyguladığı mali reformlarla 1880'lerde Japon maliyesini düzelten, böylece Japonya'nın modernleşmesi için gerekli birikimi sağlayan devlet adamı.

Matsukata, Japonya'yı 264 yıldır yöneten Tokugava ailesi iktidardan uzaklaştırılarak (1868) imparatora gücünün iade edilmesinden sonra kurulan imparatorluk hükümetinde birçok önemli görev üstlendi. 1881'de maliye bakanlığına atandı. Hükümet, modernleşmenin ağır mali güçlüklerini kâğıt para basarak karşılamıştı. Paranın değeri büyük ölçüde düşmüş, madeni paralar elde tutulmaya başlanmış ve topraktan sabit vergi alınması yüzünden devlet gelirleri değer olarak azalmıştı. Matsukata yönetiminde ise devlet harcamaları kısıldı, yeni kurulan fabrikalar özel kişilere satıldı, kâğıt paralar piyasadan çekildi, yabancı paralarla değiştirilebilir banknot çıkarma hakkı yeni kurulan Japonya Merkez Bankası'na bırakıldı. Üç yıllık bir süre içinde Japon parası istikrar kazandı ve devlet maliyesi yeniden sağlığına kavuştu.

Matsukata 1891 ve 1896'da yeniden başbakanlığa atandı. Ama her ikisinde de, *Kokkai*'deki (Parlamento) büyük sürtüşmelerin yol açtığı muhalefet yüzünden kısa sürede istifa etmek zorunda kaldı. Japonya 1897'de altın standardını benimsediği zaman yeniden maliye bakanı oldu. 1902'den sonra, hükümetin yaşlı danışmanlar (*genro*) kadrosunda yer aldı.

Matsumoto, Japonya'da, Honşu Adasının orta kesimindeki Nagano ilinde (*ken*) kent.

Matsumoto'daki şato, Japonya
W H Dodge

Narai Irmağı (*gava*) kıyısındaki dağlık bir havzada yer alır. Eskiden beri bir ipekçilik merkezi olarak tanınır. Havzayı çevreleyen taraçalarda dut ve çeşitli meyve ağaçları yetiştirilir. Kent, çevresini kuşatan dağlık bölgedeki kayak merkezleri ve kaplıcalarıyla turistik bir yöredir. Kentin yakınlarındaki

iki şato Tokugava döneminden (1603-1867) önce, bölge valilerinin ikametgâhı olmuş, daha sonra da çeşitli *daimyo* (büyük toprak sahibi yönetici) ailelerine geçmiştir. Nüfus (1991 tah.) 202.011.

Matsunaga Teitoku, asıl adı MATSUNAGA KATSUGUMA, ŞOYUKU ya da ÇÖZUMARU olarak da bilinir (d. 1571, Kyoto - ö. 3 Ocak 1654, Kyoto, Japonya), ünlü Japon bilgini ve erken Tokugava döneminin (1603-1867) önde gelen *haikai* (17 heceden oluşan komik şiir) şairi. *Haikai* şiirini edebi bir düzeye çıkararak yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Bir *renga* (zincirleme dize) şairinin oğluydu. Dönemin en iyi şairlerinin yanında eksiksiz bir eğitim gördü. Yeni-Konfüçyüsçü akımın önde gelen bilginlerinden Hayaşi Razan ile tanıştıktan sonra, Japon klasikleri üzerine ders vermeye başladı. Yaklaşık 1620'de kendi evinde Teitoku okulu açtı. Önceleri daha çok çocukların eğitimi üzerinde durdu, ama zamanla şair adaylarına ders vermeye ağırlık verdi.

Öğretmenlik döneminde ciddi konuları işleyen *vaka* (31 heceli şiir) ve *renga* şiirlerinin yanı sıra hafif konulu *haikai*'ler de yazdı. Bir öğrencisinin *haikai*'lerini topladığı *Enoko-şu* (1633; Gençler İçin Derleme) birçok şaire esin kaynağı oldu. *Taka tsukuba* (1638) ve *Şinzo inu tsukuba-şu* (1643) gibi başka şiir derlemeleri de yayımladı. *Gosan* (1651) adlı kitabında *haikai* kurallarını ortaya koydu.

matsuri (Japoncada "şenlik"), Japonya'da çok çeşitli toplumsal ve dinsel törenlere verilen ad. Dar anlamda Şinto dinine özgü tapınak şölenlerine de bu ad verilir. Matsuri tapınağa, tapınılan *kami*'ye (tanrı ya da kutsal güç), törenin amacına ve töreni gerektiren olayın niteliğine göre değişir. Tören genellikle çok eski geleneklere uygun olarak yapılır. Sözcük anlamıyla "dinsel şenlik işleri" anlamına gelen *matsuri-goto*'nun bir başka anlamı da "yönetim"dir. Bu ikinci anlam, Şinto törenlerinin devlet işi sayıldığı ve hem toplumsal, hem de özel yaşamın bütün önemli yönlerinin *kami*'ye dua etmek ve hesap vermek vesilesi olduğu geleneği yansıtır.

Şenliğe katılanlar önce, süresi birkaç saat-ten birkaç güne kadar değişebilen bir perhizle ve genellikle tuzlu suda yıkanarak (*misogi*) arınırlar (*bak. harai*). Bundan sonra, *kami*'den simgesine ya da yerleşeceği nesneye (*shintai*) inmesi istenir. Ardından adak olarak yiyecekler (*ginsen*), daha sonra başka adaklar (*heihaku*; sözcük anlamıyla "giysi" ama çağdaş kullanımda "kâğıt", "mücevher", "silah", "para" ve "mutlak eşyaları") sunulur, rahipler dua (*norito*) eder. Tapınanlar kutsal ağacın (*tamagushi*) dallarından adaklar sunarlar, tören müzikleri çalınır, dans edilir (*gagaku*). Daha sonra adaklar geri alınır ve saygıyla *kami*'den çekilmesi istenir.

Kutlamalarda adak olarak sunulan kutsanmış yiyecek ve içecekler rahipler ve halk tarafından tüketilir. Dans ve tiyatro gösterileri yapılır, fal bakılır, sumo güreşi, yaya ya da at üstünde okçuluk ve kayak yarışları gibi spor karşılaşmalarına yer verilir. *Kami* genellikle taşınabilir bir tapınak (*mi-koşi*) içinde ayın alayıyla taşınır; böylece yol üstündeki yerler onun varlığıyla kutsanmış olur. Süslenmiş dağ, tapınak ya da kayak biçimindeki arabalar insanlar ya da öküzler tarafından çekilir ya da omuzlarda taşınır.

Matsushita Electric Industrial Company, Ltd., Japonca MATSUŞİTA DENKI SANGYO KK, Japonya'nın önde gelen elektrikli

araçlar ve elektronik tüketim eşyaları üreticisi. Merkezi Osaka yakınlarındaki Kado-ma'dadır.

1918'de, Matsuşita Konosuke tarafından fiş ve priz üretmek ve pazarlamak için kuruldu. 1935'te şirketleşerek bugünkü adını aldı. Sonraki yıllarda üretimini çeşitlendirerek büyüyen şirket 1930'larda ütü, radyo, fonograf ve ampul üretimine başladı. 1950'lerde, transistorlu radyo, televizyon, teyp, stereo pikap ve büyük ev eşyaları, 1960'larda ise mikrodalga fırın, klima ve video üretimine geçti. Ürünlerin büyük bölümü Panasonic, Quasar, National, Technics, Victor ve JVC markaları adı altında satılır.

Şirketin tüketim eşyası dışındaki ürünleri arasında mini bilgisayar, telefon donanımı, elektrik motorları, kimyasal piller, güneş pilleri ve katot ışınlı tüpleri sayılabilir. Şirketin geliştirdiği ve pazarladığı ürünler arasında ise elektronik ölçüm ve zaman ölçme araçları, fotokopi ve teksir makineleri, otomatik trafik denetim aygıtları, büro otomasyon donanımları ile haberleşme ve günes enerjisi alanlarında kullanılan çeşitli aletler bulunur.

Şirket gelirlerinin önemli bir bölümünü Avrupa ve Kuzey Amerika'daki satışlarından elde eder. Bazı ülkelerde üretim ve satış kuruluşları vardır.

Matsuşita Konosuke (d. 27 Kasım 1894, Vakayama - ö. 27 Nisan 1989, Osaka, Japonya), Japon sanayici. Dünyanın en büyük elektrikli ev aletleri üreticisi Matsushita Electric Industrial Company, Ltd.'nin kurucusudur.

Anne ve babasının ölmesi üzerine dokuz yaşında çalışmaya başladı. On altı yaşında Osaka'da elektrik malzemeleri üreten bir şirkette iş buldu. Kontrolörlüğe kadar yükseldiği bu şirketten 23 yaşında ayrıldı ve kendi tasarımı olan fiş ve prizleri üretilen bir şirket kurdu. Yaratıcı pazarlama stratejileriyle şirketini sürekli büyüttü ve 1935'te bugünkü adıyla yeniden düzenledi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD işgal yetkililerini ikna etmeyi başararak şirketini bölünmekten kurtardı. Matsushita Electric 1950'lerde iç pazara dönük çamaşır makinesi, buzdolabı ve televizyon üretiminde ilk sırayı aldı. İzleyen yıllarda da Panasonic, Quasar ve National gibi ticari adlarla piyasaya sunduğu elektrikli aletler, bilgisayar çipleri ve video aygıtları gibi ürünlerle uluslararası pazarlarda adını duyurdu.

Uzun yıllar şirketin başkanlığını yürüten Matsuşita 1961'de yönetim kurulu başkanlığını üstlendi. Temel tüketim mallarının olabildiğince ucuz maliyetle ve bol miktarda üretilmesine dayanan iş felsefesi, 20. yüzyılın ikinci yarısında Japonya'da ortaya çıkan eşitlikçi ve tüketime dönük toplumda yaygın bir biçimde benimsendi.

Matsuyama, Japonya'da Şikoku Adasının kuzeybatı kesimindeki Ehime ilinin (*ken*) merkezi kent. Japon İç Denizi (Seto-naikai) kıyısında, verimli Dogo Ovasında yer alır. 207 km²'lik yüzölçümüyle Şikoku Adasının en büyük kentidir. Aynı zamanda bir liman kenti olan Matsuyama'nın sanayi ürünleri deniz ve hava yoluyla Honşu ve Küşü adalarına gönderilir. Aynı zamanda yerel el sanatları ürünleri için bir pazar merkezi olan kentin çevresinde mandalina yetiştirilir.

Kent merkezinde bulunan Katsu Dağının (*yama*) üzerinde 17. yüzyıldan kalma bir şato yükselir. Matsuyama 1185-1867 arasında savaşçı bir klanın merkezi olmuştur.

Haiku şiirinin ustalarının çoğu bu bölgede doğmuştur. Kuzeydoğudaki Dogo kaplıcaları Japonya'nın en eski ve en büyük kaplıcalarından biridir. Nüfus (1991 tah.) 446.979.

Matsuzaka, Japonya'da Honşu Adasındaki Mie ilinde (*ken*) kent. İse Körfezi'ne (*van*) bakar. Tokugava döneminde (1603-1867) önemli bir ticaret merkeziydi. Aynı dönemde kentte pamuk eğirme tezgâhları kuruldu. Günümüzde kentte cam, elektrikli makine ve iplik üretilir. Gemi yapımı da önemlidir. Çevresindeki İse Körfezi ovasında pirinç, buğday, tatlıpatates ve çay yetiştirilir. Matsuzaka, aynı zamanda şıpr besiciliğiyle tanınır. Bölgede ipekböcekçiliği için dut ağaçları yetiştirilir. Kentin tarihsel önem taşıyan yapıları arasında 17. yüzyıldan kalma şato ile ünlü bilgin ve şair Motoori Norinaga'nın (1730-1801) evi sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 119.191.

Matsya (Sanskrit dilinde "Balık"). Hindu tanrısı Vişnu'nun 10 *avatar*'ından (kutsal bir varlığın insan bedenine bürünmesi) ilki. Vişnu, bu bedenleşmesiyle dünyayı büyük bir tufandan kurtarmıştır.

Efsaneye göre, ilk insan Manu'nun yakaladığı küçük bir balık devleşir ve tanrı

Matsya, Racasthan minyatür okulu, 17. yy sonları
Pranod Chandra

olduğu anlaşılır. Tufan yaklaşıncı Manu, kayığını balığın başındaki boynuza bağlayarak kendini kurtarır. Bazı eski kaynaklarda kurtarıcı balık, daha sonra kimliği Brahma'yı la kâşan Pracapati adıyla anılır. Bu da *avatar* efsanelerinin mitolojiyle iç içe geçtiğinin bir göstergesidir.

Matsya ya hayvan biçiminde ya da üst yarı insan, alt yarı hayvan biçiminde betimlenir. Genellikle dört ellidir; birinde deniz kabuğu, birinde tekerlek (*çakra*) vardır; biri lütfu (*varada-mudra*) bulunur; biri de koruyucu (*abhaya-mudra*) biçimindedir. Kurallara göre Matsya heykellerinin insan bölümü, Vişnu ile özdeşleştirilen bütün süsleri taşımak zorundadır.

Matsyendranatha, MINANATHA olarak da bilinir (ü. 10. yy?, Hindistan), Natha kültürünün ilk gurusu.

Matsyendranatha'nın adı, hem dokuz *natha*'nın (Usta) listesinde, hem de Hinduizm ile Budacılığın ortaklaşa üstün tuttuğu

84 *mahasiddha*'nın (büyük, yetkin olan) listesinde geçer. Müritlerinin yarı tanrı saydığı Matsyendranatha, Nepal'deki Budacı müritlerince Avalokiteşvara-Padmapanj adlı *bodhisattva*'yla (geleceğin Buda'sı), Hindu müritlerince de Tanrı Şiva'yla özdeşleştirilmiştir. Tibet'te Lui-pa adıyla anılır. Bir efsaneye göre Mina-natha (Balık Efendi) adı, balık biçimindeyken Şiva'dan ruhani dersler alması, bir başkasına göre ise balığın karnından kutsal bir metni kurtarması nedeniyle verilmiştir.

Çileci olmasına karşın, bir efsaneye göre iki Seylan kraliçesinin çekiciliğine karşı koyamamış ve iki oğlu olmuştur. Parosenath ve Nimnath adını verdiği oğulları, Caynacılığın önderleri arasındadır. Matsyendranatha'nın müridi Gorakhnath, Hatha Yoga uygulamasını vurgulayan çileci tarikat Kanphata Yoga'nın kurucusu sayılır.

Matta, tam adı ROBERTO SEBASTIÁN MATTA ECHAURREN (d. 1911, Santiago, Şili), Şili asıllı Fransız gerçeküstücü ressam.

Santiago'daki Şili Katolik Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi tamamladıktan (1931) sonra 1933'te Paris'e gitti. Orada aralıklarla iki yıl kadar, Le Corbusier'nin atölyesinde

lere bırakmış, teknoloji dünyasında insanın yalnızlığı ve bunaltıları gibi temalar öne çıkmıştı. İnsanın makine ile ortak bir yaşam düzeni içinde betimlendiği bu resimlerinde insanın rolünü makine, makinenin-kini de insan üstleniyordu.

1960'larda Matta'nın yapıtları siyasal bir içerik kazandı. Cezayir Savaşı'nı işleyen "Djamilla Sorunu" (1957) 1962'de Marzotto Ödülü'nü aldı. İspanya İç Savaşı'nı, Vietnam Savaşı'nı ve Alabama'daki ırk ayrımı çatışmalarını konu alan büyük boyutlu tuvalerin yanı sıra Matta, 1956'da Paris'teki UNESCO Merkez Binası, 1962-63 yıllarında da Santiago'daki bir üniversite için siyasal içerikli duvar resimleri yaptı. 1970'lerde evren ve mahşer konularını işledi.

Matta (İNCİL YAZARI, AZİZ), LEVI olarak da bilinir (ü. İÖ 1. yy, Filistin; Batı'da yortu günü 21 Eylül, Doğu'da yortu günü 16 Kasım), Hz. İsa'nın 12 Havarisinden biri. Yeni Ahit sıralamasındaki ilk İncil'in yazarı sayılır.

Matta (9:9) ve Markos (2:14) İncilleri, İsa'nın çağrısını aldığı Matta'nın Kefernahum'da (bugün Celile Denizi kıyısında, Almagor yakınları, İsrail) gümrük bürosunun yanında oturduğunu bildirir. Matta'nın Levi'yle özdeşleştirilmesi doğru ise, Matta

kuşkuludur. Matta'nın Yahuda'da görev yaptıktan sonra Doğu'ya (bir olasılıkla Etiyopya ve İran) gönderildiği söylenir. Eceliyile öldüğü ya da öldürüldüğü konusunda farklı efsaneler vardır. Rölükleri 1080'de İtalya'da Salerno'da bulunduğu öne sürülür. Simgesi melekterir.

Matta İncili, Yeni Ahit'teki dört İncil'den birincisi. Markos ve Luka İncilleri'yle birlikte üç Sinoptik (Yunanca *synoptikos*: "bir arada görülmüş") İncil'den biridir. Hz. İsa'nın 12 Havarisinden biri olan ve metinde vergi memuru olarak anılan (10:3) Matta'ya dayandırılır. İS 70'ten sonra Yunanca yazıldığı sanılmaktadır. Daha eski olan Markos İncili'ne(*) dayandığını gösteren kanıtlar vardır. Ama Aramca yazılmış daha eski bir metnin olabileceği de tartışılmaktadır. Metnin, Yahudi kökenli bir Hristiyan topluluğuna seslenmek üzere gene aynı kökenden bir yazar tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Matta İncili, Hz. İsa'nın, Eski Ahit'teki kehanetleri yerine getirdiği (5:17) ve tanrısal görevi çeşitli mucizelerle kanıtlanmış yeni bir yasa koyucu olduğu savını vurgular.

Yazar, İsa'nın soyunu Hz. İbrahim'e değin götürdüktan sonra İsa'nın çocukluğuna ilişkin başka hiçbir yerde bulunmayan ayrıntılardan söz eder. Örneğin Yusuf'un Meryem'in gebeliğini öğrenince şaşırması, Müneccim Kralların bebek İsa'ya tapınması, kutsal ailenin Herodes'in askerlerinden kurtulmak için Mısır'a kaçışı, küçük çocukların Herodes'in buyruğuyla katledilmesi ve ailenin Mısır'dan dönüşü bunlar arasındadır. Matta bundan sonra Vaftizci Yahya'nın öğretilerini, Havarilerin çağrılmasını ve İsa'nın halka verdiği vaazlar sırasındaki önemli olayları anlatır. Son bölümde İsa'nın ihanete uğraması, çarmıha gerilmesi, gömülmesi ve ölümünden sonra dirilişi ele alınır.

Yorumcular, İsa'nın beş uzun vaazını Matta İncili'nin gövdesi sayarlar. Bunlardan biri ünlü Dağdaki Vaaz'dır (5-7). Metindeki çok sayıda meselden bir bölümü, çok iyi bilinmekle birlikte, başka İncil yazarlarıncaya kaydedilmiştir. İsa'ya dayandırılan "Sen Petrus'un ve ben kilisemi bu kaya üzerinde kuracağım" (16:18) sözleri, Katolik Kilisesi'nin papalığın Tanrı eliyle kurulduğu öğretisinin temelini oluşturur. Matta İncili'ndeki Rabbin Duası metni (6:9-15) kilise ayinlerinde kullanılır.

Mattançeri, Hindistan'ın güneybatısında, Kerala eyaletinde eski kent. Umman Denizi

"Gizemciliğin Yıkımı", Matta'nın bir yapıtı, 1942; özel koleksiyon, Connecticut, ABD
Anadolı Yayıncılık Arşivi

teknik ressam olarak çalıştı. 1936'daki İspanya gezisinde tanıştığı şair García Lorca aracılığıyla Salvador Dalí ve André Breton'la ilişki kurdu. 1937'de ilk gerçeküstücü çizimlerini sergiledikten sonra 1938'de resim yapmaya başladı. II. Dünya Savaşı başlayınca 1948'e değin New York'ta yaşadı. 1942-44 arasında üç sayı yayımlanan VVV adlı *avant-garde* dergiye katkıda bulundu ve A. Gorky gibi ABD'li gerçeküstücüler kalıcı biçimde etkiledi.

"Psikolojik Morfolojiler" ve "İç Görünümler" adını verdiği ilk gerçeküstücü dizileri, otomatizm(*) kavramı doğrultusunda betimlenmiş bilinçdışı imgelerdi. Bu kompozisyonların çoğunda, amip ya da böcek benzeri imgeler kaligrafik bir düzen içinde bir araya getirilmişti. Aynı dönemde Lautréamont'un *Les chais de Maldoror* (Maldoror'un Şarkıları) adlı kitabını resimleyen Matta, *Minoçure* adlı gerçeküstücü dergiye de yazı ve resimleri katkıda bulundu.

1940'larda resimlerinde dinamik öğeler görülmeye başladı. Uzun boşlukta yüzen hareketli organik biçimler evrenin birliğine ilişkin mistik düşüncelerini simgeliyordu. 1944'te Marcel Duchamp'la tanıştıktan sonra üslubunda bir değişime başladı. "Mutlak-tan Kaçmak İçin"de olduğu gibi organik biçimler yerlerini yüzen geometrik düzlem-

(sözcük anlamı büyük olasılıkla "Yahve'nin Armağanı") Celile *tetrarkhes*'i (eyaletin dörtte birinin yöneticisi) Herodes Antipas'ın hizmetinde vergi memuru olan Levi'nin Hristiyan adıdır (Markos, Levi'yi "Alphaios'un oğlu Levi" olarak adlandırır). Levi mesleği yüzünden her yerde güvensizlik ve aşağılanmayla karşılaştığı için, Ferisi kâtipleri Hz. İsa'yı vergi memurları ve günahkârlarla yemek yerken görünce eleştirirler. Bunun üzerine Hz. İsa "Ben dürüstleri değil, günahkârları çağırıyordum" yanıtını verir (Markos 2:15-17). Luka İncili'ne (5:29) göre, sözü geçen yemek, İsa'ya katılmasından sonra Levi'nin evinde verilmiştir.

Matta adının Havariler listesinde olması ve genellikle Aziz Tomas'la birlikte anılması dışında, Yeni Ahit'teki Matta'yla ilgili bilgiler dağınık ve belirsizdir. Yeni Ahit dışında Matta'ya ilişkin önemli bir bilgi, Caesarea (bugün Horbat Kesari) piskoposu Eusebios'un Apostolik Babalar'dan Hierapolisli Papias'tan aktardığı bir alıntıdır. Burada, Matta'nın İbranice kaleme aldığı metinlerden söz edilir. Gerçekten de Matta İncili'nin Yahudilerin ağırlıkta olduğu bir ortamda Yahudi kökenli bir kiliseye seslendiğine kuşku yoktur. Ama bu Matta ile İncil Yazarı Matta'nın aynı kişi olduğu oldukça

Mattançeri'de Paredes Sinagogu'nun içi; Kerala, Hindistan
Harrison Forman

kıyısındaki Koçin kentinin hemen yanında yer alır. 1970'te Koçin kentsel yığılmasına bağlanan kent, Koçin ricalarının sarayı ve Pardesi Sinagogu'yla ünlüdür.

1568'de inşa edilen sinagogun 1664'te Portekizliler tarafından yıkılan bölümleri sonradan onarıldı. Sinagogun İbranice yazılar ve Çin işi söğüt desenli mavi beyaz yer çinileriyle süslenmiş Felemenk üslubunda bir saat kulesi (1761) vardır. Altın ve gümüşle bezenmiş Tora rulolarıyla çok sayıda değerli dinsel eşya da bu kulede saklanır. Mattançeri'nin Yahudi nüfusu 20. yüzyılın ikinci yarısında göçler nedeniyle önemli ölçüde azalmıştır.

1555'te inşa edilen Koçin ricalarının sarayı, iki büyük Hint destanından biri olan *Ramayana*'yı konu alan, büyük bir incelikle yapılmış duvar resimleriyle süsüdür.

Matteo (SERAFINI) DA BASCIO. MATTEO DI BASSI olarak da bilinir (d. y. 1495, Bascio, Papalık Devletleri - ö. 6 Ağustos 1552, Venedik), Kapuçinler olarak bilinen Frates Minores Capucinatorum tarikatının kurucusu.

Yaklaşık 1511'de Montefalcone'de Observantes (Kuralcılar) Fransiskenlerine katıldı. 1520 dolaylarında papazlığa atandı. Tarikatın kurucusu Assisili Aziz Francesco'nun önerdiği çileci yaşam biçimini canlandırmak amacıyla gizlice Roma'ya doğru yola çıktı ve Papa VII. Clemens'ten izin aldı.

Fransiskenlerin giysilerinin Aziz Francesco'nunkine uymadığı inancıyla, kendisine sivri uçlu bir kukuleta yaptı ve sakal bırakıp yalınayak dolaşmaya başladı. Birçok kişinin Matteo'yu izlemesiyle yaklaşık 1525'te Frates Minores Capucinatorum tarikatı ortaya çıktı. Papa VII. Clemens, 3 Temmuz 1528'de, *Religionis Zelus* başlıklı papalık fermanıyla tarikatın kuruluşunu onayladı. Matteo 1529'da Kapuçinlerin ilk başrahibi seçildi, ama kısa süre sonra bu görevi bırakarak misyonerlik çalışmalarına döndü. Öte yandan verdiği vaazlarla İtalyan Katolik Reformuna katkıda bulundu.

Matteo DI PASTI (d. 1420, Verona, Venedik Cumhuriyeti - ö. 1467/68, Rimini, Papalık Devletleri), İtalyan ressam, heykeli ve mimar. İtalya'nın 15. yüzyıldaki en başarılı madalya yapımcılarından.

Sanat yaşamına kitap bezemeleri yaparak başladı; Petrarca'nın *Trionfi*'sini (1441) ve başka yapıtlarını resimledi. 1446 dolaylarında Verona'dan ayrılarak Rimini'ye yerleşen Matteo, 1460-64 arasında II. Mehmed'in (Fatih) çağrısıyla İstanbul'a gitmiştir.

Mimar olarak Malatesta Mezar Şapeli'nin iç mekânlarını yeniden düzenlemekle görevlendirildi. Bu yapının görkemli kabartmalarının çoğunu onun yaptığı sanılmaktadır. Matteo'nun ürünü olduğu bilinen oteki kabartmalar arasında Rimini'deki Gezegener Şapeli ile Arca degli Antenati de yer alır.

Matteotti, Giacomo (d. 22 Mayıs 1885, Fratta Polesine - ö. 10 Haziran 1924, Roma, İtalya), İtalyan Sosyalist Partisi'nin önderi. Faşistlerce öldürülmesi uluslararası alanda büyük tepki yaratmış ve Mussolini rejiminde geçici bir sarsıntıya neden olmuştur.

Bologna Üniversitesi Hukuk Okulu'nu bitirdikten sonra avukatlığa başladı. Aynı dönemde İtalyan Sosyalist Partisi'ne (PSI) katıldı. İlk kez 1919'da girdiği Millet Meclisi'ne, 1921'de ve 1924'te yeniden seçildi. 1924'te PSI'nin genel sekreterliğine getirildi. Bu arada iktidarı ele geçiren Mussolini solculara karşı terör eylemlerine girişmişti. Matteotti 30 Mayıs 1924'te mecliste yaptığı konuşmada Faşist Parti'ye ağır suçlamalar yöneltti. Bundan yaklaşık iki hafta sonra

Roma'da altı kişiden oluşan bir faşist manga tarafından kaçınılarak öldürüldü. Cesedi kentin dışında, Riano Flaminio yakınlarında gömüldü.

Matteotti cinayeti faşist yönelime karşı yoğun bir tepki doğurdu. Muhalefet milletvekilleri cinayeti protesto etmek ve Mussolini'nin devrilmesini sağlayacak bir siyasal bunalım yaratmak amacıyla "Aventineus aynılığı" olarak bilinen eylemi düzenleyerek meclisten çekildiler. Ama parlamenter güçler, kamuoyundaki tepkileri canlı tutmayı ve kararlı eylemlere girişmeyi başaramadılar. Cinayet suçundan tutuklanan altı sanık uzun süren adli bir soruşturmanın sonucunda serbest bırakıldı.

Kamuoyunun desteğini çekmesi karşısında başlangıçta şaşkınlığa uğrayan Mussolini, çok geçmeden saldırıya geçmeye karar verdi. 3 Ocak 1925'te mecliste yaptığı konuşmada, Faşist Parti'nin lideri sıfatıyla cinayetin bütün sorumluluğunu üstlendiğini açıklayarak karşıtlarını cinayet suçlamasıyla hakkında dava açmaya çağırdı. Ama muhalefet bunu yapacak güce olmadığından söz konusu dava hiçbir zaman açılmadı.

Matteotti Bunalımı İtalyan faşizminin tarihinde dönüm noktası oldu. Mussolini olaydan sonra meclisi bir yana bırakarak totaliter bir devlet yapısı oluşturmak üzere harekete geçti. Bu doğrultuda muhalif basın susturuldu, faşist olmayan bakanlar hükümetten çıkarıldı ve gizli bir polis örgütü kuruldu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan demokratik yönetimin Matteotti cinayetiyle ilgili olarak açtığı yeni soruşturmanın sonucunda, o sırada hâlâ hayatta olan üç katil yakalanarak 30 yıl hapse mahkûm edildi.

Matter, Herbert (d. 25 Nisan 1907, Engelberg, İsviçre - ö. 8 Mayıs 1984, Southampton, New York, ABD), reklamcılıkta fotomontaj(*) kullanımının öncüsü olan İsviçre asıllı ABD'li fotoğrafçı ve reklam tasarımcısı.

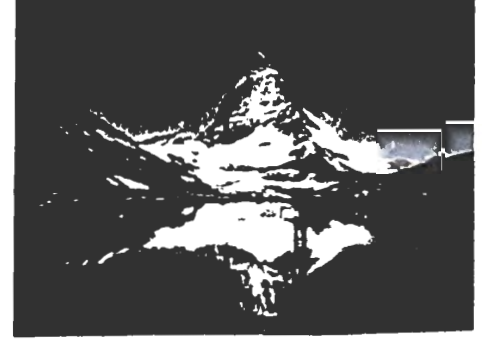
Paris'te Fernand Léger ve Amédée Ozenfant'ın yanında resim çalıştıktan sonra grafik sanatçısı Adolphe Mouron Cassandre ve mimar Le Corbusier'ye asistanlık etti. 1932-36 arasında, Zürich'teki İsviçre Ulusal Turizm Bürosu için hazırladığı turizm afişleriyle uluslararası çapta ün kazandı. Bu afişler, fotomontajın etkileyici biçimde kullanıldığı ilk ürünlerdendi.

1936'da New York kentine giderek *Harper's Bazaar* ve *Vogue* gibi moda dergilerinin de fotoğrafçılığa başladı. 1957'ye değin bu alanda çalıştı. Bu arada 1939-40 New York Dünya Fuarı'ndaki İsviçre ve Corning Glass pavyonlarının tasarım çalışmalarına katıldı. 1949'da New York kentindeki Modern Sanat Müzesi için heykeli Alexander Calder'ı konu alan bir film yaptı. 1952'den 1976'ya değin Yale Üniversitesi'nde grafik sanatlar ve fotoğrafçılık dersleri verdi.

Matter Doruğu, Almanca MATTERHORN, Fransızca MONT CERVIN, İtalyanca MONTE CERVINO, Alpler'in en ünlü dağlarından biri. 4.478 m yüksekliğindeki Matter Doruğu, İsviçre'deki Zermatt köyünün 10 km güneybatısında, İsviçre-İtalya sınırında yer alır. İsviçre'den bakıldığında boyunuz biçiminde, tek başına bir doruk olarak görünür. İsviçre tarafındaki yamacı, İtalya tarafındaki taraçalı ve dik yamacı kadar sarp ve tırmanması güç değildir.

Başarısızlıkla sonuçlanan bir dizi girişimden sonra Matter Doruğuna ilk kez İngiliz kâşif Edward Whymper(*) tırmandı. Whymper, 14 Temmuz 1865'te İsviçre sırtından doruğa varmayı başardıysa da, iniş sırasında yanındakilerden dördü öldü. Üç

gün sonra da, İtalya'daki Valtouranche köyünden hareket eden İtalyan rehber Giovanni Antonio Carrel başkanlığındaki bir

Matter Doruğu, İsviçre
Ewing Galoway

grup, İtalya yamacından doruğa tırmanmayı başardı. Yaz aylarında, özellikle Zermatt köyünden yola çıkan pek çok dağcı Matter Doruğuna tırmanır.

Matterhorn bak. Matter Doruğu

Matteucci, Pellegrino (d. 13 Ekim 1850, Ravenna, İtalya - ö. 8 Ağustos 1881, Londra, İngiltere), İtalyan kâşif. Afrika'da, Ekvator çizgisinin kuzeyinde kalan toprakları, Mısır'dan Gine Körfezine kadar boydan boya geçen ilk Avrupalıdır.

Afrika'ya ilk yolculuğunu 1877'de yaptı ve Sudan'ın güneyinde yabancılara düşmanca davranan kabilelerce geri çevrilinceye değin Mavi Nil boyunca ilerledi. Ekvator çizgisinin kuzeyinde kalan Afrika topraklarını boydan boya geçtiği gezisine Şubat 1880'de başladı. Mısır'dan yola çıktıktan sonra Sudan'dan ve Çad'ın Ouaddai (Vadai) ilinden geçerek Nijerya'nın kuzeydoğusuna ulaştı. Daha sonra Nijer Irmağını izleyerek Temmuz 1881'de Afrika'nın batı kıyısına ulaştı. Yolculuğu sırasında yakalandığı hummadan öldü.

Matthay, Tobias (d. 19 Şubat 1858, Londra - ö. 15 Aralık 1945, High Marley, Surrey, İngiltere), İngiliz piyanist, müzik öğretmeni ve besteci. Piyo tekniği, müzik yorumu ve öğretim psikolojisinin sorunlarına ilişkin ayrıntılı incelemeleriyle ünlüdür.

Kraliyet Müzik Akademisi'nde müzik eğitimi gördükten sonra 1876'dan başlayarak orada ders verdi. 1900'de bir piyano okulu kurdu ve 1925'te akademiden ayrılarak bütün zamanını bu okula ayırdı. Öğretim yöntemi piyano tuşesinin geliştirilmesine ağırlık vermekte ve kol hareketlerinin ayrıntılı bir biçimde çözülmesine dayanmaktaydı. Kitapları arasında *The Act of Touch* (1903; Tuşe Edimi), *The First Principles of Pianoforte Playing* (1905; Piyano-forte Çalmanın Başlangıç İlkeleri), *Musical Interpretation* (1913; Müzikal Yorum) ve *On Method in Teaching* (1921; Öğretimde Yöntem Üzerine) vardır. Öğretmenliğinin yanı sıra yapıtlarıyla da uluslararası ün kazanan Tobias, Myra Hess gibi birçok seçkin müzikçi yetiştirdi.

Matthes, François-Emile (d. 16 Mart 1874, Amsterdam, Hollanda - ö. 21 Haziran 1948, Berkeley, California, ABD), ABD'nin batı kesimlerinde yer alan son derece engebeli ve güzel manzaralı bazı bölgelerin haritasını çıkararak, buralarda birçok önemli ulusal parkın kurulmasında etkili olan İsviçre asıllı ABD'li jeolog ve topograf.

1896-1913 arasında ABD Jeolojik Araştırma Kurumu'nda topograf olarak çalıştı. Bu dönemde, Wyoming ve Montana'daki Big-horn Dağlarının ve Buzullar Ulusal Parkı'nın, Arizona'daki Büyük Kanyon'un, Washington'daki Rainier Dağının ve başka batı bölgelerinin haritasını hazırladı. Matthes'in bu haritalara ilişkin son derece güzel el çizimleri ve desenleri, günümüze değin asılamamış çalışmalar olarak kabul edilir.

Daha sonra çalışmalarını jeoloji üzerinde yoğunlaştıran Matthes, uzman bir jeomorfolog ve buzulbilimci olarak ün saldı. California'daki Sierra Nevadalar'a ilişkin incelemelerini, *Geologic History of the Yosemite Valley* (1930; Yosemite Vadisinin Jeolojik Tarihi) adlı yapıtında topladı. Buzulların mevsim değişiklikleri üzerindeki etkisinin incelenmesine yönelik olarak başlatılan uluslararası çalışmaya bağlı olarak, Kuzey Amerika'daki buzulların sistematik araştırmasına girişti. Matthes ayrıca iyi bir yazar olarak da tanınır.

Mattheson, Johann (d. 28 Eylül 1681, Hamburg - ö. 17 Nisan 1764, Hamburg), Alman besteci ve müzik araştırmacısı. Yapıtlarıyla 18. yüzyıl Alman müziği konusunda önemli bilgiler sağlamıştır.

Praetorius'tan ders aldı; Hamburg Devlet Operası'nda şarkıcı ve orkestra şefi olarak

Mattheson, J.S. Wahl'in bir resminden
J.J. Hald'in yaptığı oymabaskıdan ayrıntı
Andre Mayer Collection-J.P. Zito

çalışırken Handel ile arkadaşlık kurdu. 1706'da İngiliz elçisinin sekreteri oldu ve daha sonra geçici elçi olarak görev yaptı. 1715'te Hamburg Katedrali'nde kantor(*) ve orgcu oldu; 1728'de sağlığı nedeniyle bu görevinden çekildi.

Besteleri arasında oratoryolar, operalar ve çalgı yapıtları vardır; ama asıl önemli araştırmalarına dayanır. En tanınmış yapıtı, 148 bestecinin yaşamını içeren *Grundlage einer Ehrenpforte* (1740; Zafer Takının Temeli) adlı sözlüktür. Mattheson ayrıca sürekli bas üzerine iki kitap ile müzik konusundaki düşüncelerini içeren *Der vollkommene Kapellmeister* (1739; Yetkin Müzik Yöneticisi) adlı bir ansiklopedi hazırlamıştır. İtalyan, Fransız ve Alman üsluplarının bütünleşmesiyle tek bir üslup oluşturulmasını savunmuş, kilise kantatlarında opera öğeleri gibi dindışı etkilerden yararlanarak dinsel müziğin yeniden canlandırılabilceğini öne sürmüştür. Ayrıca John Mainwaring'in, ilk Handel biyografisi olan *Memoirs of the Life of ... Handel*'ini (Handel'in Yaşamından Anılar) ve Dainel Defoe'nun *Moll Flanders*'ini (1722; *Yosma, Moll Flanders*, 1966) Almancaya çevirmişti.

Matthew, William Diller (d. 19 Şubat 1871, Saint John, New Brunswick, Kanada - ö. 24 Eylül 1930, San Francisco, ABD), memeli hayvanların evrimine ilişkin çalış-

malarıyla tanınan Kanada asıllı ABD'li paleontolog.

1895-1927 arasında New York'taki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nin omurgalılar paleontolojisi bölümünde çalıştı. 1911'de bu bölümün başkanlığına, 1922'de de müzenin yöneticiliğine getirildi. Bu dönemde, ünlü paleontolog Edward Cope'un derlediği fosil

William Diller Matthew
American Museum of Natural History, New York

koleksiyonları üzerinde yoğun inceleme çalışmaları yaptı ve 240 makale yazdı. Bu makalelerden en önemlisi, "Climate and Evolution" (İklim ve Evrim), *Annals of the New York Academy of Sciences*'in (New York Bilimler Akademisi Yıllıkları) 24. cildinde (1915) yayımlandı. Bu yazısını Matthew, Büyük Okyanus havzalarının ve kara kütlelerinin Yer'in oluşumuyla birlikte ortaya çıktığı görüşünü savundu ve bir zamanlar kıtaları birbirine bağlayan kara köprülerinin bulunduğu ve bunların sonraları çökerek bugünkü derin deniz çukurluklarını oluşturduğu yolundaki sava karşı çıktı. Bu tür derin çukurluklarla ayrılmış kara kütlelerinin benzer fosillerin bulunuşunu açıklamak için de doğal salların taşıma kuramını ortaya attı. Matthew, memeli takımlarının ve familyalarının büyük bölümünün önce Kuzey Yarıküre'de ortaya çıktığını ve daha sonra güneye doğru yayıldığını savundu.

Matthew Adası, Büyük Okyanusun güneybatı kesiminde etkin yanardağ. Coğrafi olarak Fransız deniz aşırı toprağı Yeni Kaledonya'nın sınırları içinde bulunmakla birlikte, siyasal konumu Fransa ile Vanuatu arasında tartışma konusudur. 1788'de adayı gören İngiliz denizci Thomas Gilbert, buraya bir dostunun adını vermiştir. Yanardağın püskürmeyi sürdürmesi ve aşınım olaylarından ötürü, adanın boyutları ve yüksekliği değişme göstermektedir.

Matthews, Sir Stanley (d. 1 Şubat 1915, Hanley, Stoke-on-Trent, İngiltere), İngiliz futbolcu. Futbol tarihinin gelmiş geçmiş en büyük sağı ağı sayılır. "Sir" unvanı alan ilk İngiliz futbolcudur (1965).

1931'de profesyonel oldu. Stoke City ve Blackpool takımlarında oynadı. 1938'de İngiliz milli takımında yer almaya başladı. 1965'te futbolu bırakmaya değin 54 kez milli oldu. 1953'te Blackpool'un Futbol Birliği (FA) Kupası'nı kazanmasında büyük rol oynadı. *The Stanley Matthews Story* (Stanley Matthews'un Öyküsü) adlı otobiyografisi 1960'ta yayımlandı.

Matthias (d. 24 Şubat 1557, Viyana - ö. 20 Mart 1619, Viyana), Kutsal Roma-Germen imparatoru (1612-19). Babası II. Maximilian'ın izlediği politikaları terk ederek Habsburg topraklarında Katolikliğe yeniden güç kazandırmak için çalışması, sonunda Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) başlamasına yol açmıştır.

II. Maximilian'ın üçüncü oğluydu. Babasından toprak miras kalmayan Matthias 1577'de İspanyol Felemenki'nde yaşayan

Matthias, Egidius Sadeler'in bir oymabaskısından ayrıntı, 1616

Bild-Archiv, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

Katolik soyluların önerisiyle Avusturyalı Don Juan'ın yerine genel vali oldu. Oranje prensi Willem'in başını çektiği Protestanlarla İspanya arasında uzlaşma sağlayamayınca 1581'de Almanya'ya döndü. Çok geçmeden büyük ağabeyi İmparator II. Rudolf tarafından Avusturya valiliğine atandı. Bu görevi sırasında hükümetin Protestanlara yönelik baskılarına tepki olarak doğan köylü ayaklanmalarını (1595-97) bastırarak ağabeyinin Karşı-Reform hareketini destekleme politikasını sürdürdü. Rudolf'un 1600'e doğru akli dengesini iyice yitirerek devlet işlerini yürütemez duruma gelmesi, Habsburg hanedanından gelen arşidükleri veraset sorununu çözmek için harekete geçirdi. Matthias'ın öteki ağabeyi Ernst 1595'te öldüğünden imparatorluğa tek aday olarak Matthias kalyordu. Arşidüklerin 1606'da, Matthias'ı hanedanın başı ve tahtın vârisi olarak tanıdıklarını açıklamalarıyla Matthias ve Rudolf arasında, Rudolf'un 1612'de ölmesine değin süren bir mücadele başladı.

1594-95 ve 1598-1601 yıllarında Osmanlılara karşı savaşan imparatorluk ordularının başkomutanı olan Matthias, 1606'da Osmanlılarla bir ateşkes antlaşması imzalamayı başardı. 1615'te yenilenen bu antlaşma, Osmanlı sınırına yaklaşık yarım yüzyıl süren bir barış getirdi. Matthias ayrıca Macarlara belli bir siyasal özerklik veren ve dinsel özgürlüklerini tanıyan bir barış antlaşması yaparaki Macaristan ayaklanmasını sona erdirdi (1606). Macaristan, Avusturya ve Moravya'nın 1608'de Rudolf'a karşı Matthias'la ittifak kurması imparator için büyük bir darbe oldu. Matthias bu ittifakın yardımıyla II. Matthias adıyla Macaristan tahtına, 1611'de de Bohemya tahtına çıktı. Karşılığında ise her iki ülkede de Protestanlara yeni ödünler vermek zorunda kaldı.

Rudolf'un ölmesi üzerine imparator olan Matthias, bu tarihten sonra yavaş yavaş devlet işlerinden uzaklaşarak sorumluluklarının büyük bölümünü başdanışmanı rahip Melchior Klesl'e bıraktı. İmparatorluk Meclisi (*Diet*) Protestan ve Katolik prensler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle 1608'den beri çalışmaz durumdaydı. Matthias ve Klesl bütün çabalarına karşın bu iki grup arasında uzlaşma sağlayamadılar. Genç Habsburg arşidükleri de Katolik Alman prenslerinin uzlaşmaz tutumlarını sürdürmelerine destek oldular. Öte yandan arşidükler yaşlı, hasta ve çocuksuz olan Matthias'tan sonra Steiermark arşidükü Ferdinand'ın (sonradan İmparator II. Ferdinand) imparator olmasını kararlaştırdılar. Ferdinand 1617'de Bohemya, 1618'de de Macaristan kralı olarak taç giydi. Bohemya'da güçlü bir Protestan muhalefetle karşı karşıya kalan Ferdinand, Matthias ve Klesl'in önerilerini dinlemeyerek Protestanlara

karşı uzlaşmaz bir tutum takındı. Bunun sonucunda patlak veren 1618 Bohemya Ayaklanması'yla Otuz Yıl Savaşları başlamış oldu. Matthias savaşın başlamasından bir yıl sonra öldü.

Matthisson, Friedrich von (d. 23 Ocak 1761, Hohendodeleben, Magdeburg yakınları, Saksonya - ö. 12 Mart 1831, Wörlitz, Anhalt-Dessau), şiirlerindeki melankolik tat ve pastoral betimlemelerle tanınan Alman şair. Halle Üniversitesi'nde filoloji öğrenimi gördükten sonra, Dessau'daki Philanthropin'e öğretmen olarak atandı (1781). Ardından gezici öğretmenliğe başladı (1784). Württemberg kralının hizmetine girdikten (1812) sonra dışişleri danışmanlığı ve saray tiyatrosu yöneticiliği görevlerinde bulundu.

Döneminde büyük ün kazanmasını sağlayan şiirleri 1787'de *Gedichte* (Şiirler) adıyla yayımlandı. Şiirlerinin melodik yapısı zarif ve belirgin bir üslupla birlikte güçlü ve sıcak bir anlatım içerir. "Adelaide" adlı şiiri Beethoven tarafından bestelenmiştir. Sekiz ciltten oluşan *Schriften*'de (1825-29; Yazılar) bütün yapıtları yer alır.

Mattias (AZİZ) (ü. İS 1. yy, Yahuda; ö. geleneksel inanışa göre Kolkhis; Batı'da yortu günü 24 Şubat, Doğu'da yortu günü 9 Ağustos), Kitabı Mukaddes'te, Yahuda İskariyot'un İsa'ya ihanet etmesinden sonra onun yerine seçilen havari (Resullerin İşleri 1:21-26).

Resullerin İşleri'ne göre, vaftiz edilişinden göğe çıkışına değin İsa'ya ve Havarilere eşlik etmiş, Yahuda'nın yerine yeni birinin seçilmesi gerektiğinde, Havariler onunla Aziz Yusuf Barsaba arasında kura çekmişlerdir. Aziz Hieronymus'a ve ilk dönem Hristiyan yazarlarından İskenderiyeli Aziz Clemens ile Caesarea'lı (bugün Horbat Kesari) Eusebios'a göre Mattias, İsa'nın özel bir görevle ikiye ikiye halkın arasına gönderdiği 72 öğrencisinden biridir. Seçilmesinden kısa süre sonra öbür Havarilerle birlikte Kutsal Ruh'u görmüşdür (Resullerin İşleri 2: 1-4). Yeni Ahit'te adından bir daha söz edilmez.

Genellikle, Mattias'ın Yahuda'da vaaz verdiğine, daha sonra kutsal görevle yabancı ülkelere çıktığına inanılır. Rum inanışına göre Kapadokya bölgesini Mattias Hristiyanlaştırmış, sonradan Hazar Denizi yakınlarında bir yerde çarmıha gerilerek ya da baltaıyla parçalanarak şehit edilmiştir. Bu yüzden şehitliğinin simgesi bir haç ya da baltadır. Roma imparatoru I. Constantinus'un (Büyük) annesi Aziz Helena'nın, Mattias'ın kutsal emanetlerini Kudüs'ten Roma'ya taşıdığı söylenir.

Mattioli, Pietro Andrea Gregorio (d. 23 Mart 1500, Siena - ö. Ocak/Şubat 1577, Trento, İtalya), İtalyan hekim ve botanikçi. Yunanlı bilgin Dioskorides'in 1. yüzyılda yazdığı bitki kılavuzunu eleştirel bir yorum ekleyerek *Di Pedacio Dioscoride Anazarbeo libri cinque* (1544; *Anavarzalı Pedanios Dioskorides'in Beş Kitabı*) adıyla İtalyanca'ya çevirmiştir.

1523'te Padova Üniversitesi'ni bitirerek hekim oldu. İlk yapıtı olan *De morbi gallici curandi ratione, dialogus*'ta frenginin ortaya çıkışını ve tedavisini inceledi.

Modern botanik temellerinden biri sayılan *Di Pedacio Dioscoride* hekimlere, eczacılara ve botanikçilere uygulamaya yönelik bilgiler sağladı. Ayrıca tıpta kullanılan bitkilerin tanınmasına yardımcı oldu. Bu kitapta kendisinin ve başkalarının gözlemlerine dayalı kapsamlı açıklamalara, yorumlara, ayrıntılı çizimlere ve bitkilerin çeşitli dillerdeki adlarına da yer verdi.

Maturidi, tam adı EBU MANSUR MUHAMMED BİN MAHMUD EL-HANEFİ EL-MÜTEKELLİM EL-MATURİDİ ES-SEMERKANDİ (d. y. 852, Maturid, Semerkand - ö. 944, Semerkand), İslam kelim bilgini. Sünniliğin üç büyük itikadi mezhebinden biri olan Maturidiyenin kurucusudur.

Yaşamına ilişkin ayrıntılı bilgi yoktur. Hanefi bir çevrede yetişti. Kelam, mezhepler tarihi, fıkıh usulü ve tefsir alanlarında uzmanlaştı. Mutezilenin ve Şiiğin eleştirisi çerçevesinde Ebu Hanife'nin itikadi görüşlerini sistemleştirdi, kelam öğretisinin doğruluğunu akli ve nakli delillerle kanıtlamaya çalıştı.

Maturidi, dinin temelleri konusunda nakle (Kuran ve sünnet) bağlı kalmakla birlikte akla da büyük önem verdi. Bu nedenle inanç konularında taklitçiliği şiddetle eleştirdi. Ona göre dinin kavranmasında düşünce vazgeçilmez bir öğeydi. İnsana aklını kullanmaktan vazgeçmeyi telkin eden, şeytani vesveseden başka bir şey değildi. Çünkü ancak şeytan kişiyi aklının semeresinden caydırmak isteyebilirdi. Akıl ve düşünce konusundaki bu tutumuyla Maturidi büyük ölçüde Mutezileye yaklaşıyordu. Bununla birlikte, müteşabih (anlamı belirsiz, çeşitli biçimlerde yorumlanabilir) âyetlerin yorumlanmasına karşı çıktı. Örneğin Tanrı'nın arşa oturması (istiva) konusundaki âyetin belli bir anlamda açıklanamayacağını, yalnızca Tanrı bu âyetle neyi kastediyeorsa ona inanılması gerektiğini savundu.

Kaynaklar Maturidi'nin çok sayıda yapıtından söz etmekte birlikte bunlardan yalnız ikisi Maturidiyenin temel yapıtı olan *Kitabü'l-Tevhid*'le (1970) *Tevilatü'l-Kuran* adlı Kuran yorumu günümüze ulaşabilmiştir. Maturidi tefsir konusundaki derslerinden oluşan ikinci yapıtında kelam konularına da değinmekte, başta Mutezile olmak üzere çeşitli İslam kelim okullarını eleştirmektedir. Günümüze ulaşamamış yapıtlarından başlıcaları Mutezilenin eleştirisine yönelik *Reddû Evalili'l-Edille li'l-Ka'bi ve Beyanü Vehmi'l-Mutezile*, Karmatiyenin eleştirisine yönelik *Reddû ala Usuli'l-Karamita*, Şiiğin eleştirisine yönelik *Reddû Kitabü'l-İmame li Ba'zi'r-Reva'fika*, kelam bilimine ilişkin *Kitabü'l-Makalat fi'l-Kelam*, fıkha ilişkin *Mehazû's-Ser'iyeh* ve fıkıh usulüne ilişkin *Kitabü'l-Cedel*'dir.

Maturidiye, Maturidi'nin(*) kurduğu itikadi İslam mezhebi. Sünniler arasındaki üç temel itikadi mezhepten biridir (öbürleri Eş'ariye ve Selefiye). 8. yüzyıldan sonra ortaya çıkan kelam okullarına, özellikle Mutezileye karşı tepki olarak gelişmiştir.

İnanç alanında Ebu Hanife'nin görüşleri doğrultusunda dinin anlaşılması için Kuran ve sünnetin yanı sıra akla da zorunlu sayan Maturidiye, Selefiye, Eş'ariye ve Mutezilenin bazı görüşlerini uzlaştırmaya çalıştı. Akla önem vermesiyle Mutezileye yaklaşmakla birlikte Sünni inancın temel ilkelerinde Eş'ariyeyle aynı görüşleri paylaşır. Eş'ariyeden ayrıldığı bazı görüşler şunlardır: Maturidiyeye göre peygamber gelmesi de insan akılla Tanrı'yı bulabilir. İyi ve kötü, güzel ve çirkin akılla bilinebilir. Tanrı bazı eylemleri güzel ve iyi olduğu için buyurmuş, bazıları ise kötü ve çirkin olduğu için yasaklamıştır. Öbür sıfatları gibi yaratma da (Tekvin) Tanrı'nın ezeli bir sıfatıdır. Tanrı fiillerinin mutlaka bir nedeni vardır, ama insan bu nedeni her zaman bilemeyebilir.

Maturidiyeye göre amel, imanin parçası sayılmaz. Öte yandan imanın artması ya da eksilmesi söz konusu değildir; iman, kulun Tanrı'ya verdiği kesin sözdür, tam bir ahittir. Maturidiye, insanın eylemlerinde irade özgürlüğünü vurgulaması bakımından

da Eş'ariyeden ayrılır. Maturidiyeye göre insanın bir eyleme karar vermesi, külli (herhangi bir işe yönlendirilmemiş) iradesini külli (belli bir işe yönelmiş) iradeye dönüştürür; bu nedenle Eş'ariyenin savının tersine, külli irade Tanrı tarafından yaratılmaz. Ama insanın seçiminin eylem üzerindeki etkisi, külli iradeyi külli iradeye dönüştürmekle sınırlıdır; eylemi yaratan gene de Tanrı'dır; insan eylemi yalnızca kazanır (kesb). Bununla birlikte, Eş'ariyeye göre kesb de Tanrı tarafından yaratıldığı halde, Maturidiye kesbin, kişinin kendisinde yaratılmış olan kudretle bir işe azmetmesi üzerine o işin gerçekleşmesi olduğunu savunur. Ayrıca Tanrı, kulun gücünün yetmeyeceği şeyleri buyurmaz. Maturidiyeye göre, insanın, bir işi işlediği zaman sevap ya da cezaya layık olması azme ya da kasta bağlıdır. Büyük günah işlemek kişiyi imandan çıkarmaz; büyük günah işlemiş bir kimse tövbe ettiği takdirde affa uğrar. Müslüman olmayanlar ibadetle yükümlü değildir; ibadetten uzaklaştıkları için ayrıca ceza görmeyeceklerdir.

Maturidi'den sonra Maturidiyeyi geliştiren birçok kelam bilgini yetişmiştir. Bunlar arasında Hakim Semerkandi (ö. 953), Sadr-ü'l-İslam Muhammed Pezdevi (ö. 1100), Ebu'l-Muin Nesefi (ö. 1115), Burhanüddin Nesefi (ö. 1289), Ömer Nesefi (ö. 1142), Ebu'l-Berekat Hafızüddin Nesefi (ö. 1310), Nureddin Sabuni (ö. 1184), Ferganali Ali bin Osman el-Uşi (ö. 1179), İbnü'l-Hümmam (ö. 1457), Hızır Bey (ö. 1458) ve Kemalüddin Beyazî (ö. 1687) sayılabilir. Dünyada Sünni Müslümanların önemli bir bölümünü oluşturan Hanefilerin büyük çoğunluğu itikadi açıdan Maturidiyeye bağlıdır. Maturidiye Türkiye, Balkanlar, Orta Asya, Çin, Hindistan, Pakistan ve Eritre'de yaygındır.

Maturin, Venezuela'nın kuzeydoğusunda Monagas eyaletinin merkezi kent. Guarapiche Irmağının (río) kıyısında, Andlar'ın dış uzantılarının en doğu ucuyla Orinoco Deltasının arasında yer alır. 1710'da Kapuçinler tarikatından misyonerler tarafından kurulan kent, sığır yetiştiriciliğiyle kakao, pamuk ve tahıl üretiminde uzmanlaşmış kırsal bir bölgenin ticaret ve imalat merkezidir. Maturin Sucre eyaletindeki Carúpano kentiyile Anzoátegui eyaletinin kuzeydoğusundaki Barcelona-Puerta La Cruz bölgesine karayoluyla bağlıdır. Kentten güneye doğru uzanan bir karayolu ise Orinoco Irmağı kıyısındaki Barrancas'a ulaşır. Maturin'de uluslararası bir havalimanı da vardır. Nüfus (1990 tah.) 207.382.

Maturin, Charles Robert (d. 1782, Dublin - ö. 30 Ekim 1824, Dublin, İrlanda), İrlandalı Katolik din adamı, oyun ve roman yazarı. En ünlü yapıtı olan *Melmoth the Wanderer* (1820; Gezgini Melmoth) klasik İngiliz gotik romanlarının sonuncusu sayılır.

Trinity College'da öğrenim gördü. 1804'te Dublin'de St. Peter Kilisesi'nde vaiz oldu. *Bertram* (1816) adlı manzum trajedisi büyük başarı kazandı ve Drury Lane Tiyatrosu'nda sahnelendi; oyunda başrolü Edmund Kean oynadı. Maturin, sonraki iki yapıtı fazla başarılı olmayınca yeniden roman yazarlığına döndü ve İrlandalı Faust'un öyküsünü anlattığı başyapıtı *Melmoth the Wanderer*'i yazdı. Thackeray ve Rossetti'nin ilgisini çeken bu yapıt, özellikle Fransa'da büyük ilgi topladı. Balzac bu romanın devamı niteliğinde ironik bir kitap yazdı. Oscar Wilde sürgündeyken "Sebastian Melmoth" takma adını kullandı.

Matveyev, Artamon Sergeyevich (d. 1625 - ö. 25 Mayıs 1682, Moskova, Rus Çarlığı), Rus diplomat ve devlet adamı. Çar Aleksey'in (hd 1645-76) dostu ve danışmanı olarak Batı kültürünün ülkeye girmesinde önemli rol oynamıştır.

Küçük bir memurun oğluydu. 1654'te Moskova *streltsi*'sinin (saray muhafız birlikleri) başına getirildi. Aynı yıl Polonyalıların Smolensk'i Ruslara vermesiyle sonuçlanan görüşmelere katıldı. 1669'da Ukrayna işlerinden, 1671'de dışişlerinden sorumlu oldu.

İyi eğitimi, aydın kişiliğiyle Çar Aleksey'in güvenini kazandı ve 1671'de vesayeti altındaki Natalya Kirillovna Narişkina'yı çarla evlendirdi. 1672'de Rus sarayındaki ilk tiyatro gösterisini düzenledi.

Aleksey 1676'da ölünce, Natalya'nın oğlu Petro'nun tahta çıkması için uğraştı. Ama Aleksey'in ilk kinsından olan büyük oğlu, III. Fyodor adıyla tahta çıktı ve Matveyev kara büyü ve sahtekârlık yapmakla suçlandı. Resmi eczacılık daireisi başkanı olarak uyuşturucu maddeler ve ilaçlar üzerine bir kitap hazırladığı sırada evinde yapılan aramada ele geçen metinler yeterli kanıt kabul edildi. Matveyev, unvanı ve mülkleri elinden alınarak sürgüne gönderildi. 1682'de affedildi ve Nisan 1682'de I. Petro (Büyük) tahta çıkınca Moskova'ya geri çağıldı. Ama dönüşünden dört gün sonra, Petro ile üvey kardeşi İvan arasındaki taht kavgasından ötürü ayaklanan *streltsi* tarafından öldürüldü.

Mátyás I, lakabı **MÁTYÁS CORVIN**, asıl adı **MÁTYÁS HUNYADI** (d. 24 Şubat 1443, Kolosvár, Erdel - ö. 6 Nisan 1490, Viyana), 1458-90 arasında Macaristan kralı. Feodal kargaşa nedeniyle zayıflamış olan krallığı reformlarla eski gücüne kavuşturmaya çalışmıştır. Lakabı Corvin armasındaki kuzgun-dan (Latince *corvus*) gelir.

Ünlü Macar komutan János Hunyadi'nin ikinci oğluydu. Habsburg hanedanından gelen V. László'nun ölmesi üzerine, Macar *Diet*'i tarafından kral seçildi. Böylece Arpad döneminden sonra ilk kez bir hanedana mensup olmayan bir soylu tahta çıkmış oldu. Habsburg hanedanının planlarını bozarak Orta Avrupa'da uzun çekişmelere yol açan bu gelişme, aynı zamanda Macaristan'da temsili sistemin ve merkezileşme eğiliminin güçlenmesine zemin hazırladı.

Mátyás öncelikle muhalif baronların ve Macar tahtı üzerinde hak iddia eden yabancıların saldırılarını boşa çıkararak konumunu sağlamıştı. Ardından Sırbistan ve Bosna'yı ilhak etmiş olan Osmanlıların ilerlemesini durdurdu ve güney sınırında güçlü bir savunma sistemi kurdu. Devlet gelirlerini ve ordunun savaş gücünü artır-

mak için maliye ve vergi alanında bir dizi reform yaptı (1467). Ağır vergi yükünün yol açtığı hoşnutsuzlukları ustaca yöntemlerle etkisizleştirdi. Feodal çatışmaları denetim altına almaya, en azından yatıştırılmaya çalıştı. Küçük soyluların yanı sıra tüccarları ve küçük mülk sahiplerini korumaya önem verdi. Ayrıca feodal devlet yapısı çerçevesinde krallık bürokrasisinin yetkilerini genişleterek merkezi yönetimi güçlendirdi. Kalıcı bir hukuk düzeni kurma doğrultusunda geniş çaplı yasa derleme çalışmaları başlattı.

Macaristan'ı çok yönlü diplomatik girişimlerle dış tehditlere karşı korumayı temel alan Mátyás, Papalık, Venedik, Napoli, Fransa, Burgonya, İsviçre ile İtalyan ve Alman devletleriyle ilişkileri geliştirmeye yönelik bir dış politika izledi. Öte yandan Bosna'yı egemenlik altına aldıktan (1463) sonra Bohemya'yı da ele geçirerek bölgedeki nüfuzunu genişletmeye çalıştı. Jagiello hanedanının müdahalesini izleyen 10 yıllık çatışma sonunda Bohemya tahtını Polonya kralı II. Władysław'a bıraktıysa da Moravya ve Silezya'yı elinde tutmayı başardı. Macar tahtı üzerinde hak iddia eden İmparator III. Friedrich ile girdiği çatışmada ise önemli toprak kazanımlarına karşın Habsburg hanedanının gücünü kıramadı. Ölümünden sonra bu toprakların hepsi yeniden Avusturya'ya geçti.

Mátyás okumaya ve öğrenmeye düşkün bir hükümdardı. Büyük bir kütüphane kurmasından ve sarayında bilim adamlarıyla filozofları ağırlamasından da anlaşılacağı gibi, Latin edebiyatına, modern hümanist düşüncelere, yeni sanat ve bilimlere karşı derin bir ilgiye sahipti.

Matyas II bak. Matthias

Matzeliger, Jan Ernst (d. 15 Eylül 1852, Paramaribo, Hollanda Ginesi - ö. 24 Ağustos 1889, Lynn, Massachusetts, ABD), ayakkabıların üst bölümünü otomatik olarak biçimlendiren kalıp makinesini geliştiren mucit.

Yirmi beş yaşındayken yerleştiği Lynn'de bir ayakkabı fabrikasında iş buldu. Bir süre sonra ayakkabı kalıplarını makineyle yapma olanaklarını araştırmaya başladı. Altı ay geceleri tek başına çalışarak ahşap bir model yaptı ve 20 Mart 1883'te patentini aldı. Buluşu kısa zamanda kabul gördü ve iki yıl içinde yaygınlaşarak Lynn'de elle yapılan kalıbın yerini aldı. Matzeliger, ayakkabı imalat makineleriyle ilgili olarak aralarında ilk kalıp makinesinin gelişmiş bir modeli de bulunan birçok patent daha aldı.

Mau Mau Ayaklanması, Kenya'da, Kikuyuların 1950'lerde İngiliz yönetimine karşı başlattıkları ayaklanma. Mau Mau adının kökeni bilinmemektedir. Hareketin Kikuyu Merkez Birliği (KCA) liderlerinin bağımsızlık hedefi doğrultusunda halkı birleştirmek amacıyla düzenledikleri gizli yemin törenleriyle ortaya çıktığı sanılmaktadır.

Kenya'daki İngiliz yönetimi, Mau Mau militanlarının sabotaj ve öldürme eylemleri üzerine, Ekim 1952'de olağanüstü hal ilan ederek geniş çaplı askeri harekâtlara girişti. Dört yıl süren çatışmalar sonunda 2 bin İngiliz yanlısı Afrikalı ve 100 Avrupalı ile birlikte 11 binden fazla Kikuyu direnişçisi öldü. Tutsak kamplarında toplanan 20 binden fazla Kikuyu direnişçisi de yoğun baskıyla milliyetçi görüşlerden vazgeçmeye zorlandı. Bütün bu önlemlere karşın, Kikuyu direnişi Kenya bağımsızlık hareketinin ilk itici gücü oldu. Ayaklanma önderlerinden biri olarak 1953'te hapsedilen Jomo Kenyatta, 10 yıl sonra bağımsız Kenya'nın başbakanı oldu.

Mauchly, John W(illiam) (d. 30 Ağustos 1907, Cincinnati, Ohio - ö. 8 Ocak 1980, Ambler, Pennsylvania, ABD), John P. Eckert ile birlikte 1946'da ilk elektronik bilgisayar olan ENIAC'ı (*Electronic Numerical Integrator And Computer* [Elektronik Sayısal Integral Makinesi ve Bilgisayar]) geliştiren ABD'li fizikçi ve mühendis.

Mauchly öğrenimini tamamladıktan sonra Philadelphia'daki Pennsylvania Üniversitesi elektrik mühendisliği bölümünde öğretim üyesi ve daha sonra doçent oldu. II. Dünya Savaşı sırasında, genç bir mühendis olan Eckert ile birlikte ABD ordusu için topçu atış çizelgesinin yeniden hesaplanmasını hızlandıracak yollar bulmakla görevlendirildi. Çalışmaları sonunda verileri kodlanmış biçimde depolayan genel amaçlı bir sayısal (dijital) bilgisayar tasarımı geliştiren iki bilim adamı, 1946'da 18 binden çok lamba, 70 bin direnç (rezistör) ve 500 bin elle kaynaklanmış bağlantı içeren çok büyük bir makine (ENIAC) yaptılar. ENIAC ilk olarak 1947'de ABD ordusunun Maryland'daki Aberdeen Deneme Alanı'nda balistik denemelerde kullanıldı.

Mauchly ve Eckert ertesi yıl bir bilgisayar imalat şirketi kurdular. 1949'da delikli kart yerine magnetik bantın kullanıldığı BINAC'ı (*BINary Automatic Computer* [İkili Otomatik Bilgisayar]) geliştirdiler. Remington Rand, Inc. (sonradan Sperry Rand Corporation) 1950'de Eckert-Mauchly Computer Corporation'ı satın aldı ve Mauchly özel projelerin yönetimini üstlendi. BINAC'dan sonra iş yaşamında kullanılmak üzere özel olarak tasarlanan UNIVAC I (*UNiversal Automatic Computer* [Evrensel Otomatik Bilgisayar]) geliştirildi. Mauchly çalışmalarını bilgisayar alanında sürdürdü ve pek çok ödül aldı. Mauchly Associates, Inc.'nin 1959-65 arasında yöneticiliğini, 1965-69 arasında da yönetim kurulu başkanlığını yürüttü. 1968-80 arasında Dynatrend Inc.'nin ve gene aynı tarihlerde Marketrend Inc.'nin yöneticiliğini yaptı.

Maudslay, Henry (d. 22 Ağustos 1771, Woolwich, Kent - ö. 14 Şubat 1831, Londra, İngiltere), metal torna tezgâhını ve başka aygıtları geliştiren İngiliz mühendis ve mucit.

Woolwich'teki top dökümhanesinde çalışan bir işçinin oğlu olan Maudslay, kilit üreticisi Joseph Bramah'ın yanına çırak olarak girdi. Kısa sürede ustabaşı olan Maudslay, ücretinin artırılması isteği reddedilince işten ayrılarak kendi atölyesini kurdu. İlk işinde Sir Marc Isambard Brunel'in gemilere mukara blokları üreten fabrikası için makineler yaptı. Daha sonraki 30 yıl boyunca Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinde büyük önem taşıyan makineler geliştirdi. Bunların belki de en önemlisi metal torna tezgâhıdır. Ayrıca, patiska kumaşlar için bir baskı yöntemi, gemilerin buhar kazanları için deniz suyunu arıtma yöntemi ve 0,0025 mm duyarlılığında bir ölçüm aygıtı da geliştirdi. Ayrıca çok sayıda sabit makine ve gemi makinesi tasarlamış ve yapmıştır. Kraliçe Victoria döneminin James Nasmyth ve Sir Joseph Whitworth gibi bazı önde gelen İngiliz mühendisleri Maudslay'ın atölyesinde yetişmişlerdir.

Mauer, Almanya'da, Neckar Irmağı kıyısında Pleystosen bölge (Pleystosen Bölüm y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce). Pleystosen Bölümde çökelen Mauer Kumları da adını bu bölgeden alır. 20 m kalınlığındaki Mauer Kumları, *Machairodontinae* altfamilyasından kedigiller, ayı, at, suaygırı ve soyu tükenmiş fil fosil kalıntıları içerir; Almanya'daki en eski insan kalıntısı olan Heidelberg çene kemiği(*) de

I. Mátyás, Ortenburg Şatosu'ndaki heykellerden aynı, 1486, Bautzen, Almanya
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapeşte

1907'de burada bulunmuştur. Faunaya ilişkin veriler, Mauer Kumlarının Pleyistosen Bölümün görece ılıman iklim dönemlerinde, bir olasılıkla Günz-Mindel Buzularası Katı sırasında çöktüğü görüşünü desteklemektedir.

Mauer çene kemiği bak. Heidelberg çene kemiği

Maugham, Robin, asıl adı ROBERT CECIL ROMER MAUGHAM, 2. VİKONT MAUGHAM (HARTFIELD) (d. 17 Mayıs 1916, Londra - ö. 13 Mart 1981, Brighton, İngiltere), İngiliz romancı, oyun ve gezi kitabı yazarı. İlk romanı *The Servant* (1948; Hizmetçi) ile ünlenmiştir.

Eton'da ve Cambridge'deki Trinity College'da öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı'nda gizli serviste çalıştı, ama 1944'te ağır yaralanarak aktif görevden çekildi. Savaş deneyimlerini *Come to Dust* (1945; Toza Gelin) ve *Nomad*'de (1947; Göçebe) dile getirdi.

Babasının müstehcen bularak yayımını durdurmaya çalıştığı *The Servant*'i okuyan amcası W. Somerset Maugham, yeğenindeki edebi yeteneği hemen fark etti. Roman çok tutuldu ve 1963'te Losey'nin *The Servant* (Genç Hizmetçiler) filmiyle perdeye aktarıldı. Maugham yapıtlarının çoğunda eşcinselleri konu aldı. *Enemy* (1970; Düşman) adlı oyunda çölde karşılaşan bir İngiliz ve Alman askerinin, *The Last Encounter*'da da (1972; Son Karşılaşma) kaderini ve cinsel yönelimlerini bilemeyen General Gordon'ın öyküsünü anlattı.

Maugham'ın anı kitapları arasında *Somerset and all the Maughams* (1966; Somerset ve Bütün Maugham'lar) ile *Conversations with Willie: Recollections of W. Somerset Maugham* (1978; Willie ile Konuşmalar: W. Somerset Maugham'dan Anılar) yer alır. *Escape from the Shadows* (1972; Gölgeleden Kaçış) ve *Search for Nirvana* (1975; Nirvana'yı Arayış) ise otobiyografik yapıtlardır.

Maugham, W(illiam) Somerset (d. 25 Ocak 1874, Paris - ö. 16 Aralık 1965, Nice, Fransa), İngiliz romancı, oyun ve öykü yazarı. Kozmopolit bir çevrede geçen yapıtlarında açık, yalın bir üslup ve insan doğasına ilişkin keskin bir kavrayış egemendir.

On yaşında annesi ve babası ölen Maugham Canterbury'deki King's School'da

üzerine hekimliği bırakarak İspanya ve İtalya'yı dolaştı. 1908'de Londra'da dört oyununun aynı anda sahnelenmesi hem ünlenmesini, hem de mali durumunun düzelmesini sağladı. I. Dünya Savaşı sırasında gizli ajan olarak çalıştı. Savaşın sona gelmesini sürdürdü ve 1928'de Güney Fransa'ya yerleşti.

Romancı olarak ünü temelde dört yapıta dayanır. Bunlardan *Of Human Bondage* (1915; Şehvet Düşkünü, 1946/Hayatın Esiriyiz, 1955, 1982/Hayat Hüzünleri, 1964), genç bir tıp öğrencisinin acılı olgunlaşma yıllarını konu alan yarı otobiyografik bir yapıttır. *The Moon and Sixpence*'te (1919; Büyülenmiş Adam, 1944/Ay ve Altın Para, 1985, 1990) Maugham, Paul Gauguin'in yaşamından esinlenerek olağandışı bir sanatçının başından geçenleri anlatır. Ünlü bir romancıyı konu alan *Cakes and Ale*'in (1930; Pastalar ve Bira) bazı bölümlerinde Thomas Hardy ve Hugh Walpole'la alay eder. *The Razor's Edge*'de (1944; Şeytanın Kurbanları, 1947, 1982) ise savaştan yeni çıkmış genç bir ABD'li askerinin terhis olduktan sonraki arayışları anlatılır. Maugham'ın oyunları, özellikle de Edward döneminde geçen toplumsal komedileri kısa sürede unutuldu, ama öyküleri zamanla artan ölçüde beğenildi. Maugham öykülerinde genellikle yabancı ortamların Avrupalılarda uyandırdığı duyguları anlatır. Seçtiği konuları özlü ve gerilimli anlatımı bakımından Guy de Maupassant'a benzer bir ustalıklı işler. Yaşam felsefesi *The Summing Up* (1938; Özetleme) ve *A Writer's Notebook* (1949; Bir Yazarın Not Defteri) adlı otobiyografik yapıtlarında ılımlı bir ateizm ve insanın doğuştan iyiliğiyle zekası konusunda belirli bir kuşkuculuk olarak açıklar. Yapıtlarındaki yoğun alaycılığın kaynağı da bu görüşleridir.

Maugham'ın Türkçeye çevrilmiş çok sayıdaki romanı ve oyunu arasında *Narrow Corner* (1932; Yaşama Korkusu, 1980), *The Constant Wife* (1927; Kadının Fendi, 1976), *Kaçak* (1941), *The Circle* (1921; Çember, 1946), *Christmas Holiday* (1939; Noel Tatili, 1948, 1983), *Malezya Tilsımı* (1954, 1989), *The Sacred Flame* (1929; Kutsal Alev, 1948), *Kırk Ümitler* (1971), *Aldanış* (1965), *Büyülü Adalar* (1959), *The Painted Veil* (1925; Renkli Peçe, 1942, 1982), *Up at the Villa* (1941; Villada Bir Gece, 1969), *The Breadwinner* (1930; Ekmek Elden, 1944, 1984), *Dört Hollandalı* (1937) ve *Aşkın Zaferi* (1966) sayılabilir.

Mauguin, Charles (-Victor) (d. 19 Eylül 1878, Provins - ö. 25 Nisan 1958, Villejuif, Fransa), mika grubu minerallerinin yapısını X ışınları kırınımı tekniğiyle inceleyen ilk bilim adamı olan Fransız mineralog ve kristalograf. Bu çalışmasıyla silikat minerallerinin sistemli incelenmesine önemli katkıda bulunmuştur.

Öğrenimini Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) tamamlayan Mauguin, 1919'da Paris Fen Fakültesi'ne girdi ve aynı üniversitede 1933-48 arasında mineraloji profesörlüğü yaptı. Mika üzerine yaptığı çalışmalarla mikaya özgü olan ince katmanlara ayrılma eğiliminin atom yapısına bağlı olduğunu gösterdi. Kristallerin bakışım (simetri) özelliklerini göstermek için kullanılan daha önceki simgeler sisteminde yaptığı değişiklikler 1935'te uluslararası standart olarak kabul edildi.

Maui Adası, ABD'de, Hawaii eyaletinde volkanik ada ve il (county). Kuzeybatıdaki Molokai ve güneydoğudaki Hawaii adalarından Pailolo ve Alenuihaha boğazlarıyla

ayrılır. 1.886 km²'yi bulan yüzölçümü ile Hawaii zincirinin Hawaii Adasından sonraki ikinci büyük adasıdır. Yarı tanrı Maui'nin adıyla anılan ada, Puu Kukui ve Haleakala adlı iki yanardağın etkinlikleri sonucu oluşmuştur. Üzerinde bu iki yanardağın yer aldığı doğu ve batıdaki yarımadalar birbirlerine vadiye benzeyen 11 km genişliğinde bir kistakla bağlanır. Bu kistak nedeniyle Maui Adası "vadi adacığı" adıyla da anılır. Adanın batı kıyısındaki Lahaina limanı eski bir balina avcılığı merkezidir. Öteki önemli kasabalar il merkezi Wailuku ile Kahului ve Hana'dır. Yüzölçümü 3.004 km² olan Maui ili Kahoolawe, Lanai ve Molokai adalarını da kapsar. Başlıca ekonomik etkinlikler turizm, şeker ve ananas üretimi ile sığır ve at yetiştiriciliğidir. Nüfus (1990) ada, 91.361; il, 100.374.

Maukhari HANEDANI, İS 6. yüzyılda Kuzey Hindistan'da hüküm sürmüş hanedan. Başlangıçta Gupta İmparatorluğu'na bağlı olan Maukhariler 6. yüzyılda Kanauc'da bağımsızlıklarını ilan ederek bugünkü Uttar Pradesh eyaleti ile Bihar'ın güney kesimi üzerinde egemenlik kurdular. Ama yaklaşık 606'da bu topraklar yeniden Gupta hanedanının eline geçti.

Hanedanın kurucusu İşanavarman, maharacadiraca unvanıyla hüküm sürdü. Yerine sırasıyla Suvavarman, Avartivarman ve Thanesarvari geçti.

Maule, Şili'nin orta kesiminde yönetim bölgesi. Batısında Büyük Okyanus, doğusunda Arjantin'le sınırlanır. Curicó, Talca ve Linares illerini kapsayan Maule 1974'te oluşturulmuştur. Kıyı dağları, Merkez Vadisi ve And Dağları boyunca uzanarak 30.536 km²'lik bir alanı kaplar. Bölgenin sularını kuzeyde Mataquito Irmağı, orta kesimdeyse İnka İmparatorluğu'nun güney ucunu oluşturmuş Maule Irmağı toplar. Mataquito'nun kolları olan Teno ve Lontué ırmakları And Dağlarından doğar. Bölgede nüfusun çoğunluğu kırsal alanlarda, özellikle ırmak vadilerinde yaşar. En önemli ekonomik etkinlik tarım, başlıca ürünler buğday, şaraplık üzüm, pirinç, arpa, patates, sebze ve hayvan yemidir. Talca ili şarap üretiminde ilk sıralarda yer alır. Plantasyonlarda çam ağacı yetiştirilir. Sığır, koyun, at ve domuz besiciliği önemli yer tutar. Pan-Amerikan Karayolu ve kuzey-güney ana demiryolu Merkez Vadisinden geçer. Vadide bölge merkezi Talca, Curicó ve Linares gibi pazar merkezleri yer alır. Nüfus (1992 geç.) 834.053.

maun (*Swietenia mahagoni*), *Meliaceae* familyasından, Amerika'nın tropik kesimlerine özgü sertodunlu ağaç. Kışın yapraklarını dökmeyen bu uzun boylu ağacın büyük tıysu yaprakları, kümeler oluşturan küçük

W. Somerset Maugham, P. Steegman'ın yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1931; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

öğrenim gördü. Heidelberg'de bir yıl geçirdikten sonra Londra'daki St. Thomas Hastanesi Tıp Okulu'na girerek 1897'de mezun oldu. Doğum hekimi olarak deneyimlerinden esinlenerek *Liza of Lambeth* (1897; Lambeth'li Liza) adlı ilk romanını yazdı. Bu romanın sınırlı da olsa başarı kazanması

Maun (*Swietenia mahagoni*)
W. H. Hodge

beyaz çiçekleri ve kare biçimli kanatlı tohumlar içeren beş bölümlü kapsül tipi meyveleri vardır. Olgunlukta kırmızımsı-kahverengi bir renk alan maun odunu yaygın olarak mobilyacılıkta kullanılır.

Ayrıca, gene aynı familyadan Afrika kökenli *Khaya* ve *Entandophragma* türlerinin odunları da ticarete maun adıyla satışa sunulur. Bunun dışında, *Dipterocarpaceae* familyasından bazı *Shorea* (salağacı) türlerinin mobilyacılıkta kullanılan odunları da filipinmaunu adıyla anılır.

Mauna Kea, ABD'nin Hawaii eyaletinde, Hawaii Adasının ortakuzey kesiminde sönmüş yanardağ. Çevresindeki topraklarla birlikte 202 hektarlık bir eyalet parkı oluşturur. Hawaii eyaletinin en yüksek noktasıdır (4.205 m) ve "beyaz dağ" anlamına gelen adını, karla kaplı doruğundan ötürü almıştır. Çok sayıda sönmüş volkan ağzının bulunduğu 48 km çapındaki kubbesinde, bir gözlemevi ile birkaç büyük teleskop yer alır. Deniz tabanından tepesine 9.600 m'yi bulan yüksekliği ile Mauna Kea, yeryüzünün en yüksek ada doruğudur. Püskürttüğü lavlar kuzeybatısındaki Kohala Dağlarının güney yamaçlarını tümüyle kaplamıştır. Doruğunun, buzul çağında 75 m kalınlığında bir buzulla kaplanması sonucu, 3.910 m yükseklikteki Waiau Gölü oluşmuştur. Yamaçlarında bulunan 3.720 m yükseklikteki mağaralardan, eski Hawaiiililerin, çeşitli aletlerin yapımında kullanmak üzere bazalt çıkardığı anlaşılmaktadır. Dağa çıkan kayalar ve avcılar, 2.400 m yükseklikteki Pohakuloa'da kamp kurar.

Mauna Loa, ABD'nin Hawaii eyaletinde, Hawaii Adasının ortagüney kesiminde etkin yanardağ. 1916'da kurulan Hawaii Yanardağları Ulusal Parkı'nda yer alır. Yeryüzünün en büyük tek kütteli dağlarından biridir. Adı, "uzun dağ" anlamına gelir. Denizden yüksekliği 4.169 m olan dağın deniz tabanından yüksekliği de 8.700 m'dir. Kubbesinin uzunluğu 120 km, genişliği de 103 km olan yanardağın püskürttüğü lavlar, adanın 5.120 km'lik bir bölümünü kaplar. Dağda yer alan Mokuaweoweo adlı krater çukurunun alanı 10 km²'den fazla, derinliği 150-180 m arasındadır. Kışın doruğu genellikle karla kaplı olan Mauna Loa, 1832'den beri ortalama üç buçuk yılda bir patlamaktadır. Patlamaların çoğu Mokuaweoweo'da gerçekleşir; kuzeydoğu ve güneybatı kenarlarındaki çatlaklarda daha küçük püskürmeler de olmaktadır. 1935'teki patlamada, Hilo'ya yönelen lav selinin yolu, havadan bomba atarak değiştirilebilmiş; 1950'de güneybatıdaki 21 km'lik bir çatlaktan 2-3 gün boyunca fıskıran lavlar küçük bir köyü yok etmiştir. 1975 ve 1984'te de dorukta önemli patlamalar olmuştur.

Maunick, Édouard J(oseph Marc) (d. 23 Eylül 1931, Mauritius), Mauritiuslu şair, eleştirmen ve çevirmen.

Bir melez olan Maunick Fransız kültürüyle yetişti. Port-Louis'de kısa bir süre kütüphaneci olarak çalıştıktan sonra, 1960'ta Paris'e yerleşti. Edebiyat ve sanatla ilgili uğraşlarının yanı sıra *Présence Africaine* ve başka Avrupa gazetelerine sık sık yazılar yazdı. *Les Oiseaux du sang* (1954; Kan Kuşları) adlı ilk şiir kitabı, bireysel bir kimliğe kavuşmak için duygusal bir yaklaşımla köklerini araştırmayı reddeden bir bakış açısını yansıtır. *Les Manèges de la mer* (1964; Denizin Oyunları) adlı yapıtında ise kendi sürgün yalnızlığına ve halkının çektiği acılara ağıt yakar. 1966'da Mascareignes Ödülü'nü kazanan *Mascaret ou le livre de la mer et de la mort*'da (Yükselen Su ya da Denizin ve Ölümün Kitabı) gene yalnızlık duygusunu işler. Şiirlerinde ırk ayrımcılığına karşı çıkışı, evrensel ve insani boyutlar taşır. Nijerya'da Siyahların birbirini öldürmesinden etkilenerek kaleme aldığı *Fusilez-moi* (1970; Vurun Beni), Biafra İbolan'ın uğradığı kıyımla dile getiren acı bir çığlıktır.

Maunick'in sonraki kitapları arasında *Africaines du temps jadis* (1976; Geçmiş Zamanların Afrikalı Kadınları) ve *En mémoire du mémorable suivi de Jusqu'en terre Yoruba* (1979; Anılmaya Değer Olanın Anısı ile Yoruba Ülkesi Kadar Uzakta) yer alır.

Maupassant, (Henry-René-Albert-) Guy de (d. 5 Ağustos 1850, Miromesnil Şatosu?, Dieppe yakınları - ö. 6 Temmuz 1893, Paris, Fransa), doğalcılık akımına bağlı Fransız öykü ve roman yazarı. Fransa'nın en büyük öykü yazarlarından.

Gençliği. Normandiya kökenli bir ailenin oğluydu. Babası, aristokrasinin alt kesimlerinden geliyordu. Guy ilk eğitimini kiliseden aldı. On üç yaşında Yvetot'daki bir ilahiyat okuluna gönderildi. Ama oradaki yaşama ısınmadı ve kurallara aykırı davranarak kendini okuldan kovdurdu (1868). Daha sonra öğrenimini Le Havre'daki bir lisede sürdürdü.

1869'da Paris'te hukuk okumaya başladı ama Fransız-Alman Savaşı'nın çıkması üzerine öğrenimine ara vererek Yvetot'daki olarak savaşa katıldı. 1871'de terhis olduktan sonra Paris'te hukuk öğrenimini sürdürdü. Babasının yardımıyla Donanma Bakanlığı'nda bir iş buldu. 1879'da da Halk Eğitim Bakanlığı'na geçti.

Çıraklık yılları. Maupassant'ın annesi Laure, yazar Gustave Flaubert'in yakın dostuydu. Guy savaştan Paris'e döndükten sonra Flaubert'den oğluya ilgilenmesini istedi. Flaubert Paris'e geldiğinde Maupassant'la ilgileniyor, yazdıklarını gözden geçiriyor ve ona üslup konusunda yardımcı oluyordu. Aynı yıllarda onu, Paris'teki dairesinde kendisini ziyaret eden Émile Zola, İvan Turgenev, Édmond de Goncourt ve Henry James gibi ünlü yazarlarla da tanıştırdı. Flaubert'in 1880'deki beklenmedik ölümü, Maupassant'ı derinden etkiledi.

Bürokrasiden pek hoşlanmamasına karşın, memurluk yaptığı bu yıllar Maupassant'ın yaşamının en mutlu dönemiydi. Boş zamanlarında Sen Irmağında kayıkla gezilere çıkıyor ve "Mouche" (1890; Sinek) gibi öykülerinden de anlaşılabilir gibi, bu gezilerde kendisine genellikle sokak kadınları eşlik ediyordu. Yirmi yaşlarında yakalandığı frengi hastalığı, sonradan sağlığını olumsuz biçimde etkileyecekti.

Maupassant, Flaubert'in yanındaki çıraklık yıllarında yazdığı öyküleri takma adla

Maupassant, Nedar'in bir fotoğrafı, y. 1885
Archives Photographiques

bazı taşra dergilerinde yayımlamıştı. Ama yazarlık yaşamındaki dönüm noktası, Flaubert'in ölümünden bir ay önce *Les Soirées de Médan* (1880; Médan Akşamları) adlı kitapta bir öyküsünün yayımlanmasıydı. Kitap, Zola'nın da aralarında bulunduğu altı yazarın birer savaş öyküsünü içeriyordu. Maupassant'ın yazdığı "Boule de suif" (Tombalak, 1946/Kartopu, 1958) altı öykünün en iyisi olmanın yanı sıra, Maupassant'ın bütün yaşamında yazdığı belki de en iyi öyküydü. Ekonomik sözcük kullanımı ve dengeli anlatımıyla dikkati çeken öykü, anlayış, yapı ve üslup olarak Flaubert'i andırıyordu. Ama Maupassant ustasını taklit etmekten çok, onun izinden gitmiş, Flaubert'in romanda yaptığını öykü türüne uyarlamıştı.

Olgunluk dönemi ve yapıları. *Kartopu* yayımlanır yayımlanmaz, gazeteler Maupassant'tan yazı istemeye başladılar. Bunun üzerine bakanlıktaki görevinden ayrılan Maupassant, iki yıl boyunca *Le Gaulois* ve *Gil Blas*'ya makaleler yazdı. Maupassant'ın birçok öyküsü ilk kez, sayfalarında haberdan çok açık saçık öykülere yer veren *Gil Blas* gazetesinde yayımlandı.

Maupassant 1880-90 arasında çok verimli bir 10 yıl geçirdi; 300'e yakın öykü, ayrıca altı roman, üç gezi kitabı ve bir şiir kitabı yayımladı. Öykülerinin en yaygın konuları Fransız-Alman Savaşı, Normandiya köylüleri, bürokrasi, Sen kıyılarındaki yaşam ve çeşitli sınıflardan insanların duygusal sorunlarıydı. Son öykülerinden "Le Horla" (1887; Cinnel, 1971) sanrı gören bir adamı konu aldı. *Kartopu* ve "La Maison Tellier" (1881; *Tellier Evi*, 1947/*Madam Tellier'nin Evi*, 1947, 1989) gibi öyküleri, genelevlere ve fahişelere olan düşkünlüğünü yansıtıyordu. Bütün bu öyküler birlikte ele alındığında, ortaya 1870-90 arası Fransız toplumunun zengin bir panoraması çıkıyordu.

Yapıtlarının kişisel yaşamından birçok iz taşıması, Maupassant'ın öykü ve romanlarının birer otobiyografi ya da günlükmiş gibi ele alınmasına yol açmıştır. Bu, özellikle de *Bel-Ami* (1885; *Güzel Dost*, 1971) adlı romanı için geçerlidir.

Maupassant, birçok ülkede en çok satan kitaplar listesine giren yapıtlarıyla iyi bir gelir sağladı. Paris, Étretat ve Riviera'da evler satın aldı. 1881'de de gezilere çıkmaya başladı; Kuzey Afrika, İtalya ve İngiltere'ye gitti. Ama beden ve ruh sağlığı giderek bozuluyor, sürekli sinir krizleri geçiriyordu. Bu arada erkek kardeşi Hervé 1889'da, yatırıldığı akıl hastanesinde öldü. Annesinin yanına Riviera'ya giden Maupassant da 1892'de gırtlaklığı keserek intihara kalkışınca bir akıl hastanesine kapatıldı. Orada, henüz 43 yaşını doldurmadan öldü.

20. yüzyılın ikinci yarısında Maupassant'a olan ilgi azalmıştır. Ama Maupassant günümüzde de, her sınıftan okura seslenen ve hem belirli bir edebi düzeyi tutturana, hem de belirli ölçüde popüler olabilen yeni bir öykü türünün yaratıcısı kabul edilir.

Maupassant'ın en kapsamlı yaşamöykülerinden biri, Armand Lanoux'un yazdığı *Maupassant le "Bel-Ami"* (1967; "Güzel Dost" Maupassant).

Maupassant'ın Türkçede yayımlanmış öbür yapıtları arasında *Seçilmiş Hikâyeler* (1937, 1989), *Kazazede* (1938), *Denizde* (1960), *Nehirde İntihar* (1971), *Aşk Başkadır* (1973), *Kadın Ne Yapmaz* (1973) ve *Yasak Aşk* (1975) sayılabilir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Öykü. *Mademoiselle Fifi* (1882, genişletilmiş bas. 1883), *Contes de la bécasse* (1883; Çulluk Öyküleri), *Clair de lune*, (1884; Ay Işığ), 1943), *Les Sœurs Rondoli* (1884; Rondoli Kardeşler), *Miss Harriet* (1884; Bayan Harriet), *Yvette* (1885; Fahişenin Kızı, 1944), *Toine* (1885). *La*

Rosier de Madame Husson (1888; Madame Husson'un Gül Bahçesi), *L'Inutile Beauté* (1890; Gereksiz Güzellik). Roman. *Une Vie* (1883; Bir Hayat, 1947, 1985; Bir Yaşam, 1989), *Mont-Orliol* (1887; Orliol Tepesi), *Pierre et Jean* (1888; Pierre ile Jean, 1947, 1991), *Fort comme la mort* (1889; Ölümlü Kadar Acı, 1937; Ölümden Beter, 1960), *Notre Cœur* (1890; Kalbimiz, 1948).

Maupéou, René-Nicolas-Charles-Augustin de (d. 25 Şubat 1714, Paris - ö. 29 Temmuz 1792, Thuit, Fransa), 1768-74 arasında Fransa mühürdarı. *Parlement*'ların (Yüksek Mahkeme), Kral XV. Louis'nin bakanlarının önerdiği reformları engelleyen siyasal yetkilerini ortadan kaldırmış (1771-74), XVI. Louis'nin (hd 1774-93), bu yetki-

Maupéou, J. Chevallier'in bir resminden G.E. Petit'in oymabaskısı, 1745
Bibliothèque Nationale, Paris

leri geri vermesiyle ülkede köklü reformlar yapma şansı yitirilmiştir.

Noblesse de robe'dan tanınmış bir ailenin oğlu olan Maupéou hukuk öğrenimi gördü. 1763'te babası René-Charles de Maupéou mühürdarlığa atanınca, o da Paris *Parlement*'ine başkan oldu. Babası, 15 Eylül 1768'de fiilen başladığı mühürdarlık görevinden 24 saat içinde çekilince onun yerine bu göreve getirildi.

Ertesi yıl, Joseph-Marie Terray'yi maliye başmüfettişliğine getirdi. Terray, kraliyet maliyesini istikrara kavuşturmak amacıyla ayrıcalıklı sınıflardan vergi almayı tasarlıyordu. Bunun, *Parlement*'lerden sert tepki göreceğini bilen Maupéou, Paris *Parlement*'i yargıçlarına adli grev çağrısında bulundu. Arkasından göreve dönmeleri için emir verdi. Yargıçlar emre uymayınca da pek çoğunu görevden uzaklaştırıp uzak bölgelere sürdü. Sonra da azı bölge mahkemesi kurarak, önceden Paris *Parlement*'ine bağlı olan büyük bir bölgede yargı yetkisini bunlara aktardı. Ardından, Paris *Parlement*'ine benzeyen, ama yalnızca sarayı ilgilendiren davalara bakmak ve kraliyet fermanlarını tescil etmek gibi sınırlı yetkileri olan daha küçük bir adli birim kurdu.

Bu girişimler, babadan oğula geçen *noblesse de robe*'a karşı bir darbe niteliğindedi. Soylu yargıçların yerini, atamayla gelen ücretli yargıçlar alıyordu. En önemlisi, kraliyet fermanlarını veto etme hakkının Paris *Parlement*'inin elinden alınmasıydı. Böylelikle Terray, vergi reform planını yürürlüğe koyabilecekti.

Maupéou, Aydınlanma çağına özgü bir kraliyet despotizmi kurmayı umduğundan, aldığı önlemler aristokrasıyla varlıklı burjuvazinin öfkesini uyandırıyor. Çıkarları o güne değin *Parlement*'larca kollanan bu sınıflar, reform istemekle birlikte, bunun kral ve bakanları eliyle gerçekleşmesine karşıydılar. Gene de, XV. Louis döneminin

sonlarına değin yeni adalet sistemi başarıyla işledi. Ama 1774'te Kral XVI. Louis'nin tahta geçmesinden sonra Maupéou'nun düşmanları güç kazandı. Bir süre sonra XVI. Louis, *Parlement*'lere eski yetki ve ayrıcalıklarını vererek Maupéou'yu emekli olmaya zorladı. Maupéou'nun düşüşü, Turgot'un düşüşünün ve monarşinin devrilmesinin habercisi oldu.

Maupertuis, Pierre-Louis Moreau de (d. 28 Eylül 1698, Saint-Malo, Fransa - ö. 27 Temmuz 1759, Basel, İsviçre), en küçük eylem ilkesini geliştiren Fransız matematikçi ve astronom.

1731'de Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçilen Maupertuis, Newton'un kütleçekimi kuramının Fransa'da tanınmasını sağlayan bilim adamıdır. 1736'da 1°'lik meridyen yayının uzunluğunun ölçülmesi amacıyla Laponya'ya düzenlenen bilimsel gezinin başkanlığını yaptı. Bu ölçümün sonuçları, Newton'un Yer'in biçiminin kutuplarda basık bir küremsi (dönel ve elipsoit) olduğu

Maupertuis, bir oymabaskıdan ayrıntı
British Museum, Londra; fotoğraf. J.R. Freeman & Co. Ltd.

görüşünü doğruladı. Bu başarısı üzerine II. Friedrich (Büyük) tarafından Berlin'e davet edilen Maupertuis, 1741'de Berlin Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi; 1745-53 arasında da bu akademinin başkanlığında bulundu.

Fransız Bilimler Akademisi'ne matematiğe ilişkin birçok makale sunan Maupertuis, coğrafya, astronomi ve kozmolojiye ilişkin kitaplar yayımladı, biyoloji alanındaki çalışmaları sonucunda değişim (mutasyon) olgusunu öngördü.

Maupertuis en küçük eylem ilkesini 1744'te açıkladı, 1750'de yayımladığı *Essai de Cosmologie* (Kozmoloji Üzerine Deneme) adlı yapıtında da bu ilkeye yer verdi. Bu ilkeyi ortaya atarken evrenin bütün yasalarını birleştiren yalın bir ilkeye ulaşmayı amaçlayan Maupertuis, bu yolla Tann'ın varlığını kanıtlamaya da çalıştı. Evrendeki her değişiklikte, tek tek cisimlerin hızları ile aldıkları yolların çarpımlarının toplamının, olanaklı olan en küçük değeri almaya eğilimli olduğunu, bir başka deyişle eylemin en küçük olduğu yörüngenin yeğleneceğini öne süren bu ilke, sonraları Hamilton ve Lagrange tarafından geliştirilmiştir. Fransız matematikçi Patrick Comte d'Arcy, Maupertuis'nin bu ilkeye ilişkin savlarında yanlışları olduğunu ileri sürdü; Alman matematikçi Samuel Koenig ise bu ilkenin daha önce Leibniz tarafından ortaya atılmış olduğunu iddia ederek Maupertuis'yi bu buluşa sahip çıkmakla suçladı. Bu polemik ortamında ünlü matematikçi Euler, Maupertuis'yi savundu. Bir zamanlar yakın dostu olan Voltaire'in de acımasız eleştirileriyle karşılaşan Maupertuis, 1753'te Berlin'den ayrılmak zorunda kaldı.

Maura (y Montaner), Antonio (d. 2 Mayıs 1853, Palma, Majorca - ö. 13 Aralık 1925, Torrelodones, İspanya), beş kez baş-

bakanlık görevinde bulunan İspanyol devlet adamı.

1881'de Cortes'e (Parlamento) seçildi. 1890'da Práxedes Mateo Sagasta başkanlığındaki liberal hükümette sömürgeler bakanı oldu. Küba'ya özerklik tanınmasını öngören tasarının parlamentodan geçiremeyince istifa etti (1894). 1902'de içişleri bakanlığına getirildi.

Aralık 1903'te başbakan oldu. Ama bir yıl sonra, kişisel iktidar peşinde koştuğunu düşündüğü Kral XIII. Alfonso'yu protesto etmek için görevden çekildi. İkinci başbakanlık döneminde (1907-09) yerel yönetim reformu ve zorunlu öğrenim gibi tasarılarını parlamentodan geçirmeyi başardı. İspanya'nın Fas'taki çıkarlarını korumak için asker toplamaya başlaması genel greve (Temmuz 1909) ve Barcelona'da kilise karşıtı kanlı gösterilere yol açtı. Şiddet olaylarının başını çeken Francisco Ferrer'in idamından sonra, Maura, Barcelona ve Gerona'da düzeni yeniden sağladiysa da ekim ayında istifa etmek zorunda kaldı.

Aralık 1912'de hem milletvekilliğinden, hem de Muhafazakâr Parti başkanlığından istifa etti. Sonraki yıllarda, bunalım dönemlerinde kurulan kısa süreli üç hükümete (Mart-Kasım 1913; Nisan-Temmuz 1919; Ağustos 1921-Mart 1922) başkanlık etti.

Maurel, Victor (d. 17 Haziran 1848, Marsilya, Fransa - ö. 22 Ekim 1923, New York kent, ABD), Fransız bariton. Nefes denetimi ve operalardaki oyunculuk yeteneğiyle tanınmıştır.

Marsilya'daki Müzik Okulu'nda şan eğitimi gördükten sonra Paris Konservatuarı'na girdi. 1867'de birincilikle mezun oldu ve ertesi yıl Paris Operası'nda Giacomo Meyerbeer'in *Les Huguenots*'unda (Huguenot'lar) Nevers rolüyle sahneye çıktı. Milano'daki La Scala'da, Antonio Carlos Gomes'in *Il Guarany*'sinin (Guaraniler) dünya prömiyerinde, Londra'daki Covent Garden'da da Richard Wagner'in *Lohengrin*, *Tannhäuser* ve *Der fliegende Holländer* (Uçan Hollandalı) operalarının İngiltere prömiyerlerinde rol aldı.

1873'te, Verdi'nin *Aida* operasının New York'taki ABD prömiyerinde oynadıktan sonra, 1879'a değin sahneyi bıraktı. Bu tarihte yeniden Paris Operası'na girdi. On beş yıl boyunca Paris Operası'nın baş baritonlarından biri oldu. Verdi'nin *Otello* ile *Falstaff* operalarının dünya prömiyerlerinde canlandırdığı Iago ve Falstaff, en ünlü rolleriydi. 1894 ve 1899'da Metropolitan Operası'nda söyleyen Maurel, bir süre tiyatro oynadığından denedikten sonra 1904'te operaya döndü. Daha sonra New York'ta şan öğretmenliği yapmaya başladı. Resim eğitimi de görmüş olan Maurel, Charles François Gounod'nun 1919'da Metropolitan Operası'nda sahnelenen *Mireille*'inin dekorlarını hazırladı. Şan ve opera sahneleme üzerine birkaç kitabın yanı sıra *Dir Ars de carrierie* (1897; Meslekte On Yıl) adlı bir de otobiyografi yazdı.

Maurepas (Kontu), Jean-Frédéric Phélypeaux (d. 9 Temmuz 1701, Versailles - ö. 21 Eylül 1781, Versailles, Fransa), Kral XV. Louis'nin devlet bakanı ve XVI. Louis'nin hükümdarlığının ilk yedi yılında kraliyet başdanışmanı. XVI. Louis'yi ekonomik ve yönetsel reformlardan uzaklaştırarak Fransız Devrimi'ni hazırlayan süreçleri hızlandırmıştır.

Bir süre devlet ve donanma bakanlığı yaptıktan sonra XV. Louis'nin gözdesi Madame de Pompadour'la kavgaya girdiği için

1749'da Pontchartrain'deki malikânesine sürüldü. 1774'te tahta yeni çıkan XVI. Louis'nin başdanışmanlığına atandı. 1771'de *Parlement*'ların (Yüksek Mahkeme) siyasal yetkilerinin iptaliyle başlatılmış

Maurepas, Dupin de Franlieu'nun bir oymabaskısı, 18. yy
Giraudon-Art Resource/EB Inc

olan reformların sürmesine karşı çıktı. Kralı ikna ederek soyluların ve varlıklı burjuvazinin çıkarlarını savunan *Parlement*'ların yeniden güçlenmesini sağladı (Ağustos 1774). Anne-Robert Turgot'nun maliye başmüfettişliğine atanmasını desteklediysen de onun, vergi yükünü ayrıcalıklı zümreye kaydırma girişimine karşı çıktı. Mayıs 1776'da kralı Turgot'yu görevden almaya ikna etti. Daha sonra maliyenin yönetimine Jacques Necker'in getirilmesini sağladı. Ama Necker'in halkın desteğini kazanmasından rahatsız oldu ve Mayıs 1781'de onu istifa etmek zorunda bıraktı.

Mauretania, Kuzey Afrika'da, günümüzde Fas'ın kuzeyi ile Cezayir'in Atlas Dağlarının kuzeyinde kalan batı ve orta kesimlerini kapsayan eski bölge. Bölgede yaşayan yarı göçebe Berberi çoban kabileleri Romalılarca Mauriler (Magripliler) ve Massaesiler olarak adlandırıldı. Mauretania kralları İÖ 2. yüzyıl sonlarında Roma'nın vassalı oldu. İS 1. yüzyıl ortalarında Roma bölgeyi ilhak etti ve iki eyalete ayırdı: Yönetim merkezi Tingis (bugün Tanca) olan Mauretania Tingitana ve yönetim merkezi Caesarea (eskiden Iol[*]), bugün Şerşel, Cezayir) olan Mauretania Caesariensis.

Mauriac, Claude (d. 25 Nisan 1914, Paris, Fransa), 1950'lerde ve 1960'larda geleneksel romana karşı çıkan Yeni Roman(*) akımı içinde yer almış Fransız romancı ve eleştirmen. Fransız edebiyatındaki yeni eğilimi belirten *allittérature* (edebiyat dışı) teri-

Claude Mauriac, 1972
Jimmy Fox © 1972

mini ilk kez *L'Allittérature contemporaine* (1958; Çağdaş Edebiyat Dışı) adlı yapıtında Mauriac kullanmıştır.

Romancı François Mauriac'ın oğluydu. 1944-49 arasında Charles de Gaulle'ün özel sekreterliğini yaptı. Aynı dönemde *Le Figaro* gazetesine sinema ve edebiyat eleştirileri yazdı; André Malraux, André Breton ve Marcel Proust üzerine, sağlam bir bakışı yansıtan yaratıcı denemeleriyle tanındı. Breton üzerine denemesiyle 1949'da Sainte-Beuve Ödülü'nü kazandı. *Le Dialogue intérieur* (İç Konuşma) genel başlığı altında yayımlanan *Toutes les femmes sont fatales* (1957; Bütün Kadınlar Öldürücüdür), *Médicis Ödülü*'nü kazanan *Le Dîner en ville* (1959; Yemek Daveti), *La Marquise sortit à cinq heures* (1961; Markiz Saat Beşte Çıktı) ve *L'Agrandissement* (1963; Büyütme) adlı yapıtlarıyla da romancı olarak adını duyurdu. Geleneksel romanın biçim ve yapısından uzak olan bu yapıtlar, anlatıcı ve başkahraman Bertrand Cernéjoux'nun çeşitli serüvenlerini konu alır. Mauriac bu romanlarda, zaman akışının bir akşam yemeğinde buluşmuş sekiz kişinin yaşamları üzerindeki belli belirsiz etkisi ya da geleneksel romanın gerçekle benzerlik kurma çabasının saçmalığı gibi konuları ele alır.

Mauriac ayrıca bir günlük (1974-78) ve *La Conversation* (1964; Konuşma), *Une Certaine Rage* (1977; Belli Bir Öfke), *L'Éternité parfois* (1978; Rasgele Sonsuzluk) gibi oyunlar da yazmıştır.

Mauriac, François (d. 11 Ekim 1885, Bordeaux - ö. 1 Eylül 1970, Paris, Fransa), 1952'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan romancı, denemeci, şair, oyun yazarı ve gazeteci. Sonsuzluk teması etrafında çağdaş yaşamın çirkin gerçeklerini konu alan Katolik Fransız yazarları kuşağındandır. Başlıca

François Mauriac
EB Inc.

romanlarının konusunu, giderilemeyen bir gerilim ortamında geçen kasvet dolu psikolojik dramlar oluşturur. Bu yapıtların hemen hepsi, günah, bağışlanma ve kurtuluş gibi dinsel temaları işler.

Dini inançlarına sıkı sıkıya bağlı varlıklı bir orta sınıf ailesinden geliyordu. Bordeaux Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra 1906'da Paris'te École Nationale des Chartes'a girdi. Kısa süre sonra okulu bırakarak kendini yazmaya verdi. Yayımlanan ilk yapıtı, incelikli bir üslupla kaleme aldığı ateşli şiirlerden oluşan *Les Mains jointes*'ti (1909; Birleşen Eller). Ama Mauriac yeteneğini daha çok roman alanında gösterdi. İlk romanları *L'Enfant chargé de chaînes* (1913; Zincire Vurulmuş Çocuk) ve *La Robe prétexte*'de (1914) henüz sağlam bir

anlatım tekniği görülmemekle birlikte, sonraki romanlarında işlediği birçok konuyu ilk kez bu yapıtlarında ele aldı. Doğduğu Bordeaux kenti ve tekdüze burjuva yaşamı, sevgiden yoksun kalmış kişiler arasındaki ilişkileri konu alan bu yapıtların arka planını oluştuyordu.

Mauriac, *Le Baiser au lépreux*'yle (1922; Cüzamlıya Öpücük), dönemin önde gelen romancıları arasına girdi. 1925'te Académie Française'in Roman Büyük Ödülü'nü kazanan *Le Désert de l'amour* (1949; Aşk Çölü, 1954) ve boğucu yaşamından kurtulmak için kocasını öldürmeye kalkışan bir kadını konu alan *Thérèse Desqueyroux* (1927; Zehir, 1954) adlı yapıtları, Mauriac'ın giderek yetkinleşen tekniğini yansıtır. Birçoklarıncaya başyapıtı kabul edilen *Le Noeud de vipères* (1932; Engerek Dügümü, 1934, 1969; Yılan Dügümü, 1957, 1987) adlı romanı, yaşlı bir avukatın karısı ve çocuklarına duyduğu kını, para tutkusunu ve sonunda kendini dine verişini konu alan bir aile dramıydı. Mauriac'ın öbür romanlarında olduğu gibi bu romanda da, kişiler insan ilişkilerinde arayıp bulamadıkları sevgiyi Tanrı'da bulurlar.

Mauriac 1933'te Académie Française'e üye seçildi. Sonraki romanları arasında, büyük ölçüde kendi yaşamına dayanan *Le Mystère Frontenac* (1933; Frontenac Esrarı), *Les Chemins de la mer* (1939; Ateşten Nehir, 1955) ve egemenlik arzusuyla dinsel ikiyüzlülüğü irdeleyen *La Pharisienne* (1941; Ferisi) yer alır. Mauriac 1938'de ilk oyunu *Asmodée*'yle bu alanda da başarı kazanmıştır. Hem bu yapıtı, hem de daha az başarılı olan oyunu *Les Mal aimés* (1945; Sevilmeyenler), zayıf insanları egemenlikleri altına almaya çalışan kahramanları konu alır.

Mauriac zaman zaman eleştirmenlere karşı kendini savunmak gereğini duymuş, *Le Romancier et ses personnages* (1933; Romancı ve Karakterleri), dört ciltlik *Journal* (1934-51; Günlük) ve üç ciltlik *Mémoires* (1959-67; Anılar) adlı yapıtlarında amaçlarını, yöntemlerini ve çağdaş ahlaki değerlere karşı duyduğu tepkiyi dile getirmiştir. *Dieu et Mammou* (1929; Tanrı ve Hırs Dünyası) adlı yapıtı ise, bir yandan insan doğasındaki kötülüğü yansıtmak isteyen, bir yandan da okurunu günaha yöneltmekten korkan Hristiyan yazarın kimeli yansıtır.

Mauriac aynı zamanda döneminin önde gelen polemik yazarlarındandır. 1930'lardaki yazılarıyla her türlü baskıcı yönetimi lanetlemiş, İtalya ve İspanya'daki faşizme karşı çıkmış ve II. Dünya Savaşı sırasında Direniş Hareketi'ne katılan yazarların yanında yer almıştır. Savaşın sonra siyasal tartışmalara yoğun olarak katılan ve 1962'den sonra De Gaulle'ü destekleyen Mauriac'ın *De Gaulle* (1964) adlı bir de kitabı vardır. Ünü Fransa dışında çok yavaş yayılmasına karşın, Mauriac çağdaş Fransız romancıların en önemlilerinden biri sayılır.

Mauriac'ın Türkçede yayımlanan öbür yapıtları arasında *Génitrix* (1923; Genitrix, 1961), *La fin de la nuit* (1935; Gecenin Sonu, 1945, 1966) ve *Les Anges noirs* (1936; Kara Melekler, 1942, 1989) yer alır.

Maurice, (John) Frederick Denison (d. 29 Ağustos 1805, Normanston, Suffolk - ö. 1 Nisan 1872, Londra, İngiltere), Hristiyan Sosyalizminin kurucusu olarak tanınan İngiliz Anglikan ilahiyatçı ve yazar.

Anglikanların itikatnamesi niteliğindeki Otuz Dokuz Madde'yi onaylamayı reddettiği için Cambridge'den hukuk lisansı alamadı. 1830'da bu tutumunu değiştirecek Oxford'a girdi. Bu arada birkaç yıl Londra'da edebiyat dergilerinde yazar ve yayın yönetmeni olarak çalıştı.

1834'te tek romanı *Eustace Conway*'i yayımladı. Aynı yıl papazlığa atanarak Londra'daki Guy's Hastanesi'nde görevlendirildi. 1840'ta Cambridge'de King's College'a İngiliz edebiyat

Frederick Denison Maurice, Samuel Laurence'in portre çalışmasından ayrıntı, 1871; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

ve çağdaş tarih profesörü seçildi. Altı yıl sonra ilahiyat profesörü olarak Londra'daki hukuk eğitim kurumu Lincoln's Inn'in vaizliğini üstlendi. *The Kingdom of Christ*'in (1838; İsa'nın Krallığı) yayımlanması ilahiyatçı olarak ününü artırdı. 20. yüzyıl ekumenik hareketinin habercisi sayılan bu yapıttaki görüşler tutucu Anglikanları kuşkuyla düşürdü. 1848'de Charles Kingsley, John Malcolm Ludlow ve öbür ılımlı Anglikanlarla birleşerek Hristiyan Sosyalist hareketini kurması kuşkuyla artırdı.

1853'te *Theological Essays* (İlahiyat Denemeleri) adlı kitabında Cehennem'in sonsuzluğuna inanmadığını açıklaması üzerine Maurice'e karşı tepkiler yoğunlaştı. Aynı yıl King's College'daki görevinden uzaklaştırıldı. Eğitimcilik yeteneğini işçilerin durumunu düzeltme özlemiyle birleştiren Maurice, İşçi Erkek Yüksekokulu'nu kurarak ilk başkanı oldu (1854). Ayrıca işçiler arasında dayanışma birlikleri örgütledi. 1860'ta Lincoln's Inn vaizliğinden ayrılarak St. Peter Kilisesi'ne girdi. Burada vaazlarına hayran olanlarca "Peygamber" diye anılıyordu. 1866'da Cambridge'de Knightsbridge Kürsüsü ahlak felsefesi profesörlüğüne seçildi. Ahlakla ilgili çeşitli konularda dersler verdi; ünlü kitabı *Social Morality*'yi (1869; Toplumsal Ahlak) yazdı. Ölünceye değin sürdürdüğü bu görevi dışında, 1870'te Cambridge St. Edward Kilisesi vaizliğini de üstlendi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Maurice'in yapıtlarına yeniden büyük bir ilgi doğdu. Yapıtları Hristiyan Sosyalizmi araştırmaları için bugün de çok yararlı ve zengin bir kaynaktır. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır: *Moral and Metaphysical Philosophy* (1850-62; Ahlak ve Metafizik Felsefe), *What Is Revelation?* (1859; Vahiy Nedir?) ve *The Claims of the Bible and of Science* (1863; Kitabı Mukaddes'in ve Bilimin Savları).

Maurice, Furnley, asıl adı FRANK LESLIE THOMPSON WILMOT (d. 6 Nisan 1881, Collingwood, Victoria - ö. 22 Şubat 1942, Melbourne, Avustralya), Avustralyalı şair. Savaşın yıkımını, vahşetini ve saçmalığını güçlü bir dille eleştirdiği *To God: From the Warring Nations* (1917; Savaşın Uluslardan Tanrı'ya) adlı yapıtıyla tanınır. Ayrıca lirik şiirler, manzum yergiler ve denemeler yazmıştır.

Şiir yazmaya 20'sinden önce başladı. İlk şiirleri Melbourne'deki *Tocsin* adlı bir işçi gazetesinde çıktı. İlk kitabı olan *Some Verses*'i (Birkaç Şiir) 1903'te asıl adıyla yayımladı. *More Verses* (1904; Yeni Şiirler) adlı kitabı kısa bir süre sonra yayımdan

kaldırıldı. *Unconditioned Songs* (1913) adlı kitabından sonra asıl ününü *To God: From the Warring Nations*'la elde etti. *The Bay and the Padie Book: Kiddie Songs* (1917) adlı çocuk şiirleri, dokuz yıl içinde üç baskı yaptı. En başarılı yapıtlarından bazıları *Eyes of Vigilance*'ta (1920; İhtiyatın Gözleri) yer alır. Maurice Melbourne Odes'daki (1934) bir oduyla Melbourne 100. Yıl Ödülü'nü kazandı.

Mauricius (AZİZ) (ö. y. 286, Agaunum, Cenevre yakınları; yortu günü 22 Eylül), din şehidi kabul edilen Hristiyan asker. Aziz Vitalis, Candidus ve Exuperius gibi arkadaşlarıyla birlikte öldürülmesi bugün de varlığını koruyan bir külte yol açmıştır.

Fransız piskopos Aziz Eucherius'a göre Roma ordusundaki Mısırlı Hristiyan askerlerden oluşan Teb Lejyonu'nun komutanıydı. Maximianus'un (sonradan imparator) Galya'daki Hristiyan köylülerin ayaklanmasını bastırmaya gönderdiği lejyon, din kardeşlerine karşı savaşmayı reddedince Maximianus tarafından idam edildi. 20. yüzyılın ortalarında yapılan araştırmalardan sonra D. van Berchem söz konusu askerlerin Tebli olmadıklarını ve bir lejyon oluşturmadıklarını öne sürdü.

Aziz Mauricius ve Teb Lejyonu kültü İsviçre'de, Ren Irmağı dolayında ve Kuzey İtalya'da yaygındır. Octodurumlu (bugün Martigny, İsviçre) Theodoros'un yaptırdığı kabul edilen Theodoros Bazilikası çevresinde St. Mauricius Manastırının kurulmuştur (y. 524). Burgonya prensi Aziz Sigismund'un emriyle burada başlatılan *laus perennis* (kesintisiz ilahi) okunması geleneği bugünkü manastırda da sürdürülmektedir. Aziz Mauricius'un kutsal emanetleri Polonya'daki Brzeg'de bulunan St. Mauricius Manastırında ve İtalya'da Torino'da saklanmaktadır.

Maurienne Vadisi, Fransa'nın güneydoğu kesiminde, Alpler'de yaklaşık 130 km uzunluğunda yüksek vadi. Bir dizi geniş havza ile dar ve sarp koyaklardan oluşur. Toprak yüzeyine çıkmış, çok kıvrımlı kaycağ katmanları, bu havza ve koyakları yer yer kesintiye uğratar. Sularını İsère'in kolu Arc Irmağının topladığı vadide, 24 hidroelektrik santrali vardır. Bunlar, elektrokimya ve alüminyum arıtma tesisleri ile elektrik, çelik ve alaşım üretimi için enerji sağlar. Vadinin yukarı kesimindeki ladin ağaçlarından yakacak ve kereste elde edilir. Başlıca tarımsal uğraşlar hayvancılık, mandıracılık ve peynir yapımıdır. Kuzeyde, Alpler'i aşan bir demiryolu Maurienne'i izleyerek Modane'a ulaştıktan sonra güneye yönelir ve Mont Cenis Tüneli'nden İtalya'nın Torino kentine varır. Évian ve Cenevre Gölü kıyısındaki Thonon-les Bains'den Nice'e uzanan Büyük Alpler Yolu adlı karayolu sistemi, birbirine bağlı yollarla bir vadiden öbürüne geçerek Maurienne'le öbür bölgeler arasındaki ulaşımı sağlar. Vadideki başlıca kentler, turizm merkezi Modane, Fransa'nın en büyük alüminyum tesisinin yer aldığı Saint-Jean ve Büyük Alpler Yolu üzerindeki Saint-Michel'dir.

Mauritius, resmi adı MAURITIUS CUMHURİYETİ, İngilizce REPUBLIC OF MAURITIUS, Hint Okyanusunda, Mascarene Adalarının merkezinde ada ülkesi. Madagaskar'ın 800 km kadar doğusunda yer alır. Kuzey-güney doğrultusunda 61 km, doğu-batı doğrultusunda 47 km boyunca uzanır. Rodrigues Adası (553 km doğuda), Cargados Carajos Sığlıkları (402 km kuzeydoğuda) ve Agalega Adalarıyla (933 km kuzeyde) birlikte toplam yüzölçümü 2.040 km²'yi bulur. Baş-

kenti Port Louis, 1992 tahmini nüfusu 1.081.000'dir.

Doğal yapı. Görünümü istiridyeyi andıran Mauritius, hemen her yanı mercan resifleriyle çevrili volkanik kökenli bir adadır. Kuzey kesimi düzlük olan adanın ortasında deniz düzeyinden yüksekliği 270-730 m arasında değişen bir plato yükselir. Bu plato eski ve büyük bir yanardağın kalıntıları olduğu sanılan küçük dağlarla çevrilidir. Güneydeki toprakların büyük bölümü dağlıktır. Adanın en yüksek noktası güneybatıdaki Petite Rivière-Noire Doruğudur (826 m). Adanın derin koyaklar içinde akan başlıca ırmakları, Hint Okyanusuna dökülen Büyük Güneydoğu (y. 40 km) ve Büyük Kuzeybatı ırmaklarıdır. Bu iki ırmak aynı zamanda ülkenin en önemli elektrik enerjisi kaynağıdır. Orta kesimdeki platoda Büyük Havza ve Mare aux Vacoas adlı iki büyük yapay göl yer alır.

Adada yıl içinde önemli sıcaklık farklılıkları göstermeyen astropik bir deniz iklimi hüküm sürer. Ortalama sıcaklık deniz düzeyinde 23°C, platoda ise 19°C'dir. Adada aralık-nisan arası sıcak, haziran-eylül arası serin olmak üzere iki mevsim yaşanır. Güneydoğu alize rüzgârları yıl boyunca eser; hava genellikle nemlidir. Sıcak mevsimde şiddetli siklonlar ve yağışlar olur. Yıllık yağış miktarı batı kıyılarında 900 mm, güneydoğu kıyılarında 1.524 mm, orta platoda 5.080 mm'dir. Ormanların seyrilmiş olmasına karşın zenginliğini koruyan bitki örtüsü 600 kadar yerli türü kapsar. Adada yaşayan en önemli memeli hayvanlar uzun kuyruklu, koyu kahverengi bir geyik olan sambar, kuyruksüren ve dikenli bir böcekçi olan tenrektiler. Topraklarının yandan fazlası ekime elverişli olan adanın en önemli tarımsal ürünü, şeker ihracatının yüzde 90'ını oluşturan şeker kamışıdır.

Nüfus. Yerleşime 17. yüzyılda açılan Mauritius'ta yaşayan başlıca etnik topluluklar (1983) Avrupalı göçmenlerin soyundan gelen Kreoller (yüzde 55,5), Hintliler (yüzde 39,6), Avrupalılar (yüzde 3,8) ve Çinlilerdir (yüzde 0,6). Mauritius'a ilk yerleşen Fransızlar, sonradan Doğu Afrika ve Madagaskar'dan çok sayıda Siyahı köle olarak adaya getirmiştir. Nüfusun (1983) yandan fazlası Hindu, üçte biri Hristiyan, geri kalanı Müslümandır. Etnik topluluklar arasında birçok dil konuşulursa da adanın resmi dilleri İngilizce ve Fransızcadır. 1960'larda sıtmanın önünün alınmasıyla sürekli artan nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 529,7 kişidir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 20,7 ve binde 6,6'dır. Otuz yaşın altındaki grubun toplam nüfus içindeki oranı (1990) yüzde 58,6'dır.

Ekonomi. Mauritius'ta tarıma dayalı, kalkınma yolunda karma bir ekonomi yürürlükte. Hükümetin ekonomiyi çeşitlendirmeye yönelik girişimlerine karşın adanın şeker üretimine bağımlılığı sürmekte, şiddetli siklonlar ve dünya şeker fiyatlarındaki dalgalanmalar ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 2,4 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 2.250 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH) içindeki payı (1991) yüzde 11,2 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 16,2'si çalışır. Tarıma elverişli toprakların yüzde 90'ından fazlası şeker üretimine ayrılmıştır. Başta piriç olmak üzere, adanın yiyecek gereksiniminin büyük bölümü ithalatla karşılanır. Çay üretimi önemli ölçüde artmakta-

dir. Öteki önemli ürünler arasında patates, domates, hindistancevizi ve muz sayılabilir. Et ve süt ürünleri sanayilerinin yanı sıra Japonya ve Avustralya'dan alınan teknik yardımların da etkisiyle balıkçılık sanayisi yeniden canlanmaya başlamıştır.

GSYİH içindeki payı yüzde 24,1 olan imalat sektöründe toplam işgücünün yüzde 38,6'sı çalışır. İthal malı ham ya da yarı mamul maddelerin emek-yoğun teknoloji kullanan tesislerde işlenerek ihraç edildiği serbest bölgeler, ülkeye önemli miktarda yabancı sermaye çekmiştir. Serbest bölgelerde gelişen yeni sanayilerin başında, dokuma ve giyim eşyasıyla elektronik parçalar ve duyarlı ölçüm aletleri üreten tesisler sayılabilir. Elmas sanayisi de önemlidir. Yıllık elektrik üretimi (1990) 770 milyon kW-sa düzeyindedir. Petrol ithalatını

temi emekli aylığı, aile yardımı ve öteki toplumsal güvenlik önlemlerini kapsar. Ortalama ömür (1986-88) kadınlarda 72,2 yıl, erkeklerde 64,7 yıldır. Bebek ölüm oranı (1986) ise binde 26,3'tür. Hükümet kentsel alanlardaki nüfus yığılmasının yol açtığı konut sorununu çözmek için yerel yönetimlerin hazırladığı konut projelerine mali destek sağlamaktadır. İlkokul çağındaki çocukların yaklaşık yüzde 90'ı okula devam etmektedir. Ortaöğretimde eğitim kalitesi son derece yüksektir. Mauritius Üniversitesi'nin tıp, teknoloji, eğitim ve idari bilimler fakülteleri vardır. Okullarda İngilizce ve Fransızca zorunlu, Hintçenin lehçeleri ise seçmeli dildir. Birçok merkezde yetişkinler için eğitim kursları açılmıştır. Okuryazarlık oranı (1983) yüzde 81,8'dir. Mauritius Yayın Kurumu yerli programların yanı sıra yabancı radyo ve televizyon programları da yayınlar; ayrıca öğrencilere yönelik eğitim yayınları yapar. Ülkede İngilizce, Fransızca

Hint ticaret gemileri için bir tehdit oluşturmaya devam etti. İngilizlerin 1810'daki işgali, 1814 Paris Antlaşması'yla resmen onaylandı. Bu dönemde ada halkının Fransız kültürüne dayalı gelenekleri, yasaları ve dili değişmedi. Buna karşılık adı yeniden Mauritius olarak değiştirilen ada, askeri ve ticari bir üs olmaktan çıkarak, yalnızca şeker üretilen dev bir plantasyona dönüştü.

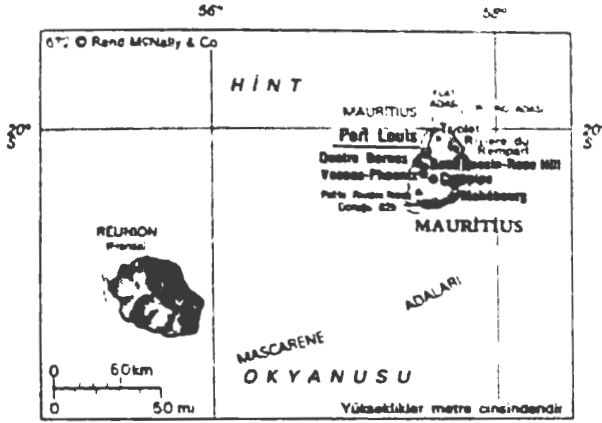
1835'te köleliğin kaldırılmasının ardından, plantasyon sahipleri Hindistan'dan adaya sözleşmeli işçi getirmeye başladılar. 1835-1907 arasında şeker plantasyonlarında çalıştırılmak üzere adaya 450 binden fazla Hintli getirildi. Çoğunluğu Hindu olan bu işçilerin son derece kötü çalışma koşullarında 19. ve 20. yüzyıllar boyunca herhangi bir düzelmeye olmadı. 19. yüzyılda adaya Müslüman ve Çinli tüccarlar da yerleşti. Mauritius'ta 1850'lerde yaşanan ekonomik canlanma uzun süreli olmadı. Öte yandan 1866-68 arasındaki sıtma salgını nedeniyle işlek bir liman olma özelliğini yitiren Port Louis, 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra daha da geriledi. I. Dünya Savaşı sırasında şeker fiyatlarının yükselmesiyle yaşanan ekonomik canlılık 1930'larda yenni bunalıma bıraktı. Yoksul Kreoller ve Hintliler 1937'de daha iyi ekonomik koşullar ve yönetime katılma talepleriyle sokak gösterileri başlattılar. Ülkenin ilk işçi sendikaları da bu dönemde kuruldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik alanda bazı reformlara gidildi ve 1948'de kabul edilen yeni anayasayla daha çok sayıda Kreole ve Hintliye oy hakkı tanındı. Ayrıca sandalye sayısı artırılan yasama organının seçime belirlenen üyelerine daha fazla söz hakkı verildi.

Adanın siyasal yaşamına egemen olan sınıf temeline dayalı ittifaklar sonraki yıllarda yerini ırk ve kültür temeline dayalı ittifaklara bıraktı. Hintlilerin ağırlıkta olduğu İşçi Partisi'nin ekonomik sorunları derinleştirmediği düşünün Fransız asıllı Mauritiuslular, Kreoller, çok sayıda Müslüman ve Çinli ile Hintliler arasındaki kutuplaşma arttı. 1967'de beklenmedik bir zafer kazanarak iktidarı olan İşçi Partisi ittifakı, 1968'de Mauritius'un bağımsızlığını ilan etti.

1979 sonundaki Claudette Siklonu'nun ve 1980'lerin başlarında şeker fiyatlarında görülen büyük düşüşün neden olduğu ekonomik sorunlar karşısında, hükümet tarım ürünlerini ve ihracatı çeşitlendirip ithalatı azaltmayı amaçlayan bir ekonomik program benimsedi. İşçi Partisi giderek güçlenen Mauritius Militan Hareketi'ne karşı 1983'te Mauritius Sosyalist Hareketi ve Mauritius Sosyal Demokrat Partisi'yle bir koalisyon oluşturdu. 1987 seçimlerini Mauritius Sosyalist Hareketi ile iki küçük partiden oluşan yönetimdeki koalisyon yeniden kazandı. Eylül 1991'de yapılan seçimlerde Aneerod Jugnauth başkanlığındaki koalisyon hükümeti iktidarda kalmayı başardı. 12 Mart 1992'de Mauritius'ta cumhuriyet ilan edildi ve genel vali Veerasamy Ringadoo geçici olarak cumhurbaşkanlığını üstlendi. Haziran 1992'de Ulusal Meclis Cassam Uteem'i cumhurbaşkanlığına seçti.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

mauritluskeneviri (*Furcraea gigantea*). Agavaceae familyasından Brezilya kökenli bir bitki ve bu bitkinin lifi. Yaprak elyafı(*) grubundan olan bu lifin gerçek kenevirle ilgisi yoktur. Ticari üretime ilk kez 1875'te Brezilya'da başlanmış, ardından 18. yüzyıl sonlarında Mauritius adasına, 19. yüzyıl sonlarında da Doğu Afrika, Seylan (bugün Sri Lanka) ve St. Helena'ya götürülmüştür. Bitkinin kısa gövdesinden sık rozetler oluşturan mızrak biçimli yapraklar çıkar.

MAURITIUS

azaltmak amacıyla su kaynaklarından elektrik enerjisi, şeker kamışı anklarından da yakıt elde etme çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Yönetim ve savunmayla birlikte GSYİH içindeki payı yüzde 15,4 olan hizmet sektöründe toplam işgücünün yüzde 24'ü çalışır. 1970'lerde önemli gelişme gösteren turizm, ülkenin ikinci büyük döviz kaynağı durumuna gelmiştir. 1989'da ülkede kıyı bankacılığına başlamıştır.

Başlıca ithal ürünleri petrol ürünleri, makine ve gıda, başlıca ihraç ürünleri ise şeker, kumaş, çay ve balıktır. İhraç gelirlerinin ithalat harcamalarını karşılayamaması nedeniyle 1980'lerin başında ciddi boyuta varan dış ticaret açığı sonraki yıllarda azalmıştır. Dış ticarete en önemli yeri İngiltere, Fransa ve Japonya tutar; ihracatın yüzde 80'inden fazlası Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ülkelerine yapılır.

Demiryolunun olmadığı Mauritius'ta karayollarının büyük bölümü asfaltla kaplanmıştır. Port Louis limanında birçok liman hizmeti verilir. Plaisance'ta uluslararası bir havalimanı vardır.

Yönelisel ve toplumsal koşullar. Mauritius 1992'ye değin Uluslar Topluluğu üyesi meşruti bir monarşiydi. 1968 Anayasası'na göre devlet başkanı, genel valinin temsil ettiği İngiltere hükümdarıydı. 1992'de cumhuriyet ilan edildi ve Mauritius Uluslar Topluluğu içinde bağımsız bir cumhuriyet oldu. Yasama yetkisi beş yılda bir seçilen Yasama Meclisi'nin, yürütme yetkisi ise başbakanın başkanlığındaki 20 üyeli Bakanlar Kurulu'nun elindedir. En üst yargı mercii Yüksek Mahkeme'dir. Yerel yönetim işlerini kırsal bölgelerde köy ve ilçe meclisleri, kentlerde ise belediyeler yerine getirir.

Sağlık hizmetleri hastane ve dispanserler ile bunların bulunmadığı yerlerdeki sağlık merkezlerince yürütülür. Sosyal sigorta sis-

temi emekli dillerde yayımlanan dokuz günlük. 20 haftalık gazete ve dergi vardır.

Kültürel yaşam. Yetenekli şair ve romancılar yetiştiren Mauritius'ta figüratif ve soyut resim de gelişmektedir. Çok sayıda dernek sanat, edebiyat ve bilimin gelişmesi için çalışır. Başlıca kültür kuruluşları Mauritius Enstitüsü ve Mauritius Arşiv Dairesi'dir. Tiyatro seven bir sanat dalıdır ve amatör topluluklar oldukça başarılı oyunlar sergiler. Ülkede beş belediye kütüphanesiyle değişik kuruluşlara ait çok sayıda kütüphane vardır.

Tarih. Arap denizcilerin ilk kez 10. yüzyılda ya da daha öncesinde, Portekizlilerin ise 1510'da uğradığı ada, 1598'de Felemenklilerin eline geçtikten sonra Felemenk valisi (*stadhouder*) Nassau kontu Mauritius'in anısına Mauritius olarak adlandırıldı. Felemenkliler 1638-58 ve 1664-1710 arasındaki bağımsız yerleşim projelerinin ardından adayı terk ettiler. Böylece korsanların uğrak yeri olan Mauritius 1721'de Fransız Doğu Hindistan Kumpanyası tarafından ele geçirildi ve adı ile de France olarak değiştirildi. Kumpanyanın yönetimi sırasında (1721-67) kurulan Port Louis Hindistan'daki İngilizlere karşı düzenlenen saldırılarda üs olarak kullanıldı. Adanın yönetiminin 1767'de Fransız Deniz Bakanlığı'na geçmesiyle yeni bir dönem başladı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Port Louis'de üslenen Fransız donanmasına bağlı gemilerle silahlı özel gemiler birçok zafer kazandılar. Bu tarihten sonra Port Louis Fransız, Danimarka ve Amerikan gemilerinin önemli bir uğrak noktası durumuna geldi. Fransız Devrimi'nin ardından Fransız hükümetinin köleliği kaldırma girişimi (1796) adaya yerleşmiş olanların Fransa'yla bütün ilişkilerini koparmalarına yol açtı.

İngiltere'yle Fransa'nın savaş halinde olduğu 19. yüzyıl başlarında Mauritius İngiliz ve

Yaklaşık 1,2-2,1 m uzunluğunda ve 20 cm enindeki bu grimsi yeşil renkli yaprakların kenarlarında genellikle dikenler bulunur. Bitki dikildikten yaklaşık 8-10 yıl sonra uzun bir çiçek sapının (yaklaşık 12 m) üzerinde beyaz çiçekler açar.

Mauritiuskeneviri genellikle büyük plan-tasyonlarda yetiştirilir. Dikimden 3-4 yıl sonra hasata hazır hale gelen her bitki-den 18-36 aylık aralarla 25-30 yaprak kesilir. Lifler genellikle makinede sıyrılarak çıkarılır, yıkanır ve kurutulur; kimi zaman yumuşaklık ve parlaklık kazandırmak için bazı işlemler de uygulanır.

Yaprakların boyuna ve uygulanan işleme bağlı olarak uzunluğu 1-2 m arasında değişen lif tellerinin rengi hafif sarımsı beyazdır. Yaprak elyafı grubundan olan sisal ve heneken liflerinden daha zayıf ve daha yumuşaktır. Kolay boyanabilmesi ve tatlı suya oldukça dayanıklı olması gibi özelliklerine karşılık tuzlu sudan etkilenen mauritiuskeneviri genellikle çuval gibi kaba dokumaların yapımında, kimi zaman da başka liflerle karıştırılarak halat üretiminde kullanılır.

Maurits, tam adı ORANJE PRENSİ, NASSAU KONTU MAURITS. Felemenkçe MAURITS, PRINS VAN ORANJE. GRAAF VAN NASSAU (d. 13 Kasım 1567, Dillenburg, Nassau - ö. 23 Nisan 1625, Lahey), 1585-1625 arasında Felemenk Cumhuriyeti *stadhouder*'i (vali). Felemenk ordusunu yeniden düzenleyerek Avrupa'nın en modern ordusu haline getirmiştir.

Felemenk Cumhuriyeti *stadhouder*'i I. Willem (Sessiz) ile Saksonyalı Anne'in oğluydu. Babasının öldürülmesi üzerine,

Maurits, Michiel Janszoon van Mierlet'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Devlet Müzesi, Amsterdam
Rijksmuseum, Amsterdam

Leiden Üniversitesi'nde sürdürdüğü öğrenimini yarıda bırakarak, *stadhouder* oldu. Bir süre önce Felemenk'te İspanyol yönetimine karşı bir ayaklanma başlamış ve İngiltere Felemenk'e yardım için Leicester kontu komutasındaki bir orduyu bölgeye göndermişti. Maurits göreve başladıktan hemen sonra Holland eyaleti hukuk danışmanı (*lands-advocaat*) Johan von Oldenbarnevelt ve Friesland valisi Willem Lodewijk'le işbirliği yaparak güçlü bir yönetim kurdu. Yeni yönetimde iç ve dış işlerin denetimi Oldenbarnevelt'e bırakıldı. Askeri konuların sorumluluğunu üstlenen Maurits ise, başko-

mutan unvanını alarak orduyu yeniden düzenlemek için çalışmalarına girişti.

Maurits'in orduyu güçlendirme yolundaki çabaları ilk ürünlerini 1590'larda vermeye başladı. Bu tarihte kuzeydeki İspanyol kuvvetlerine karşı bir saldırı başlatan Maurits, Breda ve öteki düşman kalelerini birbiri ardına ele geçirdi. Ama aynı başarıyı güneyde sürdüremedi. Flandre'ye ele geçirmek için başlattığı saldırı, 1601'de Nieuwpoort'ta kazandığı zafere karşın, başarısızlıkla sonuçlandı. Nieuwpoort'tan sonra geri çekilmeye başlayan Maurits, İspanya ile önce bir ateşkes (1607), daha sonra da 12 yıllık bir barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Böylece bağımsızlık mücadelesi kesintiye uğramış oldu ve Felemenk'in bölünmüşlüğü sürdü.

Maurits ve Oldenbarnevelt'in savaş sırasında bozulmaya başlayan ilişkileri, barış antlaşmasından sonra daha da gerginleşti. Maurits, Oldenbarnevelt'in İspanya ile barış yapma kaygısından dolayı Felemenk'in bağımsızlığını feda etmesinden, Oldenbarnevelt ise Maurits'in iktidarı tümüyle ele geçirmesinden korkuyordu. Oldenbarnevelt, katı Kalvencilerin tersine dinsel hoşgörü savunarak ılımlı Protestanların savunuculuğunu üstlenirken, Maurits açıkça katı Kalvencileri desteklemeye başladı. İki lider arasındaki bu çatışma Oldenbarnevelt'in 1617'de paralı asker toplamaya başlamasıyla doruğuna ulaştı. Bu olay üzerine Maurits hemen Güney Holland'daki Brill'e giderek asker toplamayı yasakladı. Ardından, yerel yönetimlere yapılan atamaları onaylama yetkisini kullanarak muhaliflerinin oluşturdukları meclisleri dağıttı. 1618 yazında bütün paralı askerleri görevden uzaklaştırdıktan sonra, 29 Ağustos 1618'de Oldenbarnevelt'i tutuklattı. Oldenbarnevelt 13 Mayıs 1619'da idam edildi.

Maurits, bu zaferin ardından, katı Kalvencilerle olan ittifakını güçlendirerek, Oranje hanedanı yanlısı siyasal bir hareket oluşturdu. 1621'de, İspanya ile yaptığı 12 yıllık barış antlaşmasının sona erdiğini açıkladı. Ama, Habsburg tehdidi karşısında Katolik Fransa'yla ittifak kurmak zorunda kaldı. 1625'te, ölümünden kısa bir süre önce, İspanyollar Breda'yı geri aldılar.

Mauritshuis, tam adı KONINKLIJK KABINET VAN SCHILDERIEN (MAURITSHUIS) (Felemenkçe "Kraliyet Resim Galerisi"), Lahey'de, Nassau prensi Jan Maurits için Jacob van Campen'in tasarladığı ve Pieter Post'un inşa ettiği sarayda (1633-44) yer alan resim galerisi. 1820'de halka açılan resim koleksiyonu, özellikle 15-17. yüzyıl Flaman ve Felemenk resimleriyle önemlidir.

Maurois, André, asıl adı EMILE HERZOG (d. 26 Temmuz 1885, Elbeuf - ö. 9 Ekim 1967, Paris, Fransa), yarım yüzyıl boyunca Fransız edebiyatına damgasını vurmış romancı, yaşamöyküsü ve deneme yazarı.

Varlıklı bir kumaş imalatçısının oğluydu. Gençliğinde filozof Alain'den (Émile Chartier) etkilendi. I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusunda irtibat subayı olarak görev yaptı. İlk başarılı yapıtı, İngilizleri mizah dolu bir anlatımla ele alan *Les Silences de Colonel Bramble*'di (1918; *Cephe Sohbetleri*, 1937, 1943). Romanlarında, dar bir burjuva çevresinin bunalımlarını işledi. *Bernard Quesnay*'de (1926) işçileri grev yapan bir sanayiciyi, *Climats*'da (1928; *İklimler*, 1932, 1989), ikinci evliliğin yaratabileceği sorunları anlattı. Tarih alanındaki geniş kültürünü yansıtan *Histoire de l'Angleterre* (1937; *İngiltere Tarihi*, 1938) ve Rusya'yla ilgili bölümünü Louis Ara-

gon'un yazdığı *Les Deux Géants Histoire des États-Unis et de l'URSS de 1917 à nos jours* (1962. B. Amerika, S. Rusya,

Maurras
Martigues - M. Roger Rollet

1917-60: *Paralel Tarih*, 1968) gibi kitaplarıyla büyük ilgi topladı. Ama hem Fransa'da, hem de ülkesi dışında daha çok yaşamöyküleriyle ünlendi. Anlatım yönünden romanı andıran bu yapıtlarının en başarılıları, Percy Bysshe Shelley üzerine *Ariel* (1923; *Ariel*, 1941, 1948), Lord Byron üzerine *Byron* (1930), Victor Hugo üzerine *Olympio* (1954), George Sand üzerine *Lélla* (1952) ve Honoré de Balzac üzerine *Prométhée*'dir (1965). *A la Recherche de Marcel Proust* (1949; M. Proust'un İzinde) birçoklarınınca Maurois'nun yazdığı en iyi yaşamöyküsü sayılır. Maurois özgün bir edebiyatçı olmaktan çok, çeşitli konuları halkın ilgisini çeken bir üslupla anlatan geniş kültürü bir yazardır.

Maurois'nun Türkçede yayımlanmış çok sayıdaki yapıtından bazıları, *Cephe Sohbetleri* (1937, 1943), *Yaşamak Sanatı* (1939, 1981), *Dr. O'Grody'nin Gevezelikleri* (1943), *Düşünceleri Okuyan Makina* (1944), *Aile Çevresi* (1956, 1984), *Evlilikte Saadet* (1961), *İnsihar Oteli* (1963), *Şişkolarla Siskalar* (1969, 1982) ve *Bir Gence Açık Mektup'tur* (1980).

Maurras, Charles (-Marie-Photius) (d. 20 Nisan 1868, Martigues - ö. 16 Kasım 1952, Tours, Fransa), Fransız yazar ve siyaset kuramcısı. Geliştirdiği "bütünsel milliyetçilik" görüşü faşizmin bazı temel ilkelere kaynaklık etmiştir.

Kralcı ve Katolik bir aileden geliyordu. Aix-en-Provence'teki Collège de Sacré Cœur'de öğrenim görürken geçirdiği bir hastalık sonucu 1880'de sağır oldu. Bu olaydan sonra bütün zamanını okumaya ayırdı. Katolikliğe olan inancını yitirdikten sonra, Homeros'tan Frédéric Mistral'e kadar uzanan büyük şairlerle Yunanlı ve Romalı düşünürlerin görüşlerinden de etkilenerek kendi dünya görüşünü geliştirdi.

1891'de Paris'e yerleşen Maurras, çok geçmeden Jean Moréas'yla birlikte simgecilerle muhalif genç şairlerden oluşan bir grup kurdu. Sonradan *école romane* (Roma okulu) adıyla anılacak bu grubun üyeleri, klasik edebiyata özgü ölçülülük ve açıklığı simgecilerin yapıtlarındaki belirsizliğe ve duyusallığa yeğliyorlardı. Dreyfus Olayı'ndan sonra ateşli bir monarşist olan Maurras, Haziran 1899'da *L'Action Française* adlı derginin kurucuları arasında yer aldı. Devletin üstünlüğünü ve Fransa'nın öteki uluslarla ilişkilerinde kendi çıkarlarına öncelik vermesini savunan "bütünsel milliyetçilik" görüşüne bağlı olan dergi, Léon Daudet'nin yardımıyla 1908'de günlük bir gazeteye dönüştü ve yayını 1944'e değin sürdü.

Maurras felsefi görüşlerini dile getirdiği kısa öykülerden oluşan *Le Chemin de paradis* (1895; Cennet Yolu), ağırlığını Yunanistan'daki gezi izlenimlerinin oluşturduğu *Anthinea* (1901) ve George Sand'la Alfred de Musset arasındaki aşk ilişkisini konu alan *Les Amants de Venise* (1902; Venedikli Aşklar) adlı kitaplarıyla yazar olarak da ünlendi. *Enquête sur la monarchie* (1900; Monarşi Üzerine Araştırma) ve *L'Avenir de l'intelligence*'ta (1905; Akılın Geleceği) ise siyasal görüşlerini kapsamlı biçimde ortaya koydu. *La Musique intérieure* (1925; İçten Gelen Müzik) ve *Barbarie et poésie* (1925; Barbarlık ve Şiir) adlı çalışmalarıyla I. Dünya Savaşı'ndan sonra edebiyat çevrelerinde hayranlık toplamayı sürdürdü. Ama Katolik Kilisesi'nin Aralık 1926'da bazı yapıtlarıyla *L'Action Française*'i *Index Librorum Prohibitorum*'a (Yasak Kitaplar Listesi) alması, siyasal etkisinin zayıflamasına ve kilise üyesi çok sayıda yandaşının çevresinden uzaklaşmasına yol açtı.

1938'de Académie Française'e kabul edilen Maurras, II. Dünya Savaşı'ndaki Alman işgali sırasında Pétain hükümetini destekledi. Savaşın sona ermesiyle tutuklandı. Ocak 1945'te işbirlikçilik suçundan yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı ve akademi üyeliğinden uzaklaştırıldı. 1952'de sağlık nedenleriyle serbest bırakıldıktan sonra kiliseyle yeniden uzlaştı. Son yapıtları, *La Balance intérieure* (1952; İç Denge) adlı şiir kitabıyla *Le Bienheureux Pie X, Sauveur de la France* (ö. 1953; Fransa'nın Kurtarıcısı Aziz X. Pius) oldu.

Maury, Matthew Fontaine (d. 14 Ocak 1806, Spotsylvania, Virginia - ö. 1 Şubat 1873, Lexington, Virginia, ABD), hidrografi alanındaki öncü çalışmalarıyla tanınan ve osinografinin kurucularından olan ABD'li deniz subayı.

1825'te Deniz Kuvvetleri'ne astegmen olarak katılan Maury, 1826-30 arasında yerküreyi denizlerden dolaştı ve 1836'da yarbaylığa yükseldi. 1839'da bir posta arabası kazasında bacağı sakatlanınca etkin görevden alındı ve 1842'de Harita ve Alet Deposu'nun başına getirildi. Maury, denizlerdeki rüzgâr ve akıntılara ilişkin bilgi toplamak amacıyla kaptanlara özel olarak hazırladığı seyir defterleri (*logbook*) dağıttı ve bunlardan gemilerin seyir süresini kısaltacak kılavuz haritalar (*Pilot Charts*) derledi. 1848'de yerküre üzerindeki başlıca rüzgâr alanlarının haritasını yayımladı. Maury'nin bu çalışmaları 1853'te Brüksel'de ilk uluslararası deniz konferansının toplanmasını sağladı; Uluslararası Hidrografi Bürosu'nun kurulmasına yol açan bu toplantıda ABD temsilciliğini Maury yaptı. Maury bütün dünyadan topladığı bilgilerle Büyük Okyanus ile Atlas ve Hint okyanuslarının haritalarını çıkardı. Ayrıca Atlas Okyanusu denizyatağının profilini de hazırladı ve bu çalışması okyanusaşırı telgraf kablosu döşemenin olanaklı olacağını gösterdi. 1855'te ilk çağdaş osinografi kitabı olan *The Physical Geography of the Sea*'yi (Denizin Fiziksel Coğrafyası) yayımladı. Aynı yıl yayımladığı *Sailing Directions*'da (Denizcilik Yönergeleri) Kuzey Atlas Okyanusunda seyrederken gemilerin çarpışmaması için batıya ve doğuya gidenlerin farklı yollar izlemelerini önerdi.

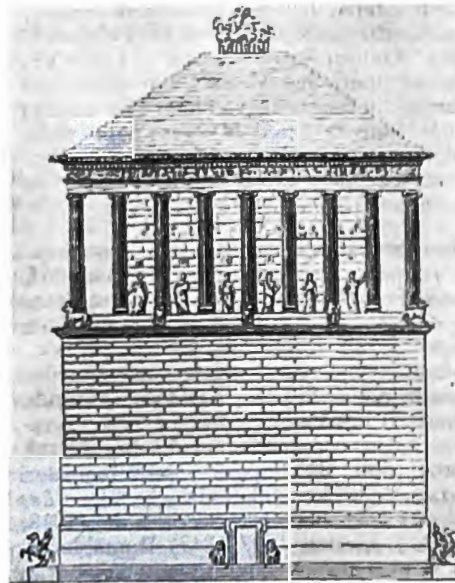
Maury 1861-65 arasındaki İç Savaş'ta Virginia'ya dönerek Amerika Konfedere Devletleri Deniz Kuvvetleri adına kıyı, liman ve ırmak savunmasının başına geçti ve elektrikli bir torpil geliştirmeye çalıştı. 1862'de de

Konfederasyon'un özel görevlisi olarak İngiltere'ye gitti. Savaş sona erince Meksika'ya geçen Maury'yi İmparator Maximilian orada bir Konfedere Devletler kolonisi kurmakla görevlendirdi. İmparator bu karardan vazgeçince Maury önce İngiltere'ye, oradan da 1868'de ABD'ye geri döndü. Virginia Askeri Enstitüsü'nde meteoroloji profesörü oldu ve ölümüne değin bu görevi yürüttü. Maryland'daki Annapolis'te Maury Hall onun adıyla anılır ve doğum gününde Virginia'da okullar tatil edilir.

Maurya İmparatorluğu, Hindistan'da İÖ y. 321-185 arasında hüküm süren devlet. Başkenti, Son ve Ganj ırmaklarının birleşme noktasının yakınındaki Pataliputra'ydı (bugün Patna, Bihar). Maurya hanedanının kurucusu Çandra Gupta. Büyük İskender'in ölümünden sonra giriştiği fetihlerle güneydeki Tamil dışında Hindistan'ın büyük bölümünü kapsayan ve son derece örgütlü bir otokrasiye dayanan bir imparatorluk oluşturdu. Hint kültüründe siyaset sanatına ilişkin en önemli metin olan *Artha-şāstra*'da ([Hükümdarın] Mülk[ün] Elkitabı) Maurya bürokrasisi ve çalışma tarzı örnek alınmıştır. Budacı Maurya imparatoru Aşoka (hd İÖ y. 265-238 ya da İÖ y. 273-232) daha çok Budacı elçilerini Asya'nın çeşitli bölgelerine göndermeye ve eski Hindistan sanatının en güzel yapıtlarından bazılarını toplamaya ağırlık verdi. İmparatorluğun dört bir yanında kaya ve sütunlara yazdırdığı fermanlar, Hindistan'ın çözülmüş en eski özgün metinleri arasında yer alır. Ayrıca bak. Güney Asya sanatı.

Aşoka'nın ölümünden sonra istilalar, güneydeki prenslerin ayrılmaları ve taht kavgaları imparatorluğun küçülmesine yol açtı. Son imparator Brhadraha İÖ 185'te başkomutanı Brahman Pushyamitra tarafından öldürüldü. Pushyamitra'nın kurduğu Şunga hanedanı Hindistan'ın orta kesiminde 100 yıl kadar hüküm sürdü.

Mausoleion, Karya satrabi Mausolos için karısı Artemisia'nın Halikarnassos'ta (Bodrum) yaptırdığı, Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri sayılan anıtmezar. Adı Latincedeki biçimiyle (*mausoleum*) Batı dillerine

Mausoleion'un temsili çizimi, yapım yılı İÖ y. 353-351
Historical Pictures Service, Chicago

geçerek bütün anıtmezarları tanımlamada kullanılmıştır.

Mausolos İÖ 353'te ölünce tahta çıkan Artemisia'nın ilk girişimi, kocasının adını sonsuza değin yaşatacak bir anıtmezar yap-

tırmak oldu. Bu iş için dönemin en önde gelen mimar ve heykelticileri görevlendirildi. Yer olarak da Halikarnassos kentinin ortasında, limanı oluşturan kaya bakan bir yamaç seçildi. Yapı üst üste üç bölüm halindeydi. Yaklaşık 33 m x 39 m ölçülerinde dikdörtgen bir kaidenin üstünde, 36 tane lon düzeninde sütunla çevrili bir naos yer alıyor, bunun çatısını da 24 basamaklı bir piramit oluşturuyordu. Piramidin tepesine yerleştirilmiş bir grup heykelinde, dört atın çektiği bir araba içinde Mausolos ile Artemisia canlandırılmıştı. Kaideyle naosun duvarları kabartmalarla kaplıydı; sütunların arasına da heykeller yerleştirilmişti.

Bütün bu bilgileri aktaran Plinius'a göre Mausoleion'un yüksekliği 140 lon ayağını (yaklaşık 41 m) buluyordu. Yapıda çalışan mimarlardan birinin Pythios, heykelticilerin de Skopas, Bryaksis, Leokhares ve Timotheos oldukları, her bir heykelticinin dört cepheden birindeki kabartmaları gerçekleştirdiği söylenir. Çalışmalara Praksiteles'in katıldığı da ileri sürülür. Anlatıldığına göre, İÖ 352'de Artemisia'nın ölmesi üzerine yapının yarım kalması tehlikesi belirince bütün sanatçılar para almadan ve birbirleriyle yarışarak Mausoleion'u bitirmişlerdir.

Bugün yerinde yalnızca büyük bir çukur bulunan Mausoleion'un 1500 yıl boyunca bütün görkemiyi ayakta kaldığı, 12. yüzyıl da Piskopos Eustathios'un yazdığı Homeros yorumunda ondan bir "harika" olarak söz etmesinden anlaşılmaktadır. Ama 15. yüzyılın hemen başında Rodoslu St. Jean Şövalyeleri'nin harabe halinde buldukları yapı, bu arada yaşanan şiddetli depremlerden birinde yıkılmış olmalıdır. Limanın ucunda bugünkü Bodrum Kalesi'ni yapan şövalyeler büyük ölçüde Mausoleion'un kalıntılarından yararlanmışlardır.

1846'da İngiliz elçisi Lord Stradford yakınları arasındaki bazı kabartmaları Osmanlı hükümetinden aldığı iznle İngiltere'ye gönderdi. 1857'de Sir Charles Newton yaptığı kazıda kaidenin en alt bölümündeki taşları buldu ve bunların, Bodrum Kalesi'nin duvarlarının çoğunun örüldüğü yeşilimsi granitle aynı taşlar olduğunu saptadı. Newton, yapının batı cephesi olması gereken yerde, temelden daha aşağıya inen, kayalara oyulmuş bir merdivenle, bunun hemen yanında kapı kanadı olarak kullanıldığı anlaşılan iki ton ağırlığında bir de taş levha buldu. Ama girişi bu taşla kapatıldığı sanılan yeraltı mezar odasının izine rastlanmadı. Newton da ele geçirdiği buluntuları İngiltere'ye götürdü. 1966'da Danimarkalı arkeologların yaptığı kazılarda kayalara oyulu bir mezar odasıyla galeri ve sukanalları saptandı. Bulunan tek bir kabartmalı levha Bodrum Müzesi'ne kaldırıldı. Bugün British Museum'da sergilenen Mausoleion buluntuları arasında Amazonlarla yapılan bir çarpışmadan sahneleri gösteren kabartmalar ve anıtmezarın tepesindeki heykelin bir parçası olduğu ve Mausolos'u canlandırdığı sanılan yaklaşık 3 m yüksekliğinde bir figür vardır.

Mausolos (ö. İÖ 353/352), İÖ 377/376-353 arasında Karya'yı bağımsız bir hükümdar gibi yöneten Pers satrabi. Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri sayılan anıtmezarı Mausoleion ile ünlüdür.

Batıya doğru yayılma düşüncesiyle başkentini iç kesimdeki Mylasa'dan (bugün Milas) kıyıdaki Halikarnassos'a (bugün Bodrum) taşıdı. İÖ 362'de Pers kralı II. Artakserkses'e (hd İÖ 404-359/358) karşı ayaklanan Anadolu satraplarına katıldı. Ama müttefiklerinden tam zamanında ayrılarak yenilgiden kurtulduğu gibi geniş bir özerklik de kazandı. Ardından Likya'nın bir bölümünü

ve İonya'daki bazı Yunan kentlerini ele geçirdi. Rodos, Kos (İstanköy) ve Khios (Sakız) adalarını Atina'ya karşı giriştikleri Müttefikler Savaşı'nda (İÖ 357-355) destekleyerek Rodos ve Kos'u nüfuzu altına aldı.

Mauss, Marcel (d. 10 Mayıs 1872, Épinal - ö. 10 Şubat 1950, Paris, Fransa), Fransız sosyolog ve antropolog. Değiş tokuş biçimleri ile toplumsal yapı arasındaki ilişki üzerine karşılaştırmalı çalışmalarıyla tanınır. Etnoloji kuramı ve yöntemi üzerine görüşleriyle, Claude Lévi-Strauss, A. R. Radcliffe-Brown, E.E. Evans-Pritchard ve Melville J. Herskovits gibi birçok sosyal bilimciyi etkilemiştir.

Düşünsel gelişiminde, dayısı sosyolog Émile Durkheim'in büyük payı vardı. Başta *Le Suicide* (1897; İntihar) olmak üzere Durkheim'in birçok yapıtına da katkıda bulunan Mauss, onun ardından *L'Année Sociologique* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1902'de Paris'teki Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'nda, yazısız toplumların dinleri üzerine ders vererek mesleğine başlamış, 1925'te Paris Üniversitesi Etnoloji Enstitüsü'nün kurulmasına katkıda bulunmuştu. Ayrıca Collège de France'ta da ders verdi (1931-39). Etnografya ve dilbilim alanlarındaki olağanüstü bilgi birikimiyle derslerinde, birçok kitap ve teze esin kaynağı olan sayısız yeni düşünce ortaya atıyordu. Siyasetle de yakından ilgilenen, Dreyfus'u destekledi, sosyalist önder Jean Jaurès'in yanında yer aldı ve sosyalist günlük gazete *L'Humanité*'nin (1904) kurulmasına katkıda bulundu.

Hiç alan araştırması yapmamış olmasına karşın, Fransız sosyolog, filozof ve psikologların etnolojiyle ilgilenmesinde rol oynadı. Farklı bakış açılarını vurgulayarak yazısız toplumların kendine özgü yapısını ortaya koyarken, bir yandan da psikoloji ile antropoloji arasındaki bağı güçlendirdi.

"Essai sur la nature et la fonction du sacrifice" (1899; Kurbanın Doğası ve İşlevi Üzerine Deneme) ilk yapıtlarındandır. *Essai sur le don, forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques* (1925; *Hibe: Arkaik Cemiyetlerde Mübadelenin Şekilleri ve Sebepleri*, 1934) en önemli çalışması kabul edilir. Melanezya, Polinezya ve Kuzey Amerika'daki değiş tokuş ve sözleşme biçimlerini konu alan yapıtta, armağan verme, alma ve armağana karşılıkta bulunma, din, hukuk, ekonomi, mitoloji ve başka yönlerden incelenmiştir. Toplumsal olgulara sistemli bir bütünlük içinde eğildiği bu yapıt, Mauss'un yönteminin çok iyi bir örneğidir. (Ayrıca bak. armağan değiş tokuşu.)

Mauss büyü, ben kavramı, yas törenleri ve başka konularda da çalışmalar yapmıştır. Öbür yapıtları arasında *Mélanges d'histoire des religions* (1909, Henri Hubert ile birlikte; Dinler Tarihi Üzerine Çeşitli Yazılar), öğrencileri tarafından ders notlarından derlenen *Manuel d'ethnographie* (1947; Etnografya Elkitabı), 1904-38 arasında yazdığı makaleleri içeren *Sociologie et anthropologie* (1950; Sosyoloji ve Antropoloji) ile *Oeuvres* (ös 1968-69, 3 cilt; Yapıtlar) sayılabilir.

Mauthausen, Avusturya'da Nazi toplama kampı. Nisan 1938'de Linz'in 20 km doğusunda, Tuna Irmağı kıyısındaki Mauthausen köyü yakınlarında kuruldu. Bütün kamplar arasında en kötülerinden biri olan Mauthausen önceleri Dachau kampına bağlıyken 1939 ilkbaharında bağımsız bir kampa dönüştürüldü. Avusturya'nın çeşitli yerlerinde bağlı kamplar açılarak hepsine birden Mauthausen dendi. Bu kamplarda, Avrupa'nın hemen her yanından getirilen Nazi karşıtları

hapsedildi. Bunlar arasında 10 bin İspanyol cumhuriyetçisi de vardı. Kasım 1941'den sonra kamplarda Sovyet savaş tutsakları toplanmaya başladı. Tutuklular resmen *Rückkehr unerwünscht* (geri dönmesi istenmeyenler) olarak anılıyordu. Bu yüzden kamplarda en ağır işlerde, özellikle de yöredeki taşocaklarında çalıştırmak, aç bırakmak ve dayak atmak gibi yöntemler uygulanıyordu. Başka kamplardan disiplinlilik yaptığı ve kaçarken yakalandığı gerekçesiyle gönderilen tutuklular kurşuna diziliyor ya da gaz odasında öldürülüyordu. Mayıs 1945'te ABD birlikleri ana kampı ele geçirdiklerinde, ana kampı bağlı kamplardan geçen yaklaşık 335 bin tutukludan, 122 binden fazlası idam edilmiş ya da kötü koşullardan ötürü ölmüştü.

Mauthner, Fritz (d. 22 Kasım 1849, Hofe, Bohemya - ö. 29 Haziran 1923, Meersburg, Almanya), Alman yazar ve tiyatro eleştirmeni. Felsefede insan bilgisinin eleştirisinden türeyen şüphecilik savunmuştur.

Romanları ve klasik Alman şiirlerinin parodileriyle edebiyatçı olarak belirli bir ün kazandı. Ama 1876-1905 arasındaki esas işi *Berliner Tageblatt* gazetesi için tiyatro eleştirileri yazmaktır. Düşünür olarak ana uğraş konusu dilin içermeleriydi. Nietzsche'yi ve Otto Ludwig'in *Shakespeare-Studien*'ini (1891; Shakespeare İncelemeleri) okumuş olan Mauthner, eyleme dayalı bir yaşamla sözleri ve ideolojileri küçümseyen bir tutumu birleştirdiği için Bismarck'a hayranlık duyuyordu. Sözcüklerin pragmatik toplumsal bir değeri olduğuna, ama öznel biçimde kullanıldıkları ve sürekli değiştikleri için, yalnızca (ve eksik biçimde) duyularla elde edilen deneyimi yansıttıklarına inanıyordu. Ayrıca, ona göre sözcükler, kavramları ifade etmek için yetersizdi ve gerçekliği zorunlu olarak çarpıtmaktaydı.

Bu düşünceler Mauthner'i felsefi şüphecilğe ve kültürel etkilerle biçimlenen kişisel deneyimlere dayalı bir doğruluk ölçütünü varsayma anlayışına yöneltti. *Wörterbuch der Philosophie* (1910, 2 cilt; Felsefe Sözlüğü) ve *Der Atheismus und seine Geschichte im Abendlande* (1921-23, 4 cilt; Ateizm ve Batı'daki Tarihi) adlı iki temel yapıtında dilbilimsel çözümlemelerden yararlandı. Şüphecilik anlayışı yeni olmamakla birlikte, geliştirdiği epistemolojiye dil yoluyla yaklaşım yöntemi özgün bir nitelik taşıyordu.

Mauve, Anton (d. 18 Eylül 1838, Zaandam - ö. 5 Şubat 1888, Arnhem, Hollanda), Hollandalı romantik ressam. Jozef Israëls ve Maris kardeşler gibi, J.-B.-C. Corot ile Barbizon okulundan etkilenmiş, manzaralar ve Hollanda'nın kır yaşamını konu alan resimler yapmıştır.

1870 dolaylarında Lahey'e yerleşti ve yakınlardaki balıkçı köyü Scheveningen'de resim yapmaya başladı. 1885'te kırsal bir bölgede yaşamak amacıyla Hilversum yakınlarındaki Laren'e gitti. Orada, sonradan "Hollanda Barbizonu" olarak anılacak Lahey okulunu(*) kurdu. Donuk renkleri yeglediği resimleri, uyumlu gri ve mavi tonlarıyla Corot'yu anımsatır. Başlıca yapıtları "Çayırdağı İnekleri" (Eski Pinakotek, Münih) ve "Kum Tepesi Manzarası" (Hamburg Sanat Salonu) olan Mauve, suluboyada yetkinleşmişti.

Maveraünnehir, TRANSOXIANA ya da TRANSOXANIA olarak da bilinir (Arapçada "İrmağın Ötesi"), Orta Asya'da, Türkistan'da, Ceyhun'un (Amu Derya) doğusuyla Seyhun'un (Sirderya) batısı arasında kalan tarihsel bölge. Günümüzde kabaca Özbekistan'ı ve Türkmenistan'la Kazakistan'ın bazı kesimlerini içine alır. Ortaçağda,

İslam uygarlığının en büyük merkezlerinden biri olan Maveraünnehir, 15. yüzyılda Timurluların merkezi durumuna geldi. Aynı dönemde bölgedeki Buhara ve Semerkand gibi kentler çok ünlüydü. Bölge 19. yüzyılda Ruslar tarafından işgal edildi.

Mâverdi, tam adı EBUL-HASAN ALI BIN MUHAMMED BIN HABİB EL-MÂVERDİ (d. 974, Basra - ö. 27 Mayıs 1058, Bağdat), İslam kamu hukuku alanındaki çalışmalarıyla tanınan fıkıh bilgini.

Öğrenimini Basra ve Bağdat'ta tamamladı. Bağdat medreselerinde fıkıh ve hadis dersleri verdi. Nişabur yakınlarındaki Ustuv'a'da (bugün İran'da) başkâdlık yaptı. Abbasi halifesi Kaim döneminde (1031-75) Bağdat başkâdlığına atandı.

Büveyhi emirlerinin egemenliğinde otoritesi sarsılan halifelğin yetkileri üzerine bir yorum yazmakla görevlendirildi. *Ahkâmü's-Sultaniye* (ös 1881; *İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku*, 1976) adlı yapıtı İslam siyaset kuramının en etkili örneklerinden biri oldu. Bazı bilgilerin sandığı gibi bu yapıt halifelik otoritesinin soyut bir betimlemesi değildir. Mâverdi halifenin hakları, ödevleri ve seçilme yolları gibi konuları ele alarak, halifenin otoritesini zamanın gerçeklerine uydurmaya çalıştı. Kamu refahının korunması için halifenin, bölgesel yönetimleri ele geçirenleri tanımak zorunda olduğunu öne sürdü.

Öbür yapıtları arasında, bir ahlak kitabı niteliğindeki *Bugyerü'l-Ulya fî Edebi'd-Dünya ve'd-Din* (ös 1882; *İslamda Dünya ve Din Edebi*, 1985), peygamberlik alametlerinin ve adlarının ele alındığı *A'lâmü'n-Nübüvvet* (ös 1901) sayılabilir.

Mavi, Ankara'da yayımlanan aylık edebiyat ve düşün dergisi (Kasım 1952-Nisan 1956).

Edebiyata ilgi duyan bir grup gencin çıkardığı ve Teoman Civelek'in sahipliğini üstlendiği *Mavi*, başlangıçta belirgin bir çizgiyi savunmuyor, eski-yeni ayrımı yapmaksızın farklı görüşteki edebiyatçıların yapıtlarına yer veriyordu. Ama daha sonra Garip şiir akımına karşı çıkarak daha çok Atilla İlhan'ın toplumsal gerçekçi görüşlerinin etkisinde ürünler yayımladı. Dergide görev alan ya da yapıtlarına yer verilen şairler daha sonra "Maviciler" olarak anılmaya başladı.

25. sayıdan sonra Özdemir Nutku'nun sahipliğini üstlendiği *Mavi* toplam 36 sayı çıktı. Dergide Ahmet Oktay, Ferit Edgü, Demirtaş Ceyhan, Demir Özlü, Hilmi Yavuz, Ece Ayhan, Orhan Duru, Güner Sümer ve Yılmaz Gruda gibi şair ve yazarların şiirleriyle öyküleri yer aldı.

mavi asbest bak. krokidolit

mavi balina (*Balaenoptera musculus*), Cetacea takımının *Balaenopteridae* familyasından, benekli, mavi boz renkli balina türü. Yaşayan hayvanların en irisi olan mavi balina, 30 m uzunluğa ve 150 ton ağırlığa ulaşabilir. Vücudu bazen sarımsı algilerle

Mavi balina (*Balaenoptera musculus*)
Richard Ellis'in çizimi

kaplı olan mavi balinanın, kuyruğunun yakınında küçük bir sırt yüzgeci ve başının altından karnı boyunca uzanan 80-100 kadar oluk vardır. Ağzına aldığı sudaki planktonları süzmeye yarayan çok sayıdaki boy-nuzsu çubukları (balın) görece kısa ve siyah renklidir.

Mavi balina, bütün okyanuslarda, yalnız olarak ya da küçük gruplar halinde görülür. Yazın, kutup yakınlarındaki sularda kril denen karides benzer küçük kabuklularla beslenir. Kışın üremek üzere Ekvator'a doğru göç eder. Eskiden ticari amaçla avlanan en önemli balina türü olan bu hayvanların sayıları, 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın ilk yarısında büyük ölçüde azalmıştır. Bugün koruma altında olmasına karşın soyu tükenmek üzere olan hayvanlar arasında sayılmaktadır.

mavi-beyaz porselen, mavi renkli desenlerle sır altı tekniğinde bezenmiş beyaz porselenlere verilen genel ad. Ortadoğu'da mavi rengin sır altında kullanılması en geç 9. yüzyılda başlar. Oradan Yuan hanedanı döneminde (1206-1368) Çin'e geçmiş, özellikle Ming (1368-1644) ve Qing (Mançu) (1644-1911/12) hanedanları dönemlerinde önemli mavi-beyaz porselenler üretilmiştir. Sır altı mavi kullanımı Avrupa'ya da Çin'den gitmiştir.

Mavi Dağlar, ABD'de dağ sırası. Oregon eyaletinin orta kesiminden Washington eyaletinin güneydoğusuna kadar, kuzeydoğu doğrultusunda 310 km boyunca uzanır. Genişliği yaklaşık 110 km, ortalama yüksekliği ise 2.000 m'dir. Üzerinde Aldrich, Strawberry ve Elkhorn sırtları gibi daha yüksek dağ sıralarının yer aldığı yükselmiş ve parçalanmış bir lav platosunu kapsar. En yüksek nokta, Elkhorn Sırtındaki Rock Creek Tepesidir (2.775 m). Mavi Dağların sularını Columbia Irmağının batıda Deschutes ve John Day, kuzeydoğuda ise Grande Ronde gibi kolları toplar. Alçak kesimlerdeki havza ve düzlüklerde tarım yapılır. Yamaçlar sık çam ve duğlasgöknarı ormanlarıyla kaplıdır. Madencilik gerilemesinden sonra, hayvancılık ve turizm bölgenin başlıca ekonomik etkinlikleri durumuna gelmiştir. Bazı bölümleri Umatilla, Whitman ve Malheur ulusal ormanlarının içinde kalan Mavi Dağlara çam ağaçlarının koyu mavi görünümü nedeniyle bu adın verildiği sanılmaktadır.

Mavi Dağlar, Avustralya'da, Yeni Güney Galler eyaletindeki Avustralya Cordillerası'nın bir bölümü. Doğuda 370-550 m yükseklikteki kayalıklardan batıya doğru gildikçe yükselen ve Bird Rock'ta 1.180 m yüksekliğe ulaşan parçalanmış kumtaşı bir platoyu kapsar. Yamaçları genellikle sarp-tır. Mavi Dağları aşan ilk Avrupalılar Gregory Blaxland, William C. Wentworth ve William Lawson adlı kâşifler oldu (1813). Eskiden Sidneyli varlıklı ailelerin sayfiye merkezi olan dağlar, günümüzde güzel manzaralarıyla ilgi çeken turistik bir bölgedir. Grose Irmağı vadisinin çevresinde uzanan 1.989 km²'lik Mavi Dağlar Ulusal Parkı burada yer alır.

Mavi Dağlar kenti 1947'de, 20'yi aşkın küçük kasabanın bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Mavi Dağlardaki başlıca merkezler Katoomba, Leura, Mount Victoria, Blackheath, Springwood, Wentworth Falls ve Hazelbrook'tur. Bu kasabaların hepsi hem demiryolu hattının, hem de 60 km doğudaki Sidney'i dağların batı yamacındaki Lithgow'a bağlayan Büyük Batı Karayolu'nun

üzerinde yer alır. Turizmin gelişmesi bölgede kentleşmeyi hızlandırmıştır. Nüfus (1981) kent, 55.877.

Mavi Gömlekçiler, İspanyolca CAMISA AZUL. Serbest İrlanda Devleti'nin ilk başkanı (1922-32) William Cosgrave'in kurduğu İrlanda faşist hareketinin üyelerine verilen ad. İrlanda Ulusal Muhafızları'nın eski komutanı General Eoin O'Duffy 1936'da hareketin 600 üyesiyle birlikte İspanya'ya gitti. Burada Cáceres'de eğitim gören Mavi Gömlekçiler, İspanya İç Savaşı'nda Milliyetçilerin saflarında çarpıştılar.

Mavi Gül Grubu, 1905'ten sonra Rus resminde yeni bir akımın temsilcisi olarak Sanat Dünyası adlı grubun yerini alan topluluk. Moskova'da ikinci kuşak Rus simgeçileri tarafından oluşturulmuş, birinci kuşak Rus simgeçilerinden Viktor Borisov-Mussatov (1870-1905) ile Mihail Vrubel'i (1856-1910) örnek almıştır.

Sanat Dünyası'na tepki olarak doğan topluluğun çekirdeğini Valentin Serov (1865-1911) ile Konstantin Korovin'in (1861-1939) Moskova'daki öğrencilerinden Pavel Kusnetsov, Georgi Yakulov (1882-1928), Natalia Goncharova(*), Mikhail Fyodorovich Larionov(*), Miliuti kardeşler (Nikolay ve Vasili) ile Martiros Saryan oluşturuyordu. Rus Sanatçılar Birliği'nin 1906'daki sergisinde ilk kez bir grup olarak beliren bu genç sanatçılar 1907'de Kusnetsov'un evinde 15 ressam ve bir heykelticinin yapıtlarından oluşan ilk toplu sergiyi açtılar. Yapıtlarında birinci kuşak simgeçilerin ölüm, acı ve yozlaşma gibi karamsar temaları yerine yaşamı konu aldılar; doğanın ayrılmaz parçası olarak işledikleri insanın yaşamın gizemi karşısındaki ürkek sessizliğini ve dinginliğini betimlediler. Bu serginin dikkat çeken bir noktası da tuval yerine pano üzerine çalışılmış olmasıydı. Fransız Nabi'lerde de yaygın olan bu eğilimin temelinde Rönesans'ın idealize edilmiş yaşam biçimlerini yansıtan "çerçevesiz resmin", çağdaş bakış açısına ters düştüğü düşüncesi yatıyordu.

Mavi Gül Grubu'nun yayın organı *Zolotoe runo*'nun (Altın Post) amacı Rus sanatını ve bu sanatın gelişimini ülke dışında tanıtmaktı. Derginin etkinlikleri çerçevesinde üç büyük sergi düzenlendi. 1908'de Moskova'da açılan ilk sergide Fransız Nabi'lerin, fovistlerin ve ard izlenimcilerin yapıtlarıyla başta Goncharova ve Larionov olmak üzere genç kuşak Rus sanatçıların yapıtları ayrı mekânlara yerleştirildi. 1909'daki ikinci sergide Fransız-Rus ayrımı yapılmaksızın benzer düşünceleri yansıtan yapıtlar yan yana sergilendi; Fransa'dan fovistlerin yanı sıra Braque ve Le Fauconnier'in kübizm öncesi yapıtlarına da yer verildi. Asıl amacı yenilikçi Rus sanatını tanıtmak olan ikinci sergide bazı Rus yapıtlarında hâlâ fovizmin etkileri görülmekle birlikte belirgin bir gelişme vardı. Aynı yılın sonunda açılan üçüncü sergi ise ağırlık Goncharova ve Larionov'da olmak üzere yalnızca Rus sanatçılara ayrıldı.

mavi kelebek, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımının *Lycaenidae* familyasının *Plebeinae* altfamilyasını oluşturan kelekelerin ortak adı. Geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu kelekelerin erişkinleri narin yapılıdır ve oldukça hızlı uçar. Çoğunun kanat açıklığı 18-38 mm, kanatları yanardöner pırıltılıdır. Erkeklerde körelmiş olan ön bacaklar dişilerde tümüyle gelişir.

Mavi kelekelerin tırtılları kısa ve tombuldur. Bazı türlerin sindirim artığı olarak salgıladığı tatlı sıvı karıncaları çeker. Karıncalar bu tatlı sıvının salgılanması için bacaklarıyla tırtılları dürterek uyarır.

Çoğunda parlak mavi olan kanat yüzeyleri genellikle dişilerde çok daha koyudur. Birkaç tür ise kahverengi ya da beyaz renklerle alacalanır. Kanat açıklığı 12 mm'yi aşmayan cüce mavi kelebek (*Brephidium exilis*) bu altfamilyanın en küçük üyesidir. Kuyruklu

Kuyruklu mavi kelekelerden *Everes comyntas*
Robert P. Carr-Bruce Coleman Inc

mavi kelekelerin (*Everes* cinsi) arka kanatlarında uzantılar bulunur. Avrupa'da yaygın olan *Maculinea arion* türü larva ve pupa evresini karınca yuvalarında geçirir. Pupa evresini tamamlayan bireyler baharda erişkin olarak bu yuvalardan ayrılır.

Mavi Nil (il, Sudan) bak. Nilü'l-Ezrak

Mavi Nil Irmağı, Arapça EL-BAHRUL EZRAK. Amhara dilinde ABAY. Nil Irmağının başlıca kollarından biri. Etiyopya'nın kuzeybatısındaki Tana Gölü yakınlarında, deniz düzeyinden 1.800 m yükseklikte Abay adıyla doğar. Bir göle girip çıktıktan sonra, bir dizi ivintiyi aşarak bir boğaza girer. Güneydoğu ve batı yönünde derin bir

Mavi Nil Irmağı üstünde Sennar Barajı, Sudan
Tor Egeland-Black Star

kanyon içinde akarak Çoke Dağlarının çevresinden geçtikten sonra, Sudan'da kuzeybatıya yönelerek Hartum'da Beyaz Nil'e birleşir. Uzunluğu yaklaşık 1.460 km'dir. Sularının büyük bölümünü Etiyopya Platosundan doğan Dindir ve Rahad gibi kollarından alır. Sudan'da bulunan er-Ruseyris ve Sennar barajları, Mavi ve Beyaz Nil arasındaki el-Cezire Ovasında 400 bin hektarlık bir alanı sular. Sennar Barajı'nda hidroelektrik enerji de üretilir.

mavi tilki, kutup tilkisinin renk formu. Ayrıca bak. kutup tilkisi.

mavi yengeç, *Decapoda* (onayaklılar) takımının *Callinectes* cinsini oluşturan yengeçlerin ortak adı. Atlas Okyanusunun batı kıyılarında eti için avlanan ve ekonomik

değeri yüksek olan bu kabukluların en tanınmış türleri *C. sapidus* ve *C. hastatus*'tur. Genellikle çamurlu kıyılar, koylar ve halicilerde yaşarlar.

Kabuklarının üst bölümü yeşilimsi, alt bölümü donuk beyaz, uzunluğu yaklaşık 7,5 cm, genişliği 15-18 cm'dir. Bacakları

Mavi yengeçlerden *Callinectes sapidus*
John H. Gerard

mavimsi rengiyle dikkat çeker. Kabuğun iki yanında uzamış, cinse özgü, iri ve keskin dikenler ile gözler arasında sekiz kısa diken bulunur. İri kısıkaçları eş uzunlukta değildir. Beşinci bacak çifti yüzme işlevine uyarlanarak yassılaştırmıştır. Mavi yengeçler, ölmüş hayvanları yiyerek beslenir. Üreme döneminde dişinin karın bölgesi yumurtayla dolarak şişer. Yumurtaların döllenmesinden iki hafta sonra yumurtadan çıkan larvalar kısa bir süre daha dişiye bağlı kalır.

mavi-yeşil algler, Cyanophyta bölümünden, fotosentez yapabilen yaklaşık 1.500 kadar tekhücreli canlı türünün ortak adı. Bunlar genellikle tek tek ya da kütesel koloniler halinde bulunurlar ama çok hücreli iplikli yapılar oluşturarak yaşayanlara da rastlanır. İplikli türlerin bir bölümü hücrel farklılaşmaya uğramış ve bazı hücreleri tutunma, üreme ya da öbür işlevler için özelleşmiştir.

Bakterilerle üstün yapılı bitkiler arasında yer alan bu canlılar hücrel açıdan bakteriler gibi prokaryotik (hücre çekirdeği ve öbür organelleri bulunmayan) olmalarına karşın, beslenme açısından yeşil bitkilere benzerler. Tıpkı üstün yapılı bitkilerde olduğu gibi içerdikleri klorofil yardımıyla fotosentez yaparlar ve yan ürün olarak oksijen açığa çıkarırlar.

Mavi-yeşil alglerin büyük bir bölümü havanın azotunu tutarak, başka canlıların yararlanabileceği tipteki bileşiklere dönüştürürler. Azot yakalama kapasitesi en yüksek olan üyelere, heterosist adı verilen özel hücrelere sahip iplikli türler arasında rastlanır. Oksijen geçirgenliği olmayan kalın çeperli heterosist hücreleri azot tutma sürecinde gerekli olan oksijensiz ortamı sağlar.

Mavi-yeşil alglerde klorofille ek olarak sarı renkli karotenoidler, mavi renkli fikosiyanın ve bazı türlerde kırmızı renkli fikoeitrin pigmentleri bulunur. Bir arada bulunan, klorofil ve fikosiyanın mavi-yeşil bir renk oluşmasına yol açar. Ancak, bununla birlikte öbür pigmentlerden ötürü türlerin büyük bir bölümü gerçekte yeşil, kahverengi, sarı, siyah ya da kırmızı renklidir.

Yeryüzünde çok geniş bir dağılım gösteren mavi-yeşil algler en çok tatlı suların yüzeyinde ya da iç kesimlerinde, ayrıca gelgit gölcükleri, gelgit yayılma alanları ve mercan resiflerinde yaşar; bazı türlerine

okyanus planktonlarında, da rastlanır. Su dışında karasal ortamlarda, örneğin toprağın 1 m derinliğe varan kesimlerinde, kaya ve ağaçların nemli yüzeylerinde de bulunur. Bunların dışında sıcak su kaynakları ile çöl ve kutup bölgeleri gibi uygunsuz yaşama ortamlarında da görülebilir. Bazı mavi-yeşil alg türleri mantarlarla ortaklık kurarak liken oluşturur.

Yalnızca eşeysiz üremenin görüldüğü bu grubun tek ya da koloni halinde yaşayan üyeleri hücre bölünmesiyle, iplikli türleri ise spor oluşumuyla çoğalır. Uygun koşullarda son derece yüksek oranlarda çoğaldıklarından, sık ve yoğun kütleler oluşturarak içinde bulundukları ortamın, yani suyun renginin değişmesine yol açarlar. Örneğin, havuz suları bu alglerin aşırı çoğalması yüzünden yeşil bir renk alır. Fikoeitrince zengin mavi-yeşil alg türlerinin aşırı çoğalması sonucu da su kırmızımsı bir renk alır. Kızıldeniz bu konudaki en çarpıcı örneklerden biridir. Mavi-yeşil alg kitlelerine özellikle azot atıklarıyla kirletilmiş sular da rastlanır; bu gibi durumlarda mavi-yeşil alglerin aşırı artması suyun oksijenini tüketerek balık ve öbür su canlılarının ölmesine yol açabilir.

Yıllardır süren geleneksel bir uygulamaya göre mavi-yeşil algler bitkiler âleminin bir üyesi olarak kabul edilmişse de bu canlılar 1970'lerden bu yana öbür prokaryotik canlılarla (bakteriler ve prokaryotikler) birlikte Monera âleminde sınıflandırılmaktadır.

Mavi Yolculuk, Türkiye'de bazı aydınların Anadolu'nun Ege ve Akdeniz kıyılarındaki, yöredeki ilk çağ kültürlerini tanıtmak amacıyla gerçekleştirdiği yolculuklara verilen ad.

İlk Mavi Yolculuk, İstiklal Mahkemesi'nce Bodrum'da kalebentliğe mahkûm edilen ve cezası bittikten sonra da uzun süre orada kalan Halikarnas Balıkcısı'nın(*) öncülüğünde 1945'te yapıldı. Bu gezide Sabahattin Eyuboğlu, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Sabahattin Ali, şair Fuat Ömer Keskinioğlu ve Benya adındaki Rumen dostları, Samim Kocagöz'ün sağladığı "Macera" adlı bir tekneyle Kuşadası'ndan çıkıp serüvenli bir yolculuktan sonra Bodrum'a ulaştılar. İkincisi, aralarında gene Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyuboğlu ve Azra Erhat'ın da bulunduğu birçok yazar ve sanatçıdan oluşan bir grupla 1956'da yapılan Mavi Yolculuk, özellikle 1961-62'den sonra Sabahattin Eyuboğlu'nun öncülüğünde "Hürriyet" adlı tekneyle gerçekleştirildi.

Genellikle Gökova Körfezi'yle Marmaris-Antalya arasındaki kıyılarda gerçekleştirilen yolculuğun amacı eğlenceden çok, doğadan kopan insanı doğayla yeniden buluşturmak ve coğrafyayla tarihi kültür hazineleriyle birlikte doğal güzellikler içinde özümsemektir. Sabahattin Eyuboğlu'nun ölümünden (1973) sonra bu gelenek dört ayrı koldan (Oğuz Akan, Ali Uğur, Mehmet Eyuboğlu ve Cengiz Bektaş grupları) 1987'ye değin sürdü. Günümüzde Mavi Yolculuk turizme açık bir eğlence gezisine dönüşmüştür. Azra Erhat bu yolculukların felsefesini ve kendi gözlemlerini *Mavi Anadolu* (1960), *Mavi Yolculuk* (1962) ve *Karya'dan Pamfilya'ya Mavi Yolculuk* (1979) adlı kitaplarında dile getirmiştir.

mavikuş, Passeriformes (ötücükuşlar) takımının, *Turdidae* familyasının, *Sialia* cinsinden, Kuzey Amerika'da yaşayan mavi renkli üç arıçkuşu türünün ortak adı. Doğu mavikuşu (*S. sialis*) ve batı mavikuşu (*S. mexicana*), Kayalık Dağların doğuya ve batıya bakan kesimlerinde yaşayan türlerdir. Bu iki türün uzunluğu 14 cm, göğüs ve

kanınları pas kıızıdır. Gene Kayalık Dağların batıya bakan kesimlerinde görülen dağ mavikuşu (*S. currucoides*) tümüyle mavidir.

Batı mavikuşu (*Sialia mexicana*)
Herbert Clarke

Mavikuşların tatlı bir ötüşleri vardır. Açık alanlarda ve orman içindeki açıklıklarda yaşarlar. İlkbahar başında kuzeye doğru göç eder, yuvalarını ağaç kovuklarında yaparlar.

Mavisakal, Charles Perrault'nun Contes de ma mère l'oye (1697; Kaz Anamın Öyküleri) adlı masal derlemesindeki "La Barbe bleue" (Mavisakal) öyküsünde geçen katil koca. Benzer öykülere Avrupa, Afrika ve Doğu folklorunda da rastlanır. Öykünün temel öğeleri, kilitli ve girilmesi yasak oda,

Mavisakal, Gustave Doré'nin bir illüstrasyonu
British Museum, Londra; fotoğraf, J. R. Freeman & Co Ltd.

meraklı bir kadın ve kadının ölümünden sonra kurtarılmasıdır. Perrault'nun öyküsünü 6. yüzyıl Breton kabile reislerinden Hırçın Comorre ile 15. yüzyıl Fransa maresşali Gilles de Rais'nin yaşamlarından esinlenerek yazdığı sanılmaktadır. Bu kişiler Mavisakal öykülerindekine benzer cinayetler işlemişlerdir.

Öykünün Estonya'da anlatılan biçiminde kadın kocasını öldürerek kendisini kurtaran bir kaz çobanı (ya da bir uşak) evlenir. Grimm Kardeşler'in *Kinder-und Hausmärchen* (1812-22; Çocuk ve Ev Masalları) adlı kitabında yer alan Mavisakal öyküsünde, öldürülmek istenen üç kız kardeş vardır. Bazı öykülerde Mavisakal'ın Şeytan'la, kilitli kapının da Cehennem'in kapısıyladır.

özdeşleştirilmesi, büyük olasılıkla sonradan yapılmış eklemelerdir.

mavna, Osmanlı donanmasında kullanılan çekdiri türünden gemi. Model olarak Venediklilerin geliştirdiği *galizza*'ya benziyordu.

Mavnalar, 26 oturaklı (gift kürekli) geniş, yüksek tekneli ve iki katlıydı. Her küreğini yedi kürekçi çekerdi. Boyu yaklaşık 50 m, eni 8,5 m, kış yüksekliği 5 m, baş yüksekliği 3 m'yd. Her mavna iki büyük top koğuşu ve 20,5 kg'lık güller atabilen sekizi başta, dördü kıçta, 12'si bordalarda olmak üzere toplam 24 top bulunurdu. Mürettebat sayısı ise 600 dolayındaydı.

Buharlı gemilerin donanmaya girmesinden sonra mavna önemini yitirdi. Osmanlılarda yük taşımacılığında kullanılan 50-100 tonluk, yelkenle hareket eden ahşap ticaret gemilerine de mavna denirdi.

Günümüzde ise daha çok korunaklı sular ve iç suyollarında yük taşımakta kullanılan ve römorkörler tarafından çekilen düz tabanlı teknelere mavna denir.

Mavri Mira (Yunancada "Kara Kader"), Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında İstanbul'da Rumların kurduğu ayrılıkçı örgüt.

Fener Rum Patrikhanesi bünyesinde, Patrik Yardımcısı Dorotheos'un başkanlığında, Osmanlı topraklarında yaşayan Rum azınlığa hizmet edecek bir yardım örgütü gibi kurulan Mavri Mira'nın asıl amacı, İstanbul ve başka bazı yörelerin Yunanistan'a katilmesini sağlamak yolunda propaganda yürütmektir. Daha kuruluş aşamasında Yunan hükümetinden büyük maddi destek gördü. Atina'dan silah ve cephane sağladı. Patrikhane koruma görevlisi adı altında Girit'ten asker getirtti. O sırada toplantı halinde olan Paris Barış Konferansı'nın dikkatini çekmek için İstanbul, Bursa, Bandırma, İzmit, Kırkkilise (Kırklareli) ve Tekirdağ'da mitingler düzenledi. Bu yörelerde izci birlikleri görüldüğü altındaki silahlı çeteler örgütledi ve özellikle köylerdeki Türk nüfusu yıldırma yönelik şiddet eylemlerine girişti. Nitekim, Karakol Cemiyeti(*) adlı gizli Türk direniş örgütünün oluşturulmasındaki amaçlardan biri de Mavri Mira ve benzeri ayrılıkçı örgütlerin eylemlerine son vermek, onlarla mücadele etmektir. Gerek Karakol Cemiyeti ve benzeri örgütlerin etkili direnişi, gerekse Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan başarılar, Mavri Mira örgütünün bir süre sonra dağılmasına yol açtı.

Mavrikios, Latince tam adı MAURICIUS FLAVIUS TIBERIUS (d. y. 539, Kapadokya - ö. 602, Konstantinopolis [İstanbul]), 582-602 arasında Bizans imparatoru.

578'de doğudaki imparatorluk kuvvetlerinin komutanlığına atandı. İranlılar karşısında kazandığı başarılar sonucunda İmparator II. Tiberios'un ardılı seçildi. 5 Ağustos 582'de imparator oldu ve Tiberios'un kızı Konstantina'yla nişanlandı. Tiberios'un ölümünden bir gün önce, 13 Ağustos'ta taştı.

Kısa bir süre sonra Sasanî tahtının meşru varisi Hüsrev'in yardım çağrısını kabul ederek İran'a bir sefer düzenledi. Böylece, II. Hüsrev'in tahta çıkmasına yardımcı oldu ve onunla Bizans lehine hükümler içeren bir barış anlaşması yaptı. Doğuda barışı sağladıktan sonra göçebe Slavlarla Avarların imparatorluk topraklarında kalıcı yerleşmeler kurdıkları kuzeye yöneldi. Bu seferlerin sonunda bazı başarılar kazandı ve 602'de Avarlara boyun eğdirdi. Bu arada Lombardlar İtalya'nın bir bölümünü işgal ede-

rek ülkenin içlerine doğru ilerlemeye başlamışlardı. Sivil yetkililerin geri kalan Bizans topraklarını koruyamayacağını gören Mavrikios Ravenna'ya, Ravenna ve Roma'nın yönetiminden sorumlu bir *eksarkhos* (askeri genel vali) atadı. Daha sonra Berberi kabilelerin saldırılarına karşı koymak için Kuzey Afrika'daki Kartaca'da da bir *eksarkhos*'luk oluşturdu. Bu yönetim biçiminin, Bizans İmparatorluğu'nda sonraki yıllarda ortaya çıkan *thema*(*) sisteminin temelini oluşturduğuna inanılır.

İranlılar, Slavlar, Avarlar ve Lombardlara karşı düzenlenen seferler önemli mali sorunlara yol açınca, Mavrikios vergileri yükseltip asker ücretlerini düşürdü. Bu uygulamanın orduda yarattığı hoşnutsuzluk, Mavrikios'un 602'de bazı birliklere kışık ordugâhlarını Tuna'nın ötesindeki topraklarda kurmalarını emretmesiyle doruğuna ulaştı. Mavrikios'un emrine uymayarak ayaklanan askerler, Phokas adlı genç bir subayın önderliğinde Konstantinopolis'e doğru yürüyüşe geçtiler. Kent halkının da ayaklanmaya katılmasıyla Mavrikios tahttan indirildi ve Phokas imparator oldu.

Mavrogeni Paşa, asıl adı SIBRIDION MAVROGENİ (d. 3 Eylül 1817, İstanbul - ö. 22 Ocak 1902, İstanbul), Osmanlı hekim. Halk sağlığı alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Tıp öğrenimini Viyana'da tamamladı. 1845'te İstanbul'a dönerek hekimliğe başla-

Mavrogeni Paşa
Ana Yayıncılık Arşivi

dı. Daha sonra Haydarpaşa Askeri Hastanesi başhekimliğine atandı. Fransa'ya giderek bir süre Paris'te mesleki araştırmalarda bulundu. Dönüşünde saray hekimliğine getirildi (1858). Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve askeri hastaneler başmüfettişi oldu. 21 Nisan 1883'te vezirliğe yükseldi, İstanbul Musiki Cemiyeti (1881) ile Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin (1898) onursal başkanlıklarını üstlendi. Sıtma, cüzam, veba, kolera, dizanteri, difteri gibi hastalıklar ve bunlarla mücadele konusunda çok sayıda konferans verdi. *Ceride-i Emakinü's-Sihha* (1887-93) adıyla Türkçe ve Fransızca bir dergi çıkardı. Başlıca yapıtları arasında *La Malaria* (1887; Sıtma), *Cholera Indien* (1889; Hint Kolerası), *Quelques Mots Sur l'Alcoolisme* (1898; Alkolizm Üzerine Birkaç Söz) sayılabilir.

Mavrokordatos, Aléksandros (d. 11 Şubat 1791, İstanbul - ö. 18 Ağustos 1865, Aigina, Yunanistan), Yunan devlet adamı. Bağımsız Yunanistan'ın kurucularından ve ilk siyasal önderlerindendir.

Osmanlı sarayında uzun süre önemli görevlerde bulunmuş Fenerli bir Rum ailesinden geliyordu. 1812-17 arasında Eflâk (bugün Romanya'da) voyvodası Ioannis Karaca'nın kâtipliğini yaptı. Sonradan Ioannis'le birlikte sürgüne gönderildi. 1821'de Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanmak için başlatılan ayaklanmaya

katılmak üzere Yunanistan'a geçti. Fenerli olması nedeniyle ayaklanmacılar arasında kuşku uyandırmasına karşın, çok geçmeden Yunanistan'ın batısında, Mesolóngion'da kurulan yerel hükümetin başkanlığına getirildi. Aralık 1821 - Ocak 1822 arasında

Mavrokordatos, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması; Etnoloji Müzesi, Atina
Demirli Çapırmos

Epidauros'ta toplanan ilk Ulusal Meclis'e başkanlık etti ve anayasa taslağının hazırlanması çalışmalarına yön verdi.

Yeni kurulan Yunanistan'ın ilk cumhurbaşkanı seçildi. Sonradan İngiltere yanlısı grubun önderlerinden biri olduysa da, Yunanistan'ın İngiltere'nin himayesine girmeye talebini onaylamadı (Haziran-Temmuz 1825).

Rusya yanlısı Kont Ioánnis Kapodistrias'ın cumhurbaşkanlığı sırasında (1827-31) önemli bir yönetim görevi üstlenmeyen Mavrokordatos, Yunanistan'ın ilk kralı Otto tarafından maliye bakanlığına (1832) ve başbakanlığa (1833) atandı. Sonradan Münih, Berlin, Londra ve İstanbul'da elçilik görevinde bulundu. Şubat 1841'de dışişleri bakanlığına getirildi. Bir süre sonra içişleri bakanlığını da üstleneceği bir hükümet kurmakla görevlendirildi (Temmuz 1841). Reformcu yönetim anlayışının krallığın mutlakiyetçi yapısıyla bağdaşmaması karşısında 20 Ağustos 1841'de başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı. 1843'te anayasal monarşi yönetimine geçilmesinden sonra 1844'te ve 1854-55 yıllarında iki kez daha başbakanlık yaptı.

Mavura, MANUZA olarak da bilinir (ü. 17. yy ortaları), Portekizliler tarafından büyük Mwene Matapa İmparatorluğu'nun başına getirilen Afrikalı imparator. Hristiyanlığı kabul etmesi, Portekizlilerin ticari nüfuz alanlarını Doğu Afrika kıyısındaki Mozambik'ten Afrika'nın içlerine kadar genişletmelerine olanak sağlamıştır.

1629'da Portekizlilerin yardımıyla amcası Kapranzine'yi tahttan indirdikten sonra Hristiyanlığı kabul ederek Filipe adını alan Mavura, Portekiz kralına bağlılık yemini etti. 1631'de gene Portekizlilerin yardımıyla amcasını kesin bir yenilgiye uğrattı ve sağladığı mutlak otoriteyi ölene değin korudu. Hükümdarlığı sırasında Orta Afrika'da ilk Portekiz ticaret üsleri ve misyonerlik merkezleri kuruldu.

mavzer, Alman mucit Paul von Mauser'in (1838-1914) geliştirdiği ateşli silahların ortak adı. 1859'da Alman ordusuna girmeden önce bir silah fabrikasında çalışan Mauser'in ilk başarılı tasarımı 11 mm'lik tek atımlı, mekanizmalı bir tüfektir. Bu tüfek, birçok başka önemli tasarımın da ilk örneği oldu. 1880'de Mauser, tüfeğine boru biçiminde bir şarjör ekledi. Bu tüfek 1884'te Prusya hükümeti tarafından temel piyade silahı olarak seçildi.

Sekiz mermi alabilen boru biçimindeki bu şarjör fazlaca tutulmadı. Mauser, beş atımlık, el kundağına yerleştirilen bir kutu şarjör geliştirinceye değin tasarımı üzerinde çalışmayı sürdürdü. Bu tüfek, Alman ordusunun temel piyade silahı oldu ve bütün dünyada yaygın olarak taklit edildi. Mavzer çok çeşitli kalibrelerde üretildi, ama özgün Alman mavzerlerinin hepsi 7,92 mm'lik yapılmıştır.

Mawangdui, Wade-Giles yazımında MA-WANG-TUI, Çin'de Changsha yakınlarında arkeolojik alan. 1963'te bir hastane yapımı sırasında ortaya çıkarılmıştır. İÖ 2. yüzyılda yaşamış Day yerel yöneticilerinden birine ve ailesine ait mezarları içerir.

Birinci mezar yöneticinin karısına aitti; mezarda bulunan ve bugün Changsha'da özel bir müzede sergilenen ceset hemen hiç bozulmamıştı. 1972'de aynı mezarda, kadını Cennet'e giderken gösteren çok ince işlenmiş bir sancak ele geçti. Bu sancak, eski Çin inançları ve uygulamaları konusunda verdiği bilgiler nedeniyle büyük önem taşıyordu. Gene Mawangdui'de bulunan lake ya da ipek işleri de Han döneminin sanat üsluplarına ışık tutar nitelikteydi.

Mawson, Sir Douglas (d. 5 Mayıs 1882, Shipley, Yorkshire, İngiltere - ö. 14 Ekim 1958, Adelaide, Güney Avustralya, Avustralya), Antarktika'ya yaptığı yolculuklarla dünya çapında ün kazanan Avustralyalı jeolog ve kâşif.

Sidney Üniversitesi'nde sürdürdüğü maden mühendisliği öğrenimini 1902'de tamamladı. Yeni Güney Galler'in ortabati kesimindeki Broken Hill maden bölgesinde yürüttüğü alan araştırmalarıyla 1909'da aynı üniversiteden doktor unvanını aldı. 1907'de Sir Ernest Henry Shackleton'ın Antarktika'ya düzenlediği sefere araştırmacı olarak katıldı. 6 Ocak 1909'da T.W.E. David ile birlikte Victoria Toprakları'ndaki yüksek buz platosunda bulunan magnetik Güney Kutup noktasına ulaştı. 1911-14 arasında Avustralasya Antarktika Seferi'ni, 1929-31 arasında ise İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda Antarktika Seferi'ni yönetti. Kâşif ve bilim adamı olarak gösterdiği yararlıklardan dolayı 1914'de "sir" unvanı aldı. *Reports of Australasian Antarctic Expeditions* (Avustralasya Antarktika Keşif Seferlerinin Raporları) adlı yapıtı yayıma hazırladı. Bir başka önemli yapıtı da *The Home of the Blizzard*'dir (1915; Kar Fırtınasının Yurdu).

Max, Adolphe (d. 30 Aralık 1869, Brüksel - ö. 6 Kasım 1939, Brüksel, Belçika), Belçikalı liberal devlet adamı. I. Dünya Savaşı'nın başlarında Brüksel belediye başkanırken, işgalci Almanlara karşı direnişyle uluslararası ün kazanmıştır.

1889'da Brüksel Bağımsız Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1896'dan sonra Brabant ve Brüksel hükümetlerinde görev aldı. 1903-09 arasında gazetecilik yaptı.

Max
A. C. L., Brüksel

1909'da Brüksel belediye başkanlığına seçildi. Alman birliklerinin Ağustos 1914'te Brüksel'e girmesinin ardından Almanların atadığı valinin emrinde çalışmayı reddederken tam yetki talebinde bulundu. Almanların koyduğu vergilerin ve zorunlu bağışların miktarını azaltmaya çalıştı. Ayrıca Belçikalıların gereksinimlerini karşılamakla görevli ulusal bir komite kurdu.

Eylül 1914'te Almanlar tarafından tutuklanan Max, bir süre Namur Kalesi'nde tutulduktan sonra savaş süresince sürgünde kalarcağı Almanya'ya gönderildi. Kasım 1918'de Brüksel'e dönüşünde sevinç gösterileriyle karşılandı. Kısa bir süre sonra devlet başkanlığına getirildi. Ertesi yıl Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Ölene değin Brüksel'in belediye başkanlığı görevini sürdürdü.

Max Planck Bilimi Geliştirme Derneği, Almanca MAX-PLANCK-GESELLSCHAFT ZUR FÖRDERUNG DER WISSENSCHAFTEN. Almanya'da kurulu resmi bilimsel araştırma örgütü. Merkezi Münih'tedir. 1911'de Kaiser Wilhelm Derneği (Kaiser-Wilhelm Gesellschaft) olarak kurulmuş, ama 1948'de adı, kuvantum kuramının kurucusu ünlü Alman fizikçi Max Planck (1858-1947) onuruna değiştirilmiştir. Devlet tarafından finanse edilen dernekte, özel önem taşıyan belirli bilimsel alanlarda ve yüksek uzmanlık isteyen bilim dallarında araştırmalar yapılır. Bu tür alanlarda çalışmalar yapmak, çoğunlukla üniversitelerin tek başlarına karşılayamayacağı düzeyde mali kaynak, gelişkin özel aygıt ve uzman işgücü gerektirir. Max Planck Bilimi Geliştirme Derneği bugün, her biri tıptan, biyoloji kimyası, kimya, fizik ve teknolojiye kadar değişen pek çok alanda uzun erimli araştırmalar yapan 35 kadar enstitüye destek sağlamaktadır. Moleküler genetik, biyokimya, plazma fizigi ve radyoastronomi gibi pek çok bilim dalında da Max Planck enstitüleri vardır.

Maxamed Cabdulle Xasan bak. Muhammed bin Abdullah Hasan

Maxentius, Marcus Aurelius Valerius (ö. 312), 306-312 arasında Roma imparatoru. Babası İmparator Maximianus, 305'te Diocletianus'la birlikte tahttan çekildi. İki "augustus" ve onlara bağlı iki "caesar"dan oluşan Dörtlül Yönetim (*Tetrarchia*) döneminde Flavius Valerius Severus önce "caesar", 306'da da "augustus" yapıldı. Ama Severus'un izlediği politikanın Roma'da hoşnutsuzluk yaratması üzerine Maxentius, 28 Ekim 306'da "augustus" ilan edildi.

Oğlu Maxentius'u desteklemek üzere yeniden imparator olan Maximianus, 307'de Severus'u yendi ve öldürdü. Ama kısa bir süre sonra oğluyla arası açıldı ve daha önce "augustus" yaptığı Constantinus'un yanına sığındı. Maxentius önceleri İtalya, İspanya ve Afrika'yı denetiminde tuttu. 308'de Afrika *vicarius*'u (vali vekili) Lucius Domitius Alexander ayaklandı ve kendini "augustus" ilan etti. İki yıl sonra da Constantinus İspanya'yı ilhak etti. Maxentius 311'de Afrika'yı geri aldı, ama 312'de Milvia Köprüsü Çarpışması'nda Constantinus tarafından öldürüldü.

Bu dönemden kalan Constantinus yanlısı kaynaklar onu acımasız bir zorba olarak betimlerse de gerçekte Hristiyanlara yapılan baskılara son verdi. Yaptırdığı büyük bazilikaya sonradan Constantinus kendi adını verdi. Maxentius ayrıca oğlu Romulus için Roma Forumu'nda bir tapınak inşa ettirdi.

Maxentius Bazilikası, KONSTANTIN BAZILIKASI olarak da bilinir, Roma'da Maxentius döneminde başlanıp Constantinus döneminde yaklaşık 313'te bitirilen büyük yapı.

Kapladığı yaklaşık 5.600 m²'lik alanla Roma döneminde yapılmış bazilikaların en büyüklerinden biridir. 80 m uzunluğunda, 25 m eninde bir orta nefle, bunun iki yanında, ikişer ayakla ayrılmış birer yan neften oluşur. Orta nefin üzeri boylu boyunca kasetsel bir beşik tonozla, yan neflerin üzeri ise ona dik yönde yan yana üçer tane kasetsel beşik tonozla örtülüdür. Yanı yıkık durumdaki yapının kuzeyindeki tonozlar bugün hâlâ durmaktadır.

Maxillaria, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, Amerika'nın tropik kesimlerinde yetişen 300 kadar orkide türünün oluşturduğu cins. Genellikle başka bitkiler üzerinde ya da toprakta yaşayan bu türlerin

Maxillaria curtipes
Water Chandra

bazıları 5 cm'den daha kısa olmakla birlikte, bir bölümü 1 m yüksekliğe ulaşabilir.

Maxillaria türlerinin kalın, derimsi yaprakları ile çeşitli biçim ve büyüklükte yalancı soğanları (soğansı gövde) vardır. Türlerin büyük bir bölümü tek bir çiçek ya da çiçek kümesi taşır.

Maxim, Hiram Percy (d. 2 Eylül 1869, Brooklyn, New York - ö. 17 Şubat 1936, La Junta, Colorado, ABD), ABD'li mucit ve imalatçı.

Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde öğrenim gördü. 1890'da American Projectile Company'nin Lynn'deki fabrikasına yönetici oldu. Benzin motoruyla çalışan üç tekerlekli bir bisiklet gerçekleştirdi (1895). Bunun üzerine Hartford'daki Pope Manufacturing Company tarafından taşıt üretimi bölümünün başına getirildi. Tasarımını yaptığı Columbia adlı elektrikli otomobil birkaç yıl üretildi. Benzin motorlu otomobillerde egzoz gürültüsünü azaltmak için yürüttüğü araştırmalar sırasında kendi adıyla anılan ateşli silah susturucusunu geliştirdi. Bu buluşu ülke çapında tanınmasını sağladı. Ama suçlularca da kullanılabileceği gerekçesiyle aygıt aleyhine açılan yoğun kampanya nedeniyle 1930'da üretimi durdurmak zorunda kaldı. Bu arada buluşunun temel ilkesini egzoz susturucularına, emniyet supaplarına, kompresörlere, hamlaçlara ve başka aygıtlara uyarladı. Son yıllarında amatör radyocuların haklarını savunarak kısa dalga ve çok kısa dalga yayına izin verilmesinde önemli rol oynadı.

Maxim, Sir Hiram Stevens (d. 5 Şubat 1840, Sangerville, Maine, ABD - ö. 24 Kasım 1916, Londra, İngiltere), kendi adını taşıyan makineli tüfeği geliştiren ABD asıllı İngiliz mucit.

Bir çiftçinin en büyük oğlu olan Maxim, 14 yaşındayken bir araba yapımcısının yanına

çırak olarak girdi. Son derece yaratıcı bir genç olan Maxim, geliştirdiği bir saç kıvrıma maşasıyla 1866'da ilk patentini aldı. Bu buluşunu havagazı üreten bir aygıt ve bir lokomotif farı izledi. 1878'de, ABD'de aydınlatma alanında çalışan ilk şirket olan United States Electric Lighting Company'ye baş mühendis olarak girdi. Burada karbon filaman üretim yöntemini geliştirdi. 1881 Paris Sergisi'ne elektrikli bir basınç düzenleyicisiyle katıldı.

Sonraları otomatik silahlar üzerinde çalışmaya başlayan Maxim, bu amaçla Londra'ya yerleşti. 1884'te Londra'da, boş kovanların dışarı atılmasında ve yeni merminin fişek yatağına sürülmesinde namlunun geri tepmesinden yararlanan ilk tam otomatik makineli tüfeği geliştirdi. Tüfeğin verimliliğini artırmak için kordit denen bir dumansız barut geliştirdi. Birkaç yıl içinde bütün ordularda Maxim makineli tüfekleri ya da bunun uyarlanmış tipleri kullanılmaya başladı.

1890'larda Maxim uçaklarla denemeler yapmaya girişti. Hafif bir buhar makinesiyle donatılmış başarılı bir uçak geliştirdi. Ama başarılı uçuşlar için içten yanmalı motorların kullanılması gerektiğini kavradı, buna karşılık bu tür bir motor geliştirmeye çalışmadı. ABD'de ve İngiltere'de patentini aldığı yüzlerce buluşun arasında, fare kapamı, yağmurlama yöntemiyle sulama sistemi, buhar gücüyle çalışan otomatik su pompası, vakum pompaları, makine düzenleyicileri ve gaz motorları vardı.

Maxim'in 1884'te kurduğu Maxim Gun Company daha sonra Vickers Ltd.'nin eline geçti ve Maxim bu şirketin yöneticisi oldu. 1900'de İngiliz uyruğuna geçti ve 1901'de Kraliçe Victoria tarafından "sir" unvanıyla ödüllendirildi.

Maxim, Hudson (d. 3 Şubat 1853, Orneville, Maine - ö. 6 Mayıs 1927, Landing, New Jersey, ABD), I. Dünya Savaşı sırasında yaygın biçimde kullanılan patlayıcıları geliştiren ABD'li mucit.

Maine'de Kent's Hill'deki Wesley İlahiyat Okulu'nda kimya öğrenimi gören Maxim, atomların bileşik yapısı üzerine bir kuram geliştirdi, ama onun bu çalışması daha sonraları kabul edilen atom kuramından çok farklıydı. Daha sonra kardeşi Hiram Stevens Maxim'in kurduğu silah ve cephane şirketinde çalışmaya başladı ve 1888'de patlayıcılar üzerinde deneyler yapmaya girişti. 1890'da New Jersey'de bir dinamit ve barut fabrikası kurdu. Burada R. C. Schupphaus ile birlikte ABD'deki ilk dumansız barutu geliştirdiler. Daha sonra Maxim, I. Dünya Savaşı sırasında yaygın biçimde kullanılan ve silindir biçimindeki taneceklerden oluştuğu için daha hızlı ateşlenebilen ve daha etkili olan dumansız top barutunu üretti. 1897'de fabrikasını ve patentlerini E. I. du Pont de Nemours & Company'ye (Du Pont Company) sattı ama ölümüne değin bu şirketin danışman mühendisi olarak kaldı.

Maxim, dinamikten yüzde 50 daha güçlü bir patlayıcı barut'a geliştirdi; maksimit denen bu barut torpillere yerleştirildiğinde, ateşleme darbesine ve torpilin zırhlı levhasına çarpması sonucunda oluşan güçlü şoka patlamadan dayanabiliyordu. Barut daha sonra, gene Maxim'in bir buluşu olan ateşleme kapsülünün (fünye) etkisiyle ateşleniyordu. Maxim kararlılığı oldukça yüksek bir dumansız barut olan stabili ve torpillere itici güç sağlayan öz yanmalı motoriti geliştirdi.

I. Dünya Savaşı sırasında Maxim, ABD Deniz Kuvvetleri'nin patlayıcılar ve ordu donatım danışma komitesinin başkanı olarak görev yaptı ve birçok buluşunu devlete bağışladı.

Maxim makineli tüfeği, ABD'li mühendis ve mucit Hiram Stevens Maxim tarafından 1884'te geliştirilen ilk tam otomatik makineli tüfek(*). Üretimi Vickers Ltd. tarafından yapılan makineli tüfek bazen Vickers-Maxim, bazen de yalnızca Vickers olarak bilinir. Bu tüfekler hemen her ülkede kullanılmıştır. Geri tepmeli bir silah olan Maxim makineli tüfeğinde soğutma, namlunun çevresine yerleştirilmiş bir su ceketiyile sağlanıyordu I. Dünya Savaşı'na "makineli tüfek savaşı" denmesinin en büyük etkeni Maxim makineli tüfeğidir.

Maximianus, Latince tam adı MARCUS AURELIUS VALERIUS MAXIMIANUS (d. Sirmium [bugün Sremska Mitrovica], Aşağı Pannonia - ö. 310), 286-305 arasında Diocletianus'la birlikte Roma imparatoru.

Halktan gelen Maximianus başarılı bir komutan olarak orduda yükseldi. 285'te güvenini kazandığı imparator Diocletianus tarafından "caesar", ertesi yıl da "augustus" yapıldı. Böylece ortak imparator durumuna geldiyse de gerçekte Diocletianus'a göre ikincil konumda kaldı. İmparatorluğun batısının yönetimini üstlendi, ama Galya ve Britanya'daki ayaklanmaları bastıramadı. 293'te bu bölgeleri "caesar" yaptığı Constantius Chlorus'a bırakarak İtalya, İspanya ve Afrika'daki denetimini sürdürdü. Diocletianus'un Kitabı Mukaddes'in yakılması ve kiliselerin kapatılmasını emreden ilk fermanını kendi bölgesinde uyguladı. Onun Nikomedeia'da (İzmit) tahtı bıraktığı gün de istemeyerek görevden ayrıldı (1 Mayıs 305). Yeni oluşan Dörtlül Yönetim (Tetrachia) çökmeye başlayınca, oğlu Maxentius'un "caesar" olmasını sağlamak amacıyla tahu yeniden ele geçirdi. 308'de Diocletianus tarafından çekilmeye ikna edildi ve kızı Fausta'yla evlenmiş olan Constantinus'un sarayında yaşamaya başladı. Constantinus'a karşı giriştiği ayaklanmanın bastırılmasından hemen sonra öldü. İntihar ettiği ya da öldürüldüğü sanılmaktadır.

Maximilian I (d. 17 Nisan 1553, Münih - ö. 27 Eylül 1651, Ingolstadt, Bavyera), 1597'den sonra Bavyera dükü, 1623'ten sonra elektör. Otuz Yıl Savaşları'nda (1618-48) Katoliklerin yanında yer almıştır. Kati bir Cizvit eğitimi gördü. Babasının yerini aldıktan sonra düklüğü mali durumunu düzelterek etkili bir yönetim kurdu.

I. Maximilian, Nikolaus Prugger'in portre çalışmasından ayrıntı; Bavyera Ulusal Müzesi, Münih
Bayerisches Nationalmuseum, Münih

Yasaları iyileştirdi, güçlü bir ordu topladı, toprakları ve kilise üzerindeki denetimi sıkılaştırdı. Şubat 1610'da Protestan Birliği'ne karşı Katolik Birliği'ni oluşturdu. Habs-

burgların gücünü kırmaya yönelik bir politika izlemesine karşın, Avusturya'nın yardımına koşarak Protestan Bohemya kralı ve Pfalz elektörü Friedrich'i yendi (1620). Ardından Avusturya'nın kendisine söz verdiği Yukarı ve Aşağı Pfalz'ı ele geçirerek (1622-23) elektör unvanı aldı. Ordusuyla Danimarkalıları Kuzey Almanya'dan sürdü (1626), Katolikler arasındaki önder konumunu sarsan Albrecht von Wallenstein komutasındaki bağımsız imparatorluk ordusunu dağıtmaya çalıştı. İsveç'in müdahalesiyle işgal edilen Bavyera topraklarını Nördlingen Çarpışması'yla (1634) geri aldı. Fransa ve İsveç karşısında yenilgiye uğrayınca 1647'de ayrı bir ateşkes imzaladı. Vestfalya Barışı'yla (1648) Elektörlüğünü ve Yukarı Pfalz topraklarını korudu. Ren topraklarını ise Friedrich'in vârisine bıraktı.

Maximilian II Emanuel (d. 11 Temmuz 1662, Münih - ö. 26 Şubat 1726, Münih), 1679'dan sonra Bavyera elektörü.

Elektör Ferdinand Maria'nın oğluydu. 1683'te Osmanlılara karşı savaştan Avusturya kuvvetlerine katıldı. Belgrad'ın ele geçirilmesi (1688) sırasında gösterdiği yararlılıklarla sıvırdı. Büyük Avrupa devletlerinin

II. Maximilian Emanuel, Karl Gustav Amling'in oymabaskısı, 1682
Staatliche Graphische Sammlung, Münih

Fransa kralı XIV. Louis'ye karşı giriştikleri Büyük İttifak Savaşı (1689-97) sırasında yeniden Habsburgların yanında yer aldı ve İspanyol Felemenki'nin valiliğine atandı (1692). Habsburg hanedanından gelen Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Leopold'ün kızı Maria Antonia'yla (ö. 1692) evliliğine dayanarak imparatorluk tahtı üzerinde hak iddia etti. İspanyol topraklarının büyük bölümünün vârisi ilan edilen oğlu Joseph Ferdinand'ın ölümünden (1699) sonra İspanyol Felemenki'nin kendisine bırakılması için çaba gösterdi, ama bu girişiminden sonuç alamadı. Teresa Kunigunda Sobieska ile evliliği (1694), III. Jan Sobieski'nin ölümünden (1696) sonra kendisine Polonya tahtının yolunu açtıysa da, Batı Avrupa'da kalmaya karar verdi.

İspanya Veraset Savaşları (1701-14) sırasında, imparatorluk tahtına, kendi hanedanı Wittelsbach'ı geçirebilmek umuduyula Habsburglara karşı Fransızları destekledi. Fransızlarla Bavyeralılar Blenheim'da yenilince (1704) ülkesinden sürüldü. Ramillies Çarpışması'ndan (1706) sonra Felemenki'de yitirince, Fransız sarayına sığındı. Utrecht Antlaşması'yla (1713) Bavyera'yı geri aldı ve 1715'te Münih'e döndü. 1724'te Wittelsbach hanedanının imparatorluk tahtı üzerindeki iddialarını sürdürülebilmek amacıyla Wittelsbach Hanedanı Birliği'ni oluşturdu. En büyük oğlu Karl Albrecht'in 1742'de Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak taç giymesiyle, Maximilian Emanuel'in düşleri ölümünden sonra gerçekleşmiş oldu.

Maximilian I, IV. MAXIMILIAN JOSEPH olarak da bilinir (d. 27 Mayıs 1756, Mannheim, Pfalz - ö. 13 Ekim 1825, Münih), Wittelsbach hanedanından gelen ilk Bavyera elektörü (1799-1806) ve Bavyera kralı (1806-25). Napoléon'la ittifak kurarak, dağınık durumdaki Bavyera topraklarını birleştirmiş ve güçlü bir krallık kurmuştur.

Pfalz-Zweibrücken prensi Friedrich Michael'in ikinci oğluydu. 1777'den Fransız Devrimi'ne değin Alsace'taki Fransız alayında görev aldı ve yaşamı boyunca Fransa'ya yakınlık duydu. 1795'te ağabeyinin yerine Zweibrücken dükü oldu. Bavyera ve

I. Maximilian, kimliği bilinmeyen bir sanatçının minyatürü; Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu

Staatliche Kunstsammlungen, Dresden;

fotoğraf, Deutsche Fotothek, Almanya

Pfalz elektörü Karl Theodor'un ölümünden (1799) sonra IV. Maximilian Joseph adıyla Wittelsbach topraklarının tümünü miras aldı. Parçalanmış ve iyi yönetilemeyen bu toprakların büyük bölümü Avusturya'nın işgali altındaydı. Maximilian, becerikli bakanı Montgelas kontu Maximilian'in da yardımcıyla Bavyera'yı güçlü ve bağımsız bir devlete dönüştürdü.

1799'da Avusturya'nın baskısıyla Fransa'ya karşı savaşa girmek zorunda kaldıysa da 1801'de Fransa ile ayrı bir barış antlaşması imzaladı. Antlaşma, Ren'in batısındaki topraklarına karşılık, Bavyera'ya imparatorluğun başka bir yerinde toprak verilmesini öngörüyordu. Sürekli olarak Bavyera topraklarını ele geçirmeye çalışan Avusturya'ya güvenmeyen Maximilian, Fransa'yla kurduğu ittifaka 10 yıldan uzun bir süre sadık kaldı. 1803'te Würzburg, Bamberg, Freising ve Augsburg'u, 1805'te de Ansbach'ı ele geçirdi. 1 Ocak 1806'da I. Maximilian adıyla taç giyerek Bavyera kralı oldu. Ardından Napoléon'un desteklediği Alman prenslerinin oluşturduğu Ren Konfederasyonu'na girdi ve Batı Avusturya topraklarının büyük bir bölümünü ele geçirdi. Rusya'ya karşı Napoléon'u desteklemek üzere bölgeye asker gönderdi. Fransa'nın yenilgisi üzerine, krallığın bütünlüğünün korunması koşuluyla Avusturya ile ittifaka girdi. 1814 ve 1816'da Batı Avusturya'daki topraklarını yitirdiyse de Ren'in batı kıyısında geniş topraklar elde etti.

Bavyera'nın 1815'te Alman Konfederasyonu'na katılmasından sonra yönetimini yeniden düzenledi. 1817'de, oğlu Ludwig'in (sonradan Bavyera kralı I. Ludwig) etkisiyle Montgelas'ı görevden aldı. 1808 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle (1818) iki meclisli bir parlamento oluşturuldu. Bu düzenlemeler sonucu Bavyera, Maximilian'ın krallığının son yıllarında, Almanya'nın en liberal devletlerinden biri durumuna geldi.

Maximilian II (d. 28 Kasım 1811, Münih - ö. 10 Mart 1864, Münih), 1848-64 arasında Bavyera kralı. Küçük Alman devletlerinin katılımıyla, Prusya ve Avusturya'ya karşı, Bavyera önderliğinde bir "üçüncü güç" oluşturma çabası başariye ulaşamamıştır.

Bavyera kralı I. Ludwig ile Saksonya-Hildburghausen'li Therese'nin en büyük oğluydu. Göttingen ve Berlin'de öğrenim gördü. Yaşamı boyunca sanat ve bilimle yakından ilgilendi; tarihçi Leopold von Ranke gibi seçkin aydınlarla dostluk kurdu.

Mart 1848'de, Almanya'yı saran devrimci ayaklanmalar sırasında I. Ludwig'in tahttan çekilmesi üzerine kral oldu. Alman Konfederasyonu'na bağlı tutucu Avusturya ile Prusya'ya karşı, daha küçük devletlerden oluşan bir üçüncü güç oluşturma önerisi, Avusturya ve Prusya'nın yanı sıra tek ve birleşik bir Alman devleti yaratmaya çalışan Frankfurt Ulusal Meclisi'nce de olumlu karşılanmadı. Prusya Pfalz'daki bir ayaklanmayı (1849) bastırmak için Bavyera'ya yardım ettiyse de, Maximilian bu ülke ile ittifaka girmeyi reddetti. 1849'da Ludwig

II. Maximilian, bir oymabaskudan ayrıntı, 1859
British Museum, Londra; J. R. Freeman & Co. Ltd

von der Pfordten'in başbakanlığa getirilmesinden sonra Avusturya yanlısı bir politika izlemeye başladı.

Maximilian tahta çıktıktan sonra basına özgürlük tanıyarak ve ülkenin yönetimini bakanlarına bırakarak liberal bir yönetim oluşturdu. Birçok ünlü bilim adamını Bavyera'nın başkentine çağırarak, Münih'i Almanya'nın sanat ve bilim merkezi durumuna getirdi. Ayrıca, Bavyera Bilimler Akademisi'nin bilim, teknik ve tarih bölümlerini kurdu.

Danimarka ile Prusya arasında uzun süredir çekişme konusu olan Schleswig ve Holstein düklikleriyle ilgili mücadelede 1860'ların başlarında yeniden patlak verince veliht prens Augustenburglu Friedrich'in yanında yer aldı.

Maximilian III Joseph (d. 28 Mart 1727, Münih - ö. 30 Aralık 1777, Münih), 1745-77 arasında Bavyera elektörü. Kutsal Roma-Germen imparatoru VII. Karl'ın oğluydu. 22 Nisan 1745'te imzalanan Füssen Barış'ıyla, Veraset Yasası'nı (*Pragmatische Sanktion*) tanıması ve imparatorluk unvanı üzerindeki hak iddia etmemesi koşuluyla, babasının topraklarını geri aldı. Aydınlanma akımının etkisiyle tarım, sanayi ve madencilik geliştirilmesine çalıştı. Münih Bilimler Akademisi'ni kurdu ve Cizvitlerin basına uyguladıkları sansüre son verdi. Çocuğu olmayan Maximilian'ın ölümüyle Wittelsbach hanedanının Bavyera kolu sona erdi ve tahta Pfalz elektörü Karl Theodor geçti.

Maximilian I (d. 22 Mart 1459, Wiener Neustadt - ö. 12 Ocak 1519, Wels, Avusturya), Avusturya arşidükü, Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru (1493-1519). Evlilik yoluyla Felemenk'i, antlaşmalar ve askeri baskıyla Macaristan ve Bohemya'yı, oğlu Philipp'in (sonradan Kastilya kralı I. Felipe) evliliğiyle de İspanyol tahtını ele geçirerek Habsburgların Avrupa'ya egemen olmasını sağlamıştır.

Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Friedrich'in en büyük oğluydu. 1477'de Bur-

gonya dükü Charles'in (Cesur) kızı Marie ile evlenerek, Felemenk'teki ve Fransa'nın doğu sınırındaki Burgonya topraklarını elde etti. Fransa kralı XI. Louis'yi Guinegate Çarpışması'nda (1479) yenerek yeni topraklarını korudu. Marie'nin ölümünden sonra oğlu Philipp'in naipliğini Felemenk Genel Meclisi'ne bırakmak zorunda kaldı. Ama 1485'te Felemenk kuvvetlerini yenerek naipliği üstlendi. Bu arada Arras Antlaşması (1482) uyarınca kızı Margarete'yı Fransa kralı VIII. Charles'la nişanladı

I. Maximilian, Albrecht Dürer'in karakalem çalışması, 1518; Albertina, Viyana
Albertina, Viyana

1486'da imparatorluğu babasıyla birlikte yönetmek üzere veliht seçildi. İspanya, İngiltere ve Bretanya'nın yardımıyla, Fransa'ya ve ayaklanan Felemenk'e karşı savaşmayı sürdürdü. Fransa'yı kuşatmak için 1490'da Bretanya dükü Anne'la evlendi, ama Fransa'nın Bretanya'yı işgaline engel olamadı. Fransa Kralı VIII. Charles, Bretanya'nın başka bir devletin eline geçebileceği kuşkusuyla nişanlısı Margarete'den ayrıldı ve Anne'ı Maximilian'dan boşanarak kendisiyle evlenmeye zorladı.

Bu arada Macaristan'ın elindeki eski aile topraklarını geri almayı başaran Maximilian, boşalan Macar tahtına aday oldu. Bohemya kralı II. Vladislav'ın (II. Ulászló) yeni kral seçilmesi üzerine ona savaş açtı. Sonunda Pressburg Antlaşması'nı (1491) dayatarak, Vladislav'ın geride erkek vâris bırakmaması durumunda, Bohemya ve Macaristan tahtlarının Habsburg hanedanına geçmesini hükme bağladı. Ardından Burgonya düklüğü ile Felemenk üzerindeki Habsburg egemenliğini tanıyan Zenlis Antlaşması (1493) çerçevesinde Fransa'yla olan anlaşmazlıklara son verdi.

Alman kralı ve imparator olarak bütün Habsburg topraklarının başına geçtikten sonra güneydoğu sınırında akınlar düzenleyen Osmanlıları gerilettili. 1494'te Milanolu Bianca Maria Sforza ile evlendi ve ortak yönetim hakkını saklı tutarak Felemenk'i oğlu Philipp'e bıraktı. Aynı yıl İtalya'yı işgal eden Fransa kralı VIII. Charles'a karşı papalık, İspanya, Venedik ve Milano'yla Kutsal Birlik (1495) olarak bilinen ittifakı oluşturdu ve Fransızları İtalya'dan çıkardı (1496). İttifakı pekiştirmek için oğlu Philipp'i İspanya prensesi Juana'yla (Deli) (1496), kızı Margarete'yi de İspanya velihtıyla (1497) evlendirdi. Ama 1499'da çıkarılan bir askeri hareketin ardından Basel Barış'ıyla (22 Eylül) İsviçre Konfederasyonu'nun bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Öte yandan İspanya'yla işbirliği yapan Fransa yeniden İtalya'ya girerek Milano'daki bazı Habsburg topraklarını ele geçirdi.

Maximilian'ın idari ve mali reform girişimlerine başından beri karşı koyan prensler bu durumdan yararlanarak 1500'de bazı imparatorluk yetkilerinin *Reichsregiment'e* (yürütme konseyi) devredilmesini sağladılar. Ama onu tahttan uzaklaştırma çabaları, güçsüzlükleri ve Maximilian'ın etkili karşı önlemleri nedeniyle sonuç vermedi. Fransa'yla anlaşarak Avrupa'daki durumunu güçlendiren ve Ren Pfalzı ile Bavyera arasındaki hanedan çatışmasında (1504) saygınlığını yeniden kazanan Maximilian, Güney Alman tüccarlardan sağladığı kaynaklarla mali durumunu da düzeltti. 1506'da Macaristan'a bir sefer düzenleyerek Habsburgların Macar tahtı üzerindeki hak iddiasını sağlamlaştırdı. Venedik'le artan sürtüşmeler üzerine Maximilian, Fransa, İspanya ve Papa II. Julius'la birlikte Venedik topraklarını paylaşmayı amaçlayan Cămbrai Birliği'ni (1508) kurdu. Ama asker ve para yönünden savaşa katkıda bulunmaktan kaçındığı için müttefikleriyle ilişkileri bozuldu. II. Julius'un ağır hastalığı sırasında ayrılıkçı Piza Konsili'nin önerdiği papalık görevini kabul etmeye yöneldiyse de bu girişimden kısa sürede vazgeçti. Ardından Fransa'yla ittifakı bozarak papalık, İspanya, İngiltere ve müttefikleriyle birlikte yeni bir Kutsal Birlik (1511) oluşturdu. İngiltere'nin yardımıyla Mahmuzlar Çarpışması'nda (1513) Fransa'yı yendiyse de Milano'yu geri alma çabaları boşa çıktı. Brüksel Antlaşması'yla Milano Fransızlara, Verona Venediklilere verildi.

Doğuda tehdit ve diplomasiye dayalı yayılmacı bir politika izleyen Maximilian, 1515'te evlilikler yoluyla Habsburgların Macaristan ve Bohemya'daki konumunu güçlendirdi. Ayrıca İber Yarımadası ve Orta Avrupa'da kurduğu karmaşık ittifaklarla Avrupa politikasında etkili bir güç durumuna geldi. Son yıllarında Osmanlılara karşı bir Avrupa birliği oluşturma çabalarından bir sonuç alamadıysa da, İspanya kralı olan torunu I. Carlos'un V. Karl adıyla imparator seçilmesiyle Habsburg topraklarının birliği korunmuş oldu.

Maximilian II (d. 31 Temmuz 1527 Viyana - ö. 12 Ekim 1576, Regensburg Almanya), 1564-76 arasında Kutsal Roma Germen imparatoru. Dinsel konularda liberal bir politika izleyerek Almanya'da Reform hareketinin yol açtığı ilk mücadelelerin ardından Katoliklerle Protestanlar arasında bir barış dönemine geçilmesini sağlamıştır.

II. Maximilian, bir oymabaskından ayrıntı, y. 1576 Bild-Archiv, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

Kutsal Roma-Germen imparatorları V. Karl'ın (Şariken) yeğeni, I. Ferdinand'ın büyük oğluydu. İspanya'da öğrenim gördü. Habsburg hanedanından çıkan veraset tartışmasında ardıllık sırası önce V. Karl'ın oğlu

Philipp'e (sonradan İspanya kralı II. Felipe) verildi. Ama Maximilian 1553'teki bir anlaşmayla tahtın vârisi ilan edildi ve veraset tartışması yüzünden Habsburgların İspanya koluna düşman oldu.

Maximilian gençlik yıllarından başlayarak Luthercilığa yakınlık duydu. Sonuçta, Katolik olan Habsburgların tepkisini çekti. 1559'da babası onu vârislikten azletmekle tehdit etti. Bunun üzerine Katolikliğe bağlıymış gibi davranmakla birlikte, temelinde rakip inançlar arasında uzlaşmadan yana hümanist bir Hristiyanlık anlayışını benimsedi.

Eylül 1562'den sonra Bohemya kralı, Kasım 1562'den sonra imparatorluk vârisi olan Maximilian 1563'te Macaristan kralı, 1564'te Kutsal Roma-Germen imparatoru oldu. Protestan piskoposlukların yöneticilerine imparatorluk *fief*lerini vermeyerek Protestan Alman prenslerini düş kırıklığına uğrattı. Ama 1568'de Avusturyalı, 1575'te de Bohemyalı soyluların dinsel özgürlüklerine saygı gösterdi; ayrıca Katolik Kilisesi'nde reform uygulamaya çalıştı. Papazların evlenme yasağını kaldırmaya ve Felemenk'te Katoliklerle Protestanları uzlaştırmaya yönelik girişimleri İspanya'nın karşı çıkması yüzünden sonuçsuz kaldı. Osmanlılara karşı düzenlediği başarısız seferin ardından imzalanan barış anlaşmasıyla (1568) Osmanlı padişahlarına vergi ödeme uygulamasını sürdürmeyi kabul etti.

Maximilian imparatorluk içinde barışı koruyabilmek için dinsel hoşgörüyü büyük önem verdi. Böylece uyruklarına inançları uyarınca ibadet etme özgürlüğünü sağladıysa da siyasal hedeflerinin çoğunu gerçekleştiremedi.

Maximilian, İspanyolca MAXIMILIANO, tam adı FERDINAND MAXIMILIAN JOSEPH (d. 6 Temmuz 1832, Viyana - ö. 19 Haziran 1867, Querétaro yakınları, Meksika), Avusturya arşidükü ve Meksika imparatoru. Uluslararası entrikalar sonucu tahta çıkmış, gene bu

Maximilian Library of Congress, Washington, D.C.

entrikalar ve Meksika'daki sert iktidar mücadeleleri sonucunda iktidarını koruyamayıp idam edilmiştir.

İmparator I. Franz Joseph'in kardeşiydi. Önce Avusturya Deniz Kuvvetleri'nde tümamiral, ardından da Lombardiya-Venedik Krallığı'nda genel vali olarak görev yaptı. 1863'te Meksika halkının kendisini kral seçtiği yolundaki asılsız bilgilere dayanarak Meksika tahtını kabul etti. Aslında bu öneri, Başkan Benito Juárez'in liberal hükümetini devirmek isteyen Meksikalı tutucularla Meksika'dan bir alacağını tahsil etmeyi ve bu ülkeye yönelik emperyalist emellerini gerçekleştirmeyi amaçlayan Fransız imparatoru III. Napoléon'un birlikte hazırladıkları planın bir parçasıydı.

Fransız ordusundan destek sözü aldiktan sonra Meksika'ya doğru yola çıkan Maxi-

milian, 10 Haziran 1864'te imparatorluk tacını giydi. Hükümdarlığı sırasında büyük toprak sahiplerinin sert tepkilerine neden olan bir politika izleyerek Juárez'in kapsamlı reformlarını yürürlükten kaldırmadı, angaryaya son verdi ve Juárez'in el koyduğu kilise mülklerini geri vermeyerek Katolik Kilisesi'nin düşmanlığını kazandı.

1865'te Amerikan İç Savaşı'nın sona ermesinin ardından ABD, Monroe Doktrini uyarınca Fransız askerlerinin Meksika'dan çekilmesini istedi. Maximilian bunun üzerine III. Napoléon ve Papa IX. Pius'tan destek ve yardım sağlamak üzere harekete geçtiyse de girişimleri sonuçsuz kaldı ve Fransız askerleri 1867'de Meksika'dan ayrıldı. Tahttan çekilmeyi reddeden Maximilian ise çok geçmeden imparatorluk ordusunun başkomutanlığına getirildi. Ama Querétaro'da kuşatılan komutasındaki küçük ordu, açlık tehlikesi karşısında sonunda teslim olmak zorunda kaldı (5 Mayıs 1867). Victor Hugo, Garibaldi ve birçok Avrupalı hükümdar Juárez'e başvurarak Maximilian'ın bağışlanmasını istedilerse de, girişimlerinden sonuç alamadılar. Maximilian teslim olduğundan bir ay sonra Querétaro yakınında idam edildi.

Maximilian, BADEN PRENSİ, lakabı MAX (d. 10 Temmuz 1867, Baden-Baden - ö. 6 Kasım 1929, Baden, Almanya), I. Dünya Savaşı sonlarında ateşkes görüşmelerini başlatan Alman şansölyesi.

Maximilian, y. 1900 Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz BPK, Berlin

Grandük I. Friedrich'in kardeşi Baden prensi Wilhelm'in oğluydu. Savaşın ilk yıllarında yürüttüğü insancıl ve barışçı çalışmalarıyla tanındı. Almanya'nın yenilgisinin kesinleşmesi üzerine, Georg Hertling'in yerine imparatorluk şansölyeliğine ve Prusya başbakanlığına atandı (3 Ekim 1918). Parlamenter sisteme geçilmesini sağlayan anayasa değişikliklerinin ardından ateşkes görüşmelerine başladı. Genelkurmay Başkanı Erich Ludendorff'un görevden alınmasını sağladı. Sosyalist bir devrimi önlemek için II. Wilhelm'in tahtı bırakması önerisi yanıtızsız kalınca, 9 Kasım 1918'de kendi başına imparatorun tahttan çekildiğini açıkladı. Daha sonra şansölyelikten istifa ederek, yerini Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'nin önderi Friedrich Ebert'e bıraktı.

Maximilian'ın *Völkerbund und Rechtsfriede* (1919; Halkların Birliği ve Adil Barış), *Die moralische Offensive* (1921; Ahlakî Saldırı) ve *Erinnerungen und Dokumente* (1927; Anılar ve Belgeler) gibi yapıtları vardır.

Maximinus, asıl adı GAIUS JULIUS VERUS MAXIMINUS, MAXIMIN olarak da bilinir (ö. 238), 235-238 arasında Roma imparatoru. Siradan bir askerken imparatorluğa yükselen ilk Romalıdır. Orduya girmeden önce çobanlık yaptığı Trakya'da olağanüstü kuvvetiyle Septimius Severus'un (hd 193-211) dikkatini çekmiştir. Hükümdarlığı, yarımlı

yüzyıl sürececek iç savaşın başlangıcı olmuştur.

Maximinus, Severus Alexander (hd 222-235) döneminde Ren Ordusu'nun komutanlarındandı. Severus'un öldürülmesi üzerine Ren Ordusu'nca imparator ilan edildi. Zamanının büyük bölümünü Tuna ve Ren

Maximinus, alçı büst; Capitoline Müzesi, Roma
Hulton Picture Library

boyundaki istilacı kabilelerle savaşarak geçirdi. Adını taşıyan çok sayıda kilometre taşının varlığı, yol yapımına büyük önem verdiğini gösterir.

238'de Afrika'daki bir grup toprak sahibi imparatorluk vergilerine karşı çıkarak ayaklandı, vergi memurlarını öldürdü ve yaşlı Gordianus'u imparator ilan etti. Maximinus ayaklanmayı hızla bastırdı, ama kısa bir süre sonra Senato'nun kararıyla görevden alındı. Bunun üzerine ordusuyla birlikte Alpler'i geçerek İtalya'nın kuzeydoğusundaki Aquileia'yı kuşattı. Birkaç ay süren kuşatmadan sonra kendi askerlerince öldürüldü. Ardından, Gordianus'un torunu III. Gordianus imparator oldu.

Maximinus, Galerius Valerius, asıl adı DAIA (ö. 313, Tarsus, Kilikya), 310-313 arasında Roma imparatoru. Hristiyanlar üzerinde kurduğu amansız baskıyla tanınır.

Çobanlık yaparken orduya katılarak hızla üst rütbelere yükseldi. Amcası Galerius'un imparator olmasından (305) sonra, Suriye ve Mısır'ı yönetmek üzere "caesar"lığa

Galerius Valerius Maximinus, mermer büst; Mısır Müzesi, Kahire
Alinari Art Resource/EB Inc

atandı. Licinius'un 308'de "augustus" yapılması üzerine, baskı yaparak aynı unvanı aldı. Yönetimindeki topraklarda herkesin tanrıları kurban sunmasını zorunlu kıldı ve buna uymak istemeyen Hristiyanları taş ve maden ocaklarında çalıştırdı. Galerius'un Hristiyanlara hoşgörüyle davranılmasını isteyen ferinanından (311) sonra da Hristiyanların sürgün edilmesini özendirerek ve okullarda Hristiyanlığa karşı düzmece metinler okutarak paganlığı canlandırmaya

çalıştı. 312 sonbaharında baskıları bir ölçüde hafifletti, ölümünden kısa bir süre önce de Hristiyanlara dinsel özgürlük tanıyarak el konmuş kilise topraklarını geri verdi.

Galerius'un ölümünden sonra Anadolu'yu ele geçiren Maximinus, 313'te Licinius'un Trakya'daki topraklarına saldırdı. Ama yenilgiye uğradığından Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldı ve orada hastalanarak öldü.

Maximus, Magnus (ö. 28 Ağustos 388), 383-388 arasında tahtı zorla ele geçirerek Britanya, Galya ve İspanya'yı denetim altına alan Roma imparatoru.

Alt sınıftan bir İspanyol ailesinin oğluydu. Britanya'da Piktler ve İskoçlarla savaşan Roma birliklerinin komutanlığını yaptı. 383 ilkbaharında askerleri tarafından imparator ilan edildi. Ardından, rakibi Batı Roma imparatoru Gratianus'la çarpışmak üzere Galya'ya geçti. Birlikleri yenilen Gratianus kaçarken öldürüldü (25 Ağustos 383).

Trier'e (bugün Almanya'da) yerleşen Maximus, Doğu Roma imparatoru I. Theodosius'la görüşmelere başladı. Doğu sınırındaki düşman kabilelerle uğraşan Theodosius, Maximus'u imparator olarak tanımak zorunda kaldı. Maximus ayrıca imparatorluğu Gratianus'la paylaşmış olan II. Valentinianus'la da barış antlaşması imzaladı. Oğlu Flavius Victor'un tahtı paylaşmasını öteki iki imparatora kabul ettirdi. 387 yazında aniden İtalya'yı istila ederek Valentinianus'u Thessalonike'ye (Selanik) kaçmak zorunda bıraktı. 388'de Siscia (Sisak) yakınlarında ve İlyria'daki Petovio'da yapılan çarpışmalarda Theodosius'a yenildi ve idam edildi.

Maximus, Petronius (d. 396 - ö. 31 Mayıs 455, Roma), 17 Mart-31 Mayıs 455 arasında Batı Roma imparatoru. Doğu Roma'da imparator olarak tanınmamıştır.

420'de Roma'da *praefectus* (*) olan Maximus iki kez de konsüllük yaptı. 454'te Heraclius'la birlikte Aetius'a karşı suikast düzenledi. Öldürülen III. Valentinianus'un yerine imparator ilan edildikten sonra Valentinianus'un kızı Eudoxia'yı kendisiyle evlenmeye zorladı. Eudoxia'nın çağırıldığı sanılan bir Vandal filusunun Roma'ya yaklaşması üzerine kaçmaya çalıştı, ama öfkeli Romalılarca yakalandı ve parçalanarak öldürüldü.

maxwell, santimetre-gram-saniye (cgs) sisteminde magnetik akı birimi. Adını, 19. yüzyıl İngiliz fizikçisi James Clerk Maxwell'den alır. Ayrıca bak. magnetik alan.

Maxwell, Gavin (d. 15 Temmuz 1914, Elrig, Mochrum yakınları, Wigtown ili - ö. 6 Eylül 1969, Inverness, İskoçya), İskoçyalı yazar ve doğabilimci.

Stowe ve Oxford'da öğrenim gördükten sonra serbest gazetecilik yapmaya başladı. Bu arada kuş bilimine duyduğu özel ilgisini hep sürdürdü. II. Dünya Savaşı'nda İskoç Muhafız Birliği'nde görev yaptı. 1945'te Soay Adasını satın aldı. *Harpoon at a Venture* (1952; Zıpkinla Av) adlı yapıtında, bu adada bir köpekbalığı avlama merkezi kurmak için yaptığı çalışmalarını anlattı. En çok satan kitabı *Ring of Bright Water* (1960; Parlak Su Halkası), İskoçya'nın batı kıyısındaki evinde iki susamuru ile birlikte geçirdiği günlerin öyküsüdür. *The Rocks Remain* (1963; Kayalar Yerinde) adlı kitabı aynı öykünün devamıdır. Maxwell uzun süre kaldığı Sicilya'da haydut Salvatore Guillian'o'yu konu alan *God Protect Me from My Friends* (1956; Tann Beni Arkadaşımdan Korusun) ile halkın yoksulluğunu dile getiren *The Pains of Death*'i (1959; Ölüm Acıları) yazdı. *A Reed Shaken by the Wind*

(1957; Rüzgârla Sarsılan Saz) ise Irak'taki gezilerinin öyküsüdür.

Maxwell, James Clerk (d. 13 Haziran 1831, Edinburgh, İskoçya - ö. 5 Kasım 1879, Cambridge, İngiltere), elektromagnetizma kuramını geliştiren İskoçyalı fizikçi. 20. yüzyıl fizikini etkileyen fizikçilerin en

James Clerk Maxwell, G. J. Stodart'ın bir oymabaskısı
King's College, Londra

büyükü olan Maxwell, bilime katkılarının önemi açısından Newton ve Einstein ile eşdüzeyde kabul edilmektedir.

Avukat olan babası Edinburgh'un tanınmış bir ailesinden geliyordu. Annesini sekiz yaşındayken yitiren James, kent yaşamından uzakta geçen çocukluk yıllarından sonra 1841-47 arasında Edinburgh Akademisi'nde okudu. İlk bilimsel makalesini henüz 14 yaşındayken yayımladı; makale çiviler ve iplik aracılığıyla çizilebilen oval eğriler üzerineydi. 1847'de Edinburgh Üniversitesi'ne giren Maxwell burada okurken iki bilimsel makale daha yayımladı. 1850'de Cambridge Üniversitesi'ne geçti ve bu üniversiteye bağlı Trinity College'dan matematik dalında sınıf ikincisi olarak lisans diploması aldı (1854). Cambridge'de okurken yayımladığı bir makalede esneklik kuramının aksiyomatik temellerini oluşturdu; geometrik optik alanındaki bir makalesiyle de ileride "balık gözü" merceğin bulunmasına yol açacak ilkeleri ortaya koydu. G. G. Stokes, W. Thomson (Lord Kelvin), A. Cayley, E. J. Routh gibi ileride bilime büyük katkılarda bulunacak öğrenciler yetiştirmiş olan matematik öğretmenini William Hopkins, Maxwell'in, yaşamında karşılaştığı en olağanüstü öğrenci olduğunu belirtmişti.

1855'te Trinity College'da öğretim üyesi olan Maxwell, babasının sağlığının bozulması üzerine İskoçya'ya döndü, ertesi yıl Aberdeen'deki Marischal College'da doğa felsefesi profesörü oldu. 1860'ta Marischal College ile gene Aberdeen'deki King's College'in birleştirilerek Aberdeen Üniversitesi'ne dönüştürülmesi sırasında kadrosuzluk nedeniyle görevinden ayrılmak zorunda kalan Maxwell, Edinburgh Üniversitesi'ne başvurdu. Bu başvurudan sonuç alamayınca Londra'daki King's College'da doğa felsefesi profesörlüğünü kabul ederek İskoçya'dan ayrıldı. Bu görevde kaldığı beş yıl Maxwell'in en verimli dönemini oluşturdu. Elektromagnetizma konusunda iki önemli makale yayımladı, uygulamalı bir konferansta renkli fotoğraf konusundaki bulgularını açıkladı, elektromagnetik ve elektrostatik birimler

arasındaki oranı ölçerek bu oranın, geliştirdiği elektromagnetizma kuramının öngörüsüne uygun olarak, ışık hızına eşit olduğunu gösterdi. 1861'de Royal Society'nin üyeliğine seçildi. Bilimsel araştırmaya daha çok zaman ayırabilmek amacıyla 1865'te King's College'daki görevinden ayrılarak 'İskoçya'daki malikânesine çekilen Maxwell, altı yıl boyunca elektromagnetizma kuramı üzerindeki ünlü yapıtını hazırladı. 1873'te yayımladığı *Treatise on Electricity and Magnetism* (Elektrik ve Magnetizma Üzerine İnceleme) adlı bu yapıtta sergilediği elektromagnetizma kuramıyla Maxwell, o güne değin bulunmuş olan elektrik ve magnetizma yasalarını (Coulomb ve Ampère yasaları ile Faraday indüklemeye yasası) sistemli bir bütünlük içinde matematiksel bir yapıya kavuşturmuş, değişken elektrik ve magnetik alanların birbirlerinden ayrı olarak var olmayacağını göstermiş, elektromagnetik alan ve dalga kavramlarını geliştirmiş, ışığın da bir elektromagnetik dalga olduğunu belirleyerek elektrik, magnetizma ve optiği tek bir temele oturtmuştur. Tüm elektriksel ve magnetik olayları ve bunlar arasındaki ilişkiyi, günümüzde Maxwell denklemleri(*) olarak bilinen ve dört yalın denklemden oluşan bir denklem takımıyla ortaya koyan Maxwell, Faraday indüklemeye yasasını incelerken dielektrik ortamda bir "yer değiştirme" akımının var olması gerektiği sonucuna varmıştı; titreşen elektrik yüklerine karşılık gelen bu akım, dielektrik ortamda elektromagnetik dalgaların ortaya çıkmasına yol açıyordu. Bu dalgaların hızının ışık hızına çok yakın olması gerektiğini belirleyen Maxwell, böylece, ışığın da bir elektromagnetik dalga olduğu sonucuna varmıştı. Maxwell'in varlığını öngördüğü elektromagnetik dalgalar, onun ölümünden sekiz yıl sonra Heinrich Hertz tarafından laboratuvar koşullarında elde edildi.

Maxwell fizikğin başka alanlarında da önemli katkılarda bulundu. 1855'te Adams Ödülü'nü almasına yol açan 68 sayfalık bir incelemesinde, Satürn halkalarının sayısız küçük parçacıktan oluşması gerektiğini tümüyle kuramsal hesaplarla ortaya koydu. Maxwell'in vardığı bu sonuç 1980'de "Voyager 1" ve 1981'de "Voyager 2" uzay araçları tarafından doğrulandı.

Maxwell, renklerin karışımı üzerindeki deneylerine 1849'da Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenciyken başlamıştı; bu deneyleri 1854'ten sonra Cambridge'de sürdürdü. Young'ın 1802'de ortaya attığı, gözde üç temel rengi algılayan üç ayrı tür renk algılayıcısı olduğuna ilişkin kuramı sınamak için üzerine renkli kâğıtlar yapılandırılmış dönen bir tekerlekten yararlandı. Sonra "renk kutusu" adını verdiği ve renkli ışıkları üst üste düşürmeyi sağlayan bir aygıt geliştirdi. Bu deneyler sonucunda, üç temel renkten (kırmızı, yeşil ve mavi) tüm renklerin elde edilebileceğini gösterdi. 1861'de, bir cismin kırmızı, yeşil ve mavi filtrelerle çekilmiş üç ayrı görüntüsünün gene aynı renkten ışıklarla bir ekrana düşürülerek, üç renk temeline dayalı (trikromatik) ilk renkli fotoğrafı elde etti.

Maxwell'in gazların kinetik kuramı üzerindeki çalışmaları, fiziğe en önemli katkılardan birini oluşturur. Gazların her doğrultuda ve her hızda devinebilen, birbirleriyle ve gazın içinde bulunduğu kabın çeperiyle çarpışmaları tam esnek olan moleküllerden oluştuğu varsayımından yola çıkan Maxwell, olasılık ve istatistik yöntemlerini kullanarak bir gazdaki moleküllerin hız dağılımını (bir başka deyişle, hızları sıfırdan en

büyüğe kadar belirli hız aralıklarına düşen moleküllerin sayısını) saptama sorununu 1860'ta çözdü. Avusturyalı fizikçi Boltzmann'ın 1871'de bu kuramı daha da geliştirmesiyle günümüzde Maxwell-Boltzmann dağılım yasası(*) olarak bilinen ve gaz moleküllerinin istatistiksel enerji dağılımını veren yasa son biçimini almıştır. Maxwell'in geliştirdiği ve gazların sıcaklık, entropi, basınç ve hacimlerine bağlı olarak termodinamik fonksiyonlarını ifade eden dört eşitlik de günümüzde "Maxwell bağıntıları" olarak anılır.

Encyclopædia Britannica'nın, dönemin ünlü bilim adamlarının katkısını içerdiği için, "bilim adamlarının ansiklopedisi" olarak bilinen dokuzuncu baskısının bilim editörlüğünü yapan ve bu baskıdaki birçok maddeyi kaleme alan Maxwell'in elektromagnetizma, termodinamik ve renk kuramının yanı sıra, servomekanizma kuramı, ısılesneklik (fotoelastisite), renkölçüm (kolorimetri), renk körlüğü gibi alanlarda da önemli katkıları vardır.

Maxwell, 1871'de Cambridge Üniversitesi'nde yeni kurulan Cavendish Deneyel Fizik Kürsüsü profesörlüğünü ve aynı üniversitede kurulması tasarlanan Cavendish Laboratuvarı'nın yöneticiliğini üstlenerek öğretim görevine döndü. Sonraki yıllarda büyük ün kazanacak olan Cavendish Laboratuvarı'nın tasarımı, hazırlıkları ve kurulması tümüyle Maxwell'in eseridir. Yaşamının son yıllarında, 18. yüzyılın ünlü fizikçisi Henry Cavendish'in çalışmalarını derleyip önemli notlarla yayıma hazırladı. Bu çalışması, araştırmalarının ancak pek azını yayımladığı için yeterince değerlendirilemeyen Cavendish'in, fiziğin birçok konusunda öncü çalışmalar yaptığını ortaya çıkarmıştır.

Yaşamı boyunca unvan ve ödül almamış olan Maxwell, kısa bir hastalık sonucunda öldü ve İskoçya'da bulunan Parton köyündeki kilise bahçesinde toprağa verildi.

Maxwell-Boltzmann dağılım yasası, doğada sık rastlanan gazlardaki moleküllerin enerjilerinin istatistiksel dağılımını belirleyen yasa. Bu dağılım ilk kez İskoçyalı fizikçi James Clerk Maxwell tarafından 1859'da ortaya konmuştu. Maxwell'in olasılık hesaplarına dayanarak geliştirdiği bu dağılım, bir gazdaki moleküllerin hızlarının istatistiksel dağılımını veriyordu. Maxwell dağılımı 1871'de Avusturyalı fizikçi Ludwig Boltzmann tarafından genelleştirildi ve moleküllerin enerji dağılımını ifade eden bir biçime sokuldu.

Maxwell-Boltzmann istatistiğine ($f_{M,B}$) uyan bir gazı ilişkin dağılım fonksiyonu(*),

$$f_{M,B} = C e^{-E/kT}$$

olarak verilir. Burada E dağılımın betimlediği parçacık sisteminin toplam enerjisi, T gazın mutlak sıcaklığı, k Boltzmann sabitidir ($k=1,38 \times 10^{-16}$ erg/kelvin). C bütün olasılıkların toplamının (integralinin) 1 'e eşit olmasını sağlamak üzere seçilen normalizasyon katsayısı, e ise doğal logaritma tabanıdır ($e=2,71828...$). Dağılım fonksiyonu, herhangi bir molekülün enerjisinin E ile $E + dE$ değerleri arasında olması olasılığının $dP = f_{M,B} dE$ olduğunu ifade eder. Toplam enerji (E) genellikle birkaç bölümden oluşur, bu bölümlerin her biri sistemin farklı bir serbestlik derecesine(*) karşılık gelir. Sistemin toplam enerjisi bu bölümler (farklı düzeyler) arasında eşit olarak bölünmüş durumdadır (bak. enerjinin eşbölüşümü yasası).

Maxwell-Boltzmann dağılım yasasını birkaç değişik yoldan türetmek olanaklıdır, ama bu yöntemlerin hiçbirinin tümüyle

kesin olduğu söylenemez. Bugüne değin gözlenen bütün sistemlerin, kuantum mekanik etkilerinin önem taşımadığı durumlarda, Maxwell-Boltzmann istatistiğine uyduğu belirlenmiştir.

Maxwell denklemleri, elektrik alanlarının ve magnetik alanların oluşmasını ve aralarındaki ilişkiyi tam olarak betimleyen dört denklem. İskoçyalı fizikçi James Clerk Maxwell elektromagnetik alan kuramını oluştururken, alanları, deneysel olarak bulunmuş yasaların matematiksel ifadeleri olan bu dört denklem aracılığıyla betimlemiş, böylece deneysel bulguları kesin ve nicel bir matematiksel yapıya kavuşturmuştur.

Maxwell denklemleri şöyle ifade edilebilir. 1) Elektrik alanı elektrik yükünden ıraksar (Coulomb yasasının bir ifadesi [bak. Coulomb kuvveti]), 2) yalıtılmış (tek başına) magnetik kutup yoktur ama magnetik kutuplar arasında Coulomb kuvveti etkir, 3) değişen magnetik alanlar elektrik alanı oluşturur (Faraday indüklemeye yasasının ['] bir ifadesi), 4) elektrik akımları ve değişen elektrik alanları dairesel magnetik alanlar oluşturur (Ampère yasasının ['] Maxwell tarafından değişen alanları da içerecek biçimde genişletilmiş biçimi). Bu denklemler ıraksama (diverjans) ve rotasyonel operatörleri (vektör operatörleri) kullanılarak metre-kilogram-saniye (mks) birimler sisteminde çok yalın bir biçimde şöyle ifade edilebilir: 1) $\nabla \cdot D = \rho$; 2) $\nabla \cdot B = 0$; 3) $\nabla \times E = -dB/dt$; 4) $\nabla \times H = dD/dt + J$. Burada ∇ , D ifadesi D vektörünün ıraksamasını(*), $\nabla \times H$ ifadesi H vektörünün rotasyonelini(*), ρ elektrik yük yoğunluğunu, J akım yoğunluğunu, E elektrik alanını, B magnetik alanı, D ve H ise sırasıyla E ve B ile orantılı alan niceliklerini gösterir.

Maxwell şeytani, tek tek moleküllerin devinimlerini algılamak ve bunlara tepki gösterme yeteneğine sahip varsayımsal akıllı varlık (ya da aynı yeteneğe sahip aygıt). Termodinamiğin ikinci yasasının geçersiz kılınabileceğine bir örnek oluşturmak amacıyla 1871'de James Clerk Maxwell tarafından tasarlanmıştır. Termodinamiğin ikinci yasası, ısının soğuk bir cisimden daha sıcak bir cisme doğru kendiliğinden akamayacağını, bunun sağlanması için bir iş yapılması gerektiğini ifade eder. Maxwell, içlerinde aynı sıcaklıkta gaz bulunan ve küçük bir delik aracılığıyla birbirlerine bağlanmış iki kap düşündü. Deligin başına istediği molekülün delikten geçmesine izin veren, istemediğini de geçirmeyen bir "varlık" oturtulmuştu. A kabından B kabına yalnızca hızlı moleküllerin, B'den A'ya ise yalnızca yavaş moleküllerin geçmesine izin vermesi durumunda, bu varlık (şeytan), A'dan B'ye etkin bir biçimde molekül kinetik enerjisi akmasına yol açmış olacaktı. B'deki bu enerji fazlasının iş yapma (örn. sudan buhar elde etme) amacıyla kullanılması olanaklıydı; böylece bir sürekli hareket (devridaim) makinesi elde edilmiş oluyordu. Bütün moleküllerin yalnızca A'dan B'ye geçmesine izin verilmesi durumunda ise iki kap arasında (işe dönüştürülmesi daha da kolay olan) bir basınç farkı oluşturulabilirdi. 1950 dolaylarında Fransız fizikçi Léon Brillouin, Maxwell şeytanının etkisiyle ortaya çıkacak entropi azalmasının hızlı ve yavaş molekülleri seçip ayırmakla oluşacak entropi artışından daha az olacağını kanıtlayarak bu çelişkiyi ortadan kaldırdı.

May, Karl (Friedrich) (d. 25 Şubat 1842, Hohenstein-Ernstthal, Saksonya - ö. 30 Mart 1912, Radebeul, Almanya), Arabistan

çölleri, vahşi Batı'nın Amerika Yerlileri gibi konuları işlediği gezi ve serüven öyküleriyle tanınan Alman yazar. Gerçekçi ve ayrıntılı betimlemeleriyle ünlenmiştir.

Bir dokumacının oğluydu. İlkokul öğretmenliği yaparken hırsızlık suçundan tutuklandı. İki kez de dolandırıcılıktan tutuklanarak birkaç yıl hapis yattı. Hapishanede

Karl May, 1910
Historia-photo

çok sayıda kitap okuduğu söylenir. 1874'te hapisten çıktıktan sonra öykü yazmaya başladı. Öyküleri çeşitli dergilerde tefrika edildi. 1890'ların başında yayımlanan öykü kitapları ve romanlarıyla büyük ün kazandı.

Sayı 60'ı aşan yapıtlarının en tanınmışları arasında *Der Schatz im Silbersee* (1894; Gümüş Göl'ün Definesi), *Durch die Wüste* (1892; Çölde Yolculuk), *Winnetou* (1893, 3 cilt), *Ardistan und Dschinnistan* (1909; Ardistan ve Çinistan) ve *Mein Leben und Sireben* (1910; Yaşamım ve Mücadelem) adlı otobiyografisi sayılabilir. Ölümünden sonra anısına Radebeul'de Karl May Yayın- evi (sonradan Bamberg'e taşındı), Bamberg'de Kuzey Amerika Yerlileriyle ilgili bazı koleksiyonların sergilendiği Karl May Müzesi ile Bad Segeberg ve Elspe'de adını taşıyan iki açık hava tiyatrosu kuruldu.

May, Phil, asıl adı PHILIP WILLIAM MAY (d. 22 Nisan 1864, Wortley, Leeds yakınları, Yorkshire - ö. 5 Ağustos 1903, Londra, İngiltere), siyasal karikatürleriyle ünlü İngiliz çizer. Karikatürlerinde Victoria dön-

"Kendi Portresi", Phil May'ın mürekkep çizimi; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

mi sonlarında Londra'nın alt ve orta sınıf yaşamını konu almıştır.

Mühendis olan babasını dokuz yaşındayken kaybetmişti. 1876'da bir dökümanede çalışmaya başladı; daha sonra da jokeylik ve tiyatro oyunculuğu yaptı. On altı yaşındayken Londra'ya giderek bir tiyatro kostümcüsünün yanında tasarımcı olarak iş buldu. Bu arada afişler hazırlıyor ve karika-

tür çiziyordu. Yapıtları yaklaşık iki yıl boyunca *St. Stephen's Review*'da yayımlandı. Bir süre Avustralya'da *Sydney Bulletin* gazetesinde çalıştıktan sonra, 1892'de Londra'ya dönerek yeniden *St. Stephen's Review*'da çizmeye başladı. Londra'daki köprü-altı çocuklarını, sokaklarda satıcılık yapan kızları konu alan yapıtlarıyla kısa sürede üne kavuştu. Gelişmiş mizah duygusu, konu aldığı insanlara sıcak yaklaşımı ve ince nükteleri, çizim yeteneğiyle zengin bir bütünlük oluştuyordu. May, yapıtlarının en önemli özelliği olan yalın çizgilere, çok sayıda taslakla geçen yorucu bir ön çalışma sonucuna ulaşıyordu. Sonraları çok başarılı siyasal portreler çizdi. 1896'da *Punch* dergisine girdi ve bundan sonra yapıtları yalnızca *Punch* ile *Graphic* dergilerinde yayımlandı.

May, Şevkiye (d. 1915, İstanbul - ö. 23 Mart 1973, İstanbul), tiyatro, operet ve sinema oyuncusu. Cumhuriyet döneminde sahneye çıkan ilk kadın sanatçılarıdır.

Komik Şevki Bey'le kantocu Mari Ferah Hanım'ın kızıydı. Sahneye ilk kez 1927'de, Cemal Sahir'in topluluğunda, ünlü Macar

Şevkiye May
Türhan Gürkan Arşivi

operet yazarı ve bestecisi İmre Kalman'ın *Konies Marica* adlı yapıtıyla çıktı. Ertesi yıl Süreyya Opereti'ne girerek topluluğun ilk oyunu olan Muhlis Sabahattin'in *Asaletme-ap*'ında oynadı. Ardından Muhlis'in Çocukları ve Ses Opereti gibi topluluklarda yer aldı. 1931'de Atina'ya turneye çıktığı Raşit Rıza topluluğunda Rumca oyunlar oynadı.

1933-52 arasında İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosu'nda çalıştı. Burada Rey Kardeşler'in *Üç Saat* (1933), *Lüküs Hayat* (1933), *Delil Dolu* (1934) ve *Saz-Caz* (1935) gibi operetlerinin yanı sıra, Ibsen'in *Peer Gynt* (1933), Victorien Sardou'nun *Yalancılar* (1935), A. Birabeau G. Dolley'in *Bilmece* (1937), Shakespeare'in *Yanlışlıklar Komedyası* (1939), P.B. Hoffman'ın *Kördögüsü* (1941), Giraudoux'nun *Su Kızı* (1943), A. Bisson'nun *İpekçi Merhum* (1947) gibi oyunlarında oynadı. 1952'den sonra Yeni Ses, Tevhit Bilge, Münir Özkul, Dormen ve Bulvar tiyatrolarında çalıştıktan sonra, 1963'te Şehir Tiyatrosu'na döndü.

1933'te Muhsin Ertuğrul ve Nâzım Hikmet'in birlikte yönettikleri *Cici Berber*'le sinema oyunculuğuna başlayan May, daha sonra Muhsin Ertuğrul'un *Aynaroz Kadısı* (1938) ve *Tosun Paşa* (1939) filmleriyle Adolf Körner'in yönettiği *Duvaksız Gelin* (1942) ve Vedat Ar'ın yönettiği *Üçüncü Selim'in Gözdesi* (1951) gibi filmlerde rol aldı. 1972'de Dormen Tiyatrosu'nda 41. sanat yılı kutlandı. Ertesi yıl intihar etti. Yaşamı, *Unutulmayanlar* adlı televizyon dizisinin bir bölümünde Hümeysra tarafından canlandırıldı.

May, Thomas (d. 1595 - ö. 13 Kasım 1650, Londra, İngiltere), İngiliz yazar. I. Charles

döneminde krala karşı İngiltere Parlamentosu'nu savunmasıyla tanınır. Cambridge'i bitirdikten sonra Gray's Inn'de hukuk öğrenimi gördü (1615), ama edebiyata duyduğu ilgi öğrenimini yarıda bırakmasına yol açtı. İlk oyunu olan *The Heir* (1620) adlı komedinin ardından bir başka komedi ve üç trajedi yazdı. Vergilius, Martialis ve Lucanus'tan şiir çevirileri yaptı. Lucanus'un *Pharsalia* adlı destan şiirinin çevirisini çok beğenen I. Charles, May'den II. Henry ve III. Edward dönemlerini anlatan manzum tarihler yazmasını istedi. May'ın kraldan uzaklaşarak parlamento'ya yakınlık duyması şairin I. Charles'in ödülleriyle hoşnut kalmamasına bağlanır. 1646'da parlamento'da sekreter olarak görevlendirilen May bu kurumun ateşli bir savunucusu oldu. *History of the Parliament of England, Which Began Nov. the Third, 1640* (1647; 3 Kasım 1640'ta Kurulan İngiliz Parlamentosu'nun Tarihi) ve *Breviary of the History of the Parliament of England* (1650; İngiliz Parlamentosu Tarihi Kılavuzu) adlı yapıtları, yansız bir üslupla yazılmış izlenimi bırakmakla birlikte, parlamento'yu destekleyen ustalıklı birer savunmadır.

May Barajı, Konya ilinde, Çumra ilçesinin güneyindeki Ahmediye köyü yakınlarında May Deresi üzerinde kurulu toprak dolgu baraj.

Toplam 4 bin hektarlık bir alanın sulanması amacıyla yapımına 1957'de başlanan baraj 1960'ta hizmete alındı. Temelden yüksekliği 19,60 m olan barajın, kret uzunluğu 420 m, toplam dolgu hacmi 273.000 m³'tür. Barajın toplam su depolama hacmi 40,1 milyon m³ ve göl alanı 7,75 km²'dir. Barajın sol yamacında yer alan serbest düşüşlü, betonarme dolu savağın kret uzunluğu 107,25 m'dir ve saniyede 535 m³ su boşaltma kapasitesine sahiptir.

maya, çoğunluğu asklımantarlar, bir bölümü de bazitlımantarlar sınıfında yer alan, bazı tekhücreli mantar türlerine verilen ad. Bunların içinde en iyi bilineni gıda sanayisinde yaygın biçimde mayalandırıcı olarak kullanılan *Saccharomyces cerevisiae*'dir; bu mantarın çeşitli ırklarından ekmek, bira ve şarap üretiminde yararlanılır.

Mayalar çoğunlukla tomurcuklanma, yani ana hücreden yavru yumruların oluşması, daha az olarak da ana hücrenin iki eşit hücreye parçalanması yoluyla eşeysiz olarak çoğalır. Bu mantar tipleri genellikle yararlı olmalarına karşılık, bazıları (örn. *Candida albicans*, *Histoplasma*, *Blastomyces*) insanlarda ve hayvanlarda tehlikeli hastalıklara yol açar.

Mayalar, mayalanma sürecinde ortamdaki şekeri alkole ve karbon dioksit'e dönüştürür. Şarap ve bira üretiminde oluşması istenen temel ürün alkoldür; buna karşılık ekmek ve pastacılık ürünlerinde kabarmayı sağlaması açısından oluşması beklenen ürün karbon dioksittir (ekmek üretimi sırasında oluşan alkol pişirme işlemi sonucu ortamdaki uzaklaşır).

Yaklaşık yüzde 50 protein, bol miktarda B₁, B₂ vitamini, niyasin ve folik asit içeren maya, besleyici bir maddedir. Bunlardan biramayası zafiyet durumlarında vitamin kaynağı olarak kullanılır.

Ticari maya üretimi, seçilen maya ırkının melas, amonyak ve mineral tuzlardan oluşan bir çözelti içinde geliştirildikten sonra temizlenmesi yoluyla hazırlanır. Ekmek ve pastacılık ürünlerinin üretiminde kullanılan maya ya nişastayla karıştırılarak hamur

halinde (taze maya) ya da granüller (kuru maya) halinde satışa sunulur.

maya (Sanskrit dilinde "yanılsama"), Hindu felsefesinin, özellikle de Vedanta sisteminin bağlı Advaita (Tekçilik) okulunun temel bir kavramı. Başlangıçta bir tanrının insanları yanılsamalara inandırabilmesini sağlayan büyüclük gücünü belirtiyordu. Zamanla kapsama genişleyerek yanılsama biçiminde ortaya konan sahte gerçeklik anlamında kullanılmaya başladı. Tekçilikte *ma-ya* sonsuz Brahman'ın (yüce varlık) sonlu olgusal dünya olarak görünmesini sağlayan kozmik güçtür. Bireysel düzeyde ise insanın deneysel düzeyde kendi egosu sandığı, ama gerçekte Brahman ile özdeş olan benliğin gerçek doğasını bilmeyişinde (*acnana*) kendini gösterir.

maya, Türk halk müziğinde, doğaçtan söyleniyormuş izlenimi veren, ama gerçekte ritimsiz, değişmez melodili kitalar ve bunların sonundaki ritmik nakaratlardan oluşan sözlü parça. Ritimsiz okunan bölümler uzun hava, ritmik nakarat ise kırk hava sınıfına girer. Maya daha çok Türkiye'nin Güneydoğu illerinde yaygınlaşmıştır. Türk sanat müziğinde de rastlanan bu yapıda parçalara çoğunlukla divan denir.

Maya dilleri, Meksika'nın güneyi, Guatemala ve Belize'yle eskiden Honduras ve El Salvador'un batısında konuşulan Orta Amerika Yerli dilleri. Yaklaşık 3,5 milyon kişinin konuştuğu 24 dilinden oluşan Maya dilleri, Orta Amerika'nın en geniş ve en büyük çeşitlilik gösteren dil ailesidir. Maya dillerinin kesin bir sınıflandırması yapılamamışsa da, birçok dilbilimci aileyi Huastek, Yucatán (Yukatek), Batı ve Doğu Maya öbeklerine ayırır. Doğu Maya öbeğinin en önemli üyeleri, Kiçe ve Kakçikel dilleridir. Ayrıca Mam, Teko, Aguakatek, İksil, Uspantek, Sakapultek, Sipakapa; Pokomam, Pokomçi ve Kekçi dilleri de bu öbeğe girer. Batı Maya dillerinin en önemli üyesi, Meksika'daki Chiapas'ta konuşulan Tseltal dilidir. Öteki Batı Maya dilleri arasında Çontal, Çol, Çorti, Tsotsil, Toholabal, Çuh, Kanholbal, Akatek, Hakalte ve Motozintlek yer alır. Yucatán, Lakandon, Itzá ve Mopan dillerini içeren Yucatán dilleri de, bazı dilbilimcilerce Batı Maya öbeği içinde sınıflandırılır. Bunların en önemlisi olan Yucatán dili, Guatemala'nın kuzeyi, Yucatán ve Belize'de konuşulur. Maya ailesinin Huastek öbeği ise, Huastek ve Çikomukeltek dillerinden oluşur.

Maya hiyeroglif yazısı, Mezo-Amerika'daki (Meksika, Orta Amerika ve Batı Hint Adaları) Maya uygarlığının geliştirdiği, 850 hiyeroglif içeren yazı sistemi. İS 3. yüzyıldan 17. yüzyıl sonlarına, yani Meksika'nın İspanyollarca işgal edilmesinden 200 yıl sonraya değin kullanılmıştır. Sayılar, tarihler ve yöneticilerin adlarıyla doğum, ölüm ve fetih gibi olayları belirten simgeler dışında henüz çözülememiştir. Resim-yazı kökenli simgelerin yalnızca bir bölümü sese dayalıdır. Bir ölçüde Mısır kartuşları ile Çin yazı karakterlerini çağrıştıran bu simgeler, ileri düzeyde bir stilizasyon gösterir.

Maya hiyeroglif yazısıyla oluşturulmuş bir çok metin olduğu bilinmektedir; ama Yucatán'ın istilasından (y. 1540) sonra İspanyol rahipler, bunların çoğunu yok etmiştir. Günümüzde bilinen üç Maya kodeksi vardır. Bunlardan, 11. ya da 12. yüzyıldan kalma olduğu sanılan Dresden Kodeksi(*)

5-9. yüzyıllara ait daha eski metinlerin kopyasıdır. Öbür ikisi ise 15. yüzyıldan kalma Madrid Kodeksi(*) ile ondan biraz

Maya hiyeroglif yazısı, 6. yy, Chiapas, Meksika
Museo Nacional de Antropología, México

daha eski olduğu sanılan Paris Kodeksi'dir(*). Kodekslerin hiçbiri tam olarak çözülememişse de içerikleri bilinmektedir.

Maya Katı, eski SSCB'de, Orta Kambriyen Dönemde oluşan kayaç dizilerinin en üst katı ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi (Kambriyen Dönem y. 570-500 milyon yıl önce). Amga Katının üstünde ve Üst Kambriyen'in Tuoriyen Katı altında yer alan Maya Katının tanıtıcı fosil faunası trilobitlerden oluşur. Kat, özellikle eski SSCB'nin doğu kesimlerinde gelişkindir.

Yazımı aynı olan başlıklar
kişiler, yerler, kavram,
kurum ve nesneler
biçiminde sıralanmıştır.

Maya takvimi, Mezo-Amerika'da (Meksika, Orta Amerika ve Batı Hint Adaları) kullanılmış takvim. Her birinin ayrı adı ve numarası bulunan 260 günden oluşmuş dinsel bir yıl (*tzolkin*) ile 365 günlük normal bir yıla (*haab*) dayanırdı. *Tzolkin*, 20'şer günlük 13 bölüme, *haab* da 20'şer günlük 18 aya (*uinal*) bölünmüştü; ayrıca *haab*, beş adsız gün içeriyordu. Mayalar uğursuz saydıkları adsız günleri, oruç tutup tanrılara kurban adayarak geçirirlerdi.

Tzolkin ile *haab* aynı anda var olduğundan, Maya takvimine göre bir gün dört ayrı biçimde tanımlanabilir. Bunlar, 260 günlük döngüye ait gün adı ve gün numarası ile ay adı ve ay numarasıdır. 260 ve 365 günlük döngüler, her 52 yılda bir aynı noktaya gelerek yinelenmeye başlar. Çağdaş uzmanlarca "takvim dönümü" olarak adlandırılan bu zaman dilimine Mayaların ne ad verdiği bilinmemektedir. 18.980 günlük takvim dönümü içindeki her günün bir gün numarası, gün adı, ay numarası ve ay adından oluşan farklı bir bileşimi vardır (örn. 12 Caban 15 Ceh).

Mayalar, hükümdarların yaşamlarına ilişkin önemli olayları, tarihleri ve tanıtıcı figürleri taş anıtlar üstüne kazıyarak göstermişlerdir. Ayrıca, tarihleri doğru biçimde verebilmek için "Uzun Hesap" denen yöntem kullanılır, buna göre belli bir tarih başlangıç sayılırdı. Mayalara göre kendi

Maya takvimi
Üstte ay işaretleri, altta gün işaretleri
British Museum, Londra

tarihlerinin başlangıç noktası 4 Ahau 8 Cumku'dur (İÖ 3113).

Mayagüez, Porto Riko'nun batı kesiminde kent ve belediye. 1760'ta Nuestra Señora de la Candelaria de Mayagüez adıyla kuruldu. 1877'de kent statüsü kazandı. 1918'de, depremle birlikte gelen gelgit dalgası sonucunda yıkıldıysa da kısa sürede yeniden inşa edildi. 19. yüzyıl sonlarından başlayarak, Porto Riko'nun siyasal etkinlik merkezlerinden biri durumuna geldi.

Mayagüez, uzun yıllardan beri Porto Riko'nun batı kıyılarındaki başlıca yükleme limanı ve adanın iğne işi sanayisinin merkezidir. Mayagüez Dış Ticaret Bölgesi'nin oluşturulması kentte montaj ve elektronik sanayilerinin kurulmasını özendirmiştir. Öteki sanayi ürünleri arasında gıda, bira, içki, mobilya, giyim eşyası, kiremit, sabun, puro ve tarım aletleri sayılabilir. Kent

demir ve hava yoluyla San Juan'a bağlanır. ABD Tarım Bakanlığı'nın Mayagüez'deki deneme merkezinin Batı Yarımküre'deki en büyük tropikal bitki koleksiyonuna sahip olduğu söylenir. Başlıca yüksekgözetim

Mayagüez Meydanı'nda Belediye Binası ve Kolomb heykeli, Mayagüez, Porto Riko
Peter Arnold

kurumu Porto Riko Üniversitesi'nin Mayagüez kampüsüdür.

Yüzölçümü 200 km² olan Mayagüez belediyesi, 5'i kentsel ya da yarı kentsel, 13'ü ise kırsal nitelikli 18 bölgeye (*barrio*) ayrılmıştır. Yörede yetiştirilen tarımsal ürünler arasında şeker kamışı, tütün, kahve, meyve ve sebze sayılabilir. Las Mesas'ta limonit yatakları vardır. Nüfus (1980) kent, 82.968; (1990) belediye, 100.371; (1980) metropoliten alan, 133.497.

Mayakovski, Vladimir Vladimiroviç (d. 19 Temmuz 1893, Bağdadi, Gürcistan, Rus Çarlığı - ö. 14 Nisan 1930, Moskova, SSCB), Sovyet Devrimi'nin önde gelen şairi ve oyun yazarı. Rus gelecekçiliğinin (*bak. gelecekçilik*) öncülerindendir.

Bir orman memurunun oğluydu. On beş yaşında Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne girdi. Yasadışı etkinlikleri yüzünden birkaç kez tutuklanarak hapis yattı. İlk şiirlerini

Mayakovski
Novosti Press Agency

1909'da, cezaevinde bulunduğu hücrede yazdı. Hapisten çıktıktan sonra Moskova Sanat Okulu'na girdi ve David Burlyuk'un da aralarında bulunduğu gelecekçi şairlere katıldı. Kısa bir süre sonra hareketin sözcüsü durumuna geldi. Gelecekçilerin ünlü bildirgeleri *Posşçyoçine obşestvennomuvkusyu*'yu (1912; Yaygın Beğeniye Bir Şamar) yayımlamalarının ardından, içerik ve biçim açısından cüretli, meydan okuyan bir şiire yöneldi. Tek kişilik manzum oyunu *Vladimir Mayakovski* 1913'te Petersburg'da sahnelendi.

Mayakovski 1914-16 arasında "Oblako v ştanah" (1915; "Pantolonlu Bulut") ve "Fleytapozvonoçnik" (1916; "Omurga Flüt") adlı uzun şiirlerini yayımladı. Her iki şiirinde de karşılıksız aşkı ve yaşadığı dünyadan duyduğu hoşnutsuzluğu dile getiriyordu. Bir yandan da şiir tekniğinde cesur denemelere giriyor, sokakın dilini kullanarak şiiri "şairanelik"ten arındırmaya çalışıyordu.

Sovyet Devrimi'nin başlaması üzerine büyük bir coşkuyla Bolşeviklerin yanında yer aldı. "Oda revolutsi" (1918; Devrim İçin Od) ve "Levi marş" (1919; Solun Yürüyüşü) adlı şiirleriyle geniş bir okur kitleğine ulaştı. Bir tufanın sonunda Pisler'in (proleterler), Temizler'e (burjuvalar) karşı kazandığı zaferi anlatan *Misteriya-buff* (Kutsal Güldürü) adlı oyunu da 1921'de sahnelenerek büyük bir başarı kazandı.

Ateşli bir Bolşevik olan Mayakovski, devrimden sonra birçok alanda birden çalıştı. 1919-21 arasında Rus Telgraf Örgütü'nde afiş ressamlığı yaptı; hazırladığı afişlere son derece çarpıcı sloganlar yazdı. Bir yandan da devrimi savunan şiirler kaleme alıyor, çocuklar için öğretici kitaplar hazırlıyor, ülkenin hemen her yanında konferanslar veriyordu. 1924'te Lenin'in ölümü üzerine 3 bin dizelik *Vladimir İlyiç Lenin* (*Lenin Destanı*, 1970) adlı uzun şiirini yazdı. 1925'ten sonra Avrupa'ya, Meksika ve Küba'ya geziler yaptı; izlenimlerini şiirlerinin yanı sıra, iğneleyici yazılardan oluşan *Moye otkritiye Ameriki* (1926; *Amerika'yı Keşfim*, 1986) adlı kitabında topladı. Ayrıca film senaryoları yazdı; birkaç filmde de rol aldı. Son yapıtlarından, ilk kez 1929'da sahnelenen oyunu *Klop'ta* (*Tahtakurusu*, 1966) SSCB'de Yeni Ekonomi Politikası (NEP) döneminde ortaya çıkan darkafalı insan tipini yedi. 30 Ocak 1930'da Leningrad'da (bugün Petersburg) sahnelenen *Banya'da* (Hamam) ise Stalin dönemindeki bürokratların fırsatçılığını ve budalalığını sergiledi.

Mayakovski, şiirlerinde toplumsal içerik ve propagandaya ağırlık vermekle birlikte, kişisel yaşamındaki acıları ve art arda yaşadığı gönül kırılıkları da içtenlikle yansıttı. İlk lirik şiirlerinden sonra, özellikle "Lyublyu" (1922; Seviyorum) ve "Pro eto" (1923; "Bunun Hakkında") adlı şiirlerinde aşka duyduğu özlemi dile getirdi.

Paris'te kaldığı sırada aşık olduğu Tatyana Yakovleva, Mayakovski'nin evlenme isteğini reddetti. Aynı yıllarda Rus Proleter Yazarlar Birliği (RAPP) ve Sovyet yöneticileriyle anlaşmazlığa düştü. *Banya* adlı oyunu da eleştirilere hedef oldu. 1925'te arkadaşları şair Yesenin'in intiharından çok etkilenmiş, ama ona karşı yaşamı savunmuştu. Buna karşılık benzer bir umutsuzluğun ardından o da kendini tabancayla vurarak öldürdü. İntiharı üzerinde, genç bir tiyatro oyuncusu ile olan karmaşık aşk ilişkisinin etkili olduğu da öne sürülmüştür.

Mayakovski kendi dönemindeki Sovyet edebiyatının en etkin, en enerjik şairlerinden biridir. Siyasal şiirlerinin yanı sıra lirik şiirleri ve yapıtlarındaki biçimsel yeniliklerle de etkili olmuş, yalnızca Sovyet şairlerini değil, özellikle 1930'larda birçok Avrupalı şairi önemli ölçüde etkilemiştir.

Mayakovski'nin Türkçede yayımlanan öbür yapıtları arasında *Lili Brik'e Mektuplar* (1970, 1985), *150.000.000* (1977), *Traje-di* (1982, 1989), *Şiir Nasıl Yazılır?* (1983), *Şiirler* (1984, 1989) ve *Ben* (1989) yer alır.

mayalanma, FERMANTASYON ya da FERMENTLEŞME olarak da bilinir, organik maddelerde mikroorganizmaların etkisiyle bir dizi tepkimenin olduğu süreç. En az 10 bin yıldan beri bilinen bu süreç sırasında ortam-

da köpük oluştuğu için mayalanma terimi önceleri köpürme anlamında kullanılmıştır. 17. yüzyılda köpürmeye karbon dioksit çıkışının yol açtığı anlaşıldı, bundan iki yüzyıl sonra Louis Pasteur mayalanma terimini, mayaların ve havasız ortamda yaşayan öbür mikroorganizmaların etkisiyle oluşan dönüşümleri tanımlamak için kullandı. Pasteur ayrıca mayalanma sonucunda etil alkol ve karbon dioksit dışında başka ürünlerin de oluştuğunu gösterdi.

1920'lerde, kas dokularından elde edilen özütlerin havasız bir ortamda glikozdan laktat oluşumunu katalizlediği ve özümün mayalanması sırasında oluşan ara bileşiklerin aynısının kas tarafından da üretildiği saptandı. Bunun sonucunda mayalanmanın yalnızca mayalarla değil, ortamda glikoz bulunmasıyla da ilintili olduğu anlaşıldı.

Şekerin ayrışması anlamına gelen glikoliz olayı 1930'larda şekerin laktata parçalanması olarak açıklandı. Sonraları, genellikle hücrelere özgü bir mayalanma biçimi olarak tanımlanan bu süreçte altı karbonlu glikoz, üç karbonlu bir organik asit olan, pirüvik asite (ya da pirüvik asitin iyonlaşmış biçimi olan pirüvata) parçalanırken, ortaya çıkan kimyasal enerji de adenozin trifosfat biresiminde kullanılır. Pirüvik asit daha sonra ya oksijen eşliğinde yükseltgenir ya da oksijen bulunmayan ortamda laktik asite, alkolle ya da başka ürünlere indirgenir.

Günümüzde mayalanma terimi hücrelerde, enzimler tarafından katalizlenen ve glikoz gibi yakıt moleküllerinin havasız bir ortamda parçalanmasıyla enerji açığa çıkaran tepkimeler dizisi için kullanılır. Bu tepkimelerde enerjice zengin adenozin trifosfat bileşiği ve pirüvat oluşur (bu bileşik hücrenin tipine ve ortamda oksijen bulunup bulunmamasına göre çeşitli dönüşümlere uğrar). Enzimler genellikle hücre sitoplazmasının çözünen bölümünde bulunur. Kas, maya, bazı bakteri ve bitkilerdeki şeker dönüşümü sürecinde aynı tip pirüvat oluşum tepkimelerine rastlanır.

Şarap, bira, ekmek ve süt ürünleri gibi gıda maddelerinin yanı sıra mayalanma yoluyla sanayide de çeşitli kimyasal ürünler elde edilir. Bunun için ilk olarak uygun mikroorganizmanın seçilmesi ve ona özgü koşulların sağlanması gerekir. Elde edilen başlıca kimyasal ürünler arasında maya ve şeker kullanılarak üretilen etil alkol, gliserin ve karbon dioksit, çeşitli bakteriler aracılığıyla hazırlanan bütül alkol, aseton, laktik asit, monosodyum glutamat ve asetik asit ile küflerden yararlanılarak yapılan sitrik asit, glukonik asit, bazı antibiyotikler, B₁₂ vitamini ve riboflavin (B₂ vitamini) sayılabilir.

Mayalar, bugün Meksika'nın güneyi, Guatemala ve Belize'nin kuzeyini oluşturan topraklarda hemen hemen kesintisiz bir alana yayılmış Mezo-Amerika (Meksika, Orta Amerika ve Batı Hint Adaları) Yerlileri. Meksika ve Orta Amerika'daki İspanyol istilasından önce, Batı Yarımküre'nin en büyük uygarlıklarından birini kurmuşlardır. Büyük taş binalarla piramit biçimli tapınaklar, altın ve bakır işleri ile bir bölümü çözülmüş olan Maya hiyeroglif yazısı(*), tarıma dayanan bu uygarlığın ürünleri arasındadır.

Mayalar, daha İÖ 1500'de köylerde ilkel tarım yöntemleriyle mısır, fasulye ve kabak yetiştiriyorlardı. İnşa ettikleri tören merkezleri, İS 200'de, tapınakları, piramitleri, sarayları ve meydanları bulunan kentlere dönüşmüştü. Ayrıca bir hiyeroglif yazı sistemi ile

çok gelişmiş takvim ve astronomi sistemleri oluşturuldu. Taşocakları da işleten Mayalar, çıkardıkları büyük miktarda yapı taşı, volkan camı gibi daha sert kayaları kesmekte kullanırlardı. Temel olarak bitki örtüsünü yakıp tarla açarak tarım yapmakla birlikte, sulama ve teraslama gibi ileri yöntemler de uyguladılar. Yabani incir ağacının iç kabuğundan ürettikleri kâğıdı kullanarak hiyeroglifle yazdıkları kodekslerden birkaçı günümüze ulaşmıştır. Mayaların ayrıca zengin bir heykel ve kabartma geleneği vardı. Mimari yapıtların yanı sıra taş yazıt ve kabartmalar, Mayalarla ilgili

mi, İspanyol istilasından yüzyıllar sonra anlaşılmaya başlamıştır.

Eski Maya yerleşmelerinde ilk sistemli araştırmalar 1830'larda başladı; 20. yüzyılın başları ile ortalarında da, Maya yazı sisteminin küçük bir bölümü çözülebildi. Bu çalışmalar sonucu Maya dininde Güneş, Ay, Yağmur ve Mısır tanrıları gibi doğa tanrılarının bulunduğu anlaşıldı. Ayrıca son derece ayrıntılı törensel uygulamalardan sorumlu bir ruhban sınıfı vardı. Matematik ve astronomideki çarpıcı gelişme de Maya diniyle yakından ilişkili, hatta onun ayrılmaz bir parçasıdır. Basamaklı yazım sistemi ve sıfırın kullanılması, matematikte ulaşılan aşamayı göstermektedir. Çok karmaşık bir takvim sistemi (*bak.* Maya takvimi) geliştirmişlerdir.

Mayalara ait kutsal bir kitapta yer alan Yağmur Tanrıçası Chac ve mısır tanrısının (solda) resimleri; Amerika Müzesi, Madrid
Museo de América Madrid

temel bilgi kaynaklarıdır. İlk dönemlerinde Maya kültürü, kendinden önceki Olmek uygarlığının etkilerini taşıyordu.

Maya uygarlığının en parlak dönemi İS 250 dolayında başladı ve arkeologların klasik olarak adlandırdığı dönem, yaklaşık 900'e değin sürdü. Bu dönemde Mayalar, her birinin nüfusu 5-50 bin arasında değişen 40'tan fazla kent kurmuştu. Tikal, Uaxactún, Copán, Bonampak, Palenque ve Río Bec, bunların en büyükleriydi. En kalabalık oldukları dönemde Maya nüfusunun 2 milyona ulaştığı sanılmaktadır. Bunun büyük bölümü, günümüzde Guatemala sınırları içinde kalan düzlüklerde yaşıyordu. 900'den sonra klasik Maya uygarlığı, bilinmeyen bir nedenden ötürü hızla çöktü ve boşalan kentlerle tören merkezleri ormanlarla kaplandı. Ama klasik sonrası dönemde (900-1519), Chichén Itzá ve Mayapán gibi, Yucatán Yarımadasının dağlık bölgelerinde kurulmuş kentler, nüfusları giderek azalan büyük ova kentlerinin tersine gelişimlerini sürdürdü. 16. yüzyıl başlarında İspanyollar bölgeyi istila ettirdiğinde, Mayaların çoğu köylerde tarım yaparak yaşamakta ve atalarının dinsel uygulamalarını sürdürmekteydi.

Mayalardan günümüze kalan büyük kentler ve tören merkezlerinde, kireçtaş blokardan yapılmış birçok piramit biçimli tapınak ve saray bulunur. Bu yapıların duvarları, çeşitli olayları aktaran, törensel ya da astronomik anlamlar taşıyan kabartma ve yazıtlarla bezelidir. Bütün bunlar, Maya uygarlığının Amerika kıtasının öbür Yerli kültürleri içindeki üstün konumunu ortaya koymaktadır. Gene de Maya toplumunun gerçek yapısı, tarihi ve hiyerogliflerin anla-

ren Maya astronomları, Ay ile Venüs'ün konumunu doğru olarak gösteren tablolar yapmış ve Güneş tutulmalarını önceden saptamayı başarmışlardır.

20. yüzyılda hemen hemen tümüyle çözülen Maya hiyerogliflerinde genellikle hanedanların tarihi ve kentler arasındaki savaşlar anlatılır. Bu hiyerogliflerden, işkence ve insan kurban etmenin ayinlerde önemli yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Maya inanışına göre dindarlığın ifadesi olan bu uygulamalar bereketi güvence altına alır ve tanrıların gazabını yatıştırır; bu dinsel gerekler yerine getirilmezse evrende düzensizlik ve kargaşa baş gösterir. Bu yüzden özellikle savaş esirlerinin işkenceye uğradığı, sakat bırakıldığı ve kurban edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca insan kanının tanrıları besleyeceği ve onlarla ilişki kurmak için kan dökülmesi gerektiği yolundaki inançtan ötürü Maya hükümdarları, halkları ile tanrılar arasındaki araçlar olarak, ayinlerde kendi kanlarını akıtmış ve kendi kendilerine işkence etmişlerdir.

Günümüz Maya halkları, dil ve coğrafya temelinde şu gruplara ayrılabilir: 1) Meksika'nın Yucatán Yarımadası ile Belize'nin kuzeyi, Guatemala'nın kuzeydoğu kesimlerinde yaşayan Yucatán Mayaları (Yukatekler), 2) Meksika'nın güneyinde, Usumacinta Irmağı ile Guatemala sınırı arasındaki topraklarda, daha az bir bölümü de Belize ile Guatemala'da yaşayan ve çok küçük bir nüfus oluşturan Lakandonlar, 3) Guatemala'nın doğu ve orta kesimlerindeki dağlık bölgede yaşayan Kiçe halkları (Kekçiler, Pikomohiler, Pokomamlar, Uspantekler, Kiçeler, Kakçikeller, Tsutuhiller, Sakapul-

teker ve Sipakapalar), 4) Guatemala'nın batısındaki dağlık bölgede yaşayan Mam halkları (Mamlar, Tekolar, Aguakatekler ve İksiller), 5) aynı bölgedeki Huehuetenango ilinde ve Meksika'nın buraya bitişik yörelerinde yaşayan Kanhobal halkları (Motozintleker, Tuzantekler, Hakalteker, Akatekler, Toholaballar ve Çuhlar), 6) Meksika'nın güneyindeki Chiapas eyaletinde yaşayan Tsotsiller ve Tzeltaller, 7) Chiapas'ın kuzeyi ile Tabasco'da, Çontal ve Çol dilleri konuşan Çol halkları ile Guatemala'nın doğu ucunda yaşayan, aynı dil grubundan Çortiler, 8) Meksika'nın ortadoğu kesimindeki Veracruz eyaletinin kuzeyinde ve bitişikindeki San Luis Potosi'de yaşayan Huastekler. Mayalarda temel kültürel ayırım, dağ ve ova kültürleri arasındadır. Yucatán Mayaları, Lakandonlar ve Çontal ile Çollar ova topluluklarıdır. Dil ve coğrafya bakımından tümüyle ayrı bir topluluk oluşturan Huastekler, kültürel anlamda hiçbir zaman Maya sayılmamıştır. Bunların dışındaki Mayalar da, Guatemala'nın dağlık bölgelerinde kendi kültürlerini geliştirmişlerdir.

Günümüzde de başlıca uğraşı tarım olan ve bir köyün çevresinde örgütlenmiş topluluklar halinde yaşayan Mayalar en çok mısır, fasulye ve kabak yetiştirirler. Maya köyleri kalıcı yerleşim merkezleri de olabilir, ama çoğu zaman halk, bayram ve pazar günleri dışında çiftlik evlerinde yaşar; köydeki evler ve ortak kullanılan binalar genellikle boş kalır. Tarım çapayla, toprağın sert olduğu yerlerde kazmayla yapılır. Yucatán Mayaları genellikle domuz ve tavuk, bazen de toprağı sürme işinde yararlanmak üzere öküz yetiştirirler. El sanatları, evde kullanılan aletlerin yapımına yöneliktir. Ama tarımsal ürünün bir bölümü gibi bazı el sanat ürünleri de pazarda satılır.

Erkekler giderek artan ölçüde hazır giysilere yönelmekle birlikte, kadınlar geleneksel giyim tarzını korumaktadır. Ama eskiden yaygın olan yün eğirme ile örücülük işleri azalmıştır ve giysilerin çoğu fabrikada dokunmuş kumaşlardan yapılır.

Mayaların hemen hemen tümü Katolikliği benimsemiştir, ama bu inancın temelini kendi pagan dinleri oluşturur. Hristiyanlık-taki azizler ve öbür kutsal kişiler genellikle Maya tanrılarıyla özdeşleştirilir. Ayrıca her iki dinin ayin ve kutlamaları uygulanmaktadır.

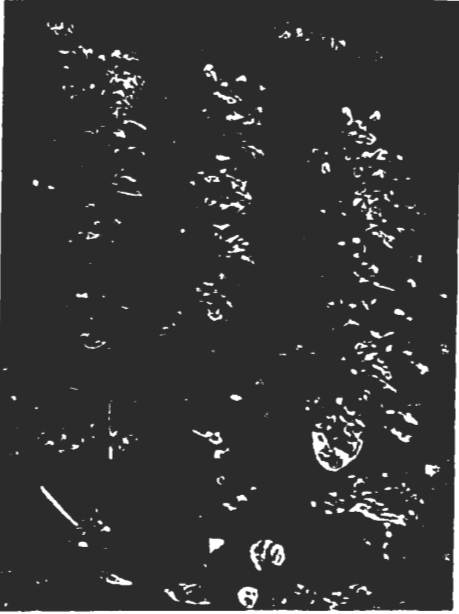
mayaotu bak. şerbetçiotu

Mayapán, Meksika'da Mérida'nın 55 km güneydoğusunda eski Maya kenti kalıntısı. Klasik sonrası dönemin (y. 900-1519) başlarında bölgenin en önemli kentlerinden biri olan Mayapán'ın sanatı ve özellikle üstü kapalı sütunlu mekânların kullanıldığı mimarisi Chichén Itzá'ya benzerse de onun düzeyine ulaşamamıştır. Surla çevrili olan kent büyük bir kaynağın çevresinde kurulmuştu. Ortaya çıkarılan 3.600 kadar yapının çoğu konuttur. Büyük meydanın ortasında Castillo denen büyük piramit yer alır, bunun güneyinde yuvarlak tapınak, tapınağın doğusunda yılanlı sütun vardır. Dörtgen planlı iki avlu çevresinde düzenlenmiş iki yapı grubu birbirlerine, bazı bölümleri bugüne ulaşmış bir geçitle bağlıdır. Mayapán, Uxmal ve Chichén Itzá'yla aynı birliğe bağlıydı; Chichén Itzá'nın çöküşünden sonra y. 1200'den 1450'ye değin Yucatán bölgesinin en güçlü politik ve dinsel merkezi oldu. Mayapán'ın despot yöneticileri y. 1450'de kentin terk edilmesiyle kralıklarını yitirdiler.

mayasilotu, ballıbabagiller (*Lamiaceae*) familyasından, *Ajuga* cinsini oluşturan yak-

laşık 40 bitki türünün ortak adı. Avrasya kökenli bu bitkiler halk arasında mayasıl tedavisinde kullanılır. *Ajuga* türleri dışında, benzer biçimde kullanılan bazı *Hypericum*, *Digitalis* ve *Teucrium* türleri de çoğu kez aynı adla anılır. *Lamiaceae* familyasının

Adi ya da dağ mayasılotu (*Ajuga reptans*)
Walter Chardoha

öbür üyelerinden çiçeklerinin üst dudağının bulunmayışıyla ayırt edilen mayasılotlarının bazı sürünlü türleri bahçecilikte süs olarak kullanılır.

Nemli çayır ve ormanlarda yetişen adi ya da dağ mayasılotunun (*Ajuga reptans*) rozetler oluşturan koyu yeşil renkli, oval yaprakları vardır. Yaklaşık 30 cm'ye varan gövdelerin üzerinde genellikle mavi, bazen de pembe ya da beyaz çiçekler açar. Çiçekli dalları ateş düşürücü, kuvvet verici ve idrar artırıcı olarak kullanılır. Çamsı bir kokuya sahip olan, iğnemi yapraklarından ötürü yerçamu ya da yerservisi adıyla anılan *A. chamaepitys* parlak limon sarısı renkli çiçekleriyle dikkat çeker. Topraküstü bölümleri çok eski dönemlerden beri yara iyileştirici ve kuvvet verici olarak kullanılır.

mayasız ekmeek, İbranice MATSA, çoğul MATSOT, İbranilerin Pesah (Hamursuz) Bayramı'nda, Mısır'dan çıkışlarını anmak üzere yedikleri ekmeek. İnanişya göre İbraniler Mısır'dan aceleyle ayrılırken, hamurun mayalanmasını bekleyecek zaman bulamamışlardı. Bu nedenle bir hafta süren Pesah Bayramı süresince her türlü maya kullanımı yasaklanmıştır.

Pesah ayınları sırasında Yahudiler, en azından bayramın ilk gecesi mayasız ekmeek yemek zorundadırlar. Dindar Yahudiler arasında ise Pesah boyunca mayasız ekmeek yeme geleneği yaygındır.

Maybach, Wilhelm (d. 9 Şubat 1846, Heilbronn, Württemberg - ö. 29 Aralık 1929, Stuttgart, Almanya), ilk Mercedes otomobillerinin (1900-01) baştasarımcısı olan Alman mühendis ve sanayici.

1883'ten başlayarak Gottlieb Daimler ile birlikte verimli bir içten yanmalı motor geliştirmek üzere çalışmalara girişti; iki mucitin ilk önemli ürünleri, 1885'te patentini aldıkları oldukça hafif dört zamanlı bir motordur. 1890'da Daimler ve Maybach Cannstatt'ta otomobil üretmek amacıyla Daimler-Motoren-Gesellschaft'ı kurdular. 1895'te Maybach şirketin teknik yöneticisi oldu. Tasarımını gerçekleştirdiği bir karbür-

atörün 1893'ten sonra yaygın biçimde kullanılmaya başlaması üzerine patent haklarına ilişkin birçok dava açmak zorunda kaldı, bunlardan İngiltere'deki davayı kazandı. 1909'da Maybach ve oğlu Carl, Friedrichshafen'de Zeppelin şirketi tarafından üretilen hava gemilerine enerji birimleri ve uçak motoru sağlamak için bir şirket kurdular. Maybach'ın bu şirketi zamanla Zeppelin'in bir yan kuruluşu durumuna geldi. Maybach markasını taşıyan otomobil yatakları 1922'den 1939'a değin üretildi. Maybach, 24 beygir gücündeki bir motorla donatılmış ilk Mercedes otomobillerin tasarımını büyük ölçüde geliştirdi ve motora sürücü tarafından kısılabilen mekanik bir emme supabı ekledi. Maybach, preslenmiş çelik şasislerin ve balpeteği radyatörlerin geliştirilmesine de katkıda bulundu.

Maybeck, Bernard (Ralph) (d. 7 Şubat 1862, New York - ö. 3 Ekim 1957, Berkeley, California, ABD), ABD'li mimar. Özellikle 1889'dan sonra California'daki çalışmalarında 20. yüzyıl başlarının egemen üslupları içinde gösterilebilecek bir çeşitlilik

Bernard Maybeck'in tasarımı yaptığı
Hristiyan Bilimi Kilisesi, 1910, Berkeley
Sardak Inc.

ortaya koymuş, büyük yeni-gotik yapılar-dan betonarme ya da ahşap çağdaş konutlara kadar geniş bir alanda yapıt vermiştir.

Paris'teki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda eğitim gördü (1880-86). Kısa süre New York'ta ve Kansas kentinde çalıştıktan sonra San Francisco'ya gitti. 1894'te resim öğretmenliğine başladığı Berkeley'deki California Üniversitesi'nin ilk mimarlık profesörü oldu (1898-1903). Bu üniversite için çeşitli tasarımlar yaptı. Bunlardan 1922'de yanan Hearst Hall'da (1899) ilk kez kontrplak tabakalarının birleştirilmesiyle kurulmuş ahşap bir kemer kullandı. Gene Berkeley'de yaptığı Hristiyan Bilimi Kilisesi (1910) gotik üslubun serbest bir yorumuydu. San Francisco'da Panama - Pasifik Sergisi'nde yer alan Güzel Sanatlar Sarayı (1915) ise yeni-klasik üsluptaydı. I. Dünya Savaşı sırasında California'da tersane işçileri için bir konut yerleşmesi olan Clyde'ı tasarladı (1917). Son önemli çalışması olan Illinois'a bağlı Elmhurst'daki Principia College'in kampüs tasarımı 1938'de başladı.

Maybeck konut tasarımlarında yüksekliği vurgulamıştır. Ahşap konutlarının pek çoğunun çatıları diktir. 1907'de betonarme kullanmaya başlamış, sonraki konutlarında ise hafif, ateşe dayanıklı, ucuz bir kaplama gereci olan ve köpük taşı da denen betonla karıştırılmış çuvalı denemiştir.

maydanoz (*Petroselinum sativum* ya da *Petroselinum crispum*), maydanozgiller (*Apiaceae*) familyasından ikiyillik otsu bitki. Anayurdu Akdeniz bölgesi olan bu bitki Eski Yunan ve Romalılardan bu yana yemeklerde çeşni olarak kullanılır. Tohumlardan üretilen bitki ilk yıl bol sap ve

yaprak, ikinci yıl ise 100-150 cm'ye kadar uzayabilen çok dallı bir gövde verir ve bu dalların ucunda şemsiyemsi salkımlar oluşturan küçük yeşilimsi sarı çiçekler açar. Çiçekler daha sonra ortalama 2-3 mm

Maydanos (*Petroselinum sativum*)
Vesile Bukat

uzunlukta özel kokulu tohumlara dönüşür. Maydanosun düz ya da kıvrık yapraklı iki çeşidi vardır. Yaygın biçimde yemeklerde ve salatalarda kullanılır.

Maydanos başlıca bileşeni apiol olan bir uçucu yağın yanı sıra, A ve C vitamini ile kalsiyum gibi bazı mineralleri de içerir. Maydanos tohumları halk arasında idrar ve safra artırıcı, adet söktürücü olarak kullanılır.

Avrupa'da çok yaygın bir maydanos çeşidi olan kök maydanos (*P. crispum*'un *tuberosum* çeşidi) ise büyük, beyaz köklerinden ötürü yetiştirilir.

maydanozgiller bak. Apiaceae

Maydos bak. Eceabat

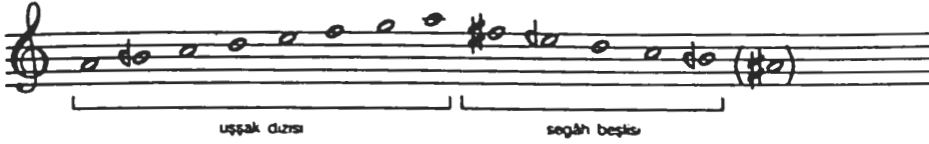
Maydular, Penuti kökenli bir dil konuşan California Yerlileri. Sacramento Irmağın-dan Sierra Nevada'nın doruklarına kadar uzanan bölgede yaşarlardı. Vadi, dağ eteği ve dağ toplulukları biçiminde, doğal ortamın belirlediği üç farklı kültürel gruba ayrılan Mayduların başlıca geçim kaynağı avcılık ve toplayıcılıktı. Dağ toplulukları varlıklı vadi topluluklarının tersine yükseklikte birlikte artan yoksul bir yaşam biçimi sürdürüyordu. Vadi topluluklarının toprak damlı geniş evleri vardı. Dağ ve dağ eteği toplulukları ise çalı ya da ağaç kabuğundan yapılmış eğik çatılı ve dayanıksız kulübelerde otururlardı.

Maydular ortak bir toprağa sahip özerk topluluklar biçiminde yaşıyordu. Topluluk üyeleri çeşitli yerleşim yerlerine dağılsa bile bir bütün olarak hareket ederdi. Güneydeki topluluklarda reislik babadan oğula geçerken, kuzeydekilerde reisler seçimle başa getirilir ve gerektiğinde görevden alınabilir-di. California'nın orta kesiminde yaşayan pek çok Yerli gibi Maydular da gizli erkek topluluklarını, çileci ayınları, maskaları, kılık değiştirmeleri, özel tören odalarını kapsa-

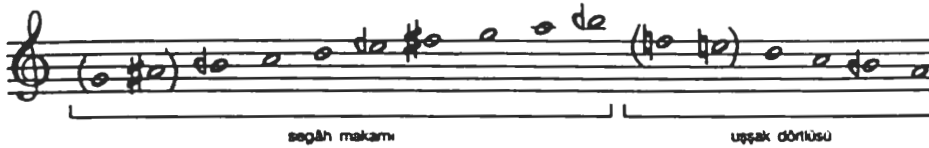

yan Kuksu kültürüne bağlıydı. Ayınların bir bölümü iyi ürün ve bol av sağlamaya, taşkın ve hastalık gibi doğal felaketleri önlemeye yönelikti. Günümüzde günlük kesimde varlığını sürdüren Mayduların sayısı 200'ün altındadır.

maye, Türk müziğinde, iki bileşik makamın ortak adı. Bu makamlar segâh-maye ve uşşak-maye adlarıyla anılır. Segâh-maye, uşşak makamına, segâh makamı eklenerek oluşturulmuştur; karar sesi, segâh (si) perdesidir. Uşşak-maye makamı ise, segâh

Segâh - maye makamının bileşimi

Uşşak - maye makamının bileşimi

Ana Yayıncılık Arşivi

makamına uşşak makamı eklenerek düzenlenmiştir; karar sesi de düğâh (la) perdesidir. Bu iki bileşik makamdaki uşşak-maye çok daha az kullanılmıştır.

*Yazını aynı olan başlıklar
kişiler, yerler, kavram,
kurum ve nesneler
biçiminde sıralanmıştır.*

Mayenne, Fransa'nın kuzeybatı kesiminde, Loire planlama bölgesinde (*region de programme*) il (*département*). Normandiya'nın güneyinde ve Bretanya'nın doğusunda yer alır. Tarihîsel Maine(*) bölgesinin batı kesimiyle Anjou'nun kuzeybatı şeridini içine alan 5.171 km²'lik bir alanı kaplar. Maine Irmağı yoluyla Loire'a akan Mayenne Irmağı tarafından sulanır. İli kuzey-güney doğrultusunda ikiye ayrılan ve 88 km²'lik bölümünde ulaşım için elverişli olan bu ırmak, eski Mayenne kentinden, il merkezi Laval'dan(*) ve 9. yüzyılda kurulmuş, güzel manzaralı Château-Gontier kentinden geçer. İl Fransız Devrimi sonrasında ayaklanmalar sırasında yıkıma uğramış, Mayenne kenti 1793'te işgal edilmiştir.

Ormanlık ve dağlık alanların ağırlıkta olduğu ilde okyanus iklimi egemendir. Kuzeydoğu ucundaki Avaloirs Dağında 417 m'ye ulaşan Yukarı Maine Sıradağları güneybatı doğrultusunda alçalır. Güneydeki tepeler 90 m'nin biraz üzerindedir. 19. ve 20. yüzyıllarda pek çok orman alanı tarımsal amaçlarla temizlenerek özellikle otlaklara ve elma bahçelerine dönüştürülmüştür. Château-Gontier'de açılan sığır pazarı Fransa'dakiler arasında ön sırada yer alır. Eskiden büyük gelişme gösteren keten sanayisi 19. yüzyıl ortalarında neredeyse yok olmuştur. Günümüzde bazı pamuklu dokuma tezgâhlarıyla az sayıda dökümanenin yanı sıra basımevleri ve gıda fabrikaları etkinliğini sürdürmektedir. İlde görülmeye değer yerler arasında güneydoğudaki Erve Irmağına bakan bir kayalık burun üzerinde kurulmuş müstahkem Sainte-Suzanne kenti

sayılabilir. Laval, Château-Gontier ve Mayenne ilçelerini (*arrondissement*) kapsayan il, Rennes eğitim bölgesinde (*académie*) yer alır. Nüfus (1991 tah.) 278.700.

Mayer, Johann Tobias (d. 17 Şubat 1723, Marbach, Württemberg - ö. 20 Şubat 1762, Göttingen, Almanya), denizde boylam belirlemeyi kolaylaştıran Ay tabloları hazırlayan Alman astronom. Mayer Ay sallantılarını (görünürdeki yalpalamalar) keşfetmiştir.

Kendi kendini yetiştiren bir matematikçi olan Mayer, iki özgün geometri kitabı yayımladı ve 1746'da Nürnberg'deki harita-

cılık dairesinde görevlendirildi. Ay'daki sallantılara ve Ekvator eğikliğine ilişkin hesaplamalarını, Nürnberg Kozmografi Derneği kayıtları arasında yayımladı. Bu çalışmalarıyla adını bilim çevrelerine duyuran Mayer, 1751'de Göttingen Üniversitesi'nin ekonomi ve matematik kürsüsüne atandı. 1754'te üniversite gözlemevinin yöneticiliğine getirildi.

Mayer'in Ay tabloları 1755'te Göttingen'deki Kraliyet Derneği'nin dergisinde yayımlandı. Aynı yıl Mayer İngiliz hükümetine, açık denizde boylamın yarım derecelik bir hatayla saptanmasını olanaklı kılan tablolar sundu. 1770'te İngiltere'de, Mayer'in yöntemine dayalı yeni Ay tabloları yayımlandı; bu tablolar sayesinde, Ay uzaklıklarına göre boylamın belirlenmesinin yanı sıra, atmosferdeki kırılma sonucunda boylam hesabında ortaya çıkan hataların düzeltilmesi de büyük ölçüde kolaylaştı.

Mayer, Louis B(urt), asıl adı ELIEZER ya da LAZAR MAYER (d. 4 Temmuz 1885, Minsk, Rus Çarlığı - ö. 29 Ekim 1957, Los Angeles, ABD), ABD'li film yapımcısı. En büyük film stüdyosu Metro-Goldwyn-Mayer, Inc.'nin (MGM) yöneticisi olarak 1920'lerde ve 1930'larda "star" sistemini yaratmış, dönemin en ünlü oyuncularını şirketin film çalışmalarına katmıştır.

Göçmen bir ailenin oğluydu. On dört yaşında babasının gemi kurtarma ve hurda demir işinde çalışmaya başladı. 1907'de, Massachusetts'e bağlı Haverhill'de ilk *nickelodeon*'unu (beş cent'e film gösteren sinema salonu) açtı. 1918'de New England'daki en büyük sinema salonları zincirinin sahibi durumuna geldi. Gösterdiği filmlerin sayısını artırmak amacıyla Hollywood'da Louis B. Mayer Pictures ile Metro Pictures Corporation'ı kurdu. Altı yıl sonra Goldwyn Pictures Corporation'la birleşerek MGM adını alan şirketin başına geçti. Onun yönetiminde MGM daha çok gösterişli dekorlarla kostümlerin kullanıldığı ve çekici kadınların rol aldığı yüksek nitelikli, eğlendirici filmlerle ünlendi. Bunlar arasında *Ben Hur* (1926; *Ben Hur*), *Grand Hotel* (1932; *Büyük Otel*), *Dinner at Eight* (1933; *Saat*

Sekizde Akşam Yemeği) ve *The Good Earth* (1937; *Toprak Ana/Sarı Esirler*) sayılabilir. Mayer bu filmlere damgasını vuran Greta Garbo, Joan Crawford, Rudolph Valentino ve Clark Gable gibi yıldızların sinemaya girmesini sağladı. 1948'de stüdyonun yönetiminden ayrıldı ve üç yıl sonra da iş dünyasından bütünüyle uzaklaştı.

Mayer, Maria Goeppert (d. 28 Haziran 1906, Kattowitz, Almanya - ö. 20 Şubat 1972, San Diego, California, ABD), proton ve nötronlarla dolu kabuk modelini geliştirerek atom çekirdeğinin ayrıntılı özelliklerini açıklayan Alman fizikçi. Bu çalışmasıyla 1963'te Nobel Fizik Ödülü'nü Hans Daniel Jensen ve ABD'li fizikçi Eugene P. Wigner ile birlikte kazanmıştır.

1930'da Göttingen Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayan Goeppert, aynı yıl ABD'li kimyasal fizikçi Joseph E. Mayer ile evlenerek Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'ne geçti. 1939'da da Columbia Üniversitesi'nde atom bombası projesi çerçevesinde, uranyum izotoplarının ayrılması üzerine çalışmaya başladı. 1945'te de Chicago Üniversitesi'ndeki Nükleer Araştırmalar Enstitüsü'nde görevlendirildi. 1949'da belirli sayıda nötron (50,82,126 gibi) ve aynı sayıda proton içeren çekirdeklerin kararlılığının çok yüksek olmasının ve bolluğunun nedenini çekirdeğin kabuk modeliyle(*) açıkladı. Ayrıca 1955'te Jensen ile birlikte *Elementary Theory of Nuclear Shell Structure* (Çekirdeğin Kabuk Yapısı Kuramına Giriş) adlı kitabı yazdı.

Mayet bak. Maat

Mayflower, koloni dönemi Amerika tarihinde, New England'daki ilk kalıcı koloniyi kuran (1620) göçmenleri İngiltere'den taşıyan gemi. "Mayflower"ın özgün biçimiyle ilgili ayrıntılı bilgi olmamasına karşın, deniz arkeologları kare yelkenli geminin ağırlığını yaklaşık 180 ton, uzunluğunu 27 m olarak hesaplamışlardır. Göçmenlerin bir bölümü, İngiltere'nin Southampton limanından 15 Ağustos'ta ilk yola çıkışında "Mayflower"a eşlik eden "Speedwell" adlı daha küçük bir gemiyle getirilmişti. Ama açık denize çıkmayacağı anlaşılan "Speedwell" iki kez limana dönmek zorunda kalınca, onun yolcuları ile yükünün bir bölümünü alan "Mayflower" bir ay sonra tek başına yola çıktı. "Mayflower"ın seçkin yolcuları arasında William Bradford ve Kaptan Myles Standish de vardı.

London Adventurers adlı İngiliz ticaret şirketinin kiraladığı "Mayflower" kötü hava ve deniz koşulları yüzünden, Virginia'da göçmenlere ayrılan topraklara ulaşamadı. Altmış altı günlük yolculuktan sonra 21 Kasım'da Cod Burnuna vardı. Yılbaşından bir gün sonra yakınlardaki Plymouth'a 102 yolcusunu bıraktı. Nisanda İngiltere'ye dönene değin limanda kaldı. Geminin 1957'de İngiltere'de yapılan benzeri, 53 günde Massachusetts'e ulaşarak "Mayflower"ın tarihsel yolculuğunu yineledi.

Mayhew, Henry (d. 1812, Londra - ö. 25 Temmuz 1887, Londra, İngiltere), İngiliz gazeteci ve sosyolog. *Punch* (1841) adlı derginin kurucularındandır. Daha çok *London Labour and the London Poor* (1851-62, 4 cilt; *Londralı İşçiler ve Londralı Yoksullar*) adlı yapıtıyla tanınır. Bu yapıtındaki canlı ve ayrıntılı betimlemeleriyle Charles Dickens'in yanı sıra birçok başka yazarı da etkilemiştir.

Hukuk öğrenimi gördü. Daha sonra *Figaro* in *London* (1831) ve *The Thief* (1832) adlı dergilerin kurucuları arasında yer aldı. *Punch*'i çıkardı ve Mark Lemon'la birlikte

iki yıl boyunca derginin yayın yönetmenliğini üstlendi.

Mayhew aralarında toplum dışı kalmış kişiler ve göçebeler de olmak üzere toplumun değişik katmanlarından kişilerle son derece başarılı röportajlar yaptı. Ayrıca gözlem gücünü, Marksist öğeler de içeren

Henry Mayhew, bir fotoğraftan yapılmış oymabaskı
Hulton Picture Library

toplumsal ve ekonomik çözümleme yeteneğiyle birleştirdi. *London Labour and the London Poor*'u çalkantılı bir siyasal dönemin sonuna rastlayan 1849-50 yıllarında *London Morning Chronicle* gazetesine yazdığı mektuplara dayandırdı. Gazeteye dönemin önemli toplumsal sorunlarına ilişkin "güvenilir haber" sağlamak amacıyla hazırladığı yazılarını üç cilt olarak 1851'de yayımladı. John Binny ile birlikte yazdığı dördüncü cilt ise 1862'de *The Criminal Prisons of London* (Londra'nın Cezaevleri) adıyla çıktı. Yapıtın bütününe gözden geçirilmiş ikinci baskısı 1864'te yayımlandı.

mayın, askeri uygulamalarda personel, araç, tank ya da gemi tahrip etmek amacıyla kullanılan patlayıcı aygıt. Sualtı mayınları 19. yüzyılın ortalarından bu yana kullanılmaktadır; kara mayınları ise bu tarihten yüzyıl sonra kara savaşlarında önem kazanmaya başlamıştır.

Sualtı mayını. Genellikle özel mayın dökmeleri gemilerinden ya da bazı özel donanımlara sahip uçaklardan atılarak düşenen sualtı mayınları, çelik küre ya da yumurta biçimindedir ve şiddetli patlayıcı maddeler, ateşleme düzeneği ve şamandıra gibi suyun yüzeyinde durmasını sağlayacak kadar hava içerir. Sualtı mayınları dibine demirlenir; mayının şu düzeyinin ne kadar altında kalacağı, mayın ile demir arasındaki kablo-nun uzunluğuna bağlıdır. Herhangi bir gemi mayına yaklaştığında ya da çarpıştığında mayın patlar ve çevreye, bu arada gemiye çok şiddetli şok dalgaları gönderir. Tahrip gücü yüksek ve maliyeti görece ucuz olan sualtı mayınları etkili bir deniz silahıdır. Saldırıya yönelik olarak düşenen sualtı mayınları, düşman gemilerinin geçebileceği yerlere, özellikle düşman limanlarının içine ya da hemen dışına yerleştirilir. Savunmada ise mayınlar dikkatle ve gizlice, savunulan limanlar ile ve askeri üslerin yakınlıklarına dökülür ve düşman gemi ve denizaltılarınca fark edilmemesi için değişik derinliklerde karışık biçimde yerleştirilir. Kimi zaman da sabotajcılar ya da komandolar aracılığıyla gemilerin gövdesine daha sonra uzaktan kumandayla ya da saat aracılığıyla patlatılan mayınlar tutturulur.

İlk geliştirildiklerinde mayınlar torpil deniyordu. İlk kumandalı mayın 1843'te ateşli silahlar mucidi Samuel Colt tarafından yapıldı. Colt bir denemede, 8 km kadar açığı bir gemiyi, kıyıda uzatılan bir sualtı elektrik kablusunun yardımıyla ateşlenen bir mayınla havaya uçurdu. 1848'de benzer bir aygıt Prusyalılar tarafından

Danimarka filosuna karşı kullanıldı. I. Dünya Savaşı'na değin deniz mayınları den önemli gelişme Herz boynuzuydu. Bu mayında çarpma sırasında küçük bir şişe kırılıyor, içindeki asit boşalarak bir birincil pilin elektroliti durumuna geliyor ve pil mayının ateşlenmesini sağlayan kapsüle (fünne ya da detonatör) elektrik sağlıyordu. Herz boynuzu, şişesi kırılmadığı sürece çok uzun süre bozulmadan kalabiliyordu.

Sualtı mayınlarında genel olarak üç tür funne kullanılır; bunlar basınçlı, magnetik ve akustik funnelerdir. Magnetik mayın, yaklaşan geminin magnetik alanının etkisiyle harekete geçer. Bu mayınlar karşı korunma, geminin magnetik alanının elektronik olarak yok edilmesiyle sağlanır. Basınçlı mayınlarda, sıg sulara hareket halinde her geminin altında görece düşük basınçlı bir bölgenin bulunması olgusundan yararlanılır. Bu mayınlarda, diyaframla ikkiye ayrılmış bir bölme vardır; bölmenin bir tarafı suya açıktır. Suyun basıncında ortaya çıkan ani düşme sonucunda diyafram yerinden oynar ve bölmenin öteki tarafındaki ateşleme devresini kapatarak mayının patlamasını sağlar. Basınçlı mayınlar yalnızca mayın tarama gemisinden daha büyük gemilerin oluşturduğu basınç farklılıklarına duyarlıdır; bu yüzden toplanarak etkisiz hale getirilmeleri oldukça zordur. Akustik yani ses etkili mayınlar ise, erimleri içindeki bir gemiden yayılan ses dalgalarını toplayan hidrofonlara dayalı olarak çalışır. Bu tür mayınlar funneleri çabuk bozulduğundan kısa ömürlüdür ama sonar ve mikroelektronikle ilişkili yöntemler sayesinde daha etkili ve daha uzun ömürlü akustik mayınlar da yapılmıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında mayın en etkili denizaltısavat silahıydı. Önceleri mayın sadece çarpma anında patlıyordu. Daha sonraları İngilizler deniz yatağına düşenen magnetik mayınlar ve yüzen demirli mayınlar için akustik donanım kullanmaya başladılar. II. Dünya Savaşı'nda mayınlar Mihver Devletleri'nin 1.316 gemisini batırdı ve 540 gemide de hasara yol açtı. İngiltere ile ABD ve Müttefikler, mayınlar yüzünden 1.118 gemi kaybetti.

Kara mayını. I. Dünya Savaşı'nda, gömülü top mermileri ilk kara mayını türüydü. Bu yöntem özellikle Almanlar tarafından Fransız ve İngiliz tanklarına karşı kullanılmıştı, ama kara mayını asıl önemini II. Dünya Savaşı sırasında kazandı. Kolaylıkla üretilen ve taşınabilen bu silahın çeşitli türleri, SSCB, Kuzey Afrika ve Batı Cephesi'nde büyük mayın tarlaları biçiminde kullanıldı. İlk kara mayınlarının birçoğunda dairesel ya da köşegen metal kovanlar vardı, ama daha sonra mayınların magnetik detektörlerle bulunmasını önlemek için tahta, karton, cam ya da plastik muhafazalar geliştirildi.

Kara mayınlarının iki temel türü vardır: Özellikle tank gibi ağır araçları tahrip etmek için tasarlanmış ağır mayınlar ve insanlara karşı kullanılan (antipersonel) hafif mayınlar. Mayınlar 20. yüzyılın ortalarında ve sonlarında Kore Savaşı'nda (1950-53), Vietnam'da ve öteki çarpışma alanlarında yaygın biçimde kullanıldı.

mayın tarama gemisi, denize düşenen sualtı mayınlarını temizlemek amacıyla kullanılan deniz aracı. İlk mayın tarama yöntemi çarpma sonucu patlayan, deniz dibine demirlenmiş mayınların temizlenmesi amacıyla geliştirildi. Bu yöntemde iki gemi, aralarına bağladıkları bir tel halatla birlikte mayın tarlasından geçiyordu. Mayın demirleme hattı, tarama kablodaki testereye benzer çıkıntılarla ya da kesici ağızlarla

kesiliyordu. Yerinden kurtulan mayın yüzeye yükseldiğinde üzerine ateş açarak tahrip ediliyordu.

I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin tasarladığı özel tekneler saatte 25 deniz milinin (46 km) üzerinde bir hızla mayın tarayabiliyordu. Her harekatta, birçok gemi *oropesa* (bu amaçla ilk kez kullanılan trol teknesinin adı) denen bir düzende toplanıyordu. Önce, bordsından yana doğru uzatılmış, belirli bir uzaklıkta ve derinlikte bir şamandıraya tutturulmuş çelik halatla bir gemi yol alıyor ve böylece taranmış bir koridor oluşturu-yor, ardından aynı biçimde ikinci gemi bu koridordan ilerleyerek gene yanında temizlenmiş bir koridor açıyordu. Birçok tarama gemisiyle böylece geniş bir alanda tarama ve temizleme yapılabiliyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında mayın tarama gemileri birçok birleşik donanma ve çıkarma harekâtına katıldı. Savaşın sonunda ABD, İngiltere, Almanya, Avustralya ve Japonya'nın mayın tarama gemileri Büyük Okyanusu mayınlardan temizlemek için ortak çalışmalar yaptılar.

Kore Savaşı'nda (1950-53) magnetik mayınların (gemilerin magnetik alanıyla harekete geçen) yaygın biçimde kullanılması, ahşap gövdeli mayın tarama gemilerinin geliştirilmesine yol açtı. Bu gemilerin teknesi tahta kaplama levhalarından, motorları paslanmaz çelik alaşımlardan ve metal donanımları alüminyum, pirinç ya da magnezyumdan yapılır. ABD'nin mayın tarama birliklerinin gemileri magnetik olmayan bir malzemenin yapılmıştır ve çarpmayla patlayan, magnetik ya da akustik (yakından geçen bir geminin yaydığı ses dalgalarının etkisiyle hareket eden) mayınları temizleyebilecek biçimde tasarlanmıştır. Bu gemiler altı gönüllü mürettebat tarafından işletilir. Ayrıca helikopter mayın tarayıcıları da geliştirilmiştir. Bu hava taşıtları denizin üzerinde dolaşarak akustik ya da magnetik mayınları patlatır.

mayısböceği, *Coleoptera* (kımkanatlılar) takımının *Scarabaeidae* familyasının *Melolonthinae* altfamilyasından böceklerin ortak adı. Genellikle larvaları bitki köklerine, erişkinleri yapraklara zarar verir. İlkbahar gecelerinde çiftleşen ve yapraklarla beslenen erişkinler gündüzleri toprak altında

Mayısböceklerinden *Phyllophaga rugosa*
Harry Rogers

barınırlar. Ama *Melolontha pectoralis* gibi bazı türler gündüzleri etkinlik gösterir. Erişkinlerin uzunluğu genellikle 1,2-2,5 cm, kanat örtüleri (elitra ya da kımkanat) parlak, duyarlılar öbür familya üyeleri gibi yapraksıdır. Dişiler yumurtalarını 5-10 cm kadar kazdıkları toprağa gömer. Larvaların güçlü çenelerle donanmış kahverengi ve sert bir başı, iyi gelişmiş üç çift bacağı, şişkin bir karın bölgesi vardır. Bitki kökleriyle beslenen, büyüdükçe içe doğru kıvrı-

lan larvalar kıvrıkkurt adıyla da tanınır. Larvalar birkaç yıl (genellikle üç yıl) toprak altında kaldıktan sonra sonbaharda pupa evresine girer. Erişkinler izleyen yılın ilkbahar ya da yaz aylarında topraktan çıkar.

Avrupa'da yaygın olarak görülen türlerden bayağı mayısböceğinin (*M. melonitza*) larvaları bitki köklerini kemirerek tarım alanlarında ve fidanlıklarda önemli zararlara yol açar. Orman mayısböceği (*M. hippocastani*) özellikle tehlikeli bir orman zararlısıdır. Erişkinleri 2,5-4 cm uzunluğunda olan manas (*Polyphylla fullo*) önceki türlerden kın kanatlarının beyaz lekeli ve karışık desenli olmasıyla ayırt edilebilir. Bu türün erkeklerinde duyargaları çok iridir. Manasın yanı sıra daha küçük yapı (uzunluğu 1,5-2 cm), soluk kahverengi ya da sarı renkli anızböceği de (*Amphimalon solstitialis*) tarım bitkilerine ve orman ağaçlarına büyük zarar verir.

Kuzey Amerika'da *Phyllophaga* cinsinin çeşitli türleri tarım bitkilerinde, *Macrodactylus supspinosus* türü güllerde yol açtıkları zararla tanınırlar. Eskidünya'da güllere zarar veren altınböcek ise *Cetoniinae*(*) altfamilyasında yer alır.

Sürülen toprağa kümes hayvanlarının salınması, larvaların elle toplanması, böcek ilaçlarının kullanılması mayısböceğine karşı yürütülen başlıca mücadele yöntemleridir.

mayıssineği bak. günsineği

Maykop, Rusya Federasyonu'nda Krasnodar bölgesinde (*kray*), Adıgey Özerk Yönetim Birimi'nin (*oblast*) merkezi kent. Belaya Irmağının doğu kıyısında yer alan Maykop 1857'de bir kale olarak kuruldu. Kentte başta gıda sanayisi olmak üzere metal, makine yapım ve kereste sanayileriyle tanen üretimi önem taşır. Güneybatıda petrol alanları vardır. 1950'de Belaya Irmağı üzerinde bir hidroelektrik santrali inşa edilmiştir. Kent çevrede yer alan çok sayıda madensuyu kaynağı sayesinde bir kaplıca merkezi durumuna gelmiştir. Kentte bir öğretmen okuluyla Adıgey dil, tarih ve edebiyat enstitüsü vardır. Nüfus (1991 tah.) 170.400.

Maykop mezarları, Kuzey Kafkasya'da, Kuban Vadisinde, çok zengin buluntuları ile ün yapmış kurgan türü mezarlık. Doğu Karadeniz'de, dağlık Kafkasya ile kuzey step bölgesi arasında yer alan Kuban Vadisi, tarımsal zenginlikleri ile yoğun bir yerleşim alanı olmuş, geniş Rus steplerindeki göçebe toplulukların birçok gereksinimini karşılamıştır. Bölgenin, Yakındoğu ve Anadolu ile ticari bağları olmuştur. Bölgede bulunan kurgan türü yüzlerce mezar tepesi içinde, bu yüzyılın başlarında kazılmış olan bir tanesi Kurgan kültürünün(*) üçüncü evresine ve Kuban Erken Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Mutlak yaş çok tartışmalı olmakla birlikte, genel olarak İÖ 2400-2200 arasından kaldığı kabul edilir. Tepe çapları 5,33 m x 3,73 m olan bir elips biçiminde dizilmiş kireçtaşı blokların ortasına açılmış 1,40 m derinliğinde bir mezar çukuruyla, iki tane yan mezar çukurundan oluşmaktadır. Çukurların kenarları ahşap ile kaplanmış, tabanlarına çakıl taşı döşenmiştir. Köşelere yerleştirilmiş direkler bir ahşap çatıyı taşımaktadır. Bunun üstüne toprak yığılmış, bu yığınun içine, asıl ölünün bulunduğu daha geniş ikinci bir ahşap bölme konmuştur. Tepesinin yüksekliği 10,65 m kadardır. Ölüler kırmızı asıboyası ile boyanmıştır. Yan mezar odalarında gene asıboyası ile kaplı bir kadın ve bir erkek iskeletiyle basit ölü armağanları bulunmuştur.

Asıl mezarda ele geçen 17 adet altın, gümüş ve taş kap ile çok sayıda tunç mızrak, baltalar ve takıların zenginlikleri kadar, değişik kültür bölgelerinden gelmiş olmaları da önem taşır. Ölünün, Kuban bölgesinin yerel yöneticilerinden bir olduğu sanılmaktadır. Maykop mezarlarının ve Kurgan kültürünün Anadolu'daki Alacahöyük kültürüyle ilişkisi üzerine, birbiriyle çelişen birçok görüş ileri sürülmüştür.

maymun, *Primates* takımının ağaçsoreksi ve insan dışında kalan bütün üyelerine verilen ortak ad.

Primates takımı iki alttakıma ayrılır: Bunlardan *Prosimii* alttakımı, ağaçsoreksi (ya da ağaçsivri faresi), maki, galago, cadıma-ki, loris ve ay-ay gibi daha ilkel grupları içerir. Gerçek maymun tanımının dışında tutulan bu hayvanlar ağaçsoreksleri dışında genellikle ilkel maymun olarak adlandırılır. Ağaçsoreksleriyse maymun sayılmadığı gibi, bazı uzmanlar tarafından *Primates* dışında ayrı bir takım olarak ya da böcekçiller arasında sınıflandırılmaktadır.

Primates takımının ikinci alttakımı olan *Anthropoidea*, gerçek maymunları ve insanı içerir. *Anthropoidea* alttakımı beş familyaya ayrılır. *Cebidae* familyası, tamamı Neotropikal bölgede yaşayan durukuli, titi, uvakari, kapuçin, örümcek maymunu, yünlü maymun gibi 37 tür içerir. *Cebidae* familyasının üyeleri Yenidünya maymunları olarak bilinirse de bu ad yanıltıcıdır. Çünkü aynı alttakım içinde yer alan *Callitrichidae* familyasının da bütün üyeleri Neotropikal bölgede yaşar. Otuz üç tür içeren *Callitrichidae*, marmoset ve tamarinlerden oluşur. *Cercopithecidae* familyası üyelerinin büyük çoğunluğu Etiyopyen ve Oryantal bölgelerde, çok azı da Palearktık bölgede yaşar. Bu familya, aralarında şebek (makak), babuin, mandril, langur, yaprak maymunu, gereza, mangabey gibi grupların bulunduğu 58 tür içerir. *Cercopithecidae* familyası Eskidünya maymunları adıyla da bilinir. Oysa *Anthropoidea* alttakımından olan *Pongidae* (insansı maymunlar) familyasının bütün üyeleri de Eskidünya'da yaşar. Ancak birçok Batı dilinde maymun sözcüğü yalnızca *Anthropoidea* alttakımının *Pongidae* ve *Hominidae* (insangiller) dışındaki üç familyası için kullanılır. Yedi gibbon, bir siyamang, iki şempanze türü ile orangutan ve gorilden oluşan insansı maymunlar maymun kategorisine sokulmadığı gibi, *Prosimii* alttakımının ağaçsoreksleri dışındaki üyeleri için de ilkel maymun yerine ilkel primat terimi yeğlenir.

Maymunlar çoğunlukla kol ve bacaklarını birlikte kullanarak hareket ederler. Babuin ve mandril gibi kimi türler dışında kalan maymunlar ağaççıldır. Ağaçlar arasında daldan dala ustalıkla atlayarak ilerlerler. Birçok tür dik de durabilir ve böylece serbest kalan elleriyle çeşitli işler yapabilir.

Tropik Amerika'da yaşayan durukuli dışında gerçek maymunlar gündüzleri etkinlik gösterir. Türlerin çoğu sürüler halinde gezerrek bitkisel besinler, kuş yumurtası ve küçük hayvanlarla beslenir. Babuinler ve insansı maymunlar gibi sürü halinde yaşayan türlerde yaşı bir erkeğin denetiminde sıkı bir toplumsal örgütlenme dikkat çeker.

Maymunların beyni görece büyüktür. Gelişmiş beyinleri, serbest kalan elleri ve gelişmiş görme duyuları maymunlara zengin bir davranış çeşitliliği sağlar. Birçok davranış özellikleriyle de şaşırtıcı biçimde insanı andırırlar.

Prosimii alttakımına bağlı olan ilkel maymun familyalarının üyeleri yapı ve davranış

bakımından *Anthropoidea* üyelerinden daha az evrimleşmiştir. *Lemuridae* familyasını oluşturan makiler kuyruklarının uzunluğunun gövde ve başın toplam uzunluğundan daha fazla olmasıyla tanınırlar. Makilerde arka bacaklar da ön bacaklardan önemli ölçüde daha uzundur. Maki türlerinin bir bölümü gündüzleri, bir bölümüyse geceleri etkindir. *Indridae* familyasını oluşturan indri, sifaka, avahi gibi ağaççıl türler kol ve bacaklarının çok uzun olmasıyla ayırt edilirler. Bu familya üyeleri özel kol ve bacak yapıları sayesinde ağaç gövdelerine tırmanabilir ve çok iyi sıçrayabilirler. Madagasgar'da yaşayan ay-ay *Daubentoniidae* familyasının tek üyesidir. Ay-ay sincabı andıran, ağaçlar üzerinde yalnız yaşayan bir gece hayvanıdır. Galago ve loris türlerini içeren *Lorisidae*, cadımakileri içeren *Tarsiidae* üyeleri ağaççıl ve gececedir.

Anthropoidea alttakımı, takımın daha gelişmiş üyelerini içerir. *Callitrichidae* familyası küçük yapı, gündüzcü, ağaççıl, ve çoğunlukla böcekçil olan marmoset ve tamarinleri kapsar. Bu maymunların başparmakları öbür parmaklarla karşılıklı konuma gelmez. *Cebidae* üyeleri genel olarak *Callitrichidae* üyelerinden daha iridirler. Dış kulakları belirgindir. Başparmakları kısmen öbür parmaklarla karşılıklı konuma gelebilir. *Callitrichidae* ve *Cebidae* üyelerinin burun delikleri yanlara doğru açılır. Bu nedenle bu iki familya yassı burunlu maymunlar olarak gruplanır. Alttakımın öbür üç familyasının birbirine yakın olan burun delikleri aşağı doğru açıldığından bu üç familyaya dar burunlu maymunlar denir. *Cercopithecidae* familyası üyelerinin bir bölümü ağaçlarda, bir bölümüyse yerde yaşar. Dört ayak üzerinde yürürler. Başparmakları tam olarak olmasa da cisimleri kavramaları sağlayacak kadar dönebilir. Bazıları oldukça uzun kuyruklu, bazıları kuyruksuzdur. *Pongidae* familyası kolları bacaklarından daha uzun olan kuyruksuz iri türlerden oluşur. Başparmak tümüyle dönebilir. Maymunlar arasında vücutlarına göre en iri beyne ve en gelişmiş el yapısına bu familya üyeleri sahiptir.

maymunագacı bak. Şili arokaryası

Maynard, François, MAINARD olarak da yazılır (d. 1582/83, Toulouse - ö. 28 Aralık 1646, Fransa), Fransız şair. François de Malherbe'in önde gelen izleyicileri arasında yer almış ve onun gibi Fransızcanın yalınlaştırılması için çaba göstermiştir.

1605'te Marguerite de Valois'nun yanında çalışmaya başladı ve o dönemde pastoral şiirler yazdı. 1619'da yayımlanan *Philandre* adlı şiiri bu dönemin ürünüdür. Maynard, bir süre sonra Malherbe'in şiir kuramı konusundaki görüşlerinden etkilendi ve onun standart bir dilbilgisinin gerekliliği, edebiyatta kişisel duyguların kaldırılması ve konuya nesnel bir biçimde yaklaşılması yolundaki düşüncelerini yaymaya çalıştı.

1611-28 arasında Aurillac'daki sulh ve ceza davalarna bakan mahkemede görev aldı. Kardinal Richelieu'nün gözüne girmeyi başaramayınca taşraya giderek uzun yıllar orada yaşadı. 1634'te Académie Française'e kabul edildi. Richelieu'nün ölümünden sonra Paris'e döndüyse de edebiyat dünyasındaki yeniliklere ayak uyduramayınca yeniden taşraya çekildi.

Maynard'ın yapıtlarına yalın ve açık bir dil, güçlü bir üslup ve kusursuz bir biçim egemendir. Bununla birlikte Maynard şair olarak, Malherbe'in ardıllarından Honorat de Racan'ın ustalığına ulaşamamıştır. Sık sık şair François Ménard'la (1589-1631) karıştırılmış ve G. Garrison'un 1885'te üç

cilt olarak yayımladığı Maynard derlemesinde yanlışlık sonucu François Ménard'ın şiirleri de yer almıştır.

Mayo, İrlanda dilinde MAIGH EO (Porsuk Ağacı Ovası), İrlanda'nın batı kesiminde, Connaught bölgesinde il (county). Yüzölçümü 5.398 km²'dir. Kuzey ve batıda Atlas Okyanusu, kuzeydoğuda Sligo, doğuda Roscommon, güneydoğuda ve güneyde ise Galway illeriyle çevrilidir. Başlıca limanlar Westport ve Ballina'dır. Kıyı açıklarında çok sayıda küçük ada vardır. Carrowmore Gölünden (lough) başlayarak doğu-kuzey doğrultusunda uzanan göller bölgesi, 520 km²'lik yüzölçümüyle İrlanda'nın en büyük bataklık zincirini oluşturur. En önemli ırmaklar Moy ve Errif'tir. Başlıca yükseltiler ise Nephin Dağı (807 m) ve Croagh Patrick (765 m) ile Connaught bölgesinin en yüksek noktasi olan Killary limanının kuzeyindeki Mweelrea'dır (819 m).

Günümüzde Mayo ilini oluşturan bölge, 12. yüzyılda doğru William de Burgh'e bağlandıysa da Tyrconnell'in kabile reisi O'Donnell'a olan bağlılığı sürdürdü. 14. yüzyılda topraklar Burgh ailesinin bir koluna geçti. 1609'da Ulster'in yerleşime açılmasıyla birlikte, çok sayıda Ulster'li bölgenin kuzey ve batı kıyısına yerleşti.

Yörede Neolitik Çağ'dan kalma çok sayıda kalıntı vardır. 1216'da kurulan Ballintober Manastırı bugün de kilise olarak kullanılmaktadır.

İl merkezde Castlebar ile Ballina ve Westport birer kentsel ilçedir. Ballina, Killala piskoposluk bölgesinin merkezidir. Son yıllarda turizm açısından da önem kazanmaya başlayan bölge, daha çok balıkçılar ve kuş avcıları için ilgi çekicidir. Ballina'da un, Westport'ta giysi, Foxford'da yünlu dokuma, Castlebar'da beykın, Belmullet'ta da oyuncak üretilir. Nüfus (1991 geç.) 110.696.

mayo, yüzerken giymek üzere yapılmış giysi. 19. yüzyıl ortalarında deniz kıyısında tatil yapmak moda olunca kullanılmaya başladı. İlk mayolar bedenın büyük bölümünü örtüyordu. Kadınlar uzun don ve siyah çorap ile kısa kollu ve etekli bir giysi, erkekler ise ayak bileklerine ya da dize kadar uzanan, koyu renkli, tek parça kolsuz bir giysi giyiyorlardı. 20. yüzyıl başlarında erkekler artık yalnızca şort giyiyordu. 1900'de ABD'li yüzücü Annette Kellerman'ın giydiği bol, tek parçalı yün mayo 1910 dolaylarında halk tarafından da benimsendi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da, bedene yapışan tek parça kadın mayoları yapıldı ve önceki aksesuarlar artık kullanılmaz oldu.

Yaklaşık 1935'te kadınlar iki parçalı mayolar giymeye başladılar. 1947'de ise, sutyen ve kısa külottan oluşan bikini moda oldu. Suda bollaşıp şişmeyen kumaşlardan yapılan günümüz kadın mayoları, bir ya da iki parçalılarından etekli modellere kadar çeşitlilik gösterir.

Mayo AİLESİ, ABD'de Minnesota'daki dünyaca ünlü Mayo Kliniği'ni kuran ve hastane hekimliğinin gelişmesine öncülük eden hekimler. 1889'da St. Mary Hastanesi adıyla açılan klinik 1900'lerin başında genişleyerek araştırma programlarına ve uzmanlık eğitime yer vermeye başladı.

Ailenin en yaşlı üyesi olan William Worral Mayo, kimya öğrenimini Manchester'da tamamladıktan sonra 1845'te göç ettiği ABD'de tıp öğrenimi gördü. Yıllarca cerrah olarak çalıştı; 1889'da St. Mary Hastanesi'ni kurdu. Oğullarından William James Mayo

karın ve leğen bölgesi organları ile böbrek cerrahisinde uzmanlaştı. 1933'e değin kliniğin yöneticiliğini üstlendi; 1907'den yaşamının sonuna değin Minnesota Üniversitesi'nin mütevelli heyetinde görev yaptı. Kardeşi Charles Horace Mayo da cerrahi eğitim gördü. Guatr ve sinir cerrahisinde modern yöntemler geliştirdi; özellikle katarakt ameliyatları ve ortopedik girişimlerde başarılı oldu. Minnesota Üniversitesi Tıp Okulu'nda ders verdi; bir süre *Encyclopædia Britannica*'nın danışmanlar kurulunda bulundu. Oğlu Charles William Mayo da başarılı bir cerrahtı; Mayo Kliniği'nin yönetim kurulunda ve Minnesota Üniversitesi'nin mütevelli heyetinde görev aldı.

Mayo, (George) Elton (d. 26 Aralık 1880, Adelaide, Avustralya - ö. 7 Eylül 1949, Polesden Lacey, Surrey, İngiltere), sanayi sosyolojisinin kurucularından Avustralya asıllı ABD'li psikolog. Verimliliğin küçük gruplarda birliğe bağlı olduğunu vurgulamış, fabrika sistemini toplum ölçeğinde genişleterek ele almıştır.

Brisbane'deki Queensland Üniversitesi'nde ders verdikten (1919-23) sonra ABD'de Philadelphia'ya giderek Pennsylvania Üniversitesi'nde görev yaptı (1923-26). 1926'dan 1947'ye değin Harvard Lisansüstü İşletme Okulu'nda sanayi araştırmaları konusunda dersler verdi. 1933'te, en önemli yapıtı sayılan *The Human Problems of an Industrial Civilization*'i (Bir Sanayi Uygarlığında İnsanların Sorunları) yayımladı.

1927'de, Western Electric Company, Inc.'nin Chicago'daki Hawthorne Fabrikaları'nda öncü bir araştırma projesi başlattı. Birlikte çalıştığı F.J. Roethlisberger ve William J. Dickson, sonradan bu araştırmanın sonuçlarını özetleyerek *Management and the Worker* (1939; İşletme ve İşçi) adıyla yayımladılar. Yapıtı, özellikle veri toplama, işçi-yönetici ilişkileri, fabrika çalışanları arasında iş dışı ilişkiler gibi konularda etkili bir başvuru kaynağı oldu. Mayo, büyük işletmelerde, iş yaşamından hoşnut olmayan sanayi işçilerine yönelik bir danışmanlık kurumu oluşturulması için de çaba gösterdi.

Mayolar, Meksika'nın batı kıyısı eyaletlerinden Sonora'nın güney ve Sinaloa'nın kuzey kesimlerinde yaşayan Yerli halk. Yuta-Aztek dil ailesine bağlı Kahita dilinin bir lehçesini konuşurlar.

Mayoların Meksika'nın İspanyol kuvvetlerince fethedilmesinden önceki tarihi konusunda bilgi yoktur. 17. yüzyıl başlarında kuzey komşuları Yakilere karşı İspanyol yönetimiyle gönüllü bir ittifak kurdular. Ama İspanyolların adım adım topraklarına el koyması üzerine 1740'ta ayaklandılar. İzleyen dönemde de süren ayaklanmalar bağımsız Meksika'nın merkezi hükümetince ancak 1880'lerde bastırılabilirdi.

Mayoların yoğun olarak yaşadıkları bölge Mayo ve Fuerte ırmaklarının verimli vadileridir. Bu vadiler dikenli çalı ve kak-tüslerin yetiştiği yarı çöllük bir alanın ortasında yer alır. Yerleşik tarımla uğraşan Mayoların mısır, fasulye ve kabak gibi geleneksel ürünleri bir ölçüde yerini pamuk, buğday ve yağ çıkarılan aspir (yalancısafra) gibi ürünlere bırakmıştır. Yerli dinsel uygulamalarla iç içe geçmiş bir Katolik inanca bağlı olan Mayoların 20. yüzyıl sonlarındaki nüfusu 80 bin dolayındaydı.

Mayon Yanardağı, Filipinler'de, Luzon Adasının güneydoğu kesimindeki Albay ilinde etkin yanardağ. Legazpi kentine egemen bir konumdadır. Tabanının çevresi 130 km, deniz düzeyinden yüksekliği ise 2.421 m'dir. Dağcılarla kampçıların ilgisini çeken

dağ, Mayon Yanardağı Ulusal Parkı'nın (5.459 ha) merkezini oluşturur. Dağın alçak kesimlerinde abaka plantasyonları vardır. 1616'dan beri 31 kez patlayan yanardağ son kez 1993'te püskürmüştür. Bilinen en şiddetli püskürme 1814'te olmuş ve bu püskürme sırasında Cagsawn kasabası lavlar altında kalmıştır.

mayonez, Fransız mutfağı kökenli soğuk sos. Çiğ yumurta sarısı ve bitkisel yağ karışımından oluşur. Sürekli çırpılan yumurta sarılarına koyu bir kremaya dönüşüncüye değin yavaş yavaş yağ eklenmesiyle elde edilir. Limon suyu, hardal ya da sirke ile tatlandırılan bu zengin ve yumuşak bileşim, *mayonnaise verte* (yeşil sebze pürelisi), *sauce rémoulade* (ançüez, turşu ve kaparili), *sauce aioli* (bol sarmısaklı Provans mayonezi), "Bin Adalar" (Thousand Islands) ve Rus usulü salata sosları gibi çok sayıda mayonez türünün temelini oluşturur. Mayonez terimi, üzerine bu sosun konduğu soğuk yemekler ve salatalar için de kullanılır.

Mayonez sözcüğünün kökeni bilinmemektedir. Eski Fransızcada yumurta sarısı anlamına gelen *moyeu* sözcüğünün zamanla *moyeunaise* olarak bozulmasından türemiş olabilir. Fransız şef Antonin Carême sözcüğün "karıştırmak" anlamına gelen *manier* fiilinden türediğini öne sürmüştür. Başka bir olasılık da Richelieu dükünün 1757'de Minorka'daki Mahon'da kazandığı zaferden dolayı bu adın verildiğidir.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Mayorka, İspanyolca MALLORCA, İspanya'da, Baleares ili ve özerk bölgesine (*comunidad autónoma*) bağlı ada. Akdeniz'in batısındaki Balear Adalarının en büyüğüdür. Yüzölçümü 3.640 km² olan adanın doğu ve batı uçlarında her biri yaklaşık 80 km boyunca uzanan iki dağlık bölge bulunur. Güneyde Palma Koyuyla kuzeyde Alcudia ve Pollensa koyları arasında yer alan bir düzlük bu iki bölgeyi birbirinden ayırır. Daha yüksek olan batıdaki dağlar Mayor Doruğunda (*puig*) 1.445 m'ye ulaşır. Kuzey kıyısının büyük bölümü, genellikle derinliği 300 m'yi aşan dik yarılarla kaplıdır. Güneydoğudaki fazla engebeli olmayan tepeler, bölgede sık sık rastlanan kireçtaşı mağaraları ve yeraltı gölleriyle ünlüdür. Kuzeybatıdaki dağların koruduğu verimli bir düzlük olan orta ovada zeytin, incir, kayısı, portakal ve badem ağaçlarının altında tahıl, yonca ve baklagiller yetiştirilir. Yerel tüketim için bağcılık ve hayvancılık da yapılır.

Mayorka'nın panayırıları, Paskalya öncesinde Pollensa'da düzenlenen türden hareketli ve renkli törenleri, güzel dağ manzaraları, yumuşak iklimi ve zengin tarihsel mirası her yıl adaya binlerce turist çeker. Adadaki zengin Tarihöncesi kalıntıların başında *talayot*'lar (taş kuleler), *taula*'lar (tapınaklar) ve en ünlüleri kuzeyde San Vicente'de bulunan mağara mezarlar gelir. Vall-demosà'da, Polonyalı besteci Frédéric Chopin ve Fransız yazar George Sand'ın kaldığı terk edilmiş bir manastır vardır.

Adanın ekonomisi tarıma ve turizme dayanır. Taşocakları (özellikle mermer), süperfosfat işletmeleri, hafif sanayiler (çanak çömlek, cam eşya, ayakkabı, kilim) ve turistik eşya üretimi de istihdam açısından

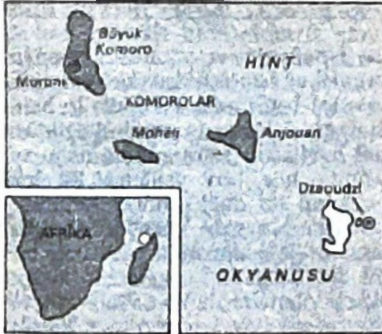
önemlidir. Mayorka'yla öteki adalar ve İspanya arasında ulaşım gemilerle sağlanır. Ada ve il merkezi Palma'dan Barselona ve

Mayorka'nın kuzeybatısındaki El Port kuyulan
Shostal-EB Inc

Paris'e düzenli uçak seferleri vardır. Nüfus (1981) 561.215.

Mayotte, MAHORE olarak da bilinir, resmi adı MAYOTTE TOPRAKLARI TOPLULUGU. Fransızca COLLECTIVITÉ TERRITORIALE DE MAYOTTE. Komorolar'ın güneydoğu ucunda, Fransa'ya bağlı ada. Hint Okyanusundaki Mozambik Kanalı'nda, Madagaskar'ın 310 km kuzeybatısında yer alır. Yönetim mer-

Mayotte

kezi Dzaoudzi'dir. Çevresindeki adacıklarla birlikte toplam yüzölçümü 374 km², 1991 tahmini nüfusu 85.800'dür.

Doğal yapı. Adada kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve yüksekliği 500-600 m arasında değişen volkanik bir dağ sırası yer alır. Kıyıda biraz uzakta yer alan mercan resifleri gemilerin demirlemesine ve balıkçılığa elverişli doğal barınaklar oluşturur.

Adaya sıcak ve nemli bir deniz iklimi egemendir. Ağustosta 24°C olan ortalama sıcaklık aralık ayında 27°C'ye yükselir. Ortalama yıllık yağış miktarı 5.000 mm'dir. Adanın büyük bölümü sık tropik ormanlarla kaplıdır.

Nüfus. Nüfusun çoğunluğunu, Fransız kültürünün etkisinde kalmış Madagaskar kökenli Moharailer oluşturur. Nüfusun büyük bölümü Müslümandır. Adada kalabalık bir Katolik topluluğu da yaşar. Resmi dil Fransızcadır, ama halkın çoğunluğu Svahili diliyle büyük benzerlikler gösteren Komor dilini konuşur. Kıyıda bazı köylerde bir Madagaskar lehçesi yaygındır. Doğal nüfus artışı hızı (1987) binde 38'dir. Toplam nüfusun yüzde 75'i 20 yaşın altındadır.

Ekonomi. Adanın başlıca geçim kaynağı olan tarım orta ve kuzeydoğudaki düzlük-

lerde yapılır. Ticari ürünlerin başında vanilya, ilang-ilang, hindistancevizi ve kahve gelir. Manyok, muz, mısır ve pirinç ise yerel tüketime yönelik olarak yetiştirilir. Başlıca ihracat ürünleri, ilang-ilang, vanilya, kahve ve kopradır. Pirinç, şeker, un, kumaş,

inşaat malzemeleri, madeni eşya ve çimento ile ulaşım araç ve gereçleri ithal edilir. Ekonomisi büyük ölçüde Fransız yardımına bağımlı olan Mayotte en çok bu ülkeyle ticaret yapar. Mayotte Adasındaki büyük yerleşmeler karayoluyla birbirine bağlanır. Dzaoudzi'nin güneybatısındaki Pamanzi Adasında bulunan havalimanından öteki adalara uçak seferleri düzenlenir.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. Mayotte 1976'dan bu yana *collectivité territoriale* (topraklar topluluğu) statüsüyle Fransa'ya bağlıdır. Fransız Ulusal Meclisi'nde bir milletvekili, Fransız Senatosu'nda da bir senatör tarafından temsil edilir. Fransa tarafından atanan bir yüksek komiser ve seçilmiş işbaşına gelen 17 üyeli bir Genel Konsey tarafından yönetilir. Yargı sistemi Fransız modeli örnek alınarak oluşturulmuştur.

Adada birkaç küçük hastane ve dispanser vardır. Başlıca hastalıklar sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar ve cüzamdır. Mayotte'da geleneksel İslam okullarının yanı sıra Fransızların kurduğu ilk ve orta dereceli okullar bulunur.

Tarih. 15. yüzyılda adayı işgal eden Araplar Bantu ve Malay-Endonezya kökenli olduğu sanılan ada halkını Müslüman yaptılar. 16. yüzyılda Portekizliler ve Fransızların geldiği adaya 18. yüzyılın sonunda bir Madagaskar kabilesi olan Sakalavalalar (Uzun Vadi Adamları) yerleşti. Ada 1843'te Fransız sömürgesi oldu. 20. yüzyılın başlarında da, Madagaskar ve Komorolar'la birlikte Fransız denizinin toprakları statüsü kazandı. 1974'te yapılan oylamada Komorolar'ı oluşturan öteki üç adanın bağımsızlıktan yana oy kullanmasına karşın, Mayotte'lular Fransız egemenliği altında kalmayı yeğlediler. 1976'da Fransa hükümeti adaya *collectivité territoriale* özel statüsünü verdi. Ada halkının Mayotte'ya il (*département*) statüsü tanınması yolundaki isteği ise Fransız hükümeti tarafından reddedildi. Fransız Ulusal Meclisi Aralık 1979'da, ada halkının isteklerini daha sonra yeniden belirlemek üzere, özel statünün beş yıl daha uzatılmasına karar verdi. Aynı yıl Birleşmiş Milletler Komorolar'ın Mayotte üzerindeki egemenliğini onaylayan bir karar aldı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

mayoz bölünme bak. meyo bölünme

Mayr, Ernst (d. 5 Temmuz 1904, Kempten, Almanya), kuşların taksonomisi, genetiği ve evrimi konusundaki çalışmalarıyla tanınan Alman asıllı ABD'li biyolog.

Doktora çalışmasını 1926'da Berlin Üniversitesi'nde tamamladı. 1928'de, aynı üniversitenin öğretim üyesi olarak, Yeni Gine'yle Solomon Adalarını kapsayan ilk keşif gezisini gerçekleştirdi. Aynı bölgeye sonradan iki gezi daha düzenleyerek coğrafi dağılımın çeşitli hayvan türleri arasındaki etkilerine ilişkin önemli gözlemlerde bulundu. Bir türün yeni türlere ayrılmaya yeteneğine ve az sayıda kurucunun oluşturduğu topluluklara (kurucu türdeş topluluklar) ilişkin ilk çalışmaları onu modern biresimsel evrim kuramının öncülerinden biri durumuna getirdi. Bu kuram gen değişimi ve genin yeniden düzenlenmesine ilişkin biyolojik süreçleri, kromozomların yapısındaki ve işlevindeki değişimleri, yeniden üremeyi aynı topluluğun bireyleriyle sınırlıdır mekanizmaları ve doğal seçmeyi kapsar.

Mayr araştırmalarını New York'taki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nin kuşlar bölümü yöneticisi olarak sürdürdü (1932-53). Bu dönemde *Birds of the Southwest Pacific* de (1945; Güneybatı Pasifik Kuşları) aralarında olmak üzere kuş taksonomisine ilişkin 100'ü aşkın makale yazdı. 1940'ta, bilim çevrelerinde yaygın olarak benimsenen ve daha önce bilinmeyen çok sayıda türün ortaya çıkarılmasını sağlayan, türlere ilişkin bir tanım geliştirdi. 1953'te Harvard Üniversitesi'nde zooloji profesörü, 1961'de Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi müdürü oldu. 1970'te emekliye ayrılan Mayr'ın başlıca yapıtları arasında *Methods and Principles of Systemic Zoology* (1953, E.G. Linsley ve R.L. Usinger ile birlikte), *Sistemik Zoolojinin Yöntem ve İlkeleri*, *Animal Species and Evolution* (1963; Hayvan Türleri ve Evrim) ile *The Growth of Biological Thought* (1982; Biyolojik Düşüncenin Gelişimi) sayılabilir.

Mayr, (Giovanni) Simone, JOHANNES SIMON MAYR olarak da yazılır (d. 14 Haziran 1763, Mendorf, Bayyera - ö. 2 Aralık 1845, Bergamo, Lombardiya, Avusturya İmparatorluğu), Alman asıllı İtalyan opera ve dinsel müzik bestecisi. Orkestrada giderek yükselen seslere yer veren *crescendo* tekniğini geliştirdiği kabul edilir. Bu teknik daha sonra Gioacchino Rossini'nin yapıtlarıyla yaygınlaşmıştır.

Mayr ilahiyat öğrenimi için girdiği Cizvit okulunda birkaç çalgı çalmayı öğrendi. Daha sonra okuldan ayrılarak Bergamo'da ve birçok oratoryosunun sahnelendiği Venedik'te müzik öğrenimi gördü; *Saffo* (1794) adlı ilk operasıyla tanındıktan sonra her yeni yapıtıyla biraz daha ünlendi. 1802'de Bergamo'daki Sta. Maria Maggiore Bazilikası'nın müzik yönetmenliğine (*maestro di cappella*) atandı. 1805'te de buradaki müzik enstitüsünün kontropuan profesörü ve yöneticisi oldu. 1816'dan sonra dinsel temalara ağırlık vererek missalar, mezmurlar, motetler ve kantatlar yazdı.

Mayr, Joseph Haydn'ın anısına bir kitap ve çok sayıda kuramsal çalışma yayımladı. Yoksul ve yaşlı müzikçiler için ilk yurt kurdu. Sayısı 60'ı aşan operalarının en ünlüleri *Lodoiska* (1796), *Ginevra di Scozia* (1801; İskoçya'nın Cenevresi), *Medea in Corinto* (1813; Medea Korinthos'ta) ve *La rosa bianca e la rosa rossa*'dır (1813; Beyaz Güller Kırmızı Gül). Otobiyografisi ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Maysvilliyen Kat, Kuzey Amerika'da Ordovisiyen Dönemde (y. 500-430 milyon yıl önce) oluşan kayaç dizisi ve bu kayaçların

çökeldiği zaman dilimi. Edeniyen Katın üstünde ve Richmondien Katın altında yer alır. Kuzey Amerika'nın doğusundaki Maysviliyen kayaçlar büyük ölçüde şeyllerden ve kumtaşlarından oluşur; Martinsburg Seylinin bir bölümü ile Pulaski Kumtaşı bunun en iyi örnekleridir. Tortulların yapısı, bunların Ordovisiyen Dönemde Apalaş Dağlarının yükselmesi sırasında biriktiğini göstermektedir.

maytap, göz kamaştırıcı ışık vererek yanan fişek. Çoğunlukla demiryolları ile karayollarında ve askeri uygulamalarda işaret ya da aydınlatma aracı olarak kullanılır. Renkli yanıcı bileşenlerden hazırlanarak kâğıt kartuşların içine yerleştirilen maytapların böylece daha uzun ve düzenli yanması sağlanır.

Günümüzde kullanılan maytaplar 19. yüzyılın başlarında, renkli ışık salan yanıcı bileşiklerin hazırlanabilmesini olanaklı kılan potasyum kloratın elde edilmesiyle ortaya çıktı. Bundan önce, ancak mavimsi beyaz renk vererek yanan kükürt, güherçile ve sarı zırnık karışımları kullanılıyordu. Denizde haberleşme ve aydınlatma amacıyla da, o dönemde adlandırıldığı biçimiyle bu "mavi ışık"tan yararlanılıyordu. Bunlara, güherçilenin Bengal'den getiriliyor olması nedeniyle, Bengal ışığı da deniyordu.

Uzaktan kolayca fark edilebilen renkli ışığın geliştirilmesi, denizcilikte maytaptan daha yaygın biçimde yararlanılmasına yol açtı. 19. yüzyılın ortalarından başlayarak pek çok özyanmalı bileşik ve aygıt patenti alındı. Bu yanıcı fişekler çoğunlukla ağaç bir çubuğun ucuna yerleştirilerek piyasaya sürülüyordu.

Maytaplardaki ışığın şiddeti, bileşime eklenen magnezyum ya da magnezyum alaşımlarından kaynaklanır. Maytaplar günümüzde ışıklı gösteri ve eğlencelerin yanı sıra gemilerin kurtarma sandallarında ve yolda kalan araçların güvenlik amacıyla işaretlenmesinde de kullanılır. *Ayrıca bak. havai fişek; kibrit.*

mazak (*Trigloporus lastoviza*), *Triglidae* (kırılancabalıklı) familyasından balık türü. Kemik zırhla korunmuş başı, iri gözleri, yelpaze biçimli göğüs yüzgeçleri, kırmızının egemen olduğu vücut rengiyle öbür familya üyelerine benzer. Burnu oldukça küt, yan çizgisi belirgin ve dikenli, göğüs yüzgeci grimsi ve lacivert lekelerle kaplıdır. Başında ve sırtında koyu benekler bulunur. Sırttan öne meyilli olarak karna doğru uzayan mukus bezlerinin oluşturduğu çok sayıda çizgi en belirgin ayırt edici özelliğidir.

Genellikle 10-20 cm uzunluğunda olan bu balıklar en çok 40 cm'ye kadar büyür. Akdeniz'de ve Atlas Okyanusunun doğu kıyılarında, genellikle 30-50 m derinlikteki kayalık ya da kayalık yerlerin yakınındaki kumluk diplerde yaşarlar.

Mazuk, Karadeniz'de seyrek olmak üzere Türkiye'yi çevreleyen bütün kıyılarda bulunur.

Mazarin, Jules, Kardinal, İtalyanca tam adı GIULIO RAIMONDO MAZZARINO ya da MAZARINI (d. 14 Temmuz 1602, Pescina, Abruzzi, Napoli Krallığı - ö. 9 Mart 1661, Vincennes, Fransa), Kral XIV. Louis'nin hükümdarlığının ilk yıllarında Fransa başbakanı (1643-61) Richelieu'nün çabalarını sürdürerek, dışta Fransa'nın Avrupa'da üstünlüğü ele geçirmesi, ülke içinde ise monarşiye yönelik muhalefetin gücünün kırılması için çalışmıştır.

Papalık Devletleri'ndeki hizmetleri. Babası Pietro Mazzarino, Colonna ailesinin(*) hizmetinde çalışan Sicilya asıllı bir Romalıydı. Soylu bir Toscana ailesinden gelen annesi

Ortensia Bufalini ise Colonna ailesiyle uzaktan akrabaydı. Roma'daki Cizvit okuluna başlayan Mazarin bu okulda parlak bir öğrenci oldu. Bir süre sonra Colonna ailesinden bir gençle birlikte İspanya'ya gitmek üzere Roma'dan ayrıldı. İspanya'da, Alcalá de Henares Üniversitesi'nde (bugün Madrid Complutense Üniversitesi) hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra Roma'ya döndü.

Mazarin, Philippe de Champaigne'in bir portresinden ayrıntı; Condé, Müzesi, Chantilly, Fransa
Musée Condé Chantilly Fransa. fotoğraf
Giraudon-Art Resource/EB Inc

1624'te Colonnaların izniyle papalık ordusunda yüzbaşı oldu. Çok geçmeden Vatikan'ın hizmetinde diplomatik göreve başladı. 1628'de de papanın Milano'daki özel temsilcisi (*legatus*) G. F. Sacchetti'nin sekreterliğine atanarak siyasal yaşamda ilk kez etkin bir rol oynama fırsatını elde etti.

Mazarin, Mantova tahtına kimin geçeceği konusunda anlaşamayan İspanya'yla Fransa arasında başlayan savaş sırasında, Kardinal Antonio Barberini tarafından Kardinal Richelieu'yle görüşmelerde bulunmak üzere Fransa'ya gönderildi (Ocak 1630). Richelieu'nün kişiliğinden çok etkilenen Mazarin'in, iki ordu arasındaki çarpışmaları durdurmak için harcadığı çabalar geniş bir çevrede yankı uyandırdı. İspanyollar sonunda Casale kuşatmasını kaldırdıysa da, kalıcı barış yolunda önemli bir adım atılamadı. Mazarin'in 19 Haziran 1631'de imzaladığı Cherasco Antlaşması'yla Mantova tahtına Fransızların adayının çıkması, yalnızca Fransa'yla Savoie arasındaki anlaşmazlıklara çözüm getirdi.

1632'de Roma'ya döndükten sonra Papa VIII. Urbanus'un küçük yeğeni Kardinal Barberini'nin koruması altına giren Mazarin, çok geçmeden koruyucusu aracılığıyla sanatçı, ressam ve müzikçilerden oluşan bir çevreye girdi. 1634'te ise gene Barberini'nin çabaları sonucunda Fransız sarayına elçi (*nuncio*) olarak atandı. Fransa'da Richelieu'yle yakın ilişki içine girmek kısa sürede nüfuzlu çevrelerin güvenini kazandı. Bu arada VIII. Urbanus'un kendisine verdiği İspanya'yla Fransa arasında barış sağlama görevini yerine getirmek için de yoğun çaba harcadı. Bu nedenle, Richelieu'nün Mayıs 1635'te Fransa'yı Otuz Yıl Savaşları'na sokma kararını üzüntüyle karşıladı.

Papanın özel temsilcisi sıfatıyla önce Avignon'a, ardından da Roma'ya (Aralık 1636) çağrılan Mazarin, Richelieu ve danışmanı Peder Joseph'le yürüttüğü yazışmalar yoluyla Fransız siyasal yaşamı üzerindeki etkisini korudu. Öte yandan dostu olan Kardinal Barberini, Kardinal Nicholas Bagni ve Kardinal Alessandro Bichi'yle birlikte papalık sarayındaki Fransız hizbini yönlendirdi. Fransa kralı XIII. Louis, Mazarin'in bu çabalarını ödüllendirmek için 1638'de onu kardinal adaylığına önerdi. Ayrıca kilisenin Mazarin'e maaş bağlamasını ve mülk bağışlamasını sağladı. Mülklerinin gelirinden yararlanabilmesi için 1639'da Fransız yurttaş-

lığına kabul edilen Mazarin, sonunda XIII. Louis'nin çağrısına uyarak Paris'e döndü (5 Ocak 1640). İspanyol hizbinin Roma'da güçlenmesinin yarattığı düş kırıklığının da etkisiyle, kısa süre sonra papanın hizmetinden ayrılıp Fransa'nın hizmetine girdi.

Fransa başbakanı. Mazarin'in en büyük özlemi, Katolik Avrupa devletleri arasındaki rekabete son vermektir. Mayıs 1643'te XIII. Louis'nin ölmesi üzerine Kral XIV. Louis'nin naipliğini üstlenen Anne d'Autriche tarafından, Richelieu'nün ölümüyle (Aralık 1642) boşalmış olan başbakanlık görevine getirilmesiyle, bu amacını gerçekleştirmek için gereksindiği gücü elde etti. Göreve başladıktan hemen sonra 10 Nisan 1644'te Vestfalya'daki Münster'de başlayan barış görüşmelerini hızlandırmak için harekete geçti. Barış çabalarında, üzerinde tam bir denetime sahip olduğu bir grup becerikli diplomatın yanı sıra Condé 4. prensi II. Louis de Bourbon ve Henri de Turenne gibi son derece yetenekli generallerden yardım görüyordu. Bu generallerin İspanyollar ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu birlikleri karşısında kazandığı parlak zaferler, Almanya'da savaşı sona erdiren Vestfalya Barış'ının (Ekim 1648) imzalanmasında önemli rol oynadı.

Ama Fransa'yla İspanya arasındaki savaş hâlâ sürüyordu. Almanya ise her an yeniden savaşa katılabilirdi. Mazarin, Habsburg imparatorunun gücünün zayıflamasından yararlanarak Fransa'yla Fransa sınırına komşu Alman devletleri arasında Ren Birliği adlı bir savunma ittifakı kurmayı başardı (Ağustos 1658). Ama Felemenk Cumhuriyeti'yle Ocak 1648'de ayrı bir barış antlaşması imzalamış olan İspanya, bundan aldığı cesaretle barışa yanaşmadı. İspanya'yı barışa zorlamak için savaşı sürdüren Mazarin, Dunes Çarpışması'ndan (14 Haziran 1658) sonra İspanyollardan alınan Dunkirk Kalesi'ni İngilizlere bırakarak İngiltere'yle ittifak kurdu (23 Mart 1657).

Sonunda, 7 Kasım 1659'da Pireneler sınırında imzalanan kapsamlı bir antlaşmayla İspanya'yla barış sağlandı. Mazarin'in arabuluculuk çabaları sonucu imzalanan Oliva (3 Mayıs 1660) ve Kopenhag (6 Haziran 1660) antlaşmalarıyla Lorraine'in Dük III. (ya da IV.) Charles'a geri verilmesini öngören Paris Antlaşması da (28 Şubat 1661) Avrupa'nın geri kalan kesimine barış getirdi.

Mazarin, Avrupa'da savaş sürerken, bir yandan da saray entrikalarının önüne geçmek ve savaş harcamalarını karşılamak için gerekli mali kaynakları yaratmak üzere harekete geçti. Ama varlıklı Parislilerden alınan yeni vergiler huzursuzlukları artırarak Fronde(*) olarak bilinen ayaklanmaların başlamasına yol açtı (1648). Paris *Parlementi*'nin (Yüksek Mahkeme) başını çektiği Fronde ayaklanmaları büyük soylular arasında hızla yayıldı. Mazarin'in aleyhine yazılmış kıskırtıcı broşürlerin etkisiyle, halk eyaletlerde kısa süre içinde ayaklanmayı desteklemeye başladı. Karşıklıklar sırasında iki kez saraydan ayrılmak zorunda kalan Mazarin, başbakanlığını ancak Anne d'Autriche'le Kral XIV. Louis'nin kendisine besledikleri güven sayesinde koruyabildi.

Fronde ayaklanmaları 1653'te kesin olarak bastırıldı. Mazarin ertesi yıl tahtı gien XIV. Louis'nin devlet yönetimi konusunda deneyim kazanmasında ve Jean-Baptiste Colbert, Nicholas Fouquet, Hughes de Lionne ve Michel Le Tellier gibi büyük devlet adamlarının yetişmesinde önemli rol oynadı. Öte yandan yönetim birimlerinde kralın

temsilcisi olarak görev yapan *intendant*'lara(*) yargı, güvenlik ve maliye alanlarında yeniden yetki tanıyarak ayaklanmalar sırasında güvenilir olmadıkları anlaşılan eyalet valilerinin gücünü kısıtladı. Böylece 1658'deki Sologne Ayaklanması gibi halk ayaklanmalarında bile şiddete başvurmaksızın düzeni korumayı başardı.

Sanat ve edebiyata meraklı bir kişi olan Mazarin, değerli koleksiyonlar toplamış ve Paris'teki evini (bugün Ulusal Kitaplık) İtalyan sanatçıların yapıtlarıyla süslemiştir. Özel kitaplığı ise bugün Fransız Enstitüsü adını taşıyan sarayda korunmaktadır. Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'nin (1648) kurucusu olan Mazarin'in başbakanlığı sırasında birçok edebiyatçı maaşa bağlanmıştır.

Mazaruni Irmağı, Guyana'nın ortakuzey kesiminde ırmak. Irmağı oluşturan ana kollar Guyana'nın batısındaki Pakaraima Dağlarından doğar ve genellikle kuzeye doğru akar. Guyana Platosundan aşağı inen ırmak, Issano'ya kadar güneydoğu doğrultusunda akar; daha sonra kuzeydoğuya döner ve Essequibo Irmağı ile kesiştiği yerin hemen yukarısındaki Bortica'da Cuyuni Irmağı ile birleşir. 560 km uzunluğunda olmasına karşın, ivintilerden dolayı yalnızca küçük bir bölümü ulaşılabilir. ırmak, yerleşimin seyrek olduğu, sık tropik ormanların arasından geçer. Guyana'nın başlıca elmas kaynağı olmasından dolayı ekonomik bakımdan büyük önem taşır.

Mazatekler, Meksika'nın güneyinde Oaxaca eyaletinin kuzey kesiminde yaşayan Orta Amerika Yerlileri. Büyük bölümü aralarında küçük vadilerin yer aldığı dağlarla kaplı olan bu bölge zengin bir bitki örtüsüne ve hayvan varlığına sahiptir. Mazatek dili, Çoçolar(*), İkskatekler(*) ve Popolokaların(*) dilleriyle yakın akrabadır. Tarımla geçinen Mazateklerin başlıca ürünleri mısır, fasulye, kabak ve acı biberdir. Tarım genellikle çapa ve toprağı kazma işinde kullanılan çubuklar gibi ilkel araçlarla yapılır. Dikdörtgen biçimindeki evlerin damları kamışlarla örtülüdür. Başlıca yerleşim birimleri kasaba ve köylerdir. Dokumacılık ve çömlekçilik gibi el sanatları sanayi mallarının rekabeti karşısında yok olmaktadır. Kadınlar hâlâ *hulpil* (uzun pamuklu bir üstlük) denen bir tünik ve ayak bileğine kadar uzanan bir iç etek, erkekler ise beyaz pamuklu pantolon ve gömlek giyerler.

Mazatekler yerel yöneticilerini iki yılda bir yapılan seçimlerle belirlerler. Adayların yaşlılar kurulunca onaylanması gerekir. İmeceye katılmak kasaba halkının yükümlülükleri arasındadır. Mazatekler ilkel dinlerden çeşitli öğeler taşıyan bir tür Katolik inanca sahiptir. Her kasabanın seçmiş ya da atama yoluyla belirlenen ve koruyucu azize bakmak, onun onuruna her yıl düzenlenen şenliği örgütlemek ve masraflarının bir bölümünü karşılamakla görevli bir yetkilisi (*mayordomo*) vardır. Mağara, dağ ve çavlan ruhlarına da saygı gösteren Mazatekler arasında büyüye inanç yaygındır.

Mazatlán, Meksika'nın ortakuzey kesiminde, Sinaloa eyaletinin güneybatısında liman ve sayfiye kenti. Büyük Okyanus kıyısında. Yengeç Dönencesi'nin hemen güneyinde yer alır. California Körfezindeki Olas Altas Koyuna bakan bir yarımada üzerinde kurulmuştur. Meksika'nın Büyük Okyanus kıyısındaki en büyük limanıdır. İnce kumlu kumsallarıyla tanınan limanın açıklarında çok sayıda ada vardır. Baja California'nın

karşısında yer alan Mazatlán, yarımada ile anakara arasındaki başlıca ulaşım merkezidir. Ülkenin öteki kesimleriyle demir, kara

çalışanlar da vardır. Başka bazı araştırmacılar Mazdekçiliğin dönemin resmi dininden çıktığını öne sürerler. Günümüze hiçbir

Mazatlán'da Olas Altas Koyu, Meksika
Shostal-EB Inc

ve hava yolu bağlantısı da vardır. Büyük Okyanusun incisi olarak tanınan kent, bir balıkçılık ve avcılık merkezi olmanın yanı sıra ilgi gören bir turizm merkezidir. Nüfus (1980) 199.830.

Mazda Motor Corporation, eskiden (1927-84) TÖYÖ KÖGYÖ COMPANY, Japon otomotiv şirketi. Mazda marka otomobil, kamyon ve otobüs üreten şirket, Sumitomo Grubu'na bağlıdır. Merkezi Hiroşima'dadır.

1920'de bir mantar fabrikası olarak kuruldu. 1927'de Töyö Kögyö adını aldı. 1931'de kamyon üretimine başladı. II. Dünya Savaşı sırasında Japon silahlı kuvvetleri için tüfeğin yanı sıra bu kamyonlardan da üretti. Şirketin fabrikası, bir tepenin arkasındaki korunaklı konumu sayesinde Hiroşima'ya atılan atom bombasından zarar görmedi.

Şirket otomobil piyasasına 1960'ta, iki kapılı, iki kişilik küçük bir otomobille girdi. İki yıl sonra limuzin ve steysin tipi otomobiller üretmeye başladı. 1964'te ABD piyasası için modeller geliştirdi. 1967'de rotatif pistonlu Wankel motoru bulunan otomobillerin üretimine yöneldi. 1970'lerde Mazda otomobillerinin yarısından fazlasında Wankel motoru bulunuyordu. Bu motorun en olumsuz yanı, görece fazla yakıt tüketmesiydi. 1970'lerde petrol fiyatlarının yükselmesiyle birlikte Mazda satışlarında büyük düşüş görüldü.

Mazda, 1970'lerden sonra işçi sayısını azaltıp üretkenliğini artırarak ve daha az yakıt tüketen motorlar geliştirerek Japonya'nın en büyük otomobil üreticilerinden biri durumuna geldi. 1981'de bazı modellerinde yakıt tüketimi daha düşük bir Wankel motoru kullanmaya başladı. Şirketin toparlanmasında, Ford Motor Company'yle olan ilişkileri de önemli rol oynadı. Şirket günümüzde Ford otomobillerinde kullanılan dingilleri ve Ford şirketinin pazarladığı montaja hazır otomobillerle kaya delgi makineleri, takım tezgahları ve ayar mastarları da üretmektedir.

Mazdekçilik, 5. yüzyıl sonlarında İran'da ortaya çıkan dualist din. Adını, yayılmasında önemli rol oynayan Mazdek'ten (ö. 528/529) alır. Kaynakları tam olarak bilinmemekle birlikte bazı araştırmacılarca Manici dualizme iyimser bir yorum getirmeye çalışan bir reform hareketi olarak değerlendirilir. Kurucusunun Zerdüşt-i Huragan olduğu sanılmaktadır. 3. yüzyıl sonunda Maniciliğe karşı vaazlar veren İranlı Bundos ile Huragan arasında bağlantı kurmaya

kitabı ulaşmayan Mazdekçilikle ilgili bilgiler Süryani, İran, Arap ve Yunan kaynaklarındaki kısa değinmelere dayanır.

Mazdekçiliğe göre iki temel ilke vardır: İyi (Işık) ve Kötü (Karanlık). Işık özgür irade ve düşünceye göre, Karanlık ise körükörüne ve rasgele hareket eder. İkisi bir kazayla birleşerek dünyayı oluşturmuştur. Işığın üç ögesi vardır: Su, ateş ve toprak. Tapınılması gereken ışık tanrısı, huzurundaki algı, anlık, bellek ve sevinç güçleriyle birlikte cennetteki tahtında oturur. Bu güçler 7 "vezir" ve 12 "tinsel varlığa" (bunlar eskiden bilinen yedi gezegen ve burçlar kuşağının 12 işaretiyle özdeşler) hükmederler. Bu dört güç insanda birleşmiştir; 7 vezir ve 12 tinsel yaratık ise dünyayı yönetirler. İnsan eylemleriyle dünyadaki ışığı ortaya çıkarmalıdır. Bu da ahlaklı davranış ve çileci yaşam tarzıyla gerçekleştirilebilir. İnsan öldüremez ve et yiyemez. Ayrıca düşmanlarına karşı merhametli, kibar, iyi, konuksever ve müşfik olmalıdır.

Bir Zerdüşt rahibi olmasına karşın yeni dini benimseyen Mazdek, kardeşçe yardımlaşmayı özendirerek, açgözlülük ve çekişme nedenlerini azaltmak için malların ve kadınların ortaklaşa kullanılması öğretisini ortaya attı. Sasani kralı I. Kubad (hd 488-496, 499-531) bu dine girerek Mazdekçilik ilkelere doğrultusunda toplumsal reformlar yaptı. Evlilik ve mülkiyetle ilgili önemli değişiklikler de getiren bu reformlar soyluların ve Zerdüşt rahiplerinin tepkisine yol açtı. Sert önlemlerle bastırılan Mazdekçilik gene de varlığını 8. yüzyıla değin gizlice sürdürdü.

Mazenderan, İran'ın kuzey kesiminde tarihsel bölge. Kuzeyde Hazar Deniziyle çevrilidir.

İS y. 720'de Arap general Yezid bin Mühelleb tarafından istila edilen Mazenderan, İran'ın Müslümanlığı en son kabul eden kesimiydi. Mogollar, 13. ve 14. yüzyıllarda Mazenderan'ın doğu ve güneydoğu sınırlarını aşmayı başardılar. 1668'de Kazaklar bölgeye saldırdıysa da geri püskürtüldüler. 1723'te yapılan bir antlaşmayla Rus Çarlığı'na bırakılan bölge Kaçar hanedanı döneminde İran'a geri verildi. Bölgenin kuzey kesimi Hazar Denizi boyunca uzanan bir ova ile Elburz Dağlarının kuzey yamaçlarında yer alan yaylalardan oluşur. Kıyı ovasının büyük bölümü bataklıklarla kaplıdır. İklimi astropik ve nemlidir. Yazlar çok sıcak geçer.

Dağ yamaçları batıda birdenbire, doğuda ise yavaş yavaş yükselir. Ormanlar büyük

ölçüde tahrip edilmiş durumdadır. Bölgede yabandomuzu, geyik, siğir ve çeşitli kuşlar yaşar. Çalus, Heris, Talar, Ticin ve Nika gibi akarsularda alabalık ve sombalığı avlanır.

Nüfus, Türk kabileleri (özellikle Türkmenler), Ermeniler ve Rus göçmenlerle karışmış İranlılardan oluşur. Mazenderan günümüzde de Arap ya da Türkmen atlarıyla ünlüdür. Bölgede ayrıca Kadikolahi ve Palaviler gibi Hint-Iran dilleri konuşan küçük etnik topluluklar bulunur. İran'da 1794-1925 arasında hüküm süren Kaçar hanedanı da Mazenderan kökenlidir. Nüfusun bir bölümünün yerleşik yaşama geçmiş olmasına karşın, göçebe yaşamı sürdürenlerin sayısı da oldukça fazladır.

Ekonomi tarıma dayanır. Başlıca ürünler piring, buğday, arpa, tütün, pamuk, yağlı tohumlar, jüt, çay, meyve ve sebzelerdir. 1970'lerin ortalarındaki tarım reformu sırasında 100 bin hektardan fazla toprak piring üretimine açıldı ve tarımda makine kullanımı yaygınlaştı. Bölgedeki barajların en önemlileri Talekan, Tanguie Süleyman ve Voşmguir'dir. 1970'lerde petrolden sağlanan gelirle çimento, dokuma ve balık konserve fabrikaları gibi sanayi yatırımlarına destek sağlanmıştır. Bölgede kömür çıkarılır ve taşocakları işletilir.

Kıyı ovaları ve Gürgân (Cürcan) Trans-Iran Demiryolu ve üç ayrı karayoluyla iç kesimlere bağlanır. Bölgede doğal limanlara rastlanmaz. Tahran'ın kuzeyinde kurulan Şehr limanının tesisleri de Bender-i Enzeli'ye (eskiden Bender-i Pehlevi) göre çok yetersizdir.

Mazepa, İvan Stepanoviç (d. y. 1644 Mazepintsi, Bila Tserkva yakınları, Polonya - ö. 8 Eylül 1709, Benderi, Boğdan). Rus Ukraynası Kazaklarının atamanı. 1700-21 arasındaki Büyük Kuzey Savaşı sırasında Ruslara karşı İsveçlileri desteklemiştir.

Polonya kralı Jan Kazimierz'in sarayında görev yaptı ve Batı Avrupa'da öğrenim gördü. Daha sonra ülkesine dönerek 1663'te, Dinyeper Irmağının batısındaki Ukrayna Kazaklarının atamanı Pyotr Doroshenko'nun hizmetine girdi.

1660'lar ve 1670'ler boyunca rakip atamanlar arasında sürekli saf değiştirerek, Ukrayna'nın denetimi için mücadele eden Osmanlılar, Ruslar, Polonyalılar ve çeşitli Kazak grupları arasındaki uzun savaşta rol oynadı. 1687'de Rus Ukraynası Kazaklarının atamanlığını üstlendi. 1689'da Kırım Tatarlarına karşı savaştı. I. Petro'nun (Büyük) çar olması üzerine onun desteğini sağlayarak Ukrayna'daki konumunu korudu.

Ama Petro Kazaklara yeni görevler yükleyerek ve ordunun Ukrayna'da baskı uygulamasına göz yumarak Mazepa'nın uzaklaşmasına yol açtı. 1700'de Büyük Kuzey Savaşı başlayınca Mazepa İsveç kralı XII. Karl'la gizli görüşmelere girişti. Ekim 1708'de 5 bin kişilik Kazak kuvvetiyle birlikte, Ukrayna'ya giren Karl'ın ordusunu destekledi. Ama Ukrayna halkını Ruslara karşı ayaklandırmayı başaramadı. Haziran 1709'da Ruslar İsveçlileri Poltava'da ağır bir yenilgiye uğrattı. Mazepa savaşın ardından Karl'la birlikte, Osmanlıların denetimindeki Boğdan'a kaçtı ve orada öldü.

mazer bak. maser

Mazgirt, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Tunceli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 709 km² olan Mazgirt ilçesi doğu ve güneyde Elazığ ili, batıda Pertek ilçesi, kuzeybatı ve kuzeyde Merkez ilçe, kuzeydoğuda da Nazimiye (Nazimiye) ilçesiyle çevrilidir.

Tunceli'nin güneydoğusunda yer alan ilçe topraklarını Kırklar Dağı (2.033 m) engebelendirir. İlçe topraklarının sularını Peri Suyu ile Munzur Suyu toplar. Doğu ve batıda doğal sınır oluşturan bu iki akarsu Keban Baraj Gölüne dökülür. Bu yapay gölün doğu kesiminin küçük bir bölümü ilçe sınırları içinde kalır.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. İlçede küçükbaş hayvan besiciliği önemli yer tutar. Akarsu vadilerindeki dar düzlüklerde bitkisel üretim yapılır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, üzüm, armut, arpa ile az miktarda elma, baklagiller ve patatestir. Mazgirt 1984'te ilin en çok buğday, şeker pancarı ve üzüm üreten ilçesiydi.

Çaldıran Savaşı'ndan (1514) sonra Osmanlı topraklarına katılan Mazgirt'in daha önce Çubukoğulları ve Moğolların yönetiminde kaldığı bilinir. Mazgirt kasabası 19. yüzyıl sonlarında Mamuretü'l-Aziz vilayetinin Dersim sancağına bağlı bir kaza merkeziydi.

İlçenin kuzeybatı kesiminde yer alan Mazgirt, gelişmemiş ve kırsal bir yerleşmedir. İl merkezi Tunceli'ye 32 km uzaklıktadır. Mazgirt Kalesi kalıntıları, 1252'de yapıldığı sanılan Selçuklu yapısı Elti Hatun Camisi(*) ile Çoban Baba Türbesi kasaba ve çevresindeki başlıca tarihsel yapılarıdır.

Mazgirt Belediyesi 1926'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 21.041; kasaba, 3.751.

Mazhar Osman bak. Usman, Mazhar Osman

Mazhar Paşa bak. Hasan Mazhar Paşa

mazi, AĞAÇURU olarak da bilinir, bazı böceklerce bitki dokularında oluşturulan ve genellikle tanen içeren yumrulara verilen ad. Bitkilerin yaprak, sürgün, tomurcuk ve

Meşe dalları üzerinde oluşan iri bir mazi
Türhan Baytop Koleksiyonu

palamut gibi çeşitli bölümlerinde oluşabilen bu yumrular değişik biçim ve büyüklükte- dir. Tanence zengin olan çeşitleri tıpta (özellikle veteriner hekimlikte ishal kesici olarak), boyacılıkta ve sepicilikte kullanılır.

Bunların içinde en yaygın olanı meşe mazısıdır. Bu mazi çeşidi mazi arısıncı (*andricus gallaetinctoriae*), bir meşe türü olan *Quercus infectoria*'nin dallarında oluşturulur. Ortalama 1-2,5 cm çapında, sarımsı ya da gri-esmer renkli, üzeri pürüzlü küremsi taneler halindeki meşe mazısı yüzde 50-70 oranında tanen içerir. Ticarete rengine ve tanen içeriğine göre sınıflandırılan üç değişik tipi vardır. Bunlardan 1,5 cm'lik bir çapa ulaştığında toplanan petrol yeşili rengindeki çivit mazısı tanen içeriği en yüksek olan üründür. Olgunlaşma döneminde soluk sarı renk alan beyaz mazi ile geç toplandığı için düşük kaliteli bir ürün olan sarımsı-kırmızı renkli kırmızı mazi ilkinden daha az tanen içerir. Ticari önemi olan bir başka mazi çeşidi ise *Melaphis*

sinensis türü yaprakbitkilerinin *Rhus chinensis*'in yapraklarında oluşturduğu Çin (ya da Japon) mazısıdır. Gri renkli, kadileme tüylerle kaplı olan bu biçimsiz mazi çeşidi yüzde 57-60 oranında tanen içerir.

mazi, iğneyapraklılardan, servigiller (Cupressaceae) familyasının Thuja cinsini oluşturan 6 kadar reçineli ağaç (ya da çalı) türünün ortak adı. Kuzey Amerika'ya ve Asya'nın doğu kesimlerine özgü olan bu ağaçlardan kereste kaynağı ve süs olarak yararlanır.

Genellikle piramitsi bir görünüm sergileyen mazi ağaçlarının ince, pulsu bir dış

Boylu mazi (*Thuja plicata*)
Verna R. Johnston

kabuğu ve lifli bir iç kabuğu vardır. Dallarını yatay bir konumdadır ya da yukarı doğru yönelmiştir. Sürgünlere karşılık olarak dizilen pulsu yapraklarının henüz olgunlaşmamış olanları iğnemi biçimlidir. Aynı dalların uçlarında oluşan yuvarlak biçimli erkek çiçek kümelerinin kırmızımsı ya da sarımsı rengine karşılık, oldukça küçük yapıdaki dişi çiçek kümeleri leylakimsi yeşil renkleriyle ayrt edilir. Ortalama 4-6 (kimi zaman üç ya da 10) çift ince, esnek puldan oluşan yumurta biçimli kozalaklarının uzunlukları 8-16 mm arasında değişir.

Anayurdu Asya olan Doğu mazısı (*T. orientalis*) yaklaşık 10 m'ye değin uzayabilen bakımsız bir çalıdır. Dik dalları, yelpazeyi andıran dalcık sistemi ve arkalarında mahmuz bulunan kozalak pullarından ötürü bazı uzmanlarca aynı bir cins (*Biota*) içinde sınıflandırılır. Doğu mazısından yaygın biçimde süs ve çit bitkisi olarak yararlanır. Kuzey Amerika'nın doğu kesimlerinde yaygın olan Batı mazısı (*T. occidentalis*) 20 m yüksekliğinde bir ağaçtır. Genellikle toprak yüzeyine yakın bir noktadan çatallanarak birkaç ana gövdeye ayrılır. Gövdeler kırmızımsı kahverengi bir kabukla örtülüdür. Kozalakları oluşturan 8-10 puldan yalnızca dört tanesi verimlidir. Park ve bahçecilikte değerli olan ince, uzun piramitsi çeşitleri vardır. Kuzey Amerika'nın Atlas Okyanusu kıyılarına özgü boylu mazi (*T. plicata*) yaklaşık 60 m'ye değin büyüyeblen değerli bir orman ağacıdır. Bu ağacın piramitsi tacının çevre genişliği 6 m'ye ulaşır. Alt yüzeyinde beyazımsı lekeler bulunan pulsu yaprakları ve 5-6 çift ince puldan oluşan, yumurta biçimli kozalakları vardır. Neme ve çürümeye karşı oldukça dayanıklı odunu başta tekne yapımı olmak üzere çeşitli amaçlar için kullanılır. Japon mazısı (*T. standishii*), Çin mazısı (*T. suchuensis*) ve Kore mazısı (*T. koraiensis*) ise Uzakdoğu kökenli mazi türleridir.

mazıarısı, *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımının *Cynipidae* familyasının *Cynipinae* altfamilyasını oluşturan 600 kadar böcek türünün ortak adı. Çoğu bitkilerin çeşitli bölümlerinde mazı denen doku şişkinliklerine yol açar. Bazıları mazı oluşturmamasına karşın öbür böceklerin mazıları içinde gelişir. Bitki dokusunun aşırı büyümesine, içinde yaşayan larva tarafından salgılanan bir maddenin neden olduğu sanılmaktadır. Mazıların vücutu küçük ve iki yandan

Mazıarısı
William E. Ferguson

basık, kanatları saydam ve vücutlarından uzun, ipliksi duvarları 12-16 parçalıdır. Göğüs bölümleri belirgin bir kambur oluşur.

Yalnız dadandıkları bitkiler ve bitki bölümleri değil, oluşturdıkları mazıların yapısı ve biçimi de mazıların türüne göre değişir. Özellikle mazılar birbirine benzeyen türlerin ayırt edilmelerini kolaylaştırır. Çoğu tür, meşeler ve güller üstünde yaşar.

Mazıların erkekleri çok azdır. Üreme genellikle döllenmemiş yumurtalardan larvaların gelişimiyle (döllenmesiz üreme) gerçekleşir. Dişiler yumurtalarını uzun yumurta borularını kullanarak bitki dokularına bırakır. Yumurtalardan çıkan larvaların çevresindeki bitki dokusu aşırı biçimde büyürken larvalar da bitkiden beslenmeyi sürdürür. Mazılarda pupa evresine giren ve erişkin biçimini alan bireyler uçma delikleri açarak dışarı çıkarlar.

Türkiye ormanlarında tümü de meşelerde görülen 30'u aşkın mazıarısı türü saptanmıştır. Bunlar meşelerin yaprak, sürgün, tomurcuk ya da palamutlarında mazı oluşturarak zarar verir. Ama başta *Andricus gallaetinctoriae* türünün özellikle mazı meşesinde (*Quercus infectoria*) oluşturduğu tanence zengin mazılar sanayide kullanılan önemli bir hammaddedir.

mazı sineği (*Mayetiola* ya da *Phytophaga destructor*), HESSEN SİNEĞİ olarak da bilinir, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Cecidomyiidae* (ur sinekleri) familyasından böcek türü. Ekine verdiği büyük zararları tanınan bu tür Asya'dan Avrupa'ya doğru yayılmıştır. Daha sonra Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında Hessenli askerlerin ot yataklarıyla Kuzey Amerika'ya taşındığı sanılmaktadır.

İlkbaharda, koyu renkli dişiler yeni çıkan buğday, arpa ya da çavdar bitkilerine 250-300 kadar kırmızımsı renkte yumurta bırakır. Birkaç gün içinde yumurtadan çıkan larvalar bitki öz suyunu emerek beslenir. Yaklaşık bir ayda pupa evresine giren böcekler erişkin biçimlerini aldıktan sonra yalnız çiftleşip yumurta bırakacak kadar bir süre yaşar. Mazı sinekleri çevre koşullarının uygun olduğu yıllarda ikiden fazla döl verir.

Mazıdağı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Mardin iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 869 km² olan Mazıdağı ilçesi doğuda Savur ilçesi, güneydoğuda Merkez ilçe, güneyde Kızıltepe ve Derik ilçeleri, batıda gene Derik ilçesi, kuzeyde de Diyarbakır iliyile çevrilidir.

İlin batı kesiminde yer alan ilçe toprakları, Mardin-Midyat Eşiğinin(*) Diyarbakır Havzasına(*) doğru alçalmaya başladığı kuzeybatı bölümündedir. Bu eşik alan üstünde ilçenin en yüksek noktası olan Mazi Dağı (1.252 m) yer alır. İlçe topraklarının suları, bu topraklardan kaynaklanan ve kuzeye doğru akarak ilçe sınırları dışında Dicle Irmağına katılan Göksu ve Bağlıca Çayı topraklar.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Çok miktarda koyun, kıl keçisi ve Ankara keçisi beslenen ilçenin yüksek düzlükleri hayvancılıkla uğraşanlar ile göçer aşiretleri tarafından kışlak olarak kullanılır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, üzüm, arpa ve mercimek ile az miktarda nohut ve incirdir. İlçe topraklarındaki fosfat yatakları Etibank'a bağlı Fosfat İşletmesi Müessesesi tarafından işletilir.

Mazıdağı yerleşmesinin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğuna ilişkin kesin bilgiler yoktur. Eskiden Derik ilçesine bağlı bir bucak merkezi olan ve Şamrah adıyla anılan kasaba, 1937'de ilçe merkezi yapıldı. Kırsal nitelikli ve küçük bir yerleşme olan Mazıdağı kasabası, il merkezi Mardin'e 48 km uzaklıktadır.

Mazıdağı Belediyesi 1937'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 30.276; kasaba, 9.226.

Mazia, Daniel (d. 18 Aralık 1912, Scranton, Pennsylvania, ABD), ABD'li hücre biyologu. Çekirdek ve hücre fizyolojisi alanında, özellikle mitoz kimyası ve enzimlere ilişkin araştırmalar yapmıştır.

Pennsylvania Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Princeton Üniversitesi Ulusal Araştırma Kurulu'nda ve Massachusetts'teki Deniz Biyolojisi Laboratuvarları'nda çalıştı. 1938-50 arasında Missouri Üniversitesi'nde ders verdi; 1951'de Berkeley'deki California Üniversitesi'ne geçti.

Denizkestanesi yumurtalarında mitoz bölünmenin ribonükleik aside bağlı bir protein tarafından denetlendiğini buldu ve bu proteini ayırmayı başardı. Ayrıca hücre bölünmesinden önceki evrede hücrede protein biresimlenmesini inceledi; mitozun başlamasının bu kimyasal süreçlere bağlı olduğunu ortaya koydu.

Mazıyariye, İranlı Maziyar Karin'in (Müslüman olduktan sonra Muhammed) (ö. 838) kurduğu batını birka. Hurremiye(*) akımının iki kolundan biridir (öbürü Bâbekilik).

Müslüman olduktan sonra da İran geleneklerine bağlı kalan Maziyar Karin, Abbasi halifesi Memun tarafından Taberistan'ın yönetimiyle görevlendirildi. Bâbek'le yazarak inançlarını benimsedi ve onun öldürülmesinden sonra Taberistan'da ayaklandı. Halife Mutasım'ın gönderdiği ordu tarafından yakalanarak öldürüldüye de kurduğu fırka Gürgân (Ölüran) yörelerinde 11. yüzyıla değin varlığını sürdürdü.

Özellikle yoksul köylüler ve çiftçiler arasında yandaş bulan Mazıyariye, Bâbekilik gibi İslam dininin yasakladığı bütün eylemleri helal kabul eder. Buyruklara birtakım gizli anlamlar yükler. İnançlarını İslam öncesinde yaşamış Şervin'e dayandırır ve onu bütün peygamberlerden üstün sayarlar. Kadınlı erkekli gece eğlenceleri düzenleyen, mal ve kadınlarda ortaklığı benimseyen fırka üyelerinin kendilerini gizlemek

amacıyla köylerinde mescit yaptırdıkları ve çocuklarına Kuran öğrettikleri de söylenir.

mazmun, divan ve halk edebiyatlarında bazı kavramların anlatımında kullanılan kalıplaşmış söz (örn. "boy" yerine "servi", "kaş" yerine "yay", "göz" yerine "nergis" vb). İslamdan önceki Türk edebiyatında ve eski halk şiiri gelenğinde de zaman zaman kullanılmış, divan edebiyatına temelde Fars edebiyatından girmiştir. Halk şairleri de bir mazmunlar edebiyatı olan divan edebiyatının kalıplaşmış sözcüklerini almış, hatta bunları hece ölçüsüyle yazdıkları şiirlere sokmuşlardır. Şairlerin kalıplaşmış birer mecaz olan bu sözcükleri sık sık yinelenmeleri sonucunda asıl kavramlar bir süre sonra söylenmez olmuştur. Sözelimi sevgilinin ağzı için "ab-ı hayat", "lal", "gül", "gonca" gibi mazmunlar kullanılır. Okuyucu mazmunun ne anlama geldiğini beyitte geçen öbür sözcüklerin yardımıyla bulur. Daha önce hiç söylenmemiş mazmuna "bikr-i mazmun" denir.

mazoşizm, haz ile doyumun acıda ya da aşağılanmada aranması biçiminde görülen cinsel sapma. Terim, dövmek ve aşağılanmaktan duyduğu hazı ayrıntılı olarak aktaran Avusturyalı yazar Leopold von Sacher-Masoch'un adından türemiştir. Acının dozu, törensi bir aşağılanmadaki hafif şiddetten, ciddi biçimde kırbaçlanma ya da dövmeye kadar değişiklik gösterebilir. Ama genellikle mazoşist, bir dereceye kadar olay üzerindeki denetimini korur ve aşırı acıdan ya da yaralanmaktan kaçınır. Birçok kişide belirli ölçüde cinsel heyecan yaratabilen acı, mazoşist için cinsel eylemin temel amacıdır. Daha gevşek bir toplumsal bağlamda mazoşist nitelemesi, cinsellik dışında da aşağılanma ve kötü davranıştan haz aldığına ya da böyle bir davranış beklediğine inanılan kişiler için kullanılır.

Mazoşizm tek başına çok ender görülür. Cinsel hazzın acıyla özdeşleştirilmesi, çoğu zaman beraberinde sadizmi(*) de getirir. Kişi bir durumda acı çekerken, bir başkasında rol değiştirerek acı vermeye yönelir. Bu yüzden tek başına mazoşizm ya da sadizm yerine, genellikle sado-mazoşizm terimi yeğlenmektedir.

mazot, DİZEL YAKITI ya da MOTORİN olarak da bilinir, dizel motorlarında yakıt olarak kullanılan yanıcı sıvı. Ham petrolden benzin oluşturulan daha uçucu maddelerin damıtılmasından sonra elde edilen bir petrol türevidir. Mazot benzine göre daha az arıtma gerektirdiğinden daha ucuzdur ve yanma noktası da (55°C-120°C) benzinden çok yüksektir. Dizel motorlarında yakıt, benzin motorlarında olduğu gibi bujilerden sağlanan kıvılcımla değil, pistonlarda sıkıştırılarak sıcaklığı yükseltilecek havaya püskürtme yoluyla ateşlenir. Sanayide üç tip mazot üretilir. Bunlar, kamyon ve otomobil gibi yüksek ve düşük devirli motorlar için üretilen mazot; gemilerdeki gibi ağır yük altında ve düzenli hızlarda çalışan yüksek devirli dizel motorları için üretilen mazot ve yerinde çalışan motorlar gibi sürekli yük altında çalışan düşük ya da orta devirli motorlar için üretilen mazottur. Mazotlar için verimlilik ölçütü, kolay tutuşabilme yeteneğinin bir ölçütü olarak kullanılan setan sayısı, buharlaşma yeteneği ve içerdiği kükürt miktarıdır. Uçuculuğu en fazla olan mazot türü otomobillerde kullanılan mazottur. Düşük devirli motorlarda kullanılan mazot ise en az uçucu olan, en fazla karbon artığı bırakan ve çoğunlukla en fazla kükürt içeren mazottur.

Mazovya, Lehçe MAZOWSZE. Polonya'nın ortadoğu kesiminde uzanan düzlüklerle kaplı bölge. Vistül Irmağının orta kesimiyle Bug Irmağının aşağı kesiminin oluşturduğu havzada yer alan Podlasia Düzliğünün batısına düşer. Eskiden Mazovya adıyla anılan Plock-Ciechanów bölgesiyle Soc-

Mazovya, y. 1320

haczew; Grójec (eskiden Grodziec) ve Czersk bölgelerini kapsayan Mazovya, 10. yüzyılın ilk yarısında Polonya'nın egemenliği altına girdi. Polonya prensi III. Bolesław'ın (hd 1102-38) topraklarını oğulları arasında paylaştırmasından (1138) sonra parçalanmakta olan Polonya Krallığı'ndaki büyük prensliklerden biri durumuna geldi. 13. ve 14. yüzyıllarda yeniden bölünen Mazovya, hepsi de III. Bolesław'ın torununun oğlu I. Ziemowit'in (hd 1248-62) soyundan gelen yönetici hanedanların soyunun tükendiği 1526'ya değin Polonya Devleti'ne tam olarak bağlanmadı.

Mazovya, Polonya'nın paylaşıldığı 18. yüzyılın sonunda Prusya'nın denetimine girdi. 1807'de ise Napoléon Savaşları sırasında kurulan Varşova Düküğü'ne devredildi. Ardından Rusya'ya bırakılan Polonya topraklarına katıldı. 1918'de Polonya'nın yeniden kurulmasından ardından büyük bölümü Varşova iline (województwo) bağlanan bölge toprakları 1945'ten sonra Varşova ve Białystok illeri arasında bölündü.

Mazovya Ovası, Lehçe NIZINA MAZOWIECKA. Polonya'nın ortadoğu kesiminde, Vistül Irmağı vadisinin çevresinde uzanan düzlük. Orta Polonya Düzliğünün doğu kesiminde, Mazur Göller Bölgesinin hemen güneyinde, Polonya-Beyaz Rusya sınırı boyunca uzanan Podlasia Düzliğünün batısında yer alır. Kenarlarında verimli ve kuru ırmak sekilerinin yükseldiği bataklık taşkın ovasıyla dikkat çeken vadi, başta Varşova yakınlarındaki eski göl havzası çevresinde olmak üzere bazı yerlerde genişler. Vistül Irmağı bu geniş vadinin içinden kıvrılarak akar. Bataklıklarla çevrili olan ırmak, vadinin bazı kesimlerinde taşar. Mazovya Ovası, biriken kum yığınları nedeniyle genellikle tarıma elverişsizdir.

Polonya'nın başkenti ve ticaret merkezi olan Varşova kenti Mazovya Ovasında, Vistül'ün batı yakasında yer alır. Bölgedeki öteki önemli yerleşim merkezleri Plock ve Siedlce'dir.

Mazowiecki, Tadeusz (d. 18 Nisan 1927, Plock, Polonya), Polonyalı gazeteci, siyaset ve devlet adamı. Dayanışma hareketi içinde etkin görev almış ve Doğu Avrupa'da 1940'lar sonrasındaki dönemin komünist olmayan ilk başbakanı olarak 1989'da Polonya hükümetinin başına geçmiştir.

Varşova Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra gazetecilik mesleğine atıldı. 1950'lerin ortalarında liberal genç Katolik aydınlar arasında seçkin bir yer edindi. 1958'de *Wież* (Bağlantı) adlı bağımsız aylık Katolik dergisinin kurucuları arasında yer aldı ve 1981'e değin derginin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1970'lerde Polonya'daki antikomünist işçi militanları devletin baskılarına karşı korumayı amaçlayan İşçi Haklarını Koruma Komitesi'yle sıkı ilişkiler kurdu.

Ağustos 1980'de Gdańsk kentindeki Lenin Tersaneleri'nde greve giden işçiler Dayanışma işçi hareketinin doğuşu yönünde ilk kıvılcımı çaktı. Grevcilerin önde gelen danışmanlarından biri olarak harekete omuz veren Mazowiecki, grevcileri desteklemek üzere Polonyalı aydınları harekete geçirmede önemli rol oynadı. 1981'de işçi hareketinin lideri Lech Wałęsa tarafından Dayanışma Sendikası'nın yeni haftalık gazetesi *Tygodnik Solidarność*'un birinci yayın yönetmenliğine getirildi. Hükümetin Dayanışma hareketini bastırmaya çalıştığı 1981-88 arasındaki dönemde Wałęsa'yla bağları daha da güçlendi.

Mazowiecki 1989 başlarında yürüttüğü arabuluculuk girişimleriyle hükümet ile Dayanışma'nın görüşme masasına oturmasını sağladı. Bu görüşmeler Dayanışma'nın yeniden yasallaşmasını ve Polonya'da 1947'den sonraki en özgür genel seçimlerin düzenlenmesini getirdi. Hazirandaki genel seçimlerde Dayanışma'nın çarpıcı bir zafer kazanması üzerine, Polonya'nın komünist devlet başkanı General Wojciech Jaruzelski bu gelişmeye boyun eğerek Wałęsa'nın tavsiyesi doğrultusunda Mazowiecki'yi başbakanlığa atadı. Dayanışma üyelerinin ve komünistlerin yanı sıra küçük partilerin temsilcilerine de yer veren koalisyon hükümeti 24 Ağustos'ta göreve başladı.

Mazowiecki başbakan olarak serbest piyasaya dayalı bir ekonomiye geçişi sağlama yönünde köklü reformlara girişti. Fiyat denetimlerini, sübvansiyonları ve merkezi planlamayı büyük ölçüde ortadan kaldırırken, bir yandan da işletmeleri özelleştirme, kararlı bir konvertibl para sistemi kurma ve enflasyonu aşağı çekme amacıyla ücret artışlarını sınırlı bir düzeyde tutma yoluna gitti. Bu önlemler sayesinde ülkedeki tüketim malları piyasasına istikrar getirmeyi, ihracatı artırmayı ve devletin mali durumunu düzeltmeyi başardı. Ama bunların bedeli olarak işsizliğin hızla yükselmesini ve gerçek ücretlerin düşmesini önleyemedi. Halkın bu olumsuz sonuçlar nedeniyle hükümete duyduğu tepki Jaruzelski'nin yerine geçecek kişiyi belirlemek üzere Aralık 1990'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde belirgin biçimde ortaya çıktı. Wałęsa'nın kazandığı yarışta ancak üçüncü olabilen Mazowiecki başbakanlık görevini 4 Ocak 1991'de J. K. Bielecki'ye bıraktı.

Mazur Göller Bölgesi, Lehçe POJEZIERZE MAZURSKIE, Polonya'nın kuzeydoğu kesiminde göller bölgesi. Baltık kıyı ovalarının hemen güneyinde 52.000 km²'lik bir alanı kaplayan bölge, Vistül Irmağının aşağı kesiminden başlayarak Polonya-SSCB sınırına kadar 290 km boyunca batıya doğru uzanır. Elbląg, Olsztyn, Suwałki, Toruń, Ostrołęka ve Łomża illerini içine alan bölgede Vistül buz tabakasının erimesiyle oluşmuş 2 bin kadar göl vardır. Buzul Çağı öncesinde oluşmuş akarsu vadilerinde bataklıklar ve kumullar yer alır. Olsztyn kentinin güney-

batısında yaklaşık 300 m yüksekliğe ulaşan ve Dylewska Dağları (*góry*) olarak bilinen buzullaşı tepeleri uzanır.

Bölgenin batı kesimindeki verimli kara ve kahverengi topraklarda buğday ve şeker pancarı, doğudaki kumlu topraklarda ise patates ve çavdar yetiştirilir. Bölgedeki başlıca kentler Elbląg, Olsztyn ve Elk'tir.

mazurka, Lehçe MAZUREK, çiftlerin daire oluşturarak yaptığı Polonya halk dansı. Kendine özgü ayak ve topuk vuruşlarıyla, geleneksel olarak gayda müziğinin eşliğinde oynanır. 3 lük olan müziğinde vurgu, vals

Mazurka
Press-Photo Agency CAF

gibi birinci vuruş vurgulu birçok 3 lük türün tersine ikinci vuruştadır. Doğaçlamaya çok elverişli olan mazurkada belirlenmiş figürler yoktur ve 50'yi aşkın değişik adım bulunur.

Mazurka Polonya'nın ortadoğusunda yaşayan Mazurlar arasında 16. yüzyılda ortaya çıktı. Kısa sürede Polonya sarayınca benimsendiyse de bir köylü dansı olarak kaldı. Daha sonra Rusya ve Almanya'daki balo salonlarına yayıldı. 1830'larda İngiltere ve Fransa'ya ulaştı. Frédéric Chopin'in (1810-49) piyano için mazurkaları dansın o dönemdeki yaygınlığının bir göstergesidir. *Varsovienne* basit bir mazurka adından çiftler için geliştirilmiş bir 19. yüzyıl dansıdır. *Kujawiak* adlı sakin ve *oberek* adlı enerjik Polonya danslarının mazurkayla akrabalığı vardır.

Mazzini, Giuseppe (d. 22 Haziran 1805, Cenova - ö. 10 Mart 1872, Piza, İtalya), Yeni İtalya (Giovine Italia) adlı gizli devrimci örgütün (1832) kurucusu ve Risorgimento hareketinin(*) önderi Cenovalı devrimci. Uzaşmaz bir cumhuriyetçi olarak, İtalyan'ın birliğinin ve bağımsızlığının sağlanmasının (1861) ardından Savoie hanedanını önderliğinde kurulan meşruti monarşi yönetimine katılmayı reddetmiştir.

Eğitimi ve sürgün yılları. 1814'te Piemonte Krallığı'na ilhak edilmeden önce cumhuriyetle yönetilen Cenova'da yaşayan bir hekimin oğluydu. Üstün zekâlı olduğu daha çocukken anlaşılan Mazzini, 14 yaşında Cenova Üniversitesi'ne kabul edildi. 1827'de hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra toplumun yoksul kesimlerinden gelen kişilerin davalarını üstlenen bir avukat ola-

rak çalışmaya ve ilerici dergilere makaleler yazmaya başladı. Ülkesinin özgürlüğüne duyduğu derin bağlılığın etkisiyle çok geçmeden İtalya'daki mutlakyetçi yönetime son vermeyi amaçlayan Carbonaria(*) adlı

Mazzini, Luigi Zuccoli'nin yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1865; Risorgimento Müzesi, Milano
Museo del Risorgimento, Milano

gizli örgüte katıldı. 1830'da tutuklanarak Savona'da göz hapsine alındı. Bu dönemde siyasal görüşlerini gözden geçirerek gerilemekte olan Carbonaria'nın yerini alacak yeni bir yurtsever hareketin temel ilkelerini saptadı.

1831 başlarında serbest bırakılan Mazzini'den Piemonte'yi terk etmesi ya da küçük bir kasabaya yerleşmesi istendi. Ülkeden ayrılmayı yeğleyerek Marsilya'ya giden Mazzini, kısa sürede kentteki öteki İtalyan sürgünlerin önderi durumuna geldi. Kamuoyunun dikkatini çeken ilk eylemi, Piemonte kralı Carlo Alberto'ya yazdığı "açık mektup" oldu. Bu mektubunda kraldan, Piemonte'de anayasal yönetime geçmesini, ulusal harekete önderlik etmesini ve Avusturyalıları İtalya'daki bütün mevzilerinden sürmesini istedi. Carlo Alberto'nun İtalya'da elden ele dolaştırılan bu mektuba tepkisi, Piemonte'ye dönmesi durumunda Mazzini'yi tutuklamayacağını açıklamak oldu.

Yeni İtalya hareketinin temelleri. Mazzini'nin Marsilya'daki iki yıllık sürgün dönemi sırasında temelini attığı Yeni İtalya hareketi, İtalyan devletlerini yabancı egemenliğinden kurtararak cumhuriyet yönetimi altında birleştirmeyi amaçlayan ulusal bir örgüttü. Mazzini'nin İtalya'yı "papa ya da kral"ın değil, ancak bir halk hareketinin kurtarabileceğine olan inancı Yeni İtalya'nın, bütün sınıfları kucaklayan ilk İtalyan demokratik hareketi durumuna gelmesinde önemli rol oynadı.

İtalyan gençliğinin özlemlerine yanıt veren Yeni İtalya, kısa sürede Cenova ve öteki İtalyan kentlerinde örgütlendi. 1833'e gelindiğinde hareketin üye sayısı 60 bini bulmuştu. Bu arada Mazzini-propaganda amacıyla *Giovine Italia* adlı bir de gazete yayınlamaya başlamıştı. Gazete, öbür devrimci broşürlerle birlikte İtalya'ya gizlice sokuluyordu.

Yeni İtalya'nın ayaklanma girişimlerinin hepsi başarısızlıkla sonuçlandı. 1833'te Piemonte'deki ayaklanma girişimi daha başlamadan açığa çıkarıldı. Olaya karışan 12 kişi yakalanarak idam edildi. Mazzini ise gıyabında yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Birkaç ay sonra Fransız polisinden kaçmak için Fransa'dan İsviçre'ye geçmek zorunda kalan Mazzini'nin o sırada Pie-

monte Krallığı'na bağlı olan Savoie'yi işgal etmek amacıyla, gönüllülerden oluşan bir birlik kurma girişimi de başarısızlığa uğradı.

Bu başarısızlıklar Yeni İtalya'nın dağılmasına yol açtıysa da, hareketin düşünceleri yaşamaya devam etti. Mazzini, insanların kardeşliğine beslediği inanç ve federal bir dünya cumhuriyetinin kurulacağına ilişkin umuduna dayanarak daha kapsamlı devrimci tasarımlara yöneldi. Bu doğrultuda Yeni Avrupa adlı örgütü kurdu ve Genç Almanya, Yeni İsviçre ve Yeni Polonya hareketlerinin kuruluşuna yardımcı oldu.

İngiltere yılları. 1837'de İngiltere'ye giderek Londra'ya yerleşen Mazzini, çalışmalarını British Museum'da sürdürmeye başladı. Bu dönemde İngiliz dergilerine makaleler yazdı, Londra'daki İtalyan çocukları için bir okul açtı ve *Apostolato popolare* (Halkın Havarisi) adlı bir gazete yayımladı. 1840'ta, Paris'te bulunan Giuseppe Lamberti'nin yardımıyla, İtalya'da ve ülke dışında yaşayan İtalyanlar arasında ulusal bilinç uyandırma amacını gerçekleştirmek üzere Yeni İtalya'yı yeniden kurdu. 1847'de ise İngiliz liberallerinin de desteğiyle Uluslararası Halk Birliği'nin temellerini attı.

Mazzini, ilk kez 1848 Devrimi sırasında İtalya'ya döndü. Bu sırada Milano halkı Avusturyalıları topraklarından sürmüş, Piemonte ise aynı amaçla Avusturya'ya savaş açmıştı. Mazzini Milano'da sıcak bir ilgiyle karşılandı. Ama Lombardiya'nın cumhuriyet olması yolundaki isteği ve Milano geçici hükümetinin Lombardiya Krallığı'yla birleşme önerisinin İtalya'nın geleceği açısından yanlış bir yol olduğu düşüncesi çok geçmeden kent halkının desteğini yitirmesine yol açtı. Piemonte ordularının Milano'dan geri çekilmesinin ve Avusturyalıların yeniden kente girmesinin ardından Giuseppe Garibaldi komutasındaki düzensiz bir birliğe görev aldı. Kısa bir süre sonra da İngiltere'ye döndü.

Cumhuriyetçi Roma'nın triumviri. Mazzini 1849'da yeniden İtalya'ya dönerek önce Toscana'ya, ardından Roma'ya gitti. Bu sırada Roma'da gerçekleşen devrim sonucu papa kentten sürülmüş ve cumhuriyet ilan edilmişti. Mazzini kente ayak bastuktan az sonra cumhuriyet yönetiminin triumviri seçilerek fiilen hükümet başkanı oldu. Bu görevi sırasında gerçekleştirdiği dinsel ve toplumsal reformlarla üstün yetenekli bir yönetici olduğunu kanıtladı. Ama yönetimi kısa sürdü. Katolik ülkelerden yardım isteyen papanın çağrısına uyan bir Fransız ordusu İtalya'ya girdi. Kahramanca bir direnişten sonra cumhuriyet yıkıldı ve Mazzini Roma'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Londra'ya dönen Mazzini, 1851'de İtalya'nın Dostları adlı yeni bir dernek kurarak yeniden devrimci etkinliklere girişti. 1853'te Milanolu işçilerin Avusturyalılara karşı başlattıkları başarısızlıkta sonuçlanan ayaklanmaya destek oldu. 1853-54 yıllarında Carrara'da ayaklanma başlatma girişimlerinden de sonuç alamadı. 1856'da aynı anda bir dizi ayaklanma çıkarmak amacıyla gizlice Cenova'ya geçti. Carlo Pisacane'nin 1857'deki Calabria çıkarması da öteki bütün devrimci girişimler gibi yenilgiye uğradı. Bu arada Mazzini'nin girişimleri, sorunların devrim yoluyla değil, devrimci bir süreç sonucunda çözüleceği görüşünü temel alan ilumluların iktidara geldiği Piemonte'de tepkilere neden oluyordu.

Mazzini 1858'de Londra'da *Pensiero ed azione* (Düşünce ve Eylem) adlı yeni bir gazete çıkarmaya başladı. Gazetenin adı düşüncenin ancak eylemle sonuçlandığında bir değeri olduğu görüşünü yansıtıyordu. Mazzini 1859'da Fransız ve Piemonte kuv-

vellerinin Avusturya'ya açtığı savaşa katılmadı. Başbakan Cavour'un bu savaş sonucunda, III. Napoléon'un yardımıyla Alpler'den Adriyatik'e kadar bütün İtalya'yı kurtarma amacı gerçekleşmedi. Garibaldi'nin 1860'taki Binler Seferi'ne(*) destek sağlayanlar arasında da yer almayan Mazzini, Garibaldi'nin Güney İtalya'daki kısa süreli yönetimi sırasında Napoli'ye gitti. 1861'de, Venedik'le Roma'yı dışarda bırakan yeni ve birleşik İtalya Krallığı'nın ilan edilmesi üzerine yeniden Londra'ya döndü.

Mazzini 1860'larda I. Enternasyonal üyeleriyle ilişkiye girdiyse de, siyasal düşüncesi ne temel olan ahlaksal ve dinsel görüşleri ne Marx'ın komünizmi, ne de Bakunin'in anarşizmiyle bağdaştırdından çok geçmeden bu çevreyle ilişkisini kesti. 1870'te Sicilya'da cumhuriyetçi bir ayaklanmaya önderlik etmeyi kabul ederek İngiltere'den ayrıldı. Daha yoldayken tutuklanarak Gaeta'da gözaltına alındıysa da Roma'nın İtalyan birliklerince işgal edilmesinden sonra bağışlanarak serbest bırakıldı.

Hem Roma'nın, hem de 1866'da ele geçirilen Venedik'in İtalya Krallığı'na bağlanmasıyla İtalyan birliğinin tamamlanmasına karşın, Mazzini'nin son yılları düş kırıklığı içinde geçti. İtalya Mazzini'nin hep savunduğu biçimde, federasyon kurulumaksızın birleşmişti, ama verdiği bütün mücadelelere karşın monarşiden cumhuriyete geçilme-

mişti. Son yıllarında Lugano'da *Roma del popolo* adlı yeni bir gazete yayınlamaya başladı ve İtalyan işçilerini bir araya getirecek bir kongre toplamak için çeşitli girişimlerde bulundu. Mazzini 1872'de Piza'da zatülcentpen öldü.

M'ba, Léon (d. Şubat 1902, Libreville, Fransız Kongosu - ö. 28 Kasım 1967, Paris, Fransa), bağımsız Gabon'un ilk devlet başkanı. 1964'teki başarısız darbe girişiminden sonra, yönetimini Fransa ve iş çevrelerinin desteğiyle sürdürmüştür.

Fransız yönetimine karşı sürdürdüğü muhalefet nedeniyle 1933'te sürgüne gönderildi. 1946'da Gabon'a döndükten hemen sonra politikaya atıldı. 1952'de Bölge Meclisi'ne seçildi. 1956'da başkent Libreville'in belediye başkanı oldu. Üyesi olduğu Gabon Demokratik Bloku (BDG) adlı partinin 1957 seçimlerinde büyük bir zafer kazanması üzerine Gabon Yürütme Konseyi başkan yardımcılığına getirildi. Eylül 1958'de yapılan halkoylaması sonucunda Gabon'un Fransız Uluslar Topluluğu'na bağlı özerk bir cumhuriyet durumuna gelmesi üzerine başbakan ve meclis başkanı oldu.

İki yıl sonra Gabon bağımsızlığını kazandığında, parti üyeleri tarafından aşırı tutucu olmak ve Fransa yanlısı bir politika izlemekle suçlanmaya başladı. Bu suçlamalar karşısında muhaliflerinden bazılarını hapse attıran M'ba, 1961'de devlet başkanı seçildikten sonra daha baskıcı bir yönetim kurdu. 1964 başlarında, genel seçimlerden hemen önce, tek partili bir yönetim kurma yolunda girişimlerde bulununca askeri bir darbeyle devrildi. Ama Fransız birliklerinin duruma müdahale etmesi üzerine yeniden başa geçti ve devlet başkanlığı görevini yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Mbabane, Afrika'nın güneyindeki Svaziland'ın başkenti ve en büyük kenti. Ülkenin batısındaki Highveld'de yer alır. Svazi kralı Mbandzeni'nin *kraal*'ının(*) yakınlarında gelişti. Bugünkü kentin kuruluşu İngilizlerin Svaziland'ı egemenlikleri altına alarak, bölgede bir yönetim merkezi kurdukları 1902'ye rastlar. Highveld bölgesindeki Ngwenya'dan çıkarılan demir cevherini ih-

raç etmek amacıyla, 1964'te kent yakınlarında, Mozambik'e bağlanan bir demiryolu hattı açıldı. 1970'lerin sonlarında demir cevheri üretimi neredeyse tamamen durdu. Nüfus (1986) 38.290.

Mbandaka, eskiden (1966'ya değin) **COQUILLATVILLE**, Orta Afrika'da, Zaire'nin kuzeybatı kesiminde kent. Ekvator çizgisi üzerinde, başkent Kinşasa'nın yaklaşık 700 km kuzeydoğusunda yer alır. 1886'dan sonra sömürge yönetiminin merkezlerinden biri durumuna gelen Mbandaka, günümüzde Kinşasa-Kisangani ticaret yolunun ortasında, Kongo (Zaire) ve Ruki ırmaklarının birleştiği noktada yer alan işlek bir ırmak limanıdır. Başlıca ekonomik etkinlikler gemi taşımacılığı, tarım ve ormancılıktır. Kentte ayrıca bir bira fabrikası, basımevi, ulusal müze, öğretmen yüksekokulu, botanik bahçesi ve havalimanı vardır. Nüfus (1991) 165.623.

Mbangalalar, **İMBANGALALAR** olarak da bilinir, 17. yüzyıl başlarında Angola'nın orta kesiminde yaşamış savaşçı kabile. Zaman zaman Jagalarla karıştıran Mbangalalar, *kinguri* unvanı taşıyan önderleriyle birlikte, büyük olasılıkla 15. yüzyılda Shaba'daki Lunda Devleti'nden ayrılarak bölgeye geldiler. Angola'nın doğusuna yerleştikten sonra yaklaşık 1563'te Portekizlilerle ilişki kurdular. 1620'lerde de Portekizlilerle birlikte köle ticaretine giriştiler. 1618 dolaylarında Kuango ile Kuanza ırmakları arasında kalan bölgede Kasanje Krallığı'nı kurdular ve Luanda kentiyile Lundalar arasında yürütülen ticaretin denetimini ele geçirdiler. Kasanje Krallığı, 1910 dolaylarında Portekiz saldırıları sonucunda yıkıldı.

Mbari Mbayo Kulübü, Afrikalı yazar, ressam ve müzikçiler için Nijerya'nın Ibadan ve Oshogbo kentlerinde kurulan kulüp. İlk Mbari Kulübü 1961'de Ibadan'da, Ibadan Üniversitesi öğretim üyelerinden Ulli Beier ve bir grup genç yazar tarafından kuruldu. Ibadan'daki kulüp, bir sanat galerisi ile bir tiyatro açtı, Nijeryalı sanatçıların yapıtlarıyla Afrika ve Afro-Amerikan edebiyatı üzerine bir dergi olan *Black Orpheus*'u yayımladı. İkinci Mbari Kulübü ise Yoruba kabilesinden gelen oyun yazarı Duro Ladipo tarafından Oshogbo kentinde kuruldu. Kulüp, çok geçmeden aydınlar için bir buluşma yeri olmaktan öte bir önem kazanarak Oshogbo'daki kent yaşamının çok önemli bir parçası haline geldi.

Ulli Beier, 1961 ve 1962'de Ibadan'da, 1962'de de Oshogbo'da öğrenim görmemiş işsizler için sanat atölyeleri kurdu. Bu atölyeye devam eden genç sanatçılar, gelecekteki ve çevrelerinden esinlenerek kısa sürede yepyeni bir üslup geliştirdiler. Öte yandan yerel çevrelerin sağladığı mali destekle sanatların önün veremeksizin yapıtlarını Avrupalı koleksiyonculara satabildiler ve yabancı sergilere yollayabildiler.

Oshogbo'daki Mbari Mbayo Kulübü'nden bir dizi tanınmış sanatçı yetişti. Bunlardan Twins Seven Seven bir dansçı, davulcu ve grafik sanatçısı olarak ün kazandı. Jimoh Buraimoh boncuklar, çömlek parçalarıyla da taşlarla yaptığı mozaik düzenlemeleriyle, Samuel Ojo aplike işleriyle, Ashiru Olatunde alüminyum panolarıyla, Yemi Bisiri piring heykelleriyle, Jinadu Oladepo piring takı ve heykelleriyle, Senabu Oloyede ve Kikelomo Oladepo ise kumaş boyamacılığıyla tanındı.

Mbari Mbayo'nun sanat anlayışı Batı eğitimi almış birçok sanatçı tarafından da benimsendi. Bunların en ünlüsü Zaria da eğitim gören ve Mbari Mbayo Kulübü'ndeki

aside yedirme baskı atölyesine devam etmeden önce de tanınmış bir sanatçı olan Bruce Onobrakpaya'dır. 1967'den sonra renkli baskılar yapmaya başlayan Onobrakpaya birçok kişisel sergi açtı, sanat dersleri verdi, duvar resimleri yaptı, kitap resimledi, resimler, özgün baskılar ve heykeller üretti. Mbari Mbayo Kulübü Afrika insanı ve Afrika sanatı arasındaki geleneksel ilişkiyi yeniden ortaya çıkarmıştır.

Mbayalar bak. Guaykurular

M. B. E. (Member of the British Empire), İngiliz şövalyelik tarikatı ve nişanlarından The Most Excellent Order of the British Empire'in şövalye sınıflarından olmayan üyelerine verilen kısaltılmış unvan. Ayrıca bak. British Empire, The Most Excellent Order of the.

Mbembeler, Nijerya'da, Cross Irmağının orta kesimlerinde yaşayan ve Nijer-Kongo dil ailesinin Benue-Kongo öbeginden bir dil konuşan halk.

Mbembeler yam, piring, gölevez ve manyok yetiştirirler. Günümüzde tarlaları temizleme ve yam ekme işi genellikle ücretli işçilere yaptırılır. Toprak ya bir yıl ekildikten sonra nadısa bırakılır ya da manyok ekimine ayrılır. Manyokun satışından elde edilen kârı ekimi yapan kadınlar alır. Çatılan hasır ya da sazla kaplı çamur ve sazdan yapılmış evlerden oluşan Mbembe yerleşmelerinin nüfusu 100-3.000 arasında değişir.

Mbembelerde soy hem ana, hem de baba yanlıdır. Taşınabilir mallar (yam, para ve giysi) ana tarafından, toprak ve ev üzerindeki haklar ise baba tarafından miras kalır. Aynı soyun üyeleri genellikle birlikte yaşar. Her köyde, akrabalık ilişkisine bakılmaksızın yaş grupları oluşturulur. Toplumsal denetim aracı işlevi gören köy birliklerinin en güçlüsü olan *okwa*, kadınlar üzerinde belli bir otoriteye sahiptir. Bayındırlık işleri gibi konularda emir çıkarma yetkisi olan *okwa* üyeleri, köyün reisini de seçerler.

Mbembe dininde yaratıcı bir tanrıya ve canlılarla ölümler arasında aracılık yapan ruhlara inanılır. Birçok Mbembe Hristiyanlığı benimsemiştir.

mbira bak. lamellofon

Mboya, Tom, tam adı THOMAS JOSEPH MBOYA (d. 15 Ağustos 1930, Kilima Mbogo, Nairobi yakınları - ö. 5 Temmuz 1969, Nairobi, Kenya), ülkesinin bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden Kenyalı siyaset adamı.

Luo kabilesinin üyesiydi. Misyoner okullarında öğrenim gördü. Önce Nairobi'de sağlık müfettişi olarak çalışmaya başladı. Çok geçmeden yeni gelişmeye başlayan sendika hareketine katıldı. Kikuyuların İngiliz sömürge yönetimine karşı başlattığı Mau Mau Ayaklanması sırasında ülke çapında bir önder durumuna geldi. 1953-63 arasında, Kenya İşçi Federasyonu'nun (KFL) genel sekreterliğini yaptı. Bu örgütün desteğiyle 1957'de Yasama Konseyi seçimlerini kazandı ve konseyin seçime gelen sekiz Afrikalı üyesinden biri oldu. Arkadaşlarının çoğundan farklı olarak, İngiliz sömürge yönetiminin 1950'lerin sonlarında önerdiği çok ırklı siyasal temsile karşı çıktı. Konseyde Kenya bağımsızlık hareketinin oluşmasını ve Nairobi'de Halk Kurultayı Partisi'nin kurulmasını sağladı. Bağımsızlık öncesinde bir yıl Oxford Üniversitesi'ne devam etti ve iki kez ABD'ye gitti. 1959'da Kenyalı (daha sonra Doğu Afrikalı) üniversite öğrencilerinin charter seferleriyle ABD'ye uçuşmasını, böylece çok sayıda öğrencinin yurtdışında öğrenim görmesini sağlayan Afrikalı-Ame-

rikalı Öğrenciler Vakfı'nın kurulmasını yardımcı oldu.

1960'ta Kenya Ulusal Birliği'nin (KANU) kurucu üyeleri arasında yer aldı. Bağımsızlığın kazanılmasından önceki konseyin hükümetinde çalışma bakanlığı üstlendi. Hapiste tutulan Jomo Kenyatta 1961'de serbest bırakılınca onun yanında etkinliğini sürdürdü. Kenyatta'nın 1963'te kurduğu hükümette adalet ve anayasal sorunlar bakanı. 1964-69 arasında iktisadi planlama ve gelişme bakanı olarak görev yaptı. 1969'da öldürülmemi, egemen durumdaki Kikuyularla öteki etnik gruplar, özellikle de Luolar arasındaki gerginliğin artmasına yol açtı.

Mbuji-Mayi, eskiden (1966'ya değin) **BALWANGA**, Zaire'nin ortagüney kesiminde kent. Mbuji-Mayi Irmağı kıyısındadır. 1909'da bölgede elmas bulunmasından sonra Avrupalılar tarafından bir madencilik kasabası olarak kuruldu. Günümüzde Société Minière de Bakwanga adlı şirket tarafından işletilen madenler dünya sanayi elması üretiminin üçte birini sağlar. 1960'ta yalnızca 30 bin kişinin yaşadığı kentnin nüfusu bunu izleyen 15 yıl içinde göçler sonucu yaklaşık dokuz kat artmıştır. Bir öğretmen yüksekokulunun bulunduğu kent, 160 km kuzeybatıdaki Kananga'ya kara ve hava yolu, Kinşasa ve Lubumbashi'ye de havayoluyla bağlanır. Nüfus (1991) 613.027.

mbulu-ngulu, Gabon'daki Kotaların öbelerini korumak amacıyla yaptıkları, bakır ya da piring levhayla kaplı, ahşap oyma mezar figürü. Geleneksel olarak duvar karşısında dikili duran koruyucu bir figür olması, biçimini de doğrudan belirlemiştir. Yelpaze

Kotalara özgü bakır ve metal levhayla kaplı ahşap oyma mbulu-ngulu figürü, Gabon; Etnografik Koleksiyon, Zürich
Holle Bildarchiv, Baden-Baden, Almanya

biçimli dövme metal bir levha üstüne yerleştirilmiş baş bölümü, soyut bir yüz şeklinin işlendiği yatay ve dikey iki metal şeritle kaplıdır. Baş taşıyan bakır kaplı silindirik boyun, bodur gövdeden çıkan temsili kırık kollar üzerinde durur. Huzur dolu tuhaf bir soyutlanma duygusu veren *mbulu-ngulu* figürleri, Afrika figürlerinin en stilize örnekleri arasında yer alır.

Mbundular bak. Bambundular

Mbutiler bak. Bambutiler

ME-109, MESSERSCHMIDT 109, Almanya'da geliştirilen ve II. Dünya Savaşı sırasında

etkin biçimde kullanılan avcı uçağı. 1934'te ilk tasarımı yapıldığında "BF-109" (Baye-rische Flugzeugwerke) olarak adlandırılmış-tı. Şirket iflas edince Messerschmitt firması uçağın projelerinin yönetimini eline geçir-mek için uçağı yeniden tasarladı. "ME-109" İspanya İç Savaşı sırasında etkin göreve başladı. Çeşitli çalışma sorunları bir dizi uyarlamayla düzeltildi ve 1942'de "ME-109 G" ortaya çıktı. En hızlı modeli tek kişilik, tek motorlu, düşük kanatlı bir monoplandı (tek kanatlı uçak) ve saatte 685 km hız yapıyor, 11.285 m'ye kadar yükselebili-yordu. İspanya, Çekoslovakya, İsviçre ve Almanya'daki birçok fabrikada yaklaşık 33 bin "ME-109" üretildi. Uçak, her birinin 60 atımlık şarjörü olan ve kanatlara yerleştiril-en 30 mm'lik makineli tüfekle donatıl-mıştı. "ME-109" birçok değişik biçimde yapılabiliyordu ve kanatlara yerleştirilmiş borulardan roket fırlatmak, bomba taşımak için birçok donanuma sahipti. Almanya'nın ilk avcı uçağı olan "ME-109" uzun bir süre İngiliz yapımı "Spitfire" a karşı üstünlüğünü korudu ama bu üstünlüğünü savaşın sonları-na doğru geliştirilen yeni Müttefik avcı uçaklarına kaptırdı.

Mead, George Herbert (d. 27 Şubat 1863, South Hadley, Massachusetts - ö. 26 Nisan 1931, Chicago, ABD), sosyal psikolojinin ve pragmatizmin gelişmesinde önemli kat-kıları olan ABD'li düşünür.

Oberlin College ve Harvard Üniversitesi'n-de öğrenim gördü. 1891-94 arasında Michi-gan Üniversitesi'nde felsefe ve psikoloji dersleri verdi. 1894'te Chicago Üniversite-si'nde öğretim üyesi oldu ve ölünceye değin bu görevini sürdürdü.

Mead'in sosyal psikolojiye yaptığı en önemli katkı, insan benliğinin toplumsal ilişkiler içinde nasıl oluştuğunu göstermeye yönelik çalışmalarıdır. Ona göre, konuşulan dil bu gelişimde çok önemli bir rol oynar. Çocuk dil aracılığıyla başka kişilerin rolünü üstlenebilir ve davranışlarına bunun başka-larında yaratacağı etkileri düşünerek yön verir. Dolayısıyla Mead'ın psikolojide be-nimsediği yaklaşım davranışçılıktır. Mead felsefede ABD'li pragmatist düşünürlerin önde gelenlerinden biri sayılır. Döneminin birçok düşünürü gibi görelilik kuramıyla öncülsüz varoluş(ç) öğretisinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Felsefi yaklaşımı nes-nel görelilik olarak adlandırılabilir. Mead'e göre, nasıl bazı maddeler ancak bir sindirim sistemiyle ilişkisi açısından yenilebilir kabul edilirse, doğanın nesnel özellikleri olarak deneyim, yaşam, bilinç, kişilik ve değerler de yalnızca belirli koşullar içinde ortaya çıkarlar (dolayısıyla görelidirler).

Görüşleriyle John Dewey'i etkileyen Mead hiçbir çalışmasını yayımlamadı. Ölümünden sonra öğrencileri, ders notlarıyla basılma-mış makalelerini *The Philosophy of the Present* (1932; Bugünün Felsefesi), *Mind, Self, and Society* (1934; Zihin, Benlik ve Toplum), *Movements of Thought in the Nineteenth Century* (1936; 19. Yüzyılda Düşünce Akımları) ve *The Philosophy of the Act* (1938; Eylemin Felsefesi) adlarıyla dört cilt olarak yayımladılar.

Mead, Margaret (d. 16 Aralık 1901, Philadelphia - ö. 15 Kasım 1978, New York kenti, ABD), ABD'li antropolog. Okuma yazma bilmeyen Okyanusya halklarıyla ilgi-li, özellikle de psikoloji ve kültürün çeşitli yönleri, cinsel davranışta kültürel koşullan-dırma, doğal karakter ve kültür değişimine ilişkin araştırmalar yapmış, ayrıca kadın hakları, çocuk yetiştirme, cinsel ahlak, nü-

leer silahlanma, ırklar arası ilişkiler, uyuş-turucu kullanımı, nüfus planlaması, çevre kirliliği ve dünyadaki açlık sorunu gibi çok çeşitli konulardaki çalışmalarıyla tanın-mıştır.

1923'te Columbia Üniversitesi'nin lisansüs-tü bölümüne girdi ve antropolog Franz Boas'la birlikte çalıştı. Doktora çalışmasını

Margaret Mead
Cornell Capa-Magnum

1929'da tamamladı. 1925'te Samoa'daki bir alan çalışması sırasında, yayımlayacağı 23 kitabından birincisi olan *Coming of Age in Samoa* (1928; yb 1968; Samoa'da Ergen-leşme) için malzeme topladı. En çok satan kitaplar arasında yer alan bu yapıtında, veri toplarken istatistiklerden çok kendi göz-lemlerine dayandığını açık biçimde göster-di. Öbür yapıtları arasında *Growing Up in New Guinea* (1930, yb 1975; Yeni Gine'de Büyümek), *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (1935, 1968; Üç İlkel Toplumda Cinsellik ve Mizaç), *Balinese Character: A Photographic Analysis* (1942, Gregory Bateson ile birlikte; Balililerin Ka-rakteri: Fotografik Bir Analiz), *Continuities in Cultural Evolution* (1964; Kültürel Ev-rimde Süreklilikler) ve *A Rap on Race* (1971, James Baldwin ile birlikte; Irk Konu-suna Dokunmak) sayılabilir.

Mead New York kentindeki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nde çalıştığı yıllarda yönetici yardımcılığı (1926-64) ve yönetici-lilik (1964-69) yaptı. Bilime katkılarından dolayı 72 yaşında, Amerikan Bilimleri Ge-liştirme Derneği'nin başkanlığına seçildi. Ölümünden bir yıl sonra ABD'nin en yüksek sivil nişanı olan Başkanlık Özgürlük Madalyası'yla onurlandırıldı.

Öteki yapıtlarından bazıları, *Male and Female* (1949, yb 1975; Erkek ve Dişi), *Anthropology: A Human Science* (1964; Antropoloji: Bir İnsan Bilimi), *Culture and Commitment* (1970; Kültür ve Bağlanma) ve gençlik yıllarının bir otobiyografisi olan *Blackberry Winter*'dir (1971; Böğürtlen Kı-ş). *Letters from the Field* (1978; Alandan Mektuplar), Samoa gezisi sırasında yazdığı mektupların bir derlemesidir.

Meade, James Edward (d. 23 Haziran 1907, Swanage, Dorset, İngiltere), İngilte-re'nin II. Dünya Savaşı sırasında izlediği iktisat politikaları üzerindeki etkisiyle tani-nan İngiliz iktisatçı. 1977'de Nobel Ekono-mi Ödülü'nü Bertil Ohlin ile paylaştı.

Oxford'da öğrenim gördü. Cambridge'de-ki lisansüstü çalışması sırasında (1930-31) Keynes'in kuramlarıyla ilgili tartışmalara etkin biçimde katıldı. Savaş dönemindeki hizmetlerinin ardından İçişleri Partisi hüküme-

tinin (1946-47) önde gelen iktisatçısı oldu. London School of Economics'te (1947-57) ve Cambridge'de (1957-68) kürsü başkanlığı yaptı.

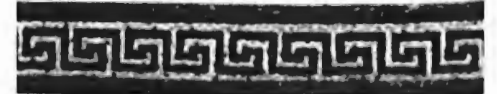
Çalışmalarını daha çok uluslararası iktisat politikaları üzerinde yoğunlaştıran Meade, *The Balance of Payments* (1951; Ödemeler Bilançosu) adlı yapıtında çeşitli para ve maliye politikalarının ödemeler bilançosu üzerindeki etkilerini göstermeyi amaçlayan bir model çerçevesinde Keynesçi ve neo-klasik öğelerin bir sentezini yapmaya çalıştı. *Trade and Welfare*'de (1955; Ticaret ve Refah) ise dış ticaretteki düzenlemelerin refah etkisini ayrıntılı biçimde çözümledi. Bu konudaki görüşleri ticari ayrımcılığa ve etkili korumaya ilişkin daha sonraki çalış-malara da ışık tutmuştur.

Mead, el-, Aşağı Mısır'da bugünkü Ka-hire kentinin hemen güneyinde, sülale-ler öncesi döneme ait Eski Mısır yerleşmesi. Yukarı Mısır'da geniş bir alana yayılan Gerze kültürüyle (İÖ y. 3400 -y. 3100) aşağı yukarı eşzamanlı bir dönemde gelişmiştir. El-Meadi'nin ayrı mezarlığı bulunan, çiftçi-lere ait bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşmenin ayırt edici özellikleri arasında dikdörtgen kulübeler, yayvan kaideli vazolar, halkalı boyunlu ve küresel gövdeli kaplar, Gerze yerleşmelerinde bulunanlara benzer büyük erzak küpleri sayılabilir. Yu-karı Mısır'a özgü taş vazolara rastlanmasına karşın, bakır eşyalar çok azdır. Yukarı Mısır kültürüyle yakın ilişki içinde olan el-Mead, Suriye-Mısır ticaret yolunun gü-ney bölümü üzerindeki konumundan dolayı Suriye ve Filistin'in kültürel etkisi altında da kalmıştır.

Meadiler, Sudan'da ve Uganda'nın kuzey-batı kesimindeki Nil bölgesinde, Nil Irmağı'nın her iki yakasında yaşayan halk. Nil-Sahra dil ailesinin Çari-Nil koluna giren bir Orta Sudan dili konuşurlar. Batıdaki kom-şuları Lugbaralarla akrabadırlar.

Başlıca geçim kaynakları tarımdır. Ayrıca balıkçılık ve avcılık yapar, sığır yetiştirirler. Demircilik de önemlidir. Genellikle geniş aileler halinde yaşarlar. Yaşadıkları toprak-lar, yörenin yerli halkının soyundan gelen *vudupi*'lerin ("toprağın sahipleri") gözetimi altındaki belirli bölgelere ayrılmıştır. *Vudu-pi*'lerin ürünlere büyük zarar veren salgın hastalıkları ve rüzgârı denetleme gibi doğa-üstü güçlere sahip olduğuna inanılır. *Vudu-pi*'lerin denetimindeki toprakların yanı sıra, bölgede 25 reislik vardır. Yöredeki en eski ve dolayısıyla en güçlü klanın başı reislik görevini üstlenir. Reise başkaldıran kişilerin reisin ataları tarafından cezalandırılacağı inancı, reisin otoritesini daha da pekiştirir. Meadilerin dinsel inançları ataya tapmaya dayanır.

meandr, FRET olarak da bilinir, mimarlık ve dekoratif sanatlarda, geometrik kıvrım-lar yaparak bant biçiminde uzanan bezeme. Kıvrımlar genellikle birbirini izleyen "T", "L" ya da köşeli "G" harfine benzer biçim-lerden oluşur. Çizgi alanlarındaki boşluklar,

Sant' Apollinare Nuovo Kilisesi'ndeki mozaiik meandr, Ravenna, 6. yy
Alinari-Art Resource/EB Inc.

yaklaşık çizginin eni kadar tutulur. Bazen de (gamlı haçta olduğu gibi) çizgiler birbi-rini kesecek ya da birbirinin içinden geç-ecek biçimde düzenlenir.

En basit ve doğal bezeme biçimlerinden biri olan meandr ilk çağlardan beri hemen

her uygarlıkta yaygın olarak görülür. Mısır'da 4. sülale dönemi (İÖ y. 2613 - y. 2494) ve sonrasında mezarların tavanlarının bezenmesinde sık sık kullanıldı; sonraki örneklerde ise rozet, kutsal böcek ve lotus örgeleriyle birleştirilerek çok zengin düzenlemeler oluşturuldu.

Amerika kıtasında bu öрге eski Peru dokumalarında, Mezo-Amerika'daki (Meksika, Orta Amerika ve Batı Hint Adaları) Maya ve Aztek uygarlıklarının günümüze ulaşabilen heykellerinde ve mimarlık yapıtlarında görüldüğü gibi, Kuzey Amerika Yerlilerinin çanak çömlek bezemelerinde de yaygın biçimde kullanıldı. Çin ve Japonya'da hem dokuma deseni, hem mimari bezeme örgesi olarak çok gelişen bu öрге, yalnız bant halinde değil, dar ve geniş açılar yapacak biçimde, karmaşık bir desen olarak da uygulandı. Meandr özellikle, seramik eşyanın ve mimarlıkta bazı öğelerin bezenmesinde kullanıldığı Eski Yunan'da gelişme gösterdi; örneğin sütun başlıklarındaki abaküslerde önceleri boyama, daha sonraları kabartma olarak kullanıldı.

Romalılar, Eski Yunan bezeme örgelerinin çoğu gibi meandrı da benimsediler ve örneğin Suriye'de Şam ve Baalbek'teki tapınak yapılarında kullandılar. Bizans ve romanesk dönem sanatında da meandr, hem boyama, hem de kabartma olarak, küçük ölçekli geometrik bezeme örgelerinin en çok kullanılanı oldu.

Meany, George (d. 16 Ağustos 1894, New York kenti - ö. 10 Ocak 1980, Washington, D.C., ABD), ABD'li sendika önderi. 1955-79 arasında Amerikan İşçi Federasyonu-Sanayi Örgütleri Kongresi'nin (AFL-CIO) başkanlığını yapmıştır. Babası su tesisatçısı olan Meany de bu mesleği seçti. 1915'te ABD'li ve Kanadalı su ve buhar tesisatçıları arasında örgütlenmiş bir sendikaya üye oldu. 1922'de örgütün New York'taki şubesinde profesyonel sendikacı olarak çalışmaya başladı. 1932'de New York Eyaleti İşçi Federasyonu'nun başkan yardımcılığına seçildi. 1934-39 arasında aynı federasyonun başkanlığını yürüttü. 1939'da Amerikan İşçi Federasyonu'nun (AFL) genel saymanlığına, 1952'de William Green'in ölmesi üzerine de genel başkanlığına getirildi. Meany'nin bu görevi sırasındaki en önemli başarılarından biri, işçileri meslek sendikalarında örgütlemeye ilkesini benimseyen AFL'yi, iş-kolu temelinde örgütlenen rakip Sanayi Örgütleri Kongresi'yle (CIO) birleştirmek oldu.

Meany AFL-CIO'nun başkanlığını uzun süre elinde tutarak ABD işçi hareketinin başlıca sözcüsü durumuna geldi ve temelde radikal eğilimli olan ABD işçi hareketinin tutucu bir niteliğe bürünmesinde önemli rol oynadı. 1957'de Jimmy Hoffa'nın önderliğindeki Amerika Sürücüler, Şoförler, Depocular ve Yardımcıları Sendikası'nı AFL-CIO'dan çıkardı. Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası'nın (UAW) başkanı Walter Reuther'le arasında doğan anlaşmazlık ise UAW'nin 1967'de AFL-CIO'dan ayrılmasıyla sonuçlandı. Öte yandan çalışma yaşamında ayrımcılığa karşı çıkmakta geciktirici için eleştirilmekte birlikte, sonunda Meany'nin onayından geçen program 1964 tarihli Medeni Haklar Yasası'nın temel taşlarından biri oldu.

Demokrat Parti'de önemli bir nüfuza sahip olan Meany aynı zamanda ateşli bir komünizm düşmanıydı. ABD'nin, baskıcı komünist politikaları eleştirmeye yanaşmadığı gerekçesiyle 1977'de Uluslararası Çalışma Örgütü'nden (ILO) ayrılmasında önemli rolü oldu.

Meath, İrlanda dilinde AN MHI, eskiden MIDE, İrlanda'da Leinster bölgesinde il (county). 2.336 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde Monaghan, kuzeydoğuda Louth, güneydoğuda Dublin, güneyde Kildare, güneybatıda Offaly, batıda Westmeath ve kuzeybatıda Cavan illeriyle çevrilidir. Doğu kıyısında İrlanda Denizi uzanır. Merkezi Navan'dır.

İlin yüzde 95'i aşkın bölümü ekili alan ve otlatılır. Ormanlık alan sayısı fazla değildir. Güneybatıda turbalıklar, kuzeybatıda Slieve na Calliagh çevresindeki tepelerde de küçük otlaklar yer alır. İlin görünümüne buzul birikintileri damgasını vurur. Başlıca akarsular Blackwater ve Boyne ırmaklarıdır.

İlin derin, işlenebilir toprakları Tarihöncesi yerleşimler için de uygun bir alan olmuştur. Newgrange'de, taş duvarlı bir geçitten girilen yuvarlak bir odada, höyük biçiminde inşa edilmiş büyük bir Neolitik mezar vardır. Yakınlarda, Dowth ve Knowth adında iki büyük mezar daha yer alır *Codex cenannensis* (Kells Kitabı) 8. yüzyılda Ceanannus Mór'da (eskiden Kells) yazılmış ve bezenmiştir. Ceanannus Mór ve Donaghmore'da yuvarlak kuleler vardır. Tara(*) Tepesi İrlanda krallığının (*árd rí Éireann*) geleneksel merkezidir.

"Orta krallık" anlamına gelen Meath başlangıçta bugünkü ili, Wes-meath'i ve Cavan ile Longford'un bazı bölümlerini kapsıyordu. 13. yüzyılda oluşturulan ilin sınırları 16. yüzyılda çizildi. II. Henry 1172'de Meath'i bir kontluk olarak Hugh de Lacy'ye verdi. Trim, Ceanannus Mór ve başka yerlerde şatolar yaptıran ve 18 tane baronluk oluşturan Lacy, toprak sahibi İngilizlerden soylu bir sınıf yarattı. Bunlar bölgedeki varlığını 17 yüzyıla değin korudu. İrlanda'daki İngiliz egemenliği 13. ve 14. yüzyıllarda zayıflayınca Meath'in yalnızca bir bölümü Pale (İngiliz Mintikası) içinde ve Dublin'in doğrudan yönetimi altında kaldı. İrlanda'da İngiliz Protestan yönetiminin kurulmasına yol açan Boyne Çarpışması (1690) Drogheda'nın batısında, Meath'in kuzey sınırında gerçekleşti.

Navan, Ceanannus Mór ve Trim ildeki kentsel ilçelerdir. Meath bir il yöneticisi ve meclisince yönetilir. Çoğu küçük pazar merkezleri olan kasabaların toplam nüfusu il nüfusunun dörtte birinden azdır. Louth ilindeki Drogheda'yla geniş ticari ilişkiler vardır. Navan'da giysi, tarım aletleri, halı ve mobilya üretilir. 1970'ten beri önemli kurşun ve çinko yatakları işletilmektedir. Ceanannus Mór'da bir çizme fabrikası, Trim'de büro malzemeleri üreten bir fabrika vardır.

Tarım çok elverişli olan Meath'te, sığır besiciliği ve ihracatı yapılır. Çiftliklerin verimlilik düzeyi çok yüksektir. İşlenen toprakların dörtte üçü otlak, altında biri tarım alanıdır. Başlıca tarımsal ürünler buğday, yulaf, arpa, patates, şeker pancarı ve sebzelerdir. Nüfus (1991 geç.) 105.540.

Meaux, Fransa'nın kuzey kesiminde, Île-de-France planlama bölgesindeki (*région de programme*) Seine-et-Marne ilinde (*département*) kent. Paris'in kuzeydoğusunda, Marne Irmağının çizdiği halkanın içinde yer alır. Yoğun tarım yapılan bir bölgede bulunan kent, ortaçağdan beri tarımsal ürünler için pazar merkezi olmuştur. Kentteki en önemli tarihsel yapı, gotik cephesi zaman içinde aşınmış olan Saint-Etienne Katedrali'dir (12-16. yüzyıl). Katedralde 17. yüzyılda yaşamış piskopos ve yazar Jacques-Bénigne Bossuet'nin mezarı ile iki büstü yer alır. Eski piskoposluk sarayında (12-17. yy)

Bossuet Müzesi bulunur. Romalılar tarafından Latinum adıyla anılan kent daha sonra, bir Galya kabilesi olan Meldi'nin adını aldı. 4. yüzyılda piskoposluk bölgesi oldu. 923-1361 arasında Champagne kontlarının yönetimi altında kaldı. 16. yüzyılın sonundaki Din Savaşları sırasında Reformcuları destekleyen ilk piskoposluk bölgesi olan Meaux birçok askeri çatışmaya sahne oldu. 1572'deki Aziz Bartolomeus Yortusu Kiyımı'nda Huguenot'lar (Fransız Protestanları) burada öldürüldü. Kentteki sanayi dalları arasında metalurji sanayisi ile gıda işleme, elektrikli makine ve kimyasal madde üretimi sayılabilir. Nüfus (1982) 44 386

mecaz, edebiyatta sözcükleri gerçek anlamları dışında kullanma sanatı. Anlatımı daha etkili kılmak ve söze canlılık kazandırmak amacıyla başvurulur. Sözcük ve fikir mecazları olmak üzere ikiye ayrılır. İstiare(*), yaygın istiare (benzetmenin temel öğelerinden yalnızca birisiyle çok sayıda benzerliği sıralayarak yapılan istiare), mecaz-ı mürsel(*), katı (etkisini artırmak amacıyla söz bir yerde kesme ve sonucu okuyanın anlayışına bırakma), haşiv (bir düşüncenin açıklanmasında gereksiz sözcükleri kullanma) sözcük mecazları, mübalağa, teşbih(*), telmih(*), tezaat(*) ise fikir mecazlarıdır.

mecaz-ı mürsel, edebiyatta bir sözcüğü, benzetme amacı gütmeyen başka bir sözcük yerine kullanma sanatı. Teşbih ya da istiarenden farklı olarak, mecazın benzetmeye dayanmayan türüdür. Parça yerine bütünü ya da özel yerine genelini (ya da tam tersi) kullanıldığı türleri vardır. Mecaz-ı mürsele düzdeğişmecenin(*) divan edebiyatındaki karşılığı olarak bakılabilir.

Mecdelli Meryem (AZİZE), MAGDALALI MERYEM ya da MARIA MAGDALENA olarak da bilinir (ü. İS 1. yy, Filistin; yortu günü, 22 Temmuz), Hz. İsa'nın en ünlü müritlerinden. Markos (16:9-10) ve Yuhanna (20:14-17) İncillerine göre, İsa'yı dirildikten sonra ilk gören kişidir.

Hz. İsa'nın Mecdelli Meryem'den yedi cin çıkardığı (Luka 8:2 ve Markos 16:9) kabul edilir. Ama bu ifade yaygın inanışın tersine onun günahlarından arındırıldığı değil, büyük olasılıkla fiziksel bir hastalığının iyileştirildiği anlamını taşır. Luka İncili'ne göre (8:1-2) Mecdelli Meryem Celile'de İsa'nın yanında bulunan ve ona yardım eden kadınlardan biridir; dört İncil'e göre de İsa'nın çarmıha gerilişinde ve gömülmesinde hazır bulunmuştur. Cesedi meshetmek üzere Paskalya sabahı yanında iki kadınla mezara gider, ama mezarın boş olduğunu görünce Havarilere koşar. Birlikte mezara döndüğünde Petrus şaşkınlık içinde yanından ayrılır. İşte o zaman Hz. İsa Mecdelli Meryem'e görünür ve Tanrı'nın yanına çıkmakta olduğunu Havarilere söylemesini ister (Yuhanna 20:17).

Origenes'e ve ilk kutsal metin yorumcularına göre Mecdelli Meryem İsa'nın ayaklarını meshederek saçlarıyla silen gizemli Beytanyalı Meryem (Yuhanna 12:3-7) ve aynı işlemi yaptığı için İsa tarafından günahları bağışlanan nedamet getirmiş kadın (Luka 7:37-48) ile aynı kişi değildir. Doğu Kilisesi de bu üç kadını ayrı kişiler olarak görür. Papa I. Gregorius'un (Büyük) üçünün aynı kişi olduğunu ilan etmesinden sonra Batı dünyasında Mecdelli Meryem kültü yaygınlaştı. O zamandan beri bu üç kadının bir tutulmasına karşı çıkmış, çağdaş araştırmacılar

macılar da bu karşı çıkışa katılmıştır. Mecdelli Meryem gnostikler ve ilk Hristiyanlar tarafından gizli bir vahyin aracısı olarak kabul edilmiş, Meryem İncili, Filip İncili ve *Pistis Sophia* (İmanlı Bilgelik) adlı yapıtlarda bu biçimde tanıtılmıştır. Doğu Kilisesi geleneğine göre Havarî Aziz Yuhanna'yla birlikte Ephesos'a (Efes) gitmiş, orada ölmüş ve gömülmüştür. Fransa'daki söylenceler Provence'ı Hristiyanlaştırdığını ve yaşamının son 30 yılını Alpler'deki bir mağarada geçirdiğini ileri sürerse de bu iddia asılsızdır. Ortaçağ efsanelerinde de Aziz Yuhanna'nın karısı olarak geçer.

Mecelle, MECELLE-İ AHKAM-İ ADLİYE olarak da bilinir. Tanzimat döneminde özel hukuk ilişkilerini düzenlemek amacıyla çıkarılan ve 1.851 maddeden oluşan yasa.

Geleneksel şerîye mahkemelerinin yanı sıra nizamiye mahkemelerinin kurulmasından sonra, 1868'de kaynağını ve dayanağını fıkıhtan alan bir dizi yasa hazırlanması karan alındı ve Cevdet Paşa'nın başkanlığında Mecelle Cemiyeti kuruldu. Cemiyet 1868-76 arasında, 16 kitaptan oluşan Mecelle'yi hazırladı. II. Abdülhamid bütün kitapları yayımlayarak yürürlüğe koyduysa da yeni yasaların hazırlanmasına izin vermedi. 1885'te adliye nazırı olan Cevdet Paşa cemiyeti yeniden toplamaya çalıştı. Toplantılardaki tartışmalardan kuşkulanan padişah, 1888'de bir iradeyle cemiyeti kapattı.

1916'da toplanan Mecelle Komisyonu ilk metni birçok bakımdan değiştirdi. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 1923'te hukuk sistemini zamanın gereksinimlerine göre değiştirmek amacıyla Adliye Vekâleti'nin denetimini altında kurulan komisyonlardan biri yeni bir medeni kanun hazırlanması yönünde bir rapor sundu. Ardından hilafetle birlikte Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılınca (3 Mart 1924), şeriatı dayalı hukuk yerine laik hukuk kurallarının konması yolu da açıldı. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar sonunda bazı ufak değişikliklerle İsviçre Medeni Kanunu'nun çevirisine dayanan Türk Medeni Kanunu yürürlüğe konarak (4 Ekim 1926) Mecelle yürürlükten kaldırıldı.

Hükümlerini şeriatı alan ve yaşamda pek az rastlanan soyut sorunları bile somut olaylardan yola çıkarak düzenlemeye çalışan Mecelle, medeni hukuk alanındaki kuralları tam olarak içermekten uzaktır. Sistematizasyonu en dikkat çekici yanı, her kitapta bir mukaddime bölümünün bulunmasıdır. Bu mukaddimelerde, ilişkin oldukları kitaplarla geçen fıkıh terimleri ve kavramlarıyla ilgili açıklamalar ve bazı genel hükümler yer almaktadır. Genel hükümlere örnek olarak "Hakkı mürur, aharın mülkünden geçmek hakkıdır" (Geçit hakkı başkasının taşınmaz malından geçebileceği hakkıdır), "Gayrimenkul, akar denilen hane ve arazi misillü ahare nakli mümkün olmayan şeydir" (Taşınmaz, ev ve toprak gibi başkasına devredilmesi mümkün olmayan şeydir) gibi ifadeler verilebilir. Bir başka ilginç nokta, Mecelle'ye 19. yüzyıl buluşlarından olan telgraf ve telefonla icap ve kabul işlemlerinin yapılacağına dair bir hükmün eklenmiş olmasıdır.

Mecerde Irmağı, Latince BAGRADAS, Tunus'un başlıca ırmağı. Cezayir'in kuzeydoğu kesimindeki Mecerde Dağlarından doğar ve kuzeydoğuya doğru 460 km boyunca aktıktan sonra Tunus Körfezinde Akdeniz'e dökülür. Yaklaşık 23.000 km²'lik bir alanın sularını toplar. Mecerde Irmağı ve kolları üzerindeki barajlar, bol miktarda buğday yetiştirilen çevre ovaların sulanması açısın-

dan büyük önem taşır. İrmak kıyısında yer alan başlıca yerleşim merkezleri, Cezayir'deki Suk-Ahras ile Tunus'taki Cundube'dir.

Mechain, Pierre (-François-André) (d. 16 Ağustos 1744, Laon, Fransa - ö. 20 Eylül 1804, Castellón de la Plana, İspanya), Fransız astronom ve hidrograf. 1792-99 arasında Jean Delambre ile birlikte Dunkerque (Fransa) ile Barselona (İspanya) arasındaki meridyen yayının uzunluğunu ölçmesiyle tanınır. Bu ölçümün yapılmasını, metre sistemindeki uzunluk birimine temel oluşturmak için Ulusal Meclis istemişti. Mechain ayrıca 11 kuyruklu yıldız keşfetti ve bunlarla birlikte öbür bilinen kuyruklu yıldızların yörüngelerini hesapladı.

Bir kartonpiyer ustasının oğlu olan Mechain, matematik konusunda başarılı olduğundan Paris'teki Köprüler ve Yollar Okulu'na gönderildi. Ama Mechain'in ilgisi astronomiye yöneldi; 28 yaşına geldiğinde kuyruklu yıldızlarla ilgili çalışmaları nedeniyle Kraliyet Bilimler Akademisi'ne kabul edildi. Mechain ayrıca pek çok bulutsu da (nebula) keşfetti; bunlar daha sonra Charles Messier'nin hazırladığı ünlü yıldız kümeleri ve bulutsular katalogunda yer aldı.

Mechelen, Fransızca MALINES, Belçika'nın ortakuzey kesimindeki Anvers ilinde belediye. Brüksel'in birkaç kilometre kuzeydoğusunda, Dijle Irmağı kıyısında yer alır. Aziz Rumoldus'un 756'da buraya geldiği söylenir. Ortaçağda Machlina (Mechlinia) olarak anılan kent, 915-1333 arasında Liège prens-piskoposlarının, 1333-69 arasında da Flandre kontlarının yönetimi altında kaldı. 1369'da Burgonyalıların eline geçti. III. Philippe (İyi) 1473'te burayı Felemenk'in en yüksek yargı organı olan Yüksek Konsey'in merkezi yaptı. Mechelen, 1507-30 arasında burada yaşayan Avusturyalı Margarete'nin naipliği sırasında Felemenk'in başkenti ve kültür merkezi olarak ününün doruğuna ulaştı. 1559'dan beri Belçika'nın tek başpiskoposluk bölgesi olan kent 16., 17. ve 18. yüzyıllardaki savaşlardan büyük zarar gördü. Birkaç kez İspanyol, İngiliz ve Fransız işgaline uğradı. I. ve II. Dünya savaşlarında da büyük bölümü yıkıldı.

Dantel işleriyle tanınan kent, Batı Avrupa'nın başlıca sebze pazarlarından biridir. Kentte demiryolu bakım atölyeleri ile bira fabrikaları vardır. Öteki sanayi dalları arasında mobilya ve tekstil üretimi ile başta duvar halıcılığı olmak üzere çeşitli el sanatları sayılabilir.

Ortaçağdan kalma kiliselerin en önemlileri St. Rumoldus Katedrali (13-15. yy), St. Jan Kilisesi ve Notre Dame Kilisesi'dir (Onze Lieve Vrouwkerk). Avusturyalı Margarete'nin 1796'dan bu yana mahkeme binası olarak kullanılan Rönesans üslubundaki sarayı, 14. yüzyıldan kalma Kumaşçılar Hanı ve belediye binası kentin önemli yapıları arasındadır. Belediye binası Yüksek Konsey Sarayı'nı (1526), çevredeki binaları (1311-26) ve Rönesans üslubundaki bir yapıyı kapsar. Daha önce belediye binası olarak inşa edilmiş olan iki yapı günümüzde postane ve kütüphane olarak kullanılmaktadır. Kentteki dört müzeden en ünlüleri Kent Müzesi ve piskoposluk müzesidir. Bunlardan Kent Müzesi'nde sanat yapıtları ve antika eşyalar, piskoposluk müzesinde ise, I. Dünya Savaşı sırasında Mechelen başpiskoposu olan Kardinal Mercier'nin eşyaları sergilenir. Nüfus (1988 tah.) belediye, 75.718.

Mecidiye, MECİDİ olarak da bilinir, Abdülmecid adına kesilen Osmanlı parası.

1844'te yapılan tashihi-i sikke (para düzeltmesi) ile Abdülmecid adına ondalık sistem temelinde altın, gümüş ve nikelten paralar çıkarıldı. Ana birim 7,2 gr ağırlığındaki 22 ayar altın liraydı. Aynı tarihte bu birimin beş katı değerinde ve ağırlığında beşbirlik(*) çıkarıldı ve en büyük altın para sayıldı. 1845'te, sim Mecidiye adı verilen 24 gr ağırlığında ve 830 ayar gümüş yirmiliklerle (20 kuruş) bunun yarısı onluk ve dörtte biri beşlikler çıkarıldı. Yirmilik Mecidiye, iriliğinden dolayı halk arasında "mandagöz" olarak da anılıyordu. 1848'de Mecidiye altın lirasının iki buçuk katı olan ikibuçukluklar basıldı.

1844'te yapılan nüfus sayımından sonra erkek vatandaşlar için düzenlenen nüfus tezkirelerine (kimlik belgesi) halk arasında Mecidiye dendi. 1851'de Abdülmecid adına çıkarılan beş rütbeli, altın bezemeli nişan da Mecidiye adıyla anıldı.

Mecidiye Köşkü, İstanbul'da, Topkapı Sarayı içinde bulunan Fransız ampir üslubundaki köşk. Ayrıca bak. Topkapı Sarayı.

Mecitözü, Karadeniz Bölgesi'nde, Çorum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 959 km²'dir. Kuzey ve doğuda Amasya ili, güneyde Ortaköy, güneybatıda Alaca ilçeleri, batı ve kuzeybatıda da Merkez ilçeye çevrilidir.

İlçe toprakları orta yükseklikteki düzlükler ile dağlardan oluşur. İç kesimde ilçenin en yüksek noktası olan Kırklar Dağı (1.812 m) yer alır. Karadağ, güneyde Ortaköy ilçesiyle doğal sınır oluşturur. İlçe topraklarının sularını Tersakan Çayının kollarını oluşturan küçük akarsular ile ilçe sınırları dışında Çekerek Çayına katılan Çorum Çayı topar. Çorum Çayı, ilçenin güney kesiminde güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda akarak Amasya topraklarına geçer. Kırklar Dağından kaynaklanan Efenik Çayı Amasya topraklarında Çorum Çayına katılır ve daha sonra Mecitözü Çayı adıyla anılır. Mecitözü Ovası ilçenin başlıca tarım alanıdır.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, arpa, patates, soğan, elma ve baklagillerdir. Az miktarda armut ve üzüm de yetiştirilir. Hayvancılık ise ikincil bir gelir kaynağıdır.

Ne zaman ve kimler tarafından kurulduğuna ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Mecitözü kasabası, 19. yüzyıl sonlarında Ankara vilayetinin Çorum sancağına bağlı bir kaza merkeziydi.

Gelişmemiş ve küçük bir yerleşme olan Mecitözü kasabası, Çorum-Amasya karayolunun güneyinde yer alır. İl merkezi Çorum'a 37 km uzaklıktadır. İlçedeki başlıca tarihsel yapı Elvançeşme köyünde bulunan ve Aşıkpaşaoğlu Elvan Çelebi tarafından 1352'de yaptırılan Elvan Çelebi Zaviyesi'dir.

Mecitözü Belediyesi 1892'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 32.059; kasaba, 6.287.

Meckel, Johann Friedrich (d. 17 Ekim 1781, Halle - ö. 31 Ekim 1833, Halle, Prusya), Alman anatomi bilgini. Balıklar, amfibyumlar ve kuşlarda, kemikleşerek altçenenin bir bölümünü oluşturan kıkırdak ve incebağırsaktaki divertikülü tanımlamıştır; bu yapıların ikisi de onun adıyla anılır.

Halle ve Göttingen'de tıp öğrenimi gören Meckel, kalpte doğuştan var olan yapı bozuklukları üzerine hazırladığı teziyle 1802'de mezun oldu. Patolojik anatomiye ilişkin bir kitabı, ayrıca insan vücudundaki yapı bozukluklarını gösteren bir atlas ile çok sayıda inceleme yazısı vardır.

Mecklenburg, Almanya'nın kuzeydoğu kesiminde, Baltık Denizi kıyısında, Lübeck Koyundan 160 km kadar doğuya uzanan tarihsel bölge. Günümüzde Almanya'nın Mecklenburg-Batı Pomeranya eyaletini (*Land*) kapsar.

7. yüzyıla gelindiğinde, batıdaki Slav Obodritler ile doğudaki Lutikiler (Liutizler) bölgedeki eski German halklarının yerini almışlardı. Saksonya dükü III. Heinrich (Aslan) 1160'ta bölgeyi Alman egemenliği altına alarak Hristiyanlığı yaydı. Yenilen Obodrit hükümdarı Niklot'un oğlu Przybysław (Přibislav), Heinrich'in vasalı olarak Mecklenburg hanedanını kurdu. Bu hanedan bir dizi paylaşma sonucunda 13. yüzyılda Mecklenburg, Rostock, Güstrow (Werle) ve Parchim kollarına ayrıldı. Mecklenburg kolu 1436'da bütün toprakları yeniden birleştirdi. Bu arada Stargard (1292) ve Schwerin (1358) topraklarını da ele geçirdi. Alman kralı IV. Karl 1348'de Mecklenburgları dük ve imparatorluk prensi yaptı.

Mecklenburg dükleri Reform hareketi sırasında Lutherçiliği benimsedi. 16. yüzyılda bölge batıda Mecklenburg-Schwerin, doğuda Mecklenburg-Güstrow olmak üzere iki düklüğe bölündü. Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında, Albrecht Weuzel von Vallenstein, Danimarka kralı IV. Christian'ın yanında yer alan dükleri sürdürse de İsveç'in desteklediği bu düklerin geri dönemlerini önleyemedi. İsveç Vestfalya Barışı'yla (1648) aldığı Wismar ve çevresini 1803'e değin elinde tuttu.

Güstrow soyunun 1695'te sona ermesiyle yeniden birleşen Mecklenburg, Hamburg Antlaşması'yla (1701) kalıcı biçimde bölündü. Düklüğün büyük bölümü Mecklenburg-Schwerin kolunda kalırken, Mecklenburg-Strelitz kolu kuzeybatıdaki Ratzeburg ve güneydoğudaki Stargard topraklarını aldı. 1808'de I. Napoléon'un kurduğu Ren Konfederasyonu'na katılan iki düklük, Viyana Kongresi'nde (1814-15) grandüklüklere dönüştürülerek Alman Konfederasyonu'na alındı. Yedi Hafta Savaşı (1866) sırasında Prusya'nın yanında yer alan iki grandüklük, 1867'de Kuzey Almanya Konfederasyonu'na, 1871'de de Alman Devleti'ne katıldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Weimar Anayasası uyarınca grandüklük rejimleri kaldırılarak seçimle gelen yönetimler oluşturuldu. Nazi yönetiminin 1934'te tek bir eyalet (*Land*) olarak düzenlediği Mecklenburg, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı sınır düzenlemeleriyle Doğu Almanya'ya bağlandı. 1952'de eyalet statüsüne son verilerek Rostock, Schwerin ve Neubrandenburg illerine ayrıldı. İki Almanya'nın 1990'da birleşmesinden sonra bu illerden Mecklenburg-Batı Pomeranya eyaleti oluşturuldu.

Mecklenburg-Batı Pomeranya, Almanca MECKLENBURG-VORPOMMERN, Almanya'nın kuzeydoğu kesiminde eyalet (*Land*). Baltık Denizi kıyı ovaları boyunca, batıdaki Lübeck Körfezinden doğudaki Darss Yarımadasına kadar, yaklaşık 160 km uzanır. Güneye düşen hinterland bölümü batıda Aşağı Elbe Irmağına, doğuda da Havel Irmağının başlangıç kollarının ötesine kadar yayılır. Sınırları tarihsel Mecklenburg(*) bölgesiyle çıkan ve Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın 1990'da birleşmesinden hemen önce yeniden oluşturulan eyalet, eski Doğu Alman illerinden (*Bezirk*) Rostock ile Schwerin ve Neubrandenburg'un büyük bölümünü kapsar. Geçmişte Doğu Almanya'nın en kuzey kesiminde kalan ve ülkenin beşte birine varan toprakları içine alır. Yüzölçümü 23.838 km²'dir.

Eyalet topraklarından geçen akarsuların büyük bölümü Baltık Denizine dökülür. Eyaletin orta kesimini doğu-batı doğrultusunda uzanan, verimli topraklar ve meşe ormanlarıyla kaplı tepelik bir plato engellemektedir. Plato alanını 600'ü aşkın irili ufaklı göl süsler; bunların en büyüğü olan Müritz güneydedir. Plato ile Elbe Irmağı arasında kalan güneybatı kesiminde verimsiz kumlu topraklar, çam ormanları ve bataklık vadiler vardır. Platonun kuzeyine düşen bölgeyi verimli kil katmanları örter. Kıyı şeridi boyunca uzanan dik uçurumlar yer yer kumsallar ve kumullarla kesintiye uğrar. Bir bütün olarak eyalet toprakları geniş bir kuşak oluşturan Kuzey Avrupa Ovası içinde kalır.

Eyalet ekonomisinde en önemli yeri tarım tutar. Başlıca ürünler çavdar, buğday, şeker pancarı, patates ve yem bitkileridir. Mısır, bezelye, kolza, kenevir ve keten üretimine ayrılmış daha küçük alanlar da vardır. Otlaklar koyun, sığır ve at yetiştiriciliğine olanak verir. Göllerde yürütülen balıkçılık bir başka gelir kaynağıdır. Oldukça seyrek bir nüfusu barındıran eyaletin önemli kentsel merkezleri Rostock, Schwerin ve Neubrandenburg'dur. Nüfus (1991 tah.) 1.924.000.

meclis araştırması, meclisin belli bir konuda bilgi edinmek için kendi içinde oluşturduğu bir komisyona yaptırdığı inceleme. Yürütmenin sorumluluk alanına giren ya da girmeyen konularda aydınlatma ve aydınlatma işlevini görür. Yürütme üzerinde doğrudan bir denetim mekanizması olmamakla birlikte, bazı durumlarda sonuçları bakımından bir denetim yol açabilir.

Siyasal partilerin meclisteki güçleri oranında temsil edilmesini sağlayacak biçimde oluşturulan meclis araştırma komisyonları, genel ve katma bütçeli bakanlık ve dairelerle mahalli idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu'ndan (TRT), kamu iktisadi teşebbüslerinden (KİT) özel yasayla ya da özel yasanın verdiği yetkiyle dayanarak kurulmuş banka ve kuruluşlardan, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından ve kamu yararına çalışan derneklerden bilgi isteyebilir ve buralarda inceleme yapabilir. Gerekli gördüğünde uygun bulacağı uzmanların bilgisine de başvurabilir. Devlet sırları ve ticari sırlar meclis araştırması kapsamının dışında tutulmuştur. Komisyonun araştırma sonucunda hazırladığı ve değerlendirilmek üzere genel kurula sunduğu rapor tek başına hiçbir hukuki sonuç doğurmaz. Ama araştırma sonucuna göre, gensoru ve güven oylaması da dahil olmak üzere, etkili denetim mekanizmalarının işletilmesi yoluyla gidilebilir.

meclis hükümeti sistemi, kuvvetler birliği doğrultusunda yasama ve yürütme yetkilerinin mecliste toplandığı temsili hükümet biçimi. İlk örneği Fransız Devrimi sırasında 1792'de kurulan Konvansiyon'dur. 1793 Fransız Anayasası'nın öngördüğü sistem tipik bir meclis hükümeti sayılır. İsviçre 1874'ten beri meclis hükümetini en istikrarlı ve başarılı biçimde uygulayan ülke olarak kabul edilir. İsviçre dışındaki meclis hükümeti uygulamaları, genellikle monarşiden cumhuriyete geçiş dönemlerinde olağanüstü hal rejimleri olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de Kurtuluş Savaşı koşullarında hazırlanan 1921 Anayasası birçok bakımdan meclis hükümeti anlayışına dayanır.

Meclis hükümeti, uygulamadaki çeşitliliklere karşın, bazı temel özelliklerle ayırt edilir. Bu özelliklerin başında meclisin dev-

let içinde en yüksek otorite olması gelir. Meclis aynı zamanda devletin birliğini temsil ettiğinden genellikle devlet başkanı makamı oluşturulmaz. Bazı meclis hükümeti uygulamalarında devlet başkanına yer verilirse de kendisine parlamenter sistemlerdeki statü ve yetkiler tanınmaz. Meclis, yürütme ve yönetim işlerini gördürmek üzere, kendi üyeleri arasından, kendine vekil sıfatıyla bir kurul oluşturur. Yürütmenin meclisten ayrı bir varlığı ve kendine özgü iradesi yoktur. Meclis yürütme işlerini kural olarak tek bir kişi yerine, kurul halinde bir organa verir. Kurul üyeleri tek tek meclis tarafından seçilir. Meclis kurul üyelerini toptan ya da tek tek dilediği an değiştirebilir ya da görevden uzaklaştırabilir. Meclis politikalarının uygulayıcısı durumunda olan kurulun meclis üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Yürütme üzerindeki doğrudan denetim nedeniyle meclis sürekli toplantı halinde olmak zorundadır.

Türkiye'de, meclis hükümeti sistemini benimseyen 1921 Anayasası, meclisin yürütme işlerini özel yasayla seçilmiş vekiller (İcra Vekilleri Heyeti) aracılığıyla yerine getirdiği ve yürütme işlerinde vekillere yön verecek gerektiğinde onları değiştirebildiği bir sistemi öngörmektedir. Bu sistemde Büyük Millet Meclisi (BMM) başkanı aynı zamanda Vekiller Heyeti'nin de doğal başkanı sayılıyordu. Ayrıca İcra Vekilleri Heyeti kendi içinden birini başvekil seçiyordu. Ama iki makam da parlamenter rejimdeki cumhurbaşkanına ve başbakana denk düşmüyordu. 1923'te cumhurbaşkanlığı makamının oluşturulmasından sonra kabul edilen 1924 Anayasası'yla saf meclis hükümeti uygulamasından, parlamenter rejime eğilimli meclis hükümeti uygulamasına geçildi. Sonraki yıllarda Türkiye'de temsili rejim parlamenter rejim yönünde gelişti.

Meclis-i Âli-i Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde kanun, nizamname ve talimatname hazırlamakla görevli yüksek kurul.

Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin işlerini hafifletmek amacıyla 1854'te kuruldu. Önemli görevlerinden biri de Meclis-i Vükela'ya danışmanlık etmektir. Aldığı kararlar Meclis-i Vükela'da görüşüldükten sonra padişahın onayına sunulurdu. Nazırların sorumlulukları konusunda son karar mercii olan kurulun üyeleri, aynı zamanda devletin en yüksek danışma organı Meclis-i Âli-i Umumi'nin üyesiydiler. Meclis-i Âli-i Tanzimat 1861'de kaldırılarak, görevleri yeniden Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye verildi.

Meclis-i Âyan bak. Heyet-i Âyan

Meclis-i Mebusan bak. Heyet-i Mebusan

Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye, MECLİS-i VALÂ olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat döneminde bugünkü Yargıtay ve Danıştay'ın görevlerini üstlenen yüksek kurul.

1837'de oluşturulan Meclis-i Valâ'nın başlangıçtaki görevi, padişaha yargı, yönetim ve yasama konularında danışmanlık etmektir. Toplantı yeri Topkapı Sarayı'ndaki Kubbealtı yd. Beş kişiden oluşan kurul Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra daha da önem kazandı. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Meclis-i Valâ, yasa hazırlayan ve yürütmeyi denetleyen bir kurul olarak tanımlandı ve kurulun üye sayısı artırıldı. Meclis-i Valâ reisi, Meclis-i Vükela'nın da (Bakanlar Kurulu) üyesi oldu. 1854'te Meclis-i Âli-i

Tanzimat oluşturularak yasa ve tüzükleri hazırlama görevi bu yeni kurula devredildi. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin adı da Meclis-i Ahkâm-ı Adliye oldu. 1858'de üyeler değiştirilirken ilk kez bir gayri müslim, kurula üye olarak alındı. 1861'de Meclis-i Âli-i Tanzimat kaldırılınca Meclis-i Vâlâ bu kurulun görevlerini yeniden üstlendi. Ayrıca üç alt komisyona ayrılarak mülki ve askeri işler Meclis-i İdarî'ye, yasa ve tüzükleri hazırlama görevi Meclis-i Tanzimat'a, davalar da Meclis-i Adli'ye verildi. Ayrıca görev suçları işleyen nazırların bu kurulda yargılanmaları kabul edildi. Böylece kurul devletin mahkeme-i kübrası (yüce yargı kurulu) niteliği kazandı. 1868'de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kaldırılarak yerine Divan-ı Ahkâm-ı Adliye(*) ve Şûrâ-yı Devlet(*) kuruldu.

Meclis-i Vükela, sonradan HEYET-İ VÜKELA, Osmanlı Devleti'nde, 1838-1922 arasında bakanlar kurulu.

Merkezi yönetimde Batı modelini örnek alan II. Mahmud'un nezaretleri (bakanlık) kurmasından (1837) sonra, sadrazamın önemli konuları görüşmek üzere umur-ı hariciye, umur-ı mülkiye, umur-ı maliye nazırları, şeyhülislam ve serasker ile yaptığı toplantılar sonucunda ortaya çıktı. Ama modern anlamda kabine işlevini Tanzimat döneminde kazandı. Bu dönemde geniş kadroyla toplanan Meclis-i Mahsus-ı Vükela (geniş kabine) ve dar kadroyla toplanan Meclis-i Hass-ı Has (iç kabine) geleneği yerleşti. Meclis-i Mahsus-ı Vükela sadrazam, şeyhülislam, serasker, tophane müşiri, Meclis-i Vâlâ reisi, kaptanıderya ile adliye, hariciye, dahiliye, maliye, evkaf, maarif nazırları, zaptiye müşiri, sadaret müsteşarı ve valide sultan kethüdasından oluşuyordu. 1876 tarihli Kanun-ı Esasî'de Meclis-i Vükela üyelerinin padişah tarafından atanması öngörüldü. Meclis-i Vükela'da oy çokluğuyla alınan kararlar bir "mazbata" ile mabeyne sunulur, padişah tarafından onaylananlar da irade olarak yayımlanırdı. Dinsel kararlarda ise ayrıca şeyhülislamdan fetva alınırdı. Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da, asıl üyelerin yanında, "mecalis-i âliyye memur" (yüksek meclislerde görevli) eski sadrazamlar ve nazırlar da yer alırdı. Bu kurul, olağanüstü durumlarda toplanırdı. Meclis-i Hass-ı Has, çoğu kez sadrazamın, kendi konağında güvenliğini kazanan birkaç nazırla yaptığı toplantıydı. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Meclis-i Vükela, Heyet-i Vükela adını aldı.

II. Meşrutiyet döneminde Heyet-i Vükela, Kanun-ı Esasî'de belirlenen görevlerini tam yetkiyle üstlendi. Devletin iç ve dış siyasetini belirleyen ve Heyet-i Mebusan'a karşı sorumlu bir kurul durumuna geldi. Sadrazam, kurulun başkanı olarak Heyet-i Vükela'yı belirliyor ve padişahın onayına sunuyordu. Heyet-i Mebusan'a da Heyet-i Vükela'yı düşürme yetkisi tanındı. Bu son dönemde, tophane müşiri ve sadaret müsteşarı kabine dışı kalırken posta ve telgraf nazırı kurul üyesi oldu. Heyet-i Vükela'nın varlığı, 4 Kasım 1922'de sadrazam Tevfik Paşa'nın istifasıyla son buldu.

meclis soruşturması, başbakanın ya da bakanların görevleriyle ilgili bir suçtan dolayı yargılanmalarını sağlamaya yönelik parlamento cenetimi.

Türkiye'de, olağanüstü koşulların ürünü olan 1921 Anayasası dışında, bütün anayasalarda bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumlulukları doğrudan ya da dolaylı ola-

rak belirtilmiş ve meclis soruşturması kurumuna yer verilmiştir. Ama bakanların hangi suçlardan sorumlu olacakları konusu yasa koyucuya bırakılmıştır. Böyle bir yasa çıkarılmadığından bakanların görevleriyle ilgili her türlü suçtan sorumlu tutulmalarına hiçbir engel yoktur.

1982 Anayasası'na göre meclis soruşturması açılabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) üye tam sayısının en az onda birinin bu yönde önerge vermesi gerekir. Meclis bu istemi en geç bir ay içinde görüşerek karara bağlar. Soruşturma açılmasına karar verilmesi durumunda, meclisteki siyasal partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ayrı ayrı çekilerek 15 kişilik bir komisyon oluşturulur. Bu komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde meclise sunar. Soruşturma bu sürede bitirilemezse, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Meclis, komisyonun raporunu öncelikle görüşür ve gerekli gördüğünde ilgilinin Yüce Divan'a sevkine karar verir. Yüce Divan'a sevk kararı üye tam sayısının salt çoğunluğuyla alınır. Meclisteki siyasal parti gruplarında, meclis soruşturmasıyla ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

Bakanların görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılama görevi 1876 Kanun-ı Esasî'sinde Divan-ı Âli'ye verilmişti. Bu kurul 10'u âyan, 10'u Şûrâ-yı Devlet üyesi, 10'u da Divan-ı Temyiz üyesi olmak üzere padişah iradesiyle atanan 30 üyeden oluşurdu. 1924 Anayasası Yargıtay'ın ve Danıştay'ın kendi üyeleri arasından seçeceği 21 üyeli bir Divan-ı Âli öngörüyordu. 1961 Anayasası'ndaki düzenlemeyi sürdüren 1982 Anayasası'na göre ise başbakanı ve bakanları Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi yargılar.

Meclis soruşturması temelde cezai sorumluluğa yol açan bir denetim mekanizması olmakla birlikte siyasal sonuçlar da doğurur. 1982 Anayasası uyarınca, Yüce Divan'a verilen bir bakan bakanlıktan düşer; başbakanın Yüce Divan'a sevk durumunda da hükümet istifa etmiş sayılır.

mecmua, seçme düzyazılardan ya da şiirlerden oluşan yazma kitap. Bütünüyle derlemecisinin kişisel beğenisini yansıttığından çok düzenli örneklerinin yanında, düzensiz ve karışık olanları da vardır. Adları bilindiği halde ele geçmemiş yapıtları, değerli bazı belge ve kayıtları, şairlerin divanlarına almadığı şiirleri, çeşitli risale ve mektupları içerdikleri için edebiyat tarihi açısından büyük önem taşır.

Mecmualar içeriklerine göre adlandırılır. Nazirelerin toplandığı derlemelere nazire mecmuası denir. Bunlar arasında Ömer bin Mezid'in *Mecmuatü'n-Nezair'i* (1982), Eğirdirli Hacı Kemal'in *Camiü'n-Nezair'i*, Edirneli Nazmî'nin *Mecmuatü'n-Nezair'i*, Pervane bin Abdullah'ın *Pervane Bey Mecmuası*, Budinli Husalî'nin (ö. 1561) iki ciltlik *Metalî-ü'n-Nezair'i* sayılabilir. Seçme şiirleri içerenler mecmua-i eş'ar adıyla anılır. Bunların çoğunun derleyicisi belli değildir. İçinde birkaç şairin divanı bulunan mecmualara ise mecmua-i devân denir. Ayrıca konuları karışık olup özel bir adla anılan ya da derleyicisinin adını taşıyan önemli mecmualar da vardır. Bunlar arasında Ayvansarayî Hüseyin Efendi'nin yalnızca müstezadları içeren *Eş'arname-i Müstezad*'ı, Müninzade Ahmed Hasib Efendi'nin (ö. 1752) Hekimoğlu Ali Paşa hakkında yazılmış şiirleri derlediği *Mecmua-i Tevarih*'i, Yahya bin Mehmed Kâtib'in inşa örneklerini içeren *Menahicü'l-İnşa'sı* (1971), Feridun Bey'in *Münşeatü's-Selatin* ya da *Mecmua-i Münşe-*

ati's-Selatin (1848-49, 1858, 2 cilt) adlı derlemesi sayılabilir.

Mecmua-i Ebüzziya, İstanbul'da önce 15 günde bir, sonra haftalık olarak yayımlanmış edebiyat ve düşün dergisi. Sahibi ve yöneticisi Ebüzziya Tevfik'ti; yazıların çoğu da onundu. 21 Ağustos 1880'de yayımlanmaya başlayan dergide Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın da şiir, yazı ve mektuplarına yer veriliyordu. Zaman zaman kesintiye uğrayan yayımı, sansür yasasının getirdiği kısıtlamalar nedeniyle 30 Ekim 1886'da 53. sayıya durdu. 16 Mart 1896'da 54. sayısıyla yeniden çıkmaya başlayan dergi Ebüzziya Tevfik tutuklanarak Konya'ya sürgün edilince, 1 Nisan 1900 tarihli 93. sayısından sonra bir kez daha kapandı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) üç yıl sonra, 5 Mayıs 1911'de 94. sayısıyla haftalık çıkmaya başladı. 15 Ağustos 1912'deki 159. sayıyla da yayın yaşamına tümüyle son verdi. Genel olarak edebiyat, tarih, fen, tıp vb konulardaki yazıların yer aldığı derginin öbür yazarları arasında Şinasi, Sadullah Paşa, Ahmed Midhat, Münif Paşa, Ahmed Rasim, Cenab Şahabeddin, Rıza Tevfik gibi adlar vardı.

Mecmua-i Fünun, İstanbul'da yayımlanmış aylık bilim ve kültür dergisi. Osmanlı döneminde Türkçe çıkmış ilk bilim dergisidir.

İlk Osmanlı bilim derneklerinden Cemiyet-i İlimiye-i Osmaniye'nin yayın organı olarak, dernek başkanı Münif Paşa'nın öncülüğünde Temmuz 1862'de yayımlanmaya başladı. İlk 24 sayısı düzenli olarak çıktıysa da, İstanbul'da baş gösteren büyük kolera salgını nedeniyle 33. sayısında yayımını durdurmak zorunda kaldı. Mayıs 1866-Haziran 1867 arasında yayımlanan 14 sayıdan sonra bir kez daha kapandı. Ocak 1883'te 48. sayıdan başlayarak Münif Paşa tarafından yeniden yayımlandıysa da, bu sayıdaki bir yazıda II. Abdülhamid'in kullanılması yasakladığı "yıldız" sözcüğünün geçmesi nedeniyle kapatıldı.

Ahmed Vefik Paşa, İbrahim Edhem Paşa, Kara Todorî Paşa, Halil Bey, Rifat Bey, Mehmed Cemil Paşa, İngiliz Said Paşa gibi dönemin önde gelen aydınlarının imzalarına da yer vermekle birlikte *Mecmua-i Fünun*'un başarısı daha çok Münif Paşa'nın kişisel çabalarına bağlı kaldı. Derginin amacı bilimsel kuram, kavram ve gelişmeleri halkın anlayabileceği bir dille aktarıp yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamaktı. Başlangıçta yayın alanı din ve politika konularıyla sınırlı kalan dergi, 4. sayıdan sonra uluslararası politikaya da yer vermeye başladı. Dergi yöneticileri ayrıca jeoloji, fizik, biyoloji, coğrafya gibi toplumun yabancı olduğu pozitif bilimleri tanıtıcı yazılara yer veriyor, tarih, dil, pedagoji, maliye, ekonomi, felsefe sorunlarını işliyor, bu konulardaki kavram ve terimlerin Türkçe karşılıklarını yerleştirmeye çalışıyorlardı.

Mecmua-i Fünun'da atılan önemli adımlardan biri de Arap harflerinin yerine Latin alfabesinin kullanılması çağrısının yapılmasıdır. Münif Paşa'nın bu konuda verdiği bir konferansın metni dergide yer almış ve tartışılmıştır. *Mecmua-i Fünun* bu yapıyla daha sonra yayımlanan başka gazete ve dergileri de etkilemiştir.

Mecmua-i Saz ü Söz, Ali Ufki Bey'in(*) hazırladığı, 16. ve 17. yüzyıl Türk sanat ve halk müziği yapıtlarının birçoğunun nota ve güftelerinin günümüze ulaşmasını sağlayan müzik derlemesi. Klasik Türk müziğinin tarihi konusunda en önemli kaynaklardan biridir.

Ali Ufkî Bey güftelerin Arap harfleriyle sağdan sola yazılmasını göz önüne alarak, melodileri de sağdan sola yazmıştır. Ayrıca kendi Türkçe şiirlerinin bir bölümüyle Türk müziği tarzındaki bestelerine de bu kitapta yer vermiştir. *Macmua-i Saz ü Söz*'ün, Ali Ufkî Bey'in kaleminden çıkan tek nüshası British Museum'dadır. 1948'de tarihçi Çağatay Uluçay'ın bir makaleyle tanıttığı kitap, yalnız klasik Türk müziği tarihçilerinin değil, Türk halk müziği ve edebiyatı araştırmacılarının da ilgisini çekti. Türkiye'de ilk kez 1976'da Şükrü Elçin tarafından tıpkıbasım olarak yayımlandı.

Mecmua-i Saz ü Söz'deki saz eserlerinin bir bölümü, *Kantemiroğlu Edvarı*'nda da yer almıştır. Bunlar iki derlemeye az çok farklı olarak girmiştir. *Mecmua-i Saz ü Söz*'de 533 yapıtın notası, 22 fasla bölünecek verilmiştir. Fasılların sırası şöyledir: Hüseyini, Muhayyer, Neva, Uşşak, Bayati, Acem, Saba, Çargâh, Segâh, Rast, Mahur, Evç, Irak, Nihavend, Uzzal, Nişabur, Sünbüle, Şehnâz, Nikriz, Buselik, Acembuselik, Hisar. Yapıtların yandan çoğu sözlüdür. Sözsüz yapıtlar içinde peşrevler çoğunluktadır. Sözlü yapıtlar içinde türkü ve varsağlar büyük bir yer tutar. Ayrıca murabбалar, semailer, ilahiler ve tesbihler kaydedilmiştir.

Birçok konserinde *Mecmua-i Saz ü Söz*'den alınmış peşrev ve semaileri seslendiren Ruhi Ayangil Türk Müziği Orkestrası ve Korosu'nun klasik sazlar eşliğindeki erkek sesleri grubu, 1988'de gene bu derlemenden alınmış 12 dinsel yapıtı ilk kez banda okumuştur.

Meconopsis, gelincikgiller (*Papaveraceae*) familyasından, yaklaşık 45 otsu bitki türünün oluştuğu cins. Anayurdu Avrasya olan bu bitkilerin bir bölümü gelincikçi andıran gösterişli çiçeklerinden ötürü süs

Altınbaşak (*Meconopsis cambrica*)
G. E. Hyde - EB inc.

bitkisi olarak yetiştirilir. Avrupa kökenli olan altınbaşak (*M. cambrica*) çok yıllık bir türdür; yaklaşık 40 cm'ye kadar uzayabilen bu sarı çiçekli bitkinin turuncu renkli, katmerli çiçekler açan çeşitlerine de rastlanır. Mavimsi-mor çiçekli *M. betonicifolia* ile açık mavi ya da leylak renkli çiçekleri olan *M. napaulensis* yaygın olarak yetiştirilen süs türleridir.

Mecoptera, ağır parçaları gaga biçiminde uzamış birçok türlü içeren böcek takımı. Ayrıca bak. galalisinek.

meccra, bir yapıda enerji ve maddelerin taşınmasını ve dağıtılmasını sağlayan sabit teknik donanım. Su tesisatı, pis suların akıtılması için döşenmiş borular, lağım boruları, gaz ve elektrik nakil hatları meccra

olarak değerlendirilir. Meccra kavramına giren bir tesisat bir taşınmazın üzerinde ya da altında, o taşınmazın gereksinimi için kurulmuşsa, bu tesisat da hukuken arazinin malikine ait olur. Arazinin üzerindeki ya da altındaki meccra o taşınmazın hizmetine ayrılmış değilse, bunların mülkiyetine söz konusu enerji ve maddeleri sağlayan girişiminin sahip olması esas kabul edilmiştir. Başka bir arazide meccra kurmak ve bunu belli bir toprak parçasından geçirmek için irtifak hakkına ya da komşuluk ilişkisine ait hükümlere dayanılır.

Mecusilik bak. Zerdüş dini

meccub, tasavvufi cezbeler (*) yoluyla bütün ruhsal aşamaları geçmiş, bütün gerçekliklere ermiş kişi. Tasavvuf yolu (salik) cezbeyle tutulunca gözünden Tanrı dışındaki her şey (masiva) silinir ve davranışlarıyla sözlerinin farkında olamayacak ölçüde kendinden geçer.

Mutasavvıflara göre meccublar üçe ayrılır. Meccub-ı gayri salik, salik-i meccub ve meccub-ı salik. Meccub-ı gayri salik, bir yol göstericiye (şeyh) bağlanmadan, tasavvufi eğitimden geçmeden cezbeyle ulaşmış kişidir. Bu kişi yokluk (fenâ) yaşantısı içinde kalır. Ulaştığı aşamaların bilincinde değildir. Sürekli bir kendinden geçme ve sarhoşluk durumunda olduğundan, şeriat hükümleri karşısında sorumlu değildir. Bu tür meccublar başkalarına yol gösteremezler. Salik-i meccub, önce bir yol göstericiye bağlanmış, tasavvufi yolculuğun (süluk) aşamalarını kavramış, sonra da cezbeyle tutularak bildiği şeyleri doğrudan tatmış, yaşamış, yokluk aşamalarından geçerek Tanrı varlığı ile geri dönmüş, yolculuğunu tamamlamış kişidir. Meccub-ı salik ise önce cezbeyle tutulmuş, kendini Tanrı varlığında yok etmiş, Tanrı varlığı ile varolmuş, sonra da bir yol göstericiye uyarak geçtiği aşamaların bilgisini öğrenmiş kişidir. Salik-i meccub ve meccub-ı salikler başkalarına yol gösterebilirler.

meç, düz ve ensiz tören ve eğitim kılıcı. Ateşli silahların yaygınlaşmasından önce bir savaş silahı olan meç, Osmanlı ordusuna 19. yüzyılda girdi. Ağza açılmamış meçlerle yakın dövüş eğitimi yapılırdı. Tören meçleri ise kısa ve uzun olmak üzere ikiye ayrılırdı. Tören üniformalarının ayrılmaz bir öğesi olan meç askeri okul öğrencileri de takardı. Meç, günümüzde pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de tören silahı olarak kullanılmaktadır.

Mecnikov, İlya İliç (d. 15 Mayıs 1845, Harkov yakınları, Ukrayna, Rus Çarlığı - ö. 16 Temmuz 1916, Paris, Fransa), Rus zooloji ve mikrobiyoloji bilgini. Hayvanlarda bakteri gibi yabancı cisimleri içine alarak sindiren amipsi hücreler olduğunu bularak 1908 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Paul Ehrlich ile paylaştı.

Harkov A.M. Gorki Devlet Üniversitesi'ni bitirdi; 1870-82 arasında Odessa Üniversitesi'nde zooloji ve karşılaştırmalı anatomi dersleri verdi. Denizyıldız larvalarında sindirim organlarının kökenini incelerken, hayvanın vücudunda sindirim işlevi gören organlar olmadığı halde vücuda giren yabancı cisimleri içine alıp sindiren hücreler bulunduğunu saptadı. Bu hücreleri fagosit (Yunancada *phagein*: "yeme" ve *kytos*: "hücre"), yabancı cismi sarıp sindirme işlemini ise fagositoz olarak adlandırdı.

Odessa'daki Bakterioloji Enstitüsü ve yöneticiliğini yaptığı Pasteur Enstitüsü'ndeki (Paris) araştırmalarında, insan ve çoğu hayvanda akut enfeksiyondan korunmada ilk görevin fagositlere (insanda akyuvarlar)

düştüğünü gösterdi. Fransız bakterioloji bilgini Émile Roux ile yürüttüğü çalışmalar sonucunda insansumaymunlara frengi bulaştırmayı başardı. Yaşamının son 10 yılını laktik asit biresimleyen bakterileri incelemeye ayırdı. Başlıca yapıtları *L'Immunité dans les maladies infectieuses* (1901; Bulapıcı Hastalıklarda Bağışıklık) ve *Études sur la nature humaine*'dir (1903; İnsanın Doğası Üzerine).

Medan, Endonezya'da, Kuzey Sumatra (Sumatera Utara) ilinin (*propinsi*) merkezi kent (*kotamadya*). Sumatra Adasının kuzeydoğu kesimindeki Deli Irmağı kıyısında yer alır. Malakka Boğazına bakan Belawan adlı limanı 19 km kuzeydedir.

Medan'da Postane Binası, Sumatra, Endonezya
Don North-Nancy Palmer Agency

Medan'ın başlıca tarihsel yapısı, Deli sultanı için 19. yüzyılda Hollandalıların inşa ettikleri saraydır. Kentte ayrıca büyük bir cami, bir bütün araştırma kuruluşu, Kuzey Sumatra ve Kuzey Sumatra İslam üniversiteleri (1952) ile bir uluslararası havalimanı vardır. Bir demiryolu iç kesimlerden kente kauçuk hammaddesi, palmiye yağı, kahve, çay, tarçın, tütün, kauçuk ve kenevir gibi tarımsal ürünler taşır. Kentin hafif sanayisi tuğla, kiremit ve makine aksamı üretimine dayanır.

Deli sultanlarının zaman zaman oturduğu Medan, 1873'te bölgede tütün plantasyonlarının kurulmasından sonra tarımsal ürünlerin ihraç edildiği bir merkez durumuna geldi. 1886'da kent, 1909'da da belediye statüsü kazandı. II. Dünya Savaşı sırasında Japon işgalinin ardından kısa bir süre Doğu Sumatra'nın başkenti oldu. Yakın dönemde Sumatra'nın kuzeyindeki petrol ve gaz alanlarına hizmet veren tesislerin açılmasıyla hızlı bir gelişme sürecine giren kentte Çinliler, Malaylar, Cavalılar ve Batıklar yaşar. Nüfus (1985) 2.110.000.

Medawar, Sir Peter Brian (d. 28 Şubat 1915, Rio de Janeiro, Brezilya - ö. 2 Ekim 1987, Londra, İngiltere), İngiliz zooloji bilgini. Embriyon evresinde vücuduna yabancı hücre ırmağı edilmiş hayvanın erişkinlik döneminde ilk vericiden nakledilen deri dokusunu reddetmesinden yola çıkarak geliştirdiği edinilmiş bağışıklık toleransı kavramıyla 1960 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Sir Macfarlane Burnet ile paylaştı.

Birmingham ve Londra üniversitelerinde zooloji dersleri verdi (1947-51). Ardından Londra'daki Ulusal Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nün (1951-62) ve Kraliyet Lisansüstü Tıp Okulu'nun (1962-71) yöneticiliğini yaptı. Kraliyet Enstitüsü'nde deneysel tıp ders-

leri verdi. 1965'te "sir" unvanı, 1981'de Liyakat Nişanı aldı.

Araştırmaları sırasında antijen olarak bilinen maddelerin ikiz embriyonlardan birinin vitellusundan öbürünününe geçebileceğini, ikiz buzağılardan birinden öbürüne deri nakledilince ortaya istenmeyen tepkimeler çıkmadığını gösterdi. Farelerde yaptığı bir dizi deney sonucunda hayvanlarda her hücrenin bağışıklık mekanizmasında rol oynayan antijenler bulunduğunu kanıtladı. Çalışmaları immünoloji biliminin bütünüyle gelişmiş bir bağışıklık sistemini incelemenin ötesine geçerek bağışıklık mekanizmasını değiştirmeye yönelmesini sağladı. Bu yeni immünoloji kavramı vücutta doku ve organ nakillerinde ortaya çıkan ret olaylarını önleme yollarını araştıran bilim adamlarının da ilgisini çekti.

Medawar'ın yapıtları arasında *The Uniqueness of the Individual* (1957; Bireyin Eşsizliği), *The Future of Man* (1960; İnsanın Geleceği), *The Hope of Progress* (1972; Gelişme Umudu) ve *Life Science* (1977; Yaşam Bilimi) sayılabilir. 1986'da *Memoir of a Thinking Radish* (Düşünen bir Turpun Anıları) adlı otobiyografisi yayımlanmıştır.

Medb, MEDHBH (Kelt dilinde "Sarhoş Kadın") olarak da yazılır, İrlanda'nın efsanevi Connaught (Connacht) kraliçesi. Cooley Boğazı Destanı(*) adlı öyküde, askerleriyle birlikte Ulster üzerine yürüdüğü ve tılsımlı güçlerini kullanarak başarıya ulaşan öteki savaş tanrıçalarının tersine doğrudan çarpışmalara katıldığı anlatılır. Doymak bilmez cinsel istekle dolu, acımasız bir tanrıça olarak bilinir. İlişkiye girdiği erkeklerin listesi oldukça ilginçtir. Ulster ile yapılan savaşa kocası Ailill ile birlikte gitmesine karşın, olağanüstü bir erkeklik gücü olan kahraman Fergus'la da aşk yaşar. Genellikle omuzlarında bir sincap ve bir kuşla betimlenen Medb'in bile Medb adında kutsal bir ağacı vardı.

meddah, dramatik bir öykü yapısındaki metni, arasına tekerlemeli, taklitli, kişileştirmeli bölümler katarak tek başına sunan gösteri sanatçısı.

Kökleri. Türklerde Orta Asya'dan beri öykü anlatma geleneği vardı. Meddahlığın bir türü olan ve günümüzde özellikle saz eşliğinde Doğu Anadolu'yla az da olsa Azerbaycan'da sürdürülen bu geleneğe Türklerin Müslümanlığı kabul etmesinden sonra dinsel öğeler de eklendi. Dramatik türlerin bulunmadığı eski İslam topluluklarında hitabet ve anlatı geleneği önem kazanmıştı. Meddahlığın bir başka önemli kaynağı olan İran'daki anlatı geleneğinin öncülerine "meddahân" denirdi. Bunlar gösteri sırasında gerekli yerlerde durarak izleyicilerin meraklarını sürdürecek çeşitli yöntemler kullanırlardı. İzleyiciler sevdikleri kahraman ölmesin diye anlatıcıya para, inek ve koyun gibi armağanlar verirdi.

Oynanış ve metinler. Günümüzdeki anlamıyla meddahlık 16. yüzyılın sonlarına doğru kahvehanelerin açılmasıyla ortaya çıktı. Kahvehanede gösteri yapan meddah bir masanın üstündeki sandalyeye oturur, eline bir sopa alır, omzuna da büyük bir mendil asardı. Sopaıyla oyunun başlangıç işaretini verir, izleyicileri susturur ve çeşitli taklitler yapardı. Mendilini ise, etnik gruplardan ya da çeşitli mesleklerden tiplerin taklidini yapmak, değişik sesler çıkarmak ve terini silmek için kullanırdı; mendil ayrıca kadın taklitlerinin de başörtüsü ya da peçe işlevi görürdü.

Meddah gösterisini belirli söz kalıplarıyla başlatır ve bitirirdi. Bunlardan en yaygın olanı, başlarken söylenen "Edeyim meclise bir kussa beyan/Küssadan hisse ala ârif olan" sözleridir. Başlangıçta dinsel olan meddah öykülerinin konuları günlük yaşamdan seçilir, ama olayın çerçevesi klasik bir yapıttan alınır. Meddah öykülerinin kaynaklarını genellikle Köroğlu destanları, Kerbela Olayı ve Battal Gazi gibi dinsel olaylar, Zaloğlu Rüstem gibi İran efsaneleri, Hint masalları ve *Hançerli Hanım* (1852) gibi günün olaylarını konu alan yeni metinler oluşturmdu. Meddah öyküsünü anlatırken yaşadığı dönem ve yerle ilişkiler kurardı. Son dönem meddah metinlerinde İstanbul önemli bir mekândı. Olay burada geçmese bile, gezi gibi bir neden bulunarak İstanbul'a mutlaka uğranırdı. Meddahın anlattığı öykülerde mirasyedi delikanlılar, dalkavuklar, yaşlı erkekler, genç, güzel, ama iradesiz kızlar ve çeşitli şive taklitleri yapmaya olanak sağlayan başka tipler yer alırdı. Meddah oyunun ortasında genellikle heyecanlı bir yerde kısa bir ara vererek para toplardı. Oyunun sonunda alınması gereken dersi belirtir, kusur işlemişse özür diler, ama oyunun sorumluluğunu kaynağına bırakırdı.

Her oynanışta anlatışa, izleyiciye, çağa ve meddahın ustalığına göre değişebilen metinlerden günümüze pek azı kalmıştır. 18. yüzyılda yaşamış 17 meddahın adını ve 56 meddah öyküsünün metnini veren *Mecmuai Fevaid* adlı yazma bu bakımdan önemlidir. Ayrıca Kâşifi, *Fütüvvetname-i Sultani* adlı Farsça yapıtında meddahlık konusunda bilgiler vererek bir meddahın söyleyeceklerini çok hızlı ya da çok yavaş söylememesi, izleyicilerin hoşlandığı sözleri bilmesi, aşırı olmamak koşuluyla metnini şüirlerle süslemesi, gerçekdışı, alaycı ve kırıcı sözlerden kaçınması gerektiğini belirtir.

En eski meddah adlarına Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde rastlanır. Kôr Hasan, Şair Ahmedî ve Yusufî, I. Bayezid (Yıldırım) döneminin ünlü meddahlarındandır. III. Murad döneminin ünlü meddahları arasında Eğlence ve Lâlin Kaba vardır. Öykülerini hep aynı sunuş biçimiyle aktaran IV. Murad'ın nedimlerinden Trabzonlu Tiflî Ahmed Çelebi ise meddahların piri olarak kabul edilir. Yakın zamanların önemli med-

dahları ise 19. yüzyılda Kız Ahmed, Pîç Emin ve Musahib Nuri ile 20. yüzyıl başlarında Mustafa Aşkı, Borazan Tefvik ve Süruri'dir. Meddah anlatımının sürükleyiciliği ilk dönem Tanzimat romancılarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etki en çok Ahmed Midhat'ın romanlarında görülür. Meddahlık üzerine ilk derleme ve araştırmalar Batılı Doğubilimciler tarafından yapılmıştır. Türkiye'de ise Fuad Köprülü'nün "Meddahlar" (*Türkiyat Mecmuası*, 1924), Selim Nüzhet Gerçek'in *Türk Teması= Meddah, Karagöz, Ortayunu* (1942), Metin And'ın *Geleneksel Türk Tiyatrosu* (1969) ve Özdemir Nutku'nun *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri* (1977) adlı yapıtları bu konudaki en önemli araştırmalar arasında yer alır. Ayrıca Meddah Aşkı'nın bazı öyküleri plağa, Karagözcü Hayali Küçük Ali'nin anlattığı meddah öyküleri de ses bandına kaydedilerek korunmuştur.

Medeba, Ürdün'ün ortabatı kesiminde kent. Deniz düzeyinden 760 m yükseklikte bir yaylada yer alır. Amman'ın 32 km güneyinde, Ürdün'ün güney kesimine giden ana karayolu üzerindedir.

Eski bir kent olan Medeba'nın adı Eski Ahit'te geçer. Buna göre, Musa'nın yönetimindeki İsrailoğulları Amori topraklarından geçmelerine izin verilmeyince kenti yakıp yıkarlar (Sayılar 21). Kent daha sonra Yeşu tarafından Rubenoğullarına bırakılır (Yeşu 13:16). İÖ 9. yüzyılda da Moab kralı Meşa tarafından fethedilir. Haham metinlerinde halkın Yahudi olduğundan söz edilen kent Hristiyanlığın yayılmasından sonra önemli bir Bizans merkezi oldu. 1880'de yıkıldıktan sonra el-Kerak ve çevresinde yaşayan Hristiyan Araplar tarafından yeniden inşa edildi. Günümüzde kenti çevreleyen verimli düzlüklerde buğday ve arpa yetiştirilir.

Kent, Kutsal Topraklar'ın bilinen en eski haritası olan Medeba mozaik haritası ile tanınır. İS 6. yüzyıldan kalma, 21,5x7 cm boyutlarındaki bu harita eski Byblos'tan (bugün Cübeyl, Lübnan) Teb'e (Mısır) kadar uzanan bölgeyi kapsar. Harita Caesarea'lı (Horbat Kesari) Eusebios'un *Onomastikon* (Adlar Sözlüğü) adlı yapıtından yararlanılarak hazırlanmış, yer adları Yunanca olarak verilmiştir. Medeba haritası, Necef Çölünde bulunan ve başka kaynaklarda geçmeyen yerlerin adları ile ayrıntılı bir Kudüs haritası vermesi nedeniyle büyük önem taşır. Eski yıkık kiliselerden birinin tabanında bulunan mozaik 1884'te ortaya çıkarılmıştır. 1896'da bilim adamlarının dikatini çektiğinde büyük bölümü bozulmuş olan haritanın eldeki parçası antik Neapolis'ten (bugün Nablus) Mısır'a uzanan bölgeyi kapsar. Harita 1965-66 yıllarında Alman arkeologlar tarafından onarılmış ve renkli fotoğrafı çekilmiştir. Nüfus (1983 tah.) 32.500.

Medela, Yunan mitolojisinde Kolhis kralı Aietes'in büyücü kızı. Argonotların önderi İason'un Aietes'ten Altın Post'u almasına yardım etmiş ve İason'la evlenmiştir.

Euripides'in *Medeia*'sı (İÖ 431; *Medeia*, 1943), öykünün daha sonraki bir aşamasından başlar. Kolhis'ten kaçtıktan sonra, İason'u Altın Post'u getirmekle görevlendiren Kral Pelias'tan intikam aldığı için Iotkos'tan kurtulan Medeia, İason ve ondan olan çocuklarıyla birlikte Korinthos'ta yaşamaktadır. Ama İason, Korinthos kralı Kreon'un kızına aşk olarak onu terk eder. Medeia da, Kreon'u, kızını ve kendi çocuklarını öldürüp İason'dan intikam aldıktan sonra Atina kralı Aigeus'a sığınır.

Ovidius, *Metamorphoses* (İS y. 1-8; *Değişişler*, 1935, 1. cilt) adlı yapıtında öyküyü

Meddah Kız Ahmed'i öykü anlatırken betimleyen bir gravür, 19. yy
Ana Yayıncılık Arşivi

sürdürmüştür. Medeia, Korinthos'a kaçuktan sonra Aigeus'la evlenir, ama onun oğlu Theseus'u zehirlemeye kalkışınca oradan kovulur. Herodotos'a göre Medeia, Korinthos'tan Asya'ya geçerek sonradan Media olarak anılacak bölgeye yerleşmiş, bölge halkına da gene onun adından ötürü Medler denmiştir.

Medellín, Kolombiya'nın kuzeybatı kesiminde, Antioquia ilinin merkezi kent. Orta Cordillera'nın ılıman Aburrá Vadisinde,

Medellín'de Bolívar Parkı'nda Villanueva Katedrali, Kolombiya
Ralph Mandol-DPI

Porçe Irmağı kıyısında, deniz düzeyinden 1.500 m yükseklikte yer alır. Bogotá'dan sonra ülkenin ikinci büyük kenti ve bir ağır sanayi merkezidir. 1675'te bir maden kasabası olarak kuruldu. Sömürge döneminden kalma yapıları çok azdır. Modern ölçülere uygun düzenli bir planı vardır; konutların çoğu yeni apartman bloklarından oluşur. Geniş tabanlı sanayisi çelik, gıda, ahşap işleri, metal eşya, otomobil, kimyasal maddeler ve kauçuk eşya üretimine dayanır. Dokuma ve kumaş fabrikalarından dolayı "Kolombiya'nın Manchester'ı" olarak bilinir. Kahve ticareti de ekonomisinde önemli bir yer tutar.

Panama Kanalı'nın ve Cali'den gelen demiryolunun tamamlanmasından sonra hızla büyüyen kent önemli bir kavşak noktasıdır. Karayoluyla Antil Denizi kıyısına bağlanır, ayrıca bir uluslararası havalimanı vardır. 20. yüzyılın sonlarında Medellín uluslararası yasadışı kokain ticaretinin merkezi haline gelmiştir. Nüfus (1985) 1.418.554.

Medelpad, İsveç'in kuzeydoğu kesiminde, Västernorrland ilinde (*län*) yönetim bölgesi (*landskap*). 7.058 km²'lik alanı güneyde Hälsingland, batıda Härjedalen, kuzeyde Jämtland ve Ångermanland yönetim bölgeleri, doğuda da Botni Körfeziyle çevrilidir. Başlıca iki ırmağı olan Ljungan ve Indals ırmakları boyunca verimli ekim alanları yer alır. Eski den kereste taşımacılığında kullanılan bu ırmaklar günümüzde hidroelektrik enerji kaynağıdır. İki ırmak vadisi arasındaki alan ormanlar, dağlar ve göllerle kaplıdır. Medelpad, Norrland bölgesinin en eski yerleşim merkezlerinden biridir. Viking döneminden kalma Arap, Anglo-sakson ve Alman sikkeleri eskiden ticari açıdan da önem taşıdığını gösterir. İrmak vadilerinin yanı sıra derin girintilerle kaplı kıyılarda da tarım yapılır. Bıçkıcılık ve ahşap işleme önde gelen sanayilerdir. Başlıca kent Sundsvall limanıdır. Nüfus (1988 tah.) 123.885.

medeni haklar, geniş anlamıyla uyruk ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bütün kişilere tanınan kişisel ve siyasal haklar; dar anlamıyla medeni hukuktan kaynaklanan haklar. ABD hukukunda ve Birleşmiş Milletler'in 1966'da kabul ettiği Medeni ve Siyasal

Haklar Uluslararası Antlaşması'nda "medeni haklar" terimi birinci ve geniş anlamında kullanılmıştır.

Özel hukuk ya da medeni hukuktaki anlamıyla "medeni" haklar niteliklerine göre mutlak ve nispi olarak ikiye ayrılır. Mutlak haklar, mülkiyet hakkı, velayet hakkı, fikri haklar gibi herkese karşı ileri sürülebilen haklardır. Nispi haklar ise ancak belli bir kişi ya da kişilere karşı ileri sürülebilir. Alacak hakları ve yenilik doğuran haklar bunların başlıcalarıdır. Hakkın konusu açısından ise mal varlığı hakları ve kişi varlığı hakları biçiminde bir ayrım yapılır. Mal varlığı hakları mülkiyet hakkı, alacak hakkı ya da intifa hakkı gibi maddi bir değer taşıyan haklardır. Buna karşılık kişi varlığı hakları velayet hakkı, onur ve saygınlığını koruma hakkı gibi hakları kapsar. Medeni haklar devredilebilirlik özelliğine göre kişiye bağlı olan ve olmayan haklar olarak ikiye ayrılır. Mülkiyet hakkı kişiye bağlı olmayan, yani devredilebilir bir haktır. Ad üzerindeki haklar, evlenme hakkı gibi haklar ise devredilemez. Bu tür hakların bir bölümü kişilikle o kadar yakından ilgilidir ki, bunların kullanılmasına karar verme yetkisinin başkasına tanınması hakkın doğasına ters düşer. Nişanlanma ve nişanı bozma, boşanma davası açma bu tür haklardır.

Medeni hakların edinilmesinde iyi inanç(*), kullanılmasında da dürüstlük kuralı(*) geçerlidir. Hakların korunması güç kullanma, meşru savunma gibi ayrı durumlar dışında ancak talep ve dava yoluyla sağlanabilir. Bu son durumda taraflar kural olarak ileri sürdükleri iddiayı ispatla yükümlüdür.

Medeni Haklar Hareketi, ABD'de 1950'lerin sonunda başlayan ve barışçıl protesto eylemleri yoluyla Güney'deki ırk ayrımcılığını kıran kitle hareketi.

ABD'nin kuruluşu sırasında köle statüsünde oldukları için anayasal güvenceler elde edemeyen Siyahların yurttaşlık hakkı kazanması yolundaki ilk adım, 1865-70 arasında anayasada yapılan değişikliklerle atıldı. Bu doğrultuda eğitim dışındaki kamu hizmetlerinde eşitliği sağlamak üzere 1875'te çıkarılan federal yasa 1883'te kaldırıldı. Sonraki yıllarda Kuzey ve Batı'daki eyaletlerde bir dizi yasayla ırk ayrımcılığına resmen son verilmesine karşın, Güney'de Siyahların haklarını daha da kısıtlayıcı uygulamalar ortaya çıktı. II. Dünya Savaşı'nın ardından silahlı kuvvetlerde ırk ayrımının kaldırılması gibi ilerlemeler sağlandı. Ayrıca Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği'nin (NAACP) yöneticileri çeşitli davaları ABD Yüksek Mahkemesi'ne götürerek yasalardaki ayrımcı düzenlemeleri kaldırmaya çalıştılar. Mahkemenin Mayıs 1954'teki bir davada Siyahlar için ayrı okulları anayasaya aykırı bulması, ırk ayrımcılığına karşı kitle hareketinin gelişmesinde önemli bir dönüm noktası oldu.

Aralık 1955'te Alabama'nın Montgomery kentinde Rosa Parks adlı bir Siyah kadının otobüste Siyahları ayrılmış bölüme geçmeyi reddettiği için tutuklanması üzerine, bir günlük boykot yapıldı. Siyah önderlerden Martin Luther King, bu tür protesto girişimlerini Güney Hristiyan Önderliği Konferansı (SCLC) aracılığıyla kitlese bir direniş hareketine dönüştürmeyi başardı. Otobüs şirketinin ırk ayrımını kaldırmak zorunda kalmasının ardından protesto gösterileri ve boykotlar hızla başka bölgelere yayıldı. 1960'ta Greensboro'daki (Kuzey Carolina) Siyah üniversite öğrencilerinin yerel bir büfede kendilerine de servis yapılmasını istemeleri üzerine çıkan olaylardan sonra

bir oturma boykotu başlatıldı. Bu protesto daha çok Şiddet Karşıtı Öğrenci Koordinasyon Komitesi'nin (SNCC) desteğinde yürütülüyordu. Hintli lider Mohandas Gandhi'nin barışçıl yöntemlerini örnek alan hareket bütün Güney'e yayıldı. Böylece büyük mağazalarda, süpermarketlerde, kütüphanelerde ve sinemalarda ırk ayrımına son verildi. Irk Eşitliği Kongresi (CORE) Mayıs 1961'de eyaletler arası ulaşımına ilişkin ayrımcı yasaları kaldırmak amacıyla her iki ırktan "Özgürlük Yolcuları"nı Güney'e gönderdi. Eyleme katılan 70 binden fazla öğrencinin yaklaşık 3.600'ü tutuklandı, 20 eyalette 100'ü aşkın kentte olaylar çıktı. Hareket Ağustos 1963'te Washington, D.C.'ye yapılan ırk ayrımını protesto yürüyüşüyle doruğuna vardı.

Tırmanan olaylar Demokrat ve Cumhuriyetçi partileri daha 1960'ta konuyu programlarına almaya yöneltti. Başkan John F. Kennedy 1961-63 arasında hareketin önderlerini destekleyerek Siyahlar arasında geniş bir yandaş kitlesi kazandı. Onun hazırladığı Medeni Haklar Yasası, öldürülmesinden (Kasım 1963) sonra başkan olan Lyndon B. Johnson'ın çabasıyla 1964'te Kongre'den geçti.

Siyahlar arasındaki farklı eğilimleri birleştiren Medeni Haklar Hareketi, 1966'dan sonra öne çıkan Siyah iktidar akımının ve King'in öldürülmesini (Nisan 1968) izleyen ayaklanmaların etkisiyle bölünmeye uğradı. Farklı yaklaşımları ve değişik ölçülerde militanlığı savunan geniş bir önderler yelpazesi ortaya çıktı. Zamanla hareket, seçimle gelinen makamları kullanarak daha geniş tabanlı ve doğrudan bir siyasal güç kazanmaya, ekonomik ve toplumsal mevzileri geliştirmeye yöneldi. 1970'lerin sonunda ve 1980'lerde Medeni Haklar Hareketi kararlılıkla sürdürülmekle birlikte, militan yanı hafifledi.

Medeni Haklar Yasası, ABD'de ırk, renk, din ya da ulusal kökene dayalı ayrımcılığa son vermek amacıyla çıkarılan geniş kapsamlı yasa (1964). Getirdiği başlıca yenilikler arasında eşit oy hakkının güvence altına alınması, eyaletler arası ticarette her türlü ayrımcılığın yasaklanması, sendika, okul ve işyerlerinde ayrımcılığa son verilmesi ve federal programlar çerçevesinde sağlanan fonların dağıtımında ayrımcılığa karşı önlemler alınması sayılabilir.

Başkan John F. Kennedy'nin 1963'te Kongre'ye sunduğu ve Başkan Lyndon B. Johnson'ın daha da radikal hükümler ekleyerek uzun görüşmelerden sonra Kongre'den geçirdiği yasa, ırk ayrımı yanı sıra beyaz grupların tepkileriyle karşılaştı. Ama bu grupların başlattığı kampanyalar ve şiddet eylemleri sonuçsuz kalırken, anayasaya aykırılık iddiası da ABD Yüksek Mahkemesi'nce reddedildi. Yasanın uygulamasında en büyük güçlük işverenlere ve okullara yönelik zorunlu "destekleme uygulaması" (*affirmative action*) programlarının yürütülmesinde ortaya çıktı. İş ve okul başvurularında reddedilen birçok Siyah dava açma yoluna gitti. Federal yönetim de yasaya direnen okulları federal fonları kesmekle tehdit etti.

medeni hukuk, kişiler arasındaki hukuki ilişkileri düzenleyen özel hukuk dalı. Özel hukukun en eski, en geniş ve en önemli alanını oluşturduğundan çoğu kez özel hukukla eşanlamlı kullanılan bir terimdir. Medeni hukuk kişilerin her türlü günlük ve çeşitli toplumsal ve iktisadi ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarını içine alır.

Bu nedenle özel hukukun en geniş ve en temel alanını oluşturur. Dar anlamda aileye, mirasa, eşyaya, malların devrine, sözleşmelere ve borçlara ilişkin hukuk kurallarını kapsar. Toplumlar arasındaki tarihsel gelişme süreci farklılıklarından dolayı, medeni hukuk alanında Roma-Germen hukuku, Angloamerikan hukuku, dinsel ve gelenekçi hukuk ve günümüzde uygulaması pek az yerde kalmış olan sosyalist hukuk gibi değişik sistemlerin varlığından söz edilebilir. Ama bu hukuk sistemleri arasında belli konularda etkileşim olduğundan bazı ortak yanlar da vardır.

Medeni Kanun bak. Türk Medeni Kanunu

medeni ölüm, eski İngiliz hukukunda, bir kimsenin devlete karşı işlediği bir suç ya da bir cinayet dolayısıyla ölüme ya da yasadışılığa mahkûm edilmesi sonucunda, medeni ve siyasal haklarından yoksun bırakılması. Medeni ölümün en önemli sonuçları, mal varlığı haklarının düşmesiyle miras bırakma ve edinme haklarının ortadan kalkmasıydı. Devlete karşı işlenen suçlarda hükümlünün mal varlığı krala geçirdi. Cinayette ise mal varlığı bir yıl ve bir gün süreyle kralın mülkiyetinde kaldıktan sonra öldürülenin bağlı olduğu feodal beye devredilirdi. Miras bırakma ve miras edinmeye ilişkin bütün haklardan yoksun bırakma uygulaması daha da katı bir cezaydı. Böyle bir cezaya çarptırılanın soyundan gelenler onun mülkiyete ilişkin haklarının hiçbirinden kesinlikle yararlanamazdı. İngiltere'de medeni ölüm cezası 19. yüzyılda vatana ihanet suçundan dolayı mal varlığına el koyma dışında bütünüyle kaldırıldı.

Kuzey Amerika'da bulunan bazı İngiliz kolonilerindeki yasama organları da uygulanan medeni ölüm cezası, daha sonra ABD Anayasası'yla yasaklandı. ABD Yüksek Mahkemesi bu yasaklamaya dayanarak medeni hakları kısıtlayan çeşitli mahkeme kararlarını iptal etti.

Eski Fransız hukukunda da din adamları sınıfına geçenlerle ömür boyu kürek ya da sürgün cezasına çarptırılanlar hakkında medeni ölüm hükümleri uygulanırdı. Bu tür kişilerin mal varlığı mirasçılara geçer, evlilik bağı sona erer, bütün siyasal hakları kaldırılırdı. Ama yaşamlarını kazanmaları açısından karşılıklı edimleri içeren sözleşmeler yapma hakları saklı tutulurdu. Fransız Devrimi'nden sonra bu uygulama terk edildi.

medeni usul hukuku, kişiler arasındaki hukuki uyumsuzlukları yargı yoluyla çözmeye ilişkin biçimsel hukuk kurallarını içeren hukuk dalı. Devletin egemenlik hakkını kullanan yargı organlarıncı uygulanması bakımından kamu hukukuna, uyumsuzluğun konusunun özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanması bakımından da özel hukuka girer. Bu nedenle çağdaş hukuk yaklaşımında karma bir hukuk dalı olarak nitelendirilir. Medeni usul hukuku, hukuk mahkemelerinin görev ve yetkilerine, kuruluşlarına, özel hukuk alanındaki uyumsuzlukları konu alan davaların işleyişine ilişkin kuralları kapsar. Türkiye'de medeni usul hukuku kuralları, günümüze değin birçok değişiklik geçiren 18 Haziran 1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenmiştir.

Medeniyin, Tunus'un güney kesiminde kent. Yarı kurak Cifare Ovasında yer alır. Eskiden üç Berberi grubundan oluşan Ouerghemmu Birliği'nin merkezi olan Medeniyin,

Fransız protektorası döneminde de (1881-1955) Güney Askeri Toprakları'nın başlıca kentiydi. Bölgenin en dikkat çekici özelliği Ouerghemmu döneminden kalma tahıl depolarıdır (*gorfa*). Günümüzde hurma, zeytin, tahıl ve alfa gibi ürünlerin pazarlandığı bir ticaret merkezi olan kent, 40 km kuzeybatıdaki Kabis'e karayoluyla bağlanır.

Yörede yarı göçebe çobanlarla mağaralarda yaşayan ve geçimlerini çiftçilikle ağılayan topluluklar yaşar. Akdeniz'in yoğun nüfuslu Cerbe Adası kent yakınlarındadır. Cezayir sınırındaki el-Burme'de, Kabis Körfezindeki es-Suheyre'de boru hattı bağlantısı olan petrol ve doğal gaz yatakları yer alır. Nüfus (1984) kent, 26.602

medhal, Türk müziğinde, 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış bir çalgısal form. Faslin başında peşrev yerine ya da bir konser parçası olarak çalınmak üzere bestelenir; peşrevlere göre oldukça serbest yapılandırılır. Belli bir hane sayısına bağlı kalma zorunluluğu yoktur, usul geçkisi yapılabilir, teslim denen nakarat bölümüne yer verilmeyebilir. Medhaller genellikle peşrevlerden kısadır. Bu yapıda ilk yapıtı besteleyerek medhal adını veren müzikçi Ali Rifat Çağatay'dır (1867-1935). Daha sonra Refik Fersan, Kemal Emin Bara, Sadi İslay ve Alaeddin Yavaşca gibi besteciler bu formu kullanmışlardır. En tanınmış medhaller R. Fersan'ın "Musâhabât-ı Musikiye"si (rast) ve K.E. Bara'nın "Sultanıyegâh Medhal"ıdır. Fersan'ın birçok peşrevi de yapı ve duyu açısından medhal formuna yakındır.

medhiye, divan edebiyatında bir kimseyi övmek için genellikle kaside biçiminde yazılan şiir ya da düzyazı. Az olmakla birlikte, gazel, mesnevi, musammat gibi nazım biçimlerinde medhiyeler de vardır. Daha çok padişah, vezir, şeyhülislam gibi devlet ileri gelenleri ya da halifelerle başka din ve tarikat büyükleri için yazılır. Arap ve Fars şairlerinin de büyük ilgi gösterdiği bu türün Osmanlı edebiyatındaki en güzel örneklerini Nef'i vermiştir.

Media, İran'ın kuzeybatısında, bugünkü Azerbaycan ve Kürdistan illeriyle Kirmanşah'ın bir bölümünü kapsayan eski ülke. İlk kez Asur hükümdarı III. Şalmanezir dönemine (İÖ 858-824) ait metinlerde "Mada" adıyla geçer. Ülkeye adını veren Medler İran'a giren ilk Hint-Avrupa halklarından.

Herodotos Med Krallığı'nı ve başkenti Ekbatana'yı (bugün Hemedan) Deiokes'in kurduğunu (İÖ y. 715) söyler. Ama çağdaş araştırmacılar Herodotos'un Deiokes'i, krallığın asıl temelini atan Phraortes'le (hd İÖ 675-653) karıştırdığı görüşündedir. Bir İskit istilasının yol açtığı kesintinin ardından kral olan Phraortes'in oğlu Kyaksares (hd İÖ 625-585), Med kabilelerini birleştirerek İÖ 614'te Asur'u ele geçirdi. Babil'in Kaldeli hükümdarı Nabopolassar'la ittifak kurarak İÖ 612'de Asur kenti Ninive'yi yıktı. Kuzeydeki Asur topraklarının yanı sıra İran'ın büyük bölümünü ve Urartu topraklarını egemenlik altına aldı.

Geniş bir imparatorluk kuran Medlerin devlet örgütlenmesinde birçok bakımdan Asur'u örnek aldığı sanılırsa da bu konudaki bilgiler yetersizdir. Günümüze ulaşan az sayıda Med yapıtından zengin süslemeleri sevdikleri ve Asur sanatından etkilendikleri anlaşılmaktadır. Medlerden kalma hiçbir yazılı kayıt bulunmadığından, dinsel ve ekonomik yaşamları konusunda da ancak tahmin yürütülebilmektedir.

Pers hükümdarı II. Kyros'un (Büyük) İÖ 550'de Med hükümdarı Astyages'e karşı

ayaklanarak kazandığı zaferden sonra, Medler Perslerin egemenliği altına girdiler. Yeni Ahameniş yönetiminde Med soyluları savaşta ve protokollerde Perslerden sonra geliyorlardı. Yaz aylarını Ekbatana'da geçiren Ahameniş hükümdarları Med saray törenlerini benimsediler.

İskender'in (Büyük) İÖ 330'da istila ettiği Media imparatorluğun İskender'in komutanları arasında parçalanması sırasında ikiye bölündü. Makedonyalı Peithon'a verilen Güney Media daha sonra Selevkoslara geçti. Kuzey Media ise III. Dareios'un eski komutanlarından Artropates'e bırakıldı. Artropates'in Gazaka'yı başkent edinerek kurduğu Artropatene adlı bağımsız krallık, daha sonraları sırasıyla Part, Ermeni ve Roma denetimine girdi. Yaklaşık 150 yıl boyunca Selevkosların bir eyaleti olarak Helenizm'in etki alanı içinde kalan Güney Media İÖ y. 152'de Part hükümdarı I. Mithradates'in eline geçti. Uzun yıllar süren Arsaklı egemenliğinin ardından yaklaşık 226'da Artropatene ile birlikte Sasanilere bağlandı.

Medias, Romanya'nın orta kesimindeki Sibiu ilinde (*judet*) kent. Tırnava Marc Irmağı kıyısında. 13. yüzyılda Alman koloniciler tarafından Media olarak bilinen bir Roma karakolunun bulunduğu yerde kuruldu. Uzun yıllar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası olan kent 1919'da Romanya'ya bağlandı. Kent merkezinde ağaçlarla ve kiremit çatılı eski evlerle çevrili büyük bir meydan vardır. 14. yüzyılda yapılan kalenin surlarının kalıntıları, giriş kapısı ve bir kulesi hâlâ ayakta. St. Margaret Kilisesi 17. yüzyıldan kalmaz.

Yakınlarındaki doğal gaz yatakları sayesinde Medias önemli bir sanayi merkezi durumuna gelmiştir. Başlıca sanayi ürünleri emaye mutfak eşyası, cam eşya, pencere camı, dokuma ve ayakkabıdır. Kentin çevresinde bağlarla kaplı tepeler uzanır. Nüfus (1982 tah.) 69.739.

Medici ailesi (İtalyanca), Fransızca MÉDICIS, Floransa'da ve daha sonra Toscana'da da, 1434-1737 arasında hüküm sürmüş aile. Yönetimleri 1494-1512 ve 1527-30 arasında kesintiye uğramıştır. Dört papa (X. Leo, VII. Clemens, IV. Pius ve XI. Leo) yetiştiren ailenin birçok üyesi de Avrupa'nın çeşitli kraliyet ailelerine girmiştir; bunlardan en ünlüleri Catherine de Médicis(*) ve Marie de Médicis(*) adlı Fransa kraliçeleridir.

Tüccar kökenli olan Medici ailesinin en önemli özelliği, karşıtlarına silahla boyun eğdirmek yerine, parasal gücünü kullanarak onları kendi yanına çekmekti. Ailenin ilk üyeleri, Floransa halkının orta halli ve yoksul kesimlerini de kazanmaya çalışmış ve halkçı tutumlarını uzun süre korumuştular. Ayrıca hepsi de sanat, edebiyat ve mimarlık tutkunuydu. Sanatı iyilik etmek ya da gösteriş için değil, gerçek aydınlar oldukları için destekleyen Medici ailesi, Avrupa'nın en büyük sanat koruyucusu oldu.

II. Chiarissimo soyu. Medici ailesi, Toscana bölgesinde, Floransa'nın kuzeyindeki Sieve Vadisinde yer alan Mugello'daki Caffaggiolo köyündendi. Bu köylülerin bir bölümü, büyük olasılıkla 12. yüzyılda, ticaretin sağladığı yeni olanaklardan yararlanmak amacıyla Floransa'ya göç etti. Sonraki yüzyılda Medici ailesi, kentten ileri gelenlerinden olmamakla birlikte, varlıkları arasında girmişti. 1340'tan sonra Avrupa'da baş gösteren ekonomik bunalım sırasında daha güçlü aileler iflas edince, kentten en seçkin ailelerinden biri oldu. Bilinen ilk Medici'nin torunu II. Chiarissimo'nun soyundan gelen-

lerin yönetimi ele geçirerek güçlerini pekiştirme çabaları, aileyi 50 yıl (1343-93) sürececek zorlu mücadelelerle karşı karşıya bıraktı.

II. Chiarissimo'nun torunu Salvstro, dedesinin sıradan halkla (*popolo minuto*) ittifak kurma politikasını sürdürdü ve 1378'de yürütme konseyi *signoria*'nın başına getirildi. Aşağı sınıftan işçilerin çıkardığı Ciompi Ayaklanması'nı destekledi ve ayaklanmanın başarıya ulaşması üzerine önemli parasal kazançların yanı sıra güçlü bir konum da elde etti. Ama ayaklanmacıların kurduğu yönetim 1381'de devrince sürgüne gönderildi. 1393'te yeniden yönetimi ele geçirmeye çalışan yoksullar (*popolo magro*) Salvstro'yu unutmamış ve yeğeni Vieri'yi başa geçirmeyi düşünmüşlerdi. Vieri saygınlığını yitirmeden aradan çekilmeyle başarıya ve onun ölümüyle birlikte ailenin bu kolu son buldu.

Yaşlı Cosimo soyu. Salvstro'nun uzaktan kuzeni olan Averardo de' Medici'nin (ya da Bicci) soyu en ünlü Medici kolunu oluşturdu. İlk büyük Medici sayılan oğlu Giovanni di Bicci de' Medici (1360-1429) kumaş ve ipek üretimiyle bankacılık işlerini büyüterek aileyi güçlendirdi. Oğulları Cosimo (1389-1464) ile Lorenzo da (1394-1440) Medici ailesinin ünlü kollarını kurdular.

Büyük kardeş Cosimo de' Medici (*), ailenin siyasal gücünün temellerini attı. Floransa savaş kurulu *Dieci* (Onlar Konseyi) üyeliği gibi önemli görevler aldı. Oğullarından Piero di Cosimo de' Medici (*) (1416-69), ailenin siyasal gücünü artırdı. Onun oğlu Lorenzo (Muhteşem, 1449-92) ise (*bak.* Lorenzo de' Medici). Floransa'nın olduğu kadar İtalya'nın da tarihinde önemli bir yer edindi. Ailesinden aldığı güçlü sanat sevgisiyle sanatçıların dostu ve koruyucusu, üstün bir devlet adamı oldu. Oğulları Piero (1472-1503), Giovanni (1475-1521, sonradan Papa X. Leo) ve Giuliano (1479-1516) Floransa tarihinde farklı roller oynadılar. Piero, Fransızların yanında yer aldığı için ihanetle suçlandı ve Medici ailesi Floransa'dan kaçmak zorunda kaldı (1494). O sırada kardinal olan Giovanni, Papa II. Julius üzerindeki etkisini kullanarak ailenin eski gücüne kavuşmasını sağladı. Fransa'dan Nemours dükü unvanını alan Giuliano ise genç yaşta öldü.

Piero'nun torunu Caterina (1519-89), II. Henri'yle evlenerek Catherine de Médicis adıyla Fransa kraliçesi oldu ve dört oğlundan üçü Fransa tahtına çıktı. Michelangelo'nun tamamladığı Medici Mezarları, Giuliano ile onun gibi genç yaşta ölen Lorenzo'nun (Piero'nun tek oğlu) anısına yapılmıştı. Medici döneminin doruğu sayılan bu yıllar, bazılarınca "X. Leo Çağı" olarak adlandırılır. Kuzenleriyle yeğenlerini kardinalliğe getiren Leo, Hristiyanlıktan çok, babası Lorenzo gibi sanat ve sanatçılarla ilgilirdi; bu yüzden de o dönemde önemsiz bir keşiş olan Martin Luther'in ortaya attığı düşüncelerle uğraşacak zamanı yoktu.

1520'lerde Cosimo'nun soyu yok olma noktasına gelmişti. Lorenzo'nun yeğeni Papa VII. Clemens, Floransa'da yönetimin başkasının eline geçmesini önlemek için 1532'de kendi evlilik dışı çocuğu olarak tanıyan Alessandro'yu (1511-37) dük yaptı; aynı yıl anayasayı da değiştirdi. Acımasız ve baskıcı bir yönetim kuran Alessandro, beş yıl sonra akrabası Lorenzino tarafından öldürüldü.

Toscana grandükleri. Alessandro'nun ölümü, ailenin Floransa'daki gücünü yıkamadı ve Cosimo'nun kardeşi Lorenzo'nun soyundan gelen yeni bir Medici kolu öne çıktı. Lorenzo'nun torununun torunu Cosimo de' Medici (1519-74) önce Floransa dükü, sonra

Toscana grandükü (1569) oldu ve I. Cosimo (*) adıyla hüküm sürdü. Ailenin sanat ve bilime yönelik geleneksel yakınlığını sürdüren yeni bir hanedan kurdu. Onun soyundan gelenler, 1700'lere değin Floransa ve Toscana'yı grandük olarak yönettiler. I. Cosimo'nun oğlu Francesco despot yönetimi ve bilim ile sanatı korumasıyla tanındı. Ekonomiyi neredeyse yıkıma sürükleyen ağır vergiler uyguladı. Kuyumcu, heykeltci ve yazar Benvenuto Cellini'yi destekledi; kimyaya duyduğu yakın ilginin etkisiyle Floransa'da, ünlü Medici porseleninin (*) ürettiği imalathaneyi kurdu. Kızı Maria, IV. Henri ile evlenerek Marie de Médicis adıyla Fransa kraliçesi oldu.

Francesco'nun kardeşi I. Ferdinando (1549-1609) grandük olduğunda kardinaldi. Daha deneyimli ve akli başında yönetimiyle Toscana'ya refah ve istikrar getirdi. Roma'daki Medici Villası'nı yaptırdı; daha sonra Floransa'ya taşınan "Niobe" grubu gibi birçok heykelle birlikte çok değerli sanat yapıtlarını satın aldı. Başa geçtikten sonra da koruduğu kardinalliğini ancak evlenince bıraktı. Birçok yönden kardeşinin tam karşısındı.

I. Ferdinando'nun büyük oğlu II. Cosimo (*) (1590-1621) döneminde Avrupa görel bir barış içindeydi ve verimli tarım bölgesi Toscana, kıtayı besleyecek zenginleşmişti. Ama Cosimo'nun ardından bir gerileme başladı. II. Cosimo'nun büyük oğlu II. Ferdinando'dan (1610-70) sonra, onun tek oğlu ve varisi III. Cosimo (1642-1723) başa geçti. Onu, tek oğlu Gian Gastone (1671-1737) izledi. Gastone 1737'de çocuksuz ölünce grandüklük, Avusturya'daki imparatorluk ailesine bağlı Lorraine düklerine geçti (1738).

Eski Medici soyu genellikle Floransa halkının cumhuriyetçi özlemlerine uygun bir yönetimden yanaydı. Daha sonra başa geçenler anayasal kurum ve uygulamaları ortadan kaldırıp baskıcı bir yönetim kurdular. Kent bir sanat, bilim ve eğitim merkezi olarak önemini yitirdi. I. Cosimo'nun çocukları, evlilik yoluyla Avrupa'nın çeşitli kraliyet ailelerine girerek Medici ailesinin adını ve zenginliğini bir ölçüde korudular. Buna karşılık askeri güce dayanan bir yönetim kuralması, tarih boyunca yaratıcı sanat çalışmaları ve kültürel canlılığıyla tanınan Floransa'nın bu konumunu zayıflatı. Pfalz elektörü Johann Wilhelm'in karısı ve III. Cosimo'nun kızı Anna Maria Luisa'nın (1667-1743) ölümüyle grandük soyu sona erdi. Medici ailesinin tüm sanat hazinelerini Floransa'ya ve grandüklüğe bırakan Anna Maria Luisa'nın Hükümdarlar Şapeli'ndeki mezarında *Ultima della stirpe reale dei Medici* (Medici Kralık Soyunun Son Üyesi) yazar.

Medici, Alessandro de' bak. Alessandro

Medici, Alessandro Ottaviano de' bak. Leo XI

Medici, Caterina de' bak. Catherine de Médicis

Medici, Cosimo de' bak. Cosimo I; Cosimo II; Cosimo III

Medici, Cosimo de', lakabı YAŞLI COSIMO, İtalyanca COSIMO IL VECCHIO, Latince lakabı PATER PATRIAE (Ülkenin Babası) (d. 27 Eylül 1389, Floransa - ö. 1 Ağustos 1464, Carregi, Floransa yakınları), Medici ailesinin, Floransa'yı 1434-1537 arasında yöneten kolunun kurucusu.

Giovanni di Bicci'nin (1360-1429) oğluydu. Genç yaşta ailenin bankerlik işletmelerinden birini yönetmeye başladı. 1462'de papa-

lığın mali işlerini yürütme görevini üstlendi. Papa II. Pius'tan Toifa madenlerini işletme tekelini alarak kısa zamanda büyük kazanç elde etti; bu madenlerden, Floransa'nın ünlü dokuma sanayisi için vazgeçilmez olan yapa çıkarılıyordu. Cosimo'nun dem döneminin en varlıklı kişi olması, hem de "halkçı" politikaları, Floransa oligarşisinin tepkisini topladı ve kentün önde gelenlerinden Albizzi ailesi ona karşı bir darbe girişiminde bulundu. Cosimo, 1431'de Calagapolo'da tatil yaparken "kendini başkalarından üstün tutmaya çalıştığını" suçlamasıyla ölüm cezasına çarptırılmasını öngören iddiaya karşılık vermek üzere Floransa'ya çağrıldı. Bologna'ya sığınabilecek durumdayken, Vecchio Sarayı'nda hapsedilmeye razı oldu. Ama kısa bir süre sonra, kendisine atılan yükü katırlar gönderilen *gonfaloniere* (bayyargı) ölüm cezasını sürgüne çevirdi. Cosimo da Padova'ya, ardından Venedik'e gitti. Ertesi yıl Medici ailesi, hileli seçimlerle *signoria*'yı (yürütme konseyi) yeniden ele geçirmeye Cosimo kente döndü, düşmanları ise bir daha dönmek üzere sürgüne gönderildi. Böylece Floransa'da Medici dönemi başlamış oldu (1434).

Cosimo genellikle Floransa'daki özgürlükleri yok etmekle suçlanır. Ama Albizzi döneminde zaten bu özgürlükler geçersizliğini yitirmişti. Cosimo da yalnızca Albizzi ailesi gibi anayasal rejim görüşüsünü korumakla yetindi. Ama onlar gibi gafil avlanmamak için sistemi geliştirdi. Yönetimin biçimine hiç dokunmadıysa da ruhunu tümüyle değiştirdi. Daha önce yüksek resmî görevlere atama kurayla yapılırken, artık yalnızca güvenilir kişiler kuraya katılıyordu. İki belediye meclisinin bağımsız işlevini ortadan kaldırdı; diktatörlük yetkileri belirli bir süre için tanınım süreli yenilenmeye başladı. Cosimo Milanolu Sforza ailesiyle de ittifak kurarak para karşılığında asker sağladı. Bu anlaşma sayesinde, yükselen muhalefeti Ağustos 1458'de bir askeri darbeyle bastırdı ve kendisine bağlı kişilerden oluşan Yüzler Konseyi'ni kurdu. Böylece yaşamının geri kalan altı yılım güvenlik içinde geçirdi.

Elde ettiği güç Cosimo'ya planlarını gerçekleştirme, en başta mimariye olan tutkusunu tatmin etme olanağı sağladı. Cosimo 1434'te Floransa'ya döndüğünde Brunelleschi ünlü kubbescinin "mermer yapılaşması" tamamlamıştı; ayrıca S. Lorenzo Kilisesi ile Eski Sacristia'yı bitirmek üzereydi ve Sta. Maria degli Angeli Kilisesi'nin ilginç kubbescini yapmaya başlamıştı. Cosimo için de bir prenslik sarayı planı çizdi, ama Cosimo, Michelozzo'nun daha az gösterişli planını beğendi. Bununla birlikte Michelozzo'nun Medici Sarayı'na (bugün Medici-Riccardi Sarayı) ailenin geleneksel alcağgönlülüğüne son verecek derecede görkemliydi. Michelozzo, Cosimo'nun koruması altında S. Marco Manastırı ve Sta. Croce Kilisesi'ndeki Medici Şapeli ile S. Miniato al Monte Kilisesi'nde bir şapel daha yaptı. Cosimo, mimarların yanı sıra çağının birçok dehanını çevresine topladı; heykelticilerden Lorenzo Ghiberti ve Donatello, ressamlardan Andrea de Castagno, Fra Angelico ve Benozzo Gozzoli bunlar arasındaydı.

Ayrıca hem Hristiyan ülkelerden, hem de II. Mehmed'in (Fatih) izniyle Doğu'dan çok sayıda yazma topladı. Bu yapıtlardan oluşturduğu halka açık kütüphanesinde (*bak.* Medici-Lorenzo Kütüphanesi), yazıcılar görevlendirerek Poggio ve Marsilio Ficino gibi hümanistlerin çalışmalarının çoğaltılmasını sağladı.

1439'da, ekumenik konsilin Ferrara yerine Floransa'da toplanmasını sağlaması en önemli başarılarından biriydi. Yunan bilgilerin verdiği konferanslara sürekli olarak katılan Cosimo, 50 yaşına geldiğinde Platon'un ateşli bir hayranı olmuştu. Careggi Villası'nda kurduğu Floransa Platon Akademisi'nin başına Marsilio Ficino'yu getirdi. Aynı dönemde Floransa Üniversitesi, Batı'da 700 yıldır unutulmuş Yunanca eğitimini yeniden başlatmıştı. Cosimo böylece, hümanizme katkılarıyla da tarihte yer etti.

Medici, Ferdinando de' bak. Ferdinando I; Ferdinando II

Medici, Francesco de' bak. Francesco (I)

Medici, Giovanni Angelo de' bak. Pius IV

Medici, Giovanni de' bak. Leo X

Medici, Giovanni de', asıl adı LODOVICO, lakabı KARA ÇETELİ GIOVANNI, İtalyanca GIOVANNI DALLE BANDE NERE (d. 6 Nisan 1498, Forlì, Papalık Devletleri - ö. 30 Kasım 1526, Mantova, Mantova Markiligi), Medici ailesinin en ünlü askeri.

Cosimo'nun (Yaşlı) kardeşi Lorenzo'nun soyundan geliyordu. Ailenin, 16. yüzyıla değin varlık gösteremeyen bu kolu, öbür Medici soyu yok olma noktasına geldiğinde öne çıktı. Giovanni, papalığa bağlı kuvvetlerin komutanı olarak genç kolun ilk önemli kişisiydi. Giovanni (Halkçı) ile Caterina Sforza'nın oğluydu. Lodovico adıyla vafat edilmesine karşın, doğumundan kısa süre sonra ölen babasının adını aldı. Küçük yaşta askeri eğitim görmeye başladı. Papa X. Leo adına Francesco Maria della Rovere'ye (1516-17) ve Fransa'ya (1521) karşı savaştıktan sonra, 1522'de Fransızların hizmetine girdi. Ertesi yıl Kutsal Roma-Germen imparatoru Maximilian'ın tarafına geçti. Ama Pavia Çarpışması'ndan önce, 1525'te yeniden Fransa'nın hizmetine girdi. 1526'da imparatora karşı Cognac Birliği'ne bağlı orduya katıldı. Ama Mantova yakınlarındaki bir çarpışmada ağır yaralandıktan beş gün sonra öldü. Lakabı, X. Leo için siyah bayraklar taşıyarak yas tutan adamlarından gelir.

Giovanni'nin Maria Salviati'den doğan oğlu, I. Cosimo adıyla Toscana grandüğü oldu. Grandüklüğün ve yeni Medici ailesinin asıl kurucusu Cosimo'dur.

Medici, Giuliano de', NEMOURS DÜKÜ (d. 1479 - ö. 17 Mart 1516, Floransa), Medici ailesinin yeniden iktidara gelmesinden sonra 1512-13 yıllarında Floransa yöneticisi.

Floransa'daki cumhuriyet yanlıları Fransızların da yardımıyla Giuliano'nun kardeşi Piero di Lorenzo de' Medici'yi 1494'te kentten sürmüşlerdi. Kendi aralarında anlaşamayan cumhuriyetçiler Papa II. Julius'un Fransa kralı XII. Louis'ye karşı Kutsal Birlik'i oluşturması üzerine yalnız kaldılar. 1512'de papa, Floransa'nın da ittifaka katılmasını ve yöneticilerini iktidardan uzaklaştırıp sürgündeki Medici'nin dönmesine izin vermesini istedi. İspanyol ordusunun Prato'yu yağmalaması üzerine Floransa bunu kabul etti. Eylül 1512'de kente dönen Giuliano bir komployu önlemek için aldığı sert önlemler dışında, ılımlı bir yönetim kurdu. Ağabeyi Kardinal Giovanni, 1513'te X. Leo adıyla papa oldu. Kendisi de bir kardinal ve Katolik Kilisesi'nin *gonfaloniere*'si (başyargıç) olan Giuliano, Roma'ya onun yanına gitti. 1515'te Fransa'dan Nemours dükü unvanını aldı.

Medici, Giulio de' bak. Clemens VII

Medici, Lodovico de' bak. Medici, Giovanni de'

Medici, Lorenzino de', lakabı İŞE YARMAZ LORENZO, İtalyanca LORENZACCIO (d. 23 Mart 1514, Floransa - ö. 26 Şubat 1548, Venedik), Medici ailesinin yetiştirdiği en ünlü yazarlardan biri. Floransa dükü Alessandro de' Medici'nin katilidir.

Medici ailesinin genç kolundan Pierfrancesco'nun oğluydu. Aralarında çağın en iyi oyunlarından sayılan *Androsio*'nun da bulunduğu çok sayıda oyun yazdı. Ayrıca Eski Yunan ve Roma sanatına hayranlığıyla tanınıyordu. Bununla birlikte, Roma'da Hadrianus döneminden kalma bazı değerli heykellerin başlarını kırmış ve bu harekete çok öfkelenen Papa VII. Clemens onu asmakla tehdit edince Floransa'ya kaçmıştı. Orada Alessandro ile çok yakın dost oldu.

Ocak 1537 gecesini, Alessandro'yu tuzağa düşürerek öldürdü. Ama bu olayın ardından beklediği gibi Floransalılar baskıcı yönetime karşı ayaklanmadılar. Düş kırıklığına uğrayan Lorenzino, önce Bologna'ya kaçtı; ardından Osmanlı Devleti, Fransa ve Venedik'e gitti. 1548'de Venedik'te öldürüldü.

Büyük bir beceri ve incelikle kendini savunduğu *Apologia*'da (Savunma) yalnızca özgürlük aşkıyla hareket ettiğini söyler. Bu nedenle Brutus'u örnek aldığını ve saraylı dost rolü oynadığını anlatır. *Apologia* açık sözlü, yer yer kibirli bir tondadır. Ama sonradan yaptıkları Lorenzino'nun övünçle bahsettiği soylu amacını yalanlamıştır.

Alessandro'nun ölümüyle Medici ailesinin yaşlı kolu sona erdi ve sonradan Toscana grandüklüğünü kuracak olan genç kol ön plana çıktı.

Medici, Lorenzo de', lakabı MUHTEŞEM LORENZO, İtalyanca LORENZO IL MAGNIFICO (d. 1 Ocak 1449, Floransa - ö. 9 Nisan 1492, Careggi, Floransa yakınları), Medici ailesinin en ünlü üyesi olan Floransalı devlet adamı ve sanat koruyucusu. Floransa'yı 1469-78 arasında kardeşi Giuliano (1453-78) ile birlikte, onun öldürülmesinden sonra da 1492'ye değin tek başına yönetmiştir.

Babası Piero de' Medici'nin ölümünden sonra, anayasal cumhuriyet ilkelerini sürdürmekle birlikte törenler ve şenliklerle yumuşatılmış despot bir yönetim kurdu. Papalığın mali işlerinin yürütülmesini Medici ailesinden almış olan Pazzi ailesi, 1478'de, Papa IV. Sixtus, yeğeni Riaro ve Piza başpiskoposu Francesco Salviati'nin de desteğiyle Lorenzo ve kardeşine karşı bir komplo düzenledi. Buna göre katedraldeki Paskalya ayini sırasında Lorenzo ve Giuliano öldürülecek, başpiskopos da *signoria*'yı (yürütme konseyi) ele geçirecekti. Komplo planlandığı gibi başladı. Giuliano altarn önünde öldürüldü, ama Lorenzo kurtulmayı başardı. Medici yanlısı *gonfaloniere* (başyargıç), soruna çözüm bulmak için kendisiyle görüşmeye gelen başpiskoposu resmi kıyafetle Vecchio Sarayı'nın pencerelelerinden birine astırdı; halk da komplocuları linç etti. Bunun üzerine Papa IV. Sixtus, Lorenzo kendisine teslim edilmezse Floransa'yı aforoz edeceğini bildirdi, ama Floransalılar bunu reddettiler. Napoli kralı I. Ferdinando'nun da papalığı desteklemesi karşısında Lorenzo'nun tek umudu, Milano'dan gelebilecek çok sınırlı bir yardım ve Fransa kralının desteği idi. Böylece, büyük bir tehlikeyi göze alarak tek başına Napoli'ye gitti. Şaşırın, belki de gözü korkan Ferdinando barışı kabul etti; yalnız kalan IV. Sixtus da uzlaşmaktan başka çıkar yol bulamadı. Bu uyuşmazlığı büyük bir saygınlık kazanarak atlatan Lorenzo, Yüzler Konseyi'ni dağıttı ve daha iyi denetim kuracağını umduğu Yetmişler Konseyi'ni oluşturdu.

Böylece Medici ailesi büyük bir güç kazanmaya başladı. Lorenzo, Roma'nın aristokrat Orsini ailesinden biriyle evlendi. Kızı Maddalena, Papa VIII. Innocentius'un oğluyla, en büyük oğlu Piero da bir başka Orsini ile evlendi. Lorenzo'nun 13 yaşına geldiğinde kardinal olmasını sağladığı oğlu Giovanni, sonradan X. Leo adıyla papa seçilecekti. Bu arada, bütün gücüne karşın ailenin mali kaynakları giderek azalıyordu. Bu, bir bakıma Lorenzo'nun hatasıydı, çünkü iktidar hırslı arttıkça ticaretle daha az ilgilenir olmuştu. Üstelik ekonomik durum da genel olarak kötüye gidiyordu. Avrupa'da yeni rakipler ortaya çıkmış, Londra, Brugge ve Lyon'daki Medici işletmeleri iflasın eşiğine gelmişti. Ailenin sanatçıları, mimarları ve yazarları koruyup desteklemesi de önemli bir mali yük getiriyordu.

Güç ekonomik koşullarda bile Floransa'nın kültür yaşamına çok önemli katkılarda bulunan Lorenzo, birçok klasik metni topladı; Careggi, Fiesole ve Poggio a 'Caiano' daki villalarında Platon Akademisi denen ve öğretmeni Marsilio Ficino, hümanist Pico della Mirandola ve Pazzi komplosunda yaşamını kurtaran yakın dostu şair Poliziano gibi kişilerin katıldığı toplantılar düzenledi. Kendisi de çok yetenekli bir şairdi; şiirlerini Latince yerine Toscana lehçesiyle yazması da dikkate değer bir tutumdur. Koruması altındaki sanatçıları arasında Giuliano da Sangallo, Botticelli, Verrocchio ve onun öğrencisi Leonardo da Vinci vardı. Son yıllarında San Marco'daki bahçesinde bir heykelticilik okulu açan Lorenzo orada 15 yaşında bir öğrenciyle özel olarak ilgilenmeye başladı; Medici sarayında aileden biri gibi yetiştirilen bu çocuk, ileride Michelangelo olarak tanınacaktı.

Medici, Lorenzo di Piero de', URBINO DÜKÜ (d. 12 Eylül 1492, Floransa - ö. 4 Mayıs 1519, Floransa), 1513-19 arasında Floransa yöneticisi. Machiavelli *Il Principe* (1532; *Hükümdar*, 1932, 1985) adlı ünlü yapıtında ona seslenmiş ve bütün ülkeyi silahlandırıp yabancı işgalcileri kovarak İtalya'da birliği sağlamasını öğütlemiştir. Lorenzo, Muhteşem lakabıyla anılan dedesinin adını taşıyordu. Babası Piero, o henüz iki yaşındayken Fransızların yardımıyla cumhuriyetçiler tarafından Floransa'dan sürülmüştü. Ama papanın önderliğindeki Kutsal Birlik İspanyolların yardımıyla ayaklanmalara son verdi ve 1512'de Medici ailesi Floransa'da yeniden iktidara geldi.

Kardinal Giuliano, bir yıl yönetimde kaldıktan sonra, Ağustos 1513'te Floransa'nın yönetimini yeğeni Lorenzo'ya devretti. Hırslı bir insan olan Lorenzo, iktidarının, cumhuriyet kurumlarının koyduğu birçok kısıtlama ve papanın sürekli denetimiyle sınırlanmasından huzursuzdu. Böylece papa tarafından Urbino Düklüğü'nün başına getirildi; düklüğün yasal sahibi Francesco Maria della Rovere sahte gerekçelerle haklarından yoksun bırakıldı. Ama Francesco Maria kısa bir süre sonra Urbino'ya döndü ve halk tarafından sevgiyle karşılandı. Lorenzo, kendisinin de yaralandığı ve birkaç ay süren bir savaştan sonra düklüğü yeniden ele geçirebildi. Madeleine de la Tour d'Auvergne'den doğan kızı Caterina, Orléans dükü Henri (sonradan Kral II. Henri) ile evlendi ve Catherine de Médicis adıyla Fransa kraliçesi oldu.

Medici, Maria de' bak. Marie de Médicis

Medici, Piero di Cosimo de', lakabı GÜTLÜ PIERO, İtalyanca PIERO IL GOTTOSO (d.

1416 - ö. 2 Aralık 1469), 1464-69 arasında Floransa yöneticisi. Askeri başarılarıyla Medici ailesinin saygınlığını sürdürmüştür.

Babası Cosimo'nun (Yaşlı) ölümünden kısa süre sonra, yönetimine karşı bir komplo hazırlandığını öğrendi. Medici ailesinin kalıtsal hastalığı olan gut yüzünden kötürüm kalmasına karşın, tahtirevanla villasından Floransa'ya giderek düşmanlarını yenilgiye uğrattı. Venedik'in Floransa'ya karşı yeniden saldırıya geçmesi üzerine Milano ve Napoli'yle anlaşma yaparak savaşa girdi. Imola'da *condottiere* (paralı askerlerin komutanı) Bartolomeo Colleoni'yi yendi ve 1468'deki barış antlaşmasıyla Sarzana Sarzanello'yu aldı.

Lucrezia Tornabuoni'den doğan oğulları Lorenzo (Muhteşem) ile Giuliano (1453-78) çok iyi bir sanat eğitimi gördüler. Piero, Platon Akademisi'nin ve Donatello, Antonio, Piero Pollaiuolo, Andrea del Verrocchio, Sandro Botticelli gibi büyük sanatçıların koruyucusuydu.

Medici, Piero di Lorenzo de', lakabı TALİHSİZ PIERO ya da DEĞERSİZ PIERO, İtalyanca PIERO IL SFORTUNATO ya da PIERO IL FATUO (d. 1472 - ö. 28 Aralık 1503, Garigliano Irmağı, İtalya), 1492-94 arasında Floransa yöneticisi.

Lorenzo'nun (Muhteşem) oğluydu. Yönetimi sırasında, Savonarola'nın suçlamaları ve Medici ailesinin genç kolunun entrikaları ile uğraşmak zorunda kaldı; bir yandan da Fransızların İtalya'yı istila etme tehditleriyle karşı karşıyaydı. Bu koşullarda tehlikeli bir karar alarak Fransa ile ittifakını bozdu ve Napoli ile anlaştı. 1494'te VIII. Charles'ın orduları Toscana'ya girince, Fransa'nın ağır koşullarını kabul etmek zorunda kaldı. Ama yaptığı anlaşma Floransa'da isyana yol açtı; halk Medici sarayını yağmalarken Piero kaçmak zorunda kaldı ve kardeşi Kardinal Giovanni, saraydaki değerli yazmaları kurtarmayı başardı. Sürgüne giden Piero, Floransa'ya bir daha dönemedi. Eski konumuna kavuşmak için giriştiği komploların hepsi başarısız oldu. Sonunda Fransızlarla birlikte İtalya'nın güneyine gitti. 1503'te Garigliano Irmağını geçerken boğuldu ve Monte Cassino Manastırı'na gömüldü.

Medici-Lorenzo Kütüphanesi, İtalyanca BIBLIOTECA MEDICEA-LAURENZIANA. 15. yüzyılda Floransalı Medici ailesinden Cosimo (Yaşlı) Piero ve Lorenzo'nun (Muhteşem) derlediği kitap ve yazmalardan oluşmuş kütüphane. İlk kurulduğunda bir bölümü halka açıktı. Ama 1494'te Medici yönetimi devrildi ve ailenin sarayı yağmalandı. Kütüphaneden geriye kalanlar, Lorenzo'nun oğlu Giovanni (sonradan Papa X. Leo) tarafından Roma'ya götürüldü. Lorenzo'nun yeğeni Giulio 1523'te VII. Clemens adıyla papa seçilince, koleksiyonu Floransa'ya geri gönderdi ve Michelangelo'yu bir kütüphane binası yapmakla görevlendirdi. İlk çizimler 1523'te yapıldı. Aynı yıl tasarımı yapılan oymalı tavan, ancak 10 yıl sonra ve iki ayrı sanatçı tarafından tamamlanabildi. Mozaik yer döşemesinde de tavandaki desen kullanıldı ve oymalı sıralar, Michelangelo'nun taslaklarına uygun olarak yardımcıları tarafından yapıldı. Tasarımlarını gene Michelangelo'nun yaptığı kütüphane merdivenini de, 1559'da Bartolommeo Ammannati ve Giorgio Vasari tamamladı.

1571'de henüz tamamlanmadan açılan kütüphanedeki en önemli koleksiyon, 700'den fazlası 11. yüzyıldan daha eski olan 10.500 yazmadır. Bunlardan bazıları dünyanın en değerli yazmalarıdır. Örnek olarak Vergilius'un 4. ya da 5. yüzyıldan kalma ünlü bir yapıtı, İustinianos'un 6. yüzyıldan kalma

Pandectae'si, Horatius'un 10. yüzyıldan kalma bir yapıtı, pek çok eski Kitabı Mukaddes metni, Dante'nin 100 kadar yazması, Boccaccio'nun kendi yazmasından bir çağdaşı tarafından kopya edilen bir *Decamerone* ve Benvenuto Cellini'nin yazma otobiyografisi sayılabilir.

Medici porseleni, yaklaşık 1575-87 arasında Floransa'da, I. Francesco de' Medici'nin koruması altındaki atölyelerde üretilen yumuşak hamurlu porselen. Avrupa'da yapılan ilk porselendir. Hamuruna cam, neceftaşı tozu ve kumun yanı sıra, Vicenza kilıyla Faenza'nın beyaz toprağının da katıldığı sanılmaktadır. Ağır ağır biçimlendirilen bu ürünler renk ve doku açısından farklılıklar

Yumuşak hamurlu Medici porseleni testi, Floransa, y. 1580; Victoria ve Albert Müzesi, Londra

gösteren, içinde hava kabarcıkları kalmış bir sırta kaplıydı. Az sayıda üretildikleri sanılan bu porselenlerin çoğu Avrupa hükümdarlarına armağan olarak veriliyordu. Günümüze ulaşan az sayıdaki örnek (yaklaşık 60 tane) arasında, testi, kase, tabak gibi işlevsel olanların yanı sıra dekoratif amaçlı süs tabakları da vardır. Medici porselenlerinde İran seramiklerinin, Çin porselenlerinin ve yerli majolikaların etkileri görülür. Bezemeleri genellikle mavi ve beyaz renklere sahiptir; bazen buna manganiz de eklenir. Medici porselenlerinin mavi renkli damgasında Floransa Katedrali'nin kubbesi ve onun altında bir "F" harfi vardır.

Medici Şapeli, Floransa'daki S. Lorenzo Kilisesi'nin Yeni Sacristia bölümünde, Medici ailesi üyelerinin mezarlarının bulunduğu şapel. Mezarların heykellerini, Kardinal Giulio de' Medici (sonradan Papa VII. Clemens) 1520'de Michelangelo'ya sipariş etmiştir. 1534'e değin bunların üstünde çalışan Michelangelo'nun bitiremediklerini, o ayrıldıktan sonra öğrencileri tamamlamıştır.

Biri Urbino dükü Lorenzo'nun, öteki de Nemours dükü Giuliano'nun lahitleri için yapılmış olan iki anıtsal grup heykeli, birer niş içine yerleştirilmiş silahlı ve oturan figürlerden oluşmaktadır. Oturan figürlerin her biri düklerden birini temsil eder; bunlar portre olarak değil, simgesel tipler olarak ele alınmıştır. Yüzüne miğferinin gölgesi düşen Lorenzo, düşünen insanı canlandırmaktadır. Elinde komutanlık asasını tutan Giuliano ise eylemci insanı betimler. Ayaklarının altında "Gece" ve "Gündüz" figürle-

ri vardır. Dev bir kadın olan "Gece", rahatsız bir uykuda gibidir. Herkül yapıtı "Gündüz" ise onun omzundan bakmaktadır. Lorenzo'nun lahdi üstünde de bunlar kadar büyük, ama daha yumuşak biçimde ele alınmış, uyku ile uyanıklık arasında bulunan iki figür vardır. Erkek olan "Akşam", kadın olan da "Sabah"ı canlandırır. Lorenzo (Muhteşem) ile kardeşi Giuliano (Yaşlı) şapelin giriş duvarı içine gömülmüştür. Üstlerinde Medicilerin koruyucu azizleri olan Kosmas ve Damianos ile birlikte betimlenmiş mermerden bir "Madonna ve Çocuk İsa" heykeli bulunmaktadır. İnsanı hemen etkileyecek kadar büyük olan "Madonna"yı Michelangelo doğrudan kendisi yontmuştur. Azizleri ise onun yaptığı modelleri göre öğrencileri gerçekleştirmiştir.

Medici Villası, Roma'da Annibale Lippi tarafından tasarlanan ve Kardinal Ricci di Montepuciano tarafından 1574-80 arasında yaptırılan villa. Maniyerist mimariğin önemli örneklerinden biri olan yapı, daha sonra Kardinal A. de' Medici tarafından satın alınmıştır.

1801'de Napoléon'un satın aldığı villa 1803'te Roma'daki Fransız Akademisi'nin merkezi olmuştur. Roma Ödülü'nü kazanan öğrenciler de burada kabrılar.

Medicine Bow Dağları, ABD'de Kayalık Dağların orta kesimindeki Front Sıradaglarının kuzeybatı uzantısı. Wyoming'deki Medicine Bow'dan, Colorado'daki Kayalık Dağlar Ulusal Parkı'nın hemen kuzeybatısında bulunan 3.135 m yüksekliğindeki Cameron Geçidine kadar 160 km boyunca uzanır. En yüksek tepesi, Wyoming'deki Centennial'in batısında yer alan 3.662 m yüksekliğindeki Medicine Bow Doruğudur. Medicine Bow ve Roosevelt ulusal ormanları Owen Wister'in ünlü romanı *The Virginian*'da (1902; Virginalı) anlatılmıştır.

Medik Barajı, Malatya ilinde, Akçadağ ilçesinin 24 km güneydoğusunda, Tohma Suyu üzerinde kurulu toprak ve kaya dolgu baraj. Sulama amacıyla yapımına 1966'da başlanan baraj 1975'te işletmeye açıldı. 15.842 hektarlık bir alanı sulamasını sağlayan barajın temelden yüksekliği 43 m, genişliği 10 m olan kretinin uzunluğu ise 224 m'dir. Gövde dolgu hacmi 811.000 m³ olan barajın depolama hacmi 22 milyon m³ ve göl alanı 1,62 km²'dir. Barajın kapaksız, yan kanallı dolu savağının kret uzunluğu 100 m'dir ve saniyede en çok 3.850 m³ su boşaltma kapasitesine sahiptir.

Medik Barajı deprem yönünden oldukça etkin bir bölgede yer aldığından barajın planında ve yapımında depremlere karşı önlemler alınmıştır. Baraj eksenine ve gölün büyük bölümü, katmanlı ve 10-15 derece kuzeybatıya dalmış Eosen Bölüme (y. 54-38 milyon yıl önce) ait yaşlı konglomeralarla kaplıdır. Sert, sıkı ve iyi çimentolanmış bu konglomeralar üst kısımlarda Kretase (Tebeşir) Döneminden (y. 136-65 milyon yıl önce) kalma kireçtaşları ile birleşir. Baraj ekseninin mansap bölümünde ise Orta Eosen Bölümden kalma kumtaşları, şeyiller, marıllar ve kireçtaşlarından bir oluşum yer alır.

Medill, Joseph (d. 6 Nisan 1823, Saint John yakınları, New Brunswick, Kanada - ö. 16 Mart 1899, San Antonio, Texas, ABD), ABD'li yayımcı. Genel yayın yönetmenliği sırasında *Chicago Tribune*'u güçlü bir gazete haline getirmiştir.

Ohio'da çeşitli gazeteler yayımladıktan sonra, 1855'te ortaklarıyla birlikte *Chicago Tribune*'u (kuruluşu 1847) satın aldı. İlk günden başlayarak, gazetenin yayın politikasını büyük ölçüde Medill belirledi. Köleliğe karşı yazılar yazdı ve Abraham Lincoln'ın başkan seçilmesi için çaba gösterdi. Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında Lincoln yönetimini, daha sonra da Radikal Cumhuriyetçilerin, savaşı kaybeden Güney'in yeniden inşasını öngören programlarını destekledi.

Kasım 1871'de, Büyük Chicago Yangını'ndan bir ay sonra Chicago belediye başkanlığına seçildi. 1874'te belediye başkanlığından istifa ettikten sonra, *Chicago Tribune* gazetesinin hisselerinin büyük bölümünü satın alarak gazetenin genel yayın yönetmeni oldu. Sonraki yıllarda işadamlarının yanında yer aldı ve liberal reformcular ile işçi sendikalarına karşı mücadele etti. Dış politikada güçlü bir milliyetçi tutum izleyen *Chicago Tribune*, 1898'deki İspanyol-Amerikan Savaşı öncesindeki Küba krizi sırasında, müdahaleci bir politika uygulanmasını savunan gazetelerin başında yer aldı. Medill, Kolomb Dünya Fuarı'nın 1893'te Chicago'da yapılmasını sağladı. Kuzeybatı Üniversitesi bünyesinde yer alan Evanston'daki Medill Gazetecilik Okulu ailesi tarafından kuruldu.

Sonraki yıllarda Medill'in torunlarından Robert R. Cormick *Chicago Tribune*'u, Joseph M. Patterson New York'taki *Daily News*'u, Eleanor M. Patterson ise *Washington Times-Herald*'ı yayımlamıştır.

Medina, Bartolomé de (d. 1528, Medina de Ríoseco - ö. 1580, Salamanca, İspanya), gümüş cevherinden gümüş elde etmeye yönelik *patio* işlemini geliştiren İspanyol Dominiken ilahiyatçı. Gümüş cevherinin civayla öğütülerek amalgam elde edilmesine dayanan bu işlemi Medina 1577'de Meksika'daki Pachuca'da madencilik yaparken buldu. Özellikle yakıt ve su gücü sıkıntısının çekildiği Amerika'da çok yararlanan *patio* işlemi, 1786'dan başlayarak Macaristan'da ve ardından Avrupa'nın öbür ülkelerinde kullanılmaya başladı. Düşük tenörlü gümüş cevherlerine bile uygulanabilen bu yöntem, 20. yüzyıla değin yaygın olarak kullanıldı.

Medina 1576-80 arasında Salamanca Üniversitesi'nde ilahiyat dersleri verdi ve Tomasocoluğun ateşli bir taraftarı oldu; ayrıca ahlaki sorunların çözümü için dinsel kökenli olasılık kuramını geliştirdi.

Medina del Campo Antlaşması, İspanya ile İngiltere arasında imzalanan antlaşma (1489). Koşullarına her iki tarafın da tam olarak uymamasına karşın 15. yüzyılın sonlarıyla 16. yüzyılın başlarında İngiliz-İspanyol ilişkileri üzerinde belirleyici rol oynamıştır.

27 Mart'ta Kuzey İspanya'daki Medina del Campo'da imzalanan antlaşma ertesi gün Aragonlu Fernando ile Kastilyalı Isabel tarafından onaylandı. Antlaşmada Fernando ve Isabel'in en küçük kızları Prenses Catherine ile İngiltere kralı VII. Henry'nin en büyük oğlu Arthur'un (ö. 1502) planlanan evliliklerinin ayrıntıları ile Fransa'ya karşı izlenecek politikanın ana hatları belirlenmişti. Antlaşma ayrıca, gümrük vergilerinin karşılıklı olarak azaltılmasını öngörüyordu. Fransa'ya karşı kurulacak ittifakla ilgili koşulları kabul etmeyen VII. Henry, antlaşmayı 23 Eylül 1490'da bazı değişiklikler yaptıktan sonra onayladı. Bu kez de İspanya bu değişiklikleri kabul etmedi.

Evlilik konusu ise 1496'da yeniden görüşüldü ve 1489'dakilere benzer koşullarla karara bağlandı.

Medina-Sidonia (Dükü), Alonso Pérez de Guzmán (d. 10 Eylül 1550 - ö. 1619, Sanlúcar, İspanya), 1588'de İngiltere'ye karşı savaşmak üzere bölgeye gönderilen İspanyol Armadası'nın başkomutanı.

Unlu Guzmán ailesinden geliyordu. 1555'te babasının ölümü üzerine dük unvanını aldı. 1559'da ölen dedesi Juan Alonso de Guzmán'ın kendisine bıraktığı mirasla Avrupa'nın en varlıklı kişilerinden biri durumuna geldi. Çok geçmeden İspanya kralı II. Felipe'nin güvenini kazandı ve Ocak 1588'de Andalusia (Endülüs) kıyısındaki donanmanın genel komutanlığına atandı.

Şubat 1588'de İngiltere'ye karşı savaşan İspanyol Armadası'nın komutanı Santa Cruz markisi (Alvaro de Bazán) ölünce, Medina-Sidonia'ya Armada'nın komutanlığı önerildi. İsteksizce kabul ettiği bu görevi sırasında, denizcilik konusundaki deneyimsizliği nedeniyle başarılı olamadı ve Armada yenilgiye uğradı. Bununla birlikte Medina-Sidonia'nın kralın gözündeki durumu sarsılmadı ve 1595'te Okyanus donanmasının komutanlığına getirildi. İspanyol donanması III. Felipe döneminde de fiilen Medina-Sidonia'nın denetiminde kaldı.

Medine, Suudi Arabistan'ın batısında, Hicaz bölgesinin orta kesiminde yönetim bölgesi (*muntaka*). Tihame Ovasına doğru uzanan bölge, kuzeyde Ha'il, kuzeydoğuda el-Kasım, doğuda Riyad, güneyde Mekke, batı ve kuzeybatıda Tebuk yönetim bölgeleriyle çevrilidir. Merkezi Hz. Muhammed'in mezarının bulunduğu Medine(*) kentidir. Dağlık olan Medine bölgesi batıda Kızıldeniz'e bakar. Batı ve orta kesimlerinin büyük bölümü lavlarla kaplıdır. En önemli akarsu Medine yakınlarından doğan Hamd Irmağıdır. Bölge ekonomisi hacılardan elde edilen gelirlerin yanı sıra, meyve, sebze ve tahıl yetiştiriciliğine ve mermer çıkarımına dayanır. Çimento üretimi de önemlidir. Yenbu bölgenin önemli kentlerindendir. Nüfus (1974) 519.000.

Medine, resmi adı MEDINETÜ'L-MÜNEVVERE (Aydınlık Kent) ya da MEDINETÜ'R-RESÜLULAH (Allah'ın Elçisinin Kenti), eskiden YESRIB, Suudi Arabistan'ın batısında, Hicaz bölgesinde kent. İslam dünyasının Mekke'den sonraki en önemli dinsel merkezidir. Kızıldeniz kıyısından yaklaşık 160 km doğuda, Mekke'nin 350 km kadar kuzeyinde, hafifçe kuzeye doğru eğimli bir platoda, Uhud ve Ayr dağlarının eteklerinde yer alır. Toprakları verimli ve su bakımından zengindir.

Medine'nin bulunduğu vahaya İS y. 135'te Filistin'den sürülen Yahudilerin yerleştiği

Medine'de Hz. Muhammed'in mezarının da bulunduğu Mescid-i Nebi'yi gösteren bir gravür
Ara Güler Arşivi

sanılmaktadır. Hz. Muhammed 622'de Mekke'den Medine'ye göç etti (hicret) ve bundan kısa bir süre sonra da vahayı denetimleri altında tutan Yahudileri bölge-

den sürdü. Bu tarihten sonra Medine olarak anılmaya başlayan kent, gitgide genişleyen İslam devletinin yönetim merkezi durumuna geldi ve Şam'ın Emevi Devleti'nin başkenti yapıldığı 661'e değin bu konumunu korudu. 683'te, Emevi halifesine karşı düzenlenen ayaklanma nedeniyle yağmalandı. Kenti yöneten emirler bu tarihten sonra, Mekke şeriflerinden gelen baskılar ya da Mısır'ın bölgedeki siyasal denetimi nedeniyle yönetimdeki söz hakkını yitirdikleri dönemler dışında, bağımsızlıklarını korudular.

Mısır'ın Osmanlıların eline geçmesinden (1517) sonra Medine de Osmanlı yönetimi altına girdi. Başlangıçta kentte sıkı bir denetim kuran Osmanlılar, zamanla güçlerini yitirdiler ve 1804'te kentin Vehhabilerin eline geçmesini engelleyemediler. 1812'de Osmanlı-Mısır birliklerinin Vehhabilerden geri aldığı kent, İbn Suud önderliğindeki Vehhabi hareketinin yeniden güçlendiği 1912 sonrasına değin fiilen Osmanlı denetimi altında kaldı. Osmanlıların merkezi otoriteyi güçlendirmek ve hac yolu üzerinde tam bir denetim sağlamak amacıyla inşa ettikleri (1904-08), Şam'dan Medine'ye kadar uzanan Hicaz Demiryolu, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı yönetimine karşı ayaklanan Mekke şerifi Hüseyin bin Ali tarafından tahrip edildi. İngiliz subayı T. E. Lawrence'tan destek gören Hüseyin bin Ali'nin önderlik ettiği ayaklanmayla kentte Osmanlı egemenliği son buldu. Hüseyin bin Ali sonradan İbn Suud'la anlaşmazlığa düştü ve kent 1925'te Suud hanedanının eline geçti.

Medinetü'l-Tayyibe (Temiz Kent), Arzu'l-Hicre, el-İman, Beyt-i Resul, el-Cenne, Habibe, Harem, Hasene, Karyetü'l-Ensar, Kubbetü'l-İlam, Kalbü'l-İman, Darü'l-Eb-rar gibi adlarla da anılan Medine, Müslümanların hac sırasında Mekke'den sonra ziyaret ettikleri ikinci merkezdir. Kent, Suriye atabegi Nureddin Mahmud bin Zengi'nin 1162'de yaptırdığı bir surla çevrilidir; ortasında da Büveyhilerden Adudu'd-Devle'nin 974'te yaptırdığı bir içkale vardır. Osmanlı döneminde 16. yüzyılda onarılan surlar, 19. yüzyılın ortalarında Abdülaziz tarafından yeniden elden geçirilmiş, yükseklikleri 25 m'yi bulmuştur. Medine'deki en önemli tarihsel yapı, Hz. Muhammed'in Mescid-i Nebi'deki(*) mezarıdır (*bak. Hz. Muhammed'in Evi*). Burası Müslümanların kutsal saydıkları türbelerin başında gelir. Müslümanlar Hz. Muhammed'in ikinci karısı Hz. Ayşe ile ilk iki halife Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in de burada gömülü olduklarına inanır. Kentteki öbür kutsal ziyaret yerleri arasında Mescid-i Kuba, kiblenin Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmesinin anısını yaşatan er-Rime'deki Mescid-i Kibleteyn, Uhud Savaşı'nda (625) şehit düşen peygamberin amcası Hz. Hamza ve sahabinin gömülü olduğu mezarlık ve Hz. Muhammed'in savaş sırasında saklandığı Uhud'un yamacındaki mağara sayılabilir. Hz. Muhammed'in Uhud Savaşı'na giderken zırhını giydiği, savaş alanına varmadan yıl üzerinde dinlendiği ve Hendek Savaşı (627) için sancağını açtığı yerlerde de bu olayların anısını yaşatmak için yapılmış camiler vardır. Medine'yi ziyaret eden bütün Müslümanların uğrak yeri olan bu yapılara, Müslüman olmayanlar giremez. 1961'de açılan İslam Üniversitesi de Medine'dedir.

Medine'nin ekonomisi hacılardan elde edilen gelirlerin yanı sıra meyve, sebze ve tahıl yetiştiriciliği ile çömlekçiliğe dayanır. Kente özelliğini veren hurma ağaçlarının meyveleri 1953'te kurulan bir fabrikada işlenir ve ihraç edilmek üzere paketlenir. I. Dünya Savaşı'ndan beri kullanılmaz durum-

da olan Hicaz Demiryolu'nun Suudi Arabistan, Suriye ve Ürdün hükümetlerinin işbirliğiyle yeniden inşası için yapılan girişimlerden henüz sonuç alınamamıştır. Ed-Demam-Riyad demiryolunun Medine ve Cidde'ye kadar uzatılması da düşünülmektedir. Medine asfalt yollarla Cidde, Mekke ve Kızıldeniz kıyısındaki liman kenti Yenbu'ya bağlıdır. Hicaz'ı aşarak kuzeye doğru uzanan bir başka karayolu da kenti Ürdün'e bağlar. Yakındaki el-Ciledeyn Havalimanı'ndan Suudi Arabistan'ın başlıca kentleriyle Ürdün, Lübnan ve Suriye'ye uçak seferleri vardır. Nüfus (1980 tah.) 290.000.

Medine Anayasası, MEDINE SÖZLEŞMESİ olarak da bilinir, hicreti (622) izleyen yıl Hz. Muhammed tarafından Medine kent devletinin temellerini belirlemek üzere düzenlenen yasal belge. Hz. Muhammed ile Medine kabileleri arasında varılan iki anlaşmaya dayanır.

Hicretten önce Medine Arap ve Yahudi kabilelerinin merkezî bir otoriteden yoksun ve sürekli çekişme içinde yaşadıkları bir kenti. Hz. Muhammed kente gelince bütün bu kabileleri eşit koşullar içinde tek bir siyasal otorite ve yasal düzen çevresinde topladı. Bu yeni siyasal oluşuma katılan toplulukların hak ve görevlerini belirleyen kurallar, bütün Arap ve Yahudi kabile önderlerinin katılımı ile saptandı. Toplam 47 (ya da 52) maddeden oluşan Medine Anayasası'nın ilk 24 maddesi Müslümanlarla onların müttefiki olan toplulukların, geri kalan maddeleri de Yahudi kabileler ile müttefiklerinin hak ve görevlerini belirliyor, toplulukların karşılıklı ilişkilerini düzenliyordu. Bu yasal düzenlemeye göre Mekke Müslümanlar (muhaçirun), Medine Müslümanlar (ensar), Yahudi kabileler ve bunların müttefikleri eşit koşullar içinde, öbür insanlar karşısında tek bir ümmet oluşturacaklardı. Yahudi kabileleri din özgürlüğüne ve kendi bölgeleri içinde bağımsızlığa sahip olacaktı. Yeni ümmeti oluşturan bütün toplulukların dokunulmazlık hakkı vardı. Yaptıkları anlaşmalar, verdikleri emanlar bütün toplum için geçerliydi. Eman verilenler, emanı verenler gibi güvenlik içinde olacaklardı. Savaş durumunda yardımlaşma ve savaş giderlerine ortaklaşa katılmak zorunluydu. Topluluklar savaşta birbirlerinin aleyhine barış anlaşması yapamayacak, ama merkezî otorite tarafından yapılan barış bütün topluluklar için eşit ve adil koşullar içerecekti. Mekke gibi kutsal ve dokunulmaz (haram) sayılan Medine Vadisi tam bir güvenlik bölgesi ilan ediliyor, burada kan dökülmesi yasaklanıyordu. Suç işleyenler korunmayacak, yardım görmeyecek ve adaletin yerine getirilmesi konusunda bütün toplum elbirliği edecekti. Bir topluluk içinde ya da topluluklar arasında çıkacak anlaşmazlıklarda son karar Tanrı'nın ve peygamberinin olacaktı. Her topluluk diyet ve fide gibi mali konularda, eski kurallara göre hareket edecekti. Ama Müslümanlar bu alanda yardımlaşacak, Mekke müşrikler ve müttefikleri hiçbir topluluktan koruma ve yardım görmeyecekti.

Medine İsa, Bahrein'de planlı yerleşme. Basra Körfezindeki Bahrein Adasının orta-kuzeyinde yer alır. Bahrein hükümetinin konut gereksinimini karşılamak amacıyla aldığı bir karar doğrultusunda, İngiliz kent planlamacıları tarafından 1960'ların başında kuruldu. İlk mahalleler 1968'de yerleşime açıldı. Adını o sırada Bahrein emiri olan Şeyh İsa bin Salman el-Halife'den alan kentte, modern okul ve kütüphanelerin yanı sıra bir stadyum ile olimpiik yüzme havuzu vardır. Başlangıçta 15 bin kişi için planlanmış, ama sonradan 35 bin kişiyi ba-

Medine İsa'da Yeni Cami, Bahrein
FPG-EB Inc.

rındıracak biçimde genişletilmeye başlanmıştır. Nüfus (1987) 39.783.

medineçiçeği (*Gomphrena globosa*), horoz ibiğigiller (*Amaranthaceae*) familyasından süs bitkisi. Anayurdu Eskidünya'nın tropik kesimleridir. Oldukça kısa ömürlü bir bitki olan medineçiçeği taçyaprakları bulunmayan, buna karşılık kırmızı, pembe, turuncu ya da beyaz renkli, gösterişli bürgümler

Medineçiçeği (*Gomphrena globosa*)
Dennis E. Anderson

(yapraksız yaprak) taşıyan çiçekleriyle dikkatli çeker. Çiçekler kimi zaman kurutularak süs amacıyla kullanılır.

medinekurdu (*Dracunculus medinensis*), *Aschelminthes* (yuvarlak solucanlar) filumunun *Nematoda* (ipliksolucanları) sınıfından asalak solucan türü.

Afrika ve Asya'nın tropik bölgelerinde yaygın bir insan asalağı olan bu tür, Batı Hint Adaları ve Güney Amerika'nın tropik bölgelerine de yayılmıştır. Medinekurdu insanların yanı sıra çeşitli memeli hayvanlarda da görülür.

Dişiler 50-120 cm, çok az sayıda rastlanan erkekler 12-29 mm uzunluğundadır. Hem erkekler hem de dişiler organların bağdokusuna yerleşir. Dişilerin 10-14 ay kadar yaşamasına karşın erkekler çiftleşmenin hemen ardından ölürlür. Dişinin deri altında açtığı oyuklarda içi sıvı dolu bir kesecik oluşur. Bu kesecik patlamasıyla akan irinde milyonlarca larva vardır. İrinin suya karışmasından sonra *Cyclops* cinsi çok küçük kabuklular tarafından yutulan larvalar yaklaşık iki haftada insanlara bulaşabilecek ölçüde gelişirler. Bu kabukluları suyla bir-

likte yutan insanların bağırsak duvarını delerek kan damarlarına geçen medinekurdu larvaları bağdokularına taşınır ve erişkin biçimlerini alırlar.

Medinet Habu, Yukarı Mısır'da, Teb'in batısındaki nekropol bölgesinin en güney kesimi. Medinet Habu adı genellikle, III. Ramses'in (hd İÖ 1187-56) burada kurduğu mezar tapınak için kullanılır. Tanrı Amon'a adanmış olan tapınak, Ramses'in Libyalılar

Medinet Habu'nun batısındaki kalıntılar
Oriental Institute, University of Chicago

ve Deniz Halkları'yla yaptığı savaşlarla dinsel sahneleri canlandıran kabartmalarla süslüdür. Tapınak doğu tarafında, Suriye kalelerinde benzeyen görkemli pylonların yer aldığı surlarla çevrilidir. Surların içinde Hatşepsut ve III. Tutmosis'in yaptırıp Amon'a adadıkları Ceser-İset adlı küçük bir tapınak vardır. Açık ön avlunun güneyinde firavuna ait bir saray bulunur. Rahiplere ayrılmış konutlarla yönetim birimleri ise tapınağın her iki yanında toplanmıştır.

İÖ 1. binyılda tapınağın surlarının içinde Ceme adlı bir kent gelişti. Amon'a tapınmanın gitgide yaygınlaşması sonucu, Medinet Habu önemli bir kutsal yer durumuna geldi. III. Ramses, 25. sülale (İÖ 751-656), 29. sülale (İÖ 398-378), Ptolemaioslar ve Roma imparatoru Antoninus Pius (hd 138-161) tapınağa pylonlar, sundurmalar, avlular ve sütunlu bir salon eklettiler. Medinet Habu'daki yerleşme Kopt dönemine değin varlığını korudu.

Medinetü's-Sedat, Aşağı Mısır'da, el-Buheyre ilinde (*muhafaza*) sanayi kenti. Mısır hükümetinin nüfusu ve sanayi kuruluşlarını Kahire'den ve Nil Vadisinin tarım topraklarından başka yere kaydırma planının bir parçası olarak kuruldu. Adını devlet başkanı Enver Sedat'tan alan kentin inşasına 1980'lerin başında başlandı. Kahire'nin 94 km kuzeybatısında yer alır. Yüzölçümü 48 km²'dir. Kent, Kahire-İskenderiye Otoyolu'na ve Nil Vadisine bağlanan ana karayolunun yakınlarında yer alır.

meditasyon, tinsel uyanıklığa ya da bedensel dinginliğe katkıda bulunduğu varsayılan yoğunlaşma, tefekkür ve içedönüş yöntemleriyle gerçekleştirilen zihin alıştırması ya da kişisel ibadet.

Eski çağlardan bu yana meditasyon dünyanın hemen her yerinde çeşitli amaçlarla uygulanmıştır. Münzevi mistikler meditasyon yoluyla salt dinginliğe ulaşmayı amaçlarken, çoğu dinsel tarikatın yanı sıra dindışı çevrelerde meditasyon uygulayanlar da tinsel ya da bedensel yenilenme ve günlük yaşamı zenginleştirme gibi amaçlar güder.

Genellikle fiziksel ya da başka tür güç gerektiren belirli bir etkinliğe hazırlananlar, örneğin savaş öncesinde savaşçılar ya da icra öncesinde müzikçiler de güç toplamak için meditasyona başvurabilir. Çağdaş tıp ve psikoloji araştırmaları, deneyimli kimselerce uygulanan meditasyon tekniklerinin, nabız atışı ve solunum denetiminde, yüksek tansiyon, hemofili ve migren ağrılarınin çeşitli ölçülerde semptomatik denetiminde etkili olduğunu kanıtlamıştır.

Derin tefekkür ve içedönüş, şu ya da bu biçimde dünyanın büyük dinlerinin çoğunda sistemleştirilmiştir. Budacılığın ayrılmaz parçası olan meditasyon kişinin bir dizi aşamadan geçerek tinsel kurtuluşa, yani Nirvana'ya(*) ulaşmasını sağlar. İslamda mutasavvıf murakabe(*) yoluyla bedensel varlığından arınıp kalbine yönelerek Tanrı'ya yaklaşır. Hindu felsefe okulu Yoga(*), beden, zihin ve ruhun arınması için oldukça karmaşık bir yöntem öngörür. Yoganın bir boyutu olan *Dhyana* (Sanskrit dilinde "yoğun meditasyon"), Çin'de Chan ve Japonya'da Zen(*) gibi Budacı okulların öğretilerinin odak noktasını oluşturmuştur. Birçok dinde belirli bir hece, sözcük ya da metin (örn. Hinduizm ve Budacılıkta *mantra*[*]), Hristiyanlıkta "İsa duası") sözle ya da düşünmeyle tekrar edilerek tinsel arınmaya ulaşmaya çalışılır (İslamda benzeri bir uygulama için *bak. zikir*). Dikkatin görsel bir imge (örn. çiçek, uzak bir dağ) üzerinde yoğunlaştırılması, kuraldışı tefekkür uygulamalarında yaygın bir tekniktir ve çeşitli geleneklerce biçimsel kurallara bağlanmış. Örneğin Tibet'teki Tantra Budacılarına göre evrensel güçlerin toplanma noktası olan *mandala*'ya (Sanskrit dilinde "daire") meditasyonla erişilebilir. Tespih(*) ve dua asası(*) gibi mekanik araçlar ve müzik de birçok tefekkür geleneğinde törensel bir işlev taşır.

20. yüzyılda Batı'da maddeci değerlerin gözden düşmesiyle birlikte, bütüncü ve insancıl sayılan Doğu felsefelerine ve uygulamalarına yönelik ilgi artmış, genellikle batını geleneklere dayalı çok sayıda meditasyon tekniği (*bak. transandantal meditasyon*) yaygın bir öğretim ve uygulama alanı bulmuştur.

mediyastin, göğüste akciğerlerin arasında yer alan bütün doku ve organları barındıran boşluk. Önde göğüs kemiği (sternum), arkada omurga, yanlarda kalbi saran perikart ve mediastin plevarasıyla sınırlıdır.

mediyastin amfizemi, genellikle yaralanma ya da hastalık nedeniyle akciğerdeki hava keseciklerinin yırtılması sonucunda serbest kalan havanın kalbin çevresinde toplanması. Biriken havanın büyük miktarlara ulaşması kalbe baskı yapmasına neden olarak bu organın hareketlerine ve kan dolaşımına engel olabilir.

Mediyastin amfizemi genellikle sıkıştırılmış hava soluyan sualtı dalgıçlarında görülür. Dalgıç dibe indikçe içinde bulunduğu ortamın basıncı artar. Soluduğu hava deniz yüzeyindeki havadan daha yoğundur. Buna karşılık, dalgıç yüze çıkmaya başlayınca çevre basıncı düşer, akciğerler içindeki havayla birlikte genişler. Dalgıç solunum tutar, yüzeye hızla çıkarsa ya da solunum yollarında rahatça soluk vermesini engelleyen bir oluşum varsa akciğerlerden dışarı atılamayan hava dokuların yırtılmasına neden olur. Dalgıç yükseldikçe mediastinde biriken hava artar; bu bölgedeki organ ve dokulara baskı yaparak göğüs kafesi ve omuzlarda ağrıya neden olur. Soluk alma

güçleşir, kan dolaşımı kesintiye uğrar. Belirtiler şok, bilinç yitimi ve solunum yetmezliğine neden olacak kadar ağırlaştırabilir. Hafif vakalarda biriken hava zamanla vücut dokuları tarafından emilirse de genellikle havayı iğne ve şırınga kullanılarak boşaltmak gerekir. Solunum ve dolaşım yetmezliği varsa hava boşaltılmadan önce dalgıç basınç odasına alınarak vücut işlevlerinin normale dönmek için beklenmesi gerekir.

mediyastinit, MEDIYASTİN İLTİHABI olarak da bilinir, akciğerlerin arasında yer alan dokuların yaralanma, mikrop bulaşması ya da bu bölgeden kaynaklanan ırlar nedeniyle iltihaplanması.

Akut mediastinit genellikle yemek borusu delinmesinin komplikasyonu olarak ortaya çıkar. Göğüs kemiğinin (sternum) altında başlayıp boyuna ve sırtta yayılan ağrı, titreme, ateş, solunum güçlüğü görülür. Tedavide antibiyotikler kullanılır.

Medler, İran'a İÖ 17. yüzyılda girdikleri sanılan Hint-Avrupa halkı. Perslerle akraba olduklarını gösteren bulgular vardır. Başlangıçta Hazar Denizi'nin güneyine yerleşerek gevşek bir kabile federasyonu oluşturan Medler, İÖ 9. yüzyılda batıya ve güneye yayıldılar. Batı İran'ın büyük bölümünü içine alan toprakları zamanla Media(*) olarak anılmaya başladı ve geniş bir imparatorluğun merkezi oldu. Bu imparatorluğun yıkılışını izleyen istilalar sırasında özgün kimliklerini yitiren Medler, bölgenin öteki Hint-Avrupa halklarıyla kaynaştılar.

Médoc, Fransa'nın güneybatısında şarapçılık bölgesi. Bordeaux'nun kuzeyinde, Gironde Halicinin sol yakasında yer alır. Grave Burnuna kadar 80 km boyunca uzanan engebeli bir düzlük olan Médoc bölgesi yüzyıllardır en iyi kalite Bordeaux şaraplarının üretiminde kullanılan bağlarıyla ünlüdür. Üzümler özellikle, bölgeyi Biskay Körfezinden ayıran Landes Ormanı ile halic arasında kalan çakıllı arazide yetişir. En ünlü bağların başında Château-Lafite, Château-Margaux, Château-Latour ve Château-Mouton-Rothschild gelir.

medrese, İslam ülkelerinde dinsel bilgilerin verildiği eğitim kurumu. Öğretim konusuna (örn. darülhadis, darülcumra, darüşşifa vb), öğretim aşamalarına (örn. hariç, dahil vb), kurucularının adlarına (örn. Nizamiye, Zeyniye, Lalaiye, Süleymaniye vb) göre çeşitli tanımlama ve adlarla anılır.

Tarih. 11. yüzyıla değin İslam ülkelerinde eğitim cami ve mescitlerde yapıyordu. Din ağırlıklı bu eğitimin temelini Kuran, hadis, tefsir öğretimi oluştuyordu. İslam devletlerinin gelişme süreçlerinde temel ilimlerin de önemsenmeye başlaması, eğitim kurumlarında değişikliklere yol açtı ve Nişabur, Bağdat gibi büyük merkezlerde darülim denilen kurumlar açıldı. Fıkıh ile ilgilenen öğrencilerin çoğalması da medreselere duyulan gereksinimi artırdı. Kuşeyri ve Beyhaki medreselerinin başarılı olmasından sonra Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey (hd 1038-63) Nişabur'da ilk resmî medreseyi açtı. Vezir Nizamülmülk de medreselerin statüsünü belirlediği gibi, 1067'den başlayarak Nişabur, Bağdat vb başka merkezlerde nizamiye medreseleri denen ve belirli programları uygulayan örgün medreselerin açılmasına öncülük etti. Kısa zamanda Musul, Basra, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Amul, Rey ve Tus ile Endülü's'teki kentlerde de medreseler açıldı. 12. ve 13. yüzyıllarda Ortadoğu medreseleri özellikle temel ilimlerin gelişmesine büyük katkıda bulundu. Anadolu Selçukluları, Eyyubiler, Memlükler, aynı dönemlerdeki emirlikler ve beylik-

ler medrese geleneğini daha da geliştirdiler. Medreseler 14. ve 15. yüzyıllarda Mısır'da ve Kuzey Afrika'da da yaygınlaştı.

Medreseler program açısından en çok Anadolu'da gelişti. Burada ilk büyük medreseleri Mengücekoğulları, Artuklular, Danişmendiler ve Saltuklular açtı. Anadolu Selçuklu sultanları kendi adlarına olduğu kadar karılarının adına da, çoğu tıp alanında etkinlik gösteren büyük medreseler kurdular; bu kurumların düzenli hizmet vermesi için de zengin vakıflar oluşturdular.

İlk Osmanlı medresesi Orhan (Gazi) Bey tarafından 1331'de İznik'te kuruldu. I. Murad ve I. Bayezid Bursa ve Edirne'de, I. Mehmed Bursa'da (Yeşil Medrese), II. Murad da Bursa'da (Muradiye Medresesi) ve Edirne'de (Darülhadis) medreseler yaptılar. Sultanların kurdurduğu bu tür medreselere "sultani" denirdi. II. Mehmed'in (Fatih) 1470'te İstanbul'da açtığı sahn-ı seman medreseleri bu alanda önemli bir aşama oluşturdular. II. Bayezid'in, adını taşıyan caminin yanındaki medresesi, İstanbul'da ikinci büyük öğretim kurumu oldu. I. Süleyman (Kanuni) 1556'da Süleymaniye medreselerini hizmete açtı. Bunların yanında devlet adamlarının, bilginlerin yapurduğu ve "hususî" diye anılan medreseler de özel öğretim verirdi. Bunların başlıcaları Molla Gürani, Gazanfer Ağa, Murad Molla medreseleriydi. 1757'de açılan Nuruosmaniye Medresesi sultani medreselerin sonuncusu oldu. 18. yüzyılda İstanbul'daki 178 medresede toplam 2.300 oda, 63 dersane, 17 kütüphane vardı. Büyük kentlerde ve birçok kasabada da medreseler bulunuyordu.

Medreseler Osmanlılarda ilmiye(*) denen, şeriat ve fıkıhla uğraşan bilginler sınıfının tek kaynağıydı. 16. yüzyılın ikinci yarısında yönetsel, mali ve askeri kurumlar gibi ilmiye örgütü ve medreseler de bozulmaya başladı. İlmienin giderek bir aile mesleği haline gelmesi, ulema çocuklarına doğar doğmaz ilmiye rütbeleri verilmesi, rüşvet ve kayırma bu bozulmada önemli rol oynadı. Medrese bitirmelerine karşın iş bulamayan suhteler sık sık ayaklanarak Anadolu'da etkili oldular. Suhte ayaklanmaları zaman zaman şiddetlenerek Celali Ayaklanmaları(*) ile birlikte 17. yüzyıla değin sürdü. Medreselerin ıslahı için 1577'den başlayarak bir dizi ferman yayımlandı ve layiha hazırlandı; ama olumlu bir sonuç alınamadı. II. Meşrutiyet döneminde bütün medreselerin yenilenmesi gündeme geldi. 1914'te İslah-ı Medaris Nizamnamesi ile medreseler yeniden düzenlendi ve örnek olarak da İstanbul'da Darü'l-Hilafeti'l-Âliyye Medresesi açıldı. Cumhuriyet'ten sonra 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesiyle de bütün medreseler kapatıldı.

Medreselerde eğitim. Medreselerde öğretim başlıca dört dalda yürütülürdü. Din ve hukuk (kıraat, tefsir, hadis, fıkıh ve kelim), dil ve edebiyat (Arap ve Fars dilleri, nahiv, sarf, hitabet, şiir, cerh ve tudil, tarih-i edeb), felsefe (felsefe ve mantık), temel bilimler (tıp, cerrahi, riyaziye, hesap, hendese, müsellesat, hey'et, tabiiyat). Arada tartışmaya yer verildiği olursa da öğretim çoğunlukla ezbere dayanırdı. Belli bir öğretim süresi yoktu. Yıl bitirme yerine, kitap bitirme uygulanırdı. Bu nedenle her öğrenci öğrenimini farklı sürelerde tamamlardı. Öğrenciler sınıflara da ayrılmaz, aynı topluluk içinde herkes kendi dersini okur, müderris ve mudir de onlara yol gösterirdi. Öğrenciler medrese vakıflarından gündelik ya da aylık alır, medreselerin hücre denen odalarında barınır, yemeklerini imarettten yerlerdi.

Kanunnamelerle Osmanlı medreseleri birkaç aşamaya ayrılmıştı. Hâşiye-i tecrid ve muftah medreselerinde okuma ve yazma

öğretilir, hadis, fıkıh, kelim ve tefsir konusunda ön bilgiler verilir. Telvîh medreselerinde bazı konular biraz daha derinliğine işlenir, iki basamaklı (iptida ve hareket) harîc medreselerinde Buhari şerhi, tefsir, hadis ve fıkıh sorunları ele alınır. Sonra sırasıyla, gene iptida ve hareket basamaklarına ayrılan ve yüksek düzeyde din bilimleri geçişin başladığı dahil medreseleri, yükseköğretim için temel bilgilerin verildiği musila medreseleri, matematik, astronomi, din bilimleri, ileri düzeyde tıp öğretilen sahn medreseleri ve din bilimleri öğreniminde en yüksek aşamayı oluşturan darühadisler gelirdi. Sahn düzeyindeki medreselere girmek isteyenlerin aşağı sınıflarda en az üç yıl okumuş ve temessük (başarı belgesi) almış olmaları gerekirdi. Büyük medreselerin yanındaki darühadis ve darülkurralar gerçek anlamda yükseköğrenim veren uzmanlık bölümleriydi. Darüşşifa ve darüttıp da insan ve toplum sağlığına ilişkin konuların okutulduğu önemli eğitim kurumlarıydı. Medreselerin aşamaları, buralarda ders veren müderrisler için de rütbe kabul edilmişti. Buna göre müderrisler 20-25 akçe gündelikli aşağı medrese müderrisliklerinden başlayıp 100 akçe gündelikli darühadis müderrisliğine kadar yükselirdi. Medrese öğrencileri de öğrenim basamaklarına göre sırasıyla çömez, şakird, suhte (softa), danişmend, muid gibi adlar alırdı. Sahn öğrenimini tamamlayanlar icazetname alarak mülazim (aday) olur, bir sıralamaya göre müderrislik ve kadılıklara atanırdı.

Osmanlı medreselerinin ders programında yer alan ve dersiye denen üç grup ders büyük camilerde okutulurdu: Cüzîyat (hesap, hendese, hikmet), ulum-i aliye (kelam, belagat, meani, bedii, beyan, mantık, sarf ve nahiv) ve ulum-i âliye (tefsir, hadis, fıkıh). Medreselerde ders kitapları genellikle Arapçaydı.

Medrese mimarisi. Gaznelilerin 11. yüzyılda yaptırdığı ilk medreselerden günümüze hiçbir iz kalmadığı için, görünümü de bilinmez. Bunları izleyen Büyük Selçuklu medreselerinin dikdörtgen bir avlunun çevresinde, birbirine dik iki simetri ekseninin üzerine gelen dört eyvanlı plan şemasına göre düzenlendiği sanılmaktadır. 12. yüzyılda Zengiler Irak ve Suriye'de gösterişsiz, ama işlevsel, avlulu medreseler yaptılar. Eyyubiler döneminde Kahire'de yapıldığı kaynaklarda belirtilen, günümüze ulaşmamış medreselerin de avlulu ve iki ya da dört eyvanlı yapılar olduğu bilinir. Kuzey Afrika'da 12. ve 13. yüzyıllarda yapılan medreselerin de çevresi revaklarla çevrili, eyvanlı avlulu yapılar olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir.

Medrese eğitim programının olduğu gibi, mimarisinin de en büyük gelişmeyi gösterdiği yer Anadolu'dur. 12. yüzyılın ortalarından sonra bu topraklarda çoğalmaya başlayan medreseler, genelde Büyük Selçuklu medreselerinin dört eyvanlı plan şemasını izlemiş, buna yerel malzeme ve geleneklerden gelen etkiler de eklenmiştir. Ama bu şemadan ayrılan tek, iki ya da üç eyvanlı medreseler de yapılmıştır. 12-14. yüzyıllardaki Anadolu medreselerinin en önemli öğelerinden biri taçkapıdır. Flemen her zaman ön cephenin ortasına getirilen taçkapı, yapıdan ileriye ve yukarıya taşan bir niş halinde düzenlenmiş, çevresi çok zengin taş oyma ve kabartma işçiliğiyle bezenmiştir. Erzurum ve Sivas Çifte Minareli medreseleri gibi taçkapısının üstündeki bir çift minareyle düşey etkisini vurgulandığı örnekler de vardır. Taçkapının içindeki giriş, arkada, avluya bakan bir eyvana açılır. Bunun tam karşısında avlunun öbür kenarının ortasında da mescit olarak kullanılan tonozlu başey-

van yer alır. Birçok medresede bunun bir yanında dershane, bir yanında türbe vardır. Türbenin, yapının daha başka bir yerine yerleştirildiği çok görüldüğü gibi, hiç bulunmadığı da olur. Avlunun kenarları boyunca eyvanlar arasında sıralanan üzerleri tonozlu odalar da öğrenci hücreleridir.

Avlunun yerini, üzeri büyük bir kubbeyle örtülü merkezi bir mekânın aldığı medreseler ikinci temel tipi oluşturur. Bazı kapalı medreselerde bu kubbe doğrudan duvarlara, bazılarında orta mekândaki sütun ya da ayaklara oturur; bu sütun ya da ayaklar da revakları oluşturur. Bazısı bir, bazısı iki katlı olduğu için medreseler kat sayısına göre de sınıflandırılır. Bazı medreseler ise tek başlarına bağımsız olarak yapılmamış, başka bir yapıyla bitişik, onunla bir bütün oluşturacak biçimde tasarlanmıştır.

Bütün bu medrese tipleri 14. yüzyıldan sonra da yapılmaya devam ederken, bir yandan da önemli bir değişiklik ortaya çıkmış, Osmanlı medreselerinde örtü ögesi olarak kubbe kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı medreseleri arasında kapalı olanlar çok azdır. Yeni bir medrese tipinin ilk örneğini, başeyvanın yerini kubbeyle örtülü dershanein aldığı, avlu boyunca uzanan revakların ve onların gerisindeki hücrelerin de gene kubbelerle örtüldüğü yapılar oluşturur. Erken Osmanlı mimarlığında bağımsız yapıların yanında, bir külliyein parçası olan medreseler de çoğalmaya başlamıştır.

Aralarında İstanbul'daki Fatih Külliyesi'nin sahn-ı seman medreselerinin de bulunduğu 15. yüzyılın en önemli medreseleri, kubbeli dershaneleri ana eksen üzerinde, revak ve hücreleri dörtgen planlı açık avlular çevresinde biçimlenmiş yapılarıdır. Amasya'daki Kapıağası ve İstanbul'daki Rüstem Paşa medreseleri ise dershane, revak ve hücreleri gene kubbeyle örtülü, ama orta avluları sekizgen planlı iki ender örnektir. 16. yüzyılda açık avlulu medreselerin plan düzenleri oldukça çeşitlenmiştir. Hücrelerin yan yana ya da karşılıklı iki sıra halinde dizildiği, "L" ya da "U" biçiminde bir plan oluşturacak biçimde düzenlendiği örnekler ortaya çıkmıştır. "U" planlı medreselerin bazıları bağımsız yapılarıdır; bazıları da bir camiyle aynı avlu üzerinde yer alır. Bu durumda dörtgen avlunun dördüncü kenarını caminin son cemaat revakı kapatır.

17. yüzyıla birlikte medrese mimarlığında da değişiklik olmuş, daha çok yüksek devlet görevlilerinin yaptırdığı küçük külliyelerde medreseler türbe, çeşme, sebîl, mektep, kütüphane ve dükkân gibi yapıların arasında öne çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde medreselerin çoğu tek katlıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısında temel bilimlerin yavaş yavaş önem kazanmasına koşut olarak dinsel eğitimde de bir gerileme başlamış, yeni yapılan medrese sayısı da iyice azalmıştır.

Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba, imam ve hatip yetiştirmek üzere 1913'te İstanbul'da açılan din meslek okulu. Bâbü'lî Baskını'ndan (1913) sonra İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidarı doğrudan üstlendiği dönemde din adamı eğitimini çağdaşlaştırmak ve merkezileştirmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunuldu. Türkiye'deki ilk imam hatip lisesi sayılan Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba'nın açılması bunlardan biridir. Öğretim süresi iki yıl olan okulda, imamlar ve hatipler şubesi ile ezan ve ilahî şubesi vardı. Okula medreselerden ayrılan öğrencilerle iptidai ve rüştiye mezunları sınavla giriyorlardı. Mezun olanlar camilere imam, hatip ve müezzin olarak atanıyor, Evkaf Nezaret'i'nden aylık alıyorlardı. Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba 1919'da Medresetü'l-

Vaizin'le(*) birleştirilerek Medresetü'l-İrşad(*) adlı yeni bir okul kuruldu.

Medresetü'l-Hattatin, 31 Mayıs 1914'te İstanbul'da açılan hat sanatı okulu. Hat sanatının en önemli uygulama alanı Osmanlı Devleti'nin resmi yazışmalarıydı. Hat, yüzyıllar boyunca enderunda ve Divan-ı Hümayun kalemlerinde kullanıldı ve gelişti. Ayrıca Osmanlı kültürü içinde ayrı bir sanat dalı olarak varlığını sürdürdü. 19. yüzyılda Divan-ı Hümayun ve enderunun önemlerini yitirmeye başlaması üzerine hat sanatı da sarsıntı geçirdi. Sadrazam Ahmed Cevad Paşa Bâbü'lî'de çalışanlar için Talim-i Hat adıyla bir kurs açtı. Kursu hattat Sami Efendi yönetiyordu. Ahmed Cevad Paşa'nın görevden alınması üzerine kurs çalışmaları durdu. II. Meşrutiyet döneminde Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi bu sanatu yeniden canlandırmak ve ilerletmek amacıyla girişimlerde bulunarak Medresetü'l-Hattatin'in kurulmasını sağladı. Bâbü'lî Caddesi (bugün Ankara Caddesi) üzerindeki Hoca Tahsin Efendi Mektebi'nde (bugün Milli Eğitim Yayinevi) öğretime açılan okulun müdürlüğüne Raif Bey atandı. Evkaf-ı İslamiye Müzesi'ne bağlı olarak hizmet veren kurumda her yıl hat sergileri açıldı. Okul Harf Devrimi'nden (1928) sonra 1929'da Şark Tezyini Sanatlar Mektebi, 1931'de Türk Tezyini Sanatlar Mektebi adını aldı. 1936'da da Türk Tezyini Sanatlar Bölümü olarak İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün, Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi) bağlandı.

Medresetü'l-İrşad, Osmanlı döneminde 1919'da İstanbul'da açılan din meslek okulu. 1913'te imam, hatip ve müezzin yetiştirmek üzere açılan Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba(*) ve vaiz yetiştirmek amacıyla kurulan Medresetü'l-Vaizin(*) adlı okullar beklenen ilgiyi görmedi. Hazırlanan yeni bir program ve tüzükle bu iki okul birleştirilerek Medresetü'l-İrşad açıldı. Okulun vaizlik şubesi yüksek, öteki şubeler idadi düzeyinde öğretime verecekti. Öğrenciler üç yıllık vaizlik, iki yıllık imam-hatip şubelerine sınavla alınıyor, parasız yatılı okuyorlardı. Mezun olanlar aylıklı personel olarak vilayet, sancak ve kaza vaizliklerine, askeri birliklerde "irşad" görevine, tabur ve alay imamlıklarına atanıyorlardı. Cumhuriyet'ten sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girince (1924) Medresetü'l-İrşad kapatıldı.

Medresetü'l-Kuzat, 1911'de İstanbul'da açılan kadılık okulu. Medrese dışında, ilmiye sınıfına eleman yetiştirilmesi için ilk girişim 1854'te oldu. Bu amaçla Muallimhane-i Nüvvab adıyla açılan okul, 1884'te Mekteb-i Nüvvab adını aldı. Burada 1886'da nizamiye mahkemeleri için yargı yetiştirilmeye başladı. II. Meşrutiyet döneminde okulun öğretim programı yeniden düzenlendi; 1911'de de adı Medresetü'l-Kuzat olarak değiştirildi. Ders programı 1913 ve 1915'te çıkarılan tüzüklerle iki kez yenilendi. Üç yıllık ve yatılı olan okulun 1915'te de sınıf-ı mahsusa adıyla iki yıllık gündüzlü bölümü açıldı. Bu bölümü bitirenler şeriye mahkemelerinde kâtip olarak görevlendiriliyordu. Mecelle, feraiz, arazi kanunu, ticaret-i bahriye kanunu, ticaret-i berriye kanunu, icra kanunu, ceza kanunu, usul-i muhakeme-i hukukiye, hukuk-i düvel, hukuk-i idare, iktisat, hüsnü hatt-ı tâlik gibi derslerin okutulduğu Medresetü'l-Kuzat 1924'te kapatıldı.

Medresetü'l-Mütehassisin, medreseleri çağdaştırmayı amaçlayan İslah-ı Medaris Nizamnamesi uyarınca 1914'te İstanbul'da kurulan din meslek okulu. Çağdaş yöntem ve ilkelerle geleneksel medrese öğretiminin kaynaştırılmasının amaçlandığı okul tefsir ve hadis, fıkıh ve usul-i fıkıh ile tasavvuf ve felsefe olmak üzere üç şubeden oluşuyordu. Geleneksel medrese öğretiminden farklı bir uygulamayla, programında felsefe ve felsefe tarihi derslerine yer verilmişti. Bu yenilikçi uygulamalar din çevrelerinde tepki uyandırdı. 1917'de toplanan ve medreselerin ıslahı konusunu görüşen Meşihat Komisyonu, önce okulun adını Süleymaniye Medresesi olarak değiştirdi; ardından da programını yeniden düzenledi. Kurum 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulüyle kapatıldı.

Medresetü'l-Vaizin, vaiz yetiştirmek üzere 1913'te İstanbul'da açılan din meslek okulu. Medrese eğitimini yenileştirme girişimleri sırasında, Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba(*) ile aynı zamanda açıldı. İttihat ve Terakki yönetimi Medresetü'l-Vaizin'de yetişecek vaizlerin halkın aydınlatılmasında önemli bir görev üstleneceğini düşünüyordu. Bu nedenle muhalifler okula, "İlk Müslüman misyoner okulu" eleştirisini yönelttiler.

Üç sınıflı olan okula rüştiye mezunları ve medrese öğrencileri sınavla alınıyordu. Mezun olanlar vaiz olarak vilayet ve sancaklara atanıyordu. Ama gerek Medresetü'l-Vaizin'in, gerekse Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba'nın yeterli ilgiyi görmemesi ve istenen sonucu vermemesi üzerine, 1919'da iki okul birleştirilerek Medresetü'l-İrşad(*) adıyla yeni bir okul kuruldu.

medulla oblongata bak soğanilik

medulla spinalis bak. omurilik

Medusa, Yunan mitolojisinde Gorgo'ların(*) en ünlüsü. Kafasında saç yerine yılanlar olan kanatlı bir genç kadın olarak betimlenir. Gorgo'lar içinde bir tek o ölümlüdür ve Perseus tarafından kafası kesilerek öldürülür. Boynundan fışkıran kanlardan,

Didyma'da bulunmuş bir Medusa, Aydın Armut Kuzik

Poseidon'dan olma oğulları Pegasos ile Khrysaor doğar. Bakanları taşa çeviren kafasının, kesildikten sonra Athena'ya verildiği, onun da bunu kalkanına yerleştirdiği söylenir. Bir başka öyküye göre ise Perseus, Medusa'nın kafasını Argos'ta pazaryerine gömer.

Gene bir öyküye göre Herakles, Medusa'nın saçının bir iulesini Athena'dan alarak Tegea kentini saldırılardan koruması için Kepheus'un kızı Sterope'ye verir. Bakanları taşa çeviren bu iulenin fırtına çıkaracağına ve düşmanı kaçıracağına inanılırdı.

medüz, Cnidaria (knidliler) filumundan omurgasız hayvanların iki temel vücut biçiminden biri. Denizanasına serbest yaşama evresindeki tipik görünüşünü veren bu vücut biçimi genellikle çana ya da şemsiyeye benzer. Gövdenin merkezinden aşağıya

Bir denizanasının medüz biçimi
Tom McHugh-Photo Researchers

doğru sarkan manubriumun (ağız borusu) ucunda ağız bulunur. Ağız başlıca iç organ olan ve çanın kenarlarına doğru uzanan ışınal kanallarla bağlantılı sindirim boşluğuna açılır. Medüzler serbestçe yüzme yeteneğindedir. Çanın alt yüzeyinde bulunan kasların düzenli kasılmasıyla sağlanan su akımı medüzün yavaş yavaş ilerlemesi için itici bir güç oluşturur.

Erişkin knidlilerin bir yere bağlı yaşama evresinde görülen öbür temel vücut biçimi için bak. polip.

Medvedev, Jores Aleksandroviç (d. 14 Kasım 1925, Tiflis, Gürcistan), 20. yüzyılın ikinci yarısında önde gelen muhalif Sovyet tarihçileri arasında yer alan ünlü biyolog. Tarihçi Roy Medvedev'in tek yumurta ikizi kardeşidir. Moskova'daki Timiryazev Tarım Bilimleri Akademisi'nden 1950'de mezun oldu ve aynı yıl Moskova Bitki Fizyolojisi Enstitüsü'nden lisansüstü diploma aldı. 1951-62 arasında araştırmalar yürüttüğü Timiryazev Akademisi'nin kıdemli bilim adamları arasına girdi. Protein biyosentezi ve yaşlanma sürecinin fizyolojisi konularındaki çalışmalarıyla uluslararası üne kavuştu.

Medvedev bir bilim şarlatanı olan T. D. Lisenko'nun öğretilerini çürütmek amacıyla 1960'larda Sovyet bilim tarihi üzerine bir kitap yazdı. İosif Stalin döneminde (1929-53) ülkedeki biyoloji araştırmalarına yön veren Lisenko, klasik genetik kuramına yönelttiği eleştirilerle Sovyet biyolojisinin yıllarca kötürüm kalmasına yol açmıştı. Sovyet yetkililer Medvedev'in kitabının yayımlanmasına izin vermedi. Gizlice çoğaltılıp dağıtılan kitap ancak 1969'da Batı'da *The Rise and Fall of T. D. Lysenko* (T. D. Lisenko'nun Yükselişi ve Düşüşü) adıyla yayımlanabildi. Bilim adamı olarak yurtdışında artan ünlüye karşın Sovyet yönetimince yurtdışındaki bilimsel konferanslara katılma olanağından yoksun bırakılan Medvedev, 1960'ların ortalarından başlayarak sürekli KGB'nin baskılarıyla karşılaştı. Bu arada kısa bir süre zorla bir akıl hastanesinde tutuldu. Çektiği sıkıntıları *The Medvedev Papers* (1970; Medvedev'in Yazıları) ve kardeşi Roy'la birlikte yazdığı *A Question of Madness* (1971; Bir Delilik Sorunu) adlı kitaplarında ayrıntılı biçimde anlattı.

İlk yurtdışı gezisi sırasında Londra'da bulunurken 1973'te Sovyet yurttaşlığından çı-

karıldı. Bunun üzerine İngiltere'ye yerleşti ve *Soviet Science* (1978; Sovyet Bilimi), *Soviet Agriculture* (1987; Sovyet Tarımı), *The Legacy of Chernobyl* (1990; Çernobil'den Geriye Kaldılar) gibi kitaplarıyla Sovyet bilimin içyüzünü belgelemeye devam etti. *The Nuclear Disaster in the Urals* (1979; Urallar'da Nükleer Felaket) adlı kitabıyla Batı dünyasının 1957'de SSCB'de meydana gelen büyük çaplı bir nükleer felaketin ayrıntılarını öğrenmesini sağladı. 1990'da yeniden Sovyet yurttaşlığına alındı ve kitapları SSCB'de yayımlanmaya başladı. Medvedev'in gerontoloji, genetik, biyokimya ve başka konulara ilişkin 200'den fazla yazı ve makalesi de vardır.

Medvedev, Roy (Aleksandroviç) (d. 14 Kasım 1925, Tiflis, Gürcistan), Sovyet döneminin ünlü tarihçi ve rejim muhalifi. 20. yüzyılın ikinci yarısının önde gelen tarih yazarları arasında sayılır.

Tanınmış biyolog Jores Medvedev'in tek yumurta ikizi kardeşidir. İosif Stalin'in 1938'deki bir temizlik hareketi sırasında tutuklanan babaları 1941'de bir çalışma kampında öldü. Bu trajedi Roy Medvedev'in sonraki yıllarda Sovyet siyasal sistemine ve tarihine ilgi duymasında belirleyici bir rol oynadı. Leningrad Devlet Üniversitesi'nden (bugün Sanlet Petersburg Devlet Üniversitesi) 1951'de mezun olan Roy Medvedev 1958'de Moskova'daki Pedagoji Bilimleri Akademisi'nde doktora çalışmasını tamamladı. Tarih öğretmeni, ortaokul yöneticisi ve yayın yönetmeni olarak çalıştıktan sonra 1960'larda araştırma görevlisi olarak Pedagoji Bilimleri Akademisi'nde bulundu. 1956'da üye olduğu Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden 1969'da atıldı. 1971'den sonra Moskova'da serbest yazar olarak çalıştı ve kitaplarının yurtdışında yayımlanmasını sağladı. Sovyet yetkililerden, kardeşi Jores'e göre daha az baskı gördü.

Medvedev bir tarihçi olarak Sovyet Devrimi ile 1960'lar arasındaki dönemin Sovyet siyasal yapısı ile önde gelen kişiliklerini inceledi. En önemli yapıtı olarak kabul edilen *Let History Judge* (1971; Tarih Yargılasın) Stalinizmin kapsamlı bir inceleme-sidir. Bu yapıtında özellikle Stalinist akımın kökenleri ve sonuçları üzerinde durur. *Khrushchev: The Years in Power* (1976, Jores ile birlikte; Kruşçev: İktidar Yılları) *Khrushchev* (1983) ve *Khrushchev: A Political Biography* (1986; Kruşçev: Bir Siyasal Yaşamöyküsü) adlı kitapları bu Sovyet liderinin ülke tarihindeki yerini belirleyen önemli yapıtlardır. *All Stalin's Men* (1984; Hepsisi Stalin'in Adamları) adlı kitabı ise Stalin'in tasfiyelerinden kurtulmayı başararak ondan sonra da yaşayan altı yakın çalışma arkadaşının yaşamöykülerini sunar. Medvedev kendi siyasal görüşlerini ortaya koyduğu *On Socialist Democracy* (1975; Sosyalist Demokrasi Üzerine) adlı yapıtında hem demokratik reformların, hem de devlet sosyalizmine dayalı Sovyet sisteminin sürdürülmesini savunur.

Mihail Gorbacov'un 1980'lerin sonlarında başlattığı reformlara bağlı olarak sansürün yumuşaması Medvedev'e kitapların ilk kez kendi ülkesinde yayımlanma olanağını verdi ve önde gelen bağımsız Sovyet tarihçileri arasına girmesini sağladı.

Medyenliye, ŞUAYBIYE olarak da bilinir. Ebu Medyen'in (ö. 1198) kurduğu tarikat. Ebu Medyen'den önemli ölçüde etkilenen Muhyiddin Arabi, onun tevhide ilişkin düşüncelerini geliştirerek en uç noktalara

kadar götürmüştür. Tarikatın silsilesi bir yandan Abdülkadir Geylani'ye, bir yandan da Gazali'ye bağlanır. Başlıca kolları Cebertiye, Meymuniyeh, Deccaniye, Aleviye, Amudiye, Mehdeviye ve Şeybaniyedir. Anadolu'da tanınma ve yayılma olanağı bulamamıştır. Ebu Medyen'in Kuzey Afrika'daki ününden dolayı Şazeliye, Yafiye, Ekberiyeh gibi tarikatlar da Medyeniyenin kolu sayılır.

medyum, özellikle trans durumundayken ruhlarla ilişki kurduğuna inanılan kişi. *Ayrıca bak. ruh çağırma.*

Meegeren, Han van, asıl adı HENRICUS ANTONIUS VAN MEEGEREN (d. 10 Ekim 1889, Deventer - ö. 30 Aralık 1947, Amsterdam, Hollanda), Hollandalı ressam. Büyük ustalara atfederek sattığı başarılı sahte resimler ile tanınmıştır.

Van Meegeren'in sahtekarlığı ilk kez II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Nazi liderlerinin topladığı yapıtların sahiplerine geri verilmesi çalışmaları sırasında, Müttefiklerin oluşturduğu bir sanat komisyonu tarafından ortaya çıkarıldı. Vermeer'in "İsa ve Zina Yapan Kadın" adlı bir resminin Hermann Göring'in el koyduğu koleksiyonda bulunmasına şaşırان komisyon, yaptığı araştırma sonucu resmin egzantrik ve zengin bir ressam olan van Meegeren tarafından satıldığını belirledi. 1945'te tutuklanan ve işbirlikçilikle suçlanan van Meegeren, Vermeer ile başka ustaların elinden çıkmış gibi sahte resimler yaptığını itiraf etti. Başlangıçtaki niyetinin de resimlerin eleştirilmesinde onaylanmasından sonra kimliğini açıklamak olduğunu söyledi. Aralarında daha önce uzmanların Vermeer'in yapıtlarından saydığı "İsa ve Mürtiler Emmaus'ta" adlı resmin de bulunduğu saptanabilmiş 14 sahte Vermeer ile de Hooch resminden dokuz tanesi olağanüstü yüksek fiyatlara alıcı bulunmuştu.

Van Meegeren 1 yıl hapse mahkûm edildi, ama cezasını çekmeye başlamadan kalp krizinden öldü.

Meer, Simon van der (d. 24 Kasım 1925, Lahey), kütleli ve kısa ömürlü W ve Z temel parçacıklarının bulunmasına yaptığı katkılar nedeniyle 1984 Nobel Fizik Ödülü'nü Carlo Rubbia ile birlikte kazanan Hollandalı fizik mühendisi. Bu buluş 1970'lerde Steven Weinberg, Abdüsselam ve Sheldon Glashow'un temel parçacıkların elektromagnetik ve zayıf etkileşimlerine ilişkin olarak geliştirdikleri birleşik kurama ışık tutmuştur.

Hollanda'daki Delft Yüksek Teknikokulu'ndan mezun olduktan sonra Philips Company'de çalışmaya başlayan Meer, Delft Teknoloji Üniversitesi'nden fizik mühendisliği diploması aldı, 1956'da da Cenevre yakınlarındaki CERN'de (Avrupa Nükleer Araştırma Konseyi) görev aldı ve çalışmalara burada sürdürdü. Temel parçacıkların elektromagnetik ve zayıf etkileşimlerinin birlikte açıklandığı kuram, W ve Z parçacıklarının kütesinin (proton kütesinin yaklaşık 100 katı) ilk olarak güvenilir bir biçimde hesaplanmasını olanaklı kıldı. Parçacıkları oluşturmak için yeterli enerji açığa çıkaracak fiziksel bir etkileşim sağlamanın en uygun yolu oldukça hızlandırılmış bir proton demetini havası boşaltılmış bir tüpten geçirerek karşı yönde hareket eden bir karşı proton demetiyle çarpıştırmaktı. CERN'in çevresi 6,4 km uzunluğundaki parçacık hızlandırıcısı, istenen deneyi gerçekleştirebilmek amacıyla bir demet çarpıştırma aygıtına dönüştürülen ilk hızlandırıcı oldu. Demetlerin yönlendirilmesinde parçacıkların uygun yolun dışına saçılmamala-

rını ve tüpün kenarlarına çarpmalarını sağlamak için çok etkin bir yöntem gerekiyordu. Van der Meer bu sorunu, halkanın belirli bir noktasında dağılmaya uğrayan parçacığı izleyen ve parçacıkları yolunda tutmak için elektrik alanlarını düzenleyici, halkanın karşı yönündeki bir aygıtı çalıştıran bir mekanizma geliştirerek çözdü.

Mefisto bak. Mephistopheles

mefruz suç, bir kimsenin, suç oluşturduğuna sanarak işlediği, ama gerçekte yasadaki suç tanımına ve suç unsurlarına uymayan ve dolayısıyla cezalandırılmayan eylem. Başkasının malını çaldığını sanarken kendi malını alan ya da gümrüğe tabi olmayan bir malı kaçırma düşüncesiyle hareket eden kişilerin eylemleri mefruz suç kapsamına girer. Yasanın hükümlerinde tanımlanmasına gelen bu gibi durumlarda suç oluşmadığından ceza verilmez.

Megabyzos (ü. İÖ 5. yy başları), Ahemeniş İmparatorluğu'nun başlıca komutanlarından. Zopyros'un oğlu, Kral I. Kserkses'in ise kayınbiraderiydi. İÖ 482'de Babil'de başlayan bir ayaklanmayı bastırmak üzere bölgeye gönderildi. Kenti kısa sürede ele geçirerek yakıp yıktı ve Babil'in koruyucu tanrısı Marduk'un altından yapılmış dev beykelini eriterek yok etti. Kral I. Kserkses'le birlikte Yunanistan'a düzenlenen seferlere katıldı. Ama daha sonra onu öldürenler arasında yer aldı (İÖ 465).

I. Arturkses döneminde (İÖ 465-425) Suriye satraplığına atandı. İnaros'un yönetimindeki Mısır'da Ahemenişlere karşı bir ayaklanma başlayınca büyük bir orduyla bölgeye gönderildi. İnaros'a can güvenliğinin sağlanacağı konusunda güvence vererek onun teslim olmasını sağladı. Ama, ana kraliçe Amostris'in engellemeleri nedeniyle İnaros'a verdiği sözü yerine getiremedi ve Suriye'ye dönerek Ahemeniş yönetimine karşı ayaklandı. Bir süre sonra Arturkses'le uzlaştıysa da bir av partisi sırasında krala saygısız davranışlarda bulununca Basra Körfezindeki Kyrta'i'ye sürüldü. Beş yıl sonra cüzama yakalandığını ileri sürünce geri dönmesine izin verildi.

Megakles (ü. İÖ 6. yy ortaları), Solon'un *arkhon*'luğuyla Peisistratos'un tiranlığı arasındaki dönemde, Atina'nın denetimi için mücadele eden iki gruptan birinin önderi.

İÖ 612'de Kylon'la yandaşlarının Akropolis'teki kırımını yöneten Megakles'in torunuydu. Bu kanlı eylem yüzünden ailesi sürgün edildi. Babası Alkamion'un, Sikyon'da tiran Kleisthenes'in koruması altına girdiği sanılmaktadır. Megakles de Kleisthenes'in kızı Agaiste'yle evlendi. Ailesi daha sonra Atina'ya dönebildi, ama kırımın lekesinden hiçbir zaman kurtulamadı.

Atina'daki siyasal gruplar arasında Megakles'inki Kıyı'nın partisi olarak biliniyordu. Ova'nın partisinden önderi Lykurgos'tu. Gruplar arası mücadelelerin yol açtığı siyasal kargaşa sonucunda İÖ 560-559'da Peisistratos iktidarı ele geçirdiyse de, iki grup hemen birleşerek onu düşürdü.

Sonraki yıl içinde Megakles kendisiyle uzlaşan Peisistratos'u yeniden iktidara geçirerek kızı Kaisyra'yla evlendirdi. Ama Kaisyra'ya kötü davranması üzerine Lykurgos'la birleşerek Peisistratos'u bir kez daha düşürdü. Peisistratos bir ordu toplayarak Attika'yı işgal etti. Megakles ailesiyle yeniden sürgün edildi. Daha sonra oğlu Kleisthenes'le birlikte Peisistratos'a karşı mücadele ettiyse de başarılı olamadı.

megalit (Yunanca *mega* "büyük", *lithos* "taş"). Neolitik Çağla İlk Tunç Çağında çeşitli anıtlarda çoğunlukla işlenmeden kullanılmış, çok büyük boyutlu taş. Ayrıca bak. dolmen; menhir

Megaloceros, fosillerine Avrupa ve Asya'daki Pleistosen Bölüm (y. 2.5 milyon-10 bin yıl önce) çökellerinde rastlanan soyu tükenmiş geyik cinsi. Günümüzde yaşayan sığınların boyutunda olmasına karşın boynuzları bulunan bütün geyiklerden daha in olan bu hayvanların bazılarında boynuzların bir uçtan öbür uca uzunluğu yaklaşık 4 m'ye ulaşır. Çok geniş ve yassı olan boynuzlardan birçok sıvı uç çıkar. *Megaloceros* cinsinin bilinen fosil türleri arasında en in olanları İrlanda ve Danimarka'da bulunmuştur. Bu cins üyelerinin İÖ 500'lere değin varlıklarını sürdürdükleri sanılmaktadır.

megalomani bak. büyüklük sanrısı

Megalopolis, Yunanistan'da, Peloponnesos yönetim bölgesindeki Arkadhiya ilinde (*nomós*) kasaba ve antik yerleşim bölgesi. Eski Megalopolis (büyük kent) kenti, bugünkü kasabanın hemen kuzeybatısında, Helisson (Elisson) ve Alpheios (Alfiós) ırmaklarının birleştiği noktadan yukarısında, Helisson ırmagının her iki yakasında geniş bir alana yayılmıştı. Thebaili Epaminondas tarafından, Sparta'nın Güney Arkadia'daki topraklarını korumak üzere, Arkadia Birliği'nin merkezi olarak kurulmuş (İÖ 371-368) kente yöredeki köylerle Tegara, Mantinea ve başka yerlerden getirilen topluluklar yerleştirildi. Sağlam surlarla kuşatılan kent Arkadia'daki kent devletlerinin en büyüğüydü. Sparta, Arkadia Birliği'nin dağılmasından sonra zayıflayan kenti ele geçirmek için İÖ 353 ve İÖ 331'de iki ayrı girişimde bulunduysa da başarılı olamadı. Megalopolis'in Akhaia Birliği'ne katıldığı İÖ 234'ten sonra düzenlediği saldırılar da sonuçsuz kaldı. Ama Sparta kralı III. Kleomenes İÖ 223'te kenti yağmaladı. İÖ 146'da bölgenin Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmesiyle birlikte, Megalopolis hızla gerilemeye başladı. Asker ve devlet adamı Philopoimen (İÖ y. 252-182) ve tarihçi Polybios (İÖ y. 200-118'den sonra), Megalopolis'te doğmuştur. Atina'daki İngiliz Okulu tarafından 1890-93 arasında yapılan kazılar sonucunda ırmagın kuzeyinde çeşitli resmî yapıların kalıntıları, güneyinde ise gene bazı resmî binalarla, Yunanistan'daki en büyük tiyatro ve hemen yanında bulunan toplantı salonu (Thersilion) ortaya çıkarıldı.

Bugünkü Megalopolis kasabası zengin linyit yataklarının bulunduğu bir bölgenin ortasında yer alır. 1970'lerde işletilmeye başlayan bu yataklar yöredeki üç termik santrale yakıt sağlar. Nüfus (1981) 4.875.

Megara, Yunanistan'ın Attika ilinde (*nomós*), Saron Körfezi kıyısında kent ve antik yerleşim bölgesi. Bugünkü Megara kenti, eski kentin akropolislerinin bulunduğu iki tepenin güney yamaçlarında yer alır.

Bölgede kurulan ilk yerleşme Dor istilaları sırasında (y. İÖ 1100-1000) yakılıp yıkıldı. İÖ 8. yüzyılda Sicilya'nın doğu kıyısında Megara Hyblaia (İÖ y. 728) ve güneybatı kıyısında Selinus (İÖ y. 628) adlı Megara ticaret kolonileri kuruldu. Megaralılar İstanbul Boğazının iki yakasına ve Marmara Denizi kıyılarına da yerleşerek İÖ 676'da Khalkedon (Kadıköy) ve İÖ 660'ta Byzantion (İstanbul) kolonilerini kurdular. Byzantion daha sonraları büyük önem kazandı. Bununla birlikte Megara'nın en önemli

kolonileri Küçük Asya'nın kuzeybatısındaki Bitinya'da bulunan Astakos ve Herakleia ile Kırım'daki Herakleia idi.

Megara İÖ 630'dan sonra komşusu Atina ile çatışma içine girdi. Atina İÖ y. 570'te Salamis Adasını ele geçirdi. Megaralılar İÖ 461'den sonra Atina'nın yardımını kabul etmek zorunda kaldılarsa da İÖ 446'da Atina yönetimine karşı baskıldılar. Atina'nın İÖ 432'deki ticaret ambargosu kente büyük zarar verdi. Peloponnesos Savaşı (İÖ 431-404) sırasında kalenin çevresindeki bölge Atina'nın eline geçti, ama kale düşmedi. İÖ 4. yüzyılda Megara eski gücüne bir ölçüde yeniden kavuştuysa da bölge siyasetinde söz sahibi olamadı. Roma döneminde ve sonrasında varlığını koruyan kent 1500'de Venedikliler tarafından boşaltıldı. stoacı düşüncüyü etkileyen Megara okulunun kurucusu olan Eukleides (İÖ y. 450 - y. 380) Megara'da doğdu. Günümüzde Megara önemli bir çiftçilik ve kümes hayvancılığı merkezidir. Pire'den Korinthos'a kadar uzanan kıyı bölgesinin hızla sanayileşmeye başlaması kent ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. Nüfus (1981) 17.719.

Megara okulu, İÖ 4. yüzyıl başlarında Eski Yunan'da Platon'un çağdaşı Megaralı Eukleides tarafından kurulan felsefe okulu. Aristoteles eleştirisi ve stoacı mantığı üzerindeki etkisiyle önem kazanmıştır. Sokrates'in öğrencisi olmasına ve bir dizi Sokratik diyalog yazmasına karşın Eukleides'in görüşlerinden pek azı günümüze ulaşmıştır. Savunduğu söylenen "Tanrı, us, bilgelik gibi çeşitli adlar verilmekle birlikte İyî'nin Bir olduğu ve karşınının gerçekliği olmadığı" görüşü Sokrates'ten çok Parmenides ve Zenon'un temsil ettiği Elea okulundan etkilendiğini gösterir.

Megara okulunun Eukleides çizgisindeki temsilcilerinin daha çok etik ve eğitimsel amaçları vardı; İyî'nin Bir'liğini savunmalarının temelinde de bu anlayış yatıyordu. Ama kuramsal bilgiye gene de Kyrene okulu ve Kynikler gibi öteki okullardan çok önem veriyorlardı. Okulu bir arada tutan, belli bir öğretiyi savunmaları değil, karşılıklı soru ve yanıt biçimindeki Sokratik yöntemi benimsemeleriydi. Eukleides'in ölümünden sonra ise (İÖ y. 380) diyalektik yöntem daha az kullanılmaya başladı. Okulun bir kolu Elealı Zenon'u izleyerek paradoksları incelemeye ağırlık verdi; bunun dışında da bağımsız mantık çalışmalarına yöneldi.

Eukleides'in izleyicilerinden Polyksenos Platon'un idealer kuramını eleştirirken, Miletoslu Eubulides(*) Aristoteles'in kategoriler öğretisini, hareket tanınımı ve Megara okulunun, ancak gerçek olanın olanakları içinde bulunduğu görüşüne dayanarak olanak kavramını eleştirdi. (Aristoteles'in yapıtlarındaki bazı bölümlerin bu eleştiriyeye yanıt niteliğinde tasarlandığı düşünülebilir.) Aristoteles'in yüklem mantığına karşı Megaralılar önermeler mantığını geliştirdiler. Stoacı Khryssippos Megaralı öncüllerinden büyük ölçüde yararlanarak bu mantık anlayışını daha da ileri götürdü.

Öteki Megaralı düşünürler arasında Diodoros Kronos(*) ile diyalektik yöntemi etik amaçlarla kullanarak eski Megara geleneğini sürdüren Stilpon sayılabilir. Stilpon, stoacı Zenon ile Eretria okulunun kurucusu Menedemos'un öğretmeni oldu. Megara okulu İÖ 3. yüzyıl başlarında etkinliğini yitirdi.

megaron, eskiçağ mimarlığında dikdörtgen planlı yapı türü. Büyük bir olasılıkla Orta-doğu'da ortaya çıkmıştır. Girişi dar kenarla-

rından birinin ortasındadır. İki uzun kenarın duvarları bu cephede ileriye doğru taşarak kapının önünde bir çeşit sahanlık oluşturur. Megaronların içinde bir de ocak bulunur. Homeros bu sözcüğü, doğrudan büyük bir salonu anlatmak için kullanmıştır. Pek çok yerde bulunan kalıntılardan eskiçağlarda çok yaygın olduğu anlaşılan megaronun en ünlü örnekleri Yunanistan'da Tiryns'te, Batı Anadolu'da Troya'dadır.

Megasthenes (d. y. İÖ 350 - ö. y. İÖ 290), Eski Yunanlı tarihçi ve diplomat. Hindistan'ı konu alan *Indika* adlı dört ciltlik kitabın yazarıdır. İonyalı olan Megasthenes I. Selevkos tarafından elçi olarak Hindistan kralı Çandra Gupta Maurya'ya gönderildi. Yanlışlar içermekle birlikte *Indika*, Hindistan üzerine o güne değin Yunan dünyasında yazılmış en kapsamlı kitap oldu.

Megatherium, yerde yaşayan soyu tükenmiş tembelhayvanların en ilerilerini içeren memeli cinsi. Güney Amerika'da Senozoyik (Yakın) Zamanda (65 milyon yıl öncesinden günümüze) soy çizgilerinden büyük ölçüde ayrılarak başarılı bir evrimsel dallanma süreci geçiren bu grup üyeleri yaklaşık günümüz fillerinin boyutundaydı. Pençeleri iri, çenelerinin yanlarında yer alan dişleri büyük ölçüde yaprakla beslenmelerini sağlayacak yapıda ve iyi gelişmişti. Yer tembelhayvanları Pleystosen Bölümde (2,5 milyon - 10 bin yıl önce) soylarının tükenmesinden hemen önce, Kuzey ve Güney Amerika kıtalarını birbirine bağlayan kara köprüsünden Kuzey Amerika'ya geçtiler.

Meggilla (İbranicede "Tomar"), çoğul MEGILLOT. Eski Ahit'in üçüncü bölümü Ketuvim'in tomar biçimindeki beş kutsal kitabından biri. Bazı törenlerde sinagoglarda okunur. Pesah haftasının Sebt günü Neşideler Neşidesi, Şavuot günü Rut Kitabı, Tişabe-Av anmalarında Yeremya'nın mersiyeleeri, Sukkot haftasının Sebt günü Vaiz Kitabı, Purim günü de Ester Kitabı okunur; bu sonuncunun okunuşu Mişna'da anlatılır. Öteki parçaların okunması, Talmud sonrası dönemde yaygınlaşmıştır.

Meghalaya, Hindistan Cumhuriyeti'ni oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin kuzey-doğu köşesinde; güzel manzaralı dağlık bir platoda yer alır. Güney ve batıda Bangladeş, kuzey ve doğuda da Hindistan'ın Assam eyaletiyle çevrilidir. Yüzölçümü 22.429 km²'dir. Doğu Garo Tepeleri, Batı Garo Tepeleri, Doğu Hasi Tepeleri, Batı Hasi Tepeleri ve Caintia Tepeleri adı verilen beş ilden oluşur.

Eyaletteki dağ kabilelerinin tarihi Hindistan'ın Ari halkları tarafından istila edildiği dönemin öncesine değin uzanır. Bu kabileler aradan yüzyıllar geçmesine karşın kimliklerini korumayı başarmışlardır. Meghalaya, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Assam eyaletine bağlandı. 1960'ta Assam dilinin resmî dil olarak kabul edilmesi bölgeye özerklik tanınması için verilen mücadeleyi daha da güçlendirdi. 1972'de Meghalaya'ya eyalet statüsü tanındı ve Şillong eyalet merkezi ilan edildi.

Eyaletin büyük bölümü batı-doğu doğrultusunda uzanan Garo Tepeleriyle kaplıdır. İç kesimlerdeki plato, eyalet topraklarının sularını toplayan akarsular arasında su bölümü çizgisi oluşturur. Bu ırmakların en önemlisi, Assam ve Meghalaya eyaletlerinin büyük bir kesimi için önemli bir hidroelektrik güç kaynağı olan Umiam-Barapani Irmağıdır. Eyaletin iklimi ılımandır. Garo Tepelerinde 4°C olan ortalama sıcaklık,

Hasi ve Caintia tepelerinde 12°C'ye yükselir. Dünyanın en çok yağış alan bölgelerinden biri olan Cherrapunji'de yıllık ortalama yağış miktarı 11.430 mm dolaylarındadır. Nüfusun büyük bölümü Tibet-Birman (Garo) ya da Mon-Khmer (Hasi) kökenlidir; yörede yaygın olarak Hasi ve Garo dilleri konuşulur. Nüfus kırsal kesimde toplanmıştır. Halkın çoğunluğu Hindu ve Hristiyan'dır. Eyalette az sayıda Müslüman ve Budacı da yaşar.

Nüfusun yüzde 70'ten fazlası, ekonominin temelini oluşturan tarım sektöründe çalışır. Başlıca ürünler piring, darı, mısır, biber, patates, kırmızibiber, pamuk, zencefil, jüt, arekcevi, portakal, mango, muz, ananas ve çeşitli sebzelerdir. Geleneksel tarım yöntemleri toprağın aşınmasına ve dolayısıyla halkın yoksullaşmasına neden olmuştur.

Eyalette zengin doğal kaynaklar bulunmakla birlikte bunların çoğu henüz işletmeye açılmamıştır. Meghalaya'da kömür, kireçtaşı, kaolin, feldispat, kuvars, mika, alçıtaşı ve boksit yatakları vardır. Yörede dünyadaki en nitelikli silimanit yataklarından biri bulunur; Hindistan'ın toplam silimanit üretiminin hemen tamamı bu yataklardan sağlanır. Zengin yeraltı kaynaklarına karşın sanayi gelişmemiştir. Şillong, Covai, Nongthymmai ve Tura dışında kentsel yerleşim merkezi yoktur. Dağlık bölgelerdeki iller arasında ulaşım güçlüğüle yapılabilmektedir. Eyalette toprak, çakıllı ve kaplanmış yolların toplam uzunluğu 3.200 km'yi aşar. Yörede demiryolu yoktur.

Meghalaya zengin halk kültürü, müziği ve danslarıyla dikkat çeker. Dinsel ve toplumsal törenlerde dans ve müzik önemli rol oynar. Nüfusun üçte birinin okuryazar olduğu eyalette yalnızca bir günlük gazete ile birkaç haftalık dergi yayımlanır. Başlıca yükseköğretim kurumu Şillong'daki Kuzeydoğu Hill Üniversitesi'dir. Nüfus (1991 geç.) 1.760.626.

Megiddo, bugün TEL MEGIDDO. İsrail'de Emek Yizreel'e bakan eski bir Filistin kenti. İki askeri ve ticari yolun kesişme noktasındaki stratejik konumuyla tarihte büyük önem taşımıştır. Kıyamet gününde iyilikle kötülük arasındaki büyük savaşın yapılacağı yerin adı olarak Kitabı Mukaddes'te geçen Armageddon, "Megiddo tepesi" anlamına gelir.

1903-05 arasında Alman Doğu Kurumu'nun, 1925-39 arasında da Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nün yürüttüğü kazı sonuçlarına göre yörede ilk kent İÖ 4. binin başlarında kuruldu. Yaklaşık 1468'de Mısır firavunu III. Tutmosis'in fethettiği Megiddo, daha sonra yöredeki başka kentlerle birlikte İsrailoğullarının eline geçti. Hz. Süleyman'ın askeri bir merkez

Megiddo'daki ahırların kalıntıları
Oriental Institute, University of Chicago

olarak yeniden inşa ettirdiği kentte ortaya çıkarılan ahırlar büyük olasılıkla bu dönem-

de yapılmıştı. Yaklaşık 450 atın barınabileceği düşünülen bu ahırlar Hz. Süleyman'ın savaş arabalarının sayısına ve at ticaretinin boyutlarına ışık tutuyordu. Kırk bir stel üzerindeki yazıdan anlaşıldığına göre Mısır firavunu I. Şeşonk (hd İÖ y. 935-914) kenti işgal etti. Yahuda krallarından Ahazya İÖ y. 842'de, Yoşiya da Asur'a doğru ilerleyen Mısır firavunu II. Neko'ya karşı koyarken İÖ 609'da Megiddo'da öldü. Zamanımıza en yakın kalıntıların İÖ y. 450'ye tarihlendiği kentte bulunan 400 kadar Fenike işi fildişi parça, çeşitli Ortadoğu kültürleri arasındaki etkileşimi ortaya koyar.

Megiddo I. Dünya Savaşı'nın sonlarında önemli bir çarpışmaya sahne oldu (19 Eylül 1918). Yıldırım Orduları Grubu'na (7. ve 8. Osmanlı Ordusu) karşı savaşan Allenby'nin zaferinden sonra İngilizler Filistin içlerine girdi.

Megrelce, Megrelce MARGALURI NINA, Gürcüce MEGRULI ENA, MINGRELCE olarak da bilinir, Gürcistan'ın Karadeniz kıyısı boyunca konuşulan, yazısı olmayan dil. Bazı araştırmacılara göre, Megrelce ve Lazca bağımsız diller değil, tek bir dilin (San dili) lehçeleridir. Lazca gibi Megrelce de dilbilgisi ve sesbilgisi bakımından, Gürcüce ve Svancaya oranla yeniliğe daha açıktır. Megrelce, Lazca, Gürcüce ve Svanca birlikte Kartveli (Güney Kafkas) dil ailesini oluşturur. Ayrıca bak. Kartveli dilleri.

Megri halısı bak. Mekri halısı

Mehâbad, eskiden SACBULAG, İran'ın kuzeybatısında, Batı Azerbaycan ilinde (os-tan) kent. Urmiye Gölünün güneyindeki dar bir vadide 1.302 m yükseklikte yer alır. Çevresindeki düzlüklerde henüz kazılmamış birçok höyük vardır. İÖ 1. binyılın başlarında güçlü bir devlet kuran Mannahların merkeziydi. Günümüzde kent halkının çoğunluğunu Kürtler oluşturur. Mehâbad 20. yüzyılda birçok siyasal çatışmaya sahne oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Kürtlerin burada kurduğu Kürt Cumhuriyeti, 1946'da İran birliklerinin gönderilmesiyle yıkıldı. Kürt milliyetçiliğinin merkezi olma özelliğini koruyan kent, İran Devrimi sırasında da kısa bir süre Kürtlerin denetimine girdi. Irak sınırına yakınlığından dolayı stratejik bir önem taşımasına karşılık İran'ın en az gelişmiş bölgelerinden birinde bulunan Mehâbad'ın Tebriz, Urmiye (eskiden Rızai-ye) ve Irak'taki Musul'la karayolu bağlantısı vardır. Nüfus (1986) 75.238.

mehayif müfettişi, Osmanlı Devleti'nde kamu hukuku, içişleri ve genel güvenlikle ilgili özel ve geçici görev yapan kadı. Seyyar toprak kadılarına da bu unvan verilirdi.

İlkçağ ve ortaçağ toplumlarında, ulaşım teknolojisinin geriliği ile geniş bir maaşlı bürokrasiyi beslemek için gerekli nakit ekonomisinin zayıflığı yüzünden büyük alanlar üzerinde merkezîyetçiliğin sürdürülmesi güçtü. Taşrada dönem dönem güçlenen merkezkaç eğilimlere karşı, Charlemagne'dan Osmanlı Devleti'ne, Çin'deki Song hanedanından 13. yüzyıl İngiltere'sine kadar başvurulan ortak yöntemlerden biri, merkezden yeni elçi, denetçi ya da müfettişler göndermekti.

Osmanlı Devleti'nde adaletin merkeze uzak bölgelerde de uygulanabilmesi için daha 16. yüzyılda seyyar toprak kadılığı oluşturulmuştu. Merkezî yönetimin güvendiği kadılardan seçilen toprak kadıları ya da mehayif müfettişleri, gittikleri her yerde bema halkın şikâyetlerini dinler, hem de adaletin uygulanışını izlerlerdi. Yönetime dönük eleştirileri saptamak da görevleri arasındaydı. Bu işlere "mezalim ve mehayif teftisi" denirdi.

16. yüzyıldan başlayarak var olan bu zemin üzerinde, mehayif müfettişliği asıl 18. yüzyılda gelişti ve yeni bir kurum haline aldı. 18. yüzyılda ademi merkezleşme ve âyanın yükselişle birlikte taşrada güvenliğin giderek sarsılması, sancakbeyi, subaşı, ehl-i örf ve sipahilerin çoğu kez kadılarla işbirliği içinde halka yaptıkları baskıların artması yeni önlemlerin alınmasını gerektirdi. Divan-ı Hümayun'a gelen şikâyetlerin artması üzerine, Divan-ı Hümayun'un mehayif müfettişi unvanıyla görevlendirdiği kadılar bölgelere giderek yolsuzluk ve haksızlıkları saptamaya, suçluları cezalandırmaya başladılar. Genel yargı yetkisine sahip olan bu kadılar toprak mülkiyeti ve kullanımından doğan uyumsuzluklara da baktıklarından, toprak kadısı olarak da anılıyorlardı. Mehayif müfettişleri bağımsız çalışır, çözdükleri davalarla ilgili ilamları uygulatır, önemli sorunları da ayrı ilamlarla doğrudan Divan-ı Hümayun'a bildirirlerdi. Taşraya mehayif müfettişi gönderilmesine Tanzimat dönemi başında son verildi.

Mehdi, asıl adı EBU ABDULLAH MUHAMMED (d. 742 - ö. 4 Ağustos 785, Masebezan, İran), 775-785 arasında Abbasi halifesi.

Abbasi halifesi Mansur'un oğluydu. Annesinin gözetiminde yetişti. Horasan valisi Abdülcebbâr bin Abdurrahman'ın başlattığı ayaklanmanın bastırılmasına katıldı. 759-760 yıllarında Taberistan üzerine gönderilen orduya komuta etti ve bölgenin Abbasilere bağlanmasında önemli rol oynadı. Daha önce veliahtlığı ilan edilmiş olan kuzeni İsa bin Musa'nın bu hakkından vazgeçmesi üzerine, babasının ölümünden sonra halife oldu (Ekim 775). İlk iş olarak Medinelilerden oluşan bir hassa ordusu kuran Mehdi bir yandan Horasan'da yeni mezheplerin çıkardığı karışıklıklarla uğraşırken, bir yandan da Mansur döneminde başlatılmış olan Bizans seferlerini sürdürdü. 779'da Ankara'ya kadar ilerlediyse de Bizans güçleri karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. 780 ve 782'de oğlu Harun (Harun Reşid) ile birlikte Bizans'a karşı yeni seferler düzenledi. Bu seferler sonunda yapılan barış antlaşmasıyla Bizans İmparatorluğu üç yıl boyunca Abbasilere ağır vergiler ödemek zorunda kaldı. Geçici barış ortamından yararlanarak iç sorunlarla ilgilenmeye başlayan Mehdi yeni yollar yaptırdı, ticaretin ve el sanatlarının geliştirilmesine önem verdi. Daha önce kendisi lehine veliahtlıktan çekilen İsa bin Musa'nın bu kez de oğlu Musa (sonradan Hâdi) lehine veliahtlıktan çekilmesini sağladı. Harun'u da tahtın ikinci varisi ilan etti. Tahta çıkış sırasını Harun lehine değiştirmek üzere o sırada Gürgân (Cürcan) valisi olan Musa'nın yanına giderken yolda öldü. Mehdi genellikle barış yanlısı bir politika izlemiş, ülkesinin kalkınması için çaba göstermiştir. Ülke yönetiminde görevlerin babadan oğula geçmesi uygulamasını kaldırarak, görev dağıtımını halifenin atamasına bırakmıştır.

Mehdi, tam adı UBEYDULLAH EL-MEHDI, SAİD olarak da bilinir (ö. 4 Mart 934, Mehdiye [bugün Tunus'ta]), ilk Fatımi halifesi (909-934). Hz. Fatma aracılığıyla Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini öne sürmüştür. Bazı kaynaklarda ise İsmâiliye reislerinden Abdullah bin Meymun el-Kaddah'ın torunu olarak anılır.

9. yüzyılda İslâm dünyasında iyice güçlenen İsmâiliye daileri Sünnî düzenine ve Abbasi Devleti'ne karşı yoğun propaganda başladılar. Kuzey Afrika'da yeterince güçlendiklerinde, Ubeydullah Suriye'nin kuzeyindeki Salamiye'den Kuzey Afrika'ya gitti. Bu arada Aglebilerin egemenliğine son verilmiş ve toprakları ele geçirilmişti.

Aglebilerden alınan Rakkade'ye (bugün Tunus'ta) yerleşen Ubeydullah, burada Mehdi unvanıyla halife ilan edildi. Berberi Beni Kitame kabilesinin de desteğini alarak ülkenin sınırlarını genişletmeye başladı. 911'de, halife ilan edilmesinde etkin rol oynayan ama sonra araları açılan Ebu Abdullah'la kardeşi Ebu Abbas'ı öldürttü. Trablusgarp'taki Huvare ve Levate kabilelerini yenilgiye uğrattı. Ebu Abdullah'ı öldürttüktan sonra hoşnutsuzluk göstererek 912'de ayaklanan Beni Kitame'yı bastırdı. Mısır'a yaptığı seferlerle İskenderiye'yi aldı (914). İdrisilerin yönetimindeki Fas'tan Mısır'a kadar uzanan bölgeye egemen oldu. Bu arada el-Fustat'ı (Eski Kahire) almak istediysse de başarılı olamadı. 926'da başkenti Kayrevan'dan Tunus'un doğu kıyısındaki Mehdiye'ye taşıdı. Ölümünden sonra yerine oğlu Kaïm geçti.

Mehdi, asıl adı MUHAMMED AHMED İBN'US-SEYYİD ABDULLAH (d. 12 Ağustos 1844 - ö. 22 Haziran 1885, Omdurman, Sudan), Kızıldeniz'den Orta Afrika'ya kadar uzanan büyük bir İslâm devletinin ve bir yüzyıl boyunca Sudan'da etkisini koruyan Mehdi-lik hareketinin kurucusu. 1881'de mehdiliğini ilan ederek Mısır ve İngiliz sömürge yönetimine karşı ayaklanmıştır.

Gençliği. Babası, Nübye'nin Dungula bölgesinde gemi yapımı işinde çalışıyordu; Muhammed doğduktan sonra Hartum yakınlarındaki Kerari köyüne taşındılar. Küçük yaşta dinle ilgilenen Muhammed egemen İslâmî görüşü benimsemedi. Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi gibi kurumlarda öğrenim görüp resmi hiyerarşi içinde görev almak yerine Sudan'da kalarak tasavvufa yöneldi. Semmaniye tarikatına katıldı ve yönetici sınıftan bilinçli olarak uzak durdu. Tümüyle Sudanlı bir dinsel çevrede yetişerek genç yaşta etrafında çok sayıda mürit topladı. 1870'te müritleriyle birlikte, Hartum'un 280 km güneyinde Beyaz Nil'deki Ebba Adasında bir tekkeye çekildi. Dinsel inançlarına coşkuyla bağlılığı ve uzlaşmaz tavır dünyevi olmakla eleştirdiği şeyhi ile çatışmasına yol açtı. Öfkelenen şeyhin çevresinden kovulduktan sonra bağışlanma isteği geri çevrilince aynı tarikat içindeki rakip bir şeyhin çevresine katıldı.

İktidara yükselişi. Sudan o dönemde Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olan Mısır'a bağımlıydı. Yönetici sınıfa Sudanlılar kültürel bakımdan birbirlerinden çok farklıydılar. Yönetici sınıfa işbirliği yapan yüksek görevlilerle yönetimden çıkar sağlayan bazı kabile şefleri dışında kimse yönetimden memnun değildi. Halk ağır vergiler altında eziliyor ve vergilerini ödeyemediği zaman şiddetle cezalandırılıyor, başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin baskısıyla köle ticaretini yasaklamak isteyen yönetim köle tüccarlarıyla çatışıyordu; ayrıca dinine bağlı Müslümanlar yönetici Hristiyanların sayısının artmasına ve onların içkiye düşkünlüğüne tepki duyuyor, Nil kıyısında yaşayan köylüler hükümet gemilerini çekmeye zorlanıyordu.

Muhammed Ahmed kabileler arası anlaşmazlıklar aşarak farklı sorunları olan kesimleri tek bir hareket içinde birleştirmeyi başardı. 1880'den 1881'in başlarına değin yönetici sınıfın tümüyle İslamdan ayrılmış olduğu, Mısır hıdivinin kâfirlerin elinde kukla haline geldiği ve dolayısıyla Müslümanları yönetemeyeceği görüşüne vardı. Mart 1881'de yakın çevresine Tanrı tarafından İslâmî yeniden sağlığına kavuşturmak ve onu yozlaştıran yönetimleri yıkmakla

görevlendirildiğini açıkladı. 29 Haziran'da da mehdiliğini açıkladı. Bu açıklamadan sonra sopalı ve mızraklı bir avuç müridiyle Ebba Adasından harekete geçen Mehdi, dört yıldan kısa bir süre içinde çok miktarda para, altın, mücevher ve askeri malzemeyi ganimet olarak ele geçirerek Mısır'ın yönetimindeki toprakların hemen tümünün hakimi oldu.

1883'ün sonuna değin Mehdi'nin ensar adı verilen izleyicileri üzerlerine gönderilen üç Mısır ordusunu yok etmişti; bunların sonuncusu Hicks Paşa'nın (William Hicks) komuta ettiği 8 bin kişilik bir kuvvetti. Kordofan bölgesinin merkezi el-Obeyd (bugün el-Ubeyyid) ile önemli kentlerinden Bara da kuşatma sonunda düşmüştü. Mehdi bundan sonra yükselen bir din devletinin başı gibi davranmaya başladı. Vergiler Mısırlıların koyduğu değil, Kuran'ın öngördüğü biçimde toplandı. Ünü Arabistan'dan, batıda Bornu'ya (bugün Borno, Nijerya) kadar yayılan Mehdi davasını etkili bir biçimde savunarak genel vali Abdülkadir Hilmi Paşa ve Hartumlu ulemanın karşı propaganda çabalarını da etkisizleştirmeyi başardı.

Hartum'un ele geçirilmesi. Mehdi'nin en önemli zaferi, 26 Ocak 1885'te Hartum'un ele geçirilmesi oldu. Kenti savunan Gordon Paşa (Charles George Gordon), Mehdi'nin kesin emrine karşı son saldırı sırasında öldürüldü. Mehdi, kente muzaffer komutan olarak girdi ve büyük camide namaz kıldırdı. Mısır 1881 ve 1882'de Ahmed Urabi Paşa'nın önderliğindeki milliyetçi ayaklanma sırasında askeri gücünü büyük ölçüde yitirmiş olmakla birlikte, bu zafer gene de beklenmeyen bir başarıydı.

Din devleti. Hartum'u korumayı başaramayan İngiliz birliği geri çekilince Mehdi yönetimini pekiştirme çalışmalarına yöneldi. Nil'in batı kıyısında, Hartum'un karşısında yer alan Omdurman'ı başkenti yaptı. Bildirge, vaaz, uyan ve yazılarıyla toplumsal ve kişisel yaşamın her alanına yön verdi; bu çabalarında sağlam olarak ele geçirilen hükümet matbaasından da yararlandı. Ama günlük işlerin çoğunu yardımcılara bırakarak, yalnızca temel ilkelerin saptanmasını ve açıklanmasını üstlendi. Siyasal kurumların oluşturulmasında ve hükümet görevlerinin belirlenmesinde uygulamanın elverdiği ölçüde ilk İslam toplumları örnek alındı. Hz. Muhammed gibi Mehdi de dört halife atadı. Mehdi'nin en güvenilir danışmanı ve kurmay başkanı olan Abdullah bin Muhammed'in de aralarında bulunduğu üç halife Sudanlıydı. Batı çölündeki Senusiye tarikatının önderi olan dördüncü halife Muhammed el-Mehdi bin Senusi ise Mehdi'nin çağrısına uymadı. Mehdi kendisini "Tann'ın elçisinin ardılı" (yani yalnızca onun görevlerini devam ettirme anlamında Hz. Muhammed'in ardılı) olarak görüyordu.

Mehdi'nin yönetimi kısa sürdü. Tifuse yakalanarak henüz 41 yaşındayken öldü. Vasiyeti üzerine yönetsel görevlerini Halife Abdullah üstlendi. Abdullah'ın Mehdi için yaptırdığı türbe Omdurman Çarpışması (1898) sırasında top atışlarıyla kısmen tahrip edildi; daha sonra Mehdi'nin oğlu Abdurrahman ve yandaşları tarafından yeniden yaptırıldı. Ayrıca bak. Mehdilik.

mehdi (Arapçada "hidayete eren", "hak yolunu tutan"), İslamda, kıyametten önce gelerek dünyayı adaletle dolduracağına inanılan kurtarıcı. Başta Yahudilik ve Hristiyanlık olmak üzere hemen bütün din ve kültürlerde bulunan "mesih"(*) inancının İslam halk kültüründeki uzantısıdır. Mehdi

konusunda Kuran'da hiçbir bilgi, işaret ya da ima yoktur. Sahihane denen en güvenilir Sünni hadis külliyyatlarında (Buhari ve Müslim'in *Camii's-Sahih*'leri) ve Sünni inançları belirleyen ilk bilginlerin (Ebu Hanife, Eş'ari ve Maturidi) yapıtlarında mehdiden söz edilmez. Buna karşılık mehdi inancı hemen bütün Şii mezheplerin temel inanışları arasında yer alır; Sünni hadis kitaplarının çoğunda da bu konuda hadisler bulunur. İnanç konularında bağlayıcı kabul edilmemelerine karşın bu hadisler İslam halk kültüründe mehdi inancının yaşamasına yol açmıştır.

Sünni hadis kitaplarındaki rivayetlere göre mehdi kıyamet alametlerinin belirlediği bir dönemde kendine özgü bazı işaretlerle ortaya çıkacaktır. Hz. Muhammed'in soyundan gelecek ve onunla aynı adı (Muhammed bin Abdullah) taşıyacaktır. Dini yeniden egemen kılacak, zulümle kaplanmış dünyayı adaletle dolduracaktır. Doğuda ortaya çıkacak, kıyametin öbür büyük alametleri olan Deccal'in(*) gelişi ve Hz. İsa'nın yeryüzüne inışı onun çıkışını izleyecektir. Mehdi Müslümanların imamı olacak, Hz. İsa onun arkasında namaz kılacaktır. Beş, yedi ya da dokuz yıl yaşayacak, dünyanın bütün zenginliklerini Müslümanların önüne saçacak ve İslamı bütün dünyaya egemen kılacaktır. Bu hadislerde mehdinin kimliği biçimi ve ortaya çıkacağı yer gibi konularda çelişkiler, tutarsızlıklar görülür. Örneğin Hasan bin Ali'nin, Hüseyin bin Ali'nin ve Abbas bin Abdulmuttalib'in soyundan geleceğini bildiren hadislerin yanı sıra, Hz. İsa'nın ya da İslamın başarısı için çalışan her iyi ve doğru insanın mehdi olduğunu ima eden hadisler de vardır.

Genel Şii inanışa göre mehdi günah işlemekten korunmuş, özel bir bilgi ile donatılmış, "seçilmiş" kişidir. İmamıyeye göre el-Hasan el-Askeri'nin oğlu olan on ikinci ve son imam Muhammed el-Mehdi'dir. Babasının ölümü üzerine 873'te gizlenmiş, gaybet-i suğra (küçük gizlilik) denen bu ilk gaybet(*) 940'a değin sürmüştür. Mehdi bu dönemde, kendisine bağlananlarla ilişkilerini nüvvab-ı erbaa (dört naip) ya da süfera-yı erbaa (dört sefir) denen dört aracılıyla sürdürmüştür. Bunu 940'ta başlayan ve günümüzde de süren gaybet-i kübra (büyük gizlilik) izlemiştir. Mehdi'nin halen sağ olduğuna, gelişinin bir ramazan ayında herkesi dehşete düşüren bir sesle bildirileceğine, aynı ayda art arda Güneş ve Ay tutulmaları olacağına inanılır. Şii mezheplerden Zeydiliğe göre ise mehdiliğin beklenen bir kurtarıcı ile ilgisi yoktur; tersine imamlığın özel bir koşuludur. Buna göre imam, zulmün kaldırılması ve adaletin yerleştirilmesi için kılıçta çağında bulunan kimsedir. İsmailiye ise mehdii batını bir anlayışla dini düzelterek ve yenileyecek kişi olarak kabul eder.

Mehdi inancı, bunalım dönemlerinde canlanma eğilimindedir. Örneğin 1212'deki Las Navas de Tolosa Çarpışması'ndan sonra İspanya'daki topraklarının çoğunu yitiren Müslümanlar arasında, Hz. Muhammed'in, İspanya'nın mehdi eliyle yeniden geri alınacağı kehanetinde bulunduğu yolunda efsaneler yayılmıştır. Napoléon Mısır'ı aldığında, Aşağı Mısır'da, mehdi olduğunu söyleyen biri ortaya çıkmıştır. Mehdi, İslamın siyasal gücünü geri getirecek ve gerçek dini yeniden yerleştirecek kişi olarak görüldüğünden, İslam toplumundaki bazı devrimciler de mehdi olduklarını ileri sürmüşlerdir. Mehdi adıyla anılan ilk Fatımi halifesi (hd 909-934), 12. yüzyılda Fas'ta Muvahhit hareketini başlatan İbn Tumart ve 1881'de yönetimi karşı ayaklanan Sudanlı Muhammed Ahmed (Mehdi) bunlara örnektir.

Mehdilik, Tanrı tarafından görevlendirildiğini ilan ederek 1881'de Mehdi(*) adını alan Muhammed Ahmed ibnü's-Seyyid Abdullah'ın Sudan'da yönetime karşı başlattığı dinsel-siyasal hareket. Mehdi'nin 1885'te ölmesinden sonra halife ve yandaşlarınca sürdürülmüş, yüz yıl boyunca Sudan'da etkisini korumuştur.

Muhammed Ahmed'in 1881'de mehdiliğini açıklaması Sudan'da yönetimden hoşnut olmayan ve bir kurtarıcı bekleyen geniş kesimlerin büyük ilgisini çekti. Mehdi programını, Sudan'ı dinsizlerden kurtarıktan sonra Mekke ve Kudüs'ü ele geçirmek biçiminde açıkladı. Müritlerinden ve halktan, İmam el-Mehdi olarak, Tanrı'nın birliğine boyun eğmek, ona ortak koşmamak, hırsızlık ve zina yapmamak, iftira etmemek, şeriata uygun emirlerine itaatsizlik etmemek, dünya nimetleri peşinde koşmamak, cihad görevinden kaçmamak koşuluyla biat (bağlılık yemini) aldı. İncancına göre Kudüs'ü ele geçirdikten sonra gökten inen Hz. İsa ile birleşecek ve İslamı bütün dünyaya egemen kılacaktır. Mısır ve İngiliz kuvvetlerine karşı kısa sürede başarı sağlayan Mehdi, el-Obeyd (bugün el-Ubeyyid) kentini teslim aldıktan sonra hareketinin karakterini de belirleyen bir açıklama yaptı. Halkı töbeye, haramları terke, içki ve sigara kullanmamaya, yalan söylememeye, yalancı tanıklık etmemeye, hırsızlık ve haydutluğu bırakmaya, harama bakmamaya, şarkı ve danstan vazgeçmeye, ölümlerin arkasından aşırı biçimde ağlayıp dövünmemeye, anne babaya itaate, yabancı kadınlarla birlikte bulunmamaya, tesettüre, namazları vaktinde kılmaya, hayırlı işlerde yardımlaşmaya çağırıldı. Bu kurallara uygun davranmayanlar Tann'ya ve Hz. Muhammed'e karşı çıkmış olabilecekleri şeriat kuralları uyarınca cezalandırılacaklardı.

Mehdi'nin ölümünden sonra hareketin önderliğini halifesi Abdullah bin Muhammed üstlendi (1885). Abdullah, birkaç askeri başarıdan sonra İngiliz-Mısır ordularına karşısında gerilemeye başladı ve Omdurman Çarpışması'nda (2 Eylül 1898) kesin bir yenilgiye uğradı. Mehdi'nin türbesinin de tahrip edildiği Omdurman'daki katliamdan kurtulduysa da bir yıl kadar sonra öldürüldü. Bundan sonra hareketin önderliği, Mehdi'nin oğlu Abdurrahman'a (ö. 1959) geçti. Abdurrahman, ensar denen izleyicilerini İngiliz-Mısır yönetimine karşı dinsel ve siyasal bir güce dönüştürmeye çalıştı. 1959'da oğlu Sıddık (ö. 1961), ondan sonra da ailenin bir başka dalından Hadi bin Abdurrahman, ensarın imamı oldu. Abdurrahman 1969 darbesiyle Sudan'da iktidara gelen Numejri'yle mücadelesinde öldürülünce, Mehdi ailesinin üyelerinin çoğu Sudan'dan kaçtı ve izleyicileri dağıldı.

Mehdiye, Tunus'ta il (*vilaye*) ve il merkezi kent. Mehdiye kenti ülkenin doğu kıyısındaki (es-Sahil) kayalık İfrikiye Burnunda yer alır. Adını Fatımi hanedanının kurucusu Ubeydullah el-Mehdi'den almıştır. 912'de Mehdi tarafından kurulan Mehdiye, 921'de başkent oldu. 970'lerin başında terk edildi. 11. yüzyıl sonlarında sürgündeki Zirid hanedanının merkezi olarak yeniden kuruldu. 12. yüzyıl ortalarında Sicilyalı Normanların istilasına uğrayan kent, bu tarihten sonra önemini yitirerek bir köy durumuna geldi. 16. yüzyıl sonlarında Osmanlı yönetimine girdi. Günümüzde küçük bir balıkçı limanı olan Mehdiye'nin ekonomisi zeytinlik, zeytinyağı üretimi, balıkçılık, balık konservecililiği ve el sanatlarına dayanır.

Kentte 10. yüzyıldan kalma bir caminin yanı sıra bir 16. yüzyıl Osmanlı kalesiyle eski çağlardan kalma sur kalıntıları vardır. 32 km kuzeybatısındaki Suse kentine kara ve demir yoluyla bağlanır.

Yüzölçümü 2.966 km² olan Mehdiye ili kuru tarıma ve zeytin yetiştiriciliğine elverişli kumlu topraklarla kaplıdır. Mehdiye dışındaki önemli kentler Zemaletü's-Sevasi, Kûsurlü's-Saf ve el-Cem'dir. Nüfus (1984) kent, 26.602; (1990 tah.) il, 311.500.

Mehediñli, Romanya'nın güneybatı kesiminde il (*judeş*). Güneyde Yugoslavya ve Bulgaristan'la çevrilidir. Yüzölçümü 4.900 km²'dir. İldeki yerleşmeler Transilvanya Alpleri'nin (Güney Karpat Dağları) parçası olan Cernei ve Almăjului sıradağlarıyla Aşağı Karpat Dağlarının eteklerindeki vadilerde toplanmıştır. İlün güney sınırını güneydoğuya doğru akan Tuna Irmağı çizer. İl topraklarının sularını güneye doğru akan Motru ve Cerna ırmaklarıyla bunların kolları toplar. İl merkezi, bir makine ve kereste sanayisi merkezi olan Drobeta-Turnu Severin kentidir. Çeşitli kentlerde dokumacılık yapılır, gıda maddesi üretilir. Gura Văii yakınlarındaki taşocakları Roma döneminden beri işletilmektedir. Başlıca tarımsal etkinlikler tahıl ekimi ve besiciliktir. Elektrik enerjisi, 1964-71 arasında Tuna üzerinde kurulan Demir Kapı I Barajı'ndan sağlanır; 2.300 mW kapasitesindeki barajın yıllık üretimi 11 milyar kW-sa'dır. 1970'lerin sonunda Demir Kapı II Barajı'nın yapımına başlanmıştır. Tuna kıyısındaki tek yerleşim merkezi olan Adakale, bugün Demir Kapı I Barajı'nın suları altında kalmıştır. Efsaneye göre Argonotlar zeytinini Yunanistan'a Adakale'den götürmüşlerdir. Orşova liman kentindeki Roma *castrum*'u(*) ile Ogradina yakınlarındaki güneş saati ilin başlıca tarihsel kalıntılarıdır. Antik çağlarda, Ogradina yakınındaki Vetereni Mağarasının Daçya tanrısı Zamolxis'in tapınağı olduğuna inanılırdı. 14. yüzyıldan kalma Yugoslav şatosu Golubet, küçük bir kömür madenciliği kasabası olan Svinita'dan görülebilir. Babele Dağındaki doğal orman alanında süsen, karanfil ve incirin çeşitli türleri yetişir. Drobeta-Turnu Severin ile Vinju Mare ve Strehia arasında kara ve demir yolu bağlantıları vardır. Nüfus (1992 geç.) 332.100.

Mehelya, *Colubridae* familyasından 15 tür içeren yılan cinsi. Bütün Mehelya türleri oldukça iri ve gösterişsiz renklidir. Enine kesitleri üçgen biçiminde, pulları kabartılıdır. Geceleri etkinlik gösterir ve yerde

Mehelya cinsinden bir yılan
David M. Dennis'in çizimi

yaşarlar. Zehirsiz olmalarına karşın zehirli yılanları bile yerler. Afrika'nın doğu ve güney kesimlerinde yaşayan *Mehelya capensis* gece engereklerinin (*Causus* cinsinin dört türü) doğal düşmanıdır.

Meher Baba, UYANDIRAN olarak da bilinir, asıl adı MERVAN ŞEHRIYAR-I IRANI (d. 25 Şubat 1894, Puna - ö. 31 Ocak 1969, Ahmednagar, Hindistan), gerek Hindistan'da, gerekse ülke dışında önemli izleyici kitlesi bulunan ruhani önder. 10 Temmuz 1925'ten ölümüne değin hiç konuşmamış, müritleriyle önceleri tahtaya yazarak, sonralarıysa el kol hareketleriyle iletişim kur-

muştur. "Öğretmeye değil uyandırmaya" geldiğini, "gerçek şeylerin sessizlikte alınıp verildiğini" öne sürmüştür.

Zerdüşt dinine bağlı İran asıllı bir ailenin oğluydu. Puna'daki Dekkan Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Burada 19 yaşındayken tanıştığı Hazret Babacan adlı yaşlı Müslüman kadın, izleyen yedi yıl içinde kendi ruhani benliğini bulmasına yardım eden beş "kusursuz usta"dan biri oldu. Bu benliği çağın *avalar*'ı(*) olarak gören Meher Baba, Veda dininin bu kavramını, Tanrı'nın belli bir çağda insan suretinde yeryüzüne inışı biçiminde yorumladı. Kendini Zerdüşt, Rama, Krişna, Gautama Buda, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi din önderleri arasında sayarak bütün büyük dinlerin "Tek Gerçeklik olan Tanrı'nın vahiyleri olduğunu ileri sürdü.

Meher Baba'ya göre her türlü yaşamın amacı, evrende Tanrı'nın mutlak Tek'liğini gerçekleştirmektir. Evren, bilinçsiz kutsal varlığın kendini bilinçli bir kutsal varlık olarak bilme hevesinin sonucunda bu tek Tanrı'dan doğmuştur. Bilinç arayışı sırasında varlıklar yedi aşamalı bir evrim geçirir: Taş ya da maden, bitki, solucan, balık, kuş, hayvan ve insan. Tek tek her ruh, tam bilince erişebilmek için bu aşamaların hepsinden geçmek zorundadır. Bu bilince varıldığında ise bütün bu aşamalar boyunca biriken izlenimlerin ağırlığı, ruhun Tanrı'yla özdeşliğini kavramasına engel olur. Bunu kavramak için birey kendi içine yönelerek manevi bir yolu aşmalı, bireyselliğin bütün yanlış izlenimlerinden sıyrılarak "gerçek ben" in Tanrı olduğunu öğrenmelidir.

Meher Baba görevini, sevgi yoluyla dünyada her türlü yaşamın tekliliğine ilişkin yeni bir bilinç uyandırmak olarak gördü. Bu amaçla sevgi ve hizmet dolu bir yaşam sürdü. Sakat ve delilere yardım etti; yoksulları doyurdu, dokunulmazların(*) helalarını temizledi, cüzamlıların yıkadı. "İleri ruhlar" a ruhani yardımda bulunmayı görev bilerek onları bulmak için bütün Hindistan'ı dolaştı. Bütün bu eylemleri dünyada sağlamaya çalıştığı iç bilinç dönüşümünün göstergeleriydi. Çalışmaların sonucunda "yeni bir insanlık" doğacağını ve tanrısal sevginin dünyayı saracağını söylüyordu.

1931-58 arasında birçok kez ABD'ye ve Avrupa'ya giden Meher Baba, 1960'ların ortalarında inzivaya çekildi. Bu dönemde manevi gerçeği arayan birçok ABD'li uyuşturucu kullanıcısının ilgisini çekti. Sağlık nedenleri dışında uyuşturucu ya da algi değişikliği yaratan ilaçların kullanımına karşı uyarıları da ABD ve Batı basınında yer aldı. "Uyuşturucuların akla, bedene ve ruha zararlı" olduğunu açıkça belirterek gençleri manevi bir yaşama yöneltmeye çalıştı.

Herhangi bir tarikat kurma ya da öğreti geliştirme girişiminde bulunmayan Meher Baba her inançtan ve sınıftan izleyiciye kucak açtı; sevginin, şefkatin, bencillikten kurtulmanın ve Tanrı'yı kendi içinde bulmanın önemini anlattı. Ahmednagar yakınlarında Meherabad'da bulunan mezarı, dünyanın dört bir yanındaki izleyicileri için hac merkezi oldu. İkinci tahtaya yazarak, sonrakileri işaretleme yoluyla yazdırarak tamamladığı 5 ciltlik *Discourses* (1938-43; Konuşmalar) adlı yapıtından başka *God Speaks: The Theme of Creation and Its Purposes* (1955; Tanrı Konuşuyor: Yaratılış ve Amaçları Üzerine) ve *The Everything and the Nothing* (1963; Her Şey Olan ve Hiçbir Şey Olmayan) gibi kitapları vardır.

Mehmed I (ÇELEBİ) (d. y. 1380, Bursa - ö. Mayıs 1421, Edirne), 1413-21 arasında Osmanlı padişahı. Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra parçalanan Osmanlı topraklarını, Fet-

ret Devri'nde(*) kardeşleri Süleyman, İsa ve Musa Çelebileri yenerek yeniden tek yönetim altında birleştirmiştir.

I. Bayezid'in (Yıldırım) oğluydu. 1391'de Kadı Burhaneddin'in Amasya'yı ele geçirmek istemesi üzerine babası tarafından

I. Mehmed, Konstantin Kapıdağlı'nın bir resmi, 18. yy sonu, 19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi Hıyaslı Tezeli Koleksiyonu

Amasya'ya gönderildi. Aynı yıl Amasya'da denetimi sağladı ve Amasya sancakbeyliğine getirildi. Ankara Savaşı'na yedek kuvvetlerin komutanı olarak katıldı. Savaşın kaybedilmesi üzerine Bolu yöresine çekildi. Amasya'yı ele geçiren Timur burayı Kara Devlet Şah'a verdi. Ama Çelebi Mehmed Amasya halkının çağını üzerine bir baskın düzenleyerek Kara Devlet Şah'ı öldürdü ve Amasya'ya girdi (1403). Aynı yıl, Niksar'ı kuşatan Çanık yöresi Türkmen beylerinden Kubadoğlu Ali Bey'i, ardından da Tokat yöresi Türkmen beylerinden İnalıoğlu İbrahim'i yenerek bölgeye egemen oldu. Bu sırada Batı Anadolu'da bulunan Timur'un gönderdiği hükümdarlık beratını kabul ederek onun egemenliğini tanıdı. Musa Çelebi'den Bursa'yı geri alan İsa Çelebi'ye Anadolu topraklarını aralarında paylaşmayı önerdi. Bu önerisini kabul etmeyen İsa Çelebi'yi Ulubat Savaşı'nda yenerek Bursa'ya girdi (1404). Onun Anadolu'da güçlenmesinden kaygılanan Süleyman Çelebi, Edirne'den Anadolu'ya geçerek Bursa ve Ankara'yı ele geçirdi. Amasya'ya kadar çekilmek zorunda kalan Çelebi Mehmed, Musa Çelebi'yi Süleyman Çelebi'ye karşı savaşmak üzere Rumeli'ye gönderdi. Kendisi de Bursa'ya döndü. Musa Çelebi 1410'da Edirne'yi ele geçirerek hükümdarlığını ilan etti. Çelebi Mehmed, Musa Çelebi'nin işgal ettiği Bizans topraklarını geri vereceği vaadine İmparator Manuel II Palaiologos'un desteğini sağlayarak Rumeli'ye geçti. İlk başarısız seferin ardından Rumei beylerinin yardımıyla 1413'te Çamurlu'da Musa Çelebi'yi yendi ve kendini Osmanlı Devleti'nin tek hükümdarı ilan etti. Edirne başkent oldu.

I. Mehmed daha sonra Anadolu'ya dönerek Aydınolu Cüneyd Bey'in elindeki Kayacık, Nif ve İzmir'i ele geçirdi. 1414'te Cenovalılardan Phokaia (Foça), Sakız ve Midilli'yi aldı. Aynı yıl Karamanlıların başkenti Konya'yı kuşattıysa da II. Mehmed Bey'in isteği üzerine barış yaparak döndü.

I. Bayezid döneminde Osmanlı egemenliğini kabul eden, ama Fetret Devri'ndeki karışıklıklardan yararlanarak vergisini ödemeyen Eflâk prensi Mircea'yı yeniden vergiye bağladı (1416). Rumeli'den dönüşünde Candaroğulları üzerine yürüdü. Tosya, Çankırı ve Kalecik'i ele geçirdi. 1419 ve 1420'de ilk kez Tuna Irmağının kuzeyine geçerek Besarabya'ya girdi. Dönemin en önemli olaylarından biri olan ve kısa sürede Karaburun'dan Amasya'ya kadar yayılan Şeyh Bedreddin ayaklanmasını Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve Şeyh Bedreddin'i öldürerek bastırdı (1419-20). Rumeli'de taht mücadelesine giren ve Düzmece Mustafa olarak da bilinen kardeşi Mustafa Çelebi'yi yenilgiye uğrattı. Selanik Kalesi'ne kaçarak Bizans imparatoruna sığınan kardeşinin gözetim altında bulundurulması için Bizans imparatoruyla anlaşmaya vararak karşılığında ölünceye değin yılda 300 bin akçe ödemeyi kabul etti (1420). Edirne'de avlanırken rahatsızlanarak felç oldu. Ölümünden kısa bir süre önce Amasya sancakbeyi olan oğlu Murad'ı (sonradan II. Murad) tahtına vâris gösterdi. Ölümü asker ve halk arasında bir karışıklık çıkmasını önlemek amacıyla Şehzade Murad'ın tahta çıkışına değin gizlendi. Cenazesi Bursa'ya götürülerek Yeşil Cami Külliyesi içindeki Yeşil Türbe'ye gömüldü.

Gıyaseddin ve Kirişçi lakaplarıyla da anılan I. Mehmed, Osmanlı Devleti'ni yeniden tek yönetim altında birleştirmesi ve devleti eski gücüne kavuşturmasından ötürü bazı tarihçilerce Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu sayılır.

Mehmed II (FATİH) (d. 30 Mart 1432, Edirne - ö. 3 Mayıs 1481, Hünkârçayın, Maltepe yakınları, İstanbul), 1444-46 ve 1451-81 arasında Osmanlı padişahı. Konstantinopolis'i (İstanbul) alarak Bizans İmparatorluğu'nu yıkmış, Anadolu ve Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğini pekiştirmiştir.

Gençlik yılları ve tahta ilk çıkışı. II. Murad'ın dördüncü oğluydu. On iki yaşına geldiğinde geleneğe uygun olarak iki hoca-sıyla birlikte Manisa sancakbeyliğine gönderildi. Aynı yıl tahttan çekilmeye karar veren babası tarafından Edirne'ye getirilerek padişah ilan edildi. İlk padişahlığı döneminde (Ağustos 1444-Mayıs 1446) önemli iç ve dış sorunlarla karşılaştı. Bir çocuğun Osmanlı tahtına çıkmasından yararlanmak isteyen Macaristan, papalık,

Bizans ve Venedik ortak bir Haçlı seferi düzenlediler. Edirne'de ise II. Murad yan-lısı Sadrazam Çandarlı Halil Paşa ile genç padişahın haklarını koruma iddiasıyla ortaya çıkan Zağanos ve Şihabeddin paşalar arasında şiddetli bir güç mücadelesi başladı. Eylül 1444'te Tuna'yı aşan Haçlı ordusunun Varna'yı kuşatması üzerine, Bursa'dan gelenek askerini başına geçen II. Murad 10 Kasım 1444'te Varna'da kazandığı zaferle bunalıma son verdi. Ardından, savaş sırasında Edirne'de kalan II. Mehmed'i tahtta bırakarak Manisa'ya çekildi. Zağanos ve Şihabeddin paşaların Mehmed'i Konstantinopolis'i almak için kışkırttığı bir sırada, Çandarlı Halil Paşa yeniçerileri ayaklandırarak II. Murad'ın yeniden tahta geçmesini sağladı (Mayıs 1446).

Tahta ikinci çıkışı ve İstanbul'u alması. Lalalığına atanan Zağanos ve Şihabeddin paşalarla birlikte Manisa'ya gönderilen Mehmed, orada kendisini meşru sultan olarak görmeye devam etti. Babasının ölümü üzerine Edirne'de ikinci kez tahta çıkınca (18 Şubat 1451) Konstantinopolis'i alma düşüncesi doğrultusunda hazırlıklara girişti. Öncelikle otoritesini pekiştirmek için, cülus bahşisinin gecikmesi nedeniyle ayaklanmaya kalkışan yeniçerileri sert biçimde cezalandırdı. Aynı zamanda yeniçeri örgütünü güçlendirecek yenilikler yaptı. Venedik ve Macaristan'ı tarafsızlaştıracak bazı ödünler vererek bu ülkelerle barış antlaşmaları imzaladı. 1452'de İstanbul Boğazını denetlemek amacıyla Boğazkesen Hisarı'nı (Rumeli Hisarı) yaptırdı, 31 kadirgahlık bir filo kurdu ve büyük çaplı toprak döktürdü. Macar topçu Urban'a, Avrupa'da görülmemiş büyüklükte toprak ısmarladı.

Konstantinopolis'i alma düşüncesine karşı olan Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın bu tutumunu kuşatmanın (6 Nisan-29 Mayıs 1453) önemli karar anlarında toplanan iki savaş meclisinde de sürdürmesi üzerine, son büyük saldırıyı hazırlama görevini Zağanos Paşa'ya verdi. Saldırı gününde de komutayı doğrudan üstlenerek, topraklar kent surlarında açılan gedige yönelik hareketin başında bulundu. Kentin alındığı günün ertesinde tutuklanan Çandarlı Halil Paşa, daha sonra Edirne'de öldürüldü. Aynı zamanda padişahın kayınpederi olan Zağanos Paşa sadrazamlığa getirildi.

II. Mehmed başlangıçta kentün üç gün süreyle yağmalanmasına izin vermek zorunda kalmasına karşın, birinci günün akşamından önce bu kararını geri aldı. Bir tören alayının başında kente girer girmez Ayasofya'ya giderek bu kiliseyi camiye dönüştürme kararını açıkladı. Daha sonra çeşitli vakıflar kurarak caminin bakımı ve harcamaları için yılda 14 bin altın bağışladı. İzleyen dönemde yeni başkent İstanbul'u dünya çapındaki bir imparatorluğa yaraşan, varlıklı ve görkemli bir merkeze dönüştürme işine dört elle sarıldı. Kentin ticaret merkezi Galata'dan kaçan Rumların ve Cenevizlerin dönmesi için can güvenliklerini sağladı ve evlerini geri verdi. Kent nüfusunu artırmak amacıyla Anadolu ve Balkanlar'dan toplanan çeşitli Hristiyan ve Müslüman grupları kente yerleştirdi. Fener Rum Patrikhanesi'ni yeniden açtırdı (6 Ocak 1454), bir Yahudi hahambaşılığı ve bir Ermeni patrikliği kurdurdu. İstanbul'un önemli kesimlerinde cami, medrese, vakıf ve çarşılar inşa ettirdi; vezirlerini de aynı yolu izlemeye yöneltti. Bu kurumların çevresinde yeni yerleşim alanlarının gelişmesiyle kent hızla büyüdü. 1478'de yapılan bir araştırmaya göre, o sırada İstanbul ve Galata'da 16.324 ev ve 3.927 dükkân vardı. İstanbul 50 yıl sonra Avrupa'nın en büyük kenti durumuna geldi.

Osmanlı topraklarını genişletmesi. Konstantinopolis'i almanın getirdiği büyük ünün ve saygınlığın da etkisiyle Kayser-i Rum (Roma *caesar*) unvanını kullanan ve kendisini "iki diyarın ve iki denizin efendisi" (Anadolu ve Balkanlar ile Ege ve Karadeniz) olarak niteleyen II. Mehmed, Bizans'ın mirasçısı olarak fetihler yoluyla geniş bir imparatorluk kurma hedefine yöneldi. Venedik ve Cenova ile kapsamlı ticari antlaşmalar imzalandıktan sonra, Sırbistan'la olan çekismeyi kesin bir sonuca bağlamak için sefere çıktı. 1454 ve 1455'te yaptığı iki seferle Güney Sırbistan'ı aldı ve Sırp despotuna boyun eğdirdi. 1456'da Ege Denizi'nde Cenevizlerin elindeki Taşoz, İmroz ve Limni adalarını geçici olarak egemen oldu. Aynı yıl Belgrad'ı kuşattıysa da Macar komutan Janos Hunyadi karşısında gen çekilmek zorunda kaldı. 1458'de Sadrazam Mahmud Paşa'yı Sırbistan'a gönderdi. Sadrazamın Reşava, Kuruca ve Osirovic'i almasının ardından kendisi de bölgeye giderek 1459'da Sırbistan Krallığı'na son verdi.

II. Mehmed 1460'ta Despot Demetrios'tan Mora'yı aldı ve Zağanos Paşa'yı Mora beylerbeyi olarak atadı. Boğazlar'a ve Karadeniz'e tamamen egemen olmak için Cenevalıların ticari limanlarından Kefe'yi (bugün Feodosiya) Kırım hanına kuşattı. 1461'de önemli bir Cenova üssü olan Amasya'yı ele geçirdi. Ardından Sinop'u alarak Candaroğullarına, Trabzon'u alarak Pontos Devleti'ne son verdi. 1462'de Eflâk seferine çıktı ve Osmanlılara bağlanmayı kabul eden Radul'u III. Vlad Tepeş'in (Kazıklı Voyvoda) yerine voyvodalığa atadı. Aynı yıl Midilli Adası'nı kesin olarak Osmanlı topraklarına kattı. 1463'te Bosna-Hersek'in fethini tamamladı. 1466'da Karamanlılardan Konya ve Karaman'ı alarak Karaman Eyaleti'ne dönüştürdü.

Venediklilerle karada ve denizde süren savaşlar 1470'te Osmanlıların lehine sonuçlar vermeye başladı. Aynı yıl Eğriboz Adası alındı. Buna karşılık Venedikliler Antalya ve İzmir'i abluka altına aldılar ve kıyı kentlerini yağmaladılar. 1471'de Alaiye (bugün Alanya) alınarak Alaiye beylerinin egemenliğine son verildi. Osmanlılar Anadolu'daki beyliklere boyun eğdirerek topraklarını genişletirken II. Mehmed ile Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan arasında Anadolu'ya egemen olmak için büyük bir çekişme sürüyordu. Uzun Hasan Venedik'le ittifak kurmuş, savaşlarda Osmanlılara karşı Karamanlıları ve Pontos Devleti'ni desteklemişti. Akkoyunlularla kesin bir hesaplaşmanın kaçınılmaz olduğunu gören II. Mehmed, 1473 ilkbaharında büyük bir orduyla sefere çıktı. Uzun Hasan'ı Otlukbeli Savaşı'nda (11 Ağustos 1473) yenerek Anadolu'yu kesin olarak Osmanlılara bağladı.

II. Mehmed 1475'te Gedik Ahmed Paşa'yı Kırım seferine gönderdi. Bazı Cenova kaleleri fethedildi ve Cenevalıların elinde tutsak olarak bulunan I. Mengli Giray kurtarılarak Kırım hanı yapıldı. Kırım Hanlığı da Osmanlılara bağlandı. 1478'de yeni bir Rumeli seferine çıkan II. Mehmed, Kroya Kalesi'ni alarak Arnavutluk'un büyük bölümünü ele geçirdi. Ardından, Güney İtalya'ya seferleri düzenledi. 1479'da Mavra, Kefalonya ve Zakynthos, 1480'de de Otranto Osmanlıların eline geçti.

II. Mehmed 1481 ilkbaharında yeni bir Anadolu seferine çıkarken, İstanbul'un 25 kilometre dışında öldü. Bir süre önce tutulduğu gut hastalığından öldüğü sanılmakla birlikte, zehirlendiği yolunda belirtiler de vardır. Ölümünden sonra tahta en sevdiği oğlu Cem Sultan yerine hükümdarlığının son yıllarında zaman zaman uygulamalarına

II. Mehmed, Topkapı Sarayı Müzesi
Hayati Tazel Koleksiyonu

karşı çıkan oğlu Bayezid geçti. Bunun başlıca nedeni, devlet gelirlerini artırmak için din kuruluşlarına ve toprak sahiplerine ait olan 20 bin dolayında köy ve çiftliğe el koymasının ve bunları orduya gelir sağlayan kaynaklar olarak kullanmasının yarattığı hoşnutsuzluktu.

Yenilikleri. II. Mehmed devlete düzenli ve sürekli bir yapı kazandırmak için getirdiği düzenlemeler açısından Osmanlı tarihinde önemli bir yer tutar. Fatih Kanunnamesi'yle(*) yönetim, maliye ve hukuk alanlarında sonraki padişahlar döneminde de yürürlükte kalan kurallar koyarak devletin işleyişini düzenledi. Tek kişinin mutlak otoritesine dayanan bir yönetim kurarak, klasik Osmanlı padişahı imgesini yarattı. Kendi emir ve yasalarına karşı çıkanları en sert biçimde cezalandırmakla birlikte, geniş görüşlü ve uygar düşünceli bir padişah olarak kültür ve sanat alanında modernleşmeye öncülük etti. İstanbul'u aldıktan sonra İtalyan hümanistleri ve Rum bilgileri sarayında topladı. Patrik II. Gennadios Skholarios'a Hristiyan inancının temel ilkeleri ilişkin bir yapıt hazırlattı ve bunu Osmanlıcaya çevirtti. Sarayında Yunanca ve Latince yapıtlardan oluşan bir kitaplık kurdu. Venedik'ten getirttiği Gentile Bellini'ye, sarayın duvarlarını fresklerle süsletti ve günümüzde Londra'da Ulusal Galeride bulunan portresini çizdirdi. Fatih Camisi'nin çevresinde kurduğu sekiz medrese, İslam bilimleriyle alanında yüz yıl boyunca imparatorluğun en ileri öğretim kurumu oldu. Zaman zaman "ulema" denen İslam ilahiyatçıları bir araya toplayarak, onların tartışmalarını dinlerdi. Hükümdarlığı sırasında Osmanlı Devleti matematik, astronomi ve ilahiyat alanlarında en yüksek düzeye erişti. Şairlik yönü de olan II. Mehmed'in Avni mahlasıyla yazdığı ve Ali Emiri tarafından bulunan şiirleri, *Fatih Divanı* (1944; yay. haz. S.S. Bilmen), *Fatih'in Şiirleri* (1946; tıpkıbasım ve çevriyazı, yay. haz. K. E. Ünsel) *Fatih ve Şiirleri* (1959; yay. haz. A. Aymutlu) gibi adlar altında yayımlanmıştır.

Mehmed III (d. 26 Mayıs 1566, Manisa - ö. 21 Aralık 1603, İstanbul), 1595-1603 arasında Osmanlı padişahı. Hükümdarlık dönemi Anadolu'da Celali Ayaklanmaları ve Avusturya'ya karşı uzun, çetin mücadelelerle geçmiştir.

III. Murad ile Safiye Sultan'ın oğlu olan Mehmed, babasının 1574'te tahta çıkması

III. Mehmed, Konstantin Kapıdağlı'nın bir resmi; 18. yy sonu, 19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi Hayati Tazel Koleksiyonu

üzerine Manisa'dan İstanbul'a gitti. İyi bir öğrenim gördü. 1583'te Manisa sancakbeyliğine atandı. 1595'te ölen III. Murad'ın yerine tahta çıktı (27 Ocak). İlk işi, saltanatını güvence altına almak amacıyla, en büyüğü 16 yaşında olan 19 kardeşini idam ettirmek oldu. Yönetimde de değişiklik yaparak önemli görevlere güvendiği kişileri getirdi. Tahta çıktığında, Avusturya ile sürdürülen savaş Eflâk ve Boğdan'da çıkan ayaklanmalarla daha da şiddetlenmiş, Anadolu'daki Celali Ayaklanmaları da yeni bir nitelik kazanmıştı.

Eflâk'taki ayaklanma denetim altına alınmayınca III. Mehmed devlet ileri gelenlerinin isteği üzerine Avusturya seferine çıktı (Haziran 1596). 12 Ekim 1596'da Eğri (Eger) Kalesi'ni ele geçirdi. Eğri'yi geri almak için harekete geçen Arşidük Maximilian komutasındaki Avusturya ordusunu, Haçova Meydan Savaşı'nda (25-26 Ekim) yenilgiye uğrattı. Haçova zaferinden sonra Sokolluzade Hasan Paşa'yı Avusturya cephesi serdarlığına atayarak İstanbul'a döndü. 1597'de Tata Kalesi Osmanlıların eline geçtiyse de kısa süre sonra yapılan Varad Seferi başarısızlıkla sonuçlandı. Avusturya 1598'de Yanıkkale'yi (Almanca Raab, bugün Győr) ele geçirdi ve Budin'i kuşattı. Eflâk voyvodasının Niğbolu'da Osmanlı güçlerini yenmesi üzerine III. Mehmed, sonradan Kanije Fatih'i olarak anılan Damat İbrahim Paşa'yı üçüncü kez sadrazamlığa getirdi (1599). İbrahim Paşa'nın girişimleriyle bağlı beylikler, voyvodalıklar ve Avusturya dışındaki komşu ülkelerle ilişkiler iyileştirildi. Boğdan, Eflâk ve Erdel prensleri yeniden Osmanlı Devleti'ne bağlandı. 1600'de Estergon (Esztergom) seferine çıkan İbrahim Paşa, ordu içinde yapılan görüşmelerden sonra Kanije'ye yönelerek kaleyi ele geçirdi ve burayı beylerbeylik durumuna getirdi. İbrahim Paşa'nın yerine geçen Yemişçi Hasan Paşa'nın, başlamış olan Belgrad seferini ertesi yıla bırakma çabaları sırasında Avusturyalılar Tolna Kalesi'ni, ardından da Istolni Belgrad'ı ele geçirdiler. Seferi çıkmak zorunda kalan Hasan Paşa, kuşatma tehdidiyle karşı karşıya bulunan Budin'e hareket ettirse de, Istolni Belgrad yakınlarında yenilgiye uğrayarak ağır kayıplar verdi. Bu sırada Kanije Kalesi'ni kuşatan Arşidük Ferdinand, Tiryaki Hasan Paşa'nın üstün savunması karşısında geri çekilmek zorunda kaldı (1601). Ertesi yıl Istolni Belgrad da geri alındı.

Aynı dönemde, Anadolu'daki Celali Ayaklanmaları da şiddetlenmişti. Gönderilen komutanlar ayaklanmaları bastırmada başarılı olamayınca, Celali önderlerinden Deli Hasan'a Bosna beylerbeyliği verilerek (1603) uzaşma yoluna gidildi. Aynı yıl İran şahı I. Abbas Tebriz'i, ardından da Nahçıvan'ı alarak Revan'ı kuşattı. Batıda ve doğuda savaşlar sürerken III. Mehmed öldü.

Devlet yönetiminde büyük ölçüde annesi Safiye Sultan'ın etkisinde kalan III. Mehmed, sancakbeyliği yaptıktan sonra tahta geçen son Osmanlı padişahıdır. Döneminde hiçbir kalıcı başarı sağlanamamış, saltanatı doğuda ve batıda savaşlarla geçmiştir. III. Mehmed, Adli mahlasıyla şiirler de yazmıştır.

Mehmed IV (AVCI) (d. 2 Ocak 1642, İstanbul - ö. 6 Ocak 1693, Edirne), 1648-87 arasında Osmanlı padişahı. Devlet yönetiminden çok avcılıkla ilgilenmiş, döneminde Osmanlı Devleti iç karışıklıkların ve mali sıkıntılarının içine düşmüştür.

Babası Sultan İbrahim, annesi Turhan Sultan'dı. Çocuk yaşta babasının yerine tahta çıktı (8 Ağustos 1648). Yeniden tahta

çıkartılacağı söylenen babası on gün sonra boğularak öldürüldü. Bu sırada Kösem Sultan'ın(*) yönetimdeki etkisi sürüyordu. Yeni padişahların tahta çıkışında gelenek olduğu halde Sipahi Ocağı'na yazılmayan

IV. Mehmed, Konstantin Kapıdağlı'nın bir resmi; 18. yy sonu, 19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi Hayati Tazel Koleksiyonu

içoğlanları, sipahilerin desteğinde ayaklandı (28 Ekim 1648). Ayaklanmayı Atmeydanı'nda bastıran yeniçeri ocak ağaları yönetimi fiilen ele geçirdiler. "Ağalar Saltanatı" olarak bilinen bu dönem 1651'e değin sürdü. Bu sırada Osmanlı donanmasının Venediklilere yenilerek Çanakkale Boğazının dışına çıkamaz duruma gelmesi, deniz ticaretinin duraklaması, rüşvet ve yolsuzlukların artması, asker ulufelerinin değeri düşük parayla ödenmesi gibi olumsuz gelişmeler sonucunda sipahiler İstanbul esnafıyla birlikte ayaklanarak ocak ağalarının idamını istedi. Eylül 1651'de Kösem Sultan ile bazı ocak ağaları öldürüldü ve bunların etkinliklerine son verildi. Ama bu kez de yönetim saltanat naibi olan Valide Turhan Sultan ile saray ağalarının eline geçti.

1652'de sadrazamlığa getirilen Tarhuncu Ahmed Paşa mali bunalımı gidermek için çeşitli önlemler aldı. Ama karışılınca padişahı tahttan indirmeyi tasarladığı gerekçesiyle boğduruldu (1653). Mali bunalıma çare olarak değeri düşük paranın basımını sürdürülmesi ise yeniçerilerin ayaklanmasına yol açtı. Vaka-yı Vakkakiye ya da Çınar Olayı olarak bilinen bu ayaklanma sırasında saray ağaları idam edildi (Mart 1656). Bu olaydan kısa bir süre sonra Osmanlı donanması bir kez daha Venedik donanmasına yenildi; Bozcaada, Semadirek (Samothraki) ve Limni (Limnos) Adası Venediklilerin eline geçti (Haziran 1656). Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sorunlarının iyice yoğunlaşması üzerine, Köprülü Mehmed Paşa özel koşullarla sadrazamlığa getirildi (Eylül 1656). Böylece Turhan Sultan'ın devlet yönetimindeki etkisi de son buldu. İlk iş olarak İstanbul'da güvenliği sağlayan Mehmed Paşa, donanmayı güçlendirerek Bozcaada ile Limni'yi geri aldı (1657). Ertesi yıl Osmanlı ordusu Erdel'e girerek Yanova (Jenoe) Kalesi'ni teslim aldı. Anadolu'da çıkan Abaza Hasan Paşa ayaklanması da bastırıldı (1659).

IV. Mehmed, Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra onun oğlu Köprülü Fazıl Ahmed

Paşa'yı sadrazamlığa atadı (1661). 1663'te Avusturya seferine çıkan Fazıl Ahmed Paşa, Uyvar Kalesi'ni aldı ve Avusturya ile Vasvar Antlaşması'nı (10 Ağustos 1664) imzaladı. 1669'da da Kandiye (İrâklion) alınarak Girit Osmanlı Devleti'ne bağlandı. 1672'de Lehistan (Polonya) seferine çıkan IV. Mehmed, Podolya'yı istila ederek Galiciya içlerine yürüdü. Bucas Barışı'yla da (18 Ekim 1672) Podolya'yı Osmanlı Devleti'ne kattı. Polonya Yasama Meclisi'nin (Sejm) antlaşmayı onaylamaması üzerine 1673'te yeniden Lehistan seferine çıktı. Savaş, Podolya ve Ukrayna'yı Osmanlı Devleti'ne burakan ve Bucas Barışı'nın koşullarını onaylayan bir antlaşmayla sonuçlandı (Ekim 1676). IV. Mehmed 1677'de Ukrayna'ya saldıran Rusya'ya savaş açtı ve Ağustos 1678'de Çehrin Kalesi'ni aldı. 1680 sonlarında Ruslara karşı yeniden sefere çıktı, ama Rusya'nın barış istemesi üzerine geri döndü. 11 Şubat 1681'de yapılan antlaşmayla Dinyeper Irmağı iki devlet arasında sınır sayıldı. 1683 başlarında Avusturya seferine çıkan ve 14 Temmuz'da Viyana'yı kuşatan (II. Viyana Kuşatması) Osmanlı ordusu, Alamandağı (Kahlenberg) Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayarak geri çekildi. Daha sonra da Estergon (Esztergom), Peşte, Budin gibi birçok yeri kaybetti. 1687'de Mohaç'ta da bozguna uğrayan Osmanlı askerleri başkaldırarak İstanbul'a yürüdü. Bunun üzerine tahttan indirilen IV. Mehmed, yaşamının son yıllarını Edirne'de geçirdi ve orada öldü. Cenazesi İstanbul'da Yeni Cami'deki türbesine gömüldü.

IV. Mehmed sanatçıları ve müzikçileri korumuş, ünlü besteci İtfi onun döneminde yetişmiştir. Padişahlığı sırasında Köprülüler'in(*) denetiminde geçen yıllar, bazı tarihçilerce "Duraklama Devri" (1566-1683) sayılan dönemde Osmanlı Devleti'nin en parlak yılları olmuştur.

Mehmed V, tam adı MEHMET REŞAD (d. 2 Kasım 1844, İstanbul - ö. 3 Temmuz 1918, İstanbul), Osmanlı padişahı (1909-18).

Abdülmecid'in oğludur. Annesi Gülcemal Kadınefendi'dir. Babasının yenilikçi düşünceleriyle yetişti. Sarayda özel eğitim gördü, Arapça, Farsça ve İslami ilimleri öğrendi.

V. Mehmed

Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

Mevleviliği benimsedi. Ağabeyi II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra veliaht ilan edildi. 31 Mart Olayı'ndan sonra tahttan indirilen Abdülhamid'in yerine 27 Nisan 1909'da, 65 yaşındayken padişah oldu. Saltanatının başında Doğu Anadolu'da ayaklanmalar çıktı. Bunlar bastırılırken 1910'da Arnavutluk Ayaklanması başladı. Mahmud Şevket Paşa komutasındaki kuvvetler aylarca süren mücadeleden sonra ayaklanmayı

bastırdı. 1911'de yeniden ayaklanma tehlikesinin belirmesi üzerine V. Mehmed olayları yatıştırmak ve siyasi birliği korumak amacıyla Rumeli'de bir geziye çıktı. Bu sırada Arap ülkelerinde de bağımsızlık hareketleri baş göstermişti. Bu karışıklıklardan yararlanan İtalya 1911'de Trablusgarp ve Bingazi'ye asker çıkardı; ardından 1912'de Oniki Ada'yı işgal etti. V. Mehmed'in savaşı önleme çabaları sonuç vermedi. Trablusgarp Savaşı olarak bilinen Osmanlı-İtalyan Savaşı'na son veren Uşi (Ouchy) Antlaşması'yla (15 Ekim 1912) Trablusgarp ve Bingazi İtalya'ya bırakıldı. 1912-13 Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nin geri almayı başardığı tek toprak parçası Edirne oldu (22 Temmuz 1913). Bulgaristan (29 Eylül 1913), Yunanistan (14 Kasım 1913) ve Sırbistan'la (14 Mart 1914) yapılan barış antlaşmaları sonunda Osmanlı Devleti Meriç ırmağının batısındaki tüm topraklarını yitirdi.

23 Ocak 1913'teki Bâbü'lî Baskını'ndan sonra V. Mehmed, devlet yönetimindeki bütün denetimini yitirdi. Bu tarihten sonra devlet yönetimi tamamen Enver Paşa ve Talat Paşa gibi İttihat ve Terakki önderlerinin eline geçti. I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde tarafsız kalmayı kararlaştırmış olan hükümetin tereddütlü tutumuna karşı Enver Paşa'nın Alman yanlısı görüşleri egemen oldu ve Almanya'yla gizli bir antlaşma (Ağustos 1914) imzalandı. Osmanlı orduları Ruslara karşı Sarıkamış'ta, İngilizlere karşı Süveyş'te başarısız harekâtlara giriştiler. Öte yandan İtilaf kuvvetlerine karşı Çanakkale Boğazını başarıyla savundular. V. Mehmed savaşın sonlarına doğru öldüğünde, Osmanlı topraklarının büyük bir bölümü İtilaf kuvvetlerinin eline geçmiş bulunuyordu.

1909 Kanun-i Esasi değişikliklerinden sonra meşruti bir kimlik kazanan Osmanlı Devleti'nde V. Mehmed, kendinden önceki II. Abdülhamid ve sonraki VI. Mehmed'den (Vahideddin) farklı olarak, parlamenter monarşi kurum ve kurallarına genellikle saygılı davranmıştır. Bu yeni düzenin sonucu, sorumlulukları, dolayısıyla da yetkisi bulunmayan, simgesel bir devlet başkanı olmuştur. Onun bu konumunda, İttihat ve Terakki Fırkası'nın özellikle 1913'ten sonra, Heyet-i Mebusan ve hükümetin en etkili gücü haline gelmiş olmasının da payı büyüktür.

Mehmed VI, tam adı MEHMET VAHİDEDDİN (d. 2 Şubat 1861, İstanbul - ö. 16 Mayıs 1926, San Remo, İtalya), son Osmanlı padişahı (1918-22). Kurtuluş Savaşı'nın başlarına ulaşmasından sonra padişahlığına son verilmiştir.

Abdülmecid'in oğludur. Annesi Gülüstü Hanım'dır. Çocukluğu ve gençliği sarayda, kapalı ortamda geçti. İslami ilimler öğrendi. Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümü üzerine 1916'da veliaht ilan edildi. 4 Temmuz 1918'de ağabeyi V. Mehmed'in yerine tahta çıktı. Büyük ağabeyi olan II. Abdülhamid'in yolunu izleyerek hükümeti denetimine almaya çalıştı. Tahta çıkmasından birkaç ay sonra I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin de aralarında bulunduğu İttifak Devletleri'nin yenilgisiyle sona erdi ve 30 Ekim 1918'de Osmanlı topraklarının İtilaf Devletleri'nce işgal edilmesini öngören Mondros Mütarekesi imzalandı. II. Meşrutiyet Döneminde, bazı aralıklar dışında Osmanlı Devleti'ni fiilen yönetmiş olan İttihat ve Terakki Fırkası'nın önde gelen yöneticilerinin bazıları mütarekenin ardından yurtdışına kaçtı, bazıları da tutuklandı. Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı toprakları işgal edilmeye başladı. İtilaf Devletleri'nin isteklerine boyun eğen VI. Mehmed,

ışgallere karşı çıkan Heyet-i Mebusan'ı, 21 Aralık 1918'de kapattı. Anadolu'da gelişen direniş hareketine karşı tutum takınarak

VI. Mehmed

Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

Kurtuluş Savaşı'nı bastırmak için Kuva-yı İnzibatiye gibi birlikler kurdurdu ve direniş karşı çıkan ayaklanmaları destekledi.

1919 sonlarında yapılan seçimlerden sonra, 12 Ocak 1920'de Kurtuluş Savaşı yanlısı mebusların da yer aldığı Heyet-i Mebusan yeniden çalışmalarına başladı. Kurtuluş Savaşı yanlısı mebusların meclisteki etkinliğinden endişeye düşen İtilaf güçleri işgalleri yaygınlaştırdılar ve 16 Mart 1920'de İstanbul'u kesin olarak işgal ettiler. Padişah 11 Nisan 1920'de meclisi yeniden kapattı. 23 Nisan 1920'de ise Ankara'da son Heyet-i Mebusan'a seçilen temsilcilerin bir bölümünün de katılmasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açıldı ve yeni bir hükümet kuruldu. Bu gelişmeler karşısında VI. Mehmed, eniştesi Damad Ferid Paşa'nın da etkisiyle Kurtuluş Savaşı karşıtı tutumunu sürdürdü. 24 Mayıs 1920'de, Mustafa Kemal'in gıyabında verilen idam hükmünü onayladı. 10 Ağustos 1920'de imzalanan ve Osmanlı topraklarının paylaşılmasını öngören Sévres Antlaşması koşullarını kabul etti. Ama Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından ve 1 Kasım 1922'de TBMM'nin saltanatı kaldırmasından sonra, 17 Kasım'da bir İngiliz gemisiyle ülkeyi terk ederek Malta'ya gitti. Bu olayın ertesi günü TBMM onu halifelikten aldı. Bir süre Mekke'de kaldıktan sonra San Remo'ya yerleşen ve bu kentte ölen VI. Mehmed'in cenazesi Şam'a götürülerek gömüldü.

Müzikle ilgilenen, hanende ve kanuni olan VI. Mehmed, Hacı Faik Bey'den Türk müziği, Necip Paşa'dan Batı müziği dersleri almış, birçoğu şarkı olan 70'ten çok beste yapmıştır.

Mehmed (VANKULU), tam adı MEHMET BİN MUSTAFA EL-VANİ (d. Van - ö. Nisan 1592, Medine), Osmanlı dil ve fıkıh bilgini. Öğrenimi konusunda pek az bilgi bulunmakla birlikte, Arapça ve Farsça öğrendiği, çeşitli medreselerde ders verdiği bilinmektedir. Rodos (1571-72), Manisa (1574-78), Selanik (1580) ve Kütahya (1581-83) kadılıklarını yaptı. Son görevi Medine kadılığıydı (1590-92). Dil ve fıkıh araştırmalarına ağırlık vererek Arap kaynaklı fetva kitaplarını inceledi. Bu arada fıkıhtaki birçok bulanık dinsel hükme çözüm getirdi. Cevheri'nin(*) Tac'ül-Luga ve Sihah'ül-Arabiye adlı Arapça sözlüğünü Türkçeye çevirdi. İbrahim Müteferrika'nın 1729'da bastığı ilk Türkçe kitap olan ve Vankulu Lâgati (1729, 1756, 1802-03, 2 cilt) adıyla tanınan bu yapıtıyla büyük ün kazandı. Tercih-i Beyyinat öbür önemli yapıtıdır.

Mehmed (YAZICIOĞLU) (ö. 1451, Gelibolu), divan şairi. Türk dinsel destan edebiyatının

en önemli yapıtlarından biri olan *Muhammediye*'nin yazarıdır.

Hattatlık yapan Yazıcı Salih'in oğluydu. Babasının yanında yetişerek Arapça ve Farsça öğrendi. Şeyh Haydar-ı Hafî'den ders aldıktan sonra kardeşi Ahmed Bican ile birlikte Hacı Bayram Veli'ye bağlandı. Tefsir ve kelim araştırmalarına ağırlık verdi. *Kitab-ı Muhammediye fi Kemalatı'l-Ahmediye* ya da *Muhammediye* (1845, yay. haz. Mehmed Ali Kâzım Bey; yb 1974, 4 cilt, yay. haz. Amil Çelebioğlu) daha önce düzyazı biçiminde Arapça olarak yazdığı *Megaribü'l-Zaman*'ın Türkçe manzum çevirisidir. Yapıt Türkçeye Ahmed Bican tarafından *Envarü'l-Âşıkın* (1845, yb 1972) adıyla düzyazı olarak da çevrilmiştir. 1449'da bitirerek II. Murad'a sunduğu *Muhammediye* mesnevi biçiminde yazılmış olmakla birlikte, kaside, terkib-i bend, terci-i bend ve müstezadlar da içerir. Üç bölümden oluşan yapıtta oldukça yalın bir dille ve coşkun bir lirizmle evrenin yaratılışı, Cennet, Cehennem, melekler, Hz. Muhammed'in yaşamı ve savaşları anlatılmıştır. *Muhammediye*'ye birçok nazire yazılmış, ama hiçbirisi onun kadar yaygınlaşmamıştır.

Mehmed Ağa (FINDIKLILI) (d. 8 Aralık 1658, İstanbul - ö. 1726/27, İstanbul), Osmanlı tarihçi. Klasik vakanüvis tarihçiliğinden farklı bir üslup ve yöntemle kaleme aldığı tarihîyle tanınır.

Genç yaşta saraya alındı. Başmusahip Şahin Ağa'nın korumasında yetişti. 1674'te hasbahçe bostancısı, 1678'de de zülflü baltacı oldu. 1679'da Seferliler Odası'nda görevlendirildi. 1683'te II. Viyana Kuşatması'na katıldı. 1687'de kapıbaşının hizmetine verildi. 1695'te tahta çıkan II. Mustafa tarafından kısa bir süre sonra da silahdarlığa atandı. III. Ahmed'in lalası Uzun Süleyman Ağa ile anlaşamayınca kendi isteğiyle emekliye ayrıldı (1704).

1654-95 arasındaki olayları anlatan ve *Silahdar Tarihi* (1928, 2 cilt, yay. haz. A. Refik Altınay) adıyla da bilinen, *Zeyl-i Fezleke* adlı yapıtı Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'sine (1869-70, 2 cilt) zeyl olarak yazılmıştır. II. Mustafa'nın isteği üzerine yazdığı ve *Silahdar Tarihi*'nin devamı niteliğindeki *Nusretname* (1962-69, 2 cilt, yay. haz. İ. Parmaksızoğlu) ise 1695-1721 arasında geçen olayları kapsar.

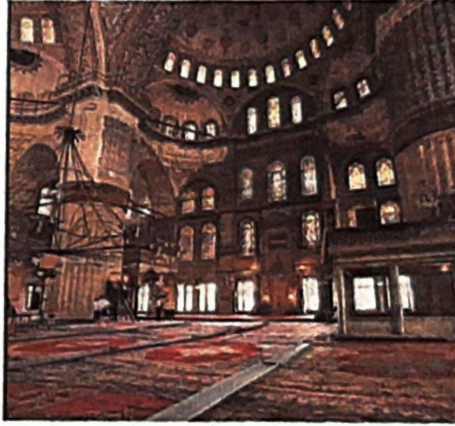
Mehmed Ağa (KOÇOK) (ö. y. 1800), III. Selim döneminin en önemli bestecisi.

Padişahın musahiplerinden Kemani Hızır Ağa'nın (ö. y. 1760) oğluydu. Müziği babasından öğrendiği söylenir. Genç yaşta saraya girerek III. Selim'in musahiplerinden biri oldu. Güzel sesli ve usta bir okuyucuydu. Serhanende olarak Saray Fasil Heyeti'ni yönetti. Çeşitli güfte derlemelerinde onun adıyla verilen 100 dolayında sözlü yapıt vardır. Ama bunların ancak 35'i günümüze ulaşmıştır. Ayrıca 4 peşrevle 4 sazsemaisinden oluşan 8 çalgısal yapıt da ona atfedilir. Repertuardaki sözlü yapıtlarından 22'si beste, 7'si ağırsemai, 6'sı da yürüksemai formundadır. Bazı kaynaklarda Arif Mehmed Ağa adıyla verilen yapıtların Küçük Mehmed Ağa'ya mı yoksa ünlü şarkı bestecisi Rifat Bey'in babası Keçi Arif Ağa'ya mı ait olduğu kesin değildir. Başlıca yapıtları arasında "Gelince hatt-ı muanber o meh-cemalimize" (evcârâ birinci beste), "Kimin meftunu oldun ey peri-ruyım nihan söyle" (evcârâ ağırsemai), "Saki çekemem

vaz-ı zarifaneyi boş ko" (evcârâ yürüksemai), "Kapılır her gören ol şuh-i cihan-âşubu" (suzınâk ağırsemai), "Ey dil heves-i vuslat-ı canân sana düşmez" (suzınâk yürüksemai), "Bulunmaz nev-civansın hem-dem-i ağırsın hayfâ" (zavil ağırsemai), "Alsam ağışuma bir şeb o mehi hâle gibi" (şevkutarab beste) sayılabilir. Özellikle III. Selim'in buluşu olan evcârâ makamında bestelediği dört yapıt çok beğenilmiştir.

Mehmed Ağa (SEDEFKÂR) (d. ? - ö. 17. yy'ın ilk çeyreği, İstanbul), Osmanlı mimar. En ünlü yapıtı İstanbul'daki Sultan Ahmed Camisi'dir.

Çocukluğunda Rumeli'de devşirilerek (1562) saraya alındı. Acemioglani olarak eğitim gördü. Önce müzik öğrenmeye başladıysa da, sonra mimarlığı seçti. O dönemde mimarlık eğitimindeki göreneğe uyarak bir el sanatında ustalaşmak için sedefkârlığa başladı. 1589'da III. Murad'a sunduğu sedef kakmalı rahlenin beğenilmesi üzerine dergâh-ı Âli kapıcılığına getirildi. Görevle Mısır'a gönderilmesinden yararlanarak

Sedefkâr Mehmed Ağa'nın başyapıtı Sultan Ahmed Camisi'nin içinden bir görünüm
Anadolü Yayıncılık Arşivi

narak çeşitli Arap kentlerini gezdi. 1591'de Tuna boyundaki kaleleri denetlemekle görevlendirildi. Daha sonra İstanbul kadılığına muhızbaşı, ardından kapukulu süvarisi oldu. Bir süre Diyarbakır'da ve Şam'da Hüsnü Paşa'nın yanında çalıştı. 1597'de su nazırı yapılarak İstanbul'daki su yollarının bakımıyla görevlendirildi. 1606'da hassa mimarbaşı oldu. İstanbul'da ve İstanbul dışında bazı yapıları; bu arada, yanına aldığı çeşitli mimar ve yapı ustalarıyla Mekke'ye giderek (1611) Kâbe'yi onardı.

1609'da I. Ahmed'in isteği üzerine en ünlü yapıtı olan Sultan Ahmed Külliyesi'nin(*) yapımına başladı. Cami 1617'de bitirilip kullanıma açıldıysa da, külliye'nin diğer yapılarının tamamlanması 1620'yi buldu. Mehmed Ağa'nın bu tarihten az önce ya da sonra öldüğü sanılır. Yaşamı ve yapıtları konusunda bilinenler önemli ölçüde *Risale-i Mimariye* adlı yapıtına dayanır. Arkadaşı Cafer Çelebi'nin 1613'te yazıya geçirdiği bu kitap, Mehmed Ağa'nın yaşamöyküsünden başka, mimarlık kuramına ilişkin konulara da yer verir; o dönemde yapı malzemelerini, ölçü birimlerini tanıtır. Kitabın sözlük bölümü Türkçe mimarlık terimlerinin Arapça ve Farsça karşılıklarını da verir. Bu yapıt O.Ş. Gökyay tarafından 1976'da yayımlanmıştır ("Risale-i Mimariye, Mimar Mehmed Ağa-Eserleri", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan* içinde).

Mehmed Ali Hilmi Dede Baba (d. 1842, İstanbul - ö. 1907, İstanbul), Bektaşî şeyhi ve şair.

On dört yaşındayken Merdivenköy Şahku-lu Sultan Tekkesi'nde Hasan Baba'ya bağlanarak tasavvuf yaşamına girdi. Genç yaşta aynı tekkeye postnişin oldu (1863). Aynı yıl

Mehmed Ali Hilmi Dede Baba
M. Sabri Koz Arşivi

Hacı Bektaş Veli Tekkesi'ni ziyaret ederek postnişin Turabi Hacı Ali Dede Baba'dan feyz aldı. İkinci ziyaretinde (1869) postnişin Selanikli Hacı Hasan Dede Baba'dan "erkân-ı ehl-i beyt üzerine" halifelik aldı. Üç yıl kadar Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nde "dede babalık" yaptıysa da geri dönerek yaşamının sonuna değin tekkesindeki görevini sürdürdü.

Yalın bir halk diliyle yazdığı şiirleri, aynı tekkede aşkıllık yapan Ahmed Mehdi Baba tarafından toplanarak *Divan* (1909) adıyla yayımlandı. Bu yapıt sonradan *Mehmed Ali Hilmi Dede Baba Divanı* (ty, yay. haz. Bedri Noyan) adıyla yeni harflerle de basıldı. Tasavvuf ve Bektaşî inançlarını dile getirdiği şiirlerinde yoğun bir ehl-i beyt sevgisi dikkat çeker. Divanından başka Hz. Hüseyin için yazdığı *Mersiye-i Hazreti Şah-ı Şehid-i Kerbela* (ty) adlı uzun mersiyesi de yayımlanmıştır.

Mehmed Ali Kâzım Bey, KÂZIM BEK MİRZA, MİRZA ALEKSANDR KÂZIM BEY olarak da bilinir (d. 1802, Derbent - ö. 1870), Azeri Türkolog. Öğrenimini Derbent'te tamamlayarak, Arapça ve Farsça öğrendi. Sürgüne gönderilen babasıyla birlikte Ashtarhan'a yerleşti. Hristiyan misyonerlerden İngilizce öğrenerek Omsk valisinin çevirmenliğini yaptı. 1826-30 arasında Kazan Üniversitesi'nde Arapça, Farsça ve Tatarca dersleri verdi. 1830'da aynı üniversitede Doğu dilleri profesör yardımcısı, 1836'da profesör oldu. 1839'da *Grammatika turetsko tatarskogo yazıka* (Türkçe-Tatarca Dilbilgisi) adlı yapıtını yayımladı. Kafkas tarihini konu alan *Derbentname* (1850) ve Babilikle ilgili *Bâb-i Bâbidi* (1865) diğer yapıtlarıdır.

Mehmed Ali Paşa (KAVALALI) (d. 1769, Kavála, Makedonya, - ö. 2 Ağustos 1849, İskenderiye), Osmanlı veziri ve Mısır valisi (1805-49). Mısır'da 20. yüzyılın ortalarına değin süren Kavalalılar(*) yönetimini başlatmış, modern Mısır devletinin doğuşunda önemli rol oynamıştır.

Gençliği ve iktidara gelişi. Aile kökeni hakkında kesin bilgi yoktur. Bazı kaynaklar Arnavut asıllı olduğunu belirtirken, Kon-ya'dan Kavala'ya göç etmiş bir aileden geldiğini öne sürenler de vardır. Henüz çocukken babası pazvant (çarşı muhafızı) İbrahim Ağa öldü. Yanına yerleştiği amcası Kavala mütesellimi Tosun Ağa'nın bir süre sonra idam edilmesi üzerine korumasız

kaldı. Hiç öğrenim görmeyen Mehmed Ali bir süre bir Fransız tüccarın yanında çalıştı. On sekiz yaşında Kavala valisinin bir akrabasıyla evlendi. Toplam 95 çocuğundan beşini bu ilk karısı dünyaya getirdi. Mehmed Ali bu arada bir süre de bütün ticaretiyle uğraştı.

1798'de, Osmanlı Devleti'nin yanı sıra özerk bir eyaleti olan Mısır, Napoléon Bonaparte'nin yönetimindeki Fransız kuvvetlerince

Mehmed Ali Paşa, bir taş baskı

British Museum, Londra:
fotoğraf. J. R. Freeman & Co. Ltd.

işgal edildi. Mehmed Ali, Fransızlarla savaşmak üzere Osmanlı ordusuyla birlikte Mısır'a gitti. Büyük bir siyasal beceri göstererek 1805'te vezir rütbesiyle Mısır valisi olmayı başardı.

O dönemde Osmanlı Devleti'ne bağlı topraklarda toplumun yeniden yapılanması açısından en elverişli ortam Mısır'da bulunuyordu. Üç yıl süren Fransız işgali sırasında (1798-1801) geleneksel siyasal ve ekonomik yapılar parçalanmıştı. Bu süreci devam ettiren Mehmed Ali Paşa, daha önce egemen olmuş Memlûkleri ortadan kaldırdı; eski toprak sahibi sınıfları tasfiye etti; ulemayı devlet memuru durumuna getirdi; yerli tüccarlarla sanatkârların etkinliklerini kısıtladı; Bedevileri etkisizleştirdi ve köylülerin giriştiği bütün ayaklanmaları bastırdı.

Parlak bir zekâyla büyük kişisel çekiciliğe sahip olmakla birlikte, Mehmed Ali Paşa bilgili ve uzak görüşlü bir kişi değildi. Elindeki olanaklardan yararlanmayı başarmayarak Osmanlı yönetim ilkelerine genel olarak bağlı kaldı. Mısır'daki siyasal grupların onu köklü değişikliklere yöneltecek bir gücü yoktu. Toplumsal değişimin araçları olabilecek öğeler daha rejim kurulurken ezilmişti. Yöneticilerle yönetilenleri büyük ulusal hedefler temelinde bir araya getirebilecek bir ideoloji de geliştirilmemişti. Sonunda Mehmed Ali Paşa zamanının çoğunu, Osmanlı hükümdarının onu valilikten uzaklaştırma girişimlerine direnmeye ve kendi hanedanını yerleştirmeye çalışarak geçirdi.

Yöneltil ve ekonomik reformlar. Mehmed Ali Paşa Mısır'daki konumunu sağlamlaştırmak ve gelirlerini artırmak amacıyla geniş çaplı değişikliklere yöneldi. 1815'e gelindiğinde Mısır'daki tarım alanlarının büyük bölümü devletin eline geçmiş ve buralardan sağlanan gelirler artmıştı. Sulama sistemini geliştiren Mehmed Ali Paşa pamuk gibi yeni ürünlerin yetiştirilmesini sağladı. Ekonominin tam olarak denetim altına alınması amacıyla yönetsel yapıyı yeniden düzenledi. Yerel hammaddeyi işleyecek modern bir

sanayinin temellerini atmaya girişti. Paralı orduyu dağıtarak Osmanlı ya da yabancı subayların komutasında Mısırlı askerlerden oluşan bir donanma ve ordu kurdu. Ordunun gereksinimlerini karşılamak için doktor, mühendis, veteriner ve başka alanlarda uzmanlar yetiştiren Batı tipi okullar açtı. Modern teknikleri öğrenmek üzere Avrupa ülkelerine öğrenciler yolladı.

Mehmed Ali Paşa'nın sanayi alanında başarısızlığa uğramasının başlıca nedeni yeterli enerji kaynaklarının, yerli girişimcilerin ve eğitilmiş bir işçi sınıfının bulunmamasıydı. Ayrıca kötü yönetim, aşırı vergilendirme, köylülerin askere alınması ve ticaretin tekelleştirilmesi gibi etkenler yüzünden tarım sektöründe bile gerilemeler oldu. 1830'ların ortasına gelindiğinde devlete ait geniş çiftlikler zarar etmeye başlamıştı. Ayrıca girilen askeri seferler de büyük mali kaynaklar gerektiriyordu.

Yayımla girişimleri. Mehmed Ali Paşa önceleri Osmanlı hükümdarının Arabistan ve Yunanistan'daki ayaklanmalarını bastırma girişimlerini destekledi. Ayrıca asker ve hazinesi için altın elde etmek için Sudan'ın Nil bölgesini istila etti. 1827'de donanmasının Avrupalı devletlerce Yunanistan'daki Navarin'de yok edilmesinin ardından padişaha meydan okumaya başladı. Osmanlılara karşı giriştiği ilk savaşta (1831-33) kuzeyde Suriye'nin denetimini ele geçirerek Adana'ya kadar ilerledi. İkinci sefer sırasında (1838-41) Osmanlı birliklerini Nizip Savaşı'nda (1839) kesin bir yenilgiye uğratması ve Ahmed Fevzi Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının teslim olması Avrupalı büyük güçlerin müdahalesine yol açtı. Temmuz 1840'ta İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya onun Suriye'deki denetimine son vermek konusunda anlaştılar. Bağımsızlık umutları suya düşen Mehmed Ali Paşa 1841'de padişahın hükümlerine haklarını tanımak zorunda kaldı, ama Mısır ve Sudan yönetiminde ailesinin veraset haklarını kabul ettirdi.

Mehmed Ali Paşa 1848'de görevden ayrıldı ve ertesi yıl öldü. Giriştiği reformların çoğu ölümünden sonra terk edilmekle birlikte, gelecekte bağımsız bir Mısır devletinin kurulmasına temel oluşturdu.

Mehmed Ali Paşa (KUŞADALI) (d. Kuşadası - 6. 1915, İstanbul), Osmanlı hekim. 1877'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) bitirdikten sonra, ilm-i nebatat (botanik) muallim muavini olarak aynı okulda göreve başladı. Müdürlüğünde de bulunduğu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Askeri Tıbbiye'nin eczacı sınıfında botanik dersleri verdi. Çeşitli ülkelerden getirdiği örneklerle Ahırkapı'da bir botanik bahçesi açtı. Cauvet'nin botanik kitabını *İlm-i Nebatat-ı Tıbbiye* (ty. 2 cilt) adıyla Türkçeye çevirerek yayımladı. Daha sonra *İlm-i Nebatat* (1886, yay. haz. Şerefeddin Mağmumi) adıyla yeniden basılan kitapta tıpta sık kullanılan basit ilaçlarla ilgili bilgiler de yer alır. Mehmed Ali Paşa'nın *Rehnu'ma-yı Gerrasin* adlı bir kitabı daha vardır.

Mehmed Arif Efendi (DÖRRİZEDE), tam adı DÖRRİZEDE SEYYİD MEHMED ARIF EFENDİ (d. İstanbul - 6. 1810, İstanbul), Osmanlı şeyhülislamı.

Birçok İslam bilgini yetiştiren ünlü Dürri-zadeler ailesinden Şeyhülislam Mustafa Efendi'nin oğluydu. Bir süre müderrislik yaptıktan sonra 1774'te Bursa, 1780'de İstanbul kadılığına atandı. Ertesi yıl nakibül'eşraf (nakib efendi), ardından da Anadolu (1782) ve Rumeli (1783) kazaskeri oldu. Arapzade Ataullah Efendi'nin ölümü

üzerine şeyhülislamlığa atandı (Ağustos 1785). Ama çok geçmeden görevden alınarak (Şubat 1786) Kütahya'ya sürgün edildi. III. Selim tahta çıktıktan sonra İstanbul'a döndü. Mekki Mehmed Efendi'nin yerine ikinci kez şeyhülislamlığa getirildi (Temmuz 1792). İlk iş olarak karşıtlarını İstanbul dışına sürerek, sürgünde tanıştığı bilgin dostlarını İstanbul'a çağırdı. Mısır'ın Fransızlarca işgal edilmesiyle başlayan bunalımlı dönemde görevden alınarak (Ağustos 1798) Bursa'ya sürüldü. Bir süre sonra İstanbul'a dönmesine izin verildi. Şeyhülislamlığı sırasında verdiği fetvaları *Neticetü'l-Fetava* adlı kitapta toplamıştır.

Mehmed Arif Efendi (MEŞREBZADE) (d. 1791, İstanbul - 6. 26/27 Aralık 1838, İstanbul), Osmanlı şeyhülislamı.

Kazasker Meşreb Ali Efendi'nin torunu, müderris Şatırzade Emin Efendi'nin oğluydu. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra müderris oldu (1816). Daha sonra kassam ve evkaf müfettişi olarak görev yaptı. 1835'te Galata kadılığına, ardından da fetva eminliğine atandı. Müfettişlik göreviyle ayrıldığı İstanbul'a dönüşünde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye üyeliğine getirildi (1845). Ertesi yıl Anadolu, 1851'de de Rumeli kazaskeri oldu. 1854'te getirildiği şeyhülislamlık görevini ölümüne değin sürdürdü. Kadı yetiştirmek üzere Süleymaniye'de kurulan Muallimhane-i Nüvvab (sonradan Medresetü'l-Kuzat) adlı okul, onun döneminde öğrenime açıldı. Bursalı Dede Efendi'nin *Siyasetname* adlı yapıtını Türkçeye çeviren Mehmed Arif Efendi fetvalarını *Tenkih-i Camii'l-İcaredeteyn* adlı yapıtında toplamıştır.

Mehmed Bey, tam adı ŞEMSEDDİN MEHMED BEY (6. 1277), Karamanlı beyi. İlhanlılara karşı mücadele ederek Anadolu'nun siyasal birliğini sağlamaya çalışmıştır.

Karamanlıların kurucusu Kerimeddin Karaman Bey'in oğluydu. Babasının 1261'de ölmesinden sonra, Anadolu Selçuklu sultanı IV. Kılıç Arslan tarafından kardeşleri Mahmud, Kasım ve Halil beylerle birlikte, Konya'nın batısındaki Gevele Kalesi'ne kapatıldı. Aynı yıl serbest bırakıldı ve beyliğin başına geçti. III. Keyhusrev'in 1266'da Anadolu Selçuklu tahtına çıkmasından sonra Anadolu Selçuklularına karşı Hatiroğullarıyla birleşti. Bu sırada Hatiroğlu Şerefeddin Mesud Bey Anadolu'daki İlhanlı baskısına karşı Memlûk sultanı I. Baybars'tan yardım istedi. Ama Baybars henüz Anadolu'ya girmeden Mesud Bey yenilgiye uğradı. Mehmed Bey ise İlhanlılara karşı mücadeleyi sürdürerek Göksu Geçidinde Anadolu Selçuklu-İlhanlı ordusunu yendi (1276) ve Konya'ya giden ticaret yolunu denetim altına aldı. 1277'de Kayseri'ye giren Baybars'ın Anadolu'dan çekilmesinin ardından Menteşeoğulları ve Eşrefoğullarıyla birleşti. Konya'yı işgal ederek II. Keykâvus'un oğlu Alaeddin Siyavuş'u (Cimri) Anadolu Selçuklu sultanı, kendisini de onun veziri ilan etti (*bak.* Cimri Olayı). Bu arada topladığı bir divanda Türkçeden başka dil kullanılamayacağı kararını aldı ve önemli devlet görevlerine kendi adamlarını yerleştirdi. Siyavuş'un durumunu güçlendirmek için IV. Kılıç Arslan'ın kızıyla evlenme girişiminde bulundu. Karahisar kuşatmasından dönüştü Başkadi Siraceddin'in kışkırttığı Konya halkı kale kapılarını kapayınca Ermenek'e çekilmek zorunda kaldı. Bir süre sonra İlhanlı ordusu Konya'ya girerek Siyavuş yanlılarını kentten çıkardı. Bu sırada Siyavuş'u Ermenek kalelerinden Enderuna gönderen Mehmed Bey,

İlhanlılarla savaşırken öldü. Bir süre sonra Siyavuş da bozguna uğratılarak öldürüldü (9 Haziran 1277).

Mehmed Bey (EYYUBİ) (d. 1804, İstanbul - ö. 1850, İstanbul), Osmanlı besteci. Hamamîzade İsmail Dede Efendi'nin öğrencilerindendir ve müzik hocalığına ünlüdür. On iki yaşında ders almaya başladığı İsmail Dede'den çok sayıda sözlü yapıtı öğrendi. 1825'te girdiği Bâb-ı Seraskeri Mektubi Kalemî'ndeki memurluğundan 1841'de ayrıldı. Dellalzade İsmail Efendi ve Mutaftazade Ahmed Efendi ile birlikte, İsmail Dede Efendi'den meşk ettiği yapıtları ezberleyip öğrencilerine aktararak klasik repertuarın günümüze ulaşmasına katkıda bulundu. Hacı Arif Bey, Zekâî Dede ve Rifat Bey gibi öğrenciler yetistirdi.

Repertuarında 17 dindışı sözlü yapıtı bulunan Mehmed Bey'in üslubu büyük ölçüde İsmail Dede'ninkine benzer. "Ey gözlü âhu bana bilmem niçün bigânesin" (mahur beste) ve "Yarimi gördüm bugün dünü görünmez dideme" (ferahfeza beste) en ünlü yapıtlarındandır.

Mehmed Bursevî (d.?, Bursa - ö. 1740, İstanbul), celi aklâm-ı sittede ünlü Osmanlı hattat. Bursalı bir hattatın oğluydu. İlk yazı derslerini Bursa'da Kürtzade İbrahim Efendi'den aldı. İstanbul'da ünlü Hafız Osman'dan yararlanarak sülüs ve nesih yazının inceliklerini öğrendi. Daha sonra sarayda yazı hocalığına getirildi. Celi aklâm-ı sittenin gelişmesinde büyük rol oynadı. Üsküdar'daki Yeni Valide Camisi ile bitişigindeki Gülnuş Sultan Türbesi'nin ve Şehzadebaşı'ndaki Damat İbrahim Paşa Medresesi'nin celi yazıları onun yapıtlarıdır.

Mehmed (bin Hâmid) Çelebi (LADİKLİ) (ö. y. 1495), Osmanlı müzik kuramcısı.

Osmanlı padişahı II. Bayezid'e sunulmak üzere müzik, sesler, makam, şûbe, âvâze ve usuller üzerine *Risaleü'l-Fethiye fi'l-Musiki* adlı Arapça bir kitap yazdı. İstanbul'a giderek aynı konuda *Zeynü'l-Elhan fi'l-İlm-i Telif ve'l-Evzan* adlı başka bir Arapça kitap yazarak padişaha sundu (1483). *Risaleü'l-Fethiye*'nin Londra'daki British Museum'da ve İstanbul'daki Atatürk Kitaplığı'nda birer nüshası vardır. Ünlü müzikolog Baron Rodolphe d'Erlanger ise Tunus'taki Zeytune Camisi'nin kütüphanesindeki nüshayı temel alarak Fransızcaya çevirmiştir. Safiyyeddin'den önemli ölçüde etkilenen Lâdikli Mehmed Çelebi yapıtlarında 15. yüzyılda kullanılan sazlar, makamlar ve usullere ilgili değerli bilgiler verir. Ayrıca *Zübdeü'l-Beyan* adlı bir de mantık kitabı yazmıştır.

Mehmed Efe (ÇAKIRCALI), ÇAKICI MEHMED EFE olarak da bilinir (d. 1872, Ödemiş - ö. 1912, Nazilli), İzmir-Aydın yöresinde çetecilik yapmış efe.

Eşkîyalık yaparak öldürülen babası Ahmed Efe'nin öcünü almak için dağa çıktı. Bir süre sonra yakalanarak hapsedildi. Serbest bırakılınca (1897) beş kişilik çetesiyile eşkıyalığa başladı ve Ödemiş yöresinde üstünlüğünü kabul ettirdi. 1900'lerin başında bağışlanarak hükümetin buyruğuna giriyse de çok geçmeden yeniden dağa çıktı. 1912'de, İzmir valisi Nazım Paşa'ya bağlı kuvvetlerce Karıncalı Dağında sıkıştırıldığı sırada, yakın arkadaşı Hacı Mustafa'nın ateşiyile yanlışlıkla vurularak öldürüldü.

Çakırcalı Mehmed Efe eşkıyalığı keskin nişancılığı ve yöre halkının desteğiyle uzun yıllar sürdürebildi. Yoksulların malına dokunmadığı, zenginlerin malına el koyup yoksullara dağıttığı, mültezimleri ve tefecileri cezalandırdığı söylenir. Bir efsane kah-

ramanı gibi değerlendirilmiş, adına çok sayıda türkû yakılmıştır.

Mehmed Efe (DEMİRCİ) (d. 1885, Nazilli - ö. 1959, Nazilli, Aydın), Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği yararlıklarla tanınan efe.

Bir süre baba mesleği olan demircilikle uğraştı. I. Dünya Savaşı (1914-18) sırasında askerden kaçarak dağa çıktı. Eşkîyalığa başladıktan kısa süre sonra Ödemiş, Denizli ve Aydın yörelerinde adını duyurdu. Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine (15 Mayıs 1919) ulusal direniş hareketine katıldı. Yunanlılara karşı düzenlenen Adagide ve Fata baskınlarında gösterdiği yararlıklardan ötürü Aydın Cephesi Kuva-yı Milliye komutanlığına getirildi. Yunanlılara karşı savaşırken bir yandan da iç ayaklanmaların bastırılmasında görev aldı. Kasım 1920'de Güney Cephesi komutanlığının Refet Bey'e verilmesinden sonra, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'yle anlaşmazlığa düştü. Mehmed Efe'nin Çerkes Ethem güçlerine katılacağından kuşku duyan Refet Bey, Demirci'nin İsparta'nın İçdecik köyündeki karargâhını bastı. Mehmed Efe kaçmayı başardıysa da adamları yenilerek teslim oldu. Sonunda Ankara Hükûmeti'nin çağrısına uyarak köyüne çekilmeyi kabul eden Demirci Mehmed Efe, gösterdiği yararlıklar göz önünde tutularak bağışlandı.

Mehmed Efendi (BİRGİVİ) (d. 1521, Balıkesir - ö. 1573, Birgi, Aydın), Osmanlı İslam bilgini. İslam bilimlerindeki yetkinliğinden dolayı Zeynüddin (dinin süsü) lakabıyla anılmış, daha çok İmam Birgivi olarak tanınmıştır.

Öğrenimine müderris olan babasının yanında başladı. İstanbul'da Ahizade Mehmed Efendi ve Kazasker Abdurrahman Efendi gibi dönemin ünlü bilginlerinden ders aldı. Daha sonra İstanbul'un çeşitli medreselerinde ders verdi. Bu arada Bayramiye tarikatı şeyhlerinden Abdurrahman Karamani'ye bağlanarak tasavvuf öğrenimi gördü. Hocalarından Abdurrahman Efendi'nin aracılığıyla Edirne'de askeri kassamlıkla görevlendirildi. Bir süre sonra bu görevinden ayrıldı. II. Selim'in hocası Atullah Efendi'nin isteği üzerine Birgi'de yapılan büyük medreseye müderris oldu. Yaşamının bundan sonraki bölümünü burada ders vererek ve araştırma yaparak geçirdi. Çoğu çeşitli bilginlerce yorumlanan otuz aşkın yapıtı arasında *Tarikatü'l-Muhammediyye*, *Risale-i Birgivi*, *Ravzatü'l-Cennat fi Usulü'l-İtikad*, *Şerhü Hadisi'l-Erbain*, *Cilaü'l-Kulub*, *İkâzû'n-Naimin*, *İmtihanü'l-Ezkiya*, *Risaleü fi Usulü'l-Hadis* sayılabilir.

Mehmed Efendi (BOSTANZADE) (d. y. 1535-ö. 1 Nisan 1598, İstanbul), Osmanlı şeyhülislamı.

I. Süleyman (Kanuni) döneminde Anadolu kazaskerliğine kadar yükselen Tireli Bostanzade Mustafa Efendi'nin oğluydu. Babasının yanında yetişti. Arapzade ve Kadızade gibi ünlü bilginlerden ders aldı. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Eski İbrahim Paşa, Yeni Ali Paşa, Hankâh, Haseki, İsmihan Sultan, Yavuz Sultan Selim, Süleymaniye ve Edirne Selimiye medreselerinde müderrislik yaptı. 1573'te Şam, 1575'te Bursa ve Edirne, 1576'da da İstanbul kadılığına getirildi. Ardından Anadolu (1577) ve Rumeli (1580) kazaskeri oldu. 1589 ve 1593'te iki kez şeyhülislam yapıldı ve bu görevi sırasında öldü. Mehmed Efendi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri ve Halebi'nin ünlü fıkah yapıtı *Mültekaü'l-Ebhür*'e (1517; Denizlerin Kavuşup Birleştiği Yer) yazdığı bir şerhi vardır.

Mehmed Efendi (KASSAMZADE) (ü. 18. yy), Osmanlı besteci. Klasik Türk müziğinin en büyük bestecilerinden Tabî-i Mustafa Efendi'nin ağabeyiydi. Yaşamıyla ilgili hemen hiç bilgi yoktur. Bestelerinden yalnızca ikisi günümüze ulaşmıştır. Bunlar "Meclis-i neyde sakiya, bana ne gül ne piyale ver" (nikriz yürüksemai) ve "Gel ey saba, o gül-i hoş-nümayı söyleşelim"dir (nişabürek yürüksemai). Nikriz yürüksemai klasik repertuarın en seçkin parçalarındandır. Öbürü ise çok seyrek kullanılmış olan nişabürek makamının kusursuz bir örneği sayılır. Her iki parçada da rastlanan şen, akıcı, yumuşak üslubu kardeşininkine çok benzer.

Mehmed Efendi (KÖMÜRCÜZADE HAFİZ) (ö. y. 1835), Osmanlı besteci.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur, Padişah musahiplerinden olduğu bilinmemektedir. Döneminin en ünlü bestecileriyle ortaklaşa bestelediği fasullarla tanınır. Bunlar arasında İsmail Dede Efendi ile birlikte bestelediği *Şevkefza Faslı* (ikinci beste ve ağırsemai) ve *Hüzzam Faslı* (birinci beste ve günümüze ulaşmayan ağırsemai), *Neveser Faslı* (ikinci beste ve ağırsemai), III. Selim ve İsmail Dede ile birlikte bestelediği *Pesendide Faslı* (ikinci beste ve ağırsemai) yer alır. Günümüze 5 beste, 4 ağırsemai ve 6 şarkı olmak üzere 15 sözlü yapıtı ulaşmıştır. Bunların başlıcaları "Aldım hayal-i perçemin ey mâh dideme" (hüzzam beste) adlı başyapıtıyla "Hüsn-i zatın gibi bir dilber-i simin-endam" (şevkefza beste), "Dil-besteye lutf u keremin mâ-hazar eyle" (şevkefza ağırsemai) ve "Çözümlü zülfüne ey dilrûba dil bağlayanlardan" (buselik-aşiran şarkı) dizeleriyle başlayan yapıtlarıdır.

Mehmed Efendi (YİRMİSEKİZ ÇELEBİ), asıl adı MEHMED FAİZ (d. Edirne - ö. 1732, Lefkoşa), Fransa sefirliğini anlattığı *Sefaretname*'siyle ünlü Osmanlı devlet adamı.

Seksoncubaşı Süleyman Ağa'nın oğluydu. Yeniçeri Ocağı'nda yetişti. Çorbacılık ve muhızr ağalığında bulunduktan sonra yeniçeri efendisi oldu. Darphane nazırlığı ve şikk-ı salis defterdarlığı yaptı. Pasarofça Antlaşması (1718) görüşmelerini yürüten Osmanlı kurulunda ikinci delege olarak görev aldı. Ekim 1720'de Avusturya'ya karşı Fransa ve İspanya'yla ittifak kurma göreviyle Fransa'ya sefir atandı. Fransa'nın siyasal işbirliğine yanaşmaması ve yeni ticari ayrıcalıklar elde etme çabaları karşısında, görevinde başarılı olamayacağını anlayarak İstanbul'a döndü (Ekim 1722). Divan-ı Hümayun'da görevlendirildi ve Batı'da görüldüklerinden de yararlanarak Lale Devri'nde çeşitli reformların yapılmasına katkıda bulundu. Patrona Ayaklanması'ndan (1730) sonra sürgün edildiği Kıbrıs'ta öldü.

Mehmed Efendi'nin Fransa'daki sefirlik dönemini anlattığı *Sefaretname*'si, edebi ve tarihsel açıdan bu alanda yazılmış en önemli yapıtlardan biridir. Kitabında, İstanbul'dan Paris'e yolculuğunu, XV. Louis tarafından kabul edildiğini, katıldığı askeri törenleri ve Paris'te gezdiği çeşitli yerleri anlatmıştır. Padişahla sadrazama sunulan ve asıl nüshası elde bulunmayan *Sefaretname*, Fransızcaya çevrilerek 1757'de *Relation de l'Ambassade de Mehmed Effendi à la cour de France en 1721* (Mehmed Efendi'nin 1721 Fransa Sefaretnamesi) adıyla basılmıştır. Kısap ayrıca 1841 ve 1872'de gene Fransızca, 1866, 1889, 1970 ve 1975'te de Türkçe olarak değişik adlar altında yayımlanmıştır.

Mehmed Emin Efendi (ANKARAVİ) (d. 1619, Ankara - ö. 2 Kasım 1687, İstanbul), Osmanlı şeyhülislamı.

Ankaravî Hüseyin Efendi'nin oğluydu. Ankara'da başladığı öğrenimini İstanbul'daki medreselerde tamamladı. Yenişehir, Bursa ve Mısır kadıliklarında bulunduktan sonra 1671'de İstanbul kadısı oldu. Aynı yıl Anadolu kazaskerliğine atandı. Şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendi felç olunca ona vekâlet etti (1673-74). 1686'da Çatalcalı Ali Efendi'nin yerine şeyhülislamlığa getirildi ve bu görevi sırasında öldü.

Ünlü fetvalarını topladığı *Fetaviü'l-Ankaravi* (ya da *Mecmu'a-i Fetava*) önemli bir fetva kitabıdır.

Mehmed Emin Efendi (ÜSKÜDARİ), tam adı MUHAMMED EMİN BİN ABDULHAY BİN MUHAMMED EL-ÜSKÜDARİ EL-KOTANTİNİ ER-RUMİ (d. İstanbul - ö. 1736, İstanbul), Osmanlı İslam bilgini.

Medrese öğreniminden sonra müderrisliğe başladı. Fıkıh, tefsir gibi temel İslam biliminin yanı sıra tasavvuf, Arap dili ve edebiyatı gibi alanlarda da uzmanlaştı. Bir yandan medreselerde öğrenci yetiştirirken bir yandan da yazdığı kitaplarla ünlendi. Fıkıh, tefsir ve kelim gibi bilim dallarıyla Arapça üzerine otuzu aşkın kitabının başlıcaları arasında *Dürer Haşiyesi*, *Menar Şerhi*, *Cihet-i Vahdet Risalesi*, *Ecza-yı Kudsiye Risalesi* ve *Mefhumat-ı Kazaya Risalesi* sayılabilir.

Mehmed Emin Paşa (DİVİTDAR) (ö. Mayıs 1753, Kahire), Osmanlı sadrazamı.

Çeşitli eyaletlerde beylerbeylik yapan Aşçızade Mehmed Paşa'nın oğluydu. Divitdar olarak Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya hizmet etti. 1730 Patrona Ayaklanması'nda İbrahim Paşa'nın öldürülmesinin ardından uzun süre devlet hizmetinden uzak kaldı. Şehremini ve ruzmançe-i evvel (başruzmançe-i) görevlerinde bulunduktan sonra, 1743'te defter emini ve yeniçeri kâtibi, 1747'de Tersane-i Âmiri emini, 1749'da da sadaret kethüdası oldu. 1750'de Seyyid Abdullah Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Bazı devlet görevlileri, özellikle de yeniçeri ağasıyla anlaşamadığı için 1752'de sadrazamlıktan alınarak Girit'e sürüldü. 1753'te Mısır beylerbeyliğine atandıysa da Kahire'ye vardığı gün öldü.

Mehmed Paşa İstanbul Boğazı kıyısındaki Küçüksu Kasrı'nı (sonradan Abdülmecid tarafından yıktırılmış ve yeniden inşa ettirilmiş) yaptırarak I. Mahmud'a sunmuştur.

Mehmed Emin Paşa (KIBRISLI) (d. 1813, Kıbrıs - ö. 9 Eylül 1871, İstanbul), Osmanlı sadrazamı.

Kıbrıslı Hüseyin Efendi'nin oğluydu. Enderunda yetişti. Öğrenim amacıyla 1833'te Londra'ya, ardından da Paris'e gönderildi. İstanbul'a dönüşünde (1835) kolağası oldu. Bir süre sonra öğrenim için yeniden Paris'e gitti. 1839'da İstanbul'a döndükten sonra miralaylığa yükseldi. Kısa bir süre sonra miralva olarak Tophane Meclisi üyeliğine kabul edildi. Ardından Akkâ muhafızlığına (1844), Kudüs mutasarrıflığına (1845) ve Belgrad muhafızlığına (1847) atandı. 1848'de Londra büyükelçisi oldu. 1850'de Halep beylerbeyliğine, 1851'de de Arabistan ordusu müşirliğine getirildi. Leca'daki (Şam yakınlarında) ayaklanmayı bastırmayınca görevinden alındı. Ocak 1854'te kaptanıderya, Mayıs 1854'te ise Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'nın önerisiyle sadrazam yapıldı. Ama çok geçmeden Mustafa Reşid

Paşa'yla anlaşmazlığa düştü ve İngiliz büyükelçisinin de etkisiyle sadrazamlıktan alındı (Kasım 1854). Ertesi yıl Meclis-i Ali-i Tanzimat başkanlığına atandı. 1856'da fevkalade büyükelçi olarak Petersburg'a gönderildi. Ocak 1858'de ikinci kez getirildiği Meclis-i Ali-i Tanzimat başkanlığını kaptanıderyalığa atandığı Ağustos 1858'e değin yürüttü. Kasım-Aralık 1859 arasında ikinci kez sadrazamlık görevinde bulundu. Mayıs 1860'ta üçüncü kez aynı göreve getirildi. Haziran 1861'de tahta çıkan Abdülaziz'le anlaşmazlığa düşünce Ağustos 1861'de sadrazamlıktan alınıp Edirne valiliğine atandı. 1865'te Mecâlis-i Aliye'de görev aldı, 1866'da önce Meclis-i Ali-i Hazine, sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığına getirildi. Şubat 1867'de bu görevinden alındıktan sonra, başka görev üstlenmedi.

Mehmed Emin Rauf Paşa (d. 1780, İstanbul - ö. 28 Mayıs 1860, İstanbul), II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde beş kez sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamı.

Darü's-saade ağası kethüdası Çavuşbaşı Said Mehmed Efendi'nin oğluydu. Özel öğrenim gördü. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, 1814'te şikk-ı evvel defterdarı (başdefterdar) oldu. Bu görevi sırasında vezirliğe yükseltilerek sadrazamlığa getirildi (1815). II. Mahmud üzerinde etkili olan Halet Efendi ile anlaşmazlığa düşünce görevden alınarak Sakız Adasına sürüldü. Bağışlandıkten sonra çeşitli yerlerde sancakbeyliği ve beylerbeyliği yaptı. 1833'te Reşid Mehmed Paşa'nın yerine ikinci kez sadrazamlığa getirildi. 30 Mart 1838'de sadrazamlık unvanı başvekilliğe dönüştürülünce ilk başvekil oldu. Ayrıca dahiliye nazırlığını da üstlendi. Abdülmecid'in tahta çıkmasından sonra görevden alındı (Temmuz 1839). Meclis-i Vâlâ başkanlığında bulunduktan sonra, 1840-41 arasında üçüncü kez, 1842-46 arasında dördüncü kez sadrazamlık yaptı. Tanzimat yanlılarının ve Mustafa Reşid Paşa'nın artan gücünü zayıflatmayı amaçlayan Abdülmecid tarafından Ocak 1852'de beşinci kez sadrazamlığa getirildi. Tanzimat yanlılarının baskısıyla kısa sürede görevinden alındı (Mart 1852). Daha sonra bir süre Meclis-i Ali'de görev yaptı.

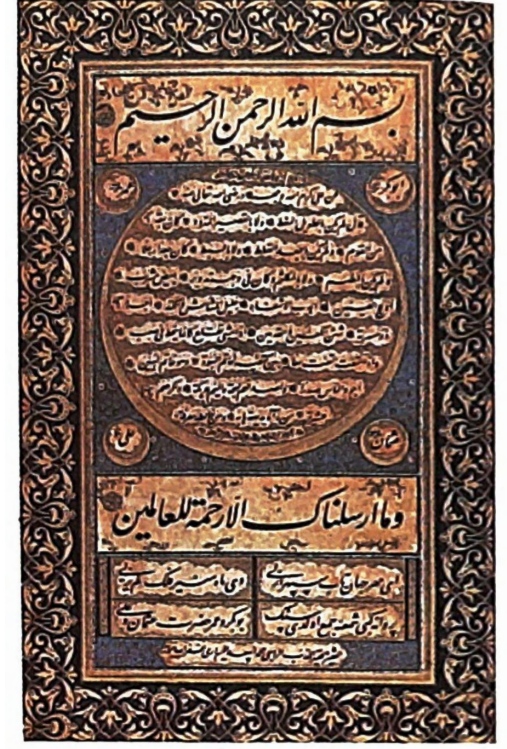
Mehmed Emni Paşa (d. Vidin - ö. 1750, İstanbul), Osmanlı devlet adamı. Rusya'daki sefirlik (1740-42) anılarını anlattığı sefaretnamesiyle ünlüdür.

Vidin muhafızı Yusuf Paşa'nın (ö. 1695) oğluydu. Babası ölüncü Elmas Mehmed Paşa tarafından İstanbul'a getirildi. Enderunda yetişti. 1703'te III. Ahmed'in tahta çıkmasından sonra saray dışında çeşitli görevlerde bulundu ve hazine kethüdası İbrahim Paşa'nın divan kâtipliğini yaptı. Daha sonra sadaret mektupçusu, 1738'de de defter emini oldu. Belgrad Antlaşması'nın (Eylül 1739) imzalanmasından sonra I. Mahmud tarafından Anadolu beylerbeyi payesiyle Rusya sefirliğine atandı (1740). Rusya'dan dönüşünde yeniden defter emini oldu (1742). Ertesi yıl muhasebe-i evvel (başmuhasebeci), 1746'da cizye muhasebecisi, 1748'de de yeniçeri kâtibi yapıldı.

Mehmed Emni Paşa'nın Rusya'dan dönüşünde yazdığı *Rusya Sefaretnamesi* (1989) manzum bir giriş bölümüyle başlar. Ağır bir üslupla kaleme alınan yapıt 1740-42 arasındaki Osmanlı-Rus ilişkileri açısından önemli bir kaynaktır.

Mehmed Esad bak. Şeyh Galib

Mehmed Esad (YESARİ) (d. İstanbul - ö. 1798, İstanbul), Türk nestalikininin oluşmasına öncülük eden Osmanlı hattat. Doğuştan çolak olduğu ve yazıyı sol eliyle yazdığı için solak anlamına gelen Yesari lakabıyla anılmıştır. Babasının, yazı öğrenmesi için götürdüğü nestalik üstatlarından Şeyhülislam

Mehmed Esad'ın bir hilye levhası, 1778; Topkapı Sarayı Müzesi Yazı Salonu Anadolu Yayınları Arşivi

Veliyyüddin Efendi ona ders vermeyi reddetti. Bunun üzerine yumuşak bir insan olan hattat Dedeade Mehmed Said'e başvuran Mehmed Esad, kısa zamanda ilerleyerek icazetname almayı başardı. Ayrıca Kâtibzade Mehmed Refi ve İsmail Refik'ten de icazetname aldı. Kadılığa kadar yükselen Mehmed Esad, III. Mustafa döneminde sarayda yazı hocalığı da yaptı.

Yesari'nin ilk yazıları ünlü İranlı hattat İmad'ın üslubundadır. 1780-86 arasındaki yazılarında normal boyda yazdığı harfleri daha sonraları büyüttüğü, bazen de küçülttüğü dikkati çeker. Bu tutumuyla bir arayış içinde olduğu anlaşılan Mehmed Esad, Türk üslubundaki nestalikin doğmasında büyük rol oynamıştır. Bu yazının güzel bir örneği, Üsküdar'da Selim Ağa Kütüphanesi'nin onun elinden çıkan yazıdır. Mehmed Esad'ın en tanınmış öğrencileri, oğlu Mustafa İzzet (Yesarizade) ile Mehmed Emin, Abdülkadir ve Sadullah efendilerdir.

Mehmed Hemdemi Celebi (SOLAKZADE) (d. İstanbul - ö. 9 Ekim 1657, İstanbul), Osmanlı tarihçi ve besteci. Kısaca *Solakzade Tarihi* olarak bilinen tarihiyle ünlüdür.

Yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Babası Yeniçeri Ocağı'nda solakbaşı olduğu için Solakzade lakabıyla anılmıştır. Enderunda yetişti; edebiyat, Farsça ve müzik dersleri aldı. Daha sonra IV. Murad'ın musahipleri arasına girdi. Onun ölümünden sonra, Sultan İbrahim (hd 1640-48) ve IV. Mehmed'in (hd 1648-87) hükümdarlığı sırasında da aynı görevi sürdürdüğü sanılmaktadır.

Has Odabaşı Hasan Ağa'nın özendirilmesiyle yazdığı ve kendisine asıl ününü sağlayan tarihi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1644'e değin geçen olayları anlatan önemli bir kaynaktır. 1657'ye değin gelen bir

nüshası da vardır. Yalın bir dille yazılan ve IV. Mehmed'e sunulan bu yapıtın 1622'ye değin gelen bölümünde yazar temelde Hoca Sadeddin Efendi ile Hasanbeyzade'nin tarihlerinden yararlanmıştır. 1622'den sonraki bölümü ise kendi bilgilerine ve gözlemlerine dayanır. Yapıt *Tarih-i Âli Osman li-Solakzade* (1855) ve *Solakzade Tarihi* (1880) adlarıyla basılmıştır. Mehmed Hemdemi'nin gene Hasan Ağa'nın özendirilmesiyle yazdığı ve IV. Mehmed'e sunduğu *Fihrist-i Şâhân*, 92 beyitten oluşan manzum bir yapıttır. Yapıtta Osman Gazi'den başlayarak IV. Mehmed'e değin 19 padişahın tahta çıkış ve ölüm tarihleri verilmiş, dönemlerindeki bazı önemli olaylar kısaca anlatılmıştır. Yapıt *Solakzade Mehmed Hemdemi Merhumun Fihrist-i Şâhân-ı Âli Osman Nam Eser-i Manzumu ve İlveleridir* (1919) adıyla basılmıştır. Hemdemi mahlasıyla yazdığı şiirlerden oluşan bir *Divan*'ı olduğu belirtilirse de bu yapıt henüz ele geçmemiştir.

Miskali mahlasıyla besteler yapan Mehmed Hemdemi, besteci olmanın yanı sıra sazende ve hanendeydi. Bu alandaki başlıca yapıtları arasında "Uşşak Devr-i Kebir Peşrev", "Bayatı Darb-i Fetih Peşrev", "Hüseyni Darbeyn Peşrev", "Acem Havi Peşrev", "Rast Fahte Peşrev" ve "Segâh Sazsemaisi" sayılabilir.

Mehmed İzzet (d. 1891, İstanbul - ö. 8 Aralık 1930, Berlin), sosyolog ve düşünür. Türkiye'de rasyonalist temelde eleştirel bakışı öngören bir felsefe anlayışını yerleştirmeye çalışmıştır.

Kaymakam Nazmi Bey'in oğluydu. Mekteb-i Sultanî'yi (Galatasaray Lisesi) bitirdi (1907). Hukuk Fakültesi'nde okurken burslu olarak Paris'e gönderildi (1909). Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördü. 1913'te İstanbul'a döndü. Çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde (Kızılay Derneği) çalıştı. 1918'de kısa bir süre Darülfünun-ı Osmani (sonradan İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi müdürlüğünü yürüttü. Nisan 1919'da aynı fakültede ahlak ve felsefe dersleri vermeye başladı. 1924'te müderris (profesör) oldu. 1926'dan sonra felsefe tarihi ve içtimaiyat dersleri verdi. Lösemi tanısı konduktan sonra öğrenci müfettişi olarak Paris'e gönderildi. 1929'da Türkiye'ye dönerek bir süre daha ders vermeye sürdürdü. Ardından Berlin'e gitti ve orada öldü.

Mehmed İzzet dogmatizme karşı, akılcı ama Descartes'çı olmayan idealist felsefe okulunun yaklaşımını benimsedi. Sosyolojide önce Durkheim'in görüşlerini benimsediğinden Ziya Gökalp'in izleyicisi olarak tanındı. Sonradan *Yeni İçtimaiyat Dersleri* (1927) adıyla basılan ders notlarında Durkheim ve Gökalp'i eleştirerek Gökalp'in sosyoloji yaklaşımına karşı çıktı. Ona göre sosyolojinin asıl amacı sorunları çözmek değil, toplumsal oluşumların yasalarını araştırmaktır. Bilimin işlevi de değer biçmek değil, değerleri olduğu gibi ortaya koymaktır. Mehmed İzzet, Batı düşünürleri arasında Schelling'le Hegel'in çizgisini izleyen Croce, Baldwin ve Spinoza'ya yakınlık duydu, panteist (tümtanrıci) ilkeleri benimsedi. *Milliyet Nazariyeleri* ve *Milli Hayat* (1923, yb 1969) adlı yapıtında, tümevarım yöntemi temelinde milliyeti ırk, dil, toprak vb unsurların toplamı olarak değil, bir "ülkü" olarak tanımladı.

Mehmed Karahisari (DERVİŞ), DERVİŞ ÇELEBİ ve MÜTEVELLİZEDE olarak da bilinir (d. İstanbul - ö. 1597'den önce İstanbul), aklâm-ı sittede ünlü Osmanlı hattatı. Ünlü hattat Ahmed Karahisari'nin öğrencisidir;

yazıları da, Abbasilerin son halifesi Mustasım'ın saray hattatı Yâkut Mustasımî'nin üslubunu Anadolu'da devam ettiren Karahisari'nin doğrultusundadır. En tanınmış öğrencisi İstanbul'da Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Camisi'nin yazılarını yazan Demirci Kulu Yusuf'tur.

Mehmed Kemal, tam adı MEHMET KEMAL KURŞUNLUOĞLU (d. 11 Nisan 1921, Ankara), gazeteci, şair, yazar.

Ankara Lisesi'ni bitirdi (1940). Ticaret Vekâleti Dış Ticaret Dairesi'nde çalışırken üç yıl süreyle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam etti. Haftalık köylü gazetesi

Mehmed Kemal
Ar Güler

Battal Gazi'yi (1947) yayımlayanlar arasında yer aldı. 1951-75 arasında *Başkent*, *Kuvvet*, *Demokrat* Ankara, *Yeni İstanbul*, *Vatan*, *Akşam*, *Hürriyet* ve *Günaydın* gazetelerinde, Türk Haberler Ajansı'nda ve ABC, *Yön*, *Ant*, *Kim* dergilerinde çalıştı. Bayındırlık Bakanlığı Basın Bürosu'nu yönetti (1963). 1975 sonunda *Cumhuriyet*'te yazmaya başladı.

İlk şiiri 1942'de *Gençlik* dergisinde yayımlanan Mehmed Kemal toplumcu şiir hareketine katılan şairler arasında yer aldı. Şiirleri daha sonra *Kaynak*, *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*, *Yeryüzü*, *Yeditepe*, *Yön*, *Dost*, *Türk Dili*, *Yansuma*, *Sanat Olayı* ve *Yeni Düşün* gibi dergilerde yayımlandı. *Kurduğu Meydan* adlı dergi bir sayı çıktı (Ankara, 15 Mayıs 1948). Ayrıca siyasal röportajlarla ilgi uyandırdı ve *Söz Gibi* (1977) adlı şiir kitabıyla 1978 Lions Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Mehmed Kemal'in başlıca şiir kitapları *Birinci Kilometre* (1945), *Dünya Güzel Olmalı* (1954), *Öğle Rakıları* (1986) ve *Tukenmez/Bütün Şiirleri*dir (1990). Ayrıca *Sürgün Alayı* (1974) ve *Pulsuz Tavla* (1976) adlı iki roman yazmış, anı, fıkra ve röportajlarını *Acılı Kuşak* (1968), *Politika ve Ötesi* (1970), *12 Mart, Öfkeli Generaller ve İşkence* (1974), *Sol Kavgaşı* (1975), *Ara Rejim Kara Rejim* (1979), *Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi* (1981), *Bir Deste İskambil* (1985), *Bu Darbeler Kimin İçin?* (1986), *Nerde Eski Seçimler* (1991), *Gayri Resmi Yakın Tarih* (1991) adlı kitaplarda toplamıştır.

Mehmed Memduh Paşa (d. 1839, İstanbul - ö. 8 Nisan 1925, İstanbul), Osmanlı devlet adamı, yazar ve şair.

Hazine-i Hassa nazırlarından Mazlum Fehmi Paşa'nın oğluydu. Bayezid ve Valide rüştiyelerinde okudu. 1854'te Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî'nde çalışmaya başladı. Abdülaziz tahta çıkınca mabeyn kâtipliğine (1861), ardından da Amedî Kalemî'nde memurluğa atandı. 1872'de Maarif Nezareti, 1875'te sadaret, 1876'da da Maliye Nezareti mektupçusu oldu. 1877'de görevinden alındı. 1881'de Şûra-yı Umur-ı Maliye, 1882'de ise Şûra-yı Devlet üyesi yapıldı. 1887'de Konya, 1889'da Sivas, 1893'te Ankara valiliğine getirildi. 1894'te vezirliğe yükseltildi ve ertesi yıl dahiliye

nazırı oldu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra görevinden istifa etti (30 Temmuz 1908). Çok geçmeden II. Meşrutiyet'ten önce görevde bulunmuş bazı nazırlarla birlikte tutuklandı (5 Ağustos). Önce Büyükkada'da, sonra Sakız Adasında gözetim altında tutuldu. Trablusgarp Savaşı (1911-12) sırasında güvenlik nedeniyle İzmir'e gönderildi. Daha sonra çıkarılan genel afтан yararlanarak İstanbul'a döndü ve orada öldü.

Şiirlerinde Memduh ve Faik mahlaslarını kullanan Mehmed Memduh Paşa'nın yapıtlarının çoğu anılarından oluşur. *Berk-i Sebz* (1872) adlı kitabı gazel ve kasidelerinden bazılarını içerir. Burada yer alan şiirleri daha sonra *Divan-ı Eş'ar*'ında da (1916) yayımlanmıştır. Öbür yapıtları arasında *Eser-i Memduh* (1872), *Serair-i Siyasiye ve Tahavvülât-ı Esasiye* (1908), *Yemen Islahatı ve Bazı Mutalaat* (1909), *Esvat-ı Sudur* (1912), *Mir'at-ı Şûnat* (1912), *Tasvir-i Ahval Tenvir-i İstikbal* (1912), *Haller İclaslar* (1913), *Kuvvet-i İkbâl-Alamet-i Zeval* (1913) ve *Miftah-ı Yemen* (1914) sayılabilir.

Mehmed Murad (MİZANCI) (d. 1853/54, Huraki, Dağıstan - ö. 15 Nisan 1917, İstanbul), Osmanlı siyaset adamı, tarihçi ve yazar.

Rüşdiye ve idadiyi Dağıstan'da okudu. Bir süre Rusya'da tıp öğrenimi gördükten sonra 1873'te İstanbul'a giderek Hariciye Nezareti Matbuat Kalemî'nde görev aldı. *Vakir* ve *İttihat* gazetelerinde dış politika yazıları yazdı (1876-77). Mekteb-i Mülkiye'de siyasal tarih ve coğrafya dersleri verdi, Darülmüallimin'de hocalık ve yöneticilik yaptı. 1886'da *Mizan*'ı(*) yayımlamaya başladı, ama gazete baskılara uğradı ve sık sık kapatıldı. İstanbul'da 1889'dan sonra ilk örgütlü muhalefet hareketleri başladığında Jön Türkler gerek Mekteb-i Mülkiye'deki dersleri, gerekse *Mizan*'daki tutumu nedeniyle kendilerine yakın gördükleri Mehmed Murad'ın hareketin başına geçmesini istedikler. Siyasal ve toplumsal yenileşme adımlarına padişahın öncülük edebileceği inancını uzun süre koruyan Mehmed Murad, öncele-ri bu gruplara yanaşmadıysa da sarayın artan baskıları karşısında 1895'te İstanbul'u terk ederek Sivastopol ve Viyana üzerinden Paris'e gitti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Fransa'daki önderi Ahmed Rıza'nın Batı yanlısı görüşleriyle ters düştüğünden Mısır'a geçti ve *Mizan*'ın yayımını burada sürdürdü. Bu dönemde Mısır, İttihat ve Terakki'nin en etkili çalışma alanı oldu.

Paris'e 1896 ortalarında dönen Mehmed Murad, Ahmed Rıza Bey'e karşı olan İttihat ve Terakki üyelerinin desteğiyle Kasım 1896'daki olağanüstü toplantıda örgütün önderi durumuna getirildi. *Mizan* da 14 Aralık 1896'dan sonra resmi yayın organı oldu. Ahmed Rıza Bey ve çevresindekilerle anlaşmazlığın büyümesi üzerine örgüt merkezini ve *Mizan*'ı 1897'de Cenevre'ye taşıyan Mehmed Murad, bir süre sonra yönetimden ayrıldığını açıkladı. Bu sırada muhalefetle uzlaşma yolları arayan sarayın temsilcisi serhafiye Ahmed Celaleddin Paşa'yla pazarlığa oturarak, gerekli gördüğü reformların yapılması karşılığında *Mizan*'ın yayımını durdurmayı ve İstanbul'a dönme-yi kabul etti. İstanbul'da II. Meşrutiyet'in (1908) ilanına değin çok sıkı denetim altında tutuldu.

Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden yayımlamaya başladığı *Mizan*'da İttihat ve Terakki yönetimine karşı muhalefete geçtiği için gözaltına alındı ve gazetesi kapatıldı. 31 Mart Olayı'nın hazırlayıcılarından olduğu gerekçesiyle yeniden tutuklanarak ömür

boyu kalebentliğe mahkûm edildi. Rodos'a, ardından Midilli'ye gönderildi; 1912'de çıkan aflla İstanbul'a döndü. Bir süre Avrupa'da bulundu. Muhalefet hareketlerini destekledi. *Peyam* ve *Peyam-ı Edebi*'de yazdı.

Başlıca yapıtları arasında *Tarih-i Umumi* (1880-82, 6 cilt), II. Abdülhamid dönemi yayınlarını derlediği *Devr-i Hamidi Asarı* (1891), *Yıldız Saray-ı Hümayunu ve Bâbıâli* (1895), *Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdad* (1910), *Tarih-i Ebulfaruk ve Taharr-i İstikbal* (1913-14, 2 cilt) sayılabilir.

Mehmed Münib Efendi (HOCA) (d. Ayın-
tap [bugün Gaziantep] - ö. 30 Haziran 1823,
Aydın), Osmanlı İslam bilgini.

İstanbul'da İsmail Konevi gibi dönemin önde gelen bilginlerinden ders aldı. Müderrislik icazetnamesi aldıktan sonra derin bilgisiyi tanıdını ve kısa sürede kazaskerlik payesine kadar yükseldi. Hanefiliğin kurucusu Ebu Hanife'nin öğrencisi İmam Muhammed'in *Siyer-i Kebir* adlı yapıtını Türkçeye çevirdi. Daha sonra II. Mahmud'un emri ile iki cilt olarak bastırılan (1825) bu yapıt Osmanlı ordusunda ders kitabı olarak okutuldu. Mehmed Münib Efendi ayrıca, yapıtın güc anlaşılır bölümlerini açıklayan *Teyisü'l-Mesir fi Şerhi's-Siyer-i Kebir* adlı bir kitap yazdı. Öbür yapıtları arasında *Zeylû Devhâ-i'l Meşayih*, *Fezail-i Cihad*, *Hülasatü'n Nukul fi'l-Edeb*, *Münşaat*, *Temhidü'l-Mevlûd fi Mehdi'l-Vücd* sayılabilir.

Mehmed Paşa (ABAZA) (ö. 23/24 Ağustos 1634, İstanbul), Osmanlı veziri. II. Osman'ın öldürülmesinden sonra başlattığı ayaklanmayla tanınır.

Celâli önderlerinden Halep beylerbeyi Canbuladoğlu Ali Paşa'nın hazinedarıyken onunla birlikte Oruçovası Savaşı'nda (1607) Kuyucu Murad Paşa'ya tutsak düştü. Yeniçeri ağası Halil Ağa (sonradan Halil Paşa) sayesinde ölümden kurtuldu. Onun kaptanıderyalığı sırasında kalyon kaptanı, sadrazamlığı sırasında da Maraş sancakbeyi ve Erzurum beylerbeyi (1621) oldu. Lehistan seferi sırasında yakınlığını kazandığı II. Osman'ın 1622'de yeniçerilerle öldürülmesi üzerine Erzurum'daki yeniçerileri kaleden çıkarttı. Bu davranışı nedeniyle görevden alınarak Rum (Sivas) beylerbeyliğine gönderilince, ayaklanarak topladığı kuvvetlerle Sivas ve Ankara üzerine yürüdü. Bazı beylerin desteğiyle Ankara'yı kuşattıysa da kış geldiğinden Niğde'ye çekildi. 1624'te Sadrazam Çerkes Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerine yenilince Erzurum'a döndü. Ardından kaledeki yeniçerilere zarar vermeme koşuluyla yeniden Erzurum beylerbeyliğine getirildi.

Ahıska Kalesi'nin İranlılarca kuşatılması üzerine 1627'de bölgeye gönderilen Osmanlı ordusunun kendisine zarar vereceğinden kuşulanarak bir baskınla ordu komutanı Dışlek Hüseyin Paşa'yı ve ordudaki yeniçerileri öldürttü. Şah Abbas'tan istediği yardımın kendisine ulaşmasına fırsat kalmadan Erzurum'ı kuşatan Sadrazam Hüsrev Paşa'ya teslim olmak zorunda kaldı (1628). İstanbul'da IV. Murad tarafından bağışlanarak Bosna beylerbeyliğine atandı. Daha sonra Belgrad ve Vidin beylerbeyliklerinde bulundu. Özellikle Lehlerle karşı savaşlarda yararlıklar gösterdi. Daha sonra İstanbul'a gitti ve IV. Murad'ın yakınlığını kazanarak musahipleri arasına girdi. Padişahın davranışlarından kuşulduğundan gizlice Anadolu'ya geçme hazırlıkları yaparken yakalanarak idam edildi. Ermenilerle Rumlar arasında çıkan anlaşmazlıkta Ermenilerin

yanını tuttuğu ve onlardan rüşvet aldığı gerekçesiyle idam edildiği de söylenir.

Abaza Mehmed Paşa kendine özgü giymiyle de ünlenmiş, başta IV. Murad olmak üzere İstanbul'un ileri gelenlerini etkilemiştir. "Abaza kesimi", "Abazalı kavuk" onun adından gelir.

Mehmed Paşa (BALTACI) (d. y. 1660, Osmaniçık, Çorum - ö. 1712, Limni Adası), Osmanlı sadrazamı.

Yazıcı olarak saraya alındı. Daha sonra Baltacılar Ocağı'na yazıldı. II. Mustafa'nın 1695'te tahta çıkmasından sonra darü's-saade yazıcısı halifesi oldu. 1703'te mirahorluğa, Kasım 1704'te de vezirlik rütbesiyle kaptanıderyalığa atandı. Aralık 1704'te sadrazamlığa getirildi. Kendisine büyük çıkarlar sağladığı ve bazı devlet ileri gelenleriyle çekişmeye girdiği için 1706'da görevden alınarak Erzurum beylerbeyliğine gönderildi. 1707'de Sakız Adası muhafızı, 1709'da Halep beylerbeyi oldu. 1710'da ikinci kez sadrazamlığa getirildi. Ertesi yıl Rusya'ya açılan savaşta (*bak.* Prut Savaşı) serdarlığa atandı. Prut Irmağı kıyısında üstünlük sağlamışken, yeniçerilerin disiplin-sizlik göstermesi ve Rusların önemli ödüller vermesi üzerine, Kırım hanı II. Devlet Giray'ın muhalefetine karşı barış önerisini kabul ederek Prut Antlaşması'na (*) (Temmuz 1711) imzaladı. II. Devlet Giray'ın, Osmanlılara sığınmış olan İsveç kralı XII. Karl'ın ve saraydaki rakiplerinin etkisiyle sadrazamlıktan alınarak (Kasım 1711) Midilli Adasına, oradan da Limni Adasına sürgün edildi ve orada öldü.

Mehmed Paşa (DEFTERDAR), tam adı DEFTERDAR BAKKALZADE SARI MEHMED PAŞA (d. İstanbul - ö. Nisan 1717, Kavala [bugün Yunanistan'da]), Osmanlı devlet adamı. Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal yapısı üzerine bilgiler veren yapıtlarıyla tanınır.

Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Ruznamçe Kalemi'ne girdi ve Kılıç Ali Efendi'den maliye öğrendi. 1686'da defterdar mektupçusu oldu. 1703'te sadrazam Rami Mehmed Paşa tarafından başdefterdarlığa (şikk-ı evvel defterdarı) getirildi. Edirne Olayı olarak bilinen ayaklanma sırasında görevinden uzaklaştırıldıysa da kısa bir süre sonra yeniden başdefterdar oldu. 1704-12 arasında dört kez daha bu görevde bulundu. 1714'te atandığı son başdefterdarlığı sırasında usulsüz mukataa vermesi ve açıkça sadrazamlık istemesinden dolayı görevinden alınarak (1716) Selanik muhafızlığına gönderildi. Aynı yıl vezirliğe yükseltilerek Selanik sancakbeyliğine getirildi. Ertesi yıl emirlere uymadığı gerekçeyle Kavala Kalesi'ne kapatıldı ve orada öldürüldü.

Osmanlı Devleti'nin mali sorunlar içinde bulunduğu bir dönemde altı kez başdefterdarlık yapmış olan Mehmed Paşa, iki de kitap yazmıştır. Siyasetname tarzındaki *Nasayihü'l-Vüzera ve'l-Ümera* adlı yapıtı, Osmanlı tarihi hakkında önemli bir kaynaktır. Yapıtta sadrazamlarda bulunması gereken nitelikler, rüşvet zararları, defterdarlarda aranan özellikler, Yeniçeri Ocağı'nın ve reayanın durumu ile timar ve zeamete ilişkin sorunlar anlatılmıştır. Tıpkıbasımı 1935'te İngilizce çevirisiyle birlikte yayımlanan bu yapıt, 1969'da *Devlet Adamlarına Öğütler* başlığıyla sadeleştirilmiş olarak yeniden basılmıştır. Mehmed Paşa'nın *Zübde-i Vekayiat*'ta (1977-79, 3 cilt; sadeleştirerek yay. haz. Abdülkadir Özcan) adlı ikinci kitabı ise, 1656-1703 arasındaki olayları kapsar.

Mehmed Paşa (ELMAS) (d. 1662, Cide, Kastamonu - ö. 11 Eylül 1697, Zenta

[bugün Senta], Yugoslavya), Osmanlı sadrazamı.

Sadık Reis adlı bir kaptanın oğluydu. Genç yaşta başbakıkkulu Divrikli Mehmed Ağa'nın hizmetine girdi. Mehmed Ağa 1678'de Trablusşam beylerbeyliğine atanınca, onunla birlikte gitti. Daha sonra IV. Mehmed'in isteği üzerine Hazine Odası'na, 1685'te de Has Oda'ya alındı. Burada çuhadar ve rıkâbdar oldu. 1687'de silahdarlığa getirildi. 1688'de beylerbeylik payesiyle nişancı, Nisan 1695'te ise rıkâb-ı hümayun kaymakamı oldu. Mayıs 1695'te Sürmeli Ali Paşa'nın yerine sadrazam yapıldı. Aynı yıl Lipva ve Lugos kalelerinin Avusturyalılardan alınmasında önemli rol oynadı. Osmanlıların Zenta Savaşı'nda uğradığı yenilgiden kendisini sorumlu tutan yeniçeriler tarafından öldürüldü.

Mehmed Paşa (KARAMANİ) (d. Karaman, Konya - ö. 4 Mayıs 1481, İstanbul), Osmanlı sadrazamı ve yazar.

Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin soyundan gelen Arif Çelebi'nin oğluydu. Konya'da başladığı medrese öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Mahmud Paşa'nın hizmetinde bulundu. Kısa bir süre Mahmud Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra divan kâtibi oldu. 1464'te nişancılığa atandı. Kısa bir süre sonra da (bazı kaynaklarda 1458'den önce) kendisine vezirlik rütbesi verildi. Uzun süre nişancı olarak görev yapan Mehmed Paşa, 1478'de Gedik Ahmed Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. II. Mehmed'in (Fatih) güvenini kazanarak yönetim, maliye ve hukuk alanındaki kanunnamelerin düzenlenmesinde ona danışmanlık etti. Fatih Kanunnamesi olarak bilinen yasaların büyük bölümünün onun ürünü olduğu sanılır. Vakıf ve emlak işlerini de yeniden düzenleyen Mehmed Paşa II. Mehmed'in de onayıyla kazasker sayısını, biri Rumeli, öbürü Anadolu için olmak üzere ikiye çıkardı (1481).

Mehmed Paşa, II. Mehmed'in ölümünü gizleyerek Konya'da bulunan Cem Sultan'a Bayezid'den (sonradan II. Bayezid) önce İstanbul'a gelip tahta çıkması için haber gönderdi. Ama bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Durumu öğrenen yeniçerilerin düzenlediği ayaklanma sırasında öldürüldü.

Aynı zamanda şair ve yazar da olan Mehmed Paşa, şiirlerinde Nişanlı mahlasını kullanmıştır. *Tevarihü's-Selâtinü'l-Osmaniye* olarak bilinen ve iki risaleden oluşan Arapça Osmanlı tarihinin birinci risalesi (*Risale fi Tevarihü's-Selâtinü'l-Osmaniye*), Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1451'e değin geçen olayları, ikincisi ise (*Risale fi Tarih-i Sultan Muhammed İbn-i Sultan Murad Han min Âli-i Osman*) II. Mehmed dönemini anlatır. Yapıt İbrahim Hakkı Konyalı tarafından *Osmanlı Sultanları Tarihi* (1949) adıyla yayımlanmıştır.

Mehmed Paşa (KÖPRÜLÜ) (d. 1575-78, Rudnik, Berat sancağı [bugün Arnavutluk] - ö. 30 Ekim 1661, Edirne), Osmanlı sadrazamı (1656-61). Sadrazamlığı sırasında ayaklanmaları bastırmış, orduyu yeniden düzenlemiş ve merkezî otoriteyi güçlendirmiştir. Köprülüler(*) ailesinin Osmanlı Devleti'ne önemli devlet adamları yetiştirme geleneğini başlatmıştır.

Gençliğinde İstanbul'a götürülerek saraya alındı. Orada eğitim gördü ve çeşitli hizmetlerde bulundu. Matbah-ı Âmir'e de hassa aşçıları neferiyken Hüsrev Ağa'nın (Hüsrev Paşa) korumasına girdi. 1625'te sipahilikle taşraya çıktı. Köprü'ye (bugün Vezirköprü, Samsun) yerleşti ve Voyvoda Yusuf Ağa'nın kızıyla evlendi. Koruyucusu Hüsrev Paşa sadrazam olunca hazinedarlığına getirildi. 1631'den sonra Anadolu'nun

çeşitli yerlerinde voyvodalık yaptı; 1634'te Amasya sancakbeyi oldu. Bir süre sonra İstanbul'a döndü; ihtisab ağalığı, sipahi ağalığı, Tophane nazırlığı ve cebecibaşılık gibi görevlerde bulundu. 1644'te vezir rütbesiyle Trabzon beylerbeyi, 1647'de Şam eyaleti mütesellimi, 1648'de Karaman beylerbeyi, 1650'de Anadolu beylerbeyi oldu. Karaman beylerbeyiyken, saraya karşı ayaklanmış olan Varvar Ali Paşa'ya tutsak düştüyse de İbşir Mustafa Paşa tarafından

Köprülü Mehmed Paşa, bir gravür, 17. yy
Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

kurtarıldı. 1652'de bir hafta kadar kubbealtı vezirliği yaptıysa da sadrazamlı anlaşılmadığı için görevden alındı. Bunun üzerine kayınpederinin bulunduğu Köprü'ye gitti. İbşir Mustafa Paşa sadrazam olunca (1654) Trablusşam beylerbeyliğine atandı, ama göreve başlamadan azledildi. Aynı yıl İstanbul'a döndü. Bu sırada Osmanlı donanması Çanakkale Boğazını kapatan Venedikliler karşısında ağır bir yenilgiye uğramış, devlet otorite boşluğu ve yönetimde tam bir başbozukluk ortaya çıkmıştı. Bu bunalım karşısında mimarbaşı ve valide sultan kethüdası Koca Kasım Ağa, tarihçi Solakzade Mehmed Hemdemi, Evliya Çelebi gibi etkili kişilerin önerisi üzerine sadrazamlığa getirildi (14 Eylül 1656).

Mehmed Paşa uygulamalarına, atama ve görevden uzaklaştırmalarına karşılımmaması, hakkındaki şikâyetlerin önemsenmemesi, önerilerinin hemen kabul edilmesi ve bunlara karşı karar verilmemesi gibi özel koşullarla göreve başladı. İlk iş olarak önemli devlet görevlerine kendi adamlarını atadı. Özellikle IV. Murad döneminde etkili olan Kadızadeliiler ile tarikatçıların elebaşlarını Kıbrıs'a sürerek etkinliklerine son verdi. Ayaklanan sipahilere karşı yenicilerin ve şeyhülislamın desteğini sağlayarak 1657'de ayaklanmayı büyümeden bastırdı. Çanakkale'de Venedik donanmasını bozguna uğrattı; ardından önce Bozcaada'yı (1 Eylül), sonra da Limni'yi (Limnos) (15 Kasım) geri alarak yönetimdeki gücünü pekiştirdi. Bu sefer sırasında yenicilere ve görevlerini savaştıran kişilere karşı son derece sert davrandı. Sarayın güveninden yararlanarak, Tuna ötesindeki vasal prenslikler ile Anadolu, Suriye ve Mısır'da merkezî otoriteyi yeniden kurmaya çalıştı. Erdel prensi György Rákóczi'ye karşı giriştiği sefer sonucunda Rákóczi'nin yerine Osmanlı sultanına bağlı bir prensi atadı (1658). Ardından da Yanova (1 Ağustos 1660) ve Varad'ı (27

Ağustos 1660) ilhak etti. Ama Osmanlıların Erdel'i ele geçirmesi, kırk yıl sürecek Osmanlı-Habsburg mücadelesinin başlangıcı oldu.

Köprülü Mehmed Paşa'nın despot yönetimine karşı çıkan Anadolu ve Suriye'deki beylerbeyleri Erdel seferine katılmamışlar. 1658 sonbaharında Mehmed Paşa savaş alanındayken bu beylerbeyleri ayaklandılar ve başkente doğru ilerlemeye başladılar. O sırada Halep beylerbeyi olan Abaza Hasan Paşa ayaklanmaya önderlik ediyor ve gücünü emrindeki sekbanlardan alıyordu. Taktik ustalığıyla ayaklanmayı bastıran (Şubat 1659) Mehmed Paşa aynı yılın yazında, askeri sınıftan olduğunu öne süren bütün reayayı devlet sicillerinden çıkarmaya yetkili bir genel müfettişi Anadolu'ya gönderdi. Sekbanların bastırılmasını amaçlayan bu önlemlerle Anadolu'da merkezî otorite yeniden kuruldu. 1660 sonlarında İstanbul'a dönen Köprülü Mehmed Paşa oğlu Şam beylerbeyi Fazıl Ahmed Paşa'yı sadaret kaymakamı yaptı ve kendisinden sonra sadrazamlığa atanması konusunda saraydan söz aldı. Öldüğünde Osmanlı Devleti'nde eski devlet yönetim ilkelerine uygun bir merkezî otorite kurmayı başarmıştı.

Devlet yönetiminin bütün kademelerinde kargaşanın egemen olduğu bir dönemde sadrazamlığa getirilen Mehmed Paşa, sert ve acımasız uygulamalarıyla iç ayaklanmaları bastırarak, dış ilişkilerde ise ödün vermeden bir politika izlemiştir. Bayındırlık işlerine önem vermiş, Bilecik'te bir kervansaray, İstanbul'da da bir külliye başta olmak üzere çeşitli kamu yapıları yaptırmıştır.

Mehmed Paşa (LALA) (d. Bosna - ö. 21 Haziran 1606, İstanbul), Osmanlı sadrazamı.

Sokollu Mehmed Paşa'yla aynı aileden gelir. Devşirme olarak saraya alındı ve Enderun'da yetişti. Peşkir ağasıyken dış hizmete çıkarak mirahor, 1591'de de yeniceri ağası oldu. 1594'te Koca Sinan Paşa'nın Avusturya seferine katıldı. Tata Kalesi'nin kuşatılmasının hemen ardından Karaman beylerbeyliğine atandı. 1595'te Anadolu beylerbeyi ve Budin muhafızı oldu. Avusturya kuvvetlerine karşı Bolu sancakbeyi Mahmud Paşa ile birlikte Estergon Kalesi'ni savundu; ama Sinanpaşazade Mehmed Paşa'dan beklenen yardımın gelmemesi üzerine kaleyi teslim etmek zorunda kaldı (Eylül 1595). 1596'da III. Mehmed'in Eğri (Eger) Seferi'ne katıldı ve kalenin alınmasında gösterdiği yararlıklardan dolayı Eğri muhafızlığına getirildi. Haçova Meydan Savaşı'nda (25-26 Ekim 1596) Rumeli kuvvetlerine komuta etti. Temmuz 1598'de Rumeli beylerbeyliğine getirildikten sonra Satrac Mehmed Paşa'nın Varad (Nagyvarad) seferi (Ekim 1598) ile Damat İbrahim Paşa'nın Uyvar (1599) ve Kanije (bugün Nagykanizsa) (1600) seferlerine katıldı. Kanije Savunması (1601) sırasında düşmanın eline geçen İstolni Belgrad'ın 1602'de geri alınmasında önemli rol oynadı. Aynı yıl Avusturya kuvvetlerine karşı Budin'i savundu ve bu görevi sırasında gösterdiği üstün başarıdan dolayı üçüncü vezirliğe yükseltilerek Macaristan serdarlığına atandı. Ağustos 1604'te Yavuz Ali Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Eylül'de Peşte Kalesi'ni, ekimde de Vaç Kalesi'ni geri aldı. 1605'te Vişgrad ve Estergon kalelerini ele geçirdi. Aynı yıl István Bocskay'ı Erdel prensi ve Macaristan kralı ilan ederek taç giydirdi. 1606'da Derviş Mehmed Paşa'nın etkisiyle doğu serdarlığına atandı; ama İran cephesine hareket edemedi. İstanbul'da öldü. Mehmed Paşa'yı Derviş Mehmed Paşa'nın zehirlettiği de söylenir.

Mehmed Paşa (MUHSINZADE) (d. 1706, İstanbul - ö. 4 Ağustos 1774, Karınabad [bugün Karnobat], Bulgaristan), Osmanlı sadrazamı.

Sadrazam Muhsinzade Abdullah Paşa'nın oğluydu. Genç yaşta dergâh-ı âli kapıcıbaşı, babasının sadrazamlığı sırasında da kapıcılar kethüdası oldu (1737). Ertesi yıl vezir payesiyle Maraş beylerbeyliğine atandı. 1747-58 arasında çeşitli yerlerde beylerbeyi ve muhafız olarak görev yaptı. 1758'de III. Ahmed'in kızı Esmâ Sultan'la evlenerek saraya damat oldu. Mart 1765'te sadrazamlığa getirildi. Ayan, halk ve devlet arasındaki ilişkilerin gittikçe bozulması üzerine Rumeli ve Anadolu'ya buyrullular göndererek beylerbeylerinin ayan seçimine katılmalarını yasakladı. 1768'de sınır boylarındaki savunma önlemlerinin yetersiz olduğunu ileri sürerek Rusya'ya savaş açılmasına karşı çıkması üzerine görevden alınarak önce Bozcaada'ya, ardından da Rodos'a sürüldü. Karısının da etkisiyle 1769'da bağışlandı. 1770'te olağanüstü yetkilerle Mora muhassıllığı ve seraskerliğine atandı. Bu görevi sırasında Rusların kuşkırtmasıyla çıkan ayaklanmayı kısa sürede bastırdı. Aynı yıl Bosna beylerbeyi ve Rumeli seraskeri oldu. 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı'nda art arda alınan yenilgiler üzerine ikinci kez sadrazamlığa getirildi (Aralık 1771). Ama cephede geçirdiği üç yıl boyunca başarı elde edemedi ve sonunda Küçük Kaynarca Antlaşması'nı (1774) imzalamak zorunda kaldı. İstanbul'a dönerken yolda öldü.

Mehmed Paşa'nın ayanı merkezî hükümetin denetimi altına alma ve savaşta yardımlarını sağlamak için onlara yetki verme siyaseti olumlu sonuç vermediği gibi ayanın yetkileri kötüye kullanılarak büyük güç ve servet edinmesine yol açmıştır.

Mehmed Paşa (NİŞANCI), tam adı KÜÇÜK NİŞANCI RAMAZANZADE YEŞİLCE MEHMED PAŞA (d. Merzifon - ö. Eylül 1571, İstanbul), Osmanlı devlet adamı ve tarihçi. Koca Nişancı olarak da bilinen Celalzade Mustafa'dan ayırmak için Küçük Nişancı lakabıyla anılmıştır.

Divan-ı Hümayun kaleminde yetişti. 1536'da (bazı kaynaklarda 1553) başdefterdarlığa, ertesi yıl da Rumeli kethüdalığına atandı. Daha sonra reisülküttaplık yaptı. 1557'de nişanlılığa getirildi. 1561'de bu görevden alınarak merkezî Halep'te bulunan Arap ve Acem defterdarlığına gönderildi. Daha sonra Mısır muhafızlığına bulundu. I. Süleyman'ın (Kanuni) isteği üzerine 1562'de yeniden nişanlılığa getirildiyse de 1563'te emekliye ayrıldı.

Nişancılar sırasında yazdığı ve kısaca *Nişancı Tarihi* olarak bilinen *Siyer-i Enbiya-yı İzam ve Ahval-i Hulefa-yı Kiram ve Menakab-ı Âl-i Osman* adlı yapıtı bir İslam devletleri tarihidir. Hz. Âdem'den 1562'ye değin geçen dönemi kapsayan yapıt daha çok Osmanlı tarihi açısından önemlidir. Yapıtın Osmanlı tarihi bölümünde her padişahın dönemine ilişkin bilgiler, ayrıca vezirlerin ve ulemanın biyografileri verilmiştir. Yapıt *Tarih-i Nişancı Mehmed Paşa* (1862, 1873) ve *Hadisat* (1983) adlarıyla basılmıştır.

Mehmed Paşa (ÖKÜZ), KARA MEHMED PAŞA olarak da bilinir (d. y. 1550, İstanbul - ö. Aralık 1619, Halep), Osmanlı sadrazamı.

Kara Hasan adlı bir öküz nalbantının oğluydu. Enderun'da yetişti. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra silahdar oldu. 1607'de vezir rütbesiyle Mısır beylerbeyliği-

ne atandı. Bu görevi sırasında askeri ocaklarda disiplini yeniden sağladı ve mali sorunları çözmek için çeşitli önlemler aldı. Mısır ordusunu Celali önderlerinden Kalenderoğlu'na karşı karşılamak üzere Anadolu'ya gönderdi. İstanbul'a dönünce ikinci vezirliğe ve kaptanıderyalığa getirildi (1610/11). I. Ahmed'in kızı Gevherhan Sultan'la evlenerek saraya damat oldu. Avrupa devletleriyle işbirliği yapan Lübnan emiri II. Fahreddin'i 1613'te yenilgiye uğrattı. Aynı yıl Sakız Adasına gönderdiği gemilerin İspanyolların saldırısına uğraması üzerine gerekli önlemleri almadığı gerekçesiyle kaptanıderyalıktan alındı. Kısa bir süre sonra sadaret kaymakamlığına, 1614'te de sadrazamlığa getirildi. Mayıs 1615'te serdar olarak İran seferine katıldı. Revan'ı (Erivan) yaklaşık iki ay kuşatma altında tutmasına karşın alamayınca 1616'da azledildi. 1618'de yeniden sadaret kaymakamlığına, 1619'da da ikinci kez sadrazamlığa getirildi. Kaptanıderya Güzelce Ali Paşa'nın entrikaları sonucunda aynı yıl görevden alınarak Halep beylerbeyliğine atandı ve orada öldü. Mehmed Paşa, İstanbul'un Karagümrük semtinde bir cami ve çeşme, Ulukışla'da bir cami, medrese ve çeşme, Sakız Adasında da bir cami yaptırmıştır.

Mehmed Paşa (RUM) (ö. 1470, İstanbul), Osmanlı sadrazamı.

Bir söylentiye göre Rum kökenli, bir başka söylentiye göre de Dimetokalı ya da Anadolu'lu bir Hristiyan'dı. Sarayda yetiştiği sanılır. Arnavutluk seferi dönüşünde II. Mehmed'in (Fatih) dikkatini çekti ve vezirliğe yükseltildi. 1466'da, Sadrazam Mahmud Paşa'nın İstanbul'a göçe zorlanan Karamanlıların varlıklı olanlarını rüşvet karşılığı yerlerinde bıraktığını ileri sürerek görevden alınmasını sağladı ve onun yerine sadrazam oldu. Göreve başlar başlamaz Karamanlıları destekledikleri gerekçesiyle Konya ve Larende (bugün Karaman) halkını göçe zorladı. Ardından Larende'yi tahrip ederek vakıflara el koydu ve Karamanlılara yardım eden Varsaklar üzerine yürüdü. Varsak beyi Uyuz Bey'e yenilmesinden yararlanan Karamanlılar Larende'yi yeniden ele geçirince görevden alındı (1469). 1470 Eğriboz seferinde yararlıklar göstermesine karşın, Mahmud Paşa ile Karamani Mehmed Paşa'nın etkisiyle idam edildi.

Mehmed Paşa (SOKOLLU), asıl adı BAYO (d. 1505, Sokol, Bosna - ö. 12 Ekim 1579, İstanbul), Osmanlı sadrazamı (1565-79). I. Süleyman (Kanuni) döneminde başlayan sadrazamlığı II. Selim ve III. Murad dönemlerinde de sürdü.

Boşnak asıllıdır. Sonradan Müslüman olan Cemaleddin Sinan Bey'in oğludur. 1519'da devşirme olarak Edirne Sarayı'na alındı. Daha sonra İstanbul'a gönderildi. Endurun'da çeşitli görevlerde bulunduğuktan sonra rikâbdar, çuhadar ve silahdar oldu. Bir süre çavniğirbaşı olarak görev yaptı; sonra başkacıbaşı oldu (1541). 1546'da saraydan ayrılarak dış hizmete çıktı ve denizci olmamasına karşın Barbaros Hayreddin Paşa'nın yerine kaptanıderyalığa getirildi. 1550'de bu görevinden alınarak Rumeli beylerbeyliğine atandı. 1551'de serdar olarak büyük bir orduyla Avusturya seferine çıktı. Tuna Irmağını aşarak Bece ve Beçkerek kalelerini aldı, Temeşvar'ı kuşattı. Ama kışın yaklaşması üzerine kuşatmayı kaldırarak Belgrad'a çekildi. 1552'de Macaristan serdarlığına atanan Kara Ahmed Paşa ile birlikte Temeşvar'ı aldı. 1554'te yapılan

Nahçıvan seferinde Rumeli kuvvetlerine komuta etti. Ardından Sadrazam Ahmed Paşa'nın Gürcistan'daki bazı kalelere yaptığı seferlere katıldı. 1554 sonlarında üçüncü vezirliğe yükseltildi. I. Süleyman'ın oğulları Selim (sonradan II. Selim) ile Bayezid arasındaki mücadelede Selim'i destekleyerek onun 1559'da Konya Ovasında Bayezid'in kuvvetlerini yenmesinde ve veliaht seçilmesinde önemli rol oynadı.

1561'de ikinci vezirliğe, Haziran 1565'te de sadrazamlığa getirildi. Bu sırada Malta kuşatması ve Avusturya ile barış görüşmeleri sürüyordu. Mehmed Paşa, Avusturya'nın Erdel'de bazı kaleleri alması üzerine görüşmeleri kesti ve savaş kararı alınmasını

Sokollu Mehmed Paşa, bir gravür
Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

sağladı. Mayıs 1566'da yaşlı ve hasta padişahı Zigetvar (Szigetvar) Seferi'ne çıkardı; ama seferi kendisi yönetiyordu. 5 Ağustos'ta Zigetvar Kalesi kuşatıldı ve 8 Eylül'de, padişahın ölümünden bir gün sonra alınabildi. Mehmed Paşa, çıkabilecek bir kargaşayı önlemek için Selim'in Belgrad'a gelip tahta çıkmasına değin I. Süleyman'ın ölümünü gizli tuttu. II. Selim'in tahta çıkmasından sonra da sadrazamlık görevini sürdürdü ve devlet yönetimini neredeyse tümüyle kendisi üstlendi. 1567'de Sakız Adasının alınmasından sonra, Şubat 1568'de Avusturya ile bir barış antlaşması imzaladı. 1569'da Sumatra'da Portekizlilere karşı savaşan Açe hükümdarı Sultan Alaeddin'e yardım gönderdi. Ağustos 1569'da Astrahan seferini başlattı. Gürcistan, Şirvan ve Karabağ bölgelerinin kolayca denetim altına alınabilmesinde ve İran'a yapılacak seferlerde büyük yarar sağlayacağı düşüncesiyle Don ve Volga ırmaklarının bir kanalla birbirine bağlanması düşüncesini ortaya attı. Ama Kırım hanının Osmanlılara yardımı kesmesi ve Astrahan'ı kuşatan Osmanlı birliklerinin yenilmesi üzerine bu tasarı uygulanamadı.

Mehmed Paşa, Venedik'le barışın bozulmaması için Kıbrıs'a sefer yapılmasına karşıydı. Buna karşın Piyale Paşa ve Lala Mustafa Paşa gibi kubbealtı vezirlerinin etkisiyle 1570'te Divan-ı Hümayun'da sefer kararı alındı. Bu sırada, İstanbul'da çıkan büyük yangın sırasında yenicilerin yağmacılığa kalkışması (1568) ve Yemen'in fethinin uzamış olmasından dolayı Mehmed Paşa'ya karşı önemli bir muhalefet oluşmuştu. Mehmed Paşa, bu gelişmeleri de göz önüne alarak Kıbrıs seferinin başarıya ulaş-

ması için büyük bir çaba gösterdi. Lala Mustafa Paşa'nın serdarlığında 15 Mayıs'ta başlayan sefer, 1 Ağustos 1571'de Kıbrıs'ın tamamen ele geçirilmesiyle sonuçlandı. Ama aynı yılın sonlarına doğru Osmanlı donanması İnebahtı Deniz Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğradı. Mehmed Paşa, tersaneyi yenileterek kısa sürede güçlü bir donanma oluşturdu. 7 Mart 1573'te Venedik ile, İnebahtı yenilgisine karşın, Osmanlı Devleti'nin lehine maddeler içeren bir barış antlaşması imzaladı. Bu arada II. Zygunt'un ölümüyle boşalan Lehistan (Polonya) tahtı için Fransa'nın aday gösterdiği Anjou dükü Valois'lı Henri'yi (sonradan Fransa kralı III. Henri) destekledi. İspanya'ya karşı Fransa'yı destekleyen bir siyaset izledi ve 1574'te Kılıç Ali Paşa'yı Tunus'un fethiyle görevlendirdi.

Aralık 1574'te II. Selim ölünce yerine tahta çıkan III. Murad'ın hükümdarlığının ilk yıllarında Mehmed Paşa etkili konumunu yitirmeye başladı. Karşı olduğu İran savaşının açılmasına engel olamadı (1578). Ama Batı'yla ilişkilerin yönlendirilmesini bir süre daha elinde tuttu. Lehistan tahtına Erdel voyvodasının çıkmasını sağlayarak bu iki ülkenin yönetimini birleştirdi. Fas'ta İdrisi hanedanından Mevlay Abdülmelik'i rakibi Muhammed el-Mustansır'a karşı destekledi; Osmanlı ordusu Vadi's-Seyl'de Mustansır ile Portekiz birliklerine karşı büyük bir zafer kazandı.

Ama Mehmed Paşa, kendisine yakın devlet adamlarının tek tek görevlerinden uzaklaştırılmalarıyla merkezdeki etkisini iyice yitirmişti. Konağında topladığı bir ikinci divanı sırasında tımarı azaltılan bir Boşnak tarafından hançerlenerek öldürüldü. Öldürülmesinde, onu doğrudan görevden almakta çekinen III. Murad'ın rolü olduğu da söylenir.

Mehmed Paşa Edirne'de bir hamam, İstanbul'un Kadırga ve Azapkapı semtlerinde iki külliye, Bosna-Hersek'te Vişgrad'daki (Vişegrad) Drina Köprüsü başta olmak üzere çeşitli köprüler ve kervansaraylar yaptırmıştır.

Mehmed Paşa (TABANIYASSI) (d. y. 1588 - ö. 1639, İstanbul), Osmanlı sadrazamı. IV. Murad'ın düzenli sağlamak için yaptığı girişimlerde önemli rol oynamıştır.

Arnavut kökenli bir devşirmeydi. Endurun'da yetişti ve kısa sürede yükselerek mirahor oldu. 1628'de vezir unvanıyla Mısır beylerbeyliğine atandı. 1631'de kubbealtı vezirliğine getirildi. Topal Recep Paşa'nın yerine sadrazam oldu (1632). IV. Murad'ın ayaklanan yenicileri bastırmasında önemli rol oynadı. Revan (Erivan) Kalesi'nin İrandan alınmasında gösterdiği yararlıklardan ötürü Rumeli beylerbeyliği de ona verildi (1635). Ama kentin düşmesi üzerine görevden alındı (1637). Bir süre gözetim altında tutulduktan sonra bağışlanarak 1637'de Özi, 1638'de de Budin beylerbeyliğine atandı. Aynı yıl sadaret kaymakamlığına getirildi. Eflâk ve Boğdan voyvodalarını görevden alması ayaklanma kıskırtıcılığı biçiminde değerlendirildi ve idam edildi.

Mehmed Refi Efendi (KATİBZADE) (d. İstanbul - ö. 1769, İstanbul), özellikle nestalîk yazıda ünlü Osmanlı hattat ve hekim.

Babası Divan-ı Hümayun kâtibiydi. Mehmed Refi tıp öğrenimi gördü. 1714'te saraya hekim olarak girdi, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde hekimbaşılık yaptı. Yazdığı tıpla ilgili risalelerin beş tanesi günümüze ulaşmıştır.

Hekimliğin yanında hatla da uğraşan Mehmed Refi Efendi, Kevker Hafız Mehmed'den aklâm-ı sitte öğrendi, sonra Eğrikapılı Hoca Mehmed Rasim'den 1740'ta icazetname aldı. Mehmed Rasim de Mehmed Refi'den nestalik yazıda icazetname aldı ve böylece ikisi birbirlerinin öğretmeni ve öğrencisi oldular. Mehmed Refi aklâm-ı sitte üzerinde fazla durmadı, daha çok nestalik üzerinde çalışarak ilerledi. Bu yazıdaki hocaları Kazasker Abdülbaki Arif ile Durmuşzade Ahmed efendilerdi. Ustalığın dan dolayı İmadü'r-Rûm adıyla anılan Mehmed Refi, ileride Yesarizade Mustafa İz-zet'in kuracağı Türk nestalik okulunun öncülerinden sayılır. Aklâm-ı sitte de Hafız Osman, nestalike ise İran okuluna bağlıdır. İstanbul'da Amcazade Hüseyin Paşa Külli-yesi'ndeki darülhadisın kapısına bitişik Şeyhülislam Seyyid Mustafa Efendi Çeşmesi'nin yazıtı, Şeyhülislam Mehmed Efendi'nin yaptırdığı medrese ve şadırvan ile Nuruosmaniye Camisi'nin medresesinin tarih yazıtları onun celi nestalikle yazdığı bazı yapıtlardır. Aynı zamanda şiir de yazan ve Said ve Refi mahlaslarını kullanan Mehmed Refi'nin en tanınmış öğrencisi İsmail Refik'tir. Mehmed Esad Yesari de ondan icazetname almıştır.

Mehmed Reşad bak. Mehmed V

Mehmed Rüşdi Paşa (MÜTERCİM) (d. Kasım/Aralık 1811, Ayanon [bugün Ayan-cık] - ö. 14 Mart 1882, Manisa), Osmanlı sadrazamı. Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Çocuk yaşta ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşti. Mahalle mektebinde okudu. Asakir-i Muntazame'ye girdikten bir süre sonra mülazım oldu. Bu arada Fransızca öğrendi ve Bâb-ı Seraskeri Tercüme Odası'nda Fransızcadan askeri nizamnameleri çevirmekle görevlendirildi. Kolağası olarak Anadolu, Rumeli ve Suriye'de bulundu. 1839'da miralay, 1843'te mirvala, ardından Dar-ı Şûra-yı Askeri üyesi, 1845'te ferik, 1847'de de Hassa Ordusu müşiri (İstanbul'da bulunan 1. Ordu komutanı) oldu. 1848'de Dar-ı Şûra-yı Askeri başkanlığına, 1851'de de seraskerliğe atandı. 1853'te seraskerlikten alınarak yeniden Hassa Ordusu müşirliğine getirildi. Aynı yıl görevinden ayrıldı. 1854'te Meclis-i Âli-i Tanzimat üyeliğine atandı. 1855'te ikinci kez serasker oldu. Ertesi yıl bu görevinden alındıysa da 1857-58'de yeniden seraskerlik yaptı. 1858'de Tophane müşiri ve Meclis-i Âli-i Tanzimat başkanı oldu. 1859'da Kıbrıs Mehmed Emin Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. 1860'ta görevinden alındı. 1861-63 arasında dördüncü kez seraskerlik yaptı. 1866'da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığına getirildi. Aynı yıl Fuad Paşa'nın yerine ikinci kez sadrazam oldu. Ama dış politika alanında karşı karşıya kaldığı sorunlar nedeniyle 1867'de sadrazamlıktan istifa etti. 1867-68 yıllarında beşinci kez seraskerlikte bulundu. 1871'de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye nazırı oldu. Ekim 1872'de üçüncü kez sadrazamlığa getirildi ve yaklaşık dört ay bu görevde kaldı. Mayıs 1876'da başlayan dördüncü sadrazamlık döneminde Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde önemli rol oynadı. Ama II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra onunla anlaşmazlığa düştü ve görevinden ayrıldı (Aralık 1876). 28 Mayıs 1878'de beşinci kez getirildiği sadrazamlık görevinde yalnızca bir hafta kaldı. Görevden alındıktan sonra Manisa'daki çiftliğine çekildi. 1881'de Abdülaziz'in ölümüyle ilgili olarak sorguya çekildiyse de yargılanmasına gerek görülmedi.

Mehmed Sahib Efendi (PIRIZADE) (d. 1674, İstanbul - ö. 25 Haziran 1748, İstanbul), Osmanlı şeyhülislamı.

Yeniçeri ağalarından Piri Ağa'nın oğluydu. Medrese öğrenimi gördü; fetva emini Gelibolulu Mahmud Efendi'den mülazemet aldı (1695). 1701'den başlayarak çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1722'de Selanik, ardından da Yenişehir (bugün Larisa, Yunanistan) kadılığına atandı. Daha sonra I. Mahmud'un imamlığına ve şehzadelerin hocalığına getirildi (1727). 1730'da Bursa kadısı oldu ve Mekke payesi aldı. 1731'de padişahın başıamamı ve İstanbul kadısı oldu. Anadolu (1734) ve Rumeli (1736) payelerini aldıktan sonra fiilen Rumeli kazaskeri oldu (1737). 1738'de kazaskerlikten alındıysa da 1743'te yeniden bu göreve getirildi. 1745-46 yıllarında şeyhülislamlik yaptı.

Döneminin tanınmış bilginlerinden olan Mehmed Sahib Efendi'nin en önemli çalışması, İbn Haldun'un *Mukaddime* adlı yapıtının yarım kalmış bir çevirisi olan *Tercüme-i Mukaddime-i İbn-i Haldun*'dur (1858-59, 2 cilt). Çeviri daha sonra Cevdet Paşa tarafından tamamlanmıştır. Mehmed Sahib Efendi'nin Sahib mahlasıyla Türkçe, Arapça ve Farsça yazdığı şiirleri bir *Divan*'da toplanmıştır.

Mehmed Said (DEDEZADE) (d. İstanbul - ö. 1759, İstanbul), nestalik yazıda ünlü Osmanlı hattat. Pehlivanzade diye tanınan kadı Mustafa Efendi'nin oğluydu. Dedeza-de lakabı, Rumeli kazaskerlerinden Seyyid Mehmed Dede'nin torunu olmasından gelir. Nestalik yazıyı Mehmed Refi Efendi'nin öğrencilerinden İsmail Refik Efendi'den öğrendi. Çorlu'daki Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik etti. Arapça ve Farsça bilen aydın bir insandı. Yetiştirdiği öğrencilerin en ünlüsü Mehmed Esad Yesari'dir.

Mehmed Said Galib Paşa (d. 1763, İstanbul - ö. 1829, Balıkesir), Osmanlı sadrazamı ve şair.

Sadaret Mektubi Kalemî başhalifelerinden Seyyid Ahmed Efendi'nin oğluydu. Devlet hizmetine Sadaret Mektubi Kalemî'nde başladı. Önce başhalifelğe, 1798'de de amedcilğe yükseldi. 1801'de Fransa ile barış görüşmelerini yürütmek üzere Paris'e gönderildi. Dönüşünde büyük tezkireci oldu. Üç kez (1806-07, 1808-11, 1814) reisül-küttaplık yaptı. Bu arada reformcu padişah III. Selim bir yeniçeri ayaklanmasıyla tahttan indirilince (1807) Rusçuk yararı Alem-dar Mustafa Paşa'ya sığındı. Onunla birlikte İstanbul'a giderek sadaret kethüdası oldu. Daha sonra vezir rütbesiyle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sancakbeyliği ve mutasarrıflık yaptı. İstanbul Boğazı Rumeli sahilleri muhafızlığı görevindeyken Aralık 1823'te sadrazamlığa atandı. Ertesi yıl görevden alınarak (Eylül 1824) önce Gelibolu'ya, ardından da Manisa'ya sürüldü. Bir süre sonra bağışlanarak Erzurum beylerbeyliğine ve şark serdarlığına atandı. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki tutumu nedeniyle vezirliği geri alınarak azledildi ve Balıkesir'e sürüldü (1828). Ertesi yıl orada öldü. Şiirlerini topladığı bir *Divan*'esi vardır. Paris'e yaptığı yolculuğu anlattığı sefaretnamesinin ele geçen bölümü *Edebiyat-ı Umumiyye Mecmuası*'nda (1917; sayı 9-15) yayımlanmıştır.

Mehmed Said Paşa (YIRMİSEKİZÇELEBİZA-DE) (ö. Ekim 1761, Maraş [bugün Kahramanmaraş]), Osmanlı devlet adamı. İbrahim Müteferrika ile birlikte Osmanlı Devleti'nde Türkçe kitap basan ilk basımevini kurmuştur.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğludur. Sadaret Mektubi Kalemî'nde hali-feyken, Fransa'ya elçi olarak atanan babasıyla birlikte Paris'e gitti. Orada Batı kültürünü ve yaşam biçimini yakından tanıma olanağı buldu. Dönüşünde hâcegân rütbesine yükseltiyle siph ve silahdar kütübi yapıldı. 1726'da İbrahim Müteferrika ile birlikte İstanbul'da bir "basmahane" (basımevi) kurmak için başvurdu. Ertesi yıl İbrahim Müteferrika'nın konanında açılan basımevinde ilk olarak *Vankulu Lûganı*'nın basımı gerçekleştirildi (1729). Mehmed Said Efendi, 1730'da şikk-ı salıs defterdarı payesi verilerek I. Mahmud'un tahta çıkışını bildirmek için Petersburg'a gönderildi. 1732'de önce fevkalade elçi olarak Rusya'ya, sonra sefir olarak İsveç'e gitti. Belgrad Antlaşması'nın (1739) imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki sınırın belirlenmesi işiyle görevlendirildi. 1741'de Rumeli beylerbeyi payesiyle elçi olarak Paris'e gönderildi. 1742'de İstanbul'a döndükten sonra nişancılık, defter eminliği, sadaret kethüdalığı, muhasebe-i evvelik görevlerinde bulundu. 1755'te Biyıklı Ali Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Ertesi yıl bilimeyen bir nedenle görevinden alınarak İstanköy Adasına sürüldü. Daha sonra Hanya sancakbeyliği, Mısır (1757), Adana (1759), Karaman (1760) ve Maraş (1761) beylerbeyliklerine atandı. Aynı yıl Maraş'ta öldü.

Mehmed Said Paşa, Türk tıp tarihinde önemli bir yeri olan *Feraidü'l-Müfredat fi't-Tib ve Esmâi'n-Nebat* adlı Türkçe bir kitap yazmıştır. Bir botanik ve zooloji sözlüğü niteliğindeki bu yapıtta bitkilerin ve hayvanların Arapça, Farsça ve Yunanca adları verilmiştir. İsveç'teki sefirlik (1732-33) anılarının yer aldığı ve *Mehmed Said Efendi Takriri* olarak tanınan sefaretnamesi İskender Hoçi Yanko tarafından yayımlanmıştır (*Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, sayı 11, 1911). Fransa'daki sefirlik anılarının yer aldığı ikinci bir takrirî olduğu söylenirse de, henüz ele geçmemiştir.

Mehmed Selim Sırrı Paşa (d. y. 1773, Bender - ö. Aralık 1831, Şam), Osmanlı sadrazamı. Sadrazamlığı sırasında Yeniçeri Ocağı kaldırılarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni bir ordu kurulmuştur.

Kapıcıbaşı Hotunlu Mustafa Ağa'nın oğluydu. Kapıcıbaşılik, bostancıbaşılik gibi çeşitli görevlerde bulundu. 1819'da vezirlik rütbesiyle Silistre beylerbeyliğine atandı. Eylül 1824'te Mehmed Said Galib Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Önemli bazı devlet görevlilerine yeniçeri ortalarından muallem (eğitim eri) yazılması ve bunların Batı yöntemleriyle eğitilip eşkinici yetiştirilmesini benimsedi. Ama yeniçeriler bu uygulamaya karşı çıkarak ayaklandılar (14 Haziran 1826). Mehmed Selim Sırrı Paşa ayaklanan askerleri sert biçimde bastırdı. 18 Haziran 1826'da bir fermanla Yeniçeri Ocağı kaldırılarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kurulacağı duyuruldu. Mehmed Selim Sırrı Paşa bu yeni orduyu örgütlemeye çalışmalarını başlattıysa da, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Balkanlar'da başarısızlığa uğraması ve Varna'nın Rusların eline geçmesi üzerine görevden alınarak (Ekim 1828) önce Gelibolu'ya, ardından da Sofya'ya sürüldü. 1830'da bağışlanarak Halep beylerbeyliğine atandı. Ertesi yıl Şam beylerbeyliğine getirildi ve bu görevi sırasında eşkiya tarafından öldürüldü.

Mehmed Süreyya Bey (d. 1845, İstanbul - ö. 12 Ocak 1909, İstanbul), Osmanlı araştırmacı ve yazar. *Sicill-i Osmani* (*) adlı geniş kapsamlı biyografi ansiklopedisiyle tanınır.

Yaşamına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Kaymakam Hüsnü Bey'in oğluydu. Darülmâarif'i bitirdi. Özel dersler aralarak Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Bâbîâlî Tercüme Odası'nda, Maarif Nezareti'nde, *Ceride-i Havadis* gazetesinde çalıştı.

Son dönemin en ünlü Osmanlı biyografi araştırmacılarından biri olan Mehmed Süreyya Bey'in *Sicill-i Osmani* (1891-93, 4 cilt) adlı yapıtı Osmanlı döneminde yetişmiş yaklaşık 20 bin devlet görevlisinin yaşamöyküsünü kapsar. *Sicill-i Osmani*'nin birinci cildinin ilk bölümü Gültekin Oransay tarafından düzenlenip genişletilerek *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdir?* (1969) adıyla yeniden basılmıştır. Mehmed Süreyya Bey bu yapıtına *Tekmile-i Sicill-i Osmani* ve *Leyli Zeyl* adlı ekleri yazmışsa da bunların müsveddeleri Cihangir yangınında (1916) basılmamış öbür yapıtlarıyla birlikte kaybolmuştur. Yazarın *Nuhbenü'l-Vekayi* (ty) adlı yapıtı 1831-75 arasında görev yapan devlet adamlarının atama, azil ve ölüm tarihlerini içerir.

Mehmed Şakir (FERAİZÇİZADE) (d. 1853, Bursa - ö. 1911, Bursa), oyun yazarı ve yayımcı. Dilbilim çalışmaları ve gazeteciliğinin yanı sıra, Molière'den yola çıkarak yazdığı komedileriyle tanınır.

Düzenli eğitim görememiş, ama Bursa'daki bazı bilginlerden Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmişti. Bursa'da 1867-72 arasında Hüdavendigâr Vilayeti Mektubi Kalemî'nde memurluk etti. Daha sonra gazete ve basımevi müdürlüğü (1872-98), Bursa Mülkiye İdadisi'nde ahlak öğretmeni (1892-97) yaptı. Tiyatroyla ilişkisi Ahmed Vefik Paşa'nın Hüdavendigâr (Bursa) valiliği (1879-82) sırasında başladı. Bu dönemde Bursa Tiyatrosu'nun (*) çalışmalarına yardımcı oldu. Bursa'ya getirilen Tomas Fasulyeciyan'ın topluluğundaki Ermeni oyunculara diksiyon dersleri verdi. 1883'te Feraizcizade Matbaası'nı kurdu; Ali Şir Nevai'nin *Muhâkemetü'l-Lugateyn*'ini çevirerek yayımladı ve kendi oyunlarını bastı. Birer güzel baskı denemesi olarak yayımladığı ve *Menazirü'l-Letaif* genel başlığı altında topladığı altı komedisi, *İnatçı yahut Çöççatan* (1885), *İcab-ı Gurur yahut İnkılab-ı Muhabbet* (1885), *Evhâmi* (1886), *Kırk Yalan Köse* (1886), *Yalan Tükendi* (1886) ve *Teahhül yahut İlk Göz Ağrısı*'ydi (1886). *Zavallı Jilber yahut Bir Mahkûmun Zevcesi* adlı dramı ise basılmamıştır.

Mehmed Şakir 1887'de, Bursa'da yayımlanan ilk dergi olan *Nilüfer*'i, bu dergi 1891'de kapatılınca da *Gündoğdu* adlı dergiyi çıkardı. 1902-11 arasında tahrirat müdürü olarak Kırklareli'nde bulundu, daha sonra Bursa'ya döndü.

Bir Tanzimat yazarı olan ve İslam kültürüyle Batı kültürü arasında denge kurmaya çalışan Mehmed Şakir, Molière'le birlikte, ustası olarak kabul ettiği Ahmed Vefik Paşa'dan da etkilenmiştir. Ayrıca oyun metninin hazırlanış tekniğine yenilikler getirmiş, konuşma türlerini belirten çok sayıda özel simge kullanmıştır. Oyunlarını genellikle boşançların ve yozlaşmış geleneklerin eleştirisi üzerine kurmuştur. Şinasi'yle birlikte dönemin en iyi oyun yazarlarından biri olmakla birlikte, İstanbul dışında bulunması nedeniyle kendi döneminde dikkati çekmemiştir.

Mehmed Şakir dil konusundaki yazılarında dilin aşırı sadeleşmesinden yana bir çizgi

izlemiştir. Önemli bir dilbilim çalışması olan 1894 tarihli *Perseng, Sarf-ı Lisan-ı Ademî, Şükûfe-nisar-ı Zeban-ı Umumi ve Osmani, Grammaire de la Langue d'Adam* adlı yapıtının iki ayrı yazması bulunmaktadır. Varlığı bilinen *İngilizlerin Kutbu Şimaliye Seyahat-ı Fevkaladeleri* adlı yapıtı henüz ele geçmemiştir.

Mehmet Ali Şevki bak. Sevündük, Mehmet Ali Şevki

Mehmet Rauf (d. 1875, İstanbul - ö. 23 Aralık 1931, İstanbul), romancı, öykü ve oyun yazarı. Türk edebiyatında psikolojik roman türünün ilk örneklerinden sayılan *Eylül* adlı yapıtıyla tanınır.

Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde okudu. Bahriye Mektebi'ni (sonradan Deniz Harp Okulu) bitirdi (1893). Görevli olarak Girit'e (1894) ve Almanya'ya (1895) gönderildi. İstanbul'a döndükten sonra yabancı elçilik gemilerinin irtibat subaylığına atandı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra askerlikten ayrıldı ve geçimini yazarlıkla sağlamaya çalıştı. *Mehasin* (1908-09) ve *Süs* (1923-24) adlı iki kadın dergisi çıkardı. Bir süre ticaretle uğraştı. Son yılları büyük bir yoksulluk içinde geçti.

On altı yaşındayken yazdığı ve Halit Ziya Uşaklıgil'in İzmir'de çıkardığı *Hizmet* gazetesinde yayımlanan ilk öyküsü "Düşüş"ten sonra *Mektep* ve *Servet-i Fünun* dergilerinde görünen Mehmet Rauf asıl ününü *Servet-i Fünun*'da tefrika edilen *Eylül* (1901, 1990) adlı romanıyla yaptı. Türk edebiyatında ilk büyük psikolojik roman kabul edilen *Eylül*'de Fransız romanında çok yaygın olan karı-koca-âşk üçgeni ele alınmıştır. Ruh çözümlemeleri açısından dönemin en yetkin örneği sayılan yapıtın başarı kazanmasında Mehmet Rauf'un öbür Edebiyat-ı Cedide yazarlarına göre daha pürüzsüz ve akıcı bir dil kullanmasının payı büyüktür. Roman, kimilerine göre yazarın umutsuz aşkından izler taşımaktadır. Bazı eleştirmenler olay örgüsünün yoğun ruh çözümlemeleriyle sık sık kesilmesini bir kusur olarak görmüşlerdir. Mehmet Rauf, daha sonraki roman, öykü ve oyunlarında *Eylül*'deki başarısını yineleyememiştir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Roman. *Genç Kız Kalbi* (1914, 1946), *Karanfil ve Yasemin* (1924), *Son Yıldız* (1927), *Kan Damlası* (1928), *Halâs* (1929). Öykü. *İhtisar* (1909), *Son Emel* (1913), *Bir Aşkın Tarihi* (1915), *İlk Temas, İlk Zevk* (1922), *Eski Aşk Geceleri* (1927). Oyun. *Ferdi ve Şürekâsı* (1909), *Cidal* (1911), *Sansar* (1920).

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır

mehr, İslam hukukunda evlenen erkeğin eşine vermekle yükümlü olduğu para ya da mal. Evlilik sözleşmesi sırasında belirlenen mehre mehr-i müsemma, sözleşme sırasında belirlenmediği için sonradan kadının emsali göz önüne alınarak saptanan mehre de mehr-i misil adı verilir. Mehr evlilik sözleşmesinin zorunlu koşuludur. Bu nedenle hiçbir biçimde düşürülemez, ama kadın mehrini eşine bağışlayabilir. Kadın mehrini üzerinde mutlak kullanma hakkına sahiptir.

İslam hukukçularınca farklı biçimlerde belirlenen mehrin alt sınırı, Hanefilerde 10 dirhem (32,5 gr) gümüş, Malikilerde ise üç dirhem (9,75 gr) saf gümüşdür. Şafii ve Hanbeli mezheplerinde alt sınır yoktur. Az ya da çok değeri olan her şey mehr olabilir. Yalnız Ahmed bin Hanbel mehrin 10 dirhemden az olmasının iyi olacağını söylemiştir. Üst sınır konusunda belirlemeye gitmeyen bilginler yalnızca erkeği güç du-

rumda bırakacak miktarların sakıncalarına dikkat çekmekle yetinmişlerdir.

Mehring, Franz (d. 27 Şubat 1846, Schlawa, Pomeranya - ö. 28 Ocak 1919, Berlin), Alman radikal tarihçi, gazeteci ve siyaset adamı. Alman sosyal demokrat hareketinin tarihine ilişkin yapıtlarıyla tanınır.

Bir süre Ferdinand Lassalle'in kurduğu Alman İşçi Birliği'nde çalıştı. 1883-88 arasında, *Berliner Volkszeitung* adlı sol liberal gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptı. 1890'da Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne (SPD) girdi. Daha sonra sosyalist eğilimli *Leipziger Volkszeitung*'un yayın yönetmenliğini yaptı ve SPD'nin resmi yayın organı *Neue Zeit* gazetesinin yazı kurulunda çalıştı. 1914'te Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht ile birlikte, Almanya'nın I. Dünya Savaşı'na katılmasına karşı 1916'da savaşa karşı çıkan devrimci Spartakistlerin yanında yer aldı. Mehring'in *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie* (1897-98, 4 cilt; Alman Sosyal Demokrasisinin Tarihi) ve *Karl Marx: Geschichte seines Lebens* (1918; Karl Marx: Yaşamöyküsü) adlı yapıtları Alman sosyal demokrat hareketinin tarihine ışık tutması bakımından büyük önem taşır.

Mehsana, Hindistan'ın ortabatı kesimindeki Gucerat eyaletinde il ve il merkezi kent. Aravalli Sıradağlarıyla Küçük Kuç (Kaç) Bataklığı arasındaki düzlüklerde yer alan Mehvana kenti, Çavada Racputlanca 12-14. yüzyıllar arasında kuruldu. Dört kapılı olduğu sanılan eski kentten geriye yalnızca bir kapı kalmıştır. Baroda'nın (bugün Vadodara) Maratha kralı III. Sayaji Rao tarafından yaptırılan Racmahal (Kraliyet Sarayı) kentteki en önemli tarihsel

Modhera'daki Surya tapınağı, Mehvana, Gucerat, Hindistan
Baldov-Shostal Assoc / EB Inc

yapıdır. Kentte tahıl, yağlı tohumlar ve pamuk ticareti yapılır, kimyasal maddelerle el dokuması kumaşlar üretilir. Mehvana, Batı Demiryolu'nun ve ana karayollarının kavşak noktasında yer alır.

Gucerat eyaletinin ortakuzey kesiminde yer alan ilin yüzölçümü 9.027 km²'dir. Batıda Küçük Kuç Bataklığıyla çevrilidir. Eski Baroda eyaletine bağlı Kadali ile çevredeki toprakların birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Başlıca ürünler tahıl, baklagiller, pamuk, tütün, hintyağı ve hayvan yemidir. Kalol ile Sidhpur'da çırcır fabrika-

ları vardır. İlin en büyük kenti ve Çavada ile Solanki hanedanlarının (720-1242) eski başkenti Patan, el dokuması kumaşlarıyla ünlüdür. İlin çeşitli kesimleri Batı Demiryolu ve karayollarıyla birbirlerine bağlanır. Nüfus (1981) kent, 72.872; metropoliten alan, 73.024; il, 2.548.787.

Mehta, Sir Ferozeşah (d. 4 Ağustos 1845, Bombay - ö. 5 Kasım 1915, Bombay, Hindistan), Bombay Yerel Yönetim Yasası'nın hazırlayıcısı ve *Bombay Chronicle* (1913) adlı İngilizce gazetesinin kurucusu Hintli siyaset adamı.

Orta sınıftan Parsi bir tüccar ailesinin oğluydu. İngiltere'de dört yıl hukuk öğrenimi gördü; 1868'de baroya kabul edildikten hemen sonra ülkesine döndü. Bombay kent meclisi üyesi Arthur Crawford'un avukatlığını yaptığı sırada, yerel yönetim reformlarının gereğine dikkat çekti. 1872'de hazırladığı Yerel Yönetim Yasası'yla Bombay'da belediye yönetiminin temellerini attı. Ertesi yıl meclis üyeliğine, 1884-85 ve 1905'te ise meclis başkanlığına seçildi. Bu arada Bombay Yasama Konseyi (1886) ve genel valiye bağlı Yüksek Yasama Konseyi (1893) üyeliğine getirildi. 1890'da Hindistan Ulusal Kongresi'nin (INC; Kongre Partisi) altıncı oturumuna başkanlık etti. 1904'te "sir" unvanıyla ödüllendirildi.

1910'da Bombay Üniversitesi'nin rektör yardımcısı olan Mehta, 1911'de Hint sermayesinin denetimindeki Hindistan Merkez Bankası'nın kurucuları arasında yer aldı.

Mehta, Zubin (d. 29 Nisan 1936, Bombay, Hindistan), orkestra şefi. 1962-78 arasında Los Angeles Filarmoni Orkestrası'nın müzik yönetmenliğini yapmış, 1978'den sonra aynı görevi New York Filarmoni Orkestrası'nda sürdürmüştür.

Kemancı olan babası Mehli Mehta, Bombay Yaylı Çalgılar Dörtlüsü ile Bombay Senfoni Orkestrası'nın kurucularındandı.

Zubin Mehta
ABC Ajansı

Böylece Zubin, çocukluğunda klasik Batı müziğinden etkilendi. Viyana'da müzik öğrenimi gördü. 1958'de Liverpool Uluslararası Orkestra Şefleri Yarışması'nda birincilik ödülü aldı ve bir yıl Liverpool Kraliyet Filarmoni Orkestrası'nın şef yardımcılığını yürüttü. Hızla ünlendi ve konuk şef olarak birçok ülkede konserler verdi. 1961-67 arasında Montreal Senfoni Orkestrası'nın müzik yönetmenliğini yaptı. Ayrıca 1962'den sonra Los Angeles Filarmoni Orkestrası'nda aynı görevi üstlendi. Operada ilk kez 1965'te New York kentindeki Metropolitan Operası'nda New York sahnelerinde *Aida* operasında orkestra şefliği yaptı. 1968'de İsrail Filarmoni Orkestrası'nın baş müzik danışmanı oldu.

1970'te Londra'da *Otello* operasında orkestra şefliği yaptı. 1978'de Pierre Boulez'in yerine getirildiği New York Filarmoni Orkestrası'nın müzik yönetmenliğini 1991'e değin sürdürdü. Romantik ve erken dönem modern bestecilerin yapıtlarına özel bir ilgi gösterdi.

Mehterhane, MEHTER olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde askeri müzik örgütü. Ayrıca Mehterhane'de görevli müzikçiye de mehter denir. Mehterhane'nin, Anadolu Selçuklu sultanı III. Keykubad'ın Osman Gazi'ye beylik verdiğini belirtmek üzere tabl (davul) ve alem gönderdiği 1299 tarihinde kurulduğu kabul edilir.

Yapısı ve düzeni. Tam örgütlü bir mehter takımında kös, davul, nakkare, halile, çevgân, nefir, boru gibi çalgılar yer alırdı.

Mehter takımı yürüyüşte
Ara Güler

Bunların altı, yedi ya da dokuz olmasına göre, mehter takımı da "altı kat", "yedi kat", "dokuz kat" diye nitelenirdi. Mehterhane-i Hakani ya da Mehterhane-i Hümayun olarak anılan padişah mehteri, II. Mehmed (Fatih) döneminde dokuz kat olarak düzenlenmişti. Bu sayı savaş dönemlerinde iki katına çıkarılırdı. Sadrazam, vezir, vali, gibi devlet ileri gelenlerinin de özel mehter takımları olurdu.

Mehterin aynı makamdan birçok parçayı art arda çalıp söylemesine nevbet vurma denirdi. Önceleri günde beş kez her namazdan önce nevbet vuran Mehterhane-i Hakani, II. Mehmed döneminde yalnız ikinci namazlarından önce çalmaya başladı. Bunun dışında cüluslarda, kılıç alaylarında, zafer müjdesi geldiğinde, arife divanlarında, şehzade ve sultanların doğum ve sünnet düğünlerinde de çalardı. Barış zamanında özel yerinde çalan Mehterhane-i Hakani, seferde padişahın (o yoksa serdarın) çadırı önünde nevbet vururdu. 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılda Topkapı Sarayı'nda Demirkapı denen yerde, ayrıca Eyüpsultan, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş, Rumelihisarı, Yeniköy, Kavak, Beykoz, Anadoluhisarı, Üsküdar gibi semtlerde geceleri yatış namazından sonra ve halkı sabah namazına kaldırmak için güneş doğmadan hemen önce nevbet vurulurdu.

Mehterhane müzikçileri, barış zamanında vurulan nevbetlerde çember biçiminde dizilirdi. Nakkareciler bağdaş kurarak oturur, öbür çalgıları çalanlar ayakta dururlardı. İçoğlan başçavuşu ya da onun yerine bir başkası "Vakt-i sürur ü safa mehterbaşı, hey hey" diye bağırarak nevbeti başlatırdı. Nebbet, gûlbân denen dua ile bitirilir, sonra mehterler temenna ederek çekilirler-

di. Mehter bir yerden bir yere özel mehter yürüyüşüyle giderdi.

Mehterhanenin amiri, takımın en yüksek subayı ve zurnazenlerin başı olan mehterbaşı idi. Yardımcısı başmehter ağa, tablzenlerin başıydı. Bu ikisi ile zilzenbaşı, boruzenbaşı ve nakkarezenbaşının giysileri al renkli kaput ya da çuha binişle al renkli çuha çakşırdan oluşurdu. Bunlar ayaklarına sarı mest giyerler, başlarına da al destar sararlardı. Mehter takımının başçavuşu ise kapaklı kollu, sarı renkli dar entari ve sarı mest giyer, başına yeşil destar sarardı. Öbür müzikçiler lacivert ya da siyah renkli çuha biniş ve al renkli çuha ya da bez çakşır, ayaklarına da al mest giyerler, başlarına yeşil destar sararlardı.

Yeniçeri Ocağı'nın bir parçası olan Mehterhane, 1826'da II. Mahmud tarafından ocakla birlikte kaldırıldı; daha sonra yerine Muzika-yı Hümayun(*) kuruldu. 1911'de Celal Esat Arseven ve Ahmed Muhtar Paşa'nın oluşturdukları yeni mehter takımı 1914'te yeniden örgütlendi. Bu dönemde eski boru ve nefirlerin yerini almak ve zurna ile birlikte kullanılmak üzere trompet, klarinet, trombon gibi üflemler Batı çalgıları da mehtere katıldı. Bu takım, Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da varlığını sürdürdü; ama sivil giysi zorunluluğunun getirilmesi üzerine 1935'te dağıtıldı. 1952'de İstanbul'daki Askeri Müze'ye bağlı yeni bir mehter takımı kuruldu. Bu takım haftanın belirli günlerinde halka açık konserler vermekte ve çeşitli resmi törenlere katılmaktadır.

Mehter müziği. Mehter müziği klasik Türk müziğindeki makam ve usullerin kullanıldığı tek sesli bir müziktir. Peşrev, semai, nakış, cengiharbi, murabba, kalenderi gibi formları vardır. Mehterhane'nin repertuarında bunlardan başka serhad türkülleri de yer almıştır. Buna karşılık, bazı mehter peşrevleri de fasıl müziğindeki çalmıştır. Mehter müziğinde ahlata, revani, saf gibi fasıl müziğindeki hemen hemen hiç kullanılmamış usullere yer verilmiş, bunların çoğu, o usulde bestelenmiş yapıtların form adı da olmuştur.

Mehter müziğinin bestelerinin çoğunu Mehterhane'de görevli müzikçiler yapmıştır. Günümüze ulaşan mehter melodilerinin en eskileri Nefirî Behram, Emir-i Hac, Hasan Çan ve II. Gazi Giray gibi 16. yüzyıl bestecilerinin yapıtlarıdır. Notası bulunan yapıtların da büyük çoğunluğu 17. yüzyıldan kalmıştır. Bu yüzyılın belli başlı bestecileri Zurnazen Edirneli Dağı Ahmed Çelebi, Zurnazenbaşı İbrahim Ağa, Müstakim Ağa, Hammali ve Şah Murad'dır. Hızır Ağa da 18. yüzyılın en büyük mehter bestecisidir. 16. ve 17. yüzyılın çoğu peşrev formunda olan yapıtları Ali Üfkî Bey'in ünlü derlemesi *Mecmua-i Saz ü Söz ve Kante-miroğlu Edvarı* adıyla tanınan *Kitab-ı İlmî'l-Musiki alâ Vechi'l-Hurufat* aracılığıyla günümüze ulaşmıştır.

Mehter müziğinde ağırlık çalgılardadır. Ama peşrevlerin, saz semailerinin ve başka çalgı yapıtlarının yanı sıra, çeşitli sözlü yapıtlar da bestelenmiştir. Mehter müziği, klasik Türk müziğinde saz eserleri repertuarının ve üslubunun oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ama günümüzde 16. ve 17. yüzyılların "askeri" saz eserleriyle "sivil"lerini birbirinden kesin olarak ayırmak zordur.

Mehter müziği bestecileri Osmanlı ordusuna cesaret ve coşku verici, düşman askerini korkutucu melodiler yaratmaya özen göstermişlerdir. Osmanlıların Avrupa'nın ortalarına kadar ilerlemesi, 17. yüzyılda

mehter müziğindeki birçok ögenin Avrupa müziğine de girmesine yol açmıştır. Bunların başında kös, nakkare, çevgân, halile gibi belirsiz ses veren vurmali çalgıların kullanılması gelir. Ayrıca bazı Batılı bestecilerin yapıtlarında mehter müziğinden esinlenilmiş bölümler de vardır.

Méhul, Étienne-Nicolas (d. 22 Haziran 1763, Givet, Ardennes - ö. 18 Ekim 1817, Paris, Fransa), Fransız operasının gelişmesini etkilemiş besteci. 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl başlarındaki müzik anlayışının önde gelen temsilcilerindendir.

1782'de Concert Spirituel adıyla düzenlenen dizi konserlerde sözleri Rousseau'ya ait

Méhul, A. Maurin'in bir taş baskısı
J. P. Zoel

bir kantatı sahneledi. Gluck ve Cherubini'den etkilenerek sahne müziğine yöneldi. Çoğu Opéra-Comique'te sahnelenen 40'tan fazla opera besteledi. Oynanan ilk operası *Euphrosine et Coradin, ou le tyran corrigé*'ydi (1790; Euphrosine ve Coradin ya da Cezalandırılan Zorba). En başarılı yapıtları *Le Jeune Henri* (1797; Genç Henri), *Les Deux Aveugles de Tolède* (1806; Toledolu İki Kör), *Uthal* (1806) ve *Joseph*'ti (1807). Devrimin yıldönümü kutlamaları için büyük koro ve orkestralar gerektiren ve yurtseverliği öven *Hymne à la raison* (1793; Us İlahisi) ve *Chant du départ* (1794; Hareket Şarkısı) gibi yapıtlar besteledi.

Méhul, müziğindeki ses hacmi ve ses kaynakları bakımından, Cherubini ve Lesueur'un yanı sıra, Berlioz'un öncellerinden biri oldu. Librettocularının yetersiz olmalarına karşın yapıtlarında hem cesur armoni duygusunu, hem de sahne bestecisi ve orkestra düzenleyicisi olarak özgün yeteneklerini ortaya koydu. Operalarında orkestraya ağırlık verir, çoğunlukla da seçtiği bir temayı olayların dramatik akışı içinde senfonik olarak geliştirdi. Operaların yanı sıra piyano sonatları, oda müziği ve senfonik yapıtlar da besteledi. Devrimin sonucu olarak ortaya çıkan yeni müzik ruhu üzerinde önemli bir etkiye bulundu. Getirdiği yenilikler Berlioz'un yanı sıra Schubert, Weber ve Beethoven tarafından da övüldü.

Mehvit, el-, Yemen Cumhuriyeti'nin orta kesiminde il (liva) ve il merkezi kent. Mehvit ili kuzeyde Hecce, kuzeydoğu, doğu ve güneydoğuda Sana, güney ve batıda el-Hudeyde illeriyle çevrilidir. Yemen Platosuyla bu platonun batı yamaçlarını kapsar. 1974'te il yapılan el-Mehvit, 2.160 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin en küçük ilidir. Sulama ve yoğun tarım için gerekli su Surdud Çayından sağlanır. İlin başlıca tarım ürünleri sebze, meyve, buğday, koca-darı, darı, kahve ve kar'tır. Koyun ve keçi de yetiştirilen ilde, dokuma ve deri işleme fabrikaları vardır.

Kuruluşundan bu yana el-Mehvit ilinin merkezi olan el-Mehvit kenti, Yemen Platosunun batı kesiminde, 2.360 m yükseklikte, başkent Sana'nın 60 km batısında yer alır. Tarım ve el sanatları merkezi olan kentte bir meteoroloji istasyonu vardır. Nüfus (1986) il, 322.226; kent, 5.166.

Mei Lanfang, Wade-Giles yazımında MEI LAN-FANG (d. 1894, Taizhou, Jiangsu - ö. Ağustos 1961, Pekin, Çin), Çinli tiyatro sanatçısı. Çin tarihinin en büyük şarkıcı-oyuncu-dansçılarından biri sayılır.

Ünlü opera sanatçısı yetiştirmiş bir ailenin oğluydu. Sekiz yaşında Pekin Operası'nda eğitim görmeye başladı. İlk kez 12 yaşındayken dokumacı kız rolüyle sahneye çıktı. Bundan sonra genellikle kadın rollerinde göründü ve özellikle "Çiçek parçalayan Diva" rolüyle tanındı. Çok beğenilen dans üslubu zamanla "Mei Lanfang okulu" olarak anılmaya başladı. On dört yaşında katıldığı Xiliancheng Tiyatro Topluluğu ile Şanghay'da ve ülkenin çeşitli yerlerinde sahneye çıkarak ülke çapında ünlendi. 1919 ve 1924'te Japonya'da, 1930'da ABD'de, 1932 ve 1935'te de Sovyetler Birliği'nde temsiller verdi.

Çin-Japon Savaşı başlayınca 1937'de Hong Kong'a yerleşen Mei Lanfang, Japonların bölgeyi ele geçirmesi üzerine Şanghay'a döndü ve 5 yıl tiyatro çalışmalarına ara verdi. 1946'da oyunculığa dönerek hem tiyatro, hem de sinemayla ilgilendi. Başta Çin Opera ve Sahne Sanatları Enstitüsü olmak üzere birçok kültür kurumunda üye ya da yönetici olarak görev aldı. Çin Komünist Partisi'nde de etkili.

Mei Yaochen, Wade-Giles yazımında MEI YAO-CH'EN, lakabı SHENG-YU, Wade-Giles yazımında SHENG-YU (d. 1002, Xuancheng - ö. 1060, Kaifeng, Çin), Kuzey Song hanedanının önde gelen şairlerinden. Şiirleriyle *guwen*'in (eski yazı) canlanmasına bağlı olarak yeni bir şiir üslubunun geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Song hanedanının öteki devlet adamı şairleri gibi sınavla devlet hizmetine girdiyse de, parlak bir siyasal yaşamı olmadı. Ama bu görevi sırasında, o dönemde küçük bir memur ve *guwen* hareketinin önde gelen savunucusu olan Ouyang Xiu (1007-72) ile tanıştı ve arkadaş oldu. Bu akımın Yeni-Konfüçyüsçü ideallerin derin etkisinde olan yandaşları, edebiyatın çağdaş yaşamı yansıtmaması ve yorumlaması gerektiğine inanıyorlardı. Mei de toplumsal ve politik konuları odak noktası yaptığı şiirlerinde sıradan olayları ve insanları işledi. Romantik baladlardan türetilen ve özenle düzenlenmiş nakte ve abartılara yer veren *ci* (her dizedeki hece sayısı farklı olan şiir) tarzına karşı çıkan Mei, eski *lilshi* (kurallı şiir) tarzında yapıtlar verdi. Kendi tema ve konularına daha uygun yalın bir tarz geliştirdi.

Meici, tam adı MEICI TENNO, asıl adı MUTSU-HITO (d. 3 Kasım 1852, Kyoto - ö. 30 Temmuz 1912, Tokyo, Japonya), 1867-1912 arasında Japon imparatoru. Japonya'nın modernleşmesinde önemli rol oynamıştır.

İmparator Komei'nin ikinci oğluydu. 1860'ta veliht prens ilan edildi. Babasının ölümü üzerine 1867'de tahta çıktı. Ertesi yıl *samurai*'lerin yardımıyla Tokugava şogunluğuna son vererek yönetimi fiilen eline aldı. Babasının tersine modernleşme akımını destekleyerek Japonya'yı Batılılaşma yoluna sokan Beş Maddelik Ant'i yayımladı (1868). Feodal toprak düzeninin kaldırılması (1871), yeni bir okul sisteminin kurulması (1872), hükümette kabine sisteminin benimsenmesi (1885), Meici Anayasası'nın yürürlüğe konması (1889), bir parlamento

oluşturulması (1890) gibi köklü yenilikleri onayladı. Çin-Japon Savaşı (1894-95) ve Rus-Japon Savaşı'nda (1904-05) etkin rol oynadı. 1910'da Kore'nin Japonya'ya ilhakıyla ilgili bir ferman çıkardı.

Meici, G. Molinari'nin portre çalışması, 1897
Consulate General of Japan, New York

Yaşam biçimiyle de Batı düşünce ve buluşlarının Japon kültürü temeli üzerine oturmasına örnek olan Meici'nin geleneksel Japon tarzında yazdığı 100 bin kadar şiiri vardır.

Meici Restorasyonu dönemi, Japonya tarihinde, Tokugava şogunluğunun devrilmesiyle yönetimin yeniden imparatorluğa geçtiği ve Japonya'nın Batı tipi modern bir ülke haline gelmesini sağlayan siyasal, ekonomik ve toplumsal değişikliklerin gerçekleştirildiği dönem (1868-1912).

Restorasyonun önderleri, Tokugava egemenliğine öteden beri düşmanlık besleyen ve giderek artan iç sorunlarla yabancı müdahalesi üzerine harekete geçen genç *samurai*'lerdi (savaşçı). "Zengin ülke, güçlü ordu" (*fukoku-kyohei*) sloganını benimseyen genç *samurai*'lerin temel amacı Batılı devletlerle eşit konuma gelecek bir ulusal devlet yaratmaktır. İmparator Meici'nin yönetimi ele almasından sonra Nisan 1868'de yayımlanan Beş Maddelik Ant'ta geniş tabanlı danışma kurullarının oluşturulacağı ve yönetimle ilgili sorunların genel görüşmelerle karara bağlanacağı, bütün sınıfların hükümet programını uygulamak üzere birleşmesinin sağlanacağı, bütün sınıflara haklı özelemleri gerçekleştirme olanağının tanınacağı, geçmişin kötü geleneklerinin terk edileceği ve yerlerini adil doğa yasalarına dayanan yeni geleneklerin alacağı, imparatorluğun refah düzeyini yükseltebilecek her türlü bilgi için dünya çapında araştırma yapılacağı sözleri yer alıyordu.

Kyoto'dan Tokyo'ya (eskiden Edo) taşınan yeni yönetim öncelikle feodal yapıya son verdi. Bu amaçla 1871'de *daimyo*'ların elindeki topraklar imparatora devredilerek merkezî hükümete bağlı görevlilerin yöneteceği birimler oluşturuldu. Bütün feodal ayrıcalıklar kaldırıldı ve ulusal bir ordu kuruldu. 1873'te çıkarılan zorunlu askerlik yasasıyla ordu güçlendirildi. Maliye ve vergi toplama işi tek bir sistemde bütünleştirildi. Feodal bağımlılıktan kurtulan köylülere toprak dağıtılmasıyla, arazi vergisi devletin başlıca gelir kaynağı durumuna geldi.

İmparator adına hareket eden restorasyon önderlerinin radikal değişiklikleri, 1870'lerin ortalarında giderek büyüyen bir muhalefetle karşılaştı. Değişikliklere uyum sağla-

yamayan bazı *samurai*'lerin giriştiği ayaklanmalar yeni kurulan ordu tarafından güçle bastırıldı. Bunlardan en ünlüsü, eski restorasyon önderlerinden Saigo Takamori'nin önderlik ettiği ayaklanmaydı. 1880'lerde en yüksek noktasına ulaşan ayaklanmalara, yeni rejime kuşkuyla bakan ve tarım politikalarından hoşnut olmayan köylüler de katıldı. Bu sırada, Batı'nın liberal düşüncelerinin etkisiyle meşruti bir yönetimin kurulması ve danışma kurulları aracılığıyla geniş siyasal katılım olanağının sağlanması yönündeki talepler de güçlenmeye başladı. Yönetim bu baskılar karşısında 1881'de çıkardığı bir kararname ile 1890'a değin bir anayasa çıkarmaya söz verdi. 1885'te kabine sistemi kuruldu, 1886'da da anayasayı hazırlama çalışmalarına başlandı. 1889'da bir imparatorluk fermaniyle yürürlüğe giren anayasayla iki meclisli bir yasama organı getirildi. Parlamento ilk kez 1890'da toplandı.

Meici dönemindeki siyasal dönüşümlere ekonomik ve toplumsal değişiklikler de eşlik etti. Ekonomide tarıma bağlılığın sürmesine karşın, stratejik önem taşıyan sanayilerle ulaşım ve iletişim hizmetlerini geliştirmeye büyük önem verildi. İlk demiryolu hattının açıldığı 1872'den 1890'a değin geçen sürede demiryollarının uzunluğu 2.250 km'yi aştı. 1880'e varmadan bütün büyük kentler arasında telgraf bağlantısı kuruldu. Özel şirketler hükümetin mali desteği ve 1882'de kurulan Avrupa tipi bankacılık sistemi aracılığıyla özendirildi. Modernleşme çabalarıyla birlikte Batı'nın bilim ve teknolojisi de ülkeye aktarıldı. Batı kültürü, düşünce akımlarından giyim ve mimariye kadar hemen her alanda yaygın olarak benimsendi. Ama geleneksel Japon değerlerinin yeniden canlandığı 1880'lerde topyekûn Batılaşma bir ölçüde durakladı. Modern bir eğitim sisteminin oluşturulmasında Batı'nın kuram ve uygulamalarından yararlanılmakla birlikte, *samurai*'lerin bağlılık anlayışı ve toplumsal uyum gibi geleneksel değerlere ağırlık verildi. Başlangıçta Batı tarzının örnek alındığı sanat ve edebiyatta da aynı eğilimler egemen oldu.

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde Meici Restorasyonu hedeflerine büyük ölçüde ulaşmış bulunuyordu. Japonya hızla çağdaş bir sanayi ülkesi olma yoluna girdi. Yabancı devletlerle imzalanmış eşitsiz antlaşmalar-daki egemenliğe aykırı hükümler 1894'te değiştirildi. İngiltere ile kurulan ittifak (1902), Çin (1894-95) ve Rusya (1904-95) ile savaşlarda elde edilen zaferler, uluslararası planda ilk kez büyük bir güç olarak ortaya çıkan Japonya'ya Batı dünyasında önemli bir saygınlık kazandı. İmparator Meici'nin 1912'deki ölümüyle Restorasyon dönemi sona erdi.

Yazımı aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

Meldias Ressamı (ü. İÖ 5. yy sonları - 4. yy başları), yapıtlarındaki çok süslü yapay üslup ve uçsan giysi kıvrımlarıyla tanınan Yunan vazo ressamı. Bugün British Museum'da bulunan İÖ y. 410'dan kalma büyük bir *hydia*'nın üstündeki "Leukippos'un Kızlarının Kaçırılışı" ve "Herakles Hesperidlerin Bahçesinde" gibi öykülerden alınma sahneler, onun sanatının tipik örnekleridir. Ayrıca "Aphrodite'nin Kucağında Oturan Adonis" in betimlendiği bir *hydia* (bugün Floransa'da) ve üstünde "Kadınlar ve

"Phaon, Demonassa ile Çardakta", Meldias Ressamı'nın resimlediği bir *hydia*, İÖ y. 410; Arkeoloji Müzesi, Floransa
SCALA - Art Resource / EB Inc

Cupidolar"ın yer aldığı bir makyaj kutusu kapağının da (Ashmolean Müzesi, Oxford) Meldias Ressamı'nın yapıtları olduğu sanılmaktadır.

Meier Helmbrecht, ortaçağdan kalma gerçekçi manzum destan (y. 1250). Şövalyeliğin çöküşüyle birlikte şövalyelerin soygunculara dönüşmesini ve köylülerin efendilerine karşı ayaklanmasını anlatır. Genç bir köylü olan Helmbrecht, serüven uğruna şövalye olmak ister. Ailesinin büyük fedakârlıklarla gereken donanımı sağlamasından sonra, gerçekte soygunculukla geçinen bir şövalyenin hizmetinde çalışmaya başlar. Sonunda soygunculuktan gelen zenginliğiyle ve çatpat bildiği yabancı sözcüklerle böbürlenlen bir kişi olarak evine döner. Kız kardeşini çetesinden biriyle evlendirmeye hazırlanır. Bir dizi yeni soygunla sağlanan paralarla görkemli bir düğün yapılır. Ama çete düğün sabahı kahvaltı sofrasında yakalanır. Çeteden dokuz kişi asılır. Kör edilecek bir eli ve bir ayağı kesilen Helmbrecht, kendisine kırgın olan babası tarafından da kovulur ve ormanlarda dolaşırken köylüler tarafından yakalanarak asılır.

Avusturya-Bavyera sınır bölgesinde yazılan destanın yazarı Wernher der Gärtner hakkında hiçbir bilgi yoktur.

Meighen, Arthur (d. 16 Haziran 1874, Anderson yakınları, Ontario - ö. 5 Ağustos 1960, Toronto, Kanada) Liberal Muhafazakâr Parti lideri ve Kanada'nın en genç başbakanı (1920-21; 1926).

Portage la Prairie'de (Manitoba) avukatlık yaparken 1908'de bu bölgeden parlamentoya seçildi. 1913'te başsavcı oldu ve ardından Robert (sonradan Sir Robert) Borden'ın kabinesinde çeşitli görevler aldı. 1917'de Muhafazakârlarla bazı Liberallerin oluşturduğu Birlik Hükümeti'nde içişleri bakanlığı yaptı. Borden hükümetinin tartışmalar yaratan, bir yandan da Kanada'nın dünya siyasetindeki ağırlığını artıran politikalarının uygulanmasında etkin rol oynadı. Başkanlığının ilk döneminde başlattığı kampanya ile İngiliz-Japon ittifakının yenilenmesini önledi (1921). Kanada'nın ulusal varlığına karşı en büyük tehdidin ABD'nin ekonomik gücü olduğunu görerek korumacı bir gümrük sistemini savundu. Partisinin Avam Kamarası'nda, ardından da genel seçimlerde yenilgiye uğraması sonucu ikinci dönem başbakanlığı kısa sürdü. Meighen, Kanada Liberal Partisi'nin iktidarda olduğu dönemde aralıklarla muhalefet liderliği yaptı.

Meikle, Andrew (d. 1719, İskoçya - ö. 27 Kasım 1811, Houston Mill, Dunbar yakınları, East Lothian, İskoçya), tahıl tanelerini dış kabuktan ayırmak için kullanılan harman makinesini geliştiren İskoçyalı değirmen ustası ve mucit.

Meikle yaşamının büyük bir bölümünü Houston Mill'de ustalık yaparak geçirdi. 1778'de ilk harman makinesini geliştirdi. Bu makineyi, patentli 1734'te Michael Menzies tarafından alınan bir aygıtı temel alarak tasarladığı sanılmaktadır. Bir süre sonra bir Northumberland modelinden esinlenerek geliştirdiği ikinci makinesi de birincisi gibi başarılı olmadı. Daha sonra Meikle, sürtünmeden çok tahıl sabit dövmeye kanatlarla döven sağlam bir tambur yaptı. Meikle'in, son makinesini başarılı kılan tambur sistemini, keten bitkisini dövmek liflerinden ayırmak için kullanılan keten ditme makinesinden aldığı sanılır. 1788'de makinesinin patentini alan Meikle, bir yıl kadar sonra buluşunun üretimine başladı. Meikle ayrıca, fırtınadan korumak için yeldeğirmenlerinin kanatlarının hızla toplanabilmesini sağlayan bir yöntem geliştirmiştir.

Meiktila, Myanmar'ın (Birmanya) orta kesiminde, Meiktila Gölü kıyısında kent. Thazi-Myingyan demiryolu üzerinde önemli bir kara ve demir yolu merkezi olan kentte bir de havaalanı vardır. Bir Budacı merkez olan kentte bir öğretmen okulu ve dizel elektrik santrali bulunur. Kent aynı zamanda dokumacılık ile ahşap ve bambu ürünleri merkezidir. İlkçağdan bu yana Meiktila Gölünden tarlaları sulamada yararlanır. Efsaneye göre Budacılığın kurucusu Gautama Buda'nın dedesi döneminden beri göl bu amaçla kullanılmaktadır. Dokuz km²'lik bir alanı kaplayan göl, birleştiği öbür göllerle birlikte geniş bir yöreyi sular ve içme suyu sağlar.

Çevrede, Myanmar'ın Kurak Bölgesi'nin bir parçası olan, genellikle kuru, yer yer üretime uygun kara topraklarla kaplı düz bir ova uzanır. Doğudaki daha nemli, ormanlık Shan Platosu'nda kaşu ve tikağaçları bulunur. Piriñ tarlaları, doğudaki platoda bulunan çaylardan sulanır. Susam, pamuk, yerfıstığı, bezelye, mısır ve darı yetiştirilir. Yörede kireçtaşı, kurşun, gümüş, çinko, antimon çıkarılır. Nüfus (son tah.) 26.372.

Meillet, Antoine (d. 11 Kasım 1866, Moulins, - ö. 21 Eylül 1936, Châteaumeillant, Fransa), yaşadığı dönemde en etkili dilbilimcilerinden. Hint-Avrupa dillerinin ilk dönemini ve tarihsel gelişimini açıkladığı karşılaştırmalı çalışmalarıyla tanınır. Dillerdeki değişimi açıklarken dile toplumsal bir olgu olarak yaklaşmış, ses değişimlerinin ardındaki psikolojik etkenleri araştırmıştır.

1891'de, Paris'teki Yüksek Araştırmalar Okulu'nda karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilleri bölümünün başkanı oldu. 1902'den, Collège de France'a profesör atandığı 1906'ya değin burada Ermenice dersleri verdi. En önemli yapıtı sayılan *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*'de (1903; Hint-Avrupa Dilleri Üzerine Karşılaştırmalı Araştırmalara Giriş) bu dillerin birbiriyle ve türemiş oldukları Hint-Avrupa dilili ilişkilerini inceliyor, dillerin farklılaşmasını açıklayan bir kuram geliştiriyordu. Bu kurama göre, gelişimlerini ortaya çıktıkları merkezin uzağında sürdüren diller, bu merkezde başlayan değişimlerden daha az etkileniyor ve eski özelliklerini koruyabiliyor. 1902'de, konusundaki temel yapıtlardan olan *Esquisse de la gram-*

maire comparée de l'arménien classique'i (1902; Karşılaştırmalı Klasik Ermenice Dilbilgisinin Ana Hatları) yayımlayan Meillet, Slav dilleriyle ilgili ilk önemli araştırmalarını da bu dönemde yaptı. Germen, Baltık ve Kelt dilleri üzerine araştırmalar yürüttü. 1915'te yayımlanan dilbilgisi kitabıyla Eski İran dili konusundaki çalışmalara önemli bir katkıda bulundu. 1913 ve 1928'de Eski Yunanca ve Latince'nin tarihsel bağlamıyla önemli üzerine iki büyük yapıt verdi. Çeşitli makalelerinde, sözcüklerin anlamı ve benzeri dil olgularında görülen değişimlerde toplumsal etkenlerin rolü üzerinde durdu.

Meinecke, Friedrich (d. 30 Ekim 1862, Salzwedel, Prusya - ö. 6 Şubat 1954, Batı Berlin, Batı Almanya), çağdaş tarih yazımının gelişmesinde önemli rol oynayan Alman tarihçi.

Strassburg (1901), Freiburg im Breisgau (1906) ve Berlin (1914-28) üniversitelerinde profesörlük yaptı. 1896'da Almanya'nın en önemli tarih dergisi olan *Historische Zeitschrift*'in yayın yönetmeni oldu ve 1935'te Nazi yönetimi tarafından ülkeden kovuluncaya değin bu görevi sürdürdü.

Başlangıçta Bismarck hayranı olan ve güçlü bir devletin gerekliliğini savunan Meinecke, zamanla ılımlı liberal bir çizgiye kaydı ve yapıtlarında Almanya'nın geçmişindeki insancıl değerleri vurgulamaya başladı.

Friedrich Meinecke, 1942
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

Weltbürgertum und Nationalstaat (1908; Kozmopolitlik ve Ulusal Devlet) adlı yapıtında, Almanya'nın bir ulus devletine dönüşme sürecini anlattı. *Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte* (1924; Modern Tarihte Devlet Yönetimi Anlayışı) adlı yapıtında ise en yüksek ahlaki değerlerin devletin varlığında somutlaştığı ve siyasetin zorunlu kıldığı durumlarda ahlak yasalarının çiğnenebileceği yolundaki görüşleri sorguladı. I. Dünya Savaşı'nı Alman yönetici sınıfının iflası olarak nitelendiren Meinecke, toplumun her kesiminde bütünsel bir değişimin zorunluluğunu savundu ve ateşli bir biçimde olmasa da Weimar Cumhuriyeti'ni destekledi.

Die Entstehung des Historismus (1936; Tarihçiliğin Doğuşu) adlı kitabında, tarih anlayışının Vico ve Shaftesbury'den Ranke'ye kadar nasıl bir gelişme gösterdiğini inceledi. Meinecke'nin bireylerin özel ilgilerinin önemi üzerinde durması, bireyi yalnızca siyasetin bir aracı olarak gören Nazilere karşı açık bir muhalefet niteliği taşıyordu. *Die deutsche Katastrophe* (1946; Alman Felaketi) adlı yapıtında, Hitler yönetimine temel hazırladıkları gerekçesiyle Prusya devlet geleneğini ve çeşitli kurumları eleştiren Meinecke, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin Hür Üniversitesi'nin ilk başkanı oldu. Sonraki yıllarında tarih kuramının sorunları üzerine bir dizi makale yazdı.

Meinecke, Max (d. 2 Kasım 1912, Düsseldorf, Almanya - ö. 6 Kasım 1972, Viyana, Avusturya), Alman asıllı Avusturyalı tiyatro yönetmeni, dekor ve kostüm tasarımcısı. İstanbul ve Ankara'daki uygulama ve eğitim çalışmalarıyla Türk tiyatrosunun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Lise öğreniminden sonra Düsseldorf Devlet Sanat Akademisi'ne girdi (1930). Orada yönetmenlik eğitimi görürken, bir yandan da Köln Üniversitesi'nde tiyatro tarihi ve sanat tarihi derslerini izledi. 1934'te akademiden mezun oldu ve çeşitli tiyatrolarda sahne tasarımcısı olarak çalışmaya başladı. 1946-48 arasında, kuruluşuna da katkıda bulunduğu *Komödie* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. 1946'da Viyana Üniversitesi'nde tiyatro dersleri vermeye, ertesi yıl da bunun yanında Viyana Devlet Operası'yla Burg Theater'de çalışmaya başladı.

1952'de İstanbul valiliği ve belediye başkanlığı tarafından Türkiye'ye çağrıldı. O yıl İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun baş rejisörlüğüne getirildi. Bu görevini 1959'a değin sürdürerek Shakespeare'den *Fırtına* (1952), Ferenc Molnár'dan *Liliom* (1953), Molière'den *Tartuffe* (1953), Thornton Wilder'dan *Her Şeye Rağmen* (1954), Schiller'den *Hile ve Sevgi* (1955), Ibsen'den *Peer Gynt* (1956), Goldoni'den *Kahvehane* (1957) ve Brecht'ten *Sezuan'ın İyi İnsanı* (1957) gibi dünya tiyatrosunun seçme oyunlarından bazılarını sahneledi. Bu oyunların hemen hepsinin dekor ve kostümlerini de kendisi tasarladı. 1966'da Avusturya devlet başkanını Meinecke'yi Avusturya tiyatrosuna katkılarını ve Türkiye'de Avusturya için yaptığı hizmetler nedeniyle profesör unvanıyla onurlandırdı.

Meinecke'nin döneminde Şehir Tiyatrosu Batılı yöntemlerle ve disiplinli çalışan bir topluluk durumuna geldi. Eminönü ve Kadıköy sahneleri gene onun döneminde açıldı. Meinecke ayrıca Şehir Tiyatrosu'nun dergisi *Türk Tiyatrosu*'nda yazılar yazdı, tiyatro konusunda çeşitli konferanslar verdi.

İstanbul'da bulunduğu sırada Belediye Konservatuarı'nda ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tiyatro dersleri verdi. 1959'da Muhsin Ertuğrul'un yöneticiliğe getirilmesi üzerine Şehir Tiyatrosu'yla ilişkisi kesildi. 1962'de Ankara'ya giderek tiyatro alanındaki eğitimciliğini Ankara Devlet Konservatuarı'nda, 1968'den sonra da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Kürsüsü'nde sürdürdü. 1970'te Avusturya'ya döndü.

Meinecke, Ahmet Adnan Saygun'un *Yunus Emre* oratoryosunun metniyle Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*'nı Almancaya çevirmiştir.

Meinhof, Carl (d. 23 Temmuz 1857, Barzowitz, bei Schlawa, Pomeranya, Prusya - ö. 10 Şubat 1944, Greifswald, Almanya), Afrika dilleri üzerine ilk bilimsel çalışmaları yürütmüş Alman dilbilimci. Çalışmalarını Bantu dilleri üzerinde yoğunlaştırmakla birlikte Koikoi (Hotanto), San (Buşman) ve Hami dillerini de incelemiştir.

Önce ortaokul öğretmenliği, daha sonra 17 yıl süreyle papazlık yaptı. Misyonerlik yaptığı sırada Afrika dillerine ilgi duydu ve Almanca öğrenmek için kendisine gelen bir Dualadan Duala dilini öğrendi. 1899'da yayımladığı *Grundriss einer Lautlehre der Bantusprachen*'de (Bantu Dillerinde Sesbilgisinin Temeli) altı modern Bantu dilinin ses değişim kurallarını açıkladı ve bu dillerin türemiş olduğunu bir İlk-Bantu (Proto-Bantu) dili belirlemeye çalıştı. 1902'de hükümet görevlisi olarak Zengibar'a gitti; 1903-09 arasında Berlin'deki Doğu Dilleri

Semineri'nde ders verdi. Bu arada ikinci önemli çalışması olan *Grundzüge einer vergleichenden Grammatik der Bantusprachen*'i (1906; Bantu Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi İlkeleri) yayımladı. 1909'dan ölümüne değin Hamburg'daki Koloni Entitüsü'nde çalıştı.

Meiningen, Almanya'nın Thüringen eyaletinde (*Land*) kent. Rhön ile Thüringen Ormanı (Thüringer Wald) arasında, Werra Irmağı kıyısında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 982'de geçen kent, 1344'te berat aldı. 1009'da Würzburg piskoposunun, 1542'de de Henneberg kontlarının yönetimi altına girdi. 1583'te Saksonya'ya bağlandı. 1680-1919 arasında Saksonya-Meiningen Düklüğü'nün başkenti olarak kaldı. 1509-11 arasında inşa edilen ve 1682'den sonra genişletilen düklik sarayı 1874'teki büyük yangından zarar görmeden kurtuldu. Sarayda günümüzde resim, sikke ve eteki tarihsel yapıtlar sergilenir. Kent 19. yüzyılın sonlarında tiyatro akademisi, tiyatrosu ve Hans von Bülow (1880-85) ile Max Reger (1911-14) yönetimindeki orkestrasıyla ün kazandı.

Günümüzde kentte çeşitli metaller, kâğıt ve dokuma üreten sanayi tesisleriyle demiryolu onarım atölyeleri vardır. Nüfus (1989 tah.) 25.708.

Meiningen Saray Tiyatrosu, 1866'da etkinlik göstermeye başlayan, Saksonya-Meiningen dükü II. Georg ile karısı tiyatro oyuncusu Ellen Franz'ın yönettikleri topluluk. Tiyatroda yönetmenin önemini ortaya koyan ilk topluluklardandır.

Topluluk, İngiliz tiyatrosunun, özellikle de oyuncu Charles Kean'in etkisiyle, tiyatro yapıtlarındaki düşüncüyü yorum ve oyunculukla birleştiren yeni bir sahneleme tarzı yaratmaya çalıştı. Meiningen dükü, turnelerde yöneticilik görevini de üstlenen oyuncu Ludwig Chronegk'in yardımlarıyla birçok yenilik uyguladı. Olayların tarihsel doğruluğu üzerinde durulması, giysi ve dekorların gerçeğe uygunluğunun göz önünde tutulması, sahneden sahneye hiç ara verilmeden geçilebilmesini sağlamak için basamaklar ve yükseltilemlerin kullanılması, kalabalık sahnelerde oyuncuların organik olmakla birlikte kendi başlarına da önemli birimler oluşturacak biçimde gruplara ayrılması, Konstantin Stanislavski'nin yönteminin habercisi sayılan uzun ve ayrıntılı provalar yapılması, oyuncuların doğal bir ortam içinde olmasını sağlamak üzere resim biçiminde yapılmış dekorların kaldırılması bu yeniliklerin bazılarıdır.

Topluluk halka açık ilk gösterisini 1874'te Berlin'de gerçekleştirdi. 1881'de Londra'ya giderek, Shakespeare'den üç oyunla Alman klasiklerinden ve daha başka ülkelerin oyunlarından örnekler sahneledi. Daha sonra başta Moskova ve Brüksel olmak üzere otuz beşten çok Avrupa kentine turneye çıktı. Meiningen dükü 1890'da topluluğun görevini artık tamamladığı inancıyla etkinliklere son verdi.

Meiningen Saray Tiyatrosu'nun gerçekçi oyunlarının, tiyatrodaki gerçekçiliğin en önde gelen savunucularından Rus yönetmen Stanislavski ile Fransız yönetmen André Antoine'ın düşünceleri üzerinde önemli etkileri olmuştur. Topluluk ayrıca, en kusursuz biçiminde Moskova Sanat Tiyatrosu'nun gösterileriyle ulaşan doğalcı tiyatronun gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Meinong, Alexius (d. 17 Temmuz 1853, Lemberg, Galiciya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 27 Kasım 1920, Graz, Avusturya), Avusturyalı düşünür ve psikolog. Nesneler kuramını (*Gegenstandstheorie*) geliştirmiş,

Meinong
Abteilung für Philosophie, Karl Franzens-Universität,
Graz, Avusturya

değer felsefesine önemli katkılarda bulunmuştur.

1875-78 arasında Viyana Üniversitesi'nde Alman filozof Franz Brentano'dan ders aldı. Daha sonra Graz Üniversitesi'nde görev aldı ve 1889'da felsefe profesörlüğüne yükseldi. Bu görevini ölünceye değin sürdürdü. "Nesne" ve "bağlantı" kavramları üzerine çalışmalar yapan Meinong, Brentano'yla birlikte Avusturya değer felsefesi okulunun gelişmesinde önemli rol oynadı. Ama sonuçta bilgi kuramı konusunda Brentano'nun görüşlerine karşı çıktı.

Meinong ana yapıtı olan *Über Annahmen*'da (1902; Varsayımlar Üzerine), bilme etkinliğini psikolojik işlemlere ağırlık veren bir yaklaşımla ve temel bazı mantıksal görüşler açısından ele aldı. İnsanların belirli bir doğruyu bildikleri ya da bilmedikleri inancına varırken yaptıkları varsayımları inceledi. Brentano'yu izleyerek dikkatin nesnelere yönelmesinin (*Intentionalität*) zihinsel edimlerin temel özelliği olduğunu öne sürdü. Gene de, Brentano'dan farklı olarak nesnel dünyanın deneyiminin edinilmesinde iki öğenin birbirinden ayrılmasını savundu. Bunlar bir nesnenin bir başka nesneden ayrırt edilmesini sağlayan "içerik"le, deneyimin nesnesine yönelmesini sağlayan "edim"di. Böylece Meinong bilme ve inanma işlemlerini bilgi kuramının temel sorunu olan özne-nesne ilişkisi konusunda geliştirdiği yaklaşım temelinde açıklamaya çalıştı.

Meinong, nesnelerin varlıkları (*Sein*) bulunmasa bile, belirli nitelik ve özelliklere sahip olduğunu (*Sosein*) öne sürerek fenomenolojinin(*) öncülerinden biri oldu. Ona göre, örneğin, duyularla elde edilen deneyimler dünyasında altın bir dağ bulunmasa bile, "altın dağ" bir kavram olarak var olan bir nesneydi. Meinong'un bu yaklaşımından etkilenenler arasında Bertrand Russell da vardı.

Meinong farklı zihin edimleri tarafından bilinebilen her türden nesneye benzer biçimde, değerlerin de değer deneyimlerinden ve duyularla elde edilen deneyimlerden bağımsız var olan nesneler olarak sınıflandırılabilirliğini öne sürdü. Belirli bir nesnenin varlığının edinilen neşe deneyimiyle (*Seinsfreude*) bir nesnenin varlığından duyulan acı (*Seinsleid*) ise değer duygusunun iki örneğini oluşturur.

Meinong'un nesne kuramı onun *Gesammelte Abhandlungen* (1913-14, 2 cilt; Toplu İncelemeler) adlı yapıtıyla John N. Findlay'in *Meinong's Theory of Objects* (1933; Meinong'un Nesneler Kuramı) adlı kitabında ele alınır. Meinong'un öbür önemli yapıtları arasında *Über Möglichkeit und Wahrscheinlichkeit* (1915; Olanak ve Olasılık Üzerine) ve *Über emotionale Präsentation* (1917; Duygusal Sunuş Üzerine) sayılabilir.

Meir, MEYR olarak da yazılır (İbranicede "Aydınlatıcı") (ü. İS 2. yy), İsa'dan sonraki yaklaşık 200 yıl boyunca Filistin'de Yahudi

sözlü şeriatını yorumlayan bilginlerin en büyüklerinden biri. Öğretmeni Haham Akiba'nın geleneğini sürdürerek Halaha'ları(*) (Yasalar) konularına göre derlemiştir. Bunlar sonradan öğrencisi Haham Yehuda ha-Nasi'nin hazırladığı Mişna'ya katılmıştır.

Anadolu'da doğan Meir'in asıl adı Nehorai ya da Meşa'ydı. Haham Akiba'nın, Bar Kohba ayaklanmasını (İS 132-135) izleyen baskı döneminde Romalılarca öldürülmesi üzerine Filistin'den kaçtı, ama sonra Uşa kentine döndü. Orada Sanedrin adıyla bilinen Yahudi mahkemesinin yeniden kurulmasında görev aldı. Başka kentlerde de Yahudi akademileri kurdu. Sanedrin başkanı Simeon, bir protokol sorunundan ötürü Meir'i aforoz etmekle tehdit edince, ona açıkça karşı çıktı. Ardından Filistin'den ayrılarak Anadolu'ya döndü.

Meir, Halaha hükümlerinin lehindeki ve aleyhindeki kanıtları çözümlenmekteki büyük tartışma ustalığıyla ün kazandı. Talmud, Meir'in bir şeyin hem temiz hem de kirli olduğunu kanıtlayacak 150'şer neden gösterebildiğini belirtir. Adı Mişna'da en az 300 kez geçer. Kısallarıyla da tanınan Meir'in anekdotlarla süslediği konuşmaları dinleyenleri büyülediği anlatılır. Karısı Beruria, Talmud'da cömertlik ve inanmışlık örneği olarak gösterilir. Ortaçağ boyunca Meir'in keramet gücü konusunda yayılan efsaneler Baal ha-Nes (Mucize Yaratıcısı) olarak da anılmasına yol açmıştır.

Meir (ROTHENBURG'LU), asıl adı MEIR BEN BARUCH (d. y. 1215, Worms, Franconia [Almanya] - ö. 2 Mayıs 1293, Ensheim Kalesi, Alsace), 13. yüzyılda Alman Yahudilerinin büyük din bilgini. Raşi'nin yetkin Talmud yorumuna *tosafot*'lar da (ekler) yazmıştır.

Meir Almanya'dan sonra Fransa'da öğrenim gördü. Fransa'da 1242 ve 1244'te, 24 araba dolusu Talmud yazmasının halk önünde törenle yakılışına tanık oldu. Olaydan çok etkilenerek çarpıcı bir şiir yazdı. Almanya'ya dönünce birçok yerde hahamlık yaptı, ama olasılıkla, en çok Rothenburg'da bulundu; orada Talmud öğretti bir okul açtı. Yahudi şeriatı konusunda uzmanlığıyla ün kazandı. Yarım yüzyıl boyunca Almanya ve komşu ülkelerdeki Yahudiler için temyiz mahkemesi görevini yürüttü. Uygulamalarında Talmud'a sıkı sıkıya bağlı kaldı.

Alman Yahudileri çeşitli baskılar altında ezilirken İmparator I. Rudolf 1286'da Yahudilerin siyasal özgürlüklerini kaldırdı, onları *servi camerae* (hazinenin tutsağı) ilan etti. Pek çok Yahudiyle birlikte Meir de Almanya'dan kaçmaya çalıştı. Ailesi ve yandaşlarıyla Lombardia'dan geçerken tutuklandı ve yavaşının geri kalan bölümünü Alsace'daki bir kalede tutsak olarak geçirdi. Yahudiler onu kurtarmak için aralarında büyük miktarda fidye parası topladılar, ama Meir, kullara fidye ödenirse onların haham tutuklamayı bir kazanç yolu haline getireceklerinden korkarak, bu girişime karşı çıktı. Ölümünden 14 yıl sonra toplanan büyük bir fidye karşılığında Meir'in cesedinin törenle gömülmesine izin çıktı.

Meir tek bir büyük yapıt yazmamakla birlikte, Yahudi hukuku ve dini ayinler konusundaki sorulara verdiği yanıtları içeren 1.500'ü aşan fetvası, ortaçağ Almanya'sında Yahudilerin toplumsal gelenekleri ve örgütlenmeleri konusunda zengin bir bilgi kaynağıdır. Meir, geniş bilgisini yansıtan Talmud *tosafot*'ları yazdı. Meir'in temel öğretileri, ünlü yasa derleyici Asher ben Jehiel gibi öğrencilerinin çok sayıda yazısında rastlanır. Bu yazılar Aşkenazi

Yahudileri için hukuk ve ayinler konusunda klasik ders kitapları haline gelmiştir.

Meir, Golda, asıl adı GOLDIE MABOVITCH, es GOLDIE MYERSON (d. 3 Mayıs 1898, Kiev, Rus Çarlığı - ö. 8 Aralık 1978, Kudüs, İsrail), İsrail Devleti'nin kurucularından biri ve dördüncü başbakanı (1969-74).

1906'da ailesiyle birlikte ABD'nin Wisconsin eyaletindeki Milwaukee kentine göç

Golda Meir
Dennis Black-Black Star/EB Inc.

etti. Orada Öğretmen İlahiyat Okulu'nda öğrenim gördü ve daha sonra Milwaukee Siyonist İşçi Partisi'nin liderlerinden biri oldu. 1921'de kocası Morris Myerson'la birlikte Filistin'e göç etti ve Merhavya kibutzuna katıldı. Ardından kibutzun Histadrut'taki (Genel İşçi Federasyonu) temsilcisi, 1928-32 arasında Histadrut'un Kadınlar İşçi Konseyi sekreteri, 1934'ten II. Dünya Savaşı'na değin de yürütme kurulu üyesi oldu. Savaş sırasında İngiliz manda yönetimiyle sürdürülen görüşmelerde siyonist davanın sözcülüğünü yaptı. 1946'da İngilizler, Yahudi Ajansı'nın siyasi bölüm başkanı Moşe Şaret'i tutuklayınca onun görevini üstlendi; Şaret ve öbür Yahudi eylemcilerin serbest bırakılması için çalıştı. Şaret, serbest bırakıldıktan sonra diplomatik görevler üstlenince, onun görevini resmi olarak sürdürmeye başladı. Ürdün kralı Abdullah'ı, İsrail'e girmeye karar veren öteki Arap ülkeleriyle birlikte hareket etmekten vazgeçirmek için kişisel girişimde bulundu.

14 Mayıs 1948'de İsrail'in bağımsızlık bildirisini imzalayanlar arasında yer aldı ve aynı yıl Moskova ortaefçiliğine atandı. 1949'da Knesset'e (Parlamento) seçildi; bu görevini 1974'e değin sürdürdü. Çalışma bakanı olarak (1949-56) büyük konut ve yol yapımı projeleri uyguladı, ülkeye sınırsız Yahudi göçünü savundu. 1956'da dışişleri bakanı olduktan sonra adını Golda Meir biçiminde İbranicelştirdi. Bağılantısız devletler arasında diplomatik dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla yeni Afrika devletlerine yardım politikasını sürdürdü. Ocak 1966'da dışişleri bakanlığından ayrıldıktan kısa bir süre sonra Mapay adlı partinin genel sekreteri oldu ve parti içi çatışmalarda Başbakan Levi Eşkol'u destekledi. İsrail'in Mısır, Ürdün ve Suriye'yi yenilgiye uğratmış Altı Gün Savaşı'ndan (Haziran 1967) sonra, Mapay'ın iki başka parti ile birleşmesiyle İsrail İşçi Partisi'nin kurulmasında rol oynadı. 1969'da Eşkol'un ölümü üzerine başbakan oldu ve Haziran 1967'de kurulmuş olan koalisyon hükümetini sürdürdü.

Ortadoğu'da diplomatik yollarla barış sağlama çabaları, Ekim 1973'te çıkan Arap-İsrail Savaşı'yla kesintiye uğradı (bak. Arap-İsrail Savaşları). Ama İsrail'in savaşa hazırlıksız olması ülkede şaşkınlık yarattı ve Meir Mart 1974'te güçlüğüyle yeni bir koalisyon hükümeti kurabilirdi; bir ay sonra da başbakanlık görevinden istifa etti. Siyasetten çekildikten sonra da siyasal yaşamdaki ağırlığını korudu. Ölümünden sonra, 12

yıldır lösemili olduğu açıklanan Meir'in 1975'te yayımladığı bir otobiyografisi vardır.

Meireles, Cecília (d. 7 Kasım 1901, Rio de Janeiro - ö. 9 Kasım 1964, Rio de Janeiro, Brezilya), Brezilyalı şair, öğretmen ve gazeteci. Genellikle biçim açısından yalın, ama simgecilik ve imge içeriği açısından karmaşık, çok kişisel lirik şiirleriyle 20. yüzyıl Brezilya edebiyatında önemli bir yer edinmiştir.

Küçük yaşta öksüz kaldı ve büyükannesinin yanında büyüdü. İlk şiirlerini yazdığında dokuz yaşındaydı. On altı yaşında öğretmenliğe başladıktan sonra *Espectros* (1919; Hayaller) adıyla yayımladığı simgeci soneleriyle edebiyat dünyasında tanındı.

1920'ler Brezilya edebiyatında bir devrim dönemi. Meireles'in bu dönemdeki çalışmaları çağın milliyetçi eğilimlerinden olduğu kadar serbest nazım ve konuşma diliyle yazma gibi radikal teknik yeniliklerden de uzaktı. Çoğu eleştirmene göre şiirsel anlatımının en iyi aracını, sone gibi geleneksel biçimlerde buluyordu.

Meireles 1925-39 arasında öğretmenlik görevine ağırlık verdi. Çocuk kitapları yazdı ve 1934'te Rio de Janeiro'da, Brezilya'nın ilk çocuk kütüphanesi olan Biblioteca Infantil'i kurdu. Aynı yıl Portekiz'de, Lizbon ve Coimbra üniversitelerinde Brezilya edebiyatı üzerine dersler verdi. 1936'da yeni Rio de Janeiro Federal Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak atandı.

Yaklaşık 14 yıllık suskunluktan sonra, *Viagem* (1939; Yolculuk) adlı kitabıyla bir şair olarak yeniden ünlendi. Eleştirmenlerin şiirde olgunluğa ve bireyselliğe ulaşmasının göstergesi biçiminde değerlendirdiği bu yapıtından sonra yeniden edebiyat çalışmalarına ağırlık verdi ve ölüncüye değin düzenli olarak şiir kitapları yayımladı. Şiirlerinin çoğu *Obra Poética*'da (1958; Şiir Çalışmaları) toplanmıştır.

Meirionnydd, İngilizcesi MERIONETH, Galler'de tarihsel bölge ve eski il. Dovey Halicinin kuzeyinde, Cardigan Körfezinde yer alır. 1974'ten sonra Gwynedd ilinin bir ilçesi (*district*) oldu. Meirionnydd Galler'deki en eski yöre adlarından biridir. Yöre, 5. yüzyılda kuzey ve batı Galler'i ele geçiren Cunedda'nın torunu Meirion'un topraklarıydı. Roma işgalinden sonraki yıllarda, her yanı dağlarla çevrili olan Meirionnydd Sakson, İskandinav ve erken Norman etkilerine kapalı kaldı. Normanlardan önceki dönemde ilçe toprakları büyük ölçüde Gwynedd prenslerinin yönetimindeydi. 1096'da kente girmeye kalkışan Normanlar püskürtüldü. Bu olayı izleyen 300 yıl boyunca, Bala Boğazına hakim olan komşu Corwen topraklarında birçok savaş yapıldı. Çevreye kapalı oluşu, İngilizler karşı direnen Gallilere doğal bir gizlenme yeri sağlıyordu. Halk arasında, Owen Glendower'in parlamentolarının burada, Dolgellau'da toplandığına inanılır.

Meirionnydd geleneksel olarak koyun yetiştirilen, flanel ve yünü dokumacılığın geliştiği bir bölgedir. 18. yüzyılda Dolgellau tüvit kumaş üretimiyle ünlüydü. Bala'da çorap ve yünü kasket yapıldı. 16. yüzyılda kurulmaya başlanan arduvaz sanayisi 18. yüzyılda önem kazandı. 19. yüzyılda Ffestiniog, Corris, Aberllefenni, Pennal, Abergynolwyn ve Arthog'da arduvaz ocakları açıldı. İlkçağ kaynaklarında Mawddach Vadisinde altın madeni bulunduğundan söz edilir. Ardudwy Vadisinde bakır, Dyfi Vadisinde kurşun çıkarılır.

Meirionnydd ilçesi 1.517 km²'lik yüzölçümüyle Snowdonia Ulusal Parkı içinde yer alır. Kuzeyde Dwyfor, Aberconwy ve Colwyn, doğuda Glyndwr ve Montgomery, güneyde Ceredigion ilçeleri bulunur. İlçenin merkezi Dolgellau'dur. Nüfus (1981) 32.027.

Meis Adası, resmî adı MEGISTE, İtalyanca CASTELROSSO, Ege Denizinde, Yunanistan'a bağlı Oniki Ada (Dodekanesos) ilinde (*nomós*) ada. İli oluşturan adaların en doğuda yer alanıdır. Türkiye'nin güneybatı kıyısı açıklarındadır. Yüzölçümü 7,3 km²'dir. Az miktarda üzüm ve zeytin yetiştirilen adada en önemli uğraş sünger avcılığıdır. Kıyıları son derece girintili çıkıntılı ve sarp olan adaya yalnızca doğu kıyısından girilebilir. Tek yerleşim de bu kıyıdağı Kastellórizon köyüdür. Kastellórizon, St. Jean Şövalyeleri'nin buradaki kızıl kayalardan örülmüş adaya verdiği Château-Roux (Kızıl Şato) adının bozulmuş biçimidir. St. Jean Şövalyeleri'nden sonra ada sırasıyla Mısır, Napoli ve 1512'de de Osmanlı egemenliğine girdi. Osmanlılar, kısa aralıklar dışında 1915'e değin adayı ellerinde tuttular. 1918'de Oniki Adadan yalnızca Meis Türkiye'ye bırakılmadı. I. Dünya Savaşı sırasında Fransızların eline geçen ada Sèvres ve Lozan (1923) antlaşmalarıyla İtalya'ya verildi. Daha sonra da Oniki Adayla birlikte Yunanistan'a bağlandı. Nüfus (1981) 222.

Meissen, Almanya'nın güneydoğu kesimindeki Saksonya eyaletinde (*Land*) kent. Elbe Irmağı kıyısında, Dresden kentinin hemen kuzeybatısında yer alır. 929'da Kral I. Heinrich tarafından kuruldu. 968'de Meissen Kontluğu'nun merkezi oldu. 1089'da Wettin hanedanına, 1423'ten sonra da Saksonya elektörlerine geçti. 968'de kurulan ve Reform hareketini desteklemesi nedeniyle 1559'da kapatılan Meissen piskoposluğu 1921'de Bautzen'de yeniden kuruldu. 1205'te berat alan kentte 13. ve 14. yüzyıllardan kalma bir grup

Meissen'de katedral ve Albrechtsburg Şatosu (sağda), Altmariya Caiso Garrubbe-Madeline Grmoldi

gotik katedraller Albrechtsburg Şatosu (1471-85) yer alır. Porselenleriyle tanınan Meissen'de seramik, madeni eşya, deri ve şarap da üretilir. Nüfus (1989 tah.) 36.767.

Meissen porseleni, DRESDEN ya da SAKSONYA PORSELENİ olarak da bilinir, 1710'dan beri Saksonya'da, Dresden (bugün Almanya'da) yakınlarındaki Meissen fabrikasında üretilmekte olan sert hamurlu Alman porseleni. Avrupa'da yapılan ilk başarılı sert hamurlu porselendi ve yaklaşık 1756'ya değin Avru-

pa porselenlerinin en önde geleni oldu. Bu tarihten sonra üstünlük Fransız Sèvres porselenine geçti. Çin porseleniyle eşdeğerdeki gerçek porselenin gizini, 1707'lerde simyacı Johann Friedrich Böttger ve daha önceki çalışmaları sırasında türünün bilinen en sert örneği olan gözeneksiz bir seramik üretmeyi başaran fizikçi Ehrenfried Walter von Tschirnhaus keşfettiler. İlk porselenler du-

Meissen porseleni, J. J. Kändler ve J. F. Eberlein'in Kuşulu Takım adıyla bilinen yemek takımından bir parça, 1738. The Antique Company of New York, Inc.

man rengindeydi, yarı saydamlık tam anlamıyla sağlanamamıştı; ama zamanla önemli gelişmeler elde edildi.

Damgası bir çift mavi renkli çapraz kılıçtan oluşan Meissen porseleni en parlak dönemini 1731'den sonra, modelleri heykeltarihi Johann Joachim Kändler'in tasarladığı sıralarda yaşadı. 1737-41 arasında Kändler ile Johann Friedrich Eberlein birlikte, fabrika yöneticisi Brühl kontu Heinrich için üstü kuğu ve su perisi gibi figürlerle bezeli rokoko üslubunda 2.200 parçalık bir yemek takımı tasarladılar. 1739 dolaylarında, soğan deseni (*Zwiebelmuster*) adı verilen, mavi renkli bir sıraltı bezeme kullanılmaya başladı ve çok tutularak kopya edildi. 1740'tan sonra tek ya da buket halinde doğalcı bir tarzda betimlenmiş çiçekler içeren ve Alman çiçekleri (*deutsche Blumen*) adıyla bilinen bir bezeme üslubu kullanılmaya başladı.

Geminiano Cozzi'nin 1764'ten 1812'ye değin Venedik'te yaptığı, daha çok Meissen porseleninin özgürce uyarlanmış çeşitlenmeleri biçimindeki yumuşak hamurlu rokoko porselenlere Cozzi porseleni denir. Damgası gemi çapası biçimindedir.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Meissner, Alexander (d. 14 Eylül 1883, Viyana, Avusturya - ö. 3 Ocak 1958, Berlin, Batı Almanya), anten tasarımı, ses yükseltme ve deteksiyon alanlarındaki çalışmalarıyla telsiz telgrafını yetkinleştirilmesi sağlayan Avusturyalı mühendis.

Viyana Mühendislik Yüksekokulu'nda öğrenim gören Meissner, doktora çalışmasını 1902'de teknik bilimler dalında tamamladı. 1907'de Berlin'deki Telefunken şirketinde çalışmaya başladı ve burada radyo konusunda araştırmalar yaptı. Uzun dalgaboylu radyo yayınlarında kullanılmak üzere anten, radyo lamba devreleri ve ses yükseltme sistemleri yaptı, radyo alıcıları için heterodin yöntemini geliştirdi. 1911'de zeplin türü hava gemilerinin seyrine yardımcı olmak amacıyla ilk döner radyobiyokinin tasarımı hazırladı. 1913'te triyot lambada geri besleme sağlayarak ilk kez yüksek frekanslı radyo sinyallerini büyütmeyi başardı; bu gelişme, eskisinden daha duyarlı radyo alıcılarının yapılabilmesini olanaklı kıldı.

"1814", Ernest Meissonier'in yağlıboya çalışması, 1864; Louvre Müzesi, Paris
Musée du Louvre, Paris. Fotoğraf, Marc Garanger

Meissner 1928'den sonra Berlin Teknik Üniversitesi'nde profesörlük yaptı.

Meissner cisimciği, saçsız deride yer alan, dokunma alıcısı olduğu düşünülür, oval, kapsüllü duyu siniri ucu. *Ayrıca bak. pacini cisimciği; Ruffini cisimciği.*

Meissner etkisi, üstüniletken duruma geçmekte olan bir malzemenin içindeki bölgeden magnetik alanın itilip çıkarılması olgusu. Üstüniletkenlik, geçiş sıcaklığı denen ve genellikle mutlak sıfıra çok yakın olan bir sıcaklığın altında malzemenin elektriksel direncinin ortadan kalkmasıdır. Bütün üstüniletkenlerin ortak bir özelliği olan Meissner etkisini 1933'te Alman fizikçiler W. Meissner ve R. Ochsenfeld buldu.

Magnetik alan içinde tutulan bir üstüniletkenin sıcaklığı elektrik direncinin birden sıfıra indiği değere kadar düşürülürse, içindeki magnetik alanın tümü ya da bir bölümü dışarı itilip çıkarılır. Görece zayıf magnetik alanlar bütün üstüniletkenlerden tümüyle çıkarılır. "Üstüniletkenin içi" deyimi malzemenin yaklaşık milyonda 2-3 cm'lik bir yüzey katmanının içindeki bölümüne anlamına gelmektedir. Dış magnetik alanın şiddeti malzemenin üstüniletken duruma geçmesini önleyecek kadar büyükse Meissner etkisi ortaya çıkmaz.

Orta şiddetteki magnetik alanlar kısmi bir Meissner etkisine neden olur; bu durumda malzeme içindeki magnetik alan zayıflar ama tümüyle yok olmaz. I. tip olarak tanımlanan üstüniletkenlerde (örn. kalay ve cıva) malzeme içindeki kimyasal katışkılar ve fiziksel kusurlar ortadan kaldırılarak ve malzemeye uygun boyutlar ve uygun bir biçim verilerek tam Meissner etkisinin gerçekleşmesi sağlanabilir. II. tip olarak tanımlanan üstüniletkenlerde ise (örn. vanadyum ve niyobium) malzemenin boyutları ve biçimi ne olursa olsun, orta şiddetteki magnetik alanlar için, yalnızca kısmi Meissner etkisi gözlenir. Bu tür üstüniletkenlerde zayıf magnetik alanlarda tam Meissner etkisi gerçekleşir: Magnetik alanın şiddeti yükseldikçe alanın malzeme dışına itilip çıkarılan bölümü giderek azalır; magnetik alanın şiddeti daha da yükseltirise, belirli bir alan şiddeti değeri için malzeme üstüniletken olma özelliğini birdenbire yitirir.

Meissonier, (Jean-Louis-) Ernest (d. 21 Şubat 1815, Lyon - ö. 31 Ocak 1891, Paris, Fransa), yapıtlarında başta Napoléon Savasları olmak üzere, askeri ve tarihsel konuları işleyen Fransız ressam ve illüstratör.

Jules Potier ve Léon Cogniet'nin atölyelerinde eğitim gördü. Sanat yaşamının ilk

yıllarında Curmer ve Hetzel gibi yayıncılar için kitap resimleri yaptı. 1834'ten sonra yapıtlarını resmi Salon'da sergiledi. 1840'ların ortalarından sonra çeşitli ödüller kazandı.

Meissonier'nin askeri konuları işlediği yapıtlarının ya da tarihsel bir dekor içinde betimlediği tür resimlerinin büyük bölümü küçük boyutludur. Geliştirdiği ayrıntılı ve özenli teknik 17. yüzyıl Felemenk ressamlarının izlerini taşır. Ama kostüm ve silahlara ilişkin ön çalışmaları ve ayrıntılı doğa gözlemlerinde ortaya çıkan belgeleyici yaklaşımı, onu 19. yüzyılın bilimsel ruhuyla bağdaştırır. En önemli yapıtları bugün her ikisi de Louvre Müzesi'nde bulunan "III. Napoléon Solferino'da" (1863) ve "1814"tür (1864).

Meissonier, Juste-Aurèle (d. 1693/95, Torino, İtalya - ö. 31 Temmuz 1750, Paris, Fransa), etkili ama kısa ömürlü rokoko üslubunun süsleme sanatlarındaki önde gelen yaratıcılarından biri olan Fransız mimar, içmimar ve kuyumcu.

Genç yaşta Fransa'ya göç ederek Paris'e yerleşti. 1724'te kuyumcu ustalığı belgesini aldı. 1726'da Kral XV. Louis'nin yatak odasını ve eşyalarını düzenlemekle görevlendirildi. Güçlü ve işlek bir düş gücü vardı. Canlı, çarpıcı metal işi tasarımlarında birbiriyle uyumaz gibi görünen, özgün motiflere yer verirdi. Kuyumcu olarak yaptığı enfiye kutusu, saat, kılıç kını, çorba kasesi gibi eşyalar da aynı çarpıcılığı yansıtır. Meissonier üç taslak dizisi hazırlamıştır. Bunlardan biri iç dekorasyon, biri mobilya, biri de kuyumculuk işleri konusundadır. 1726'da Paris'teki Saint-Sulpice Kilisesi'nin ön cephesi için bir proje hazırlayan Meissonier mimarlık konusundaki düşüncelerinin çok azını gerçekleştirebilmiştir.

Meistersinger (Almancada "usta şarkıcı"), 14-16. yüzyıllarda Almanya'da daha çok zanaatçı ve tüccarlar arasından çıkan müzikçi ve şairler. İlk *Meistersinger* okulunu Frauenlob adıyla tanınan *Minnesinger* (aşk şairi) Heinrich von Meissen'in kurduğu söylenir. Dolayısıyla *Meistersinger*'ler bir anlamda aşk şairleri *Minnesinger*'lerin kent kökenli ardıllarıdır. Ama gerçek ataları büyük olasılıkla kiliselerde ve daha başka yerlerde şarkı söylemek üzere eğitilen ve kardeşlik örgütleri içinde birleşen halktan kişilerdi. Daha sonraları müzikle şür, öğretilen ve öğrenilen "zanaat"lar durumuna gelince, bu kardeşlik örgütleri de zanaatçı loncaları biçimindeki şarkı okullarına (*Singschule*) dönüştü. Bunların başlıca etkinliği (hâlâ kilise içinde olmak üzere) şarkı yarışmaları düzenlemektir. Beste yapmak-

tan, eski ustaların olduğu sanılan melodilere yeni sözler uyarlamak anlaşıyordu. Ayrıca konu, ölçü, dil ve seslendirme son derece katı kurallara bağlanmıştı. Yazılı olarak saptanmış bu kurallar bütününe *Tablatura* denirdi. Worms'lu bir berber ve cerrah olan Hans Folz (y. 1450-1515) bu sıkı kısıtlamalardan bunalarak Nürnberg'deki şarkı okulunu daha geniş bir konu dizisinin kullanılması ve yeni melodilerin bestelenmesi için izin vermeye ikna etti. Başka yerlerde de benimsenen bu reformlar şarkı okullarının biraz canlanmasına yol açtı. Artık şarkı okullarında sırasıyla "öğrenci" (*Schüler*), "arkadaş" (*Schulfreund*), "şarkıcı" (*Singer*) ve "şair" (*Dichter*) aşamalarından geçenler, daha sonra bir melodi besteliyor, bunun hakemlerce (*Merker*) onaylanmasıyla da "usta"lığa (*Meister*) yükseliyorlardı. Ünlü şair ve *Meistergesang* (usta şarkısı) bestecisi Hans Sachs(*) da bu özgür ortam içinde yetişmişti. Bununla birlikte bazı araştırmacılar 16. yüzyıla bir yükselme değil, bir gerileme dönemi olarak bakarlar.

Ama müzik gene de biçim ve konu bakımından yüzyıllarca hiçbir değişme göstermeden kaldı. Gregorius dinsel ezgısından, halk şarkısından ve daha başka kaynaklardan türetilen müzik, ölçüyü belirliyordu. Her kıta (*Gesätz*), müziği aynı olan ve birlikte bir başlangıç melodisi (*Aufgesang*) oluşturan iki temel ezgi ile (*Stollen*) ayrı bir ölçü kalıbındaki bir bitiriş melodisinden (*Abgesang*) kuruluydu. Biçimi aab olan bu metrik şema *Minnesinger*'lerin söylediği *Minnesang*'lardan alınmıştı ve *Bar formu*(*) olarak adlandırıldı. Dizelerde hece sayısı temel alınır. Bir şarkıdaki kıta sayısı üç ya da üçün katları olurdu. Büyük şarkılarda çeşitli *Ton*'lar (*Ton* hem ölçü, hem melodi anlamına gelirdi) kullanılırdı. Şarkılar eşliksiz solo olarak söylenirdi. Kilisedeki şarkı okulları için şiirlerden oluşan geniş bir dinsel konular repertuarı geliştirilmişti. Reform'dan sonra Luther Kitabı Mukaddesi'nin metnine katı bir biçimde bağlı kalındı. 15. yüzyılda *Meistergesang*'larda dindışı konular da kullanılmaya başlandı. Taverنالarda söylenen ve şarkı okullarıyla bir bağ olmaadığı sanılan iştret şarkılarının (*Zechsingen*) konuları mizahi, bazen de açık saçık oluyordu.

Şarkı okulları ve *Meistergesang*'lar Mainz, Worms ve Strassburg gibi ilk merkezlerden bütün Güney Almanya'ya, sonra Silezya'ya ve Bohemya'ya yayıldı. Kuzey Almanya'da *Meistersinger*'lerin bulunmasına karşılık, hiç şarkı okulu yoktu. Üzerine en çok bilgi bulunan merkez Nürnberg'dir. *Meistersinger*'ler, Wagner'in *Die Meistersinger von Nürnberg* (1869; Nürnbergli Usta Şarkıcılar) operasında gösterildiği gibi popüler kişiler değildi; meslekten müzikçiler, Hümanistler ve halk bunları genellikle önemsemez, şarkıları da basılıp yayımlanmazdı. Aralarından çok az sayıda önemli sanatçı çıkmıştır. *Meistersinger*'ler daha çok, sıkıntılı bir çağda sanatlarına olan bağlılıkları, dinsel ve ahlaksal ilkeleri aşılama yolundaki sürekli çabalarıyla önem kazanmışlardır. 1600'den sonra yenileşme yolunda girişimler yapıldıysa da, bunların çoğu başarısız kaldı, şarkı okulları gittikçe gerileyerek ortadan kalktı. Gene de Memmingen'deki sonuncu şarkı okulu 1875'e değin varlığını sürdürdü.

Meit, Conrat (d. y. 1475, Worms, Worms Piskoposluğu - ö. 1550/51, Anvers, Felemenk), Kuzey rönesansı sırasında yaptığı gerçekçi portrelerle tanınan Flaman heykeltarihi ve madalya yapımcısı. Döneminin en

önemli sanatçılarından biri olmuş, tunç, ahşap ya da başka malzemelerden yaptığı heykellerinde İtalyan idealizmiyle Alman gerçekçiliğini bir araya getirmiştir.

Hans Seyfer'in yanında yetişti. Albrecht Dürer'le tanışmış ve çalışmalarıyla onun saygısını kazanmıştı. 1511'den önce III. Friedrich'in (Akıllı) hizmetindeydi; daha sonra Avusturyalı Margarete'nin saray heykelticisi olarak onun siparişlerinin çoğunu aldı. 1534'ten sonra Anvers'de yaşadı.

Meit'in küçük, gerçekçi figürleri ile portreleri o çağ için özellikle doğal sayılır. "Adem ile Havva" (16. yüzyılın ilk yarısı) adlı yapıtı ilk günah temasının zamanla daha az tutulduğunu ortaya koyar. "Yudith" (1520) örneğinde görüldüğü gibi modelleri belirgin biçimde insani ve çağdaştır. Meit'in en ünlü çalışması ise Avusturyalı Margarete'nin ailesi için Brou'da yaptığı ve gotik strüktürle İtalyan üslubundaki ayrıntıları birleştirdiği mezarlardır (1526-31).

Meitner, Lise (d. 7 Kasım 1878, Viyana - ö. 27 Ekim 1968, Cambridge, İngiltere), uranyum çekirdeğinin bölünmesini (filyon) olanaklı kılan grup çalışmasına yaptığı katkılar nedeniyle 1966 Enrico Fermi Ödülü'nü Otto Hahn ve Fritz Strassmann ile birlikte kazanan Avusturyalı fizikçi.

1906'da Viyana Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladıktan sonra 1908'de Berlin'de Max Planck'ın derslerine giren Meitner, burada Hahn ile birlikte radyoaktiflik üzerine araştırmalara girişti. İki bilim adamı, 30 yıl süren ortak araştırmaları sırasında protaktinyum adını verdikleri yeni bir radyoaktif element buldular, nükleer izomerleşme ve beta bozunumu üzerine çalıştılar ve 1930'larda Strassmann'ın da yardımıyla uranyumun nötronlarla bombardıman edilmesi sonucunda oluşan ürünleri incelediler. Meitner Yahudi olduğundan 1938 yazında Nazi Almanyası'ndan kaçarak İsveç'e yerleşti. Hahn ve Strassmann'ın uranyumun nötronlarla bombardıman edilmesi sonucunda oluşan ürünlerden birinin

Meitner
EB Inc.

baryum elementi olduğunu bulmalarından sonra Meitner, yeğeni Otto Frisch ile birlikte, bölünme sürecini fiziksel olarak tanımladı ve Ocak 1939'da bu süreci çekirdek bölünmesi (nükleer filyon) olarak adlandırdı. Meitner 1960'ta emekliye ayrılarak İngiltere'ye yerleşti.

Meixian, Wade-Giles yazımında MEI-HSIEN, Çin'de Guangdong yönetim bölgesinin (sheng) kuzeydoğusunda kent. Shantou'da denize dökülen Han Irmağının bir kolu olan Mei Irmağının kuzey kıyısında yer alır. 15. yüzyıl sonlarında il, 10. yüzyılda yöre (chou) merkezi oldu. 971'de Mei

adını aldı. 1368'de vilayet statüsü kaldırıldı; ama Qing hanedanı (1644-1911) burasını Jiaying adıyla üst yöre (fu) yaptı. 1912'de il olan kent Meixian adını aldı. Meixian Guangdong kıyı dağları ardında uzanan Mei Irmağı havzasında yetiştirilen ürünlerin toplandığı bir merkezdir. Ürünler buradan Shantou'ya yollar. Kent, Hakkaların çoğunlukta bulunduğu bir bölgedir. Nüfus (1988 tah.) 185.600.

mekân algısı, canlıların, kendi vücutları ile çevrelerindeki nesnelerin birbirine göre konumunu algılamasını olanaklı kılan süreç. Bir ortamda yer değiştirme ve yönelim için gerekli olan derinlik ve mesafe kavramlarını sağlar.

Mekân algısı üzerine ayrıntılı çalışmalar ancak son yüzyıl içinde yapılmıştır. 18. yüzyıl İngiliz düşünürlerinden George Berkeley, ağıtabakadaki görüntü iki boyutlu olduğuna göre, nesneler arasındaki mekân ilişkisini öğrenme yoluyla kurulduğunu öne sürmüştü. Oysa günümüzde psikologlar, mekânı algılama yetisinde doğuştan gelen belli öğeler bulunduğu görüşündedir. Mekân algısına ilişkin araştırmalar, yalnızca bir bölümü görülen nesnelerin tam biçimi konusunda nasıl yargıya varıldığı, bir uçak ya da uzay aracını yöneten kişinin alışılmadık algısal verileri nasıl değerlendirdiği gibi birçok karmaşık sorunu kapsamaktadır.

Mekân algısının temel işlevinin yönelim (çevredeki nesnelere göre kendi konumunu belirleme) sağlamaktır olduğu sanılır. Verili bir nesneye göre canlının kendi konumunu algılaması, o nesneye gereksinim duyup duymamasıyla yakından ilgilidir. Sözgelimi canlılar, yolları üzerindeki tehlikeleri belirten uyarılara özellikle duyarlıdır; yani duyu verileri, mekân temelinde aykılanarak algılanır. Gereksinimlerle ilgili olmayan veriler dışlanarak gereksiz ya da aşırı bilgi yükü önlenmiş olur.

Mekân algısında rol oynayan bir başka etken de harekettir. Uyarılar, nesnenin algılanmaya ya da algılanmayan nesneye göre hareketlerine bağlı olarak değişiklik gösterir. Ancak, örneğin ağıtabakaya düşen görüntünün biçimindeki değişim, biçim değişikliği olarak değil, nesnenin algılanmaya göre konum değiştirmesi olarak yorumlanır. Dolayısıyla mekân algısı, algısal değişmezliğe (*) dayanmaktadır; algısal değişmezlik olmaksızın dünyanın kavranamayacak kadar karışık görüneceği söylenebilir.

Beş duyunun yanı sıra organların birbirine ya da vücudun bütününe göre uyumlu, orantılı biçimde algılanması ve denge gibi iç duylar da mekân algısında rol oynar. Beş duyunun her biri, karşılık verdiği uyarıyı kullanarak kendi mekân düzenlemesini gerçekleştirir. Olağan koşullar altında canlının mekânı algılayışı, tüm bu duysal "mekânların" birbirleriyle ve iç duylardan gelen verilerle oluşturduğu örgütlü bir bütünü sonucudur.

Bununla birlikte mekân algısında en önemli rolü görme duysusu üstlenir. Çok geniş bir mekâna yayılmış uyarıları yakalayabilen bu duyu, bir anlamda mesafe duysusudur. Görme ile ilgili verilerin mesafe algısına dönüşmesinde birçok etken rol oynar. Bunlardan bir bölümü aslında görsel değildir; gözün hareketlerini denetleyen kaslar tarafından oluşturulurlar. Canlı, gözleri yakına ya da uzağa uyarlamak için hafifçe kasılan bu kasların hareketlerini yorumlayarak mesafeler hakkında yargıya varmayı öğrenir.

İki gözün ağıtabakasında oluşan iki farklı görüntünün beyindeki görme merkezinde üst üste binmemesi sonucu, mekân ilişkisiyle ilgili tümüyle görsel nitelikte veriler

oluşur. İki gözün konumu tümüyle aynı olmadığından bir nesnenin iki ağıtabaka üzerindeki görüntüleri de özdeş değildir. Beyin bu iki görüntüyü birleştirir ve aradaki farkı üç boyutluluğa dönüştürür; böylece derinlik algısı ortaya çıkar. Görsel hareketin iraklık açısı da (paralaks) benzer biçimde görmeye yardımcı olur, ama yalnızca tek göz üzerinde de etki gösterebilir. Gözlemci yerini değiştirdiğinde, farklı konumlardaki nesnelerin ağıtabaka üzerindeki görüntüleri de değişen ölçülerde yer değiştirir; bu, gözlemciye nesnelerin mesafeleri hakkında bilgi verir. Görme yetisi zayıflar ya da tümüyle ortadan kalkarsa, genellikle işitme duysusu mekân algısında başlıca araç durumuna gelir.

Mekân içinde, yönelim sağlamada rol oynayan bir başka etken denge duysusudur. Hareket duysusu da (kinestezi), dokunma duysusuyla birlikte, nesnelerin mekân içindeki ilişkilerini saptamaya yardımcı olur. Küçük çocuklarda, mekânı algılama yetisi gelişirken, dokunma ve görme duyları çok yakın bir etkileşim içindedir.

mekanik, kuvvetlerin cisimler üzerindeki etkisini konu edinen bilim dalı. Fiziksel bilimler ve mühendislik açısından büyük önem taşıyan mekanik mekanik yasaların 17. yüzyılda Newton tarafından ortaya konması modern bilimin başlangıcı olarak kabul edilir. Newton kuramı atom ölçeğindeki parçacıkların ve ışık hızına yakın hızlarda devinen ya da çok güçlü kütleçekimi alanlarının etkisinde bulunan sistemlerin davranışını betimlemekte yetersiz kalır; bu gibi durumlarda kuantum mekanikliği ya da görelilik gibi daha yeni kuramlardan yararlanmak gerekir.

Klasik mekanik. Newton'un mekanik kuramı günümüzde klasik mekanik olarak adlandırılır; bu mekanik, kuvvetlerin cisimler üzerindeki etkisini, Newton döneminde bilinmekte olan bütün koşullar altında doğru bir biçimde betimleyebilir. Günümüzde yerini kuantum mekanikliğine ve Einstein'ın görelilik kuramına bırakmış olmakla birlikte klasik mekanik, büyük ölçekli (bir başka deyişle atom ölçeğinde olmayan) bütün sistemler için pratik geçerliliğini tümüyle korumaktadır.

Klasik mekanik, statik(*) ve dinamik(*) olarak ikiye ayrılır. Statik'in ilgi alanı kuvvetlerin dengede oldukları ve birbirlerinin etkisini ortadan kaldırdıkları denge durumu üzerinde yoğunlaşır. Bir köprü, bir otomobilin şasisi, bir evin ya da bir çatının ahşap iskeleti, yüklenme koşullarına göre değişik gerilmelerin etkisinde kalır. Statik, bu tür yapıların yüklenme sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşır.

Bir sisteme etkiyen kuvvetler birbirlerinin etkisini tümüyle yok etmiyorsa devinin ortaya çıkar; böyle durumların çözümlenmesi dinamiğin konusunu oluşturur. Galilei ve Newton'dan önce cisimlerin devinimine ilişkin bilgiler belirsiz ve hatalıydı. Hiçbir kuvvetin etkilediği bir cismin sonunda hareketsiz duruma geleceğine, bu nedenle de, bir hareketin var olabilemesi için bir kuvvetin sürekli etkimesi gerektiğine inanılıyordu. Bu görüş, örneğin fırlatılan bir okta itme kuvveti uygulayan yaydan başka bir araç olmadığı halde okun hava içinde deviniminin neden sürdüğünü açıklamakta yetersiz kalıyordu. Yer'in Güneş çevresindeki deviniminin açıklanmasında da zorluk çekiliyordu.

Cisimlerin devinimini betimleyen ilk sistemli matematiksel yasaları Newton ortaya koydu. Newton devinin için bir kuvvet gerektirmediğini, kuvvetin ancak ivmeli devinim için gerekli olduğunu belirtti. Bir doğru üzerinde düzgün (hızı değişmeyen) devinin

"doğal" durumudur ve bu devinim dışardan bir etki olmadıkça sonsuza değin sürer. Newton'un birinci devinim yasasının özü budur. Bir otomobilin yavaşlaması ve sonunda durması, enerjisinin sürtünme kuvvetleri nedeniyle azalıp bitmesinin sonucudur. Uzayda sürtünme olmadığından Yer'in devinimi aynı biçimde sürer.

Newton'un ikinci yasası bir cismin ivmesi ile cisme etkiyen kuvvetler arasındaki ilişkiyi belirler. Daha açık ifade etmek gerekirse, ivme, kuvvetle orantılıdır; aradaki orantı katsayısı da cismin eylemsizliğinin ölçüsü olan küttedir. Newton'un üçüncü yasası etkinin tepkiye eşit olduğunu belirtir. Bu ilke, örneğin bir roketin devinimini açıklar; roketin geriye doğru saldırdığı gazların yol açtığı tepkime kuvveti roketin ileriye doğru devinimini sağlar. Klasik mekanığın bu üç yasası enerjinin, momentumun ve açısal momentumun korunumu yasalarını da içerir; bu yasalar bütün yalıtılmış mekanik sistemlerin incelenmesinde temel önemdedir.

Newton mekanığının uygulama alanına sürekli ortamların (örn. akışkanlar ve esnek katılar), ayrı parçacıkların (örn. fırlatılan cisimler, gezegenler) ve bağlaşıklık durumundaki parçacıklardan oluşmuş zincirlerin (örn. kristal örgüler) incelenmesi girer.

Klasik mekanik 19. yüzyılda Joseph-Louis Lagrange ve William Rowan Hamilton tarafından çok genel bir matematiksel çerçeve içinde yeni bir ifade biçimine kavuşturuldu. Bu iki matematikçinin ortaya koyduğu denklemler bu konudaki çağdaş gelişmelerin başlangıç noktasını oluşturdu.

Gök mekaniği. Newton ortaya koyduğu mekanik yasalarını, bu yasaların Güneş sistemindeki gezegenlerin devinimini doğru bir biçimde açıkladığını göstererek kanıtladı. Yer'in devinimini açıklamak için bir mekanizma gerekli değildir, ama Yer yörüngesinin eğri oluşu Güneş'e doğru yönelmiş bir ivmenin varlığını gösterir; Newton bu ivmenin Güneş'in uyguladığı kütleçekim kuvvetinden kaynaklandığını belirtti. Newton yasaları, aslında, Johannes Kepler'in daha önce ortaya koymuş olduğu ve gezegenlerin yörüngelerinin biçim ve boyutlarını belirleyen yasaların temelini oluşturur.

Güneş sisteminde ilişkin araştırmalar sonradan çok derinleştirildi; gezegenlerin yörüngelerinde gözlenen ve öbür gezegenlerin kütleçekimi etkilerinden kaynaklanan çok küçük tedirginlikler incelendi, sistemin bir bütün olarak kararlılığı sorunu ele alındı ve ilk oluşumuna ilişkin varsayımlar ortaya kondu. Fizik kuramının doğrulanma alanı olarak gök mekaniği 19. yüzyılda büyük bir gelişme gösterdi; bu konuda özellikle Joseph-Louis Lagrange, Pierre-Simon Laplace ve Friedrich Wilhelm Bessel'in katkılanı önemlidir. 20. yüzyılda klasik mekanığın yerini kuvantum mekaniğine ve görellilik mekaniğine bırakmasıyla gök mekaniği önemini giderek yitirdi.

Kuvantum mekaniği. Atom ve molekül ölçeğine inildiğinde klasik mekanik başarısız kalmaktadır. Newton yasalarının ne atomların yapısını ve davranışlarını, ne de ışığın salınımı ve soğurulmasını açıklayamadığının anlaşılması, 20. yüzyılın en önemli bilimsel devrimlerinden birini, kuvantum mekaniğinin(*) gelişmesini başlatan etken oldu.

Kuvantum mekaniğini geliştiren fizikçilerin başında Niels Bohr, Erwin Schrödinger, Werner Heisenberg ve Max Born gelir. Kuvantum mekaniği, klasik mekaniğin yerine tümüyle farklı yasalar ortaya koymakla kalmamış, tümüyle değişik, soyut ve ancak matematiksel olarak betimlenebilen bir kavramsal çerçeveyi gerekli kılmıştır. Kuvantum mekaniğinde temel kavramları be-

lirsizlik ve önceden kestirilemezlik oluşur (*bak.* belirsizlik ilkesi); buna göre, örneğin, bir atomun ya da temel (atomaltı) parçacığın niteliklerinin (örn. konumu ve momentumu) belirlenmesindeki kesinliklerin belirli sınırları vardır. Kuvantum kuramı tümüyle olasılıklara dayalı bir kuramdır.

Bu yeni ve alışılmamış özellikler dalga-parçacık ikiliğinde somutlaşır. Bu kavrama göre parçacıkların (örn. elektron) devinimi, dalga yayılmasının uyduğu ilkelere göre gerçekleşir, bundan dolayı da bu devinimde kırınım ve girişim gibi dalga devinimine özgü olgular gözlenir. Bu görüş açısından, atomlarda gözlenen ayrık (kesikli) enerji düzeyleri farklı dalgaboylarındaki durağan dalgalar olarak düşünülebilir.

Kuvantum mekaniği nesnel gerçeklik kavramının tümüyle yeniden değerlendirilmesini gerektirmiştir. Bununla birlikte bu yeni mekaniğin son derece pratik bir niteliği vardır. Kuvantum mekaniği atom, atom çekirdeği ve moleküllerin yapısını, temel parçacıkların davranışlarını, kimyasal bağların niteliklerini, kristal yapıdaki katıların özelliklerini, çökmüş yıldızları dengede tutan kuvvetleri bir çırpıda açıklayamıy başarımıştır. Laserin, elektron mikroskopunun, transistörün ve üstüniletkenlerin bulunup geliştirilebilmesi doğrudan kuvantum mekaniğinin sonucudur. Temel parçacıkların incelenmesinden evrenin geçirdiği evrimin araştırılmasına kadar pek çok alanda 20. yüzyıl fiziğine gerekli çerçeveyi kuvantum mekaniği sağlar.

mekanik alıcı, hayvanlarda ve insanlarda dokunma, ses ya da basınç ve konum değişikliği gibi uyarılara duyarlı özelleşmiş yapılar.

Mekanik algı, mekanik alıcılardaki sinir hücrelerinin biçimindeki değişme sonucunda hücrenin dış yüzeyinde ortaya çıkan elektriksel değişikliğin bu hücrelere bağlı sinir liflerini uyarmasıyla ortaya çıkar.

İnsanda mekanik alıcılar deride yer alan ve serbest sinir uçlarının bir araya gelmesiyle oluşan "ağrı noktaları" ya da basınç noktalarında toplanmıştır. Bu ağrı noktalarındaki alıcılar çok çeşitli uyarılara, kimi zaman refleks hızında yanıt verirler; örneğin, parmağına iğne batan kişi, beyin henüz ağrı duyumunu algılayamadan parmağını geri çeker. Ağrı noktaları, bulundukları yere bağlı olarak, uyarılar arasında ayırım yapma yeteneğine de sahiptir. Örneğin, iki sivri ucunun arası yalnız 2 mm olan bir çatalın parmak ucunda yapışık baskı iki farklı uyarı olarak duyulur. Öte yandan, aynı çatal el sırtına batındığında tek uçlu olarak algılanır. Santimetre kareye yaklaşık 200 ağrı noktası düşen dil ucunda bu uçların arası yalnız 1 mm olsa bile iki farklı ucun dokunuşu ayırt edilebilir.

Balıkların çoğunda bulunan yan çizgi organları, yüksek düzeyde özelleşmiş mekanik alıcılara bir örnektir. Balığın omurgası boyunca baştan kuyruğa uzanan, ayrıca yüzünün belirli bölgelerinde de bulunan ve çıplak gözle ayırt edilebilen bu mekanik alıcı organlar yan çizgi sistemini oluşturur.

Yan çizgi öbür hayvanların su içindeki hareketleriyle yarattıkları zayıf titreşimleri bile algılayabilir. Yan çizgideki duyu kabarcıklarında (nöromast), uzun ve ince destek hücreleriyle çevrelenmiş duyu hücreleri bulunur. Bu iki ayrı hücre tipinden çıkan ayrı yapıdaki duyu kolları, nöromastın serbest ucunda su akınlarına uygun biçimde eğilip bükülebilen jölemsi bir maddeyle dolu, dile benzer çıkıntılara (kupula) uzanır. Kupulanın dış yüzeyi yıpranıp suyun etkisiyle döküldükçe yenilenir. Böylece yüksek düzeyde duyarlılığının sürekliliği sağlanmış olur.

Kurbağaların ve öbür amfibyumların embriyon ve larva evrelerinde de yan çizgi sistemi görülür. Ama erişkin evrelerinde, genellikle karada yaşayan bu hayvanların yan çizgi sistemi başkalaşma sırasında ortadan kalkar.

Yer ve konum değişikliğine bağlı hareketler sırasında dengeyi korumaya yönelik işlevi olan çeşitli duyu organları vardır. Görme ve dokunma duyuları vücudun dengelenmesine yardım eder. Ama bazı mekanik alıcılar yalnız canlının uzay içindeki hareket ve konum değişikliklerini algılayacak biçimde özelleşmiştir. Bu denge organlarını uyaran dış etken yerçekimidir. Tüysü uzantılarla donanmış duyu hücrelerinin sarıldığı bir denge yatağında bulunan zerrecik ya da zerrecikler vücudun konumu değişik yerçekiminin etkisine bağlı olarak değişik tüy demetlerine değer ve onlara bağlı duyu hücrelerini uyarır. Denge organları böcekler dışında hemen bütün bütün omurgasız hayvanlarda bulunur.

Omurgalılarda benzer özellikteki yapılar genellikle iç kulağın kesecik (*sacculus*) ve kırbaç (*utricle*) bölümlerinde görülür. İşitme organları da (*bak.* ses alıcı) aslında birer mekanik alıcıdır.

mekanik enerji, bir sistemin kinetik enerjisi (hareket enerjisi) ile potansiyel enerjisinin (parçalarının konumuna bağlı olarak sistemde depolanan enerji) toplamı. Yalnızca kütleçekimi kuvvetlerinin etkisi altında olan ya da sürtünme ve havanın direnci gibi enerji kaybına yol açan kuvvetlerin bulunmadığı ya da yok sayılabilecek derecede küçük olduğu ideal bir sistemin mekanik enerjisi sabittir. Bu nedenle salınım hareketi yapan bir sarkacın, hızının en büyük ve yerden yüksekliğinin en az olduğu dikey konumunda kinetik enerjisi en büyük ve potansiyel enerjisi en küçük değerdedir. Sarkaç, hızının sıfır ve yerden yüksekliğinin en büyük olduğu salınımın uç noktalarında ise en düşük kinetik enerjiye ve en yüksek potansiyel enerjiye sahiptir. Sarkaç hareket ederken enerji sürekli olarak bir biçimden öbürüne dönüşür. Sarkacın göbek milindeki sürtünme ve havanın direnci yok sayıldığında kinetik ve potansiyel enerjilerinin toplamı yani mekanik enerjisi sabittir. Aslında, sarkacın havanın direncine ve sürtünme kuvvetlerine karşı yaptığı iş nedeniyle sistemin dışına çok küçük bir enerji aktarıldığından, her salınım sonunda enerji bir miktar azalır. Yer-Ay sisteminin mekanik enerjisi de hemen hemen sabittir ve ritmik olarak kinetik ve potansiyel enerjiler birbirine dönüşür. Ay'ın elips yörüngesi üzerinde Yer'den en uzak noktadaki hızı ve kinetik enerjisi en küçük, potansiyel enerjisi ise en büyük değerdedir. Ay'ın en hızlı hareket ettiği nokta Yer'e en yakın olduğu konumudur ve bu konumunda potansiyel enerjisinin bir bölümü kinetik enerjiye dönüşmüş durumdadır.

mekanik kazanç, MEKANİK ETKİNLİK ya da MEKANİK YARAR olarak da bilinir, kaldıraç, eğik düzlem, kama, mil ve tekerlek, makara sistemi ya da tornavida gibi basit bir makinenin kuvvet büyüme etkinliği. Bir sistemin kuramsal mekanik verimi, sistemde sürtünmenin olmadığı varsayımıyla, yararlı iş yapan kuvvetin uygulanan kuvvete oranına eşittir. Pratikte ise gerçek mekanik kazanç, kuramsal değerden daha küçüktür ve bu fark, sistemdeki sürtünmenin yol açtığı kayıptan kaynaklanır.

mekanik verim, bir mekanik sistemin etkinliğinin ölçüsü. Kuramsal olarak, sis-

temden elde edilen gücün sisteme uygulanan güce oranına eşittir. Ama pratikte gerçek mekanik verim, sistemdeki sürtünmenin yol açtığı kayıp nedeniyle her zaman 1'den daha küçüktür. Kaldıraç ve tornavida gibi basit makinelerin verimi, kaldırılan gerçek yükün elde edilen kuramsal kuvvete bölümüne eşittir.

mekanizma, kesiksiz ateşli (mükerrer müsademeli) silahları ateşe hazır duruma getirmekte yararlanan kama düzeneği. Kilitlenebilen bir kama gövdesi içine yerleştirilmiş ateşleme iğnesi, yay ve bir turnaktan oluşur. Yaylı ateşleme iğnesi aynı zamanda iğnenin kama düzeneği olan kapak takımı içinde ileriye ve geriye kayar. Kama, topuz biçiminde bir kurma kolu yardımıyla elle mekanizma içinde ileri geri hareket ettirilir ve kısmen de döndürülür. Kamanın önündeki ya da arkasındaki (ya da her iki tarafındaki) bir ya da daha çok kilit seti, mekanizmadaki girintilere geçer ve tüfek ateşlendiğinde fişek yatağının dibindeki yerde kamayı kapatar. Fişek yatağının ileriye doğru itilmesiyle birlikte, fişek yatağına yeni bir fişek sürülür ve tüfek ateşe hazır duruma getirilir. Tetik, kamanın içindeki yaylı ateşleme iğnesini serbest bırakır. Ateşlemeden sonra kamanın başındaki turnak boş kovana dışarı fırlar. Kama, şarjörden gelen yeni bir fişekle harekete geçer ve işlemi tekrarlar.

Bazı mekanizmaların kilidi dönmaz. Kanadalıların Ross, Avusturyalıların Mannlicher ve İsviçreli Schwidt-Rubin tüfeklerinde bunun gibi düz itmeli mekanizmalar kullanılır. Krag-Jorgensen, Lee-Enfield, Springfield ve Lebel gibi tüfeklerde ise kilit düzeneği dönebilen mekanizmalardan yararlanılır.

meke, *Gruiformes* takımının *Rallidae* familyasının *Fulica* cinsini oluşturan dokuz kuş türünün ortak adı. Kutuplar dışında yeryüzünün hemen her yerinde rastlanan, göl ve akarsuların yanı sıra kıyın deniz kıyılarında da görülen bu kuşlar yüzerek su yüzeyindeki ya da kıyılardaki su bitkilerini ve çeşitli omurgasız hayvanları yerler. Ayak parmaklarının her birinin çevresinde enli bir deriden oluşan perde vardır. Böylece iyi yüzebildikleri gibi çamurlu bataklıklarda da kolaylıkla yürüyebilirler. Gagaları kısa ve koni biçimlidir. Gagalarının üstünden alınlara uzanan etli tüysüz bir bölge vardır.

En yaygın tür, bütün Eski Dünya'da çok geniş bir dağılım gösteren 38 cm uzunluğundaki sakar mekedir (*F. atra*). Adını alındaki beyaz lekeden alan sakar meke, bu

Amerika mekesi (*Fulica americana*)
Benjamin Goldstein, Root Resources-EB Inc

leke dışında tümüyle siyahtır. Ağırlığı 900 gr'ye ulaşabilir. Sudan kalkmak için su

yüzeyinde bir süre koşmasıyla dikkat çeker. Uzun süre ve hızla uçabilir. Yazın tatlı sulara üreyen sakar mekeler, kışın büyük göllerde, ırmak ağzlarında ve kıyılarda büyük sürüler halinde toplanırlar. Daha çok bitkisel besinlerle, ayrıca yumuşakçalar, böcekler gibi omurgasızlarla beslenirler.

Mekeler su bitkileri üstünde yuva kurar. Dişinin yuvaya bıraktığı yumurta sayısı 10'u bulabilir. Yavruların hav tüyleri parlak siyah, başları parlak turuncu, kızıl ve mor alacalıdır. Erişkinlerde bu renkler kaybolur.

Yeni Dünya'da yaygın olan 35 cm boyundaki Amerika mekesi (*F. americana*) sakar mekeye çok benzeyen bir türdür. Ama sakar mekeden farklı olarak yalnızca başı ve boynu kara, öbür bölümleri koyu bozdur. Neotropikal bölgede altı meke türü yaşar. Bunlar arasında bulunan 50 cm uzunluğundaki büyük meke (*F. gigantea*) en iri meke türüdür. Peru'nun kuzeyinde, Andlar'daki dağ göllerinde ürer.

Afrika ve Güney İspanya'da üreyen tepeli meke (*F. cristata*) ise başındaki iki parlak kırmızı yumruyla dikkati çeker.

Mekele, Etiyopya'nın kuzey kesimindeki Tigre ilinin merkezi kent. Deniz düzeyinden 2.066 m yüksek, Danakil Ovasındaki tuz madenlerinin yukarısında yer alır. Tuz ticaretinin merkezi olan kentte tütsü ve reçine üretilir. Kentin yakınlığında bir havaalanı ile Tarihöncesi yerleşmelerin kalıntıları vardır. Nüfus (1986 tah.) 66.640.

mekik, dokuma tezgâhlarında, atkı ipliğinin çözgülerin arasından geçirilmesini sağlayan aygıt. Eskiden yalnız kemikten yapılan

Mekke'de Kâbe ve çevresini belimleyen bir gravür
Ara Güler Arşivi

mekikler günümüzde sert plastikten üretilmektedir. Şişkin orta kesiminden uçlara doğru gittikçe daralır. Uçları hafifçe bombeli olduğundan çözgüler arasından geçerken ipliği kırmadan kolayca kayar. İplik mekiğin içindeki boşluğa yerleştirilen masuraya, çulha tezgâhlarında ise devingen bir mile sarılır. Oya ve dantel yapımında kullanılan mekikler çok daha küçüktür.

Mekin, Ahmet, asıl adı AHMET KURTELİ (d. 1932, İstanbul), karakter rollerindeki başanlı tiplerleriyle tanınan sinema ve tiyatro oyuncusu.

Bakırköy Halkevi'nde sahneye çıktı. 1957'de *Maşere Kadar* filmiyle sinemaya geçti. Zaman zaman tiyatroya da dönerek 200'den fazla filmde oynadı. Karakter rollerinde başarılı oldu. Önemli filmleri arasında Osman F. Seden'in *Aşkta da Üstün* (1961), Tark Dursun K.'nın *Kelebekler Çifti Uçar* (1964), Halit Refiğ'in *Gurbet Kuşları* (1964) ve *Bir Türk'e Gönül Verdim* (1969), Lütfi Ö. Akad'ın *Düğün* (1973), Atıf Yılmaz'ın

Selvi Boylum Al Yazmalım (1978) ve Feyzi Tuna'nın *Seni Kalbime Gömdüm* (1982) adlı yapıtları sayılabilir. Mekin, 1969'da Güngör Dilmen'in *İttihat ve Terakki* oyununda rol aldı. 1972'de Dostlar Tiyatrosu'nda sahnelenen *Abdülcanbaz*'da Turhan Selçuk'un ünlü çizgi roman kahramanını canlandırdı.

1980'lerde daha çok televizyon dizilerinde gözükten Mekin, *Geçmiş Zaman Elbiseleri*, *Bir Yürek Saldı*, *Bağrıyanık Ömer ile Güzel Zeynep*, *Bir Adam Yaratmak*, *Denizin Kanı* ve *Bugünün Saraylısı* gibi televizyon film ve dizilerinde oynadı.

Mekke, Suudi Arabistan'ın batı kesiminde yönetim bölgesi (*mıntka*). Batıda Tihame Ovasının içlerine kadar uzanır. Yönetim bölgesinin merkezi Mekke kenti İslam dünyasının hac merkezidir. Kuzeyinde Medine, doğusunda Riyad, güneyinde Asir, Baha ve Cizan yönetim bölgeleri bulunur.

Batıda Kızıldeniz'e kadar uzanan dağlık Mekke bölgesi geniş lav akıntılarıyla kaplıdır. Mekke ekonomisi hac gelirleri dışında ticaret, tarım, madencilik ve hafif sanayiye dayanır. Önemli kentleri arasında Kızıldeniz kıyısındaki en büyük liman olan ve bir uluslararası havalimanı bulunan Cidde ile sayfiye merkezi Ta'if ve Renye sayılabilir. Nüfus (1974) 1.754.000.

Mekke, eski adı BEKKE, Yunanca MAKORABA. Suudi Arabistan'ın batı kesimindeki Mekke yönetim bölgesinin (*mıntka*) merkezi, İslam dünyasının kutsal hac kenti. Medine'yle birlikte Haremeyn(*) olarak adlandırılır. Kuran'da Ümmü'l-Kura

(Kentlerin Anası) adıyla da anılır ve insanlar için ilk evin (Kâbe) Mekke'de kurulduğu bildirilir (Âl-i İmran: 96). Müslümanlar arasında Beledü'l-Emin, Batha, Beledü'l-Haram, Ummü'r-Rahme, Beldetü'l-Merzuka, Belde-i Tayyibe, Medinü'r-Rab gibi adlarla da anılır. Ayrıca Mekke-i Müşerrefe, Mekke-i Mükerrreme, Mekke-i Mübareke, Mekke-i Nadire, Mekke-i Camia, Mekke-i Mufahhame gibi yüceltici sanlarla da anılması gelenekleşmiştir.

Mekke, Kızıldeniz'deki liman kenti Cidde'den 72 km içeridedir. Sırat Dağları üzerinde, İbrahim İrmağı ile kollarının kuru yatakları üzerinde yer alır. Kuran'a göre Mekke Vadisinin ilk sakinleri, Hz. İbrahim'in buraya yerleştirdiği eşi Hz. Hacer ile oğlu Hz. İsmail'di; daha sonra Cürhümlüler gelerek onlara komşu oldu. Gene İslam geleneğine göre, Hz. Muhammed'in büyük dedesi Kusey bin Kilab, Kâbe'ye gösterilen saygı nedeniyle daha önce ev yapılamayan Kâbe haremını Kureyş kabileleri arasında

paylaştırarak yerleşim bölgesi durumuna getirdi. Başlangıçta vadinin, kutsal Zemzem dışında su kaynağı yokken zamanla başka kuyular açılarak yeni kaynaklar elde edildi. Kureysiler döneminde Mekke, Arabistan'ın öteki yöreleri, Etiyopya ve Avrupa'yla güçlü ticaret bağları bulunan tipik bir kent devleti oldu. Hac ve alışveriş merkezi olmasının yanı sıra şii şenlikleriyle de ünlüydü. Ama eski kervan yolunun öneminin azalmasıyla birlikte gitgide ticari önemini yitirdi. Emevi ve Abbasi halifeleri karşısında fiilen bağımsızlığını koruduysa da 1269'da Memlük sultanlarının, 1517'de de Osmanlıların denetimine girdi. Kentin su sorunu, ancak Abbasi halifesi Harun Resid'in (hd 786-809) eşi Zübeyde'nin başlattığı su getirme girişiminin, I. Süleyman'ın (Kanuni) (hd 1520-66) kızı Mihrimah Sultan tarafından tamamlanmasından sonra çözülebildi. I. Dünya Savaşı ertesinde 1925'te II. Abdülaziz kente girerek Mekke'yi Suudi Arabistan topraklarına kattı.

Eskiden büyük ölçüde hac gelirlerine bağımlı olan ekonomisini çeşitlendirmek için kentte değişik sanayi kolları geliştirilmiştir. Kentin gelişen işkolları arasında dokumacılık, mobilyacılık ve ev aletleri üretimi sayılabilir; çömlekçilik de önemlidir. Ama kent ekonomisi genel olarak ticarete dayanır. Hac seferlerine dönük konaklama tesisleri ve taşımacılık ana hizmet sektörünü oluşturur.

Mekke'nin merkezinde, avlusunda Kâbe'nin bulunduğu Harem-i Şerif yer alır. Harem-i Şerif'in çevresindeki yoğun yerleşim bölgesinin oluşturduğu eski kent kuzeye ve güneybatıya doğru uzanır; doğuda ve batıda ise dağlarla çevrilmiştir. Eski kentin bazı bölgeleri yenilenmiş ve Mekke dört ana alanındaki çeşmeleriyle çağdaş bir kente dönüşmüştür. Mekke'yi de içine alan geniş bir alan Müslümanlar için bir güvenlik ve dokunulmazlık bölgesidir. Buna karşın, Temmuz 1987'deki hac törenlerinde İran yanlısı Şii göstericilerle Suudi güvenlik görevlileri arasındaki çatışmalar sırasında en az 400 kişi ölmüştür. Kâbe'nin yanı sıra Arafat, Müzdelife, Mina, Safa ve Merve de hac görevlerinin gerçekleştirildiği yerler olarak büyük önem taşır. Mekke'ye yalnız Müslümanların yerleşmesine izin verilir. Kentte yargı görevlisi ve öğretmen yetiştiren iki yükseköğretim ile halk kitaplıkları vardır.

Mekke'de havalimanı ve demiryolu yoktur. Cidde limanı ile 1980'lerin başında gene burada yapılan havalimanı ve öteki hizmetlerle ulaşım sorunu çözülmüştür. Mekke Medine'ye, öteki Suudi Arabistan kentlerine ve komşu ülkelere asfalt yollarla bağlanmıştır. Nüfus (1980 tah.) 550.000.

Mekke şerifleri, HICAZ EMİRLERİ olarak da bilinir, 961-1916 arasında Mekke ve Medine (Haremeyn) kentlerini yarı bağımsız biçimde yöneten ve Hz. Muhammed'in soyundan gelen aileler.

Emeviler döneminde Hicaz'daki güçlerini yitiren Hz. Ali'nin torunları, 10. yüzyılda Abbasi halifelerinin hoşgörüsüyle Mekke ve Medine'ye yeniden egemen oldular. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın altıncı kuşaktan torunu Cafer bin Musa'yla (hd y. 961-980) başlayan Musaoğulları dönemi 1061'e değin sürdü. Bu dönemde Mekke şerifleri Fatimilerin Hicaz'a yönelik yayılcı girişimlerini engellemeye çalıştılar. Tacü'l-Meali Şükr'ün (hd 1039-61) ölümünü izleyen iki yıllık kargaşadan sonra Haremeyn'in yönetimini ele geçiren Haşimiler döneminde (1063-1201), Fatimi halifeleriyle Abbasi halifeleri arasındaki egemenlik çatışması Büyük Selçukluların Hicaz'ı denetim altına almasıyla son buldu. Musa'nın torunlarından Ebu Aziz Katade'nin (hd 1201-21) Kâbe'yi ziyaret bahanesiyle Mekke'ye gir-

dikten sonra bölgeye egemen olmasıyla da Katadeoğulları dönemi (1201-1916) başladı. Mekke şerifleri Abbasi Devleti'nin yıkılışından (1258) sonra Memlüklerin, 1517'de de Osmanlıların himayesine girdiler. Bağımsız bir Arap devleti kurmayı amaçlayan son Mekke şerifi Hüseyin bin Ali 1915 sonlarında Hicaz Ayaklanması'nı(*) başlatarak 1916'da krallığını, Mart 1924'te de halifeliğini ilan etti. Ama II. Abdülaziz'e yenilince tahtını oğlu Ali'ye bırakarak ülkeden ayrıldı (1924). Aynı yıl Vehhabilerin önce Mekke'yi, sonra da Medine'yi ele geçirmeleri üzerine Ali de krallıktan vazgeçerek Irak'a kaçtı.

Meknès, Fas'ın ortakuzey kesiminde kent. Fez'in 58 km güneybatısında, Atlas Okyanusundan 110 km içeride yer alır. Ülkenin doğrudan Fas kralına bağlı dört kentinden biridir. 10. yüzyılda, Miknase Berberilerinden Zenâteh kabilesi tarafından, Miknasetü'z-Zeytun (Zeytinlerin Meknès'i) adıyla kuruldu. O dönemde zeytinlikler içindeki bir grup köyden oluşan kent, Murabit kalesi Tagrart'ın (11. yy) çevresinde gelişti, 1673'te Mevlay İsmail döneminde başkent oldu. İsmail'in yaptırdığı saray ve camiler sayesinde Fas'ın Versailles'ı olarak anılmaya başladı ve etrafı surlarla çevrildi. Dört köşeli kulelerle tahkim edilen ve işlemeli dokuz giriş kapısı bulunan surlar bugün de ayakta. Mevlay İsmail'in ölümünden sonra eski önemini yitiren kent 1911'de Fransızlar tarafından işgal edildi. Fransızlar Vadi Bu Fekran'ın öte yakasında yeni bir kent inşa ettiler. Günümüzde çevresindeki tarım bölgesinin

ticaret merkezi olan kent, dev yapıları, *roua* adı verilen ve 12 bin at barındıran ahırları ve 4 hektarlık yapay bir gölden sulanan bahçeleriyle dikkat çeker. Orta Atlas Dağlarında yaşayan Berberi kadınların dokuduğu halılar ve ürettikleri elişleri burada pazarlanır. Meknès, karayoluyla Rabat'a,

Meknès surlarında bir kapı, Fas
Richard Abeles

demiryoluyla da Fez'e, Tanca ve Kazablanka'ya bağlanır. Eski bir Roma kenti olan Volubilis'in kalıntılarıyla kutsal Mevlay İdris kenti Meknès'in yakınlarındadır.

Çevrede üzüm, tahıl, turuncgiller ve zeytin yetiştirilir; koyun, keçi ve sığır beslenir; flüorit çıkarılır. Nüfus (1982) belediye, 319.783.

Mekong Irmağı, Khmer dilinde MEKONGK, Çince LANCAO JIANG, Wade-Giles yazımın-

Mekong Irmağı Havzası

da LAN-TS'ANG CHIANG, Lao dilinde MENAM KHONG, Tay dilinde MAE NAM KHONG, Vietnam dilinde SONG TIEN GIANG. Güneydoğu Asya'nın en uzun ırmağı. Toplam uzunluğu yaklaşık 4.350 km'dir. 810.600 km²'den daha geniş bir bölgenin sularını toplar. Çin'in Qinghai yönetim bölgesinde, deniz düzeyinden 4.900 m yükseklikteki Tibet Yaylalarından doğan suların birleşmesiyle oluşur. Toplam çıkışının yaklaşık dörtte birini oluşturan Yukarı Mekong, Yunnan yönetim bölgesindeki yaylalardan geçerek güneye doğru dar ve derin bir vadide akar. Daha sonra Myanmar-Laos ve Laos-Tayland sınırının bir bölümünü çizer. Sırasıyla Laos, Kamboçya ve Vietnam'dan geçtikten sonra Vietnam'da Ho Şi Minh (eskiden Saygon) kentinin güneyinde geniş bir delta oluşturarak Güney Çin Denizine dökülür. Tayland'ın Korat Platosunun, Kamboçya'nın büyük kesiminin ve Annam Sıradaglarının batı yamaçlarının sularını toplayan Aşağı Mekong, delta bölgesinde Sang Tien Giang ve Hau Giang adını taşıyan iki kola ayrılır. İrmağın su toplama havzası Yunnan'ın güneyinde yüzey şekilleri, toprak yapısı ve bitki örtüsü bakımından büyük benzerlikler gösterir. Laos'un başkenti Vientiane (Viangchan) ile Kamboçya'nın başkenti Phnom Penh, Mekong Irmağı kıyısında yer alır.

İrmağın ortalama yıllık debisi, Kamboçya'nın orta kesimindeki Kráchéh'te yaklaşık 14.000 m³/sn'dir. İrmak aşağı çıkışında daha çok yağmur sularıyla beslenir. Muson rüzgârlarının getirdiği yağmurlar akış miktarını etkiler. İrmağın taşıdığı su miktarı, temmuz-ekim arasında esen güneybatı muson rüzgârları sırasında en yüksek noktasına ulaşır, kasım-mayıs arasında esen kuzeydoğu muson rüzgârları sırasında da en düşük düzeyine iner.

Kamboçya'nın toplam nüfusunun yaklaşık üçte biri Aşağı Mekong havzasında yaşar. Nüfus delta bölgesinde ve Korat Platosunda toplanmıştır. Halkın yaklaşık yüzde 90'ı tarımla uğraşır. Havzanın başlıca ürünü pirinçtir, ama uzun süren kurak dönemde sulama yapılmaksızın yetiştirilmesi olanaksızdır. 1957'de Birleşmiş Milletler Asya ve Uzakdoğu Ekonomik Komisyonu (ECAFE) tarafından Mekong Irmağı Kalkınma Projesi başlatıldı. Proje, hidroelektrik enerji üretecek ve sulama, taşkın denetimi, akacılama, ulaşım, su dağıtımı ve içme suyu alanlarında gelişme sağlayacak tesislerin tamamlanması için Laos, Tayland, Kamboçya ve Vietnam'ın işbirliği yapmalarını öngörmektedir. Laos, Tayland ve Vietnam 1980'lerin başında havzanın su kaynaklarından daha iyi biçimde yararlanabilmek için işbirliği yapmaya karar verdiler.

Mekran, Farsça MOKRAN, İran'ın güneydoğusu ile Pakistan'ın güneybatısında yer alan kıyı bölgesi. İran'daki Kuh Burnundan Pakistan'ın Las Bela ilçesine kadar Umman Denizi kıyısında 1.000 km boyunca uzanır. İran'ın eski bir iliyle aynı adı taşır. Mekran'ın Pakistan sınırları içinde kalan kesimi, İran Mekranı'yla karıştırılmaması için, Keç Mekran adıyla da anılır. Pakistan Mekranı günümüzde Belucistan eyaletine bağlı bir ildir.

Stratejik önemi nedeniyle İran ve Hindistan tarihinde büyük önem taşımış olan Mekran, İÖ 325'te Büyük İskender'in Hindistan'dan geri çekilişine sahne oldu. Adının kökeni belirsiz olmakla birlikte, İS y. 2. yüzyılda yaşamış Eski Yunanlı tarihçi Arrianos'un *İndika* adlı yapıtında adı geçen

İkththyophagoi ülkesi ile özdeşleştirilen Mahi Horan'ın (Balık Yiyenler) bozulmuş biçimi olduğu sanılır. Bu konudaki bir başka görüş ise Mekran'ın bir Dravid adı olduğu ve İS 6. yüzyılda yaşamış astrolog Varahamihira'nın *Brhat-samhita* adlı yapıtında Makara olarak geçtiği biçimindedir. Nüfusun çoğunluğunu, 5. yüzyılda Sind'i istila etmeden önce Mekran'ı yönetimleri altında tutmuş olan Araplar oluşturur. Bölgede ayrıca Medler, Koralar ve yörenin yerli halkı olduğu düşünülen Darzadiler de bulunur. Kıyı bölgesinde Mekran'a köle olarak getirilen Siyahların soyundan gelenler yaşar.

Mekran, Pakistan'ın Belucistan eyaletinde il. Yüzölçümü 60.761 km²'dir. Turbat, Gvadar ve Pancgur ilçelerini içine alır. Doğuda Kalat ve Las Bela ilçeleri, güneyde Umman Denizi, batıda da İran ile çevrilidir. Kuzeyinde Haran ilçesiyle arasında sınır oluşturan Siahan Sıradagları uzanır. Yaklaşık 320 km uzunluğunda bir kıyı şeridinde sahip olan ilin iç kesimleri dağlıktır. Kıyı kesiminde Mekran Sıradaglarının en güneydeki sırası uzanır. İldeki en önemli akarsu batıdaki Deşt Irmağıdır. İklim bölgeden bölgeye farklılıklar gösterir. Yağış almayan orta kesimde mevsimler arasındaki sıcaklık farkları büyüktür. Kuzeyde ise yazlar serin, kışlar soğuk geçer.

1872'de İngilizlerin bölgeye ulaşmasından sonra, İran-Mekran sınırını belirlemek amacıyla bir komisyon oluşturuldu. 1903'te Lord Curzon Pasni'ye ayak bastı ve Pancgur'la Gvadar'a bölgenin yönetiminden sorumlu görevliler atadı. Mekran, 1947'de Pakistan'a bağlandı, 1949'da da Belucistan Eyaletler Birliği'ne katıldı.

İl halkının başlıca geçim kaynağı tarımdır. Yetiştirilen ürünlerin başında arpa, buğday, pirinç ve hurma gelir. Balıkçılık ve deri işleme de önemlidir. İle bağlı Turbat ilçesinin merkezi Turbat kentinde küçük bir havaalanı vardır. Turbat'a 43 km uzaklıkta yer alan ve 1945'teki depremde yıkılan Pasni kentinin yeniden inşa çalışmaları sürmektedir. Askeri tesisler Pancgur'da toplanmıştır. Mekran'daki devlet dairelerinin çoğu yazın Pancgur'a taşınır. Karaçi'den 480 km uzaklıktaki liman kenti Civani'de çamurdan yapılmış kulübelerde oturan bir Beluci kabilesi yaşar. Gvadar, önemli bir balıkçılık ve ticaret merkezidir. Nüfus (1983 tah.) 4.611.000.

Mekri halısı, MAKRI HALISI ya da MEGRI HALISI olarak da bilinir, Anadolu'nun güneybatısındaki Fethiye ve çevresinde üretilen el dokuması döşeme yapısı.

Ender bulunan, görece küçük boyutlardaki Mekri halılarının oldukça basit, çarpıcı desenleri ve zengin, canlı renkleri vardır. Çoğunda yan yana iki mihrap bulunur ve bunların her iki ucu da birer mihrap kemeriyile son bulur. Genellikle karşıt renklerde olan iki mihrap stilize çiçek örgeleriyle bezelidir. 18. ve 19. yüzyıllardan kalma Mekri halılarının çoğu tümüyle ham yünden dokunmuştur.

mekruh, İslamda, yapılmaması, yapılmasına yeglenen eylem. Haramdan farkı kesin yasak getiren bir nitelik taşımamasıdır. Mekruhu işleyen kınanmaz, ama işlemeyen sevap kazanır. Buna karşılık mekruhu helal kabul etmek küfür sayılmaz. Hanefi fıkıh bilginleri mekruhu iki bölüme ayırırlar: Tahrimen mekruh ve tenzihen mekruh. Tahrimen mekruh, yapılması istenmeyen ve harama yakın olan eylemdir; işlenmesi ahirette azabı gerektirir. Bir vacibin yapılmaması tahrimen mekruh, tahrimen mekruh olan işlerin yapılmaması da vaciptir. Tenzihen mekruh ise helale yakın olan ve işlenmesi yasaklanmayan iştir.

Tenzihen mekruh olan eylemleri işlemek sünnet ve müstehab, sünnet ve müstehab olan eylemleri işlememek de tenzihen mekruhtur.

Meksika, resmi adı MEKSİKA BİRLEŞİK DEV. LETLERİ, İspanyolca MÉXICO ya da ESTADOS UNIDOS MEXICANOS, Latin Amerika'nın en kuzeyde kalan, üçüncü büyük ülkesi. Kuzey Amerika anakarasının güneyinde 1.958.205 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde ABD, batı ve güneyde Büyük Okyanus, güneydoğuda Guatemala ve Belize, doğuda da Meksika Körfezi ve Antil Deniziyle çevrilidir. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 3.220 km boyunca uzanır. Kuzeyde 1.920 km'yi geçen genişliği, Tehuantepec Kistağında ancak 215 km'ye yaklaşır. Kabaca kuzeyden güneye daralan bir üçgeni andırır. Nüfusunun yarıdan fazlası orta kesiminde toplanmıştır; kıraç kuzey ve tropik güney bölgeleri seyrek bir yerleşme dokusu gösterir. Meksika zengin maden kaynakları, sınırlı tarım alanları ve hızla artan nüfusunun yanı sıra karmaşık ve değişken bir doğal yapı üzerinde biçimlenmiş ekonomik, toplumsal ve kültürel çeşitliliğiyle de dikkati çeker. Başkenti Batı Yarıküresi'nin en büyük kentlerinden biri olan México, 1992 tahmini nüfusu 83.439.000'dir.

DOĞAL YAPI

YÜZEY ŞEKİLLERİ. Dev tektonik levhaların etkileşim alanı içinde kalan Meksika, volkanik ve sismik hareketlerin etkin biçimde sürdüğü bir bölgede yer alır. Özellikle orta ve güney kesimleri jeolojik oluşum bakımından son derece genç sayılır. Yüzeysel şekillerinin olağanüstü çeşitliliğinin sonucu olarak ülke sekiz coğrafi bölgeye ayrılır.

ABD sınırından Tehuantepec Kistağına kadar uzanan Meksika Platosu, yüksek bir merkezi plato ile bu platoyu kuşatan parçalanmış sıradaglardan oluşur. Kuzeyde ortalama yüksekliği 900-1.200 m olan merkezi plato, güneye doğru hafif bir eğimle yükselerek México'nun aşağısında 2.400 m'nin üzerine çıkar. Platonun Mesa del Norte olarak bilinen kuzey kesiminde *bolson* denen, dağlarla çevrili, yarı kurak ve düz tabanlı vadiler bulunur. Daha güneyde uzanan Mesa Central ise aşınmış volkanik dorukların birbirinden ayırdığı küçük, ama verimli vadileri barındırır. Bu kesimdeki Guanajuato Havzası ülkenin geleneksel tahıl ambarıdır.

Merkezi platonun batı kenarını ortalama yüksekliği 2.400-2.700 m arasında değişen Batı Sierra Madre oluşturur. Bu dağları yararak batıya doğru akan ırmaklar boyunca *barranca* denen bir dizi derin kanyon sıralanır. Merkezi platoyu doğudan kuşatan Doğu Sierra Madre'nin bazı dorukları 3.600 m'yi geçer. Platonun güney sınırını çizen Neo-Volcánica Cordillerası'nda ülkenin en yüksek dorukları olan Citlaltépetl (Orizaba, 5.700 m), Popocatepetl (5.465 m) ve Ixtacchuatl (5.230 m) yer alır.

Meksika Platosunun doğu ve batısı boyunca kıyı düzlükleri uzanır. Meksika Körfezi'ne bakan Körfez Kıyı Ovasının ABD sınırındaki bölümü bataklıklar ve lagünlerle kaplıdır. En kuzeyde genişliği 160 km'yi geçmekle birlikte güneye indikçe daralan ova, Tampico'nun kuzeyinde dağlık bir çıkıntıyla kesintiye uğrar. Daha sonra düzensiz bir biçim alarak Tehuantepec Kistağının kuzey ucunda yeniden genişler ve Yucatán Yarımadasını çepeçevre kuşatır. Daha dar olan batıdaki Pasifik Kıyı Düzlükleri Mexicali Vadisinde başlar ve büyük bölümünde California Körfezini izler. Genelde kıyı sekileri, yassı tepeler ve küçük havzalardan oluşan bu şeridin arasına yer yer ırmak deltaları ve kumsallar sokulur.

MEXİKA

İkaretlerin büyüklüğü kentlerin göreceli büyüklüğünü gösterir.
Vücutları mavi çizilmiştir.

Şerit boyunca Acapulco ve Manzanillo gibi bir dizi korunaklı doğal liman bulunur.

Pasifik Kıyı Düzliklerine koşut olarak Büyük Okyanusa doğru uzanan Baja (Aşağı) California Yarımadasının belkemiğini dev bir granit kırık bloku oluşturur. Bazı dorukları 2.700 m'yi geçen bu blokun batı kenarı hafif bir eğimle alçalırken,

Başkent México'nun genel görünümü
ABC Ajansı

doğu kenarı sarp kayalıklar biçiminde California Körfezine doğru iner. Büyük Okyanustaki volkanik kökenli Revillagigedo Adaları, Baja California'nın 480 km güneyinde, Manzanillo limanının da 720 km batısında yer alır.

Meksika Platosunun hemen güneyinde yer alan Balsas Çöküntüsü tepelik çıkıntılarla ayrılmış küçük havzaları kapsar. Tehuantepec Körfezinin güney kıyılarında Güney Sierra Madre yükselir. Kristalin kayalarından oluşan bu alçak sıradanın denizle birleşen kesimindeki girintili çıkıntılı kıyılar Meksika Rivierası olarak bilinir. Kuzeydoğuya düşen Mesa del Sur akarsularının aşındırdığı sırtlarla ıssız, küçük ve yüksek vadilerden oluşur. Güzel manzaralı Oaxaca Vadisi daha çok Yerlilerin oturduğu güzel manzaralı, ama yoksul bir yöredir.

Orta Amerika sıradaglarının bir uzantısı olan Chiapas Yaylası, yüksek bir çöküntü vadisini çevreleyen kırık bloku biçimindeki bir dizi dağdan oluşur. Kristalin bir yapısı olan alçak Soconusco Dağları Büyük Okyanus kıyısı boyunca uzanır. Bu sıradanın kuzeybatısında, içinden Grijalva Irmağının aktığı, kıyıya koşut bir çöküntü vadisi bulunur. Vadi ile Tabasco Ovası arasında son derece parçalanmış, kıvrılmış ve kırılmış bir grup dağ yer alır.

Tabasco Ovasının kuzeydoğusunda Meksika Körfezine doğru bir çıkıntı oluşturan Yucatán Yarımadasının, seyrek olarak 150 m'yi geçen kireçtaşı oluşumlu bir yüzeyi vardır. Yarımada yeraltı sularının etkisiyle oluşmuş çok sayıda karstik mağaraya ve düdene rastlanır.

Meksika'nın güneyi sık sık şiddetli depremlere ve volkanik etkinliklere sahne olur. Son yıllarda çok sayıda can kaybına yol açan ve ekinlerle hayvanlara büyük zarar veren geniş çaplı doğal felaketler arasında 1985'te México'da meydana gelen deprem ile 1982'de México'nun 650 km güneyindeki El Chichon Yanardağının püskürmesi sayılabilir.

AKARSULAR, GÖLLER VE TOPRAK DOKUSU Meksika'daki akarsuların çoğu kısa ve hızlı akışlıdır. Başlıca ırmaklar ülkenin orta kesiminde toplanmıştır. México'nun batısındaki Toluca Havzasında doğan

Lerma Irmağı batıya doğru akarak ülkenin en büyük gölü olan Chapala Gölüne girer. Gölden çıktıktan sonra Santiago adını alır ve Batı Sierra Madre'yi aşarak Büyük Okyanusa dökülür. Mesa Central'ın doğu kesimindeki suları toplayan ve doğuya doğru akan Moctezuma-Pánuco ırmak sistemi Doğu Sierra Madre'de derin boğazlar oyarak Meksika Körfezine ulaşır. Çeşitli kollarla beslenen Balsas Irmağı önemli bir hidroelektrik enerji kaynağıdır.

Güneydoğudaki Grijalva-Usumacinta ırmak sisteminin kolları Chiapas Yaylasından doğar. Bu iki ırmak Veracruz'un güneyinde Meksika Körfezine dökülen Papaloapan Irmağıyla birlikte ülkedeki akarsuların toplam su miktarının yüzde 40'ını taşır.

ABD sınırının büyük bölümünü çizen ve Meksika'da Río Bravo del Norte olarak bilinen Río Grande kuzeydeki başlıca akarsudur. Río Grande'nin Meksika'daki kolu olan Conchos Irmağı Mesa del Norte'nin sularını toplar. Pasifik Kıyı Düzliklerinden geçen Yaqui, Fuerte ve Culiacán ırmakları sulama açısından önem taşır. Toprakları geçirimsiz Yucatán ve kurak Baja California yarımadalarında kalıcı yüzey suları yok gibidir.

Meksika'nın güneyindeki tropik alanlarda lateritli topraklar egemen toprak dokusunu oluşturur. Güneydoğuda verimsiz kırmızı ve sarı topraklar uzanır. Mesa Central'ın çernozemi andıran volkanik toprakları son derece verimlidir. Kuzeydeki kurak bölgelerde kurşuni-kahverengi çöl toprakları geniş yer alanı kaplar. Kireç ve çözülebilir tuz oranı yüksek olan bu toprakların verimlilik düzeyi sulamaya bağlıdır.

İKLİM. Meksika'nın yüzey şekillerindeki çeşitlilik iklim koşullarında da kendini gösterir. Ülkenin yarından fazlası Yengeç dönencesinin güneyinde kalır. Bu kesimde kara üzerindeki görece alçak basınç nedeniyle denizden gelen tropik hava kütleleri mayıstan ağustosla geçen süren yoğun yağışlara yol açar. Ağustos-ekim arasında kıyılarda sık sık tropik kasırgalar görülür. Buna karşılık ülkenin kuzey kesimi yağışları en alt düzeye indiren ve yarı kalıcı bir özellik gösteren Büyük Okyanus kökenli astropik antisiklondan güçlü bir biçimde etkilenir.

Mevsimler arasındaki sıcaklık farkının ancak 5°C'yi bulduğu güneydeki tropik kuşakta, iklim koşullarının sınıflandırılmasında yükseklik temel alınır. Düzlük ve tepelik alanlardan oluşan 900 m'nin altındaki "sıcak topraklar"da (*tierra caliente*) yıllık ortalama sıcaklık 25°C'dir. Bu düzey tropik platoların yer aldığı 900-1.800 m arasındaki "ılıman topraklar"da (*tierra templada*) 19°C'ye, merkezi plato ile Chiapas Yaylası-

nın bulunduğu 1.800-2.100 m arasındaki "soğuk topraklar"da (*tierra fría*) 17°C'ye iner. 4.200 m'nin üzerindeki dorukları içine alan "donmuş topraklar"da (*tierra helada*) sıcaklık ender olarak 10°C'yi geçer.

Tropik kuşağın kuzeyinde mevsimler arasındaki sıcaklık farkı daha yüksektir. Özellikle iç kesimde aşırı sıcaklar ve soğuklar görülür. Baja California'nın orta kesiminde ve bazı çöllük alanlarda temmuz ve ağustos sıcaklığı 43°C'yi geçer. Yüksek dağlık alanlarda ve Mesa del Norte'nin ortakuzey kesiminde kışın sıcaklık 0°C'nin altına iner.

Meksika'nın yarınsında yıllık yağış miktarı 600 mm'nin altında kalır. Bu kurak bölgenin yanı sıra ülke topraklarının beşte ikisi de yarı kurak sayılır. Yıl boyunca yeterli yağış alan kuşak Körfez Kıyısı Ovası, güneydeki bitişik dağlar, Chiapas Yaylası ve Yucatán Yarımadasının güneyiyle sınırlıdır. Kuzey ve kuzeybatıdaki bazı eyaletlerde ancak 250 mm olan yıllık yağış miktarı, kıyı ovalarında 1.000-2.900 mm'ye, Chiapas Yaylasında ise 5.000 mm'nin üzerine çıkar.

BİTKİ ÖRTÜSÜ VE HAYVAN VARLIĞI. Kuzeydeki çöl alanlarında çalılardan oluşan seyrek bir bitki örtüsü egemendir. Step görünümünü taşıyan kuzey, kuzeybatı ve orta kesimlerde kısa otların yanı sıra kaktüs, *Agave* cinsi bitkilerle öteki etli bitki türleri yetişir. Yüksek yağış alan güney ve doğu bölgeleri, Yucatán ve batı kıyıları yağmur ormanları ve savan örtüsüyle kaplıdır. İğneyapraklı ve karışık ormanlara ortagüney kesimdeki dağlarla Batı ve Doğu Sierra Madre'nin 1.500-3.900 m arasında kesimlerinde rastlanır. Güneydeki kıyılarda geniş mangrov bataklıkları bulunur. Büyük Okyanus kıyılarındaki bazı ormanlar yaprakdöken tropik ağaçlardan oluşur.

Tropik ormanlarda maymun, jaguar, tapir ve karnajayen gibi, kuzeydeki kurak bölgelerde ise armadillo, geyik, puma ve kurd gibi memeliler yaşar. Kuş, sürüngen ve böcek varlığı son derece zengindir. Doğu Sierra Madre'nin kuzey kesimlerine kışın çok sayıda kaz ve ördek göç eder.

YERLEŞME DOKUSU. Meksika geleneksel olarak İspanyol-Mestizo ağırlıklı kuzey ve Yerli-Mestizo ağırlıklı güney olarak ikiye ayrılır. Bu farklılaşma Mesa Central ve güneyin son derece gelişmiş Yerli uygarlıklarını kuzeydeki ilkel topluluklardan ayıran Kolomb öncesi sınıra da kabaca denk düşmektedir. Kolomb sonrası dönemde doğal yapıya ve etnik bileşime bağlı olarak ortaya çıkan geleneksel bölgeler bu temel farklılaşmanın izlerini taşır. Yerlilerin dağınık küçük topluluklarla sınırlı olduğu Kuzey, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı bölgeleri madencilik ve hayvancılığın belirlediği alanlar olarak öne çıkar. Tarih boyunca ıssız bir bölge olan ve geri Yerli toplulukları erken bir dönemde ortadan kalkan Baja California'da yerleşim alanları verimli düzlüklerle sınırlıdır. Mesa Central ile çevresindeki dağlık yöreleri içine alan Orta bölge eski uygarlıkların beşiği olmanın yanı sıra günümüzde ekonomik yaşamın ve kentleşmenin merkezidir. Etnik karışımın yoğun olduğu bu bölgede geleneksel yapısını korumuş az sayıda Yerli topluluğu modern kentlerle çarpıcı bir karşıtlık oluşturur. Guadalajara kentini çevreleyen Batı bölgesi ülkenin en önemli tanım merkezi olmakla birlikte sanayide de önemli bir gelişme göstermiştir. Meksika'ya özgü kültür öğelerinin çoğu bu bölgeden çıkmıştır. Kurak Balsas bölgesinin ekonomisi temelde sığır besiciliğine dayanır. Yerlilerin en yoğun olarak yaşadığı Güney Yükseltileri bölgesi, kıyılardaki modern turizm merkezlerine karşın yoksulluğu ve geriliğiyle dikkati çeker. Körfez Kıyısı bölgesinde Mestizolar

büyük çoğunluğu oluşturur; bölgenin ekonomisinde en önemli yeri ticari ürünlere dayalı tarım tutar. Genelde öteki bölgelerden kopuk olan Chiapas bölgesinin kuzeyinde Yerliler, güneyinde ise Mestizolar ağırlıktadır. Maya uygarlığının beşinci sayılan Yucatán bölgesi kırsal bir nitelik taşır.

Batılıların geliştirdiği Yerlilerin büyük bölümü Orta, Batı ve Güney Yükselti-leri bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Yerli işgücünden yararlanmak isteyen İspanyollar da genellikle bu bölgelere yerleştiler. Nüfusun öteki bölgelere yayılmasında itici gücü madencilik oluşturdu. Geniş ölçekli hayvancılığa bağlı yerleşim hareketi ise 19. yüzyıl ortalarında başladı.

Doğal yapının bir sonucu olarak kırsal kesimde geniş alanlar yerleşim dışında kalmıştır. Dolayısıyla kırsal yerleşme dokusuna toplu ve kümeleşmiş köyler egemendir. Meksika son derece hızlı bir kentleşme süreci yaşamaktadır. Hızlı büyüme özellikle küçük ve orta çaplı kentlerde belirgindir. Nüfusu 50 bini geçen kentlerin sayısı 100'ün üzerindedir. En önemli kentleşme eksenini ülkenin orta kesiminde Puebla ile Guadalajara arasındaki dar şerit oluşturur. Kuzey sınırındaki kentlerde de çarpıcı bir gelişme gözlenmektedir.

NÜFUS

ETNİK VE DİNSEL YAPI. Avrupalıların gelişinden önce bugünkü Meksika topraklarında çoğu Aztek İmparatorluğu'na bağlı çeşitli Yerli halklar yaşıyordu. Yerlilerin ileri uygarlıkları İspanyol fatihlerce yıkılırken, kolonileşmeyle birlikte gelişen etnik karışım ortaya yeni bir halk çıkardı. Bazı bölgelerde ise etnik kimliklerini koruyan Yerli topluluklar ülke nüfusunun önemli bir ögesi olarak kaldı. Sömürgecilikle birlikte beyaz göçmen sayısının artışı ülke nüfusuna yeni bir öge kattı.

Meksika'nın bugünkü etnik bileşimi sömürge dönemindeki bu biçimlenmeyi yansıtır. İber-Yerli karışımı bir kökene dayanan Mestizolar toplam nüfusun (1981) yüzde 55'ini oluşturur. Etnik karışım sürecinde

Mesa Central'ın doğu kenarındaki dağlık yörelerde adacıklar biçimindeki Yerli yerleşim alanları hâlâ önemli bir yer tutar. 20. yüzyılda göç edenleri de kapsayan beyazların toplam nüfus içindeki oranı yüzde 15'tir. Beyazların büyük bölümü başta México olmak üzere kentlerde ve Batı bölgesinde toplanmıştır. Siyahlar başlıca azınlık topluluğu oluşturur. Son yıllarda Guatemala'dan gelen mülteciler önemli bir sayıyı bulmaktadır.

Toplam nüfusun yüzde 95'ten fazlası resmi dil olan İspanyolca konuşur. Yalnızca Yerli dili bilen Yerlilerin oranı çok düşüktür. Bununla birlikte ülkede konuşulan Yerli dillerinin sayısı 50'yi geçer.

Katolikler toplam nüfusun (1990) yüzde 89,7'sini oluşturur. Ülkenin koruyucu azizi si Guadalupe Meryem'i'nin anısına inşa edilmiş olan bazilika her yıl çoğu köylü olmak üzere yüz binlerce kişi tarafından ziyaret edilir. Katolikliği benimsemiş Yerlilerin önemli bir bölümü geleneksel inanç ve adetleri sürdürür. Yüzde 5 dolayında bir azınlığı kapsayan Protestanlık özellikle kentli yoksullar arasında yaygındır.

DEMOGRAFIK YÖNELİMLER. Meksika nüfusunun en önemli özelliklerinden biri 1940'tan sonra gözlenen yüksek doğal nüfus artış hızıdır. Bugünkü nüfusun 1915'teki düzeyin beş katını aşmış olması bu durumu yansıtan çarpıcı bir göstergedir. 1980'lerde artış oranı bir ölçüde azalmış olmakla birlikte hâlâ dünya ortalamasının çok üzerindedir. Bu gelişmenin temelinde sağlık koşullarındaki düzelmeye bağlı olarak ölüm oranının düşmesinin yanı sıra doğum oranının yüksek düzeyde kalması yatar. Doğum ve ölüm oranları (1990) sırasıyla binde 31,2 ve binde 5'tir. Yüksek nüfus artışının ekonomi üzerinde yarattığı baskı nedeniyle hükümetin 1970'lerin başlarında uygulamaya başladığı aile planlaması programı pek başarılı olamamıştır. Öte yandan yasayla sınırlanmış olan kürtaj yaygın biçimde başvurulan bir yöntemdir. Yüksek doğurganlığın bir başka sonucu da nüfusun son derece genç olmasıdır; 15 yaşın altın-

lıkte coğrafi bölgelere göre son derece dengesiz bir dağılım gösterir. Toplam nüfusun yaklaşık yüzde 20'si, ülkenin dört büyük kenti olan México, Guadalajara, Ciudad Netzahualcóyotl ve Monterrey'de yaşar.

Meksika'dan ABD'ye yönelik göç dalgası özellikle 1970'lerin sonlarında hızla yükselmiştir. Ekonomik nedenlerden kaynaklanan göçlerin büyük bölümü yasadışı yollarla gerçekleştirilmektedir. 1970-85 arasındaki dönemde sınırı geçen göçmen sayısına ilişkin tahminler 4-8 milyon arasında değişmektedir.

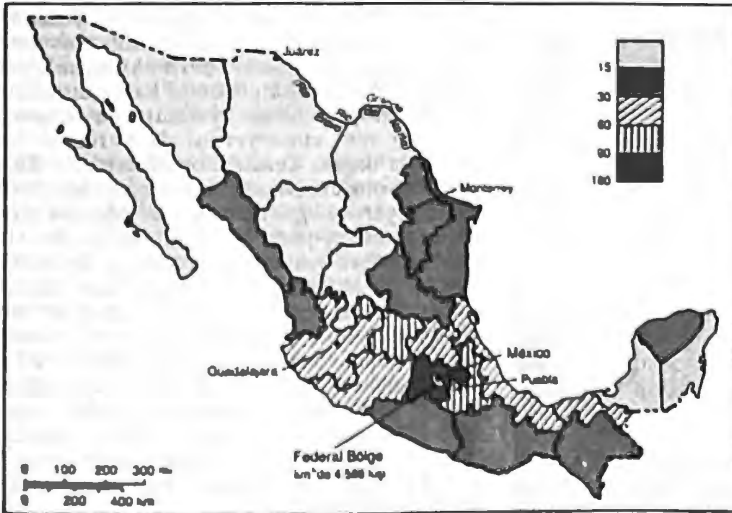
EKONOMİ

Meksika'da büyük ölçüde imalat, toptan ve perakende ticaret, tarım ve madencilik sektörlerine dayanan karma bir ekonomi yürürlüktedir. Devlet ekonomiyi yönlendirmede mali ve parasal politikaların yanı sıra ithalat izni, üretim kotası ve belirli mallarda uygulanan fiyat denetimi gibi araçlardan yararlanır. Yarı özerk devlet kuruluşlarının etkinlik gösterdiği alanlar arasında petrol sanayisi, elektrik üretimi ve dağıtımı, bankacılık ve haberleşme sayılabilir. İmalat sanayisi genelde özel sektörün elindedir. Yerli sermaye özel yatırımların büyük bölümünü denetler. Sigortacılık, petrol üretimi ve ormancılık gibi belirli alanlar yabancı sermayeye kapatılırken, bazı alanlarda da yabancı sermaye payına kısıtlamalar getirilmiştir.

Meksika 1960-80 arasında yüzde 7'ye yaklaşan ortalama yıllık büyüme hızıyla kalkınma yolundaki ülkelerin ön safında yer alır. Bununla birlikte 1970'lerde petrol gelirlerine ve dış kredilere bağlı olarak girilen geniş çaplı yatırımların ardından petrol fiyatlarındaki düşüşle ağırlaşan borç yükü 1980'lerde Meksika tarihinin en büyük ekonomik bunalımına yol açmıştır. 1990 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) 214,5 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 2.490 ABD Doları'dır. Milli gelir artışının nüfus artışının gerisinde olmasına karşılık, Meksika milli gelir açısından Latin Amerika'da Brezilya'dan sonra ikinci sırayı alır.

TARIM, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK. Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1989) yüzde 9 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1990) yüzde 22'si çalışır. Ekili alanlar ülke topraklarının yaklaşık yüzde 13'ünü oluşturur. Yeni projelere karşın sulama olanakları yetersizdir. Sömürge döneminin ürünü olan *hacienda*'ların (büyük çiftlik) erken bir dönemde tasfiye edilmiş olması nedeniyle kırsal kesimde küçük çiftçilik son derece yaygındır. Arazi-lerin 4-8 hektarlık çiftliklere bölünmesine ve emek-yoğun üretime dayanan *ejido* sistemi, tarımda verimlilik düzeyinin düşük olmasında önemli bir etkindir. Bununla birlikte kırsal kesimin büyük bölümü pazara açılmıştır. Devlet tarımsal üretimi artırmak amacıyla kolektif çiftliklerin oluşturulmasına geniş çapta destek vermektedir. Meksika tarım ürünleri bakımından kendine yeterli olmadığından, gıda gereksiniminin önemli bir bölümü ithalat yoluyla sağlanır. Yetersiz beslenme bazı bölgelerde önemli bir sorun durumundadır.

Temel gıda ürünlerinin başında mısır, buğday, pirinç ve fasulye gelir. Genelde iç tüketime dönük olan önemli ürünler arasında şeker kamışı, kocaada, muz, domates, portakal ve patates sayılabilir. Önemli ticari ürünlerden kahve, pamuk ve tütün ile bazı meyve ve sebzeler az miktarda ihraç edilir. Mobilya ve halat yapımında

Meksika'da Nüfus Yoğunluğu

beyaz nüfusun düşük olması nedeniyle Meksika Mestizolarında Yerli özellikleri daha ağır basar. Ülkenin kuzeyinde hem kırsal, hem de kentsel alanlarda Mestizo çoğunluğu büyük bir orana varır. Değişik dil topluluklarına ayrılan Amerika Yerlilerinin toplam nüfus içindeki oranı yüzde 29'u bulur. Yucatán'ın kırsal alanlarıyla Chiapas Yaylasında Mayalar en büyük etnik topluluktur. Oaxaca Vadisi ile Güney Sierra Madre'nin ıssız yörelerinde de kalabalık Yerli (özellikle Zapotek) toplulukları yaşar.

daki grubun toplam nüfus içindeki oranı (1990) yüzde 38,3'tür. Artan nüfusun refah düzeyini korumak ve geliştirmek açısından yeni iş olanaklarının açılması ve gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır.

İç göçler nüfusun dağılımını önemli ölçüde değiştirmiştir. Kırsal kesimde oturanların oranı 1960'larda yüzde 50 dolayındayken, son verilere göre (1990) yüzde 28,7'ye kadar inmiştir. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 43,1 kişi olmakla bir-

kullanılan heneken lifi ile *mescal* ve tekila gibi alkollü içkilerin elde edildiği *maguery* Meksika'nın özel ürünlerini oluşturur.

Ülke topraklarının yaklaşık beşte ikisini kaplayan otlak ve çayırların büyük bölümü kuzeyde toplanmıştır. 1960'larda modern tekniklerin ve ithal cinslerin benimsenmesiyle köklü bir dönüşüm geçiren büyükbaş hayvan yetiştiriciliği önemli miktarda et ihracatına olanak verir. Öteki önemli çiftlik hayvanları domuz, keçi ve koyundur. Meksika aynı zamanda dünyanın en büyük bal üreticilerinden biridir.

Ormanla kaplı alanlar ülke topraklarının yaklaşık dörtte birini oluşturur. Geniş biçimde yararlanılan ormanlardan değişik nitelikte kerestelerin yanı sıra çiklet yapımında kullanılan *chicle* ve başka ürünler de elde edilir.

Balıkçılık önemli bir gelir kaynağıdır. 1960'larda bir balıkçılık filousunun kurulmasından sonra özellikle Büyük Okyanus kıyılarının açıklarındaki zengin balık varlığı geniş çapta değerlendirilmiştir. Avlanan balık türlerinin başında sardalye, hamsi ve tonbalığı gelir. Meksika ve California körfezlerinden çıkarılan karidesin önemli bir bölümü dondurularak ihraç edilir.

MADENCİLİK VE SANAYİ. Meksika'nın zengin doğal kaynakları geniş hidroelektrik potansiyelin yanı sıra birçok değişik maden ve metali kapsar. 1970'lerin ortalarından bu yana en önemli gelir kaynağını oluşturan petrol yataklarının büyük bölümü Körfez Kıyısı ve Kuzeydoğu bölgelerindedir. Meksika petrol rezervleri bakımından dünyada

madenin çıkarımına da Madencilik Geliştirme Komisyonu aracılığıyla mali katkıda bulunur. Madencilik sektöründe gümüş, demir cevheri, çinko, bakır, cıva, kadmiyum ve altının yanı sıra selestit, arsenik, flüorit, antimon, bizmut, doğal grafit, küllü, feldispat ve doğal sodyum sülfat da önemli bir yer tutar.

Meksika Latin Amerika'nın en sanayileşmiş ülkelerinden biridir. GSYİH içindeki payı (1991) yüzde 22,2 olan imalat sektöründe toplam işgücünün (1990) yüzde 18,7'si çalışır. Petrol üretimindeki büyümeyle ilgili olarak petrokimya sanayisi önemli bir gelişme göstermiştir. Önde gelen öteki sanayi dallarını gıda işleme, otomotiv sanayisi, elektrikli makine yapımı, kimya sanayisi, dokumacılık, basımcılık ile kâğıt, metal eşya ve demir-çelik üretimi oluşturur. Elektrikğin dörtte üçü petrol ve öteki yakıtlardan, geri kalanı hidroelektrik ve jeotermik santrallerden elde edilir; yıllık elektrik üretimi (1992) yaklaşık 131 milyar kW-sa düzeyindedir.

Sanayi kuruluşlarının büyük bölümü geniş pazarı ve gelişmiş altyapısıyla México metropoliten alanında toplanmıştır. İşçi sendikalarının çoğu ülkenin egemen siyasal gücü Kurumsal Devrimci Parti'yle (PRI) yakın ilişki içindeki İşçi Kongresi'ne üyedir.

Turizm ülke ekonomisine önemli katkıda bulunur. Geçmişte daha çok tarihsel yerler ve eski uygarlık kalıntılarıyla sınırlı olan turizm etkinlikleri, tatil sayfiyelerinin geliştirilmesiyle geniş bir alana yayılmıştır.

Altyapı, ulaşım ve konut projelerinin inşaat sektöründe yarattığı canlılık, 1980'lerin başındaki bunalıma bağlı olarak başvuru kısıntıları nedeniyle önemli ölçüde gerile-

1970-80 arasında 10 kattan fazla bir artış gösteren dış borçlar mali güçlüklerin daha da ağırlaşmasına yol açmıştır. Ödemeler dengesini düzeltmek amacıyla son yıllarda uygulanan sıkı para politikası çerçevesinde alınan önlemler arasında ithalatın kısıtlanması, döviz kurlarının düşürülmesi, tüketici sübvansiyonlarının kaldırılması ve ücret artışlarının düşük düzeyde tutulması sayılabilir. Meksika ekonomisi bu önlemleri sonucunda 1990'ların başlarında belirli bir toparlanma sürecine girdi.

Meksika'nın ihracatı büyük ölçüde petrol ve petrole bağlı sanayilere dayanır. İthalat kalemlerinin başında ise makine, özel sanayi donanımı, ulaşım araçları ve kimyasal maddeler gelir. Dış ticarette en önemli yeri hem ihracat, hem de ithalat içindeki payı üçte ikiyi bulan ABD tutar. Ticaret yapılan öteki ülkelerin başlıcaları Japonya, Kanada, Fransa ve İngiltere'dir.

ULAŞIM. Demir ve kara yollarının odak noktasını México oluşturur. Yük ve yolcu taşımacılığında daha çok karayollarından yararlanılır. 1992'de toplam uzunluğu 244 bin km'ye yaklaşan karayollarının yalnızca yüzde 35'i kaplanmıştır. Ülke içinde havayolu ulaşımı yaygındır. Gelişen turizmin etkisiyle ülkenin birçok yerinde yeni havalanları açılmıştır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR
DEVLET YAPISI. Meksika'nın yönetim biçimi federal cumhuriyettir. 1917'den beri yürürlükte olan anayasa yürütme, yasama ve yargı erkleri arasında güçler ayrılığı ilkesine dayanır. Kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alan anayasada temel ekonomik ve siyasal ilkeler de yer alır. On sekiz yaşını geçmiş bütün yurttaşlar için oy kullanma zorunluluğu vardır.

Devletin ve hükümetin başı konumunda olan başkan, yalnızca bir dönem görev yapmak üzere altı yılda bir doğrudan halk tarafından seçilir. Başkanlık makamına uzun yıllardan beri sürekli olarak Kurumsal Devrimci Parti'nin (PRI) başkanı seçilmektedir. Geniş yetkilerle donatılmış olan başkan, bakanlar kurulu üyelerinin yanı sıra Federal Bölge valisini, başsavcıyı, yüksek rütbeli subayları ve yüksek mahkeme yargıçlarını atar. Başkanın belirli ekonomik ve mali konularda yasa gücünde kararname (reglamento) çıkarma, yasaları ve eyalet valilerini veto etme 'yetkisi de vardır.

Yasama organı Temsilciler Meclisi ile Senato'dan oluşur. Ülke genelinde seçilen 500 üyenin yer aldığı Temsilciler Meclisi'nin görev süresi üç yıldır. Federal Bölge ile 31 eyaletin ikiye üyeye temsil edildiği 64 üyeli Senato ise altı yıllık bir dönem için görev yapar. Yasama organı üyeleri üst üste iki dönem seçilemez. Ülkenin siyasal yaşamına egemen olan merkez sağ eğilimli PRI, 1929'dan beri bütün başkanlık ve eyalet valiliği seçimlerini kazanmanın yanı sıra federal ve yerel meclislerde de her zaman ezici bir çoğunluğu elinde tutmuştur. Öteki önemli siyasal partiler Demokratik Devrim Partisi (PRD) ile Ulusal Eylem Partisi'dir (PAN). Bölünmüş sol kanat içindeki bazı gruplar 1987'de Meksika Sosyalist Partisi (PMS) adı altında birleşmiştir.

Federal yönetimin yetkisi dışında kalan bütün hizmet ve işler eyaletlerin seçilmiş organlarıncaya yerine getirilir. Bununla birlikte gelir kaynaklarının sınırlılığı eyaletlerin gücünü önemli ölçüde sınırlar. Eyalet valileri altı, tek meclisli yasama organları da üç yıl görev yapar.

Yargı sisteminin başında Yüksek Adalet Mahkemesi yer alır. Eyaletlerin de üst mahkemeleri vardır. Ordu öteden beri siyasetin dışında tutulmuştur. Ordunun iş

Meksika Körfezinde bir petrol platformu
ABC Ajansı

beşinci sırada yer alır. Doğal gaz rezervleri de önemli bir miktarda bulur. Geçmişte en önemli maden olan gümüşün çıkarıldığı başlıca bölge, Mesa Central'dan Mesa del Norte'ye kadar uzanan Gümüş Kuşağı'dır. Meksika günümüzde de dünyanın en büyük gümüş üreticisidir. Latin Amerika'da doğrudan koklaşmaya elverişli kömür Kolombiya'yla birlikte yalnızca Meksika'da bulunur. Ekonomik bakımdan önem taşıyan öteki madenler arasında çinko, kurşun, altın, cıva, kadmiyum, demir cevheri ve bakır sayılabilir.

Son derece gelişmiş olan madencilik sektörünün GSYİH'ye katkısı (1991) yüzde 2,3 dolayındadır. Petrol üretimini elinde tutan yarı özerk kamu kuruluşu Petróleos Mexicanos (Pemex), aynı zamanda yatırım hacmi ve işçi sayısı bakımından ülkenin en büyük işletmesidir. Ham petrolün büyük bölümü boru hatlarıyla ABD'ye ihraç edilir; bazı önemli merkezlerde petrol artım tesisleri de vardır. Devlet birçok başka

miştir. Bununla birlikte 1985'te México'da meydana gelen deprem, geniş çaplı bir yeniden inşaat programını gündeme getirmiştir.

FINANS VE TİCARET. Özel bankaların 1982'de devletleştirilmesinden sonra finans sektörü bütünüyle devletin denetimi altına girmiştir. Meksika Merkez Bankası para basmanın yanı sıra kredi denetimi, ihtiyat hadlerini belirleme ve altın satışı gibi işlevleri de yerine getirir. Öteki kamu finans kuruluşlarının en önemlisi olan Ulusal Kalkınma Bankası, yabancı kaynakların sanayi projelerine aktarılmasında belirleyici rol oynar.

Petrol gelirlerine dayanarak 1970'lerin sonlarında üçte ikiyi varan bir artışla geniş çaplı kamu harcamalarına girişen federal yönetim, 1980'lerin başlarında petrol fiyatlarındaki düşüşle birlikte ortaya çıkan bütçe açığı karşısında yaygın tasarruf önlemlerine başvurmak zorunda kalmıştır. Öte yandan

güvenliği sağlama işlevi önde geldiğinden, toplam asker sayısının dörtte üçü kara kuvvetleri içinde yer alır. Zorunlu askerlik hizmeti süresi bir yıldır.

SAĞLIK, SOSYAL REFAH VE EĞİTİM. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesi temelde federal yönetimin yetkisine girer. Devlet hastaneleri bütün yurttaşlara düşük ücretle sağlık hizmeti verir. Sağlık kuruluşları genelde büyük kentsel merkezlerde toplanmıştır. Kırsal kesimde sağlık personeli açığının yanı sıra araç gereç yetersizliği de önemli boyuttadır. Sağlık koşullarının giderek düzelmesine karşın, başta paraziter ve bulaşıcı mide ve bağırsak hastalıkları olmak üzere bazı ciddi hastalıklar hâlâ sorun oluşturmaktadır. Verem, öteki solunum hastalıkları, sıtma, grip ve cinsel hastalıklar da yaygındır. Ortalama ömür (1990) kadınlarda 73,1 yıl, erkeklerde ise 66,5 yıldır. Bebek ölüm oranı (1988) binde 46,6 düzeyindedir.

Sosyal sigorta sistemi çalışanlar için emekli aylığı, hastalık ve işgörmezlik yardımı gibi hizmetleri kapsar. Meksika toplumunda gelir dağılımı dengesizliği son derece belirgindir. Yaygın bir yoksulluğun görüldüğü kırsal kesimin yanı sıra kentlerde de geniş bir katman geçim düzeyinin altında bir yaşam sürer. Konut açığı sorunu özellikle kentlerde ciddi bir boyuttadır. Öte yandan var olan evlerin büyük bölümü gerekli standartların altındadır. Devletçe yürütülen konut inşaat programları daha çok orta gelirli aileleri desteklemeye yöneliktir.

Okuryazarlık oranı (1990) yüzde 87 dolayındadır. Altı yıllık ilköğretim ve üç yıllık ortaöğretim zorunlu ve parasızdır. Özel okullarda eğitim düzeyi devlet okullarına göre daha yüksektir; bu nedenle gelir dağılımındaki dengesizlik okuma olanaklarına da yansır. Sayıca 50'yi geçen üniversitelerin beşte biri Meksika'dadır. En büyük yükseköğretim kurumu Meksika Özerk Ulusal Üniversitesi, Guadalajara Üniversitesi ve Ulusal Politeknik Enstitüsü'dür.

KÜLTÜREL YAŞAM

Tarihsel, etnik, toplumsal ve ekonomik etkenlerden kaynaklanan bölgesel farklılaşmalara karşın, yerel halk sanatlarının yanı sıra Avrupa kaynaklı klasik sanatlara dayanan özgün bir Meksika kültüründen söz edilebilir. 1930'larda güçlenen Indigenismo(*) akımı Yerli kültür mirasına ilgiyi canlandırmıştır.

Daha çok kırsal kesimde yaygın olan ve hem günlük kullanıma, hem de süslemeye dönük işlevler taşıyan geleneksel halk sanatları ülke çapında çok tutulur. En ilginç örnekler arasında Oaxaca Vadisine özgü kil çömleklerle Tomala köyünde üretilen kuş ve hayvan figürleri sayılabilir. Renkli süslemeler taşıyan pamuk giysilere, pamuk ya da yünden yapılan omuz atkılanna (*rebozo*) ve *serape*'lere, renkli sepetlere ve değişik desenli kilimlere ülkenin hemen her yanında rastlanır. Halk müziği Meksika tarihi boyunca en önemli sanat biçimlerinden biri olmuştur. Eski *charro*'lar (sığır çobanı) gibi giyinen şarkıcılar, günümüzde de şenliklerde ve özel günlerde gitar ve davul eşliğinde şarkılar söyler.

Meksika Devrimi'ne ilişkin temalar uzun bir dönem Meksika edebiyatına damgasını vuran başlıca öge olmuştur. Köylülerin sorunları ve acıların günümüzde de Juan Rulfo gibi yazarların yapıtlarına konu olmakla birlikte, Meksika edebiyatında evrensel temalara yönelik belirgin bir ağırlık kazanmıştır. Bu yeni kuşak edebiyatçıları arasında uluslararası düzeyde ün kazanmış Samuel Ramos, Octavio Paz, Carlos Fuentes, Gustavo Sainz ve Juan José Arreola gibi adlar öne çıkar. Oyun yazarı Rodolfo

Usigli'nin yapıtlarında da benzer bir yönelim görülür. Meksika tiyatrosuna katkıda bulunmuş öteki çağdaş yazarlar arasında Luisa Josefina Hernández ve Emilio Carballido sayılabilir. Müzikte evrenselleşme çığırına öncülük eden Carlos Chávez'i başka bazı genç besteciler de izlemiştir.

Duvar resmi Meksika'nın dünya çapında adını duyurduğu sanat dallarının başında gelir. Diego Rivera, José Clemente Orozco ve David Alfaro Siqueiros gibi ressamlar Meksika tarihi ve kültürünü kalabalık, canlı, figüratif kompozisyonlarla yansıtan yapıtlarıyla tanınmıştır.

Önde gelen kültür kurumlarından Ulusal Güzel Sanatlar Enstitüsü güzel sanatları yaymaya ve bu alandaki incelemeleri desteklemeye yönelik etkinlikler yürütür. Meksika Senfoni Orkestrası ve çeşitli bale toplulukları da devletten önemli çapta destek görür. Yerli Enstitüsü geleneksel el sanatlarını korumak ve geliştirmekle görevlidir.

Boğa güreşi Meksika'da günümüzde de çok sevilen bir eğlencedir. En yaygın spor olan futbolun yanı sıra beyzbol da büyük ilgi toplar. Meksika hafif sıklette birçok dünya şampiyonu boksör yetiştirmiştir.

Yasalarla düzenlenmiş olan basın dünyasına özel sektör egemendir. En etkili gazetelerin başında México'da yayımlanan *Excelsior*, *Novedades* ve *El Universal* gelir. Basın özgürlüğü yönetimin serbestçe eleştirilmesine olanak verir. Radyo ve televizyon yayınları devletin denetimindedir.

TARİH

KOLOMB ÖNCESİ. Bugünkü Meksika topraklarında avcılıkla geçinen ilk insan topluluklarının ortaya çıkışı günümüzden 23 bin yıl öncesine gitmektedir. Bu topluluklar kullanılan ve İÖ 9000'lere tarihlenen bazı aletler günümüze ulaşmıştır. Avcılığın yanı sıra yabani bitki toplayıcılığının gelişmesi İÖ 7500'lere rastlar. İÖ 5000'lerde başlayan toprak ekimi zamanla avcılığa ve toplayıcılığa ağır basarak İÖ 1500'lere doğru göçebe yaşam biçiminden köylere dayalı yerleşik tarıma geçiş için gerekli koşulları yarattı.

Taştan yapılmış disk biçiminde bir Aztek takvimi, 16. yy
ABC Ajansı

Basit köy toplulukları İÖ 900-300 arasında yerini daha karmaşık ve gelişkin kültürlerle bıraktı. Odağında kentlerin yer aldığı toplumsal ve siyasal-dinsel örgütlenmelerin yanı sıra el sanatları, yazı ve takvim gibi alanlarda büyük ilerlemelere sahne olan bu

dönemin ardından, İS 100-900 arasında Olmeklerin, Mayaların ve Tolteklerin kurduğu daha büyük uygarlıklar biçimlendi.

12. yüzyıl başlarında Toltek uygarlığının çöküşünü izleyen genel göç hareketi sırasında kuzeyden gelerek ülkenin orta kesimine yerleşen Aztekler, yoğun ekime ve sulamaya dayanan ileri bir tarım sistemi kurdular. Bu sistemin ve stratejik konumlarının sağladığı üstünlüğü kullanarak ticari ilişkiler ve fetihler yoluyla çevredeki Yerli halkları geniş bir imparatorluk altında topladılar. Dev bir askeri ve dinsel bürokrasiye ayakta duran Aztek egemenliği, 16. yüzyıl başlarında daha üstün silahlar kullanan İspanyolların saldırıları ve bağımlı Yerli halkların başlattığı genel ayaklanma karşısında kısa sürede yıkıldı.

İSPANYOL FETHİ VE YAYILMASI. İspanyolların Meksika'yı fethi, Küba genel valisi Diego Velázquez'in 1517'de Francisco Hernández de Córdoba'yı keşif için Yucatán kıyılarına göndermesiyle başladı. Yeni bir sefer için Şubat 1519'da Küba'dan ayrılan Hernán Cortés(*), Veracruz kentini kurarak askeri vali unvanını aldıktan sonra İspanya kralı I. Carlos adına ülkenin iç kesimlerini fethetmeye girişti. İki yıl süren bu seferin sonunda Ağustos 1521'de Aztek başkenti Tenochtitlán ele geçirildi ve aynı yerde bugünkü México kenti inşa edildi. Sonraki birkaç yıl içinde Meksika'nın orta ve güney kesimleri bütünüyle İspanyol yönetimine girdi.

Yucatán'daki Maya direnişine Francisco de Montejo'nun yürüttüğü askeri harekâtlarla 1526'da son verildi. Bunu izleyen dönemde İspanyol yayılması zengin gümüş yataklarının bulunduğu kuzey bölgelerine yöneldi. Aynı dönemde denetim amacıyla çeşitli yerleşmeler kurulurken, Fransisken ve Cizvit papazların misyonerlik çalışmaları da hız kazandı. İspanyol fethinin büyük ölçüde tamamlandığı 1540'larda Nueva España olarak adlandırılan yeni toprakların yönetimi ayrı bir genel valiliğe bağlandı.

İngilizlerin ve Fransızların yayılmasını durdurma ve bölgedeki Yerli ayaklanmalarını bastırma çabaları, Nueva España sınırlarının 16. yüzyıl sonlarından başlayarak kuzeye doğru genişlemesi sonucunu doğurdu. 18. yüzyıldaki çatışmalar sırasında bölgedeki bazı topraklar birkaç kez el değiştirdi. Uzun bir dönem belirsiz kalan Nueva España'nın kuzey sınırları Adams-Onís Antlaşması'yla (1819) kesin olarak çizildi. Böylece bugünkü Texas, New Mexico ve California toprakları üzerindeki İspanyol egemenliği ABD tarafından resmen tanındı.

SÖMÜRGE DÖNEMİ (1701-1821). İspanyolların Nueva España ve öteki Güney Amerika kolonilerinde *alcalde*(*) ve *corregidor*(*) adı altında toplanan bir dizi krallık görevlisi aracılığıyla uyguladığı bölünmüş, karmaşık ve hantal yönetim sistemi, İspanya Veraset Savaşı (1701-14) sonunda Habsburg hanedanı yerine Bourbon hanedanının başa geçmesiyle köklü bir değişikliğe uğradı. Merkezi ve etkili bir yönetimle geniş imparatorluk kaynaklarını İspanya'ya aktaracak bir sömürge sistemi kurmayı amaçlayan Bourbonlar, Fransız kurumlarını örnek alan çeşitli yönetsel reformlara giriştiler. Kumpanyalara dayanarak ticari bağlar geliştirirken, vergi sisteminde yeni düzenlemelere girdi. Özellikle *intendente*(*) sisteminin kurulduğu III. Carlos döneminde (1759-88) Meksika hızlı bir değişim sürecine girdi.

Madencilik ve tarım alanlarında sağlanan gelişmeler, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi'nin etkisiyle yayılan liberal

düşünceler ve Kreol subayların komutasında oluşturulan yerel milisler Meksika toplumunda yeni güçleri sahneye çıkardı. Öte yandan Napoléon Savaşları (1792-1815) sırasında İspanya'da çıkan kanışıklıklar sömürgeci denetimi büyük ölçüde zayıflattı. Napoléon'un 1808'de VII. Fernando'yu tahttan indirerek kardeşi Joseph Bonaparte'i başa geçirmesinden sonra, Meksika'daki İspanyol görevlileri hedef alan bir bağımsızlık hareketi gelişti. Bu dönemde İspanyol Cortes'inin devrik kral adına ilan ettiği liberal anayasasını yarattığı özgürlükçü havaya karşın, sömürge yönetimi bu bağımsızlık hareketini sert biçimde bastırma yoluna gitti.

Katolik papaz Miguel Hidalgo y Costilla'nın Eylül 1810'da başlattığı ayaklanma, önceleri bazı başarılar elde ettiyse de örgütsüzlük nedeniyle Ocak 1811'de yenilgiyle noktalandı. Ardından Hidalgo'nun yardımcılarından José María Morelos y Pavón, Chilpancingo (1813) ve Apatzingán (1814) kongrelerini toplayarak cumhuriyetçi bir anayasa ile bağımsızlık ilan edilmesine ön ayak oldu. Bu sırada Fernando'nun tahta dönmesiyle İspanya'dan gönderilen birlikler Aralık 1815'te devrimci kuvvetleri bastırdı. Ama gerilla savaşı biçimini alan bağımsızlık hareketi, Vicente Guerrero'nun önderliğinde varlığını sürdürdü.

1820'de İspanya'da Fernando'nun bir darbeyle 1812 Anayasası'nı geri getirme girişimi, Meksika'daki güç dengelerini de değiştirdi. Gelişmeleri kendileri için bir tehdit olarak gören tutucu çevreler İspanya'dan ayrılma çabasına yöneldiler. Daha önce bağımsızlık hareketinin bastırılmasında görev alan Agustín de Iturbide, kralcı kuvvetlerin başına geçerek Guerrero'yla gizli görüşmelere girdi. İki taraf Şubat 1821'de hemen bağımsızlık ilan edilmesini, Katolikliğin tek din kabul edilmesini ve İspanyollarla Kreoller arasında eşitlik sağlanmasını öngören Igualta Planı çerçevesinde anlaşmaya vardı. Bu doğrultuda oluşturulan ordu kısa sürede bütün ülkeyi denetim altına aldı. Ülkeye gönderilen yeni askeri valinin 24 Ağustos 1821'de Córdoba Antlaşması'nı imzalamasıyla İspanyol sömürge yönetimi sona erdi.

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ (1821-1910). Siyasal istikrarsızlık ve toprak kayıpları. Bağımsızlık sonrasında kabul edilen meşruti monarşiyile yönetime tutucu çevreler egemen oldu. Mayıs 1822'de I. Agustín adıyla imparator unvanı alan Iturbide, keyfi yönetimiyle çok geçmeden bütün siyasal çevreleri karşısına aldı. General Antonio López de Santa Anna'nın önderliğinde birleşen muhalefet Iturbide'yi tahttan çekilmeye zorlayarak Aralık 1823'te cumhuriyet ilan etti. Ardından ABD'yi örnek alan federal bir anayasa benimsendi. Yeni anayasada temsilî kurumlara ve bazı özgürlüklere yer verilmesine karşın, sömürgecilik kalıntısı olan ayrıcalıkların temeline dokunulmadı.

Cumhuriyetle birlikte iktidar mücadelesi yürüten iki ana siyasal akım ortaya çıktı: Ordu ve kiliseye dayanan tutucu çevrelerin oluşturduğu Merkezçiler ile eyaletlere daha geniş özerklik verilmesini ve sömürge kurumlarının kaldırılmasını savunan Federalistler. İktidarın iki grup arasında sürekli el değiştirdiği cumhuriyetin ilk 10 yılında, bozuk ekonomi nedeniyle Meksika giderek artan bir borç yükü altına girdi. Bu durum köklü dönüşümlerin gerçekleştirilmesini güçleştirirken, ABD'nin sınırları yeniden belirlemeye yönelik dayatmalarına da elverişli bir ortam hazırladı.

1833'te Federalistlerin desteğiyle başkan seçilen Santa Anna, başlangıçta bazı liberal adımlar atmasına karşın 1836'da baskıcı bir yönetim biçimine yöneldi. Aynı yıl ABD'li göçmenlerin Texas'ta başlattığı ayaklanma, bu toprakların Meksika'dan kopmasıyla sonuçlandı. Bağımsız bir cumhuriyet ilan eden Texas, 1845'te yeni bir eyalet olarak ABD'ye bağlandı. Sorunu görüşme yoluyla çözmeye çalışan Santa Anna başkanlıktan uzaklaştırıldı. Nisan 1846'da sınır devriyeleri arasında çıkan çatışmalar Meksika Savaşı'na(*) yol açtı.

ABD birliklerinin New Mexico ve Yukarı California topraklarını ele geçirmesinden sonra, yeniden başkanlığı üstlenen Santa Anna komutasındaki Meksika ordusu Şubat 1847'deki çarpışmada yenilgiye uğradı. Güneye inerek México'yu işgal eden ABD birlikleri, Santa Anna'nın yerini alan yeni yönetimi bambaşka zorladı. Şubat 1848'de imzalanan Guadalupe Hidalgo Antlaşması'yla Rio Grande ve Gila Irmağının kuzeyindeki topraklar ABD'ye bırakıldı. 1853'te iktidara gelen tutucu çevrelerin çağrısı üzerine sürgünden geri dönerek bir diktatörlük kuran Santa Anna, orduyu büyötmek için, Gadsen Alımı olarak bilinen anlaşmayla Gila Irmağının güneyindeki bir toprak şeridini ABD'ye sattı.

Reform hareketinin yükselişi. Meksika Savaşı'ndan sonra aydınlar arasında liberal görüşler hızla güç kazanmaya başladı. 1855'te Santa Anna'nın diktatörlüğüne son veren Juan Álvarez ve Ignacio Comonfort, bu aydınları önemli görevlere getirerek Meksika tarihinde "La Reforma" olarak bilinen dönemi açtılar. Askerlerin ve din adamlarının yargı ayrıcalıklarının kaldırılmasından (Kasım 1855) ve dinsel amaçlarla kullanılmayan kilise topraklarının satışa çıkarılmasından (Haziran 1856) sonra, liberal aydınların öncülüğünde yeni bir anayasa hazırlandı (Şubat 1857). Reformlara yasal bir dayanak kazandıran ve özgürlükleri genişleten anayasa din adamlarının, ordunun ve büyük toprak sahiplerinin sert tepkisiyle karşılaştı.

Tutucuların Ocak 1858'de giriştiği ayaklanmayla bir iç savaş başladı. México'nun tutuculara bağlı kuvvetlerin eline geçmesi üzerine Comonfort'un yardımcısı olarak başkanlığı üstlenen Yerli kökenli Benito Juárez, Veracruz'a çekilerek cumhuriyetçi kuvvetleri toparlamaya çalıştı. İspanya, Fransa ve İngiltere tutucuları desteklerken, ABD Juárez yönetiminin yanında yer aldı. Temmuz 1859'da kilise mülklerini kamulaştırma, din ve devlet işlerini birbirinden ayırma ve kilisenin toplumsal yaşamdaki rolünü sınırlama gibi köklü reformları yürürlüğe koyan Juárez siyasal dengeyi lehine çevirmeyi başardı. Aralık 1860'ta kazanılan önemli bir çarpışma, liberalleri askeri bakımdan da üstün duruma getirdi. Juárez 11 Ocak 1861'de México'ya dönerek resmen başkanlığa seçildi.

Fransız müdahalesi. Juárez'in mali sorunları çözmek için dış borç ödemelelerini iki yıl süreyle ertelemesini fırsat bilen Fransa imparatoru III. Napoléon, ABD'nin iç savaşla uğraşmasından yararlanarak, ödeden beri tasarladığı, Meksika üzerindeki Güney Amerika'ya yayılma planını uygulamaya girişti. İngiltere ve İspanya'nın da bu serüvene katılmasıyla üç ülkenin birlikleri Meksika yönetimini cezalandırmak üzere Ocak 1862'de Veracruz'a çıktı. Bu sırada Napoléon'un asıl amacının Meksika'yı ele geçirmek olduğunu gören İngiltere ve İspanya birliklerini geri çekti. İç kesimlere doğru ilerleyen takviye edilmiş Fransız kuvvetleri Haziran 1863'te México'yu aldı. Juárez hükümetiyle birlikte kuzeye çekilmek zorunda kaldı.

Napoléon'un bir kukla olarak Meksika imparatoru ilan ettiği Avusturya arşidükü Maximilian, Haziran 1864'te México'ya ulaştı. Ama kendisine bağlı bir ordu oluşturma çabası ve eski konumuna kavuşmak isteyen kiliseye pek öden vermemesi, tutucu çevrelerdeki dayanağının kısa sürede zayıflamasına yol açtı. Cumhuriyetçileri sert önlemlerle sindirme politikası direnişin daha da yaygınlaşması sonucunu doğurdu. Meksika serüveni Fransa'ya hiçbir yarar getirmediği gibi büyük bir yük oluşturmaya başladı. Fransız kamuoyunda sert eleştirilere hedef olan Napoléon, ABD'nin de artan baskısıyla Şubat 1867'de Fransız birliklerini Meksika'dan çekti. Asıl desteğinden yoksun kalan Maximilian, başarısız bir direnişin ardından teslim oldu. Önde gelen generalleriyle birlikte Haziran 1867'de idam edildi.

Cumhuriyet dönüğü. Aralık 1867'de yeniden başkan seçilen Juárez, eğitim sistemini modernleştirme çabalarının yanı sıra ekonomiyi düzeltmeye ağırlık verdi. Ulaşım ağını ve madencilik geliştirme yönelik projelerle birlikte yabancı sermayenin ülkeye girişi başladı. Vergi sisteminde ve gümrük tarifelerinde yeni düzenlemeler yapıldı. Aynı dönemde yönetimde otoriter eğilimlerin belirmesi liberaller arasında hoşnutsuzluğa yol açtı.

1871'deki çekişmeli ve gergin bir seçim kampanyasının ardından başkanlık makamını koruyan Juárez, siyasal kanışıklıkları önlemeye çalışırken 1872'de öldü. Aynı yıl yerine geçen ve reform programını sürdürmeye çalışan Sebastián Lerdo de Tejada, giderek güçlenen bir tutucu muhalefetle karşı karşıya geldi.

Porfirio Díaz yönetimi. Başkan Lerdo de Tejada'nın 1875'te yeniden başkanlığa aday olması, muhalefeti ayaklanmaya yöneltti. Eski bir asker ve siyasal muhalif olarak hareketin başına geçen Porfirio Díaz, yönetimi devirerek Kasım 1876'da başkanlığı üstlendi. Liberal çevrelerin giriştiği yerel ayaklanmaları bastırarak konumunu pekiştirdikten sonra, 1880'de başkanlığı kendi belirlediği bir aday olan Manuel González'e bıraktı. Ama perde arkasından işleri istediği gibi yönlendiremeyince, 1884'te seçim yoluyla yeniden başkan oldu ve izleyen beş dönem boyunca ciddi bir muhalefetle karşılaşmadan bu makamı elinde tuttu.

Anayasal düzeni biçimsel olarak korumakla birlikte hemen bütün yetkileri elinde toplayan Díaz, devlet işlerini pozitivist aydınlardan oluşan ve *científico* lar(*) olarak bilinen dar bir grup aracılığıyla yürütmeye yoluna gitti. Kırsal kesimde güvenliği sağlamak üzere oluşturulan *Rurales*(*) örgütünü orduyla birlikte yönetimin başlıca dayanağı durumuna getirdi. Öte yandan çeşitli güç odaklarını ve çıkar gruplarını ustaca kullanarak kendisine bağladı. Bazı ödünler karşılığında büyük toprak sahiplerinin ve kilisenin desteğini kazanırken, *pan o palo* (ekmek da sopa) mekanizmasına dayanarak bürokrasi üzerinde sıkı bir denetim kurdu. Bu düzenlemelerle kurumsallaşan diktatörlük yönetimini ayakta tutan bir başka önemli öge de bütün özgürlüklerin rafa kaldırılmasıydı.

Díaz'ın güçlü bir istikrar sağlaması ve mali yapıyı bir ölçüde düzeltmesi yabancı yatırımlar için elverişli bir ortam yarattı. Geniş ayrıcalıklar tanınan yabancı şirketlerin gerçekleştirildiği projeler ekonomik bir büyümeye zemin hazırladı. Ama bu büyümekten yalnızca yabancı sermayeyle yakın ilişkiler içindeki dar bir bürokrat ve asker kesimi yararlandığından, gelir dağılımındaki uçurum daha da büyüdü. Özellikle küçük çiftçilerin ve tarım işçilerinin durumu hızla bozuldu. Diktatörlüğe karşı gelişen tep-

kiler derinleştikçe baskıcı önlemler de ağırlaştı.

MEKSİKA DEVRİMİ VE SONRASI (1910-40). *Devrimi hazırlayan gelişmeler.* Dfaz yönetimini hedef alan ilk etkili muhalefet hareketi, anarkosendikalist eğilimli Yenilenme grubunun 1890'larda giriştiği yayın ve örgütlenme çalışmalarıyla ortaya çıktı. Çeşitli baskılarla karşılaşan bu radikal aydınlar ABD'ye kaçtıktan sonra 1906'da kapsamlı bir program çerçevesinde daha örgütlü bir mücadele başladı. Meksika Liberal Partisi adını alan Yenilenme grubunun programı başkanlığın bir dönemle sınırlandırılması, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, kilisenin gücünün kırılması, parasız genel eğitim, toprak reformu ve çalışma koşullarının düzeltilmesi gibi talepleri içeriyordu. Bu talepler çok geçmeden geniş bir kesimde yankı uyandırdı.

Bu sırada Veracruz dokuma işçileriyle Sonora madencilerinin düzenlediği grevlerin kanlı biçimde bastırılması diktatörlük rejimini güç duruma düşürdü. Yoğun iç ve dış tepkilere hedef olan Dfaz, Şubat 1908'de bir ABD'li gazeteciyle yaptığı görüşmede 1910'da demokratik bir başkanlık seçimine izin vereceği yolunda bir açıklama yaptı. Bu açıklamanın etkisiyle siyasal hava yumuşarken, muhalefet yeni bir başkan adayı arayışına girdi. Bu adaylardan biri de varlıklı ve aydın bir işadamı olan Francisco Madero'ydu. 1907'ye değin Yenilenme grubuna destek vermekle birlikte daha ılımlı bir program öngören Madero, 1909 yazında açtığı kampanyada coşkulu bir kitle desteği buldu. Bu gelişme karşısında Dfaz rejimi yeniden sertliğe yöneldi. Madero'nun Haziran 1910'da tutuklanmasından sonra yandaşları silahlı bir ayaklanma hazırlığına girişti. Ekim 1910'da Temsilciler Meclisi Dfaz'ı yeniden başkanlığa seçti. Hapisten kaçmayı başaran Madero, halkı 20 Kasım'da silahlı ayaklanmaya çağırdı. Bu sırada Coahuila valisi olan, ülkenin önde gelen devlet adamlarından Venustiano Carranza da Madero'ya katıldı. Beklenen kitlesel ayaklanmanın gerçekleşmemesine karşın, ülkenin kuzeyinde Pancho Villa, güneyinde de Emiliano Zapata gibi önderlerin köylülerden oluşturduğu gerilla grupları ordu birliklerini yenilgiye uğratarak stratejik demiryolu hatlarını ele geçirdi. ABD sınırını giderek devrimcilerin bir üs bölgesi durumuna geldi. Ordu birliklerinin toplandığı Ciudad Juárez kuşatma altına alındı.

Devrim ve iç savaş. Siyasal iktidara yönelik bir hareket olarak başlayan ayaklanma çok geçmeden toplumun geniş bir kesimini içine alan bir devrime dönüştü. Madero'nun Şubat 1911'de sınırı geçmesinden sonra, devrimci kuvvetler düzenli bir komuta altında birleşti. Ciudad Juárez'in düşmesiyle, disiplinsiz ve bölünmüş ordu birliklerine dayanan Dfaz rejimi hızla çözüldü. İki taraf arasında varılan anlaşma çerçevesinde geçici bir yönetim altında seçime gidilmesi ve devrimci kuvvetlerin dağıtılması koşuluyla Dfaz başkanlıktan çekildi. Ama Zapata ve öteki bazı gerilla önderleri silah bırakmayı reddetti.

Siyasal karışıklıkların sürdüğü bir ortamda başkan seçilen Madero, daha çok yeni yönetime yönelik saldırılarla uğraşmak zorunda kaldı. Şubat 1913'te olaylar México'ya sıçradı. General Victoriano Huerta kendisini başkomutanlığa getiren Madero'ya ihanet ederek onu devirmeyi amaçlayan bir komploya katıldı. Başkanlığı ele geçirdikten kısa bir süre sonra Madero'yu öldürttü. Bunun üzerine Venustiano Carranza kuzeye çekilerek Zapata ve Villa'nın kuvvetleriyle birleşti. ABD birlikleri de Veracruz'u işgal edince, Huerta kaçmak zorunda kaldı.

Başkanlığı üstlenen Carranza, toplumsal reformlar için dayatan Zapata ve Villa kuvvetlerini ancak General Alvaro Obregón'un yardımıyla Nisan 1915'te yenilgiye uğratabildi. Yerel düzeyde süren direniş 1919'da Zapata'nın öldürülmesi ve Villa'nın da mücadeleyi bırakmasıyla sona erdi.

Carranza'nın, konumunu güçlendirdikten sonra 1916'da topladığı kurucu kongre, kitleler arasında devrimin hâlâ güçlü olması nedeniyle ileri sayılabilecek bir anayasa hazırladı. Geçmişteki reformlarla biçimlenen devlet yapısını temel alan yeni anayasa da toprak reformu, doğal kaynakların denetimi, devletin ekonomik ve sosyal görevleri, çalışma mevzuatı gibi konularla ilgili hü-

Lázaro Cárdenas petrol işçileriyle birlikte
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

kümler de yer aldı. Ama 1917'de yürürlüğe giren bu anayasa uyarınca başkan seçilen Carranza toplumsal reformlar için gerekli adımları atmaktan kaçındı. Bunun üzerine askeri önderlerin desteğini alan Obregón, kansız bir darbeyle Carranza'yı devirerek Aralık 1920'de başkanlığa getirilmesini sağladı.

Obregón'un yönetimi anayasanın öngördüğü reformların uygulanması yolunu açtı. Bürokrasiye düzen verilerek köylülere toprak dağıtımı başlatıldı. İşçi sendikalarına geniş çapta destek verildi. Eğitimi yaygınlaştırma hareketine kültürel alanda da bir canlanma eşlik etti. 1924'te Obregón'un yerini alan Plutarco Elías Calles, bu reformları sürdürmenin yanı sıra petrol sanayisini ulusal çıkarlar doğrultusunda düzenleme yoluna gitti. Ayrıca kilisenin gücünü kısıtlamaya yönelik önlemlere başvurdu. Bu politikanın yol açtığı anlaşmazlıklar ancak 1929'da çözüldü.

Bu arada 1928'de altı yıllık bir dönem için ikinci kez başkanlığa getirilen Obregón'un göreve başlamadan suikasta uğraması siyasal bir boşluk doğurdu. Ertesi yıl nüfuzlu askeri ve siyasal çevrelerle işçi ve köylü önderlerini Ulusal Devrimci Parti (PNR; 1938'den sonra Meksika Devrimci Partisi [PRM]; 1946'dan sonra Kurumsal Devrimci Parti [PRI]) altında birleştiren Calles, altı yıl içinde kısa sürelerle görev yapan üç başkanı perde arkasından yönlendirerek siyasal istikrarı korumayı başardı. Dünya çapındaki bunalımın Meksika ekonomisini de etkilediği bu dönemde, devrimin hızı kesilirken radikal uygulamalar da giderek törpüldü.

Yeni reform anıtları. 1930'da PNR'nin başına getirilen Lázaro Cárdenas, partinin geniş bir kitle temelinde örgütlenmesinde önemli rol oynadı. Bu süreçte parti içinde güçlenen sol kanadın baskısıyla, Calles 1934 seçimle-

rinde Cárdenas'ın partinin başkan adayı olarak gösterilmesini desteklemek zorunda kaldı. Başkan seçildikten sonra öncelikle Calles'i ve öteki nüfuzlu çevreleri etkisiz duruma getiren Cárdenas, toprak dağıtımını hızlandırarak köylülerin ejido sistemi çerçevesinde örgütlenmesini sağladı. Dağınık ve küçük işçi örgütlerinin Meksika İşçi Konfederasyonu (CTM) altında birleşmesine ön ayak oldu. Ertesi yıl da yabancı petrol şirketlerini millileştirerek ulusal bir petrol sanayisinin temelini attı. 1937'de yabancıların elindeki demiryollarına el koydu. Bu

adımlar Meksika'nın ekonomik alanda bağımsızlaşması yönünde önemli bir dönüm noktası oldu.

1940'ta Cárdenas'ın adayı olarak başkanlığa seçilen Manuel Ávila Camacho, toplumsal reformları pekiştirmekle birlikte istikrarı sağlamak için ılımlı bir iç politika izledi. Öte yandan ABD ile bir yakınlaşmanın başlamasına öncülük etti. Bu dönemde Meksika Devrimi'nin getirdiği kazanımlar kurumsallaşırken, Cárdenas'ın sol çizgisinden sağa doğru bir kayış da başladı.

II. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI. Meksika ile ABD arasındaki anlaşmazlıklara son veren Genel Anlaşma (Kasım 1941) aynı zamanda karşılıklı ticarette ekonomik ve siyasal işbirliğinin geliştirilmesini sağladı. ABD'den alınan askeri yardımla profesyonelleştirilen ordu giderek siyasal yaşamdaki ağırlığını yitirdi. Almanların iki tankeri batırmaları üzerine ABD'den birkaç ay sonra Müttefiklerin safında savaşa giren Meksika, batı kıyılarını olası Japon saldırılarından korumak amacıyla ABD ile ortak bir harekât komitesi oluşturdu. Ayrıca küçük bir hava birliğiyle Filipinler'deki çatışmalara katıldı. Meksika'nın savaştaki asıl rolü ABD sanayisine düzenli hammadde sağlamak oldu. Bu arada savaşın getirdiği sıkıntılar yerel hafif sanayinin gelişmesinde önemli rol oynadı.

Savaş sonrasında Miguel Alemán'ın yönetimi altında sanayileşmeye daha büyük bir ağırlık verildi. Buna bağlı olarak hızlı bir kentleşme süreci başladı. Kırsal kesimde de tarımsal üretimi artırmak amacıyla geniş çaplı sulama ve taşkın denetimi projeleri gerçekleştirildi. Ekonomik bütünleşme ve yaygın ulaşım ağıyla iç pazar genişledi. Aynı dönemde ordunun bütünüyle siyaset sahnesinden uzaklaşması, sivil rejim geleneğinin yerleşmesini sağladı. Başkan Adolfo Ruiz Cortines'in çıkardığı yasayla kadınlar ilk

kez 1958 seçimlerinde oy kullandı. Sonraki yıllarda yeni reformlarla siyasal katılımın genişlemesine karşın, muhalefet partileri PRI karşısında önemli bir varlık göstereemedi.

Meksika 1970'lerin ortalarında Başkan José López Portillo'nun yönetimi altında dünyanın önde gelen petrol üreticileri arasına girdi. Artan petrol gelirlerinin sağladığı elverişli ortamda, ekonomik büyümeyi finanse etmek için alınan dış borçlar zamanla dev boyutlara ulaştı. Petrol fiyatlarındaki düşüşlere bağlı olarak borç ödemelerinde ortaya çıkan tıkanıklık, işsizlik ve enflasyonla ağırlaşan bir bunalıma yol açtı. Birçok Meksikalı işadamları yatırımlarını başta ABD olmak üzere dış ülkelere kaydırma yoluna gitti. 1982'de başkan seçilen Miguel de la Madrid Hurtado, yatırım ve harcamaları kısımaya dayalı bir program uygulamaya çalıştı. 1988'de yapılan seçimler sonucunda ise Carlos Salinas de Gortari Meksika'nın yeni başkanı oldu.

Salinas yönetimi yürürlüğe koyduğu önlemlerle ekonomi alanında bazı olumlu sonuçlar elde ettiyse de, 1990'ların başlarında insan hakları ihlalleri için Uluslararası Af Örgütü ve öteki kuruluşların sert eleştirilerine hedef oldu. 1991'de yapılan ara seçimlerde oyların büyük bölümünü iktidardaki PRI aldı. 1992'de ülkedeki 32 eyaletten sekizinde yapılan valilik seçimlerinde de, biri dışında bütün eyaletlerde valiliği PRI'nin adayları kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Meksika Devrimci Partisi, İspanyolca PARTIDO REVOLUCIONARIO MEXICANO, Meksika'nın en büyük siyasal partisi Kurumsal Devrimci Parti'nin eski adı (1938-46). Ayrıca bak. Kurumsal Devrimci Parti.

Meksika Devrimi, Porfirio Díaz'ın 30 yıllık askeri diktatörlüğünün devrilmesi ve anayasal bir cumhuriyetin kurulmasıyla sonuçlanan uzun ve kanlı devrim (1910-20). Varlıklı toprak sahipleri ve sanayicilerin çıkarlarını kollayan, seçkin ve oligarşik politikalara tepki olarak başlamış, ittifakları sürekli değişen birçok hizbin mücadelesi biçiminde gelişmiştir.

İstifa etmeyi ve açık başkanlık seçimlerine izin vermeyi reddeden Díaz'ın yeniden seçilmesine karşı olanların (*Antireeleccionista*) lideri olarak ortaya çıkan Francisco Madero,

Pancho Villa düzensiz kuvvetleriyle garnizonları basmaya başladı. Güneyde Emiliano Zapata *cacique*'lere (yerel önderler) karşı kanlı bir hareket başlattı. 1911 ilkbaharında Ciudad Juárez'i ele geçiren devrimci kuvvetler Díaz'ı istifaya zorladı ve Madero'yu başkan ilan etti.

Madero yönetimi daha başlangıçta iki cephe arasında kaldı. Zapata, Yerlilere ellerinden alınmış toprakların hemen geri verilmemesi nedeniyle Madero'nun aleyhine döndü. Başlangıçta Madero'yu destekleyen Orozco da toprak reformunun ağırdan alınması üzerine kuzeyde devrimci hareketin başına geçti. Öte yandan ABD Madero'nun kararsızlığı yüzünden gelişen iç savaş ortamının çıkarlarına zarar vermesinden korkarak Madero'dan desteğini çekti. Başkent México'da eski diktatörün yeğeni Félix Díaz'ın önderliğindeki asiller ile Victoriano Huerta komutasındaki federal birlikler arasında başlayan çarpışmalarla gerilim doruğuna ulaştı. La Decena Trágica (On Trajik Gün) olarak bilinen karışıklıkların dokuzuncu gününe rastlayan 18 Şubat 1913'te Huerta ile Díaz, Madero'yu devirip Huerta'yı başkan ilan etme konusunda anlaşmaya vardılar. Ertesi gün Madero'yu tutuklatan Huerta başkan oldu. Madero birkaç gün sonra öldürüldü.

Huerta'nın despotik yönetimine karşı muhalefetin geliştiği kuzeyde Pancho Villa, Álvaro Obregón ile Venustiano Carranza anlaşmazlıklarını bir yana bırakarak Huerta'ya karşı birleştiler. 1914 ilkbaharı ve yazında saldırılarını México üzerinde yoğunlaştıran ayaklanmacılar Huerta'yı kaçmaya zorladı. Carranza, Villa'nın itirazına karşın 20 Ağustos'ta kendini başkan ilan etti. Bunu yeni karışıklıklar ve kanlı olaylar izledi. Sonunda Villa'nın Obregón ve Zapata ile yaptığı toplantıda çatışmayı önlemek için Eulalio Gutiérrez'in geçici başkanlığa getirilmesi kararlaştırıldı. Ama Carranza'yla yeniden ittifak kuran Obregón Nisan 1915'teki kanlı çarpışmada Villa'nın kuvvetlerini bozguna uğrattı. Bundan sonra hem Zapata, hem de Villa güç yitirmeye başladı. Bu yenilgiyi ABD başkanı Woodrow Wilson'un Carranza'yı desteklemesine bağlayan Villa, intikam almak amacıyla México'daki ABD'lilere ve ABD sınır kasabalarına karşı saldırılara girişti. Villa'yı yakalamak için Meksika'ya geçen ABD birlikleri bir sonuç alamadı.

Yeniden başkan olan Carranza 1917'de başkana diktatörlük yetkileri veren, varlıklı toprak sahiplerinin arazilerine el koyma hakkını getiren, işçi haklarını güvence altına alan ve Katolik Kilisesi'nin ayrıcalıklarını sınırlandıran bir anayasa hazırladı. Muhalefelerini tasfiye ederek ve Zapata'yı 1919'da öldürterek konumunu sağlamlaştırdı. Ama 1920'de Sonora'daki bir demiryolu grevini şiddete başvurarak kırmaya kalkınca muhalefet doruğuna çıktı. Obregón'un ve öteki yandaşlarının da desteğini yitiren Carranza, 21 Mayıs'ta başkentten kaçmaya çalışırken öldürüldü. Ardından başkanlığa Obregón getirildi.

Birçok tarihinin Meksika Devrimi'nin 1920'de sona erdiğini kabul etmesine karşın, 1934'te başkan olan Lázaro Cárdenas'ın devrimin kazanımlarını bir dizi yasayla kurumsallaştırmasına değin federal birliklerle çeşitli ayaklanmacı kuvvetler arasında çatışmalar sürdü.

Meksika Havayolları, İspanyolca tam adı CIA MEXICANA DE AVIACIÓN SA (CMA), 1924'te Meksika'nın Tampico kentinde kurulan, Kuzey Amerika'nın en eski havayolu şirketi. Merkezi México'dadır.

Şirket etkinlikleri Tampico çevresindeki petrol alanlarına kargo taşımacılığıyla baş-

ladı. 1928'de México, Tuxpan, Tampico arasında başlayan tarifeli seferlere aynı yıl México, Veracruz, Mérida arasındaki seferler eklendi. Charles A. Lindbergh'in pilot olarak görev aldığı México-Tampico-Brownsville hattı 1929'da açıldı.

İzleyen yıllarda hat ve sefer sayıları arttı. Pan American Airways'in şirketteki hissesi önce arttıysa da, sonradan, yabancı şirketlerin Meksika'daki etkinliklerini düzenleyen yasa nedeniyle azaldı. 1967'de Pan Am şirketteki hissesini tümüyle devretti.

1982 sonrasında şirkette en büyük pay sahibi olan Meksika hükümeti 1990'da şirketi özel kesime sattı. Günümüzde Meksika Havayolları'nın Meksika'daki 20 kent ile ABD, Antiller, Orta Amerika ve Avrupa'daki çeşitli kentlere seferleri vardır.

Meksika Havzası, Meksika Körfezi tabanının büyük bölümünü kaplayan üçgen biçimli okyanus alanı. Campeche Sığlığının kuzeybatısında, yaklaşık 22°-26° enlemlerle 89°-95° boylamları arasında yer alır. En derin yeri Sigsbee Çukuru (5.200 m) olan havzanın büyük bölümünde derinlik 3.400 m'yi geçer. Havzanın ortasındaki Sigsbee Tepeleri, genelinde düz olan havza tabanının üzerinde yükselen tuz tepelerinin uzantıları olduğu sanılan bir dizi tepeden oluşur.

Meksika işlemi bak. patio işlemi

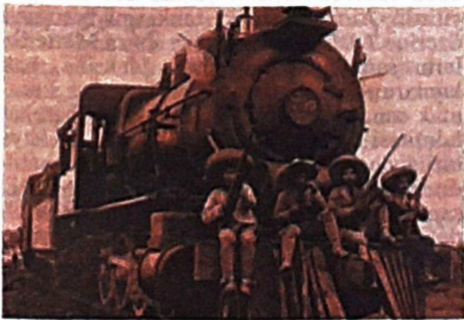
Meksika Körfezi, Kuzey Amerika'nın güneydoğu kıyısında, Florida Boğazıyla Atlas Okyanusuna, Yucatán Boğazıyla da Antil Denizine bağlanan su kütlesi. Kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğusunda ABD, batı, güney ve güneydoğusunda Meksika, doğusunda Küba yer alır.

Oval biçimli olan körfezin yüzölçümü yaklaşık 1.300.000 km², su hacmiyse 2.332.000 km³'tür. En derin yeri, deniz düzeyinin 4.023 m altında bulunan Sigsbee Çukurudur. Yucatán Boğazı aracılığıyla Antil Denizinden gelen ve Florida Boğazından Atlas Okyanusuna çıkan Gulf Stream, körfezdeki başlıca okyanus akıntısıdır. Körfeze dökülen en büyük ırmaklar ise Mississippi ile Rio Grande'dir. Tuzluluk oranı açık sularda yaklaşık binde 36, kuzeyde, Mississippi'nin döküldüğü yerin yakınlarda ise binde 14-20'dir. Yazın yüzeyde 18°C-24°C arasında değişen su sıcaklığı, kışın kuzeyde 18°C, güneyde Yucatán kıyısı açıklarında 24°C'dir. Haziran-ekim arasında bölgede şiddetli harikanlar görülür.

Önemli bir besin, enerji ve mineral kaynağı olan Meksika Körfezinin kıyılarda turizm ve çeşitli atıklar nedeniyle kirlenmektedir. Ticari amaçla avlanan başlıca deniz ürünleri dilbalığı, karides, kefal, istiridye ve yengeçlerdir. Kıta sahanlığındaki petrol rezervinin 326 milyon ton, gaz rezervinin de 960 milyar metreküp olduğu tahmin edilmektedir. Körfezdeki başlıca limanlar, Meksika'da Veracruz, ABD'de ise Galveston, New Orleans, Pensacola ve Tampa'dır.

Meksika Savaşı, ABD ile Meksika arasında, ABD'nin 1845'te Teksas'ı ilhakı ve sınır anlaşmazlıkları nedeniyle çıkan savaş (Nisan 1846-Şubat 1848). ABD'nin kesin zaferi ve Rio Grande'den Büyük Okyanusa kadar uzanan geniş Meksika topraklarını (1,3 milyon km²) ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır.

Texas'ın ilhak edilmesinin yarattığı gerginliğin ardından, ABD başkanı James K. Polk, John Slidell'i tartışmalı Texas sınır konusunu ve Meksika'nın elinde New Mexico ile California'nın satın alınmasını görüşmek üzere México'ya gönderdi. Meksika yöneticilerinin bu görüşmeyi reddet-

Zapata'ya bağlı gerillalar ele geçirdikleri bir trende, 1910
ABC Ajansı

1910'da başkanlığa adaylığını koydu. Madero'yu tutuklatan Díaz, göstermelik bir seçim sonunda başkanlığı kazandığını açıkladı. Madero serbest bırakıldıktan sonra Texas'taki San Antonio'ya giderek halkı 20 Kasım'da ayaklanmaya çağırdı. Ayaklanma başansız olduysa da birçok yörede devrimcileri harekete geçirdi. Kuzeyde Pascual Orozco ile

mesinden sonra, General Zachary Taylor komutasındaki birliklere Nueces ile Rio Grande arasındaki tartışmalı bölgeyi işgal etme emrini verdi (Ocak 1846). Kongre'den Meksika'nın bu tutumu nedeniyle savaş açılmasını isteyeceği bir sırada, Meksika birliklerinin 25 Nisan'da Rio Grande'yi geçerek Taylor'ın birliklerine saldırdığını öğrenince, 11 Mayıs'ta Meksika'nın "ABD topraklarında Amerikalı kanı döktüğü" temasını işleyen bir konuşma yaptı. Kongre 13 Mayıs'ta savaş ilanını büyük çoğunlukla onayladı. Demokratlar savaşçı coşkuyla desteklerken, girişimi haksız bir toprak gaspı olarak gören Whig'ler ile köleciliğin yeni topraklara yayılmasından kaygı duyan kölecilik karşıtı çevreler savaşa karşı çıktı.

ABD kamuoyundaki derin bölünmeye karşın, ABD birlikleri sayıca daha üstün olan Meksika ordusunu bütün önemli çarpışmalarda yenilgiye uğrattı. Taylor'ın kuvvetleri Meksika'nın kuzeydoğusunu işgal etti. Albay Stephen Kearny New Mexico ve California'ya ele geçirdi. General Winfield Scott Veracruz'dan México üzerine yürüdü. México'nun 14 Eylül 1847'de düşmesiyle savaşın askeri aşaması sona erdi.

Barış görüşmelerini yürütmek üzere Scott'ın kuvvetleriyle birlikte México'ya giden Nicholas Trist, Meksika'da yeni bir yönetimin kurulmasından sonra 2 Şubat 1848'de Guadalupe Hidalgo Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşmayla bugünkü New Mexico, Nevada, Arizona ve California eyaletlerini oluşturan topraklar 15 milyon ABD Doları karşılığında ABD'ye bırakıldı.

Savaştan ulusal bir kahraman olarak çıkan Zachary Taylor 1849'da Polk'un yerine başkan oldu. Öte yandan savaş ABD'de köleliğe ilişkin tartışmaların daha da yoğunlaşması sonucunu doğurdu.

Mekteb, İstanbul'da önce haftalık, ardından 15 günlük ve daha sonra yeniden haftalık olarak yayımlanan dergi (1891-96). Kitapçı Karabet'in yönetiminde, ilk ve orta öğretim öğrencilerine yönelik yardımcı dergi olarak yayımlanmaya başladı (8 Ağustos 1891). Dergide bu dönemde Salih Zeki'nin fizik, İbrahim Askeri'nin matematik, İsmail Hakkı Paşa'nın tarih konusundaki yazıları yayımlandı. Mekteb Ocak 1894'te 15 günlük edebiyat dergisine dönüştü. Yeniden haftalık dergi olarak çıktığı son altı aylık dönemde ise özellikle Edebiyat-ı Cedide yazarlarına yer verdi; okurlarına yönelik çeşitli soruşturmalar düzenledi. Son sayısı 12 Şubat 1896'da çıkan dergide Tevfik Fikret, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit (Yalçın), Hüseyin Suat (Yalçın), Cenab Şahabeddin, Hüseyin Siret (Özsever), H. Nâzım (Ekrem Reşit Rey), Faik Ali (Ozansoy), Süleyman Nesib, Rıza Tevfik (Bölükbaşı) gibi imzalar yer aldı.

Mekteb-i Fünun-ı Maliye, 1878'de İstanbul'da Sadrazam Said Paşa'nın girişimiyle Divan-ı Muhasebat binasında açılan meslek okulu. Öğretmenleri Divan-ı Muhasebat üyelerinden seçildiği gibi, öğrencileri de gene bu kurumun genç memurlarıydı. 1879'da dışardan öğretim bulunarak öğretim kadrosunun güçlendirilmesine çalışıldı. Bir kurs niteliğindeki okulda düvel-i muazzama maliye usulleri, vergiler, vergi kanunları, maliye teşkilatı, muhasebe-i umumiye kanunları, servet ve iktisat dersleri okutulmaktaydı. Öğretim 1881'e değin sürdükten sonra okutulan derslerin Mekteb-i Mülkiye'nin programına alınması gerekçe gösterilerek okul kapatıldı.

Mekteb-i Harbiye bak. Kara Harp Okulu

Mekteb-i Maarif-i Adliye, MEKTEB-I İRFAN olarak da bilinir, 1838'de sivil kamu görevlisi yetiştirmek amacıyla İstanbul'da Bâbü'lî bünyesinde açılan öğretim kurumu. 1839'da eski defterdarlık binasına, bir yıl sonra da Sultanahmet Camisi'nin Hünkâr Dairesi'ne taşındı. Hazırlanan nizamnameye göre her yıl okula 50'si yatılı, 50'si gündüzlü 100 öğrenci alınacak, mezunlarından sınavda başarılı olanlar Bâbü'lî, Maliye Nezareti ve Hariciye Nezareti'nde görevlendirilecekti. İlk mezunlarını 1841'de veren Mekteb-i Maarif-i Adliye, rüştiyelerin açılmasından sonra önemini yitirdi. 1862'de de benzeri bir okul olan Mekteb-i Ulum-i Edebiye ile birlikte kapandı.

Mekteb-i Mülkiye, tam adı MEKTEB-I FÜNUN-I MÜLKİYE, Osmanlı döneminde, mülki yöneticiler yetiştirmek için İstanbul'da açılan (12 Şubat 1859) öğretim kurumu.

Osmanlı yenileşme hareketinin temel amaçlarından biri merkez ve taşra yönetim örgütünün yeniden düzenlenmesiydi. Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) bu alanda buyurucu hükümler getirmiş, sonuçta yeni kurumlar oluşturulmuştu. Bu kurumlarda yeni yasa ve tüzükleri sağlıklı biçimde yorumlayarak uygulayacak yönetici eksikliği, bu alandaki eğitimin bir an önce ele alınmasını zorunlu kıldı.

Mekteb-i Mülkiye bu koşulların dayatmasıyla kuruldu. Okula rüştiye mezunlarından seçme sınavını kazananlar yaşı 30'u geçmeyen düşük maaşlı memurlar alınacak, iki yıl olan öğretim süresi sonunda yapılacak sınavda başarılı olanlar Dahiliye Nezareti'nde memurluğa atanacaktı. İlk yıl Mekteb-i Mülkiye'ye 50 öğrenci kabul edildi. 1861'de, mezun olan ilk öğrenciler kaymakamlık ve kaza müdürlükleriyle mal müdürlüklerinde görevlendirildi. Okul 1863'te, ilk kurulduğu yer olan Ticarethane binasından Divanyolu'ndaki Nuri Efendi Konağı'na taşındı. Konağın ertesi yıl yanması üzerine de Vefa'da Saib Paşa Konağı'na yerleşti. Öğretim süresi 1869'da üç, ertesi yıl da dört yıla çıkarıldı.

I. Meşrutiyet'in ilanından (1876) sonra Mekteb-i Mülkiye yeniden düzenlendi. Öğretim süresi beş yıla çıkarılarak adı Mekteb-i Mülkiye-i Şahane oldu. Üç idadi ve iki yüksek sınıftan oluşan okula Mekteb-i Sultani (sonradan Galatasaray Lisesi) son sınıf öğrencileri ve mezunlarıyla Mahrec-i Aklâm (Mekteb-i Aklâm) öğrencileri sınavla alınacaktı. Fransızca öğretimi zorunluydu. Öte yandan bu okuldaki mezun olmayanların kaymakamlık, kaza müdürlüğü gibi görevlere getirilemeyeceği de hükme bağlandı. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane 1 Aralık 1877'de, bugün Çağaloğlu Anadolu Lisesi'ne ait olan Maarif Nezareti binasındaki bir dairede öğretime başladı. 1880'de yatılı öğrenci kabul etmeye başlayan okulun idadi bölümü 1900'de ayrılarak Mercan İdadisi'ne dönüştürüldü.

II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra adı yeniden Mekteb-i Mülkiye olarak değiştirilen okul ödenek yetersizliği nedeniyle 1915'te kapatıldı. 1918'de üç yıl süreli bir okul olarak yeniden açıldı ve aynı yıl Yıldız Sarayı'ndaki Yaveran Dairesi'ne taşındı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra eğitim alanında yapılan düzenlemeler sırasında Mülkiye Mektebi programı da ele alındı. Okulun idari ve mali şubelerinin üç, siyasi şubesinin ise dört yıl öğretim vermesi öngörüldü. Ama ilk iki yıl bütün şubelerde ortak öğretim yapılacaktı. 1930'daki düzenlemede ise okulun bütün şubelerinin öğretim süresi üç yıl olarak belirlendi.

Mülkiye Mektebi, 1933 Üniversite Reformu sonrasında, 16 Haziran 1935'te çıkarılan

2777 sayılı yasayla Siyasal Bilgiler Okulu adını aldı. Aynı yıl Ankara'da, öğretimin bugün de sürdürüldüğü Cebeci'deki okul binasının yapımına başlandı. 1936'da öğretim süresi dört yıla çıkarıldı, aynı yıl okul Ankara'ya taşındı. Siyasal Bilgiler Okulu 23 Mart 1950'de 5627 sayılı yasayla Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (SBF) dönüştürüldü ve Ankara Üniversitesi'ne bağlandı.

Mekteb-i Osmani, Osmanlı yönetiminin, Fransa'ya gönderilen askeri öğrencilerin Fransızca öğrenmelerini sağlamak amacıyla, 1855'te Paris'te açtığı okul. Paris'teki Osmanlı elçisi Cemil Paşa'nın öneri ve girişimleri sonucu öğretime başladı. Okulun müdürü ve yöneticileri Türk, öğretim kadrosunun büyük çoğunluğu Fransızdı. Ahlak-ı milliye ve erkân-ı İslamiye dışındaki dersler de Fransızcadı. Okula Avrupa'daki Osmanlı ailelerinin çocuklarından ve İstanbul'daki okullardan seçilen 60 öğrenci alınıyordu. Bir hazırlık kurumu niteliğindeki Mekteb-i Osmani'de okuyanların, oradan Fransız askeri okullarına geçmeleri amaçlanmıştı. Ders programı da Fransız askeri liselerinkine koşuttu.

Öğretime geçtikten birkaç yıl sonra, getirildiği ağır mali yüke karşılık yeterli verimin alınamadığı ortaya çıktı. Bunun yerine, İstanbul'da benzer eğitim programını uygulayan okulların kurulması kararlaştırıldı. 1868'de açılan Mekteb-i Sultani'yle (Galatasaray Lisesi) başlayan yeni uygulamanın iyi sonuç vermesi üzerine de 1874'te Mekteb-i Osmani kapatıldı.

Mekteb-i Sultani bak. Galatasaray Lisesi

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye II. Mahmud döneminde verilen ad. Ayrıca bak. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane.

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye bak. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, MEKTEB-I TIBBİYE-I MÜLKİYE-I ŞAHANE olarak da bilinir, İstanbul'da, sivil hekim yetiştirmek için açılan (1867) Osmanlı öğretim kurumu.

Osmanlı döneminde toplum sağlığına dönük bir öğretim kurumu açılması girişimi Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure ile başladı. Askeri hekim ve cerrah yetiştiren bu iki okul, 1836'da Mekteb-i Tıbbiye adı altında birleştirildi. Ülkenin tüm vilayet ve sancak merkezlerinde birer sivil hekim bulundurulmasını sağlamak amacıyla bir tıp okulu açılması Tanzimat döneminde gerçekleştirildi. 1867'de rüştiye sonrası öğretim veren altı sınıflı Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye açıldı. Öğretim dili Fransızca olan okulda öğrenim görmek için giriş sınavını kazanmak, Osmanlı uyruğunda (Müslüman ya da gayri müslim) olmak, 16 yaşından küçük ve 25 yaşından büyük olmamak gerekiyordu. İlgili artırmak için mezunların askerlik yükümlüsü olmamaları ve yüksek bir aylıkla hükümet tabibi atanmaları hükme bağlandı. 1871'de okulun öğretim dili Türkçe oldu. 1874'te Ahırkapı'da yapılan yeni yapısına taşınan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin içinde eczacılık öğretimine de yer verildi. Rüştiye mezunlarının tıp derslerini izlemekte güçlük çekmeleri üzerine, okulun bünyesinde hazırlık sınıfı olarak bir yıllık Tıbbiye İdadisi açıldı. 1908'de Haydarpaşa'daki yeni yapısına (sonra Haydarpaşa Lisesi, bugün Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi) taşınan okul, 1909'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile birleştirildi ve

1909-10 öğretim yılında Tıp Fakültesi adını alarak Darülfünun-ı Osmani'ye (sonra İstanbul Üniversitesi) bağlandı.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, MEKTEB-I TIBBIYE-I ASKERIYE olarak da bilinir, askeri hekim yetiştiren Osmanlı öğretim kurumu. II. Mahmud döneminde (1808-39), padişahın "Adli" mahlasını kullanmasından ötürü Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye adıyla da anılmıştır.

Askeri hekim ve cerrah yetiştirmek üzere kurulmuş olan Tıbbane-i Amire ve Cerrahane-i Mamure'nin birleştirilmesiyle oluşturuldu; Kasım 1836'da Topkapı Sarayı'ndaki Otlukçu Kışlası'nda (Kırmızı Kışla) eğitime başladı. Öğretim süresi altı yıl, öğretim dili Fransızcadı. Programının niteliği ve kullanılan öğretim teknikleri açısından Avrupa'daki tıp fakültelerine yakın bir okuldur. Daha önce günah olduğu gerekçesiyle yapılmayan diseksiyon da (insan kadavrası üzerindeki anatomi çalışmaları) ilk kez bu okulda başladı. 1838'de okul, bugün Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu Enderun Ağaları Mektebi binasına taşındı.

Tanzimat Fermanı (1839) sonrasında okulun sağlık alanındaki etkisi giderek arttı. 1840'ta ilk Tıbbiye Meclisi oluşturuldu. Bu meclisin ilk kararı, diplomasız cerrahlığı ve hekimliği yasaklamak oldu. Aynı yıl çiçek aşısının Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'nin denetiminde uygulanmasına karar verildi. 1847'de okulda, Fransa'daki Lyon Tıp Fakültesi'nin programı uygulanmaya başladı. 1871'de öğretim dili Türkçe oldu.

İstanbul'daki yüksek okulların en önemlisi olan Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye, kısa zamanda yenilikçi düşüncelerin de merkezi durumuna geldi. Örneğin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmed Reşid ve İshak Sükrü bu okulun öğrencileriydi. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane 1909'da, Haydarpaşa'daki yeni bir binada (sonradan Haydarpaşa Lisesi, bugün Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi binası) öğretim yapan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ile birleştirildi ve 1909-10 öğretim yılında Tıp Fakültesi adını alarak Darülfünun-ı Osmani'ye (sonradan İstanbul Üniversitesi) bağlandı.

Mekteb-i Ulum-ı Edebiye, İstanbul'da 1839'da sıbyan mektebinin üzerinde öğretim yapmak amacıyla kurulan Osmanlı eğitim kurumu.

Sultan II. Mahmud erkek çocuklar için ilköğretimi zorunlu kılan ve sıbyan mekteplerinin yaygınlaştırılmasını öngören fermanının ardından (1824) ortaöğretime hazırlık okullarının açılmasına girişti. Mekteb-i Ulum-ı Edebiye de bu çerçevede açılan okullardan biriydi. Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye için öğrenci yetiştirmeyi amaçlayan bu okula sıbyan mektebini bitirenler alınacaktı. Okula girişleri özendirmek amacıyla, mezun olacakların evkaf yönetiminden aylık alacakları duyuruldu. Gerçekten de bu okulu bitirenler genellikle devlet dairelerine memur olarak alındılar. Ayrıca 25 yaşından önce medreselerde ulum-ı akdiye ve ulum-ı şeriye okuyan öğrenciler de medrese mezunu sayıldılar. Mekteb-i Ulum-ı Edebiye 1862'de, onun benzeri bir okul olan Mekteb-i Maarif-i Adliye ile birlikte kapandı.

Mekteb-i Ulum-ı Harbiye bak. Kara Harp Okulu

mektubi, MEKTUBI EFENDİ ve MEKTUPÇU olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde sad-

razam, nazır ve valilerin yazı işlerini yürüten görevli.

19. yüzyıla değin yazı işleri şeflerine divan efendisi denirdi. Bu yüzyılda yapılan yönetsel düzenlemelerde mektub denen resmi yazıların hazırlandığı dairelere mektubi kalem, bu daireleri yönetenlere de mektubi denmeye başladı. Mektubi kalemlerinde bir başhalifenin yönetiminde halife, kâtip, şakird gibi çeşitli düzeyde yazıcılar çalışırdı. Mektubiler, bağlı oldukları makamın adına göre (örn. mektubi-i sadr-ı âli, mektubi-i nezaret) adlandırılırdı. Önemli mektubilerden olan sadaret mektubisi, emr-i âli denen sadaret genelgelerini hazırlardı. Önemli yazı ve emirleri kendisi yazar, öbürlerinin taslaklarını denetledikten sonra mektubi kâtiplerine yazdırırdı. Sadarete gelen yazıların özetlerini sadrazama sözlü olarak aktarırdı, gerekli görülenlerin asıllarını sunardı. Sadaret mektubileri bâlâ rütbesinde olurdu. Nezaretin yazışmalarını yürüten mektubi-i nezaretler de ilgili nezaretlerin adlarına göre (örn. mektubi-i nezaret-i dahiliye, mektubi-i nezaret-i evkaf) anılırdı. Valilerin yazı işlerini yürütenlere ise mektubi-i vilayet denirdi. 1908'den sonra mektubilerin yerini kalem-i mahsus müdürleri aldı.

Vilayet mektubilerine Cumhuriyet döneminde il mektupçusu dendi. 1949'da yürürlüğe giren 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ile de unvanları yazı işleri müdürü olarak değiştirildi.

mektup roman, karakterlerden bir ya da birkaçının ağzından yazılmış mektuplardan oluşan roman. Türlün ilk örneği Samuel Richardson'ın, kendisini baştan çıkarmak isteyen efendisine karşı direnen bir hizmetçi kızın öyküsünü anlatan, roman türünün de ilk örneklerinden *Pamela* (1740) adlı yapıtıdır. Mektup roman, özel bakış açılarına dayalı olduğu için çağdaş psikolojik romanın öncüsü sayılır.

Romanın mektup biçiminde olması, kahramanların duyguyu ve düşüncelerinin içten bir biçimde, yazarın müdahalesi olmaksızın yansıtılmasını ve olayların dramatik bir tarzda anlatılmasını sağlar. Ayrıca olayların farklı bakış açılarından sunulması, öyküye çokboyutluluk ve inandırıcılık kazandırır. Mektup biçimi daha çok duygusal romanlarda kullanılmışsa da, onlarla sınırlı kalmamıştır. Türlün önemli örneklerinden, Richardson'ın *Clarissa'sı* (1747-48) trajik yönü ağır basan bir yapıttır. Tobias Smollett'in *Humphry Clinker'i* (1771) toplumsal eleştiriler içeren bir pikaresk komedi, Fanny Burney'nin *Evelina'sı* (1778) ise bir töre romanıdır. Mektup biçimi aracılığıyla, Rousseau *Julie, ou la nouvelle Héloïse*'de (1761; *Julie yahut Yeni Héloïse*, 1943) evlilik ve eğitimle ilgili görüşlerini açıklamış, Goethe de *Die Leiden des jungen Werther'de* (1774; *Genç Werther'in Acıları*, 1935) romantik umutsuzluğu dile getirmiştir. Choderlos de Laclos'un *Les Liaisons dangereuses* (1782; *Tehlikeli İlişkiler*, 1984) adlı mektup romanı ise, gerçekçi ve derinlikli bir psikolojik romandır.

Mektup roman biçiminin bazı yetersizliklerinden söz edilebilir. Örneğin, Henry Fielding *Shamela* (1741) adlı yapıtında Richardson'ın *Pamela*'sındaki hizmetçi kızın edebi yeteneğini ve yazma zevkini alaya almıştır. 1800'den sonra mektup, günlük ve anlatıyı iç içe geçiren romanlar yaygınlığını koruduysa da, mektup roman türü eski önemini kaybetmiştir.

Mektup biçiminde yazılmış ya da mektuplara yer veren Türk romanları arasında, H. R. Gürpınar'ın *Mutallaka* (1897), H. E. Adıvar'ın *Handan* (1912), R. N. Güntekin'in *Bir Kadın Düşmanı* (1927) ve Leyla

Erbil'in *Mektup Aşkaları* (1988) adlı yapıtları sayılabilir.

mektupçu bak. mektubi

mektupla öğretim, ders metinlerinin ve alıştırma sorularının öğrencilere postayla ya da başka araçlarla ulaştırıldığı, alıştırma sonuçlarının da geri iletiltikten sonra değerlendirilerek notlandırıldığı öğretim yöntemi. Dünyada özellikle sanayi, ticaret, silahlı kuvvetler ve devlet kuruluşlarında görev yapan yetişkinlere yönelik staj programlarında yaygın biçimde kullanılır. Öteki eğitim biçimlerini tamamlayıcı işlev görür ve bağımsız eğitim programlarını kolaylaştırır.

Mektupla öğretim yöntemi 19. yüzyıl ortalarında, kentleşme ve sanayileşme sonunda sanayi ve ticaret alanlarında ortaya çıkan eğitilmiş işgücü gereksinimine yanıt olarak doğdu, posta ve basım hizmetlerinin gelişmesiyle de yaygınlaştı. Önce İngiltere, Almanya ve ABD'de başlatılan uygulama hızla bütün dünyaya yayıldı. Uygulama önceleri büyük ölçüde meslek alanlarında yoğunlaştığı halde, bugün birçok özel dershane, sanayi kuruluşu ve devlet kurumu ilköğretim lisansüstü aşamaya kadar çok çeşitli konularda mektupla öğretim vermektedir. Mektupla öğretim konularının çoğu (örn. fotoğraf makinesi ya da saat onarımı, çiçekçilik, çilingirlik, değerli taş bilgisi, güvenlik) derslere devam zorunluluğu bulunan okul programlarında genellikle yer almaz.

Mektupla öğretimde dersler tümüyle mektuplaşma aracılığıyla yürütülebileceği gibi, evde gerçekleştirilecek işleri ya da okulda seminer ya da laboratuvar çalışmalarını da içerebilir. Teyp, dia, video ya da sinema filmi, bilgisayar, telefon, radyo (Avustralya'da öğrenciler alıcı-verici aygıtlar kullanabilmektedir) ve televizyon gibi çeşitli yardımcı araçlar kullanılabilir. Görsel özürülüler için Braille yöntemiyle (*bak.* Braille alfabesi) basılmış kitapların yanı sıra ses kasetlerine kaydedilmiş derslerden yararlanılmaktadır. Elektronik araçlarla yapılan basım ve gösterim olanaklarının yaygınlaşmasıyla, öğrencilerle daha hızlı iletişimin sağlanması beklenmektedir.

Mektupla öğretim sağlayan bazı okullar, öğrencilere iş bulma ve rehberlik hizmetleri de verir. Bazı mektupla öğretim programları öğretmenlerin öğrencileri evlerinde ziyaret etmelerini, öğrencilerin zaman zaman bir araya gelmelerini, kısa sürelerle okulda bazı dersleri izlemelerini ve tartışma ya da çalışma grupları oluşturmalarını öngörür.

Türkiye'de mektupla öğretim yöntemi 1950'den sonra özellikle yabancı dil ve meslek bilgisi gibi alanlarda özel kuruluşlarca kullanılmaya başladı. 1960-61 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nda kurulan Mektupla Öğretim Merkezi okula gidemeyenlere çeşitli düzeylerde öğretim sağlamak, okul dışı sınavlara hazırlamak, işbaşında eğitmek, yeni mesleklerin bilgi ve becerisini kazandırmak gibi görevler üstlendi. 1974'te, üniversiteye giriş sınavında yeterli puanı tutturamamış adaylara yükseköğrenim olanağı yaratmak ve örgün yükseköğretim kurumlarına giremeyen gençleri yükseköğrenimden geçirmek amacıyla bu kuruluşun yapısı geliştirildi. Mektupla Öğretim Okulu adlı bir taşra örgütü kuruldu. 1974-75 öğretim yılında bu uygulamadan yararlanan yaklaşık 40 bin öğrenciden 3 bini bir üst sınıfa geçmeyi başardı. 1975'te daha geniş gençlik kesimlerine yükseköğrenim olanağı sağlamak ve önlisans düzeyinde ara insan gücü eğitimi amacıyla kurulan Yaygın Yükseköğretim Kurumu (YAYKUR), mektupla öğretim uygulamasını da yürütüyordu. YAYKUR öğrencilere hem ders metinleri

sağlıyor, hem de televizyonun iletişim olanaklarından yararlanıyordu. 1978'e değin sürdürülen bu uygulama beklenen başarılı sonucu vermedi. Sayıları 200 bini bulan ve yükseköğretim gençliğinin hemen bütün özlük haklarından yararlanan YAYKUR öğrencilerinden pek azı başarılı olabildi. Bu nedenle 1978-79 öğretim yılından sonra YAYKUR'a yeni öğrenci alınmaması, o dönemde kayıtlı öğrencilerin haklarının korunması kararlaştırıldı.

1982'de yükseköğretimdeki yeni düzenlemeler kapsamında, YAYKUR'a bağlı etkinlikler Eskişehir'deki Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne bağlandı. Üniversite giriş sınavında yeterli puanı tutturarak kaydını yaptırmış öğrencilere öğrenim olanakları sunan bu fakültenin 1991'deki öğrenci sayısı yaklaşık 400 bindi. Öğrencilere hem ders metinleri göndermekte, hem de üniversitenin olanaklarıyla hazırlanmış programlarla TRT'den açıköğretim yayınlarını sürdürmektedir.

Mela, Pomponius (d. Tingentera, Baetica; ü. İS 43), ilkçağda coğrafya üzerine klasik Latinceyle yazılmış tek inceleme olan *De situ orbis*'in (Dünyanın Konumu Üzerine) yazarı. *De chorographia* (Haritacılık Üzerine) adıyla da bilinen yapıtını İS 43 ya da 44'te kaleme almıştır. Kitap 13 yüzyıl sonra açılan keşifler çağına değin etkisini sürdürmüştür. Plinius (Yaşlı) doğa bilimleri ansiklopedisinde, her düzeydeki okuyucu için yazıldığı sanılan bu kitaptan yetkin bir kaynak olarak söz eder.

Büyük ölçüde Eski Yunan kaynaklarından aktarmalara dayanmasına ve birçok eskimiş bilgi içermesine karşın Mela'nın yapıtının ilkçağ coğrafya kitapları arasında özgün bir yeri vardı. Yapıtta, evrenin merkezi olarak düşünülen yeryüzü beş kuşağa ayrılıyordu: Kuzey soğuk kuşak, kuzey ılıman kuşak, kuzgün kuşak, güney ılıman kuşak ve güney soğuk kuşak. İki ılıman kuşak yaşamaya elverişliydi, ama bunlardan yalnızca kuzeydeki biliniyordu. Kuzeyde yaşayanlar güneydeki ılıman kuşağa, arada bulunan kuzgün kuşaktaki dayanılmaz sıcaklık nedeniyle ulaşamıyorlardı. Mela'ya göre, yeryüzünü kuşatan okyanus yeryüzünü dört deniz alanına bölüyordu. Bunların en önemlisi Akdeniz'di. Mela, uzaklık gibi teknik ayrıntıları dikkate almamış, ama andığı yerleri kısa tümcelerle betimlemişti. Bilinen yakın bölgelerle ilgili az şey yazmış, uzak bölgeler hakkında ise efsanelere bile yer vermişti.

Melaka, eskiden MALAKA, Batı Malezya'nın güneybatısında eyalet. Kuzeyde Negri Sembilan, doğuda Johor eyaletleriyle çevrilidir. Malakka Boğazı kıyısında 1.658 km²'lik bir alanı kaplar. Hollanda yönetiminin ardından 1824'te bir İngiliz sömürgesi oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Malaya Federasyonu'na katıldı. 1957'de eyalet statüsü kazandı.

Alçak kıyı tepeleri seyrek ormanlarla kaplıdır. Başlıca akarsuları Linggi, Kesang ve Melaka ırmaklarıdır. Malaya'nın mangrovlu kıyılarına göre yerleşime daha elverişlidir. İç tüketime dönük pirincin yanı sıra kauçuk, meyve ve hindistancevizi gibi ticari ürünler de yetiştirilir. 19. yüzyıl sonlarında eyaletteki Çinlilerin başlattığı kauçuk üretimi ihracata dönüktür. Eyaletin orta kesiminde boksit yatakları saptanmıştır. Güneydeki Kesang Irmağı yakınlarında kalay çıkarılır. Batu Berendam ve Tanjung Keling'de serbest ticaret bölgeleri vardır.

Küçük köyler, büyük pazar kentleri Alor Gajah ve Jasin ile eyalet merkezi ve başlıca liman Melaka'ya karayoluyla bağlanır. Nüfus (1990 geç.) 583.500.

Melaka, eskiden MALAKA, Batı Malezya'daki Melaka eyaletinin yönetim merkezi ve başlıca limanı. Melaka Irmağının ağzında Malakka Boğazı kıyısında yer alır. 1400 dolaylarında Macapahit birliklerinden kaçarak yöredeki küçük bir balıkçı kasabasına sığınan Tumasik (bugün Singapur) hükümdarı Paramesvara tarafından kuruldu. Temelini Paramesvara'nın attığı Malay Krallığı, Çinlilerin desteğiyle çok geçmeden bütün yarımada egemen oldu. Kentin limanı zamanla tüccarların yiyecek ve su ikmali yaptığı bir konaklama yeri durumuna geldi. 1511'de Portekizlilerin kenti ele geçirmesiyle Malay egemenliği sona erdi. 16. yüzyılda Güneydoğu Asya'nın en önemli limanı olan Melaka Hintli, Arap ve Avrupalı tacirlerin uğrak yeri idi. Portekizliler özellikle baharat ticaretinden büyük kazanç sağladılar. 1641'de başlayan Hollanda yönetimi, 1795'te yerini İngiliz yönetimine bıraktı. Bunu izleyen çatışma 1824'te imzalanan Londra Antlaşması'yla İngiltere lehine sonuçlandı. Melaka 1826'da Penang ve Singapur'la birlikte ilk Boğaz Kolonileri'nden biri oldu. İrmak ağzının balıkla dolması ve Singapur'un hızla gelişmesi, Melaka'nın giderek gerilemesine yol açtı. Melaka iç bölgelerde elde edilen kauçuğun ihracı ile şeker ve pirinç gibi malların ithalatı açısından önemini korumaktadır. Çevrede çok sayıda küçük ölçekli meyve ve hindistancevizi işletmesi vardır. 1898'de Çinlilerin başlattığı ticarete yönelik kauçuk üretimi bugün de önemini korumaktadır. Çinlilere ait büyük ve küçük işletmelerde üretilen kauçuk başlıca ihracat ürünüdür.

Kentteki tek katlı evlerin çoğu Hollanda ve Portekiz dönemlerinden kalmadır. Halkın çoğunluğu, giyimleri ve konuşmalarıyla Malay özelliklerini benimsemiş Çinlilerden oluşur. Baba Çinlileri olarak bilinen bu

Melaka'da İsa Kilisesi, Malezya
Jan Moliné-Photo Researchers/EB Inc.

melez soyla Malay-Portekizli-Hollandalı melezleri, Malezya'nın etnografik yapısına az rastlanır bir özellik katar. Irmağın güney yakasındaki alçak tepe üzerinde Eski Kale yükselir. Portekizlilerin 1521'de inşa ettiği St. Paulus Kilisesi, günümüzde yıkıntı durumundadır. Stadthuys (Belediye Binası) 17. yüzyıl ortaları Hollanda mimarisinin özelliklerini taşır. Öteki tarihsel yapılar arasın-

da İsa Kilisesi, St. João Kalesi, bir kültür müzesi. Cheng Hoon Teng Tapınağı ve Ming hanedanı döneminden kalma Çin mezarlığı sayılabilir. Kuala Lumpur ve Singapur'a karayoluyla bağlantısı olan kentte bir de havalimanı vardır. Nüfus (1980) 87.494.

melakonit, tenorit mineralinin kristal yapılı olmayan türü. Ayrıca bak. tenorit.

Melamilik, MELAMIYE ya da MELAMETİYE olarak da bilinir, tasavvufun tekkeler çevresinde tarikatlar biçiminde kurumlaşmasına tepki olarak gelişen tasavvuf anlayışı. Adını ayıplama, kınama anlamına gelen melamet sözcüğünden alır.

Tanrı'ya ulaşmak için tekke, zaviye gibi belli yerler ya da törensel edimlerle özel giysileri gerekli görmeksizin benliğe karşı mücadeleli temel olan Melamiler, tarikat biçiminde örgütlenmek yerine meslek örgütlerinden yararlanmışlardır. Bu örgütlenme fütüvvet(*) olarak anılır. 9. yüzyılda İran'da ortaya çıkan Melamilğin ilk döneminde bu ilkeleri benimseyen gruplar arasında tarikat benzeri oluşumlar vardı. Daha çok giyim-kuşam özellikleri bakımından tarikat görünümü taşıyan abdallar, Kalendariler, Haydariler, Camiler bunlara örnekti. Bektaşilik ve Mevlevilik de Melamilikten yoğun biçimde etkilenen tarikatlardı.

Akımın ikinci dönemini oluşturan Bayramilik Melamilği büyük ölçüde tarikat özellikleri kazandı. Bayramiliğin, Hacı Bayram'ın halifesi Emir Sikkini'yle süren bu kolunun başlıca önderleri Ayaşlı Bünyamin, Pir Ali Bahaeddin, İsmail Maşuki, Ahmed Sarban, Ankaralı Hüsameddin, Hamza Bali, İdris-i Muhtefi, Sütçü Beşir Ağa, Seyyid Haşim, Paşmakçızade Seyyid Ali ve Şehid Ali Paşa'ydı. Bu kol, Hamza Bali'den sonra Hamzaviye adıyla anıldı. İkinci dönem Melamilerin ehl-i beyt(*) sevgisini ön planda tutmaları Rafizilikle suçlanarak kovuşturulup öldürülmelerine yol açtı. İsmail Maşuki, Ankaralı Hüsameddin, Hamza Bali, Sütçü Beşir Ağa gibi önderleri yakınlarıyla birlikte öldürüldüler. Buna karşın ikinci dönem Melamileri 20. yüzyılın başlarına değin varlıklarını sürdürmeyi başardılar.

Son dönem Melamilğin temsilcileri ise Muhammed Nurü'l-Arabi (ö. 1878) ve izleyicileriydi. Muhammed'in kurduğu Melamiye-i Nuriye tarikatı Nakşibendiliğin bir kolu sayılmakla birlikte Melamilik ilkelerini benimsedi. Ama Melamilği bir hal(*) olarak değil, telkin yoluyla yürütmeyi seçtiği için, Hamzaviler tarafından gerçek Melamilikten ayrılmakla suçlanarak Mütelamiye (kendilerini Melami gösterenler) biçiminde adlandırıldı.

Tasavvuf tarihçileri Melamilği Ebu Hafs el-Haddad ya da Hamdun el-Kassar'a bağlama eğilimindedir. Ama 9. yüzyılda yaşayan birçok mutasavvıfın Melamilğin oluşmasına önemli katkısı olmuştur. Bunlar arasında Ebu Türeb Nahşebi, Ahmed bin Hadraveyh, Hatemü'l-Asamm, Ebu Osman Hayri ve Abdullah bin Münazil sayılabilir. 10. yüzyılda yaşayan Ebu Amr bin Nuceyd, İsmail bin Nuceyd, Muhammed bin Ahmed gibi mutasavvıfların da önemli katkıları vardır. İlk Melamiler Horasan'da çoğunlukta oldukları için Horasaniler, Horasan erenleri(*), Horasan pirleri gibi adlarla anılmışlardır.

İlk dönem Melamilerince belirlenen ilkelere göre kişinin kendisini ibadetlerle süslemesi Tanrı'ya ortak koşma, içini hallerle süslemesi dinden çıkmadır. Harcanan çabanın görülmemesi ve bundan zevk duyulmaması koşulu ile her şey emekle, çalışarak

elde edilmelidir. Eziyet edenlere karşılık verilmemeli, onlara iyilik edilmelidir. Hiçbir durumda benlikten hoşnut olunmamalı, onu sürekli suçlamalıdır. Marifetin temeli nefsi sürekli kötü görmek, aşağılamaktır; yapılan iş, beğenilmesi durumunda boşa gider. Yapılanlarla, bilgili oluşla övünülmemeli, anlamayacak kişilere bilgi aktarılmamalıdır. Fakirlik insanlara açıklanmamalı, bundan yakınılmamalıdır. Her durumda Tann'ya tevekkül edilmelidir. Olağanüstü durum ve kerametler de gizlenmeli, bunlara mümin olmayan insanlarda görülen olağanüstü olaylar (istidrac) gözüyle bakılmalıdır. Gösteriş için ağlama terk edilmeli, sürekli hüzünlü olmaya çalışılmalıdır.

melamin, SIYANÜRAMİT ya da TRIAMİNOTRI-AZİN olarak da bilinir, kristal yapıda, renksiz heterosiklik bileşik. Çoğunlukla yapay reçinelerin üretiminde kullanılır.

Siyanamitin ($N \equiv C-NH_2$) halkalı yapıdaki trimeri olan melamin sanayide disayandiamitin basınç altında ısıtılması yoluyla üretilir. Melaminin formaldehitte tepkimesi sonucunda oluşan yüksek molekül ağırlıklı reçineler oluştuktan sonra bir daha çözünmez ve erimez. Genellikle dolgu ve boya maddeleriyle karıştırıldıktan sonra mutfak eşyaları yapımında ya da mobilya, kâğıt ve dokuma sanayisinde kaplama maddesi olarak kullanılır. Formika ve melmak ticari adlarıyla anılan sanayi ürünlerinin üretiminde melamin reçinelerinden yararlanılır. Melamin-formaldehit karışımına bütül alkol katılmasıyla elde edilen bütillenmiş melamin reçineleri ise boya ve verniklerde katkı maddesi olarak kullanılır.

Melampus, Yunan mitolojisinde, çocukken hayatlarını kurtardığı iki genç yılanın uykudayken kulaklarını yalaması sonucu kuş dilini anlamaya başlayan kâhin. Sonraları erkek kardeşi Bias'a Pylos kralı Neleos'un kızı Pero ile evlenmesinde yardım eder. Başka bir efsaneye göre, Tiryas prensi Proitos'un kızlarının deliliğini tedavi etmiş, daha sonra kuzlardan biriyle o, bir başkasıyla da kardeşi Bias evlenmiştir. Pausanias'a (İS 2. yy) göre, Melampus'un anısına Aigosthena'da (Megaris) bir tapınak vardı ve her yıl bir şenlik düzenleniyordu.

Melanchthon, Philipp, asıl adı PHILIPP SCHWARTZERD (d. 15 Şubat 1497, Bretten, Pfalz - ö. 19 Nisan 1560, büyük olasılıkla Wittenberg, Saksonya), Alman hümanist, Reformcu, ilahiyatçı ve eğitimci. Lutherci Kilise'nin inanç ilkelerini açıklayan Augsburg İtikatnamesi'nin(*) yazarlarındandır.

Melanchthon, Albrecht Dürer'in bir oymabaskısı, 1526
Staatliche Museen Kupferstichkabinett, Berlin

Ayrıca Almanya'da eğitim sisteminin yeniden biçimlendirilmesinde rol oynamıştır.

Gençliği ve eğitimi. Ailesi tarafından çok dindar biri olarak yetiştirildi. 1504'te beş kişinin cadılık suçlamasıyla yakıldığı Bretten'de yaşamasının da etkisiyle gizli bilimlere ilgi duydu; Kitabı Mukaddes'teki yıldız, rüya, şeytan astrolojileriyle de beslenen bu ilgi sonucu astrolojiye ve cinlerle ilgili çalışmaların önemine inanmaya başladı. Eğitiminde hümanizm ağır basıyordu. Akarabası olan ünlü İbrani uzmanı ve hümanist Johannes Reuchlin'den yaşam boyu sürecek bir Eski Yunan ve Latin edebiyatı sevgisi alan Schwartzerd bu dönemde, Almancada "kara toprak" anlamına gelen soyadının Yunanca karşılığını kullanmaya başladı.

Heidelberg (1509-11) ve Tübingen (1512-14) üniversitelerinde öğrenim görürken skolastik düşüncüyü derinlemesine araştırdı, Felemenkli hümanist Rodolphus Agricola'nın retorikini, İngiliz filozof Ockham'lı William ile kilise reformcusu Wesel'li John'un adıcılığını inceledi, kutsal metinler ve klasik yapıtlar üzerinde çalıştı. Kısa zamanda altı kitap yazdı. Bunlardan biri de, sonradan birçok baskısı yapılan Yunan Dilinin Temelleri'yd (1518). Erasmus'un övgüsünü kazanarak adını İngiltere'de de duyuran Melanchthon, zamanının en önemli hümanistleri arasında yer aldı.

1518'de, Wittenberg Üniversitesi'nin ilk Yunanca profesörü oldu. Göreve başlar başlamaz hümanist bir öğretim programı uygulamaya koydu; ilahiyatı yenilemek ve toplumu canlandırmak için klasik ve Hristiyan kaynaklara dönüşmesini savundu.

Luther ve Reform. Reform hareketinin öncüsü Martin Luther'in yakın dostu ve sadık yandaşıydı. Luther'in muhalifi Johann Eck'e karşı kutsal metinlerin geçerliliğini savunmuş, Komünyon ayinlerinde kutsanan ekmek ile şarabın İsa'nın bedenine ve kanına dönüştüğü öğretisini daha Luther'den önce reddetmiş, iman yoluyla aklanma kavramını, ilahiyat anlayışının temeline yerleştirmişti. 1519'un sonlarına değin yedi küçük kitap daha yayımladı ve Wittenberg'de ilahiyat öğrenimini tamamladı. Bu arada, Luther'in ısrarıyla Aziz Paulus'un Romalılara Mektubu üzerine bir dizi ders verdi.

1521'de Protestan öğretisinin ilk sistemli yorumunu içeren *Loci communes rerum theologicarum*'u (İlahiyat Alanında Ortak Noktalar) yayımladı. Melanchthon'a göre günah aklın ötesine, insanın iradesine ve duygularına kadar uzanıyordu. İlk günah doğuştan gelen bir eğilim, insanın bütün eylemlerine bulaşan bencilce bir ögeydi. 1525'e değin 20'yi aşkın baskısı yapılan *Loci communes*, 1558'de gözden geçirilmiş ve büyük ölçüde genişletilmiş olarak yayımlandı. Luther'e göre kutsal metinler arasında sayılmayı hak eden yapıt, İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'nde zorunlu ders kitabı olarak okutuldu.

Luther'i destekleyenler hakkında ölüm emri çıkarılmış olmasına karşın, Melanchthon 1521'de, Sorbonne Üniversitesi'nin Luther'in 104 bildirisini mahkûm eden kararına, sert bir yanıt verdi. Aynı yıl, Lucas Cranach'ın ağaç baskı desenleriyle yayımlanan "İsa'nın Çektikleri ve Deccal" adlı yapıtı, papanın yaşam tarzının İsa'nınkinin tam tersi olduğunu öne süren sert bir eleştiriydi. Melanchthon, Paulus'un Korintlilere mektuplarıyla ilgili ders notlarını yayımlamaktan çekinince, Luther yapıtın bir nüshasını gizlice alarak 1521'de yayımladı. Yuhanna İncili üzerine notlar da aynı biçimde yayımlandı.

Worms Meclisi'nin (Diet) yasal haklarını elinden almasından sonra Luther, Wartburg Şatosu'na yerleşmişti. Bu arada Witten-

berg'de, rahiplerin evlenmesi, Komünyon ayininde cemaate de şarap dağıtılması ve misa ayininin kaldırılması konuları geniş tartışmalara yol açıyordu. Radikal Reformcu Andreas von Karlstadt, İsa ile Havarileri'nin eğitimsiz kişiler olmasına dayanarak her türlü eğitimin yasaklanmasını istedi; Zwickau'lu radikal kâhinler de Tann'nın kendilerine görünerek çocukların vaftizine son verilmesini söylediğini öne sürdüler. Melanchthon sokaklardaki şiddet eylemlerini engelleyemedi; ama Mart 1522'de geri dönen Luther, sevgi üzerine sekiz vaaz vererek ortalığı yatıştırdı.

Melanchthon, iman yoluyla aklanma ve kutsal metinlerin bağlayıcılığı konusundaki görüşlerinden vazgeçmediyse de, Wittenberg'deki karışıklıklar, Luther ile Erasmus'un özgür irade konusunda yaptığı sert tartışma ve 1524-25 Köylü Savaşları'nın etkisiyle dinde yumuşatıcı bir etken olarak Hümanizme daha çok ağırlık vermeye başladı. *Loci communes*'in sonraki baskılarında usu vurgulaması, eğitim konusundaki çabaları ve bazı yazıları bu değişimi ortaya koyuyordu. 1528'de Saksonya, Melanchthon'un kilise ve okullarla ilgili önerilerini yasalastırarak Eski Roma'dan sonra ilk devlet okulları sistemini kurdu. Ardından 56 kadar kent okul kurmak için ona baskıyordu. Kişisel çabaları, yazdığı ders kitapları ve yetiştirdiği öğretmenlerle Melanchthon Alman eğitim sistemini neredeyse tümüyle yeniden düzenledi. Königsberg, Jena ve Marburg üniversitelerinin kuruluşunda rol oynadı; Greifswald, Wittenberg, Köln, Tübingen, Leipzig, Heidelberg, Rostock ve Frankfurt an der Oder üniversitelerinde reformlar yaptı.

Augsburg İtikatnamesi ve 1531'de kaleme aldığı Augsburg İtikatnamesi'nin Savunması en önemli başarılarıydı. İtikatname ile Savunma kısa zamanda Lutherçiliğin resmi simgeleri haline geldi. Melanchthon'un 1536-37 yıllarında Schmalkalden Maddeleri için yazdığı "Papalığa Dair Ek" de, aynı ölçüde kabul gördü. Ekte Melanchthon, papalığın, ilahi bir hak dolayısıyla öncelik sahibi olduğunu tarih ve ilahiyat açısından reddediyor, ama bu kurumun siyasal yetkisini (İncil'de de yeri varsa), barışa hizmet edecek insani bir hak olarak kabul ediyordu.

Son yılları. 1546'da Luther'in ölümü, 1547'de Saksonya dükü Moritz'in (1547'den sonra elektör) Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şariken) saflarına katılması ve Lutherçilerin Mühlberg'de yenilgiye uğramaları Protestan hareketine darbe vurdu. Wittenberg Üniversitesi kapatılınca, Melanchthon ailesiyle birlikte kentten kaçtı. Ama halkın Lutherci kesiminin de desteğine gerek duyan Moritz, üniversiteyi yeniden kurması için yıl sonunda onu geri çağırıldı. Wittenberg'in Protestan davasının bir simgesi olduğunu bilen Melanchthon, öğretinin saf haliyle öğretiliceği konusunda güvence olarak kente döndü ve bir öğretim kadrosu oluşturdu. Ama bu kez de, davranışını ihanet olarak yorumlayan ilahiyatçıların düşmanlığını kazanmıştı.

1548'deki Augsburg İnterimi'ne(*) karşı çıkan Melanchthon, prenslerin imparatorla savaşmamak için Leipzig İnterimi'ni kabul etmek üzere olduğunu görünce, ayın gıysisi gibi ayrıntılarda uzlaşabileceğini söyleyerek temel nitelikteki iman yoluyla aklanma öğretisini korudu. 1552'de imparatora karşı tavrı alan Moritz Augsburg İnterimi'ne son verdi; onun yerini önce Passau Antlaşması, sonra da *culus regio, eius religio* (toprak kiminse onun dini geçerlidir) ilkesini yürürlüğe sokan Augsburg Barışı aldı.

Artık saygınlığından çok şey yitirmiş olan Melanchthon, yaşamının son yıllarını çeşitli

tartışmalarla geçirdi. İnsanın kendi kurtuluşunda Tanrı ile birlikte etkin rol alması sorunu üzerine girdiği tartışmada, yalnızca iman yoluyla aklanma öğretisinden ödün vermiyormuş gibi gözüktü. Din yasalarının üç temel yararından (barış ve düzeni korumak, insana ne büyük bir günahkâr olduğunu açıklamak ve ona yaşamında yol göstermek) üçüncüsü üzerinde önemle durması, geleneksel inanışlara döndüğünü göstermekteydi.

Augsburg İtikatnamesi'nin biraz farklı bir metni olan 1540 tarihli *Variata*'nın X. maddesinde olduğu gibi, Komünyon ayini konusunda Reformcularınkindene benzer bir görüşe kayması, Lutherci görünse de ondaki gizli Kalvenci (Reformcu) eğilimleri ortaya koyuyordu. Bütün bu tartışmalar Melanchthon'un Lutherçiler üzerindeki etkisini de azalttı. Sonraki kuşaklar radikal Reformcuların, Anabaptistlerin ve Miguel Servetos adlı bir Üçleme karşıtının idamını onaylaması, İncil'i korumak için savaş yapılabileceğini belirtmesi, İngiltere kralı VIII. Henry'nin ve Hessen kontu Philipp'in (Ali-cenap) bir kereden çok evlenmesine göz yumması, vahiy desteklemek için usa başvurması gibi konularda Melanchthon'u eleştirdiler.

Melanezya, Pasifik Adalarının etnik yapı ve coğrafya temelinde bölündüğü üç adalar grubundan biri. Öteki iki grup Mikronezya ve Polinezya'dır. Melanezya batıdan doğuya sırasıyla Yeni Gine ve Admiralty adalarını, Bismarck ve Louisiade takımadalarını, Solomon ve Santa Cruz adalarını, Yeni Kaledonya ve Loyaute adalarını, Vanuatu'yu,

bölgelere ayrıldı. Bununla birlikte, d'Urville'in 19. yüzyıl başındaki keşiflerinden sonra dilbilim ve arkeoloji alanlarında ortaya çıkan bulgular, bölgede yalnızca iki ayrı halk ve kültürün varlığını ortaya koyunca "Melanezya" sınıflandırması eski kesin anlamını yitirdi. Bölgenin ilk halkı en azından 40 bin yıl önce, bugün bir bölümü sular altında kalmış olan Sahul Sahanlığında yaşayan Papualardı. Yaklaşık 30 bin yıl öncesinde Yeni Gine'nin doğusundaki Bismarck Takımadalarına Papua dilini konuşan halklar yerleşti. Bu halklar, belki de Güneydoğu Asya halklarıyla kurdukları dolaylı ilişkilerin yardımıyla yaklaşık 9 bin yıl önce dünyanın en eski tarım topluluklarından birini oluşturdular. Günümüzde bu halkların soyundan gelenler Papua dilleri olarak adlandırılan dilleri konuşmaktadır.

Yaklaşık 4 bin yıl öncesine değin bölgede başka bir kültür ortaya çıkmadı. Bu tarihte Yeni Gine Adasının kuzeyine, Güneydoğu Asya kültüründen etkilenmiş denizci halklar gelmeye başladı. Arkeolojik bulgular bu halkların yaklaşık 3.500 yıl önce Bismarck Takımadalarına yerleştiklerini ve burada etkinlikte bulunduklarını göstermektedir. Gene arkeolojik bulgulardan anlaşıldığına göre, bu halkların dilleri Malezya-Polinezya dil ailesine giriyor, kültürleri ise tarım ve denizcilğe dayanıyordu.

Malezya-Polinezya dillerini konuşan halklar Solomon Adalarının güneydoğu kıyısı ile Vanuatu, Yeni Kaledonya ve Fiji kıyılarındaki yerleşmeler kurarak ticaret yapmaya başladılar. Obsidiyen ve deniz kabuğu süslemeleri gibi ticari malların geniş bir alana dağılmış olması, bu toplulukların siyasal bakımdan birbirleriyle bağlantılı olduklarını düşündürmektedir. Fiji'ye başlangıçta Lapita çanak çömlekleri üreten halkların, daha sonra da kültürel bakımdan Melanezya'ya özgü özellikler gösteren koyu derili halkların yerleştiği sanılmaktadır.

Sömürge dönemi öncesinde Yeni Gine ile bu adanın doğusunda kalan adalarda, akra-balık temelinde örgütlenmiş, birbirlerine iç evlilikler yoluyla bağlı topluluklar yaşırdı. Genellikle 20-100 kişiden oluşan bu topluluklar siyasal bakımdan görece özerk birimlerdi. Toprak, bütün topluluğun ortak mülküydü. Bununla birlikte, aileler ya da tek tek bireyler ekip biçtikleri bahçeler üzerinde özel mülkiyet hakkına sahiptiler. Toprak üzerindeki haklar soy çizgisine göre belirlenirdi. Günümüzde de Yeni Gine düzlüklerinde, Vanuatu'nun kuzey kesiminde ve Yeni Kaledonya'nın büyük bölümünde babayanlı topluluklar yaşamaktadır. D'Entrecasteaux Adaları ve Louisiade Takımadalarında, Solomon Adalarında ve Banks Adalarının büyük bölümünde ise soy çizgisi anayanlıdır.

Bu topluluklar çevreye dağılmış çiftlikler ya da küçük köylerde yaşar ve genellikle hasat mevsiminden sonra bu yerleşmeleri terk ederlerdi. Bir saldırı tehlikesi karşısında ise yerleşmelerini birbirine yakın yerlerde kurarlardı. Yerleşme dokusu bölgeden bölgeye farklılıklar gösterirdi. Kıyı bölgelerinde genellikle kuşaklar boyu yaşanan büyük köyler görülürken, iç kesimlerde sık sık yer değiştiren küçük köylerle rastlanırdı.

Bölgenin bir başka özelliği de, bazı yörelerde kadın ve erkeklerin ayrı ayrı evlerde yaşamasıydı. Dinsel törenler ve askeri kararlar bakımından büyük önem taşıyan erkek evleri Yeni Gine'nin ve Melanezya'nın birçok bölgesinde, özellikle de Yeni Gine'deki Sepik Irmağı havzasında ve Papua kıyısının güney kesiminde yaygındı. Çocuklar ise kadınlarla birlikte yaşardı.

Bölgede yaşayanlar yağmur ormanlarını keserek ya da yakarak elde ettikleri tarım alanlarında, başta yam ve göleve olmak üzere, kökleri besin olarak kullanılan çeşitli bitkiler, muz, sagu ve şeker kamışı gibi ürünler yetiştirir, domuz besler, balık ve kuş avlarırdı. Ayrıca, ürün çeşidini artırmak ve kütük durumlarında kullanmak için çeşitli yabamı bitkiler toplarlardı.

Melanezya'da hem Papua, hem de Malezya-Polinezya dillerini konuşan halklar, yöreye özgü bir alışveriş sistemi geliştirmişlerdi. Bu sistem, ihtiyaç fazlası domuz ve bitkilerin sunulduğu, deniz kabuğu, köpek-dişi gibi değerli ürünlerin değiş tokuş edildiği şölenler düzenlenmesine dayanırdı. Toplum içinde saygın bir yer edinilmesini sağlayan bu şölenler, bazı bölgelerde savaşçı ilişkilerin yerini alan bir yarışmaya dönüşmüştü. Yeni Gine'nin doğu ucundaki adalarda ise kano kerestesi, taş bıçaklar ve oyma tabaklar gibi uzmanlık isteyen ürünlerin değiş tokuş edildiği gelişmiş bir ticaret ağı oluşmuştu. Yeni Gine'nin Papua dili konuşulan kesiminde farklı dinler görülür. Telefou, Bimin Kuskusmin ve Baktamin gibi dağ halkları arasında, ergenliğe geçiş törenleri düzenlenir ve bu törenler sırasında gençlere evrenin sırları anlatılır. Ayrıca yörede büyü korkusu yaygındır. Büyü yapıldığı yolundaki suçlamalar, gruplar arasındaki düşmanlığın ve kan davasının başlıca nedenidir.

Melanezya'nın Malezya-Polinezya dili konuşulan kesiminde dinsel inanç ata ruhlarına dayanır. Savaş kararları, tarım ve saygınlık arayışı gibi gündelik yaşamın çeşitli sorunları için ata ruhlarına başvurulur. Ruhların kendilerini rüya ve fallarda gösterdiğine inanılır, kişilerin başın ve başarısızlığı, sağlığı ve ölümü ruhlara bağlanır. Aşk, tarım ve balıkçılık için yapılan büyüler, topluluğun hemen bütün üyelerince bilinmekle birlikte, savaş gücü ve hırsızların ortaya çıkarılmasına ilişkin büyülerin sırları kimseye açıklanmaz.

Bölgenin bir başka özelliği de koloni döneminde yaygın olan kargo kültürüdür (*). Doğaüstü güçlerin göndereceği özel bir "kargo"nun yeni bir kutsal çağ başlatacağı inancına dayanan bu kültür, yöre halkının sömürge yöneticilerine gönderilen malzeme ve yiyeceklerin gelişini gözlemelerinden kaynaklanmıştır. Günümüzde koloni dönemi öncesindeki dinlerin yerini Hristiyanlık almaktadır.

Melanezya'da din gibi sanat da büyük bir çeşitlilik gösterir. Yeni Gine'nin dağlık kesimlerindeki sanatın odak noktası insan bedenidir. Bu bölgede yüz ve beden boyanır, takma saç takılır, çeşitli başlıklar ve değişik giysiler kullanılır. Yeni Gine'nin ova bölgelerinde görülen coşkulu sanat geleneği bütün dünyaca tanınır. Melanezya'nın çoğu bölümünün Hristiyanlaştırılması birçok dans ve müzik biçiminin terk edilmesine yol açmıştır. Müzik, ölüyü beklerken söylenen ağıtlardan ve aşk şarkılarından, Malaita'daki çoksesli panflüt müziğine kadar değişen bir çeşitlilik gösterir. Yöre halk masalları ve destanlar bakımından da zengindir.

Melanezya halklarının büyük bir bölümü, yıllardan beri Hristiyanlaştırma ve Batılaşma çabalarının baskısı altındadır. Günümüzde, Melanezya'nın en uzak bölgelerinin bile ulaşılabilir hale gelmesiyle bu baskı daha da artmış ve yörenin hemen her köşesi Batı etkisine açılmıştır. Bir başka önemli değişiklik de daha önce sınıfsız olan Mela-

Savusavu Lagünü'nde hindistancevizli ağaçları, Vanua Levu Adası, Fiji, Melanezya
© L. Zann/Australasian Nature Transparencies

Fiji'yi, Norfolk Adasını ve çok sayıda adacığı kapsar. Doğudaki Polinezya ve kuzeydeki Mikronezya'dan Pasifik Hattı ya da Andezit Hattı denen jeolojik bir oluşumla ayrılır. Güneyde Oğlak Dönencesi ve Avustralya ile sınırlanır. Adı, Yunancada "siyah" anlamına gelen *melas* ve "adalar" anlamındaki *nesoi* sözcüklerinden gelir.

Jules-Sebastien-César Dumont d'Urville'in üçüncü yolculuğunun sonunda, Güney Denizi Adaları haritalarında kapsamlı değişiklikler yapıldı ve adalar ilk kez Melanezya, Polinezya ve Mikronezya adı verilen

nezya toplulukları arasında sınıfların ortaya çıkmasıdır. Ayrıca bak. Pasifik Adaları.

Melanezya dilleri, Melanezya'da konuşulan, Malezya-Polinezya ailesinin Doğu ya da Okyanusya koluna bağlı diller. Mikronezya ve Polinezya dilleriyle yakın akraba olan Melanezya öbeği, çoğu yazıya geçirilmemiş 400 kadar dili içerir. Bunların çoğu birkaç yüz ya da birkaç bin kişi tarafından konuşulur; bu dilleri konuşanların toplam sayısı da bir milyonu geçmez.

Melanezya dillerinin en önemlisi Fiji dilidir. Yaklaşık 334 bin kişinin konuştuğu bu dil Fiji'de gazetelerde, radyo-televizyon yayınlarında ve resmi yayınlarda kullanılır. Öteki önemli Melanezya dilleri arasında Papua Yeni Gine'de bir *lingua franca*(*) işlevi gören Motu karma dili (Police Motu), Solomon Adalarındaki Metodist misyonierlerin kullandığı Roviana, Choiseul Adasındaki Metodistlerin yazı dili Bambatana, Santa Isabel (Ysabel) Adasında bir *lingua franca* işlevi gören Bugotu, New Britain ve New Ireland'deki misyonierlerin kullandığı Tolai, Papua Yeni Gine'nin Madang ilinde Lutherci misyonierlerin bir *lingua franca* olarak kullandığı Yabem ve Graged ile 19. yüzyılda Melanezya'nın kuzeyindeki Melanezya Misyonu'nda bir *lingua franca* ve yazı dili olarak kullanılan Mota yer alır.

Melanezya Picin İngilizcesi, YENİ MELANEZYA DİLİ, BEACH-LA-MAR ya da SANDALAGACI İNGİLİZCESİ olarak da bilinir, Melanezya'da tüccarların ve misyonierlerin yaygın olarak kullandığı İngilizce kökenli karma dil. Bazı bölgelerde bir kreol(*) durumuna gelmiş, yani yerli halkın anadili olarak yerleşmiştir. Birkaç yüz yerel dilin konuşulduğu Yeni Gine Vesalet Toprakları'nda ise bir *lingua franca*(*) işlevi görmüştür.

Zamanla sözcüklerin anlamı değişmiş, birleşik sözcükler ve yeni kuruluşlarla sözcük dağarcığı genişlemişse de, 1.500 kadar İngilizce sözcük bu dilin sınırlı sözcük dağarcığının yaklaşık yüzde 90'ını oluşturur. Basitleştirilmiş ve Yerel Melanezya dillerinin etkisiyle, kullanıla kullanıla değişikliğe uğramış olmakla birlikte, dilbilgisi ve sözdizimi de İngilizceye dayanır. Söyleyiş ve vurgulamada ise yerel dillerin etkisiyle belirgin değişiklikler olmuştur. Vurgu, bütün durumlarda sözcüğün ilk hecesine kaymıştır; örneğin *bikos* (because "çünkü"), *másin* (machine "makine") vb. Ayrıca f ve p ile s, ş, ve ç sesleri arasındaki ayırım ortadan kalkmış, örneğin *this fellow*'dan ("bu adam") *dispela* ("bu"), *finish*'ten *pinis* ("bitirmek"), *sharp*'tan *sap* ("keskin") ve *chalk*'tan *sok* ("tebeşir") sözcükleri türemiştir. İngilizcedeki *th* sesi de, *r* ya da *d*, bazen de *r* olarak söylenir; örneğin, *dispela* (this fellow "bu"), *tri* (three "üç"), *arapela* (other fellow "öteki adam") vb. Genellikle; iki ünlü arasındaki *b* sesi *mb*, *d* sesi de *nd* olarak okunur; örneğin *tabak*'ın (tobacco "tütün") okunuşu *tambak*, *sidaun*'unki (sit down "otur") *sindaun*'dur.

melanin, hayvanlarda ve insanda deri, saç, kıl, tüy, pul ve bazı iç zarlarda bulunan koyu renkli pigment (renkveren). Kurbaga gibi bazı hayvanlarda, karın zarında da melanin vardır; buna karşılık, maddenin buradaki rolü bilinmemektedir. Melanin vücutta tirozin adlı aminoasidin metabolizması sırasında son ürün olarak ortaya çıkar. İnsanda derideki koyu renkli benlerde, koyu tenlilerde derideki siyah pigment hücrelerinde (melanosit), üstderideki kahverengi lekelerde ve insan, kuş ve sürüngenler

gibi birçok omurgalıda görülen melanom adlı koyu renkli ırlarda bol miktarda melanin vardır. Güneş ışınlarına maruz kalan insanlarda derideki melanin miktarı artar ve ten rengi koyulaşır.

melanizm, hayvan dokularında siyah pigment (melanin) birikimi. Albinizmin karşıtı sayılabilecek bir süreç olan melanizmin kimyası tirozin (aminoasit) metabolizmasıyla yakından ilintilidir. Melanizm ayrıca hücrelere melanin yığılmasıyla oluşan kötü huylu melanomlar biçiminde patolojik olarak da ortaya çıkabilir.

Siyah pigment birikiminin, hayvanlarda güneşin morötesi ışınlarının zararlı etkilerini önlemek, soğuk iklimli bölgelerde küçük soğukkanlı canlıların ısı soğurmasını (absorbsiyon) düzenlemek, etkinliklerini alacakaranlıkta sürdüren hayvanların gizlenmesini sağlamak ve göze gelen ışık ışınlarının sayısını sınırlayıp göz küresi içinde dağılan ışığı soğurarak görmeyi güçlendirmek gibi yararlı etkileri vardır.

Sanayi bölgelerinde yaşayan hayvanların çevre kirliliğinden ötürü deri, tüy ve kürklerinin koyulaşmasına sanayi melanizmi adı verilir. Genellikle 100 yıldan kısa bir sürede, yani birkaç kuşaklık bir süreçte oluşan bu hızlı değişim, değişime uğrayan bireylerin öbürlerine göre hayatta kalma ve çoğalma olasılığını artırır. Gece kelebeklerinde görülen sanayi melanizmi (soluk renkli formların yerini tümüyle siyah formların alması) en çarpıcı örneklerden biridir. Bazı özel yüzeylere uyum sağlayarak korunan açık renkli kelebekler sanayi dumanlarının etkisiyle kararan yüzeyler üzerinde kuşlara kolaylıkla yem olmalarına karşın, renkleri ortamla kaynaşmış olan melanik bireyler bu tehlikeden uzaktır. Yenilenen kalıtsal değişimle (mutasyon) ortaya çıkan melanik bireyler doğal seçme yoluyla çoğalır.

melankoli, yoğun elem, karamsarlık, suçluluk duygusu, sanrılar ve değersizlik düşünceleriyle ortaya çıkan, intihar girişiminin en sık görüldüğü ağır ruhsal çöküntü durumu. Ayrıca bak. ruhsal çöküntü.

melanom, melanin içeren hücrelerden (melanosit) kaynaklanan koyu renkli ur. Genellikle deride, kimi zaman da öbür vücut dokularında çıkar; sıklıkla kötü huyludur. Vücut yüzeyindeki bir ben ya da sigilin örselenmesi nedeniyle de gelişebilir. Ten rengi koyu olan bireylerde, özellikle Siyahlarda melanom çok ender görülür.

melanurya (Oblada melanura), Sparidae familyasından deniz balığı türü. Akdeniz ve Akdeniz'e bağlı denizlerin yanı sıra Atlas Okyanusunun doğu kıyılarında da görülen bu balıklar akrabaları olan karagözlere gibi taşlık diplerde ve kovuklarda yaşar. Uzunlukları en çok 30 cm, karagözlere farklı olarak vücutları yanlardan az basık, gövdeleri daha ince uzundur. Çenelerinin önünde kesici, yanlarında sivri uçlu dişler yer alır. Ayrıca ön dişlerin arkasında çok sayıda granül yapılu dişçik bulunur. Melanuryanın en belirgin ayırt edici özelliği kuyruk sapının büyük siyah lekedir. Açık bir renkle çevrili olan bu leke kuyruk sapının alt kenarına erişmez. Sırtı boz, yanları mavimsi gümüş renginde, baş-kuyruk yönünde birbirine paralel boz çizgili, karnı beyaz ya da kirli sandır.

melas, şeker kamışı ya da şeker pancarından şeker üretimi sırasında geriye kalan artı. Şurup yapısında, koyu kıvamlı ve şekerce zengin bir ürün olan melas, başlıca üre gibi azotlu bileşiklerle karıştırılarak hayvan yemi olarak değerlendirilir. Ayrıca,

etil alkol, bira mayası ve rom üretiminde kullanılır. 1948'e değin yaygın olarak melasın mayalanmasıyla elde edilen etil alkolün günümüzde çoğunlukla etilenden üretilmesi melasa olan gereksinimi azaltmıştır.

Melas kristalleşen şekerden santrifüj yoluyla ayrılır. Bileşiminde başlıca sakaroz ve çeşitli yabanc maddelerin yanı sıra, glikoz ve früktoz karışımı olan evirtik şeker (şeker pancarı melasında yaklaşık yüzde 1, şeker kamışı melasında yaklaşık yüzde 14 oranında) bulunur.

melatonin, memeliler, kuşlar, sürüngenler ve amfibyumlarda epifiz bezinden salgılanan hormon. Yale Üniversitesi'nde araştırmalar yapan Aaron B. Lerner tarafından 1958'de bulunmuştur.

Önceleri melatoninin amfibyumlarda derinin renginin açılmasına neden olduğu düşünülüyordu; son yıllarda memelilerdeki işlevleri üzerine yapılan araştırmalar, buna ek olarak, uyku çevrimini ve ergenlik döneminde ortaya çıkan iç salgı değişikliklerini düzenlediğini gösterdi. Epifiz bezinden salgılanan melatonin miktarı, bireyin yaşına ve salgının yapıldığı zamana göre değişir. Örneğin, salgı miktarı geceleri artar, gündüz azalırken, yedi yaşından küçük çocuklarda daha büyüklere, özellikle erişkinlere oranla çok fazladır. Üreme organlarının gelişmesinde rol oynayan prolaktin gibi hormonlar, vücuttaki melatonin miktarı azaldıktan sonra etkin hale gelebileceğinden, melatoninin çocukta erken cinsel olgunlaşmaya engel olduğu söylenebilir. Epifiz bezlerinde hormon salgılayan ur bulunan çocukların, yaşıtılarına göre daha erken yaşta cinsel olgunluğa erişmesi bu varsayımı doğrulamaktadır. Melatonin uyku çevriminin düzenlenmesinde de önemli rol oynar; yapılan deneylerde vücuduna hormon şırınga edilen bireylerin uykusunun geldiği gözlenmiştir. Buna göre, geceleri melatonin salgısının artmasıyla uyuma isteği doğar ve artar, sabaha karşı hormon salgısının durması uykunun hafiflemesine neden olur. Küçük çocukların erişkinlerden daha çok uyuması, melatonin salgısının miktarıyla açıklanabilir.

İnsan dışındaki memelilerde uzun kış gecelerinde yaza oranla daha fazla salgılanan melatoninin bir tür üreme ve çiftleşme sinyali olduğu sanılmaktadır. Üreme ve çiftleşme dönemleri ilkbahar gibi elverişli mevsimlere rastlayan hayvanlarda melatonin, üreme çevrimini gündüz ve gecenin uzunluğuna göre düzenleyen bir biyolojik saat olarak görev yapar.

Melba, Dame Nellie, asıl adı HELEN ARMSTRONG, eö MITCHELL (d. 19 Mayıs 1861,

Melba, bir oymabaskı, 1894
British Museum, Londra; fotoğraf, J. R. Freeman & Co. Ltd

Richmond, Melbourne yakınları - ö. 23 Şubat 1931, Sidney, Avustralya), çok yaygın üne kavuşan koloratur soprano.

Altı yaşındayken Avustralya'nın Richmond kentindeki Halk Evi'nde şarkı söylemeye başladı. Yetenekli bir piyanist ve orgcuydu. 1882'de Charles Nesbitt Armstrong'la evleninceye değin şan eğitimi görmedi. 1885'te Sidney'de, 1886'da Londra'da izleyici karşısına çıktıktan sonra öğrenimini Paris'te sürdürdü. Operada ilk kez sahneye 1887'de Brüksel'de, Verdi'nin *Rigoletto* operasında Gilda rolüyle çıktı ve Melbourne kentinin adından esinlenerek Melba adını kullandı. 1920'ye değin Avrupa'nın ve ABD'nin belli başlı operalarında, özellikle de Covent Garden Operası ile Metropolitan Operası'nda söyledi. Delibes'in *Lakmé*'sinde, Gounod'nun *Faust*'unda Marguerite ve Verdi'nin *La traviata*'sında Violetta rollerinde üstün başarı gösterdi. 1918'de D.B.E. (Dame Commander of the British Empire) unvanıyla onurlandırıldı. 1925'te *Melodies and Memories* (Melodiler ve Anılar) adlı kitabını yayımladı. 1926'da Avustralya'ya dönerek Melbourne Konservatuarı'nın başına getirildi. Melba tostu ile peşmelba onun adını taşımaktadır.

Melbourne, ABD'de Florida eyaletinin orta kesimindeki Brevard ilinde (county) kent. Indian Irmağı (bir lagün) ve Atlas Okyanusu kıyısında yer alır. Bölgeye ilk olarak 1878'de İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'nden emekli profesör Thomas Mason yerleşti. Kente bugünkü adını, bölgeye Avustralya'nın Melbourne kentinden gelen posta müdürü C. J. Hector'ın verdiği sanılır. 1893'te Florida Doğu Kıyısı Demiryolu'nun bölgeye ulaşmasına değin ulaşım buharlı yolcu gemileriyle yapıldı. 1950'den sonra Cape Canaveral'da bir uzay üssü kurulması kentin ekonomik gelişimini doğrudan etkiledi. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu 1958'de Brevard Mühendislik Okulu adıyla kurulan Florida Teknoloji Enstitüsü'dür. Melbourne 1969'da Patrick Hava Kuvvetleri Üssü yakınında yer alan Eau Gallie ile birleştirildi.

Kentin doğu kıyısında soyu tükenmiş hayvan kalıntılarını içeren önemli Pleyistosen (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) çökelleri yer alır. Melbourne Beach ve Indialantic kasabalarına lagün üzerinden geçen Melbourne Yolu aracılığıyla ulaşılır. Nüfus (1990) kent, 59.646; Melbourne-Titusville-Palm Bay metropoliten alanı, 398.978.

Melbourne, Avustralya'da, Victoria eyaletinin merkezi kent. Avustralya'nın güneydoğu kıyısında, Port Philip Koyunun ucunda yer alır. Dünyadaki bir milyondan fazla nüfuslu kentsel yerleşmelerin en güneyde olanıdır. 1901-27 arasında ülkenin başkenti olan Melbourne, Sidney'le birlikte Avustralya'nın en önemli ve en büyük iki kentinden biridir.

Dağınık bir kent olan Melbourne nüfus sayımı ve planlama açısından iki bölgeye ayrılmıştır. İç bölge, koyun kuzey ucundaki düz araziye kapsayan Melbourne metropoliten alanını içine alır. Melbourne istatistiksel birimi olarak anılan dış bölge ise, iç bölgeyi ve merkezi kentle ekonomik ve toplumsal ilişkisi olan bütün çevre bölgeleri kapsar; Victoria nüfusunun yaklaşık yüzde 70'i burada yaşar. Kentin iklimi ılımandır. En yüksek sıcaklık temmuzda 13°C, ocakta ise 26°C'dir. Yıllık ortalama yağış miktarı 657 mm dolaylarındadır.

Kentteki önemli sanayi dalları arasında makine, tekstil, giyim eşyası, kâğıt, kimyasal madde, mobilya ve yapı malzemeleri üretimi ile metal ve gıda maddesi işleme sayılabilir. Dış bölgede yeni sanayi tesisleri-

nin kurulması iç bölgenin bir sanayi merkezi olarak eski önemini yitirmesine yol açmıştır. Hızla gelişen doğu ve güney banliyölerinde büyük bölgesel alışveriş merkezleri yapılmıştır. Korunaklı Melbourne limanına gelen ithal malları arasında gazete kâğıdı ve kâğıt, demir ve çelik, yapay reçine, kimyasal madde ve plastik ürünleri sayılabilir. Önde gelen ihracat malları ise yün, petrol ürünleri ve gıda maddesidir.

Koydan 5 km içeride, Yarra Irmağının kuzey yakasında yer alan kent merkezi, uzun ana caddelerle kare blok halinde bölünmüştür. Swanston, Elizabeth, Bourke, Collins ve Queen caddeleri kentin başlıca ticaret bölgeleridir. Kent parklarla ve spor alanlarıyla çevrilidir. Kentin batı kıyılar Frankston, Mornington ve Flinders gibi doğu kıyısındaki konut bölgelerine göre daha az gelişmiştir.

Melbourne Üniversitesi (1853), La Trobe Üniversitesi, Melbourne Kraliyet Teknoloji Enstitüsü ve Monash Üniversitesi kentin önde gelen yükseköğretim kurumlarıdır. Kentteki kütüphanede Avrupa'da basılmış ilk kitaplardan oluşan bir koleksiyon sergilenir. Victoria Sanat Merkezi'nde (1968) sanat galerileri, tiyatrolar, toplantı salonları, stüdyolar ve araştırma alanları yer alır.

Kent içi ulaşım elektrikli trenler, otobüsler ve tramvaylarla sağlanır. Banliyölere uzanan elektrikli tren taşımacılığını ring seferi halinde uzatan bir metro hattı 1981'de açılmıştır. Trafik tıkanıklığının artması üzerine karayolu yapım çalışmaları hızlandırılmıştır. Melbourne limanı büyük tonajlı gemilerin yanı sıra deniz aşırı yolculara da hizmet verir. Kuzeybatıda Tullamarine banliyösünün yakınlarında bir havalimanı vardır. Kentin yüzölçümü 31,4 km², istatistik-

Melbourne'da Sergi Binası'nın girişi
Promotion Australia

sel birimin ise 6.110 km²'dir. Nüfus (1984 geç.) kent, 58.100; (1991) istatistiksel birim, 3.022.157.

Melbourne (Kilmore), William Lamb, 2. Vikont (d. 15 Mart 1779, Londra - ö. 24 Kasım 1848, Brocket, Hatfield yakınları, Hertfordshire, İngiltere), 16 Temmuz-14 Kasım 1834 ve 18 Nisan 1835-30 Ağustos 1841 arasında İngiltere başbakanı. Liberal olmasına karşın genellikle muhafazakâr politikalar izlemiş ve Kraliçe Victoria'nın başdanışmanlığını yapmıştır.

1804'te baroya kabul edildi. 1806'da Avam Kamarası'na girdi. Nisan 1827-Mayıs 1828 arasında Canning ve Wellington 1. dükü Arthur Wellesley'nin kabinelerinde İrlanda bakanlığı yaptı. 1829'da babasının ölümü üzerine vikont unvanını aldı. 16 Kasım 1830-8 Temmuz 1834 arasında Kont Grey

başkanlığındaki hükümette içişleri bakanlığına bulundu. Bu görevi sırasında daha iyi çalışma koşulları için mücadele eden sanayi ve tarım işçilerine karşı sert önlemler aldı. Sendika kurma girişiminde bulunan altı tarım işçisini Avustralya'daki bir ceza kolonisine göndermesi üzerine patlak veren Tollpuddle Olayı (1834) kamuoyunda çalkantılara yol açtı.

William Lamb Melbourne, J. Partridge'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1844; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

1834'te Grey'in istifası üzerine başbakan olduysa da kısa bir süre sonra Liberallerin kilise reformu konusundaki tasarılarına karşı çıkan Kral IV. William tarafından görevden alındı. Ama Sir Robert Peel önderliğindeki Muhafazakârlar parlamentoda çoğunluğu sağlamayı başaramayınca yeniden başbakan oldu. Kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasından (Haziran 1837) sonra bir süre onun özel sekreterliğini yaptı. Bu ilişki sonucu Victoria Liberalleri desteklemeye başladı. Melbourne 7 Mayıs 1839'da, kraliçenin hizmetkârlarının Liberal kadınlardan seçilmesi konusunda ısrar etmesi üzerine çıkan bunalım sırasında istifa etti. Ama Peel'in bir hükümet kuramaması üzerine görevini sürdürdü.

1840'ın başında sanayi sektöründe yaşanan bunalım, Chartistlerin sürdürdüğü muhalefet, Çin'de ve Afganistan'daki savaşlar Melbourne'un konumunun sarsılmasına yol açtı. Aynı yılın sonunda Suriye'nin denetimini ele geçirmek için Fransa'ya savaş açılması sorunları daha da derinleştirdi. Bu koşullar altında yapılan 1841 genel seçimlerini Muhafazakârlar kazandı. Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra sağlığı bozulan Melbourne 23 Ekim 1842'de bir felç geçirdi. Çocuksuz öldüğünden vikont unvanı kardeşi Frederick James Lamb'e geçti.

Melbourne Kraliyet Botanik Bahçesi ve Ulusal Herbaryumu, Avustralya'nın Melbourne kentinde, çevre düzenlemesiyle dünya çapında ün kazanmış botanik bahçesi. 1845'te kurulan ve Yarra Irmağı kıyılarındaki 35 hektarlık bir alana yayılan bu bahçede 20 binden çok bitki türü vardır; özellikle palmiye, ormangülü, kamelya, meşe, kaktüs, çeşitli etli bitkiler, eğreltiotları ve Avustralya bitkilerinden oluşan koleksiyonlar dikkati çeker. 1857'de Ferdinand von Mueller tarafından kurulan Ulusal Herbaryum'un yanı sıra başka pek çok araştırma alanlarını da içeren bu bahçe önemli bir taksonomi araştırmaları merkezidir. Herbaryumunda, Avustralya bitkilerinin yanı sıra, dünyanın başka yerlerine özgü bitkileri de kapsayan yaklaşık 1,5 milyon kurutulmuş bitki örneği bulunur.

Melchior, Johann Peter (d. 12 Ekim 1742, Lindorf, Düsseldorf yakınları, Berg - ö. 13 Haziran 1825, Nymphenburg, Bavye-

ra, Almanya), porselen sanatçısı. Höchst' teki ünlü porselen imalathanesinde çalışan sanatçıların en tanınmışlarıdır. Resim ve heykele karşı daha çocukken ilgi duymaya başladı; bir akrabası tarafından Düsseldorf'taki bir heykeltanının yanına çıkar verildi. Höchst imalathanesinde 1767-79 arasında model ustası olarak çalıştı ve büyük ün yaptı.

Yapıtları rokokodan yeni-klasik üsluba geçişin izlerini taşır. Zarif ve çoğu duygusal çalışmaları dinsel konulu figür gruplarını, kır sahnelerini ve mitolojiden alınma figürleri işlemiştir. Ama daha çok, sıcak bir anlatımla canlandırdığı neşeli çocuk figürleriyle tanınır. Frankenthal (1779-93) ve Nymphenburg (1797-1822) porselen imalathanelerinde çalıştığı sıralarda yeni-klasik üsluba yaklaşmış, yapıtlarındaki duygusallık gittikçe azalmıştır. Melchior bu dönemde sırsız porselenden kabartma portreler yapmıştır.

Meleagros (ü. İÖ 1. yy), Eski Yunanlı şair. Suriye'deki Gadara kentindendir. İlk büyük epigram antolojisini derlemiştir. Yunan Antolojisi(*) olarak bilinen derlemelerin ilki olan bu yapıtta 50 yazarla birlikte kendi şiirlerine yer verdi. Her yazarı çiçeğe benzetilerek tanıtıcı bir şiirin bulunduğu derleme *Stephanos* (Güldeste) adını taşıyordu. Meleagros'un şiirleri, erotik temaları zekice işlemelerine ve iyi kurulmuş olmalarına karşın en iyiler arasında sayılmaz. Sur'da yaşayan Meleagros yaşlılığını Ege'nin Kos (İstanköy) Adasında geçirdi.

Meleagros, Yunan mitolojisinde, Kalydon'da yapılan yabandomuzu avının önderi. *Ilyada*'da, Meleagros'un babası Kalydon kralı Oineus'un Artemis'e kurban vermeyi

Meleagros, Antico'nun tunç ve altından heykeli; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

unutunca, Artemis'in ülkeye dehşet salan bir yabandomuzu gönderdiği anlatılır. Bunun üzerine Meleagros bir grup kahramanla birlikte domuzun peşine düşer ve sonunda onu öldürür. Kalydonlularla ava yardımcı olan komşu Kuretarlar ganimetin paylaşılması konusunda anlaşamazlar ve aralarında savaş çıkar. Kuretarlar, Kalydon'u ele geçirmek üzereyken Meleagros onları yener. *Ilyada*'da Meleagros'un Troya Savaşı'ndan önce öldüğü belirtilmekle birlikte, nasıl öldüğü anlatılmaz. Bir başka öyküye göre, Meleagros'un ölümüne, ömrü ile aynı uzunluktaki bir kütüğün annesi Althaea tarafından yakılması neden olur.

Meleagros, Euripides'in aynı adı taşıyan oyununa konu olmuş, ama bu oyunun günümüze yalnızca bazı parçaları ulaşmıştır.

mélée, MELLAY olarak da yazılır, eski ve orta çağlarda oynanan bir top oyunu. Amerikan futbolunun atasıdır. Genellikle bir hayvanın şişirilmiş idrar kesesinden yapılmış küre ya da yumurta biçimli bir topa oynanır. Oyuncular ayakla ve yumrukla vurarak, elde taşıyarak ya da ayakla sürerek topu kaleye sokmaya çalışırlardı. Az sayıda kuralın bulunduğu ve çok sayıda kişinin katıldığı oyunlar çoğu zaman bir şiddet gösterisine dönüşürdü. *Mélée* 11. yüzyılda İngiltere'de genellikle, Büyük Perhiz'den önce bir şenlik günü olan Tövbe Salısı oynanırdı. *Mélée* terimi ayrıca şövalyeler arasında düzenlenen turnuvaların bir bölümünün adı olarak kullanılır.

melek, özellikle Batı dinlerinde (Zerdüşt dini, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) kutsal varlık alanı ile zaman, mekân ve neden-sonuç ilişkilerine bağlı maddi varlık alanı arasında bağ kuran tinsel varlıklara, güçlere ya da ilkelere verilen ad. Doğu dinlerinde de, Hinduizmdeki *avatar*'lar(*) ve Budacılıktaki *bodhisattva*'lar(*) gibi benzer varlıklara rastlanır.

Arapça melek sözcüğü gibi Yunanca *angelos* sözcüğü de "elçi", "haberci" anlamına gelir. Meleklerin Tanrı'nın habercisi ya da bireylerin ve ulusların koruyucusu olarak görüldüğü büyük Batı dinlerinde de, kendi başlarına birer din biçimini alan mezheplerde ve karma dinsel akımlarda da felsefeciler ve ilahiyatçılar bu varlıkları çeşitli biçimlerde aşamalandırarak sınıflandırmışlardır. Bu varlıkların aşamalarına göre sayıları (çoğunlukla 4, 7 ya da 12) genellikle Helenistik ya da İran kökenli astrolojinin gezegen küreleri kuramına ya da Doğu'nun monarşik yönetim yapısından türetilmiş bir hiyerarşiye dayanır.

Zerdüşt dininde Tanrı Ahura Mazda'nın yarattığı iyiliksever ölümsüz varlıklar olan *ameşa spenta*'lar şunlardır: Spenta Mainyu (Kutsal Ruh), Vohu Manah (Bilgelik), Aša Vahista (Doğruluk), Spenta Armaiti (Bağlılık), Khsathra Vairya (Yararlı Egemenlik), Haurvatat (Bütünlük ya da Kusursuzluk) ve Ameretat (Ölümsüzlük).

Tevrat'ın sık sık "göklerin ordusu" olarak andığı melekler hiyerarşisi Yahudilikte kesin bir biçimde tanımlanmamıştır. Tevrat sonrası Yahudi metinlerinde, özellikle Tanrı'nın tarihe müdahalesini konu alan kıyamet yazınında, bazen başmelekler olarak da anılan yedi melek "göklerin ordusu" başında yer alır. Talmud'a göre "göklerin ordusu" sayılamayacak kadar kalabalıktır. Enoş'un Birinci Kitabı adlı pseudepigrafik yapıta göre yedi başmeleğin adları şunlardır: Uriel (göklerin ordusunun başı ve yeraltı dünyası *şeo*'nun muhafızı), Rafael (insan ruhlarının koruyucusu; İslam inancında İsrail), Raguel (ışıklar dünyasına karşı Tanrı'nın intikamcısı), Mihael (İsrail'in koruyucusu; İslam inancında Mikail), Saniel (günah işleyen ruhların intikamcısı), Gavriel (Cennet'in hükümdarı; İslam inancında Cebrail) ve Remiel (Yeremiel ya da *şeo*'deki ruhların koruyucusu). Mihael ve Gavriel'den Eski Ahit'te de söz edilir; Rafael ve Uriel ise apokrif metinlerde anılır. Haham metinlerinde melekler üst ve alt olmak üzere iki temel gruba ayrılır: Üst grupta Tanrı'nın arşının kanatlı taşıyıcıları ve koruyucuları kerubiler(*) ve serafiler ile *ofannim* (İbranice: "tekerlekler") yer alır. Bunların tümü Eski Ahit'te de anılır. Lût Gölü Ruloları'yla ilişkilendirilen mezhepler, ışık, karanlık, yıkım ve kutsallık meleklerini de üst meleklerle katarlar.

Hristiyanlık da Yahudi geleneğine dayalı bir melekler hiyerarşisi geliştirmiştir. Melekler, başmelekler, serafiler ve kerubilerin yanı sıra Yeni Ahit'te Aziz Paulus'un mektuplarında anılan beş tür manevi varlık 4. yüzyılda kilise tarafından benimsenmiştir. Öncekilerle birlikte bunların tümü bir melekler hiyerarşisi oluşturur. Katolik ve Ortodoks ibadetinde Mihael, Gavriel ve Rafael'e özel önem verilir. Yahudi, Yunan ve Hristiyan geleneklerinin öğelerini birleştiren gnostisizm ile dualist Manicilik de gök-sel ya da manevi varlıklarla ilgili hiyerarşiler geliştirmişlerdir. Bu tür dinlerin melek hiyerarşilerinde genellikle türeyiş kuramlarıyla ilgili öğeler (örn. Arkhonlar[*]) ya da burçlar gibi astroloji unsurları da yer alır.

İslamda melek. Meleklerle iman İslamın altı temel inanç ilkesinden biridir. Kuran'ın bildirdiğine göre melekler Tanrı'ya başkaldırmaz, her buyruğuna boyun eğerek; yemez, içmez, yatmaz ve uyumazlar; eril ya da dişi değildirler. Çeşitli biçimlere bürünebilir ve insana yalnızca büründükleri biçimle görünürler. Sayısız denebilecek kadar çokturlar. En büyük melekler, vahiy meleği olarak bilinen Cebrail, Levh-i Mahfuz'da yazılı olanları okuyarak görevli melekleri bildirecek ve kıyamet günü suru üfleyecek olan İsrail, doğal olayların yönetimiyle görevli Mikail ve ölüm meleği olarak anılan Azrail'dir. Bunlar dışındaki melekler görevlerine göre aldıkları adlarla anılırlar. Bunlardan idrak melekleri, insanların zihinlerine gerçekleri telkin ederler. Kiramen kâti-bin adı verilen melekler, insanların bütün sözlerini ve yaptıklarını yazarlar. Ahirette insanlara verilecek amel defterlerini bunlar tutar; bu meleklerle ketebe-i a'mal (amel kâtipleri) ve murakabat da (gözcüler) denir. Munker ve Nekir, münkerayn (iki görülmemiş) ve fettaneyü'l-kabr (kabir sınavcılar) gibi adlarla anılan kabir meleklerinin görevi mezarda ölüleri sorguya çekmektir. Arş taşıyan sekiz melek ise hamele-i arş olarak adlandırılır.

Tanrı'nın cemaliyle ilgili melekler mühey-yemun, Cennet melekleri hazene-i cennet ya da ndvan, Cehennem melekleri hazene-i cehennem ve zebani olarak adlandırılır. Çevrelerine iyilik ederek düzenli ibadeti bırakmayan insanlarla birlikte bulunan rahmet melekleri mürselat, yardımcı melekler saffat, koruyucu melekler(*) ise hafaza ve muakkibat gibi adlarla anılır. Ayrıca doğal afetleri ortaya çıkaran zariyat melekleri, dünya hayatında bulutları yöneten ve ahirette insanlara amel defterlerini dağıtan rişarat melekleri, maddelerdeki acınlığı sağlayan ve zihinlere bilgi ışığını taşıyan cariyat melekleri, kıyameti gerçekleştirecek asıfat melekleri sayılabilir. Doğal olayların her birinin bir melek tarafından yönetildiğine ve bu olayların sayısı kadar melek bulunduğu inanılır.

Melek Ahmed Paşa Camisi, Diyarbakır'da, kale içinde, batıdaki Urfa Kapısı'nın yakınında cami. 1587-91 arasında Melek Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Keskin eğilse de Mimar Sinan'ın yapısı olabilir. Dükkan ve depo gibi mekânların üstünde yükselen fevkalâni bir camidir. Kible ve kuzey duvarları siyah ve beyaz taş sıralarıyla örülmüştür; batı ve doğu duvarları yalnız siyah taştandır. Ana caddeye bakan kible duvarının doğu köşesine yakın yerinde, duvar yüzeyinden dışarıya çıkıntılı ve üç dilimli kemerinin kavsarası mukarnaslı bir taçkapı vardır. Bu taçkapıyla başlayan bir geçit caminin altından geçerek kuzeydeki avluaya açılır. Aynı biçimde yapının batı bölümünün altından da gene öndeki ana caddeye açılan bir sokak geçer.

Simetrik olmayan cephe düzeni kuzeyde de görülür. Bu cephedeki yapıya dik bir merdivenle çıkılan cümle kapısı orta eksen üzerinde değil, batı köşesine daha yakındır. Son cemaat yeri yoktur, kapıdan doğrudan doğruya iç mekâna girilir. Yaklaşık 11,5 m çapındaki kubbe önde ve arkada (kiblede ve kuzeyde) beden duvarlarına, iki yanda da ikişer ayağa oturan sekizgen bir kasnak üstünde yükselerek orta sahnın üzerini örter. Dört tane sivri kemerli pencereyle delinen kasnağın köşelerinde tromplar vardır. İç mekânın planı, ayakların gerisindeki yan sahnınla enlemesine bir dikdörtgene tamamlanır. Yan sahnınlar iki katlıdır. Üst

Melek Ahmed Paşa Camisi, 1587-91; Diyarbakır
Nazih Başgecen

katın döşemesi, ayakları birbirine ve beden duvarlarına bağlayan kemerlerin taşıdığı üçer çapraz tonozla oluşturulmuştur. Böylece ortaya çıkan mahfillerin üzeri önde ve arkada birer kubbe, ortada da birer beşik tonozla örtülüdür. Mahfillere çıkış kuzey beden duvarının kalınlığı içindeki iki merdivenle sağlanmıştır.

Cami kütlesinden ayrı düzenlenmiş tek şerefeli, sivri kulaanlı, silindirik minare, cümle kapısına çıkan merdivenlerin sağ yanına bitişiktir. Şerefe merdiveni yanya kadar birbiri içinde dolanan iki kol halinde çıkıp yarıdan sonra tek kol olarak yükselir. Pabuç bölümünde mozaik çini bezemelerin yer aldığı minare, bu yönüyle Diyarbakır'da bilinen tek örnektir.

Kısıtlanalar için cildin
başındaki tabloya bakınız.

melek tozu bak. fensiklidin

melekbalağı, *Cichlidae* (sihlidler) familyasının *Pterophyllum* cinsini oluşturan tanınmış akvaryum balıklarının ortak adı. Vücutları yanlardan iyice yassılaşmış, sırt, göğüs ve anüs yüzgeçleri uzamıştır. Uzunluğu 15 cm'ye erişebilen ve anavatanı Güney Amerika olan bu tatlı su balıklarını bazı uzmanlar tek bir tür sayarken bazıları *P. scalare*, *P. eimekei* ve *P. altum* türleri altında toplarlar. Genellikle gümüş parlaklığındaki vücutlarında dikey koyu bantlar ve lekeler görülür. Ama tümüyle ya da kısmen siyah renkli olanları vardır. Besinlerini kü-

Melekbalağı
Jane Burton-Bruce Coleman Ltd

çük omurgasız hayvanlar, balık yumurtaları ve yavruları oluşturur. Erişkinler yumurtaların ve yavruların bakımını üstlenir.

melekotu, maydanozgiller (*Apiaceae* ya da *Umbelliferae*) familyasının, *Angelica* cinsini oluşturan kokulu otsu bitki türlerine verilen ad. Avrupa'da yetişen *Angelica archangelica*'nın kök ve meyvelerinden likör ve parfümeri sanayisinde kullanılan bir uçucu yağ (melekotu yağı) çıkarılır; ayrıca ince sürgünleri aromatik şekerlerin yapımında, kök

Melekotu (*Angelica archangelica*)
Ingmar Holmsten

ve yapraklarından hazırlanan çay ise solunum hastalıklarında kullanılır. Bitki yaygın olarak yetiştiği Faroe Adaları ve İzlanda'da ise sebze gibi yenir. Avrasya kökenli bir tür olan *A. sylvestris* yaklaşık 1-2 m yükseklikte, pembemsi beyaz çiçekli çokyillik bir bitkidir. Büyük, parçalı yapraklarıyla ayırt edilir. Köklerinden ishal kesici ve yatıştırıcı (özellikle astımda) ilaç olarak yararlanıldığı gibi, Anadolu'da (özellikle Bursa yakınlarında) özel bir reçel yapılarak da değerlendirilir.

Melen, Ferit (d. 1906, Van - ö. 3 Eylül 1988, Ankara), siyaset ve devlet adamı.

1928'de Bursa Erkek Lisesi'ni, 1931'de Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Bursa, Mudanya ve Gemlik'te maiyet memurluğu, kaymakam vekilliği yaptı. 1932'den sonra Maliye Bakanlığı'nda müfettiş muavinliği, müfettişlik ve genel müdürlük gibi görevler üstlendi. 1950 genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) Van milletvekili seçilerek siyasete atıldı. 1957'de ikinci kez CHP'den Van milletvekili seçildi. 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra Kurucu Meclis'e girdi. 1962-65 arasında İnönü hükümetlerinde maliye bakanlığı yaptı. Bu arada 1963 ara seçimlerinde CHP'den Van senatörü seçildi. CHP'nin "ortanın solu" çizgisine yönelmesi üzerine 1967'de partiden istifa ederek Güven Partisi'nin (sonradan Milli Güven Partisi), ardından

Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 12 Mart 1971 müdahalesinden sonra kurulan Erim hükü-

Melen
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

metlerinde milli savunma bakanlığı yaptı. Mayıs 1972'de başbakanlığa getirildi. Kurduğu hükümet Nisan 1973'e değin görevde kaldı. Mart 1975'te I. Milliyetçi Cephe hükümetinde milli savunma bakanı oldu; bu görevi Haziran 1977'ye değin sürdürdü. 1979 Senato ara seçimlerini kaybetti.

6 Kasım 1983 seçimlerinde Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden (MDP) Van milletvekili seçilerek TBMM'ye giren Melen, 1987 seçimlerinden sonra siyasal yaşamdan çekildi.

Meléndez Valdés, Juan (d. 11 Mart 1754, Ribera de Fresno, İspanya - ö. 24 Mayıs 1817, Montpellier, Fransa), İspanyol şair ve politikacı. İspanyol yeni-klasik şiirinin temsilcisidir. İnce bir beğeniyi yansıtan duyusal, yer yer erotik şiirleriyle tanınır.

Salamanca'da hukuk ve klasik edebiyat öğrenimi gördü. 1778'de devlet adamı ve yazar Gaspar Melchor de Jovellanos'un etkisiyle üniversitede profesörlüğe atandı. Salamanca'da sonraları ikinci Salamanca edebiyat okulu olarak anılacak edebiyat çevresine girdi. Gene Jovellanos'un yardımıyla yargıç oldu. 1808 Fransız işgali sırasında İspanyollarca vatan haini ilan edildi ve idam edilmekten zor kurtuldu. Napoléon hükümetinde halk eğitim müdürü oldu. Fransızlar çekilince İspanya'dan kaçmak zorunda kaldı ve Fransa'da yoksulluk içinde öldü.

Meléndez Valdés Fransız, İtalyan ve klasik edebiyat örneklerinin etkisinde çok seçmecî şiirler yazdı. Doğaya karşı gerçek bir duyarlığı, üstün bir yeteneği vardı. İspanyol edebiyatında duygusalılığı öne çıkararak romantizme öncülük etti. İzleyen kuşakların elinde yeniden parlak bir dönem yaşayan romans geleneğini de canlı tuttu. Sonraki yıllarında Fransız "filozoflar"ının ve yol göstericisi Jovellanos'un etkisiyle Aydınlanma'nın ruhunu yansıtan felsefi odlar yazdı.

Melendiz Dağı, İç Anadolu Bölgesi'nde sönmüş yanardağ. Hasan Dağına kadar uzanan, birbirinden bazı bellilerle ayrılan doğu-batı doğrultusunda bir dizi oluşturur. Erciyes Dağından Karaman yakınlarındaki Karadağ'a kadar uzanan kırık (fay) çizgisi üzerinde yer alır. Urgüp platosu, Melendiz Dağını Erciyes'ten ayırır. Yükseltisi 2.898 m'dir.

Niğde kentinin batısında yükselen Melendiz Dağının temeli, Miyosen (y. 26-7 milyon yıl önce) ve Pliyosen bölümlere (y. 7-2.5 milyon yıl önce) ait andezit lavlarından oluşur. Lav katmanlarının arasında tül katlarına rastlanır. Lav ve tüflerden oluşan temelin üstünde de bazaltlı lav akıntıları görülür. Oluşumundan sonra geçen uzun süre içinde büyük ölçüde aşınan dağın boşalan orta kesiminde at nalı biçiminde bir

çukurluk ortaya çıkmıştır. Adı "keçi donduran" anlamına gelen, Melendiz Dağından bir boyun noktasıyla ayrılan ve Yeşil dağ olarak da bilinen Keçibuyduran Dağı da (2.727 m) aynı yapısal özellikleri taşır. Çevresindeki kükürt çökeltileri, eskiden yörede sıcak madensuyu kaynakları bulunduğunu gösterir.

Melendiz Dağı doğal bitki örtüsü açısından step görünümündedir. Kütleden kaynaklanan kısa akışlı akarsular bazı kapalı havzalarda kaybolur. Başlangıç kesiminde İhlara Vadisinde geçen ve Tuz Gölünün çevresindeki bataklıklarda kaybolan Melendiz Suyu üzerinde sulama amaçlı Mamasın (Mamasun) Barajı kurulmuştur.

Melet Çayı, Karadeniz Bölgesi'nde akar. Bölgenin Doğu Karadeniz ve Orta Karadeniz bölümleri arasında sınır oluşturur. Uzunluğu 165 km'dir. Giresun Dağlarının batısındaki Karagöl Dağının güney yamaçlarından doğan suların birleşmesiyle oluşur. Başlangıçta doğu-batı doğrultusunda akan Melet Çayı, Mesudiye kasabasının da içinde yer aldığı çöküntü alanının batısında kuzeye yönelir. Bu kesimdeki ormanlarla kaplı dağlık alandan geçerken dar ve derin bir vadide akar. Ordu kentünün doğusunda pek belirgin olmayan bir delta oluşturarak Karadeniz'e dökülür.

Bol su taşıyan akarsuyun ortalama debisi 26 m³/sn'dir. Melet Çayı, kar ve yağmur sularıyla beslenir. Su düzeyinin en yüksek olduğu nisan da 89 m³/sn'ye ulaşan debisi, sularının en alçak olduğu temmuzda 2 m³/sn'ye iner. İlkçağda Melanthios adıyla anılan akarsuyun açtığı vadi, Ordu ilini Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan karayolunun geçmesine uygun olduğundan tarih boyunca büyük önem taşımıştır. Mesudiye üzerinden gelecek Koyulhisar yakınında Kelkit Irmağı vadisini izleyen karayoluna ulaşan bu yol, Ordu kentinin Erzincan, Sivas, Tokat ve Amasya kentleriyle bağlantısını sağlar.

Meletios (ANTIÖKHEİA'LI AZİZ) (ö. 381, Konstantinopolis [İstanbul]; yortu günü, 12 Şubat), Antiokheia (Antakya) piskoposu. 4. yüzyılda Antiokheia kilisesinde ortaya çıkan bölünme onun adıyla anılır.

Meletios 358'de Sebasteia (Sivas) piskoposu oldu. Arianusçulukla ilgili çatışmalardan bıkan ve ılımlı bir kişinin seçilmesini isteyen Antiokheia kilisesi tarafından 360'ta piskoposluğa seçildi. Ama görüşlerinden hoşlanmayan Arianusçu İmparator II. Constantius tarafından kısa sürede görevden uzaklaştırıldı. Antiokheia'dan ayrılması üzerine yerine Arianusçu bir piskopos atanırken, bir yandan da onu destekleyen, resmi öğretiyi bağlı bir grup oluştu. İmparator İulianus'un (Kâfir) barışı sağlama girişimlerine değin bu kanışıklık sürdü (362). Ama ünlü çileci Paulinus'un piskopos olarak kutsanmasından sonra, başka bir piskopos kabul etmeyen Meletios yandaşları bölünmeyi sürdürdü. İulianus'un ölümü ve Flavius İovianus'un tahta çıkması üzerine Meletios sürgünden döndü. Ama Paulinus'la uzlaşmaya yanaşmadı. Piskoposluğu sürdüren Paulinus'un karşısında Meletiosçu grup varlığını sürdürdü. 364'te İovianus'un yerine doğuda Arianusçu Valens geçti ve Arianusçu olmayanlar yeniden sürgüne gönderildi. 378'de resmi öğretiyi savunan Gratianus tek imparator olarak tahta çıktı ve gene kendi görüşlerini benimseyen Theodosius'u 379'da Doğu imparatoru olarak atadı. Aralarında Meletios'un da bulunduğu Arianusçu olmayan piskoposlar görevlerine döndüler. Önce Mele-

tios ile Paulinus'un birlikte görev yapmaları önerildi, ama Paulinus'un kabul etmemesi karşısında Meletios piskopos ilan edildi. Nikaia (İznik) Amentüsü'nü kabul eden ve imparatorluk içinde Arianusçuluğa son veren Konstantinopolis Konsili'ne başkanlık etti (381). Konsil sırasında Meletios öldü. Antiokheia'da bölünme 20 yıl daha sürdü.

Meletios Pegas, MELETİUS olarak da yazılır (d. 1549, Kandiye [İrakilion], Girit - ö. 14 Eylül 1601, İskenderiye), Rum Ortodoks İskenderiye patriği. Ortodoksluğun Ortadoğu ve Doğu Avrupa'daki konumunu ve saygınlığını korumayı amaçlayan ilahiyat tartışmaları ve diplomatik girişimleriyle tanınır.

Kandiye'de manastır yöneticiliği yapan Meletios, Padova ve Venedik'te öğrenim gördü, ama buradan sürüldü. 1575'ten sonra İskenderiye ve İstanbul'da patriklik hizmetine girdi. 1590'da İskenderiye patriği ilan edildi. Bu görevdeyken çeşitli Ortodoks konsillerine katıldı. 1593 ve 1597 Konstantinopolis konsillerinde, 1589'da kurulan ve Meletios'un gönülsüzce desteklediği Moskova patrikliği sorunu ele alındı.

Polonya Litvanyası'nda yaşayan Ukraynalı ve Beyaz Rusyalı Ortodoksların Katolik Kilisesi'yle görüşmeler yapmasına ve bu cemaatlerin Roma'ya boyun eğmesiyle sonuçlanan Brest-Litovsk Birliği'ne (1596) şiddetle karşı çıktı. Polonya kralı III. Zygmunt ile yazışmalarında papalığın üstünlüğü savlarını yadsıdı ve birleşmeyi kınadı. Öteki yapıtları arasında kendi ilahiyat anlayışı üzerine yazılar, Latin Kilisesi'nin Üçleme kuramına karşı çıkan bir polemik (1596) ve Yahudilere seslenen bir Hristiyanlık apolojisi (1593) sayılabilir.

melez, çamgiller (*Pinaceae*) familyasının, *Larix* cinsini oluşturan yaklaşık 10 ağaç türünün ortak adı. Kuzey Yarıküre'nin soğuk iklimli yerlerinde ve kutupaltı bölgelerinde yetişir. İğneyapraklılara özgü tipik piramitsi yapılarına karşın sonbaharda döken yapraklarından ötürü ayrışır bir özellik taşıyan bu ağaçların uzun sürgünlere sarmal bir biçimde teker teker, kısa sürgünlere ise demetler halinde dizilen yaprakları vardır. Her bir sürgünde 10-30 arasında değişen sayıda yaprak bulunur. İğne biçimindeki yapraklar sivri uçlu ve yumuşaktır. Ağaçların kozalak pulları olgunlaşınca dökülmez.

Ormancılık alanında en önemli melez türlerinden biri olarak kabul edilen Avrupa melezi (*Larix decidua* ya da *L. europaea*) Avrupa'nın kuzey ve orta kesimindeki dağlık alanlarda yaygındır. Kırmızımsı bir kabukla örtülü olan bu 24-42 m boyundaki ağaç doğal yetişme ortamında 500-700 yıl yaşayabilir. Gövdesinden Venedik terebentini adıyla anılan bir çeşit reçine çıkarılır. Kuzey Amerika'da çok yaygın bir tür olan *L. laricina* ortalama 100-200 yılda olgunlaşarak 12 m ile 30 m arasında değişen bir yüksekliğe ulaşır; ağaç, bürgülü küçük kozalaklarıyla ayırt edilir. Rusya Federasyonu'nun kuzeydoğusu ile Batı Sibirya'da yaygın olan Sibirya melezi (*L. sibirica*) Avrupa melezine aşırı benzerliğinden ötürü kimi uzmanlarca onun bir çeşidi olarak kabul edilir.

Çeşitli melez türleri, özellikle de Japon melezi (*L. leptolepis*) ve *L. decidua*'nın *pendula* çeşidi park ve bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Melez ağaçlarının sert ve sağlam odunlarından ise gemi, telefon ve maden direği yapımında yararlanılır.

melez, ÇAPRAZ DÖL olarak da bilinir, kalıtsal özellikleri farklı erkek ve dişi bireyler arasındaki döllenme sonucu oluşan canlı. Erkek ve dişiler arasındaki kalıtsal farklar

yalnız altıtır. soy ya da çeşit düzeyinde değil tür, cins, ender olarak da familya düzeyinde olabilir. Ördeklerde, meşelerde ve böğürtlenlerde görüldüğü gibi doğada türler arası birçok meleze rastlanır. Ama iki cins arasında oluşan melezlerin çoğu, insanların etkisiyle elde edilebilmiştir.

Temel biyolojik uyumsuzluklar nedeniyle türler arası döllenme sonucu genellikle, üreme yeteneği olmayan kısır melezler ortaya çıkar. Örneğin erkek eşekle (eşek aygırı) kısrağın melezi olan katır genellikle kısırdır. Ama türler arası melezlerin bazıları döllererek yeni türlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Muz, kahve, yerfıstığı, yıldızçiçeği, gül, buğday ve yonca gibi birçok önemli tarım ve süs bitkisi doğal melezleme ya da kimyasal yöntemlerle, sıcaklık değişimiyle ve ışınla mayla sağlanan yapay melezleme yoluyla elde edilmiştir.

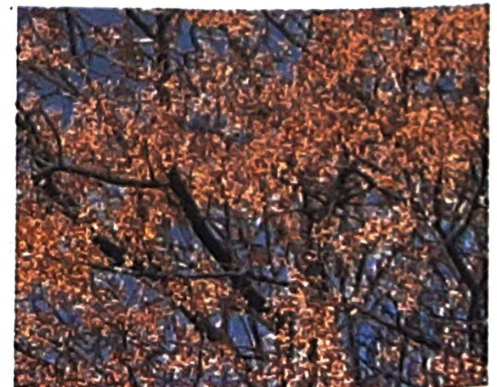
Melezler evrimsel süreçte tür içindeki gen çeşitliliğinin artmasını sağladığından önemli bir biyolojik işlev görür. İklim ya da ortam koşulları değiştiğinde belirli bir gen bileşimine sahip bireyler ortadan kalkarken gen bileşimi farklı olan öbür bireyler yaşamayı sürdürür. Bu yolla türlerin görünüşü ya da davranışları giderek değişebilir. Bazı türler arasında yaygın biçimde görülen doğal melezler türlerin tanımlanmasını ve sayılmasını çok zorlaştırmaktadır.

melez üstünlüğü *bak. heteroz*

Melfi, İtalya'nın güneyindeki Basilicata yönetim bölgesinde, Potenza ilinde kent ve piskoposluk bölgesi. Potenza'nın kuzeyinde, volkanik bir kütle olan Vulture Dağının eteğinde, deniz düzeyinden 531 m yüksekte yer alır. Roma döneminde kurulan kent, Bizanslılardan Normanların eline geçti ve bir süre Normanların başkenti olarak kaldı. Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich'in kentte toplantıya çağırıldığı meclis, İki Sicilya Krallığı'nın anayasası niteliğindeki yeni yasaları kabul etti (1231). Sonraki yıllarda eski önemini yitiren kent, 1861'de İtalya Krallığı'na katıluncaya değin sırasıyla Caraccioloların, Orange'lı Philippe'in, Doria'nın ve İki Sicilya Krallığı'nın egemenliği altında kaldı. Deprem kuşağında yer alan ve 1851'deki depremden sonra yeniden inşa edilen kentte, bazı önemli yapılar ayakta kalmıştır. Bunlar arasında romanesk bir katedral ve 1281'de yeniden yapılan çan kulesiyle (1153) 13. yüzyıl Norman kalesi sayılabilir.

Önemli bir tarım, ormancılık ve turizm merkezi olan Melfi'de tahıl, zeytinyağı, şarap ve meyve (özellikle elma) üretilir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 15.317.

Meliaceae, *Rutales* takımından, tropik ve astropik bölgelere özgü 50 kadar ağaç ve çal cinsini içeren familya. Familya üyelerinin büyük bir bölümünde tüysü dizilişli yaprakçıklardan oluşan büyük bileşik yapraklara.

Tespihağacı (*Mella azedarach*)
H. Oakman

dallanmış çiçek kümelerine ve genellikle derimsi bir kabukla örtülü olan etli meyvelere rastlanır. Familyanın en iyi bilinen üyelerinden hintleyleği ya da tespihağacı (*Melia azedarach*) Asya'ya özgü bir bitkidir. Sarı renkli yuvarlak meyveler taşıyan bu ağaç tropik ve ılıman bölgelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Özellikle mobilya sanayisinde yaygın olarak kullanılan maun (*Swietenia mahagoni*) ağacı ise familyanın ekonomik açıdan önemli bitkilerinin başında yer alır. Ayrıca, *Entando pragma* ve *Cedrela* cinslerinde yer alan ağaçlar da değerli kereste kaynağıdır.

Méliès, Georges (d. 8 Aralık 1861, Paris - ö. 21 Ocak 1938, Paris), sinemanın bir sanat olarak gelişmesine öncülük etmiş Fransız sinemacı.

Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Babasının ayakkabıcılık işini sürdürmek yerine küçük

Méliès
René Dazy - J. P. Ziole

yaşta sanatla ilgilendi. Resim, heykel ve kuklalar yapmaya başladı. Askerlik hizmetinden sonra Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na girdi. 1884'te Londra'ya gitti. Orada hem çalıştı, hem de sanat eğitimi gördü. Bu arada izlediği illüzyon gösterilerinden oldukça etkilendi. Paris'e döndükten sonra illüzyonistlik yapmaya başladı. Ayrıca Geo Smile imzasıyla karikatürler yayımladı. Kardeşiyle birlikte bir süre aile işini yürüttükten sonra Robert-Houdin Tiyatrosu'nun yönetmenliğini üstlendi.

1895'te Lumière Kardeşler'in ilk filmleri Paris'te gösterilirken izleyiciler arasında Méliès de vardı. Günlük yaşamdan görüntüler yansıtan bu filmler büyük bir yenilikti. Sinemanın geniş olanaklarını fark eden Méliès hemen bir kamera buldu, Paris yakınlarında bir stüdyo kurdu, senaryolar yazdı, ustaca tasarlanmış dekorlar hazırladı ve oyuncuların rol aldığı öykülü filmler çekti. Bir illüzyonistin sezgisıyla görüntüleri teker teker çekme, yavaşlatılmış hareket, zincirleme (bir çekimin son görüntüleri yavaş yavaş silinirken sonraki çekimin ilk görüntülerinin bunun üzerinde güçlenerek belirmesi), kararma, bindirme (iki ayrı görüntünün üst üste binmesi), aynı film parçasının kamerada iki kez kullanılması gibi temel kamera hilelerini geliştirerek bunlardan yoğun biçimde yararlandı.

Méliès 1899-1913 arasında insanların kesilerek iki parçaya bölünmesi, birdenbire yok olması ya da hayvana dönüşmesi gibi gerçekleştirmesi olanaksız görüntülerin yer aldığı 400'den fazla film çekti. İçerikleri oldukça farklı olan bu filmlerin arasında *Cléopâtre* (1899), *Le Christ marchant sur les eaux* (1899), *Sularda Yürüyen İsa*, bilimkurgu sinemasının ilk örneklerinden *Le Voyage dans la lune* (1902; *Aya Seyahat*), *Le Voyage à travers l'impossible* (1904; *Uzayda Yolculuk*) ve *Hamlet* (1908) sayılabilir. Méliès ayrıca dünya haberlerini stüdyoda canlandırarak haber filmlerinin ilk örnekleri sayılan filmler çekti. Kamerası yakın plan

ya da uzun çekimler için hareket ettirmeyi ise hiç düşünmedi. Sinema sanayisinin hızla büyümesi karşısında önce sinemadan, sonra da sahne etkinliklerinden uzaklaşarak son yıllarını yoksulluk içinde geçirdi.

Melihi (d. Tokat - ö. İstanbul; ü. 15. yy), Osmanlı divan şairi. Gençliğinde İran'a giderek medresede öğrenim gördü. Arapça ve Farsça öğrendi. Kısa sürede ünlü bir şair oldu. İstanbul'un alınışından sonra II. Mehmed'in (Fatih) veziri şair Ahmed Paşa aracılığıyla saray çevresine girdi. Padişah'tan destek gördü. Bir süre sonra içkiye olan düşkünlüğü nedeniyle II. Mehmed'in yakın çevresinden uzaklaştırıldı. Yaşamının sonuna değin yoksulluk çekti. II. Bayezid dönemi (1481-1512) başlarında İstanbul'da sefalet içinde öldü.

Geniş kültürü ve kıvrak zekâsıyla tanınan Melihi'nin şiirlerinin çoğu o dönem Osmanlı edebiyatının özgün ürünleri sayılmış ve başta Ahmed Paşa olmak üzere birçok şair tarafından taklit edilmiştir. Melihi içerik yönünden İran şiirini örnek almış, yalın ve pürüzsüz bir söyleyişle yazmıştır. Nazire mecmualarında yer alan şiirleri divan olarak düzenlenmemiştir.

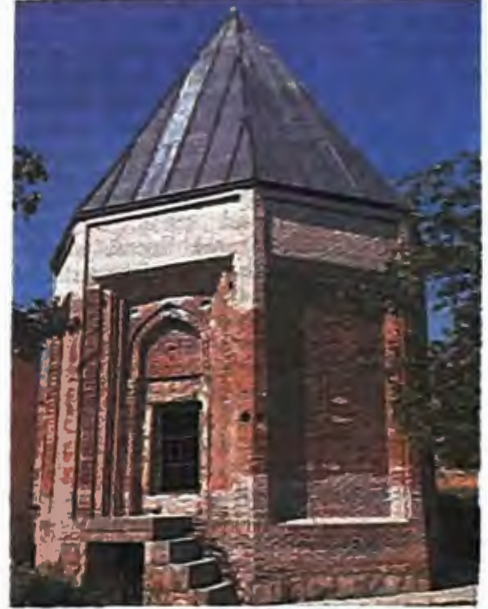
melik (Arapçada "ülke sahibi", "hükümdar"), çoğul MÖLÜK, dişil MELİKE, İslam ülkelerinde hükümdarlık unvanı. Günümüzde Ürdün, Suudi Arabistan ve Fas'ta kullanılmaktadır.

Emevi ve Abbasi dönemlerinde, Ortadoğu'daki bağımsız hükümdarların birçoğu halifeden aldıkları menşurla melik unvanını taşımaktaydı. Büyük Selçuklularda yarı bağımsız konumdaki bölgelerin yöneticilerinden bazıları ve bir atabegin gözetiminde belirli bir bölgenin yönetiminin verildiği hükümdar oğulları da melik olarak anılırdı. Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan (hd 1155-92) ülkenin yönetimini oğulları arasında paylaştıran her birine meliklik vermişti. Eyyubi ve Memlük hükümdarları ile Anadolu beyliklerinden Mengücekoğulları ve Danişmendilerden beyleri de başka unvanlarla birlikte melik sanını kullandılar. Candaroğulları beyleri melikü'l-muazzam olarak anılırdı.

Müslüman hükümdarların anneleri ve nikâhlı eşlerine melike, bunların arasında en saygın olanlarına da meliketü'l-melikât ya da sitti melike denirdi.

Melik (Mengücek) Gazi Kümbeti, Erzincan'ın Kemah ilçesinde, yapım özelliklerine göre 12. yüzyılın son çeyreğinde yapıldığı sanılan Mengücek kümbeti. Gerek oturtmalığı, gerekse gövdesi (kenar boyu yaklaşık 3,5 m uzunluğunda) sekizgen planlı bir yapıdır. Oturtmalık duvarının alt bölümü, dış zeminden yukarıya da bir sıra yükselmek üzere taştan, bundan sonrası ve bütün gövde duvarı tuğladan örülmüştür. Köşeler gömme ayaklar biçiminde dışarıya taşınmıştır. Kapısı doğu cephesindedir. Simetrik iki kollu, beşer basamaklı taştan bir merdivenle çıkılan bu kapı, iki yanda birer sütunçe ve kemer tablasındaki kesme tuğladan geometrik örgelerle bezelidir. Kapının lentosunun üstünde küfi bir yazıt vardır. Dairesel planlı, penceresiz iç mekânın duvarları sıvalıdır. Burasını doğu-batı doğrultusunda ortadan ikiye ayıran ahşap bir parmaklığın sol (güney) yanında üç tane sanduka vardır. Yaklaşık 3 m yükseklikteki küçük bir çıkıntıdan başlayan kubbe, yarım küre biçimindedir. Dışarıdan bu kubbenin üzerini örten tuğla külah, çok harap durumda olduğu için 1958-59 yıllarında yapılan onarımda sekizgen piramit biçiminde bakır bir külah içine alınmıştır.

Üst kata çıkan merdivenin iki kolu arasındaki kapıdan alttaki cenazelik katına girilir. Sekizgen planlı bu mekân, kuzeybatıdaki tek bir mazgal pencereden aydınlanır. Orta-da sekizgen kesitli, tuğladan bir ayak yer

Melik (Mengücek) Gazi Kümbeti, y. 12. yy.
Kemah, Erzincan
Nazih Bağcıoğlu

alır. Tavan örtüsü, tabanları beden duvarına, tepe noktaları ortadaki ayağa gelen, üçgen planlı sekiz tane tonozdan oluşmuştur. Her tonozun ortasındaki düz bölüm, yanlardaki tonozlarla birleşerek, bütün tavanı sekizgen bir ayna gibi dolandırır.

Bir benzeri de Tokat'ın Niksar ilçesindeki Kırkkızlar Kümbeti'nde(*) bulunan cenazelik katındaki bu orta ayak, Melik Gazi Kümbeti'ni ilginç bir yapı durumuna getirir.

Melik Gazi Türbesi, Kırşehir'de 1250-60 arasında yapıldığı sanılan, Mengüceklerden Muzaffereddin Behramşah Mehmed'e ait kümbet. Kenar boyu yaklaşık 6 m olan kare planlı bir oturtmalık üstünde yükselen taş bir yapıdır. Yerden 2 m yukarıda,

Melik Gazi Türbesi, Kırşehir
Anadolu Yayınları Arşivi

oturtulmuş köşelerinin üçgen biçiminde pahlanmasyla sekizgen planlı gövdeye geçer. Gövde, sekizgen prizma biçiminde 2 m kadar yükseldikten sonra, köşelerindeki ters üçgenlerle daireye dönüşür. Üçgenlerin tabanları hizasında, eteği gene biraz dışarıya taşarak külah başlar. Külahın bu noktadaki eğimi 70°'yi aşarken, yükseldikçe dışbükey bir eğri çizerek tepeye doğru kapanır. Böylece tek benzeri Erzurum'daki Emir Saltuk Kümbeti'nde görülen, bombeli, ilginç bir külah ortaya çıkar.

Gövdenin güneybatı, kuzey ve doğu cephe-lerinde üç pencere vardır. Güney cephe-indeki kapıya, doğu-batı doğrultusunda gövdeye bitişik olarak çıkan, altı tane konsol basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Kapı lentosunda nesih yazıyla üç satırlık bir yazıt, bunun üstünde de üç sıra mukarnasla kaplı bir kavsara vardır. Kapının iki yanın- da başlayıp kavsaranın üstünde bir teğet sivri kemer halinde birleşen çift sıra bordür kabartma palmet ve rumi örgelerle kaplıdır. Kümbetin sekizgen planlı iç mekânı çok yalındır; yaklaşık 4 m yükseklikte başlayan, hafifçe sivri bir kubbeye örtülüdür.

Merdiven sahanlığının altındaki kapıya ulaşan gövdeye dik konumdaki bir merdi- venle cenazelik katına inilir. Buranın döşe- mesi dış zeminden 2 m kadar aşağıdadır; planı ise, kenarları 4 m'den biraz fazla bir kare biçimindedir. Üzerini bir çapraz tonoz örter; tek penceresi doğu yönündedir.

Çadıra benzeyen ilginç görünümüyle Kır- şehir Melik Gazi Türbesi, Anadolu'da ben- zeri bulunmayan değişik bir mezar yapı- sıdır.

Melik Şah ile Güllü Han, Onya Geylani hükümdarı Adil Şah'ın oğlu Melik Şah ile Yemen padişahının kızı Güllü Han'ın aşkı- nu konu eden halk öyküsü.

Adil Şah, Hızır'ın yardımıyla çocuk sahibi olur. Hızır çocuğun adını Melik Şah koyar ve daha sonra Yemen padişahının kızı Güllü Han'la birbirlerine aşık olmalarını sağlar. Adil Şah'ın ölümü üzerine Melik Şah tahta geçer, ama o, sevdiği kızı aramak istemektedir. Annesi de onunla birlikte gider. Ana oğul yolda bir pehlivana konuk olurlar. Ama anne pehlivanla gizlice anla- şır; Melik Şah'ı öldürüp evlenmeye karar verirler. Bunu sağlamak için Melik Şah'ı aslanların ve haramilerin bulunduğu yerler- den nar ve elma getirmeye gönderirler. Ama Melik Şah bir dervişin verdiği büyü- lü güçle bütün zorlukları yener. Bu arada haramilerin elinde tutsak olan Hint padiş- ahının kızı Çeşminaz'ı da kurtarıp ve ülkesine gönderir. Ama annesi, oğlunun başındaki büyü- lü kılları koparır, gözlerini kör eder ve onu bir kuyuya atar. Bir bezirgânın yazdı- mıyla kuyudan kurtulan Melik Şah, Hint ülkesine gider ve Çeşminaz'ı bulur. Sarayın bahçesindeki kuşların yardımıyla gözleri açılır. Geri dönerek annesiyle pehlivani aslanlara parçalattıktan sonra Güllü Han'ı aramak için yeniden yollara düşer ve Ye- men'e ulaşır. Oradan Güllü Han'ı ve bir kardeşini yanına alarak Hint ülkesine dö- ner. Kendisi Güllü Han'la, Güllü Han'ın kardeşi de Çeşminaz'la evlenirler.

Melik Şah ile Güllü Han, halk arasında yaygın olarak anlatılan, basılı nüshaları ilgiyle okunan ve çeşitli masal örgeleriyle zenginleştirilmiş eski bir halk öyküsüdür. 19. yüzyıl sonlarında taş baskı yoluyla çoğaltılan öykünün yeni harflerle ilk baskı- ları Süleyman Tevfik Özzorluoğlu (1930) ve Muharrem Zeki Korgunal (1931) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Melikşah, tam adı CELALEDDİN MELİKŞAH (d. 6/16 Ağustos 1055, Belh [bugün Afganistan'da] - ö. 20 Kasım 1092, Bağdat). Büyük Selçuklu hükümdarı (1072-92). Dö- neminde devlet en geniş sınırlarına ulaş- mış, veziri Nizamülmülk öncülüğünde önemli yönetsel, mali ve askeri düzenle- meler yapılmıştır.

Alp Arslan'ın oğluydu. Çocukluğu Belh'te geçti. 1064'te Gürcistan seferine çıkan ba- basına vekâlet ettiği sırada, atabegi Niza- mülümülk'le birlikte Bizans'a karşı yapılan sefere katıldı. 1066'da Radgan'da veliaht ilan edildi; veliahtlığı 1071'de Halife Kaim tarafından da onaylandı. Karahanlı Tamgaç Han'ın kızı Terken (ya da Celaliye) Hatun' la evlenen Melikşah, melik sanıyla Harezm ve Fars'ta yöneticilik yaptı. Bu sırada döneminin ünlü bilgin ve sanatçılarıyla dostluklar kurdu. Babasının seferleri sıra- sında Rey'de kalarak ona vekâlet etti. Alp Arslan'ın ölümü üzerine vasiyetine uyula- rak sultan ilan edildi (24 Kasım 1072). Hükümdarlığını kabul etmeyen amcası Kir- man meliki Kavurd'u 1073'te Hemedan yakınlarında yenerek tutsak etti. Kısa bir süre sonra da, ordu içindeki yandaşlarını bir ayaklanma çıkarabileceği kaygısıyla onu boğdurttu. Kirman ve yöresinin yönetimini Kavurd'un çocuklarına bıraktıysa da daha sonra Emir Savtigin'i Kirman'a göndererek bölgeyi denetimi altında tuttu. Melikşah, Kavurd'la uğraştığı sırada Toharistan'ı istila ederek amcası Osman'ı tutsak almış olan Gazneliler üzerine yürüdü. Büyük Selçuklu- ların yaklaşması üzerine Osman'ı serbest bırakan Gazneli sultanı İbrahim'in barış isteğini kabul etti. Kızını Gazneli veliahtı Mesud (sonradan III. Mesud) ile evlendire- rek iki devlet arasında dostluk ilişkisi kur- du. Bir süre Belh'te kaldı ve yönetsel düzenlemeler yaptı. Belh ve Toharistan'ın yönetimini kardeşi Şihabü'd-Devle'ye bira- karak Rey'e döndü. Daha sonra, kardeşi Ayaz'ı bozguna uğrattı Tirmiz'e girmiş olan Batı Karahanlılarını 1074'te bir antlaşmayla Büyük Selçuklulara bağladı ve yeniden Rey'e döndü. Doğu sınırının güvenliğini ve ülke içinde düzeni sağladıktan sonra babası- nın geleneksel siyasetini izleyerek batıya ve kuzeye yöneldi. Bu sırada Suriye'deki Yab- gulu Türkmenlerinin bağımsız bir beylik kurma çabaları ile Anadolu'da Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın (I. Süleymanşah) etkin- likleri Büyük Selçuklular için önemli tehli- ke oluşturunuyordu. Nitekim I. Süleymanşah Nikaia'yı (İznik) alarak 1075'te Anado- lu Selçuklu Devleti'ni kurdu. Aynı yıl Melikşah, Kafkasya seferine çıktı. Gürcis- tan'ın Karli bölgesini istila etti ve 1076 başlarında bölgenin yönetimini Savtigin'e bıraktı. 1078'de kardeşi Tutuş'u Suriye'ye Atsız'ın, Emir Porsuk'u da Anadolu'ya I. Süleymanşah'ın üzerine gönderdi. Atsız vergi vermeyi ve Büyük Selçuklu egemenli- ğini kabul ettiğini bildirince Halep'le Kuzey Suriye'nin yönetimini ona bıraktı. Bu sırada Fatımilerin saldırısına uğrayan Atsız, Tu- tuş'tan yardım istedi. Eylül 1078'de Şam'ı Fatımilerden geri alan Tutuş, Atsız'ı öldürt- tü ve Suriye topraklarını ele geçirecek Suriye Selçukluları Devleti'ni kurdu. Ana- dolu'ya gönderilen Emir Porsuk, Kutalmış- oğlu Mansur'u yenilgiye uğratarak öldürt- tüyse de Anadolu Selçuklularının gelişmesi- ne engel olamadı. Büyük Selçuklular 1085'te Diyarbakır'ı alarak Mervanilerin egemenliğine son verdi. Melikşah ertesi yıl Halep yakınlarında I. Süleymanşah'ı boz- guna uğrattı.

Kendisine karşı ayaklanan kardeşi Hora- san valisi Tekiş'i hapsederek gözlerine mil çektiren Melikşah, Ekim 1086'da Suriye seferine çıktı; önce Musul'a, oradan Ha-

lep'e geçti. 1087'de Halep'ten gönderdiği birliklerle Urfa'yı aldı. Türkistan seferine çıktı; önce Buhara'yı işgal etti, Semerkand ve Balasagun'u aldı. Doğu Karahanlıları yeniden kendisine bağladıktan sonra İsfah- an'a döndü. Ardından Semerkand'daki Çiğil ve Yağma kabilelerinin ayaklanması üzerine yeniden Semerkand'a girdi (1090). Türkistan'ı denetim altına alarak Büyük Selçuklu sınırlarını Altay Dağlarından Ak- deniz kıyılarına kadar genişletti.

Büyük Selçuklu egemenliği dışında kalan Müslüman ülkelerin de egemenlik altına alınması konusunda veziri Nizamülmülk'le arası açılan Melikşah, 1092'de Bağdat'a giderek Hicaz, Yemen ve Aden bölgesinin alınması amacıyla ordularını sefere hazırla- dı. Aynı yıl Mekke ve Medine dahil olmak üzere Arabistan Yarımadasının büyük böl- lümü ele geçirildi. Hac yolları güvenli- ğine alınarak Irak topraklarını sulayacak su kanalları açıldı. Bağdat'ta bir gözlemevi ve Nizamiye medreseleri kuruldu. Abbasi halifesi Muktedi ile arası açılan Melikşah, Bağdat'a giderek halifeye kenti terk etmesi için 10 gün süre verdi. Bu süre sona ermeden, Bağdat yakınlarında avlanırken hastalanarak öldü. Melikşah'ın zehirlendiği de ileri sürülür. Ölümü, karısı Terken Hatun tarafından oğlu Mahmud tahta çıkın- caya değin gizlendi.

Melikşah dönemi yalnız Büyük Selçuklu- ların değil, Türk-İslam tarihinin de en parlak dönemlerinden biri olmuştur. Melikşah edebiyat, sanat ve bilime büyük bir ilgi göstermiş, kendisi de Farsça şiirler yazmış- tır. Sarayda ve orduda konuşma dilinin Türkçe olmasına karşın yazı dili olarak Farsçayı yeğlemiştir. Gözlemlere ilgi duy- muş, Bağdat ve İsfahan'da gözlemvleri yaptırmıştır. Ünlü rubai ustası Ömer Hay- yam eski İran takviminden yararlanarak Melikşah adına "Celali takvimi"ni düzenle- miş ve *Zic-i Melikşahi* adlı bir de risale yazmıştır. Melikşah, Sünniliğin savunucusu olarak Şii-Batını inançlara karşı çıkmış, ama 1090'daki Karmatî ayaklanmasını ve Hasan Sabbah'ın bir Batını yönetimi kur- masını önleyememiştir. Ölümüyle impara- torluk iç çekişmeler sonucunda çözülmeye başlamıştır.

melilit, alüminyum ve magnezyumun kalsi- yum silikatlarından oluşan silikat mineral- leri dizisi üyelerinin ortak adı. Gehlenit dizinin alüminyumlu uç üyesi, akermanit ise magnezyumlu uç üyesidir. Bu mineraller, kalsiyumca zengin, alkali magmalardan ve pek çok yapay eriyikler ile yüksek fırın cüruslarından kristalleşir. Ayrıca, değme bölgelerindeki ısıl başkalaşıma uğramış ki- reçtaşlarında ve bazik magmalarda feldispa- toitli kayalarla dönüştürülmüş katışıklı kar- bonatlı kayalarda da bulunur. Kimyasal formülleri ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. silikat mineraleri (tablo).

Melilla, Fas'ın kuzeyindeki bir İspanyol toprağının (plaza) başlıca kenti. Akdeniz kıyısındaki Trois Fourches Burnunun 16 km güneyinde yer alır. Eskiden Rusaddir adını taşıyan kent, sırasıyla Fenikelilerin, Yunan- lıların ve Romalıların egemenliği altına girdi, 1497'de Berberilerden İspanyolların eline geçti. Birçok saldırı ve kuşatmaya karşın bu tarihten sonra İspanya'ya bağlı kaldı. Günümüzde İspanya Parlamantos'u'nda (Cortes) belediye başkanınca temsil edi- lir. Surlarla çevrili eski kent, denizden yükselen dev bir kaya üzerine kurulmuştur. modern kent ise anakarada güneye ve batı- ya doğru genişlemektedir. Melilla ekono- mi Uixan ve Setolazar madenlerinden gelen demir cevherinin işlenmesine dayanır. Nü- fus (1987 tah.) 56.661.

Méline, Félix-Jules (d. 20 Mayıs 1838, Remiremont - ö. 20 Aralık 1925, Paris, Fransa), 1896-98 arasında Fransa başbakanı.

1872'de Ulusal Meclis'e girdi. 1876'da bir kez daha milletvekili seçilerek adalet bakan yardımcılığı görevinde bulundu. Daha sonra

Méline, y. 1920
Harlingue—H. Roger - Viollet

tarım bakanı (1883-85) ve Temsilciler Meclisi başkanı (1888-89) olarak görev yaptı. Fransız sanayisinin korunmasını destekledi ve 1890-1902 arasında kabul edilen korumacı yasa tasarılarının hazırlanmasında önemli rol oynadı. Başbakanlığı sırasında (29 Nisan 1896-14 Haziran 1898) tarım bakanlığını da yürüten Méline, Dreyfus Davası'nın yeniden görülmesi talebini reddetti (1897). Meclisteki sol partilere karşı ılımlı cumhuriyetçilerden ve tutuculardan oluşan bir koalisyon kurmaya çalıştı. 1903'te Senato'ya seçildi. 1915-16 yıllarında bir kez daha tarım bakanlığı yaptı.

meliodoz, etkeni *Pseudomonas pseudomallei* (*Malleomyces pseudomallei* olarak da bilinir) olan ve mikrobi taşıyan yabancıl kemiriciler ve evcil hayvanlardan doğrudan temas yoluyla ya da dolaylı olarak insana bulaşan enfeksiyon hastalığı. Sıklıkla Uzakdoğu'da görülür, akut ya da kronik olabilir. Ölümüne neden olabilen akut melioidozun ilk belirtileri ateş, titreme, öksürük, kanlı ve irinli balgam, ishal ve karın ağrısıdır. Akciğerlerde iltihaplanma ve irin birikimi, sanlık, karaciğer ve dalakta büyüme olabilir. Akut evre uzun sürerse hastalık kronikleşebilir. Bu durumda kemikler ve lenf düğümlerinde iltihaplanma, deri altında, akciğerler ve karın organlarında apseler görülür. Hastaların balgam, kan ve idrarlarında ya da vücutlarından alınan irin örneklerinde *Pseudomonas pseudomallei* saptanabilir. Özellikle kronik vakalarda kan serumunda bakteriyeye karşı oluşan antikorlar vardır. Apse-lerin cerrahi yolla boşaltılmasının yanı sıra uzun süreli sülfonamid ve antibiyotik tedavisi de genellikle başarıldır.

melisa bak. oğulotu

Mellissos (SAMOSLU) (ü. İÖ 5. yy), Elea okulunun son önemli temsilcisi, Eski Yunanlı filozof. Parmenides'in görüşlerini savunmasına karşın gerçekliği sınırsız ve sonsuz süreli, yani geçmiş ve bugünü olan bir biçimde tanımlamasıyla ondan ayrılır. İÖ 441/440'ta Atinalılara karşı zafer kazanan Samos filolosunun komutanı olarak da tanınır.

Mellitene bak. Malatya

Meliton (SARDESLİ) (ü. 2. yy), Sardes piskopusu. Paskalya yortusuyla ilgili yeni bulunan bir yapıtı ile başka yapıtlarından kalan parçalar Havariler sonrası dönemin önde gelen ilahiyatçılarından biri olduğunu kanıtlar.

Caesareali Eusebios'un 4. yüzyılda kaleme aldığı vakayinamelerde Meliton'dan zamanını vaaz vererek tefekkürle uğraşarak geçiren evlenmemiş bir piskopos olarak söz edilir. Roma imparatoru Marcus Aurelius'a (161-189) seslendiği bir apolojide, aynı yazgıyı paylaştıkları için Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun devlet dini olarak kabul edilmesi gerektiğini savunduğu belirtilir.

Meliton'un 2. yüzyıldan 14. yüzyıla değin Hristiyan yazarlar üzerinde belirgin olan etkisi, Paskalya'yı konu alan retorik üsluplu incelemesine dayanır. İlk kez 1960'ta eksiksiz olarak yayımlanan bu yapıt, tinsel kurtuluş sorunu üzerinde yoğunlaşmış bir Mesih ilahiyatıdır.

Meliton, kilisenin ilk dönemlerindeki ayin ve ibadet biçimlerine ilişkin günümüze ulaşmamış yazıların yanı sıra, kutsal metinlerle tarih içindeki anlam farklılaşmalarının incelenmesine katkıda bulunmuş, Eski Ahit'in kanonik metnlerinin ilk listesini günümüze aktarmıştır.

Melitopol, Ukrayna'da, Zaporojye yönetim bölgesinde (*oblast*) kent. Molohnaya Irmağı kıyısında yer alır. Bugün kentin bulunduğu yerdeki Novo-Aleksandrovka adlı yerleşme 18. yüzyılın sonlarında hızla gelişti ve 1841'de Melitopol adını aldı. Günümüzde meyve üretiminde uzmanlaşmış bir bölgenin merkezi olan Melitopol çok sayıda ağır ve hafif sanayi tesisine sahiptir. Kentte öğretmen okullarıyla tarım teknisyeni ve teknik eleman yetiştiren enstitüler de vardır. Nüfus (1991 tah.) 177.000.

Melk, Avusturya'nın kuzeydoğusunda Aşağı Avusturya federal eyaletinde (*Bundesland*) kent. Tuna ve Melk ırmaklarının birleştiği noktada, Sankt Pölten'in batısında yer alır. Eski bir Roma garnizonunun bulunduğu yerde kuruldu. Ortaçağ Alman destanı *Nibelungenlied*'de Medelike biçiminde adı geçen kent, 976-1101 arasında,

Melk'teki Benedikten Manastırı, Avusturya
Michel Serrailier - Rapho/Photo Researchers

Avusturya'yı yöneten Babenberg hanedanının yönetim merkeziydi. 1111'de kaleyle çevresindeki arazi, Melk Benedikten Manastırı'na (kuruluşu 1089) verildi. Kente egemen bir konumda olan manastır, 14. yüzyılda genişletildi ve surlarla çevrildi. 1702-36 arasında ise barok üslupta yeniden inşa edildi. Kentte geç gotik dönemden kalma bir kiliseyle başta Schallaburg Şatosu olmak üzere önemli Rönesans dönemi yapıları vardır. Bölge, şaraplarıyla ünlüdür. Nüfus (1981) 5.074.

Melkailer, İsa'nın biri tanrısal, biri insani olmak üzere iki ayrı doğası olduğu yolundaki Khalkedon (Kadıköy) Konsili (451) kara-

rını benimseyen Suriyeli ve Mısırlı Hristiyanlar. Konsil kararını reddederek İsa'nın tek doğası olduğuna inanan Monofizitler tarafından Bizans imparatorunun adamları (Süryanice *malka*: "kral") olarak görülmüş ve bu alaycı adla anılmışlardır. Başlangıçta yalnız Mısır Hristiyanları için kullanılan terim zamanla Ortadoğu'daki bütün Khalkedon yanlıları için, daha sonra da aşağılayıcı çağrışımını yitirerek İskenderiye, Kudüs ve özellikle Antiokheia (Antakya) patrikliklerine bağlı Hristiyanlar için kullanılmıştır.

Melkailer genellikle Mısır ve Suriye'deki Yunanlı kolonicilerle Araplaşmış gruplardan oluşuyordu. Bizans ayin usulünü benimseyen bu gruplar 1054'te Roma'dan ayrılan Konstantinopolis (İstanbul) patriği Mihkail Keroullarios'u destekledi. Sonraki yüzyıllarda Antiokheia patrikliği Roma'yla yeniden birleşmek için girişimlerde bulundu ve az sayıda Melkai Katolikliği benimsedi. Sonunda Katolik VI. Kyrillos'un 1724'te Antiokheia patriği seçilmesiyle birleşme sağlandı ve bazı piskoposlarla cemaatin üçte biri birleşmeye katıldı. Birleşmeye karşı çıkan Ortodokslar ise Silvester'i patrik seçerek Osmanlı yasalarnca tanındılar ve özerklik kazandılar. Yaklaşık 100 yıl Cizvilerle Lübnanlı Marunilerin baskısı altında yaşayan Katolik Melkailer de sonunda Osmanlılardan özerklik elde ederek olağan etkinliklerini ve gelişmelerini sürdürdüler.

İskenderiye ve Kudüs patrikliklerinden Katolikliğe geçenler olmakla birlikte "Antiokheia, İskenderiye, Kudüs ve bütün Doğu'nun" tek bir Katolik Melkai patriği vardır. Katolik Melkai patriğinin her patriklik bölgesi içinde kendi diyakozluğu (Şam, Kudüs, İskenderiye) ve vekili bulunur. Yedi başdiyakozluğun üçü Suriye'de (Halep, Humus ve Lazkiye), ikisi Lübnan'da (Beyrut ve Sur), biri Irak'ta (Basra) ve biri Ürdün'dedir (Batra-Amman). Altı diyakozluktan Akkâ İsrail'de, Baalbek, Baniyas, Sayda, Tripolis ve Zahle-Furzol Lübnan'dadır. Bu yörelerde yerel Arapçayla Bizans ayin usulünü sürdüren Katolik Melkailerin sayısı 250 bin kadardır. Başka ülkelerdeki (Brezilya, Arjantin, ABD ve Kanada) Katolik Melkailerin sayısı ise 150 bini bulur.

Melkart, Tyros (bugün Sur) ile Kartaca ve Gadir (Cádiz, İspanya) kolonilerinin baştanrı. Tyros'un Baal'i olarak da anılan Melkart, Malku adıyla Babil yeraltı ve ölüm tanrısı Nergal ile bir tutulurdu. Bu nedenle Ras Şamra (eski Ugarit) tanrısı Mot'la bağlantılandırıldığı sanılır. Genellikle bir elinde yaşamın simgesi anı, öteki elinde ölümün simgesi bir delikli baltayla sakallı, yüksek ve yuvarlak şapkalı ve etekli olarak betimlenirdi. Yunanlı tarihçi Herodotos'un da sözünü ettiği tapınağında (Tyros), kış ve ilkbahar şenlikleri yapılırdı. Bu tapınağın, Kudüs'teki Birinci Tapınak'a örnek oluşturduğuna inanılır. Melkart'ın Baal Hammon (Baal Amon) adıyla güneşle de bir tutulduğu sanılır. Tanrıça Tanit'in kocası olan Kartaca baştanrısı da Baal Amon adını taşırdı.

Melkisedek, Eski Ahit'te adından hem kral, hem de rahip olarak söz edilen mitolojik kişi.

Hz. İbrahim'in, Kedorlaomer komutasındaki birleşik Mezopotamya ordularını yederek, kaçınılan yeğeni Lût'u kurtarmasının anlatıldığı öyküde (Tekvin; 14:18-20) Melkisedek gerçek bir kişi olarak geçer. Öyküye göre savaşın dönüşünde İbrahim'e rastlayan Melkisedek, ona ekmek ve şarap verir

ve onu "En Büyük Tanrı" (*El Elyon*) adına kutsar. İbrahim ise bunun karşılığında ona savaş ganimetinin onda birini verir. Bu davranış bazı Hristiyan bilgileri tarafından Komünyon'un ilk örneği olarak kabul edilmiş ve Melkisedek'in adı Katolik ayin sistemine girmiştir.

Melkisedek Kenan dilinde "Kralım (Tanrı) Sedek'tir" anlamına gelir. Kralığın merkezi olduğu söylenen Salem ise büyük olasılıkla Kudüs'tür. Mezmurlar'da (76:2) Salem'e yapılan atıflardan Kudüs ile aynı yer olduğu anlamı çıkar. Ayrıca Tekvin'de (14:17) "Kralın Vadisi"ne yapılan atıf da bunu doğrular. Melkisedek'in hizmetinde olduğu tanrı *El Elyon*'dur. Bu da Kenan dilinden gelen ve büyük tanrıyı ifade eden bir sözcüktür.

İbrahim'in bir Kenan rahip-kralının otoritesini tanıması çok şaşırtıcıdır ve Kitabı Mukaddes metinlerinin hiçbirinde benzeri yoktur. Bu öykünün Kral Davud'un Kudüs'ü ele geçirerek dinsel merkez haline getirmesi sırasında bir tür özür metni olarak son biçimini aldığı söylenebilir. İbrahim'in Kudüslü bir rahip-krala vergi ödemesi, onun soyundan gelenlerin başkentteki rahiplere vergi ödemelerinin ilk örneği olabilir. Öykü İbrahim'in soyundan gelen Levi rahipleri ile daha sonra İbrani tanrısı Yahve'ye inanan Kudüslü Zadok rahipleri arasındaki çatışmayla da ilgili olabilir. Zadok rahipleri zorla Babil'e götürülene değin Kudüs'te rahiplik kurumunu ellerinde tutuyorlardı. Bundan sonra da Levi rahipleri egemen oldular. Melkisedek öyküsünün Zadok rahiplerinin yeniden güç kazanmalarını yansıtmaya da olasıdır.

Metnin yorumuna ilişkin bazı sorunlar vardır. İbrahim'in onda birlik bir vergiyi Melkisedek'e vermesi ve kendisinin herhangi bir şey almayı reddetmesi pek olağan bir durum olarak görünmemektedir. Bazı araştırmacılar da Kral Davud döneminden bir yazarın Kenanlı bir kahraman adına bir öykü oluşturmasının olağan karşılanamayacağını öne sürmüştür.

110. Mezmur'da Davud'un soyundan gelecek bir mesih den söz edilirken, Melkisedek bu mesih'in ilk örneği olarak gösterilir. Buna dayanarak Yeni Ahit'teki Paulus'un İbranilere Mektubu'nda Melkisedek "doğruluk kralı", Salem ise "barış" olarak çevrilmiş ve Melkisedek Hz. İsa'nın öncüsü olarak gösterilmiştir (İbranilere Mektup; 7:2). Böylece Levioglularının atası İbrahim'in Melkisedek'e vergi ödeyerek hiyerarşide ondan sonra yer alması ile Hz. İsa'nın Melkisedek benzeri rahipliğinin Levioglularına üstünlüğü arasında bir benzerlik kurulmuş olmaktadır. Ayrıca, Eski Ahit'te Melkisedek'in doğum ya da ölüm gününden söz edilmemiş, rahiplik süresi de sonsuz olarak belirtilmiştir.

Mellaart, James (d. 14 Kasım 1925, Londra, İngiltere), Anadolu'da gerçekleştirdiği Çatalhöyük ve Hacilar gibi önemli Tarihöncesi kazılarla tanınan arkeolog. Londra'daki University College'da arkeoloji ve Eski Mısır bilimi öğrenimi gördü. 1951'de Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmaya başladı. Anadolu'da çeşitli yüzey araştırmalarına katıldı. 1954-59 arasında Seton Lloyd başkanlığındaki Beycesultan(*) kazılarına katıldı. Bu dönemde gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarıyla Hacilar(*) ve Çatalhöyük(*) yerleşmelerini saptadı. 1957'de Hacilar'da kazıya başladı. 1960'a değin sürdürdüğü kazılarda akramik Neolitik, Geç

Neolitik ve İlk Kalkolitik çağlara ait bulgular saptadı. Geç Neolitik ve İlk Kalkolitik Çağ'dan kalma çok ilginç çanak çömlek ve bazısı boyalı pişmiş toprak figürinler ele

Mellaart
Ara Güler

geçirdi. Mellaart Çatalhöyük'te 1961'de kazıya başladı. Buradaki yan yana iki höyükten doğudaki Neolitik, batıdakiyse Kalkolitik çağlara aitti. Neolitik höyük, 1961-63 arasında kazıldı ve İÖ 6500-5650 arasına tarihlenen 14 yapı katı saptandı. İÖ 5500-5000 arasında, Kalkolitik Çağın başlarına tarihlenen Batı Çatalhöyük'teyse 1961'de yalnızca iki sondaj yapılabilmiş, bu nedenle yerleşmenin mimarlığı konusunda çok az bilgi edinilmiştir. Höyükten çıkarılan çanak çömlek buluntularına ilginçtir.

Mellaart 1963'te Çatalhöyük kazılarını sürdürdüğü sırada Dorak Hazinesi(*) olayına kanıştı. Türk makamlarının bu konuda istediği bilgiyi vermektan kaçınıncı Çatalhöyük

"elibelinde") Çatalhöyük duvar resimlerinde de bulunduğunu kanıtlamak için çalışmalar yapmaktadır. 1983'te Londra'daki Uluslararası Hali Konferansı'nda bu konudaki bildirisi ilgiyle karşılanmıştır.

Mellaart'ın başlıca yapıları arasında *Beycesultan* (1962-65, 2 cilt, S. Lloyd ile birlikte), *Earliest Civilizations of the Near East* (1965; Yakın Doğu'nun Eski Uygarlıkları, 1988), *The Chalcolithic and Early Bronze Age in the Near East and Anatolia* (1966; Yakın Doğu ve Anadolu'da Kalkolitik ve Erken Tunç Çağları), *Çatalhöyük: A Neolithic Town in Anatolia* (1967; Çatalhöyük: Anadolu'da Neolitik Bir Kent), *Excavations at Hacilar* (1970, 2 cilt; Hacilar Kazıları), *The Neolithic of the Near East* (1975; Yakın Doğu'da Neolitik Çağ), *The Archaeology of Ancient Turkey* (1978; Eski Anadolu Arkeolojisi) sayılabilir.

Melling, Anton Ignaz, ANTOINE IGNACE olarak da yazılır (d. 26 Nisan 1763, Karlsruhe, Almanya - ö. 25 Ağustos 1831, Paris, Fransa), III. Selim'e ve kız kardeşi Hatice Sultan'a hizmet etmiş, çizdiği İstanbul ve Boğaziçi resimleriyle tanınmış Alman ressam ve mimar.

Heykeltci Christoph Melling'in oğuydu. Amcası Joseph Melling'den resim, kardeşinden de matematik ve mimarlık dersleri aldı. 1782'ye doğru İtalya ve Mısır üzerinden İstanbul'a gitti ve Danimarka maslahatgüzarının aracılığıyla dönemin padişahı III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'ın hizmetine girdi. Bazı kaynaklar Melling'in İstanbul'a gitme tarihini 1790 olarak belirtir.

Kuruçeşme'ye yerleşen Melling, Hatice Sultan'a ait Ortaköy'deki Neşatâbad Sarayı'nı ve bahçesini yeniden düzenledi. Bu bahçeyi çok beğenen III. Selim, Melling'den, kız kardeşi Beyhan Sultan'ın kendisine hediye ettiği sarayın bahçesini de aynı

Melling'in oymabasku tekniğiyle yaptığı bir Tarabya görünümü
Ara Güler Arşivi

kazısı durduruldu. 1965'te O. Gurney başkanlığında yeniden başlayan Çatalhöyük kazısına Mellaart asistan olarak katıldı. Gurney'nin bir süre sonra yönetimi Mellaart'a bırakıp gitmesi üzerine, bu kez Mellaart'ın Türkiye'de çalışması yasaklandı.

Mellaart 1961-63 arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya ve Arkeoloji Bölümü'nde, 1964'ten sonra da emekli olana değin Londra Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nde Anadolu ve Yakın Doğu arkeolojisi konusunda dersler vermiştir.

Mellaart son yıllarda, Anadolu göçer kelimlerinde rastlanan bazı örgelerin (örn.

biçimde düzenlemesini istedi (bu sarayın yerinde sonradan Çırağan Sarayı yapılmıştır).

Boğaz kıyılarında daha birçok yalı ve saray yapan Melling, bu çalışmalarından vakit buldukça, hayran kaldığı İstanbul kentini gezdi, gördüklerini büyük bir titizlikle ve gerçeğe uygun olarak çizdi. Galata Kulesi'nden, Pera'daki (bugün Beyoğlu) elçiliklerin taraçalarından, Üsküdar ve Kandilli tepelerinden geniş panoramalar yaptı. Arkadaşı Fransız haritacı F. Kauffer'nin çizdiği İstanbul haritası üstüne koyduğu işaretlere göre her gün kentin başka bir semtine

giderek doğal görünümlere sıkı sıkıya bağlı taslaklar oluşturdular.

Melling İstanbul'da yaklaşık 20 yıl yaşadı. Ama kentteki siyasal ortamın karışmaya başlaması üzerine, Fransız elçisi onu Fransa'ya gitmeye ikna etti. 1803'te Paris'e varan Melling, İmparatoriçe Josephine'in saray ressamlığına getirildi, ardından Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın, son olarak da XVIII. Louis'in ressamı oldu.

Bu arada İstanbul'da yaptığı resimleri oymabaskı halinde bastırmak için yayımcı Treuttel ve Würtz ile anlaştı. 1805'te bu resimlerle İstanbul'u anlatan büyük bir kitap hazırlanması için çalışmalara başladı. Kitap 50 cm x 60 cm boyutunda olacak, kâğıdı özel olarak üretilcekti. Kitabın boyu çok büyük olduğu için sayfaları tek tek basılacaktı. Hazırlık ve basım çalışmaları tam 14 yıl sürdü. Kitapta İstanbul ve Boğaziçi'nin 48 tane oymabaskı resmi, resimlerin çizildiği noktaları gösteren bir plan, ayrıca III. Selim'in bir portresi ile bir İstanbul planı ve Boğaz'ın topografik bir haritası yer alıyordu. Bir de yazar Ch. Lacretelle'in (1766-1855) Melling'in yerinde aldığı notlara dayanarak yazdığı Osmanlı yaşam biçimini anlatan bir bölüm eklenmişti. *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore* (İstanbul'da ve Boğaziçi Kıyılarında Resimlerle Bir Gezi) adını taşıyan yapıtın, 1969'da İstanbul'da boyutları yarı yarıya küçültülmüş bir tpkubasımı yapıldı.

Louvre ve Valenciennes müzelerinde sulu-boya ve guvaş yapıtları bulunan Melling'in bir başka basılı yapıtı da 72 tane oymabaskı içeren *Voyage pittoresque dans les Pyrénées Françaises* (Fransız Pireneleri'nde Resimlerle Bir Gezi) adlı albümdür.

Mellink, Machteld Johanna (d. 26 Kasım 1917, Amsterdam, Hollanda), Antalya'nın Elmalı ilçesindeki kazılarıyla tanınan, Anadolu Tarihöncesi arkeolojisi uzmanı ABD'li arkeolog. 1938'de Amsterdam Üniversitesi'ni bitirdi, 1943'te Utrecht Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1947-49 arasında Tarsus-Gözlükule kazılarına katıldı. 1949'da ABD'de Pennsylvania'daki Bryn Mawr College'da klasik arkeoloji dersleri vermeye başladı; 1953'te doçentliğe, 1962'de profesörlüğe yükseldi.

1950-65 arasında Pennsylvania Üniversitesi'nin Frigya'nın başkenti Gordion'da yürüttüğü kazılara katıldı. 1963'te Antalya'nın Elmalı ilçesinde Erken Tunç Çağının II. ve III. evrelerine ait 5 katlı bir yerleşme (Karataş-Semayük[*] höyüğü) saptadı. Elmalı'nın güneybatısında Kızılbel Tümülüsü'nde ve Karaburun I ve II tümülüslerinde yaptığı kazılarda da İÖ y. 470'lere ait mezar odalarında ilginç duvar resimleriyle mobilyalar ele geçirdi.

1980-84 arasında Amerikan Arkeoloji Enstitüsü başkanlığını da yürüten Mellink'in Anadolu arkeolojisine en önemli katkılardan biri, 1955'ten günümüze *American Journal of Archaeology* adlı bilimsel dergide sürdürdüğü "Archaeology in Asia Minor" (Anadolu'da Arkeoloji) adlı yazı dizisidir.

Mellon, Andrew W(illiam) (d. 24 Mart 1855, Pittsburgh - ö. 26 Ağustos 1937, Southampton, New York, ABD), ABD'li maliyeci. Hazine bakanlığı (1921-32) sırasında vergi reformlarında önemli rol oynamış, mali yardımları ve yapıt bağışlarıyla Washington, D.C.'deki Ulusal Sanat Galerisi'nin kurulmasına ön ayak olmuştur.

Batı Üniversitesi'nde (bugün Pittsburgh Üniversitesi) öğrenim gördükten sonra, babasının bankasında çalışmaya başladı ve

bankanın genel müdürlüğüne yükseldi. Özellikle kömür, alüminyum ve petrol sanayileriyle ilgili birçok kuruluşta müdür ya da yönetici olarak çalıştı. 1920'lere geldiğinde ABD'nin en zengin kişilerinden biriydi.

Mellon
EB inc

I. Dünya Savaşı harcamalarından kaynaklanan devlet borçlarının azaltılmasıyla ilgili tartışmalarda Mellon, savaş döneminde uygulanan yüksek vergi oranlarını sürdürmenin yatırımları engelleyeceğini ve devlet gelirlerini azaltacağını savundu. Ayrıca gelirler üzerindeki ek vergi oranlarının da indirilmesini istedi. Kongre, büyük ölçüde onun çabalarıyla aşırı kazanç vergisini kaldırdı; gelir vergisi oranlarını da kademeli olarak indirdi. Böylece 1920'de 24 milyar ABD Doları olan devlet borçları 1928'de yaklaşık 17,6 milyar ABD Doları'na indi.

Mellon aynı zamanda I. Dünya Savaşı dış borçları komisyonunun başkanı olarak yabancı hükümetlerin ABD'ye olan savaş borçlarının tahsiline ilişkin politikaların saptanmasında önemli rol oynadı. 1932-33 yıllarında da ABD'nin Londra büyükelçiliğini yaptı.

Ülkenin önde gelen sanat koleksiyoncularından biri olan Mellon, 1937'de ABD yönetimine aralarında Raffaello'nun "Alba Madonnası" ve van Eyck'in "Meryem'e Müjde" adlı resimleri ile Rembrandt'ın 23, Vermeer'in 6 yapıtının bulunduğu, 25 milyon ABD Doları değerinde bir koleksiyonu bağışladı. Bu koleksiyonu barındırmak amacıyla kurulan Ulusal Sanat Galerisi'nin yapımı için de 15 milyon ABD Doları bağışta bulundu. Galeriyi 1941'de açıldı.

Melo, Uruguay'ın kuzeydoğu kesimindeki Cerro Largo ilinin merkezi kent. Tacuareí Irmağının (río) kollarından biri olan Los Conventos Çayı (arroyo) kıyısında, Brezilya sınırını yakınlarında yer alır. 1795'te Kaptan Agustín de la Rosa tarafından kaçakçılara, haydutlara ve Portekizli istilacılara karşı koymak amacıyla bir İspanyol askeri karakolu olarak kuruldu. O dönemdeki Río de la Plata valisi Pedro de Melo'nun adını aldı. Günümüzde yün, post, dokuma, mandıra ürünleri, et ve içki gibi ürünlerin dağıtım merkezidir. Koloni dönemine özgü görünümünü korumakla birlikte, hızla modernleşen kentte bir televizyon istasyonu vardır. Kentte doğmuş kişilerin en ünlüsü olan Juana de Ibarbourou şiirlerinde Melo'yu işlemiştir. Pan-Amerikan Karayolu'nun bir parçası olan ve Montevideo'dan Brezilya'ya uzanan 8 No'lu Yol kentten geçer. Nüfus (1975 geç.) 38.260.

Melo, Francisco Manuel de (d. 23 Kasım 1608, Lizbon - ö. 13 Ekim 1666, Alcántara, Lizbon yakınları, Portekiz), Portekizli asker, diplomat ve saray mensubu. Şair, ahlakçı, tarihçi ve edebiyat eleştirmeni olarak da ün yapmış, yapıtlarını İspanyolca ve Portekizce yazmıştır.

Soylu bir ailenin oğluydu. Santa Antão Cizvit Yüksekokulu'nda klasik edebiyat ve matematik eğitimi görmesine karın orduya girdi. O sırada Portekiz, İspanyol egemenliği altında olduğundan, bir süre Madrid'de kaldı ve dönemin en önemli İspanyol edebiyatçısı, yeryazarı Quevedo y Villegas ile dost oldu. Katalonya ayaklanması sırasında kraliyet kuvvetleri komutanının kurmay başkanlığını yaptı. Savaşın çıkış nedenini ve ilk yılını anlatan klasik tarih kitabı *Historia de la Guerra de Cataluña* (1645; Katalonya Savaşı Tarihi) bu dönemin ürünüdür.

Portekiz'in bağımsızlığını kazanmasından sonra Portekiz kralı IV. João'nun hizmetine girdi. Bir Portekiz filosu kurmak amacıyla Holland'a gitti ve bu filoyu Ekim 1641'de Lizbon'a getirmeyi başardı. Bilinmeyen nedenlerle 19 Kasım 1644'te tutuklandı ve 11 yıl süreyle hapisanede ya da gözetim altında kaldı. 1655'te cezası Brezilya'da sürgüne çevrildi. Üç yıl kaldığı Brezilya'da bir yandan yazarken, bir yandan da çeker ticareti yaparak maddi durumunu düzeltti. Hiç evlenmedi.

Önemli yapıtları arasında evlilik konusunu işleyen ve birçok kez basılan *Carta de Guia de Casados* (1650; Bir Kadının Yönetimi), çoğu hapisanede yazdığı ve düşünceleriyle ilgili 500 mektubu içeren *Cartas Familiares* (1664; Kişisel Mektuplar) ve dönemin barok fantezilerinden ayrılan İspanyolca şiirlerinin yanı sıra güçlü, içten ve kusursuz Portekizce soneleri ile manzum mektuplarının yer aldığı *Obras Métricas* (1665; Manzum Yapıtlar) sayılabilir.

Melocactus, kaktüsçiller (*Cactaceae*) familyasından, Batı Hint Adaları, Güney Amerika'nın tropik kesimleri ve Orta Amerika'da yaygın 36 kaktüs türünün oluşturduğu cins. Bu kaktüs türlerinde belli bir yaşa ulaşmış bitkilerin gövdelerinin tepesinde

Melocactus
Buzz Adams-Photo Researcher

dikensi tüylerle kaplı bir çıkıntı oluşur; bu çıkıntılar çoğalmayı sağlar. *Melocactus* türlerinin kırmızıdan pembeye kadar değişen renklerde çiçekleri ve genellikle pembe meyveleri vardır. Jamaika'ya özgü bir tür olan *M. communis* uzunluğu 100 cm'ye, genişliği 30 cm'ye ulaşan yapısıyla ayırt edilir.

melodi, EZGI olarak da bilinir, seslerin birbiri ardından kulağa hoş gelen bir ses çizgisi oluşturmaları. Batı müziğinde melodi, 19. yüzyıl sonlarında bir armoni kümesinin üst yüzü olarak kabul ediliyordu. Bir akorun en üst notası melodi sesi idi. Akorlar renklerine ve aralarındaki bağtıdan oluşan yön duygusuna göre seçiliyor ve arzu-

lanan sesler melodi oluşturacak biçimde genellikle akorların en tiz seslerine yerleştiriliyordu. Bu durumda, melodinin temelini akorlar oluşturuyordu. İyi bir müzikçi böyle akorlara göre oluşturulmuş bir melodiye (yalnızca tek sesli notası olsa bile) piyano, gitar gibi çoksesli çalgılarda ussal bir çözümlemeyle uygun akorlar basabilir.

Ama melodi armoniden çok daha eskidir. Örneğin ortaçağda Avrupa ve Bizans düz şarkılarında, truverlerin ve trubadurların melodilerinde, Hint müziğinin *raga*'larıyla Arap müziğinin makamlarında akorlara bağlı olmayan tek çizgili melodi son derece gelişmiştir. Aynı anda birkaç melodi çizgisinin bir araya gelmesi çokseslilik (polifoni), bir melodiyi değişik biçimlerde çeşitlendirerek aynı anda seslendirmek heterofonidir; melodinin akorlarla birleştirilmesi ise eşseslilik (homofoni); bu sonuncusu armonik çokseslilik olarak da tanımlanabilir.

Bir melodi çizgisinin tanımlayıcı özellikleri şunlardır:

1. Çıkan, inen, kavislenen, zaman zaman tekrarlanan ya da kendine özgü daha başka biçimlerde hareket eden melodinin başından sonuna kadar bir dış çizgisi vardır. Örneğin: "Benden selam olsun Bolu beyine" adlı türkü "Hey, hey, yine de hey, hey" sözleriyle tiz bir noktadan başlar; bir süre bu tiz bölgede direnir; sonra yavaş yavaş inerek karar notasına ulaşır. Bu türkünün melodisi, yukarıda bir süre kaldıktan sonra yatık bir eğimle aşağı inen bir çizgiyle gösterilebilir. Bir melodinin hareketi atlamalı ya da bitişik olabilir. Atlamalı harekette uzak seslere sıçrayarak ulaşılır; bitişik harekette ise melodi adım adım ilerler. Hareket, melodinin dış çizgisinin ortaya çıkmasına katkıda bulunur.

2. Her melodinin, en pesle en tiz sesleri arasında kalan bir alanı vardır; melodi insan kulağının algılayabildiği notalar tayfı içinde belli bir mekânı kaplar. Bazı ilkel melodilerin alanı iki ya da üç sestene oluşur (örn. "yağ satarım, bal satarım" tekerlemesinde üç ses). Mozart'ın K.427 *Do Minör Missa*'sının "Kyrie Eleison"undaki soprano solusunun alanı ise iki oktava yayılır.

3. Melodinin bir de ses dizisi vardır. Müziksel bakımdan çok gelişmiş kültürlerde diziler, melodinin temelini oluşturur. Bir melodinin ses dizisinin yapısı, melodinin temel özelliğini belirler. Bununla birlikte melodi, dizi kavramından da önce gelir. Uzakdoğu müziğinin pentatonik melodileri ile bazı göçücü tekerlemelerinin iki ya da üç sesli yapısı buna örnekler. "Yağmur yağıyor, seller akıyor" tekerlemesi (aynı "yağ satarım, bal satarım"da olduğu gibi), sırasıyla birbirleriyle büyük ikili aralık oluşturan üç sestene kurulmuştur ve bitiş sesi ortadaki sestir. Batı Avrupa'nın armonik minör dizisi, majör dizide bulunmayan bir aralık içerir. Bu, birçok melodiye ilginç bir nitelik kazandıran artık ikili aralıktır (örn. *La bemol - Si*). Afrika ve Avrupa melodileri ise bazen (örn. üçlü ya da dördü) aralık zincirlerinden oluşur.

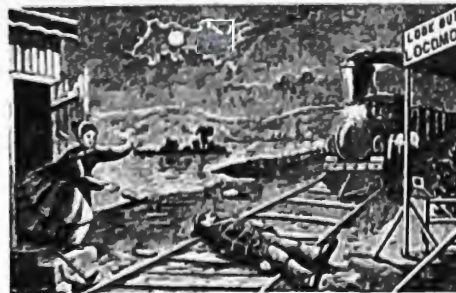
Bir melodi, temel çizgisinden çıkmamak koşuluyla süslenebilir. Bir melodinin süslenmesinde, süsleme notaları (apozyantlar, triller, kaydırmalar, tremololar vb) ve standart perdeden hafif sapmalar gibi küçük melodi öğeleri kullanılabilir. Avrupa müziğinin büyük bölümünde süsleme vardır. Batı müziğinin dışındaki Türk, Hint, Arap, Japon gibi pek çok müzikte ise süsleme temeldir.

Bazı müzik sistemlerinde mod ya da melodi kalıbı adı verilen yapılar vardır. Bunlar,

melodilerin inşa edilmesinde kullanılan karmaşık formüller niteliğindedir.

mélodie (Fransızca "melodi"), 19. ve 20. yüzyılların eşlikli Fransız şarkı bestesi. 19. yüzyılda Alman *Lied*'lerini örnek alan, genellikle de ciddi bir lirik şiirin solo ses ve piyano için bestelenmesiyle oluşan bir parçaydı; şiir ve müzik formlarını belirgin bir biçimde bütünleştiriyordu. İlk kez 1820'lerde kullanılan *mélodie* sözcüğü, o dönemde Schubert *Lied*'lerinin popüler Fransızca çeviri ve uyarlamalarını tanımlıyordu. Daha önceki Fransız romansının her kıtada aynı müziğin yinelenildiği katı formundan ve egemen hafif havasından sıyrılmış olan bu üslupta ürün veren ilk önemli besteci Berlioz'du. Fransız şiirinin çok yönlülüğüyle müziksellik fark eden ve Verlaine ile Baudelaire'den esinlenen başka yetenekli besteciler de *mélodie*'yi tipik Fransız şarkı geleneği içinde biçimlendirdiler. Meyerbeer, Liszt, Gounod, Bizet, Massenet, Saint-Saëns, Lalo ve Franck bu türün gelişmesine katkıda bulundular. Bu alanda daha çok öğretmenliğiyle önem taşıyan Franck'ın öğrencilerinden Henri Duparc'ın 1868-77 arasında bestelediği 16 şarkı Fransız müziğinin en önemli ve en beğenilen türlerinden birinin temelini oluşturdu. Hemen hemen aynı zamanda şarkı yazmaya başlayan G. Fauré *La Bonne Chanson*, *La Chanson d'Eve*, *Le Jardin clos*, *L'Horizon chimérique* gibi dizi şarkılarında Fransız sanat ve kültürüne özgü ülkelere yer verdi. Başta Ravel olmak üzere genç kuşak bestecileri önemli ölçüde etkileyen Fauré'nin şarkıları *Lied*-örneğinden kesin biçimde ayrılışın göstergesi ve Debussy'nin *Chansons de Bilitis*'inde (1897) coşkulu ifadesini bulan Fransız izlenimci üslubunun habercisi oldu. Ravel ve Albert Roussel'in şarkılarında gene bu eğilimin görülmesine karşılık 20. yüzyılın sonraki vokal besteleri romantizmin ve izlenimciliğin çeşitli biçimlerine duyulan tepkiyi yansıttı. Fransız Altıların(*) (Les Six) iki üyesi Francis Poulenc ile Darius Milhaud da *mélodie*'ye önemli katkılarda bulundular. Daha yakın dönemlerde ise Fransız sanat şarkıları daha seçmeci nitelik kazandı ve oniki ton tekniği ile temasız diziselliğe yönelerek klasik melodi anlayışından bütünüyle uzaklaştı.

melodram, Batı tiyatrosunda, gerçek yaşamda olamayacak bir olay örgüsü içinde erdemli kişilerin kötülerin elinden çektiği acıları anlatan ve erdemin zaferiyle sona eren duygusal dram. Soylu kahraman, acı çeken kadın, taş kalpli hain gibi temel tipleriyle, karakter gelişiminden çok sansasyonel olaylara ve gösterişli sahne düzenlerine ağırlık verir. Müzikte ise melodram, müzik eşliğinde okunan dizeler anlamına gelir.

19. yüzyılın popüler bir melodramı olan *Under the Gaslight*'in afişi
Mander and Michelson Theatre Collection, Londra

Tiyatro oyunu olarak melodramın genellikle Fransa'da, Jean Jacques-Rousseau'nun ilk kez 1770'te sahnelenen *Pygmalion*'unun

(1762) etkisiyle doğduğu ve o dönemin politik ve toplumsal bakımdan altüst olmuş, İngiliz gotik romanıyla Alman coşkunluk akımı ve romantizminin etkisine açık ortamında yayıldığı kabul edilir. Müziği, şarkısı ve sahne efektleriyle 18. yüzyıl melodramının öncüsü ve baş temsilcisi Guilbert de Pixérécourt idi.

Bir başka seçkin melodram yazarı da *Menschenhass und Reue*'siyle (1789-90; Kin ve Pişmanlık) Alman von Kotzebue'ydi. Sheridan'ın *Pizarro*'su da aslında Kotzebue'nin bir oyunundan uyarlanmıştı. 19. yüzyıl başlarında melodram bütün Avrupa tiyatrosuna yayıldı. Rusya'da, insanların dikkatini ciddi sorunlardan çektiği için hükümet tarafından iyi karşılanıyordu.

19. yüzyılda müzik ve şarkı yavaş yavaş melodramın bünyesinden çıktı. Yeni teknik gelişmeler doğrultusunda kar fırtınaları, gemilerin batışı, savaşlar, tren çarpışmaları, yangınlar, depremler ve at yarışları gibi gerçekçiliğe yönelik sahne efektlerine ağırlık verildi. Yarım yamalak ve duygusal biçimde de olsa, melodramlardaki gerçekçi sahne düzenleri ve değinilen toplumsal kötülükler, doğalcılığa yönelik tiyatronun yolunu açtı.

20. yüzyıl başlarında, tiyatrodaki gerileyen melodram, sinemada sesli filme geçilmeye değin sürülen dizilerinin en geçerli temasını oluşturdu. Günümüzde de televizyon dizilerinin önemli bir bölümünde melodram öğeleri bol bol kullanılmaktadır.

melodyum, MELODEON olarak da yazılır, KAMIŞLI ORG ya da AMERİKAN ORGU olarak da bilinir, bir tür klavyeli çalgı. Serbest kamışların (dillerin) havayla titreştirilmesiyle ses çıkarır. Armonyumun ABD'de geliştirilmiş bir türüdür. Temelde armonyumdan iki yönüyle farklıdır. Birincisi, ayakla çalışan körükleri havayı sıkıştırıp iterek değil, emerek kamışların arasından geçirir. İkincisi, kamışların ve rezonatörlerin karakteristik boy ve biçimleri tüm ses alanında daha istikrarlı bir ses yüksekliğinin elde edilmesini sağlar. Tuşlara basıldığında armonyuma oranla daha geç ses vermekle birlikte orgunkine daha çok benzeyen, daha yumuşak bir ses çıkarır.

melofon, BALAD KORNOSU, KONSER KORNOSU, MELLOHORN ya da TENOR COR olarak da bilinir, bir tür bakır nefesli çalgı. Çoğunlukla yürüyüş bandolarında kornonun yerine kullanılan kıvrımlı biçimli bir alto kornodur. *Mi* bemol ya da *Fa* tonundadır (yani çalgıdaki *Do* sesi çalındığında duyulan ses *Mi* bemol ya da *Fa*'dır). Ses alanı orta *Do*'nun altındaki *La* ya da *Fa*'den, üstündeki ikinci *Mi* bemol ya da *Fa*'ya kadardır. Orkestra kornosundan türetilmiştir.

Dairesel bir alto korno olan melofon genellikle sağ el için yapılır ve kornoya benzer. Serbest kamışlı bir çalgıya da aynı ad verilmekle birlikte iki çalgı arasında hiçbir yakınlık yoktur.

Meloria, İtalya'nın ortakuzeyinde, Liguria Denizinde kayalık ada. Toscana kıyısı açıklarında, Livorno'nun karşısında yer alır. Meloria 13. yüzyılda, Piza ve Cenova arasındaki rekabetin yol açtığı iki deniz savaşına sahne oldu. Bu savaşlardan ilkinde (1241), Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich ve Piza'ya bağlı filo, Papa IX. Gregorius'un topladığı Laterano Konsili'ne gitmekte olan İngiliz, Fransız ve İspanyol piskoposları taşıyan küçük bir Cenova filosuna saldırarak yolcuları tutsak aldı. Ağustos 1284'teki ikinci savaşta ise, Oberto Doria ve Benedetto Zaccaria komutasındaki iki Cenova filosu, Albertino Morosini, Ugolino della Gherardesca ve Andreotto

Saraceno komutasındaki sayıca üstün Piza donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaşın ardından Piza bir daha denizlerdeki eski gücüne ulaşamadı.

Melos Adası, Çağdaş Yunancada **MİLOS**, Ege Denizindeki Kyklad Adalarının en güneybatıda yer alanı. Yüzölçümü 150,6 km²'dir. Yanardağ kökenli olan adanın büyük bölümü engebelidir. En yüksek noktası batıdaki Profitis İİlas Dağıdır (751 m).

Fenike'ye yapılan obsidiyen ihracatı adayı erken dönem Ege uygarlığının önemli merkezlerinden biri durumuna getirdi. Adanın yönetim merkezi ve en önemli kenti Mılos, Melos'un başlıca limanı olan Adhımas'ın hemen kuzeyinde yer alır. Kentin güneybatısında, Yunanistan'dan kaçan ilk Hristiyanların saklandıkları katakomplar vardır. Ünlü Milo Venüsü (Melos Afroditisi) 1820'de, antik Adamanda Akropolisi'nde bulunmuştur.

Atina'daki İngiliz Okulu'nun 1896-99 arasında Mılos'un tepesindeki Klima Akropolisi'nde (İÖ 1000-800) yürüttüğü kazılar sonucunda bir saray, bir *gymnasion* ve sonraki dönemlere ait bir Roma tiyatrosu ortaya çıkarıldı. İngiliz Okulu'nun Melos'ta ortaya çıkardığı en önemli uygarlık, adanın ikinci limanı olan Apollonia yakınlarındaki Phylakopi adlı yerleşme oldu. Phylakopi, yakınlardaki Thera Yanardağının patladığı Tunç Çağının sonlarında gelişmekte olan bir yerleşmeydi. Yörede 1974'te elde edilen bulgular sonucunda, önceden sanıldığından tersine, patlamanın adada yıkıma yol açmadığı anlaşıldı. Phylakopi'de kurulan en eski kent İÖ 2300-2000, aynı yerde yükselen ikinci kent ise İÖ 2000-1550 tarihlerinden kalmaz. Büyük ölçüde Miken uygarlığı dönemine ait olan üçüncü kent (İÖ 1550-1100), Kyklad uygarlığının Melos'ta ulaştığı en ileri düzeyi temsil eder. Phylakopi, İÖ y. 1100'de bölgeye yerleşen Dorlar tarafından yıkılmıştır.

Atinalıların Peloponnesos Savaşı sırasında tarafsız kalan ada halkını cezalandırmak için İÖ 416'da bütün Meloslu erkekleri öldürmeleri, tragedya şairi Euripides'in *Troades* (Troyalı Kadınlar) adlı savaş karşıtı oyununa konu olmuştur. Melosluların askeri hareketi öncesinde Atinalılarla yaptıkları görüşmeler ise Thukydides'in "Melos Diyalogu" adlı yapıtı aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Spartalı asker ve devlet adamı Lysandros (ö. İÖ 395), adayı eski sahipleri Dorlara geri verdi. Bu tarihten sonra bir daha eski refah düzeyine ulaşamayan ada, Franklar döneminde Naksos Düklüğü'ne bağlandı.

Adadaki kükürt, şap ve obsidiyen madenleri Klasik dönemde Melos'a büyük ticari önem kazandı. Melos toprağı uzun yıllar ressamlar tarafından renk verici madde olarak kullanıldı. İÖ 7. yüzyılda ada ekonomisinde önemli yeri olan üstü bezemeli vazo üretimi ve altın işlemeciliği zamanla geriledi. Günümüzde adanın başlıca ihraç ürünleri bentonit, perlit, kaolin, baryum, jips, değirmen taşı ve tuzdur. Tarım ürünlerinin başında portakal, zeytin, üzüm, pamuk ve arpa gelir. Nüfus (1981) kent, 735; ada, 4.554.

Melozzo DA FORLİ (d. 1438, Forl - ö. 8 Kasım 1494, Forl, Ravenna yakınları), 15. yüzyılın en önemli fresk ressamlarından Umbria okuluna bağlı İtalyan erken Rönesans ressamı.

Kayıtlara göre 1460 ve 1464'te Forl'de bulunmuştu. 1465-75 arasında çalıştığı sanılan Urbino'da üslubunu büyük ölçüde etkileyen Piero della Francesca, mimar Bramante ve Federico da Montefeltro'nun hizmetindeki Flaman ve İspanyol ressam-

larla tanıştı. Bir olasılıkla Urbino'daki Dük-lük Sarayı çalışma odasının bezenmesinde Gentili Justus ve Pedro Berruguete ile birlikte çalıştı. Yaklaşık 1475'te gittiği

"IV. Sixtus, Platina'yı Vatikan Kütüphanesi'nin Yöneticiliğiyle Görevlendirirken", Melozzo da Forlî'nin bir freski, y. 1475-77; Vatikan Müzesi SCALA-Art Resource/EB Inc.

Roma'daki ilk büyük çalışmasını 1477'de tamamladı. Platina'nın papanın kütüphaneciliğine atanmasını betimlediği bu freski Vatikan'da, IV. Sixtus'un kütüphanesi için yaptı. Daha sonra kütüphanede başka freskler ve dekoratif resimler de gerçekleştirildi. 1478'de Aziz Luka Loncası'na üye oldu. Yaklaşık 1480'de SS. Apostoli Kilisesi için en önemli çalışmalarından biri olan "İsa'nın Göğe Çıkışı" adlı freski tamamladı. Bu yapıttaki atletik figürleri yüzünden Giovanni Santi ve çağdaşı başka yazarlar tarafından perspektif ve kısaltımın savunucusu olarak tanındı. Papa IV. Sixtus'un ölümü üzerine, Trastevere'deki Sta. Maria Şapeli'nin (yıkıldı) süslemelerini tamamladıktan sonra Roma'dan ayrıldı (1484) sanılan Melozzo 1489'da Roma'ya döndü. Sta. Croce in Gerusalemme Bazilikası mozaiklerinin resim taslaklarını bu ikinci Roma döneminde hazırladı. 1493'te Ancona'daki Halk Sarayı resimleri üzerinde çalıştı ve aynı yılın sonlarında Forlî'ye döndü. Yapıtlarından pek azı günümüze ulaşmıştır ve büyük boyutlu dekoratif çalışmalarından hiçbirini tam değildir.

Melpomene, Yunan mitolojisinde dokuz Musadan (esin perisi) biri; tragedyanın ve

Melpomene, Tanagra'da bulunmuş pişmiş toprak figür, İÖ y. 300; Berlin Devlet Müzesi, Almanya Staatliche Museen zu Berlin, Almanya

lir çalmanın koruyucusu. Yunan sanatında tragedya maskesi ve Herakles'in asasıyla betimlenir. Bir inanışa göre yarı kuş, yarı kadın görünümündeki Sirenler, onun İrmak Tanrısı Akheleos'la birleşmesinden doğmuştur.

Melhrir Tuz Gölü, Cezayir'in kuzeydoğusunda göl. Hemen hemen bütünüyle deniz düzeyinin altındadır. Tuzlu ve bataklıklarla kaplı bir göl olan Melhrir'in yüzölçümü mevsimlere göre değişmekle birlikte, doğu-batı doğrultusunda genellikle 130 km boyunca uzanır. Tunus'taki Kabis Körfezinden başlayıp Sahra Çölünün içlerine kadar uzanan bir dizi çöküntü alanının en batısında yer alır. Cezayir'in en alçak noktası (deniz düzeyinin 40 m altı) gölün ortalarına yakın bir yerdedir.

meltem, Beaufort rüzgâr ölçeğinde, saatte 6-49 m arasındaki hızlarda esen hava akımı. Yer yüzeyinde birbirine bitişik alanların gün içinde eşitsiz olarak ısınması ve soğumasına bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli bölgesel rüzgârlar da meltem tanımı içindedir (örn. deniz meltemi, kara meltemi, vadi meltemi, dağ meltemi). En kuvvetli meltemler, sıcak, kuru ve açık hava koşullarında, Güneş ısınmının en yoğun olduğu gündüz saatlerinde eser.

Kara kütleleri denizlere oranla daha çabuk ısınır ve soğur. Bu nedenle, gündüzleri denizlerden karaya (deniz meltemi), geceleri ise karadan denizlere (kara meltemi) doğru görece soğuk ve yoğun hava kütleleri akar. Yazları, gündüz saatlerinde sıcaklık farkı daha büyük olduğundan deniz meltemi daha kuvvetlidir; bu rüzgârlar kimi zaman kıyı şeridindeki sıcaklık ortalamasını 8°C kadar düşürür ve bölgesel iklimi buna göre koşullandırır.

Vadi meltemi de, benzer biçimde, vadi tabanının hızla ısınması sonucunda tabandaki havanın genleşerek yamaçlardan yukarı doğru akması biçiminde ortaya çıkar. Yükselen hava kütleleri kimi zaman dağların tepelerinde fırtınaların patlak vermesine neden olur. Gecelerin yamaçlar hızla soğur ve buralardaki daha soğuk ve yoğun hava kütleleri vadiye doğru akar (dağ meltemi). Kimi zaman da hafif bir dağ meltemi, daha yüksekteki vadilerden akan soğuk hava kütlelerinin dolmuş olduğu dar bir boğaza girdiğinde, buralarda şiddetli rüzgârların oluşmasına yol açar.

Melun, Fransa'nın kuzeyinde, Île-de-France planlama bölgesinde (*région de programme*), Seine-et-Marne ilinin (*département*) yönetim merkezi kent. Paris'in 45 km güneydoğusunda yer alır. Paris gibi, Sen Irmağının her iki yakasına da yayılmıştır. Eski Notre-Dame Kilisesi ırmağın üzerindeki bir adadadır. 11. yüzyılda yapılan kilise, 19. yüzyılda bütünüyle onarılmadan önce birçok değişikliğe uğramıştır. 17. yüzyıldan kalma Vaux-le-Vicomte Şatosu kentin 6 km kuzeydoğusundadır. Romalıların Melodunum adını verdiği kent, ortaçağda Fransız krallarının en gözde ikametgâhıydı. Kent II. Dünya Savaşı'ndaki hava saldırılarından büyük hasar gördü.

Fontainebleau Ormanının kuzey ucunda yer alan Melun, Brie'nin güneyindeki tarım bölgesinin ticaret merkezlerinden biridir. Her yıl mayıs ayında bir fuar düzenlenir. Makine, havacılık ve gıda işleme başlıca sanayi kollarıdır. Hemen kuzeydeki Melun-Sénart kentinin kurulması, kentin gelişimini hızlandırmıştır. Nüfus (1982) 34.579.

Melun-Sénart, Fransa'nın ortakuzeyinde, Seine-et-Marne ve Essonne illerinde (*département*), Melun kentinin hemen kuzeyinde yeni kent (*ville nouvelle*). Paris'in güneydoğusunda yer alan Melun-Sénart 1965'ten sonra başkent çevresinde gelişen birçok yeni kentten biridir. Melun-Sénart kentsel yığılması, Melun kenti ve Boissettes, Dammarie-Les-Lyes, Livry-sur-Seine, Le Mée-sur-Seine, La Rochette, Rubelles ve Vaux-le-Pénil bucaklarını kapsar. Yeni kurulan Évry kenti yakındadır. Nüfus (1982) kentsel yığılma, 81.732.

Melville, Andrew (d. 1 Ağustos 1545, Baldovie, Angus, İskoçya - ö. 1622, Sedan, Fransa), İskoç Reformcularının önderi John Knox'un ardılı, bilgin ve Reformcu. İskoçya Kilisesi'ne Presbiteryen bir kimlik kazandırmış, İskoç üniversitelerini uluslararası düzeyde saygınlığa erdirmiştir.

İskoç üniversiteleri ile Paris Üniversitesi'nde okuduktan sonra 1569'da Cenevre'ye

Andrew Melville, bir oymabaskı
Church of Scotland; fotoğraf, Scottish
National Portrait Gallery, Edinburgh

giderek Protestan Reformcu Théodore de Bèze'in önderliğinde çalıştı. 1574'te İskoçya'ya dönerek okullarda reform hareketlerine girişti. Rektör olarak Glasgow Üniversitesi'nde (1574-80) ve Edinburgh St. Andrews'daki St. Mary's College'da (1580-1606) görev yaptı; ayrıca Aberdeen'de bulundu (1575). Avrupalı bilginlerden öğrendiği eğitim yöntemlerini aktardı. Önün etkisiyle yurtdışından yeni öğrenciler geldi ve bunların birçoğu Reformcu kurumlarda ders vermek üzere ülkelerine döndüler. John Knox'un 1572'de ölmesi üzerine İskoçya'da Protestan Kilisesi'nin yönetiminde boşluk doğdu. Melville 1574'te Knox'un yerini aldı. En önemli işi, kilisenin devlet denetiminden bağımsızlığının korunması oldu. Büyük ölçüde kendi yapıtı olan *The Second Book of Discipline* (İkinci Kurallar Kitabı) yüzünden 1584-85'te fiili bir sürgün cezası çekti. Ama bu metin 1592 Dinsel Veraset Yasası'na dahil edildi.

Melville, George Wallace (d. 31 Temmuz 1841, New York kenti - ö. 17 Mart 1912, Philadelphia, ABD), ABD'li kâşif ve gemi mühendisi. George Washington de Long'un Kuzey Kutup Bölgesi'ne düzenlediği seferden sağ olarak kurtulan tek gruba öncülük etmiştir.

1861'de ABD Deniz Kuvvetleri'ne girdi. 1879'da De Long komutasındaki "Jeanette" adlı gemiyle Kuzey Kutup Bölgesi'ne doğru yola çıktı. Kuzeydoğu Sibirya açıklarında buzlar arasında sıkışan gemiyi, mühendislik bilgilerinden yararlanarak iki yıla yakın süreyle yüzdürmeyi başardı. Kayık ve kızakla yapılan zorlu bir yolculuktan sonra beraberindeki grupla birlikte Sibirya kıyısına ulaşta ve Lena Irmağının ağzında yar-

dım bulmayı başardı. Ertesi yıl ilkbaharda yeni bir keşif seferine komuta ederek De Long ve beraberindekilerin cesetlerini ve

George Melville
Library of Congress, Washington, D.C.

gemi kalıntılarını buldu. Bu zorlu yolculuğun öyküsünü *In the Lena Delta* (1884; Lena Irmağı Deltasında) adlı yapıtında anlattı. Kuzey Kutup Bölgesi'ne bir sefer düzenleyen Adolphus Washington Greely ve beraberindekileri kurtarmak amacıyla yola çıkan ve Haziran 1884'te bu görevi başaran "Thetis" gemisinde başmühendis olarak bulundu.

1887'de mühendis olarak ABD Deniz Kuvvetleri'nde görevlendirildi. Modern bir donanmanın kurulmakta olduğu dönemde, 120 gemi için 700 bin beygircücünü aşan makineler tasarımı. Bunlardan ikisi 10 yıl boyunca dünyanın en hızlı savaş gemileri olarak kaldı. Melville ayrıca, üç pervaneli itme sistemi ve dikey buhar kazanı gibi bazı yeni buluşlar gerçekleştirdi. 1903'te koramiral olarak emekliye ayrıldı.

Melville, Herman (d. 1 Ağustos 1819, New York kenti - ö. 28 Eylül 1891, New York kenti, ABD), ABD'li romancı, öykücü ve şair. Denizlerdeki yaşamı anlattığı *Moby Dick* (1851; *Beyaz Balina*, *Moby Dick*, 1964, 1991) gibi romanlarıyla ünlüdür.

Yazmaya genç yaşta başlamış ama bir yandan da geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalmıştı. 1837'de, babasının işini

Herman Melville, Joseph Oriel Eaton'ın yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Houghton Kütüphanesi, Harvard Üniversitesi
Harvard College Library

devralan ağabeyi Gansevoort'un iflası ve ailesinin Lansingburgh (sonradan Troy) yakınlarına taşınması üzerine yıllar süren gezilerine başladı. Önce Erie Kanalı projesinde görev almak amacıyla Lansingburgh Akademisi'nde arazi ölçme öğrenimi gördü. Ama istediği işe giremeyince New York kentinden Liverpool'a giden "St. Lawrence" adlı ticaret gemisinde kamarot oldu.

1841'de, Massachusetts'teki New Bedford'dan Güney Denizine doğru seyrederken "Acushnet" adlı balina gemisine katıldı. Gemi 1842'de, bugün Fransız Polinezyası içinde yer alan Markiz Adalarına vardı. Melville orada başından geçenleri, ilk romanı *Typee: A Peep at Polynesian Life* (1846; *Typee: Polinezya'daki Yaşama Bir Bakış*) romantik bir bakışla anlatır. Melville'in bir arkadaşıyla birlikte gemiden kaçıp insan eti yiyen yerli Typee kabilelerine tutsak düşüşünü konu alan roman, gerçekçe uygunluğu tartışmalı olmakla birlikte, Melville'in Markiz Adalarındaki deneyimlerini ve bunların düş gücü üzerindeki etkilerini yansıtmaları açısından önemlidir. Romanda Melville, Typee kabilelerinin yaşadığı vadiyi, gürültülü ve saldırgan uygarlık dünyasından kaçıp sığınabilecek bir tapınak olarak betimler.

Melville "Acushnet" gemisinde çıkan bir isyana katılınca öbür isyancılarla birlikte Tahiti'deki bir hapisishaneyeye kondu ama oradan kaçmayı başardı. İkinci romanı *Omoo: A Narrative of Adventures in the South Seas* (1847; *Omoo: Güney Denizinde Serüvenlerin Öyküsü*) bu olayları konu alır. Daha sonra Melville, Massachusetts'teki Nantucket'a giden "Charles & Henry" adlı balina gemisine zıpkıncı olarak katıldı. Altı ay sonra Hawaii Adalarındaki Lahaina'da gemiden ayrıldı. Bir süre orada kaldıktan sonra "United States" adlı savaş gemisiyle 1844'te Boston'a gitti.

Ünleniş. ABD'ye döndüğünde ailesinin yaşam koşulları epey düzelmiş, ağabey Gansevoort Londra'daki ABD elçiliğinde bir göreve atanmıştı. Melville, ailesinin desteğiyle Güney Denizindeki serüvenlerini kaleme almaya başladı. 1846'da yayımlanan *Typee*'yle ertesi yıl yayımlanan *Omoo* kısa sürede büyük yankı ve tepki uyandırdı. Melville ağabeyinin ölümünden sonra da, ailesine destek olabilmek için var gücüyle yazarlığı sürdürdü. 1847'de evlendi.

Aynı yıl üçüncü kitabı *Mardi and a Voyage Thither* (1849; *Mardi'ye Doğru Yolculuk*) yazmaya başladı. Bir yandan da edebiyat dergilerine kitap eleştirileri ve çeşitli makaleler yazıyordu. *Mardi* yayımlanınca, okur ve eleştirmenler yapıtın yabancıl, alegorik fantezisini ve karmaşık üslubunu anlaşılmaz buldular. Roman, gene bir Polinezya serüveni olarak başlıyor ama giderek simgesel bir arayışa dönüşüyor, roman kahramanının "tüm güzellik ve masumluğu" temsil eden gizemli Yillah'ı arayışı acı ve felakete sonuçlanıyordu. Melville, romanın başımsızlığı karşısında uğradığı düş kırıklığına karşın *Redburn, His First Voyage* (1849; *Redburn'ün İlk Yolculuğu*) ve *White-Jacket; or, The World in a Man-of-War* (1850; *Beyaz Üniforma ya da Askerde Dünya*) adlı iki roman daha yazdı. *White-Jacket* hem eleştirmenlerin övgüsünü hem de ABD Deniz Kuvvetleri'ne yönelttiği eleştirilerle siyasal çevrelerin desteğini kazandı. Her iki romanda da Melville *Typee*'deki üslubuna geri dönmüştü; ama bu romanlar, derin ve sorgulayıcı bir hüznle dolu bölümlere yer vermeleriyle Melville'in eski üslubundan ayrılıyorlardı. Melville bu yıllarda Shakespeare'den etkilenmiş ve insanlığın iyiliğini temel alan Ralph Waldo Emerson'a iyimser görüşlerinden uzaklaşmıştı. Genç bu yıllarda, Nathaniel Hawthorne'un insan-daki iyi ve kötü yönleri derinlemesine araştıran *The Scarlet Letter* (1850; *Kırmızı Damga*, 1963) adlı romanından da etkilenmişti. 1850'de Pittsfield'de, Hawthorne'un evine yakın bir yerde bir çiftlik satın alarak oraya yerleşti. Burada Hawthorne'la kurdu-ğu yakınlık, Melville'in yaratıcılığı üzerinde bir süre oldukça etkili oldu. Ama daha

sonra iki yazar giderek birbirlerinden uzaklaştılar.

Sonradan *Moby Dick* adını alan *The Whale* 1851'de Londra'da, bir ay sonra da ABD'de yayımlandı; ama iki ülkede de yankı uyandırmadı. Melville, son derece basit bir öyküye dayanan bu romanda, *Moby Dick* adlı bir balinanın peşine düşen ve sonunda onun tarafından öldürülen Kaptan Ahab'ı konu alıyordu. Bu düzeyde de roman, balina avcılığını yoğun ve özgün bir üslupla anlatan bir yapıtı. Ama aynı zamanda Melville, Kaptan Ahab'ın "Pequod"la çıktığı yolculuğun güzelliğini ve dehşetini yansıtırken, daha derin bir düzeyde insan ruhunun yenilgi ve zaferlerini, yaratıcı ve öldürücü dürtülerin iç içeliğini çarpıcı bir anlatımla ele alıyordu.

Melville, arkadaşlarını kaygılandıran bir inziva döneminin ardından *Pierre; or The Ambiguities*'i (1852; *Pierre* ya da Belirsizlikler) yayımladı. Roman, topluma yabancılaşmış bir sanatçının öyküsü çerçevesinde Melville'in kişisel yaşamının karamsar yönlerini dile getiriyor, gençliğinde yoğun biçimde yaşadığı yoksulluğun üzerinde bıraktığı etkileri, babasının iyilik ve inanca ilgili sözlerinin ardında yatan ikiyüzlülüğe duyduğu tepkiyi yansıtıyordu. Roman eleştirilenlerce beğenilmedi ve satmadı. Melville, yazarlık yaşamının bittigine inanmasına ve 1853'teki bir yangın sonucunda New York'ta basılmış kitaplarının çoğunun yanmasına karşın, yazmayı sürdürdü.

1855'te, *Israel Potter: His Fifty Years of Exile* (1855; *Israel Potter* ve Elli Yıllık Sürgünü) adlı romanı yayımlandı. Ama kitabın basit bir konuyu açık ve anlaşılır bir üslupla ele alması, Melville'in halkın beğenisine seslenen yapıtlara yöneldiği anlamına gelmiyordu. *Putnam's Monthly Magazine* adlı dergiye yazdığı "Bartleby the Scrivener" (1853), "The Encantadas" (1854) ve "Benito Cereno" (1855) adlı öyküleri, Melville'in insanlığın ikiyüzlülüğü ve çıkarıcılığı karşısında giderek artan nefretini ve umutsuzluğunu dile getiriyordu.

Melville 1856'da Avrupa ve Doğu Akdeniz ülkelerine geziye çıktı. Bu gezi sırasında tuttuğu günlüğün bazı çarpıcı bölümleri, ticaret tutkusunun yozlaştırdığı Amerika'yla ilgili karamsar yergisi *The Confidence-Man: His Masquerade* (1857; *Kılık Değiştirmiş Donanıcı*) andırır. *The Confidence-Man*, Melville'in sağlığında yayımlanan son romanıdır.

Melville sonraki yıllarda roman türünü bırakarak şiire yöneldi; ama şiirin yayım olanakları kısıtlıydı. 1861'de konşolos olmak istediye de başaramadı. İç Savaş çıkınca deniz kuvvetlerine gönüllü yazılmak istedi ama istegi geri çevrildi. Gençlik yıllarının yoksulluğuna geri dönmek üzereyken, kayınpederinden kalan miras sayesinde mali durumunu düzeltti. Pittsfield'deki çiftliğini satarak 1863'te ailesiyle birlikte New York kentine yerleşti. İç Savaş'ı konu aldığı *Battle-Pieces and Aspects of the War* (1866; *Çarpışma Şiirleri ve Savaşın Yönleri*) adlı ilk şiir kitabını kendi parasıyla yayımladı. Bir süre sonra New York limanında gümrük müfettişi olarak çalışmaya başlayarak düzenli bir gelire kavuştu.

İlerki yıllarda sağlık durumunun bozulmasına karşın yazmayı sürdürdü. 1867'de oğlu Malcolm kendini vurarak öldürdü. Küçük oğlu Stanwix de 1886'da yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak öldü. Bütün bu acı olaylar ve gümrükte geçen on dokuz yıl Melville'in yaratıcılığını önemli ölçüde azalttı.

İkinci şiir kitabı *Johan Marr; and Other Sailors, with Some Sea-Pieces*'i (1888; *Johan Marr, Başka Denizciler ve Bazı Deniz*

Şiirleri) gene kendi parasıyla yayımladı. Bunu 1891'de *Timoleon* adlı son şiir kitabı izledi. Melville son yapıtı *Billy Budd*'la (ös 1924; *Billy Budd*, 1981) yeniden düzyazıya döndü. Melville'in ölümünden sonra yayımlanan roman, haksız bir suçlama yüzünden, kaza sonucu gemideki güvenlik görevlisini öldüren ve çıkan isyan sırasında idam edilen Billy Budd adlı denizcinin öyküsüyü. Melville bu yapıtını bitirdikten beş ay sonra öldü.

Melville'i çağıyla çatışmaya sokan iç gerilimler, gerçeklerin ikiyüzlülüğünü ve bireysel kimliğin bunlar karşısındaki dayanıksızlığını kavramasından kaynaklanır. Ama gene de, yaşama her zaman gerçekçi bir gözle bakmayı sürdürmüş, örneğin *Moby Dick*'te kullandığı simgeleri, ölmekte olan balinalar, balina yağı ya da geminin yapılmış olduğu ahşap gibi, görsel yönü ağır basan nesnelerden seçmiştir. Shakespeare'de olduğu gibi Melville'de de, insanoğlu hem bir "öz" hem de bir "maymun"un birbirinden ayrılmayacak biçimde iç içe bulunduğu bir varlıktır. "Pequod" gemisi gibi dünya da, birbiriyle uzlaşmaz iki güçten oluşur: Bunlardan biri insanı doğrudan Cennet'e götürürken, öbürü ufuktaki belirsiz bir hedefe doğru savurur. Ölümünden sonra bir süre unutulmuşsa da Melville günümüzde Amerikan edebiyatının en büyük yazarlarından biri sayılır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Öykü, anlatı ve günlük. *The Piazza Tales* (1856; *Veranda Öyküleri*), *The Apple-Tree Table and Other Sketches* (1922; *Elma Ağacı Masa ve Başka Anlatılar*), *Journal up the Straits, October 1, 1856-May 5, 1857* (1935; *Boğazlara Doğru Yolculuğun Günlüğü*, 1 Eylül 1856 - 5 Mayıs 1857), *Journal of Melville's Voyage in the Clipper Ship, "Meteor"* (1929; *Melville'in Sürat Teknesi Meteor'daki Yolculuğunun Günlüğü*). Şiir. *Clarel: A Poem and Pilgrimage in the Holy Land* (1876; *Clarel: Bir Şiir ve Kutsal Topraklara Bir Yolculuk*).

Melville, Jean-Pierre, asıl adı JEAN-PIERRE GRUMBACH (d. 20 Ekim 1917, Paris - ö. 2 Ağustos 1973, Paris, Fransa), Fransız sinema yönetmeni. Denediği çekim teknikleri

Jean-Pierre Melville
H. Roger-Viollet

ve geliştirdiği bağımsız sinemacılık anlayışıyla Yeni Dalgâ(*) yönetmenlerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Genç yaşta amatör filmler çekmeye başladı. II. Dünya Savaşı'nda ara verdiği film çalışmalarını savaşın sona kurduğunu kendi yapım şirketinde sürdürdü. Yıldız oyuncuları olmayan, doğal mekânlarda geçen, dar kadrolu, küçük bütçeli filmler yaptı. Sinema sanayisinin dışında kalarak izlediği bağımsız tavırla genç yönetmenlere örnek oldu. *Le Silence de la mer* (1947; *Denizin Sessizliği*) gibi ilk dönem filmleri, Claude Chabrol, François Truffaut ve Jean-Luc Godard gibi sanatçılar için önemli bir esin kaynağıydı. Melville, Godard'ın ünlü filmi,

Yeni Dalgâ klasiği *À bout de souffle*'de (1960; *Serseri Aşıklar*) rol de aldı. İlk döneminin öteki önemli yapıtları arasında Jean Cocteau'nun romanının son derece başarılı uyarlaması olan *Les Enfants terribles* (1948; *Müthiş Çocuklar*), *Bob le flambeur* (1955) ve *Deux hommes à Manhattan* (1958; *Manhattan'da İki Adam*) sayılabilir.

Daha sonra gerçekleştirdiği ve ticari kaygıların ağırlıkta olduğu filmlerindeki stilize dekorlar 1930'ların Hollywood filmlerini andırıyordu. İlk önemli ticari filmi 1961 tarihli *Léon Morin, prêtre*'di (Papaz Léon Morin). Sonraki filmlerinden bazıları, Hollywood tarzı gangster filmi *Le Doulos* (1962), *L'Aîné des ferchaux* (1962), *Le Deuxième souffle* (1966; *İkinci Soluk*), *Le Samourai* (1967; *Kiralık Katil*) ve *Le Cercle rouge*'dur (1970; *Ateş Çemberi*).

Melville Adası, Kuzey Buz Denizindeki Parry Adalarının en büyüklerinden biri. Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'ndaki Franklin yönetim bölgesine bağlıdır. Güneydeki Victoria Adasından Vikont Melville Boğazıyla, güneybatıdaki Banks Adasından ise M'Clure Boğazıyla ayrılır. Uzunluğu yaklaşık 320 km, genişliği 50-210 km, yüzölçümü 42.149 km²'dir. Kuzey kıyısındaki Hecla Eldridge ve Griper körfezleriyle güneybatıdaki Liddon Körfezi adanın içlerine doğru sokulur. Kuzeybatıda 1.067 m yüksekliğe ulaşır. Misköküzü sürülerinin yaşadığı adada doğal gaz yatakları vardır. 1819'da Sir William Parry tarafından keşfedilen Melville Adası, adını dönemin İngiltere donanma bakanı Vikont Melville'den almıştır. Adada insan yaşamaz.

Melville Adası, Timor Denizinde, Avustralya'nın Kuzey Toprakları'nda Arnhem Bölgesi'nin 26 km açığında ada. Anakaradan Clarence Boğazıyla, batıdaki Bathurst Adasından dar Apsley Boğazıyla, doğudaki Coburg Yarımadasından ise Dundas Boğazıyla ayrılır. Uzunluğu 130 km, genişliği 88 km, yüzölçümü 5.800 km²'dir. Kumsallar ve kıyıda mangrov bataklıkları, iç kesimlerde yerini ormanlık alçak tepelere bırakır. Adayı gören ilk Batılı Felemenkli denizci Abel Tasman oldu (1644). Albay Phillip Parker King 1818'de adaya İngiltere donanma bakanı Vikont Melville'in adını verdi. İngilizlerin Avustralya'nın kuzey kıyılarını yerleşime açmak amacıyla inşa ettikleri ilk yapı olan Dundas Kalesi adada kuruldu (1824-29). Nüfusun çoğunluğunu Yerlilerin oluşturduğu adada, inci ve denizhiyran çıkarılır, kerestecilik yapılır. Yerlilerin Yermalner adını verdikleri Melville Adası, Avustralya'da Yerli halk Tivilerin hâlâ yaşadığı az sayıdaki bölgeden biridir. Adanın mülkiyeti 1978'de Avustralya hükümetinden Tivi Yurdu Konseyi'ne geçmiştir. Nüfus (1981) 554.

membranofon, ZARLI ÇALGILAR olarak da bilinir, gergin bir zarin titreşmesiyle ses çıkaran çalgıların genel adı. Davulların yanı sıra belli başlı türleri, mirliton ya da kazu ile gergin yüzdeki bir delikten geçirilmiş sopanın itilip çekilmesiyle ses çıkaran sürtmeli davuldur.

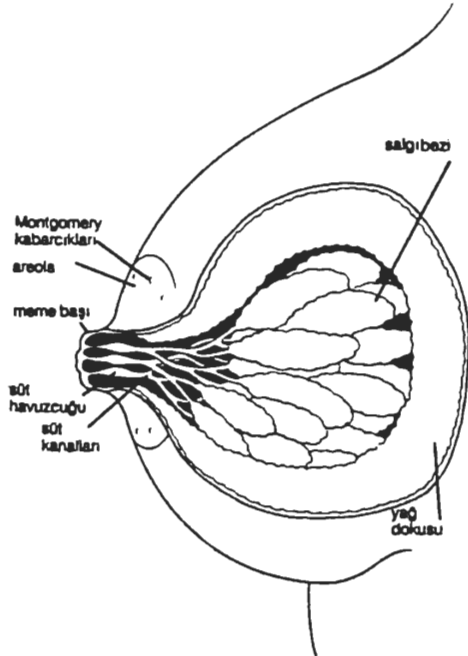
Davullar biçimlerine göre fıçı, konik, silindirik, ayaklı, kasnaklı (şasili), kadeh, uzun, tekne ve boğumlu olarak sınıflandırılır. Akustigi temel alan bir sınıflandırma gerektiğinde, görece gevşek vurma çalgılar terimi yerine membranofon ve idyofon sözcükleri kullanılır. Karş. elektrofon; idyofon; kordofon; nefesli çalgılar.

Memduhiye, Osmanlı altın parası. II. Mahmud'un (hd 1808-39) ölümünden kısa süre önce, 20 aylık bir para olarak çıkarıldı. 1839'da, yeni tahta çıkan Abdülmecid adına yeni Memduhiyeler basıldı. 22 ayar, 0,5 dirhem (1,6 gr) ağırlığında ve 20 mm çapında olan bu para 20 kuruş değerindeydi. On yüzünde Abdülmecid'in çiçekli tuğrası, arka yüzünde de "duribe fi Konsantiniyye" (İstanbul'da basılmıştır) sözcükleri vardı. Ziyet altını olarak kullanıldığı için piyasadan çekilmeye başlayan Memduhiyeler, 1844'te Mecidiyelerin çıkarılmasının ardından para birimi özelliğini yitirdi.

meme bezi, memelilerde, dişide süt yapımını üstlenen, erkekte ise körelip genellikle işlevsiz kalan dış salgıbezi. Etkinliği iç salgı sistemince düzenlenir ve doğumla birlikte ortaya çıkan hormon değişiklikleriyle birlikte işlev görmeye başlar.

En ilkel memelilerden tekdeliklilerde (örn. ornitorenk) kanallardaki süt doğrudan dışarı akar, yavru postun üstündeki sütü

Emziren kadında meme dokusu
C. Smout, F. Jacoby ve E. Little, *Gynecological and Obstetrical Anatomy*, H. K. Lewis and Co. Ltd., Londra

yalar. Bunlarda meme başı yoktur, memeler iki cinstede de işlev görür. Keselilerde (örn. kanguru) memeler karın tarafında yer alır, bazı türlerde koruyucu bir deri kıvrımının ya da kesenin içindedir. Yeni doğmuş yavrunun ağzına aldığı meme başı burada genişleyerek yavrunun annesinin vücuduna sıkıca tutunmasını sağlar. Yavru büyüyüp gelişene değin meme başına asılı kalır; bundan sonra, daha üstün yapılı memelilerde olduğu gibi istediği zaman süt emer (bak. emzirme). Sığır, at ve balinada meme bezleri kasık bölgesinde, *Primates* takımında göğüste yer alır. Küçük memelilerin çoğunda karın tarafında birkaç çift meme bulunur.

Meme bezleri, değişikliğe uğramış ter bezlerinden türemiştir. Embriyon döneminde bacak taslaklarından kol taslaklarına uzanan süt çizgisinde, ektoderm yapısında uzunlamasına bir kabartı ortaya çıkar. Bu kabartıdaki hücreler çoğalarak daha sonra meme bezlerine dönüşen kümecikleri oluşturur.

Meme sayısı türden türe, bir batında doğan yavru sayısı ile orantılı olarak değişir. İnsanda normal olarak göğüs kemiğinin yanlarında birer tane olmak üzere iki meme vardır. Bununla birlikte doğuştan bir bozukluk sonucunda, koltuk altı ile kasık arasında herhangi bir bölgede birden fazla meme (polimasti) ya da meme başı (hiperteli) oluşabilir.

İnsanda meme dokusu. Doğum yapmamış kadında meme bezi, koni biçimli bir salgıbezi topluluğu ile bunu saran ve değişebilen miktardaki yağ dokusundan oluşur. Bez dokusu kanal hücresi kordonlarından yapı 15-20 lop içerir; lopların her birinde geniş lifsi askılarla (Cooper bağları) birbirinden ayrılmış çok sayıda küçük lobcuk vardır. Bu askılar memenin altındaki göğüs kaslarını kaplayan bağdoku yapısındaki zarsı örtüyü deriye bağlar. Her lopun kendi boşaltıcı kanalı vardır; bunlar meme başının altında birleşip geniş bir süt havuzcuğu oluşturur, meme başının ucundaki topluğne başı genişliğindeki deliğe yaklaşıpken gene daralır. Meme başını çevreleyen pigmentli halkada (areola) bulunan ışınal ve daire biçiminde düzenlenmiş kasların dokunmayla uyarılıp kasılması ve sertleşmesi emmeyi kolaylaştırır. Bu bölge ayrıca emzirme sırasında meme başının kayganlığını sağlayan yağ bezlerini de içerir.

Ergenlik döneminde olgunlaşan yumurtalıklardan salgılanan östrojenin etkisiyle kanal hücreleri çoğalarak dallar oluşturur. Yumurtlamanın ardından sarı cisimden(*) (*corpus luteum*) salgılanan progesteron hormonu, kanal hücrelerinin süt yapan hücrelere dönüşerek salgımlar halinde kümeleşmesini sağlar. Bu hücrelerin arasında, kasılarak sütün dışarı fıskırmasını sağlayan düz kas hücreleri yer alır. Salgımlar genellikle dökülmüş epitel hücreleriyle doludur, gebeliğin başlamasıyla bu hücreler uyarılarak çoğalmaya başlar. Memeler büyür, gerginleşir, duyarlılıkları artar. Meme başındaki pigmentli halka genişler, rengi koyulaşır. Hipofiz bezinden salgılanan prolaktin ile eteneden salgılanan öbür hormonlar süt salgısının başlamasını sağlar. Emzirme döneminin sonunda meme bezleri ve meme başı hemen tümüyle gebelikten önceki durumuna döner. Menopozdan sonra bezler atrofiye uğrayarak yerini büyük ölçüde bağdoku ve yağ dokusuna bırakır.

Meme hastalıkları. Doğuştan gelen bir bozukluk nedeniyle, ender de olsa meme dokusu hiç oluşmayabilir. Buna karşılık sıklıkla iki memenin boyutları farklıdır. Boyut ve biçim değişiklikleri çoğunlukla ırk özellikleri ya da kalıtımla belirlenirse de, giysiler ya da emzirme gibi nedenlerden de etkilenebilir.

Ergenlik döneminde, gebelikte, âdet kanamasından önce ya da vücuda östrojen hormonu verildiğinde memelerde ağrı duyulabilir.

Kronik mastit ya da meme displazisi olarak da bilinen fibrokistik hastalık(*), her âdet çevriminde yinelenen iç salgı değişikliklerinin etkisiyle orta yaşlarda ortaya çıkar. Memede lifsi yumrular ve çeşitli boyutlarda kistler oluşur. Sıklıkla ağrı olması ve âdet kanamasından sonra düzelmesiyle kanserden ayırt edilebilir. Buna karşılık kistler zamanla kanserleşebileceğinden uzun süre varlığını sürdüren yumruların cerrahi girişimle çıkarılıp incelenmesi gerekir.

Bazı iç salgı bozuklukları memelerin çok erken gelişmesine ya da erkekte meme dokusunun gelişmesine (jinekomasti) yol açabilir. Jinekomasti, Klinefelter sendromu olarak bilinen kalıtsal bozuklukta da ortaya çıkabilir.

Derideki mikroorganizmaların meme başından süt kanallarına girmesiyle ortaya çıkan meme iltihabı (mastit) emziren kadınlarda sık görülür. Yüksek ateş ve halsizliğe neden olan enfeksiyon antibiyotiklerle tedavi edilebilir.

Otuz yaşın altındaki kadınlarda daha sık görülen fibroadenom ve meme başında kanamaya neden olabilen papillom memenin iyi huylu ırlarındandır. Kötü huylu ırlar memedeki farklı hücrelerden birinden kaynaklanabilir.

Kadında meme kanseri gelişmiş ülkelerde en sık görülen kötü huylu ur tipidir. Yirmi beş yaşından önce ender, menopozdan hemen önceki yıllarda daha sık görülür. Meme kanserinin ortaya çıkışında kalıtımın rol oynadığı bilinirse de, oluşum süreci tam olarak anlaşılmamıştır.

meme iltihabı bak. mastit

meme kanseri, meme bezinden kaynaklanan kötü huylu ur. Erkeklerde çok ender, kadınlarda çoğunlukla menopozdan hemen önce, hemen sonra ya da menopoz sırasında görülür. Yaş ilerledikçe kanser olasılığının da yükseldiği söylenebilir.

Kanserin büyümesini hızlandıran belirli koşullar vardır. Örneğin, küçük yaşta âdet görmeye başlayan ve menopozu geç giren kadınlarda vücut dokuları daha uzun süre östrojene maruz kalacağından kanser riski artar. Hiç süt vermemiş kadınlarda da bu risk fazla olduğu gibi, memenin bazı iyi huylu ırları da kanserleşebilir. Meme travmalarının kanser oluşumunu doğrudan uyarmadığı düşünülürse de, kanserleşme başladıktan sonra ortaya çıkan travma urun büyümesini hızlandırabilir.

Kötü huylu ırların hemen tümü süt kanallarından büyümeye başlar. Memenin çevresindeki dokulara yakın bölgelerden çıkan ırlar genellikle memenin lenf düğümlerine yayılırken, meme başına yakın olanlar göğüsteki dokulara atlar. Biçimlerine göre başlıca iki grupta incelenirler. Bir bölümü sert ve yerinden oynamayan tek bir kütle halindedir. Kesiti incelendiğinde dokunun kuru, tanecikli olduğu, sarı ve beyaz bantlar içerdiği görülür. Bu tür ırlar yağ dokusu içinde ışınal olarak yayılır, meme başına da atlayabilir. Bazı ırlar da mat beyaz ya da pembe renkli ve yumuşaktır; içinde sıvı dolu boşluklar (kist) bulunabilir. Bu türde kanama görülebileceği gibi şişme ve büyüme eğilimi de daha fazladır. ırlar ayrıca içerdikleri hücre türüne ve biyokimyasal etkinliklerine göre de sınıflandırılır ve adlandırılır. Kanserlerin çoğu salgıbezi dokusu içeren adenokarsinomlardır. Bunlar 50 yaş civarında ortaya çıkar. Ur sert ve hareketsizdir. Fark edildiğinde genellikle çapı 2-3 cm'dir. Meme derisinin pütürleşerek portakal kabuğuna benzer görünüm almasına ya da meme başının içe doğru çökmesine neden olur. Kist yapısındaki başka bir kanser türü sıklıkla derin dokularda yerleşir; çevresinde bir kapsül vardır ve hareketsizdir. Yumuşak ve sıvı dolu olan ur yavaş büyür. Komodo karsinom olarak bilinen türde meme derisinde gri noktalar vardır. Meme dokusu sıkılırsa bu noktalar dan sarımsı gri renkli macun kıvamında bir madde çıkar. Deride yaralar oluşabilir, meme başından akıntı gelebilir. Komodo karsinom da yumuşaktır ve yavaş büyür. Paget hastalığı olarak da bilinen meme kanseri türü meme başında yanma, kaşınma ya da ağrı dolgunluk duygusuyla başlar. Kanser ilerledikçe deride çatlaklar oluşur; bu çatlaklardan dışarı sızan sıvılar derinin ülserleşmesine ve meme başının yapısal bütünlüğünün tümüyle bozulmasına neden

olur. Akut iltihaplı karsinom çok kısa zamanda ortaya çıkar; şişme, kızarma ve ağrılı dolgunluk duygusu vardır. Rengi moraran deri sıcak, kuru ve üstü pulludur. Meme başı sıklıkla kabuklanır.

Memede oluşan her kitlenin kanser olabileceği düşünülmeli ve bu açıdan incelenmelidir. Ur çıkarıldıktan sonra kanser olduğu anlaşılırsa meme mastektomi(*) olarak bilinen cerrahi girişimle anılır. Kimi zaman yalnız urun kendisi çıkarılır; bu girişimin ardından yapılan radyoterapi kanserin erken dönemlerinde çok etkili olabilir. Meme kanseri tedavisinde mastektominin yanı sıra hormon ya da başka kanser ilaçlarının kullanılması, yumurtalıklar ve böbreküstü bezlerinin ameliyatla çıkarılması da gerekebilir.

Memel anlaşmazlığı, KLAIPEDA ANLAŞMAZLIĞI olarak da bilinir, I. Dünya Savaşı sonrasında, İtilaf Devletleri'yle Litvanya arasında, Memelland üzerindeki egemenlik mücadelesinden kaynaklanan anlaşmazlık. İtilaf Devletleri sonunda bölgenin Litvanya'ya katılmasını kabul etmişlerdir.

Neman (Memel) Irmağının kuzeyinde, Baltık Denizi kıyısında yer alan Memelland, I. Dünya Savaşı öncesinde Prusya'ya

açıkladı. 15 Ocak'a gelindiğinde Litvanya kuvvetleri, Memel kenti de dahil olmak üzere bölgenin tamamını denetim altına almışlardı. İtilaf Devletleri Litvanya'ya protesto notaları gönderdilerse de, Büyükelçiler Konferansı'nda Memelland'ın Litvanya'nın denetimine bırakılmasına karar verdiler (15 Şubat 1923). Birleşmenin yapısı ve limanın denetimi konularına açıklık kazandırmak için başlatılan görüşmeler Aralık 1923'e değin sonuç alınmadan sürdü ve Litvanya ancak sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesinden sonra, Büyükelçiler Konferansı'na taraf olan İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'yla anlaşmaya vardı. Anlaşma sonucu imzalanan Memel Tüzüğü'yle Memelland resmen Litvanya'ya bağlı özerk bir bölge oldu; bölgenin yönetim yapısının ana hatları belirlendi ve adı Klaipėda olarak değiştirilen Memel limanı için özel bir yönetim organı oluşturuldu. Memel Tüzüğü Litvanya'nın, Almanya'nın ultimatoma uyarak Memelland'ı bu ülkeye bırakmak

zorunda kaldığı 23 Mart 1939'a değin yürürlükte kaldı. Bölge, II. Dünya Savaşı'nın sonunda, SSCB'ye bağlanan Litvanya'ya geri verildi.

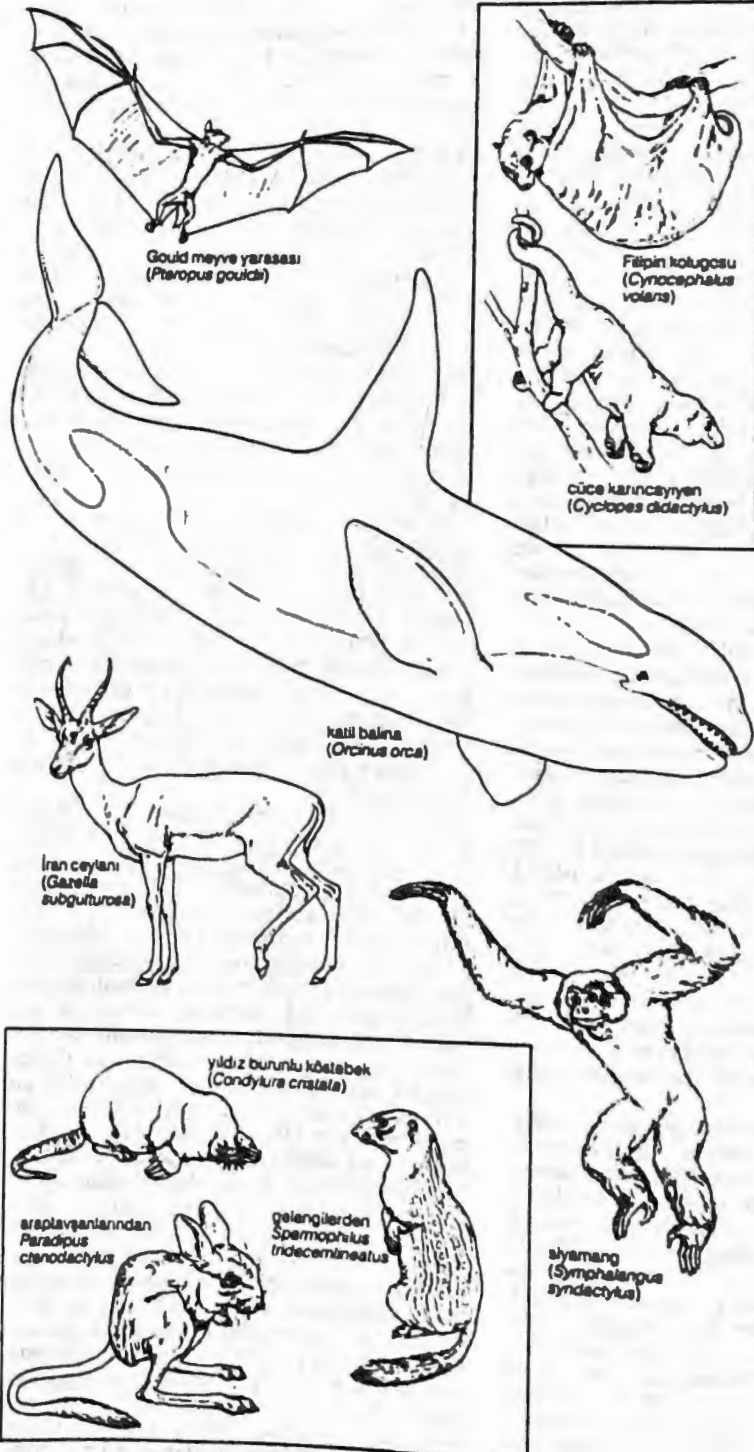
memeliler (Mammalia), varlığını sürdüren yaklaşık 4 bin türden oluşan sıcakkanlı omurgalılar sınıfı. Dişiler yavrularını yalnız bu gruba özgü yapılar olan meme bezlerinin salgıladığı sütle besler. Memelilerin öbür önemli ayırt edici özellikleri arasında deri türevi olan kıl, altçenenin kafatasına eklemleme biçimi, kalp ve akciğerleri karın boşluğundan ayıran kaslı bir diyaframın varlığı, yalnız sola dönen aort yayının bulunması, olgunlaşmış alyuvarların çekirdeksiz oluşu sayılabilir.

Memeliler evrim sürecinde boyut, biçim, yapı ve davranış özellikleri bakımından çok büyük bir çeşitlilik kazanmıştır. Bazı

Memelland
A. Senn. The Emergence of Modern Lithuania

aitti. Bununla birlikte, bir liman kenti olan Memel'de, nüfusunun büyük bölümü Litvanyalıydı. Savaşın sona kurulan Litvanya Devleti, Paris Barış Konferansı'nda İtilaf Devletleri'nden Memel topraklarını talep etti (24 Mart 1919). İtilaf Devletleri Versailles Antlaşması'yla Memelland'ı Almanya'dan ayırdıysa da bölgeyi o sırada siyasal durumu belirsiz olan Litvanya'ya vermek yerine, doğrudan denetimi altına alarak Fransızlardan oluşan bir kurulun yönetimine bıraktı. 1922 sonbaharında Memelland'ın durumunu yeniden incelemek üzere özel bir komisyon kuruldu. Komisyonun, Alman ve Polonyalı çıkar gruplarının istekleri doğrultusunda, Memelland'da bağımsız bir devletin kurulmasını öngören bir planı benimseyeceğinin anlaşılması üzerine, bölgede yaşayan Litvanyalılar Küçük Litvanya'yı Kurtarma Komitesi adlı bir örgüt kurdular. Litvanya'da yaşayan çok sayıda gönüllünün de desteğini kazanan komite, 9 Ocak 1923'te Silutė'de (Heydekrug), bölgeyi özerk bir birim olarak Litvanya'ya birleştirmek üzere yönetime el koyduğunu

Değişik yapılarıdaki bazı memeli türleri
R. Keane

sorekslerin (sivri fare) ağırlığı birkaç gramı geçmezken bilinen bütün hayvanların en irisi olan mavi balina 30 m uzunluğa ve 150 ton ağırlığa ulaşır.

Memeli hayvanlarda gelişmeye yönelik başlıca üstünlük yavruların, ana babaların deneyimlerini öğrenme yeteneğidir. Yavru memelinin beslenmek için annesine bağımlı oluşu bir eğitim süresini gerektirir. Bu ise başka hiçbir canlı grubunda rastlanmayan ölçüde çevre koşullarına uyarlanmayı sağlayan davranış esnekliğine yol açar. Memeliler ilk kez, Triyas Döneminde (y. 225-190 milyon yıl önce) ortaya çıktı. En yakın ataları *Therapsida* takımından sürüngenlerdi. Bu küçük, hareketli ve etçil hayvanların dişleri değişik biçimler kazanarak özelleşmiş, bacakları gövdenin yanlarına değil, altına doğru yerleşmişti. Bacaklar ve dişlerde görülen bu ayırt edici özellikler memelilerde de belirgindir.

Yeryüzünün son 70 milyon yıllık tarihinde memeliler büyük kara ekosistemlerinin egemen hayvanları olmuştur. Memelilerin sürüngen atalarına karşısında kazandıkları üstünlük öncelikle sıcakkanlı olmalarına dayanır. Sıcakkanlılar çevrelerinden bağımsız olarak, vücut sıcaklıklarını oldukça sabit tutarlar. Bu nedenle soğukkanlı canlılardan daha uzun bir süre etkinlik gösterebilir ve soğukkanlı hayvanların yaşayamayacağı ortamları kullanabilirler. Sıcakkanlılık metabolizma etkinliğinin yüksek olmasını gerektirir. Memeliler geliştirdikleri birçok özelliği yüksek düzeydeki metabolizma etkinliğine borçludur. Örneğin, dört odacıklı kalp ve bu sayede birbirinden ayrılan iki dolaşım sistemi, çekirdeksiz alyuvarlar, burun ve ağız boşluklarını ayırarak beslenirken nefes alabilmeyi sağlayan sert damak gibi özellikler dokulara büyük miktarlarda oksijen iletilmesini sağlar ve besinlerin dokularda etkin biçimde kullanılmasına yardımcı olur. Gene memelilere özgü olan postun da başlıca işlevlerinden biri ısı yalıtımıdır. Ama kıllar savunmaya ve dokunma yoluyla çevreyi algılamaya da yarar.

Bilinen en eski memeliler, sürüngen ataları gibi yırtıcıydı. Evrim sürecinde beslenme davranışları karmaşık bir dallanma göstererek büyük bir çeşitlilik kazandı. Özellikle karada yaşayan karma topluluklar içinde etçil memeliler beslenme piramidinin tepesinde yer alırken otçul memeliler çoğu ekosistemin birincil tüketicileri oldu. Ama birçok hayvanın beslenme davranışları evrime bağlı uyumsal açılımın bir sonucu olarak gruplarındaki genel eğilimden önemli ölçüde saptı. Örneğin rakun, ayı gibi bazı etçiller bitkisel besinleri de yerken, dev panda büyük ölçüde otçuldu. 'Avustralya'da ekolojik nişleri dolduran keseliler ise öbür kıtalarda yaşayan kedi, fare, karıncayiyen gibi çeşitli gruptan hayvanların yerini almış ve benzer beslenme davranışları geliştirmişler.

Beslenme davranışlarında görülen özelleşme diş oluşumunu da belirler. İlkel memelilerin kesmeye ve koparmaya uyarlanmış dişleri uzun ve sivri uçludur. Otçulların özelleşmiş yan (azı) dişlerinde karmaşık değme yüzeyleri ve genişlemiş taç bölümü dikkat çeker. Ayrıca bu dişler aşınmanın etkilerini değişik yollardan en aza indirecek özellikler taşır. Dişler hem özelleşmiş biçimleri hem de sağlam yapıları nedeniyle fosillerin günümüze bozulmadan ulaşan en önemli parçalarıdır. Bazen tek bir diş bile bir türün tanımlanmasına ve bu tür hakkında önemli bilgiler edinilmesine yardımcı olur.

Memelilerin iskelet sistemi daha basit yapıyla omurgalılara göre birçok bakımdan üstündür. Örneğin basit yapıyla omurgalarının uzun kemiklerinde tek bir kemikleşme merkezi bulunmasına karşılık, memelilerin uzun kemikleri ucunda (epifiz) ikincil kemikleşme merkezleri vardır. Uzun kemiklerin büyümesini epifiz ve kemik gövdesi (diafiz) arasındaki kıkırdak dokusu sağlar.

Memelilerin hemen hepsinde yedi boyun omuru bulunur. Boyun omurlarının sayısı yalnız tembelhayvanlarda (altı ya da dokuz) ve *Sirenia* takımında (altı) değişir. Önde yer alan ilk iki omur değişikliğe uğramıştır ve başa büyük bir hareket esnekliği sağlar. Memelilerde yalnız göğüs omurlarına bağlanmış kaburgalar bulunur. Omurganın temel yapısı bütün memelilerde birbirine benzer. Beynin kapladığı büyük yer nedeniyle memelilerin kafatası sürüngenlerden önemli ölçüde ayrılr. Ortakulak *Mammalia* sınıfının en ayırt edici özelliklerinden biridir. Ses titreşimlerinin şiddetini kulak zarından içkulağa atarak ileten kemikçiklerden çekic ve örs, sürüngenlerin genelerine eklenilen kemiklerden türemiştir. Memelilerde içkulağa en yakın konumdaki üzenği kemikçigi ise sürüngenlerde görüldüğü gibi ses dalgalarını iletmeye işlevini sürdürür. Ayrıca bak. iskelet.

Memelilerin sindirim kanalı genellikle bitkiyle beslenme alışkanlığına bağlı olarak karmaşık bir yapı kazanmıştır. Otçulların bağırsakları uzun, mideleri bölmeli ya da büyük ölçüde özelleşmiştir. Geviş getiren çifttoynaklılarda her biri besinlerin sindirilmesinde ayrı bir işlev gören dört bölmeli mide bulunur. Tavşanların, bazı böcekçillerin ve dağkunduzlarının zaman zaman dışkılarını yeme nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte bu hayvanların sindirim kanalının alt bölümünde üretilen ve emilemeyen vitaminleri ancak sindirim kanalının üst bölümlerinden alabildikleri sanılmaktadır. Ayrıca bak. sindirim.

Memelilerin böbreği nefron denen çok sayıda işlevsel birimi içerir. Nefronlar kanı süzerek iyonları, küçük organik molekülleri ve suyu alır. Bunlardan organizma için gerekli olanları geri emilir. Böbreğin yapısı türlere göre çevre koşullarına bağlı olarak önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Örneğin çölde yaşayan kemiricilerin nefronlarında bulunan uzun Henle kulpları süzülen suyun büyük ölçüde geri emilebilmesini ve çok yoğun idrar oluşumunu sağlar. Ayrıca bak. boşaltım.

Memelilerin kalbinde kuşlarda da görüldüğü gibi sağ ve sol karıncık tümüyle birbirinden ayrılmıştır. Bu gelişim iki ayrı kan dolaşımını olanaklı kılar. Oksijen yüklü kan akciğerlerden kalbin sol kulakçığına geldikten sonra sol karıncığa geçer ve dokulara gönderilmek üzere aorta pompalanır. Oksijeni dokulara bırakan kan, alt anatoplardamar yoluyla sağ kulakçığa döner ve sağ karıncıktan akciğerlere pompalanır. Memelilerde kalpten çıktıktan sonra sola dönen tek bir aort yayı bulunur. Alyuvarlar en yüksek düzeyde oksijeni taşıyacak biçimde evrimleşmiştir. Olgunlaştıklarında çekirdeklerinin kaybolması da oksijen taşıma kapasitelerini yükseltir. Ayrıca bak. dolaşım.

Memelilerde ortaya çıkan diyafram, gelişen göğüs boşluğuyla birlikte solunumda belirleyici bir rol oynar. Dinlenme konumunda akciğerlere doğru kubbeleşen diyafram kasıldığında düzleşir. Diyaframın düzleşmesi ve kaburgaların esnemesi sonucu göğüs boşluğu genişlerken hava, dış ortama göre azalan basınç nedeniyle akciğerlere dolar. Ağız ve burundan soluk borusuna giren hava önce ana bronşlara, daha sonra sırasıyla akciğerlerde dallanan küçük çaplı

bronşlara, onların dallanmasıyla oluşan bronşiyollere ve en sonunda kanla hava arasında oksijen ve karbon dioksit alışverişinin gerçekleştiği hava keseciklerine ulaşır. Soluk borusunun giriş bölümünde yer alan gırtlak ve gırtlakta gerili duran ses telleri birçok memeli grubunda karmaşık ses titreşimlerini üretebilecek ölçüde özelleşmiştir. Ayrıca bak. solunum.

Memelilerde erbezleri vücut boşluğunun dışında yer alan erbezi torbasının içinde bulunur. Bazı türlerde erbezlerinin sürekli erbezi torbasında kalmasına karşılık, öbürlerinde üreme mevsimi dışında vücut boşluğuna çekilir. Cowper bezleri, prostat bez ve torbacık bezi memelilerin üreme sistemine özgüdür. Bu bezlerin salgısı sperma hücrelerinin yanı sıra ersuyunun bileşimine katılır. Ersuyu dışarı atılmadan önce sertleşip dikleşebilen kamış içindeki siyekten (üretra) geçer.

Dişilerde üreme organının yapısı memeli gruplarına göre değişiklik gösterir. Eteneli memelilerde üreme organı dölyatağının biçimine bağlı olarak dört temel tip altında toplanabilir. Kemiriciler ve *Lagomorpha* takımında tümüyle ayrılmış iki dölyatağı birbirinden bağımsız olarak dölyoluna açılır. Etçillerde de dölyatağı büyük ölçüde ikiye ayrılmakla birlikte dölyoluna tek bir kanalla bağlanır. Toynaklıların birçoğunda dölyatağının dallanmış dip bölümü iyice kısalmıştır, gövde bölümü üzere ortaktır. İnsan da aralarında olmak üzere üstün yapılı primatlarda dölyolu basitleşmiş, öbür gruplarda görülen dallanma tümüyle ortadan kalkmıştır.

Keselilerde ikili yapısını dölyolu boyunca da sürdüren üreme organı ancak dölyolunun sonunda birleşir. Tekdeliklilerde ikili üreme organı boşaltım kanalıyla birleştikten sonra sindirim atıklarının da atıldığı dışkıktan dışarı açılır.

Günümüze değin yaşamını sürdüren memeliler *Prototheria* ve *Theria* (keseliler ve eteneliler) adında iki alt sınıfa ayrılır. Yalnız fosil örnekleri bilinen *Allotheria* alt sınıfının üyeleri bazı bakımlardan ilkel olmakla birlikte kesicidişleri ve öğütücü azıdişleri bulunan, erken bir dönemde evrimleşmiş otçulardı. Kemiricilerin ilk örnekleri tarafından ekolojik nişlerden sürülerek soylarının tükeniği sanılmaktadır.

Prototheria alt sınıfının yaşayan tek takımı olan *Monotremata* (tekdelikliler) en azından Pleyistosen Bölümünden (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) beri varlığını sürdürmektedir. Takım üyelerinde üreme kabuklu yumurtayla gerçekleşir. Kuluçkaya dışı yatar. Biçimlenmiş bir meme başı yoktur. Süt, meme bezlerinden karın yüzeyine açılan kanallardan çıkar ve yavrular annenin postuna bulaşan sütü yalayarak beslenir. Erişkinler dişsizdir. Ağız kemiksi bir gaga biçimindedir.

Theria alt sınıfı baskın memeli grubunu oluşturur. Yaklaşık 4 bin türü kapsayan bu alt sınıf üyeleri hemen hemen bütün yaşama ortamlarına dağılmıştır.

Avustralya dışında Amerika kıtasına da yayılmış olan *Marsupialia* (keseliler) takımında gerçek embriyotom uzun süre barınmasını ve gelişimini sağlayacak gerçek bir etene oluşumuna rastlanmaz. Yavrular kısa bir gebelik döneminin ardından embriyon evresini tamamlamadan doğar ve gelişimlerini annenin karnında, genellikle biri kese içinde bulunan memelere yapışarak sürdürürler.

Eteneli memelilerin üreme biçimleri değişik göstermekle birlikte, bütün türlerde dişinin dölyatağında doğuma kadar anne ile yavru arasındaki bağlantıyı sağlayacak olan etene bulunur. Yaşayan türler genellikle

17 takım altında sınıflandırılmaktadır: *Insectivora* (böcekçiller), *Dermoptera* (kolu-golar), *Chiroptera* (yarasalar), *Primates* (primatlar), *Edentata* (dişsizler), *Pholidota* (pangolinler), *Tubulidentata* (yerdomuzu), *Lagomorpha* (tavşanlar ve pikalar), *Rodentia* (kemiriciler), *Carnivora* (etçiller), *Pinnipedia* (yüzgeçayaklılar), *Celacea* (balinalar), *Proboscidea* (filler), *Sirenia* (manati ve dugong), *Hyracoidea* (damanlar), *Perissodactyla* (tektoynaklılar), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar).

İnsan kültürel evrimi boyunca, beslenme ve giyim gereksinimlerinin büyük bir bölümünü memelilerden karşılamıştır. Evcilleştirilen memeliler çeki ve yük hayvanı olarak kullanılmış, kedi, köpek gibi türler insanın en yakın can yoldaşları arasına girmiştir. Öte yandan besin ya da yaşama ortamı için insanla doğrudan rekabete giren birçok iri yapılı memeli hayvanın soyu tükenmiş ya da yalnızca hayvanat bahçelerinde rastlanır olmuştur. Bugün de birçok tür, avlanma ya da doğal yaşama ortamlarının yok edilmesi sonucu tükenmek üzeredir.

Memet Fuat, asıl adı MEHMET FUAT ENGİN BENGÜ (d. 16 Şubat 1926, İstanbul), öykü, roman, deneme yazarı, eleştirmen ve yayımcı. Yazılarında düşünce özgürlüğü ve hoşgörü üzerinde durmuş, çağdaş Türk şiiriyle ve yeni yetişen değerlerle ilgilenmiş,

Memet Fuat
Adam Yayınları Arşivi

tutarlı düşünceleriyle Türk eleştirisinin başlıca adlarından biri olmuştur.

Tiyatro oyuncusu, film yönetmeni ve romancı Vedat Örfi Bengü'nün oğludur. Annesi Piraye, babasından ayrılarak (1932) Nâzım Hikmet'le evlenmiştir (1935). Memet Fuat 1946'da Haydarpaşa Lisesi'ni, 1951'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Öğrencilik yıllarında *Aylık Ansiklopedi*'ye maddeler yazdı. İki arkadaşıyla birlikte *Memleketimizde ve Dünyada Kitaplar* adlı bir bibliyografya dergisi çıkardı. Öğretmenlik, çevirmenlik, muhabirlik, inşaatlarda mimar yardımcılığı gibi işler yaptı. 1960'ta De Yayınevi'ni kurdu. 1964-75 arasında *Yeni Dergi*'yi çıkardı. Bir önceki yılda çıkmış yazı, öykü ve şiirlerden yaptığı seçmelerle *Türk Edebiyatı* adlı yıllıklar düzenledi (1963-72). Çocukluğundan beri süregelen spor tutkusunu, yaşadığı çevredeki çocukları sportmenliğe yönlendirme yolunda değerlendirdi; 1972-80 arasında voleybol erkek milli takımlarına antrenörlük etti. Ünlü oyuncular yetiştirdi. 1979-82 arasında Anadoluhisar Gençlik ve Spor Akademisi'nde (bugün Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi) öğretim görevlisi olarak voleybol dersleri verdi. 1980-83 arasında *Yazko Edebiyat* dergisini yönetti. 1981'de Adam Yayınevi'nin yerli yayınlar yönetmenliğini, 1985'te *Adam Sanat* dergisinin genel yayın yönetmenliğini üstlendi.

1959'da dergilerde çıkmış yazılarıyla Ataç Eleştiri Armağanı'nı, 1961'de *Düşünceye Saygı* (1960) adlı kitabıyla Türk Dil Kurumu Deneme-Eleştiri Ödülü'nü, 1992'de de *Çağdaşımız Makyavel* (1992) adlı kitabıyla Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

İlk yazıları *Aylık Ansiklopedi*'de çıkan Memet Fuat kısa süren bir öykücülük deneyinden sonra deneme ve eleştiriye yöneldi. Bu alandaki ilk yazıları *Yeryüzü*, *Yeditepe*, *Varlık*, *Yeni Ufuklar*, *Forum* gibi dergilerde çıktı. Daha sonra *Vatan*, *Yön*, *Polinika*, *Somut* gibi gazetelerde göründü. *Yön*, *Anı*, *Yeni Dergi*'de tiyatro eleştirileri yazdı. T. Baltacıoğlu ile birlikte yazdığı *Aşk ve Sümüksükböcek* (1946) adlı öykü kitabı, *Yaşadığımız* (1951) adlı romanı, *Başlangıcından Bugüne Türk ve Dünya Tiyatro Tarihi* (1961, 1984), *İlkokul Çocukları İçin Şiirler* (1968), *Yunus Emre* (1976), *Şinasi* (1977), *Pir Sultan Abdal* (1977), *Karacaoğlan* (1977), *Ahmet Haşim* (1977), *Tevfik Fikret* (1979), *Çağın Görebilmek* (1982), *Voleybol* (1983; Mehmet Bengü adıyla), *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi* (1985), *Unutulmuş Yazılar* (1986) başlıca yapıtlarıdır.

Memfis bak. Memphis

Memleket Sandıkları, MENAFİ-İ UMUMİYE SANDIKLARI olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde çiftçiye tarım kredisi sağlamak amacıyla kurulan yerel tasarruf sandıkları.

İlk Memleket Sandığı Midhat Paşa'nın Tuna valiliği sırasında Rusçuk'ta (bugün Bulgaristan'da) açıldı (1864). Rusçuk'un önde gelen çiftçilerinin katılımıyla kurulan sandık, yüzde 12 gibi yüksek bir faiz oranı uygulamasına karşın büyük ilgi gördü. Bunun Tuna vilayetinin öteki kentlerinde yeni sandıkların kurulması izledi. 25 Temmuz 1867'de yayımlanan bir nizamname ile Memleket Sandıkları'nın kredi alanları genişletilerek Menafi-i Umumiye Sandıkları adıyla ülkenin her yanında açılması kararlaştırıldı. 1883'te aşar vergisinin yüzde 1'lik bölümü sermaye artırımı amacıyla Memleket Sandıkları'na ayrıldı. Sandıkların denetimi de Ticaret ve Nafia Nezareti'ne verildi.

Bu dönemde, kredi olanaklarının artmasına karşın, dağıtılan kredilerin geri dönmemesi gibi bir sorun ortaya çıktı. Bunun üzerine 15 Ağustos 1888'de Ziraat Bankası kurularak Memleket Sandıkları kapatıldı. Sayıları yaklaşık 250'yi bulan sandıkların tüm mal varlığıyla sermayesi de bu bankaya aktarıldı.

Memling, Hans, MEMLINC olarak da yazılır (d. y. 1430/35, Seligenstadt, Frankfurt am Main yakınları - ö. 11 Ağustos 1494, Brugge, Flandre). Brugge okulunun en önemli ressamlarından biri. Kentin siyasal ve ticari gelişiminin gerilemeye başladığı dönemde yaşamıştır. Çok sayıda izleyicisinin varlığı, Memling'in o sıralarda Flandre'da bir hayli popüler olduğunu gösterir. Son yapıtı "Pasyon Triptiği"ndeki (1491) Çarmıha Geriliş panosunun pek çok taklidi yapılmıştır.

Orta Ren Bölgesi'nde doğan Memling'in başlangıçta Köln okulu doğrultusunda bir eğitim gördüğü açıktır. Ardından Felemenk'e gitmiş (y. 1455-60), büyük olasılıkla ressam Rogier van der Weyden'in atölyesinde çalışmıştır. 1465'te yerleştiği Brugge'de büyük bir atölye kurarak sayısız altar panosu ve portre yapmıştır. 1470-80 arasında Anna de Valkenaere (ö. 1487) ile evlenmiş, üç çocuğu olmuştur.

Memling'in yapıtlarının ancak bir bölümü imzalı ve tarihlidir. Ama sanat tarihçileri, onun tarihsiz ve imzasız yapıtlarını da yaptığı portreler aracılığıyla zaman sırasına

koymakta zorluk çekmezler. Memling, kompozisyon düzenini ve tiplerini saptadıktan sonra, bunları birçok resminde çok az biçimsel değişikliklerle tekrar tekrar kullanmıştır. Zaman içinde Madonna'ları daha incelmış, daha tinsel ve bilinçli kişiliklere

"Madonna ve Martin van Nieuwenhove", Hans Memling'in yağlıboya bir diptişinin sol kanadı, 1487; Memling Müzesi, Brugge, Belçika
Memling Museum, Brugge; kolograf. A. C. L. Brüksel

dönüşmüştür. Geç dönemine ait resimlerde ise çelenkler, *punto*'lar (çıplak çocuk melekler) ve heykelsi ayrıntılar gibi İtalyan sanatına özgü öğelere yer vermiştir. İlk portrelerinde görülen nötr arka plan, zaman içinde yerini manzarah bir pencereye ya da *loggia*'lara bırakmıştır. Ama bütün bu biçimsel değişiklikler bir gelişmeden çok, resimleri ismarlayanların beğenisine uyma kaygısından olabilir.

Memling'in "Meryem Ana ile Çocuk İsa, Azizler ve Bağışçılarla Birlikte" (Ulusal Galerisi, Londra) adlı triptiği uzmanların tarihlemeye güçlük çektikleri bir yapıttır. Onun John Donne için yaptığı bu resim, yakın zamanlara değin 1468 dolaylarına tarihlendiriliyordu; bugün 1475 dolaylarında yapıldığına inanılmaktadır.

Memling'in, Brugge okulunun kurucusu Jan van Eyck, Dirck Bouts ve Hugo van der Goes başta olmak üzere, çağdaşı Flaman ressamlardan etkilendiği görülür. Ama onun asıl esin kaynağı Rogier van der Weyden'in resimleridir. İlk dönem yapıtlarından "Müneccim Kralların Tapınması" (Prado Müzesi, Madrid) adlı büyük triptiği (üç kanatlı pano) ile Jan Floreins için 1479'da yaptığı altar panosunda (Memling Müzesi, Brugge) Rogier'in son başyapıtı "Columba Altar Panosu"nun (1460-64, Eski Pinakotek, Münih) etkisi büyüktür. Memling yarım boy Madonna ve Çocuk İsa düzenlemelerinde Rogier'in kompozisyonlarını taklit etmiştir. "Madonna ve Martin van Nieuwenhove" (Memling Müzesi, Brugge) gibi, resmi yaptıran kişinin de bir portresinin eklendiği bu tür diptikler (iki kanatlı pano) 15. yüzyılda Flandre'da oldukça gözdeydi. Genellikle panolardan birinde bağışçı, öbür panodaki Madonna ve Çocuk İsa'ya bakarken betimlenirdi.

"Portinari Altar Panosu" (Metropolitan Sanat Müzesi, New York) adıyla bilinen yapıtında Memling, İsa'nın Çektikleri'ni 22 sahnede betimledi. Memling'in en çok bilinen yapıtları St. Jan Hastanesi için Aziz

Ursula'nın yaşamından sahneleri betimlediği resimlerle, "Azize Caterina'nın Mistik Evliliği"ni (Memling Müzesi, Brugge) işlediği altar panosudur.

Yaşadığı dönemde çok övgü toplayan Memling, pek çok sanatçının etkisi altında kaldığı için 20. yüzyılda sanat tarihçilerince eleştirilmiştir.

Memlûkler (Arapça *memlûk*: "köle"), KÖLEMENLER olarak da bilinir, ortaçağda birçok İslam devletinde siyasal denetimi ele geçiren köle ordularının askerleri. Memlûk komutanları Eyyubiler döneminde güçlerini kullanarak 1250-1517 arasında Mısır ve Suriye'yi yöneten hanedanı oluşturmuşlardır.

Memlûkler İslam uygarlığının ayrı bir özelliği olarak daha 9. yüzyılda Müslüman ordularında önemli bir yer tutuyordu. Bağdat'ta Abbasi halifesi Mutasım'ın (hd 833-842) başlattığı bu uygulama kısa sürede İslam dünyasına yayıldı. Uygulamanın siyasal sonucu da hemen her yerde aynı oldu: Köleler, askeri güçlerini kullanarak genellikle kısa, ama bazen şaşılacak kadar uzun sürelerle meşru siyasal otoriteyi denetimleri altına aldılar. Mutasım'dan hemen sonra Türk Memlûk komutanları iktidarı halifeleri de azleder ya da öldürür hale geldi. Halife resmi otoritenin simgesi olarak kaldıysa da gerçek iktidar Memlûk komutanlarına geçti. 13. yüzyılda ise Memlûkler Mısır ve Hindistan'da kendi saltanatlarını kurmuştu.

Memlûk hanedanı. 1250-1517 arasında Mısır ve Suriye'yi yöneten Memlûk hanedanı köle kökenli komutanların iktidarı ele geçirme sürecinin sonucu olarak ortaya çıktı ve bu soydan gelenler Mısır'ın Osmanlı egemenliğinde kaldığı 1517-1798 arasında önemli bir siyasal güç olarak kaldı. 1169'da Mısır'da denetimi ele geçiren Kürt komutan Salaheddin Eyyubi, İslam ordularında artık yerleşmiş olan geleneğe uyarak ordusunda Kürt, Arap, Türkmen ve öteki özgür ögelelerin yanı sıra köle birliklerine de yer verdi; ardılları da bu uygulamayı sürdürdü. Melikü's-Salih Eyyubi (hd 1240-49), rakiplerinden ve Haçlıların saldırılarından korunmak

için çoğu Türk olmak üzere çok sayıda köle satın aldı. Onun ölümünden (1249) sonra çıkan taht kavgasında Memlûk komutanları tahtın varisini öldürdüler ve kendi içlerinden birini tahta çıkardılar. Mısır ve Suriye'de Memlûklerin bu olayla başlayan hükümdarlığı 250 yıldan fazla sürdü.

Tarihçiler Memlûk egemenliğini, biri 1250-1382, öteki 1382-1517 arasını kapsayan iki döneme ayırırlar. Batılı tarihçiler, hangi askeri birliklerin siyasal önem kazandığına bakarak birinci dönemi "Bahri", ikincisini "Burci" olarak adlandırdılar. Çağdaş İslam Müslüman tarihçileri ise, Berkuk'un tahta geçmesinden sonra Memlûklerin çoğunluğunun etnik kökenindeki farklılığa ve bu değişikliğin devletin gelişimine yansımalarına dikkati çekmek için aynı dönemlere "Türk" ve "Çerkes" adını verirler.

Bütün tarihçiler, Memlûk Devleti'nin Türk kökenli sultanların yönetiminde en parlak dönemini yaşadığı, Çerkes kökenli sultanların yönetiminde ise uzun bir gerileme dönemine girdiği görüşündedir. Türk Memlûklerin en önemli başarıları arasında Haçlıları Ortadoğu'dan çıkarmaları ve Moğolları Filistin ve Suriye'de bozguna uğratmaları sayılır. Böylece, Arap-İslam uygarlığını yıkımdan kurtarmış, bütün Müslümanların minnetini kazanmışlardır. Ama bunun bir planın sonucunda gerçekleşmiş olduğu kuşkuludur; daha büyük olasılıkla, Mısır İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı amaçlamışlardır. Mısır'ın arka bölgesini korumak için de Nubye'de güçlerini kabul ettirmeye, iktidarlarını Arap Yarımadası ve Anadolu'ya yaymaya çalışmışlardır.

Memlûkler, İslam dünyasındaki konumlarını pekiştirmek için Moğolların 1258'de ortadan kaldırdığı halifelik kurumunu canlandırdılar ve Kahire'de kendi vesayetleri altında yeni bir halife ilan ettiler. Mekke ve Medine kentlerinin yöneticilerini de aynı amaçla korumaları altına aldılar. Savaş ve diplomasideki başarılarını ekonomik önlemlerle de desteklediler; üretim ve el sanatlarını korumanın yanı sıra Mısır'ı yeniden Akdeniz ile Doğu arasındaki en önemli ticaret yolu haline getirdiler.

I. Baybars (hd 1260-77) ve Melikü'n-Nasir (hd 1293-1341) en önemli Memlûk sultanla-

rındandı. Melikü'n-Nasir'in ölümünden sonra yetenekli bir ardıl bulunamaması sultanlığın gücünü ve istikrarını sarstı. Ama dönemin tarihçilerine göre gerileme ilk Çerkes sultan Berkuk'un 1382'de tahta çıkmasıyla başladı. Türk sultanlar zamanında ordu ve devlette yükselmeye başlıca ölçütü savaş sanatında yeteneklilik oluşturunca Berkuk'tan sonra etnik köken (Çerkeslik) belirleyici hale geldi. Ama bu, gerilemenin yalnızca bir nedeniydi. Başta ekonomik olmak üzere başka etmenler de gerilemede çok önemli rol oynadı. Düşman gruplara bölünen Memlûkler Bedevilere karşı gerekli önlemleri alarak tarım ve ticaretin barış içinde sürmesini sağlayamadılar. Mısır ve öteki Doğu ülkelerindeki salgınlardan dolayı nüfus kaybı da ekonomik çöküşü hızlandırdı. Memlûkler, bu koşullar altında 1400'de Suriye'yi Timur'a karşı koruyamadılar. Sultan Barsbay'ın hükümdarlığı (1422-38) sırasında iç denge kısa bir süre için yeniden sağlandı ve 1426'da Kıbrıs'ın fethiyle yeniden parlak bir dönem yaşandı. Ama harcamaları karşılamak için konan yüksek vergiler mali sorunların büyümesine yol açtı. Portekizlilerin Kızıldeniz'deki ticaret yollarına saldırımları (y. 1500) ve Osmanlıların Suriye'deki Memlûk topraklarını ele geçirmeleri son darbeyi oluşturdu. 1516'da Mercidabık, 1517'de de Ridaniye Savaşı'nda Osmanlılara kesin olarak yenilen Memlûkler, bu tarihten sonra Mısır'ın siyasal yapısını oluşturan birçok ögeden yalnızca biri olarak kaldılar.

Kültürel açıdan Memlûkler dönemi tarih yazımı ve mimarlık yapıtlarıyla öne çıktı; tamamlanamamakla birlikte bir toplumsal-dinsel reform girişiminde de bulunuldu. Memlûk tarihçileri çoğunlukla fazla yaratıcı olmalarına karşın çok sayıda vakayiname, biyografi ve ansiklopedik yapıt bıraktılar. Gelişme ve verimlilik çağlarını Memlûk toprakları dışında Magrip'te (Kuzey Afrika) geçiren İbn Haldun ise bu kuralları dışında kalan özgün bir yazardı. Memlûkler cami, okul, medrese ve özellikle türbe gibi dinsel yapılarla önem verdiler ve Kahire'yi, birçok günümüzde de ayakta olan görkemli anıtlarla donattılar. Memlûk Türbe ve camilerinin taş kubbeleri geometrik oymalarla bezenmişti. Din konusunda dönemin en ünlü kişiliği, Memlûk İslam inanışını boş inançlar ve dış etkilerden arındırmaya çalıştığı için yönetim tarafından hapsedilen İbn Teymiye'yd.

Osmanlı egemenliğinde Memlûkler (1517-1798). Osmanlıların 1516 ve 1517'deki zaferlerinden sonra Mısır ve Suriye yeniden bir imparatorluk eyaleti oldu. Memlûk Sultanlığı ortadan kaldırıldıysa da Memlûkler, Mısır'da bir sınıf olarak kaldılar ve devletteki nüfuzlarını sürdürdüler. Memlûk hanedanı zamanında olduğu gibi, Memlûk seçkin tabakası satın alınan yeni kölelerle zenginleşti. Eğitilerek orduya katılan köleler gene ordunun çekirdeğini oluşturdu; çok geçmeden de Osmanlı yönetiminde çeşitli görevlere atanmaya başladı. Böylelikle yavaş yavaş Osmanlı yönetici sınıfına sızan Memlûkler zamanla bu sınıf içinde önemli yer edindiler.

Osmanlı yönetiminin getirdiği bir başka büyük yenilik, Memlûklerin niteliğini değiştirdi. Memlûk Sultanlığı döneminde Memlûklerin oğulları, orduda kölelerden oluşan birliklere katılamaz ve devlette Memlûklere ayrılan makamlara gelemezlerdi. Osmanlı yönetimindeyse bu kısıtlamalar kaldırıldı; dolayısıyla da akrabalık bağları aynı nesilden Memlûkler arasındakiki yatay dayanışma ve bağlılık ilkelerinin sarsılmasına yol açtı. Sonuçta Memlûkler eskiden olduğu gibi üyelerinin yaşam süresiyle sınırlı askeri gruplar oluşturmak yerine, oğullar aracı-

Memlûk Sultanlığı, y. 1350

Philip K. Hitti, *History of Syria*, Macmillan Company, New York, 1951

lığıyla varlıklarını sürdüren ailelere dönüş-
tüler. Her ailenin öbürleri üzerinde ege-
menlik kurmaya çalışmasıysa Memlûk ku-
rumuna yeni bir istikrarsızlık ögesi getirdi.
Osmanlı valileri Memlûklerin bölünmüşlü-
ğünden yararlanabildikleri ölçüde Mısır'da-
ki hükümet üzerinde etkili oldular. Osmanlı
gücünün imparatorluğun her yerinde zayıf-
ladığı 17. yüzyılın sonlarında ise Memlûkler

Memnon, Yunan mitolojisinde, Troya kra-
soyundan gelen Tithonos ile Şafak Tanrıçası
Eos'un oğlu ve Habeşistan kralı. Miletos'lu
Arktinos'un (ü. İÖ y. 690) günümüzde
kayıp olan *Aithiopsis* adlı destanının kahra-
manıdır. Memnon, Troyalı savaşçı Hektor'
un ölümünden sonra, Yunanlılara karşı
Troya'nın son kralı olan amcası Priamos'un
yardımına koşar. Büyük kahramanlıklar

Altın ve gümüş kakmalı bakır bir Memlûk kabı, y. 1310, Mısır; Louvre Müzesi, Paris
Musée du Louvre, Paris; fotograf, Cliché Musées Nationaux, Paris

ordu, vergi gelirleri ve hükümet üzerinde
yeniden denetimi ele geçirdiler. Sonunda
İstanbul hükümeti, Memlûkler içinde Os-
manlılara her yıl belirli bir ödeme yapmayı
kabul eden grubun özerkliğini tanımak
zorunda kaldı. 1798'de Mısır'ı istila eden
Napoleon da karşısında Memlûk ordularını
ve devletini buldu. Memlûklerin Mısır'daki
iktidarına 1811'deki kitle kıyımıyla Meh-
med Ali Paşa (Kavalalı) son verdi.

Memmi, Albert (d. 1920, Tunus), Fransız-
ca yazan Tunuslu romancı. İnsanlara yapı-
lan baskıları ele alan çok sayıda sosyolojik
araştırması vardır.

Başkent Tunus'ta Yahudilerin yaşadığı
yoksul bir mahallede yetişen Memmi orada-
ki özel Fransız lisesinde öğrenim gördü.
Böylece daha gençliğinde Müslümanların
arasında bir Yahudi, Avrupalıların arasında
bir Arap, zenginlerin arasında gettoda otu-
ran bir yoksul ve geleneklerine bağlı aile
çevresiyle arkadaşlarının arasında bir *évo-
lué* (Fransız kültürüyle yetişen kişi) olmanın
çelişkilerini yaşadı. *La Statue de sel* (1953;
Tuzdan Heykel) adlı otobiyografik nitelik-
teki ilk romanında bu farklı dünyaların yol
açtığı gerilimi anlattı. Bu yapıtıyla Cârthage
ve Féneón ödüllerini aldı. Sonraki romanla-
rı arasında, farklı dinlerden ve uluslardan
kişilerin evlenmesini konu alan *Agar*
(1955), oldukça karmaşık yapıyı psikolojik
bir roman olan *Le Scorpion* (1969; Akrep)
ve şiddetle adaletsizliği insanın acılar ve
bellirsizlikler karşısında gösterdiği tepkiler
olarak ele aldığı *Le Désert* (1977; Çöl)
sayılabilir.

Memmi en etkili sosyolojik araştırması
olan *Portrait du colonisé*'de (1957; Sömür-
geleştirilenlerin Portresi) sömürgeci ile sö-
mürgeleştirilen arasındaki karşılıklı etkileşim-
i inceler. İnsanlara yapılan baskıları ele
aldığı öbür çalışmaları arasında iki bölüm-
den oluşan *Portrait d'un Juif* (1962, 1966;
Bir Yahudinin Portresi) ile kadınları, Siyah-
ları ve geleneksel olarak baskı altındaki
başka grupları konu alan makalelerinin bir
derlemesi olan *L'Homme dominé* (1968;
Ezilen Adam) adlı yapıtlar sayılabilir.
Memmi, Kuzey Afrika edebiyatına hem
yazar, hem de eleştirmen olarak katkıda
bulundu. Paris'teki Uygulamalı Yüksek
Araştırmalar Okulu'nda Kuzey Afrika ede-
biyatı üzerine bir araştırma grubu kurarak
yönetti, ayrıca Paris Üniversitesi'nde sosyo-
loji dersleri verdi.

gösterirse de sonunda Yunanlı savaşçı Ak-
hilleus tarafından öldürülür. Ama, Eos'un
gözyaşlarından etkilenen Zeus, Memnon'a
ölümsüzlük bağışlar. Memnon'un arkadaş-
ları ise her yıl Memnon'un mezarına gelip
kavga ederek ağlaşan Memnonidler adlı
kuşlara dönüşür. Akhilleus ve Memnon
arasındaki çarpışma birçok Yunanlı sanatçı-
ya konu olmuştur.

Sonraki yıllarda, şafakla birlikte Mısır'da
III. Amenofis'in Teb yakınlarındaki dev
heykelinden müziğe benzer bir ses yüksel-
mesi, bu heykelle Memnon arasında bağlan-
tı kurulmasına yol açtı. Annesi Eos'un
selamına yanıt veren Memnon'un sesi oldu-
ğuna inanılan bu ses, heykelin Roma impa-
ratoru Septimius Severus (İS 170) tarafın-
dan restore edilmesinden sonra kesildi.
Sonradan bu sesin güneşin doğuşu sırasında-
ki sıcaklık değişmesi nedeniyle yükselen
havanın taşıdığı ufak deliklerden geçmesi
sonucu ortaya çıktığı anlaşıldı.

memorandum bak. muhtıra

Memorial Day bak. Anma Günü

Memphis, ABD'de, Tennessee eyaletinin
en güneybatısında, Shelby ilinin (*county*)
merkezi (1819) kent. Arkanzas, Mississippi
ve Tennessee eyalet sınırlarının birleştiği
noktada, Mississippi Irmağına bakan Chic-
kasaw Kayalıklarının üzerinde yer alır.
1819'da Çikasovalara ait bir köyün ve bir
ABD kalesinin (1797) bulunduğu yerde
kuruldu. Mississippi Irmağı kıyısında yer
aldığından kente Eski Mısır'ın başkenti
olan Nil Irmağı kıyısındaki Memphis'in
adı verildi. Güney'de pamuk üretiminin
yayılması ve ulaşım elverişli konumu sa-
yesinde hızla büyüdü ve 1849'da kent sta-
tüsü kazandı.

1870'lerdeki sarıhumma salgını 8 bin kişi-
nin ölümüne ve kent ekonomisinin iflasına
yol açtı. Nüfusu hızla azalan Memphis,
1879'da kent statüsünü yitirdi. Ama sağlık
alanındaki reformlar ve merkezi konumu
sayesinde ekonomisi çok geçmeden yeniden
canlandı ve 1893'te bir kez daha kent
yapıldı. 1900'de nüfusu 100 bini aşmış,
yeniden eyaletin en büyük kenti durumuna
gelmişti. Ekonomik gelişme II. Dünya Sava-
şı'ndan sonra hızlanarak sürdü.

Memphis günümüzde büyük bir pamuk ve
kereste pazarı ve toptan ticaret merkezidir.
Karma yem üretimiyle ilaç ve kimyasal

madde dağıtımı da önem taşır. Çeşitlenmiş
bir imalat sanayisine sahip olan kent, bü-
yükbaş hayvancılık, kütmes hayvancılığı,
pamuk, soya ve sebze üretiminde uzman-
laşmış tarımsal bir bölgeye hizmet verir.

Kentteki büyük tıp ve eğitim kuruluşları
da ekonomide önemli yere sahiptir. Eğitim
kuruluşları arasında Southwestern College
(1848), LeMoyné-Owen College (1870),
Hristiyan Kardeşler Okulu (1871), Memp-
his Eyalet Üniversitesi (1909), bir eyalet
teknik enstitüsü ve Tennessee Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Merkezi sayılabilir.

Memphis'te 1931'den bu yana her yıl
mayıs ayında bir pamuk şenliği düzenlenir.
Kent, "Beale Street Blues" şarkısıyla Beale
Sokağı'nı ölümsüzleştiren Siyah besteci W.
C. Handy'nin geliştirdiği blues üslubunun
doğduğu yer olarak tanınır. ABD'de Medeni
Haklar Hareketi'ne öncülük eden Siyah
din adamı Martin Luther King, Jr. 1968'de
temizlik işçilerinin grevini desteklemek
amacıyla geldiği Memphis'te, Lorraine Mo-
teli'nin balkonunda keskin nişancı bir kati-
lin kurşunlarıyla öldürüldü. Ertesi yıl tutuk-
lanan James Earl Ray cinayetten suçlu
bulunarak 99 yıl hapse mahkûm edildi.
King'in kaldığı otel odası günümüzde müze-
dir. Müzik yaşamına Memphis'teki bir kayıt
stüdyosunda başlayan Elvis Presley'in Gra-
celand'deki evi ve mezarı her yıl on binlerce
kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Kentin Arkanzas eyalet sınırları içinde
kalan West Memphis dışındaki başlıca ban-
liyöleri Tennessee eyaletindeki Whiteha-
ven, Millington ve Germantown'dur.
Memphis'in kuzeyindeki Millington'da,
ABD Deniz Kuvvetleri'ne bağlı büyük tes-
sisler vardır. Tarihöncesi bir Yerli köyü
olan Chucalissa ise kentin güneyindedir.
Nüfus (1990) kent, 610.337; metropoliten
alan, 981.747.

Memphis, MEMFİT olarak da bilinir, Mısır'ın
Eski Krallık dönemindeki (İÖ y. 2686-2160)
başkenti. Nil Deltasının güneyinde, ırmağın
batı kıyısında yer alır. Yakınındaki nekro-
pollerde Mısır'ın ünlü sfenks ve piramitleri
bulunur. Kuzeyden güneye doğru Ebu Ru-
veys, el-Gize, Zavyatü'l-Aryan, Abu Sir,
Sakkara ve Dehşur belli başlı piramit alan-
larıdır.

Kuruluşu ve ilk sülaleler dönemi. Yaygın
kabule göre Memphis, Aşağı ve Yukarı
Mısır krallıklarını birleştirdiği söylenen Me-
nes tarafından İÖ 3100'de kuruldu. Kimliği
konusunda kesin veri bulunmamakla birlik-
te bu kralla ilgisi açık olan kent ilk dönem-
lerden başlayarak büyük önem taşıdı.
Önceki iki krallığın sınırında, siyasi açıdan
çok elverişli bir konumdaydı. Memphis'in
yerel tanrısı Ptah, zanaatçıların koruyucusu.
bazı durumlarda da yaratıcı tanrı olarak
kabul edilirdi. Büyük Ptah Tapınağı kentin
en önemli yapılarındandı. Memphis İlahiya-
tı olarak bilinen bir Mısır belgesine göre
Ptah insanoğlunu yüreğinin gücü ve konu-
şma yeteneğiyle yaratmış, insan kavramı
yaratıcının yüreğinde biçimlendikten sonra
tanrısal bir ifadeyle varlık kazanmıştı.
Memphis rahiplerinin felsefi düzeylerini
ortaya koyan bu belge, yardımlaş öyküsünde-
ki soyutlama düzeyi ve yaratılış alışması
fiziksel analogilerle açıklamaması nedeniyle
Eski Mısır kültüründe eşsiz sayılır.

Kentin "Beyaz Duvar" anlamına gelen ilk
adının kaynağı büyük olasılıkla kralın beyaz
badanalı sarayıydı. Siyasal açıdan da önem
taşıyan beyaz, Mısır'da Aşağı Mısır Krallı-
ğı'nın rengiydi.

Kentin içinde Menes dönemine ait hiçbir kalıntı ortaya çıkarılamadı, ama nekropollerdeki bulgulara dayanarak kentin o tarihlerde kurulduğu saptandı. Sakkara'da bulunan 1. ve 2. sülale (İÖ y. 3100-2686) dönemlerinden kalma büyük mezarların kraliyet ailesine ait olduğu ileri sürülmüşse de, bazı uzmanlara göre bu dönemde Memphis Mısır'daki tek, hatta en önemli başkent değildi. İÖ 3. yüzyıl tarihçisi Manethon'a göre 1. ve 2. sülaleler Yukarı Mısır'da Thinis kökenliydi. Thinis'in yakınlarında bulunduğu Abydos'ta yapılan kazılarda da ilk sülalelere ait kral mezarları olduğu kabul edilen *mastaba*'lar ortaya çıkarıldı. Ayrıca Tarhan ve Ebu Ruveys gibi merkezlerde, aynı döneme ait ve aşağı yukarı eşdeğerde mezarlar bulundu. Uzmanlar bunlardan hangilerinin gerçek kral mezarları olduğu, hangilerinin onların anısına, hangilerininse saray mensupları için yapılmış olduğu konusunda farklı görüştedirler.

Eski Krallık. 3. sülaleden başlayarak Memphis'in önemi tartışmasız hale geldi. Manethon'a göre 3. ve 4. sülaleler (İÖ y. 2686-2494) Memphisliydi; Memphis nekropollerindeki bu döneme ait dev piramit mezarlar da bu bilgiyi doğruluyordu. 3. sülalenin ikinci firavunu olan Coser, Sakkara'daki basamaklı piramidi yaptırmakla tümüyle taştan ilk anıtsal yapı örneğini verdi. Bu mimarlık başarılarının yaratıcısı kabul edilen Coser'in mimarı ve danışmanı İmhotep'in bir bilge ve hekim olarak ünü, sonradan tanınlaştırılmasına ve Yunan tanrısı Asklepios'la özdeşleştirilmesine yol açtı.

Memphis yakınlarındaki yarım kalmış ya da çok harap durumda günümüze ulaşmış piramit kalıntıları 3. sülaleden başka firavunlara atfedildi. 4. sülalenin ilk firavunu Snefru, Dehşur'da iki piramit mezar, daha sonrakilerden Keops (Hufu), Kefren (Hafre) ve Mikerinos (Menkaure), el-Gize'de üç büyük piramit yaptırdı, El-Gize'deki Büyük Sfenks de Kefren döneminde yapıldı. Bu sülalenin son meşru firavunu olan Şepseskaf'ın Güney Sakkara'da yaptırdığı kendi mezarı piramit değildi; yan yüzeyleri eğimli, dikdörtgen biçimindeki bu mezar günümüzde Firavun Mastabası olarak anılır.

Firavun piramitlerini çevreleyen geniş mezarlık alanlarına o firavuna hizmet eden saray mensupları ve görevliler gömülürdü. Bu mezarların bazılarında günlük yaşamdan sahneler içeren, dolayısıyla da saraydaki el sanatları, giysiler ve görevlere bir ölçüde ışık tutan çok güzel kabartmalar vardır. Konut mimarisi ve ev eşyası konularında günümüze ulaşan bilginin azlığı düşünüldüğünde bu kabartmalar özellikle önemlidir. Mezarlarda ele geçebileceklerin çoğu yitirilmiş ya da tahrip olmuştur, ama Keops Piramidi yakınında bulunan Keops'un annesi Kraliçe Heteferes'e ait gizli mezar, bu genel kurala önemli bir aykırı örnek oluşturur. Kraliçenin ölüsünün lahit içinde bulunmayışı açıklanamamışsa da onunla birlikte gömülen eşya günümüze ulaşmıştır. Bu nesnelerdeki ustalık ve ince zevkin yanı sıra, mezarlardaki alçak kabartmaların kusursuzluğu da sanatta ulaşılan düzeyin yüksekliğini gösterir. Gerçekten de bazı uzmanlar, Memphisli saray zanaatçılarının ve Pthah rahiplerinin etkisiyle Eski Krallık'ın Mısır'da hiçbir zaman aşılamayan düzeyde bir "klasik" kültüre ulaştığı görüşündedir.

5. sülale (İÖ y. 2494-2345) firavunları mezar anıtlarını el-Gize'nin güneyine yaptırıldı. Abu Sir'deki piramitleri, 4. sülale firavunlarından çok daha küçüktü,

ama piramitlerin tapınakları ve bağlantı yolları incelikli kabartmalarla bezenmişti. 5. sülale döneminde büyük olasılıkla Memphis'in etkisi azalmış ve Heliopolis çevresinde gelişen güneş kültü yaygınlaşmıştı. Bu dönemin önemli yapıtları da piramitler değil, güneş tapınaklarıydı; ama bu tapınaklar gene Abu Sir yakınında, Memphis piramit alanı denen yerde kurulmuştu.

Manethon'un gene Memphisli olarak tanımladığı 6. sülale döneminde (İÖ y. 2345-2181) Sakkara'daki piramit alanında yapılan mezar anıtlarının boyutları daha da küçüldü ve işçilik geriledi. Bu arada 6. sülale firavunu I. Pepi'nin yaptırdığı görece küçük ve önemsiz piramit kentine verdiği Men-nefer adı bütün bölge için kullanılan bugünkü Memphis adına kaynaklık etti. Memphis'teki merkezi yönetimin zayıfladığı bu dönemde çevre kentler önem kazanmaya başladı ve Memphis'in uzağında usta işi mezarlar yapıldı. Bu adımı merkezietçi gelişmeyi izleyen birinci ara dönem, bir iç çöküş dönemi oldu. Manethon'a göre gene Memphisli olan 7. ve 8. sülaleler çok kısa bir süre için yönetimde kaldı; eski Memphis sarayı 6. sülaleden hemen sonra yerel prensler üzerindeki nüfuzunu yitirdi.

Sonraki dönemler. Mısır'ın yeniden birleştiği Orta Krallık döneminde (İÖ y. 2040-1786) Memphislilerin etkisi sürdüysen de, 12. sülale (İÖ 1991-1786) el-Feyyum'un girişindeki Lişt kentini merkez edindi. 12. sülale firavunlarının bazıları en güneydeki Memphis piramit alanı olan Dehşur'da piramitler yaptırdıysa da, Orta Krallık anıtlarının çoğu Lişt yakınlarında yer aldı. Gene de sanat ve yönetim Memphis'in belirleyici etkisi altında kaldı ve 12. sülaleden hemen her hükümdar Büyük Pthah Tapınağı'na eklemeler yaptı.

12. sülaleyi yeni bir siyasal ve toplumsal kargaşa dönemi izledi. Bu ikinci ara dönemde (İÖ 1786-1567) Mısır'da Asyalı Hyksoslar görülmeye başladı. Tarihçi İosephos'a (İS 1. yy) göre, Şalitis adlı Hyksos kralı Memphis'i başkent edinerek, Aşağı ve Yukarı Mısır'ı buradan yönetti. Yazıtlar ve arkeolojik veriler de Mısır'ın kuzeyini bu dönemde yabancıların yönettiği varsayımını desteklemektedir; ama başkentlerinin Nil Deltasındaki Tanis yakınlarında bulunan Avaris (bugün Tel ed-Debaa) olduğu sanılmaktadır. Mısır'ı Hyksoslardan geri almaya başlayan 17. sülale firavunlarından Kamose'nin kayıtlarında da, kendisinin Assuan Adasından Hermopolis Magna'ya kadar olan bölgeyi ele geçirdiği, ama Memphis'e ulaşamadığı belirtilmektedir.

Hyksosların ülkeden sürülmesi ve Yukarı Mısır'da Teb kentini merkez edinen 18. sülalenin birliği yeniden sağlaması Memphis için yeni bir parlak dönem başlangıcı oldu. Bazı uzmanlara göre siyasal önemini hiç yitirmeyen kent, eskiden olduğu gibi Yeni Krallık döneminde de Mısır'ın gerçek siyasal başkentiydi; Teb ise yalnızca dinsel merkez oldu. Kanıtlanamayan bu görüşteki katı ayrımın Mısır kültürü açısından anlamlılığı kuşkuludur.

Memphis'in önemi büyük ölçüde dinsel-kutsal rolünden kaynaklanıyordu. Belli taş giyme törenleri gibi, bu törenlerin hükümdarlığın doğuştan güçlerini vurgulamak amacıyla yinelenildiği Sed ayinleri de Memphis'te yapılırdı.

Yeni Krallık döneminde ticaretin, fetihlerin ve ulaşım olanaklarının etkisiyle gittikçe kozmopolitleşen ülkenin bu niteliği Memphis'e de yansdı. Nil kıyısında olmamakla birlikte, kanalla ırmığa bağlı olan kent önemli bir ticaret merkeziydi. Kentin belirli mahalleleri, yerleşik yabancı kolonilere göre (köleler, savaş tutsakları ya da tüccarlar)

adlandırılmıştı. Örneğin "Hititler Arazisi" adlı bir semt vardı. Sonraki dönemlerde de Karyalı ve Fenikeli semtleri oluştu.

Birliğin bir kez daha çözülmeye başladığı 20. sülalenin sonunda Tanis ve Teb resmen başkent olmakla birlikte, Memphis'teki firavun sarayından da söz ediliyordu. Apis kültünün yaygınlaşması, Serapeion'un büyütmesine yol açtı. İÖ 8. yüzyılda Kuşi firavunu Piankhi, Mısır'ı fethetti ve ülkenin birliğini sağladı. Ama hükümdarlık tacını ardılı ve kardeşi Şabaka giymişti. Memphis'i başkent edinen Şabaka'dan kısa bir süre sonra ise Asurların Mısır'ı istilası Kuşi yönetimine son verdi. Asur kralı Asurhiddina'ya (hd İÖ 680-669) ait kayıtlara göre, Tarku adı verilen Mısır hükümdarının sarayının bulunduğu Memphis kuşatıldı ve yıkıldı. Bu Tarku'nun İÖ 689'da firavun olan Taharka olduğu sanılır. Asurhiddina'nın ölümünden sonra Memphis'i yeniden ele geçirdiyse de İÖ 667'de kenti Asurbanipal'e bırakmak zorunda kaldı.

Asur'un İÖ 612-609'da yıkılışı 26. sülale döneminde kısa süreli bağımsızlığa yol açtı. İÖ 525'te Pers kralı II. Kambyes, Memphis'i kuşatarak ele geçirdi. Mısır yıllarca Pers egemenliğinde kaldıktan sonra İÖ 332'de Büyük İskender'in eline geçti. İskenderiye'nin planları hazırlandığı sırada Memphis'i karargâh edinen İskender'in ölüsü de Babil'den getirilerek İskenderiye'deki mezarı yapılane değin geçici olarak Memphis'te gömüldü.

Helenistik dönemde Ptolemaiosların yönetiminde kalan (İÖ 305-30) Memphis, kozmopolit niteliğini korudu ve büyükçe bir Yunan nüfusunu barındırdı. Yunan-Roma dönemi boyunca kentte değişik halkların yaşadığı, bu dönemden kalma pişmiş topraktan yapılmış çarpıcı insan başlarından anlaşılmaktadır.

Roma döneminin başlarında (İÖ 1. yy) Memphis hâlâ önemli bir bölgesel başkentti. Hristiyanlığın yükselmesi ve fanatik Hristiyanların tapınakları yıkmasından sonra ise eski kentte ciddi bir çöküş dönemi başladı. İS 5. yüzyılda Sakkara'nın kutsal mezarları arasında Apa Yeremios adlı Hristiyan manastırı yükseldi. Gerilemesi süren kent, İS 642'de Müslümanların Mısır'ı fethetmesinden sonra bir daha canlanamadı. Nil üzerinden Memphis'e ulaşan köprü'nün doğu ucunda bulunan Babil adlı bir garnizon ve kale uzun bir kuşatmadan sonra Arap komutanı Amr bin As'a teslim oldu. Memphis terk edildi; kalan yapılarının taşları sonradan çevre köylerde, 10. yüzyıldan sonra da yeni kurulan Kahire kentinde kullanıldı.

Arkeoloji. Antik Memphis kenti günümüzde Mit Ruheyne köyünün yakınındadır. 20. yüzyılın başlarında hâlâ görülebilen duvar kalıntıları bugün artık yoktur. Yer üstündeki tek anıt, II. Ramses'in bir zamanlar Büyük Pthah Tapınağı'nı süsleyen dev heykelidir. Mısır'da antik kentlerin çok azı kazılabılmıştır ve öbür Mısır kentlerinin çoğu gibi Memphis konusundaki bilgiler de kentten çok daha çarpıcı bulgular veren nekropollerdeki araştırmalardan edinilmiştir.

Kentte uzunca bir süre kazı yapan ilk arkeolog Flinders Petrie oldu. 1908-13 arasında Büyük Pthah Tapınağı'nın bazı bölümlerini ortaya çıkaran Petrie'nin açığa bıraktığı kalıntılar iklim koşullarının ve çevredeki köylülerin etkisiyle yok oldu. 1942'de Ahmed Bedevi, 1950'de de Lebib Habeshi yönetiminde kazılar yapıldı. 1917'de Pennsylvania Üniversitesi'nin kentte yaptığı kazılarda Merneptah'ın (hd İÖ 1236-23) tapınağının doğusunda bu firavuna ait

sarayın temelleri ortaya çıkarıldı. 1955 ve 1956'da aynı üniversitenin yürüttüğü çalışmalarda Büyük Ptah Tapınağı'nın bazı bölümleriyle II. Ramses'e ait küçük bir tapınak kazıldı.

Piramit alanlarının herhangi bir yerinde ise son yüzyıl içinde kazı yapılmayan mevsim geçmedi. Piramitlerin hemen hepsi, büyük özel mezarların da çoğu bilimsel araştırmalar başlamadan önce soyulmuştu. Memphis bölgesinde kazılara girilen ilk bilim adamlarından Auguste Mariette, 1851'de Serapeion'u buldu. Daha sonra G. A. Reisner ve Hermann Junker, el-Gize'yi; Ludwig Borchardt, Abu Şir'deki 5. sülale piramitlerini ve güneş tapınaklarını kazdı; Ahmed Fahri, Dehşur'da Snefru'nun piramitlerinde çalıştı; Zekeriya Güney de Sakkara'daki basamaklı piramidin güneybatısına düşen ve 3. sülaleye ait olduğu sanılan yeni bir piramidi keşfetti. J. P. Lauer basamaklı piramit kompleksindeki önemli kazı çalışmalarını yürüttü. 1930'larda W. B. Emery, ünlü 1. sülale mezarlarını buldu; mezarlıktaki çalışmalarını ortaya çıkardığı Serapeion'u andıran büyük labirentin işlevi ise henüz belirlenemedi. Günümüze değin nekropollerde yürütülen kapsamlı çalışmalara karşın bölgenin hâlâ yeni keşiflere açık olduğu kuşkusuzdur. Gene de bütün bu bölgede en özenli kazı çalışmalarını gerektiren yerin Memphis kenti olduğu söylenebilir.

Memphis SÜALESİ, Mısır'ı yöneten ilk iki sülalenin (İÖ 3100-2686) ortak adı. Bunlardan ilki, Mısır'da ilk kez birliği sağlayan ve başkent Sakkara'yı (sonradan Memphis) yaptıran Menes(*) tarafından kurulmuştur.

Memphis Saldırısı, ABD'de, İç Savaş sonrasında Memphis'te (Tennessee) çoğunluğu oluşturan beyazların kentte yaşayan Siyahlara karşı giriştiği saldırı (Mayıs 1866). Güneylilerin yenilgiye ve Siyahların özgürleşmesine duyduğu tepkiyi yansıtan saldırıda, büyük bölümü eski Birlik askeri olan 46 Siyah öldürüldü, 70'ten fazla Siyah yaralandı, 5 Siyah kadına tecavüz edildi ve 12 kilise ile 4 okul yakıldı. Bir kıskırtma olmaksızın kalkışılan bu şiddet eylemi, Siyah haklarının yasalarla güvence altına alınması gereğini göstererek ABD Anayasası 14. Ek Madesi'nin Kongre'den geçmesinde (13 Haziran 1866) önemli rol oynadı.

Memphremagog Gölü, ABD-Kanada sınırında göl. Newport (Vermont) kentinin 8 km kuzeyinde yer alır. Newport'tan, Québec'teki Magog'a kadar 43 km boyunca uzanan göl, Vermont eyaletinin kuzey sınırının küçük bir parçasını oluşturur. Genişliği genelde 1,5-2 km'yi geçmeyen gölde birkaç büyük koy vardır. Bunların en önemlisi doğu kıyısındaki Fitch Koyu ile batı kıyısındaki Sargents Koyu'dur. Güney ucundaki sığlıklar dışında gölün ortalama derinliği 15-23 m dolayındadır. Magog ve St.-François ırmakları yoluyla St. Lawrence'la birleştiği kuzey ucunda küçük bir hidroelektrik santrali kurulmuştur. Göl, en yüksek batı yakasındaki Owl's Tepesi (1.024 m) olan tepe ve dağlarla çevrilidir. Gölün adı Algonkin Yerlilerinin dilinde "büyük su birikintisinin bulunduğu yer" anlamına gelir.

Memun, tam adı EBU'L-ABBAS ABDULLAH EL-MEMUN İBNÜ'R-REŞİD (d. 14 Eylül 786, Bağdat - ö. 9 Ağustos 833, Tarsus, Adana), 813-833 arasında Abbasi halifesi. Mezhep çalışmalarını sona erdirmek için çaba göstermiş, sanat ve bilim çalışmalarını destekleyerek İslamı boşinançlardan arındırmaya çalışmıştır.

İlk dönemi. Halife Harun Reşid'le İranlı bir cariyenin oğluydu. Harun Reşid'in Arap karısından olma Emin'den altı ay önce doğmuştu. Harun Reşid, tahtın birinci varisi olarak Emin'i seçti ve 802'de iki kardeşin haklarını resmen açıkladı. Buna göre, Memun, Emin'in veliahtlığını ve Bağdat merkez olmak üzere Irak ile batı eyaletlerinin başına getirilmesini kabul edecek, Emin de Memun'un Merv merkez olmak üzere doğu eyaletlerinin yönetimine gelmesini onaylayacaktı.

Ama Harun Reşid'in ölümünden (Mart 809) sonra iki kardeş arasında baş gösteren anlaşmazlık kısa sürede silahlı çatışmaya dönüştü. Emin'in veraset haklarından yoksun bıraktığı Memun'u, sonradan veziri yapacağı İranlı Fazl bin Sehl ile İranlı bir komutan olan Tahir destekliyordu. Tahir, Tahrân yakınlarında Emin'in ordusunu bozguna uğrattı; böylece Memun'un birlikleri İran'ın batı kesimini ele geçirdi. Emin, bir bölümü Suriyeli Araplardan oluşan yeni bir ordu toplamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Sonunda, Nisan 812'de Bağdat kuşatıldı. Kent, umutsuz da olsa uzun bir direnişten sonra ancak Eylül 813'te ele geçirildi. Bu arada Irak ve Arabistan'da kaybetmiş olan Emin teslim olmak istemesine karşın öldürüldü.

Abbasi Devleti'ndeki iç çatışmaları da açığa çıkaran savaş, yalnızca Memun'la kardeşi arasındaki kişisel rekabetten değil, farklı siyasal-dinsel eğilimler arasında eskiden beri var olan uyumsuzluktan da kaynaklanıyordu. Gelenekçi bir kişi olan Emin Arap kültürüne önem verirken, yeni düşünce hareketlerine ve dış etkilere açık Memun, İran ve doğu eyaletlerinin değer yargılarını benimseyordu.

Halifeliği. Memun, bütün Abbasi Devleti'nin halifesi olduktan sonra da Merv'de oturmaya karar verdi. İslam dünyasındaki Sünni-Şii ayrımına son verme kararı herkesi şaşırttı gibi kendi konumunun da sarsılmasına yol açtı. Vâris olarak kendi ailesinden birini değil, Ali'nin soyundan gelen ve kızıyla evlendirdiği Ali er-Rıza'yı seçti. Abbasilerin geleneksel siyah bayrağı yerine Şiiilerin yeşil bayrağını benimsedi.

Ama iki tarafı uzlaştırmaya yönelik bu gösterişli çabalar umulan sonucu vermedi. Fanatik Şiiiler yatıştıramadığı gibi, özellikle Irak'taki Abbasi hanedanı taraftarları ve Sünniler arasında huzursuzluklara yol açtı. Bağdat'ta Sünniler Memun'un halifeliğini tanımadıklarını ve yerine üçüncü Abbasi halifesi Mehdi'nin oğlu İbrahim'i getirdiklerini ilan ettiler. Bunun üzerine Memun Bağdat'a gitmek üzere yola çıktı. Bu uzun yolculuk sırasında, Şubat 818'de Vezir Fazl bin Sehl öldürüldü, ağustosta da, tarihçilerin zehirlenmeye bağladığı kısa bir hastalığın ardından Ali er-Rıza öldü.

Bağdat'ta Ali'nin soyundan gelenlerle uzlaşma politikasını bırakan Memun, bunun simgesi olarak geleneksel siyah bayrağa döndü. Sonraki 15 yıl boyunca, yardımcılarını yakından denetledi ve bir daha tam yetkili vezir atamadı. Eyalet valileri üzerindeki sıkı denetimi sürdürmeye çalıştıysa da, eski komutanı olan Horasan valisi Tahir'e belirli ölçüde özerklik tanımak zorunda kaldı.

Mutezile öğretisini benimsetme çabası. Memun, daha Merv'deyken, İslam felsefesinde usçuluğu benimseyen Mutezile öğretisinin savunucularına ilgi göstermeye başlamıştı. Mutezile düşünceleri, Manicilik gibi inanışların etkisine karşı en uygun mücadele yolu olarak gördükleri usavurma yöntemlerini Eski Yunan ve Helenistik dönem filozofla-

rından almışlardı. Yunan felsefe ve bilim yapıtlarının çevrilmesini destekleyen Memun, Beytül-Hikme (Bilgelik Evi) adlı bir akademi kurdu; buradaki görevli çevirmenlerin çoğu Hristiyan'dı. Bizans'tan, o zamana değin İslam ülkelerinde bulunmayan önemli yapıtların yazmaları getirildi. Doğa bilimlerine de ilgi duyan Memun, Müslüman bilginlerin Antik Çağdan beri aktarılan astronomi bilgilerinin doğruluğunu araştırabilmeleri için gözlemleri kurdurdu.

Çevirmenleri ve bilimsel araştırmaları desteklemekle yetinmeyen Memun, Tanrı'nın zatından ayrı sıfatları olamayacağını öne süren, özgür iradeyi ve kişinin kendi eylemlerinden bütünüyle sorumlu olduğunu vurgulayan Mutezile öğretisini de halkına benimsetmeye çalıştı. Ayrıca bu öğretiyi savunular, Allah'ın kelamı olan Kuran'ın kadim (ezeli) değil, mahlûk (yaratılmış) olduğunu öne sürüyordu. Böyle bir öğreti, Kuran tefsirlerinde uzmanlaşmış ve Abbasi hanedanını savunan ulemanın etkisini azaltılabildi. Günahkâr hükümdarlara karşı isyan hakkını savunan özelliğiyle de Mutezile halifelere ek ahlaki ve dinsel yükümlülükler getiriyordu. Bu ilke, o zamana değin Abbasi halifelerinin iktidarlarının güvencesi olan geleneksel yaklaşımdan çok farklıydı ve öğretinin bir çok yandaş Şii'liğe ilgi duyduğuna gizlemeye gerek görmüyordu. Mutezilenin düşünsel gücünden etkilenen Memun, bu öğretiyi halka yeni ve daha esnek bir halifelik kavramını benimsetmenin yolu olarak gördü. 827'de Kuran'ın "yaratılmış" olduğu tezini kabul etti; böylece Ali'nin, öteki sahabiler karşısında üstünlüğünü de onaylamış oluyordu.

833'ün başlarında ise, tüm halka Mutezileyi benimsetme kararı aldı. O sırada Bizans'a karşı düzenlediği bir sefer nedeniyle Tarsus'ta olduğundan, bu görevi Bağdat'ta bulunan komutanı İshak bin İbrahim'e devretti. İbrahim önce kadıları, ardından da geleneksel hadis bilginlerini toplayarak onları Mutezileyi kabule zorladı. Ama, halifenin tehditlerle susturabileceğini umduğu hadis bilginleri çok geçmeden başkaldırdılar. Bazıları Kuran'ın "yaratılmış" olduğunu söylemekten inatla kaçındı. Bu direnişin başını Hanbelilik mezhebinin kurucusu Ahmed İbn Hanbel çekiyordu. Zincire vurularak yargılanmak üzere halifeye götürülen Ahmed İbn Hanbel, Memun'un Tarsus'taki ani ölümünden (833) sonra geçici olarak serbest bırakıldı. İbn Hanbel'in *mihne* olarak bilinen sorgusu halkın bir bölümünün, Memun'un benimsetmek istediği inançlara direndiğini de ortaya koydu. 837'de halifeliğe gelen Mutevekkil'in yeniden geleneksel Sünni öğretiyi benimsemek zorunda kalması bu direnişin kararlılığıyla açıklanabilir.

memur, devletin ve öteki kamu tüzel kişilerinin genel yönetim ilkelerine göre yürütmekle yükümlü olduğu asli ve sürekli görevleri yerine getiren kişi. Memur kavramının kapsamı ülkelere göre bazı farklılıklar gösterir. Angloksakson sisteminde memur, yalnızca devletin yönetim görevlerinde çalışan kimsedir. Fransa'da yerel yönetimde asli ve sürekli görev yapan kişilere de memurluk mesleğinin esasları uygulanır. Türkiye'deki uygulamanın ayırt edici özellikleri ise kamu iktisadi teşebbüslerinde çalışan bazı görevlilerin de memur kapsamı içine alınması ve ceza hukuku açısından yasama, yönetim ya da yargıyla ilgili sürekli ya da geçici kamu görevi gören bütün kişilerin memur sayılmasıdır.

Kara Avrupa'sı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de memurluk bir meslek olarak kabul edilmiş ve bu mesleğe bağlı güvenceler öngörülmüştür. Anayasaya göre memurların mesleğe giriş koşulları, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları, yükümlülükleri ve özlük işleri yasayla düzenlenir. Memur statüsünün esaslarını düzenleyen genel yasa 23 Temmuz 1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'dur. Bu yasada başta yargı ve üniversite görevlileriyle ordu ve emniyet mensupları olmak üzere bazı devlet memurlarının özel yasa hükümlerine tabi olduğu belirtilmiştir.

Devlet memurluğu statüsüne egemen olan ilkeler liyakat, kariyer, tarafsızlık ve adaletli ücret ilkeleridir. Liyakat ilkesi memurluğa girişte eğitim, bilgi, yetenek ve beceri gibi nesnel ölçütlerin temel alınmasıdır. Kariyer ilkesi memurlara bilgi, yetenek ve yetiştirme koşullarına uygun biçimde yükselme ve ilerleme olanağının sağlanmasıdır. Bu ilkenin öğeleri uzmanlaşma, kıdem ve yetenek olarak sıralanabilir. Kariyer ilkesi uyarınca bir görevde, memurluk mesleğinde belli sınıf ve dereceleri geçerek yükselmemiş kimseler dışından atanamaz. Ama üst düzey yöneticileri bakımından bu ilkeye bir istisna tanınmıştır. Tarafsızlık ilkesi memurların bütün siyasal etkinliklerin dışında kalmasıdır. Buna göre memurlar siyasal partilere giremez, ayrıca görevlerini yerine getirirken siyasal kanırlarını açıklayamaz ve bu kanırlara göre davranamaz. Günümüzde birçok kara Avrupa'sı ülkesinde memurlar siyasal parti üyesi olabilmekte ve yalnızca görevlerini yerine getirirken kişiler arasında siyasal ayrım yapmamaları istenmektedir. Adaletli ücret ilkesi, memurlara sosyal refah devleti anlayışına uygun olarak görev ve yeteneklerine göre belirlenen adaletli ve yeterli ücretin ödenmesidir. Birçok yönetim sisteminde memurların refah düzeyini korumak için aylıkların hayat pahalılığına göre kendiliğinden ayarlanmasını sağlayan oynak merdiven (eşel mobil) sistemi uygulanmaktadır.

Memurlar için öngörülen başlıca yükümlülükler arasında anayasa ve yasalara bağlılık, tarafsızlık, emirlere uyma, görevini aksatmama ve mal bildiriminde bulunma sayılabilir. Memurların bağlı olduğu yasaklar ise ikinci görev, topluca çekilme, grev, ticari etkinlikte bulunma, hediye alma ve çıkar sağlama, gizli bilgileri açıklama ve siyasal partilere girme yasaklarıdır. Buna karşılık memurların mesleki güvenlik hakkı, yükselme ve ilerleme hakkı, başvuru, şikâyet ve dava hakkı vardır. Memura disiplin cezası verilmesi hukuki güvenceleri içeren özel bir usule tabi tutulmuştur.

memur suçları, devlet memurlarının görevleri sırasında devlete karşı işledikleri suçlar. Zimmet, irtikap ve rüşvet suçlarından oluşur.

Zimmet bir memurun görevi dolayısıyla kendisine verilen ya da koruma, denetim ya da sorumluluğu altında bulunan bir parayı, para yerine geçen bir belge ve senedi ya da bir eşyayı yararlanmak amacıyla kendisine mal etmesidir. Söz konusu eylemin memur olmayan kişilerce işlenmesi emniyeti süüstimal suçunu oluşturur. Zimmet konusu şeyin memura görevin gereği olarak değil de yalnızca kişisel güven nedeniyle verilmesi durumunda da suç emniyeti süüstimal niteliği taşır. İrtikap memurun memurluk sıfatını ya da görevini kötüye kullanarak kendisine ya da başkasına haksız yarar sağlaması, bir kimseyi bu yönde zorlaması

ya da kandırması ya da karşısındakinin yanlısından yararlanarak yasaya göre alınması gereken bir şeyi almasıdır. Failin yargıç ya da savcı olması durumunda ceza ağırlaştırılır. İrtikap konusunun tutarı ya da değeri azsa cezada indirim yapılır. Rüşvet memurun yapmaka yükümlü olduğu şeyi yapmama ya da yapmamak zorunda olduğu şeyi yapma karşılığında yarar sağlamasıdır. Memurun görevinin gereği olan bir işlem için yarar sağlaması adı rüşvet kapsamına girer. Rüşvet sözleşmesinin bir başka cürmü işlemeye yönelik olması durumunda fail suçların içtimai kurallarına göre cezalandırılır. Ayrıca bak. memurların yargılanması usulü.

memurlara karşı suçlar, görevleri sırasında ve görevlerinden dolayı devlet memurlarına karşı işlenen suçlar. Türk Ceza Kanunu'nda rüşvet verme, memura karşı cebir ve tehdit, memura mukavemet olarak gösterilmiştir.

Rüşvet verme suçu bir memurun yapmaka yükümlü olduğu şeyi yapmaması ya da yapmamak zorunda olduğu şeyi yapması için rüşvet vermeyi, önmeyi ya da rüşvet için söz vermeyi kapsar. Meşru bir çıkar sağlamak için rüşvet verilmesi de suç sayılır. Memura karşı cebir ve tehdit suçu bir memuru ya da resmi kurulu görevine ilişkin bir işi yapmaya ya da yapmamaya zorlamak için şiddet ya da tehdide başvurulmasıdır. Fail amacına ulaşmasa bile suç işlemiş sayılır. Memura mukavemet suçu bir memura ya da ona yardım edenlere yasada öngörülen görevlerini yapmaları sırasında cebir ve şiddete ya da tehdide başvurarak karşı koymayı kapsar. Son iki suçun silahla, iki ya da daha çok silahlı kişi tarafından anlaşarak birlikte ya da silahsız ve anlaşma olmasa bile toplanmış beşten çok kişi tarafından işlenmesi durumunda ceza artırılır. Görev yerini kısmen ya da tamamen işgal ederek görev yapmasına engel olmak ayrı bir suç olarak düzenlenmiştir.

Sayılan suçların bir bakana karşı işlenmesi durumunda belirlenen ceza yarı oranda artırılır.

memurların yargılanması usulü, memurların görevleri sırasında ya da görevlerinden dolayı işledikleri suçlar hakkında uygulanan özel yargılama yöntemi. Bu yöntem göre suç işlediği öne sürülen memur hakkında önce idare bünyesinde hazırlık soruşturması yapılır. Türkiye'de bu alandaki ilk düzenleme 1871'de, nizami ceza mahkemelerinin kurulmasından üç yıl sonra, ilk Ceza Muhakemesi Kanunu'nun kabul edilmesinden de sekiz yıl önce çıkarılan Memurin Muhakematına Dair Nizamname'dir. Büyük ölçüde, o zamanlarda Fransa'da bu alanda yürürlükte olan mevzuat hükümlerine benzer ilkeler içeren bu nizamname 1913'te kaldırılarak, yerine hâlâ yürürlükte olan Memurin Muhakematına Dair Kanun-ı Muvakkat kabul edilmiştir. 1985'te 3206 sayılı yasayla yapılan değişiklik sonunda bu yasadaki ilk soruşturmanın yerini alan hazırlık soruşturması iki aşamaya ayrılır. Birinci aşamada memurun bağlı olduğu idari şube amiri ya da mülki amir doğrudan ya da görevlendireceği bir kişi aracılığıyla olayı inceleyerek ve gerekli bilgileri toplayarak bir soruşturma raporu hazırlar. Soruşturma raporunun ilgili kurula gönderilmesiyle ikinci aşamaya geçilir. Bu kurul kaymakam, idari şube amiri ve ilçe idare kurulu üyeleri dışındaki ilçe memurları için ilçe idare kurulu; vali, ortak kararnameyle atanmış merkez memurları ve il idare kurulu üyeleri dışındaki il memurları ile bağlı ilçelerin kaymakamları ve ilçe idare kurulu üyeleri için il idare kurulu;

valiler, elçiler, merkez daire memurları, ortak kararnameyle atanmış il merkez memurları ve il idare kurulu üyeleri için Danıştay'ın İkinci Dairesi'dir. İkinci aşamada soruşturma kural olarak belgeler üzerinde yapılır ve takipsizlik ya da kamu davası açılması kararı verilir. Takipsizlik kararı memurun bağlı olduğu daire amirine ve varsa şikâyetçiye bildirilir. Bu kişiler bildirim tarihinden başlayarak beş gün içinde kararın bir üst kurulda incelenmesini isteyebilir. Böyle bir istem olmasa bile takipsizlik kararı bir üst kurulda kendiliğinden incelemeye alınır. Kamu davası açılması kararı verildiğinde durum memura bildirilir. Memur bildirim tarihinden başlayarak beş gün içinde kararın bir üst kurulda incelenmesini isteyebilir. Bu süre içinde böyle bir istek gelmez ya da yapılan ikinci inceleme sonunda kamu davası açılması kararı onaylanırsa, kararı ve soruşturma tutanaklarını içeren dosya mahkemeye verilir.

Kamu davası açılması kararı bir tür iddia name niteliği taşır ve bu kararı adli makamlarca yürütülen son soruşturma izler.

memurluktan çekilme, İSTİFA olarak da bilinir, memurluk görevinden kendi isteğiyle ayrılma. Memurluk, yükümlülük biçiminde bir kamu görevi niteliği taşımadığından, memurluk statüsüne giriş ve çıkış ilgilinin isteğe bağlıdır. Bununla birlikte memurun çekilme isteğini bağlı olduğu kuruma bildirilmesi, ona hemen görevini terk etme hakkını vermez. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 94. maddesine göre çekilmek isteyen memur, yerine atanan kimsenin gelmesine ya da isteğinin kurumca kabul edilmesine değin görevine devam etmek zorundadır. Atamanın bir ay içinde yapılmaması durumunda, memur üstüne ayrılacağını bildirerek görevini bırakabilir. Olağanüstü özürle çekilen memurlar bir aylık bekleme süresine tabi değildir. Savaş durumunda, olağanüstü hallerde ya da genel yaşamı etkileyen doğal afetlerin ortaya çıktığı yerlerde memurlar, yerlerine atanacaklar gelip işe başlamadıkça görevlerini bırakamazlar. Çekilen memurların bu yükümlülüklerine uymaması, mali ve cezai sorumluluklar saklı kalmak koşuluyla belli bir süreyle ya da kesin olarak yeniden memurluğa almama gibi bir yaptırıma bağlanmıştır.

Bazı durumlarda memur çekilme isteğinde bulunmazsa da yönetimde görevden çekilmiş sayılır. Bunlar, memurun atandığı görev ve başlamaması, izinsiz ve özürsüz olarak ve 10 gün süreyle görevini terk etmesi, izin süresinin sonunda görevine dönmemesi gibi durumlardır.

Memurların topluca görevden çekilmeleri grev benzeri bir durum yaratması nedeniyle yasaklanmıştır.

Men, Roma döneminde Anadolu'da, 10. yüzyıldan sonra da Attika'da yaygın olarak tapınılan ay tanrısı. Kökeni hakkında çok az şey bilinmekle birlikte, Perslerin ay tanrısı Mao ile ilişkili olduğu sanılır. Adı çoğunlukla bir yöreyi temsil eden, sıfat biçimindeki bir kült adıyla birlikte yazılmıştır. Çam kozalağı, öküz kafatası ve tavuk en yaygın sembeleridir. Men, omuzlarının ardından hilal yükselen bir erkek biçiminde betimlenmiştir. Isparta'nın Yalvaç ilçesinde Men'e ait bir tapınak bulunmuştur.

Men Shen, Çin mitolojisinde, evleri kötü ruhlara karşı korumak amacıyla, kapı kânatlarına resimleri asılan iki tanrı. Bir efsaneye göre, Tang hanedanı imparatorlarından Tai Zong (hd 626-649), ağır hastalığı sırasında sarayının kapısında nöbet tutan iki komutanın kendini kötü ruhlardan koruduğu inancıyla resimlerinin sürekli olarak

kapıda asılı kalmasını emretmiş ve bu gelenek kısa sürede bütün Çin'e yayılmıştır. Yeni yıl kutlamaları sırasında Men Shen

Men Shen, kâğıt üstüne yapılmış bir Çin resmi; Gulmet Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc.

resimleri temizlenir ve parlak renklerle yeniden boyanır.

Mena, Juan de (d. 1411, Córdoba - ö. 1456, Torrelaguna, Kastilya), İspanyol şair. Ülkesinde Rönesans'ın öncülerindendir.

Kastilya kralı II. Juan'ın saray şairlerindendi. Salamanca Üniversitesi'nde ve İtalya'da Latin edebiyatı üzerine büyük bir bilgi birikimi kazanmıştı. En ünlü şiiri olan *El laberinto de Fortuna* (1444; Servet Labirenti) uzunluğu nedeniyle *Las trescientas* (Üç Yüzler) olarak da anılır. Şiir, Lucanus, Vergilius ve Dante'den izler taşıyan karmaşık bir yapıttır. Mena, şiirlerini 12 heceli dizelerden oluşan, gösterişli biçimde okunmaya elverişli *arte mayor* üslubunda yazdı. İspanyolcaya, İspanya'ya yüklediği destansı misyonlara uygun bir edebi araç haline getirmeye çalıştı. Konularını ortaçağdan almasına karşın, diller üzerine bilgisi, Rönesans'ın yeni ifade biçimlerine yakın olduğunu düşündürmektedir.

Mena (y Medrano), Pedro de (d. Ağustos 1628, Granada - ö. 13 Ekim 1688, Málaga, İspanya), geç barok dönem İspanyol heykeltci. İspanya ve Latin Amerika'daki pek çok kilise için çok renkli ahşap heykel ve büstler yapmıştır.

İlk sanat derslerini babası heykeltci Alonso de Mena'dan aldı. 1652-57 arasında Alonso Cano'nun atölyesinde çalıştı. Cano Madrid'e gidince 1658'de Málaga'ya geçerek katedral için 40 tane koro sırasının yapımına başladı ve dört yılda projeyi tamamladı. Málaga'da bir atölye açtı ve ömrünün sonuna değin bu kentte yaşadı. Yalnızca bir kez Toledo Katedrali'nin heykeltçiliğine atandığı 1663'te Madrid ve Toledo'ya gitti. Atölyesinde yerel kiliselerle Madrid, Granada ve Córdoba'daki kiliseler için sayısız heykel üretti.

Mena'nın üslubu büyük ölçüde Cano'nun etkisinde olmakla birlikte onunkinden çok

daha teatral ve gerçekçidir. Heykellerinin birçoğu Málaga'daki 1931 ayaklanmaları sırasında yok edilmiştir. Bunlardan biri olan Santo Domingo Kilisesi'ndeki "Beylehemli Meryem", Andalucía'ya özgü bir biçimde ciddilikle şakacılığı ve dışadönük zarafeti birleştiriyordu. Günümüze ulaşan yapıtları arasında basit, ama etkileyici bir heykel olan "Assisili Aziz Francesco Mezarında" (Toledo Katedrali) ile her ikisinde de

"Aziz Francesco", Pedro de Mena'nın ahşap heykeli, 1663-64; Toledo Katedrali, İspanya
Joseph Martin-SCALA, Art Resource/EB Inc

motiflerin dikkat çekici bir kesinlikle betimlendiği Cuenca Katedrali'ndeki "Dolorasa" ve Madrid'de Descalzas Reale'deki (Çıplak Ayaklı Karmelitler Kraliyet Manastırı) "Dolorasa" (1673) sayılabilir.

Menabé Krallığı, Sakalavalanın Madagaskar'ın güneybatısında kurduğu eski krallık. Kabaca Mangoky ve Manambalo ırmakları arasında kalan toprakları kapsayan Menabé Krallığı, 17. yüzyılda Madagaskar'ın güney ucundan bölgeye yapılan büyük göçe önderlik eden Kral Andriandahifotsy (ö. 1685) tarafından kuruldu. Andriandahifotsy'nin oğlu Andramananety'nin döneminde, Andramananety'nin kardeşinin daha kuzeyde kurduğu Boyna Krallığı'ndan ayrıt edilmesi için Menabé olarak anılmaya başladı.

18. yüzyılda güçlerinin doruğuna ulaşan Menabé ve Boyna krallıkları, bu dönemde Madagaskar'ın batısını hemen hemen bütünüyle denetim altına aldılar ve başta en büyük rakipleri Merina olmak üzere, adadaki bütün öteki krallıklara üstünlüklerini kabul ettirdiler. Ama Menabé'nin üstünlüğü kısa sürdü. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Menabé Krallığı gitgide genişleyen Merina Krallığı'nın egemenliği altına girmişti.

Menafı-l Umumiye Sandıkları bak. Memleket Sandıkları

Ménage, Gilles (d. 5 Ağustos 1613, Angers - ö. 23 Temmuz 1692, Paris, Fransa), Fransız bilgin ve edebiyatçı. Filolojik çalışmaların yanı sıra, 30 yılı aşkın süreyle desteklediği, çarşambaları düzenlenen ve adını Fransızca "Çarşamba" anlamına gelen *Mercredi* den alan edebiyat toplantıları *mercuriale* ile tanınır.

Babasının mesleğini seçerek avukat oldu. Madam de Rambouillet'nin nükteli, kibar

ve zarif konuşma sanatını geliştirmeye yönelik çevresi *précieuse*'e katıldı. Sonradan avukatlığı bırakarak kiliseye girdi ve Montdidier'de başrahip oldu.

1656'da başlayan *mercuriale*'a şairlerle eleştirmenler katılıyordu. Mektuplarıyla tanınan Madam de Sévigné ve ilk romancılarından Madam de La Fayette de bu toplantılarda Ménage'in yakın çevresinde yer aldı. Mizahi kişiliğin yanı sıra kavgacılığıyla da tanınan Ménage, birçok düşman edindi. Bunlardan biri de, 1684'te Fransız Akademisi'ne girmesini engelleyen Racine'di. *Requête des dictionnaires* (Sözlüklerin Ricası) adlı yapıtında akademiyi eleştiren Ménage, kadın filozoflar üzerine bir kitap (1690) ve aralarında Fransızca üzerine iki incelemenin de bulunduğu birçok eleştiri yapıtı yazdı. Molière'in *Les Femmes savantes* (1672; Bilgiç Kadınlar, 1944) adlı oyunundaki bilgiç Vadius'un, onun bir karikatürü olduğu ileri sürülür. Ölümünden sonra arkadaşları, onun çeşitli nükteler ve değerlendirmelerini derleyip *Menagiana* (1693-1715) adı altında kitaplaştırdılar.

Menahem (ü. İÖ 8. yy ortaları), gaddarlığıyla ünlü İsrail kralı. On yıl süren hükümdarlığı sırasında geçen olaylar, Eski Ahit'in II. Krallar (15:14-22) bölümünde anlatılır. İsrail kralı Zekarya'yı öldüren (İÖ y. 746) ve Samiriye bölgesinde egemenliğini ilan eden Yabeş'in oğlu Şallum'u ortadan kaldırarak başa geçti. Tıfşah kenti çevresindeki halk tarafından benimsenmeyince, hamile kadınlar da dahil kentte yaşayan herkesi katletti. Hükümdarlığının sonlarına doğru İsrail üzerine yürüyen Asur kralı III. Tiglatpileser'i (Eski Ahit'te Kral Pul) ancak zenginlerden zorla topladığı yüklü bir rüşvetle durdurabildi. Ardılı ve oğlu Pekahya da Asurlulara vergi ödemek zorunda kaldı. 19. yüzyıl Yahudi tarihçisi Heinrich Graetz, Menahem'in ahlaka aykırı bazı Asur din törenlerini İsrail'e soktuğunu öne sürmüştür.

Menahem ben Saruk, tam adı MENAHEM BEN YAKOV IBN SARUK (d. y. 910, Tortosa - ö. y. 970, Kurtuba? [bugün Córdoba]), Yahudi sözlük yazarı ve şair, *Mahberet* adlı Tevrat sözlüğü doğrudan İbranice yazılmış ilk sözlüktür.

Kurtuba Yahudilerinden İsaak'ın, ardından onun oğlu Hisday ibn Şaprut'un(*) himayesine girdi. Endülüs Emevi sarayında önemli bir konum kazanan Hisday'ın edebi yazmanı oldu ve Hazarların Yahudiliği benimseyip benimsemediklerini öğrenmek için Hazar kralı Yusuf'a gönderdiği tarihi mektubu kaleme aldı. Hisday'ın özendirmeyle ünlü Tevrat sözlüğünü hazırladı. Yahudi dil bilgini ve şair Dunas ben Labrat'ın sözlüğe yönelttiği sert eleştiriler gözden düşmesine yol açtı. Kısa bir süre sonra öldü. Dunas'ın tutumu üzerine Menahem'in öğrencileri de karşı saldırıya geçti. Bu öğrencilerden Yehuda ben David Hayyuc önemli bir İbranice dilbilgisi uzmanıydı.

İbranice'nin kesin ve açık kurallara dayandığını ortaya koyan Menahem, bu kuralları özenle dile getirilmiş birçok örnek açıkladı. Bazı yanlışlara karşın birçok üstün özellikler taşıyan sözlük uzun yıllar kullanıldı ve Arapça bilmeyen Avrupalı Yahudilerin Tevrat'ı incelemesine önemli katkıda bulundu.

Menai Boğazı, İrlanda Denizinde, Kuzay Galler'le Anglesey Adasını birbirinden ayıran boğaz. Beaumaris'den Abermenai

Burnuna kadar 24 km boyunca uzanır. Eni 180 - 3.200 m arasında değişir. Boğazın, ikisi de kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan doğu ve batı uçları, kuzey-güney doğrultusunda uzanan kısa bir orta bölümle birbirine bağlanır. Bütün bu oluşumların kökeni Buzul Çağı öncesinde oluşmuş vadilere dayanır. Boğazın iki ucu, kuzeydoğu-güneybatı yönünde birbirine koşut olarak uzanan bir vadi sisteminin parçasıdır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan vadi ise Buzul Çağının sonlarında, kuzeydoğudaki buzul setleriyle çevrili gölün taşması sonucu gitgide genişlemiştir. Buzulların erimesiyle bu üç parça birleşmiş ve bugünkü boğaz ortaya çıkmıştır.

Menai Boğazının üzerindeki iki ünlü köprüden Thomas Telford'un inşa ettiği Menai Köprüsü(*) 1827'de, Robert Stephenson'un inşa ettiği 3 km batıdaki Britannia Köprüsü(*) ise 1849'da tamamlanmıştır. Londra'ya Holyhead ve İrlanda arasındaki kara ve demir yolu ulaşımı bugün de bu köprüler aracılığıyla yapılmaktadır.

Menai Köprüsü, İngiltere'de, Galler'deki Anglesey Adasını Menai Boğazı üzerinden Bangor'a bağlayan asma köprü. 176 m'lik bir açıklığı geçer. Thomas Telford tarafından tasarlanmış ve uygulanmıştır (1819-26). İlk önemli çağdaş asma köprülerden biridir.

Menai Köprüsü, Galler
Hulton Picture Library

İki şeritli köprü tabliyesi, iki baştaki taş kuleler arasında gerilmiş demir zincirlere asılmıştır. On altı kablo zincirinin her biri 935 demir çubuktan oluşmaktadır; bunların ağırlığı 2.000 ton tutmaktadır. Fırtınalar nedeniyle hasar gören köprü zaman zaman onarılmış ve çelik travers ve kirişlerle güçlendirilmiştir. Artan otomobil trafiğini karşılayabilmek amacıyla 1939'da demirden asma zincirlerinin yerine çelik kablo takılmıştır.

menakıbnâme (Arapça *menakıb*: "menkıbeler", "efsaneler"), İslam ülkelerinin edebiyatlarında kahramanların, din büyüklerinin, tarikat kurucularının, ermişlerin olağanüstü yaşamlarını ve kerametlerini anlatan yapıt.

Tasavvuf akımlarının gelişmesiyle yaygınlaşan menkıbelerin ilk örneklerine büyük ermişlerin yaşadıkları bölgelerle ilgili tarih kitaplarında rastlanır. Tabakat(*) kitaplarının yazılmaya başladığı 10. yüzyılda çeşitli tasavvuf yapıtlarında menkıbelere geniş yer verilmiştir. Süleimî'nin *Tabakatü's-Süfiye*'si, Kuşeyrî'nin *Risale fi İlmi't-Tasavvuf'u*, Ebu Nuaym'ın *Hilyetü'l-Evliya'sı* ve Hucviri'nin *Kesf'ül-Mahcub'u* (1903) bu açıdan önemli yapıtlardır. Ama ilk bağımsız menakıbnâmeler 11. yüzyılda Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır. Bu yapıtlarda büyük ermişlerle çevrelerindeki menkıbeleri didaktik bir içerikle anlatılır. Yalnızca büyük mutasavvıflara özgü bu ilk menakıb kitaplarından sonra çerçeve genişlemiş ve tarikat içinde

önemli bir yeri olan ermişlerin tümüyle ilgili menakıbnâmeler yazılmaya başlamıştır. Özellikle 13. yüzyıldan sonra bütün İslam dünyasında menakıbnâme yazımı büyük yaygınlık kazanmış, Arapçadan başka Farsça ve Türkçe menakıb kitapları da yazılmıştır. Yazıldıkları dönem dinsel, toplumsal ve siyasal özelliklerini de yansıtan bu kitapların manzum olanları da vardır.

Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın kişiliği çevresinde kaleme alınan *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'daki alp-eren öyküleri, eski Türk edebiyatında ilk menakıbnâme örneği sayılır. Selçuklular ve Moğolların önünden Anadolu'ya kaçan İran asıllı mutasavvıfların arasında sözlü bir gelenek halinde gelişen menkıbeler 13. yüzyıldan sonra Anadolu'daki tasavvuf yaşamının da etkisiyle yazıya geçirilmeye başladı. Bu dönemde yazılan menakıbnâmelerin çoğu Farsçaydı. 14. yüzyılda abdalardan Rum denen savaşçı dervişlerin menkıbeleri yalnızca tarikat çevrelerinde değil, halk ve asker kesiminde de ilgi gördü. 15. yüzyılda ve daha sonra ise menakıbnâme türü Osmanlılarda büyük bir gelişme göstermiş ve tekke-lerin kapatılmasına değin canlı biçimde sürmüştür. Türk edebiyatında 100'ü aşkın menakıbnâme yazılmıştır. Bu yapıtlar içerik yönünden ya bir tarikatla ilgilidir (örn. Sakıb Mustafa Dede'nin *Sefine-i Nefise fi'l-Menakıbi'l-Mevleviyye*'si [1867, 3 cilt], Yusuf Sinan'ın *Silsile-i Tarikat-ı Sübûliyye*'si, Ebu Rıdvan Sadık Vicedani'nin *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden'i* [1922]), ya da bir ermişi konu eder (örn. Müstakimzade Süleyman Sadeddin'in *Menakıb-ı İmam-ı Azam*'ı, Şevki-i Kadim'in *Menakıb-ı Emir Sultan*'ı, Abdürrezzak'ın *Menakıb-ı Şeyh Vefa*'sı, Şeyh Enisi'nin *Menakıb-ı Akşemseddin*'i [1972], yazarı bilinmeyen *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli* [1871, yb 1958], Derviş Burhan'ın *Hacım Sultan Velayetnamesi* [1914]). Ama özellikle 13. ve 14. yüzyıl Türk edebiyatında en önemli menakıbnâmeler Farsça yazılmıştır (örn. Sipehsalar Mevdüddin Feridun'un *Menakıb-ı Sipehsalar*'ı, Ahmed Eflâkî'nin *Menakıbu'l-Arifin*'i [1953-54, 2 cilt], Muhammed Kayıymzade ve Ali Kürküzade'nin *Silsiletü'n-Nâr'u*, Lokmani Dede'nin *Menakıb-ı Mevlânâ'sı*, Derviş Ahmed'in *Menakıbnâme-i Kemal Ümmi*'si).

Menandros (d. İÖ y. 342 - ö. İÖ y. 292), Antik Çağ eleştirmenlerinin Yeni Komedi'nin(*) en büyük şairi saydığı Atinalı oyun yazarı. Yüzen fazla oyun yazmasına karşın yaşadığı dönemde fazla başarı kazanamamış, Atina tiyatro festivallerinde yalnızca sekiz ödül almıştır.

Menandros'un yaşadığı dönemde komedi, ya, kamusal sorunlardan çok, günlük yaşamdan alınmış hayal ürünü kişileri konu alıyordu. Koronun rolü de, perdeler arasındaki ara oyunlarla sınırlandırılmıştı. Oyuncuların maskaları korunmuştu ama töre komedyaşının çeşitli tiplerinin canlandırılabilmesi ve seyircinin oyuncuların hangi tipi canlandırdığını kolayca anlayabilmesi için maskalar daha ayrıntılı olarak işlenmeye başlamıştı. O dönem Yunan dünyasının edebi dili olan Atina lehçesini bütün incelikleriyle kullanan Menandros, oyunlarında katı babalar, genç aşıkler, açgözlü ve ahlaksız kadınlar, entrikacı köleler vb tipleri işlemede de çok ustaydı.

Menandros'un hafif komedi türündeki ustalığı, *Dyskolos* (Zor) adlı oyunundaki insan düşmanı Knemon tipinde oldukça belirgindir. Menandros ayrıca, *Adelphoi* (Erkek Kardeşler) ve kendini beğenmiş asker tipini sevecen bir yaklaşımla ele aldığı *Perikeiromene* gibi yapıtlarında, ahlaki ilkelerle

karakter arasındaki çatışmayı da büyük bir ustalıkla yansıtmıştır.

Menandros'un birçok oyunu Romalı oyun yazarı Plautus ve Terentius tarafından uyarlanmış ve bu yazarlar aracılığıyla Menandros Rönesans sonrası Avrupa komedyaşının gelişmesi üzerinde etkili olmuştur. Mısır'da bulunan papirüs yazmalara dayanarak 1958'de basılan *Dyskolos* dışında, Menandros'un hiçbir oyununun tam metni günümüze ulaşmamıştır. Plautus ve Terentius'un Menandros'tan yaptığı uyarlamalar, bu oyunların eksik bölümlerini tamamlamaları açısından da önemlidir.

Menandros'un yaşamı üzerine çok az şey bilinmektedir. Zengin ve iyi bir aileden geldiği, Aristoteles'in izleyicisi filozof Theophrastos'un öğrencisi olduğu sanılmaktadır. İÖ 321'de ilk oyunu *Orge*'yi (Öfke) kaleme almış, İÖ 316'da bir festivalde *Dyskolos* oyunuyla ödül almış, ertesi yıl Dionysos şenliğinde ilk kez büyük ödülü kazanmış ve İÖ 301'e değin 70'ten fazla oyun yazmıştır. Yaşamının büyük bölümünü büyük olasılıkla Atina'da geçiren Menandros, söylentiye göre Makedonya ve Mısır'dan gelen çağrıları reddetmiş ve gene söylentiye göre Pire'de boğularak ölmüştür.

Menandros, MINEDRA ya da MENADRA olarak da bilinir, Pali dilinde MILINDA (ü. İÖ 160? - İÖ 135?), Hint-Yunan krallarının en önemlisi. Gerek Yunanlı ve Romalı, gerek Hintli Antik Çağ yazarlarının hakkındaki en çok bilgi verdiği Hint-Yunan kralıdır. Budacılığın koruyucusu olduğuna inanılır ve önemli Budacı yapıtlardan *Milinda-pañha*'nın (Milinda'nın Soruları) onu konu aldığı kabul edilir.

Kafkasya'da doğan Menandros, büyük olasılıkla Baktriane'ye egemen olmuştur: Plutarkhos'a göre bir Baktriane kralıdır; Strabon da "İskender'den daha çok sayıda kabileyi boyun eğdiren" Baktriane Yunanlılarından olduğunu yazar. Menandros'un, Perslere karşı Seleukos kralı II. Demetrios'a yardım ettiği de ileri sürülmüştür. Hindistan Yarımadasında kurduğu krallık, batıda Kabil Vadisinden doğuda Ravi Irmağına, kuzeyde Svad Vadisinden (bugün Pakistan'da) güneyde Afganistan'daki Arakhosia'ya kadar uzanan bölgeyi içine alıyordu. Eski Hint yazarları, onun Racputana içlerine ve doğuda da Ganj Vadisi boyunca Potna'ya (bugün Hindistan'ın Bihar eyaletinde) kadar uzanan seferler düzenlediğini belirtir.

Milinda-pañha'da yazdığına göre Menandros, Nagasena adlı kutsal kişi ile yaptığı uzun bir tartışmadan sonra Budacı olmuştur. Yapıtın üslubu Platon'un diyaloglarından etkilanmış olabilir. Menandros'un bastırdığı bazı sikkelerin üstündeki tekerlek motifi, ayrıca Plutarkhos'un belirttiğine göre ölümünden sonra mallarının krallık kentleri arasında eşit olarak paylaştırılıp her kentte adına dikilen anıtlarda (bunların *siupa* olduğu sanılır) korunması, onun Budacı olduğu kanısını güçlendirmektedir.

Menandros'un adının geçtiği tek yazıt, Svad ve Kunar ırmakları arasındaki Bacaur bölgesinde bulunmuştur. Ama onun bastırdığı çok sayıda sikke ortaya çıkarılmıştır. Çoğu gümüş ya da bakır olan bu paralar da Menandros'un hükümdarlık süresi ve bu dönemde ticaretin ulaştığı canlılık konusunda bilgi vermektedir.

Budacı geleneğe göre, krallığını oğluna bırakıp dünyadan el etek çeken Menandros, Plutarkhos'a göre de bir sefer sırasında ordugahında ölmüştür.

Menandros PROTEKTOR (ü. İS 6. yy'ın ikinci yarısı), Bizanslı tarihçi. Günümüze kalan yapıtları özellikle 6. yüzyılın coğraf-

yası ve etnografyası üzerine çok değerli bir kaynak oluşturur. İmparator Mavrikios'un (582-602) isteği üzerine, Agathias'ın tarihini örnek alan bir çalışması hazırlamıştır. Agathias'ın yapıtını kaldığı yerden sürdüren bu tarih çalışmasının günümüze ulaşan bölümü, Hunların Trakya'ya gelişlerinden (558), Bizanslıların Sirmium (bugün Sremska Mitrovica, Yugoslavya) için Avarlarla yaptığı görüşmelere (582) değin olan dönemi kapsar.

Menapiyen Buzul Kat, Avrupa'nın kuzeyinde, Pleyistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) oluşan kayaç katmanları ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Waal Buzularası Katının üstünde ve Kromeriyen Buzularası Katın altında yer alır. Bu her iki kat da görece ılıman iklim koşullarında oluşmuştur. Menapiyen tortullar, soğuk iklim koşullarına uyum sağlayan hayvan ve bitki fosilleri içerir. Menapiyenin İngiltere'deki karşılığı, deniz çökellerinden oluşan Baventiyen Kattır.

Menard, John Willis (d. 3 Nisan 1838, Kaskaskia, Illinois - ö. 8 Ekim 1893, Washington, D.C., ABD), ABD Kongresi'ne seçilen ilk Siyah. Üyeligi Kongre tarafından reddedilmiştir.

İç Savaş sırasında (1861-65), ABD İçişleri Bakanlığı'nda kâtip olarak çalıştı. 1865'te New Orleans'a yerleşerek Cumhuriyetçi Parti içinde etkinlik gösterdi. Önce gümrük müfettişliği, daha sonra da yol yapımıyla ilgili komisyonun üyeliğini yaptı. Bu arada, sonradan *The Radical Standard* adını alan, *The Free South* adlı gazeteyi çıkardı. 1868'de boşalan bir üyelik için yapılan seçimde Louisiana'dan Kongre'ye seçildi. Ama seçim sonuçlarına itiraz eden rakibinin iddiasını çürütemedi ve Kongre her iki adayın da üyeliğini reddetti. 1871'de Florida'ya yerleşen Menard, burada yeniden Cumhuriyetçi Parti içinde etkinlik gösterdi ve Jacksonville'de *Island City News* adlı bir gazete yayımladı.

Ménard, Louis-Nicolas (d. 19 Ekim 1822, Paris - ö. 9 Şubat 1901, Paris), Fransız yazar. Eski Yunan dini ve felsefesine ilişkin görüşleri Parnasçı şairleri etkilemiştir. Yazar olarak daha çok tarihsel ve eleştirel çalışmalarıyla tanınır.

Yetenekli bir kimyacı ve kollodyumla ilgili ilk araştırma yapanlardan biri, aynı zamanda ressam ve tarihçiydi. Radikal cumhuriyetçi görüşleri benimsedi. 1849'da, bu görüşlerini ve etkin biçimde katıldığı Paris'teki ayaklanmalara (Haziran 1848) ilişkin anılarını içeren *Prologue d'une révolution* (Bir Devrimin Başlangıcı) adlı kitabı yüzünden suçlu bulundu. Yurtdışına kaçarak Paris'e 1852'de döndü. Daha sonra klasik yapıtlarla ilgili çalışmalar yaptı. Birkaç yıl Barbizon'da resimler yaparak çeşitli sergiler açtı (1857-69). 1871'de Paris Komünü'nü destekledi. 1876'da felsefi görüşlerini ortaya koyduğu *Réveries d'un païen mystique* (Mistik Bir Paganın Düşleri) adlı yapıtını yayımladı.

Ménard'ın şiirleri, önemli ölçüde etkilediği Leconte de Lisle ile José María de Heredia'nın yapıtlarının yanında gölgede kalır. Ama *La Légende de Saint-Hilarion* (1875; Aziz Hilarion'un Yaşamı) adlı romanıyla Anatole France'ın *Thaïs* (1890; Thaïs, 1937) yapıtına, *Prométhée délivré* (1843; Prometheus Kurtuldu) adlı uzun şiiriyle de Flaubert'in *La Tentation de Saint-Antoine* (1874; Ermiş Antonius ve Şeytan, 1968) adlı yapıtına esin kaynağı oldu.

Menchik-Stevenson, Vera Francevna, eđ MENCHİK (d. 16 Şubat 1906, Moskova - ö. 27 Haziran 1944, Londra), 1927'den ölü-

müne değin dünya kadınlar satranç şampiyonu olan Rus asıllı İngiliz satranççı.

Satranç oynamayı dokuz yaşındayken babasından öğrendi. 1921'de ailesiyle birlikte İngiltere'ye göç etti. Orada ders aldığı Géza Maróczy'nin tekniğinden büyük ölçüde etkilendi. 1927'de Londra'da yapılan ilk Dünya Kadınlar Satranç Şampiyonluğu'nu kazandı. II. Dünya Savaşı nedeniyle turnuvalar 1939'da kesildi. Menchik-Stevenson ölene değin şampiyon kaldı. Ayrıca katıldığı bazı erkekler arası turnuvalarda da başarılı olarak ikincilik ve üçüncülükler elde etti. 1937'de R.H. Stevenson'la evlenmesinin ardından İngiliz yurttaşı oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Londra'ya yapılan hava saldırılarından birinde öldü.

Mencilis Mağarası, ATÇINI MAĞARASI olarak da bilinir, Karadeniz Bölgesi'nin batı kesiminde mağara.

Zonguldak ilinin Karabük ilçesine bağlı Bulak köyü yakınlarındaki Mencilis Mağarası, Kretase (Tebeşir) Dönemine (y. 136-65 milyon yıl önce) ait kalkerler içinde oluşmuştur. Toplam uzunluğu 2.725 m'dir. Mağaranın ana girişi, Mencilis Deresinin kazdığı derin kanyonun duvarındadır. Mağara girişinde 5 bin yıl öncesinden kaldığı sanılan koyun, at ve insan kemikleriyle bazı duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Girişten içeri doğru yaklaşık 1 km gidildiğinde bir yeraltı akarsuyuna ulaşılır. Bu akarsu, mağaranın üstünde yükselen tepenin güney yamacında bir sifonla yüzeye çıkar.

İçindeki gölleri, dereleri, ilginç galerileri ve çeşitli oluşumlarıyla Türkiye'nin tüm mağara araştırmacıları tarafından tanınan Mencilis Mağarası, mağaracılık eğitimi için kullanılır.

Mencius bak. Mengzi

Mencken, H(enry) L(ouis) (d. 12 Eylül 1880, Baltimore - ö. 29 Ocak 1956, Baltimore, ABD), ABD'li gazeteci, yazar ve eleştirmen. Amerikan yaşam tarzına yönelttiği keskin eleştirileri, saldırgan ve mizahi üslubuyla 1920'lerde ülkesinin edebiyatçıları üzerinde etkili olmuştur.

Baltimore Politeknik Okulu'nda öğrenim gördükten sonra *Baltimore Morning Herald*'da muhabir olarak çalışmaya başladı.

H. L. Mencken

Enoch Pratt Free Library, Baltimore; fotoğraf, Robert Knesche

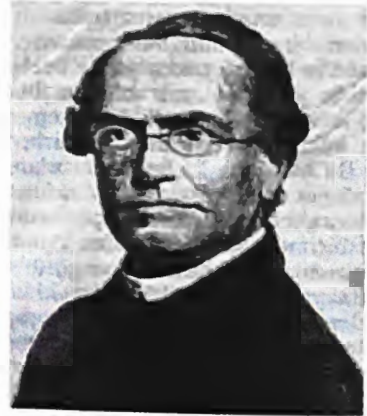
Daha sonra, Baltimore'da yayımlanan *The Sun* gazetesine geçti. 1914-23 arasında George Jean Nathan ile birlikte çıkardığı *The Smart Set*, ABD edebiyatının gelişiminde önemli rol oynadı. 1924'te *American Mercury*'nin kurucuları arasında yer alan Mencken, 1933'e değin derginin yayın yönetmenliğini yaptı.

Edebiyat eleştirisini, Amerikan yaşam tarzının zayıflıklarını deşmek için bir çıkış noktası olarak kullandığı çeşitli deneme ve incelemelerini *Prejudices* (1919-27, 6 cilt; Önyargılar) adıyla kitaplaştırdı. Edebiyat alanında hak etmedikleri yerlere geldiğini düşündüğü kişilere karşı mücadele ederek, Theodore Dreiser ve Sinclair Lewis gibi yeni yazarları tanıtmaya çalıştı. Kurumlaşmış dini, iş dünyasını ve orta sınıfı alaya aldı; Amerikalıların, "ortaçağ sonlarından bu yana Hristiyan dünyasında bir bayrak altında toplanmış en ödelek, sümüklü, alçak ve namussuz kölelerle ahmaklardan oluşan bir guruh" olduğunu öne sürdü.

Aynı biçimde Büyük Bunalım'la, ABD başkanları Roosevelt ve Hoover'la da alay etmesi, yakınlık duyduğu Alman kültürünün faşizme gölgelenmesi karşısında tepki göstermekte gecikmesi, 1930'larda ve 1940'larda Mencken'in ününü azalttı. Gene de, özellikle ABD kültürüne önemli bir katkı niteliğindeki yapıtı *The American Language* (1919; Amerikan Dili) ile kültürel yaşamdaki saygın yerini korudu. "İngilizcenin değil, Amerikan dilinin" çeşitli ifade ve deyimlerini bir araya getiren bu kapsamlı çalışmanın birçok genişletilmiş baskısı yapıldı. Mencken 1945 ve 1948'de kitaba birkaç önemli bölüm daha ekledi. Öldüğünde, ülkesinin dili konusunda en uzman kişilerden biriydi.

Mencken'in bir başka yapıtı da *Happy Days* (1940; Mutlu Günler), *Newspaper Days* (1941; Gazete Günleri) ve *Heathen Days*'den (1943; Kâfirlik Günleri) oluşan otobiyografik üçlemesidir.

Mendel, Gregor (Johann), asıl adı (1843'e değin) JOHANN MENDEL (d. 22 Temmuz 1822, Heinzendorf, Avusturya - ö. 6 Ocak 1884, Brunn, Avusturya-Macaristan

Gregor Mendel, August Potuczek'in aslde yedirme baskısı

Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

İmparatorluğu), genetik biliminin kurucusu Avusturyalı botanik bilgini ve rahip.

Eğitimi ve ilk çalışmaları. Doğa bilimlerine olan ilgisi küçük yaşlarda gelişti. Olmütz'teki (bugün Olomouc, Çek Cumhuriyeti) Felsefe Enstitüsü'nde iki yıllık bir eğitimden sonra 1843'te, Brunn'deki (bugün Brno, Çek Cumhuriyeti) Augustinusçu manastıra giren Mendel, Gregor adını aldı. Manastırda dinsel eğitim görürken bilimsel çalışmalar da yaptı ve 1847'de rahip oldu. 1849'da, Brunn yakınlarındaki Znaim'de (Znojmo) bir okula geçici Yunanca ve matematik öğretmeni olarak atandı. 1850'de girdiği öğretmenlik sınavını kazanamadı; üstelik en düşük notları da biyoloji ve jeolojiden almıştı. Daha sonra manastır başrahibinin yardımıyla Viyana Üniversitesi'nde fizik,

kimya, matematik, zooloji ve botanik öğrenimi gördü (1851-53). 1854'te Brunn'e dönerek bir teknik lisede ders vermeye başladı; 1868'de de manastırın başrahipliğine atandı.

Kalıtımla ilgili çalışmalarına 1856'da manastırın bahçesinde başlamıştı. Orada, çocukluğunda babasından öğrendiği bitki yetiştirme ve çaprazlama yöntemleriyle deneysel çalışmalar yaparken, bir yandan da manastır ve okul kütüphanesindeki tarım, bahçecilik, botanik kitaplarını okuyor, konu hakkında bilgisini geliştiriyordu. Aynı dönemde, Brunn'deki Doğa Bilimleri Derneği'ne girerek bilimsel gelişmeleri daha yakından izlemeye başladı. O güne değin ayrıntılı biçimde incelenmemiş olan kalıtım mekanizması üzerinde titizlikle sürdürdüğü araştırmalarının sonuçlarını ve geliştirdiği kalıtım kuramını, 1865'teki bir dernek toplantısında açıkladı. İstatistik yöntemlerinden yararlanarak gerçekleştirdiği çalışma, yalnızca evrim ve kalıtımla ilgili temel olguları aydınlatmıyor, genel biyolojik olayların anlaşılmasına da katkıda bulunuyordu.

Kalıtım yasalarını bulması. Bezelyelerle yaptığı uzun deneylerde, bitkinin uzun boy-lu'ya da cüce, çiçeklerinin ve yaprak kırıklarının renkli ya da renksiz, tohumlarının sarı ya da yeşil, düzgün yüzeyli ya da kırık olması gibi karşıt özelliklerden birini kuşaklar boyu taşıyan saf soylar elde etmeyi başardı; ardından bunları kendi aralarında çaprazladı. Sonuçta, gözle görülür ölçüde belirgin olan bu iki seçeneği (alternatif) özelliklerin saf soylar ile melez dölde temel kalıtım birimleri (genler) aracılığıyla ortaya çıktığını ve her özellik için bir çift kalıtım birimi bulunduğunu öne sürdü. Bulgularını değerlendirirken, kalıtım birimlerinde basit istatistik yasalarının geçerli olduğu sonucuna varmıştı. Bu yasaların temel ilkesi, melez döllerin üreme (eşey) hücrelerinde yarıyı anadan, yarıyı babadan almış kalıtım birimlerinin bulunmasıdır. Bugün Mendel'in birinci yasası ya da özelliklerin ayrılığı yasası olarak bilinen bu ilkeye göre, iki seçeneği özellikler üreme hücrelerinin bölünmesi sırasında birbirinden ayrılır. Bu yasa, başka seçeneği olan tek bir özelliğin bir kuşaktan öbürüne aktarılacak sonraki dölde ortaya çıkmasını doyurucu biçimde açıklamaktadır. Ama Mendel araştırmalarını daha da öteye götürmüş ve çok sayıda ikili özelliğin kuşaklar boyunca gözlemlendiği durumlarda da, bu özelliklerin taşıyan bütün kalıtım çiftlerinin sonraki dölde çok değişik düzenlemeler içinde bir araya gelebildiğini göstermiştir. Örneğin bezelyelerde değişik özellikler taşıyan yedi kalıtım çiftinin, özelliklerin bağımsız kalıtımı yasasına uygun olarak rasgele eşleştiğini gözlemiş ve bu ilkenin istatistiksel sonuçlarını çıkararak deneylerle kanıtlamıştır.

Bugün, Mendel'in ikinci yasasının (özelliklerin bağımsız kalıtımı) yalnızca ayrı ayrı "bağlantı grupları" ile aktarılan genler için geçerli olduğu bilinmektedir. Yasa, aynı bağlantı grubunda yer alan, yani aynı kromozomda bulunan genlerin kalıtımını kapsamaz. Aynı biçimde, Mendel'in incelediği yedi kalıtım çiftinin tümünde, o birimlerle aktarılan özelliklerin bir seçeneği melez dölde görülmesi ya da basit olmuştur. Daha geniş kapsamlı bir araştırmada bütün ikili özellikler için aynı sonuç alınmayabilirse de, Mendel'in ilkeleri kalıtsal özelliklerin genlerle aktarıldığına ilişkin ilk kanıtı oluşturmaktadır. 20. yüzyılın başlarında bu yasaların deneylerle doğrulanmasından

sonra Mendel'in kalıtım kuramı Mendelcilik olarak adlandırılmış ve bütün canlılar dünyası için geçerliliği saptanarak biyolojinin temel ilkelerinden biri durumuna gelmiştir.

Mendel'in ilk kez 1865'te Brunn'deki Doğa Bilimleri Derneği'ne sunduğu bulguları, ertesi yıl "Versuche über Pflanzenhybriden" (Bitki Melezleri Üstüne Deneyler) adıyla derneğin dergisinde yayımlandı. Ama Avrupa ve Amerika'daki pek çok kuruma dağıtılan dergideki bu makale kim-senin ilgisini çekmedi. Mendel'in yazdığı ünlü botanikçi Karl Wilhem von Nägeli de, bu din adamının devrim yaratacak bulgularını yeterince anlayıp değerlendiremedi.

Mendel, umutsuzluğa kapılmadan başka bitkiler üzerinde de kalıtım çalışmalarını sürdürdü. Bunlardan biri de Nägeli'nin kendisine önerdiği şahinotu (Hieracium); ama döllemeksizin embriyonun oluşturan bu bitki kalıtım çalışmalarına uygun olmadığı için, Mendel bezelye deneyleriyle geliştirdiği yasalara destekleyecek bulgular elde edemedi. Ayrıca, arılar üzerine ve meteoroloji alanında da çalışmalar yaptı. Saygın bir bilim adamı ve yönetici olmasına karşın, biyolojide ve genetikte çağ açan büyük buluşlarının anlaşıldığını göremeden öldü. 1900'de, birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları araştırmalarda onun bulgularına çok yakın sonuçlar elde eden üç botanikçi, Carl Erich Correns, Erich Tschermak von Seysenegg ve Hugo de Vries, Mendel'in çalışmalarının tanınmasını sağladılar. Başka araştırmalarla da doğrulanıp geliştirilen Mendel kuramı, evrimin anlaşılmasında etkili olduğu gibi fizyoloji, biyokimya, tıp, tarım ve sosyal bilimlere de önemli bir katkı niteliğindeydi.

Mendel üzerine başlıca kaynak, H. Iltis'in *Gregor Mendel: Leben, Werk und Wirkung* (1924; Gregor Mendel: Yaşamı, Çalışmaları ve Etkisi) adlı yapıtıdır.

Mendel, Lafayette Benedict (d. 5 Şubat 1872, Delhi, New York - ö. 9 Aralık 1935, New Haven, Connecticut, ABD), ABD'li biyokimyacı. Vitaminlerin ve proteinlerin besleyici değerleriyle ilgili buluşları çağdaş beslenme kavramının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Mendel Yale Üniversitesi'nde fizyolojik kimya profesörlüğü yaptığı dönemde (1903-35), ABD'li biyokimyacı Thomas Osborne ile birlikte, yalnızca karbonhidrat, yağ ve proteinle beslenen farelerin neden yaşayamadığı konusunda araştırmalar yürüttü. Bu arada ABD'li biyokimyacılar Elmer McCollum ve Marguerite Davis ile birlikte 1913'te yağda çözünebilir bir maddeyle (A vitamini) 1915'te suda çözünebilir bazı maddeler (B vitaminleri karışımı) buldu. Ayrıca proteinlerin besleyici değerinin, bu proteinlerce içerilen temel aminoasitlerin miktarına bağlı olduğunu saptadı. Mendel'in başlıca yapıtları *Changes in the Food Supply and Their Relation to Nutrition* (1916; Besin Kaynaklarındaki Değişiklik ve Bunların Beslenmeyle İlişkisi) ve *Nutrition: the Chemistry of Life*'tur (1923; Beslenme: Yaşamın Kimyası).

Mendel yasaları, Avusturyalı rahip ve botanik bilgini Gregor Mendel'in 1865'te açıkladığı kalıtım ilkeleri. Bu ilkeler her özelliğin ayrı ayrı kalıtım birimleriyle, yani genlerle aktarılmasına ilişkindir. Sonradan, kalıtım birimlerini taşıyan kromozomların bulunması Mendel'in iki temel yasasını desteklemiştir. Bu yasalardan ilki özelliklerin ayrılığı, ikincisi de bağımsız kalıtım yasası olarak bilinir. Çağdaş terimlerle dile getirilecek olursa, Mendel'in birinci yasasına göre genler bir kuşaktan öbürüne ayrı

ayrı birimler halinde aktarılır. Bir gen çiftinin iki parçasından her biri (aleller) eşleşmiş kromozomlardan birinin üzerinde yer aldığı için, ana-babanın eşey hücrelerinin oluşumu sırasında bu alel genler birbirinden ayrılır. Böylece alellerden biri bölünen eşey hücresinin bir yarısında, öbürü öbür yarısında kalır; bu eşey hücrelerinin ürünü olan bir sonraki döl de doğal olarak bu dağılım oranını yansıtır. Mendel'in ikinci yasası olarak anılan özelliklerin bağımsız kalıtımı yasası ise, gene çağdaş terimlerle, bir kromozom çifti üzerinde yerleşmiş olan bir gen çiftinin alellerinin başka bir kromozom çifti üzerinde bulunan bir gen çiftinin alellerinden bağımsız olarak aktarıldığını ve dişi ile erkek eşey hücrelerinde çeşitli düzenlemeler içinde bulunan bu genlerin yeni dölde rasgele eşleştiğini belirtir.

Mendele, Moher Seforim, gerçek adı ŞALOM YAKOB ABRAMOVIÇ (d. 20 Kasım 1835, Kopil, Minsk yakınları - ö. 8 Aralık 1917, Odessa, Rusya), modern Yidiş ve İbrani dilindeki edebiyatların kurucusu olarak kabul edilen Yahudi yazar. "Gezgin Kitap Satıcısı Mendele" anlamına gelen takma adını 1879'da kullanmaya başlamıştır.

Yahudi eğitiminde reformu konu alan ilk makalesini, ilk haftalık İbranice dergi olan *ha-Maggid*'in ilk sayısında yayımladı (1856). 1858-69 arasında yaşadığı Berdichev'de hem İbranice (1863'te bir öykü, 1868'de en önemli romanı *ha-Avot ve-ha-vanim*), hem de Yidiş dilinde (1864'te ilk öyküsü "Dos klein mentshele") yapıtlar verdi. H. O. Klein'in *Gemeinnützige Naturgeschichte* (3 cilt, 1862-72) adlı yapıtını İbraniceye uyarladı. Tevrat'ın dilini taklit eden dönemin katı İbranice üslubuna tepki duyduğundan, bir süre yalnızca Yidiş dilinde yazarak toplumsal taşlamaları içeren çeşitli öykü ve oyunlar kaleme aldı. En büyük yapıtı *Kitsur massosus Binyomin haşliš*'de (1875; Üçüncü Binyomin'in Yolculuk ve Serüvenleri) Rusya'daki Yahudilerin yaşamını anlattı. 1869-81 arasında Jitomir'de kaldı; bu arada hahamlık eğitimi gördü. Daha sonra Odessa'da bulunan bir geleneksel okulun (Talmud Torá) başına geçti ve yeni gelişen edebiyat akımının önde gelen temsilcileri arasına girdi. 1886'da çıkarmaya başladığı ilk İbranice gazete *ha-Yom*'da yeni bir üslupla yazılmış bir İbranice öykü yayımladı. Yidiş dilinde yazmayı sürdürürken, daha önce bu dilde yazdığı yapıtların büyük bölümünü İbranice olarak yeniden yazdı.

Mendele'nin canlı bir mızah anlayışı taşıyan, ince taşlamalarla süslü öyküleri, geleneksel yapısı yok olmaya yüz tutmuş olan Doğu Avrupa Yahudi yaşamının araştırılması açısından çok değerli bir kaynak oluşturmaktadır.

Mendeler, Sierra Leone'de yaşayan halk. Nijer-Kongo dil ailesinin Mande koluna giren bir dil konuşurlar. Liberya'da da küçük bir Mende topluluğu yaşar.

Temel ürünleri piring, yam ve manyoktur. Ticari ürünler arasında kakao, zencefil, yerfıstığı ve palmye yağı sayılabilir. Aile reislerinin dağıttığı topraklarda dönüştürümlü tarım yapılır. Erkekler ağaç kesip tarlaları açar, kadınlar ise yabani otları toplar.

Mendeler, küçük kasaba ve köylerde otururlar. Kasaba ve köylerin birleşmesiyle bölgeler, bölgelerin birleşmesiyle reislikler oluşur. Her bölgede, yörenin kurucusunun soyundan gelen en yaşlı erkek reislik görevini üstlenir. Bu reislerin tümü bir büyük reise bağlıdır.

Dinsel güç gizli erkek topluluğu *poro*'nun elindedir. *Poro* ve öteki gizli topluluklar, Mende hukukunu uygulamanın yanı sıra, erkek ve kız çocukları eğitir, cinsel bera-

berlikleri düzenler, tarımsal verimlilik ve askeri eğitim konularıyla ilgilenirler. Bu etkinliklerde, ruhları simgeleyen maskeler takan erkekler önemli bir rol oynar. Ka-

Bir Mende tören maskesi (bundu), Sierra Leone
Marc ve Eveline Bernheim-Woodfin Camp and Associates

dınların gizli topluluğu *sande* olarak adlandırılır.

Geleneksel Mende dini bir yaratıcı tanrıya, ata ruhlarına ve doğa güçlerine dayanır. Hastalık ve öteki kötü durumlarda kâhinlere başvurulur. Mendeler büyücülerin gücüne de inanır. Günümüzde Mendelerin çoğu Müslümanlığı ya da Hristiyanlığı benimsemiştir.

mendelevyum (Md), periyodik tablonun IIIB grubundaki aktinitler dizisinden, atom numarası 101 olan yapay element. Bireşim yoluyla her seferinde tek bir atom halinde elde edilen ilk elementtir. Doğal olarak bulunmayan mendelevyum ilk kez 1955'te Albert Ghiorso, Bernard G. Harvey, Gregory R. Choppin, Stanley G. Thompson ve Glenn T. Seaborg, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde, çok az miktarda (1.000.000.000 atom) aynştaynyum-253'ün (atom numarası 99) helyum iyonlarıyla bombardımanı sonucunda mendelevyum-256 izotopu halinde elde ettiler. Bu araştırmacılar aynı deneyin çok sayıda tekrarı sonucunda 17 tane mendelevyum atomu ürettiriler ve azrak toprak elementlerinden tulyuma benzer davranışlar gösteren bu atomları iyon değişim teknikleriyle belirlediler.

Radyoaktif izleme tekniklerinden yararlanılarak mendelevyumun en çok bulunduğu değerliğin, aktinitler dizisindeki konumu nedeniyle de beklendiği gibi +3 yükseltgenme durumu olduğu saptandı. +2 değerlikli olduğu durumda ise çok kararlı değildir.

atom numarası	101
en kararlı izotopu	258
değerliği	2,3
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-31-8-2 ya da (Rn) 5f ¹³ 7s ²

Mendeleyev, Dimitriy İvanoviç (d. 8 Şubat 1834, Tobolsk, Sibirya - ö. 2 Şubat 1907, Petersburg, Rus Çarlığı), kimyasal elementlerin periyodik sınıflandırmasını

geliştiren Rus kimyacı. 1871'de hazırladığı son periyodik tabloda bıraktığı boş yerlerin o güne değin bulunmamış elementlerle doldurulacağını öngörmüş ve bilinmeyen elementlerden üçünün özelliklerini önceden belirlemiştir.

Gençliği ve eğitimi. Ailesinin 17. ve son çocuğuydu. Tobolsk'taki bir *Gymnasium*'un (üniversite hazırlık okulu) yöneticisi olan babası, Mendeleyev'in doğduğu yıl kör oldu ve emekliye ayrıldı. Mendeleyev oldukça zor bir çocukluk dönemi geçirdi. 1849'da liseden mezun olduktan sonra üniversite eğitimi görmek için Moskova'ya yerleşti, ama Sibirya kökenli olduğu için ne Moskova, ne de Petersburg üniversitelerine kabul edildi. Sonunda 1850'de Petersburg Pedagoji Enstitüsü'ne girebildi. Burada üstün başarı göstererek 1855'te altın madalya ödülüyle mezun olan Mendeleyev, sağlık nedenleriyle Kırım'daki Simferopol *Gymnasium*'unda öğretmen olarak görevlendiril-

Mendeleyev
Mendeleyev All-Union Research Institute of Metrology, Moskova

mesini sağladı, ama daha sonra Odessa Lisesi'ne atandı ve kimya çalışmalarını burada sürdürdü. 1856'da Petersburg'a dönerek Petersburg Üniversitesi'nden kimya dalında lisansüstü derecesini aldı ve 1857'de üniversitedeki ilk görevine başladı.

Mendeleyev, 1860'ta hükümet tarafından Heidelberg Üniversitesi'ne gönderildi. Kimyacı ve mucit Robert Bunsen, fizikçi Gustav Kirchhoff gibi önde gelen doğa bilimciler de bu üniversitedeydiler, ama Mendeleyev çalışmalarını ayrı olarak sürdürmeyi yeğledi. Molekül kohezyonuna (molekülleri bir arada tutan çekim kuvveti) ilişkin araştırmalarına bu dönemde başladı. Eylül 1860'ta toplanan Karlsruhe Kongresi'ne katıldı ve burada dönemin önde gelen Fransız kimyacıları ve İtalyan kimyacı Stanislao Cannizzaro ile tanıştı; özellikle Cannizzaro'nun atom ağırlığı ile molekül ağırlığı arasında yaptığı ayırmadan oldukça etkilendi.

1861'de Petersburg'a geri dönen Mendeleyev, 1864'e değin ağırlıklı olarak bilimsel makaleler yazdı. 1864'te Petersburg Teknoloji Enstitüsü'nde kimya profesörü, üç yıl sonra da Petersburg Üniversitesi'nde genel kimya profesörü oldu. Dersleri için yeterli bir kitabın bulunmadığını gören Mendeleyev, 1868-70 arasında, kısa sürede klasik bir ders kitabı durumuna gelen *Osnoviyi Kimii* (Kimyanın İlkeleri) adlı kitabını yazdı.

Periyotlar yasasını geliştirmesi. Mendeleyev kitabını yazdığı sırada, elementleri sınıflandırarak bir sistem kurmak için elementlerin özellikleri arasındaki ilişkileri araştırmaya koyuldu. Başka bilim adamları da bu tür bir sınıflandırma sistemi kurmaya çalışıyordu. İngiliz kimyacı ve fizikçi John Dalton'un atom ağırlıkları kavramını ortaya

atmasından sonra kimyacılar, kısmen bütün elementlerin basit ve ortak bir maddeden oluşması olasılığının olup olmadığını görmek, kısmen de özelliklerindeki rastlantısal benzerliklerin yapılarındaki benzerliklerden kaynaklanıp kaynaklanmadığını belirlemek amacıyla, elementlerin özellikleri arasında aritmetik bağıntıları araştırmaya koyulmuşlardı. Atom ağırlıkları üzerinde de çalışmalar yapmış olan Johann Döbereiner ve William Odling, elementler için mantıksal bir sıra bulmaya çalışan kimyacıların başında geliyordu. Ama sonuçta periyotlar yasasını Mendeleyev buldu. Bu yasaya göre elementler artan atom ağırlıklarına göre sıralandığında, ortaya çıkan tabloda elementlerin özellikleri de periyodik olarak sıralanır. Bu tablo, o güne değin tek başına incelenmiş kimyasal bağıntıların pek çoğunun birlikte gözlemlenmesini de olanaklı kılıyordu. Önceleri pek kabul görmeyen sistemin geçerliliği ve doğruluğu zamanla anlaşıldı. Mendeleyev tablosunda boşluklar bıraktı ve bu yerlerin henüz bulunmamış elementlerle doldurulacağını öngördü. Bu elementlerden üç tanesi 20 yıl içinde bulundu ve bunların Mendeleyev'in öngördüğü özellikleri taşıdığı anlaşıldı. Periyodik tablo zamanla kimya kuramının temeli haline geldi ve kabul edilmesinden 20 yıl sonra bulunan radyoaktif bozunma (bir elementin bir başka elemente doğal olarak dönüşmesi) sürecini açıklayabilecek güce sahip olduğunu gösterdi.

Öbür çalışmaları. Mendeleyev 1867'de 2. Paris Dünya Sergisi'ndeki Rus pavyonunu düzenlemesi için Fransa'ya gönderildi. Orada kaldığı sürede Fransız kimya sanayisini inceledi ve bu incelemeler onun Rusya'daki soda sanayisini geliştirmesine yardımcı oldu. Daha sonra Rusya'daki petrol sanayisinin sorunları üzerine çalışmalar yaptı. 1876'da ABD'ye yaptığı bir gezi sırasında ABD'li petrol sanayicilerinin, petrol ürünlerinin verimliliğini ve niteliğini iyileştirici bilimsel çalışmalara önem vermeden yalnızca üretim hacmini artırmak amacıyla yatırım yapmalarını eleştirdi. Rusya'daki petrolün yabancı şirketler tarafından aynı biçimde çıkarılmasını da eleştirdi ve Rusya'nın kendi petrol sanayisini kendi yararına geliştirmesini savundu. Mendeleyev havacılıkla da ilgilendi, çeşitli bilimsel gözlemlerinde balonlardan yararlandı ve arkadaşlarını havadan daha ağır taşıtlarla uçuş olanaklarını araştırmaya özendirdi.

Mendeleyev siyasal açıdan ilerici ve toplumsal reformlardan yana bir bilim adamıydı, bu nedenle de sık sık Çarlık rejiminin baskısına uğradı. Örneğin 1880'de Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'ne tam üye olması reddedildi. Bunun üzerine aralarında birçok Rus üniversitesinin de bulunduğu 20'ye yakın bilim kuruluşu tarafından onursal üyeliğe seçildi. 1890'da öğrencilerin üniversitedeki haksızlıkların düzeltilmesine ilişkin bir dilekçesini hükümete sundu ve hükümetle arasındaki anlaşmazlık nedeniyle üniversitedeki görevinden istifa etti.

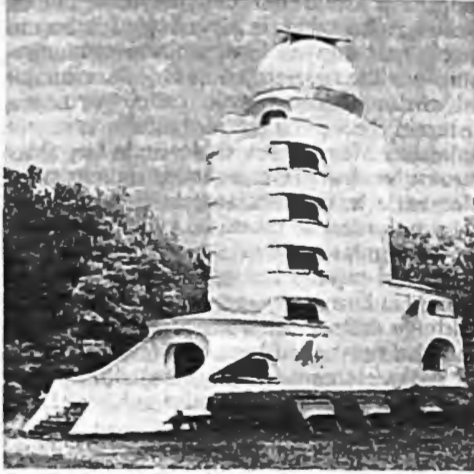
Ama üstün bir bilim adamı olan Mendeleyev, gene de işsiz bırakılmadı ve 1891'de ağır kimyasal maddelerin dışalım konusundaki yeni bir sistem kurmakla görevlendirildi. 1893'te Ağırlıklar ve Ölçüler Bürosu'nun başına getirildi ve ölene değin bu görevinde kaldı.

Mendeleyev'in son yılları sağlığının bozulması ve 1905 ayaklanmasının başlangıcındaki politik olaylar nedeniyle kötü geçti. Yaşadığı dönemde kimyanın sistemleştirilmesine ve kimya alanındaki çalışmalarda

işbirliğine öncülük etti. Kimyasal elementler arasındaki ilişkileri bulmasıyla yalnızca çağdaş kimya biliminin öncüsü olmakla kalmayıp çağdaş fizik de gelişmesine büyük katkıda bulundu.

Mendelsohn, Erich (d. 21 Mart 1887, Allenstein, Almanya - ö. 15 Eylül 1953, San Francisco, ABD), Potsdam'da yaptığı Einstein Kulesi'yle ülkesindeki dışavurumcu mimarlığın temsilcisi olmuş Alman mimar. Münih Teknik Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi görürken, bir yandan da yaptığı resimleri satarak, mağaza vitrinleri düzenleyerek ve tiyatro oyunları için dekorlar

"Einstein Kulesi", 1919-21; Potsdam, Almanya
Anadolu Yayınları Arşivi

hazırlayarak geçimini sağlıyordu. Bu dönemde dışavurumcuların oluşturduğu Der Blaue Reiter adlı sanatçılar grubu ile yakın ilişki içindeydi.

I. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunun yaptığı bir dizi mimarlık konulu resim, savaştan sonra Berlin'de sergilenince büyük ilgi çekti ve ona ilk önemli işini getirdi. Bu, Potsdam kentinde bir gözlem-evi olan Einstein Kulesi'yd (1919-21). Bir heykel gibi tasarlanmış olan bu yapı büyük yankı yaptı. Mendelsohn yapıyı, kalıba dö-külerek istenen biçime sokulan betonarmenin olanaklarını kullanarak oluşturmayı düşünmüştü, ama bu malzemenin bulunmayışı yüzünden üstü sıvalı tuğla ile yetinmek zorunda kalmıştı. Luckenwalde kentinde yaptığı Steinberg-Hermann and Co. adlı şirketin şapka fabrikası da (1920-23) hem çarpıcı görünüşlü, hem de işlevsel bir yapıydı.

1920'li yıllarda Mendelsohn yatay bantlar biçiminde düzenlediği geniş cam yüzeyler kullandığı bir dizi yapı tasarladı. Stuttgart (1927) ve Chemnitz (1928) kentlerindeki Schocken mağazaları buna örnektir.

1933'te Nasyonal Sosyalist Parti yönetime gelince, Mendelsohn Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Önce Brüksel'e, sonra da Londra'ya gitti. İngiltere'deki en önemli yapıtı, Bexhill'deki De La Warr Köşkü oldu (Serge Chermayeff ile birlikte, 1933). Bu, yarım daire planlı, çepeçevre cam kaplı merdiven kulesiyle ilginç bir yapıydı. Mendelsohn aynı dönemde Filistin'de de yapılar tasarladı. Hayfa (1937) ve Kudüs'teki (1938) büyük hastaneler bunların başıydı. 1941'de ABD'ye giden Mendelsohn 1945'te San Francisco'ya yerleşti. Orada yaptığı en önemli yapı Maimonides Hastanesi (1946) oldu. Ayrıca Missouri eyaletindeki St. Louis kentinde, Ohio eyaletindeki Cleveland'da,

Michigan eyaletindeki Grand Rapids'te ve Minnesota eyaletindeki St. Paul kentinde sinagoglar ve kültür merkezleri yaptı.

Arnold Whittick 1940'ta Mendelsohn'un bir yaşamöyküsünü yayımladı.

Mendelssohn, Felix, tam adı JACOB LUDWIG FELIX MENDELSSOHN BARTHOLDY (d. 3 Şubat 1809, Hamburg - ö. 4 Kasım 1847, Leipzig, Almanya), romantizmin müzik alanındaki en seçkin adlarından biri olan besteci, piyanist, orkestra şefi ve öğretmen.

Çocukluğu ve ilk yapıları. Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Büyükbabası düşünür Moses Mendelssohn, babası Abraham ve annesi Lea Salomon Mendelssohn'du. Felix ilk piyano derslerini annesinden aldı. Mendelssohnlar Yahudi atalarıyla onur duymalarına karşın, 19. yüzyılın liberal düşüncelerine uygun olarak, Hristiyanlığı benimsemişlerdi. Felix bir erkek ve iki kız kardeşi

Felix Mendelssohn, James Warren Child'e in suluboya çalışması, 1829; özel koleksiyon
Hugo von Mendelssohn

ile birlikte Protestan olarak vaftiz edildi. Bartholdy adını, Spree Irmağı kıyısında bir mülkü olan, Protestanlığı benimsemiş varlıklı bir dayıları taşımaktaydı. Bu yakın akrabasının mal varlığı üzerlerine geçince, Mendelssohnlar Bartholdy adını da aldılar.

Fransızların Hamburg'u işgal etmesi üzerine aile Berlin'e göç etti. Mendelssohn orada Ludwig Belger'den piyano, K. F. Zelter'den kompozisyon dersleri aldı. Zelter besteci ve öğretmen olarak onun gelişmesinde çok büyük rol oynadı. Daha başka öğretmenler de küçük Mendelssohn'a edebiyat ve resim dersleri verdiler. Bunun sonucunda Mendelssohn'un zihinsel yetenekleri küçük yaşlarında son derece gelişti. Kız kardeşi ile birlikte Paris'e giden Mendelssohn, orada daha ileri piyano dersleri aldı. Mozart'ın müziği ile de Paris'te tanıştığı sanılmaktadır. Gençlik döneminde yaptığı birçok beste arasında 5 opera, yaylı çalgılar orkestrası için 11 senfoni, konçertolar, sonatlar ve fügler vardı. Uzun süre Berlin'deki Prusya Devlet Kitaplığı'nda korunan bu elyazması notların çoğunun II. Dünya Savaşı sırasında yok olduğu sanılmaktadır.

Mendelssohn'un öğretmeni Zelter, onu Goethe'yle tanıştırmak için 1821'de Weimar'a götürdü. Mendelssohn, Goethe'ye Bach'la Mozart'ın yapıtlarını çaldı. Opus 3 *St Minör Üçüncü Dörtlül*'sünü de ona adadı. On iki yaşındaki bu küçük müzikiçiyle yaşlı şair arasında olağanüstü bir dostluk oluştu.

1825'te Paris'te Luigi Cherubini, Mendelssohn'un üstün yeteneklerinin farkına vardı. Ertesi yıl da Mendelssohn *Ein Sommer-nachtstraum* ile (*Bir Yaz Gecesi Rüyası*) olgun bir besteci olarak ortaya çıktı. Bu yapıtındaki özel efektler ve taptaze lirik melodiler, bir yandan özgün bir bestecinin müziği ele alış biçimini ortaya koyarken, bir yandan da canlı orkestrasyonu ile Rimski-Korsakov'un orkestralama tarzını haber veriyordu. Mendelssohn 11 Mart 1829'da Berlin'deki Şan Akademisi'nde *Matthäus Passion*'un, Bach'ın ölümünden sonraki ilk seslendirilişini yönetti ve böylece bu bestecinin 19. yüzyılda yeniden tanınmasını sağladı. Bu arada İsviçre'yi ziyaret etmiş, Weber'le tanışmıştı. Weber, onu müzikte temel bir ulusal özellik geliştirmeye özendirirdi. Mendelssohn'un bu dönemdeki en büyük yapıtı Opus 4 *Mi Bemol Majör Sekizli*'ydi (1825). Bu yapıt yalnızca teknik ustalığı ve o güne değin görülmemiş tuşe hafifliği yanında, büyük melodi ve ritim özgünlüğü ile de öne çıkıyordu. *Sekizli*'de Mendelssohn *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nın fon müziğinde görülen hızlı hareketli *scherzo* türünü de geliştirmişti.

1829 ilkbaharında İngiltere'yi ziyaret eden Mendelssohn, Londra Filarmoni Derneği'nde Opus 1 *Do Minör Birinci Senfoni*'sini (1824) yönetti. Yazın da İskoçya'ya geçti; Abbotsford'da Sir Walter Scott ile tanıştı. 1830-32 arasında Almanya, Avusturya, İtalya ve İsviçre yolculukları ile geçirdi; 1832'de İngiltere'ye dönerek Opus 26 *Hebridler (Fingal Mağarası) Uvertürü*'nü (1830-32) yönetti ve 1830'da Venedik'teyken tamamlamış olduğu *Lieder ohne Worte*'sinin (*Söz-süz Şarkılar*) birinci kitabını yayımladı. O dönemde, çekici ve zarif müziğiyle yavaş yavaş İngiltere'de 19. yüzyılın en sevilen bestecisi haline geliyordu. Zaten besteci olarak da ününü daha çok, kısa yaşamında en az 10 kez gittiği İngiltere'de kazandı. Opus 56 *La Minör-Majör Üçüncü (İskoç) Senfoni*'ni (1830-42) gözde bestecisi olduğu Kraliçe Victoria'ya adadı. İngiliz müzik izleyicileri Mendelssohn'u başka bakımlardan da sevdiler. Düğün törenlerinin *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'ndan "Düğün Marşı"yla başlaması âdeti, bu parçanın İngiliz prensesinin 1858'deki düğününde çalınmasıyla başlamıştı.

Mendelssohn, Beethoven'in piyano için *Beşinci (İmparator)* ve Opus 58 *Sol Majör Dördüncü* konçertolarının Londra'daki ilk çalınışını da gerçekleştirdi. Olağanüstü güçlü belleğiyle bir konçertoyu izleyici önünde ezbere çalan ilk kişi oldu. 1846'da sahnelenen *Elijah* oratoryosunun çok tutulması, Mendelssohn'u, İngiliz müziği üzerindeki etkisi Handel'inkine eş bir besteci durumuna getirdi. İngiliz bestecilerinin Wagner, Debussy ya da Stravinsky'ye tutkun daha sonraki kuşakları Mendelssohn egemenliğine başkaldırdılar ve onun ikinci derece önem taşıyan yapıtlarındaki duygusallığı kınadılar. Ama gene de Mendelssohn'ın İngiliz müzik dehasını, önceleri icraları, daha sonra da yapıtlarıyla uyarmayı başarmış olduğu kuşkusuzdur.

Mendelssohn ilk Londra ziyaretinin ardından çıktığı büyük turnede birçok yeni deneyim edindi. Uzun mektuplarında turneden canlı ayrıntılar yer alır. Goethe'nin önerisiyle okuduğu Laurence Sterne'in *A Sentimental Journey Through France and Italy*'sinden (1768; Fransa ve İtalya'da Duygusal Bir Yolculuk) esinlenen Mendelssohn, izlenimlerini çok canlı bir biçimde kaydetmişti. Venedik'te Tiziano ve Giorgione'nin yapıtlarına hayran kaldı. Ama Roma'daki papalık kilise şarkıcıları "müziğe oldukça yabancısı" kimselerdi, Mendelssohn

ise Gregorius müziğini anlamsız buluyordu.

1833'te Opus 90 *La Majör-Minör Dördüncü (İtalyan) Senfoni*'sini yönetmek üzere gene Londra'ya gitti. Aynı yıl Düsseldorf kentinin müzik yöneticiliğine getirildi. Bu kentte kilise ayinlerine Beethoven ile Cherubini'nin missalarının alınmasını sağladı. Düsseldorf'ta ilk oratoryosu olan Opus 36 *St. Paul'a* da (1836) başladı. 1835'te Leipzig'te Gewandhaus Orkestrası'nın şefliğine getirildi. Orada yalnız bu orkestranın düzeyini yükseltmekle kalmadı, Leipzig'i de Almanya'nın müzik başkenti durumuna getirdi. Chopin ve Schumann, Mendelssohn'un Leipzig'teki dostları arasındaydı. Gewandhaus Orkestrası ile verdiği ilk konserde Opus 27 *Meeresstille und Glückliche Fahrt* (1828-32; *Sakin Deniz ve Esen Yolculuk*) *Uvertürü*nü yönetti.

Evliliği ve olgunluk dönemi. Öteden beri tek dileği oğlunun *St. Paul Oratoryosu*'nu tamamlaması olan Abraham Mendelssohn 1835'te öldü. Bu olay Mendelssohn'u çok sarstı. Kararlı bir biçimde bu oratoryo üzerinde çalışmaya koyuldu ve ertesi yıl Düsseldorf'ta yapıtın ilk seslendirilişini yönetti. 28 Mart 1837'de Fransız bir Protestan papazının kızı olan 16 yaşındaki Cécile Jeanrenaud ile evlendi.

Mendelssohn'un bunu izleyen yıllarda bestelediği yapıtlar arasında piyano için Opus 54 *Variations sérieuses* (1841; *Ciddi Çeşitlemeler*), Opus 52 *Lobgesang* (1840; *Övgü Şarkısı*), 64. *Psalm*, Opus 40 *Mi Minör-Majör İkinci Piyano Konçertosu* (1844) gibi oda müziği yapıtları vardır. 1838'de Mendelssohn Opus 64 *Mi Minör-Majör Keman Konçertosu* üzerinde çalışmaya başladı. Çok hızlı çalışan, yapıtlarını mektup yazarmışçasına kolaylıkla tamamlayan bir besteci olduğu halde, bu yapıt üzerinde altı yıl yoğun biçimde çalışması gerekti. *Keman Konçertosu* 20. yüzyılda da melodilerinin sıcaklığı ve canlılığı ile hâlâ beğenilen bir yapıt olduğu gibi, eskiye meraklı dinleyicilerin gözünde de 19. yüzyılın zarif müzik dilini kutsallaştıran bir anıt sayılır. Brahms, Bartók ve Alban Berg'in daha abartılı ve çoğunlukla da daha dramatik olan konçertoları bu konçertonun popürlüğünü azaltmadı. Mendelssohn'un yapıtlarından birçoğunun, romantizme özgü derinlikten yoksun, betimleyici parçalar olduğu doğrudur. Ama, örneğin *Keman Konçertosu* ve bazı oda müziği parçaları gibi, baştan aşağı lirizmle dolup taşan, son derece çekici, naif ve taze yapıtları derin bir romantik mucize duygusu uyandırarak sona erer.

Mendelssohn 1843'te Leipzig'te müzik konservatuvarını kurdu ve Schumann ile birlikte kompozisyon dersleri verdi. Bunu, çok sayıda yeni bağlantı getiren Londra ve Birmingham ziyaretleri izledi. Bu yoğun çalışma dönemi sırasında kız kardeşi Fanny'nin Mayıs 1847'de ölümü onu çok sarstı. Fanny, Mendelssohn'un yaşayan tek yakın akrabasıydı. Üstelik beste çalışmalarını da vardı. Mendelssohn'un olduğu kabul edilen *Sözüz Şarkılar*'ın bazısını aslında o bestelemişti. Böylesine bağlı olduğu bir yakınının ölümünün, Mendelssohn gibi duyarlı bir insanı allak bullak etmesi doğaldı. Bu olaydan sonra kendini toparlayamadı ve birkaç ay sonra geçirdiği bir kanama sonucu öldü.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Orkestra parçası. Opus 107 *Re Majör Beşinci (Reformasyon) Senfoni* (1829-30), *Güzel Melusine Uvertürü* (1833), Opus 25 *Sol Minör Birinci Piyano Konçertosu* (1831). Oda müziği. *Mi Bemol Majör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1823), Opus 12 *Mi Bemol Majör Birinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1829), Opus 13 *La Majör İkinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1827), Opus 44 *Re Majör*

Üçüncü Yaylı Çalgılar Dörtlüsü (1838), Opus 44 *Mi Minör Dördüncü Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1837), Opus 44 *Mi Bemol Majör Beşinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1838), Opus 80 *Fa Minör Altnca Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1847), Opus 18 *La Majör Birinci Yaylı Çalgılar Beşlisi* (1826; İkinci biçimi 1832), Opus 87 *Mi Bemol Majör İkinci Yaylı Çalgılar Beşlisi* (1845), Opus 1 *Do Minör Birinci Piyano Dörtlüsü* (1822), Opus 2 *Fa Minör İkinci Piyano Dörtlüsü* (1823), Opus 49 *Re Minör Birinci Piyano Üçlüsü* (1839), Opus 66 *Do Minör İkinci Piyano Üçlüsü* (1847), Opus 110 *Re Majör Yaylı Çalgılar Altnısı* (1824), Opus 4 *Fa Minör Keman ve Piyano Sonatı* (1825), Opus 81 *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü İçin Dört Parça* (1827-47). Vokal müzik. Opera. Opus 10 *Die Hochzeit des Camacho* (1825; Camacho'nun Düğünü). Operet. Opus 89 *Die Heimkehr aus der Fremde* (1829; Gurbetten Dönüş). Kilise müziği. Opus 30 3 motet (1830), 8 mezmur, Opus 79 sekiz sesli koro için 6 anthem (1843-46), soprano, koro ve org için *İşit Duamı İlahisi* (1844). Eğitlik koro müziği. Opus 73 *Lauda Sion* (1846). Piyano müziği. 5 fantezi, 7 prelüd ve füz, 3 sonat, Opus 72 *Kinderstücke* (1842; Çocuk Parçaları). Org müziği. Opus 37 3 prelüd ve füz (1833-37), Opus 65 6 sonat (1844-45).

Mendelssohn, Moses (d. 26 Eylül 1729, Dessau-Anhalt - ö. 4 Ocak 1786, Berlin, Almanya), Yahudi Alman filozof, eleştirmen, kutsal metin çevirmeni. Yahudi topluluklarının Alman burjuvazisiyle bütünleşme çabalarına yardımcı olmuştur.

Menachem Mendel Dessau'nun oğluydu. Yahudiler arasında Moses Dessau adıyla

Moses Mendelssohn, Anton Graff'ın portresinden bir taş baskı
Deutsche Fotothek Dresden

bilinmekle birlikte Mendel'in oğlu anlamına gelen Almanca Mendelssohn soyadını kullandı. Bu tercihi, öteki Yahudiler için de önerdiği Alman toplumuna katılma çabasını yansıtıyordu. 1743'te Berlin'e gitti; orada John Locke, Gottfried von Leibniz ve Christian von Wolff'un düşüncelerini inceledi. 1754'te Alman tiyatro yazarı Gotthold Ephraim Lessing ile tanıştı. *Die Juden* (1749; Yahudiler) adlı oyununda soylu bir Yahudiye betimleyen Lessing, idealinin gerçekleşmesi saydığı Mendelssohn'u görmek için özel olarak onun yaşadığı kente gitti. Lessing *Nathan der Weise* (1779; *Bilge Nathan*, 1966, 1982) oyununun ana karakterini, bilgeliğiyle "Almanların Sokrates'i" olarak ün kazanmış Mendelssohn'u örnek alarak çizdi. Mendelssohn, Leibniz'i öven ilk yapıtı *Philosophische Gespräche*'yi (1755; Felsefi Konuşmalar) Lessing'in yardımıyla yayımladı. Aynı yıl duyguların tinsel önemini vurguladığı *Briefe über die Entfindungen*'i de (Duygu Üzerine Mektuplar) yayımladı.

Berlinli Yahudilerin ısrarıyla Mendelssohn, Yedi Yıl Savaşları (1756-63) sırasında Prusya'nın büyük devletler arasında soka Kral II. Friedrich'i (Büyük) kutlayan övgü mektupları yazmaya üstlenmişti. Ama müzik ve güzel sanatlarla yakından ilgilenen Friedrich, Mendelssohn'un kendi şairleriyle ilgili eleştirilerinden hoşnut olmadığı için Yahudilere karşı düşmanca bir tutum takın-

dı. Bu tutum 1763'te Mendelssohn'un Prusya Sanatlar Akademisi'nin deneme yarışması ödülünü kazanmasıyla değişti ve Friedrich, Mendelssohn'u öteki Yahudilerden ayrı tutmaya razı oldu. Mendelssohn, kendi adıyla basılan bu ödüllü yapıtında (1764) ilk kez metafizik ve matematik önermelerin kanıtlanabilirliklerini karşılaştırıyordu. En ünlü yapıtı olan *Phädon oder über die Unsterblichkeit der Seele*'de (1767; Phaidon ya da Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine) döneme egemen maddeci görüşlerine karşı ruhun ölümsüzlüğünü savundu. Yapıtın başlığı, Platon'un *Phaidon* adlı diyaloguna duyduğu saygıyı yansıtıyordu.

Mendelssohn, İsviçreli ilahiyatçı J.C. Lavater ile Hristiyanlık üzerine giriştiği sert bir tartışma sonucunda 1771'de bir bunalım geçirdi. Lavater iki yıl önce Mendelssohn'a, yurttaşı Charles Bonnet'nin bir yapıtından yaptığı çeviriyi yollamış ve ithaf yazısında, Bonnet'nin Hristiyanlık üzerine tezlerini çürütmediği sürece Mendelssohn'un Hristiyan olarak kalacağını öne sürmüştü. Mendelssohn, dinsel tartışmalardan hiç hoşlanmadığı halde, kendini Yahudiliğini kanıtlamak zorunda hissetti. İçine düştüğü gerilim ancak 1774'te Mezmurlar'ı çevirmeye başladıktan sonra azaldı. Daha sonra, Yahudilerin kendi dinsel gelenekleri ile Alman kültürü arasında ilişki kurlmalarına yardımcı olmak amacıyla, Tora'nın İbrani alfabesiyle yapılacak Almanca basımının (1780-83) hazırlıklarına girişti. Aynı dönemde aforoz öğretisi üzerinde odaklanan yeni bir tartışmaya itildi. Tartışma, özgürlüklerine kavuşabilmek için Mendelssohn'un kişisel müdahalesini gerekli gören Alsace Yahudileri için arkadaşası Christian Wilhelm von Dohm'un bir dilekçe yazmayı kabul etmesi üzerine ortaya çıktı. Dohm, *Über die bürgerliche Verbesserung der Juden* (1781; Yahudilerin Yurttaşlık Konumlarının Gelişmesi Üzerine) adlı yapıtında bir yandan Yahudilere özgürlük istiyor, bir yandan da devletin, Yahudi cemaatinin kendi üyelerini aforoz etme hakkını koruması gerektiğini savunuyordu. Dohm'un kitabının uyandırdığı tepkilere karşı giriştiği mücadelede Mendelssohn, Manasseh ben Israel'in *Vindiciae Judaearum*'unun (Yahudilerin Korunması) bir Almanca çevirisine yazdığı önsözde aforozla karşı çıktı. İmzasız bir yazıda Yahudi şeriatının özünden sapmakla suçlanmasından sonra *Jerusalem, oder über religiöse Macht und Judentum*'u (1783; Kudüs ya da Dinsel Erk ve Yahudilik Üzerine) yazdı. Bu yapıtta devletin yalnızca eylemleri denetlemek için zor kullanabileceğini, düşüncelere ise ne dinsel cemaatin ne de devletin el uzatabileceğini savundu.

Lessing'in Spinoza'nın panteizmini desteklediği yolundaki savlar çevresinde dönen bir tartışmada da Mendelssohn Lessing'i savundu. Son yapıtı *Morgenstunden*'i (1785; Sabah Saatleri), Leibniz'in *tanrı anlayışını* desteklemek için yazdı. Yedi ciltte toplanan bütün yapıtları 1843-45 arasında yayımlandı. Mendelssohn'un oğlu Abraham, besteci Felix Mendelssohn'un babasıdır.

Mendenhall, Thomas Corwin (d. 4 Ekim 1841, Hanoverton, Ohio - ö. 27 Mart 1924, Ravenna, Ohio, ABD), mutlak kütleşekiminin ölçülmesi için halka sarkaç kullanımını ilk öneren ABD'li fizikçi ve meteorolog. 1873-78 arasında Columbus'taki Ohio Eyalet Üniversitesi'nde profesörlük yapan Mendenhall, 1881'de emekli olduktan sonra da ders vermeye devam etti, 1884'te ABD İşaret Birliği'nde görevlendirildi. 1878-81

arasında Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'nde konuk profesör olarak dersler verdi, ayrıca Japon hükümetinin meteoroloji sistemi kurma çalışmalarına yardımcı oldu. 1889'da ise ABD Kıyı ve Jeodezi Araştırmaları Kurumu'nun yöneticiliğine getirildi. 1894-1901 arasında Massachusetts'teki Worcester Politeknik Enstitüsü'nün başkanlığını yaptı, daha sonra Avrupa'ya geçerek 11 yıl boyunca burada çalıştı.

Ohio eyaletinin hava meteoroloji servisini kuran Mendenhall, elektrik, sismoloji ve atmosfer elektriği alanlarında da çalışmalar yaptı.

Mendenhall Buzulu, Alaska'nın güneydoğusundaki Boundary Dağlarından başlayan geniş Juneau Buz Alanının güney yarısından sonra 23 km boyunca uzanan 6,4 km genişliğindeki mavi buz örtüsü. Tongass Ulusal Ormanı'na bitişik olan buzul, her yıl 27 m kadar gerilemekte ve bunun sonucunda ham buzultaşlar (moren) ile uzun süreden beri buzul örtüsü altında kalmış olan bir ormanın kalıntıları açığa çıkmaktadır. Başlangıçta bölgede yaşayan Auke Yerlileri nedeniyle Auke Buzulu olarak adlandırılan buzula 1892'de, ABD Kıyı ve Jeodezi Araştırmaları Kurumu'ndan Thomas Corwin Mendenhall'un adı verilmiştir. Buzula bitişik Mendenhall Gölü 1900 dolayında oluşmaya başlamış ve bugün 2,4 km uzunluğa, 1,6 km genişliğe ve buzul yüzünün merkezine yakın yerde 35 m derinliğe ulaşmıştır.

Menderes, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Merkez ilçeye bağlı bir bucak olan Cumaovası, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3397 sayılı yasa uyarınca Değirmendere bucağı da katılıp adı Menderes biçiminde değiştirilerek ilçe yapılmıştır.

Menderes (eskiden Cumaovası) Belediyesi 1950'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 53.379; kasaba, 6.799.

menderes, yatak eğimi azalmış akarsular-da, genellikle art arda birbirini izleyen U biçimli bükümlere verilen ad. Daha çok alüvyonlu malzemelerle kaplı zeminlerde ortaya çıkan menderesler, sağa ve sola dolanarak akışlarını alüvyon vadisinin eğimine uydururlar. Mendereslerin oluştuğu bölümde akarsu yatağının uzunluğu, genellikle vadi uzunluğunun bir ya da bir buçuk

Taleri İmağının menderesi, Middlemarch'ın batısı, Otago, Yeni Zelanda
New Zealand Geological Survey; Fotoğraf, D. L. Homer

katını bulur. Menderes bükümlerinde durgun su birikintileri, menderesler arasındaki bükümlsüz kesimlerde ise dalgali akıntılar görülür. Bir menderesin boyu genellikle akarsu yatağının eninden 7-10 kat daha uzundur.

Menderesler çizerek ilerleyen bir akarsuyun herhangi bir engel karşısında akış yönünün tersine yığınak yapması, menderesin büzülerek kaz boynu biçimini almasına yol açar. Bu durumda akarsu kaz boynunu keserek bir kestirme yol oluşturabilir; böylece menderesin ana yataktan ayrılmasıyla kopuk menderes(*) ortaya çıkar. Mil tortullarıyla dolan kopuk menderes zamanla bir bataklıkla ya da kuru yatağa dönüşebilir. Yatak eğiminin hızla yükseldiği durumlarda ise akarsuyun zemindeki kayış yüzeyi oymasıyla gömük menderesler ortaya çıkar. Bu biçimde oluşan dik kayış duvarları bazen menderes yatağının her iki kıyısında bakışımı bir konum alırlar.

Mendereslerin oluşumu konusunda akarsuyun düzeyindeki değişiklikler, bölgesel engeller, Yer'in dönme hareketi ve yatakta daha önce bulunan setlerin genişlemesi gibi birçok açıklama öne sürülmüştür. Bugüne değin tamamen anlaşılamamasına karşın, mendereslerin dalga olgusunun bir biçimi olduğu üzerinde durulmaktadır. Menderesler akıntının sapma açısı, su yüzeyinin eğimi ve akarsuyun dönme hareketinin gerektirdiği toplam iş gibi değişkenleri en aza indirgeğinden akarsu için en elverişli yatağı oluşturur.

Menderes, (Ali) Adnan (d. 1899, Aydın - ö. 17 Eylül 1961, İmralı Adası), 22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960 arasında başbakan. Demokrat Parti'nin(*) (DP) kurucuları arasında yer almuş, Haziran 1950'den sonra bu partinin genel başkanlığını yapmıştır. 27 Mayıs 1960 müdahalesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) kurduğu

Adnan Menderes
Ara Güler

Yüksek Adalet Divanı'nca yargılanarak anayasayı ihlal suçundan idam edilmiştir. İzmirli Kâtipzade ailesinden İbrahim Ethem Bey'le Aydın'ın büyük toprak sahibi Hacılipaşazadeler ailesinden Tevfika Hanım'ın oğluydu. Annesini ve babasını küçük yaşta kaybetti. Ortaöğrenime İzmir İhtihat ve Terakki İdadisi'nde başladı. Aynı kentteki Kızılçullu Amerikan Koleji'nde okurken 1916'da I. Dünya Savaşı nedeniyle askere alındı. Suriye'ye giderken hastalığı nedeniyle İzmir'de geri hizmette görevlendirildi. Askerlikten sonra Çakırbeyli'de bulunan çiftliklerine döndü. Yunanlıların İzmir'i işgalinden (15 Mayıs 1919) sonra kurulan yerel direniş örgütlerine katıldı, Söke'de piyade alayı yaveri ve Sandıklı'da süvari bölüğü subayı olarak çeşitli görevlerde bulundu. Kurtuluş Savaşı'nın sonunda (1922), modern tarım yapmayı amaçladığı Çakırbeyli çiftliği dışında, topraklarının büyük bölümünü köylülere devretti.

1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) Aydın il başkanı olarak siyasete atıldı. Partinin üç ay içinde kendini feshetmesi üzerine Cumhuriyet Halk Fırkası'na (CHF) girdi. 1931'den sonra dört dönem bu partiden Aydın milletvekili seçildi. Bu arada

Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Mayıs 1945'te, bir tarım reformu gerçekleştirmek amacıyla hazırlanan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu(*) tasarısını inceleyecek meclis komisyonuna raportör oldu. Büyük toprak mülkiyetini yok edeceği ve tarımsal verimliliği düşüreceği gerekçesiyle Emin Sazak ve Cavit Oral'la birlikte tasarıya karşı çıktı, komisyonunda istifa etti. 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Fuad Köprülü ve Refik Koral-tan'la birlikte Dörtlülük Takrir(*) olarak bilinen önergeyi imzaladı. Önergenin CHP meclis grubuna reddedilmesi üzerine görüşlerini basına açıklayan Menderes, Köprülü ve Koral-tan 12 Haziran 1945'te partiden çıkarıldılar (Bayar daha sonra önce milletvekilliğinden, ardından da CHP'den istifa etti). Dörtlülük Takrir'in imzacıları 7 Ocak 1946'da DP'yi kurdular.

DP 1946 seçimlerinde, aralarında Kütahya milletvekili Adnan Menderes'in de bulunduğu 66 milletvekilliği elde etti. 14 Mayıs 1950'deki genel seçimlerde ise yüzde 50'nin üzerinde oy toplayarak iktidar oldu. Bu seçimlerde Aydın'dan milletvekili seçilen Menderes 22 Mayıs'ta ilk DP hükümetini kurdu; cumhurbaşkanlığına seçilen Bayar'ın yerine 9 Haziran'da da partinin genel başkanlığına getirildi. DP iktidarının ilk yıllarında gerek kırsal kesimde, gerek kentlerde gerçekleşen hızlı dönüşüm ve refah düzeyinin yükselmesi sonucunda 1954 seçimlerinde partinin oy oranı daha da arttı.

Menderes hükümetleri Türk dış politikasında daha önce beliren Batı ve ABD yanlısı çizgiyi derinleştirdi. TBMM kararı olmaksızın Kore Savaşı'na asker gönderilmesi (1950), Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) katılması (1952), Balkan Paketi'nin imzalanması (1953), Bağdat Paketi'ne (1955), ardından da onun yerini alan Merkezi Antlaşma Teşkilatı'na (CENTO) girilmesi (1959) ve Kıbrıs'la ilgili Züriç ve Londra antlaşmalarının imzalanması (1959) bu dönemde gerçekleşti. Menderes hükümeti, 1955'teki Bandung Konferansı'nda ve Cezayir'in Fransa'ya karşı bağımsızlık savaşında büyük Batılı devletlerin yanında yer aldı.

Menderes hükümetleri döneminde siyasal özgürlüklerde otoriter düzenlemelere gidildi. Halkevleri (1951), Türkiye Sosyalist Partisi (1952) ve Millet Partisi (1953) kapatıldı, düşünce ve örgütlenme özgürlüğü kısıtlayan TCK'nın 141. ve 142. maddeleri ağırlaştırıldı. Üniversite öğretim üyelerinin siyasal partilerde etkin görevler almasını engelleyen bir yasa çıkarıldı. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kısıtlandı (1956), seçim yasasında iktidar partisi lehinde yeni değişiklikler yapıldı (1957). Hükümetin, laiklik ilkesinden uzaklaştığı yönündeki eleştiriler yoğunlaştı. DP yönetiminin ilk yıllarındaki hızlı büyümenin enflasyonist sonuçları da 1950'lerin ortalarından sonra gitgide ağırlaştı.

Siyasal gerginliğin arttığı bir ortamda Ekim 1957'de yapılan genel seçimlerde DP'nin oyları yüzde 50'nin altına düştü. Menderes Kasım 1957'de beşinci hükümetini kurdu. 1958'de basın yoluyla işlenen suçların kapsamı genişletildi, basına kısıtlamalar getirildi, gazeteciler sık sık tutuklandı. 1958'de 4 Ağustos Kararları'yla Türk parasının değeri fiilen düşürüldü ve bir istikrar programı yürürlüğe kondu. DP'nin kurduğu Vatan Cephesi(*) siyasal ve toplumsal kutuplaşmayı daha da derinleştirdi. 17 Şubat 1959'da Kıbrıs konusunda Yunanistan'la imzalanan ikili anlaşmanın ardından üçlü görüşmeler için İngiltere'ye giden Menderes'in, uçağının Gatwick Havalimanı'na düşüp parçalanmasına karşın kazadan yara almadan kurtulması kısa süreli bir

yumuşamaya yol açtı. İlkbaharda muhalefetteki CHP genel başkanı İsmet İnönü Kayseri, Uşak, Çanakkale ve İstanbul'da saldırılara uğradı. Menderes, CHP'nin ve basın organlarının yasadışı bazı etkinliklerde bulunduğu gerekçesiyle, bu savların incelenmesi için TBMM'de bir Tahkikat Komisyonu(*) kurdurdu (18 Nisan 1960). Komisyona gazete ve parti kapatma, tutuklama kararı alma gibi yetkiler verilmesi üzerine 28-29 Nisan'da İstanbul ve Ankara'da üniversite yönetici ve öğretim üyelerinin de katıldığı öğrenci gösterileri yapıldı. Bunun üzerine her iki kentte sıkıyönetim ilan edildi. 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencileri Ankara'da izinsiz bir protesto yürüyüşü yaptı.

25 Mayıs'ta Eskişehir'e gitmiş olan Menderes, 27 Mayıs müdahalesinden birkaç saat sonra Kütahya yolunda tutuklanarak Ankara'ya getirildi ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hükümet üyeleri ve DP milletvekilleriyle birlikte, İstanbul'da Yassıada'ya gönderildi. Yüksek Adalet Divanı'nca yargılandıkları 16 ay süresince Menderes ve arkadaşları Yassıada'da tutuklu kaldılar. 15 Eylül 1961'de kararlarını açıklayan divan, Menderes'in de aralarında bulunduğu 15 kişiyi TCK'nın 146. maddesi gereğince anayasayı ihlal suçundan idam cezasına çarptırdı. Anayasa'yı ihlal davasının konusunu oluşturan suçlamalardan bazıları, CHP'nin mallarının hazineye devredilmesi (14 Aralık 1953), Kırşehir'in siyasal nedenlerle ilçe merkezi yapılması, yargıç teminatı ve mahkeme bağımsızlığının ihlali, seçim yasasındaki antidemokratik değişiklikler, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, devlet radyosunun DP organı durumuna getirilmesi, 28-29 Nisan'da Ankara ve İstanbul'da gösteri yapan gençlere polis ateş açmasıydı. Menderes, hakkındaki açılan öteki davalardan birinden (opera sanatçısı Aysan Aydan'dan olan çocuğunu öldürtüğü iddiasına dayanan "Bebek Davası") beraat etti, 6-7 Eylül Olayları Davası'ndan 6 yıl, İpar Transport Şirketi'nin döviz yolsuzluğuyla ilgili davadan 1 yıl, Örtülü Ödenek Davası'ndan da 15 yıl 2 ay hapis ve çeşitli para cezalarına çarptırıldı. Tutuklu bulunduğu odada uyanmadığı için karar celsesine gelemeyen Menderes'in, kibrit kutusunda biriktirip sakladığı çok sayıda uyku hapını içerek intihar girişiminde bulunduğu ya da bir çok geçirdiği öne sürüldü. MBK, 15 idam hükmülüsü arasında yalnızca Menderes'le birlikte Hasan Polatkan ile Fatin Rüştü Zorlu'nun cezalarını onayladı. Polatkan ve Zorlu 16 Eylül 1961'de İmralı Adasında idam edildi. Menderes ise tedavisi tamamlandıktan sonra 17 Eylül günü İmralı Adasına götürüldü ve hüküm infaz edildi.

Yüksek Adalet Divanı kararlarının ve Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamının haklılığı ve meşruluğu uzun yıllar tartışma konusu oldu. Sonunda Nisan 1991'de TBMM Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun naaşları 17 Eylül 1991'de İmralı'daki mezarlarından alınarak İstanbul'da Topkapı'da yaptırılan anıtmezaraya nakledildi.

Menderes Irmağı bak. Büyük Menderes Irmağı

Mendès, Catulle (d. 22 Mayıs 1843, Bordeaux - ö. 9 Şubat 1909, Paris, Fransa), Fransız şair, oyun yazarı ve romancı. Romantizmin biçime önem vermemesine tepki olarak doğan ve denetimli, biçimci bir "sanat için sanat" anlayışını savunan Parnasçılar adlı bir grup Fransız şairin arasında yer almıştır.

Bir bankacının oğluydu. 1860'ta Paris'te kayınpederi Théophile Gautier'nin son yapıtlarıyla Charles Baudelaire ve Villiers de

L'Isle-Adam gibi şairlerin yapıtlarına yer veren *La Revue Fantaisiste* adlı dergiyi çıkardı. Parnasçılık akımına adını veren *Le Parnasse contemporain* (1866-76, 3 cilt; Çağdaş Parnasçılık) adlı antolojiyi yayıma hazırladı. *La Légende du Parnasse contemporain* (Çağdaş Parnasçılığın Öyküsü) adlı yapıtıyla bu akımın tarihsel gelişimini anlattı. Sonradan simgecilik adlı önemli şiir akımını kuracak olan genç şairler kuşağı üzerinde özendirici bir rol oynadı.

Poésies (1892; Şiirler) ve *Poésies nouvelles* (1893; Yeni Şiirler) adlı kitaplarında yer alan şiirlerini, taklit ettiği başka şairlerin yapıtlarından ayırt etmek oldukça güçtür. Mendès *Les Mères ennemies* (1882; Düşman Anneler) ve *La Femme de Tabarin* (1887; Tabarinli Kadın) adlı oyunlarında daha başarılı oldu. *Le Roi Vierge* (1881; Bakir Kral) ve *Les Crimes du Vieux Blas* (Yaşlı Blas'ın Cinayetleri) gibi çeşitli romanlarla *Pour lire au bain* (Banyoda Okumak İçin) gibi açık saçık masallar yazdı. Ayrıca günümüzde de ilgi uyandıran *Rapport sur le mouvement poétique français de 1867-1900* (1902; 1867-1900 Dönemindeki Fransız Şiir Akımı Üzerine Bir Rapor) adlı eleştirel bir çalışması vardır.

Mendes, Murilo (d. 13 Mayıs 1901, Juiz de Fora, Brezilya - ö. 14 Ağustos 1975, Lizbon, Portekiz), 1930'dan sonra ülkesinde gelişen *mouvementisme* akımında önemli rol oynayan Brezilyalı şair ve diplomat. Yaşamının büyük bölümünü öğretmenlik ve İtalya'da kültür ateşliği yaparak geçirmiştir.

Mendes konuşma diliyle yazdığı, alaycı bir mizah içeren ilk şiirlerinde ülkesinin günlük yaşamında görülen karmaşık, yaratıcı güçleri ele aldı. Sonraki yapıtlarında artan ölçüde gerçeküstüculüğün etkisinde kaldı. 1934'te Katolikliği benimsemesinden sonra Jorge de Lima ile birlikte, örneğin *Tempo e Eternidade* (1935; Zaman ve Sonsuzluk) gibi bazılarında alegorik anlatım tarzını kullandığı metafizik şiirler yazdı. Bu dönemdeki şiirlerinin çoğunda dinsel aşkınlıkla biçimler dünyası arasında neredeyse diyalektik bir gerilim görülür. Yaşamının son 20 yılında yayımladığı ve geleneksel İspanyol şiirinin sade berraklığıyla "kuruluşunu" katmaya çalıştığı şiirleriyle João Cabral de Melo Neto'yu etkiledi. Şiirlerinde ayrıca somut edebiyat anlayışının bazı tekniklerini de denedi. 1972'de Etna-Taormina, ertesi yıl Viareggio adlı İtalyan edebiyat ödülleri kazandı.

Mendès-France, Pierre (d. 11 Ocak 1907, Paris - ö. 18 Ekim 1982, Paris), Haziran 1954-Şubat 1955 arasında Fransa başbakanı. Fransa'nın Çinhindi Savaşı'ndan çekilmesiyle sonuçlanan görüşmeleri yürütmüş, Dördüncü Cumhuriyet yönetimini ve Radikal Sosyalist Parti'yi güçlendirmek için yoğun çaba harcamıştır.

Avukat olduktan sonra, 1932'de Radikal Sosyalist Parti'den Eure milletvekili olarak parlamentoya girdi. 1940'a değin sürdürdü-

Mendès-France
H. Roger-Viollet

gü bu görevi sırasında Mart-Haziran 1938 arasında Léon Blum hükümetinde maliye bakanlığı müsteşarlığı yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında hava kuvvetlerinde görev aldı. Vichy Hükümeti tarafından tutuklandıysa da Haziran 1941'de haptisten kaçmayı başardı. Ardından Londra'ya geçerek (Şubat 1942) Özgür Fransız Kuvvetleri'ne katıldı. Kasım 1943-Nisan 1945 arasında General Charles de Gaulle hükümetinde önce maliye müsteşarı, ardından da ulusal ekonomi bakanı olarak görevi yaptı. Enflasyonu durdurmaya yönelik istikrar politikaları, hükümetle arasının açılmasına yol açınca Nisan 1945'te görevinden istifa etti.

Haziran 1946'da yeniden milletvekili seçilen Mendès-France, Dördüncü Cumhuriyet hükümetlerinin ekonomik alanda ve Çinhindi Savaşı ile Kuzey Afrika sorunları karşısında izledikleri politikaları sert biçimde eleştirerek ön plana çıktı. Fransızların Mayıs 1954'te Dien Bien Phu'da Viet Minh kuvvetlerine yenilmesi üzerine başbakan oldu. Mendès-France'ın bir ay içinde Çinhindi'deki savaşa son verme vaadi, Cenevre Konferansı sırasında gerçekleşti ve 21 Temmuz 1954'te imzalanan Cenevre Anlaşmaları'yla Vietnam'ı ikiye bölen 17. enlem boyunca ateşkes ilan edildi. Ardından Tunus'a tam özerklik tanınacağını açıklayarak bu ülkenin bağımsızlığına giden yolu açan Mendès-France, Almanların yeniden silahlanmasını öngören bir İngiliz planını kabul ederek Avrupa Savunma Topluluğu (EDC) adlı bir savunma örgütü kurma girişiminin başarısızlığa uğramasında etkili oldu. İzlediği politikaların halk arasında yarattığı tepkiler ve önderdiği ekonomik reform programına karşı yükselen muhalefet karşısında 5 Şubat 1955'te başbakanlıktan çekildi.

Daha sonra Radikal Sosyalist Parti'nin denetimini ele geçirmek üzere harekete geçen Mendès-France'ın amacı, partiyi komünist olmayan solun merkezi durumuna getirmektir. 1956 genel seçimlerinde merkez sol Cumhuriyetçi Cephe'nin liderlerinden biri olarak meclise girmeyi başardı. Şubat 1956'da kurulan Guy Mollet hükümetinde başbakan yardımcılığı görevini üstlendiyse de, Mollet'nin Cezayir'de liberal bir politika izlemeyi reddetmesi üzerine Mayıs 1956'da hükümetten ayrıldı. 1958 genel seçimlerinde başarılı olamayan Mendès-France, Radikal Sosyalist Parti içindeki etkisinin azalmaya başlaması üzerine 1959'da partiden istifa etti.

1965 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de Gaulle'e karşı François Mitterand'ı destekledi. 1967'de yeniden Ulusal Meclis'e girdiyse de Beşinci Cumhuriyet yönetimine karşı yürütülen muhalefet hareketi içinde sivil-meyi başaramadı.

Méndez, Aparicio (d. 24 Ağustos 1904, Rivera - ö. Haziran 1988, Montevideo, Uruguay), 1976-81 arasında Uruguay devlet başkanı.

1930-55 arasında Montevideo'daki Cumhuriyet Üniversitesi'nde idare hukuku profesörlüğü, 1961-64 arasında da sağlık bakanlığı yaptı. 1973'te Ulusal Güvenlik Konseyi üyeliğine getirildi. Başkan Juan María Bordaberry'yi deviren askeri cunta tarafından devlet başkanlığına atandı. 1 Eylül 1976'da göreve başladıktan hemen sonra bir kararname çıkararak 1966 ve 1971 genel seçimlerine katılan bütün siyaset adamlarının 15 yıl süreyle siyasetle uğraşmalarını yasakladı. Devlet başkanlığı boyunca ekonomik kalkınmanın siyasal özgürlüklerden önce geldiğini vurgulayan Méndez, 1977'de, seçimlerin 1981'de yapılacağını açıkladı.

21 Haziran 1979'da, Arjantin devlet başkanı Jorge Videla ile birlikte iki ülkeye ait Salto Grande hidroelektrik santralini işletmeye açtı. Yapılacağı açıklanan seçimlerin tarihi yaklaşırken, 30 Kasım 1980'de askeri yönetimi kurumsallaştırmayı amaçlayan yeni bir anayasa tasarısı halkoyuna sunuldu. Ama halk bu tasarıyı reddetti.

mendil, el, yüz, burun ve ter silmek için kullanılan, çoğunlukla dörtgen biçimli bez. İÖ 1. yüzyılda Yunanlıların yüz kurulumak için *mandilion* denen bez parçaları kullandıkları bilinir. Mendil burun ve ter silmek için 10. yüzyılda kullanılmaya başladı. Roma ve Bizans'ta da törenlerin başlaması ve sona ermesi için mendille işaret verilirdi.

Muslin üzerine ipek ve sırma işlemeli Osmanlı saray mendilleri, 16. yy; Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Seksiyonu Hayati Tezel Koleksiyonu

Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügati't-Türk*'ünde burun temizlemek ve ter silmek için cepte taşınan ipekli ya da pamuklu bez parçası karşılığında "ulatu" ve "suyluk" sözcükleri geçiyordu. 14. yüzyılda Anadolu, İran ve başka Doğu ülkelerinde yaygın hale gelen mendil, 15. yüzyılda İran, Moğol ve Osmanlı minyatürlerinde görülmeye başladı. 16. yüzyılda Venedik yoluyla Osmanlılardan Batı'ya yeni işlevleriyle geçti.

Günümüze ulaşan en eski Osmanlı mendilleri, Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan 16. yüzyıldan kalma örneklerdir. Osmanlı sarayında kullanılan mendiller işlemelerle süslenirdi. Önemli yabancı konuklara armağan olarak zengin işlemeli tören mendilleri verilirdi. Günlük yaşamda da gelinlik kızların çeyizlerinde çevre, yağlık, havlu gibi işlemeli eşya arasında mendil de bulunurdu. Halkın kullandığı mendil çoğunlukla ketenden olur ve kenarları çeşitli oyalarla süslenirdi. Günümüzde artık yapılmayan işlemeli mendillerin yerini çeşitli bezlerden ve kâğıt-tan yapılan mendiller almıştır.

mendil kapmaca, çabuk karar verme, hızlı hareket etme, koşma ve kovalamaya dayanan çocuk oyunu. Eşit sayıda iki takım oluşturan oyuncular en az 30 m'lik bir mesafede karşı karşıya gelecek biçimde sıralanır ve her oyuncu bir numara alır. Tam ortaya çizilen çizginin uygun bir yerinde kolunu ileri uzatarak mendil tutan bir çocuk durur. Mendil tutucunun ya da hakemin numarasını söylediği oyuncular hemen fırlayıp mendile doğru koşar. Amaç karşı taraftan önce mendili kapmak ve elle vurulmadan mendille birlikte yerine kaçmaktır. Bunun için iki taraf da çeşitli aldatmacalara başvurur. En yaygın aldatmacalar mendili kapar gibi yapıp rakibini orta çizgiden geçirmek ya da rakibin mendile değerek yanmasını sağlamaktır. Mendili kapıp kaçan oyuncu takımının çizgisini geçmeden rakip oyuncuya yakalanırsa elenir.

Tersi durumda kovalayan çocuk oyun dışı kalır. Bütün oyuncuları elenen takım yenilmiş sayılır. Kazanan takım kaybeden takıma sırta binme, türkü söyletme, çeşitli komik hareketler yaptırma gibi cezalar verir ya da ortaya konan bir ödülü alır.

mendil oyunu, Edirne yöresinde kadınların oynadığı türkölü halk oyunu. Oyuncular ellerindeki mendili müziğin temposuna göre bazen bir elle sürekli sallar, bazen de iki elle tutarak omuz hizasında gerdirebilir. Başlıca hareketlerden biri de bir eli kalçaya dayarken, öteki elle mendili sallayarak karşılıklı ileri gidip gelmedir. Anadolu'nun birçok yöresinde de mendille gösteriye dayanan "kız halayı", "mendilli", "mendil zeybeği" gibi oyunlar vardır.

Mendip, İngiltere'nin güneybatısında, Somerset iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 739 km²'dir.

Bristol kentinin 32 km güneyinde yer alan ilçeye adını veren Mendip Tepeleri, kuzeybatıda yüksekliği 240 m'yi aşan kireçtaşı bir platodur. Tepeler ilçenin doğu kesimindeki Frome ve Bruton bucakları (*parish*) arasından ilçenin kuzeybatı ucuna kadar 40 km boyunca uzanır ve güneye doğru gidildikçe hızla alçalır. Çok sayıda dar ve derin vadiyle mağaranın yer aldığı bu bölgede Tarihöncesi yerleşmelere ait önemli izler bulunmaktadır.

Mendip'in verimli topraklarında domuz, koyun, kümes hayvanları, inek ve sığır yetiştirilir. İlçede bu hayvanlardan elde edilen ürünleri işleyen çeşitli fabrikalar vardır. Street ve Shepton Mallet'ta ayakkabı, Glastonbury'de yünlülür, Wells'de ise peynir üretilir. İlçenin en büyük kenti olan Frome'da basım, metal doğrama ve halıcılık gibi hafif sanayiler gelişmiştir. Başta Wells'deki ortaçağdan kalma katedral ve Glastonbury'deki manastır olmak üzere ilçedeki yapıların çoğu, bölgede çıkarılan yüksek nitelikli Doultong kireçtaşıyla inşa edilmiştir. İlçe merkezi Shepton Mallet şaraplık elmalarıyla ünlü bir bölgenin merkezidir. Nüfus (1982 tah.) 90.300.

mendirek bak. dalgakıran

Mendocino Kırık Kuşağı, Büyük Okyanusun doğusunda, California'daki Mendocino Burnunun yaklaşık 190 km açığından başlayarak batıya doğru, 38° kuzey enlemi, 175° batı boylamı noktasına kadar yaklaşık 4.000 km boyunca uzanan deniz tabanı kırık hattı. Hattın güney yakası, kuzeyindekine oranla çok daha sarp ve çoğu yerde bakışsız bir sirt biçimini alır. Kuşak boyunca, hattın kuzeyinde ve güneyinde daha kısa sırtlar ve engebeler uzanır. California açıklarında en büyük engebe 3.200 m yüksekliğindedir; bu sirt batıya doğru alçalır ve uç noktasında 2.560 m yüksekliğe iner. Hattın kuzeyinde yer alan bölgesel çukurlar ise güneyindekilere oranla daha sığdır; aradaki fark 800-1.200 m arasında değişir.

Kırık kuşağının kuzeyindeki kayalar güneyindekilere oranla 23-27 milyon yıl daha gençtir. Magnetik ölçümler sonucunda elde edilen bu bulgu, hattın, bir dönüşüm kırığı olduğuna ve denizdibi yayılmasıyla birlikte ortaya çıktığına işaret etmektedir; yayılma süreci, hattın kuzeyindeki Gorda Sırtları boyunca halen sürmektedir. Gorda Sırtlarının her iki yanında yılda 2,9 cm hızla ilerleyen yayılma, Mendocino Kırık Hattı boyunca depremere neden olmaktadır.

Mendosiyen Kat, Şili ve Arjantin'de, Alt Kretase (Tebeşir) kayalarının en alt ve eski bölümü ve bu kayaların çökeldiği zaman dilimi (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl

önce). 300 m kalınlığındaki siyah deniz şeyillerinden ve koyu renkli kireçtaşlarından oluşur. Kayaçlar bol miktarda soyu tükenmiş kafadanbacaklılardan yamonit fosilleri içerir. Katın doğu kesimlerinde ise kalın kabuk yatakları egemendir. Mendosiyen Kat, Huitriniyen Katın altında yer alır.

Mendoza, Arjantin'in batısında eyalet. Şili'yle sınırını çizen And Dağlarının doruklarından doğuya doğru uzanır. Yüzölçümü 148.827 km² olan eyalet topraklarının önemli bölümü, Andlar'ın ikincil sıralarının kıraç ve yarı kıraç kesimlerinden, dağ eteklerinden ve sekilerden oluşur. And Dağlarının ve Batı Yanküre'nin en yüksek doruğu olan Aconcagua (6.959 m), eyaletin kuzeybatı ucunda, Şili sınırındadır. Eyalet nüfusu Mendoza Irmağının (*rio*) suladığı kuzeyde, sıradağların eteklerinde yoğunlaşmıştır. Doğuya doğru gidildikçe geniş tuzlu çanakların yer aldığı kumlu ovalara rastlanır. Güneybatıdaki Grande Irmağı dışında eyaletin bütün akarsuları bu ovalardan geçer. Orta kesimlerdeki sekilerden geçen Atuel ve Diamante ırmakları üzerine yapılan barajlar San Rafael kenti çevresindeki tarım topraklarının verimini artırmıştır.

Mendoza'ya ilk yerleşen Avrupalılar 1561'de Şili'den gelen İspanyollar oldu. Sömürge dönemi boyunca, sürekli olarak Yerlilerin saldırısına uğrayan Mendoza, çok az ürün elde edilen, seyrek nüfuslu bir sınır bölgesi olarak kaldı. 1776'da Şili'den ayrılarak Río de la Plata Genel Valiliği'ne bağlandı. 1820'de ise eyalet yapıldı. Atlas Okyanusuna ve Río de la Plata'ya uzaklığı eyaletin gelişmesini olumsuz yönde etkilediyse de, 1885'te eyalet merkezi Mendoza'ya (*) uzanan demiryolunun ulaşma açılmasıyla bu sorun önemini yitirdi. Andlar'ı aşarak Şili'ye uzanan demiryolu hattı ise 1910'da tamamlandı.

Arjantin'de yetişen şaraplık üzümün büyük bölümü Mendoza'dan elde edilir. Eyalette çok sayıda elma, şeftali, armut, kayısı ve Erik bahçesiyle zeytinlik vardır. Hayvan yemi olarak Şili'ye ihraç edilen yoncayla tahıl ve soya üretimi de artmaktadır. Eyaletin maden kaynaklarının başında uranyum, doğal gaz, manganez, altın ve bakır gelir. Mendoza 1980'lerin başında Arjantin'in en çok petrol çıkarılan eyaletiydi. Başta kaplıcalarıyla ünlü Villavicencio ve kayak merkezi Potrerillos olmak üzere,

And Dağlarında Villavicencio Şapeli, Mendoza, Arjantin
A. D'Araoz-Shostal/EB Inc.

birçok turistik merkeze sahip olan Mendoza'da turizm önemli bir gelir kaynağıdır. Uspallata Geçidinde, 4.100 m yükseklikte yer alan "Andlar'ın İzası" adlı heykel (1902), Mateo Alonso tarafından Arjantin ve Şili arasındaki barışın simgesi olarak yapılmıştır. Nüfus (1991 geç.) 1.400.142.

Mendoza, Arjantin'in batısında Mendoza eyaletinin merkezi kent. Deniz düzeyinden 761 m yükseklikte, Mendoza Irmağı vadisinde, Andlar'ın ikincil sıradağlarından Paramillos Dağlarının eteklerinde yer alır. 1560'larda Şili'den gelen İspanyollar tarafından kurulan kent, birkaç kez yer değiştirdi. O sırada Cuyo olarak anılan bölgenin denetimi, 1776'da Şili'deki İspanyol sömürge yönetiminden Buenos Aires'ten yönetilen Río de la Plata Genel Valiliği'ne geçti. İspanya'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesi sırasında Andlar'ı geçerek Şili'yi kurtarmak amacıyla bir ordu toplayan General José de San Martín, 1817'de Mendoza'da karargâh kurdu. Bu olayın anısına dikilen anıt, kentin batısındaki Gloria Tepesinin üzerindedir. 1861'deki deprem kentin yerle bir olmasına ve çok sayıda kişinin ölmesine yol açtı. 1863'te yıkıntıların yakınlarda modern bir kentin kurulmasına karar verildi. 19. yüzyılın sonunda kente yerleşen, çoğunluğunu İtalyanların oluşturduğu göçmenler, Mendoza'nın ekonomik gelişmesinde önemli rol oynadı.

Kentin iklimi kurak olmakla birlikte, sulama sayesinde yerel gereksinimi karşılayacak kadar sebze ve meyve yetiştirilir. Su, kentin içinden geçen El Zanjón adlı doğal kanal aracılığıyla 25 km güneydeki Mendoza Irmağında taşınır. Şarap ve meyve işleme fabrikalarıyla petrokimya tesisleri önemlidir. Mendoza demir ve kara yoluyla Arjantin'in önemli limanlarına bağlanır. Kent aynı zamanda Arjantin-Şili sınırındaki gümüş kaplılarından biridir. Mendoza'da Arjantin Hava Kuvvetleri'ne bağlı büyük bir hava üssü de vardır. Kentteki eğitim ve kültür kuruluşları arasında bir antropoloji ve doğa bilimleri müzesi, Cuyo Ulusal Üniversitesi (1939) ve iki özel üniversite sayılabilir. Nüfus (1991) belediye, 121.696; (1980) metropoliten alan, 596.796.

Mendoza, Antonio de (d. y. 1490, Granada, Granada Krallığı - ö. 21 Temmuz 1552, Lima, Peru), Kuzey Amerika'daki Nueva España adı verilen İspanyol kolonisinin ilk genel valisi.

Çok sayıda devlet adamı ve asker yetiştirmiş seçkin bir aileden geliyordu. İspanya

Yerlilerle İspanyollar arasındaki ilişkileri düzenlemektir.

Krala bağlı ve başarılı bir yönetici olan Mendoza, bu görevi sırasında okullar ve hastaneler yaptırdı, tarım, madencilik ve hayvancılığın geliştirilmesi için çaba gösterdi ve bölgeye matbaayı getirdi. Kral Carlos, 1542'de, *encomienda*(*) sistemi uyarınca kendilerine belirli sayıda Yerli ve çeşitli yetkiler bağlanmış olan *encomendero*'ların gücünü kısıtlayıp Yerlilerin yaşam koşullarını düzeltmeyi amaçlayan Hint Adaları Yeni Yasası'nı çıkardı. Mendoza, bu yasaları kısmen de olsa yürürlüğe koyarak, Yerlilerin parasız olarak çalıştırılmasını ve topraklarına el konmasını yasakladı, maden işçilerinin çalışma saatlerine sınırlamalar getirdi.

On beş yıl süren genel valiliği sırasında ülkede istikrar sağlayan Mendoza, gösterdiği başarı nedeniyle 1551'de Peru genel valiliğine atandı. Ama bu göreve başladık-tan kısa bir süre sonra öldü.

Mendoza, Pedro de (d. 1487, Guadix, Granada - ö. 23 Haziran 1537, Atlas Okyanusunda), İspanyol asker ve kâşif. Arjantin'deki Río de la Plata bölgesinin ilk valisi ve Buenos Aires'in kurucusudur.

Seçkin bir İspanyol ailesinin oğluydu. Gençliğinde İtalya'ya düzenlenen seferlere katıldı. Daha sonra Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl (İspanya kralı I. Carlos), tarafından Río de la Plata bölgesini istila edip bölgede üç yıl kent kurmakla görevlendirildi.

24 Ağustos 1535'te yaklaşık 2 bin asker ve 13 gemiyle denize açıldı. Mendoza, 1536'nın başlarında Río de la Plata'ya ulaştı ve Buenos Aires-kentini kurdu. Yerliler başlangıçta İspanyollara yardımcı oldularsa da çok geçmeden işgalcilere karşı harekete geçti. Yakalandığı frengi hastalığı ilerlemiş olan ve iç bölgelere yapılacak bir keşif seferinin başarısızlığı uğrayacağından çekilen Mendoza, İspanya'ya geri dönmeye karar verdi. Orada kalan İspanyollar beş yıl boyunca Yerlilerden uzak yaşadılar ve daha sonra Asunción'a göç ettiler. Mendoza ülkesine dönerken yolda öldü.

Menedemos (ERETRIALİ) (d. İÖ y. 339 - ö. İÖ y. 265), Eretria felsefe okulunu kuran Eski Yunanlı filozof.

Megara'daki askeri bir sefer sırasında, Stilpon'un derslerine katıldı. Daha sonra Phaidon'un Elis'te kurduğu okula girdi. Başına geçtiği okulu Eretria'ya taşıdıktan sonra okul bu adla anılmaya başladı. Siyasal olaylarda etkin rol olan Menedemos karşıt-ları tarafından sürgüne gönderildikten birkaç yıl sonra intihar etti. Platon'un döneminde Akademide üyesi olan Pyrrhalı Menedemos'la karıştırılmamalıdır.

menekşe, meneksegiller (*Violaceae*) familyasının, *Viola* cinsini oluşturan 500 kadar bir yıllık ya da çok yıllık otsu bitki türünün ortak adı. Dünyanın hemen her yerine dağılmış olan bu türlerden özellikle hercai menekşe(*) çok eski çağlardan beri süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir. Afrikamenekşesi(*) adıyla anılan süs bitkileri gerçek menekşelerle akraba değildir. Bazı yörelerde, menekşeler çiğ olarak ya da pişirilerek yenir. Ayrıca, şurup, şekerleme, şarap ve parfüm yapımında ve ilaç olarak kullanılır.

Genellikle nemli çayırılık ve ağaçlıklarda kendiliğinden yetişen menekşeler baharın ilk günlerinde, süs amacıyla özel olarak yetiştirilenler ise daha geç çiçeklenir. Menekşelerin çoğunda iki tip çiçeğe rastlanır; bunlardan ilki baharda açan, gösterişli ve verimsiz, öbürü yazın görülen, verimli

çiçeklerdir. Verimli çiçekler tümüyle kapalı olup, kendi kendilerini döllerler.

Menekşeler doğada birbirleriyle kolaylıkla melezlenip yeni bireylerin oluşumuna yol açtıklarından, bu bitkilerde tür saptaması

Menekşe (*Viola sp.*)
John H. Gerard - EB Inc

oldukça güçtür. Menekşelerin aynı ya da aynı sapsız üzerinde oluşan yaprakları ve tek tek açan iki yanlı bakışlı çiçekleri vardır. Çiçekler biri mahmuzlu beş taçyapraktan oluşur; renkleri mavi, mor, leylak, kırmızımsı mor, sarı ya da beyaz arasında değişir. Ayrıca alacalı olanları vardır.

En iyi tanınan menekşe türlerinden kokulu menekşe (*Viola odorata*) 10 cm boyunda, çok yıllık bir bitkidir. Kalp biçimindeki yaprakları ve mor renkli, kokulu çiçekleriyle ayırt edilir. Kimi zaman süs bitkisi olarak da yetiştirilen bu menekşe türünün çiçeklerinden parfüm yapımında, yapraklı ve çiçekli sapsızlardan hazırlanan lapa ya da şuruptan da balgam söktürücü ve yumuşatıcı ilaç olarak yararlanılır.

Menelaos, Yunan mitolojisinde Sparta ve Mykenai kralı Atreus'un küçük oğlu. Karısı Helena'nın kaçırılmasıyla başlayan Troya Savaşı'nda, Yunan kuvvetlerinin başkomutanı olan ağabeyi Agamemnon'un yanında çarpışır ve Troya'nın düşmesinden sonra Helena'yı kurtararak, yurduna geri götürür. *Ilyada* ve *Odyseia* destanlarındaki en önemli kişilerden biridir. Bu destanlarda, Zeus'un kızlarından biriyle evli olduğu için ölümünden sonra kendisine Elysion'da bir yer vaat edildiği anlatılır. Şair Stesikhoros (ü. İÖ 6. yy) Menelaos'un öyküsünü bazı eklerle daha da geliştirmiştir. Euripides'in de *Helena* adlı oyununda yararlandığı bu öyküye göre, Troya'ya götürülen aslında Helena'nın bir hayalidir. Gerçek Helena ise Mısır'a gitmiştir. Troya'dan yurduna dönerken gemisi kazaya uğrayan Menelaos, Mısır'a çıkarak Helena'yı kurtarır. Bu sırada sahte Helena da ortadan kaybolur.

Menelaos (İSKENDERİYELİ) (ü. İS 1. yy sonları, İskenderiye), küresel üçgeni ilk kez tasarlayan ve tanımlayan Eski Yunanlı matematikçi.

Menelaos'un en önemli yapıtı, kürenin geometrisini konu edinen *Sphairika* (Küre) adlı kitaptır. Kitabın birinci bölümü, Eukleides'in düzlemsel üçgenleri ele almasına benzer biçimde, küresel üçgenler (bir küre yüzeyi üzerinde üç büyük çemberin yaylarından oluşan üçgenler) matematiğinin temellerini içerir. Menelaos'un küre yüzeyinde paralel çemberlerin yayları yerine büyük çember yaylarını kullanması küresel trigonometride önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kitabın ikinci bölümü küresel geometri ve trigonometrinin astronomideki gözlem ve hesaplara uygulanması konusuna ayrılmıştır. Üçüncü ve son bölüm ise küresel

Antonio de Mendoza, bir yazmadaki büstresyondan ayrıntı; 16. yy; Ulusal Kütüphane, Madrid
Archivo Mas, Barcelona

kralı I. Carlos'un (Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl) hizmetindeyken gösterdiği üstün yararlılıklar karşılığında 1535'te Cuyo Nueva España genel valiliğine atandı. Üç yıl (1519-21) süren bir mücadelenin sonunda sömürgeleştirilmiş olan bu bölgedeki en önemli görevi, krallığın gelirini artırmak ve

trigonometriyi içerir; Menelaos teoremi de bu bölümde yer alır. Bu teoremin düzlemsel üçgenlere ilişkin ve Menelaos'un çağdaşlarınınca bilinmekte olan biçimi şöyle ifade ediliyordu: Bir üçgenin kenarlarını (iki kenarını ve üçüncü kenarın uzantısını) kesen bir doğrunun kenarlar üzerinde oluşturduğu altı doğru parçasından birbirine komşu olmayan üçünün çarpımı, öteki üç doğru parçasının çarpımına eşittir.

Menelaos bu teoremi değiştirerek küresel üçgenlere uyguladı. Menelaos'un adıyla anılan bu teoremin, küresel trigonometride ve astronomide çok önemli bir yeri vardır. Menelaos'un başka yapıtlarının da (bu arada çember kırımları ve geometrinin temelleri konularında iki kitabı) olduğu bilinmekteyse de günümüze yalnızca *Sphairika* ulaşabilmiştir.

Menelik II, asıl adı SAHLE MIRIAM ya da SAHLE MARIAM (d. 17 Ağustos 1844, Ankober, Şeva [Soa] - ö. 12 Aralık 1913, Addis Ababa, Etiyopya), Şeva (Soa) kralı (1865-89) ve Etiyopya imparatoru (1889-1913). Ülke topraklarını genişleterek hemen hemen bugünkü sınırlarına ulaştırmış, İtalyanların 1896'daki istila girişimini püskürtmüş ve kapsamlı bir modernleşme programı uygulamıştır.

Sonradan Şeva *negus*'u (kral) olan Haile Malakot'la bir saray hizmetçisinin evlilik dışı oğluydu. Babası ve annesi Sahle Miriam'ın doğumundan kısa bir süre sonra evlendiler. Sahle Miriam'ın ataları 17. yüzyıldan beri Şeva'nın orta kesimindeki Menz'i yönetiyorlar ve Hz. Süleyman'ın soyundan gelen, 1268-1854 (ya da 1270-1855) arasındaki Etiyopya hükümdarlarıyla akraba olduklarını ileri sürüyorlardı. Bu nedenle Sahle Miriam Etiyopya tahtına çıktıktan sonra, Hz. Süleyman'la Belkis'in efsanevi oğlu I. Menelik'in adından esinlenerek II. Menelik adını aldı.

Etiyopya imparatoru II. Tevodros 1855'te, o sırada yarı bağımsız bir krallık olan Şeva'yı istila etti. Haile Malakot istilayı izleyen savaşın başlarında öldü. Sahle Miriam ise tutsak alınarak imparatorun Amba Magdela'daki kalesine hapsedildi. Yaklaşık 10 yıl süren tutsaklığı sırasında, Tevodros'un imparatorluğu birleştirme ve modernleş-

tirme yolundaki çabalarına yakından tanıklık etme fırsatını buldu.

1865'te Magdela'dan kaçan Sahle Miriam, Tevodros'a karşı sürekli ayaklanma halinde olan Şeva'ya geri döndü. Henüz 21 yaşında olmasına karşın, imparatorun 1859'da hükümdar yaptığı Bezebe'hi tahttan indirmeyi başararak kendisini Şeva *negus*'u ilan etti.

Tevodros'un 1868'de İngilizlerce kuşatıldığı Magdela'da intihar etmesinin ardından imparatorluk tahtına çıkmak üzere harekete geçen Sahle Miriam taht mücadelesinde Tekle Giorgis (hd 1868-72) karşısında başarısızlığa uğradı. Giorgis'ten sonra imparator olan IV. Yohannes döneminde (1872-89) doğuda ve güneyde imparatorluk topraklarını birleştirmek için yürütülen mücadelede etkin rol oynadı. Bu sırada Arusi, Harer (Harar), Jima ve Keffe'yle Etiyopya'nın güneyindeki çeşitli krallık ve devletleri topraklarına katarak ülkenin en güçlü kişisi durumuna geldi. Yohannes'in ölümünün ardından II. Menelik adıyla kendisini Etiyopya imparatoru ilan etti.

Menelik'in İmparator IV. Yohannes döneminde dost görüldüğü İtalyanlarla çok geçmeden arası açıldı. İtalyanlar, 1889'da imzalanan Uccialli Antlaşması'nın 17. maddesinin, İtalya'ya Etiyopya'da protektora yönetimi kurma hakkı verdiğini iddia ediyorlardı. Buna kesinlikle karşı çıkan Menelik, İtalyanların iddiasının Avrupa'da da destek gördüğünü öğrenince antlaşmayı bütünüyle geçersiz ilan etti (1893).

Menelik'in bu kararının ardından, Kızıldeniz kıyılarında tutunmuş olan İtalyan birlikleriyle Etiyopyalılar arasında küçük çaplı çatışmalar başladı. Eritre'deki İtalyan kolonisinin valisi sonunda büyük bir çatışmaya girmek üzere harekete geçti. İtalyan ordusu Afrika tarihinin en büyük çarpışmalarından biri olan Adowa Savaşı'nda (1 Mart 1896) Etiyopyalılar karşısında yenilgiye uğradı. Savaş sonrasında başlatılan görüşmelerin sonucunda Uccialli Antlaşması feshedildi, Etiyopya'nın egemenliği ve bağımsızlığı tanındı ve Eritre'nin İtalyanlarda kalması onaylandı. Adowa Savaşı, Avrupa devletlerinin Etiyopya'yı siyasal bir güç olarak tanımalarını sağladı ve Menelik'in uluslararası saygınlığını pekiştirdi.

Menelik imparatorluğu sırasında birçok bakanlık oluşturdu, ülkede modern eğitim sisteminin temellerini attı, telefon ve telgraf şebekeleri kurdu. Aynı dönemde Aden Körfezindeki Cibuti'den imparatorluğun dağlık Şeva bölgesindeki yeni başkenti Addis Ababa'ya uzanan bir demiryolu hattı ulaşım açıldı. 1906 ya da 1907'de felç geçirdikten sonra sağlık durumu giderek ağırlaşmaya başlayan Menelik, yönetim sorumluluğunu karısı Taitu'ya, sonra da imparatorluk naibi Ras Tesemma ve torunu Liy İyasu'ya bıraktı. 1913'te ölen Menelik'in yerine Liy İyasu geçti.

Menemen, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü yaklaşık 650 km² olan Menemen ilçesi doğuda Manisa ili, güneydoğuda Bornova, güneyde Karşıyaka ve Çiğli ilçeleri, batıda İzmir Körfezi, kuzeybatıda Foça, kuzeyde de Alağa ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe toprakları kuzeybatıda Foça tepeleri, kuzeyde Dumanlıdağ, güneydoğuda da Yamanlar Dağı ile sınırlanır. Kuzeyde Dumanlıdağ'ın 1.091 m'ye ulaşan doruğu, ilçenin en yüksek noktasıdır. İlçe topraklarını Gediz Irmağı sular. İlçe topraklarına girer girmez Dumanlıdağ ile Yamanlar Dağı arasındaki Menemen Boğazı içinde akmaya başlayan Gediz, boğazdan çıkınca Menemen Ovasına(*) açılır. İlçe alanının büyük bölümünü Menemen Ovası oluşturur.

İlçe ekonomisi tarıma dayalıdır. 1984'te "sultani" olarak da anılan çekirdeksiz üzümü İzmir ilinde en çok üreten ilçe Menemen'di (46.483 ton). Yetiştirilen öteki bitkisel ürünler pamuk, buğday, zeytin, mandalina, mısır, arpa, tütün ile az miktarda soğan ve patatestir. Hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. İlçede mandıralar ve tabakhaneler ile testi ve saksı gibi keramik eşya yapımıyla uğraşan atölyeler vardır. İlçe hayvancılığının gelişmiş bir dalı da arıcılıktır. Türkiye'nin tuz gereksinmesinin önemli bir bölümünü karşılayan Çamaltı Tuzlası'nın(*) bazı kesimleri ilçe sınırları içindedir. İlçenin İzmir Körfezi kıyısındaki Homa Dalyanı'nda yaşayan su kuşları için koruma ve üretme alanı oluşturulmuştur. Çamlık'taki orman içi dinlenme yeri ilçenin başlıca mesire alanıdır.

Kuruluşuna ilişkin yeterli bilgi bulunmayan yerleşme, 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayetine İzmir sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. Menemen kenti, Kurtuluş Savaşı sırasında 21 Mayıs 1919'dan 9 Eylül 1922'ye değin Yunan işgalinde kaldı. Kentin Cumhuriyet döneminde yaşadığı en önemli olay 23 Aralık 1930'da bir yedeksubay olan Mustafa Fehmi Kubilay ile iki bekçinin öldürülmesiyle sonuçlanan Menemen Olayı'dır(*).

Kent merkezi İzmir'i Çanakkale'ye ve Manisa'ya bağlayan karayolları kavşağının batısında yer alan yerleşme, Alağa yolu boyunca gelişmektedir. Demiryolu bağlantısı da olan kent, il merkezi İzmir'e 27 km uzaklıktadır.

Kentin yüksek bir kesiminde yapılan ve 1932'de açılan Kubilay anıtı, uzaktan görülebilecek büyüklüktedir. İlçede yer alan başlıca tarihsel yapı kalıntıları, Buruncuk köyündeki Larisa(*) kentidir.

Menemen Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 76.043; kent, 29.006.

Menemen Olayı, bir grup Nakşibendi tarikatı üyesinin Menemen'de şeriat istemiyle giriştiği hareket.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kendini feshetmesinden yaklaşık bir ay sonra, Nakşibendi tarikatı üyesi bir grup, "mehdi" olduğunu ileri süren Derviş Mehmet öncülüğünde Menemen ilçesinde şeriat ilan etti (23 Aralık 1930). Silahlı olan isyancı grup, olaya müdahale eden güvenlik güçlerinin başında bulunan Asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay'ı ve bir bekçiyi öldürdü. Halkın bir bölümünün de katılmasıyla genişleyen ayaklanma başka ilçelerden gelen askeri yardım la bastırılabilirdi. Derviş Mehmet ve yanındakiler öldürüldü, ayaklanmaya katılan birçok kişi yakalandı.

Olay üzerine toplanan Bakanlar Kurulu, Menemen Olayı'nın cumhuriyete karşı geniş kapsamlı bir ayaklanma olduğu gerekçesiyle Menemen ile Manisa ve Balıkesir'in merkez ilçelerinde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan etti (31 Aralık 1930). Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal de olayın siyasal kaynaklarının araştırılmasını, olayla ilgili herkesin şiddetle cezalandırılmasını, verilen ölüm cezalarının hemen yerine getirilmesini, olaya seyirci kalan, hatta ağıttan açığa destekleyen Menemen halkının başka yere göç ettirilmesini, SCF'yi desteklemiş olan muhalif basına karşı sert önlemler alınmasını istedi. Bu arada Kâzım Karabekir gibi eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın önde gelen kişilerinin olayla ilgisinin olup olmadığının araştırılması emrini verdi.

Tümgeneral Mustafa Muğlalı başkanlığındaki sıkıyönetim mahkemesi olaydan hemen sonra İstanbul'da tutuklanan Nakşibendi kutbül-aktabı Esat Efendi ile birlikte

II. Menelik, Paul Buffet'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1897; Senato Sarayı, Paris
J. E. Bulloz

34 kişiyi ölüm cezasına çarptırdı. Ayrıca 41 kişiye de ağır hapis cezaları verdi. Mahkeme Menemen Olayı'nın siyasal yönünün bulunmadığı ve bölgesel kapsamda kaldığı kanısına vardı. Bunun üzerine 26 Şubat 1931'de Balıkesir ve Manisa'nın merkez ilçelerinde, 8 Mart'ta da Menemen'de sıkıyönetim kaldırıldı. Menemen halkının başka bir yere göç ettirilmesinden de vazgeçildi. Menemen'de daha sonra Kubilay'ın anısına bir anıt dikildi.

Menemen Ovası, Ege Bölgesi'nde delta ovası. Gediz Irmağının taşıdığı alüvyonların yığılmasıyla oluşmuştur. Kuzeybatıda 300-400 m yükseklikteki Foça tepeleri, kuzeydoğuda Dumanlıdağ, güneydoğuda da Spil (Manisa) Dağının batı uzantısı olan Yamanlar Dağıyla çevrilidir. Batıda İzmir Körfezinin kuzey-güney doğrultulu geniş kıyısına, güneyde de Karşıyaka'nın batısına kadar uzanır.

Gediz Irmağı, eskiden Menemen Boğazından çıkınca bazen batıya, bazen güneye doğru akarak yatağını sürekli olarak değiştirmiş ve bu sırada körfezin sığ kesimini doldurmuştur. Deltanın oluşumu sırasında, tümü Neojen Bölümü (y. 26-2,5 milyon yıl önce) oluşmuş volkanik birer ada olan, bugün Menemen kentinin bulunduğu yerdeki Değirmen Dağı ve Hıdırlık Tepesi ile güneybatıdaki Üçtepeliler, kara içinde kalmıştır.

Menemen Ovasında Gediz Irmağının eski çığırına ait parçalara rastlanır. Bu eski çığırlardan biri, Menemen kentinin hemen kuzeyinde başlayıp menderesler çizerek güneye doğru uzanır. Bu eski çığır, Menemen'e bağlı Ulucak kasabasının batısında dağlık kesime çok yaklaşıp ve daha sonra güneydoğuya yönelerek Karşıyaka'nın hemen batısında denize ulaşır. Menemen'in kuzeyinde, bu eski çığırın 1 km kadar batısında başka bir eski çığır vardır. Bu çığır, Menemen kentinin 5 km güneybatısında ilk eski çığır ile birleşerek Ulucak'ın batısına kadar uzanır. Burada ötekinden ayrılan ikinci çığır, Çiğli'ye bağlı Kaklık köyüne doğru güneybatıya dönerek Pelikan Burnu yakınında denize ulaşır. Günümüzde hâlâ seçilebilen her iki çığır da ova tabanına 2 m kadar gömülmüş durumdadır. Pelikan Burnunda denize ulaşan eski çığır, 1886'ya kadar Gediz Irmağının izlediği yataktır. Gediz'in İzmir Körfezini doldurma tehlikesi belirdiğinde batıya çevrilen yatak, bu tarihten sonra Üçtepeliler'in kuzeyinden geçirilmiştir. Bu yatak da daha önce Gediz'in terk ettiği eski çığırlardan biridir.

Menemen kenti dışında ovadaki başlıca yerleşmeler, Yamanlar Dağı eteklerine dizilmiş durumdadır. Birçok kesimi tarım alanı olarak değerlendirilen Menemen Ovasında, çekirdeksiz üzüm yetiştiren bağlara sıkça rastlanır.

Menemen Ovasındaki başlıca tesisler Çamaltı Tuzlası(*) ile günümüzde tümüyle askeri amaçla kullanılan Çiğli Havaalanı'dır. Ayrıca bak. Gediz Irmağı; Gediz Ovası.

Menemencioğlu, Numan (d. 1893, Bağdat - ö. 1958, Ankara), diplomat, siyaset ve devlet adamı. II. Dünya Savaşı sırasında iki yıl dışişleri bakanlığı yapmıştır (1942-44).

Meclis-i Ayan reisi Menemenlizade Rıfat Bey'le Namık Kemal'in kızı Feriha Hanım'ın oğluydu. Ortaöğrenimini Selanik ve İstanbul'da tamamladı. 1914'te Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl Viyana Büyükelçiliği'nde üçüncü kâtip olarak diplomatik mesleğe başladı. Ardından Paris, Atina, Budapeşte elçiliklerinde görev yaptı ve Beyrut başkonsolosluğunda bulundu. Dışişleri Bakanlığı'nda 1929'da

müşavirliğe, 1933'te genel sekreterliğe getirildi. 1935'te Gaziantep milletvekili oldu. İki yıl sonra yeniden Dışişleri Bakanlığı genel sekreterliğine getirilince milletvekilliğinden ayrıldı. 1939 ve 1943'te İstanbul'dan TBMM'ye seçildi. 1942'de, II. Dünya Savaşı'nın en sıcak çatışmalarının yaşandığı bir sırada dışişleri bakanı oldu. İngiltere ve ABD'nin Türkiye'yi Müttefiklerin yanında savaşa sokma girişimleri karşısında ustaca direndi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün talimatları doğrultusunda, uzun süren bir oyalama çizgisi izledi. Ama, bazı Alman savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçiş yaptığının açığa çıkması üzerine Müttefiklerle Türkiye arasında doğan diplomatik gerginlik 5 Haziran 1944'te dışişleri bakanlığından istifa etmesine yol açtı. Aynı yıl Paris büyükelçiliğine atandı ve 1956'da emekli oluncaya değin bu görevde kaldı. 1957'de Demokrat Parti'den İstanbul milletvekili seçildi. Ertesi yıl öldü.

Menéndez Pidal, Ramón (d. 13 Mart 1869, La Coruña - ö. 14 Kasım 1968, Madrid, İspanya), İspanyol araştırmacı. İspanyolcanın kökenleriyle ilgili çalışmaları ve İspanyolca metinlerin açıklamalı basımlarıyla ortaya çıkan İspanyol şiiri ve vakayinameleleri üzerine araştırmaları yeniden canlandırmıştır.

1899-1939 arasında Madrid Üniversitesi'nde Roman filolojisi dersleri verdi. Üniversitenin Tarih Araştırmaları Merkezi'nin de başkanlığını yaptı. İlk önemli yapıtları *Manual de gramática histórica española elemental* (1904, 8. bas. 1949; Tarihsel İspanyolca Dilbilgisi Elkitabı) ve *El cantar de mío Cid*'di (1908-11, yb 1949; Cid'in Şarkısı). 1914'te, İspanyol filolojisi alanında yayın yapan *Revista de filología española* dergisini kurdu ve yayın yönetmeni oldu. 1929-39 ve 1948-68 dönemlerinde de İspanyol Akademisi'nin başkanlığını yaptı.

Menéndez'in çok sayıda özenli araştırması arasında halk kültürü, edebiyat tarihi, Ávilalı Teresa ve Lope de Vega gibi yazarların üsluplarıyla etimoloji ve yer adları üzerine monografiler yer alır. Menéndez bütün yapıtlarında, İspanyol kültürünün yerel (Bask, gotik ve Arap) köklerini vurgulamıştır. *Orígenes del español*'un (1926, 3. bas. 1953; İspanyolcanın Kökenleri) ardından *La España del Cid*'i (1929, 2 cilt, 4. bas. 1947; Cid'in İspanyası) kaleme almış, 1930'larda yayıma hazırlamaya başladığı kapsamlı yapıtı *Historia de España*'yı (İspanya Tarihi) ise tamamlamadan ölmüştür. Bu yapıta yazdığı *Los españoles en la historia y en la literatura* (1947; Tarihleri ve Edebiyatlarıyla İspanyollar) adlı önsöz, konunun uzmanı olmayan okura da seslenebilen başlıca yapıtlarından biridir.

Menéndez y Pelayo, Marcelino (d. 3 Kasım 1856, Santander - ö. 19 Mayıs 1912, Santander, İspanya), İspanyol edebiyat

Menéndez y Pelayo, José Moreno Carbonero'nun yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Kraliyet Tarih Akademisi, Madrid
Archivo Mas, Barcelona

eleştirmeni ve tarihçi. Engin bilgisi, zarif ve yumuşak üslubuyla ünlüdür. Baza yargıları artık benimsenmemekle birlikte ortaçağ, Rönesans ve Altın Çağ İspanyol edebiyatını konu alan incelemeleri günümüzde de eşsiz değer taşımaktadır. Bilgisinin genişliği ve derinliği, İspanyol kökenlilerin Batı edebiyatına katkıları üzerine önemli değerlendirmelerde bulunmasını olanaklı kılmıştır.

Menéndez y Pelayo, Madrid'de İspanyol edebiyatı profesörü (1878-98) ve Biblioteca Nacional (Ulusal Kütüphane) müdürü (1898-1912) olarak çalıştı. Santander kentine bağlı olduğu 45 bin ciltlik özel kütüphanesi Menéndez y Pelayo Kütüphanesi'nin bir bölümünü oluşturur. Bütün yapıtları *Edición nacional de las obras completas de Menéndez y Pelayo* (Menéndez y Pelayo'nun Toplu Yapıtları Ulusal Basımı) adıyla 1940-46 arasında 43 ciltte toplanmıştır.

menengiç (*Pistacia terebinthus*), sakızacıgiller (*Anacardiaceae*) familyasından, kuşın yapraklarını döken çalı ya da ağaç. Kanarya Adalarından Doğu Akdeniz'e kadar uzanan bölgelerde yaygındır. Türkiye'de özellikle Batı ve Güney Anadolu'daki maki toplulukları içinde görülür.

Gri renkli, çatlaklı bir kabukla örtülü olan ve yaklaşık 8-10 m yüksekliğe değin büyüyen bu ağacın dallara alması olarak dizilen, tüysü yaprakları vardır; yaprakları oluşturan geniş mızrak biçimindeki yaprakçıkların üst yüzü parlak koyu, alt yüzü ise mat yeşildir. Salkımlar oluşturan çiçekleri iki evcikli (dişi ve erkek çiçekler ayrı ağaçlarda yer alır). Başlangıçta kırmızı renkleriyle dikkati çeken, ama olgunlukta koyulaşan meyveleri hoş kokusu nedeniyle bazı yörelerde kavrulup yemiş olarak tüketilir.

Menengiç ağacının gövdesinden idrar ve solunum yolları antiseptiği olarak kullanılan bir çeşit terebentin çıkarılır. Bu ağaç bazen antepfistiği ağaçlarının üretiminde anaç olarak kullanılır.

menengokok (*Neisseria meningitidis*), insanda menenjite neden olan bakteri. Küre biçiminde ve 0,6-1 µ (1 mikron µ=1/1.000 mm) çapında olan bu hücreler genellikle çiftler halinde bulunur. Hücrelerin birbirine bakan yüzleri yassılaştırmıştır. Menengokok yalnız insanda hastalığa neden olur. Üst yutağa (nazofarenks) giren bu bakteriler hiçbir belirti vermediği gibi kana geçerek menenjite de yol açabilir. Salgınlar dışında belli bir topluluktaki bireylerin bazen yüzde 30'unda menengokokta rastlanır.

menenjit, beyin ve omuriliği örten zarların bakterisi, virüsü ya da mantar bulaşması sonucu iltihaplanmasıyla ortaya çıkan ve kimi zaman ölüme yol açan hastalık. İrinli ya da irinsiz (aseptik) olmak üzere iki tür menenjit vardır.

Enfeksiyonun ilk odağı beyin zarlarında olabileceği gibi, vücudun başka bir bölgesindeki enfeksiyon etkenleri de kan dolaşımı yoluyla taşınarak menenjite yol açabilir. İrinli menenjite en sık neden olan bakteri menengokok olarak da adlandırılan *Neisseria meningitidis*'tir. Bu mikroorganizma bütün dünyada salgınlara neden olur; sıklıkla soğuk havalarda, çocuklarda görülen hastalık mikrop içeren damlacıkların solunmasıyla bulaşır. Hastalığın başlıca üç evresi vardır. Başlangıçta menengokoklar burun, üst yutak (nazofarenks) ve boğazda çoğalır. Daha sonra kana geçen mikroorganizmaların salgılandığı toksik maddeler ateşin yükselmesine neden olur. Deride döküntü, ağır vakalarda deri altındaki kanamalara bağlı

küçük benekler (peteşi) görülür. Üçüncü evrede menengokokların beyin zarlarında yoğunlaşmaları sonucunda bu bölgede iltihaplanma başlar, irin birikir. Bu evrenin başlıca belirtileri kusma, şiddetli baş ağrısı ve ense sertliğidir. Yalnız beyin zarlarının örselendiği durumlarda görülen ense sertliğinde sirtüstü yatan hastanın başını kaldırıp çenesini göğsüne değdirmesi olanaksızlaşır. Menengokok menenjitinin komplikasyonu olarak beyin-omurilik sıvısının yoğunluğu artar ve bu sıvının dolaşımı güçleşir, hatta yer yer engellenir. Bunun sonucunda beyindeki karıncıklarda sıvı birikmesi (hidrosefali) tedavi edilmezse ölüme yol açabilir. Görme ve işitme sinirlerinin örselenmesi, bu sinirlerin kılıflarının iltihaplanması kimi zaman kalıcı olabilen körlük ve sağırığa neden olur. Hastalık öbür menenjit türlerinden kanda ve beyin-omurilik sıvısında bakterilerin saptanmasıyla ayrılır. Tedavide geniş spektrumlu antibiyotikler kullanılır.

Hemophilus influenza ile çeşitli pnömokok, streptokok ve stafilokok türleri de vücudun başka bir bölgesinde (sıklıkla kafatası sinüsleri ya da kulak) enfeksiyona neden olduktan sonra komşuluk ya da kan dolaşımı yoluyla beyin zarlarına ulaşarak irinli menenjite yol açar.

İrinsiz menenjit türleri, sıklıkla vücudun başka bir yerindeki verem odağından kaynaklanan verem menenjiti ve virüs kökenli menenjittir. Virüs menenjitinde etken sıklıkla enterovirüsler ya da kabakulak virüsüdür. Hastalığın süresi kısadır, komplikasyon ender görülür. Frenginin ikinci evresinin sonlarında ya da üçüncü evresinde de çok ender olarak menenjit ortaya çıkar.

Çeşitli menenjit türlerinde beyin-omurilik sıvısının hücrel ve biyokimyasal bileşenleri farklı olduğundan tanı koymak amacıyla bu sıvıdan alınan bir örneğin mikroskop altında incelenmesi gerekebilir. Etken ne olursa olsun, beyin dokusunun zedelenmesi için zaman geçirmeden uygun tedaviye başlanmalıdır.

Menes, (ü. İÖ y. 3100), Mısır'ın efsanevi kralı. Aşağı ve Yukarı Mısır'ı tek bir yönetim altında birleştirdiği söylenir. İÖ 3. yüzyılda yaşamış Mısırlı tarihçi Manethon ondan Menes, İÖ 5. yüzyıl Yunan tarihçisi Herodotos ise Min olarak söz eder. 19. sülalenin (İÖ 13. yy) firavun listelerinde ise adı Meni olarak geçer. Çağdaş tarihçiler de

kimliği konusunda kesin bir sonuca varmakla birlikte, onu Skorpion, Narmer ve Aha adlarını taşıyan eski Mısır krallarından bir ya da birkaçıyla özdeşleştirirler.

Savaş ve yönetim alanındaki başarılı uygulamalarıyla Mısır'ı birleştirdiği söylenen Menes, başkent Memphis'in de kurucusu olarak kabul edilir. Memphis nekropolü Sakkar'a yapılan kazılar, oradaki en eski kral mezarının Aha'nın hükümdarlık dönemine ait olduğunu göstermiştir. Öte yandan Thinis yakınlarındaki Abydos'ta yapılan kazılarda Narmer ve Aha'ya ait heykeller ortaya çıkarılmıştır. Her ikisi de Menes'le özdeşleştirilen bu iki kralın heykellerinin Thinis yakınlarında bulunması, Manethon'un Menes'in Thinisli olduğu yolundaki iddiasını doğrulamaktadır. Gene bu kazılar sonucu ortaya çıkarılan bir levhada Narmer'in hem Yukarı Mısır'ın simgesi olan kırmızı taç, hem de Aşağı Mısır'ı simgeleyen beyaz tacı giymiş ve düşmanlarına karşı bir zafer kazanmış olarak gösterilmesi, Mısır'ın birliğinin sağlandığını ortaya koymaktadır. Manethon'a göre, Menes 62 yıl hüküm sürmüştü ve bir suaygırı tarafından öldürülmüştür.

Meness (Letonca), Litvanca MĖNUO. Balık dilinde ay, her ay yenilenen gücünü bünyeye bütün nesnelere veren tanrı. Bazen Dievaitis (Litvanca "Küçük Tanrı" ya da "Prens") olarak adlandırılan "genç" ya da "yeni" ay insanların dualarına çok duyarlıdır. Çiftçiler ona büyük saygı gösterir.

Yıldızlı bir çuppe giyen ve beyaz atların çektiği bir arabayla dolaşan Meness bir savaş tanrısının özelliklerini taşır. Ama ağırlıklı olarak, Güneş Tanrısı Saule'nin başlıca koca adayı ya da Saule'nin kızının taliplerinden biri olarak tanınır. Bazı efsanelere göre Saule'yle evlenir, ama onu aldattır. Bu sadakatsizliği nedeniyle Şimşek Tanrısı Perkons tarafından cezalandırılır.

menevişleme, TEMPERLEME olarak da bilinir, metal malzemelerin, özellikle de çelik parçaların niteliklerinin geliştirilmesi amacıyla uygulanan ısıtma işlemi. Bu işlemde malzeme önce erime noktasının altındaki bir sıcaklığa kadar ısıtılır, ardından da çoğunlukla havada soğumaya bırakılır. Menevişlenen malzemelerin gevrekliği ve iç gerilimleri azalır, böylece tokluğu artar. Tavlama sıcaklığı, malzemenin türüne ve ne işte kullanılacağına bağlı olarak değişir; sertliklerini koruması istenen takım çeliklerinde bu sıcaklık 200°C-250°C arasında değişir.

Menfelutî, Mustafa Lütfi (d. 30 Aralık 1876, Menfelut - ö. 25 Temmuz 1924, Kahire, Mısır), deneme ve öykü yazarı. Modern Arapça düzyazı sanatının öncülerinden biridir.

Hız. Hüseyin'in soyundan geldiğini öne süren yarı Türk, yarı Arap bir ailenin çocuğuydu. El-Ezher Üniversitesi'nde ilahiyat eğitimi gördü. İslamcı akımdan, Mısır milliyetçiliğinden ve Batı (özellikle Fransız) düşüncesiyle tanışmasını sağlayan Suriyeli yazarlardan etkilendi. Fransızca öğrenip öğrenmediği kesin olarak bilinmemekle birlikte, toplu denemeleri (*Nazarat*, 3 cilt, 1902-10; *Muhtarat*, 1912) ve öyküleri (*Abarat*, 1946) Fransız ve öteki Avrupa kaynaklarından yapılan uyarlamalar ya da çevirilerdir. Döneminin gözde uyaklı düzyazı (seci) süslemelerinden uzak, kolay anlaşılır ve akıcı üslubu gazetecilik dilinde pek rastlanmayan bir çekicilik taşır. Bu bakımdan sonraki yazarların katkılarıyla gelişen modern Arapça anlatı sanatına temel oluşturduğu kabul edilir.

Meng Tlan, Wade-Giles yazımında MENG TIEN (ö. İÖ 209, Çin), Çin Seddi'ni yaptıran ünlü komutan. Qin imparatoru Shi Huangdi döneminde Orta Asya göçebe kabilelerinin Kuzey Çin'e yönelik akınlarını durdurmakla görevlendirildi. Ayrıca eski Çin imparatorlarının yaptırdığı savunma duvarlarını birleştirerek gözetleme kaleleriyle tahkim etme işini üstlendi. Shi Huangdi'nin ölümünden sonra saray görevlileri Li Si ve Zhao Gao'nun yönetimi ele geçirmesi üzerine tahtın meşru velihiyle birlikte intihar etmek zorunda kaldı.

Meng'in Doğu toplumlarına özgü bir çalgı olan çeng(*) ile kıldan yapılmış Çin işi bir yazı fırçasını icat ettiği söylenir. Yazı fırçasının kendi buluşu olmadığı anlaşılmışsa da gelişmesine bazı katkılarda bulunduğu sanılmaktadır.

Meng-tzu bak. Mengzi

Mengele, Josef, lakabı OLUM MELEĞİ, Almanca TODESENGEL (d. 16 Mart 1911, Günzburg, Almanya - ö. 7 Şubat 1979, Enseada da Bertioğa, São Paulo yakınları, Brezilya), 1943-45 arasında Nazilerin Auschwitz toplama ve imha kampında hekim. Gaz odasındaki toplu öldürmeleri yönetmiş, ırksal araştırmalar gerekçesiyle tutukluları kobay olarak kullanmıştır.

Bir tarım makineleri fabrikatörünün oğluydu. 1920'lerde Münih'te felsefe eğitimi gördü. Bu sırada Alfred Rosenberg'in ırkçı ideolojisinden etkilendi. Ardından Frankfurt am Main Üniversitesi'ni bitirerek hekimlik diploması aldı. Ateşli bir Nazi yanlısı olan Mengele, yeni kurulan Kalıtsal Biyoloji ve Irk Sağlığı Enstitüsü'ne araştırma görevlisi olarak girdi (1934). II. Dünya Savaşı sırasında SS birliklerinde askeri hekim olarak Fransa ve Rusya'da görev yaptı. 1943'te Heinrich Himmler tarafından Auschwitz kampının başhekimliğine atandı. Orada ekibiyle birlikte kampa getirilen Yahudiler arasında çalışabilecek durumdakilerle öldürülecek olanları seçmeye yönelik ayıklama işlemini yürüttü. Ayrıca Ari soyunu çoğaltmak amacıyla doğurganlığı artıracak yöntemler geliştirmek üzere tutuklular üzerinde çeşitli tıbbi deneyler gerçekleştirdi.

Mengele savaştan sonra gizlenerek ele geçmekten kurtuldu. Sahte bir kimlikle Bayyera'da Rosenheim yakınlarında bir çiftlikte dört yıl seyyislik yaptı. Daha sonra 1949'da Cenova üzerinden Güney Amerika'ya gitti. 1958'de Uruguay'da gerçek adını kullanarak ikinci kez evlendi. Ertesi yıl "José Mengele" adıyla Paraguay yurttaşlığına geçti (1979'da Paraguay yurttaşlığından çıkarıldı). Bu dönemde gizlice Avrupa'ya giderek akrabalarını ziyaret etti. 1961'de Brezilya'ya taşındı. Orada eski bir Nazi olan ve sonradan Avrupa'ya dönen Wolfgang Gerhard'la dostluk kurarak bir Macar ailesine ait çeşitli evlerde yaşamını sürdürdü. 1985'te Brezilyalı, Alman ve ABD'li uzmanlardan oluşan bir adli tıp heyeti onun Gerhard'ın kimliğini kullandığını, 1979'da yüzerken geçirdiği bir kriz sonucunda öldüğünü ve Gerhard adıyla gömüldüğünü saptadı.

Mengen, Karadeniz Bölgesi'nde, Bolu ili-ne bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 883 km² olan Mengen ilçesi kuzeyde Zonguldak, doğuda Çankırı illeri, güneydoğuda Gerede, güneyde Yenicebağ ilçeleri, güneybatıda Merkez ilçe, batıda da Yığılca ilçesiyle çevrilidir.

Mengen ilçesi Bolu Dağlarının engebelendiği dağlık bir alanda yer alır. Güneyde doğal sınıırı oluşturan Arkut Dağı alçak kesimlerde meşe, daha yükseklerde ise kayın, göknar, karaçam ve sarıçam ormanlarıyla kaplıdır.

Menes, Hierakonpolis'te bulunmuş bir zafer tabii, ilk sülaleler dönemi; Mısır Ulusal Müzesi Egyptian National Museum, fotoğraf, Hirmer Fotoarchiv, Münih

Sularını Bolu Suyu (Büyüksu) ile Mengen Çayının Gökçesu bucağı merkezi yakınında birleşmesiyle oluşan Devrek Çayı(*) topraklar. Dağların yüksek kesimlerinde çayırırla kaplı birçok yayla vardır.

İlçe halkı geçimini tarım ve ormancılıktan sağlar. Ekime elverişli alanlarda buğday patates ve arpa, ayrıca az miktarda mısır, baklagiller, soğan, elma, armut ve fındık yetiştirilir. Orman işletmeleri orman içi köylerde yaşayanlara mevsimlik iş olanağı

Mengen'den bir görünüm, Bolu Anadolu Yayıncılık Arşivi

sağlar. Orman ürünleri işleyen bazı atölyeler de vardır. Hayvancılık daha çok sığır yetiştiriciliğine dayanır. Ancılık da önemli bir uğraştır. Geyik Gölü adıyla anılan yöredeki geyikler için koruma ve üretme alanı kurulmuştur. İlçe topraklarında linyit yatakları işletilir.

Bitinya, Roma ve Bizans yönetimlerinde kalan yöreye, Konur Alp tarafından Osmanlı topraklarına katıldığı 14. yüzyılda Türkmen aşiretleri yerleştirildi. 15. yüzyılda kısa bir süre İsfendiyarogullarının eline geçen yöre daha sonra gene Osmanlılara bağlandı. Mengen, 19. yüzyıl sonlarında Kastamonu vilayeti Bolu sancağının Gerede kazasına bağlı bir nahiye idi. 1948'de merkezi Mengen kasabası olmak üzere Mengen ilçesi kuruldu.

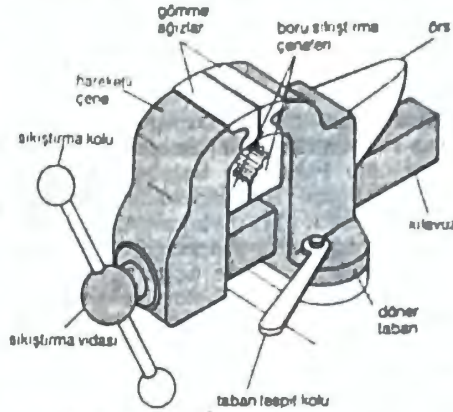
Yeniçağa yakınlarında D-100 (eskiden E-5) Karayolu'ndan ayrılan Ankara-Zonguldak karayolu, il merkezi Bolu'ya 53 km uzaklıkta olan Mengen kasabasından geçer. Küçük bir yerleşme olan kasabanın gelişimi önemli ölçüde bu yola bağlıdır. Osmanlı saray mutfaklarına uzanan bir geleniği temsil eden Mengeni aşçıları ülke ve dünya çapında ünlüdür. Türkiye'nin en büyük otel ve lokantalarının mutfakları Mengeni aşçıların yönetimindedir. Mengen kasabasında her yıl düzenlenen senlikte, pişirilen çeşitli yemekler sergilenerek aşçıların arasında yarışmalar yapılır. Eski bir yerleşim alanı olduğu bilinen Gökçesu kasabası yakınlarında lahit ve sütun başlığı kalıntıları vardır.

Mengen Belediyesi 1948'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 18.982; kasaba, 4.298.

mengene, işlenecek malzemelerin sabit halde tutulmasını sağlayan sıkıştırma aygıtı. Paralel çeneli mengenelerde, çenelerden biri sabit, öbürü ise hareketlidir; hareketli çene bir vida ya da mil aracılığıyla sabit çeneye yaklaştırılıp uzaklaştırılır. Egeleme ya da dövme işlemlerinde kullanılan mengenerler çoğunlukla tezgâha vidalanarak tespit edilir. Metal parçaların sıkıştırıldığı mengenerlerin çenelerine, sertleştirilmiş çelikten yapılmış ve parçayı sabit tutabilmesi için üzerine dış açılmış gömme (çıkartılıp takılabilen) ağızlar eklenir; yumuşak parçaların zedelenmesini önlemek için, sabit çeneler ile parça arasına ince bakır levhalar ya da deri konur. Boru mengenerlerinde ise, parçayı dört yanından sıkıştıracak çift V biçimli çeneler bulunur. Marangoz mengenerlerinin çeneleri ise çoğunlukla ağaçtan yapılır ve bu çeneler parçayı

dişlerin değil sürtünmenin etkisiyle sabit tutar.

Takım tezgâhlarındaki iş parçalarını tutturmak için düz ağızlı, sertleştirilmiş çelik

Tezgâh ve boru mengenesi

mengenerler kullanılır. Bu mengenerler gerektiğinde iş tablasına tutturulur, daha sonra da çıkarılabilir. Bunlarda ayrıca iş parçasını çeşitli konumlarda tutmaya yarayan döner tabanlar da kullanılır.

Menger, Karl (d. 23 Şubat 1840, Neu-Sandec, Galiciya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 26 Şubat 1921, Viyana), Avusturyalı iktisatçı. Avusturyalı iktisat okulunun kurucusu olarak tanınır. Marjinal fayda kuramıyla öznel değer kuramının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Menger iktisadi olguları bireylerin davranışına indirgeyerek değer kuramını bu temelde geliştirdi. Örneğin, bir malın değişim değerinin o malın kullanım değeriyle, yani tüketiciye sağladığı tatminle açıklanabileceğini öne sürdü. En önemli yapıtı olan *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*'de (1871; İktisadın İlkeleri) fayda, değer ve fiyat arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalıştı.

1867'de Kraków Üniversitesi'nde doktora-sını tamamlayan Menger, bir süre devlet hizmetinde çalıştı. Daha sonra 1873'te Viyana Üniversitesi'nde siyaset iktisat profesörü oldu. Bu görevini kısa kesintiler dışında 1903'e değin sürdürdü. Bu tarihten sonra da zamanını iktisatla ilgili araştırmalar yaparak geçirdi.

Mengistu Haile Mariam (d. 1937, Kefa eyaleti, Etiyopya), Etiyopya'da yüzlerce yıllık krallığı deviren ve sosyalist bir devlet kurmayı amaçlayan asker ve devlet başkanı.

Amharalı bir anne ile Kefa'daki Maji bölgesinden bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Mengistu, subay eğitimini Holeta denen ve egemen etnik grup Amharaları destekleyen Hârer Askeri Akademisi'nde tamamladı. Üst düzeyde öğrenim görmek üzere ABD'ye gitti. Binbaşı rütbesine yükseldikten sonra, ordudaki komuta yetersizliği ve terfi engellerinden yakınan ve İmparator I. Haile Selasiye'yi devirmek isteyen genç subaylar arasına katıldı. Haziran 1974'te subayların devrim komitesi Derg'in başkanlığına getirildi. İmparatorun eylülde tutuklanmasından sonra kurulan ve hükümet işlerini üstlenen Geçici Askeri Yönetim Konseyi'nin (PMAC ya da Derg) başkan yardımcılığına atandı. 23 Kasım 1974'te Mengistu PMAC başkanının ve önderlerden 60'ının öldürülmesini emretti. (Haile Selasiye de Ağustos 1975'te kuşkuyla biçimde öldü.) PMAC içindeki seçkin kişileri öldürttüktan sonra düzenin en güçlü adamı olarak sıvırdı. Sınayı ve çiftliklerin ulusallaştırılmasına girişti.

Bu arada yarbaylığa yükselen Mengistu, Şubat 1977'de, kendini destekleyenlerle karşıları arasında PMAC içinde başlayan ve PMAC başkanı ile birkaç üyenin öldürüldüğü çatışmalardan sağ kurtulmayı başardı. Ardından, sivil halk arasında yönetime karşı başlatılan silahlı "Beyaz Terör"ü "Kızıl Terör Kampanyası" ile ezdi. 1977'nin sonlarında Somali'nin, Somali dili konuşulan Ogaden bölgesini ele geçirmek üzere başlattığı saldırıyı Sovyetler Birliği'nden sağladığı silah ve Küba'dan gelen askerlerin yardımıyla durdurdu. Ülkenin tartışmasız tek yöneticisi olan Mengistu, 1984'te Etiyopya İşçi Partisi'ni kurdu. 1986'da Etiyopya Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin anayasa taslağını hazırladı. Anayasa 1987'de kabul edildi. Seçimlerle gelen yeni meclis Mengistu'yu Eylül 1987'de cumhurbaşkanı seçti. Mengistu daha sonra kuzeydeki Tigre ve Eritre bölgelerindeki silahlı ayaklanmalarla ve Etiyopya'nın o güne değin yaşadığı en büyük kuraklık ve kıtlıkla uğraşmak durumunda kaldı. Çiftlikleri zorunlu olarak kolektifleştirerek, halkını da başka yerlere sürdünce, tarıma dayalı ekonomi çöktü. Rejim içindeki düşmanlarının darbe girişimleriyle karşılaştı. SSCB de verdiği desteği çekince Mengistu'nun iktidarı zayıfladı. Mayıs 1991'de cumhurbaşkanlığından istifa ederek Zimbabve'ye kaçtı.

Mengli Giray I (ö. 1514), Kırım hanı. Döneminde hanlık Osmanlı korumasına girmişti.

Kırım Hanlığı'nın kurucusu Hacı Giray'ın oğuydu. 1466'da babasının ölümüyle başlayan taht mücadelesinde kardeşi Nur Devlet Giray'a üstünlük sağlayarak Kırım hanı oldu. Kısa bir süre sonra Cenevizlerin desteklediği Nur Devlet'e yenilerek Kefe'ye kaçmak zorunda kaldı. Ama 1468'de Kefe Şirin beyi Eminek Bey'in yardımıyla Kırım tahtını yeniden ele geçirdi. Osmanlı yanlısı olduğu gerekçesiyle görevden aldığı Eminek Bey, çevresindeki beyler ve kabilelerle ayaklanınca Nur Devlet bu durumdan yararlanarak Kırım tahtını ele geçirdi (1474). Nur Devlet ile anlaşmış olan Cenevizler kendilerine sığınan Mengli Giray'ı tutukladılar. Eminek Bey, 1475'te Osmanlı padişahı II. Mehmed'e (Fatih) başvurarak Osmanlıların Kırım'a çağırması. Bunun üzerine Kırım'a gönderilen Osmanlı kuvvetleri başta Kefe, Azak ve Menkub olmak üzere bütün Ceneviz kolonilerini ele geçirdi. Mengli Giray yeniden Kırım hanlığına getirildi ve yapılan antlaşmayla Kırım Hanlığı Osmanlı korumasına girdi. Osmanlılar Altın Orda hanı Seyyid Ahmed'in Kırım'ı istila etmesinin ardından Nur Devlet'i destekleyerek Kırım tahtına çıkardılar (1476); Mengli Giray'ı da tutuklayarak İstanbul'a götürdüler. Bir süre sonra Eminek Bey, yöredeki kaşıkçılar karşısında Mengli Giray'ın Kırım'a gönderilmesini istedi. Bunun üzerine 1478'de üçüncü kez Kırım tahtına oturan Mengli Giray, bu son hükümdarlık döneminde iktidar çekişmelerine son vererek hanlığın güçlenmesini sağladı. 1484'te II. Bayezid'in yanında Akkerman Savaşı'na katılması karşılığında Kefe, Balıkova ve Gözleve limanlarının gümrük gelirlerinin bir bölümü kendisine bırakıldı. Mengli Giray 1501'de Altın Orda Devleti'ni yıkarak kendisini Cengiz Han'ın vârisi ilan etti. Ölümünden sonra yerine oğlu Mehmed Giray geçti.

Mengs, Anton Raphael, RAFFAEL olarak da yazılır (d. 22 Mart 1728, Aussig, Bohem-

ya - ö. 29 Haziran 1779, Roma, İtalya), yapıtlarıyla yeni-klasikçiliğin başlangıç dönemini temsil eden ressam.

Dresden'de babasının yanında öğrenim gördü. 1741'de Roma'ya giderek Saksonya kralı III. August için Raffaello'nun Segnatura Odası fresklerinin küçük bir kopyasını yaptı. 1744'te Saksonya saray ressamlığına atandı ve dinsel konulu resimlerle pastel portreler yaptı. 1755'te yerleştiği Roma'da ünlü Alman arkeolog ve eleştirmen J. J. Winckelmann'ın yakın arkadaşı oldu. Bu dönemde portre çalışmalarını sürdürdü ve Roma okulunun önde gelen rokoko portrecisi Pompeo Batoni ile rekabet edecek düzeyde yapıtlar verdi. 1761'de tamamladığı Albany Villası'ndaki "Parnassus" adlı freski Roma'da büyük olay yarattı ve yeni-klasik resmin kabul görmesinde önemli rol oynadı. 1760'ta kral için bir altar panosu yapmak üzere Napoli'ye giden Mengs daha sonra bir süre Madrid'de çalıştı ve kraliyet saraylarının dekorasyonu ile uğraştı. 1769-72 arasında Vatikan'daki Papiri Odası'nın dekorasyonunu yaptı. 1773'te döndüğü İspanya'da 1777'ye değin kaldı.

Mengs zamanında yaşayan en ünlü ressam olarak değerlendirildi. Sanatı İspanya sarayındaki öncülü Corrado Giaquinto ile baş rakibi Giovanni Battista Tiepolo'nun roko-

"Parnassus", Anton Raphael Mengs'in bir freski, 1761; Albany Villası, Roma
Anderson - Alinari, Art Resource / EB Inc.

ko üslubunun büyük ölçüde yerini aldı. Kuramsal yazıları etkili olduğu gibi yeni-klasikçiliğin kavranmasında temel bir kaynak olarak kaldı.

Mengü bak. Mōngke

Mengücek Gazi (ö. y. 1118), Türk beyi. Mengüceklerin kurucusudur.

Yaşamı ve fetihleri konusunda kesin bilgiler yoktur. Soylu bir Horasanlı aileden geldiği ve Oğuz beyleri arasında önemli bir yeri olduğu sanılmaktadır. Bazı kaynaklarda Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in emriyle Kemah ve Ergani yörelerini yağmaladığı (1062/63) belirtilir. Malazgirt Savaşı'na (1071) katıldıktan sonra Alp Arslan tarafından öbür komutanlarla birlikte Anadolu'nun fethiyle görevlendirildi. Erzincan, Divriği ve Şebinkarahisar'ı aldı. Kendisine bırakılan bu topraklarda merkezi Kemah olan bir beylik kurdu (y. 1072). Haçlılara, Bizanslılara ve Gürcülere karşı yürüttüğü savaşlardan birinde öldüğü sanılmaktadır.

Mengücekler, MENGÜCÜKLER ya da MENOÜCEKOĞULLARI olarak da bilinir, Erzincan-Kemah ve Divriği yöresine egemen olan Türk beyliği (y. 1072 - y. 1277). Daha çok bayındırlık işlerine, sanata önem veren Mengücek beyleri, şair ve bilginleri korumalarıyla da tanınmışlardır.

Beyliğin kurucusu Mengücek Gazi'dir(*). Yerine geçen oğlu İshak (hd y. 1118-42), Serman Savaşı'nda (1120) Artuklu emiri Belek'e tutsak düştü. Ama Danişmendli melikinin yardımıyla kurtularak Danişmendlilere bağlandı. Ölümünden sonra beylik, oğullarından I. Davudşah'a bağlı Kemah-Erzincan ile I. Süleymanşah'a bağlı Divriği kollanna ayrıldı.

Davudşah'ın 1162'de Danişmendli Yağbasan tarafından öldürülmesinden sonra yerine oğlu Fahreddin Behramşah(*) (hd 1162-1225) geçti. Bazı kaynaklarda Davudşah'ın karısının 1151'de kocasını boğdurarak Süleymanşah'la evlendiği ve böylece Süleymanşah'ın 1162'ye değin beyliğin iki koluna egemen olduğu belirtilir. Fahreddin Behramşah komşu beyliklerle akrabalık ilişkileri kurdu ve Kemah-Erzincan koluna en parlak dönemini yaşattı. Danişmendlilerin zayıflaması üzerine Kemah-Erzincan kolu Anadolu Selçuklularına bağlandı. II. Davudşah (hd 1225-28) bölgedeki beyleri I. Keykubad'a karşı birleştirmeye çalışınca, Anadolu Selçuklu ordusu Kemah, Erzincan ve Şebinkarahisar'ı alarak Mengüceklerin bu koluna son verdi.

Aynı sıralarda Divriği kolu da Anadolu Selçuklularına bağlandı. Bu kolun en önemli beylerinden olan Ahmedşah (hd 1228-43), döneminin en önemli yapıtlarından sayılan Divriği Ulucamisi'ni yaptırdı. Onun yerine geçen oğlu Müeyyed Melik Salih, bilinen

it bei Husserl und Scheler (Husserl ve Scheler'de Bilinbilirliğin Sınırları Üzerine) adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. İstanbul'a döndükten sonra 1938'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe asistanı oldu. 1942'de doçent, 1952'de profesör olan Mengüşoğlu, Edebiyat Fakültesi dekanı olduğu sırada 1961'de 147'ler olarak bilinen grubun içinde üniversiteden uzaklaştırıldı. Ama bir süre sonra görevine döndü ve 1978'de emekli olana değin felsefe profesörü olarak ders vermeye devam etti. Türkiye Felsefe Kurumu'nun kurucu üyelerinden olan Mengüşoğlu çeşitli dönemlerde Tübingen, Köln, Berlin ve Münster üniversitelerinde de dersler verdi.

Mengüşoğlu yapıtlarında özellikle insanın varlık sorunları üzerinde durdu. Kant, Scheler, Husserl ve Hartmann üzerine çalışmalarında da insan sorunları, insanın evrendeki yeri ve bilme etkinliğinin sınırlarına ağırlık verdi. *Felsefi Antropoloji* (1971) adlı kitabında temelde insanın varlık yapısını ve niteliklerini ele aldı. İstanbul Üniversitesi'nde verdiği derslerden oluşan bu yapıtta öncelikle vitalist düşünür ve embriyoloji bilgini H. A. E. Driesch'in(*) ve mekanist biyolojinin temsilcilerinden Max Hartmann'ın düşüncelerini tartışarak yola çıktı. Darwin ve Darwinciği tartıştıktan sonra Uexküll ve Konrad Lorenz'in davranış biyolojisini ele aldı. İnsanın kendi bütünlüğü içinde bir başarı varlığı olduğunu, bilim, sanat, teknik ve çevreyi kendi yaşamına uygun biçimde değiştirme yeteneği taşıdığını savundu. İnsanla öteki varlık türleri arasındaki ayrımı *İnsan ve Hayvan, Dünya ve Çevre* (1979) adlı kitabında işledi. "Değişmez Değerler, Değişen Davranışlar" (1965) adlı makalesinde ahlaki değerlerin değişmediğini, onlardan kaynaklanan davranışların değiştiğini dile getirdi. Felsefeyi insanın yaşamına yön veren bir etkinlik olarak gören Mengüşoğlu, felsefenin toplumların yaşamlarında yol gösterici olması gerektiğini, soyut bir düşünme biçimi olarak kalmaması gerektiğini vurguladı. Alman felsefe geleneğinin Türkiye'de etkili olmasına ve bu geleneği sürdüren bir grup genç felsefecinin yetişmesine öncülük etti.

Öbür önemli yapıtları arasında *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi* (1969), *Felsefeye Giriş* (1958; 1986), *Fenomenoloji ve N. Hartmann* (1976) sayılabilir. Ayrıca çeşitli yıllarda Dünya Felsefe Kongreleri'ne tebliğler vermiş. *Felsefe Arşivi*'nde çok sayıda makalesi yayımlanmış, Hartmann, Scheler, Heinz Heimsöth ve von Freytag Löringhoff'tan çeviriler yapmıştır.

Mengzi, Wade-Giles yazımında MENG-TZU. Latince MENCİUS, asıl adı MENG KE, Wade-Giles yazımında MENG K'O. Ölümünden sonraki adı ZOU GONG (ZOU DÜKÜ) (d. İÖ y. 371, eski Zou Devleti, Çin - ö. İÖ y. 289, Çin). Konfüçyüsçülüğe katkılarında dolayı "İkinci Bilge" unvanını kazanan Çinli filozof. Hükümdarların, halkın refahını sağlama yükümlülüğünü vurgulamış, *Mengzi* adlı yapıtında ortaya koyduğu insan doğasının iyiliği görüşü Konfüçyüsçüler arasında yakın zamana değin süren canlı tartışmalara yol açmıştır.

Gençliği. Soylu Meng ailesi, bugünkü Shandong yönetim bölgesinde, küçük bir devlet olan Zou'da yaşıyordu. Mengzi, Konfüçyüs'ün torunu Zi Si'nin bir öğrencisinden ders aldı. Böylece geleneksel Konfüçyüsçülük değişikliğe uğramadan sürdürüldü. Bir süre sonra Mengzi da öğretmenliğe başladı. Zamanının çoğunu dolaşarak, prensler *ren*'a (sevecenlik) dayalı ya da insancıl yönetim üzerine öğütler verip

Mengüsoğlu
Arş. Güler

gördü. Nicolai Hartmann'ın yanında 1937'de *Über die Grenzen der Erkenntnis*

danışmanlık yapmakla geçirdi. Ama yaşadığı karışık dönemde birbirleriyle sürekli mücadele eden prensler, insancıl yönetim değil, iktidar peşindeydiler.

Zhou hanedanı (İÖ y. 1111-256/255) yönetimi alt ve üst konumdakilerin ayrıcalık ve yükümlülüklerinin kesin olarak tanımlandığı hiyerarşiye dayalıydı. Ama zamanla hırs ve entrikaların yol açtığı çeşitli gasplar ve haksız taleplerle bu feodal sistem çözülme-ye, siyaset ve ahlakta bir kargaşa ortamı belirmeye başladı. Konfüçyüs'ü de telaşlandıran bu eğilim gittikçe güçlendi ve Mengzi'nin yaşadığı dönem Çin tarihinde Savaşan Devletler dönemi (İÖ 475-221) olarak adlandırıldı. Bu koşullar altında, Mengzi'nin erdemli kişisel davranış ve insancıl yönetim üzerine prenslere verdiği vaazları dinleyen olmadı. Ama o kimsenin ilgi göstermediği bir davayı savunduğunu bilerek düşündüklerini anlatmayı sürdürdü.

Halk filozofu. Mengzi hükümdarın halka karşı iki yönlü bir görevi olduğu, birincisi yaşamlarını sürdürebilmeleri için maddi koşulları sağlaması, ikincisi ahlak ve eğitim alanında onlara yol göstermesi gerektiği görüşündeydi. Halkın ekonomik açıdan sıkıntı çekmemesi için kesin bir program hazırlamış, bu programdan Mengzi adlı yapıtının üç yerinde söz etmişti. Ayrıca vergilerin hafifletilmesini, serbest ticareti, doğal kaynakların korunmasını, yaşlı ve korumasızlara devlet yardımını ve daha hakkaniyetli bir servet dağılımını savunuyordu. Halkın yalnızca sağlam bir geliri olduğunda, sağlam bir yüreği olabileceğini düşünüyordu.

Mengzi bir yandan sabırla hükümdarları ahlaka dayalı yönetime çağırırken bir yandan da Tian'in (Gök, Cennet) Buyruğu'nun onlara halkın iyiliğini gözetme sorumluluğunu da yüklediğini vurguladı. Alışılmamış bir yüreklilikle halkın ülkenin en önemli ögesi olduğunu, toprak ve ürünün insanlardan sonra geldiğini, hükümdarın ise en son sırada yer aldığını söyledi. Ayrıca Konfüçyüs'ün beş klasifinden biri olan *Shu Jing*'den (Tarih Klasifi) aldığı, "Halk nasıl görürse, Tian de öyle görür; halk nasıl duyarsa Tian de öyle duyar" deyişini her yerde tekrarladı. Böylece, halkın sözcüsü ve demokratik yönetim ilkelerinin savunucusu oldu.

Mengzi dolaştığı devletlerin hiçbirinde bu yönetim ilkelerini yaşama geçirmeye gönüllü bir hükümdar bulamadı. Artan düşkünlüğü içinde doğduğu Zou'ya döndü ve geri kalan ömrünü öğrencilerini eğitmekle geçirdi. Öğrencilerinin kaydettiği eylemleri ve sözleri, her biri iki bölüme ayrılmış yedi kitaptan oluşan *Mengzi*'da toplandı.

İnsanın doğasının öğretisi. Mengzi'nin felsefi düşünceleri Konfüçyüs'ün öğretilerinin geliştirilmesi olarak görülebilir. Konfüçyüs, insanlığın temel erdemi olarak *ren*'dan söz etmişti. Mengzi da sistemini insan doğasının içkin iyiliği düşüncesine dayandırdı. Acıma, utanç, saygı ve doğru ile yanlış ayırt etme duyguları olarak sıraladığı "dört başlangıç" ya da "dört ilke"nin (*si duan*), insanda doğuştan var olduğunun apaçık görüldüğünü söyledi. Doğru yönlendirilirse bu "dört başlangıç", gelişerek dört temel erdem olan *ren*, doğruluk, görgü ve bilgeliliğe dönüşebilirdi. Mengzi'nin ortaya attığı insan doğasının iyiliği öğretisi, Çinli düşünürler arasında yüzyıllarca canlılığını koruyan bir tartışma konusu oldu.

Mengzi daha da ileri giderek insanın sezgisel bilgisi ve sezgisel yeteneğe sahip olduğunu, kişisel gelişmenin insanın zihninin gelişmesinden başka bir şey olmadığını söyledi. "Zihnini en uç noktaya kadar geliştiren kişi, kendi doğasını bilir. Kendi

doğasını bilen kişi de Cennet'i bilir," diyerek herkesin eski çağların efsanevi kahramanları olan Yao ve Shun adlı büyük bilge-krallar olabileceğini ileri sürdü.

Mengzi her zaman önemli bir filozof olarak görüldü. Song hanedanı (İS 960-1279) dönemindeki Yeni-Konfüçyüsçüler ise ona ve yapıtına özel bir önem verdiler. Son bin yıl boyunca da Çinliler tarafından Konfüçyüsçülüğün iki kurucusundan biri ve İkinci Bilge'si olarak saygı gördü.

Mengzi, Wade-Giles yazımında MENG-TZU, Latince MENCUS, İÖ 4. yüzyıldan kalma Konfüçyüsçü metin. Yazarının adıyla anılmış ve ona ya *sheng* (İkinci Bilge) unvanını kazandırmıştır. 12. yüzyıla değin klasikler arasında sayılmamışsa da, okutulması için İÖ 2. yüzyıl gibi erken bir tarihte ayrı kürsü kurulmuştur. Yeni-Konfüçyüsçü filozof Zhu Xi'nin 1190'da Konfüçyüsçü üç başka metinle birlikte *Mengzi*'yi yayımlaması *Shu* (Dört Kitap) adıyla bilinen klasiklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Ana konusunu yönetimin oluşturduğu Mengzi halkın refahının her şeyden önce geldiğini savunur. Buna göre hükümdar sevecenlik (*ren*) ve doğruluk (*yi*) ilkelerinden ayrılırsa Tian'den (Gök, Cennet) kaynaklanan buyruk (*Tian Ming*) geri alınır ve hükümdarın görevinden uzaklaştırılması gerekir. Mengzi ayrıca ana baba saygısının (*xiao*), Çin toplumunun temel ilkelerinden biri olduğunu belirtir. Ona göre, en büyük *xiao* anne babayı onurlandırmak, en büyük *xiao* eksikliği ise, çocuk sahibi olmamaktır (dolayısıyla da atalara tapınma özendirilmez).

Mengzi'nin ünlü büyük ölçüde Çin düşüncesinde yeni bir öğretiyi ortaya koymasından kaynaklanır. Buna göre, insanı Tian biçimlendirdiği için, su nasıl doğal olarak aşağı doğru akarsa insanın doğası da iyiye yönelir. Mengzi buna kanıt olarak çocukların anne babalarına duydukları doğal sevgiyi, her insanda bulunan doğru yanlış duygusunu ve küçük bir çocuğu tehlikede gören her insanın hemen telaşlanmasını gösterir.

İÖ 3. yüzyılda Xun-zi, insanın doğal iyiliğini savunan bu öğretiye karşı çıktı ve kendi adını taşıyan yapıtında insanın bencil ve kötü olduğunu, uygun bir eğitimle iyiliği öğrenmesi gerektiğini öne sürdü. Mengzi'nin yaklaşımı ise Konfüçyüsçülüğün öğretiye uygun yorumu olarak kabul edildi. Ayrıca bak. Si Shu.

menhır (Bretonca *men*: "taş" ve *hir*: "uzun"), Neolitik Çağla Tunç Çağından kalma, toprağa dikine yerleştirilmiş büyük boyutlu taş blok. Menhirlere, Bretanya

Carnac yakınında menhirlere, Geç Neolitik Çağ (İÖ y. 1800).
Foto Ciccione-Rapha/Photo Researchers

başta olmak üzere, Avrupa'nın batı yörelerinde çok sık rastlanır. Bunlar çoğunlukla

daire, yarım daire ya da büyük bir elips oluşturacak biçimde yan yana dizilmiştir. İngiltere'de birçok örneği bulunan menhirlere en ünlüleri Wiltshire'daki Stonehenge ve Avebury'dekilerdir. Menhirlere birkaç koşut sıra halinde dizilmiş olarak da rastlanır. Bu türün en ünlüsü Fransa'da Carnac'ta bulunmakta ve 1.935 tane taştan oluşmaktadır. Türkiye'de de, Trakya'nın Lalapaşa yöresinde menhirlere vardır.

meni bak. ersuyu

Ménliere hastalığı, iştite azalması, kulak çınlaması ve baş dönmesi gibi belirtilerle ortaya çıkan, belirli aralıklarla yinelenen ve genellikle giderek ağırlaşan hastalık. Bilinen başlıca nedeni içkulak salyangozunun kanallarındaki sıvının tam olarak anlaşılmamış bir mekanizma sonucunda aşırı miktarda artmasıdır. Hastalığın tedavisinde başta antihistaminikler olmak üzere çeşitli ilaçlar kullanılır; hastaya yatak istirahati ve sigara içmemesi önerilir. Az sayıda vakada cerrahi tedavi gerekebilir.

Menindee Gölleri, Avustralya'da, Yeni Güney Galler eyaletinin batısında, Memindee kenti yakınlarında, Darling Irmağı Doğa Koruma Projesi'nin parçasını oluşturan göletler. Menindee, Tandou, Pamamaroo ve Cawndilla gölleriyle birçok küçük gölden oluşur. Temelde doğal olan göller, suların yüksek olduğu dönemlerde, Darling Irmağına bağlanan çayların taşıdığı sularla dolar. 1960'ta tamamlanan Menindee Gölleri Su Toplama Projesi'nin toplam kapasitesi 2.467.000.000 m³'tür. Bu su evlerde, sanayi-ye ve sulamada kullanılır. Güzel manzaralarıyla ünlü olan göller su sporları için de son derece elverişlidir. Menindee ve Cawndilla gölleri Kinchega Ulusal Parkı'nın sınırları içinde kalır.

Menippos (ü. İÖ 3. yy), Gadara (bugün Ürdün'de Umm Kays) kökenli Eski Yunanlı filozof. Diogenes'in Kynik felsefesini izlemiş, Menippos yergisi adıyla bilinen yarı gülünç, yarı ciddi bir edebiyat türü geliştirmiştir. Yunanlı ve Latin yazarların öykündüğü bu tür Latin yergi sanatının gelişmesinde etkili olmuştur.

Menippos'un köle olarak doğduğu, sadaka toplayarak ya da tefecilikle zenginleştiği, sonra da Yunanistan'da Thebai kentinin yurttaşı olduğu öne sürülür. Yazıları bugüne ulaşmamıştır, ama ona öykünen Latin yazarlardan, özellikle de Varro, Seneca ve Lukianos'tan (Zucianus) yapıtlarının niteliğiyle ilgili bir fikir edinilebilir.

Menippos'un eleştiri yaklaşımı felsefi düşüncelerin sergilenmesinde bir yenilikti. Olabildiğince geniş okur kitlesine ulaşmak amacıyla, diyalog biçiminin yerine, kuramları, düşünceleri ve gelenekleri alaya alarak düzyazı ve şiir karışımı bir yergi biçimi kullandı. Yapıtlarında Hades'e iniş, müzayedeye ya da şölen gibi alışılmamış mekânları çarpıcı biçimde kullandı. Latin yazarlar da aynı yolu izlediler. Petronius'un 1. yüzyılda yazdığı *Satyricon*, Menippos geleneği içinde yer alır. Daha sonraki bir başka örnek, birkaç kralının, Katoliklerce kurulan Kutusal Birlik üzerine yazdığı düzyazı ve şiir karışımı Fransızca *Satire Ménippée*'dir (1594).

menkul, bir yerden bir yere taşınabilir mal. Ayrıca bak. mal.

menkul değerler, MENKUL KIYMETLER olarak da bilinir, bir sermaye ya da alacağı temsil eden sahibine uzun vadeli gelir

sağlayan ve paraya çevrilebilen değerli kâğıtlar. En yaygın türleri, hisse senetleri ve tahvillerdir. Menkul değerler para ve sermaye gereksinimi duyulduğunda hükümetler, ticari şirketler ya da finans kurumlarının çıkarılır. Hisse senetleri bir anonim ya da sınırlı sorumlu şirketin genellikle eşit paylara bölünen ve devredilebilir sertifikalarla temsil edilen kayıtlı sermayesidir. Tahviller ise belirli bir vade sonunda belirli bir tutarı, ara dönemde de belirli oranda faizi ödeme yükümlülüğünü içeren borç senetleridir. Menkul değerlerin alım satımı borsalarda(*) halka açık olarak yapılır. Dünyanın başlıca borsaları New York, Tokyo ve Londra borsalarıdır. Bunların her birinde, üyeleri açısından bağlayıcı olan ve menkul değer alıcısı durumdaki halkı haksız uygulamalara karşı koruyan kesin kurallar geliştirilmiştir.

Genel olarak hisse senedi alım satımı yalnızca borsa simsarları ya da aracılara eliyle yürütülür.

Bazı borsalarda alım satımlar açık artırma yoluyla yapılır; bazılarında ise aracılardan bildirildiği alış ve satış fiyatları temelinde yürütülen pazarlıklar sonucunda gerçekleşir. Menkul değer fiyatlarının belirlenmesinde uluslararası belirsizlik, hükümet politikalarında değişiklik, ödemeler dengesi sorunları ve yabancı hisse senedi piyasalarındaki eğilimler gibi pek çok etken rol oynar.

1970'ten sonra gelişkin borsaları bulunan hemen bütün ülkelerde menkul değerlerin alım satımında, küçük yatırımcıların etkisi azalırken çok büyük fonları denetleyen mali kurumların payında önemli bir artış oldu. Bunun sonucunda az sayıdaki mali kurum ekonominin önemli bir bölümünü denetlemeye başlamasından duyulan kaygılar arttı.

Ayrıca ellerinde çok sayıda menkul değer bulunduran büyük mali kurumlar uyguladıkları politikalarla borsalarda keskin fiyat dalgalanmalarının oluşmasına yol açtılar.

Devletin çıkardığı tahvil ve hazine bonoları hazine kefaletine sahip olduğundan ticari menkul değerlerden daha güvenceli sayılır. Ama piyasada alım satımı yapılırken ekonomideki gelişmelere bağlı olarak bunların da fiyatlarında dalgalanmalar görülür. Bunun temel nedeni faiz oranlarındaki değişimlerdir. Ayrıca enflasyonla ilgili beklentiler ve devlet borçlarıyla ilgili gelişmeler de belli ölçüde rol oynar. Ayrıca bak. hazine bonusu; hisse senedi; tahvil.

menkul kıymetler borsası, hisse senedi ve tahvil gibi değerli kâğıtların alınıp satıldığı örgütlü piyasa. Ayrıca bak. borsa.

Menninger, Karl (Augustus) (d. 22 Temmuz 1893, Topeka - ö. 18 Temmuz 1990, Topeka, Kansas, ABD), ABD'li psikiyatr. Ülkesinde akıl ve ruh hastalıkları tedavisinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Psikiyatri alanında çalışmalarıyla tanınan Menninger ailesindendir. 1917'de Harvard Tıp Okulu'nu bitirdikten sonra, Boston Psikopatoloji Hastanesi'nde iki yıl Ernest Southard'ın yanında çalıştı. Ardından babası Charles Menninger'la birlikte Menninger Tanı Kliniği'ni kurdu. Psikiyatriye büyük ilgi duyan Menninger, Topeka'da ilk psikiyatrik tedaviyi de burada başlattı. 1925'te, babası ve kardeşi William Menninger'la birlikte Menninger Sanatoryumu ve Psikopatoloji Hastanesi'ni kurdu. Psikiyatrik grup terapisi uygulamayı amaçlayan bu kurumda, hastanedeki toplumsal ortam da terapinin bir parçası olarak kabul ediliyor, psikiyatrdan hababakıcıya kadar tüm personelin hastalarla ilişkisi bu ilke doğrultusunda düzenleniyordu. Aynı anlayışla 1926'da geri zekâlı çocuklar için bir okul açıldı ve 1931'de sanatoryumda, psikiyatrik bakım konusunda uzmanlaşmış hemşire yetiştirilmeye başladı.

Tıbbi uygulama, araştırma ve eğitimi aynı çatı altında toplamak amacıyla 1941'de Menninger Vakfı kuruldu; dört yıl sonra vakıf Menninger Psikiyatri Okulu'na dönüştü. 1974'te de iş yaşamı, sanayi ve yöneticilikte insan davranışları ile güdülenim konusunda araştırmalar yapan Uygulamalı Davranış Bilimleri Merkezi kuruldu.

Özellikle kişideki kendine yönelik yıkıcılık üzerine çalışmalar yapan Menninger, *The Human Mind* (1930; İnsan Zihni) adlı yapıtında, bu eğilimin ölüm korkusu karşısında geliştirilen bir savunma mekanizması olduğunu öne sürmüştür. Öldürme, öldürme ve ölme biçiminde görülen yıkıcılık güdülenimi "Menninger üçlüsü" olarak adlandırılır. Menninger'a göre kendine yönelik yıkıcılık kronik ya da yerel intihar biçiminde ortaya çıkabilir. Kronik intihar nevroitik tembellikten alkolizme, toplum dışı davranışlara ve psikoza, hatta şehit olma isteğine kadar uzanabilir; yerel intihar ise kendi bedenine zarar verme, cinsel iktidarsızlık ya da soğukluk, gerçek tedavi amacına yönelik olmayan cerrahi müdahale isteği gibi biçimler alabilir.

Psikiyatride hastalık sınıflandırmalarına karşı çıkan Menninger, şizofreninin, cadılığın 20. yüzyıla uyarlanmış bir biçimi olduğunu öne sürmüştür. Ona göre beş aşamada gelişen tek bir ruhsal bozukluk vardır. Bu aşamalar sinirlilik, nevroitiklik, saldırganlık, gerileme, psikoz, körü huylu bunaltı ve ruhsal çöküntü (depresyon) gibi süreçleri kapsar.

Menno Simonsz(oon) (d. 1496, Witmarsum, Friesland - ö. 31 Ocak 1561, Oldesloe yakınları, Holstein, Hollanda), Felemenk Anabaptistlerinin banışçı kanadının ilk

Menno Simonsz(oon), Christopher van Sichem'in bir oymabaskısı, 1605-08
Mennonite Library and Archives, North Newton, Kansas

önderlerinden olan din adamı. Yandaşları sonradan Mennonit Kilisesi'ni kurdular.

Bir köylü ailesinin oğluydu. Küçük yaşta bir manastır okuluna (bir olasılıkla Bolsward'daki Fransiskan manastırı) girdi. Mart 1524'te Utrecht'te rahip oldu ve doğduğu yerin yakınlarındaki Pingjum kilise bölgesine atandı. Yedi yıl sonra, doğum yeri Witmarsum'a köy rahibi oldu. Başlangıçta daha çok kilise öğretisiyle ilgileniyordu. Rahipliğinin ilk yılında, Komünyon ayının- de kutsanan ekmek ve şarapta İsa'nın gerçekten var olduğu kuramını sorgulamaya

başladı. Bu kuşkuları Menno'yu Kitabı Mukaddes'i ve Martin Luther'in yazılarını ilk kez okumaya yöneltti. Çok geçmeden o da inananların yaşamında ve kilisede Kitabı Mukaddes'in bağlayıcılığının her şeyden önce gelmesi gerektiğini kabul etti. Daha sonra, yeni doğmuş çocukların vaftizi ve kilise üyeliğinin anlamına ilişkin sorunlara yöneldi. Kilisenin İsa'nın bedeni olduğuna ve onun kutsallık ve saflığını koruması gerektiğine sarsılmaz biçimde inandı. Menno'ya göre, ancak olgun bir iman besleyen, Mesih'i Rab olarak kabul eden ve onun izinden gitmenin bedelini ödeyen kişiler kiliseye girebilirdi. Yalnızca onlar, Tanrı'ya insan arasındaki antlaşmanın mührü ve tüm dünya önünde tanığı olarak vaftiz edilebilirdi. Küçük çocuklar da gerçekte tüm insanlıkla birlikte günahkardı; ama yükümlülük çağına ulaşınca ve İsa'dan yana ya da ona karşı bilinçli bir seçim yapınca değin İsa'nın kayrası onlara yeterdi.

Bu sıralarda Felemenkli ilk Anabaptistlerin devrimci kanadı kıskırtmalarını sürdürüyordu. 7 Nisan 1535'te, Münster'e yardım için toplanma üssü olarak işgal edilen Bolsward yakınlarındaki Olde Klooster, hükümet milisleri tarafından şiddetli saldırılar sonunda ele geçirildi. Ölenler arasında Menno'nun cemaatinin üyeleri ile kardeşi olduğu sanılan Peter Simonsz da vardı. Bu, Menno'yu devrimcilerin hatalarına açıkça karşı çıkmaya zorladı. Böylelikle, inananların kilisesinin gerçek doğasına ilişkin görüşlerini de artan bir açıklıkla dile getirdi. 25 Temmuz 1535'te Münster'in düşmesi, yanlış yoldaki ruhlar olarak gördüğü insanlara yardım yönündeki eğilimi güçlendirdi. Bu yürekli ve açık tutum yüzünden bir süre sonra güvenliği tehlikeye girdi. Ocak 1536'da saklanmaya başladı. Gizlendiği yerde, gelecekteki çalışmalarının yönünü belirlemeye çalışarak sakin bir yıl geçirdi. Bu dönemde manevi diriliş, yeniden doğuş ve 23. Mezmur üzerine yazılar yazdı. Obbe Philips'in 1534'te kurduğu barışçı bir Anabaptist grubunun önderliğine getirilerek Obbe tarafından takdis edildi. Evlendikten sonra Menno'ya artık bütünüyle heretik gözüyle bakıldı ve yaşamı sürekli tehdit altında oldu. 1542'de Kutsal Roma imparatoru V. Karl (Şarlken) Menno'ya karşı bir ferman çıkararak yakalayana 100 gulden ödül vaat etti. 1539'da, Leeuwardenli Tyard Renicx, Menno'ya yataklık etme suçundan idam edilen ilk Anabaptistlerden biri oldu.

Menno 1543-44 yıllarında Doğu Friesland'da çalıştı. Ocak 1544'te burada Polonyalı reformcu Johannes à Lasco'yla önemli bir tartışmaya girdi. Sonraki iki yılı Ren bölgesinde geçirdi. Daha sonra, Hamburg'un kuzeydoğusunda Oldesloe yakınlarındaki Holstein'a taşındı, yaşamının sonuna değin burada yaşadı. Anabaptist metinleri basmak için bir de matbaa kurdu. Çıktığı geziler sırasında Gdańsk'a (Danzig) kadar gitti.

Mennonitler, Anabaptistlerin kolu olan bir Protestan kilisesinin üyeleri. Adını, ılımlı Anabaptist önderlerin reformlarını kurumlaştıran Felemenkli din adamı Menno Simonsz'tan alır. Mennonitler başta ABD ve Kanada olmak üzere dünyanın birçok bölgesine yerleşmişlerdir.

Kökenleri. Çeşitli Anabaptist gruplar arasında Mennonitlerin kökeni, Reformcu ilahiyatçı Huldrych Zwingli'nin önderliğinde 21 Ocak 1525'te kurulan İsviçreli Kardeşler cemaatine dayanır. Devlet kilisesinin istemlerine uymadıkları için kıyıya uğrayan bu grubun talepleri Konrad Grebel ve Felix

Manz gibi ilahiyatçıların Kitabı Mukaddes'e dayanarak eleştirdiği çocuk vaftizleri üzerinde yoğunlaşmakla birlikte, temel sorun kilisenin yapısıydı. Onlara göre ancak Hz. İsa'yı Rab sayarak onun yetkisine tümüyle boyun eğebilenler onun bedeninin üyesi olabilirlerdi. Hz. İsa'nın bedenini, kutsal metinler ve Kutsal Ruh aracılığıyla ancak kendisi yönlendirebilirdi. Kıyım İsviçreli Kardeşler'in kısa sürede Avrupa'ya yayılmasına yol açtı, görüşleri birçok kişi ve grup tarafından benimsendi.

Mennonitler 16. yüzyıl Anabaptistlerinin kolu olmakla birlikte iki hareketin birbiriyle özdeş olduğu söylenemez. 1536'da Anabaptist harekete katılan Felemenkli rahip Menno Simonsz Kuzey Avrupa'da dağıntık gruplar halindeki Anabaptistleri toplayarak kendi adını alan cemaati oluşturdu. Bu cemaatler 1530'da Strasbourg'da Melchior Hofmann'ın önderliğinde oluşan Anabaptist gruplara benziyordu. Menno Simonsz başlangıçta İsviçreli Kardeşler'den doğrudan etkilenmemişti. Ama Thomas Müntzer (y. 1490-1525) gibi bazı devrimci Anabaptist önderlerin yönlendirdiği köylü güçlerinin Köylü Savaşı'nda (1525) yenilmesinin ardından İsviçreli ve Güney Alman Anabaptist önderlerin öldürülmesiyle Simonsz Avrupa'da Anabaptist önderlerin misyonunu üstlendi. Temel iman ve öğretisi kurallarını belirleyen geleneğin ikinci kuşağının temsilcisi oldu.

Orta Almanya'da Hans Hut (ö. 1527), Hans Denk (y. 1500-27) ve özellikle Pilgram Marpeck (y. 1492-1556) bir başka Anabaptist harekete önderlik ettiler. Ayrıca Jakob Hutter (ö. 1536) önderliğindeki Hutterci Kardeşler de bu dönemde gelişti. Bu grup, öteki cemaatler Avrupa yaşamında etkilerini yitirdikten sonra da 17. yüzyıla değin etkinliğini korudu.

17-19. yüzyıllar arası. Mennonitler 1574'ten sonra öncelikle Felemenk'te siyasal özgürlüklerini elde ettiler. Daha önce çoğu Vistül Irmağı bölgesine (bugün Polonya'da) göç etmişti. 1700'e gelindiğinde, Felemenk Mennonit Kilisesi'nin 160 bin üyesi vardı. Bunlar, birçok mesleğe girmeleri yasalarla önlenmediği için ticarete atıldılar ve kısa zamanda zengin kentliler durumuna geldiler. İman sorunlarında Aydınlanma'nın ilkelerini izlediler, sanatçı ve yazar olarak ünlendiler. Ama 1837'ye gelindiğinde üye sayıları 15.300'e düşmüştü.

18. yüzyıla değin İsviçre'de Mennonitlerin uğradığı kıyımlar, çoğunun Güney Almanya ile Alsace, Felemenk ve ABD'ye göç etmesine yol açtı. İsviçre'deki Mennonit piskoposunun onlardan ayrılarak Kitabı Mukaddes geleneğini koruma gereğiyle Amish Kilisesi'ni kurması üzerine ilk büyük bölünme ortaya çıktı (1693-97). 17. yüzyıldan 20. yüzyıla değin İsviçre, Güney Almanya ve Alsace'taki birçok Mennonit yan kapalı kırsal bölgelerde basit tarım ekonomisini sürdürdü. Bunlar, dinsel bakımdan Pietizm etkisi altında kaldılar.

1788'de ilk büyük Mennonit grubu Vistül Deltasından ayrılarak Ukrayna'ya yerleşti, orada toprak sahibi oldu ve askerlik hizmetinden bağışık tutuldu. 1860'ta Rusya'da küçük bir grup kilise üyeleri için daha katı kuralları uygulanması isteğiyle Mennonit Kardeşler Kilisesi'ni kurdu. Bunlardan bazıları, askerlik bağışıklığı sona erdiği için Rusya'dan göç eden Mennonitlere katıldı. Bu göçmenlerin çoğu ABD'nin Ortabatı bölgelerine yerleşti.

I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'daki Mennonit yerleşmelerinde 120 bin aşkın Mennonit vardı. Bunlar dinsel, eğitimsel, toplumsal, ekonomik, hatta siyasal özerkliklerini korudular. I. Dünya Savaşı sırasında

Rusya'daki bütün Mennonit cemaatler ya bütünüyle yok oldular ya da 1945'ten sonra eritildiler. Günümüzde Mennonitler Rus nüfus içinde dağılmış durumdadır.

1663'ten sonra Mennonitler Kuzey Amerika'ya göç etmeye başladılar. 19. yüzyıla değin Kuzey Amerika'daki Mennonitlerin çoğu kırsal bölgelerde yaşayarak tarımla uğraştılar. Bir ölçüde dinsel bir simge olarak, bir ölçüde de çevrelerini "küçük gördükleri için Almanca konuşmayı sürdürdüler. Amerikan İç Savaşı sırasında savaşmak yerine yerlerine savaşan paralı askerler tuttular; bazıları da bedel karşılığında savaş-tan bağışık tutuldular.

1850'den sonra Almancanın yerini İngilizcenin alması, ayrıca bazı yerel, dinsel ve toplumsal özelliklerin benimsenmesi Mennonitler arasında bölünmelere yol açtı. Böylece ortaya çıkan gruplardan en geniş (Eski) Mennonit Kilisesi, Mennonit Kilisesi Genel Konferansı, Mennonit Kardeşler ve Kadim Amish'lerdir. Kuzey Amerika'da hâlâ komünal bir yaşam süren Hutterci Kardeşler de Mennonitlerin aşırı bir koludur.

İnanç ve uygulamalar. Anabaptist ve Mennonit düşünce yapısının temelinde din ile dünyanın birbirinden ayrılması yatar. 16. yüzyıldaki kıyım döneminden sonra Anabaptistler varlıklarını koruyabilmek için toplum yaşamından uzaklaştılar; bu tutum Mennonit ilahiyatının temelini oluşturdu. Mennonitler güçlü bir kültürel birlik kazandılar, ama kendi içlerinde de bölünmelere uğradılar. 20. yüzyılın ortalarına doğru Mennonitler çevrelerindeki toplumsal, eğitimsel ve ekonomik etkinliklerle ilgilenmeye başladılar. Böylece yaşam biçimlerinde ve düşünce sistemlerinde büyük değişiklikler oldu.

Mennonit cemaatlerin çoğu birkaç konferans altında birleşmiştir. Bunlardan yedisi Kuzey Amerika'dadır. Amish'ler, Hutterci Kardeşler ve bazı tutucu Mennonitler bunların dışındadır. 1925'ten bu yana beş yılda bir toplanan Mennonit Dünya Konferansı'nın kararları bütün üyeleri bağlayıcı nitelikte değildir. 1725'te Felemenk Mennonitlerinin kurduğu ivedi yardımlaşma örgütü hâlâ varlığını sürdürmektedir. 1920'de Kuzey Amerika Mennonitleri aynı amaçla, özellikle de Rusya'daki açlığa karşı Mennonit Merkez Komitesi'ni kurdular. 20. yüzyıl boyunca öncelikle Rusya'dan Kuzey ve Güney Amerika'ya, Brezilya, Paraguay, Meksika ve İngiliz Hondurası'na göçler sürdü. Kuzey Amerika ile Avrupa'dan gelen Mennonit misyonerleri Latin Amerika, Afrika, Okyanusya ve Hindistan ile Asya'nın bazı bölgelerinde kiliseler kurdular.

Menodotos (NIKOMEDIALI) (ü. İS y. 120), uygulamalı tıbbın şüphecilik okuluna bağlı filozof. İlk bilimsel gözlem yöntemini geliştirdiği kabul edilir. O çağdaki çoğu hekim gibi tıbbi bir sanat olarak görmüş, şüpheciliğini koruyarak sanatını kusursuzlaştırmaya çalışmıştır. Atomculuğu ve kandaki hücreler arasındaki dengesizliğin hastalığa yol açabileceğini savunan Asklepiades'e karşı da yazıları vardır. Bazı araştırmacılar, Galeos'un Menodotos'a ait ciltler tutan yazılara sık sık değinmesini göz önünde tutarak o dönemde aynı adda iki hekimin yaşamış olabileceğini ileri sürerler.

Menominiler, Algonkin üst öbeğine bağlı bir dil konuşan Kuzey Amerika Yerli kabilesi. Misyoner ve gezgin Jean Nicolet'in kendilerinden ilk kez söz ettiği 1639'da, bugünkü Wisconsin ve Michigan eyaletleri arasındaki sınırın doğu bölümünü oluşturan Menominee Irmağı kıyılarında yaşıyorlardı.

Yerleşik köylerde kubbe biçimli evlerde oturan Menominilerin ekonomisi yabancıl bitki toplayıcılığna, sınırlı mısır, kabak, fasulye ve tütün yetiştiriciliğine, balıkçılığa ve bir ölçüde de avcılığa dayanıyordu.

Bir Menomini Yerlisi, George Catlin'in bir resmi, 1836; Amerikan Sanatları Ulusal Müzesi, Washington, D.C.

National Museum of American Art, Smithsonian Institution Washington, D.C.

Kabileyi oluşturan dıstan evliliğe dayalı klanlar iki ana fratri(*) altında toplanmıştı. Kürk ticaretinin yaygınlaşmasından sonra Menominilerin özellikle kış avları için küçük gezgin gruplar halinde geniş bir bölgeye dağılması, bu toplumsal örgütlenmeyi büyük ölçüde ortadan kaldırdı.

Menominiler 19. yüzyılda bir dizi antlaşmayla arazilerini ABD'ye sattılar. ABD yönetimi 1852'de 2 bin kadar Menominiyi Wisconsin'de, Yukarı Wolf ve Oconto ırmaqları kıyısındaki bir yerleşime kampına koydu. 1872'de kabilenin ortak malı olan bir kereste fabrikası açılarak bir gelir kaynağı sağlandı. 1961'de yerleşime kampının kaldırılmasından sonra, yöre ile statüsüyle Wisconsin eyaletine bağlandı. Ayrıca kabile mallarını elde tutmak ve işletmek amacıyla Menominee Enterprises, Inc. adlı bir anonim şirket kuruldu. Bu dönemde parasız hastane gibi hizmetlerin kalkması ve yöredeki arazileri satışa çıkarmaya yönelik bir proje hazırlanması, Menominileri kamp statüsünü geri getirme mücadelesine yöneltti. Kongre'nin Aralık 1973'te bu talebi kabul etmesinden sonra, kabile kendi içinde bir yönetim oluşturarak iç bölünmelerden ve çevredeki beyazların tepkilerinden kaynaklanan sorunları çözmede önemli adımlar attı.

Menon, V(engali) K(rişnan) Krişna (d. 3 Mayıs 1897, Kalikut - ö. 6 Ekim 1974, Yeni Delhi, Hindistan), Hintli siyaset ve devlet adamı.

London School of Economics and Political Science'ta okuduktan sonra Middle Temple'a (hukuk staj kurumu) girdi. Sosyalist görüşleri benimseyerek 1934'ten 1947'ye değin İşçi Partisi içinde çalıştı. Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesine etkin biçimde katıldı; 1929'dan sonra Hindistan Birliği örgütünün sekreterliğini yürüttü. Hindistan'ın ilk başbakanı Cavaaharlal Nehru ile uzun yıllar süren yakın dostluğu bu dönemde başladı.

Hindistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu 1947'de Londra büyükelçiliğine atandı. 1952'de Hindistan'a döndü, 1953'te Hindistan Parlamentosu'na seçildi. 1956'da devlet

bakanı, 1957'de de savunma bakanı oldu. 1952'den 1960'a değin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Hindistan'ı temsil etti; hükümetinin sömürgecilğe karşı çıkan ve bloksuzluğu savunan politikalarını etkili

Menon, 1962
Camera Press-Public

konuşmalarla ortaya koydu. Savunma bakanlığı sırasında birçok kapsamlı değişiklik yaptı. Ama uyguladığı politika ve yöntemler ağır eleştirilere hedef oldu. Hindistan'ın 1962'de Himalayalar'da Çin karşısında aldığı askeri yenilgiden sorumlu tutulduğu için görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Sonraki yıllarda bağımsız bir siyasetçi olarak sol kanatta yer aldı.

menopoz, kadında âdet kanamalarının kesilmesi, üretkenlik ve doğurganlığın sonlanmasıyla başlayan süre. Genellikle 40-50 yaşlar arasında, ortalama 48 yaşında başlar. Yumurtalıkların cerrahi girişimle çıkarılması ya da bu organların ışınlama maruz kalması sonucunda menopoz yapay olarak da başlayabilir.

İnsanda yumurtalıklar yaklaşık 35 yıl etkin olarak işlev görür. Yaşlanmayla birlikte işlevin giderek azalması menopoza neden olur. Kadının üretkenliğini sürdürdüğü yıllar boyunca hipofiz bezinden salgılanan hormonların uyarısıyla yumurtalıklardaki kesecikler (folikül) belirli aralıklarla çatlar ve yumurtayı dışarı bırakır. Menopoza doğru bazı kesecikler çatlama yeteneğini yitirir, yumurtalar serbest kalmaz. Bu yumurtlama bozukluğu âdet çevriminin düzenini yitirmesine yol açar. Yumurtalıkların etkinliğinin yavaş yavaş azalması bazı aylarda âdet kanamasının olmamasına, iki kanama arasındaki sürenin uzamasına, kanamaların düzensizleşmesine, âdet çevriminin süresinin değişmesine, kanama miktarının artmasına ya da azalmasına neden olur. Âdet görme çok ender olarak aniden kesilir.

Menopoz sırasında yumurtalıklarda yapılan östrojen hormonunun miktarı giderek azalır. Bu azalma üreme işlevini düzenleyen öbür bezlerin iç salgı etkinliğini etkiler ve hipotalamusta sinirlerle kan damarları arasındaki etkileşimi bozar. Bunun sonucunda halk arasında sıcak basması olarak bilinen özel bir belirti ortaya çıkar. Bu durum sıklıkla âdet kanamalarının düzensizleşmesinden önce başlar, birkaç yıl sürebilir. Yüzde ve vücutta kızarıklık, sıcaklık ve terleme görülür; günde birkaç kez yinelenir. Bunun yanı sıra kolayca sinirlenme, baş ağrısı, baş dönmesi gibi psikolojik kökenli olabilen ve yaşlanma korkusu ile

yaşam düzeninin ve aile içi ilişkilerin değişmesinden kaynaklanabilecek belirtilere de rastlanır. İştah artışı ve görece hareketsiz bir yaşam kilo artışına neden olabilir. Duyduğu korku ya da kaygının azaltılması amacıyla bireyin psikolojik açıdan desteklenmesi gerekebilir; buna ek olarak azalan ya da sona eren hormon salgısının yol açacağı rahatsızlıkların önlenmesi amacıyla vücuda dışarıdan östrojen hormonu verilebilir.

Menotti, Gian Carlo (d. 7 Temmuz 1911, Cadegliano, İtalya), döneminin yapıtları en çok tanınan opera bestecisi. Librettolarını da yazdığı gerçekçi operalarında 20. yüzyılın dramatik olaylarıyla İtalyan operasının geleneksel formunu başarıyla birleştirmiştir. Bir ölçüde Puccini,

Menotti
RCA Records

Verdi ve Mussorgski'den etkilenmiş, çoğunlukla geleneksel armoniler kullanmış, dramatik etkiyi artırmak için zaman zaman disonansa ve çoktonluluğa başvurmuştur.

The Death of Pierrot (Pierrot'un Ölümü) adlı ilk operasını 11 yaşında yazdı. Müzik öğrenimine Milano Konservatuarı'nda başladı. 1927'de ABD'ye göç ederek öğrenimini Toscanini'nin önerisiyle Philadelphia'daki Curtis Müzik Enstitüsü'nde sürdürdü (1927-33) ama İtalyan yurttaşlığından hiçbir zaman çıkmadı.

Toplumsal davranış kurallarıyla ahlak anlayışı üzerine nükteli bir taşlama olan *Amelia al Ballo* (1937; *Amelia al Ballo*), Menotti'nin tek İtalyanca operasıydı ve Philadelphia'daki büyük başarısı üzerine 1938'de New York kentindeki Metropolitan Operası'nda sahnelendi. Bunu izleyen *The Old Maid and the Thief* (1939; Geçkin Kız ve Hırsız) adlı radyo operası ile 1942'de Metropolitan Operası'nda sahnelenen *The Island God* (Ada Tanrısı) aynı ölçüde başarılı olmayınca Menotti daha küçük gruplarla seslendirilen melodramatik oda operalarına yöneldi. Bu türden ilk operası olan *The Medium* (1946; Medyum) adlı trajedisinde kendi sahte seslerinin kurbanı olan bir kadın medyum konu aldı. Bunu tek perdelik komik operası *The Telephone* (1946; Telefon) izledi. 1947'de bu iki opera o güne değin görülmemiş bir uygulamayla Broadway'de birlikte sahnelendi. *The Medium* 1951'de sinemaya aktarıldı.

1950'de Broadway'de sahnelenen Pulitzer ödüllü *The Consul* (Konsolos) operası da bütün Menotti operaları gibi teatral açıdan çok etkili bir yapıtı. Totaliter yönetim altındaki bir ülkede geçen yapıtta devletin düşman ilan ettiği kocasıyla bir araya gelmek için çıkış vizesi almaya çalışan bir kadının boşa çıkan çabaları anlatılıyordu.

Televizyon için bestelenmiş ilk opera olan *Amahl and the Night Visitors*'dan (1951; *Amahl ve Gece Konukları*) sonra Menotti *The Saint of Bleeker Street* (1954; *Bleeker Sokakı'nın Aziz*) ile Pulitzer Ödülü'nü ikinci kez aldı. 1958'de Samuel Barber'in *Vanessa* operasının librettosunu yazdı Ko-

ro, çalgılar ve dansçılar için *The Unicorn, the Gorgon and the Manticore* (1958; Tek Boynuzlu At, Gorgon ve Mantikhoras) adlı yapıtı 1956'da sahnelendi. *Maria Golovin* (1958) adlı görkemli (*grand*) operası önceki trajik operaları kadar başarılı olmadı. 1963'te *Death of the Bishop of Brindisi* (Brindisi Piskoposunun Ölümü) kantatını, *Labyrinth* adlı televizyon operasını ve *The Last Savage* (Son Vahşi) adlı komik operasını yazdı. Çalgısal yapıtları içinde *Apocalypse* (1951; *Mahşer*) başlıklı senfonik şiiriyle piyano ve keman konçertoları vardır. Menotti, 1958'de İtalya'daki Spoleto kentinde opera, müzik ve tiyatroyu içine alan İki Dünyanın Festivali'ni ve 1977'de de Güney Carolina'da bu festivalin Charleston'daki Yenidünya Kolu'nu kurdu. *Help! Help! the Globolinks* (1968; İmdat! İmdat! Globolinkler) yergili bir opera, *Tamu Tamu* (1973) ise İngilizce ve Endonezya dilinde söylenen savaş karşıtı bir operadır. 1986'da da İspanyol ressam Goya'yı konu alan ve onun adını taşıyan bir opera yazdı. John Gruen'in yazdığı *Menotti: A Biography* adlı yaşamöyküsü 1978'de yayımlandı.

mensur şiir bak. düzyazı şiir

mensürel nota sistemi, Avrupa'da yaklaşık 1260'tan 1600'e değin kullanılan nota sistemi. Daha önceki müzik yazım sisteminde kullanılan *neuma*'ların(*) olanaklarını aşan karmaşık ritimlerin yazılmasını sağlayan bir sistem olarak gelişti ve 1450'den sonra klasik biçimini aldı. Philippe de Vitry'nin yaklaşık 1320'de yazdığı son derece önemli *Ars nova* (Yeni Sanat) adlı incelemesi ile bu yolda ilerleme doğru önemli bir adım atıldı.

Mensürel nota sistemi, müziğin ritmine birimlik eden "vuruş"u temel alıyor ve şu zaman bölümlerinden oluşuyordu: *Longa* (♩) iki ya da üç *breve*'ye (♪) bölünmesi demek olan *modus*, *breve*'nin iki ya da üç *semibreve*'ye (♩) bölünmesi demek olan *tempus* ve *semibreve*'nin iki ya da üç *minima*'ya (♩) (bölünmesi demek olan *prolatio*. Ölçü işaretleri(*) *tempus* ile *prolatio*'yu gösteriyordu. Öncele-ri kırmızı, daha sonra beyaz olan notalar (örn. ♩, ♪, ♩, ♪), nota değerindeki (vuruş süresi) özel değişimleri gösteriyordu; örneğin renkli üç nota, siyah iki notaya eşitti. Yaklaşık 1420'den sonra beyaz notalar temel olurken, siyah notalar da renklerinin yerini aldı. Nota değerindeki daha karmaşık değişiklikler ek işaretlerle açıklanıyordu. Mensürel nota sistemi, 16. yüzyıl sonlarında yerini modern sisteme bıraktı.

Menşe-i Küttab-ı Askeri, Osmanlı döneminde askeri memur yetiştirmek amacıyla İstanbul'da açılan okul (1876).

Askeri daire, büro ve kalemlerde görevlendirilecek yazıcı personelin yetiştirilmesi amaçlayan nizamname gereğince, Bâb-ı Seraskeri'de açıldı. Öğretim süresi üç yıl olan okula rüşdiye mezunları alınacaktı. Ayrıca "alaylı" denen ve okul eğitimi görmemiş eski memurların da bu okulda belirli sürelerle hizmet içi eğitim görmesine olanak tanınmıştı. Okul 1880'de, günümüzde Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin bulunduğu yapıya taşındı. Menşe-i Küttab-ı Askeri'yi bitirenler, diploma verilmeksizin askeri birliklere büro memuru olarak atanıyorlardı. Okul II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra, Harbiye Nezareti'nde yapılan düzenlemeler sırasında kapatıldı.

Menşe-i Muallimin, Osmanlı döneminde, askeri öğretmen yetiştirmek amacıyla İstanbul'da açılan okul (1875).

Mekâtib-i Askeriye Nazırı Süleyman Hüs-nü Paşa'nın girişimleri sonucunda açıldı. Askeri idadi düzeyinde okulda öğretim

şüresi, rüştiye sınıflarıyla birlikte beş yıldır. Öğrenciler son sınıfta "fen" ve "edebiyat" olmak üzere iki şubeye ayrılıyorlardı. Okulda meslek derslerinin yanı sıra yabancı dil, özellikle de Fransızca okutuluyordu. İdadi bölümünü bitirenler için 2-4 yıllık âli (yüksek) sınıfların açılması öngörülmüştü. Ama 50 öğrenciyle öğretime başlayan okul, 1880'de altı mezun verdi ve bunlardan yalnızca biri yüksek bölüme devam etmek istedi. Bir tek öğrenci için sınıf açılmayacağından, bu öğrenci de Mekteb-i Harbiye'nin Erkân-ı Harb sınıfına gönderildi. Menşe-i Muallimin, 1884'te II. Abdülhamid'e yapılan bir ihbar sonucu kapatıldı.

menşe şahadetnamesi, bir malın nerede üretildiğini gösteren ve üretici firma tarafından düzenlenerek onanan belge. Uluslararası ticari ilişkilerde ortaya çıkan hukuki uyuşmazlıklarda delil olarak kullanılabilir. Türk Ticaret Kanunu'nun 1146. maddesine göre, alıcının istemesi durumunda, çeviri, onanma ve öteki işlerle ilgili giderler alıcıya ait olmak üzere menşe şahadetnamesinin düzenlenmesi gerekir.

Menşevikler (Rusçada "Azınlıkta Olanlar"), Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nde(*) (RSDRP) Lenin'in önderlik ettiği Bolşeviklerin(*) karşısında yer alan ve zamanla ayrı bir örgüte dönüşen kanat. Terim, RSDRP'nin ikinci kongresinde (1903) üyelik koşulları üzerine çıkan tartışmalarda saflaşmayı yansıtır. Lenin'in profesyonel devrimcilerle sınırlı parti planına karşı çıkarak Batı Avrupa tipi sosyal demokrat bir kitle partisini savunan L. Martov önderliğindeki grup merkez komitesinde ve partinin yayın organı *İskra*'nın yazı işleri kurulunda azınlıkta kalınca Menşevikler olarak anılmaya başladı.

1903 kongresinden sonra iki kanat arasındaki ayrılıklar giderek büyüdü. Lenin'in disiplinli ve sıkı merkeziyetçi bir parti konusundaki ısrarından kaynaklanan mücadele, burjuva demokratik devrime ilişkin tartışmalarla yeni bir boyut kazandı. Karl Marx'ın kesintisiz ve aşamalı devrim kuramını Rusya koşullarına uygulayan Lenin, işçi sınıfının böyle bir devrime önderlik edebileceği görüşünü geliştirdi. Liberal, kapitalist bir rejim kurulmasını ve bu yolla üretici güçlerin iyice geliştirilmesini sosyalist toplumun kaçınılmaz öncülü ve önceli sayan Menşevikler ise böyle bir rejim kurulması uğruna burjuva solu ile ittifak kurmaya ve bu ittifaklarda ikinci konumda kalmaya hazırды.

Menşevikler 1905 Devrimi'nde, özellikle Petersburg Sovyeti'nde etkin rol oynadılar. Ama sonradan, demokratik bir hükümetin kurulmasını katkıda bulunabilecekleri düşüncesiyle, Bolşevikler gibi onlar da *Duma*'ya (Devlet Meclisi) katıldılar.

Lenin'in 1912'de yaklaşan savaş ve kriz ortamında küçük, ama sıkı bir partinin büyük fırsatlar yakalayabileceği konusunda ısrar etmesi, RSDRP'nin kesin olarak bölünmesiyle sonuçlandı. O sırada daha geniş kadrolara dayanan Menşevikler, I. Dünya Savaşı'na karşı tutum konusunda kendi içlerinde görüş ayrılığına düştüler. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra sovyetlere ve geçici hükümete önderlik etmelerine ve ağustosta kendi partilerini resmen kurmalarına karşın, hızlı siyasal gelişmelere ayak uyduramadıklarından duruma egemen olmadılar. Lenin Nisan 1917'de ülkeye geri dönerek, iktidardan sovyetlere devredilmesi ve derhal barış yapılması istemlerini ortaya attı. Böylece kentlerdeki işçi ve askerlerin desteği giderek Bolşeviklere kaydı. Menşeviklerin kitlesel olmayan bir demokrasi

anlayışına ve savaşı sürdürme politikasına hapsolmaları bu gelişmeyi daha da hızlandırdı.

1917 Ekim Devrimi sonrasında Menşevikler yasal bir muhalefet oluşturmaya çalıştılar. Ama işçi savaşı ve müdahale koşullarında siyaset ortamı sertleşerek keskin bir kutuplaşma yarattı. Mart 1918'de Rus Komünist Partisi (Bolşevik) adını alan Bolşevik örgütü önceki partileri ve kendi içindeki hizipleri yasaklamaya yöneldi. 1922'de Menşevik muhalefet bastırıldı; pek çok Menşevik sürgüne gönderildi.

Menşikov, Aleksandr Daniloviç (d. 16 Kasım 1673, Moskova - ö. 23 Kasım 1729, Berezov, Sibirya, Rus Çarlığı), I. Petro (Büyük) döneminin ve sonrasının önde gelen Rus siyaset adamı. Askerlik ve yöneticilik yetenekleri sayesinde yüksek bir kumanda ulaşmasına karşın, aşırı hırsı ve tutkularıyla kendi düşüşünü hazırlamıştır. Yoksul ve sıradan bir ailedendi. 1686'da I. Petro'nun emir eri oldu; kısa sürede Petro'nun gözüne girerek komutanlığa kadar yükseldi. 1700'den sonra İsveçlilere karşı yürütülen II. Kuzey Savaşı'nda önemli zaferler kazandı ve mareşal rütbesi aldı. 1714'ten sonra getirildiği yönetim görevlerinde yolsuzluklar yüzünden sürekli kovuşturmalara uğradı. Petro döneminin sonuna doğru iyice gözden düşüyse de yakın dostu olan, Petro'nun dul eşi I. Yekaterina'yı 1725'te çarışe ilan ettirerek fiilen yönetimi eline aldı. Yekaterina'nın iki yıl sonra ölümcül bir hastalığa tutulması üzerine, desteğini I. Petro'nun torunu Pyotr Alekseyeviç'e (II. Petro) kaydırdı ve kızıyla evlenmesini sağladı. Ama düşmanları II. Petro'yu aleyhine döndürünce, tutuklanarak rütbesi ve serveti elinden alındı. Sibirya'ya sürgüne gönderildi ve orada öldü.

Menşikov, Aleksandr Sergeyeviç, Prens (d. 26 Ağustos 1787 - ö. 1 Mayıs 1867, Petersburg, Rusya), Kırım Savaşı'nın (1853-56) ilk iki yılında Rus kuvvetleri komutanı.

1809'da orduya girdi, 1816'da tümgeneral oldu. 1853'te, Filistin'deki kutsal yerlerde Hristiyanların ayrıcalıklarının korunması konusunda çıkan anlaşmazlık sırasında özel bir görevle İstanbul'a gönderildi. Rus hükümetinin Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksların koruyucusu olarak tanınması konusunda ısrar, görüşmelerin kesilmesine ve Kırım Savaşı'nın başlamasına yol açtı. Kırım'daki Rus kara ve deniz kuvvetlerinin yüksek komutanlığına getirilen Menşikov, 20 Eylül 1854'te Alma Savaşı'nda İngiliz ve Fransız kuvvetlerine yenildi. İnkerman Çarpışması'nda (5 Kasım 1855) büyük kayıp verince, Sivastopol'u kurtarma girişimi de başarısızlığa uğradı. Mart 1855'te komutanlıktan alınarak Kronstadt askeri genel valiliğine atandı.

menşur, İslam devletlerinde, genellikle halife ya da üstbeyi konumundaki hükümdar adına düzenlenen atama belgesi, ferman.

Emevi ve Abbasi halifeleri, Müslüman hükümdarlara (sultan, emir vb) onların meşruiyetlerini tanıdıklarını gösteren birer hükümdarlık belgesi gönderirdiler. Menşur denen bu belgelerde, hükümdarın halifeye bağlılığı "nasır-ı emirü'l-müminin", "kasım-ı emirü'l-müminin" gibi özel bir unvanla vurgulanırdı. Hükümdarlar doğrudan halifenin katına giderek ya da değerli hediyelerle elçilik heyetleri göndererek menşur alırlardı. Menşurla birlikte kendisine "teşrifat" adı altında kılıç, emame (sarı), hırka, hükümdarlık asası ve eyerli at gönderilen hükümdar, adına para basabilir, hutbelerde

halifenin adı ile birlikte kendi adının okunması ayrıcalığını kazanırdı.

Fatimiler ve Memlüklerde, vezirler için halife ve hükümdar adına "vezaret menşuru" denen atama belgesi düzenlenirdi. Ayrıca ordu komutanlarına, hükümdarların iktidarı tevcih edilen erkek çocuklarına da menşur verilirdi. Menşurlar özel divanlarda hazırlanırdı, baş tarafına da halifenin ya da hükümdarın "tevki" denen tuğrası çekilirdi.

Osmanlı Devleti'nde, divani yazıyla ve Divan-ı Hümayun kalemlerinde hazırlanan menşurlar yedi bölümden oluşurdu: 1) Tahmid (Tannı'ya şükür), 2) tasliye (peygambere övgü), 3) menşur verilmesinin gerekçesi, kişiyi teşvik edici ayet ve hadisler, 4) adına menşur yazılının tanıtılması, 5) menşur yazımını gerektiren hükümdarlık emri, 6) yapılması gerekli işlerin sıralandığı asıl bölüm, 7) menşurun içerdiği koşulları yerine getirmenin yol açacağı sonuçların yazıldığı bölüm. Nişancı ve reisülküttab kâtiplerinin hazırladığı Osmanlı menşurları denetlendikten sonra tuğrası çekilerek ilgililere verilirdi. Divan-ı Hümayun'un kaldırılmasından sonra, yalnızca vezirlik rütbesi verilenler için de simgesel menşurlar düzenlenmiştir.

Mentawai Adaları, Felemenkçe MENTAWAI EILANDEN. Endonezya'nın Batı Sumatra (Sumatera Barat) ilinde (*propinsi*) adalar topluluğu. Yaklaşık 70 adadan oluşur. Hint Okyanusunda, Sumatra Adasının batı kıyısı açıklarında yer alır. Grubu oluşturan adaların en önemlileri Siberut, Sipura, Kuzey Pagai (Pagai Utara) ve Güney Pagai'dır (Pagai Selatan). Kuzey ve Güney Pagai adaları Nassau Adaları olarak da bilinir. Mentawai Adalarındaki en önemli yerleşme Siberut'un güneydoğu kesimindeki Muara-siberut'tur. Adaların dik ve kayalık olan batı kıyılarına mercan resifleri ve dalgalar nedeniyle gemiler yanaşamaz. Sık sık depremlerin görüldüğü ve genelde 450 m'den daha alçak olan adaların büyük bölümü ormanlarla kaplıdır.

Ada halkının Proto-Malay kökenli olduğu sanılmaktadır. Nüfusun büyük bölümü animisttir. Toplum genelde, içten evlenme kuralının geçerli olduğu, babayanlı klanlara bölünmüştür. Köyler, ırmak kıyısında, direkler üzerine kurulmuş evlerden oluşur. Yörede uzun evlere de rastlanır. Ormanların kesilmesiyle elde edilen alanlarda başta gölvez ve yam olmak üzere yumrularından yararlanılan bitkiler yetiştirilir. Sagu unu da önemli bir üründür. Ada halkı ayrıca domuz ve çiftlik hayvanı besler, zehirli oklarla avlanır, orman ürünleri toplar ve balıkçılık yapar. Adalarda hindistancevizi de yetiştirilir. Başlıca ihraç ürünü kopradır. Adalarda çok az yol vardır. Nüfus (1971) 14.732.

Menteşe, Halil (d. 1874, Milas - ö. 1 Nisan 1948, Milas, Muğla), devlet ve siyaset adamı.

İzmir İdadisi'ni bitirdikten sonra (1891) İstanbul'a giderek Hukuk Mektebi'ne girdi (1892). İkinci sınıf öğrencisiyken Fransa'ya kaçtı (1894). Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam ederken, bir yandan da İttihat ve Terakki önderlerinden Ahmed Rıza Bey'in yanında görev aldı. 1898'de öğrenimini tamamlayarak Milas'a döndü ve çiftçilik yapmaya başladı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra, Mentеше (Muğla) mebusu olarak Heyet-i Mebusan'a girdi. 1912 ve 1914'te yeniden seçildiği Heyet-i Mebusan'da, İttihat ve Terakki meclis grubu başkanı (1909) ve Heyet-i Mebusan reisi

(1912, 1914 ve 1918) olarak görev yaptı. Şura-yı Devlet reisliğinde, dahiliye, hariciye ve adliye nazırlıklarında bulundu. Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girdiği dönemde İttihat ve Terakki'nin en güçlü adları arasında yer aldı. Hükümette görev almadığı zamanlarda kabine toplantılarına katılarak önemli kararların alınmasında etkili oldu. Şer'iye mahkemelerinin Adliye Nezareti'ne bağlanması, Hukuk-ı Aile Nizamnamesi'nin çıkarılması gibi reformlara öncülük etti.

Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında savaş suçlusu olarak tutuklandı. Mahkemesi sürerken 1919'da İngilizlerce Malta Adasına sürüldü. 1921'de salıverildikten sonra önce Roma'ya, ardından da Almanya'ya gitti. 1922 sonlarında Türkiye'ye döndü ve Milas'a yerleşti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (1924) örgütlenme çalışmalarına katıldı. İzmir'den milletvekili adayı oldu ama seçilemedi. 1926'da İzmir'de Mustafa Kemal'e (Atatürk) karşı düzenlenen suikast girişimiyle ilgili olarak İstiklal Mahkemesi'nde sorguya çekildiyse de çok geçmeden salıverildi. 1931'de İzmir milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Bu görevini sonraki üç yasama döneminde de (1935-39, 1939-43, 1943-46) sürdürdü. 1946'da siyasal yaşamdan çekildi. Anıları, İsmail Arar'ın uzun bir sunuş yazısıyla birlikte *Halil Menteşe'nin Anıları* (1986) adıyla yayımlandı.

menteşeli pencere bak. kanatlı pencere

Menteşeoğulları, 1280-1425 arasında Batı Anadolu'da bugünkü Muğla ili ve yöresine egemen olan Türkmen beyliği. Anadolu'daki ilk denizci beyliklerdendir. Beylik kurucusu, Anadolu Selçuklu "emirü's-sevahil"i Bahaüddin Elbistan bin Kuru Bey'in oğlu Menteşe Bey'dir (ö. 1282'den sonra).

Beyliğin sınırlarını Akdeniz ve Ege Denizi kıyılarına doğru genişleten Menteşe Bey ticari ve askeri amaçlı güçlü bir donanıma oluşturdu. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Mesud (ö. y. 1319) 1296'da Bizans akınına geri püskürttüken sonra Rodos'un bir bölümünü işgal etti (1300). Föke'nin (Finike) yönetimini kardeşi Kirman'a bıraktı. Şücaeddin Orhan Bey (ö. 1344'ten önce) 1322'de Rodos'a büyük bir sefer düzenledi, Aydınogullarıyla akrabalık ilişkisi kurdu, "emir-i kebir" sanını alarak Batı Anadolu'nun en güçlü beyi oldu. Oğlu İbrahim Bey (ö. y. 1360) 1355'te yaptığı bir antlaşmayla, Aydınogullarının güç yitmesinden sonra kıyılan ele geçiren Venediklilerle Balat'ta bir ticari koloni kurma izin vermek zorunda kaldı. İbrahim Bey'in ölümünden sonra Menteşe toprakları oğulları arasında bölündü. Musa Bey (ö. 1375'ten önce) Balat, Beçin ve Milas'a, Mehmed Bey Muğla ve Çine'ye, Gazi Ahmed Bey de (ö. 1391) Marmaris ve Makri'ye (Fethiye) egemen oldular. 1391'de Osmanlı padişahı I. Bayezid beyliğin tamamını Osmanlı topraklarına kattı.

I. Bayezid'in Ankara Savaşı'nda (1402) Timur'a yenilmesinden sonra Menteşe Beyliği bağımsızlığını yeniden elde etti. İlyas Bey (hd 1402-21) Aydınogulları ve Saruhanogullarıyla birleşerek Fetret Devri'nde (1402-13) Şehzade İsa Çelebi'yi destekledi. I. Mehmed'in yönetimi tek başına ele geçirmesinden sonra onun egemenliğini tanıdı. Donanmasıyla Venediklilerin elindeki adaları yağmaladı. Ama 1414'te Venedik'le eski anlaşmayı yenilemek zorunda kaldı. İlyas Bey'den sonra oğulları Leys ve II.

Ahmed birlikte hüküm sürdüler. II. Murad, Ahmed ve Leys'i Tokat Kalesi'ne hapsederek beyliğe son verdi (1425). Hapisten kaçan Leys ya da Ahmed'in oğlu İlyas 1451'de bölgede bir ayaklanma başlattıysa da Osmanlı birliklerine yenilerek Rodos'a kaçtı.

Menteşe Beyliği ticaret gemileriyle Akdeniz limanları arasında yoğun ticaret ilişkileri kurmuştu. Balat limanından Avrupa pazarlarına mal ihraç ediyordu. Menteşe beyleri kültüre önem verdiler; Balat'ta İlyas Bey Camisi'ni(*), Milas, Muğla, Beçin ve Balat'ta medreseler yaptırdılar, *Bazname* ve *İlyasiye* gibi yapıtları Türkçeye çevirttiler.

Mentha bak. nane

mentol (C₁₀H₂₀O), izoprenoitler sınıfından, keskin bir nane kokusuna ve tadına sahip kristal yapıya organik bileşik. Mentol çok eskiden beri Japon nanesinin (*Mentha arvensis*'in *piperascens* çeşidi) uçucu yağında (Japon nane esansı) elde edilmektedir. Başta kozmetik ve sigara olmak üzere çeşitli ürünlere hoş koku verici olarak katılır, ayrıca antiseptik ve anestetik etkisinden ötürü solunum sistemi rahatsızlıklarında ve kaşıntıya karşı ilaç olarak kullanılır.

Japon nane esansının temel bileşeni l-mentoldür (mentolün, kutuplanmış ışık demetinin düzlemini sola çeviren optik izomeri). Mentolün serinletici etkisinden sorumlu olan bu izomer sitronellalden hareketle yapay olarak da elde edilmektedir.

Menton, İtalyanca MENTONE, Fransa'da, Provence-Alpes-Côte-d'Azur planlama bölgesindeki (*région de programme*) Alpes-Maritimes ilinde (*département*) kent. İtalya sınırı yakınında yer alan kent, karayoluyla Nice'e 28 km, Monte Carlo'ya ise 10 km uzaklıktadır. Côte d'Azur'un en sıcak kışlık tatil beldesi olarak tanınır. Aynı zamanda yazları da ilgi gören bir sayfiye yeridir. Geniş bir yarımada biçimindeki koyda, amfiteyatroya biçiminde kayalıkların eteklerinde yer alan kent, tropik bahçeleri, lüks otelleri, gezinti yerleri ve kıyıda kumarhanesiyle önemli bir turizm merkezidir. Eski liman ile İtalya sınırına yaklaşık 1,5 km uzaklıktaki Garavan Koyunda bulunan yat limanı arasında yapay kumlu bir plaj uzanır. Garavan Koyunun yuvarlak kesimindeki dağlık burunda 17. yüzyıldan kalma kemerli ve dar sokaklar yer alır. Uzun yıllar Ventimiglia kontlarına ait olan kent, 14. yüzyılda Grimaldi ailesi, 1860'ta da Fransa tarafından satın alınmıştır. Nüfus (1982) 22.234.

Mentuhotep II, NEBHAPETRE olarak da bilinen, Mısır'da, 11. sülale firavunu (hd İÖ 2060-2010) Orta ve Aşağı Mısır'a egemen olan 10. sülale (Herakleopolis) firavunlarıyla süregelen savaşı sona erdirerek ülkeyi yeniden birleştirmiş ve Orta Krallık olarak bilinen dönemi başlatmıştır.

Tahta çıktığında Sanhibtavi (İki Ülkenin Yüreğini Çarpıran Adam) adıyla anılan Mentuhotep, Assuan'dan, başkenti Teb'in 145 km kuzeyindeki eski This kentine kadar uzanan Yukarı Mısır topraklarını elinde tutuyordu. Hükümdarlığının 14. yılında Herakleopolis'teki iktidar çekişmelerinden yararlanarak yeni bir saldırıya geçti. Bir dizi askeri başarının ardından Herakleopolis'i fethederek (İÖ y. 2039) bütün Mısır'ı egemenlik altına aldı. Sonraki yıllarda delta bölgesine akınlar düzenleyen göçebe kabilelerle savaştı, ayrıca Nübye'nin kuzey kesimini ele geçirdi. Kendisine bağlılık bildiren Orta Mısır'daki yerel yöneticilerin çoğunu görevde bıraktı; Teb'i bütün ülkenin başkenti durumuna getirerek merkezi yönetimdeki kilit görevleri kendine bağlı adamlara verdi.

Mısır'ı yeniden birleştirerek ticaret ve bayındırlık alanında büyük bir gelişmenin yolunu açmanın yanı sıra Yukarı Mısır'ın birçok yerinde zaferlerine ilişkin kabartmalarla süslü tapınaklar, Teb'de de görkemli bir tapınak ve bir anıtmazar inşa ettirdi. Öldüğünde geride birleşik ve zengin bir devlet bıraktı.

menuet (Fransızca *menu*: "küçük"), çiftlerin yaptığı zarif salon dansı. Yaklaşık 1650'den 1750'ye değin Avrupalı, özellikle de Fransız ve İngiliz soylular arasında en yaygın dansı. Dansçıların birbirine kur yaptığı Fransız halk dansı *branle de Poitou* dan türetildiği söylenen saray menuetinde adımlar kısalımsı, dans daha ağır, görgü kurallarına gittikçe daha bağlı ve gösterişli duruma gelmişti. Toplumsal konumlarına göre dizilen dansçılar, az çok farklı biçimlerde, genellikle de özel olarak hazırlanmış koreografiye uygun figürlerle dans eder, dansı eşlerine ve izleyicilere stilize revranslar ve selamlarla açarlardı. Temel figür olarak önceleri adımlarla 8 rakamı çizilirken sonraları "Z" harfi çizilmeye başladı. Ritmik yönden 3/4 ya da 3/8'lik gibi üç vuruşlu ölçülerden kulan menuet, müzik biçimi olarak menuet ile trio adı verilen iki bölümden oluşur. Önceleri üç çalgı için olan trio gerçekte ikinci bir menuettir; salonlarda iki menueti dönüşümlü olarak yapma uygulamasından kaynaklanır. Her bölme yinelenen iki cümleden oluşur (AA-BB), ama yinelenmelerde çeşitleme yapılabilir (AA'-BB'). Gelişmiş bir menuetin biçimi ise menuet-trio-menuetten oluşan tam bir "triolu şarkı biçimi"dir. Menuet 18. yüzyıl süitlerinde (çeşitli dans parçalarının arka arkaya sıralanmasından oluşan bir müzik türü) sık görülür ve Mozart'ın *Don Giovanni* operasının dördüncü perdesinde sahnede yer alan müzikçiler bir menuet çalarlar. Klasik sonatın ya da senfoninin üçüncü bölümü tipik bir menuettir. Beethoven'in senfonilerinde menuet yerine kullandığı *scherzo* ise menuetle benzer ya da aynı biçimde, ama çok daha hızlı tempolu, coşkulu, neşeli ve şakacıdır.

Menuhin, Sir Yehudi (d. 22 Nisan 1916, New York kenti, ABD), 20. yüzyılın önde gelen keman virtüözü.

San Francisco'da büyüyen Menuhin keman dersi almaya dört yaşında başladı. Yedi yaşındayken Felix Mendelssohn'un Opus 64 *Mi Minör-Major Keman Konçertosu* nu seslendirdiği konserle büyük bir heyecan uyandırdı. Paris'te kemancı ve besteci Georges Enesco'nun öğrencisi oldu. Çalıştığı üslubu bakımından derinden etkilendiği Enesco'yla dostluğunu yaşamı boyu sürdürdü. Gençliğinde birçok konser turnesine çıkarak hem teknik becerisi, hem de yorum gücüyle hayranlık uyandırdı. 1936'da öğrenim amacıyla 18 ay konserlerine ara verdi. 1959'da Londra'ya taşındı. 1963'te Surrey'deki Stoke d'Abernon'da müziğe yetenekli çocukların eğitimi için Yehudi Menuhin Okulu'nu açtı. 1965'te şövalyelik nişanı verildiyse de "sir" unvanını ancak 1985'te İngiliz yurttaşlığı olduktan sonra alabildi.

Menuhin çok seyrekleşerek yapılan yapıtlarla yeni besteler konserlerinde yer vermesiyle tanındı. Onun isteği üzerine bestelenen yapıtlar arasında Béla Bartók'un *Solo Keman İçin Sonatı* vardır. 1957'den sonra Gstaad'da (İsviçre), 1959-68 arasında Bath'da (İngiltere) ve 1969-72 arasında Windsor'da (İngiltere) yıllık müzik festivallerinin yöneticiliğini üstlendi. 1966'da Bath'da ve 1967'de Birleşmiş Milletler'de ünlü Hintli besteci ve sitar virtüözü Ravi Şankar'la birlikte konserler verdi. Şankar

Prabhathi adlı solo parçasını onun için besteledi.

Menuhin'in yazdığı kitaplar arasında bir makaleler derlemesi olan *Theme and Variations* (1972; Tema ve Çeşitlemeler), müzik öğretimi için hazırlanan *Violin: Six Lessons* (1972; Keman: Altı Ders), *Violin and Viola* (1976, W. Primrose ve D. Stevens ile birlikte; Keman ve Viyola), otobiyografik bir yapıt olan *Unfinished Journey* (1977; Bitmemiş Yolculuk) ve *The Music of Man* (1979, Curtis W. Davis ile birlikte; İnsanın Müziği) vardır.

Menzel, Adolf (Friedrich Erdmann) von (d. 8 Aralık 1815, Breslau [bugün Wrocław, Polonya], Prusya - ö. 9 Şubat 1905, Berlin, Almanya), Alman ressam ve baskı ustası. Yaşadığı dönemde tarihsel konulu resimleriyle tanınmış, yurtsever

"Ressamın Kız Kardeşi Oturma Odasında", Adolf von Menzel'in kâğıt üstüne yağlıboya resmi, 1847; Yeni Pinakotek, Münih
Bayerische Staatsgemäldesammlungen, Münih

temalı yapıtları, Prusya'nın sürekli genişlediği 19. yüzyılda halkın beğenisine uygun düşmüştür. 20. yüzyılda ise duyarlı ışık kullanımı ve küçük boyutlu tür resimlerindeki özgün kompozisyonlarla övgü toplamıştır.

1832'de babasından kalan taş baskı atölyesinin yönetimini üstlendi. Kendi kendini yetiştirerek Prusya tarihiyle ilgili, özellikle de II. Friedrich'in (Büyük) hükümdarlık dönemini konu alan çeşitli kitapları taş baskı yöntemiyle resimledi ve hızla bu alanda ünlendi. Daha sonra gene taş baskıyla benzer yayınları resimledi; 1844-49 arasında Friedrich'in yapıtlarının lüks bir baskısı için 200 taş baskı yaptı. Resim çalışmalarında da Friedrich'in Sans Souci Sarayı'nda verilen konserleri ya da I. Wilhelm'in saray yaşamını ("Yemekli Balo", 1878, Berlin Devlet Müzeleri) konu alan görkemli sahneleriyle kısa zamanda üne kavuştu. Yakın dönemlerde ise daha çok 1840'tan başlayarak yaptığı küçük resim ve çizimlerle hayranlık uyandırdı. İç mekânları, sokakları ve doğayı işlediği bu yapıtlarında yenilikçi bakış açısını ve incelikli ışık kullanımını ortaya koydu. "Balkonlu Oda" (1845, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin) ve "Ressamın Kız Kardeşi Oturma Odasında" (1847, Yeni Pinakotek, Münih) gibi yapıtlarıyla Fransız izlenimciliğinin habercisi oldu. Konularını, göz hizası yerine yukarıdan ya da aşağıdan bakarak betimledi; figür gruplarını oluşturma ve çerçeveyi

belirlemede de alışılmış kurallardan uzaklaştı. Ayrıca "Haddehane" (1875, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin) örneğinde görüldüğü gibi sanayiye konu alan yenilikçi denemelerde bulundu.

Menzies, Sir Robert Gordon (d. 20 Aralık 1894, Jeparit, Victoria - ö. 16 Mayıs 1978, Melbourne, Avustralya), 1939-41 ve 1949-66 arasında Avustralya başbakanı.

Sir Robert Gordon Menzies
Australian Information Service

ABD'yle askeri bağları güçlendirmiş, sanayinin gelişmesinde ve Avrupa'dan göçlerin hızlanmasında önemli rol oynamıştır.

Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra Victoria'da avukatlığa başladı. 1929-34 arasında Victoria Eyalet Meclisi'nde görev yaptı. 1934'te Avustralya Federal Parlamentosu'na seçildi. Joseph Lyons'un başbakanlığı sırasında başsavcılık görevini yürüttü (1934-39). Lyons'un ölümü üzerine Birleşik Avustralya Partisi'nin başkanlığını üstlendi ve başbakan oldu (1939). II. Dünya Savaşı sırasında seferberlik ilan etmesinin ardından, çeşitli çevrelerden gelen baskılar karşısında 1941'de başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı. 1944'te, üç yıl önce dağılmış olan Birleşik Avustralya Partisi'nin devamı niteliğindeki Avustralya Liberal Partisi'ni kurdu. Avustralya İşçi Partisi'nin izlediği sosyalist politikalara karşı yürüttüğü başarılı bir seçim kampanyasının ardından 1949'da yeniden iktidara geldi.

Menzies ülkenin doğal zenginliklerinden daha etkin bir biçimde yararlanmak, ulaştırma hizmetlerini geliştirmek ve yabancı yatırımları özendirme için aldığı önlemlerle Avustralya sanayisinin 1950'lerde hızlı bir gelişme süreci içine girmesini sağladı. İngiliz Uluslar Topluluğu'yla ilişkilerde geleneksel bir çizgi izleyerek İngiltere'nin 1956'da Süveyş Bunalımı'na, 1960'ların başında ise Malezya'yla Endonezya arasındaki çatışmaya müdahalesini destekledi. ABD'nin Avustralya'nın güvenliğinin koruyucusu olduğu inancıyla Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD arasında ANZUS Paketi'nin (1951) imzalanmasına öncülük etti. 1954'te ise Avustralya'yı Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'na (SEATO) soktu. Komünizm karşıtı görüşleri doğrultusunda 1951'de Avustralya Komünist Partisi'ni kapatma girişiminde bulundu ve Vietnam Savaşı'nda ABD'nin yanında yer alarak Güney Vietnam'ı destekledi. Avustralya tarihinde en uzun süre başbakanlık görevinde bulunan siyaset adamı olan Menzies, 1966'da siyasal yaşamdan çekildi. 1963'te "sir" unvanıyla ödüllendirilmişti.

menzill, Osmanlı Devleti'ndeki ulaşım sistemlerinde konaklama yeri.

Menzillerin birbirine uzaklıkları iklim ve coğrafi koşullara göre değişirdi. Uzaklıkları 35-40 km arasında değişen menzillerden, kervanlar ve orduların ikmal kolları yararlanırdı. Köy, kasaba ya da kentler, ıssız bölgelerde de kervansaray ve hanlar birer

menzil oluştururdu. Sivil ve ticari ulaşım için ayrı güzergâhlar ve menziller bulunduğ gibi, sefer zamanlarında önem kazanan yol ve menziller de vardı. Bu nedenle sefer öncesinde bölge yöneticilerine fermanlar gönderilerek menzillerde gerekli önlemleri almaları istenirdi. Ordu birliklerinin konakladığı menzillerde her türlü yiyecek ve içeceğin hazır bulundurulmasını menzilli denen görevliler sağlardı. Yöre halkının da menzille ilgili yükümlülükleri vardı. Menzillerde yapılan hazırlıkları denetleyen görevliye de nüzul emini denirdi.

Menziller haberleşmede de çabukluk ve kolaylık sağlardı. Buralarda her an hazır atlar ve ulaklar bulundurulurdu. Bu ulaklar posta torbasını kendi menzillerinden at koşturarak bir sonraki menzile götürür, oradaki nöbetçi ulağa verirdi. Menziller konusunda bilgi vermek için yazılmış yapıtlara menzilname adı veriliirdi.

menzil atışı, okçulukta, en uzak mesafeye atış yapmaya dayanan yarışma. Yarışmada geleneksel el yayı, yere sırtüstü uzanarak ayağa geçirildikten sonra iki ele çekilen ayak yayı ya da Tatar yayı kullanılabilir. Yarışmacılar, yaylarının germe ağırlıklarına göre kategorilere ayrılırlar. Günümüzdeki

Menzil atışı
C. R. Leem

menzil atışı yayları tahta ve cam yünü gibi birden fazla madde kullanılarak yapılır. Genellikle tahtadan ya da alüminyumdan yapılan, uçları ince, orta bölümleri kalın ve arka bölümlerine küçük plastik kanatçıklar takılı oklar olabildiğince hafiftir. Yay ve oklardaki teknolojik gelişmelere bağlı olarak sürekli gelişen menzil atışı rekoru 1 mil (1,6 km) sınırını aşmıştır.

Menzil Bu Rukeybe, MENZEL-BURGIBA olarak da bilinir, eskiden FERRYVILLE, Tunus'un ortakuzey kesiminde kent. Bizerte kentinin 16 km güneybatısında, Bizerte Gölü'nün (buhayre) güneybatı kıyısında yer alır. Oldukça yakın bir tarihte kurulmuş olan kent, bitişigindeki Sidi Abdullah'ta bulunan deniz üssü ve tersane sayesinde gelişti. Adını Tunus'un ilk devlet başkanı Habib Burgiba'dan alan kent, 1963'te Fransa'nın deniz üssünü boşaltmasından sonra önemini yitirmeye başladı. Ama, bir demir-çelik kompleksi ve otomobil montaj fabrikası ile metalurji ve kimya sanayilerinin kurulmasından sonra ekonomisi yenisinden canlandı. Menzil Bu Rukeybe kara ve

demir yoluyla Bizerte'ye bağlanır. Nüfus (1984) 51.399.

Meo-Yao dilleri, Çin'in güneyinde ve Güneydoğu Asya'da Meolar ve Yaoların konuştuğu diller. Meo-Yao öbeği, Meo diliyle yakın akrabası Qilao (Yilao) dilini ve Yao diliyle Çin'in güneyinde konuşulan yakın akrabası Sho dilini içerir. Hem Meo, hem de Yao dilinin lehçeleri, bunları konuşanların birbirini anlayamamasına yol açacak kadar büyük farklılıklar gösterir. Meo-Yao dilleri Latin alfabesiyle yazılır.

Bazı dilbilimciler Meo-Yao dillerini Çin-Tibet ailesinin ayrı bir kolu olarak sınıflandırır. Başka dilbilimciler ise bu öbeği Day ya da Malezya-Polinezya aileleri içinde ele alır.

Meolar, MIAOLAR ya da HMONGLAR olarak da bilinir, Çin, Vietnam, Laos ve 'Tayland' da yaşayan ve Çin-Tibet lehçeleri konuşan dağ halkları.

Kendilerine Hmong, Hmung ya da Hmu adını veren ve Guizhou Hunan, Sichuan ve Yunnan yönetim bölgeleriyle Guangxi Zhuang (Özerk Yönetim Bölgesi'nde oturan Çin Meoları lehçe, giysi ve gelenek farklılıklarıyla ayırt edilen 70-80 kadar topluluğu kapsar. Yaolarla yakın akrabalığı olan bu toplulukların nüfusu, 1970'lerin sonlarındaki resmi açıklamaya göre 3,9 milyon dolayındaydı.

Çinhindi Meoları, daha çok Vietnam ve Laos'un kuzey kesimlerinde yoğunlaşmışlardır. Vietnam'da yaşayanlar bazen kadınlarının giysilerine göre Beyaz Meolar, Mavi Meolar, Siyah Meolar, Kırmızı Meolar ve Çiçekli Meolar gibi topluluklara ayrılırlar. Vietnam Meolarının nüfusu 1980'lerin başlarında 380 bin olarak tahmin edilmekteydi. Kendilerine H'moong adını veren Tayland Meoları da giysilerine göre ayırt edilen değişik topluluklardan oluşur.

Meoların çoğu tek katlı evlerde otururlar. Bütün Meo topluluklarında tarım en önemli geçim kaynağıdır. Orman yakarak açılan alanlarda genellikle mısır ve pirinç yetiştirirler. Afyon da önemli bir gelir sağlar. Siyasal örgütlenme biçimi genelde köyle sınırlıdır. Laos ve Vietnam'ın kalabalık Meo yörelerinde köy düzeyinin üzerinde siyasal birlikler de görülür. Meolar genellikle ruhlarla, şeytanlara ve ata hayaletlerine taparlar. Kötü ruhları kovan şamanları ve dinsel törenlerini yöneten din adamları vardır. Hayvan kurban etmek yaygındır. Eşlerini kendileri seçebilen gençler arasında oldukça geniş bir cinsel özgürlük vardır. Çin'de yaşayan Meoların bir bölümü bu ülkedeki aile kararıyla evlilik geleneğini benimsemişlerdir. Yerleşmiş kur yapma gelenekleri arasında kız ve oğlanların karşılıklı şarkılar söylemesi ve birbirlerine top atıp tutması sayılabilir. Erkeklerin birden fazla eş almalarına izin verilirse de bunu ancak varlıklı olanlar yapabilir. Bir ailede genellikle birkaç kuşak bir arada yaşar. Anne baba öldüğünde aile parçalanarak küçük birimlere ayrılır; bu yeni birimler aynı çevrimi yineler.

meperridin, hidroklorür bileşiği ağızdan alınan ya da kas içine sırtına edilen yapay narkotik ağrı kesici. Akut ve kronik ağrıyı giderme özelliği morfine, spazm çözücü etkisi atropine benzer. Hastalıklarda ameliyattan önce görülen bunalı (anksiyete) halini de ortadan kaldırır. Sürekli kullanılırsa bağımlılığa neden olur.

Mephistopheles, MEFISTO olarak da bilinir, Faust efsanesinin gec versiyonlarının kahra-

manı olan şeytan. Mephistopheles adının ilk kez *Faustbuch*'un (1587; Faust Kitabı) kimliği bilinmeyen yazarı tarafından gerçekte yaşamış Faust adlı kişi için kullanıldığı sanılmaktadır. Söylentiye göre bu kişi, şeytandan yakını ya da dostu olarak söz etmiştir.

Mephistopheles, Cehennem'deki hiyerarşiye geç katıldığı için hiçbir zaman binlerce yıl önce oluşmuş büyücülük ve şeytan efsaneleri geleneğinin bir parçası olmamıştır. Adı, yalnızca Faust'a atfedilen büyücülük el kitaplarında ve daha çok edebiyat yapıtlarında geçer. İngiliz oyun yazarı Christopher Marlowe'un *The Tragical History of Dr. Faustus* (1604; *Doktor Faustus*, 1943) adlı oyununda, şeytani gururla koyu bir karamsarlık arasında kalan, Cennet'ten kovulmuş bir melek olarak trajik bir görkem kazanmıştır. Goethe'nin *Faust*'unda (1. bölüm, 1808; 2. bölüm, 1832) acımasız, alaycı ve nükteci yönleriyle incelikle işlenmiş de, daha alçalmış bir karakter olarak çizilmiştir. Ayrıca bak. Faust.

meprobamat, özellikle nevroitik bozukluklarda yatıştırıcı olarak kullanılan ilaç. 1950'lerde geliştirilmiştir. Ağızdan alınan meprobamat uykusuzluk, kas spazmları, bunalı (anksiyete) ve gerginlik durumlarında, ruhsal bozukluklardan kaynaklanan deri ve sindirim sistemi hastalıklarında, alkolizm tedavisinde ve bazı sara (epilepsi) tiplerinde de kullanılır.

Merkez sinir sistemini baskı altına alan ilaç, omurilik ve beyindeki bazı bölgeleri geçici olarak etkiler. Kimyasal yapısı mide ve bağırsak enzimlerinden etkilenmez; sindirim kanalından kolayca emilerek hızla dokulara yayılır. Uzun süre yüksek dozda kullanılırsa kimyasal bağımlılık yapabilir.

mer, Rusya'nın Avrupa kesiminin doğusunda, geçmişte ortak dinsel şenlikler ve kurban adama törenleri düzenleyen Mari (Çeremiy) ve Udmurt topluluklarının oturduğu yöre. Rusça "köy topluluğu" anlamına gelen *mir* sözcüğünden türetilmiştir. Bir *mer* içinde oturanlar genellikle ortak bir atadan gelir ve benzer gelenekleri paylaşırlardı. *Mer* şenliklerinin düzenlendiği kutsal korular başka bazı kutsal korularda olduğu gibi çitle çevrilmiş ayrı bir yer, tapınak ya da herhangi bir yapı barındırmazdı. Bazen birkaç köy aynı koruda bir araya gelirdi. En erken beş yılda bir düzenlenen *mer* şenliklerinde öteki kutlamalara göre daha çok hayvan kurban edilirdi. Ayrıca bak. lud.

Mer de Glace (Fransızca "Buz Denizi"), Alpler'deki en uzun ikinci buzul. Fransa'da, Chamonix yakınlarında yer alır ve Mont Blanc'ın kuzey tarafında 5,6 km boyunca uzanır. Géant ve Leschaux buzullarının birleşmesiyle oluşan Mer de Glace, Chamonix Vadisindeki Les Tines'in 2,5 km yakınına kadar sokulur. Merkezde daha hızlı hareket eden buzulun kenarlarında ve orta kesiminde buzultaşlar birikmiştir. Chamonix'le Montvers arasında işleyen trenlerle kolayca ulaşılabilen buzul, çok sayıda turist çeker.

Meraga, İran'ın kuzeybatı kesiminde, Azerbaycan bölgesinde kent. Sehend Dağının (3.700 m) eteğinde, sulak bir vadiye yer alır. Ekonomisi yörede yetiştirilen meyvelerin kurutulmasıyla ihraç edilmesine dayanır; son yıllarda hızlı bir gelişme göstermiştir. Önceleri bir İran kentiyken, ortaçağda çeşitli Türk beylerinin yönetimine girdi ve zamanla büyük önem kazandı. Moğol hükümdarı Hulagu kendine başkent olarak burayı seçti. Kentin en önemli anıtları 12-14. yüzyıllardan kalma beş kümbettir. Bunlardan en

eskisi olan Günbed-i Sorh (1147) İran tuğla işçiliğinin en güzel örneklerinden birini oluşturur. Kentin batısında bir rasathanenin (1259) kalıntıları yer alır. Daha çok sarı, pembe ve süt beyaz, renkte olan, kırmızı ve yeşil damarlı Meraga mermeri 'Deharkan' da (Azer Şehr) çıkarılır. Nüfus (1985 tah.) 86.600.

Merakeş bak. Marakeş

Meramesiyen Dizi, Kuzey Amerika'da Misisipiyen Dönem (y. 345-325 milyon yıl önce) oluşan tortul kayalar dizisi. Şesteriyen Dizinin üstünde ve Osagiyen Dizinin altında yer alır. En gelişkin olduğu yer, ABD'deki Mississippi Vadisidir. Meramesiyen Dizi büyük ölçüde katıksız ve oolit yapıli kireçtaşlarından oluşur; diziden elde edilen kaya bloklarından inşaat taşı olarak yararlanılır.

Dizideki kireçtaşı oluşumlarının çoğu, oolit dokularıyla ayırt edilir; bunlarda, merkezdeki bir çekirdeğin çevresine radyal biçimde sayısız miktarda çok küçük kalsiyum karbonat kürecikleri kökelmiş ve daha sonra çimentolaşmıştır. Kimi yerlerde yumurtataşı olarak adlandırılan oolitler, normalden daha tuzlu, durgun ve sığ sularla oluşmuştur. Meramesiyen Dizinin öteki katmanları, kalkerli kabuklar ile delikli (*Foraminifera*) kırıntılardan oluşur.

Merano, Almanca MERAN, İtalya'nın kuzey kesiminde, Trentino-Alto Adige yönetim bölgesindeki Bolzano (Güney Tirol) ilinde kent. Alpler'in orta zincirinin eteğinde, Bolzano kentinin kuzeybatısında, Passirio ve Adige ırmaklarının birleştiği noktada yer alır.

Adı ilk kez 857'de kullanılan Merano, 1918'de Avusturya'dan İtalya'ya devredildi. Gotik üslupla inşa edilmiş bölge kilisesiyle (1367-1495), Habsburglarca yaptırılan küçük Prenslık Şatosu (1445-80) kente damgasını vurur. Tirol adı çevredeki yaklaşık 30 şatonun en ünlüsü olan Tirol'dan gelir.

Kent küçük bir dağ kasabasıyken 19. ve 20. yüzyıllarda bir turizm ve dinlenme merkezine dönüştü. Kentte meyve yetiştirilir, ayrıca şarap ve kimyasal maddeler üretilir. Nüfus (1989 geç.) belediye, 33.643.

Merapi Yanardağı, Endonezya'da, Cava Adasının orta kesiminde yanardağ (2.912 m). Yogyakarta'nın 32 km kuzeyinde, Semarang'ın biraz güneyinde yer alır. 19. yüzyılda, en son 1867'de olmak üzere sık sık püskürmüştür.

merbromin, antiseptik olarak kullanılan cıvalı organik bileşik. Bakteri öldürücü ve bakterilerin üremesini önleyici etkisinin yanı sıra dokuları örselemediğinden cıva klorüre yeğlenmiştir. Parlak yeşil pullar ya da tanecikler halinde bulunan merbromin yüzde 24-26,7 oranında cıva içerir. Sulandırılmış çözeltileri sarı-yeşil flüorüsimalı parlak kırmızı renklidir; küçük kesik ve yaralarda mikrop bulaşmasını önlemek amacıyla kullanılır. Günümüzde merbrominin yerine sıklıkla nitromersol ve timerosal gibi daha etkili antiseptikler ve antibiyotikler kullanılmaktadır.

Mercadante, (Giuseppe) Saverio (Raffaele) (d. 17 Eylül 1795'ten önce, Altamura, Bari yakınları - ö. 17 Aralık 1870, Napoli, İtalya), opera müziği alanında Gaetano Donizetti, Gioacchino Rossini ve Vincenzo Bellini ile Giuseppe Verdi arasında bir köprü oluşturan İtalyan besteci ve öğretmen. İtalyan operasının önemli reformcularından sayılır.

Evlilik dışı doğmuş bir çocuk olan Mercadante, 11 yaşında Napoli'ye götürüldü.

1808'de San Sebastiano Koleji'ne uydurma bir ad, doğum yeri ve tarihiyle kaydedildi. Öğrenciliği sırasında çalgı müziği ve üç bale için müzik yazdı. İlk operası 4 Ocak 1819'da ilk kez seslendirildi. Aradan üç yıl geçmeden ve beş opera besteledikten sonra, *Elisa e Claudio* operası Milano'daki La Scala operasında başarıyla sahnelendi. Mercadante 1826'da bir başka popüler operası olan *Caritea, regine di Spagna*'yı (İspanya Kraliçesi Caritea; Donna Caritea olarak da bilinir) besteledi. 1827-30 arasında İspanya ve Portekiz'de oynanan İtalyan operalarıyla ilgilendi. 1832'de evlendi. 1833-40 arasında Novara Katedrali'nin müzik yönetmeni olarak çalıştı. 1835'te Giacomo Meyerbeer'in müziğiyle tanıştıktan sonra bestelediği *Il giuramento* (Yemin; 1837'de sahnelendi) en iyi operası sayılır ve Meyerbeer'den öğrendiklerini yansıtır. Daha sonra onunla müziği daha uyumlu bir bütün halinde vermeye çalıştı. Basitleştirilmiş vokal müziğe, özgürlüğe, düşündürücü, ciddi bestelere ağırlık verdi. 1840'tan ölüncüye değin Napoli Konservatuarı müdürlüğü görevini sürdürdü. Operalardan başka aralarında mis-saların da bulunduğu dinsel müzik parçaları, kantatlar, ilahiler, orkestra parçaları, çeşitli oda müziği yapıtları besteledi.

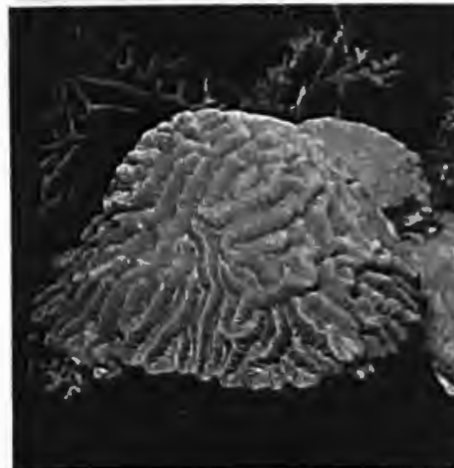
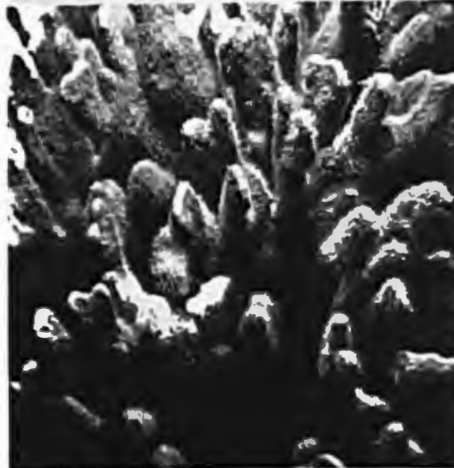
Mercalli ölçeği, makrosismik verilere dayalı olarak deprem şiddetinin saptanmasında yararlanılan ölçek. Romen harfleriyle 12 birime ayrılan ölçeğin her biri için ayrıntılı bir hasar tanımı vardır. Deprem bölgesinde ne tür bir hasara yol açmışsa, depremin şiddeti bu hasarın tanımlandığı ölçek birimiyle ifade edilir. En zayıf deprem I, en ağır hasara yol açan deprem ise XII şiddetindedir. Mercalli ölçeği günümüzde de kullanılmakla birlikte, depremin magnitudünü, yani açığa çıkan ya da harcanan toplam enerji miktarını saptamaya yarayan Richter ölçeğiyle(*) daha sağlıklı bilgi edinilir. Ayrıca bak. deprem.

mercan, *Anthozoa* sınıfının değişik gruplarından knidli deniz omurgasızlarının ortak adı. Mercan terimi bazen bütün sınıf üyelerini kapsayacak genişlikte kullanıldığı gibi özellikle taş mercanların iskeleti için de kullanılmaktadır. Taş, boynuz ya da deri sertliğindeki iç ya da dış iskelet, mercanların tipik özelliğidir. Taş mercanların (*Madrepore* ya da *Scleractina* takımı) yaklaşık 1.000 türü, kara ve dikenli mercanların (*Antipatharia* takımı) yaklaşık 100 türü, *Gorgonacea* takımının yaklaşık 1.200 türü ve mavi mercanların (*Coenothecalia* takımı) yaşayan tek bir türü vardır.

Bir mercan hayvanı, polip denen, alt ucundan bir yüzeye bağlı, içi boş ve silindirik biçiminde bir yapıdan oluşur. Serbest uçta yer alan ağız dokunaçlarla çevrilidir. Besin toplama işlevi gören bu dokunaçlar bir ölçüde uzayabilen ve avlarını felce uğratan yakıcı kapsüllerle donanmıştır.

Genellikle ayrı bireylerce üretilen yumurta ve spermalar sindirim boşluğunun uzantıları halinde gelişirler ve ağızdan suya bırakılırlar. Döllenme genellikle su içinde, bazen de sindirim boşluğunda gerçekleşir. Planula adı verilen kirpikli larvalar birkaç günden birkaç haftaya değin uzayabilen bir süre yüzdükten sonra sert bir yüzeye yerleşerek polip biçimini alır. Üreme, tomurcuklanma yoluyla da gerçekleşebilir. Tomurcuk ana polipe bağlı kalır. Sürekli yeni tomurcukların eklenmesiyle yeni bir koloni oluşur. Yeni polipler oluştuğunda altta kalan eski polipler ölü, ama iskeletleri koloniyi destekler.

Yumuşak mercanlar (*Alcyonacea* takımı), mavi mercan ve *Gorgonacea* takımının üyeleri, *Alcyonaria* alt sınıfının öbür grupları gibi (örn. deniz telekleri ve denizkamçıları) koloni halinde yaşar. Poliplerin sekiz tüysü dokunacı vardır. Sindirim boşlukları da sekiz bölmeyle ayrılır. Altı bölmede bulunan kirpikler boşluğa su çekerken geri kalan iki bölmedeki kirpikler dışarı su boşaltır. Bütün alt sınıf üyelerinde iskelet içtedir. Geniş bir coğrafi dağılım gösteren yumuşak mercanlarda iç iskelet iğnecik adı verilen çok sayıda kalkerli yapıdan oluşur. Bazı yumuşak mercan türleri levha biçimindedir; *Alcyonium* gibi bazı cinslerde ise parmağa benzer uzantılar görülür. *Gorgonacea* takımının üyelerine en çok sığ tropik bölge sularında rastlanır. Şerit biçiminde ya da dalı koloniler oluşturan bu mercanların boyları bazen 3 m'yi bulabilir. İskeleti

(Üstte) Sarcophyton cinsinden yumuşak mercan, (ortada) mavi mercan (*Helopora coerulea*), (altta) *Diploria* cinsinden taş mercan
(Üst) Valerie Taylor-Ardea, (orta) Douglas Faulstich, (alt) Jack McKenney-Tom Stack & Associates

mücevher yapımında kullanılan değerli kırmızı mercan da bu gruptandır. Kırmızı mercanın yaygın bir türü olan *Corallium rubrum*, Akdeniz'de bulunur. Mavi mercan (*Helopora coerulea*) Hint Okyanusu ve Büyük Okyanustaki taş mercan resiflerinde görülür ve çapı 2 m'yi bulabilen kitleler oluşturur.

En iyi bilinen ve en yaygın grup olan taş mercanlar koloni halinde ya da yalnız yaşayabilirler. Kara ve dikenli mercanlar gibi taş mercanların da sindirim boşluğundaki bölme sayısı sekizden çoktur. Dokunaçları tüysü değil, daha basit yapıdadır. Taş mercanları ile kara ve dikenli mercanlar, akrabaları olan denizsakayığından(*) dış iskeletleri olmasıyla ayrılırlar. Taş mercanları bütün okyanuslarda gelgit kuşağından başlayarak yaklaşık 6.000 m'ye ulaşan derinliklere kadar bulunur. Toplu yaşayan türlerde poliplerin çapı 1-30 mm'dir. Canlı taş mercanların rengi genellikle, mercanın üzerinde yaşayan alglerin rengine bağlı olarak sarımsı, kahverengimsi ya da zeytin yeşilidir. İskeletleriylese daima beyazdır. Yalnız yaşayan en iri mercan olan *Fungia* cinsinin bir türü 25 cm çapa ulaşabilir.

Taş mercanların iskeleti hemen hemen tümüyle kalsiyum karbonattan oluşur. Büyüme hızı yaşa, besin durumuna, su sıcaklığına ve türe göre değişir. Mercan adaları ve resifler taş mercanları tarafından oluşturulur. Bu çeşit yapılar yılda ortalama 0,5-2,8 cm'lik bir hızla büyür. Adalarını biçimlerinden alan beyin, mantar, yıldız ve geyikboynuzu mercanlar yaygın taş mercanları arasındadır.

Kara mercanlar ve dikenli mercanlar kamçıya, tüye, ağaca ya da fırçaya benzer biçimlerde; Akdeniz'de, Batı Hint Adalarında ve Panama açıklarında bulunur.

mercan adası, deniz düzeyinin üstüne yükselerek kara parçası oluşturan mercan resifi. Mercan adaları çoğunlukla düz platformlar biçimindedir ve deniz düzeyinin ancak birkaç metre üstüne yükselir. Beyaz mercan kumu kıyılarıyla çevrelenen adaların üzerinde genellikle hindistancelvi ağaçları bulunur. Mercan adaları kilometrelerce uzunlukta olabilir ve canlı ya da çok genç mercan resifleriyle bütünleşmiş tropik kalker adalarını da içerebilir. Resif çoğunlukla kabarcık su düzeyinin altında gelişerek büyür ve mercan adası bütün bir resif sisteminin oldukça düzgün tepe bölümünde oluşur. Jeolojik açıdan mercan adası ya da adacığı, mercan resifinin ancak küçük bir bölümünü oluşturur.

Mercan adaları hemen her resif tipinin üstünde gelişebilir; ama özellikle üst bölümü düzgün ve en az 1 km genişliğinde olan resifler ada oluşumuna çok elverişlidir. Mercan adaları, birbirinden ayrı yapılar halinde bulunabileceği gibi, resif boyunca uzanan bir adalar zinciri biçiminde de olabilir. Bazı mercan adaları, resifin üstünde merkez hattı boyunca uzanan kara şeritleri biçimindedir.

Mercan adalarının başlıca iki ayrı oluşum mekanizması, yükselme ve yığılmadır. Yükselmede, resif sisteminin tümü ya da bir bölümü, kabuk hareketlerinin etkisiyle denizin üstüne çıkar (Hint Okyanusu'nun batısındaki Aldabra adalarında olduğu gibi). Daha önce deniz düzeyinin altında bulunan resif çatısı su üstüne yükselince alçak bir plato görünümü kazanır; bu tür adalar genel olarak kayalık yapıdadır, çeşitli bölümlerinde tepelikler ve engebeler yer alır. Mercan adalarının üstü rüzgârlar ve akıntılarla taşınan malzemelerle örtülmüş

durumdur; ama ortasında lagün bulunan bir mercan adası türü olan atollerde, lagün iyice sığlaştığında ya da artık kuruyup bir iç havzaya dönüştüğünde, adanın mercan çat-kısı görülebilir. Jeolojik geçmişte buzullaşmanın etkisiyle olduğu gibi, bugün de deniz düzeyi alçalacak olsa, dünyadaki resif sistemlerinin büyük bölümü yükseltilebilir halin-de ortaya çıkar. Günümüzde bu türden yüksek mercan adalarının bulunmamasının başlıca nedeni, deniz düzeyinin en binlerce yıldan beri en yüksek noktasında olmasıdır.

Yığılma ürünü olan mercan adaları, fırtınaların ve dalgaların etkisiyle parçalanarak resif kayacı molozlarının daha ince resif kırıntılarıyla karışması sonucunda oluşur. Bazı olağanüstü siklon fırtınalarında, tek bir seferde resif çatısı sığlıklarının ortaya çıkması olasıdır. Daha sonra öteki malzemeler olağan akıntı ve dalga hareketleriyle birikir. Zamanla bu sığlığın çevresinde bir kıyı gelişir ve rüzgârlarca taşınan hafif ve ince malzemeler buralarda kumullar oluşturmaya başlar. Hemen hemen tümüyle kalsiyum karbonattan oluşan bu yapıya yağın yağmur suları malzemeleri çözündürür ve çözünmüş kireç gevşek malzemenin çevresinde tekrar birikerek yapıyı çimentolar. Böylece ortaya çıkan yeni kara kütle-sinin üzerinde kısa sürede bitki ve hayvan kolonileri gelişir ve bunların artıkları da adadaki toprak oluşumuna katkıda bulunur. Büyük Okyanusun orta ve güney kesimlerinde çoğu mercan adası ile Hint Okyanusu-daki Maldivler bu biçimde ortaya çıkmıştır.

Mercan adaları, özellikle de deniz düzeyi-ne yakın olanları fazlaca kararlı değildir. Oluşumlarına neden olan siklonlar, tahrip ve yok olmalarına da yol açabilir. Dalgalar da adanın bir yanını aşındırabilir ve öteki yanına malzeme yığılabilir. Ama mercan adaları gene de pek çok halkın yüzyıllardan beri üzerinde yaşadığı topraklar olagelmıştır (örn. Büyük Okyanus'ta Polinezyalılar ve Mikronezyalılar ve Hint Okyanusu'nda Maldivliler). Ayrıca bak. atol; mercan resifi.

Mercan Denizi, Büyük Okyanusun güney-batısında deniz. Avustralya ve Yeni Gine'nin doğusunda, Yeni Kaledonya ve Yeni Hebridler'in batısında, Solomon Adalarının güneyinde yer alır. Kuzey-güney doğrultusunda 2.250 km, doğu-batı doğrultusunda 2.414 km boyunca uzanır. Yüzölçümü 4.791.000 km²'dir. Güneyde Tasman Denizi, kuzeyde Solomon Denizi, doğuda Büyük Okyanusla birleşir. Batıda ise Torres Boğazıyla Arafura Denizine bağlanır. 20° güney enleminin kuzeyinde kalan kesimde deniz tabanı kuzeyde Osprey ve güneyde Swain resifleriyle çevrili olan Mercan Denizi Platosundan oluşur. Bu platonun kuzeyinde Mercan Denizi Havzası yer alır. Güney Solomon Çukurunun derinliği 7.316 m'yi, Yeni Hebridler Çukurununki ise 7.661 m'yi bulur.

Mercan Denizi adını bölgede çok sık rastlanan mercan oluşumlarından alır. Bu tür oluşumların en önemlisi Avustralya'nın kuzeydoğu kıyısı açıklarında 1.931 km boyunca uzanan Büyük Set Resifidir. Avustralya'nın doğusu, Güney Pasifik adaları ve Çin arasında sefer yapan okyanus gemileri, denizi resifin 322 km doğusundaki bir boğazı izleyerek geçerler. Mercan Denizinde astropik bir iklim hüküm sürer ve özellikle ocak-nisan ayları arasında şiddetli tayfunlar görülür. Ekonomik kaynakların başında Papua Körfezinden çıkarılan petrol ve balık gelir.

Mercan Denizi Adaları, Büyük Okyanusun güneyinde, Avustralya'nın Queensland eyaletinin doğusunda adalar grubu. Yaklaşık 1.035.995 km²'lik bir alana yayılmış durumdaki adaların toplam yüzölçümü yalnızca birkaç kilometrekaredir. Dağınık mercan resifleri ve kumlu keylerden oluşan adalarda çok sayıda deniz kuşu yaşar. Kaptan James Cook 1770'te bölgenin bazı yerlerini keşfetti. 1800'lerin sonunda ise adalardan guano toplanmaya başladı. Cato Adası, Coringa grubundaki Chilcott Adacı-ğı, Willis grubu ve Wreck Resifinin bir bölümünü oluşturan Bird ve West adacıkları, Mercan Denizi Adalarının en çok tanınanlarıdır. Öteki oluşumlar arasında Melish Resifinin bir parçası olan Herald Beacon Adacığıyla Frederick, Pocklington, Bougainville ve Lihou resifleri sayılabilir. Adalar 1969 tarihli Mercan Denizi Adaları Yasası'yla Avustralya toprağı ilan edilmiştir. Willis grubunda, sürekli personel bulunan bir meteoroloji istasyonu vardır. Öteki adalarda insan yaşamaz.

Mercan Denizi Savaşı, II. Dünya Savaşı'nda, Yeni Gine'deki stratejik Port Moresby'ye doğru ilerleyen Japon kuvvetlerinin püskürtülmesiyle sonuçlanan hava ve deniz çarpışması (4-8 Mayıs 1942).

Nisan 1942 sonlarında Japonlar, Yeni Gine'nin güneydoğusundaki Port Moresby'de ve Solomon Adalarının güneyindeki Tulagi'de hava üsleri kurarak Avustralya ve Yeni Kaledonya arasındaki Mercan Denizi'nin denetimini ele geçirmeye hazırlanı-yorlardı. Japonların Port Moresby'yi ele geçirme planını haber alan Müttefikler eldeki bütün hava ve deniz kuvvetlerini alarma geçirdiler. Japonların 3 Mayıs'ta Tulagi'ye çıkarma yapmaları üzerine, Tuğamiral Frank J. Fletcher komutasındaki keşif kuvvetine bağlı bir uçak gemisinden havalanan ABD uçakları Japon çıkarma grubuna saldırarak bir destroyeri, birkaç mayın tarama ve çıkarma gemisini batırdı. 4 Mayıs'ta Rabaul'den yola çıkan asıl Japon kuvvetini oluşturan deniz birliklerinin çoğu doğuya doğru dolambaçlı bir rota izledi. İki tarafın uçak gemileri 5-6 Mayıs günlerini birbirlerini aramakla geçirdi. 7 Mayıs sabahı Japon uçak gemisinden havalanan uçaklar bir ABD destroyeriyle tankeri batırdı. Fletcher'in uçakları da Japon hafif uçak gemisi "Shoho"yu ve bir kruvazörü batırdı. Ertesi gün Japon uçakları ABD uçak gemisi "Lexington"ı batırdı ve "Yorktown"u büyük hasar verdi. Buna karşılık ABD uçakları da büyük Japon uçak gemisi "Shokaku"yu savaşılmayacak ölçüde ağır hasara uğrattı. Çok uçak kaybeden Japonlar, hava korumasının yetersizliği ve karadan havalanan Müttefik bombardıman uçaklarının saldırılarına karşısında Port Moresby'ye giden kuvvetlerini Rabaul'e geri çekmek zorunda kaldılar. Zaferle sonuçlanan çarpışmalar boyunca yalnızca uçakları kullanan Müttefik deniz kuvvetleri, hiçbir zaman Japon savaş gemilerine atış menziline girecek kadar yaklaşmadı.

mercان resifi, okyanusların sığ kesimlerinde, başta mercan poliplerinin olmak üzere bazı knidillerin kalkerli iskeletlerinin yığılması sonucunda oluşan sırt ya da yükselti. Mercan resifleri kimi zaman büyüyerek ya da yükselerek mercan adalarının ortaya çıkmasına yol açabilir.

Mercan polipleri, yakın akrabaları olan denizşakayıklarına benzer; ama resif mercanlarının büyük bölümü denizşakayıklarının çoğundan farklı olarak koloni halinde yaşar. Sert bir zemine yerleşerek gelişen polipler bölünerek yeni polipleri oluşturur ve yeni poliplerin aynı biçimde üreyip

gelişmesi koloniyi genişletir. Zamanla kal-kerli sert bir iskelet külesinin desteklediği sürekli gelişen çok büyük koloniler ortaya çıkar. Bu kolonileri tutundukları deniz tabanından ancak güçlü fırtınalar koparabilir. Mercanlar genellikle temiz ve akıntılı sulanın yarattığı uygun koşullar altında hızla çoğalır.

Polipler yalnızca yan yana değil birbirleri-nin üstünde de büyüdüğünden, koloni hem yanlara hem de yukarı doğru gelişir. Mercanların iskeleti kalsiyum karbonattan oluştuğu için elverişli bir yapı elemanıdır.

Resifler mercanların yanı sıra kalkerli algeri, yumuşakçaları, derisidikenlileri ve birçok tekhücreli canlıyı da içerir. Bütün bu canlılar resiflerin yapısına değişik biçimlerde katılır. Bunlardan bazıları, özellikle de mercanlar, gelişen resiflere destek sağlayan ana iskeleti oluşturur. Ama Büyük Okyanusun orta kesimlerinde görüldüğü gibi güçlü dalgalara açık yerlerde kalkerli alger çok daha önemli bir rol oynayabilir. Her türlü kabuklu ve kalkerli canlı, sünger ve denizhiyan gibi hayvanların iğnecik biçimindeki iskelet parçaları mercanlar arasındaki boşlukları doldurur. Özellikle alger ve çeşitli tek hücreli ince levhalar halinde gelişerek resiflerde güçlü çimento elemanları olarak işlev görür.

Mercan resifleri oldukça karmaşık yapılar-dır; resifin büyük bölümü canlı mercanlar-dan ya da algerden türemekle birlikte, yapının ancak belirli bir bölümü canlı haldedir. Karbonatlı kum ve çamur birikintileri, buralarda çeşitli otsu deniz bitkileri-nin ve mangrovarların yanı sıra bazı mavi-yeşil alg topluluklarının yetişmesine ve yaşamasına elverişli bir ortam sağlar. Tortu-ları yakalayarak yığıştıran bu bitkilerin kendisi de resif karmaşığına çimentolanır.

Mercan resifleri başlıca dört biçim kazanır. Kıyı resifleri, resif kökenli olmayan, çoğunlukla volkanik ya da anakara kökenli bir adanın doğrudan eteklerinde gelişen düz bir resif alanından oluşur. Set resifleri de, resif kökenli olmayan kara kütlelerine yakın yerlerde oluşur, ama bunlar kara külesinden çoğunlukla yaklaşık 50 m derinliğindeki bir kanal ya da lagünle ayrılır. Bazı set resifleri oldukça daireseldir ve bir adayı çevreler, ama Kızıldeniz kıyısı boyunca uzanan ya da Avustralya'daki Büyük Set Resifi gibi daha büyük set resifleri, resif kümelerinin zincir halinde birleşmesi sonucunda ortaya çıkan karmaşık doğrusal oluşumlardır. Üçüncü mercan resifi türü atollerdir; bunlar, dairesel set resiflerine benzer, ama ortalarında kara külesi değil, bir lagün yer alır. Son olarak, küme resifler, düzensiz, masa benzeri ya da sivri çıkıntılı yapılardır. Küme resifler, öteki resif türlerinden tümüyle ayrı halde bulunabildiği gibi, bunların yalıtılmış uzantıları biçiminde de olabilir.

Mercan resiflerinin ön yüzü genellikle açık denize bakar, buradan giderek alçalarak derinlere uzanır. Deniz tabanına doğru uzanan etek bölümü, resiften aşınan kırıntı malzemelerden oluşur. Ön yüz arkaya doğru yükselerek ortalama kabarcık su düzeyine kadar çıkar; bunun arkasında, artık canlı olmayan resif çatkısı ile kısmen kırıntı malzemelerden ve otsu deniz bitkileri, mangrovar ve alg topluluğu kolonilerinden oluşan sığ bir platform uzanır. Belirli yerlerde canlı kümeler de rastlanır. Bazı bölümlerinde platform yükselerek adacıklar oluşurabilir. Eğer yakında bir kara külesi yoksa, resif bir süre sonra tekrar derinleşir, ama bu kez daha yumuşak eğimle dalar. Resifin bu rüzgârlı bölümünde de mercanlar büyük ölçüde canlıdır, ama bunlar daha düzensiz ve kümeleşmiş bir yapıdadır.

Resif, onu oluşturan malzemelerin çözünmesi, yeniden birikmesi, kristalleşmesi ve kimyasal olarak dönüşüme uğraması sonucunda gerçek bir kayaç haline gelir. Mercan resifleri, yapıyı oluşturan malzemelerin rüzgâr ve akıntıların yönüne karşı doğrultuda dışarı ve yukarı doğru büyümesi sonucunda gelişir; ama son 2 milyon yıldan beri deniz düzeyinde görülen değişimler de resiflerin biçimlenmesi üzerinde etkili olmuştur. Bu dönemde oluşan mercan resifleri, son buzullaşma sırasında su düzeyinin üstünde kalmış ve çözünerek ufalanmıştır. Son 10 bin yıl içinde su düzeyi tekrar yükselmeye başladıkça, yeni resifler gelişerek eski yapının üstünü örtmüş ve biçimlerini değiştirmiştir; ama kimi bölgelerde yaşlı resifin belirli bölümleri bugün de görülebilmektedir.

mercanyılanı, *Elapidae* (kobragiller) familyasından, zıt ve parlak renklerle bezeli 65 dolayında yılan türünün ortak adı. Gerçek mercan yılanları Yenedünya'da, en çok da Neotropikal Bölge'de bulunurlar. Ama Asya ve Afrika'da yaşayan benzer türler de aynı adla anılır. Ürkek ve uysal olan mercan yılanları tutulduklarında seyrek olarak insanı ısırırlar. Bununla birlikte bazılarının zehiri insanı öldürebilir. Mercan yılanlarının çoğu başka yılanları yer. En çok türe sahip olan *Micrurus* cinsi ABD'nin güneyinden Arjantin'e kadar uzanan bölgeye yayılmıştır. Tür sayısı 50'yi aşan bu cins üyelerinin vücudunda genellikle kırmızı, kara, sarı ve beyaz halkalar görülür. En tanınmış türlerinden biri olan 76 cm uzunluğundaki doğu mercan yılanı (*M. fulvius*) Kuzey Carolina ve Missouri'den Meksika'nın kuzeydoğusuna kadar uzanan bölgede yaşar. Vücudunda ince sarı halkalarla ayrılmış enli kırmızı ve siyah halkalar vardır.

Arizona mercan yılanı (*Micruroides euryxanthus*) ABD'nin güneybatısındaki çöllerde yaşayan küçük ve ender rastlanan bir türdür. Eskidünya mercan yılanlarından *Callisophis* cinsi Malezya ve Filipinler arasındaki bölgede yaşayan 10 tür içerir. Doğu Hint Adalarında yaşayan *Manicora* cinsinde zehir bezlerinin boyu toplam vücut uzunluğunun üçte birine ulaşır. Afrika'da yaşayan mercan yılanlarının çoğunluğu *Elaps* cinsindedir ve vücutları siyah beyaz halkalıdır.

mercantalığı, *Sparidae* familyasının *Pagellus* cinsini oluşturan deniz balıklarının ortak adı. Renkleri kırmızımsı pembe, vücutları yanlardan oldukça basık, kuyrukları çatallı, burunları kütür. Akdeniz ve ona bağlı öteki denizler ile Atlas Okyanusunun özellikle doğu kesimlerinde bulunan bu balıklar kıyıların taşlı ve çamurlu diplerinde yaşar. Güçlü çeneleri ve dişleri sayesinde küçük balıkların yanı sıra kabuklu deniz omurgasızlarını da kolayca parçalayarak yerler. Ön dişleri yırtıcı, yan dişleri öğütücüdür. Yırtıcı dişler aynı inilikte, burun uzunluğu göz çapının iki katından kısadır.

Türkiye'yi çevreleyen bütün denizlerde yaşayan kırmızı mercanın (*P. erythrinus*) gözlerinin arası pulludur. Burun uzunluğu göz çapını aşar. Vücut uzunluğu en çok 60 cm, ortalama 10-30 cm'dir. Akdeniz ve Ege kıyılarında yaşayan ve önceki tür gibi genellikle kırmızı mercan ya da yerel olarak erkek mercan adlarıyla tanınan *P. acarne* en çok 36 cm'ye kadar uzar. Bu türün gözlerinin arası pulszudur. Göğüs yüzgeçlerinin gövdeye bağlandığı yerin üstünde siyah bir leke bulunur. Türkiye'nin yalnız Ege Denizi kıyılarında rastlanan mandagöz mercan (*P. bogaraveo*) öbür türlerden gözlerinin çok iri olması ve yan çizgi başlangıcında yer alan büyük bir siyah leke ile kolayca ayırt

edilebilir. Uzunluğu ortalama 15-50 cm dolayında değişirse de 70 cm'ye ulaşabilir.

Sparidae familyasının *Pagellus* cinsi dışında kalan bazı türleri de çeşitli yörelerde mercan adıyla tanınır. Fangi olarak da bilinen *Pagrus pagrus*, önceki türlerden yırtıcı dişlerinin farklı uzunlukta olmasıyla ayırt edilebilir. Karadeniz'de bulunmayan bu tür en çok 82 cm, ortalama 20-60 cm uzunluğundadır. Gene aynı cins içinde yer alan ve Akdeniz ile Ege Denizinde rastlanan iki türün (*P. auriga* ve *P. caeruleostictus*) sırt yüzgecinde ilk iki sert ışın çok kısa, ardından gelen üç sert ışın bütün ışınlardan belirgin biçimde uzundur. Antenli mercan adıyla tanınan bu iki türün iri olanları birçok yörede trança adıyla satılan balıklar arasında yer alır. Ayrıca *Sparidae* familyasından mürmürbalığına(*) lekeli ya da çizgili mercan adları da verilmektedir.

mercanköşk (*Majorana hortensis*), MACURANOTU olarak da bilinir, balıbabagiller (*Lamiaceae* ya da *Labiatae*) familyasından, baharat olarak kullanılan çokyillik otsu bitki. Akdeniz bölgesi ile Asya'nın batısına özgü olan bu bitki sıcak yerlerde olduğu kadar serin iklimli bölgelerde de yetişir. Aromalı, hafif keskin ve acımsı tadı nedeniyle et, balık, sebze yemekleri ve salatalara katılır.

Yaklaşık 80 cm'ye kadar uzayabilen bitkinin karşılıklı dizilen tüylü yaprakları, beyaz ya da pembe renkli küçük çiçekleri vardır. Bitkinin yapraklı ve çiçekli dalları başlıca bileşenleri terpinen ve terpineol olan bir uçucu yağ içerir. Romalılardan bu yana baharat olarak kullanılan bitkiden ayrıca idrar artırmacı, gaz söktürücü ve yatıştırıcı ilaç olarak da yararlanılır.

Mercator, Gerardus, asıl adı GERARD DE CREMER ya da KREMER (d. 5 Mart 1512, Rupelmonde, Flandre - ö. 2 Aralık 1594, Duisburg, Kleve Düklüğü), Flaman harita yapımcısı. Sonradan kendi adıyla anılacak

Mercator, Frans-Hogenberg'in bir oymabaskısı, 1574
Bibliothèque Royale Albert I, Brüksel

olan izdüşüm yönetimini kullanarak meridyenler ile paralellerin doğrular olarak gösterildiği ve herhangi bir noktanın boylamının enlemine oranını gerçeğe uygun biçimde veren ilk haritayı yapmıştır.

1530'da girdiği Leuven Üniversitesi'nde beşerî bilimler ve felsefe okudu, bu üniversiteyi 1532'de yüksek lisans derecesiyle bitirdi. Kitabı Mukaddes'in evrenin oluşumuna ilişkin anlatımı ile Aristoteles'in görüşlerini bağdaştıramayan Mercator duyduğu kuşkular yüzünden bir bunalıma girdi.

Anvers ve Mechelen'de inceleme ve araştırmalar yaparak geçirdiği iki yıldan sonra bu bunalımı atlatabildi. Leuven'e döndüğünde felsefi kuramlara ve tartışmalara ilgisi azalmış, buna karşılık coğrafyaya büyük ilgi duymaya başlamıştı. Dönemin en ünlü bilim adamlarından biri olan Gemma Frisius'un yardımıyla matematik, coğrafya ve astronomi öğrendi. Frisius ve Mercator, ünlü bir oymacı ve kuyumcu olan Gaspar à Myrica'nın atölyesinde de çalışıyorlardı. Bu çalışmalar sonunda Leuven, harita, küre ve astronomi gereçleri yapımında önemli bir merkez durumuna geldi. 1534'te Barbara Schellekens ile evlenen Mercator'un bu evlilikten altı çocuğu oldu.

Mercator 24 yaşında çok başarılı bir oymabaskı ustası, önde gelen bir kaligraf ve alet yapımcısı olmuştu. Myrica ve Frisius ile birlikte 1535-36 yıllarında bir yer-yuvarının, 1537'de de bir gökyuvarının yapımını gerçekleştirdi. Yayımladığı Filistin haritası (1537), çifte yürek biçiminde bir izdüşümle hazırlanmış dünya haritası (1538) ve Flandre haritası (1540) yüzünden en büyük coğrafyacısı olarak ünlenmesine neden olacak çalışmalarının başlangıcını oluşturdu. 1540'ta İtaliyeli harflerin kaligrafisine ilişkin bir kitapçı yayımladı, bu yapının ağaç baskı kalıplarını da kendisi oydu.

Mercator, 1544'te heretiklik suçlamasıyla hapse atıldı. Yedi ay hapis yattıktan sonra üniversite yöneticilerinin araya girmesiyle serbest bırakıldı. Ayrıca kendisine kitap basma ve yayımlama ve bilimsel çalışmalarını sürdürme izni verildi.

1552'de Leuven'den ayrılarak Kleve Düklüğü'ne bağlı Duisburg (bugün Almanya'da) kentine yerleşen Mercator burada bir harita atölyesi kurdu. 1554'te bir Avrupa haritası yayımladı. Duisburg'da bir lisenin açılması çalışmalarında ders programlarını hazırlayarak yardımcı oldu, 1559-62 arasında da bu lisede matematik dersleri verdi; dükün soy-ağacının çıkarılmasını üstlendi, ayrıca bir İncil Dizini hazırladı, Aziz Paulus'un Romalılarına Mektubu'nun birinci bölümüne ilişkin ayrıntılı bir açıklama kaleme aldı. 1564'te Lorraine haritasını (bu harita günümüze ulaşmamıştır) ve Britanya Adaları haritasını yayımladı. Aynı yıl Kleve dükü Wilhelm'in kozmografisine atandı. Üzerinde uzun süre çalışıp geliştirdiği silindirik izdüşümü kullanarak 1569'da *Nova et aucta orbis terrae descriptio ad usum navigantium accomodata* (Yer Yuvarlağının Denizcilikte Kullanılması Uygun ve Geliştirilmiş Betimlenmesi) başlıklı dünya haritasını yayımladı. Sonradan "Mercator izdüşümü" olarak anılacak olan silindirik izdüşüm, loksodromların (meridyenleri hep aynı açıyla kesen yol) doğrular halinde haritaya geçirilmesini sağlıyor, böylece denizcilerin uzun rotaları haritada çizdikleri düz bir çizgi yardımıyla kolayca izlemelerini olanaklı kılıyordu.

Mercator 1569'da, gerçekleştirmeyi tasarladığı ve Yer'in yaratılışı ile gelişimini betimleyen görkemli bir kozmografya çalışmasının ana hatlarını açıkladı. Bu yapıtına Yunan mitolojisindeki Atlas'tan esinlenerek *Atlas, sive Cosmographicae meditationes de Fabrica Mundi et fabricae figura* (Atlas ya da Yer'in Yapısı ve Yüzey Biçimleri Üstüne Kozmografik Düşünceler) adını vermişti; böylece haritalar topluluğu anlamında bugün de kullanılan "atlas" terimini ortaya atmış oluyordu. Aynı yıl bu yapının birinci bölümü olarak Yer'in yaratılıştan 1568'e değin uzanan bir kronolojisini yayımladı. 1578'de yayımladığı *Tabulae Geographicae C. Ptolemaei ad mentem auctoris*

restituae et emendatae (Ptolemaios'un Yenilenmiş ve Düzeltilmiş Haritaları) adlı yapıtında Ptolemaios'un 27 haritası, bunlara ilişkin düzeltmeler ve açıklamalar yer alıyordu. *Atlas*'ın Fransa, Almanya ve Felemenk'in yeni haritalarını içeren bölümü 1585'te; İtalya, "Sclavonia" (Balkanlar) ve Yunanistan'ı içeren bölümü de 1589'da yayımlandı. Britanya Adaları haritasının da eklendiği yeni bir basım ancak ölümünden sonra, 1595'te gerçekleştirilebildi. *Atlas*'ın 1605'te yeni bir basımı daha yapıldı. Başka yeni haritalar eklenerek gerçekleştirilen 1606 basımı ise genellikle "Mercator-Hondius Atlası" olarak anılır.

Mercator izdüşümü, Flaman harita yapımcısı Gerardus Mercator'un(*) 1569'da geliştirdiği izdüşüm yöntemi. Bu yöntemde yeryüzünün merkezinden dışarı uzanan doğrular, yuvarı saran ve yuvara Ekvator çizgisinde değen bir silindirin üzerine düşürülür. Silindir açıldığında, yeryüzü üzerindeki meridyenler eşit aralıklı ve birbirine paralel dikey çizgiler halinde; paraleller ise, gene birbirine paralel olmakla birlikte, bu kez Ekvator'dan uzaklaştıkça aralarındaki uzaklık giderek artan yatay çizgiler halinde belirir. Ayrıca bak. harita; izdüşüm.

Mercedes, Uruguay'ın güneybatı kesiminde kent. Negro Irmağının (*río*) kıyısında yer alır. 1781'de kurulan kent, sömürge döneminden kalma yapıları, plajları, ırmak kıyısındaki gezinti yerleri, yaz aylarında düzenlenen yat yarışları ve tenis turnuvalarıyla ünlüdür. Ekonomisi turizme dayanmakla birlikte, ticaret ve tarım merkezi

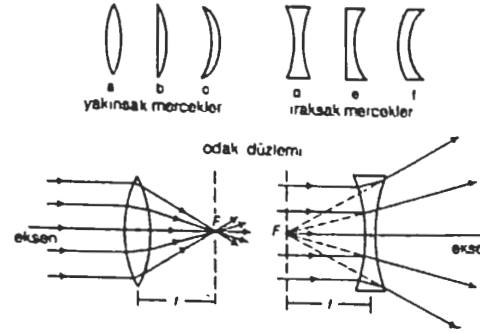
Mercedes'te Katedral Meydanı, Uruguay
Peter L. Gould

olarak da önem taşır. Kentte birkaç sanayi kuruluşu da vardır. Mercedes limanına bağlı küçük tekneler, Río de la Plata ve Uruguay Irmağı kıyılarındaki kentler arasında sefer yapan daha büyük teknelere yük taşır. Mercedes, başkent Montevideo'ya kara, demir ve hava yoluyla bağlıdır. Nüfus (1975) 34.512.

mercek, bir cisimden gelen ışık ışınlarını odaklayarak cismin optik görüntüsünü oluşturmaya yarayan cam ya da bir başka saydam malzeme. Fotoğraf makinesi, gözlük, mikroskop, teleskop gibi aygıtlarda merceklerden yararlanır. Işık, merceğin içinde havada olduğundan daha yavaş ilerler; bu nedenle de ışık demeti hem merceğe girerken ve hem de mercekten çıkarken kırılır, yani aniden doğrultu değiştirir; merceklerin ışık ışınlarını odaklama etkisi de bu olgudan kaynaklanır.

Merceklerde, duyarlı biçimde işlenmiş iki karşı yüzey vardır; bu yüzlerin her ikisi de küresel olabileceği gibi, biri küresel öteki düzlemsel olabilir. Mercekler, yüzeylerinin biçimine göre, çift dışbükey (çizimde a),

düzlem-dışbükey (b), yakınsak aymercek (c), çift içbükey (d), düzlem-içbükey (e) ve ıraksak aymercek (f) olarak sınıflandırılır. Merceğin eğri yüzeyi, gelen ışık demetindeki farklı ışınların farklı açılarla kırılmasına neden olur ve bu da, ışık demetindeki paralel ışınların tek bir noktaya doğru

Mercekler
(Üstte) Başlıca mercek türlerinin standart enkesitleri; (altta) yakınsak ve ıraksak merceklerden kırılan ışık ışınlarının asal eksene, odak noktasına (F), odak uzaklığına (f) ve odak düzlemine göre konumu
H. White, *Classical and Modern Physics*, 1940. Van Nostrand Reinhold Company

yönelmesine (yakınsama) ya da bu noktadan öteye doğru yönelmesine (ıraksama) yol açar. Bu noktaya merceğin odak noktası ya da asal odağı denir (*bak. çizim*). Bir cisimden yayılan ya da yansıyarak gelen ışık ışınlarının kırılması, bu ışınların farklı bir yerden geliyormuş gibi algılanmasına yol açar ve nitekim bu farklı yerde de cismin optik bir görüntüsü oluşur. Bu görüntü gerçek (fotoğrafi çekilebilir ya da ekrana yansıtılabilir) olabileceği gibi sanal da (mikroskopta olduğu gibi, ancak merceğin içinden bakılarak görülebilir) olabilir. Cismin optik görüntüsü cismin kendisinden daha büyük ya da daha küçük olabilir; bu durum, merceğin odak uzaklığına (*bak. çizim*) ve cisim ile mercek arasındaki uzaklığa bağlıdır.

Duyarlı ve net bir görüntü oluşturabilmek için genellikle tek bir mercek yetmez; bu nedenle de örneğin teleskoplarda, mikroskoplarda ya da fotoğraf makinelerinde, değişik mercek kombinasyonlarından yararlanır. Bu tür mercek gruplarındaki merceklerden bazıları dışbükey ve bazıları içbükey olabileceği gibi bunların bazıları kırma ya da ayırma gücü yüksek ve bazıları da kırma ya da ayırma gücü düşük camdan yapılmış olabilir. Gruptaki mercekler, her birinin sapını (aberrasyon) istenen düzeyde olacak ve net bir görüntü elde edebilecek biçimde, duyarlılıkla saptanmış uzaklıklarda yerleştirilir ya da üst üste yapıştırılır (*bak. sapınç*). Mercekler yerleştirilirken yüzeylerinin eğilim merkezinin asal eksen ya da optik eksen denen düz bir hattın üzerinde bulunmasına özen gösterilir.

Mercekler çok değişik çaplarda yapılabilir; örneğin mikroskoplarda 0,16 cm, teleskoplarda ise 100 cm'lik mercekler kullanılabilir. Daha büyük teleskoplarda (ve bazı küçük teleskoplarda) mercek yerine içbükey aynalardan yararlanır.

Mercer, David (d. 27 Haziran 1928, Wakefield, Yorkshire, İngiltere - ö. 8 Ağustos 1980, Hayfa, İsrail), İngiliz oyun yazarı. 1960'ların ortalarında sahnelenen, İngiliz toplumundaki yozlaşmayı irdelediği oyunlarıyla ünlüdür.

On dört yaşında okuldan ayrılarak bir tıp laboratuvarında çalışmaya başladı. Daha sonra İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne katıldı. 1948'de terhis olduktan sonra Newcastle upon Tyne'daki King's College'da resim öğrenimi gördü. 1953'te Durham Üniversitesi'nin güzel sanatlar bölümünü

bitirdi. Yazmaya daha sonra yerleştiği Paris'te başladı. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1960'ların başında bütün zamanını yazmaya verdi.

Mercer'in televizyon için yazdığı *Where the Difference Begins* (1961; Farkın Başladığı Yer) adlı ilk oyunu, *The Generations* (1964; Kuşaklar) başlıklı üçlemenin ilk bölümüydü. 1962'de televizyon oyunu *Suitable Case for Treatment* (Tedavilik Vaka), Yazarlar Birliği'nin ödülünü aldı ve 1965'te *Morgan-A Suitable Case for Treatment* adıyla sinemaya uyarlandı. Mercer bu oyununda dünyayı karmakarışık, çlgün, insana umut vermeyen bir yer olarak ele alıyordu. Aynı bakış, çeresiz kalmış bir kocanın maymuna dönüşerek karısına saldırmasını konu aldığı, 1965'te sergilenen ilk sahne oyunu *The Governor's Lady*'de de (Valinin Karısı) görülür. Mercer'in öteki oyunları arasında *Ride a Cock Horse* (1965; Oyuncak Ata Binmek), *Belcher's Luck* (1966; Belcher'in Şansı), *Flint* (1970; Çakmaktaşı), *After Haggerty* (1970; Haggerty'den Sonra), *Duck Song* (1974; Ördek Şarkısı) ve *Cousin Vladimir* (1978; Kuzen Vladimir) sayılabilir. Alain Resnais'nin yönettiği *Providance* (1977) filminin senaryosunu da Mercer yazmıştır.

Mercer, Johnny, asıl adı JOHN H. MERCER (d. 18 Kasım 1909, Savannah, Georgia - ö. 25 Haziran 1976, Bel Air, California, ABD), şarkı sözü yazarı, vokalist ve besteci.

Virginia'da eğitim gördü, özel tiyatro topluluklarında oynadı. 1920'lerin sonlarında New York kentine gitti. Orada bir süre sahne ile ilgili olmayan işlerde çalıştı. Sonunda Everett Miller'la birlikte hazırladıkları "Out of Breath and Scared to Death of You" adlı parça *Garrick Gaities* (1930; Garrick Eğlenceleri) revüsüne kabul edildi. Mercer bu şovun dansçısı Ginger Meehan ile evlendi.

1934'te Paul Whiteman orkestrasına sunucu ve baş vokalist olarak katıldı. Bu arada sinema müzikallerine söz yazmayı sürdürdü, filmlerde rol aldı. 1939'da Benny Goodman'ın "Camel Caravan" (Deve Kervanı) adlı radyo şovuna katıldı, Bob Crosby ile birlikte radyo yaz şovlarında çalıştı. Gene DePaul'un *Li'l Abner* (1956; Hoş Memo), Robert Emmett Dolan'ın *Texas, Li'l Darlin'* (1949) ve *Foxy* (1964) için bestelediği müziklerin sözlerini yazdı.

1942'de iki ortakla birlikte Capitol Records'ı kurdu. Başkanlık yaptığı bu şirkette yetenekli kişileri bulup tanıttı. Şarkıcı olarak Jack Teagarden, Bing Crosby ve Nat King Cole ile birlikte ikili plakları yaptı. 1950'lerdeki ve 1960'lardaki televizyon şovlarında kendi şarkılarını söyledi. Çeşitli şarkı sözleri ile Oscar ödülleri kazandı.

The Great Race (1965; Büyük Yarış), *Barefoot in the Park* (1967; Parkta Yalınayak) ve *Darling Lili* (1970; Sevgili Lili) gibi filmlerin de şarkı sözlerini yazan Mercer, Şarkı Yazarları Ünlüler Evi'nin de ilk başkanıydı.

merci taylnı, iki mahkemenin yargı çevresi sınırları konusunda bir duraksamanın belirlendiği ya da iki mahkemenin aynı davaya bakma kararı verdiği durumlarda yetkili mahkemenin bir üst mahkemece belirlenmesi. Mahkemeler arasında yer ve madde yönünden yetkililik ya da yetkisizlik uyuşmazlığı biçiminde ortaya çıkan bu durumlar yargılama hukukunun bütün dallarında söz konusu olur.

Ceza yargılamasında yetki uyuşmazlığının aynı ağır ceza mahkemesi çevresindeki iki adliye mahkemesi arasında çıkması durumunda ağır ceza mahkemesi, aynı ağır ceza

mahkemeleri çevrelerindeki iki adliye mahkemesi arasında çıkması durumunda ise Yargıtay Üçüncü Ceza Dairesi uyumsuzluğu çözerek yetkili mahkemeyi belirler. Uyumsuzluğu gözecek makam, yetkililik uyumsuzluklarında asıl yetkili mahkemenin kararı yoksa, ötekinin yetkililik kararını bozmakla yetinir. Yetkisizlik uyumsuzluklarında zaten mahkemelerden birinin asıl yetkili olması zorunlu olduğundan, makam o mahkemenin yetkili olduğunu belirtir ve onun verdiği yetkisizlik kararını bozar.

Hukuk yargılama usulünde davanın açıldığı mahkemenin yetkisizlik kararı vermesi ve bu kararın kesinleşmesi durumunda, kararda yetkili olduğu belirtilen mahkemeye gidilir. O mahkeme de yetkisizlik kararı verirse Yargıtay'a başvurularak yetkili yargı mercisinin belirlenmesi istenebilir.

İdari yargılama usulünde uyumsuzluğun aynı yargı çevresindeki mahkeme ya da mahkemeler arasında çıkması durumunda dava dosyaları o yargı çevresindeki bölge idare mahkemesine, öteki durumlarda Danıştay'a gönderilir. Danıştay ve bölge idare mahkemesi görevli ve yetkili mahkemeyi kararlaştırır. Söz konusu kararlar kesindir.

Yasalarda merci tayini başlığı altında yetkili bir mahkemenin fiili ya da hukuki bir engel nedeniyle bir davaya bakamaması durumunun da öngörülmüş olmasına karşın, bu durumlarda merci tayini usulüne başvurulmaz. Doğal afetlerin yol açtığı fiili durumlarda Adalet Bakanlığı o yer mahkemesinde görülen davalara geçici olarak başka bir yer mahkemesinin bakmasına karar verir. Yargıcın hastalanması durumunda ise Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na o yere yetkili bir yargıç gönderilir. Yargıcın reddi ya da davadan çekilmesi gibi hukuki bir engelin ortaya çıkması durumunda o yerde aynı hak ve yetkiye sahip başka bir yargıç davaya bakar.

merci tecavüzü, idari işlemlere karşı yasalarda gösterilmiş olan idari itiraz mercilerini atlayarak doğrudan doğruya idari dava açma durumu. Bazı yasalarda idari dava açılmadan önce idari itiraz yoluna başvurulması öngörülmüştür. Bu durumlarda idari itiraza başvurmadan idari iptal ya da tam yargı davası açılırsa, merci tecavüzü saptanarak dava dilekçesinin görevli idare mercisine verilmesi kararlaştırılır.

Mercia (Eski İngilizce *Merce*: "Sınır Halkı"), İngiltere'de, 7. yüzyıl ortalarından 9. yüzyıl başlarına değin en güçlü Anglosakson krallık. Başlangıçta toprakları Anglosaksonlar ile batıya sürülen Kelt kabileleri arasındaki sınır bölgesini (bugünkü Staffordshire, Derbyshire, Nottinghamshire, Batı Midlands ve Warwickshire'in kuzey kesimi) kapsıyordu. Daha sonra Hwicce topraklarını (Batı Midlands ve Warwickshire'in geriye kalan kesimi, Hereford ve Worcester'in güneyi, Gloucestershire) ele geçirerek bugünkü Cheshire, Salop ve Hereford ile Worcester'in batı kesimine kadar yayıldı. Zamanla sınırları Galler, Humber Irmağı, Doğu Anglia ve Thames Irmağına kadar ulaştı.

Bilinen ilk Mercia kralı Penda (ö. 654) yürüttüğü savaşlarla İngiltere'nin bütün güneyine egemen oldu. Oğulları Wulfhere ve Aethelred de bu savaşçı geleneği sürdürdü. Ama krallık asıl gücüne Aethelbald (hd 716-757) ve kuzeni Offa (hd 757-796) dönemlerinde ulaştı. Humber'dan Manş Denizine kadar bütün İngiltere'yi tek bir devlet altında birleştiren ve daha küçük krallıkları (Sussex'in batı kesimi, Doğu Anglia, Essex ve bir süre için Kent) buyruğu altına alan Offa, Avrupa'da da saygın bir yer kazandı; Charlemagne bile Offa'yı neredeyse

kendisiyle eşit görüyordu. Onun ölümünden sonra, Wessex'in artan gücü karşısında Mercia gerilemeye başladı. 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Dan saldırıları krallığı büyük ölçüde sarstı. Mercia 877'den sonra İngiliz ve Dan bölgeleri olarak ikiye bölündü. Wessex kralı Edward'ın 10. yüzyılın başlarında Dan topraklarını yeniden fethetmesinden sonra, Wessex yönetimine girdi.

Mercidabık Savaşı, Osmanlılarla Memlûkler arasında yapılan ilk büyük meydan savaşı (24 Ağustos 1516). Savaşın sonunda Suriye, Lübnan ve Filistin Osmanlı egemenliğine girmiştir.

Çaldıran Savaşı'ndan(*) sonra, güneye doğru inişlerinde Osmanlıların sol kanadı artık güvenli sayıldı. Bununla birlikte, Memlûklerin hem Sünni oluşları, hem de Abbasi halifelerinin koruyuculuğunu yapmaları, Ortadoğu'ya egemen olmayı amaçlayan I. Selim'in (Yavuz) bu devlete savaş açmasını güçleştiren başka etkenlerdi. Ama Memlûk sultanı Kansu Gavri'nin Şii İran şahı I. İsmail'i desteklemesi ve gizlice yardım etmesi savaş ilanı için bir gerekçe oluşturdu. Öncü birliklerin Suriye topraklarında önemsiz çatışmalara girmesinden sonra iki ordu Halep yakınlarındaki Mercedabık'ta karşılaştı. Memlûk ordusunu topçu gücüyle ağır bir yenilgiye uğratan I. Selim, ardından Halep, Hama, Humus ve Şam'ı ele geçirdi. Böylece Memlûklerin Türkmen beyleri üzerindeki nüfuzu kırılırken, Mısır ve Arabistan yolu da Osmanlılara açıldı.

Mercier, Désiré-Joseph (d. 21 Kasım 1851, Braine-l'Alleud - ö. 23 Ocak 1926, Brüksel, Belçika), Belçikalı eğitimci ve kardinal. Aquinolu Aziz Tommaso'nun düşüncesinin 19. yüzyılda yeniden canlanması-na öncülük etmiştir.

1874'te papazlığa atandı. Belçika'da Malines İlahiyat Fakültesi'nde felsefe dersleri verdi (1877-82). Papa XIII. Leo'nun isteğiyle 1880'de Belçika'da Leuven Üniversitesi'nde kurulan Tommasocu felsefe kürsüsüne 1882'de profesör olarak atandı. Tommasoculuğun yeniçığ felsefesi ve bilimle ilişkisini konu alan derslerine çeşitli uluslardan öğrenciler katıldı. Leo'nun desteğiyle 1894'te Leuven'de Institut Supérieur de Philosophie'yi (Yüksek Felsefe Enstitüsü) kurdu ve ilk başkanı oldu. *Revue Néoscholastique*'in (bugün *Revue Philosophique de Louvain*) yayımlanmasıyla enstitü Tommasoculuğun başlıca merkezi durumuna geldi. Mercier, Papa X. Pius tarafından 1906'da Malines başpiskoposluğuna, 1907'de kardinalliğe atandı. I. Dünya Savaşı sırasında Leuven Kütüphanesi'nin Almanlarca yakılması ve işçilerin göçe zorlanması karşısındaki tutumu onu uluslararası alanda Belçika'nın sözcüsü durumuna getirdi. Başkan Woodrow Wilson'ın çağrısı üzerine ABD'ye gitti; bu arada Kanada'yı da ziyaret etti (1919). Bu gezileri sonucunda Leuven Kütüphanesi'nin yeniden inşası için gerekli mali destekleri sağladı.

1951'de Leuven Üniversitesi'nde adına bir kürsü kuruldu. Leuvenli profesörlerle birlikte hazırladığı Yeniçığ Skolastik Felsefesi'nin Elkitabı ile Çağdaş Psikolojinin Kökenleri, başlıca yapıtlarıdır.

Mercier, Louis-Sébastien (d. 6 Haziran 1740, Paris - ö. 25 Nisan 1814, Paris, Fransa), burjuva oyunu(*) olarak bilinen oyun türünün ilk örneklerini veren Fransız yazarlardan. *Du théâtre* (1773; Tiyatro Üzerine) adlı yapıtında tiyatroyun eğitici işlevi üzerinde durmuş, oyunlarında da eğitmeye ağırlık vermiştir. Oyun tekniğinde yenilik yanlısı olmamakla birlikte, geleneksel Fran-

sız trajedisinin yaratıcılıktan uzak ve yapay yönlerine karşı çıkmıştır.

Mercier'nin 60 kadar oyunu arasında *La Brouette du vinaigrier* (1775; Sirkecinin El Arabası) adlı toplumsal komedi, George Lillo'nun *London Merchant* (1731; Londra Tüccar) adlı oyunundan uyarladığı, 1781'de sahnelenen *Jenneval* (1767), *Le Faux Ami* (1772; Sahte Dost), 1782'de sahnelenen ve Fransa'daki din savaşlarını konu alan savaş karşıtı oyun *Le Déserteur* (1770; Kaçak), kilise ve krallığı şiddetle eleştirdikleri için ancak devrimden sonra sahnelenebilen *Jean Hennuyer évêque de Lisieux* (1772; Lisieux Piskoposu Jean Hennuyer) ve *La Destruction de la ligue* (1782; İttifakın Bozulması) adlı tarihsel oyunlar yer alır. Mercier'nin ayrıca, geleceğe yönelik kehanetlerde bulunduğu *L'An 2440* (1770; 2440 Yılı) ve toplumdaki çeşitli tipleri sınıflandırmasıyla Balzac'ın romanlarının habercisi olan *Le Tableau de Paris* (1781, 2 cilt; 1782-89, 12 cilt; Paris Tablosu) adlı yapıtları vardır.

"Le Singe de Jean-Jacques" (Jean-Jacques'ın Maymunu) lakabıyla anılan Mercier, Jean-Jacques Rousseau'nun toplum anlayışından önemli ölçüde etkilenmiş, o dönemde ilerlemeye duyulan yaygın inancı eleştirmiştir. Konvansiyon üyeliği sırasında ılımlılığı savunan ve Kral XVI. Louis'e ölüm cezası verilmesine karşı çıkan Mercier, Terör Dönemi sırasında hapse atılmış, Robespierre'in ölümünden sonra serbest bırakılmıştır.

mercimek (*Lens esculenta*), baklagiller (*Fabaceae* ya da *Leguminosae*) familyasından, bir yıllık küçük bir bitkiye ve bu bitkinin besin olarak yararlanılan tohumlarına verilen ad. Anayurdu tam olarak bilinmeyen, ama en eski tarım bitkilerinden biri olan mercimeğin büyük miktarı Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da, daha azı Batı Yarımküre'de olmak üzere geniş ölçüde tarımı yapılmaktadır. Mercimeğe ilişkin ilk bulgulara İsviçre'deki, Tunç Çağından kalma göl evi kalıntılarında rastlanmıştır. Sık dalı, uzunluğu 15-45 cm arasında değişen bitkinin alması dikizli yaprakları vardır; yapraklar 15 mm uzunluğunda, ucu dikenli altı yaprakçıktan oluşur. Haziran ve temmuz ayları arasında açan açık mavi renkli çiçekleri yaprakların koltuğunda ikili ya da dördü kümeler oluşturur. Ortalama 15-20 mm uzunluktaki, hafif şişkin ve geniş badıçlarının (tohum zarfı) içinde 4-6 mm çapında iki tohum bulunur. Tohumların rengi yetiştilen çeşide bağlı olarak sarı, turuncu, gri, yeşil ve koyu kahverengi arasında değişir; kimi zaman alacalı ve benekli çeşitlerine de rastlanır. Protein, demir, B vitamini ve fosforca zengin bir ürün olan mercimekten daha çok çorba ve yemek yapılır.

Dünya mercimek üretiminde Türkiye'nin önemli bir yeri vardır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre 1989'da yeşil mercimek üretimi 200 bin ton, kırmızı mercimek üretimi 320 bin tondur. Yıllık toplam mercimek üretiminin yüzde 50'yi aşan bölümü başta Şanlıurfa olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleşir.

Merck, Johann Heinrich (d. 11 Nisan 1741, Darmstadt, Hesse-Darmstadt - ö. 27 Haziran 1791, Darmstadt), Alman yazar ve eleştirmen. 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan coşkunluk akımına(*) bağlı genç yazarlar üzerinde etkili olmuştur.

Giessen'de hukuk öğrenimi yaptıktan sonra, önce Darmstadt'da vezirler, ardından Hesse-Darmstadt savaş bakanlığında memur olarak çalıştı. Dönemin edebiyat

çevrelerinde etkili oldu ve alaycı eleştirilerine karşın Christoph Friedrich Nicolai, Christoph Wieland, Herder ve Goethe gibi tanınmış şairleri destekleyen yazılar yazdı. Goethe'nin ilk yapıtlarından bazılarının yayımlandığı *Frankfurter Gelehrte Anzeigen* (1772) dergisinin kurucuları arasında yer aldı. Ayrıca, Nicolai'nin çıkardığı *Allgemeine deutsche Bibliothek* ve Wieland'ın çıkardığı *Der teutsche Merkur* dergilerinde yazıları yayımlandı. Edebiyat, sanat ve resim üzerine bazı incelemeler de yazan Merck'in mektupları, dönemin edebi yaşamıyla ilgili değerli bilgiler içerir.

Merck, çocuklarının ölümü ve ticari girişimlerinin başarısızlığı uğraması üzerine intihar etti.

Merckx, Eddy (d. 1945, Meensel-Kieze-gem, Brabant, Belçika), dünyanın gelmiş geçmiş en iyi bisikletçisi kabul edilen Belçikalı bisikletçi. İlk kez 1964'te uluslararası bir amatör yarışmada birinci gelerek adını duyurdu ve profesyonel oldu. Beş kez Fransa (1969, 1970, 1971, 1972, 1974), beş kez İtalya (1968, 1970, 1972, 1973, 1974) ve bir kez de İspanya (1973) turunu kazandı. Katıldığı klasik yol mukavemet yarışlarının biri (Paris-Tours) dışında tümünde birinci oldu. Bu yarışlar şunlardır: Milano-San Remo (1966, 1967, 1971, 1972, 1975, 1976), Liège-Bastogne-Liège (1969, 1971, 1972, 1973, 1975), La Flèche Wallone (1967, 1970, 1972), Paris-Roubaix (1968, 1970, 1973), Dünya Şampiyonası (1967, 1971, 1974), Flandres Turu (1969, 1975) ve Lombardie Turu (1971, 1972). Merckx, 1972'de Meksika'da saate karşı yarışta 1 saatte 49.431 m ile bir dünya rekoru da kırdı.

Mercoeur (Dükü), Philippe-Emmanuel de Lorraine (d. 9 Eylül 1558, Nomény, Fransa - ö. 19 Şubat 1602, Nürnberg, Almanya), Bretonya'da krallık otoritesini pekiştirmeye çalışan Fransa kralı IV. Henri'ye karşı sürdürülen direnişin önderi.

1569'da Mercoeur dükü olan Nicolas de Lorraine'in oğlu ve Fransa kralı III. Henri'nin karısı Louise de Vaudémont'un üvey

Mercoeur, Benjamin Foulon'un bir portre çalışması, 1600; Ulusal Kütüphane, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc.

kardeşiydi. 1577'de babasının yerine dük oldu. 1582'de Bretonya valiliğine getirildi. III. Henri'nin Guise ailesinden gelen kuzenlerini öldürtmesi (1588) üzerine krala karşı ayaklandı. III. Henri'nin öldürülmesinin (1589) ardından da Bretonyalı Katolikleri Protestan kral IV. Henri'ye karşı harekete geçirdi.

Nantes'ta kendi başına bir *Parlement* (Yüksek Mahkeme) kuran Mercoeur, oğlu Philippe'i de Bretonya prensi ve dükü ilan etti. İspanya Mercoeur'e destek olmak için Ekim 1590'da bölgeye 7 bin asker yolladı. İngiltere ise Mercoeur'e karşı savaşmak üzere Bretonya'ya asker çıkardı. Mercoeur 1592'de Anjou'daki Craon'da bir zafer kazandıysa da Henri'nin Katolik mezhebine

geçmesini (1593) izleyen yıllarda yavaş yavaş gücünü yitirdi. Sonunda savaştan vazgeçerek 4 milyon livre karşılığında kızı ve varisi Françoise'nin Henri'nin evlilik dışı oğlu Vendôme dükü César'la evlenmesini kabul etti. Ardından Macaristan'da Osmanlılara karşı savaşmak üzere Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Rudolf'un ordusuna katıldı. Fransa'ya dönerken, ateşli bir hastalığa yakalanarak öldü.

Mercouri, Melina (d. 18 Ekim 1925, Atina), ülkesinin ilk sosyalist hükümetinde kültür ve bilimler bakanı olarak görev yapan Yunanlı sinema ve tiyatro oyuncusu. Yunanistan Ulusal Tiyatrosu'nun Tiyatro Okulu'nu bitirdi. İlk önemli rolü, 20

Melina Mercouri *Topkapı* filminin bir sahnesinde, 1964
Türhan Gürkan Arşivi

yaşında oynadığı Eugene O'Neill'in *Mourning Becomes Electra* (Elektra'ya Yas Yarası) oyunundaki Lavinia'yı. Unutulmaz kompozisyonlarını ise *A Streetcar Named Desire* (İhtiras Tramvayı) oyunundaki Blanche ve kocası Jules Dassin'in *Pote tin kiriya* (1960; *Pazarları Asla*) filmindeki iyi kalpli fahişe rollerinde çizdi. Bu filmdeki rolüyle, 1960 Cannes Film Şenliği'nde en iyi kadın oyuncu ödülünü J. Moreau ile paylaştı.

Ardından, Jules Dassin'in İstanbul'da geçen *Topkapı* (1964) filminde rol aldı. 1967'deki darbe sırasında yurtdışında bulunan Mercouri Avrupa ve ABD'de Albaylar Cuntası'na karşı muhalefet oluşturmak amacıyla var gücüyle çalışmaya başladı. Sonunda bu etkinlikleri nedeniyle Yunan yurttaşlığından çıkarıldı. 1974'te sivil yönetime geçilmesi üzerine ülkesine döndü ve Andreas Papandreu'nun Panhelenik Sosyalist Hareketi'ne (PASOK) katıldı. Aynı yıl kendisine ün kazandıran *Pazarları Asla* filminin geçtiği yoksul Pire bölgesinden adaylığını koyduysa da seçimleri kazanamadı. 1977'de yapılan seçimleri kazanarak meclise girdi. 1981'de PASOK genel seçimleri kazanınca, Papandreu tarafından kültür ve bilimler bakanlığına getirildi. Bu görevdeyken en önemli girişimlerinden biri, İngiliz hükümetini Elgin Mermerleri'ni(*) Yunanistan'a geri vermeye zorlamak oldu. 1989'daki hükümet değişikliğiyle bakanlıktan ayrılan Mercouri'nin otobiyografisi *I Was Born Greek* (Yunanlı Doğmuşum) başlığıyla 1971'de yayımlandı. Mercouri'nin Türkçede 1988'de yayımlanan *Cuntayla Savaşım* adlı bir yapıtı vardır.

Mercurius, MERKÜR olarak da bilinir, Roma dininde ticaret tanrısı. Genellikle, Eski Yunan tanrısı Hermes'le(*) özdeşleştirilir.

Mercurius kültü oldukça eski dönemlerde başladı. Roma'daki Aventinus Tepesinde bulunan tapınağı İÖ 495'te kutsandı. Yunanlıların Hermes'in annesi saydığı Maia'yı ilişkilendirilen Tanrıça Maia da Mercurius'un annesi olarak kabul edildi. Mercurius ve Maia, Aventinus Tepesindeki Mercu-

rius tapınağının kutsandığı 15 Mayıs günü yapılan şenliklerle onurlandırılırdı.

Mercurius bazen elinde bir para kesesiyle betimlenir. Ama genellikle, ona uygun olmasa da Hermes'in özellikleri Mercurius'a aktararak kanatlı sandallarla ya da kanatlı bir başlıkla ve yılan sarı bir değnek taşıırken resmedilmiştir.

Mercury, ABD'nin 1961-63 arasında gerçekleştirdiği ilk insanlı uzay uçuşları dizisinin ortak adı. Uçuşlar, SSCB'li kozmonot Yuri Gagarin'in uzaya çıkan ilk insan olmasından (bak. Vostok) yaklaşık üç hafta sonra, bir yarım yörünge uçuşuyla başladı. Alan B. Shepard Jr., "Freedom 7" Mercury uzay kapsülünün Yer'den 186 km yükseklikte 15 dakika süren 486 km'lik uçuşunu yönetti. "Freedom 7" bir Redstone roketiyle fırlatılmıştı. Mercury programındaki sonraki insanlı uzay uçuşları daha güçlü Atlas roketleriyle gerçekleştirildi. Mercury dizisindeki bütün kapsüller yaklaşık 1.400 kg ağırlığında yapılmıştı. John H. Glenn'in yönettiği "Friendship 7" ile ABD'nin ilk tam yörüngeli insanlı uçuşu gerçekleştirildi. 20 Şubat 1962'de fırlatılan araç Yer çevresinde üç kez döndükten sonra Bahamalar yakınlarında Atlas Okyanusuna indi. 15 Mayıs 1963'te fırlatılan "Faith 7" ile gerçekleştirilen bir sonraki Mercury uçuşunun komutanlığını L. Gordon Cooper, Jr. yaptı. Cooper Yer'in çevresinde 22 kez dönerek 34 saat 20 dakika sonra başarılı bir biçimde Yer'e indi.

Merçara, MADHU-KERI olarak da bilinir, Hindistan'ın güney kesiminde, Karnataka (eskiden Mysore) eyaletindeki Çoorg ilinin merkezi kent. Batı Gatlar'da, deniz düzeyinden 1.160 m yükseklikte, Mysore kentinden Mangalor'a giden ulusal karayolu üzerinde yer alır. 1681'de Mudda racası tarafından Hindu Çoorg hanedanının başkenti olarak kuruldu. 1812'de Linge racası tarafından yaptırılan kale ve Onkeşvara Tapınağı kente egemen konumdadır. Racanın Yeri olarak bilinen küçük bahçe, çok güzel manzaralı bir yerde kurulmuştur. Kentte Mysore Üniversitesi'ne bağlı bir hukuk fakültesiyle hükümete ait bir yüksek okul vardır. Nüfus (1981) 24.724.

merdanelli basma bak. boyalı basma

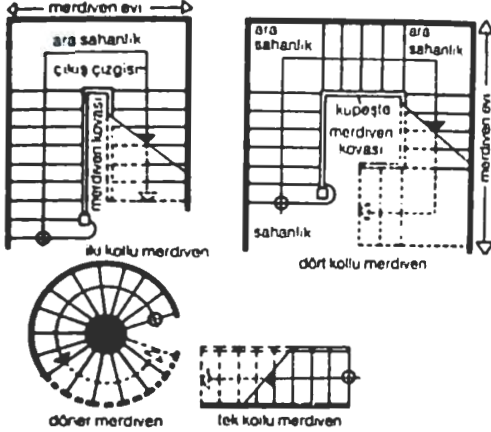
Merdeller, Arapça CURCUMANI, çoğul CERACIMA, Bizans imparatorlarına asker olarak hizmet etmiş Kuzey Suriyeli Hristiyan topluluk. Hatay yöresinde, 7. yüzyılda Bizans ve Müslüman toprakları arasındaki sınır oluşturan Amanos Dağlarında yaşamışlardır. 660-680 arasında Bizans imparatoru IV. Konstantinos adına güneye ilerleyerek Lübnan ve Kuzey Filistin'deki Arap topraklarına girdiler. Konstantinos'un ardından tahta çıkan II. İustinianos 690'larda Halife Abdülmelik bin Mervan ile anlaşarak 12 bin Merdeyi Anadolu ve Yunanistan'ın çeşitli yerlerine yerleştirdi. Lübnan ve Suriye'de kalanlar ise Müslüman yönetimine girerek öbür topluluklar içinde eridiler.

merdiven, farklı yüksekliklerdeki iki katu bir dizi basamakla birleştiren yapı ögesi.

Merdivenin nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Çin'de Dai Shan Dağına çıkan yolda granit oymuş basamaklar vardır. En eski merdivenlerin, iki yanı duvarlı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Eski Mısır'da tapınak kapılarını koruyan ve İÖ 2000 dolaylarında yapılmış kulelerde bu tür merdivenler vardır. Girit'teki Knossos ve Phaistos saraylarında da merdiven kullanılmıştır. İÖ 9. ya da 8. yüzyılda yapıldığı

sanılan Asur zigguratlarının dıştan çıkan merdivenleri vardır. İran'da Persepolis Sarayı'nın terasına (İÖ 6. yy) ikili bir merdivenle çıkılır. Romalılar büyük bir ustalikle merdiveni anıtsal biçimlerde kullanmışlardır. Rönesans'ta fazla önemsenmemiş, yapıların iç bölümlerinde, gözden uzak yerlerde düzenlenmiştir. Ama onu izleyen barok mimarlıkta merdiven çok önemli bir yapı

Çeşitli merdiven örnekleri

M. S. Briggs, *Everyman's Concise Encyclopaedia of Architecture*; E. P. Dutton & Co., Inc. ve J. M. Dent & Sons Ltd.

ögesi haline gelmiştir. Yapıların giriş hollelerine, hatta dış cephelerine dönerek çıkan, iki, üç hollü, çok süslü merdivenler yapılmıştır. Cesur eğrilerin, görkemli dönüşlerin yapılmasına olanak veren çelik ya da betonarmenin yapı malzemesi olarak kullanılmaya başlaması, çağdaş merdiven tasarımını etkilemiştir.

Merdivenler ahşap, taş ya da mermer, demir ya da çelik gibi malzemelerle yapılır. Bir merdivenin üstüne basılan yatay yüzüne basamak, karşıdan görünen düşey yüzüne de riht adı verilir. Basamakların saplandığı yan kirişlere limon kiriş denir. Merdiven korkuluğunu oluşturan çubuklar bu kirişten ya da doğrudan basamakların ucundan çıkar. Korkuluğun üstü boyunca merdiven eğimine koşut olarak uzanan çubuğa küpeşte adı verilir. Küpeşter ahşap, plastik ya da metalden yapılır.

Merdivenler tek ya da çok kollu olabilir. Konutlarda genellikle yaklaşık 3 m yüksekliğindeki iki kat arasını çıkan merdivenler iki kollu yapılır. İki kol arasındaki düzlüğe ana sahanlık, katlardakine kat sahanlığı adı verilir. Yerden kazanmak istendiğinde döner merdiven de yapılır; döner merdivenin çoğu zaman sahanlığı olmaz. Merdivenin içine yerleştiği mekân merdiven evi (boşluğu, yuvası) diye anılır. Döner merdivenin ortasındaki ya da kollu merdivenin kolları arasındaki boşluğa merdiven kovası denir.

Meredith, (Oliver) Burgess (d. 16 Kasım 1907, Cleveland, Ohio, ABD), tiyatro, sinema ve televizyondaki karakter rolleriyle tanınan ABD'li oyuncu ve yönetmen.

1920'lerde değişik işlerde çalıştı. Bu dönemde aralıklı olarak yükseköğrenimini de sürdürdü. Oyuncu olmaya karar vererek 1929'da New York kentinde Eva Le Gallienne'in Kent Repertuar Topluluğu'nda ücretsiz olarak çalışmaya başladı. 1933'te *Little Ol' Boy* oyunundaki rolüyle Broadway'e adım attı. 1935'te, Maxwell Anderson'ın *Winter set* adlı oyunundaki Mio tipini büyük bir başarıyla canlandırdı. Ertesi yıl bu oyunun film uyarlamasında da aynı rolü üstlendi. 1937'de Yeni Sahne Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1938'de Actors' Equity'nin başkan yardımcılığı yaptı. Özellikle *High Tor* (1937; Yüksek Kayalık), *Liliom* (1940), *The Playboy of the Western*

World (1946; Babayigit) ve *Major Barbara* (1956) adlı oyunlardaki rolüyle ünlendi.

Oynadığı çok sayıda film arasında *Of Mice and Men* (1939; Fareler ve İnsanlar), *Advise and Consent* (1962; Öneri ve Onay) ile 1970'lerde ve 1980'lerde gerçekleştirilen *Rocky* dizisi sayılabilir. Amerikan televizyon filmlerinin aranan karakter oyuncuları arasında olan Meredith, aralarında *The Man on the Eiffel Tower*'in da (1950; Eyfel Kulesindeki Adam) bulunduğu bazı filmlerde yönetmenlik yaptı. Aralarında *Macbeth*'le James Baldwin'in *Blues for Mister Charlie*'si (Mister Charlie İçin Şarkılar) olmak üzere başarılı oyunlar sahneye koydu.

Meredith, George (d. 12 Şubat 1828, Portsmouth, Hampshire - ö. 18 Mayıs 1909, Box Hill, Surrey, İngiltere), Victoria dönemi şair ve romancısı. İnce nükteleri, parlak diyalogları ve özdeyiş tarzındaki cümleleriyle dikkati çeken romanları, özel bir dünya görüşünü yansıtmaları ve psikolojik karakter incelemeleriyle de önemlidir.

George Meredith, G. F. Watts'ın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1893; Ulusal Portre Galerisi, Londra; National Portrait Gallery, Londra

Kadınları erkeklerle eşit gören Meredith, birçok bakımdan çağının çok ilerisinde bir yazardı. En ünlü yapıtları *The Ordeal of Richard Feverel: A History of Father and Son* (1859; Richard Feverel'in Verdiği Sınav: Bir Baba ve Oğlunun Öyküsü) ile *The Egoist: A Comedy in Narrative*'dir (1879; Bencil: Anlatı Biçiminde Bir Komedi).

Meredith 1840'ta, teyzesinden kalan bir miras sayesinde önce bir yatılı okula, 1842'de de Ren Irmağı kıyısındaki Neuwied'de bulunan Moravya Okulu'na gidebildi. Kayalıkları, yıkık kaleleri ve efsaneleriyle Ren bölgesi, zaten romantik bir mizacı olan Meredith'in düş gücü üzerinde önemli etkiler bıraktı. Meredith 1844'te 16 yaşındayken İngiltere'ye döndü ve bir daha da okula gitmedi. On sekiz yaşında, Londra'da avukat Richard Charnock'ın yanında çalışmaya başladıysa da bir süre sonra bu işten vazgeçti. Bu arada, Charnock'ın çevresinde toplanan edebiyatçılarla tanıştı. Kısa bir süre sonra, orada tanışıp aşık olduğu yazar Thomas Love Peacock'ın kızı Mary Ellen Nicolls'la evlendi.

Şair ve romancı olarak ilk yılları. Meredith'in ilk yapıtı, 1851'de kendi olanaklarıyla yayımladığı *Poems*'di (Şiirler). Yapıtı, yazar ve eleştirmen William Michael Rossetti, romancı Charles Kingsley ve şair Alfred Tennyson'un övgüsünü topladı. Ama Meredith'lerin mali durumu çok kötüye gidiyordu. Şiir para getirmeyince Meredith bu kez düzyazıya yönelerek *The Shaving of Shagpat: An Arabian Entertainment* (1855;

Shagpat'in Tıraşı: Bir Arap Masalı) adlı fanteziyi yazdı. Özgün bir kurgusu olmakla birlikte tarz olarak *Binbir Gece Masalları*'nın bir taklidi olan kitap, yapıtın bir alegori mi yoksa bir masal mı olduğunu kestiremeyen çoğu okuru şaşırttıysa da, romancı George Eliot'un övgüsünü aldı.

Meredith, uzun zamandır aynı yaşadığı kansının ölümünden (1861) sonra, zamanını çoğunu yazmaya ayırdı. Kendisine ün ve servet getireceğini umarak var gücüyle *The Ordeal of Richard Feverel* adlı romanı üzerinde çalışmaya başladı. Meredith'in seçkin yapıtlarında görülen birçok özellik bu romanında da vardır. Biçimsel özellikleri bakımından romantik bir komedidir, ama Meredith'in çoğu yapıtında olduğu gibi trajik bir sonla biter. Romanın konusu, bir baron ile aşağı sınıftan bir kıza gönül veren oğlu arasındaki ilişkidir; oğul, babası tarafından bir "sınav" vermek zorunda bırakılır, bu "sınama" teması da Meredith'in yapıtlarının yinelenen motiflerinden biridir. Bölümlerden üçü şiirsel bir düzyazıyla kaleme alınmıştır, kişilerin davranışları ya da bu davranışları haklı gösterme psikolojisi derinlemesine incelenir. Baba ve oğul, fazla gururlu olmanın ve kendi kendilerini aldatmanın (Meredith'e göre bunlar bencilliğin değişik biçimleridir) acısını çekerler. Sonradan *An Essay on Comedy* (1897; Komedi Üzerine Bir Deneme) adlı çalışmasında söylediği gibi, Meredith için komedinin amacı, insanı bencillikten arındırmak ve onun yerine sağduyuyu geçirmektir.

The Ordeal of Richard Feverel'i Evan Harrington; or, He Would Be a Gentleman (1860; Evan Harrington ya da O Bir Beyefendi Olacaktı) izledi. Bu eğlenceli komedide Meredith, kendi akrabalarını ve ailesinin terzi dükkânını konu aldı. Bu romandan sonra gene şiire dönerek 1862'de *Modern Love, and Poems of the English Roadside, with Poems and Ballads*'i (Çağdaş Aşk, İngiliz Yol Kenarı Şiirleri ile Başka Şiir ve Baladlar) yayımladı. Başından geçen kötü evlilik deneyimiyle hesaplaştığı yarı otobiyografik "Modern Love" (Çağdaş Aşk), İngiliz şiirine yaptığı kalıcı katkılardan biri sayılır.

Avrupa'da yürüyerek yaptığı bir gezinin ardından, Meredith yeniden düzyazıya döndü. 1889'da *Sandra Belloni* adıyla yayımlanan *Emilia in England* (1864; Emilia İngiltere'de) adlı romanını yazdı. Roman sade ama tutkulu bir genç kızla, toplumda yükselmek isteyen duygusal delikanlılar arasındaki çatışmayı işleyen tipik bir Meredith komedisiydi.

Olgunluk dönemi yapıtları. Meredith, 1865'ten 1885'e değin 20 yıl bir yayınevinde çalıştı, bir yandan da zengin ve yaşlı bir dul kadına kitap okuyarak geçimini sağladı. Bu dönemde yedi romanı ve bir şiir kitabı yayımlandı. 1880'lerde ünü yavaş yavaş artmaya başladı. *Rhoda Fleming* (1865) ile *Emilia*'nın devamı olan *Vittoria* (1867) adlı romanları, ününe yeni bir şey katmadıysa da, Meredith *The Adventures of Harry Richmond*'la (1871; Harry Richmond'ın Serüvenleri) ustası olduğu romantik komedi türüne dönerek bir kez daha baba oğul ilişkisine eğilen bir oyun yazdı. Dört yıllık bir aradan sonra, *Beauchamp's Career* (Beauchamp'ın Kariyeri) adlı romanı yayımlandı. Roman, kendi kuruntularına kapılan bir idealistin radikallliği seçmesini konu alıyordu. Önceki romanları gibi bu yapıt da, Meredith'in kendi başına düşünebilen, tuttuğunu koparan, kanlı canlı kadın tipleri yaratmadaki ustalığını ortaya koyuyordu.

Sonraki romanları *The Egoist* ve *Diana of the Crossways* (1885; Kavşaktaki Diana) Meredith'in daha geniş bir okur kitlesine ulaşmasını ve eleştirmenlerden daha olumlu eleştiriler almasının başlangıcı oldu. Her iki kitap da, Meredith'e özgü ince nükteler ve zekice yazılmış diyaloglarla dolu birer komediydi. Evlilikte yanlış seçimin tehlikelerini konu alan bu romanlar, erkeklerle eşit olduklarını savunan ve bunu hak eden kadın kahramanlarıyla dikkati çekiyordu.

1885'ten sonra yalnızca üç romanla felsefi yanı ağır basan beş şiir kitabı daha yayımlayabildi. *One of Our Conquerors* (1891; Fatihlerimizden Biri), karmaşık ve kapalı üslubu, eğretilemeleri ve uzun iç monologlarıyla belki de en zor okunan romanıydı. *Lord Ormont and His Aminta* (1894; Lord Ormont ve Aminta'sı) ise, üslubunun parlaklığı ve açıklığıyla büyük övgü aldı. Meredith hem bu romanda, hem de son romanı *The Amazing Marriage*'de (1895; Şaşırtıcı Evlilik) kadının kendisini eşiti olarak görmeyen kocasını terk etmekte özgür olduğu temasını işliyordu.

Etkisi. Meredith'in romana etkisi dolaylı olmuştur. Son derece kişisel olan üslubunun taklit edilmesi çok zor olmakla birlikte, romanlarında geniş yer verdiği iç monologlarıyla James Joyce ve başka yazarların yararlandığı bilinç akışı tekniğinin öncüsü sayılabilir. Ayrıca George Eliot ile birlikte psikolojik romanın yaratıcılarından biridir ve bu türün 18. yüzyıldaki habercileriyle 19. ve 20. yüzyıllardaki izleyicileri arasında bir köprü görevi görmüştür. Marksist eleştirmen Jack Lindsay, Meredith'den etkilenen romancılar arasında George Robert Gissing, Thomas Hardy, Henry James ve Robert Louis Stevenson'ı sayar. Yazar ve eleştirmen J. B. Priestley ise bunlara Virginia Woolf, D. H. Lawrence ve E. M. Forster'ı ekler.

Meredith'in yapıtlarının en çok okunan toplu basımı, 27 ciltlik *Works of George Meredith*'tir (1909-11; George Meredith'in Yapıtları). Lionel Stevenson'ın *The Ordeal of George Meredith* (1953; George Meredith'in Sınavı) adlı yapıtı, Meredith'in yaşamı üzerine temel kaynaklardan biridir.

Merejkovski, Dmitri Sergeyeviç (d. 14 Ağustos 1865, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 9 Aralık 1941, Paris, Fransa), Rus aydınlarının dinsel-felsefi konulara yeniden ilgi duymasında önemli rol oynayan Rus şair, romancı, eleştirmen ve düşünür.

Petersburg Üniversitesi'nde tarih ve filoloji öğrenimini tamamladıktan sonra 1888'de

Merejkovski
State Literature Museum, Moskova

ilk şiir kitabını yayımladı. *O priçinah upadka i o novih teçeniyah sovremennoy russkoy literaturi* (1893; Çağdaş Rus Edebiyatındaki Gerilemenin Nedenleri ve Yeni Akımlar Üzerine) adlı denemesi bazen belirtildiği

gibi Rus simgeciliklerinin bildirgesi niteliğinde olmamakla birlikte Rus modernizmde önemli bir gelişmeyi temsil ediyordu. 20. yüzyıl başlarında Merejkovski, karısı Zinaida Gippius'la birlikte dinsel-felsefi tartışmalar düzenledi ve *Novi put* (1903-04; Yeni Yol) adlı dergiyi yayımladı.

Hristos i Antihrist (1896-1905; İsa ve Deccal) başlıklı üçlemesiyle Rusya'da tarihsel romanı yeniden canlandıran Merejkovski yapının çok farklı çağlar ve coğrafi ortamlarda geçen üç bölümünde geniş tarih bilgisinin yanı sıra tarih ve ilahiyat görüşlerini de ortaya koydu. Gene bir üçleme oluşturan *Pavel I* (1908) adlı oyunuyla *Aleksandr I* (1911-12) ve *14 Dekabrya* (1918; 14 Aralık) adlı romanlarında Rusya tarihini konu aldı. Çok sevdiği antitezle açıklama yöntemini yalnızca romanlarında değil, önemli ve kalıcı bir eleştirel çalışma olan *Tolstoy i Dostoyevski*'de de (1901-02) kullandı. *Gogol i çort* da (1906; Gogol ve Şeytan) bir başka önemli eleştirel çalışmasıydı.

1917 Devrimi'nden önce rejime karşı çıkan Merejkovski bu tutumunu Gippius ve Dmitri Filosofov ile birlikte yazdığı *Le Tsar et la révolution* (1907; Çar ve Devrim) adlı yapıtında da ortaya koymuştu. Şubat Devrimi'ni sevinçle karşıladığıysa da Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesine karşı çıktı. 1920'de ülkesinden ayrılarak Paris'e yerleşti ve orada, *Rojdenie bogov* (1924-25; Tanrıların Doğuşu) genel başlığıyla iki tarihsel roman yayımladı. Ayrıca Napoléon, Hz. İsa, Aziz Augustinus, Aziz Paulus, Assisili Aziz Francesco, Jeanne d'Arc, Dante ve başka ünlülerin yaşamöykülerini kaleme aldı. Yaşlılığında, Mussolini ve Hitler'i komünizmi ortadan kaldıracak güçte önderler olarak gördü.

mérenque, Dominik Cumhuriyeti ya da Haiti'de doğan ve bütün Latin Amerika'da yaygınlaşan, çiftlerin yaptığı bir dans. Temelde kırsal bir halk dansıdır. Sonradan salon dansları arasına girmişse de en özgür biçimi üst sınıf salonlarının dışında görülür. Sekmeli adımlarla yapılır, ağırlık hep aynı ayağın üzerine verilir. Müziği *paseo* (yürüme), *mérenque* ve *jaleo* (el çırpma) olmak üzere üç bölümlü ve 1 ölçülüdür. Bazıları *jaleo* ve *juangomero* gibi başka adlar taşıyan çeşitleri vardır.

Mergenthaler, Ottmar (d. 11 Mayıs 1854, Hachtel Württemberg, Almanya - ö. 28 Ekim 1899, Baltimore, ABD), linotip makinesini geliştiren Alman asıllı ABD'li mucit.

On dört yaşındayken bir saatçinin yanında çırak olarak çalışmaya başlayan Mergenthaler, bir yandan da teknik okulun gece derslerini izledi. 1872'de ABD'ye göç etti ve 1878'de bu ülkenin yurttaşlığına geçti. Bir akrabasının Baltimore'daki makine atölyesinde çalışırken, hurufat kalıpları yapabilen bir aygıt tasarlamaya girişti. Geliştirdiği aygıt başarılı olmadı, ama Mergenthaler çalışmalarını sürdürdü. Sonuçta 1886'da linotip makinesini geliştirdi. Makine, hızla soğuyabilen bir alışıma kısa bir süre içinde bakır kalıplara (matris) harf genişliğindeki sütunlar biçiminde döküyordu. Bu buluş, basım işlemini hızlandırarak giderleri düşürdüğü için, yayın dünyasının bütün dallarında bir patlama yaratarak yayıncılığın gelişmesine yol açtı. Mergenthaler bundan başka birçok başarılı buluşun da patentini aldı ama yaşamı boyunca en çok linotip üzerinde çalıştı.

Merginani, BURHANEDDİN İ MERGINANI olarak da bilinir, tam adı EBU'L-HASAN ALİ BİN EBI BEKR BİN ABDULCELİL ER-REŞADANI EL-MERGINANI (d. 1117, Merginan - ö. 1197,

Buhara [bugün Özbekistan'da]), önde gelen Hanefi fıkıhçı. *El-Hidaye* (1791; *El-Hidaye*, 1986, 4 cilt) adlı yapıtı Hanefi fıkıhının temel başvuru kaynaklarından biri olmuş, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Merginani, Necmeddin Ebu Hafs Ömer en-Nesefi, Hüsameddin Ömer bin Abdülaziz, Ziyâeddin Muhammed bin el-Hüseyin Bendenici ve Kıvâmu'ddin Ahmed bin Abdurreşid Buhari gibi birçok İslam bilgininden ders aldı. Şemsü'l-Eimme Abdussettar, Mahmud bin Hüseyin el-Astruşani, Burhanü'l-İslam Zernuci gibi bilginlere de ders verdi. Dersleri ve yapıtları ile büyük ün kazandı. Fıkıha ilişkin çok sayıda kitap yazdı. Bunlar arasında, fıkıh üzerine en ayrıntılı yapıtlardan biri olan 80 ciltlik *Kıfayetu'l-Müntehi*, *Bidayetu'l-Mübtedi*, *Kitabü't-Tecnis ve'l-Mezid*, *Mecmuu'n-Nevazil*, *Kitabü'l-Münteka* sayılabilir.

Mergui, Myanmar'ın güneydoğusunda kent. Andaman Denizinde, Büyük Tenasserim Irmağının ağzında yer alan bir adada kuruludur. Kıyı taşımacılığı yapılan işlek bir limandır. Kuzeyde Yangon (Rangoon), güneyde ise Malezya'ya kauçuk, kalay, kurutulmuş balık gönderilir. Açıklarda inci çıkarılır, yakınında Yatanabon volfram madeni vardır. Yangon, Moulmein ve Singapur'a hava ulaşımı vardır. Nüfus (1983) 259.051.

Mergui Takımadaları, Andaman Denizinde, Tenasserim kıyısı açıklarında Myanmar'a bağlı adalar topluluğu. Myanmar'daki 200'den fazla adadan oluşur. Kuzeyde Mali Kyun (Tovay Adası) ile başlayan adalar zinciri Myanmar'ın güney sınırının ötesinde sona erer. Grubu oluşturan adaların en önemlileri Kadan (King), Thayawthadangi (Elphinstone), Daung (Ross), Sellore, Bentinck, Letsok-aw (Domel), Kanmaw (Kisseraing), Lanbi ve Zadetkyi'dir (St. Matthew's). Cangılar ve dağlarla kaplı olan adalar güzel manzaralarıyla tanınır. Nüfusun büyük bölümünü Selunglar (Salonlar) oluşturur. Bazı adalarda kalay ve volfram madenleri işletilir. İnci avcılığı da yaygındır.

Meri, Veijo (d. 31 Aralık 1928, Viborg, Finlandiya), 1960 kuşağında Finlandiyalı şair, romancı ve oyun yazarı.

Romanlarının ve oyunlarının çoğunda savaşı konu alır. Ama önceki Fin yazarların tersine kahramanlık temasını işlemeyi, askerleri manillik ve komik bir dünyada betimler. *Manilla köys*'deki (1957; Manilla İpi) başkışısı, savaştan kaçarken yanına bir urgan alır; kendisine hiç gerekli olmayan bu urgan için ölümü bile göze alacaktır. Eve dönüş öyküsü de tuhaf savaş öyküleriyle iç içe anlatılır. *Vuoden 1918 taphantuma* (1960; 1918 Olayları) Finlandiya İç Savaşı'nı (1918) bir dizi karmaşık ve bağlantısız olaylar dizisi olarak betimler. *Everstin autonkuljetaja* (1966; Albayın Şoförü) adlı kitabının konusu da aynı ölçüde tuhaftır. Bir şoför, albayın bir yerlerde unuttuğu önemsiz bir evrak çantasını bulup getirmek için, Finlandiya'nın yarıdan çoğunu kaplayan savaş alanlarını dolaşır. *Peiliin piireny nainen* (1963; Aynadaki Kadın) ve *Suku* (1968; Aile) adlı yapıtlarında da çağdaş psikolojik ilişkileri rahat ve zarif bir üslupla işler.

Meri'nin en tanınmış oyunu *Sotamies Jokisen vihkiloma* (1956; Asker Jokisen'in Evlilik İzni) 1940'ların savaş ortamında geçer. Otobiyografisi *Kersantin poika* 1971'de yayımlanmıştır.

Meriam, Junius L(athrop) (d. 28 Ekim 1872, Randolph, Ohio - ö. 29 Haziran 1900,

Los Altos, California, ABD), ABD'li eğitimci. İlerici eğitim hareketine karşı çıkmakla birlikte deneme okullarındaki çalışmalarıyla ve geleneksel öğretim yöntemlerinden ayrılmasıyla tanınmıştır.

1904-24 arasında Missouri Üniversitesi'nde eğitim profesörlüğü. 1905'ten başlayarak da üniversiteye bağlı okulların müfettişliğini yaptı. 1924'te Los Angeles'taki California Üniversitesi'ne (UCLA) geçti ve birçok üniversitede konuk öğretim üyeliği yapmakla birlikte 1943'te emekli oluncaya değin orada kaldı.

Meriam önde gelen ABD'li eğitimciler arasındaki yerini öncelikle temel pedagoji alanındaki çalışmalarıyla edindi. Odüllendirme ve cezalandırma sistemine dayanan geleneksel eğitim yöntemlerine olduğu kadar ilerici hareketin birçok uygulamasına da karşı çıktı. Temel eğitimde okuma, yazma ve aritmetiğin öğrencilerin doğal ilgilerine uygun düşen yöntemlerle öğretilmesini savundu. Çocukların ancak kendilerine ilginç gelen etkinlikler sırasında çeşitli konuları öğrenebileceği inancındaydı.

Çok sayıda makalesi yayımlanan Meriam'ın başlıca kitapları yayımlanan *Normal School Education and Efficiency in Teaching* (1905; Normal Okul Eğitimi ve Eğitimde Etkililik), *Child Life and the Curriculum* (1920; Çocuğun Yaşamı ve Ders Programı), *The Traditional and the Modern Curriculum, an Emerging Philosophy* (1960; Geleneksel ve Modern Ders Programları, Yeni Bir Felsefe) ile bazı proje ve etkinliklerini topladığı iki katalogdur (1932, 1943).

Meriç, Marmara Bölgesi'nin Trakya kesiminde, Edirne iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 448 km² olan Meriç ilçesi doğu ve güneydoğuda Uzunköprü, güneyde İpsala ilçeleri, batı ve kuzeyde de Yunanistan ile çevrilidir.

İlçenin doğal sınırlarını güneydoğu ve güneyde Ergene Irmağı, batı ve kuzeyde de Meriç Irmağı çizer. İlçe toprakları bu akarsular arasındaki dalgalı düzlükler ile ovalardan oluşur.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler pirinç, buğday, ayçiçeği, şeker pancarı ve baklagillerdir. Az miktarda elma, üzüm, armut, susam ve arpa yetiştirilen ilçede hayvancılık da yapılır. İlçede çeltik atölyeleri ile peynir imalatahaneleri vardır. İlçe halkının geleneksel el sanatı sepetçiliktir.

Balkan Savaşları'ndan önce Sofulu'ya (Yunanca Soufliion) bağlı olan yerleşme, Dimetoka'nın (Yunanca Dhidhimotikhon) Bulgaristan'a bırakılmasından (1916) birkaç yıl sonra Uzunköprü kazasına bağlandı (1919). Eskiden Kavaklı ve Kavak adlarıyla anılan Meriç 1920'den 1922'ye değin Yunan işgalinde kaldı.

Gelişmemiş ve küçük bir sınır yerleşmesi olan Meriç kasabası, il merkezi Edirne'ye 89 km uzaklıktadır.

Meriç Belediyesi 1930'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 25.896; kasaba, 5.021.

Meriç, Cemil (d. 12 Aralık 1917, Reyhanlı - ö. 13 Haziran 1987, İstanbul), yazar, düşünür ve çevirmen. Düşünce ve tartışma özgürlüğü, Batılılaşma, Doğu-Batı sentezi gibi konulardaki deneme, inceleme ve araştırmalarıyla tanınır.

Antakya Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak Hatay'a döndü. İlkokul öğretmenliği ve Nahiye Müdürlüğü Tercüme Kalem'i'nde reis muaviniği yaptı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 1942-45 arasında Ela-

zığ Lisesi'nde Fransızca dersleri verdi. 1946'da İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu'na Fransızca okutmanı oldu. Işık

Cemil Meriç
Ümit Meriç'in izniyle

Lisesi'nde de öğretmenlik yaptı. 1974'te İstanbul Üniversitesi'nden emekli oldu. 1955'te görme yeteneğini kaybetmesine karşın, öğrencilerinin yardımıyla çalışmalarını ölümüne değin sürdürdü.

İlk yazısı Antakya'da *Yeni Gün* gazetesinde çıktı (1928). Daha sonra XX. Asır, *Yeni İnsan*, *Hisar*, *Türk Edebiyatı*, *Yeni Devir*, *Pınar*, *Doğu-Edebiyat* gibi dergilerde yazdı. Güçlü bir çevirmen olduğunu daha gençlik yıllarında Hugo ve Balzac çevirileriyle kanıtladı. Honore de Balzac ve Victor Hugo'nun bazı yapıtlarını Türkçeye kazandırdı. Batı uygarlığının kökenlerini araştırırken Hint ve eski İran uygarlıklarına ilgi duydı. Dil sorunu üzerinde önemle durarak, dilin bir ulusun kendisi olduğu görüşünü savundu. Sansüre ve militan edebiyata şiddetle karşı çıktı. Kendine özgü bir düşün dünyası kurmaya çalıştı. *Umrandan Uygarlığa* (1974) ve *Kırk Ambar* (1985) adlı yapıtlarıyla iki kez Türkiye Millî Kültür Vakfı armağanlarını kazandı. Öbür yapıtları arasında *Hind Edebiyatı* (1964), *Saint-Simon, ilk sosyolog, ilk sosyalist* (1967), *Bir Dünyanın Eşiğinde* (1976), *Mağaradakiler* (1978), *Bir Faciyanın Hikâyesi* (1981), *Işık Doğudan Gelir* (1984) ve *Kültürden İrfana* (1986) sayılabilir.

Meriç, Nezihe (d. 1925, Gemlik), basık altındaki Türk kadınının yaşantısını yansıtan öyküleriyle tanınmış yazar. 1942'de Eskişehir Lisesi'ni bitirdi. Bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Nezihe Meriç
Ara Güler

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne ve aynı fakültenin Felsefe Bölümü'ne devam etti. Birkaç yıl ilkökul öğretmenliği yaptıktan sonra *Dost* dergisini ve yayınevini yönetti (1957-73).

İlk yazısı N. Ufuk imzasıyla *İstanbul* dergisinde (15 Şubat 1945) yayımlanan Nezihe Meriç daha sonra *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'nde (1950-52) çıkan öyküleriyle dikkat çekti. Aydın kadın portreleri çizdiği ilk kitabı *Bozbulanık*'la (1953) kuşağının önde gelen öykücülerine arasına girdi. İkinci kitabı *Topal Koşma*'da (1956) soyut bir anlatıma yöneldi. *Menekşeli Bilinç*'te (1965, 1991) dilin olanaklarını zorlayan Meriç *Korsan Çıkamaz* (1961, 1990) adlı yapıtıyla 1962 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü kazandı.

Meriç'in öbür yapıtları arasında *Sular Aydınlanıyordu* (1968) ve *Sevdican* (1985) adlı oyunlar ile *Dumanaltı* (1979) adlı öykü kitabı sayılabilir. Yazarın ayrıca *Alagün Çocukları* (1976, 1990) adlı bir çocuk kitabı vardır. Meriç *Bir Kara Derin Kuyu* adlı yapıtıyla 1990 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı almıştır.

Meriç Irmağı, Bulgarca MARITSA, Yunanca EVROS, Bulgaristan'da doğup Ege Denizine dökülen akarsu. Uzunluğu 490 km'dir. Bulgaristan'ın güneybatısındaki Rila Dağları'nın kuzey yamaçlarından doğan kaynaklarla büyüyen Meriç, doğuya doğru akarken Balkan Dağlarından gelen kolları da alır. Plovdiv'den (Filibe) geçtikten sonra Rodop Dağları ile Balkan Dağları arasındaki tektonik kökenli çukurluğu izleyen batı-doğu doğrultulu bir vadide akar. Dimotrovgrad'dan geçtikten sonra kuzeyden gelen Sazlıy-ka (Sazlık) Deresi kolunu alan ırmak daha sonra kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akmaya başlar ve Doğu Rumeli Ovasını terk ederek engebeli bir alana girer. Türkiye sınırlarına iyice yaklaştığında geçtiği Svilengrad (Cisrimustafapaşa) ile Kapıkule arasında Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki doğal sınırı oluşturur. Rodop Dağlarından kaynaklanan Arda Irmağı ile Balkan Dağlarından gelen Tunca Irmağı, Edirne kenti yakınlarında Meriç'e katılır.

Meriç Irmağı Edirne'den güneye doğru Türkiye-Yunanistan sınırını izler. Meriç'in bu iki ülke sınırı boyundaki uzunluğu 211 km'dir. Türkiye-Yunanistan sınırının Meriç yatağının orta çizgisinden geçmesine karşın, ırmağın batısındaki Karaağaç yöresi Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'ye bırakılmıştır. Doğudan gelen Ergene Irmağı(*) İpsala'nın kuzeyinde Meriç'e katılır. Meriç Irmağı Enez'in batısında bir delta oluşturarak Ege Denizine dökülür. İçinde bazı küçük göller olan yarı bataklık durumundaki bu deltanın yarısı Türkiye'de, yarısı da Yunanistan'dadır.

Meriç'in 53.850 km²'lik havzasının yaklaşık 12.000 km²'lik bölümü Türkiye sınırları içindedir. Edirne'nin batısındaki ölçüm istasyonunun verilerine göre Meriç'in ortalama debisi 182 m³/sn'dir. Debisi 1.679 m³/sn ile 10,4 m³/sn arasında değişen ırmağın suları mayısta kabarıp, temmuz ve ağustosta da en düşük düzeye iner.

Kışın kar yağışının çok fazla, yağmurların da şaganak biçimde olması, Meriç'te sık sık taşkınlara yol açar. Örneğin 27 Ocak-5 Şubat 1947'de suları aniden kabaran Meriç ve Tunca'da su düzeyi 1,7 m yükseldi ve yukarı çığının donmuş kesimlerinden gelen buz parçaları köprü gözlerini tikayarak taşkın etkisini daha da artırdı. Bu taşkın sonucunda Edirne'nin Yıldırım, İmaret ve Saraçhane gibi alçakta bulunan semtleri sular altında kaldı. Kuzeydeki dağlık kesimin çok yağış alması sonucunda 18 Ocak 1958'de Meriç'te gözlenen düzey yükselmesi ise İpsala Ovasında yer alan 800 bin dekar

çeltik üretim alanının sular altında kalarak büyük ölçüde zarar görmesine neden oldu.

İlkçağda Meriç'in ağzındaki Ainos (bugün Enez) önemli bir liman kentiydi. Bu dönemde küçük teknelerle Edirne'ye kadar su yolu ulaşımı yapılabiliyordu. Günümüzde taşıdığı alüvyonlarla dolan ve hem sulamada kullanıldığından, hem de Bulgaristan'da kurulan barajlar nedeniyle su miktarı azalan Meriç Irmağında balıkçılık yapılır. İstanbul'u Edirne'ye, oradan da Avrupa'ya bağlayan kara ve demir yolları, eskiden beri karayolu ulaşımı açısından büyük önem taşıyan Ergene ve Meriç ırmaklarının vadilerini izler.

Meriç kültürü, MARİTSA KÜLTÜRÜ olarak da bilinir, Bulgaristan'ın doğu ve güneyi ile bir ölçüde Trakya'nın batısında görülen, daha çok zengin bezemeli çanak ve çömleği ile tanınan Kalkolitik Çağ kültürü. Anadolu ve Yakındoğu kültürleri ile zamansal ilişkisi çok tartışmalıdır. Yaklaşık 10 4000 yıllarına tarihlenir ve büyük bir olasılıkla Anadolu'da Orta Kalkolitik Çağ ile Geç Kalkolitik Çağ başlarıyla eşzamanlıdır. Meriç Irmağı havzasında yoğun olarak görüldüğü için bu adı almışsa da, bu bölgenin dışına da taşmıştır. Bulgaristan'daki Karanovo Höyüğü'nün V. katında izlenir. Sava ve Gradeşnitsa yerleşmelerindeki kazılarda da izleri ortaya çıkarılan bu kültürle ilgili Türkiye sınırları içindeki tek kazı Ş. A. Kansu tarafından Edirne kent merkezinin 1 km batısında, Çardakaltı'nda yapılmıştır. Ama Edirne-Kırklareli çevresindeki birçok höyükte bu kültüre ait yüzey buluntuları ele geçmiştir. Meriç kültürünün Doğu Trakya'daki çeşitlenmesi, Edirne yakınlarındaki buluntu yerinden ötürü Kocatepe kültürü olarak adlandırılmaktadır.

Meriç kültürü döneminde Trakya nüfusunda önemli bir artışın olduğu, beslenmede tarımın gittikçe önem kazandığı anlaşılmaktadır. Avrupa'nın bir çok yerinde olduğu gibi, kazılardan oluşturulmuş uzun yapılar saptanmıştır. Madencilik de ilk kez bu dönemde gelişmiştir. Çanak çömlekte, kazıma ve baskı ile yapılmış ve kap yüzeyini tümüyle kaplayan bezeme çok yaygındır. Bunun Orta Avrupa'daki lineer bant keramik kültürleri ile ilişkili olduğu da ileri sürülmektedir. Dönemin sonlarına doğru boya ile yapılan, özellikle karmaşık sarmal bezekler çoğalmıştır. Meriç kültürü kap biçimleri bakımından da çok zengindir; özellikle keskin dönüşlü, yüksek kaideli ve kubbeli kapaklı kaplar başka kültürlerinkilerden kolaylıkla ayrılır.

Balkanlarda gelişen Gumelnitsa-Koca Dermen kültürünün Meriç kültüründen türediği anlaşılmaktadır. Anadolu'ya geçip geçmediği bilinmemekte ise de İç Anadolu'da bu kültüre ait olabileceği ileri sürülen bazı buluntulara rastlanmıştır.

Mérida, İspanya'nın batısında, Extramadura özerk bölgesine (*comunidad autónoma*) bağlı Badajoz ilinde kent. Guadiana Irmağının kuzey kıyısında yer alır. Kent Romalılar döneminde, 10 25'te Augusta Emerita adıyla kuruldu. Lusitania'nın (bugünkü Portekiz topraklarını içeren Roma eyaleti) merkezi olan Mérida, İberya'nın en önemli kentlerinden biriydi. 90.000 kişilik bir garnizonu besleyebilecek kadar büyük bir kentti. Vizigotlar yönetiminde, 7. yüzyılda yeniden eski zenginliğine kavuştu.

713'te yöreyi ele geçiren Araplar Roma döneminden kalan kaleyi genişlettiler. 1228'de León kralı IX. Alfonso Mérida'yı

Araplardan geri alıp Santiago Şövalyeleri'ne bağışladı. Kentteki Roma döneminden kalma yapıtlar arasında 1S 1. yüzyıl sonuna doğru inşa edilen granit köprü başta gelir. Köprü 686'da Vizigotlar, 1610'da III. Felipe tarafından restore edildi. Köprü'nün 81 kemerinden 17'si 1812'de Badajoz'u kuşatan Fransızlar tarafından yıkıldı. Köprü'nün uzunluğu 785 m'dir. Roma tapınaklarının ve kenti çevreleyen büyük sur kalıntılarının yanı sıra, halk arasında Arco de Trojano (Santiago) olarak bilinen Roma zafer anıtı ve ikinci köprü öbür Roma dönemi yapıtları arasındadır. Mérida'dan 5 km uzaklıktaki Pantano de Proserpina ya da Charca de la Albuera denen geniş Roma göletinden kente su, Los Milagros adı verilen ve kalıntıları hâlâ korunan dev sukmeriyle taşınırdı. Romalılardan kalma tiyatro da iyi korunmuştur. Bunlardan başka, gene Roma döneminden bir amfiteyatro ve yarış alanının kalıntıları da bulunur. Modern kentin ekonomisi tarım ürünleri ticaretine ve turizme dayanır. Nüfus (1981) 41.783.

Mérida, Meksika'nın güneydoğu kesiminde, Yucatán eyaletinin merkezi kent. Yucatán Yarımadasının kuzeybatı ucu yakınında, Meksika Körfezi kıyısındaki Progreso limanının 37 km güneyinde yer alır. Kuzey ucunda yer aldığı kireçtaşı oluşumlu ova, yapıtlarından lif elde edilen Agave türlerini yetiştirilmesine elverişlidir. 1542'de antik Maya kenti T'ho'nun yerinde kurulan Mérida, günümüzde çevredeki Chichén-Itzá, Dzibilchaltún, Uxmal ve Kabáh gibi Maya kentlerinin kalıntılarını ziyaret eden turistlerin uğrak yeridir. Yörede hâlâ güçlü olan Yerli etkisi, en çok dilde ve giysilerde göze çarpar. Kentteki sömürge döneminden kalma yapıtların en önemlisi 1549'da yapılmış olan Montejo Evi'dir. Mérida'da ayrıca 16. yüzyıldan kalma bir katedral, bir arkeoloji müzesi, Yucatán Üniversitesi (1624), yeniden kuruluşu 1922) ve Mérida Bölge Teknik Enstitüsü (1961) bulunur. Kent ülkenin öteki kesimlerine kara, demir ve hava yoluyla bağlıdır. Nüfus (1990) 557.340.

Mérida, Venezuela'nın kuzeybatı kesiminde eyalet. Kuzeybatıdaki Maracaibo Gölüne doğru uzanan dar bir çıkıntı dışında, 11.300 km²'lik yüzölçümünün tümü And Dağlarının Mérida Cordillerası olarak bilinen kesiminde yer alır. Mérida Cordillerası, ülkenin en yüksek noktası olan Bolívar Doruğunda 5.002 m yüksekliğe ulaşır. Chama Irmağı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akarak *cordillera*'yı boydan boya geçer. Başta eyalet merkezi Mérida olmak üzere yerleşmelerin çoğu verimli Chama Vadisinde kurulmuştur. Eyalette kahve, şeker pancarı ve mısır yetiştirilir, sığır ve keçi beslenir. Maracaibo Gölünün(*) çevresinde petrol bulunmuştur. Eyalette ayrıca mika, altın ve zümrüt yatakları da vardır. Mandracılık gelişmiştir. Pan-Amerikan Karayolu kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanarak eyaleti boydan boya geçer. Bir başka otoyol da Chama Vadisini izler. Nüfus (1990) 605.503.

Mérida, Venezuela'nın batı kesimindeki Mérida eyaletinin merkezi kent. Mérida Cordillerası'nda, Chama Irmağının (*rio*) taşkın sekisinde yer alır. Venezuela'nın en yüksek kenti olan Mérida ülkenin en elverişli iklim koşullarına sahip yerlerinden biridir. Yakınında yükseklikleri 4.500 m'yi aşan beş doruk vardır. Bunlardan Espejo (Ayna) Doruğuna (y. 4.680 m) dünyanın en uzun ve en yüksek telefon hatı (12 km) olduğu söylenen bir hatla ulaşılır.

1558'de kurulan kent, sık sık yaşanan depremler ve ulaşım güçlüğü nedeniyle gelişemediyse de, kuruluşunu izleyen yıllardan başlayarak bir kültür ve din merkezi olarak tanındı. Kentte bir katedral ve birkaç manastırla And Üniversitesi (kuruluşu 1785) yer alır. Mérida'yı kuzeydoğu ve güneybatıdaki belli başlı kentlere ve güneydeki ovalara (*Llanos*) bağlayan her mevsim açık karayollarının yapılması, kenti yörenin imalat ve ticaret merkezi durumuna getirmiştir. Kent meyve şekerlemeleri, Andlar'a özgü yünlü pelerinler, balıkçılık, kayak ve dağ sporlarıyla tanınır. Nüfus (1990 tah.) 167.992.

Mérida, Carlos (d. 2 Aralık 1891, Guatemala - ö. 22 Aralık 1984, Meksika), duvar ressamı ve baskı ustası olarak tanınan Guatemalalı sanatçı.

1910-14 arasında dolaştığı Avrupa'da sanat öğrenimi gördü. Paris'te Pablo Picasso ve Amedeo Modigliani gibi *avant-garde* sanatın öncülerıyla tanıştı. 1919'da Guatemala'ya dönerek ilk kişisel sergisini açtı. Meksika'da başlayan toplumsal ve sanatsal devrime ilgi duyarak 1920'de México kentine gitti ve bu ülkenin duvar resmi alanında yaşadığı canlanışın öncülerinden biri oldu.

İkinci kez Avrupa'ya gittiği 1927'den sonra yapıtlarında betimsellikten uzaklaşarak geometrik soyutlamaya yöneldi. Son dönem çalışmalarda yalnızca kübizm ve Paul Klee, Joan Miró ve Wassily Kandinsky gibi çağdaş Avrupalı sanatçılardan değil Maya sanatından da etkilendi. 1952'de México kentindeki Benito Juárez toplu konutları, 1956'da da Guatemala kentindeki Belediye Binası için mozaik duvar panoları yaptı.

Meriden, ABD'de, Connecticut eyaletinin ortagüney kesimindeki New Haven ilinde (*county*) kent. Meriden ilçesiyle aynı sınırlara sahiptir. Quinnipiac Irmağının kıyısında yer alır. Batısında Hanging Tepeleri uzanır. 1661'de Jonathan Gilbert'in yerleştiği kent, adını Gilbert'in doğum yeri olan İngiltere'nin Dorking kentindeki Meriden Çiftliği'nden almıştır. Kentin başlıca sanayi ürünü olan çatal bıçak takımı üretimi 1794'te Samuel Yale'in burada sert kalay üretimine geçmesiyle başladı. 1898'de kentte, dünyanın en büyük çatal bıçak üreticilerinden olan International Silver Company kuruldu. Bir 18. yüzyıl New England evinin kopyası olan İki Yüzüncü Yıl Evi'nde (1776) antik gümüş ve sert kalay takımları sergilenir. Nüfus (1990) kent, 59.479; New Haven-Meriden metropoliten alanı, 530.180.

meridyen, Yer'in yüzeyinde, iki coğrafi kutup noktasını birbirine bağlayan kuzey-güney doğrultulu imgesel çizgi. Örneğin 40. meridyen, 40° batı boylamından geçer. Ayrıca bak. enlem ve boylam.

Merih bak. Mars

Mérimée, Prosper (d. 28 Eylül 1803, Paris - ö. 23 Eylül 1870, Cannes, Fransa), Fransız öykücü, oyun yazarı ve tarihçi. Romantik konuları klasik ve ölçülü bir üslupla ele almış ve böylece romantizm çağında klasiçiliğin yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Hukuk öğrenimi görmesine karşın daha çok Yunan, İspanyol, İngiliz ve Rus dili ve edebiyatına ilgi duyuyordu. İlk oyunu *Cromwell*'i (1822) yazdığında, henüz 19 yaşındaydı. Edebiyata yönelmesinde, yakın arkadaşları yazar Stendhal önemli bir rol oynadı.

Birkaç oyununu topladığı *Le Théâtre de Clara Gazul* (Clara Gazul'un Tiyatrosu) 1825'te yayımlandı. Gizemli görünmek için, bu oyunları bir İspanyol tiyatro oyuncusunun yapıtlarından Joseph L'Estrange adlı

biri tarafından yapılmış çeviriler olarak tanıtıldı. Ardından cinayet, intikam ve vampirler üzerine yazılmış baladlardan oluşan *La Guzla*'yı (1827) yayımladı. Bu kitabı da, Hyacinthe Maglanowich adlı birinin İlyria dilindeki yapıtının çevirisi olarak sundu. Kitaplar, dönemin edebiyat bilginlerini bile yanılttı.

Mérimée, A. Devéria'nın çiziminden yapılmış bir oymabaskıdan ayrıntı, y. 1832
British Museum, Londra; fotoğraf, J. R. Freeman & Co. Ltd.

Mérimée mistisizme, tarihe ve alışılmamış olana tutkuyla bağlıydı. Sir Walter Scott'ın başlatığı tarihsel roman modasından esinlenerek, feodalizm çağındaki bir köylü ayaklanmasını anlatan 36 sahnelik *La Jacquerie* (1828) adlı bir oyunla, savaş ve barış dönemlerindeki saray yaşantısını konu alan *La Chronique du temps de Charles IX* (1829; *Şarl IX'un Kanlı Saltanatı*, 1944) adlı bir roman yazdı.

Mérimée'nin düş gücünü ve kasvetli ruh halini en iyi yansıtan yapıtları, öyküleriydi. Bunların çoğu, yabancı etkilerle yerel bir havayı kaynaştıran gizem öyküleriydi. Mérimée temel olarak İspanyol ve Rus edebiyatlarından, özellikle de şiddet ve acımasızlıkla bunların ardında yatan insan psikolojisini irdeleyen Puşkin'den esinlendi ve Rus edebiyatının Fransa'daki ilk yorumcusu oldu. En tanınmış öykülerinden "Mateo Falcone"de (1833) kendince bir zayıflık olan acıma duygusunu taşıyan oğlunu öldüren bir babayı konu alıyordu. *Mosaicque* (1833) adlı öykü kitabının ardından ünlü novellaları *Colomba* (1840; *Colomba*, 1936, 1977) ve *Carmen* (1845; *Carmen*, 1936, 1985) *Çingene*, 1977, 1985) yayımlandı. *Colomba*, ağabeyini kan davasına zorlayan Korsikalı bir genç kızın öyküsüydü. Bizet'nin aynı adlı operasıyla uluslararası üne kavuşan *Carmen* ise, aldatığı aşığı tarafından öldürülen bir Çingene kızını konu alıyordu. *Lokis* (1869) ve *La Chambre bleue* (1872; *Mavi Oda*) adlı sonraki yapıtları da, Mérimée'nin doğaüstüne duyduğu ilgiyi yansıtıyordu.

Mérimée, 1831'de tanıştığı Jenny Dacquin adlı genç kıza ömrünün sonuna değin mektuplaştı. Bu mektuplar, ölümünden sonra *Lettres à une inconnue* (1874; Tanınmayan Kıza Mektuplar) adıyla yayımlandı. Fransa Deniz Kuvvetleri'nde tarihi eserler müfettişi olarak çalışan Mérimée Fransa, Yunanistan, İspanya ve Türkiye'deki gezilerinde tuttuğu notları *Notes de voyages*.. (1835-40; *Gezi Notları*) adlı kitabında topladı. Ayrıca tarih ve arkeoloji alanlarında da yazdı. Bu tür yapıtları arasında *Études sur l'histoire romaine* (1844; *Roma Tarihi Üzerine İncelemeler*), *Monuments helléniques* (1840-42; *Helenistik Anıtlar*), *Architecture militaire au moyen âge* (1843; *Ortaçağda Askeri Mimari*) ve *Histoire du Don Pédre Ier, Roi de Castille* (1848; *Kastilya Kralı I. Don Pedro'nun Öyküsü*) sayılabilir.

Mérimée, 1830'da İspanya'da tanıştığı Montijo kontesiyle ömür boyu süren bir dostluk kurdu. Kontesin kardeşi Eugénie 1853'te Fransa imparatoriçesi olunca, Mérimée saray çevresine kabul edilerek senatör-

lûge getirildi. Buna karşın III. Napoléon'u hiçbir zaman yürekten desteklemedi. British Museum Kütüphanesi'nin müdürü ve yaşlılık günlerindeki en yakın arkadaşı Sir Anthony Panizzi'ye yazdığı, ölümünden sonra *Lettres à M. Panizzi: 1850-70* (1881; *Bay Panizzi'ye Mektuplar: 1850-70*) adıyla yayımlanan mektuplar "İkinci İmparatorluk döneminin tarihi" olarak nitelendirilmiştir. Mérimée'nin yapıtları kesin ve dengeli üsluplarıyla dikkati çeker. En iyi öykülerinde gizemli ve yerel bir hava görölmesine karşın, psikolojik karakter çözümlemeleri hiçbir zaman ikinci plana itilmemiştir.

Mérimée'nin Türkçeye çevrilen çok sayıda yapıtı arasında *Le Vase étrusque* (1830; *Etrüsk Vazosu*, 1936), *Les âmes du purgatoire* (1834; *Araftaki Ruhlar*, 1944), *La Vénus d'Ille* (1837; *Ille Venüs'ü*, 1944), *Arsène Guillot* (1844; *Arsene Guillot*, 1977) ve *Le Carrosse du Saint-Sacrement* (1850; *Altın Araba*, 1963) sayılabilir.

Merinalar, ANTIMERINALAR, İMERINALAR ya da HOVALAR olarak da bilinir, Madagaskar'ın aynı dili konuşan en kalabalık etnik grubu. Büyük çoğunluğu adanın orta platosunda yaşar.

Kökenlerine ilişkin yeterli bilgi yoktur. 15. yüzyılda Madagaskar'ın orta platosuna giren Merinalar çok geçmeden burada küçük bir krallık kurdular. İlk Merina hükümdarları bölgedeki bataklıkları kurutmak ve terasladıkları arazide çeltik ekmek için kapsamlı sulama projeleri gerçekleştirdiler. 16. yüzyıl başında tahta çıkan Kraliçe Rahofohy'yle ardıllarının yönetimi sırasında Merinalar yavaş yavaş bütün orta platoya yayıldılar. 1787-1810 arasıda hüküm süren Kral Andrianampoinimerina (ya da Nampoina), gücünü pekiştirerek Merina Krallığı'nı birleştiren ilk Merina kralı oldu. Oğlu Radama komutasındaki ordular ise orta platonun büyük bölümünü denetim altına aldılar.

Radama, krallığı sırasında (1810-28) babasının politikalarını sürdürdü ve Madagaskar krallıklarının çoğunu haraca bağladı. Ayrıca misyonerleri ve Avrupalı danışmanları ülkesine kabul edip Batı tipi eğitimi benimseyerek bir Batılılaşma ve modernleşme politikası başlattı. Yabancı düşmanı olan karısı ve ardılı Kraliçe I. Ranavalona (hd 1828-61) bu politikayı terk ettiyse de Kral II. Radama döneminde (1861-63) Batılılaşma çabaları yeniden hız kazandı. Kraliçe Rasohery'nin (hd 1863-68) II. Ranavalona'nın (hd 1868-83) yönetimleri sırasında Batı'dakine benzer bakanlıklar oluşturularak krala bağlı bir bürokrasi yaratıldı ve tahtın ayaklanmacı Merina soyluları üzerindeki otoritesi pekiştirildi. Merina hükümdarları Madagaskar'ı merkezi bir yönetim altında birleştirmek üzereyken Fransız birlikleri başkenti işgal edip (1895) adayı sömürgeleştirdiler. Merinalar başta piring, manyok, patates, soğan olmak üzere çeşitli tarımsal ürünler yetiştirir, sığır ve domuz beslerler. Madagaskar'da işadamları, teknisyen, yönetici ve devlet memuru olarak çalışan orta sınıf seçkinlerin çoğu Merinalar arasından çıkar.

Mering (Baronu), Joseph (d. 28 Şubat 1849, Köln - ö. 5 Ocak 1908, Halle an der Saale, Almanya), Alman hekim, fizyoloji ve farmakoloji bilgini. Oskar Minkowski ile birlikte pankreas bezi çıkarılmış köpeklerde şeker hastalığı belirtilerinin görüldüğünü saptayarak, pankreasta biresimlenen insülin hormonunun şeker metabolizmasında önemli yer tuttuğunu göstermiştir.

Strasbourg Üniversitesi'nde Minkowski ile birlikte, köpeklerde yağları sindiren bir enzim salgıladığı bilinen tek organ olan pankreası çıkararak bu süreci bozmaya

çalıştı. Sonuçta deney hayvanlarında şeker hastalığı belirtileri de gözlemlendi. Halle'de Alman kimyacı Emil Fischer ile yürüttüğü araştırmaların sonucunda bir dizi barbitürat geliştirdi.

Meriniler, BENU MARIN olarak da bilinir, Muvahhidlerden sonra 13-15. yüzyıllarda Fas'a, geçici sürelerle de Kuzey Afrika'nın öteki kesimlerine egemen olan Berberi hanedanı.

Meriniler Kurtubalı (bugün Córdoba) Emevi halifelerinin geleneksel müttefikleri olan Zenate grubuna bağlı bir kabileydiler. Fas'ın doğu kesimine yerleştikten 100 yıl kadar sonra, hükümdarları Ebu Yahya önderliğinde Fez kentini ele geçirerek başkent yaptılar (1248). Ebu Yusuf Yakub'un hükümdarlığı sırasında son Muvahhid hükümdarını da yenilgiye uğratıp Marakeş'i alarak (1269) Fas'a egemen oldular. İslamın gereklerini yerine getirmek ve dinsel saygınlık kazanmak amacıyla İspanya'ya çıkartan Meriniler 14. yüzyılın ortasına değin savaşı sürdürdüler. Bu savaş bir yandan Gırnata'daki (bugün Granada) Müslüman Nasri hanedanının konumunu pekiştirmesine yardımcı olurken, öte yandan da Cebelitarık Boğazına doğru yayılmaya çalışan Hristiyanların ilerleyişini yavaşlattı. Ama Hristiyanlardan toprak alamadı ve Merinilerin Muvahhidler dönemindeki imparatorluğu yeniden kurmaya çalıştıkları Afrika'da kalıcı fetihler yapılamadı. En büyük Merini sultanı Ebu'l-Hasan, 1337'de Abdül-vadilerin başkenti Tilimsen'i (Tlemcen) ele geçirdi. Ama Tunus'taki Hafsi yönetimini ne o, ne de ardılı Ebu İnan sarsabilirdi. Öte yandan askeri seferler devletin maddi kaynaklarını tüketmeye başlamış, buna bağlı olarak 15. yüzyılda Merini topraklarında karışıklıklar baş göstermişti. Fas'ın yönetimi bu koşullarda 1465'te Merinilerin ikincil kolundan Vattasilerin (Benu Vattas) eline geçti. Fas'taki Vattasi egemenliği Muhammed'in soyundan gelen Sadi şeriflerin 1548'de Fez'i ele geçmesiyle son buldu.

merinos, İspanya'da geliştirilen beyaz ve ince yapagılı koyun soyu. Kökeninin Kuzey Afrika'dan İspanya'ya Araplar tarafından getirilen koyunlara dayandığı sanılan bu soy, ortaçağ boyunca İspanya'nın tekelinde kalmıştır. Günümüzde ise birçok ülkede yetiştirilen koyun soyları arasında önemli bir yer tutar.

Merinoslar yarı kurak iklimlere ve yaylacılığa uyum sağlamış bir soydur. İrilik, biçim ve derilerinin kıvrımları bakımından büyük farklılık gösterirler. Ama ıslah çalışmaları yapanlar arasında genel eğilim orta büyüklükte, derileri en az kıvrımlı ve et kalitesi yüksek koyunlar yönündedir. Merinosların yüzlerinde ve bacaklarında bol yapagı bulunur. Ama yüzlerindeki yapagı ender olarak gözlerini örter. Yapagılarının oluşturan ince yün lifleri kıvrımlıdır. Seçmeye dayalı çiftleştirme ve öbür soylarla yapılan melezleme sonucu merinoslardan değişik amaçlara yönelik birçok yeni soy elde edilmiştir.

Türkiye'de de uzun yıllar benzer çalışmalar yapılarak geliştirilen iki soy vardır. Bunlardan Türk merinosu Bursa ve Balıkesir yörelerinde 1934'ten beri sürdürülen çalışmaların ürünüdür. Yüzde 5 kıvrımcı, yüzde 95 Alman yapagı- et merinosu kama taşıyan bu soyun günümüzde yaklaşık 250 bin baştan oluştuğu sanılmaktadır. Koyunlar boynuzsuz ve 50-55 kg, koçların yüzde 10-15'i boynuzludur. Yapagı verimleri yaklaşık 3 kg'dir. 1950'lerde İç Anadolu Bölgesi'nde başlatılan ıslah çalışmaları sonunda

ise yüzde 70-75 Alman yapağı-et merinosu, yüzde 25-30 akkaraman kanı taşıyan Orta Anadolu merinosu elde edilmiştir. Koç ve koyunları boynuzsuz olan bu soyun koyunları 45-50 kg, koçları 70-75 kg'dır. Günü-müzdeki sayıları 1,2 milyon dolayında, ortalama yapağı verimleri 2,5-3 kg'dır.

meristem bak. sürgendoku

merkantilizm, 16-18. yüzyıllar arasında Avrupa'da yaygın iktisadi düşünce ve uygulama. Devletin gücünü rakip devletlerin zararına artırmak amacıyla ulusal ekonominin hükümet tarafından düzenlenmesini öngörür; bu niteliğiyle, siyasal mutlakyetçiliğin ekonomi alanındaki karşılığını oluşturur. Terim 17. yüzyıldaki savunucuları, özellikle İngiltere'de Thomas Mun ve Sir James Steuart, Fransa'da Jean-Baptiste Colbert ve İtalya'da Antonio Serra tarafından hiç kullanılmamış, merkantilizm kavramını yaygın kullanıma sokan, *Wealth of Nations* (1776; *Ulusların Zenginliği*, 1985) adlı yapıtıyla İskoçyalı iktisatçı Adam Smith olmuştur.

Merkantalist düşünce birbirine bağlı birçok ilkeyi içeriyordu. Altın ve gümüş gibi değerli metaller bir ulusun zenginliğinin vazgeçilmez ögesi sayılmaktaydı. Eğer bir ulusun kendi madenleri yoksa ya da değerli maden damar ve ocaklarını ele geçiremiyorsa, değerli metaller ticaret yoluyla elde edilmeliydi. Bunun için, dış ticaret dengesinin "lehte" olması, yani "fazla" vermesi, ihracatın ithalatı aşması gereğine inanılıyordu. Sömürgeler "anavatan"ın ihraç ürünleri için pazar oluşturmali, aynı zamanda metropol ülke sanayilerine hammadde sağlamalıydı. Bu tezler doğrultusunda, merkantilizm çağında sömürgelerde imalat sanayisi yasaklanmış ve sömürge ile "anavatan" arasındaki tüm ticaret metropol ülkenin tekeline alınmıştı.

Merkantalist kurama göre, bir ülkenin güçlü olması için büyük bir nüfusu olması gerekiyordu; çünkü büyük bir nüfus yüksek işgücü arzı, geniş iç pazar ve çok sayıda asker demekti. Kıt döviz kaynaklarını kurutmamak açısından insan gereksinimleri en aza indirilmeli, lüks ithalat talebi kısılmalıydı. Özellikle yiyecek, ilaç ve keyif verici madde tüketimine ilişkin tasarruf yasaları çıkarılmalıydı. Tutumluluk, tasarruf, hattâ cimrilik, erdem kabul ediliyordu, çünkü sermaye birikiminin ancak bu yolla sağlanabileceği öngörülmekteydi. Bütün bu özellikleriyle kapitalizmin ilk gelişme dönemine uygun bir ortam yaratan merkantilizmin, bu açıdan Marksizm'deki(*) "ilk birikim" dönemi kavramına denk düştüğü söylenebilir.

Daha sonraları ise merkantilizm, asıl kapitalist birikime geçişle birlikte, sert eleştirilere uğradı. "Bırakınız yapınlar"(*) sistemi-nin savunucuları, Sanayi Devrimi temelinde mal dolaşımının önündeki bütün engellerin kaldırılması gereksinimi doğrultusunda, iç ticaret ile dış ticaret arasında hiçbir fark olmadığını, her türlü ticaretin hem tüccar hem de halk ve kamu için yararlı olduğunu öne sürdüler. Aynı zamanda, bir devletin gereksindiği para miktarının otomatik olarak ayarlanacağını ve öbür mallar gibi paranın da gereğinden fazla miktarda var olabileceğini vurguladılar. Bir ülkenin ancak başka bir ülke ya da ülkeler zararına zenginleşebileceği görüşünü reddettiler; ticaretin gerçekce iki yönlü bir akış olduğunu ortaya attılar.

Bu görüşler sanayi kapitalizminin özellikle 19. yüzyıldaki "serbest rekabet" gereksini-

mine denk düşmekteydi. Ama zamanla, merkantilizm gibi "bırakınız yapınlar" öğre-tisi de izleyen iktisadi görüşlerce eleştirildi. Serbest rekabet, sermayenin yoğunlaş-ması ve merkezleşmesi yoluyla, kendi içinden tekellerin yükselişini hazırladı. Bu te-kellerin ve büyük kapitalist devletlerin 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında dünya pazarını paylaşıp geri ülkeleri sömürgeleş-tirmenin yeni bir aşamasına girmeleri ise merkantalist düşüncenin bazı öğelerinin geri gelmesinin maddi temelini oluşturdu. Bu anlamda, 20. yüzyıl boyunca iktisat politika-sında "bırakınız yapınlar" felsefesi ile "neo-merkantilist" eğilimlerin çeşitli karşılaşma-rının ortaya çıktığı söylenebilir. Ayrıca bak. emperyalizm; kapitalizm; sömürgecilik; tekel; tekelci kapitalizm.

merkaptan bak. tiyol

Merkava (İbranicede "Araba"), ilk Yahu-di mistiklerinin vecd içinde düşüncelerini yoğunlaştırdıkları Tanrı'nın tahtını simgele-yen "araba". Temelini Hezekiel peygamber-in gördüğü bir düş oluşturur (Hezekiel 1). *Merkava* mistisizmi 1. yüzyılda Filistin'de gelişmiş, ama 7. yüzyıldan 11. yüzyıla değin merkezi Babil olmuştur.

Gnostik inanışlardan etkilenen *Merkava* mistisizmi ışığın ve ruhun tehlikelerle dolu mistik yolculuğunda uğradığı yedi "göksel konut"un (*hehalot*) önemini vurguladı. Amaç, "araba" üzerinde taşınan tanrısal tahtı görmektir.

Özel ahlaki niteliklere sahip sınırlı sayıda adayın (*sevuim*) bu yolculuğa perhizle hazırlanmaları gerekiyordu. Yolculuklarında başarılı olabilmeleri için mühür denen sihir-li formüllerle her konuta bekçilik eden meleği de ikna etmeliydiler. Yanlış mühür kullanılırsa ağır yara alabilir ya da ölebilir-lerdi. Talmud'a göre *Merkava* deneyimine girişen dört kişiden biri ölmüş, biri çıldır-mış, biri inancını yitirmiş ve yalnızca Ha-ham Akiba ben Joseph amacına ulaşmıştı.

Merkava mistisizmi konusundaki en eski kaynaklar iki *hehalot* metnidir. Bunlardan "Küçük" metin Haham Akiba'ya, "Büyük" metin Haham İshmael ben Eliş'a atfedilir. Enoş'un Kitabı ile *Şiur Koma* da (Tanrısal Boyutlar) bu gelenek içinde yer alır. Bun-lardan ikincisi Tanrı'nın oldukça abartılı bir antropomorfik betimlemesini içerir.

merkep bak. eşek

merkez bankası, İngiltere Merkez Bankası. ABD Federal Rezerv Sistemi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası gibi, bir ülke-de para arzını, kredileri ve kredi maliyetleri-ni düzenlemekten sorumlu olan kurum. Amacı, parasal istikrarı ve düzenli iktisadi büyümeyi gerçekleştirmektir. Ayrıca çoğu ülkede hükümetin mali acenteliğini ve da-nışmanlığını yapmak, bankacılık sisteminin işleyişini denetlemek, çeklerde takas işle-mi-ni yürütmek, kambiyo denetimleriyle döviz ve altının alım satımını gerçekleştirmek gibi sorumlulukları üstlenir.

1694'te İngiltere Merkez Bankası'nın ku-rulmasından sonra merkez bankalarının so-rumlulukları zamanla önemli ölçüde geniş-ledi. 1930'lardaki Büyük Bunalım'ın ardın-dan iktisadi istikrarın ve büyümenin sağlan-ması en önemli sorunlar arasına girdi. Bu dönemde, aşırı para basımının önlenmesi ve kâğıt paranın sabit bir kur üzerinden altına çevrilebilmesine yönelik olarak uygulanan önlemlerin, kredi hacmiyle para arasında daralmalara yol açtığı görüşü gelişti. Nere-deyse bütün ülkelerde, iktisadi durgunluk dönemlerinde para arzını artırmak ve yatırımları özendirme üzere, merkez bankala-rının kredi alanındaki yetkileri genişletildi. Ayrıca para politikalarıyla öbür ekonomik

politikalar arasındaki karşılıklı bağımlılık da giderek daha fazla vurgulanır oldu.

Merkez bankaları bir dizi işlem aracılığıyla para hacmini değiştirebilir. Örneğin, devlet tahvil ve bonolarının satışa çıkarılmasıyla yürütülen açık piyasa işlemleri(*), ticari bankaların nakit rezervlerini kısıtlayarak bankacılık sistemince açılan kredileri azaltır. Ayrıca menkul değerlerin fiyatlarını aşağı çekerek, genel olarak faiz oranları-nın yükselmesine yol açar. Bu işlemler, özellikle gelişkin bir sermaye piyasası bu-lunan ülkelerde etkili bir araç olarak kul-lanılabilir. Bir merkez bankası ayrıca, is-konto haddini(*) değiştirerek ticari ban-kaların borçlanma maliyetlerini, dolayısıy-la verdikleri kredilerde uyguladıkları faiz oranını etkiler. Birçok merkez bankasının, mevduat karşılığında bankaların tutmak zorunda oldukları nakit rezerv miktarını belirli sınırlar içinde saptama ve değiştirme yetkisi de vardır. Ayrıca bak. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

merkez bölge, EKSEN BÖLGE olarak da bilinir, Avrasya'nın orta kesiminde, denize kıyısı olmayan bölgeyi adlandırmak için İngiliz siyasal coğrafyacı Sir Halford J. Mackinder'in(*) kullandığı terim. Mackin-der'a göre bu bölge deniz gücünün önemi-nin azaldığı bir çağda dünya egemenliği bakımından kilit önem taşıyordu. Dünya nüfusunun büyük bölümünün Avrasya-Af-rika kara kütesi üzerinde yaşadığına dikka-ti çeken Mackinder, bu "Dünya Adası"nı denetlemenin dünya egemenliğini sağlaya-cağı görüşündeydi. "Dünya Adası" da en iyi biçimde merkez bölgeden denetlenebilirdi. Merkez bölge, bölgeye egemen olan ülke-nin gıda bakımından kendine yeterli olması-nı güvenceye alacaktı. Ayrıca merkez böl-geye denizden ulaşılabilir olması çok sağlam bir savunma duvarı sağlayacaktı; bölgeye yalnızca Doğu Avrupa ovaları yoluyla kara-dan saldırılabilirdi. Bu nedenle, Doğu Av-rupa'nın denetim altına alınması merkez bölgeye, sonunda da dünyaya egemen ol-mayı kolaylaştıracaktı.

Mackinder'in kara temelli dünya iktidarı kuramı, 19. yüzyılda Alfred Thayer Ma-han'ın savunduğu konvansiyonel deniz ku-ramına karşı çıkıyordu. İki Dünya savaşı arasında Alman jeopolitik uzmanları Mac-kinder'in düşüncelerine önem verdiler. Mackinder II. Dünya Savaşı'ndan sonra merkez bölge kavramının geçerliliğine daha çok inandı; Almany'a'nın tamamı ve Doğu Avrupa üzerinde egemenlik kurması halin-de Sovyetler Birliği'nin dünyayı ele geçire-bileceği yönünde uyarılarda bulundu.

Bazı eleştirmenlere göre, hava gücünün gelişmesiyle Mackinder'in kara temelli dün-ya iktidarı kuramı da geçerliliğini yitir-miştir.

Merkez Efendi, asıl adı MUSA BİN MUSLİHDİN (d. 1463, Denizli - ö. 1552, İstanbul). Halvetiye tarikatının Sünbülüye kolu şeyh-le-rinden bilgin ve hekim.

Denizli'de başladığı öğrenimini 1478'de gittiği Bursa'da, Veliyüddin Medresesi'nde sürdürdü. Orada Hızır Beyzade Ahmed Paşa başta olmak üzere dönemin önde gelen bilginlerinden İslam bilimleri ve tıp dersleri aldı. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra 1493'te İstanbul'a giderek Halvetiye tarikatı şeyhlerinden, Sünbülüye kolunun kurucusu Sübül Sinan'a bağlandı. Tasavvuf eğitimini tamamlayarak Aksaray Kovacı (ya da Sevindik) Dede Dergâhı'na şeyh olarak atandı. Bir süre sonra da şeyh tarafından Denizli'ye gönderildi. I. Süley-man'ın (Kanuni) annesi Hafsa Sultan tara-fından Manisa'da yaptırılan camiye atandı. Orada, yalnız şeyhliği, eğitim-öğretim et-

kinlikleri ile değil, hekimliği ile de ünlen-di. Mesir macununu(*) da ilk o yapıtı ve Nevruz günü halka macun dağıtma gelene-gini başlattı. Seyh Sünnül Sinan'ın ölümü üzerine (1529) İstanbul'a dönerek şeyhinin yerine geçen Merkez Efendi, yaşamının sonuna değin postnişinlik görevini sürdürdü.

Merkez Partisi, Almanca ZENTRUMSPAR-TEI, Almanya'da, Otto von Bismarck'ın iktidarda bulunduğu 1870'lerden 1933'e de-gin etkinlik gösteren siyasal parti. İmpara-torluk Almanya'sında ülke çapında ve bü-tün sınıflar arasında örgütlenen ilk parti olmakla birlikte Katolikleri temsil etmesi nedeniyle hiçbir zaman çoğunluk partisi olamamıştır.

1870'lerde, şansölye ile Katolik Kilisesi arasındaki *Kulturkampf* (Kültür Savaşı) ne-deniyse Bismarck'tan uzaklaşan parti, 1877'den sonra, kiliseyle barışması ve tek tek devletlere yarar sağlayacak korumacı gümrük vergileri uygulaması koşuluyla Bis-marck'a yeniden destek verdi. Bismarck'ın yerine geçen Caprivi kontu Georg Leo'yla din eğitiminin desteklenmesi konusunda anlaşmazlığa düşerek şansölyeye karşı mu-halefete geçti. 1900'e doğru dinsel konular-da daha ılımlı bir çizgi izlemeye başladı ve tabanını oluşturan köylülerin denizle bir ilgileri bulunmadığı halde güçlü bir donan-manın oluşturulması yönünde oy kullandı. I. Dünya Savaşı'na değin pek çok konuda hükümeti destekleyen parti, bunun karşılı-ğında çeşitli dinsel ayrıcalıklar sağladı. 1916'da, şansölyenin ordunun emrine alın-masında kilit rol oynadıysa da 1917'de barış girişimlerini destekledi. İmparatorluk yön-e-timinin yıkılmasından sonra yeni anayasayı hazırlayan Weimer koalisyonunda yer alan parti, 1928'e değin çeşitli koalisyonlara katıldı. Weimar Cumhuriyeti döneminde Konstantin Fehrenbach, Joseph Wirth, Wil-helm Marx, Heinrich Brüning ve Franz von Papen adlı beş parti üyesi şansölyelik yaptı.

merkez sinir sistemi, omurgalılarda, sinir sisteminin beyin, beyincik, Varol köprüsü, soğanilik, omurilik ve beyin zarlarını kapsa-yan bölümü. Sinir sisteminin çevrel (perife-rik) bölümünden farklı olarak koruyucu bir kemik yapı içinde yer alır.

Merkez sinir sistemindeki bütün yapılar iki farklı doku içerir: Destek görevini üstlenen akmadde ve sinir sisteminin özgün işlevini gören bozmadde. Omurilik dışındaki yapı-larda bozmadde akmaddenin çevresini bir kabuk gibi sarar; omurilikte ise akmadde-nin içinde uzanan bir kordon görünümün-dedir.

Merkez sinir sistemini oluşturan sinir hü-c-releri (nöron) uyarıları sinir hücresi boyun-ca elektriksel yolla, sinir hücreleri arasında-ki bağlantı bölgesinde (sinaps) kimyasal yolla aktarır. Sistemin görevi, istençli hare-ketleri ve otonom bölümü aracılığıyla iste-nçsiz hareketleri (örn. iç organların hare-ketleri) düzenlemektir. Ayrıca bak. beyin; beyin kabuğu; beyincik; omurilik.

Merkez Vadisi, İspanyolca VALLE CEN-TRAL, Şili'nin orta kesiminde, Andlar'ı oluşturan iki kütleden biri olan Batu Cordillera'y-la kıyıda kıyıdağlar arasında kalan çö-lü kütü alanı. Kuzeydeki Chacabuco Sıradığ-larından güneydeki Bío-Bío Irmağına kadar 650 km boyunca uzanır. Şili'nin en önemli tarım bölgesi olan vadi, Mapocho, Maule ve Maipo ırmaklarının taşıdığı, mineral oranı yüksek alüvyonlu topraklarla kaplı 65-70 km genişliğinde bir düzlüktür oluşur. Bölge-de yazların kurak, kışlarınsı ılık ve yağış-lı geçtiği Akdeniz iklimi egemendir. Bitki örtüsü yüksekliğe göre değişir. Deniz düze-

yindeki topraklarda patates benzeri bir bitki olan *Solanum maritimum* yaygındır. 760 m yüksekliğin altında ise leylaklı andıran *Cri-nodendron patagua* ile *Bellota miersii* ve akasya gibi bazı ağaçlar yetişir.

Vadide ilk yerleşmeler 16. yüzyıl ortala-rında kurulmaya başladı. Avrupalı sömür-gecilerin ilk merkezlerinden biri olan vadi-de bugün de Şili nüfusunun çoğunluğu yaşar. Aynı zamanda ülkenin en önemli tarım bölgesi olarak bütün ekili alanların yüzde 40'ını kapsar. Şili'nin başkenti ve kültür merkezi Santiago, vadinin kuzey ucundadır. Nüfusu 100 binin üzerinde olan Talcahuano, Chillan ve Temuco kentleri ise Santiago'nun güneyinde kalır. Andlar'la kıyıda kıyıdağlar arasında kıyıya koşut olarak uzanan demiryolunun üzerinde yer alan bu kentlerin her biri Şili'nin Santiago dışında kalan zengin tarım hinterlandının yerleşim merkezidir. Pan-Amerikan Kara-yolu'nun Şili sınırları içinde kalan bölümü, San Felipe'den güneye doğru uzanarak vadiyi boydan boya geçer. Vadideki bütün büyük kent merkezleri havayoluyla birbiri-ne bağlıdır.

merkezci ivme, çembersel bir yörüngede dolanan bir cismin deviniminde ortaya çı-kan ivme. Çemberin merkezine doğru yön-nelen merkezci ivmenin büyüklüğü cismin yörüngedeki hızının karesi ile çember mer-kezinden uzaklığının oranına eşittir. Bu ivmeyi oluşturan ve yönü çemberin merke-zine doğru olan kuvvete merkezci kuvvet denir.

merkezden yönetim, kamu hizmetlerinin tek merkezden yürütülmesine dayanan yön-etisel örgütlenme biçimi. Kamu hizmetle-riyle ilgili kararları alma ve uygulama ile kamu hizmetlerinin gelir ve giderlerini dü-zenleme yetkilerinin merkeze ve merkez hiyerarşisi içindeki yönetim organlarına ve-rilmesini öngörür. Merkez yönetimi terimi-yle anlatılan genellikle devlet yönetimi ol-makla birlikte, her yönetim biriminde mer-kezden yönetilen hizmetler söz konusu olabilir. Merkezden yönetim sisteminin işle-mesini sağlayan hukuksal araç hiyerarşidir. Bu, üstün asta emir ve direktif verme, disiplin cezası uygulama ve astın kararlarını denetleme yetkisini içerir. Merkezden yön-e-tim ağır bir işleyiş yol açmasına ve demok-ratik esaslara pek uygun düşmemesine kar-şın, yönetimde birliği kolaylaştırma ve bü-yük yatırımların tek elden yürütülmesini sağlama açısından hemen her ülkede yerin-den yönetimle birlikte uygulanır. Merkez-den yönetim sistemine esneklik kazandır-mak için yetki genişliği esasına başvurulur.

Merkezi Antlaşma Teşkilatı, İngilizce CENTRAL TREATY ORGANIZATION (CENTO). Irak'ın ayrılmasından sonra Bağdat Pak'tı'na verilen ad. Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında, SSCB'nin Ortadoğu'da nüfuz kurmasını önlemeye yönelik bir karşı-lıklı güvenlik ve savunma örgütü olarak Şubat 1955'te kurulan Bağdat Pak'tı'nın merkezi başlangıçta Bağdat'taydı. Irak'ta Temmuz 1958'deki darbeyle SSCB'ye yakın bir yönetimin başa geçmesi üzerine, Lon-dra'da toplanan öteki üyeler, ABD ile ayrı ayrı savunma ve güvenlik antlaşmaları im-zalanmasını ve örgüt merkezinin Ankara'ya taşınmasını kararlaştırdılar. Bu kararlar doğrultusunda atılan adımlardan sonra Irak, 24 Mart 1959'da Bağdat Pak'tı'ndan çekildiğini açıkladı. ABD ile gelişen yakın ilişkilerden dolayı NATO ve SEATO ara-sında bir halka duruma gelen örgütün adı 21 Ağustos 1959'da Merkezi Antlaşma Teş-kilatı olarak değiştirildi. İmzaladığı antlaş-malarla dolaylı müdahale ya da iç kargaşa

biçiminde bile olsa örgüt üyelerine yönelik bir saldırıda yardım sözü veren ABD, örgüt içinde etkin bir rol oynamaya başladı. Örgütün oluşturduğu askeri planlama kuru-lunun başına ABD'li bir general getirildi. Ama askeri bakımdan hiçbir zaman etkili bir güç oluşturmamış ve çalışmaları ekono-mik işbirliğini artırma girişimleriyle sınırlı kalan CENTO, ABD'nin Hindistan-Pakis-tan anlaşmazlığı ve Kıbrıs sorunu karşısın-da takındığı tutumla önemini büyük ölçüde yitirdi. Pakistan 12 Mart 1979'da, İran da ertesi gün örgütten ayrıldığını açıkladı. Bu gelişmeler üzerine, CENTO Daimi Komite-si Eylül 1979'da örgütü feshetti.

Merkezi Haberalma Örgütü, İngilizce CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY (CIA), ABD'nin başlıca istihbarat ve karşı istihbarat örgütü. II. Dünya Savaşı sırasında etkinlik gösteren Stratejik Hizmetler Dairesi'nden (OSS) doğan örgüt, resmi olarak 1947'de kurulmuştur.

ABD'de istihbarat ve karşı istihbarat et-kinlikleri önceleri ordu, donanma ve Fede-ral Soruşturma Bürosu'nca (FBI) yürütülü-yordu. İstihbarat etkinliklerinin dağınıklığı bilgi tekrarı, rekabet ve eşgüdüm eksikliği gibi ciddi sorunlar oluşturmuyordu. Başkan Franklin D. Roosevelt, istihbarat etkinlikle-rinin tek bir merkezden yürütülmesini sağ-lamak üzere Haziran 1942'de OSS'yi kurdu. Örgütün başına Temmuz 1941'de aynı amaçla kurulan ama yeterince etkili olama-yan Haberalma Eşgüdüm Bürosu'nun baş-kanı William J. Donovan getirildi. Donovan OSS'nin yapılanmasında önemli rol oynadı. II. Dünya Savaşı sırasında ABD askeri birliklerinin görev yaptığı yerlerde dış istih-barat toplama ve değerlendirme işlerinden sorumlu olan OSS, düşman topraklarında karşı propaganda ve yanlış bilgilendirme etkinlikleri yürüttü; düşman hatlarının geri-sinde sabotaj ve tahrip eylemleri düzenleye-rek direnişçilerin yönlendirilmesi için çaba harcadı.

OSS Ekim 1945'te dağıldı. Başkan Harry S. Truman yönetimi savaş sonrası istihbarat etkinliklerini eşgüdüm içinde yürütecek merkezi bir örgüte duyulan gereksinimi karşılamak üzere, 1946'da Merkezi Haber-alma Grubu ve Ulusal Haberalma İdaresi adlı iki örgütün kurulmasına karar verdi. Personel gereksiniminin önemli bölümünü savaş sırasında OSS'de görev alan 12 bin kişi arasından seçen bu kuruluşlar istihbarat etkinliklerini tek merkezden yönetmeye çalıştılar. Bu arada silahlı kuvvetler kendi bağımsız istihbarat örgütlerini korudu.

Kongre 1947'de Ulusal Güvenlik Konse-yi'yle (NSC) bu kuruluşun yönetimi altında çalışması öngörülen Merkezi Haberalma Örgütü'nü (CIA) kurdu. CIA ulusal güven-liği ilgilendiren konularda NSC'ye bilgi verecek, genel olarak hükümete bağlı kuru-luşların istihbarat etkinlikleri arasında eşgü-düm sağlanmasına ilişkin öneriler geliştire-cek, elde edilen bilgileri karşılaştırmayı de-ğerlendirdikten sonra hükümet içinde gerekli yerlere iletilmesini sağlayacak ve NSC'nin yönlendirmesi altında ulusal güvenlikle ilgili öteki istihbarat işlevlerini yerine getirecek-ti. Değişik kesimlerden seçilen CIA yöneti-cileri arasında, Amiral Roscoe Hillenkoet-ter ve Eisenhower'ın savaş sırasındaki kur-may başkanı General Walter B. Smith gibi askerler, diplomat ve istihbarat uzmanı Allen W. Dulles, şirket yöneticisi John A. McCone, eski bir CIA görevlisi olan Wil-liam E. Colby ve 1989-93 arasında ABD başkanı olan George Bush yer alıyordu.

CIA dört ana müdürlük biçiminde örgütlenmiştir. Haberalma Müdürlüğü var olan kaynaklardan açıkça toplanan istihbaratın yanı sıra casusluk, hava ve uydur fotoğrafları, radyo, telefon ve öteki iletişim araçlarının yardımıyla gizlice elde edilen istihbaratı değerlendirir. Bu değerlendirmeler bültenler, raporlar ve ayrıntılı incelemeler biçiminde ilgili makamlara dağıtılır. Haberalma Müdürlüğü yabancı radyo yayınlarını da dinler. Harekât Müdürlüğü başta casusluk ve özel gizli etkinlikler olmak üzere, gizli olarak yürütülen operasyonlardan sorumludur. Bilim ve Teknoloji Müdürlüğü örgütü son bilimsel ve teknolojik gelişmeler konusunda bilgilendirir ve örgüt için gerekli yararlı teknik araçları geliştirip yürütülen operasyonlara teknik ve bilimsel destek sağlar. CIA'nın yönetiminden sorumlu Yönetim Müdürlüğü örgüt personelinin, tesislerinin, toplanan bilgilerin ve ABD hesabına çalışan yabancı bilgi kaynaklarının güvenliğini sağlayan Güvenlik Dairesi'ni de kapsar.

CIA'nın gizli etkinliklerinde, her istihbarat servisinin yararlandığı diplomatik kisveden, örgütün kurduğu ya da ele geçirdiği paravan şirketlere kadar çeşitli kamuflej araçları kullanılır. Ayrıca, duyarlı ya da CIA'nın özel olarak ilgilendiği ülkelerdeki yurtdışı gezilerinden sonra örgütte bilgi vermeye hazır olan işadamları, gazeteciler ve başka kişilerden yararlanılır.

CIA'nın bugüne değin gerçekleştirdiği gizli operasyonların başında 1953'te İran başbakanı Muhammed Musaddık'ın devrilmesi ve Muhammed Rıza Şah'ın yeniden başa geçirilmesi ile 1954'te solcu Guatemala hükümetinin devrilmesi gelir. ABD'de yaşayan Castro karşıtı Kübalıların CIA desteğiyle giriştikleri Domuzlar Körfezi Çıkarması (1961) tam bir fiyaskoyla sonuçlanmış, 1973 ve 1974'te ise eski CIA görevlilerinin Watergate Skandalı olarak bilinen olayda birçok kez yasadışı roller üstlendikleri anlaşılmıştır.

1975'te bir Senato komitesi ve bir başkanlık komisyonunca yürütülen iki büyük soruşturma sonucunda da CIA'nın casusluk ve karşı casusluk operasyonları için gerekli gizliliğe dayanarak, yasalarca belirlenmiş yetki sınırlarının dışına çıkan birçok etkinlikte bulunduğu saptanmıştır. Senato komitesi CIA'nın 1961'den sonra, başka ülkelerin içişlerini etkileme çabaları olarak tanımlanan birkaç bin "gizli operasyon" düzenlediğini, "Amerikan görevlileri"nin Zaire başbakanı Patrice Lumumba'yla Küba lideri Fidel Castro'yu öldürmeyi planladıklarını, Dominik Cumhuriyeti diktatörü Rafael Trujillo, Güney Vietnam başkanı Ngo Dinh Diem ve Şilili General René Schneider'in ölümüyle sonuçlanan suikastları ABD'nin kışkırttığını ya da suikastların ABD'nin bilgisi dahilinde gerçekleştirildiğini ortaya çıkardı. Aynı komite CIA'nın taktik gereği adam öldürmesini yasaklayan bir yasa çıkarılmasını ve örgütün demokratik hükümetlere karşı gizli etkinliklerde bulunmasının ve insan haklarını sistemli olarak çiğneyen hükümetleri desteklemesinin yasaklanmasını önerdi. Başkanlık komisyonu da belirli operasyonlarda "eleştirilmesi gereken ve yinelenmesine izin verilmeyecek" bazı eylemlerde bulunduğunu ve bunlardan bazılarının ABD başkanlarının emriyle gerçekleştirildiğini saptadı. Bu gelişmeler örgüte yönelik tepkileri yoğunlaştırdı ve 1976-82 arasında örgütün çalışma yöntemleri birkaç kez gözden geçirildi.

merkezi plan, daire, çokgen ya da kare biçiminde, merkezinden geçen düşey bir eksene göre bakışlı (simetrik) olan plan. Ayrıca bak. plan tipleri.

merkezi planlı ekonomi, KUMANDA EKONOMİ olarak da bilinir, üretim araçlarının mülkiyetinin kamuya ait olduğu ve ekonomik etkinliği denetiminde tutan bir merkezi otoritenin üretim hedeflerini nicelik olarak belirleyip hammaddeleri üretim birimlerine buna göre dağıttığı ekonomik sistem. Böyle bir sistemde, toplam hasılanın tüketime ve yatırıma ayrılacak bölümü, merkezi olarak verilen siyasal bir kararın konusudur. Bir kez bu karar verince merkezi planlama uzmanları üretecek malların bileşimini ve her işletmenin üretim kotasını saptarlar. Planlamacıların piyasada beliren mal darlık ya da fazlalıklarını dikkate almaları durumunda tüketiciler planlama kararlarını dolaylı olarak etkileyebilirler. Ama tüketicilerin önündeki biricik dolaysız tercih, hazır ürünler arasındadır.

Merkezi planlı ekonomide fiyatlar da merkezi planlama belirler. Ama burada fiyatlar, piyasa ekonomisinde olduğu gibi, üreticilere üretimi artırma ya da azaltma işareti verme işlevini taşımaz. Böyle bir sistemde fiyatlar, merkezi planlamacıların tüketim malları toplam talebi ile var olan arzı (devlet gelirleri payını da hesaba katarak) bağdaştırma çabalarında kullandıkları araçlardır.

Merkezi planlı ekonomide merkezi otorite, üretim hedeflerini fiziksel birimler olarak belirler ve işletmelere hammaddeleri fiziksel olarak saptanmış miktarlarda dağıtır. Milyonlarca ürünü içeren büyük bir ekonomi için bu, son derece karmaşık bir süreçtir ve uygulamada çok çeşitli güçlükler yaratır. Sosyalist ülkelerde planlama ve yönetim yöntemlerini geliştirmek için çok çaba harcanmasına karşın, istenmeyen mal türlerinin üretilmesi, hammadde israfı, maliyet şişmeleri, ürün kalitesizliği, dağıtım ve dolaşımda tıkanma, genel olarak kaynak dağılımında verimsizlik, kârlı çalışmama gibi sorunların üstesinden gelinebilmiştir.

Bütün bunlara karşılık merkezi planlı ekonominin bazı üstünlükleri de vardır. Gerekçinde ülke çapında bütün kaynaklar hızla harekete geçirilebilir; bu yolla, belirli dönemlerde hızlı kalkınma gerçekleştirilebilir. Üretim ve yatırım düzeyinin merkezi olarak belirlenmesi, enflasyon ve işsizlik yok edilebilir. Öte yandan, bu zorlayıcı kumanda sistemini bütün topluma sürekli olarak kabul ettirmek giderek zorlaşır ve ekonomi büyüyüp karmaşılaştıkça merkezi planlamanın yetersizlikleri çoğalır. 1980'lerde hemen bütün sosyalist ülkelerde yaygınlaşan ekonomik reformların ve daha sonra devletçi sosyalizmin Doğu Avrupa halkları tarafından bütünüyle reddedilir ve çöküşünün temelinde bu sıkıntılar yatmaktadır. Ayrıca bak. sosyalizm; Stalinizm. Karş. kapitalizm; piyasa sosyalizmi.

merkezi yerler kuramı, merkezi yerleşmelerin bir sistem içinde dağılımını ve büyüklüklerini inceleyen kuram. Merkezi yerler kuramı, merkezlerin kurulduğu yerlerin birbirleriyle ilişkilerini, bir merkezin ne büyüklükte bir pazarı denetleyebileceğini ve bir merkezin neden köy, kasaba ya da kent işlevi üstlendiğini açıklamaya çalışır.

Kuramı Alman coğrafyacı Walter Christaller *Die Zentralen Orte in Süddeutschland* (1933; Güney Almanya'da Merkezi Yerler) adlı yapıtında geliştirmiştir. Bu kurama göre bir yerleşmenin ya da ticari kentin birincil işlevi mal ve hizmetleri çevre pazar-

lara yaymaktır. Merkezi konumda bulunan bu kentlere "merkezi yer" adı verilir. Başkalarına oranla daha çok mal ve hizmet üreten yerleşmeler "üst kademe merkezi yer" olarak adlandırılır. "Alt kademe merkezi yerler" in pazar alanları dardır ve "üst kademe merkezi yerler" in ürettiği mal ve hizmetlere göre daha sık satın alınan mal ve hizmetleri üretirler. "Üst kademe merkezi yerler" in daha geniş bir alana yayılmış olmasına karşın sayıları daha azdır.

Christaller'in kuramına göre merkezi yerler, nüfus yoğunluğu ve satınalma gücü değişmeyen birörnek düzlemlere yayılırlar. Bu düzlemde, her yönde ulaşım aynı ölçüde kolaydır. Ulaşım giderleri uzaklıkla doğru orantılı olarak değişir; tüketiciler talep ettikleri mal ve hizmetleri en yakın yerleşmeden sağlamak suretiyle ulaşım giderlerini en aza indirirler.

Herhangi bir merkezi yerin oluşmasında belirleyici etmen, mal ve hizmetlerin ekonomik olarak üretilmesi için gerekli en küçük pazar alanıdır ("eşik"). Eşik bir kez oluştuğunda merkezi yer, pazar alanını, tüketicilerin mal ve hizmet satın almak için gitmeyi göze alacakları en uzak mesafeye kadar genişletmeye çalışır.

Eşik ve yayılma alanı sınırı, bir merkezi yerin pazar alanını tanımladığına göre, aynı mal ve hizmetleri sunan bir merkezi yerler topluluğunun pazar alanları dairesel biçimde ve eşit uzaklıklarda yayılır. Bütün pazar alanlarının sınırları birbirine bitişiktir ve merkezi yerler, birer eşkenar üçgen oluşturacak biçimde konumlanırlar. Bu tür bir yerleşim modeli, mal ve hizmet götürülmemen pazar alanlarının ortaya çıkmasına yol açar. Bu durumda, üç merkezi yerin merkezleri birbirlerine eşit uzaklıkta kaldığı halde pazar alanları iç içe geçer. Çakışan pazar alanlarındaki rekabeti önlemek için merkezi yerler, buralardaki pazarları ikiye bölerek altıgen biçimli pazar alanları oluştururlar. Christaller bu varsayımlardan yola çıkarak kuramına pazarlama, ulaşım ve yönetimle ilgili ilkeler eklemiştir.

Alman iktisatçı August Lösch, Christaller'in bu kuramını *Die Raumliche Ordnung der Wirtschaft* (1940; Ekonominin Mekânsal Örgütlenmesi) adlı yapıtında geliştirdi. Christaller'in üst kademe merkezi yerlerle başlayan sisteminin tersine Lösch, bir üçgen-altıgen modelinde düzenli biçimde dağılan en alt kademe (geçimlik) çiftlik sisteminden yola çıktı. Bu en küçük ölçekli ekonomik etkinlikten, matematiksel olarak, Christaller'in üç sistemini de içeren birkaç merkezi yerler sistemi türetti. Lösch'ün merkezi yerler sistemleri özgül yerleşmeleri dikkate alıyor, aynı zamanda bazı merkezi yerlerin ötekilere oranla nasıl daha zengin alanlara dönüştüklerini açıklıyordu.

Merkezi yerler kuramı 1941'den sonra ABD'de yapılan deneysel araştırmalarla sınanmış, Christaller'in kuramsal varsayımlarına en yakın sonuçlar Iowa ile Wisconsin'de elde edilmiştir.

merkezkaç kuvvet, çembersel bir yörüngede dolanan bir cismin bu yörünge üzerinde kalmasını sağlayan merkezci kuvvet ile aynı büyüklük ve doğrultuda ama ters yönde varsayımsal kuvvet.

Yere çakılı bir kazığa bağlı bir ipin ucuna bağlı ve yatay düzlemde hızla dönmekte olan bir taşın hız vektörünün doğrultusu sürekli olarak değişir, bu nedenle taşın bir ivmesi vardır ve bu ivme kazığa doğru yönelmiştir. Bu ivmeye yol açan kuvvetin büyüklüğü taşın hızının karesi ile ipin uzunluğunun oranına eşittir. Newton'un ikinci yasası uyarınca ivme bir kuvvetin etkisiyle oluşur, bu durumda ivmeyi oluşturan

ran kuvvet ipteki gerilmedir. Yerçekiminin etkisi ihmal edilirse ve taş sabit bir hızla deviniyorsa, ipteki merkeze (içeri) doğru yönelmiş gerilim, taş etkiyen tek kuvvettir. İpin kopması durumunda taş devinimini, çembersel yörüngeye ipin kopması anındaki tegetin doğrultusunda ve doğrusal bir yol boyunca sürdürür. Bunun nedeni taşın eylemsizliğidir, yoksa ip kopunca taşın (sarıldığı gibi) merkezden dışarı doğru çapsal doğrultuda fırlamasına yol açan bir merkezkaç "kuvvet" yoktur.

Merkezkaç kuvvet Newton yasalarına göre gerçek bir kuvvet olmasa da kavram olarak oldukça yararlıdır. Örneğin, merkezkaç (santrifüj) yöntemiyle çalışan kaymak makinelerindeki (ya da bir başka makinedeki) akışkanın davranışını çözümlerken, akışkanın Yer'e göre değil, döner kaba göre davranışını göz önüne almak daha elverişli ve kolaydır; bu durumda dönmeyletim olan referans sisteminde Newton yasalarının uygulanabilmesi için devinim denklemlerinde, merkezci kuvvete büyüklükçe eşit ama ters yönde bir eylemsizlik kuvvetine (bir başka deyişle varsayımsal bir kuvvete) yer verilmesi gereklidir. Dönmekte olan taş bağlı referans sistemine göre taş hareketsizdir; kuvvetlerin dengede olduğu bir sistem elde edilebilmesi için dışarıya doğru yönelmiş merkezkaç kuvvetin hesaba katılması gerekir. Merkezkaç kuvvet, 1) dönme hızı arttıkça, 2) dönen cismin kütlesi büyüdükçe, 3) dönme yarıçapı, bir başka deyişle, dönen cisim ile yörünge merkezi arasındaki uzaklık arttıkça büyür. Merkezkaç kuvvet, kütlenin ya da yarıçapın artması ile doğru orantılı olarak artar, dönme hızının ise karesi ile doğru orantılıdır; bir başka deyişle, hızın 10 kat artması (örn. dakikada 10 devirden 100'e çıkması) merkezkaç kuvvetin 100 kat artması sonucunu doğurur. Merkezkaç kuvvet genellikle g'nin katları cinsinden ifade edilir (g yerçekimi ivmesidir). Laboratuvar koşullarında 1.000.000.000 g'den daha büyük merkezkaç ivmeleri elde edilebilmiştir.

Merkür bak. Mercurius

Merkür, UTARIT olarak da bilinir, Güneş sisteminde, Güneş'e en yakın yörüngede dolanan gezegen. Güneş'ten ortalama uzaklığı 58 milyon km'dir. Sistemdeki dokuz büyük gezegen arasında, Plüton'dan sonrakiler en küçük gezegendir (çapı y. 4.870 km).

Güneş çevresinde oldukça basık bir eliptik yörüngede dolanan Merkür, sistemin dolanım periyodu en kısa (88 Yer günü) ve ortalama dolanım hızı en yüksek (saniyede 48 km) olan gezegendir. Merkür'ün kendi eksenli çevresindeki dönme hızı son derece yavaştır; Merkür'ün üzerinde bir gün, yaklaşık 180 Yer gününe eşittir.

Güneş'e yakınlığı nedeniyle Merkür'ü Yer'den gözlemlemek oldukça zordur. 1960'lardan başlayarak gezegenin yüzeyinin radar teknikleriyle incelenmesine girişilmişse de, yüzey şekillerine ilişkin ilk önemli bilgiler ancak 1974'te, ABD uzay sondası "Mariner 10"un Yer'e gönderdiği yakın plan fotoğraflardan elde edilebilmiştir.

Merkür'ün yüzeyi büyük ölçüde Ay'ın yüzeyi gibi kraterlerle kaplıdır, ama birçok bakımdan da ondan farklıdır. Merkür'ün yüzeyinde kütleçekimi Ay'dakinden daha güçlü olduğundan, yüzeyden püsküren herhangi bir malzeme Ay'da ulaşabileceği uzaklığın ancak yüzde 65'ine erişebilir. Gezegenin yüzeyinde uzanan geniş kraterler arası düzlüklerde çok sayıda küçük göktaşı krateri yer alır, ama bunların içinde pek azı büyük boyutludur. Düzlüklerden bazılarının yoğun biçimde kraterli bölgeler kadar yaşlı, bazılarının ise çok daha genç olduğu

sanılmaktadır. Ama bunların kökeni henüz belirlenememiştir. "Mariner 10"un fotoğrafını çektiği en ilginç yüzey şekli, gezegenin kuzey yarıkürsünde yer alan 1.300 km'lik Caloris havzasıdır. Dev bir göktaşı çarpması sonucunda oluşan bu dairesel yapı, 1-2 km yüksekliğindeki dağ halkalarıyla çevrelenmiştir. Çarpma olayından sonra ortaya düzlükler çıkmıştır. Kraterler arası düzlüklerden daha farklı yapıda olan bu düzlükler Ay denizlerini andırır. Ama bunların volkanik kökenli olup olmadığı henüz anlaşılamamıştır. Gezegenin yüzeyinde bu düzlüklerden daha genç olan oluşumlar yalnızca bazı çarpma kraterleridir; bunların bir kısmının çevresinde "ışınlara" (uzun kalıntı izlere) rastlanır. Merkür'ün yüzeyinde görülen bir başka ilginç yapı da, yüzlerce kilometre boyunca uzanan yılankavi izlerdir. Sarp tepeliklerden oluşan bu hatlar kabuk sıkışması sonucunda ortaya çıkmış olabilir. Bazı bilim adamları Merkür'ün çekirdeğinin önceden eriyik demirden oluştuğunu, bu çekirdeğin soğuyarak katılaşmasından sonra da yüzeyin kilometrelerce büzüldüğünü, bunun sonucunda da kabuk katmanında uzun kırınların ortaya çıktığını ileri sürerler.

Merkür'ün yakınlarında bir magnetik alanın varlığı tespit edildikten sonra bu gezegenin de tıpkı Yer'deki gibi büyük bir demir çekirdeğe sahip olduğu tezi ortaya atılmıştır. Bu tür bir çekirdeğin varlığı, gezegenin yüksek bir ortalama yoğunluğa sahip olmasını gerektirir. Gerçekten de, Yer'e oranla çok daha küçük olmasına karşılık Merkür'ün ortalama yoğunluğu (5,44 gr/cm³) Yer'inkine (5,5 gr/cm³) oldukça yakındır.

Merkür'ün atmosferi oldukça önemsizdir ve ince bir sodyum (en bol bulunan atmosfer elementi), helyum, hidrojen ve neon katmanından oluşur. Eser miktarda argon, karbon dioksit, kripton ve ksenon gazlarına da rastlanır. Gezegenin kütleçekimi o kadar zayıftır ki, atmosferinde önemli miktarda gaz tutamaz. Merkür'ün yüzeyinde sıcaklık ortalama 675 K ile 100 K arasında değişir.

Merkis, Antanas (d. 1887, Bajorai, Skapis kis yakını, Litvanya, Rus Çarlığı - ö. 1955, SSCB), Litvanya'nın 1940'ta SSCB'ye katılmadan önceki son başbakanı olan Litvanyalı siyaset adamı.

Hukuk öğrenimi gören Merkis I. Dünya Savaşı'nda (1914-18) Rus ordusunda görev aldı. 1919'da bağımsızlığını yeni kazanan Litvanya'nın ordusuna girdi. Sağcı Ulusal Birlik'in bir üyesi olarak 1920'lerde dört kez savunma bakanlığı yaptı. 1927-32 arasında Klaipėda (Memel) valisiydi. Merkis Kasım 1939'da kurulan otoriter eğilimli Ulusal Birlik hükümetinin başkanı oldu, ama Sovyetler Haziran 1940'ta Litvanya'yı işgal edince kendisini SSCB'ye götürdüler.

Merleau-Ponty, Maurice (d. 14 Mart 1908, Rochefort - ö. 4 Mayıs 1961, Paris, Fransa), Fransız filozof. Fenomenolojinin Fransa'daki önde gelen temsilcilerinden biridir.

Paris'te Yüksek Öğretmen Okulu'nda öğrenim gördü. 1931'de felsefe öğretmenliği sertifikası aldı. Liselerde öğretmenlik yaptıktan sonra II. Dünya Savaşı'nda subay olarak görev yaptı. 1945'te Lyon Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğüne getirildi, 1949'da Paris'e Sorbonne Üniversitesi'ne çağırıldı. 1952'de Collège de France'ta felsefe kürsüsüne atandı. 1945-52 arasında *Les Temps Modernes*'nin yayın yönetmenliğini Jean-Paul Sartre ile paylaştı.

Merleau-Ponty'nin en önemli felsefe yapıtları *La Structure du comportement* (1942; Davranışın Yapısı) ve *Phénoménologie de la perception*'dur (1945; Algının Fenomeno-

lojisi). Edmund Husserl'den büyük ölçüde etkilenmesine karşın, onun "başkalarının bilinmesi" ile ilgili kuramına karşı çıktı; bu konuda kendi kuramını bedensel davranış ve algımla temeline dayandırdı. Belirli bir uyarımlar dizgesinin hangi sonuçları doğuracağını ortaya çıkarabilmek için organizmayı bir bütün olarak ele almak gerektiğini savundu. Merleau-Ponty'ye göre algı bilginin kaynağıydı ve bu nedenle geleneksel bilimlerden önce ele alınmalıydı.

Toplumsal ve siyasal sorunlarla da ilgilenen Merleau-Ponty'nin Marksist bir yaklaşımla kaleme aldığı denemeleri 1947'de *Humanisme et terreur* (Hümanizm ve Şiddet) adıyla yayımlandı. Sovyet düzeninin o dönemdeki en incelenmiş savunularından birini içeren bu yapıtında Sovyet düzenindeki şiddet ögesi karşısında önyargılı olunmamasını önerdi ve Batı'nın ikiyüzlü olarak nitelediği tutumunu eleştirdi. Kore Savaşı dolayısıyla düş kurlığına uğrayan Merleau-Ponty bu dönemde Kuzey Kore'yi destekleyen Sartre'dan da uzaklaştı. 1955'te *Les Aventures de la dialectique* (Diyalektikğin Serüvenleri) adıyla yayımladığı denemelerinde Marksist konumunu sürdürmekle birlikte, Marksizmin tarih üzerine söylenmiş son söz olmadığını, daha çok buluşsal bir yöntem olarak değer taşıdığını savundu. Daha sonra yeniden teknik felsefe çalışmalarına döndü. Merleau-Ponty'nin öteki yapıtları arasında *Sens et non-sens* (1948; Anlam ve Anlamsızlık), *L'Oeil et l'esprit* (ös 1964; Göz ve Tin) ve *Le Visible et l'invisible* (ös 1964; Görünen ve Görünmeyen) sayılabilir.

Merlin, Arthur efsanesinde büyücü ve bilge kişi. Eski Kelt mitolojisindeki kişiliklerle (özellikle Gal gelenegindeki Myrddin) bağlantılıdır. Arthur efsanesinde anlaşılabilir bir kişi olarak belirir. Kişiliğindeki dalgalanma ve tutarsızlıklar çoğunlukla değişik anlatıların gereklerinin ya da büyü ve cadılık karşısındaki kuşkucu tutumunun ürünüdür. Dolayısıyla Merlin'in ele alınışı, Arthur dönemi romansının değişik gelişme aşamalarını yansıtır.

Monmouth'lu Geoffrey, *Historia regum Britanniae* (y. 1136; Britanya Krallarının Tarihi) adlı yapıtında Galli ilkçağ uzmanı Nennius'un aktardığı (ü. y. 800) bir öyküyü Merlin'e uyarladı. Efsanevi İngiliz kralı Vortigern'e öğütler veren Ambrosius adlı erkek çocuk Geoffrey'nin uyarlamasında Merlin Ambrosius adıyla Uther Pendragon'un (Kral Arthur'un babası), sonra da Kral Arthur'un danışmanı olmuştur. Daha sonraki yapıtı *Vita Merlini*'de (Merlin'in Hayatı) Geoffrey, kehanet gücü taşıyan bir orman adamıyla ilgili kuzey destanını uyarlayarak Merlin öyküsünü daha da geliştirdi. 13. yüzyıl başlarında Robert de Borron'un manzum romansı *Merlin*, onu bu dönemde Arthur efsanesiyle bağlantılı olan Kutsal Kâse'nin(*) peygamberi yaparak öyküye Hristiyanlık boyutunu ekledi. Vulgata çevriminin (bak. Arthur efsanesi) ilk bölümünün yazarı, Merlin'in kişiliğinin şeytanca yönünü ön plana çıkardı. Daha sonraki bölümlerde ise Merlin yeniden Kutsal Kâse'nin peygamberi oldu, Arthur'un danışmanlığı rolü ise iyice genişletildi. Örneğin Uther'e bir şövalye örgütü olan Yuvarlak Masa'yı kurmasını salık veren ve gerçek varisini belirlemesi için taşla saplanmış bir kılıcı çıkarma sınavı yapmasını öneren Merlin'di. Burada ayrıca, Merlin'in Göl Kraliçesi'ne duyduğu ve sonunda kendi ölümüne yol açan sevdanın bir öyküsü de yer alıyordu.

Merlin, Antoine-Christophe, takma adı MERLIN DE THIONVILLE (d. 13 Eylül 1762, Thionville - ö. 14 Eylül 1833, Paris, Fransa), 1793-94'teki radikal demokrat Jakobben rejiminin yıkılışından sonra, tutucu Thermidor Ayaklanması'nı örgütleyenlerin önderlerinden.

Merlin bir savcının oğluydu. 1788'de avukat olmadan önce ilahiyat öğrenimi gördü. Ertesi yıl (1789) devrim başladı. 1791'de Kurucu Meclis'e seçildi. Kurucu Meclis'te ateşli biçimde, yurtdışına kaçanların (*émigré*) mallarına el konmasını, eşlerinin ve çocuklarının rehine olarak tutulmasını savundu. O dönemde Paris'in en radikal derneği olan Cordeliers Grubu'nun üç milletvekili üyesinden biriydi.

Eylül 1792'de yeni açılan Konvansiyon'a seçilen Merlin, aralık ayında görevle Mainz'a gönderildi. Oradan Konvansiyon'a gönderdiği yazıda Kral XVI. Louis'in öldürülmesini istedi. Kral Ocak 1793'te idam edildi. Merlin Mainz'ı kuşatan Avusturya-Prusya ordularına karşı kenti büyük bir cesaretle savundu. Temmuz 1793'te garnizon teslim olunca Vendée'de ayaklanan Katolik karşıdevrimcilerle savaşmaya gitti. Ama Merlin'in Mainz'da düşmanla işbirliği ettiğinden kuşulanan Jakoben Kamu Güvenliği Komitesi onu kasımda Paris'e geri çağırdı. Buna karşı Merlin, 9 Thermidor'da (27 Temmuz 1794) Jakoben önderi Robespierre'i devirecek komploculara katıldı. Bu dönemde izleyen Thermidor Ayaklanması sırasında *Jeunesse dorée* (moda düşkünlü gençlik) adı takılan ve burjuva kökenli, modaya uygun giyinen gençlerin Jakoben işçileri sindirme hareketini örgütledi. Merlin Direktuar döneminde 1795'ten 1798'e değin Beş Yüzler Meclisi'nde yer aldı. 1798'de posta genel müdürlüğüne atandı. Napoléon yönetimi sırasında (1799-1815) ortalıkta pek görünmedi. 1815'te Kral XVIII. Louis iktidara dönünce sürgün cezasına çarptırılmadı.

Merlin, Philippe-Antoine, Kont lakabı DOUAI'LI MERLIN, Fransızca MERLIN DE DOUAI (d. 30 Ekim 1754, Arleux - ö. 26 Aralık 1838, Paris, Fransa), 1789 Fransız Devrimi ve Napoléon döneminin önde gelen hukukçularından.

1789'da Douai kenti temsilcisi olarak katıldığı Kurucu Meclis'te feodal ayrıcalıklara son veren yasaların kabul edilmesinde belirleyici rol oynadı. Eylül 1792'de yeni kurulan Konvansiyon'a seçildi. Ocak 1793'te XVI. Louis'in ölüme mahkûm edilme kararını onaylayan meclis üyeleri arasında yer aldı.

Temmuz 1794'ten sonra Kamu Güvenliği Komitesi'nin hemen hemen sürekli üyesi olan Merlin, komitenin Jakobenlere karşı aldığı önlemleri destekledi. Konvansiyon'un Ekim 1795'te onayladığı ceza yasasını hazırladı. Kasım 1795'te Direktuar yönetimine geçişinin ardından adalet bakanlığına atandı. 18 Fructidor Darbesi'nden (4 Eylül 1797) iki gün sonra beş kişilik Direktörler Meclisi'ne girdi. Haziran 1799'da görevi köprüye kullanma suçundan mahkemeye çıkarılma tehdidi karşısında istifa etti.

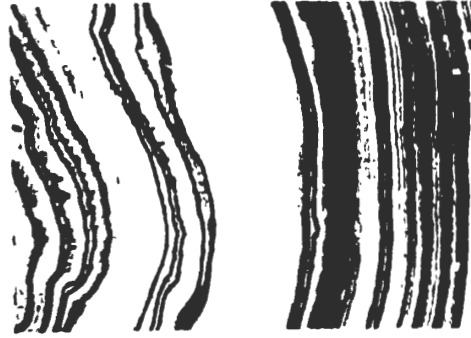
Napoléon döneminde başsavcılığa (*procureur général*) getirilen (1804) Merlin, Fransız Medeni Kanunu'nun hazırlanmasında öteki bütün hukukçulardan daha etkili oldu. 1806'da Devlet Şurası üyeliğine getirildi, 1810'da ise kont yapıldı. Birinci Restorasyon'da (1814) XVIII. Louis'in safına geçtiyse de Temmuz 1815'te görevden uzaklaştırıldı. Napoléon'un yeniden tahta çıktığı Yüz Gün sırasında Temsilciler Meclisi'ne seçildi ve devlet bakanlığına atandı. İkinci

Restorasyon döneminde görevden alındı ve Benelüks ülkelerine sürgüne gönderildi. 1830 Temmuz Devrimi sırasında Fransa'ya döndü.

Merlo, Arjantin'de, Buenos Aires eyaletinde, Buenos Aires metropoliten alanında başlıca yerleşim alanı (*cabecera*) ve yönetim birimi (*partido*). Buenos Aires kentinin batısında yer alır. Bugünkü yönetim biriminin bulunduğu topraklar, Buenos Aires'in ikinci ve son kez kurulduğu 1580'den sonra yerleşime açıldı. 1730'da Francisco de Merlo'ya ait toprakların yakınında geçici bir kilise bölgesi kuruldu. Merlo'nun aynı yıl kurduğu Villa de San Antonio del Camino adlı yerleşmenin adı sonradan Merlo olarak değiştirildi. 1865'te resmen yönetim birimi ilan edilen Merlo, 66 km²'lik bir alanı kaplar. Merlo yerleşim planının dışındaki önemli merkezler San Antonio de Padua, Libertad ve Mariano Acosta'dır. Merlo yerleşim alanı eskiden yalnızca bir demiryolu kavşağı ve çevredeki tarım ve hayvancılık bölgesinin ticaret merkezi olarak önemliydi. Günümüzde Merlo yönetim biriminin yaklaşık yarısı Buenos Aires metropoliten alanı içinde kalır. Merlo'nun nüfus yoğunluğu öteki yönetim birimlerinin çoğundan düşüktür. Nüfus (1980) yönetim birimi, 292.587.

mermer, kireçtaşı (CaCO_3) ya da dolomitin [$\text{CaMg}(\text{CO}_3)_2$], ısı, basınç ve sulu çözeltilerin etkisiyle başkalaşıma (metamorföz) uğraması sonucunda ortaya çıkan kayaç. Ticari açıdan, yüzeyi parlatılabilen kalsiyumca zengin tüm dekoratif kayaç türleri ile bazı serpantinler de (yeşil somaki) mermer olarak kabul edilir.

Petrografik açıdan mermerler, ince katmanlı değil, kütleli kayaçlardır ve mikroskop altında herhangi bir kristal yapısı göster-

Eşmerkezli damarlı oniks mermeri
Smithsonian Institution, Washington, D.C

meyen kalsit tanelerinden oluşurlar. Kütle boyunca küçük çatlaklara rastlanır; bu çatlaklar, kalsite özgü eşaltıyüzlü dilinim (kesiştirginde rombik biçimler veren kırılma düzlemleri) özelliğiyle uyum içindedir. Daha ağır biçim değişimine (deformasyon) uğramış mermerlerde taneler şerit görünümü kazanır ve belirli doğrultularda uzar, hatta ezilir.

Mermerler genellikle mika şistleri, fillitler, gnayslar ve granülitler gibi başkalaşım kayaçlarıyla iç içe geçmiş yataklar halinde bulunur. Mermer yataklarının en sık rastlandığı bölgeler, verkabuğunun, aşırı kıvrılma ve korkayaç sokulmaları sonucunda derinlere gömülmüş yaşlı katmanlarıdır. Bu tür başkalaşım bölgelerinde, zengin fosil içerikli kireçtaşlarının gerçek mermere dönüşmesi olağan ve sık rastlanan bir olgudur; İtalya'daki Carrara'da ve Norveç'teki Bergen'de olduğu gibi kimi yerlerde de, dönüşüm süreci henüz tamamlanmamış ve organik yapılar tümüyle yok olmamış durumdadır. Öte yandan en katıksız başkalaşım mermerleri bile bazı eklenti mineraller içerir ve bazı durumlarda bunlar

kütlenin önemlice bir bölümünü oluşturabilir. Eklenti minerallerden en sık rastlananları, küçük yuvarlak kuvars taneleri, renksiz ya da soluk sarı renkli mika (muskovit ve flogopit) pulları, koyu renkli parlak grafit yongaları, demir oksitler ve küçük pirit kristalleridir. Çoğu mermerde, kireç ve magnezyum oksit silikatlarından oluşan eklenti mineraller de (diyopsit, tremolit, feldispat vb.) bulunur.

Önceki kireçtaşı katışkıları halinde bulunan bütün bu mineraller, başkalaşım süreci sırasında tepkimeye girerek yeni bileşiklerin oluşumuna yol açmıştır. Mermerdeki alüminyum oksit, başlangıçta tortul kayada yer alan kil karışımlarından; silikatlar kuvars ve kilden; demir ise limonit, hematit ve piritten gelmiştir. Bazı mermerlerde başlangıçtaki kalkerli tortullar, dönüşüme uğramış yapıda mineral şeritleri halinde bulunur. Silikat mineralleri, bol miktarlarda bulundukları takdirde, mermerin renk kazandırır; örneğin piroksenler ve amfiboller yeşil; grena ve vezüviyanit kahverengi; epidot, kondroit ve sfen sarı rengi egemen kılar. Siyah ve gri renkler ise, ince grafit pullarından kaynaklanır.

Başkalaşım mermerlerinin daha sonra uğradığı biçim değişiklikleri ve kimyasal çözünme süreçleri, kütlenin ilginç renkli çekiç görünümler kazanmasına neden olur. Yer hareketleri mermer kayacın kırılmasına ve buraların sonradan kalsitle dolarak damarların oluşmasına yol açabilir; bunun sonucunda son derece hoş görünümlü breşli ya da damarlı mermerler ortaya çıkar. Kimi zaman kırık molozlar, mermerin basınç altında akması sonucunda yuvarlanarak yuvarlak bir yapı kazanırlar.

Oniks mermerleri, eşmerkezli kalsit ya da aragonit kuşaklarından oluşur. Bunlar mağara ile inlerdeki ve kaynarca ağız yakınındaki soğuk su çözeltilerinden çöker. Aslında bunlar tam olarak ne oniks, ne de mermerdir; gerçek oniks, büyük ölçüde silisyum dioksitten oluşan şeritli kalsendondur (kadıköy taşı). Oniks mermerine eskiden "sumermeri" (albatr) denirdi, ama bugün bunun bir kalsiyum sülfat kayacı olan jips (alçıtaşı) olduğu bilinmektedir. Bu mermerler, içerdikleri demir oksit nedeniyle çoğunlukla kahverengi ya da sarı renklidir. İtalyan antikalarında kullanılan *giallo antico* ("eski sarı mermer"), Toscana'dan çıkartılan kırmızı benekli Siena mermeri, Meksika'da México yakınlarındaki Teacali'den ve ABD'de California'daki El Mar-mol'dan çıkartılan mermerler ve Kartaca ile Roma'da inşaata taşı olarak kullanılan ve 1849'da Abdullah Vadisinde yeniden keşfedilen Cezayir oniksi, bu türden mermerlerdir.

Mermerler, temel olarak inşaatlarda ve anıtlarda, iç dekorasyonda, heykeltiricilikte, masa üstlüklerinde ve süs eşyalarının yapımında kullanılır. Rengi ve görünümü mermerin başta gelen özellikleridir. Mermeri oluşturan taneler birbirine sıkıca tutunduğundan, mermerler aşınmaya karşı son derece dayanıklıdır; zemin ve merdiven döşemelerinde yaygın olarak kullanılır. Mermerlerin ışığı iletme özelliği heykeltiricilik açısından çok önemlidir; ılık mermer 12,7-38 mm kadar işler ve buradan alttaki kristallerce yansıtılır, bu da mermerin ışıltıya bir görünüm kazandırır. Damarlı mermer, renkli mermerler, oniks mermeri ve yeşil somaki, iç dekorasyonda ve bezemecilikte kullanılır. En değerli mermer türü olan heykel mermerinin arı beyaz renkli ve düzenli tane yapılı olması gerekir. Açıkta kullanılan mermerlerde ise geçirimsiz ve yarıksız olma özelliği aranır, çünkü bu durumda kütleye sızan su, taşın rengini

yitirmesine, don durumunda ise parçalanmasına neden olabilir. Ayrıca bu mermerlerin pirit içermemesi gerekir, çünkü bu katışı da kütleinin ufalanmasına yol açabilir.

Mermer ocaklarındaki çıkartma işlemlerinde, patlayıcı kullanımına pek başvurulmaz, çünkü çok dalgaları kütlede kırılmalara ve çatlamalara yol açabilir. Bu nedenle, 5 cm genişliğinde ve birkaç metre derinliğinde oyuklar açan kalem uçlu çelik çubuklarla çalışan kanallama aygıtlarından yararlanılır. Oyma işlemi sırasında olanaklı olduğunca kayaçta var olan doğal çatlaklardan yararlanılmaya çalışılır ve işlem lifli mineral damarları boyunca uzanan kolay yarıma hatları doğrultusunda sürdürülür. Oluklar ve çatlaklar yardımıyla ana kütlede ayrılan mermer bloğu, sondaj deliklerine yerleştirilen kamalarla dışarı alınır. Daha sonra blok paralel demir testerelerle çeşitli parçalara ayrılır. Mermer, torna ya da zımpara taşı tezgâhlarında işlenir, ardından da ince aşındırıcılarla perdahlanır.

Türkiye'de mermer üretimi. Türkiye'de ekonomik açıdan önem taşıdığı bilinen mermer yataklarının büyük bölümü, ülkenin batı kesimindedir. Bu yatakların bulunduğu yörelerde işletilen mermer ocaklarından bloklar halinde çıkarılan mermerler çeşitli biçimde değerlendirilecekleri yerlere taşınır. Heykel yapma, süsleme, döşeme ve kaplama işlerinde değerlendirilen bu blokların tümü ticari açıdan mermer adıyla anılırsa da, bunların bir bölümü aslında granit, diyabaz, breş ve onikstir.

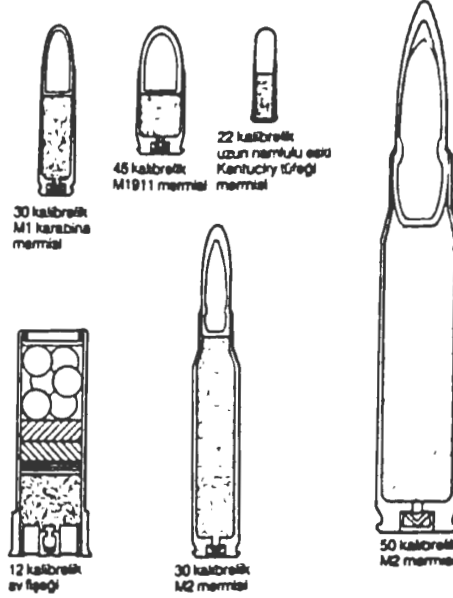
Türkiye'deki mermer yataklarının Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) tarafından hesaplanabilen genel rezervi 1,5 milyar m³'ü aşmaktadır. Buna göre ülkedeki mermer yataklarından başlıcalarının dağılımı ve rezerv miktarları şöyledir. Karadeniz Bölgesi'nin Giresun ilinde 35 milyon m³ muhtemel rezerv (granitli); Marmara Bölgesi'nin Bursa ilinde 100 milyon m³ mümkün, Balıkesir ilinde yalnızca Marmara Adasının güney kesiminde 400 milyon m³ mümkün, Çanakkale ili Biga yöresinde 152 milyon m³ jeolojik rezerv; Ege Bölgesi'nin İzmir ilinde 100 milyon m³ mümkün, Afyonkarahisar ilinde 276 milyon m³'ten çok görünür, yaklaşık 90 milyon m³ muhtemel ve 19 milyon m³'e yakın mümkün, Denizli ilinde 90 milyon m³'ten çok muhtemel rezerv; Akdeniz Bölgesi'nin Adana ilinde 70 milyon m³, Kahramanmaraş ilinde 20 milyon m³ ve Hatay ilinde 25 milyon m³ mümkün rezerv; İç Anadolu Bölgesi'nin Konya ilinde 27 milyon m³'ten çok görünür ve muhtemel rezerv. Ayrıca Samsun, Çorum, Kocaeli, İstanbul, Manisa, Kütahya, Uşak, Aydın, Eskişehir, Yozgat, Sivas, Erzincan, Van ve Hakkâri illerinde de azımsanmayacak miktarda mermer rezervleri vardır. Bunlardan başka Muğla, Kırşehir ve Kırklareli illerinde de önemli mermer rezervleri saptanmıştır.

Türkiye'deki mermer yataklarından birçoğunun ilkçağdan beri işletildiği, çıkarılan mermerlerin Avrupa'da ve Anadolu'da yer alan bazı tarihsel yapıların inşası ile süslemesinde kullanıldığı bilinir. Bunların başlıcaları çeşitli renklerdeki Afyonkarahisar mermerleri ile beyaz ve gri damarlı Marmara mermerleri, yörede hamursuztaşı adıyla anılan gri beyaz renkli Muğla mermerleri, mavimsi gri Yalova mermerleri, benekli gri beyaz renkli Kütahya mermerleri, beyaz renkli İzmit mermerleri, sarı benekli gri ve beyaz renkli Denizli mermerleri ve beyaz renkli Şelçuk mermerleridir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 1991 yılına ait verilerine göre Türkiye'de 71.045 m³ mermer, 103.618 ton da mermer molozu üretilmiştir. Aynı kuruma göre yurtdışı-

na 47.817 ton çeşitli renk ve biçimde mermer ihraç edilmiştir.

mermer hastalığı bak. osteopetroz

mermi, ağır ya da hafif ateşli silahlarla belirli bir hedefe doğru fırlatılan cisim. Hafif silahlarla ateşlenen mermi çekirdeklerine ya da kovan, itici barut ve mermi çekirdeğinden oluşan fişek(*) grubuna da kimi zaman mermi denir; ama mermi, esas olarak içine patlayıcı madde yerleştirilmiş çekirdek(*) türüdür. 15. yüzyılda kullanılmaya başlayan top mermisi, önceleri içine metal ya da taş güllerin bulunduğu basit bir

Hafif silah mermileri
Department of the Army

kovandan oluşuyordu. Kovan, toptan fırlatıldıktan sonra patlayarak bu gülleri çevreye saçıyordu. Daha sonraları mermiye patlayıcı barut eklendi; bu mermiler 18. yüzyıla değin yalnızca üst aç grubuyla atışlarda (örn. havanlarda) kullanıldı ve hemen hemen sadece kara savaşlarında uygulanmakla sınırlı kaldı. 19. yüzyılda mermiler, özellikle de şarapnel(*) biçimindekiler, görerek yapılan topçu atışı için uyarlandı.

Modern güçlü patlayıcılar içeren top mermileri kovan, itici barut ve patlayıcı maddeden oluşur. Merminin dibindeki bir fûnye itici barutu, merminin ucundaki başka bir fûnye de patlayıcı maddeyi ateşler. Zırh delici bir mermi, rüzgâr kalkını olarak etki yapan sivri uçlu ve içi boş bir barut, ağır ve küt uçlu zırh delici mermi başlığı, çelik çekirdek ve merminin dibine yerleştirilen patlayıcı maddeden oluşur. Bu mermilerin bazı yüksek hızlı türlerinde tungsten karbür çekirdek kullanılır. Fişek kovanlarında genellikle pirinç yerine çelik kullanılmaktadır.

Tüfek, tabanca ve makineli tüfek cephanesinde mermi sözcüğü çoğunlukla pirinçten yapılmış kovan, itici barut ve çekirdek grubu için kullanılır. İtici barutu içeren kovanın boyun kısmına mermi çekirdeği, dibine de itici barut yerleştirilir. Av tüfeği cephanesinde ise mermi saçma, barut, fûnye ve kovandan oluşan bir fişektir. Kovan genellikle fûnye (ateşleme) kabını içeren pirinç bir tabana tutturulmuş kâğıt ya da plastikten oluşur.

Merneptah, İÖ 1236-1223 arasında Mısır firavunu. Libya istilasına karşı ülkesini başarıyla savunmuştur.

II. Ramses'in 13. oğluydu. Altmış yaşına yaklaşırken tahta çıktı. Hükümdarlığının

ilk yıllarında Filistin'deki Aşkelon, Gezer ve Yenoam kentlerinde çıkan ayaklanmalara bastırdı. Bu arada Libyalılar delta düzlüklerinin batısındaki tampon bölgeye sızarak Mısır topraklarına saldırılar düzenlemeye başlamışlardı. Merneptah, İÖ y. 1232'de Deniz Halklarının(*) Libyalıları silahlandırdığını ve onlarla birlikte, yörenin en büyük yönetsel ve dinsel merkezleri olan Memphis ve Heliopolis'e saldırmaya hazırlandıklarını öğrendi.

Rüyasına giren Tanrı Ptah'ın savaşı kazanacağı yolundaki sözlerinden cesaretlenen Merneptah, ordusunun başında düşmana karşı yürüyüşe geçti. Çarpışmanın yapıldığı yer kesin olarak bilinmemekle birlikte, dört ayrı yazıtta çarpışmanın Nil Deltası'nın yukarı çıkışının yakınında geçtiği belirtilir. İki ordu İÖ 1232 baharında karşılaştı. İzlediği stratejiyle, bir meydan savaşı bekleyen Libyalıları şaşkırtan Merneptah, piyadeleri ve arabalı savaşçıları yerlerinde tutarak düşmanın üzerine okçuları sürdü. Altı saat boyunca ok yağmuru altında kalan düşman ordusunun komutanı kaçtı ve Mısırlılar Libyalılar ile müttefiklerini bozguna uğrattı. Merneptah, Mısır'ın kurtuluşunun anısına, üzerleri yazılı dört stel dikirtti. Bunlardan İsrail Steli, Filistin'deki ayaklanmanın bastırılmasına ilişkin bilgi verir. İbrani metinleri uzmanları, buradaki olayların, Eski Ahit'teki Çıkış'ın son yılları ile Hakimler arasındaki dönemde geçtiğini öne sürerler. Sudan'da bulunan kırık stel parçalarından, Merneptah'ın büyük olasılıkla Filistin'deki zaferinden sonra Aşağı Nübye'deki bir ayaklanmayı bastırdığı öğrenilmiştir. Merneptah'ın İÖ 1223'te öldüğü sanılır.

Mernere, MERENRE olarak da yazılır, MERENRE ANTYEMSAF olarak da bilinir, Mısır'daki 6. sülalenin (İÖ y. 2345 - İÖ y. 2181), dördüncü firavunu.

Tahta çıkmadan önce kısa bir süre babası I. Pepi'yle birlikte hüküm sürdüğü sanılmaktadır. Hükümdarlığının ilk yılında, Mısır'ın güney sınırındaki Assuan Adasını ziyaret ederek Nübyeli kabile reislerinin kendisine bağlılık yemini etmesini sağladı. Ülkenin güney kesimlerine özel bir önem verdiğinden en güneydeki bölgenin valiliğine Assuanlı bir devlet görevlisini atadı; Nübye'nin iç kesimine keşif ve ticaret seferleri düzenletti.

Öte yandan 5. sülale (İÖ y. 2494 - İÖ y. 2345) döneminden beri süregelen yetkilerin dağıtılması kuralına son vererek belirli bölgeleri tek bir görevlinin yönetimi altında birleştirdi. Bu amaçla babasının vezirinin oğlunun yetkilerini iki eyaleti kapsayacak biçimde genişletti. Ayrıca, babasının en güvendiği bakanı olan Ün'i'yi, Yukarı Mısır'ın valiliğine getirdi. Böylece ilk kez, bütün Yukarı Mısır bölgesi tek bir görevlinin yönetimine verilmiş oldu. Mernere ayrıca, Assuan'dan adına yaptırılacak piramitte kullanılacak taşları getirebilmek için çavdamlar arasında beş kanal kazdırdı ve gemiler yaptırdı. Nil Deltasında bulunan bir anıtta, Mernere'nin, üvey kardeşi II. Pepi'yi ardılı ilan ederek bir süre onunla birlikte hüküm sürdüğü belirtilir. Mernere, tek başına dört yıl hüküm sürübildi ve büyük olasılıkla genç yaşta öldü.

Meroe, Sudan'da, Kabusiye'nin 6,4 km kuzeyinde yıkıntıları bulunan eski Kuşi kenti. Nil'in doğu kıyısında yer alır. Kenti çevreleyen yöre de aynı adla anılır. Mısır'da hüküm süren 25. sülalenin İÖ 656'da Kuşi topraklarına çekilerek Meroe'ye yerleştiğine ve özgün bir Mısır-Kuşi

kültürü geliştirdiğine inanılır. Mısır firavnu II. Psammetikos İÖ 590'da Napata'yı ele geçirmesinin ardından başkenti, daha önce güney bölgesinin yönetim merkezi olan Kuşi Krallığı'nın başkenti Meroe'ye taşıdı. Bu dönemde büyük bir gelişme gösteren Meroe, konumunu sarsan bir Roma istilasına karşın varlığını sürdürdü. Ama Siyahların ve Nil kabilelerinin saldırılarıyla genişlemeye başladı ve 4. yüzyıl başlarında Ella-Amida'nın komutasındaki Aksum ordularına ele geçirilerek yıkıldı. Meroe'nin düşmesinden sonra kralliyet ailesinin batıdaki Darfur'a kaçtığı ve demir işlemeciliğindeki bilgi ve becerilerini özellikle Çad Gölü çevresindeki Bantulara aktardığı öne sürülmüştür.

Meroe'de 1902'de başlayan kazılarda sanayi ve sanat alanında gelişmiş büyük ve kalabalık nüfuslu bir kentin cadde ve yapıları ortaya çıkarıldı. Başlıca yapıların arasında ırmak kıyısı boyunca uzanan rıhtım, hemen yakındaki saraylar, büyük bir Amon tapınağı ve kötü bir Roma hamamı kopyası sayılabilir.

Meroe dili, eskiden antik Meroe kenti (bugün Sudan'da) ve çevresinde konuşulan dil. İÖ y. 200 - İS 4. yy arasından kalma Meroe yazıtlarında iki tür yazı (genel kayıtlar için lineer ya da demotik, kralliyet yazıtları ve dinsel yazıtlar için taş üstüne hiyeroglif) kullanılmıştır. Mısır hiyeratik ya da demotik yazıları gibi genellikle sağdan sola doğru, bazen de dikey olarak yazılan bu yazıtların Mısır yazıtlarından esinlendiği ya da etkilendiği söylenebilir. Hatta bazı Mısır ve Meroe yazıtlarında aynı işaretlerin kullanıldığı görülür. Meroe dilinde günümüze ulaşan metinler arasında, mezar yazıtları (eldeki metinlerin en büyük bölümünü bunlar oluşturur), tapınak kabartmalarının üstündeki yazılar, duvar yazıları ve çeşitli uzun kralliyet metinleri yer alır. Ayrıca, Aşağı Nübye'nin görece kurak bölgelerinde birkaç papirus parçası bulunmuştur. Assuan Yüksek Barajı'nın inşaatı sırasında yapılan kazılar sırasında da, bu dilde yazılmış bazı yeni metinler ortaya çıkarılmıştır. Meroe dilindeki bazı sözcüklerle dilbilgisinin bazı özellikleri bilinmekle birlikte, dilin büyük bölümü henüz çözülememiştir. Bazı dilbilimciler Nübye ya da Doğu Sudan dilleriyle akraba olduğunu ileri sürmüşlerse de, Meroe dilinin başka dillerle ilişkisi üzerine henüz kesin bilgiler edinilememiştir.

Mérovée bak. Merowech

Merovenj HANEDANI, geleneksel olarak Fransa'daki ilk kral soyu kabul edilen Frank hanedanı (476-750).

Merovenj adı, Merowech'ten gelir. Merowech hakkında bilinen tek şey, başkentleri Tournai (bugün Belçika'da) olan Sal Franklarının hükümdarı I. Childéric'in babası olduğudur. Childéric'ten sonra 481 ya da 482'de tahta çıkan oğlu I. Clovis, Sal Franklarının tümünü ve Ripuar Frankları ile Alamanları egemenliği altına aldı; Burgonya ile bugünkü Provence dışında bütün Galya'yı yönetimi altında birleştirdi. Ayrıca Hristiyanlığı benimseyen ilk Germen kralı oldu (496 ya da 506). 511'de ölünce, ülkesi oğulları I. Theoderich, Clodomir, I. Childeric ve I. Clotaire arasında bölüştürüldü. Dört kardeş birbirleriyle sık sık kanlı çatışmalara girdiler. Gene de Franklar, yaklaşık 531'de Thüringen'i, 534'te de Burgonya'yı alarak egemenliklerini genişlettiler; Akdeniz kıyısındaki Septimania, Bavyera ve kuzeydeki Sakson toprakları ise, ele geçiril-

mese bile denetim altına alındı. 558'de Clovis'in oğullarından yalnızca I. Clotaire sağ kalmıştı ve onun ölümüne değin (561) Frank toprakları bir daha bölünmedi.

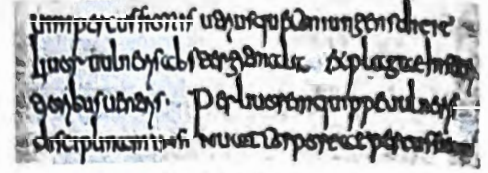
561'de Frank toprakları, I. Caribert, Guntram, Sigebert ve I. Chilpéric adlı kardeşler arasında yeniden bölündü; bunun ardından, özellikle Galya'nın kuzeybatısında bulunan Chilpéric ve karısı Fredegund ile kuzeydoğudaki Sigebert ve karısı Brunhilda arasında aile içi çekişmeler ve entrikalar yeniden baş gösterdi. Bir yandan hanedan çatışmaları, bir yandan batıda Bretonlarla Gaskonyalıların, güneydoğuda Lombardların, doğuda da Avarların Franklara yönelik baskıları karşısında, krallıklar yeniden örgütlendi. Doğudaki birçok bölge, başkent Metz olmak üzere Austrasia (Doğu Frank) Krallığı altında birleştirildi. Batıda başkenti önce Soissons, sonra Paris olan Neustria (Batı Frank) Krallığı kuruldu. Güneyde ise, başkenti Chalon-sur-Saône olan, yeni topraklarla genişlemiş Burgonya Krallığı vardı. I. Chilpéric'in oğlu ve Neustria kralı II. Clotaire'in, miras yoluyla öbür iki krallığı da ele geçirmesiyle, 613'te Frank birliği yeniden sağlanmış oldu. 639'da Clotaire'in oğlu Dagobert'in ölümü üzerine ülke yeniden bölündü. Ama aradan geçen zaman içinde, bir yanda Neustria ile Burgonya, öbür yanda da Austrasia olmak üzere iki bölgenin kralları, yetkilerinin çoğunu saray nazırları denen görevlilere bırakmak zorunda kalmıştı. Son Merovenj kralları, nüfuzlu saray nazırlarının isteğine göre tahta çıkarılan ya da tahttan indirilen birer kukla durumundaydı. Merovenjlerin sonuncusu olan III. Childéric, Austrasyalı saray nazırlarının soyundan gelen III. Pépin (Kısa) tarafından tahttan indirildi. Bu saray nazırları soyu, sonunda tahtı tümüyle ele geçirerek Karolenj hanedanını(*) kurdu.

Merovenj sanatı, bugünkü Fransa ve Almanya'nın Ren Bölgesi'nde kurulu Frank Krallığı'nda Merovenj hanedanı döneminde (476-750) gelişen sanat üslubu. Kendisini izleyen Karolenj sanatının(*) hazırlayıcısı olmuştur. En önemli özelliği, klasik Roma sanatı ile Germen ve Frank geleneklerini birleştirmesidir. Daha çok soyutlamalara, geometrik biçimlendirmelere yönelmiş, insan figürüne çok az yer vermiştir. Sanatçılar daha çok yüzeyler üstünde durmuş ve özgün bir süsleme dili yaratmışlardır. 5. yüzyıldan sonra Merovenj sanatında Germen üslubu daha ağır basmaya başlamıştır.

Daha çok küçük ölçekli maden işçiliğine (örn. kuyumculuk, kiliseye ait nesneler vb) dayanan Merovenj sanatından pek az örnek kalmıştır. Onun için bu konudaki bilgiler ya mezar buluntularına ya da o dönemden kalan yazılı betimlemelere dayanır. Taş ya da mermer heykel azdır; mimarlık yapıtları da kalıcı olmamıştır. Birkaç önemli Merovenj yazması günümüze ulaşmıştır. 8. yüzyıldan kalma Gellone Ayin Kitabı (Ulusal Kütüphane, Paris) bunlardan biridir. İrlanda-Sakson yazmaları gibi Merovenj yazmalarındaki resimlerin renkleri de kırmızı, yeşil ve sarıyla sınırlıdır. Hayvan örgeleri daha yaratıcı biçimde kullanılmıştır; zaman zaman harflerin kuş ya da balıklarla oluşturulduğu görülür. Merovenjlerin sanat alanına katkısı oldukça azsa da, Merovenj sanatının Akdeniz ve Barbar geleneklerini kaynaştıran özgün ve canlı bir yanı vardır. Sanatın hanedanın yıkılmasından sonra da etkisini sürdürmesini sağlayan temel etken budur.

Merovenj yazısı, Romalıların el yazısından türemiş ve Karolenj döneminden önce Frank ülkesinde kullanılmış yazı. Burgonya'daki Luxeuil 7. ve 8. yüzyıllarda Merovenj el yazısının gelişmesinde özellikle

önem taşıyan bir merkezdi. Kuzey Fransa'daki Corbie Kadınlar Manastırı'nda geliştirilen yazı üslubu ise yuvarlak ve yarım boy

Büyük Gregorius'un *Moralia* adlı kitabından küçük harf Merovenj yazısı, 8. yy; British Library, Londra
British Library, Londra

yuvarlak büyük harflerin etkisini yansıtmaması bakımından önem taşır.

Merovenj yazısı, ortaçağda kullanılan gotik yazının biçimlendirilmesinde oynadığı rolden ötürü, paleografi uzmanlarının dikkatini çekmektedir. Vizigot yazısında olduğu gibi Merovenj yazısında da Romalıların el yazısında görülen düşey ritim sürdürülmüştür. Bu yazıyla yazılmış yazmaların özellikle ilk satırlarında köşeli karakterler kullanılmış, harfler ise sıkışık olarak dizilmiştir.

Merowech, Fransızca MÉROVÉE (ü. İS y. 450), Sal Franklarının kralı. Frank efsanelerine göre Merovenj hanedanına adını vermiştir. Merovenj kralları I. Childéric'in babası, I. Clovis'in dedesidir.

Yaşamına ilişkin kesin bilgi yoktur. Tours'lu Aziz Gregorius'un *Historia Francorum* (Franklar Tarihi) adlı yapıtında adı geçer. Sonraki kaynaklara göre Catalaunum Ovasında (451) Hun hükümdarı Attila'ya karşı savaşmıştır.

Merre Dağları, Arapça CEBEL MERRE, Sudan'da volkanik dağ sırası. Darfur'l-Cenubiye (Güney Darfur) ilinde (*müdiriye*), el-Faşir'in güneybatısında 160 km boyunca uzanır. Nil ile Çad Gölü arasındaki su toplama havzasının en yüksek noktasıdır; yüksekliği 3.000 m'yi geçer. Bahrül-Arab'ın bazı kolları bu dağların güney sırtlarından doğar.

Merriam, Clinton Hart (d. 5 Aralık 1855, New York kenti, New York - ö. 19 Mart 1942, Berkeley, California, ABD), ABD'li biyoloji ve etnoloji bilgini. National Geographic Society (1888) ile ABD Balık ve

Merriam
Smithsonian Institution, Washington, D.C

Yabanıl Yaşam Servisi'nin kurulmasına katkılarıyla tanınır.

1872-76 arasında Hayden Jeoloji Araştırmaları kapsamında Utah, Idaho, Montana ve Wyoming'i dolaştı. Kırk sekiz eyalet ile Alaska, Bermuda Adaları ve St. Lawrence Irmağı bölgesinde araştırmalar yaparak örnek topladı. 1885-1910 arasında Tarım Bakanlığı'na bağlı Kuşlar ve Memeliler Bölümü'nü yönetti. Bu bölüm 1896'da Biyoloji Araştırmaları Kurumu, daha sonra da Balık ve Yabanıl Yaşam Servisi adını aldı. Ülke-

deki bitki ve hayvanların dağılımıyla ilgili çalışmaları sonucunda Merriam, sıcaklık farklılıkları temelinde bir yaşam alanları şeması oluşturdu.

Smithsonian Institution'da araştırma görevlisi (1910-39) ve Coğrafi Adlar Kurulunda başkan (1917-25) olarak görev yaptığı sırada, Pasifik Kıyı Bölgesi'nden 157 Yerli kabilesinin nüfus dağılımı, dilleri ve mitolojileri üzerine bir çalışma yürüttü. Başlıca yapıtları *Geographic Distribution of Life in North America* (1893; Kuzey Amerika'da Canlıların Coğrafi Dağılımı) ve *The Dawn of the World*'dür (1910; Dünyanın Şafağı).

Merriam-Webster sözlükleri, ABD'de G. & C. Merriam Company'nin (1982'de adı Merriam-Webster Inc. olarak değiştirildi) yayımladığı çeşitli sözlükler. Bunlar arasında, 450 bini aşkın tanımıyla çağdaş Amerikan telaffuzuna ilişkin en kapsamlı kaynak niteliğindeki *Webster's Third New International Dictionary of the English Language* (1961) ile *Webster's New Collegiate Dictionary*'nin çeşitli basımları sayılabilir.

1831'de kuruluşundan başlayarak öncelikle okul kitapları yayımlayan G. & C. Merriam Company, 1843'te ölen Noah Webster'in *An American Dictionary of the English Language* adlı yapıtının haklarını aldı. Amerikan İngilizcesinin kısaltılmamış ilk sözlüğü olan bu yapıtın birinci basımı 1828'de, ikincisi 1840'ta yapılmıştı; yayınevi 1847 ve 1864'te sözlüğün yeni basımlarını yayımladı. *Webster's International Dictionary* adlı gözden geçirilmiş 1890 basımının tamamlanması 10 yıl sürdü. Yaklaşık 450 bin tanım içeren *Webster's New International Dictionary*'nin ilk iki basımı 1909 ve 1934'te yapıldı.

Merrick, Joseph Carey bak. Fil Adam

Merrifield, (Robert) Bruce (d. 15 Temmuz 1921, Fort Worth, Texas, ABD), ABD'li biyokimyacı ve eğitimci. Aminoasit zincirlerinin ya da polipeptitlerin önceden belirlenen bir düzende birleşimlenmesine olanak sağlayan basit bir yöntem geliştirerek 1984 Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır. 1943'te Los Angeles'taki California Üniversitesi'ni bitirdi. Bir süre kimyacı, daha sonra öğretmen ve araştırma asistanı olarak çalıştı. Aynı üniversitede biyokimya dalında sürdürdüğü doktora çalışmasını tamamlayarak Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'ne girdi (1949).

Polipeptitlerin birleşimi üzerine yürüttüğü araştırmalarında, aminoasidin çözünmeyen bir katıya tutunarak sabit bir uç oluşturduğu düşüncesinden yola çıkarak yeni bir yöntem geliştirdi. Bu yöntemle göre oluşan sabit uca öbür aminoasitlerin birer birer bağlanmasıyla, sonradan katı maddeden kolaylıkla ayrılabilen bir zincir oluşabilecekti. Mekanik olarak gerçekleştirilebilen bu işlem, hormon ve enzim araştırmalarına önemli katkılarda bulunduğu gibi sanayide insülin ve interferon gibi maddelerin üretiminde de yararlı oldu.

Merrill Lynch and Company, Inc., ABD'li finans hizmetleri holdingi. En önemli bağlı kuruluşu olan Merrill Lynch, Pierce, Fenner & Smith Inc., ABD'de menkul değer alım satımıyla uğraşan en büyük şirkettir. Merkezi New York kentindedir.

Tahvil alım satımıyla uğraşan Charles E. Merrill (1885-1956), 1914'te kurduğu küçük yatırım bankacılığı şirketine bir yıl sonra Edmund C. Lynch'i ortak etti. Mağaza zincirlerinin menkul değerlerini pazarlama konusunda uzmanlaşan ortaklık, giderek büyüdü ve gelişti. 1927'de Safeway Stores,

Inc. mağaza zincirinin kurulmasına katkıda bulunan Merrill, hesaplarını E. A. Pierce and Company'ye devrederek 1930'da emekliye ayrıldı. Ama 1940'ta Wall Street'e geri dönerek, New Orleans kökenli borsa sim-sarları Fenner ve Beane'in da şirkete katılmasını sağladı.

O sırada adı Merrill Lynch, Pierce, Fenner & Beane olan bu borsa simsarlığı şirketi, Merrill'in önderliğinde, "Wall Street'i Main Street'e" taşıma, yani borsanın nasıl çalıştığını açıklayarak daha çok sayıda orta gelirli yatırımcıyı piyasaya çekme işine girişti. Başka simsarlık şirketlerinde de büyük ölçüde taklit edilen yaratıcı halkla ilişkiler teknikleri aracılığıyla sunduğu hizmetleri yaygın biçimde tanıttı ve küçük tasarrufları topladı. Ayrıca borsa simsarları için bir eğitim okulu açtı ve çalıştırdığı simsarlara prim yerine aylık ödeme sistemini başlattı. 1950'lerde seçilmiş büyük kentlerin banliyölerine finans hizmetleri sunan "geziçi borsa"ları devreye soktu. Merrill Lynch aynı zamanda, kendi mülkiyetinde bulunan menkul değerleri halka açıklayan ilk simsarlık şirketi oldu. 1958'de ortaklığı Winthrop H. Smith'in katılımıyla şirket, Merrill Lynch, Pierce, Fenner & Smith adını aldı.

1970'lerde Donald T. Regan'ın (sonradan Başkan Ronald Reagan'ın hazine bakanı) yönetiminde genişlemeci bir politika izleyerek gayri menkul ve sigorta gibi değişik finansal hizmetlere de el atan şirket, ülkenin en büyük para pazarı karşılık fonunu kurdu. Uluslararası operasyonlarını Merrill Lynch International çerçevesinde yürüten şirket, 1973'te holdingleşti.

Merriman, John X(avler) (d. 15 Mart 1841, Street, Somerset, İngiltere - ö. 1 Ağustos 1926, Stellenbosch yakınları, Güney Afrika Birliği), 1908-10 arasında Kap Kolonisi (bugün Kaaprovinsie) başbakanı. 1849'da ailesiyle birlikte Kap Kolonisi'ne göç etti. Rondebosch'daki piskoposluk okulunda ve İngiltere'deki Radley College'da öğrenim gördü. 1861'de Kap Kolonisi'ne döndükten sonra, kadastro memuru olarak çalıştı, elmas ve şarap ticareti yaptı.

1869-1910 arasında Kap Meclisi'nde görev aldı. 1875-78 ve 1881-84 arasında, Kap Kolonisi'nde çeşitli bakanlık görevlerinde bulundu. İngilizleri, Güney Batı Afrika'da bir protektora yönetimi kurmaya ikna etmek için çaba gösterdiyse de bu girişiminden sonuç alamadı. İngiliz-Boer işbirliğinden yana olan Merriman, 1890-93 arasında yakın arkadaşı Cecil Rhodes'un kabinesinde yer aldı. 29 Aralık 1895'te Transvaal'e düzenlenen başarısız Jameson Baskını'nın ardından Rhodes'le ilişkisini kesti ve maddeleri denetim altında tutanlarla İngilizlere karşı etkin muhalefet yürüttü. 1898'de William Schreiner'in hükümetinde görev aldı. Güney Afrika Savaşı'na (1899-1902) önleme çabaları sonuçsuz kaldı ve hükümetin, Kap Kolonisi'ndeki ayaklanmacılara karşı acımasız önlemler alması üzerine 1900'de istifa etti.

Afrikaner yanlısı görüşleriyle yayımlacı politikalara karşı, İngilizce konuşan nüfusun sözcülüğünü üstlenen Merriman, 1903'te kurulan Güney Afrika Partisi'nin önderliğini üstlendi. Şubat 1908'de başbakanlığa getirildikten sonra, koloninin savaş sonrası mali durumunu düzeltmeye ve Güney Afrika için tek bir anayasa oluşturmaya çalıştı. 1909'da Güney Afrika Yasası'nı Londra'ya iletken heyette yer aldı. Güney Afrika Birliği'nin kurulmasının ardından başbakanlık görevi kendisine verilmediği için düş kırıklığına uğrayan Merriman, Louis Botha'nın, bir bakanlık görevi üstlenmesi için yaptığı öneriyi de reddetti. 1924'te emekli oluncaya değin Güney Afrika Birliği

Parlamentosu'nun bağımsız üyesi olarak, Botha ve Jan Smuts hükümetlerini destekledi.

Mersa Matruh, Mısır'ın kuzeybatı kesiminde, Batı Çölündeki Matruh ilinin (*mu-hafaza*) merkezi kent. Akdeniz kıyısında yer alan Mersa Matruh kıyısındaki tüm bölgesinin pazar ve dağıtım merkezidir. Başlıca ürünleri üzüm, zeytin, arpa ve meyvedir. Bölgede koyun ve keçi de beslenir.

Mersa Matruh, ılıman Akdeniz iklimi ve plajlarıyla ilgi gören bir sayfiye kentidir. Liman tesislerinin bulunduğu kent, ilin çeşitli kesimlerinde madencilik gelişmesiyle birlikte bir aktarma merkezine dönüşmüştür. Mersa Matruh kara ve demir yoluyla 270 km doğudaki İskenderiye'ye ve batıda Libya sınırına bağlanır. Ayrıca kenti Siva Vahasına bağlayan bir karayolu vardır. Nüfus (1984 tah.) 40.470.

Merseburg, Almanya'nın doğu kesiminde, Saksonya-Anhalt eyaletinde (*Land*) kent. Saale Irmağının sol kıyısında, Halle kentinin hemen güneyinde yer alır. Yaklaşık 800'de Slavlara karşı bir sınır kalesi olarak kuruldu. I. Heinrich (ö. 936), I. Otto ve II. Heinrich'in en gözde ikametgâhı olan kent 968'den Reform hareketi dönemine rastlayan 1561'e değin bir piskoposluk merkeziydi. 1188'de berar aldı. 1561'de Saksonya'nın, Otuz Yıl Savaşları sırasında da İsveçlilerin eline geçti (1631). 1656-1738 arasında Saksonya-Merseburg düklerinin merkezi olan kent 1815'te Prusya'nın yönetimi altına girdi. II. Dünya Savaşı sırasında bombardımandan büyük hasar gördü. Kentteki en önemli yapılar, 1480-89 arasında tamamlanan şato ile 13. ve 16. yüzyıllar arasında tamamlanan katedraldir. Kentte tuğla, bira, kâğıt ve alüminyum folyo üretilir. Kentin bitişindeki Schkopau'da büyük kimya fabrikaları ve bir enerji santrali vardır. Güneydeki Leuna'da ise ülke çapında tanınan bir kimya kompleksi bulunur. Merseburg'da kimya dalında eğitim veren bir yüksekokul vardır. Nüfus (1988 tah.) 45.822.

Mersenne, Marin (d. 8 Eylül 1588, Oizé yakınları, Maine - ö. 1 Eylül 1648, Paris), Fransız matematikçi, doğabilimci ve ilahiyatçı. Bulmuş olduğu Mersenne sayıları, bütün asal sayıları veren bir formülün geliştirilmesi yolundaki çabalar açısından önemli bir adım olarak kabul edilir. Mersenne sayıları ancak bazı asal sayıları verir, ama sayılar kuramında büyük gelişmelerin öncüsü olmuştur.

1611'de Paris'teki Katolik çileci tarikatı Minimlere katılan Mersenne, 1614-19 arasında Nevers'deki Minim manastırında felsefe dersleri verdi. Simya, astroloji ve benzeri gizli mesleklerin mistik görüşlerine şiddetle karşı çıkarak bilimsel ilkelere yana tavır aldı, René Descartes'ın felsefesini ve Galilei'nin astronomi kuramını savundu. Paris'teki L'Annonciade Manastırında da felsefe dersleri verdi, 1620'den sonra Batı Avrupa'da geniş kapsamlı gezilere çıktı.

Mersenne sayıları 2ⁿ-1 formülüyle verilir; burada p bir asal sayıdır. Mersenne'in 1644'te ortaya koyduğu bu formül, her p asal sayısı için bir asal sayı vermez; bununla birlikte bu formül, asal sayıların incelenmesinde ve yeni asal sayıların bulunmasında çok yararlı olmuştur.

Avrupa'nın her yanındaki filozoflar ve bilim adamları arasında bir iletişim ağı oluşturan Mersenne, aralarında Descartes,

Girard Desargues, Pierre de Fermat, Blaise Pascal ve Galilei'nin de bulunduğu tanınmış düşünür ve bilim adamlarıyla düzenli bir biçimde görüşür ve mektuplaşır, böylece bilimsel buluşların yaygınlaşmasını sağlar.

Asal sayılara ilişkin çalışmalarının yanı sıra sikloidleri(*) de inceleyen Mersenne, sarkacın zaman ölçümünde kullanılabileceğini Felemenkli fizikçi Christiaan Huygens'e önermiş, böylece sarkaçlı saatin bulunmasında rol oynamıştır. Yayımlanmış yapıtları arasında *La Verité dans les sciences* (1625; Bilimde Doğruluk) ve *Harmonie universelle* (1636-37; Evrensel Uyum) adlı kitaplar yer alır.

merserizeleme, dokumacılıkta pamuklu ürünlere uygulanan bitirme işlemi. Merserizeleme işlemi, ipliğin ya da kumaşın parlaklığını ve dayanımını artırır ve boyanma özelliklerini geliştirir. Bu işlemde ürünler gergin halde sud kostik (NaOH) çözeltisine daldırılır, ardından asit içinde nötralize edilir. Sud kostiğin pamuklu ürünler üzerindeki etkisini 1844'te İngiliz basma ustası John Mercer bulmuştur.

Merseyside, İngiltere'nin kuzeybatı kesiminde bölge. Mersey Irmağı halicinin aşağı çıkışında, ırmağın her iki yakası üzerinde, Liverpool kentini merkez olarak uzanır. Knowsley, St. Helens, Sefton ve Wirral ilçeleriyle (*borough*) Liverpool(*) kenti bölge sınırları içinde yer alır. Yüzölçümü 652 km²'dir.

17. yüzyıl boyunca Liverpool'dan açılan gemilerin çoğu, satılmak üzere Batı Hint Adalarına götürülen köleleri taşıyordu. 19. yüzyılla gelindiğinde bu gemiler artık Yeni Dünya'ya giden göçmenlerin yanı sıra pamuk ve Amerika'dan getirilen öteki hammaddelerle yüklenmişti. II. Dünya Savaşı'nda da Atlas Okyanusu ötesine yapılan konvoy seferlerinin önemli bir merkezi olan Merseyside ağır bombardımanlardan büyük zarar gördü. İngiltere'nin en önemli limanlarından biri konumunu sürdürmekle birlikte Liverpool'un liman etkinlikleri 1980'lerde gerilemiştir. İki karayolu tüneli, bir yeraltı demiryolu hattı ve gemi seferleri Mersey Irmağının iki yakasını birleştirir. Metropolen alan, Southport sayfiyesinin bulunduğu kuzey noktasına kadar uzanan kıyı şeridini içine alır. Liverpool'a gününbirlik çalışmaya gelenlerin kullandığı demiryolu bu şeritten geçer.

Merseyside, sabun ve margarin (Port Sunlight) ile cam (St. Helens) gibi ürünlerde öteden beri ülke çapında önem taşır. 1930'lardan sonra İngiliz hükümeti bölgenin sanayi üretiminde çeşitlilik sağlayacak bir ekonomi politikası izlemiştir.

Bölge İngiliz popüler kültürüne katkılarıyla da ünlüdür. En başta Beatles gibi topluluk ve şarkıcıların yanı sıra Everton ve Liverpool gibi bütün dünyada tanınmış futbol takımlarıyla, Aintree pistinde düzenlenen Grand National engelli at yarışlarıyla, Hoyleake'de ve Royal Birkdale'deki kumullarda yapılan golf şampiyonasıyla da tanınır. İrlanda'yla tarihten gelen güçlü dinsel ve kültürel bağları ile belirgin yerel lehçesi yöreye güçlü bir kimlik kazandırmıştır. Nüfus (1991 geç.) 1.376.800.

Mersin, İçel ilinin merkezi kent Ayrıca bak. İçel.

mersin, mersingiller (*Myrtaceae*) familyasının *Myrtus* cinsinden, kışın yapraklarını dökmeyen 16 kadar çalı türünün ortak adı. Çoğunluğu Güney Amerika'da bulunursa da Avustralya ve Yeni Zelanda'da yetişen

türlere de rastlanır. Bu cinsin üyeleri sürgünlere karşılıklı olarak dizilen derimsi sert yapraklar, yaprakların koltuğunda tek tek ya da salkımlar halinde bulunan beyaz çiçekler ve üzüm suyu meyvelerle ayırt edilir.

Mersin türlerinin en tanınmış *M. communis* Akdeniz bölgesi ile Asya'nın batısına özgü bir bitki olmakla birlikte dünyanın pek çok yerinde süs amacıyla yetiştirilir. Kışın yapraklarını dökmeyen bu ağaç yaklaşık 5 m yüksekliğe kadar uzayabilir. Yumurtla biçimli, kalın ve parlak yapraklarının üzerinde çok sayıda saydam noktalar (yağ bezleri) bulunur. Genellikle tek tek açan, yaklaşık 1,8 cm uzunluğunda, beyaz çiçekleri ve çok sayıda tohum içeren nohut büyüklüğünde, morumsu siyah meyveleri vardır. Meyveler halk arasında ishal kesici, antiseptik, iştah açıcı ve kan dindirici olarak kullanılır. Yapraklarından, eskiden ilaç olarak kullanılan günümüzde ise özellikle gıda ve parfüm sanayisinde hammadde olarak yararlanılan bir uçucu yağ (mersin esansı) çıkarılır. Kimi zaman baharat olarak da kullanılan yapraklarından ayrıca bazı yörelerde deri sepilemede yararlanılır.

Bu türün süs bitkisi olarak yetiştirilen sanı ya da beyaz meyveli çeşitleri de vardır. Şili'ye özgü bir bitki olan kırmızı meyveli *M. bullata* benzer biçimde süs amacıyla dikilir.

Mersin Körfezi, Akdeniz Bölgesi kıyılarında körfez. Kara içine fazla sokulmadığından pek belirgin bir görünüm oluşturmaz. Körfezin doğu kıyılarında Çukurova'nın güney kesimi, batı kıyılarında ise kalker yapıtlı Taşeli Platosunun kenarı yer alır.

Göksu Deltası ile Mersin arasındaki düz kıyının güneybatı kesimi Miyosen Bölüme (y. 26-7 milyon yıl önce) ait deniz kalkerlerinden oluşur. Dağlık kenar, güneybatıdan Limonlu (Lamas) Çayı ağzına kadar kıyıyı çok yakından izler. Kalkerlerden oluşan bu kıyıdaki akarsu ağzlarında büyük gemilerin bile girebileceği, düzgün kenarlı koylara rastlanır. Bu biçim ve yapıdaki kıyılara *kalkank*lı kıyı denir (*bak. kıyı*).

Limonlu Çayı ağzından kuzeydoğuya doğru gidildikçe dağlık kenar, kıyından uzaklaşır ve araya giderek genişleyen alüvyonlu bir ova girer. Bu kesimde yer alan akarsu ağzıları denize doğru basık çıkıntılar oluşturur. Çukurova'nın alçak kıyısı güneydoğuya doğru ilerleyerek Karataş Burnundaki kaya çıkıntısına dayanır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bu kıyının batı kesiminde yüksek kumullar, bunların gerisinde ise bazılarının denizle ilişkisi kesilmiş lagünler vardır. Bu kesimde Akdeniz'e dökülen Seyhan Irmağı'nın ağız önemli bir çıkıntı oluşturmaz.

Silifke ve Erdemli yakınlarındaki Korykos(*) kenti kalıntıları, Cennet-Cehennem Obrukları(*) ve Kız Kalesi adacığı gibi doğal ve tarihsel değerleri barındıran Mersin Körfezi zengin bir turizm potansiyeline sahiptir.

mersinbalığı, *Acipenseriformes* takımının *Acipenseridae* familyasını oluşturan çok sayıda balığın ortak adı. Kuzey Yarıküre'nin ılık ve serin sularında yaşayan bu balıklar spatülbalığının(*) ve olasılıkla bişirin(*) akrabasıdır. Mersinbalıklarının burnu uzun, vücudu baş-kuyruk yönünde beş şerh halinde dizilmiş sivri uçlu ve geniş kemik levhalarla kaplıdır. Bu kemik levha dizilerinden biri sırtta, ikisi yanlarda, ikisi alt yanlarda yer alır. Kuyruk yüzgecinin üst lobu daha uzundur. Baş kemik levhalar örter. Burun altında tek sıra halinde dizili dört büyük, bıyıkların gerisinde ağız bulunur. Erişkinlerde diş yoktur. Bıyıklar dibi karıştırarak omurgasızları, küçük balıkları ve öbür besinleri bulmaya yarar.

Mersinbalıkları iri yapılı ve çok uzun ömürlüdür. Uzunluğu 8,5 m'ye ulaşabilen mersinmorinasının (*Huso huso*), 200-300 yıl yaşadığı sanılmaktadır. Türlerin çoğu denizde yaşar ve yumurtla dökmek için tatlı sulara girer. Yumurtaları küçük, yapışkan ve çok sayıdadır. Yavrular hızla büyür; ama erişkin evrede büyüme hızı düşer. Mersinbalıklarının havyar(*) olarak değerlendirilen yumurtaları en pahalı yiyecekler arasındadır. Ayrıca eti ve tutkal yapımında kulla-

Acipenser cinsinden bir mersinbalığı
Russ Künne-Photo Researchers

nılan yüzme kesesi için de avlanan bu balıkların aşırı avlanma nedeniyle sayıları azalmış, birçok bölgede avı sınırlandırılmıştır.

Kolanbalığı adıyla tanınan *Acipenser sturio* İskandinavya'dan Fas'a kadar uzanan Atlas Okyanusu kıyılarında, Akdeniz ve ona bağlı öteki denizlerde bulunur. Uzunluğu 3,5 m'ye, ağırlığı 300 kg'ye ulaşabilir. Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarında yaşayan ve kolanbalığına çok benzeyen mersinbalıklarının, uzmanlar genellikle ayrı bir tür (*A. oxyrinchus*) sayarlar.

Rus mersini (*A. gueldenstaedti*) Karadeniz ve Hazar Denizi havzalarında yaşar. Uzunluğu en çok 2,1 m, ağırlığı 80-100 kg'dır. Obi Irmağından Yenisey Irmağına kadar geniş bir bölgeye yayılan, Hazar Denizi havzasının yanı sıra Karadeniz ve Azak Denizi havzalarında da görülen çukabalığı (*A. ruthenus*) bir tatlı su balığıdır. Uzunluğu ender olarak 2 m'yi bulur.

A. stellatus türünün burnu çok uzundur. Hazar Denizi, Karadeniz, Marmara Denizi ve Adriyatik'te yaşar. Vücut uzunluğu en çok 190 cm, ortalama 110-140 cm'dir.

Şipbalığı (*A. nudiiventris*) Karadeniz ve Hazar Denizinde oldukça seyrek rastlanan bir türdür. En çok 2 m uzunluğa ve yaklaşık 130 kg ağırlığa ulaşabilir.

Mersinbalıklarının en iri türü olan mersinmorinası 8,5 m uzunluğa ve 1,5 ton ağırlığa ulaşabilir. Ama çoğunun uzunluğu 4 m'yi aşmaz. Hazar Denizi, Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi'nin kuzey kesimleri ve Adriyatik'te görülür. Mersinmorinası *Acipenser* üyelerinden ağzın yuvarlak değil, hilal biçiminde olmasıyla ayırt edilir. Eti daha lezzetli, burnu genç bireylerde uzun, yaşlılarda kıstır.

Yeni Dünya'da görülen *Acipenser* türlerinden *A. fulvescens*, Kuzey Amerika'nın birçok ırmak ve gölüne dağılmıştır. Kuzey Amerika'nın Büyük Okyanus kıyılarında bulunan *A. transmontanus* 800 kg ağırlığı aşabilir. *Scaphirhynchus* cinsinin bir türü Kuzey Amerika ırmaklarında, öbür üç türü Asya'nın doğu kesiminde yaşar.

mersingiller bak. Myrtaceae

Mersinli Ahmet bak. Kireççi, Ahmet

mersinmorinası (*Huso huso*), iri taneli, siyah renkli havyarıyla ünlü, en büyük mersinbalığı türü. Ayrıca bak. mersinbalığı.

mersiye, İslam ülkeleri edebiyatında bir ölünün ardından duyulan üzüntü ve acıyı

anlatmak, ölen kişiyi övmek amacıyla yazılan şiir ya da düzyazı. Kutsal günlerde, ölüm törenlerinde mersiye okuyan kişiye mersiye denir.

Lirik bir anlatımın egemen olduğu manzum mersiyeler genellikle terki-i bend biçiminde yazılır. Ayrıca kaside ve terci-i bend biçiminde yazılmış manzum mersiyeler de vardır. Tasavvuf edebiyatında ehli-beyt sevgisini dile getiren ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini anlatan mersiyeler büyük yer tutar.

Mersiyeler genellikle dünyanın geçici ve boş olduğunu anlatan bir bölümle başlar. Daha sonra, ölen kimse için duyulan üzüntü anlatılır, ölenin yiğitlik, cömertlik, iyilik vb özellikleri sayılır.

Divan edebiyatında Yahya Bey, Sâmî, Fünûni, Rahmî, Fazlî, Nisayî, Müdâmi gibi 16. yüzyıl şairlerinin I. Süleyman'ın (Kanuni) oğlu Şehzade Mustafa için, Bâkî'nin I. Süleyman için, Şeyh Galib'in Esrar Dede için, Kâzım Paşa'nın Hz. Hüseyin için yazdıkları mersiyeler ünlüdür.

Ayrıca savaşlarda kaybedilen yerler ve kentler için mersiyeler yazılmıştır. Filibeli-zade Asım ile Namık Kemal'in birlikte yazdıkları "Vatan Mersiyesi" buna örnektir. Ölümüne üzüntü duyulan hayvanlar için yazılmış mersiyeler de vardır.

Mersü'l-Kebir (Arapçada "Büyük Liman"), Cezayir'in kuzeybatı kesiminde liman kasabası. Oran Körfezinin batı ucunda yer alır. 12. yüzyılda önemli bir Muvahhid tersanesiydi. 15. yüzyılda Tlinsen hükümdarlarının yönetimi altında kaldı. 1492'de korsanların eline geçti. Uzun yıllar İspanya, Portekiz ve Osmanlı Devleti arasındaki çekişmelere sahne oldu. Sonunda 1830'da Fransa'nın eline geçti.

1939-56 arasında kurulan tesislerle Fransa'nın önemli bir deniz üssü durumuna geldi. II. Dünya Savaşı'nda limanda demirli Fransız filosunun büyük bölümü, Almanların eline geçmesini önlemek amacıyla İngilizlerce tahrip edildi (1940). Cezayir'in bağımsızlığını tanıyan Evian Anlaşmaları'nda (1962) 15 yıl süreyle Fransa'nın elinde kalması öngörülen liman, 1968'de Cezayir'e bırakıldı.

Kasabanın yanı başında yükselen Santon Dağı doğuya doğru uzanarak Mersü'l-Kebir Burnunu oluşturur. Dalgakıranlar da doğal limanı doğudan gelen rüzgârlardan korur. Kasabanın ekonomisi balıkçılığa, deniz ürünleri işlemeciliğine ve tersane etkinliklerine dayanır. Nüfus (1977 geç.) 7.455.

mertebanî bak. seladon

mertebe, Türk müziğinde, bir usulün hızlık (ya da ağırlık) derecelerinden her biri. Mertebeler aynı zamanda yapının temposunu belirleme işlevi de görür. Usullerden birçoğunun biri "ağır", öbürü "yürük" olmak üzere iki mertebesi vardır. Bazı usullerinde tek mertebesi kullanılmıştır. Aksak ve aksaksemai gibi birkaç usulün mertebesi ise ikiden fazladır. Örneğin aksak usulünün mertebe sayısı dörttür. Öbür usullerin adlarına mertebe adı eklenmez, ama aksak usulündeki bir parçanın, usulün hangi mertebesiyle ölçüldüğü belirtilir (örn. "ağır aksak", "orta aksak", "yürük aksak"). Aksaksemai usulünün ağır ve daha ağır biçimleri mertebe adıyla (örn. ağır aksaksemai, ağır ağır aksaksemai) anılırken, en yaygın biçimi olan "orta" mertebesi için yalnızca "aksaksemai" tanımı kullanılır. Bu usulün yürük mertebesi yoktur. Ama cürcana usulünün velveleli biçimi, aksaksemai usulünün yürük mertebesi sayılabilir. Bazı usullerin ise her mertebesi ayrı ad taşır. Örneğin

6/4'lük yürüksemai usulünün 6/2'lik mertebesine senginsemai adı verilir.

17. ve 18. yüzyıllarda mertebeyi (ve yapının temposunu) belirtmek için "sakil", "hafif", "hafif-i evvel", "sakil-i sâni" gibi tanımlar kullanılmıştır. Ama sonraları mertebeler daha az belirtilmiş, bu konuda karar yorumcuya bırakılmıştır.

Mertensia, hodangiller (*Boraginaceae*) familyasından, Kuzey Amerika ve Avrasya'nın ılıman kesimlerine özgü 50 kadar otsu bitki türünün oluşturduğu cins. En tanınmış üyelerinden olan *M. virginica* sevilen bir bahçe bitkisidir. Kuzey Amerika'nın doğusundaki nemli ağaçlık ve çayırlıklarda yabani olarak yetişen, yaklaşık 60 cm yükseklikteki bu bitkinin baharda açan pembemsi,

Mertensia maritima
C. Ford-EB Inc.

mavi, çan biçimli sarkık çiçekleri ve düzgün yüzeyli yaprakları vardır.

Kuzey Amerika ve Avrupa'nın kuzey kıyılarında yetişen *M. maritima* ise gri renkli, etli yaprakları ve yazın açan küçük çiçekleriyle ayırt edilir.

Merthyr Tydfil, MERTHYR TUDFUL olarak da yazılır, Galler'in, Mid Glamorgan ilinde ilçe ve ilçe merkezi kent. Adını 5. yüzyılda bu kentte öldürülen Hristiyan Galler prensesi Tudful'dan almıştır.

Richard Trevithick dünyanın ilk buharlı lokomotifini 1804'te Merthyr Tydfil'de imal etti. 1757'den sonra burada dört büyük demir tesisi kuruldu. Özellikle Cardiff'e ulaşım amacıyla 18. yüzyıl sonlarında yapılan Glamorganshire Kanalı'nın yerini 1841'de demiryollarının almasından sonra kömür yatakları işletilmeye başladı. 1850'ye gelindiğinde Dowlais dünyanın en büyük demir işletmesini barındırıyordu. Ama 1918'den sonra madencilik hızla geriledi ve Dowlais'deki son yerel çelik imalathanesi de kapandı.

II. Dünya Savaşı sırasında sanayi yeniden canlandı. Bugün Merthyr Tydfil'in imalat sanayisi çok çeşitlenmiştir. Kentin en ünlü ürünü Hoover marka çamaşır makineleridir. Cyfarthfa Kalesi (1825) bugün müze olarak kullanılmaktadır; bahçesi park haline getirilmiştir.

1974'te oluşturulan Merthyr Tydfil ilçesinin yüzölçümü 112 km²'dir. İlçenin sınırları kuzeyde Brecon Beacons Ulusal Parkı'ndan(*), Taff Vadisini aşarak güneyde

Gelligaer kentine kadar uzanır. Yörede çıkarılan arkeolojik buluntular arasında, İS 1. yüzyıldan kalma çanak çömlekler bulunmaktadır. Bu kalıntılar Galler Ulusal Müzesi'nde sergilenmektedir. İlçede madencilik yapılan birkaç yerleşim yeri vardır. Bunlar 18. ve 19. yüzyıllarda Merthyr Tydfil kentine koşut bir gelişme göstermiştir. 1966'da kentin güneydoğusundaki Aberfan'da ocaktan çıkarılan kömürü depolara taşıyan bir aracın yerinden kopmasının yol açtığı toprak kayması 116'sı çocuk 144 kişinin ölmesiyle sonuçlanmıştır. Madencilik alanlarının başka amaçlarla kullanılması için geniş çaplı bir program yürütülmektedir. İlçeden geçen iki büyük karayolu Merthyr Tydfil kentinde keşişir. Kuzeydeki Brecon Beacons Ulusal Parkı'na ulaşan dar bir demiryolu hattı vardır. Nüfus (1981 geç.) kent, 53.843; (1985 tah.) ilçe, 58.500.

Merton, Londra metropoliten alanında dış ilçe. 1965'e değin bir dış ilçe olan Wimbledon'ı da içine alır. Yüzölçümü 38 km²'dir. İki Dünya savaşı arasındaki dönemde kentteki konutların ve sanayi kuruluşlarının sayısı büyük artış gösterdi.

Mitcham ve Wimbledon parkları ilçe sınırları içindedir. Mitcham Çayırında düzenlenen fuarın, Kraliçe I. Elizabeth'in yöreye 1598'de yaptığı ziyaretle başladığı sanılmaktadır. Wimbledon her yıl yaz başlarında düzenlenen Wimbledon Tenis Turnuvası'yla tanınır. Nüfus (1986 tah.) 164.800.

Merton, Robert K(ing) (d. 5 Temmuz 1910, Philadelphia), bilim ve meslek sosyolojisi, sosyoloji kuramı ve kitle iletişim alanlarında çalışmalarıyla tanınan ABD'li sosyolog.

1936'da Harvard Üniversitesi'nden doktora derecesi aldıktan sonra aynı üniversitede öğretim üyesi oldu. Toplumsal uyaranmanın değişik türlerine dayalı bir davranış sapmaları kuramı geliştirdi. 1939-41'de New Orleans'taki Tulane Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. Daha sonra Columbia Üniversitesi'nde bir göreve atandı (1941). 1947'de bu üniversitede profesör oldu. 1963'te Giddings kürsüsü profesörlüğüne getirildi. Üniversitenin Uygulamalı Toplumsal Araştırmalar Bölümü'nde başkan yardımcılığı yaptı (1942-71) ve bölüm başkanı Paul Lazarsfeld'le çalıştı. Lazarsfeld'in kavram aydınlatma mantığı ile nicel ve nitel araştırmalara ilişkin yöntembilimi Merton'ı tarih araştırmalarına yöneltti. Merton'un kuramsal yeteneği ise Lazarsfeld'in sosyoloji disiplini felsefi açıdan kavrayışını etkiledi. Toplum bilimleri eğitimindeki standartların yükseltilmesi yöntemleri üzerinde birlikte önemli araştırmalar ve yazılar yayımladılar.

Merton, *Social Theory and Social Structure* (1949, yb 1968; Toplum Kuramı ve Toplumsal Yapı) adlı yapıtında toplum kuramıyla görgül araştırmalar arasındaki karşılıklı ilişkiyi tanımladı; toplumsal incelemeler konusunda yapısal-işlevsel bir yaklaşım geliştirdi; belirttik işlev, örtük işlev ve işlev bozukluğu kavramlarını ortaya attı. Bilim sosyolojisi alanında ise pürten düşünce ile bilimin yükselişi arasındaki ilişkiyi inceleyerek *Science, Technology and Society in Seventeenth Century England* (1938, yb 1970; 17. Yüzyılda İngiltere'de Bilim, Teknoloji ve Toplum) ile *The Sociology of Science*'i (1973; Bilim Sosyolojisi) yazdı. Öbür yapıtları arasında *Mass Persuasion* (1946, yb 1971; Kitleleri İnandırma), *On the Shoulders of Giants* (1965; Devlerin Omuz-

ları Üstünde), *On Theoretical Sociology* (1967; Kuramsal Sosyoloji Üzerine), *Social Theory and Functional Analysis* (1969; Toplum Kuramı ve İşlevsel Çözümleme) ve *Social Ambivalence and other Essays* (1976; Toplumsal Belirsizlik ve Başka Denemeler) vardır. Paul Lazarsfeld'in onuruna *Qualitative and Quantitative Social Research* (1979; Nitel ve Nicel Toplumsal Araştırma) ile *Sociological Traditions from Generation to Generation* (1980; Kuşaktan Kuşağa Sosyoloji Gelenekleri) adlı derlemeleri yayına hazırladı. Merton ile Lazarsfeld 1941-76 arasında Columbia Üniversitesi'nde çok başarılı bir ekip oluşturarak birçok öğrenciye esin kaynağı oldular.

Meru, Kenya'nın orta kesiminde kent. Nairobi'nin 180 km kuzeydoğusunda, sık meşe ormanlarıyla kaplı bir bölgede yer alır. Batısında Kenya Dağı, doğusunda Meru Ulusal Parkı bulunur. Denizden yüksekliği 1.600 m olan kent, Embu'ya karayoluyla bağlıdır. Meru kabilesinin merkezi olan kentte ahşap ve demir tarım araçları, toprak çanak çömlek ve dokuma üretilir. Nüfus (1983 tah.) 77.100.

Meru Dağı, Hindu mitolojisinde, evrenin merkezinde duran ve dünyanın eksenini oluşturan altın dağ. Tanrıların ülkesi olan bu dağın eteklerinde Himalayalar uzanır. Bunların güneyindeyse Bharatavarsha (Bharata'nın Oğullarının Ülkesi; Hindistan'ın eski adı) yer alır. Hindu tapınaklarında kutsal emanetlerin durduğu yerin tepesindeki kule Meru'yu simgeler. Dünyanın eksenini olan Meru, yerin altına kadar inip göklere kadar yükselir. İnanan insanlar, öldükten sonra tanrıların yanına giderek yeniden dünyaya gelmeyi beklerler.

Meru Dağı, Tanzanya'nın kuzey kesimindeki Arusha ilinde yanardağ konisi. Yüksekliği 4.565 m'dir. Kenya sınırı yakınında, Kilimanjaro Dağı'nın 68 km güneybatısındadır. Güney yamacındaki bölge merkezi Arusha kentinden, sönmüş kraterine kolaylıkla çıkılabilir.

Dağın sık nüfuslu güney ve doğu etekleri, yöreyi etkileyen rüzgârlara açıktır. Bol su alan bu verimli topraklarda kahve plantasyonları kurulmuştur. Yaklaşık 2.850 m yükseklikte yağmur ormanları vardır. Bölgede, başta aslan olmak üzere çeşitli hayvanlar avlanır.

Merv, Türkmenistan'da, Mari kenti yakınında yer alan eski Orta Asya kenti. Çivi yazılı tabletlerde Margu, eski Pers metinlerinde Mouru adıyla geçer. Ahemeniş İmparatorluğu döneminde bir satraplık merkeziydi. 7. yüzyılda Arap yönetimi altında Horasan'ın başkenti olarak yeniden inşa edildi; Orta Asya ve Çin'e yönelik akınlarda bir üs işlevi gördü. Abbasi halifeleri döneminde İslam öğreniminin büyük bir merkezi durumuna geldi. Gelişmesinin doruğuna Büyük Selçuklu başkenti olduğu dönemde ulaştı. 1221'de Moğollar tarafından yıkıldı. Sulama sistemiyle birlikte 15. yüzyılda yeniden inşa edildiysede eski görkeminde hiçbir zaman ulaşamadı. 1884'te Ruslarca alındığında Teke Türkmenlerinin elindeydi.

Mervan I, tam adı MERVAN BİN HAKEM (d. y. 620 - ö. 7 Mayıs 685, Şam), Mervani soyundan gelen ilk Emevi halifesi (684-685).

Büyük amcası Hz. Osman'ın kâtipliğini yapmıştı. Mervan gerek Hz. Osman'ın öldü-

rülmesi sırasında, gerekse Cemal Vakası (656) olarak bilinen savaşta yaralandı. Halife I. Muaviye döneminde Medine ve Hicaz valiliği yaptı. I. Yezid'in halifeliğini tanımayan Hz. Hüseyin'e karşı kuvvet kullanılmamasını önerince, ailesiyle birlikte Medine'den sürüldü. 680'de, Kerbela Olayı olarak bilinen ve Hz. Hüseyin'in öldürüldüğü çarpışmaya katıldı. Müslim bin Ukbe'yle birlikte yeniden Medine'ye döndü. I. Yezid'in ölümünden sonra bir kez daha kentten kovuldu ve Suriye'ye yerleşti. II. Muaviye'den sonra Ubeydullah bin Ziyad'ın desteğiyle 684'te halife olduğunda sağlığı bozuktu, üstelik yaşlanmıştı. Bir yıl bile halifelik yapmadan hastalanarak öldü. Kısa süren hükümdarlığı, çeşitli hizipler arasında halifelik için sürdürülen savaşlarla geçti. Halifelikte hak ileri süren bütün rakiplerini saf dışı bırakarak oğlu Abdülmelik'in tahta çıkmasını sağladı. Emevi hanedanının temellerini güçlendirdi ve halifenin yetkilerini artırdı.

Mervan II, tam adı MERVAN BİN MUHAMMED BİN MERVAN (d. y. 693 - ö. 6 Ağustos 750, Buşir, Mısır), son Emevi halifesi (744-50).

I. Mervan'ın torunudur. 732'den sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve öbür eyaletlerde 12 yıl süreyle valilik yaptı. Kafkasya'ya, özellikle Hazarlara karşı başarılı seferler düzenledi. Edindiği askerlik deneyimini İslam ordusunu yeniden örgütlemekte kullandı. Kabile bağlılıklarına dayalı hantal birlikler yerine, profesyonel komutanların yönetiminde ücretli askerlerden oluşan küçük, ama daha hareketli birimler oluşturdu. 744'te öldürülen II. Velid'in (Velid bin Yezid) yerine geçen III. Yezid'in halifeliliğine karşı çıktı. Ama maiyetindeki askerlerin bir bölümünün III. Yezid'e biat etmeleri ve III. Yezid'in el-Cezire, Musul, Doğu Anadolu ve Azerbaycan'ı kendisine vermesi üzerine, ona bağlılığını bildirdi. Aynı yıl III. Yezid'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu İbrahim'in halifeliliğini tanımayarak ona karşı da harekete geçti. Süleyman bin Hişam komutasındaki Suriye ordusunu Aynü'l-Cer'de yenerek Şam'a girdi, halifeliliğini ilan etti.

Güvenlik nedeniyle, Şam yerine, kendisini destekleyenlerin daha yoğun olduğu Haran'ı merkez edindi ve oraya yerleşti. Bu değişiklikten dolayı Şam'ın önemi yitireceğini anlayan Suriyeliler halifeye karşı ayaklandılar. Ayaklanmanın önderlerinden Yezid bin Halid el-Kasri ve Sabit bin Nuaym öldürülünce olaylar yatıştı. II. Mervan Suriyelileri kazanmak için oğullarını eski halife Hişam'ın kızılarıyla evlendirdi. Ardından henüz halifeliliğini tanımamış olan Iraklılara karşı Yezid bin Ömer komutasında bir ordu gönderdi. Ama bu ordu Süleyman bin Hişam'ın tarafına geçti. Bunun üzerine Irak seferini durduran Mervan, Süleyman bin Hişam'ın üzerine yürüdü ve onu Kinnasrin yakınında bozguna uğrattı. 746'da bütün Suriye'de denetimi sağladı. Küfe'de denetimi elinde tutan Haricilerin önderi Dahhak bin Kays eş-Seybani'yi Eylül 746'da Kefertusa yakınlarında bozguna uğrattı. 747'de Abbasi ayaklanması çıktı ve birleşik Abbasi, İran, Irak ve Şii orduları 750'de Büyük Zab Irmağı Savaşı'nda Emevi ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. II. Mervan Mısır'a kaçtı ve orada Abbasilere karşı savaşıken öldürüldü; böylece Emevi hanedanı sona erdi.

Mervaniler, yaklaşık 983-1085 arasında, Diyarbakır ve yöresine egemen olan Kürt kökenli Müslüman hanedan.

Mervanilerin atası Bad'ın (hd y. 983-990) yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Çobanlıktan gelme bir çete reisi olduğu söylenir.

Van Gölü çevresini ele geçirdikten sonra, Büveyhilerin bölgedeki gücünün zayıflamasından yararlanan Amid (Diyarbakır), Meyyafarkin (Silvan), Nusaybin ve Musul kalelerini aldı. Bağdat'ı alma girişimi (984) başarısızlıkla sonuçlanınca Musul'u boşaltmak zorunda kaldı. Bu kenti geri almak için 990'da düzenlediği seferde Hamdanilere yenildi ve çarpışmada öldü. Yerine geçen yeğeni el-Hasan bin Mervan (hd 990-997), Hamdanilere karşı üstünlük sağlayarak Mervanilerin egemenliğini pekiştirdi. Kardeşi Mumehhidü'd-Devle Said (hd 997-1011), öbür kardeşi Nasirü'd-Devle Ahmed'le (hd 1011-61) iktidar mücadelesinde yenik düştü ve öldürüldü. Nasirü'd-Devle, Mervanilere en parlak dönemini yaşattı. Amid önemli bir kültür ve sanat merkezi oldu. Ölümünden sonra ülke, oğulları Nasr ve II. Said arasında paylaşıldı. Önce Meyyafarkin'e, 1063'ten sonra da Amid'e egemen olan Nasr (hd 1061-79), 1071'de Büyük Selçuklulara bağlandı. Onun yerine geçen Mansur (hd 1079-85) Amid, Meyyafarkin ve Ceziretül-ibn Ömer'in Büyük Selçuklularca alınmasına değin başta kaldı.

Tarihçi İbnü'l-Ezrak'ın 1975'te *Mervani Kürtleri Tarihi* adıyla yayımlanan yapıtı Mervanilerin yönetimi, emirlerinin yaşamları, vergi uygulamaları konusunda bilgi verir.

Merychippus, atın evrim çizgisinde yer alan soyu tükenmiş memeli cinsi. Fosillerine Orta ve Üst Miyosen Bölüm çökellerinde rastlanır (Miyosen Bölüm y. 26-7 milyon yıl önce). Bu cins, aşamaları bilinen bir dizi evrim basamağından geçerek *Parahippus*

Merychippus (model)
British Museum of Natural History, fotoğraf, imitör

cinsinden türemiştir. *Merychippus* üyelerinin otlayarak beslenme alışkanlığına uyarlantmış dişleri temel olarak günümüz atlarında görüldüğü gibiydi. Bu dişlerde sement katmanı oluşmuş, taç bölümü uzamıştır. İskelet yapılarında da belirgin bir gelişim göze çarpar. Vücutları midilliiler kadar irileşmiş, kafatasları uzayarak ata çok benzer bir görünüm kazanmıştı. Yapısı ve biçimiyle koşmaya daha elverişli olan bacakları atınkilere yaklaşan özellikler taşıyordu. Ayakları önceki cins gibi üç parmaklı olmasına karşın gelişmiş türlerde yan parmaklar kısalmış, iri toynaklı olan orta parmak vücudun ağırlığını büyük ölçüde taşıyacak bir konuma gelmişti. Uzmanlar *Merychippus* üyelerinin zebra ya benzer desenleri olduğunu sanmaktadırlar.

Meryem, Hz., MERYEM ANA, AZİZE MERYEM ya da BAKİRE MERYEM olarak da bilinir (ü. İS 1. yy başları), Hz. İsa'nın annesi. Hristiyan öğretisinde ve ibadetinde çok önemli yer tutar. İslamda da Hz. Meryem'e büyük saygı gösterilir. Meryem Ana'nın bakireliği, İslam ile Hristiyanlığın ortak inançlarından biridir. Meryem Ana'yı ilgili bilgilerin büyük bölümü Yeni Ahit'ten kaynaklanır, ama bunlar tutarlı bir yaşamöyküsü oluştur-

maya yeterli değildir. Kuran'ın Meryem Ana konusunda verdiği bilgiler bazı bakımlardan Yeni Ahit'ten ayrılır. Meryem Ana'nın yaşamı, Batı'da güzel sanatlar ile müzik ve edebiyatın en yaygın konularından biri olmuştur.

Yeni Ahit'te Meryem'den ilk olarak Ceb-rail'in ona Hz. İsa'ya gebe kalacağını bildirmesine ilişkin öyküde söz edilir (*bak. Meryem'e Müjde*). Bu öyküde Meryem'in Nasıra'da yaşadığı ve Yusuf ile nişanlandığı anlatılır (Luka 1:26 vd). Meryem daha

öğretisini yadsıyanlar genellikle, insan bir anneden doğan Hz. İsa'nın insan bir babası olmamasının onun gerçek bir insan sayılmasıyla çeliştiğini öne sürerler. Bu öğretiyi savunanlar ise genellikle, Meryem'in Tanrı'nın bedenleşmesinin güvencesi olmayı kabullenmesiyle, Hz. İsa'nın gerçek bir insan olarak dünyaya gelmesinin olanaklı kılındığını ileri sürerler. Katolik ilahiyatında Meryem için kullanılan *Coredemptrix* (insanlığın kurtuluşunu Hz. İsa'yla birlikte sağlayan) sıfatının özgün kaynağı da budur.

Robert Campin'in "Mérode Altar Panosu" triptiğinin "Meryem'e Müjde" sahnesi, y. 1428; The Cloisters, Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York

sonra şu olaylarda anılır: Vaftizci Yahya'ya gebe olan akrabası Elisabet'i ziyareti (Luka 1:39 vd), Hz. İsa'nın doğumu ve tapınağa götürülüşü (Luka 2:1 vd), Münecimlerin gelişi ve Mısır'a gidiş (Matta 2:1 vd), İsa 12 yaşındayken Kudüs'e Pesah ziyareti (Luka 2:41 vd), Celile'deki Kana kentinde yapılan düğünde bulunması (Yuhanna 2:1 vd), İsa'nın vaaz verdiği sırada onu dışarıya çağırması (Markos 3:31 vd), Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği sırada dul olduğu anlaşılan Meryem'i Havarî Yuhanna'ya emanet etmesi (Yuhanna 19:26 vd), İsa'nın Göğe Çıkışı'ndan sonra öteki inananlarla birlikte dua etmesi (Resullerin İşleri 1:14). Ama Meryem'in, yalnızca İsa'nın doğumu ve çarmıhta can vermesi öykülerinde önemli bir konumu vardır. Meryem'e Müjde öyküsünde kendisine sunulan ayrıcalığı kabul edışı İsa'nın doğumu öyküsüne bir giriş niteliğindedir. Öte yandan, İsa'nın sağlığı sırasında Meryem Ana'nın anıldığı bütün olaylar onu bütünüyle olağan beşeri bir kimlikle sunar. Hatta bunlardan, Meryem Ana'nın Hz. İsa'nın gerçek misyonunu bütünüyle kavramadığı sonucu bile çıkarılabilir.

Hristiyan yazınında, tarihsel sıralamayla Meryem için kullanılan ilk sıfat büyük olasılıkla Paulus'un Galatyalılara Mektubu'nda geçen "kadından doğmuş" ifadesidir. Çeşitli kullanımlar bu ifadenin sözü edilen kişinin temelde bir insan olduğunu vurgulamayı amaçladığını göstermektedir. Bu ifade Hz. İsa için kullanıldığında da Meryem'i, Tanrı'nın Oğlu'nun gerçek bir insan olarak doğduğunun işaretine ya da güvencesine dönüştürür. Hz. Meryem'in annelik rolü, Hristiyan ibadetinde ve dogmalarda ona yakıştırılan tüm öteki rollerden daha önemlidir. Meryem'in bakireliği

Yeni Ahit'te Meryem'le ilgili en geniş anlatılar Matta ve Luka İncil'lerinde Hz. İsa'nın bebekliğini konu alan öykülerdir. Bugünkü biçimleriyle her iki anlatıda da Hz. İsa'nın Hz. Meryem'in rahmine bir erkek aracılığı olmaksızın düştüğü kesin biçimde belirtilir (Matta 1:18 vd; Luka 1:34 vd). Ama Matta İncili'nde "Yusuf İsa'nın babası oldu" (Matta 1:16) sözlerini de içeren değişik ifadelerle rastlanması Meryem'in bakireliği öğretisinin Matta İncili'nin özgün anlatımında bulunup bulunmadığının sorgulanmasına yol açmıştır. Havarî Paulus, Meryem'in bakireliğinden hiç söz etmez. Markos İncili, İsa'nın yetişkin döneminden başlar. Yuhanna İncili ise Hz. İsa'nın var oluşunu Tarihöncesi'nden başlatır. Matta da Bakire Meryem'in doğurması mucizesine öğreti düzeyinde bir anlam yüklemeyi. Ama Luka İncili'nde melek'in sözleri (1:35), çocuğun kutsallığını annenin bakireliğine bağlamayı amaçlamış olabilir. Görüşlerini Yeni Ahit'e dayandıran tüm Kilise Babaları Meryem'in Hz. İsa'ya, bakireliği bozulmaksızın hamile kaldığı düşüncesini savunmuşlardır. Bu öğretiyi ilk Hristiyan amentülerinde benimsenmiş, 16. yüzyıl Reformcuları kadar Reform sonrasının Protestan kiliseleri tarafından da sürdürülmüştür.

Yeni Ahit'te Hz. İsa ile Hz. Adem arasında kurulan koşutluk (Paulus'un Korinthoslulara 1. Mektubu 15:22), Adem'in yeryüzüne günahı getiren itaatsizliği ile Hz. İsa'nın günahın kurtuluşu sağlayan itaatkârlığı arasındaki karşıtlığa dayanır (Paulus'un Romalılara Mektubu 5:12-19). Luka İncili'nin ilk bölümünde yer alan Meryem'e Müjde öyküsü benzer bir koşutluğu Havva ile Meryem arasında kurmayı amaçlamış olabilir. 2. yüzyılda yaşamış Kilise Babaları'ndan

Irenaeus, bakire olan Havva'nın Tanrı'nın buyruğuna karşı gelmesi ile gene bakire olan Meryem'in Tanrı'nın buyruğuna uyması arasındaki karşıtlığı vurgulayarak bu koşutluğu daha da geliştirir. Irenaeus'un Meryem ile Havva arasındaki koşutluğu veri sayması, bu inancın daha o dönemde gelecekteki göstermektedir.

Meryem Ana'ya ilişkin ilk yaygın ilahiyat tartışması, "Tanrı Anası" anlamına gelen *Theotokos* sıfatının uygunluğu konusunda ortaya çıkmıştır. Bu nitelemenin ilk kez 3. ya da 4. yüzyılda büyük olasılıkla İskenderiye'de ibadet amacıyla kullanıldığı sanılmaktadır. 4. yüzyıl sonlarında birçok kilisede yerleşiklik kazanan bu nitelemenin İsa'nın tanrısal ve insani doğası arasındaki ayrımı bulanıklaştırdığını öne süren Konstantinopolis (İstanbul) patriği Nestorios onun yerine "Mesih Anası" anlamına gelen *Khristotokos* sıfatını önerdi. Nestorios'un önerisi, öğretisinin öteki yönleriyle birlikte 431'deki Ephesos Konsili'nde reddedildi.

Meryem Ana'nın Hz. İsa'ya gebe kalırken bakireliğini koruduğu öğretisinin uzantılarından biri, doğum sırasında da bakireliğinin sürdüğü (*virginitas in partu*) öğretisi, bir başkası ise doğumdan sonra da ölüncüye değin bakire kaldığı (*virginitas post partum*) öğretisidir. Havarîler Amentüsü en azından "Bakire Meryem'den doğmuş" ifadesiyle *virginitas in partu* öğretisini savunur gibidir. Kilise içinde çilecilik ülküsünün gelişmesi ise Meryem Ana'nın hep bakire kaldığı görüşünü güçlendirmiştir. Bu konu Yeni Ahit metinlerinde aydınlatılmış değildir. Hz. Meryem'in sürekli bakireliği öğretisi beden ve ruhun bölünmez temizliğini veri aldığı için birçok ilahiyatçıya göre Hz. Meryem öbür günahlardan da korunmuştur. 4. ve 5. yüzyıllarda bazı Doğulu ilahiyatçılar Meryem Ana'nın da günah işleyebileceğini kabul ettiği halde hem Katolik, hem de Ortodoks ilahiyatçıların çoğu sonunda onun hiçbir günah işlemeyi öğretisini benimsediler. Bu görüş 16. yüzyıl Reformcuları arasında bile kabul gördü. Böylece ortaya çıkan bir başka sorun, Hz. Meryem'in ilk günahından (*) da arınmış olup olmadığıydı. Aquinolu Aziz Tommaso, tüm insanların olduğu gibi Meryem Ana'nın da ana rahmine düşmesinin bir lekelenme anlamına geldiğini, ama Tanrı'nın, onun ilk günahını, kuşkusuz doğuşundan önce ortadan kaldırdığını savundu. Ama bu görüşe karşı 13. yüzyılda İngiliz skolastik ilahiyatçı Duns Scotus'un sistemleştirdiği Günahsız Doğum (*) öğretisi benimsendi ve 1854'te Papa IX. Pius tarafından bir Katolik dogması olarak tanımlandı.

Günahsız Doğum öğretisinin resmen ilan edilmesi üzerine, Vatikan'a Meryem'in Göğe Çıkışı'yla (*) ilgili bir tanımlama isteyen dilekçeler gelmeye başladı. Katolikler uzun süredir bu inancı sürdürüyor ve Meryem'in Göğe Çıkışı Yortusu'nu kutluyorlardı. Sonraki yüzyıl boyunca 8 milyonu aşkın imza toplandıysa da Vatikan, Göğe Çıkış öğretisinin Kitabı Mukaddes'e ve Hristiyan geleceğinin erken dönem tanıklarına dayanarak tanımlanmasının zorluğu nedeniyle kararsız kaldı. Gerçi Meryem Ana'nın nerede ve hangi koşullarda öldüğü konusunda herkesçe benimsenen hiçbir anlatı yoktu; Kudüs'te Meryem Ana'nın yatığı söylenen bir mezar bulunmakla birlikte bu da resmen kabul edilmiyordu; çok daha az tanınan azizlerin kalıntılarında birçok mucize yakıştırılmasına karşın Meryem Ana'nın bedeninden kalanların gerçekleştirdiği hiçbir mucizeden söz edilmiyordu. Ama yalnızca bu boşluklara

dayanarak bir dogma tanımlamak gücü. Ancak 1950'de Papa XII. Pius bu inancı dogmalastırdı.

Katolikliğin öngördüğü bu dogmaların ve özel sıfatların da ötesinde Meryem Ana Batı'da büyük bir kültürel önem kazanmıştır. Katolik ve Ortodoks halkların yaşamında Meryem Ana yortular, toplu dualar gibi ibadetlerle ağırlığını sürdürür. Bu ağırlık bazen öteki öğretileri bile gölgede bırakmıştır. Çağdaş Katolik öğreti, Meryem öğretisinin kendi başına bir inanç olmadığını, Hristiyanlığın öteki iki temeli olan Mesih ve Kilise öğretileri bağlamında ele alınması gerektiğini vurgular.

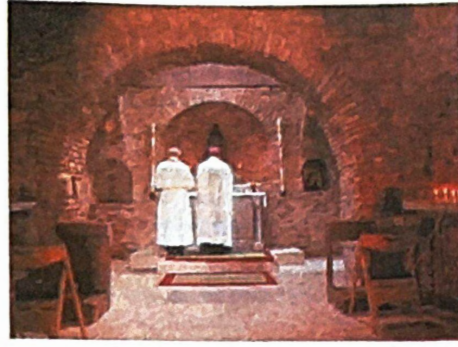
İslamda Hz. Meryem. Kuran'a göre İsrailoğullarından İmran'ın kızı olan Meryem'e gebe olan annesi, daha karından dayken onu Tanrı'ya adar. Meryem, doğduktan sonra Hz. Zekeriya'nın korumasına verilir. Daha sonra adak gereğince bir tapınağa bırakılır ve yaşamını burada ibadetle geçirir. Melekler gelerek Meryem'e, Tanrı'nın kendisini seçip anıttığını, dünya kadınlarından üstün tuttuğunu, buna karşılık Rabb'in divanına durması, secdeye kapanması ve rüku edenlerle birlikte rüku etmesini bildirirler (Â-i İmran 35-42). Tanrı, Meryem'i melekler aracılığıyla önemli bir olaya hazırlar. Bir süre sonra melekler Meryem'e "Allah'ın kendinden bir kelime"yi, "İsa Mesih'i" müjdeliler. İsa Mesih, beşikte iken insanlarla konuşacak, ona kitap, hikmet, Tevrat ve İncil öğretiler, İsrailoğullarına Tanrı'nın elçisi olarak gönderilecektir. Meryem bu habere şaşırır, kendisine bir insan dokunmamışken çocuğunun nasıl olacağını sorar. Melekler Tanrı'nın dileğini dilettiği gibi yaratacağını, O'nun "ol" demesinin yeteceğini söylerler (Â-i İmran 45-49).

Zamanı geldiğinde Cebrail Meryem'e insan biçiminde görünür. Meryem irkilir ve ondan Tanrı'ya sığınır. Cebrail, kendisinin Tanrı'nın bir erkek çocuk vereceğini müjdelemekle görevlendirildiğini söyler. Meryem, önceki meleklerle yönelttiği soruyu yöneltir ve aynı yanıtı alır. Ardından gebe kalır ve ıssız bir yere çekilir. Bir hurma ağacının altında doğum sancıları çekerken, üzülmesi, hurmayı silkelemesi durumunda taze hurmalar döküleceği bildirilir, göz aydınlığı dilenir. Meryem Hz. İsa'yı doğurduktan sonra onu alıp kavmine geri döner. Meryem'i çocuğu ile gören halk onun hakkındaki kötü düşünerek ayıplar. Bunun üzerine Meryem beşikteki çocukla konuşmalarını ister. Çocukla nasıl konuşabileceklerini sormaları üzerine beşikteki Hz. İsa kendisinin Tanrı'nın kulu ve peygamberi olduğunu, kendisine kitap verileceğini ve annesine iyi davranılmasının emredildiğini söyler. Meryem böylece aklanır (Meryem 16-34).

Meryemana Evi, PANAYA KAPULU olarak da bilinir, antik Ephesos (Efes) kentinin 7 km kadar güneyinde, Aladağ'ın (Solmissos) üstünde, Hz. Meryem'in son yıllarını geçirdiğine inanılan ev.

Yatalak bir Alman rahibe olan Katharina Emmerich (1774-1824) böyle bir yer düşünce gördüğünü ileri sürerek ayrıntılı biçimde tanımlamıştı. İzmir'deki Lazarist keşişler 1891'de bu bilgilere dayanarak yaptıkları araştırmalarda Ephesos yakınlarında anlatılanlara uyan küçük bir yapının kalıntılarıyla yanında bir su kaynağı buldular. Araziyi satın aldıktan sonra, burayı Selçuk kasabasına bağlayan bir yol yaptırdılar ve her yıl bir hac töreni düzenlemeye başladılar. Katolik Kilisesi önceleri çekimser kaldıysa da,

Papa XXIII. Johannes 1961'de Meryemana Evi'ni kutsal hac yeri ilan etti. Daha sonra yapının kalıntıları üstünde bir şapel inşa edildi. Bu şapeli Papa VI. Paulus (1967) ve Papa II. Johannes Paulus (1979) ziyaret

Meryemana Evi'nde dua eden rahipler, Efes. Selçuk, İzmir Anadolu Yayıncılık Arşivi

ettiler. Çevresinde lokanta ve dükkân gibi sayıları hızla artan hizmet tesislerinin yapıldığı Meryemana Evi giderek çok canlı bir dinsel ve turistik yer haline geldi.

Meryem'e Müjde, Cebrail'in Meryem Ana'ya, Kutsal Ruh'tan, İsa olarak anılacak bir erkek çocuğa gebe kalacağını (Luka 1:26-38) bildirmesi. Yortusu 25 Mart'ta kutlanır. Aziz I. Gelasius ile Aziz Gregorius'un ayin kitapları dışında bu yortudan gerçek anlamda söz eden ilk metinler Toledo Konsili (656) ve Trullo Konsili (692) kararlarıdır. Hristiyanlığın erken dönemi ile ortaçağda güzel sanatlarda ve kilise dekorasyonunda, ayrıca Rönesans ve barok dinsel sanatında Meryem'e Müjde öyküsünün özel bir önemi vardı. Ayrıca Bizans kiliselerinde canlandırılan az sayıda anlatılacak sahneden biridir. Meryem'e Müjde, Hristiyan inanışına göre Hz. İsa'nın bedenleşmesiyle çakiştığı için insanlığın kurtuluşunun da başlangıcını simgelemektedir.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Meryem'in Elisabet'i Ziyareti, Hz. İsa'ya gebe olan Meryem Ana'nın akrabası Elisabet'i ziyareti.

Luka İncili'ndeki (1:39-41) öyküye göre, Meryem, Zekeriya'nın evine girerek Vaftizci Yahya'ya gebe olan Elisabet'i selamlar; Elisabet, Meryem'in selamını işitince çocuk karnında sıçırır ve Elisabet Kutsal Ruh'la dolar. Daha sonra geliştirilen öğretiye göre bu olay Vaftizci Yahya'nın kutsanması ve ilk günahattan arınmış olduğu anlamına gelir. Bu karşılaşma üzerine Hz. Meryem, Magnificat(*) adıyla bilinen ilahiyi söyler. Katolik kilisesinde Meryem'in Elisabet'i Ziyareti Yortusu 31 Mayıs'ta (1969'a değin 2 Temmuz) kutlanır.

12. yüzyıla değin bu karşılaşmayı canlandıran tasvirlerde, Meryem ile Elisabet çekingen ve ağırbaşlı biçimde selamlaşırken (Helenistik gelenek) ya da şefkatle kucaklaşırken (Suriye kökenli gelenek) betimleniyordu. 12. yüzyıldan sonra, ortaçağ sonlarına özgü gerçekçilik anlayışına uygun daha duygulu bir anlatım egemen oldu. Meryem Ana'nın Hristiyan ibadetindeki öneminin artması 15. yüzyıl başlarında bir başka değişikliğe yol açtı ve Elisabet, Meryem'in önünde diz çökmüş olarak betimlenmeye başladı. Gene 15. yüzyılda, Bizans kökenli

bir tasvir Batı'da yaygın biçimde benimsendi. Bu tasvirde Elisabet'in rahminde görülen bebek (Vaftizci Yahya) Meryem Ana'nın rahminde görülen İsa'yı selamlıyordu. Bu tasvir, Karşı-Reformu kurumlaştıran Trento Konsili'nce yakışıksız olduğu gerekçesiyle yasaklandı. Sonraları Elisabet'i diz çökmüş durumda gösteren daha ağırbaşlı tasvirin kullanılması kabul edildi.

Meryem'in Göğe Çıkışı, Katolik ve Ortodoks ilahiyatında, Meryem Ana'nın, yeryüzündeki yaşamının sonunda ruhu ve bedeniyle göğe alındığı yolundaki öğreti. İlahiyat bakımından bu öğreti, Meryem'in kurtuluşunun, onun kusursuz varlığının yüceltilmesi anlamına geldiği ve tüm insanlığa vaat edilen kurtuluşun habercisi olduğu biçiminde değerlendirilir.

Yeni Ahit'te Meryem'in Göğe Çıkışı'ndan açıkça söz edilmez. Öğretinin gelişmesi, Meryem Ana'nın onuruna düzenlenen genel bir yortunun, 15 Ağustos'ta onun "uykuya dalışının" yıl dönümünde kutlanan bir yortuya dönüşmesiyle yakından ilişkilidir. İlk kez Bizans kiliselerinde kutlanmaya başlayan yortu daha sonra Batı'ya geçmiş ve Meryem'in ruhu kadar bedeninin de yüceltilmesini yansıtmak amacıyla "göğe çıkış" terimi kullanılmaya başlamıştır. Ortodoks Kilisesi'nde Meryem'in "uykuya dalışı" sıkça kullanılan ikonografik bir tema olmasına karşın Göğe Çıkış temasına daha az rastlanır.

Göğe Çıkış'a ilişkin anlatılar önceleri te-reddütle karşılanmakla birlikte ortaçağ sonlarında hem Ortodoks hem de Katolik kiliselerince benimsendi. Papa XII. Pius I Kasım 1950'de Meryem'in Göğe Çıkışı öğretisinin Katolikler için bağlayıcı bir dogma olduğunu ilan etti. Ortodokslar arasında vahye dayalı bir öğreti sayılmayan Meryem'in Göğe Çıkışı'nı birçok Protestan da kiliselerinin birleşmesi önünde bir engel olarak görür.

Meryem'in Göğe Çıkışı teması; Hristiyan ibadetinde Meryem Ana'nın önem kazandığı ortaçağ sonlarında Batı Avrupa Hristiyan sanatında kullanılmaya başladı. 13. yüzyıldan sonra kilise bezemelerinde, Rönesans ve barok dönemlerinde de altar panolarında yaygın olarak işlendi. Meryem'in Göğe Çıkışı'nı konu alan tasvirlerde Hz. Meryem, genellikle meleklerle birlikte dua eder durumda, çevresinde Havarilerin şaşkın bakışlarla sıralandığı üstü açık mezarından göğe çıkarken betimlenir. 15. yüzyıl sonuna değin Meryem bir *mandorla*yla(*) kuşatılmış olarak betimlenirken, 16. yüzyılda *mandorla*'nın yerini bir bulut kümesi almıştır.

Méryon, Charles (d. 23 Kasım 1821, Paris - ö. 13 Şubat 1868, Saint-Maurice, Fransa). aside yedirme baskılarıyla 19. yüzyıl ortalarına Paris yaşamını ve atmosferini romantik bir anlatımla betimleyen Fransız baskı ustası.

Renkkörü olduğundan sanatının temel aracı olarak aside yedirme baskı tekniğini kullandı. 1850'de başladığı "Paris Baskıları" adlı dizisini 1854'te tamamladı. Bu 22 aside yedirme levhanın yanı sıra 70 kadar da başka baskı çalışması yaptı.

Méryon'un aside yedirme baskılarındaki acı ve hüznü Baudelaire'in şiirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Onunla benzer konuları işlemiş, onun gibi geleneksel biçimlerden yararlanmış, gene onun gibi kişisel dehasından başka hiçbir yenilik katmadan özgünlüğünü ve çağdaşlığını koruyan yapıtlar vermiştir. Işık ve atmosferin ürkütücü etkilerine olan duyarlılığını yansıtan "Notre Dame

Apsisi" (1855) Méryon'un başyapıtı olarak kabul edilir.

Paris dizisini tamamladıktan sonra Saint-Maurice'teki Charenton Akıl Hastanesi'ne

sebzelerdir. Az miktarda üzüm, kendir ve nohut da yetiştirilir. 1984'te ilin en çok buğday (63.774 ton), arpa (24.661 ton), ayçiçeği (5.277 ton), kiraz (3.170 ton) ve

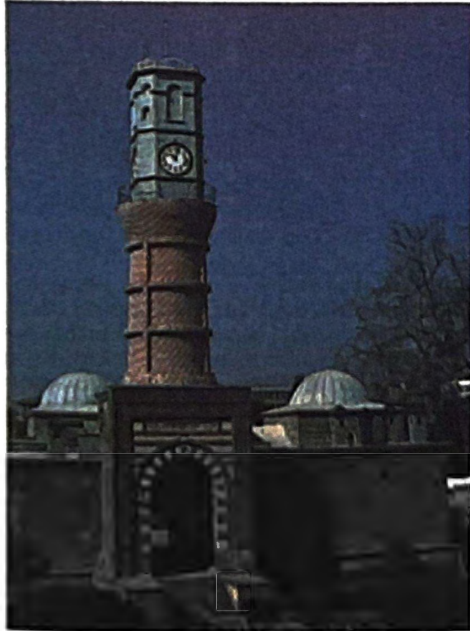
"Notre Dame Apsisi", Charles Méryon'un aside yedirme baskısı, 1855; British Museum, Londra

British Museum, Londra; fotoğraf, J. R. Freeman & Co Ltd

yatırıldı. Bir ölçüde iyileştirse de 1867'de yeniden akıl hastanesine döndü ve ertesi yıl intihar etti.

Merzifon, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde, Amasya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 939 km² olan Merzifon ilçesi doğuda Suluova ilçesi, güneyde Merkez ilçe ve Çorum ili, güneybatıda gene Çorum ili, batıda Gümlüşhacıköy ilçesi, kuzeyde de Samsun iliyle çevrilidir.

Kuzeyi ve batısı dağlık olan ilçenin orta ve doğu kesimleri ovalıktır. Kuzey kesimini,

Merzifon'da Çelebi Mehmed Medresesi'nde Saat Kulesi, 19. yy; Amasya Genel Güner

Gökölük Tepesinde 1.909 m'ye ulaşan Tavşan Dağı, güney kesimini de doğru ilçe sınırları dışında kalan Çakır Dağı engbeleştirir. Amasya kenti yakınında Yeşilirmak'a katılan Tersakan Çayının suladığı Merzifon Ovası(*), ilçenin başlıca tarım alanıdır. Bu akarsuyun başlıca kolları Gümüşsuyu ve Solhan Çayıdır. İlçedeki tek göl, Yedikır Baraj Gölüdür.

Merzifon, nüfus açısından Merkez ilçeden sonra ilin ikinci büyük ilçesidir. Nüfusunun yarısından çoğu Merzifon kentinde yaşamalarına karşın, ilçe halkı geçimini daha çok tarımsal etkinliklerden sağlar. Yetiştirilen başlıca tarla bitkileri buğday, şeker pancarı, arpa, ayçiçeği, tütün ve mercimek, bağ ve bahçe ürünleri ise kiraz, elma ve çeşitli

mercimek (1.892 ton) yetiştiren ilçesi Merzifon'du. Eskiden yaygın olan tütün üretimi, günümüzde önemini yitirmektedir. İlçede önemli miktarda sığır ve koyun yetiştirilir. Montafon tohumlama istasyonlarının bulunduğu ilçede sığır besiciliği önemli gelir kaynaklarından. İlçede yarış atı da yetiştirilir. Günümüzde de yaygınlığını koruyan Merzifon eşiği, çekim gücünün üstünlüğüyle ünlüdür. İlçedeki başlıca sanayi tesisi ayçiçeği yağı üretimi yapan Merzifon Yağ Sanayi ve Ticaret AŞ'dir (MERAY). İlçede çok sayıda küçük sanayi tesisi vardır. İlçedeki önemli ekonomik etkinliklerden biri de madenciliktir. Doğu kesimindeki linyit yatakları, Merzifon Belediyesi'nin de ortak olduğu Yeni Çelteç Kömür ve Madencilik AŞ tarafından işletilir.

İlçedeki başlıca mesire yeri, 1979'da Tavşan Dağının 1.750 m yüksekliğinde yer alan Gökölük'ta kurulan orman içi dinlenme yeridir. Meşe, kayın ve sarı çamlardan oluşan bir orman alanının 24 hektarlık bölümünde kurulan orman içi dinlenme yeri, il çapında ilgi görür. Birçok göçmen kuşun konaklama ve beslenme alanı olan Yedikır Baraj Gölü, yapay bir kuş cenneti haline gelmiştir.

Merzifon yöresine günümüzden yaklaşık 2 bin yıl önce yerleşildiği sanılmaktadır. Bir süre Bizans yönetimi altında kalan yöre, 11. yüzyılda Danişmendlilerin eline geçti. Daha sonra Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Eretna Beyliği ve Kadı Burhaneddin Devleti'nin egemenliklerinde kaldı. 1396'da Osmanlı topraklarına katıldı. 1398'de Amasya'ya sancak beyi olarak gelen Mehmed Çelebi (daha sonra I. Mehmed), yörenin Timur ordularının eline geçmesine engel oldu. Halkının bir bölümü Ermeni ve Rumlardan oluşan Merzifon yöresi, 19. yüzyılda Sivas vilayeti'nin Amasya sancağına bağlı bir kazaydı. Kaza merkezi olan Merzifon'da Amerikalılar tarafından 1883'te açılan kolejde kurulduğu bilinen Pontos Cemiyeti'ne bağlı Rum çeteler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yörede çeşitli etkinliklerde bulundu. Merzifon 30 Mart 1919'da İngilizler tarafından işgal edilince, bu çetelerin halk üzerindeki baskısı daha da arttı. 9 Haziran 1919'da kentte bir miting düzenlendi. Merzifon daha sonra Kuva-yı Milliye güçlerinin eline geçti ve çevredeki Pontos çeteleri sindirildi.

Eskiden Barsivan, Marsivan ve Marsovan adlarıyla anılan kentin adı, bazı Osmanlı kaynaklarında da Merzifon olarak geçer. Daha sonra Merzifon adıyla anılan yerleşme, nüfus açısından ilin Amasya'dan sonra

ikinci büyük kentidir. Osmanlı döneminde dokumacılık, keçecilik, dericilik ve ticaret merkezi olan Merzifon'da toplanan ve satılan mallar Sinop ve Samsun limanlarından ülke dışına ihraç edilirdi. İlçenin orta kesiminde yer alan kent, günümüzde il merkezine bağımlı olmaksızın sosyoekonomik yaşamını sürdürebilen önemli bir ticaret ve hizmet merkezidir. Merzifon'un bir küçük sanayi sitesi de vardır. Samsun'u Ankara ve İstanbul'a bağlayan karayolları kentte kavşak yapar. Merzifon kenti, il merkezi Amasya'ya 47 km uzaklıktadır. Kent ve çevresine Merzifon Devlet Hastanesi sağlık hizmeti verir. Hava Kuvvetleri'ne ait bazı tesislerin bulunduğu kentte bir de askeri hastane vardır.

Zengin bir tarihi olan kentteki başlıca tarihsel yapılar Çelebi Mehmed Medresesi (1415), Taceddin İbrahim Camisi (15. yy), Çelebi Mehmed Camisi (1411), Alaca Minare Mescidi (1501), Sofular Camisi (16. yy), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camisi (1667), Hacı Hasan Camisi, Bozacı Camisi (17. yy), Çay Camisi (18. yy), Bedesten (17. yy), Taşhan (17. yy), Çifte Hamam (1388), Kara Mustafa Paşa Hamamı (1678), Tuzpazarı Hamamı (1677), Piri Baba Türbesi (15. yy) ve Çelebi Mehmed Medresesi kapısının üstüne 19. yüzyılda yapılan Merzifon Saat Kulesi'dir. Karamustafapaşa (eskiden Bahçekent) köyündeki Abide Hatun Camisi'ni 17. yüzyılda Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın annesi Abide Hatun yaptırmıştır.

Merzifon Belediyesi 1884'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 67.448; kent, 40.431.

Merzifon Ovası, Karadeniz Bölgesi'nin iç kesiminde ova. Kuzey, güney ve batıda orta yükseklikteki dağlarla çevrilidir. Doğuda Tersakan Çayı vadisine açılır. Kabaca dikdörtgen biçiminde olan ova, doğuda Suluova (eskiden Suluca Ovası), batıda ise asıl Merzifon Ovası olmak üzere iki kesime ayrılır. Bu iki ovanın arasında Yedikır adıyla anılan bir eşik alan uzanır.

Tektonik kökenli Merzifon Ovasının tabanında bulunan yaklaşık 800 m kalınlığındaki eski tortul katmanların üstünde Kuvaterner (Dördüncü) Döneme (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) ait daha yeni alüvyonlar yer alır. Merzifon çöküntüsü, Miyosen Bölümünden (y. 26-7 milyon yıl önce) günümüze değin zaman zaman oluşan göllerin ve bu göllerin besleyen akarsuların bıraktığı tortulların çökme alanı olmuştur. Çöküntü alanının biçimlenmesinde kırkların (fay) da önemli bir yeri vardır. Bunların başlıcası, çöküntünün tabanını kuzeyden sınırlayan ve Tavşan Dağı eteklerini izleyen kırktır. Çöküntü alanının güney kenarında da batı-doğu doğrultulu kırıklar uzanır.

Akarsu boylarındaki bağ ve bahçelerle kavaklıklar dışında doğal bitki örtüsü step görünümündedir. Ovada en çok tahıl ve şeker pancarı yetiştirilir. Tütün üretimi eski önemini yitirmiştir.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bak. Mustafa Paşa (MERZIFONLU KARA)

Merzubanname, Taberistan (Mazenderan) hükümdarı Merzuban bin Rüstem'in (ü. 10. yy) ahlaksal içerikli öykü ve masallardan oluşan düzyazı siyaset kitabı.

Taberistan bölgesindeki yerli halkın dilli olan eski Farsça ile yazıldığı sanılan yapıtın aslı günümüze ulaşmamıştır, yalnızca 13. yüzyıl edebi Farsçasına aktarılmış iki ayrı metni bilinmektedir. Metinler arasında serpiştirilmiş âyet, hadis, hikmetli beyitler ve

nazım parçalarıyla zenginleştirilmiş bir yapıt olan *Merzubanname*'deki 51 öykü ve masaldan bazı Hint masallarını andırır. Yapıt Türkçeye ilk kez 14. yüzyılda Şeyhoğlu Sadreddin (*Marzubanname Tercümesi* [1973]), daha sonra da Urfalı Nüzhet Ömer Efendi (ö. 1778) (*Cevahirü'l-Hikem*) tarafından çevrilmiştir.

Merzuk, Libya'nın güneybatı kesimindeki Merzuk Sahrası'nın kuzey ucunda vaha. Eskiden Çad Gölüne ve Nijer Irmağına giden kervanların konaklama yerlerinden biriydi. 16-19. yüzyıllar arasında Fizan ilinin merkezi ve Arapların köle ve silah alıp sattıkları bir ticaret merkezi olarak tanındı. Sahra'ya keşif seferleri düzenleyen Frederick Hornemann ve Gustav Nachtigal gibi kâşifler Merzuk'u bir üs olarak kullandılar. Kervan yollarının kapanıp kara ve hava yolu ulaşımına geçilmesinden sonra Merzuk'un önemi azaldı. Yörede günümüzde aralarında eski bir Türk kalesinin de bulunduğu çok sayıda kalıntı vardır. İtalyanların yaptırdığı kale günümüzde polis merkezi olarak kullanılmaktadır. Yörenin alışveriş merkezi olan Merzuk kenti, 137 km kuzeydoğusundaki Sebha'ya kumlarla kaplı bir yan yolla bağlanır. Kentteki kadınlar pazarında bahçe ürünleri, hayvansal ürünler ve el sanatı ürünleri satılır. Nüfus (1972 tah.) 93.714.

mesa bak. masadağ

Mesa, ABD'de Arizona eyaletinin ortagüney kesimindeki Maricopa ilinde kent. Phoenix'in güneydoğu banliyösüdür. Yöreye 1878'de yerleşen Mormonlar, sulama amacıyla Hohokam Yerlilerinin eskiden açtıkları kanalları kullandılar. Salt Irmağı ıslah projesiyle birlikte yörede meyve tarımı büyük gelişme gösterdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla büyüyen kentte çiftçiliğin yanı sıra imalat sanayisi, turizm ve perakende ticaret de önem kazandı. Mesa'da bir Mormon Tapınağı (1927), Mesa Community College (1966) ve Arizona Üniversitesi'ne bağlı Tarımsal Deney İstasyonu vardır. Salt Irmağı Yerli Yerleştirme Kampı, ırmağın kuzey yakasındadır. Nüfus (1990) 288.091.

Mesa Central, MESA DE ANÁHUAC ya da MESA CENTRAL DEL SUR olarak da bilinir, Meksika'nın orta kesiminde yüksek plato bölgesi. Meksika Platosunun güney kesimini oluşturur. Zacatecas Dağlarından başlayarak Neo-Volcánica Cordillerası'nın kuzey eteklerindeki verimli Bajío bölgesine kadar uzanır. Yüksekliği 1.800 ile 2.300 m arasında değişen Mesa Central, Mesa del Norte'den (Kuzey Platosu) daha yüksek ve daha nemlidir. Bölgenin yanardağ etkinliklerinin sık sık görüldüğü kesimlerinde, önleri kapanan çok sayıda akarsu ve ırmak, sığ göller ve bataklıklar oluşturmuştur. Tolteklerin yöreye verdikleri Anáhuac adı "suyun kıyısındaki toprak" anlamına gelir. Bölgedeki belli başlı göller Chapala, Pátzcuaro ve Cuitzeo'dur. 1300'lerin başında Azteklerce keşfedilen yörede Guadalajara, León, Querétaro ve Pachuca gibi kent merkezleri vardır. Mesa Central, ılıman ve yağışlı iklimi, zengin alüvyonlu ve volkanik topraklarıyla tarıma elverişli bir bölgedir. Bölgenin büyük bir bölümünde yoğun tarım yapılır; daha az yağış alan kesimlerde ise sığır beslenir. Başlıca ürünler mısır, fasulye, buğday ve şeker kamışıdır. Guadalajara'da şeker ve un fabrikaları vardır. Öteki önemli

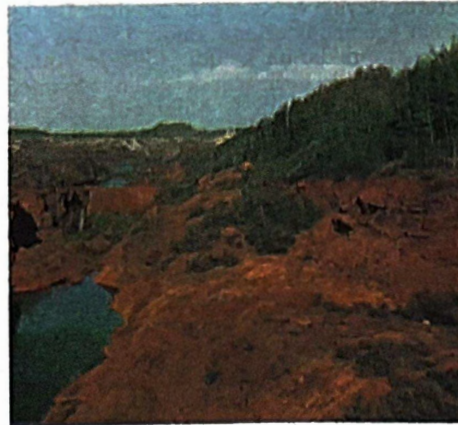
sanayi dalları dokuma, çimento ve kimya sanayisidir.

Mesa del Norte, KUZEY PLATOSU olarak da bilinir, Meksika Platosunun, ABD-Meksika sınırından Zacatecas Dağlarına kadar güneye doğru 1.100 km boyunca uzanan kuzey kesimi. Güneye doğru gidildikçe yumuşak bir eğimle yükselen plato, Meksika'yı bir uçtan ötekine kat eder. Doğuda Doğu Sierra Madre, batıda Batı Sierra Madre'yle çevrilidir. Bölge topraklarının büyük bölümü kuraktır. Yer yer dağlara ve üzeri tuz kaplı düzlük ya da çöküntü alanlarına rastlanır. Seyrek olan nüfus, Salado Irmağı vadisinin buğday yetiştirilen yukarı kesimiyle, ülke pamuğunun büyük bölümünün yetiştirildiği Laguna Havzası gibi sulamaya elverişli birkaç bölgede toplanmıştır. Öteki ürünlerin başında mısır, fasulye ve yonca gelir. Daha kurak kesimler otlak olarak kullanılır. Yörede önemli miktarda kurşun ve çinko, bir miktar da demir ve gümüş çıkarılır.

Mesa Verde Ulusal Parkı, ABD'nin Colorado eyaletinin güneybatı kesiminde sarp kayalıklar üzerindeki Tarihöncesi yerleşim alanlarını korumak amacıyla kurulan ulusal park. Yaklaşık 21.078 hektarlık yüksek bir düzlüğü kaplar. Bazıları 13. yüzyıl öncesinden kalma yüzlerce Yerli köyünün (*pueblo*) kalıntıları buradadır. Sarp kayalıklar altına inşa edilmiş çok katlı yapılar ilgi çekicidir. Bunlardan en büyüğü olan Cliff Palace ("Yar Sarayı") 1909'da ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı içinde Pueblo Yerlilerine özgü yuvarlak tören bölmeleriyle (*kiva*) birlikte yüzlerce oda vardır. Harabeler dışında da park oldukça engebeli ve etkileyicidir.

Mesa Verde'nin bitki örtüsü yarı kurak iklime uyum sağlamıştır. En çok fıstık çamı ve ardıç ormanları ile fundalıklar ve yaban çiçekleri görülür. İri hayvanlardan en çok geyiğin bulunduğu bölgede az sayıda ayı ve dağ aslanı, çok sayıda da küçük memeli yaşar. Yılan, keler ve kuş çeşitleri boldur.

Mesabi Sıradağları, ABD'nin Minnesota eyaletinde, zengin demir cevheri yatakları içeren üç sıradağın en büyüğü. Öbür iki sıradağ Vermilion ve Cuyuna'dır. Doğuda Babbitt'ten güneybatıda Grand Rapids'e kadar 180 km boyunca uzanan sıradağların yüksekliği 60-150 m arasında değişir. Demir cevherinin büyük bölümü genişliği 5 km'yi

Mesabi Sıradağlarında Pillsbury Madeni, Hibbing yakınları, Minnesota
CameraMann

bulan kalın katmanlar halindeki sert, magnetik takonitten oluşur. 1892'den beri işletilen yüksek tenörlü hematit cevheri rezervleri 1950'lerde tükenmiş, düşük tenörlü takonit ve yüzde 60 oranında demir cevheri içeren topaklar (pellet) halinde işlenmeye

başlamıştır. Bölgedeki başlıca madencilik merkezleri Hibbing ve Virginia'dır. Mesabi sözcüğü, Ocibua Yerli dilinde "dev" anlamına gelir.

Mesada, HORVOT METSADA olarak da bilinir, İsrail'in güneydoğusunda eski kale tipi yerleşme. Kudüs'ün düşmesinden (İS 70) sonra Yahudilerin Romalılara karşı direndikleri (İS 72-73) son yerdir.

Kent ününü Roma döneminde Yahuda kralı olan Büyük Herodes'in (hd İÖ 37 - İÖ 4) yaptırdığı yapılarla kazandı. Mesada,

Mesada kalıntıları, İsrail
G. Glase-Ostman Agency

İÖ 4'te Herodes'in ölümünden sonra Romalıların eline geçti. Ama Yahudi Zelotlar 66'da kenti beklenmedik biçimde geri aldılar. 70'te Kudüs'ün düşmesinden sonra Filistin'de Yahudilerin elinde kalan son yer olan Mesada Romalılara karşı iki yıl direndi. Romalılar, ancak ahşap kale duvarlarını yıktıktan sonra kente girebildiler (15 Nisan 73). Zelotlar Romalıların girişinden önce toplu halde intihar etmişlerdi. Araplar buraya "Lanetli Kent" anlamına gelen es-Sebba derlerdi.

mesane bak. idrar kesesi

Meschke, Michael (d. 14 Temmuz 1931, Gdańsk, Polonya), Stockholm'deki Marionetteatern'i (Kukla Tiyatrosu) kuran ve yöneten Alman asıllı İsveçli kukla sanatçısı.

Yedi yaşındayken ailesiyle birlikte Nazilerin denetimindeki Gdańsk'tan kaçarak İsveç'e geçti. Okul yıllarında kukla sanatına ilgi duymaya başladı. 1951-52 yıllarında Batı Almanya'nın Braunschweig kentinde o sırada Batı Avrupa'nın tek kukla okulunu yöneten Harro Siegel'e yanında öğrenim gördü. Sonra Paris'e giderek (1953-54) pantomimci Étienne Decroux'yla birlikte çalıştı. Ünlü pantomimci Marcel Marceau'yla da yakın dostluk kurdu.

İsveç'e döndükten sonra kukla oyunları yazıp sahneledi. 1958'de Stockholm belediye yetkililerinden aldığı eski bir tiyatrodaki Marionetteatern'i kurdu. Çok sayıda oyununu kendi el yapımı olan ve üstten ipe ya da alttan çubukla oynatılan stilize kuklalarla gerçekleştirdi. Ayrıca bazı oyunlarında sahnede parlak ya da renkli figürleri oynatan, siyah dekor önünde siyah giyimli ya da beyaz dekor önünde beyaz giyimli kukla oyuncularını kullandı. En başarılı oyunları arasında Alfred Jarry'nin *Ubu Roi*'si (*Übü*) ve Bertolt Brecht'in *Dreigroschenoper*'i (*Üç Kuruşluk Opera*) sayılabilir.

Mesclid-i Akse, Kudüs'te, Eski Kent'teki Haremü's-Şerif'te, Kubbetü's-Sahra'nın hemen güneyinde yer alan ve İslam'ın en kutsal yerlerinden biri sayılan cami. Adı (Mekke'den) "en uzaktaki cami" anlamına

gelir. Kuran'da (İsrâ 1) Tanrı'nın Hz. Muhammed'i bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürdüğü yazılıdır.

İlk biçiminin, Bizans imparatoru I. İustini-anos'un (hd 527-565) yaptırdığı bir bazilika olduğu kabul edilir. Hz. Ömer 638'de Kudüs'ü aldıktan sonra yapıyı, değişiklik yaptırmadan camiye çevirtti. Emevi halifesi I. Velid de (hd 705-715) çok büyük bir onarımdan geçirerek baştan aşağı yeniledi. Cami daha sonra iki kez depremde büyük zarar gördü; Abbasiler ve Fatimiler tarafından onarıldı, iki yanına ikişer sahn eklendi. Kudüs 1099'da Haçlıların eline geçince, Mescid-i Aksa da bir saray haline getirildi. Kudüs Tapınağı'nın(*) bir bölümü olduğuna inanıldığı için de Templum Salomon'i adıyla anıldı. 1187'de kenti geri alan Salaheddin Eyyubi'nin yeniden camiye çevirttiği yapı çeşitli mozaiklerle bezen-di, eski mihrabı mermerle kaplandı ve bu-günkü minberi yapıldı. Memlükler de bu camiye çok önem vererek çeşitli dönem-lerde onarımdan geçirdiler. 1923'te Türki-ye'den gönderilen mimar Kemaleddin Bey Kubbetü's-Sahra'yla birlikte Mescid-i Ak-sa'yı da onardı. Bütün bu yenilemelerin sonunda ilk yapıdan bazı sütun ve sütn başlıklarından başka bir şey kalmamışsa da, temelde özgün plan şemasının korun-duğu kabul edilmektedir.

Mescid-i Aksa bugün bir orta ve üçer yan sahanndan oluşan bir yapıdır. Kible duvarına koşut uzanan bir de çapraz sahnı ve bunun orta sahnla kesiştiği yerde bir kubbesi vardır. Eskiden iki yandan dışarıya taşan çapraz sahn uçları, daha sonra içişer yan sahn eklenince yapı kütesinin sınırı içinde kalmıştır. Kuzey cephesinde yapının bütün enini kaplayan yedi gözlü bir son cemaat yeri bulunur. Orta sahnın yan sahnlarından daha geniş ve yüksek tutulmuş, bu yükseklik farkından yararlanılarak iki yanda açılan pencerelerden yapının ortasının da aydınlanması sağlanmıştır. Orta sahn ile ilk iki yan sahnın çatıları ahşaptır; dört dış sahn çapraz tonozlarla örtülmüş, bunların üstünde de düz bir teras çatı oluşturulmuş-tur.

Mescid-i Aksa'nın fildişi ve sedef kakmalı ahşap oyma minberi görkemli bir sanat yapıtıdır. İç duvarlarda insan başı yüksekli-ğinde ve küfi yazıyla yazılmış bir âyet kuşağı dolanır. Renkli cam pencereler 16. yüzyıl-dan, kubbe kasnağındaki altın yaldızlı ze-min üstüne yapılmış mozaikler Salâheddin Eyyubi döneminden kalmadır. Dışı kurşun kaplı, ahşap konstrüksiyon kubbenin içi 14. yüzyılda yapılmış kalem işleriyle bezelidir.

Mescid-i cuma, Büyük Selçuklu mimarlı-ğında büyük iç avlulu, dört eyvanlı plan şemasına göre yapılmış cami. İç avlunun kenarları boyunca genellikle iki kat halinde düzenlenmiş tonozlu hücreler sıralanır. Bu hücre sıraları her kenarın ortasında (yani dikdörtgen planlı avlunun birbirine dik iki ana eksenini üzerinde) yer alan iki kat yüksekliğindeki birer eyvanla kesilir. Kible yönündeki başeyvan, arkasındaki kubbeyle örtülü bir mekâna açılır; mihrap da bu kubbeli mekânda yer alır. Bu plan şeması-nın uygulandığı en önemli örnekler Ardistan, Gülpayegân, İsfahan ve Zevvare mescid-i cumalarıdır.

Mescid-i Haram, Mekke'de, iç avlusunda başta Kâbe olmak üzere Zemzem Kuyusu, Makam-ı İbrahim gibi İslâmın en kutsal yerlerinin bulunduğu cami. Hz. Muham-med'in Mekke'de yaptırdığı caminin ce-maate küçük gelmeye başlaması üzerine Hz. Ömer'in çevredeki yapıları yıktırarak daha geniş bir alan sağladığı bilinir. Za-manla pek çok yeni ekle büyütülen cami

bugünkü biçimini 16. yüzyılın ikinci yarısında, I. Süleyman (Kanuni) ve II. Selim'in yaptırdıkları bölümlerle aldı.

Yapı, 7,5 m yüksekliğinde bir duvarla çevrili 110 m x 162 m boyutlarında dikdört-gen bir alanı kaplar. Bu duvarın iç yüzünü çepeçevre dolanan revaklar orta yerde çok büyük bir iç avlu oluşturur. Kâbe gibi Mescid-i Haram da, köşegenleri dört ana yöne gelecek biçimde düzenlenmiştir. Ku-zeydoğu cephesinde beş, kuzeybatı cephe-sinde sekiz, güneybatı cephesinde dört ve güneydoğu cephesinde yedi tane kapısı vardır. Mescid-i Haram dünyadaki yedi minareli tek cami olduğu gibi, mihrabı bulunmayan tek cami özelliğini de taşır. Avlusunda namaz kılınırken orta yerdeki Kâbe'nin çevresinde, yüzler Kâbe'ye dönük olmak üzere çemberler halinde saf tutulur.

Mescid-i Nebi (Arapçada "Peygamber Camisi"), MESCİD-İ NEBEVİ olarak da bilinir, Medine'de, içinde Hz. Muhammed'in me-zarının da bulunduğu, Müslümanların en kutsal ziyaret yerlerinden biri olan cami. Cemaatin namaz da kılması nedeniyle İs-lam'daki ilk cami sayılan Hz. Muhammed'in Evi(*) Hz. Ömer ve Hz. Osman dönem-lerinde büyütüldükten sonra Emevi halifesi I. Velid (hd 705-715) tarafından yıktırılmış-tı. Bu eski yapıdan yalnızca Hz. Muham-med'in mezarı korunmuş ve Velid onu da içine alan dört minareli yeni bir cami yaptırmıştı (711-712). 13. yüzyılın ortasında büyük bir yangın geçiren camiyi Memlük sultanı Kayıtbay 1483'te onarttı.

Mescid-i Nebi'nin bugünkü planı 9 m yüksekliğinde bir duvarla çevrili bir yamuk biçimdedir. Bu yamuğun uzunluğu 114 m, eni bir kenarında 66 m, öbür kenarında 84 m'dir. Ortadaki dikdörtgen avlu doğu ve kuzeyde iki, batıda üç sıra sütunla taşınan revaklarla çevrilidir. Kible yönünde mihrap duvarına koşut 12 sütun sırasının sahnılara ayırdığı, avlu tarafı açık ibadet mekânı yer alır. İbadet mekânının güneydoğu köşesin-de Hz. Muhammed'in mezarı vardır. 13,5 m x 13,5 m ölçüsünde bir alanı kaplayan mezar, büyük ayaklar üstüne oturan bir kubbeyle örtülüdür. Yapının dışından da yeşil renkli bu büyük kubbe, bütün öbür mekânları örten küçük kubbelerin arasında öne çıkar. Kubbe ayaklarının arası demir şebekelerle örtülmüştür; bunların arkasında Hz. Muhammed'inkinden başka Hz. Ebu-bekir ve Hz. Ömer'in mezarları vardır.

Mescid-i Süleyman, İran'ın güneybatısın-da, Huzistan ilinde (ostan) kent. 1908'de yörede petrol bulunmasından sonra, kısa sürede ülkenin önde gelen petrol merkezle-rinden biri durumuna geldi. 1909-10 yılları

Mescid-i Süleyman'da petrol tankları ve boru hattı, İran
Fred J. Maroon-Photo Researchers

rında kentle güneybatıdaki Abadan kenti arasında 200 km'lik bir petrol boru hattı döşenmiştir. Nüfus (1976) 77.161.

Mescid-i Şah, İsfahan'da Meydan-ı Şah'ın güney kenarında, I. Abbas'ın (Büyük)

1612-20 arasında yaptırdığı büyük cami. Camiye, iki yanında iki minaresi olan ve meydana bakan 33,5 m yüksekliğindeki görkemli bir taçkapıdan girilir. Yapı, kible yönünü tutması için meydana göre 45 derecelik bir açıyla yerleştirilmiştir. Kareye yakın dikdörtgen biçimindeki avlusunun her kenarının ortasında birer eyvan vardır. Taçkapının arkasına denk gelen eyvanın karşısında, kible yönündeki başeyvanın da yanlarında iki minare yükselir. Bunların arkasında, yüksekliği 46 m'yi bulan bir kubbeyle örtülü ana ibadet mekânı yer alır. Başeyvanla bu ibadet mekânının iki yanın-da, uzunlamasına dikdörtgen planlı birer yan sahn vardır. Bu sahnların her biri, dörderli iki sıra halinde düzenlenmiş sekiz kubbeyle örtülüdür. Bu sahnların yanları-na da, gene dikdörtgen planlı, ortaları havuzlu birer avlu, yapının iki köşesini oluşturur.

Mescid-i Şah'ın kemerlerinin, pandantifle-rinin, eyvan tonozlarındaki büyük mukar-nasların, minarelerinin üstünü kaplayan mavi ve yeşil çeşitli tonlarındaki sırlı tuğla ve çini mozaikler Safevi dönemi bezeme sanatının en görkemli örneklerini oluşturur.

mescit (Arapçada *mescid*: "secde edilen yer"), minberi bulunmayan, dolayısıyla içinde hutbe okunmayan küçük cami. Cami-mescit ayrımı yalnızca Türkiye'de var-dır. Öbür İslâm ülkelerinde mescit sözcüğü Türkçedeki cami karşılığında kullanılır. Mescid-i Aksa, Mescid-i Şah, İsfahan Mes-cid-i Cuması vb gibi pek çok ünlü yapı birer camidir. Ayrıca bak. cami.

Mescit Dağı, Karadeniz Bölgesi'nin iç kesiminde dağ. Doğu Karadeniz Sıradağları'nın(*) iç sıralarını oluşturan Çoruh-Kelkit Dağları'nın(*) en yüksek dağıdır. Mescit Dağı doruğunun yüksekliği 3.239 m'dir. Uzunluğu yaklaşık 30 km, genişliği ise 20 km kadar olan Mescit Dağı külesinde asıl doruktan başka 3.000 m'yi aşan birçok tepe vardır. Bunların başlıcaları Yıldız Dağı (3.139 m), Sivrikaya Tepesi (3.114 m), Tığ Dağı (3.198 m), Viranşehir Tepesi (3.162 m) ve Taşlıtepe'dir (3.091 m). Mescit Dağı doğuda derin yarılımsı Tortum Çayı vadisi, güneybatıda Karasu Irmağının kollarından Serçeme Deresi (Baş Çay), kuzeybatıda da Çoruh Irmağına katılan Çermeli Deresi ile bu akarsulara ulaşan kolların açtığı derin vadilerle sınırlanır.

Mescit Dağı, Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) başlarına ait andezit ve trakitli andezitlerden oluşmuş-tur. Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) buzul-laşmaya uğrayan dağda, buzul aşındırması sonucunda oluşmuş birçok buzyalığı (sirk), buzyalığı gölü, tekne vadi ve hörgüç kayaya rastlanır.

Doruğun hemen batısından başlayıp kuze-ye doğru uzanan Yedigöller Sirkinin kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu 6 km, doğu-batı doğrultulu genişliği ise 2 km kadardır. Bu geniş buzul teknesi içinde 2.740 m ile 3.105 m yükseklik arasında basamak biçiminde dizilmiş yedi buzyalığı gölü vardır. Yedigöller Buzyalığının batı yamacında yer alan 2.975 m yükseklikteki buzyalığı gölünün uzunluğu 250 m, genişliği ise 175 m'dir. Öteki buzyalığı gölleri daha küçük boyuttadır.

Tortum Çayının kollarından Küçükdere'nin Mescit Dağı ile Tığ Dağı arasına sokulan su toplama alanında da kuzeyden güneye doğru sıralanmış üç ana buzyalığı ve bu buzyalıklarının içinde daha küçük

buzyalakları ile buzyalağı gölleri yer alır. Mescit Dağındaki en büyük buzyalağı gölleri de bu kesimdedir. Bunlardan birinin uzunluğu 400 m, genişliği ise 250 m kadardır.

Mescit Dağının güneybatısındaki Viranşehir Deresinin su toplama alanındaki büyük buzul çanağı içinde, hepsinde de birer göl bulunan dokuz buzyalağı vardır. Mescit Dağında yer alan öteki buzyalağı alanları, Koğans ve Keleşayırı derelerinin su toplama alanlarında yer alır. 2.700 m'den daha yüksekte sekiler biçiminde dizilen bu buzyalaklarından tümünün içinde göl vardır.

mesel, ahlaki ya da manevi değerleri benimsetmek amacıyla söylenen kısa öykü. Arapçada "örnek", "karşılaştırma" ya da "benzer" anlamına gelen terimin Batı dillerindeki karşılığı, Yunanca *parabolē* ("karşılaştırma", "benzeşme") sözcüğünden türemiştir. Eski Yunan retorik sanatında *parabolē* edebi bir açıklamaya dayanan bir tür uzun benzetme anlamında kullanılmıştır. Günümüzdeki anlamıyla ise mesel, bazı benzerlikler taşıdığı fabl ya da masaldan ayrılır, fabl gibi basit olan öyküsü, ondan farklı olarak gerçekleşebilme özelliğini taşır ve insan niteliklerine sahip hayvanlara ya da cansız yaratıklara yer vermez. Öyküsel yani, çoğunlukla belli bir insan davranışıyla genel olarak insan davranışı arasında kurduğu benzerlikten sonra gelir. Öykülerinin yalınlığı mesellere gizemli, çağnışlarla dolu bir hava verir ve onları özellikle ahlaki ve manevi değerlerin öğretilmesine elverişli kılar. Kısa ve gizemli yapıları içindeki tam anlamı ise, çoğu kez yalnızca okuyanların küçük bir kesimi kavrayabilir.

Batı dünyasının en ünlü meselleri Yeni Ahit'tedir. Bunlarda Hz. İsa, izleyicilerine mesajını iletmek için gerçek olmayan, ama gerçekleşebilir bir öykü anlatır. Eski Ahit'teki meseller ise (II Samuel 12:1-9; II Samuel 14: 1-13) aynı ölçüde yaygın değildir. Hristiyanlık tarihi boyunca, dinsel içerikli öykü ya da mesel anlamını vaazlarda çok sık kullanılmıştır. Görece çelişkili yanlarına ise 19. yüzyılda, Danimarkalı düşünür Søren Kierkegaard'ın Hristiyan inancı ve uygulamaları üzerine yazdığı incelemelerde dönülmüştür. Kierkegaard'ın bu anlatım biçimini kullanması da Franz Kafka'nın zor anlaşılır yapıtlarını ve Albert Camus'nün yazılarını etkilemiştir.

İslamda bir bölümü Hz. Muhammed'e ya da sahabeye atfedilen meseller vardır. Hz. Ali'ye dayandırılan bazı meseller de yalnız Şiiler arasında değil, bütün Müslümanlar arasında yaygınlaşmıştır.

Meseller Fars, Arap ve Türk edebiyatlarında şiirlere konu olmuş, ayrıca bazı şairlerce derlenerek manzum hale getirilmiştir. *Divanü Lûgati't-Türk* ve *Kutadgu Bilig*'de "sav" karşılığı olarak kullanılan mesel sözcüğünün yerini zamanla "mesel söylemek" anlamında "darb-ı mesel" almıştır. 20. yüzyıldan sonra bütünüyle atasözü karşılığı olarak ele alınan darb-ı meselleri derleme çalışmaları arasında Edirneli Nazmî'nin *Manzume-i Durub-ı Emsal*'i (1848), Vacit Efendi'nin *Durub-ı Emsal*'i (1858), Şinasi'nin *Durub-ı Emsal-ı Osmaniye*'si (1863), Ahmed Vefik Paşa'nın *Münihabat-ı Durub-ı Emsal*'i (1879-82) ve Abdullah Fettahoğlu'nun *Mecmua-i Emsal*'i (1904) sayılabilir.

Meseller bak. Süleyman'ın Meselleri

Meselson, Matthew Stanley (d. 24 Mayıs 1930, Denver, Colorado, ABD), ABD'li

moleküler biyoloji bilgini. Dezoksiribonükleik asidin (DNA) yapısına ilişkin Watson-Crick kuramını doğrulayan deneyleriyle tanınmıştır.

Doktora öğrenimini California Teknoloji Enstitüsü'nde (CALTECH) tamamladı. Franklin W. Stahl ile yaptığı araştırmalarda hücre bölünmesi sırasında DNA'nın iki zincire ayrıldıktan sonra, bunlardan her birinin yavru hücrelerden birine geçmeden önce yeni biresimlenen bir eş edindiğini gösterdi. Ağır bir azot izotopu içeren besiyerinde üreyen bakteriler bu izotopu DNA'larına aldıktan sonra normal azot içeren ortama aktarıldığında, bu bakterilerden üreyen hücrelerdeki DNA'nın ağırlığı iki kuşaktakilerin ortalaması kadardı. Bu DNA ısıtılınca yarı ağır, yarı hafif zincirlere ayrıldı. Meselson ve Stahl yeni DNA moleküllerinin, kalıtımla bir sonraki kuşağa aktarılan ve yeni biresimlenen olmak üzere iki tür zincirden oluştuğuna karar verdiler. Meselson, 1960'a değin CALTECH'te çalıştı; bu tarihten sonra Harvard Üniversitesi'nde biyoloji dersleri vermeye başladı. Burada DNA, ribonükleik asit (RNA) ve protein biresimlenmesi-ne ilişkin sorunları incelemeyi sürdürdü.

Mesene, Farsça MEŞAN, KHARAKENE olarak da bilinir, Babil'in güneyinde (günümüzde Irak'ın güneyi) kurulan, Part İmparatorluğu'na bağlı eski devlet. Selevkos kralı VII. Antiokhos'un (Sidetes) İÖ 129'da tahttan indirilmesinden sonra, yörede hüküm süren prenslerden Hyspaosines (Aspasine ya da Spasines olarak da bilinir) tarafından kuruldu ve Sasani İmparatorluğu'nun kuruluşuna değin varlığını korudu. Hyspaosines, Büyük İskender'in Karun ve Dicle ırmaklarının birleştiği noktanın yakınlarında kurduğu kenti yeniden tahkim ederek Spasiou Kharaks (Spasines Kalesi) adını verdi. Kent sonraki yüzyıllarda Dicle Halici kıyısındaki başlıca ticaret merkezi durumuna geldi. Mesene'ye ilişkin başlıca bilgi kaynağı, Mesene kralları tarafından bastırılan metal paralardır. Selevkos dönemine göre tarihlendirilen bu paraların yardımıyla Hyspaosines'ten (hd İÖ 127-y. 121) Thionios'a (hd İS y. 111 - y. 112) kadarki Mesene krallığının tama yakın bir listesi elde edilmiştir.

Meseta Central, İber Yarımadasında büyük iç plato (*meseta*). Ortasında İspanya'nın başkenti Madrid yer alır. Yüzölçümü 210.000 km², denizden ortalama yüksekliği 700 m olan plato, yarımada'nın en eski ve en karmaşık jeolojik oluşumudur. Hafif

Meseta Central'ın bir bölümü olan Gredos Dağlarında Almanzor Doruğu, İspanya C.I.R.I. - EDISTUDIO

eğimli batı yamacı, Duero (Douro), Tajo ve Guadiana ırmaklarının havzalarını oluşturur. Kuzey ve doğu sınırında birdenbire

yükselerek sırasıyla Cantabria Dağlarına ve bir dizi dağ sırasına karışır. Tektonik vadiler olan kuzeydoğudaki Ebro'yla güneydeki Guadalquivir, Meseta Central'e simetrik bir görünüm verir. Doğuda birçok dağ sırası, güneyde ise Morena Dağları bu vadilere bakar. Yarımada'nın orta kesimindeki Guadarrama, Gredos, Peña de Francia ve Giata dağları, Meseta Central'ı kuzeydeki Eski Kastilya Havzası ve güneydeki Yeni Kastilya ve Extremadura havzaları olmak üzere ikiye böler.

Platonun kristal kayaç oluşumlu batı toprakları genellikle verimsizken, doğudaki kireçtaşı ve marl oluşumlu düzlükler önemli bir tarım bölgesidir. La Mancha bölgesi platonun güneydoğusunda yer alır.

Meseta Central (Kosta Rika) bak. Valle Central

mesh, dinsel amaçla başa, vücuda ya da bir nesneye kutsal yağ sürülmesi. Tören biçimlerinin ve sürülen kutsal maddenin değişmesine karşın birçok dinin paylaştığı uygulamalardan biridir. İslamda da abdest alırken ıslak elle başın ya da ayaktaki mestin sıvazlanmasına mesh adı verilir.

İlkel kabilelerde hem rahip hem de hekim olan büyücülerin hastaları mesh ettiği törenlerin amacı hastayı fiziksel ve doğaüstü güçlerle donatarak hastalıkların ve kötü güçlerin zararlı etkilerinden korumaktır. Savaşta hazırlanırken, yirtıcı hayvanlar karşısında, ölüm döşğinde ve benzeri durumlarda da kişi meshedilerek kutsal güçle donatılır. Kutsama amacıyla nesneler de meshedilebilir: Sunaklar, kutsal kaplar, tapınaklar, hatta bazen silahlar ya da giysiler, yalnızca ibadette kullanılmak ya da bulundukları kutsal yerlerde tanrısal varlığı simgelemek ve hoşnut kılmak amacıyla mesh edilir.

Katolik ve Ortodoks kiliselerinde ağır hastalara ve yaşlılara kutsal yağ sürülmesi Hz. İsa'nın kurumlaştırdığı bir kutsama olarak kabul edilir. Hastaya yağ sürme Katolik Kilisesi'nde son ayın sayılır ve genellikle hastanın son nefesini vereceği ana (*in extremis*) değin ertelenir. Yakın geçmişte ağır hasta olmayanlara da yağ sürülmesi olağan sayılmaya başlamıştır. Ortodoks kiliselerinde ise hastaya yağ sürme hiçbir zaman son ayın olarak görülmemiş, meshin şifa verici işlevi vurgulanmıştır. Rum Ortodoks Kilisesi'nde bazen sağlıklı kimseler de hastalıktan korunmak amacıyla meshedilir.

Mesh, yüksek bir göreve atananlar için düzenlenen törenlerde de kullanılır. Birçok dinde din adamları görevlerine mesh töreniyle başlar. Eski İsrail'de ve çeşitli Hristiyan kültürlerinde hükümdarlar, Tanrı tarafından halkı yönetmek üzere seçilmiş kimse olarak taç giyme töreninde meshedilirdi.

mesih (İbranice *mašiah*: "meshedilmiş, kutsal yağla kutsanmış"), geniş anlamda, dinsel düşüncede dünya tarihinin sonunda tanrısal bir görevi yerine getirerek insanlığı kötülük ve günahlardan kurtaracak kişi; dar anlamda, Yahudilikte Hz. Davud soyundan gelerek İsrailoğullarını geçmiştiki altın çağına kavuşturacak kral. Hristiyanlık daha Yeni Ahit yazarlarından başlayarak "Mesih" (Yunanca *Hristos*; Latince *Christus*) adını Hz. İsa'yla özdeşleştirmiş, insanlığını günahkârlığın boyunduruğundan çıkarak Tanrı'yla sonsuza değin barıştırdığına inanılan bu kurtarıcıyı İsa Mesih biçiminde adlandırmıştır. İslam da Hz. İsa için "Mesih" adını benimser. Kurtarıcı bir hükümdar olarak mesih beklentisinin uzantıları İslamda "mehdi"(*) inancında da kendini gösterir.

Tevrat'ın hiçbir yerinde dünya tarihinin sonunda ortaya çıkacak bir mesihten söz edilmiyordu. Kusursuz bir kralın yönetimindeki bir çağın geleceğini öngören bölümlerde de hiçbir yerde mesih terimi kullanılmıyordu. Bununla birlikte günümüzdeki araştırmacıların çoğuna göre, Yahudilerin mesih beklentisi krallık kavramıyla ilgili inançlardan türemiştir. Buna göre meshedilmiş kral tanrısal kökenli olmadığı halde "Tanrı'nın Oğlu" olarak adlandırılacak, dünyanın kurtuluşu umutları ona yüklenecekti. Ama gerçek yaşam ve tarih boyunca işbaşına gelen kralların uygulamaları gitgide daha düş kırıcı olunca "mesih" krallığı inancı da geleceğe aktarıldı.

Baskıcı Roma egemenliği döneminde mesih beklentisi gitgide daha çok önem kazandı, farklı ortamlarda değişik grupların değişik vurgularla benimsediği ahiret öğretilerinin odağı oldu. Yahudi kökenli olmayan Hristiyanların Yunanca *hristos* sözcüğünü benimsemesiyle, mesih kavramının Hz. İsa'nın da açıkça reddettiği ulusal çağrışımınla bütünüyle ortadan kalktı. Buna karşılık Kudüs'teki Tapınak'ın yıkımı, sürgün ve baskılar, Yahudiliğin mesih beklentisini daha da yoğunlaştırdı. Bu beklenti hem ilahiyat düzeyinde gelişti, hem de mesihçi hareketlerin doğmasına yol açtı. Hemen her kuşakta mesih'in kendisi ya da habercisi olduğunu öne sürenler çıktı; bunların en ünlüsü 17. yüzyıl ortalarında mesihliğini ilan eden Sabetay Sevi'ydı. Mesih inancı ve hiç azalmayan mesih beklentisi Yahudiliğin temelleri arasına girdi ve İbn Meymun'un On Üç İman Maddesi'nde yer aldı. Yahudilik içindeki modernist akımlar kişisel bir mesih inancında diretmeyle birlikte, sonunda kurtuluşa erecek bir dünya ve günahlardan arınmış bir gelecek inancını korumaya çalıştılar.

Kitabı Mukaddes geleneğinden etkilenmemiş dinlerin ahiret öğretilerinde de mesih benzeri inançlar ortaya çıktı. Budizm gibi mesihçiliğe oldukça uzak bir din bile, örneğin Mahayana(*) grupları arasında gelecekte gökten inerek inananları Cennet'e götürecekti Buda Maitreya inancını doğurdu. Bütünüyle ahiret yönelimli olan Zerdüşt dininde de Zerdüşt'ün ölümünden sonra gelecek bir oğlunun, dünyaya sonsuz esenliği getirmesi ve ölümleri diriltmesi bekleniyordu.

Günümüzde özellikle uygarlaşmamış halklar arasında binyıl(*) inancı temelinde gelişen hareketlerin çoğu, örneğin Melaneczya'daki kargo kültü(*) mesihçi sayılır. Ama Tanrı'nın gönderdiği ya da "meshedilmiş" kişisel bir kurtarıcı beklentisi, bu hareketlerde her zaman belirleyici değildir.

Kuran'da "Mesih" adı Hz. İsa için birkaç kez (Al-i İmran 45; Nisa 157, 171, 172; Maide 17, 72, 75; Tevbe 30-31) kullanılır. Kuran'ın bazı Ayetleri de (örn. Zuhuruf 61) Hz. İsa'nın kıyametten önce yeryüzüne ineceği biçiminde yorumlanır. Böylece İslam kültüründe de kıyametten önce yeryüzüne inecek bir kurtarıcı inancı, Mesih adıyla bütünleşmiştir. Bazı bilginlere göre mütevatir ölçüsünde güvenilir olan çok sayıda hadis Hz. İsa'nın kıyamet öncesinde yeryüzüne ineceğini açık biçimde dile getirir. Buna karşılık örneğin Kadiyaniler, hadislerde bildirilen "mesih"i kabul etmekle birlikte, bunun Hz. İsa değil, önderleri Mirza Gulam Ahmed olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bilginlerin büyük çoğunluğuna göre mütevatir olmayan, bu nedenle de bir bağlayıcılığı bulunmayan hadisler Hz. İsa'nın gelecekte yeryüzüne inişini ayrıntılı biçimde betimler. Buna göre kıyamet öncesinde, Yahudilerin içinden mesihlik iddiasıyla çı-

kacak olan Deccal ordusuyla Suriye'ye girip Şam kapılarına ulaştığında, Hz. İsa Şam'ın doğu kesiminde beyaz bir minareye inecek, Müslümanlarla birlikte namaz kıldıktan sonra Deccal'in üzerine yürüyecektir. Savaşta yenilen Deccal önce Afik Tepesine, arkasından İsrail'e çekilecek, Hz. İsa peşinden giderek onu ve yandaşı bütün Yahudileri öldürecek, haçı parçalayacak, kendisine inanmayan bütün Hristiyanları da kılıçtan geçirecektir. Müslümanlar arasında kırk yıl yaşayacak, Medine'de ölecek, Müslümanlar cenaze namazını kılacak onu Hz. Muhammed'in yanına, Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in mezarlarının arasına gömeceklerdir. Hz. İsa yaşadığı süre boyunca İslam ilke ve kurallarına, Müslümanların imama uyacak, Hristiyanlık yeryüzünden silinecektir.

Mesih Mehmed Paşa Camisi, İstanbul'da Fatih semtinde III. Murad'ın sadrazamlarından Mesih Mehmed Paşa'nın yaptırdığı cami. 1585/86'da tamamlanmıştır. Mimar Sinan'ın yapılarının listesini veren kaynaklardan bazısında adı bulunmadığı için, kimi uzmanlar Sinan'ın yapıtı olmadığını, belki

Mesih Mehmed Paşa Camisi,
1585/86; Fatih, İstanbul
Erkin Emiröğlu

de onun denetimi altında Mimar Davud Ağa tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir.

Caminin üstünde yer aldığı arazinin eğimi tonozlara oturan bir teras yapılarak düzeltilmiştir. Tonozların arası dükkân olarak kullanılmış, yapı ise bir fevkanı cami olarak terasın üstüne yerleştirilmiştir. Enlemesine bir dikdörtgen biçimindeki ibadet mekânının ortası, çapı 13 m'ye yaklaşan bir büyük kubbe, iki yanlarysa bir sıra üstünde üçer küçük kubbeyle örtülüdür. Bu yan mekânlar alt katta duvarlarla ayrılmış, üst katta ise orta mekâna açık mahfeller halinde düzenlenmiştir. Mahfellerin döşemesi, Osmanlı mimarlığında çok az görülen kaburgalı çapraz tonozlara taşınmıştır. Kubbeyi taşıyan kemerler sekiz ayağa oturur. Bu ayaklardan önde bulunan iki tanesi kible duvarının, iki yandaki dört tanesi yan mekânları ayıran duvarların içinde kalmış, arkadaki iki tanesi ise açıkta bırakılmakla birlikte, kuzey duvarına bitirilmiştir. Yan duvarlar mahfellere kadar yükseldiği için yanlardaki ayaklar bu hizadan sonra açıktadır. Yapının dışında da sekiz ayağın üstüne getirilen ağırlık kuleleri, kubbe kasnağının çevresinde sıralanır.

Mihrap, kible duvarından dışarıya doğru taşan, üzeri bir yanın kubbeyle örtülü dikdörtgen bir nişin içine yerleştirilmiştir. İki yanı İznik çinileriyle kaplıdır. Tek şerefeli minare, cami kütesinin kuzeybatı köşesinde, kürsü bölümü dışa taşmış olarak

yer alır. Kuzeydoğu köşesine de bunu dengelemek üzere aynı biçimde çıkıntı yapan mahfel merdiveni getirilmiştir.

Son cemaat yeri beş gözölüdür; ortadaki göz aynalı tonozla, yanlardakiler kubbelerle örtülüdür. Son cemaat yerini yanlardan ve önden, üstü kurşun kaplı ahşap bir sundurma sarar. Sundurmanın önünde, üç yanı revaklarla çevrili iç avlu yer alır. İç avlu revaklarının bu sundurmayla birleştiği iki uçta kubbeli birer oda vardır. Abdest muslukları iç avlunun kuzey revakının altında duvar boyunca sıralanır. Avlunun ortasında, geleneksel olarak şadırvanın bulunduğu noktaya Mesih Mehmed Paşa'nın açık türbesi yapılmıştır. Gerek revaklı iç avlu düzenlemesi, gerekse türbenin bu avlunun içine yerleştirilmesi, vezirler tarafından yaptırılan camilerde daha önce örneği bulunmayan uygulamalardır.

Mesihî (PRIŞTİNELİ), asıl adı İSA ya da MESİH (d. Priştine [bugün Priştina, Yugoslavya] - ö. 30 Temmuz 1512, Bosna), Osmanlı divan şairi. Yalın bir anlatımın egemen olduğu lirik şiirleriyle tanınır.

Genç yaşta İstanbul'a giderek Sipahi Ocağı'na yazıldı. Hattatlık öğrenip bu alanda ustalaştıktan sonra Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın divan kâtibi oldu. İçkiye aşırı düşkün olduğundan mesleğinde ilerleyemedi ve gözden düştü. Hadım Ali Paşa'nın ölümünden (1511) sonra koruyucusuz kaldı, yoksul düştü. Son yıllarında Bosna'da küçük bir tımar elde etti.

Necati Bey sonrası ve Bâkî öncesi dönemin önde gelen divan şairleri arasında kabul edilen Mesihî, genel olarak divan şiirinin geleneksel yapısına bağlı kalmış, Farsça ve Arapçayı çok iyi bilmesine karşın şiirlerinde yalın bir dil kullanmıştır. Yaklaşık 1.800 beyitlik *Divan*'ının büyük bölümünü duygu ve düşüncenin yoğun olduğu gazeller oluşturur. *Divan*'da yer alan kasidelerden en ünlüsü "Bahariye"dir. Yüze yakın edebi mektubu kapsayan inşa kitabı *Gül-i Sad-berk* ve Edirne güzellerini betimlediği *Şeh-rengiz* Mesihî'nin diğer yapılarıdır. Kendi türünde ilk yapıt olan *Şeh-rengiz*, Edirne'nin o dönemdeki gelenek ve göreneklerini yansıtmaya bakımından önemlidir. Mesihî'nin "bahar" redifli murabbaası Latince, İtalyanca, İngilizce, Fransızca, Almanca, Sırpça ve Rusça'ya çevrilmiştir. İrfan Morina'nın Priştine'de basılan *Priştineli Mesihî* (1987) adlı yapıtında Mesihî'nin yaşamı, sanatı ve seçme yapıtları yer almaktadır.

mesir macunu, Manisa'da her yıl Nevruz(*) günü (22 Mart) düzenlenen Mesir Bayramı'nda Sultan Camisi'nin üstünden atılarak halka dağıtılan macun.

Ortadoğu'da yılın belli bir gününde tapınaklardan halka macun dağıtılması geleneği eski çağlardan beri vardı. Manisa'da mesir macunu dağıtma geleneğinin 16. yüzyılda başladığı anlatılır. Buna göre, I. Selim'in (Yavuz) karısı ve I. Süleyman'ın (Kanuni) annesi olan Hafsa Sultan'ın Manisa'da yaptırdığı külliye'nin bimarhanesinde hekimlik eden Merkez Efendi(*) hastalarına kendi yaptığı mesir macununu ilaç olarak vermiş, giderek bu bir gelenek haline almıştır. Bir rivayete göre de, ağır bir hastalık geçiren Hafsa Sultan mesir macunu kullanarak iyileşince, bu macundan her yıl halka da dağıtılmasını istemiş.

Süheyl Ünver'in eski kaynaklardan derleyerek oluşturduğu listeye göre mesir macununda bulunan 40 çeşit baharat ve şifalı maddenin içinde karanfil, yenibahar, kara-

biber, zencefil, kişniş, havlıcan, kekabiye, hindistancevizi, anason, sakız, safran, tarçın, hardal, çivit, meyan balı, tiryak, çörekotu, dânfülful, limontuzu, kakule, vanilya, portakal kabuğu, şeker vb vardır.

Manisa'da Mesir Bayramı'nın kutlanması 1926'ya değin sürmüştü, bu tarihte Osmanlı döneminin kalıntısı olarak değerlendirilip kaldırılmıştır. 1951'de yeniden başlatılan bayramın kutlanması günümüzde de sürdürülmektedir.

Mesitornithidae, *Gruiformes* takımından küçük, kahverengi, yerde yaşayan kuş türlerinin yer aldığı familya. Madagaskar'da yaşayan bu kuşlar yaklaşık 30 cm uzunluğunda, kısa kanatlı ve iri kuyrukludur. Vücutlarının beş ayrı yerinde sürekli büyüyen ve uçları kırılarak toz haline gelen özelleşmiş tüylere öbür takım üyelerinin

Mesitornithidae familyasından *Monias benschi*
H. Douglas Pratt'in çizimi

hiçbirinde rastlanmaz. Bu tüy tozları tüylerin korunmasına ve temizliğine yarar. Familya üyeleri çiftler ya da küçük sürüler halinde dolaşır, yerden topladıkları tohumlar ve böceklerle beslenirler.

Mesitornis unicolor ve *M. variegata* ormanda, *Monias benschi* (ya da *Mesoenas benschi*) çalılıklarda yaşar. Çırpıdan yaptıkları yuvaları kısa boylu ağaçların alt dallarında ya da çalılarının içindedir.

Meskalerolar, New Mexico'nun ortagüney kesiminde yaşayan Doğu Apaçileri. Geçmişte Texas'taki Davis Dağları ile güneyde Meksika'nın Chihuahua eyaletinde de kolları vardı.

Meskaleero adı, temelde avcılık ve toplayıcılıkla geçinen bu Yerlilerin elyaf, gıda ve içecek gereksinimini karşılayan meskal kaktüsünden (peyote) (*Lophophora williamsii*) gelir. Kuzey komşuları Jikarillalar gibi Meskalerolar da Ova Yerlileri kültüründen konik çadır (*tepee*) ve başka bazı unsurlar almışlardır.

Öteki Apaçi grupları gibi Meskaleroların da merkezi bir kabile örgütlenmeleri yoktu. Başlıca örgütsel birim, daha küçük yerel gruplara bölünebilen takımdı. Takımlar, her bireyin öbür üyelerin tümüyle olmasa da büyük çoğunluğuyla olan akrabalık ilişkisini bilmesine olanak sağlayacak kadar küçük birimlerdi.

Meskalerolar, öteki Apaçi kabilelerinden farklı olarak, Amerika'ya yerleşmeye gelen öncülerle çatışmadılar. Gomez ve Chihuahua gibi bazı Meskaleero önderleri, bu öncüler topraklarına tecavüz ettikleri zaman direndiler; Geronimo'nun Çirikaheva grubunda da Meskalerolar vardı. Ama birçok Meskaleero öncü göçmenlere izci olarak hizmet etti.

meskalın, β -3,4,5-TRIMETOKSİFENETİLAMİN olarak da bilinir, etkin maddesi Meksika ve ABD'nin güneyinde yetişen peyote(*) türü kaktüsün (*Lophophora williamsii*) çiçeklerinden elde edilen ve halusinojen olarak etki eden doğal alkaloid. Meskalın molekülünün kimyasal yapısı, böbreküstü bezlerinden salgılanan ve sinir uyarılarının iletilmesinde rol oynayan adrenaline ve noradrenaline hormonlarına benzer. Madde 1896'da peyoteden elde edilmiş, 1919'da yapısının adrenaline benzediği ortaya çıkarılmıştır.

Yapılan deneylerde meskalının etkisinin 2-3 saat içinde başladığı görüldü; bu etki kimi zaman 12 saatten fazla sürer. Varsayı yaratıcı etkisi maddenin alındığı zamana ve alan bireye göre büyük ölçüde değişebilir. Bu farklılık, bireyin duyu durumu ve kişilik yapısı ile ilacın alındığı ortam gibi çeşitli etkenlere de bağlı olabilir. Ortaya çıkan varsanılar genellikle görsel, daha ender olarak da işitseldir. Başlıca yan etkiler bulantı ve kusmadır.

Peyoteden özütlemeye ayrılarak saflaştırılan meskalın yapay birleşimle yoluyla da elde edilir.

meskite, baklagiller (*Fabaceae*) familyasının *Prosopis* cinsinden dikenli küçük ağaç ya da çalılara verilen ad. Güney Amerika'dan ABD'nin güneybatısına kadar uzanan bölgelerde yaygındır. En çok 15 m'ye değin büyüeyebilen bu bitkiler iyice derinlere kök salar. İnce uzun, tüylü yaprakçıkların oluşturduğu bileşik yaprakları, yaklaşık 8 cm uzunluğunda, beyazımsı renkli tırtılsı çiçek kümeleri ve 15-20 cm uzunluğunda, açık sarı renkli ince-uzun meyveleri vardır. Tatlı bir öz içeren meyveleri hayvan yemi, odunu ise mobilya malzemesi olarak kullanılır.

Meskuakiler, Algonkin dillerinden birini konuşan Kuzey Amerika Yerli kabilesi. Amerikalıların "Tilkiler" olarak adlandırdıkları Meskuakilerin adı, Yerli dilinde "Kırmızı Toprağın İnsanları" anlamına gelir. Meskuakiler Avrupalılarla ilk kez karşılaştıklarında bugün Wisconsin'in kuzeydoğusunda kalan ormanlık bölgede yaşıyorlardı. Yaz aylarını kadınların mısır, fasulye ve kabak ettikleri tarlaların yakınında kurulu köylerde geçiriyor, hasattan sonra ise çayır-larda yapılan toplu bizon avlarına katılmak üzere köylerinden ayrılıyorlardı. Barış dönemlerinde kabilenin yönetiminden bir reis-le yaşlılar kurulu sorumluydu. Önemli kararlar bütün kabile tarafından tartışılıp görüş birliği sağlandıktan sonra alınırdı. Savaş giden gruplar yetenek ve saygınlıklarıyla önder konumuna gelmiş erkeklerin çevresinde toplanırdı. Aileler klanlar halinde örgütlenmişti. Meskuaki klanlarının üyeleri babayanlı soy çizgilerini efsanevi bir kurucu ya da dayandırır ve genellikle törensel amaçlarla bir araya gelirlerdi. Önemli bir dinsel örgüt olan Midewiwin adlı gizli derneğin üyelerinin hastaları iyileştirme ve doğüstü güçlerden kabilenin refahı için gerekli yardımı sağlama gücünde olduklarına inanılırdı.

Meskuakiler 18. yüzyıldan başlayarak önce Fransızlarla, daha sonra da İngilizlerle savaşa girdiler. Bu savaşlar sırasında topraklarını yitirmedikleri halde, önce Illinois'a, ardından da Iowa'ya çekildiler. 1842'de Kansas'a göç ettiler ve sonradan Iowa'ya geri dönerek, Tama ilinde arazi satın aldılar. Bu tarihten beri Tama'da yaşayan Meskuakiler geleneksel toplum yapılarını korumuşlardır. Evlerinde anadillerini konuşurlar. Toprak kabilenin mülküdür. Kaynakların kullanımından ve hükümetle ilişkilerden seçimle oluşturulan bir kurul sorumludur.

meskukat bak. nümizmatik

Meslamtaea, Mezopotamya dininde, Akad'daki Kuta (bugün Tel İbrahim) kentinin tanrısı. Meslamtaea'nın Kuta'daki tapınağına Emeslam ya da Meslam (Bereketli Mesu Ağacı) denirdi. Adı "Meslam'dan Çıkan" anlamına gelen Meslamtaea başlangıçta belki bir ağaç tanrısıydı; bu da onun yeraltı dünyasına özgü kişiliğine uygundu. Rüzgâr ve Tarım tanrısı Enlil'le (Akad dilinde Bel) Tahıl Tanrıçası Ninlil'in (Akad dilinde Belit) oğluydu. İlahilerde Savaş Tanrısı Ninurta'ya benzer bir savaşçı olarak anılırdı. Ama Meslamtaea'nın silahları bazen kendi halkına ve sürü hayvanlarına da yönelir ve onların başlarına büyük belalar getirirdi. Tanrı Nergal'la yakından ilişkili ya da onunla aynı kişi olduğu sanılmaktadır. Bu özelliğiyle de ölümler dünyasının hükümdarı ve Kraliçe Ereşkigal'in kocasıdır. Ama bu özellik Meslamtaea'ya sonradan yakıştırılmış da olabilir.

Meslek, İstanbul'da 15 Aralık 1924 - 1 Eylül 1925 arasında yayımlanan haftalık siyasal gazete.

Cumhuriyet'in ilanının (1923) ardından, Ziya Gökalp'in "İçtimaiyat" görüşlerinin savunucusu olarak yayımlanmaya başladı. Muhittin Bey'in (Birgen) yönetiminde yayımlanan dergide korporatizmin gerekli kıldığı mesleki temsil doğrultusunda görüşler dile getirildi. Dergideki yazılarda siyasal partilere ve demokratik seçim yöntemlerine dayalı bir temsil sisteminin yetersizliği vurgulanıyor; parlamentarizmin çöktüğü ileri sürülüyor; kooperatiflere, işçi ve işveren sendikalarına, ticaret, sanayi ve esnaf odalarına dayalı temsil sisteminin önemi vurgulanıyordu.

Çoğunlukla Muhittin Bey'in ve Memduh Şevket'in (Esendal) yazı ve öykülerine yer veren *Meslek*, yönetim kadrosu üzerinde etkili olmadı ve 38 sayı çıktıktan sonra yayımına son verdi.

meslek hastalıkları, belirli bir meslek ya da sanayi kolunda çalışanlarda, işin niteliğinden ya da çalışma koşullarından dolayı, bedensel ya da ruhsal bütünlüğün bozulmasıyla ortaya çıkan hastalıklar.

Meslek hastalıklarını ilk kez 16. yüzyılda Saksonya'daki madenlerde yetersiz havalandırmanın yol açtığı sorunları araştıran Georgius Agricola ele aldı. Aynı dönemde yaşayan Paracelsus, madenci hastalığı olarak bilinen hastalığın madencilerin işlediği günahların cezası olmadığını, metal buharlarının solunmasından ileri geldiğini bildirdi. Günümüzde sanayi hekimliğinin(*) kurucusu olarak kabul edilen Bernardino Ramazzini'nin 1700'de yayımlanan *De morbis artificum diatriba* adlı incelemesi, işçilerde görülen hastalıkları tanımlıyor, tipta iş sağlığı kavramını ortaya koyuyordu.

Sanayi Devrimi 19. yüzyılda işyerlerindeki koşullardan kaynaklanan hastalıkların ilk kez ciddi olarak ele alınmasını sağladı. Çalışma saatlerinin uzunluğu, ısıyı yetersiz ve havası kirli ortamlarda çalışan işçilerin verem gibi hastalıklara karşı direncinin azalmasına yol açıyordu. Çeşitli sanayi kollarında kadın ve çocukların çalıştırılması, toplumun işçi sağlığı konusundaki duyarlılığını artıran bir başka etkeni. 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında belirli hastalıklarla belirli meslekler arasında bağlantı olduğu gözlemlenmeye başladı. Örneğin bakır ergitme atölyelerinde çalışanlarda erbezi torbası kanseri, şapkaacılar cıva zehirlenmesi, dokuma işçilerinde akciğer hastalıklarının görece sık görülmesi, hastalıklarla meslekler arasında ilk kez inandırıcı neden-sonuç ilişkilerinin kurulmasına yol açtı.

20. yüzyılda üretim yöntemlerindeki yenilikler, toksik hammadde ve kimyasal bile-

şiklerin kullanılmaya başlaması meslek sağlığı sorunlarını artırdı. Bunun yanı sıra, radyoaktivite gibi daha önce bilinmeyen tehlikeler, boya, plastik, tarım ilaçları ve yapı malzemeleri üretiminde kullanılan kimyasal bileşikler, X ışınları, morötesi ve kızılötesi ışınlar ile mikrodalgalar da işçi sağlığını tehdit ediyordu.

Yapılan araştırmalarda birçok kanser türünün çalışma sırasında maruz kalınan çeşitli etkenlerle ilgili olduğu gösterildi. Anilin boyalarla çalışanlarda idrar kesesi kanseri; radyumlu ışıldayan kadranlı boyayanlarda kemik kanseri; krom bileşikler, radyoaktif cevherler, asbest, arsenik ve demir solyanlarda akciğer kanseri; kömür, sanayi yağları, şeyl, linyit ve petrol ürünlerine maruz kalanlarda deri kanseri; benzenle çalışanlarda, radyum ve X ışınlarıyla karşılaşanlarda deri kanseri ve lösemi daha sık görülür. Dokuları örseleyici maddelerin solunmasıyla ortaya çıkan pnömokonyozun(*) da iş koşullarıyla yakından ilişkili olduğu sanılmaktadır. Örneğin, maden ve taşocağı işçilerinde asbestoz, kömür madeninde çalışanlarda antrakoz, dokuma işçilerinde bisinöz, havacılık sanayisinde çalışanlarda berilyoz görülür. İşyerinin aşırı sıcak ya da soğuk olması, gürültü, makinelerden kaynaklanan titreşimler gibi özel fiziksel koşulların belirli hastalıkları ya da kronik sağlık sorunlarını daha da artırdığı kabul edilir. Bunlardan başka, iş nedeniyle ortaya çıkan duygusal sorunlar, ruhsal gerginlik ve bunun neden olduğu fiziksel sonuçlar da meslek hastalığı olarak tanımlanabilir.

Türkiye'de ilk kez 1945'te yasayla düzenlenen meslek hastalıkları sigortası, 1964'te çıkarılan Sosyal Sigortalar Kanunu'nun kapsamına alınmıştır. Meslek hastalığını sigortalının çalıştığı işin niteliğine göre yinelenen bir nedenle ya da çalışma koşulları yüzünden uğradığı geçici ya da sürekli hastalık, sakatlık ya da ruhsal bozukluk olarak tanımlayan söz konusu yasa, bu durumlarda Sosyal Sigortalar Kurumu'na işçiye sağlık ve para yardımı yapılmasını öngörmektedir. Sağlık yardımı, işçinin eski sağlığına kavuşması için gerekli tıbbi hizmetlerin (doktor, ilaç, hastane, protez araç ve gereçleri, rehabilitasyon vb) ücretsiz olarak sunulmasını kapsar. Para yardımı ise geçici işgörmelilik ödeneği ile sürekli işgörmelilik geliridir. İşçinin meslek hastalığından dolayı ölmesi durumunda, cenaze giderleri karşılanır, ayrıca eşine, çocuklarına ve belirli koşullarda anne ve babasına maaş bağlanır.

Meslek-i İctimal, Fransız toplumbilimci Le Play'in Sosyal Bilim okulunun izleyicilerinden Edmond Demolins'in görüşlerini Osmanlı toplum yapısına uyarlamaya çalışan düşünce akımı. Temel ilkeleri olan "ademimerkeziyet" ve "teşebbüs-i şahsi" Prens Sabaheddin (1878-1948) tarafından geliştirilmiştir.

Le Play, toplumsal yapıların anlaşılabilmesi için soyut bir "toplum"un değil, toplum içindeki insanların ve ailelerin yaşayışını incelemek gerektiğini ileri sürüyordu. E. Demolins de toplumun, özelliklerini aile ve birey gibi küçük birimlerden aldığını savunuyordu. Ona göre Anglosakson ülkelerinde eğitim bireysel yetenekleri geliştirmeye yönelikti ve bu ulusların gelişmişliği eğitim sisteminin doğruluğunu kanıtlıyordu.

Bu görüşlerden etkilenen Prens Sabaheddin, akımı dört temel noktada (insan ideali, bu ideali gerçekleştirecek eğitim kuramı, bu ideale uygun toplum imgesi ve verili toplum yapısını incelemeye yarayacak "toplum çözümlemesi yöntemi") Osmanlı toplumuna uyguladı. Çevresinde toplananlarla bir-

likte, başta Terakki olmak üzere çeşitli dergi ve gazetelerde görüşlerini yaymaya çalıştı.

Meslek-i İctimaicilere göre, Osmanlı devletinin çağdaşlaşma sorunları toplumsal az gelişmişlikten kaynaklanıyordu. Prens Sabaheddin Demolins'in toplumları "communitaire" (bütüncü) ve "particulariste" (bireyci) olarak ikiye ayıran sınıflamasını "iştiraki" ve "infradi" kavramlarıyla karşıladı ve Osmanlı toplumunun sorunlarının çözümünü "iştiraki toplum"dan "infradi toplum"a geçişte aradı. Bunun yolu da bürokrasinin sınırsız tahakkümüne yol açan merkeziyetçi yapıdan "ademimerkeziyet"e geçmekti. Böylece yerel yönetim geleneği oluşacak, bütün kaynaklar merkezin kalıcılığı uğruna harcanmış olmayacak, iktidar çok sayıda odak arasında paylaşılacaktı. Ona göre merkezi Osmanlı devlet yapısında despot hükümdar, bürokrasi ve militarizm üçlünün egemenliği altında, sınıfların oluşması engelleniyor, halk "sürü" sayılıyordu. Bu sistem diğer mülkiyete koyduğu kısıtlamalarla, özel girişimin yaratabileceği sermaye birikimini de önliyordu.

Meslek-i İctimaicilerin getirdiği çözüm, yeni bir hükümet ve yeni bir eğitim sistemine dayanıyordu. İlk yapılacak iş, köylere kadar uzanan ve "kendini yönetme yetkisini" içeren bir ademimerkeziyet sisteminin kurulmasıydı. Yönetsel, yargısal, mali konularla belediye ve ulaştırma işleri bütünüyle yöre halkına bırakılmalıydı. İkinci olarak, bireylerin kişisel girişimlerini özendirerek yeni bir eğitim sistemi kurulmalıydı.

Prens Sabaheddin II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileriyle olan anlaşmazlığı nedeniyle uzun süre yurtdışında kaldı, hilafetin kaldırılmasından (1924) sonra da Türkiye'ye dönmeye izin verilmedi. Akımın savunuculuğunu üstlenen Mehmed Ali Şevki Bey (Sevündük) Mondros Mütarekesi (1918) sonrasında Meslek-i İctimai Cemiyeti'ni kurdu ve aynı adla bir dergi yayımlamaya başladı. Dergide Osmanlı Devleti'nin temelini oluşturan sipahilerin savaş ve vergiye varlıklarını sürdürmelerinin ve egemenliklerini yalnızca "zor"la dayandırmalarının onları sonunu getirdiği görüşünü savundu. Bürokratik tahakkümün yarattığı bunalımların o günkü toplumsal kargaşasının nedeni olduğunu ileri sürdü. Sorunların çiftçi, tüccar ve girişimci sınıfı geliştirecek bir eğitim sistemiyle aşılabileceğini vurguladı. "Bizde birey toplumun içinde ezilmiştir, toplum ise gelişme gücünden yoksun bireylerden oluştuğundan çürümeye mahkumdur" görüşüyle, Doğu'nun bunalımının bu kısır döngüden kaynaklandığına işaret etti. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki konferansları, *Mülkiye, Felsefe Yılığ* gibi süreli yayınlardaki yazılarıyla 1941'e değin akımı savunmayı sürdürdü.

Akımın bundan sonraki temsilcisi sayılabilecek kişi eğitim toplumbilimcisi Mümtaz Turhan'dır. Turhan, eğitim sorununu kültür değişimleri sorunsalı içinde, kültürel antropolojiye dayanarak çözümledi. Daha çok Anglosakson eğitimini örnek alarak toplumsal yaşamdan kopuk olmayan uzmanlar yetiştirilmesi gerektiğini vurguladı.

meslek içi eğitim, çalışanlara meslekleri doğrultusunda verilen eğitim. Genellikle işverenler tarafından yürütülen programları kapsar.

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında işverenler yaygın bir uygulamayla meslek içi eğitime yöneldi. Barış döneminde savaş sanayisine geçiş yeni işlere kaydırılan işçilerle, yeni kalifiye ve kadın işçilere yönelik eğitim programlarını gerektirdi. Daha sonra

hızlı teknolojik gelişmenin getirdiği yeni teknikler, araçlar, malzeme, güç kaynakları ve hızla gelişen otomasyon, sanayide geniş çaplı değişimler yarattı. Benzer bir dönüşüm bilgisayarların yaygınlaşmasıyla büro işlerinde de görüldü. Bütün bu gelişmeler eğitimde de yeni bir yaklaşımı doğurdu.

Günümüzde daha işe başlarken meslek içi eğitime büyük önem verilmekte, bu eğitim yönlendirme programları ve tanıtıcı basılı malzemeyle desteklenmektedir. Çalışanın teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmamasını sağlamak için de fabrika ve bürolarda bilgi tazeleyici programlar düzenlenmektedir. ABD'de, yüksek teknik beceri isteyen işlerde büyük işyerleri üniversitelerle anlaşarak özel kurslar düzenlemektedir. İngiltere'de ise çalışanlar daha çok çeşitli okullarda verilen dersleri izleyerek sertifika almaya özendirilmektedir. Bazen de çalışma ile bir teknik okulda eğitim dönemleri dönüşümlü olarak birbirini izlemektedir. Birçok işveren eğitim ücretlerini ödeyerek ya da işten izin vererek eğitimi özendirilmekte, çok büyük şirketlerin de doğrudan meslek içi eğitimin yanında kendi teknik eğitim sistemlerini geliştirdiği görülmektedir.

Meslek içi eğitime verilen önem eğitim yöntemlerinde de birçok yeniliğe yol açtı. Ders anlatmanın yerini grup tartışması aldı; örnek olay inceleme yöntemi yaygınlaştı; canlandırılan bir işyeri ortamında eğitilenlerin belli roller üstlenerek ve yorumda bulunarak çözümler aramasına gidildi. Ayrıca görsel-işitsel yardımcı araçlardan yararlanılmaya başlandı. Bu arada yeni sanayi kolları yeni gereksinimler doğurdu. Birçok büyük havayolu şirketinde uçuş personelinin eğitimi çok gelişmiş bir etkinlik haline geldi. Radyo ve televizyon kuruluşları program kalitesini yükseltmek için eğitim programları geliştirdiler.

Meslek içi eğitim sanayi kollarından çok, şirket yönetimlerinin kararlarına bağlı olarak gelişti. ABD'de ilk şirket okulları 1890'larda kuruldu; Ulusal Şirket Eğitimi Birliği 1919'da oluşturuldu. Uluslararası Kent Yöneticileri Birliği, Kamu Personeli Birliği ve Eyalet Hükümetleri Konseyi gibi meslek toplulukları da eğitim programlarını desteklediler. İngiltere'de 1964'te yürürlüğe giren Sanayi Eğitim Yasası bu konudaki en önemli devlet girişimlerinden birini oluşturdu. Yasanın her sanayi kolu için öngördüğü eğitim kurullarına, ilgili sanayi kolundaki firmalardan para toplayarak eğitim programlarını destekleme yetkisi verildi. Eğitim programlarına yön vermek için de Sanayi Eğitim ve İleri Öğrenim Merkez Kurulu oluşturuldu.

Teknolojideki hızlı ilerleme ve işletme yapılarındaki karmaşıklıkla hem kamu sektöründe, hem de özel sektörde yönetici eğitimini zorunlu hale getirdi. ABD'de iş idaresi yüksekokullarıyla üst yönetici eğitim programları savaş sonrası dönemde büyük ölçüde kurulmuştu. Harvard Lisansüstü İşletme Okulu bunun bir örneğiydi. İngiltere'de üst düzey yönetim sorunları üzerine kısa dönemli kurslar düzenleyen Yönetici Personel Yüksekokulu 1944'te Henley-on-Thames'de kuruldu. Bu örnek Avustralya'da Mount Eliza'da, Hindistan'da Haydarabad'da, Pakistan'da Lahor'da ve Filipinler'de Baguio'da da başarıyla uygulandı. Ayrıca üst düzey yönetim tekniklerini geliştirmek amacıyla çeşitli şirketler kendi kurumlarını kurdular; Unilever ve Royal Dutch-Shell gibi büyük uluslararası şirketler de çeşitli ülkelerden gelen üst düzey yöneticileri için iş idaresi eğitim programları yürüttü.

Eski SSCB'de, sanayi ve ticaret etkinliklerinin devlet denetiminde olduğu dönemde yükseköğretim mesleki gelişmeyle doğrudan bağlantılıydı. Öğrenciler, edinmek istedikleri mesleğe ya da uzmanlık alanına uygun düşen bir enstitü ya da üniversitede uzmanlık dersleri görüyorlardı. Moskova Devlet Üniversitesi Sanayi Yönetimi Sorunları Laboratuvarı da yönetimin kurumsal temelini oluşturuyordu.

Ekonomik ilerlemeleri büyük ölçüde yeni tekniklerin kullanımına dayanan az gelişmiş ülkelerin kendilerine özgü eğitim sorunları vardır. Bu ülkeler gerek sanayide, gerekse büro işlerinde yeterli sayıda eğitilmiş teknisyen, denetçi ve uzman yönetici yetiştirecek eğitim örgütlerine gereksinim duyarlar. Bazısının ilk ve orta öğretim yapısı çağın gereklerini karşılamaz; okul sisteminde mesleki eğitime yer verilmemiştir; üniversitelerin bilim ve teknoloji programları yetersizdir. Dolayısıyla kilit personelin bir bölümünü eğitim için yurtdışına göndermek ve teknik yardım programları çerçevesinde yabancı uzmanlardan yararlanmak gibi yollara başvurulur. Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşları bu ülkelerdeki kalkınma eğitim programlarına katkıda bulunurlar. Bölgesel Ekonomi Komisyonları Afrika, Latin Amerika, Asya ve Uzakdoğu'da bölgesel ekonomik kalkınma kurumlarının oluşturulmasını sağlar, kalkınma planlamasına sağlıklı bir temel kazandırabilmek için istatistik eğitimi özendirir. Orta Amerika'da eşgüdümlü ekonomik kalkınmayı yürütecek personeli eğitmekle görevli Kosta Rika'daki Kamu Yönetimi Enstitüsü, özellikle başarılı bir girişimdir. Afrika'da 11 eski Fransız sömürgesinde kurulan ulusal yönetici okullarında ise Paris'teki okul örnek alınmıştır.

Meslek içi eğitimin belki de en zor yanı değerlendirme yapmayla ilgilidir. Eğitimin maliyeti masraflar ve ücretler açısından hesaplanabilir. Ama niteliği ve başarısı daha çok bir değer yargısıyla belirlenebilir. Bazı beceriler kabul görmüş standartlara dayalı testlerle ölçülebilir, ama büro işlerinin büyük bölümü istatistiksel açıdan çözümlenemez. Gözetim, yönetim ve yönetsel görevler bilgi ve deneyim kadar kişisel yeteneğe de dayanır. Bilgi verilebilir, deneyim kazanılabilir. Oysa kişilik gelişmesini yönlendirmek zordur. Meslek yaşamları içinde üst düzey yöneticilere sunulan eğitim olanaklarının onların mesleki gelişimine ne ölçüde katkıda bulunduğu matematiksel olarak değerlendirilemez.

meslek kuruluşu, belli bir mesleğe mensup olanların ortak çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurulmuş oda ya da birlik. Türk hukuk düzeninde kamu tüzel kişiliğine sahip olan ve yasayla kurulan meslek kuruluşları, devletin idari ve mali denetimine tabidir. Kamu kurum ve kuruluşlarıyla kamu iktisadi teşebbüslerinde asli ve sürekli görevlerde çalışanlar dışındaki meslek sahipleri ancak ilgili meslek kuruluşuna üye olarak mesleklerini icra edebilir. Örneğin baroya üye olmadan avukatlık, ticaret odasına üye olmadan tüccarlık yapılamaz. Meslek kuruluşları genellikle başkan, genel kurul ve yönetim kurulu olmak üzere üç temel organa oluşur. Bu organlar kuruluş üyeleri tarafından yasada belirtilmiş usullere göre yargı gözetimi altında ve gizli oyla seçilir. Ticaret ve sanayi odalarında ayrıca meslek komitelerinin kurulması öngörülmüştür.

Meslek kuruluşları baskı grupları olarak demokratik yaşamın vazgeçilmez bir unsu-

runu oluşturur. Meslek kuruluşlarına siyasetle uğraşma ve siyasal parti, sendika ve derneklerle ortak hareket etme yasağı getirilen 1982 Anayasası'na göre, amaçları dışında etkinlik gösteren meslek kuruluşlarının sorumlu organları, yasada belirtilen merciin istemi üzerine mahkeme kararıyla görevden alınır ve yerlerine yenileri seçilir. Ayrıca gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda ilgili yerin en büyük mülki amirine bu organları geçici olarak görevden uzaklaştırma yetkisi verilmiştir. Bu karar üç gün içinde mahkemeye bildirilir; mahkeme görevden uzaklaştırma kararının yerinde olup olmadığına en geç 10 gün içinde karar verir.

meslek lisesi, mesleğe ve yükseköğretime hazırlayan ortaöğretim kurumu.

Cumhuriyet döneminde meslek okullarının düzenlenmesine ilişkin en köklü adım, 1973'te çıkarılan Milli Eğitim Temel Kanunu'yla atıldı. Daha önce sanat enstitüsü ve sanat okulu adını taşıyan kız ve erkek meslek okulları, meslek liseleri ve endüstri meslek liseleri olarak yeniden düzenlendi. Söz konusu okulların büyük bölümü Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Ayrıca ilgili bakanlıklar için orta düzeyde personel yetiştirmeyi amaçlayan sağlık meslek liseleri, tarım meslek liseleri, maliye meslek liseleri, adalet meslek liseleri, turizm ve otelcilik meslek liseleri açıldı ya da önceden var olan okullar bu biçimde düzenlendi. 1983'te Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yapılan yeni bir düzenlemeyle, bazı derslerin yabancı dille yapıldığı Anadolu Meslek Liseleri açıldı. Günümüzde meslek liselerinde öğretim süresi genel olarak üç yıldır. Anadolu Meslek Liseleri'nde bu süre, hazırlık sınıfı uygulamasına bağlı olarak bir yıl daha uzundur.

meslek sırrı, bir meslek ya da sanatın yerine getirilmesi sırasında öğrenilen ve ilgilinin kişilik hakları açısından saklı tutulması gereken sır. Meslek sırrının ilgilinin onayı olmadan açıklanması hemen bütün hukuk sistemlerinde medeni hukuk ve ceza hukuku hükümleriyle yaptırma bağlanmıştır. Sır tutma yükümlülüğünün bütün meslek ve sanatlar için öngören Türk hukuk sisteminde, meslek sırrıyla ilgili hükümler Türk Ceza Kanunu ve öteki bazı yasalarda yer alır. Meslek sırrını açıklamanın bir suç oluşturması için öncelikle sırrın doğrudan meslekle ilgili olması gerekir. Bu bakımdan hekime dost olarak verilen sırrın açıklanması ya da muayeneye giden hekimin hastasının işlediği bir suçunu bildirmez. Sır tutma yükümlülüğüne aykırı olarak açıklanan bilginin gerçeklere uyması gerekir; gerçeğe aykırı bir açıklama, hakaret ya da sövme suçunu oluşturabilir. Meslek sırrını açıklama, bir tehlike suçu olduğundan, suçun oluşması için bir zararın meydana gelmesi koşulu aranmaz. Suçun maddi unsuru sırrın açığa vurulmasıdır; sırrın yayılması zorunlu değildir. Genel sağlıkla ilgili olan ya da konusu suç olan meslek sırrının açıklanması bir suç oluşturmaz.

Meslek sırrı avukatlar, hekimler ve ebeler için tanıklıktan kaçınma nedenidir. İlgilinin istemi ve onayı durumunda ise tanıklık yapılması zorunludur.

meslek vergisi, belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde ticari, sınai ya da serbest meslekle ilgili bir etkinlikte bulunanlardan ve motorlu taşıtlarla ticari amaçlı yük ve yolcu taşımacılığı yapanlardan alınan yıllık vergi. Söz konusu etkinliklerin gösterildiği yer belediyesince kesilir. Gelir vergisinden muaf tutulmuş esnaf, kurumlar vergisinden muaf tutulmuş kurumlar, il özel idareleri, belediyeler, köyler ve bunların kuracakları

birlikler, Posta Telgraf ve Telefon İşletmesi (PTT) ile Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD) meslek vergisinden bağışık tutulur.

mesleki eğitim, kişilere sanayi ve hizmet sektörlerinde meslek edindirmeye yönelik eğitim. Resmî eğitim çerçevesi içinde meslek okullarında, teknik liselerde ya da işbaşı eğitim programlarında verilir. Bunların dışında herhangi bir program izlenilmeksizin gerekli becerinin iş sırasında edinilmesi de mesleki eğitim kapsamında görülebilir.

Okullarda mesleki eğitimin verilmesi görece yeni bir gelişmedir. 19. yüzyıla değin bu tür eğitim, diploma gerektiren meslekler dışında çıraklık(*) yoluyla verilir ve toplumsal statü açısından "bir beyefendi için zorunluluk" sayılan klasik öğretim müfredatından aşağı görülürdü. 19. yüzyılda ise sanayileşme, çeşitli Avrupa ülkelerinde, özellikle de Almanya'da ilk ve orta dereceli okullarda mesleki eğitime başlanmasına yol açtı. Bununla birlikte mesleki eğitime 20. yüzyıl başlarına değin karşı çıkılan İngiltere'de, II. Dünya Savaşı öncesinde yalnızca yerel yönetimler birkaç meslek okulu ve iki yıllık eğitim veren teknik okullar açtı. 19. yüzyılın sonuna değin ABD'de devlet okullarında verilen mesleki eğitim el becerisi kazandırmak ve zanaat edindirmekten öteye geçmedi; 1917'de de devlet okullarına mesleki eğitim ile sanayi, tarım ve ev üretimi dersleri için federal yardım sağlandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bilgisayar bilimi, elektronik ve tıp hizmetleri gibi görece yeni alanlarda eğitilmiş yardımcı personele duyulan gereksinme, ortaöğretim sonrasında geleneksel üniversite öğrenimi yerine kısa dönemli uzmanlık eğitimine ağırlık verilmesine yol açtı.

Mesleki eğitimde gene II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da görülen önemli bir gelişme de yeniden eğitim programları oldu. Başlangıçta, askeri personelin sivil yaşama dönüşünü sağlamayı, işsizliği azaltmayı ve savaşın bazı işkollarında yarattığı işgücü açığını kapatmayı amaçlayan bu tür programlar tam istihdama ulaşıldıktan sonra da belirli işkollarındaki kritik işgücü açığını kapatmak için uygulandı. Gerileyen ya da ithal mallarıyla rekabet edemeyen sanayi kollarındaki yapısal işsizlik sorununa da kısmi bir çözüm olarak önerildi. Ama devlet destekli yeniden eğitim programlarının maliyeti, uygulanıp uygulanmaması konusunda farklı görüşlere yol açtı.

Osmanlı Devleti'nde mesleki ve teknik okullar 19. yüzyılın ortalarına değin askeri kurumlarla sınırlıydı. Tanzimat'tan sonra geleneksel zanaatlar yanında yeni gelişen sanayi dallarının gereksinimini karşılamak için de sanayi okulları açıldı ama, bunlar yetersiz kaldı. Mesleki ve teknik eğitim konusunda belki de en önemli gelişmeyi 1863-70 arasında Midhat Paşa'nın öncülüğünde açılan ıslahhaneler(*) oluşturdu.

Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun kurulmasında etkili olan bu sivil teknik okullar kısa sürede sanayi mekteplerine dönüştürüldü. II. Meşrutiyet döneminde de genellikle yerel yönetimlerin ve özel kuruluşların gözetiminde meslek okulları ortaya çıktı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında genel eğitim çerçevesi içinde sürdürülen mesleki ve teknik eğitim çalışmaları 1933'ten sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nda kurulan Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü aracılığıyla yürütüldü. 1934'te Mesleki Tedrisatın İnşası Planı hazırlandı. 1935'ten sonra da mesleki ve teknik okulların giderlerini devlet üstlendi. 1941'de kurulan Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı'nın başına getirilen Rüştü Uzel bu alandaki çalışmaları

nyla ünlendi. 1930'ların ortalarında ayrıca köylerde eğitime öncülük edecek ve yararlı meslek sahiplerini yetiştirecek uygulamalar olarak düşünülen köy eğitmeni(*) ve Köy Enstitüleri(*) denemelerine girildi. Günümüzde Türkiye'de mesleki eğitim, çıraklık ve meslek liseleri aracılığıyla sürdürülmektedir.

Mesmer, Franz Anton (d. 23 Mayıs 1734, Iznang, Schwaben - ö. 5 Mart 1815, Meersburg, Schwaben), Alman hekim. Çağdaş hipnotizma uygulamasına ve özel bir tedavi dalı olarak psikoterapinin gelişmesine öncülük etmiş, psikopatolojinin kurulmasına yardımcı olmuştur.

Viyana Üniversitesi'nde öğrenciyken Rönesans dönemi hekimi Paracelsus'un yazı-

Mesmer, bir portreden yapılmış taş baskıdan ayrıntı, 1810
Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

larından etkilendi; görünmeyen bir sıvı yardımıyla iletilen gezegen güçlerinin insan sağlığını etkilediğine ilişkin inancı kanıtlamaya çalıştı. 1775'te kuramlarını gözden geçirerek insanın evrensel güçleri başka insanlara "hayvansal magnetizm" biçiminde aktarabileceğini ileri sürdü. Seyreltik sülfürik asit dolu bir kabin çevresinde oturarak el ele tutuşan ya da kabin içine daldırılmış demir çubukları tutan hastaların katıldığı tedavi seansları düzenledi. Viyanalı hekimlerce büyüculükle suçlanınca 1778'de Avusturya'yı terk etmek zorunda kaldı. Paris'e yerleşerek sürdürdüğü tedavi yöntemleri oradaki hekimlerin de tepkisini çekti. Bunun üzerine Kral XVI. Louis 1784'te aralarında Benjamin Franklin ve Antoine Lavoisier'nin de bulunduğu bir kurulu Mesmer'in çalışmalarını araştırmakla görevlendirdi. Komisyon Mesmer'in bilimsel iddialarını savunmadığını ileri sürdü. Bundan sonra Mesmerci hareket geriledi.

Uyguladığı tedavi yöntemleri tartışmalı olmakla birlikte hastalarıyla çok yakın ilişki kurmayı ve bazı hastalıkları iyileştirmeyi başarmıştır. Daha da önemlisi, onu izleyen bilim adamlarının trans hali üzerine yaptıkları çalışmalar hipnoz uygulamasına yol açmıştır.

mesnevi, Arap, Fars ve Osmanlı edebiyatında, kendi aralarında uyaklı beyitlerden oluşan ve aruz ölçüsüyle yazılan nazım biçimi. Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin altı ciltlik tasavvufi yapıtı da bu adı taşır.

Arapların müzdevice adını verdiği mesnevi türü ilk kez 10. yüzyılda İran edebiyatında ortaya çıkmış, 11. yüzyılda Yusuf Has Hacıb'in *Kutadgu Bilig* adlı yapıtıyla Türk edebiyatına girmiştir. Hamdullah Hamdi, Lamîf Çelebi, Taşlıcalı Yahya, Hakanî, Ali Şir Nevalî, Fuzulî, Kara Fazlî, Nâbî, Şeyh Galib önde gelen Türk mesnevi yazarlarıdır. Her beytinin ayrı uyaklı olması büyük bir yazma kolaylığı sağladığından, uzun aşk öyküleri, destanlar, dinsel-didaktik konular hep mesnevi biçimiyle kaleme alınmıştır. Divanlarda kısa mesnevi biçimiyle yazılmış

şiihlere pek rastlanmaz. Bir mesnevi çoğu zaman şu bölümlerden oluşur: Tevhid, münacat, na't, miraciye (her mesnevîde bulunmaz), yapıtın sunulduğu padişah ya da devlet adamına medhiye, yapıtın yazılış nedeninin açıklandığı sebeb-i telif, mesnevinin asıl konusuna girildiği agâz-ı destan, hatime (sonsöz). Mesnevîlerde birden çok tevhid, münacat, na't bulunabilir. Bazı mesnevîlerde hatime bölümünden önce bir fahiye bulunur. Genellikle aşk konusunu işleyen mesnevîler içinde gazeller, murabalar, muhammesler de yer alabilir. Bu tür yapıtlarda yeri ve zamanı belli olmayan olaylar bir masal havası içinde anlatılır. Kahramanlar olağanüstü şeyler gerçekleştirebilir.

Mesnevîler konularına göre şöyle sınıflandırılabilir: 1) Aşk konusunu işleyen mesnevîler (örn. Fuzulî'nin *Leyla ve Mecnun*'u), 2) dinsel-tasavvufî mesnevîler (örn. Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i), 3) ahlaksal-didaktik mesnevîler (örn. Gıvahi'nin *Pend-name*'si), 4) savaş ve kahramanlık konularını işleyen gazavatnameler (örn. Sâbit'in *Zafername*'si), 5) bir kentin güzelliklerini anlatan şehrengizler (örn. Mesihî'nin *Şehrengiz*'i), 6) mizahi mesnevîler (örn. Şeyhî'nin *Harnâme*'si).

Mesnevi, Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin Farsça yazdığı manzum didaktik yapıtı. Kesin yazılış tarihi bilinmez. Mevlânâ Müze-i'ndeki en eski nüshası altı cilttir ve 25.618 beyitten oluşur. İlk 18 beyti Mevlânâ kendisi yazmış, diğer bölümleri, bu yapıtın yazılmasını isteyen dostu ve müridi Hüsameddin Çelebi'ye söylemiş, o da yazıya geçirmiştir. Mesnevi'nin her cildi, Mevlânâ'nın, o cildin özü niteliğindeki düzyazı önsözüyle başlar. Yapıt belirli bir plana uyulmadan, keyfi bir düzenlemeyle, bir konudan başka bir konuya geçilerek ve araya uzun uzun öğütler serpiştirilerek karışık bir biçimde kaleme alınmıştır. Çeşitli dinsel inançlar, tasavvuf ilkeleri, vahdet-i vücud kuramı, Tanrı yaratılış, peygamberlik vb gibi konuların işlendiği yapıt, Mevlânâ'nın coşkulu dünyasını, kıvrak zekâsını ve sürükleyici üslubunu çok güzel yansıtır. İslam dünyasında üzerinde en çok durulan yapıtlardan biri olan Mesnevi ilk kez 1849-51'de 6 cilt olarak basılmıştır. Nahiî tarafından yapılan manzum Türkçe çevirisi (1851; 7 cilt), İsmail Ankarî (1835; 6 cilt) ve Abidin Paşa (1889-90; 6 cilt) tarafından yapılan şerhleri ünlüdür. Mesnevi yakın dönemde Veled Çelebi İzbu-dak'la Abdülkâki Gölpinarlı tarafından bir kez daha Türkçeye çevrilmiştir (1942-46, 6 cilt). Batu dillerine yapılmış çevirileri de vardır.

Mesohippus, atın evrim çizgisinde yer alan soyu tükenmiş memeli cinsi. Fosillerine ABD'de, Güney Dakota'nın Badlands yöresindeki kayalarlarda rastlanırsa hayvanlar Erken ve Orta Oligosen Bölümde yaşamıştı (Oligosen Bölüm y. 38-26 milyon yıl önce).

Mesohippus beirdi, Charles R. Knight'in bir resminden ayrıntı
American Museum of Natural History, New York

Mesohippus cinsi, atın üç parmaklı ilk atasıydı. İri bir çoban köpeğinden büyük olmamalarına karşılık ata çok benziyorlardı. Yaprak ve taze sürgünlerle beslenme davranışını korudukları için dişleri, daha gelişmiş türlerdekinden önemli ölçüde farklılık gösteriyordu ve otlamaya elverişli değildi. Oligosen döneminde yaygın biçimde ortaya çıkan daha iri yapıtlı *Miohippus* cinsinin üyeleri *Mesohippus* cinsinden türemişti.

Mesopotamia, Arjantin'in kuzeydoğusunda, Misiones(*), Corrientes(*) ve Entre Ríos(*) eyaletlerini kapsayan coğrafi bölge. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan dar bir bölge olan Mesopotamia, batıda Gran Chaco'nun Arjantin sınırları içinde kalan kesimi, kuzeyde Paraguay, kuzeydoğuda Brezilya, güneydoğuda Uruguay'la çevrilidir. Paraná ve Uruguay ırmakları arasında yer alan bölgenin adı Yunancada "iki ırmak arasında" anlamına gelir. Bölgenin Misiones eyaleti sınırları içinde kalan kuzeydoğu toprakları, yapraklarını dökmeyen, yarı tropikal yağmur ormanlarıyla kaplı Paraná Platosunun (Brezilya) güneydoğu uzantısından oluşur. Buradan geçen çeşitli akarsular başta Iguaçu olmak üzere çok sayıda çavlan oluşturarak bazalt oluşumlu platonun kenarlarından aşağıya dökülür. Corrientes ve Entre Ríos eyaletleri coğrafi özellikleri bakımından Misiones'ten oldukça farklıdır. Bu iki eyaletin toprak yüzeyi, Uruguay'da olduğu gibi sık ağaçlık ve bataklık ovalardan yükselen, otlaklarla kaplı irili ufaklı tepeliklerden oluşur. Bölgeye ilk yerleşenler Buenos Aires'i yeniden kurmak amacıyla 16. yüzyılda Asunción'dan (Paraguay) geri dönen İspanyol göçmenler oldu. 19. yüzyılda ise Entre Ríos ve Corrientes eyaletlerine çok sayıda Alman, İtalyan ve İsviçre asıllı çiftçi yerleşti.

Mesopotamia'nın güneyi Arjantin'in en önemli yün ve keten üretim bölgelerinden biridir. Bölgede sığır da yetiştirilir. Corrientes kenti önemli bir pirinç ve portakal üretim merkezidir. Paraná ve Uruguay ırmakları, iktisadi yerleri, kıyıdilleri ve yataklarının yer değiştirmesi gibi nedenlerle ulaşım fazla elverişli değildir. Mesopotamia'daki karayolu ağı oldukça gelişkin olmakla birlikte, yollar genellikle bakımsızdır. Buenos Aires'i Asunción'a bağlayan demiryolu hattı bölgenin doğusundan geçer. Bölgenin elektrik enerjisi potansiyelinden yararlanmak amacıyla inşa edilen Uruguay Irmağının aşağı çıkışındaki Salto Grande'yle, Paraná Irmağının yukarı çıkışındaki Apipé-Yaciretá elektrik santralleri 1980'lerin başında işletmeye açılmıştır. Nüfus (1991 geç.) 2.589.334.

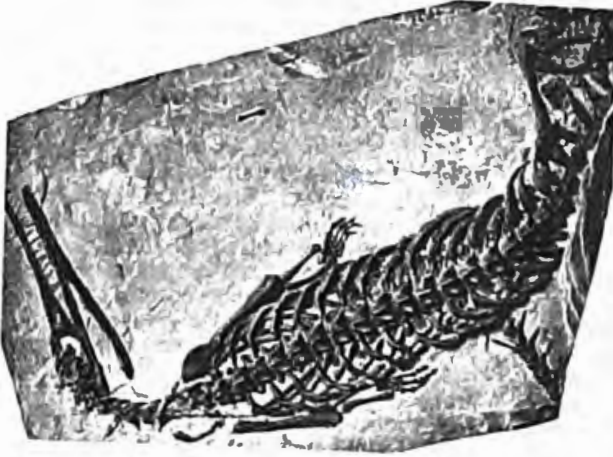
Mesosaurus, soyu tükenmiş ilkel sürüngen cinsi. Fosillerine Alt Pensilvaniyen Dönem (Pensilvaniyen Dönem y. 325-280 milyon yıl önce) ve Üst Permien Dönem (Permien Dönem y. 280-225 milyon yıl önce) çökellerinde rastlanır.

Yaklaşık 1 m uzunluğunda ve ince yapıtlı olan bu hayvanlar tatlı su göllerinde yaşıyordu. Kafatasları gibi dar ve uzun olan kuyrukları suda hareket etmelerini sağlıyordu. Büyük olasılıkla, çok sayıda uzun ve sivri uçlu dişleri ağıza çekilen sudan küçük kabukluları süzmeye yanyordu. Dişler ısırma işlevi görecekti ölçüde güçlü değildi. Bacaklarının basit yapıtlı olmasına karşılık parmaklarının perdeli olduğu ve yüzmeye yardımcı olduğu sanılmaktadır.

Bu cins üyelerinin tümü sularda yaşamış, belki pek azı karaya çıkmayı denemiştir. *Mesosaurus* cinsinin fosillerine yalnız Güney Afrika ve Güney Amerika'daki tatlı su

Dicyemida sınıfında yaşam çevrimi daha karmaşıktır. Kafadanayaklı konaklarında iki üreme evresi görülür. Nematojen denen evrede eşeysiz üreme hücrelerinden erişkinlere benzer larvalar gelişir. Bu solucan biçimli larvalar konaktan ayrılmadığından konak içindeki asalak sayısı artar. Rambo-

Mesosaurus braziliensis
American Museum of Natural History

çokellerinde rastlanmaktadır. Bu sürüngenlerin okyanusu aşması olanaksız sayıldığından coğrafi dağılımları, Güney Yarımküre kıtalarının eskiden bir arada bulunduğunu gösteren kanıtları desteklemektedir.

Mesozoa, deniz omurgasızlarında asalak yaşayan çok hücreli hayvanlar filumu. Basit yapılı ve kirpikli olan, solucana benzer bu hayvanların sindirim, dolaşım, sinir ve boşaltım sistemleri yoktur. Vücutları, her biri 20-30 kadar hücre içeren iki katmandan oluşur. Yaşam çevrimlerinde hem eşeyli hem de eşeysiz üreme görülür. Tür sayıları çeşitli uzmanlara göre 50-100 arasında değişir.

Öbür filumlarla ilişkileri bilinmediği gibi yapılarındaki basitliğin nedeni de belirsizdir. Günümüzdeki yapıları ilkel bir gelişme düzeyinin ya da asalak yaşama bağlı körelmenin sonucu olabilir. Özellikle ikinci görüşü destekleyen uzmanlar bu grubu yayınsolucanlar arasında sayarlar.

Mesozoa filumu morfolojileri ve yaşam çevrimleri birbirinden çok farklı iki sınıfa ayrılır: *Dicyemida* ve *Orthonectida*. *Dicyemida* sınıfının üyeleri (örn. *Pseudicyema* cinsi) kalamar ve ahtapotların böbreklerinde yaşar. *Orthonectida* sınıfının üyeleri (örn. *Rhopalura* cinsi) yılanıldızları, çiftçenliler ve denizsolucanları gibi çeşitli deniz omurgasızlarının asalağıdır. Her iki sınıfı oluşturan türlerin hücre sayısı ve düzeni görece sabittir. Hücre sayısı gelişimin daha ilk evresinde belirlendiğinden sonraki gelişme hücrelerin büyümesi ve farklılaşması yönünde olur.

Bu hayvanlar sığ denizlerin dibinde yaşayan uygun konaklarının bulunduğu her yerde görülür. Açık denizde yaşamamalarına karşın mercan adaları çevresinde yakalanan konakların içinde de saptanmıştır. *Dicyemida* üyeleri birçok yörede dipte yaşayan bütün kafadanayaklılarda görülür. Buna karşın *Orthonectida* üyelerine belli bir yöredeki konaklarının ancak küçük bir bölümünde rastlanır. *Orthonectida* üyelerinin plazmodyum evresinde oluşan eşeysiz üreme hücreleri erkek ve dişi bireyleri geliştirir. Bu bireyler konaktan ayrılarak kısa bir süre suda serbest yaşarlar. Döllenme serbest yaşama döneminde dişinin içinde gerçekleşir. Oluşan zigot kirpikli larvaya, larva da uygun konağa geçebilirse plazmodyuma dönüşür.

jen denen sonraki evrede bu asalakların eksen hücrelerinde gerçekleşen eşeysiz çoğalmayla taslak halinde erdişi bireyler ortaya çıkar. Kirpikli larvaya dönüşen bu yapılarda sperma ve yumurta hücreleri oluşur. Zigotların geliştiği kirpikli larvalar asalaktan ve konaktan ayrılarak deniz suyuna geçerler.

Mesrop Maştotz (AZIZ) (d. 362?, Hatze-gatz köyü [bugün Muş'ta] - ö. 439/440, Vağarşabat [bugün Eçmiadzin, Ermenistan]; Batı kiliselerinde yortu günü, Pentekostes'ten sonraki dördüncü pazarı izleyen perşembe ve Meryem'in Göğe Çıkışı yortusundan sonraki üçüncü pazarı izleyen pazartesi günü; Ermeni kiliselerinde yortu günü 19 Şubat), Ermeniceyi ve akraba Kafkas dillerini Kitabı Mukaddes çevirilerinde kullanarak Ermenice Hristiyan yazının en parlak dönemini başlatan din adamı, ilahiyatçı ve dil bilgini.

Patrik I. Norses'in yanında klasik dilleri öğrendi (365 - y. 373). 390'da Vağarşabat'a yerleşti, 394'te rahip olarak takdis edildi. Çilecilğe sürekli ilgi duydu, çeşitli manastırlar kurdu, bugünkü Nahçıvan topraklarındaki Kağtın eyaletinde Hristiyanlığı yaydı. Zerdüşt dininden türemiş olan Mazdekçiliğin gelişmesini önledi. Daha sonra Kral Vramşapuh'un şansölyesi olarak görev yaptı. Kralın desteğiyle, daha önce 36 harften oluşan Ermeni alfabesine, Yunancayı örnek alan 38 harfli bir düzen getirdi. Bu çalışma sırasında Amid (bugün Diyarbakır), Edessa (bugün Urfa) ve Samosata'ya (Samsat) gitti. Bazı eski tarihçiler Ermeni alfabesinin Mesrop Maştotz'a bir düş sırasında Tanrı tarafından yazdırıldığını öne sürerler.

Yeni alfabe, yaklaşık 410'da Mesrop Maştotz'un adı ile anılan Ermenice ilk Kitabı Mukaddes çevirisinde kullanıldı. Yeni Ahit ile Eski Ahit'teki "Süleyman'ın Meselleri" bölümünü doğrudan kendisi çevirmişti; daha sonra metnin tümünü gözden geçirdi. Kitabı Mukaddes'le ilgili ya da edebi içerikli yazmaları araştırmak üzere yanındaki bilgileri Konstantinopolis (İstanbul), İskenderiye ve Roma'ya gönderdi. Konstantinopolis'te II. Theodosius'tan ve Patrik Attikos'tan imparatorluk sınırları içinde Ermenice eğitim izni aldı. Kitabı Mukaddes yorumları yazdı, Kilise Babaları'nın yapıtlarını çevirdi. Sekiz notalı gamla ayin duaları ve ilahiler yazdı, böylece Ermeni dinsel

ezgisinin temellerini attı. Ermeni kaynaklarında, Mesrop Maştotz'un Gürcü alfabesinin gelişmesine de katkıda bulunduğu belirtilir.

Massager, André (-Charles-Prosper) (d. 30 Aralık 1853, Montluçon - ö. 24 Şubat 1929, Paris, Fransa), Fransız orkestra şefi ve besteci. Operetleriyle Fransa ve İngiltere'de ünlenmiştir.

İlk kez *La Béarnaise* (Paris, 1885; Londra, 1886) operetiyle tanındı. 1890-1926 arasında yazdığı 14 operetten en önemlileri, olay örgüsü Puccini'nin *Madame Butterfly*'ni andıran *Madame Chrysanthème* (1893), *Mirette* (1894) ve *Monsieur Beaucaire* (1919) oldu. Üç balesinden en çok *Le Deux Pigeons*'la (1886; İki Güvercin) tanındı. Üslubu hafif ve zarif, bu özellikleriyle de

Massager
J. P. Zoilo

tipik Parisliydi. 1898'de Paris'teki Opéra-Comique'in yöneticiliğine getirildi. Covent Garden'daki Kraliyet Operası'nın sanat yönetmenliğinin (1901-06) ardından Paris Operası'nın yönetmenleri arasına katıldı. Debussy'nin *Pelléas et Mélisande*'nin ilk seslendirilmesini (1902) yöneten Massager İrlandalı besteci Hope Temple'la (Dotie Davies; 1859-1938) evliydi.

Messali Hac, Ahmed (d. 1898, Tilimsen, Cezayir - ö. 3 Haziran 1974, Paris), Cezayirli devrimci ve milliyetçi önder.

İlk kez 1927'de, Paris'teki Cezayirli işçilerin oluşturduğu bir birliğin önderi olarak dikkati çekti. Yaşamının önemli bir bölümünde bağımsızlık yanlısı örgütlerin oluşturulması için çalıştı. Fransa'da ve Cezayir'de ajitasyonda bulundu, tutuklandı ve yeraltı etkinliklerine katıldı. Kurduğu ilk grup olan Kuzey Afrika Yıldızı, Fransız sömürge yönetimine karşı ayaklanma çağrısında bulunması nedeniyle 1929'da dağıtıldı. 1930'ların ortalarında Cezayir Halk Partisi'ni (PPA) kurdu. Bu parti de kapatıldı, ama 1946'da Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Hareketi (MTLD) adıyla yeniden kuruldu. Savaş sonrasında Messali'nin etkinliği önemli ölçüde azaldı. 1954'te Cezayir Ulusal Hareketi'ni kurduysa da bu örgüt, rakip parti Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) karşısında tutunamadı. Messali siyasal bakımdan yalnız kaldı ve son yıllarını Paris'te geçirdi.

Messalina Valeria, MESSALLINA olarak yazılır (d. İS y. 22 - ö. 48), Roma imparatoru Claudius'un üçüncü karısı. Şehvet düşkünü davranışlarıyla ve kanlı saray entrikalarını kışkırtmasıyla ünlüdür. Soylu bir ailenin kızı olan Messalina, Claudius'la imparator olmadan evlendi. Octavia (sonradan Neron'un karısı) ve Britannicus adlı iki çocukları oldu. En eski kaynaklara göre, imparatoru yönlendirebilmek ve tutkularını doyurabilmek için Claudius'un köleyken azat edilmiş kâtipleriyle işbirliği yaptı. 42'de, baştan çıkarıcı davranışlarına karşılık

vermeyen Senatör Appius Silanus'u Claudius'un ölümüne mahkûm etmesini sağladı. Bu olay imparator ile senato arasındaki gerilimi artırdı ve Messalina'nın hoşlanmadığı birçok senatörün öldürülmesiyle sonuçlanan bir terör döneminin başlamasına yol

Messalina, mermer büst, Uffizi Galerisi, Floransa
Afnat-Art Resource/EB Inc.

açtı. Ama Claudius'un eskiden köle olan kâtipi Polybius'u öldürtünce, azat edilmiş öteki köleler de Messalina'nın aleyhine döndü. İmparatorun yazışma sekreteri Narcissus'un Messalina ile aşığı Gaius Silius'un gizlice evlendiklerine ve iktidarı ele geçirmek için entrika düzenlediklerine Claudius'u ikna etmesi Messalina'yı ölümüne gönderdi.

Messalla Corvinus, Marcus Valerius (d. İÖ y. 64 - ö. İS 13), edebiyatçıların koruyucusu Romalı soylu.

İÖ 43'te II. Triumvirlik tarafından mahkûm edilince Brutus'la Cassius'un karargâhına kaçtı. Filippoi yenilgisinden (İÖ 42) sonra Marcus Antonius'a sığındı. Daha sonra Octavianus'a katılarak Sextus Pompeius'a (İÖ 36), İlyrialılara (İÖ 35-34) ve Alpli Salassi'ye (İÖ 34-33) karşı savaştı. İÖ 31 yılı için Octavianus'la birlikte Antonius'un yerine konsül seçildi. Aktium Savaşı'nda Antonius'a karşı savaştı. Prokonsüllüğü döneminde Akitanya'yı (bugün Fransa'nın güneybatısında) fethetti, daha sonra doğuda çeşitli bölgelerde komutanlık etti. İÖ 11'de *curator aquarum* (sukemlerleri yöneticisi) oldu, Tusculum'la Alba'yı birbirine bağlayan Via Latina'yı (Latin Yolu) restore ettirdi, birçok binayı yeniden yaptırdı.

Edebiyatçıların koruyucusu olarak çevresine Albius Tibullus ve Sulpicia adlı ozanları aldı. Ovidius'un da koruyucusuydu. Kendi yapıtları ise günümüze ulaşmadı. Caesar'in ölümünden sonraki iç savaşlara ilişkin anıların Suetonius ve Plutarkhos tarafından kullanıldı. Messalla Yunanca pastoral şiirlerinin yanı sıra yargılar, aşk şiirleri, dilbilgisi üzerine denemeler de yazmış, bazı Yunanca söylevleri Latinceye çevirmişti. Söylevlerinde kibar Attika Yunancasını kullanmak yerine Cicero'yu izledi, ama üslubu öykünmeye dayanıyordu. Yaşamının son yıllarında kendisi ya da akrabası Messalla Rufus, büyük Roma aileleriyle ilgili bir yapıt yazdı.

Messana bak. Messina

Messapi alfabesi, Yunan alfabesinin Taras-lon türünün İtalya'daki iki kolundan biri. Roma dönemi öncesinde İtalya'nın güneydoğusunda oturan Messapiler tarafından İÖ y. 500'de benimsenmiştir.

Messapi dili, Roma dönemi öncesinde ve Roma'nın kuruluş yıllarında İtalya'nın güneydoğusunda yaşayan Messapiler ve İapiglerin (İapyge) konuştuğu Hint-Avrupa dili. Eskiden Adriyatik'in doğu kıyılarında konuşulan, günümüze ulaşamamış İlyria diliyle akraba olduğu sanılmaktadır. Messapi

dilinde günümüze ulaşmış yazıtlar İÖ 6-1 yüzyıllar arasından kalmaz.

Messapiler, İtalya Yarımadasının güneydoğu kesiminde (Calabria ve Puglia) Romalılardan önce yaşayan halk. İapiglerle yakın akraba olan Messapiler, İÖ y. 1000'de Adriyatik'in öbür yakasından İtalya'ya girdiler. Hint-Avrupa ailesine bağlı bir dil konuşuyorlardı.

Messenia Savaşları (İÖ 8. ve 7. yy), Eski Yunanistan'da Sparta ve Messenia arasındaki çarpışmalar. Birçok çağdaş tarihçi iki Messenia Savaşı olduğu görüşündedir. Bunlardan birincisi (İÖ y. 735 - y. 715) Spartalıların Messenia'yı ele geçirmesiyle sonuçlanmış, ikincisi de (İÖ y. 660) Messenialıların ayaklanması üzerine çıkmıştır. Bu ayaklanma sonunda Spartalılar tarafından bastırılmıştır. Toprak gereksinimi olan Spartalıların Messenia'yı bütünüyle ele geçirmesinin yaklaşık İÖ 600'e değin sürdüğü anlaşılmaktadır.

Messerschmitt, Willy (d. 26 Haziran 1898, Frankfurt am Main - ö. 17 Eylül 1978, Münih, AFC), Alman uçak mühendisi ve tasarımcısı.

Münih Teknoloji Enstitüsü'nde öğrenim gören Messerschmitt 1923'te mezun oldu ve

Messerschmitt, 1941
Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin

1926'da Augsburg'taki Bayerische Flugzeugwerke'de baş tasarımcı ve mühendis olarak çalışmaya başladı. Tek kişilik bir monoplan (tek kanatlı uçak) olan "BF-109"u da içeren ilk tasarımlarında planör ve yelken planör öğelerinden yararlandı.

Çalıştığı şirket 1938'de Messerschmitt-Aktien-Gesellschaft adını aldı. Yeni şirket, Messerschmitt'in ilk askeri uçağı olan ve 1939'da saatte 775 km hızla ulaşarak dünya rekoru kıran "ME-109"u ("BF-109"un daha gelişkin bir modeli) üretmeye başladı. II. Dünya Savaşı sırasında Alman Hava Kuvvetleri (*Luftwaffe*) için yaklaşık 35 bin "ME-109" üretildi. Messerschmitt'in savaş sırasında üretilen öteki başarılı askeri tasarımları arasında, iki kişilik bombardıman ve gece avcı uçağı olan "ME-110", roket itmeli ilk uçak olan "ME-163" ve jet itmeli ilk uçak olan "ME-262" sayılabilir.

Messerschmitt savaşın sonra ABD'işgal kuvvetlerinde iki yıl gözaltında tutuldu. Savaş sonrası dönemde firmasının uçak üretiminin yasaklanması üzerine prefabrik ev ve dikiş makinesi üretmeye başladı. 1952'de İspanyol hükûmetine danışmanlık yaptı ve 1958'de uçak üretimine yeniden başladı. 1968-69'da Messerschmitt'in onursal başkanı olduğu Messerschmitt-Bölkow-Blohm adlı uçak şirketi kuruldu. Şirket 1970'lerde, füze, helikopter, uydu ve uçak üretimine de başladı.

Messerschmitt 109 bak. ME-109

Messiaen, Olivier (-Eugène-Prospér-Charles) (d. 10 Aralık 1908, Avignon - ö. 28 Nisan 1992, Paris, Fransa), özgün ve çok etkili Fransız besteci, orgcu ve öğretmen.

İngiliz edebiyatı uzmanı Pierre Messiaen ile şair Cécile Sauvage'ın oğluydu. Grenoble ve Nantes'da büyüdü. Beste yapmaya yedi yaşında başladı ve kendi kendine piyano çalmayı öğrendi. On bir yaşındayken girdiği Paris Konservatuarı'nda ünlü orgcu Marcel Dupré ile besteci Paul Dukas'ın öğrencisi oldu. Burada özel olarak

Messiaen

hem Batı, hem Doğu ritimleri, kuş ötüşü ve mikrotönlü (yarım tondan küçük aralıklar, yani komalı sesler kullanan) müzik üzerinde kapsamlı araştırmalara girişti. 1931'de Paris Trinité (Kutsal Üçleme) Kilisesi orgculuğuna atandı.

Messiaen 1931'de seslendirilen *Offrandes oubliées* (Unutulmuş Sunular) ve *Nativité du Seigneur* (Rabbin Doğumu) adlı yapıtlarıyla besteci olarak tanındı. Yeni Fransız müziğinin gelişimini desteklemek için 1936'da besteci André Jolivet, Daniel Lesur ve Yves Baudrier ile birlikte La Jeune France (Genç Fransa) grubunu oluşturdu. 1936'dan, 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasına değin Schola Cantorum (Şarkıcılar Okulu) ve Müzik Öğretmen Okulu'nda (École Normale de Musique) ders verdi. Savaşta tutsak düştü ve Görlitz'e gönderildi. Kampta beslediği *Quatuor pour la fin du temps* (Zamanın Sonu İçin Dörtlül) 1941'de gene kampta seslendirildi. 1942'de ülkesine geri gönderilince Trinité'deki görevine döndü ve 1978'e değin Paris Konservatuarı'nda ders verdi. 20. yüzyıl müziğinin önemli adlarından K. Stockhausen ile P. Boulez'in öğretmeni oldu. Müziğinde büyük ölçüde Katolik ilahiyatından esinlendi. Bu tür yapıtlarının başlıcaları kadınlar korosu ve orkestra için *Trois Petites Liturgies de la présence divine* (1944; *Tanrı Huzurunda Üç Küçük Ayin*), piyano için *Vingt Regards sur l'Enfant Jésus* (1944; *Bebek İsa'ya Yirmi Bakış*), iki piyano için *Visions de l'amen* (1943; *Amin Görüşleri*), org için *Apparition de l'église éternelle* (1932; *Sonsuz Kilisenin Ortaya Çıkışı*) ile *Messe de la Pentecôte* (1950; *Pentekosti Missası*), orkestra ve koro için *La Transfiguration de Notre Seigneur Jésus-Christ* (1969; *Rabbimiz Mesih İsa'nın Görünmesi*). En önemli orkestra yapıtları, 10 bölümlük *Turangalila-Symphonie*'siyle (1948) 18 solo yaylı çalgı, nefesli ve vurma çalgılar için *Chronochromie*'sidir (1960). Messiaen'in tek operası *Saint François d'Assise*'dir (1975-83). Önemli bir solo piyano partisini içeren *Turangalila-Symphonie*'de gamelan(*) tarzında kullanılan vurma çalgılarla, elektronik bir çalgı olan Ondes Martenot'ya bir arada yer verilmiştir. *Le Réveil des*

oiseaux (1953; Kuşların Uyanışı), Oiseaux exotiques (1956; Egzotik Kuşlar) ve Catalogue d'oiseaux (1959; Kuşlar Katalogu), çeşitli kuş ötüşlerinin, tüz bir çalışma sonucu piyano ve bazı orkestra çalgıları ile gerçekleştirilen çok başarılı taklitlerini kapsar.

Messiaen'in kompozisyon yöntemi *Technique de mon langage musical* (1944; Müzik Dilimin Tekniği) adlı incelemesinde açıklanmıştır. Ayrıca *Traité du rythme* adlı bir kitabı vardır. 1967'de Fransız Enstitüsü'ne seçilen Messiaen ayrıca Légion d'honneur nişanı da almıştır.

Messier, Charles (d. 26 Haziran 1730, Badonviller - ö. 12 Nisan 1817, Paris, Fransa), bulutsuların ve yıldız kümelerinin ilk sistemli katalogunu hazırlayan Fransız astronom. O dönemde bulanık ışık yayan her gökcisminde bulutsu deniyordu.

Messier 1751'de ünlü Fransız astronom Joseph-Nicolas Delisle'in gözlem kayıtlığına getirildi. Halley Kuyrukluuyldızı'nın 1758-59 arasındaki dönüşü sırasında bu kuyrukluuyldızı Fransa'da gözlemleyen ilk astronom oldu. Bu olaydan sonra yeni kuyrukluuyldızlar araştırmaya girişti, bunlardan yeni 13 tanesini keşfetti, pek çok başkasını da gözlemledi.

Bulutsuların kuyrukluuyldızlarla karıştırılmasına son vermek için 1760'ta bir bulutsu listesi hazırlamaya başlayan Messier'in kataloguna aldığı bulutsuların pek çoğu günümüzde de onun verdiği katalog numarasıyla anılır. Messier 1764'te Londra'daki Royal Society'ye yabancı üye olarak kabul edildi, 1770'te de Paris Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Messier Katalogu (M), Fransız astronom Charles Messier'nin hazırladığı yıldız kümesi, bulutsu ve gökada listesi. Katalogda yer alan 109 gökcisminin pek çoğunu Messier kendisi keşfetmiştir. Bugün bile amatör astronomlarca kullanılmakta, özgül katalog numaralarından yararlanılmaktadır. Messier Katalogu'nda, Yengeç Bulutsusu (M1), Ülker yıldız kümesi (M45) ve büyük sarmal Andromeda Gökadası (M31) gibi oldukça farklı yapıdaki gök cisimleri yer alır. Kuyrukluuyldızları belirleme çabasında olan Messier'nin katalogu hazırlamaktaki amacı kuyrukluuyldızların öteki gök cisimleriyle karıştırılmasını önlemektir. Kırk beş gök cismini içeren ilk listesini 1771'de yayımlayan Messier, kataloguna son halini bunu izleyen 10 yıl içinde verdi. 1784'te Messier listesine 103 yıldız kümesi, bulutsu ve gökadayı almıştı; 1786'da Pierre Mechain 6 gök cismini daha ekledi. Messier'nin katalogunda yer verdiği beş gök cisminin (M40, 47, 48, 91, 102) varlığı bugün tartışmalıdır.

Messina, Yunanca ZANKLE, Latince MESSANA, İtalya'da Sicilya Adasındaki Messina ilinin merkezi. Peloritani Dağının aşağı yamaçlarında, Messina Boğazı üzerinde, Reggio di Calabria'nın karşı kıyısında yer alır. İlk kez İÖ y. 730 tarihli kayıtlarda adı geçen kent, limanının biçiminden dolayı kente Zankle (orak) adını veren Khalkis göçmenlerince kurulmuştur.

İÖ 5. yüzyıl başında Pers işgalindeki Miletos ve Samos'tan (Sisam) gelen Yunanlı kaçaklar buraya yerleştiler. Bağımsızlığını kazanan kent, İÖ 396'da Kartacalı general Himilko tarafından yakılıp yıkıldı. İÖ 289'da Syrakusa üranı Agathokles'in hizmetinde para karşılığında savaşan Campanialı Mamertini kabilesinin eline geçti. Syrakusa

ile Kartacalılardan baskı gören Mamertini kabilesi İÖ 264'te Romalılarla ittifak kurdu; Roma'nın müdahalesi I. Pön Savaşı'na yol açtı. Savaş sonunda Messina özgür bir kent ve Roma'nın müttefiki oldu.

Batu Roma İmparatorluğu'nun çöküşü üzerine Messina sırasıyla Gotlar, Bizanslılar (535) ve Araplar (842) tarafından ele geçirildi. 1061'de Norman önderi Robert Guiscard (daha sonra Sicilya kontu I. Ruggiero) tarafından kurtarıldı. 1266'da Manfred'in ölümüyle Schwaben hanedanı sona erince Messina Fransa'daki Anjou hanedanının eline geçti. Ardından Sicilya'nın geri kalan kesimiyle birlikte Aragonluların, ondan sonra da İspanyol Bourbonların mülkü oldu. Risorgimento ayaklanmalarına katılan kent, 1860'ta İki Sicilya Krallığı'nın öteki kesimleriyle birlikte özgürlüğüne kavuştu.

1783'teki depremde ağır hasar gören, 1908'deki depremle de neredeyse tamamen yıkılan Messina geniş caddeler ve alçak betonarme yapılarla çağdaş üslupta yeniden inşa edildi. Ayakta kalan ya da onarılan önemli yapılar arasında, bir olasılıkla Bizans kökenli olan ve 12. yüzyılda Normanların yeniden inşa ettiği katedral ile Annunziata dei Catalani Kilisesi önem taşır.

Önemli bir liman olan kent, 1943'te Müttefiklerin Sicilya'yı işgaline karşı koymak isteyen Mihver Devletlerinin en önemli ikmal merkezi olmuştur. Kentteki başlıca ekonomik kuruluşlar liman ve rıhtım işletmelerinin yanı sıra turuncgil işleyen tesisler ile kimyasal madde, ilaç ve gıda üreten sanayilerdir. İhraç malları arasında meyve, şarap, zeytinyağı, kimya ve eczacılık ürünleri, tıbbi aletler ve yapı malzemeleri yer alır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 274.846.

Messina Boğazı, İtalyanca STRETTO DI MESSINA, Latince FRETUM SICULUM, Akdeniz'de, Sicilya Adasıyla İtalya arasında, Tiren ve İon denizlerini birbirine bağlayan boğaz. Uzunluğu 32 km olan boğazın genişliği, kuzeyde Faro Burnuyla Scilla Kayası arasında 3 km, güneyde Ali ve Pellarò burunları arasında 16 km'dir. Kuzey ucunda derinliği 90 m'yi bulur.

Yunan mitolojisindeki Skylla ve Kharybdis(*) adlı kadın canavarlarla özdeşleştirilen kaya ve girdaplar nedeniyle eski çağlarda denizcilerin çok korktukları bir boğazdı. Boğazdaki akıntılar günümüzde de büyük tehlike oluşturur. Güney-kuzey doğrultusunda hareket eden ana akıntıyla, ters yönde hareket eden ikinci akıntı, genellikle her altı saatte bir yön değiştirir. Ana akıntı sırasında su 150-200 mm arasında alçalır. Güçlü akıntılar yosunları zaman zaman da sürükücü görünümlü derin su balıklarını suyun yüzeyine vurur. Boğazda sık sık görülen ve Sicilyalıların Fata Morgana (bak. Morgan) adını verdikleri serap, denizcilerin boğazdan duydukları korkuların daha da pekişmesine yol açmıştır.

Messina Boğazının güzel görünümlü kıyılarında yer alan başlıca liman kentleri Messina ve Reggio di Calabria'dır. Kıyılar arkeolojik kalıntılar ve sayfiye yerleriyle ünlüdür. Boğaz balık ve plankton bakımından zengindir.

Messini, Eski Yunanca MESSENE, Yunanistan'da Peloponnesos (Mora) Yarımadasının güneybatısında antik kent. Spartalıların Atinalılara yenilmesinden ve Boiotia Birliği'nin de Leuktra Çarpışması'ndan (İÖ 371) yenik çıkmasından sonra sürgün edilen Messinialıların soyundan gelenler için İÖ 369'da Sparta'dan bağımsız, tahkim edilmiş bir kent olarak kurulduğu sanılmaktadır. Messinfa Ovasına bakan kent, Megalopolis, Mantinea ve Argos'la birlik-

te, Spartalıları dizginlemek amacıyla Thebaili Epaminondas'ın tasarladığı stratejik barikatın bir parçasıdır. İthomi Dağının 798 m'lik doruğu akropolis görevini görür, ama bu bölüm oldukça erken bir dönemde tahkim edilmiştir.

Eski kent, Makedonyalılar ile Spartalıların çok sayıda akınına karşı koymayı başardı.

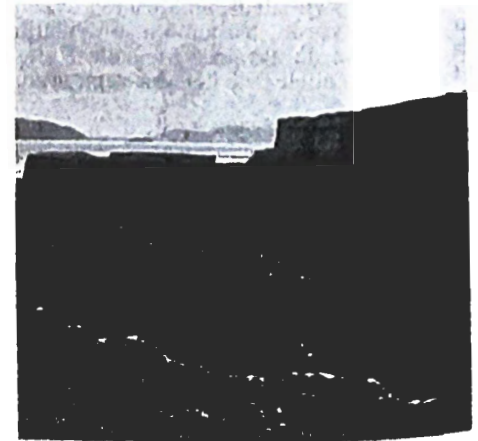

Messini'de agora kalıntıları, Yunanistan
Starfoto-ZEFA

Messini'nin ortaçağdaki tarihine ilişkin hemen hiç bilgi yoktur.

1957'den sonraki kazılarda Helenistik agora, tiyatro, stadyum ve meclis binası ortaya çıkarılmıştır. Üzerinde 16. yüzyıldan kalma bir manastırın yer aldığı akropolisin eteklerinde Artemis Laphria'ya ait küçük bir tapınağın temelleri bulunmuştur. Eski kente ait duvarların en iyi korunmuş bölümü kuzeybatıdadır. Mavromation adlı küçük bir köy, bugün kent kalıntıları üzerinde yer alır. Nüfus (1981) 6.854.

Messinfa, Eski Yunanca MESSENIA, Yunanistan'da Peloponnesos (Mora) Yarımadasının güneybatı kesiminde antik bölge ve il (nomós). Doğuda Taygetos Dağları, kuzeyde Nédha Irmağı ile Arkadia Dağları, güney ve batıda ise İon Deniziyle sınırlanmıştır. Messinfa Körfezinin ucunda bulunan Kalamáta (Kalámai) kenti il merkezidir. Yörenin can damarı, tarih boyunca Yunanistan'ın en verimli alanlarından biri olan Messinfa Ovası ya da öteki adıyla Pámisos Irmağı vadisi. Burada ihraç amacıyla portakal, ağaçkavunu, badem, incir, üzüm ve zeytin yetiştirilir. Akritas Yarımadasının güneybatı kıyısı açıklarında Oinúsai Adalarının uçlu ve Venétiko adlı adacık yer alır. Messinfa'nın Neolitik ve Tunç Çağındaki en önemli yerleşim alanı, İon Denizi kıyısında Pylos'un kuzeyinde 1939'da keşfedilen Nestor'a ait bir Miklen sarayıdır.

Methóni'deki Venedik kalesi, Messinfa, Yunanistan
Starfoto-ZEFA

İÖ 1200'den sonra Messinfa'ya giren Dorlar yerli halkla karıştı. İÖ 735'te Spartalılar ovanın orta kesimini ele geçirdi. İÖ 7. yüzyılda Messinialılar ellerinde kalan toprakları Spartalılara kaptırdılar, kaçamayanlar da onlara köle oldu. İÖ 490'da ve İÖ 465/464'te girişilen ayaklanmalar İthome Kalesi'nden başlatıldı. Ama İÖ 460'larda kaledekiler de Peloponnesos'u terk etti.

İÖ 371'deki Leuktra Çarpışması'ndan sonra güçlü surlarla çevrilen Messini kenti kuruldu; Messinfa İÖ 146'da Akhaia eyaletinin parçası olarak Roma yönetimi altına girdi.

Ortaçağda Messinfa, Peloponnesos'un öteki yöreleriyle aynı yazgıyı paylaştı, Slav kabilelerinin istilasına uğradı. Kalamáta, Koróni, Methóni, Pílos gibi ortaçağ kaleleriyle birlikte Bizanslıların, Frankların, Venediklilerin ve Türklerin savaş alanı oldu. Nüfus (1981) 159.818.

Messinfa Körfezi, eskiden KORÓNİ KÖRFEZİ ya da KALAMÁTA KÖRFEZİ, Yunanistan'da, İon Denizinde girinti. Peloponnesos (Mora) Yarımadasının güneybatı kesiminde, Messinfa ilinde (*nomós*) yer alır. Banda Likódhi-mon Dağı ve Akritas Burnu, doğuda ise Mani Yarımadası ile sınırlanır.

Pámisos Irmağı Messinfa'daki Mínthi Dağından doğar, körfezin başında bir imalat merkezi ve Peloponnesos'un ikinci büyük limanı olan Kalamáta'da denize dökülür. Akritas'ın doğu yakasında Koróni (eski Asine) limanı yer alır. Buraya I. Messenia Savaşı'ndan (İÖ y. 735 - y. 715) sonra Argoslular yerleşmiştir. Ortaçağda kuzeyden gelen göçmenler limana eski köylerinin adını vermişlerdir. Koróni'de Bizans, Venedik ve Osmanlı surlarının kalıntıları vardır. 1828'de Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Mora'dan Osmanlıları çıkarmak için gelen Fransızlar bu körfezde karaya çıkmışlardır.

Messner, Reinhold (d. 17 Eylül 1944, Bressanone, İtalya), dünyanın en yüksek noktası olan Everest Dağının (8.848 m) doruğuna tek başına tırmanan ilk dağcı. Everest'e bu ikinci tırmanışı sırasında, 1978'de Avusturyalı Peter Habeler'le birlikte gerçekleştirildi ilk tırmanışta olduğu gibi oksijen tüpü kullanmamıştır.

Babasının özendirilmesiyle dağcılıkla ilgilenmeye başlayan Messner, 13 yaşından sonra Doğu Alpler'de birçok zorlu tırmanışa katıldı. 1970'te, Himalayalar'daki Nanga Parbat'a (8.138 m) güney yamacından tırmanmayı başardı. İniş sırasında kardeşi Günther öldü. 1975'te Peter Habeler'le birlikte, oksijen tüpü kullanmadan ve başka dağcılardan yardım görmeden Karakorum Dağlarındaki Gasherbrum I'nin (8.068 m) kuzeybatı yamacına tırmanan ilk dağcı oldu. 1978'de gene tek başına, ama bu kez yeni bir yoldan Nanga Parbat'ın doruğuna ulaştı. Ertesi yıl altı kişilik bir ekibin başında dünyanın en yüksek ikinci noktası olan K2'ye (Godwin Austen Doruğu, 8.611 m) tırmandı. 1983'te gene bir grup dağcıyla birlikte Himalayalar'ın önemli bir doruğu olan Cho Oyu'ya (8.201 m) güneybatı yamacından ulaşmayı başardı. Aynı zamanda başarılı bir dağcılık okulu yöneticisi olan Messner, başta *Die Herausforderung* (1976; Meydan Okuma) ve *Everest* (1978) olmak üzere dağcılıkla ilgili çeşitli kitaplar yazmıştır.

mest, deri, keçe ya da benzeri bir malzemeyle yapılan, üstüne ikinci bir ayakkabı giyilen konçlu iç ayakkabısı. Eskiden altı kösele, yüzü sert meşinden yapılan pabuç içine giyilirken, günümüzde geniş lastik pabuçlarla birlikte kullanılmakta ve bu ikisi mest-lastik diye adlandırılmaktadır.

Abdest alırken mest üzerine mesh yapılar yapılamayacağı konusu görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Şii Müslümanlar bunun hiçbir durumda yapılamayacağını, Sünni Müslümanlar ise belli koşullarda yapılabileceğini savunmuşlardır.

mestengo, MUSTANG olarak da bilinir, Kuzey Amerika'da yaşayan yabani at. Eskiden Amerika Yerlileri tarafından eğitilerek kullanılan bu hayvanlar, İspanyolların 16. yüzyılda Yenidünya'ya götördükleri atların yabanilaşmasıyla türemişlerdir.

Mestizo, dişil MESTIZA, çeşitli ülkelerde melezler için kullanılan ad. Orta ve Güney Amerika'da Yerli-Iber karışımı kökene dayanan kişi anlamına gelir. Ekvador gibi bazı ülkelerde toplumsal ve kültürel çagışmalar taşır; dolayısıyla Avrupa giyim ve geleneklerini benimsemiş saf kan Yerlilere de Mestizo ya da Çolo denir. Meksika'da fazlaca değişik anlamlarda kullanıldığından Mestizo sınıflandırması nüfus kayıtlarından çıkarılmıştır. Filipinler'de yabancı (örn. Çinli) ve Yerli karışımı soydan gelenler Mestizo olarak bilinir.

Mestre, İtalya'nın kuzeyinde, Veneto yönetim bölgesindeki Venezia (Venedik) ilinde yer alan Venedik kentinin kuzeybatı banliyösü. Veneta (Venedik) Lagünü'nün anakara kıyısında yer alır. Roma döneminden beri varlığını koruyan, kentte, 12. yüzyılda büyük bir kale yapıldı. 1337'de Venedik'in egemenliği altına giren Mestre, 1926'da Venedik'e bağlandı. Bugün Marghera ve Porto Marghera adlı sanayi bölgeleri Mestre sınırları içindedir. 1919-28 arasında inşa edilen Porto Marghera İtalya'nın en önemli sanayi ve ticaret limanlarından biridir. Yörede kimya, metalurji, demir, makine ve cam sanayileri, kömür işleme ve petrol antma tesisleri ve askeri doklar vardır. Bölgesel ürünlerin ihraç edildiği limandan kömür, petrol, maden cevheri ve tahıl ithal edilir. Nüfus (1987 tah.) 184.000.

Meštrović, Ivan (d. 15 Ağustos 1883, Vrpolje, Slavonya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 16 Ocak 1962, South Bend, Indiana, ABD), Hırvat asıllı ABD'li heykeltci.

Köylü bir ailenin çocuğuydu. On üç yaşında bir mermercinin yanına çırak verildi. Üç yıl sonra Viyana Akademisi'ne girdi ve 1904'te mezun oldu. Yapıtlarını Viyana'da (Sezession sergilerinde), Londra'da (Earl's

"Kendi Portresi", Ivan Meštrović'in bir heykeli, 1915; Tate Galerisi, Londra
Tate Gallery, Londra

Court'ta açılan Avusturya Sergisi'nde), Münih'te, Venedik'te, Paris'te sergiledi. Auguste Rodin'in dikkatini çekti. Bir Hırvat sanat hareketinin öncüsü oldu. 1912'de Zagreb Akademisi'nin başına getirildi.

1947'de ABD'ye yerleşti, 1954'te bu ülkenin uyruğuna geçti ve ertesi yıl Notre Dame Üniversitesi'nde güzel sanatlar profesörü oldu. Ceviz ağacından yontarak "İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi" (Tate Galerisi, Londra) gibi pek çok dinsel kabartma ve figürler yaptı. 1947'de New York kentindeki Metropolitan Sanat Müzesi'nde "Eyub ve Acı" ile ağırlığı 5 tonu geçen "Pietà" gibi heykellerini sergilediği bir sergi açtı. Mimarlık da yapan Meštrović'in Hırvatistan'ın Split kentindeki kendi tasarladığı evi bugün yapıtlarının sergilendiği bir müze olarak kullanılmaktadır.

Mesud I, tam adı RUKİEDDİN (ya da İZZEDDİN) MESUD (d. y. 1098 - ö. 1155, Konya), 1116-55 arasında Anadolu Selçuklu hükümdarı. Anadolu'da Selçuklu üstünlüğünü yeniden kurmuş, yerel beylerin çatışmalarını önleyerek merkezi bir yönetimin temellerini atmıştır.

Babası I. Kılıç Arslan'ın döneminde Kayseri melikliği yaptı. Babasının Büyük Selçuklu hükümdarı Çavlı ile yapılan savaşta ölmesi (1107) üzerine ağabeyi Şehinşah (ya da Melikşah) ile birlikte tutsak alınarak İsfahan'a götürüldü. Üç yıl sonra Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar, Anadolu'da yayılma eğilimi gösteren Bizans işgaline karşı bir önlem olarak Şehinşah'ı serbest bıraktı. Konya'da Anadolu Selçuklu tahtına oturan Şehinşah İznik ve Bursa yörelerine akınlar yaparak önemli başarılar kazandı. Anadolu'da Selçukluların yeniden güçlenmesini istemeyen Muhammed Tapar, bu kez Mesud'u serbest bırakarak iki kardeşi taht mücadelesine sürükledi. Anadolu'ya dönen Mesud, Şehinşah'ın Bizans'a karşı savaştığı bir sırada, kayınpederi Danişmendli Emir Gazi'nin de desteğini alarak Konya'ya hareket etti. Bizans imparatoru I. Aleksios ile anlaşma yoluna giden Şehinşah'ı beklenmedik bir yenilgiye uğratarak 1116'da hükümdarlığını ilan etti. I. Kılıç Arslan'ın üçüncü oğlu olarak ortaya çıkan Melik Arab'ın Kastamonu-Ankara dolaylarında bağımsız bir beylik kurması nedeniyle, başlangıçta egemenlik alanı Konya ve çevresiyle sınırlı kaldı. Ayrıca sağladığı yardımlardan dolayı Danişmendli Emir Gazi'nin korumasına girdi. Anadolu Selçuklularının zayıflığından yararlanan Bizans imparatoru II. İoannes Denizli ve Uluborlu yörelerini aldı.

Emir Gazi'nin Mengücekler ve Trabzon valisi Gabraş'la ittifak kurmuş olan Artukluların yenmesiyle konumu güçlenen Mesud, Bizans'la ittifak kurarak, 1126'da Melik Arab'ı yendi. Ama anlaşma gereğince Kastamonu'yu Bizanslılara bıraktı. Emir Gazi 1132'de II. İoannes'ın İstanbul'da bulunmasından yararlanarak Kastamonu'yu ve Karadeniz kıyılarını kadar olan yerleri ele geçirdi. Mesud da Batı Anadolu'da Bizans işgalindeki yerleri geri almaya başladı. Bu fetihler Emir Gazi'nin ölümüne (1134) değin sürdü. Ertesi yıl II. İoannes Danişmendlileri yendi; iki yıl sonra da Kilikya'nın tamamını fethetti.

Emir Gazi'nin oğlu Melik Muhammed'le de dostluk ilişkisini koruyan Mesud, bu dönemde Bizans'ı savaşa zorlamadan ustaca taktiklerle yitirilen toprakları geri almayı sürdürdü. 1142'de Antalya yöresine başarılı akınlar düzenledi. Melik Muhammed'in ölümünden (1142) sonra çıkan karışıklıklar-

dan yararlanarak Danişmendli Yağbasan'ı Sivas'ta ağır bir yenilgiye uğrattı. Ankara, Çankırı ve Kastamonu çevresini egemenliği altına aldı. 1144'te de Artuklular ile Musul atabegleri arasında çıkan anlaşmazlıktan yararlanarak Elbistan ve Malatya'yı ele geçirdi. Bölgenin yönetimini oğlu Kılıç Arslan'a (sonradan II. Kılıç Arslan) bıraktı. Kılıç Arslan Haçlıların elinde bulunan Keysun (Göksun) ve Maraş'a akınlar yaptı. Bu sırada Anadolu'ya yeni göç eden Türkmenler Menderes ve Gediz yörelerine yerleştirilerek yeni "uç"lar kuruldu.

Selçukluların Anadolu'da egemenliği yeniden ele geçirmelerinden rahatsız olan Bizans imparatoru I. Manuel, 1145'te doğrudan Konya üzerine sefere çıktı. Anadolu Selçuklu güçlerini yenerek Akşehir'e girdi. Bu sırada doğuda bulunan I. Mesud, haberi alınca hemen geri dönerek Konya'yı kuşatan Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu arada her iki taraf için de tehlike oluşturan II. Haçlı Seferi'nin başlaması iki devleti ittifaka itti. I. Manuel Anadolu'ya geçmelerine izin verdiği Haçlı kuvvetlerini Anadolu Selçuklularının onları kolayca yenebileceği sapa yollara yöneltti. Bundan yararlanan Mesud da Haçlıları Dorylaion (Eskişehir) yakınlarında büyük bir bozguna uğrattı (1147). Böylece yeniden doğu ve güneydoğuya yöneldi; 1149'da Kilikya Ermeni hükümdarı Stepan'ı, ardından Haçlıları yenilgiye uğratarak Maraş, Keysun, Antep ve Delek kalelerini aldı. 1155'te oğlu II. Kılıç Arslan'ı Konya'da Anadolu Selçuklu tahtına çıkardı. Öbür oğulları Dolat ile Şehinşah'ı melik sanıyla bölge valiliklerine atadıktan kısa bir süre sonra öldü.

Mesud II, tam adı GİYASEDDİN MESUD (ö. 1310, Konya), Anadolu Selçuklu hükümdarı (1284-96; 1302-10).

IV. Kılıç Arslan'ı ve İlhanlılara karşı giriştiği mücadeleyi yitiren babası II. Keykâvus'la birlikte önce Konstantinopolis'e (İstanbul) (1261), oradan da Altın Orda hanının yardımıyla Kırım'a (1270) gitti. Babasının ölümünden (1278) sonra Anadolu üzerinden İran'a geçerek İlhanlı hükümdarı Abaka Han'a bağlılığını bildirdi; Erzincan ve Sivas yöresinin yönetimini aldı. 1282'de ölen Abaka Han'ın yerine geçen Ahmed Tekudar, Anadolu Selçuklu Devleti'ni Mesud ile III. Keyhusrev arasında paylaştırdı. Bu paylaşımaya karşı çıkan Keyhusrev'in Anadolu'da ayaklanmış olan Kongurtay'ı desteklemesi üzerine Ahmed Tekudar, Anadolu Selçuklu tahtını Mesud'a bırakmaya karar verdi. Mesud, Tekudar'ın yerine geçen Argun'un onayıyla Konya'da tahta çıktı (1284). Ama İlhanlılara karşı ayaklanan Türkmenler (Karamanlılar ve Eşrefoğulları) Keyhusrev'in oğulları olduğu öne sürülen iki çocuğu başa geçirdiler. İlhanlıların Anadolu valisi Geyhatu'nun Türkmenleri Konya'dan sürmesinden sonra Konya'ya dönen (1286) Mesud, bu kez Germiyanlı Türkmenlerinin ayaklanmasıyla karşılaştı. Gorgorum'u (Beyşehir yöresi) işgal eden Germiyanlılar üzerine yürüyerek topraklarını yağmaladıysa da 1288'de barış yaparak ilişkilerini düzeltti. Aynı yıl Karamanlı topraklarına karşı bir sefer düzenledi. Geyhatu'nun Anadolu'dan ayrıldığı 1291'den sonra Karamanlıların ve öbür Türkmenlerin yeniden harekete geçmesi üzerine Konya'dan Kayseri'ye gitmek zorunda kaldı. Geyhatu'nun Anadolu'ya dönmesiyle son bulan karışıklıkları, İlhanlı emiri Baltu Noyan'ın merkezi yönetime

karşı başlattığı ayaklanma izledi. Baskılar sonunda Baltu Noyan'ın yanında yer alan Mesud, 1296'da İlhanlılar tarafından hükümdarlıktan alındı. İki yıl boş kalan Anadolu Selçuklu tahtına 1298'de III. Keykubad çıkarıldı. Keykubad'ın İsfahan'a sürülerek 1302'de öldürülmesinden sonra, Mesud etkisiz bir hükümdar olarak yeniden başa geçirildi.

Mesud (Hoca), asıl adı MESUD BİN AHMED (ü. 14. yy), çevirileriyle eski Anadolu Türkçesi'nin gelişmesine büyük katkıda bulunan divan şairi. Şair Şeyhoğlu Mustafa'nın hocasıydı. Yaşadığı dönemde büyük saygınlık kazandı. Farsçadan serbest bir üslupla çevirdiği *Süheyl ü Nevbahar* (1925; yay. haz. J. H. Mordmann) aşk içerikli bir mesnevidir. İlk 1.000 beytini Hoca Mesud'un yeğeni İzzeddin'i kaleme aldığı yapıt, 5.568 beyitten oluşur. Hoca Mesud'un öbür önemli çalışması, Sadi'nin *Bostan*'ından seçtiği parçaların çevirilerinden oluşan 1.703 beyitlik *Ferhengname-i Sadi*'dir (1924; yay. haz. K. Rifat [Bilge] ve V. Çelebi [İzbu-dak]).

Mesud bin Sa'd, tam adı MESUD BİN SA'D BİN SELMAN (d. y. 1046, Lahor - ö. 1121, Gazne), özellikle Gazneli hükümdarlar ve devlet ileri gelenleri için yazdığı kasidelerle tanınan İranlı şair.

Hemedanlı bir aileden geliyordu. İyi bir öğrenim gördükten sonra Gazneli sultanı İbrahim'in oğlu Seyfî'd-Devle Ebu'l-Kasım Mahmud'un hizmetine girdi (1072). Bu arada Mahmud'u ve Sultan İbrahim'i öven şiirler yazdı. 1087'de Mahmud'un düşmanlarından biri babasına onun Büyük Selçuklularla işbirliği yapacağını bildirdi. Sultan İbrahim de bir önem olarak Mahmud'la yakın çevresini, bu arada Mesud bin Sa'd'ı da Dahak Kalesi'ne kapattırdı. On yıl hapis yattıktan sonra serbest bırakılan Mesud bin Sa'd Lahor'a döndü. 1099'da III. Mesud tahta çıkınca yeniden saraya girdi, ama gene iftiraya uğrayarak gözden düştü ve bu kez Marane Kalesi'ne hapsedildi. Sekiz yıl sonra bağışlanarak saray kütüphanesinin yöneticiliğine getirildi; ölünceye değin bu görevde kaldı.

Kaynaklarda Mesud bin Sa'd'ın Farsça, Arapça ve Hintçe üç *Divan*'ı olduğu belirtilirse de günümüze bunların yalnızca Farsçası (1939; yay. Reşid Yâsemi) ulaşmıştır. 15 bin beyitlik yapıtın büyük bölümünü kasideler oluşturur. Kitaptaki en dokunaklı ve içli şiirler Mesud'un 18 yılını geçirdiği hapis hayatına ilişkin olanlardır.

Mesudi, tam adı EBU'L-HASAN ALİ BİN EL-HÜSEYİN EL-MESUDİ (d. 9. yy, Bağdat - ö. 957, Fustat, Mısır), "Arapların Herodotos'u" olarak bilinen tarihçi ve gezgin. Bir dünya tarihçi olan *Murucü'z-Zeheb ve Maadinü'l-Cevahir* adlı geniş kapsamlı yapıtında tarih ile bilimsel coğrafyayı birleştiren ilk Arap yazardır. Yapıtlarında tanıttığı ülkelere ilişkin ilk elden bilgi edinmek amacıyla Suriye, İran, Hazar Denizi kıyıları, İndus Vadisi, Seylan ve Umman'ın yanı sıra güneyde Zengibar'a, büyük olasılıkla da Madagaskar'a kadar Afrika'nın doğu kıyılarını dolaşmıştır. 945'te Şam'a yerleşmiş, iki yıl sonra el-Fustat'a (Eski Kahire) giderek ömrünün sonuna değin orada kalmıştır.

İslam inançları ile tarikatlardan zehirlere kadar çeşitli konularda 20'den çok kitap yazdığı bilinmekteyse de yapıtlarının çoğu kayıptır. Başlıca yapıtı 30 ciltlik *Ahbarü'z-Zaman* siyasal tarihin yanı sıra insan bilgisini ve etkinliklerini çeşitli yönlerden ele alan ansiklopedik bir dünya tarihi niteliğindedir. Viyana'da korunan bir yazmanın yapıtın ciltlerinden biri olduğu öne sürülmektedir.

Bu yazma gerçekse, yapıttan bugüne ulaşan tek parçadır. Daha sonra yazdığı *Kitabü'l-Evsat*, *Ahbarü'z-Zaman*'ın tamamlayıcı eki ya da özeti niteliğinde kronolojik bir tarihtir. Oxford'daki Bodleian Kütüphanesi'nde bulunan yazmanın kitabın bir cildi olduğu sanılmaktadır.

Bu yapıtlar dönemin bilginlerini pek etkilemeyince Mesudi bu ikisini daha az ayrıntılı tek bir kitapta birleştirerek *Murucü'z-Zeheb ve Maadinü'l-Cevahir*'i yazmıştır. 14. yüzyılda İbn Haldun, Mesudi'yi tarihçilerin "imam"ı olarak tanımlayacaktır.

Mesudi, 132 bölümden oluşan kitaba yazdığı giriş yazısında ulaşabildiği 80'in üzerinde tarihsel yapıtın adını verir. Kitabın ikinci yarısı doğrudan İslam tarihidir ve Hz. Muhammed'den başlayarak Mesudi'nin dönemine değin bütün halifeleri ele alır. Canlı betimlemeleri ve eğlenceli anekdotları nedeniyle ilginç olsa da kitabın bu bölümü bir ölçüde yüzeyseldir. Birinci yarısı ise biraz dağınık ve karışık olmakla birlikte büyük değer taşır. Dünyanın yaratılışı ve Yahudi tarihi ile başlayan kitabın sonraki bölümlerinde okyanuslar, çeşitli ulusların takvimleri, iklim, Güneş sistemi ve büyük tapınaklara ilişkin açıklamalar arasında Hindistan, Yunanistan ve Roma gibi Müslüman olmayan ülkelerin tarihi, coğrafyası, toplumsal yaşamı ve dinsel törenleri anlatılır. İran Körfezindeki inci avcılığı, Doğu Afrika amberi, Hinduların gömme gelenekleri, Çin'e yapılan kara yolculuğu ile fırtına ve deniz hortumu gibi çeşitli tehlikelerle dolu deniz yolculuğuna ilişkin bölümler özellikle ilgi çekicidir. Bu bölümlerde denizlerin göreceli konumları ve özellikleri de açıklanmaktadır.

Yöntemli bir tarih yazımı çabasını içermeyen yapıt siyaset kadar toplumsal, ekonomik, dinsel ve kültürel konularda da yer verir. Müslümanlığın yanı sıra Yahudiliğe, Hristiyanlığa, Hinduizme ve Zerdüşti dine de ilgi duyan Mesudi'nin öğrendiklerini eleştirmeksizin yazma eğilimi yüzünden doğa olgularına ilişkin açıklamaları çoğunlukla yanlıştır. Ama bu konuda bile Marco Polo ve Sir John Mandeville gibi Avrupalı ortaçağ gezginlerinin gerisinde kalmamıştır.

Yazmasının son yılında yazdığı "veda yapıtı" *Kitabü'l-Tenbih ve'l-İsrâf* ta önceki yazılarını düzelterip güncelleştirmiştir.

Mesudiye, Karadeniz Bölgesi'nde, Ordu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.180 km² olan Mesudiye ilçesi doğuda Giresun ve Sivas illeri, güneyde gene Sivas, batıda Tokat illeri, kuzeybatıda Gökçöy, kuzeyde de Ulubey ve Kabadüz ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe toprakları, Giresun Dağlarının batı, Canik Dağlarının da doğu uzantıları tarafından engellenen bölge, dağlık bir yörede yer alır. Doruğu ilçe sınırları dışında kalan Karagöl Dağı ilçenin doğu kesimindeki Aşı Tepesinde 2.569 m'ye ulaşır. İlçe topraklarının sularını Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz ve Orta Karadeniz bölümlerini birbirinden ayıran Melet Çayı(*) toplar.

Ordu ilinin alan bakımından en büyük ama nüfus açısından küçük ilçelerinden olan Mesudiye'de halkın başlıca geçim kaynağı tarım ve ormancılıktır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler arpa, buğday ve patatestir. Az miktarda elma, fındık, armut ve mısır da yetiştirilir. 1970'lerin sonlarında orman köylerinde uygulanan kalkındırma projeleriyle tavukçuluk, arıcılık, sığır besiciliği, el sanatları, hayvan ve orman ürünlerinin değerlendirilmesi konularında özendirici çalışmalar yapılmıştır.

Eskiden Komnenoslar'ın Trabzon'da kurduğu devletin sınırları içinde olan yöredeki

başlıca yerleşme, Musalı köyü yakınlarında adının Meletios olduğu sanılan kentti. Daha sonra Hacı Emiroğulları'nın eline geçen yöre 1461'de Osmanlı topraklarına katıldı. Eskiden Milas adıyla tanınan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Sivas vilayetinin Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) sancığına bağlı bir kazaydı. Daha sonra Mesudiye adıyla anılan ilçe 1933'te Ordu iline bağlandı.

19. yüzyılda Milas adıyla anılan kazanın merkezi bugünkü Üçyol köyündeydi. Bu yerleşmenin adı da Milas'tı. Mesudiye kasabasının bulunduğu yere ise, burada her hafta pazar kurulduğundan Pazar denirdi. 1878'de Pazar'a taşınan kaza merkezinde hükümet binası, kışla, cami ve hanlar yaptırıldı. Bundan sonra Hamidiye adıyla anılan kaza merkezinin adı 1908'de Mesudiye olarak değiştirildi. Mesudiye kasabası, ilin en az nüfuslu ilçe merkezidir. Ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle nüfus yitiren kasaba, Harçbeli Geçidini (1.940 m) aşarak Ordu kentini Amasya-Erzincan karayoluna bağlayan yolun doğusunda kurulmuştur. Kasaba, bu yolla il merkezi Ordu'ya 113 km uzaklıktadır. İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Mesudiye kasabası yakınlarındaki Bizanslılara ait olduğu sanılan yapı kalıntıları ile Kaleköy yakınlarındaki, Danişmendlilerden kalma mezar taşlarıdır. Kasabadaki bazı tarihsel yapılar ile üç katlı kışla binası yöreyi de etkileyen Erzincan depremi (*) sırasında yıkıldı.

Mesudiye Belediyesi 1885'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 22.786; kasaba, 4.047.

Mesudiye Medresesi, Diyarbakır Uluçami'nin avlusunun kuzey duvarına bitişik Artuklu medresesi. 1198/99 - 1223 arasında yapılmıştır. İki katlı, revaklı açık avlulu, tek eyvanlı, kesme taştan bir yapıdır. Medreseye kuzey cephesinde, dışa doğru büyük bir çıkıntı yapan ana kapıdan girilir; bir geçitten sonra avluya ulaşılır. Kare planlı avlunun güney, batı ve kuzey kenarlarını her iki katta revaklar dolandır; doğu kenarını ise bütünüyle bir eyvan kaplar. Revaklar avluya, ortada geniş, iki yanlarda daha dar üçer kemerle açılır. Bu kemerler üst katta çok yalın, alt katta oymalar ve iki renkli taşlarla bezelidir. İki kat yüksekliğindeki eyvan bir sivri tonozla örtülüdür. Yanlarındaki gene tonozla örtülü birer odanın kapıları revakların iki ucuna açılır. Giriş kapısının tam karşısında, güney revakının ortasında, duvarda çok zengin bezemeli bir mihrap yer alır. Onun hemen solundaki bir kapıdan, bu duvarın arkasındaki Uluçami'nin avlusuna geçilir.

Eyvanın tam karşısında, batı revakının arkasında "T" biçiminde bir mekân, bunun iki yanında da beşik tonozla örtülü iki oda vardır. "T" biçimli mekânın güney duvarındaki mihraptan, burasının medresenin mesdidi olduğu anlaşılmaktadır.

Kuzey revakında, giriş kapısının hemen yanında, üst kata çıkan merdiven yer alır. Alt kat revaklarının, her biri bir kemer açıklığı hisasına denk düşen çapraz tonozlarla örtülmesine karşılık, üst kat revaklarının örtüsünü boydan boya uzanan bir sivri tonoz oluşturur. Revakların arkasında, alt katta olduğu gibi, üst katta da hücreler bulunmamaktadır.

Mesut Cemil bak. Cemil, Mesut (Ekrem)

Mészáros, Marta (d. 19 Eylül 1931, Budapeşte, Macaristan), kadın sorununu işleyen ve kendi yaşamına dayanan filmleyle uluslararası başarılar kazanmış Macar sinema yönetmeni.

Heykelsci László Mészáros'un kızıdır. 1936'da Macaristan'dan ayrılmak zorunda kalan ailesiyle birlikte SSCB'ye gitti.

Moskova'da Devlet Sinema Enstitüsü'nde (VGİK) öğrenim gördü. 1946'da ülkesine döndü. Budapeşte'de ve iki yıl kaldığı Romanya'da film çalışmalarına katıldı. Bir bölümü belgesel olan 30 dolayında kısa film çekti. Bu filmlerde sanat ve çocuk temaları ağır basıyordu. 1968 tarihli *Eltávozt nap'* (Kız) uzun konulu filmler yönetmeye başlayan Mészáros, sonraki filmleri *Szép lányok, ne strjatok* (1970; Ağlamayın Güzel Kızlar), *Szabad lélegzet* (1973; Kurtuluş), *Örökbefogadás* (1975; Evlat Edinme), *Kilenc hónap* (1976; Dokuz Ay), *Ök Ketten* (1977; İki Kadın), *Olyan Mint Othon* (1978; Kendi Evindeymiş Gibi), *Ütközben* (1979; Yollarda) ve *Örökség*'de (1980; Mirasçılar) kadın gözüyle kadın sorunlarına eğildi. Akıcı ve etkileyici anlatımıyla bir yandan da toplumsal baskıları, ekonomik güçlükleri, bürokrasiyi, yozlaşmayı ve üstü örtülü tarihsel gerçekleri işliyordu. Bu filmlerinden *Örökbefogadás* 1976 Berlin Film Şenliği'nde büyük ödül Altın Ayı'yı kazandı. Mészáros, bir üçleme olarak tamamlamayı tasarladığı *Napló gyermekeimnek* (1984; Anı Defteri/Cocuklarına Günce) ve *Napló szerelmeimnek*'te (1987; Sevdiğilerime Günce) kendi yaşamına dayanarak savaş sonrası Macar gençliğinin öyküsünü perdeye aktardı. Bu filmlerden ilkiyle 1984 Cannes Film Şenliği'nde özel ödül, ikincisiyle de 1987 Berlin Film Şenliği'nde en iyi yönetmene verilen Gümüş Ayı ödülünü kazandı. Mészáros ünlü Macar sinema yönetmeni Miklós Jancsó ile evlidir.

Meşan bak. Mesene

meşe, kayingiller (*Fagaceae*) familyasının, *Quercus* cinsini oluşturan yaklaşık 450 kadar ağaç ve çalı türünün ortak adı. Kuzey Yarıküre'de çok geniş bir dağılım gösteren bu cinsin bazı üyeleri tropiklerin yüksek kesimlerine yerleşmiştir. Hem yapraklarını döken, hem de dökmeyen türlerin yer aldığı *Quercus* cinsi dallara alması olarak dizilen loplulu, dişli ya da düz kenarlı basit

Kırmızı meşe (*Quercus rubra*)
Karl Miesler/Photo Researchers

yapraklarıyla ayırt edilir. Yapraklardan sonra ya da birlikte açan sarı renkli, sarıktı tırtılsı erkek çiçekleri, gene aynı ağaç üzerinde tek tek ya da kümeler halinde bulunan dişi çiçekleri ve bir ya da iki yılda olgunlaşan, yumurta (ya da silindirik) biçimli fındıksı meyveleri vardır. Palamut ya da pelit adı verilen bu meyveler, dış yüzeyi sık pullarla örtülü kadehler içinde bulunur. Kadehler familyanın diğer üyelerinin tersine meşelerde bürgünden değil çiçektablasından oluşur.

Quercus cinsi çok sayıda türün yanı sıra, pek çok alttür, çeşit ve doğal melezi de kapsayan son derece karmaşık bir grup

olduğundan sınıflandırması henüz tam olarak yapılamamıştır. Meşeler bazı yapısal özelliklerine göre üç ana gruba ayrılır: Ak meşeler (*Leucobalanus*), kırmızı meşeler (*Erythrobalanus*) ve yaprakdökmeyen meşeler.

Bunlardan ak meşe grubu loplannın uçlarında dikensi çıkıntılar bulunmayan yapraklarıyla, bir yılda olgunlaşan meyveleriyle ve tatlı tohumla yla ayırt edilir. Gruba adını veren ak meşe (*Quercus alba*) ABD'nin doğu kesimlerinde geniş ormanlar oluşturan önemli bir Kuzey Amerika türüdür. Ortalama 18-45 m yüksekliğe uzayabilen bu ağacın sonbaharda bordoya dönen 23 cm uzunlukta parlak yeşil yaprakları vardır. Avrupa'dan Türkiye ve Kafkasya'ya değin geniş bir yayılış gösteren saplı meşe (*Quercus robur*) 2 m genişliğe varan çapıyla büyük taçlı bir ağaçtır. Grimsi esmer renkli ve derin çatlaklı bir kabukla kaplı olan ağacın düzensiz ve derin parçalı yaprakları 5-8 loba ayrılır. Yaprakların alt yüzü soluk, mavimsi yeşil tüylerle kaplı olmasına karşılık üst yüzü genellikle çıplaktır. Birbiri üzerine sıkıca kapanmış olan kadeh pullarının yüzeyi kadife gibi tüylüdür. Park ve bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen pek çok çeşidi vardır. Gene bahçecilikte değerli bir süs türü olan Doğu Karadeniz meşesi (*Q. pontica*) Kafkasya ve Kuzeydoğu Anadolu'ya özgüdür. Ortalama 3-5 m yüksekliğindeki bu çalının, kenarlarında sivri dişler bulunan elips biçimli, büyük yaprakları vardır; koyu yeşil yaprakların orta damarı sarı rengeyle dikkat çeker. Çok sayıda alttürü ve kültür çeşidi bulunan sapsız meşe (*Q. petraea*) dallara doğrudan bağlanan sapsız kadehleriyle ayırt edilir. Bulgaristan Istrancaları, Türkiye ve Kafkaslarda yayılmış olan Istranca meşesi (*Q. hartwissiana*) ile Güney ve Doğu Avrupa, Balkanlar ve Güney İtalya'da bulunan Macar meşesi (*Q. frainetto*) ortalama 25 m uzunluğunda ağaçlardır. Bu grubun en iyi tanınan üyelerinden mazi meşesi (*Q. insectoria*) Akdeniz bölgesine özgü bir ağaçtır; ağacın dallarının üzerinde bazı böceklerce oluşturulan mazi (*) boya ve deri sanayisinde değerli bir taneen kaynağıdır.

Ak meşelerin tersine yaprak loplannın ucunda dikensi çıkıntılar bulunan kırmızı meşelerin öbür ayrıksı özelliklerinin başında meyvelerinin iki yılda olgunlaşması, iç yüzünün tüylerle kaplı ve tohumlarının acı olması gelir. Ortalama 25-30 m yükseklikte, geniş taçlı bir ağaç olan Türk meşesi ya da saçlı meşenin (*Q. cerris*) meyve kadehleri sık iplikçikler halinde pullarla örtülüdür. Lübnan'ın yerli bitkisi olmamasına karşın adını bu ülkeden alan Lübnan meşesi (*Q. libani*) yaşlandıkça çatlaklaşan kırmızısıyla gri renkli ve cilalı gibi parlak kabuklarıyla dikkati çeker. Uzunluğu 7-12 cm, eni 2-3 cm arasında değişen uzun mızrak biçimli yapraklarının kenarı keskin dişlidir. Meyvenin yarısından fazlasını içine alan yarım küre biçimindeki kadehlerinin yüzeyinde birbiri üzerine sıkıca kapanmış üçgen biçimli pullar bulunur. Suriye, Kuzeybatı Irak, Batı İran ve Doğu Anadolu'da yayılmıştır. Yaygın biçimde süs bitkisi olarak da yetiştirilen kırmızı meşe (*Q. rubra*) Kuzey Amerika'nın en önemli meşe türlerindendir. Kimi zaman 45 m'ye değin uzarsa da genellikle ortalama yüksekliği 25 m olan bu ağaç adını sonbaharda kızaran yapraklarından alır. Yaprakları orta damara kadar yaklaşan derin ve sivri lopludur.

Akdeniz bölgesinin tipik bitkisi olan kermes meşesi (*Q. coccifera*) sık dallı, küçük

bir çalıdır. Ender olarak 10 m'ye değin boylanıp ufak bir ağaç görünümü alan bu meşe türü sıklıkla karıştırıldığı pırnal meşesinden (*Q. ilex*), yapraklarının her iki yüzünün de tüysüz oluşu ve meyvelerinin iki yılda olgunlaşması gibi özellikleriyle ayrılır. Bu her iki meşe türü de kışın yaprağını dökmeyen meşelerdendir.

Tohumları aracılığıyla kolaylıkla çoğaltılabilen meşe ağaçları en iyi orta derecede nemli ve zengin topraklarda ya da kuru,

Saplı meşe (*Quercus robur*)
G. R. Roberts

kumlu topraklarda yetişir. Türlerin çoğu kütük sürgünü verir. Oldukça dayanıklı ve uzun ömürlü olmalarına karşın yaprak yiyen zararlılardan ve topraklarda görülen mantar hastalıklarından çok etkilenirler.

Meşe ağaçları başlıca mobilyacılıkta, tarım aletleri, parke ve fiçı üretiminde ve inşaat malzemesi olarak kullanılan değerli bir kaynaktır. Meyvelerinden hayvan yemi, bazı türlerinin gövde kabuklarından, meyve kadehlerinden ve mazılarından ise tanen kaynağı olarak yararlanılır. Ayrıca, Akdeniz'e özgü bir tür olan mantar meşesinin (*Q. suber*) gövdesinden çıkarılan mantar başta şişe mantarı, ısı ve ses yalıtım levhaları ve canyeleği üretimi olmak üzere sanayide çeşitli amaçlar için kullanılır.

Türkiye'de doğal olarak yetişen 18 meşe türü vardır. Bunlar sırasıyla ak meşelerden saplı meşe, Doğu Karadeniz meşesi, sapsız meşe, Istranca meşesi, Macar meşesi, mazı meşesi, tüylü meşe (*Q. pubescens*), kasnak meşesi (*Q. vulcanica*), İspir meşesi (*Q. macranthera*, alttür *sympirensis*) ve *Q. virgiliana*; kırmızı meşelerden Lübnan meşesi, Türk meşesi, Anadolu palamut meşesi (*Q. aegilops*), İran palamut meşesi (*Q. brantii*), Makedonya meşesi (*Q. trojana*) ve kışın yaprağını dökmeyen meşelerden kermes meşesi, pırnal meşesi ve boz pırnaldır (*Q. auheri*).

Meşe Anadolu'nun iç ve doğu kesimlerindeki dağlık alanların alçak yamaçlarında egemen ağaç örtüsünü oluşturur. Öte yandan kermes ve pırnal meşesi gibi çalimsı türler Akdeniz ikliminin etkisi altındaki bölgelerde gelişen maki bitkileri arasında yer alır. Doğu Karadeniz meşesi, kayın ve ladinle birlikte, 2.100 m yüksekliğe çıkar-ken, sapsız meşe, mazı meşesi ve Türk meşesi, sedir ve kara çamla karışık olarak, Toros ve Amanos Dağlarında 1.200-2.200 m arasında görülür. Geniş dağılımı nedeniyle Türkiye'nin toplam orman alanı içindeki payı oldukça yüksek olup çamdan sonra ikinci sırayı alır. Ama 11 milyon hektar dolayındaki toplam koru ormanı alanı içinde saf meşeliklerin kapladığı alan 400 bin hektarı geçmez; öbür ağaç türleriyle oluşturduğu karışık orman alanı ise çok daha küçüktür. Geriye kalan meşe varlığı baltalık ormanı olarak işletilmekte ve bu-

yük ölçüde yakacak odun kaynağı olarak değerlendirilmektedir.

meşe likeni (*Evernia prunastri*), Kuzey Yarıküre'nin dağlık alanlarında, başta meşe olmak üzere çeşitli ağaçların üzerinde yetişen dallanmış, çalimsı liken. Bu liken türünün yaklaşık 3-8 cm uzunluğunda, elsi dallanma gösteren yeşilimsi gri renkli telleri vardır. Talin üst yüzeyi soluk gri renkli üreme birimleriyle kaplıdır, beyazımsı renkli alt yüzeyi ise ince ağısı bir dokuya sahiptir. Daha az rastlanan bir tür olan *E. furfuracea* da benzer özellikleri nedeniyle kimi zaman meşe likeni adıyla anılır.

Yaklaşık 16. yüzyıldan beri parfüm yapımında kullanılan meşe likeni, sabun ve kozmetik sanayisinde koku tutucu olarak da

Meşe likeni (*Evernia prunastri*)
Vernon Ahmadjian

değerlendirilir. Mısır'daki eski kral mezarlarında bu likenle dolu kaplara rastlanmıştır, ama o dönemlerde ne amaçla kullanıldığı anlaşılamamıştır. Meşe likeninden bileşiminde usnik ve evernik asit bulunan bir özüt çıkarılır; bu özütten yara ve iltihap tedavisinde kullanılan bazı ilaçlar hazırlanır.

Meşhed, İran'ın kuzeydoğusunda, Horasan ilinin (*ostan*) merkezi kent. Keşef Rud Vadisinde, 985 m yükseklikte yer alır. Her yıl 100 binden fazla hacının ziyaret ettiği önemli bir dinsel ve siyasal merkezdir. Tahran'a demiryoluyla bağlı olan kentte bir

Meşhed'de Imam Ali Rıza'nın türbesinin de içinde bulunduğu Haram-ı Ali Rıza,
Fred J. Maroon-Photo Researchers

de havaalanı vardır. Zengin bir tarım bölgesinin ve ihracata yönelik halı üretiminde uzmanlaşmış kuzeydeki yün sanayisinin merkezidir.

Eski Tüs kentinin yakınlarında gelişen Meşhed'in tarihsel önemi Halife Harun Reşid (ö. İS 809) ile Şii mezhebinin On İki İmam'ından sekizincisi olan Ali Rıza'nın (ö. 818) türbelerinin burada bulunmasından gelir. Her yıl binlerce hacının ziyaret ettiği kent, hızla gelişerek çok geçmeden Tüs'ü geride bıraktı. 1220'deki bir Moğol saldırısından ağır hasar gördüyse de kutsal yapıların bazı bölümleri ayakta kaldı. Timur'un oğlu Şahrüh, Meşhed'i güzelleştirmek için yoğun çaba harcadı. Şahrüh'un karısı kente, İran'ın en güzel yapılarından biri olan camiye inşa ettirdi. 16. ve 17. yüzyıllarda Türkmenler ve Özbekler tarafından yağmalanan Meşhed, I. Abbas döneminde (1588-1629) onarıldı. Nadir Şah ise (hd 1736-47) Meşhed'i başkent ilan etti ve kentteki yapılara birçok eklemeler yaptırdı. Nadir Şah'ın ölümünden sonra kent, torununun yönettiği küçük bir devletin başkenti oldu. Nüfus (1986) 1.463.508.

meşhut suç bak. suçüstü

meşk, Dört Halife Döneminde (632-661) Medine'de gelişen Medine yazısının bir üslubu. Yatay harfler normal ölçülerinden daha fazla uzatılarak yazıldığından sayfada çok boş yer kalmakta, çabuk yazıldığı için de bazı harflerin okunması zor olmaktadır. İkinci halife Ömer'in bu üslubu beğenmemesinin ve onu "yazının kötüsü" diye anmasının nedeni de bu olsa gerektir. Kaynaklar bu üslubun Abbasiler döneminin başlarına değin sürdüğünü ve Kuran'ın yazılmasında kullanıldığını belirtir.

meşk, hattatlıkta yazı öğrenmek ve yazıya alışmak için yapılan çalışma ve alıştırma. Bu amaçla kullanılan yazı örneğine de aynı ad verilir. Ayrıca bak. hat (Hat eğitimi ve hattatlık).

meşk, Türk müziğinde geleneksel öğretim yöntemi. Öğretmenin öğrencisine, bir yapıtın önce usulünü, sonra da buna dayanarak melodisini parça parça okuyup (ya da çalıp) ezberletmesinden oluşan bu yöntem yüzyıllarca repertuarın sonraki kuşaklara aktarılma aracı olmuştur. Osmanlı müzikçiler nota kullanmaya pek önem vermemişler, bir yapıtın mutlaka, tüm incelikleriyle ezbere bilen birisinden dinlenerek öğrenilmesi gerektiğine inanmışlar, usulleri ve güfte mecmualarını yeterince sağlam birer dayanak saymışlardır. Ne ebced notası(*), ne de Hamparsum notası(*) meşk yönteminin bırakılmasına yol açabilmiştir. Müzik-yı Hümayun kurulduktan sonra yaygınlaşmaya başlayan Batı notası pek çok yapıtın kâğıda geçirilerek günümüze ulaşmasını sağlamışsa da, meşk yönteminin yerini yavaş yavaş notayla öğretimin alması 20. yüzyıl başlarından sonradır.

Öğretimin meşke dayandırılması ve repertuarın belleklere emanet edilmesi yüzünden, Osmanlı müzik üretiminin büyük bir bölümü kaybolmuştur. Batı'da ise meşk, notanın hiç kullanılmadığı bir yöntem değildir; meşke nüanslarla çeşitli yorum inceliklerini anlatmak için başvurulur.

meşru müdafaa, bir kimsenin kendisine, başkasına ya da mallarına yönelik haksız bir fiili ya da saldırıyı önlemek amacıyla yapmak zorunda kaldığı ve karşı tarafa zarar veren eylem. Öldürülme tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir kişinin kendini savunmak için karşısındakini öldürmesi ya da yaralaması bunun klasik örneğidir.

Hukuka aykırılığı ve kusurluluğu ortadan kaldıran bu özel durum, cezalandırılmama nedeni olarak kabul edilir. Meşru müdafaa durumunun varlığı bazı koşulların gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Bunun için haksız fiilin ya da saldırının başka bir yoldan savuşturulamayacak ağırlıkta olması ve savunma eyleminin saldırının devamı sırasında yapılmış olması gerekir. Olmuş bitmiş, durdurulmuş bir haksız fiile ya da ileride gerçekleşebilecek bir saldırı olasılığına karşı meşru müdafaa söz konusu olamaz. Saldırının ölümüyle sonuçlanan durumlarda, buna yol açan savunma eyleminin meşru müdafaa sayılabilmesi için, saldırıya uğrayanın yakın ve kesin bir tehlike ile yüz yüze gelmiş olması koşulu aranır. Meşru müdafaa durumunda kalan kişi, davranışlarıyla saldırının gelişmesine katkıda bulunmuşsa geri çekilmek için her türlü çabayı göstermek zorundadır.

meşruten tahliye bak. şartlı salıverme

Meşrutiyet (BİRİNCİ). Osmanlı Devleti'nde, Kanun-ı Esasi'nin (*) onaylanarak yürürlüğe girdiği 23 Aralık 1876'dan askıya alındığı 13 Şubat 1878'e değin süren anayasalı ve parlamentolu yönetim dönemi.

Tanzimat Döneminin ekonomik sorunları ve siyasal istikrarsızlığı 1870'ten sonra keyfi ve baskıcı bir yönetime yol açmıştı. Sultan Abdülaziz'in sorumsuz yönetim anlayışına

1. Meşrutiyet'te Heyet-i Mebusan'ın bir toplantısı, İstanbul
İstiklal Yayıncılık Arşivi

muhalefet eden Yeni Osmanlılar ve Şüra-yı Devlet reisi Midhat Paşa'nın öncülük ettiği liberal ve reformcu hareket, yönetime katılımı ve denetimi sağlayacak bir parlamentonun kurulmasını devletin yıkılmasını önleyecek biricik yol olarak görmeye başladı. Ama Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren V. Murad'ın tahta geçirilmesi sorunları çözme-ye yetmedi. Yeni padişahın ruhsal sağlığının bozulması, bir belirsizlik ve güvensizlik ortamı yarattı. Öte yandan Sadrazam Mütercim Mehmed Rüşi Paşa'nın önderliğindeki tutucu kesim meşrutiyetin ilanını engelleme çabalarına girdi. Sonunda tahta, meşrutiyetçi kadroya anayasal düzene geçme sözü veren II. Abdülhamid çıktı (31 Ağustos 1876). Bu sırada Rusya'nın savaş hazırlıklarına başlaması ve Batılı devletlerin Osmanlı uyruğu gayri müslimlerin durumunu gündeme getirmesi güçlükleri daha da artırdı. Sadrazamlığa getirilen Midhat Paşa'nın dış müdahaleleri önlemek amacıyla hazırladığı Kanun-ı Cedid adlı anayasa taslağını beğenmeyen Abdülhamid, Said Paşa başkanlığındaki bir komisyona, Fransız Anayasası'nı örnek alan Kanun-ı Esasi'yi hazırlattı. Abdülhamid'in her maddesi üzerinde çalıştığı, ayrıca ekleme ve çıkarmalar yaptığı metin, Midhat Paşa'nın başkanlığındaki Meclis-i Vükela'da da görüldü. Kudrunda en çok, padişaha basit bir polis soruşturmasına dayanarak herhangi bir kimseyi sürgüne gönderme yetkisi veren 113. madde üzerinde tartışıldı. Son biçimini

alan Kanun-ı Esasi, İstanbul'da gayri müslimlerin durumu için toplanan Tersane Konferansı'nın ilk oturumu sırasında II. Abdülhamid'in bir hatt-ı hümayunu ile 23 Aralık 1876'da yayımlanarak yürürlüğe kondu. I. Meşrutiyet'in ilanı, konferanstaki Batılı delegeleri etkilemek amacıyla top atışlarıyla duyuruldu.

Padişahın ilk işi 113. maddeye dayanarak Midhat Paşa ve grubundan kurtulmaya çalışmak oldu. Meşrutiyetin asıl öncüsü tasfiye edildikten sonra Heyet-i Mebusan(*) üyelikleri için seçimler yapıldı. Her 50 bin erkek seçmeni 1 mebusun temsil ettiği, 80'i Müslüman 50'si gayri müslim, toplam 130 üyeli Heyet-i Mebusan, ardından padişahın yaşam boyunca görevde kalmak üzere atadığı 21'i Müslüman, 5'i gayri müslim, toplam 26 üyeli Heyet-i Ayan(*) oluşturuldu. İki meclisin (Meclis-i Umumi) ortak oturumu 19 Mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nda yapıldı. Padişahın açış söylevini Said Paşa okudu. Çalışmalarını Ayasofya'nın karşısındaki Darülfünun binasında sürdüren meclis, 28 Haziran 1877'ye değin aralıklarla toplanarak önemli ülke sorunlarını görüştü ve çeşitli yasa tasarıları ele alındı. Bu sırada, Rusya'nın savaş açması, mecliste tartışılmalarda elektrikleşirdi. Basın özgürlüğü gibi konular gündeme getirildi. Meclis ikinci dönem toplantılarına 56'sı Müslüman, 40'ı gayri müslim, toplam 96 mebus ve 38 ayanla 13 Aralık 1877'de başladı. Abdülhamid açılışa okunan söylevinde meşrutiyetin "biricik yol ve rejim olduğunu" vurguladı. Rusya'ya karşı Doğu ve Batı cephelerinde çetin savaşların yürütüldüğü, Karadağ ve Hersek'te ayaklanmaların yoğunlaştığı bir sırada bile mebuslar, yönetime sert eleştiriler yöneltmekten kaçınmadı. Rus birliklerinin Edirne'ye girişi üzerine padişahın hükümeti değiştirmesi, ortamı daha da gerginleştirdi. Rusların Ayastefanos'a (Yeşilköy) ilerlediği günlerde Yıldız Sarayı'nda yapılan olağanüstü meşveretten sonra, Abdülhamid bir irade yayımlayarak Meclis-i Umumi'yi tatil etti, bir daha da toplantıya çağırmadı. Böylece ülke 1908'e değin Abdülhamid'in istibdat yönetimi altında kaldı.

19. yüzyılın başından beri süregelen çağdaşlaşma çabalarının Tanzimat'tan sonraki önemli bir halkası olan I. Meşrutiyet'in özünü anayasalı ve temsili bir sisteme geçiş oluştuyordu. Bu bakımdan yönetimin demokratikleşmesi ve devletin hukuka bağlı hale gelmesi yönünde bir ilerlemeydi. Ama atılan ilk adımlar son derece yetersizdi. Meclislerin yasama ve denetleme yetkileri yok denebilecek bir düzeydeydi. Meclis üyelerinin serbestçe yasa önerme hakları olmadığı gibi, mecliste kabul edilen tasarıları yasalastırıp yayınlamak da padişahın yetkisindeydi. Padişahın doğrudan seçtiği Meclis-i Vükela üyeleri yalnız padişaha karşı sorumluydu.

Bütün bu olumsuzluklara karşın, I. Meşrutiyet'in kısa süren yaşamı bir "parlamento ideali" yaratarak önemli etkiler doğurdu. Meclis basın konusunda liberal bir tavır aldı; hükümeti düşürme yetkisinin olmamasına karşın Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'yı istifaya zorladı, savaşın yönetime biçimini şiddetle eleştirdi. Daha sonra eleştiriler saraya da yöneldi. Abdülhamid'i ve tutucu çevreleri meşrutiyete karşı tavır almaya iten de "açıklık rejimi"ne gidişten duyulan kaygıydı. İlk meşrutiyet denemesinin kolayca ortadan kaldırılmasında, ülkede temsili demokrasiyi ayakta tutacak toplumsal sınıf ve güçlerin, gelenek ve kurumların yeterince gelişmemiş olması, halk kitlelerinin geriliği gibi etkenler de önemli rol oynadı. Denemeyi güçleştiren bir başka olgu da meşrutî rejimin ilk kez çöküşlü bir

ortamda yaşanmasıydı. Daha çok özgürlük ve siyasal hak, imparatorluğun siyasal birliğinin bozulmasına mı, yoksa pekişmesine mi yol açacaktı? Meşrutiyetin çok kısa sürmesi, bu sorunun yanıtını almaya olanak vermedi. Ama bu kısa süre içinde bile değişik milliyet ve dinlere bağlı temsilcilerden oluşan Meclis-i Umumi, bölünme ve ayrılmanın değil, daha katılımcı temellerde yeni bir siyasal birlik arayışının örneklerini ortaya koydu.

Meşrutiyet (İKİNCİ). DEVR-I HÜRRIYET olarak da bilinir. Osmanlı Devleti'nde, Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konduğu 23 Temmuz 1908'den meclisin kapatıldığı 21 Aralık 1918'e değin süren anayasalı ve parlamentolu yönetim dönemi.

Kanun-ı Esasi'nin 1878'de askıya alınması, meclislerin (Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan) süresiz tatil edilmesi ve II. Abdülhamid'in koyduğu bir baskı rejimi kurmasından sonra gizli bir muhalefet hareketi doğdu. Özellikle yüksekokullarda gizlice örgütlenmeye başlayan Jön Türkler(*), ağır baskılar üzerine çalışmalarını bir süre yurtdışına kaydırdılar. 1889'da kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti(*) birçok muhalif aydını çevresinde topladı. 1902'den sonra gizlice yurda dönen bu kadrolar, gençliğin yanı sıra subayları da örgütlemeye yöneldi. Öğrenciler ve genç subaylar arasında ihtilalci gruplar ortaya çıktı. Jön Türk hareketi özellikle Makedonya'daki askeri birlikler arasında önemli destek bularak etkili bir siyasal güç durumuna geldi. Anadolu ve Rumeli'de 1906'dan sonra ekonomik ve siyasal amaçlı kitle hareketleri (grev, boykot, aktif direniş vb) gelişmeye başladı. Ahmed Rıza ve Prens Sabaheddin'in girişimleriyle 1907'de Paris'te toplanan II. Jön Türk Kongresi'nde Selanik grubu ile Paris'teki İttihatçılar birleşti. Toplantıda, önlemler alınmadığı ve köklü çözümler getirilmediği takdirde devletin yıkılma noktasına gelebileceği, biricik kurtuluş yolunun meşrutiyetin ve Kanun-ı Esasi'nin bütün kurullarıyla yürürlüğe girmesi olduğu vurgulandı.

Bu arada dış koşullar da meşrutiyet yolunda bir destek sağlıyordu. Avrupa'da uzun bir gerici döneminden sonra liberal yönetimler yeniden ağırlık kazanmıştı. Rusya, Çin, Japonya ve İran'da meşrutî yönetimlere geçilmesi, Asya ülkelerinde de anayasalı rejimlerin kurulabileceğini ortaya koymuştu. Öte yandan İngiltere ve Rus Çarlığı arasındaki yakınlaşma, Osmanlı Devleti'ne yönelik yeni bir paylaşım planına karşı değişik milliyetlerin siyasal katılımına olanak sağlayacak ve siyasal birliği demokratik yollardan gerçekleştirecek meşrutî bir rejimin gereğini daha da artırıyordu.

Bu çalkantılı ortamda Makedonya'daki 3., Edirne'deki 2. ordu birlikleri içinde eylemler başladı. Binbaşı Enver ve Niyazi beyler, taburlarıyla dağa çıkarak meşrutiyet ilan edilmesini istediler. Bu arada hükümet yanlısı paşa ve subaylardan bazılarının öldürülmesi, bölge ile hükümet merkezi arasında kopuşa yol açmıştı. 20 Temmuz 1908'de Manastır halkı da ayaklanınca bütün Makedonya'da durum gerginleşti. Ordu birliklerinin İstanbul'da doğru harekete geçmesi üzerine, Abdülhamid Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması anlamına gelen bir Meclis-i Vükela mazbatasını imzalararak ilan etti (23 Temmuz 1908). Bunu izleyen seçimler sonucunda oluşan yeni parlamento 17 Aralık 1908'de padişahın söyleviyle açıldı. 31 Mart Olayı'nın ardından II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi-

le daha liberal bir parlamenter rejime geçiş yolu açıldı. Ülke genelinde adalet, meşveret (danışma), müsavat (eşitlik), uhuvvet (kardeşlik) ve hürriyet ilkeleri yayılırken, Osmanlı bütünlüğünü bu ilkelere dayanarak koruma çabası öne çıktı. Kişi özgürlüğü ve kadın hakları konusunda bazı yeni ve ileri adımlar atıldı. Gerçek anlamda bir kuvvetler ayrılığı ve parlamenter rejimin göstergesi olan hükümetin meclis önünde sorumluluğu ilkesi de ilk kez bu dönemde somutlaştı. Meclisin güvenoyu vermediği hükümetin çekilmesi güvence altına alındı. Ama dış sorunlar ve baskılar, siyasal istikrarsızlık, milliyetler sorunu, liberal kurum ve geleneklerin zayıflığı, baskıcı yöntemleri yeniden gündeme getirdi. Ulusal örgütler dağıtıldı, siyasal demeklere yasaklar getirildi. Meclisteki Hizb-i Cedid hareketi 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası adı altında ciddi bir muhalefet örgütüne dönüştü. 1912'deki "sopalı seçimler" de ezici bir çoğunluk sağlayan İttihat ve Terakki, bu kez karşısında Halaskâr Zabitân Grubu'nu buldu. Balkan Savaşları (1912-13) sırasında İttihatçılar, hak ve özgürlükleri daha çok kısıtlama yoluna gittiler. Bâbıâli Baskını'ndan (23 Ocak 1913) sonra Mahmud Şevket Paşa'nın sadrazamlığında bir hükümet kuruldu. İttihat ve Terakki fiilen ülkenin tek partisi durumuna geldi. Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi (11 Haziran 1913) ve Said Halim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle Talat, Enver ve Cemal paşaların üçlü diktatörlüğü dönemi başladı. İttihat ve Terakki Merkez-i Umumiye'si parlamentonun yerini alan gerçek siyasal karar organı oldu. Osmanlı Devleti'nin parlamentonun kararı ve onayı olmaksızın bir oldubittü biçiminde I. Dünya Savaşı'na sokulması, bu "dar klik yönetimi"nin sonucuydu. 1914'ten sonra savaş koşulları öne sürülerek meclisler tatil de tutuldu; hükümet ülkeyi kanun kuvvetindeki geçici karamamelerle yönetti. I. Dünya Savaşı'nın ağır bir yenilgiyle sona ermesi üzerine, önde gelen İttihatçılar ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. İtilaf Devletleri'nin İstanbul üzerindeki baskısının artmasıyla, VI. Mehmed 21 Aralık 1918'de meclisi kapattı. Daha sonra Anadolu'daki ulusal güçlerin girişimiyle toplanan son Meclis-i Mebusan da işgal kuvvetlerinin baskısından dolayı çalışmalarına son vermek zorunda kaldı.

II. Meşrutiyet, kısa bir zaman aralığına sıkışmış olmasına karşın, siyasal ve toplumsal açıdan önemli değişikliklere sahne oldu. Bu değişiklikler arasında kuvvetler ayrılığı'nın benimsenmesi, Meclis-i Mebusan'ın yasa-yetkisini kullanması, bakanlar kurulunun meclise karşı sorumlu tutulması, kişi haklarının genişletilmesi, 113. maddenin kaldırılması, basında sansüre son verilmesi, modern bürokrasinin temellerinin atılması, laik hukuk ve kadın hakları alanında reformlar yapılması, ulusal kültür ve "milli iktisat" politikalarının geliştirilmesi sayılabilir. Dolayısıyla II. Meşrutiyet, yalnız mutlak monarşiden meşrutiyete ve parlamenter rejime değil, aynı zamanda çokuluslu bir imparatorluktan ulusal bir devlete geçiş için gerekli önkoşulları hazırlayarak bir köprü işlevi gördü. Ama getirilen ilkeler çoğu kez uygulamaya konamadı. Parti içi ve partiler arası kavgalar, birbirini izleyen savaşlar, sürekli sıkıyönetim, İttihatçı liderlerin dikta bevesleri, milliyetler olgusunun siyasal birliği zorlaması, ordunun siyasete karışması gibi etkenler II. Meşrutiyet'in başarılı olmasını engelledi. Bütün bunlarla birlikte II. Meşrutiyet siyasal liberalizm ve parlamento-

culuk açısından yararlı bir deneme ve okul oldu. Siyasete duyarlı bir kamuoyunun oluşması, "teba" anlayışı yerine "vatandaş" ve "ulus" bilincinin uyanması, idari ve toplumsal reformlar vb Kurtuluş Savaşı'nın ideolojik ve siyasal yönelimini de besledi.

Meşşaiyun, İslam düşüncesinde Aristotelesçi geleneği izleyen felsefecilere ve felsefe akımına verilen ad. Arapça Meşşaiyun adı, Atina'da Aristoteles'in kurduğu gezimci okulun(*) karşılığı olarak meşş (yürüme) kökünden türetilmiştir. Ama Eski Yunan felsefesi İslam dünyasına Yeni-Platoncular aracılığıyla aktarıldığı için, Meşşai felsefecilerin düşünsel birikiminde Aristoteles ve Platon'un Yeni-Platoncu yorumu da belirleyici olmuştur. Kindi (ö. 872), Farabi (ö. 950), İbn Sina (ö. 1037) ve İbn Rüşd (ö. 1198) gibi büyük Meşşai filozoflar ayrıca Hermetika(*) geleneğinden de önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Bu açıdan Meşşaiyun akımı, malzeme ve içerik açısından Helenistik bir nitelik taşır. Ama Meşşailer her alanda İslam metafiziğinin bu felsefe sistemine karşılık düşen boyutlarını dikkate alarak iki geleneği bağdaştırmaya çalışmışlardır. İbn Sina'nın yapıtında en yetkin düzeyine ulaşan Meşşai akım, bazı noktalarda İslam'ın temel inançlarına ters düştüğü için bir süre sonra etkisini yitirmiştir.

İslamın temel inançları arasında "yaratılış" (hilkat) ilkesinin yer almasına karşılık Aristotelesçi felsefe evrenin başlangıçsız (yaratılmamış) olduğunu öne sürüyordu. Meşşailer evrenin Tanrı'nın eseri olduğunu kabul etmekle birlikte, başlangıçsızlık düşüncesinden de vazgeçmediler. Bu düşüncüyü, Tanrı ile madde arasında ikilik öngören Aristotelesçi kuramı yadsıyarak, evrenin tek bir kaynaktan çıktığını öne süren Yeni-Platoncu türüm (sudur) kuramıyla temellendirdiler. Buna göre maddenin varlığı Tanrı'dan ayrı ve bağımsız değildi, bir türüm süreci sonunda Tanrı'dan çıkıyordu. Buna karşılık Meşşailer, Tanrı ile evreni birbirinden ayırarak zorunlu (vacib, zaruri) ve olumsal (mümkün) iki varlık kategorisi kabul eden düşünceyle türüm kuramının katı yönlerini de yumuşatmaya çalıştılar.

Meşşai filozoflar, Yeni-Platoncu düşünür Plotinus'un "ereksel neden" kavramını temel alarak yeni bir tevhid anlayışı geliştirdiler. Buna göre Tanrı zati ve sıfatları olmayan, "Salt Varlık"tı; onun tek sıfatı varlığının zorunlu olmasıydı. Tanrı'nın sıfatları ya olumsuzlanmalıydı ya da bunların, varlığını etkilemeyen ve zorunlu varlığına indirgenebilen görünüşsel (zahiri) ilişkilerden oluştuğu kabul edilmeliydi. İkinci yolu izleyen Meşşailer, örneğin Tanrı'nın bilgisini, bilinen şeylerin onda var olması; iradesini, onun varlığında mecburiyetin olanaksızlığı; yaratıcılığını ise nesnelerin ondan türümü biçiminde tanımladılar.

Aristoteles ve Plotinus'a göre Tanrı'nın tükelleri (cüz) bilmesi olanaksızdı, o yalnız tümelleri (kül) bilebilirdi. Ama Tanrı ile birey arasında doğrudan bir ilişki öngören İslam böyle bir kuramı benimseyemezdi. Bu nedenle İbn Sina, Tanrı'nın bütün tükelleri bildiğini, çünkü her şeyin ereksel nedeni olan Tanrı'nın bütün nedensellik sürecini de zorunlu olarak bileceği kuramını geliştirdi.

Meşşailer Yunan bilgi ve metafizik kuramlarından yola çıkarak beden ile ruh arasında köklü bir ikiliğin bulunduğu sonucuna vardılar. Bu, İslam filozoflarının ahireteli ilgili görüşlerini de temelden etkiledi. Farabi'ye göre ölümsüz olan yalnızca bireyin ruhu-ydu; bu da yalnızca düşünürlerin ruhları için geçerliydi. Gelişmemiş ruhlar hayvanlar gibi bedenleriyle birlikte yok olup gidecek-

ti. İbn Sina, bedenlerin yeniden dirilmeyeceğini, buna karşılık bütün ruhların ölümünden sonra da yaşadığını ileri sürdü. İbn Rüşd ise bedenin olduğu gibi dirilmesini olanaksız görmekle birlikte, nicelik bakımından farklı, ama nitelikçe özdeş bir beden yeniden yaratılabileceğini söyleyerek İslamın diriliş inancına bir ölçüde bağlı kaldı.

Meşşailere göre biri din, öbürü felsefe yoluyla kavranan iki ayrı gerçeklik olamazdı. Dinsel gerçeklik, ussal gerçekliğin simgesel bir dille anlatımından başka bir şey değildi. Bu nedenle gerçekliğin kitlelerce kavranmasını din sağlıyordu; din yığınlar için bir felsefeydi. Doğal olarak dinin temel görevi de ahlaki eğitim ve ruhsal arınmıydı. Meşşailer bu görüşü desteklemek için yeni bir vahiy kuramı da geliştirdiler. Buna göre gerçekliği sezgi yoluyla kavrayan us, bunu içten gelen itici bir güçle simgelere dökerek kitlelerin anlamasını sağlayacak biçimde dile getiriyordu; dolayısıyla vahiy zihinsel bir süreçti. Bu nedenle dinsel ifade biçimleri üssal biçimde yorumlanarak anlaşılmalıydı.

Meşşai düşüncenin dinsel gelenekle uyumsuzluğu özellikle dinin niteliğine ilişkin yargılardan ve İslamın vahiy, peygamberlik, ahiret gibi temel inançlarıyla ilgili görüşle, rinden kaynaklanıyordu. Evrenin başlangıçsızlığı, Tanrı'nın ve yeniden yaratılışın niteliği vb konulardaki öğretileri tek tek yadsınabilir ya da düzeltilebilirdi. Ama genel olarak dinle ilgili yorumlarının İslam toplumuna kabul edilmesi olanaksızdı. [Gazali'nin Meşşai öğretilerine yönelttiği ağır eleştiriler bu nedenle akımın kısa sürede sona ermesini sağlayacak ölçüde etkili olabildi. İbn Rüşd'den sonra İslamda felsefi düşünce, varlığını iki ayrı doğrultuda sürdürdü. Tasavvuf felsefesi biçiminde nitelendirilebilecek birinci doğrultu, kelama dayalı klasik İslam düşüncesinin eleştirilerine karşın geliştirdi. Şihabeddin Sühreverdî (ö. 1199) ve öbür İsrakiye(*) düşünürleri ile Muhyiddin Arabî (ö. 1240) ve izleyicileri bu çizginin temsilcileriydi. İkinci doğrultu ise kelamın, bilgi kuramı ve metafiziği de içine alan felsefi bir düşünce sistemi biçiminde gelişmeye ortaya çıktı. Bu doğrultudaki felsefi düşüncenin ilk temsilcisi de kelamcı filozof Fahreddin Razi (ö. 1209) oldu.

meşveret, MEŞVERET-İ AMME olarak da bilinir, hükümdarın devletin üst yöneticilerinin, ulema ve komutanların topluca görüşlerini alması, onlara danışması. İslamın yönetim kurallarından biridir ve hükümdarı bağlayıcı nitelik taşımaz.

İslam halifelerinin ve Müslüman hükümdarların arada başvurdukları meşveret yöntemi, Osmanlılarda uzun zaman gelenekleşemedi. Bunun yerine, Divan-ı Hümayun görüşmeleri, cephelelerde de harp meclisi tartışmaları padişahların kararlarında etkili olmaktadır. III. Selim (hd 1789-1807) köklü yeniliklere girişirken meşveret geleneğini de başlattı. Olağanüstü durumlarda, bazen sadrazam seçme konusunda bu yöntemle başvurdu. Devlet adamlarını, ilmiye temsilcilerini ve halk kesiminden sınırlı sayıda kişiyi Topkapı Sarayı'nda toplayarak kendi başkanlığında tartışmalarına izin verdi. 1790'da, meşveret yöntemiyle sadrazamlığa atama yapılması ilginçtir. Bunun gibi, dış politikaların belirlenmesi, savaş kararlarının alınması ve Nizam-ı Cedid uygulamaları için de meşverete başvuruldu. Bunun başlıca gerekçesi, Divan-ı Hümayun'un işlevini yitirmiş olmasıydı. III. Selim 1798'de çıkarıldığı bir fermanda meşveret yönteminin önemini belirtti. Meşveret uygulaması sıklıkla bu konuda kurallar da kondu. Buna

göre her toplantıda bir mazbata (tutanak) düzenlenmeye başladı. II. Mahmud'un tahata çıktığı yıl (1808), devlet deneyimi olmayan Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa sık sık meşveret toplantıları düzenledi. Sened-i İttifak'ın imzalandığı, Anadolu ve Rumeli Ayan ve derebeylerinin, devlet adamlarının ve ulemanın katıldığı Meşveret-i Amme bu tür toplantıların en geniş ve önemlisidir. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra II. Mahmud, şûra-yı mahsus adını verdiği geniş kadrolu bir meşveret daha düzenledi. Sonraki padişahlar da olağanüstü durumlarda şûra-yı saltanat adıyla meşveret toplantılarına yer verdiler. Örneğin, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus ordusunun Ayaştefanos'a (Yeşilköy) kadar ilerlemesi karşısında, II. Abdülhamid Yıldız Sarayı'nda Meclis-i Vükela üyelerini, meclis başkanlarını ve temsilcilerini, ulemayı, komutanları çağırarak bir meşveret düzenledi. Burada oluşan karara dayanarak da Meclis-i Mebusan'ı süresiz tatile sokarak meşrutî yönetime son verdi. VI. Mehmed'in (Vahideddin) Yıldız Sarayı'nda 26 Mayıs 1919'da ve 22 Temmuz 1920'de topladığı Şûra-yı Saltanat'lar da birer meşveret toplantısıdır. Birinci toplantıda seçimle kurulmuş bir meclisin açılması önerisi kabul edildi. İkinci şûrada Sèvres Antlaşması'nın imzalanması yönünde karar alındı.

Meşveret, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez yayın organı olarak Paris, Cenevre ve Brüksel'de on beş günde bir yayımlanan siyasal gazete (1895-98).

Cemiyetin Paris şubesinin başında bulunan Ahmed Rıza tarafından 1 Aralık 1895'te Paris'te yayımlanmaya başladı. 7 Aralık 1895'te de *Mechveret Supplément Français* adıyla Fransızca eki yayına geçti. İlk sayısında cemiyetin programını yayımlayan gazetenin başyazılarını genellikle Ahmed Rıza yazdı. Gazetede ayrıca Halil Ganem Efendi'nin, Hoca Kadri'nin, "Bir Kürd" imzasıyla Abdullah Cevdet'in, "Sâî" imzasıyla Şerafeddin Magmumi'nin yazıları yer aldı.

Osmanlı hükümetinin Fransa'ya yaptığı yoğun baskıların sonunda Nisan 1896'da *Türkçe Meşveret*'in Fransa'da dağıtımı yasaklandı. Bunun üzerine Ahmed Rıza gazete-yi 29 Nisan 1896'dan sonra Cenevre'de yayımladı. Bir süre sonra örgüt yönetiminde bir değişiklik olması ve Mehmed Murad'ın çıkardığı *Mizan* gazetesinin merkez yayın organı durumuna gelmesi üzerine, Ahmed Rıza 23 Kasım 1896'daki 23. sayıyla *Meşveret*'in yayımını durdurdu. Paris'teki Fransızca ek ise başlı başına bir yayın organı olarak yayımını sürdürdü.

1897 yazında Osmanlı hükümeti ile bazı İttihat ve Terakki yöneticileri arasında varılan uzlaşmayla *Mizan*'ın yayımı durduruldu. Ahmed Rıza bunu bir "iharet" olarak değerlendirdi ve *Meşveret*'i 23 Eylül 1897'de, bu kez Brüksel'de yayımlamaya başladı. Ama Cenevre'de yeniden oluşturulan İttihat ve Terakki merkezinin *Osmanlı* gazetesini yayımlamaya girişmesi ve Ahmed Rıza'nın Osmanlı hükümetinin baskısıyla Belçika'dan sınır dışı edilmesi *Meşveret*'in yayımını güçleştirdi. 29. sayısı 14 Ocak 1898'de yayımlanan gazetenin 30. sayısı dört aylık gecikmeyle, 6 Mayıs 1898'de yayımlanabildi. Ahmed Rıza gazete-yi bu sayıyla birlikte kapattığını açıkladı. Fransızca *Mechveret* ise 1 Ağustos 1908'deki 202. sayıyla kapanana değin Avrupa kamuoyunda etkili bir yayın olarak kaldı.

Meta, Kolombiya'nın doğu kesiminde il. Kuzey sınırını Meta Irmağı, güney sınırını ise Guaviare Irmağı çizer. 1959'da kurulmuştur. Yüzölçümü 85.635 km²'dir. And Dağlarının bir parçasını oluşturan doğudaki

Doğu Cordillera ile güneybatıdaki La Macarena Dağları dışında kalan kesimi düzlüklerden oluşur. Tarım alanları dağların aşağı yamaçlarında yoğunlaşmıştır; buralarda tahıl, yağlı tohumlar, kahve ve başka ürünler yetiştirilir. Hayvancılık gelişmiştir. Yörede kömür ve tuz yatakları vardır.

Sanayi ve ticaret etkinlikleri il merkezi Villavicencio'da(*) yoğunlaşmıştır. Villavicencio'da bira ve sabun fabrikaları ile

Meta'da hayvancılık, Kolombiya
Carl Frank

içki damıtma ve kahve işleme tesisleri vardır. Bogotá'yı Villavicencio'ya bağlayan karayolunun bir kolu Meta Irmağı boyunca kuzeydoğuya, bir başka kolu da il topraklarından geçerek güneydoğuya uzanır. İlin doğu kesiminde ulaşım havayoluyla ve ırmağın üzerinde işleyen gemilerle sağlanır. Nüfus (1992 tah.) 564.276.

meta- (Eski Yunanca "sonra", "ile", "birlikte"), felsefede, bir konu ya da alan üzerine üretilen bilgileri niteleyen önek. Genel olarak, felsefesinin nasıl bir bilgi türü olduğu, ne tür nesnelerle ilgilendiği gibi konuların birer felsefe sorunu olarak işlenmesini belirtir.

Felsefenin felsefeyi ele almasının tarihi çok eskilere gider. Ama "meta-" felsefe dalları düşüncesinin kendisi, Aristoteles'in bir kitabıyla ilgili bir yanlış anlamadan doğmuştur. Filozofun yapıtlarının çoğaltılması sırasında, *Physika* (Fizik) adını taşıyan metinden bir sonraki cilde, Aristoteles bir ad koymadığı için "Fizikten sonra gelen" anlamında *meta ta Physika* adı verilmiş, bu ad sonradan "Metafizik" olarak yaygınlaşmıştır. Aristoteles, bu metinde "ilk felsefe" (*protophilosophia*) adı altında "varlık, varlık olarak, nedir?" sorusunu sorduğundan, bu metnin sonraki meta-konuların da ilk örneği olmuştur.

meta, MAL olarak da bilinir, herhangi bir insan gereksinimini karşılamakla birlikte, üreticisi tarafından doğrudan tüketilmeyip (ya da doğrudan tüketilmek için üretilmeye-yip) başka ürünlerle karşılıklı değişim sürecine giren (ya da başından beri pazarda değişilmek için üretilen) nesne ya da hizmet.

Günümüzün kapitalist ekonomileri genellikle meta üretimine dayalıdır. İnsanın çevresindeki hemen her türlü emek ürünü meta karakteri taşımakta, para karşılığı alınıp satılmakta, üretildiği noktadan tüketileceği noktaya pazarda değişim aracılığıyla ulaşmaktadır. Bir metanın (malın) kullanım değeri, onun belirli bir insan gereksinimini karşılayabilme, faydalı olma niteliğidir. Değişim değeri ise, değişim içinde taşıdığı, bütün diğer mallarla ortak (az ya da çok) olan, genellikle para türünden ölçülebilen niteliğidir. Emek değer kuramı(*), kullanım değerinin o malın yapımında kullanılan insan emeğinin (marangozun emeği, terzi-nin emeği, ayakkabıcının emeği) somut türüne ve özelliklerine, değişim değerinin ise kullanılan dolaylı ve dolaysız soyut emek miktarına bağlı olarak belirlendiğini savun-

nur. Kullanım değeri ile değişim değeri, somut emek ile soyut emek arasındaki bu değişim metanın iç çelişmesidir. Marksist olmayan mikro iktisat(*) kuramında ise bu değişim, tüketimdeki marjinal ikame oranı ile üretimdeki marjinal ikame oranını tek bir çözümlemede birleştirmek yoluyla aşıl-maya çalışılır.

İnsanlık tarihinin çok uzun dönemleri boyunca emek ürünleri yalnızca kullanım değerleri olarak var oldu. Üretim araçları-nın uzmanlaşmış üretimi olarak zanaatlar, salt tüketim araçlarının üretimi (birincil üretim) olarak tarımdan ayrıştıkça, iki sektör arasındaki köprüünün değişim aracılığıyla yeniden kurulması zorunluluğu doğdu. Bu değişim önce, meta üreticisi olmayan toplu-lukların rastlantısal üretim fazlalarının de-ğişimi biçiminde ortaya çıktı; iş bölümünün gelişmesiyle birlikte değişimin kapsamı da genişledi; zamanla, sistemli değişim ve alanı genişleyen bir pazar için üretim başladı. Böylece meta üretimi, metaların basit dolaşımının içinden çıktı ve onu kendine bağım-b kıldı. Para da bu gelişmenin belirli bir aşamasında, genel eşdeğer ve değişim aracı olarak ortaya çıktı. Kapitalizm öncesinde meta üretimi, kölelik ve serflik gibi, kişisel özgürlüğü içermeyen çeşitli üretim ilişkileri-ne dayanıyordu; kendi üretim araçlarına sahip köylü ve zanaatçıların pazar için üretimi olarak küçük ya da basit meta üretimi, değişik üretim tarzları ve sosyoekonomik formasyonlarda çağlar boyu yaşadı. 16. yüzyıldan başlayarak Batı Avrupa'da kapitalizmin tarihsel temelini önemli bir ögesi-ni oluşturdu. Dolaysız üreticilerin kişisel özgürlüklerine kavuşurken aynı zamanda topraktan ve üretim araçlarından kopup mülksüzleştikleri, bu yüzden emek güçlerini satmaya ekonomik olarak zorlandıkları kapitalizm, öbür meta üretimi (pazar için üretim) sistemlerinden, tüketim araçlarının yanı sıra belli başlı üretim araçlarının ve emek gücünün de meta haline gelmesiyle ayrılır. Öte yandan, hugünkü kapitalist toplumların kendi içlerinde, özellikle de gelişmiş ülkelerde köylü ve zanaatçı üretimi sektörlerinin metalaşması, parasallaş-ması ve giderek kapitalizme kolay tükene-meyen bir süreç olmuştur.

19. yüzyılın ikinci ve 20. yüzyılın ilk yarısında Marksizm(*), sosyalizme geçiş ile birlikte meta üretiminin hızla söneceğini öngörmüştü. 1970'lerin sonlarında bu yana ise, piyasa sosyalizmi(*) deneyleri öne çıktı. Sosyalist ekonominin, kapitalist meta üretimi ile aynı üretici güçler temeline dayalı ve ona alternatif bir meta üretimi ekonomisi olduğu görüşü Çin'de ve dağıl-ma öncesi Sovyetler Birliği'nde yaygınlık kazandı.

metabolizma, canlılarda büyüme, gelişme ve çoğalma için gerekli hücresel süreçleri kapsayan, hücre ile dış ortam arasındaki madde ve enerji alışverişini düzenleyen ve besin maddelerinin enerji elde etmek üzere kullanılmasını sağlayan kimyasal tepkimelerin tümü. Bu tepkimeler iki grupta incelenebilir: Enerji kullanarak basit moleküllerden karmaşık yapılu moleküllerin yapılmasını sağlayan anabolizma tepkimeleri ile büyük moleküllerin basit moleküllere parçalanı-şıyla kimyasal enerjinin açığa çıktığı katabolizma tepkimeleri.

Her canlı yaşamın sürdürmek için hücre-nin iç ortamının sıcaklık ve basıncında iş görebilecek enerjiyi bulunduğu çevreden almak zorundadır. Bu enerjiyi karşılık çevreye büyük bir bölümü halinde enerji verir. Canlıların kullandığı enerjinin tümü canlı-

süreçler sonucunda Güneş'ten elde edilir. Fotosentez yapan bitkiler güneş enerjisini doğrudan kullanarak karbon dioksit, su ve amonyak gibi inorganik bileşiklerden organik maddeleri birleştirir. Fotosentez yapmayan canlılar vücutlarına aldıkları bitkileri sindirerek vücutlarının başlıca organik yapıtaşlarını oluşturan protein, karbonhidrat ve lipid gibi besin maddelerini elde ederler.

Bütün canlılarda metabolizma tepkimelerinde enerji özel bir bileşik olan adenozin trifosfat (ATP) yoluyla aktarılır. ATP fosfat gruplarından ayrılarak önce adenozin difosfat (ADP), sonra adenozin monofosfat (AMP) olmak üzere indirgendiğinde enerji açığa çıkar. Öte yandan, bu ana bileşiklerden yeniden ATP oluştuğunda enerji bu molekülde depolanır. Enerji gereken anabolizma tepkimelerinde ATP indirgenir, enerji sağlayan katabolizma tepkimelerinde ATP birleşir.

Hayvanlarda katabolizma süreci büyük besin moleküllerinin sindirim kanalında parçalanmasıyla başlar. Böylece proteinler aminoasitlere, karbonhidratlar basit şekerlere, lipidler yağ asitleri ve gliserollere ayrılır. Bu aşamada ortaya çıkan ürünler hücrelere girerek kısmen yükseltgenir. İkinci aşamanın ürünleri olan asetil koenzim A, oksaloasetat ve α -oksoglutarat, Krebs çevrimi ya da trikarboksilik asit çevrimi olarak bilinen süreçten geçerek oksaloasetat ve iki karbon dioksit molekülünün oluşmasını sağlar. Bu çevrimdeki ara ürünlerden ayrılan hidrojen atomları bir dizi taşıyıcı molekül aracılığıyla ulaştığı oksijenle birleşerek su oluşturur. Bu sırada açığa çıkan enerji ATP moleküllerinin birleşimlenmesinde kullanılır. Oksijenli ortamda gerçekleşen bu birleşimlenme süreci indirgeyici fosforilleşme olarak adlandırılır. Mayalar ve bazı mikroorganizmalar ATP'lerini bu yöntemle değil, oksijen gerekmeyen mayalanma yoluyla birleştirir. Mayalanma sonucunda etil alkol ya da laktik asit ortaya çıkar; birleşimlenen ATP miktarı indirgeyici fosforilleşmedekinden çok daha azdır. Hayvanların kas hücrelerinde hücreye giren oksijen miktarı enerjii gereksinimini karşılayamazsa mayalanma başlayabilir.

Bütün metabolizma tepkimeleri belirli bir enzim tarafından denetlenir. Enzim yoğunluğunun artması ya da azalması metabolizma süreçlerinin hızını etkiler; öte yandan enzimlerin alttepkenleri (substrat) dışındaki moleküllerle karşılaşması etkinliklerinin değişmesine yol açar. Değişime yol açan molekül ATP ya da enzimin katıldığı metabolizma sürecinin başka bir ürünü olabilir. Bu moleküllerin enzimle etkileşmesi, enzim tarafından katalizlenen tepkimenin canlının metabolizma dengesinin sürdürülmesinde ne derece gerekli olduğunun göstergesidir.

Metabolizma dengesinin herhangi bir nedenle bozulması belirli ürünlerin dokularda aşırı derecede birikmesine yol açabilir. Bu durumu saptamak amacıyla vücuda radyoaktif izotop içeren besin ya da maddeler verilir ve bu maddelerin dokular tarafından tutulup tutulmadığı gözlenir. Bu yöntemle çeşitli doku türlerinin yıkım ve yeniden yapım hızı belirlenir. Örneğin, karaciğer hücrelerindeki proteinler beş günde bir yenilenirken kas ve beyin dokusundaki proteinlerin yaşamı çok daha uzundur.

Beslenme bozuklukları (özellikle vitamin ve protein eksikliği), iç salgı bezleri hastalıkları, karaciğer ve böbrek hastalıkları ile çeşitli genetik bozukluklar bazı metabolizma süreçlerinin aksamasına yol açarak metabolizma hastalıkları olarak bilinen rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olur. Metaboliz-

ma terimi vücuttaki bütün kimyasal tepkimeleri kapsadığından, nedeni ne olursa olsun bütün organik bozukluklar bu sürecin aksamasına neden olur. Bununla birlikte metabolizma hastalığı olarak nitelendirilen bozukluklar genellikle kalıtsaldır; protein, aminoasit, karbonhidrat ya da lipid metabolizmasının belirli bir aşamada kesintiye uğramasıyla ortaya çıkar. Bunlardan başlıcaları glikojen depo hastalıkları, mukopolisakkaridozlar, fenilketonüri, Fanconi hastalığı, alkaptonüri, Hartnup hastalığı, Gaucher hastalığı, metakromatik lökodistrofi ve Tay-Sachs hastalığıdır. Şeker hastalığı (diabetes mellitus) ve gut, doğrudan genlerle aktarılmaya ve büyük ölçüde dış etkenlerle belirlense de metabolizma hastalıklarının en sık rastlananlarındandır.

Metacom, METACOMET, KRAL PHILIP ya da POKANOKETLI PHILIP olarak da bilinir (d. y. 1638, Massachusetts - ö. 12 Ağustos 1676, Rhode Island, ABD), Vampanoag Yerlilerinin reisi. Döneminde, New England tarihinde Yerlilerle beyazlar arasında yapılan en kanlı çarpışma olan Kral Philip Savaşı (*) patlak vermiştir.

Massachusetts ve Rhode Island göçmenleriyle uzun yıllar barış içinde yaşamayı başaran Vampanoag Yerlilerinin reisi Massasoit'in ikinci oğluydu. 1661'de kabile reisi oldu. 1671'de Taunton'a çağılarak Yerlilerin silahlarını teslim etmelerini öngören bir barış antlaşması imzalamaya zorlandı. Haziran 1675'te beyazlarla Yerliler arasında çatışmalar başladı. Narraganset, Abnaki, Nipmuk ve Mohavk kabilelerinin de destek verdiği Vampanoaglar başlangıçta üstün durumdular. Savaşın birinci yılında Yerlilerin ittifaki çözülmeye başladı. Yenilginin kaçınılmaz olduğunu gören Metacom, Mount Hope'a atalarının yurduna döndü ve orada yapılan bir çarpışmada öldürüldü. Ölümünden sonra vücudu dört parçaya ayrıldı ve kafası 25 yıl boyunca Plymouth'taki bir direkte asılı kaldı.

metadil bak. üstdil

metadon, eroine ve öbür morfin türevlerinin yarattığı bağımlılıkların tedavisinde kullanılan ve yapay olarak birleştirilen güçlü uyuşturucu. İlk kez II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru kullanılmıştır. Ağrı kesici etkisi morfine benzer; tıpta şiddetli ağrıların geçirmek için kullanılır. Beyaz kristal haldeki hidroklorür tuzu su, alkol ve kloroformda çözünür.

1960'larda metadonun eroine bağımlılığı tedavisinde etkili olduğu anlaşıldı. Eroinin yerine kullanıldığında yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkmasını engeller, bağımlının duyduğu eroine isteği ve açlığını bastırır. Öte yandan, eroinin tersine öfori yaratmadığı için eroine bağımlısı metadona karşı rahatsızlık verici bir istek duymaz. Ayrıca, vücutta metadona karşı direnç gelişmediğinden ilaç uzun süre dozu artırmak gerekmeden alınabilir. Bunların yanı sıra, uzun süreli tedavide metadon eroinin yarattığı aşırı iyilik, gevşeme ve rahatlatma duygusu ile öforiyi önler; böylece zamanla eroine bağımlı için vazgeçilmez ve çekici bir madde olmaktan çıkar. Bütün bu etkiler sonucunda metadon bireyin 24 saat boyunca iş, okul, aile ve toplum ilişkilerini normal sürdürmesini sağlar.

Metadon bağımlılığına yol açarsa da, bağımlılıktan kurtulmak eroine göre daha kolaydır. Bu özelliği nedeniyle eroine bağımlılığı tedavisinde yeğlenir. Tedavinin ilk aşamasında eroine kesilerek ağızdan yüksek dozda metadon verilir; daha sonra metadon dozu yavaş yavaş azaltılır. Birkaç hafta içinde ilaç kesilir.

metaetik, felsefede, etiğin alt disiplini. Etik ifadelerin mantıksal ve semantik yönlerinin analizi yoluyla ahlak kavramlarının ve yargılarının yapısını belirlemeye çalışır. Analitik felsefeciler bütün insanların iletişim aracı olan birinci basamak dil ile filozofların bu dili anlamaya, analiz etmeye ve açıklamaya çalıştıkları ikinci basamak dili birbirinden ayırt ederler. Bu bağlamda metaetik, ahlak felsefesi için bir dizi görev öngörür: 1) Doğru ve yanlış, zorunlu ve yasaklı, iyi ve kötü gibi ahlak kavramlarının anlamlarının mantıksal analizi; 2) bu tür kavramların bulunduğu ifadelerin işlevinin mantıksal analizi; 3) bu ifadeleri desteklemek için kullanılan doğrulama ya da ahlaki usavurmaların yapısının mantıksal analizi. Dolayısıyla metaetik (bir başka deyişle analitik ya da eleştirel etik) "Hangi eylemler doğru, hangileri yanlıştır?", "İnsan nasıl yaşamalı ve nelere değer vermelidir?", "Hayat yaşamaya değer mi?" gibi birinci basamak soruları soran uygulamalı, normatif ya da kurgusal etikten bütünüyle farklıdır.

Analitik felsefeciler etik kuramların temel sorularının metaetik bağlamı içinde yer aldığını kabul ederler. Ayrıca daha da ileri giderek bu tür soruları ancak bir ahlak felsefesi sorabileceğini, normatif soruları ise aslında birer ahlakçı olan herkesin sorabileceğini öne sürerler. Dolayısıyla ahlak felsefesinin konumu; bilimsel ifadelerin yalnızca mantığıyla ilgilenen ve hangilerinin doğru hangilerinin yanlış olduğu konusunda tarafsız kalan bilim felsefesinin konumuna benzer. Ama ahlak diline böyle tarafsız bir analizin uygulanıp uygulanmayacağı konusunda analitik felsefeciler arasında da tartışma vardır, çünkü onlar da ahlak diliyle ilgili ön varsayımların bile normatif olduğunu ve bu varsayımların analiz girişimlerini belirleyerek kuramsal sonuçları etkileyebileceğini kabul ederler.

Belli başlı metaetik kuramlar arasında doğalcılık, sezgicilik, duyguculuk ve kuralcılık sayılabilir. Ralph Barton Perry, Stephen Coubert Pepper, W. T. Stace, Richard B. Brandt ve Geoffrey James Warnock gibi doğalcılar ve G. E. Moore, H. A. Prichard, W. D. Ross ve A. C. Ewing gibi sezgiciler ahlaki savların doğru ya da yanlış olabileceği üzerinde anlaşır. Ama bunun nasıl bilinebileceği konusunda anlaşamazlar. Doğalcılar bu savların ahlaki olmayan terimler içeren ifadelerden yola çıkan usavurmalarla doğrulanabileceğini ya da ahlaki terimlerin ahlaki olmayan (doğal ya da olgusal) terimlerle tanımlanabileceğini ileri sürerler. Sezgiciler bu iki önermeyi de reddederler ve ahlaki terimlerin bütünüyle kendine özgü olduğunu, ahlaki ifadelerin özerk bir mantık taşıdığını savunurlar. Duygucular, özellikle Alfred Jules Ayer ve Charles Stevenson ahlaki ifadelerin bilimsel nitelik taşımadığını öne sürerler ve bunlara onaylama ya da onaylamama gibi duygu temelli ifadelerin oluştuğunu, ahlaki usavurma ve doğrulamaların ahlaki ifadelerin bu özelliği dikkate alınarak yeniden yorumlanması gerektiğini vurgularlar. Kuralcılığın R. M. Hare gibi savunucuları benzer bir yaklaşımla ahlaki yargıların dünyaya ilişkin olgusal ifadeler olmaktan çok, eylemler üzerindeki kurallar ya da yasaklar olduğunu ileri sürerler.

metafizik, felsefenin en temel konularını, bu konuların felsefe içinde işlenmesi açısından ele alan bilgi dalı. Tek tek ve farklı biçimlerde var olan nesnelerden ayrı, genel ve bir bütün olarak varlığın ya da var olmanın ne olduğunu araştırır. Bu bağlamda, varlığı çeşitli açılardan ele alan mantık, bilgi felsefesi, estetik ve etik ile yakın

ilişkileri vardır. Metafizik terimi felsefe tarihi boyunca bir yandan en üst felsefe disiplini olarak olumlu, bir yandan da boş ve anlamsız önermeler içeren bir alan olarak olumsuz anlamda kullanılmıştır.

Metafizikle bilinçli biçimde uğraşan ilk filozoflar Eski Yunan düşünürleridir. İlk kez bu düşünürlerin ele aldığı temel metafizik sorun, zihin tarafından bilgi nesnesi edinilebilen, ama gerçek dünyada bulunmayan şeylerin (soyut düşüncelerin, örneğin sayıların), genel olarak biçimlerin varlığı ve niteliğidir. Eski Yunan felsefesi algılanabilir gerçek dünya ile düşünülen zihinsel bir *idea* dünyasını ayırt etmiş, daha sonra metafizikle ilgilenen felsefeciler de soyutlamalar ile tözler arasındaki ilişkiler üzerinde durmuşlar, bunların ikisinin de mi gerçek olduğu, yoksa birinin ötekinden daha mı çok gerçeklik taşıdığı sorununun tartışmışlardır. Dolayısıyla doğa, zaman ve uzam, Tanrı'nın varlığı ve nitelikleri gibi sorunları biçim ile *idea* arasındaki ilişkiyi kavrama çabasıyla irdelemişlerdir.

Metafizik usavurma biçiminin mantıkla yakın ilişkisi vardır. Metafizik bir usavurma ile ulaşılan bir sonucun yanlışlığı, herhangi bir gerçek nesnenin olgusal durumuna bakarak değil, daha çok mantıksal zincirin tutarlılığı açısından tartışılır. Bazı felsefeciler, gerçek dünya ile sınınamaması nedeniyle metafiziği eleştirmişler, başkaları ise bu özelliğin metafiziğin öteki bilgi dallarına göre üstünlüğünü oluşturduğunu öne sürmüşlerdir.

Felsefe tarihinin ilk metafizikçileri Parmenides ve Platon'du. Sonraki yüzyıllarda metafiziğin en önemli konularından biri olan görünen dünya ile gerçek dünya ayrımı ilk kez bu düşünürlerce dile getirildi. Platon, sürekli değişen duyulur dünyanın geçici nesnelerinin karşısına, değişmeyen, duyulara verilmeyen, düşünce yoluyla ulaşılabilir bir dünya yerleştirdi. Platon'un madde-biçim ayrımını sürdüren Aristoteles bunu farklı bir biçimde yorumladı. Ona göre madde her zaman kendi en üst biçimine doğru sürekli bir devinim içindeydi. Dolayısıyla Aristoteles için maddi dünya organik değişim içindeki bir süreklilikti.

Hristiyanlığın gelişmesiyle dinsel etki altına giren metafiziğin ana sorunu Tanrı'ydı. Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için çeşitli usavurmalar geliştirilirken, Tanrı ile dünya arasındaki ilişkiler (yaratılış, zamanın başlangıcı, Tanrı'nın dünya içinde varlığı vb) ve insanın Tanrı tarafından yaratılmış bir dünya içinde yaşamasının getirdiği sorunlar (özgürlük, ölümsüzlük, irade vb) metafiziğin başlıca konuları oldu. Hristiyan metafiziğinin en önemli düşünürleri arasında Augustinus, Aquinolu Aziz Tommaso ve Ockhamlı William sayılabilir.

Yeniçağla birlikte Hristiyanlığın Tanrı anlayışı eleştirilirken, temel eleştiri ortamı gene metafizik oldu. René Descartes, bütün varlığı temelde, yer kaplayan madde ile düşünen zihin olarak iki bağimsiz alana ayırdı. Bu kavrayış içinde Tanrı'nın konumu, yalnızca maddeyi yaratmış bir ilk neden olmakla sınırlıydı; ilk yaratılıştan sonra her iki dünya da kendi yasalarıyla işliyor, aralarındaki ilişki de insanın ruhu ile bedeni arasındaki ilişki aracılığıyla kuruluyordu.

Descartes'tan sonra yeniçağ biliminin de gelişmesiyle metafizik alanındaki tartışmalar farklı boyutlar kazandı. Bir yandan varlığın ve evrenin yapısı üzerine farklı bakışlar önerildi, bir yandan da değişen dünya görüşleri içinde insanın konumu ve ahlak açısından ne yapması gerektiği ele alındı. Metafiziğe ilişkin çalışmalarını sürdüren filozoflardan Benedict de Spinoza daha çok etik ve eylem konusunda Descar-

tes'in açtığı yolda yürürken, G. W. Leibniz özellikle matematikteki gelişmelerden esinlenerek Tanrı'yı, dünyayı ve insanı tek bir anlamlı bütün içinde yorumlamaya çalıştı.

Francis Bacon'la başlayarak daha çok Anglosakson düşünürlerce geliştirilen bir felsefe anlayışı, metafizik terimini olumsuz anlamda kullanarak felsefenin bilimsel bilginin ötesine geçmeye çalışmaması gerektiğini savundu. Deneyciliğin temsilcileri sayılan John Locke, George Berkeley ve David Hume'un izlediği çizgi, metafizik karşıtı bir gelişme olarak yorumlandı. Özellikle Hume, sonraki metafizik karşıtı felsefe eğilimlerinin yararlandığı bir kaynak oldu. Duyu verilerinde temeli olmayan boş inançlara şiddetle karşı çıkan filozof, bilgi alanının temelsiz kanılardan temizlenmesi gerektiğini vurguladı.

Leibniz kaynaklı bir çizgiyi sürdüren Immanuel Kant, Hume'dan kendine özgü bir biçimde etkilenecek metafiziği yeniden temellendirmeye girişti. Eski Yunan'dan bu yana en kapsamlı metafizik araştırmasını *Kritik der reinen Vernunft* (1781; Saf Aklın Eleştirisi) adlı yapıtında gerçekleştirdi. Bu yapıtında, felsefenin metafizik denen alanının öteki bilgi türleri arasındaki yerini saptadı ve kendine özgü işlemlerini derinlemesine araştırdı. Buradan hareketle, elde ettiği sonuçları felsefenin birçok alanına uygulayan Kant, özellikle etik alanında önemli saptamalarda bulundu. Kant'tan sonra Johann Gottlieb Fichte, F. W. J. Schelling ve G.W.F. Hegel gibi düşünürlerin temsil ettiği Alman İdealizmiyle metafizik tarihsel gelişmesinin en üst düzeyine ulaştı. Hegel'in sisteminde aldığı en yüksek biçimiyle metafiziğe Karl Marx'ın yönelttiği köklü ve bütünsel eleştiri sonraki felsefe tarihine belirleyici etki de bulundu. Gene Alman felsefesinin aldığı son biçime karşı çıkan Nietzsche ise metafiziğin bir insan anlayışından yola çıkan bakış açısını, insan tipleri ve kişi türleri açısından ele aldı. Bütün insanlar için ve bütün dünyayı kapsayan bir metafizik anlayışına karşı çıktı, her türlü sistem kurma anlamında metafiziği temelden yadsıdı. 20. yüzyılda, metafizik eğilimlere karşı dilin olanaklarını araştırarak Ludwig Wittgenstein, Kant'a benzer bir biçimde hem geleneksel metafizik bakış açısına karşı çıktı, hem de karmaşık bir sistem kurdu.

metafizik resim, İtalya'da 1911-20 arasında Giorgio de Chirico(*), Carlo Carrà(*) ve Giorgio Morandi'nin(*) oluşturdukları sanat akımı. Bu ressamların betimsel, ama garip imgeler içeren yapıtları izleyicide rahatsız edici izlenimler uyandırır. Derin bir mekân içinde birbirini ele ilgisi olmayan nesnelerin yan yana verildiği bu resimler 1920'lerde gerçeküstücüler etkilmiştir (bak. gerçeküstücülük). Metafizik resim kavramını, gençlik yıllarını geçirdiği Münih'te 19. yüzyıl Alman romantik resminden ve Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche gibi filozofların yapıtlarından etkilenen de Chirico ortaya atmıştı. Nietzsche'nin dış görünüşlerin arkasında gizli anlamlar araması ve Torino kentinin arkadaşlarıyla çevrili boş meydanlarını betimlemesi, de Chirico'yu derinden etkilemişti. 1915'te yaptığı "Torino Melankolisi" (Carlo Frua de Angeli Koleksiyonu, Milano) adlı resim bu etkileri açıkça yansıtır. Boş meydana ışık ve gölgelerin keskin, doğal olmayan karışıklıkları, resme gizemli bir hava verir. Bu resimdeki arkadaşlar, uzaktaki lokomotif ve yapının cephesinde yer alan saat, de Chirico'nun daha birçok yapıtında kullandığı imgelerdir. "Sonsuzluk Özlemi" (Modern Sanat Müzesi, New York), "Filozofun Za-

feri" (Chicago Sanat Enstitüsü), "Bilicinin Karşılığı" (Philadelphia Sanat Müzesi) ve "Şairin Kaygısı" (Ronald Penrose Koleksiyonu, Londra) gibi yapıtlarının bir bölümünü kendisi değil, yıllar sonra André Breton adlandırmıştır.

Önceleri gelecekçilik doğrultusundaiken, sonradan de Chirico'nun etkisine giren

"Büyük Metafizikçi", Giorgio de Chirico'nun yağlıboya resmi, 1917; Modern Sanat Müzesi, New York kenti
Museum of Modern Art, New York kenti

Carlo Carrà da, de Chirico gibi yapıtlarının çoğunda mankenler kullandı. İki sanatçı 1917'de Ferrara'da tedavi gördükleri bir askeri hastanede tanışmışlardı. De Chirico'nun şair, müzikçi ve ressam olan kardeşi Alberto Savinio da oradaydı. Üçü birlikte metafizik resmin ilkelerini saptadılar. Aslında de Chirico zaten bu ilkeleri uyguluyordu. Daha 1913'te bu tür resimlerini Paris'te sergilemişti.

1919'da Roma'da, de Chirico, Savinio ve Carrà'nın metafizik resim konusundaki yazılarına yer veren *Valori Plastici* adlı bir dergi yayımlanmaya başladı. Mario Broglio'nun çıkardığı bu dergi metafizik resmin öbür Avrupa ülkelerine, özellikle de Almanya ve Fransa'ya yayılmasında rol oynadı. Ama tüm bu sıradışı de Chirico ve Carrà arasındaki anlaşmazlık yüzünden metafizik resim hareketi söne erdi. Filippo de Pisis ve Mario Sironi gibi başka ressamların da katıldığı bu akım gerçeküstücülerden başka Almanya'daki yeni nesnelcilik(*) akımından birçok sanatçıyı ve Novecento Italiano(*) akımını da etkiledi.

metafizik şairler, yoğun ve karmaşık düşünceleri ve kişisel duyguları yansıtan şiirleriyle tanınmış 17. yüzyıl İngiliz şairleri. En önemli temsilcileri John Donne'dır. Öteki metafizik şairler arasında George Herbert, Henry Vaughan, Richard Crashaw, Andrew Marvell, John Cleveland ve Abraham Cowley yer alır.

Metafizik şairler yapıtlarında duyguyla düşüncüyü ustalıkla birleştirdiler ve "nükte"ye yer verdiler; görünürde birbirleriyle bağlantısı olmayan düşünce ve nesneleri

okuru sarsıp düşünmeye zorlayacak biçimde yan yana getirdiler. Duyguları dile getirmekten çok, çözümlemeye ağırlık vererek kendi bilinçlerinin derinliklerini araştırdılar. Dolaylı anlatım, ironi ve paradoks gibi teknikleri cesurca kullanmalarına karşın, konuşma dilinin ritmini taşıyan yalın bir dille yazdılar.

17. yüzyılda "metafizik" sözcüğü daha çok olumsuz anlamda kullanıldı. 1630'da İskoç şair William Drummond, "şüri soyutlayan, metafizik düşünceler ve skolastik ayrıntılarla dolduran" çağdaşlarına karşı çıktı. Yüzyılın sonunda John Dryden, John Donne'ı "metafizik"e başvurmak ve "aşkın yumuşaklığıyla... cins-i latifin yüreğine sesleneceğine, felsefi spekülasyonlarla kafasını karıştırmakla" suçladı. Samuel Johnson da, şürleri bilgi yüklü olduğu için bu şairlerden "metafizik şairler" olarak söz etti ve bu ad o günden bu yana kullanılageldi.

1930'larda ve 1940'larda metafizik şiir yeniden önem kazandı. Bunda, T.S. Eliot'un "Metaphysical Poets" (1921; Metafizik Şairler) adlı denemesinin etkisi büyüktü. Bu denemede Eliot, metafizik şairlerin yapıtlarındaki duygu ve düşünce birliğine dikkat çekiyordu. Eliot'a göre sonraki şairler ya yalnızca düşünsel ya da yalnızca duygusal şiirler yazıyorlar, bir "duyarlık çözülmesi" içinde olduklarından düşünce ve duygu birliğine ulaşamıyorlardı.

Metafizik şairlerle ilgili ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için Sir Herbert Grierson'un *Metaphysical Poems and Lyrics of the 17th Century* (1921; 17. Yüzyılın Metafizik ve Lirik Şiirleri) adlı yapıtıyla James Smith'in *Determinations* (1934, der. F. R. Leavis; Belirlemeler) adlı derleme içinde yer alan "On Metaphysical Poetry" (Metafizik Şiir Üzerine) adlı denemesinden yararlanılabilir.

metafor bak. eğretileme

metagenez bak. döş değişimi

metakromatik lökodistrofi, enzim eksikliği sonucunda beyindeki akmaddenin miyelin kılıfının yıkıma uğramasıyla ortaya çıkan, ruhsal ve zihinsel süreçler ile duygu ve hareketlerde bozukluklara yol açan, ender görülen kalıtsal metabolizma hastalığı. Serbrozit sülfataz (ya da arilsülfataz A) enziminin eksikliği sfingolipitlerin sinir dokusunda birikmesine yol açar. Hastalığın çocuklara ve erişkinlere özgü olmak üzere iki tipi tanımlanmıştır; gençlerde görülen üçüncü bir ara tipe de rastlanılır. Daha sık görülen çocuklara özgü tipte yaşamın ilk iki yılında gelişme normaldir; birkaç yıl içinde, giderek artan ölçüde ortaya çıkan davranış bozuklukları, zihinsel gerileme ve körlük, ölümle sonuçlanır. Erişkinlerde hastalığın başlıca belirtileri bunamaya varan ruhsal bozukluklardır. Gençlerde görülen hastalık çocuklardakine benzerse de daha ileri yaşlarda başlar, yaşam süresi daha uzundur.

Metaksas, İoannis (d. 12 Nisan 1871, İthake - ö. 29 Ocak 1941, Atina, Yunanistan), 1936-41 arasında ülkesini diktatörlükle yöneten Yunanlı general ve devlet adamı.

Osmanlı-Yunan Savaşı'na (1897) katıldıktan sonra, askeri eğitim görmek üzere Almanya'ya gitti. Balkan Savaşları (1912-13) sırasında gösterdiği başarılarla adını duyurdu. 1913'te kurmay başkanı, 1916'da da general oldu. I. Dünya Savaşı sırasında Yunanistan'ın tarafsızlığını koruması gerektiğini savundu ve Başbakan Eleutherios Venizelos'un Batı Anadolu'yu ele geçirme

planlarına karşı çıktı. Koyu bir kralcı olan Metaksas Kral Konstantinos'un tahttan indirilmesinden (1917) sonra ülkeyi terk ettiyse de 1920'de kralın tahta çıkarılması üzerine geri döndü. 1923'te krallığın devrilmesi üzerine ikinci kez yurtdışına kaçtı. Ama sonradan ülkesine dönerek, cumhuriyet döneminde bakanlık yaptı (1928).

Daha sonra kral yanlısı küçük bir partinin başkanlığını üstlenerek hükümete karşı sert bir muhalefet yürüttü. 1935'te krallığın yeniden kurulmasından kısa süre sonra Kral II. Georgios tarafından başbakan yapıldı (13 Nisan 1936). 4 Ağustos 1936'da parlamentoyu dağıtıp bütün siyasal partileri kapatarak ülkede tam bir diktatörlüğü kurdu. Bununla birlikte bazı ekonomik ve toplumsal reformlar yaptı; 1940'ta Yunanistan İtalyan işgaline uğradığında ülkeyi başarıyla savundu. Ölümüne değin iktidarda kaldı.

metakuram, bir başka kuramı konu edinen kuram. Metakuram aracılığıyla tanımlanan, öteki kuramla ilişkili bulgular da metateorem olarak adlandırılır.

Metakuramın en ünlü örneğini, 1905'te matematiğin tutarlılığını tanıtlamak amacıyla yola çıkan Alman matematikçi David Hilbert verdi. Hilbert matematiği inceleyen ve matematiksel tanıtları konu edinen bir kuram geliştirmeye çalıştı. Çekoslovak kökenli ABD'li matematikçi ve mantıkçı Kurt Gödel'in 1931'de tanıtladığı teoremler Hilbert'in çabasını büyük ölçüde geçersiz kıldı. Ama Hilbert'in metamatematiği daha sonraki birçok verimli çalışmanın yolunu açtı. 1920'lerin sonlarından başlayarak bu çalışmayı geliştiren dil ve bilim felsefecisi Rudolf Carnap, metamantık ve mantıksal sözdizimi başlıkları altında, genel olarak biçimsel dilleri inceledi.

Biçimsel bir dili ele alırken, genellikle bundan daha güçlü ikinci bir dil kullanmak gerekir. Bu durumda birinciye nesne dili, ikinciye ise üstdil (metadil) denir.

metal, yüksek ısı ve elektriksel iletkenliğe sahip, dövülgen, sünek ve ışıyı iyi yansıtan maddelerin ortak adı.

Kimyasal elementlerin yaklaşık dörtte üçü metaldir. Alüminyum, demir, kalsiyum, sodyum, potasyum ve magnezyum, yerkabuğunda en bol bulunan metallerdir. Metallerin çoğu cevherlerde bileşikler halinde, ama bakır, altın, platin ve gümüş gibi bazı metaller öbür elementlerle kolaylıkla tepkimeye girmediklerinden doğada çoğunlukla serbest halde bulunur.

Metaller genellikle kristal yapıya katıdır ve çoğu durumda da, atomların oldukça bakışımı ve yakın birleşmiş biçimde dizildiği basit bir kristal yapısına sahiptirler (ayrıca bak. kristal). Metal atomlarının en dış kabuklarındaki elektron sayısı, dolu bir kabuktaki elektron sayısının yarısından daha azdır. Bu özellikleri nedeniyle metaller birbirleriyle kolay bileşik oluşturmazlar, buna karşılık dış kabuklarında görece daha çok sayıda değerlik (valans) elektronu bulunan oksijen, kükürt gibi ametallerle kolayca tepkimeye girerler (ayrıca bak. metal bağı). Metaller kimyasal tepkinlik bakımından oldukça farklılık gösterir. Lityum, potasyum ve radyum tepkinliği en yüksek metaller arasındadır; altın, gümüş, palladyum ve platinin tepkinliği ise çok düşüktür.

Periyodik tabloda geçiş metalleri arasında yer almayan basit metallerin ısı ve elektrik iletkenliklerinin çok yüksek olması olgusu en iyi biçimde serbest elektron kuramıyla açıklanır. Bu kurama göre, bu tür metallerin atomlarının değerlik elektronları tüm katı içinde bir grup halinde serbest olarak dolaşır ve bu serbest elektronlar iletkenliğini

yüksek olmasına neden olur. Geçiş elementleri olan daha karmaşık metallerin iletkenliği ise elektron bandı kuramıyla (*) açıklanır. Bu kuram, serbest elektronların varlığını yanı sıra bunların d yörüngemsi elektronlarıyla etkileşimlerini de göz önüne alır.

Metallerin sertlik, tekrarlanan gerilimlere karşı direnç (yorulma dayanımı), süneklik ve dövülgenlik gibi mekanik özellikler çoğunlukla kristal yapılarındaki kusurlara bağlıdır. Örneğin bir metalin yoğun pekişik yapısında bir atom katmanının eksikliği, bu metalin plastik biçim değiştirmesini ve sünekle kırılmaya dayanmasını olanaklı kılar.

metal bağı, bir metalin atomlarını bir arada tutan kuvvet. Metallerdeki atomlar yakın birleşmiş bir biçimde düzenlenmiştir ve metallerin çoğunda atomların her birinin en dış elektron kabuğu çok sayıda komşu atomun üstüne biter. Bunun sonucunda değerlik (valans) elektronları sürekli olarak bir atomdan öbürüne hareket eder ve belirli bir atom çiftinin üzerinde bulunmaz. Yani metallerdeki değerlik elektronları, ortaklaşım (kovalans) bağlı maddelerdekilerin tersine yerleşik değildir ve tüm kristalin içinde oldukça serbest biçimde gezinir. Elektronları uzaklaşan atomlar artı yüklü iyonlar haline geçer ve bu iyonlar ile değerlik elektronları arasındaki etkileşim metal kristalini bir arada tutan çekimi ya da bağlanma kuvvetini oluşturur.

Metallere özgü özelliklerin çoğu değerlik elektronlarının yerleşik olmamasına ya da serbest olarak hareket etmelerine bağlıdır. Örneğin metallerin elektrik iletkenliklerinin yüksek olmasının nedeni elektronların bu davranışlarıdır. Isıl bir etki olmadan metale bir elektrik alanı uygulandığında değerlik elektronları ortaklaşım bağlı kristallerde olduğu gibi atomlardan uzaklaşabilir. Metal iyonları arasındaki bağ kuvvetinin yönü olmamasının yanı sıra hareketli değerlik elektronlarının bulunması da çoğu metale dövülgenlik ve süneklik özelliği kazandırır. Bir metale biçim verildiğinde ya da metal çekildiğinde malzeme kırılmaz, çünkü kristal yapısındaki düzlemlerde bulunan iyonlar birbirlerine göre oldukça kolay yer değiştirir. Ayrıca yerleşik olmayan değerlik elektronları, yüklü iyonlar arasında bir tampon görevi görür ve bu iyonların bir araya gelmesini ve kristalin kırılmasına yol açacak güçlü itme kuvvetlerinin oluşmasını önler.

metal baskı, metal (çoğunlukla da kurşun ya da hurufat metal) levha üstüne oyulan desenden yapılan baskı. En eski örneği, desenin noktalarla oluşturulduğu nokta

José Guadalupe Posada'nın çinko üstüne aside yedime baskısı, 1913
Art Institute of Chicago

tarzı (manière criblée) denen 15. yüzyıl tekniğidir.

Her ne kadar İngiliz şair ve ressam William Blake (1757-1827) metal baskı denemeleri yapmışsa da, bu tekniğin en önemli temsilcisi Meksikalı oymabaskı sanatçısı José Guadalupe Posada'dır (1852-1913). Metal baskı çoğu zaman ağaç oymabaskıdan güçlükle ayırt edildiği için, pek çok ağaç oymabaskı sanatçısı malzeme olarak ağaç yerine hurufat metali ile çalışmaya yönelmiştir.

metal bileşikler, iki ya da daha çok metal elementinin belirli oranlarda birleşmesiyle oluşan maddeler. Katı çözeltilerde ise bu oran sürekli olarak değişir. Metal bileşiklerinin özellikleri ve kristal yapıları bileşenlerininkinden oldukça farklıdır. Bileşenlerin normal değerliklerinin yanı sıra, atomların görece büyüklüğü ve toplam değerlik elektronlarının sayısının atomların toplam sayısına oranı da metal bileşiklerinin bileşimini etkiler. Ayrıca bak. alaşım.

metal elyaf, dokumacılıkta kullanılan ve metal kaplı plastik ya da çoğunlukla alüminyum gibi bir metalle kaplanmış çekirdekten oluşan yapay elyaf. Folyo türü metal elyaf, renkli ya da renksiz plastik bir filmle kaplanmış metal folyonun şeritler halinde kesilmesiyle hazırlanır. Bazı türler ise ince bir polyester katmanının metal buhanıyla işlenerek metalin ince katmanların arasına bağlanmasıyla oluşturulur.

Metal elyaflar hafif ve kararmaz. En sağlam olanları polyester yapraklardır. Bunlar gerilebilirler ve esnekler. Çoğu metal elyaf yıkanabilir, düşük sıcaklıkta ütülenebilir ve kuru temizlemede kullanılan çözücülerle temizlenebilir. Böceklerin ve mikroorganizmaların etkisine karşı dayanıklıdır.

Metal elyaflar süsleme amacıyla çoğunlukla öbür elyaflarla birlikte kullanılır. Örne giysiler, mayolar, gece elbiseleri gibi giyim eşyalarında ve perde, masa örtüsü ve döşemelik kumaş gibi ev eşyalarında kullanılan örgü ipliklerinde ve şeritlerde bu tür kombinasyonlar yapılabilir.

Sanayide ise otomobil döşemelerinde, tiyatro perdelerinde, radyo ve televizyon şasilerinde kullanılır.

metal işi, bakır, demir, gümüş, tunç, kurşun, altın, pirinç gibi metal ve metal alaşımlarıyla yapılan her türlü kullanıma ya da süs eşyası. İnsanlar yaptıkları ilk nesnelerde taş, tahta, kemik gibi kolayca bulunabilen malzemeleri kullanmışlardır. Uygarlığın daha ileriki aşamalarında ise toprak altından cevher çıkarmayı, onları işleyerek çeşitli araçlar, süs eşyaları, silahlar ya da dinsel tören nesneleri yapmayı öğrenmişlerdir.

Metalleri işlemenin en yaygın iki yönteminden biri çekiçe dövmek, öteki de kalıba dökmektir. Çekiçe döverek biçimlendirme en eski yöntemdir. Lehim ya da kaynak yapmanın bilinmediği zamanlarda, metal levhalar çekiçe dövülerek istenen biçime getirildikten sonra, ayrı ayrı parçalar ya perçinlenerek birleştirilir ya da sert bir altlığın üstüne çakılır. İÖ y. 2500'den sonra hem dövmek, hem de dökme yöntemleri kullanılmaya başlandı. Döküm yapmak için metal eriyiğini önceden hazırlanmış bir kalıba dökmek ve soğumasını beklemek gerekir. Kalıbın türüne göre değişen çeşitli döküm yöntemlerinden en önemlisi yitkim yöntemidir(*).

Metal eşyayı bezemek için de dövmek(*), çalma(*), kazıma(*), kabartma, delik işi(*), savat(*), kakma(*), mineleme, kaplama ya da yaldızlama(*) gibi yöntemler uygulanır.

Her yöntem kendine özgü teknikler ve beceriler gerektirir.

Gümüş ile altın çok eski çağlardan beri işlenmiş, özellikle kuyumculukta çok kullanılmıştır. Eski çağlarda İran, Yunanistan ve Roma önemli gümüş işleme merkezleri olmuştur. Bizans döneminden bu yana kiliseler için de altın ve gümüşten eşyalar yapılmıştır. Bunların çoğu üstlerine değerli taşlar yerleştirilerek, minelenerek, kaplanarak ya da yaldızlanarak daha zenginleştirilmiştir. 12. yüzyılda gümüş ve altın işleyen kuyumcular loncalar biçiminde örgütlenmiştir. Ortaçağ sonlarına doğru İngiltere'de altın ve gümüşün saflığını denetlemek amacıyla resmî ayar damgası uygulaması konmuştur. 16. yüzyılda Almanya ve Flandre'da altın işçiliği yüksek bir düzeye ulaşmıştır. İngiltere'de yapılan gümüş yemek takımlarının tarihi 17. yüzyıla değin gider; bunlar yalnlık ve incelikleriyle dikkatı çeker. Avustralyalıların Amerika kıtasına gitmesinden önce Yerli kültürlerinde de altın ve gümüşün işlendiği bilinmektedir. Bugünkü Kolombiya, Orta Amerika ve Meksika gibi bölgelerde o dönemde yitkim yöntemiyle içi boş süsler yapılmış, ayrıca dövmek yöntemiyle altın ve gümüşten dinsel törenlerde kullanılan eşyalar üretilmiştir. ABD'nin güneybatısındaki Zuni ve Navaho gibi Yerli kabileleri gümüş işçilikleriyle tanınır.

Bakır, insanın işlediği ilk değersiz metaldir. Daha sonra kolay ve çinkoyle çeşitli bakır alaşımları oluşturulmuştur. Bakıra karıştırılan bu metaller onun daha dayanıklı ve kolay işlenebilir olmasını sağlar. Bakır da yumuşak olduğundan çekiçe dövülebilir, altın ya da gümüş gibi işlenir, ayrıca minelenebilir. Eski Mısır'da bakırdan ayna ve kap kacak gibi pek çok eşya yapılmıştır. Bu metal 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da sofraya eşyası olarak çok yaygın bir biçimde kullanılmıştır. 18. yüzyılın ortalarında ise gümüşle bakırın bir arada kullanıldığı Sheffield tabağı adlı bir tabak türü geliştirilmiştir.

Bakırla kalayın birleşmesinden oluşan tunç ve çinkoyle bakırdan oluşan pirinç de çok yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Tunç daha çok dökülerek biçimlendirilir. Eski Yunan'da çok güzel tunç vazolar yapılmış, ayrıca büyük boyutlu heykellerin dökülmesinde de bu alaşımdan yararlanılmıştır. Kalkan gibi küçük boyutlu nesnelerin üstüne çekiçe dövülerek çok güzel bezemeler yapılmıştır. Tunçtan dökülen kilise çanı, şamdan gibi dinsel amaçlı eşyanın yapımı ortaçağdan bu yana süregelmiştir. Rönesans'tan kalan en önemli yapılardan biri Lorenzo Ghiberti'nin 15. yüzyılda Floransa Vafizhanesi(*) için döküldüğü Cennet Kapıları'dır. 17. ve 18. yüzyıl Fransız mobilyacıları yapıtlarında üstü yaldızlanmış tunçtan yapılmış parçaları kullanmışlardır. Tunç yaklaşık 3.700 yıldan beri Çin'de de bilinmektedir. Dinsel Çin tunç kaplarının sanat düzeyi o kadar yüksektir ki, bunlar birer heykel olarak bile nitelendirilebilir.

Metal eşya yapımında bakırın kurşun ve kalayla olan alaşımları da kullanılmıştır. Ama bu alaşımlardan, hem eritmesi zor olduğu, hem de kolay kırılıp döküme girmedikleri için daha çok tabak, kase, kupa gibi yalın sofraya eşyası yapımında yararlanılır. 1500 dolaylarında Silezya'da yapılan bir dizi içki sürahişi bu alaşımlarla üretilmiş en başarılı yapıtlar sayılır. Bunlar 18. yüzyıla değin kullanılmış, sonra ucuzlamaya başlayan seramik ve porselen yemek takımları nedeniyle giderek daha az aranır olmuştur.

Hem dövülerek, hem dökülerek biçimlendirilen demir de yapılarda çok uzun süredir kullanılmaktadır. Dövülerek eğri biçimler de verilebilen bu metalden, 16. yüzyıldan

bu yana kapı kanatları, parmaklıklar yapılır. Ortaçağda İngiltere'de kilise gibi büyük yapıların kapılarına dövmek demirden, silâhı menteşeler takılmıştır.

Kurşun, su geçirmez oluşu nedeniyle geleneksel çatı örtü malzemesi olmuştur. Ayrıca eski çağlardan beri tunç gibi daha değerli madenlerin yerine heykel dökmünde de kullanılmıştır. 17. yüzyılda İngiltere'de babetlere kurşundan dökülmüş heykeller yerleştirmek moda olmuştur. Suyu dayanıklı olması ve gümüşe benzer rengi nedeniyle seçilen bu metalden ilginç vazo ve heykeller de yapılmıştır.

metal para, MADENİ PARA olarak da bilinir, genellikle metalden (ender olarak da deri, porselen gibi başka malzemelerden) yapılan, temsil ettiği değişim değeri ya da içerdiği metal miktarının değeri üstüne vurulan bir damgayla resmen onaylanmış değişim aracı.

İlk metal para ya da metal para benzeri nesneler, İÖ 7. yüzyılın sonlarında Lidya'da(*) ve yaklaşık aynı dönemde Uzakdoğu'da kullanılmaya başlandı. Akdeniz çevresinde hızla benimsenen metal para, buradan bütün uygar ülkelere yayıldı.

Doğu'da geliştirilen elle metal para üretme yöntemi, Batı'da da yüzyıllar boyunca çok az değişikliklerle uygulandı. Bu yöntemde, dökümle elde edilen yuvarlak, ince pullar sonra yeniden ısıtılır ve üstlerine tunçtan kalıplarla vurularak (darp) baskı yapılır. Üretimdeki en önemli gelişmelerden biri, Romalıların demir kalıp kullanmaya başlamaları oldu. Bu kalıplar, işlenecek metal soğukken bile darp işleminin uygulanmasına olanak verecek kadar sertti ve modern çelik aletler ortaya çıkana değin kullanıldı.

Metal para yapımının ilk ve en önemli amacı, değerli bir metalin belirli bir ağırlık ve bileşimde (ayar), dolayısıyla sabit değerde bir miktarını kullanıma elverişli hale getirmektir. Ama bu amacın düzenli biçimde gerçekleştirilmesi, tarih boyunca hiçbir dönemde kolay olmadı. İlk resmi parayı, Lidya kralı Kroisos (hd İÖ 560-546) bastırdı. Değerli metallerin arz ve talebindeki dalgalanmalar, hükümdarların metal paraların nominal değerine kendi darp masraflarının ve teminatlarının karşılığı bir payı da katmak istemeleri (böylece, herhangi bir sikkenin içerdigi metalin değeri ile nominal değer arası açıldığı için) sorunlar doğuruyordu. Bu nedenle ortaçağ boyunca sikkelerin ayarı sürekli düşürüldü ve kalpazanlığın önü alınamadı. 15. yüzyılın sonlarında İtalya'da güvenilir ağırlık ve boyutlarda metal para üretilebilen aletlerin geliştirilmesi, bütün Avrupa'da bu konuda standartlar oluşturulabilmesine olanak verdi. Sanayi Devrimi'ndeki gelişmeler, metal para üretim yöntemlerini daha yetkin hale getirdi. Çinlilerin ise metal para üretimindeki hiçbir yöntemsel yeniliği benimsememesi dikkat çekicidir. 20. yüzyıla değin Çin'de metal para Antik Çağdaki yöntemle üretilmiştir. Tunçtan, kare delikli Çin paraları yaklaşık 2.500 yıl süresince hep aynı boyut ve biçimde çıkmıştı. Ayrıca bak. numizmatik.

metal püskürtme, metal yüzeylerin üzerine metal püskürtülerek kaplanması yoluyla gerçekleştirilen bitirme işlemi. Kaplama metali püskürtme işlemini gerçekleştiren tabancalara çubuk, tel ya da toz halinde beslenir.

Tel beslemeli püskürtme tabancalarında metal tel tabancanın memesine doğru bir çift merdanenin arasından itilir ve burada oksisetlenen alevi ve basınçlı havayla eritile-

rek yüzeye püskürtülür. Metalleme denen bu işlemden, tel halinde çekilebilen her türlü metalden yararlanılır; ama özellikle yeğlenen kaplama malzemesi çelik, tunç, alüminyum ve nikel gibi düşük erime sıcaklıklı alaşımlardır. Püskürtülen malzeme ile yüzey arasındaki tutunma tümüyle mekanik olarak gerçekleştiğinden, kaplanacak metal yüzeyin önceden iyi hazırlanmış olması gerekir. En yaygın uygulanan temizleme ve hazırlama yöntemi, yüzeye keskin köşeli silis ya da çelik kumtaşı püskürtmektir. Silindirik biçimli cisimler ise tezgâhlarda taşlanabilir.

Bir başka püskürtmeli kaplama tekniği ise ısıpüskürtmedir. Bu işlemden püskürtülecek malzeme tabancaya toz halinde beslenir. Eritme ve püskürtme ise oksiasetlenen ya da hidrojen gazı aleviyle gerçekleştirilir. Toz tabancalarında basınçlı havaya gerek yoktur, gaz alevinin itme etkisi eriyiğin yüzeye sıvanması için yeterlidir. Isıpüskürtmede kullanılan başlıca kaplama maddeleri paslanmaz çelik, tunç, tungsten karbür ve eritmeli kaplama işlemlerinde, uygulanan öteki alaşım türleridir. Püskürtmeli toz kaplama yüzeye, yükseltgenmeye ve yenime (korozyon) karşı dayanıklılık ve aşınmaya karşı dayanım özellikleri kazandırır. Ayrıca bak. bitirme.

metal uç, parşömen ya da kâğıt üstüne çizim yapmak için kullanılan, ucu sivriltilmiş, küçük metal çubuk. Antik Çağdaki sivri uçlu yazı aletinden geliştirilmiştir ve modern kalemin ilk biçimidir. Metal uca kurşun, gümüş, bakır ya da altın kullanılabiliyordu; ama kesintisiz çizim yapmaya

Leonardo da Vinci'nin gümüş ucu yaptığı el taslağı; Windsor Şatosu, Berkshire, İngiltere
Kraliçe II. Elizabeth'in izniyle

daha uygun olması ve çizgisinin kalıcılığı nedeniyle en çok gümüş uç yeğleniyordu. Örneğin, minyatürlerde gerekli olan keskin çizgilerin elde edilmesinde gümüş uç büyük önem taşımakla birlikte, hacim ve ısı etkilerini vermek için yapılan taramalarda başka araçlar kullanmak gerekiyordu.

Jan ve Hubert van Eyck, Rogier van der Weyden ve Hans Memling gibi 15. yüzyıl Flaman sanatçıları üsluplarına çok uygun olan gümüş ucu sık kullanmışlardır. Albrecht Dürer de "Kendi Portresi"nde

(1484; Albertina Müzesi, Viyana) ve başka bazı yapıtlarında gümüş ucu etkili biçimde kullanmıştır. 17. yüzyılda yaygınlığını yitiren ve 18. yüzyıl minyatürçülerince yeniden canlılık kazandırılan gümüş uç bazen modern sanatçılarca da kullanılmaktadır.

metal yaprak bak. folyo

metal yorulması, makinelerde, taşıtlarda ya da yapılarıdaki metal parçaların yinelenen gerilimlerin ya da yüklerin altında giderek dayanımını yitirmesi ve aslında dayanabileceğinden çok daha zayıf son bir gerilimin etkisiyle çatlayabilecek ya da kırılacak duruma gelmesi.

Metal yorulması daha 19. yüzyılın başlarından beri bilinmekle birlikte bu olguya ilişkin ilk ciddi araştırmalar 20. yüzyılın ortalarına doğru başladı ve özellikle 1954'te İngiliz "Comet" jet yolcu uçağının basınç kabinlerinin yanılması üzerine hızlandı. 1970'lerde, olayın nasıl geliştiği henüz tam olarak anlaşılmamışsa da, deneysel yollarla yorulmanın üstesinden gelecek teknikler geliştirildi. Yorulmaya dayanıklı metaller bulundu ve çeşitli yeni yüzey işlemleriyle bunların dayanımı daha da artırıldı. Bu arada uçak vb. gibi taşıtlarda yorulmaya yol açan gerilimleri en aza indirgeyecek yeni tasarımlara geçildi.

metalkarbonil, merkezdeki nikel, kobalt ve demir gibi ağır metal atomları karbonil (CO) gruplarıyla çevrelenmiş düzenleşim bileşiklerinin ya da karmaşıklıkların ortak adı. Tetrakarbonilnikel $[\text{Ni}(\text{CO})_4]$, pentakarbonildemir $[\text{Fe}(\text{CO})_5]$ ve oktakarbonildikobalt $[\text{Co}_2(\text{CO})_8]$ yaygın olarak bilinen metalkarboniller arasındadır. Metalkarboniller çoğunlukla karbon monoksitin çok ince ögü tülmüş metal üzerine doğrudan etkimesiyle elde edilir ve anlığı çok yüksek metallerin hazırlanmasında ve organik birleşimlerde katalizör olarak kullanılır.

Her molekülünde bir metal atomu bulunan (tekçekirdekli) metalkarbonillerin çoğunun elektron yapısı soy gaz elementlerinininkine çok benzer. Örneğin tetrakarbonilnikel bileşiğinde nikel çekirdeğinin çevresinde 28 tanesi nikel atomundan, sekiz tanesi 4 karbonil grubundan gelen 36 elektron vardır. Etkin atom numarası denen bu sayı aynı zamanda bir soy gaz elementi olan kriptonun da toplam elektron sayısıdır.

metalleme, bir organik moleküle bir metal atomunun katılmasıyla bir organometal bileşiğinin oluşturulmasına yönelik kimyasal süreçlerin ortak adı. Hidrojen-metal atomu değişimi tepkimeleri de metalleme olarak bilinir. Benzenin (C_6H_6) etilsodyumla ($\text{C}_2\text{H}_5\text{Na}$) tepkimeye girerek fenilsodyum ($\text{C}_6\text{H}_5\text{Na}$) ile etanı (C_2H_6) oluşturmaya metalleme bir örnektir. Hidrojen ile metal atomlarının yer değiştirmesi biçimindeki metalleme işlemi, kimyasal bileşiklerden katyon halinde hidrojen atomlarının uzaklaştırılması için en güçlü yöntemdir ve bu tepkimeden, hidrokarbonlar gibi çok zayıf asitlerin bağış asitlik derecelerinin incelenmesinde yararlanır.

Metallgesellschaft AG, Almanya'nın önde gelen şirketlerinden biri. Madencilik, metal işleme ve metal ticareti, sanayi tesisleri tasarımı, kimyasal madde üretimi, mali hizmetler, sigortacılık ve ulaşım alanlarında etkinlik gösterir. Merkezi Frankfurt am Main'dadır.

1881'de Wilhelm Merton (1848-1916) tarafından kurulan şirket, başlangıçta yalnızca metal ticareti ile uğraştı. 1928'de Metallbank und Metallurgische Gesellschaft (kuruluşu 1910) ile birleşti. Bu ve benzer

birleşmelerle çok geçmeden Avrupa'nın en büyük sanayi kuruluşlarından biri durumuna geldi.

Dünyanın önde gelen çinko ve bakır işleyicilerinden biri olan şirketin çeşitli ülkelerde yan kuruluşları vardır. Şirkette ya-bancaların önemli oranda hissesi vardır.

metalofon, bir dizi metal çubuk üzerine vurularak ses çıkaran vurmalı çalgıların genel adı (karş. ksilofon). Başlıca örnekleri arasında Endonezya'nın gamelan orkestrasının zaron ile gender'i, Batı'nın Gloc-

Cava metallofonu zaron; Kraliyet Konservatuvarı Müzik Aletleri Müzesi, Brüksel
Musée Instrumental, Brüksel; fotoğraf, A. C. L., Brüksel

kenspiel'i, vibrafonu ve celestası (klavyeli) yer alır. Çin'de 7. yüzyılda varlığı bilinen bu tür çalgılar, Avrupa'da önceleri alıştırma amacıyla kullanılmış, 18. yüzyılda ise gerçek bir çalgı olarak kabul edilmiştir.

metalografi, metallerin ve alaşımların yapısının, özellikle X ışını kırınımı ve mikroskop (optik ve elektron) teknikleriyle incelenmesi.

Metal yüzeylerin ve çatlakların çıplak gözle ya da büyüteçle, ya da 10 çaptan daha küçük büyütme metalurji mikroskopi altında incelenmesiyle, malzemenin kristal, kimyasal ve mekanik heterojenliğine ilişkin önemli bilgiler elde edilebilir. Metalografi de kristal heterojenliğine yol açan içyapı

Katıksız demir örneğinin metalografik görüntüsü (100 kez büyütülmüş)

George L. Kehl, Principles of Metallographic Laboratory Practice, 1949, McGraw-Hill Book Company

bölgelerine tane (gren) denir. Kimyasal heterojenlik katışkılardan, kimyasal elementlerin birikmesinden (segregasyon) ve metaldışı kalıntılardan (enklüzyon) kaynaklanır. Mekanik heterojenlik ise, imalat sırasında ortaya çıkan bölgesel yapı biçim değişimlerinin (deformasyon), metaldışı kalıntıların uzaması ya da bozulmasının (distorsiyon) ve kimyasal birikim bölgelerinin oluşmasının bir sonucudur.

Parlatılmış ya da dağlanmış yüzeylerin 100-1.500 çap arasında değişen büyütme gücüne sahip mikroskop altında incelenmesiyle tanelerin biçim ve boyutlarına, yapı

fazlarının ve metaldisi kalıntıların dağılımına, mikroskopik düzeydeki birikintilere ve öteki yapısal özelliklere ilişkin bilgi edinilebilir. Metalografik dağılama (parlatılmış yüzeye yenimleyici bir kimyasal çözelti uygulanması) yöntemiyle, yüzeyden içeri dencimli bir biçimde girilerek yapısal inceleme yapılabilir. Örneğin tane yapısını ve yönelimini saptamak, yüzeydeki oksit katmanını incelemek ve farklı bileşim fazlarını belirlemek için kutuplanmış ışıktan yararlanılır.

Elektron mikroskopunda örneğin üzerine bir elektron demeti düşürülür; 0,05 mikron'dan (1 mikron=0,001 mm) daha kalın metal katmanlarından ancak yüksek enerjili elektronlar geçebileceğinden, yüzeyin ince bir mikroskop örneğinin hazırlanması gerekir. Bunun için dağlanmış yüzeye plastik bir çözelti dökülür; zar halinde katlaşan çözeltinin bir yüzeyinde, asıl örneğin yüzey konturlarının ters görünümü oluşur. Elektronların 100 kiloelektron volt düzeyine kadar hızlandırıldığı geçişli elektron mikroskoplarının geliştirilmesiyle, ince metal folyolarının iç ayrıntılarının incelenmesi olanaklı duruma gelmiştir.

X ışını kırınımı yöntemi ise, metal örneğin üzerine X ışınlarının düşürülmesi ve ışınların, düzenli biçimde yerleşmiş atom düzlemlerince kırınımına uğratılması tekniğine dayalı olarak gerçekleştirilir. Kırındırılmış ışınlar çoğunlukla bir fotoğraf filmi üzerine kaydedilerek oluşan kırınım desenleri incelenir. Bu yolla, örnekteki atomların konumu ve dolayısıyla da fazların kristalografisi, iç gerilimler ve katı çözeltiler içindeki çözünen atomlar belirlenebilir.

metaloit bak. metalsi

metalojenik bölge, görece zengin bir cevher yatağının ya da cevher yatakları topluluğunun bulunduğu coğrafi bölge. Cevherlerin belirli bir bölgede neden yoğunlaştığı henüz tam olarak açıklanamamıştır, ama genel olarak bu tür alanların altında yer alan magmaların (eriyik kayaç), öteki bölgelerdeki magmalara oranla, ilgili cevher mineralleri açısından daha zengin olduğu kabul edilir.

Kuzey Amerika'daki en önemli metalojenik bölgeler, Kanada Kalkanı üzerinde 3.200 km boyunca uzanan ve Kanada'daki tüm büyük altın yatakları içeren altın bölgesi; Meksika'daki dünyanın en zengin kurşun-çinko bölgesi; ABD'nin güneybatısı ile Meksika'nın buraya bitişik yörelerinde yer alan ve bir dönem dünya bakır üretimini yaklaşık üçte birini sağlayan bakır bölgesi; Meksika'nın kuzeyinde yer alan, gümüşçe zengin kurşun-çinko yatakları da içeren geniş gümüş-kurşun bölgesidir. Güney Amerika'da, Şili'den kuzeye, Peru'nun iç kesimlerine kadar uzanan bakır bölgesi, dünya bakır üretiminin önemli bir bölümünü karşılar. Avrupa'daki metalojenik bölgeler ise Güney ve Kuzey Amerika'dakilere oranla daha küçüktür ve sınırları daha az tanımlanmıştır; Almanya'daki kurşun bölgesi, İngiltere'deki kalay bölgesi ve İskandinavya'daki nikel bölgesi, buradaki en belirgin alanlardır. Afrika'da da önemli metalojenik bölgeler vardır: Witwatersrand ve Oranje Vrystaat altın bölgeleri ile Zambiya ve Shaba (eskiden Katanga) bakır bölgeleri. Asya'daki başlıca metalojenik bölgeler, Sibirya Kalkanı altın bölgesi, Urallar'daki platin bölgesi, Gürcistan manganez bölgesi, Malaya kalay bölgesi ve Çin'deki tungsten bölgesidir. Avustralya'daki mineral yatakları, pek belirgin metalojenik bölgeler oluşturmaz, ama bunların arasında en önemlileri olarak, Victoria ve Yeni Güney Galler'deki çok geniş altın bölgeleri ile Broken Hill'deki gümüş-kur-

şun-çinko bölgesi sayılabilir. Türkiye'deki en önemli metalojenik bölge, Ereğli-Zonguldak kömür havzasıdır.

metalsi, METALOİT olarak da bilinir, metaller ile ametallere özgü niteliklerin arasında kalan özelliklere sahip kimyasal element. Çoğunlukla metalsi olarak sınıflandırılan elementler bor, silisyum, germanyum, arsenik, antimon ve tellürdür. Bazen azrak elementlerden polonyum ve astatin de bu sınıftan kabul edilir. Bu elementlerin çoğu transistörler ve başka yarıiletkenler, seramikler, güneş pilleri ve bazı polimerlerin yapımında kullanılan önemli sanayi malzemeleridir.

Metalsiler çoğunlukla gevrek ve parlak görümlü katılardır; oda sıcaklığında elektriksel açıdan yalıtkan olmakla birlikte, ısıtıldıklarında ya da kristal örgülerine az miktarda bazı elementler katıldığında metaller gibi elektriği iletirler.

Metalsilerin elektron yapısı, en dış elektron kabukları hemen hemen boş olan metaller ile hemen hemen dolu olan ametaller arasındadır. Bu nedenle yeterli sayıda boş elektron yörüngesileri vardır ve elektronlar bu yörüngesilere atlayarak elektrik akımını iletirler. Metalsilerin kimyasal özellikleri de elektropozitif ve elektronegatif atomların özellikleri arasındadır.

metallurji, METALBİLİM olarak da bilinir, metallerin cevherlerinden özütlenecek kullanıma hazır hale getirilmesi yöntem ve tekniklerini konu edinen bilim dalı. Metallerin kimyasal, fiziksel ve atomsal özellikleri ve yapıları ve bunların birleşerek alaşım oluşturma ilkeleri de metallurjinin ilgi alanı içine girer.

İlk metallurji uygulamalarının İÖ y. 4000'de başladığı bilinmektedir. Cevherinden ayrılan ilk metali ise bakır olduğu sanılmaktadır. Ortadoğu'da o dönemden kalma bazı bakır madenleri bulunmuştur; bakır, silah, kap kakak gibi pek çok malzemenin yapımında kullanılmıştır.

Bakırdan daha dayanıklı bir metal olan tuncun (bakır-kalay alaşımı) İÖ 4000-1400 arasında geliştirildiği sanılmaktadır. İlk önce gene Ortadoğu'da elde edildiği sanılan demir ise İÖ 1200 civarında yaygınlaşmış ve zamanla Avrupa ve Asya'ya yayılmıştır. Bakır-çinko alaşımı olan pirinç, İÖ 1600-600 arasında geliştirilmiş ama Romalılarca para metali olarak kullanılabilecek fazla yaygınlık kazanmamıştır. Gümüş çıkarımı İÖ 500 civarında başlamış, daha sonra bu cevherden kurşun elde etme teknikleri geliştirilmiştir. Çok eskilerden beri madencilik yapılan altın ise, gümüş ile alaşımlanarak elektrik metali hazırlanmıştır. İlk ciddi çelik üretimi, İÖ 500 ile İS 500 arasındaki bir dönemde Hindistan'da ortaya çıkmıştır.

Romalılar, yeni bir metallurjik keşifte bulunmamakla birlikte, var olan madencilik, ergitme ve döküm tekniklerini büyük ölçüde geliştirmişler ve metallerin kullanımını çok geniş bir uygulama alanına yaygınlaştırmışlardır. 16. yüzyılda İtalyan maden ustası Vannoccio Biringuccio ile Alman bilim adamı Georgius Agricola'nın o döneme değin geliştirilen metallurji bilgilerini kataloglayarak kitaplarında toplamaları, bu tekniklerin ve yöntemlerin başkalarına da öğretilmesini ve yaygınlaşmasını sağladı.

Metallerin ham cevherden özütlenecek, cevher hazırlama ve süreç (proses) metallurjisi denen başlıca iki aşama halinde gerçekleştirilir. Birinci aşamada, cevherin içindeki değerli metaller mekanik işlemlerle ayrılır. Cevher hazırlamada(*) uygulanan başlıca işlemler, kırma ve elekten geçirmeden sonra çökelme ve süzme, kurutma, ısı işle-

den geçirme ve topklamadır (peletleme). Günümüzde elektrostatik ve magnetik ayırma yöntemlerinden yaygın olarak yararlanılmaya başlanmıştır.

İkinci aşama olan süreç metallurjisi ise, cevherden ayrılan minerallerin metal hale getirilmesi, alaşımlanması ve kullanılacak biçimde hazırlanmasına yönelik işlemlerden oluşur. Bu alanda uygulanan başlıca üç işlem pirometallurji, elektrometallurji ve hidrometallurjidir. Pirometallurjide cevher çoğunlukla fırında çok yüksek sıcaklıklara kadar ısıtılır. Bu işlemden ateşin fiziksel olduğu kadar genellikle kimyasal bir etki de vardır. Ateş cevherdeki bazı bileşenleri yakarak ya da indirgeyerek uzaklaştırır (bak. ergitme). Elektrometallurjide(*), cevherdeki metal elektroliz işlemiyle özütlenebilir ve arıtılır. Hidrometallurjide(*) ise metal cevherden sulu asit ya da tuz çözeltilerinin yardımıyla özütlenebilir, ardından uygun kimyasal ayırıcıların yardımıyla çökeltilir.

Metal özütleme işlemlerinin pek azı katı-katı ürün verir. Kural olarak bu aşamada elde edilen, istenen özelliklere sahip duruma getirilmesi için çeşitli arıtma işlemlerinden geçirilmesi gereken az ya da çok katı-katı metaldir.

Başlıca beş metal işleme yöntemi vardır: Soğuk ve sıcak işleme, dökümbane işlemleri, yüzey iyileştirme, toz metallurjisi ve ısı işlemleri. Soğuk işlemeden geçen metal sertleşir ve kimyasal olmaktan çok yapısal değişime uğrar. Sıcak işlemede ise metal ısıyla yumuşaklaştırılır. Bu işlem, metali kristal yapısını değiştirerek arıtmaya hazır duruma getirir. Metaller, haddeleme(*) ya da çekme(*) yoluyla dövülebilir ya da biçimlendirilebilir. Dökümbanelerde ise metal, istenen boyut ve biçimde dökülür (bak. döküm). Demir, çelik ve demirdışı metaller kalıplarda(*) dökülür. Yüzey işlemlerinde metali dış yüzeyinde, sıcak daldırma(*), elektrikli kaplama(*), galvanizleme(*) gibi çeşitli yöntemlerle yeni bir metal katman oluşturulur. Bu işlemlerdeki amaç, malzemeyi dış etkilere karşı koruyacak bir zarfla kaplamak ya da gene bu amaçla malzemenin yüzey yapısını değiştirmektir (ayrıca bak. yüzey sertleştirme). Toz metallurjisinde(*), toz haline getirilmiş metal malzeme kalıplarda sıkıştırılarak biçimlendirilir ve ardından sinterleme(*) yoluyla sertleştirilir. Metal tozu, mekanik ya da kimyasal yöntemlerle hazırlanır. Isıl işlemden(*) metaller ısı uygulanarak sertlik, süneklik gibi üstün özellikler kazandırırlar.

Metallurjinin bir başka önemli dalı da, metallerin bileşimlerinin ve yapılarının çökelme, mikroskopi ya da X ışınları yardımıyla incelenmesini konu edinen metalografidir(*). (Başlıca metallerin tarihçesi ve metallurjisi, kendi başlıkları altında bulunabilir.)

metamantık, biçimsel dilleri ve sistemleri inceleyen disiplin. Bu diller ve sistemleri anlamlı (içindeki anlam birimleri arasındaki ilişkiler) ve sözdizimi (içindeki dile getiriler arasındaki ilişkiler) açısından ele alır. Bu özelliğiyle biçimsel olarak ele alındıkları ve uygulamalardan soyutlandıkları ölçüde matematik ve mantığın incelenmesini de içerir.

Felsefedeki öteki meta disiplinler gibi, metamantık da mantık üzerine bilgileri içerir, ama onlardan farklı olarak temel mantık biçimlerini ele aldığı için, felsefenin başlangıç dalı sayılır.

Metamantık 19. yüzyılda farklı geometri sistemlerinin ortaya çıkması ve yaygın

mekân algılarından bağımsız, yalnızca biçimsel açıdan işlenebilecek kavramsal bağlantıların önem kazanmasıyla gelişti. Alman mantıkçı ve matematikçi David Hilbert, *Grundlagen der Geometrie* (1899; Geometrinin Temelleri) adlı yapıtında, Eukleidesçi geometriyi çok daha ayrıntılı ve birçok gizli aksiyomu açığa çıkaran bir sistem haline getirdi. Böylece matematik ve mantığın başka alanlarını da aynı biçimde sistemleştirmenin yolunu açtı. Bu açıklığa kavuşturma ve bütünsellik kaygısı matematikçilerin ve mantıkçıların sistemlerin sezgiden kaynaklanan anlamlarından çok, biçimsel ve sözdizimsel özelliklerine yönelmelerine yol açtı. Başlangıçta geleneksel mantık ve matematiğin bağlantısal yapıları ve bunların nitelikleri kullanıldıysa da, önermeler mantığının gelişmesiyle aksiyomatik matematiği, anlambilimi ve mantığı birleştiren metamantığa doğru ilerleme sağlandı.

Bu çabaların zamanla başarıya ulaşması, fizik başta olmak üzere fen ve davranış bilimlerinde biçimselleştirme girişimlerinin ağırlık kazanmasına yol açtı. Ludwig Wittgenstein'dan etkilenen Viyana Çevresi ve mantıksal olguculuğun Rudolf Carnap gibi birçok temsilcisi bu bilimlerde kullanılan biçimsel dillerin ortaklığını oluşturacak bir genel dili, mantıksal geçerlilik açısından incelemeye çalıştılar. Bu incelemenin sonucunda bütün olanaklı dünyalarda, yani araştırma alanlarında geçerli bir dil ortaya çıkacaktı. Umulan, genel anlam sorununa saf biçimsel bir çözüm bulmaktı. Ama, bu çabaların başarısızlıkta sonuçlanması (somut olarak da bu felsefeci, mantıkçı ve matematikçilerin, Viyana'dan sonra Chicago'da sürdürdükleri Birleşik Bilimler Ansiklopedisi çalışmalarının tamamlanamadan kalması) metamantığın kapsamını daha sınırlı bir biçimde ele alma gereksinmesini doğurdu.

Bu sınırlandırmayla metamantık tek tek aksiyomatik sistemlerin tamlığına ve tutarlılığına yöneldi. Ama Avusturyalı mantıkçı ve matematikçi Kurt Gödel 1931'de, tam olarak biçimsel olan hiçbir sistemin, kendi tutarlılığını sonuna kadar kanıtlamayacağını ortaya koydu. Böylece bir sistemin kendi içinde tamlığını ortaya koyabilmesinin olanağı ortadan kalkıyordu. Bu gelişmeden sonra çeşitli mantıkçılar, tam bir tutarlılık peşine düşmekten çok, verilmiş bir sistemin verilmiş koşullar altında tutarlı işleminin yollarını aramaya yöneldiler. Alonzo Church, Alan M. Turing ve Emil L. Post gibi çağdaş mantıkçıların çalışmaları sonucu, kendine geri-dönüşlü sistemlerin özellikleri önemli ölçüde açıklığa kavuştu. Bu arada, bilgisayar kuramında önemli yer tutan bazı sistemler de geliştirildi.

Yeni gelişmeler metamantığın kendine geri-dönüşlülük düşüncesinin ağırlık kazanmasına yol açtı. Gödel'in belirlenemezlik ilkesinden yola çıkılarak bir yandan sistem düşüncesine açıklık getirilirken, bir yandan da kendi tutarlılık ölçülerini taşıyan sistemlerin incelenmesi önem kazandı. Bu gelişmelerin sonucunda biçimsel mantık son yıllarda hızlı bir gelişme gösterdi. Özellikle önermeler mantığı küçük, ama kendi içinde tutarlı sistemleri inceleyerek birçok konuya uygulanabilecek sistemler geliştirdi. Bunların en son verimli uygulamaları, 1969'da mantıkçı Per Lindström'ün modeller kuramında görüldü. Olanaklı mantukları bir metamantık anlayışı içinde ele alan mantıkçılar, günümüzde de metamantığı çeşitli biçimlerde geliştirmeye çalışmaktadır.

Metamantığın Türkiye'deki en önemli temsilcisi, mantıksal olgucu Hans Reichenbach'ın öğrencisi Nusret Hızır'dır. "Üstül" ve metamantık araştırmalarını uzun yıllar sürdüren Hızır, aksiyomatik sistemler ve dil sistemleri üzerinde durmuştur. Metamantığın Hızır'ın çalışmalarıyla da ilişkili bir gelişmesi, 1960'larda Hüseyin Batuhan'ın, günümüzde ise Teo Grünberg'in öncülük ettiği ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne bağlı bir grup mantıkçının yürüttüğü, anlam kavramına ve mantığın biçimsel gelişmesine önem veren çalışmalarda görülür.

metamerizma bak. bölütlenme

metamfetamin, upta 1944'te kullanılmaya başlayan, amfetamin grubundan güçlü uyarıcı. İştahın azalmasına neden olduğu için aşırı şişmanlık durumlarında, merkez sinir sistemini uyardığından yüksek dozda anestezi alanlarda, ruhsal çöküntü ve narkolepsi(*) tedavisinde kullanılır. Dokuları amfetamine(*) benzer bir mekanizmayla etkiler; ağızdan ya da damara şırınga edilerek vücuda verilir.

İlaç yorgunluğu ortadan kaldırıp enerji ve sağlamlık duygusu verdiğinden çok gereksiz yere ve yanlış kullanılmıştır. Kalp atım hızını ve kan basıncını artırması nedeniyle tehlikeli olabilir. Amfetamin grubundaki öbür ilaçlar gibi ilaca karşı hızla direnç gelişmesi, uzun süreli kullanılmamasını gerektirir.

metamorfik kayaç bak. başkalaşım kayacı

metamorfizma bak. başkalaşım

metamorföz bak. başkalaşma

metan (CH₄), hidrokarbonların alkanlar grubundan, doğada bol olarak bulunan renksiz, kokusuz gaz. Alkanların en basit üyesi olan metan doğal gazın başlıca bileşenidir; ayrıca, kömür madenlerinde oluşan grizu gazının bileşiminde bulunduğu gibi su altındaki bitkisel maddelerin bakterilerle bozunması sonucunda da ortaya çıkar. Metan, havagazi üretimi amacıyla taşkömürünün havasız ortamda ısıtılarak bozundurulması ya da pis su atıklarının etkinleştirilmiş çamur işlemiyle arıtılması sırasında yan ürün olarak da elde edilir.

Havadan daha hafif bir gaz olan (özellik ağırlığı 0,554) ve suda oldukça az miktarlarda çözünen metan havada kolaylıkla yanarak karbon dioksit ve su buharı verir. Saf metan -164,0°C'de kaynar, -182,5°C'de erir. Genellikle çok kararlı bir madde olmasına karşın havadaki yüzde 5-14'lük karışımları şiddetle patlar (kömür madenlerinde ve ocaklarında bu tür patlamalara sıkça rastlanır).

En önemli metan kaynağı doğal gazdır. Doğal gazın yeterince bulunmadığı yerlerde taşkömürünün havasız ortamda ısıtılarak bozundurulmasıyla elde edilir.

Metan başlıca doğal gaz halinde yakıt olarak değerlendirilir; ayrıca karbon karası, metil alkol, formaldehit, kloroform, karbon tetraklorür ve nitrometan gibi bazı önemli sanayi ürünlerinin üretiminde de kullanılır.

metanal bak. formaldehit

metanefroz, sürüngenler, kuşlar ve memelilerde görülen kalıcı böbrek. İnsan embriyonunda Wolff kanalının alt bölümünden 10. haftada gelişir ve mezonefroz denen embriyon evresine özgü böbreğin yerini alır. Metanefroz çok sayıda nefron içeren, yoğun biçimde dokulaşmış bir çift organdır. İdrar borusu metanefrozu idrar kesesine bağlar.

metanoik asit bak. formik asit

metanol bak. metil alkol

metaplazi, canlı bir hücre ya da hücre grubunun bir tür yenilenme sonucu başka bir hücre tipine dönüşmesi. Örneğin, çörelde göz merceği zedelenmesinde ya da yerinden çıkarıldığında, pigmentli iris hücreleri değişime uğrayarak merceğe hücrelerinin yerini alır. Halkalısolucanlarda üst deri katmanından beyin dokusunun yenilenmesi de sık rastlanan bir metaplazi örneğidir. Bazı durumlarda bu değişim geriye dönebilir ya da anormal bir süreç sonucu ortaya çıkabilir.

Metapontion, Latince METAPONTUM, İtalya'da, Taranto Körfezi kıyısında, Bradano Irmağının ağzının yakınında yer alan eski Yunan kenti. İÖ y. 700'de Sybaris ve Kroton'dan gelen Akhalılarca kuruldu. Pythagoras İÖ y. 500'de Metapontion'da

Tavole Paladine, Metapontion, İÖ 570-480
G. Tomisch-Photo Researchers

öldü. Hannibal'ın İtalya'nın kuzeyinde uğradığı yeniliden sonra kent halkının Kartaca kuvvetleriyle birlikte bölgeden ayrılmasıyla İÖ 207'den sonra gerilemeye başladı.

Metapontion'da her ikisi de İÖ 570 - İÖ 480 arasına tarihlenen iki tapınak kalıntısı vardır. Apollon Lykeios'a adandığı sanılan birinci tapınağın yalnızca temelleri ayakta kalmıştır. On beş sütunu hâlâ ayakta olan Tavole Paladine adlı tapınak ise kentin dışında yer alır.

metasantr bak. denk merkezi

Metasequola, *Taxodiaceae* familyasından, soyu tükenmiş pek çok üyesine karşılık yaşayan tek bir türü (*Metasequola glyptostroboides*) bulunan cins. Çin'in orta kesimlerinde yetişen *M. glyptostroboides* kışın yapraklarını döken 30-35 m yükseklikte bir ağaçtır. Ağacın tüysü yapraklı sürgünleri sonbaharda kırmızımsı kahverengiye dönüşerek dökülür. Uzun saplı ve yumurta biçimli kozalakları vardır. Ödünü kiraz gibi kırmızı rengiyle dikkati çeker.

Eskiden *Sequoia* cinsine ait olduğu sanılan *Metasequola* fosilleri, ilk kez 1941'de tanımlanmış ve adlandırılmıştır. Ele geçen çok sayıda fosil örneğinden, *Metasequola* lano (Kretase) (y. 136-65 milyon yıl önce) ve Alt Tersiyer (y. 65-2,5 milyon yıl önce) dönemleri arasında Asya ve Kuzey Amerika'da çok yaygın oldukları anlaşılmıştır. 1940'larda yaşayan tek türü bulunana değin, *Metasequola*'nın tümüyle soyu tükenmiş bir cins olduğu sanılıyordu. Çin'in orta kesimindeki 700-1.400 m yükseklikler arasında oldukça sınırlı sayıda bulunan bu ağaçlar tohum ya da çelikle çoğaltılmaktadır.

metasilikat bak. jnosilikat

metasinabar, zincifreyile (sinabar) aynı kimyasal yapıya (HgS) sahip cıva sülfür minerali. Başlıca elde edildiği yerler İtalya, Romanya ve ABD'de California'dır. Sülfür minerallerinden aynı izometrik kristal bakişimine sahip sfalerit grubunun bir üyesi olan metasinabar, 400°C-550°C arasında ısıtıldığında daha kararlı olan zincifreye dönüşür. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için, bak. sülfür mineralleri (tablo).

metasomatizma bak. ornatım

Metastasio, Pietro, asıl adı PIETRO ARMANDO DOMINICO TRAPASSI (d. 3 Ocak 1698, Roma - ö. 12 Nisan 1782, Viyana), İtalyan şair ve 18. yüzyılın en ünlü opera seria(*) libretto yazarı. Şaşırtıcı şiir yeteneğiyle, 1708'de kendisini evlat edinen ve adını

Metastasio, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Angelica Kütüphanesi, Roma
Bibliotheca Angelica, Roma; fotoğal, Aldo Marcucci

Yunanlaştırarak "Metastasio" olarak değiştiren edebiyatçı Gian Vincenzo Gravina'nın dikkatini çekmiştir.

Gravina'dan aldığı derslerle iyi bir öğrenim gördükten sonra 1712'de gönderildiği Scalea'da (Calabria), Descartes'çı düşünür Gregorio Caloprese'nin öğrencisi oldu. On dört yaşında Seneca tarzında bir trajedi olan *Giustino*'yu yazdı. 1717'de bir şiir kitabı yayımlandı. 1718'de Arkadia Akademisi'ne girdi. Ertesi yıl gittiği Napoli'de bir hukuk bürosunda çalıştı ve şehvetli zıf şiirleriyle soylu çevrelere kabul edildi.

Metastasio, Avusturya imparatoriçesinin doğum günü için *Gli orli esperidi* (1721) adlı serenata'yı besteledi. Kendisine aşık olan yapıtın başrol oyuncusu primadonna La Romanina'nın (Maria Benti-Bulgarelli) salonunda kastrato erkek soprano Carlo Farinelli ile ömür boyu süren bir dostluk kurdu; müzik dersleri aldığı Nicola Porpora, Domenico Sarro ve Leonardo Vinci gibi, daha sonra yapıtlarının müziklerini yazan bestecilerle de burada tanıştı.

Metastasio başarı şansının çok yüksek olduğu bir çevrede, La Romanina'nın isteğiyle hukuku bıraktı ve *Didone abbandonata* (1723; Türk Edilmiş Dido) adlı ilk melodramını besteledi. Aşk ile ödev duygularının çatışmasını işleyen bu üç perdelik lirik trajedisi ilk kez 1724'te sahnelendi. *Didone*'yi 1726-30 arasında *Siroe*, *Cato in Utica* (Catohe Utica'da), *Ezio*, *Semiramide riconosciuta* (Semiramis'in Keşfedilmesi), *Alessandro nell'Indie* (İskender Hindistan'da) ve *Artaserse* izledi. Metastasio koruyucusu Althann kontesi Marianna Pignatelli'nin girişimi üzerine 1729'da Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'dan bir çağrı aldı; Mart 1730'da Viyana'ya gitti ve ömrü-

nün sonuna değin imparatorluk sarayının başşairi olarak ofada kaldı.

VI. Karl'ın hükümdarlığı sırasında Metastasio kantatlar, oratoryolar ve 11 melodram yazdı; bunların en iyilerinden sayılan *Demetrio*, *Olimpiade*, *Demofonte*, *La clemenza di Tito* (Titus'un Zaferi) ve *Attilio Regolo* (Küçük Kral Attilio) gibileri hem oyun olarak sahnelendi, hem de Pergolesi'den Mozart'a değin hemen her besteci tarafından bestelendi. 1740'ta Maria Theresia'nın tahta çıkmasından sonra saraydaki konumu biraz sarsılan Metastasio 1771'e değin üretkenliğini sürdürdüye de imparatoriçenin gösteri giderlerini kısması üzerine zamanla yetenekleri körelidi.

Metastasio'nun öbür yapıtları arasında *Epistolario* (Yazışmalar) ile beş *Canzonette* (Canzonettalar) önemli yer tutar. Bunlardan *La Libertà* (1733; Özgürlük) ile *La partenza* (1746; Ayrılık) İtalyan şiirinin Arkadia geleneğindeki seçkin örnekleridir. Ayrıca tiyatro görüşlerini açıkladığı *Estratto della Poetica d'Aristotele* (1782; Aristoteles'in Poetikasından Özetler) gibi eleştirel yazıları bulunan Metastasio'nun yapıtlarının sayısız baskısı yapılmış, 18. yüzyılda şiirleri birçok Avrupa diline çevrilmiştir.

metastaz, kanser hücrelerinin vücut sıvılarıyla taşınarak ya da temas yoluyla birincil kanser odağından farklı bir bölgede oluşturdıkları ikincil odak. İkincil kanser odaklarının oluşma süreci de metastaz olarak bilinir. Kanser hücreleri sıklıkla kan ve lenf dolaşımalarıyla taşınır; bununla birlikte, ameliyat sırasında cerrahi gereçlere bulaşan hücreler de bu yolla başka dokulara temas ederek birincil odağın çok uzağında ve beklenmedik bölgelerde kanserin ortaya çıkmasına neden olabilir. Vücutta metastaz genellikle kanserin oldukça ilerlemiş olduğunu ve tedavide gecikildiğini gösterir.

metatarsalji, ayakta duran insanda gelişim bozukluğu ya da başka bir hastalığa bağlı olarak vücut ağırlığının ayağın iç ve dış yanları yerine, ayak tabanında tarak kemiklerinin yaptığı enlemesine kemere yüklenmesi sonucunda ortaya çıkan rahatsızlık. Yürürken şiddetli ağrı duyulur, ayak tabanında nasır oluşabilir; tarak kemikleri kolayca kırılabilir. Rahatsızlığı ortadan kaldırmak amacıyla ayakta durmanın içine enine kemerin doğal biçimini korumak için sünger ve lastik yastıklar yerleştirilir. Orta yaşlarda görülen özel bir metatarsalji türünde ayak parmaklarına giden sinir kalınlaşır ve tarak kemiklerinin arasında sıkışır. Sürekli ve şiddetli ağrıya neden olan bu durum kalınlaşmış sinirin cerrahi girişimle çıkarılmasıyla düzeltilir.

metateksis, METATAKS olarak da bilinir, migmatitlerin (granitli katmanlara ya da damar benzeri hacimlere sahip karışık kayalar topluluğu) magma benzeri bölümünün, farklı bileşime sahip bir konakçı kayanın içine yerleşmesi. Migmatitler, granitli magmanın (metatekt) konakçının içine püskürmesi ya da konakçının kendisinin kısmi erimesiyle oluşabilir; bunlar, bölgesel başkalaşım sırasında ulaşılan en aşırı sıcaklık ve basınç koşullarında ve çoğunlukla granülit fasiyesindeki kayalarda ortaya çıkar. Kıvrılmış dağ kuşaklarının en derin bölümlerinde yer alan bu kayalar çoğunlukla granit yapılıdır.

Metatron, Yahudi efsanelerinde en büyük melek. Değişik anlatılarda Varlık Prensi (ya da Varlık Meleği), başmelek Mikail (İbrani-ce Mihael) ya da göğe yükselmiş Enos'la özdeşleştirilir. İnsanların günahlarıyla sevaplarını kaydeden yazıcı melek, gökteki sınırları bekçisi, Tanrı'yla insanlar arasında-

ki aracı, "küçük Yahve" ya da insanoğlunun ilk örneği olarak nitelenir. Elisa ben Abu-ya'nın (ü İS y. 100), Metatron kendisine göründükten sonra dinden döndüğü söylenir.

Mete, Çince MAODUN, Wade-Giles yazımında MAO-TUN (ö. İÖ 174). İÖ 209-174 arasında Hun hükümdarı. Asya'da dağınık olarak yaşayan Altay kavimlerini birleştirmiş, düzenli bir yönetim ve ordu örgütlenmesi yaratmıştır.

Hun yabgusu Teoman'ın (Tuman) (hd İÖ 220-209) oğluydu. Yaşamının ilk yılları hakkında fazla bilgi yoktur. Babasının döneminde Asya Hunlarının (Hiung-nular) Çin'e yaptığı akınlar sırasında ilk başarılarını kazandı. Ama kendi oğlunu veliaht yapmak isteyen üvey annesi Yeni (Yenshi), Yüçilere (Yuezhi) rehin olarak gönderilmesini, ardından da Yüçilere savaş açılmasını sağladı. Babası Yüçü topraklarına girmeden kaçan Mete, çeşitli boylar arasında saklandığı dönemde oluşturduğu gönüllüler ordusunu sık sık süreklilikle düzenliyerek savaşa hazırladı. Bu avlardan birine çağırıldığı babasını öldürttüktan sonra, üvey annesini, küçük kardeşlerini ve bazı yöneticileri komutanları da ortadan kaldırarak Hun tahtına çıktı (İÖ 209). Hunlardan toprak talebinde bulunan komşu Donghulanı ağır bir yenilgiye uğratarak sığır, at ve koyundan oluşan yıllık bir vergi ödemek zorunda bıraktı.

Tanrı Dağları ile Gansu arasındaki bölgede yaşayan Yüçileri yenerek daha batıya sürdü (İÖ 203). Ardından Ordos'a giren Tartarları ve Çinlilerin desteklediği Tahin Türklerini yendi. Sınırlarını Kore ve Niyu-çi'ye kadar genişleterek Orta Asya'nın en güçlü birliğini kurdu. İÖ 201'de Çin'e başlattığı akınlarla Sarı İrmağın güneyindeki önemli kaleleri ele geçirdi ve Asya ticaret yollarını denetim altına aldı. Çin'e yaptığı ikinci seferde İmparator Gao Zu'yu orduyuyla birlikte kuşatarak kuzeydeki toprakları Hunlara bırakmayı ve her yıl belirli bir vergi ödemeyi öngören bir antlaşma yapmak zorunda bıraktı. Sonraki yıllarda Çin Seddi'ni birkaç kez aşarak akınlar düzenlediyse de Lü Hou (hd İÖ 195-180) ve Wen Di (İÖ 180/179-157/156) dönemleri boyunca genellikle Çin'le barış içinde kaldı. Orta ve Batı Asya'ya yönelik bir dizi sefer sonunda Hazar Denizine kadar ulaştı ve Yüçilere boyun eğdirdi (İÖ 176). Böylece Hunlar Çin'in iç karışıklıkları nedeniyle zayıflamış olmasının da etkisiyle Asya'da üstünlüğü ele geçirdiler. Bu dönemde Hun sınırları Japon, Sibirya'dan Tibet ve Keşmir'e kadar uzanıyordu.

Mete, oğlu ve ardılı Lao Shang'a aynı zamanda güçlü bir devlet bıraktı. Bir tahıl ambarı olan Doğu Türkistan'daki egemenliğine dayanarak kalabalık bir süvari ordusunu sürekli silah altında tutma olanaklarını buldu; ancak çağrıldığında toplanabilen dağınık güçler yerine savaşa hazır, örgütlü ve eğitilmiş bir ordu kurdu. Ayrıca sonraki bozkır devletlerine de örnek oluşturan toplumsal kural ve töreler getirdi.

Yaşamöyküleri birbirine çok benzeyen Mete ve Oğuz Han'ın kişilikleri sonraki yıllarda bazı kaynaklarda karıştırılmıştır.

metelik (Fransızca *métallique*: "madeni"), metal Osmanlı parası.

II. Mahmud döneminde (1808-39) darphane sandıkkârlarından (veznedar) Kazaz Artin kuruşun alt birimi olarak meteliği önerdi. İstanbul'daki darphanede basılan

ilk meteliklerdeki gümüş oranı düşüktü. 1828'de 10, 20, 40, 100 paralık ve 5 kuruşluk olarak piyasaya sürülen meteliklerin bu birinci tertibinin toplam değeri 180 milyon kuruştur. 1833'te çıkarılan ikinci tertip metelikler gümüş oranının daha da düşürülmüş olmasından dolayı pek ilgi görmedi. Toplam 360 milyon kuruş tutarındaki yeni meteliklere birer nokta konduğundan, halk arasında bunlara "noktalı", birincilere de "noktasız" deniyordu. 1898'de çıkarılan yeni meteliklerin toplam değeriye 148 bin Osmanlı altını tutarındaydı. 1910'da 5 ve 10 kuruşluk, 1912'de de 20 ve 40 paralık son tertip metelikler toplam 100 milyon kuruş tutarında basıldı. Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki yüksek enflasyon yüzünden 5 ve 10 paralık meteliklerin piyasada geçerliliği kalmamış gibiydi. Bundan dolayı halk arasında "metelik vermemek", "meteliğe kurşun atmak" gibi yeni deyimler ortaya çıktı.

Metellus, Lucius Caecilius (ö. İÖ 221), Romalı general. I. Kartaca Savaşı (İÖ 264-241) sırasında Roma ordusuna komuta etmiştir. Konsül olarak görev yaptığı dönemde Panormus'ta (bugün Palermo, Sicilya) düşmanın fillerini ürkütürerek Kartaca generali Hasdrubal'ı ağır bir yenilgiye uğrattı (İÖ 251). Bu olayın ardından Metelli ailesi tarafından çıkarılan metal paralarda sık sık fil resmi kullanıldı. Metellus İÖ 247'de ikinci kez konsül seçildi. İÖ 241'de Vesta Tapınağı'nda çıkan bir yangından Minerva'nın heykelini kurtarmaya çalışırken kör olduğu söylenir.

Metellus Celer, Quintus Caecilius (ö. İÖ 59), Büyük Pompeius'un önde gelen muhalifleri arasında yer alan Romalı siyaset adamı. *Optimates*'in (Senato aristokrasisi) başlıca destekçilerinden biri olan Metellus İÖ 66'da Pompeius'un elçisi olarak Asya'da görevlendirildi. İÖ 63'te *praetor*(*) olarak, geri çekilmekte olan asi Catilina'yı durdurmak üzere Kuzey İtalya'ya gönderildi. İÖ 60'ta konsül oldu. Aynı yıl, Pompeius'un kız kardeşinden boşanması üzerine ona karşı muhalefete geçti ve Pompeius'un birliklerinden terhis edilen askerlere toprak dağıtılmasını öngören tarım reformunun Senato'da reddedilmesini sağladı.

Metellus Creticus, Quintus Caecilius (ü. İÖ 1. yy'ın ilk yarısı), Romalı general. İÖ 69'da konsül seçildi ve Akdeniz'deki korsanların üssü olan Girit'e bir sefer düzenlemekle görevlendirildi. İki yıl sonra Senato, metellus'a hareketi durdurmasını emretti. Ama Metellus bu emre uymayarak adanın fethini tamamladı. Bu hareketin ardından, Girit Kyrene'ye bağlanarak bir Roma eyaleti oldu. Pompeius'un yandaşları İÖ 62'ye değin Metellus'un Roma'da bu zaferini kutlamak için törenler düzenlemesini engellediler. Metellus da buna misilleme olarak Senato'da, Pompeius'un Asya'da Roma topraklarında yapmak istediği yönetsel düzenlemenin onaylanmasını bir süre geciktiren muhalif grubun başını çekti.

Metellus Macedonicus, Quintus Caecilius (ö. İÖ 115), Romalı general ve devlet adamı. İÖ 148'de, *praetor* olarak görev yaptığı dönemde, Makedonya tahtını zorla ele geçiren Andriskos'u tahttan indirerek Makedonya'yı Roma'ya bağladı. Konsül-

lüğü sırasında, Kuzey İspanya'daki Keltiberleri yenilgiye uğrattı (İÖ 143). *Censor* olarak görev yaptığı dönemde doğum oranının artırılması için bütün yurttaşların evlenmeye zorlanmasını önerdiği ünlü konuşmasını yaptı (İÖ 131). Gracchus kardeşlerin tarım reformlarına karşı çıktı ve Gaius Gracchus'un öldürülmesiyle (İÖ 121) sonuçlanan saldırıya katıldı. Ayrıca Campus Martius'ta görkemli kolonadlar dikirtirdi ve Jüpiter Stator ile Iuno'ya adanan iki tapınak yaptırdı.

Metellus Numidicus, Quintus Caecilius (ö. İÖ y. 91), Numidya kralı Iugurtha'ya karşı sürdürülen savaş sırasında Roma birliklerine komuta eden general. *Optimates*'in (Senato aristokrasisi) önderlerindendir.

İÖ 109'da konsül yapıldı. Kuzey Afrika'daki Muthul Irmağının kıyısında Numidya kralı Iugurtha'yı yenilgiye uğrattı. Askeri başarılarına karşın, İÖ 108'de komutanlık görevinden alınarak, yerine kısa bir süre önce konsül seçilmiş olan Gaius Marius getirildi. İÖ 102'de *censor* (nüfus sayımlarını yapan ve vatandaşların ahlaki durumlarını denetleyen devlet görevlisi) yapılan Metellus bu görevi sırasında Lucius Appuleius Saturninus ve Gaius Servilius adlı reform yanlılarını Senato'dan uzaklaştırmaya çalıştıysa da bu girişiminden sonuç alamadı. İÖ 100'de Saturninus'un tarım yasasını destekleyeceği konusunda yemin etmeyi reddedince sürgüne gönderildi. İÖ 99'da, Saturninus'un öldürülmesinden bir yıl sonra Roma'ya döndü. Ama yaşamının geri kalan bölümünü siyasetten uzak geçirdi.

Metellus Pius, Quintus Caecilius (ö. İÖ y. 63), İtali Savaşı'nın (İÖ 90-89) önde gelen komutanlarından biri olan Romalı asker. Roma yönetimine karşı ayaklanan Marsilerin önderi Quintus Pompeius Silo'yu yenilgiye uğratmıştır (İÖ 88).

Babası Quintus Caecilius Metellus Numidicus'ud sürgün cezasının kaldırılmasını sağlamak için gösterdiği çabalardan dolayı kendisine "sadık evlat" anlamına gelen Pius adı verildi. İÖ 89'da *praetor*(*) olan Metellus, Sulla'nın Doğu seferi için Roma'dan ayrılması (İÖ 86) üzerine konsül vekili olarak Güney İtalya'daki birliklerin komutanlığını üstlendi. Ama Sulla'nın rakibi Gaius Marius'un yandaşlarına karşı bölgeyi savunmadı ve Afrika'ya çekilmek zorunda kaldı. İÖ 83'te İtalya'ya dönerek kuvvetlerini Sulla'nın kilerle birleştiren Metellus iç savaş sırasında Gaius Norbanus'u Faventia'da (bugün Faenza) büyük bir yenilgiye uğrattı (İÖ 82). İÖ 81'de başrahip (*pontifex maximus*) oldu. İÖ 80'de Sulla ile birlikte konsül ilan edildi ve ayaklanmış birlikte Sertorius ile savaşmak üzere İspanya'ya gönderildi. Başlangıçta Sertorius'un üstün durumda olmasına karşın İÖ 76'da Pompeius'un yardımı gelmesiyle durum tersine döndü ve Sertorius'un komutanı Lucius Hirtuleius, İÖ 75'te Segovia'da bozguna uğrattıldı. Metellus İÖ 71'de Roma'ya dönerek zaferini kutladı.

Metellus Pius Scipio, Quintus Caecilius (ö. İÖ y. 46), Romalı siyaset adamı. Pompeius ile Julius Caesar arasındaki iktidar mücadelesinde damadı Pompeius'u desteklemiştir.

Publius Cornelius Scipio Nasica'nın oğluydu. Quintus Caecilius Metellus Pius tarafından evlat edinildi. İÖ 60'ta rüşvet suçlamasıyla yargılandığında kendisini ünlü hatip Cicero savundu. Metellus, kızı Cornelia ile evlenen Pompeius'un etkisiyle İÖ 52'de konsül oldu. İÖ 49'da Senato'ya, ordusunu terhis etmeyi reddetmesi durumunda Cae-

sar'ın devlet düşmanı ilan edilmesini önerdi. Caesar ile Pompeius arasındaki İç Savaş (İÖ 49 - İÖ 45) sırasında Suriye valiliğine atandı. Pompeius'un yenilgisiyle sonuçlanan Pharsalos Çarpışması (İÖ 48) sırasında merkezdeki birliklere komuta etti. Daha sonra Afrika'da Senato yanlısı kuvvetlerin komutanlığını üstlendi. Ama kanlı Thapsos Çarpışması'nda (İÖ 46) Caesar tarafından ağır bir yenilgiye uğrattıldı. İspanya'ya kaçmaya çalışırken yakalanınca intihar etti.

meteor, AKANYILDIZ ya da YILDIZ KAYMASI olarak da bilinir, uzaydan Yer'in atmosferine girerek buharlaşan taşı gök cismi ve bunun gökyüzünde oluşturduğu ışık akması olayı. Atmosfere giren gök cisimlerinin pek çoğu yanarak yok olur ve yalnızca görece büyük kütleli olanları Yer yüzeyine çarpar. Yüzeğe düşen bu gök cisimlerine ise göktaş(*) denir.

Gök cisimlerinin üst atmosfere giriş hızı, cismin kendi yörüngesinde dönme ve Yer'in Güneş çevresindeki yörüngesinde dolanma hızına bağlıdır. Ayrıca Yer'in cisim üzerindeki kütleçekimi kuvveti, cismin hızını saniyede 3 km ya da daha çok artırır. Yapılan gözlemlere göre gök cisimlerinin atmosfere giriş hızı saniyede 11-72 km arasında değişir.

Atmosferdeki atomlar ve moleküller, Yer'e doğru hızla yol alan meteorun yüzeyine çarpar. Bu çarpışma, cismin yüzeyinden malzemelerin kopmasına ve hem cisimdeki, hem de atmosferdeki atomların ve moleküllerin yüklü parçacıklar haline gelmesine yol açar. İyonlaşan atomlar uyarılmış duruma gelecek görünür ışık salar. Bu ışığın büyük bölümü, hareket etmekte olan cismin yakınında oluşur, ama eğer meteor çok hızlı yol alıyorsa, gerisinde de bir ışık izi kalabilir. Cisim yüzeye yaklaştıkça, önünde çok yoğun bir sıcak gaz zarfı oluşur. Cismin önündeki havada da bir şok dalgası oluşabilir. Bu tür atmosfer şok dalgaları Yer yüzeyine kadar ulaşabilir, çünkü meteorlar havada sestense beş kat ya da daha fazla hızlı hareket eder. Kabaca 40 km'lik bir yükseltide yol alan 1 kg'lık bir gök cismi, yüzeyde gök gürültüsüne ya da ses patlamasına benzer bir gürültü oluşturabilir.

Atmosfere giren gök cisimlerinin büyük bölümü, 80 km'lik bir yükseltiye gelmeden parçalanarak tümüyle dağılır. Kolayca parçalanarak meteorların kuyruklu yıldızlardan kaynaklandığı, yüzeye kadar ulaşan daha kütleli göktaşlarının ise, yüz milyonlarca yıl önce parçalanarak küçük gezegenlerin (asteroit) kalıntıları olduğu ileri sürülür.

Yer atmosferi, toplu halde hareket etmekte olan gök cismi parçacıklarıyla karşılaşta meteor yağmuru ortaya çıkar. Fotoğrafla elde edilen veriler, bu tür olayların pek çoğunun gözlemlenen kuyruklu yıldızların yörüngeleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu parçacıkların, kuyruklu yıldızdan koparak gerideki yörünge yolu üzerinde kalan döküntülerden oluştuğu sanılmaktadır. Açık bir gecede saatte yaklaşık 10 meteor gözlemlenebilir. Görüş uzaklığının daha da büyük olduğu atmosfer koşullarında bu sayı daha da artabilir.

Son yıllarda, hızlı ve geniş açılı gelişkin fotoğraf makinelerinin ve elektronik görüntü büyütücülerinin yardımıyla, meteorlara ilişkin çok daha doğru ve ayrıntılı gözlem verileri toplanmaya başlamıştır. Meteorların incelenmesinde radarlardan da yararlanılmaktadır, çünkü meteorların buharlaşma sonucunda oluşan iyonlaşmış gazlar radyo dalgalarını geri yansıtabilmektedir. Böylece gündüzleri ya da olumsuz gözlem koşullarında yol alan meteorların hızı, doğrultusu ve yüksekliği belirlenebilmektedir.

meteor yağmuru, Yer atmosferine aynı yerden ve aynı zamanda girerek paralel yollar üzerinde akan ve büyük olasılıkla aynı kökene sahip meteor kümesi. Bazı meteor yağmurlarının kuyruklu yıldızlarla bağlantılı olduğu belirlenmiştir. Meteor yağmurları, yörüngelerinin ve Yer'in yörüngesinin konumuna bağlı olarak her yıl aynı dönemde ya da daha uzun düzensiz aralıklarla yinelenen bilmekte ya da bir daha hiç görülmeyebilmektedir.

Meteor yağmurları adlarını, saçılma noktalarının (meteorların perspektif olarak gökyüzünde kaynaklanıyor gibi göründükleri nokta) yer aldığı takımyıldızdan ya da bu takımyıldızdaki bir yıldızdan alırlar. Bazı yağmurlar ise, kaynaklandıkları kuyruklu yıldızlara göre adlandırılır (örn. Andromeditler). 1913'te gerçekleşen Kyrillit yağmuru'nun herhangi bir saçılma noktası yoktu, yani atmosfere Yer çevresindeki dairesel bir yörüngeden girmiş gibi görünmüştü; bu nedenle de adını, olayın gerçekleştiği 9 Şubat'ta yortusu kutlanan İskenderiyeli Aziz Kyrillos'tan almıştır. 1945'ten başlayarak gerçekleştirilen radar gözlemleri, optik gözlemin olanaklı olmadığı gündüz saatlerinde de düzenli biçimde meteor yağmurlarının oluştuğunu açığa çıkarmıştır.

Metéora, Yunanistan'ın Tesalya bölgesinde, Kalambáka (ortaçağda Stagoi) kentinin kuzeyindeki Tríkala ilinde (*nomós*) kayaların doruğunda kurulmuş bir grup manastır. Kambunia Dağlarından güneye Piniós Irmağına doğru çıkıntı yapan iki kaya kütesi zamanla aşınarak çeşitli yükseklik ve biçimlerde birbirinden ayrı sarp uçurumlar, doruklar, höyükler oluşturmuştur. Ortalama yüksekliği 300 m olan tepelerin bazıları 550 m'ye ulaşır.

Bir müznevî topluluğunca kurulan ilk manastır yerleşmesi, Dhúpiani Sütunu adı verilen bir kayanın tepesindeki Panayfa Dhúpiani'dir. Sütünun taban kısmında, 12. yüzyıldan kaldığı sanılan Kutsal Bakire Şapeli yer alır. Yaklaşık 1350'de, Aynaroz Dağındaki keşiş topluluklarından birinin üyesi olan Athanasios Koinovitis, Büyük Meteoron'un ilk yapısını kurdu. Buraya kadınların girmesi yasaktı. 1367'de keşiş Neilos'un çeşitli kayalara kurduğu dört kiliseden biri bugün de ayakta. 1388'de Athanasios'un öğrencisi ve Sırp kralının oğlu Ioasaf, Meteoron'u genişleterek burayı en zengin ve en seçkin manastır durumuna getirdi. Tesalya'nın Osmanlı yönetimine geçmesinden sonra 15. ve 16. yüzyıllarda birkaç manastır daha yapıldı. Dar bir alanda kurulmuş olmalarına karşın her manastırın keşişler için ayrı odaları, sarnıçları, bir ya da iki kilisesi, yemekhanesi ve bazılarının kitaplığı vardır. 16. yüzyılda yalnızca ip ve ağırlarla ulaşılabilen 16 manastırın çoğu bugün boş. Ama en büyük dört manastırda bugün de keşiş toplulukları yaşıyor. Bunlar Büyük Meteoron (1356-72); Varlaam ya da Hagioi Pándes (Tüm Azizler; y. 1530); Hagios Stéfanos (1312) ve Hagia Triás'tır (Kutsal Üçleme; y. 1458). Bu manastırlara köprülerle ya da kayalara oyulmuş merdivenlerle ulaşılır.

II. Dünya Savaşı ve bunu izleyen I. Savaş döneminde manastırlar büyük zarar gördü. 1960'taki restorasyon çalışmalarıyla elyazmalarının ve 16. yüzyıldan kalma fresklerin korunması sağlandı. 1960'larda yapılan otolya kitle turizmüne açılan manastırlar artık yeni keşişler için çekiciliğini yitirmiştir.

meteorit bak. göktaşı

meteoroloji, atmosferin alt katmanlarındaki hava hareketleri ile bu hareketlere yol açan nedenlerin araştırılmasını, hava ve

iklim koşullarına ilişkin çözümlemelerin yapılarak tahminlerde bulunulmasını konu edinen bilim dalı. Hava durumu(*) belirli bir bölgede kısa bir zaman aralığında, iklim(*) ise daha uzun bir zaman aralığında egemen olan atmosfer koşullarıdır. Fizik ve kimya yasalarına dayalı bilimsel araştırmalar, insan etkinlikleri üzerinde büyük öneme sahip olan hava durumu ve iklim koşullarına ilişkin çok daha doğru ve kesin tahminlerin yapılabilmesini olanaklı kılmıştır.

Meteoroloji, atmosferin alt katmanlarının bileşiminin, yapısının ve davranışının anlaşılmasını ve kısa dönemli hava durumu ve iklim tahminlerinin yapılmasını amaçlar. İklim koşullarının ve değişik iklim tiplerinin tanımlanmasını konu edinen iklimbilimle(*) yakından ilişkili olmakla birlikte ondan ayrılır. Meteoroloji, dinamik ve sinoptik meteoroloji olmak üzere başlıca iki dala ayrılır; fiziksel meteoroloji de kimi zaman ayrı bir dal olarak anılmakla birlikte, öteki alanlarla örtüşür. Dinamik meteoroloji, temel olarak alt atmosferdeki enerji dönüşümlerini ve buradaki hareketlere yol açan kuvvetleri konu edinir; bu kuvvetlerin neden ve nasıl etki ettiğini ve gelecekte ne olacağını belirlemeyi amaçlar. Dinamik meteorolojinin kapsamına giren konulardan bazıları, kuru ve nemli hava termodinamiği, hareket denklemi ve bunun çeşitli temel hava akış türlerine uygulanması, hava kütlelerinin dolanımı ve burgaçlanması, sayısal yöntemlerle dinamik hava tahmini ve hava çalkantılarıdır. Elektronik bilgisayarların gelişimiyle birlikte dinamik meteoroloji giderek karmaşılaşan ve meteorolojinin öteki dallarına daha fazla bağımlı hale gelen bir konu durumuna gelmiştir. Sinoptik meteoroloji ise kapsam açısından daha bölgeseldir ve hem karşılaştırmalı, hem de analitik bir konudur. Sinoptik meteoroloji, büyük ölçekli hava düzenlerinin çözümlemesini ve kısa erimli tahminini konu edinir.

Sinoptik meteoroloji çalışmalarında, dünyanın her yerinden toplanan hava durumu gözlemlerinden yararlanılır. Alt atmosferdeki koşullara ilişkin veriler, hemen her ülkede kurulu olan sinoptik, iklimbilimsel ve tarımsal gözlem istasyonlarından elde edilir; üst atmosfer koşulları ise radar, radyosonda ve uydu gibi çeşitli aygıtların yardımıyla öğrenilir. Veriler sinoptik meteoroloji haritaları üzerine kaydedilir ve hava tahmini(*) bu haritalara dayalı olarak yapılır. Dinamik meteoroloji çalışmaları ise temel olarak laboratuvarlarda gerçekleştirilir; bu çalışmalarda ideal gaz yasası, termodinamiğin birinci yasası, hareket denklemleri gibi bazı temel yasalarından yararlanır. Temel hava tahminleri atmosferin sayısal modellerinden çıkarılır. Bu tahminler çoğunlukla, bölgesel etmenleri dikkate alan sinoptik meteorologlara yeniden uyarılır.

Hava durumu, uygarlıkların ortaya çıkmasına başlamasıyla birlikte insanların başlıca ilgi konularından biri olmuştur. Meteorolojiye ilişkin ilk sistemli çalışmalar, Aristoteles'in (İÖ 384-322) ünlü *Meteorologika* adlı yapıtı ile öğrencisi Theophrastos'un (İÖ y. 372 - y. 287) rüzgârlar ve hava durumuna ilişkin belirttiler üzerine yazılandır. Bunu izleyen 2.000 yıl boyunca meteoroloji alanında pek bir ilerleme olmadı. 17. yüzyılda termometre ile barometrenin keşfi ve Boyle yasasının ortaya konması meteoroloji açısından çok önemli gelişmeler oldu. 1783'te Antoine Lavoisier'in atmosfer havasının gerçek yapısını belirlemesi ve 1800'de John Dalton'un havanın genişlemesi ile atmosfer yoğunlaşması arasındaki ilişkiyi ve atmosferdeki su buharı miktarında görülen değişimleri açıklamasıyla, modern meteorolo-

jinin fiziksel temelleri atılmış oldu. 19. yüzyıldaki başlıca gelişmeler sinoptik meteoroloji ve hava tahmini alanlarında gerçekleştirildi. 20. yüzyılın başlarından itibaren, gözlem ve ölçüm aygıtlarıyla donatılmış balonlarla atmosferin üst katmanlarının incelenmesine geçildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da aynı amaçla roketler ve meteoroloji uyduları kullanıma girdi. Bu veri kaynaklarının yanı sıra, jeoloji ve coğrafya gibi bağlantılı bilim dallarındaki gelişmeler de meteorolojinin yetkinleşmesinde etkili oldu.

meteoroloji haritası, HAVA HARİTASI ya da SİNOPTİK HARİTA olarak da bilinir, belirli bir zaman aralığında geniş bir bölgedeki hava koşullarını ve öteki meteorolojik öğeleri gösteren haritaların ortak adı. İlk meteoroloji haritaları 1800'lerin başlarında, postayla elde edilen hava durumu raporlarına dayalı olarak yapılmaya başladı. Telgraf yoluyla sinoptik meteoroloji raporlarının toplanması ve bunların hava tahmininde bulunmayı olanaklı kılabacak biçimde haritalanması çalışmaları 1800'lerin ortalarında Urbain-J.-J. Le Verrier başladı.

Ülkelerdeki meteoroloji dairelerince düzenli olarak üretilerek ilgili yerlere dağıtılan meteoroloji haritalarının en yaygın türünde, yüzey izobarlarının (eşbasınç çizgileri) dağılımı ve cepheler ile fırtına, harikan gibi şiddetli hava çalkantılarının bulunduğu bölgelerin konumu gösterilir. Ayrıca, standart kodların yardımıyla değişik bölgelerdeki rüzgâr yönü ve hızı, hava sıcaklığı ve çiy noktası, barometrik basınç ve bunun gün içinde göstereceği değişiklikler, bulut miktarı ve tipi, hava durumu tipi, yağış miktarı ve tipi ile görüş uzaklığı belirtilir. Ayrıca bak. hava tahmini.

meteoroloji uydusu, atmosferdeki meteorolojik koşullara ilişkin veriler toplayan Yer uydularının ortak adı. Ayrıca bak. Yer uydusu.

Metge, Bernat, BERNARDO METGE olarak da bilinir (d. 1350, Barselona - ö. 1413, Barselona), şiirsel üslubuyla dikkat çeken *Lo Somni* (1398; Düş) adlı yapıtıyla Katalan edebiyatında klasik bir akım başlatan şair.

Tip öğrenimi gördükten sonra 1376'da Kral IV. Pedro'nun sarayına girerek Prens Juan'ın (sonradan Kral I. Juan) sekreteri ve hocası oldu. Bir süre sonra gözden düşüncü, bütün zamanını edebiyata verdi. Boccaccio'nun *Valter y Griselda* adlı öyküsünü Petrarca'nın Latince uyarlamasından çevirdi ve şüpheyle karşılanarak incelemeyi andıran *Libre de Fortuna y Prudencia*'yı (1381; Talih ve Sağduyu Kitabı) yazdı. Prens Juan tahta çıkınca (1387) kral ve karısı Violante'nin sekreteri ve mali danışmanı olarak yeniden saraya girdi. Bu arada Violante'den bir çocuğu oldu ve saraydaki entrikaların kurbanı olarak hapse atıldı. İnsanoğlunun zayıflıkları ve mutsuz aşk temalarını işleyen *Lo Somni*'yi bu dönemde yazdı. Yapıtı, I. Juan, efsanevi şair ve müzikçi Orpheus ve Thebaili kör kahin Tiresias'ın bulunduğu, Araf'ı andıran düşsel bir mekânda geçer. Skolastik tartışmalarla şiirsel bir üslubun iç içe olduğu yapıtta, ruhun ölümsüzlüğü ve kadınların ahlaki davranışları gibi konular ele alınır. Metge, Boccaccio'yu taklit etmekle suçlanmışsa da, yüzyıllar boyunca Katalan şairlere örnek olmuştur.

Metge 1403'te Aragon kralı Martin'in sekreteri olarak yeniden saraya girdi, ama adı 1410'dan sonra pek duyulmadı.

methemoglobinemi, doğuştan gelen ya da sonradan kazanılan bir bozukluk nedeniyle alyuvarların oksijen taşıma kapasitesinin azalması. Alyuvarlardaki hemoglobinin oksijene bağlanabilmek için indirgenmiş olmasıdır; bu nedenle yükseltgenmiş hemoglobin olan methemoglobinin oksijen taşınmasında rolü yoktur. Normal olarak, çeşitli enzimler yardımıyla hemoglobinin indirgenmiş durumda kalabilir. Bu enzim sistemlerinde doğuştan bir bozukluk varsa ya da hemoglobinin molekülünün yapısı normalden farklıysa ve hemoglobinin yapısındaki bir değişiklik yüzünden yükseltgenmeye yatkınsa (örn. hemoglobin M) kalıtsal methemoglobinemi görülür. Kanda yükseltgeyici bileşiklerin ortaya çıkmasına yol açan bazı ilaçlar ve kimyasal maddeler vücuda girese hemoglobinin hızla yükseltgenir. Belirtilerin şiddeti kandaki methemoglobin miktarına bağlıdır; deri ve mukozalarda morarma (siyanoz), halsizlik, solunum güçlüğü ve baş dönmesi görülür. Kalıtsal methemoglobinemi C vitamini ya da metilen mavisi gibi indirgeyici bileşikler verilir. Kazanılmış methemoglobinemi, nedenleri ortadan kaldırıldığında kendiliğinden düzelir.

Methodios I, AZIZ (d. 788/800, Siracusa, Sicilya - ö. 14 Haziran 847, Konstantinopolis), 847'ten 849'a değin Konstantinopolis (İstanbul) patriği.

Keşişliği sırasında, ikonların kutsallığını savunanların yanında yer aldı. İkonoklazm yanlısı İmparator Theophilos döneminde (829-842), Methodios'a bilgili bir kişi olarak saygı gösterildi ve Konstantinopolis'teki sarayda oturmasına izin verildi. Theophilos'un eşi Theodora onun yandaşındı; ikonlara saygı gösteriyor ve odasında ikon saklıyordu. Theophilos'un ölümünden sonra Theodora oğlu III. Mihail'in kral naibi olunca 843'te Methodios'u patrik atadı ve onun yardımıyla ikonların kutsallığı inancının Bizans İmparatorluğu'nda yeniden yerleşmesini sağladı.

metil alkol (CH_3OH), METANOL olarak da bilinir, alkoller adıyla anılan organik bileşikler sınıfının en basit üyesi. Odunun havasız ortamda damıtılma ürünü olan metil alkol günümüzde karbon monoksit gazı ve hidrojenin bir katalizör eşliğinde tepkimeye sokulmasıyla yapay olarak hazırlanır. Odun ruhu olarak da bilinen doğal ürünün tersine yapay metil alkol oldukça saf halde elde edilir.

Kimyasal bileşimlerde önemli bir madde olan saf metil alkolün türevlerinden başta yapay boyarmaddeler, çeşitli reçine, ilaç ve parfüm hammaddeleri olmak üzere pek çok organik bileşimin üretiminde yararlanır. Örneğin, dimetilanilin boyarmadde, formaldehit ise yapay reçine üretiminde kullanılan türevleridir. Yaygın biçimde çözücü olarak da kullanılan metil alkol ayrıca otomobil antifrizlerinin ve füze yakıtının bileşimine de girer. Doğal metil alkol ise, işlemlerecek duruma getirmek üzere sanayide kullanılacak etil alkolle katılır. Oldukça güçlü bir zehirleyici etkiye sahip olduğundan metil alkol içeren karışımların içilmesi körlüğe ve ölüme yol açar.

Saf metil alkol $64,96^\circ\text{C}$ 'de kaynayan, $-93,9^\circ\text{C}$ 'de katılaşan renksiz bir sıvıdır; havayla patlayıcı karışımlar oluşturur ve donuk bir alevle yanar.

metil bromür, BROMOMETAN olarak da bilinir, organik halojen bileşikler ailesinden, yanıcı olmayan, kolayca sıvılaşan, renksiz, çok zehirli gaz. Depolanmış tarım

ürünlerine, tütüne ve fidanlıklara zarar veren böcek ve kemiricilere karşı öldürücü gaz olarak kullanılır; ayrıca, çeşitli organik bileşiklerin birleşiminde yararlanır.

Metil alkolün hidrobromik asitle tepkimesinden elde edilen metil bromür suda çok az çözünmesine karşın organik çözücülerin pek çoğuyula kolaylıkla karışır. Zararlılara karşı çoğunlukla kloropikrinle karıştırılarak kullanılır; keskin bir kokuya sahip olan kloropikrin bu zehirli bileşimin kullanımı sırasında uyarıcı bir rol oynar.

metil klorür (CH_3Cl), KLOROMETAN olarak da bilinir, organik halojen bileşikler ailesinden, kolayca alevlenen, renksiz, zehirli gaz. Tetrametil kurşun, metilselülöz ve silikon polimerleri gibi organik bileşiklerin üretiminde hammadde, bütül kauçuk üretiminde ise çözücü olarak kullanılır. Eskiden soğutucu olarak da kullanılmış ama sonraları yerini daha az zehirli ve daha az yanıcı bileşiklere bırakmıştır.

Metil klorür ilk kez 1835'te metil alkol, sülfürik asit ve sodyum klorürden elde edildi. Sanayide önceleri betainin ısıtılma işlemiyle üretilirken, daha sonra metil alkolün hidrojen klorürle ya da metanın klorla tepkimesi yoluyla üretilmeye başlandı. Metil klorür normal atmosfer basıncı altında -24°C 'de kaynar; genellikle sıvı halde saklanır.

metilen klorür, DİKLOROMETAN olarak da bilinir, organik halojen bileşikler ailesinden, yanıcı olmayan, renksiz, uçucu sıvı. Yaygın biçimde çözücü olarak kullanılır.

Metilen klorür sanayide, metil klorür, kloroform ve karbon tetraklorür gibi metanın klorla tepkimesinden elde edilir. Katı ve sıvı yağlar, gresler ve polimerler için etkin bir çözücüdür. Zehirliliğinin ve yanıcılığının düşük, kararlılığının yüksek ve yeniden kullanılmak üzere geri kazanılmasının kolay olması nedeniyle genellikle öbür çözücülere yeğlenir. Saf metilen klorür 40°C 'de kaynar ve suda çok az çözünür.

metilen mavisi, dimetilanilinden elde edilen parlak yeşilimsi mavi renkli boyarmadde. Başta jüt, keten, kenevir gibi yumuşak bitkisel lifleri, daha az olarak da kâğıt, deri ve mordanlanmış pamuğu boyamakta kullanılır. Ayrıca, süte verem mikrobunun aranmasında biyolojik boya, yükseltgenme-indirgenme tepkimelerinde ise belirteç olarak yararlanır. İlk kez 1876'da bulunmuştur.

Metiler, Kanada tarihinde, Fransız-Yerli ya da İskoç-Yerli karışımı mezlelere verilen ad. İlk Metiler, Red Irmağı (bugün Manitoba eyaletinde) bölgesindeki Avrupalı kürk tüccarlarının Yerli kadınlardan doğan çocuklarıdır. Kuzeybatıda özgün bir kültür geliştirip kendilerini bağımsız bir ulus olarak görmeye başlayan Metiler, 1869'da Kanada'nın bu bölgeyi ilhakına karşı çıktılar. Ontario'dan yeni bir göçmen dalgasının gelmekte olduğu haberleri üzerine, eğitim görmüş bir Meti olan Louis Riel önderliğinde bir geçici hükümet kurdular. Bu hükümet 1870'te Kanada ile birleşme görüşmelerini yürüttü ve sonunda Manitoba eyaleti kuruldu.

metilmorfin bak. kodein

metin incelemesi, bir yapının özgün ya da güvenilir metnini belirlemek amacıyla yapılan çalışma. Söz konusu metin, yazarının el yazısıyla korunmuş olabileceği gibi, başkalarının el yazısıyla, basılı olarak ya da her iki biçimde de korunmuş olabilir. Başkaları tarafından aktarılan metin ise, yazarın el yazmasının doğrudan kopyası olabileceği gibi, çok dolaylı bir kopyası da olabilir.

Sözlü aktarımın söz konusu olduğu durumlarda ise, metinlerin çözümlemesi daha da zorlaşabilir.

Metin incelemesi yalnızca klasik, Kitabı Mukaddes ile ilgili ya da ortaçağdan kalma yazma ve kitapları değil, çağdaş yapıtları da kapsar. Yazarın dizilen metni denetlemesi ve modern dizgi tekniklerinin kullanılması, bir metnin yanlışlarını ortadan kaldırmaya yetmez. Bazen de yazarın niyetini saptamak oldukça zor olabilir. Örneğin William Faulkner'in *Absalom, Absalom!* (1936) adlı romanında, çeşitli anlatı düzeylerini ayırmak amacıyla karmaşık bir tipografi kullanıldığı için çok sayıda dizgi yanlışı yapılmıştır. Ayrıca Stephen Crane ve Theodore Dreiser'in romanlarıyla Nathaniel Hawthorne'un günlüklerinde olduğu gibi, bazen bilinçli düzeltmeleri ya da sansür yüzünden yapılan değişiklikleri iptal etmek gerekebilir. Metnin konusunun ya da yazılmış olduğu dilin bilinmemesi, dizgi sırasında bazı bölümlerin atlanması ya da kaza sonucu ortaya çıkan bozulmalar da, metinlerin değişikliğe uğramasına yol açabilir.

Yazmalarla ilgili araştırmada hedef, çok sayıdaki yazmanın soyağacını çıkarmaktır. Bu sırada metinler arasındaki farklılıklar saptanır ama bunlar birer yanlış olarak değerlendirilmez. Aktarılmış metnin özgün metnin yazıldığı tarihe yakın ya da uzak bir tarihte, kısa ya da uzun sürede, kaybolmuş ya da günümüze ulaşmış bir kaynaktan aktarılmış olması gibi unsurlar, güvenilir bir özgün metne ulaşılmasını etkiler. Homeros ya da Provans şairlerinin yapıtları gibi sözlü olarak aktarılmış yapıtlar söz konusu olduğunda ise, incelemeciler genellikle "özgün" metne ulaşamaz ve ortak bir kaynağı temel almak zorunda kalır.

Bütün bu olasılıklar yüzünden metin incelemesi, teknolojinin katkılarına karşın, bilgiye dayanan bir sezgi ve tahmin sanatı olarak kalmıştır. Başlıca üç aşamadan oluşur: En uygun metnin belirlenmesi, metnin incelenmesi ve düzeltilmesi.

Tarihçe. Metin incelemesinin ilk örneklerini, İÖ 3. yüzyılda İskenderiyeli Yunan kütüphaneciler verdiler. Sözlü ve bu yüzden kusurlu aktarımın yaygın olduğu bir dönemde metinleri kusursuz olarak çoğaltma anlayışını da ilk kez onlar geliştirdiler. Onların başlattığı gelenek, metinlerin manastırlarda çoğaltıldığı ortaçağ sonlarına değin sürdü. Ortaçağ sonları ve Rönesans başlarının bilgileri, Eski Yunan ve Roma metinleri üzerinde ideolojik "düzeltmeler" yaparak, bunları Hristiyanlığa ve halkın okumasına uygun duruma getirdiler. Bu yüzden Klasik dönem yapıtlarının ilk basımları, özgün metinlerden farklı yazmalara dayanır.

19. yüzyılda güvenilir metinlere ulaşma isteğinin ortaya çıkmasıyla birlikte, özgün metne kayıtsız kalma ya da tahminlerde bulunmanın yerini pratik inceleme yöntemleri aldı. 19. yüzyıldaki bir başka önemli gelişme, o zamana değin kişilerin özel koleksiyonunda bulunan çok sayıda el yazmasına erişilmesi ve fotoğraf makinesi sayesinde bunların kolay ve ucuz yoldan tıpkıbasımlarının elde edilmesi idi. Mısır ve başka ülkelerde papirüs yazmalarının ortaya çıkarılması ve çözümleyici kaynakça yöntemlerinin Shakespeare'in metinlerinin incelenmesinde kullanılması da, metin incelemesinde yeni gelişmelere yol açtı. 20. yüzyılda da bilgisayar kullanımı, farklı metinlerin karşılaştırılmasını ve yazarlara uyak, ölçü düzeni ya da sözcük kullanımı gibi özelliklerinin değerlendirilmesini önemli ölçüde kolaylaştırdı.

metin işlem bak. sözcük işlem

metilyonin, birçok proteinin yapısında bulunan kökürütlü aminoasit. İlk kez 1922'de kazeinde elde edilen metiyonin yumurta albümininin yaklaşık yüzde 5'ini oluşturur. Memeliler ve kümes hayvanlarının vücutlarında biresimleyemedikleri, bu nedenle dışarıdan besinler yoluyla almak zorunda oldukları temel aminoasitlerden biridir. Buna karşılık mikroorganizmalar, sistein ve aspartik asitten metiyonini biresimleyebilirler.

Metilleme tepkimelerinde önemli bir bileşik olan metiyonin ayrıca sistin ve sisteinin de başlangıç maddesidir.

metodik şüphe bak. yöntemli şüphe

Metodizm, 18. yüzyılda İngiltere Kilisesi'ni yeniden canlandırmak amacıyla John Wesley'nin kurduğu hareket. Modern Metodist kiliseler biçiminde bugün de dünya ölçeğinde varlığını sürdürmektedir.

Bir Anglikan rahibi olan Wesley 1738'de katıldığı bir toplantının etkisiyle, İngiltere Kilisesi'nce ihmal edildiğini düşünen, toplumun dışladığı kişilere George Whitefield ile birlikte açık havada vaazlar vermeye başladı. Daha sonra öğreti sorunlarında Whitefield ile görüş ayrılığına düşüyse de din adamı olmayan pek çok yeni yandaş kazandı, az sayıda din adamı da ona katıldı. Bunlar arasında özellikle önem taşıyan kardeşi Charles'ın ilahileri Metodist canlanmanın ilkelerini dile getiriyordu.

Metodistler İngiltere Kilisesi içinde bir tür cemiyet oluşturdular. Wesley hiçbir zaman bu topluluğun kiliseden ayrılmasını istemedi. Ama yıllarca süren gergin ilişkilerin ardından, Wesley'nin ölümünden dört yıl sonra 1795'te İngiltere Kilisesi'yle bağların resmen koparılması kaçınılmaz oldu. Metodistler etkili yerel örgütlenişin güçlü bir merkez otorite oluşturdu; din adamı olmayan vaizler de örgütlenmede yer aldı. Metodist yönetimin bu sıkı bütünlüşmesi, hareketin 19. yüzyıl boyunca özellikle yeni gelişen sanayi bölgelerinde hızla yayılmasını sağladı. Bu bölgelerde Metodizm halktan insanların ekonomik sıkıntılarına karşı manevi destek sağlıyor, çoğunlukla tutumluluğu ve sade bir yaşam tarzını özendirmiyordu.

Metodist gezginler Amerika'ya Bağımsızlık Savaşı'ndan kısa bir süre önce gittiler. ABD'de Metodist Episkopal Kilise 1784'te Francis Asbury ve Thomas Coke'un yönlendirmesiyle özerk bir organ olarak kuruldu. İngiltere Kilisesi'nin Otuz Dokuz Maddesi'nin kısaltılmasına dayanan Dinin Yirmi Beş Maddesi Baltimore'daki konferansta kabul edildi. Asbury ve Coke, Wesley'nin ilkelerini hem yerleşik cemaatlerin, hem de sınır bölgelerinde yaşayanların gereksinimlerine uyarladılar. 19. yüzyıl ortalarında Metodistlerin Amerika'daki bütün öteki mezheplerden daha çok üyesi vardı.

Metodizmi Amerikan Protestanlığı içinde böylesine dinamik bir konuma getiren öge, kendine özgü kurumlarıydı. Metodistler yerel düzeyde "sınıflar" biçiminde örgütlenmişlerdi. Bu sınıflar disiplini sağlıyor, güçlü bir merkez otorite ile hiyerarşik bir yapı içinde gezici vaizleri örgütleyip denetliyordu. Kölelik konusundaki anlaşmazlık nedeniyle Kuzey ve Güney kollarına bölünen Metodizmin yayılması 1844'te geçici olarak durdu. İç Savaş'tan sonra iki kol da gerek üye sayısı, gerekse maddi kaynaklar açısından hızlı bir gelişme gösterdi. Metodizm zamanla orta sınıf Amerikan Protestanlığı'nın genel yapısıyla bütünlüşükçe kilise için de fundamentalist bir hareket gelişerek 19. yüzyılın sonlarına doğru Metodizmden ayrıldı. Metodizmin Kuzey ve Güney kolları 1939'da yeniden birleşti. 20. yüzyılda başka birleşmeler de oldu. Bununla birlikte, fun-

damentalist hareketten doğan bazı bağımsız mezheplerin yanı sıra üç bağımsız Siyah Metodist mezhep de varlığını sürdürmektedir.

Hem İngiliz hem de Amerikalı Metodistlerin güçlü misyonerlik eğilimi sonucunda hareket dünya çapında yayıldı. Amerikan Metodizminden türeyen kiliseler daha geniş bir bölgeye ulaştı ve daha hızlı çoğaldı. Ama özerkliğe yönelik hareket, İngiliz nüfus alanı içindeki kiliselerde daha rahat gelişti. 19. yüzyılda İngiliz ve Amerikan Metodizmi içinde ortaya çıkan görüş ayrılıklarına karşın Metodistler 20. yüzyılda yeniden birleşme yolunda yavaş ama sağlam adımlar attılar. Bütün ülkelerden Metodistler ekumenik hareket(*) içinde önemli rol oynamaktadır.

İnanç ve uygulamadaki büyük farklılıklara karşın, Metodistler Hristiyanlığın tarihsel öğretilerini içtenlikle paylaşırlar. Öğreti tutarlılığı konusunda ısrarlı olmadıkları gibi, ilahiyat tartışmalarına da çok ilgi göstermezler. İnananların imanını güçlendirmek ve kişisel yaşamı yenilemek için Kutsal Ruh'un gücünü vurgulayan öğretilere önem verirler. Dinin özünün, Tanrı'yla kişisel ilişkide yattığını savunurlar; ibadette ve kilise yönetiminde din adamları ile din adamı olmayanların işbirliğini vurgularlar. Toplumun yoksul kesimlerine ve toplumsal koşulların iyileştirilmesine özel bir ilgi gösterirler. Karşılıklı özendirme ve eğitim için küçük grupların oluşturulmasını savunurlar. Bütün rahipler kilisenin merkez otoritesiyle bağlantı içindedir ve kilise organları, merkez olarak yönetilir.

metoikos (Yunancada "başkalarıyla birlikte yaşayan"), Eski Yunanlıların ülkelerinde yaşayan yabancılara verdiği ad. Terim, azat edilmiş köleleri de kapsadı. Sparta dışındaki kent devletlerinin çoğunda *metoikos*'lar bulunurdu. Sayıca en çok oldukları Atina'da *metoikos*'lar yabancı konukla yurttaş arası bir konumdaydılar ve ayrıcalıkları olduğu gibi yükümlülükleri de vardı. Evlenmeleri ve mülk edinmeleri sınırlanmış olmakla birlikte toplumun bir parçası kabul edilir, yasalarla özel olarak korunurlardı. Önemli bir insangüç ve nitelikli işçi kaynağı durumundaki *metoikos*'lar, İÖ 5. yüzyılda Atina nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmuyordu. Platon'un *Devlet*'indeki Lysias'ın babası Kephalos bir *metoikos*'tu; eskiden köle olan Paison adlı bir *metoikos* da İÖ 4. yüzyılda faizle borç vererek Atina'nın en zengin kişilerinden biri olmuştu.

Metokhites, Theodoros (d. y. 1260, Nikia [İznik] - ö. 13 Mart 1332, Konstantinopolis [İstanbul]), Bizans imparatoru II. Andronikos Palaiologos'un başmabeyincisi. 14. yüzyılın önde gelen edebiyat ve felsefe bilginlerindendir.

VIII. Mikhail Palaiologos döneminin başlıca Ortodoks din adamlarından Georgios Metokhites'in oğluydu. İmparator II. Andronikos'un desteğini kazanarak, Osmanlı akınlarına karşı yardım sağlamak için çeşitli diplomatik görevler üstlendi. Sırbistan'la ittifak kurarak Bizans'ın askeri ve siyasal çöküşünü durdurmaya çalıştı. 1298'de Skopje'deki (Üsküp) Sırp sarayına elçi oldu. Metokhites, *Presbeutikos* (Elçilik Yazarı) adlı kitabında Slav krallığı üzerindeki Bizans nüfuzunu somut biçimde betimlemiştir.

Başmabeyinciliğe atanan Metokhites, 1321'den Andronikos'un iktidardan düşüğü 1328'e değin Bizans'ın siyasal yaşamını yönlendirdi. Bu arada, İstanbul'da bugünkü Edirnekapi semtinde bulunan Khora Manastırı'nı onarttı, mozaiklerle bezenmesini

sağladı (bak. Kariye Camisi). II. Andronikos'a bağlılığı nedeniyle III. Andronikos tarafından serveti elinden alındı ve sürgüne gönderildi. 1331'de İstanbul'da Khora Manastırı'na çekilerek çalışmalarını orada sürdürdü. Manastırın maddi ve sanatsal restorasyonunu yönetti. Buradaki mozaikler (özellikle Metokhites'i tahta oturtan İsa'ya Khora Kilisesi'nin maketini sunarken gösteren sahne) 14. yüzyıl Bizans mozaik sanatının doruğunu oluşturur.

Metokhites'in en ünlü yapıtı *Hypomnematismoi kai semeioseis gnomikai* (Kişisel Yorumlar ve Notlar) klasik düşünce, tarih ve edebiyat üzerine 70'i aşkın Yunan yazarını kapsayan ansiklopedik bir derlemedir. Fizik, astronomi, fizyoloji ve Aristotelesçi psikoloji üzerine öteki çalışmalarının yalnızca Latince çevirileri günümüze kalmıştır. Platon'un diyaloglarını konu alan yorumları 15. yüzyılda Platon'a yönelen ilgiyi önemli ölçüde etkilemiştir.

metoksiklor, 1,1,1-TRIKLORO - 2,2-BİS (p - METOKSİFENİL) ETAN olarak da bilinir, böcek ilacı olarak kullanılan, kristal yapıda, renksiz organik halojen bileşiği. Yapısal olarak DDT'ye çok benzemesine karşılık daha kısa sürede etki eden metoksiklor, DDT gibi hayvanların yağ dokularında birikmez ve daha az dayanıklıdır.

Metoksiklor, sülfürik asit eşliğinde kloral ile anisölün (metil fenil eter) tepkimesinden elde edilir; sanayide genellikle yüzde 88'e varan bir saflıkta üretilir.

Meton çevrimi, AY ÇEVİRİMİ olarak da bilinir, kronolojide, Ay'ın belirli bir evresinin (örn. yeniay) iki kez güneş yılının (mevsimlere bağlı yıl) aynı gününe rastlaması için gerekli olan ve 235 kavuşum ayından oluşan 19 yıllık dönem. Çevrimi Atinalı astronom Meton (ü. İÖ y. 432) bulmuştur. Modern verilere dayalı hesaplamalara göre 235 kavuşum ayı, 6.939 gün, 16,5 saate; 19 güneş yılı ise 6.939 gün, 14,5 saate karşılık gelmektedir.

metonomi bak. düzdeğişmece

metotreksat, bazı kanser türlerinin (özellikle lösemi) tedavisinde kullanılan ilaç. Romatoid artrit ve üstderi hücrelerinin aşırı derecede hızlı çoğalmasına neden olan sedef hastalığında da etkilidir; bazı bağırsık iltihaplarının baskılanmasında da kullanılır. Folik asidin folinik aside dönüşmesini önleyerek nükleik asit biresimlenmesini aksatır ve hücre çoğalmasını baskı altında tutar.

Métraux, Alfred (d. 5 Kasım 1902, Lozan, İsviçre - ö. 12 Nisan 1963, Paris, Fransa), Güney Amerika etnoloji tarihine ve Haiti'deki Afrika kültürünün incelenmesine öncülük eden İsviçreli antropolog.

Avrupa'nın önde gelen çeşitli antropologlarının yanında çalıştı. Tarihsel antropolojinin verimli geleneklerini kendi yaklaşımıyla bir araya getirdi. Arjantin'deki Tucumán Ulusal Üniversitesi'ne bağlı etnoloji enstitüsünün müdürlüğünü yaptı (1928-34). Portekizlilerin Yenidünya'ya uyum sağlamalarında önemli rol oynayan Brezilya'daki Tupi-nambáların etnolojik tarihi üzerine iki klasik yapıt yazdı (1928).

Paskalya Adasına yaptığı geziden (1934-35) sonra Honolulu'daki Bishop Museum'da çalıştı. Arjantin ve Boliviya'da yürütülen büyük bir alan araştırmasında görev aldı. *Ethnology of Easter Island* (1940; Paskalya Adasının Etnolojisi) ve *L'Île de Pâques* (1935; Paskalya Adası) adlı yapıtlarında

Yerli halkın kültürel ve fiziksel bakımdan Polinezya kökenli olduğunu, adada bulunan taştan oyulmuş büyük boyutlu tek parça heykelleri Asya ya da Amerika Yerlilerinin değil, ada halkının yaptığını öne sürdü.

Washington, D.C.'deki Smithsonian Institution'a bağlı Amerikan Etnoloji Dairesi'nde çalışırken (1941-45), bürünün çıkardığı *Handbook of South American Indians* (Güney Amerika Yerlileri Elkitabı; 1946-59, 7 cilt) için kapsamlı ve örnek nitelikte tarih araştırmaları yazdı, Meksika, ABD ve başka yerlerdeki üniversitelerde ders verdi.

1946'dan 1962'ye değin Birleşmiş Milletler'de ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nde (UNESCO) görev yaptı. UNESCO adına Amazon (1947-48) ve Haiti (1949-50) araştırmalarıyla uğraştı ve 1950'den 1958'e değin ırklar, azınlıklar ve ırksal ilişkiler üzerine bir dizi kitap, monografi ve broşürün yayımlanmasını işini yönetti. *Le Vaudon haïtien* (1958; Haiti Dini Vudu), ada kültürü üzerine iki kitabından biridir. Bu kitapta Vudu'yu yapılanmış, karmaşık bir din sistemi olarak tanımlar, bu dinin Afrika'ya dayanan köklerini inceler ve Haiti'deki Katoliklikle ilişkisini gösterir.

metre, metre sisteminde ve Uluslararası Birimler Sistemi'nde temel uzunluk birimi. 1791'de Fransız Bilimler Akademisi tarafından Paris'ten geçen meridyen dairesinin Kuzey Kutup noktası ile Ekvator arasındaki uzunluğunun 1/10.000.000'u olarak tanımlandı. Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler Bürosu 1889'da metreyi platin (yüzde 90)-iridyum (yüzde 10) alaşımından yapılmış ve

nin en çok kullanılan askatları arasındadır. Metrenin 1/1.000.000'una eşit olan ve mikron olarak da adlandırılan mikrometre (μm) ise mikroorganizmalar ve koloidal parçalar gibi mikroskopik nesnelerin boyutlarının ve çok küçük başka uzunlukların (örn. kızılötesi ışının dalga boyu) ölçülmesinde kullanılır.

metre sistemi, uzunluk birimi olarak metreyi, kütle birimi olarak kilogramı temel olan uluslararası onlu birim sistemi. İlk kez 1799'da Fransa'da kabul edilen metre sistemi günümüzde pek çok ülkenin resmi birim sistemidir.

1789 Fransız Devrimi geleneksel olarak kullanılmakta olan, belirli bir mantıksal temelden yoksun ve karmakarışık birimlerin yerine sistenli ve 10'un katlarına dayalı olarak düzenlenmiş birimlerin kabulüne ilişkin görüşlerin yaşama geçirilmesi için uygun bir ortam oluşturdu. Fransız Ulusal Meclisi 1791'de Fransız Bilimler Akademisi'ni karmakarışık durumdaki birimleri bir düzene sokmakla görevlendirdi. Yeni sistemin değişmez bir nitelikte olabilmesi için doğal bir fiziksel birime dayanması gerektiğine karar verildi. Akademi, Paris'ten geçen meridyen dairesinin Kuzey Kutup noktası ile Ekvator arasındaki bölümünün uzunluğunun 1/10.000.000'unu uzunluk birimi olarak kabul etti. Altı yıl süren ölçümler sonunda Barselona ile Dunkirk arasındaki meridyen yayının uzunluğu bulundu ve Yunanca *metron* (ölçme) sözcüğünden türetilerek metre adı verilen yeni birimin değeri belirlendi.

Metre sistemindeki bütün öteki birimler metreden türetildi: Ağırlık birimi gram, 1 cm³ suyun yoğunluğunun en büyük olduğu

1875'te Paris'te yapılan uluslararası bir konferansta Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler Bürosu'nun oluşturulmasına karar verildi. Aynı konferansta Metre Antlaşması kabul edildi ve Sèvres'de uluslararası standartların saklanacağı, standartların ulusal kopyalarının denetleneceği sürekli çalışacak bir laboratuvar kurulmasına karar verildi. Yaklaşık 40 ülkenin temsilcilerinin katıldığı Ağırlıklar ve Ölçüler Genel Konferansı altı yılda bir toplanmaktadır. Genel Konferans'ta seçilen 18 bilim adamı Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler Komitesi'ni oluşturmaktadır; bu komite Büro'nun yönetimin-den sorumludur.

Uzun bir süre, uluslararası metre ve kilogram prototipleri Yer üzerinde gerçekleştirilen ölçümler yerine laboratuvarlarda saklanmakta olan standartlara dayandırıldı; bunun temel nedeni, bu yöntemin daha pratik olmasıydı. Doğadaki ölçümlere dayanan ilk standart 1960'ta kabul edildi ve metre, kripton-86'nın tayfındaki turuncu-kırmızı çizginin dalga boyunun 1.650.763,73 katı olarak tanımlandı. 1984'te kabul edilen yeni tanıma göre metre, ışığın boşlukta 1/299.792.458 saniyede aldığı yol olarak belirlenmiştir. Kilogram ise Sèvres'de saklanan uluslararası prototipin kütlesi olarak tanımlanmıştır ve bu tanım günümüzde de geçerlidir.

Bilim ve teknolojiye uzunluk, ağırlık ve hacim gibi yalın fiziksel özelliklere oranla daha karmaşık niceliklerin (örn. basınç, güç, ısı direnç, magnetik akı) ifade edilmesi gerekir. Bu amaçla metre sistemine dayalı birim sistemleri oluşturulmuştur. Bunların belli başlıları santimetre-gram-saniye (CGS) ve metre-kilogram-saniye (MKS) birim sistemleridir. Bunlar kısaca SI olarak gösterilen Uluslararası Birimler Sistemi'nin(*) 1960'ta kabul edilmesine değin kullanılmıştır.

1875 Metre Antlaşması'nı imzalayan devletler arasında Osmanlı İmparatorluğu da vardı. Türkiye'de okka, dirhem, arşın gibi eski birimleri kaldıran ve metre sistemine geçmeyi öngören yasa 1 Nisan 1931'de kabul edildi.

metrik uzay, matematikte, üzerinde uzaklık fonksiyonunun tanımlanmış olduğu küme. Uzaklık fonksiyonu, kümedeki her öge çiftine bir sayı karşılık getiren bir fonksiyondur. Bu sayı, Eukleides uzayında tanımlanan uzaklığın özelliklerine benzer özellikler taşır; bir başka deyişle uzaklık fonksiyonu (d) her zaman pozitifdir ve kümedeki her x, y, z için $d(x,y) < d(x,z) + d(z,y)$ koşulunu sağlar. Bu koşul üçgen eşitsizliği olarak adlandırılır (bir üçgende herhangi bir kenarın uzunluğu öteki iki kenarın toplamından küçüktür).

Topolojideki açık altkümeler Eukleides düzlemindeki dairelere benzeşimli biçimde seçilerek herhangi bir metrik uzay bir topolojik uzaya dönüştürülebilir. Bir başka deyişle, her p noktası ve her r pozitif gerçekte sayısına karşılık gelen açık küme, $d(p,x) < r$ eşitsizliğini sağlayan bütün x noktalarının kümesi olarak alınır. Metrik uzayların önemli bir özelliği dizilerin yalnızca tek bir limit noktasının var olması anlamına gelen Hausdorff özelliğidir.

Uygun bir Hausdorff topolojik uzayını, uzaklık fonksiyonunun yukarıda belirtilen biçimde kullanılmasıyla ortaya çıkan açık kümelerin, özgün topolojinin açık kümeleriyle aynı olmasını sağlayacak biçimde bir metrik uzaya dönüştürme süreci metrikleme olarak adlandırılır. Hangi türden topolojik uzayların metriklenilebilir olduğunun belirlenmesi genel topolojinin önemli problemlerinden biridir.

Metre sistemi

birim	nicelik	birimin adı	simge
uzunluk		metre	m
alan		metrekare	m ²
		ar (100 metrekare)	a
hacim		metreküp	m ³
		ster (1 metreküp)	s
		litre	l
ağırlık		gram	gr
		metrik ton (10 ⁶ gram)	t
sıcaklık		Celsius	°C
kut ve askatları gösteren önekler			

önek	simge	birimin çarpılacağı çarpan	örnekler
eksa-	E	10 ¹⁸	=1.000.000.000.000.000.000
peta-	P	10 ¹⁵	=1.000.000.000.000.000
tera-	T	10 ¹²	=1.000.000.000.000
giga-	G	10 ⁹	=1.000.000.000
mega-	M	10 ⁶	=1.000.000
kilo-	k	10 ³	=1.000
hekto-, hekto-	h	10 ²	=100
deka-, deka-	da	10 ¹	=10
desi-	d	10 ⁻¹	=0,1
santi-, santi-	cm	10 ⁻²	=0,01
mili-	mm	10 ⁻³	=0,001
mikro-, mikro-	μ	10 ⁻⁶	=0,000001
nano-	n	10 ⁻⁹	=0,000000001
piko-	p	10 ⁻¹²	=0,000000000001
femto-	f	10 ⁻¹⁵	=0,000000000000001
atto-	a	10 ⁻¹⁸	=0,000000000000000001

* Metre sisteminin önekleri başka birçok birimde kullanılabilir. Örneğin desibel (0,1 bel), kilowatt (1.000 watt), megahertz (1.000.000 hertz).

standart olarak kabul edilen bir çubuk üzerindeki iki çizginin arasındaki uzaklık olarak yeniden tanımlandı. Işık dalgalarının ölçülmesi yöntemlerindeki gelişmeler metrenin hem tümüyle doğal, hem de daha kesinlikli ve başvurulması daha kolay bir standarda bağlanmasını olanaklı kıldı. Böylece metre, Uluslararası Birimler Sistemi'nin(*) uzunluk birimi olarak, belirlenmiş koşullar altında, kripton-86 atomu tayfındaki turuncu-kırmızı çizginin dalga boyunun 1.650.763,73 katı olarak tanımlandı (1960). Metrenin 1/100'üne eşit santimetre (cm) ve 1/1000'üne eşit olan milimetre (mm), metre-

koşullardaki ağırlığı olarak; hacim birimi litre ise 1 m³'ün binde biri olarak tanımlandı. 10'un 10'lu katları ve askatları için Yunanca'dan alınan önekler kabul edildi, bunlar piko'dan (10⁻¹²= trilyonda bir) tera'ya (10¹²=trilyon) kadar uzanıyordu. Bunlar arasında mikro (10⁻⁶=milyonda bir), mili (10⁻³=binde bir), santi (10⁻²=yüzde bir) ve kilo (10³=bin) önekleri gündelik yaşamda en çok kullanılanlardır. Özel olarak saklanan, platinden yapılmış metre ve kilogram örnekleri 1799'da Fransa'daki bütün ölçümler için yasal standart olarak kabul edildi.

metro, TUNEL olarak da bilinir, kent içinde ya da banliyölerle kent merkezi arasında toplu taşımacılıkta kullanılan elektrikli yeraltı treni. Metro yolları, yapım kolaylığı nedeniyle kentte cadde ve sokakların altına gelecek biçimde düzenlenir, kent merkezinden uzak yerlerde ise yerüstüne çıkar. Metroların genellikle birden çok vagonu bulunur.

İlk yeraltı treni önerisi 1843'te Thames Tüneli'nin açılmasından kısa bir süre sonra, Londra ulaşımını düzeltmeyi amaçlayan planın bir parçası olarak Charles Pearson tarafından ortaya atıldı. On yıl süren tartışmalardan sonra parlamento, Farringdon Sokağı ile Paddington'daki Bishop Köprü Yolu arasında kalan 6 km'lik bölümde bir yeraltı tren hattı yapılmasına karar verdi. Metropolitan adı verilen bu hattın yapım çalışmalarına 1860'ta başlandı. Burada "kaz ve ört" adı verilen bir yöntem uygulanıyordu. Bu yöntemde yol boyunca metro vagonlarının geçeceği büyüklükte bir hendek kazılıyor, bunun iki yanına duvar örülükten sonra üstü tuğladan bir tonozla örtülüyor, onun üstüne de yeniden yol yapılıyor. 10 Ocak 1863'te bu bölüm işletmeye açıldı. Vagonları, yakıt olarak kömür kullanan buharlı lokomotifler çekiyordu. Dumanının yol açtığı sıkıntılara karşın tünel ilk yıl 9.500.000 yolcu kapasitesine ulaşarak büyük bir başarı kazandı. 1866'da Londra kent yönetimi ile Southwark Metro Şirketi (sonradan City ve Güney Londra Demiryolu) kendi tünellerini yapmaya başladılar. Burada J. H. Greathead'in geliştirdiği bir yöntem uygulandı. Tüneller yapıların temelleri ya da yeraltındaki gaz ve su boruları tarafından engellenmeyecek kadar derinde açılıyordu. İlk tasarıya göre kablolu işletme uygulanacakken, aklıştan önce bu karar değiştirilerek elektrikli çalıştırma yöntemi-ne geçildi. 1890'da açılan bu ilk elektrikli tünelde bütün uzaklıklar için tek ücret uygulaması benimsenmişti. 1900'de Londra'ya gelen Charles Tyson Yerkes adlı ABD'li bir demiryolu yapımcısı, kentin tünel ağını genişletme ve daha önceki buharlı bölümleri de elektrikliye dönüştürme işini üstlendi. Londra metrosu I. ve II. Dünya savaşları sırasında hava saldırılarına karşı sığınak olarak da kullanıldı.

Londra örneğini başka kentler izledi. Budapeşte'de 1896'da 4 kilometrelik elektrikli bir tünel işletmeye açıldı. Kara Avrupa'sındaki bu ilk metroda, elektrikli trolleybus gibi tepedeki kablolardan kollarla alan tek vagonlar işliyordu. Tünel yapım yöntemlerinde de gelişme oldu, daha önce kullanılan tuğla tonozun yerini çelik kirişlerle oluşturulan düz atkılı örtüler almaya başladı.

Paris metrosunun 10 km'lik ilk bölümünün yapımına 1898'de başlandı. 1900'de açılan bu bölüm, mühendis Fulgence Bienvenue'nün geliştirdiği bir yöntem sayesinde görece çabuk yapıldı. Metro güzergâhı üstünde belli noktalarda düşey çukurlar kazılıyor, bunlarla istenen derinliğe inildikten sonra tünellerin iki yana doğru açılmasına başlanıyordu. Yerüstündeki yolların çalışmasını engellemeyen bu yöntem Paris'te hâlâ kullanılmaktaysa da, başka yerlerde pek benimsenmemiştir.

ABD'deki ilk metro Boston'da 1895-97 arasında açılan 2,4 km'lik tüneldi. Burada önce tramvay kullanılmış, daha sonra vagonlu trenlere geçilmişti. New York kentinde ise zamanla yeryüzünün en geniş metro ağı haline gelecek olan tünelin ilk bölümü 27 Ekim 1904'te açıldı. Philadelphia'da 1907'de, Chicago'da 1943'te metrolar çalışmaya başladı, Moskova metrosunun çekirdeği 1930'larda oluşturuldu. Kanada'da To-

ronto metrosu 1954'te işlemeye başladı. 1960'larda Montreal'de kurulan ikinci metroda da Paris'teki gibi lastik tekerlekli vagonların kullanılması benimsendi. Paris metrosu örnek alınarak oluşturulan México metrosunda (1969) ise yer altında ve üstünde giden karma bir tünel ağı kullanılmaya başladı. Güney Amerika'da ise Buenos Aires metrosu 1913'te işletmeye açıldı. Japonya'da Tokyo metrosu 1927'de, Kyoto'daki 1931'te, Osaka'daki 1933'te, Nagoya'daki 1957'de açıldı.

Bugün otomatik trenlerin tasarımında, yapımında ve işletilmesinde uzay ve bilgisayar teknolojilerinden yararlanılmakta ve bunlar yavaş yavaş çeşitli kentlerdeki metrolarda uygulanmaktadır. Bu tür metrolardan biri olan Londra'daki Victoria Hattı 1971'de kullanıma açılmıştır. Tam otomatik ilk metro San Francisco Körfezinde 1976'da çalışmaya başlayan Körfez Bölgesi Hızlı Ulaşımı (BART) olmuştur. Burada trenler tümüyle uzaktan işletilmekte, bilgisayarların yanılma olasılığı göz önünde tutularak da işlerinde birer makinist bulundurulmaktadır. ABD'nin başkenti Washington'daki otomatik metro da 1976'da işletmeye açılmıştır.

Türkiye'nin ilk metro hattı olan Tünel'in yapımına 1871'de başlandı. 601 m'lik bir yol izleyen tek hatlı, iki vagonlu Tünel 1874'te Karaköy'le Tünel semti arasında işlemeye başladı. Bu, Londra ve New York metrolarından sonra dünyanın üçüncü metro tüneliydi. Zamanla gözden düşerek kapatılan Tünel, 1971'de yeniden hizmete açıldı.

İstanbul'da yapılması planlanan metronun ön temel inşaatına 30 Eylül 1991'de Taksim'de başlandı. Dördüncü Levent'ten başlayıp Taksim üzerinden Cerrahpaşa'ya ulaşacak güzergâhın toplam uzunluğu 16,207 km'yi bulacaktır. Projeye göre tünellerin kazılmasının Şubat 1994'te, metronun da Ocak 1995'te tamamlanması öngörülmüştür. Ankara metrosunun kazısına ise 21 Temmuz 1991'de Kızılay'da başlandı. Kızılay'dan Batıkent'e ulaşacak metro güzergâhının toplam uzunluğu 14,636 km olacaktır.

Metro-Goldwyn-Mayer, Inc. (MGM), bir dönem dünyanın en büyük film şirketi olan kuruluş. Gücünün doruğunda olduğu 1930'lar ve 1940'larda sinema tarihinde hiçbir film şirketinin ulaşamadığı sayıda film yapan MGM, iş yaptığı yıldızlarla da ünlüydü. MGM ile çalışan ünlü sinema sanatçılarından başında Greta Garbo, Lon Chaney, Ronald Colman, Norma Shearer, Joan Crawford, Clark Gable, Jean Harlow, Katharine Hepburn, Spencer Tracy, Judy Garland, Elizabeth Taylor, Gene Kelly, Greer Garson ile Ethel, Lionel ve John Barrymore gelir.

MGM'nin temelleri, film yapımcısı ve işletmecisi Marcus Loew'ün 1920'de Metro Pictures Corporation adlı şirketi satın almasıyla atıldı. Şirket dört yıl sonra Goldwyn Pictures Corporation'la birleşti. 1925'te Louis B. Mayer Pictures da gruba katıldı ve Mayer 25 yıl boyunca grubun yöneticiliğini sürdürdü. Başlangıçta şirketin yapım sorumlusu bütün MGM filmleri üstünde değişiklik yapma yetkisine sahip olan Irving Thalberg'di. Şirketin başarılı filmleri arasında *Grand Hotel* (1932), *Büyük Otel*, *David Copperfield* (1935), *The Good Earth* (1937; *Toprak Ana*), *The Women* (1939; *Kadınlar*), *The Philadelphia Story* (1940; *Philadelphia Hikâyesi*), *Mrs. Miniver* (1942; *Bayan Miniver*), *Gaslight* (1944; *Işıklar Sönerken*) ve *The Asphalt Jungle* (1950; *Elmas Hırsızları*) sayılabilir. Ünlü destansı

filmleri de yapan MGM, 1935 ve 1962'de iki kez çekilen *Mutiny on the Bounty* (*Deniz Ejderü Denizde İsyan*) ile 1927 ve 1959'da iki kez çekilen *Ben Hur*'u gerçekleştirmiş, bağımsız yapımcı David O. Selznick'in *Gone with the Wind* (1939; *Rüzgâr Gibi Geçti*) filminin de yapımcılığına katılıp dağıtımculuğunu almıştı. Şirket ayrıca "Thin Man" (Hayal Adam), "Dr. Kildare" ve "Lassie" gibi popüler dizilere de imzasını attı. Ama MGM'ye asıl ününü kazandıran müzikal filmler oldu. Bazıları Amerikan müzikal sinemasının klasikleri sayılan bu filmler arasında *The Wizard of Oz* (1939; *Billur Kışkık Küçük Kızın Rüyası*), *For Me and My Gal* (1942; *İkimiz İçin*), *Meet Me in St. Louis* (1944; *Sensiz Olanam*), *The Harvey Girls* (1946; *İlk Vals*), *The Pirate* (1948; *Kara Şeytan*), *On the Town* (1949; *Denizciler Geliyor! Şen Denizciler*), *An American in Paris* (1951; *Paris'te Bir Amerikalı*), *Singin' in the Rain* (1952; *Yağmur Altında*), *The Band Wagon* (1953; *Asri Aşıklar/Büyük Gösteri*), *Kiss Me Kate* (1953; *Öp Beni*), *Silk Stockings* (1957; *İpek Çoraplar*) ve *Gigi* (1958) bulunuyordu. 1974 ve 1976'da iki bölüm olarak hazırlanan *That's Entertainment* (*İşte Eğlence*) adlı derleme film, bu müzikallerden seçilen parçalardan oluştu.

MGM 1960'larda televizyon programları yapmaya başladı. Şirketin sonraki filmleri arasında *Doctor Zhivago* (1965; *Doktor Jivago*) ve 2001: *A Space Odyssey* (1968; 2001: *Uzay Yolu Macerası*) sayılabilir. 1970'lerdeyse, varlıklarının bir bölümünü elden çıkardı, otel ve kumarhane işletmeciliğine girişti. 1973 sonrasında ise bir başka eski film şirketi olan United Artists Corporation ile çeşitli mali ilişkiler içine girdi.

metroloji, ölçüm bilimi. Üç temel nicelik olan uzunluk, kütle ve zamandan tüm öteki mekanik nicelikler (örn. alan, hacim, ivme ve güç) çıkarsanabilir. Kapsamlı bir ölçü sistemi, öbür üç temel nicelik olan sıcaklık, ışıma şiddeti ve elektromagnetik nicelikleri de kapsamak durumundadır.

Bir niceliğin ölçümü, bunun aynı türden başka bir sabit niceliğe olan oranını saptamaktır; bu sabit niceliğe, bu tür niceliğin birimi denir. Birim, herhangi bir standart malmemeye ya da doğal olguya dayalı olarak tanımlanan soyut bir kavramdır. Örneğin metre sisteminde standart uzunluk, belirli bir metal çubuk üzerindeki iki çizginin arasındaki uzaklık olarak tanımlanmıştır (1889-1960); ama bugün bu, belirli türden bir atomun belirli koşullar altında saldırdığı ışığın belirli sayıdaki dalgaboyuna eşdeğer olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bak. metre sistemi.

metronom, müzigin temposunu belirtmeye yarayan araç. Gerçekte ilk kez Felemenkli Dietrich Nikolaus Winkel (y. 1776-1826) tarafından yapılmışsa da, onun rakibi Johann Nepomuk Maelzel'e (1772-1838) mal edilir, hatta Maelzel metronomu (MM) olarak onun adıyla anılır.

Metronom, iki yana salınan bir metal çubukla, çubuğun hareketini sağlayan ve elle kurulan bir yaydan oluşur. Alt ucuna yakın bir yerinden bir pimle metronom gövdesine tutturulmuş olan metal çubuk, salınırken belli bir noktada "tak" sesi çıkarır. Çubuğun, pimin altında kalan kısa bölümünde sabit, üstteki uzun bölümünde ise hareketli iki ağırlığı vardır. Metronomun gövdesinde rakamlar ve müzikteki tempo

terimlerinin yer aldığı bir cetvel bulunur. Metronom, çubuğun üstündeki ağırlık rakamların karşısına gelecek biçimde yukarı aşağı kaydırılarak istenen tempoya ayarlanır. Rakamlar, çubuğun dakikada kaç salınım yapacağını, dolayısıyla kaç "tak" sesi çıkaracağını gösterir. Örneğin ağırlık 112 rakamına ayarlandığında, 1 dakikada 112 tak sesi duyulur. Bir müziğin notasının üstünde, örneğin "MM ♩ = 60" yazısı varsa, bu, müziğin temposunun 1 dakikada altmış tane ikilik nota geçecek bir hızda olduğunu gösterir. Başka bir anlatımla bu müzikteki ikilik nota değerinin süresi, dakikanın altmışta biri (yani 1 saniye) demektir.

Metronom piramit biçiminde bir kasa içinde korunur. Ayrıca cep metronomları ve elektrikli metronomlar da yapılmıştır. Metronomlar bazen müzik aleti olarak da kullanılmıştır. Örneğin Macar György Ligeti 100 metronom için *Poème symphonique* (1962; *Senfonik Şiir*) adlı bir beste yapmıştır.

metropolit, Katolik, Ortodoks ve Anglikan kiliselerinde, kilise eyaletlerinin başı. Metropolit unvanını başlangıçta, Roma İmparatorluğu'na bağlı eyaletlerin ana kentinde (metropolit) oturan ve eyalet sınırları içinde kalan toprakların dinsel yönetimini üstlenen piskoposlar taşırdı. Bu unvanı resmi belgelerine geçirdiği bilinen ilk konsil Nikaia (İznik) Konsili'yd (325). Bu konsile, kilise örgütlenmesinde metropolitin konumu kesin sınırlarıyla belirlendi.

Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte, sivil eyalet örgütlenmesini model alan kilise eyaletleri oluştu. Bu eyaletlerin başında bulunan metropolitlerin yardımcı piskoposlarından her biri, eyalet içindeki piskoposluk bölgelerinden birini yönetirdi. Bu sistem önemli bir değişikliğe uğramaksızın günümüzde de sürmektedir. Eyalet sinodlarını toplantıya çağırıp başkanlık eden metropolit, yardımcı piskoposlarıyla birlikte piskopos atamalarında başlıca rolü oynar.

Slavca konuşulan Ortodoks kiliselerinde metropolit unvanı, özerk kiliselerin başkanları ile birkaç önemli piskoposluk için kullanılır. Rumca konuşulan Ortodoks kiliselerindeyse bütün piskoposluk bölgesi yöneticilerine yardımcılardan ayrı olarak bu ad verilir. Batı'da ortaçağ Katoliklik tarihinde, özellikle 9. yüzyıldan sonra papalığın merkezleşmesi çerçevesinde metropolitlerin yetkileri yavaş yavaş ortadan kalktı. Papa tarafından önde gelen metropolitlere verilen başpiskoposluk unvanı ruhani anlamlar kazandı, metropolit unvanıysa özellikle dünyevi yetkiyle özdeşleştirilmeye başladı. Bu ayrım Katolik Kilisesi'nde hâlâ geçerlidir, İngiltere Kilisesi'ndeysse metropolit ve başpiskopos unvanları eşanlamdardır. Ayrıca bak. başpiskopos.

Metropolit Operası, New York kentindeki seçkin opera kuruluşu, 22 Ekim 1883'te Gounod'nun *Faust* operasıyla açılmış, o zamandan beri sahnesine hep seçkin şarkıcıları çıkarmasıyla ün yapmıştır. Henry E. Abbey'nin yönetimindeki ilk gösteri sezonunun 600 bin dolar zararla kapanmasından sonra yönetim orkestra şefi Leopold Damrosch'a, daha sonra da onun yerine şef ve besteci Walter Damrosch'a ve rildi. Metropolit'in "Altın Çağı" olarak anılan 1898-1903 arasında yöneticilik yapan Maurice Grau dünyanın her yerinden en parlak sanatçıları getirtti.

1903-08 arasındaki yönetici Heinrich Conried, Wagner'in *Parsifal*'ının ve Richard

Strauss'un *Salome*'sinin sahnelenmesini gerçekleştirdi. *Parsifal*, Almanya'daki Bayreuth dışında ilk kez sahneleniyordu, *Salome* ise izleyicileri o kadar şaşkınlığa uğrattı ki, sahneden kaldırıldı. Giulio Gatti-Casazza'nın 25 yıllık genel yönetmenliği sırasında haftalık radyo yayınlarına başlandı.

1934-50 arasındaki genel yönetmen Edward Johnson'un yönetiminde ABD'li besteci ve sanatçılar özendirildi. Onun ardından görev getirilen Rudolf Bing, sahnelemede yenilikler yaptı ve Metropolitan'da Siyah şarkıcıları ilk kez izleyici karşısına çıkardı. Ayrıca Metropolitan'ın ilk televizyon gösterimini de gerçekleştirdi ve kuruluşun turne topluluğunu oluşturdu. 1966'da opera New York kentindeki Lincoln Sahne Sanatları Merkezi'ne taşındı. 1972'de Bing görevden çekilince onun yerine eskiden Stockholm Operası'nun başında olan Göeran Gentele getirildi. Gentele, aynı yılın sonlarında bir otomobil kazasında ölünce 1973'te bu görevi Schuyler G. Chapin getirildi; 1975'te de onu Anthony Bliss izledi.

Metropolitan Sanat Müzesi, ABD'de, New York kentinin en büyük ve en zengin sanat müzesi. Aynı zamanda, bu alanda dünyanın en önemli müzelerinden biridir. 1870'te kurulduktan iki yıl sonra halka açıldı. 1880'de ise Central Park'ta yer alan bugünkü binalarına taşındı. Tazanmını William Morris Hunt'ın yaptığı, 1902'de tamamlanan ana binaya sonradan bazı yapılar daha eklendi. Eskiden Wall Street'te bulunan US Branch Bank'ın yıkılan binasının mermer cephesi (1823) korunarak, 1924'te inşa edilen Amerikan Sanatları Bölümü binasında kullanıldı. 1975'te Lehman kanadını, 1978'de de Michael C. Rockefeller ile Sackler kanatlarını ve yapılmış öngörülen bir Avrupa kanadını tasarlamış olan Kevin Roche, John Dinkeloo ve ortakları 1980'de, eski bölümü çepeçevre saran yeni Amerikan Sanatları Kanadını inşa ettiler.

Metropolitan Sanat Müzesi'nde mimari, heykel, resim, çizim, baskı, cam, seramik, dokuma, metal işi, mobilya, müzik aletleri, silah ve zırh koleksiyonları vardır. Eski Mısır, Babil, Asur, Uzakdoğu, Yakındoğu, Eski Yunan ve Roma, Avrupa, Kolomb öncesi Amerika, Yeni Gine ve Amerika sanatından örneklerin sergilendiği müzede, yalnızca belli dönemlere ayrılmış salonlar da bulunur. Müzeye bağlı bir Kostüm Enstitüsü ile bir Gençlik Müzesi vardır. 1964'te inşa edilen Thomas J. Watson Kütüphanesi'nde sanat ve arkeoloji konularında dünyanın en zengin başvuru koleksiyonu bulunmaktadır.

Hem Central Park'taki bölümlerde, hem de Fort Tryon Parkı'ndaki The Cloisters adlı bölümde ortaçağ Avrupa sanatının ürünleri sergilenir. 1938'de açılan The Cloisters, ortaçağ manastırlarıyla kiliselerinden alınma parçalarla inşa edilmiştir.

metropolit alan, METROPOL, METROPOLIS ya da BÜYÜKŞEHİR olarak da bilinir, banlı-yöleriyle, uydur yerleşmelerile bir büyük kentin ekonomik ve toplumsal etkisi altındaki çevre arazisinin tümü. Eski Yunanca'da, "ana kent" anlamına gelen terim, büyük bir yerleşme ile ona bağımlı küçük yerleşim birimleri düşünülerek oluşturulmuştur. Tokyo-Yokohama Metropolitan Alanı örneğinde olduğu gibi bazen birden fazla büyük yerleşme ya da Londra metropolit alanı örneğindeki gibi bir ana kent ile çevresindeki ilçeler (borough) söz konusu olabilir. ABD'de kullanılan "metropolit" istatistiksel alan" (MSA) deyiminden ya nüfusu en az 50 bin kişi olan bir yerleşme ya da 50 bin kişilik bir yerleşme ile birlikte toplam nüfusu 100 bini bulan

"kentleşmiş alanlar" anlaşılır. Kentleşmiş alanlarda nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 390-400 kişi kadardır.

Metsu, Gabriel, METZU olarak da yazılır (d. Ocak 1629, Leiden - gömülüşü 24 Ekim 1667, Amsterdam, Felemenk), günlük yaşamdan sahneleri betimleyen Felemenkili ressam.

Leidenli bir ressamın oğluydu. Resim yapmayı Leiden'de öğrendi; bir süre orada çalıştıktan sonra 1650'de Amsterdam'a yerleşti. Önceleri dinsel konulu resimler yaptı. Ama bunların kendi doğasına uymadığını anlayınca ilgisini pazaryerlerine, ev içi sahnelerine yöneltti. En çok tanıyan yapıtları "Müzik Dersi", "Resam ve Karısı" (Metropolitan Sanat Müzesi, New York) ve "Düet"tir (Ulusal Galerisi, Londra).

Metternich (Prens), Klemens, Almanca tam adı KLEMENS WENZEL NEPOMUK LOTHAR, FÜRST VON METTERNICH-WINNEBURG-BEILSTEIN (d. 15 Mayıs 1773, Koblenz, Trier başpiskoposluğu - ö. 11 Haziran 1859, Viyana), Avusturyalı tutucu devlet adamı. Napoléon'u yenilgiye uğratan ittifakın oluşmasına

Metternich, Anton Graff'ın sıyah beyaz tebeşir çizimi, y. 1803-05; Oymabaskı Koleksiyonu, Dresden, Almanya
Staatliche Kunstsammlungen, Dresden, Almanya

katkıda bulunmuş ve Viyana Kongresi'ni (1814-15) toplayarak Avusturya'yı yeniden Avrupa'nın önde gelen devletlerinden biri durumuna getirmiştir.

Ren kökenli eski ve soylu bir aileden gelen Metternich, 1788'de Strasbourg Üniversitesi'ne girerek diploması öğrenimi gördü. 1790'da Strasbourg'dan ayrılarak Mainz Üniversitesi'ne geçti. 1801'de Dresden'deki Saksonya sarayına elçi atandı. 1803'ten sonra Berlin'de elçi olarak bulundu.

1806'da Avusturya elçisi olarak Fransa'ya gönderildi. 1809'da Fransa'ya savaş açılmasında önemli rol oynadı. Avusturya'nın ağır yenilgisiyle sonuçlanan Wagram Çarpışması'ndan sonra elverişli bir barış için görüşme operisi Napoléon tarafından geri çevrildi.

İmparator I. Franz tarafından dışişleri bakanlığına atanmasından (8 Ekim 1809) altı gün sonra Fransa'yla ağır koşullar içeren Schönbrunn Antlaşması imzalandı. Avusturya'ya soluk alma fırsatını sağlayacak bir adım olarak, Napoléon'un I. Franz'ın kızı Maria-Louisa (Marie-Louise) ile evlenmesini sağladı. Böylece bitkin düşmüş ve borca batmış olan Avusturya, Napoléon'un baş düşmanlarından biri olmaktan çıktı.

Metternich, Napoléon'a karşı genel bir Alman ayaklanması başlatma gibi görüşlerinden zamanla vazgeçti. Her türlü halk hareketine karşı duymaya başladığı tepki, çokuluslu devlet yapısını statükocu bir yaklaşımla korumaya yönelmesine yol açtı. Öte yandan dış politikada Avrupa'da güç dengesi öğretisinin en kararlı savunucusu

durumuna geldi. Napoléon'un 1812'de giriştiği Rus seferinde uğradığı bozgunun ardından Metternich, sıkı bir tarafsızlık politikası altında Avusturya'nın gizlice silahlanmasını sağlayacak bir tutum benimsedi. Ama bir süre bu tarafsızlık politikasına katılan Saksonya'nın 1813'te yeniden Fransa'nın safına geçmesi ve Napoléon'un Bautzen'de Rus ve Prusya ordularını yenmesi üzerine, Fransa'ya karşı hemen savaşa girme düşüncesinden bütünüyle uzaklaştı. Ardından Fransa, Rusya ve Prusya arasında bir ateşkes için arabuluculuk yaptı. Bununla birlikte Avusturya'nın Prusya ve Rusya ile imzaladığı Reichenbach Antlaşması'nda (24 Haziran 1813), Napoléon'un önerilen barış koşullarını reddetmesi durumunda Fransa'ya savaş açma yükümlülüğünü üstlendi.

1813 yazında Fransızlarla yürütülen barış görüşmelerini ustaca yönlendirerek, silahlanmayı sürdürmek için biraz daha zaman kazandı. Sonunda Avusturya siyasal ve askeri konumunu güçlendirmiş olarak Ağustos 1813'te Fransa'ya savaş ilan etti. İmparator Franz Ekim 1813'te Metternich'e prenslik unvanı verdi.

Metternich, savaş sırasında gelecekteki Prusya-Rusya tehlikesine karşı Güney Almanya devletlerini yanına çekmeye çalışmış, bu amaçla Fransa'ya cephe almaları durumunda, Ren Konfederasyonu'yla elde ettikleri konumun korunacağına ilişkin güvenceler vermişti. Napoléon'un 'Waterloo' da bozguna uğramasından ve tahttan çekilmesinden sonra ise Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılması yolundaki önerilere kararlılıkla karşı koydu. Ama birinci Paris Antlaşması (30 Mayıs 1814) Güney Almanya devletlerine yalnızca gevşek bir konfederasyon oluşturma hakkını tanıdı.

Metternich'in Avusturya'yı eski gücüne kavuşturma çabaları, Viyana Kongresi'yle (Eylül 1814-Haziran 1815) doruğuna ulaştı. Kongrenin Viyana'da yapılması bile, onun için başlı başına bir zaferdi. Avrupa'da kurulacak yeni düzen konusunda çok net düşünceleri olan Metternich, öncelikle Avusturya'nın önderliğinde Almanya ve İtalya'yı içine alacak iki ayrı konfederasyonun oluşturulmasını savunuyordu. Almanya için babadan oğula geçecek bir imparatorluk unvanı yaratılmasını, Almanya'nın batı sınırını koruma işini Avusturya ve Prusya'nın ortaklaşa üstlenmesini öngörüyordu. Bunların yanı sıra İngiltere'nin de desteğini alarak, Fransa'yı Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak ayakta tutmayı hedefliyor, ayrıca Rusya ve Prusya'nın topraklarını genişletmesini, özellikle Prusya'nın Saksonya'nın tamamını ele geçirmesini önlemeyi amaçlıyordu.

Metternich bu planlarında ancak kısmen başarılı olabildi. Franz'ın kararlı biçimde karşı çıkması nedeniyle Almanya imparatorluk tasarısı sonuçsuz kaldı. İtalya Konfederasyonu gerçekleşmedi. Haziran 1815'te çerçevesi çizilen Alman Konfederasyonu ise Bavyera'nın uzlaşma önerisi doğrultusunda gevşek bir federal yapıya dayandırıldı. Avrupa ile ilgili konularda ise Metternich'in görüşleri ağır bastı. Fransa öteki büyük devletlerle eşit bir statü elde etti. Prusya'nın Saksonya üzerinde hak iddiaları en alt düzeye indirildi. Rusya'nın toprak taleplerinin önüne geçildi. Böylece Prusya ve Rusya'nın yükselişi Avusturya, İngiltere ve Fransa'nın oluşturduğu cepheyle önleildi.

Metternich'in büyük devletler arasında yarattığı yeni denge, uzun süreli bir Avrupa düzeni getirdi. Bir başka başarısı da Alman Konfederasyonu içindeki konumunu güçlendirmesiydi. Avusturya'nın yeniden inşası bütünüyle İmparator II. Joseph'in merkezi-

yetçi ve mutlakıyetçi çizgisi doğrultusunda yürütüldü. Metternich birçok yararsız karşı çıkıştan sonra bu çizgiye teslim oldu. Gene de liberal ve milliyetçi çevrelerin merkezi parlamento talebini bastırmada Tirol ve Galiciya'da olduğu gibi eski *dier*'leri canlandırma yolunu tuttu.

Metternich'in bu politikası ve 1816'da açılan *Bundestag*'ı (Federal Meclis) devrimci düşüncelere karşı bir set olarak kullanma çabası, giderek büyüyen güçlüklerle karşılaştı. Bavyera ve Baden 1818 yazında meşrutî monarşiye dayalı anayasaları yürürlüğe koydu. 1819'da oyun yazarı August von Kotzebue'nin öldürülmesi ile Bavyera ve Baden meclislerinin açılış oturumlarının olaylı geçmesi, Metternich'i önünü alamadığı liberal akımları boğmaya yöneltti. Öncelikle Prusya'nın liberal gelişmelere karşı tutum almasını sağlayan Metternich, Alman prenslerini de sorunlarıyla baş başa bırakarak, onları liberal muhalefete karşı Avusturya'nın yardımını istemeye zorlayacak bir "bekle gör" politikası izledi. Bakanlar düzeyindeki Karlsbad (bugün Karlovy Vary) ve Viyana konferanslarında (1819-20), Güney Alman devletlerinin yeni anayasalarının yürürlükten kaldırılması için çalışmak yerine, kendisine güçlükler çıkaran *Bundestag*'ın çalışmalarını kısıtlamakla yetindi. Bu kurumu devre dışı bıraktıktan sonra, Alman prenslerinin ortak çıkarlarını önde tutmaya başladı. Zamanla Metternich'in bakış açısını benimseyen prensler, Avusturya'nın konfederasyon içindeki başlıca dayanağı durumuna geldi.

Metternich'in Aix-la-Chapelle (1818), Troppau (1820), Laibach (1821) ve Verona (1822) kongreleri aracılığıyla büyük devletler arasında geliştirmeye çalıştığı uyum ve işbirliği havası, İngiltere'nin devrimci hareketlere müdahale politikasından vazgeçerek İspanyol Amerika ve Balkanlar'daki ayaklanmaları desteklemesiyle dağılmaya başladı. I. Aleksandr'ın ölümünden (1825) sonra Metternich'in Rusya üzerindeki etkisi azalmaya başladı. Prusya da Avusturya'nın Alman Konfederasyonu'ndaki egemenliği nedeniyle olumsuz bir tavra yöneldi. Ama 1830'da Fransa'daki Temmuz Devrimi'ni Belçika, Polonya ve Almanya'daki ayaklanmaların izlemesi, Metternich'in öngörülerini doğruladı. Avusturya, Prusya ve Rusya yeniden birlikte hareket etme konusunda anlaşmaya vardı.

Metternich'in Avusturya şansölyeliğine (25 Mayıs 1821) getirildikten sonra ülkenin işlerinde elde ettiği güçlü konum, Franz Anton von Kolowrat'ın 1826'da içişleri bakanlığına ve devlet konseyi başkanlığına atanmasıyla önemli ölçüde zayıfladı. Katı merkeziyetçiliğe dayalı yapıya karşı çıkan Franz Anton, imparator üzerinde büyük nüfuz kazandı. Devlet işlerindeki etkisi giderek azalan Metternich, zekâca geri olan Ferdinand'ın tahta çıkmasından (1835) sonra naiplik görevini yürüten devlet konseyinde yer alarak kısa bir süre konumunu sağlamıştı. Ama konseydeki iki arşidükü yanına çeken Franz Anton'un yeniden ipleri eline geçirmesiyle yetkileri dışişleriyle sınırlandı. Birçok kararda doğrudan rol olmamasına karşın, geri planda kalmayı kendine yediremeyerek bu kararların sorumluluğunu üstlendi. Böylece baskının ve gericiğin nefret edilen bir simgesi durumuna geldi. 1848'de yükselen devrimci dalganın ilk kurbanı olarak 13 Mart'ta istifa etmek zorunda kaldı. Ardından İngiltere'ye sürgüne gönderildi. 1851'de Viyana'ya döndü ve sekiz yıl sonra öldü.

Metuşelah, METHUSHAEL olarak da bilinir, Eski Ahit'in Tekvin kitabında (5:27) 969 yıl

yaşadığı öne sürülen kral. Tekvin'de, Metuşelah'ın soyağacıyla ilgili dağınık ayrıntılar dışında hiçbir bilgi yoktur. Adem'le Havva'nın Kabil'den yüz yıl sonra doğan çocukları Şit'in dördüncü kuşaktan torunu, Lamech'in babası ve Nuh'un büyükbabasıdır. Eski Ahit'e göre yiğit bir soydan gelen Metuşelah'ın atalarının tümü, 365 yaşında ölen babası dışında, 895-962 yıl yaşamıştır.

Metuşelah adı Tekvin dışında Eski Ahit'te yalnızca I. Tarihler'de (1:3) geçer. Burada Saul'un soyundan geldiği belirtilir. Yeni Ahit'te Luka İncili'nde (3:23-28) bir kez anılır. Burada, Hz. İsa'nın babası olduğu sanılan Yusuf'un soyu 75 kuşak geriye götürülür. Böylece Yusuf'un, Davud ve Saul, İbrahim ve İshak, Yakup ve Metuşelah aracılığıyla Şit ve Adem'in soyundan geldiği öne sürülür.

Metz, Fransa'nın kuzeydoğusunda Lorraine planlama bölgesindeki (*région de programmation*), Moselle ilinin (*département*) merkezi kent. Strasbourg'un kuzeybatısında, Moselle ve Seille ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir bölümü yeniden inşa edilmiş ve önemli ölçüde genişletilmiştir.

Kentin adı *Mediomatrici* adlı bir Gal kabilesinden gelir. *Mediomatrici*lerin ken-

Metz kentinde Alman Kapısı, Fransa
P. Sakou-Shostal/EB Inc

dilerine başkent yaptıkları kent, Romalılar tarafından tahkim edildi. 3. yüzyılda Hristiyanlaştırıldı. 4. yüzyılda ise piskoposluk bölgesi yapıldı. 5. yüzyılda Hunlar tarafından yağmalandıktan sonra Frank egemenliği altına girdi. 843'te, Frank topraklarının I. Ludwig'in üç oğlu arasında paylaşımı sırasında Lothringen'in (bugün Lorraine) başkenti yapıldı. Ortaçağda Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu içinde özgür bir kent olarak hızla gelişti. 1648'de imzalanan Vestfalya Barışı'yla Fransa'ya bırakıldı. 16. yüzyıldaki Reform hareketinden sonra Protestan olan Metz, bu nedenle Katoliklerin saldırı tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Ama Fransa kralı II. Henri (hd 1547-59) Katolik olmasına karşın kenti savunmaya karar verdi ve 1552'de kenti kuşatan Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'a başaıyla karşı koydu.

1870-71 Fransız-Alman Savaşı sırasında sonuçsuz kalan bir çarpışmanın ardından Metz'e çekilen Fransız birlikleri 54 günlük bir kuşatmadan sonra Almanlara teslim olmak zorunda kaldılar. I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden Fransa'ya bağlanan Metz, II. Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından işgal edildi ve 1944'e değin Alman işgali altında kaldı.

Metz içinden geçerken birçok kola ayrılan Moselle Irmağı kıyılarında güzel gezinti yerleri vardır. Gotik Saint-Étienne Katedrali, 12. yüzyıldan kalma iki kilisenin tek bir

yapıda birleştirilmesinden oluşur. Katedral 13. ve 14. yüzyıllardan kalma pencere vitraylarıyla olduğu kadar, ressam Marc Chagall ve Jacques Villon'un yaptığı çağdaş vitraylarıyla da ünlüdür. 13-15. yüzyıllar arasında inşa edilen ve II. Dünya Savaşı'ndaki çarpışmalarda kısmen yıkılan eski kent kapısının (Alman Kapısı) burçları son derece etkileyicidir. Gal-Roma döneminden kalma yapılar 1935'te ortaya çıkarılan Roma hamamında sergilenmektedir.

Nancy-Lüksemburg demiryolu hattı üzerinde bir kavşak noktası olan Metz, aynı zamanda büyük bir karayolu ve otoyol ağının merkezidir. Kanallarla akışı düzenlenmiş Moselle Irmağına egemen bir noktada yer alan kent, Lorraine'deki demir madenleriyle Moselle kömür madenlerinin yakınındadır. Başlıca sanayi ürünleri otomobil, elektrikli ve mekanik donanım, gıda maddeleri (bira, konserve) ve işlenmiş tüttürdür. Nancy'yle birlikte Lorraine ekonomik planlama bölgesinin merkezi olan Metz aynı zamanda, Fransa'da planlı kalkınma merkezleri olarak seçilmiş sekiz metropoliten (*métropole d'équilibre*) biridir. Nüfus (1990) belediye, 123.920.

Meulen, Adam Frans van der (v. 11 Ocak 1632, Brüksel, Flandre - ö. 15 Ekim 1690, Paris, Fransa), barok üsluptaki savaş resimleriyle tanınan Flaman ressamı.

Flaman okulundan, savaş resimleriyle tanınmış Pieter Snayers'in öğrencisiydi. Charles Le Brun'un önerisi üzerine Maliye Bakanı Jean Colbert onu 1666'da XIV. Louis'nin savaş ressamı olması için Paris'e çağırdı. Flandre seferlerinde (1667) yaptığı resimler Louis'nin çok hoşuna gidince van der Meulen'in bundan sonra bütün seferlerde krala eşlik etmesine karar verildi. Meulen Gobelins fabrikası için Louis'nin askeri başarılarını betimleyen pek çok duvar halısı deseni de yaptı.

Meunier, Constantin (Emile) (d.12 Nisan 1831, Etterbeek - ö. 4 Nisan 1905, Ixelles, Belçika), toplumsal gerçekçi üslupta çalışan heykeltarihi ve ressam. Sanat yaşamına heykeltarihi olarak başladıysa da 1857'den 1884'e değin yalnızca resimle uğraştı. İşçilere ilk resimlerinden beri yakın bir ilgi beslediği görülüyordu. Özellikle Borinage'daki madencileri, Anvers'teki tersane işçilerini, metal işçilerini ve kadın işçileri konu edindi. 1882'de Belçika hükümetinin desteğiyle İspanya'ya gitti. Orada daha çok dinsel temalı resimler yaptı. Belçika'ya döndükten sonra, resimlerinde egemen olan toplumsal temaları heykeltarihi de uygulamaya başladı. "Madende Gaz Patlaması"nda (1887) görüldüğü gibi, konusuna anlayış ve saygıyla eğilmesi yapıtlarına siyasal olmaktan çok evrensel bir nitelik kazandırıyordu. En önemli çalışmaları "Tersane İşçisi" (1905) adlı heykeli ve 1930'da Brüksel'deki Trooz Meydanı'na dikilen büyük bir grup heykeli olan "Emek Anıtı"dır.

Meurthe-et-Moselle, Fransa'nın kuzeydoğusunda, Lorraine planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Eski Meurthe ve Moselle illerinden oluşan 5.235 km²'lik bir alanı kaplar. Güneyde Vosges ili, kuzeyde de Belçika ve Lüksemburg ile çevrilidir. Orta kesiminde Moselle Irmağı vadisi yer alır. Genelde ormanlık ve tepelik olan yüzeyi güneybatıda 370 m'ye, kuzeydoğuda da 660 m'ye kadar yükselir. İlin kuzey şeridi Briey demir cevheri havzasının büyük bölümünü ve Longwy demir cevheri havza-

sının ağır sanayi tesislerini barındıran vadilerini içine alır. Bu yöre Fransa'nın toplam demir-çelik üretimini oluşturan büyük bir bölümünü sağlar. Demir cevheri kaynaklarının giderek tükenmesi nedeniyle, yörede otomotiv sanayisinin geliştirilmesi planlanmaktadır. İli batı-doğu doğrultusunda geçen Ren-Marne Kanalı'nın çevresindeki Dombasle-sur-Meurthe kaya tuzu yatakları gelişmiş bir kimya sanayisine temel oluşturur.

İlde genel olarak karasal iklim egemendir; kışlar çok soğuk, yazlar da sıcak geçer. Ormanlık önemli bir gelir kaynağıdır. Başlıca tarım ürünleri tahıl, pancar ve patatestir. Yerel pazarlara et ve süt ürünleri sağlamak için yürütülen sığır besiciliği giderek yaygınlaşmaktadır. Bölgedeki geleneksel sanayiler arasında Nancy'de biracılık, Bacarat'da cam ürünleri ve Pont-à-Mousson'da da demir boru imalatı sayılabilir. İl toprakları Nancy, Briey, Toul ve Lunéville ilçelerine (*arrondissements*) ayrılır. Lunéville'de Versailles'den esinlenerek yapılmış güzel bir 18. yüzyıl sarayı vardır. Nüfus (1991 tah.) 711.500.

Meuse, Fransa'nın kuzeydoğu kesiminde, Lorraine planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Eski Lorraine'in bir bölümüyle Champagne'in küçük bir kesiminden oluşan 6.220 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeydoğuda Belçika'yla 13 km'lik bir sınırı vardır. İli boydan boya aşan Meuse (Maas) Irmağı, derin bir vadide akarak Commercy'yi geçtikten sonra, orta kesimdeki eski kale kenti Verdun'un içinden akar. Marne Irmağının kolu olan Ornain Irmağı, güneybatıda ilin yönetim merkezi Bar-le-Duc'ten geçer. Ren-Marne Kanalı'nın bir bölümü Ornain Vadisini izler. Bar-le-Duc'un kuzeyinde, batı sınırı boyunca uzanan ormanlık Argonne Tepelerinden doğan Aisne Irmağının kolu Aire, Meuse'den tepelik ve ormanlık bir arazi şeridiyle ayrılır. Meuse'nin doğu kıyısını izleyen ve yüksekliği 400 m'yi aşan Meuse Yükseltile-ri, I. Dünya Savaşı sırasında yoğun çarpışmalara sahne olmuştur. Yükseltilerin doğu yamacı, komşu Meurthe-et-Moselle iline kadar uzanan engebeli Woëvre Ovasına bakar.

İlin uzun ve soğuk kışlarla belirlenen sert bir iklimi vardır. Tepeler ormanlarla kaplıdır. Ekenomi sığır besiciliği ile tahıl ve hayvan yemi üretimine dayanır. Korunaklı yamaçlardaki üzüm bağlarının çoğu yerini erik ve kayısı bahçelerine bırakmıştır. İldeki ilçe (*arrondissement*) merkezleri Bar-le-Duc, Commercy ve Verdun'de kurulu metal eşya ve gıda fabrikaları dışında yeni gelişen küçük ölçekli sanayi kuruluşları da vardır. Nüfus (1991 tah.) 195.900.

Meuse-Argonne Çarpışmaları, I. Dünya Savaşı'nın sonundaki bir dizi çarpışma (26 Eylül - 8 Kasım 1918).

Almanların Temmuz 1918'de Marne'dan çekilmelerinin ardından, General Ferdinand Foch ve İtilaf Devletleri Yüksek Komutanlığı, sarsılmış durumdaki Alman ordularına karşı aynı anda başlayan ve tek bir hedefe yönelen bir dizi saldırı başlatmaya karar verdi. Saldırlardan ilki Meuse Vadisinde, Mézière-Sedan demiryolu kavşağına doğru düzenlenen ortak harekât oldu. Harekât sırasında Amerikalılar Meuse Irmağının, Fransızlar ise Argonne'un batısına doğru ilerlediler. General John Pershing'in 26 Eylül'de Montfaucon'a düzenlediği ilk baskın sırasında Amerikan birlikleri, Fransızların 1914 ve 1915'te alamadıkları stratejik bir tepesi ele geçirdiler. Saldırıları birbiri ardına püskürtülürken çok sayıda kayıp verildi. Kuşatılan altı ABD

bölüğü, ancak 77. Tümen'in birkaç gruptan sonra kurtarılabildi. Çarpışmanın 11. gününde çevrildiklerini anlayan Almanlar tutuk düşmemek için geri çekildiler. Bu sırada Fransızlar Aisne Dövizliklerinde ilerlemeye devam ediyordu.

Argonne'un öteki kesimlerinde çarpışmalar ekim ayı boyunca bütün şiddetle sürdü. General Erich Ludendorff sonunda geri çekilme emri vermek zorunda kaldı (14 Kasım). Dört gün sonra İtilaf kuvvetleri Sedan'a ulaştı ve demiryolu hattını keserek Hindenburg Hattı'nı yaradı. İtilaf kuvvetlerinin son saldırısından önce 11 Kasım'da ateşkesin ilan edilmesiyle çarpışmalar sona erdi.

Meuse Irmağı, Latince MOSA, Flamanca MAAS, Felemenkçe MAAS. Fransa'da Langres Platosundaki Pouilly'den doğan, genelde kuzeye doğru akarak Belçika ve Hollanda topraklarından geçtikten sonra Kuzey Denize döken büyük ırmak. Uzunluğu 950 km olan Meuse Irmağının Fransa topraklarında kalan bölümü, Saint-Mihiel ile Verdun arasında dik yamaçlı ve yer yer derin bir vadidir. Charleville-Mézières'den sonra ise dar bir vadi içinde kıvrılarak Ardenes'i geçer. Givet'de Belçika sınırını aşar. Burada soldan Sambre Irmağını aldıktan sonra doğuya, Liège'e doğru döner. Bu kesiminde doğal bir su yolu oluşturan Meuse Irmağı, yörede sanayinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Liège'de derinleşen ve daralan ırmak, platonun tepe noktalarından 137 m aşağıda kalır. Daha sonra kuzeye döner ve Hollanda'daki Maastricht'ten Belçika'daki Maaseik'e kadar, Hollanda-Belçika sınırını çizer.

Hollanda'daki Venlo'dan sonra yavaş yavaş batıya döner ve deniz düzeyine kadar alçalır. Burada, biri Kuzey Denize'ne bağlanan Hollanda Boğazına, öbürü Ren Irmağına bağlanan Waal Irmağına karışan iki kola ayrılır. Waal Irmağı da, Gorinchem yakınında ikiye bölünür. Güneydeki kolu Hollanda Boğazına girerken, kuzeydeki kola (Oude Maas) Ren'in kuzey kolu olan Lek Irmağıyla birleşir.

Batı Avrupa'nın en önemli su yollarından biri olan Meuse hemen tümüyle ulaşılabilir. Maastricht yöresinde tekneler kuzeybatı doğrultusunda Albert Kanalı aracılığıyla Anvers'e kadar, Juliana Kanalı aracılığıyla ise Meuse Irmağının güneyine kadar olarak Hollanda'nın güney kesimlerine kadar ilerleyebilirler. Meuse ve kanallarında küçük yük gemileri ve mavnalarla yoğun biçimde taşımacılık yapılır.

mevacib bakı. ulufe

mevali, tekili MEVLA. İslam ülkelerinde özgür bırakılmış kölelere verilen ad.

Kölelik kurumunun varlığını sürdürdüğü dönemde Arap toplumunda özgür insanlarla köleler arasında bir ara tabaka oluşturan mevaliyeye ilişkin kuralları gelenekler oluşmuştu. Özgür bırakılan köle, eski sahibinin akrabası sayılır, onun, kabilesinin ya da kentinin adıyla anılırdı. Mevalinin ıtk, akd ve rahm olmak üzere başlıca üç türü vardı. Esir ya da köleyken özgür bırakılan kişiye ıtk mevası denirdi. Akd mevası bir kişi ya da topluluğun, bir başka kişi ya da topluluğun hizmetine, korumasına girmesiyle oluşurdu. İslamdan önce Medine'deki Yahudi kabileler, Arapların Evs ve Hazrec kabileleriyle yaptıkları anlaşma gereğince bu tür mevali arasına girmişlerdi. Rahm mevası ise bir kabilenin bir mevladan kız alarak akrabalık kurmasıyla gerçekleşirdi. Mevalinin aileyle kurduğu yakınlığı asıl akrabalıktan (karabet-i sahiha) ayırmak için bu tür

akrabalıklara karabet-i gayr-i sahiha denirdi. Mevla, köle gibi alınıp satılamazdı; ama evlilik ve miras konularında özgür insanların ve gerçek akrabaların haklarından da eksiksiz yararlanamazdı. Buna karşılık suç işlediğinde yarı ceza uygulamasına tabi tutulurdu. Eski sahipleri itk mevlasının malına vâris olur, ama itk mevlası onların malına vâris olamazdı. Rahm mevlası hem mevrus (kendisine vâris olunan) hem de vâris olabilir, ama akd mevlası ne mevrus, ne de vâris olabilir. Hulefa-yı Raşidin Dönemi'nde fetihler sırasında ele geçirilen esirlerin özgür bırakılması sonucunda mevali sayısı hızla arttı. Emeviler döneminde mevali toplumsal bir sınıf niteliğini kazandı. Emeviler, ele geçirdikleri bölgelerdeki bütün insanları ve zamanla Arap olmayan bütün toplulukları mevali saymaya başladılar. Bu politika, Arap olmayan Müslümanların Emevilere karşı ayaklanmasına yol açtı ve mevali, halifelüğün Abbasilere geçmesinde önemli rol oynadı. Abbasiler döneminde yönetim ve askerlik alanlarında büyük etki ve güç kazandı. İslam bilginlerinin büyük çoğunluğu da mevali arasından geliyordu. Osmanlılar döneminde kölelik ve cariye kurumu sürdüğü için mevali sayısı çok yükselmekle birlikte eski önemini yitirdi.

Mevar minyatür okulu, Hindistan'da, Racasthan eyaletindeki Hindu Mevar (Udaipur) Prensliği'nde gelişen okul. Racasthani üslubunda ürünler veren 17. ve 18. yüzyıl

Krişna'nın Govardhana Dağına kaldırılmasını canlandıran bir Mevar okulu minyatürü, 18. yy; özel koleksiyon
P. Chandra

Hint minyatürünün en önemli okullarından biridir. En tipik özellikleri parlak renklerle, dolaysız ve duygusal bir anlatımdır. Yapıldıkları yer ve tarihleri belirtilmiş yapıtlar çok olduğu için, Mevar minyatürleri konusunda Racasthani üslubundaki başka resimlerden daha kapsamlı bilgi edinilebilmektedir. En erken tarihli örnekler, eyaletin ilk merkezlerinden biri olan Çavand'da yapılmış 1605 tarihli bir *ragamala* (müzik makamları) dizisinde yer alan minyatürlerdir. Bu anlatımcı ve canlı üslup, bazı değişikliklerle, 1680'lere değin varlığını sürdürmüştür, bu tarihten sonra daha çok Babürlü etkisi öne çıkmıştır. Önde gelen ilk ressamlarından biri Sahibdin'dir.

Mevar minyatür okulu 18. ve 19. yüzyıllarda da varlığını sürdürmüştür, bu doğrultuda pek çok yapıt üretilmiştir. Dinsel temalar eskisi gibi bu dönemde de sık sık ele

alınmış, ama hükümdar portreleri ve saray yaşamının canlandırıldığı sahneler de ağırlık verilmiştir.

mevduat bankası, TİCARET BANKASI olarak da bilinir, tasarruf sahiplerine birikimleri karşılığında faiz ya da kâr payı veren mali kurum. Mevduat bankalarının yanı sıra tasarruf ve kredi sandıkları ile bazı ülkelerdeki posta tasarruf sistemleri ve belediye bankaları da benzer işlevleri yerine getirir. Ama yalnızca mevduat bankaları vadesiz mevduat kabul eder. Posta tasarruf sistemleri ile Avrupa'daki birçok tasarruf kurumundaki birikimler devlet güvencesi altındadır; bu birikimler genellikle devlet tahvillerine ya da devlet güvencesi taşıyan başka menkul değerlere yatırılır.

İlk mevduat bankaları, genellikle orta ve düşük gelir gruplarını tasarrufa özendirmek vb amaçlarla kuruldu. İtalya'da belediyelere bağlı mevduat bankaları, yerel yönetimlerin rehin kuruluşlarının gelişmesiyle ortaya çıktı. Hollanda'da yerel mevduat bankaları 1783'te kurulan bir hayır cemiyetinin çabalarıyla oluşturuldu; ilk banka 1817'de açıldı. Aynı dönemde Almanya'da da özel mevduat bankaları gelişti; bunların ilki 1778'de Hamburg'da açıldı. İngiltere'de ilk mevduat bankası 1810'da yoksul bir yörenin rahibi tarafından kuruldu ve mütevelli mevduat bankalarına öncülük etti. ABD'de de ilk bankalar, 1800'lerin başlarında yardım amaçlı, kâr hedefi gütmeyen kuruluşlar olarak ortaya çıktı. Türkiye'de bankaların büyük çoğunluğu mevduat bankası olarak işlev görmektedir. Ayrıca bak. banka.

mevduat karşılıkları, mevduat bankalarının, topladıkları mevduatın geri ödenebilmesinin güvencesi olarak merkez bankasına yatırdıkları ya da saklı tuttukları karşılıklar. Bu ilkeyi benimseyen bankacılık sistemlerinde bankalar ancak, toplam mevduatın belirli bir oranı olarak saptanan bu karşılıkların dışında kalan mevduatları kredi ya da yatırım yoluyla gelir sağlamak üzere kullanabilirler. Mevduat karşılıkları oranı, ekonomideki para arzını denetlemek amacıyla kullanılan bir politika aracı olarak da işlev görür. Bankaların mevduat karşılığı bulundurulması ilk kez ABD'de yasal olarak zorunlu kılınmıştır. Bankaların, kredilerini tahsil ederek, kısa vadeli tahvil satarak ya da merkez bankasından nakit borçlanarak bazı aktiflerini hızla nakde çevirebilmesi, mevduat karşılıkları sistemine ek bir dayanıklılık kazandırır.

Türkiye'de bankaların Merkez Bankası'na yatırmak zorunda oldukları mevduat münzam karşılıkları oranı Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenir.

mevduat sertifikası, sahibinin bankada belli bir miktarda mevduatı bulunduğunu gösteren belge.

Vadesiz mevduat sertifikaları, istendiği anda faizsiz olarak paraya çevrilebilir. Bunlar ağırlıklı olarak işadamları tarafından ihalelerde teminat ya da niyet belgesi olarak kullanılır; bir borca karşılık münzam teminat olarak da gösterilebilir. Vadeli mevduat sertifikaları ise faiz geliri getirir ve ancak belli bir tarihte ya da o tarihten sonra paraya çevrilebilir. Mevduat sertifikalarının faiz oranları, genellikle isme yazılı mevduat hesaplarının faiz oranlarından daha yüksektir. Vadeli mevduat sertifikasını sertifikanın süresi dolmadan paraya çevirmek isteyen tasarruf sahibi, faiz gelirinden vazgeçer. Bu tür sertifikalar 1960'ların başlarından bu yana önemli bir tasarruf aracı durumuna gelmiştir. Her iki tür mevduat sertifikası da genellikle alınıp satılabilir ya da devredilebilir, ama çek karşılığı olarak kullanılamaz.

1968'de çıkarılan sterlin değerli mevduat sertifikaları, İngiltere Merkez Bankası'nın (Bank of England) kontrolü altındadır. ABD'de, sadece bazı mevduat sertifikaları alınıp satılabilir, devredilebilir ve borca karşılık teminat olarak kabul edilir. Mevduat sertifikalarına uygulanacak faiz tavanlarını ABD hükümeti belirler. Türkiye'de mevduat sertifikası kullanımı 1980'de başlamıştır.

Mevdudi, tam adı MEVLÂNÂ SEYYİD EBU'L-ALÂ EL-MEVDUDİ (d. 25 Eylül 1903, Evtengâb - ö. 22 Eylül 1979, Lahor), Pakistanlı düşünür ve siyaset adamı.

Medrese öğrenimi gördü, ayrıca özel öğretmenlerden ders aldı. On altı yaşında gazeteciliğe başlayarak muhabirlik ve yayın yönetmenliği yaptı. Haydarâbâd'da yayımlanan *Tercümanü'l-Kuran* adlı aylık derginin yönetimini üstlenmesiyle yaşamında yeni bir dönem başladı. 1941'de Cemaat-i İslami örgütünü kurdu. Hindistan'ın bölünmesinin (1947) ardından Pakistan'da bir İslam devleti kurulması için mücadeleye girişti. Cemaat-i İslami aracılığıyla etkin bir kamuoyu oluşturdu; böylece Kurucu Meclis İslamcı niteliği ağır basan bir tasarıyı benimsedi. 1956'da Pakistan'ı bir İslam cumhuriyeti olarak tanımlayan yeni anayasa onun önerilerini de içeriyordu. Bu gelişmelerden cesaret alan Mevdudi, Cemaat-i İslami'yi siyasal partiler arasındaki iktidar yarışına soktu, ama beklentilerinin tersine etkinliği ve saygınlığı sarsıldı. 1953, 1961 ve 1964'te tutuklanarak hapsedildi. 1953'te idam cezası kamuoyunun tepkisi sonucunda hafifletildi. Siyasal etkinliğini sağlık nedenleriyle Cemaat-i İslami'nin önderliğinden ayrılmasına (1972) değin sürdürdü.

Mevdudi din, felsefe, bilim, sanat, siyaset ve ekonomi alanlarında yüzü aşkın yapıt vermiştir. Bunlar arasında en önemlisi 1986'da aynı adla yedi cilt olarak Türkçede de yayımlanan *Tefhimü'l-Kur'an* adlı tefsiridir. Türkçeye çevrilen öbür yapıtları arasında, *İslam'da İhya Hareketleri* (1967), *Kur'an'a Göre Dört Terim* (1972, 1984), *İslam'da Hükümet* (1971), *Hilafet ve Saltanat* (1980), *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım* (1983), *Günümüzde İslam* (1985), *Kur'an Açısından Kadın* (1974, 1985), *İslami Hareketin Ahlaki Esasları* (1986), *Faiz* (1966, 1985), *Cihad* (1968, 1986), *İslam Nazarında Doğum Kontrolü* (1986) ve *İslami Hareketin Dinamikleri* (1989) sayılabilir.

meviza (Arapça vaaz: "öğüt"); ahlaki ve dinsel söylev ya da konferans. İslam dünyasında iki tür meviza kitabı yazılmıştır. Bunlardan biri vaazın yöntemini konu alır söyleneceklerin sırasını; dinleyenlerin ruhsal durumunu, ortama göre konuşmanın yolunu vb örneklerle anlatır. Bunlar daha çok öğüt verici dinsel kitaplardır. Asıl önemli meviza kitapları ise vaaz konularına hatlarıyla anlatan yapıtlardır. Bunlarda konular âyet, hadis, vecize, atasözü, beyit vb ile zenginleştirilir; sözün daha etkili olabilmesi için vaazın söyleniş biçimi belirtilir. Ünlü vaizlerin ya da deneyimli din adamlarının yazdığı mevizalar edebi açıdan fazla değer taşımaz. Şair ve bilginlerin hazırladığı öğretici meviza kitapları arasında ise Arap edebiyatında Takrîzi Taküyüddin Ahmed'in (ö. 1442) *Kitabü'l-Mevizâ* (1854; 2 cilt) ve Türk edebiyatında Nâzî'nin *Mevizatü'n-Nüfus*'u sayılabilir.

mevla (Arapçada "efendi", "sahip"), MEVLA olarak da bilinir, Müslümanlar tarafından genellikle Tanrı anlamında kullanılan terim. İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde

de, örneğin Fas'ta ve Kuzey Afrika'nın başka kesimlerinde kralların, sultanların ve öbür soyluların, Ortadoğu'da ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde ise bilginlerin ve dinsel önderlerin adlarına eklenen bir onur unvanı olarak da kullanılır. Terim Kuran'da, Tanrı'yı nitilemek için ve "sahip" anlamında geçer. Ama mevla sözcüğü, kaynağı bilinmeyen bir anlam kaymasıyla İslam ülkelerinde özgür bırakılmış köleleri adlandırmak için de kullanılmıştır (bak. mevali).

Mevlânâ bak. Celaleddin Rumi (MEVLÂNÂ)

Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı, Konya'da kent merkezinde, içinde Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin mezarının da bulunduğu Mevlevi dergâhı. 1925'te çıkan yasa uyarınca bütün tekke ve zaviyelerle birlikte kapatılmış, müze olarak düzenlendikten sonra ertesi yıl yeniden açılmıştır. 1954'te bir kez daha düzenlenmiş, adı da Mevlânâ Müzesi olarak değiştirilmiştir. Dergâhın, dış yeşil renkli çinilerle kaplı ünlü türbesi 1274'te Anadolu Selçuklular döneminde yapılmış, 1397'de Karamanoğulları döneminde geniş çaplı bir onarımla oldukça değiştirilmiş, dilimli yüksek kışnağı ile konik kûlahı da bu onarımda eklenmiştir. II. Bayezid döneminde iç bezemeleri yenilenirken, Yeşil Kubbe'nin çinileri de Kütahya çinileriyle değiştirilmiştir.

Mevlânâ ile oğlu Sultan Veled'in gök mermerden sandukalarının bulunduğu türbeye üç yönden (doğu, kuzey ve batı),

Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı, Konya
Anadolu Yapıncılık Arşivi

üzzerleri küçük kubbelerle örtülü mekânlar eklenmiştir. Burada 65 tane sanduka yer alır. Bunlardan altı tanesinde Horasan erenleri diye anılan ve Mevlânâ ile birlikte Konya'ya gelen dervişlerin yatmasına inanılır. Türbeden, ceviz üstüne gümüş kaplamalı, iki kanatlı bir kapıyla geçilen kubbeleri Tilavet Odası bugün müzenin Hat Dairesi'dir. Burada çeşitli Osmanlı hattatlarının yapıtları sergilenmektedir.

Tilavet Odası'nın yanında mescidin dört kubbeli son cemaat yeri bulunur. Mescit, I. Süleyman (Kanuni) döneminde yaptırılmış, kare planlı, tek kubbeyle örtülü bir yapıdır.

Burada da bugün müzenin, zikir tepsiileri, mum makasları, şamdanlar, gülâbdan gibi dergâha ait çeşitli eşyanın sergilendiği bir bölümüdür.

Türbenin kuzeyinde yer alan semahane I. Süleyman döneminde yapılmıştır. Planı kareye yakındır ve üzeri bir kubbeyle örtülüdür. Burada na't körsüsü, mutrib hücresi, kadın ve erkek ziyaretçiler için ayrı ayrı mahfiller bulunmaktadır. Bugün içinde çeşitli halılar, metal eşya, ağaç işleri, Mevlevi çalgıları ve Mevlânâ'nın olduğuna inanılan giysiler sergilenmektedir.

Dergâhın batısında yer alan kubbeyle örtülü, her biri ocaklı derviş hücreleri ve mutfak, kölliye III. Murad döneminde eklenmiştir. Mutfak, çilehane ile sema talim yerini de içerir. Bu bölüm de müzenin Osmanlı yazıtları, halı, kumaş ve Mevlevi mutfak pavyonları olarak kullanılmaktadır.

Avluda, Yeşil Kubbe'nin bitişiğindeki Çelebi Dairesi dergâh şeyhlerinin konukları için yapılmış bir bölümdür. Bugün burada Hemdem Said Çelebi'nin kurduğu Müze İhtisas Kitaplığı yer almaktadır. Kitaplık Mevlânâ ve Mevlevilik konularında, 1.500'ü yazma olmak üzere 5.500 kitabı içerir.

Dergâhın avlusunda gök mermerden bir sadırvandan başka, Hürrem Paşa'nın ve ikisi de Karaman beylerbeyi olan Hasan ve Sinan paşalarının kiler başta olmak üzere, beş tane türbe yer alır.

Mevlevi ayini, AYIN-I ŞERİF olarak da bilinir, Mevlevihanelerde mutrib adı verilen müzik topluluğunun seslendirdiği sözlü yapıttır. Sözleri genellikle Mevlânâ'nın Farsça *Meşnevî*'sinden alınmıştır. Bazı ayinlerde başka şairlerin metinleri de kullanılmıştır. Bu metinler arasında Arapça ve Türkçe şiirler de vardır. Çeşitli yerlerinde terennüm denen saz paylalarının ya da aranağmelerin yer aldığı yapıtlara semazenler eşlik eder.

Bir Mevlevi ayini, her birine selam denen dört bölümden oluşur. Birinci selam, çoğunlukla devrirevan usulüyle ölçülür. Bu nedenle bu usule Mevlevi devrirevanı da denir. Birinci ve ikinci selam arasında, devrirevan usulünde bir aranağme bulunabilir. İkinci selamın usulü her zaman evferdir. Bu selam, devrikebir usulünde başlayan üçüncü selama, bazan evfer usulünde bir aranağmeyle bağlanır. Üçüncü selamın ilk bölümü, aynı melodilerle okunan iki kıtadan oluşur. Bu bölümün sonunda aksaksemai usulüne geçilir. Bu usuldeki bir aranağmeden (bazı ayinlerde bu aranağme, bir sazsemaiden alınmış, bazılarında da özel olarak bestelenmiştir) sonra, Mevlevi ayinlerinin en renkli, en melodik ve en uzun bölümü olan yürüksemai usulüyle ölçülmüş beyitlere geçilir. Bütün ayinlerde, Sultan Veled'e atfedilen "Ey ki hezar afezin bu nice sultan olur" dizesiyle başlayan yürüksemai bölümünde, saz paylaları birbirinden ayrılan ve usulün farklı bir biçimde kullanıldığı alt bölümler vardır. Üçüncü selamın sonuna doğru gittikçe hızlanan tempo, dördüncü selamın birdenbire başlayan ağır temposuyla karışık olur. Dördüncü selam da, ikincisi gibi evfer usulündedir. Bazı ayinlerde bu iki selamın melodileri aynıdır. Dördüncü selamdan sonra son peşrev ve son yürüksemai adı verilen enstrümantal parçalar çalınır. Son peşrev, dindışı bir peşrev olabilir; ama alışılmıştan çok daha hızlı çalınır. Dindışı müzikten alınarak bir ayine eklenen bu peşrevlerden bazısının, Mevlevi dergâhlarına özgü birer versiyonu olmuştur. Zeki Mehmed Aga'nın *Ferahfeza Peşrevi*' ile Gazi Giray Han'a atfedilen *Acemaşiran Peşrev* bunlara örnektir. Bu son peşrevler,

hangi usulde bestelenmiş olursa olsun, herada düyek usulüne uyarlanarak çalınır.

Mevlevi ayinleri, Türk tasavvuf müziğinin en uzun ve sanat değeri en yüksek yapıtlarıdır. Hatta sanat değerleri pek çok dindış yapıttan üstün olan ayinler de vardır. Türkiye parlak örnekleri arasında, bestecisi bilinmeyen *Pencğâh Ayin*, bestecisi bilinen İsmail Dede Efendi'nin *Hüzzam*, *Saba* ve *Ferahfeza* ayinleri, Zekâi Dede'nin *Suzidil* ve *Saznak* ayinleri, Hüseyin Fahreddin Dede'nin *Acemaşiran Ayin*'i sayılabilir.

Mevlevi müziği, Mevlevihanelerde, sema sırasında icra edilen müzik.

Büyük ölçüde tek sesli ve çalgı eşlikli bir koro müziği olan Mevlevi müziği, Türk tasavvuf ya da tekke müziğinin en gelişmiş dalını oluşturur. Başlıca formları naat, taksim, Mevlevi ayini, peşrev, son peşrev, son yürüksemai ve niyaz ilahisidir. Dindış müzikteki bütün makamlar kullanılmıştır. En sık rastlanan usuller devrikebir, devrirevan, evfer, yürüksemai, aksaksemai, düyek ya da ağır düyek'tir. Mevlevi dergâhlarında, mutrib adı verilen ses ve çalgı topluluğu, ayinhanlarla sazendelerden kuruludur. Kullanılan başlıca çalgılar ney, kudüm, rebap ve haliledir. 19. yüzyılın sonlarında mutrib tambur, kemençe, kanun gibi çalgılar da katılmıştır.

Bir sema ayini, aynı zamanda bir ayinhan olan naathanın okuduğu *Naat-ı Mevlânâ* ile başlar. Bu yapıt, Mevlânâ'nın Hz. Muhammed'i öven bir şiiri üzerine, İtrî tarafından rast makamında ve usulsüz olarak ya da usulsüz gibi bestelenmiştir. Sonra çoğunlukla mutribin yöneticisi olan neyzenbaş bir taksim yapar. Bunu özel olarak bestelenmiş ya da ender olarak dindışı müzikten alınmış bir peşrev izler. Bu peşrev, semaya katılan semazenlerin hırkalarını çıkarmaları süresince tekrarlanır, son semazen de hırkasını çıkarınca kudümzenbaşının çok sert vurularla verdiği işaret üzerine, nerede kalmış olursa olsun kesilir. Sonra neyzenlerden bir kısa bir taksim yapar, bunu baş taksimin, peşrevin ve ikinci taksimin makamında başlayan bir Mevlevi ayini izler. Ardından bu ayinin dördüncü selamındaki makamdaki bir son peşrev ve son yürüksemai gelir. Son olarak da mutribdeki herhangi bir sazende (özellikle de daha önce taksim yapmamış bir neyzen) son taksimi yapar. Şeb-i Arus'ta (17 Aralık) yapılan sema ayinlerinde, son taksim segâh makamında bitirilir ve ilk bölümü "Şem-i ruhuna cismimi pervâne düşürdüm" dizesiyle başlayan ve devrirevan usulüyle ölçülen, ikinci bölümü de yürüksemai usulünde olan ve nakaratında "Sema safa, câna şifa, ruha gıdadır" sözleri yer alan Niyaz ilahisi okunur. Son olarak da Segâh Son Yürüksemai çalınır. Bu sıralama 19. yüzyılda biçimlenmiştir; daha önceleri nasıl olduğu konusunda kesin bilgi yoktur.

Repertuvarda, bir Mevlevi dergâhında en az bir kez icra edilmiş 50 dolayında Mevlevi ayini vardır. Bunlardan bestecisi belli olmayan en eski üç tanesine "beste-i kadim" adı verilir. Mevlevi dergâhları, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda pek çok usta bestecinin yetiştiği, son derece canlı birer müzik merkezi olmuştur. Mevlevi müziğine büyük katkıları olan besteciler arasında İtrî, Hammamizade İsmail Dede Efendi ve Zekâi Dede anılabilir.

Mevlevihane, Mevlevi dergâhı. Genellikle harem, selamlık, semahane, türbe, mescit, meydan, mutfak ve derviş hücrelerinden oluşur. Şeyhin ailesi ile birlikte oturduğu harem, öbür bölümlerden uzakta bulunur ve dışarıya açılan ayrı bir kapısı vardır.

Selamlık, konukların şeyhle görüştükleri, gerektiğinde ağırlandıkları bölümdür. Birkaç odadan oluşan bu bölümde bir kahve odası ile meydanca hücreleri de bulunur. Mescit, ya semahaneyle bitişiktir ya da yakın bir yerdedir. Meydan-ı şerif de denen meydan, hücrelerin yakınında yer alan büyük bir mekandır. Sabah namazlarından sonra burada toplanarak murakabe ve mukabele yapılır. Semahane, genellikle aynı bir yapıdır ve çoğu kez türbe ile aynı çatı altında düzenlenir. Türbeye bitişik bir de rûrbedar odası bulunur. Hücreler mutfak bölümüne yakın, bir koridor üzerinde, tek kişilik odalardır. Çileyi bitiren derviş ve dedeler bu hücrelerde kalırlar.

Mevlevihaneler genellikle kent dışında yapılırdı. Kapıları, ramazan ayı dışında akşam ezanı ile kapanır, sabah ezanında yeniden açılana değin içeriye girilip çıkılmazdı. Kapı görevlisi dervişe bevab dede denirdi. İlerde Mevlevilerin sayısına göre bir ya da birkaç Mevlevihane olurdu. En çok Mevlevihane İstanbul'daydı. Bunlar Galata (Kulekapısı), Yenikapı, Kasımpaşa, Bahariye ve Üsküdar Mevlevihaneleriydi.

Mevlevilik, Cemaleddin Rumi'nin (Mevlânâ) düşüncelerini temel alan tarikat. 15. yüzyılda Konya ve çevresinde yaygınlaşan Mevlevilik 17. yüzyılda bütün Anadolu'ya ve İstanbul'a da yayılmıştır.

Cemaleddin Rumi(*) tarikat kurallarına uymadığı gibi kendisine bağlananlar için de

buyuran nefsi (nefs-i emmare) ancak mürşit öldürebilir.

Mevlevilikte başlıca tarikat ayini semadır (ayin-i şerif). Belli kurallar içinde ve müzik eşliğinde yapılan semadan başka diğer telkinî, tac ve hırka giyme, halvet, tarikata giriş ve halifelik de belli kurallara bağlanmıştır. Zikir telkininde şeyh, mürşidi önüne oturtturak elini tutar, bütün günahlardan sakınacağına ilişkin söz alır, kelime-i tevhidî okur, yüksek sesle telkin eder, mürşit de aynı sözün yineler. Telkin bittikten sonra şeyh, dünya ile ilgisini kestiğini simgelemek üzere mürşidin saçından birkaç kul keser. Halvet, başka tarikatlarda okluğu gibi 40 gün süren kesintisiz riyazet ve ibadet biçiminde değil, tekkede hizmet biçiminde uygulanır. Halveti tamamlayan kişi derviş adıyla anılır.

Mevlevilikte tac ve hırka giydirmeye işi küçük bir törenle yapılır. Tac giyecek mürşit başını açarak şeyhin önüne oturur, başını şeyhin dizlerine dayar. Şeyh, Mevlevî şeyhlerinin silsilesini okur, arkasından Tanrı'dan mürşidi fakirlik yolunda başarılı kılmasını, başına manevi bir tac ihsan etmesini diler, taci giydirir, Fatiha Suresi'ni okuyarak dua eder. Hırka ise ayakta giydirilir. Mevlevî şeyhlerinin silsilesi ve Fatiha Suresi yeniden okunur, dua edilir, hırka giydirilir.

Mevlevilikte, şeyh tarafından halvetten çıkmış derviş ve dedelere verilen halifelikün üç türü vardır: Suret-i hilafet, herhangi bir kimseye bir tekkenin yönetimini üstlenmesi amacıyla verilir; bu tür halifeler irtısla yetkilî değildir. Mana-yı hilafet, tasavvufî eğitimin aşamalarını bilenlere insanları aydınlatma amacıyla verilir. Hakikat-i hilafet, doğrudan insanları aydınlatma ve şeyhlik yetkisi veren halifeliktir; şeyhliği boş olan tekkelere bu halifeler şeyh olarak atanır.

Mevleviliğin, kişinin tasavvufî yolculuktaki durumuna göre çeşitli aşamaları vardır. İlk sırada Mevlevilerin büyük çoğunluğunu oluşturan muhibler yer alır. Muhib, Mevlevî geleneğine sükke (Mevlevî külahı) giyerek tekbir ettirip yola giren, ama dervişliğe ikrar vermemiş kişidir. İkinci aşamada bulunan dervişlere dede adı verilir. Bir tekkeyi yönetmek, muhib ve derviş yetiştirmek yetkisi bulunan şeyhler üçüncü aşamada yer alır. En yüksek aşamada ise halifeler bulunur.

Mevleviliği merkezî olarak temsil eden tekke şeyhliğinin Sultan Veled'den sonra babadan oğula ya da ailenin büyüğüne geçmesi geleneği vardır. Bu gelenek gereğince şeyhlik makamına oturan kişiye çebebi denmiş, zamanla merkez tekke şeyhliği çebebilik olarak anılmaya başlamıştır. Başlangıçta şeyhlik makamında oturan kişinin atadığı çebebler daha sonra dedelerin onayıyla, ardından da padişah iradesiyle atanmışlardır.

Türkiye'de en yaygın ve etkili tarikatlardan olan Mevlevilik, diğer tarikatlara gibi 13 Eylül 1925 tarihli bir yasayla yasaklandı. Ertesi yıl Cemaleddin Rumi'nin Konya'daki türbe ve dergâhı müze olarak yeniden açıldı. Günümüzde her yıl aralık ayında Konya'daki dergâhta daha çok turistik amaçla Mevlevî ayini yapılır.

mevleviyet, Osmanlı Devleti'nde 300 ve 500 akçe gündelikli kadılara verilen ilmiye rütbesi. Bu aşamalıdaki kadılara molâ(*) denirdi. Ayrıca bak. kadı.

mevlid, Arap ve Türk edebiyatlarında, Hz. Muhammed'in doğumunu ve kısaca yaşamını övgüyle anlatan yapıt. Dinsel Türk müziğindeki doğaçlama türlerinden biri de bu adla anılır.

Mevlidler çoğu zaman mesnevi biçiminde düzenlenmiş, halkın anlayabileceği yalın bir

dille yazılmıştır. İslamın ilk dönemlerinden başlayarak yazılan wyot, semâ ve magâzı türü yapıtlarda mevlid içerikli bölümler yer almışsa da bu alandaki ilk özgün yapıt Ebu'l-Cevâd'ın (ö. 1200) *Mevlidü'n-Nebî* adlıdır. Aynı dönemde Muhyiddin Arabî (ö. 1240) *Mevlidü'l-Celâli ve'l-Kuhâni*, Ebu'l-Kasım-ı Sebti (ö. 1203) *Dürri'l-Münazzam fi Mevlidü'n-Nebiyi'l-Muazzam*, İbn Dihye (ö. 1235) *Kıtabu'l-Fenâir fi Mevlidü'l-Sirâci'l-Münir*, Zemzekani (ö. 1272) *Mevlidü'n-Nebî* adlı yapıtları kaleme almışlardır. Bunları el-Bekrî (ö. 1295) ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 1429) mevlidleri izlemiştir.

İlk Türkçe mevlid Süleyman Çelebi'nin(*) 1409-10 yıllarında kaleme aldığı *Vesiletü'n-Necat*'tır. 730 beyitten oluşan *Vesiletü'n-Necat*'tan çok sayıda mevlid yazarı etkilenmiş ve yapıt birçok dile çevrilmiştir. Türk edebiyatında *Vesiletü'n-Necat* dışında, ancak 64'ü sayılabilecek 200 kadar mevlid yazıldığı söylenir. Bunlar arasında Hamdullah Hamdi'nin Ahmedîye'si ile Şemseddin Sivânî'nin *Mevlidü'l-dil*, edebiyat ve tasavvuf açısından önemlidir. Mevlidler (Türkiye'de *Vesiletü'n-Necat*) Hz. Muhammed'in doğum günü olarak kutlanan Mevlid kandilinde(*) ve dinsel törenlerde makamlı okunur.

Bu törenlerin başında önce Kur'an'dan bir bölüm okunur. Bunu, mevlidin "bahar" adı verilen ve doğaçtan makamlı okunan bölümleri izler. Her birini başka bir mevlidhanın okuduğu baharlar arasında çeşitli dualar ya da ilahiler okunabilir; tören uzun bir duayla sona erer.

Vesiletü'n-Necat 17. ve 18. yüzyıllarda bazı müzikçilerce kısmen ya da bütünüyle bestelemişse de bunlar neredeyse unutulmuştur. Ama birçok mevlidhanın belli bölümleri, birbirine benzer ezgilerle okunması, bu ezgilerin eski bestelerden kalmış olabileceğini düşündürmektedir. 20. yüzyıl bestecilerinden Kemal Batanay, *Vesiletü'n-Necat*'ın 600 beytini bestelemişse de bu beste yaygınlık kazanmamıştır.

mevlid alayı, Osmanlı Devleti'nde Mevlid kandili için düzenlenen resmî tören.

Osmanlılarda Mevlid kandili resmî törenle ilk kez 1590'da kutlandı. Mevlid alayları önceleri Ayasofya'da, 1627'den başlayarak da Sultan Ahmed Camii'nde yapıldı. Törenden önce sadrazam, şeyhülislam, nakibüleşraf ve bazı devlet ileri gelenleri teşrifata göre camideki yerlerini aldıktan sonra padişah da kapıcıbaşıların eşliğinde saraydan camiye gelir ve hünkâr mahfilindeki yerini alır. Tören müezzin tarafından Fatiha Suresi'nin okunmasıyla başlar, ardından Ayasofya ve Sultan Ahmed camilerinin kürsü şeyhleri kına birer vaz vaz verir. Vazlardan sonra kürsü şeyhlerine birer kürk giydirilir, kese içinde para hediye edilir, bu sırada cemaate de şerbet dağıtılır. Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necat* adlı mevlidi üç mevlidhan tarafından okunur, Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan bölüme gelindiğinde saygı gereği ayakta kalkılırdı. Mevlid bittikten sonra mevlidhanlara da hil'atler giydirilir, armağanlar veriliirdi. Cami avlusuından altopla uğurlanan padişahın saraya dönmesiyle mevlid alayı sona ererdi. 19. yüzyılda eski görkemini yitiren mevlid alayları çoğu kez saray içinde düzenlenerek 1924'te halifelikün kaldırılmasına değin sürdü.

Mevlid kandili, Hz. Muhammed'in doğduğu kabul edilen gece. Hicri takvimde rebiül-evvel ayının 12. gününe denk düşer.

Mevlevî dervişlerinin dönüşünü belirleyen bir gravür
Ara Güler Arşivi

kurallar koymadı. Cemaleddin Rumi'nin bilinen uygulamaları, mürşitliğe kabul edilenlerin bıyık, sakal, kaş ve saçlarından birkaç kul kesmek, halifelik verilenlere fereci ve geniş kollu, yakasız, önü açık bir giysi giydirmek ve halkı aydınlatmayı simgeleyen bir چراغ vermekten oluşurdu. Tasavvufî eğitimin temeli olarak şeriatı uymayı, aşk ve cezbeyle kabul eden Cemaleddin Rumi, semayı(*) da aşk ve cezbe için yardımcı bir öğe sayıyordu. Oğlu Sultan Veled, onun düşüncelerini temel alarak Mevleviliği bir tarikat durumuna getirdi. Bu nedenle Mevleviler tarafından ikinci pir (pir-i sani) sayıldı.

Mevleviliğe göre tasavvufî eğitimin (süluk) amacı kişinin kendine gelmesini, kendini bulmasını sağlamaktır. Gerçeğe ulaşmanın asıl yolu zikir ve çile değil, aşk ve cezbedir. Bunun için de ad ve sözcüklerden geçip Tanrı'yı bulmak, varlıktan arınmak gerekir. Var görünen şeyler gerçekte yoktur; görünen nesnelerle varlığını duyuran Tanrı'dır.

Cemaleddin Rumi'ye göre mürşit kendini mürşidinde yok etmeli, kendine baktığında mürşidini görmelidir. Mürşidinin bütün isteklerini tereddüt etmeden kabul etmeli, ona itaatı Tanrı ve Hz. Muhammed'e itaat, ona muhalefeti de Tanrı ve peygambere muhalefet saymalıdır. Konuşmamalı, benliğini zayıflatmaya, riyazet ve mücadele yoluyla öldürmeye çalışmalıdır, kötülüğü

Gerçekte Hz. Muhammed'in ölüm günü olan 12 Rebiülevvel tarihi daha sonra doğum günü olarak da benimsenmiştir. Bu gece boyunca cami ve minareler kandillerle süslendiği için Türkçede Mevlid kandili adı yerleşmiştir.

Mevlid kandili 13. yüzyıla değin yaygın biçimde kutlanmıyordu. 11. yüzyıl sonlarında Mısır'da hüküm süren Fatimiler(*) yalnızca Hz. Muhammed'in değil, Hz. Ali ve Hz. Fatma'yla birlikte işbaşındaki halifenin de doğum günlerinde mevlid töreni düzenliyorlardı. Bazı İslam bilginlerinin bid'at sayarak önlemeye çalıştığı bu törenler, gündüz saatlerinde, saray görevlilerinin yürüyüş alayıyla başlayan ve halifenin huzurunda üç hutbenin okunmasıyla sona eren basit kutlamalardı.

Mısır sultanı Salaheddin'in akrabası olan Erbil atabegi Ebu Said Muzaffereddin Gök-börü'nün 1207'de düzenlediği mevlid kutlaması, Sünnilerce ilk Mevlid kandili olarak kabul edilir. O dönemde, Mevlid kandilinden önceki bir ay boyunca şenlikler düzenlenirdi. Bağdat ve Nisibin (bugün Nusaybin) gibi uzak yerlerden gelen halk bu şenlikler için toplanırdı. Müslüman din bilginleri, fakihler, mutasavvıflar ve şairler iki ay öncesinden Erbil'e gelmeye başladılar. Mevlidden iki gün önce çok sayıda kurban kesilir, arifesinde de bütün kentte meşale alayları düzenlenirdi.

Bu gelenek hızla bütün İslam dünyasına yayıldı. Hz. Muhammed'in doğum yeri ile mezarının yalnızca birer ziyaret yeri olduğu Arabistan'da bile mevlid törenlerle kutlanmaya başladı. Mekke'de Hz. Muhammed'in doğduğu evin çevresinde oturanlar ışıklandırdıkları evlerini bayraklar, kumaşlarla süsler, konuklarına helva, hurma ve şerbet ikram ederlerdi. Medine halkı ise Mevlid kandilinde Mescid-i Nebi'de ibadet eder, sabaha karşı beş mevlidhanın okuduğu mevlidi(*) dinler, dağıtılan şerbetleri içerek evlerine dağılırlardı. Osmanlı Devleti'nde Mevlid kandilinde düzenlenen resmi törenler mevlid alayı(*) olarak anılırdı.

Vehhabilik gibi mezheplerin Mevlid kandilini putperestlik saymasına karşın İslam ülkelerinde bu törenler sürdürülmektedir. Tasavvuf tarikatlarının kurucularının ve ermişlerin doğum günleri de benzer törenlerle kutlanmaktadır.

mevsim, yılın iklimdeki değişikliklere göre kış, ilkbahar, yaz ve sonbahar olarak ayrılan bölümlerinden her biri. Kuzey Yarı-küre'de mevsimlerin başlangıcı şöyledir: Kış gündönümü 22-23 Aralık, ilkbahar ilim noktası 20-21 Mart, yaz gündönümü 21-22 Haziran, sonbahar ilim noktası 22-23 Eylül. İlim(*) noktalarında günler ve geceler eşit uzunluktadır; kış gündönümünde yılın en kısa günü, yaz gündönümünde ise yılın en uzun günü yaşanır. Güney Yarı-küre'de yaz ve kış gündönümü ile ilim noktaları Kuzey Yarı-küre'dekinin tam tersidir.

Dönenceler ve kutup bölgeleri dışında sıcaklık, tek bir en yüksek ve tek bir en düşük değer arasında değişir. Bunun nedeni, Güneş ışığının Yer'e olan açısı ile Güneş ışığının Yer yüzeyinde günlük kalış süresinin yıl içinde değişiklik göstermesidir. Yer kendi yörüngesinde hareket ederken eksen, tutulum dairesi düzlemine neredeyse sabit olan açısını (y. 66°33') korur. Kuzey Kutbu'nun Güneş'e doğru eğik olduğu altı ay boyunca, Kuzey Yarı-küre'deki bir nokta, Güney Yarı-küre'deki bir noktaya göre Güneş ışınlarını 90°'ye daha yakın bir açıyla alır. Sonuçta Kuzey Yarı-küre'de sıcaklık bu

altı ay boyunca Güney Yarı-küre'dekinden daha fazla, günler de daha uzundur. Öteki altı ayda ise bunun tam tersi geçerlidir.

Kutup bölgelerinde kısa bir yaz ve uzun bir kış olmak üzere iki mevsim görülür. Ama bu, Güneş ışığına göre belirlenmiş bir ayrımdır: Hava, kış boyu karanlık, yaz boyu da aydınlık ya da alacakaranlıktır. Yıl boyu daha çok Güneş ışını alan ve yıl içindeki sıcaklık değişikliklerinin çok az olduğu Ekvator'a yakın bölgelerde, mevsimlik hava değişimleri büyük ölçüde yağışlı ve kurak dönemlere göre belirlenir. Bu dönemler de, Ekvator yakınlarında Yer'i çevreleyen bol yağışlı dönemcilerarası yakınsama kuşağının hareketine bağlıdır; kuşak, mevsimlere göre Güneş'le birlikte kuzeye ve güneye kayar. Böylece, geçtiği bölgelerde birbiri ardına yağmur ya da kuraklık mevsimlerine neden olur. Ekvator'a çok yakın bölgelerden yılda iki kez geçtiği için, buralarda her yıl iki yağmur mevsimi, iki de kurak mevsim görülür.

Hindistan'da, musonların neden olduğu yağmur ve kuraklık mevsimleri art arda gelerek belirgin sıcaklık farklılıkları gösteren mevsimlerin de olduğu kuzey bölgelerine doğru uzanır. Bunun sonucunda aralık-şubat arasında soğuk ve kurak bir mevsim, marttan haziran ortasına değin sıcak ve kurak bir mevsim, haziran ortasından kasıma değin yağışlı bir mevsim görülür.

Mexicali, Meksika'nın kuzeybatı kesiminde, Baja California Norte eyaletinin merkezi kent. ABD'deki Imperial Vadisinin bir uzantısı olan Mexicali Vadisinde, Calexico'nun (California, ABD) karşısında yer alır. México (Meksika) ve California'nın ilk hecelerinden oluşan adı, iki ülke arasında dostluğu simgeleyen bir jest olarak seçilmiştir. 20. yüzyıldaki çarpıcı gelişmesini vadideki sulama şebekesi, toprak reformu (1937), serbest ticaret bölgesi (1937-67), yoğun sermaye ve işgücü akını ile artan ulaşım olanakları gibi etkenlere borçludur. Eski-den turizm gelirlerine bağlı olan ekonomisi, günümüzde daha çok uzun lifli pamuk işlemeciliğiyle meyve, sebze ve tahıl üretimine dayanır. ABD'nin güneybatı kesimi ve Meksika'nın birçok yeriyle kara, deniz ve hava bağlantısı vardır. Baja California Özerk Üniversitesi 1957'de burada kurulmuştur. Nüfus (1980) 341.559.

México, MÉJICO olarak da yazılır, Meksika'da, Orta Platoda eyalet. Federal Bölge'yi

hemen hemen bütünyle çevreleyen eyalet topraklarının yüzölçümü 21.355 km², denizden ortalama yüksekliği 3.000 m'den fazladır. Bol yağış alan eyalet, serin ve sağlıklı iklimi ve verimli toprakları nedeniyle yoğun bir nüfusa sahiptir. México'da İspanyol istilasından önceki döneme ait pek çok kalıntı vardır. Bunların başında Tlalnepantla'daki Tenayuca'yla México kentinin 50 km kadar kuzeydoğusunda, 21 km²'lik bir alanı kaplayan San Juan Teotihuacán gelir. Eyalet merkezi Toluca'dır(*).

Eyaletin kuzey topraklarının büyük bölümü Meksika Vadisinde (Anáhuac) yer alır. Dağlar arasında kalmış daire biçiminde bir havza olan bu vadideki göllerin çoğu, genide yalnızca bataklıklar, çok sulak çayırlar ve lagünler bırakarak yok olmuştur. Bu oluşumların en önemlileri Zumpango ve San Cristóbal'la bazı bölümleri Federal Bölge sınırları içinde kalan Xaltocan, Xochimilco ve Texcoco'dur. 1900'de Meksika Körfezine kadar su taşıyan Tequixquiac Tüneli'nin, 1951'de ise eyaletle Federal Bölge'nin içme suyu ve elektrik enerjisi gereksinimini karşılayan tünel ve boru sisteminin tamamlanmasıyla, havzaya su girişi ve çıkışında önemli değişiklikler olmuştur.

México ekonomisi tarım, madencilik ve sanayiye dayanır. Başlıca tarım ürünleri tahıl, özellikle mısır, Meksika birası *pulque*'nin yapımında kullanılan *Agave* türleri, kahve, şeker kamışı ve meyvedir. Eyaletteki sanayi kuruluşlarının başında montaj fabrikalarıyla alüminyum işleme ve demir-çelik tesisleri gelir. Son derece gelişkin bir demir ve kara yolu ağına sahip olan México ülkenin nüfus yoğunluğu en yüksek eyaletidir. Nüfus (1990) 9.815.795.

México, İspanyolca tam adı CIUDAD DE MÉXICO (MÉXICO KENTİ) ya da MÉXICO, D.F., eskiden (Nahua ya da Aztek dilinde) TENOCHTITLAN. Meksika'nın başkenti ve Federal Bölge'nin merkezi. Batı Yarı-küre'nin en eski metropollerinden biri olan kent, Meksika'nın siyasal ve ekonomik merkezi, 16. yüzyıldan beri de Latin Amerika kültürünün önemli merkezlerinden biridir. 20. yüzyılın sonlarında dünyanın en hızlı büyüyen kentlerinden ve metropoller alanlarından biri durumuna gelmiştir.

Meksika Vadisinin güney kesiminde yer alan México, eskiden bir gölün bulunduğu dağlarla çevrili bir ovada kurulmuştur. Göldeki küçük adalar, Aztekler döneminde bu yana toprak kazanmak için yürütülen

México'da Las Tres Culturas (Üç Kültür) Alanı
National Tourist Council, México

çalışmalar sonucunda birleşmiş ve tek bir adaya dönüşmüştür. Sürekli su baskınlarını engellemek için sonradan vadi tabanındaki göllerin kurutulması ya da doldurulmasıyla, kent sonunda anakaraya birleşmiştir. México'nun üzerinde kurulu olduğu toprağın yumuşak ve milli olması, 1985'teki deprem sırasında çok sayıda kişinin ölmesinde önemli rol oynamıştır.

Kuzeydeki Pachuca, güneydeki Ajusco, batıdaki Las Cruces dağları ve doğudaki Sierra Nevada México kentinin daha fazla büyümesini engellemektedir. Dağlar kent üzerindeki hava dolaşımına engel olmakta, bu ise yoğun taşıt trafiğinin neden olduğu kirlenmeyle birlikte, kentte ciddi bir hava kirliliği sorunuyla yol açmaktadır. México metropoliten alanı, bugün başlangıçta belirlenen Federal Bölge sınırlarını aşmış ve komşu México eyaletine kadar yayılmıştır. México kenti ve Federal Bölge'nin yüzölçümü 1.479 km², México metropoliten alanının yüzölçümü ise 2.286 km²'dir.

México metropoliten alanı büyük ölçüde kentleşmiş olmakla birlikte, güneyde hâlâ tarım yapılan ya da ormanlık araziler vardır. Deniz düzeyinden 2.240 m yüksekte yer alan kentte, yüksek bölgelere özgü tropik bir iklim hüküm sürer ve kış mevsimi yaşanmaz. Mayıs-eylül arasındaki yağmur mevsimi dışında hava serin ve kurudur. Yıllık ortalama sıcaklık 18°C, en sıcak aylar temmuz ve ağustostur (21°C).

13. yüzyılda Meksika Vadisine gelen Aztekler, efsaneye göre, Texcoco Gölünün ortasın-

daki küçük bir adada, tanrıları Huitzilopochtli'nin gösterdiği yerde Tenochtitlán (Başrahip Tenoch'un Yeri) adlı kentin temellerini attılar (1325). Adayı çevreleyen ağaçlık ve otluk bataklıklarda yayılmaya başlayan kent, çok geçmeden çeşmeler ve bahçelerle bezeli bayındır bir yerleşme durumuna geldi.

Hernán Cortés önderliğindeki İspanyollar 1519'da Tenochtitlán'a ulaştıklarında, kente yaklaşık 500 bin kişi yaşıyordu. Göldeki küçük adalar toprak doldurularak birleştirilmiş ve böylece oluşan büyük ada üç toprak dolgu yolla anakaraya bağlanmıştı. Bu yollar, büyük tapınağın ve Montezuma'nın sarayının bulunduğu tören meydanında birleşiyordu. Bugün Zócalo (resmî adı Anayasa Meydanı) adıyla anılan bu meydan, kentin merkezi olma özelliğini günümüze değin korumuştur.

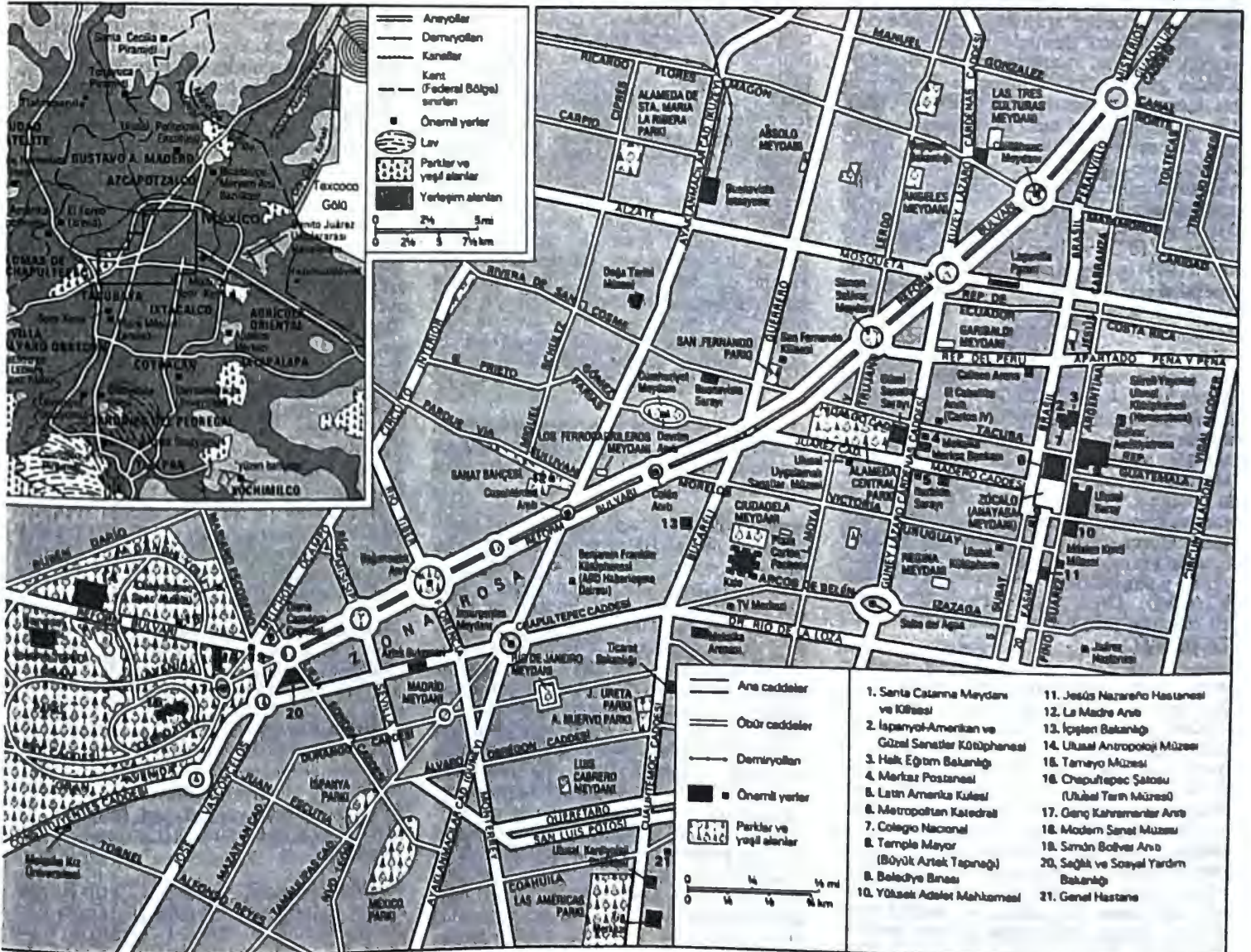
1521'de Tenochtitlán'ı yerle bir eden Cortés, yıkıntıların üzerine, merkezinde gene eski tören meydanının yer aldığı planlı bir kent kurdurdu. Temple Mayor'un (Büyük Aztek Tapınağı) kalıntılarının yakınına Metropolitan Katedrali, Montezuma'nın sarayının yerine de genel valinin sarayı (bugün Ulusal Saray) inşa edildi. Kent merkezindeki topraklar İspanyollar arasında bölüştürülürken, Aztekler kentin kuzey ve doğu varoşlarına yerleştirildi.

İspanya tahtından çok sayıda ayrıcalık elde ederek hızla gelişen México kenti, 16. yüzyılda, güneyde Panama'ya kadar uzanan Amerika'daki İspanyol sömürge topraklarının başkenti oldu. Aynı dönemde, sürekli

taşkınları engellemek için vadi tabanındaki göller dolduruldu ve kent barok üslupta inşa edilmiş resmî ve dinsel yapılarla bezendi.

1823'te İmparator Agustín de Iturbide'nin devrilmesinin ardından Meksika'da cumhuriyet ilan edildi ve yeni cumhuriyetin başkenti olan México, doğrudan devlet başkanının denetimindeki Federal Bölge'nin merkezi yapıldı. 1850'lerdeki kilise karşıtı reform hareketi sırasında kentteki bütün manastırlar yıkıldı ya da sivil kuruluşların hizmetine verildi. İmparator Maximilian'ın, sarayını Chapultepec Şatosu'na (bugün Ulusal Tarih Müzesi) bağlamak amacıyla 1865'te kenti boydan boya geçen İmparator Bulvarı'nı (bugün Reform Bulvarı) açtırmasıyla kentin sınırları genişledi. Aynı dönemde nüfusu hızla artan kentin varoşlarında *colonia* adı verilen ilk kenar mahalleler belirmeye başladı. México, Porfirio Díaz'ın devlet başkanlığı sırasında (1876-1911), Baron Haussmann'ın yeniden inşa ettiği Paris örneği alınarak modernleştirildi.

1930'a gelindiğinde México kentinin nüfusu 1 milyonu aşmıştı. 1940'lardaki sanayileşmeyle birlikte çehresi iyice değişen kentte yeni mahalleler kuruldu, metro inşa edildi ve otoyollar ulaşıma açıldı. Kentin çevresinin yoksul geçekundu mahalleleriyle kuşatılmasından kaynaklanan çarpık kentleşme sorunları ise giderek derinleşti.

México Kent Merkezi ve (çerçeve içinde) Metropoliten Alan

1930-50 arasında nüfusu iki kattan fazla artan México, sonunda Federal Bölge'nin sınırlarını aşarak komşu México eyaletinin içine doğru genişlemeye başladı. México metropoliten alanının yıllık nüfus artış hızı 1980'lerde yüzde 3-5 arasında değişmekteydi.

Eski México kentinin pek çok kesimi bütünüyle yıkılmış olmakla birlikte, kentte eski havasını koruyan Santo Domingo Meydanı gibi birkaç meydanla, Iturbide, Buena Vista ve Chapultepec sarayları gibi tarihsel ve sanatsal değer taşıyan bazı eski yapılar ayakta kalmıştır. Kıtının en büyük katedrali olan Metropolitan Katedrali (1570 - y. 1810), Zócalo'daki Belediye Binası ve Ulusal Saray da mimari açıdan ilginç yapılarıdır.

Kent nüfusunun çoğunluğunu Mestizolar (Yerli-İber karışımı) oluşturur. Genellikle Katolik olan Mestizolar kentin kuzeydeki yoksul kesimlerinde, orta gelir grubunu oluşturan Kreoller ve Avrupalılar ise batı ve güney kesimlerinde yaşar.

Meksika'nın ekonomik yaşamının merkezi olan México'da, ülkenin sanayi üretiminin üçte birinden fazlası gerçekleştirilir. Başlıca sanayi kolları inşaat, demir-çelik, kimya, plastik, çimento ve dokumacılıktır. Turizm de önemli bir ekonomik etkinliktir. Kent aynı zamanda ülkenin finans, sigortacılık ve bankacılık merkezidir.

Hükümet bütçesinin dörtte birinin eğitime ayrılmasına karşın, kentteki okul ve öğretmen açığı henüz kapanmamıştır. İlkokul çağındaki çocuklar arasında okullaşma oranı yüzde 90'dır. Bununla birlikte orta ve yüksek öğrenimi sürdürme oranı düşüktür. Kentin güneyindeki Üniversite Kenti adlı bir kampusa taşınmış olan México Özerk Ulusal Üniversitesi'nin (1951) yapıları Diego Rivera gibi ünlü ressamların duvar resimleriyle bezenmiştir. Kentteki öteki yükseköğretim kuruluşlarının başında Ulusal Politeknik Enstitüsü (1936), Colegio de México (1940), Metropolitan Özerk Üniversitesi (1973) ve İberoamerikan Üniversitesi (1943) gelir. Kentteki 35 müzenin en önemlisi eski Meksika kültürlerinden kalma eserlerin sergilendiği Ulusal Antropoloji Müzesi'dir.

Kent içi ulaşım dolmuşlar (*peseros*), metro, otobüs ve özel otomobillerle yapılır. Metro ve dolmuşlar trafiği önemli ölçüde hafifletmektedir. México'ya gelen bütün ulaşım hatlarının merkezinde yer alır. Ülkenin dört bir yanına giden demiryolu hatları México'dan geçer. Kent büyük karayollarıyla ABD'ye, Güatemala sınırına, Atlas Okyanusu kıyısındaki limanlara ve Büyük Okyanus kıyısındaki bağlanır. Benito Juárez Uluslararası Havalimanı kentin doğu banliyölerinin yakınındadır. Nüfus (1990) kent 8.236.960; (1988 tah.) Federal Bölge, 10.263.600; (1985 tah.) metropoliten alan, 17.321.800.

mey, Türk halk müziğinde nefesli çalgı. Biri gövde, öbürü, dil olmak üzere iki bölümden oluşur. Tahtadan oyularak yapılan gövdesi, perdé delikleri bulunan düz bir boru biçimindedir. Sekiz deliğin yedisini gövdenin ön, biri de arka yüzünde yer alır. Kamıştan yapılan dilin bir bölümü, obuada ya da zurna da olduğu gibi ağza alınarak çalınır. Çift dilli nefesliler sınıfına giren meyde, dilin her iki parçasını tutan kısa, aşağı yukarı çekilerek küçük akort farkları elde edilebilir. Ses alanı bir sekizli olan meyin, koyun melemesine benzer pes bir sesi vardır. Üç boy mey kullanılır. Bunlar,

büyükten küçüğe doğru ana mey, orta mey ve cura mey olarak adlandırılır.

Mey, Kars ve Erzurum yörelerine özgü bir çalgı olmakla birlikte, son zamanlarda radyo ve televizyondaki halk müziği programlarında, başka yörelerin ezgilerini seslendirmede de kullanılmaktadır. Özbeklerle Azerilerin de mey benzeri çalgıları vardır.

meyan, MIYAN olarak da bilinir, Türk müziğinde, bir yapıtın ya da bir doğaçlamasının, önemli makam geçkilerinin yanı sıra bazen usul geçkisinin de yapıldığı ya da ses alanının tiz tarafta iyice genişletildiği orta bölümü. Dört ya da beş dizeli sözlü yapıtlarda, üçüncü (ve dördüncü), üç beyitli şarkılarda ise üçüncü, dördüncü ve beşinci dizeler meyandır (örn. Hacı Arif Bey'in, "Çekme elem ü derdini bu dehr-i fenanın" dizesiyle başlayan suzinak şarkısı). Bununla birlikte ikinci, dördüncü ve altıncı dizelerin nakarat, üçüncü dizinin ilk, beşinci dizinin de ikinci meyan olduğu üç beyitli şarkılar da vardır (örn. Hacı Faik Bey'in, "Ateşi suzan-ı firkat yaktı cism ü canımı" dizesiyle başlayan hicaz şarkısı). Birden çok kıtası olan şarkıların her kıtası ayrı melodiyile bestelenmişse, ikinci kıta meyandır. Üçüncü kıta ikinci bir meyan olarak bestelenmiş olabileceği gibi, ilk kıtanın melodisine uyulanmış da olabilir. Eğer birden çok kıtalı bir şarkının her kıtası aynı melodiyile bestelenmişse meyan, her kıtanın üçüncü dizesidir. Müstezat güfteli yapıtların meyanı ise, ikinci uzun dizedir. Bu tür sözlü yapıtlarda "ziyade" denen kısa dizeler, bir önceki dizinin uzantısıdır.

Meyanda tek bir makam geçkisi yapılabileceği gibi, zincirleme geçkilere de yer verilebilir. Meyanın sonu ya zemin (giriş) bölümününki gibidir ya da nakarata bağlanabilecek bir kalıptır. Doğaçlamalarda genellikle girişten tümüyle ayrı, bağımsız bir nakarat bölümü bulunmadığından, meyan ikinci bölüm sayılmaktadır. Doğaçlama için ayrılan zamana bağlı olarak, doğaçlamacı birinci meyandan sonra, ikinci, hatta üçüncü, dördüncü bir meyan daha yapabilir. Bu art arda meyanlar, zemin bölümündeki makamlarla bitemebileceği gibi, meyandaki bir makamlarla da sona erebilir. Ama sonuncu meyanın baştaki makamlarla bitirilmesi gelecektir. Saz eserlerinde en tiz seslerin kullanıldığı haneye de bazen meyan (ya da meyan hanesi) denir. Sazemalarında ise usulün değiştiği hane bir tür meyan sayılabılır.

Bazı oyun havaları bir kez çalındıktan sonra, bir çalgı, öbür çalgıların tuttuğu tempo üzerine kıvrak bir taksim yapar; bu taksime de meyan denir.

meyankökü, baklagiller (*Fabaceae*) familyasından meyan (*Glycyrrhiza glabra*) bitkisinin, tat verici ve ilaç olarak kullanılan kökleri. Avrupa'nın güneyine özgü, çok yıllık otsu bir bitki olan meyan Akdeniz ülkelerinde ve ABD'nin bazı yörelerinde özel olarak yetiştirilir. Yüksekliği kimi zaman 1 m'ye ulaşan bitkinin 4-8 yapraklıktan oluşan bileşik yaprakları, yaprakların koltuğunda kümeler oluşturan mavimsi mor renkli çekirleri ve 7-10 cm uzunlukta yassı meyveleri (badıç) vardır. Bitkinin bilimsel cins adı, Yunanca "tatlı kök" anlamına gelen *glycyrrhiza* sözcüğünden kaynaklanır.

Meyankökü 15-50 cm uzunlukta ve 0,5 - 2,5 cm çapında silindirik çubuklar halinde dir. İç parlak sarı renkli, lifli bir dokuya sahip olan kökler çiğnendiğinde önce tatlı olmasına karşın sonra giderek acılaşır. Bileşiminde, şekerden çok daha tatlı bir madde olan glisirizinin yanı sıra zakkam, reçine, nişasta ve çeşitli şekerler bulunur.

Meyankökü, toz haline getirilerek haplara kıvam ve biçim verici, şurup ve iksirlerin köttü tadını gidermek amacıyla tat düzeltici, sigara, içecek (özellikle bira ve kolalı

Meyankökünün kaynağı olan meyan (*Glycyrrhiza glabra*) bitkisi
A-Z Botanical Collection-EB Inc

içkiler) ve şekerleme sanayisinde de tat verici olarak kullanılır. Ayrıca taze ya da kuru köklerden kaynar su ile özütlenerek meyanbalı adıyla anılan bir ürün hazırlanır. Soğuduğunda katılaştan ve toz, çubuk ya da kalıplar halinde satışa sunulan parlak siyah renkli bu ürün göğüs yumuşatıcı ve öksürük kesici etkisinden ötürü bazı pastillerin bileşimine girer, ayrıca mide ülseri ve Addison hastalığının tedavisinde kullanılır. Bazı yörelerde ise taze köklerden, soğuk olarak içilen bir şerbet hazırlanır.

Türkiye'de meyankökü özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden elde edilmektedir.

Meydan, İstanbul'da, Ocak 1965-Ocak 1983 arasında 613 sayı yayımlanan siyasi, düşün ve sanat dergisi. Sefa Kılıçoğlu'nun imtiyaz sahipliğinde haftalık olarak yayımlanmaya başlamıştı. Yazı işleri müdürlüğünü Hakkı Devrim, Ekim 1969'dan sonra Akın Kamacıoğlu, son olarak da Seyfi Turhan üstlendi. Tabloid boyda yayımlanan dergide Falih Rıfkı Atay, Nezihe Arız, Şevket Süreyya Aydemir, Samet Ağaoğlu, Şükrü Baban, Nihat Sami Banarlı, VA-NÜ (Valâ Nurettin), Sadun Aren, Zeyyat Hatipoğlu, Aydın Yalçın ve Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun yazılarına yer verildi. Jacques Pirenne'in *Les Grands Courants de l'Histoire Universelle* adlı yapıtı *Büyük Dünya Tarihi* (4 cilt) adı altında, Ahmed Rasim'in *Osmanlı Tarihi* de (2 cilt) fasiküller halinde ek olarak verildi. Satışlarının düşmesi üzerine dergi, son yıllarda aylık ve küçük boyda yayımlanmıştı.

Meydan-ı Şah, İsfahan'da, Safevi hanedanından İran şahı I. Abbas'ın (Büyük) 1598'de yaptırdığı görkemli meydan. Ayrıca bak. Ali Kapı; İsfahan.

Meydan-Larousse, tam adı MEYDAN-LAROUSSE BÜYÜK LÜGAT VE ANSİKLOPEDI, *Grand Larousse encyclopédique*'in Meydan Gazetecilik ve Nesriyat Limited Şirketi'nce 1969-73 arasında yayımlanan Türkçe baskısı. Ayrıca bak. Grand Larousse encyclopédique.

Meydan Sahnesi, Ankara'da Çetin Köroğlu'nun yönetiminde etkinlik göstermiş özel tiyatro topluluğu. Devlet Tiyatrosu'ndan ayrılan Köroğlu, Üner İlsever, Kartal T-

bet, Mahir Canova ve Adalet Ağaoglu tarafından Mart 1961'de kuruldu. Önce Birleşmiş Oyuncular, daha sonra da Ankara Meydan Sahnesi adlarını kullanan topluluk başlangıçta oyunlarını Ankara'daki Terzioğlu Hanı'nın bodrumunda bulunan amfiteyatro biçimindeki küçük bir salonda sahneledi. 1966'dan sonra Büyük Meydan Sahnesi adıyla Necatibey Caddesi'nde bulunan ikinci bir salonu da kullanmaya başladı. 1972'de her iki salonu da terk eden topluluk, önce değişik yerlerde, sonra da Kavaklıdere Hanif Tiyatrosu'nda oyunlar sahneledi. 1973'te hem kendi kuruluş yıldönümünü, hem de İbnürrefik Ahmed Nuri Sekizinci'nin doğumunun 100. yıldönümünü kutlamak amacıyla *Ceza Kanunu* adlı oyununu sahneledi ve aynı yıl perdeleri kapattı.

Köroğlu'nun dışındaki kurucuları kısa sürede ayrılan ve kadrosu sık sık değişen toplulukta görev yapmış sanatçıları arasında Esin Avcı, Nejat Boren, Uğur Erkr, Serpil Gence, Zihni Göktay, Yılmaz Gruda, Erol Kardeseci, Mediha Köroğlu, Ali Özoğuz, Başar Sabuncu, Nur Sabuncu, Tolga Tigin, Tanju Turunc, Suzan Ustan ve Tunca Yönder sayılabilir.

İlk iki oyunu William Saroyan'dan *İndekiler* ve Claude Magnier'den *Evdeki Yabancı* olan Meydan Sahnesi, çoğu yabancı yazarlardan olmak üzere bulvar tiyatrosu türünde çok sayıda oyun sahnelemiştir.

meydan sazi, Türk halk müziğinde bağlama ailesinin en büyük çalgısı. Adı, kapalı mekânlardan çok, açık havada çalınmasından kaynaklanır. Toplam boyu 125 cm dolayındadır, bunun yaklaşık 75 cm'si sapın uzunluğudur.

Cura bağlamadan bir sekizli daha pes olarak akortlandığından, meydan sazının tınısı oldukça pes ve toktur. Üçerli üç takım teli vardır. Bunlar genellikle alttan üste doğru 110 frekanslı *la*'ya, bunların üst dörtlüsü olan *re*'ye ve alt tellerin alt dörtlüsü olan *mi*'ye akortlanır. Bu akort ya da düzen, çalınacak parçaların ayaklarına göre değiştirilir. Anadolu'nun değişik yörelerinde meydan sazi, divan sazi, çöğür ya da aşık sazi ile eşanlamda kullanılır. Gerçekte bu terimlerden her biri, belli yörelere özgüdür ve yöresel üslup farklarının, dolayısıyla görülen biçim ve ölçü ayrıntılarının az olması yüzünden, ayrı ayrı çalgıların adları sanılmıştır.

Meydum, Mısır'da Memphis yakınlarında, Nil'in batı yakasındaki Beni Suveyf ilinde (*muhafaza*) arkeolojik alan. Eski Krallık dönemine (İÖ y. 2686-2160) özgü bütün alıngılmış öğeleri içeren mezar anıtı, bilinen en eski piramit yapıları grubunu oluşturur.

Meydum Piramidi
H. Roger-Viollet

Yapı grubunda piramit, mezar tapınağı ve Nil yakınlarındaki vadi tapınağına giden meyilli bir yol yer alıyordu. Piramit başlangıçta yedi basamaklıydı. Sonradan bir basamak daha eklenmiş, basamakların doldurulması, üstünün de Tura kireçtaşıyla kaplanması sonucunda yapı gerçek bir piramit görünümünü almıştı. Çoğu uzmanın görüşü-

ne göre piramidin yapımını 3. sülalenin (İÖ y. 2686-2613) son firavunu Huni başlatmış, ama 4. sülalenin (İÖ y. 2613- y. 2494) ilk firavunu Snefru tamamlamıştı. Yapımın sonlarına doğru Snefru döneminde dış kaplama ve dolgu dökülmeye başlamış ve çalışma durdurulmuştu. Mezar tapınağı da yazıtı konmadan kalmıştı. Kaplama ve dolgunun dökülmesi piramidin bugünkü görünümünü almasına yol açtı. Nüfus (1966) 6.526.

Meyer, Adolf (d. 13 Eylül 1866, Niederrödingen, İsviçre - ö. 17 Mart 1950, Baltimore, ABD), İsviçre asıllı ABD'li psikiyatr. Akıl hastalıklarının tanı ve tedavisinde hastayı kişilik bütünlüğü içinde ele almanın önemini vurgulamış, özellikle ABD ile İngiltere'de kuramsal ve uygulamalı psikiyatride etkili olmuştur.

Nöroanatomi ve nörofizyoloji alanlarında öğrenim gördükten sonra 1892'de ABD'ye göç etti. Psikolog William James, eğitim felsefecisi John Dewey gibi sosyoloji ve felsefe akımlarını yönlendiren ABD'li düşünürlerin görüşlerini inceledi. Bu farklı etkiler sonucunda, insanı konu alan biyoloji ve psikoloji çalışmalarının bütünleştirilmesini içeren psikobiyoloji kavramını geliştirdi.

Kankakee'deki (Illinois) Eastern Akıl Hastanesi'nde nöropatolog olarak çalışırken (1893-95) hastalık öykülerinin eksiksiz ve doğru biçimde alınmasının önemini vurguladı. Daha Freud'un kuramları yaygınlaşmamışken, çocukluk çağındaki cinsel duyguların ciddi zihinsel sorunların ortaya çıkışını hızlandırabileceğini ileri sürmüştü. Giderek akıl hastalıklarının beyindeki yapısal bozukluktan değil, kişilik bozukluklarından kaynaklandığı sonucuna vardı. 1902-10 arasında New York Eyalet Hastanesi Patoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı; 1904-09 arasında Cornell Üniversitesi Tıp Okulu'nda psikiyatri dersleri verdi. Akıl hastalıklarının ortaya çıkışında toplumsal koşulların önemini kavradıktan sonra karısı Mary Potter Brooks hastaların ailelerini ziyarete başladı. Brooks'un yaptığı bu görüşmeler ilk psikiyatrik sosyal hizmet çalışmaları olarak kabul edilir.

1910'da Johns Hopkins Üniversitesi'nde psikiyatri profesörü olan Meyer, daha sonra aynı üniversitedeki Henry Phipps Psikiyatri Kliniği'nin yöneticiliğine getirildi. Başlıca yapıtları *Collected Papers* (ös 1950-52; Toplu Yazılar) ve *Psychobiology*'dir (ös 1957; Psikobiyoloji).

Meyer, Eugene (d. 31 Ekim 1875, Los Angeles - ö. 17 Temmuz 1959, Mt. Kisco, New York, ABD), ülkesinin siyasal ve toplumsal yaşamında önemli rol oynamış ABD'li kamu görevlisi ve yayımcı.

1895'te Yale Üniversitesi'ni bitirdi. Sonra iki yıl boyunca çeşitli Avrupa kentlerinde çalışarak bankacılığı öğrendi. ABD'ye döndükten sonra kendi yatırım bankasını kurdu. 1917'de Başkan Woodrow Wilson tarafından demirdışı metaller konusunda hükümete danışmanlık yapmakla görevlendirildi. Sonraki yıllarda çeşitli yönetim görevlerinde bulundu. Herbert Hoover'ın başkanlığı sırasında Yeniden İnşa Finans Kurumu'nun (RFC) oluşturulmasına (1932) ilişkin yasayı hazırladı ve bu kurumun başkanlığını üstlendi. 1946'da kurulan Dünya Bankası'nın (IBRD) ilk başkanı oldu.

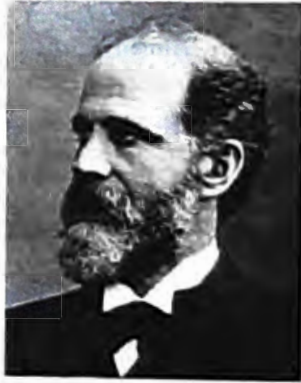
1933'te *The Washington Post*'u satın aldı. 1940-46 arasında gazetenin yayın yönetmenliğini de üstlendi. Yönetimi sırasında gazetenin tirajı üç katına çıktı. Meyer, 1947'de yerini kızı Katharine'in kocası Philip L. Graham'a bırakarak gazetenin yönetiminden ayrıldı.

Meyer, (Julius) Lothar (d. 19 Ağustos 1830, Varel, Oldenburg, - ö. 11 Nisan 1895, Tübingen, Almanya), Mendeleyev'den bağımsız olarak elementlerin periyodik bir sınıflandırmasını yapan Alman kimyacı. Hekim olarak öğrenim görmesine karşılık, çalışmalarını kimya ve fizik konuları üzerinde yoğunlaştırdı.

1859'da öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlayan Meyer, 1876'da Tübingen Üniversitesi'ne kimya profesörü olarak atandı ve bu görevini ölümüne değin sürdürdü. 1864'te yayımladığı ve kimyanın temel ilkelerini anlaşılır bir biçimde açıkladığı *Die modernen Theorien der Chemie* (Modern Kimya Kuramları) adlı yapıtında elementleri atom ağırlıklarına göre düzenleyen basit bir tablo verdi ve elementlerin atom ağırlıkları ile özellikleri arasındaki bağlantıyı inceledi. Daha sonraları bu kitabın birçok genişletilmiş yeni baskısı yapıldı. Meyer 1868'de, Mendeleyev'in 1869'da yayımladığı periyodik tabloya çok benzeyen bir tablo hazırladı. Elementlerin atom hacimleri ile atom numaraları arasındaki bağlantıyı veren ve aralarındaki periyodik ilişkiyi açıkça sergileyen asıl tablosunu ise 1870'te yayımladı. Meyer, elementlerin periyodik olarak sınıflandırılmasında Mendeleyev'in önceliğini ve kendisinin Mendeleyev'in öngördüğü bulunmamış elementlerin varlığını düşünmediğini kabul etti. Meyer çeşitli kimya konularında çalışmakla birlikte çalışmalarını daha çok elementlerin sınıflandırılması üzerine yoğunlaştırdı. Çok sayıda elementin atom ağırlıklarını yeniden hesapladı ve elementlerin kimyasal özelliklerinin öngörülmesinde ve incelenmesinde periyodik tablodan yararlandı.

Meyer, Viktor (d. 8 Eylül 1848, Berlin - ö. 8 Ağustos 1897, Heidelberg, Baden, Almanya), organik ve inorganik kimyaya katkısıyla tanınan Alman kimyacı.

Heidelberg Üniversitesi'nde, analitik kimyacı Robert Bunsen, organik kimyacı

Viktor Meyer
Historia-Photo

Emil Erlenmeyer ve fizikçi Gustav Kirchhoff'un öğrencisi oldu. 1867'de doktora çalışmasını tamamladı. 1872-85 arasında Zürich Politeknik Enstitüsü'nde, 1885-89 arasında da Göttingen Üniversitesi'nde kimya dersleri verdi. 1889'da Heidelberg Üniversitesi'ne dönerek Bunsen'in yerine geçti ve ölümüne değin orada kaldı.

1871'de, yüksek sıcaklıklarda inorganik maddelerin buhar yoğunluklarını ölçmeye yarayan bir yöntem geliştirmişti; iki atomlu iyot ve brom moleküllerinin ısıtıldığında atomlarına ayrıştığını saptadı. Daha sonra alifatik nitro bileşikler ile aralarında oksimlerin de bulunduğu pek çok yeni organik nitro bileşimini buldu. Adını kendisinin

önerdiği "stereokimya" alanında da kapsamlı çalışmalar yaptı ve bu çalışmalar sırasında oksimlerin (yapısında $>C = NOH$ grubu bulunan organik bileşikler) stereoizomerliğine ilişkin bulgularını açıkladı. Ayrıca, bir organik moleküldeki çok atomlu yan grupların, aynı molekülün değişik bölümlerinin dönme hareketi üzerindeki engelleyici etkilerini açıklayan sterik engel kavramını geliştirdi. Kimyasal ve fiziksel özellikleri benzeni andıran yeni bir organik bileşik buldu (1882) ve tiyofen olarak adlandırdı.

Meyer-Lübke, Wilhelm (d. 30 Ocak 1861, Dübendorf, İsviçre - ö. 4 Ekim 1936, Bonn, Almanya), İsviçre asıllı Alman dilbilimci. Halk Latince ve ondan türeyen Roman dilleri üzerine karşılaştırmalı çalışmalarıyla Roman dilbiliminde yeni bir çıkış açmıştır. Yeni Dilbilimciler(*) olarak tanınan dilbilimcilere yakınlık duymuş ve dilbilim araştırmalarının çok sağlam bir yönetime dayanması gerektiğini savunmuştur.

1887-90 arasında Jena Üniversitesi'nde, daha sonra Viyana Üniversitesi'nde ders verdi. 1915'te Bonn Üniversitesi'ne atandı. İlk döneminin önemli çalışmalarından biri, tarihsel ve karşılaştırmalı İtalyanca dilbilgisi kitabıydı (1891). Karşılaştırmalı dilbilim alanındaki ününü, 4 ciltlik *Grammatik der romanischen Sprachen*'e (1890-1902; Roman Dilbilgisi) borçludur. Yapıtları arasında yöntem bakımından en başarılı olanı ise, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*'tır (1901; Roman Dilleri Araştırmalarına Giriş). Eski Sardinya dili, Eski Portekizce, Katalanca ve Rumence üzerine de çok sayıda monografi ve kitapçık yazan Meyer-Lübke'nin yaygın etkisi günümüzde de sürmektedir. 1960'larda bazı yapıtları yeniden yayımlanmış, ilk kez 1911-20 arasında yayımlanan kapsamlı yapıtı *Romanisches etymologisches Wörterbuch*'un (Roman Dilleri Etimoloji Sözlüğü) gözden geçirilmiş yeni basımı 1968'de yapılmıştır.

Meyerbeer, Giacomo, asıl adı JAKOB LIEBMANN MEYER BEER (d. 5 Eylül 1791, Tasdorf, Berlin yakınları, Almanya - ö. 2 Mayıs 1864, Paris, Fransa), Alman opera

Meyerbeer, Fritz Kriehuber'in tas baskısından ayrıntı, 1847
Städtische Museen Preussischer Kulturbesitz
Kupferstichkabinett, Berlin-Art Resource/EB Inc

bestecisi. Gösterişli romantik operayı Paris'te moda haline getirmiştir.

Varlıklı bir Yahudi ailenin oğluydu. Berlin'de ve Darmstadt'ta kompozisyon öğrenimi gördü. Darmstadt'ta C. M. von Weber ile arkadaş oldu. Münih, Stuttgart ve Viyana'da sahnelenen ilk Almanca operalarının başarısızlığı üzerine Paris'e ve İngiltere'ye gitti. 1816'da yerleştiği İtalya'da Rossini tarzında beş opera yazdı. Bunların en iyisi olan *Il crociato* (Haçlılar) 1824'te Venedik'te, ertesi yıl da Londra ve Paris'te sahnelendi. Eugène Scribe ile birlikte yazdığı *Robert le Diable* (1831; Şeytan Robert) adlı ilk

Fransızca operası Paris'te büyük masraflarla sahnelendi. Zamanın ortaçağ, doğaüstü ve ölüm konularındaki romantik tutkusuna seslenen yapıt çok başarılı oldu ve Fransız görkemli (*grand*) operasının modeli haline geldi. *Les Huguenots* (Huguenot'lar) da 1836'da aynı başarıya ulaştı. 1842'de geçici olarak Berlin'e dönen Meyerbeer Prusya kralının müzik yöneticisi oldu ve Wagner'in *Der fliegende Holländer* (Uçan Hollandalı) operasının sahnelenmesini sağladı. Bu dönemin ürünü olan Almanca *Ein Feldlager in Schlesien* (1844; Silezya'da Bir Ordugâh) operasında Vielka rolünü İsveç asıllı soprano Jenny Lind için yazdı. Librettosunu Scribe'in yazdığı üçüncü romantik operası *Le Prophète*'in (1849; Peygamber) Paris'te sahnelenmesinden sonra daha hafif bir üsluba yöneldi ve *opéra-comique* geleneği içinde kalan *L'Etoile du Nord* (1854; Kuzey Yıldızı) ile *Le Pardon de Ploërmel*'i (1859; Ploërmel'in Bağışlanması) yazdı. Son operası olan *L'Africaine*'in (Afrikalı Kız) provaları sırasında öldü.

20. yüzyılda başta *L'Africaine* olmak üzere bazı operaları yeniden sahnelenen Meyerbeer'in *Le Prophète* operasına dayanan *Les Patineurs* (Buz Patencileri) bale süitinin düzenlenmesini Constant Lambert yaptı.

Meyerhof, Otto (d. 12 Nisan 1884, Hannover, Almanya - ö. 6 Ekim 1951, Philadelphia, ABD), Alman biyokimyacı. Kas dokusundaki biyokimyasal tepkimeler üzerine çalışmalarıyla 1922 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Archibald V. Hill ile paylaştı. Glikojen-laktik asit çevrimini açıklayarak kas hareketlerinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

1909'da Heidelberg Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesini aldı. Kiel ile başka Alman üniversitelerinde fizyoloji ve fiziksel kimya dersleri verdi. 1929-38 arasında Heidelberg'deki Kaiser Wilhelm Tıbbi Araştırma Enstitüsü'nde (sonradan Max Planck Tıbbi Araştırma Enstitüsü) fizyoloji bölümünün başkanlığını yaptı. İki yıl da Paris'te çalıştıktan sonra araştırma profesörü olarak Pennsylvania Üniversitesi'ne gitti. Ayrıca İngiltere ve ABD'deki çeşitli üniversitelerde dersler verdi. Başlıca yapıtı *The Chemical Dynamics of Life Phenomena*'dır (1924; Yaşam Olgusunun Kimyasal Dinamiği).

Meyerhold, Vsevolod (Emilyevič) (d. 9 Şubat 1874, Penza, Rus Çarlığı - ö. 2 Şubat 1940, Moskova), Rus tiyatro yönetmeni ve oyuncusu. Gerçekçi tiyatro anlayışının dışına çıkan etkileyici deneysel yapıtlarıyla modern tiyatrodaki yeni ufuklar açmıştır.

1896'da Moskova Filarmoni Derneği'nin tiyatro okulunda Vladimir Nemiroviç-Dançenko'nun öğrencisi oldu. İki yıl sonra Nemiroviç-Dançenko ve Konstantin Stanislavski'nin kurduğu Moskova Sanat Tiyatrosu'na girerek simgesel ya da "koşullu" tiyatro üzerine *avant-garde* kuramını oluşturmaya başladı. 1906-07'de dönemin seçkin oyuncularından Vera Komisarjevskaya'nın tiyatrosunda yapımcıydı. Burada, benzetimci tiyatroya karşı geliştirdiği radikal düşüncelerini uygulamaya koyarak bir dizi simgeci oyun sahneledi. 1906'da, Stanislavski'nin sanat tiyatrosunun yaygınlik kazandırdığı stilize doğalcılığa karşı bir tepki olarak tümüyle gerçekçilik karşıtı bir anlayışla Ibsen'in *Hedda Gabler* oyununu sahneye koydu ve Rusya'da yenilikçi bir tiyatro başlattı. Alışılmışı aykırı yaklaşımı, 1908'de Komisarjevskaya'dan kopmasına yol açtı. Bundan sonra Doğu tiyatrosu geleneklerine yönelerek Petrograd'daki (bugün Petersburg) Mariinski Tiyatrosu (bugün Kirov Devlet Akademik Tiyatrosu Opera ve Balesi) ve Aleksandrinski Ti-

yatrosu'nda oyunlar sahneledi. Cromelync'nin *Le Cocu magnifique*'iyle (*Dey-yus*) başlayıp Puşkin'in *Pikovaya Dama*'sından (*Maça Kızı*) uyarladığı tartışmalara yol açan oyunla (1935) son bulan 1920-35

Meyerhold, 1933
Haringue—H. Roger-Viollet

dönemi, yönetmen olarak en büyük sanatsal başarılarını elde ettiği yıllar oldu.

Sovyet Devrimi'ni benimseyen ve yönetici görevlere getirilen Meyerhold, bir süre sonra yönetimle sürtüşmeye başladı. Katı bireyci mizacı ve sanatsal alandaki çizgi dışı tutumu yüzünden eleştirmenlerin tepkisini üzerine çekti. Gizemcilikle ve toplumcu gerçekçilikle göz ardı etmekle suçlandı. Sanatta birörmeklik yaratan sınırlamalara boyun eğmeyi reddedip sanatçının yeni denemelere girişme hakkını savundu ve 1938'de tutuklanarak hapsedildi. Bundan birkaç hafta sonra, karısı oyuncu Zinaida Raih, evlerinde öldürülmüş olarak bulundu. 1958'de *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya* (Büyük Sovyet Ansiklopedisi) Meyerhold'un 1942'de öldüğünü duyurdu. Daha sonra bu tarih 1940 olarak değiştirildi.

Meyers Enzyklopädisches Lexikon (Meyer Ansiklopedik Sözlüğü), tam adı MEYERS ENZYKLOPÄDISCHES LEXIKON IN 25 BÄNDEN, MIT 100 SIGNIERTEN SONDERBEITRÄGEN (25 Ciltte, İmzalı 100 Makale İçeren Meyer Ansiklopedik Sözlüğü), 1971-79 arasında Mannheim'da yayımlanan Alman ansiklopedisi.

1840-1945 arasında Leipzig'de basılan ansiklopediyi eski standartlarına kavuşturmak amacıyla yayımlandı. Nazi döneminde yayımlanan 8. baskısında (1936-42) bu ansiklopedi hem yarım kalmış, hem de niteliğinden çok şey yitirmişti.

Eski baskılardaki tarafsız, bilimsel yaklaşım yeniden ulaşan bu ansiklopedide, sözlük benzeri kısa maddelerin yanı sıra kapsamlı ve en yeni kaynakçaların yer aldığı uzun konular da işlenmektedir. Ayrıca binlerce çizim, illüstrasyon, renkli fotoğraf ve reproduksiyon kullanılmıştır.

Coğrafya maddeleri ayrıntılı biçimde işlenmiştir ve çok sayıda harita ile şema içerir. Yalnızca yaşayan kişilerin yaşamöyküleri ansiklopediye alınmıştır. İmzalı yazılar belli başlı konular üzerine uzun birer monografi niteliğindedir ve her cildin başında yazarlar üzerine bilgi verilir. 1974'te bir de atlas yayımlanmıştır.

Meyerson, Émile (d. 12 Şubat 1859, Lublin, Polonya, Rus Çarlığı - ö. 4 Aralık 1933, Paris, Fransa), Polonya asıllı Fransız kimyacı ve bilim felsefecisi. Değişim süreci sonuçlarına dayalı olarak geliştirdiği ussal anlama yetisi kavramları 1930'larda bilim kuramcılar arasında çok benimsenmiştir. Almanya'da Eski Yunan ve Latin dilleri ile Robert Wilhelm Bunsen'in yanında kimya öğrenimi gören Meyerson 1882'de Paris'e yerleşti. Burada, sanayi kimyacısı ve Havas haber ajansında yabancı yayın yönetmeni olarak çalıştı, daha sonra da Avrupa ve

Anadolu Yahudi Yerleşimler Birliği'nin yöneticiliğini yaptı. Herhangi bir akademik görevi olmamasına karşın, yayımladığı bilimsel yapıtlar, özellikle de *Identité et réalité* (1908; Özdeşlik ve Gerçeklik), iki ciltlik *De l'explication dans les sciences* (1921, Bilimlerde Açıklama Üzerine) ve 3 ciltlik *Du cheminement de la pensée* (1931; Düşünme Biçimleri Üzerine) başlıklı kitapları bilim adamlarına, bilim felsefesinin yalnızca bilim tarihinin çözümlenmesiyle anlaşılabileceğini gösterdi. Görüşlerini kuvantum kuramı, felsefi ve ilkel düşünce ile 1925'te yayımladığı *La Déduction relativiste*'te (Görelilikçi Tümdengelim) olduğu gibi görelilik kuramı alanlarına da genişletti.

meyhane (Farsça *mey*: "şarap"), mezeyle birlikte içki içilen dükkân. Meyhaneler başlangıcından beri ticaret, ulaşım ve sanayinin yaygınlaşmasına koşut olarak gelişti. Ham-murabi Yasaları (İÖ y. 1750) biraya su katan meyhane sahiplerine ölüm cezası verilmesini öngörüyordu. Eski Yunan'da *leskhai* denen kulüplerde yalnız üyeler değil, yabancılar da yemek yiyebiliyordu. İÖ 5. yüzyılda ise *phatne* denen lüks yerler ortaya çıktı. Bunlar hem yerel halka, hem de gelip geçen tüccar, elçi ve devlet memurlarına hizmet veriyordu.

Eski Roma'da toplumun yüksek kesimlerinden kimseler meyhanelerde görünmezdi. Ama kentin kenar sokaklarının kuytularında etkinlik gösteren *lupanar*'lar kapalı kapılar ardında oldukça zengin kuruluşlar haline gelmişti. Akşam yemeği yemek, içki içmek ya da kumar oynamak için gece karanlığından yararlanarak buralara gelenler, tanınmamak için yüzlerini peçeyle örterlerdi. Hem Cumhuriyet, hem de İmparatorluk dönemlerinde varlıklarını sürdüren *deversoria*, *taberna*, *caupona* ve *bibula*'lar ise toplumsal konumu sarsılmış kimselerden katillere kadar çok çeşitli insanın uğrak yeri idi. Gerek düşük düzeydeki *caupona*'larda, gerekse daha yüksek kesimden müşterilere hizmet veren *taberna meritoria*'larda kaliteli yemek bulunurdu. Tonozlarla örtülü uzun salonlar biçimindeki bu meyhanelerde delikanlılar hizmet eder, bir uçtaki yüksekçe bir yerde duran meyhane sahibi de servise ve müşterilere göz kulak olurdu.

Roma döneminde İngiltere'de han işlevini gören *caupona*'larla Roma *taberna*'ları, ayrıca kadınların işlettiği ve kapılarının dışına asılan çalı süpürgesinden tanınan birahaneler vardı. Ortaçağda İngiliz hanları uzun yol gidenlerin, canilerin, hırsızların ve siyasal muhaliflerin sığınma yerleriydi. Her gün belirli saatlerde yemek verme geleneği, çağdaş lokantaların öncüleri olan meyhanelerde bulundu.

16. yüzyılın ortalarında, dışarıda yemek yeme alışkanlığı bütün kesimlerden kentliler arasında yerleşmişti. Bu dönemde birçok meyhane, 1 şilin ya da daha düşük bir ücret karşılığında güzel bir yemeğin yanında isteğe göre şarap ya da bira da veriyordu. Tütün İngiltere'ye girince (1565) buralarda da satılmaya başladı. Daha iyi meyhaneler bir süre sonra düzenli buluşma yerleri ve yakın ilişkiler kurulabilen kulüpler haline geldiler. Tudor döneminde Londra'nın ünlü meyhaneleri arasında Ben Jonson ve arkadaşlarının sık sık uğradıkları Mermaid, Shakespeare'in kahrmanı Sir John Falstaff'ı aklı getiren Boar's Head ve aktörlerle tiyatro yönetmenlerinin toplandığı Falcon sayılabilir.

ABD'de içki içilen ya da yemek yenen ilk yerlerin nitelikleri belirsizdir. Ama buraların han, meyhane vb adlarla anıldıkları ve birbirlerinden farklı yerler oldukları kesin-

dir. Bu ülkede ilk meyhaneler, büyük olasılıkla Hollandalı göçmenlerin kıtaya ilk ayak bastığı yıllarda ortaya çıktı. Boston'ın ilk meyhanesi Cole'un Yeri 1634'te açıldı. New York'un ilk meyhanesi ise Hollanda sömürge döneminde Vali Kieft tarafından açıldı. Vali, yabancılarla gezinleri evinde ağırlamaktan bıkıyıp, çareyi bir meyhane açmakta bulduğunu söylemişti. Kieft'in meyhanesi daha sonra Nieuw Amsterdam'ın (bugün New York kenti) belediye binası oldu ve 1880'lerde bugünkü belediye binası yapılarına değin bu amaçla kullanıldı. Sömürge dönemi yasaları uyarınca genellikle her yerleşmede meyhane türü bir yerin kurulması gerekiyordu. Bu ilk Amerikan meyhaneleri hükümetin sıkı denetimi altında çalışıyor, fiyatlar da hükümet tarafından belirleniyordu. Patrick Henry, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında siyasal toplantılarda oynadıkları önemli rol nedeniyle meyhanelere "özgürlüğün beşiği" adını taktı.

Meyhaneler, 19. ve 20. yüzyıllarda kasaba ve kentlerde toplumsal yaşamın merkezi, kırsal kesimlerde de motel işlevi görmeyi sürdürdü.

Osmanlılarda, Müslümanların meyhanecilik yapmaları kesinlikle yasaktı. Müslüman olmayanlar da hükümetin izniyle meyhane açabiliyordu. Bazı kaynaklarda İstanbul'daki meyhanelerin fetih öncesinden kaldığı belirtilmektedir. Bunların çoğu limana yakın yerlerdeydi. I. Süleyman (Kanuni) döneminde (1520-66) başlayan içki yasağı(*) zaman zaman sıkı tutulmuş, zaman zaman da çeşitli nedenlerle gevşetilmişti. Yönetimin gevşediği, kargaşanın arttığı IV. Murad'ın padişahlığının ilk yıllarında meyhaneler birdenbire çoğaldı. Bu dönemde 1.000'e yakın meyhane, 300 kadar da koltuk meyhanesi olduğu sanılmaktadır. IV. Murad yönetimi ele alınca, bütün kötülüklerin kahvehane ve meyhanelerden kaynaklandığı kanısıyla hepsini kapattı, dükkânlarını yıktırdı.

Yeniçeri ağası, bostancıbaşı ve ocağın ileri gelenleri İstanbul'un Galata, Beyoğlu ve Boğaziçi semtlerindeki meyhanecilerden mahiye (aylık), cereme ve başka adlarla önemli ölçüde haraç alırlardı. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra bu kez "nizam-ı meyhaneciyân" adıyla hükümet bir harç almaya başladı.

Çaylak Tefvîk'in *İstanbul'da Bir Sene* (1882-83, 5 kitap) adlı yapıtının *Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları* başlığını taşıyan 5. kitabında anlatıldığına göre, 19. yüzyıl İstanbul meyhanelerinin belli bir düzeni vardı. Kapiya yakın bir yerde, üstünde kadehler, bardaklar ve çeşitli mezeler duran iştret tezgâhı, tezgâhın üstündeki raflara sıralanmış şişeler ve uygun yerlere asılmış ibrikler, iç tarafta tahta sofralar ve hasır iskemleler, sağda solda birçoğuna merdivenle çıkılan büyük küpler, fiçiler, gedikli diye adlandırılan itibarlı müşteriler için ayrılmış özel yerler, ayrı bir aşçı ve mezeci tezgâhı, ortadaki direğin dibinde sardalye fiçisi bulunurdu. Bu dönemde çoğunu Rumların işlettiği meyhaneler genellikle Balık-pazarı, Tavukpazarı, Gedikpaşa, Kumkapı, Samatya, Balat, Fener, Galata ve Beyoğlu semtlerindeydi.

Meyhaneler, müşterilerin toplumsal duruma göre sınıflandırıldığı için herkes her meyhaneye giremezdi. Kayıkçı, hamal, tellak ve kabadayılar ayrı meyhanelere, kal-yoncular, yeniçeriler, topçular ve esnafın ileri gelenleriyle varlıklı akşamcıları ayrı meyhanelere devam ederlerdi. Koltuk meyhaneleri gizli olduğu için, buralara ancak içki içtiğini bilinmesini istemeyen eşraf ve erkândan kimseler giderdi.

Meymane, Afganistan'ın kuzeybatısında kent. Bend-i Türkistan Dağlarının kuzey eteklerinde, deniz düzeyinden 870 m yükseklikte yer alır. Keyser Irmağından sağlanan suyla çeşitli bitkiler yetiştirilen bir tarım bölgesinin merkezidir. Göçebeler besledikleri karakul koyunlarını burada pazarlar. Meymane'yi komşu illere bağlayan karayolları ilkbahar taşkınları sırasında kapanır.

Meymane, 1868'de Afganistan emirinin egemenliği altına girene değin yarı özerk Özbek Hanlığı'nın merkeziydi. 1885'te Rusya-Afganistan sınır komisyonu, hanlığın resmen Afganistan'a bağlanmasını kararlaştırdı. Nüfus (1987 tah.) 45.100.

Meynell, Sir Francis (Meredith Wilfrid) (d. 12 Mayıs 1891, Londra - ö. 10 Temmuz 1975, Lavenham, Suffolk, İngiltere), İngiliz kitap tasarımcısı. Modern makineler kullanarak el baskısı ürünlerle yarışacak nitelikte yapıtlar ortaya koyan Nonesuch Press'teki çalışmalarıyla tanınır.

Şair Alice Meynell'in oğluydu. Dublin'deki Trinity College'ı bitirdikten sonra 1914'te el baskıları yapan Romney Street Press'i kurdu ve iki kitap yayımladı. 1916-23 arasında, reklam metinleri için harf dizgen ve siyasal broşürler basan Pelican Press'i yönetti. Pelican yayınlarından *Typography* (1923; Tipografi), harufat örneklerinin yanı sıra kitap üretimi konusunda bilgi ve görüşler içermesiyle önem taşıyordu. 1923'te Nonesuch Press'i kuran Meynell, baskı makinesinin insanın denetiminde olduğunu, dolayısıyla makineyle de başarılı sonuçlar alınabileceğini savundu. Kuruluşun en önemli başarılarından biri, Shakespeare'in yapıtlarının yedi ciltlik bir basımıydı (1929-33).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra çimento sanayisiyle ilgilenen Meynell, 1946'da "sir" unvanı aldı. Aynı yıl Çimento ve Beton Birliği'nin genel müdürü oldu; 1958'e değin bu görevde kaldı. Ama kitap tasarımı işini de sürdürdü. Şiir de yazan Meynell'in yapıtları, *Seventeen Poems* (1945; On Yedi Şiir), *Poems and Pieces* (1961; Şiirler ve Parçalar) ve otobiyografisi *My Lives*'dir (1971; Yaşımlarım).

meoz bölünme, MAYOZ BÖLÜNME olarak da bilinir, hücre çekirdeğinin art arda iki kez bölünerek dört yavru hücrenin oluşmasını sağlayan hücre bölünmesi. Yavru hücrelerin her biri ana hücrenin kromozomlarının yarısı (haploit) kadar kromozom içerir.

Meyoz bölünme yalnız eşeyli üreyen canlılarda görülür. Bu canlılar iki haploit sayıda kümeden oluşan diploit sayıda kromozom içerir. Haploit kümelerin içerdiği genlerin türü aynıdır; buna karşılık biçimleri farklı olabilir. Örneğin insanda haploit kümelerin ikisi de kan grubunu belirleyen genleri taşır, kümelere birinde A kan grubuna, öbüründe B kan grubuna ait gen bulunabilir.

Meyoz bölünmeyle ortaya çıkan haploit hücreler eşey hücreleri ya da gamet adını alır. Döllenme sırasında iki gamet birleştiğinde hücrelerin her birindeki haploit sayıda kromozom bir araya gelerek yeni bireyin diploit sayıdaki kromozomlarını ortaya çıkarır.

Meyozdan önce ana hücredeki diploit sayıdaki kromozomların her biri kendini eşler; böylece çiftleşmiş kromatitlerden oluşan birleşik bir kromozom çifti ortaya çıkar. Meyoz, diploit hücrenin çekirdeğindeki kromozomların uzamasıyla başlar. İki ana hücreden gelen aynı türdeki (homolog)

kromozomlar hücrenin ekvator bölgesinde çiftler halinde sıralanır. Kromozom çiftlerinin her biri dört kromatit içerir. Bu aşamada kromozomlar parça alışverişi yoluyla içerdikleri genleri değiş tokuş ederler (bak. gen bağlantısı). Çiftlerin her birinin hücrenin kutuplarına doğru çekilmesiyle kromozom çiftleri ayrılır; ardından, hücrenin bölünmesiyle iki yavru hücre ortaya çıkar. Bu aşamaya kadar gerçekleşen süreçleri kapsayan birinci meyo bölünmesiyle oluşan yavru hücrelerden her biri haploit sayıda kromozom kümesi içerir.

İkinci meyo bölünmesiyle haploit yavru hücreler kromozom sayılarında azalma olmaksızın ikiye bölünür. Kromatit çiftlerinin her biri iki kromozoma ayrılır, bunlar yavru hücrenin karşı kutuplarına çekilir. Daha sonra yavru hücreler ikiye bölünür; böylece dört farklı haploit yavru hücre ortaya çıkar. Ayrıca bak. mitoz bölünme.

meyve, bitkilerde döllenmenin ardından yumurtalığın gelişerek yapısal bir değişikliğe uğraması sonucu oluşan ve bir ya da daha çok sayıda tohum içeren organ. "Meyve" terimi günlük dilde, genellikle çiğ olarak tüketilen kayısı, muz, üzüm gibi tatlı, etli ya da sulu bitkisel besin maddeleri için kullanılır; oysa, görünüşleri yaygın meyve anlayışına uymasa da fasulye, mısır tanesi,

mini tamamlamış bir meyvenin perikarpı üç bölümden oluşur: Bunlardan dış katmana ekzokarp, orta katmana mezokarp, en içteki katmana ise endokarp adı verilir. Bu üç katman bazı meyvelerde birbirinden ayırt edilemezken erik ya da şeftali gibi kimi meyvelerde tümüyle ayrı yapısal özellikte olabilir.

Doğada çok değişik meyve tiplerine rastlanır. Bunlar çeşitli biçimlerde sınıflandırılarsa da en yaygın uygulamalardan birine göre meyveler basit (tek bir dişiorganı bulunan çiçeklerden oluşan), agregat (birden çok dişiorganı bulunan çiçeklerden oluşan) ve bileşik (tek bir çiçekten değil çok sayıda çiçekten, yani bir çiçekdurumundan oluşan) meyveler olarak üçe ayrılır. Basit meyvelerin iki ana grubundan biri olan kuru meyvelerin açılan ve açılmayan iki tipi vardır. Açılmayan meyvelerin en tipik üyeleri arasında fındıksı meyve(*), kar-yopsis(*), aken(*), şizokarp (örn. ebeğümeci); açılanlardan da badiç(*), kapsül(*), silikva(*) ve folikül sayılabilir. Üzümsü meyve(*) ve eriksi meyve(*) ise basit meyvelerin etli meyveler grubunu oluşturur.

Meyveler genellikle döllenmenin hemen ardından oluşursa da gelişimini birkaç yıl sonra tamamlayan ayrık örneklerle de rastlanır. Meyve oluşumu için döllenme gerekmesine karşın doğada kimi zaman kendiliğinden ya da insan eliyle döllenmesiz meyve (partenokarp) de üretilmektedir. Bu olgudan özellikle tarımda çekirdeksiz

Akdeniz meyve sineği (*Ceratitis capitata*) sayıları 500'dü bulan yumurtalarını limon dışında kalan turuncgill bitkilerinin yanı sıra

Trypetidae familyasından bir meyve sineği
E. S. Ross

şeftali, kayısı ve incir meyvelerine de bira-kır. Yumurtalardan çıkan larvalar meyvelerde yollar açarak bu meyveleri insanlar tarafından yenemez hale getirir. Akdeniz meyve sineği 1929'dan sonra ABD'ye de geçmiş, zaman zaman çok büyük zararlar yol açmıştır. Bu sinek için birçok ülkede ithal meyve girişini düzenleyen karantina yasaları yürürlüktedir. Son olarak 1980'lerde ABD tarım alanlarında hızla çoğalıp yayılması meyve yetiştiricilerini güç durumda bırakmış, uygulanmaya başlayan geniş çaplı havadan ilaçlama programı ise çevre kirlenmesine karşı grupları harekete geçirmiştir.

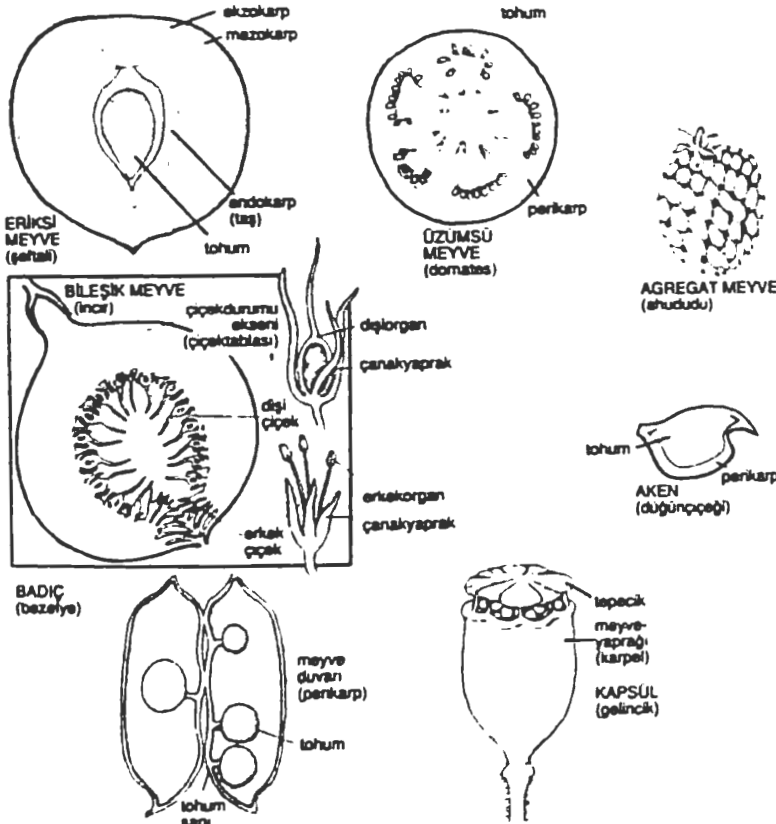
Adlarını, larva evrelerini geçirdikleri meyvelerden alan elma sineği (*Rhagoletis pomonella*), yakın akrabası olan kiraz sineği (*R. cerasi*) ve Akdeniz yöresinde yaygın biçimde görülen zeytin sineği (*Dacus oleae*) öbür zararlı türler arasındadır. Bu sineklere karşı yürütülen mücadele yöntemleri arasında böceklerin yumurta bırakma mevsiminde meyveleri ilaçlamak, kurtlanan meyveleri yok etmek, uygun asalaklarla biyolojik mücadele yapmak sayılabilir.

meyve şekeri bak. früktoz

meyve yarasası, *Chiroptera* takımının, *Megachiroptera* alttakımının *Pteropodidae* familyasını oluşturan 154 yarasa türünün ortak adı. Meyve ya da çiçeklerle beslenen ve görece büyük gözleriyle dikkati çeken bu yarasalara uçantilki adı da verilir. Meyve yarasalarının Afrika'dan Güneydoğu Asya'ya ve Avustralyen bölgeye kadar uzanan geniş bir coğrafi dağılımı vardır. Köpek yüzü yarasarlar (*Rousettus cinsi*) dışındaki

Meyve yarasarlarından *Pteropus giganteus*
Tony Angermeyer-Photo Researchers

Meyve tipleri

H. J. Fuller ve O. Tippo, College Botany,
1954; Holt Rinehart & Winston, Inc.

hiyar, meşe palamudu ve ceviz gibi bitkisel ürünler de gerçekte birer meyvedir.

Meyve geniş anlamıyla bitkiler âleminin kapalıtohumlular bölümüne özgü bir organdır. Çiçeklerin döllenmesinden sonra yumurtalıklardaki tohumtasakları tohuma, yumurtalıkların çeperi de gelişerek perikarp adı verilen meyve kabuğuna dönüşür. Bu arada döllenmeyle birlikte çiçekte bazı değişiklikler başlar; çiçeğin başlık ve tepcikleri solarken taçyaprakları dökülür, çanak-yaprakları ise düşer ya da değişime uğrar. Bazen çiçeğin öbür organları da (örn. çiçek-tablası) meyve oluşumuna katılır. Gelişi-

meyve (örn. çekirdeksiz üzüm) üretiminde yararlanılmaktadır. Meyveler şeker, mineraller, çeşitli vitaminler ve yağca zengin ürünler olduklarından değerli besin kaynaklarıdır. Ayrıca bak. tohum.

meyve sineği, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Trypetidae* familyasını oluşturan böceklerin ortak adı. Küçük ve kanatları kahverengi benekli ya da bantlı olan bu sineklerin birçok türü meyveleri kurtlandırarak büyük ekonomik zararlar yol açar. Aynı familya içinde bitkilerin yapraklarını ya da saplarını kemiren türler de vardır.

balbal(*) adı verilen büyük taşlar dikmişlerdir.

Türklerin 11. yüzyılda Anadolu'ya yerleşmeye başlamasından sonra Sivas, Tokat, Konya, Akşehir, Antalya, Malatya ve Diyarbakır gibi büyük merkezlerde oluşan mezarlıklarda birçok yönden ilgi çekici mezar taşları bulunmaktadır.

Mezar taşı süslemeciliği Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemlerinden sonra Osmanlılarda da sürmüştür. Erken Osmanlı dönemi mezar taşlarının örneklerine Bursa'da rastlanır. Stilize bitki ve hayvan örgeleriyle bezeli bu taşlar Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemlerinin etkisini taşır.

Klasik Osmanlı dönemi taşlarında da bu etki sezilmekle birlikte, bu taşların ayırt edici özelliği daha ağır başlı görünüşleri ve daha net biçimleridir. Osmanlı mezar taşlarında figüratif öğelerden çok, mezarda gömülü olan kişinin kimliğini yansıtan simgeler yer alır. 19. yüzyılın ilk çeyreğine değin yapılan mezar taşlarında, ölünün cinsiyetini, mesleğini, tarikatını, devlet ve din adamlarının sınıf ve rütbelerini gösteren, gerçekçi bir biçimde işlenmiş serpuşlar vardır. Kadın mezar taşlarında ise serpuş yerine gerdanlık, broş gibi takılar, çeşitli çiçekler göze çarpar. Ayrıca bu tür bezemelerin dışında ölenin kimliğine ve başına gelenlere ilişkin manzumelere, tarih mısralarına da sık sık rastlanır. Üstelik bu yazıtların arasında, dönemin ünlü hattatlarının elinden çıktığı için hat sanatının güzel örneklerini oluşturanların sayısı da çoktur.

19. yüzyılda, mezar taşlarındaki çeşitli serpuşların yerini resmî başlık olarak kullanılmaya başlayan fes almıştır. Bu dönemde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonra, mezarlıklardaki ölünün hangi bölükten olduğunu simge ve sayılarla gösteren yeniçeri mezar taşları da kırılmış, ortadan kalkmıştır. Mezar taşları birer sanat yapıtı olmanın yanı sıra, yapıldıkları dönemin kültürel ve toplumsal yaşamına ilişkin sağlam bilgiler sağlamanı belli başlı kaynaklardan birini oluşturur.

mezarlık, ölü gömmek için ayrılmış arazi. Ölülerin nerede ve nasıl korunacağı, modern ya da ilkel pek çok toplumu meşgul etmiştir. Gömme yöntemlerini belirleyen başlıca etkenler arasında coğrafi koşullar, dinsel inançlar, toplumsal davranışlar, estetik kaygılar ve sağlık koşulları sayılabilir. Bunun sonucunda yalın mezarlıkların yanı sıra, çok görkemli olanlar da ortaya çıkmıştır. Mezarlık için ayrılan yerler bazen kutsal ya da tabu bölgeler sayılır. Japonya ve Meksika gibi bazı ülkelerde, belirli durumlarda, mezarlıklar ölülerini onurlandırmak amacıyla şenliklerin düzenlendiği yerlerdir. Başka ülkelerde ve başka dinsel inançlardaysa mezarlıklar basit ve süssüzdür; gerek medikçe buralara uğranmaz.

Pek çok kültürde ölüler için bir yer ayrılması, akrabalık ilişkilerinin ölümünden sonra da süreceğine olan yaygın inançtan ötürü bir zorunluluktur. Kitabı Mukaddes'e göre, Hz. İbrahim, Makpela Mağarası ve yakınındaki araziye aile mezarlığı yapmak üzere satın almıştı. Aile mezarlığı Doğu'da olsun Batı'da olsun, dünyanın birçok yöresinde sürdürülen bir gelenektir. Aile mezarlıkları için yer seçimine genellikle büyük bir özen gösterilirdi. Çin'de "rüzgârı ve suyu iyi" mezar yerlerini belirlemek *feng shui* (kehanet) uzmanlarının işiydi. Kore'de, "uğursuz ruhlar"ın görüş alanının dışındaki hayırlı yerleri bulmak üzere falcı tutulması

eski bir gelenektir. Atalarla bir araya gelme her zaman güçlü bir istek olagelmıştır. Batı'da yaşayan Asyalılar bugün bile ana babalarının ölülerini bazen çok yüksek ücretler ödeyerek yurtlarına gönderirler. Eski kültürlerde topluluğa ait mezarlıklara gömülmek, titizlikle korunan bir ayrıcalıktı. Kent ve kasabalarda yaşayan yabancılar buralardaki mezarlıklara gömülemezlerdi. Eski Yahudiler, Romalılar ve başka bazı toplumlarda suçlular, yabancılar ve yoksullar için ayrı mezarlıklar vardı. Avrupa'da ortaçağdan 19. yüzyıla değin, suçlu bulunan cadılar, katiller ve intihar edenler mezarlıklara gömülmezdi.

Sağlık önlemleri mezarlıkların yapısını ve yerini önemli ölçüde etkiledi. Örneğin Romalılar ve Yahudiler mezarlıkların tehlikeli saydıkları için, bunları Roma ve Kudüs kentlerinde surların dışına kurmuşlardı. Eski Mısırlılar ve Çinliler de bu yaklaşımı benimsemişlerdi. Hristiyanlıkta ise durum tersineydi. İlk Hristiyanların, içine çok sayıda ölünün gömüldüğü, ayrıca ibadet için bölmeleri bulunan katakompları vardı. Hristiyanlığın serbest bırakılmasından sonraysa ölülerini kiliseler ve kilise avlularına gömmeye başladılar. 6. yüzyılda buralardaki ölü sayısı aşırı ölçüde artınca, sivil yöneticiler Roma dönemindeki uygulamaya dönerek mezarlıkların yalnızca kent dışında kurulabileceğine karar verdiler. Ama sağlık nedeniyle çıkarılan yasalar kilise arazisi içinde geçerli değildi ve bu nedenle ortaçağ ve Rönesans boyunca sorun daha da büyüdü.

18. yüzyılın ortalarında, kilise mezarlıklarının mezarlarla dolup taşması ve kent sınırları içinde yeni mezarlar için yeterli kadar yer bulunmaması kamuoyunda endişeye yol açtı. Kiliselerin bodrumları ve bunların çevresindeki küçük açık alanlar mezarlarla doldu. Bu tür yapılar hastalık kaynağı durumuna geldi.

1860'tan sonra birçok ülkede kilise avlularına ölü gömme uygulaması yavaş yavaş kaldırıldı. Böylece insanların kendi mülklerindeki özel mezarlara gömülme geleneğinden sonra, kilise avlusuna gömülme geleneği de sona erdi. Bundan sonra başlayan kamu mezarlıkları uygulaması, günümüzde de bazı ülkelerde, anısal parklara dönüşmekte, buralarda geleneksel mezar taşlarının yerini düz metal levhalar almaktadır. Bu parklar arasında en ünlüleri İngiltere'deki Brookwood ile ABD'de California'daki Forest Lawn'dır.

İslam dini de mezar ve mezarlıklara ilişkin özel kuralları getirmiştir. İslamda ruhun ölümsüz olduğuna ve ölümden sonra dirilmeye inanıldığı için mezarlıklara önem verilmiş, temiz ve düzenli tutulmalarına, ağaçlandırılmalarına, bir duvarla çevrilmelerine dikkat edilmiştir. Bayram, kandil gibi kutsal günlerde mezarlık ziyaretleri yapmak, mezar başında dua ve Kuran okumak gelenekleri gelişmiştir.

Anadolu'da Erzurum, Kayseri, Sivas, Divriği, Konya, Akşehir, Ahlat vb gibi eski yerleşim bölgelerinde Anadolu Selçukluların, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Beylikler dönemlerinden kalma mezarlıklar vardır. Bursa, Edirne, İstanbul gibi başkentlik etmiş kentler başta olmak üzere önemli merkezlerde Osmanlı döneminden kalma büyük mezarlıklar bulunur. Özellikle İstanbul mezarlıkları tarih, edebiyat, taş işçiliği gibi çeşitli konularda bilgi hazinesi sayılan mezarlar içerir. Bunlar arasında Edirnekapi, Karacaahmet, Eyüpsultan ve Merkez Efendi mezarlıkları hem geniş bir alana yayılmış olmaları, hem de eskilikleri bakımından en önemlileridir. İslamda ayrıca cami, tekke, türbe, medrese vb yapıların

hemen yanında hazire(*) adı verilen küçük mezarlıklar oluşmuş, buralara söz konusu yapılarla ilişkisi bulunan kişiler gömülmüştür.

mezarlık şiiri, ölüm temasını işleyen ve ölenin ardından duyulan üzüntüyü dile getiren 18. yüzyıl şiir türü. Türün öncülere, ölümle ilgili ürkütücü imgelere yer verdiği *The Grave* (1743; Mezar) adlı uzun şiiriyle tanınan İskoçyalı şair Robert Blair ve açık ölçüyle yazdığı *The Complaint: Or, Night Thoughts on Life, Death & Immortality* (1742-45; Yakınma: Ya da Yaşam, Ölüm ve Ölümsüzlük Üzerine Gece Düşünceleri) adlı duygusal şiiriyle ünlü İngiliz şair Edward Young'dır. Blair ve Young bu şiirle hem romantizmin ilk habercileri olmuşlar, hem de en iyi örneğini "Meditations Among the Tombs" (1745-46; Mezarlar Arasında Düşünceler) ile James Hervey'nin verdiği, "hüzün ve ay ışığı" temalarını işleyen bir mezarlık şiirinin doğmasına yol açmışlardır.

Mezbahalar Davası, ABD tarihinde, ABD Yüksek Mahkemesi'nin ABD Anayasası'nın 14. Ek Maddesi'yle tanınan ayrıcalık ve dokunulmazlıkların korunması ilkesini sınırlamasıyla sonuçlanan hukuksal uygulamazlık (1873).

Louisiana eyalet meclisinin 1869'da New Orleans'ta hayvan kesimi tekeli bir şirkete vermesi üzerine, öteki mezbaha sahipleri bu tekelin ABD yurttaşı olarak ayrıcalık ve dokunulmazlıklarını zedelediğini ve hukuka aykırı olarak kenderlerini mülkiyet haklarından yoksun kıldığını öne sürerek dava açtılar. Davanın 1873'te Yüksek Mahkeme'nin önüne gelmesiyle, Yeniden İnşa dönemine ilişkin bir düzenleme olan 14. Ek Madde ilk kez mahkemece yorumlandı.

Mahkeme dörde karşı beş oy çoğunlukla dava açan mezbahalar aleyhinde karar aldı. Kararın gerekçesinde 14. Ek Madde'nin yeni özgürlüğünü kavuşmuş Siyahların koruma gibi belirgin bir amacının olduğu, ama bütün medeni haklar üzerindeki denetimi eyaletlerden alarak federal yönetime vermediği, eyaletlerin kendi yurttaşları üzerindeki yargı yetkisini kaldırmadığı ve medeni haklara ilişkin federal korumanın işadamlarının mülkiyet haklarını kapsamadığı belirtildi. Karşı oy kullanan yargıçlar ise 14. Ek Madde'nin bütün ABD yurttaşlarını eyalet yönetimlerinin ayrıcalık ve dokunulmazlıkları ihlal edici karar ve eylemlerinden koruduğunu ve eyalet yönetimlerinin mülkiyet haklarına zarar vermesinin hukuka aykırı olduğu görüşünü savundular.

İktidarın federal yönetimde merkezleşmesi eğilimini geçici olarak tersine çeviren Yüksek Mahkeme kararı, aynı zamanda 14. Ek Madde'yle Siyahlara verilen güvencenin zayıflaması sonucunu doğurdu.

mezenter bak. bağırsak askısı

mezgeldék (*Tetrax tetrax*), *Gruiformes* takımının *Otididae* familyasından kuş türü. Uzunluğu 43 cm, yaşama ortamı tepeler ve ekili açık arazidir. Üst bölümleri kirli sarı üzerine nakışlı, alt kısımları beyaz, erkeğin boynu karadır. Çeşitli bitkisel besinlerle ve omurgasız hayvanlarla beslenirler. Akdeniz çevresinde, Asya'nın batı ve orta kesimlerinde yaşayan bu kuşlar Türkiye'de Anadolu'nun orta ve güney kesimlerinde az sayıda görülür.

mezzit, MEZİT olarak da bilinir, *Gadidae* familyasından iki balık türünün ortak adı. Avrupa'yı çevreleyen sularda ve Akdeniz'de yaşayan bu balıkların üç sırt yüzgeci vardır. Omurgasız deniz hayvanları ve küçük balıklarla beslenirler. Etleri yumuşak ve oldukça lezzetlidir.

Merlangius merlangus türünün üç sırt yüzgecinin araları çok dardır. Göğüs yüzgecinin gövdeye bağlandığı yerin üstünde siyah bir benek bulunur. Türkiye'yi çevreleyen bütün denizlerde yaşayan *M.m. eucinus* alttürünün altçenesinde küçük bir bıyık vardır. Kara mezgit ve bakalyaro adlarıyla tanınan bu alttürün sırtı grimsi mavi ya da yeşilimsi, yanları sarımsı boz, karnı gümüş beyazı, uzunluğu en çok 70 cm (Karadeniz'de 40 cm), ortalama 30-40 cm'dir.

Sarı mezgitin (*Micromesistius poutassou*) üç sırt yüzgeci de oldukça aralıklı konumdadır. Gövdesinin üst bölümleri bakır rengi, kuyruk yüzgeci az çok çatallı, ağır içi mavimsi siyah olan bu tür en çok 50 cm, ortalama 15-30 cm uzunluğa erişir.

mezhep, örgütlenmiş bir dinsel topluluğun çeşitli nedenlerle bölünmesiyle ortaya çıkan daha küçük topluluk. Mezhep terimi genellikle belirli bir dinin çoğunlukta yorumuna göre dindışı (heretik) sayılan bir yorumu benimseyen küçük azınlıklar ya da dinin temel ilkelerinde anlaşmakla birlikte, aynı sayılan konularda farklı yorumları benimseyen alt grupları belirtmek için kullanılır. Dinler tarihindeki büyük bölünmeler sonucunda ortaya çıkan topluluklar (örn. Hristiyanlıkta Katoliklik, Ortodokslik ve Protestanlık; Budacılıkta Theravada ve Mahayana) bu anlamda mezhep tanımına sığdırmayacak bir genişliğe ve öğreti bütünlüğüne ulaşmışlar, her biri içinde de çeşitli yorum, yaşayış biçimi, ibadet düzeni vb farklılıklar gelişmiştir. Hristiyanlığın Katolik ya da Ortodoks kollarına bağlı olmakla birlikte özgün ayin düzenlerini koruyan ulusal ağırlıklı kiliseleri de mezheplerden ayırt etmek gerekir. Buna karşılık merkezi bir ruhani önderliği ve tümünü bağlayıcı ortak bir inanç belgesi bulunmayan Protestan dünyasındaki irili ufaklı kilise toplulukları mezhep tanımına daha çok yaklaşıyor; ama bunlar için de kilise topluluğu ya da cemaat terimi daha geçerlidir.

İslam tarihçileri genellikle farklı fıkıh sistemlerini mezhep, siyasal ve itikadi sistemleri ise fırka ya da nihle olarak adlandırlar. Ama "fırka" terimine hiç başvurmaksızın bu ayrımı siyasal, itikadi ve fıkhi mezhepler biçiminde tanımlayan yaklaşımlar da vardır. İslam toplumunda siyasal nedenlerle ortaya çıkan ilk iki mezhep ya da fırka Şia ile Haricidir. Bunları izleyen başlıca itikadi mezhepler Cebriye, Mutezile ve Mürcie olmuştur. Bu akımlar karşısında, İslam toplumunun Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat adıyla anılan çoğunluğunun inanç ve uygulamaları Sünni bilginlerce sistemleştirilmiş, bu kol da Selefiye, Eş'ariye ve Maturidiye adıyla başlıca üç itikadi mezhep biçiminde gelişmiştir. Ehl-i Sünnet içindeki başlıca fıkhi mezhepleri ise Hanefilik, Malikilik, Şafilik ve Hanbeliliklerdir. Sünni kesiminde ortaya çıkan Evzailik, Sevriye ve Zahiriye gibi fıkhi mezhepleri yandaş bulamadığı için bugüne ulaşamamıştır.

mezik atom, MEZONLU ATOM olarak da bilinir, bir elektronun yerini bir negatif müon ya da negatif pionun (pi mezon) aldığı atom. Müon ya da pion, madde içinde yavaşlatıldıktan sonra bir atom tarafından kapılacak bir dış yörüngeye girer; daha sonra Auger etkisiyle(*) elektron fırlamasına yol açarak ya da görünür ışık (ya da X ışını) fotonları salarak yörüngeden yörüngeye atlar ve sonunda yanar, yerini aldığı elektronun yörüngesinin 1/200'ünden daha küçük yarıçaplı bir yörüngeye oturur. Mezik atomların incelenmesiyle çekirdeğin boyutları, çekirdek içindeki elektrik yükleri-

nin dağılımı ve pionların kütesine ilişkin önemli bilgiler elde edilmiştir.

mezit bak. mezgit

mezmur tonu, Katolik ibadetinde belli saatlerde okunması zorunlu dualar sırasında "Gloria Patri"nin (Baba'ya Hamdolsun) ardından mezmurlar ve kantiklerin seslendirilmesinde kullanılan ezgili okuma formülü. Gregorius dinsel ezgiyi repertuvarında sekiz mezmur tonu bulunur. Her mezmur dizesi iki yarım dizeye bölünmüş olduğundan mezmur tonları iki bölmeli biçimdedir. Birinci bölme *initium*, *tenor*, *flexa* ve *mediatio*'dan oluşur. *Initium* (entonsasyon) ezginin makamıyla okunan giriş cümlesidir, *tenor* okuma notası olarak da bilinir; *flexa* (ses tonunun alçalması) yalnızca dizenin ilk yarısının uzun olduğu durumlarda kullanılır; *mediatio* ya da orta kadans dinlenme noktasıdır. İkinci bölme ise *terminatio*'ya (bitiş kadansı) kadar söylenen *tenor*'u oluşturur.

Her mezmurdan önce ve sonra bir antifon(*) söylenir. Antifonun melodisi sekiz kilise modundan birinde bestelenmiştir. Sekiz mezmur tonu, kilise modlarıyla bağlantılıdır; ikisinde de aynı *tenor* ve aynı *finalis* (modun başladığı ve sona erdiği ton) vardır (3. mezmur tonu bunun dışındadır; bunun *finalis*'i, 3. modun *finalis*'i olan *Mi* değil, çoğu zaman *Si*'dir). Antifon melodisinin mod numarasına uyan mezmur tonu seçilir (örn. 4. mezmur tonu ve 4. mod gibi). Bir mezmur tonunun bitiminden bir antifonun başlangıcına düzgün geçebilmek için *differentiae* (değişik bitiriler) kullanılır. Ayrıca bak. Ambrosius dinsel ezgisi.

Mezmurlar, Eski Ahit'te, kutsal şarkılardan ya da şarkı biçiminde söylenmek üzere yazılmış şiirlerden oluşan kitap. Tevrat'ın Ketuvim olarak bilinen üçüncü ve son bölümü Mezmurlar'la başlar. Mezmurlar, İslam geleneğinde Zebur(*) (Mezamir) adıyla Hz. Davud'a vahyedilmiş sayılan kitapla özdeşleştirilir.

Kitabın ilk İbranice metnindeki çoğu şiirin başlığında, telli bir çalgı eşliğinde seslendirilen manzum metin anlamına gelen *mizmor* sözcüğü geçiyordu, ama metnin tümüne bir ad verilmemişti. *Mizmor*'un Yunancası olan *psalmos* sözcüğü, bu metinlerin birçok yazmada *Psalmoi* başlığı altında toplanmasına yol açtı. 5. yüzyılda kaleme alınmış bir Septuagint yazmasında *Psalterion* başlığı kullanılıyordu.

Bugünkü biçimiyle Mezmurlar beş bölümden oluşan 150 şiiri kapsar (1-41, 42-72, 73-89, 90-106, 107-150). İlk dört bölüm, Tanrı'ya övgülerle biter. Bu özel numaralama, Tevrat temel alınarak yapılmıştır. Öteki uyarlamalarda kimi mezmurların birleştirilmesi ya da kendi içinde ayrılması gibi küçük değişiklikler görülür. Beşli bölünmenin de Tora'yı (Tevrat'ın ilk beş kitabı) örnek aldığı düşünülebilir.

Mezmurların duygusal tonu ve inanç anlatımı çokulu kutlamalardan ağırbaşlı övgü şiirlerine ve acı yakınmalara kadar değişik biçimler alır. Çeşitli açılardan sınıflandırılan mezmurların başlıca türleri şunlardır: İlahiler (örn. 104, 135), ağıtlar (örn. 13, 80), inanç şarkıları (örn. 46, 121) ve şükran şarkıları (örn. 9, 136).

Her mezmurun ne zaman ve kimin tarafından yazıldığını saptamak güçtür. İlk krallık döneminde Babil Sürgünü (İÖ 6. yy) sonrasına uzanan birkaç yüzyıl boyunca yazıldıkları ve İsrail tarihini değişik aşamalarıyla Yahudi inancının değişik duygusal vurgularını yansıttıkları söylenebilir. İbrani halkının, bütün toplumu ve kişileri ilgilendi-

ren önemli olayları vurgulamak üzere geliştirdiği törensel etkinliklerin bir parçası da mezmurlardır. Mezmurların çoğu, Babil Sürgünü'nden önce Birinci Tapınak'taki ayin ortamını yansıtıyordu. Ama Mezmurlar Kitabı, Kudüs'teki İkinci Tapınak'ın da ılahı kitabı olarak kullanıldı. Bu tapınaktaki ibadet düzeninin, Mezmurlar'ın biçimini ve sırasını belirlemede önemli rol oynadığı sanılmaktadır.

Mezmurlar, Hristiyan ibadeti üzerinde de etkili oldu. Luka İncili'nin yazarı mezmurların önemli bir kılavuz kaynak olarak görüyordu. Erken dönem kiliselerinde, mezmurların okunması ayin düzeninin bir parçası olmuştur. Reform çrtesinde mezmurlar, kilisedeki cemaatin topluca söyleyebileceği herkesçe bilinen ezgilere uyarlandı.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

mezoderm, hayvan embriyonunun ilk gelişme evresinde oluşan üç katlı doku taslaklarının (ya da hücre yığınlarının) ortada bulunanı; dıştaki kata ektoderm, içteki kata endoderm adı verilir. Omurgalılarda kaslar, bağdoku, kıkırdak, kemik, sırtıpi (notokord), kan, kemik iliği, lenf dokusu ile kan damarları, lenf damarları, böbrekler, idrar borusu, üreme organları, böbreküstü bezinin kabuk bölgesi ve eklem boşluklarının epitel örtüsü mezodermden gelişir. Ayrıca bak. ektoderm; endoderm.

mezolit, zeolitler ailesinden, natrolite benzeyen bir mineral. Ayrıca bak. natrolit.

Mezolitik Çağ, Tarihöncesi uygarlığında Paleolitik Çağdan sonraki, Neolitik Çağdan önceki aşama. Mezolitik Çağın başlamasına yol açan Pleistosen buzulları yavaş yavaş çekildiği için yeryüzünün çeşitli yörelerindeki insan toplulukları bu aşamaya değişik zamanlarda ulaşmışlardır. Holosen'in başlangıcını oluşturan Mezolitik Çağda insanlar yaşamlarını avcılık ve toplayıcılıkla sürdürmüşlerdir. İlk kez bu çağda yaptıkları mikrolit (küçük taş) adı verilen aletler, önceki çağlarda yapılan aletlerden oldukça farklıdır. Sürekli açık hava yerleşmeleri kurmamışlarsa da, iklimin ısınmaya başlaması nedeniyle konut olarak derin mağaralar yerine kaya oyuk ve sığınaklarını yeğlemişlerdir. İklimin Ön Asya'da daha çabuk ısınması ve sıcak iklimin daha kısa sürmesi nedeniyle bu çağ Ön Asya'da Avrupa'dan daha önce başlayıp daha kısa sürmüştür. Avrupa'da Mezolitik Çağ İÖ 15. binyıldan İÖ 6. binyılın ortalarına değin sürmüştür. Ön Asya ve özellikle Anadolu'da İÖ 15. binyıldan, tarıma geçildiği ve hayvanların ehlileştirildiği İÖ 8. binyıla değin sürmüştür. Anadolu'daki en önemli Mezolitik Çağ yerleşim merkezi Antalya yakınlarındaki Beldibi(*) kaya sığınagıdır.

mezomorf, ABD'li psikolog W. H. Sheldon'ın geliştirdiği fizik sınıflandırma sisteminde, ortalamanın üstünde kas gelişmesiyle ayırt edilen beden tipi (somatotip). Sheldon sınıflandırma sisteminde tipler arasında kesin ayrımlar bulunmamakla birlikte, beden yapısında atletik özellikler ektomorf ve endomorf özelliklerine ağır basan kişiler mezomorf olarak sınıflandırılır. Kafa kareye benzer ve iri, omuzlarla göğüs geniş ve kaslı, kalp büyüktür. Kollarla bacaklar oldukça kaslı, vücuttaki yağ miktarı en alt düzeydedir. Kaslarını kolay geliştirebilen

bu tipler çoğunlukla sporla ilgilenir. Vücut yapısı, mezomorf olmayıp vücut geliştirme

Mezomorf

ile kas yapmış birinden kolayca ayırt edilebilir. Karş. ektomorf; endomorf.

mezon, kuvar-karşı kuvar çiftlerinden oluşan temel parçacıkların ortak adı. Kuvarlar güçlü etkileşime girdiklerinden, kuvarlardan oluşan mezonlar da güçlü etkileşim kuvvetinden (çekirdeği oluşturan parçacıkları bir arada tutan kuvvet) etkilenirler. Her biri yarım birim spine (fırl) sahip kuvarlardan çift sayıda içerdikleri için mezonların spini tamsayıdır. Kütlesi 140 MeV'den yaklaşık 10 GeV'ye kadar değişen mezon türleri vardır (elektronun kütlesi 0,5 MeV, nötronun kütlesi ise 940 MeV'dir). Mezonların varlığı 1935'te Japon fizikçi Yukawa Hideki tarafından kuramsal olarak öngörülmüştü; sonradan çeşitli mezon türleri bulundu. Bunlar arasında en önemlileri pi mezon (pion) ve K mezondur (kaon). Kütlesi en küçük mezon türü piondur; çekirdekte protonlar ile nötronlar arasınua ki güçlü etkileşim, temel olarak, pion alışverişinden kaynaklanır. Kaonlar ise birkaç farklı yoldan bozunuma uğrarlar; bu bozunum süreçlerinin incelenmesi parite(*) kavramının ve paritenin korunumlu olması olgusunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Hadronlar(*) oluşturan temel parçacıklar olan kuvarların özellikleri ve aralarındaki etkileşimler mezonların incelenmesi yoluyla belirlenmektedir. Mezonlar kararsız parçacıklardır, ama yaşam süreleri, parçacık algılayıcıları tarafından gözlenmeye yetecek kadar uzundur (saniyenin milyarda birinin birkaç katı kadar). Bu gözlemler sonucunda kuvarların devinimleri ortaya çıkarılabilir. Kuvarlara ilişkin bir kuramsal modelin mezonların davranışlarını doğru bir biçimde açıklayabilmesi gerekir. Murray Gell-Mann ve Yuval Ne'eman'ın ortaya koydukları, modern kuvar modellerinin öncüsü niteliğindeki sekizli sınıflamanın(*) önemli bir başarısı, kısa süre sonra bulunacak olan eta mezonunun varlığını öngörmüş olmasıdır (1962). Pionun iki fotona bozunmasındaki bozunum hızı üzerinde yapılan araştırmalar, kuvarların "renk" adı veri-

len bir özelliklerinin (özel bir kuvarın sayısının değerleri) bulunduğu ve bir kuvarın üç renkten birinde olabileceği varsayımını desteklemektedir. Mezonların davranışlarında gözlenen beklenmedik olgular da önemli sonuçlar doğurmuştur; kaonların bozunumunda gözlenen CP bozulması(*) buna bir örnektir.

Mezonların incelenmesi yeni kuvar türlerinin bulunmasına yol açmıştır. 1974'te bulunan J-psi parçacığının bir büyü kuvar ile bir büyü karşı kuvarından oluştuğu anlaşılmış, böylece "büyü" özelliğinin (kuvarların çiftler halinde var olacağı sonucunu veren yeni bir kuvarın sayısı) varlığı ilk kez kanıtlanmıştır. 1977'de bir başka ağır mezon türü olan upsilonun (Y mezon) bulunması, alt kuvarın ve ona eşlik eden karşıtının ortaya çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu buluş üst kuvar olarak adlandırılan altıncı bir kuvar türünün varlığına ilişkin görüşlerin ortaya atılmasına yol açtı. Bu altıncı kuvarı bulma çabaları ise sonuçsuz kaldı. Bu kuvarın varlığının kesin olarak kanıtlanması, günümüzde geçerli olan kuvar kuramının temelindeki varsayımlar için dolaysız bir destek olacaktır. Ayrıca bak. kuvar.

mezonefro, amfibi yuvarlarda ve balıkların çoğunda görülen kalıcı böbrek. Embriyon ve larva evrelerinde pronefrozun arkasında gelişir ve onun yerini alır. Mezonefro bir dizi nefron içeren bir çift organdır. Nefronların kapsülleri hem yoğun kılcal damar ağzından (glomerül), hem de borucuklardan kanı süzer. Borucuklardaki hücreler ise su ve besin maddelerini geri emip azotlu artıkları salgılar. Bazı deniz balıklarında glomerül yoktur; idrarın yalnızca borucuklarda oluşması daha çok suyun vücutta tutulmasını sağlar. Borucuklar pronefrozun kalıntısı olan ve Wolff kanalı olarak bilinen uzun boruya açılır. Daha üstün yapıli omurgalılarda mezonefro embriyon evresinde oluşur. İnsanda embriyon evresinin 10. haftasından sonra mezonefrozun yerini metanefroz alır.

mezonlu atom bak. mezik atom

Mezopotamya (Yunanca *Mesopotamia*: "ırmaklar arasındaki ülke"), Batı Asya'da, Dicle ile Fırat ırmakları arasında kalan bölge. Dar anlamda, iki ırmağın birbirine en çok yaklaştığı yer olan Bağdat'tan, kuzeyde Güneydoğu Toroslar'ın eteğine kadar olan toprakların kuzey kesimini içerir. Geniş anlamda, bu bölgeyle birlikte, Basra Körfezine kadar inen, doğuda Zagros Dağları, batıda Arabistan Platosuyla çevrili olan güney kesimi de ifade eder. Kabaca, büyük bölümü bugünkü Irak'ın sınırları içinde kalan bölge, tarihte birçok uygarlığın beşiği olmuştur.

Yaklaşık 1840'tan beri yürütülen arkeolojik kazılar, Mezopotamya'da günümüzden 10 bin yıl kadar önce yerleşim olduğunu göstermektedir. Elverişli coğrafi koşullar, Mezopotamya halklarının yerleşik olmayan avcı ve toplayıcı kültürden tarım, hayvancılık ve kalıcı yerleşime dayalı bir kültüre geçmesini sağladı. İlk dönemlerden kalma mezarlarda, yörede bulunmayan metal ve değerli taşlara rastlanmasından anlaşıldığına göre, öteki bölgelerle ticaret de gelişmişti. Tanımsal sulama yöntemleri, çanak çömlek yapımı ve öbür el sanatları, temel malzemenin kerpiç olduğu yapı tekniği yüksek bir düzeye erişti ve ayrıntılı törenlerle uygulamalar içeren dinler ortaya çıktı. İÖ 4. binyılda güneydeki Sümer topraklarında art arda iki büyük gelişme gerçekleşti: Kentin doğuşu ve İÖ y. 3000'de yazının bulunuşu.

Eridu, Kiş, Uruk, İsin, Lagas, Ur gibi Sümer kentlerinde yapılan kazılarda binlerce çiviyazısı tablet bulunmuştur. En eski tabletler, mal listeleri ve ticari işlemlere ait kısa kayıtları içerir. Sonrakiler arasında sözlükler, dilbilgisi yapıtları, dinsel ve bilimsel çalışmalar, kral listeleri ve son olarak da edebi yapıtlar vardır. Ayrıca Sümer kentleri arasındaki çekişmelerle savaşları ve çeşitli kralların zaferlerini anlatan birçok tablet bulunmuştur. Bunlardan Akad kralı Sargon (Şarrukin) (hd İÖ y. 2334-2279), Akdeniz'den Zagros Dağlarına kadar olan bölgeyi fetheterek tarihin ilk imparatorluğunu kurmuştu. Bir Sami halkı olan Akadların yükselişle birlikte Sümer çiviyazısıyla yazılmaya başlayan Akad dili, bölgenin edebiyat dili oldu.

Akad egemenliğinin iki yüzyıl kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Onun ardından Ur'un 3. sülalesi (İÖ y. 2112-2004), daha sonra aşağı yukarı aynı dönemlerde hüküm süren İsin ve Larsa (İÖ y. 1763'e değin) sülaleleri, son olarak da bölgenin güney kesimine adını veren Babil, Mezopotamya'daki başlıca güç odağı oldular. Babil'in en önemli hükümdarı, bir stel üstüne yazılı yasalarıyla tanınan Hammurabi'di (hd İÖ y. 1792-1750). Eski Babil Döneminde öbür bölgelerde de önemli kültürel gelişmeler görüldü.

İÖ y. 1600-1450 arasında, sırasıyla Hurritler, Kassitler ve Mitannilerin Mezopotamya'ya egemen olmasıyla Babil kültürü önemini yitirdi. İÖ 15. yüzyılın sonuna doğru da Mezopotamya'nın kuzey kesimindeki Asur kenti önem kazanmaya başladı. İÖ 1350'de Asur bir imparatorluğa dönüşmüş, I. Adad-nirari (hd İÖ y. 1307-y. 1275), I. Şalmanezar (hd İÖ y. 1274-y. 1245) ve Tukulti-ninurta (hd İÖ y. 1244-y. 1208), gibi hükümdarlar Mitanni, Kassit ve Hititlere ait geniş toprakları fethetmişti. Ayrıca Babil'in büyük bölümünde de belli bir nüfuzları vardı. Ama özellikle I. Nabukadnezar (Nabukodonosor) (hd İÖ y. 1124-y. 1103) dönemi olmak üzere İsin'in 2. sülalesi zamanında Eski İmparatorluk'un görkemli günlerine dönüldü. Asur, I. Tiglat-pileser (hd İÖ y. 1115-y. 1077) ve II. Asurnasirpal (hd İÖ 883-859) yönetimlerinde gücünün doruğuna erişti. II. Asurnasirpal, başkent Kalah'ta (bugün Nimrud, Irak) büyük mimari yapıtlar inşa ettirdi.

Asur tahtını zorla ele geçiren III. Tiglat-pileser (hd İÖ 746-727), Babil'in büyük bir bölümüne yerleşmiş olan Aramlilere boyun eğdirip Urartu, Suriye, İsrail ve başka bölgeleri ele geçirerek Yeni Asur İmparatorluğu'nun temellerini attı. İÖ 729'da da kendini Babil kralı ilan etti. Giderek genişleyip zenginleşen imparatorluk, İÖ 671'de Mısır'ı fetheden Asurhiddina ile Asurbanipal'in (hd İÖ 668-627) dönemlerinde gücünün doruğuna ulaştı. Ama o tarihten sonra hızla gerilemeye başladı ve Med, İskit, Babil saldırıları sonucu İÖ 609'da yıkıldı.

Nabopolassar (hd İÖ 626-605) önderliğindeki Keldanilerin yönetiminde Babil, son görkemli dönemini yaşadı. Nabopolassar'ın oğlu II. Nabukadnezar (hd İÖ 605-560), İÖ 558 ya da 557'de Kudüs'ü yakıp yıkarak binlerce Yahudiyi Babil Sürgünü'ne gönderdi. İÖ 539'da Nabunaid'in (Nabonidus) Pers hükümdarı II. Kyros'a (Kuras) teslim olmasıyla Yeni Babil (Keldani) İmparatorluğu sona erdi. Perslerin ve İskender'in (Büyük) yönetiminde Babil, kültürel etkisi Mezopotamya'nın çok ötesine yayılan zengin bir eyalet merkezi oldu. İskender sonrası dönemde Babil ile Yunan kültürleri arasındaki etkileşim, özellikle uzun bir dönem Babil dışında bilinmeyen astronominin batıya yayılmasını sağladı.

İÖ 2. yüzyılda Part İmparatorluğu'nun bir parçası olan Mezopotamya, sürekli bir kültürel gerileme içine girdi; bunun en olumsuz sonuçlarından biri çivi yazısının unutulmasıydı. Mezopotamya, Partlarla Sasaniler ve Roma İmparatorluğu arasında bir tampon bölge oldu. İS 7. yüzyılda Müslüman Arap-

tapınak, krallığın denetimi altında yiyecek dağıtımının da yapıldığı yerd. Babil'in Marduk'a adanmış tapınağı Esagila gibi bazı tapınakların ünü başka bölgelere de yayılmıştı. Bu tapınaklardaki dinsel uygulama ve ayinler her zaman halka açık değildi. Ancak özel günlerde tanrının tasviri tapınaktan

nırdı. Babil kenti Mezopotamya'nın siyasal yaşamında ağırlık kazandıkça kentin tanrısı olan Marduk'a da eski tanrıların özellikleri atfedildi. Benzer biçimde, Asur geliş-

Mezopotamya'daki önemli yerleşmeler

ların eline geçmesiyle de tarihi Irak'ınkiyle iç içe girdi. Ayrıca bak. Akad; Asur; Babil; Kalde; Sümer.

Mezopotamya dini, eski Mezopotamya halklarının dinsel inanç ve uygulamaları. Önce Sümerlerle Akadlar, daha sonra da onların ardından bölgeye egemen olan Babililer ve Asurlarla benimsenmiştir.

Sümerler daha çok topluluk içinde birlik sağlama amacına hizmet eden yerel tanrıları tapıyorlardı. Bu dönemde ve daha sonraları tanrıların, suyun ve sürülerin bereketi tanrıları tapınmanın temelini oluşturuyordu. Tanrının dış görünüşü, temsil ettiği olguyu yansıttı; örneğin, yağmur bulutu ile ilişkilendirilen tanrı, gökyüzünde gezen aslan başlı kara bir kuş olarak betimlenirdi.

Asur ve Babil tanrıları Sümer tanrılarının yerini almaktan çok, zamanla eski din sistemi içinde eriyip onun bir parçası oldular. O dönemlerde tanrılar, bölgenin tarihi ve kent devletleri arasındaki ilişkilerde çok etkiliydi. Babil ve Asur devletlerinin birer imparatorluğa dönüşmesiyle, kral imgesi tanrının aşkınlığının ifadesi durumuna geldi. Bu dönemde tanrılar insan özellikleriyle betimleniyordu. Tanrı tasvirleri giydirilir, beslenir, başında nöbet tutulur ve ona tıpkı sarayında krala davranıldığı gibi davranılırdı. Kral gibi tanrı da temel olarak bereket ve güvenlikle sorumluydu.

Dinsel uygulamalar, tanrının tapınağında bakılıp doyurulması çevresinde yoğunlaşmıştı. Dinsel bir merkez olmasının yanında

dışarı çıkarılır ve halkın içinde sokaklarda dolaştırılırdı. Tanrının evi olarak kabul edilen tapınakta günlük ayinleri rahipler yürüttü. Mezopotamya'daki en önemli dinsel yapının zigurat olduğu söylenebilir; ama işlevi tam olarak bilinmemektedir.

Tapınakta tanrının çevresinde kült ile ilişkili bir grup görevli bulunur, bunların başında, tanrının başrahibi göreviyle kral yer alırdı. Kralın rolü özellikle ilkbaharda kutlanan yeni yıl şölenlerinde önemliydi. Bu şölenlerde krallık yenilenir ve tanrının kaos karşısındaki zaferi kutlanırdı. Tanrının rolünü kralın üstlendiği bu ayinlerden "kutsal evlilik", bir sonraki yılın bereketini güvence altına alırdı. Kralın dışında, çeşitli rahip ve rahibeler ile büyücü ve falcılardan oluşan 30 kadar görevli bu ayinlere katılıyordu. Fala bakarak tanrının isteklerini anlama uygulaması da çok gelişmişti ve en çok başvurulan yöntem, kurban edilen hayvanın bığsıklarına bakarak geleceği okumaktı.

Yüzlerce Mezopotamya tanrısından söz edilirse de metinlerde bunların küçük bir bölümü üzerinde durulur. En önemli tanrılar arasında, en yaşlı tanrı sayılan Gök Tanrısı An (Anu), sonradan Akad tanrısı Ea ile özdeşleştirilen Su Tanrısı Enki ve hepsinin üstünde yer alan Bel (Enlil) sayılabilir. Mezopotamya'da yaygın olan bir geleceğe göre bu tanrıların her biri bir kent ile ilişkilirdi: Anu'nun Uruk (bugün Tel el-Varka), Enki'nin Eridu, Enlil'in de Nippur kentleriyle ilişkisi olduğu kabul edilirdi.

Bu yaşlı ve yerleşik tanrıların yanında daha yeni olanlar da vardı. Bir kent gelişip güçlendikçe tanrısı da daha çok önem kaza-

lık Tanrı Asur'da da aynı özellikler görüldü. Mezopotamya dini çoktanrılı olma özelliğini koruduysa da, bu tanrılardan yalnızca birine tapınma yaygın bir eğilimdi. Örneğin, Tanrı Marduk'a daha aşağı konumdaki bütün diğer tanrıların özellikleri atfedilmisti.

Daha az önem taşıyan bazı tanrılar da Mezopotamya dinine etkili oldu. Gökci-simleriyle ilgili tanrılar içinde en önemlileri Larsa (bugün Tel Sankara) ve Sippar'da tapınan Güneş Tanrısı Şamaş ile Ur ve Harran ile ilişkili olan Ay Tanrısı Sin'di. Gökci-simlerine duydukları ilgiden ötürü Mezopotamyalılar, astrolog olarak ün salmışlardı. Öteki tanrılar arasında Asur ve batısındaki bölgelerde çeşitli adlar altında tapınan İklim Tanrısı Adad, eşi Ereşkigal ile yeraltı dünyasını yönettiğine inanılan Nergal ve Bereket Tanrısı Tammuz (Dumuzi) sayılabilir. Mezopotamya dininde belirli dağlar, ağaçlar, ırmaklar ve hatta saban gibi insan ürünü aletler de kutsal sayılırdı.

Mezopotamya mitolojisi, eski Mezopotamya'ya ilişkin mitler, destanlar, ilahi ve ağıtlar, tövbe bildiren mezmurlar, büyü söz ve hikmetler içeren yapıtlar, ayin ve kâhinlik uygulamaları toplamı.

Eski Mezopotamya'dan günümüze ulaşan yapıtlar, genellikle taş ve kil tabletlere yazılmıştı. Bunların yazılıp korunması, saray ve tapınaklardaki yazıcıların göreviydi. Dinsel ve dindışı yazılar arasında kesin bir ayrım yoktu. Tapınağın aynı zamanda yiyecek dağıtım yeri oluşu nedeniyle, nakliyat makbuzu gibi ticari belgeler bile dinsel bir nitelik kazanmıştı. Bunun gibi, yasaları da

tanrıların yaptığı düşünüldü. Kralların zaferlerinin ve siyasal anlaşmalarının tanrıların yardımıyla gerçekleştiği anlatılır, tanrıların övülürdü.

Kehanetlerin yorumlanmasıyla ilgili birçok metin günümüze ulaşmıştır. Tanrıların isteklerini belirttiğine inanılan işaretler de geniş biçimde derlenmiştir. Bu işaretler iyi gözlenip yorumlanırsa, kötülük kovan törenler yardımıyla gelecekteki kötü olayların önlenebileceğine inanılırdı. Kehanet metinleri içinde en önemlileri, insanlarla hayvanlardaki sakat doğumları yorumlayan ve *şumma izbu* ("Eğer bir dölüt...") diye başlayan metinlerdir. Sonraları insanların fiziksel özelliklerini yorumlayan benzer metinler yazılmıştır. Daha az olmakla birlikte rüya yorumlarına da rastlanır. Ayrıca hastalıkların tanrı ve tedavisinde hekimlere yol gösteren kehanetler vardır. Yüzden çok tableten oluşan en büyük kâhinlik derlemesi, "Bir Kent Tepeye Kurulmuşsa..." başlığını taşır.

Çeşitli dualar da günümüze ulaşmıştır. Tanrıya övgüyle başlayan dualar, yakınlığa ya da dileğin bildirilmesinden sonra, beklenen yardımı gerçekleştireceği umuduyla tanrıya bir kez daha överek son bulur. Tanrılardan çeşitli belaları savmalarını dileyen dualar da vardır. Bazı dualar ağıt, bazılarıysa övgü biçimindedir.

Ayinlerle ilgili metinlerin en önemlilerinden biri, Babil'deki yeni yıl şenliklerinde okunan yaratılış destanı *Enoma Eliş*'tir. Bu tabletlerde önce tanrıların soyağacı verilir, daha sonra Marduk'un öldürdüğü Tiamat'ın (tuzlu suların kişileştirilmesi) bedeninden Cennet'le Cehennem'in yaratılması anlatılır. Marduk'un en büyük tanrı durumuna gelişi, destanın ana temasını oluşturur. Evrenin düzenlenişinin bir parçası olan insan, Tiamat'ın dostu Kingu'nun kanından yaratılır; Babil de Marduk'un kenti olarak kurulur. Bir başka ünlü metin de 12 tableten oluşan *Gilgamiş*(*) Destanı'dır.

Gilgamiş Destanı gibi ölümsüzlüğü konu alan başka Mezopotamya öyküleri de vardır. Bunlar arasında, güney rüzgârının kanatlarını kurdiktan sonra tanrıların kendisine sunduğu ölümsüzlüğü reddeden Adapa'nın(*) öyküsü ve çocuğu olmayan Kış kralının anlatıldığı Etana Destanı(*) sayılabilir.

Bir başka Mezopotamya efsanesi de, tanrılardan birinin uyarısıyla bir gemi yaparak Tufan'dan kurtulan bilge Atrahasis'in öyküsüdür. İştar'ın yeraltına inışı ve yeniden yeryüzüne çıkışını anlatan efsane ise bereket çevrimiyle ilgilidir. Nergal ile Ereşkigal'in öyküsünde, Nergal'in nasıl yeraltı dünyasına egemen olduğu anlatılır. İrra Destanı'nın konusu Marduk'un Babil'i öteki tanrılara emanet edip gidişi ve bu yüzden kentin yıkılışıdır. Destanın sonunda Marduk döner ve kent eski görkeminde kavuşur. Tanrısının terk ettiği bir kralın acılarını anlatan Bilgelik Tanrısı'nın Övgü adlı yapıt, Eski Ahit'teki Eyub Kitabı ile karşılaştırılmıştır. Daha sonra kral tanrının, yani Marduk'un sevgisini yeniden kazanır ve ona övgüler düzer.

mezosfer, Yer yüzeyinden yaklaşık 50-80 km yükseklikte yer alan atmosfer bölgesi. Mezosferin alt sınırı, alttaki stratosfer katmanında oluşan en yüksek sıcaklık yükseltilisidir; stratopoz denen bu sınırdan yukarıya doğru, sıcaklık yükseltiye bağlı olarak düşer. Mezosferin üst sınırı ise, bu bölgede ulaşılabilir en düşük sıcaklık yükseltilisidir; mezopoz denen bu sınırın üstünde, sıcaklığın tekrar yükselmeye başladığı termosfer katmanı yer alır.

Mezosferdeki oksijen, azot ve karbon dioksit miktarı, Yer yüzeyinin hemen üstündeki atmosfer katmanlarındaki miktarlarla hemen hemen aynıdır. Aradaki başlıca fark, mezosferde çok daha az su buharının ve daha fazla ozonun bulunmasıdır.

mezoskaf, önceden belirlenmiş derinliklerde otomatik olarak durarak asılı halde kalan dalgıç aygıtı. İsviçreli eğitimci ve bilim adamı Jacques Piccard tarafından geliştirilmiştir. Kırk yolcu taşıyabilen bir gezi denizaltısı biçiminde tasarlanan ilk mezoskaf 1964'te Lozan'daki İsviçre Ulusal Sergisi için üretildi. 600 m'nin altındaki derinliklere kadar inebilme yeteneğine sahip olmakla birlikte, bu mezoskaf 1964-65 yıllarında Cenevre Gölünde gerçekleştirilen 1.100 dalışın büyük bölümünde ancak 90 m'ye inilebildi. Geliştirilen ikinci ve daha küçük bir mezoskaf, sualtında bir ay kadar kalınmasını olanaklı kılacak aygıtlarla donatılmıştı; bu mezoskaf 1960'ların sonlarında, Gulf Stream'i araştırmak amacıyla Florida'dan Nova Scotia'ya kadar başarılı bir sealtı seyri gerçekleştirildi.

Mezozoyik Zaman, İKİNCİ ZAMAN olarak da bilinir, jeolojik kronolojide, Yer yüzeyindeki yaşamda gerçekleşen köklü dönüşümlerle birbirinden ayrılan başlıca üç zamanlardan ikincisi. Bu zamanda, kuzeyde Lavrasya ve güneyde Gondvana büyük kıtalarından kopan kara kütleleri sürüklenerek bugünkü kıtaları oluşturmuştur. Birkaç jeolojik dönem zamanı, birkaç zaman da daha büyük bir jeolojik birim olan üstzamanı oluşturur. Önceki zamana oranla çok daha gelişkin ve çeşitli flora ve fauna evriminin egemen olduğu Mezozoyik Zaman, Paleozoyik (Birinci) Zamandan (y. 570-225 milyon yıl önce) sonra ve Senozoyik (Yakın) Zamandan (y. 65 milyon yıl öncesinden günümüze) önce gelir. Buna göre Mezozoyik Zaman yaklaşık 225-65 milyon yıl öncesini kapsar ve kendi içinde Triyas Dönemi(*), Jura Dönemi(*) ve Kretase Dönemi(*) olmak üzere üçe ayrılır.

Mezozoyik Zamanın başında, bugünkü Kuzey Amerika ve Asya kıtalarının büyük bölümünü içeren Lavrasya, Güney Yarımküre'deki Gondvana'dan büyük Tetis Okyanusuyla ayrılmış durumdaydı; Tetis Okyanusu, bugünkü Atlas Okyanusundan, gene bugünkü Akdeniz'i ve Ortadoğu'yu içerecek biçimde doğuda Endonezya ve Yeni Zelanda'ya kadar uzanıyordu. Zamanla kara kütleleri üzerinde Mezozoyik kayaçlar oluşmaya ve Tetis'te deniz tortulları çökelmeye başladı, bu kütleler karalarda ve denizlerde giderek daha fazla alanı kaplar oldu. Bugünkü Büyük Okyanusu çevreleyen bölgelerde de jeosenkinal bir kuşak oluştu. Deniz tabanının yükselmesiyle Atlas ve Hint okyanusları ortaya çıkınca bugünkü başlıca kara kütleleri ve kıta sahanlıkları gelişti ve Tetis'teki deniz canlıları her kıtadaki Mezozoyik kayaçların içine gömülerek fosilleşti.

Sürüngeçler Mezozoyik Zamanda karada yaşayan egemen hayvan grubuydu. Triyas Döneminde (y. 225-190 milyon yıl önce) varlığını sürdüren *Labyrinthodontia* grubu amfibiymalar, büyük ölçüde suda yaşıyordu. Hızla soyu tükenen bu grubun ardından kurbağalar ortaya çıktı. İlk fosil örneklerine Karbonifer Dönem (y. 345-280 milyon yıl önce) çökellerinde rastlanan *Cotylosauria* grubu ana sürüngeç dallarına ayrılarak farklılaşmıştı. Bunlar kaplumbağalar, denizde yaşayan gruplar, memelilere benzer sürüngeçler ve *Thecodontia* takımıydı. *Thecodontia* üyelerinden Mezozoyik Zamanın en iyi bilinen sürüngeçleri olan dinazorlar

türemişti. Jura Döneminde (y. 190-136 milyon yıl önce) *Apatosaurus*, *Diplodocus* ve *Stegosaurus* gibi otçul, *Allosaurus*, *Tyrannosaurus* gibi etçil dev dinazorlar gelişti. Kretase (Tebeşir) Döneminin (y. 136-65 milyon yıl önce) bitimine değin evrimlerini sürdüren dinazorlar birdenbire tümeyle yok oldu. Dinazorların bu yok oluş süreci günümüzde de gizemini sürdürmektedir. Büyük olasılıkla kuşların öncülleri olan *Pterosauria* (uçan sürüngeçler) takımı öbür sürüngeç gruplarından çok farklı bir evrim çizgisi izleyerek uçmaya uyarlanmıştı. Bacakları arasında gerilmiş deriden oluşan geniş kanatları aerodinamik bir yapıdan yoksundu ve etkin biçimde uçmaktan çok havada süzölmeye yarıyordu. Uzmanlara göre bu grubun yok oluş sürecinde kuşlarla olan rekabeti de etkili olmuştur.

Kuşların sürüngeçlerden türediğini gösteren en güçlü kanıtlardan biri Jura Dönemi çökellerinde bulunan *Archaeopteryx* cinsi fosillerdir. Bilinen en eski kuş türlerini içeren bu cinsten sürüngeçlere özgü yapılar açıkça görülmesine karşılık kuşların en tipik özelliği olan tüyler de gelişmiştir.

Mezozoyik Zamanın üzen sürüngeçleri büyük ölçüde farklılaşmış ve yaşadıkları deniz ortamlarına uyarlanmıştı. Bunlar arasında dev *mosazor*'lar ile *Sauropterygia* (örn. *Nothosaurus* ve *Plesiosaurus* cinsleri), *Placodontia* ve *Ichthyosauria* takımlarının üyeleri sayılabilir.

Mezozoyik Zamanda yaşayan bazı balıklar, günümüzde varlığını sürdüren bazı balıkların öncülleridir. En ilkel kemikli balıkları içeren ve Jura Döneminde soyu tükenen *Chondrosteiformes* takımı olasılıkla mersinbalıklarının atasıydı. Bu takımı yerini alan *Holostei* grubu da giderek tükenmeye yüz tutmuş, günümüze ancak yayyüzgeç (*Amia calva*) gibi birkaç türü ulaşabilmiştir. Kretase Döneminin sonlarına doğru deniz faunasına egemen olan kemikli balıklar ya da *Osteichthyes* deniz ortamına büyük bir başarıyla uyarlanmıştı. Günümüz köpekbalıkları Jura Döneminin başlarında ortaya çıkmış ve vücut yapıları çok az değişikliğe uğramıştır.

Ammonitler en iyi bilinen deniz omurgasızları arasındadır. Notilusun Mezozoyik Zamanda yaşayan akrabaları yapı bakımından büyük bir çeşitlilik göstererek çoğalmıştır. Düz ya da sarmal olabilen çok bölmeli kabukları Mezozoyik Zaman kayaçlarının ayırt edilmesinde tanıtıcı fosil olarak kullanılmaktadır. Dinazorlar gibi ammonitler de Kretase Döneminin sonunda birdenbire yok olmuştur.

mezra (Arapça *mezraa*: "tarla", "ekilecek arazi"), yönetim bakımından en yakın köye bağlı küçük kırsal yerleşme. Özellikle Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu bölgelerinde yaygın olan mezraların çekirdeğini, barnaklar ya da topraksızlık, kan davası gibi nedenlerle köyden ayrılan ailelerin başka yerde kurdukları evler oluşturur. Çoğu mezralar sonradan köye, hatta kasabaya dönüşmüştür. Bu tür yerleşmelerin bir bölümü doğrudan mezra adını taşır ya da adının başında mezra sözcüğü bulunur. Elazığ'ın Osmanlılar döneminde kullanılan ilk adı da Mezra'dır.

mezuza (İbranice: "kapı yanı"), çoğulu MEZUZOT, Yahudilere Tanrı'ya karşı yükümlülüklerini anımsatan Tevrat ayetlerinin (Tesniye 6:4-9, 11:13-21) yetkili bir hattat tarafından yazıldığı katlanmış ya da rulo biçiminde küçük parşömen. Arka tarafındaki Şaday (Yüce) sözcüğü görünecek biçimde metal, tahta ya da cam bir çerçevenin içine yerleştirilir. Özel bir kutsama işle-

minden sonra, evin ana kapısının yanına, girerken sağa gelecek biçimde sıkıca tutturulur. Bazı Yahudiler her geçişte mezuzayı öperler. Bir zincirle boyna asılması ise görece yeni bir uygulamadır.

Mezayediler, yaklaşık 961-1150 arasında başkent el-Hille'den Irak'ın orta kesimlerini yöneten Müslüman Arap hanedanı. Bedevi Asad kabilesinden gelen Mezayediler, 10. yüzyıl ortalarında Fırat Irmağı boyundaki Hit ve Küfe kentleri arasına yerleştiler. Bağdat'ta oturan Büveyhi sultanı Devle, çok geçmeden I. Ali bin Mezyed'i bölgenin emiri olarak tanıdı. Ali 1018'de ardında üç oğul bırakarak öldü. Yerine geçen I. Dubeys'le (hd 1018-81) öteki oğulları el-Mukal- led ve Sabit arasında kısa süre sonra kanlı bir iktidar mücadelesi başladı. El-Mukal- led, Dubeys'i devirme girişiminden sonuç alamayınca Musul'da hüküm süren Ukayli-lerden yardım istedi. 1030'da Ukayli ve Büveyhi ordularının desteğiyle Dubeys'i tahttan indirerek ülkeyi yakıp yıktı. Ama Büveyhi sultanı Celale'd-Devle'ye büyük miktarda haraç ödemesi koşuluyla Dubeys' in başkente dönmesine izin verildi. Bu arada Sabit, Bağdatlı Arslan el-Besasiri'den destek sağlayıp ağabeyine karşı saldırıya geçti. Yaklaşık 1033'te Dubeys'i yenilgiye uğratan Sabit, ülke topraklarının bir bölümünü kendisine bırakmaya zorladı. Dubeys, Tuğrul Bey komutasındaki Selçuklu ordularının istila girişimine karşı direnebil- mek için yaklaşık 1057'de el-Besasiri'yle ittifak kurdu.

Mezayediler Mansur'un kısa süreli hüküm- darlığının (1081-86) ardından hızla güçlendi- ler. Önce Selçuklu hükümdarı Berk Yaruk' la, yaklaşık 1101'den sonra da Berk Yaruk' un kardeşi Muhammed'le ittifak kuran I. Sadaka (hd 1086-1108), Hit, Vasit, Basra ve Tikrit'i alarak Irak'ın büyük bölümüne egemen oldu. 1102'de başkent el-Camiye'n i genişletip tahkim ederek adını el-Hille ola- rak değiştirdi. Ama Sadaka'nın güçlenme- sinden tedirgin olan Muhammed, aralanın- daki ittifakı bozarak Mezayedilere saldırma- ya karar verdi. Sadaka 1108 başlarında topraklarına giren Selçuklu orduları tarafın- dan öldürüldü.

Babasının ölümünün ardından tahta çıkan II. Dubeys (hd 1108-35), Haçlılara yaptığı savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar ve Arap şüriinin gelişmesi için gösterdiği çaba- larla ün kazandı. Dubeys'in ölümünden sonra üç kardeşi arasında başlayan taht kavgası Mezayedileri zayıflattı. Mezayediler sonunda Selçuklu sultanı Mesud'un ege- menliğini tanıdılar (1150) ve başkentleri el-Hille, Selçuklu komutanlarından birinin yönetimine verildi.

Mezzogiorno, İtalya'da tarihsel bölge. Ankarada bugünkü Abruzzi, Molise, Campania, Puglia, Basilicata ve Calabria bölgeleri ile Sicilya ve Sardinya adalarını kapsar. Kabaca, eski Napoli Krallığı(*) ile aynı toprakları paylaşan bölge, ülkenin ekonomik açıdan en geri yörelerini içine alır. İtalyancada "gün ortası" ya da "öğlen" anlamına gelen Mezzogiorno adı, bölgedeki yakıcı öğle güneşinden ötürü verilmiştir.

1130-98 arasında Normanların egemenli- ğinde olan Güney İtalya, daha sonra Hohenstaufen hanedanının yönetimine girdi. 1266'da Hohenstaufenleri yenerek bölgeye egemen olan Fransız Angevin hanedanı, feodal soylu sınıfının gücünü büyük ölçüde artırdı. 1420-42 arasında Güney İtalya'yı elinde tutan Aragon kralı V. Alfonso, koyun ve öbür canlı hayvanları kapsayan Koyun Vergisi'ni yürürlüğe koydu. Güney İtalya ve Sicilya'da 1734'te İspanyol Bour- bonlarının yönetiminde bağımsız bir krallık

kuruldu. 1806'da Puglia'daki Manfredonia yakınlarında başlatılan küçük ölçekli toprak reformunu, bataklık alanların kurutulması ve akaçlamanın iyileştirilmesi gibi tarımsal projeler izledi. 1861'de İtalya'da birliğin kurulmasından sonra da büyük toprak sa- hiplerinin egemenliğinde kalan Mezzogior- no, toplumsal ve ekonomik geri kalmışlığı- la 19. yüzyıldaki Letteratura Meridionalis- ta'ya (güney edebiyatı) konu oldu. Bölgede 1946'ya değin geniş ölçekli bir toprak refor- mu yapılamadı ve büyük arazilerin çoğuna dokunulmadı. 1950'de, ayrı bir bakanlık olarak Güney Fonu kuruldu. Sanayinin gelişmesine yönelik özel yatırımlar ise 1946'da kurulan Mezzogiorno Sanayi Kal- kınma Birliği eliyle düzenlenir.

Yüzey şekillerine Apennin Dağlarının ege- men olduğu bölgede toprağın yaklaşık üçte biri tarım yapılamayacak kadar sert eğimli- dir. Yalnızca Napoli, Salerno, Foggia ve Taranto kentlerinin çevresinde görülen kıyı ovaları da genellikle çok dardır ve sulama olanakları yetersizdir. Yıllık yağış miktarı ender olarak 510 mm'yi aşar ve yağışın çoğunlukla kışın şiddetli sağanak biçiminde gerçekleşmesi topraktaki aşınmayı daha da artırır.

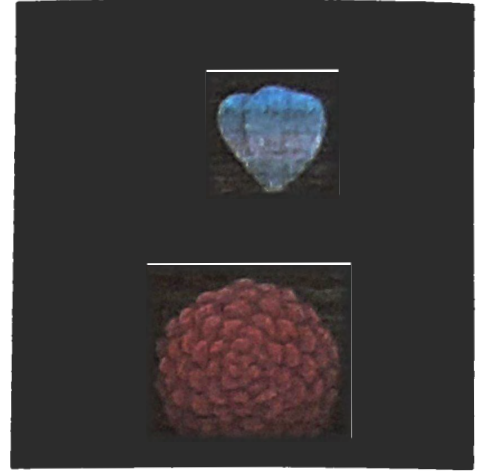
Nüfus kıyı kentlerinde yoğunlaşmıştır; Apenninler'deki köylerden bu kentlere göç de önemli bir etkidir. Bataklıkların kuru- tulmasıyla kazanılan düzlüklerde de yeni yerleşimler kurulmuştur.

Toprak reformu, önceleri büyük çiftlikler- de çalışan ortakçılarla tarım işçilerinin ya- şam düzeyini yükseltmiş, buna bağlı olarak tarım kooperatifleri tüm bölgeye yayılmış, yeni yollar ve çiftlik evleri yapılmıştır. Başlıca ürünler buğday, zeytin, üzüm, şefta- li, kayısı, armut ve çeşitli sebzelerdir. Güney Fonu bölgenin yeniden açıldırıl- ması, ayrıca sulama kanalları, kara ve demir yolları ile limanların modernleştirilip geniş- letilmesi için büyük yatırımlar yapmış, 50'ye yakın sanayi merkezi kurulmasını sağlamış- tır. Bari, Brindisi ve Taranto'dan oluşan sanayi üçgeninde demir-çelik, petrokimya ürünleri, makine aksamı ve tarım makine- leri üretilir. Napoli çevresinde sanayi daha çok çeşitlenmiştir; tüketim malları, demir- çelik, dokuma ürünleri, büro malzemeleri, kablo, otomobil ve gemi üretilir. Kıyı böl- gelerinde turizm de önemli bir gelir kayna- ğıdır.

Mezzogiorno'da, okuryazar olmayanlar nüfus içinde dikkate değer bir yer tutar; okuma yazma oranının en düşük olduğu bölge Calabria'dır. Çoğu aile telefon, araba gibi Kuzey İtalya'da birer gereksinim duru- munda olan araçlardan yoksundur. Calab- ria'da eskiden beri yaşayan önemli bir Ar- navut nüfus vardır. Arnavutların ulusal kah- ramanı İskender Bey'in onuruna çeşitli kut- lamalar yapılır; Cosenza'da da Arnavut Baharı yaygın bir kutlamadır. Calabria leh- çesinde Yunanca sözcüklere rastlanır. Zey- tinyağlılar ile şarap, İspanyol etkileri taşıyan Apulia mutfağının vazgeçilmez çeşnileridir. Nüfus (1991) 20.403.559.

mezzosoprano (İtalyancada "yarı sopra- no"), orta kadın sesine verilen ad. Vokal müzikte soprano(*) ile alto arasındaki ses alanıdır. Genellikle orta Do'nun altındaki La ile orta Do'nun üstündeki ikinci Fa ya da Sol arasındadır.

mezzotint (İtalyanca *mezza tinta*: "yarım ton"), üstüne sürülen mükrekkebi tutması için yüzeyinde sayısız küçük delik oluşturul- muş metal bir levhayla gerçekleştirilen ve kâğıtta geniş renk alanlarının oluşmasına yol açan oymabaskı türü. İlk başta levhanın delikleri, üstü sivri iğnelerle kaplı bir ruletle açılırdı, sonraları daha gelişmiş bir alet

"Kelebek". Yozo Hamaguchi'nin mezzotint çalışması, 1967; özel koleksiyon
Yozo Hamaguchi

kullanıldı. Kenarları dişli bir bahçıvan beli- ne benzeyen bu alet, metal levhada çapaklı bir yüzey oluştuyordu. Beyaz kalması istenen yerlerdeki çapaklar temizlenerek baskı yapılıyordu. Günümüzde levhanın yüzeyi çoğunlukla zımpara taşıyla pürüzlen- dirilmektedir.

Mezzotint yöntemi yumuşak (yarım) ton- lara olanak verir. Ama tek başına kullanı- lduğunda, desen çok net olmaz; dolayısıyla desene daha net bir görüntü vermek ama- cıyla başka oyma teknikleri ya da aside yedirme yönteminden de yararlanır. Mezzotint baskı 17. yüzyılda Holland'da, Alman asıllı Ludwig von Siegen tarafından bulunmuş, ama daha çok İngiltere'de yayıl- mıştır. Oldukça zahmetli bir teknik oldu- ğundan özgün çalışmalar için yeğlenmiyor- du. Ama siyah rengi çok parlak vermesi, çeşitli tonlara olanak tanınması ve özellikle renkli baskıya uygunluğu nedeniyle resim çoğaltmada çok tutuldu. 17. ve 18. yüzyıl- larla 19. yüzyılın başlarında pek çok kişi büyük sanatçıların yapıtlarını mezzotint baskılarla tanıdı. 19. yüzyılda fotoğrafın bulunmasından sonra mezzotint daha az kullanılır oldu. 20. yüzyılda Fransız ressam Georges Rouault ve İngiliz özgün baskı ustası Stanley William Hayter bazı baskıla- rında bu teknikle yararlandılar. 20. yüzyıl- ın ortalarında Paris'te yaşayan Japon res- sam Yozo Hamaguchi renkli mezzotint baskı teknikleri geliştirdi. Ayrıca İngiliz Mario Avati ile Fransız Merlyn Evans da bu tekniği yetkinleştirdiler.

MGB, eski SSCB'de 1946-53 arasında devlet güvenlik işlerinden sorumlu olan bakanlık. Ayrıca bak. KGB.

MG42, birçok orduda standart silah olarak kullanılan Alman yapısı genel amaçlı maki- neli tüfek. 1938'de Almanya'da geliştirilen MG42, 1942'nin ortalarında bütün cephe- lerde kullanılmaya başladı. Asıl kalibresi 7,92 mm olan silahın namlusu, Batı Al- manya Kuzey Atlantik Antlaşması Teşki- latı'na (NATO) girdiğinde NATO'nun 7,62 mm'lik standart tüfek ve makineli tüfek mermilerini atabilecek biçimde uyarl- landı. MG42 daha sonra Batı Almanya or- dusu tarafından MG1 olarak yeniden tesa- rımlandı. Eski kalibreden yeni kalibreye dönüştürülen tüfeklere MG2, uçaksavar silahı olarak kullanımını kolaylaştırmak için yapılan daha gelişkin bir uyarlamasına da MG3 adı verildi. Üç ayaklı bir çatki üzerine yerleştirilen tüfeğin dipçiksiz ola- rak uzunluğu 56,6 cm'lik namlusu ile bir- likte 109,7 cm'dir. Bir çatal ayakla kulla-

ınan dipçikle birlikte tıfelin uzunluğu 122,5 cm'dir. Ağırlığı çatal ayak hariç 10,5 kg'dır. Mermilerin tıfela metal bir yerle beslediği MG42'de otomatik atış hızı dakikada 700-1.300 mermidir. Hava soğutmalı bir silah olan MG42'nin namlusu kolayca değiştirilebilen türdendir.

MI-5, resmî adı GÜVENLİK SERVİSİ, İngiltere'de iç güvenlik ve karşı casusluk çalışmalarında bulunan haberalma servisi. Ülke güvenliğini tehdit edebilecek bütün kişi ve kuruluşlar hakkında araştırma yapmaya yetkilidir.

İngiltere'de ilk gizli servis 16. yüzyılda I. Elizabeth'in devlet bakanı Sir Francis Walsingham tarafından kuruldu. 20. yüzyıl başlarında haberalma etkinliklerini merkezi denetime bağlama gereği ortaya çıktı. 1909'da İngiltere'deki Alman casuslarının kimliklerini belirlemek ve karşı casusluk yapmak üzere oluşturulan MI-5, bu görevi başarıyla yürüttü. Servisin başına getirilen Yüzbaşı Vernon Kell, 1924'te tümgeneral rütbesiyle emekli olmasına karşın 1940'a değin bu makamda kaldı. Bu dönemde "askeri haberalmanın (military intelligence) beşinci bölümü" olarak görev yapan servisin kısaltılmış adı da buradan gelir. MI-5'in tutuklama yetkisi yoktur.

MI-6, resmî adı GİZLİ HABERALMA SERVİSİ, İngiltere'de yurtdışı istihbaratın toplanması, çözülmesi ve uygun biçimde dağıtılmasından sorumlu devlet kuruluşu.

16. yüzyılda Kraliçe I. Elizabeth'in devlet bakanı Sir Francis Walsingham'ın ilk gizli servisi kurmasından sonra çeşitli adlar altında etkinliklerini sürdüren servis, bugünkü biçimini 1912'de Tuğamiral (sonradan Sir) Mansfield Cumming'in yönetimi sırasında aldı. 1930'larda ve 1940'larda dünyanın en etkili gizli servisi olarak tanındı. Nazi Almanyası'nın yükseliş döneminde, Avrupa, Latin Amerika ve Asya'nın büyük bölümünde casusluk çalışmaları yürüttü. Bu dönemde "askeri haberalmanın (military intelligence) altıncı bölümü" olarak görev yaptığından kısaltılmış MI-6 adıyla anıldı. ABD'nin II. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra ABD Stratejik Hizmetler Dairesi'nin (OSS) personel eğitimine yardımcı oldu. Bu dairenin yerini alan Merkezî Haberalma Örgütü'yle (CIA) de işbirliğini sürdürdü. 1950'lerin ortasında, MI-6'ya Sovyet ajanlarının 1930'lardan beri sızdığını anlaşılmaya kamuoyunda büyük yankılara neden oldu.

İngiliz basınında MI-6'nın eylem ve ilişkilerinin ayrıntılarına pek rastlanmaz. Servis, Resmî Sırlar Yasası uyarınca bu tür haberleri sansür etmeye yetkilidir. MI-6'nın bağlı olduğu Dışişleri Bakanlığı'ndaki çok sınırlı bir çevre dışında servisin genel müdürünün adı bile gizli tutulur.

mıgır, *Anguilliformes* takımının *Congridae* familyasını oluşturan 100 dolayında deniz balığı türünün ortak adı. Yılanbalığına benzeyen bu pilsuz balıkların büyük solungaç

Amerika mıgırı (*Conger oceanicus*)
Richard Ellis'in çizimi

yanıkları, geniş ağızları ve iri dişleri vardır. Genellikle üst bölümleri grimsi ya da siyaha yakın koyulukta, karnları daha açık renkte, yüzgeçleri siyah bir çizgiyle çevrilidir. Başlıca besinlerini omurgasız deniz hayvanları ve balıklar oluşturmaz. Denizlerde çok geniş bir coğrafi dağılım gösterir, bazen derin sularda da bulunurlar.

Türkiye'yi çevreleyen bütün denizlerde görülen *Conger conger* etinin lezzetiyle tanınır. Uzunluğu 3 m'yi bulan örnekler varken da ortalama uzunluğu 60-150 cm'dir. Ayrıca uzunluğu 50 cm'yi geçmeyen *Ariosoma halargicum* ve 60 cm'yi geçmeyen *Gnathopis mystax* türleri de Akdeniz'de bulunur. *Conger conger* türünün yakın akrabası olan Amerika mıgırı (*C. oceanicus*) yakalanmasının güçlüğü nedeniyle amatör balıkçıların avlamaktan en çok hoşlandığı balıklar arasında yer alır.

Mikhithar (ABBA), asıl adı MANUK BEDROS- YAN (d. 7 Şubat 1676, Sivas - ö. 27 Nisan 1749, San Lazzaro, Venedik), Ermeni din adamı, eğitimci ve yayımcı. Mikhitharistler(*) tarikatının kurucusudur.

1685-91 arasında Sivas'taki Surp Nişan Manastırı'nda, 1691-92'de de Eçmiadzin, Sevan ve Erzurum'daki manastırlarda öğrenim gördü. Pasin Manastırı'nda ders verdi (1692). 1696'da papaz oldu. 1697'de İstanbul'a giderek Galata'daki Surp Krikor Lusaravici Kilisesi'nde vazirler verdi. Daha sonra Erzurum'daki Garmir (ya da Hintzutz) Manastırı'nda öğretmenlik yaptı. 1699'da rahipliğe yükseldi. Gizlice Katolik olduktan (1700) sonra İstanbul'da kendi adıyla anılan tarikatı kurdu (1701). Tarikatın papa tarafından onaylanmasıyla (1712) "Abba" unvanını aldı ve 1717'de tarikatıyla birlikte, San Lazzaro Adasına yerleşti. 1727'de Venedik'te Ermeni alfabesiyle Türkçe yayımlanan ilk yapıt olan *Turin keraganutyun askharhapor lezvin Hayotz'u* (Ermeni Halk Dilinin Grameri) yazdı. Öbür yapıtları arasında *Kir krisdoneagan vartabedutyun* (1727; Hristiyan Akideleri Kitabı), *Asvad- zaşunç* (1733-35; Kitabı Mukaddes), *Meg- nutyün Surpo Avedaranin vor isd Madteosi* (1737; Matta İncili'nin Tefsiri), *Parkirk Haygazyan Lezvi* (1749; Ermeni Dilinin Sözlüğü) sayılabilir.

Mikhitharistler, 1701'de Mikhithar Abba'nın kurduğu Katolik Ermeni tarikatı. Eski Ermeni-Hristiyan yazmalarını yayımlayarak 19. yüzyılda Ermeni dili, edebiyatı ve kültüründe yaşanan canlanmaya önemli katkılarda bulunmuşlar.

Tarikat, Aziz Benediktus'un manastır kurallarını (Benedikten Tüzüğü) temel alıyordu. 1703'te İstanbul'dan sürülen Mikhitharistler, 1715'e değin Peloponnesos'taki (Mora) Modon'da, 1717'den sonra da Venedik Devleti'nin kendilerine bağladığı San Lazzaro Adasında yaşadılar. Bu cemaat, Ordo Mechitaristarum Venetiarum (Venedikli Mikhitharistler Tarikatı) adıyla biliniyordu. Başkeşiş İsteyan Melkonyan'ın manastır kurallarına getirdiği değişiklikler konusunda başlayan tartışma 1772'de bölünmeyle sonuçlandı. Venedik'ten ayrılarak önce Trieste'ye yerleşen bir grup 1810 dolaylarında Viyana'da Ordo Mechitaristarum Vindobonensis (Viyana Mikhitharistler Tarikatı) adıyla ayrı bir cemaat kurdu.

19. yüzyıl başlarında Venedikli Mikhitharistlerin Roma'da kurduğu San Lazzaro Ermeni Akademisi, kısa zamanda Ermeni kültürünün önemli merkezlerinden biri durumuna geldi. 1836'da Ermenice bir sözlük hazırlanmasına öncülük eden, 1843'te bilim ve edebiyat dergisi *Pazmaveb'i* çıkaran akademi, günümüzde de Ermenice klasik yapıtlar ve özgün bilimsel çalışmalar yayımla-

lamayı sürdürmektedir. Tarikatın Venedik koluna bağlı dört ibadet evi, iki yüksek öğrenim veren altı okul ve bir yayınevi vardır.

Viyana Mikhitharistleri ise etkin bir yayıncılık çalışması içindedir. Bu kol Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Ermeniler arasında çalışır. Budapeşte'de, ayrıca ABD'nin Cambridge (Massachusetts) ve Los Angeles kentlerinde cemaatler kurmuştur. Viyana'daki merkezde bir ilahiyat yüksekokulu, köprübaşı doğa tarihi müzesi, okul ve bir yayınevi vardır. Ayrıca İstanbul, Kahire ve Beyrut'ta da okulları bulunur.

mikleb, eski kitap ciltlerinde bir yamadan altı kapağın dış kenarındaki seribaşa bağla. Öbür yanı üçgen biçiminde olan parça. Ayrıca bak ciltçilik.

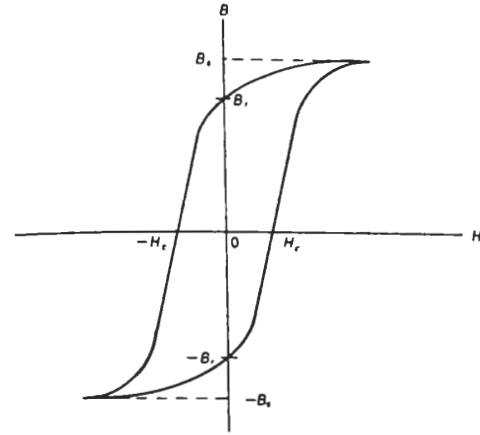
mıknatıs, demiri çeken ve çevresinde bir magnetik alan oluşturan cisimlerin ortak adı. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde bilinen bütün elementlerin ve pek çok bileşenin magnetik özellikleri incelenmişti. En sık rastlanan özellik diyamagnetizma(*) idi ve özelliğe sahip cisimler bir mıknatıs her iki kutbu tarafından da hafifçe itilen cisimlerdir. Krom gibi bazı malzemeler ise paramagnetizma(*) özelliği gösterirler; bu türden malzemelerde, bir mıknatısa yaklaştırıldıklarında, hafif bir mıknatıslık indüklenir. Bu mıknatıslanma, cisim mıknatısa uzaklaştırıldığında ortadan kalkar. Yalnızca üç elementin ferromagnetizma(*), bir başka deyişle kalıcı olarak mıknatıslanabilme özelliği gösterdiği belirlenmiştir; bu elementler demir, nikel ve kobalttır.

Mıknatıslanma süreci. Mıknatıslanmayı belirleyen ve günümüzde de kullanılan nicelikler 1850'de William Thomson (Lord Kelvin) tarafından tanımlanmış ve adlandırılmıştır. Mıknatıslanmış bir cismin içindeki magnetik akı yoğunluğunun büyüklüğü *B* simgesiyle gösterilir; *H* ise mıknatıslanan kuvvetin, bir başka deyişle mıknatıslanmaya yol açan magnetik alanın büyüklüğünü simgeler. Bu iki nicelik arasındaki bağıntı $B = \mu H$ eşitliğiyle verilir; burada μ , malzemenin mıknatıslanmasının bir ölçüsüdür. Uluslararası Birimler Sistemi'nde (SI) *B*'nin birimi tesla'dır (T). *B*, magnetik akı yoğunluğunu (birim alan başına magnetik akı) simgelediği ve magnetik akının SI birimi weber (Wb) olduğu için tesla ile weber/m² (Wb/m²) birimleri birbirinin eşdeğeridir. *H*'nin birimi ise amper/m'dir (A/m). Eskiden *B* için gauss, *H* için de oersted birimleri kullanılmaktaydı. Magnetik geçirgenliğin SI birimi ise henry/m'dir (H/m).

Bütün ferromagnetik cisimler histerezis(*) özelliği gösterir. Histerezis, malzemedeki mıknatıslanmanın, bu mıknatıslanmaya yol açan magnetik alandaki değişimlere göre zaman gecikmesiyle oluşması olgusudur. Bu gecikmenin nedeni malzemedeki iç sürtünmelerden kaynaklanan enerji kayıplarıdır. *H*'nin değeri değiştirilerek oluşan *B* değerleri ölçülür ve sonuçlar bir grafikte gösterilirse, çizimde görülen ve histerezis halkası olarak adlandırılan eğri elde edilir. Çizimde görüldüğü gibi, *B* değerlerinin *H* artarken izlediği eğri ile *H* azalırken izlediği eğri birbirinden farklıdır. Bir malzemenin mıknatıs olarak kullanılabilirliğine ilişkin özellikleri histerezis eğrisi yardımıyla belirlenebilir. *B*, magnetik akı yoğunluğunun doyma değeridir ve malzemenin en çok ne kadar mıknatıslanabileceğinin ölçüsüdür. *B*, artık akı yoğunluğu olarak adlandırılır ve mıknatıslayıcı alan kaldırıldığında malzemedeki kalacak olan sabit mıknatıslanmayı gösterir. tesla (ya da weber/m²) birimiyle ölçülen bu değer sürekli mıknatıs olarak kullanılacak bir malzemenin niteliğinin bir ölçüsüdür.

Sürekli mıknatıslanmış bir cismin mıknatıslığını gidermek amacıyla cisme ters yönde bir mıknatıslayıcı alan uygulamak gerekir. Mıknatıslanmayı yok eden alan şiddeti değeri H_c ile gösterilir ve gideren alan olarak adlandırılır; bu değer amper/m birimiyle ifade edilir. Bir kalıcı mıknatısın mıknatıslığını uzun süre kaybetmeden sürdürebilmesi için H_c değerinin olabildiğince büyük

Magnetik histerezis halkası

olması gerekir. Büyük B_r ve H_c değerleri genellikle akı yoğunluğunun doyma değeri büyük olan ve mıknatıslanmak için yüksek alan şiddeti isteyen malzemelerde bulunur. Bu nedenle kalıcı mıknatıs yapımında kullanılan bir malzemenin niteliği ulaşabileceği en büyük BH çarpımı ile ifade edilir; $(BH)_{max}$ ile gösterilen ve enerji çarpımı olarak da adlandırılan bu nicelik, belirli bir hava aralığında istenen akı yoğunluğunu sağlamak için gerekli mıknatıs malzemesi hacmini belirler.

Ferromagnetik maddelerin magnetik bölge (dömen) olarak adlandırılan ve her biri mıknatıslanarak doyan çok sayıda küçük hacimlerden oluştuğu görüşü 1907'de ortaya atılmış, magnetik bölgelerin varlığı 1931'de deneysel olarak kanıtlanmıştır. Bu bölgelerin mıknatıslanmaları rasgele doğrultularda ise ferromagnetik cisim dış dünyaya mıknatıslanmamış olarak görünür. Her bölge komşu bölgelerden bir bölge duvarıyla ayrılmıştır. Duvar dolayında mıknatıslığın yönü bir bölgeden ötekine birden değişir. Hiç mıknatıslanmamış durumdaki bir ferromagnetik malzemenin mıknatıslanma süreci üç aşama içerir: 1) Zayıf mıknatıslayıcı alan: Bölge duvarları, yöneliş mi knatıslayıcı alanın yönünde olan bölgeler genişleyecek, öteki bölgeler ise daralacak biçimde yer değiştirir; bu yer değiştirme tersinir niteliktedir, bir başka deyişle mıknatıslayıcı alan kaldırılırsa duvarlar eski konumlarına döner, artık mıknatıslanma yoktur. 2) Orta şiddette mi knatıslayıcı alan: Duvarların yer değiştirmesi büyür, bunların çoğu tersinmez niteliktedir. Alan yönünde yönelmiş bölgeler çok genişler. Uygulanan magnetik alan kaldırıldığında bölge duvarlarının bir bölümü eski konumuna geri dönemez, belirli ölçüde bir artık mıknatıslanma oluşur. 3) Güçlü mi knatıslayıcı alan: Bölge duvarları büyük ölçüde yer değiştirir, duvarların çoğu ortadan kalkar. Alan şiddeti artırıldığında, heniz alan doğrultusunda yönelmemiş bölgeler de giderek yön değiştirir; bu süreç bütün bölgelerin alana paralel duruma geldiği doyma durumuna ulaşıncaya değin sürer. Uygulanan alan kaldırıldığında bazı bölge duvarları yeniden ortaya çıkabilir, bazı bölgelerin mıknatıslanma yönü alan yönünden sapabilir. Artık mıknatıslanma en büyük değerdedir.

B_r , H_c ve $(BH)_{max}$ değerleri, bölge duvarlarının malzeme içinde yer değiştirme ve

bölge mıknatıslığının doğrultu değiştirme kolaylığına bağlıdır. Malzeme içindeki sürekizlikler ve yapı kusurları duvar hareketlerini engeller. Böylece, mıknatıslayıcı alan duvarı bir engelin ötesine geçirdikten sonra, duvar kendiliğinden bu engeli aşır eski konumuna dönemez, bunun için ters yönde bir alanın uygulanması gerekir. Bu nedenle bu engellerin artık mıknatıslanmayı artırıcı etkisi vardır. Arı, homojen bir malzemede ise pek az sayıda yapı kusuru bulunur, bu tür malzemeler zayıf magnetik alanlarda bile kolaylıkla doyma ulaşırlar ve artık mıknatıslanmaları da zayıftır.

Mıknatıslık giderimi ve magnetik yönsellik. Magnetik bölgelerin doğrultu değiştirme özellikleri açısından göz önüne alınması gereken iki önemli özellik vardır: Mıknatıslık giderimi ve magnetik yönsellik (anizotropluk; malzemenin değişik doğrultularda farklı magnetik özellikler göstermesi). Mıknatıslık giderimi örneğin biçimiyle ilgilidir. Her mıknatıs, çevresinde bir magnetik alan oluşturur. Bu alanın kuvvet çizgilerinin yönü, bu alanın tek başına var olduğu varsayılan bir kuzey kutbuna uyguladığı kuvvetin yönü olarak tanımlanır; bu yön mıknatısı mıknatıslarken uygulanan alanın yönüne göre ters yöndedir. Bu nedenle her mıknatıs, kendisinin oluşturduğu ve yönü kendi mıknatıslığını giderme yönünde olan bir magnetik alanın içindedir. Bu olgu mıknatıslık giderimi etkisi olarak adlandırılır. Magnetik kuvvet çizgilerinin mıknatıs içine hapsedilmesi ve çevreye yayılmasına izin verilmemesi durumunda bu etki oraya çıkmaz. Bu nedenle çevresi boyunca mıknatıslanmış torus (halka) biçiminde bir mıknatıs, bütün kuvvet çizgileri kendi içinde kapalı halkalar oluşturduğundan, kendi mıknatıslığını giderici bir etki yaratmaz. Çubuk mıknatıslarda mıknatıslık giderimi etkisinin en alt düzeyde tutulabilmesi için, bunlar birinin kuzey kutbu öbürünün güney kutbuna gelecek biçimde paralel çiftler halinde ve uçlarına yumuşak demirden parçalar yerleştirilerek saklanmalıdır.

Mıknatıslık gideriminin magnetik bölgelerin doğrultu değiştirmesiyle ilişkisi, mıknatıslanmayı gidermeye çalışan alanın bir magnetik enerji deposu olduğu göz önüne alınarak açıklanabilir. Bütün doğal sistemler gibi, mıknatıs da herhangi bir kısıtlama yoksa, mıknatıslığını depolanan enerjiyi en küçük değerde tutacak (bir başka deyişle, giderim alanının en küçük yapacak) yönde sürdürmeye çalışacaktır. Mıknatıslığın doğrultusunu değiştirerek bu minimum enerji doğrultusundan sapırmak için, giderim alanının şiddetini yükseltmek, bu amaçla da bu alanda depolanan enerjiyi artırmak üzere bir iş yapılması gerekir. Bu nedenle bir magnetik bölgenin doğrultusunu doğal minimum enerjili doğrultusundan sapırmak için bir dış magnetik alan uygulanmalıdır, bu alan mıknatıslığı giderici kuvvetlere karşı bir iş yaparak bu dönmeyi sağlar. Bölgenin doğrultu değiştirmesi, bu anlamda, engellenmiş bir olgudur.

Bölgelerin doğrultu değiştirmesini engelleyen ikinci mekanizma magnetik kristal yönselliği olarak adlandırılır ve benzer minimum enerji koşullarından kaynaklanır. Magnetik madde kristallerinin bazı doğrultularda daha kolay mıknatıslanabildiği ilk kez 1847'de gözlenmişti. Bu olgu kristalde atomların dizilişindeki bakışım (simetri) kaynaklanır. Örneğin, izometrik (kübik) kristal yapıda olan demirde kristalleri küpün ayrıntıları doğrultusunda mıknatıslamak daha kolaydır, bu nedenle kristalin mıknatıslanması yönsel özelliklidir.

Magnetik yönsellik malzeme içindeki gerilimden de kaynaklanabilir. Mıknatıslanma,

malzeme içinde oluşan gerilimin doğrultusuna dik olacak biçimde yönelme eğilimindedir. Bazı magnetik alaşımlarda ise magnetik yönselliğin indüklemeye ortaya çıktığı gözlenir. Yüksek sıcaklıkta tavlama iken bir dış magnetik alan içine konan malzemede uygulanan alanın doğrultusuna paralel bir kolay mıknatıslanma doğrultusu oluşur.

Yukarıda anlatılanlar çeliğin yumuşak demire oranla neden daha iyi bir kalıcı mıknatıs malzemesi olduğunu açıklamaktadır. Çelikteki karbon, çok küçük demir karbür kristalitlerinin (çok küçük kristal parçacığı) demirin içinde ikinci bir faz olarak çökmesine yol açar. Çökelen parçacıklar ile demir arasındaki faz sınırları bölge duvarlarının yer değiştirmesini engeller; böylece H_c ve B_r arı demire oranla büyük ölçüde artmış olur.

En iyi kalıcı mıknatıs, bölge duvarlarının kımıldayamaz durumda bulunduğu ve bütün bölgelerin mıknatıslıklarının birbirine paralel olduğu bir malzemeyle elde edilebilir. Bu ideal koşulları, doyma mıknatıslanması yüksek, her biri tek başına bir bölgeden oluşan, tekeksenel yönsellik özelliği bulunan ve birbirlerine paralel olarak mıknatıslanmış çok sayıda parçacıktan oluşan bir mıknatıs sağlayabilir.

Toz mıknatıslar. Sıkıştırılmış tozdan mıknatıs yapımında temel sorun parçacık boyutlarının, her parçacığın tek bir bölge oluşturacak kadar küçük, ama malzemenin ferromagnetik özelliklerini kaybetmesine olanak vermeyecek kadar da büyük olmasını sağlamaktır. Bu tür mıknatısların üstünlüğü kalıba dökülerek ve tezgâhta işlenerek istenen biçime kolaylıkla sokulabilmesidir. Buna karşılık, tek bölgeden oluşan parçacıklar arasında ortaya çıkan çok güçlü magnetik etkileşimler H_c 'nin ve bir ölçüde de B_r 'nin azalmasına yol açar. Bu nedenle mıknatıs yapımında daha çok alaşımlardan yararlanılmaktadır.

Yönselliği yüksek alaşımlar. Tekeksenel magnetik kristal yönselliği büyük olan alaşımlar mıknatıs yapımına çok uygundur. Bu tür alaşımlar arasında en çok kullanılanlar kobalt-platin (CoPt) ve manganez-bizmut (MnBi) alaşımlarıdır.

Alnico alaşımları. Bölge duvarlarının yer değiştirmesi engellenirse yüksek H_c değerleri elde edilir. Bu durum iki ayrı faz içeren alaşımlarda, özellikle fazlardan birinin öbürü içinde küçük parçacıklı çökelti biçiminde dağılmış olduğu alaşımlarda ortaya çıkar. Demir, nikel ve alüminyumdan oluşan alaşımlar bu özelliğe sahiptir. Uygun oranlardaki demir, nikel ve alüminyuma az miktarda kobalt, bakır ya da tıtan karıştırılarak elde edilen alaşımlara genellikle alnico alaşımları denir.

Azrak toprak-kobalt alaşımları. Birçok elementin atomu tek başına iken bir magnetik momente sahiptir (bir başka deyişle her atom tek başına küçük bir mıknatıstır). Ama elementi oluşturmak üzere bir araya gelen atomların mıknatıslıkları birbirlerinin etkisini yok eder, sonuçta ferromagnetizma özelliği ortaya çıkmaz. Yalnızca demir, nikel ve kobaltta mıknatıslıklar tam olarak birbirlerini yok etmez ve belirli bir net mıknatıslık gözlenir. Ne var ki bu mıknatıslık 16°C'den yüksek sıcaklıklarda tümüyle yok olur. Bazı azrak toprak elementleri de çok düşük sıcaklıklarda ferromagnetizma özelliği gösterir. Bu olgudan pratik olarak yararlanma olanağı yoktur.

Baryum ferrit. Temel bileşimi $BaO:6Fe_2O_3$ olan baryum ferrit, mıknatıstaşı olarak da

adlandırılan magnetitin(*) değişik bir biçimdir, ama kristal yapısı heksagonal olduğundan çok yüksek değerlerde tek eksenli magnetik yönserliğe sahiptir, bu nedenle H_c değeri büyüktür. Malzeme toz haline getirildikten sonra mıknatıslanır, sıkıştırılır ve sinterlenir. Sinterleme sıcaklığı ve süresi kristalitin büyüklüğünü, dolayısıyla elde edilen mıknatısın özelliklerini belirler. Kristalitlerin çok küçük olması durumunda H_c büyük olur, B_r ise B_r 'nin yaklaşık yarısı kadardır. Kristalit boyutları büyüdükçe B_r büyür ama H_c küçülür. Baryum ferrit televizyon resim tüplerindeki odaklama mıknatıslarında yaygın olarak kullanılır.

Toz ferrit, yapay reçine ya da kauçukla yapıştirilerek yarı bükülgen ve bıçakla kolayca kesilebilen, çubuk, şerit ya da levha biçiminde bir malzeme haline getirilir. Bu tür malzeme buzdolabı kapılarında mıknatıslı tutucu ve hava sızdırmaz conta olarak kullanılır.

Magnetik geçirgenliği yüksek malzemeler. Magnetik alanlardan yararlanarak çalışan motor, üretic, transformatör ve elektromıknatıs gibi aygıtlarda kullanılan magnetik malzemelerin özellikleri, kalıcı mıknatısların yapımında kullanılan malzemelerin özelliklerinden çok farklı olmak durumundadır. Bu tür malzemelerden zayıf magnetik alanların etkisiyle bile kuvvetle (yüksek akı yoğunluğu içerecek biçimde) mıknatıslanmaların, magnetik alan ortadan kalkınca da mıknatıslıklarının tümüyle yitirmeleri istenir.

Demir, üç ferromagnetik metal içinde atom başına en yüksek magnetik momente sahip element olduğundan, yüksek B_r değeri gereken uygulamalar için en uygun malzemedir.

Bölge duvarlarının hiçbir engelle karşılaşmadan kolayca yer değiştirmesine olanak sağlamak için, demirin yapısal kusurlardan tümüyle arındırılmış olması gerekir. Demirde karbon, kükürt, oksijen ve azot gibi elementlerin, çok az miktarda bile olsa bulunması büyük sakıncalar yaratır. Bu nedenle elektrikli aygıtlarda kullanılan levha demirde (sac) katıksız oranının yüzde 0,4'ün altında olması gerekir.

Demire az miktarda (y. yüzde 4 oranında) silisyum katılarak elde edilen alaşımın önemli üstünlükleri olduğu anlaşılmıştır. Silisyumun varlığı demirin magnetik kristal yönserliğini önemli ölçüde azaltır, bunun sonucu olarak H_c değeri ve histerezis kayıpları azalır. Bu arada B_r değeri de biraz küçülür, ama bu sakıncaya karşılık başka üstünlükler sağlanır; bunların en önemlisi elektriksiz direncin artmasıdır. Magnetik akımın sürekli olarak yön değiştirdiği aygıtlardaki magnetik malzemede Foucault akımları(*) indüklenir. Magnetik malzemenin direnci ne kadar küçükse ve akımın yön değiştirmeye frekansı ne kadar büyükse indüklenen Foucault akımlarının şiddeti de o kadar büyüktür. Bu akım magnetik malzemenin ısınmasına yol açarak enerji kaybına neden olur. Belirli bir frekans için bu akımın en küçük değere indirilebilmesi malzemenin direncinin olabildiğince büyük seçilmesiyle olanaklıdır.

Değişik oranlarda nikel ve demir içeren alaşımlara permalloy(*) denir. Alaşımdaki nikel oranı azaltıldıkça doyma mıknatıslanması yükselir, yüzde 50 nikel için B_r en yüksek değerdedir; nikel oranı azaltılırsa B_r düşmeye başlar, yüzde 27 nikel için sıfıra iner; nikel oranı daha da azaltıldığında B_r yeniden yükselmeye başlar. Yüzde 78,5 nikel içeren alaşım en yüksek magnetik geçir-

genliğe sahiptir; bu alaşım permalloy A olarak adlandırılır. Özel olarak imal edilmiş permalloy A alaşımının bağlı magnetik geçirgenliği 1.000.000 dolayında olabilir; bu da permalloy A'ya, akı yoğunluğunun yüksek olmadığı uygulamalarda, demire ve silisyumlu demire oranla büyük üstünlük sağlar.

Genel formülü $MeO.Fe_2O_3$ olan (burada Me bir metali simgeler) ferritler(*) magnetik özellikleri bakımından yararlı malzemelerdir. Baryum ferritin kristal yapısının heksagonal olmasına karşılık ferritlerin çoğu spinel kristal yapısındadır. Spinel ferritlerin tümünün H_c değerleri çok küçüktür ve histerezis halkaları çok dardır. Ayrıca elektriksiz dirençleri ve magnetik geçirgenlikleri yüksektir. Bu niteliklerinden ötürü ferritler yüksek frekanslı elektronik devrelerde yaygın olarak kullanılır. Doyma mıknatıslanmaların demir alaşımlarına oranla düşük olduğundan, ferritler, güçlü magnetik alanlar içeren enerji transformatörlerinde kullanılmaz. Ferritler sert, kırılgen, seramiğe benzer malzemelerdir; biçim verilmeleri zordur. Ferritlerin en yaygın kullanım alanını bilgisayar bellekleri oluşturur.

Mıknatıs Adası, Avustralya'da Cumberland Adalarını oluşturan adalardan biri. Mercan Denizinin küçük bir girintisi olan Halifax Koyunda, Queensland'in kuzeydoğu kıyısı açıklarında yer alır. Townsville kıyıının yalnızca 8 km açığında bulunan ada, Büyük Set Resifindeki en kolay ulaşılabilir adalardan biridir. Mercan oluşumlarıyla çevrili, ormanlık ve dağlık bir ada olan Mıknatıs Adası, deniz düzeyinden yüksekliği Cook Dağında 497 m'ye ulaşan, sular altında kalmış dağlık bir kütlelerin parçasıdır. Yüzölçümü 49 km² olan ada ilk kez 1770'te İngiliz denizci Kaptan Cook tarafından görüldü. Cook adanın tepelerindeki demir yataklarının gemisinin pusulasını bozduğunu sandığından adaya Mıknatıs adını verdi. Günümüzde ulusal bir park ve gözde bir tatil yeri olan adaya Townsville'den gemilerle ulaşılabilir. Adadaki yerleşmeler Arcadia, Nelly ve Picnic koylarında toplanmıştır. Adada ticari amaçla papav ve ananas yetiştirilir. Nüfus (1981) 3.814.

mıknatıstaşı bak. magnetit

Mikolayiv, eskiden NIKOLAYEV, Ukrayna'da yönetim birimi (oblast). Yüzölçümü 24.600 km²'dir. Karadeniz Ovasında yer alan yönetim biriminin toprakları kuzeyde Dinyeper Platosundan Karadeniz kıyılarına doğru yavaş yavaş alçalır. Kuzey kesimi koyaklarla parçalanmış ve yoğun toprak aşınmasına uğramıştır. Yujni (Güney) Bug Irmağından başka önemli bir yüzey suyu-na sahip olmayan bölgede, büyükçe akarsular bile yaz aylarında hemen hemen bütünüyle kurur. Kıyıda ağuzları genellikle kum setleriyle kapanmış çok sayıda lagün ve halice rastlanır. Stepplerle kaplı bölgenin verimli topraklarında önemli miktarda buğday, mısır, ayçiçeği ve şeker pancarı yetiştirilir. Üzüm bağları ve meyve bahçeleri özellikle Yujni Bug Irmağı kıyılarında yaygındır. Sığır ve koyun besiciliğinin önem taşıdığı bölgenin kuzeyinde granit çıkarılır. Nüfus (1991 tah.) 1.342.400.

Mikolayiv, eskiden NIKOLAYEV, Ukrayna'da Mikolayiv yönetim biriminin (oblastı) merkezi kent. Karadeniz kıyısından yaklaşık 65 km içeride, Yujni (Güney) Bug Irmağının halicinde yer alır. Rusların Karadeniz kıyılarını ele geçirmelerinden sonra 1788'de bir deniz üssü olarak kuruldu.

1862'de açılan ticari liman 1873'te demir yoluna bağlandı. Günümüzde Krivoy Rog yöresine ve tahıl üretimine ayrılmış geniş bozkır bölgesine hizmet veren bu liman, Ukrayna'nın Karadeniz kıyısındaki en önemli limanlarından biridir. Kent aynı zamanda ülkenin en büyük gemi yapım merkezlerindendir. Mikolayiv'de büyük ölçekli tüketim malları ve makine sanayileri de vardır. Kentin kuzey banliyölerinden Jovnevoye'de 1970'lerde ithal boksit kullanan bir alümina işleme tesisi açılmıştır. Nüfus (1991 tah.) 512.000.

Minakyan, Mardiros, MANAKYAN olarak da bilinir (d. 1839, İstanbul - ö. 1920, İstanbul), Ermeni asıllı tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Türk tiyatrosunun doğuş ve gelişme evrelerindeki çalışmalarıyla Batılı

Mardiros Minakyan
Ara Güler Arşivi

anlamda tiyatronun yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.

İstanbul'da Hasköy'deki Nersesyan Okulu'nu bitirdi. Aynı okulda yardımcı öğretmenlik yaptı. İlk kez 1857'de amatör olarak sahneye çıktı. 1862'de Beyoğlu'ndaki Naum Tiyatrosu'nda, *Aristothème* oyununda, oyuncu bulunamayınca bir genç kız rolüne çıkarak profesyonel oldu. Önceleri yalnızca Ermenice oyunlarda rol aldı. Arkadaşlarıyla İzmir'e giderek bir süre Vaspurakan Tiyatrosu'nda oynadı. Dönüşünde (1864) Fransız operetlerinde sahneye çıktı. Daha sonra oyunculuğu bıraktı. 1866'da evlenerek öğretmenlik yapmak üzere Kayseri'ye gitti ve iki yıl orada kaldı.

Kayseri dönüşü yeniden oyunculuğa başladı. Çalıştığı topluluk kısa sürede dağılınca bazı arkadaşlarıyla birlikte Güllü Agop'un Gedikpaşa Tiyatrosu'na(*) katıldı. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78) sırasında Edirne'de bir süre opera ve operetler sahneledi. 1880'de de Tiflis turnesine çıktı. Bu göç-dönüşler arasında gene Güllü Agop'la çalıştı. Güllü Agop, tiyatrosu kapatılarak saraya alınınca, Beyoğlu'ndaki Croissant Tiyatrosu'na geçerek operetlerde oynadı. 1884'te Mısır'a giden sanatçılar arasında yer aldı.

Mısır'dan dönünce arkadaşlarıyla birlikte Osmanlı Dram Kumpanyası'nı(*) kurdu. Döneminin en önemli tiyatro topluluğu olan Osmanlı Dram Kumpanyası'nda Minakyan, yaklaşık 250 oyun, opera ve operet sahneledi. Topluluk, etkinliklerini küçük kesintilerle 1908'e değin sürdürdü. Bu kesintilerden biri de, 1904'te Şehremini Rıdvan Paşa'nın tiyatroyu yasaklamasıydı.

Minakyan 1909'da Tasfiye-i Ahlak Kumpanyası'na girdi. 1912'de Benliyan Kumpanyası'yla birleşerek 80 kişilik bir topluluk oluşturdu. Aynı yıl, profesyonel tiyatro yaşamının 50. yılını kutlamak üzere bir jübile düzenlendi. Minakyan, Türk tiyatro

tarihinin de ilk jübilesi olan bu törende padişah tarafından Maarif Nisani ile ödülendirildi. 1914'te Donanma Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'nin sanat yönetmenliğine ve kuruluş çalışmaları süren Darülbeydi'nin oyunculuk öğretmenliğine getirildi. 1916'da sahne yaşamından ayrıldı. 1920'de *Temâşâ* dergisinin gerçekleştirdiği bir ankette, "50 yıldan beri Türk tiyatrosuna en çok emeği geçen kişi" seçildi.

Oyuncu ve yönetmenliğinin yanında yazdığı ve çevirdiği oyunlarla da Türk sahne yaşamına katkıda bulunan Minakyan, çok sayıda Ermeni oyuncunun, özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra da Türk oyuncuların yetişmesine yardımcı olmuş, Güllü Agop'tan devraldığı nitelikli tiyatro yapma geleceğini 25 yıl sürdürerek Darülbeydi'ye devretmiştir.

Minakyan Tiyatrosu, Mardiros Minakyan'ın kurduğu ve yönettiği, Türk tiyatro tarihinde önemli bir yeri olan Osmanlı Dram Kumpanyası'na(*) halk arasında verilen ad. Minakyan'ın 1914'te oyunculuğu bırakmasından sonra arkadaşlarının Nurettin Şefkati yönetiminde kurduğu kısa ömürlü topluluk da bu adı taşıyordu.

mıntıka, CERTA OSEDIOSTI (Rusçada "Yerleşme Mıntıkası") olarak da bilinir, Rus Çarlığı'nda, Yahudilerin zorla yerleştirildiği kapalı bölgeler.

Mıntıka kavramı, Polonya topraklarının üç kez paylaşılmasından (1772, 1793, 1795) sonra çok sayıda Yahudinin Rus topraklarına yerleştirilmesiyle ortaya çıktı. Çarlık yönetimi bu sorunu önce, Yahudilerin Polonya yönetimindeyken yaşadıkları bölgelerde kalmalarına izin vererek çözmeye çalıştı; ayrıca çok sayıda Yahudi, Osmanlılardan alınan Karadeniz kıyısına yerleştirildi. II. Yekaterina (Büyük) 1783, 1791 ve 1794'te çıkardığı üç kararnameyle (*ukaz*), Yahudilerin ancak bu yeni bölgelerde ticaret yapmalarına izin verdi. Sonraki yasal düzenlemelerle Yahudilerin başka yerlere yerleşmelerinin engellenmesiyle bu bölgeler, sınırları kesin biçimde belirlenmiş bir mintıkaya dönüştü.

1860'larda uygulama biraz gevşetilmişti ve Yahudiler Rus Polonyası'nın tümüne, Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın büyük bölümüne, ayrıca Kırım ile Besarabya'ya yerleşebiliyordu. Bazı tüccar ve zanaatçılar, yükseköğrenimliler, askerlik yapmış olanlar, Finlandiya dışında her yerde oturabiliyordu. Ama 1881'de III. Aleksandr'ın tahta çıkmasıyla Yahudilere karşı başlayan tepkiler, yeni kısıtlamalara getirdi. Aynı yıl çıkarılan "Geçici Yasalar", Yahudilerin mintıka dışında yerleşmelerini yasaklıyor, mintıka içindeki Hristiyanlara da Yahudileri arazilerinden sürme hakkı tanıyordu. 1891'de Moskova kenti ve ili de yasaklama kapsamına alındı. 1897 sayımına göre, mintıkada yaşayan yaklaşık 5 milyon Yahudiye karşılık, Rusya'nın Avrupa topraklarına dağılmış yalnızca 200 bin kadar Yahudi vardı. I. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda Yahudinin Alman işgalinden kaçarak iç bölgelere göçmesiyle fiili varlığı sona eren mintıka, Nisan 1917'de Geçici Hükümet tarafından resmen kaldırıldı.

murdanga, MRIDANGA ya da MRIDANOAM olarak da bilinir, klasik Güney Hindistan müziğinde kullanılan iki yüzlü davul. Ağaçtan yapılır. Dış çizgileri köşeli bir fiçi biçimindedir. Davulun her iki yüzüne konan deriler, sınımdan kasnaklarla sıkıştırılır. İki uçtaki kasnakları birbirine bağlayan deri kirişlerin altına sıkıştırılan ağaçtan küçük tokmaklarla da derinin gerginliği ayarlanır.

Murdanganın her iki yüzüne, davula belli bir ses perdesi kazandırmak ve akordu değiştirebilmek amacıyla bir tür macun sıvanır. Sol elle çalınan yüz, çoğunlukla sağ yüzden bir oktav aşağı akort edilir. Davul

Murdanga; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

kucağa yanlamasına yerleştirilirken her iki yüz el ve parmaklarla çalınır. Hindistan'ın güneyinde de benzer bir çalgı olan *pakhavac* kullanılır.

mırmırbalığı (*Lithognathus mormyrus*), MİRMİR olarak da bilinir, *Sparidae* familyasından balık türü. Rengi ve deseni dışında yalnız biçimi bakımından mercanbalığına(*) benzeyen bu tür, bazı yörelerde lekeli ya da çizgili mercan adlarıyla da tanınır. Atlas Okyanusunun Avrupa kıyılarında, Akdeniz, Ege ve Marmara denizlerinde yaşar. Gözleri oldukça küçük, burnu ileri doğru uzamış ve sivri, dudakları kalındır. Vücutu gümüş parlaklığında, üst bölümleri, gözlerinin arası ve burnu daha koyu renktedir. Sırtından karnına doğru 14-15 koyu bant uzanır. Uzunluğu en çok 55 cm, ortalama 15-30 cm'dir. Kumlu ya da kumlu-çakallı kıyılarda yaşamayı yeğleyen bu etçil balıklar dudaklarıyla dibi eşeleyerek yiyecek arar. Dişleri deniz omurgasızlarının kabuklarını kırabilecek güçtedir. Öbür familya üyelerinin birçoğu gibi erdişidirdir. Etleri çok lezzetlidir.

Anguilliformes takımının *Ophichthidae*(*) familyasını oluşturan yılanbalığına benzer balıklara da bazı yerlerde mırmırbalığı denir.

MİRV, çok sayıda nükleer savaş başlığı taşıyan balistik füzelerin en alt kademesini oluşturan donanım. Savaş başlıkları birbirinden farklı hedeflere karşı, değişik mermi yolları izleyerek çeşitli hızlara ulaşabilir. MİRV teknolojisi 1970'lerin başında ABD tarafından geliştirildi ve ABD'nin elinde bulunan çok sayıdaki kıtalararası ve denizaltılardan fırlatılabilen balistik füzeler MİRV'lerle donatıldı. Eski SSCB de bir süre sonra bu silahlardan geliştirmeye başlamış ve 1980'lerde ABD'nin önüne geçmiştir.

Mısır, resmî adı MISIR ARAP CUMHURİYETİ, ARAPÇA CUMHURİYE MISRÜ'L-ARABİYE, Afrika'nın kuzeydoğu ucunda kıyı ülkesi. Kaba- ca bir dikdörtgeni andıran 997.739 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyden güneye yaklaşık 1.055 km boyunca uzanır; doğu-batı doğrultusunda en geniş kesimini oluşturan güney sınırında genişliği 1.250 km'ye ulaşır. Doğuda İsrail, Akabe Körfezi ve Kızıldeniz, güneyde Sudan, batıda Libya, kuzeyde de Akdeniz'le çevrilidir. Kıyılarının toplam uzunluğu 2.555 km'yi bulur. Yakındoğu'

nun en eski ve en büyük uygarlıklarından birinin beşiği olan ve ilkçağlardan başlayarak Nil Vadisine dayalı ekonomik, toplumsal ve kültürel bir bütünlük ve süreklilik gösteren Mısır, üç kıtayı birbirine bağlayan yollar üzerindeki stratejik konumuyla tarih boyunca büyük önem taşımıştır. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla daha da artan bu önemi pekiştiren bir etken de Arap milliyetçiliğinin yükseldiği 20. yüzyılda Arap dünyasında oynadığı kilit roldür. Başkenti Kahire, 1992 tahmini nüfusu 55.979.000'dir.

DOĞAL YAPI

YÜZEY ŞEKİLLERİ. Mısır topografyasının egemen ögesini oluşturan Nil Irmağı, kuzeye doğru boydan boya geçtiği ülkeyi büyük- lük bakımından birbirinden farklı, son derece kıraç iki bölgeye ayırır. Daha geniş bir alanı kaplayan ve Libya sınırına kadar uzanan Batı Çölü (es-Sahraü'l-Garbiye) alçak bir plato görünümündedir. Mevsimlik akarsu yataklarının bile bulunmadığı bu bölge aşırı kuraklığıyla ayırt edilir. Kireçtaşı ve kumtaşı oluşumlu Doğu Çölü (es-Sahraü'l-Şarkıye) ise güneydoğuda engebeli dağ- larla kuşatılmış ve vadilerle parçalanmış bir yapı gösterir. Bölgenin kuzeydoğusundaki Sina Yarımadası da benzer özellikler taşır.

Mısır genellikle sanıldığı gibi bütünüyle düz değildir. Dağlık alanlar Batı Çölünün güneybatı ucunu, Kızıldeniz boyunca uzanan kıyı şeridini ve Sina'nın güneyini engel- belendirir. Güneybatıdaki yükseltiler Mısır toprakları dışındaki Uveyna dağ kütesinin bir parçasıdır. İtalya olarak bilinen, Kızıl- deniz'e koşut dağlık alanda başta Şaibü'l-Bena Dağı (2.187 m) olmak üzere bir dizi doruk yükselir. Sina'nın güneyindeki dağların tes- tere ağzını andıran sırtları çeşitli yerlerde 2.400 m'yi aşar. Ülkenin en yüksek noktası Katrina Dağı (2.642 m) buradadır.

Denize bakan kıyılar Nil Deltası dışında çöllük alanlar ya da dağlarla kuşatılmıştır. Dar kıyı ovası yalnızca birkaç yerde 50 km kadar içeriye sokulur.

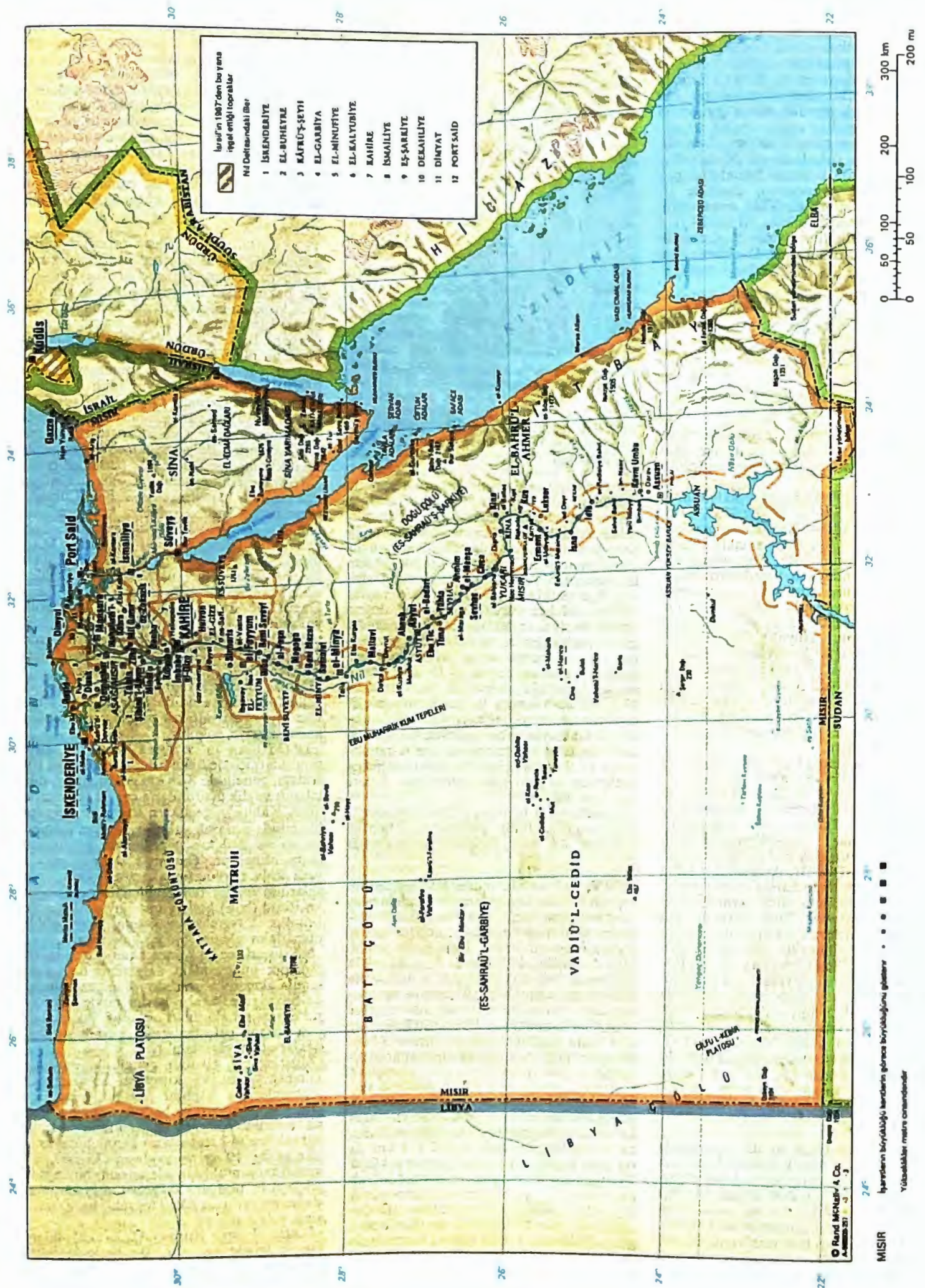
AKARSULAR VE TOPRAK DOKUSU. Mısır toprakları içinde önemli bir kol almayan Nil Irmağı, genellikle 8-16 km genişliğinde, düz tabanlı ve dik uçurumlarla çevrili bir vadide akar. Kahire'yi geçtikten sonra bir yelpaze biçiminde açılarak yaklaşık 160 km uzunlu- ğunda ve 240 km genişliğinde büyük bir delta oluşturur. Geçmişte delta alanında yedi kola ayrılmasına karşın, günümüzde sularının büyük bölümünü Dimyat (doğu) ve Reşid (batı) kolları aracılığıyla Akdeniz'e boşaltır. Yaygın kanal sistemi genelde düz olan delta alanını bir ağ gibi sarar.

Nil dışında yıl boyunca akan yüzey suları Sina'nın güneyindeki dağlardan doğan az sayıda akarsuyla sınırlıdır. Yağış mevsimin- de Süveyş ve Akabe körfezleriyle Kızıl- deniz'e bazı sel akıntıları dökülür. Akarsular- dan yoksun çöl alanlarında yeraltı su kay- naklarından yararlanılır.

Mısır'ın çöl alanları genellikle güneyde kumtaşı, orta ve kuzeyde ise kireçtaşı katmanlarıyla kaplıdır. Dağlık alanlarda yaşlı koryaklara ve başkalaşım kayalarına rastlanır. Nil'in taşıdığı millerle oluşmuş verimli tortul katmanların kalınlığı deltanın kuzeyinde 10 m'ye yaklaşır. Yüksek kil içeriği bu toprakların işlenmesini bir ölçüde güçleştirir. Sodyum karbonat yoğunlaşması da bazen verimsiz alkali toprakların oluşma- sına yol açar.

İKLİM. Mısır, Kuzey Afrika çöl iklimi kuşağı içinde yer alır. Bu nedenle iklim koşulları yıl boyunca süren güneşli hava, mevsimlik ve günlük sıcaklık farklılaşması

ve düşük yağış miktarıyla belirlenir. Çöl alanlarında mart-haziran arasında esen hamsin adlı rüzgâr yoğun kum fırtınalarına yol açar. Hamsin fırtınalarını görece serin bir hava izler.

Yıl içinde iki temel mevsim görülür. Ilık ve yumuşak kışlar kasımdan marta, sıcak yazlar ise mayıstan eylüle değin sürer. Ocak ayı ortalama sıcaklığı İskenderiye'de 9°C-18°C, Assuan'da 9°C-23°C arasında değişir. Temmuz gündüz sıcaklığı Kahire'de 33°C'ye, Assuan'da 41°C'ye ulaşır. Nemlilik oranı kuzeyden güneye doğru belirgin biçimde azalır. Genellikle kışın düşen yağışlar ülke düzeyinde büyük farklılıklar gösterir. İskenderiye'de 175 mm'yi bulan yıllık yağış miktarı, Kahire'de 25 mm'ye, Assuan'da 2,5 mm'ye kadar iner. Kızıldeniz kıyı ovası hemen hiç yağış almaz. Sina'nın kuzeyinde yıllık yağış miktarı 125 mm dolayındadır.

BITKİ ÖRTÜSÜ VE HAYVAN VARLIĞI. Yetersiz yağışa karşın, Mısır'ın oldukça zengin ve değişken bir bitki örtüsü vardır. Doğu Çölünün yağış alan kesimlerinde ılgın, akasya, *marh* (ince dallı ve yapraksız bir ağaç), çeşitli dikenli çalılar, küçük etli bitkiler ve kokulu otlar yetişir. Nil ile sulama kanalları bölgesinde yetişen su bitkileri arasında nilüfer, bambu, alfa ve çeşitli sazlar sayılabilir. Papirüse ise günümüzde yalnızca botanik bahçelerinde rastlanır. Nil Vadisi ve Nil Deltasının yanı sıra vahalarda da çeşitli palmiye türleri bulunur. Ülkenin tek yerel iğneyapraklı ağaç türü Fenike ardıcısıdır. 19. yüzyılda dışarıdan getirilen *Casuarina* (demir ağacı) en önemli kereste kaynağıdır. Ülke koşullarına uyum sağlayan öteki yabancı ağaç türleri jakaranda, *poinciana* ve *lebbek*'tir.

Mısır'ın eski zengin hayvan varlığı büyük ölçüde azalmıştır. Geçmişte yaygın olan timsahlara günümüzde yalnızca Assuan Yüksek Barajı'nın güneyinde rastlanır. En büyük yabancı hayvan Batı Çölünün güney kesiminde yaşayan dağ koyunudur. Öteki çöl hayvanlarının başında ceylan, çöl tilkisi, dağ keçisi, Mısır tavşanı ve apraptavşanı

kartalı sayılabilir. Nil Irmağında başta nil levreği olmak üzere birçok balık türü bulunur. Delta bölgesindeki göllerde ise kefali andıran bir çeşit tatlı su balığı yaşar.

YERLEŞME DOKUSU. Mısır fiziksel ve kültürel bakımdan altı yerleşim bölgesine ayrılır. Tarihte Aşağı Mısır olarak bilinen Nil Deltası, Kahire'den başlayarak İskenderiye ile Port Said arasındaki kıyı şeridinde kadar uzanır. Bölgenin verimli toprakları ve yaygın sulama kanalları yılda 2-3 kez ürün alınmasına olanak verir. Nüfusun yaklaşık yarısını fellah denen küçük köylüler oluşturur. Nil Deltasını öteki bölgelerden ayırtan önemli bir özellik, dış dünyaya daha açık olmasıdır. Tarihte Yukarı Mısır olarak bilinen Nil Vadisi, Kahire ile Assuan arasında ırmağı izleyen dar yerleşim kuşağını içine alır. Assuan Yüksek Barajı'nın inşa edilmesiyle yıl boyunca sulama olanağına kavuşan bu bölgenin ekonomisi de tarıma dayanır. Bölge halkına Saidiler denir. Assuan kentinden Sudan sınırına kadar uzanan Nübye Vadisinin büyük bölümü günümüzde yapay Nâsır Gölüyle kaplıdır. Gölün çevresinde gerçekleştirilen yeni yerleşim projeleri bölgeye belirli bir canlılık getirmiştir. Ülke topraklarının yaklaşık dörtte birini kapsayan Doğu Çölünde yerleşik nüfusun büyük çoğunluğu kıyıdaki köy ve kasabalarda toplanmıştır. Bölgenin iç kesimi yalnızca göçebe hayvancılıkla uğraşan toplulukların yaşamasına elverişlidir. Ülke topraklarının üçte ikisini oluşturan Batı Çölünde yerleşim alanları dağınık vahalar ve kuzey kıyı şeridiyle sınırlıdır. Bölgenin tek kentsel merkezi bir Akdeniz sayıfesi olan Mersa Matruh'tur. Sina Yarımadasında yerleşik nüfusun toplandığı başlıca yerler arasında Arış Irmağının çevresi, kuzey kıyı şeridi ve Süveyş Kanalı'nın doğu yakası sayılabilir.

Nil Deltası, Nil Vadisi ve Nübye Vadisi bölgelerinde kırsal yerleşme dokusu genelde büyük benzerlikler gösterir. Ekili alanlarla çevrili köylerin çoğu su kanallarının kenarlarında kuruludur. Deltada kerpiçten, daha güneyde taştan yapılan düz çatılı evler

yerleşmelerle birleşir. Yapılaşmada iki katlı evler ve 4-6 katlı apartman blokları ağır basar. Kahire, İskenderiye ve Assuan kentleri modern görünüşleri ve Batı tarzı mimarileriyle öteki kentlerden ayırt edilebilir.

NÜFUS

ETNİK VE DİNSEL YAPI. Mısır halkının büyük çoğunluğu Hami ve Sami halklarının karışımına dayanan oldukça homojen bir etnik grup oluşturur. Tarih boyunca çeşitli istilalara uğrayan Nil Deltasında bu bileşim belirli yabancı öğeler de taşır. Nil Vadisinde oturan Saidiler eski göçebe topluluklarla karışmanın ürünü olan farklı bazı fiziksel özellikler gösterirler. Daha güneydeki Nübyeliler bir ölçüde Arap kökeni taşımakla birlikte belirgin özelliklerle ayrıtılan yerli kimliklerini korumuşlardır. Sina'da ve Doğu Çölünün kuzeyinde oturanlar genellikle yakın dönemde göç etmiş Araplardan oluşur. Doğu Çölünün güneyinde yaşayan Hami kökenli Buceler iki kabileye ayrılır. Batı Çölündeki Saadi ve Murabit toplulukları Arap-Berberi karışımı bir kökene dayanır. 1920'lerde Kahire ve İskenderiye'de 200 bini bulan Rum, İtalyan, İngiliz ve Fransız gibi Avrupalıların sayısı günümüzde önemsizleşmiştir.

Arapça yaklaşık 13. yüzyıldan beri Mısır'ın yazı ve konuşma dilidir. 7. yüzyıldaki Arap istilasından önce ülkede konuşulan ve Eski Mısır dilinin son evresini oluşturan Kopt dili 12. yüzyıla doğru günlük kullanımda yerini bütünüyle Arapçaya bırakarak yalnızca Hristiyan ayinlerde kullanılmaya başlamıştır. Mısır Arapçası kendi içinde çeşitli bölgesel lehçe ve ağızlara ayrılır. Modern Mısır edebiyatı Arapçasının Arap dünyasında seçkin bir yeri vardır. Azınlık Bucelerin konuştuğu dil To Bedevi olarak bilinir. Nübyelilerin dili Sudan ve Hami dillerinden gelme özellikler taşır.

Mısır'ın resmi dini İslam'dır. Toplam nüfusun (1990) yaklaşık yüzde 90'ını oluşturan Müslümanların tamamına yakını Sünnidir. Hristiyanların çoğunluğu 5. yüzyıldan beri bağımsızlığını koruyan Kopt Kilisesi'ne bağlıdır. Koptların dörtte biri Kahire'de yaşar; kalabalık oldukları bir başka bölge de Nil Vadisinin orta kesimidir.

DEMOGRAFİK YÖNELİMLER. Mısır gelecekte olarak iç ve dış göç hareketlerinin yoğun olmadığı bir ülkedir. Bununla birlikte son yıllarda çalışmak üzere yurtdışına gidenlerin sayısında belirli bir artış gözlenmektedir. Ülke genelinde kilometrekare başına yaklaşık 56 kişi olan nüfus yoğunluğu (1992), Nil kıyılarında çok daha yüksektir. Toplam nüfusun yarıdan fazlası, Kahire ilini de içine alan verimli Nil Deltasında yaşar. Kentleşme sürecinin düzenli bir gelişme göstermesine karşın, kırsal kesimde oturanların oranı (1986) yüzde 56,1 gibi yüksek bir düzeyi bulur.

Doğal nüfus artış hızının yüksekliği nedeniyle Mısır nüfusu oldukça gençtir; 15 yaşın altındaki grubun toplam nüfus içindeki oranı (1986) yüzde 42'ye yaklaşır. Doğum ve ölüm oranları (1990) sırasıyla binde 32,2 ve binde 7,5'tir.

EKONOMİ

Mısır'da serbest girişime bir ölçüde yer vermekle birlikte temelde merkezi planlamaya dayanan, gelişme yolunda bir ekonomi yürürlüktedir. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 31,3 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 600 ABD Doları'dır. 1980-89

Nil Irmağı ve Assuan kıyılarından bir görünüm, Mısır
Carl Frank - Photo Researchers

gelir. Başlıca etçil memeli türleri yabancı kedi ve kuyruksüren; yılan türleri ise engerek, Mısır kobrası ve benekli yılanı kapsar.

Mısır'da değişik türlerden çok sayıda yerli ve göçmen kuş yaşar. En yaygın yerli kuşlar leş kargası ve kara çaylaktır. Yırtıcı kuşlar arasında doğan, kerkenez, kara kuş ve kaya

bitişik sıralar oluşturur. Yüksek nüfus yoğunluğu nedeniyle hemen her yerde yerleşmelere rastlanır. Vahalardaki küçük ve toplu köylerde evler genellikle birkaç katlıdır.

Kasabaların önemli bir bölümü hâlâ tarıma dayalı kırsal bir görünüm taşır. Büyük kentlerin çoğunda da dış mahalleler kırsal

arasındaki dönemde yüzde 2,6'lık bir büyüme hızı gösteren GSMH içinde en yüksek paya sahip sektörleri imalat, tarım ve ticaret oluşturur.

TARIM Ekili alanların ülke topraklarının yalnızca yüzde 2,6'sını oluşturmalarına karşın, tarım Mısır ekonomisinde ağırlıklı bir yer tutar. Gayri safi yurt içi hasılaya (GSYİH) katkısı (1990-91) yüzde 19,6 düzeyinde olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 42,7'si çalışır. Nil'in yıllık taşkınlarının ilk kez bütünüyle denetim altına alınmasını sağlayan Assuan Yüksek Barajı, tarımsal üretimin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1980'de Süveyş Kanalı'nın altından geçirilen Ahmed Hamdi Tüneli'nin açılmasıyla sulama kanalları ağı Sina kıyılarında kadar genişletilmiştir. 1952'den sonra kademeli olarak gerçekleştirilen toprak reformu köklü bir değişiklik yaratarak küçük köylü işletmelerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte ekili alanların sınırlılığı nedeniyle kırsal kesimde işsizlik ve topraksızlık sorunları giderek ağırlaşmaktadır.

Mısır tarımının bir özelliği de ekime elverişli alanların yaklaşık dörtte üçünün ticari ürünlere ayrılmış olmasıdır. Yaz aylarında arazilerin beşte biri aşkın bölümünde pamuk ekilir. Dünyanın başlıca uzun elyafı pamuk üreticisi olan Mısır, toplam pamuk üretiminde de beşinci sırada yer alır. Yüksek rekolte beklenen ticari ürünlerin başında şeker kamuru, domates, karpuz, soğan, patates ve portakal gelir. Mısır aynı zamanda dünyanın ikinci büyük hurma üreticisidir. Temelde iç tüketime dönük olan gıda ürünleri arasında mısır, pirinç, buğday, darı ve bakak sayılabilir.

Çayır ve otlakların son derece az olmasına karşın, çiftliklerde ve köylerde bir ölçüde hayvancılık yapılır. Beslenen başlıca hayvanlar sığır, manda, keçi ve koyundur. Kümes hayvanı ve güvercin yetiştiriciliği de yaygındır. Çekirge hayvanı olarak da kullanılan manda ve sığırın yanı sıra yük taşımacılığında eşekten yaygın biçimde yararlanılır.

Balıkçılık oldukça gelişmiştir. Yılda 140 bin tona yakın balık ve su ürünü avlanır, bunun yaklaşık dörtte üçü tatlı su balıklarından oluşur. Nâsir Gölünde uygulanan kültür üretimi projeleri avlanan balık miktarını önemli ölçüde artırmıştır. Buna karşılık Assuan Yüksek Barajı'nın ırmak sularının taşıdığı besleyici maddeleri kesmesi nedeniyle, Akdeniz kıyısında yürütülen balıkçılık gerilemiştir.

MADENCİLİK VE SANAYİ Mısır maden kaynakları bakımından pek zengin sayılmaz. 1970'lerin ortalarında başlayan arama çalışmaları sonunda önemli bir gelişme gösteren petrol ve doğal gaz üretimi, gene de Ortadoğu ölçülerine göre düşük bir düzeydedir. Ticari düzeyde işletilen öteki madenler arasında fosfat, demir cevheri, manganez, krom, uranyum ve altın sayılabilir.

Madencilik ve imalat sektörlerinin GSYİH içindeki toplam payı yüzde 21,8'dir; bu sektörlerde toplam işgücünün yüzde 15,5'i çalışır. Bazı yabancı şirketlerle ortaklaşa çıkarılan ham petrol, boru hatlarıyla kıyı kentlerine taşınarak rafinerilerde işlenir. Doğal gazdan sanayide enerji kaynağı olarak geniş çapta yararlanılır. II. Dünya Savaşı sonrasında ithal ikameci politikalar doğrultusunda başlatılan ve daha çok tarımsal ürünlere dayanan sanayileşme, 1960'larda ağır sanayiye öncelik verilmesiyle daha kapsamlı ve hızlı bir sürece girmiştir.

tır. Günümüzde önde gelen sanayi dalları petrol, demir-çelik, alüminyum, çimento, gübre, şeker, pamuklu ve yunlu dokumacılık ile gıda işlemeciliğidir. Yıllık elektrik üretimi (1990) 39,5 milyar kW-sa düzeyindedir; bunun yaklaşık yarısı termik santrallerden sağlanır.

Turizm sektörü son yıllarda önemli bir gelişme göstermiştir. Mısır'ın zengin tarihî anıtları, yumuşak kış iklimi, Akdeniz kıyısındaki kumsalları ve sayfiye yerleri çok sayıda turisti çeker. Ülkenin turizm gelirleri 1990'da 1,9 milyar ABD Doları'na ulaşmıştır.

FINANS VE TİCARET. Mısır Merkez Bankası mali politikaların yürütülmesinde ve bankacılık sisteminde kilit bir rol oynar. Devlet bankaları 1970'lerin başlarında gerçekleştirilen yeniden düzenleme çerçevesinde kendileri için belirlenmiş ayrı ayrı işlevleri yerine getirir. Aynı dönemde getirilen önemli bir değişiklik de yabancı bankaların şube açmasına ve ulusal bankalarla ortaklık kurmasına izin verilmesidir.

Mısır'ın kalkınma harcamalarına bağlı olarak 1960'lardan beri yüksek düzeyde seyreten dış ticaret açığı, ihracat gelirlerindeki düşüş ve artan ithalat nedeniyle günümüzde de aynı eğilimi göstermektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile petrol üreticisi Arap ülkelerinden alınan dış borçlar bu açığın giderilmesinde önemli rol oynar. İhracat ürünlerinin başında petrol ve petrol ürünleri, pamuk ve dokuma gelir. Başlıca ithalat kalemleri ise gıda ürünleri, makine ve ulaşım araçları, kimyasal maddeler ve madenler oluşur. Mısır'ın dış ticaretinde en önemli yerleri İtalya, ABD, Almanya ve Fransa tutar.

EKONOMİNİN YÖNETİMİ. Mısır'ın ekonomik yaşamında kamu sektörünün belirgin bir ağırlığı vardır. Hükümet beş yıllık planlar aracılığıyla ekonominin bütün alanlarına yön verir. Sanayi kuruluşlarının büyük bölümü kamuya aittir; dış ticaret de devlet eliyle yürütülür. Bununla birlikte 1970'lerin başlarından bu yana ekonomiyi liberalleştirme ve yabancı yatırımlara açılma yönünde bazı adımlar atılmaktadır. Bu süreç içinde kısıtlamaların gevşetilmesi, özel sektörün giderek daha etkin bir rol almasını sağlamaktadır.

Kalkınma ve savunma giderlerinin 1970'lere değin ekonomi üzerinde yarattığı büyük yük, yeni ekonomi politikalarının benimsenmesi, Süveyş Kanalı'nın yeniden açılması (1975) ve İsrail ile yapılan barış (1979) sonucunda hafiflemiştir. Aynı dönemde Batı'dan sağlanan krediler, artan petrol ve doğal gaz üretiminin yarattığı yeni kaynaklar, turizm ve içi dövizleri ekonomiyi belirgin bir canlılık getirmiştir. Buna karşılık yüksek işsizlik oranı, ağır dış borçlar ve devlet sübvansiyonlarının kaldırılmasının da etkisiyle hızlanan enflasyon ekonomik gelişme önünde ciddi sorunlar olarak durmaktadır.

Bütçe gelirlerinin üçte ikisinden fazlası vergilerden sağlanır. Bu alanda düşük gelir gruplarını korumak amacıyla artan oranlı gelir vergisi sistemi uygulanmaktadır. Sendikal haklar yasayla güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte sendikalar üzerinde sıkı devlet denetimi vardır. İşveren örgütlerinin çalışma yaşamındaki etkisi de sınırlıdır.

ULAŞIM Genelde Nil'in çığırını ve Akdeniz kıyı ovasını izleyen ulaşım yolları, özellikle delta bölgesinde yoğun bir ağı biçimini alır. Toplam uzunluğu (1989) 45.500 km olan karayollarının yaklaşık yarısı kaplanmıştır. Kahire başlıca karayollarının odağında yer alır. Demiryolları devletçe işletilir; ana hatlar Kahire'yi İskenderiye-

ye, delta kentlerine ve güneydeki Assuan'a bağlar. Nil ve bağlı kanallarından özellikle ağır yük taşımacılığında yararlanılır. İç su yollarının toplam uzunluğu 3.200 km'yi geçer. Süveyş Kanalı uluslararası bir bağlantı işlevini görür. Mısır'ın dış ticaret açısından önem taşıyan limanları İskenderiye, Port Said ve Süveyş'tir. Kahire ve İskenderiye havaalanlarının dünyanın çeşitli yerleriyle bağlantısı vardır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR
DEVLET YÖNETİMİ. Mısır'ı "demokratik ve sosyalist bir devlet" olarak nitelendiren 1971 tarihli anayasa, cumhuriyete dayalı bir yönetim biçimini öngörür. Anayasanın getirdiği siyasal çerçeve güçlü bir yürütme erkiyle belirlenir. Devlet başkanı ve yürütmenin başı konumunda olan cumhurbaşkanı, yasama organının üçte iki çoğunluğu tarafından aday gösterildikten sonra halk oylamasıyla seçilir. Altı yıl olan görev süresi aynı süreçten geçerek uzatılabilir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda silahlı kuvvetlerin başkomutanı sayılır ve cumhurbaşkanı yardımcısını, başbakanı, bakanlar kurulu üyelerini ve bazı yüksek kamu görevlilerini atar. Olağanüstü durumlarda yasama organının vereceği yetkiye dayanarak yasa gücünde kararname de çıkarabilir.

Yasama yetkisini kullanan Halk Meclisi karmaşık bir nispi temsil sistemine göre beş yıllık bir dönem için seçilen 444 üye ile cumhurbaşkanının atadığı 10 üyeden oluşur. Temel işlevi hükümetin izlediği politikalardan gözden geçirmek ve denetlemektir. Bütün yasa tasarıları, hükümet programı ve bütçe meclisten geçer. Meclisin güven desteğini çektiği bakanlar kurulu ve bakanlar istifa etmele yükümlüdür. Cumhurbaşkanı meclisi ancak özel koşullarda ve halk oylaması sonunda gerekli onayı alarak dağıtabilir. Bu durumda 60 gün içinde seçime gidilmesi gerekir. Cumhurbaşkanı'nın çok önemli konuları halk oylamasına sunma yetkisi de vardır.

Mısır'da tek parti yönetiminin sona erdirdiği 1976'dan sonra sınırlı çok partili sisteme geçilmiştir. İktidarı elinde tutan Ulusal Demokratik Parti karşısındaki başlıca muhalefet partileri merkez sol eğilimli Sosyalist Emek Partisi ile sağ çizgisi temsil eden Yen. Vafd Partisi'dir. Komünistlerin ve aşırı dinci grupların açık siyasal etkinliklerde bulunması resmen yasaklanmıştır.

1960'taki düzenlemeyle daha katılcı bir nitelik kazandırılan yerel yönetim sistemi her kademedede atamış yürütme görevlilerinin yanı sıra seçimle gelen halk meclislerini kapsar. Yerel halk meclisleri merkezi hükümetin denetimi altında eğitim, sağlık, konut, ulaşım, kamu hizmetleri, ekonomik kalkınma ve kooperatörlük gibi konularla ilgilenir. En büyük yerel yönetim birimi olan illerin (*muhafaza*) başında cumhurbaşkanının atadığı valiler bulunur.

Yargı bağımsızlığı anayasayla güvence altına alınmıştır. Yargıların atanması ve adli kurumların işleyişi konusunda Yüksek Adalet Konseyi'nin geniş yetkileri vardır. Bütün kademelelerdeki mahkemeler ceza ve hukuk davalarına bakan bölümlere ayrılmıştır. En yüksek yargı merci olan 10 üyeli Yüksek Anayasa Mahkemesi, anayasal denetim görevinin yanı sıra mahkemeler arasındaki uyumsuzluklara da bakar.

SAGLIK VE TOPLUM HİZMETLERİ. Yakın dönemde halk sağlığı programları çerçevesinde gerçekleştirilen geniş çaplı yatırımlar sağlık hizmetlerinin kırsal alanlara kadar yaygınlaştırılmasını sağlamıştır. Bununla birlikte kırsal kesimde sağlık personeli açığı, halk sağlığını koruma önlemlerinin yetersiz beslenme ve bazı hastalıklara

yaygınlığı gibi sorunlar sürmektedir. Bütün işçiler ve kamu görevlileri sağlık sigortasından yararlanırlar. Geçmişte yüksek olan bebek ölüm oranı, alınan etkili önlemler sonunda binde 45,1'e (1987) kadar indirilmiştir. Ortalama ömür (1989) kadınlarda 60 yıl, erkeklerde 59 yıldır.

Çalışanların büyük çoğunluğunu kapsayan sosyal sigorta sistemi emekli, dul ve yetim aylığı ile iş kazası, işsizlik, annelik, işgörmelik ve hastalık yardımı gibi hizmetleri kapsar. Kırsal kesimden yoğun göçler nedeniyle kentlerde konut açığı sorunu ciddi boyutlara ulaşmıştır. Konut yapımına ayrılan geniş kaynaklara karşın, yeni konut projeleri artan talebin gerisinde kalmaktadır.

EGİTİM. Eğitim hizmetlerini yaygınlaştırma konusunda özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında sağlanan ilerlemeye karşın, okuryazarlık oranı (1990) hâlâ yüzde 48,4 gibi düşük bir düzeydedir. Aynı dönemde eğitim alanında elde edilen iki önemli başarı ulusal bir eğitim sisteminin kurulması ve kızlar arasında okullaşma oranının yükselmesidir. İlköğretim 6-12 yaşlar arasında zorunludur. Resmi örgün eğitim sistemi üç aşamaya ayrılır. Altı yıllık ilköğrenimi üçer yıllık orta ve lise öğrenimleri izler. İlkokulu bitiren öğrenciler ancak gerekli sınavı verdiklerinde orta ve lise düzeyinde öğrenime devam edebilirler. Genel ve teknik öğretim veren iki tip lise vardır. Teknik liselerin çoğu tarım, ticaret ve sanayi okullarından oluşur. Örgün eğitim sisteminin yanı sıra el-Ezher Üniversitesi'ne bağlı enstitülerde de çok sayıda öğrenci okur. Kuruluşu 970'e değin inen el-Ezher Üniversitesi İslam ve Arap bilimleri konusunda dünyanın en önde gelen eğitim kurumudur. Başlıca devlet üniversiteleri Kahire, İskenderiye, Ayn Şems ve Asyut'tadır. Ayrıca Kahire'de Amerikan Üniversitesi olarak bilinen özel bir üniversite vardır. Çeşitli yükseköğretim kurumları da meslek dalları, güzel sanatlar, dil ve sosyal hizmetler alanında öğretim verir.

KÜLTÜREL YAŞAM

Mısır kültürü tartışmasız biçimde Arap ve İslam kimliğiyle ayırt edilen bir sosyokültürel gelenek içinde yer almakla birlikte Batı etkisinin belirgin izlerini de taşır. Batı'dan gelen değer ve kalıpların özümlemesiyle hemen her alanda ortaya çıkan yeni öğeler bu özgün kimlikle kaynaşmıştır.

Modern Mısır romanında sık sık işlenen temalardan biri de Batı etkisidir. Tevfik el-Hakim'in *Usfur min eş-Şark* (Doğu'dan Gelen Kuş) ve Yahya Hakkı'nın *Kundil Ümmü Haşim* (Ümmü Haşim'in Kandili) adlı yapıtları bu eğilimin tipik örnekleridir. Bir başka yaygın tema Mısır köy yaşamıdır. Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* adlı yapıtı kırsal kesimin romantik bir betimlemesidir. Gerçekçi yaklaşımın örnekleri arasında ise Abdurrahman eş-Şarkavi'nin *el-Ard* (Toprak) ve *el-Fellah*'ı (Köylü) ile Yusuf İdris'in *el-Haram*'ı (Yasak) sayılabilir. Dickens'inkine benzer bir yetenekle kentlerdeki yoksul insanların yaşam tarzını yansıtmayı başaran ve 1988 Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Necip Mahfuz, Mısır'ın en büyük çağdaş romancısı olarak uluslararası ün kazanmıştır.

İlk Arapça oyunun 1870'te sahneye konduğu Mısır'da modern tiyatro, Avrupa'dan gelmiş bir sanat dalıdır. Tiyatronun benimsenmesinde önemli rol oynayan oyun yazarlarının başında Mahmud Teymur ve Tevfik el-Hakim gelir. Genç oyun yazarlarının temaları toplumun geçirdiği değişimleri yansıtır. Oldukça köklü bir geleneğe dayanan sinemanın geçmişi I. Dünya Savaşı

öncesine değin iner. Arap dünyasında geniş bir izleyici kitlesi bulan çağdaş Mısır filmleri birçok Asya ve Afrika ülkesine de gönderilir. Devletin yanı sıra çok sayıda özel şirket de film yapar.

Çağdaş Mısır müziği yerli halk müziğini, geleneksel Arap müziğini ve Batı müziğini kapsar. Bu üç türün karışımına dayanan popüler müziğin önde gelen adı, besteci ve şarkıcı Muhammed Abdülvehab'dır. Geleneksel Arap müziği sanatçısı Ümmü Gülsüm, yaklaşık 50 yıl boyunca Arap dünyasının en büyük şarkıcısı olarak ün yapmıştır. Yusuf Greiss ve Ebubekr Hayrat ise ulusal bir renk taşıyan Batı türü besteleriyle tanınırlar.

Folklor kaynaklarına dönüş Mısır kültürünün bütün alanlarında görülen bir olgudur. Bu gelişme geleneksel el sanatlarının ve halk danslarının canlanmasını da sağlamıştır. Plastik sanatlarda yerel temalar yaygın biçimde kullanılır. Resim ve heykel alanında da özgün okulların geliştirdiği söylenebilir.

Ülkenin en eski bilim akademisi olan Mısır Enstitüsü 1859'da kurulmuştur. Özerk bir yapısı olan Arap Dili Akademisi (1932) bir başka önemli kültür kurumudur. Sanat, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Yüksek Konseyi bir danışma organı olmanın yanı sıra kültürel etkinliklerin desteklenmesinde de önemli rol oynar. Bilim alanında başta Ulusal Araştırma Merkezi olmak üzere çeşitli uzman araştırma kurumları etkinlik gösterir. Ülkede kültür mirasının korunduğu birçok kütüphane ve müze vardır.

Basın, sansürün kaldırıldığı 1973'ten bu yana siyasal ve ekonomik sorunları gündeme getirmede görece bir özgürlükten yararlanmaktadır. Ülkenin en eski gazetelerinden *el-Ahram* yani resmi bir yayın organı niteliğindedir. Kahire Ortadoğu'nun en büyük yayın merkezi olarak kabul edilir. Radyo ve televizyon yayınlarını devlet yürütür.

TARİH

TARİHÖNCESİ. Nil Vadisine yerleşen ilk toplulukların bir dizi göç sonunda çevredeki çöl alanlarından geldiği saptanmıştır. Bataklıkların kurumasına bağlı olarak gelişen bu süreç içinde avcılığa ve toplayıcılığa dayalı göçebe yaşam biçiminden yerleşik tarıma

geçişin ne zaman gerçekleştiği tam olarak bilinmemektedir. Eldeki veriler İÖ 5000'den sonraki bir dönemde bazı küçük ve yerel kültürlerin ürün ekimine başladığını göstermektedir.

Mısır'ın bilinen en eski Neolitik kültürlerinin ortaya çıktığı yer delta bölgesidir. İlkel ev ve çanak çömlek yapımla ayırt edilen bu kültürleri izleyen Tasien kültür(*) ve Badarien kültür(*) daha gelişkin bir evreyi yansıtır. Daha sonraki Amratien kültür(*) büyükçe kentler ve daha ileri bir teknikle belirlenir. Bu kültürün ileri bir aşaması olarak ortaya çıkan Gerze kültürü(*) ise Yakındoğu ile ilişkilerin geliştiği, yerel kralıkların kurulduğu ve ilkel bir yazı sisteminin kullanılmaya başladığı evreye denk düşer.

Gerze kültürünün son döneminde öne çıkan ve kendilerini Gök Tanrısı Horus'la özdeşleştiren Nehen (Hierakonpolis) kraları öteki devletlere boyun eğdirerek Mısır'ın siyasal ve kültürel birliğini sağladılar. Maddi kültürde köklü bir dönüşüme ve ilk bürokratik yönetimin kuruluşuna sahne olan bu süreç, Tarihöncesinden yazılı tarihe geçişin koşullarını yarattı.

İLK SÜLALELER. İÖ 3100 dolaylarında Aşağı ve Yukarı Mısır'ı tek bir taht altında birleştiren Menes, Mısır'ın ilk kralı olarak kabul edilir. Memphis adıyla yeni bir başkent ve çeşitli sulama kanalları inşa eden Menes'in temelini attığı hanedan, 1. sülale (İÖ y. 3100 - y. 2890) olarak bilinir. Mısır'ın Nübye ve Sina'ya doğru genişlemesi, 1. sülale döneminin ilk yarısında gerçekleşti. Dönemin ortalarında yeni bir yazı aracı olarak papirüs bulundu. 1. sülale gelişmesinin doruğuna İÖ 2950'lerde ulaştı.

Bir taht mücadelesi sonunda kurulan 2. sülale (İÖ y. 2890-2686) çok geçmeden iç çatışmalarla sarsılarak yerini 3. sülaleye (İÖ 2686-2613) bıraktı.

ESKİ KRALLIK. Eski Krallık'ın kurucusu olarak kabul edilen 3. sülalenin ikinci firavunu Coser(*), büyük teknolojik yeniliklere ön ayak olarak ilk taş piramit grubunu yaptırdı. Sonraki firavunlar merkezileşmeyi daha da ileri götürerek ülkenin

El-Gize yakınındaki Keops (ortada), Katren (solda) ve Mikerinos (sağda) piramitleri, 4. sülale (İÖ 2613-2494), Mısır
Roy Marney—Shostal Association

hemen her yanında sıkı bir yönetim sistemi kurdular. Güçlü bir merkezi yapıyla ayırt edilen 4. sülalenin (İÖ 2613 - 2494) yönetimi toprağa bağlı köylülerin aşırı biçimde sömürülmesine dayanıyordu. Bu yoldan elde edilen yüksek devlet gelirleri büyük tapınakların ve piramitlerin yapımına aktarılıyordu. Büyük ölçüde angarya yöntemiyle inşa edilen el-Gize yakınlarındaki görkemli Keops, Kefren ve Mikerinos piramitleri aynı zamanda firavunların baskıcı otoritesini simgeler. Recedest'ten sonra 4. sülale firavunları kendilerini Güneş Tanrısı Ra'nın oğlu olarak nitelendirmeye başladılar.

Ra'ya tapınmanın doruğuna ulaştığı 5. sülale döneminden (İÖ 2494-2345) kalma küçük piramitler daha çok dinsel tasvirleriyle dikkat çeker. Ele geçirilen çeşitli buluntular Anadolu'ya ve Afrika içlerine kadar uzanan canlı ticari ilişkilerin varlığını gösterir. Dönemin bir başka önemli gelişmesi de daha kuramsal bir nitelik kazanan bürokrasi üzerindeki firavun denetiminin zayıflamasıdır. Ölüm Tanrısı Osiris'in öne çıkması son üç firavunun dönemine rastlar.

Yüksek görevliler arasında bağımsızlaşma eğiliminin daha da arttığı 6. sülale döneminde (İÖ 2345-2181) bölgelerin merkezden giderek uzaklaşması yönünde bir eğilim ortaya çıktı. Bu dönemden kalma yazıtlarda uzak bölgelere düzenlenen ticari ve askeri seferlerden ve Aşağı Nübye ile çatışmalardan söz edilir. Kısa ömürlü 7. ve 8. sülalelerin (İÖ 2181-2160) başarısız yönetimi yaygın kıtlık ve kanışıklıklarla birleşince Eski Krallık çöktü.

BİRİNCİ ARA DÖNEM. Tahtın Herakleopolis firavunlarına geçtiği 9. sülale döneminde (İÖ 2160-2130) yerel yöneticiler üzerindeki firavunluk otoritesi sembolik bir düzeye indi. Bunu gene Herakleopolis'te hüküm süren 10. sülale (İÖ 2130-2040) ile Teb'i başkent edinen 11. sülale (İÖ 2133-1991) arasındaki çekişme izledi. Teb firavunları istikrarlı bir yönetim kurmayı başarken, Herakleopolis'te firavunluk tahtı sık sık el değiştiriyordu. Sonunda Teb firavunlarından II. Mentuhotep (hd İÖ 2008-1957) yeniden siyasal birliği sağlayarak daha geniş bir kültürel temelde tek bir devletin kurulması için gerekli koşulları hazırladı. Bu bakımdan 11. sülalenin son dönemini Orta Krallık'ın başlangıcı olarak kabul edilir.

ORTA KRALLIK. Son Teb firavununun ölümünden sonra baş gösteren iç savaşta tahta el koyan ve 12. sülaleyi (İÖ 1991-1786) başlatan eski vezir I. Amenemhet (hd İÖ 1991-1962) Memphis yöresinde yeni bir başkent kurarak kanışıklıklara son verdi. Eski merkezîyetçi gelenekleri canlandırarak birlikte bölge valilerine karşı baskıcı bir yönetim uygulamaktan kaçındı. Hükümdarlığının 20. yılında tahtına ortak ettiği oğlu I. Sesostris Nübye'ye seferler düzenleyerek Nil'in İkinci Çağlayanına kadar olan toprakları ele geçirdi. Aynı dönemde göçebe topluluklar da sindirildi.

Sonraki firavunlar döneminde de sık sık başvurulan askeri harekâtlar giderek düzenli bir ordunun biçimlenmesini sağladı. Öte yandan inşa edilen geniş çaplı sulama sistemleriyle tarımsal üretime büyük bir atılım kazandırıldı. Bölge valilerinin nüfuzunu kırma girişimlerini sonuca ulaştıran III. Sesostris (hd İÖ 1878-1843) Nil Vadisi'nin kuzey ve güney yanlarıyla Nil Deltası'nın doğu ve batı kesimlerinden oluşan yeni bir yönetim düzenlemesinin temelini attı. Tanıma ve fetihlere dayanan yüksek refah düzeyi özellikle III. Amenemhet döneminde

(İÖ 1842-1797) doruğuna ulaştı. Mısır'ın bilinen ilk kadın hükümdarı Sebeknefru'nun başa geçişinden kısa bir süre sonra 12. sülale sona erdi.

Taht çekişmeleri nedeniyle kısa ömürlü hükümdarlıklara sahne olan 13. sülale döneminde (İÖ 1786-1633) büyük önem kazanan vezirlik makamı uzun yıllar tek bir ailenin elinde kaldı. Doğudan ve güneyden gelen göç dalgaları Mısır nüfusuna yeni öğeler katmaya başladı. Başkent Teb'e taşındığı son firavunlar döneminde Aşağı Nübye üzerindeki denetim yitirildi.

İKİNCİ ARA DÖNEM. Artan hanedan çekişmeleriyle Mısır'ın bir kez daha parçalanmasından sonra, ülkenin kuzeyini istila eden ve Avaris'i başkent edinen Asya kökenli Hyksoslar(*) 15. sülaleyi (İÖ 1674-1567) oluşturdu. Bu dönemde Hyksosların üstünlüğünü kabul ederek varlığını koruyan en önemli güç odağı 17. sülale (İÖ 1650-1570) olarak Teb'de hüküm süren Mısırlı firavunlardı. Hyksos yönetimi Mısır'a birçok yenilikler getirerek, ülkenin teknolojik alanda Batı Asya'ya yetişmesinde önemli rol oynadı.

I. Apopis döneminde Teb firavunu Sekenenre'nin başlatıldığı ayaklanma yenilgiyle sonuçlandı. Ama onun oğlu Kamose giriştiği başarılı askeri harekâtlarla Hyksosları kuzeye sürdüğü gibi Hyksosların kıskırtmasıyla harekete geçen Nübye'deki Kuşi hükümdarlarının saldırısını da boşa çıkardı. Kamose'nin zaferleri Hyksos egemenliğinin yıkılmasında önemli bir dönüm noktası oldu.

YENİ KRALLIK. 18. sülale (İÖ 1570-1320). Bütün Mısır'a egemen bir firavun olarak yeni bir dönemi başlatan I. Ahmose (hd İÖ y. 1570-1546) kuzeye düzenlediği bir sefer sonunda Hyksosları Filistin'e kadar sürdü. Ardından Nübye'yi yeniden Mısır'a bağladı. Bu sırada Yakındoğu'da güçlü bir devletin bulunmayışı, Mısır'ın doğuya doğru yayılmasını kolaylaştırdı. Yeni toprakların yararlı gösteren komutanlara dağıtılması güçlü bir askeri sınıf yarattı.

Ahmose'nin oğlu ve ardılı I. Amenofis (hd İÖ 1546-1526) güneyde Mısır'ın sınırlarını Nil'in Üçüncü Çağlayanına kadar genişletmenin yanı sıra Asya'da bazı seferlere çıktı. Bu dönemde Amon-Ra kültü resmi din olarak benimsendi. Sonraki iki firavun I. ve II. Tutmosis yayımlacı politikayı sürdürerek Fırat'a kadar ulaştı. II. Tutmosis'in üvey kardeşi ve karısı Hatsepsut, bir süre üvey oğlu III. Tutmosis'in naipliğini yaptıktan sonra 1503 dolaylarında yönetimi doğrudan kendi eline aldı. Bu dönemde özellikle ticarette sağlanan büyük gelişmeye karşın, Mısır'ın Asya'daki üstünlüğü sarsılmaya başladı. Asya'daki ayaklanmayı bastırarak kazandığı saygınlıkla tahta çıkmayı başaran III. Tutmosis (hd İÖ 1504-1450) Mitanni tehdidine karşı birçok yeni sefer düzenledi. Bölgede Mısır egemenliğini yeniden kabul ettirmekle birlikte etkili ve merkeze bağlı bir yönetim sistemi kuramadı. Buna karşılık Nübye'nin giderek Mısır'la bütünleşmesi yolunda önemli adımlar attı. Fetihlerle birlikte Mısır'ın zenginliği artarken, birçok önemli mevki askerlerin eline geçti.

II. Amenofis (hd İÖ 1450-1425) babasından devraldığı imparatorluğu korumaya ağırlık vererek Asya'da bir tür güç dengesi kurmayı başardı. Yerine geçen IV. Tutmosis (hd İÖ 1425-1417) Mitanni kralının kızıyla evlenerek bir barış ortamı yaratmaya çalıştı. Onun oğlu III. Amenofis (hd İÖ 1417-1379) Nübye'deki ve delta bölgesindeki ayaklanmaları bastırdıktan sonra Amenofis (Hapuoğlu) gibi yetenekli yöneticilerin yardımıyla ulaşım ve bayındırlık alanında geniş çaplı yatırımlar gerçekleştirdi.

Asya'daki devletlerle diplomatik ilişkileri daha da ileriye götürdü.

Önceleri IV. Amenofis olarak bilinen Ahenaton(*) (hd İÖ 1379-1362) güneş kuruşu olarak betimlenen Aton'a(*) dayalı tek tanrılı bir din yaratmaya çalışarak her alanda köklü değişikliklere girişti. Mısır'ın orta kesimindeki Amarna'da Ahetaton adıyla kurduğu yeni başkenti resmi dine bağlı bir odak durumuna getirdi. Ama yeni din halk arasında fazla benimsenmediği gibi orduyla birleşen sivil yöneticilerle Amon rahiplerinin muhalefeti firavunun otoritesini zayıflattı. Bu arada Hititlerin yükselişiyle birlikte Mısır'ın Yakındoğu'daki egemenliği sarsılmaya başladı. Geniş imparatorluğu ayakta tutan ticaret de giderek bozuldu.

Altı kızı olan Ahenaton'dan sonra kısa sürelerle iki damadı firavunluk yaptı. Bu dönemde Aton dininden hızlı bir dönüş sürecine girildi. Tutanhamon'un (hd İÖ 1361-1352) dul karısı Anhesenamen'in bir Hitit prensiyle evlenerek tahtı elinde tutma girişiminin boşa çıkarılmasından sonra, daha önce naiplik yapan Ay (hd İÖ 1352-1348) başa geçti. Onun yerini alan Horemheb (hd İÖ 1348-1320) geleneksel Amon dinini geri getirdi ve orduya dayanan etkili bir yönetim mekanizması oluşturdu.

19. ve 20. sülaleler. Horemheb'in veziri ve ardılı I. Ramses (hd İÖ 1320-1318) 19. sülalenin (İÖ 1320-1200) kurucusu olarak kabul edilir. Ondan sonra tahta çıkan oğlu I. Seti (hd İÖ 1318-1304) Suriye'de giriştiği askeri harekâtlarla Hitit yayılmasını durdurdu. Ayrıca Libya'dan gelen bir saldırıyı boşa çıkardı.

Bir süre babasıyla tahtı paylaşan II. Ramses (hd İÖ 1304-1237) Suriye'de üstünlüğü sağlamaya yönelik Kadeş Savaşı'ndan (İÖ 1286) bir sonuç alamadı. Daha sonra Asur tehdidi karşısında Hititlerle Kadeş Antlaşması'nı (İÖ 1270) imzalayarak III. Hattuşili'nin kızıyla evlendi. Böylece Suriye iki komşu devlet arasında paylaşıldı. II. Ramses'in yönetimi altında tapınak yapımı ve onarımı büyük önem kazandı. Yahudilerin Mısır'dan bu dönemde sürüldüğü sanılmaktadır.

II. Ramses'in oğlu Merneptah (hd İÖ 1236-1223) Deniz Halklarının(*) Libya'dan yönettiği saldırıları püskürttü ve Mısır'ın Asya'daki topraklarını dış saldırılardan korudu. Ama onun ardılları iç ve dış sorunlarla başa çıkamayınca tahtı ele geçiren Setnaht (hd İÖ 1200-1198) düzeni sağlayarak 20. sülaleyi (İÖ 1200-1085) başlattı.

Setnaht'ın oğlu III. Ramses (hd İÖ 1198-1166) Deniz Halklarının Mısır'ı karadan ve denizden istila girişimini önlemede büyük başarı gösterdi. Deniz Halklarının bir bölümünü sınır bölgelerine yerleştirerek paralı asker olarak kullandı. Ardından Libya'dan gelen Meşves kabilelerinin saldırılarını püskürttü. Ama birbirini izleyen büyük savaşlar Mısır ekonomisini önemli ölçüde sarstı. Yönetimdeki bozukluğun da etkisiyle yayılan kıtlık, yapı işçilerinin tarihte bilinen ilk greve gitmesine yol açacak bir boyuta ulaştı. Bu arada sarayda yüksek görevlilerin ve subayların karıştığı bir komplo ortaya çıkarıldı.

III. Ramses'le birlikte firavunların öteden beri geniş topraklar bağışladığı tapınaklar güçlü rahip ailelerinin dayanağı durumuna geldi. Özellikle Teb rahipleri siyasal alanda önemli bir ağırlık kazandı. Öte yandan Mısır Asya'daki topraklardan çekilmek zorunda kaldı. Dışarıdan gelen altın, gümüş ve bakır kaynaklarının kesilmesiyle mezar ve anıtlara yönelik yaygın bir yağma hareketi başladı. Güçsüz firavunlar ülkenin birçok yerinde denetimi yitirdi. XI. Ramses yönetimindeki (İÖ 1113-1085) kanışıklıklar-

dan yararlanılan Teb rahibi Herihor hükümdarlığını ilan ederek ülkenin güneyine egemen oldu. XI. Ramses'in ölümünden sonra da Tanis valisi Smendes kendini firavun ilan ederek 21. sülaleyi (İÖ 1085-935) kurdu.

ÖÇÜNCÜ ARA DÖNEM. Mısır'ı aralarında paylaşan 21. sülale firavunları ve Teb rahipleri, yakın akrabalık bağlarının da etkisiyle bir çatışmaya girmediler. Bu arada Meşveş kökenli askerler yönetim kademelerinde önemli bir yer edinmeye başladılar. 21. sülale döneminin sonlarında Mısır Asya'da ki bazı topraklarını İsrail Krallığı'na bırakmak zorunda kaldı.

Güçlü bir askeri desteğe dayanan Meşveş şeflerinden I. Şeşonk'un tahta el koymasından sonra, Mısır'ın kuzey kesimi Libya kökenli 22. sülalenin (İÖ 935-725) yönetimine girdi. Yeni sülalenin Teb yüksek rahipliğini elinde tutma çabası sık sık iç savaşlara yol açtı. Büyük Meşveş şeflerinin bazı bölgelere egemen olmasıyla parçalanma süreci daha da hızlandı. Teb'de 23. sülale (İÖ 817-725) olarak bilinen yeni bir hanedan ortaya çıktı. Öte yandan güneydeki Kuşi hükümdarları Mısır için önemli bir tehdit kaynağı durumuna geldi. Delta bölgesindeki Sais'in öne çıkmasıyla kurulan 24. sülale (İÖ 725-710) çok kısa bir süre başta kalabildi. Rakip 25. sülalenin (İÖ 751-656) kurucusu olarak ortaya çıkan Kuşi hükümdarı Şabaka egemenliğini bütün Mısır'a kabul ettirdi.

Kuşî firavunları Yakındoğu'da güç kazanan Asurluların Mısır'a girmesini önleyemediler. Asurluların Mısır'dan çıkarmaya yönelik iki girişimin boşa çıkmasından sonra, Kuşîler Mısır'ın siyasal sahnesinden bütünüyle çekildiler. Asur kralı Asurbanipal sert bir sindirme hareketine girişmekle birlikte, Mısır'ın yönetimini delta bölgesindeki yerel prenslere bıraktı. Sais'in güçlü prensi I. Psammetikhos (Psamtik) bir süre sonra bağımsızlığını ilan ederek 26. sülaleyi (İÖ 664-525) başlattı. Yunanlı paralı askerlerin de yer aldığı üstün ordusuna dayanarak Mısır'ı yönetimi altında birleştirdi.

Yunanistan'la ticari ilişkilerin geliştiği bu dönemde Sais firavunları Asya'da statükoyu korumaya yönelik bir dış politika izlediler. Babil tehlikesine karşı Asur'u tampon bir güç olarak destekleyen II. Neko (hd İÖ 610-595) Filistin ve Suriye'deki bazı başarılarla karşın Babil saldırıları karşısında tutunamadı. Daha sonra Apries'in (hd İÖ 589-570) Filistin'deki Babil egemenliğine son verme girişimi de sonuçsuz kaldı. Libya'daki Yunan kolonisi Kyrene'ye düzenlenen başarısız seferin ardından firavun olan II. Ahmose (hd İÖ 570-526) Yunanistan'la düzenli ticari ilişkiler kurulmasını sağladı. Ayrıca Pers tehdidine karşı Babil'i ayakta tutmaya çalıştı. II. Ahmose'nin ölümünden altı ay sonra Mısır'a saldıran Pers hükümdarı II. Kambyzes, kısa sürede Nübye'ye kadar olan toprakları ele geçirdi.

AHAMENİŞ YÖNETİMİ VE SON SÜLALELER. Ahemeniş hanedanından gelen Pers hükümdarları başlangıçta Mısır'ı firavun unvanıyla yönettiler. Bu nedenle Ahemeniş egemenliği 27. sülale dönemi (İÖ 525-404) olarak da bilinir. Tapınakların gelirlerini kısıtlayıcı rahiplerin tepkisini çeken II. Kambyzes'ten sonra başa geçen I. Dareios, daha yumuşak bir tutum izleyerek geleneksel kurumların ayakta kalmasına izin verdi. Bununla birlikte Mısır'ı imparatorlukla bütünleştirecek bir satraplık düzeni kurdu. Vergi yükünü hafifletmenin yanı sıra Nil'i Kızıldeniz'e bağlayan kanalı tamamlayarak Mısır ekonomisine önemli bir katkıda bulundu.

I. Dareios'un ölümünden sonra delta bölgesinde başlayan ayaklanma, I. Kserkses'in

sert önlemler almasına yol açtı. Atina'dan destek alan İnaros'un delta bölgesinde denetimi sağlayarak İÖ 460'ta kurduğu bağımsız yönetim, Pers saldırılarına ancak altı yıl dayanabildi. II. Dareios'un ölümünden (İÖ 404) sonra Ahemeniş egemenliğine son verildiyse de sürekli taht kavgalarıyla belirlenen bir döneme girildi. Birbirini izleyen kısa ömürlü üç sülale daha çok Pers saldırılarına karşı Mısır'ın bağımsızlığını korumakla uğraştı. Bu saldırıların boşa çıkarılması ekonomik ve kültürel alanda büyük bir gelişmeye olanak verdi. Özellikle Akhoris'in dönemi (İÖ 393-380) Mısır'ı yeniden güçlü bir devlet durumuna getirdi.

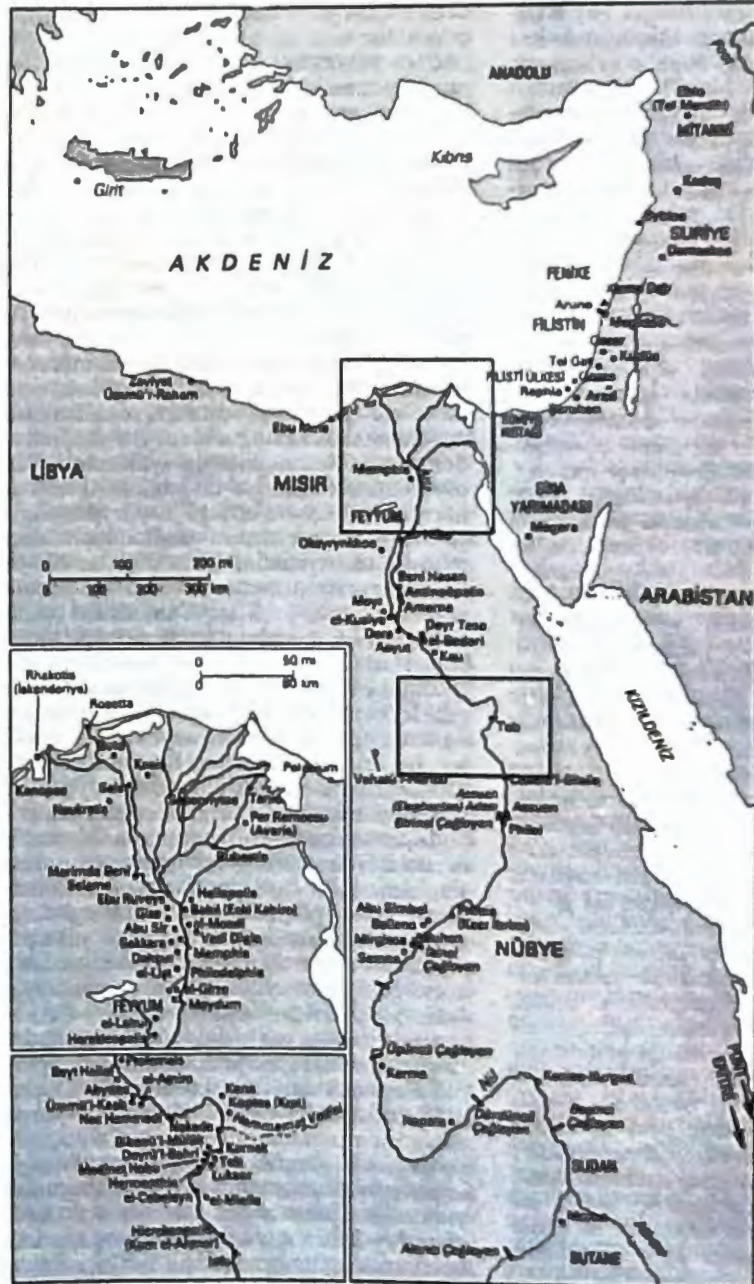
Yunanistan'ın desteğinde Filistin'e düzenlenen başarısız seferin ardından tahta çıkan II. Nektanebos (hd İÖ 360-343) Ahemeniş hükümdarı II. Artakserkses'in İÖ 343'te giriştiği saldırıya karşı koyamayarak yenilgiye uğradı. Mısır'ı yeniden bir satraplığa dönüştüren Artakserkses, kentlerin surlarını yıkarak tapınakları yağmaladı. Nübyeli bir prensin İÖ 338'de kurduğu yönetim İÖ 335'te yerini bir kez daha Ahemeniş egemenliğine bıraktı.

İSKENDERİN FETHİ VE PTOLEMAİOS HANEDANI. İÖ 332 sonbaharında Mısır'a giren Makedonya kralı İskender (Büyük), halk tarafından bir kurtarıcı olarak karşılandı. İÖ 331 ilkbaharında Mısır'dan ayrılmadan

önce yönetimi düzenleyen İskender, geride Makedonyalıların komutasında güçlü bir ordu bıraktı. Onun ölümünden (İÖ 323) sonra satrap olarak Mısır'ın yönetimini üstlenen I. Ptolemaios Soter, öteki komutanlarla giriştiği paylaşım mücadelesinde Kyrenaiika (Berkak) ile Kıbrıs'ın yanı sıra Ege'deki bazı adalarla Anadolu ve Trakya'daki bazı kentleri de ele geçirdi. Konumunu sağlamlaştırdıktan sonra İÖ 305'te bağımsızlığını ilan ederek kral unvanı aldı. Böylece Mısır Ptolemaios hanedanı altında Helenizmin en varlıklı ve güçlü kalesi durumuna geldi.

I. Ptolemaios (hd İÖ 305-282) ile oğlu II. Ptolemaios Philadelphos (hd İÖ 282-246) Mısır'ın ekonomik ve yönetsel yapısında köklü düzenlemelere gittiler. Dev sulama tesisleri sayesinde artan ürün çeşitliliği geniş toprakların ekime açılmasını özendirdi. Başkentini Memphis'ten İskenderiye'ye taşınmasından sonra bütünüyle Makedonya-Yunan kimliğini taşıyan bir merkezli yönetim biçimlendi.

II. Ptolemaios İÖ y. 277'de kız kardeşi II. Arsinoe ile evlenerek hanedanın birçok kralı tarafından sürdürülen bir geleneği başlattı. II. Arsinoe devlet politikalarının belirlenmesine doğrudan karışarak yayılma

Sülaletler öncesi dönemden Bizans dönemine değin Mısır'daki tarihsel yerleşmeler

amacıyla Selevkoslara karşı girişilen I. Suriye Savaşı'nda (İÖ 274-271) önemli rol oynadı.

III. Ptolemaios Euergetes (hd İÖ 246-222) Suriye'de Selevkoslar karşısında büyük bir zafer kazanarak Mısır'ın Asya'daki topraklarını daha da genişletti. Ayrıca Perslerce alınmış olan Mısır tanrı heykellerini geri getirdi. Yerine geçen oğlu IV. Ptolemaios Philopator (hd İÖ 222-205) yeni bir saldırıya geçen Selevkosları başarıyla püskürttü. Bu savaş sırasında ilk kez çok sayıda Mısırlı asker Makedonyalı ve Yunanlı birliklerin yanında çarpıştı. Bir saray entrikası sonucunda başa geçtiği sanılan V. Ptolemaios Epiphanes'in döneminde (İÖ 205-180) güneyde baş gösteren yerel ayaklanmalar krallığın gücüne önemli bir darbe vurdu. Bu durum Selevkoslar karşısında sürekli bir gerilemeye de yol açtı. Asya'daki topraklarını yitiren Mısır, İÖ 195'te Selevkosların himayesi altına girmek zorunda kaldı. VI. Ptolemaios Philometor döneminde (İÖ 180-145) Selevkos baskısı daha da ağırlaştı. Mısır'ı işgal eden Selevkosların ülkeye egemen olması ancak Roma'nın müdahalesiyle önlenemedi (İÖ 168).

Roma Doğu Akdeniz'deki çıkarları için bir tehlike olarak görmediği Mısır'ın bağımsızlığını korumakla birlikte sürekli müdahaleci bir politika izledi. Bu nedenle kısa sürelerle birbirinin yerini alan Mısır hükümdarları giderek hızlanan çöküşün önünü alamadılar. Yaklaşık 30 yıl başta kalmayı başaran XII. Ptolemaios Auletes bile Roma'nın desteğini almak için sık sık rüşvete başvurmak zorunda kaldı. İki erkek kardeşiyle birlikte tahta çıkan XII. Ptolemaios'un kızı VII. Kleopatra(*) (hd İÖ 51-30) Julius Caesar ve Marcus Antonius gibi güçlü Roma komutanlarını ustaca kullanarak hanedanı eski konumuna kavuşturma yönünde bazı adımlar attı. Ama Roma'nın işlerine karışmaya varan politikaları, Octavianus (Augustus) komutasındaki Roma kuvvetlerinin Mısır'ı işgal etmesine yol açtı. Böylece Ptolemaios hanedanı yıkıldı.

Ptolemaios dönemi getirdiği büyük değişikliklerle Mısır tarihinde önemli bir yer tutar. Son sülale döneminde 3-4 milyon olarak tahmin edilen Mısır nüfusunun Roma yönetiminin başlarında 7,5-8 milyona ulaşmış olması hızlı gelişmenin çarpıcı bir göstergesidir. Bu artışta İÖ 3. ve 2. yüzyıllarda Anadolu'dan ve Yunan adalarından gelen göçmenlerin ve Mısır'a sığınan Yahudilerin de önemli rol oynadığı sanılmaktadır.

Mısır'ın bu dönemde ulaştığı refahın önemli bir dayanağı ekonomik kaynaklardan yararlanmak için geliştirilen etkili yönetim sistemi idi. Hükümdara bağlı olarak çeşitli alanlardan sorumlu olan yüksek görevlilerin altında en küçük birimlere kadar inen geniş bir bürokratik ağ vardı. Çeşitli işlevleri bir arada yerine getirmeye yönelik esnek bir yapısı olan bu bürokrasi her türlü ekonomik etkinliği denetim altında tutuyordu. Sivil ve askeri görevler arasında kesin bir ayrım yoktu. Aynı zamanda kendilerine bağışlanan toprakları işleyen askerler sivil yaşamla bütünleşmişti. Bürokratik sistemdeki Yunan ağırlığına karşın, memurluk makamları Helenleşmiş Mısırlılara da açıldı.

Efsanevi Mısır zenginliğinin temel kaynağı tarımdı. Kralın mülkiyeti altında sayılan arazilerin önemli bir bölümü tapınakların, geri kalanı da yüksek görevlilerin ve kiracı çiftçilerin elindeydi. Papirüs, yağ, keten ve

içki gibi önemli ürünlerin imalatı ve ticareti devletin denetimi altındaydı. Böylece krallığın hazinesine hem tarımdan, hem de imalat ve ticaretten oldukça yüksek bir gelir akıyordu. Ülkede ilk kez kurulan düzenli para sistemi, yalnızca kraliyet sikkelerinin dolaşımına olanak veriyordu. Para ekonomisinin gelişmesini sağlayan bir etken de ticaret hacminin gösterdiği dev büyüme idi. Cam eşyaları ve mücevherleriyle ünlü İskenderiye Doğu Akdeniz ticaretinde önemli bir yer tutuyordu.

Ptolemaios hükümdarları Mısır'ın dinsel kurumlarını ayakta tutmanın yanı sıra tapınak yapımına ve onarımına da büyük önem verdiler. Öte yandan Mısır tanrılarını Yunan tanrılarıyla özdeşleştirdiler ve belirli kurallara bağlanmış bir kraliyet kültü yaratılar.

Ptolemaios döneminden kalma mimari yapılar ve heykeller Mısır sanat geleneğinin canlılığını bu dönemde de sürdürdüğünü göstermektedir. Hiyeratik ve demotik yazıyla yazılan Eski Mısır dilinde birçok yapının verildiği bu dönemde, Yunan edebiyatı da geniş bir çevreye yayıldı. Değişik kültürlerin buluşma noktası olan İskenderiye, Yunan düşün ve bilim dünyasının en önemli merkezi durumuna geldi. Bir müzeyi de barındıran İskenderiye Kütüphanesi, Antik Çağın en ünlü kütüphanesiydi. İskenderiye uzun yıllar büyük bilgileri ve şairleri çeken bir merkez olarak kaldı.

ROMA YÖNETİMİ. Roma'ya bir eyalet olarak bağlanan Mısır, imparatorluğa besleyen bir tahıl ambarı olması nedeniyle askeri savunma açısından hemen güvenceye alındı. Roma senatörlerinin bile imparatorluk izni olmadan Mısır'a girmesi yasaklandı. Öte yandan Mısır Roma'nın doğu ve güney yönündeki yayılması için bir üs durumuna getirildi. Arabistan'ın alınmasıyla Süveyş suyu yeniden açıldı. Güneydeki Roma işgali ile Nil'in Birinci Çağlayanının güneyine kadar ulaşıldı.

Mısır genelde Roma'daki siyasal mücadelelerin dışında kaldıysa da, birkaç kez zorla tahta ele geçirmeye çalışan komutanların ayaklanmalarına sahne oldu. Bu girişimlerden ancak Vespasianus'un ayaklanması (İS 69) kalıcı bir başarıya ulaşabildi. Roma'nın karışıklıklar içinde olduğu 3. yüzyılda Suriye'deki Palmyra kentini yöneten hanedanın müdahalesi sonunda, Mısır 270'ten 272'ye değin imparatorluktan koptu. Bu arada yerli halkın ve özellikle Yahudilerin çeşitli dönemlerde yönetime karşı giriştiği ayaklanmalar fazla büyümeden bastırıldı.

Romalılar Mısır'ı ele geçirdikten sonra gelirleri artırmak amacıyla öncelikle maliye ve vergi işlerini düzenlemeye ağırlık verdiler. Bu alanda getirilen en kapsamlı değişiklik kentlerde oluşturulan özerk yönetim birimleri aracılığıyla vergi ödemelerinin kolaylaştırılmasıydı. Bu sistem aynı zamanda merkezî yönetimin yerel işlerin yükünden kurtulmasını sağlıyordu. Öte yandan Romalıların getirdiği çok sayıda yeni vergi daha karmaşık bir sistemin oluşmasına yol açtı. Aynı dönemde tarım, ticaret ve imalatla daha geniş bir serbestliğin uygulanmasıyla özel girişimciliğin ekonomideki rolü de artındı. Bu durum kiracı çiftçiler üzerindeki sömürünün ağırlaşması sonucunu doğurdu. Para ekonomisinin kırsal kesim üzerindeki etkisi daha da belirginleşti. 3. yüzyıl sonlarında paranın değerinin hızla düşmesi ve askeri harcamalar için gelişigüzel vergilere başvurulması ciddi ekonomik sorunlar yarattı.

Roma yönetimiyle birlikte toplum içindeki sınıflaşma eğilimi daha açık bir biçimde Yunan kökenli elde etükleri ayrıcalıklarla bir kent aristokrasisi niteliğini kazandılar.

Sınıf ayrımları bütün imparatorluk uyruklarına yurttaşlık hakkının fiilen tanındığı 212'den sonra da silinmedi.

Yunan kültürünün Mısır'daki açık üstünlüğü Roma yönetimi altında da sürdü. Bununla birlikte geleneksel Mısır kültürü de varlığını korudu. Yunan kültürünün odağı olarak kalan İskenderiye felsefe ve ilahiyatın öne çıkmasıyla çeşitli öğretilere beşiklik etti. Romalılar yerel Mısır kültürlerine hoşgörü gösterirken 2. yüzyılın ikinci çeyreğinde yayılmaya başlayan Hristiyanlığa karşı sert önlemlere başvurdular.

BİZANS YÖNETİMİ. Mısır'ın tarihinde önemli bir dönüm noktası sayılan 4. yüzyılın ilk yarısı önemli değişikliklere sahne oldu. İmparator I. Constantinus'un 313'te Hristiyanlar üzerindeki baskıya son vermesiyle sağlanan barış ve istikrar yeni bir refah döneminin yolunu açtı. Öte yandan Konstantinopolis'in (İstanbul) 330'da başkent ilan edilmesinden sonra, İskenderiye'nin Doğu Roma'daki konumu ikinci plana düştü. Yeni başkentle siyasal ve ekonomik bağların güçlenmesi Mısır'ı yeniden Doğu Akdeniz'in yörüngesine soktu. Sonuçta Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölündüğü 395'te Mısır Doğu Roma'ya (Bizans) bağlandı.

Özgürlük ortamında Mısır'da büyük bir dinsel güç kazanan Hristiyanlık, çok geçmeden dindışı alanda da etkili bir konuma ulaştı. Mısır Kilisesi'nin başı durumunda olan İskenderiye patriği ülkenin önde gelen güç odaklarından biri durumuna geldi. Ülkenin yönetsel amaçlarla daha küçük birimlere bölünmesi kilisenin gücünü artıran bir başka etkeni. Ama İskenderiye patriklerinin bu konularını koruyabilmeleri bir yandan Konstantinopolis ile ilişkileri iyi tutmalarına, bir yandan da içerideki desteklerini sürdürebilmek için Konstantinopolis'ten denetim girişimlerine karşı koymalarına bağlıydı. Bu iki eğilimi bağdaştırmanın güçlüğü sonunda İskenderiye ile Mısır'ın geri kalan bölümü arasında toplumsal, siyasal ve kültürel bir uçurumun doğmasına, buna koşut olarak Helenizm ile yerli Mısır kültürünün çatışma içine girmesine yol açtı. Böylece ortaya çıkan Bizans'tan kopma eğilimi Kopt Hristiyanlığının doğmasıyla sonuçlandı. Khalkedon (Kadıköy) 'Konsili' nin (451) Koptlarca savunulan Monofizit öğretiyi reddetmesiyle Kopt Kilisesi bağımsızlaşma sürecine girdi.

Mısır yoğun din kavgalarına ve güneydeki düşman kabilelerin sürekli saldırılarına karşın Bizans İmparatorluğu'nun kilit eyaletlerinden biri olarak kaldı. Herakleios 610'da İmparator Phokas'ın baskıcı yönetimine son vermek amacıyla giriştiği ayaklanmada Mısır'ı elinde tutmanın sağladığı üstünlükten yararlandı. Daha sonra savunmasız bırakılan Mısır, Sasanilerin saldırısına uğrayarak 619'da işgal altına girdi. Geniş çaplı bir kıyım ve yağmaya girişen Sasaniler ancak 628'de imzalanan barış antlaşmasıyla Mısır'dan çekildiler.

Bu dönemde İslamın yayılmasıyla birlikte Arapların giriştiği fetihler Mısır'ı da tehdit etmeye başladı. Mısır üzerine 639'da yürüyen Amr bin As komutasındaki Arap kuvvetleri delta bölgesinin doğusundaki direnişi kırarak 641'de Bizanslıların barış yapmaya zorladı. Bizans kuvvetlerinin gemilerle boşaltılmasından sonra 642'de İskenderiye Arapların eline geçti.

Mısır'ın kolayca düşmesinin başlıca nedeni halkın Bizans yönetimine karşı duyduğu derin hoşnutsuzluktu. Bunun temelinde yatan başlıca etkenler kilisenin gücünü dengelemek amacıyla 6. yüzyılda sivil ve askeri yetkileri tek elde toplayacak biçimde düzenlenen bürokrasinin ağır baskısı, zorla vergi

toplama uygulaması, giderek güçlenen toprak sahiplerinin acımasız sömürüsü ve dinsel baskı politikasıydı. Arap yönetiminin kolayca benimsenmesini sağlayan bu koşullara karşın, Kopt dili aracılığıyla geniş kesimlere ulaşma olanağını bulan ve yaygın kilise ve manastır örgütlenmesiyle toplumda önemli bir ağırlık kazanmış olan Hristiyanlık varlığını koruyabiliyordu.

İSLAM VE ARAP KİMLİĞİNİN GELİŞMESİ. Arap ve Türk valiler dönemi. Mısır'ı kısa sürede fetheden Araplar, başlangıçta kurulu düzeni bozmaktan kaçınarak vergi

Koptların bir ayaklanmasını bastırmak için kendisi Mısır'a bir sefer düzenlemek zorunda kaldı. Koptların sert biçimde bastırılması (829-830) aynı zamanda İslamın yayılmasında önemli bir dönüm noktası oldu.

Bağdat'taki halifelik merkezinden Mısır'ı yönetme gücü sonraki yıllarda sık sık vali değişikliğine başvurmayla yol açtı. Bu arada iktidara geçilmesi üzerine, Arap kabileleri arasındaki çekişmeleri önleme düşüncesinin de etkisiyle Mısır'a vali olarak Türk komutanlar atanmaya başladı. Düzeni sağlamada karşılaşılan güçlükler de ancak Türk

altında düzeni sağlamayı başardı. Ordu ve maliyeyi yeniden örgütledi, Suriye'yi kendisine bağladı. Onun oğulları döneminde fiilen yönetimi eline alan Ebu'l-Misk Kâfur, Hamdani ve Fatımi saldırılarına karşı ihşidi topraklarını başarıyla savundu. Ayrıca bilim ve sanat koruyucusu olarak büyük ün yaptı. Kâfur'un ölümü (968) üzerine tahta hanedanın çocuk yaştaki bir üyesi geçti. Bu durumdan yararlanan Fatımiler ertesi yıl bir Berberi ordusuyla Mısır'ı işgal ettiler.

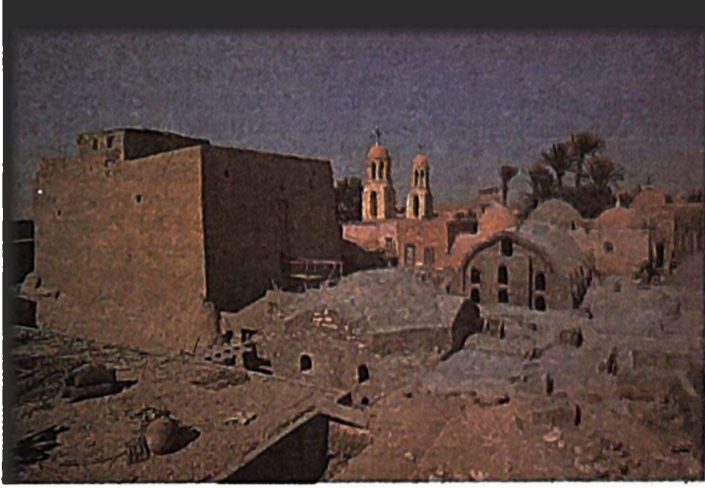
Fatımiler. Şii İsmailiye mezhebinin öncüsü olarak Abbasilere karşı çıkan ve halifelik iddiasında bulunan Fatımiler(*), Mısır'ı ele geçirmeyi bütün İslam dünyasını egemenlik altına almanın ilk aşaması olarak görüyorlardı. Bu nedenle el-Fustat yakınında inşa ettikleri Kahire'yi başkent edindikten sonra dinsel propaganda eşliğinde yayılma çabasına girdiler. Böylece Kuzey Afrika'nın yanı sıra Filistin, Güney Suriye, Hicaz ve Yemen'de Fatımi topraklarına katıldı. Ama bu geniş imparatorlukta Sünniler çoğunluğu oluşturduğundan, Mısır dışındaki eyaletlerde Fatımilerin siyasal ve askeri denetimi zayıftı. Fatımi ilerlemesinin durduğu 11. yüzyılın ikinci yarısında başlayan gerilemeyle birlikte eyaletlerdeki kaşıkçılıklar daha da arttı. Abbasilerin koruyucusu Selçuklular karşısında alınan yenilgilerden sonra Fatımilerin egemenliği Mısır'la sınırlandı. Öte yandan Fatımi halifeleri güçlü vezirlerin ve komutanların kuklası durumuna geldi. İsmailiye mezhebinde ortaya çıkan ayrılıklarla iç çekişmeler şiddetlendi.

İsmailiye mezhebinin yayma çabaları yoğun baskılara karşın Mısır'da bile etkili bir sonuç vermeyen Fatımilerin Müslüman olmayan topluluklara karşı izlediği politika ise genelde hoşgörüyü dayanıyordu. Bu nedenle birçok Kopt ve Yahudi, bürokraside en üst mevkilere kadar çıkma olanağını buldu. Halife Hâkim'îl (hd 996-1021?) Hristiyanlığı sindirmek için başvurduğu sert önlemler İslamlaşma sürecini hızlandırdıysa da kalıcı bir nitelik kazanmadı. Öte yandan İsmailiye mezhebinin yayma amacıyla oluşturulan dai örgütlenmesi, Mısır'ı önemli bir düşünsel ve dinsel merkez durumuna getirdi. Kahire'de el-Ezher adıyla kurulan eğitim kurumu İslam dünyasının her yanından Şii bilginleri çekerek edebiyat, felsefe ve bilimin gelişmesine önemli katkıda bulundu.

Fatımi yönetimi altında Mısır'ı Araplaştırma süreci de büyük bir ilerleme gösterdi. Orduda Berberilerin ağırlığını dengelemek amacıyla ülkeye çok sayıda Arap asker getirildi. Yukarı Mısır'a çiftçilik yapmak üzere Arap kabileleri yerleştirildi.

Fatımi döneminin bir özelliği de Mısır'ın Akdeniz ticaretinde büyük bir önem kazanmasıydı. 10. yüzyılda Suriye ve Mezopotamya'da kargaşanın hüküm sürmesi Doğu ile Batı arasındaki ticaret yollarının Mısır'a kayması sonucunu doğurdu. Donanmasıyla Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz'i denetleyen Mısır, uluslararası ticaret için çekici bir merkez durumuna geldi. Fatımiler de düşük gümrük tarifeleri uygulayarak ve tüccarlara geniş serbestlik tanıyarak bu gelişmeye destek verdiler.

Mısır'ın kısır iktidar mücadelelerine sürüklendiği 12. yüzyılda, Haçlı tehdidine karşı koymaya çalışan Suriye'deki hanedanlar Mısır siyasetinde önemli bir ağırlık kazandı. Birbirini izleyen müdahaleler sonunda 1169'da Mısır'a giren Müslüman Suriye ordusunun komutanlarından Kürt kökenli Salaheddin Eyyubi vezirliğe getirildi. Salaheddin'in 1171'de Fatımi halifeliğine

Kahire yakınlarında bir Kopt manastırı, Mısır
Ara Göler

ödeme karşılığında Hristiyanlara dinsel özgürlük tanıdılar. Ayrıca Bizans vergi sistemine dokunmayarak vergi toplama işini merkezileştirmekle yetindiler. Bu doğrultuda tarım arazileri de Mısırlıların elinde bırakıldı. İlk Arap yerleşmesi olarak Nil'in doğu kıyısında kurulan el-Fustat (bugünkü Kahire yakınlarında) uzun süre tek Müslüman merkezi olarak kaldı. Araplaştırmanın ağır bir süreç izlemesi nedeniyle Arapça resmi dil olarak Yunancanın yerini ancak 706'da alabildi. Öte yandan el-Fustat'a bağlı karayolu ulaşımının ve Kızıldeniz suyunun öne çıkmasıyla İskenderiye ikinci bir deniz limanı durumuna düştü.

Mısır, Emevi ve Abbasi halifeleri döneminde 200 yılı aşkın bir süre valiler aracılığıyla yönetildi. Geçmiş yabancı yönetimler altında olduğu gibi bu dönemde de Mısır'a gösterilen ilginin odağı vergiler ve tahıl idi. Arap valilerin genelde ölçülü davranmasına karşın, 8. yüzyılda vergi ödemeye karşı artan direniş özellikle ekonomik bunalımlar sırasında uçuk ayaklanmalara dönüşmeye başladı. Vergilerin asıl kaynağını Hristiyanlar oluşturduğundan Müslümanlaştırma çabalarında fazla ileri gidilmiyordu. Ama Koptlara karşı uygulanan ayrımcı politikalar, zaman zaman da olsa kaşıkçılıklara yol açıyordu.

Mısır aynı dönemde Arapların kara ve deniz yoluyla giriştiği yayılma savaşlarında önemli bir üs görevi gördü. Mısır donanması 649-669 arasında Rodos, Kıbrıs ve Sicilya'ya düzenlenen çeşitli seferlere katıldı. Nübye daha 651-652 yıllarında işgal edilerek vergiye bağlandı. Kuzey Afrika'ya yönelik akınlarda Arap orduları 670'e değin Mısır'ı merkez üs olarak kullandı. Sonraki yıllarda Mısır üzerinden Kuzey Afrika'daki yeni topraklara giden Arap kabilelerinden bazıları Nil Vadisine yerleştirildi. Arap nüfusun artmasıyla birlikte Müslümanlar arasındaki siyasal çekişmeler Mısır'a da yansımaya başladı. Hariciler 8. yüzyıl ortalarında Mısır'da sık sık ayaklanmalar çıkardılar. Halife Memun Arap kabilelerinin ve

kökenli Ahmed bin Tolun'un yönetimi sırasında aşılabildi.

Toluniler. Mısır valiliğine atanan babasının vekili olarak 868'de göreve başlayan Ahmed bin Tolun, öncelikle kendine bağlı güçlü bir ordu oluşturdu. Abbasi otoritesinin sarsılmasından yararlanarak kısa sürede yarı bağımsız bir yönetim oluşturdu. Bu arada mali işlerden sorumlu *âmil* (vali) olarak önemli bir güç kazanmış olan el-Müdebbir'i görevden uzaklaştırarak mali yönetimi de üstlendi. Suriye'nin yönetimine getirilen el-Müdebbir'le çatışmanın şiddetlenmesi üzerine 877'de Suriye'yi ele geçirdi. Ardından Mısır'da toplanan vergilerin büyük bölümünü kendi yönetimine ayırmaya başladı. Bağımsızlığını halifeye kabul ettirme girişimlerinden sonuç alamamakla birlikte, halifenin kardeşi Muvaffak'ın kendisini devirmeye yönelik çabalarını boşa çıkardı. Ekonomik gelişmeye de önem vererek tarımda verimliliği artırmak amacıyla sukanallarını yeniletti. Öldüğünde (884) oğlu Humareveyh'e güçlü bir devlet ve zengin bir hazine bıraktı.

Mısır'ın askeri gücünü korumayı başaran Humareveyh, Suriye ve Mezopotamya'da kazandığı çarpışmalarla halifeyi baskı altına aldı. Sonunda diplomatik yöntemler de kullanarak çatışmaya son verdi ve halifelikçe resmen bağımsız bir hükümdar olarak tanındı. Bu arada yüklü bir çeyiz karşılığında kızını Halife Mutezid'le evlendirdi. Ama aşırı savurganlığı devlet kaynaklarını büyük ölçüde tüketti. 896'da öldürüldüğünde yerine geçen 14 yaşındaki oğlu asker ücretlerini ödeyemediğinden orduyu ayakta tutamadı. Mısır ve Suriye'de baş gösteren kaşıkçılıklar halifelik ordusunun denetimi sağladığı 905'e değin sürdü.

İhşidiler. Abbasilerin Mısır'a atadığı valiler merkezi otoriteyi yeniden kurmada pek başarılı olmadılar. Bu dönemde Mısır Fatımilerin çeşitli saldırılarına hedef oldu. Sonunda 935'te valiliğe getirilen Ferganlı Muhammed bin Tuğç, iki yıl sonra aldığı ihşid (Eski Farsçada "hükümdar") unvanı

son vermesiyle, Mısır Eyyubi hanedanının yönetimine girdi.

Eyyubiler. Güçlü bir orduyla Mısır'daki konumunu sağlamlaştıran Salaheddin, İslam hukukuna aykırı vergileri kaldırarak ve İsmailiye mezhebinin uygulamalarına son vererek halkın geniş desteğini kazandı. Ayrıca ülkenin savunmasını güçlendirmek üzere Kahire Kalesi'ni inşa ettirdi ve çeşitli yerlerdeki tahkimatları pekiştirdi. Bürokrasiyi sivil görevlilerin elinde tutmakla birlikte komutanlar aracılığıyla etkili bir denetim mekanizması kurdu. İtalyan kent devletleriyle ticaretin bütün canlılığıyla sürmesi, Mısır'ı Haçlılarla yürütülen savaş boyunca önemli bir hammadde kaynağı durumuna getirdi.

Bu süreç içinde yeniden Sünni dünyası içindeki yerini alan Mısır, aynı zamanda Haçlı seferlerine karşı yürütülen mücadeleden öncü bir rol üstlendi. Salaheddin, Frank saldırılarına karşı Suriye ve Mezopotamya'daki Müslüman güçleri kendi önderliği altında birleştirdi. Kudüs'ü Haçlılardan geri alarak Eyyubi egemenliğini Hicaz ve Yemen'e kadar genişletti.

Salaheddin'in sağladığı birlik ölümünden (1193) sonra dağılmaya yüz tuttu. Bunun başlıca nedeni, Eyyubi topraklarının daha Salaheddin döneminde iktisadine göre işçilerinde özerk meliklikler biçiminde aile üyelerine dağıtılmasıydı. Böylece federatif bir yapının ortaya çıkması, Mısır'daki Eyyubi hükümdarlarını sık sık iç çekişmelerle karşı karşıya getirdi. Haçlı tehlikesini kullanarak meliklerin çoğunu kendisine bağlamayı başaran Salaheddin'in yeğeni el-Kâmil (hd 1218-38), savaş ortamına son vermek için Kudüs'ü Hristiyanlara geri vererek 1229'da Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich'le barış yaptı.

Eyyubilerin Mısır'daki egemenliği büyük ölçüde bağımsız bir askeri gücün varlığına dayanıyordu. Bu nedenle Eyyubi ordusunda Memlük denen Türk kökenli köle askerlerin ağırlığı hızla arttı. El-Kâmil'in ölümünü izleyen yeni aile kavgaları ve Haçlılara karşı elde edilen askeri zaferler Memlük subaylarına hızla yükselme yolunu açtı. Bir grup subayın 1250'de gerçekleştirdiği saray darbesiyle yönetim bir Memlük sultanına geçti.

Memlükler. Memlük yönetiminin ilk yıllarında da süren karışıklıkların ardından tahtı ele geçiren I. Baybars (hd 1260-77) dönemin Doğu İslam dünyasındaki en güçlü devletinin temelini attı. Bu yolda attığı önemli adımlardan biri de Moğollardan kaçan Abbasi hanedan üyelerinden birini 1261'de Kahire'de halife ilan ederek sultanlığını meşrulaştırmasıydı. Devlet yönetiminde hiçbir söz sahibi olmayan halifeler, daha çok Mısır'ın İslam dünyasındaki üstünlüğünü pekiştirmeye hizmet etti. Baybars içeri-de düzeni sağladıktan sonra Suriye ve Filistin'de giriştiği askeri hareketlerle Haçlıların elindeki kalelerin büyük bölümünü geri aldı. Ayrıca Moğol saldırılarını durdurmada önemli rol oynadı.

Tahtı darbeyle ele geçiren bir başka Memlük sultanı olan Kalavun (hd 1280-90) Haçlı kontluklarını ortadan kaldırma politikasını başarıyla sürdürdü. Komutanların sultanı seçme yetkisini kaldırarak yönetimin kendi soyunda kalmasını sağlayacak bir düzenleme getirdi. Kurduğu hanedan bazı kısa kesintiler dışında 1382'ye değin başta kaldı. Bununla birlikte askeri güce dayanarak sultanlığı ele geçirme geleneği Memlük döneminin büyük bölümünde varlığını sürdürdü.

Uzun bir süre sultanlığı elinde tutan Melikü'n-Nasir (hd 1293-1341) İlhanlılarla girişilen bir dizi çarpışmadan sonra 1323'te barış yaptı. Bedevi ayaklanmaları, dinsel çekişmeler ve kıtlık gibi iç sorunlara karşın Mısır'ın ekonomik refah düzeyini korudu ve hem Müslüman, hem de Hristiyan devletlerle barışçı ilişkiler geliştirdi. Onun ölümünden sonra 1348'de ortaya çıkan veba salgını, Timur istilası, ordu üzerindeki denetimin yitirilmesi ve ticaretin gerilemesi gibi etkenler Memlüklerin giderek zayıflamasına yol açtı. Kayıtbay'ın (hd 1468-96) Türkmen devletlerinin saldırılarını ve Osmanlıların ilerleyişini durdurma çabaları sonuç vermedi. Sürekli savaşlarla bozulan ekonomiyi düzeltme çabaları da sonuçsuz kaldı.

Mısır'da 8. yüzyıldan başlayarak gelişen Araplaştırma süreci Memlük döneminde tamamlandı. Arapçanın yazı ve konuşma dili olarak bütün toplumda benimsenmesinin yanı sıra Arap kültürü de Mısır'a egemen oldu. Moğol istilasından kaçan çok sayıda göçmenin Mısır'a sığınması bu süreci daha da hızlandırdı. Memlük sultanlarının koruma altına alarak önemli devlet görevlerine getirdiği Arap din adamları ve bilginleri kültürel yaşamın canlanmasına büyük katkıda bulundu. Aynı dönemde Arap sanatçıları da büyük bir destek gördü. Memlüklerin yaptırdığı çok sayıda cami, medrese ve kervansaray, İslam mimarisinin Mısır'a damgasını vurmasını sağladı. Tarih yazımının gelişmesiyle bu alanda birçok yapıt verildi.

Hristiyanlık karşıtı akımın güçlenmesi de Memlük dönemine rastlar. Bir ölçüde Moğol-Hristiyan ittifakının yarattığı dış tehditle bağlantılı olan bu gelişme, Koptların devlet ve toplum yaşamındaki ağırlığına karşı duyulan yaygın tepkiyle de besleniyordu. Müslüman halkın çeşitli eylemlere başvurarak gösterdiği hoşnutsuzluğun etkisiyle 1297'den başlayarak bürokraside Koptları hedef alan bir dizi tasfiyeye girişildi. Ayrıca 1301'de kiliselerin çoğu kapatıldı. Bu süreç içinde Koptların önemli bir bölümü İslamı benimsedi.

Mısır'ın Akdeniz ve Karadeniz'deki limanlarından Hindistan'a kadar uzanan geniş ticaret ağı, canlılığını 13. ve 14. yüzyıllarda da korudu. Bu dönemde Doğu ticareti Karimiler olarak bilinen bir grup Müslüman tüccarın elindeydi. Akdeniz ticareti ise İskenderiye'de belirli ayrıcalıklardan yararlanan Avrupalı tüccarlara bırakılmıştı. 15. yüzyıla doğru iç karışıklıklar, artan devlet müdahalesi ve Portekiz'in Hindistan ticareti üzerindeki rekabeti Mısır'ın ticari konumunu önemli ölçüde sarstı.

OSMANLI YÖNETİMİ. 15. yüzyıl sonlarında Osmanlılar ile Memlükler arasında başlayan çatışmanın temel nedeni sınırındaki Türkmen devletleri üzerinde denetim kurma mücadelesiydi. Osmanlıların 1514'te Doğu Anadolu'da üstünlüğü ele geçirmesinden sonra, Memlük sultanı Kansu Gavri (hd 1501-16) Suriye'nin kuzeyindeki kuvvetlerini takviye etme ve Safevilerle ilişkileri geliştirme yoluna gitti. İran üzerine yürümeyi tasarlayan I. Selim (Yavuz) olası bir ittifakı önlemek için öncelikle Suriye'ye yöneldi ve Mercidabık'ta Memlük ordusunu bozguna uğrattı (Ağustos 1516). Ardından bölünmüş olan Memlüklerle son darbeyi vurmak üzere Mısır'a geçti ve Ridaniye Savaşı'nı (Ocak 1517) kazanarak Memlük yönetimine son verdi. Bu gelişmeden sonra Halifelik makamı da Osmanlı padişahlarına geçti.

Böylece Osmanlılara bağlanan Mısır uzun bir aradan sonra yeniden eyalet statüsüne indi. Osmanlı sadrazamlarından İbrahim Paşa'nın 1525'te gerçekleştirdiği yönetsel ve

mali düzenlemelerle Mısır'ın yeni yönetimi biçimlendi. Buna göre İstanbul'dan atanan bir valinin kendi divanı ve ordusuyla Mısır'ı yönetmesi öngörülüyordu. Eyaleti oluşturan dört sancanın yönetimi ve vergi toplama işi ise kâşif denen görevlilere verildi. Başlangıçta önemli makamlara İstanbul'dan gönderilen memurlar getirildiyse de Memlükler zamanla hem bürokrasiye, hem de orduya sızmayı başardı. Kâşifler genellikle Memlükler arasından atanmaya başladı. Öte yandan orduda üst rütbelere yükselen Memlük emirleri bu yoldan divana da girdi.

17. yüzyıla gelindiğinde bey unvanını taşıyan ve eski Memlük emirlerinden oluşan seçkin bir tabaka ortaya çıkmış bulunuyordu. Güçlerini köle askerlerden alan bu beyler çok geçmeden siyasal ve askeri alanda üstün bir konum elde ettiler. Ama aralarında süren çekişmeler nedeniyle ancak 18. yüzyıl başlarında Mısır'ın yönetiminde söz sahibi olmaya başladılar. Bu dönemde şeyhül-beled unvanını kullanarak yönetimi ele geçiren Ali Bey ve Ebu Zeheb gibi Memlük beyleri fiilen bağımsız bir yönetim oluşturarak Suriye ve Hicaz'a seferler bile düzenlediler. Osmanlıların Memlük egemenliğine son vermek için 1786'da gönderdiği ordu ertesi yıl çekilmek zorunda kaldı. Memlük beylerinin yönetimi Napoléon'un Mısır'ı işgal ettiği 1798'e değin sürdü.

Osmanlılar Mısır'da en güçlü konumda bulundukları 16. yüzyılda daha güneye de ilerleyerek, Kızıldeniz'i Portekiz sızmasından korumak üzere Sudan'ın büyük bölümünü ve Yemen ile Aden'i ele geçirdiler. Ama Osmanlıların gerilemesi ve Hollandalıların baharat ticaretine egemen olması nedeniyle 17. yüzyılda bu ileri karakolların önemi kalmadı.

Osmanlılar Memlük döneminin sonlarında ekonomik ve kültürel alanda başlayan gerileme eğiliminin önüne geçemediler.

DIŞ MÜDAHALELER VE KAVALLAL EĞEMENLİĞİ. Fransız işgali. Napoléon'un 1798'de Mısır'a düzenlediği seferin asıl amacı Hindistan ticaretini keserek Devrim Fransası'nın savaş halinde olduğu İngiltere'yi dize getirmektir. Bu arada Mısır'ı eski zenginliğine kavuşturacak ileri bir yönetim kurma hedefi de öngörülüyordu. Askeri birliklere Mısır'ın eski uygarlığını incelemek üzere çok sayıda bilim adamı ve uzman da eşlik ediyordu. İngilizlerin Akdeniz'deki donanmasını atlatarak temmuz başında Abukir Koyunda karaya çıkan ve İskenderiye'yi ele geçiren Napoléon, Arapça bir bildiriyi İslamın ve Osmanlıların dostu olduğunu ve zorba Memlükleri cezalandırarak halkı kurtarmayı amaçladığını duyurdu. Piramitler Çarpışması'nda Memlük kuvvetlerini yenerek Kahire'ye girdikten sonra, ulema denen din önderlerini yanına çekmek için danışma organı niteliğinde çeşitli divanlar oluşturdu. İngiliz amirali Nelson'un Abukir'deki donanmasını yok etmesi üzerine, dış bağlantıları kopan kuvvetlerinin kendi başına ayakta kalmasını sağlayacak düzenlemelere girişti. Halkın yönetimdeki yeniliklere gösterdiği tepki ve askeri işgalin getirdiği mali yük nedeniyle karşılaşılan güçlükler, Osmanlıların Fransa'ya savaş açmasıyla daha da ağırlaştı. Bir süre sonra Kahire'deki bir ayaklanmanın şiddetle bastırılması, Mısır halkının desteğini kazanma umudunu bütünüyle suya düşürdü.

Osmanlı saldırısını önlemek için Suriye'deki Akkâ'yı alma girişimi sonuçsuz kalan Napoléon, Abukir'e çıkan Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğrattıysa da seferin çıkma-za girdiğini görerek Mısır'dan gizlice kaçtı. Fransız kuvvetlerinin komutanlığını üstlenen Jean-Baptiste Kléber, Mısır'ı boşaltmak için Ocak 1800'de Osmanlılar ve

miktartını artırmanın yanı sıra büyük harcamalar yaptı.

Serbest ticarete geçişten sonra Mısır'ın güneyindeki topraklar canlı ticari ilişkiler içine girmişti. Bölgedeki yayılmayı kolaylaştırmak isteyen Batılı devletler, köle ticaretini önleme gerekçesiyle İsmail Paşa'yı Sudan'ı Mısır'la birleştirme hedefine yönelttiler. Batılı subay ve uzmanların da katıldığı bu seferler sonunda Mısır'ın nüfus alanını daha güneye genişletme yönünde belirli bir ilerleme sağlandı. Bir dizi çatışmanın ardından Darfur da Mısır'a bağlandı. Ayrıca eski Osmanlı limanlarının Mısır'a geçmesiyle Somali kıyıları üzerinde denetim kuruldu. Etiyopya'ya yönelik saldırıların (1875-76) sonuçsuz kalmasından sonra Mısır'ın güneye doğru yayılması durdu.

Aynı dönemde çeşitli ayrıcalıklardan yararlanarak Avrupalı tüccarların Mısır'daki etkinlikleri de yoğunlaştı. Bu arada Kavaların tarım ve yönetim alanında gerçekleştirdikleri reformların toplumsal sonuçları da açık biçimde ortaya çıkmaya başladı. Devlet arazilerinin dışında geniş özel mülkleri de elinde tutan hıdiv ve ailesi Mısır'ın en büyük toprak sahipleri durumuna geldi. Hıdiv ailesinin çevresinde yüksek sivil ve askeri makamları işgal eden türedi bir soylu sınıf ortaya çıktı. Genellikle eski büyük toprak sahipleri olan bu soyluların çoğu Türk ve Çerkes kökenliydi. Öte yandan zorunlu askerlik hizmeti, bayındırlık işleriyle demiryolu ve kanal yapımında zorunlu çalışma, deneysel ekim çalışmaları gibi uygulamaların kırsal kesimde yarattığı olumsuz koşullara karşın, çiftçilerin toprakları üzerindeki tasarruf hakları gelişti. Bu gelişmeyle birlikte ortaya çıkan ve yeni bir ürün olarak pamuk ekiminden büyük bir servet kazanan zengin köylüler toplumda önemli bir ağırlık kazandı. İsmail Paşa'nın bir danışma organı olarak 1866'da oluşturduğu Temsilciler Meclisi'nin seçimle gelen üyelerinin büyük çoğunluğunun zengin köylülerden oluşması bunun açık bir göstergesiydi. Zengin köylülerin bu ağırlığı nedeniyle meclis seçkin tabakaya karşı muhalefetin yansıdığı bir kürsü olarak öne çıktı.

Bu arada ordu içinde Mısırlı subayların Türk-Çerkes egemenliğinden duyduğu hoşnutsuzluk artarken, aydın çevrelerde düşüncelerinin Batı ya da İslam kaynaklarına dayandırılan yeni siyasal eğilimler gelişti. Bu çevrelerin kurdukları örgütler genellikle köksüz ve küçük olmakla birlikte Batı nüfuzuna ve soyluluğun egemenliğine karşı çıkma noktasında etkili bir güce sahipti.

İsmail Paşa döneminde artan siyasal çalkantılarda mali durumdaki bozulmanın rolü büyüktü. İsmail Paşa'nın izlediği politikalar aşırı harcamaları gerektirdiğinden Mısır ağır bir borç yükü altına girmiş bulunuyordu. 1875'te Süveyş Kanalı hisselerinin İngiltere'ye satılması gibi önlemler kötü gidişi önleyemeyince, 1876'da alacaklı devletlerin baskısıyla Düyun-ı Umumiye İdaresi kuruldu. Aynı yıl Mısır'ın gelir ve giderleri biri İngiliz, biri de Fransız olmak üzere iki denetçinin yönetimine verildi. İsmail Paşa 1878'de Batılı devletlerin isteği doğrultusunda sorumlu hükümet ilkesini kabul etmek zorunda kaldı ve Nubar Paşa'nın yönetiminde bir hükümet oluşturulmasına izin verdi. Ama ertesi yıl hükümet karşıtı gösterilerin yayılmasından yararlanarak Mısır üzerindeki Batı nüfuzunu kırmak üzere Temsilciler Meclisi ile işbirliğine yöneldi. Hemen harekete geçen İngiltere ve Fransa II. Abdülhamid'in İsmail Paşa'yı görevden almasını sağladı.

Tevfik Paşa'nın (hd 1879-92) hıdiv olmasından sonra mali denetim sistemi yeniden getirilerek Mısır'ın yıllık gelirlerinin yarısını borç ödemelerine ayrılması kararlaştırıldı. Temsilciler Meclisi'nin dağıtılmasına karşın, Şerif Paşa'nın önderlik ettiği milliyetçi grubun direnişi sürdü. Ordu içinde de Arabi Paşa gibi Mısırlı subayların öcülük ettiği örgütlenme giderek güçlendi. Bu iki grup 1881'e doğru birleşerek Vatan Partisi'ni oluşturdu.

Arabi Paşa ve bazı subay arkadaşlarının tutuklanmasıyla tırmanan gerginlik çok geçmeden açık ayaklanmaya dönüştü. Güç durumda kalan hıdiv, Şerif Paşa'nın yeni bir hükümet kurmasını kabul ederek Temsilciler Meclisi'ni toplantıya çağırdı. Gelişmelerden tedirgin olan Fransızlar ve İngilizler tehdit dolu bir bildiriyle hıdivin konumunu güçlendirmeye çalıştılar. Ama bu müdahale milliyetçi tepkilerin daha da yükselmesine yol açtı. Bu sırada hareketin sivil ve askeri kanadı arasında baş gösteren ayrılık karşısında Temsilciler Meclisi ağırlığını Arabi Paşa'dan yana koydu. Şerif Paşa'nın istifa etmesi üzerine askerlerin adayı Mahmud Sami el-Barudi başbakan, Arabi Paşa da savunma bakanı oldu. İngiliz ve Fransız gemilerinin İskenderiye açıklarındaki tatbikatına tepki olarak yeni kitle gösterileri başladı. Fransızların müdahaleden kaçınmasına karşın, İngilizler kenti bombaladı. Ardından İsmailiye'de karaya çıkan İngiliz kuvvetleri et-Tellül-Kebir'de Arabi Paşa komutasındaki birlikleri yenilgiye uğrattı (13 Eylül 1882) ve ertesi gün Kahire'yi işgal etti.

İNGİLİZ HİMAYE YÖNETİMİ. İngiliz işgali Mısır'ın fiilen Osmanlılardan kopması ve öteden beri süren İngiliz-Fransız rekabetinin İngilizler lehine noktalanması gibi iki önemli sonuç doğurdu. İngilizler giriştikleri müdahaleye Osmanlıların ve öteki Avrupa devletlerinin gösterdiği tepkiyi göz önüne alarak resmi bir siyasal denetim kurmaktan kaçınmakla birlikte, stratejik çıkarlarını güvence altına almadan Mısır'dan çekilmeye yetiyleti olmadıklarını da ortaya koydular. Sonraki gelişmeler bu hedefin Mısır'da bir askeri varlık bulundurmaktan gerçekleştirilmeyeceğini gösterdi.

İngiliz işgal kuvvetleri iyice zayıflamış olan hıdiv yönetimini güçlendirmek yerine hıdivi istekleri doğrultusunda hareket edecek sembolik bir güç olarak ayakta tutma yolunu seçtiler. Bu tutumun ilk belirtisi Arabi Paşa ve yandaşlarının İngiliz baskısıyla halka açık bir biçimde yargılanması ve haklarında verilen ölüm cezalarının sürgüne çevrilmesiydi. Aynı dönemde İstanbul'daki İngiliz büyükelçisinin Mısır'la ilgili olarak hazırladığı raporda da yönetimde köklü değişikliklerin gereğine işaret edilerek bunun ancak askeri işgal altında yürütülebileceği görüşüne yer veriliyordu. 1883'te tam yetkili temsilci ve başkonsolos olarak Mısır'a gönderilen Sir Evelyn Baring (sonradan Lord Cromer) benzer görüşleri savunarak İngiliz hükümetini "Örtülü Protektora" politikasını benimsemeye ikna etti.

İngilizlerin başlangıçta karşılaştığı temel sorunlar müdahaleye uluslararası bir meşruluk kazandırmak ve resmi yönetimle ilişkileri düzenlemektir. Birinci sorun açısından en önemli engeli, özellikle Mısır'ın borçlarının ödenmesi konusunda duyarlı davranan Fransa oluşturmuyordu. Mısır'ın mali durumunu düzelterek bütçe fazlasıyla borçlarını düzenli ödemeye başladığı 1889'dan sonra İngilizler daha geniş bir hareket serbestliği kazandı. Aynı sıralarda İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nı hem barış, hem de savaş döneminde açık tutmayı kabul etmesiyle uluslararası plandaki muhalefet önemini yitirmeye başladı.

Bu arada Baring, danışman sıfatını taşıyan İngiliz yöneticilerini kilit noktalara yerleştirerek Mısır hükümeti üzerinde dolaylı ama son derece etkili bir denetim sistemi kurdu. Bu sistem aracılığıyla konumunu sürekli güçlendirerek yönetimi fiilen eline aldı. Hıdiv Tevfik Paşa'nın bu uygulamaya boyun eğmesine karşın, işgal sonrasındaki ilk başbakanlar İngilizlerle sık sık çatışmaya girdiler. Ama Baring'in bir kuklası olarak hareket eden Mustafa Fehmi Paşa'nın 1891'de başbakan olmasından sonra bu direniş kırıldı.

Babasının ölümü üzerine genç yaşta hıdiv olan Abbas Hilmi Paşa (hd 1892-1914) "Örtülü Protektora" yönetimine tepki göstererek 1893'te Mustafa Fehmi'yi başbakanlıktan uzaklaştırdı. Ama Lord Cromer çeşitli önlemlere başvurarak yetkilerini uygulamaya alanlarını kısıtladı. Böylece Mustafa Fehmi 1895'te yeniden başbakanlığa döndü. Genç bir kuşağın yetişmesiyle milliyetçi hareketin yeni bir evreye girdiği bu dönemde, Batı düşüncesine yakın siyasal çevrelerin temsilcisi olarak ortaya çıkan Mustafa Kâmil bütün milliyetçileri hıdivin kişiliği etrafında birleştirme çizgisine yöneldi. Özellikle yayın ve propaganda çalışmalarını temelinde örgütlenmeye çalışan bu hareket, Sudan'ın yeniden Mısır'a bağlanması için yürütülen kampanyalar (1896-98) sırasında geniş bir kitle desteği buldu. Daha sonra kâğıt üzerindeki İngiliz-Mısır ortak yönetimine karşın Sudan'ın bir İngiliz sömürgesine dönüştürülmesi, milliyetçi tepkilerin derinleşmesinde önemli rol oynadı.

Bu sırada İngilizler ile Fransızlar arasındaki çatışmanın yerini bir yakınlaşmaya bırakmasıyla imzalanan Entente Cordiale (1904) Mısır'ın, İngiliz işgaline son vermek için Fransa'nın desteğine dayanma umudunu yitirdi. Aynı dönemde Abbas Hilmi Paşa'nın İngiliz işgal yönetimiyle uzlaşmaya varması, milliyetçi hareketi önemli bir destekten yoksun bıraktı. Mustafa Kâmil bu gelişmeler üzerine Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'in İngilizlere baskı yapmasını sağlama ve İslamci harekete yakınlaşma politikasına yöneldi.

Cromer'in kurduğu "Örtülü Protektora"nın görünüşteki güçlülüğüne karşın, zamanla kalıcı bir nitelik kazanan İngiliz işgaline karşı duyulan tepki son derece yığıldı. Haziran 1906'da bir İngiliz subayı öldüren Denşavay köylülerinin acımasızca cezalandırılmasıyla patlak veren kanışıklıklar, büyük bir boyut kazanarak Cromer'in görevinden ayrılmasına yol açtı.

Yeni yüksek temsilci Sir Eldon Gorst, hıdivle işbirliği yaparak İngiliz denetimini gevşetmeye ve Mısır kurumlarının daha etkili bir konum kazanmasını sağlamaya çalıştı. Görevden alınan Mustafa Fehmi'nin yerine başbakanlığı Butros Galı Paşa üstlendi. Gorst'un izlediği politikalar İngiliz görevlilerin tepkisini çekerken, milliyetçi hareketi yatıştırmada da yetersiz kaldı. 1883'te yarı parlamenter bir organ olarak kurulmuş olan Genel Meclis'in Süveyş Kanalı Kumpanyası'na ait ayrıcalıkları uzatma tasarsını reddetmesinden birkaç gün sonra, tasarıyı savunan Butros Galı bir İslamci militan tarafından öldürüldü. Gorst'un yerine atanan Lord Kitchener, yeniden baskıcı politikalarla dönerek muhalefeti sindirmeye çalıştı. Ama hıdivin gücünü ve yetkilerini kısıtlama çabaları, dolaylı olarak milliyetçi hareketin gelişmesine hizmet etti. Temsili sistemin genişletilmesi siyasal deneyimli milliyetçi önderlerin yetişmesine zemin hazırladı. Kitchener pamuk üretiminin yaygınlaşmasında da önemli rol oynadı.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlılara savaş açtıktan hemen sonra resmen protektora

yönetimi ilan eden İngilizler Abbas Hilmi Paşa'yı hıdivlikten uzaklaştırarak amcası Hüseyin Kâmil'i sultan unvanıyla başa geçirdiler. Savaş için Mısır'dan asker toplanmamasına karşın, savaşın yıkıcı etkisi başta köylüler olmak üzere bütün topluma yansdı. Sıkıyönetim ilan edilmesi ve temsili sistemin askıya alınması, orta sınıf milliyetçilerinin etkinliklerini büyük ölçüde durdurdu. Hüseyin Kâmil'in ölümünden sonra yerini kardeşi Ahmed Fuad aldı.

Ateşkesin hemen ardından Saad Zaglul Paşa başkanlığındaki üç Mısırlı siyaset adamı, İngiliz yüksek temsilcisine başvurarak bir Mısır kurulunun (Arapça *vafd*) İngiliz hükümetiyle bağımsızlık konusunu görüşmesi önerisini iletti. İngiliz hükümetinin öneriyi reddetmesi ve Saad Zaglul'un tutuklanması ülke çapında kitle gösterilerine yol açtı. Mısır'a olağanüstü yetkili yüksek temsilci olarak gönderilen Lord Allenby, milliyetçilere ödün vererek bir uzlaşma sağlama politikası izledi. Saad Zaglul serbest bıraktı ve ülke düzeyinde bir örgüte dönüşmüş olan Vafd, Mısır'ın en etkili siyasal partisi durumuna geldi. Protektora yönetimi altında yeni bir anayasal çerçeve çizmek üzere görevlendirilen Milner Komisyonu (1919-20) Vafd tarafından boykot edildi. Saad Zaglul'u saf dışı ederek Vafd içinde İngiliz yanlısı siyasal bir güç odağı oluşturmayı tasarlayan Allenby, İngiliz çıkarlarını koruyacak bir antlaşmayı sonraya bırakarak tek yanlı bağımsızlık ilan edilmesini (28 Şubat 1922) sağladı. Böylece Mısır sorunlarla dolu olarak bağımsızlığını kazanırken, Ahmed Fuad da I. Fuad adıyla kral unvanını aldı.

KRALLIK DÖNEMİ. Kralın yürütme yetkilerini belirleyerek iki meclisli bir yasama organı oluşturan ve Mısır'ı meşruti bir monarşi durumuna getiren yeni anayasa Nisan 1923'te yürürlüğe girdi. Ardından hazırlanan seçim yasasıyla erkeklerle sınırlı olmak üzere genel oy hakkı tanındı. Yasaya göre Temsilciler Meclisi'nin bütün üyeleri, Senato üyelerinin de yarısı doğrudan seçimle belirlenecekti. Aslında Mısır'da ne bağımsızlık, ne de anayasal yönetim süreci tam anlamıyla oturmuş sayılabılırdı. Çünkü kutuplarını kral, Vafd ve İngiltere'nin oluşturduğu karmaşık siyasal mücadele bütün belirsizliğiyle sürüyordu.

Halk desteği zayıf olan Kral Fuad, Vafd ve İngiltere arasındaki gelişmeden yararlanarak konumunu sağlamlaştırmak istiyordu. Halkın gerçek temsilcisi durumunda olan Vafd bir yandan İngiliz egemenliğine son verecek bir bağımsızlığı, bir yandan da kralın yetkilerini kısıtlayacak bir anayasal yönetimi savunuyordu. Ama önderleri arasında İngilizler ye da kralla uzlaşarak iktidarı ele geçirme eğilimi güçlüydü. Çeşitli bölünmelere yol açan bu yapı, Vafd içinde sürekli kopmalara elverişli bir ortam hazırlıyordu. Bunun ilk örneği de daha 1922'de kurulan Liberal Anayasacı Parti'ydı. Ekonomik çıkarlarının yanı sıra Süveyş Kanalı'nın denetimini güvence altına almak isteyen İngiltere ise böyle bir antlaşmayı imzalayacak güçlü ve istikrarlı bir yönetimin oluşmasından yanaydı. Ama büyük ödümler koparmak için tarafları birbirine karşı kullanmak-tan da kaçınılmıyordu.

Ocak 1924'teki ilk genel seçimi Vafd'ın kazanması üzerine Zaglul'un kurduğu hükümet, İngilizlerle yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması ve kralla ortaya çıkan gerginlikler yüzünden ancak birkaç ay başta kalabildi. Vafd Mart 1925'teki seçimden de en güçlü parti olarak çıktı; ama parlamento toplandıktan hemen sonra dağıtıldı. Ülke bir yılı aşkın bir süre kararnamelerle yönetildi. Mayıs 1926'daki üçüncü seçimi gene Vafd'ın kazanmasına karşın, İngilizlerin

baskısıyla hükümeti Liberal Anayasacı Adli Yeken kurdu. Kral ve parlamento arasında-ki çekişmeler karşısında istifa eden Adli Yeken'in yerine gene aynı partiden Abdülhalik Servet başbakan oldu. İngilizlerle antlaşma taslağını meclisten geçiremeyen yeni hükümet çekilmek zorunda kaldı (Mart 1928). Vafd'ın yeni önderi Mustafa Nahhas'ın başbakan olması üzerine, kral parlamentoyu dağıttı. Aralık 1929'daki dördüncü seçimin ardından yeniden bu görevi üstlenen Nahhas'ın başlattığı antlaşma görüşmeleri Sudan sorunu nedeniyle kesintiye uğradı. Kralla da çatışmaya giren hükümet Haziran 1930'da istifa etti. İsmail Sıdkı'yi başbakanlığa atayan kral anayasayı yürürlükten kaldırarak kendi başına yeni bir anayasa ve seçim yasası çıkardı. Vafd'ın boykot ettiği Haziran 1931'deki seçimden güçlü bir çoğunlukla çıkan İsmail Sıdkı'nin kurduğu hükümet Eylül 1933'e değin görevde kaldı.

Saraya bağlı hükümetler aracılığıyla yönetimini sürdüren Kral Fuad, iç ve dış baskılar karşısında Nisan 1935'te eski anayasayı yeniden yürürlüğe koydu. Ama bir yıl sonra geride genç oğlu Faruk'u bırakarak öldü. Mayıs 1936'daki seçimler sonunda üçüncü kez başbakan olan Nahhas, Ağustos 1936'da İngilizlerle bir karşılıklı savunma ve ittifak antlaşması imzaladı. Temmuz 1937'de fiilen krallık görevini üstlenen Faruk, Vafd'dan çıkarılan Mahmud Fehmi Nukraşi ile Ahmed Mahir'in Saadçı Grup'u oluşturmamasından da yararlanarak Nahhas'ı başbakanlıktan uzaklaştırdı. Nisan 1938'deki seçimlerde Vafd yalnızca 12 sandalye kazanabildi.

Kral Faruk II. Dünya Savaşı'nın başlarında İngilizlerin Mısır'daki üsleri kullanmasına ses çıkarmamakla birlikte tarafsız kalmaya çalıştı. İngiliz karşıtı eğilimlerin giderek güçlenmesinden kaygılanan İngilizler, Almanya'nın Mısır'a saldırmaya hazırladığı 1942 başlarında krala baskı yaparak İngilizlerle işbirliğinden yana olan Nahhas'ı başbakanlığa getirmesini sağladılar. Vafd izleyen genel seçimlerde büyük bir başarı elde ettiyse de milliyetçi çizgisinin bulanması ve iç çekişmeler nedeniyle büyük yara aldı. Ekim 1944'te görevden alınan Nahhas'ın yerine Ahmed Mahir, ardından Mahmud Fehmi Nukraşi geçti. Bu arada Mısır Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya resmen savaş açtı.

Savaş sonrasında İngiliz birliklerinin çekilmesini ve Sudan'daki İngiliz denetiminin sona ermesini sağlamaya yönelik milliyetçi talepler, 1936 tarihli antlaşmanın gözden geçirilmesini gündeme getirdi. Konumu sarılan Vafd'ın gerilemesiyle siyasal sahnede radikal güçler öne çıktı. 1928'de kurulan Müslüman Kardeşler örgütü reformcu bir İslam hareketi olmaktan çıkarak militan bir

kitle örgütüne dönüştü. Kahire'de kitle gösterileri ve şiddet eylemleri giderek sıklaştı. Mısır hükümetlerinin, büyük bir tepki odağı durumuna gelen antlaşmayı değiştirmek için İngilizlerle yürüttüğü görüşmeler, Sudan sorunu nedeniyle çıkmaza girdi. Mısır'ın Temmuz 1947'de konuyu Birleşmiş Milletler'e götürmesi de kilitlenmeyi çözemedi.

Milliyetçi dalgayı etkileyen önemli bir öğe de Arap dünyasındaki genel sorunlara karşın artan ilgiydi. Geçmişte Mısır milliyetçiliği kendi yerel koşulları içinde ortaya çıkmıştı. 1936'dan sonra Filistin sorunuyla ilgilenmeye başlayan Mısır, Arap Birliği'nin (1943-44) oluşmasında öncü bir rol oynadı. I. Arap-İsrail Savaşı'nda (1948-49) alınan ağır yenilgi Arap davasına bağlılığı güçlendirirken, siyasal istikrarsızlığı da derinleştirdi. Müslüman Kardeşler'in şiddet eylemleri yoğunlaştı. Örgütü sindirmeye çalışan Nukraşi bir suikast sonucunda öldü.

Vafd'ın Ocak 1950 seçimlerini kazanmasından sonra başbakan olan Nahhas, İngilizlerle bir uzlaşmaya varamayınca Ekim 1951'de tek yanlı olarak savunma antlaşmasını ve Sudan'la ilgili anlaşmayı bozdu. İngiliz karşıtı gösterileri kanal bölgesindeki birliklere yönelik gerilla saldırıları izledi. İngilizlerin Ocak 1952'de İsmailiye'de giriştiği askeri hareket Kahire'deki gösterileri daha da tırmandırdı. Art arda gelen hükümet değişiklikleriyle ülke tam bir siyasal bunalım içine girdi.

CUMHURİYET DÖNEMİ. Nâsır rejimi. Mısır'da giderek belirginleşen iktidar boşluğunu, Temmuz 1952'de bir darbeyle krallığı devirerek yönetime el koyan Hür Subaylar adlı hareket doldurdu. Başlangıçta ideolojik bütünlükten yoksun bulanık bir milliyetçilik anlayışı ve reformcu bir karakteri olan bu hareket, kendi içindeki iktidar mücadelesi ve İngiltere'yle başlayan çatışma sonunda açık bir radikal kimliğe büründü. Hareketin gerçek önderi olmakla birlikte perde arkasında duran Albay Cemal Nâsır'ın öne çıkarak ülke yönetimine damgasını vurması da bu süreçle birlikte gelişti.

Ocak 1953'te bütün siyasal partilerin kapatılmasından sonra ordu içindeki gücünü Ulusal Birlik adlı geniş bir kitle örgütüyle pekiştiren Nâsır, çok geçmeden darbenin görünüşteki önderi General Muhammed Necib'le çatışmaya girdi. Eski siyasal partiler, Müslüman Kardeşler ve orta sınıf Necib'in etrafında birleşti. Ama 1954'ün ilk aylarında baş gösteren iktidar mücadelesinden Nâsır daha da güçlenmiş olarak çıktı. Ekim 1954'te Nâsır'a karşın girişilen suikast girişiminin ardından Müslüman Kardeşler örgütü büyük ölçüde sindirildi.

Başbakan Nâsır ve Suudi Arabistan vâlihi Faysal bin Abdülaziz askeri savunma paketi imzalıyorlar, 27 Ekim 1956; Kahire
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Nâsır, başbakanlık yaptığı 1954-56 arasında, Mısır'ın karşı karşıya olduğu dış politika sorunları konusunda önceleri temkinli ve ılımlı bir çizgi izledi. Bu nedenle 1954'te Sudan'ın bir geçiş döneminin ardından bağımsızlığa kavuşmasını öngören anlaşmayı onayladı. Aynı yıl İngiltere ile kanal bölgesindeki birliklerin kademeli olarak boşaltılması konusunda anlaşmaya vardı. Mısır'ın ekonomik ve askeri bakımdan güçlenmesine ağırlık verdiğinden, İsrail'e karşı mücadelede de atılgan bir tutum içine girmede. Ama İsrail'in küçük Filistin gruplarının komşu ülkelere sızarak giriştikleri baskınlarla karşı başvurduğu misillemeler, Mısır'ı zamanla doğrudan bir çatışmanın içine çekti.

ABD'ye yakın Ortadoğu ülkelerinin Sovyet etkisine karşı oluşturduğu Bağdat Paketi'ne katılmayarak Batı'dan uzaklaşmanın ilk işaretini veren Nâsır, aynı dönemde SSCB ile ilişkilerini geliştirerek bu ülkeden silah almaya başladı. Ayrıca bağılantısızlık hareketi içinde etkin bir rol üstlendi. ABD ve İngiltere'nin daha önce Assuan'da bir baraj kurulması için söz verdikleri kredileri vermeyi reddetmeleri, Mısır'ın yeni yönelimini daha da hızlandırdı. Bu baskıcı politikaya sert tepki gösteren Nâsır, 1956'da gerekli finansmanı sağlamak için Süveyş Kanalı'nın millileştirildiğini açıkladı. Bunun üzerine İsrail, İngiltere ve Fransa Mısır'a karşı ortak bir hareket başlattı. Ama ABD ve SSCB'nin saldırgan güçlere birlikte baskı yapması sonucunda Süveyş Savaşı sona erdi. Bazı askeri kayıplara karşın Süveyş Kanalı'nın Mısır'ın elinde kalması, Nâsır'ın Arap dünyasındaki saygınlığını daha da artırdı.

Haziran 1956'da cumhurbaşkanı seçilen Nâsır, savaş sonrasında daha radikal bir çizgiye yönelerek içeride köklü dönüşümlere girişti. Bu süreçte Mısır'ın Arap dünyasında öncü bir rol üstlenmesi eşlik etti. 1958 başlarında Mısır ve Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) oluşturdu. Sağlam temellere dayanmayan bu birlik Eylül 1961'de bozuldu. (Mısır BAC adını 1971'e değin korudu.) Suriye'nin kopuşunu gerici güçlere bağlayan Nâsır, daha da sola kayarak 1962 ilkbaharında "bilimsel sosyalist" bir programı benimseyen Arap Sosyalist Birliği'ni kurdu.

Mısır yeni programla birlikte başlayan kalkınma hamlesinde SSCB'nin teknik ve mali yardımıyla çarpıcı başarılar elde etti. Örneğin 1950'de yüzde 10 düzeyinde olan sanayi sektörünün toplam üretim içindeki payı, 1970'te yüzde 21'e ulaştı. Tarımda sağlanan gelişme de önemli olmakla birlikte hızlı nüfus artışı nedeniyle aynı başarıya ulaşamadı.

İsrail'e karşı mücadele için militanca çağrılar yapmakla birlikte İsrail'in potansiyel askeri tehdidi karşısında somut bir girişimden kaçınan Nâsır, bu konuyu daha çok Arap devletleri arasında işbirliğini sağlayacak bir etken olarak kullanıyordu. Ama cumhuriyetçileri desteklemek için Yemen'deki iç savaşa (1962-67) müdahale etmesine Suudi Arabistan ve ABD'nin gösterdiği tepki ve içeride artan sorunlar, Nâsır'ı gerçek bir savaş politikası izlemeye yöneltti. Filistinli gerillalara karşı İsrail misillemelerinin sertleşmesi üzerine harekete geçen Nâsır, Süveyş bunalımından beri Sina sınırında bulunan Birleşmiş Milletler Acil Kuvveti'nin çekilmesini istedi. Mısır birliklerinin bu bölgeye yerleşmesi İsrail'in Akabe Körfezindeki ulaşımının kesilmesi anlamına geliyordu. Bu girişimi savaş nedeni sayan

İsrail, Haziran 1967'de daha önce davranarak saldırıya geçti. Sürpriz İsrail hava baskını sonunda uçaklarının çoğunu daha havalandırmadan yitiren Mısır, Sina'da da bozguna uğrayarak çekilmek zorunda kaldı. İsrail birlikleri altı gün içinde Süveyş Kanalı'na ulaştı.

Ağır yenilgi üzerine istifa eden Nâsır, kısmen hükümetin de yönlendirdiği kitle gösterileri karşısında bu kararını geri aldı. Ama radikal dönemin kapandığını görerek iç ve dış politikada sağa kaymaya başladı. Bu değişim ölümünden (Eylül 1970) sonra Enver Sedat'ın başa geçmesiyle iyice belirginleşti.

Sedat rejimi. Mayıs 1971'de parti içindeki rakiplerini saf dışı ederek konumunu sağlamlaştıran Sedat, Mısır'ın sorunlarının düğümlendiği Ortadoğu çıkmazını çözmeye yöneldi. Bölgede yeni bir çatışma istemeyen SSCB ile ilişkilerin bozulması üzerine Temmuz 1972'de Mısır'daki bütün Sovyet askeri danışmanların çekilmesini istedi. Ardından Suriye ile yakınlaşma içine girerek Ekim 1973'te sürpriz bir ortak saldırıyla İsrail'e savaş açtı. Daha çok İsrail'i Araplar lehine bir barışa zorlama amacını taşıyan bu savaşta Mısır kuvvetleri başlangıçta önemli bir ilerleme gösterdi. ABD'den geniş yardım görerek toparlanan İsrail kuvvetlerinin askeri üstünlüğü ele geçirmesine karşın, gene ABD'nin girişimiyle ateşkes sağlandı.

Yom Kippur (Ekim) Savaşı'nı bir zafer olarak ilan eden Enver Sedat, elverişli ortamdan yararlanarak barış için diplomatik ataklara girişti. İsrail'in katıldığından ve Arap dünyasındaki tepkilerden kaynaklanan güçlükler karşın, ABD'nin arabuluculuğuyla görüşmeleri Camp David Antlaşması'yla (Eylül 1978) sonuçlandı. Bunu izleyen barış antlaşması çerçevesinde Mısır ile İsrail arasındaki ilişkiler normalleşirken, Sina'daki İsrail kuvvetlerinin üç yıl içinde çekilmesi ve bir tampon bölge oluşturulması kararlaştırıldı. İsrail işgali altındaki Batı Şeria ve Gazze'nin statüsü ve Filistin sorunu ile ilgili anlaşmazlıklar ise yeni görüşmelere bırakıldı.

Sedat'ın barış girişiminin önemli bir boyutu da ekonominin yeniden inşası için elverişli koşullar yaratmaktır. Aynı dönemde başlayan liberalleşme ve yabancı sermayeye açılma politikası özellikle ABD yardım programının etkisiyle belirli bir canlılık getirdi. Ama bir süre sonra hızlı enflasyon ve işsizlik gibi önemli ekonomik güçlükler ortaya çıktı. Öte yandan İsrail ile barış bazı kaçınılmaz bedeller getirdi. Sedat, Filistin halkının meşru haklarına sırt çevirdiği gerekçesiyle Arap dünyasında yoğun saldırılara hedef oldu. Mısır zengin Arap devletlerinin mali desteğini yitirdi ve barış antlaşmasının hemen ardından Arap Birliği'nden çıkarıldı. İçeride baskıcı önlemlerin yumuşatılması ve çok partili sisteme geçiş uzun yıllardır sinmiş olan muhalefeti harekete geçirdi. Filistin sorununda ilerleme sağlanamamasından ve geniş bir kesimin refah düzeyinin düşmesinden duyulan hoşnutsuzluklar kitle gösterilerine dönüştü. Eylül 1981'de siyasal muhaliflere karşı başvurduğu geniş çaplı tutuklamalarla konumunun sarsıldığı açıkça ortaya çıkan Sedat, bir ay kadar sonra radikal dinci bir grubun giriştiği suikast sonucunda öldürüldü.

Sedat sonrası. Sedat'ın ölümünden sonra cumhurbaşkanlığını üstlenen, Yom Kippur Savaşı kahramanı ve Sedat'ın yakın yardımcısı Hüsnü Mübarek, dış politikadaki temel çizgiden ayrılmayarak Sina'nın öngörülen süre içinde yeniden Mısır egemenliğine girmesini sağladı. Buna karşılık Sedat döneminde özel sektör üzerinde tekel kurmuş olan azınlığın ayrıcalıklı konumuna son

verme ve siyasal baskıları yumuşatma gibi değişime dönük önemli adımlar attı. Bozulmuş olan ekonomiyi düzeltme konusunda ise ancak uzun vadeli çözümlere dayanan bir program ortaya koydu.

Mübarek'in bir başka başarısı da İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgal etmesiyle başlayan gerginlik ortamında ılımlı Arap devletleriyle ilişkileri adım adım onarması oldu. Ama ülke içinde özellikle işçilerin ve dinci grupların muhalefeti yönetime ciddi güçlükler çıkarmaya başladı. Mübarek İslamcı akımın güçlenmesi karşısında bazı sert önlemler almaya yöneldi. Bu arada 1986'da petrol fiyatlarındaki düşüşle birlikte artan ekonomik sorunlar muhalefetin güçlenmesine yol açtı. 5 Ekim 1987'de yapılan referandumda oyların yüzde 97'sini alan Hüsnü Mübarek, cumhurbaşkanlığı görevini altı yıl süreyle ikinci kez üstlendi. Ağırlaşan borç yüküne karşın, ekonomiyi dış yardımlarla ayakta tutma politikası bu yeni dönemde de sürdürüldü. Mısır 1989'da yeniden Arap Birliği'ne katıldı ve Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek Arap Birliği Örgütü'nün (OAU) dönem başkanlığına seçildi. Mısır Körfez Bunalımı sırasında izlediği politikalarla Batılı ülkelerin desteğini kazanarak bölgedeki konumunu yeniden güçlendirdi. 1990'da, 1952'deki darbeden sonraki beşinci genel seçimler yapıldı. Muhalefet partilerinin boykot ettiği bu seçimleri iktidardaki Ulusal Demokrat Parti kazandı. Mübarek yönetiminin izlediği sindirme politikasına karşın radikal İslamcı örgütler şiddet eylemlerini 1990'ların başlarında da sürdürdüler. Ekim 1992'de Kahire'de 552 kişinin ölümüne ve binlerce kişinin yaralanmasına yol açan bir deprem oldu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK

mısır (Zea mays), buğdaygiller (*Poaceae* ya da *Gramineae*) familyasının *Maydeae* oymağından bir tahıl bitkisi ve bu bitkinin besin maddesi olarak değerlendirilen taneleri. Amerika kökenli olduğu sanılan ve Güney Amerika'da binlerce yıldan beri tarımı yapılan bu bitki önce Kolomb tarafından Avrupa'ya götürülmüş, daha sonra da giderek tüm dünyaya yayılmıştır. Ortalama 150-300 cm kadar boy atan bitkinin boğumlu, dik ve sert bir gövdesi ve gövde üzerine alması olarak dizilen dalgalı kenarlı uzun yaprakları vardır. Erkek çiçekler gövdenin ucundaki tepe püskülünde, dişi çiçekler ise gövde

Mısır (Zea mays)
Dialek

boğumlarından çıkan başaklarda toplanmıştır. Koçan adı verilen bu başakların kalın ekseni üzerinde ikişerli sıralar halinde dizilmiş başakçıklar bulunur. Koçan, sap bölümünden çıkan koçan yapraklarıncı (gömlük) çepeçevre sarıdır. Başakçıkların dölenmesiyle oluşan taneler biçim, renk ve büyüklük açısından çeşitlilik gösterir.

Değişik özelliklere sahip pek çok tipi bulunan mısır bitkileri tane özelliğine göre başlıca atdışi mısır (*Zea mays indentata*), sert mısır (*Z. m. indurata*), unlu mısır (*Z. m. amylaceae*), şeker mısırı (*Z. m. saccharata*), cin mısırı (*Z. m. everta*), mumlu mısır (*Z. m. ceratina*) ve kavuzlu mısır (*Z. m. tunicata*) olarak yedi ana grupta toplanır. Bunlardan genel görünümü dişi andıran atdışi mısır, bileşimindeki yumuşak ve sert nişastanın farklı zamanlarda kuruması sonucu tane ucunda oluşan çukurlarla ayırt edilir. Çok az yumuşak nişasta içeren sert mısırın, ucunda çukur bulunmayan camısı yapıda taneleri vardır. Bileşiminde yüksek miktarlarda bulunan yumuşak nişastadan ötürü unlu mısır, kolay öğütülebilen yumuşak tanelere sahiptir. Tatlı mısır saydam ve kırışık taneleriyle dikkati çeker; bu mısırın tanelerindeki şeker öbürlerinde olduğu gibi nişastaya dönüşmez. Sert ve küçük taneli mısırların toplandığı cin mısırı grubundaki üyeler yumuşak nişasta içermez; taneler ısıtıldıklarında hücrelerindeki suyun buharlaşıp genişlemesi sonucu patlayarak patlamış mısır ya da mısır patlağı adı verilen ve çerez olarak yenilen beyaz, süngersi bir ürün oluşturur. Taneleri tam sert ya da tam camısı olmayan mumlu mısır puslu görünümüyle, kavuzlu mısır ise tek taneleri saran kavuzlarıyla ayırt edilir.

Mısır, 58° kuzey enleminden, 40° güney enlemine, deniz düzeyinin altından 3.000 m yüksekliğe kadar çok geniş bir alanda yetişmektedir. En iyi uyum gösterdiği yerler yağışın yeterli, sıcaklığın 25°C-30°C olduğu, astropik bölgelerdir. Mısırın en önemli hastalıkları mısır rastığı(*) ve çeşitli çürüklükler, başlıca zararlıları ise mısırkurdu ve yeşilkurttur.

Dünya tahıl üretiminde buğdaydan sonra önemli bir yer tutan mısır tanelerinin bileşimi iklim ve toprak koşullarına göre değişiklik gösterir. Genel olarak bir mısır tanesinin yaklaşık yüzde 70'i nişasta, yüzde 10'u protein, yüzde 5'i yağ, yüzde 2'si şeker ve mineraldir. Mısır dünyanın bazı bölgelerinde ana besin maddesi olarak tüketiliyorsa da yetersiz protein ve vitamin içeriğinden ötürü öbür tahıl ürünlerine göre besleyici değeri düşüktür; bu nedenle temel gıdaları mısır olan ve tek yönlü beslenen topluluklarda başta niyasin yokluktan kaynaklanan pellagra(*) hastalığı olmak üzere çeşitli sağlık sorunlarına rastlanır. Üretilen mısırın büyük bir bölümü besin ve hayvan yemi olarak tüketilir, az bir miktarı da sanayide yemeklik yağ, içki, sanayi alkolü, nişasta, dekstrin, şurup ve şeker üretiminde kullanılır; ayrıca, mısır bitkisinin sap ve yapraklarından kâğıt, karton, dolgu maddesi ve nitroselüloz, koçanlarından yakıt, gübre, yalıtım maddesi ve çeşitli çözücülerin kaynağı olarak yararlanılır. Mısır tanelerinden çıkarılan yemeklik yağ (mısırozü yağ) bileşimindeki kolesterol oranının çok düşük olması nedeniyle son yıllarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Dünya mısır üretiminde ilk sırayı, yıllık 180 milyon tonu aşan üretimiyle ABD alır. Bunu yaklaşık 33 milyon tonla Çin, 16 milyon tonla Brezilya izler. Öbür önemli mısır üreticileri ise Meksika, Romanya, Yugoslavya, Güney Afrika, Arjantin, Fransa, Hindistan, İtalya ve Macaristan'dır.

Türkiye'de toplam mısır üretiminin yarısından çoğunu karşılayan Karadeniz ve Marmara bölgelerinin yanı sıra Ege ve Akdeniz bölgelerinde de yaygın olarak mısır yetiştirilir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre 1989'da toplam mısır üretimi 2 milyon tondur.

Mısır Ana, MISIR KIZI ya da CORN MAIDEN olarak da bilinir, Kuzey Amerika'nın tarım kabileleri arasında mısırın kaynağı olduğuna inanılan mitoloji kahramanı. Efsanenin iki temel biçimi vardır; bunlar da kendi içlerinde çeşitlilik gösterir.

"Kurban öyküsü" denen birinci öyküde Mısır Ana, aç bir kabileye yardım eden yaşlı bir kadındır. Sık sık bir yetimi evlat edinir ve bedenini gizlice ovalayarak çıkardığı mısır taneleriyle onu besler. Mısırın nasıl çıktığını anlatan kabile üyeleri olayı tiksiniyle karşılar ve onu büyücülükle suçlarlar. Kabile tarafından (bazı öykülerde kendi nzasıyla) öldürülmeden önce ölüsüne ne yapmaları gerektiğini ayrıntılı olarak anlatır. Ölüsünün sürüklenildiği yerlerden (bazı öykülerde mezarından ya da bedeninden) mısırlar sürgün verir.

"Kaçış öyküsü" denen ikinci öyküdeyse Mısır Ana, kabilesi açlık çeken bir adamla evlenen genç ve güzel bir kadındır. Birinci öyküdeki gibi, iğrenç kabul edilen yöntemlerle gizlice mısır üretir. Durum anlaşıncı kocasının akrabalarının hakaretlerine hedef olur. Kabileden kaçarak kendi tansal yuvasına döner. Peşinden gelen kocasına ise mısır tohumları vererek nasıl yetiştirileceğini anlatır.

Yerliler arasında bufalonun, peyotenin, bazı şifalı otların ve kutsal çubuğun kökenini açıklamak için de benzer öyküler anlatılır.

Mısır Çarşısı, İstanbul'da Eminönü semtinde Osmanlı dönemi çarşısı. Ayrıca bak. Yeni Cami Külliyesi.

Mısır dili, eskiden Nil Vadisinde konuşulan dil. Sami, Kuşi, Çad ve Berberi dil öbekleriyle birlikte Hami-Sami dil ailesini oluşturur. Dilbilimciler, Mısır diliyle yazılmış metinlerden yola çıkarak, bu dilin tarihini beş evreye ayırır: Eski Mısır dili (İÖ 3000 öncesinden İÖ y. 2200'e değin), Orta Mısır dili (İÖ y. 2200-İÖ y. 1600), Geç Mısır dili (İÖ y. 1550- İÖ y. 700), Demotikos (İÖ y. 700- İS y. 400) ve Kopt dili (İS y. 2. yy - 17. yy).

Eski Mısır diliyle ilgili başlıca kaynaklar, en eskisi 3. sülale dönemi (İÖ y. 2686-2613) sonlarından kalma yaşamöyküleriyle 4., 5. ve 6. sülalelere (İÖ y. 2613 - y. 2181) ait resmi belgeler, ayrıca 5. ve 6. sülaleler döneminden (İÖ y. 2494 - y. 2181) kalma, ölümünden sonra kralın ruhuna yararlı olacağı düşünülerek piramitlere konmuş metinlerdir. Piramit metinlerindeki bazı bölümlerin 1. sülale döneminden (İÖ y. 3100-2890) önceye ait olduğu sanılmaktadır.

Dilbilimciler Orta Mısır dilini, Mısır dilinin klasik evresi olarak niteler. Edebi dil İÖ y. 2200'de kullanılan konuşma diline dayanır. Ahenaton döneminde Geç Mısır dili resmi dil olduysa da (İÖ y. 1379) Orta Mısır dili Hristiyanlığın kabul edildiği döneme değin birçok yazıtta ve bazı edebiyat yapıtlarında kullanılmaya devam etmiştir. İÖ y. 196'ya tarihlenen Rosetta Taşı(*) üstündeki hiyeroglifle yazılmış metin, klasik dili yazıya geçirme girişimidir.

Geç Mısır dilinde yazılmış birkaç yazıt bulunmuşsa da, bu dilde günümüze ulaşan metinlerin çoğu elyazmasıdır. Geç Mısır diliyle daha önceki evreler arasında, özellikle belgeli ve belgisiz tanımlıkların kullanımı ve ses yapısı açısından önemli farklılıklar görülür.

Demotikos, Mısır'ın Pers, Yunan ve Roma egemenliğinde olduğu dönemlerde kullanılmıştır. Bu dilde yazılmış metinlerin çoğu yasa belgeleridir; ayrıca bu dilde bazı edebî ve dinsel metinler de günümüze ulaşmıştır. Rosetta Taşı'nın orta bölümünde yer alan metin, demotik yazının iyi bir örneğidir. Demotikos dilindeki yazıtlardan bazılarındaki ise hiyeroglif yazısı kullanılmıştır. Bu dildeki son yazıtlar İS 5. yüzyıl sonlarından kalmadır. Bu yazıtlar, Tanrıça Isis'e tapınmanın İmparator I. Iustinianos dönemine (İS 527-565) değin sürdüğü, Mısır'daki Philai Adasındaki Isis Tapınağı'nda bulunmuştur.

Hristiyanlığın kabul edilmesinden sonra Demotikosun yerini, eskiden temel olarak Hristiyanlık metinlerinde kullanılan Kopt dili aldı. Yerel dildeki pagan terimlerin yerine Yunanca dinsel terimleri geçiren Kopt dili, sözcüklerin okunuşlarıyla yazımının aynı olduğu tek Mısır diliydi. Bu dilde yazılmış en son metinler 14. yüzyıldan kalmadır.

Mısır dili başlangıçta hiyerogliflerle yazılırdı. Anıtlar üstündeki hiyeroglif yazısı İÖ y. 3000'den İS 3. yüzyıla değin kullanıldı. Hiyeroglif el yazısının gelişmesiyle de hiyeratik ve demotik yazılar ortaya çıktı. Hiyeratik yazının kullanıldığı ilk metinler, 1. sülale döneminden kalmadır. Demotik yazıysa dilin Demotikos evresinde kullanılmıştır. 26. sülale döneminden (İÖ 664-525) sonra hiyeratik yazının kullanımı daha çok dinsel ve geleneksel metinlerin papirüs üstüne kopya edilmesiyle sınırlandırılmış, bunun dışındaki işlerde demotik yazıya başvurulmuştur. Kopt dilinin yazımında ise, demotik yazıdan yedi harf almış bir Yunan alfabesi kullanılmıştır.

Mısır dilinin bütün evrelerinde adlar dişil ve eril olarak sınıflandırılırdı. Eylem çekiminde ilk evrelerde sonekler, daha sonraları eylemsiler kullanılmıştır.

Mısır dini, Eski Mısır'da Geç Neolitik Çağ ile İS ilk yüzyıllar arasında görülen dinsel inanç ve uygulamalar. Hem halk geleneklerini, hem de saray dinini içine alır.

Mısır dininde hem hayvan, hem insan biçimini alabilen çok sayıda tanrı vardı. Bu çeşitliliğin bir nedeni, siyasal birliğin sağlanmasından (İÖ y. 3000) önce Nil Vadisi boyunca sayısız yerel kült merkezinin bulunmasıydı. Merkezi yönetimin kurulmasından sonra ise ülke çapında tanınan tanrıların yanı sıra yaşayan firavuna da tapınılmaya başladı. Firavun, tanrıların oğlu ve evrene hükmeden tanrı-kral olarak şahıntanrı Horus biçiminde betimlendi. Ülke çapında kültürün ortaya çıkmasıyla, Mısırlılar için dünyayı tanımlayan ilahiyat kavramları geliştirildi. Bunların en önemlisi olan *maat* tanrı vergisi düzeni simgeliyor, doğruluk, adalet ve uygun toplumsal davranış kavramlarını da içeriyordu. *Maat*'ın uygulayıcısı olan firavun Mısır'ı tanrıların adına, gerektiği gibi yönettiğini belirtmek için onlara *maat*'ı sunarken betimlenmişti.

Mısırlılar farklı yerel kültürlerin birbiriyle gelişen özelliklerini birleştirmeye çalıştılar. Örneğin, Memphis kozmogonisindeki yaratıcı tanrı Ptah ile Heliopolis kozmogonisindeki Atum'u birleştirerek her birinin özelliklerini öbürüne de atfettiler. Ortak özellikler taşıyan tanrıları birleştirerek bileşik tanrılar oluşturdular. Evrensel niteliğinden ötürü Güneş Tanrısı Ra ile birçok tanrı arasında bağ kurdular. Tanrıların çeşitli özelliklerinin ya da güçlerinin birbiriyle çelişmek yerine o tanrının değişik yönleri

olduğunu düşündüklerinden karşı cinsin özelliklerini de taşıyabilen erkek (ya da dişi) tanrılara inandılar. Böylece tanrılar, kendilerini yaratabilir ve varlıklarını sürdürebilir hale geldi.

Mısırlıların inançlarından biri de yaşamın sürekliliği idi. Yeryüzündeki yaşam, insanın varoluşunun yalnızca bir yönüydü. Ölüm insanı yok etmiyor, yalnızca evrenin bir başka görünüşü haline getiriyordu. Ölüler, yaşayanların dünyasında da etkindi; ölüm hazırlıkları da, tanrılarla birlikte geçirilecek yeni bir yaşama yönelikti. Eski Krallık döneminde, bu ruhani dünyaya yalnız firavun girebiliyordu. Zamanla başkaları da çeşitli törenlerden geçerek aynı gizemli nitelikleri kazandı.

Mısır inancına göre zaman döngüseldi. Firavun öncce Osiris (yeraltı dünyasının hükümdarı), oğluysa yeni Horus (*maat*'in uygulayıcısı) olurdu. Yaşayan bir firavun 30 yıl hüküm sürdükten sonra bir dizi törenden geçerek törensel ölüme Osiris olur ve gizemle yeniden gençleşirdi. Bütün ülke için simgesel anlam taşıyan bu gençleşme, bir olasılıkla Nil'in yıllık taşkınlarıyla bağlantılıydı.

Tapınaklar her dönemde toplu ibadetin merkezleri olarak kaldı; zamanla da ekonomik ve siyasal işlevleri önem kazandı. Yeni Krallık döneminin sonlarında Karnak'taki Amon Tapınağı Yukarı Mısır'daki başlıca siyasal iktidar merkeziydi. Eski Krallık döneminde Heliopolis'teki Ra Tapınağı, 26. sülale döneminde de Sais'teki Neith Tapınağı gibi yerel tapınaklar ülke çapında öne çıktı. Kuramsal olarak bütün tanrıların yüksek rahibi firavundu, ama uygulamada, günlük tören işlerini yürütmeleri için yerine başkalarını atardı.

Her tapınağın kutsal odası yerel tanrının bannağıydı. Yalnızca arınmış kabul edilenlerin onun günlük hizmetlerini görebilirdi. Şenlikler sırasında ise tanrı kutsal ağaç kabuğunun üzerinde tapınaktan çıkarılır ve halka gösterilirdi. Evlerdeki kutsal odalarda da tanrılara tapınılırdı. Çoğu tapınağın arkasında halkın ibadet edebileceği alanlar ayrılmıştı.

Tapınaklar evrenin küçültülmüş birer örneği idi. Genellikle en yükseğe konan kutsal oda, evrenin yaratıldığı ilk tepeciği temsil ederdi. Tavanlar yıldızlarla süslenirdi. Sütunlar, yaratılış sırasındaki bataklığı simgeleyen lotus ve papirüs bitkileri biçimindeydi. Törenlerde evrenin yaratılışı yeniden canlandırılarak ülkenin gençleşmesine yardımcı olunurdu.

Mısır'daki arkeolojik buluntuların çoğuna kaynaklık eden mezar anıtları, ruhun ebedi dinlenme yeri olarak düşünülüyordu. Eski Krallık döneminde önemli mezarlar, firavunun mezarının yakınında toplanmıştı. Firavunun yanında öbür dünyaya güvenle girebileceğine inanılırdı. Sonraları, karmaşık törenler ve büyük yoluyla kişiler bu geçişi kendi başlarına sağlamaya başladılar. Piramit Metinleri'ne dayanan Tabut Metinleri ve Ölüler Kitabı'nda öteki dünyaya geçiş için gerekli büyü ve sözcüklere yer verilmişti.

Siyasal çalkantıların birlikte Mısır dünya görüşü de kötümserleşti. Bireysel kültlere daha çok önem verildi ve büyü yaygınlaştı. Mısırlılar çevrelerindeki gizemli alanın bir bölümünü denetleyebileceklerine inanmaya başladılar. Yeni Krallık döneminde, tanrılardan korunmak ve onlarla özdeşleşmek için skarabe (*scarabaeus*), Buto gözü gibi nesneler kullanıldı.

Mısır dininin en önemli özelliği, tanrıların sistematik bir sınıflandırmasını içermemesi-

ne karşın Mısır kültüründe birleştirici bir rol oynayabilmesidir.

mısır hasat makinesi, mısırın tarladan kaldırılarak depolanmaya hazır duruma getirilmesinde kullanılan makine. Atlarla çekilen ilk mısır hasat makineleri, sapı yerde ayırırması. Sapların demetler halinde bağlanması, kabukların soyulması, tanelerin koçandan ayrılması işlemleri elle yapılıyor. Yaklaşık 1850'de mekanik biçerbağlar geliştirildi. Aynı yıllarda ilkel bir mekanik toplayıcı da yapıldı. Ancak bunun kullanışlı bir biçimde geliştirilmesi yaklaşık 30 yıl aldı.

Mekanik toplayıcı başakları saptanıp ayırarak yalnız tane ve koçanların hasat edilmesini sağlar. Yakın aralıklı ve karşıt yönde dönen makaralardan oluşan kabuk soyma mekanizması kabukları soyarak atar. Toplayıcılar bir traktörün arkasında çekilir ya da iki sırayı birden hasat etmek için traktörün her iki yanında birer tane olmak üzere bağlanır.

1950'lerde mısır tanelerini koçandan ayırmak için tarlada kullanılabilen donanımlar geliştirildi. 20. yüzyılın sonlarında biçerdöverlere (*) takılabilen mısır hasat donanımların yaygın biçimde kullanılmaya başladı.

Mısır hukuku, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın Kral Menes tarafından birleştirilmesiyle (İÖ y. 3100) ortaya çıkan ve Mısır'ın Romalılarınca işgal edilmesine (İÖ 30) değin gelişerek varlığını sürdüren hukuk sistemi. Mısır hukukunun tarihçesi öteki bütün uygarlıklarından daha uzundur. Mısır hukuku ilkeleri Mısır'ın Romalılarınca işgalinden sonra da büyük kentler dışındaki yörelerde yürürlükte kalmıştır. Bokkhoris (İÖ 8. yy) gibi kimi firavunlardan yasa koyucu olarak söz edilmesine karşın, resmen kayda geçirilmiş hiçbir Mısır yasa derlemesi yoktur. Eski Mısır hukukunun esasları günümüze, yazı dilinin yaygın biçimde kullanılmaya başladığı İÖ 7. yüzyıldan sonraki yazılı belge ve sözleşmeler aracılığıyla ulaşmıştır.

Mısır hukukunda uyumsuzlukların çözümünde en üst merci, irade ve kararları üstün hukuk ilkeleri sayılan firavundu. Adli yönetimin karmaşık yapısından dolayı, firavun bu konudaki yetkilerini valilere ve öteki görevlilere devretmişti. Firavundan sonra en güçlü kişi olarak devletin bütün yönetim mekanizmasını yürüten vezir, mahkemelerdeki yargılamalarda bulunur, hukuksal görevlerinin bir parçası olarak yargısal atardı.

Herhangi bir yargılama için önce davacının başvurusunda bulunması gerekirdi. Mahkeme dava açıldıktan sonra uyumsuzlukta hukuksal bir nokta görürse devletin huzura çıkarılmasını emrederdi. Usule ilişkin bilgileri adli yazmanlar verirdi; taraflar meslekten hukukçularca temsil edilmezdi. Her iki taraf da kendi savunmasını yapar ve belge niteliğindeki her türlü kanıtı mahkemeye sunabilirdi. Bazen tanıkların da dinlenmesine karşın, yargıç genellikle belgelere ve tarafların ifadesine dayanarak hüküm verirdi. Davayla ilgili kayıtlar düzenli olarak tutulurdu.

Mısır tarihinin bazı dönemlerinde mirasın en büyük oğula geçmesi kuralının geçerli olduğunu gösteren bulguların yanında, mal varlığının kız ve erkek çocuklar arasında eşit olarak paylaşıldığına ilişkin kayıtlar da vardır. Birinci durumda bile öteki çocuklar ve kalan eş genellikle mirastan belli bir pay alırdı. Olağan miras hukuku kuralları, özel olarak hazırlanmış bir belgeyle geçersiz kılınabilirdi. Örneğin, ana baba ailenin mal varlığını kız çocuklardan birine bırakabilirdi. Aile ve miras haklarına ilişkin yargı kararları, Eski Mısır'da kadınların da er-

kekler gibi bütün haklardan yararlandığını açıkça ortaya koymaktadır. Kadınlar mal edinebiliyor, miras bırakabiliyor, dava açabiliyor ve baba ya da kocalarının iznine gerek olmaksızın mahkeme huzuruna tanık olarak çıkabiliyordu. Emekçi sınıf da bazı haklara sahipti; köleler bazı durumlarda mülkiyet haklarına sahip olabiliyordu.

Mal devri ve sözleşme aynı türden hukuksal işlem sayılırdı. Örneğin, kölelerin kiralanması bir satış sözleşmesi olarak kabul edilirdi. Çalışmanın karşılığı çoğunlukla eşya biçiminde ödenirdi. Hukuksal işlemlerde ortaya çıkabilecek sakatlıklar konusunda tarafların bazı sınırlamalar ve güvenceler koymalarına izin verilirdi.

Ceza adaleti, suçlamanın ağırlığıyla orantılı hiyerarşik bir sisteme dayanıyordu. Ağır suç işleyenler ancak firavun tarafından yargılanabilirdi. Bu durumda çoğunlukla soruşturmayı vezir yürütür ve hükmün verilmesini firavuna bırakırdı. Bazı durumlarda firavun yargılama işini tam yetkili özel bir kurula bırakırdı. Ağır suçlar için öngörülen cezalar arasında köleliğe mahkûmiyet ve idam vardı; daha hafif suçlar için sakatlama ve dayak gibi cezalar verilirdi.

Ceza yöntemlerinin sert ve günümüze göre barbarca olmasına karşın, Mısır hukuku önemli insan haklarının gözetilmesi açısından ileri sayılabilecek bir düzeydeydi. Örneğin Firavun Bokkhoris borç nedeniyle hapsi kaldırarak ve mal devrine ilişkin hükümlerde yenilikler yaparak bireysel hakları daha da ileri götürmüştü. Atinalı devlet adamı Solon'un (İÖ 6. yy) Mısır'ı ziyaret ettiği ve Atina'da kurduğu sistem için Mısır hukukuna bazı yönlerden yararlandığı bilinmektedir. Mısır hukuku Helenistik dönemde de Yunan hukukunu etkilemeyi sürdürdü. Roma imparatorluk hukuku üzerindeki etkisinin izleri günümüzde de görülebilir.

Mısır Kuşağı, ABD'nin ortabatısında, kabaca Indiana'nın batısını, Illinois, Iowa ve Missouri'yle Nebraska ve Kansas'ın doğusunu kapsayan, mısır ve soya fasulyesi üretiminde uzmanlaşmış bölge. Mısır Kuşağının organik maddeler ve azot açısından zengin olan kalın ve verimli toprakları oldukça düzdür. Bölgenin hasat döneminden önce düzenli yağış alması, gecelerin ılık, gündüzlerin ise sıcak geçmesi mısırın yetişmesi için son derece elverişli koşullar oluşturur. Bölgedeki çiftliklerin çoğu aile işletmesidir ve ortalama arazi büyüklüğü 120 hektarın üzerindedir. Günümüzde Mısır Kuşağı bölgesinde tarımsal üretim önemli ölçüde çeşitlenmiş ve mısır üretimi, hayvan yemi üretimiyle hayvancılığın gerisinde kalmıştır.

Mısır Müzesi, Arapça EL-MATHFÜL-MISRI. Kahire'de Eski Mısır yapıtlarının sergilendiği müze. Fransız Eski Mısır uygarlığı uzmanı Auguste Mariette'in 19. yüzyılda kurduğu müze, kendi türündeki en değerli koleksiyonu barındırır. 1858'de Bulak'ta kurulmuş, daha sonra el-Gize'ye, 1897-1902 arasında da bugünkü yerine taşınmıştır. Başta Firavunlar ve Yunan-Roma dönemleri olmak üzere bütün Mısır uygarlığı tarihini temsil etmesi açısından eşsizdir. Müzede bulunan 100 bini aşkın yapıtın 1.700 kadanı Tutanhamon'un mezarından çıkarılmıştır. Bunların biri de firavunun başını örten som altından maskedir. Öbür yapıtlar arasında kabartmalar, lahitler, papirüsler, mezar sanatı ürünleri ve Kraliçe Hetepheres'in kileri de içeren mezar buluntuları, mücevherler, her türden süs eşyası ve başka nesneler sayılabilir. Müzede Kraliçe Hetepheres'in, türünün ilk örneklerinden sayılan tek parça masif heykeli ile Kraliçe Nefertiti'nin siyah granitten yapılmış heykeli de vardır. Müze-

de ayrıca II. Amenofis'in Tanrı Tenen olarak betimlendiği bir heykeli, Kraliçe Hatsepsut'un granitten iki heykeli ve IV. Amenofis'in (Ahenaton) Karnak'tan getirilmiş dev boyutlu figürleri de bulunmaktadır.

mısır راستی, Ustilago maydis adlı mantarın mısır bitkilerinde yol açtığı hastalık. Özellikle ılıman iklimli yerlerde etkin olan bu hastalık bitkinin gövde, yaprak koltuğu, koçan ve tepe püskülü gibi topraküstü bölümlerinde oluşturduğu urlarla ayırt edilir. Hastalığın ilk evresinde gri-beyaz renkli

Mısır راستی (Ustilago maydis)
J.C. Ahen and Son

olan bu urların içi zamanla siyah sporlarla dolar. Urların dış örtüsünün yırtılmasıyla dağılarak kışı toprakta geçiren ve dış etkenlere karşı oldukça dayanıklı olan sporlar ertesi yıl yeniden çimlenerek yeni ürünlere bulaşır. Özellikle koçanın üzerinde oluşan urlar büyük zararlara yol açar.

Bulaşmış bitkiler toplanıp yok edilerek ve gerekirse tarlaya birkaç yıl mısır ekilmeyecek hastalık denetim altına alınabilir.

Mısır sanatı, Eski Mısır'da temelde İÖ yaklaşık 3000'den başlayarak gelişen uygarlığın mimarlık, heykel, resim ve küçük el sanatları dallarındaki ürünleri. Nil Vadisi'nin Mısır ve Nübye bölgelerinde üretilen yapıtları kapsar. Tanım açısından Eski Mısır genellikle firavunlar ya da sülaleler dönemiyle eşanlamlı kabul edilir. Sülaleler dönemi de kendi içinde ilk sülaleler (İÖ y. 3100-2613), Eski Krallık (İÖ y. 2613-2160), birinci ara (İÖ y. 2160-1991), Orta Krallık (İÖ y. 1991-1633), ikinci ara (İÖ 1633-1570), Yeni Krallık (İÖ y. 1570-935), üçüncü ara (İÖ y. 935-525) ve son sülaleler (İÖ y. 404-343) dönemlerine ayrılır. İÖ yaklaşık 3000'e değin sülaleler öncesi, İÖ 332'den sonrası ise Yunan-Roma etkisindeki dönem olarak bilinir.

Mısır sanatı siyasal tarihteki gelişmeleri izlemiş, ama ülkenin konumu da sanatını büyük ölçüde etkilemiştir. Nil Irmağı çok eski çağlardan beri düzenli bir tarımsal toplumun oluşmasına yol açmış, ülkenin doğal sınırlarını oluşturan denizler ve çöl yaklaşık 2 bin yıl süreyle dış saldırılara karşı doğal bir engel olmuştur. Hiyerarşik toplum yapısında ise istikrar büyük ölçüde resmî din aracılığıyla sağlanmıştır. Taş ve mineral kaynakları açısından zengin olan, ormanların bulunmaması yüzünden iyi ahşap gereksinimini Lübnan ve Somali gibi başka ülkelerden karşılayan Eski Mısır'da sanat toplumsal ve dinsel yapıyla iç içedir.

SÜLALELER ÖNCESİ DÖNEM. Mısır'da 1. sülale yönetimi kurulmadan önce, İÖ yaklaşık 5. binyılın sonlarından başlayarak Mısır'a özgü denenebilecek uygarlık izlerinin ortaya çıktığı görülür. Amratien kültür(*), Gerze kültürü(*) ve Badarien kültür(*) hep bu dönemin sanatını temsil eder. En önemli yapıtlar bezemeli çanak çömleklerdir. Bakır, küçük süs eşyası biçiminde işlenmekte, heykelde insandan çok, hayvan figürlerine rastlanmaktadır. Kabartmalar ve duvar resimleri de bulunmuştur.

SÜLALELER DÖNEMİ. Aşağı ve Yukarı Mısır'ın birleşmesiyle başlayan sülaleler dönemi ülkede büyük bir sanatsal üretkenlik yaratmıştır. Yapıtlarda, birleşme konusunu işleyen sahneler yer verilmiştir. Birleşmeyi gerçekleştirdiği kabul edilen ve daha çok Menes adıyla bilinen ilk Firavun Narmer, Narmer tabletinde (Mısır Müzesi, Kahire) zafer kazanmış kral olarak gösterilmektedir. Bu tablet Mısır sanatının çoğu özelliğini taşır. İnsan figürleri yüzün yandan görülecek biçimde yapılmasına karşılık gözler ve omuzlar karşidan, belden aşağısı dörtte üç dönük, ayaklar ise yandan görülecek biçimde yapılmıştır. Sağ sol ayrımı gözetilmeden her iki el ve ayağın gösterilmesi, figürlerin bir yer çizgisi üstüne yerleştirilmesi, olayın sağdan sola doğru giden sahnelere bölünmesi gibi ilkelerin ise aşağı yukarı 4. sülale döneminde yerleştiği görülür. İnsan figürlerinin büyüklüğü önemiyle orantılı olarak artar ya da azalır. Bir uygulama da duvar resimlerinin yapılacağı yüzeyin kırmızı kılavuz çizgileri çizilerek hazırlanmasıdır; önce-leri kullanılan yatay çizgilere daha sonra düşeyleri de eklenmiş, 26. sülaleye değin ayakta bir insan figürü 18, daha sonra da 21 sıra kareye yerleştirilmiştir. Sanat geleneksel kalıplara çok bağlıdır, ama dönemler arasında ayrımı değişikliklerine rastlanır.

Mimarlık. Eski Mısır'da kullanılan en önemli iki yapı malzemesi kerpiç ile taşır. Taş daha çok mezarlarda ve tapınaklarda, kerpiç ise ev, hatta saray gibi konut mimarlığında ve savunma yapılarında kullanılmıştır. Mezar, içine yalnızca ölü yerleştirilen bir yer değil, ölümden sonraki yaşamın sürdürüleceği kutsal mekândır. Bu nedenle ölümlerin yanına, işlerine yarayacağı düşünülen eşya da yerleştirilir; duvarlara dünyadaki yaşamlarını anlatan resimler yapılır.

İlk sülaleler döneminde firavun mezarlarıyla soylular için yapılanları ayırt etmek zordur. Günümüzde genellikle Abydos'taki-lerin firavun, Sakkara'dakilerin soylu mezarları olduğu düşünülür. Daha iyi korunmuş olan Sakkara'daki mastaba'lar(*) yer-altı mezar odaları üstüne kurulmuş yapılarıdır. 3. sülalenin ikinci firavunu Coser'in basamaklı piramidi mastaba'dan türemiştir. Burada yukarıya doğru gittikçe küçülen altı tane çok büyük mastaba üst üste yerleştirilmiş gibidir. Sakkara'daki bu piramit, taşın kullanıldığı ilk anıtsal yapı olması nedeniyle de önem taşır. 544 m x 277 m'lik alan kaplayan bir ölüler kenti görünümündeki bu yapılar kümesinin mimarının İmhotep olduğu kabul edilir.

Eski Krallık döneminin mezar yapısı olan piramitlerin en iyi örneği Firavun Keops'un (Hufu) el-Gize'de yaptırdığıdır. Keops'un oğlu Kefren de (Hafre), babasınınkinin yanına bir başka piramit yaptırmıştır (bak. Piramitler). Daha sonraları, özellikle de Orta Krallık döneminde yapılan piramitler daha küçük tutulmuştur. Yeni Krallık döneminde ise yağmadan korunmak amacıyla kaya mezarları yapımına geçilmiştir. Bunlar Teb'de Biban'u'l-Mülük(*) adı verilen yerdedir. En iyi örneklerinden biri 19. sülalenin ikinci firavunu olan I. Seti'ninkidir. 100 m derindeki mezar odasının tavanı, Cennet'in göğünü simgele-

mek üzere tonoz biçiminde oyulmuştur. Biban'u'l-Mülük'un 20. sülale tarafından terk edilmesinden sonraki iki sülale döneminde firavunlar bir delta kenti olan Tanis'te bulunan gösterişsiz yapılara gömülmüşler, bunlardan başka kral mezarı da bulunmamıştır.

Mısır'da dinsel yapılar günlük tapınaklar ve mezar tapınakları olarak ikiye ayrılır. Eski Krallık döneminden kalan az sayıdaki tapınaktan biri 5. sülaleye ait Ebu Cirab'daki tapınaktır. Günümüze en iyi biçimde kalmış, aynı zamanda en güzel tapınaklardan biri ise Luksor'dadır. Yapımını 18. sülale firavunlarından III. Amenofis'in (Amenhotep) başlattığı tapınak Tutankhamon ve Horemheb dönemlerinde tamamlanmıştır. Son olarak II. Ramses önüne geniş bir avlu yaptırmıştır (bak. Luksor).

Karnak'ta bulunan büyük tapınağa da 18. sülale döneminde başlanmıştır (bak. Karnak). Alışışının dışındaki bir tapınak da 19. sülale firavunlarından I. Seti'nin Abydos'ta Osiris'e adanmış tapınaktır. II. Ramses'in Abu Simbel'de yaptırdığı tapınak kayadan oyulmuş olmasına karşın, Mısır tapınaklarının yerleşim düzenini korur. Önünde firavunu simgeleyen, kayadan oyulmuş dört büyük heykel vardır (bak. Abu Simbel).

Yeni Krallık döneminde yapılan mezar tapınaklarının çoğu Teb'in batısında, çöl sınırındadır. Yalnızca Kraliçe Hatsepsut'un-ki bunlardan ayrılır. Kraliçenin hizmetindeki Senenmut tarafından tasarlanıp uygulanan bu tapınak, Deyrû'l-Bahri'de(*) Firavun II. Mentuhotep'in mezarı yanındadır. Mezar tapınaklarının en büyüklerinden birini de III. Amenofis yaptırmıştır. Bu yapının taşlarının bir bölümü daha sonra II. Ramses'in yaptırdığı tapınakta kullanılmıştır. III. Ramses'in Medinet Habu'da(*) bulunan mezar tapınağı, çevresindeki yapılarla birlikte en iyi korunmuş olanlardan biridir.

Mısır sivil mimarlığında daha çok kerpiç ve ahşap kullanılmış, sütun altlığı, lento gibi yerlerde uygulanan taş çok az yer verilmiştir. En iyi korunmuş konutlar Deyrû'l-Medine'deki(*) işçi evleridir. Taştan yapılmış olmalarıyla da kuraldışı olan bu evlerde bir yatak odası, bir konuk ağırlama odası, erzak depoları ve üstü açık mutfak vardır. Yüksek düzeydeki görevlilerin evleri daha büyüktür. Firavun Ahenaton'un kurduğu Tel el-Amarna kentindeki konutlar arasında 30 odalı olanlar vardır. Duvarları resimlerle süslü bu evlerde ayrıca banyo ve tuvalet de bulunmaktadır. Büyük odaların tavanını taşıtmak için ahşap dikmeler kullanılmıştır. Bir bölümünün üst katının da bulunduğu sanılmaktadır. Oldukça küçük olan pencereler aydınlatmadan çok, hava akımı sağlamaya yararlar.

Heykel. Günümüze ulaşan heykellerin büyük bölümü mezarlara, geri kalanların çoğu da tapınaklara konmak üzere hazırlanmıştır. Firavunların büyük boy heykelini yapmak, onların gücünü simgelemek açısından önem taşımıştır. Bunların hangi firavuna ait olduğu üstlerindeki hiyeroglif yazılardan anlaşılır. Mısır heykellerinde bir adımı ileri atıp ayakta durmak ya da kolları dizler üstüne koyup oturmak gibi sürekli kullanılan duruşlar vardır. En eski oturan firavun heykelleri 2. sülaleden Hasekhemui'ninkilerdir (Mısır Müzesi, Kahire ve Ashmolean Müzesi, Oxford). Bunlar küçük olmalarına karşın daha ilerideki anıtsallığın ilk belirtilerini taşır.

Mısır heykeli çok hızlı gelişmiştir. Firavun Coser'in gerçek boydaki ilkel, ama çok

etkileyici heykeli (Mısır Müzesi) 4. sülale-nin el-Gize piramitlerindeki anıtsal heykel-lerinin habercisi olmuştur. Firavun Kefren'in diyoritten yapılmış heykeli (Mısır Müze-si) ince işçiliği ve ağırbaşlı havasıyla en başarılı örneklerden biridir. Mikerinos ile

Firavun Mikerinos ve Kraliçe II. Hamerernebt, el-Gize'de bulunmuş arduvaz heykel, Eski Krallık, 4. sülale, 10 y. 2525; Güzel Sanatlar Müzesi, Boston Museum of Fine Arts, Boston

kansını gösteren heykel ise (Boston Güzel Sanatlar Müzesi) Mısırlıların arduvaz gibi sert taşları işlemedeki büyük ustalıklarını gösteren bir başka örnektir. Eski Krallık döneminde firavun heykellerinde ulaşılan bu düzey, o dönemde başka kişilerin heykellerinde ve ahşap ya da kireçtaşından yapıp üstlerinin boyandığı heykel örneklerinde de sürmüştür. Prens Rahotep ile kansı Nofret'in oturan heykelleri (Mısır Müzesi) ve yönetici Kaaper'in Şeyhü'l-Beled adıyla bilinen heykeli (Mısır Müzesi) bunlar arasındadır. Louvre ya da öteki müzelerde örnekleri bulunan kâtip heykelleri de bir elinde fırça, ötekinde bir yaprak papirüs tutarak söylenenleri dikkatle izleyen bürokrat tipini canlandırır. Bunlar portre olmamakla birlikte, belli bir kişilik taşıyan heykellerdir. Orta Krallık döneminde kalan III. Sesostris ve III. Amenemhet heykelleri (British Museum, Londra) neredeyse portre sayılacak kadar gerçekçi biçimde işlenmiştir. El-Gize'deki Sfenks sayılmazsa, tapınaklarda firavunların büyük boyutlu heykellerine ilk kez 12. sülale döneminde rastlanır.

İnsan figürünü elden geldiğince yalın bir biçime indirme çalışmaları tümüyle Mısır'a özgü bir oturan insan heykelinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dizlerini göğsüne doğru çekmiş ve kollarıyla da onları sarmış olan bu heykellerde insan figürü, başı dışında neredeyse bir küp biçimini alır. 12.

sülale döneminden kalan Sihathor heykeli (British Museum) bu türün tarihlenmiş en eski örneğidir. Yeni Krallık, özellikle de 18. sülale döneminde heykel sanatının yeniden canlandığı gözlenir. Kraliçe Hatsepsut ile Firavun III. Tutmosis'in son derece duymusal heykelleri vardır. II. Ramses'le yeniden canlanan büyük boyutlu heykel geleneği III. Amenofis zamanında en yetkin düze-yine ulaşmıştır. II. Amenofis'in mezar tapınağı için yapılan dev heykeller aynı adı taşıyan yapı ustası tarafından tasarlanmıştır. Çok olağandışı bir uygulamayla önemli, ama halktan biri olan bu ustanın da bir mezar tapınağı ve onu bazen otoriter bir yönetici, bazen de uysal bir kâtip olarak gösteren heykelleri vardır. III. Amenofis'in heykellerinde gözlenen gerçekçi yaklaşım onu izleyen Ahenaton döneminde geliştirilmiş ve onun Orta Mısır'da kurduğu yeni başkentin adıyla "Amarna üslubu" diye anılmıştır. Mısır Müzesi'ndeki bazı heykellerde Ahenaton uzun yüzlü, iri göğsü, yuvarlak kalçalı olarak gösterilir. Karşı Nefertiti'nin heykelleri de, Louvre Müzesi'ndeki bir örneğinde olduğu gibi, büyük bir duymusallık taşır. Nefertiti'nin üstü boyalı ünlü büstü ise Kahire'deki Mısır Müzesi'ndedir. II. Ramses döneminden sonra heykelde sürekli denebilecek bir gerileme yaşanmıştır. Bununla birlikte 25. sülale heykelde bir yenilenme dönemi olmuştur.

Kabartma ve resim. Mısır'da mezar ya da tapınak duvarlarının resimlerle, kabartmalarla bezemesi törelerin ve dinsel törenlerin sonsuza değin yaşaması amacıyla yapılan bir uygulamadır. Sülaleler döneminden en eski örnekler 3. sülaleye değin iner. Sakka-ra'daki Hesire mezarında duvar resimleri ile ahşap üstüne yapılmış alçak kabartmalar (Mısır Müzesi) bulunmuştur. Bu tür süslemeler, kerpiç ya da niteliksiz bir taştan yapılmış duvarlarda resim, nitelikli taştan yapılmış duvarlarda kabartma olarak işlenirdi. Kabartmalar önce çizilir, sonra boyanır, ondan sonra da alçak ya da yüksek kabartma biçimine getirilirdi. Mezarlarda bu tür işlerin bitirildiği de olurdu. Böyle yarım kalmış çalışmalar yöntem konusunda bilgi verir. Bu tür çalışmalardan, önce duvarın üstüne kırmızı kılavuz çizgileri çekildiği, önemli kişileri anlatacak figürler için kareler hazırlandığı, resimlere dış çizgi-

lerden başlanıp düzeltmelerin de boyama sırasında yapıldığı öğretilmiştir. Genellikle toprak boyalar suda eritilerek kullanılmıştır.

Eski Krallık döneminin en iyi resimleri 4. sülale zamanından kalan ve Meydum'da, Nefermaat ile Atet'in mezarında bulunan Kazlı sahnedir. 5. ve 6. sülale dönemlerinden de çok başarılı alçak kabartmalar kalmıştır. Ebu Cirab'da Firavun Neuserre'nin yaptırdığı Güneş Tapınağı'ndaki kabartmalar ile (Mısır Müzesi, Doğu ve Batı Berlin) Sakkara'da Ptahhotep ve Ti'nin mezarlarında günlük yaşamı konu alan kabartmalar en iyi örnekler arasındadır. Orta Krallık döneminde de iyi resim yapma geleneği sürmüştür. Beni Hasan mezar odalarında pek çok duvar resmi bulunmuştur. Teb'de Deyrû'l-Bahri'deki II. Mentuhotep mezarında, Karnak'ta I. Sesostris'in yaptırdığı sunakta yüksek düzeyli kabartmalar vardır.

18. sülale döneminde Teb'de yeniden canlanan kabartma geleneğinin en iyi örnekleri Deyrû'l-Bahri'deki Hatsepsut Tapınağı'nda görülür. Bu dönemde Mısır resim sanatı da doruğuna ulaşmıştır. Menna ile Naht'inkilerde olduğu gibi bunlara daha çok soylu mezarlarının duvarlarında rastlanır. Teb ve Tel el-Amarna saray ve konaklarında döşemeler üstünde resim kalıntıları bulunmuştur. Daha ileriki dönemlerden kalan resim ve kabartmaların Teb ve Abu Simbel'de olanları II. Ramses'in Kadeş'te kazandığı söylenen zaferi, Medinet Habu'da bulunanları da III. Ramses'in Libyalılara ve Deniz Halklarına karşı yaptığı savaşları işlemektedir. Mısırlıların, dinsel törenlere ve günlük yaşama ilişkin olarak papirüs yaprakları üstüne yazdıkları metinleri resimle süsleme geleneği de 18. sülale zamanında başlamış, 10 1300 dolaylarında doruğa ulaşmıştır. Bunun günümüze kalan en iyi örneklerinden biri Ani adlı bir kâtipin hazırladığı Ölüler Kitabı'dır(*) (British Museum). 25. ve 26. sülaleler döneminde güzel sanatlarda yaşanan yeniden doğuştan resim ve kabartmanın heykel kadar etkilenmediği anlaşılmaktadır.

Öteki sanatlar. Mısır çanak çömlekleri arasında sanat değeri yüksek olanlar azdır. Tutankamon'un mezarında bulunanların çoğu yalın şarap testileridir. Buna karşılık 18. ve 19. sülaleler döneminde daha ince işlerin yapıldığı, çanak çömleklerin parlak

Nebamun'un Teb'deki mezarında alçıtaşı üstüne tempera tekniği ile yapılmış ziyafet sahnesini ve müzisyenleri betimleyen bir duvar resmi, 18. sülale, British Museum, Londra

bitkisel örgelerle süslediği bilinmektedir. İçlerinde hayvan ya da insan biçiminde olanlara da rastlanır, ama bunların sayısı azdır. Bunlardan 18. sülale döneminden kalma kadın biçiminde, kırmızı cilalı vazolar ayrı bir küme oluşturur.

Çanak çömleklerde görülmeyen figürlü biçimlendirmeye fayanslarda rastlanır. Kil hamuruna toz kuvarz katılarak oluşturulan bu malzemeyle yeşil ya da mavi renkli insan ve hayvan figürçükleri yapılmıştır. Bunların en ilginçleri Orta Krallık döneminden kalma suaygırı figürleridir. Daha sonraki dönemlerde mezarlara yerleştirilen *uşabti* (hizmetkâr heykelciği) figürleri de bu malzemedendir. Fayans, boncuk yapımında da yararlanılmıştır. Ayrıca daha büyük ve düz parçalar birleştirilerek duvar süslemelerinde kullanılmıştır. Basamaklı piramidin yeraltında kalan bölümünün duvarlarında bu tür süslemelere rastlanır. III. Amenofis'in sarayında bitkisel örgeli fayans süslemeler bulunmuştur. 19. ve 20. sülaleler döneminden Per Ramessu (bugün Kantir), Tel el-Yahudiye ve Medinet Habu gibi yerlerde üstü resimli fayans süslemeler kalmıştır.

Cam, Mısır'da çok eski çağlardan beri bilinmekteyse de, 18. sülale dönemine değin bağımsız bir malzeme olarak kullanılmamıştır. Cama daha çok takı, nazarlık, boncuk, biblo, içine değerli sıvıların konduğu küçük şişe gibi eşyada rastlanır. Camda, başka renkler elde edilmişse de daha çok mavi kullanılmıştır. Cam, kakmacılıkta da işlenmiştir. Firavun Tutanhamon'un altından ölü maskesi (Mısır Müzesi) *lapis lazuli* (laciverttaşı) ve renkli cam kakmalarla bezelidir.

Mısır kuyumculuğunda en çok rastlanan malzeme altındır. Değerli taşların az kullanılmasına karşın ametist, turkuvaz, akik, *lapis lazuli* gibi yarı değerli taşlar çok işlenmiştir. Bunlara ek olarak renkli cam ve fayansan da yararlanılmıştır. Mısırlı kuyumcuların çok gelişmiş biçim ve renk duyguları olduğu görülmektedir. Bütün dönemlerden kolye, bilezik, zincir, boncuk gibi çok güzel işlenmiş takılar kalmıştır. Özellikle 18. sülale dönemi yapıtları çok başarılıdır. Ama Firavun Tutanhamon'un mezarından çıkarılanlar (Mısır Müzesi) hem

nicelik, hem de nitelik açısından hepsinden üstündür.

Mısır'da altın, gümüşten çok olması, daha kolay işlenmesi ve çevre koşullarından etkilanmeme gibi nitelikleriyle kuyumculuktan başka yerlerde de kullanılmıştır. Yaprak ve levha biçimindeki altın kap kakak, mezar ve günlük eşya yapımında ya da kaplanması kullanılmıştır. 4. sülale krallıklarından Hetepheres'in altın kakmalı mobilyaları bu altın işleme geleneğinin ne kadar eskiye dayandığını gösterir. Küçük boyutlu altın heykel örnekleri az olmakla birlikte, 6. sülale döneminden kalma bir şahin başı ile 22. sülale döneminden kalma bir Osiris-İsis-Horus üçlüsü (Louvre Müzesi) erken ve geç dönemlerin başarılı yapıtlarına örnektir. Altının biçimlendirilişine ve kullanılışına en iyi örnekler gene Tutanhamon'un mezarındaki buluntulardır. Mezar buluntuları Mısırlıların gümüş, fildişi, kemik gibi başka malzemeleri de büyük bir beceriyle işleyebildiklerini gösterir. Bunlardan daha çok küçük takılar ile mezarlara konan türden eşya yapılmıştır.

Mısırlılar metal işlemesini büyük olasılıkla çok eski çağlarda Ortadoğu ülkelerinden öğrenmişlerdir. Önceleri yalnız bakır kullanmışlar, İÖ yaklaşık 3. binde buna kalay karıştırarak tunç elde etmişlerdir. Bu maddenlerin işlenişindeki yüksek düzey, hemen her dönemden kulan kap kactan anlaşılır. Ayrıca tanrıların, firavunların küçük heykelleri de yapılmıştır. Kazan, tencere gibi daha büyük kaplar külçe bakırın örs üstünde ahşap çekiçle dövülmesiyle elde edilmiştir. Daha geç dönemlerde döküm de yapılmıştır. Kutsal sıvıları taşımak için törenlerde kullanılan büyük kazanların üstüne törene ilişkin resim ve yazılar işlenmiştir. En eski ve büyük maden heykel I. Pepi'ninkidir (Mısır Müzesi). Doğal büyüklükteki bu heykel ahşaptan bir altlığın, dövme bakır levhalarla kaplanmasıyla yapılmıştır. Geç dönem ürünü olan ve Gayer-Anderson Kedisi (British Museum) adıyla bilinen dökme tunç heykel ise hem yapım tekniği, hem de sanat gücü açısından kusursuzdur.

Eski Krallık döneminden kalma ahşap heykeller bu malzemenin de ne kadar iyi kullanıldığını gösterir. Ahşap yalnız heykel-

de değil, eşya yapımında da kullanılmıştır. Mısırlı marangozların hem güzel, hem de kullanışlı mobilyalar ürettiği görülür. Ayrıca kakma, kaplama, cilalama gibi tekniklerin de bilinip kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bir sandığın üstünde 33 bin tane fildişi ve abanoz kakma parçası sayılmıştır. Tutankamon'un mezarından çıkan sandalyeler, masalar, tabureler, yataklar, sandıklar Mısır mobilyalarının hem türü, hem de işleniş konusunda bilgi verir.

YUNAN-ROMA DÖNEMİ. İskender'in (Büyük) Mısır'ı alması ile firavunların yönetimi sona ermiş, izleyen Ptolemaios yönetimi sırasında Mısır sanatları önemli değişikliğe uğrayarak önce Yunan, sonra da Roma sanatının etkisine girmiştir. Gene de İS yaklaşık 3. yüzyıla değin eski el işçiliği gelenekleri sürdürülebilmştir. Bu tarihten sonra ülkede yayılan Hristiyanlığın etkisiyle bunlar terk edilmeye ve yok olmaya başlamış, Mısır sanatı da başka esin kaynaklarına yönelmiştir.

Ptolemaioslar döneminde yapılan tapınak sayısında önemli bir artış gözlenir. Dendera, Esna, İdfu, Kavm Umbu ve Philai gibi yerlerdeki tapınaklar buna örnektir. Heykel ve kabartmalarda da Mısırlıların stilize insan figürlerinin yerini daha gerçekçi anlatımlar almaya başlamıştır. Özel kişileri canlandıran portre büstlerin Eski Mısır heykel geleneğinin bir devamı mı, yoksa Yunan-Roma etkisi altında bir gelişme mi olduğunu söylemek güçtür. Mısır'a özgü ölü gömme törenlerinin terk edilmesi, mezar sanatlarının yanı sıra mumyacıların da tarihe karışmasına yol açmıştır.

Mısır taçları, firavunlara ait hükümdarlık simgelerinin bir bölümü. Yukarı Mısır'ın koni biçimli beyaz tacının altında, *uraeus* denen bir yılan örgesi bulunurdu. Aşağı

Firavun Sesostris'i Aşağı (solda) ve Yukarı (sağda) Mısır taçlarını giymiş olarak betimleyen, Medamud'daki bir kapı kabartması; Mısır Müzesi, Kahire
Herner Fotoarchiv, Münch

Mısır'ın kırmızı tacı ise, biri arkada yüksek ve düz, öbürü önde ve sarmal biçimli olmak üzere iki çıkıntısı bulunan bir kepe benziyordu. Bu iki taç çoğunlukla birlikte takılır, böylelikle Çifte Taç, Mısır'ın iki bölümünün tanrısal firavun yönetiminde birleşmesini simgeleri.

Mısır takvimi, binlerce yıl önce Mısır'da geliştirilen ve mevsimlere dayalı güneş takvimine çok yakın biçimde, bir yılı 365 günden oluşan ilk tarihleme sistemi. Mısır takvimi ayrıca, Jülyen takvim yürürlüğe girene değin (İÖ y. 46) aylan ve yılları keyfi biçiminde düzenlemeyip sabit uzunlukta alan tek sivil takvimdi. Her biri 30 günlük 12 aydan oluşan takvime, yıl sonunda herhangi bir aya ait olmayan beş gün daha

III. Tutmosis'in üç karısından birine ait altın saç süsü, 10 y. 1514-1450; 18. sülale, Batı Teb; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentü
Metropolitan Museum of Art, New York

ekleniyordu. Takvimdeki aylar uzun süre numaralandırılmış olarak kaldı ve ancak İÖ 6. yüzyılda aylara, ilgili aya rastlayan şenliklerin adı verildi.

misra, **DİZE** olarak da bilinir, manzum edebiyat yapıtlarının her bir satırına verilen ad. Bir ölçüye uygun olarak söylenmiş beyitin yarısına da misra denir. En küçük anlamlı nazım birimi olan misra, bir şiirin parçası olabileceği gibi, bağımsız bir bütün de olabilir. Divan edebiyatında kendi içinde bir bütün oluşturan bu tür dizelere misra-i azade (bağımsız dize) denir; örneğin "Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar" (Rahmi). Ayrıca, bir beytin birbirinin anlamını tamamlayan ya da aralarındaki anlam bağı kesin olmayan mısralarına da misra-i azade denir; örneğin "Kalbini saf eyleyen cām-ı safâyı neylesin/Aşk ile dem-sâz olan sâz u nevâyı neylesin" (Nev'i). Yetkinliği, sağlam yapısı, özlü ve çarpıcı anlatımıyla dikkat çeken, her zaman kolayca anımsanan ve dillerde dolaşan mısralar ise misra-i berceste ya da şeh-misra adını alır. Divan edebiyatında nazım birimi iki mısradan oluşan beyittir. Halk şiirinde ise misra yerine satır sözcüğü kullanılmıştır ve satırlar genellikle dördlükler halinde birleşir. Tanzimat edebiyatı divan şiiriyle birlikte misra yapısını değiştirmiş, Edebiyat-ı Cedide dönemindeyse Batı edebiyatının da etkisiyle nazım birimi olarak misra benimsenmiş, ama bu tutum fazla uzun ömürlü olmamıştır. Yeni Türk şiirinin getirdiği özgür anlayışla birlikte düzyazı tümcelerini andırmaya başlayan misra, günümüzde de şiirin bütünlüğünü sağlayan bir unsur olarak görülmektedir.

Misri, Aziz Ali (d. 1879/80, Kahire - ö. 1965, Kahire, Mısır), Mısırlı asker ve siyaset adamı. Mısır'daki Arap milliyetçiliği hareketinin önderlerindendir.

Çerkes asıllı bir aileden geliyordu. İstanbul'da Mekteb-i Harbiye'yi bitirerek (1904) Makedonya'daki 3. Ordu'ya atandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek II. Meşrutiyet'in ilanına (1908) yönelik çalışmalara katıldı. 31 Mart Olayı'nda (13 Nisan 1909) Tophane Kışlası'ndaki askerlerin direnişini bastırdı. Trablusgarp Savaşı'nda (1911-12) gösterdiği kahramanlıklarla sıvırdı ve özellikle Araplar arasında büyük ün kazandı.

Osmanlı topraklarındaki azınlık milliyetleri Türkleştirme politikası nedeniyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne cephe aldı. 1909'da İstanbul'da kurulan ve Mısır'ın özerkliği için mücadele eden el-Müntediü'l-Edebi ve el-Kahtaniye cemiyetleri ile ilişki kurdu. 1913'te İstanbul'da el-Ahd adlı gizli bir askeri örgüt oluşturdu. Örgütün açığa çıkarılması üzerine 9 Şubat 1914'te tutuklandı. Trablusgarp Savaşı sırasında ordu hazinesini soymakla suçlanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Ama İngiltere'nin baskısı ve Arap dünyasındaki tepki üzerine serbest bırakıldı ve Mısır'a dönmeye izin verildi.

Mekke emiri Hüseyin bin Ali'nin Osmanlı Devleti'ne karşı 1916'da başlattığı ayaklanmada kurmay başkanı olarak ordunun başında yer aldı. Ayaklanmanın aylıkçı bir çizgiye yönelmesine karşı çıktığından bir süre sonra görevden alındı. Gene Kahire'ye döndü. Vafd Partisi'nin başlattığı kitle gösterileri sırasında öteki milliyetçi önderlerle birlikte İngilizlerce İspanya'ya sürüldü. İki yıl sonra Mısır'a döndüyse de uzun süre etkin siyasetin dışında kaldı.

Mısır'da İngilizlere karşı toplumsal muhalefetin doruğa ulaştığı ve Hitler Almanyası'

na duyulan yakınlığın arttığı 1940'ta genelkurmay başkanlığına getirildi. İngiltere'nin karşı çıkması nedeniyle bu görevde çok kısa bir süre kalabildi. Yurtdışına çıkmaya çalıştığı 1941'de devlet güvenliği aleyhine çalışmakla suçlanarak tutuklandı; 1944'te serbest bırakıldı. Hür Subaylar adlı gizli askeri örgütle ilişki kurarak darbe hazırlıklarına yardımcı oldu. Kral Faruk'un 1952'de tahttan indirilmesinden sonra, sağlığının bozuk olması nedeniyle etkili bir görev kabul etmedi. 1954'te SSCB'ye büyükelçi olarak atandıysa da kısa bir süre sonra emekliye ayrıldı.

Misriye, **NIYAZIYE** olarak da bilinir. Niyazi Misri'nin(*) kurduğu Halvetiye tarikatının kolu. Varlığın birliğine (vahdet-i vücud) dayalı bir tasavvuf anlayışı benimsemiştir. Misriye'ye göre tasavvufi eğitimin amacı kişiyi varlık birliğini kavrama düzeyine çıkarmaktır. Her şeyin temeli tevhiddir. Kelime-i tevhidin (la ilahe illallah) farklı düzeydeki kişilere yönelik üç anlamı vardır. Birinci anlamda, Tanrı'dan başka tapınılacak varlığın olmadığını dile getirir. İkinci anlamı, amaçlanan, istenen tek varlığın Tanrı olduğunu belirtir. Üçüncü düzeyde ise, Tanrı'dan başka varlık olmadığı anlamına gelir. Mutasavvif, gönlünden Tanrı'dan başka şeylerin var olduğunu kuruntusunu kaldırıp her varlığın Tanrı varlığı olduğunu kanıtlamalıdır; ancak bunu yapabilirse tevhidin özünü kavramış olur.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır

mistar, hattatların satırları düzgün yazabilmek için sayfada yatay izler oluşturmakta kullandıkları alet. Aynı amaç, kâğıda satırları cetvel ve kursunkalemle çizerek sağlanabilir de, yazılacak bir kitabın bütün sayfalarının satırlarını çizmek, yazıldıktan sonra da onları tekrar silmek çok zaman alacağından, mistar kullanmak daha pratiktir.

Mistar hazırlamak için önce yazılacak kitabın sayfasının kâğıtta kaplayacağı yer, satır sayısı, uzunluğu ve aralığı ince bir mukavvanın üstüne kursunkalem ve cetvelle çizilir. Mukavva, satırların iki başından iğneyle delinir ve bu deliklerden ibrişim geçirilerek her satır boyunca gerilir. Bütün satırların düğünsüz, tek bir ibrişimle oluşturulması gerekir. Yazılacak kâğıtlar, bu mistarın üstüne teker teker konup ibrişimlerin doğrultusunda parmakla hafifçe bastırılır. Böylece ibrişimlerin izleri satırlar halinde kâğıda çıkar. Yazılacak yazıya göre meşk, sayfa, kıta, hilve mistarı gibi çeşitli mistarlar vardır.

Mistik, asıl adı MUSTAFA EREMEKTAR (d. 28 Mart 1930, İstanbul), karikatür ve çizgi roman sanatçısı.

İlk karikatürünü 1947'de *Doğan Kardeş* çocuk dergisinde yayımladı. *Akşam* gazetesinde, daha sonra *Hafsa*, *Akbaba*, *41 Buçuk*, *Tef* gibi mizah dergilerinde, 1957-61 arasında *Vatan* gazetesinde çizdi. *Doğan Kardeş*'te "Taş Devri" adlı bir çizgi romanı yayımlandı. "Taş Devri" daha sonra çeşitli gazete ve dergilerde çizgi roman ve bant karikatür olarak yayımlandı. Mistik 1958'de Gazeteciler Cemiyeti Altın Kalem Ödülü'nü kazandı. 1962'de çizgi film yapmaya başladı, ayrıca reklam filmleri gerçekleştirdi. 1973'te Bulgaristan'ın Gabrovo kentindeki uluslararası karikatür yarışmasında özel ödül kazandı. *Milliyet Çocuk* dergisinde "Uzay Çocukla-

rı" ve "Bizim Ali" adlı çizgi romanlarını yayımladı.

Farklı çağlarda geçen çizgi romanlarında günümüz yaşamının çelişkilerini yansıtmış,

Mistik'in "Kırk Yılda Bir" adlı albümü için çizdiği kapak, 1988 Mustafa Eremektar'ın izniyle

çocuksu denebilecek, son derece yalın çizgileriyle değişik kuşaklara ulaşmayı başarmıştır. "Uzay Çocukları"nın bazı serüvenlerini 1981'de kitaplaştıran Mistik, çocuklar için çizdiği karikatürleri *Kırk Yılda Bir* (1988) adlı albümde toplamıştır.

MIT bak. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü

Mıyıtışçı, Rusya Federasyonu'nun batısında, Moskova yönetim biriminde (*oblast*) ilçe (*rayon*) merkezi kent. Moskova kentinin kuzeydoğusunda yer alır. Svyatoy Sergey Üçleme Manastırı'nı Moskova'ya bağlayan yol üzerindeki konumuyla önem kazandı. 20. yüzyıla değin Moskova'nın su gereksinmesini karşıladı. Rusya'nın ilk yapay elyaf fabrikası 1908'de burada kuruldu. 1925'te kent statüsü kazandıktan sonra bir makine (özellikle taşıt makineleeri) imalat merkezi durumuna geldi. Nüfus (1991 tah.) 153.900.

mızrak, sivri uçlu, ince uzun silah. İnsanın geliştirdiği ilk silahlardan biri olan mızrak, önceleri ucu basit bir biçimde sivriltilmiş bir sırttan oluşuyordu. İlk toplumlar mızrağı genellikle fırlatarak kullanıyordu. Daha sonraları savaşta teke tek dövüşün yerini, askeri birliklerin toplu hareketlerine bırakmasıyla, mızrak bir hamle silahına dönüştü ve kargı(*), süvari mızrağı(*), teber(*) gibi değişik biçimler aldı.

Mızrak taşıyan askerleri birkaç sıra halinde yan yana dizerek savaşa sürme taktiği, İÖ 3000 gibi çok eski tarihlerde Sümer ordularınca kullanılıyordu. Yunanlılar 2 bin yıl kadar sonra bu taktikten yararlanarak *phalanx*(*) denen düzeni geliştirdiler. Makedonya kralı II. Philippos İÖ 350 dolaylarında piyadelerini yaklaşık 4 m uzunluğunda bir kargı olan *sarissa*'yla donatarak keskin ağızlı kargılar kullanan Yunan askerleri karşısında kolayca üstünlük sağladı. *Sarissa*'larının sivri uçlarını düşmana yönelterek yürüyüşe ya da koşuya geçen bu piyadeler düşman hattını yararak kısa sürede dağıtıyordu. İskender (Büyük) geniş toprakları *sarissa*'yla donanmış piyadelerine dayanarak fethetti. Yunan, Makedonya ve

Roma süvarileri de mızrak taşırdı. Sivri uçlu silahlar ve buna dayalı taktikler sonraki yüzyıllarda da Yunanlıların getirdiği yenilik doğrultusunda gelişti. 14., 15. ve 16. yüzyıllarda miğferleri parçalamak için balta, ayrıca zırhlı şövalyeleri çekerek atlarından düşürmek için kanca takılan daha gelişmiş mızraklar ortaya çıktı. Bu dönemde mızrak savaşındaki ustalıklarıyla öne çıkan İsviçreli-ler çeşitli Avrupa krallarının ordularında önemli yer edindiler. Daha sonra barutlu silahların ortaya çıkmasıyla mızrak ve benzeri sivri uçlu silahlar giderek terk edilmeye başladı. Gelişmiş ülkelerde 18. yüzyılda bu silahlar bütünüyle ortadan kalktı.

mızrak dövüşü, iki atlının birbirlerini attan düşürmek amacıyla mızraklarla saldırmasına dayanan Batı Avrupa kökenli oyun. İlk dönem ortaçağ mızrak dövüşü turnuvaları *mêlée*'lerden(*) oluşurdu. Daha sonra-

Bazen mızrak yılanı adı *Bothrops cinsinin* yanı sıra Asya'da yaşayan *Trimeresurus* cinsini de kapsayacak genişlikte kullanılır. Tümü de zehirli olan bu yılanların iyi bilinen türleri arasında habu (*T. flavoviridis*), jararaka (*B. jararaca*), vutu (*B. alternatus*), *B. nummifera* ve *T. wagleri* sayılabilir.

mızrap, PENA olarak da bilinir, telli çalgılardan bazısını çalmaya yarayan, kemik, fildişi, boynuz, bağa gibi doğal maddelerden ya da sert plastikten yapılan araç. Biçimi çalgının yapısına göre değişir. Mandolin, mandola, gitar gibi çalgıların mızrapları damla ya da eşkenar üçgen biçiminde olur, bağa ya da plastikten yapılır. Kalınlığı, dolayısıyla esnekliği çalgıya ve çalana göre değişir.

Türk müziği çalgılarından tamburun mızrabı çoğunlukla Akdeniz kaplumbağa-

Mızrak dövüşü, ağaç baskı, 1565
British Museum, Londra; fotoğraf, J.R. Freeman & Co. Ltd.

larıysa hem *mêlée*'ler, hem mızrak dövüşleri turnuvalarda yer almaya başladı. 15. yüzyılda *mêlée*'den daha yaygın hale gelen mızrak dövüşü, 16. yüzyıl başlarında gözden düştü.

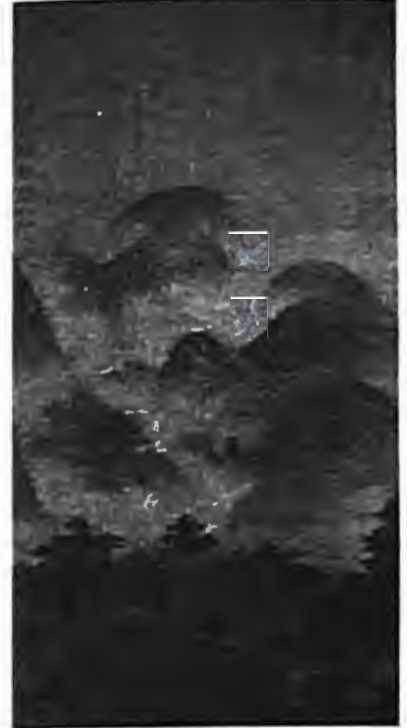
mızrak yılanı, *Viperidae* familyasının *Bothrops* cinsini oluşturan, Amerika'nın tropik bölgelerine dağılmış çok zehirli yılanların ortak adı. Ekili araziden tropikal ormanlara kadar çok çeşitli ortamlarda rast-

Mızrak yılanlarından jararaka (*Bothrops jararaca*)
Dade Thornton-The National Audubon Society Collection
Photo Researchers

lanabilen bu yılanların gözlerinin altında *Crotalinae* altfamilyasının öbür üyelerinde görüldüğü gibi ısıya duyarlı küçük çukurlar vardır. Başları geniş ve üçgen biçiminde, uzunlukları 1,2-2 m'dir. Vücutları boz ya da kahverengi üzerine siyah kenarlı, baklava biçimli desenlerle bezenmiştir. Çoğunda bu desenleri daha açık bir renk çevreler. Mızrak yılanının sokması insan için öldürücü olabilir.

oğluydu. Annesi İmparator Ying Zong'un (hd 1063/64-1067/68) sütannesi olduğundan imparatorluk ailesi ile yakın ilişki içinde büyüdü. Özellikle kaligrafı alanındaki üstün yeteneği çocuk yaşta ortaya çıktı.

"Yükselen Bulutların Kulesi",
Mi Fei'nin ipek üstüne bir çalışması;
Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C.
Smithsonian Institution, Freer Gallery of Art, Washington, D.C.

Resmî eğitimi sevmemesine karşın öğretilenleri çok çabuk kavrayan, şiire, resme ve kaligrafiye yatkın biriydi.

Memurlukta hiçbir zaman fazla yükselmedi ve sık sık görev değiştirdi. İmparatorluk kütüphanesinde çalıştıktan sonra başkent Kaifeng dışında üç ayrı görevde bulundu. 1103'te felsefe doktoru oldu; kısa bir süre de Anhui yönetim bölgesindeki Wuwei'de askeri valilik yaptı. 1104'te resim ve kaligrafı dersleri vermek üzere başkente döndü ve imparatora oğlu Mi Yuren'in yaptığı bir resmi sundu. Son görevi olan Jiangsu yönetim bölgesindeki Huaiyang'da askeri valiyken öldü. Dantu'daki mezar taşını oğlu Mi Yuren yazdı.

Mi Fei'nin geniş bir alanı kapsayan yazılarından *Shanlin ji* adlı şiir kitabı kayıptır. *Baozhang daifang lu* (Mi Fei'nin Kaligrafisinin Eleştirel Betimlemesi) ve *Hua shi* (Resim Üzerine) ise günümüze ulaşmıştır. Bu ikinci yapıt kendisine ve başka sanatçılara ait resimlerin kayıtlarını, estetik tarihi üzerine denemeleri ve resim eleştirilerini içerir. Ayrıca ölümünden sonra yazıları *Baojin yingguang ji* (Mi Fei'nin Edebi Yapıtları), *Haiyue mingyan* (Kaligrafı Üzerine Notlar) ve *Haiyue tibia* (Mi Fei'nin Yazıt ve Yayınları Amblemleri) adlı üç kitapta toplanmıştır.

Mi Fei bireyselliği her döneminde açıkça görülen biriydi. Tartışmasız yeteneğine, Wang Anshi ve Su Dongpo gibi siyasal önderlerle dostluğuna ve ailesinin konumuna karşın resmî görevlerde görece başarısız olmasında kişiliğinin payı vardı. Bu bağımsız tutumu sanat koleksiyoncularına karşı davranışlarına da yansımış, "gerçek uzmanlar"ı ün peşinde koşan cahillerden ayırmıştı. Sanatçı olarak en çok kaligrafik çalışmaları ve manzaralarıyla tanınan Mi Fei aşırı yenilikçiliğe ve gösterişe karşı çıkan üslu-

sının karn kabuğundan yapılır. İki ucu sivri, yaklaşık 1 mm kalınlığında, 6-7 mm eninde ve 10 cm boyunda bir çubuk olan tambur mızrabı, sağ elin baş, işaret ve orta parmakları arasında tutulur ve tellere dar kenarıyla vurulur. Tambur mızrabı yapımında boynuz, fildişi ve kemik de kullanılabilir. Eskiden kartal teğinden yapılan ut ve lavta mızrabı ise, günümüzde genellikle esnek ve sertçe plastikten yapılmaktadır. En, boy ve biçim bakımından tambur mızrabına benzemekle birlikte, ondan çok daha incedir. Gene sağ elin baş ve işaret parmakları arasında tutulan ut ve lavta mızrabı, tamburunkinin tersine, tellere yatay olarak (geniş yüzüyle) vurulur. Kanun mızrapları daha çok bağadan yapılır. Sağ ve sol elin işaretparmaklarına metal (özellikle altın ya da gümüş) yüzüklerle tutturulan bu bir çift mızrap, tellere yalnızca üstten alta doğru vurulur. Oysa başka telli-mızraplı çalgılarda mızrap hem üstten alta, hem de alttan üste doğru vurulur.

Türk halk müziğinin temel çalgıları olan bağlama ailesinden çalgılar, tezene denen mızrapla çalınır. Tezene, biçim olarak ut ve lavta mızrabına benzer. Soyulduktan sonra zeytinyağında bekletilmiş kiraz ağacı kabuğundan yapılır.

Mi Fei, asıl adı MI FU, YUANZHANG (Wade-Giles yazımında YÜAN-CHANG), HAIYUE WAISHI (Wade-Giles yazımında HAI-YÜEH WAISHIH) ya da XIANGYANG MANSHI (Wade-Giles yazımında HSIANG-YAN MAN-SHIH) olarak da bilinir (d. 1051 - ö. 1107, Huaiyang, Jiangsu, Çin). Çin sanatında çok önemli bir yer tutan bilgin, şair, kaligraf ve ressam. Yazılarının büyük bölümü günümüze ulaşmıştır.

Song hanedanının (960-1279) ilk yıllarında yüksek devlet görevinde bulunan bir ailenin

bunu büyük Çin kaligraflarının yapıtlarını sabırla inceleyerek oluşturdu. Kaligrafi konusunda çok önemli görüşleri içeren *Shu Shi* ve *Haiyue mingyan* adlı kitaplarında sanatçının eski kaligrafi üsluplarıyla kendi yaratıcı gücünü birleştirmesini savundu. Yapmacılıktan kaçınmaya, duygu ve düşünceleri olduğu gibi dile getirmeye büyük değer veriyordu.

Mi Fei'in "Yükselen Bulutların Kulesi" (Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C.) gibi resimleri geçmişle bağların koparıldığına işaret ediyordu. Song döneminden önce Çin manzara resmi temelde çizgiye dayanıyordu. Henan bölgesindeki puslu ırmak ve tepelerle ilgilenen Mi Fei ise yeni bir teknik geliştirdi; çok inceltilmiş suluboyalarla yatay dokulu fırça vuruşlarını uyguladı. Sonraları "Mi noktaları" (*Mi dian*) olarak bilinen bu teknik bölgenin yağmurlu ve bulutlu havasını yansıtmaya çok elverişliydi. Mi Fei'in kendi buluşu olan bu "lekeli mürekkep" (*pomo*) tekniği döneminde büyük ilgi gördü ve Çin resim tarihinin bütün dönemlerini etkiledi.

Miadis, soyu tükenmiş etçil memeli cinsi. Fosillerine Kuzey Amerika'da Eosen Bölüm (y. 54-38 milyon yıl önce) boyunca, Avrupa ve Asya'da Eosen Bölümün sonlarında oluşmuş çökellerde rastlanır. *Miadis* cinsinin yer aldığı *Miacidae* familyası günümüz etçillerinin atasıydı. Bu familya, daha eski dönemlerde yaşamış etçil bir memeli grubu olan *Creodonta* takımının bazı ilkel özelliklerini taşıyordu. Örneğin kafatasları basık, bacakları kısa, gövdeleri ince ve uzundu. Familyanın ilk örneklerinde 44'ü bulan diş sayısı daha sonra azalmış, bazı dişlerin boyutu küçülmüştü. Arka bacaklar ön bacaklardan uzundu. Kalça kemeri köpeklerle benzer biçim ve yapı kazanmıştı. *Miadis* ve bu cinsle akraba türlerde beyin *Creodonta* takımının üyelerine göre daha büyüktü. Vücutlarıyla orantılı bir büyüme gösteren beyinleri sayesinde bu hayvanların daha zeki oldukları sanılmaktadır.

Fosillerinden gelinciğe çok benzediği anlaşılan bu cins üyeleri olasılıkla ormanda yaşıyor ve daha küçük hayvanları avlayarak besleniyordu.

Miami, ABD'nin, Florida eyaletindeki Dade ilinin merkezi (1844) kent. Eyaletin güneydoğu kesiminin ulaşım ve ticaret merkezidir. Miami Irmağının ağzındaki Biscayne Körfezi kıyısında yer alır. Eyaletin en yoğun biçimde kentleşmiş bölgesi olan Miami metropoliten alanı Miami Beach,

İspanyollar 16. yüzyılda bölgeye geldiklerinde burada Tekueta Yerlilerinden kalma 2 bin yıllık bir köy buldular. Büyük olasılıkla "büyük" ya da "tatlı su" anlamına gelen Mayaimi adının Okeechobee Gölünden ya da Everglades bölgesinde yaşayan Yerlilerden kaynaklandığı sanılır. İspanyollar 1567'de Yerlileri etkisiz hale getirmek için bölgede bir misyonerlik merkezi kurdularsa da bu girişimlerinin sonuç alamadılar. Bölgenin ABD tarafından ilhak edilmesinden (1821) sonra burada, Seminole Yerlilerini toplayıp Batı'ya sürmek amacıyla Dadas Kalesi kuruldu (1835). Henry M. Flagler, 1896'da Florida Doğu Kıyısı Demiryolu'nu Miami'ye değin uzattı, kent aynı yıl tüzel kimlik kazandı. Florida'da arazi alımlarının canlandığı 1920'lerde Miami'nin nüfusu yaklaşık üç kat arttı. 1926 ve 1935'teki kasırgalar kente büyük zarar verdi. 1959'dan sonra bölgeye yaklaşık 300 bin Kübalı göçmen yerleşti.

Miami astropik iklimi sayesinde ABD'nin başlıca kışlık tatil merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Kentte başta Orange Bowl Stadyumu ve günümüzde Dade İli Sanat Müzesi olarak kullanılan Vizcaya olmak üzere pek çok ilgi çekici yer vardır. 1950'lerden bu yana ticaret ve sanayi sektörleri de turizm kadar önem kazanmıştır. Miami metropoliten alanında pek çok yükseköğretim kurumu vardır. Bunların en önemlileri Coral Gables'daki Miami Üniversitesi (1928), Miami Shores'daki Barry College (1940) ve Biscayne College (1961), Opa Locka'daki Florida Memorial College (1892), Uluslararası Güzel Sanatlar Yüksekokulu (1965), Miami-Dade Community College (1960), St. John Vianney İlahiyat Okulu (1960) ve Florida Uluslararası Üniversitesi'dir (1972). Miami denizaltı araştırmaları merkezi olarak dünya çapında ün kazanmıştır. Kentte, Miami Üniversitesi'ne bağlı Rosenstiel Deniz ve Atmosfer Bilimleri Okulu ile Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi'ne bağlı çeşitli oşinografi laboratuvarları vardır. Nüfus (1990) kent, 358.548; Miami-Hialeah metropoliten alanı, 1.937.044; Miami-Fort Lauderdale metropoliten alanı, 3.192.582.

Miami Beach, ABD'de Florida eyaletinin güneydoğusundaki Dade ilinde kent. Atlas Okyanusu kıyısında yer alır. Anakaradan ve Miami kentinden Biscayne Körfeziyle ayrılır. 1912'ye değin mangrov bataklıklarıyla kaplı olan yöre John S. Collins ve Carl F. Fisher'in çabaları sonucu gelişti ve gene onların girişimleriyle körfeze bir köprü yapıldı. Ardından körfezin dibini temizlendi ve 19 km²'lik bir alanı kaplayan 13 km uzunluğunda bir plaj yapıldı. Miami Beach 1915'te tüzel kimlik kazandı. Ama Florida arazi piyasasının çökmesi ve Büyük Bunalm kentini gelişmesini engelledi. II. Dünya Savaşı turizm etkinliklerini olumsuz yönde etkilediyse de savaş sırasında otellerin çoğunun ordu birliklerince kullanılması, kentin adının bütün ülkede duyulmasını sağladı. Kent günümüzde yıl boyunca hizmet veren lüks bir tatil ve kongre merkezidir. Sanayi kuruluşlarının bulunmadığı kentte, demiryolu ve havaalanı da yoktur. Nüfus (1990) 92.639.

Miami Deniz Akvaryumu, ABD'de, Florida eyaletinin Miami kentindeki okyanus akvaryumu (osenaryum). Özel girişimciler tarafından kurulan ve dünyanın en büyük deniz hayvanı koleksiyonlarından birini içeren bu okyanus akvaryumunda 400 balık türünden 10 bin örnek, 6 deniz memelisi grubundan 35 örnek ve 50'yi aşkın türden 500 omurgasız örneği barınmaktadır. Dev

akvaryum, iki tane üç katlı ana tank ile birkaç daha küçük birimden oluşur. 1.703 m³ deniz suyu bulunan en büyük tankta vatozlar, mürenler, testerebalığı, haniler ve deniz kaplumbağaları gibi birçok iyi deniz hayvanı yer alır. Resif tankı olarak bilinen daha küçük bir tankta, mercan resifleri, çok sayıda tropik balık ve omurgasız türü vardır. Akvaryumlar dışında kalan 24 hektarlık alanda sergilenen deniz hayvanlarıyla açık-hava gösterileri yapılmaktadır. Bunlar arasında katil balinalar, köpekbalıkları, foklar, manatiler ve yunuslarla gerçekleştirilen gösteriler sayılabilir. Sergi ve canlı gösteriler düzenlemenin yanı sıra Miami Deniz Akvaryumu eğitim filmlerinin yapımına malı kaynak sağlamakta ve deniz yaşamı hakkında eğitici yayınlar yapmaktadır. Ayrıca akvaryumun bir okyanus bilimleri kütüphanesi de vardır.

Miamiler, Algonkin öbeğinden bir dil konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. 17. yüzyılda Avrupalılarla ilk kez karşılaştıkları sırada Green Körfezi bölgesinde (bugün ABD'de Wisconsin eyaletinde) yaşayan Miamiler, Michigan Gölünün güney ucunun çevresinde ve Michigan'daki Kalamazoo Irmağı kıyısında da yerleşmeler kurmuşlardı. Sonradan Detroit ve Ohio'ya kadar yayılmayı sürdürdülerse de, sonunda doğudaki topraklardan çekilerek Indiana'ya yerleştiler.

Miamilerin toplumsal örgütlenmesi dıştan evlenme kuralının geçerli olduğu klanlara dayalıydı. Klan reisleri aynı zamanda köy meclisinin üyeleriydiler. Meclis üyeleri aralarından birini köy reisi, akınları yönetmede en başarılı olanını da savaş reisi olarak seçerlerdi. Miamiler Fransızlarla karşılaştıkları sırada altı takıma bölünmüşlerdi. Bu takımlardan ikisi, sonradan Wea ve Piankasho adlı kabileleri oluşturdu.

Miamilerin yetiştirdikleri başlıca ürün, komşularının ettiklerinden daha üstün nitelikli olduğu kabul edilen özel bir mısır türüydü. Yazları tarım yapmak için kurdukları köylerde yaşarlar, kış gelince de toplu bizon avlarına katılmak için büyük çayırara göç ederlerdi. Her köyde damları hasır kaplı kulübelerin yanı sıra toplantıların ve törenlerin yapıldığı büyük bir ev bulunurdu. Miami dininde önemli yeri olan Midewin adlı gizli örgüt üyelerinin bastaları iyileştirme ve kabilenin refahı için doğaüstü güçlerden yardım sağlama gücünde olduğuna inanılırdı. Birçok ayin ve törende içine büyü nüeslerinin bulunduğu kutsal ilaç demetleri kullanılırdı.

Miamiler 19. yüzyılda topraklarının büyük bölümünü ABD hükümetine bıraktılar ve Indiana'da kalan bir takım dışında, 1867'de Oklahoma'daki bir yerleşme kampına taşındılar.

Miani Çarpışması, Sir Charles Napier komutasındaki yaklaşık 2.800 kişilik bir İngiliz kuvvetiyle Sind emirlerinin yandaşlarından oluşan 20 bin kişilik ordu arasındaki çarpışma (17 Şubat 1843). Sind yandaşlarının yenilgiyle sonuçlanan çarpışmanın ardından Sind'in büyük bölümü İngiliz egemenliği altına girmiştir.

Emirlerin I. İngiliz-Afgan Savaşı (1839-42) sırasında İngilizlere karşı tutumu halk arasında hoşnutsuzluklara yol açmıştı. İngilizler sorunun çözümünü İngiliz temsilcisine bırakmak yerine Napier'e sivil ve askeri konularda tam yetki vererek bölgeye yolladılar (Eylül 1842). Ağır koşullar içeren yeni bir antlaşma imzalamaları için emirlere baskı yapan Napier'in İmamgarh Kalesi'ni ele geçirerek yıkması halk arasında büyük tepki doğurdu. Bunu izleyen savaşta İngilizler emirlerin ordusunu Miani'de yenilgiye

Miami Irmağı ve kıyısındaki modern yapılar, Dade, Florida, ABD
ABC Ajansı

Coral Gables, Hialeah ve North Miami ile pek çok küçük belediyeyi kapsayan bütün Dade ilini içine alır ve Florida'nın "Altın Kıyısı"nın güney kesimini oluşturur.

uğrattılar ve Khairpur eyaleti dışında bütün Sind topraklarını ele geçirdiler.

İngiliz temsilcisi Sir James Outram'ın olayı eleştirmesi büyük tartışmalara yol açtı ve Genel Vali Lord Ellenborough sonunda İngiltere'ye geri çağırıldı.

Mianvali, Pakistan'ın Pencap eyaletindeki, Sargoda ilinde ilçe ve ilçe merkezi kent. Mianvali kenti İndus Irmağının hemen doğusunda yer alır. Kara ve demir yoluyla Multan ve Ravalpindi'ye bağlanan kent 1868'de kuruldu, 1903-04'te de belediye statüsü kazandı. Kentte Pencap Üniversitesi'ne bağlı yüksekokullarla bir hastane vardır.

Yüzölçümü 13.944 km² olan Mianvali ilçesi 1901'de oluşturuldu. İlçe toprakları Sind Sagar Doab'ın (İndus ve Cihelum ırmakları arasında kalan topraklar) büyük bölümü ile İndus Irmağının batı yakasındaki İsa Hel bucağını (*tahsil*) içine alır. Mianvali, İndus Irmağı boyunca uzanan verimli topraklarla geniş ve ıçlak bir yayladan oluşur. İlçede yetiştirilen başlıca ürünler pamuk, buğday, arpa ve kacadardır. Yörede koyun ve deve besiciliği de yaygındır. Çırcır ve gübre fabrikalarının bulunduğu kentte, kayatuzu ve düşük teneörlü demir cevheri yatakları işletilir. Nüfus (1981 geç.) kent, 59.000; ilçe, 1.376.000.

Mianyang, Wade-Giles yazımında MIEN-YANG, Çin'de, Sichuan yönetim bölgesinin (*sheng*) ortakuzeyinde kent ve il (*xian*) merkezi. Fou Irmağının yukarı vadisindeki Mianyang yöresinin de (*diqu*) yönetim merkezidir. Fou Irmağıyla, bu ırmağın Anzhang adlı kolunun birleştiği yerde yer alır. Baoji'ye ve Shanxi yönetim bölgesindeki Xi'an'a (Changan) giden eski yol kentten geçerek Sichuan'daki Chengdu Ovasının kuzeydoğusuna yönelir. Günümüzde bu yolun devamında, Mianyang'ı Chengdu, Nanchong ve Chongqing'e bağlayan karayolları ve bir demiryolu vardır.

Bir pazar merkezi olan Mianyang'ın çevresindeki yoğun nüfuslu ve verimli topraklar ipek üretimiyle ünlüdür. Kentte ham ipeği işleyen büyük ve modern bir fabrikayla pamuklu ve ipekli dokumalar üreten küçük atölyeler vardır. Kuzey bölgesi eskiden demir dökümhanelerinin toplandığı bir merkezdi. Günümüzde elektrikli trenlerin işlediği Chengdu-Baoi demiryolu hattının ulaşım açılmasından sonra, kuzeydoğudaki Guanyuan'den gelen kömürü kullanan çelik sanayisi gelişti. Kuzeydeki yeni sanayi merkezi Jiangyu'nün yiyecek ve öbür tüketim malları gereksinimi Mianyang'dan karşılanır. Nüfus (1990) 262.947.

Miao-li, Tayvan'ın kuzeybatı kesiminde il (*hsien*). Yüzölçümü 1.820 km²'dir. Kuzeyinde Hsin-chu, güneydoğusunda Taichung illeri, batısında Tayvan Boğazı yer alır. Yüksekliği 2.600-3.600 m arasında değişen Hsueh Shan Sıradağları (*shanmo*), ilin doğu kesiminden geçerek batıdaki kıyı ovalarıyla birleşir. Güney sınırı boyunca uzanan Taan, başlıca ırmaktır. Çeltik, tatlı patates, buğday ve turuncgil yetiştirilen yöre karpuzuyla ünlüdür. Sığır ve kümes hayvanları da beslenir. İlin doğu kesiminde Ghu Nan kömür havzası yer alır. Ayrıca orta kesimde petrol, C'huhuank'eng'de petrol ve gaz üretilir. İlde demir cevheri ve kil de çıkarılır. Ahşap işçiliği, dokuma ve kimyasal madde üretimi başlıca sanayilerdir.

Tayvan'ın yüksek yoğunluklu polietilen reçinesi üreten ilk fabrikası, ilin kuzey kesimindeki T'oufen'de kurulmuştur. Dağlık bölgede Atayallar ve Saisiatlar yaşar. Nüfus (1992 tah.) 551.226.

Miao-li, Tayvan'ın kuzeybatı kesimindeki Miao-li ilinin (*hsien*) yönetim merkezi belediye (*shih*). Adanın batısındaki kıyı ovasının kuzeyinde, Hsin-chu kentinin 31 km güneybatısında yer alır. Houlung Irmağının (*hsi*) batı yakasında, çevredeki tarım bölgesinde yetiştirilen karpuz, şeker kamışı ve turuncgillerin pazarlandığı bir merkezdir. Büyük bir sıvı amonyak fabrikasının bulunduğu kentte, yakındaki yataklardan çıkarılan petrol işlenir. Miao-li, Chungshan Otoyolu ve Batı Demiryolu hattıyla kuzeydoğuda başkent Taipei'ye, güneyde de Kao-hsiung limanına bağlanır. Aynı zamanda, Hsin-chu ile Chang-hua'ya bağlanan kuzey-güney demiryolu üzerinde önemli bir istasyondur. Nüfus (1982 tah.) 82.114.

Miaolar bak. Meolar

Miass, Rusya Federasyonu'nun ortabatısında Çelyabinsk yönetim biriminde (*oblast*) kent. Miass Irmağının kıyısında yer alır. 1773'te bir bakır ergitme merkezi olarak kurulan kentte sonraları demir ergitme tesisleri de işletmeye açıldı. Günümüzde önemli bir taşıt üretim merkezidir. Çevredeki altın madenleri de ekonomik açıdan önem taşır. İlmen Mineral Kaynakları Koruma Alanı (1920) kentin kuzeyindedir. Nüfus (1989) 168.000.

mibzer, EKİM MAKİNESİ olarak da bilinir, istenen miktarda tohumu belirli bir derinliğe ekmekte kullanılan makine. Mibzerin bilinen ilk türü İÖ 2000'de Mezopotamya'da geliştirildi. Bu makine, bir tohum kovası ve tohumu sabanın açtığı yola besleyen bir boruyla donatılmış tahta bir sabandan oluşuyordu. 17. yüzyılda ekim oranında duyarlılığı sağlamak için ölçüm sistemleri kullanılmaya başlandı. Bunların çoğu, bir tekerleğin çevresinde dönerken tohum kovasına giren ve sabit miktarlardaki tohumu saban yoluna dökerek küçük kaşıklardan oluşuyordu.

Modern mibzerlerde birçok ölçüm sistemi ve kark açıcılar vardır. Ölçüm aygıtı genellikle (kaşık, kap, oluklu silindir vb) bir boru aracılığıyla tohumu çeşitli kark açıcılardan birine iletir. Kark açıcı, tohumu bir yay ya da ağırlık yardımıyla toprağın içine sokar ve mibzerin arkasından çekilen kısa bir zincir de tohumun üstünü örter. Mibzerin genişliğini kark açıcılarının sayısı ve aralarındaki uzaklık belirler.

Michaelis, Georg (d. 8 Eylül 1857, Haynau, Prusya - ö. 24 Temmuz 1936, Bad Saarow-Pieskow, Almanya), Alman siyaset adamı ve şansölye (Temmuz-Ekim 1917). Kurduğu ordu güdümündeki hükümet ancak dört ay kadar iktidarda kalabilmiştir.

1879'da Prusya'da devlet hizmetine girdi. 1885-89 arasında Tokyo'daki Alman hukuk okulunda ders verdi. Daha sonra Prusya'ya dönerek 1892'de yeniden devlet memuru oldu. 1909'da Maliye Bakanlığı'nda müsteşarlığa getirildi. Theobald von Bethmann Hollweg hükümetinin düşmesinin ardından, ülkede gerçek iktidarı elinde tutan ve ortak sorumlulukla genelkurmay başkanlığı görevini yürüten Paul von Hindenburg ve Erich Ludendorff tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi (14 Temmuz 1917). Şansölyelik için gerekli niteliklerden yoksun olan Michaelis, konumunu koruyabilmek için orduya dayanmak zorunda kaldı. *Reichstag*'ın (Parlamento) Almanya'nın herhangi bir toprak talebinde bulunmamasını öngören 19 Temmuz 1917 tarihli barış önergesini onaylamaya yanaşmadı. Papa XV. Benedictus'un barış önerilerinin (16 Ağustos 1917) ardından başlatılan görüşmelerde de herhangi bir ödün vermeyi reddetti. 1917

yazında donanmada baş gösteren ayaklanmadan Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'yi sorumlu tutması, *Reichstag*'daki çoğunluk partilerinin yoğun tepkisine yol açtı. Hem ordunun, hem de parlamentonun desteğini yitiren Michaelis, 31 Ekim 1917'de görevinden istifa etti. Mart 1918-Nisan 1919 arasında Pomeranya'da yönetici olarak görev yaptı.

Michaelis-Menten varsayımı, enzimlerce katalizlenen tepkimelerin hızını ve genel mekanizmasını açıklayan tanım. İlk olarak 1913'te geliştirilen varsayımına göre bir enzim ile alttepkeni (enzimin üzerinde etki ettiği madde) arasındaki hızlı ve tersinir bir tepkime sonucunda bir karmaşık (kompleks) oluşur. Ayrıca varsayımına göre, P ürününün oluşma hızı karmaşığın derişikliğiyle orantılıdır. Enzim moleküllerinin yüzeyindeki bütün etkin alanlar alttepkenle dolduğunda, yani alttepkenin derişikliği çok yüksek olduğunda bu tepkimenin hızı da en üst düzeydedir. Bu bağıntılar enzimler kinetiğinin temelini oluşturur ve ayrıca taşıyıcıların maddelerinin hücre zarlarından aktarılması üzerine etkilerinin incelenmesinde uygulanır.

Michał Wiśniowiecki, tam adı MICHAŁ KORYBUT WIŚNIOWIECKI (d. 31 Temmuz 1640, Lvov - ö. 10 Kasım 1673, Lvov, Polonya), 1669-73 arasında Polonya kralı. Habsburg ve Fransız yanlıları arasındaki iktidar mücadelesinin gtiğide şiddetlendiği bir dönemde hüküm sürmüştür.

Kral II. Władysław Jagiełło'nun kardeşi Korybut'un soyundan geliyordu. Babası Jérôme Wiśniowiecki Kazaklara boyun eğdirmeyi başarmış güçlü bir sınır beyiydi. Polonyalı soylular tarafından kral seçilmesinde, babasının başarıları önemli rol oynadı. Babasının niteliklerine sahip olmayan Michał, Habsburgların istedikleri biçimde yönlendirdikleri bir kukla hükümdar olmaktan öteye gidemedi. Bunun üzerine Fransız yanlıları, ünü giderek artan komutan Jan Sobieski'nin çevresinde toplandılar. İki grup arasındaki çekişmeler Polonya'nın birleşen Osmanlılar ve Kazaklar karşısında bir kez daha yenilgiye uğramasına neden oldu. Bucaş Barışı'yla Polonya Ukrayna'nın tamamı Osmanlı egemenliği altına girdi. Bu yenilginin sonuçlarını Hotin'de (Chocim) kazandığı parlak zaferle silen Sobieski, Kral Michał'ın genç yaşta ölümünden sonra III. Jan Sobieski adıyla tahta çıktı.

Michaux, Henri (d. 24 Mayıs 1899, Namur, Belçika - ö. 18 Ekim 1984, Paris), Belçika asıllı Fransız şair ve ressam. Yapıtlarında, insanın düşlerinde yansıyan ya da halüsinasyonların etkisiyle ortaya çıkan iç dünyasını işlemiştir.

Bir gemiye denizci olarak girerek Asya'yı ve Güney Amerika'yı dolaştıktan sonra 1922'de Paris'e yerleşti. Orada bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra, şair Jules Supervielle'in sekreteri oldu. 1927'de *Qui je suis* (Ben Kimdim) adlı şiir kitabıyla dikkati çekti, 1937'de de ilk resim sergisini açtı. 1941'de André Gide'in bir incelemesi sayesinde ünlenen Michaux, 1955'te Fransız yurttaşlığına alındı.

Michaux şiirlerinde insanlığın durumuna karamsar bir gözle bakmış, bireyin, kendisini baskı altında tutan yaşamı anlamlı kılmasının olanaksızlığını vurgulamış, gerçek yaşamın boşluğu karşısında düş gücünün zenginliğine yönelmiştir. Birbirleriyle çatışan gerçeküstücu imgeleri, varoluşun saçmalığını yansıtır. Bazı şiirleri gelişigüzel bir söyleyişle

ve ritim oyunlarına yer verir. Michaux ayrıca düzyazı şiirler de yazmış, şiirlerinden yaptığı seçkileri *L'Espace du dedans* (1944; İç Uzak), *Ailleurs* (1948; Başka Bir Yer) ve *La Vie dans les plis* (1950; Kıvrımlar Arasında Yaşam) adlarıyla yayımlamıştır.

Michel, (Clémence-) Louise (d. 29 Mayıs 1830, Vroncourt-la-Côte - ö. 10 Ocak 1905, Marsilya, Fransa), Fransız anarşist. Parlamenter reformlarla düzenin değiştirilebileceği düşüncesine karşı çıkmış, yaşamı boyunca devrimci mücadele içinde yer almıştır.

Öğretmen okulunda öğrenim gördü. Paris'te Montmartre'da öğretmenlik yaptığı

Louise Michel, y. 1904
J.E. Buřoz

yıllarda (1866-70) devrimci düşünceleri benimsedi. III. Napoléon'a bağlılık andı içmeyi reddettiği için devlet okullarında öğretmenlik yapması yasaklandı. Paris'in Almanlar tarafından kuşatılması sırasında (1870-71) yaralıların bakımını üstlendi. 1871'de Paris Komünü'nü savunan Ulusal Muhafızlar'la birlikte Versailles birliklerine karşı çarpıştı. Paris Komünü'nün bastırılmasının ardından hapis cezasına çarptırıldı. Bir yıl d'Aubherne'de hapis yatıktan sonra Ağustos 1873'te Yeni Kaledonya'ya sürgüne gönderildi.

1880 affından sonra Fransa'ya dönen Michel devrimci düşünceleri yaymak amacıyla ülkenin çeşitli bölgelerinde konuşmalar yaptı. Halkı ayaklanmaya kışkırtmakla suçlanarak üç yıl hapse mahkûm edildi. 1886-96 arasında Londra'da yaşadysa da kara Avrupa'sındaki devrimci mücadeleyle bağlarını hiç yitirmedi. 1896'da Fransa'ya döndü ve yaşamının sonuna değin devrimci mücadele içinde yer aldı. Michel'in *Mémoires* (1886) başlığıyla yayımlanan anılarının yanı sıra çeşitli düzyazıları ve şiirleri vardır.

Michel, Hartmut (d. 18 Temmuz 1948, Ludwigsburg, Almanya), fotosenteze temel oluşturan bazı proteinlerin yapısını belirleyen çalışmalarından dolayı Johann Deisenhofer ve Robert Hubert'le birlikte 1988 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan Alman biyokimyacı.

Doktora çalışmasını 1977'de Würzburg Üniversitesi'nde tamamladı. 1979'da Almanya'da Martinsried'deki Max Planck Biyokimya Enstitüsü'ne girdi. 1987'de Frankfurt am Main'da bulunan Max Planck Biyofizik Enstitüsü başkanlığına atandı.

Michel'in 1978-82 arasındaki çalışmaları üç bilim adamının daha sonraki ortak araştırmalarına ışık tuttu. Michel ve meslektaşları bazı bakterilerde fotosentez sürecine temel oluşturan ve fotosentez tepkime merkezi olarak bilinen dört protein bileşiğinin üç boyutlu yapısını belirlemek için çalışmalara başladılar. Michel, o zamana değin olanaksız sayılan bir iş başararak

protein bileşiğini saf kristal biçimine indirgedi. Böylece X ışını kırınımı tekniği kullanılarak proteinin karmaşık atom yapısını tanımlamak olanaklı hale geldi.

Michel-Lévy, Auguste (d. 7 Ağustos 1844, Paris - ö. 27 Eylül 1911, Paris, Fransa), mikroskopik ölçekli petroloji (kayaçbilim) alanındaki çalışmalarıyla tanınan Fransız mineralog.

Ulusal Tıp Akademisi başkanının oğlu olan Michel-Lévy, jeolojiye duyduğu ilgi nedeniyle 1862'de Politeknik Okulu'na girdi, ardından Madencilik Okulu'na geçti ve 1867'de buradan mezun oldu. 1870'te Jeoloji Harita Dairesi'nde çalışmaya başladı, 1887'de kurumun yöneticiliğine getirildi ve bu görevini ölümüne değin sürdürdü. 1896'da Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Minerallerin ince katmanlar halinde incelenmesinde çift kırılma olgusundan yararlanan Michel-Lévy, pek çok mineralin bu özelliğinin ölçümünü gerçekleştirdi. Ayrıca feldispatların kimyasal bileşiminin belirlenmesine yönelik istatistiksel yöntemler geliştirdi; bu yöntemler daha sonraları başka minerallerin incelenmesinde de uygulandı. Korkayaçları mineral yapılarına, kimyasal bileşimlerine ve yapısal dokularına dayalı olarak ilk kez sınıflandıran Michel-Lévy, Ferdinand Fouqué ile birlikte korkayaçların biresim yoluyla elde edilmesi üzerinde araştırmalar ve deneyler yaptı. İki bilim adamı, aynı eriyik karışımından farklı kristallenme koşulları altında farklı mineral bileşimine sahip kayaçların oluştuğunu ve kristal boyutlarının eriyiğin soğuma hızına bağlı olduğunu buldular. Michel-Lévy, Fouqué ile birlikte *Mineralogie micrographique: roches eruptives françaises* (1879; Mikrografik Mineraloji: Fransa'daki Korkayaçlar) ve *Synthèse des minéraux et des roches* (1882; Minerallerin ve Kayaçların Biresimi) adlı kitapları, Alfred Lacroix ile birlikte de *Tableaux des minéraux des roches* (1880; Kayaç Mineralleri Tabloları) ve *Minéraux des roches* (1889; Kayaç Mineralleri) başlıklı kitapları yayımladı.

Michelangelo, tam adı MICHELANGELO DI LODOVICO BUONARROTI SIMONI (d. 6 Mart 1475, Caprese, Floransa Cumhuriyeti - ö. 18 Şubat 1564, Roma), İtalyan Rönesans ressamı, heykelticisi, mimarı ve şairi. Çalışmaları ve kişiliğiyle barok sanatı hazırlamış, Avrupa sanatını yönlendiren az sayıdaki sanatçıdan biri olmuştur. Döneminin eğilimi uyarınca birkaç sanat dalında birden ürün vermesine ve en ünlü yapıtlarından

birinin Sistina Şapeli (Vatikan) tavan resimleri olmasına karşın, kendini her zaman bir heykeltici olarak nitelemiştir.

Gençliği ve yetişmesi. Birkaç kuşaktan beri Floransa'da bankerlik yapan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası, işinde başarılı olamamış ve devlet hizmetine girmişti. Michelangelo 13 yaşında sanat eğitimi görmek üzere Floransa'nın önde gelen ressamı Domenico Ghirlandaio'nun yanına verildi. Bu dönemden hem Ghirlandaio'nun hem de Giotto ve Masaccio gibi daha önceki Floransalı ressamların yapıtlarından yaptığı kopyalar kalmıştır. O sırada kentin yöneticisi olan Lorenzo de' Medici, yeteneğini sezerek onu koruması altına aldı. Medicilerin koleksiyonunun yöneticisi olan ve kendi de tunctan heykeller yapan Bertoldo, ona bir öğretmen gibi yakınlık gösterdi. 1494'te Medicilerin yönetimden uzaklaştırılmasından az önce Floransa'dan ayrıldı.

İlk yapıtları. Bologna'da, sanatçısı öldüğü için yarım kalmış büyük bir yapıtın eksik bölümlerini tamamlamak üzere işe alındı. Bu, Aziz Domingo'nun mezarı için yapılan bir grup heykeliydi. Michelangelo kendinden önceki sanatçının neşeli, hareketli yaklaşımına karşın yapıtı daha ağırbaşlı bir görünümde bitirdi. Bu tutum, Antik Çağ'dan kaynaklanan ve Floransa okulunda Giotto'dan beri egemen olan bir yaklaşımdı. Michelangelo'nun malzeme olarak mermeri seçmesi de bu yaklaşımın bir parçasıydı. Aynı özellikleri Roma'da yaptığı ilk büyük boyutlu heykeli "Bacchus"ta da (1496-97; Bargello Müzesi, Floransa) kullanıldı. Heykel bir bahçede durmak üzere yapıldığından, Michelangelo'nun daha çok karşıdan seyredilen öteki yapıtlarının yanında her yönden görülebilmesi açısından da tek örnekti.

"Bacchus"u, bugün San Pietro Bazilikası'nda duran "Pietà" (1498) izledi. Bir Fransız kardinalinin siparişi olan bu yapıtta iki figür sıkışık bir biçimde yerleştirilerek belli bir yoğunluk ve ciddilik duygusu yaratılmak istenmişti. Gene de aralarında düşey-yatay, kadın-erkek, canlı-ölü, çıplak-giyimli gibi karşıtlıklar vurgulanarak belli bir hareketlilik sağlanmıştı. Michelangelo, adını duyuran bu yapıttan sonra, ününü pekiştirecek olan "Davud"u (1501-04, Floransa Akademisi) yapmaya başladı. Floransa Katedrali için sipariş edilen bu büyük boyutlu yapıt için Michelangelo aşağı yukarı 40 yıl kadar önce yontulmaya başlanıp yarım kalmış bir mermer blokunu kullanmıştı. Heykel Rönesans'ın güzellik idealini en iyi yansıtan yapıtlardan biri oldu.

"Havva'nın Yaradılışı", 1508-12; Sistina Şapeli tavan resmi, Vatikan, İtalya
Servis Germaner Arşiv

Michelangelo bu yapıtlar üstünde çalışırken, bir yandan da aldığı özel siparişler için Madonnalar yapıyordu. Meryem Ana ile Çocuk İsa'yı canlandıran bu yapıtların bazıları küçük boy heykel, bazıları yağlıboya tablo, bazıları da kabartma biçiminde ele alınmıştı. "Madonna ve Çocuk İsa", ("Pitti Madonna'sı", 1503, Bargello Müzesi, Floransa) adlı küçük boy heykelle hareketsiz bir hava egemense de, "Kutsal Aile" ("Doni Toda", 1503-05, Uffizi Galerisi, Floransa) adlı tablo ile "Madonna, Çocuk İsa ve Aziz Yuhanna'nın Çocukluğu" ("Taddei Madonna'sı", 1503, Kraliyet Akademisi, Londra) adlı kabartma hareket içindeydi. Bu çalışmalarda Michelangelo'nun Leonardo da Vinci'ye duyduğu hayranlığın izleri de vardı. 1504'te Floransa'daki Vecchio Sarayı'nda bir duvar resmine başladı. Bu resim, Leonardo'nun aşağı yukarı aynı tarihlerde, aynı yerde yapmaya başladığı başka bir duvar resminin karşısında yer alarak onu tamamlayacaktı. Her iki resim de konu olarak kentin kazandığı zaferleri işliyordu. İki yapıtın da günümüze yalnız kopyaları ile birkaç hazırlık çalışması kalmıştır. Michelangelo 1505'te Floransa Katedrali için On İki Havari'nin mermer heykellerini yapma siparişini aldı, ama bunlardan yalnız Aziz Matta'ninkine başlayabildi. Bu yapıt, bitmemiş olmasına karşın, daha sonraki birçok sanatçıyı etkiledi.

Roma dönemi. Papa II. Julius'un onu Roma'ya çağırması, Floransa'da başladığı işlerin sonunu belirledi. Papa kendi mezarı için 40 büyük heykel yapılmasını istiyordu; ilk olarak da yeni eline geçirdiği Bologna kentine konmak üzere büyük boyutlu kendi tuş heykeli yaptırdı. (Bu heykel papalık askerlerinin kentten çıkarılmasından sonra Bolognalılar tarafından parçalandı.) Michelangelo daha sonra da Sistina Şapeli'ndeki tavan resimlerinin (1508-12) yapımına başladı. Kitabı Mukaddes'ten aldığı konulara buraya işledi. Bunların arasında insanın yaratılışı, Adem'in Cennet'ten kovuluşu, Nuh tufanı gibi çeşitli peygamberlerin, azizlerin işlerini anlatan sahneler vardı. Bu büyük yapıt dört yıl gibi bir süre içinde bitirildi.

Şapelin tavan resimleri biter bitmez Michelangelo, Papa Julius'un mezar heykelleri üzerinde çalışmaya başladı. 1513-15 arasında "Musa"yı (San Pietro Kilisesi, Vincoli, Roma) tamamladı. Bu heykel bir bakıma Sistina Şapeli'nin tavanındaki anıtsal resimlerin üç boyutlu biçimde ele alınması gibiydi.

Floransa dönemi. II. Julius'un 1513'teki ölümü, onun mezarı için harcanacak paranın da kısılmasına yol açtı. Yeni papa, Lorenzo de' Medici'nin oğlu X. Leo, Michelangelo'nun çocukluk arkadaşıydı; ona daha çok Floransa'da yapılacak işler verdi. O dönemde Floransa, Leo'nun daha sonra VII. Clemens adıyla papa olacak kuzeninin yönetimi altındaydı. Michelangelo gerek o zaman, gerekse 1523-34 arasındaki papalık sırasında bu kardinale birlikte çalıştı.

Michelangelo, Medici ailesinin evi, San Lorenzo Kilisesi gibi yapılardan sonra bu kilisenin Yeni Sacristia bölümündeki Medici Şapeli(*) üzerinde çalışmaya başladı. Şapelin yapımına bu aileden Giuliano ve Lorenzo'nun 1516 ve 1519'daki ölümleri yol açmıştı. Michelangelo 1534'e değin şapelin daha çok içiyle ve burada yer alacak heykellerle uğraştı. Aşağı yukarı aynı yıllarda Medici-Lorenzo Kütüphanesi'nin(*) tasarımını da yaptı. Papa X. Leo'nun kitapları için yapılan bu yapının giriş sahanlığı ve merdiveni, Michelangelo'nun elinden çıkmış en ilginç düzenlemelerden biridir. Burada sarmal çıkımlar, içeri çekilmiş sütunlar, dışarı taşan duvar parçaları, kıvrımlı merdi-

ven basamaklarıyla çeşitli yapı öğeleri öyle alışlagelmışin dışında bir biçimde kullanılmıştı ki, yapı daha ileride maniyerizmin ilk önemli yapıtı olarak nitelendirilmiş, barok anlayışın hazırlayıcısı olarak görülmüştü.

1527'de Papa Clemens Roma'dan kaçtı, Medicilere karşı ayaklanan Floransa'da da cumhuriyet kuruldu. Ama üç yıl süren savaştan sonra 1530'da Mediciler yeniden bu kente egemen oldular. Savaşlar sırasında Michelangelo savunma yapıları yapmakla görevlendirildi. Çağdaş savaş yöntemlerini çabucak kavradı, özellikle de top ateşine dayanıklı kaleler yaptı. Yaklaşık 14. yüzyılın ortasından beri kullanılmakta olan bu silah, saldırganlara büyük üstünlük sağlıyordu. Michelangelo eskiden kullanılmış olan yüksek duvarlı savunma yapıları yerine, duvarları alçak, ama daha kalın, top ateşine dik yüz göstermeyecek biçimde sivri girinti çıkıntılarla donatılmış savunma yapıları tasarladı ve uyguladı.

Medicilerin yönetimi ele geçirmeleri üzerine Michelangelo da yeniden onların mezar yapıları üzerinde çalışmaya başladı. Bu dönemde yaptığı iki heykel "Davud" (1530, Bargello Müzesi, Floransa) ve "Zafer" (1532-34, Vecchio Sarayı, Floransa) adlarını taşıyordu. Mağlup bir yaşlı adam figürünün üstünde kıvrak bir sarmal oluşturan galip delikanlı figürü, daha sonra maniyeristlerin çok sevdiği, sık sık yinelediği bir motif oldu.

İkinci Roma dönemi. Michelangelo 1534'te Floransa'dan son kez ayrıldı, Roma'ya gitti. Günün birinde geri dönceğini, yarım kalmış işlerini bitireceğini düşünüyordu, ama Roma'da da önemli yapıtlar üstünde çalıştı, daha değişik konulara yöneldi.

1534'te Papa III. Paulus'un isteği üzerine Sistina Şapeli'nin arka duvarına "Son Yargı" adlı duvar resmini yaptı. Bu konu ortaçağdan yaklaşık 1500'lere değin pek çok İtalyan kilisesinde işlenmiş, ama daha sonra pek ele alınmamıştı. Michelangelo'nun üslubu 25 yıl öncesine göre oldukça değişmişti. İnsan figürleri çok daha az enerji yüklüydü, vücutlar birer et yığını gibiydi. Kahverengi giysiler, göğün mavisiyle bir karışıklık oluşturunuyordu. Yargıları olumlu sonuçlanıp göğe uçanlar da, olumsuz sonuçlanıp toprağa gömülenlere benzer biçimde, yoğun bir sıvı içinde yüzer gibiydiler.

Michelangelo son yıllarında heykelden çok resim ve mimarlıkla uğraştı. O dönemde önemli bir merkez olan Roma için etkileyici, anıtsal yapılar tasarlaması istenmişti. Bunların ikisi, San Pietro Bazilikası'nın(*) kubbesi ve Capitolino Meydanı, bugün de kentin önde gelen anıtları arasındadır. Her iki yapı da onun tarafından bitirilmemiş, ölümünden sonra, düşüncelerine en yakın olacak biçimde tamamlanmıştır.

Capitolino Tepesi, Roma döneminde de kentin merkezlerinden biriydi. Buradaki alanda kentin yerel yönetim yapısı bulunuyordu. Michelangelo, alanın kısa kenarı üstünde yer alan bu yapıyı yeniden biçimlendirdi, ona alanın uzun kenarları üstünde yer alan iki yeni bölüm ekledi. Bunları güçlü birer ön cepheyle donattı. Alanın dördüncü kenarı, uzun bir merdiveni çıkarak buraya ulaşan halkın girmesi için boş bırakılmıştı. Alanın zemini, ortasında bulunan eski Roma imparatorlarından Marcus Aurelius'un at üstündeki heykeli çevresinde bir elips biçiminde düzenlenmişti. İki yandaki yeni yapılar birbirlerine koşut değildi, eski belediye doğru açılıyorlardı. Böylece, alanın girişinden bakıldığında yaklaşık gibi gözükmedikleri için, görece küçük alanının çok daha büyük ve anıtsal bir görünümünü kazanmasına neden oluyorlardı.

San Pietro Bazilikası'nın kubbesi ise, yapının iç mekânının üzerini örtmekten

çok, dışarıdan görülecek bir işaret oluşturmaması açısından önemliydi. Daha önce Floransa Katedrali'nde kullanılan bu yöntem, Michelangelo'nun yapıtıyla evrensel bir geçerlilik kazanmış, örneğin ABD'nin başkenti Washington'daki Capitol'de olduğu gibi, başka yerlerde de simgesel amaçlarla kullanılmıştır.

San Pietro Bazilikası'nın başmimarı iken başka yapıların tasarımıyla da uğraştı. Papa III. Paulus'un ailesine ait olan Farnese Sarayı'nı tamamladı. Pia Kapısı adlı kent kapılarının biri ya da Roma'da oturan Floransalıların kilisesi gibi bazı tasarımları ise ya önemli değişikliklerle uygulandı ya da yalnız tasarı olarak kaldı. Son yapıtlarından biri Vatikan'daki Paulus Şapeli'nin duvar resimleri oldu.

Değerlendirme. Michelangelo daha yaşadığı dönemde çağının en büyük sanatçısı olarak benimsenmiştir. Avrupa sanatını etkilemiş olmasına karşın doğrudan izleyicisi azdır. Maniyeristler onun ortaya attığı bazı konuları ileri götürmüşlerdir. 17. yüzyılda insan vücuduna ilişkin çizimleriyle dikkatleri yeniden üstüne çekmiş, 19. yüzyılda da heykel ustası Auguste Rodin onun bitmemiş yapıtlarının etkisini kendine özgü bir anlatım aracına dönüştürmüştür. Michelangelo'nun ünü, yaşamı ve yapıtları ile ilgili bilgi ve belgelerin titizlikle saklanmasına yol açmıştır. Michelangelo daha yaşarken yaşamöyküsü yazılmış ilk sanatçıdır. Onunla ilgili iki biyografi vardır. Bunlardan birincisi mimar ve ressam Giorgio Vasari'nin yazdığı *Le Vite de' più eccellenti architetti, pittori, e Scultori Italiani....* (1550, 1568; Ünlü İtalyan Mimar, Ressam ve Heykelticilerin Yaşamları) adlı 10 ciltlik yapıtta yer alır. Yardımcılarının Ascanio Condivi de, büyük olasılıkla onun isteği üzerine, Michelangelo'nun yaşamöyküsünü ele alan bir kitap yazmıştır. Michelangelo'nun anlatımlarına dayandığı sanılan bu yapıt 1553'te yayımlanmıştır.

Michelangelo şiir de yazmıştır. Çağının amatör şairleri gibi o da kısa şiirlerle işe başlamış, zamanla güçlü bir anlatıma ulaşmıştır. Yarım olanlar sayılmazsa, günümüze kalmış 300 kadar şiirinin 75'i sone, 95'i madrigal biçimindedir; geri kalanları da daha serbest şiirlerdir. Şiirleri Petrarca geleneğine uygun biçimde sevgi konusunu işler, düşünce olarak da Lorenzo de' Medici'nin sarayında aldığı Yeni-Platonculuk öğretisinin etkisi altındadır. Bunlar sevginin, insanlara ölümsüzlüğe ulaşma yolunda karşılaşacakları güçlükleri yenmede yardımcı olduğu konusunu dile getirirler. Michelangelo'nun mektupları, çeşitli çizim ve karalamaları da korunmuştur.

Michelet, Jules (d. 21 Ağustos 1798, Paris-ö. 9 Şubat 1874, Hyères, Fransa), *Histoire de France* (1833-67, 17 cilt; Fransa Tarihi) adlı yapıtıyla tanınan Fransız tarihçi. Anlatığı olaylara kendi kişiliğini de katarak uyguladığı geçmiş canlandırma yöntemi, tarih yazılışına son derece çarpıcı bir üslup getirmiştir.

Orta halli bir matbaacının oğluydu; tüm güçlüklerle karşı başarılı bir öğrenci oldu ve 29 yaşında Yüksek Öğretmen Okulu'nda tarih ve felsefe dersleri vermeye başladı. Bu arada çeşitli ders kitapları yazmış, Giambatista Vico'nun *Scienza nuova* (1725-44; Yeni Bilim) adlı yapıtını çevirmişti (1827). Fransa'daki 1830 Devrimi sırasında tarihin oluşumunda insanın rolünü vurgulayışı ve bunu, insan özgürlüğünün yazgı karşısındaki bitmek bilmez mücadelesi olarak algı-

laması, Vico'nun onun üzerindeki etkisini gösteriyordu. *Introduction à l'histoire universelle* (1831; Evrensel Tarihe Giriş) adlı yapıtının ana temasını oluşturan bu düşünce, Michelet'in sonraki bütün yazılarında görülecekti.

Histoire romaine'den (1831, 2 cilt; Roma Tarihi) sonra Michelet, çalışmalarını ortaçağ ve sonraki dönemler üzerinde yoğunlaş-

Michelet, Thomas Couture'un yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Carnavalet Müzesi, Paris
Gazdaron-Art Resource/EB Inc

ırdı. Aynı yıl Kayıt Bürosu'ndaki tarih bölümünün başına getirilmesi, ona, *Histoire de France*'i yazmasına yardımcı olacak geniş olanaklar sağladı. Yapıtın ilk altı cildi (1833-43) ortaçağın sonuna değin gelir. Bu bölümde yer alan "Tableau de la France"ta, Fransa'nın bir ulus olarak ortaya çıkışı, ırk ve coğrafya temelindeki belirlenimcilğe karşı bir zafer sayılır. Gene aynı bölümde Jeanne D'Arc, Fransa'nın ruhu, yazarın yurtseverlik ve demokrasi ülkülerinin canlı bir simgesi olarak ele alınır.

Tarih yazılarına bilinçli olarak kendi benliğini katan Michelet, tarihçinin asıl amacına ancak böyle ulaşabileceği, yani geçmişin bu yolla canlandırabileceği (ya da yeniden yaratabileceği) kanısındaydı. Ama bu bir bütünlük içinde olmalı, geçmiş, siyasi olayların yanı sıra sanat, din, ekonomi gibi tüm öğeleriyle geri getirilip eskiden olduğu gibi yaşayan bir sentez halinde sunulmalıydı. Böyle bir girişim keyfi ve fazla iddialı görünse de, yaratıcı dehası ve romantik düş gücüyle Michelet, şiirsel ve dramatik gücüne erişilemeyen bir yapıt ortaya koydu.

1839'da ilk karısının, 1842'de yakın arkadaşısı Madame Dumesnil'in ölmesi Michelet'te, *Histoire de France*'in bazı bölümlerine de yansıyan derin izler bıraktı. Bu dönemde Hristiyanlıktan uzaklaşarak Michelet, demokratik ilerleme ülküsünü bir tür dinsel inanışa dönüştürdü. 1838'den beri tarih kürsüsünde bulunduğu Collège de France'taki derslerinde ve *Du prêtre, de la femme et de la famille* (1845; Rahip, Kadın ve Aile Üzerine) adlı yapıtında kiliseye karşı düşmanca bir tutum takınması Cizvitlerle çatışmaya girmesine, sonunda da derslerinin askıya alınmasına yol açtı (1848).

Aynı yıl, *Le Peuple*'de (1846; Halk) öngördüğü devrimin gerçekleşmesiyle güçlenen umutları çok geçmeden boşa çıktı: İkinci imparatorluğa bağlılık andı içmeyi reddeden Michelet, 1852'de görevinden alındı. Bu arada, *Histoire de France* dizisine ara vererek yazmaya başladığı *Histoire de la révolution française*'i (1847-53, 7 cilt; Fransız Devrimi'nin Tarihi) tamamladı. Coşkuylla yazılmış, renkli bir vakayiname niteliğindeki bu yapıtta, Fransız Devrimi'ni bir doruk noktası, kilise ya da monarşinin lütfuna karşı adaletin zaferi olarak yorumluyordu.

Ardından, *Histoire de France*'in Rönesans'tan Fransız Devrimi'nin hemen öncesine değin olan bölümünü tamamladı (11 cilt, 1855-67). Ancak rahiylere ve krallara duyduğu nefret, belgeleri kötü ve acelecî biçimde kullanması, simgesel yorumlara olan aşırı düşkünlüğü, yapıtın bu bölümünü olumsuz etkilemişti. Tanrı tarafından terk edilen ve kilisenin doğa karşıtı yasaklarına kurban giden ruhlar olarak gördüğü büyükleri savunan *La Sorcière* de (1862; Büyücü) aynı etkileri taşıyordu.

1849'daki ikinci evliliğinden sonra Michelet, doğa üzerine bir dizi kitap yazdı. *L'Oiseau* (1856; Kuş), *L'Insecte* (1858; Böcek), *La Mer* (1861; Deniz) ve *La Montagne* (1868; Dağ) adındaki bu lirik yapıtlar, bir düzyazı ustasının elinden çıkma çok güzel bölümler içerir. Aynı etki altında yazılan *L'Amour* (1858; Aşk) ile *La Femme* (1860; Kadın), erotik ve didaktik nitelikler taşır. İnsanın Tanrı'ya arayışının öyküsü olan *La Bible de l'humanité* (1864; İnsanlığın Kitabı Mukaddesi), 19. yüzyılın Doğubilim alanındaki filolojik ve arkeolojik keşifleriyle zenginleşmiştir.

Michelet'in günlüğü, karısının yaptığı bazı değişikliklerle *Journal* (1959-62, 2 cilt; Günlük) ve *Ecrits de jeunesse* (1959; Gençlik Yazıları) adıyla ölümlünden sonra yayımlanmıştır. Yazarın Avrupa'daki gezilerini anlatan bu yapıtlar, kişiliği hakkında önemli ipuçları da vererek kişisel yaşantısı ile yapıtları arasındaki yakın ilişkiye ışık tutar. Michelet üzerine en önemli kaynak, G.J.J. Monod'un *La Vie et la pensée de Jules Michelet, 1798-1852*'südür (1923, 2 cilt; Jules Michelet'in Yaşamı ve Düşüncesi, 1798-1852).

Michelin, tam adı COMPAGNIE GÉNÉRALE DES ÉTABLISSEMENTS MICHELIN. Fransa'nın önde gelen lastik ve kauçuk ürünleri üreticisi. Genel merkezi Clermont-Ferrand'dadır.

1888'de André (1853-1931) ve Édouard (1859-1940) Michelin kardeşlerce kurulan şirket, 1890'larda havalı otomobil lastikleri üretmeye başlamadan önce bisiklet ve at arabaları için lastik ürettiyordu. Michelin kardeşler, kolayca takılıp çıkarılabilen havalı lastiklerin motorlu taşıt araçlarında rahatlıkla kullanılabileceğini göstermek amacıyla civatalarla jantlara tutturulmuş bu tür lastikleri bulunan bir otomobille 1895'teki Paris-Bordeaux yarışına katıldılar. Yarış kazanamadıysa da havalı lastiklerin dikkat çekmesini sağladılar. Şirket giderek Avrupa'nın en önemli lastik üreticisi durumuna geldi ve 1948'da çelik gövdeli radyal lastik üreten ilk kuruluş oldu.

Şirket Fransa dışındaki ilk fabrikasını 1906'da İtalya'nın Torino kentinde açtı. Bugün çeşitli Avrupa ve Amerika ülkelerinin yanı sıra Asya'da da tesisleri bulunmaktadır. 1951'de lastik, öteki kauçuk ürünler ve sentetik kauçuk üreten bir holdinge dönüşmüştür. Michelin ayrıca turistler için kılavuz kitaplar ve yol haritaları yayımlamaktadır.

Michell, John (d. 1724, Nottinghamshire - ö. 21 Nisan 1793, Thornhill, Yorkshire, İngiltere), sismolojinin (deprembilim) kurucusu olarak kabul edilen İngiliz jeolog ve astronom.

1755'te gerçekleşen şiddetli Lizbon depremi üzerine araştırmalar yapan Michell, ulaştığı sonuçları 1760'ta *Conjectures Concerning the Cause and Observations upon the Phenomena of Earthquakes* (Deprem Olgusu Üzerine Gözlemler ve Bunların Nedenlerine İlişkin Tahminler) başlığı altında yayımladı. Lizbon depreminin odak noktasının Atlas Okyanusunun altında olduğunu saptadı ve depremlere yeraltı sularının derinlerdeki yüksek sıcaklıklarla ilişkisi

geçmesi sonucunda oluşan yüksek basınçlı buharların yol açtığını ileri sürdü. Astronomi alanında da çalışmalar yapan Michell, Yer ile yıldızlar arasındaki uzaklığın ölçülmesine yönelik son derece gerçekçi teknikler geliştirdi ve çiftyıldız çiftlerinin fiziksel olarak gerçekten birbirlerine yakın olduğunu ve birbirleri çevresindeki yörüngelerde dolandıklarını savundu (bu sav daha sonra İngiliz astronom John Herschel tarafından doğrulandı).

1762'de Cambridge Üniversitesi'nde Woodward Kürsüsü'ne profesör olarak atanan Michell, 1767'de de Thornhill Üniversitesi rektörlüğüne getirildi. 1750'de, yapay miknatıslar üzerine önemli bir çalışma yayımladı. Fransız fizikçi C. - A. Coulomb'dan bağımsız olarak, burulma terazisi ilkesini geliştirdi, bu ağıttan yararlanarak Yer'in yoğunluğunun belirlenebileceğini ileri sürdü. Ölümü nedeniyle yanında kalan bu çalışmasını İngiliz fizikçi Henry Cavendish sürdürerek yerçekimi sabitini (G) belirlemeyi başardı. Michell 1760'ta Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçildi.

Michelozzo, MICHELOZZI olarak da yazılır, tam adı MICHELOZZO DI BARTOLOMEO (d. 1396, Floransa - ö. 1472, Floransa). Floransa'da Rönesansın gelişmesine Filippo Brunelleschi'den sonra en çok katkıda bulunmuş İtalyan mimar ve heykeltıraş.

Bronz dökümçüsü olmak isteğiyle ünlü heykeltıraş Lorenzo Ghiberti'nin atölyesinde çıraklık etti. 1420'den sonra Floransa'daki Or San Michele Kilisesi için yapılacak olan Aziz Marta yontusu üstünde ustasıyla birlikte çalıştı. Ortaklaşa tasarladıkları en önemli ürün ise Prato Katedrali vaaz kürsüsü (1428) oldu.

Michelozzo 1433'te, o sıradaki işvereni Cosimo de' Medici'yi izleyerek Venedik'e gitti; orada S.Giorgio Maggiore Kilisesi'nin kütüphanesinin yapımında çalıştı. Mimarlık alanındaki ilk ciddi yapıtlarını ise ertesi yıl Floransa'ya döndükten sonra verdi. Bu dönemde yaptığı dinsel yapılar (örn. Sta. Croce'deki Novitiate ve Medici şapelieri, 1445), açıkça Brunelleschi'nin etkilerini taşıyor. Michelozzo'ya Brunelleschi'nin izleyicisi gözüyle bakılıyordu. 1446'da Brunelleschi ölünce, onun tasarladığı Floransa Katedrali kubbesinin uygulanmasını denetlemekte görevlendirildi.

Michelozzo Floransa'da yaptığı saraylarla Brunelleschi'nin düşüncelerini daha da ileri götürmüş olduğu için, ondan bile önemli sayılabilir. Dörtgen planlı ve üç katlı bu yapıların ortasında bir iç avlu bulunuyordu. Dışında her kat birbirinden yatay bir silmeyle ayrılıyor, ayrıca her kat, taşların değişik bir dokuda işlenmesiyle vurgulanıyordu. Bu özellikler en açık biçimde Michelozzo'nun Floransa'da Cosimo de' Medici için yaptığı sarayda (1444-59; bugün Medici-Riccardi Sarayı) görülür. Bu yapı erken Rönesans dönemi mimarlığının en iyi örneklerinden biri sayılır.

15. yüzyılın ikinci yarısında bu kente özgü bir üslup arayan Floransalı mimarlar, Brunelleschi'nin yarattığı Michelozzo'nun geliştirdiği yapı geleneğini sürdürdüler. 16. yüzyıl sanatçıları "Michelozzo'ya dönüş"ten o kadar çok söz ettiler ki, onun adı neredeyse Floransa kentinin görünümüyle özdeşleşti.

Michels, Robert (d. 9 Ocak 1876, Köln, Almanya - ö. 3 Mayıs 1936, Roma, İtalya). Alman asıllı İtalyan siyasal toplumbilimci ve iktisatçı. Siyasal parti ve örgütlerin kaçınılmaz olarak oligarşiye, yetkencilik ve bürokrasiye yöneldiğini savunan "oligarşinin demir yasası" kuramıyla tanınmıştır.

Varlıklı bir Alman sanayicinin oğluydu Sosyalist düşüncelerinden dolayı Alman

ya'da çalışma olanağı bulamayınca İtalya'ya yerleşti. Torino, Basel ve Perugia üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. En önemli yapıtı olan *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*'de (1911; Modern Demokrasideki Partilerin Sosyolojisi Üzerine) demokratik değerleri yaşama geçirmek üzere kurulan örgütlerde bile hızlı karar verme ve tamgün etkinlik gösterme gibi örgütsel gereklerin, oligarşilerin ortaya çıkışını kaçınılmaz kıldığını ileri sürdü. Sonraki yazılarında bu seçkinci yönetimi yalnızca kaçınılmaz değil, aynı zamanda istenir de bulmaya başladı ve İtalya'da faşizmin yükselişine karşı çıkmadı. Öbür yapıtları arasında *Corso di sociologia politica* (1927; Siyasal Toplumbilim Dersleri) ve *Introduzione alla storia delle dottrine economiche* (1932; İktisadi Öğretiler Tarihine Giriş) sayılabilir.

Michelsen, (Peter) Christian (Hersleb) Kjerschow (d. 15 Mart 1857, Bergen - ö. 28 Haziran 1925, Fjøsanger, Bergen yakınları, Norveç), 1905-07 arasında Norveç başbakanı. Yönetimi sırasında Norveç İsveç'ten ayrılarak bağımsız bir krallık durumuna gelmiştir.

Bir süre avukat olarak çalıştıktan sonra bir nakliye şirketi kurdu. 1891'de *Storting'e*

Michelsen, Erik Werenskiöld'un yağlıboya çalışması, 1908; Thomas Stang Koleksiyonu, Oslo Hapsonatgalleriet, Oslo

(Parlamento) girdi. Önceleri Solcu Parti'nin bir üyesi olmasına karşın, sonradan bu partiden ayrıldı. 1903'te Muhafazakârlarla ilımlı sosyalistleri çatısı altında birleştiren Koalisyon Partisi'nin üyesi olarak *Storting'e* seçildi. Şubat 1905'te G. F. Hagerup'un İsveç'e karşı izlediği ilımlı politikayı protesto etmek için koalisyon hükûmetinden ayrıldı. 11 Mart'ta yeni kurulan koalisyon hükûmetinin başkanlığına getirildi. Sonraki yıllarda Norveç'in İsveç'ten ayrılmasını savunan grubun önderliğini üstlendi. Bu mücadele, Norveç ile İsveç arasındaki birliğin bozulması ve Kral VII. Håkon yönetiminde yeni Norveç Krallığı'nın kurulmasıyla sonuçlandı. Michelsen, 28 Ekim 1907'de hastalığı nedeniyle emekliye ayrıldı. 1909'da ilımlı muhafazakâr eğilimli Liberal Sol Parti'nin kurucuları arasında yer alıyorsa da partinin önderi olmayı reddetti. 1910'dan sonra siyasetten çekildi.

Michelson, A(lbert) A(braham) (d. 19 Aralık 1852, Strelno, Prusya - ö. 9 Mayıs 1931, Pasadena, California, ABD), ışık hızının temel sabit olarak kabul edilmesini sağlayan ve spektroskop ve meteoroloji alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Alman asıllı ABD'li fizikçi. 1907'de Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

1878'de ışık hızının doğru ve kesin biçimde ölçülmesine yönelik çalışmalarına başladı. Bu konuda ciddi adımlar atabilmek için optik bilgisinin gerekli olduğunu düşünerek 1880'de Avrupa'ya gitti. Ertesi yıl deniz kuvvetlerinden ayrılarak iki yıl kadar Berlin, Heidelberg ve Paris'te çalışmalar yaptı. Daha sonra ABD'ye dönerek araştırmalarını sürdürdü ve sonuçta ışık hızını saniyede

299.853 km olarak saptadı; bu değer, bir kuşak boyunca geçerliliğini sürdürdü. Değeri doğruya daha da yaklaştıran gene Michelson oldu.

Michelson Avrupa'dayken, bir ışık demetini ikiye ayırarak birbirine dik doğrultularda gönderdikten sonra tekrar birleştirilen bir girişimölçer (interferometre) yapmaya girişti. Aynılan ışık dalgaları tekrar birleştirilmeden önce birbirleriyle uyumsuz hale getirilebilirse, dönüşümlü olarak aydınlık ve karanlık çizgilerden oluşan bir girişim saçağı elde edilebilecekti. Bu saçakların sayısından ve genişliklerinden yararlanarak da son derece duyarlı ölçümler yapılabilecekti.

Michelson bu girişimölçerle, Yer'in o dönemde uzay boşluğunu doldurduğu varsayılan "esir" içindeki hızını ölçmeyi amaçlıyordu. Eğer Yer bu ışık geçiren esir içinde yol alıyorsa, Yer ile aynı doğrultuda yol alan ışığın hızı, ışık hızı ile Yer'in hızının toplamına, Yer'in yoluna dik doğrultuda yol alıyorsa da yalnızca ışık hızına eşit olacaktı. Ne var ki Berlin'de gerçekleştirdiği deneylerde herhangi bir girişim saçağı elde edemedi; bu da, ışık ışınları arasında herhangi bir hız farkının bulunmadığına ve dolayısıyla da Yer'in esire göre hareket halinde olmadığına işaret ediyordu.

1883'te Cleveland'daki Case Uygulamalı Bilimler Okulu'nda fizik profesörlüğüne getirilen Michelson, burada girişimölçer deneylerini sürdürdü ve deneylerinin duyarlılığını artırmaya çalıştı. ABD'li kimyacı Edward Williams Morley ile birlikte gerçekleştirdiği araştırmalarının sonuçlarını 1887'de ilan etti; günümüzde Michelson-Morley deneyi olarak bilinen bu çalışmanın sonucu gene olumsuzdu, yani girişim saçakları elde edilememiş, Yer ile esir arasında karşılıklı bir hareket ilişkisinin bulunduğu yolunda herhangi bir kanıt bulunamamıştı.

Bu bilim tarihinin belki de en önemli olumsuz deneyi idi. Klasik Newton fiziği açısından elde edilmiş olan sonuç çelişkiydi. Işık hızı ile buna eklenen herhangi bir başka hız toplandığında, gene ışık hızı elde ediliyordu. Michelson-Morley deneyinin bu sonucunu açıklayabilmek ve bu olguyu yeni bir fiziksel temele oturtmak için fizikçilerin giriştiği çalışmalar 1905'te Albert Einstein'ın görelilik kuramını geliştirmesiyle sonuçlanacaktı.

1889'da Massachusetts'te Worcester'deki Clark Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne atanan Michelson, 1892'de de o sıralarda yeni kurulmuş olan Chicago Üniversitesi'nin fizik bölümünün başına getirildi ve 1929'da emekli olana değin bu görevini sürdürdü. 1923-27 arasında Ulusal Bilim Akademisi'nin başkanlığını yaptı. Spektroskopi ve meteoroloji dallarındaki çalışmaları nedeniyle 1907'de Nobel Fizik Ödülü'nü kazanarak, bilim dalında Nobel Ödülü alan ilk ABD'li oldu.

Michelson, uzunluk standardı olarak ışığın belirli bir dalgaboyunun temel alınmasını önerdi (bu öneri 1960'ta kabul edilecekti) ve 1893'te standart metreyi, kızdırılmış kadmiyumun saldırdı kırmızı ışığa bağlı olarak ölçtü. Girişimölçeriyle çeşitli gök cisimlerinin genişliğini hesapladı; bu çalışmasında, gök cisminin iki ucundan gelen ışık ışınlarının oluşturduğu girişim saçaklarının boyutlarından yararlandı. 1920'de, 254 cm'lik bir teleskopa eklediği 6 m'lik bir girişimölçerinin yardımıyla, İkizlerevi (Elcebbar) yıldızının çapını 386.160.000 km olarak ölçmeyi başardı. Bu, herhangi bir yıldızın boyutlarına ilişkin ilk doğru ölçümdü.

Michelson 1923'te ışık hızının ölçülmesi çalışmalarını yeniden başlattı. California'daki dağlarda sürdürdüğü deneyleri sıra-

sında, birbirinden 35 km uzakta bulunan iki doruğun arasındaki uzaklığı 2,5 cm'den daha az bir hata payıyla ölçtü. Sekiz yüzü döner bir aynanın yardımıyla, ışık hızını 299.798 km/sn olarak saptadı. Elde ettiği sonuçları daha da duyarlı kılmak için, içinde ışığın boşlukta 16 km yol alacak kadar ileri geri yansıyacağı içi boşalmış uzun bir tüpten yararlandı. Michelson deneylerinin sonuçlarını değerlendirmeden öldü, ama iki yıl sonra onun bulgularına dayanarak ışık hızı 299.774 km/sn olarak ilan edildi; bu, 1970'lerde kabul edilen değerden yalnızca 2 km/sn daha fazlaydı.

Michelson-Morley deneyi, Yer'in, uzay boşluğunu doldurduğu ve ışık dalgalarını taşıdığı varsayılan esir(*) maddesi içindeki hızını saptamaya yönelik deney. İlk kez 1881'de ABD'li fizikçi A.A. Michelson ile kimyacı E.W. Morley'in gerçekleştirdikleri deney, daha sonra gene onlar ve pek çok başka bilim adamınca geliştirilerek yinelenmiştir.

Deney, Michelson'un geliştirdiği, birbirine dik doğrultuda ilerleyen ışık ışınlarının optik yol uzunluğunu ölçen optik bir aygıt olan girişimölçerle(*) gerçekleştirilir. Işık hızının, Yer'in içinde hareket etmekte olduğu esire göre sabit olması durumunda, Yer'in bu hareketinin, Yer'in hareket doğrultusunda yol alan ışığın hızı ile bu doğrultuya dik yol alan ışığın hızının karşılaştırılması yoluyla belirlenebileceği düşünülüyordu. Ama bu ikisinin arasında herhangi bir fark bulunamadı. Bu sonuç esir kuramının terk edilmesine ve 1905'te Albert Einstein'ın görelilik yasasını geliştirerek ışık hızını evrensel sabit olarak önermesine yol açtı.

Michener, James A(lbert) (d. 3 Şubat 1907?), ABD'li roman ve öykü yazarı. Amerikalılara yabancı ülkeleri tanıtan roman ve öyküleriyle ünlenmiş, ayrıca belgesel özellikleri ağır basan ayrıntılı epik yapıtlar yazmıştır.

Mabel Michener tarafından Pennsylvania eyaletinin Doylestown kentinde bulunarak evlat edinilmiş ve Quaker eğitimi verilerek yetiştirilmişti. Genç yaşta evden kaçtı; sonunda öğretmen ve yayımcı olmayı başardı. 1944-46 arasında Güney Pasifik'te deniz kuvvetlerinde tarihçi olarak çalıştı. 1948'de, Güney Pasifik'i tuhaf ve yabancı ama gene de insanlığın bir parçası olarak yansıttığı *Tales of the South Pacific* (1947; Güney Pasifik Öyküleri) adlı yapıtıyla Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

Michener'in çok çeşitli konulara değinen romanları, kapsamlı bir araştırmanın ürünüdür. Örneğin *Iberia: Spanish Travels and Reflections* (1968; Iber Yarımadası: İspanya Gezileri ve Düşünceleri) adlı yapıtını yazmak için İspanya'da yıllarca araştırma yapmıştır. *Hawaii* (1959; *Hawai*, 1961) gibi çoğu romanı, önce eski çağlardan bu yana bölgenin jeolojik yapısı, bitki ve hayvan varlığı üzerine bilgi verir, daha sonra da yöre halkının tarihini anlatır. Michener yapıtlarını bir gazeteci üslubuyla, bilgilen-dirmek amacıyla yazmıştır. Romanlarında gereksiz ayrıntı ve olgulara yer vermekle eleştirilmişse de, yapıtları okura inceden inceye işlenmiş bir dünya sundukları için büyük ilgi toplamıştır. Sonraki yapıtlarından *Centennial* (1974; Yüzyıllık) ve *Chesapeake* (1978) Amerika'yı, *The Covenant* (1980; Ahit) Güney Afrika'yı ve *apartheid* siyasetini konu alır, Kapsamlı yapıtlarından *Space* (1982, Uzay) ise, ABD uzay programının günlüğü niteliğindedir.

Michener'in Türkçe yayımlanan öteki yapıtları *İhtiras* (1960), *Sürüklenenler* (1972), *İlkbahar Yangınları* (1974), *Sayanora: Elveda ve Biimeyen Acı'dır* (1987).

Michigan, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin Ortabatı bölgesinde yer alır. Kuzeyde Superior Gölü ve Kanada'nın Ontario eyaleti, doğuda Huron, Erie ve Ontario gölleri, güneyde Ohio ve Indiana, batıda da Michigan Gölü ve Wisconsin eyaletiyle çevrilidir. Yüzölçümü 251.493 km², yönetim merkezi Lansing'dir.

Michigan yöresinde başlangıçta, Algonkin Yerlileri yaşıyordu. 17. yüzyılda bölgenin çeşitli kesimlerine yerleşen Fransızlar 1668'de Sault Ste. Marie'yi, 1701'de de Detroit'i kurdular. Yörenin denetimi 1763'te İngilizlerin, 1783'te de Amerikalıların eline geçti. Bununla birlikte İngilizler bölgedeki varlıklarını 1796'ya değin korudular ve 1812 Savaşı'nın ilk yıllarında Detroit'i yeniden ele geçirdiler. Bu savaştan sonra gitgide büyüyen Michigan 1837'de 26. eyalet olarak ABD'ye katıldı.

Michigan iki büyük bölgeye ayrılır: Yukarı Yarımada ve Aşağı Yarımada. Yukarı Yarımadanın batı kesimi, denizden 600 m yükseklikte, engebeli ve maden bakımından zengin bir bölge olan Superior Yükseltilerinin bir parçasını oluşturur. Eyaletin geri kalan kesimi ise, büyük ölçüde çıplak ve kumlu topraklarla kaplı Orta Alçak Bölgenin bir parçasıdır. Büyük Göller'in etkisiyle eyaletin iklimi ılımandır. Yukarı Yarımada daha soğuk olmakla birlikte, en kuzeydeki ve en güneydeki kentler arasında büyük sıcaklık farkları görülmez. Temmuz ayı ortalama sıcaklığı Sault Ste. Marie'de 24°C, Detroit'te ise 28°C'dir. Aynı kentlerde ocak ayı ortalaması, sırasıyla -14°C ve 0°C'dir. Güney Michigan eyaletin en yağışlı kesimidir; bu kesimde yıllık ortalama yağış miktarı 838 mm'yi bulur. Batıdan esen rüzgârlar nedeniyle Michigan Gölü kıyıları yoğun kar yağışı alır.

Fransız döneminden başlayarak, eyalet nüfusunun büyük bölümünü Katolikler oluşturdu. Daha sonra Polonya ve İtalya'dan gelen göç dalgalarıyla Katoliklerin sayısı arttı. Yukarı Yarımadaya ise Finler yerleşti. Daha sonra eyaletin batı kesimine yerleşen Hollandalılarla birlikte yörede Protestanlık yaygınlaştı. Michigan'a yerleşen Siyahların sayısı da oldukça fazladır. 1980'de eyalet nüfusunun yaklaşık yüzde 13'ünü, Detroit nüfusununsa yüzde 63'ten fazlasını Siyahlar oluşturuyordu. Aynı yıl Michigan Gölü kıyısındaki küçük Benton Harbor kentinin nüfusunun (14.707) yüzde 86'sından fazlası Siyahı. 1970-80 arasında Michigan'ın büyüme oranı (yüzde 4,4) Ortabatı'daki diğer sanayi eyaletlerininkinden geçiyse de ülke ortalamasının oldukça altındaydı.

Eskiden ekonominin temelini oluşturan tarım günümüzde yerini imalat sanayisine bırakmaya başlamıştır. Güneyde tahıl, kuzeyde patates, Michigan Gölünün kıyı şeridinde de meyve yetiştirilir. Bakır ve demir cevheri bakımından zengin olan Yukarı Yarımadada başlıca geçim kaynağı madenciliktir.

Eyalet ekonomisinde turizm de önemli bir yere sahiptir. Detroit ABD otomotiv sanayisinin merkezidir. Ama 1970'lerin sonuyla 1980'lerin başında benzin fiyatlarının artması ve bu nedenle küçük arabalara olan talebin yükselmesi otomobil yapımcılarına büyük zarar vermiştir.

Neredeyse her yanı suyla çevrili Michigan' da su ulaşımı önemini korumaktadır. İhrac

malları Detroit limanından yüklenir, başta demir olmak üzere yörede çıkarılan madenler ise Büyük Göller yoluyla taşınır. Geçmiş 1836'ya değin uzanan eyalet demiryollarının toplam uzunluğu 1980'de 7 bin km'yi buluyordu. Karayollarının uzunluğu ise 182 bin km'den fazlaydı.

Michigan eyaletinin kültür merkezi olan Detroit'te bir senfoni orkestrası ile Detroit Sanat Enstitüsü etkinlik gösterir. Eyalette başta Michigan Üniversitesi olmak üzere yaklaşık 90 yükseköğretim ve üniversite vardır. Grand Rapids'deki Gerald Ford Başkanlık Kütüphanesi, eyaletin kültürel zenginliğindedir. Eyalette her yıl, Hollanda Lale Festivali ile Frankenmuth Baviera Festivali düzenlenir. Nüfus (1992 tah.) 9.437.000.

Michigan Gölü, Kuzey Amerika'daki Büyük Göller oluşturan beş gölden biri. Superior ve Huron göllerinden sonra sistemin üçüncü büyük gölüdür. Tümüyle ABD sınırları içinde yer alır. Kuzeyindeki Mackinac Boğazıyla Huron Gölüne bağlanır. Uzunluğu kuzeyden güneye 517 km, en geniş yeri ise 190 km'dir. Su toplama havzası yüzey alanı (y. 55.750 km²) dışında 118.000 km²'dir. Deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 174 m, en derin noktası ise 277 m'dir. Gölde güçlü akıntılar görülmez. Batı kıyısında güneye, doğu kıyısında kuzeye doğru bir akıntı vardır. Güney havzasında ve kuzeydeki Beaver Adası çevresinde, zaman zaman saat yönünün tersine dönen girdaplar görülür. Gölde dökülen 100 kadar akarsuyun en önemlileri, göle doğrudan giren Manistee, Pere Marquette, White, Muskegon, Grand, Kalamazoo ve St. Joseph ırmakları ile kuzeybatıdaki Green Körfezine dökülen Fox ve Menominee ırmaklarıdır. Eskiden gölün güneybatı ucuna dökülen Chicago Irmağının akış yönü 1900'de tersine çevrildi. Irmak bugün Chicago Su ve Gemi Kanalı aracılığıyla Joliet'te (Illinois) Des Plaines Irmağıyla birleşir. Gölün kuzey ucunda, başta Beaver Adası olmak üzere birçok ada vardır.

Gölün güneydoğu kıyılarında başta Indiana Kumulları Ulusal Gölbaşı Alanı ve Eyalet Parkı'nda olmak üzere, sık sık kumullara rastlanır. Gölün doğu kıyılarında meyveciliğe elverişli topraklar uzanır.

Michigan Gölü Büyük Göller-St. Lawrence Suyolu'nun bir parçası olması nedeniyle uluslararası taşımacılık bakımından büyük önem taşır. Gölün güney ucunun bitişiğinde Chicago kentini çevreleyen sanayi bölgesi yer alır. Göl kıyısındaki önemli limanlar, Indiana'daki Gary ve Michigan City, Illinois'daki Calumet ve Waukegan, Wisconsin'deki Kenosha, Racine, Port Washington ve Manitowoc ile Michigan'daki Manistee, Ludington, Muskegon, Grand Haven ve Benton Harbor'dır.

Gölde son yıllarda alabalık ve sombalığı yetiştirilmeye başlanmıştır. Kirliliğin gölün ekolojik dengesini tehdit etmesine karşın, göl kıyıları ilgi gören bir tatil merkezi olma özelliğini bugün de korumaktadır. Michigan Gölünü ilk gören Avrupalı 1634'te bölgeye ulaşan Fransız kâşif Jean Nicolet oldu. 1668'de Cizvit misyoner Claude-Jean Allouez, Green Körfezi ve Fox Irmağı çevresinde yaşayan Yerlileri Hristiyanlaştırmak için çalışmalarına başladı. Fransız kâşif Louis Jolliet ile Fransız misyoner Jacques Marquette, 1673'te gölün Green Körfeziyle Chicago arasında kalan batı kıyısının haritasını çıkardılar. Robert Cavalier de La Salle adlı bir başka Fransız kâşif, 1679'da gölde ilk kez bir yelkenli gemi kullandıysa da, kürk taşıyan bu gemi doğuya dönerken fırtınada kayboldu. La Salle daha sonra Michigan eyaletindeki St. Joseph yakınlarında bir ticaret merkezi kurdu. Gölün adı, Algonkin

Yerlilerinin dilinde "büyük göl" anlamına gelen *michigami* ya da *musschiganin* sözcüğünden gelir.

Michigan Üniversitesi, ABD'de eyalet üniversitesi. Dünyanın önde gelen araştırma üniversitelerindendir. 1817'de Detroit'te kurulmuş, 1837'de Ann Arbor'a taşınmış, Flint kampüsü 1956'da, Dearborn kampüsü ise 1959'da açılmıştır.

1826 ve 1836'da federal toprak başışından yararlandı. Başkanlığı üstlenerek Avrupa ve özellikle Alman modellerini örnek alan ve öğretmen yetiştirmeye ağırlık veren Henry B. Tappan (1852-63) ile James Burrill Angell'in (1871-1909) döneminde yükseköğrenimin kapsamının genişletilmesine öncülük eden bir kurum haline geldi. Üniversite Allegheny Dağlarının batısındaki ilk tip okulunu açtı ve ülkede ilk kez yükseköğrenim düzeyinde Amerika tarihi derslerini başlattı. Kadınları (1870) ve Siyahları (1868) kabul eden ilk üniversiteler arasında yer aldı.

Üniversite bir Edebiyat, Bilim ve Sanatlar Yüksekokulu ile mimarlık, sanat, işletme, dişçilik, eğitim, mühendislik, hukuk, kütüphanecilik, tıp, müzik, doğal kaynaklar, hemşirelik, eczacılık, halk sağlığı ve sosyal hizmetler okullarından oluşur. Bağlı kurum ve programlar arasında Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü, Arazi Araştırma Merkezi, Gerald Ford Başkanlık Kütüphanesi, iki megavatlık bir nükleer reaktör bulunan Phoenix Laboratuvarı, Uzay Mühendisliği Laboratuvarı ve müzeler yer alır; Michigan ve Hawaii'de de Güneş araştırmaları için gözlemevleri vardır.

Michoacán, Meksika'nın ortabatı kesiminde eyalet. Güneybatıda Büyük Okyanus, kuzeybatı ve kuzeyde Colima, Jalisco ve Guanajuato, doğuda Méhoxico, güneyde de Guerrero eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 59.928 km²'dir. Eyalet toprakları dar bir kıyı ovasından başlayarak Batı Sierra Madre'ye doğru yükselir. Michoacán, yoğun

Pátzcuaro Gölünde balıkçılar, arkada Janitzio Adası. Michoacán, Meksika
Art Resource-EB Inc

yanardağ etkinliklerinin görüldüğü bölgede yer alır. Jorullo Dağı, 1759'daki bir püskürme sonucu ortaya çıkmış, 1943'te başlayan ve Paricutin Dağının ortaya çıkmasına yol açan püskürme ise 1952'ye değin sürmüştür. Eyaletin sularını, her ikisi de Büyük Okyanusa dökülen Lerma ve Balsas-Tepalcatepec ırmakları toplar. Her iki ırmaktan da büyük ölçekli sulama projelerinde yararlanır. İklim, dağlık bölgelerdeki vadilerde serin, kıyıdaki ovada ise sıcaktır. Eyalette iki büyük göl vardır: Jalisco eyalet sınırındaki Chapala ve Pátzcuaro.

Dominiken papaz Vnsco de Quiroga, 1530' larda Tarasko Yerlilerinin yaşadığı Pátzcuaro Gölü çevresinde misyonlar kurdu ve Thomas More'un *Utopia* (1516), 1564) adlı yapıtından etkilenecek işbirliğine dayanan bir toplum yaratmaya çalıştı. O yıllarda öğretilen zanaatlar günümüze kadar gelmiştir ve Quiroga'nın adı bölgede hâlâ saygıyla anılır. Michoacán'da çeşitli orman ürünleri, tropik ürünler, tahıl, maden, petrol ve kükürt elde edilir. Eyalet gelişmiş bir hava, kara ve demir yolu ağına sahiptir. Başlıca kentler, eyalet merkezi Morelia, Uruapan, Zamora ve Pátzcuaro'dur. Nüfusun büyük bölümünü Mestizolar ve Tarasko Yerlileri oluşturur. Nüfus (1990) 3.548.199.

Miciński, Tadeusz (d. 9 Kasım 1873, Łódź, Polonya Krallığı - ö. Şubat 1918, Çirikova yakınları, Rusya), Polonya edebiyatının yeni-romantik döneminde yetişmiş, dışavurumculuğun ve gerçeküstücülüğün öncüsü olmuş yazar, şair ve oyun yazarı.

Kraków Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördükten sonra Almanya ve İspanya'yı dolaştı. Polonya'da gelişen mesihçi düşünceyle Nietzsche ve Dostoyevski'den etkilendi. Metafizığe duyduğu aşırı ilgi yüzünden, neredeyse bir saplantı halinde iyilik ve kötülük sorunu üzerinde durdu. Başlıca yapıtlarında, karşıt ahlaki değerleri temsil eden kişilerin çatıştığı düşsel toplumları betimledi. *Nietota, ksiğga tajemna* (1910; Tatra Dağlarının Gizli Kitabı Nietota) adlı romanında, 20. yüzyılın başlarında Polonya'daki yaşamın düşsel bir tablosunu çizdi. Kıyamet gününe ilişkin kehanetlerde bulunduğu *Xiqdz Faust* (1913; Faust Baba) adlı romanında ise Polonya ve Rusya'nın kardeşliğinin devrimle sağlanacağını ileri sürdü.

Miciński I. Dünya Savaşı sonunda Polonya birliklerinin yeniden örgütlenmesi çalışmalarına katıldığı sırada, Rus Devrimi'nin yol açtığı kargaşa ortamında öldürüldü.

Mickey Mouse bak. Miki Fare

Mickiewicz, Adam (Bernard) (d. 24 Aralık 1798, Zaos'ye, Novgorod yakınları, Rus Çarlığı - ö. 26 Kasım 1855, İstanbul), Polonya'nın yetiştirdiği en büyük şairlerden biri. Yaşamı boyunca ülkesinin özgürlüğü için savaşımıştır.

Yoksul düşmüş soylu bir aileden geliyordu. 1815-19 arasında Vilna (Vilnius)

Mickiewicz, Aleksander Kamiński'nin yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1850
Polska Akademia Nauk, Instytut Sztuki, Warszawa

Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1817'de, yurtsever öğrencilerin kurduğu gizli bir örgüte girdi.

İlk şiir kitabı *Poezye I* (1822; Şiirler I) balad ve romanslardan oluşuyordu. Kitabın önsözünde Mickiewicz, Batı Avrupa şiirinin bu türlerine duyduğu hayranlığı ve bunları Polonya'da yaygınlaştırmaya arzusunu açıklıyordu. İkinci şiir kitabı *Poezye II* (1823; Şiirler II) mistik bir yurtseverliği halk

kültüründen öğelerle kaynaştırarak yeni bir romantik tiyatro yaratmaya çalıştığı *Dziady* (Ataların Gecesi) adlı yapıtının ikinci ve dördüncü bölümlerini kapsıyordu. Mickiewicz bir süre sonra, Polonya milliyetçiliğini yaydığı için öğrenci örgütünün öteki üeleriyle birlikte Rusya'ya sürüldü. Orada, aralarında Puşkin'in de bulunduğu birçok önemli Rus yazarla dost oldu. 1826'da Kırım'a gitti ve *Sonety Krymskie*'de (Kırım Soneleri) topladığı erotik şiirlerini yazdı. "Konrad Wallenrod" (1828) adlı şiirinde, Töton Şövalyeleri ile Litvanlar arasındaki savaşın öyküsü etrafında Polonya ile Rusya arasında çağlar boyu süren düşmanlığı anlattı.

1832'de Paris'e yerleşti. Polonyalıların tarihini ahlaki açıdan yorumladığı, Kitabı Mukaddes'in üslubunu andıran bir düzyazıyla kaleme alınmış *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* (Polonya Ulusunun ve Kutsal Yolculuğunun Kitapları) adlı yapıtını da orada yazdı. Sir Walter Scott'ın romanlarını örnek alarak yazdığı ünlü şiirsel destanı *Pan Tadeusz*'da, iki soylu aile arasındaki çatışma etrafında 19. yüzyıl başlarında Polonya'daki küçük soyluların yaşamını anlattı.

1839'da İsviçre'deki Lozan Üniversitesi'nde Latin edebiyatı profesörlüğüne getirildi. Ertesi yıl buradan ayrılarak Collège de France'ta Slav edebiyatı dersleri vermeye başladı. 1844'te, Andrzej Towiański'nin teosofik öğretilerini yaydığı gerekçesiyle görevinden alındı. 1848'de papayı Polonya'nın özgürlüğünü desteklemeye ikna etmek amacıyla Roma'ya gitti. İtalya'da devrim patlak verince (1848) İtalya'nın yanında Avusturya'ya karşı savaşmak ve Polonya kurtuluş ordusunu çekirdeğini oluşturmak üzere küçük bir askeri birlik kurdu. 1849'da *La Tribune des peuples* adlı radikal gazetesinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1852'de III. Napoléon tarafından Collège de France'taki görevinden alınarak Paris Cephaneliği kütüphaneciliğine atandı. 1855'te Kırım Savaşı'nda Müttefikler sırasında çarpışacak olan Polonya birlikleri arasında ilişki kurmak için Prens Adam Czartoryski tarafından Türkiye'ye gönderildi. Ama oraya ulaştıktan kısa bir süre sonra öldü.

Mickiewicz, Polonya romantizminin en önemli şairiydi. Tutkulu yurtseverliği, mistik duyguları ve Polonya'daki yaşamın ölümlü yanlarına duyduğu bağlılıkla kendinden sonraki Polonyalı yazarlar için ulusal ruhun temsilcisi olmuştur. Yalın üslubu ve Polonyalıların ülkelerini Hristiyanlığın ilkelerine göre yeniden inşa edebileceklerine duyduğu inanç, Mickiewicz'in Polonya edebiyatında yeni bir ufuk açmasında önemli bir rol oynamıştır.

Micrococcus, mikrokok olarak da bilinir, *Micrococcaceae* familyasından, doğada yaygın olarak bulunan küre biçimli bakterisi. Mikrobiyolojide gram pozitif olarak tanınan bu küresel (kok ya da koküs) bakterilerin çapı 0,5-3,5 µ'dur (1 mikron µ = 1/1.000 mm).

Micrococcus cinsi genellikle hastalık yapıcı değildir. İnsan vücudunda hemen her zaman bulundukları gibi deride yaşayan çeşitli türden mikroskopik canlılar arasındaki dengeyi korumak için gerekli oldukları bile söylenebilir. Bazı türleri havadaki tozda (*M. roseus*), toprakta (*M. denitrificans*), deniz suyunda (*M. colpogenes*) ve omurgalıların derisinde, deri bezlerinde ya da deri salgılarında (*M. flavus*) yaşar. *M. luteus*, *M. varians* ve *M. freudenreichii* gibi sütte bulunan bazı türler süt mikrokokları olarak da bilinir. Bunlar süt ürünlerinin bozulmasına yol açar.

Microcycas, *Cycadaceae* familyasından, tek bir ağaç türü (*M. calocoma*) içeren cins. Anayurdu Küba'dır. Genellikle 9 m'ye kadar yükselebilen bu ağaç, palmiyeyle andıran görünümünden ötürü, çoğu kez gerçek palmiyelerle karıştırılır.

Microhylidae, *Anura* takımından 50'yi aşkın cins ve 200'ü aşkın tür içeren kurbağa familyası. Amerika, Afrika, Asya ve Avustralya'da yaşayan bu kurbağaların vücutları küçük ve tknaz, derileri pürüzsüz, bacakları kısa, başları küçük, burunları sivri ve ağızları öbür kurbağalara göre dardır. Ağız

Microhylidae familyasından *Microhyla carolinensis*
George Porter-The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

yapılarından ötürü bu gruba dar ağızlı kurbağalar da denir. Yerde, yeraltında ve ağaçlarda yaşarlar. Genellikle çekingen ve ürkektiler. Çoğunun boyu 5 cm'yi geçmez.

Breviceps cinsi Afrika'da yaşayan, tombul, basık yüzlü türlerden oluşur. Bunlar yerde yaşar ve ürerler. Yağmur kurbağası (*B. gibbosus*) Afrika'nın güneyinde yaşayan kazıcı bir türdür. Yıllık yağmur kurbağasının yağmur yağışını denetlediğine inanılır.

Glyphoglossus molossus Güneydoğu Asya'da bulunan basık burunlu bir türdür. *Kaloula pulchra* türü Çin ve Güneydoğu Asya'daki bahçelerde oldukça yaygındır. Afrika'da bulunan *Phrynomerus* cinsi ağaçlarda yaşayan beş türü içerir. Bunlardan vücudu siyah ve kızıl çizgilerle bezeli *P. bifasciatus*'un derisindeki salgılar insan cildini öreleyecek denli güçlüdür.

Gastrophryne carolinensis türü ABD'nin doğu kesimlerine yayılmış küçük, yerde yaşayan bir türdür. Boz, kızıl ya da kahverengi olabilen derisinin üzerinde daha koyu renkli çizgi ve lekeler vardır. Meksika'da yaygın olan *Hypopachus cuneus*, bu türe benzemekle birlikte daha inidir ve sırtında sarı bir şerit vardır. Oyuklarda, kemirici yuvalarında ya da yerdeki cisimlerin altında gizlenir.

Micropterus bak. karalevrek

Microsporida, *Chidosporea* alttakımından asalak tekhücreliler takımı. Büyük bölümü böceklerin bağırsak epitel hücreleri ile balıkların kas ve deri hücrelerinde bulunur. Halkalısolucanlarda ve bazı öbür omurgasızlarda görülen türleri de vardır. Bulaşık olan hayvanların dokularında aşırı derecede büyümeye yol açarlar.

Çapı 2-20 mikron olan çok küçük sporlar tek bir kutup iplikçisi ve bulaşıcı protoplazma kitlesinden (sporoplazma) oluşur. Sporlar bir konak tarafından yutulduğunda bu konakların bağırsak epitel hücrelerine girer ve kanla taşınarak ya da vücut boşluğuna geçerek uygun dokulara yerleşirler. Konak hücrelerinde büyüyen *Microsporida*

üyeleri art arda bölünerek eşeysiz yoldan ürerler. Bu bölünmeler sonucu ortaya çıkan asalaklar eşeyli üreme aşamasından geçerek zigotları ve yeni sporları oluşturur. En iyi bilinen türlerinden *Nosema bombycis* ipek-böceklerinde karataban hastalığına (*bak. Nosema*) yol açar.

Mictlantecuhtli, Aztek inanışında ölümler tanrısı. Genellikle yüzü bir kurukafa biçiminde betimlenir. Karısı Mictcacahuatl'la birlikte yeraltı dünyası Mictlan'ı yönetir. Savaşta, kurban edilerek, çocuk doğururken, boğularak, yıldırım çarpması sonucu ya da bazı hastalıklardan öldükleri için

Mictlantecuhtli, Totonako kökenli taş figür, y. 800, Remojadas, Meksika Antropoloji Müzesi, México Museo Nacional de Antropología, México

çeşitli cennetlerin hiçbirine giremeyenler, Mictlan'ın dokuz cehenneminde yargılanmayla geçen dört yıllık bir yolculuğa başlar. Mictlantecuhtli'nin yaşadığı sonuncu cehenneme ulaşınca ya yok olur ya da huzura kavuşurlar.

Micurinsk, eskiden (1932'ye değin) kozlov, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Tambov yönetim biriminde (*oblast*) kent. Lesnoy Voronej Irmağının kıyısındadır. 1636'da Kozlov adıyla kurulan kalenin çevresinde gelişti; 1779'da berat aldı. Çeşitli demiryollarının kesiştiği bir noktada yer aldığı için lokomotif onarım işi gelişmiştir. Ayrıca meyve ve sebze işlenen fabrikalar vardır. Bir bahçecilik merkezi olan kentin bugünkü adı, burada bir bahçecilik enstitüsü kuran bilim adamı İ.V. Micurin'den gelir. Nüfus (1991 tah.) 109.400.

Mid Bedfordshire, İngiltere'nin ortağüney kesiminde, Bedfordshire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Yüzölçümü 504 km²'dir. Büyük bölümü kırsal nitelikli olan ilçe, Ouse Irmağının su toplama havzası içinde geniş bir vadi boyunca uzanır. Doğu kesimi, başlıca pazarı Londra metropoliten alanı olan önemli bir sebze üretim merkezidir. Biggleswade, Sandy, Potton ve Maulden yöresindeki kumlu topraklarda yoğun tarım yöntemleriyle Brüksel lahanası, patates ve bezelye yetiştirilir. İlçede buğday ve arpa ekiminin yanı sıra mandıracılık da yapılır. Silsoe, Old Warden ve Cranfield'da tarımsal araştırma üzerinde yoğunlaşmış enstitü ve yüksekokullar vardır. Ağır kil yataklarının bulunduğu kuzeybatı kesiminde tuğla yapımı önemli bir ekonomik etkinliktir.

Güneybatıda, eskiden Cistercium tarikatına ait bir manastırın bulunduğu alanda 18. yüzyılda kurulan Woburn Abbey'nin bitişiğinde, arabayla dolaşılabilir özel bir hayvanat bahçesi ile bir park yer alır. Old Warden yakınlarındaki Shuttleworth Koleksiyonu'nda eski uçaklar ve kara taşıtları sergilenir. İlçe merkezleri Biggleswade ve Ampthill'dir. Nüfus (1986 tah.) 110.800.

Mid Devon, eski adı (1978'den önce) TIVERTON, Güneybatı İngiltere'de Devon iline bağlı ilçe. Exmoor ile Dartmoor arasındaki açık kırları içeren ilçenin yüzölçümü 916 km²'dir. Mid Devon 120-245 m yükseklikte, parçalanmış bir platoda yer alır. Tahıl, patates, hayvan yemi ve turfan-da sebze yetiştirilen Exe, Calm ve Yeo ırmaqlarının vadileri dışında ilçe toprakları otlaqlarla kaplıdır. Bu topraklarda koyun ve sığır beslenir.

Exe Irmağı kıyısındaki ilçe merkezi Tiverton 7. yüzyılda Güneybatı İngiltere'yi işgal eden Anglosaksonların ilk yerleşikleri yörelerden biridir. 14. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl başına değin kent, yünlü kumaş ticaretinin merkeziydi. Kentte dantel yanında ağ, naylon dokuma üretilir. Nüfus (1986 tah.) 61.400.

Mid Glamorgan, Güney Galler'de il (*county*). Eski Glamorgan ilinin kuzeydeki topraklarının büyük bölümü, eskiden hem il, hem ilçe (*county borough*) statüsü taşıyan Merthyr Tydfil ve eski Brecon ile Monmouth illerinin bazı bölümlerinin birleştirilmesiyle 1974'te kurulmuştur. Yönetim merkezi, South Glamorgan'daki il sınırının dışında kalan Cardiff'tir (*). Altı yönetim bölgesine (Cynon Valley, Merthyr Tydfil, Ogwr, Rhondda, Rhymney Valley ve Taff-Ely) ayrılan ilin yüzölçümü 1.019 km²'dir.

Güney Galler'deki kömür yataklarının önemli bir bölümü il sınırları içindedir. Daha güneyde, kömür havzasıyla South Glamorgan arasında engebeli bir geçiş alanı olan Vale of Glamorgan'ın (Bro Morgannwg) kuzey kesimi de il toprakları içinde yer alır.

Kömür yatakları bulunmadan önce bölge, küçük çiftliklerin yer aldığı çıplak ve dağlık bir araziydi. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda birbirine koşut vadiler vardır. Bunlardan bazıları Rhymney, Taff, Cynon, Rhondda Fawr ve Rhondda Fach'tır. Kömür ve demir yataklarının vadilere daha açık bulunan kuzey kenarları boyunca 18. yüzyılda demir atölyeleri açıldı. Sonraları kömür madenciliği demir atölyelerini gölgede bıraktı. İki Dünya savaşı arasında çıkan bunalımda madencilik önemli ölçüde geriledi. Büyümeyi yeniden sağlamak ve özellikle sanayi işletmelerinde istihdam olanakları yaratmak amacıyla hafif sanayiler kurulmaya başladı. Devlet yöreye yatırımları özendirme amacıyla vadilerde yol yapımına girişti ve mali kolaylıklar sağladı.

Kuzeydeki kömür havzasında görülen ekonomik ve toplumsal sorunlara karşın ilin güney bölümündeki Vale of Glamorgan'da sanayi hızla gelişmektedir. Burada M4 Ottoyolu boyunca, pazar kenti Bridgend ile sanayi kenti Llantrissant'ta odaklanan doğrusal bir kentsel alan ortaya çıkmaktadır. Bu hızlı gelişme, Bridgend'de savaş gereçleri fabrikasının kurulması, ardından da bölgenin, tuğla ve bira fabrikalarıyla sanayi bölgesi haline gelmesiyle başlamıştır.

Rhondda ve Taff vadilerine yönelik ticaret ve hizmet kuruluşları Pontypridd'de odaklanmıştır. Vadi başlarında yaşayan halk gereksinimlerini Merthyr Tydfil'den karşı-

lar. Bridgend, önemli bir kentsel merkezdir. Nüfus (1991 geç.) 526.500.

Mid Sussex, İngiltere'nin güneydoğu kesiminde, West Sussex ilinin (*county*) doğusunda ilçe (*district*). Yüzölçümü 338 km²'dir. İlçe merkezi Haywards Heath ile Burgess Hill, Brighton-Londra hattı üzerinde yer alan, hafif sanayiye dayalı yerleşim merkezleridir. Eski bir pazar merkezi olan East Grinstead bucağında da (*parish*) hafif sanayi gelişmiştir. İlçe çapında mandıracılık ve bahçe tarımını da içine alan karma çiftçilik yapılır. Dış kaplama tahtasıyla tuğla ve bal rengi kumtaşından yapılan eski Cuckfield evleri, yerel mimarinin tipik örnekleridir. Nüfus (1986 tah.) 119.900.

Midas (ü. İÖ 700?), adı ilk kez Herodotos'ta geçen Frigya kralı. Herodotos onun Gyges'ten önce, yani İÖ 700'lerde Delphoi'deki(*) kehanet merkezine bir taht adadığından söz eder. Sonraki kaynaklara göre Aiolya'daki Kyme kralı Agamemnon'un kızıyla evlenmiştir. Midas ya da Midakritos olarak söz edilen bu kişi, adını koruyucusu Kral Midas'tan alan bir Yunan denizci de olabilir. Ama batıda, Kalay Adası olarak anılan bir bölgeyle ticari ilişkiler kurması, Midas'ın gerçekten kral olduğunu düşündürmektedir. Midas adı, Batı Anadolu'da yukarı Sangarios (Sakarya) bölgesindeki Midas Kenti(*) adıyla anılan yerleşmedeki büyük kaya anıtlarından birinin ön yüzündeki yazıtta kazılıdır. Yazıtta İÖ 700'den önce, Asur birliklerinin Toros bölgesinde Muşki kralı Mita'nın birlikleriyle çarpıştığı anlatılır. Bu kişi, daha doğuda yaşayan Moski (Kitabı Mukaddes'teki adıyla Meşek) halkının kralı da olabilir.

Bir başka olasılık da Midas'ın, Gordios (Gordies) hanedanıyla dönüşümlü biçimde Frigya'yı yöneten bir hanedanın adı olduğudur. Bugün Sangarios'un yukarı kesiminde her iki ad da kullanılır. Zaten Midas Kenti de ünlü Gordion'un 97 km batısındadır.

Midas, tam adı MISSILE DEFENSE ALARM SYSTEM (Füze Savunma Uyarı Sistemi), ani bir füze saldırısına karşı korunmak için ABD'nin geliştirdiği insansız askeri uydular dizisinin ortak adı. 1960'ların başında fırlatılan bu keşif uyduları, bir balistik füzenin ateşlemeden kısa bir süre sonra çıkardığı egzoz gazlarının sıcaklığını saptayabilecek kızılötesi algılayıcılarla donatıldı. "Midas" uyduları, bütün dünyayı izleyebilmeleri için kutup yörüngelerine yerleştirildi. 25 Şubat ve 24 Mayıs 1960'ta fırlatılan "Midas 1" ve "Midas 2" mekanik arızalar nedeniyle devre dışı kaldı. Bunun sonucunda uyarı sistemi 12 Temmuz 1961'de fırlatılan "Midas 3" ile çalışır duruma getirildi.

Midas efsanesi, Efsanevi kral Midas'ın akılsızlığı ve açgözlülüğünü anlatan klasik öykülerin genel adı. Dionysos efsaneleri çevriminin bir bölümü olan bu öyküler, ilk kez Atina Satyrlerinin neşeli bürlesklerinde canlandırılmış, günümüze ise daha çok, Ovidius'un *Metamorphoses*'indeki (*Değişişler*) biçimiyle ulaşmıştır.

Efsaneye göre Midas, Dionysos'un arkadaşı ve Satyri Silenos'u tutsak alır ve ona iyi davrandığı için Dionysos tarafından ödüllendirilir. Buna göre tanrıdan bir dilek dileyebilir. Dokunduğu her şeyin altına dönüşmesini dileyen Midas, yiyecekleri altına dönüşüp ağızından ölmeye tehlikesiyle karşılaşınca yaptığı hatanın farkına varır. Bunun üzerine Dionysos, onu Paktolos Çayında (bugün Sardes [Sart] yakınlarında) yıkayarak kurtarır. Irmağın sularındaki altının buradan geldiğine inanılır.

Başka bir öyküde Midas'tan, Apollon ile Satyr Marsyas arasındaki müzik yarışmasına

hakemlik etmesi istenir. Midas'ın kararıyla yarışmayı kaybeden Apollon, ondan kulaklarını eşek kulaklarına çevirerek öç alır. Midas kulaklarını bir başlığın altında gizlerse de, berberi bu sırrı öğrenir. Kralın sırrını kimseye söylemeyeceğine yemin etmesine karşın berber, kendini tutamayıp bunu bir çukura fısıldar. Sonra çukuru doldurursa da orada büyüyen sazlar, rüzgâr estikçe ısıksı bir ses çıkarak sırrı yayarlar: "Midas'ın kulakları, eşek kulakları".

Midas efsanesi edebiyat yapıtlarına konu olmuştur. Güngör Dilmən de üç tiyatro oyunuyla bir Midas üçlemesi oluşturmuştur (*Midas'ın Kulakları*, *Midas'ın Altınları*, *Midas'ın Kördüğümü*).

Midas Kenti, antik Sangarios (Sakarya) bölgesinde, bugünkü Eskişehir'in Han ilçesine bağlı Yazılıkaya köyü yakınındaki geniş ve yüksek bir kayalık üstünde yerleşme. Eski adı bilinmeyen yerleşmeye Midas Kenti adı verilmesi, yamaçtaki kayalardan birinin yontulmasıyla oluşturulmuş bir anıtın yazıtında yer alan Midai (Midas) sözcüğünden ileri gelir. Bir açık hava kült yeri olduğu kabul edilen bu kaya anıtının daha

Midas Kenti'nde, üstündeki yazıtta Midas'ın adı geçen kaya anıtı, Seyitgazi, Eskişehir Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

küçük boyutta yapılmış bir örneği de yöre halkı tarafından Küçük Yazılıkaya adıyla anılır.

Midas Kenti'ni 1800'de askeri bir görevle İstanbul'dan Mısır'a gitmekte olan beş İngiliz bulmuştur. Bunlardan biri olan William Martin Leake 1824'te Londra'da bu buluşu açıklamıştır. Midas Kenti'ndeki ilk bilimsel kazıyı 1936-39 arasında İstanbul'daki Fransız Arkeoloji Enstitüsü (bugün Fransız Anadolu Tetkikleri Enstitüsü) başkanı Albert Gabriel yapmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gene Fransız Arkeoloji Enstitüsü adına Hulet Çambel 1948'de yeniden kazıya başlamıştır.

Araştırmalar Frig, Yunan, Roma, erken Hristiyan ve Bizans dönemlerinde burada yaşandığını göstermiş, ayrıca dağınık olarak ele geçen çanak çömlek parçalarıyla yerleşme alanının doğusundaki kayalığın eteğinde saptanan ve İlk-Tarih çağına tarihlenen mezarlardan Midas Kenti'nde İlk Tunç Çağında da yerleşim olduğu anlaşılmıştır.

Middlesbrough, İngiltere'de, Cleveland ilinde (*county*) ilçe (*borough*), Tees Irmağı'nın doğu kıyısında, ırmağın Kuzey Denize açılan halicinin ağzında kurulmuştur. Yüzölçümü 54 km²'dir.

Stockton-Darlington demiryolunun, Joseph Pease'in yeni bir kömür ihracat limanı kurmak için Stockton'ın doğusunda satın aldığı araziye ulaşmasından (1830) sonra kurulan Middlesbrough, İngiltere'de varlığını demiryoluna borçlu ilk yerleşmeydi. Limanın yanındaki yaklaşık 13 hektarlık

alandı, dikdörtgen bir ızgara plana göre inşa edilmişti. Kömür ticaretiyle başlayan gelişme, 1850'de Eston Beacon yakınlarında demir cevheri bulunmasıyla hız kazandı. Redcar Demiryolu (1846) boyunca uzanan bitişik arazi yüksek fırınlar ve dökümhanelerle doldu.

Günümüzde metalurji sanayisi doğudaki geniş haliç bölgesine kaymışsa da, kentte hâlâ önemli ağır sanayi kuruluşları vardır. Yeni kurulan hafif sanayiler de ekonomiyi çeşitlendirmiştir.

Sanayinin gelişmesiyle birlikte kent genişlemeye başlayınca, Middlesbrough bu yayılmanın merkezi durumuna geldi. İrmak üzerinde birçok köprüünün ve yeni yolların yapılmasından sonra Middlesbrough, Cleveland'ın ticaret ve kültür merkezi oldu. 1830'da kurulan eski kentin güneyinde bir alışveriş merkezi yer alır. Eski Demirciler Mahallesi'nin yerinde bugün Riverside Parkı vardır. Nüfus (1986 tah.) 144.300.

Middlesex, İngiltere'de, 1965'te Londra metropoliten alanına katılmış eski il (*county*).

Thames Irmağının çevresinde gelişen Middlesex, İÖ y. 8000'den beri bölgedeki tüccar ve göçmenlerin uğrak yeri olmuştur. Yerleşme Demir Çağında (İÖ y. 500) Brentford'da başladı ve Heathrow'da "Caesar Karargâhı" kuruldu. İÖ 1. yüzyılda Belgae kabilelerinin İngiltere'nin güneyine yerleşmesiyle yöre. Katuvelanların topraklarına katıldı. Bugünkü Staines ve Brentford, Romalıların konaklama yeri idi. 5. yüzyıl başlarında bölgeye Saksonlar yerleşmeye başladı. Doğu ve Batı Sakson toprakları arasında kaldığı için bölgeye, "Saksonlar arası" anlamına gelen bir ad verildi. 704 tarihli bir beratta bu adın ilk biçimi Middel-seaxan'dır.

Öteden beri Middlesex'in yönetimini elinde tutan Londra kenti, 12. yüzyılda il şerifini atama yetkisini de kazandı. Yüzyıllarca kraliyet ailesinin ve Londralı zengin tüccarların dinlenme yeri olan ildeki en önemli yapı, kraliyet ailesine ait Hampton Sarayı'dır.

1888'de Middlesex'in, 2,5 milyon kişinin yaşadığı 130 km²'lik toprağı Londra iline bağlandı. Aynı bir il olan Middlesex, kendi şerifini seçme hakkını kazandı ve yerel yönetim organının bulunduğu Guildhall bu ilde kaldı.

Middlesex'e bağlı olan Hounslow, Hillingdon, Ealing, Brent, Harrow, Haringey, Enfield, Richmond upon Thames ve Barnet topraklarında, 1963 Londra Yönetim Yasası ile Londra iline bağlı 32 kent kuruldu. Staines ve Sunbury-on-Thames kentsel ilçeleri (*urban district*) Surrey'ye, Potters Bar ise Hertfordshire'a aktarıldı. 1964'te çıkarılan Yargı Yönetimi Yasası'yla, Londra metropoliten alanına bağlı Middlesex toprakları yargı işlevi açısından il kabul ediliyordu. Middlesex adı, posta bölgelerinde hâlâ kullanılmaktadır ve ildeki birçok kurum ile örgütün adının bir parçasıdır.

Middleton, Arthur (d. 26 Haziran 1742, Charleston yakınları, Güney Carolina - ö. 1 Ocak 1787, Goose Creek, Güney Carolina, ABD), Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayanlar arasında yer alan İngiliz asıllı Amerikalı önder.

İngiltere'de öğrenimini tamamladıktan sonra 1763'te Güney Carolina'ya döndü ve koloni meclisine seçildi. 1775-76 yıllarında Güney Carolina'da Bağımsızlık Savaşı hazırlıklarını yürütmekten sorumlu Güvenlik Komitesi'nde üyelik yaptı. Ardından Güney Carolina eyalet anayasasını hazırlayan komitede görev aldı ve delege olarak Kıta Kongresi'ne katıldı (1776-78).

Charleston Kuşatması (1780) sırasında milis kuvvetlerinde görev alan Middleton, kentin İngilizlerin eline geçmesi üzerine hapse atıldı ve savaş tutsağı olarak St.

Arthur Middleton, B. West'in portresinden J. B. Longacre'in yaptığı oymabaskıdan ayrıntı Library of Congress, Washington, DC

Augustine'e (Florida) gönderildi. Temmuz 1781'de serbest bırakıldıktan sonra Kıta Kongresi'nde (1781-83) ve Güney Carolina yasama meclisi'nde (1785-86) görev aldı.

Middleton, Thomas (d. Nisan 1570?, Londra - ö. 4 Temmuz 1627, Newington Butts, Surrey, İngiltere), insanları komik ve ironik yanlarıyla anlattığı yapıtlarıyla tanınmış Elizabeth dönemi oyun yazarı.

İki yıl Oxford Üniversitesi'ne devam etti. 1600'e gelindiğinde üç şiir kitabı yayımlanmıştı. Sonraki yıllarda Thomas Dekker ve

Thomas Middleton, bir ağaç baskıdan ayrıntı, 1657 British Museum, Londra, fotoğraf. J. R. Freeman & Co. Ltd

John Webster gibi yazarlarla birlikte yönetmen Philip Henslowe'un sahneye koyduğu oyunlar yazdı. Oyun yazarı olarak ünlendikten sonra *pageant*(*) gösterileri düzenlemek ve bu gösteriler için oyunlar yazmakla görevlendirildi. 1620'de kent tarihçiliğine getirildi. En başarılı oyunu, İspanya ve Cizvitler temsil eden Siyah Şah'ın, Prens Charles'ı temsil eden Beyaz At tarafından mat edilmesini anlatan siyasal yergisi *A Game at Chaess*'ti (1625; Bir Satranç Oyunu). Globe Tiyatrosu'nda çok sayıda kişinin izlediği oyun, İspanyol büyükelçisinin protestosu üzerine sonunda I. James tarafından yasaklandı. 1621'de sahnелendiği sanılan *Women beware Women* (ös 1657; Kadınlar Kadınlardan Sakının) ve William Rowley ile birlikte kaleme aldığı, 1622'de sahneye konan *The Changeling* (ös 1653) adlı trajedileri Middleton'ın başyapıtları sayılır.

Middleton'ın komedileri, insanların zengin olabilmek için her yolu denedikleri, para canlısı bir toplumu anlatır. 1605'te sahnелendiği sanılan *Michaelmas Terme* (1608) ironi bakımından en zengin komedilerinden biridir. Yaklaşık 1606'da sahnелenen *A Tricke to Catch the Old-one* (1608; Şeytana Tuzak) birbirini kazıklamaya uğraşan iki

tefeciyi, 1604'te sahnelendiği sanılan *A Mad World, My Masters* (1608; Bu Dünya Cılgın Azim) vârisi olan büyük oğlu dışında herkese cömert davranmakla övünen yaşlı bir taşra beyefendisini anlatır. 1613'te sahneye konduğu sanılan *A Chast Mayd In Cheape-side* (ös 1630; Ucuzundan Bir Bakire) kendinden hoşnut Londra'lılara alaya alır. Dekker'la birlikte yazdığı, 1604-10 arasında bir tarihte sahnelenen *The Roaring Girl* (1611; Kükreyen Kız) evlilikten özgürlüğü seçen, erkek kılığında dolaşan ünlü kadın kanun kaçağı Moll Frith'in öyküsüdür.

Middletown'un öteki oyunları arasında, 1616'da sahnelendiği sanılan *A Faire Quarrell* (1617, Rowley ile birlikte; Adil Bir Kavga) adlı trajikomediyi 1604'te sahnelenen *The Honest Whore* (Dekker ile birlikte; Dürüst Fahişe) ve 1618'de oynandığı sanılan *The Old Law* (ös 1659, Rowley ve Massinger ile birlikte; Eski Hukuk) adlı komedileri yer alır.

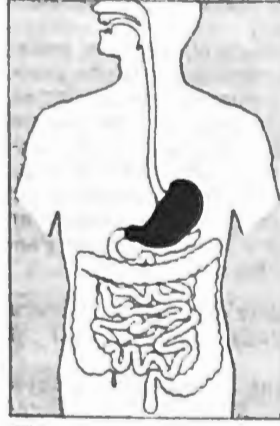
Middletown, ABD'de New York eyaletinin güneydoğu kesimindeki Orange iline (county) bağlı kent. New York kentinin 97 km kuzeybatısında, Wallkill Irmağı kıyısındadır. 1756'da kurulmuş, 1785'te yerel Kongregasyon Kilisesi çevresinde örgütlenmiştir. "orta kent" anlamına gelen adını, Hudson ile Delaware ırmakları arasında bulunmasından ötürü almıştır. 1798'e değin Ulster iline bağlıydı. Paralı yol işleten bazı şirketlerin yönetim merkezi buradaydı. 1843'ten sonra kent, Erie Demiryolu'nun (sonradan Erie Lackawanna Demiryolu, bugün Conrail'in [Consolidated Rail] parçası) son durağı oldu. Mandıraçlık ve meyvecilik yapılan bir bölgede bulunan kent, dağda göl kıyısındaki tatil merkezine giden yol üzerinde yer alır. Giysi, deri eşya ve makine başlıca sanayi ürünleridir. Başlıca yükseköğretim kurumu Orange County Community College'dır (1950). Kent olarak 1888'de tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) 24.160.

Middletown, ABD'de Ohio eyaletinin güneybatı kesimindeki Butler iline (county) bağlı kent. Miami Irmağı kıyısındadır. Yakınındaki Hamilton'la birlikte metropoliten alan oluşturur. 1802'de kurulan kent "orta kent" anlamına gelen adını, Dayton ile Cincinnati arasında bulunmasından ötürü almıştır. Cincinnati'yle New Orleans'a yük trenleri ve ırmak gemileriyle, Miami'yle Erie Kanalı'na ise teknelerle taşınan ürünler (buğday, mısır, tütün, canlı hayvan, meyve, sebze) sayesinde kısa sürede canlı bir tarımsal ticaret merkezi haline geldi. Daha sonra dört demiryoluna (Baltimore ve Ohio, Big Four, Erie, Pennsylvania) bağlandı. İlk gelişen sanayi kolları tütün, kâğıt ve çelikti. 1900'de sürekli haddeleme yöntemiyle levha çelik üreten bir fabrika kuruldu. Tütün fabrikaları zamanla kapandıysa da kâğıt ve çelik sanayileri gelişmeyi sürdürdü. Bugün uçak ve füze parçalarının yanı sıra makine üretimi de yapılır. 1966'da Oxford'daki (Ohio) Miami Üniversitesi'ne bağlı bir kampus kuruldu. 1883'te kent olarak tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) 46.022; Hamilton-Middletown metropoliten alanı, 291.479.

ilde, hayvanlarda sindirim kanalının yemek borusu ile incebağırsaklar arasında yer alan kese biçimli genişlemiş bölümü. Omurgalıların çoğunda mide karın boşluğunun ön bölümünde yer alır. Başlıca işlevi besinleri

bağırsaklara geçmeden önce bir süre depolamak ve bu sırada parçalayarak küçük parçalara bölmektir. Midesinde sindirim bezleri bulunan hayvanlarda sindirim sürecinin bir bölümü de midede gerçekleşir.

İnsan midesi. İnsanda midenin dört bölümü vardır: Yemek borusunun mideye açıldığı ağız, ağızdan yukarıya doğru kıvrılarak

Mide

genişleyen kubbe, midenin ortasında yer alan geniş gövde ve midenin onikiparmakbağırsağıyla birleştiği yerde bulunan mide kapısı (*). Midenin yemek borusuna ve onikiparmakbağırsağına açılan her iki ucunda bulunan büzgen kaslar (sfinkter) besinler içinden geçmezken kapanarak midenin bu organlarla bağlantısını keser. Böylece besinlerin sindirilmeye başlamadan önce midede kalıp tamamen parçalanması sağlanır.

Midenin boyutları, içindeki besin miktarına göre değişebilir. Organ büzülüp küçülünce iç yüzünde sayısız kıvrım oluşur; mide genişleyince bu kıvrımlar ortadan kalkar. Midenin içini döşeyen kalın mukoza katmanında protein ve yağların sindiriminde rol oynayan küçük mide bezleri yoğunlaşmıştır (bak. mide bezleri).

İnsanda mide kasları hemen her zaman hareketlidir. Besinlerin girmesiyle kısa bir süre gevşedikten sonra kasılmaya başlar. Sığamsı dalgalanma hareketleri (peristaltizm) besinleri sıkıştırıp ezerek yarı sıvı bir karışım haline getirir. Kimus adı verilen bu karışım bu ritmik hareketlerle mide kapısına (pilor) ve onikiparmakbağırsağına doğru iletilir. Dalgalanma hareketleri besinler mideden çıktıktan sonra sürerse ve artarsa ağrıya yol açabilir; açlık ağrıları kandaki şeker düzeyiyle de ilişkili olabilir. Öte yandan, kandaki şeker miktarı belirli bir düzeye inince duyulan açlığın mideyle ilgisi yoktur. Mideden yalnız demir, bazı ilaçlar ve yağda çözünürlüğü fazla olan alkol gibi maddeler emilir. Organın salgı işlevini ve hareketlerini vagus siniri ve sempatik sinir sistemi denetler; ruhsal gerginlikler, mide fizyolojisinin değişmesine ve çeşitli rahatsızlıklara yol açabilir. En sık görülen hastalıklar mide ülseri ve gastritir.

Hayvanlarda mide. Hayvanların çoğunda midenin yapısı insandakinden çok farklıdır; bazılarının çok bölmeli ya da özel işlevler görmek üzere uyarlanmış mideleri vardır. Geviş getiren çifttoynaklılarda midenin dört bölümü bulunur. Yiyecekler önce selülozun sindirildiği işkembeye girer; burada içine müküs eklendikten sonra borkeneğe geçer. Yumuşayan karışım ağza geri giderek çiğnenir. İkinci kez yutulduktan sonra kırkbaşı ve girdene geçer.

Kuslarda midenin üç bölmesi vardır. Besinler önce kursakta depolanır, nemlendirilerek yumuşamaya bırakılır. Önmidede sindirim salgılarıyla karıştıktan sonra kasımi-

dedeki (taşlık) taşlar ya da dışı benzer yapıların yardımıyla öğütülür.

Kemiricilerde tek bir mide vardır; çoğu, gerekli besin maddelerinin tümüyle emilmesi için besinlerini iki kez yemek zorundadır. Yutulmuş yiyecek sindirim kanalının alt bölümüne geçer; burada parçalanmasına yardımcı olan çeşitli kimyasal maddelerle kaplanır. Dışkı olarak vücuttan çıktıktan sonra yeniden yutulur; içerdigi su ve enzimler midede emilir ve yeni gelen besinlerin sindiriminde kullanılır. Kemiricilerde dışkı küçük, kuru tanecikler halinde dışarı atılır.

Denizyıldızı, midesini adeta ters yüz edip gövdenin dışına uzatarak çiftçenetliler gibi kabukluların etli bölümlerini yer. Deve ve lama midenin içindeki yarı sıvı maddeyi yeniden ağzına getirir; rahatsız edildiğinde bunu yanına yaklaşanlara tükürür. Tatlı su ıstakozlarının midesinde kalsiyum tuzlarından taşlar oluşur; bu taşlar, hayvan dış kabuğunu atana değin midede saklanır. Daha sonra parçalanarak emilir ve yeni kabuğun yapımında kullanılır.

mide bezleri, midenin içini döşeyen katman- da yer alan ve mide sıvısı ile koruyucu müküs maddesini salgılayan basit, dallanmış borucuk yapısındaki bezlerin ortak adı. Mide bezleri bulundukları bölge ve salgı türüne göre birbirinden ayrılır. Ağız ve kapı bölgelerindeki bezler midenin iç yüzünü kaplayıp hidroklorik asit ve enzimlerin mide duvarını sindirmesini önleyen müküs adlı sümüksü maddeyi salgılar.

Kubbe bölgesi ve gövdenin ortalarında yer alan gerçek mide bezleri sindirim işlevi olan sıvıların büyük bölümünü salgılar. Bunlar başlıca üç tür hücreden oluşan dar borucuklar biçimindedir. Bezin tabanında pepsin ve renin enzimlerini ürettiği düşünülen zimojen hücreler bulunur. Bezin içinde sıralanan yan hücreleri öbür enzimlerin etkin duruma geçmesi için gereken hidroklorik asit yapımından sorumludur. Müküs hücrelerinin tek işlevi müküs salgılamaktır.

Mide sıvısı sürekli olarak düşük miktarlarda üretilirse de salgı miktarı çeşitli yollarla artırılabilir. Tat ve koku duyulması ya da yemek düşüncesi enzim salgısını artırır; salgı uyku sırasında azalır, uyanınca yeniden artar. Yiyeceklerin mideye geçip mide duvarına değmesi müküs salgılanması için gerekli uyarıcı sağlar. Bazı yiyecekler enzim salgısını uyarıcı kimyasal maddeler içerir. Mide sıvısı korku ve üzüntü gibi ruhsal etkenlerle azalır; buna karşılık heyecan ve saldırıgınlık gibi duygulanımların etkisiyle artar.

mide kapısı, PILOR olarak da bilinir, omurgalıların çoğunda midenin son bölümü ile incebağırsağın başlangıç bölümünü birbirinden ayıran darlık. Başlıca işlevleri bağırsağın içinde sindirilmekte olan yiyeceklerin mideye geri dönmelerini ve sindirilemeyecek kadar büyük yiyecek parçalarının mideden bağırsağa geçmesini önlemektir.

İç yüzü mide sıvısı salgılayan bir mukoza katmanıyla örtülüdür. Bu katmanın altında yer alan çember biçimli büzgen kas lifleri kasılıp gevşeyerek mide kapısını açıp kapar. Bu mekanizma kapının sıkılıkla açık kalmasını sağlayarak midedeki maddenin küçük miktarlarda onikiparmakbağırsağına geçmesine izin verir. Onikiparmakbağırsağı dolmaya başlayınca bağırsak duvarı basıncın artmasıyla gerilir, büzgen kas kasılır ve kapı kapanır. Bu bölgedeki sığamsı dalgalanma hareketleri (peristaltizm) yiyeceklerin bağırsakta ilerlemesini sağlar. Mide kapısı sindirim kanalının öbür bölgelerine oranla dar olduğundan, kapı açılınca bile yalnız yarı sıvı durumdaki maddelerin geçişine izin verir. Bu organın cerrahi girişimle

çıkartılması midenin boşalma mekanizmasını belirgin olarak etkilemez.

midde sineği, Diptera (çiftkanatlılar) takımının *Gasterophilidae* familyasından, larvaları tektoynaklı memelilerin midesinde asalak yaşayan böceklerin ortak adı. Özellikle atlara verdikleri zararlar tanınan bu sineklerin dişileri 400-500 kadar yumurtayı atların ön bacakları, burunları ve dudakları başta olmak üzere çeşitli yerlerine bırakır. Atlar tarafından yalanıp islatılmadıkça yumurtalar açılmaz. Nem ve örselemenin etkisiyle çatlayan yumurtalardan çıkan larvalar at tarafından yutulursa sindirim kanalına girer ve mide ya da bağırsak duvarına tutunur. Larvalar bütün besin ve oksijenini atın sindirim kanalından sağlar. Yaklaşık 8-11 ayda olgunlaşan larvalar dışkıyla birlikte dışarı çıkar.

Midfat, Cemil (d. 1890, Bağdat - ö. 1959, Bağdat, Irak), Iraklı devlet adamı.

İstanbul'da öğrenim gördükten sonra topçu subayı olarak Osmanlı ordusuna katıldı. 1916'da Mekke emiri Hüseyin bin Ali'nin başlattığı Arap ayaklanmasına katılmak amacıyla ordudan firar etti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'taki İngiliz yönetimine karşı bir süre muhalefet ettiyse de 1921'de Irak'a dönerek çeşitli valilik görevlerinde bulundu. Ardından içişleri bakanı ve meclis başkanı (1930) oldu. 1933 ve 1934'te kısa sürelerle iki kez başbakanlık yaptı. Daha sonra hükümette savunma bakanı olarak yer aldı. Yeniden başbakanlığa getirildiği 1937'de iç karışıklıkların ve mali bunalımın üstesinden gelemedi. Nazi Almanyası'nın artan etkisine karşı İngiliz yanlısı siyasal çevrelerle ittifak kurdu. Nazi yanlılarının iktidarı ele geçirdiği 1941'de Emir Abdullah'la birlikte ülke dışına kaçtı. Müdahalede bulunan İngiliz birliklerinin duruma egemen olmasından sonra geri dönerek bir kez daha başbakanlık görevini üstlendi. Savaş sonrasında Nuri es-Said'in öne çıkmasıyla siyasal gücü zayıfladı.

Midgardr, MIDGARD olarak da yazılır (Eski İskandinav dilinde "Dünyanın Ortası"), MANNA-HEIM (İnsanın Evi) olarak da bilinir, İskandinav mitolojisinde, dünyanın orta yeri, insanlığın, yaratılan ilk varlık olan dev Aurgelmir'in (Ymir) gövdesinden yapılmış evi. Efsaneye göre tanrılar, Aurgelmir'i öldürüp gövdesini evrenin boşluğuna yuvarlar ve Midgardr'ı oluşturmaya başlarlar. Aurgelmir'in eti toprağa, kanı okyanuslara, kemikleri dağlara, dişleri kayalıklara, saç ağaçlara, yeryüzünün üzerine üflen beyin de bulutlara dönüşür. Aurgelmir'in, Nordri (Kuzey), Sudri (Güney), Austri (Doğu) ve Vestri (Batı) adlı dört cüce tarafından taşınan kafatası gök kubbeyi oluşturur. Güneş, Ay ve yıldızlar, kafatasının içinde yanan kıvılcımlardan meydana gelir. Kuzeydeki buz ülkesi Niflheim ile güneydeki ateş bölgesi Muspelheim'in ortasında yer alan Midgardr gökkuşağı köprüsü Bifrost aracılığıyla tanrıların evi Asgard'a bağlanır.

Midgley, Thomas, Jr. (d. 18 Mayıs 1889, Beaver Falls, Pennsylvania - ö. 2 Kasım 1944, Worthington, Ohio, ABD), benzine tetraetil kurşun karıştırılması yoluyla motorlarda vuruntunun önlenilebileceğini bulan ABD'li mühendis ve kimyacı. 1916'da Dayton (Ohio) Engineering Laboratories Company'de (Delco) araştırmacı olarak çalışmaya başlayan Midgley, motorlardaki vuruntu sorunu üzerine yaptığı araştırmalarla içten yanma konusundaki çalışmaların öncüsü oldu. 1921'de de tetraetil kurşunu buldu. Kurşunlu katkı maddelerinin kullanılması sonucunda ortaya çıkan sorunları incele-

ken, bromun deniz suyundan özütlenilebileceğini gösterdi.

Midgley I. Dünya Savaşı sırasında, daha sonraları II. Dünya Savaşı'nda kullanılan güdümlü bombalara benzeyen pervaneli hava torpilleri için bir denetim sistemi geliştirdi. Zehirleyici ve yanıcı olmayan bir soğutucu madde geliştirmek için giriştiği araştırmaları sonucunda diklorodifluorometanı buldu. Bu madde Freon-12 ticari adıyla üretilmeye başladı. Freon-12 ve benzeri bileşikler bütün dünyada soğutucu ve aerosol itici olarak yaygın biçimde kullanıldı.

Midgley, doğal ve yapay kauçukların bileşimiyle ilgili geniş bir araştırma yürüttü ve hidrokarbonların parçalanmasında (kraling) yararlanılan iki katalizörlerden biri ni buldu. 1923'te Ethyl Gasoline Corporation'un, 1930'da da Kinetik Chemicals Incorporation'ın başkan yardımcılığına getirilen Midgley, 1933'te Ethyl-Dow Chemical Company'nin yöneticisi oldu. 1940-44 arasında Ohio Eyalet Üniversitesi Araştırma Vakfı'nın başkan yardımcılığı ve yöneticiliğini yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında da Ulusal Savunma Araştırmaları Komitesi'nde görev üstlendi.

Midhat Paşa, asıl adı AHMED ŞEFTK (d. 18 Ekim 1822, İstanbul - ö. 7/8 Mayıs 1884, Taif, Arabistan), Osmanlı devlet adamı. İdare, maliye ve eğitim alanında çeşitli reformlar yapmış, mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçişte önemli rol oynamıştır.

Rusçuklu Hafız Mehmed Eşref Efendi'nin oğluydu. Çocukluğunu İstanbul'da ve baba-

Midhat Paşa
İlâhîyye Yayıncılık Arşivi

sının naip olarak bulunduğu Vidin ve Lovç'te (Lofça) geçirdi. Özel eğitim gördü. 1834'te Divan-ı Hümayun kaleminde görev aldı. Burada kendisine Midhat mahlası verildi. Daha sonra Arapça ve Farsça öğrendi. Divan-ı Hümayun'un görevlerini üstlenen Meclis-i Vükela'nın kâtipleri arasında yer aldı. 1840'ta Sadaret Mektubi Kalemî'ne atandı. 1842-46 arasında tahrirat kâtibi yardımcısı olarak Şam ve Sayda'da, 1846'dan sonra divan kâtibi olarak Konya ve Kastamonu'da görev yaptı. 1849'da İstanbul'a dönerek Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de Mazbata Kalemî kâtibi, ertesi yıl da serhalife oldu. Arabistan ordusu müşiri Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın soruşturmasında gösterdiği titizlikle Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın güvenini kazandı. 1852'de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Anadolu Kalemî'nin ikinci kâtipliğine atandı. 1854'te sadrazam olan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa tarafından Rumeli'de yaygınlaşan isyan ve eşkıyalık olaylarını bastırma gibi, yerine getirilmesi güç bir işle görevlendirildi. Ama bu görevde başarı gösterdi. Bulgaristan'da düzeni sağladıktan (1857) sonra, Avrupa'nın başlıca kentlerini

kapsayan altı aylık bir inceleme gezisine çıktı.

İstanbul'a dönüşünde Serasker Rıza Paşa ile birlikte Kuleli Olayı (1859) olarak bilinen ve Abdülmecid'i devirmeyi amaçlayan suikast girişiminin soruşturmasını yürütmekle görevlendirildi. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın ikinci sadrazamlığı sırasında, 1861'de vezir rütbesiyle Niş valiliğine atandı. Başarılı reformlarından dolayı, Abdülaziz tarafından uygulamaları doğrultusunda genel bir reform programı hazırlamakla görevlendirildi. 1864'te Sulistre, Vidin ve Niş'in birleştirilmesiyle oluşturulan Tuna Vilayeti'nin başına getirildi ve Osmanlı idari düzenini yeniden belirleyen Vilayet Nizamnamesi'nin uygulanmasına (1864-67) öncülük etti. Vilayet merkezinden köylere kadar yeni meclisler, bayındırlık, fen ve eğitim işlerine bakacak daire müdürlükleri oluşturdu. Ziraat Bankası'nın çekirdeğini oluşturan Memleket Sandığı'nı (bak. Memleket Sandıkları) kurdu. Vergi türlerini ve yükümlülüğünü azaltan düzenlemeler yaptı. Niş valisiyken açtığı ıslahhane adlı sivil teknikokulları yaygınlaştırdı.

1868'de İstanbul'a çağılarak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'yi yeniden düzenlemekle görevlendirildi. Meclisin idari ve yargısal işlevlerini birbirinden ayırarak Şûra-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'yi kurdu. Şûra-yı Devlet başkanı olarak eğitim ve maliye gibi alanlarda yeni nizamnameler hazırladı. İstanbul Emniyet Sandığı'nın ve ilk sanayi mektebinin kurulmasına öncülük etti. 1869'da vali olarak atandığı Bağdat'ta da başarılı reformlarını sürdürdü. Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazam olmasından sonra vilayet gelirlerinin kullanımı konusunda suçlamalarla karşılaşınca Mayıs 1871'de istifa ederek merkeze döndü. Temmuz 1872'de Abdülaziz tarafından Mahmud Nedim Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Ama saraydan bağımsız bir tutum izlediğinden, bu makamda yalnızca üç ay kalabildi. 1873 başlarında adliye nazırlığına getirildi. Temsili meclisin gerekliliğine ilişkin bir layiha hazırlaması üzerine Eylül 1873'te Selanik valiliğiyle merkezdən uzaklaştırıldı. 1875'te yeniden adliye nazırı olduysa da Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'yla görüş ayrılığı nedeniyle üç ay sonra istifa etti.

Bu sırada ülkedeki durumun gittikçe bozulması ve İstanbul'da medrese öğrencilerinin ayaklanması, 1876'da Meclis-i Vükela'da köklü değişikliklere gidilmesini zorunlu kıldı. Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa sadrazamlığa, Hüseyin Avni Paşa seraskerliğe, Hasan Hayrullah Efendi şeyhülislamığa atandı. Midhat Paşa ise önce Mecalis-i Âliye'de görev aldı; bir süre sonra da Şûra-yı Devlet başkanlığına atandı. Birlikte hareket eden Midhat Paşa, Mehmed Rüşdi Paşa ve Hüseyin Avni Paşa 30 Mayıs 1876'da Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine V. Murad'ı geçirdiler. Bunu Abdülaziz'in ölümü (4 Haziran) ve Çerkes Hasan'ın bir başkınıla Hüseyin Avni Paşa ile Hariciye Nazırı Raşid Paşa'yı öldürmesi (15/16 Haziran) gibi olaylar izledi. Ardından ruhsal çöküntü içindeki V. Murad'ın yerine Kanun-ı Esasi ilânını ve meşruti yönetime geçmeyi kabul eden II. Abdülhamid tahta çıkarıldı (31 Ağustos).

II. Abdülhamid tarafından 17 Aralık 1876'da sadrazamlığa atanan Midhat Paşa, uzun süreden beri üzerinde çalıştığı ve Ziya Paşa ile Namık Kemal'in katkılarıyla tamamladığı anayasa taslağını padişaha sundu. "Kanun-ı Cedid" adlı bu taslağı geri çeviren II. Abdülhamid, Fransız Anaya-

sası'nı çevirterek yeni bir taslak hazırlattı ve padişaha "tehlikeli kişileri" sürgüne gönderme yetkisi veren ünlü 113. maddeyi de ekletti. Kanun-ı Esasi olarak bilinen anayasa kesin biçimini aldıktan sonra padişahın bir hatt-ı hümayunuyla kabul ve ilan edildi (23 Aralık 1876).

Midhat Paşa'nın saraya karşı tutumundan rahatsız olan II. Abdülhamid, onun Abdülaziz'in ölümünde de rol oynadığına inanıyordu. Bu nedenle önce yakın dostları Ziya Paşa ve Namık Kemal'i birer görevle İstanbul'dan uzaklaştırdı. Ardından Midhat Paşa'yı 5 Şubat 1877'de sadrazamlıktan alarak ülkeyi terk etmesini emretti. Bir süre Avrupa'da kalan ve ertesi yıl Girit'e dönmeye izin verilen Midhat Paşa, Aralık 1878'de Suriye valiliğine, Ağustos 1880'de de Aydın valiliğine atandı. Abdülaziz'in öldürülmesiyle suçlanarak Müttercim Mehmed Rüdi Paşa ile birlikte sorguya çekilmesi kararı alınınca İzmir'de Fransız konsolosluğuna sığındı (1881). Ama kısa bir süre sonra hükümetin güvence vermesi üzerine teslim oldu. Yıldız Mahkemesi olarak bilinen yargılamada Abdülaziz'in ölümüne neden olmaktan suçlu bulundu ve ölüme mahkûm edildi. İngiltere'nin müdahalesiyle cezası ömür boyu hapse çevrildi ve Taif'e gönderildi. II. Abdülhamid'in emriyle 7/8 Mayıs 1884 gecesi öldürüldü. 1951'de kemikleri Taif'ten İstanbul'a getirilerek Hürriyet Tepesindeki şehitlikte gömüldü. Midhat Paşa'nın Taif'te yazdığı ve iki bölümden oluşan anıları oğlu Ali Haydar Midhat tarafından *Midhat Paşa Hayat-ı Siyasiyesi, Hideman, Menfa Hayat* (1909, 2 cilt) adıyla yayımlanmıştır.

Midi, Fransa'nın güneyinde, Akitanya, Languedoc ve Provence'tan oluşan kültürel bölge. Güneyinde İspanya ve Pireneler, kuzeydoğusunda İtalya ile Alp Dağları vardır. Massif Central'in güney kolları Languedoc içlerine kadar uzanır. Akitanya Havzası, Languedoc'taki ovalar ve Rhône Havzası başlıca düzlüklerdir. Büyük bölümünde Akdeniz iklimi görülen Midi'nin kuzey sınırları zeytin yetiştirilen bölgelere uzanır. Ortaçağ boyunca siyasal açıdan bölünmüş olan Midi, Savoie hanedanının Nice'ten çekilmesiyle Fransa'ya katıldı (1860). Rousillon aracılığıyla Katalan, Nice kanalıyla da İtalyan kültürü bölgeye girdi.

Midi Kanalı, LANGUEDOC KANALI olarak da bilinir, Fransa'da, Biskay Körfeziyle Akdeniz arasında inşaa edilmiş, 1692'de yapılan eklemelerle son biçimini almıştır. Toulouse'u Akdeniz'e bağlamanın yanı sıra Aude ve Garonne üzerinden Atlas Okyanusuna açılan bir su yolu oluşturur. Toplam 51 km'ye yayılan 26 kanal havuzu aracılığıyla 63 m kadar yükselerek en yüksek noktasına ulaşır. Bu yükseklikte 5 km kadar gittikten sonra 185 km'ye yayılan 74 kanal havuzu aracılığıyla 189 m kadar alçalır. Béziers yakınlarındaki kayalıkları, Pierre-Paul Riquet'nin barut kullanarak açtığı 157 m uzunluğunda, 6,7 m genişliğinde ve 8 m yüksekliğinde bir tünelle aşar.

Midi-Pyrénées, Fransa'nın güney kesiminde planlama bölgesi (*région de programme*), Lot, Aveyron, Tarn, Tarn-et-Garonne, Gers, Hautes-Pyrénées, Haute-Garonne ve Ariège illerini (*département*) içine alır. Merkezi Toulouse, yüzölçümü 45.382 km²'dir. Lot ve Aveyron illerinin içerilerine kadar uzanan Massif Central, Akitanya Havzasından Quercy ve Rouergue platola-

nyla ayrılır. Güneydeki Pirene Dağları, Hautes-Pyrénées, Haute-Garonne ve Ariège'in büyük bölümünü kaplar. Bölgeye okyanus iklimi egemendir.

Bölgede nüfus seyrek. 1851'den 1946'ya değin, Paris dışındaki bütün bölgeler gibi Midi-Pyrénées'nin nüfusu da yüzde 31'lik bir azalma gösterdi. Sonraki yıllarda da nüfus artışı hızı lotte ortalamasının altında kaldı. Ariège, Lot ve Gers'in nüfusu Toulouse'a yapılan göçlerle iyice azaldı. Toulouse, Tarbes, Albi, Castres ve Montauban'daki kentsel yığılımlar dışında nüfusun çoğunluğu kırsal kesimde yaşar.

Fas ve Tunus'tan göç edenler, Akitanya Havzasında buğday tarımının yaygınlaşmasına yardımcı oldular. Günümüzde Gers'deki Condom ve Eauze, Tarn'daki Gaillac ve Haute-Garonne'daki Fronton'da bağcılık yapılmaktadır. Pireneler'de başlıca geçim kaynağı çiftçilik ve ormanlıktır. Bölgede sanayi gelişmemiştir. Haute-Garonne'un güneyindeki Saint-Marcet'de bulunan doğal gaz yatakları büyük ölçüde tüketilmiştir. Tarn'daki Carmaux'da ve Aveyron'daki Decazeville'de az miktarda kömür çıkarılır. Haute-Garonne'daki Saint-Béat çevresinde mermer yatakları vardır. Pireneler'deki vadilerde elektrometalurji tesisleri bulunur. Pireneler'deki Neste ve Ariège ırmaklarından, Massif Central'deki Truyère Irmağın dan ve Pareloup Gölünden hidroelektrik enerjisi elde edilir. Üretilen enerjinin büyük bölümü Fransa'nın öbür bölgelerine aktarılır. Nüfus (1991 tah.) 2.444.900.

Midilli, Yunanca LESBOS, MYTILENE olarak da bilinir, Ege Denizinin Girit ve Eğriboz'dan sonraki en büyük adası. Limni (Lemnos) ve Ayios Evstrátios (Hogios Evstrátios) adalarıyla birlikte Yunanistan'ın Lesbos ilini (*nomós*) oluşturur. Yüzölçümü 1.630 km²'dir. İl merkezi Mytilene (Midilli) adanın en önemli kenti ve Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı bir piskoposluk merkezidir. Zaman zaman Yunanistan'ın Güney Sporád Adalarıyla aynı gruba katılan Midilli Ege'deki en eski yerleşim bölgelerinden biridir. Jeolojik açıdan bağlı olduğu Anadolu kıyısından genişliği 10-23 km arasında değişen iki sığ boğazla ayrılır. Muselim (kuzey) ve Mytilenes (doğu) adını taşıyan bu boğazlar, üçgen biçimli adanın tepe noktasında birleşerek Edremit Körfezinin girişini oluşturur.

Midilli'nin girintili çıkıntılı kıyılarından içeriye güneydoğudaki Géras ve güneybatıdaki Kalloni olmak üzere dar ağızlı iki körfez sokulur. Adanın batısındaki toprakların büyük bölümü volkanik oluşumludur ve çok sayıda sıcak su kaynağının varlığı, bölgenin büyük depremlere yol açan oturmamış bir yeraltı yapısına sahip olduğunu gösterir. Adanın en yüksek noktası 968 m yüksekliğindeki Lepethymnos Dağıdır (Ayios Ilías). Doğal bitki örtüsü Kalloni'nin batısında oldukça iyi korunmuştur. Nüfus Mytilene çevresinde yoğunlaşmıştır.

Başlangıçta bir ada üzerinde kurulu olan Mytilene limanı, sonradan toprak dolgu bir geçitle, Midilli'ye bağlanmış ve böylece iki liman oluşmuştur. Eski yerleşmelerin başında, adaya Pentapolis (Beş Kent) adını vermiş olan Mytilene, Methymna, Antissa, Eresos ve Pyrrha kentleriyle Kalloni'nin kuzeybatısındaki Arisba gelir. Arisba İÖ 5. yüzyılda, Kalloni Körfezi (*kólpos*) yakınlarındaki küçük bir vadiye bulunan Pyrrha ise İÖ y. 231'de meydana gelen depremler sonucu yıkılmıştır. Bugünkü Andissa'nın hemen kuzeyinde bulunan Antissa kenti ise İÖ 168'de Romalılar tarafından yerle bir edilmiştir. Adanın güneybatı kıyısındaki Eresos, İÖ 7. yüzyılda yaşayan ünlü kadın şair Sappho'yla İÖ 4-3. yüzyıllarda yaşayan,

Aristoteles'in öğrencisi filozof Theophrastos'un doğum yeridir. Eski Yunan öncesi dönemde Mólivos adını taşıyan kuzey kıyısındaki Methymna kenti, adanın Mytilene'den sonraki ikinci büyük yerleşim merkezidir. Kadın eşcinselliği için kullanılan lezbiyenlik terimi, eşcinsel olduğu sanılan Sappho'nun doğum yeri olan Midilli'nin Yunanca adından (Lesbos) türetilmiştir.

Midilli, Hellespontos'tan (bugün Çanakkale Boğazı) geçen ticaret yollarına yakınlığı nedeniyle tarih boyunca stratejik ve ticari açıdan büyük önem taşıdı. Atina'daki İngiliz Okulu, 1929-33 arasında her ikisi de önemli Erken Tunç Çağı (İÖ y. 3000-2750) yerleşmeleri olan Mytilene'nin kuzeyindeki Thérmi'de ve Antissa'da kazılar yaptı. Thérmi'de bulunan Troya I üslubunda, siyah figür teknigiyle yapılmış çanak çömleklerden Troyalıların kente yerleştikleri sonucuna varıldı. İÖ 2000'e değin Kyklad Adalarının etkisi altında kalan Midilli bu tarihten sonra terk edildi.

İÖ y. 1050'de Midilli'ye göç eden Aitolialılar, adayı başlıca yerleşim merkezleri durumuna getirip Mytilene'yi başkent yaptılar. Ada Pittakos'un (İÖ y. 650-570) iç çekişmelerine son vermesinden sonra hızla gelişti. Alkaios ve Sappho'nun yanı sıra, İÖ 7. yüzyılda adada doğan şair ve müzikçi Terpandros ile Dionysos şenliklerinde söylenip çalınan koral şarkı ve şiirleriyle (*dithyrambos*) ünlü Arion da Yunan lirik şiirinin gelişmesinde önemli rol oynadı.

Midilli İÖ 527'de Perslerin egemenliği altına girdi ve Pers donanmasının bozguna uğratıldığı İÖ 479'a değin işgal altında kaldı. Ada, daha sonra Atina'nın önderliğindeki Delos Birliği'ne(*) katıldı. Mytilene oligarşisinin Peloponnesos Savaşı'nın (İÖ 431-404) başlarında çıkardığı ayaklanma (İÖ 428-427) Atinalıların öc amacıyla adaya saldırmasına yol açtı. Bu tarihten sonra birçok kez Peloponnesosluların saldırısına uğrayan Midilli, İÖ 405'te Spartalıların eline geçti. Thrasyboulos İÖ 389'da adanın büyük bölümünü Atina adına ele geçirdi. Midilli İÖ 377'de İkinci Atina Birliği'ne katıldı. İÖ 333'te Makedonya kralı İskender'e (Büyük) karşı savaşan Pers amirali Memnon'un, ardından da öbür istilacıların üssü durumuna geldi. Bu durum, Roma imparatoru Pompeius'un Mytilene'ye özgür kent statüsü vermesine değin sürdü.

Ada Bizanslılar döneminde büyük gelişme gösterdi. İS 809'da İmparatoriçe Eirene Midilli'ye sürgün edildi. 821, 881 ve 1055'te Müslümanların saldırısına uğrayan ada, 1091'de Selçukluların eline geçti. Ama Bizanslılar 1224'te adayı geri aldılar, 1354'te ise Cenevizli bir tüccar ailesine bıraktılar. 1462-1911 arasında Osmanlı egemenliği altında kalan Midilli, daha sonra Yunanistan Krallığı'na bağlandı.

Midilli'nin verimli vadi ve ovalarında üzüm, tütün, tahıl ve adanın temel ihracat ürünü olan zeytin yetiştirilir. Post ve sabun da üretilen adada sardalye balıkçılığı önemlidir. Adada sık sık büyük depremler olur. 1867'deki deprem Mytilene'nin yıkılmasına neden olmuştur. Nüfus (1981) 104.620.

midilli, cidago yüksekliği 145 cm'yi aşmayan bodur at soylarının ortak adı. Dayanıklılığı ve uysallığıyla tanınan bu atlar önceleri yaygın biçimde yük hayvanı olarak kullanılmışsa da günümüzde en çok gösteri ya da çocukları biniciliğe alıştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Shetland midillisi(*) ve Gal midillisi(*) en iyi bilinen midilli soyları arasında yer alır.

Midland, ABD'de, Texas eyaletinin batısında, Midland ilinin (*county*) merkezi (1885) kent. Odessa'nın hemen doğusunda,

Yüksek Ovaların güney ucunda yer alır. 1884'te Texas - Pasifik Demiryolu üzerinde bir istasyon olarak kuruldu. El Paso'yla, 480 km doğudaki Fort Worth'ün tam ortasında yer aldığından Midland adını aldı. Midland, 12 ilden oluşan, Hereford ırkı sığırlarıyla ünlü bir hayvancılık bölgesiyle zengin petrol, doğal gaz, anhidrit, tuz ve potasyum yataklarına sahip Texas Havzası'nın da merkezidir. Petrol dağıtımı, petrokimya sanayisi ve çiftlik hayvancılığı kent ekonomisinde önemli yer tutar. Midland College 1970'te kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 89.443; metropoliten alan, 106.611.

Midland Bank PLC, Birleşik Krallık'ın en büyük ticari bankalarından biri. İngiltere ve Galler'de büroları, İskoçya ve İrlanda'da yan kuruluşları vardır. Yabancı ülkelerin bankalarıyla yaygın ilişki içindedir. Merkezi Londra'dadır.

1836'da Birmingham and Midland Bank adıyla Birmingham'da kuruldu. İlk gelişme aşamasında İngiltere'nin Midlands bölgesindeki birçok bankayı kendine kattı. 1891'de London Central Bank ile birleşerek Londra çevresine girdi ve London and Midland Bank adını aldı. Bundan sonra genişleme ve birleşmeler yoluyla ulusal bir nitelik kazandı; bu süreç, 1918'de London Joint Stock Bank ile birleşip London Joint City and Midland Bank'i oluşturmasıyla sonuçlandı. Kuruluş, Midland Bank Ltd. adını 1923'te, şimdiki adını ise 1982'de limited bir kamu şirketi olarak yeniden tescil edildiğinde aldı.

Banka, 1917'den 1950'ye değin İrlanda ve İskoçya'daki çeşitli bankaları bünyesine kattı. 1972'de seyahat çekleri çıkaran, döviz ve banknot alım satımıyla uğraşan tur organizatörlüğü ve denizasırlı ülkelerle sıkı ilişki içinde serbest seyahat acenteliği yapan Thomas Cook Group Ltd.'yi ele geçirdi. 1973'te ise, külçe altın ve gümüş ticaretinde uzmanlaşmış bir Londra ticaret bankası olan Samuel Montagu and Company Ltd.'yi satın aldı. 1970'lerin sonlarında önemli dış finans merkezlerinde varlığını hissettirmeye başladı. 1979'da bir Fransız serbest bankasını aldı. 1981'de de, California'nın en büyük ticari bankalarından Crocker National Bank'de en büyük hisseye sahip oldu.

Midlands, İngiltere'nin orta kesiminde bölge. Lincolnshire(*), Northamptonshire(*), Derbyshire(*), Nottinghamshire(*) ve Leicestershire(*) illerini (county) kapsayan Doğu Midlands ile Staffordshire(*), Warwickshire(*), Shropshire(*) (Salop), Hereford-Worcester(*) ve West Midlands(*) metropoliten ilini kapsayan Batı Midlands olarak ikiye ayrıldığı kabul edilir. Birmingham(*), Coventry(*), Leicester(*), Derby(*), Walsall(*), Burton upon Trent(*) ve Stoke-on-Trent(*) gibi büyük sanayi kentleri Midlands'dedir. Nüfus (1986 tah.) 10.294.200.

Midlothian, İskoçya'nın güneydoğu kesiminde, Lothian ilinde (region) ilçe (district). 1975'teki düzenleme sırasında oluşturulan ilçe, eski Midlothian ilinin orta kesimini kapsar. Yüzölçümü 358 km²'dir. İlçenin yönetim organlarının bulunduğu Edinburgh kentinin güney ve güneydoğusuna yayılmıştır. Kuzey kesimindeki Forth Halicini çevreleyen alçak kıyı ovası dışında, güneydeki Moorgoot Tepelerine doğru hafifçe yükselen engebeli bir araziye sahiptir. İlçe topraklarını kuzey yönünde boydan boya geçen Esk Irmağı Forth Halicine dökülür. Başlıca ürünleri yulaf, arpa, patates, şalgam, buğday olan ilçede sığır ve koyun da beslenir. Sanayi üretimini ge-

leneksel kömür madenciliğinin yanı sıra 20. yüzyılda eklenen elektronik alet üretimi oluşturur. Midlothian'a bağlı tek kent Dalkeith'dir. Nüfus (1986 tah.) 81.261.

Midnapur, MEDINIPUR olarak da yazılır, Hindistan'ın kuzeydoğu kesiminde, Batı Bengal eyaletinde kent. Kasai Irmağının hemen kuzeyinde yer alır. Kalküta'dan Amritsar'a uzanan Büyük Anayol üzerinde bir tarımsal ticaret merkezidir. Irmağın karşı kıyısındaki Kharakpur(*), kentin öteki merkezlerle demiryolu bağlantısını sağlar. Başlıca sanayi kolları pirinç unu, kimyasal madde ve ipekli kumaş üretimidir. 1865'te belediye olan Midnapur'da Kalküta Üniversitesi'ne bağlı 20'yi aşkın yüksekokul vardır. Başlıca ürünler pirinç, mısır, baklagiller ve yağlı tohumlardır. Nüfus (1981) 86.118.

Midraş (İbranice: "Sergileme" ya da "İnceleme"), Yahudilikte, Tevrat'ı sözlü geleneğe dayanarak yorumlama ve inceleme yöntemi. Terim bu yöntemle Tevrat'tan çıkarılan Halaha(*) ve Haggada(*) belgelerinden oluşan geniş derlemeler için de kullanılır.

Midraş terimi, Tevrat metninin düz yorumu yerine ruhunun derinlemesine incelenmesini ya da araştırılmasını öngörür. Tora'daki (Tevrat'ın ilk beş kitabı) şeriat hükümlerinin yeni tarihsel koşullar ışığında yeniden yorumlanmasının gereği ve sözlü şeriatın işlevi konusunda Ferisilerle Saddukiler arasındaki anlaşmazlık bu tür bir araştırma-yı zorunlu kılıyordu. Midraş başlangıçta Tevrat metninin düz anlamıyla yorumlanmasında filolojik bir yöntem olarak ortaya çıktı. Zamanla gelişerek, Tevrat'taki çelişkileri bağdaştırma, yeni yasalar için kutsal metinleri temel alma ve bu metinlere yeni bir anlam kazandırma gibi amaçlarla kullanılan karmaşık bir yorumlama sistemine dönüştü. Midraş araştırmaları, 2. yüzyılda Haham İsmail ben Elişa ile Haham Akiba ben Yasef'in kurdukları okullarla doruk noktasına ulaştı.

Midway Deniz Çarpışması, II. Dünya Savaşı sırasında ABD ve Japon birlikleri arasında yapılan çarpışma (3-6 Haziran 1942). Hemen tümüyle uçaklarla yapılan çarpışmada Japon uçak gemilerinin çoğu tahrip olmuş, Japon deniz kuvvetlerinin en iyi eğitilmiş pilotlarının çoğu ölmüş ve böylece Japonların Büyük Okyanusta daha fazla ilerlemesi önlenmiştir.

Mayıs 1942'de yapılan ve sonuçsuz kalan Mercan Deniz Çarpışması'na karşın Japonlar Midway Adasını ve Aleut Adalarındaki üsleri ele geçirme planlarından vazgeçmemişlerdi. Sayıca zayıf ABD Pasifik Donanması ile çatışma fırsatı kollayan Amiral Yamamoto İsoroku Japon donanmasının büyük bölümünü Amerikan donanmasını yakalayıp yok etme ve Midway Adasını ele geçirme emriyle yola çıkardı. Ama, bu arada Amerikalılar haberleşme şifresini çözerek Japon donanmasının bölgeye gelmekte olduğunu öğrenmişler ve gerekli hazırlıkları yapmışlardı. ABD Pasifik Donanması'ndan üç büyük uçak gemisi, Midway'in 350 mil kuzeydoğusunda, batıdan ilerlemekte olan Yamamoto'yu beklemeye başladı.

Çarpışma, 3 Haziran 1942'de, ABD uçaklarının ABD donanmasının 220 mil güneybatısındaki Japon uçak gemilerine yapıldıkları etkisiz bir bombardımanla başladı. Ertesi sabah erken saatlerde Japon uçakları Midway'i ağır bir biçimde bombalarken, Japon gemileri de ABD kara üslerinden havalanan uçakların saldırılarından kurtulmayı başardı. Ama, günün ilerleyen saatlerinde

Midway'deki hava üssünü tahrip etmek için ikinci bir saldırı düzenlemek, ABD uçaklarının saldırılarından kurtulmak için sürekli zikzak çizmek ve ABD gemilerini batırmak için daha fazla uçak kaldırmak zorunda kalan Japonlar lojistik sorunlarla karşı karşıya kaldılar. ABD uçakları öğleye doğru Japonların üç büyük uçak gemisini ve bir kruvazörünü, akşamüstü de dördüncü uçak gemisini batırdı. Buna karşılık Japon denizaltıları 6 Haziran'da "Yorktown" adlı uçak gemisi ile onu koruyan destroyere ağır hasar verdi. Ama, uçak gemilerini kaybedince paniğe kapılan Japonlar Midway'e çıkarma girişiminde bulunmaksızın 4-5 Haziran gecesi genel bir geri çekilmeye başladılar.

Japonya'nın Büyük Okyanustaki üstünlüğüne son veren, Midway Deniz Çarpışması iki ülke arasındaki askeri mücadelenin dönüm noktasını oluşturdu.

Midyanoğulları, İSMAİLOĞULLARI olarak da bilinir, Eski Ahit'te, İsrailoğullarıyla akraba bir grup göçebe kabile. Arabistan Çölünün kuzeybatısındaki Akabe Körfezinin doğusunda yaşadıkları sanılmaktadır. Hayvancılık, kervan ticareti ve soygunculukla geçinen Midyanoğullarının İsrailoğullarıyla ilişkisi, Çıkış döneminden (İÖ 13. yy) Hakimler dönemine (İÖ 12-11. yy) değin sürmüştür.

Midyanoğulları, Hz. İbrahim'in ikinci karısı Ketura yoluyla İsrailoğullarıyla akrabaydı. Midyanoğullarına bağlı Kenoğulları kabilesinin rahip-kralı Yetro ve kızı Zippora (Musa'nın eşlerinden), eski İbrani düşüncesini etkilemişti. Musa'ya kendini İbranilerin Tanrısı olarak tanıtan Yahve, Midyanoğullarının da tanrısıydı. Sünnet, İsraililerden önce Midyanoğulları tarafından da uygulanıyordu.

Midyat, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Mardin iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.577 km² (1986) olan Midyat ilçesi kuzeyde Batman ili, kuzeydoğuda Dargeçit ilçesi, doğuda Şırnak ili, güney ve güneybatıda Nusaybin, batıda Ömerli, kuzeybatıda da Savur ilçeleriyle çevrilidir.

İlçenin yüzey şekillerini Mardin-Midyat Eşiği(*) belirler. Bu eşik alanın güneydoğu

Midyat'tan bir görünüm
Ara Güler

kesiminde yer alan ilçe topraklarının sularını Çağçağ (Çağçağa) Çayı toplar.

Nüfusunun büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, mercimek ve nohutur. Bağların geniş yer tuttuğu ilçede çok miktarda üzüm üretilir, az miktarda susam ve incir de yetiştirilir. Hayvancılık önemli bir geçim kaynağıdır. İlçede yetiştirilen Ankara keçilerinin kahverengi ve siyah renkli tiftiklerinden battaniye dokunur. Telkâri olarak adlandırılan gümüş işlemeciliği başlıca el

sanatlarındandır. Germiab Kaplıcası(*) ilgi gören yörelere aittir.

Eskiden Müslümanlar ile Süryani, Keldani ve Yakubilerin yan yana yaşadığı yöre, 19. yüzyıl sonlarında Diyarbakir vilayetinin Mardin sancağına bağlı Midyat kazasının sınırları içindeydi.

İlçenin orta kesiminde yer alan kent, 10-4-3. yüzyıllarda kurulduğu sanılan ve kalıntıları günümüze ulaşmayan eski bir yerleşmenin üstünde gelişmiştir. Kent, batıdaki Estel ve doğudaki Midyat ya da asıl Midyat kesimlerinden oluşur. İlçe merkeziyle çevresine Midyat Devlet Hastanesi sağlık hizmeti verir. İlin doğu kesiminin başlıca ticaret ve hizmet merkezi olan kent, il merkezi Mardin'e 59 km uzaklıktadır. Kent iki bölümden oluşur: yönetsel birimler Estel'de (yeni Midyat), Süryanilerin mahalleleri, kiliseleri ve gümüş işleme atölyeleri ise asıl Midyat'tadır (eski Midyat). Kent yakınlarında da kayalara oyularak yapılmış bazı kilise kalıntıları bulunur.

Midyat Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 72.929; kent, 29.569.

midye, *Mytilidae* familyasından denizde yaşayan, *Unionacea* üstfamilyasından tatlı sularda yaşayan çok sayıda çiftçenetli yumuşakçanın ortak adı. Deniz midyeleri hemen hemen bütün denizlerde görülmekle birlikte en çok soğuk sularda yaygındır. Yaklaşık 1.000 türü bilinen tatlı su midyelerine yeryüzündeki akarsu ve göllerin büyük bölümünde rastlanabilir. ABD'nin orta ve güney kesimleri ile Güneydoğu Asya, tür sayısı bakımından en zengin bölgelerdir.

Deniz midyelerinin uzunluğu 5-15 cm, kabukları düz ya da yivlidir. Kabuklarının dışı birçok türde lacivert ya da yeşilimsi kahverengi, içi genellikle sedesfidir. Sert yüzeylere ya da birbirlerine, saçaklar halinde salgıladıkları sağlam iplikçiklerle tutunurlar. Çamuru, mercanları ya da ahşap malzemeyi oyan türleri de vardır. Besinlerini suyla sürüklenen mikroskopik canlılar oluşturur. Martı, poyrazkuşu, ördek gibi kuşlar, dipte yaşayan çırçır, kalkan gibi balıklar, yengeç gibi bazı kabuklular, etçil karındanayaklılar ve denizyıldızları, midyelerin doğal düşmanları arasında yer alır.

Yenebilen en önemli midye türleri olan Avrupa midyesi (*Mytilus edulis*) Avrupa'nın kuzey ve batı kıyılarında, Akdeniz midyesi (*M. galloprovincialis*) Akdeniz ve ona bağlı denizlerin serin sularında yaşar. Sığ sularda kolayca toplanabilir, derin sularda dibi tarayıcı çeşitli araçlar yardımıyla çıkarılan bu türlerden Avrupa midyesi, Avrupa'da 13. yüzyıldan beri özel olarak hazırlanmış midye yataklarında da yetiştirilmektedir. Midye A ve B2 vitaminlerinin yanı sıra demir, bakır, kalsiyum, fosfor ve diğer mineralleri içerir. Sudan çıkarılan midyeler çabuk bozulduğu için saklanması güçtür. Ayrıca dinoflagellat (*Gonyolax* ve bu cinsin yakın akrabaları) denen plankton canlılarıyla beslenen midyeler yendiğinde zehirlenmeye yol açabilir.

Kuzey Amerika'nın batı kıyılarında bulunan California midyesi (*M. Californianus*) önceki türler gibi hem yenebilen, hem de yaygın biçimde balık yemi olarak kullanılan bir türdür.

At midyesi adıyla tanınan daha uzun yapılı *Modiolus* cinsinin üyeleri Akdeniz ve Avrupa kıyılarının yanı sıra Kuzey Amerika kıyılarında da dağılmıştır.

Tatlı su midyelerinin en geniş familyası olan *Unionidae*, yaklaşık 85 cinsten 750 tür

içerir. Sedefli kabukları düğme yapımında, *Margaritana Margaritifera* gibi birkaç türü kültür incisi elde edilmesinde kullanılmaktadır.

Midye adı bazen *Bivalvia* (çiftçenetliler) sınıfının istiridyeye, tarak gibi tanınmış grupları dışında kalan çeşitli türlerine verilmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda *Bivalvia* sınıfı, çiftçenetliler yerine midyeler adı altında toplanır.

midye kazı (*Branta leucopsis*), *Anseriformes* (kazılar) takımının *Anatidae* familyasından kuş türü. Sırtı siyah, yüzü beyaz, boynu siyah, göğüs ve karın bölgesi beyaz, uzunluğu 64 cm'dir. İngiltere ve İrlanda'nın kuzey kesimlerinde, Hollanda'da, Danimarka ve Almanya kıyılarında kuşlar.

midye yengeci, *Decapoda* (onayaklılar) takımının *Pinnotheres* cinsinden kabukluların ortak adı. Bazı çiftçenetli yumuşakçalarla ortakçılık (bir hayvanın başka bir hayvanı konak olarak kullanmasına karşın ondan beslenmemesi) ilişkisine girmesiyle dikkat

Açılmış midye kabuğu içinde bir midye yengeci (*Pinnotheres pisum*)
Jane Burton-Bruce Coleman Ltd

çekir. Kuzey Amerika'nın Atlas Okyanusu kıyılarında yaşayan istiridyeler içinde bulunan *P. ostreum* türünün dişileri istiridyeye yengeci olarak da bilinir. Dişilerin vücudu pembemsi beyazdır. Eni 2 cm'yi bulur. Ender olarak görülür, daha küçük yapılı ve koyu kahverengi olan erkekler genellikle bir konağa bağlı kalmadan serbestçe yüzer. Dişiler açılana değin yumurtalarını arka bacaklarında taşır. Yumurtadan çıktıktan sonra konaktan ayrılan larvalar yeni bir yumuşakçanın kabuğuna girene değin yüzer. *P. ostreum* türüne benzer bir coğrafi dağılım gösteren *P. maculatus*, tarak ve midye kabuklarında, Avrupa'yı çevreleyen kıyı sularında yaşayan *P. pisum* midye ve istiridyeye kabuklarında bulunur.

midye zehirlenmesi, belirli midye türlerinin yenmesiyle ortaya çıkan zehirlenme. Zehirli maddenin kaynağını midyenin yılın bazı dönemlerinde beslediği planktonlar olduğu anlaşılmıştır. Midyenin yenmesinden 10 dakika sonra belirtiler ortaya çıkar. Başlangıçta dudaklarda, daha sonra parmak uçlarında uyuşma ve karıncalanma görülür; boğaz kurur. Sendeleme, baş dönmesi, kaslarda eşgüdüm bozukluğu, konuşma güçlüğü görülebilir. Ağır vakalar solunum felci ve ölüme sonlanır; yapay solunum ve soluk borusunun cerrahi genişletilmesiyle delinerek hava yolunun açılması (trakeostomi) yaşamı kurtarıcı olabilir. Hasta zehirlenmeden sonraki ilk 12 saati atlatılırsa iyileşme şansı yüksektir. Ayrıca bak. balık zehirlenmesi.

midyekaridesi, *Crustacea* (kabuklular) sınıfının *Ostracoda* alt sınıfını oluşturan omurgasızların ortak adı. Vücutlarını örten sert kabuk nedeniyle çiftçenetli yumuşakçalardan midyelere benzerler. Obür kabukluların çoğundan farklı olarak bölümleri arasında belirli bir sınır yoktur. Yaklaşık 2 bin yaşayan türü bilinen bu grup denizde, tatlı suda ve pek azı da karada olmak üzere geniş bir dağılım gösterir.

Ostracoda alt sınıfının Üst Kambriyen Dönemden (y. 520 milyon yıl önce) Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) sonlarına değin oluşmuş katmanlarda rastlanan yaklaşık 10 bin soyu tükenmiş türü tanımlanmıştır. Fosil türlerin genellikle kara kökenli marnlar, kireçtaşları ve şeyllerdeki coğrafi dağılımı geniş olmasına karşılık dikey dağılımı sınırlıdır. Bu nedenle kılavuz fosil olarak yararlıdır. Deniz çökellerinde deliklilerin (*Foraminiferida* takımından tek hücreliler) gördüğü işlevi üstlenen bazı cinsler petrol araştırmalarında kullanılır. Midyekarideslerinin çoğu yaklaşık 1 mm uzunluğundadır. Grubun en iri türü olan ve Büyük Okyanusta bulunan *Gigantocypris agassizi*, 23 mm uzunluğa kadar gelişebilir. Büyük bölümü deniz diplerinde yaşarken bazıları mikroorganizmalar ve organik artıklarla beslenir. Asalak yaşayan türleri de vardır. Çoğu sığ sularda yaşamayı yeğlemekle birlikte, 2.000 m'yi bulan derinliklerde bazı örneklerine rastlanmıştır.

Mie, Japonya'da, Honşu Adasının orta kesiminde il (*ken*). Kii Yarımadasının (*han-to*) bir bölümü de il sınırları içinde kalır. Doğusunda İse Körfezi (*van*), güneyinde Büyük Okyanus yer alır. Yüzölçümü 5.778 km²'dir. Çok sayıda adanın yer aldığı girintili çıkıntılı okyanus kıyıları ve eski İse

Mie kıyılarında inci istiridyesi, denizkulağı ve yenebilir yosun çıkaran balıkçı kadınlar, Japonya

Bob ve Ira Spring-EB Inc.

kenti, il sınırları içinde bulunan İse-Şima Ulusal Parkı'nın en ilginç yerleridir. Korunaklı koylarda yapay inci, istakoz ve karides üretilir. Toba limanı turistik bir merkezdir. İlin ağır sanayi ürünlerinin başında kimyasal maddeler, petrol ürünleri ve demir-çelik gelir. Geleneksel sanayi kolları arasında dokuma, porselen, kereste, çimento ve cam sanayileri sayılabilir. İse Körfezinin batı kıyısındaki il merkezi Tsu'da bir üniversite (1949) vardır. Nüfus (1991 geç.) 1.802.000.

Mielziner, Jo (d. 19 Mart 1901, Paris, Fransa - ö. 15 Mart 1976, New York kenti, ABD), ABD'li sahne tasarımcısı. 1924'ten sonra 360'tan fazla Broadway yapımında kullandığı sahne teknikleri sahneleme sanatının standart uygulamaları haline gelmiştir. New York'taki Ulusal Tasarım Akademisi ve Sanat Öğrencileri Birliği ile Philadel-

phia'daki Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenim gördü. Öğrenimini Paris ve Viyana'da sürdürdü. Daha sonra ABD'ye döndü ve önce sahne tasarımcıları Robert Edmond Jones'la Lee Simonson'un yanında, ardından da Theatre Guild'de(*) çalıştı. New York kentindeki Lincoln Sahne Sanatları Merkezi Repertuar Tiyatrosu'nun ve Los Angeles Müzik Merkezi'nin tasarımcıları arasında yer aldı. New York Dünya Fuarı'ndaki (1964-65) Vatikan Pavyonu'nda Michelangelo'nun "Pietà"sının sergilendiği mekânı düzenledi. Sahne tasarımıyla ilgili buluşlarından biri 1949'da sahnelenen *Death of a Salesman* (Satıcının Ölümü) için hazırladığı, farklı zaman ve mekânların aynı anda canlandırılmasına olanak veren ve değişik yükseltileri olan iskelet duvar dekoruydu. Hem olağanüstü teknik yaratıcılığı hem de sahne ortamının organik işlevini derinden kavrayışı sayesinde *Hamlet*'ten *Annie Get Your Gun* müzikaline kadar çok çeşitli yapıtlarda başarılı oldu. 1968'den sonra Amerikan Tiyatrosu Planlama Kurulu'nun başkanlığını üstlendi ve tiyatro tasarımı konusunda danışmanlık yaptı.

Mieres, İspanya'nın kuzeybatı kesiminde, Asturias özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*) kent. Oviedo kentinin güney ve güneydoğusunda yer alır. 1836'ya değin Lena belediyesi tarafından yönetilen kent, bu tarihte bağımsız bir yönetim birimi yapıldı. Bugün bir madencilik ve sanayi merkezi olan Mieres'in yakınlarında demir, kömür ve civa yatakları vardır. Kentteki sanayi kuruluşlarının başında metalurji tesisleriyle madenlerde ve öteki sanayi tesislerinde kullanılan motor ve makineleri onaran ya da üreten fabrikalar gelir. Asturias kralı I. Ordone'nun mali desteğiyle yapılan San Juan Bölge Kilisesi'nin (857) romanesk sütunları ve sütun başlıkları vardır. Madrid-Gijón ve Oviedo-Ujo demiryolu hatlarının üzerinde yer alan kentte bir de madencilik okulu bulunur. Nüfus (1981) 58.098.

Mierevelt, Michiel Janszoon van, MIERVELDT ya da MIERVELDT olarak da yazılır (d. 1 Mayıs 1567, Delft - ö. 27 Haziran 1641, Delft, Felemenk), Felemenk okuluna bağlı portre ressamı. Pek çok Avrupalı hükümdarın korumasında çalışmıştır.

Kuyumcu olan babası tarafından J. Wierix adlı bakır plaka oymabaskı ustasının yanına girak verildi. İlk oymabaskılarının ikisini görerek beğenen Anthonie van Blocklandt'ın (Montfoort) Utrecht'teki okuluna kabul edildi ve onun ölümüne (1583) değin Utrecht'te kaldı. Daha sonra Delft'e yerleşti. Başlangıçta ölüdoğalar yapıyorsa da zamanla portreye yöneldi. Çoğunlukla küçük boyutlu olan portrelerinde içtenlikli betimlemele-ri ve denetimli kompozisyonuyla dikkati çekti; sert çizgiler ve uyumlu renkler kullandı. Aldığı siparişlerin çokluğu nedeniyle pek çok yardımcı çalıştırdı ve bu portrelerin yüzlercesi onların elinden çıktı. Adını taşıyan 2 binden fazla (bir çağdaşına göre 10 bin) portrenin görece küçük bir bölümünü bütünüyle kendisi yapmıştı. Mierevelt sık sık gittiği Lahey'de Aziz Luka Loncası'na girdi (1625).

Mieris, Frans van (YAŞLI) (d. 16 Nisan 1635, Leiden - ö. 12 Mart 1681, Leiden, Felemenk), Leidenli bir ressam ailesinin en ünlü üyesi.

Bir çizim okulu işleten sır ustası Abraham Toorenvliet'in yanında çalıştı. Daha sonra Gerrit Dou ve Abraham van der Tempel'den eğitim gördü. Üslubu Rembrandt'ın izleyicilerinden çok, Leiden *fijnchilders*

(zarif ressamlar) okulunun ince ayrıntı üslubuna yakındır. Ender olarak 30 x 38 cm'den büyük panolar kullanmıştır. Yapıtlarının özelliği çok kesin orantılar, ışıltılı bir parlaklık ve metalik sırdır. Çoğunlukla zenginlerin

"Kadın ile Papağan", Yaşlı Frans van Mieris'in bakır üstüne bir resmi; Ulusal Galerî, Londra National Gallery, Londra, fotoğraf. A.C. Cooper

yaşamını betimleyen Mieris, sıradan olayların işlediği bazı resimleri ile portrelerinde de zaman zaman başarılı olmuş, hatta bazen alegorik konuları denemiştir. Babası Jan, oğlu Willem (1662-1747) ve torunu Frans da (Genç) (1689-1763) başarılı ressamlardır.

Mies van der Rohe, Ludwig, asıl adı LUDWIG MIES (d. 27 Mart 1886, Aachen, Almanya - ö. 17 Ağustos 1969, Chicago, ABD), Alman kökenli ABD'li mimar. Yapılarında biçim olarak dikdörtgenler prizmasını yalın, ama duyarlı bir incelelikle kullanmış, bu nedenle de 1920'lerin sonuna doğru ortaya çıkan Uluslararası Üslubun önde gelen temsilcilerinden biri sayılmıştır.

Gençliği, eğitimi ve ilk yapıtları. Babası taşçı ustasıydı. Onun yanında çalışmak, iş yaptığı yapı yerlerindeki uygulamaları görmek, Mies'e çok küçük yaşta yapı malzemesinin doğası ve kullanılışı ile ilgili, hiçbir mimarlık okulundan edinemeyeceği

Mies van der Rohe
Artemis Verlag und Verlag für Architektur, Zürich

bilgiler kazandırdı. Mies herhangi bir mimarlık okuluna gitmemişti, bundan da sıkılmaz, tersine, gurur duyardı. On beş yaşında Aachen'daki mimarlık bürolarında çalışmaya başladı. Yaptığı işlerden biri duvara gerili saman kâğıtları üstüne kömür kalemle Rönesans üslubunda süs öğeleri çizmekti. Ustalar daha sonra bunları alıp yapıtlardaki alçı süslemelerde kullanıyorlardı. Mies bu işi çok sıkıcı buluyordu, ama bu tür çalışmalar onun çizim yeteneğinin gelişmesine ve ileride döneminin en iyi mimarlık çizimlerini üreten biri olmasına yardımcı oldu.

On dokuz yaşındayken Berlin'e gitti (1905) ve ahşap yapılar konusunda uzmanlaşmış bir mimarın yanında çalışmaya başladı. Kısa sürede bu yapı malzemesini çok az tanıdığını düşünerek oradan ayrıldı, önde geleli bir mobilya tasarımcısı olan ve *art nouveau* üslubunda yapıtlar veren Bruno Paul'un yanına girdi. İki yıl kadar sonra da ilk siparişini aldı; bu, kent dışında geleneksel bir ev tasarımıydı. Bu yapının uygulamasındaki özen ve yetkinlik o sırada Almanya'daki en yenilikçi tasarım bürosunu yönetmekte olan Peter Behrens'in dikkatini çekti. Behrens 21 yaşındaki Mies'e bürosunda çalışmayı önerdi. Bu sırada Walter Gropius ile Le Corbusier de aynı büroda çalışmaya başlamışlardı.

Behrens, Alman Werkbundu adlı sanatçılar birliğinin önde gelen üyelerinden biriydi. Mies de onun yardımıyla sanat ve teknolojinin birleşmesini savunan bu dernekle ilişki kurdu. Werkbund, İngiltere'de William Morris ve John Ruskin gibi sanatçılar tarafından kurulan Arts and Crafts akımından etkilenmişti. Ama Werkbund yanlıları teknolojiyi yadsıymıyor, tam tersine, onu kullanmayı amaçlıyorlardı. Yapılacak işin, makineler tarafından üretilen nesnelere ve yapılara uygun biçimler vermek, onlara anlam kazandırmak olduğunu savunuyorlardı. Bu yeni ve işlevci tasarım anlayışı, evrensel ve bütüncül bir dünya görüşünün ortaya çıkmasına neden olacaktı. Bu görüş de 20. yüzyılın ilk yarısında çağdaş mimarlık düşüncelerini etkileyecek, hatta mimarlık tarihçisi Henry-Russell Hitchcock ile mimar Philip C. Johnson tarafından 1932'de yayımlanan *International Style* (Uluslararası Üslup) adlı kitabın adının bu döneme verilmesine yol açacaktı.

Behrens bir süre sonra Werkbund düşüncelerinin *art nouveau* ile gerçekleştirilemeyeceğini anladı. Bu üslupla kullanılan duymasal eğriler yerine, 19. yüzyıl mimarı Karl Friedrich Schinkel'in daha yalın, geometrik klasikçi biçimlerini uygulamaya başladı. Mies, Behrens'in Berlin'de yaptığı AEG - Türbin Fabrikası (1909) gibi yapıtlardan etkilenmişti, ama onun "bütüncül kültür"ü arayışı üstündeki en önemli rolü Schinkel oynadı. Schinkel'in yapıtlarına egemen olan incelik ve açık seçiklik, yeni bir fiziksel çevre oluşturma yolundaki çalışmalarında ona yetkin bir yol gösterici oldu.

Çağdaş Hollandalı mimar Hendrik Petrus Berlage de Mies'i çok etkiledi. Berlage, Frank Lloyd Wright'ın ABD'de yaptığı ve yenilikçi mimarları çok heyecanlandırmış olan evleri ilk tanıyan Avrupalılardan biriydi. Berlage'nin yapıtları, onda tuğlaya karşı duyduğu sevgiyi yeniden canlandırdı. Düşünceleri ise Mies'i "mimarlıkta bütünlük" ve "strüktürde dürüstlük" gibi kavramlara götürdü. Bu kavramlar doğrultusunda daha sonraki yapıtlarında taşıyıcıları başka hiçbir mimarın yapmadığı ölçüde vurgulayacak, onları mimarlığının en önemli öğesi durumuna getirecekti.

I. Dünya Savaşı sonrası çalışmaları. Toplu davranışlardan hoşlanmamasına karşın, adını Kasım 1918'de çıkmış bir ayaklanmadan alan 'Novembergruppe' adlı sanatçılar birliğinin üyesi oldu. Çağdaş mimarlığın ilkelerini tanıtmayı amaçlayan Zehnergruppe'ye (Onlar Grubu) katıldı. Adını, Almanca biçimlendirme anlamındaki Gestaltung sözcüğünün ilk harfinden alan *G* dergisinin kurucuları arasına katıldı, dergide tasarımlarını yayımladı. Sergiler düzenledi. Bu dönemde yaptığı çok az sayıdaki yapıdan en önemlisi, öldürülen komünist önderler Karl Liebknecht ile Rosa Luxemburg'un anısı için gerçekleştirildiği dışavurumcu anıttı; onu da daha sonra Naziler yıktırdılar.

Mies'in bu yıllardaki önemli düşünceleri hep kâğıt üstünde kaldı. Gerçekte bu tasarımları (bunlar bugün New York kentindeki Çağdaş Sanatlar Müzesi'nde saklanmaktadır) onun daha ilerideki yapılarının çekirdeği olmuştu. "Friedrich Caddesi'nde Büro" (1919) tasarımı ilk kez tümüyle cam cepheli bir yapı önerisiydi ve Mies'in "deri ve kemik konstrüksiyon" diye nitelendirdiği yapım ilkesini yansıtıyordu. "Cam Gökdele" (1921) ise bu ilkeyi, kendi kendini yansıtan eğri yüzeylere uyarlamaktaydı. Her iki yapı da ödün vermez bir yalınlığı yansıtıyordu. Mies'in tuğla ya da beton yapımlarını, de Stijl ya da Frank Lloyd Wright'ın düşüncelerini araştıran başka çalışmaları da vardı. Uygulanmadan tasarımı aşamasında kalmış çok az çizim, onunkiler kadar çok düşünceyi ele almış ve mimarlığın gelişmesini etkilemiştir.

Bu etki en iyi 1927'de Alman Werkbundu tarafından bir çağdaş tasarım sergisi biçiminde düzenlenen Stuttgart yakınlarındaki Weissenhof yerleşmesinde ortaya çıktı. Burası bir örnek konut yerleşmesiydi, konum planı da o sırada Werkbund'un ikinci başkanlığını yapan Mies tarafından hazırlanmıştı. Bu yerleşme için aralarında Mies ve Le Corbusier'nin de bulunduğu Avrupa'nın önde gelen 16 çağdaş mimarı toplam 33 konut tasarladılar. Weissenhof daha önce bölük pörçük dille getirilen çağdaş mimarlık düşüncelerinin tek bir akıma dönüştüğünü gösteriyordu: Artık Uluslararası Üslup doğmuştu. Bu sergi çok tutulmadı, ama gene de bir dönüm noktası oldu. Avrupalı seçkinler bu yeni üslupta villalar yaptırmaya başladılar. Bunlardan biri de Mies'in Brno'da (bugün Çek Cumhuriyeti'nde) yaptığı "Tugendhat Evi"ydi (1930). Kendilerine bir villa yaptıramayanlar ise, gene Mies, mimar ve mobilya tasarımcısı Marcel Breuer, tasarımcı Mart Stam gibi sanatçıların yaptığı çelik mobilyalarla ev eşyasına yöneliyorlardı. Sergi Werkbund'un toplumu ilkelerini yayma açısından da yarar sağlamadı. Prefabrikasyon ilkelerine göre tasarlanmış düşük maliyetli konutları üretmeye kimse yanaşmadı. Bunlar hiçbir toplu konut uygulamasında kullanılmadı. Gene de Mies, "günün birinde endüstri ve teknolojinin düşünce ve kültür ile işbirliği yapacağı"na inancını sürdürdü.

Gerçekten de teknolojiyle kültürün bir arada tasarladığı bir yapıda birleşti. Bu, 1929'da Barselona'da açılan Uluslararası Sergi için yapılar. Alman Pavyonu'ydü. 1929'da Alman hükümeti tarafından ismarlanan yapı, 53,6 m x 17 m boyutlarında travertenden bir platform üstünde, bazısı açık, bazısı kapalı iç ve dış mekânlardan oluşuyordu. İnce, kırık kaplı çelik sütunlar düz çatıyı taşıyordu. Mekânları bal renkli oniksten, yeşil mermerden ya da buzlu camdan yapılmış ince bölme duvarları sınırlıyordu.

Pavyonun içinde yanına Georg Kolbe'nin bir heykeli konmuş bir havuzdan ve Mies'in özel olarak burası için tasarladığı ünlü koltuklardan başka bir şey yoktu. Bu yapı tam anlamıyla bir "sanat için sanat" örneği idi.

1930'da Mies, Gropius'un 1925'te Dessau'ya taşımak zorunda kaldığı Bauhaus'un başına getirildi. Dışarıda Nazilerin baskısı, içeride solcu öğrencilerin başkaldırıları, okulu tam bir karmaşa içine sokmuştu. Yönetici yanı çok güçlü olmamakla birlikte Mies kısa zamanda sert, ama yetkin bir öğretmen olarak saygı kazandı. Naziler okulu kapattıktan sonra bir süre daha, boş bir telefon fabrikasında eğitimi sürdürmeye çalıştı. Ama Hitler'in baskı yönetiminde, siyasal özgürlük gibi çağdaş tasarıma da yer yoktu. Mies de Nazilerin daha fazla karışmasına olanak vermeden Bauhaus'un kapatıldığını ilan etti.

Amerika dönemi. Bu arada gene uygulanmayan tasarımlar üstünde çalıştı. Dört yıl sonra da ABD'ye göç etti (1937). Kısa bir süre sonra Chicago'daki Armour Enstitüsü'nün (daha sonra Illinois Institute of Technology) mimarlık okulunun yöneticisi oldu. Mies'in yaş sınırı nedeniyle emekli olmak zorunda kaldığı 1958 yılına değin bu okul, hem disiplinli eğitim yöntemi, hem de (Mies'in tasarladığı) kampus düzenlemesiyle dünya çapında ün kazandı.

New York'ta Park Avenue üstündeki Seagram Gökdeleni de Mies'in emekli olduğu yıl bitti. Yapı Mies'in tartışılmaz önderi sayıldığı Uluslararası Üslubun doruğunu oluşturuyordu. Mies'in ilke olarak I. Dünya Savaşı'ndan sonraki günlerde ortaya attığı cam kutular bu ülkenin, hatta dünyanın her yerinde mantar gibi bitmeye başlamıştı.

Ama bir süre sonra beğeni ve düşünce yön değiştirdi. Çelik "kemikler" ve cam "deriler" artık yeni bir başlangıç sayılmıyor, hatta mimarlıktaki yaratıcılığın sonu olarak görülüyordu. Genç kuşağın önde gelen mimarlarından biri olan Eero Saarinen araştırmalar yaparak mimarlığın ufkunun genişletilmesi gerektiğini ileri sürüyor, kendini Le Corbusier'den yana ve Mies van der Rohe'ye karşı hissettiğini söylüyordu. Mies'in en sadık öğrencisi olan Philip Johnson bile onun tek yönlü yalınlık anlayışından uzaklaşarak daha romantik bir tarihsel canlandırmacılığa kaymıştı.

Son yapıları. Mies ise bütün bunların kendisini etkilemesine izin vermeden, durmaksızın çalışıyordu. Artık her zamankinden çok işi vardı ve 1920'lerin başında geliştirdiği düşüncelerle çok güzel yapılar yaratmayı sürdürüyordu. Bunlar arasında Chicago'da "Lake Shore Drive Apartmanları" (1949-51), Detroit'te "Lafayette Park" konut yerleşmesi (1956-63), Baltimore'da "One Charles Center" adlı büro binası (1963), Houston'da bir müze (1958), Chicago'da "Federal Merkez" (1964), Washington'da "Halk Kütüphanesi" (1967) ve belki de en özgün yapıtı olan Berlin'deki "Yirminci Yüzyıl Galerisi" (daha sonra "Yeni Ulusal Galeri", 1968) bulunmaktaydı.

Mies 1930'da karısından ayrılmıştı; ölünceye değin Chicago'da Michigan Gölü yakınında eski bir apartman dairesinde oturdu. Son yapıtı olan bu kentteki "IBM Binası" da ölümünden sonra, 1971'de bitirildi.

Miescher, Johann Friedrich (d. 13 Ağustos 1844, Basel - ö. 26 Ağustos 1895, Davos, İsviçre), nükleik asitleri bulan İsviçreli biyokimyacı.

Miescher, Tübingen Üniversitesi'nde Ernst Hoppe-Seyler'in yanında çalışırken, irinden ayırdığı akyuvar hücrelerinin çekirdeğinde fosfor ve azotlu bir bileşik buldu

(1868). Hücre çekirdeğinden (nükleus) kaynaklandığı için önceleri "nüklein" adını verdiği bu bileşiği, Basel Üniversitesi'nde sürdürdüğü çalışmaları sırasında sombalığının sperma hücrelerinden saf olarak elde etmeyi başardı (1874) ve bir asit molekülü ile protamin adı verilen bir bölümden oluştuğunu saptadı. Bu tarihten sonra bileşik nükleik asit adıyla anılmaya başladı. Ayrıca, solunumun düzenlenmesinde kandaki karbon dioksit miktarının rol oynadığını da bulan Miescher, İsviçre'nin ilk fizyoloji enstitüsünü kurdu.

Mieszko I (d. y. 930 - ö. 25 Mayıs 992), Piast hanedanından gelen Polonya prensi ya da dükü (y. 963-992). Polonya'yı Hristiyan dünyasına sokmuş ve ülkesinin sınırlarını Baltık Denizine kadar genişletmiştir.

Almanların, Bohemya'nın ardından Polonya'yı da Hristiyanlaştırmak ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlamak için yaptıkları baskılara karşı koyabilmek amacıyla doğrudan Roma'yla anlaşarak 966'da Hristiyanlığı benimsedi. Bohemya'dan ele geçirdiği topraklarla, ülke sınırlarını Galiçya'nın iç kesimlerine doğru genişletti. Ardından Pomeranya'yı ilhak ederek Baltık Denizine kadar uzanan bölgeyi Polonya'ya bağladı.

Mieszko II Lambert (d. 990 - ö. 10 Mayıs 1034), 1025-34 arasında Polonya kralı. I. Mieszko'nun torunuydu. Akıl hastası olan ve delirerek ölen II. Mieszko, hükümdarlığı süresince karısı Alman Ryxa'nın etkisi altında kaldı ve babası I. Bolesław'ın ele geçirdiği toprakları koruyamadı. Mieszko'nun döneminde Polonya topraklarının büyük bölümü Bohemya ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na geçti. Ölümünün ardından ülkede büyük bir kargaşa dönemi başladı.

Mieszko III, lakabı YAŞLI MIESZKO. Lehçe MIESZKO STARY (d. 1126/27 - ö. 13 Mart 1202) 1173-77 arasında Büyük Polonya prensi. Devrilmesini izleyen iç savaş döneminde 1190/91 ve 1194'te iki kez daha tahta çıkmıştır.

IV. Bolesław'ın erkek kardeşi ve varisiydi. Acımasızlığı ve zorbalığı soyluların ayaklanmasına ve tahttan indirilmesine yol açtı. Yerine tahta geçen kardeşi II. Kazimierz'le arasındaki iktidar mücadelesi uzun yıllar sürdü.

MiG, eski SSCB'nin geliştirdiği askeri avcı uçakları dizisinin ortak adı. "MiG" adı, dizinin baş tasarımcıları olan Artem Mikoyan (M) ile Mihail Gureviç'ten (G) gelir; "i" ise Rusçada "ve" anlamındadır. Tek motorlu, tek kişilik ve sesaltı hızı bir avcı uçağı olan "MiG-15" ilk uçuşunu 1948'de gerçekleştirdi ve Kore Savaşı'nda (1950-53) yaygın biçimde kullanıldı. Bugün Rusya'da eğitim uçağı, yaklaşık 15 ülkede de savaş uçağı olarak kullanılmaktadır. İlk uçuşunu 1950'de yapan tek kişilik ve tek motorlu önleme uçağı olan "MiG-17" ise iyi hava koşullarında uçabilen gündüz avcı uçağı ve avcı bombardıman uçağı biçiminde üretildi. SSCB 1960'ta üretimi durdurmakla birlikte "MiG-17"ler birçok ülkede hâlâ yaygın biçimde kullanılmaktadır. Tek kişilik çift motorlu önleme uçağı olan "MiG-19" ilk uçuşunu 1953'te yaptı. Bu uçağın üretimi de 1960'ların başlarında durduruldu, ama SSCB'nin yanı sıra Çin, Pakistan ve Vietnam'da da "MiG-15" ve "MiG-17" gibi kullanılmaktadır. Tek kişilik tek motorlu hafif bir önleme uçağı olan "MiG-21" ilk uçuşunu 1955'te gerçekleştirdi. Çeşitli türlerde üretilen bu uçak 20'den fazla ülkede kullanılmaktadır. Gündüz avcı uçağı olan.

yüksek manevra yeteneğine sahip bu uçak basit ve ucuzdur, bakımı kolay yapılır ve kaba havaalanlarına inip kalkabilir.

İlk uçuşunu 1967'de yapan "MiG-23" SSCB'nin, kanatları geriye doğru belirli bir açıyla hareket edebilecek biçimde tasarlanmış ilk avcı uçağıdır. Bu açıdan ABD yapısı "F-111"e benzer. Uçağın başka bir özelliği de, değişik görevlere göre uyarlanabilmesidir. 1971'de SSCB'de hizmete giren "MiG-23"ler ayrıca Irak, Libya, Mısır, Suriye ve Küba tarafından da kullanılmaktadır. Oldukça güçlü, çift motorlu, bütün hava koşullarında hava üstünlüğüne sahip, keşif avcı uçağı olan "MiG-25" ise ilk kez 1963-64'te uçtu ve 1970'te SSCB'de hizmete girdi. "MiG-25" in 2,7-2,8 Mach hıza ulaştığı ve 24.000 m'nin üzerine tırmandığı kaydedilmiştir. Dört adet havadan havaya füzeyle donatılan uçağın burnuna ayrıca oldukça gelişkin bir atış denetim radarı yerleştirilmiştir. Bu dizinin "MiG-23" ve "MiG-25" dışındaki değişik tipleri SSCB dışında, Çin, Polonya, Çekoslovakya ve Hindistan gibi ülkelerde de üretilmektedir. Çift motorlu, her türlü hava koşulunda kullanılabilen avcı uçağı "MiG-29" 1985'te; iki kişilik, gene her türlü hava koşulunda kullanılabilen "MiG-31" de 1983'te SSCB'de hizmete girdi.

miftah medresesi, Osmanlı medrese sisteminde bir aşama ve müderrislik derecesi. Medrese öğretiminin ikinci basamağı olan miftah medresesine, hâşiye-i tecridden temessük (belge) alarak geçilirdi. Öğretim süresi en az iki aydı. Başlıca ders kitabı olarak Sekkaki'nin *Miftahü'l-Ülüm* adlı yapıtına Cürcani'nin yazdığı şerh okutuldu. Ayrıca muhtasarat denen derslerden sarf, nahiv, hesap ve hendese konularında basit bilgiler verildi. Miftah medresesini bitirenler bir üst aşama olan kırkıl medreseye (telvih medresesi) geçerlerdi.

Miftah müderrisleri, hâşiye-i tecridde bir süre ders veren müderrisler arasından seçilirdi. Bunların gündelikleri 30 akçeydi.

Mifune Toşiro (d. 1 Nisan 1920, Qingdao, Shandong, Çin), II. Dünya Savaşı sonrası Japon sinemasının önde gelen oyuncusu. *Samurai* tiplerleriyle, özellikle de Kurosava'nın çağ filmlerindeki rolleriyle tanınmıştır.

Mifune Toşiro *Büyük Düello* filminde, 1982
ABC Ajansı

II. Dünya Savaşı sırasında Japon ordusunda görev yaptı. 1946'da *Şin baka cidai* (1947; Bu Aptalca Zamanlar) adlı filmde küçük bir rol aldı. Kurosava'nın *Yoidore tensi* (1948; Sarhoş Melek) filmindeki gangster kompozisyonuyla ilk başarısını elde

etti. Gene Kurosava'nın *Raşomon*'undaki (1950) haydut rolüyle uluslararası üne kavuştu. Ama daha çok aralarında *Şişinin no samurai* (1954; *Yedi Samuray*), *Musaşi Miyamoto* (1956), *Yocimbo* (1961) ve *Coi-uçi*'nin (1967) bulunduğu öbür dönem filmlerindeki *samurai* tiplerleriyle tanındı. Birbirinden çok farklı rolleri canlandırma-daki ustalığıyla da tanınan Mifune, bir *Macbeth* uyarlaması olan *Kumonosu-co* (1957; Kanlı Taht), Gorki'den uyarlanan *Donzoko* (1957; Ayaktakımı) ve polisiye bir gerilim filmi olan *Tengoku to cigoku* (1957) gibi çok farklı filmlerde oynadı.

Rol aldığı uluslararası yapımlar arasında *Grand-Prix* (1966; *Ölümlü Yarışanlar*), *Tora, Tora, Tora!* (1969; *Hücum, Hücum, Hücum!*), *Soleil rouge* (1971; *Kızıl Güneş*), *Paper Tiger* (1975; *Kâğıt Kaplan*), *Midway* (1976) ve *The Challenge* (1982; *Büyük Düello*) sayılabilir. Mifune ayrıca ABD televizyon yapımı *Shogun*'da (1980) rol aldı.

migmatit, jeolojide, granit damarlarıyla karışmış halde bulunan başkalaşım (metamorföz) malzemelerinden oluşan kayaç. Bu tür kayaçlar çoğunlukla gnays (şeritli) yapılıdır; kimyasal bileşimleri ise asidik olmaktan çok baziktir. Migmatitlere geniş ölçekli başkalaşım geçirmiş alanlarda bölgesel halde rastlanır.

Migmatitlerin bir bölümü, aşırı başkalaşım sırasında, başkalaşmış konakçı kayacın kısmi erimesi sonucunda oluşur; kayaçtaki erime sıcaklığı düşük bileşenler erir ve bir araya gelerek granit şeritlerini oluşturur. Prekambriyen Zamanı (y. 4 milyar-570 milyon yıl önce) başkalaşımına uğramış kayaçlardaki migmatitlerin bir bölümü de bu yolla oluşmuş olabilir. Magma püskürmesi sonucunda granitin, yakındaki başkalaşım kayaçlarına sokulması yoluyla da migmatitler oluşabilir.

Mignard, Pierre, lakabı ROMALI MIGNARD (d. 17 Kasım 1610, Troyes - ö. 13 Mayıs 1695, Paris, Fransa), krallık ailesi portreleriyle tanınan Fransız barok ressam.

1630'da İtalya'ya gitmek üzere Simon Vouet'nin atölyesinden ayrıldı. İtalya'da 22 yıl kaldı ve büyük üne kavuşarak 1657'de resmen Parise çağrıldı. XIV. Louis'nin başarılı bir portresini yaparak sarayın desteğini kazandı. Charles Le Brun'un başkanlık ettiği Fransız Kraliyet Akademisi'ne girmeyi reddederek kurumun otoritesine karşı muhalefeti örgütledi. 1664'te Val-de-Grâce Kilisesi'nin küçük kubbesindeki bezemelerle ilgili haklı bir başarı kazandıysa da akademinin denetiminde bulunan resmi projelerden hiçbirini alamadı. Dolayısıyla daha çok portre alanında çalıştı ve pek çok ünlünün portresini yaptı. "Seignelay Markisi Thetis Pozunda" (1691, Ulusal Galerî, Londra) ve "Molière" (Condé Müzesi, Chantilly) bu tür yapıtlarındandı. Özgünlük ve karakter yansıtmaya açısından zayıf olmasına karşın düzenlemeleri zarif, usta bir sanatçıydı.

Le Brun ölünce (1690) Mignard muhalefetteki eski dostlarından uzaklaştı ve rakibinin bütün görevlerini devraldı. Ama birkaç yıl sonra Invalides'in küçük kubbесinin bezemelerine başlamak üzereyken öldü. Ağabeyi Nicolas Mignard (1606-68) ve yeğeni Paul Mignard da (y. 1638-91) başarılı ressamlardı.

Migne, Jacques-Paul (d. 25 Ekim 1800, Saint-Flour - ö. 24 Ekim 1875, Paris, Fransa), ilahiyat alanında 19. yüzyılın en önemli yayımcısı olan Fransız Katolik rahip.

Orléans'da ilahiyat öğrenimi gördükten sonra 1824'te rahip oldu. 1833'te Paris'te

L'Univers religieux adlı gazeteyi çıkarmaya başladı. 1836'da Paris yakınlarındaki Petit-Montrouge'da bir yayınevi kurdu. 1868'deki bir yangından sonra yayınevini Paris'e taşıdı.

Patrologiae cursus completus (Kilise Babaları'nın Toplu Metinleri) en ünlü yayınıdır. Bu derleme, Papa III. Innocentius dönemi-ne değin yazılmış Latince kilise metinlerin-

Migne, É. Tailland'ın bir oymabaskısı
Giraudon-Art Resource/EB Inc.

den oluşan *Patrologia latina* (1844-55, 217 cilt; Latin Kilise Babaları'nın Metinleri) ile 1439'a değin yazılmış Yunanca metinlerden oluşan *Patrologia graeca*'yı (1857-66, 162 cilt; Yunan Kilise Babaları'nın Metinleri) içerir. Bu ikinci bölümde metinlerin Latince çevirilerine de yer verilmiştir.

Mignet, François (-Auguste-Marie) (d. 8 Mayıs 1796, Aix-en-Provence - ö. 24 Mart 1884, Paris, Fransa), Fransız tarihçi ve arşivci. Çalışmalarında kullandığı yöntemle 19. yüzyılda Fransa'daki tarih araştırmalarını derinden etkilemiştir.

Avignon'da eğitim gören Mignet, 1815'ten sonra bu kentte ders vermeye başladı. Bir süre sonra hukuk okumak için Aix-en-Provence'a döndü. 1818'de baroya kabul edildi. İlk yapıtı *Essai sur les institutions de Saint Louis* (Aziz Louis'nin Kurumları Üzerine Deneme) 1821'de Edebiyat ve Yazıtlar Akademisi tarafından büyük övgüyle karşılandıysa da, akademik yaşamdan ayrılarak Paris'te gazeteciliğe başladı. Bir süre monarşi yönetiminin yeniden kurulmasına karşı çıkan *Courrier Français* adlı gazetede çalıştıktan sonra, Adolphe Thiers ve Armand Carrel'le birlikte *Le National*'i kurdu (1830). Bu gazete Louis-Philippe'in "Fransız kralı" unvanıyla tahta çıkmasıyla sonuçlanan Temmuz Devrimi'nin (1830) başlamasında önemli rol oynadı. Çok geçmeden tarih çalışmalarına dönmek için siyaseti ve gazeteciliği bırakan Mignet, Dışişleri Bakanlığı'nın arşivlerinin başına getirildi ve 1848'de istifa edinceye değin bu görevini sürdürdü. 1837'de Manevi ve Siyasal Bilimler Akademisi'nin daimi sekreterliğine getirildi. 1836'da ise Académie Française'e seçildi.

Mignet'nin başlıca yapıtları *Histoire de la révolution française* (1824, 2 cilt; Fransız Devriminin Tarihi), *Antonio Perez et Philippe II* (1845; Antonio Perez ve II. Felipe). daha önce yayımlanmamış önemli belgelerin yer aldığı *Histoire de Marie Stuart* (1851, 2 cilt; Mary Stuart Tarihi) ve *Histoire de la*

rivalité de François I et Charles-Quint'dir (1875; I. François'yla V. Karl Arasındaki Rekabetin Tarihi). Diplomatik belgelerden oluşan *Négociations relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV* (1835-42, 4 cilt; XIV. Louis Döneminde İspanya Veraset Sorununa İlişkin Görüşmeler) adlı yapıtını tamamlayamamıştır. Bu kitaba yazdığı önemli önsöz, *Mémoires historiques*'te (1843; Tarihsel İncelemeler) yeniden yayımlanmıştır.

migren, yineleyen baş ağrısı nöbetleriyle ortaya çıkan, görme bozuklukları, mide bulantısı ve kusmayla birlikte olabilen sinir sistemi bozukluğu. Nedeni tam olarak bilinmemektedir; ağrıya kafadaki damarların genişleyip daralmasıyla çevre dokulardaki ödemin yol açtığı anlaşılmıştır. Ayrıca bak. baş ağrısı.

Miguel (d. 26 Ekim 1802, Queluz, Portekiz - ö. 14 Kasım 1866, Brombach, Baden, Almanya), 1828-34 arasında Portekiz kralı. Şubat 1828'de kral naibi olduktan kısa bir süre sonra kendini kral ilan etmiş, ama kralığı çeşitli Avrupa ülkelerince tanınmamıştır.

Kral VI. João'nun oğluydu. 1807'de Napoléon ordularından kaçan ailesiyle birlikte Brezilya'ya gitti. 1821'de gene ailesiyle birlikte ülkesine döndü. Kral VI. João'nun Portekiz'e döndükten sonra liberal bir anayasanın yürürlüğe konmasını kabul etmesine karşın Miguel'in üzerinde büyük etkisi olan Kraliçe Carlota Joaquina anayasaya bağlılık yemini etmeyi reddetti. 1823'te Fransa'nın İspanya'ya müdahalesinden sonra, Miguel Portekiz'de askeri bir ayaklanma başlatarak Cortez'i (parlamento) dağıttı. Nisan 1824'te babasının liberal eğilimli kişileri çeşitli bakanlık görevlerine getirmesi üzerine, anayasal bir yönetim kurulmasını engellemek için yeni bir ayaklanma başlattı. Ama yenilgiye uğradı ve Kral VI. João tarafından Viyana'ya sürgüne gönderildi (Haziran 1824). VI. João ölünce (10 Mart 1826) yerine VI. Pedro adıyla, Brezilya imparatoru olan büyük oğlu Pedro geçti. Pedro, aynı yıl o tarihte henüz yedi yaşında olan kızı Maria Iehine tahttan çekildi. Miguel Pedro'nun hazırladığı anayasayı uygulamayı kabul edince Maria'yla evlendirildi ve Portekiz'e dönerek kraliçenin naibi oldu (22 Şubat 1828). Ama kısa sürede iktidarı ele geçirerek 7 Temmuz 1828'de kendisini kral ilan etti. Krallığı Vatikan, İspanya, ABD ve Rusya tarafından tanındıysa da liberal monarşiler Miguel'in krallığını tanımadılar. Pedro 1831'de Brezilya tahtından çekilerek Avrupa'ya döndü ve Miguel'e karşı savaşa girişti. Porto'da yenilgiye uğrayan Miguel başka ülkelerin müdahalesi üzerine Lizbon'u terk etmek zorunda kaldı ve 26 Mayıs 1834'te Évora-Monte'de teslim oldu. Tahttan çekildiğini açıkladıktan sonra, Cenova'ya gitti ve yaşamının geri kalan yıllarını İtalya ve Almanya'da geçirdi.

miğfer, başı darbelere karşı korumak amacıyla kullanılan başlık. Savaşlarda kullanılmak üzere geliştirilmiş olmakla birlikte, günümüzde itfaiyeciler, madenciler, toplum polisleri ve bazı dallarda sporcular tarafından da kullanılır, ancak bunlara daha çok kask adı verilir. Askeri miğferlerin geçmişi Antik Çağa değin uzanır. Asurlarla Perslerin deri ve demirden yapılan miğferleri vardı. Yunanlıların tunç Korinthos ve Boiotia miğferleri bu zanaatın doruğunu temsil ediyordu. Bir türü genellikle Athena heykellerinde görülen bu miğferler, yüzde dar

bir açıklık bırakarak başı tümüyle kaplardı. Romalılar da değişik miğferler geliştirdi. Yuvarlak lejyoner miğferleri ile gladyatör miğferleri, geniş kenarları ve açılıp kapanabilen delikli siperlikleriyle başı, yüzü ve boynu kusuraşuz biçimde korurdu.

Kuzey ve Batı Avrupa'da ilk miğferler deriden, genellikle koni ya da yarıküre

Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Maximilian'a ait "Mavi ve Altın Yıldızlı" miğfer, 1557; İmparatorluk Silah Bölümü, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana
Kunsthistonsches Museum, Viyana

biçiminde yapılır, tunç ya da demir şeritlerle güçlendirilirdi. Zamanla daha fazla metal kullanılmaya başlandı ve biçimleri aynı kalmakla birlikte sonunda miğferler tümüyle metalden yapılır oldu. İS 1000 dolaylarında, burnu korumak için miğferlerin yüz bölümüne alından aşağı inen bir demir levha eklendi. Bu miğferler yanakları ve boynu koruyan, zincirden örülmüş bir zırh üzerine de takılabiliyordu. 1200 dolaylarında tepesi düz bir silindirik biçimde olan ve çarpışmalarda başlıgın üstüne takılan bir miğfer türü ortaya çıktı. Giderek, darbeleri sektirmek amacıyla miğferin kenarları yuvarlak yapılmaya başladı. Bu arada boynu korumak için eklenen parçaların yanı sıra açılıp kapanabilen siperlik geliştirilmişti. 1500'lerde artuk menteşe ve millerin yardımıyla tutturulan siperlik gerektiğinde başın üzerine kaldırılabilir, çarpışma sırasında ise düşmemesi için kafayı ve boynu sıkıca sarıyordu.

Osmanlı miğferleri bakır ya da çelikten yapılır, fes biçimindeki miğfer tepesi bir temrenle süslenirdi. Miğferin önünde, burnu korumak için aşağı sürülebilen bir levha, sağ ve sol yanlarında tuğ sokmak için özel yerler vardı. Boyun ve kulakları korumak için kullanılan, küçük zincir halkalarından oluşmuş örtüye enselik ve kulaklık denirdi. Bunun iki ucu önde birleştirilip burun siperliği de indirilince, gözler ve yanakların küçük bir bölümü dışında baş tümüyle örtülmüş olurdu. Eski miğferlerin üstü âyetlerle süslenir, padişah ve yüksek devlet görevlilerinininkine altınla, yer yer de değerli taşlarla bezeme yapılırdı.

16. ve 17. yüzyıllarda orduların büyümesi ve ateşli silahların gelişmesiyle birlikte geniş kenarlı, hafif ve açık miğferler yaygınlaştı. 18. ve 19. yüzyıllarda özel birlikler dışında kalabalık ordularda miğfer kullanımı büyük ölçüde ortadan kalktı. Ama I. Dünya Savaşı'nın yoğun topçu ateşi, miğfer kullanımını yeniden gündeme getirdi.

Miğfer yapımında, malzeme kullanımını ve işçilik açısından farklı gelenekler oluşmuştur. Ortaçağda İran, Anadolu ve Hindistan'da yapılan konik demir ve çelik miğferler malzemeyi işlemede ve biçim vermedeki ustalık dolayısıyla birer sanat yapıtı sayılır. Tibet ile Çin'de de yüzyıllarca tunç, deri ve boynuzdan miğferler yapılmıştır. Japon miğferleri ise yüzü koruyan ve çıkarılabilen bölümleriyle ve demirin ustaca işlenip parlatılmasıyla zırh zanaatının önde gelen örneklerindendir. Afrika ve Güney Pasifik kültürleri de ilginç miğfer çeşitleri geliştirmiştir.

Mihai, lakabı CESUR MIHAI, Rumence MIHAI VITEAZUL, asıl adı MIHAI BASARAB (d. 1558 - ö. 19 Ağustos 1601, Torda, Eflâk), Rumenlerin ulusal kahramanı olan Eflâk prensi. Kısa süreli yönetimi sırasında, bugün Romanya'yı oluşturan toprakların büyük bölümünü birleştirmiştir.

1593'te Eflâk prensi oldu. Mayıs 1595'te Osmanlılara karşı destek sağlamak amacıyla Erdel (Transilvanya) prensi Zsigmond Báthory'nin süzerenliğini kabul etti. Ağustosta Călugăreni'de, ekimde de Giurgiu'da Osmanlıları yendi. 1598'de Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Rudolf'a bağlılık yemini etti ve Osmanlılarla barış yaptı. Ekim 1599'da, süzereni yeni Erdel prensi András Báthory'yi Şelimbăr'da yenerek kendini Erdel prensi ilan etti. Mayıs 1600'de Boğdan'da (Moldavya) ele geçirek "Macar-Eflâk, Erdel ve Boğdan prensi" unvanını aldı. Ama eylülde İmparator Rudolf'un orduları Erdel'de, Polonya kuvvetleri de Boğdan'da denetimi ele geçirdi. 1601'de imparatorla uzlaşan Mihai, Gorăslău'da patlak veren bir Macar ayaklanmasının (Ağustos 1601) bastırılmasına yardım etti. Ama kısa süre sonra imparatorun generali Giorgio Basta'nın emriyle öldürüldü. 19. yüzyılda Rumen milliyetçileri arasında ulusun babası olarak kabul edildi.

Mihai (d. 25 Ekim 1921, Sinaia, Romanya), II. Dünya Savaşı sırasında Romanya kralı. Romanya'yı Mihver Devletleri'nden koparan Ağustos 1944 darbesinin önderidir.

Babası II. Carol'un tahttan uzaklaştırılıp sürgüne gitmesi, dedesi I. Ferdinand'ın da ölmesi üzerine, üç kişilik bir naipler kurulunun denetiminde altı yaşında kral oldu. Temmuz 1930'da sürgünden dönen Carol naipler kurulunu dağıtıp tahta çıkınca veli-aht yapıldı. Eylül 1940'ta Carol'un krallıktan çekilmesiyle yeniden tahta çıktığında da, fiili iktidar General Ion Antonescu önderliğindeki faşist diktatörlüğün elindeydi. Antonescu yönetimine karşı muhalefetin başını çeken Mihai, 1944'te diktatörü tutuklayarak askeri hükümeti devrilmesine ön ayak oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünistlerin Romanya'da iktidara gelmesini engellemeye çabaladıysa da, 1947 sonlarında tahttan çekilmek zorunda kaldı. Cenevre'ye yerleşerek bir ABD şirketine yöneticilik yaptı.

Mihail, Rusça tam adı MIHAIL FYODOROVİÇ ROMANOV (d. 22 Temmuz 1596 - ö. 23 Temmuz 1645, Moskova), 1613-45 arasında Rus çarı. Rusya'da 1917'ye değin hüküm süren Romanov hanedanını başlatmıştır.

Fyodor Nikitiç Romanov'un (sonradan Ortodoks Kilisesi patriği Philaretos) oğluydu. Dedesi Nikita Romanov, Rurik hanedanından gelen son çar olan I. Fyodor'un (hd 1584-98) dayısıydı. Rurik hanedanının çöküşünü izleyen Karışıklık Dönemi'nin(*) ardından toplanan *zemski sobor* (ülke meclisi) tarafından Şubat 1613'te çar seçildi.

21 Temmuz 1613'te taç giydiğinde henüz 16 yaşındaydı ve iyi bir eğitim de görmemişti. Çarlığının ilk yıllarında yönetimde etkin konumlara gelen annesinin akrabalarını, ülkede düzeni yeniden sağladılar, ayaklanmaları bastırdılar ve İsveç'le Stolbovo Barışını (1617), Polonya'yla da Deulino Ateşkesi'ni (1618) imzalayarak savaşlara son verdiler.

Mihail'in Philaretos adıyla keşiş olmaya zorlanarak zorla Polonya'ya gönderilmiş olan babası, 1619'da serbest bırakıldı. Rusya'ya dönüşünde patrik yapılan Philaretos'un Mihail'le birlikte ülkeyi yönetmesi kararlaştırıldı. Philaretos'un yönetimde tam bir denetim kurduğu bu dönemde, Batı

Avrupa'yla diplomatik, ticari ve kültürel ilişkiler geliştirildi; *zemski sobor* sık sık başvurulan bir danışma organı durumuna geldi. Rusya'nın mali sorunlarını çözmek

Mihail, Peter Borel'in bir 17. yy resminden yaptığı renkli taş baskı, 19. yy ortaları
Novosti Pressa Agency

için yoğun çaba harcandı, merkezî yönetimi güçlendirmek için yerel yönetim yapısında reform yaptı ve serflik kurumu güçlendirildi. Philaretos'un 1633'te ölmesinden sonra Mihail'in annesinin akrabaları yönetime yeniden egemen oldular. 1645'te ölen Mihail'in yerine oğlu Aleksey geçti.

Mihailo III, Sırp-Hırvat dilinde tam adı MIHAİLO OBRENOVIĆ (d. 16 Eylül 1823, Kragujevac, Sırbistan - ö. 10 Haziran 1868, Kosutnjak, Belgrad yakınları), 1839-42 ve 1860-68 arasında Sırbistan prensi. Modern Sırbistan'ın en aydın yöneticisi olarak ülkesinde yasa düzeninin temellerini atmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı bir Balkan federasyonu kurmaya çalışmıştır.

Miloš Obrenović'in ikinci oğluydu. Ağabeyi Milan'ın ölümü üzerine 8 Temmuz 1839'da Sırbistan tahtına çıktı. 1842'deki bir ayaklanmanın ardından yurtdışına kaçmak zorunda kaldı. Babasının yeniden tahta çıkması (1858) üzerine ülkesine geri döndü ve ordunun başkomutanlığına getirildi. Miloš'un ölümünden sonra yeniden Sırbistan prensi oldu (1860). Aydın bir yönetici olan Mihailo, bütün Osmanlı askerlerinin ülkeden ayrıldığı 1867'ye değin geçen süre içinde, Sırbistan'daki Osmanlı denetimine son verdi. Ama Osmanlı Devleti'ne karşı bütün Güney Slavları birleştirmeyi amaçlayan Balkan İttifakı, ölümünden hemen sonra dağıldı. Yargı sisteminde de reform yapan Mihailo, seçim yasalarını yeniden düzenledi ve Rusya'nın yardımıyla zorunlu askerliğe dayanan düzenli bir ordu kurdu (1861). Ayrıca bir devlet ipotek bankasının temellerini attı (1862), Sırbistan Bilim Derneği'ni (1864) ve ilk ulusal tiyatroyu kurdu. Sırbistan'da ortaçağdan sonra ilk kez onun döneminde para basılmaya başladı (1868). Bir suikast sonucu öldürüldü.

Mihajlović, Dragoljub, lakabı DRAŽA (d. 27 Mart 1893, Ivanjica, Sırbistan - ö. 17 Temmuz 1946, Belgrad), II. Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'da işgalci Almanlara ve Partizanlara karşı savaşan kral yanlısı Çetniklerin(*) komutanı subay.

Balkan Savaşları (1912-13) ve I. Dünya Savaşı sırasında cephe görevi aldı. Nisan 1941'de Almanya'nın Yugoslavya'yı işgal ettiği sırada albay rütbesini taşıyan Mihajlović Yugoslav ordusunun teslim olmasına karşı çıkarak, işgalcilere ve işbirlikçilere direnmek amacıyla Çetnikleri örgütledi. 1941'de generallığa yükseldi ve aynı yıl sürgündeki Kral Petar hükümeti tarafından savaş bakanlığına getirildi.

İşgalci Alman ordularına karşı direnen Mihajlović komutasındaki Çetniklerle Tito önderliğindeki Partizanlar arasındaki çelişkiler çok geçmeden derinleşti ve açık bir çatışmaya dönüştü. Tito ve Partizanlar Müttefiklerden gördükleri desteğin de yardımıyla II. Dünya Savaşı'nın sonunda üstünlüğü ele geçirdiler. Mihajlović 13 Mart 1946'da yakalanarak vatana ihanet ve Almanlarla işbirliği suçlarından mahkeme önüne çıkarıldı. Tito başkanlığındaki Yugoslav hükümeti Mihajlović lehine tanıklık eden Müttefik subayların ifadelerini dikkate almadı ve ölüm cezasına çarptırılan Mihajlović 17 Temmuz 1946'da idam edildi. Ölümünden sonra ABD hükümetince kurulan bir araştırma komisyonunca aklanan Mihajlović, 1948'de ABD başkanı Harry S. Truman tarafından Liyakat Madalyası'yla ödüllendirildi.

Mihalgazi, Karadeniz Bölgesi'nde, Eskişehir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Sarıcakaya'ya bağlı bir bucak olan Mihalgazi, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Mihalgazi (eskiden Gümele) Belediyesi 1967'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 9.059; kasaba, 4.016.

Mihaliç bak. Karacabey

Mihaliççık, kuzey kesimi Karadeniz Bölgesi, daha büyük bölümü İç Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan, Eskişehir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 2.337 km² (1986) olan Mihaliççık ilçesi kuzey ve doğuda Ankara ili, güneydoğuda Günyüzü, güneyde Sivrihisar, batıda da Beylikova ve Alpu ilçeleriyle çevrilidir.

Sakarya Irmağı ile Porsuk Çayı arasında yer alan ilçe topraklarını Sündiken Dağları engebeleridir. Bu dağların en yüksek kesimleri olan Sündiken Tepesi (1.770 m) ve Uzunyatak Tepesi (1.786 m) ilçe sınırları içindedir. Küçük bir bölümü Porsuk Çayının güneyine taşan ilçe topraklarının suları Sakarya Irmağı aracılığıyla Karadeniz'e gider. İlçenin kuzey sınırı, Sakarya Irmağı üzerinde kurulan enerji amaçlı Gökçekaya ve Sanyar barajlarının ardındaki yapay göllerden geçer.

İlçe nüfusunun çok büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşar. Halkın temel geçim kaynağı tarımdır. Şeker pancarı, buğday, arpa ve patatesin yanı sıra az miktarda baklagiller, elma, üzüm ve armut da yetiştirilir. Hayvancılık daha çok küçükbaş hayvan besiciliğine dayanır. Eskiden yaygın olan ipekböcekçiliği gerilemektedir. İlçenin başlıca dinlenme ve piknik alanı, Kalburcu orman içi dinlenme yeridir. İlçe topraklarında asbest, demir, kaolin, magnezit ve talk yatakları vardır. Çıkarılan kaolin çini yapımında kullanılmak üzere Kütahya'ya gönderilir.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Mihaliççık yöresinde ilk yerleşimin Anadolu Selçukluları döneminde başladığı sanılmaktadır. 19. yüzyıl sonlarında yönetsel açıdan Ankara vilayetine Merkez sancağına bağlı Mihaliççık kazasının sınırları içinde olan yöre, Kurtuluş Savaşı sırasında bir süre Yunan işgali altında kaldı.

İlçenin orta kesiminde yer alan kasaba, küçük ve gelişmemiş bir yerleşmedir. İl merkezi Eskişehir'e uzaklığı 86 km'dir.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar, Anadolu Selçuklularından kalma Çalıcı köyü camisi ile Yankçı köyündeki hamamdır. İlçenin güney kesiminde Porsuk Vadisini izleyen İstanbul-Ankara demiryolu üzerindeki Yunus Emre'nin türbesi vardır. Bu türbenin yanı-

na yaptırılan Yunus Emre Müzesi 1971'de açılmıştır.

Mihaliççık Belediyesi 1923'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 24.088; kasaba, 4.473.

Mihaloğulları, GAZİ MIHALOĞULLARI, KÖSE MIHALOĞULLARI, MIHALILILER olarak da bilinir, 14-16. yüzyıllar arasında Rumeli fetihlerinde önemli rol oynayan Osmanlı akıncı ailesi.

Ailenin atası, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Bizanslıların Harmankaya (bugün Mihalgazi, Eskişehir), tekfur olan ve sonradan Müslümanlığı benimseyen Köse Mihal'dir(*). Köse Mihal'in, Rumeli fetihlerinde görev alan oğulları Aziz, Balta ve Gazi Ali beyler ilk akıncı komutanlarındandı. Balta Bey'in oğlu İlyas Bey, I. Bayezid'in (Yıldırım) savaşlarında yararlıklar gösterdi ve Ankara Savaşı'na (1402) katıldı. Aziz Bey'in oğlu olan ve daha sonraki yıllarda dedesi Köse Mihal'le karıştırılan Gazi Mihal de Rumeli fetihlerinde önemli yararlıklar gösterdi. Gazi Mihal'in oğullarından Mehmed Bey (ö. 1423) Fetret Devri'nde (1402-13) şehzadelerin taht mücadelesi sırasında Musa Çelebi'nin beylerbeyliğini yaptı. Ama sonradan Musa Çelebi'ye karşı Çelebi Mehmed'i (I. Mehmed) destekledi. Şeyh Bedreddin ayaklanması sırasında bir süre tutuklu kaldı. Mustafa Çelebi'nin (Düzmece Mustafa) ayaklanması sırasında da öldürüldü. Gazi Mihal'in Plevne'de yerleşen öbür oğlu Hızır Bey (ö. 1452), Mihaloğullarının Plevne kolunu kurdu. Onun oğulları Bâli (ö. 1452), Ali Bey (ö. 1507), İskender ve Gazi Firuz beyler, II. Mehmed (Fatih) döneminde önemli başarılar kazandılar. Mihaloğullarının en ünlü beyi sayılan Gazi Ali Bey, 1462 Eflâk seferinde III. Vlad Tepeşi (Kazıklı Voyvoda) Transilvanya'ya (Erdel) kadar kovaladı; Bosna'ya akınlar düzenledi (1463-64). Daha sonra II. Mehmed tarafından Anadolu'da imparatorluğun doğu sınırını korumakla görevlendirildi. Otlukbeli Savaşı'na (1473) katıldı, kardeşleri İskender ve Bâli beylerle Macaristan ve Arnavutluk'a, II. Bayezid döneminde de Eflâk ve Boğdan'a akınlar düzenledi. Gazi Ali Bey'in oğullarından Mehmed Bey, Çaldıran Savaşı'na (1514) öncü birliklerin komutanı olarak katıldı. 1520'de Hersek sancakbeyi, kardeşi Hızır Bey de 1542'de Segedin sancakbeyi oldu.

Mihaloğulları, 1595 Eflâk seferi sırasında Eflâk voyvodası karşısında ağır kayıplar verdiler ve bu tarihten sonra öbür akıncı aileleri gibi tarihe karıştılar.

Mihaylovgrad, Bulgaristan'ın kuzeybatısında kent ve il (*okrug*). Ogosta Irmağının kıyısında yer alır. Meyve, sebze, tahıl ve şarap gibi ürünleri ve hayvancılığıyla ünlü verimli bir tarım bölgesinin merkezidir. Yeni mahalleleri ve sanayi tesisleriyle dikkat çeken kentin çevresinde geyik, sülün ve tavşan avlanan ormanlar ve koruma alanları vardır. Bugün kentin bulunduğu yerde eskiden Montanensia adlı bir Roma yerleşmesi vardı. Sonradan Golyama Kutlovitsa ve Ferdinand (1891-1945) adlarıyla da anılan kent, bugünkü adını, başarısızlıkla sonuçlanan 1923'teki halk ayaklanmasının yerel önderlerinden olan Hristo Mihaylov'dan alır. Nüfus (1986 tah.) kent, 52.261; (1992 tah.) il, 653.000.

Mihaylovski, Nikolay Konstantinoviç (d. 27 Kasım 1842, Meşcovsk - ö. 10 Şubat 1904, Petersburg, Rus Çarlığı), Narodnik hareketin kuramsal temeline önemli katkı-

larda bulunmuş Rus edebiyat eleştirmeni ve yazar.

Soylu bir aileden geliyordu. Maden mühendisliği öğrenimi gördü. 1860'ta gazete ve dergilerde yazmaya başladı. 1868-84 arasında, Petersburg'da geniş bir okur kitlesine ulaşan *Oteçestvennye Zapiski* adlı edebiyat dergisinde yazdı. Çernişevski ve Dobrolybov'un öncüsü oldukları eleştiri geleneğinden yola çıkarak yazarı toplum ahlakının yargıç, edebiyatı da yazarın vicdanının sesi olarak gördü. Edebiyatçının gerçekleri belirli bir özel ideal açısından çözümlemesi gerektiğini savundu. En çok beğenilen yazıları, Tolstoy'un sonraki toplumsal öğretilerini bütün boyutlarıyla önceden gören Kont Lev Tolstoy'un Sol ve Sağ Eli (1873) ile Dostoyevski'nin *Besi'siyle* (*Ecinniler*) ilgili Acımasız Yetenek'tir (1882).

Mihaylovski devrimci etkinliklere doğrudan katılmamakla birlikte, herkesçe bilinen siyasal eğilimleri ve kıskırtıcı yazılarıyla ülkesinde çok etkili olmuştur. Evrim kuramına topluma ilişkin sonuçları bakımından karşı çıkmış, tarihin önceden belirlenmiş bir yol izlemediğini savunmuş, bireyciliğe ve usulüğe olan inancıyla kendisini izleyen Narodniklerin daha liberal bir ideolojiyi benimsemesine yol açmıştır. Ayrıca soyluların halka karşı yükümlülüklerini vurgulayarak, Rus aydınlarını ilerleme ve toplumsal değişme mücadelesinde köylülüğün gücüne, değer ve kurumlarına dayanmaya çağırarak o dönemdeki birçok Marksiste ters düşmüştür.

Mihaylovski, devrimci örgütlerle olan ilişkisi yüzünden geçici olarak (1882 ve 1891'de) Petersburg'dan sürüldü. 1892'de liberal halkçı görüşleri savunan *Russkoye Bogatstvo* dergisinin yayın yönetmeni oldu ve ölünceye değin bu görevde kaldı.

mihenктаşı, DENEKTAŞI olarak da bilinir, altın ve gümüşün saflık derecelerinin belirlenmesinde kullanılan siyah renkli, silisli taş. Sürme, değerli metallerin niteliğinin anlaşılmasında başvurulan en eski yöntemlerden biridir. İncelenmek istenen metal, saflık derecesi önceden bilinen başka bir metal ile birlikte mihenктаşına sürülür. Daha sonra taşta kalan izlerin üstüne nitrik asit dökülür; böylece eriyen katıksız metalle saflık derecesi bilinen metalin renkleri birbirleriyle karşılaştırılabilir. Bakır gibi bazı metaller, gümüşle renk değiştirmeden alayım yapabildiğinden, gümüşün değerini anlamakta mihenктаşı artık kullanılmamaktadır. Ama altın için günümüzde de aynı yöntemden yararlanılmaktadır.

mihne, Abbasi halifesi Memun'un (hd 813-833) Mutezile öğretisini zorla benimsetmek amacıyla yaklaşık 833'te başlattığı sorgu düzeni.

Memun(*), Kuran'ın yaratılmış (mahluk) olduğu yönündeki Mutezile görüşünü resmen benimsedikten sonra, görüşlerinin ortaya çıkarılması için bütün kadılar ile fıkıh bilginlerinin sorgulanmasını istedi. Çoğu, baskı altındayken inançlarını gizlemeye olanak veren takkiye ilkesi uyarınca davrandı ve hapisten kurtuldu. Memun'un ölümünün ardından yeni halife Mutasım da (hd 833-842) kardeşinin politikalarını sürdürdü. Onun ardılı Vâsık (hd 842-847) *mihne* düzenini daha da güçlendirdi; bir keresinde, dinden çıkmış olduğuna inandığı birini kendi elleriyle idam etmeye kalkıştı. *Mihne*, Halife Mütevekkil'in (hd 847-861) geleneksel öğretilere dönerek Kuran'ın yaratılmış olduğu görüşünü savunanların ölümle ceza-

landırılmasını buyurmasına (y. 848) değin sürdü. *Mihne* uygulaması sonucunda uğradığı haksızlık ve işkenceler dolayısıyla en çok anılan İslam ünlülerinden biri, Hanbeliğin kurucusu Ahmed ibn Hanbel'dir(*).

Mihr ü Mah, Türk edebiyatında klasik mesnevi konusu olan eski İran aşk destanı. Tek nüshası Oxford Bodleian Kütüphanesi'ndeki *Mecma-i Resail*'in içinde bulunan bu anonim düzyazı aşk öyküsünün konusu kısaca şöyledir: Maşruk ülkesinin adaletiyle ünlü padişahı Haver Şah'ın uzun yıllar sonra Mihr adlı bir oğlu olur. Mihr bir av partisinde Müşteri'yle tanışır ve onun resmini gösterdiği Mah'a âşık olur. Birçok serüvenden sonra onu arayıp bulur ve evlenip mutlu olurlar.

Türk edebiyatında konuları farklı üç ayrı *Mihr ü Mah* mesnevisi vardır. Mustafa Ali'nin 1560/61'de yazdığı alegorik özellikler taşıyan *Mihr ü Mah*'ın konusu şöyledir: Güzelik ülkesinin padişahı Mihr, kadısı Bercis, silahdarı Mirrih, kâtibi Utarid, kapıcısı Zühal ve çengisi Zühre'yle birlikte yaşamaktadır. Tek başına gezmeye çıktığı bir gün Mah kendisini görür ve âşık olur. Husuf (Ay Tutulması) adlı bekçi sarayın çevresinde dolaşan Mah'ı hırsız sanarak yakalatır, Bercis'e getirir ve Mah kentten kovulur. Mihr, Mah'ı bağışlarsa da Zerre onu gene kentten kovdurur. Bu sırada Şah-ı Şita (Kış Padişahı) her yeri fetheder; bu arada Zerre, Mihr'i yitirir ve yalnız kalan Mihr ile Mah birbirlerine kavuşurlar.

Zarifi'nin (ü. 16. yy) klasik mesnevi tarzındaki *Mihr ü Mah*'ının tek nüshası Ağah Sırrı Levend'in özel kitaplığındadır. Bu yapıtta da Mah, Hilal adlı bir Çin hükümdarının oğludur. Bir av sırasında yolunu şaşırarak yabancı bir ülkeye gider. Bu ülkenin hükümdarı Pervin onu yakalatır ve kendi dinine döndürmek ister. Bunun için de kızı Mihr'den yararlanmayı dener. Ama Mihr ve Mah birbirlerini severler. Mah dininden dönmediği gibi Mihr'i de Müslüman yapar, birlikte Çin'e dönüp evlenirler.

Türk edebiyatında aynı adlı başka bir yapıt da Kıyası'ninkidir (ü. 16. yy). II. Selim'e sunulan ve tek nüshası bulunan bu yapıtın konusu Zarifi'ninkine çok benzer; bu destanda bir padişahın oğlu olan Mah ile Çin hükümdarının kızı Mihr'in aşkı anlatılmıştır. *Osmanlı Müellifleri*'nde Necati'nin de *Mihr ü Mah* adlı bir mesnevisi olduğu belirtilirse de, henüz ele geçmemiştir.

Mihr ü Müşteri, İran şairlerinden Şemseddin Muhammed Assar'ın (ö. 1382) mesnevisi. 1377'de tamamlanan ve Celayirli hükümdarı Sultan Şeyh Üveys'e sunulan 5.120 beyitlik yapıt, eski İran aşk destanlarından *Mihr ü Mah*'tan(*) esinlenerek kaleme alınmıştır. Çeşitli kütüphanelerde el yazmaları vardır.

Yapıt Türkçeye ilk kez II. Murad'ın emriyle 1431'de Hassan tarafından çevrildi. *Muhabbetname* ya da *Aşkname* adlarıyla da bilinen 5 bin beyitlik bu kitabın tek nüshası Paris'teki Ulusal Kitaplık'tadır. Münin'nin (ö. 1520) 1487'de tamamladığı *Mihr ü Müşteri* çevirisi 6 bin beyitten oluşur ve bilinen iki nüshası vardır. Nüshası elde olan üçüncü çeviri Kiçi Mirzade Seyyid Yahya Hüseyin'in (ö. 1599) kaleminden çıkmıştır. Ümmi Veledzade Ali bin Abdülaziz (ö. 1572), Azmi Pir Mehmed, Molla Maşzade Fikri Derviş (ö. 1584) ve Lokman bin Seyyid Hüseyin'in (ö. 1601) yaptığı bilinen çeviriler ise henüz ele geçmemiştir.

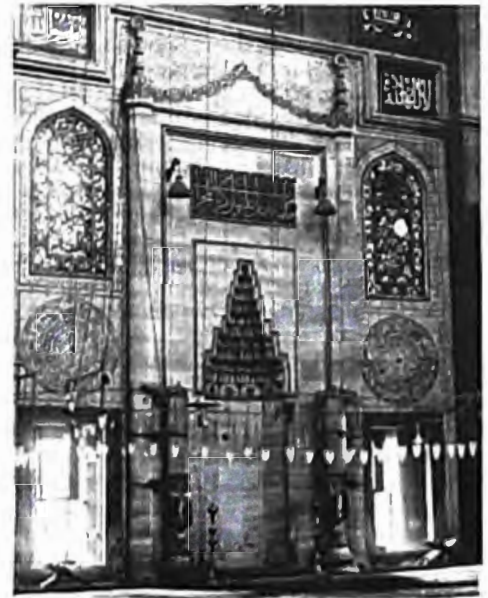
Mihr ü Vefa, Fars ve Türk edebiyatlarında klasik mesnevi konusu olan öykü. Fars edebiyatında bu konuyu işleyen şairlerin en

ünlüleri Arşi-i Ekberâbadi (ö. 1091) ve Reşid-i Semerkandi'dir (ü. 16. yy). Türk edebiyatında ise ilk *Mihr ü Vefa* mesnevisini Ümmi İsa (ö. 15. yy) adlı bir şair yazmıştır. 806 beyitlik bu kısa mesnevinin birkaç nüshası bilinmektedir. Priştineli Mustafa Eminî'nin (ö. 1569), Bursalı Haşimi'nin (ü. 16. yy), Gelibolulu Mustafa Ali'nin yazdığı bilinen *Mihr ü Vefa* mesnevileri henüz bulunamamıştır.

mihrace, MAHARACA olarak da yazılır, Sanskrit dilinde MAHARACA (*mahat* "büyük" ve *racan* "kral" sözcüklerinden), yönetim kademesi; genel anlamda, racaların üstünde olan Hindu prensi. Tarihsel olarak, Hindistan'daki yerli devletlerden birinin hükümdarı anlamına gelir. Kadınlar için maharani kullanılır.

Bu unvanın ilk kez 1. yüzyılda Kushanlar tarafından kullanıldığı sanılıyor. İskitlerin ve Kuzeybatı Hindistan'ın Pers-Moğol yöneticilerinin etkisinde kalan Kushanlar "kral" yerine, "büyük kral" anlamındaki "mihrace"yi kullandılar. Gupta döneminin (y. 320-540) üçüncü kralı I. Çandra Gupta Farsça *şehinşah*'ın Sanskrit karşılığı olan *maharacadhiraça* (kralların büyük kralı) unvanını aldı. Sonraları daha abartılı unvanlar da kullanıldı. Kimi dönemlerde yerel vasaal krallar da mihrace sanını aldı.

mihrap, cami ve mescitlerde kibleyi belirten, imamların namaz kıldırırken içinde durdukları niş. Hz. Muhammed dönemindeki camilerde mihrap yoktu. Kible, duvardaki bir çizgiyle ya da taş gibi herhangi bir işaretle gösteriliyordu. İlk cami olan Medine'deki Hz. Muhammed'in Evi'nin avlusunda kible bir taş parçasıyla belirtilmişti.

Süleymaniye Camii'nin mihrabı, İstanbul
Arkeoloji ve Sanat Dergisi Arşivi

Başlangıçta Kudüs yönünde namaz kılındığı ve Medine Kudüs'ün güneyinde bulunduğu için bu taş avlunun kuzey duvarındaydı. Bir süre sonra kiblenin Kâbe olması kabul edildi. Mekke Medine'nin güneyinde kaldığı için de taş, kibleyi göstermek üzere avlunun güney duvarına geçirildi. Bu uygulamadan sonra Araplar arasında kibleyi taş bir levha ile göstermek gelenek haline geldi.

Bugün bilinen biçimiyle ilk mihraplara Emeviler döneminde Suriye'de yapılan camilerde rastlanır. Mescid-i Nebi'ye ilk mihrap da, caminin Emevi halifesi Velid dönemindeki yenilenişi (711-712) sırasında yapılmıştır.

Mihrap ibadete ilişkin ilkelerin yanı sıra camilerin bezenmesinde de ağırlık noktalarından birini oluşturur. Cami mimarlığına koşturarak gelişerek zamanla iki yanında küçük birer sütunçe bulunan yarım silindir biçiminde bir niş halini almıştır. Tabanı genellikle cami tabanından bir basamak yüksek yapılıdır. Sütunçelerin üstüne bir kemer oturur. Kemerin arkasında, mihrap nişinin üzerini örten bir yarım tonoz ya da kubbe vardır. Bunun içi bazen yalın bir biçimde boş bırakılır, çoğu zaman da mukarnas sıralarıyla doldurulur. Mukarnaslar, mihrap nişinin duvarı ve kemerin yüzü çinilerle ya da oymalı mermerlerle kaplanır, çeşitli kalem işleri ve kabartmalarla süslenir. Bazen sütunçeleri ve kemeri saran iç içe bordürlerle mihrap daha da zenginleştirilir. Bütün bu bezemelerin oyma olarak yapıldığı ahşap mihraplar da vardır.

Mihri Hatun (d. Amasya - ö. 1506, Amasya), Osmanlı şair. Yalın dili ve duyarlı söyleyişle divan edebiyatının seçkin kadın şairleri arasında girmiştir.

Belayi mahlasıyla şiirler yazan Amasya kadısı Mehmed Çelebi bin Yahya'nın kızıydı. Babasının yanı sıra, II. Bayezid ve oğlu Şehzade Ahmed'in sancakbeylikleri sırasında Amasya'da gelişen renkli edebiyat ortamı da yetişmesinde etkili oldu. Arapça ve Farsça öğrenen Mihri Hatun, Şehzade Ahmed'in sohbetlerine katıldı. Necati, Güvahi, Makami, Afifî ve Müniri gibi şairlerle yakın dostluk kurdu. Necati'nin etkisini yansıtan şiirlerinde aşk, ayrılık, kavuşma gibi konuları edebi sanatlarla önem vermeden içten ve akıcı bir üslupla işlemiştir. Bilinen tek yapıtı 1967'de Moskova'da yayımlanmış *Divan*'ıdır.

Mihri Müşfik (d. 1887, İstanbul - ö.?), ilk Türk kadın ressamıdır. Ressam Hale Asaf'ın yeğenidir. Resme İtalya'da ortaöğrenimini sürdürdüğü sırada başladı. Türkiye'ye döndükten sonra 1914'te İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi'ni kurdu, aynı okulda ders verdi ve müdürlük yaptı. Öğrencilerini yalnızca atölyede değil, açık havada çalışmaya yöneltti. Daha sonra ABD'ye giderek çalışmalarını orada sürdürdü. Yaşamının bundan sonraki kesimine ilişkin bilgi yoktur. Sağlam bir figüratif anlayışla portre, figür ve figürlü kompozisyonlar gerçekleştiren Mihri Müşfik malzeme olarak genellikle yağlıboya ve pastel kullanmıştır.

Mihrimah Sultan Külliyesi (Edirnekapı), İstanbul'da Edirnekapı semtinde, surların hemen içinde, I. Süleyman'ın (Kanuni) kızı Mihrimah Sultan'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı külliye. Camisi 16. yüzyılın üçüncü çeyreği içinde, medrese ve türbesi daha sonra,

Mihrimah Sultan Camisi, güneyden görünüş. 16. yy sonları; Edirnekapı, İstanbul
Nazih Bağcıoğlu

çifte hamamı ise 1565'te tamamlanmıştır. Caminin avlu duvarlarını dıştan çevreleyen dukkânların bugün yalnız doğudaki sırası kalmıştır.

Caminin planı yaklaşık 28 m × 40 m ölçülerinde enlemesine bir dikdörtgen biçimindedir. Dikdörtgenin iki yanını 6 m çapında üçer kubbe örterek ortada kare bir boşluk bırakır. Bu boşluğu ise çapı 20 m'yi geçen büyük bir merkezi kubbe kapatır. Merkezi kubbeyi taşıyan dört büyük ayak kible ve kuzey duvarlarının içine alındığından, içeriden hiç fark edilmez. Yan sahnıların örten küçük kubbeler cami yüksekliğinin yarısını geçmez. Orta mekân bu hizadan sonra tek başına yukarıya doğru yükseldiği için dört köşesindeki dört ayak dışarıdan açıkça görülür. Bunlar, tepelerine birer küçük kubbe yerleştirilerek iyice vurgulanmıştır. Dört ayağı birbirine dev boyutlu dört askı kemeri bağlar. Pencerelele delinmiş kubbe kasnağı bu kemerlere basar, basıkça kubbe de kasnağa oturur. Bu düzen içinde kubbenin ağırlığı askı kemerleriyle dört ayağa iletildiği için, kemerlerin altındaki beden duvarlarının taşıyıcı işlevi yoktur. Bu durum, duvarlara üç sıra halinde açılmış pencerelerle de açıkça belli edilmiştir. Duvarların görünümünü adeta tül bir perdeye döndüren bu pencereler, aynı zamanda caminin içinin de alışılmadık ölçüde aydınlanmasını sağlar.

Yedi gözlü son cemaat yerinin iki ucu cami kütesinin iki yanından dışarıya taşar. Bunların arkası batıda minarenin kürsü bölümüyle, doğuda da mahfile çıkan merdiven eviyle kapatılmıştır. Son cemaat yerinin kuzeyindeki, ortası şadırvanlı avlu öbür üç yandan revaklarla çevrilidir. Doğu ve batı revaklarının arkasına medresenin kubbeleri sıralanmıştır, kuzey revakının ortası duvarla kapatılmıştır. Aynı bir dersane yoktur, derslerin camide yapılması öngörülmüştür.

Mihrimah Sultan Külliyesi'nin türbesi caminin kubbe duvarının önünde uzanan hazirededir. Dikdörtgen planlı bu yapının bir ucu da sıbyan mektebidir. Türbede Mihrimah Sultan'ın damadı Güzel Ahmed Paşa'nınla birlikte 17 sanduka vardır. Mihrimah Sultan'ın kendisi ise Süleymaniye Camisi'nin haziresindeki babasının türbesinde gömülmüştür.

Hazirenin güney duvarının dışından geçen yolun öbür yanında çifte hamam yer alır. Bir ara imalathane olarak kullanılan yapı 1960'larda onarılarak yeniden hizmete açılmıştır. Ayrıca bak. Edirnekapı Hamamı.

Mihrimah Sultan Külliyesi (Üsküdar), İstanbul'da Üsküdar semtinde İskele Meydanı'ndaki setin üstünde yer alan, cami, medrese, aşıhane, tabhane ve sıbyan mektebinden oluşan külliye. I. Süleyman'ın (Kanuni) kızı Mihrimah Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmış, 1548'de tamamlanmıştır.

İskele Camisi olarak da bilinen cami, enlemesine dikdörtgen planlı bir yapıdır. Büyük merkezi kubbesi batı, doğu ve kible yönlerinde birer yarım kubbeyle desteklenir. Dikdörtgenin güneydoğu ve güneybatı köşeleri de iki küçük kubbeyle örtülmüştür. Beş kubbeli son cemaat yerini önden ve yanlardan saran kurşun kaplı ahşap sundurma Sinan'a özgü bir uygulamadır. Tam ortada kuzeye doğru bir çıkıntı yaparak buradaki şadırvanı da örten sundurmanın mermer sütunlarının arası madeni şebekelele kapatılmıştır. Birer şerefeli iki minare cami kütesinin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yer alır.

Caminin doğusundaki kare avlulu medreseye batı cephesinin ortasındaki kapıdan girilir. Avlunun dört yanını kubbeleri revaklar sararsa da, yalnız kuzey ve güney revaklarının arkasında hücreler vardır. Doğu revakının tam ortasında gene kare planlı,

kubbeli dersane bulunur. Dershanenin iki yanındaki bir dehlizden arkadaki bahçeye geçilir. Yapı bugün Üsküdar Sağlık Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Camiiyle medrese arasındaki bağlantı yolunun hemen güneyindeki Sadrazam Edhem Paşa ve kuzeyindeki Sinaneddin Yusuf Paşa

Mihrimah Sultan Camisi, güneyden görünüş, tamamlanışı 1548; Üsküdar, İstanbul
Ertan Emiroğlu

türbeleri Sinan'ın yapıtı değildir, külliyeyle sonradan eklenmiştir. Caminin haziresindeki Kaptanıderya Sinan Paşa'nın mezarının da, tarihi olmakla birlikte, Sinan'ın elinden çıkıp çıkmadığı bilinmez.

Cami avlusunun güney duvarı boyunca uzanan sokağın öbür yanında, birbirine bitişik iki tane kare planlı mekândan oluşan sıbyan mektebi vardır. Her ikisi de birer kubbeyle örtülü bu mekânlardan batıdaki dershanedir; doğudaki ise, sokağa bakan yanı açık bir eyvan biçiminde düzenlenmiştir. Burası bugün çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Külliye'nin aşhanesiyle tabhanesinden günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

Mihver Devletleri, II. Dünya Savaşı sırasında Müttefiklere karşı Almanya, İtalya ve Japonya önderliğinde kurulan ittifak. İttifakın temelleri Almanya'yla İtalya arasında yapılan bir dizi antlaşmayla atıldı. Bu antlaşmaları Roma-Berlin "mihver"inin ilanı (25 Ekim 1936) ve Almanya'yla Japonya arasında SSCB'ye karşı Anti-Komintern Pakt'ın (25 Ekim 1936) imzalanması izledi. Almanya ve İtalya'yı tam bir askeri ve siyasal ittifak içine sokan Çelik Pakt (22 Mayıs 1939) ve Almanya, İtalya ve Japonya'nın 27 Eylül 1940'ta imzaladıkları Üçlü Pakt'la Mihver Devletleri arasındaki bağlar daha da güçlendi.

mika, hidratlı potasyum ve alüminyum silikatlı mineraller grubunun ortak adı. İki boyutlu yapraklı ya da ince katman yapılı bir filozilik türüdür. Kayaç oluşturan başlıca minerallerden biri olan mikalara, üç temel kayaç tipinde de (magmatik, tortul ve başkalaşmış) rastlanır.

Mikalar, potasyum ve alüminyumun yanı sıra önemli miktarlarda başka metaller de içerebilir. Bunların başında magnezyum, lityum, manganez, titanyum ve demir gelir. Yapısal bakımdan her mika katmanı, bir sekizyüzlü (oktaedral) gözesi ile iki dört-yüzlü (tetraedral) gözesinden oluşur. Dört-

yüzlü gözesi, silisyumlu dört yüzlüler ağından oluşur ve her dört yüzlü öteki dört yüzlülerle üç oksijen atomu paylaşır. Silisyum atomu ile dört yüzlünün tepe noktasında yer alan paylaşılmamış oksijen atomu ve ayrıca paylaşılmış oksijen atomları hemen hemen aynı düzlemindedir. Bu dört yüzlü gözesinin net silisyum-oksijen oranı $(\text{Si}_2\text{O}_5)^{2-}$ biçimindedir; silisyumun yerini alüminyum da alabilir. Mika katmanının öteki yapısal gözesi, $[\text{Al}_2\text{O}_4(\text{OH})_2]^{-}$ ve $[\text{Mg}_3\text{O}_4(\text{OH})_2]^{-}$ bileşimindeki alüminyumlu ya da magnezyumlu sekiz yüzlülerin iki boyutlu diziliminden oluşur. Bu sekiz yüzlü gözesi, iki dört yüzlü gözesinin arasında yer alır ve tepe noktalarındaki oksijen atomunu paylaşır. Hidroksit (OH) yerini flor alabilir. Üç değerlikli iyonlarla (örn. alüminyum), olanaklı sekiz yüzlü köşelerinin ancak üçte ikisi dolar; buna karşılık iki değerlikli iyonlar (örn. magnezyum) bütün sekiz yüzlü köşelerini doldurur; bu iki mika türüne sırasıyla dioktedral ve trioktedral mika denir. Her mika katmanı bitiştiğindeki katmanlara potasyum, sodyum ya da kalsiyum atomlarının aracılığıyla gevşek biçimde bağlanmıştır; elektrik yükleri, dört yüzlü köşelerinde silisyumun yerini alüminyumun almasıyla dengelenir. Mika katmanları çeşitli değişik yönelimlerde üst üste yığılmış olabilir; bunlar düzenli bir sıralanma içinde olabilir ya

da olmayabilir. Katmanları arasındaki bağlanmanın gevşek olması, mikaya kusursuz dilinim özelliği kazandırır.

Mika minerallerinin genel kimyasal formülü $X_2Y^{4+}_2Z_6O_{20}(\text{OH},\text{F})_4$ biçimindedir. Burada X, katmanlararası kation (kalsiyum, sodyum, potasyum); Y, sekiz yüzlü kasyonu (alüminyum, demir [III], lityum, magnezyum, demir [II]); ve Z, dört yüzlü kationudur (silisyum, alüminyum).

Mikalar kolayca dilinebilen yumuşak malzemelerdir. Doğada en bol miktarda bulunan mika türü olan muskovite, granit gibi asidik korkayaçlarda rastlanır; muskovit ayrıca pegmatitler içinde iri kütleler halinde de bulunabilir. Muskovit başkalaşım kayalarlarında daha az miktarlarda bulunur, ama miktarı biraz daha yüksek olduğunda tepki-meye girerek alkali feldispat ve silimanit oluşumuna yol açar. Önemli iki başka mika türü de biyotit ve flogopittir. Flogopitin tersine biyotitte, demir miktarı magnezyum miktarından daha yüksektir; bu da minerale kahverengiden siyaha doğru değişen bir renk kazandırır. Granitlerde ve gabbro, norit gibi ara aşama korkayaçlarında yaygın biçimde rastlanan biyotit, bol miktarda demir içeren tortulların başkalaşımı sırasında mikaca zengin biyotit şistleri oluşturur. Magnezyum içeriği daha yüksek olan flogopit ise ultrabazik kayalarda yer alır. Bir başka önemli mika türü de, lityumca zengin granit yapılı pegmatitlerde rastlanan lepidolittir. Tortullarda moloz malzeme halinde, killerle

iç içe geçmiş durumda ince taneli mikalar da bulunur. Bu tür mikaların en yaygın olanları muskovit ve glaukonittir.

Mikalardan sanayide çok çeşitli biçimlerde yararlanılır. Demir içeriği düşük olanlar ısı ve elektrik yalıtkanlarının ve sıgac gibi bazı elektronik malzemelerin yapımında kullanılır. Öğütülmüş mikadan ise, duvar kâğıdı, çatı kaplama kâğıdı ve boya yapımında yararlanılır. Öğütülmüş mikalar, dolgu, yağlama ve soğurma malzemesi olarak da uygulanır.

Mika Kitabı, Eski Ahit'te, her biri On İki Peygamber'den birinin adını taşıyan kitapların altıncısı. Bu kitaplar Tevrat'ta On İki Peygamber adıyla tek bir kitap oluşturur. Mika'nın, İÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında Yahuda'da yaşadığı anlaşılmaktadır.

Kitabın bazı bölümleri Mika'nın çağından sonraki zamanlarla ilgilidir. 1-3 ve 6-7'de gözdağı verilen bölümler Mika'ya atfedilirse de, 4. ve 5. bölümlerle 7:8-20'deki vaatlerin genellikle birkaç yüzyıl sonraya ait olduğu kabul edilir. Vaatler içeren bölümlerin bazıları Kudüs'ün düşüşü ve Babil Sürgünü'nden (İÖ 6. yy) sonra yazılmış izlenimi vermektedir; ama bazıları sürgünden, hatta Mika'dan önce yazılmış olabilir. 4:1-4'te Sion'un yüceltilmesi ve 5:2-4'teki mesih imgesi, sürgün öncesi Kudüs'te yaygın olan Sion inanışını yansıtmaktadır.

Mika, puta tapanlara, güçsüzleri ezenlere, konumlarını maddi çıkar amacıyla kötüye

Mikalar

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özellik ağırlığı	yapısı ya da biçimi	dilim	kırma indisi	kristal sistemi	açıklamalar
biyotit $\text{K}_2(\text{Fe}^{2+}, \text{Mg})_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH}, \text{F})_2$ [$\text{Fe}^{2+}, \text{Al}^{3+}, \text{Ti}^{4+}$] [$\text{Si}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$] $\text{O}_{10}(\text{OH}, \text{F})_2$	siyahıtan koyu kahverengiye kadar değişen renkler, kırıntısı kahverengi ya da yeşil	camı	2½-3	2.8-3.2	yassı ya da kısa prödoromboedral prizmalar	tek kusursuz levhamsi dilim	$\alpha = 1.565-1.625$ $\beta = 1.605-1.696$ $\gamma = 1.605-1.696$	monoklinal	biyotit ile flogopit arasında kasıtlı değişim
flogopit $\text{K}_2(\text{Mg}, \text{Fe})_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH}, \text{F})_2$ [$\text{Si}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$] $(\text{OH}, \text{F})_2$	yeşilden kahverengiye kadar değişen renkler ya da kırıntısı kahverengi	incimsi	2-2½	2.8-2.9	pullar ya da levhalar	tek kusursuz levhamsi dilim	$\alpha = 1.530-1.590$ $\beta = 1.557-1.637$ $\gamma = 1.558-1.637$	monoklinal	ince levhalar yığdırma gösterir. flogopit ile biyotit arasında kasıtlı değişim
glaukonit $(\text{K}, \text{Na}, \text{Ca})_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH}, \text{F})_2$ [$\text{Fe}^{2+}, \text{Al}^{3+}, \text{Mg}^{2+}$] [$\text{Si}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$] $(\text{OH}, \text{F})_2$	yeşil, sarımsı ya da mavimsi yeşil		2	2.4-3.0	kolu oluşmuş levhaların ince taneli, küçük yuvarlaklaşmış agregatları	tek kusursuz dilim	$\alpha = 1.546-1.63$ $\beta = 1.570-1.660$	monoklinal	
illit $\text{K}_2(\text{Al}, \text{Fe})_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH}, \text{F})_2$ [$\text{Si}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$] $(\text{OH}, \text{F})_2$	beyaz, çeşitli soluk renkler	toprakı	1-2	2.7 (su soğurduğunda daha düşük)	kuçuk pul agregatları	tek kusursuz dilim	$\alpha = 1.545-1.560$ $\gamma = 1.570-1.660$	monoklinal	muskovit ve monmorillonit ile birlikte, kalı çözeltiler dizesi oluşturur
klintonit $\text{Ca}_2(\text{Mg}, \text{Al})_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH})_2$ [$\text{Si}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$] $(\text{OH})_2$	renksiz, sarı, yeşil, kırıntısı kahverengi	incimsi yarı metali	3½ ya da 6 (kristal yüzeyine bağlı olarak)	3.0-3.1	prödoromboedral kristaller	tek kusursuz levhamsi dilim	$\alpha = 1.643-1.648$ $\beta = 1.655-1.662$ $\gamma = 1.655-1.663$	monoklinal	ksantofill, optik yönelim dışında klintonite benzer
kloritoyit $(\text{Fe}^{2+}, \text{Mg}, \text{Mn})_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH})_2$ [$\text{Al}, \text{Fe}^{2+}$] Al_2O_3 $(\text{SiO}_2)_2$ $(\text{OH})_2$	koyu yeşil	incimsi	6½	3.5-3.8	çoğunlukla kaba yapraklanmış kütleler, ayrıca demetle benzer agregatlar, yassı kristaller	tek kusursuz levhamsi dilim	$\alpha = 1.713-1.730$ $\beta = 1.719-1.734$ $\gamma = 1.723-1.740$	monoklinal	
lepidolit $\text{K}_2(\text{Li}, \text{Al})_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH}, \text{F})_2$ [$\text{Si}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$] $(\text{OH}, \text{F})_2$	mor ve pembe den renksizye kadar değişen renkler	incimsi	2½-4	2.8-2.9	kısa prizma ya da kuçuk pul agregatları, büyük yassı kristaller	tek kusursuz levhamsi dilim	$\alpha = 1.525-1.548$ $\beta = 1.551-1.585$ $\gamma = 1.554-1.587$	monoklinal	muskovit ile birlikte kalı çözeltiler dizesi oluşturur
margarit $\text{Ca}_2\text{Al}_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH})_2$ [$\text{Si}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$] $(\text{OH})_2$	grimsi pembe, soluk sarı, soluk yeşil	incimsi ya da camı	3½-4½	3.0-3.1	yarı saydam, ince levha agregatları	tek kusursuz levhamsi dilim	$\alpha = 1.630-1.636$ $\beta = 1.642-1.648$ $\gamma = 1.644-1.650$	monoklinal	
muskovit $\text{K}_2\text{Al}_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH}, \text{F})_2$ [$\text{Si}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$] $(\text{OH}, \text{F})_2$	kahverengi ve yeşil, hafif tonlarında ya da kırıntıdan renksizye kadar değişen renkler	camıdan tıpkı ya da incimsiye kadar değişen parlaklıkta	2-2½	2.8-3.0	büyük yassı bloklar, prödoheksagonal kristaller, ince taneli agregatlar	tek kusursuz levhamsi dilim	$\alpha = 1.552-1.574$ $\beta = 1.582-1.610$ $\gamma = 1.587-1.616$	monoklinal	çift kristallik, asitlere karşı yüksek dirençli. lepidolit ve illit ile birlikte kalı çözeltiler dizesi oluşturur
paragonit $\text{Na}_2\text{Al}_2\text{Si}_4\text{O}_{10}(\text{OH})_2$ [$\text{Si}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$] $(\text{OH})_2$	renksiz, soluk sarı	camı	2½	2.9	ince taneli, kütleli, pulu agregatlar	tek kusursuz levhamsi dilim	$\alpha = 1.584-1.580$ $\beta = 1.584-1.609$ $\gamma = 1.600-1.609$	monoklinal	

kullanan rahiplerle kâhinlere, adalet ve eşitlikten uzaklaşan yöneticilere gözdağı verir. Bir yandan da Yahve'nin ya da onun yardımcısı bir kralın yöneteceği barış ülkesi Sion'a ve İsrailoğulları ile Yahuda'nın sürgünden dönüşüne ilişkin vaatlerde bulunur.

mikado, çocuklar ve yetişkinlerce ince çubuk, çöp ya da kibritlerle oynanan beceri oyunu. 18. yüzyıl başlarında kullanılan fildişi ya da kemik çubuklar daha sonraları yerini tahta ya da plastik çubuklara bırakmıştır.

Oyuna başlarken sayıları 20'den 50'ye kadar değişebilen çubuklar bir elde toplanarak masa ya da düzgün yatay bir yüzey üzerinde dikey olarak tutulur. Sonra birdenbire bırakılarak yere saçılır. Her oyuncu sırayla bir çubuğu, öbürlerini hareket ettirmeden almaya çalışır. Bunu başaran oyuncu yeni bir çubuk almayı dener ve yanlışlıkla başka bir çubuğu hareket ettirene değin hakkını kullanır. Artık toplanacak çubuk kalmadığında en çok çubuğu toplamış olan oyuncu oyunu kazanır. Oyunun bazı versiyonlarında çubuklar puanlandırılmıştır. Bu durumda en yüksek puanı toplayan oyuncu kazanır. Sayısal değeri en yüksek olan çubuğa mikado denir. Oyun bazen bir kancayla oynanır. Kanca oyun takımıyla birlikte hazır olabileceği gibi, bir topluğunun bükülerek bir kibrite sokulması ya da bir ataşın bükülmesiyle de yapılabilir. Bazı mikado takımlarında testere, çapa, tırmık, merdiven ve başka biçimler verilmiş çubuklar bulunur; böylece oyun daha da zorlaşır. Çok eski çağlara dayandığı sanılan oyunun Çin kökenli olduğunu öne sürenler de vardır.

Mikael SEHUL (d. y. 1692 - ö. 1784, Adova, Etiyopya), bir dizi güçsüz krala naiplik yaparak 25 yıl Etiyopya'yı yöneten soylu. Etiyopya'da Hz. Süleyman'ın soyundan gelen ve 27 yüzyıl hüküm süren hanedanın yönetimine son vermiş, uzun bir siyasal karışıklık dönemini başlatmıştır.

Hız. Süleyman soyunun son kralının oğlu Iyoas'ın hükümdarlığı sırasında (1755-69), kuzeydeki Hristiyanlara düşman olan güneydeki Müslüman Gallaların iktidarı ele geçirme girişimlerini bastırmakla görevlendirildi. Daha sonra özel kuvvetleriyle başkenti işgal ederek kendini naipl ilan etti. Iyoas'ın düzenlediği bir suikast girişimiyle karşılaştı. Bunun üzerine Iyoas'ı yargılayıp idam ettirdi (1769). Ardından sırasıyla II. Yohannes, II. Tekle Haimanot ve Tekle Giorgis'in kral olmasını sağladı. 1784'te, Galla kökenli soylularla yaptığı çarpışmada yenildi. Daha sonra doğduğu Tigre bölgesinin yöneticiliğine getirildi ve orada öldü.

Mikail, İbranice MIHAEL, İslam, Yahudi ve Hristiyan inanışında büyük meleklerden biri. İslamda, doğal olayları yönetmekle görevli olduğu kabul edilir. Kuran'da adı bir kez (Bakara 98) geçer. Eski Ahit'te ise sık sık göklerin ordusunun yöneticisi, İsrailoğullarını koruyan savaşçı biçiminde anılır. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde de putperestlere karşı kilise ordularının yardımcısı olarak görülmüştür. Bu nedenle Mikail, İslam tarihinde Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki ilişkilerle ilgili rivayetlerin konusu olmuştur. Bunlardan birine göre Hz. Muhammed, kendisine peygamberlik göreviyle ilgili sorular soran Yahudilere ikna edici yanıtlar verir. Ama vahiylerin kendisine Cebrail aracılığıyla geldiğini söyleyince Yahudiler, yakıp yıkmak bir melek saydıkları Cebrail'in, bereket ve kurtuluş meleği Mikail'in düşmanı olduğunu belirterek ona karşı çıkarlar. Bir başka rivayette de Hz. Ömer Medine'deki sina-

goda Yahudilere Allah'ın Mikail ve Cebrail hakkında ne düşündüğünü sorar. Yahudiler, Mikail'in Allah'ın solunda, Cebrail'in ise sağında oturduğunu, ama ikisinin birbirine düşman olduğunu söylerler. Bunun üzerine Hz. Ömer, bu düşüncenin yanlış olduğunu bildirir ve bu iki melektten birine düşman olanın Allah'a da düşman olacağını söyler.

Hristiyan sanatındaki Mikail betimlemelerinde onun savaşçı kişiliği yansıtılmıştır. Vahiy Kitabı'ndaki öyküden esinlenilerek, elinde bir kılıçla, ya bir canavarla dövüşürken ya da onu yenmiş durumda görülür. İlk kez Frigya'da ortaya çıkan Aziz Mikail Yortusu Doğu ve Batı kiliselerinde 29 Eylül'de kutlanır. Katolik Kilisesi'nde Aziz Mikail'in Görünüşü Yortusu 8 Mayıs'tadır. Efsaneye göre Aziz Mikail yaklaşık 492'de Puglia'daki Gargano Dağında görünmüştür. Bu nedenle dağ, ortaçağda önemli bir hac merkezine dönüşmüştür.

Mikan, George (Lawrence) (d. 18 Haziran 1924, Joliet, Illinois, ABD), ABD'li profesyonel basketbol oyuncusu ve yöneticisi. 1950'de Associated Press'in (AP) yaptığı bir ankette 20. yüzyılın ilk yarısındaki en büyük basketbol oyuncusu seçilmiştir.

Chicago'daki De Paul Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Profesyonel Ulusal Basketbol Ligi'nde (NBL) yer alan Chicago American Gears'da kısa bir süre oynadıktan sonra Minneapolis Lakers'a transfer oldu. Takımının 1947-48 sezonundan başlayarak Amerika Basketbol Birliği (BAA) ve Ulusal Basketbol Birliği (NBA) liglerinde kazandığı altı şampiyonlukta pivot oyuncu olarak önemli rol oynadı. Dokuz sezonda oynadığı 520 resmi maçta 11.764 sayı yaptı; maç başına sayı ortalaması 22,6'ydı. 1956'da oyunculuğu bıraktı. 1957-58 sezonunda Lakers'ın koçluğunu yaptı. 2 Şubat 1967'de kurulan Amerikan Basketbol Birliği'nin (ABA) başına getirildi. Minneapolis'te başarılı bir avukat ve işadamı olarak da önemli yer edindiğinden, ABA merkezi Temmuz 1969'da buradan New York kentine taşınırken görevinden ayrıldı.

Mikavaçi porseleni, Edo döneminde Hirado Adası'ndaki Hizen yöresinde (bugün Nagasaki ilinde) bulunan Mikavaçi'deki fırınlarda üretilen Japon porseleni. Fırınları 17. yüzyılda Koreli seramikçiler kurmuştu. Ama ünlü beyaz ve mavi-beyaz Mikavaçi porselenleri ancak Hirado prensinin 1751'de bu fırınları koruması altına alınmasından sonra üretilmeye başladı. İnce taneli, son derece beyaz kilden Mikavaçi porselenleri çoğunlukla sır altı tekniğiyle yapılmış, minyatür üslubunda tatlı mavi renkte manzaralar, ağaç ve çiçek desenleriyle, oyun oynayan Çinli çocuk figürleriyle (*karō-ko*) bezelidir. Ayrıca kabartma bezemeler ve daha çok koyu kahverengi sır da kullanılmıştır. Üretilen çeşitli nesneler arasında damlalıklar, küçük buhurdanlıklar, fırça takımları, mürekkep paletleri ile balık, ejderha ve ördek gibi biblolar bulunur. Hirado prensinin koruması 1843'e değin sürmüş, bu tarihten sonra Mikavaçi porseleninin niteliği bozulmaya başlamıştır.

Miken bak. Mykenai

Miken Yunancası, Yunancanın bilinen en eski biçimi. Saray ve ticari kuruluşların günlük kayıt ve envanterlerinde kullanılırdı. Lincer B(°) olarak bilinen bir hece yazısıyla yazılan bu dile en çok Girit'teki Knossos ve Messina'daki Pylos'ta ortaya çıkan kil tabletler üstünde rastlanmıştır, bu dil ayrıca Thebai, Mykenai, Tiryns ve Eleusis ile Boiotia'daki Orkhomenos'ta bulunan çanak

ve çömlekler üstündeki yazıtlarda da kullanılmıştır.

Mikerinos, MENKURE olarak da bilinir (ü. İÖ 2500'lerin sonu), Mısır'da 4. sülalenin (İÖ y. 2613-İÖ y. 2494) beşinci firavunu. Bazı yazıtlarda altıncı firavun olduğundan söz edilir. El-Gize'deki üç piramitten üçüncüsünü inşa ettirmiştir. Torino Papirüsü'nde 18 (ya da 28) yıl hüküm sürdüğü yazılıdır. Kefren'in oğlu ve büyük olasılıkla ardıydı.

Mikerinos, el-Gize'deki albatır heykelden ayrıntı; Mısır Müzesi, Kahire
Egyptian Museum, Kahire, fotoğraf, Himer Fotoarçiv, Münch

Yazıtlara göre dine düşkün ve adil bir firavundu. Yanda kalan piramidini ve mezar tapınağını ardılı Şepseskaf tamamladı. Bu yapılardan dönemin en güzel heykellerinden bazıları çıkarılmıştır. Bunlar arasında Mikerinos ile kız kardeşi ve karısı II. Khamernebti'nin arduvaz heykelleri, Mikerinos, Tanrıça Hathor ve çeşitli yerel tanrıları temsil eden daha küçük üçlü arduvaz heykeller vardır.

Mikerinos Piramidi bak. Piramitler

Mikhail I RHANGABE (ö. y. 843), 811-813 arasında Bizans imparatoru.

İmparator I. Nikephoros'un damadıydı. Nikephoros'un Bulgaristan'da ağır yaralanan oğlu Staurakios'un hak iddiasına karşın bir darbeyle tahtı ele geçirdi. İlahiyatçı Stoudionlu Aziz Theodoros'un (Studites) etkisiyle, ikon kullanımını savunanları destekledi. Venedik'in ve Adriyatik kıyısındaki öbür kentlerin Bizans'a verilmesi karşılığında Charlemagne'in Kutsal Roma-Germen imparatoru unvanını almasını kabul etti.

Bulgar hanı Krum 812'de Bizans'ın Develtos kentini ele geçirdi ve kente yaşayanları Bulgaristan'a götürdü. Mikhail, eski imparatorlardan V. Konstantinos'un oğullarından birini yerine geçirmek isteyen ikon karşıtlarının başlattığı ayaklanmayı bastırdıktan sonra Krum barış önerdi. Ama Mikhail, Theodoros'un barış koşullarının kabul edilemeyeceği yönünde görüş bildirmedi üzerine öneriyi reddetti. Bunun üzerine Krum, Kasım 812'de Mesembria kentini ele geçirdi. Mikhail ertesi yıl, Ermeni komutanlarından Leon'un birliklerinin geri çekilmesi (22 Haziran 813) üzerine Adrianapolis (Edirne) yakınlarında gerçekleşen Versinikia Çarpışması'nı yitirdi. Leon daha sonra Mikhail'i tahttan indirdi ve V. Leon adıyla kendini imparator ilan etti. Mikhail, Marmara'daki adalardan birinde manastıra çekildi.

Mikhail II (d. Amorion, Frigya - ö. Ekim 829), 820-829 arasında Bizans imparatoru ve Amorion hanedanının kurucusu. İkonoklazm(*) hareketini yatıştırmaya çalışmıştır.

813'te tahta çıkan Bizans imparatoru V. Leon'un (Ermeni) silah arkadaşıydı. Soylu kökenli olmamasına karşın komutanlığa kadar yükseldi. Bardanes Turkos ile I. Nikephoros arasındaki taht kavgasında Leon'la birlikte önce Bardanes'in yanında yer alıyorsa da sonradan Nikephoros'u desteklediler. Yıllar sonra tahta çıkan Leon, hainlik suçlamasıyla 24 Aralık 820'de Mikhail'i ölümüne mahkûm etti. Ama ertesi gün Leon'u öldüren yandaşları Mikhail'i imparator ilan ettiler.

Mikhail'in tahta çıkışından az önce Thomas adlı Slav asıllı bir askerin önderliğinde patlak veren ayaklanma ancak 823'ün sonlarında bastırılabilirdi. İmparatorluğun *thema*'ları zayıfladığı için bundan sonra Arap saldırıları da püskürtülemedi. Araplar, Girit'i (826 ya da 827) ve Sicilya'nın bazı bölümlerini (827-829) ele geçirdi.

Mikhail, İkonoklazma yakınlık duymakla birlikte hoşgörülü bir politika izledi. Hapiste ki ikon yanlılarına özgürlüklerini başışladı; sürgüne gönderilmiş olan önceki patrik Nikephoros ile Stoudionlu Aziz Theodoros'u (Studites) ve öteki din adamlarını geri çağırdı.

Mikhail III, lakabı AMORIONLU MIKHAIL ya da AYYAŞ MIKHAIL (d. 838 - ö. 23 Eylül 867, Konstantinopolis [İstanbul]), Amorion hanedanından gelen son Bizans imparatoru. Babası Theophilos'un ölümünden (20 Ocak 842) sonra imparator oldu. Ama yaşının küçüklüğü nedeniyle yönetimi İmparatoriçe Theodora ile Başbakan Theoktistos önderliğindeki bir naipler kurulu üstlendi. Ertesi yıl ikon kullanımı yeniden benimsendi, ama ikon kırıncılara karşı da uzlaşmacı bir politika izlendi. 843'ten sonra Yunanistan'da Slavlara, Anadolu, Ege ve Nil Deltasında Araplara karşı girişilen seferlerde bazı başarılar elde edildi.

Annesiyle anlaşmazlığa düşen Mikhail, dayısı Bardas'ın Theoktistos'u öldürmesine (Kasım 855) göz yumdu ve Mart 856'da Bardas'ın yardımıyla iktidarı ele geçirdi. Başarısız bir darbe girişiminde bulunan Theodora kızlarıyla birlikte manastıra kapatıldı.

Bundan sonra Bardas, yeni yönetime damgasını vurdu. Konstantinopolis'te bir "üniversite" kuruldu. Theodora'yı desteklemiş olan Patrik İgnatios görevden ayrılmaya zorlandı (858). Papa, patriğin göreve iadesini istediysen de (863) Mikhail yeni patrik Photios'u görevden almayı reddetti. Sonuçta, Roma'yla Bizans arasında Phoitos bölünmesi (*schisma*) ortaya çıktı.

Araplara karşı yeni zaferler kazanan Bizans kuvvetleri 859'da Mikhail komutasındaki seferde Fırat Irmağına kadar ulaştı. 860'ta düzenlenen başka bir sefer sırasında Ruslar Konstantinopolis'i kuşattığı için Mikhail geri dönmek zorunda kaldı. Bu arada Mikhail'i etkisi altına alan Başmabeyinci Basileios, imparatoru Bardas'a karşı kışkırttı. Mikhail'in onayıyla Bardas'ı öldüren (Nisan 865) Basileios Mayıs 866'da ortak imparator ilan edildi, ertesi yıl da Mikhail'i öldürterek I. Basileios adıyla imparator oldu.

Mikhail IV, lakabı PAFLAGONYALI MIKHAIL (ö. 10 Aralık 1041, Konstantinopolis [İstanbul]), 1034-41 arasında Bizans imparatoru.

Soylu kökenli olmayan Mikhail, nüfuzlu ve yetenekli bir haremağası olan kardeşi İoannes Orphanotrophos tarafından saraya getirildi. Mikhail'e aşık olan İmparatoriçe Zoe, kocası III. Romanos'un ölümünden (Nisan 1034) sonra onunla evlendi. Fatimilerle imzalanan 30 yıllık bir barış antlaşmasıyla (y. 1037) her iki taraf birbirlerinin düşmanlarıyla ittifaka girmemeyi kabul etti. Bizans imparatoruna, giderlerini üstlenerek Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi'ni onarma izni verildi. İmparator bir olasılıkla, Kudüs patriğini atama yetkisini de elde etti. Buna karşılık 5 bin Müslüman tutsağı serbest bıraktı. Sicilya'ya yapılan seferlerle Messina (1037) ve Siracusa (1040) bir süre denetim altına alındı. Mikhail, Bulgar eyaletlerinde çıkan bir ayaklanmayı da bastırdı.

Mikhail V KALAPHATES (ö. 1042'den sonra), 1041-42 yıllarında Bizans imparatoru. Amcası IV. Mikhail'in yaşlı kızı İmparatoriçe Zoe, Mikhail Kalaphates'i evlat edinmişti. V. Mikhail, tahta çıktıktan (10 Aralık 1041) birkaç hafta sonra Zoe'yi manastıra kapatması üzerine patlak veren ayaklanmayı durdurabilmek için imparatoriçeyi hemen geri çağırdı. Ama karşıtları tarafından tahttan indirildi ve kör edilerek bir manastıra gönderildi.

Mikhail VI STRATIOTIKOS (ü. 11. yy ortaları), 1056-57 yıllarında Bizans imparatoru.

Makedonya hanedanından son Bizans hükümdarı olan İmparatoriçe Theodora yaşlı bir memur olan Mikhail'i ardıl seçmişti. Theodora'nın ölümünden (21 Ağustos 1056) sonra Mikhail imparator oldu. Ama Mikhail'in politikalarından hoşnut olmayan Anadolu *strategos*'lar (komutan) 8 Haziran 1057'de I. İsaakios Komnenos'u imparator ilan ettiler. Konstantinopolis (İstanbul) üzerine yürüten Komnenos 20 Ağustos'ta Mikhail'i yenilgiye uğrattı. On bir gün sonra da Mikhail tahttan çekildi.

Mikhail VII DUKAS. VII. MIKHAIL PARAPINAKES olarak da bilinir (d. 1059, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. 1078, Ephesos [Efes]), Bizans İmparatorluğu, 1071-78 arasında Bizans imparatoru.

X. Konstantinos Dukas'ın oğluydu. Babası öldüğünde (21 Mayıs 1067) yaşı küçük olduğundan annesi naipliğini üstlendi. Askeri ve siyasal durumun kötüleşmesi nedeniyle annesi kısa süre sonra komutan Romanos Diogenes ile evlendi. Romanos Diogenes Ocak 1068'de IV. Romanos adıyla ortak imparator olarak taç giydi. Romanos'un 1071'de Malazgirt'te Selçuklulara yenilmesi üzerine Mikhail tek imparator ilan edildi (24 Ekim).

Norman paralı asker Roussel de Bailleul ayaklanarak Anadolu'da ayrı bir krallık kurma girişiminde bulununca Bizans Selçuklulardan yardım istedi. Böylece Selçukluların Anadolu'yu ele geçirmesi kolaylaşmış oldu. Bu arada tahlilde devlet tekeli oluşturmak isteyen Başmabeyinci Nikephoritzes'in politikası büyük toprak sahiplerini öfkelerlendirmekle kalmadı, fiyatların yükselmesine ve halk arasında huzursuzluk çıkmasına da yol açtı. Konstantinopolis'te ayaklanma patlak verdiğinde Nikephoros Bryennios ile Nikephoros Botaneiates adlı iki rakip komutan taht üzerinde hak iddia ederek başkente yürüdü. Mikhail tahttan çekildi (31 Mart 1078) ve bir manastıra kapandı.

Mikhail VIII PALAIOLOGOS (d. 1224?, Nikaia [İznik] - ö. 11 Aralık 1282, Trakya), 1259-61 arasında Nikaia, 1261-82 arasında Bizans imparatoru, Palaiologos hanedanının kurucusu.

Eski hükümdar ailelerinden Dukaslar, Angeloslar ve Komnenoslarla akrabalık bağı vardı. Yirmi bir yaşına geldiğinde

VIII. Mikhail, bir 14. yy Yunan yazmasından ayrıntı; Bayyera Devlet Kütüphanesi, Münih Bayerisches Staatsbibliothek, Münch

Nikaia imparatoru III. İoannes Dukas Vatatzes tarafından devlete ihanetle suçlanmasına karşın temize çıkmayı başardı. İmparator II. Theodoros Laskaris'in ölümü (1258) üzerine Theodoros'un altı yaşındaki oğlu İoannes Laskaris'in naipliğine getirildi. İoannes'i saf dışı ettikten sonra 1259'un başlarında imparator olarak taç giydi. Anadolu'da Laskaris yandaşlarının başkaldırmasına karşın, Konstantinopolis'i (İstanbul) Latinlerden geri alarak (Temmuz 1261) hükümdarlığını çoğunluğun gözünde meşrulaştırmayı başardı.

Bütün hükümdarlığı boyunca, Latin İmparatorluğu'nu yeniden kurmak isteyen rakipleriyle mücadele etmek zorunda kaldı. Bizans'ın son Latin imparatoru Courtenay'lı II. Baudouin, diplomasi ve evlilik yoluyla Fransa kralı IX. Louis'nin (Aziz) kardeşi Anjou'lu Carlo (Charles d'Anjou) ile ittifak kurdu. Yetenekli bir diplomat olan Carlo papanın çağrısı üzerine Güney İtalya'ya girdi. Hohenstaufen hanedanının son temsilcileri Manfredi ile Konradin'i yenilgiye uğrattı, Palermo ve Napoli'yi ele geçirdi. Nüfuz alanını Balkanlar'ın içlerine kadar genişleten Carlo Konstantinopolis'i (İstanbul) tehdit etmeye başladı.

Carlo'nun girişimleri papalık için de bir tehdit oluşturuyordu. Papayla Mikhail arasında Carlo'ya karşı ittifak oluşturmak amacıyla yürütülen görüşmeler yaklaşık 20 yıl sürdü. Sonunda varılan anlaşmaya göre papa, Carlo'nun Konstantinopolis'e saldırmasını önleyecek, buna karşılık Mikhail de Ortodoks Kilisesi'nin Roma ile birleşmesini sağlayacaktı. Mikhail'in böyle bir söz vermesi Bizans halkının çoğunluğunun şiddetli tepkisine yol açtı. Papanın dinsel üstünlüğünü kabul etmek istemeyenler, Latinlerin siyasal ve kültürel egemenliğinin bu yolla yeniden kurulmasından korkuyorlardı.

Bütün bu engeller karşın, 1274'te toplanan II. Lyon Konsili'nde birlik ilan edildi. Bütün Doğu patriklerinin ya da temsilcilerinin konsile katılmadığı, iki kiliseyi birbirinden ayıran sorunlara ilişkin hiçbir tartışmanın yapılmadığı ve ondan sonraki hiçbir konsilin Lyon Konsili'ni ekumenik ilan etmediği gerekçesiyle Rumlar konsile karşı çıktılar. Mikhail gene de siyasal nedenlerle

birliğin korunması için mücadeleyi sürdürdü. Ama 1281'de Anjou'lu Carlo'nun adayı IV. Martinus papa seçilince Mikhail'i hemen aforoz etti; ayrıca Carlo'nun Konstantinopolis'e hazırladığı saldırıyı ayrılıkçı Rumlar karşı "Kutsal Haçlı Seferi" olarak nitelendirdi. Böylece Carlo'nun Bizans'ın doğusunu ele geçirmek için oluşturduğu geniş ittifak ağına Sicilya, İtalya'nın bazı bölümleri, Laskaris yanlıları, Baudouin, Fransa ve Venedik'in yanı sıra papalık da katılmış oldu. Venedik'in amacı Latin İmparatorluğu sırasında yararlandığı geniş ticari ayrıcalıkları yeniden elde etmek ve ezeli düşmanı olan Cenevizli zengin Rum pazarlarından kovmaktır.

Carlo ve Mikhail arasındaki diplomatik çekişme yoğunlaşırken, Carlo ordu ve donanmasını savaşa hazırlamaya başladı. Fransız general Sully komutasında Adriyatik kıyısındaki Berat'a (bugün Arnavutluk'ta) bir saldırı düzenlediyse de Mikhail tarafından geri püskürtüldü. Bu arada Mikhail, diplomatik girişimleri sonucunda bir süre için papalığın desteğini kazanmış, Sicilya'daki Hohenstaufen yandaşlarıyla gizli bir anlaşma yapmış, Cenova'nın desteğini almış ve en önemlisi Manfredi'nin damadı Aragon kralı III. Pedro'yla gizli bir ittifak kurmuştu. 30/31 Mart 1282'de Sicilya'da Vesperum Ayaklanması patlak verdi. Carlo'nun hükümdarlığının sonunu haber veren bu ayaklanmada Fransızlar katledildi. Böylece Bizans, ikinci bir Latin işgalinden kurtuldu. Mikhail bundan kısa süre sonra öldü. Mikhail'in dikkatini yalnızca Avrupa'yla sınırlaması, Osmanlıların Anadolu'nun tümünü ele geçirmesine ve sonunda Konstantinopolis'in de düşmesine ortam hazırladı.

Mikhail IX PALATOLOGOS (d. y. 1277 - ö. 12 Ekim 1320, Thessalonike [Selanik], Bizans İmparatorluğu), 1295'ten sonra babası II. Andronikos'la birlikte hüküm süren Bizans imparatoru. Türkmenlerin ve paralı Katalan askerlerin saldırılarına direnmeye çalışmış ama imparatorluğun gerilemesini önleyememiştir.

Roger de Flor komutasındaki profesyonel Katalanlar Birliği'ni Bizans 1303'te kiraladı. Ama kısa süre sonra paralı askerler Bizanslılara ve Türkmenlere saldırarak bölgeyi talan etmeye başladılar. Mikhail, onlardan kurtulmak amacıyla Nisan 1305'te Roger de Flor'u imparatorluk sarayında öldürttü. Başkaldıran Katalanlar birkaç yıl süreyle Trakya'yı yağmaladıktan sonra Tesalya'ya çekildiler. Babasından önce ölen Mikhail, tek imparator olarak hüküm sürmedi.

Mikhail KEROULLARIOS (d. y. 1000, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. 21 Ocak 1059, Madytos, Konstantinopolis yakınları), Mart 1043 - Kasım 1058 arasında Konstantinopolis patriği. Ortodoks Kilisesi ile Katolik Kilisesi'nin resmen ayrılmasıyla sonuçlanan 1054 Bölünmesi öncesindeki gelişmelerde önemli rol oynamıştır.

Bizans imparatoru IX. Konstantinos Monomakhos tarafından patrikliğe getirildi. Siyasal güç tutkusu ve Doğu Kilisesi'nin özerkliğine aşırı bağlılığı yüzünden Bizans ve Roma imparatorlarını Normanlara karşı birleştirmeye çalışan Konstantinos'un çabalarını boşa çıkardı. 1052'de, bir ölçüde Konstantinos'un Papa IX. Leo'ya tanıdığı ayrıcalıklara tepki olarak, kendi bölgesindeki Latin kiliselerinde Rumcanın ve Rum ayinlerinin uygulanmasını zorunlu kıldı, buna karşı çıkan kiliselerin kapatılmasını buyurdu.

Papanın 1054'te Bizans imparatoruyla ittifak kurmak üzere İstanbul'a gönderdiği üç

elçiyle görüşmeyen Keroullarios, Konstantinos'la Leo'nun çabalarına bir kez daha engel oldu. Görüşmeler sırasında papanın ölmesi üzerine, bu boşluktan yararlanan papalık elçisi Fransız kardinal Humbert, Keroullarios'a karşı misillemeye girişti. 16 Temmuz 1054'te Ayasofya'ya girerek, Keroullarios'la ona bağlı din adamlarını aforoz etti. Buna karşılık bir kutsal sinod toplayan Keroullarios da elçileri aforoz ettiğini açıkladı. Konstantinos'un uzlaştırma çabaları sonuç vermezince, Roma ile Konstantinopolis arasındaki bölünme kesinleşti. Keroullarios, Konstantinos'u da bölünmeyi desteklemeye zorladı. Ama Konstantinos'tan sonra gelen İmparator I. İsaakios Komnenos üzerinde çok etkili olamadı. 1058'de görevden alınarak sürgüne gönderildi. Çok geçmeden sürgünde öldü.

Miki Fare, İngilizce MICKEY MOUSE, Walt Disney çizgi filmlerinin en ünlü ve sevilen karakterlerinden. İnsan özellikleri taşıyan Miki Fare, ilk sesli çizgi film *Steamboat Willie*'de (1928; İstimbol Willie) görünmüş, yüzünden fazla kısa metrajlı çizgi filmin yıldızı olarak bir kült figürüne dönüşmüştü. 1932'de Miki Fare'nin yaratıcısı olarak özel bir Oscar'la ödüllendirilen Disney, çalışma arkadaşları Ub Iwerks'le birlikte yarattığı Miki'yi kendisi seslendiriyordu. Miki Fare'nin birçok filminde kız arkadaşı Mini de yer alır.

Miki Kiyoshi (d. 5 Ocak 1897, Hyogo - ö. 26 Eylül 1945, Tokyo, Japonya), II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'da gelişen demokratik sosyalist harekete yaptığı kuramsal katkılarla tanınan Marksist felsefeci.

Kyoto İmparatorluk Üniversitesi'ni bitirdikten sonra öğrenimini Almanya'da sürdürdü. 1927'de Tokyo'daki Hōsei Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. 1928'de *Shinko kagaku no hata no moto ni* (Yükselen Bilimin Bayrağı Altında) adlı Marksist dergiyi çıkarmaya başladı. Marksizmin çağın geçerli tek felsefesi olduğunu göstermeye yönelik bir dizi kitap yazdı. Zamanla geniş bir yandaş kitlesi edindi. Demokrasi ve sosyalizmin bir sentezini gerçekleştirme girişimleri, Proleter Bilim Kurumu (Proletarya Kagaku Kenkyū) adlı komünist çevreden ihraç edilmesine yol açtı (1930). Aynı yıl komünist yanlısı olduğu gerekçesiyle tutuklandı, altı ay hapisle kaldı. Daha sonra üniversiteye döndü. Militarizmin yükselişine karşı çıktığı için, 1942'de ordunun baskısıyla bir yıl Filipinler'de çalışmaya gönderildi. Bu zorunlu hizmetten sonra, hükümete karşı muhalefeti ilimleştirdi. 1945'te bir komünisti evinde sakladığı için yeniden tutuklandı. Savaşın bitiminden 40 gün sonra Toyotama Hapishanesi'nde öldü.

Miki Takeo (d. 17 Mart 1907, Donari - ö. 13 Kasım 1988, Tokyo, Japonya), Japon siyaset adamı ve başbakan (1974-76).

Şikokulu bir toprak sahibinin oğluydu. Tokyo'daki Meiji Üniversitesi'nde ve ABD'deki çeşitli üniversitelerde öğrenim gördü. 1937'de hukuk öğrenimini tamamladıktan birkaç ay sonra parlamentoya (*Kokkai*) seçildi. ABD'ye savaş açılmasına açıkça karşı çıktığından, savaştan sonraki Amerikan işgali sırasında birçok Japon siyaset adamının tersine siyasal yaşamı kesintiye uğramadı. Farklı dönemlerde on kez hükümette görev alan Miki, 1947-68 arasında, haberleşme, dışişleri, uluslararası ticaret ve sanayi ve ulaştırma bakanlığı yaptı.

1955'ten beri iktidarda olan Liberal-Demokrat Parti, Temmuz 1974 genel seçimlerinden en büyük parti olarak çıkmasına karşın parlamentoda çok sayıda sandalye

yitirdi. O sırada başbakan yardımcısı olan Miki, Başbakan Tanaka Kakuei'nin seçim kampanyasında çok fazla para harcamasını ve adının bazı mali yolsuzluklara karışmasını protesto ederek hükümetteki görevinden istifa etti. Bunu Tanaka'nın Aralık 1974'te başbakanlıktan çekilmesi izledi. Mali skandalın etkisiyle büyük bir sarsıntı geçiren ve rakip parti önderlerinin oluşturduğu hizipler arasında parçalanmış durumda olan Liberal Demokratlar, partinin bölünmesini engellemek için herkesin üzerinde uzlaşacağı tek isim olan Miki'yi Tanaka'nın yerine parti başkanlığına ve başbakanlığa seçtiler.

Miki başbakanlığı sırasında parti içinde düzenlemelere gitti ve savunma harcamalarının gayri safi milli hasılasının yüzde 1'iyle sınırlandırılması uygulamasını başlattı. Ayrıca Tanaka'nın Lockheed Aircraft Corporation'ın üst düzey görevlilerinden büyük miktarda rüşvet aldığı için sürülmesi üzerine hükümet soruşturması açtırdı. Bu çabalarına karşın, Ağustos 1976'da Tanaka'nın mahkemeye verilmesi Liberal-Demokrat Parti için büyük bir darbe oldu. Liberal Demokratlar Aralık 1976 genel seçimlerinde parlamentodaki 511 sandalyeden yalnızca 249'unu kazandılar. Partinin seçimlerdeki başarısızlığının sorumluluğunu üstlenen Miki başbakanlıktan istifa ettiyse de ölümüne değin partinin önde gelen liderleri arasında yer aldı.

Mikkeli, İsveççe SANKT MICHEL, Finlandiya'nın güneydoğusunda il (*lääni*) ve il merkezi kent. Helsinki'nin kuzeydoğusunda yer alan Mikkeli kenti 1838'de berat aldı. 1843'te Mikkeli ilinin merkezi oldu. Finlerin sayıca kendilerinden çok üstün bir Rus birliğiyle yenilgiye uğrattıkları Porrasalmi Boğazı Çarpışması (1789) burada yapıldı. Bugün Lutherci Kilise'ye bağlı bir piskoposluk merkezi olan kentte bir de bölge müzesi vardır. Başlıca sanayiler kontrolplak üretimi ve granit madenciligidir. Kentteki kayak merkezleri çok sayıda turist çeker.

Savo Ormanının büyük bölümünü kapsayan Mikkeli ilinin yüzölçümü 16.342 km²'dir. İl topraklarının yaklaşık üçte biri Saimaa ve Päijänne göl sistemleri içinde kalır. İl merkezi Mikkeli dışındaki başlıca kentler bir göl limanı, demiryolu kavşağı ve turizm merkezi olan Savonlinna ve bir demiryolu istasyonu ve tatil beldesi olan Heinola'dır. Başlıca sanayi kolları ormancılık, ahşap eşya üretimi, metal ve gıda işlemedir. Kireçtaşı, granit ve grafit madenciligi de önemlidir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 31.875; (1992 tah.) il, 207.655.

Mikkelsen, Ejnar (d. 23 Aralık 1880, Vester-Brønderslev - ö. 3 Mayıs 1971, Kopenhagen, Danimarka), Danimarkalı kutup kâşifi.

On dört yaşındayken denizci olarak çalışmaya başladı. Bütün amacı Kuzey Kutbu'nda keşifler yapmaktır. S.A. Andrée'nin bölgeye balonla yapacağı geziye katılmak için Stockholm'den Göteborg'a kadar yürüdüye de Andrée'yi razı edemedi. Ama G.C. Amdrup yönetiminde Grönland'ın doğu kesimine (1900) ve Baldwin-Ziegler yönetiminde Franz Josef Toprakları'na (1901-02) yapılan gezilere katılmayı başardı. 1903-04 yıllarında Kuzey Atlantik'te araştırma yapan uluslararası hidrografik keşif gezisini, 1906-08 arasında bir İngiliz-Amerikan kutup seferini yönetti. Beaufort Denizinin buzları üstünde kızakla yüzlerce kilometre yol alarak önceden sanıldığının tersine Alaska'nın kuzeyinde kara parçası bulunmadığını kanıtladı. Bu geziyi Kuzey

Kutup Buzlarının Fethi (1909) adlı kitabında anlatılır.

1909-12 arasında Grönland'ın kuzeydoğusuna yaptığı keşif gezisi en ilgi çekici serüveni oldu. Gezinin amacı, kâşif Ludwig Mylius-Erichsen'in 1907'de burada bıraktığı harita ve günlükleri bulmaktır. Mikkelson amacına ulaştı ama yol arkadaşı I.P. Iversen'le birlikte kıyıda üslerine dönünce gemilerinin buzlar arasına sıkışarak terk edilmiş olduğunu gördü. Mikkelson ve Iversen dışındakiler fok avına çıkmış bir gemiyle ülkelerine dönmüştü. Grönland'da büyük zorluklarla iki kış geçiren kâşifler, artık yaşamlarından umut kesilmişken bir Norveç balıkçı gemisi tarafından kurtarıldılar. Mikkelson Kuzey Kutbu'nda Kayboluş (1913) adlı kitabında bu serüveni anlattı.

Sonraki yıllarını denizlerde geçiren ve gazetecilik yapan Mikkelson, 1924'te Grönland'ın doğusundaki Scoresby Körfezinde bir Eskimo yerleşmesi kurmak amacıyla düzenlenen keşif gezisini yönetti. 1932'de ise Grönland'ın güneydoğusunda bilimsel bir keşif gezisi yaptı. 1934-50 arasında Grönland'ın doğu kesimi sorumlusu olarak çalıştı. Eskimoların bu bölgeye yerleştirilmesinde etkin rol oynadı. Öteki kitapları arasında Donmuş Adalet (1922) ve Buza Karşı İki Kişi (1957) vardır.

Miklas, Wilhelm (d. 15 Ekim 1872, Krems, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 20 Mart 1956, Viyana, Avusturya), Birinci Cumhuriyet döneminde (1928-38) Avusturya devlet başkanı.

Hristiyan Sosyal Parti'nin üyesi olarak 1907-14 arasında imparatorluk danışma konseyi niteliğindeki *Reichsrat*'ta (Devlet Konseyi), 1919'dan sonra da *Nationalrat*'ta (Ulusal Konsey) görev yaptı. *Nationalrat* başkanlığına devlet başkanlığına seçildi. 1929'daki anayasa değişikliğiyle başkanın yetkilerinin artırılmasına karşın, ülkeyi faşizme sürükleyen güçler karşısında etkili olamadı. 1938'de Avusturya'nın Nazi Almanyası ile birleşmesinden (*Anschluss*) sonra istifa etmek zorunda kaldı ve siyasal yaşamdan çekildi.

Mikmekler, Kanada'nın doğusundaki Kıyı Eyaletleri'nde (Nova Scotia, New Brunswick ve Prens Edward Adası) en büyük Yerli kabile birliği. Komşularının dillerinden çok farklı bir Algonkin lehçesi konuşukları için, yöreye sonradan geldikleri öne sürülür. John Cabot'ın ilk karşılaştığı (1497) Yerlilerin de onlar olduğu sanılmaktadır. Eski tarihçilerin savaşı bir halk olarak nitelediği Mikmekler, Cizvit öğretmenleri benimsen ve Avrupalı göçmenlerle evlenen ilk Yerlilerdendir. 17. ve 18. yüzyıllarda İngilizlere karşı Fransızlarla ittifak kurarak sık sık New England'a saldırmışlardır. Artık büyük ölçüde beyazlarla karışmış yoksul emekçiler olan Mikmeklerin nüfusu, 20. yüzyıl sonlarında 10 bin dolayındadır.

Çeşitli klanlardan oluşmuş bir konfederasyon halinde yaşayan Mikmeklerin adı, kendi dillerinde "müttefikler" anlamına gelen *migmac* sözcüğünden türemiştir. Konfederasyonu oluşturan her klanın kendi simgesi ve reisi vardı. Bununla birlikte katı bir önderlik yapısı yoktu; savaşa önderlik etmek gibi önemli bir görev için bile olağanüstü cesaret göstermek yeterliydi. Ayrıca sınıflar ve kölelik de bulunmuyordu; savaş esirlerinden erkek olanlar işkenceyle öldürülür, kadınlarla çocuklar kabilenin bir parçası olurdu.

Yarı göçebe olan Mikmekler kışın ren geyiği, sığın ve küçük hayvanları avlar,

yazın balığa çıkar, kabuklu deniz hayvanları toplar ve kıyılarda fok avlarıdır. Kışın, huşagacı kabuğu ya da hayvan derisi kaplı kubbe biçimindeki *vigvam*'larda(*) yaşarlardı. Yazlık konutları ise çeşitlilik göstermekle birlikte, çoğu zaman uzun ve görece açık *vigvam*'lardı. Mikmek giysileri, doğu orman bölgesine özgüydü: Erkekler bele sarılan, kadınlar vücudu oturan uzun elbiseler giyer, giysi kenarlarında bol püskül kullanılırdı. Mikmekler kano kullanmakta da çok ustaydılar.

Ayrıntılı törenler düzenlediklerinden söz edilirse de, ayinleri ve dinsel inançlarının niteliği hakkında fazla bilgi yoktur.

Mikotajczyk, Stanisław (d. 18 Temmuz 1901, Holsterhausen, Gelsenkirchen yakınları, Almanya - ö. 13 Aralık 1966, Washington, D.C., ABD), Polonyalı devlet adamı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya'da Sovyet yanlısı olmayan demokratik bir rejim kurmaya çalışmıştır.

Köylü Partisi'nin kurucularından biri ve 1931-39 arasında başkanıydı. *Sejm* (Ulusal Meclis) üyeliğinde bulundu. 1939'daki Nazi işgalinin ardından Londra'ya kaçtı. Oradaki sürgün hükümetinde içişleri bakanı ve başbakan (1943-44) olarak görev yaptı.

Haziran 1945'te Polonya'ya dönerek komünistlerin denetimindeki geçici hükümette başbakan yardımcısı, aynı zamanda tarım ve toprak reformu bakanı oldu. Potsdam Konferansı'nda özgür bir Polonya'nın çıkarları doğrultusunda baskı yapmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Komünist olmayan tek örgütlü muhalefet hareketi durumundaki Köylü Partisi'nin üyeleri sürekli baskı gördüler ve birçok kez tutuklandılar. 1947'deki seçimde iktidarın komünistlere geçeceğini gören Mikotajczyk İngiltere'ye, oradan da ABD'ye kaçtı. Orada *The Pattern of Soviet Domination* (1948; Sovyet Egemenliğinin Biçimi) adlı bir kitap yayımladı.

Mikon (ü. İÖ 5. yy), Eski Yunanlı ressam ve heykeltarihi. Hocası Polygnotos ile birlikte Yunan resminde mekân sorununa yaklaşımı geliştiren ilk sanatçılarıdır. Atina Agora'sındaki Poikile Stoa'sının duvar resimleri, Atina'da Theseion'daki resimleri ve İÖ 472'deki Olimpiyat Oyunları'nı kazanan Kallias'ın heykeliyle tanınır.

Mikon ve Polygnotos İÖ 460'tan hemen sonra Poikile Stoa'sında çalışmaya başladı. Polygnotos orta bölümü gerçekleştirirken Mikon onun sağında yer alan "Amazonomakhia" ya da "Theseus ve Amazonların Savaşı"nı yaptı.

Mikon İÖ 475'ten sonra Theseion üzerinde çalışmaya başladı; burada "Kentaurullarla Lapithlerin Savaşı", "Theseus'un Amphitrite ve Poseidon'u Ziyareti" ve "Theseus'un Ölümü" gibi resimleri yaptı.

mikoplazma, *Mycoplasma* cinsinden bakterilerin ortak adı. Bu ad bazen *Mycoplasma* takımının bütün üyeleri için de kullanılır. En küçük bakteriler arasında yer alan bu cins üyelerinin biçimleri çok çeşitlidir. Küre ya da inci biçiminde olanların çapı 0,3-0,8 μ dolayındadır (mikron 1 μ = 10⁻⁶ m). Dallanmış ince iplikçikler biçiminde olanların uzunluğu ise 150 μ 'ye ulaşabilir. Mikoplazma türleri mikrobiyolojik sınıflandırmaya göre gramnegatifler. Oksijensiz ortamda da yaşayabilen, hücre duvarlarından yoksun koloniler oluştururlar.

Pek çoğu gevişgetirenler, etçiller ve kemiriciler ile insanların solunum, üreme ya da sindirim sisteminde bulunur. *M. pneumoniae* insanlarda genellikle öldürücü olmayan bir zatürreeye neden olur. Mikoplazma enfeksiyonu tehlikeli biçimde sey-

reden bir antijen-antikor birleşmesini de başlatabilir.

mikotoksin, mantarlarca üretilen zehirli bileşiklerin genel adı. Varsanılara, deri iltihaplarına ve karaciğerde ağır doku yıkımına yol açarak insan sağlığını tehdit eden bu bileşiklerin pek çok çeşidi vardır. Mikroskopik yapıdaki mantarlardan şapkalı mantarlara kadar çeşitli mantar tiplerinde mikotoksinlere rastlanır. Örneğin mikroskopik *Aspergillus* ve *Penicillium* küflerindeki aflatoksinler (mikotoksin kompleksi) kanser yapıcı bileşiklerdir. Gene bazı mikroskopik mantarların insanlarda ve çiftlik hayvanlarında kanama, düşük, çırpınma ve sinir sistemi bozukluklarına neden olduğu bilinir. Zehirli şapkalı mantarlardan *Psilocybe mexicana*'nin yalnızca öfori verici ve varsanı yaratıcı etkisine karşılık *Amanita phalloides* ölüme yol açan son derece zehirli bir mantardır.

Mikoyan, Anastas İvanoviç (d. 25 Kasım 1895, Sanahin, Ermenistan, Rus Çarlığı - ö. 21 Ekim 1978, Moskova, SSCB), Bolşevik önder ve Sovyet devlet adamı. Stalin ile Kruşçev dönemlerinde iç ve dış ticaretten sorumlu olarak görev yapmıştır.

1915'te Erciada'daki ilahiyat okulundan ayrılarak Bolşeviklere katıldı. Kısa sürede Kafkasya'daki devrimci hareketin önderlerinden biri oldu. 1918'de, İç Savaş'a müdahale eden İngiliz birliklerine tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra Komünist Parti'de çalışmaya başladı.

1920'lerin başındaki iktidar mücadelesinde Stalin'i destekledi. 1923'te partinin Merkez Komitesi'ne seçildi. 1926'da iç ve dış ticaretten sorumlu halk komiserliğine getirildi; bundan sonra hep bu alanda görev aldı. 1935'te Politbüro üyeliğine seçildi. II. Dünya Savaşı sırasında yönetimi üstlenen Devlet Savunma Komitesi'ne atandıktan (Şubat 1942) sonra silahlı kuvvetlere malzeme sağlanması ve ulaştırılması işinden sorumlu oldu. 1946'da ticaretten sorumlu başbakan yardımcılığına (Bakanlar Konseyi başkan yardımcılığı) getirildi.

Stalin'in gözünden düşmeye başladığı sırada liderin ölmesi (Mart 1953) üzerine tasfiye edilmekten kurtuldu. Stalin sonrası hükümette ticaret bakanı ve başbakan yardımcısı olarak Parti Prezidyumu (eski Politbüro) üyeliğini korudu. Daha sonra, desteklediği Kruşçev başa geçince onun yakın danışmanlarından biri ve başbakan birinci yardımcısı oldu.

Kruşçev'in görevden alınmasından sonra, büyük ölçüde simgesel bir makam olan Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanlığında bulundu (1964-Aralık 1965). Nisan 1966'da Parti Prezidyumundan çıkarılmakla birlikte Merkez Komitesi üyeliğini ve protokoldeki yerini korudu.

mikoz bak. mantar hastalığı

mikro iktisat, tekil tüketicilerin, firmaların ve işkollarının iktisadi davranışları ile toplam üretimin ve gelirin bunlar arasında bölüşümünü inceleyen iktisat dalı. Mikro iktisat bireyleri hem emek ve sermaye sunucuları, hem de nihai ürünlerin tüketicileri olarak ele alır. Firmaları da hem ürün sunucuları, hem emek ve sermaye tüketicileri olarak inceler. Mal ve hizmetlerin göreceli fiyatlarını belirleyen ve toplumun kaynaklarını çok sayıda alternatif kullanımları arasında paylaştıran pazar ve benzeri mekanizmaların incelenmesi de mikro iktisadın konusuna girer. Ayrıca bak. makro iktisat.

mikrobilgisayar, ana işlem birimi tek bir yarıiletken yonga üstündeki tümleşik devreden oluşan küçük sayısal (dijital) bilgisayar.

Bir mikrobilgisayar genellikle taşınabilir bir televizyon alıcısı büyüklüğündedir. Aritmetik ve mantık işlemlerini gerçekleştiren ana işlem birimi(*) tek bir mikroilemciden(*) oluşur. Mikrobilgisayarda programların ve verilerin saklanması ana belleği oluşturan yongaların (çip) yanı sıra klavye, katot ışınlu lamba (video gösterici) ve bilgisayar gibi girdi-çıkı aygıtları ve yardımcı bellek birimleri veri alışverişini sağlayan arabirim yongaları bulunur. 1970'lerde geliştirilen daha küçük cep mikrobilgisayarlarında ana işlem birimi, ana bellek ve arabirimlerin tümü tek bir tümleşik devreye yerleştirilmiştir.

Büyük çaplı tümleşim ve onu izleyen çok büyük çaplı tümleşim, tek bir yarıiletken yongaya yerleştirilebilen devre sayısının hızla büyümesine olanak sağladı; tek bir yonga kullanan mikrobilgisayarların bilgi işleme yetenekleri de buna koşut olarak gelişti. 1980'lerde mikrobilgisayarlar basit video oyunlarını ve benzeri uygulamaları çok aşan kullanım alanlarına girdi. Giderek güçlenen mikrobilgisayarlar ev bilgisayarı, kişisel bilgisayar ve masaüstü bilgisayarı olarak kullanılmaya ve minibilgisayarların yerini almaya başladı. Mikrobilgisayarlar iş yaşamında, mühendislikte, ev ve büro hizmetlerinde kullanılan "akıllı" makinelerde ve askeri elektronik sistemlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. *Ayrıca bak. sayısal bilgisayar.*

mikrobiyoloji, mikroorganizma adı verilen ve tekhücreliler, algler, küfler, bakteriler ve virüsler gibi basit yapıları canlıları inceleyen bilim dalı. Mikrobiyoloji bu canlıların yapı ve işlevlerinin araştırılması ve sınıflandırılmasının yanı sıra etkinliklerinin denetlenmesini ve bilimsel amaçlarla kullanılmalarını da kapsar.

13. yüzyıldan bu yana, gözle görülmeyen bazı canlıların hastalığa ve çürümeye neden olduğu düşünülmekteydi; bu varsayım 17. yüzyılda mikroskopun gelişmesi ve mikroorganizmaların gözlemlenmesiyle kanıtlandı. Bir bilim dalı olarak mikrobiyolojinin temelleri 19. yüzyılın ikinci yarısında atılmaya başladı. Louis Pasteur mayalanmada ve hastalıkların ortaya çıkmasında bakterilerin oynadığı rolü ortaya koydu. Alman hekim Robert Koch belirli mikroorganizmaların belirli hastalıklara yol açtığını kanıtlayan bir işlem geliştirdi. Daha sonra gelen araştırmacılar mikroorganizmaların güçlü etkilerini, farklılıklarını ve her yerde yaşadıklarını gösteren ayrıntılı yöntemler ve laboratuvar aygıtları geliştirdi.

20. yüzyılın ortalarından bu yana mikrobiyolojide çok önemli ilerlemeler kaydedildi. Çok sayıda farklı hastalık etkeni mikroorganizma saptandı ve bunların zararlı etkilerini denetleyen yöntemler geliştirildi. Ayrıca tıp, sanayi ve tarımda yararlanmak üzere çeşitli mikroorganizmaların etkinlikleriyle ilgili araştırmalar yapıldı. Örneğin, küfler enzim ve antibiyotiklerin (örn. penisilin) üretilmesi için kullanıldı. Örnekler arasında boya ve mürekkep yapımında kullanılan sitrik asit gibi çeşitli kimyasal maddelerin üretilmesi de sayılabilir. Türevleri kansızlık ve kalsiyum eksikliği tedavisinde ve sanayide çözücü olarak kullanılan laktik asitin üretiminde de, bakterilerden yararlanır.

mikrocerrahi, yüksek büyütme gücüne sahip bileşik mikroskop altında, insan vücudundaki çok küçük dokulara uygulanan özel cerrahi tekniği. Mikrocerrahi upta özellikle içkulak, beyin, sinir lifleri ve küçük kan damarlarında uygulanan cerrahi girişimlerde önemli gelişme sağlamıştır. Hücre ve bileşenleri ile embriyonlarla ilgili

li araştırmalarda ve öteki biyotıp çalışmalarında da bu yöntemden yararlanılır.

Mikrocerrahi yöntemini uygulayan cerrah, üzerinde çalıştığı dokuya çıplak gözle değil, bir mikroskop aracılığıyla bakar. Bazı ameliyat mikroskoplarında televizyon kameraları da bulunduğundan, cerrahi girişimin tüm aşamaları bir ekrandan izlenebilir. Bu tür ameliyatlarda kullanılmak üzere, giderek kusursuzlaşan aygıtlar geliştirilmiştir. Bu aygıtların kullanımı da uzun süreli eğitim ve deneyler gerektirir.

Mikrocerrahi yöntemleri ilk kez 1920'li yıllarda içkulak kemikçiklerinin ayrıntılı ameliyatlarında kullanıldı. 1950'li yıllarda ise küçük kan damarları ve sinir liflerine yapılan girişimlerde uygulanmaya başladı. Öteki yöntemlerle gerçekleştirilemeyen cerrahi girişimlerin mikrocerrahi yöntemiyle uygulanması sağlanmıştır. Kazalar sonucunda kopan parmak ya da kol gibi ağır olgularda, kas, kiris, kan damarı ya da sinir lifi gibi dokular mikrocerrahi yöntemleriyle yeniden birleştirilebilir. Bu yöntemle başan sağlanan öteki girişimler ise, beyin ve omurilikin başka yöntemlerle ulaşılamayan tümörlerinin çıkarılması ve gözün ağtabakasının onarılmasıdır.

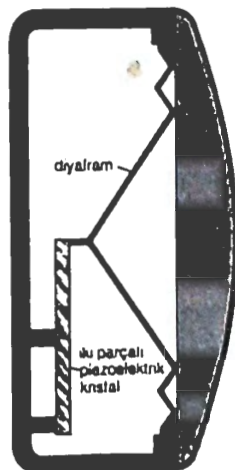
mikrodalga, frekansı 1 gigahertz ile 1 terahertz (10^9 – 10^{12} hertz) arasında, bir başka deyişle dalgaboyu yaklaşık 1 milimetre ile 1 metre arasında olan elektromagnetik ışınım. *Ayrıca bak. elektromagnetik ışınım.*

mikrodalga fırını *bak. elektronik fırın*

mikrofilm, basılı ya da grafik malzemenin çok küçük ölçekli fotoğraf filmi. *Ayrıca bak. mikroform.*

mikrofon, akustik enerjiyi, dalga özellikleri aynı kalacak biçimde elektrik enerjisine dönüştüren aygıt. Telefon ağızlığı olarak yaygın biçimde kullanılan mikrofonlar, işitme aygıtlarının, ses kayıt sistemlerinin (özellikle magnetik bantlı kayıt aygıtları), diktafonların ve ses yükseltme düzenlerinin temel öğelerinden biridir. Telli ve telsiz haberleşmede telefon ağızlığı türünden mikrofonlar yerine daha yüksek nitelikli mikrofonlar kullanılır; bu tür mikrofonların bir üstünlüğü de konuşan kişinin ellerinin serbest kalmasını sağlamasıdır.

Mikrofondan ses dalgaları (havadaki ses basıncı değişimleri) iki aşamalı bir işlemle elektrik akımı değişimlerine dönüşür. Birinci işlemde ses dalgaları hafifçe esnek bir yüzeye (diyafram) çarpar ve bu yüzeyi hava parçacıklarının ileri-geri devinimine uyacak

Bir kristalli mikrofonun enkesiti
Bell Laboratories

biçimde titreştirir. İkinci işlemde, diyafram bir elektrik devresinin belirli bir niteliğinde bir değişiklik yaratır. Bu değişikliğin türü

mikrofonun türüne bağlıdır. Telefon ağızlığı olarak kullanılan kömürlü mikrofonlarda diyaframın titreşimi karbon çubuklar ya da kömür tozu taneçikleri arasındaki temas direncini değiştirir. Kondansatörlü mikrofondan iki iletken levha arasındaki elektrik şırası değişir. Dinamik mikrofondan bir magnetik alan içinde bulunan ve diyaframla birlikte titreşen bir bobinde genlim indüklenir. Bobin yerine bir tel ya da iletken şerit kullanan dinamik mikrofonlara şeritli mikrofon denir. Kristalli mikrofondan (bak. çizim) bir piezoelektrik kristalin burulması ya da bükülmesiyle oluşan genlimden yararlanılır. Bütün bu mikrofon türlerinde diyaframın titreşimleri, sonuçta, değişen bir elektrik genlimine dönüştürülmektedir. Uygun tasarımlarla mikrofonlara istenen yönlendirme özelliği kazandırılabilir. Yalnızca bir yönden gelen sesi alan mikrofonlara tek yönlü mikrofon, iki yönden gelen sesi alanlara çift yönlü mikrofon, her yönden gelen sesleri eşit derecede alanlara ise çok yönlü ya da yönsüz mikrofon denir.

mikroform, MIKROKAYIT ya da MIKROKOPİ olarak da bilinir, basılı yayınların ya da görsel malzemenin fotografik ya da elektronik yöntemlerle küçültülerek elde edilen kopyası. Mikroform sistemi belgelerin dayanıklı, çok az yer tutan ve kolayca ulaşılabilen bir biçimde kopyalanıp saklanmasını sağlar.

Eastman Kodak Company'nin 1928'de geliştirdiği Recordak sistemi, görüntünün şerit film (mikrofilm) üzerine çok küçültülerek kaydedilmesi yönteminin ilk yaygın uygulaması olmuştur. Bu sistemde otomatik olarak çalışan fotoğraf makineleri belgelerin fotoğrafını 16 mm'lik filme alıyordu. İlk uygulamayı bankalar arasındaki işlemlere ilişkin olarak çeklerin kopyalanması oluşturdu; yöntem kısa sürede ticaret yaşamında, devlet kurumlarında ve eğitimde yaygınlık kazandı; 16 mm'lik filmın yanı sıra 35 mm'lik film de kullanılmaya başladı.

Mikrofotoğraf tekniklerinin gelişmesiyle belgelerin küçültülerek kopyalanmasına yönelik birçok yeni yöntem ortaya çıktı. Mikroform, genel olarak, film şeridi ya da kaseti gibi sürekli bir ortamdan ya da parça film (mikrogörüntünün, üzerine kodlanmış olarak kaydedildiği ve otomatik bilgi erişim sistemlerinde okunan mikrofilm) ve mikrofiş (üst yanına içerdiği belgenin adı çıplak gözle okunabilecek biçimde yazılmış mikrofilm) gibi tek tek saklanan ve okunan ortamlardan oluşur. Mikroform kullanımı yerden büyük tasarruf sağlar. Genellikle fotoğraf teknikleri kullanılmakla birlikte video magnetik bant kaydı gibi yöntemlerden de yararlanır. Bu yöntemlerin hemen hepsi bir belgenin farklı yerlerde saklanabilmesi ya da birçok yere gönderilmesi amacıyla kolaylıkla kopyalanmasına olanak sağlar.

Mikroformların bütün türlerinin otomatik olarak ve hızlı bir biçimde okunmasını ve kopyalanmasını sağlayan aygıtlar geliştirilmiştir. Böyle bir aygıttan saklanan her görüntünün belli bir numarası vardır; bu numara verildiğinde aygıt görüntüyü otomatik olarak bulur ve belgenin kâğıda basılı kopyasını ya da mikroform kopyasını çıkarır. Bazı mikroform sistemlerinde her görüntüye ilişkin dizin (indeks) bilgileri kodlanmış olarak makinede saklanır; böylece dizin araması otomatik olarak yapılabilir ve belirli bir konuyu içeren kayıtların kopyaları çok kısa bir sürede elde edilebilir.

mikroiklim, MIKROKLİMA olarak da bilinir, Yer yüzeyinin birkaç metre altında ya da

üstünde ve bitki örtüsüyle kaplı görece küçük bir alanda egemen olan iklim koşulları.

Sıcaklık ve nemde görülen en büyük farklılıklar ve çevrimsel değişimler, kara yüzeyinin hemen üstünde ve altında ortaya çıkar. Herhangi bir canlı türünün ancak belirli bir biyoklim aralığında varlığını sürdürebilmesine karşılık, çeşitli yaşam biçimlerinin ortaya çıkabilmesi için karmaşık bir mikroklim koşulları sisteminin bulunması gerekir. Birbirine çok yakın mikroklimlerdeki oldukça büyük farklılıklar, birçok bitki ve hayvan türünün bir arada bulunmasını ve bunların birbirini etkilemesini sağlar.

Mikroklim koşulları sıcaklık, nem, rüzgâr ve burçlaşma, çiy, don, ısı dengesi ve buharlaşma gibi etkenlere bağlıdır. Mikroklim üzerinde toprak türünün de önemli bir etkisi vardır. Örneğin kumlu topraklarla kaba, gevşek yapılı ve kuru topraklar, çok yüksek ve çok düşük yüzey sıcaklıklarının etkisi altındadır. Toprakların yüzey yansıtma özellikleri de oldukça önemlidir; açık renkli topraklar ışığı daha çok yansıtırlarından günlük ısınmaları daha azdır. Ayrıca toprağın kullanımına ve durumuna bağlı olan su tutma ve soğurma kapasitesi de mikroklimi etkileyen başka bir etkidir. Bitki örtüsü de toprağı yalıtarak sıcaklık değişkenliğinin azalmasına neden olabilir. Toprağın bitki örtüsüyle kaplı olmadığı yerlerde büyük sıcaklık değişiklikleri görülür.

Bir bölgedeki yüzey şekilleri havanın düşey yönde hareketini etkileyebilir ve buna bağlı olarak bağıl nem oranı ve hava dolaşımı da etkilenir. Örneğin, bir dağı aşmaya çalışan hava kütesi basınç azalmasının etkisinde kalır ve içerdiği nem kar ya da yağmur biçiminde bırakır. Geriye kalan hava dağın rüzgârlı yamacına doğru aşağı iner ve sıkışarak ısınır. Böylece burada daha sıcak hava koşullarına ve kuraklığa yol açar. Ayrıca, engelbeli yüzey şekilleri, günlük farklılıklarından kaynaklanan hava hareketlerinin etkisiyle mikroklim değişikliklerine yol açar.

Bir bölgedeki mikroklimler, ortalama nem, sıcaklık, genel iklim rüzgârları, enlem derecesi, yükseklik ve mevsimle yakından bağlantılıdır. Öte yandan hava durumu ve iklim koşulları da kimi zaman mikroklim koşullarından ve özellikle de yüzey özelliklerindeki değişimlerden etkilenir. Örneğin, çoğu zaman suyla kaplı olan alanlar, atmosferdeki nem miktarını artırır. Öte yandan çaplak toprakların kurumasına, yüzeyde bir kabuk katmanının oluşmasına yol açar; bu kabuk da toprak neminin dışarı çıkmasına engel olarak atmosferdeki nem oranının düşmesine neden olur. Mikroklimler yüzeyden buharlaşmayı denetleyerek ve yağış üzerinde etkili olarak hidrolojik çevrimi etkiler.

Hava koşullarının etkisiyle kayaların ufalanması ve toprak oluşumu süreçlerinde de mikroklimin etkisi oldukça büyüktür. Kayaların ufalanması, kayacın gözenekli bölümlerinde biriken suyun sık sık donmasıyla gerçekleşir. Hava koşullarının etkisiyle kayaların kile ve toprağı oluşturan minerallere dönüşmesi büyük ölçüde kimyasal süreçlere bağlıdır, ama bağıl sıcaklık ve nem gibi bazı mikroklim koşulları da ufalanmanın hızı ve derecesi üzerinde etkili olur.

mikroişlemci, bilgisayar ana işlem biriminin(*) işlevlerini yerine getirmek için gereken aritmetik ve mantık işlem devreleri ile denetim devrelerini içeren tümleşik devre. Mikroişlemciler aritmetik işlemleri gerçek-

leştirildikleri gibi program komutlarını da yorumlayabilir ve işleyebilirler.

Mikroişlemcilerin gelişmesi 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan geniş çaplı tümleşimin (LSI) bir sonucudur. Geniş çaplı tümleşim 5 mm x 5 mm büyüklüğünde silisyum bir yonga (çip) üzerine binlerce transistor, diyet ve direncin sığdırılmasını olanaklı kıldı. 1980'lerin ilk yıllarında ortaya çıkan çok geniş çaplı tümleşimin (VLSI) mikroişlemcilerdeki devre yoğunluğunun büyük ölçüde artırılmasını olanaklı kılmasından sonra ise, aynı alandaki bir yonga yüz binlerce devre sığdırılmaya başladı.

Geliştirilen güçlü ve ucuz mikroişlemcileri kullanan mikrobilgisayarlar taşınabilir bir televizyon alıcısından daha küçük boyutlarda olmalarına karşın iş yaşamında, sanayide ve bilimsel araştırmalarda karşılaşılan önemli problemleri çözebilecek güçtedir. Mikroişlemciler "akıllı" terminallerin (örn. otomatik bankacılıkta kullanılan makineler ya da satış mağazalarındaki kasa terminalleri) geliştirilmesini de olanaklı kıldı. Genellikle "tek yongalı bilgisayar" olarak adlandırılan mikroişlemciler sanayi robotlarının, ölçü aygıtlarının, birçok hastane aygıtının otomatik denetimini yapabilmektedir. Mikrodalga fırınları, otomatik istasyon ayan yapan televizyon alıcıları, elektronik oyun aygıtları gibi çeşitli tüketici ürünlerinde de mikroişlemci kullanılmaktadır. Bazı otomobillerde ateşleme ve yakıt denetimleri de mikroişlemciler aracılığıyla gerçekleştirilmekte, böylece aracın verimi artırıldığı gibi yakıt tasarrufu da sağlanmaktadır.

mikrokin, potasyum alüminosilikat ($KAlSi_3O_8$) yapısında, volkanik kayalarda rastlanan yaygın bir feldispat minerali.

Amazonit (Amazon taşı) olarak adlandırılan yeşil türleri kimi zaman mücevher olarak kullanılır. Mikrokin, çoklu ikiz kristaller ve birbirine dik iki ince katmandan oluşan kümeler halinde bulunur; bu özgül ikilenme yapısıyla öteki feldispat minerallerinden ayrılır. Elde edildiği başlıca yerler İtalya'da Baveno, Norveç'te Kragerø, Madagaskar; amazonit olarak da, Rusya'da Urallar, ABD'de Colorado'daki Florissant'tır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için, bak. feldispat (tablo).

Mikrokin, potasyumlu feldispatın düşük sıcaklıklarda kararlı olan bir biçimidir. Alüminosilikat kristal çatısındaki silisyum ve alüminyum atomlarının dağılımı, ortoklazinkinden daha farklıdır. Mikrokinin bakışımı da (simetri) değişik biçimlerde olabilir. Triklinolden monoklinale kadar değişen yapılarla kristalleşebilir.

Mikrokin, plajiyoklaz albit ile, sodyum atomlarının mikrokinin yapısındaki potasyum atomlarının yerini aldığı bir karışım dizisi oluşturur. Dizinin ara üyelerine mikrokin-mikropertit denir; bunlarda sodyum ve potasyum fazları, iç içe geçmiş ama birbirinden ayrı küçük kristaller halindedir (bak. pertit). Bu kimyasal değişimin bakışımı da etkilediği kabul edilir.

mikrokok bak. Micrococcus

mikrokozmos bak. küçükevren

mikrokristalin mum, petrolden elde edilen, parafine oranla kristalleri çok daha küçük ve daha az belirgin, erime noktası ve ağırlığı ise daha yüksek plastik malzemelerin ortak adı. Mikrokristalin mumların kâğıt ürünlerinde, dış ve iç kaplama malzemelerinde, yapıştırıcılarda, sızdırmazlık maddelerinde ve çeşitli cilalarda kullanılır.

Parafinlerin tersine mikrokristalin mumların özellikleri ham petrolün çıktığı yere, anlama yöntemine ve derecesine bağlı olarak çok

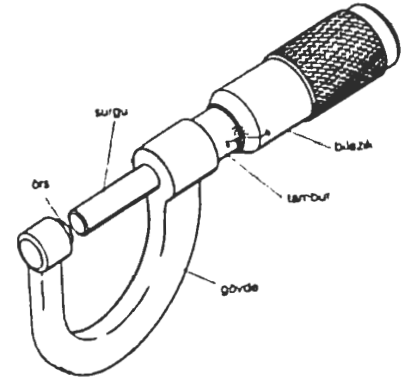
değişir. Bazıları balmumu gibi sünek, bazıları sert ve kırılındır; bazıları ise kullanma sırasında ufalanır. Erime sıcaklığı aralıkları da parafinlere göre daha yüksektir; ticari mikrokristalin mumların erime aralığı 63°C-93°C arasındadır. Mikrokristalin mumların rengi, krem beyazından koyu kahverengiyeye kadar değişir ve renklerinin giderilmesi zordur. Bazı uygulamalarda istenmeyen kokuları ve tadları vardır.

Mikrokristalin mumlar ham petrol artığının antılması ya da petrolatumdaki (vazelin) yağın çözümüyle uzaklaştırılması yoluyla elde edilir. Fiziksel özellikleri çözücünün sıcaklığıyla denetlenir. Çözücü seyreltmesi, ani soğutma, santrifüjleme, süzme ve bu yollarla birkaçını bir arada kullanılması başlıca ayırma yöntemleridir.

mikrolit (Yunanca *mikro*: "küçük", *lithos*: "taş"), Mezolitik Çağda üretilmiş çok küçük çakmaktaşı aletlere verilen genel ad. Boyları 2,5 cm'yi geçmez, geometrik biçimlerde olanları da vardır. Tek başlarına zıpkın ya da ok ucu olarak kullanıldıkları gibi, bir ağaç dalı, kemik ya da boynuz üstüne sıra halinde yerleştirilerek karma bir kesici alet oluşturulmasında da kullanılmışlardır.

mikrolit, piroklor mineralinin tantal bakımından zengin bir türü. Ayrıca bak. piroklor.

mikrometre, cisimlerin çap, kalınlık ve uzunluklarını duyarlı biçimde ölçmekte kul-

Mikrometre

lanılan aygıt. Mikrometre "C" biçimli bir gövde ve bir vidanın döndürülmesiyle ilerigeri hareket eden bir sürgünden oluşur (bak. çizim). Ölçünün duyarlılığı vidanın adımına (vidanın bir tam dönmesiyle sürgünün ileri ya da geri gitme miktarı) ve vidanın tam dönmelerinin kesirlerini gösteren düzenegin duyarlılığına bağlıdır; ayrıca vida ile vidanın içinde devindiği somunun duyarlılığı da ölçme duyarlılığını etkiler.

Mikronezya, Pasifik Adalarının, etnik yapı ve coğrafya temelinde bölündüğü üç ada grubundan biri. Öteki iki grup Melanezya ve Polinezya'dır. Kiribati, Guam ve Нау-ru'yla Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi'ni oluşturan Kuzey Mariana Adaları, Mikronezya Federe Devletleri (Yap, Ponape [Pohnpei], Chuuk [Truk] ve Kosrae), Marshall Adaları ve Palau Cumhuriyeti gibi genellikle küçük adaları ve ada gruplarını kapsar. Büyük bölümü Ekvator'un kuzeyinde kalan Mikronezya, Pasifik Adalarının en batdakilerini içine alır. Mikronezya adı Yunanca *mikros* (küçük) ve *nesoi* (adalar) sözcüklerinden türetilmiştir. Mikronezya'yı oluşturan yay biçimindeki ada grupları okyanusun derinliklerinden birden yükselir ve okyanus tabanındaki çatılardan fışkıran lavların oluşturduğu volkanik dağ sıralarını kapsar. Çoğu mer-

can resifleriyle çevrili adalara, yükseklikleri nedeniyle "yüksek adalar", yalnızca mercan oluşumlarından meydana gelen Kwajalein Atollu gibilerine ise "alçak adalar" denir.

Mikronezya'nın Palau Adası ve Mariana Adalarını kapsayan batı kesimine, günümüzden 3.500 yıl kadar önce Endonezya ve Filipinler'den gelen halkların, doğu kesimine ise gene aynı tarihlerde Melanezya'nın doğusundan göç eden toplulukların yerleştiği sanılmaktadır.

Mikronezya'daki yüksek adalarda gelişen kültür gruplarının başında Mariana Adaları'nın en güneydeki dördünde toplanmış olan Çamorolar, Palaulular, Yaplılar Chuuk Lagünündeki adalarda yaşayan Chuuklular, Ponapeliiler, Kosraeliiler ve Nauruluların bir bölümü gelir. Alçak adalarda ise Marshall ve Gilbert adaları kültürleri olmak üzere iki ayrı kültür gelişmiştir. Banaba kültürü Gilbert Adaları kültürüyle büyük benzerlik gösterir.

Mikronezyalı Avrupalılarla ilk karşılaşmalarında, geniş aileleri barındıran, damları sazla kaplı, tek odalı evlerde yaşıyorlardı. 20-50 kişiden oluşan mezralar ve en fazla birkaç yüz nüfuslu küçük köyler akarsuların, lagünlerin ya da denizin kıyısında toplanmıştı.

Yaplılar dışında Mikronezyalıların çoğunda soy çizgisi anayanlıydı. Bazı bölgelerde gelin için başlık parası ödeniyordu. Çokkallılığa rastlanmakla birlikte, bu tür evlilikler yaygın değildi. Toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşam, kan bağı ya da evlilik yoluyla akraba olan topluluklar arasında karşılıklı yardımlaşma ve yükümlülükler temelinde örgütlendi. Çeşitli akraba gruplara başkanlık eden erkekler aynı zamanda topluluğun önderiydi. Bu önderler bazı adalarda kendi aralarında bir hiyerarşi oluşturuyor, bazılarına ise her üyenin eşit söz haklarına sahip olduğu kurullar içinde yer alıyordu. Marshall Adalarında ve yüksek adaların çoğunda, toplulukların sınıflara bölünmesiyle birlikte haraç ve angarya yoluyla zenginleşen güçlü reisler ortaya çıktı.

Çoktanrı olan Mikronezyalıların birçok gök tanrısına, ruhlarla ve zaman zaman yaşayan yakınlarına ilişkin kurablen atalarıyla ölmüş komşularına inanıyorlardı.

Mikronezyalıların arasındaki sanatsal etkinliklerin başında şarkı söyleme, dans etme, masal anlatma ve vücut boyama geliyordu. Günümüze çok az eski sanat ürünü ulaşmıştır. Bunların en ünlüsü Palau'daki erkekler evini süsleyen boyalı alçak kabartmalardır. Avrupa kültürüyle ilişkiler Mikronezya sanatlarını çok olumsuz etkilemiş, geleneksel sporlarla dans ve müzik, gösteri etkinliklerine dönüşmüştür. İthal mallar ise el sanatlarının ölmesine yol açmıştır.

Nauru, Gilbert Adaları, Marshall Adaları, Kosrae, Pingelap, Mokil, Ponape, Ngatik, Mortlocklar, Chuuk, Puluwat ve Woleai bölgeleriyle Yaplar, Palaular ve Marianalarda çeşitli Malezya-Polinezya dilleri, Ellice Adalarıyla Nukuoro ve Kapingamarangi mercan adalarında ise Polinezya dilleri konuşulur. İngilizce, çok sayıda Mikronezyalının ikinci dilidir.

Mikronezya'ya yerleşen ilk Avrupalılar İspanyollar oldu (1668). İspanya Büyük Okyanus bölgesindeki sömürgelerini yitirdikten sonra, 1885-99 arasında adaları Almanya'ya sattı. 1914'te Japon işgaline uğrayan adalar, Milletler Cemiyeti'nin kararıyla 1920'de Japonya'nın manda yönetimi altına girdi. II. Dünya Savaşı öncesinde Japonlarca büyük ölçüde tahkim edildi ve kanlı çarpışmaların ardından 1944'te ABD tarafından işgal edildi. Birleşmiş Milletler adaları 1947'de ABD vesaletine bıraktı.

Mikronezya adaları yedi yıl ABD Deniz Kuvvetleri'nce yönetildikten sonra ABD

İçişleri Bakanlığı'nın denetimine bırakıldı ve ABD başkanının atadığı bir yüksek komiser tarafından yönetilmeye başlandı. Aynı dönemde ada halklarına yerel yöneticileri seçme hakkı tanındı. 1946-58 arasında Bikini ve Eniwetok mercan adalarında yürütülen nükleer denemeler nedeniyle bu adalar boşaltıldı.

1968'de Mikronezya adalarında, ABD'deki federal sistem örnek alınarak yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşan federal bir hükümet kuruldu. 1973-74 yıllarında toplanan Mikronezya Kongresi, adaların bağımsızlığını ilan edecek bir kurucu meclisin toplanmasına karar verdi ve temel ilkelerini belirledi. Bu meclisin hazırladığı ve 1978'de onaylanan anayasayla Mikronezya adaları, bölgesel farklılıklar göz önünde tutularak dört kurucu bölgeye ayrıldı. Anayasayı onaylayan Kosrae, Ponape, Chuuk ve Yap adaları Mikronezya Federe Devletleri'ni oluşturdu. Anayasayı onaylamayan Kuzey Mariana Adaları 1978'de ABD topluluğuna bağlanma kararı aldı. Marshall Adaları ise 1979'da ayrı bir anayasa kabul etti. 1980'de yürürlüğe giren anayasayla Palau içişlerinde bağımsız bir cumhuriyet oldu. 1990'larda ABD vesalet yönetiminin sona erdirilmesi yönündeki adımlar kesin bir sonuca bağlanamamıştı.

Mikronezya dilleri, Malezya-Polinezya dil ailesinin Doğu ya da Okyanusya koluna bağlı, daha çok Melanezya ve Polinezya dilleriyle yakın akraba olan dil öbeği. Bu öbeğe giren, birbiriyle yakın akraba yedi dil (Marshall, Gilbert, Chuuk [Truk], Ponape [Pohnpei], Kosrae, Caroline ve Ulithi'de konuşulan diller) Çekirdek Mikronezya dilleri olarak adlandırılır. Mikronezya dillerinin Polinezya öbeğine bağlı öteki iki üyesi Nukuoro ve Kapingamarangi dilleridir. Mikronezya'da konuşulan Çamoro ve Palau dilleri ise Malezya-Polinezya ailesinin daha çok Batı ya da Endonezya koluyla yakın akrabadır. Bunlardan Çamoro dili Filipin dilleriyle, Palau diliyse daha az belirgin olmakla birlikte Endonezya dilleriyle benzerlik gösterir.

Mikronezya öbeğine bağlı Yap ve Nauru dillerinin Çekirdek Mikronezya dilleriyle yakınlığı henüz kesin olarak belirlenememiştir. Çekirdek Mikronezya dillerinin yapı ve ses sistemleri birbirine çok benzemekle birlikte, sözcük dağarcıkları oldukça farklıdır. Birbiriyle yakın akraba dillerde ortak olan sözcük sayısı yüzde 25'i bulmaz.

Mikronezya Federe Devletleri, Büyük Okyanusun batı kesiminde cumhuriyet. Caroline Adalarında yer alan 600'ü aşkın ada ve adacıktan oluşur; toplam yüzölçümü 701 km²'dir. Başkenti Ponape (Pohnpei) Adasında bulunan Kolonia, 1992 nüfusu 114.000'dir.

Doğal yapı. Chuuk (Truk) Ponape ve Kosrae eyaletleri içinde kalan doğudaki adalar, okyanus tabanından yükselmiş volkanik kökenli dağları örten mercan takkelerinden oluşur. Yap eyaletine bağlı olan batıdaki adalar ise yer kabuğunun kıvrılarak okyanus yüzeyine çıkmasıyla oluşmuş karasal adalardır. Yükseklik Yap Adasıyla Chuuk grubundaki altı adada 150 m'yi, Kosrae ve Ponape adalarında 600 m'yi bulur. Öbür ada ve adacıklar genellikle bir lagünü kuşatan kumla kaplı, alçak mercan resiflerinden oluşur. Birkaç tekil mercan adası da vardır. Adalar ve atoller doğu-batı doğrultusunda 2.800 km, kuzey-güney doğrultusunda da 965 km boyunca uzanan bir alana yayılmıştır. Bu alanı doğuda Marshall Adaları, kuzeybatıda Guam, batıda Palau, güneyde de Solomon Adaları çevreler.

Bölgede tropik bir iklim hüküm sürer. Yıllık ortalama sıcaklık 27°C'dir. Ponape'de 5.000 mm olan yıllık yağış miktarı batıya doğru azalarak Yap'ta 3.000 mm'ye düşer. Yıl boyunca sık sık tayfunlar çıkar. Kosrae, Ponape ve Chuuk gruplarına bağlı yüksek adalarda kıyıda mangrov bataklıklarından sonra başlayan otlak, orman ve çalılık örtüsü dağlık iç kesimlerde yerini yağmur ormanlarına bırakır. Yap grubundaki adalarla atollerde egemen bitki örtüsünü hindistancevizi, pandanus palmiyesi ve ekmek ağacı oluşturur.

Nüfus. Yerli halkı oluşturan Mikronezyalıların fiziksel yapı, kültür ve dil özellikleri bakımından büyük çeşitlilik gösterir. Ponape'nin güneybatısındaki Kapingamarangi ve Nukoro atollerinin halkı Polinezya kültüründendir. Nüfusun yaklaşık yarısı Ponape, Chuuk grubundaki Moen ve Yap adalarında yaşar. Ponape toplam nüfusun yüzde 30'unu, Chuuk grubuna bağlı adalar ise yüzde 50'sini barındırır. Kosrae de kalabalık bir adadır. Genelde Hristiyan olan halkın büyük çoğunluğu geleneksel köylerde oturur. Malezya-Polinezya (Avustralozya) dil grubuna bağlı Yap, Chuuk, Pona-

MİKRONEZYA FEDERE DEVLETLERİ

Etki yolları. Mikrop öldürücülerin bir bölümü mikroorganizma hücrelerinin doğrudan çözünmesine neden olur. Yüzey etkinliği olan bileşikler ise hücrenin içine girerek amino asitler, çekirdeğin içindeki moleküller ve öbür önemli kimyasal bileşenlerin hücre dışına çıkmasına neden olur. Bazı bileşikler de hücre duvarından geçerek zardaki temel taşıyıcı sistemleri etkisiz duruma getirir. Böylece hücre yaşaması ve çoğalması için gerekli besinleri dış ortamdan alamaz. Mikrop öldürücülerin bir bölümü de hücredeki yaşamsal öneme sahip maddelerin bazılarının pıhtılaşmasına yol açarak etki eder. Az sayıda mikrop öldürücü

cü madde hücrenin metabolizmasını kesintiye uğratar; besinleri sindiremeyen hücre açlıkta ölür. Mikrop öldürücülerin bir bölümünün etkileri basit bir ışık mikroskopuyla gözlenebilir. Kimyasal maddelerin hastalığa neden olan mikroorganizmalar üzerindeki etkilerini incelemek için daha özel tekniklerin kullanılması gerekir.

mikropegmatit, ancak mikroskop altında görülebilecek incelikte, iç içe büyümüş çok küçük kuvars ve feldispat kristallerinden oluşan korkayaç. Öteki özellikleri daha kaba taneli grafik granitinkine benzer. Kuvars-feldispat arayüzeyleri düzlemseldir ve kuvars alanlarının enkesiti çoğunlukla üçgen biçimlidir. Kristaller içindeki kuvars bölgelerinin optik yönelimi paralel olduğundan, bunların, gözlem düzleminin hem üstünde hem de altında kesintisiz olduğu sanılmıştır; ama daha iri yapıli pegmatitler üzerinde yapılan ayrıntılı incelemeler sonucunda, bunların aslında birbirinden ayrı bölgeler olduğu anlaşılmıştır. Kuvars bölgelerinin bu optik paralellığının yanı sıra açılal yapısı (harf benzeri izlerden oluşan grafik doku), kristalin büyüme koşullarında gelişen ayırt edici bir kristalografik özelliğidir.

Çoğunlukla granitte ve diyabazda rastlanan mikropegmatit, granofirin de tamamını ya da büyük bir bölümünü oluşturur. İç içe büyümüş kristaller hacimce yüzde 25 kuvars ve yüzde 75 feldispattan oluşur. Granitler ve riyolitler de genellikle bu bileşime sahiptir; bu tür bir bileşimin erime sıcaklığı da oldukça düşüktür. Bütün bu nedenlerle, mikropegmatitlerin kayaç oluşumunda son aşama olduğu kabul edilir. Diyabazda mikropegmatit, arayer malzemesi ya da damar halinde yer alabilir.

mikrosefali, doğuştan gelen bir gelişim bozukluğu nedeniyle kafanın aşırı derecede küçük olması. Sıklıkla ağır zekâ geriliği ve vücut gelişiminde eksiklikle birlikte görülür. Birincil mikrosefaliye beyin kendisi de çok küçüktür; bu nedenle kafatasının büyümesi için gerekli uyarı eksiktir. Kafatası kemiklerinin birleşme çizgilerinin zamanından önce kaynaması, gebelerde karın bölgesinin ışınlama maruz kalması ya da annenin gebeliğin ilk üç ayında kızamıkçık ya da toksoplazmoz enfeksiyonu geçirmesi de mikrosefali nedenlerindendir. Kromozom bozuklukları gibi kalıtsal hastalıkların birçoğunda da mikrosefali görülür.

mikroskop, çok küçük cisimlerin büyütülmüş görüntüsünü elde etmekte kullanılan aygıt. Mikroskopun oluşturduğu görüntüye doğrudan ya da bir ekran aracılığıyla bakılabilir ya da bu görüntünün fotoğrafı çekilebilir. Mikroskopla incelenen cisimler saydam ya da saydamsız olabilir. Bileşik mikroskoplarla bakteri boyutlarındaki cisimler incelenebilir, öte yandan elektron mikroskopuyla küçük virüslerin ve büyük moleküllerin görülmesi olanaklıdır.

OPTİK MIKROSKOP. *Tarihçe.* İlk mikroskop türü 15. yüzyılın ortalarından başlayarak büyüteç olarak kullanılan tek mercekli yalın mikroskoptu. Geliştirdiği tekniklerle çok yüksek nitelikli mercekler yapmayı başaran Felemenkili doğabilimci Antonie van Leeuwenhoek (1632-1723), bunlarla 2-3 mikrometre (0,002-0,003 mm) çapındaki bakterileri incelemeyi başardı. O dönemde böyle tek mercekli mikroskoplar renkser sapınc (aberrasyon) sorununu artıran bileşik (iki ya da daha fazla mercekli) mikroskoplara yeğlenmekteydi. İlk bileşik mikroskop, 1590-1609 arasındaki dönemde Felemenk'te yapıldı; bu tür mikroskopu Hans Jansen, onun oğlu Zacharias ya da Hans Lipper-

shey'in bulduğu kabul edilir. Bulunuşundan kısa süre sonra İtalyan ve İngiliz optikçilerin yaptıkları bileşik mikroskoplar yaygın olarak kullanılmaya başladı; ama bu mikroskoplarda kullanılan merceklerin renkser sapıncı görüntünün renklenmesine ve bozulmasına yol açıyordu. İlk olarak teleskoplarda kullanılan ve renkser sapıncı büyük ölçüde ortadan kaldıran renksemez (akromatik) mercekler mikroskoplarda 18. yüzyılın sonlarında Hollanda'da kullanılmaya başladı. Aynılığı (farklı dalgaboylarındaki ışığın kırılma indisinin farklı olması nedeniyle değişik renklerin farklı miktarlarda kırılarak birbirlerinden ayrılması) düşük crown camından yapılmış bir dışbükey (tümsek) mercek ile aynılığı yüksek flint camından yapılmış bir içbükey (çukur) merceğin birleştirilmesiyle oluşturulan renksemez mer-

Çizim 1: 20. yüzyılın başlarında geliştirilen standart bir optik mikroskopun başlıca parçaları: (1) Gözmerceği; (2) gözmerceği-objektif uzaklığı ayar düğmesi; (3) objektifler; (4) örnek tablası; (5) kondansör (mercekler ve kontrast diyafra grubu); (6) ayna; (7) odaklama düğmesi
Medical Museum of the Armed Forces, Institute of Pathology, Washington, D.C.

ceklerin yapımına ilişkin ilk kuramsal çalışmayı İngiliz optikçi Joseph Jackson Lister gerçekleştirdi (1830). Mikroskop tasarımında en önemli gelişme Alman fizikçi Ernst Abbe (1840-1905) tarafından gerçekleştirildi. Abbe, yağa daldırılmış objektif tekniğini (objektif ile incelenen cisim arasına bir yağ damlasının yerleştirilmesi yöntemi) buldu, cisim üzerinde ışığın yoğunlaştırılmasını sağlayan kondansörü geliştirdi, merceklerin ayırma gücü ve ışık toplama yeteneklerinin belirlenmesini sağlayan "sayısal açıklık" kavramını ortaya koydu ve yüksek nitelikli, sapıncsız apokromatik mercek sistemini geliştirdi. Abbe, mikroskopta ayırma gücünün optik sistemin sayısal açıklığının büyütülmesi ya da daha kısa dalgaboylu ışık kullanılmasıyla yükseltilebileceğini de belirledi. Görünür ışık kullanılarak birinci yöntemin kuramsal sınırına ulaşıldıktan sonra, ikinci yolun denenmesine geçildi, böylece morötesi ışınlardan yararlanarak mikroskoplar gerçekleştirildi, ama bu tür mikroskopların yapımında önemli teknik zorluklarla karşılaşıldı. 1924'te Fransız fizikçi Louis-Victor Broglie, elektron demetinin bir dalga hareketi özelliği gösterdiğini ortaya koydu. Elektron demetinin dalgaboyunun ışığın dalgaboyuna oranla çok daha kısa olmasından yararlanılarak 1930'lu yıllarda elektron mikroskopu gerçekleştirildi. Elektron mikroskoplarıyla elde edilen büyütme gücü 50 binin üstündedir.

Bileşik mikroskop. Tek bir yakınsak mercekten oluşan ve yalın mikroskop olarak da adlandırılan büyüteçlerle 20'den yüksek büyütme gücü elde edilmesinde merceğin sapıncı özelliklerinden kaynaklanan önemli sorunlar ortaya çıkar. Günlük yaşamda kullanılan büyütme gücü düşük büyüteçlerin yanı sıra duyarlı mekanik aygıt yapımcılarının gözlerine kıştırarak kullandıkları ve saatçi gözlüğü denilen büyüteçler yalın mikroskopların günümüzde yararlı örnekleridir. Çift dışbükey (iki yüzü de dışbükey) ya da düzlem-dışbükey (bir yüzü düzlemsel, öteki yüzü dışbükey) bir yakınsak mercek olan büyüteçte görüntü sanal ve düzdür.

Bileşik mikroskopta temel olarak iki yakınsak mercek bulunur. Bunlardan incelenen cisim bakan merceğe objektif (cisim merceği), göze yakın olana da gözmerceği (oküler) denir. Incelenen cisim üzerine ya bir içbükey ayna ya da bir ışık kaynağı ile bir yakınsak mercek sisteminden (kondansör) oluşan aydınlatma sistemi aracılığıyla odaklanmış ışık düşürülür. Objektif ile gözmerceği uygun bir mekanizma aracılığıyla birbirlerine göre ileri-geri, ya da örneğin yerleştirildiği tabla aşağı yukarı hareket ettirilebilir ve böylece objektif ile cisim arasındaki uzaklık çok duyarlı bir biçimde ayarlanabilir (bak. çizim 1).

Objektifin odak uzaklığı büyütme gücü düşük mikroskoplarda 25-75 mm, orta büyütmeli mikroskoplarda 8-16 mm, yüksek büyütmeli mikroskoplarda ise 2-4 mm'dir. Çok küçük odak uzaklıkları yağa daldırılmış objektiflerde kullanılır. Cisim objektifin odak noktasının önüne ve odaga çok yakın olarak yerleştirilir, bu durumda objektifin arka odak düzleminin gerisinde, cisme göre ters ve büyük bir gerçek görüntü elde edilir. Bu görüntünün cisme oranla büyüklüğü, 2 ile 100 arasındadır. Bu görüntü, büyüteç olarak çalışan ve sanal görüntü oluşturan gözmerceği tarafından daha da büyütülür.

Bir mikroskopun yalnızca cismin büyütülmüş bir görüntüsünü vermesi yeterli değildir; cisim ilişkin ince ayrıntıların da görülebilmesi, bu nedenle de görüntünün keskin olması gerekir. Görüntünün keskinliğini sınırlayan ise merceklerin sapıncı (*) kusurlarıdır. Bu kusurların başında farklı dalgaboyundaki ışık ışınları için (kırılma indislerinin farklı olmasından dolayı) odak noktalarının farklı olmasından kaynaklanan ve görüntünün kenarlarında renk saçıkları oluşmasına neden olan renkser sapıncı gelir. Renkser sapıncı, yakınsak merceğe, aynılığı daha yüksek camdan yapılmış uygun bir ıraksak merceğin eklenmesiyle giderilebilir. Mercek yüzeylerinin küresel olmasından kaynaklanan küresel sapıncı da görüntünün bulanıklaşmasına neden olur. Sapıncıları ortadan kaldırmak için tasarımılanan mercek sisteminin yapısı merceğin büyütmesi yükseldikçe karmaşıqlaşır, dolayısıyla yapım maliyeti yükselir. Yüksek ayırma gücü elde edebilmek için düzeltilmesi gereken dört sapıncı türü daha vardır: Koma (görüntü ekseninin belirli bölümlerinde görüntünün bozulması), astigmatlık, distorsiyon (görüntünün çarpılması) ve alan eğriligi. Bütün bu sapıncıları belirli ölçülerde düzeltmek amacıyla çeşitli mercek sistemleri tasarlanmıştır. Bunları renksemez (akromatik), apokromatik ve yanapokromatik (flüorit) mercekler olarak üç genel sınıfa ayırmak olanaklıdır. Fotomikroskopide büyük sakıncalar yaratan alan eğriligi kusurunu gidermek amacıyla "düz alanlı mercek" olarak adlandırılan özel mercek sistemleri geliştirilmiştir. Gözmerceği genellikle iki ayrı mercekten oluş-

şur; bunlardan göze yakın olanı renker sapıncı engellemek amacıyla *crown-flint* camlarından yapılmış mercek çifti biçimindedir. Objektifte tam olarak giderilemeyen kusurları dengelemek üzere özel olarak tasarımılanan gözmerceği ayrıca görüntüde yer belirlemeye yarayan göstergeler ya da görüntü üzerinde kafes biçiminde bir desen oluşturan çizgiler içerir.

Özel mikroskop türleri. Stereoskopik mikroskoplar birbirine özdeş iki mikroskoptan oluşur. Bunların eksenleri arasında yaklaşık 16°'lik bir açı vardır, böylece iki eksenin incelenen cisim üzerinde kesişmesi sağlanır. bu tür mikroskoplarla cismin stereoskopik bir görüntüsü elde edilir. Gözlenen cismin düz görüntüsünü elde etmek için prizma kullanılır. Tek bir objektifi bulunan ve ışık ışınlarını ikiye ayırarak iki gözmerceğine yönelten türden stereoskopik mikroskoplar da yaygın olarak kullanılır.

Ultramikroskop. koloit (asılı) parçacıklarının incelemek amacıyla 1903'te geliştirilmiştir. Adı mikroskopa gözlenemeyecek kadar küçük olan bu parçacıklar, güçlü bir ışık kaynağı aracılığıyla mikroskop eksenine dik doğrultuda ışıkla aydınlatılır. Parçacıkların saçılma uğratığı ışık karanlık zemin önünde oluşan parlaklık biçiminde gözlenir. Bu yöntemle 5-10 milimikron çapındaki parçacıkların oluşturduğu parlaklığın gözlenmesi olanaklıdır.

Metallurji mikroskopları ışık geçirmeyen malzemelerin, özellikle metallerin yapısını incelemek amacıyla kullanılır. Incelenen örnek, yüzü aşağı gelecek biçimde yerleştirilir ve alttan düşey olarak aydınlatılır. Bu tür mikroskoplar genellikle fotoğraf makinesiyle donatılmışlardır.

Mikroskopta oluşan görüntünün kontrastlığı, örneğin ışığı soğurma niteliğinden kaynaklanır; kontrastlığı artırmak için genellikle örneğin boyanması gerekir. Canlı hücrelerin ve benzer saydam cisimlerin incelenmesinde, boyamanın olanaksızlığından dolayı büyük zorlukla karşılaşılır. Faz kontrastlı mikroskoplar ve girişimli mikroskoplar örneğin herhangi bir işleminden geçirilmesine gerek kalmaksızın, kontrastın optik yöntemlerle yükseltilmesini sağlayan ve özellikle biyolojide yaygın kullanım alanı olan mikroskop türleridir.

Mikroskopun ayırma gücünü yükseltmenin bir yolu kısa dalgaboylu ışık kullanmaktır. Bu amaçla gerçekleştirilen ve morötesi ışıınımdan yararlanan mikroskoplarda incelenen örnek morötesi ışıınımla aydınlatılır. Bu tür mikroskopta merceklerin kuvarstan yapılması gerekir. Morötesi ışıınımlı mikroskopu adı mikroskopa oranla iki kat yüksek ayırma gücü sağlar; ama bu mikroskop türü, odaklama güçlükleri ve görüntünün yalnızca fotoğraf aracılığıyla elde edilebilmesi yüzünden yaygınlaşmamıştır. Morötesi ışıınıma duyarlı televizyon kameralarının geliştirilmesiyle morötesi ışıınımlı mikroskopu daha kullanışlı bir yapıya kavuşmuştur. Morötesi ışıının örnekte oluşturduğu flüorışmadan yararlanan flüorışmalı mikroskoplar da özellikle biyoloji ve tıpta kullanılır.

Aynalardan renker sapıncın hiç bulunmaması, odak uzaklıklarının görünür ışık için de, morötesi ve kızılötesi ışıınımlar için de aynı kalması yansıtıcı (mercek yerine ayna kullanılarak) mikroskop yapımı düşüncesini doğurmuştur. Böyle bir mikroskopta küresel olmayan ayna kullanma zorunluluğu vardır; küresel olmayan aynaların yapımı ise oldukça zordur. Ayrıca ayna yüzeylerinin atmosfer etkisiyle bozulup karaması büyük bir sorun olmaktadır.

Öteki mikroskop türleri arasında özellikle jeoloji ve kristalografiye kullanılan ve incelenen örneğin kutuplanmış ışıkla aydınlatıldığı kutuplayıcı mikroskop; daha çok silisyum kristallerindeki kusurların incelenmesinde ve sahte sanat ürünlerinin belirlenmesinde yararlanan kızılötesi ışıınımlı mikroskopu; laser ışını ve X ışınları kullanan mikroskoplar ile çok yüksek frekanslı sesüstü dalgalardan yararlanan çok yüksek ayırma güçlü akustik mikroskoplar sayılabilir.

ELEKTRON MIKROSKOPU. Fransız fizikçi Louis-Victor Broglie 1924'te, o döneme değin maddesel parçacık olarak kabul edilen elektronların ve öteki parçacıkların aynı

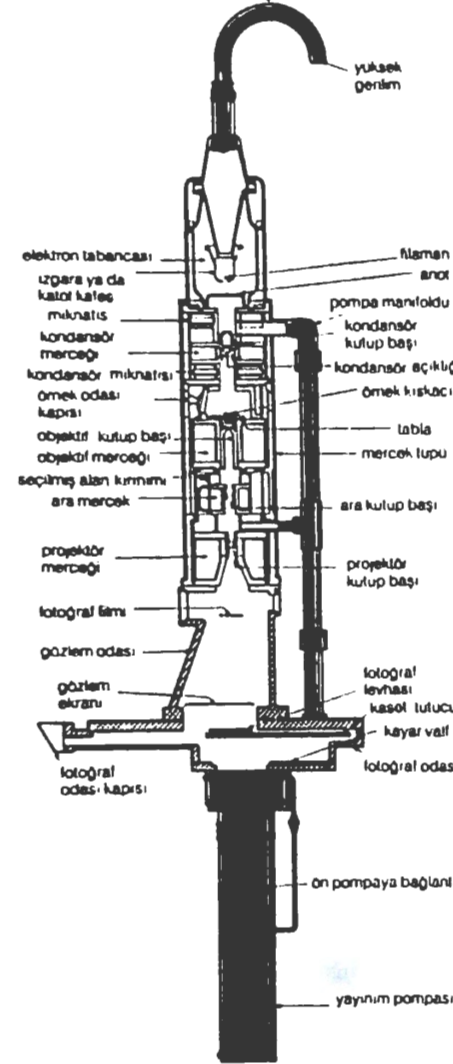
mikroskopu kullanılarak birkaç yıl içinde aşıldı. İlk ticari elektron mikroskopunun yapımına 1935'te İngiltere'de başlandı, bunu Almanya ve ABD izledi. Günümüzde elektron mikroskoplarıyla 3 angströmden küçük uzunluklar seçilebilmekte, böylece büyük moleküllerin doğrudan gözlenmesi olanaklı olmaktadır.

Optik mikroskopa göre farklar. Elektronlar hava içinde hava molekülleriyle çarpışmalarından dolayı yol alamadıklarından, elektron demetinin geçtiği yolda havanın boşaltılması gerekir. Bu nedenle canlı örnekler elektron mikroskopuyla incelenemez. Optik mikroskopta merceklerin odak uzaklıkları sabittir ve odaklama için örneğin objektife uzaklığı değiştirilir. Elektron mikroskopunda kullanılan elektrostatik ya da magnetik alanlı merceklerin odak uzaklıkları değişkendir ve kolaylıkla ayarlanabilir; bu nedenle mercekler arasındaki uzaklık ve örneğin objektife uzaklığı sabit tutulur. Optik teleskoplarda genellikle sanal görüntü elde edilir; elektron mikroskopunda ise görüntü gerçektir, bu nedenle flüorışıl bir ekran üzerinde oluşturularak doğrudan görülür duruma getirilebilir ya da film üzerinde oluşturularak fotoğrafı elde edilebilir. Optik mikroskopta görüntü, ışığın incelenen örnek tarafından soğurulması sonucunda oluşur; elektron mikroskopunda ise görüntüyü oluşturan, elektronların, örnekteki atomlar tarafından saçılma uğratılmasıdır. Ağır (atom numarası yüksek) atomlar elektronları daha kolay saçılma uğrattığından incelenen örnekte ne kadar çok ağır atom varsa görüntünün kontrastlığı da o oranda yüksek olur.

Elektron mikroskoplarında elektron demetini saptırma ya da odaklama amacıyla kullanılan mercekler elektrostatik ya da elektromagnetik merceklerdir. En yalın elektrostatik mercek iç içe iki eşeksensel metal silindirden ya da arda yerleştirilmiş iki metal levhadaki deliklerden oluşur. Metal silindirlere (ya da levhalara), aralarında bir potansiyel farkı bulunmasını sağlamak üzere bir elektrik gerilimi uygulanır. Daha çok kullanılan elektromagnetik mercekler ise, hareketli elektronun magnetik alan etkisiyle doğrultu değiştirmesi ilkesine göre çalışırlar. Böyle bir mercek elektron demetinin içindeki bir kanaldan geçtiği bir elektromagnetik alan oluşturur. Levhalara uygulanan gerilim ya da elektromagnetik bobininden geçen akım değiştirilerek bu merceklerin odak uzaklıkları değiştirilebilir. Bu tür merceklerde de optik merceklerdeki sapıncı kusurlarına benzer kusurlar vardır; mikroskopun ayırma gücünü önemli ölçüde etkileyen bu kusurların olabildiğince giderilmiş olması gerekir. Elektron mikroskopunda, bunlara ek olarak, elektron demetinin hızının (dolayısıyla dalgaboyunun) değişmesinden kaynaklanan renker sapıncın da denetlenmesi zorunludur.

Geçişli elektron mikroskopu. Elektron demetinin, incelenen örneğin içinden geçerek görüntü oluşturdugu geçişli elektron mikroskoplarında başlıca üç bölüm bulunur: 1) Elektron demetini üreten ve örneğe odaklayan bölüm, 2) görüntüyü oluşturan bölüm, 3) görüntü izleme bölümü (bak. çizim 2).

Elektron demetini oluşturan bölüm elektron tabancası(*) olarak adlandırılır. Elektronlar, içinden akım geçirilerek ısıtılmış tungsten telden bir katottan salınır. Katoda göre artı potansiyelde tutulan disk biçiminde bir elektrot olan anoda doğru hızlanan elektronlar anottaki delikten bir demet biçiminde geçerler. Bu elektron demeti bir ya da iki elektromagnetik mercekten oluşan kondansör (toplayıcı) tarafından örnek üzerine odaklanır. Bir bakır ızgara üzerine

Çizim 2: Geçişli elektron mikroskopunun başlıca parçaları
Radio Corp. of America

zamanda dalga özelliği gösterdiğini ortaya koydu. Elektronların dalga yapısı 1927'de deneysel olarak saptandı. Parçacıkların bir dalga olarak sahip oldukları dalgaboyunu veren ve Broglie'nin ortaya koyduğu eşitliğe göre, örneğin 60.000 voltla hızlandırılmış elektronların etkin dalgaboyu 0,05 angströmdür ($1 \text{ angström} = 10^{-10} \text{ m}$), bir başka deyişle yeşil ışığın dalgaboyunun 100.000'de 1'ine eşittir. Bu nedenle mikroskopta ışık yerine böyle bir dalganın kullanılması durumunda ayırma gücünün çok büyük ölçüde artması beklenebilir. Elektrostatik ve magnetik alanların elektronlardan ya da başka yüklü parçacıklardan oluşan demetleri saptırabildiği ve odaklayabildiğinin 1926'da kanıtlanması üzerine aynı bir fizik dalı olarak elektron optiği(*) ortaya çıktı. İlk elektron mikroskopu 1933'te gerçekleştirildi; optik mikroskoplarla elde edilebilen ayırma gücü elektron

yerleştirilmiş örnekten geçen elektron demeti 1-5 mm odak uzaklıklı objektif merceği aracılığıyla örneğin 20-200 kez büyütölmüş bir gerçek görüntüsünü oluşturur. Bu görüntü projektör merceği denilen bir ya da iki mercekle tarafından daha da büyütülür. Sonuç olarak 1.000-50.000 kez büyütölmüş bir elektron görüntüsü elde edilir. Bu görüntüyü insan gözünün algılayabileceği biçime dönüştürmek amacıyla flüorışıl bir ekran kullanılır. Elektron görüntüsü doğrudan film üzerine düşürülerek görüntünün fotoğrafı da elde edilebilir. Bu durumda, fotografik büyütme yöntemiyle görüntünün daha da büyütülmesi olanaklıdır. Flüorışıl ekranda oluşan görüntü de, bir optik mikroskopla yaklaşık 10 kat büyütülerek gözlenir. Mikroskopun elektron tabancasından ekrana ya da filme kadar tüm bölümlerinin, elektronların serbestçe yol almalarını sağlamak üzere, havası boşaltılmış bir sistem içinde bulundurulması gerekir.

Yüksek gerilimli mikroskoplar. Alışlagelmiş elektron mikroskoplarında elektronları hızlandıran gerilimin değeri 100 kilovolt civarındadır. Buna karşılık, 1.200.000 voltluk gerilimler kullanan mikroskoplar da yapılmıştır. Yüksek gerilimler kullanmanın üstünlükleri şöyle sıralanabilir: 1) Hızlandırıcı gerilim yükseldikçe elektronların hızı büyür, dalgaboyu küçülür, sonuçta mikroskopun ayırma gücü yükselir, 2) hızlı elektronlar kalın örneklerden daha kolay geçer, 3) enerji kayıplarından kaynaklanan renkser sapınç azalır, 4) örnek daha az ısınır, ısınmanın örnekte yol açtığı bozucu etkiler azalır, 5) elektron kırınım desenlerinin ayırma gücü yükselir. Bunlara karşılık, yüksek gerilimlerin sabit ve kararlı bir biçimde elde edilmesinde zorluklarla karşılaşılır. Yüksek hızlı elektronların, yolu üzerindeki cisimlere çarpmasıyla ortaya çıkan X ışınlarının mikroskopu kullananlara zarar vermemesi için de gerekli önlemlerin alınması gerekir.

Tarayıcı elektron mikroskopu. Cisimlerin yüzeyini incelemek üzere geliştirilen tarayıcı elektron mikroskopunda uygun bir saptırıcı düzenek aracılığıyla bir elektron demetinin incelenen yüzeyi sürekli olarak taraması sağlanır. Yüzeye çarpan elektronlar yüzeyden ikincil elektronların fırlamasına yol açar. Bu ikincil elektronlar bir kırpışım kristaline (elektronların çarpmasıyla kısa süreli ani ışık parlamaları oluşturan kristal) gönderilir. Kristalde ortaya çıkan parlamalar bir fotoçöğaltıcı lamba(*) aracılığıyla yüzbinlerce kez yükseltilerek elektrik sinyali döndürülür. Bu elektrik sinyali bir katot ışın lambadaki (televizyon görüntü tüpü) görüntünün parlaklığını denetler. Katot ışın lambanın ekranını tarayan demetin mikroskopla incelenen yüzeyi tarayan demetle eş zamanlı tarama yapması sağlanır. Böylece lamba ekranındaki bir noktanın parlaklığı, örneğin yüzeyinde bu noktaya karşılık gelen noktadan salınan ikincil elektronların sayısıyla orantılı olur. Sonuç olarak ekranda incelenen yüzeyin yapısını gösteren bir görüntü elde edilir.

Elektron sondalı mikroçözümleyici. Elektron mikroskopu incelenen örneğin kimyasal yapısına ilişkin bilgi sağlamaz. 1947'de geliştirilen elektron sondalı mikroçözümleyici, örnekteki elementleri büyük bir ayırma gücüyle belirleyebilmektedir. Çözümleme yöntemi örnek üzerine odaklanan bir elektron demetinin çarpması sonucunda örneğin saldırdığı belirten X ışınlarının (dalgaboyu bir elemente özgü olan, bu nedenle o elementin varlığının saptanmasını olanaklı kılan X ışınları) ölçülmesine dayanır. Elektron sondalı mikroçözümleyici özellikle mineraloji ve metalurjide yaygın olarak kullanılır.

Alan etkili mikroskop. Alan etkisiyle salım(*) olgusundan yararlanarak çalışan bu aygıt, temel olarak, bir katot ışın lamba içine yerleştirilmiş çok ince bir telden oluşur. Güçlü bir elektrik alanının etkisiyle telin ucundan elektronlar fırlar; bu elektronlar lambanın flüorışıl ekranına düşerek ekranda ince telin ucunun görüntüsünü oluşturur. Böyle bir aygıtta büyütme, flüorışıl ekranın eğrilik yarıçapı ile telin ucunun yarıçapı arasındaki orana eşittir. Bu yöntemle yalnızca yüksek sıcaklıklara dayanıklı tungsten, platin, molibden gibi metaller incelenebilir, çünkü telin ucunda ortaya çıkan yüksek akım yoğunluğu yüzünden büyük ısı açığa çıkar.

Alan etkili mikroskopun değişik bir türü de kristal yapısındaki kusurların doğrudan incelenmesine olanak sağlayan alan etkili iyon mikroskopudur.

mikroskopik tersinirlik ilkesi, bir sistemin denge durumunun dinamik tanımını veren ilke. 1924'te ABD'li bilim adamı Richard C. Tolman tarafından geliştirilmiştir. Denge durumu bir fiziksel sistemin belirli bazı özelliklerinde net bir değişimin gözlenmediği haldir; örneğin, denge durumundaki bir kimyasal tepkimede tepken ve ürün derişiklikleri değişmez. Daha önceleri Alman kimyacı J. H. van't Hoff, bu durumu, tersinir bir tepkimede her iki yöndeki tepkime hızlarının eşit olmasına bağlamıştı. Mikroskopik tersinirlik ilkesine göre, makroskopik (gözlemlenebilir) ölçekle sistem hareketsiz haldeymiş gibi kabul edilse bile mikroskopik düzeyde (yani atom ve moleköl ölçeğinde) sürekli bir hareketlilik durumu vardır. Tepkimenin herhangi bir yönüne doğru net bir değişim yoktur, çünkü tepkime sırasında oluşan herhangi bir ürün aynı hızla yok olmaktadır. Bu nedenle denge durumundaki bir kimyasal tepkimede, birim zamanda ürünlerde dönüşen tepkenlerin miktarı, birim zamanda ürünlerin birbiriyle tekrar tepkimeye girerek oluşturduğu tepkenlerin miktarına eşittir.

Çok aşamalı kimyasal tepkimelerde, aynı ilkeye ayrıntılı dengelenme ilkesi denir. Bu ilkeye göre, denge durumunda her tekil tepkime her iki yöndeki hızı da eşit olacak biçimde yürür.

mikrotonal müzik, MINİTONLU MÜZİK olarak da bilinir, içinde komalı sesler kullanılan müzik. Yarım perdeden daha küçük aralıklara yer verir. Tampere (eşit aralıklı düzen) sisteme göre akort edilmiş modern piyanonun iki tuşu arasındaki en küçük aralık (örn. Si ile Do, Fa ile Fa diyez, La bemol ile La) yarım perde ya da 100 "cent" olarak ölçülen aralıktır. Bir oktavda bunun gibi 12 eşit yarım perde ya da 1.200 cent bulunur.

Buna karşılık gerek geçmiş, gerekse çağdaş dünya müziğinin çok büyük bölümünde 100 centten daha büyük ya da daha küçük aralıklar kullanılır. Yaklaşık 300 yıllık Batı Avrupa sanat geleneklerinin dışında kalan bu müziklerdeki mikrotonal aralıklar, ses perdesi bakımından çoğunlukla doğal armonikler (bir temel sesi oluşturan sayısız ses topluluğu) temeline dayanır. Bunlar, piyanonun sesleri arasında bulunmaz. Çünkü bir piyanoda bir oktav içinde 12 tane ses bulunur. Oysa bir oktavın 12 sestense çok daha fazla sesi içerdigi başka birçok sistem vardır. Örneğin Hint müziğinin ses dizisinde bir oktav 22 aralığa bölünmüştür. Türk müziğinde de (bugün yaygın kabul gören Yekta-Arel-Ezgi Sistemi'ne göre) bir oktav içinde 24 ses bulunur. Abdülkadir Töre-Ekrem Karadeniz 41 sesli diziyi, Kemal İlerici ise 54 sesli diziyi kabul eder.

Doğu Asya müziğinin çok büyük bölümünde bir beşliler çemberi biçiminde oluşan ve Batı'nın tampere sisteminde farklı olan 12 seslik bir ses dağılımı bulunur.

Bazı Batılı besteciler ve kuramcılar 200 cent olan bir büyük ikili aralığın (yani 100'er centten iki yarım perde olan aralığın) yarısını daha küçük oranlarda bölündüğünü varsayarak bu biçimde elde edilen mikrotonal aralıkların (örn. çeyrek ton [50 cent], altıda bir ton [33,3 cent], 12'de bir ton [16,7 cent] ve 16'da bir ton [12,5 cent]) kullanılması önerdiler. Buna göre bir tam ton (örn. Do-Re) 16 eşit parçaya, bir yarım ton (örn. Si-Do) 8 eşit parçaya, bir oktav ise 96 eşit parçaya bölünüyordu.

Batı müziğinde bile en az Eski Yunan'dan bu yana çok çeşitli mikrotonal müzik sistemlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Birçok eski müzik kuramcısının da yazılarında mikrotonal müzikten söz ettiği görülür. Modern mikrotonal müziğin ünlü bestecileri arasında Charles Ives, Harry Partch, Juhán Carrillo, Alois Hába ve Krzysztof Penderecki sayılabilir.

İslam müziğinde mikrotonalite ile çeşitli aralıkların kullanılması melodinin zenginleşmesine katkıda bulunur.

Mikse-Soke dilleri, Meksika'nın güneyinde konuşulan Amerika Yerli dilleri ailesi. Toplam yedi dilden oluşan aile, Soke ve Mikse dilleri olmak üzere iki kola ayrılır. Soke kolu Meksika'nın Chiapas, Tabasco ve Oaxaca eyaletlerinde konuşulan Zoke diliyle Veracruz'da konuşulan Dağ Popoluka ve Textistepec Popoluka dillerini, Mikse kolu ise Oaxaca'nın doğusunda konuşulan Mikse diliyle Veracruz'da konuşulan Sayula ve Oluta (ikisi birlikte Popoluka dili olarak da bilinir) dillerini içerir. Eskiden Chiapas'ın güneydoğu kıyısı boyunca konuşulan Tapaçuttek dili de Mikse-Soke ailesinin Mikse kolu içinde sınıflandırılır.

Mikse-Sokeler, Meksika'nın güneyinde yaşayan Orta Amerika Yerli halkları. Günümüzde, Oaxaca'nın kuzeydoğusundaki Mikseler, Chiapas'ın kuzeybatısındaki Sokeler ve bu iki bölge arasında, Veracruz ile Oaxaca'nın doğusunda yaşayan Popolukalardan (Popolukalarla karıştırılmamalıdır) oluşur. Kültürleri ortak bir kökene dayanan bu halklar, birbirine çok yakın diller konuşur.

Dağlık bir bölgede yaşayan Mikseler, geleneksel dil ve kültürlerini korumuştur. Halkın çoğu, Mikse dillerinden yalnızca birini konuşur ve topluluk dışı evlenmelere pek rastlanmaz. Daha alçak ve tropik bölgelerde yaşayan Sokeler ise giderek günümüz Meksika kültürünün bir parçası olmaktadır. Birkaç değişik lehçe konuşulur. Yalnızca Soke dili konuşanların sayısı azdır; hatta İspanyolca dışında dil bilmeyenlere de rastlanır. Öteki halklardan kişilerle evlenme yaygındır. Popolukalar, dağınık dağ köylerinde ve ovadaki Oluta, Sayula ve Textistepec kentlerinde yaşarlar. Dağlarda yaşayanlar kendi dil ve kültürlerini daha iyi korumuştur. Dağlarla kentler arasında dil farkı bulunduğu gibi, her kentin Popoluka topluluğu da ayrı bir dil konuşur.

Tüm Mikse-Soke halkları tarımla uğraşır; mısır, fasulye ve kabak gibi Orta Amerika'ya özgü ürünler yetiştirirler. Başlıca tarım aleti çapadır. Bitki örtüsü kesilip yakılarak ekim alanı açılır. Mikse-Soke topluluklarının çoğu, tarlaların ortasında, saz damlı ya da kerpiç kulübelerden oluşmuş köylerde

yaşar. Dokumacılık dışında el sanatları pek gelişmemiştir. Pamuklu dokumalar ise çok kalitelidir. Özellikle kadınlar arasında geleneksel giyim sürdürülmekle birlikte, kentlerde ve kentlere yakın yerlerde hazır giysiler hızla yaygınlaşmaktadır. Geleneksel kadın giysisi bele dolanan uzun bir etekle üzerine giyilen *huipil*'dir; Popoluka kadınları bazen belden yukarısı çıplak dolaşırlar.

Mikse-Sokelerin dinsel gelenekleri Mayalarınkiyle(*) pek çok benzerlik gösterir. Günümüzde Katolikliği benimsemiş olmakla birlikte, kendi dinsel inanç ve ayinlerini de sürdürmektedirler. Bunlar arasında av ve bereket törenleri sayılabilir. Törenselsel bir akrabalık bağı olan *compadrazgo* da (vaftiz ana babalığı) önem taşır.

miksovirus, soğuk algınlığı, grip, kabakulak, kızamık, köpek gençlik hastalığı, sıgır vebası gibi hastalıkların etkeni olan *Orthomyxoviridae* ve *Paramyxoviridae* familyalarından virüslerin ortak adı. Küre ya da iplikçik biçimli virüs yağ içeren bir zarla kaplıdır; boyu 60-300 nanometre arasındadır. Ribonükleik asit (RNA) içeren virüsün üstünde dikensi protein çıkıntısı yer alır. Miksovirüsler alyuvarların yüzeyinde bulunan münisle tepkimeye girerek alyuvarların kümeleşmesine (aglutinasyon) neden olur. *Karş. retrovirüs*.

miksödeme, erişkinlerde tiroit hormonu yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan bozukluk. Tiroit bezinin cerrahi girişimle çıkarılması, bezin gerektiği gibi işlev görememesi ya da atrofiye uğraması miksödeme yol açabilir.

Aralıklı olarak ortaya çıkan belirtilerden başlıcaları dilde büyüme, özellikle yüzde, göz kapaklarının çevresinde ve ellerde deride kalınlaşma ve ödem, sersemlik, çevreye karşı ilgisizlik, soğuğa karşı aşırı duyarlılık, adet görememe ya da adet kanamasının aşırı derecede artması kalpte büyüme ve bazal metabolizma hızında yavaşlamadır. Uygun tedavi uygulandığında çok iyi sonuçlar alınabilir.

Miksödemde antiidiyoretik hormonun fazlalığı kandaki sodyum düzeyinin düşmesine yol açabilir. Tiroit hormonunun azalması öbür iç salgı bezlerini de etkileyebilir. Gonadotropinler, adrenokortikotropik hormon ve büyüme hormonu salgısında azalma görülebilir. Birincil miksödemde adet kanamaları sıklaşabilir, süresi uzayabilir ve miktarı artabilir. İkincil miksödemde hipotiroidiyle birlikte gonadotropin yetersizliği varsa adet kanamaları durur. Erkeklerde, cinsel etkinlik ve sperma üretimi, her iki cinstede üretkenlik azalır. Miksödeme cinsel gelişme ve olgunlaşmanın gecikmesine, kimi zaman da normalden daha erken başlamasına neden olabilirse de bu bozukluk hastaya tiroit hormonu verilince ortadan kalkar. Metabolizma hızının azalması böbreküstü bezlerini doğrudan etkileyerek hipofizden salgılanan adrenokortikotropik hormon salgısını azalttığından böbreküstü bezlerinin işlevi de yetersiz kalabilir. Ayrıca dolaşım sisteminin böbreküstü bezinin iç bölümünden salgılanan adrenaline verdiği yanıtta da azalma görülür.

Mikstekler, Meksika'nın güney kesiminde yerleşik Orta Amerika Yerlileri. Oaxaca eyaletinin kuzey ve batı kesiminde, ayrıca Guerrero ile Puebla'nın buraya komşu bölgelerinde yaşarlar. Daha Aztek öncesi zamanlarda ileri bir uygarlık geliştirmişlerdir.

Günümüzde Mikstekler, dağlarda, vadi ve kıyı bölgelerinde, temel olarak tarımla uğ-

raşan bir topluluktur. Bitki örtüsünü yakarak açtıkları tarlaları çapa ya da öküzlerin çektiği sabanla işlerler. Mısır, fasulye ve kabak temel ürünlerdir. Ayrıca avcılık ve toplayıcılık, balıkçılık, hayvancılık yapılır, palmiye lifinden çeşitli eşya dokunup satılır. Yerleşmeler, merkezi ya da dağınık köyler biçiminde olabilir. Sürekli oturan dağınık köylerin tersine, merkezi köylerde yaşayanlar pazar ya da şenlik günleri dışında zamanlarının çoğunu kendi çiftlik evlerinde geçirir. Ama geleneksel yerleşme biçimi dışında kalıcı merkezi köyler de doğmuştur.

Kumaş, palmiye lifinden yapılmış dokuma ve seramik, yaygın el sanatı ürünleridir. Kumaş her zaman evde dokunmamakla birlikte, geleneksel giyim büyük ölçüde korunmuştur. Erkekler beyaz pamuklu gömlek, pantolon, hasır şapka ve sandalet giyer. Bele dolanan etek, uzun pamuklu bir üstlük (*huipil*) ve omuz atkısı (*rebozo*) geleneksel kadın giysileridir. Kadınlar genellikle yalınayak, kıyı bölgelerinde de belden yukarısı çıplak dolaşırlar.

Hristiyanlığı benimsemiş olmalarına karşın Mikstekler, önceki inanışlarını da korumuştur. Bazı bölgelerde yağmur tanrısının taştan heykellerine tapılır. Ayrıca kutsal tepeler, mağaralar, akarsu ve bataklıklar da vardır. Tarımsal törenler ve hasat şenliği gibi, şaman-hekimlere de (*curandero*) sık rastlanır. Aynı zamanda Hristiyan bayramları ve koruyucu azizlerin yortuları da kutlanır. Şenlikleri, kilise dışında yoksullara yardım amacıyla kurulmuş *cofradla*'lar düzenler.

Mikszáth, Kálmán (d. 16 Ocak 1847, Szklabonya - ö. 28 Mayıs 1910, Budapeşte, Macaristan), 19. yüzyılın sonunda yetişmiş en önemli Macar yazar olarak kabul edilen romancı.

Hukuk öğrenimi gördü, ama bir süre sonra gazeteciliğe başladı. İlk başarısını, *A író atyafak* (1881; Slovak Akaralar) ve *A jó palócok* (1882; Palóc'un İyi İnsanları) adlı öykü kitaplarıyla elde etti. 1894'te, çizgi dışı bir Macar soylusunu konu alan ilk romanı *Beszterce ostroma'yı* (Beszterce Kuşatması) yayımladı. Romantik nitelikli ilk dönem yapıtlarının ardından yüzyıl sonlarına doğru daha gerçekçi bir anlatıma yöneldi. Toplumun kusurlarını keskin bir dille yermekle birlikte, günlük yaşamı anlayışlı ve sevecen bir bakışla yansıtan yapıtlar verdi. Yazar olarak ünlenmesinin ardından 1887'de Ulusal Meclis'e seçildi.

En önemli yapıtları sayılan *Különös házasság* (1900; Garip Bir Evlilik) ve *A Noszty fiu esete Tóth Marival* (1908) adlı romanlarını yaşamının sonlarına doğru yazdı. Bunların ilki 19. yüzyılın başlarında Macaristan'da geçer ve toplum baskısına direnen iki sevgiliyi konu alır. İkincisi ise, orta sınıftan zengin bir ailenin kızını baştan çıkarak servet sahibi olmak isteyen, uçar bir soylu gencin öyküsüdür. Mikszáth'ın son yapıtı *A fekete város* (1910; Kara Kent) tarihsel romanlarının en iyisidir.

Mikszáth'ın *A beszélt köntös* (1889; Konuşan Kaftan, 1946) ve *Szent Péter Eszernyője* (1895; Aziz Petrus'un Şemsiyesi, 1946) adlı romanları Türkçeye çevrilmiştir.

Mikulicz-Radecki, Johannes von (d. 16 Mayıs 1850, Czernowitz, Romanya - ö. 4 Haziran 1905, Breslau [bugün Wrocław, Polonya], Almanya), Polonyalı cerrah. Geliştirdiği ameliyat teknikleriyle çağdaş cerrahiye katkıda bulunmuştur. Viyana Üniversitesi'nde karni cerrahisinin önde gelen adlarından Theodor Billroth'un yanında çalışmış, Joseph Lister'in antiseptisi

yöntemlerinin tanınmasına yardımcı olmuştur.

Kraków, Königsberg (bugün Kaliningrad, Rusya Federasyonu) ve Breslau üniversitelerinde cerrahi dersleri veren Mikulicz, başta sindirim sistemi organları alanında olmak üzere kanser cerrahisi çalışmalarıyla tanındı. İlk kez delinmiş bir midedeki ülseri ameliyatla tedavi etti; yemek borusu ve kalınbağırsağın hastalıkları bölümlerini çıkarmayı denedi. Ayrıca, lenf dokusunun aşırı büyümesi nedeniyle yüzün her iki yanındaki gözyaşı ve tükürük bezlerinin şişmesiyle ortaya çıkan ve günümüzde kendi adıyla bilinen hastalığı da tanımladı. Yemek borusu ve mideyi incelemek amacıyla sindirim kanalına sokulan özofagoskop ve gastroskop adlı aletleri de geliştirdi.

mikve, Yahudilerin ayin temizliği amacıyla yıkandıkları doğal su havuzu. Mişna, ayin temizliği için gerekli suyun niteliklerini ve miktarını bütün ayrıntılarıyla belirler.

Eskiden *mikve* her Yahudi cemaati için çok önemlidir. Gerektiğinde bu havuzun yapımı için sinagog bile satılabilir. İS 70'te Kudüs'teki İkinci Tapınak'ın yıkılmasıyla, ayin temizliğiyle ilgili çoğu yasa da önemini yitirdi. Ama geleneklerine bağlı Yahudiler günümüzde de *mikve* kullanırlar. Halaka, din değiştirerek Yahudi olanların bir törenle yikanır arınmasını öngörür. Erkekler cuma günleri ve büyük bayramlardan önce yikanırlar. Kadınlar ise düğünden önce, doğum yaptıktan ve âdet gördükten sonra *mikve*'de arınırlar.

mil, RİM ya da SİLT olarak da bilinir, çapı 0,004-0,06 mm arasında değişen tortul kayaların ortak adı. Akarsularca kolayca taşınan miller durgun sulara ulaştığında çökler. Akarsu deltaalarının çoğu bu tür malzemenin oluşur. Çimentolanmamış mil agregalarına da mil denir; buna karşılık pekişmiş mil parçacıkları miltaşı olarak adlandırılır. Rüzgârlarla biriktirilen mil çökeltilerine lós denir; lósler, sarı renkli, pekişmemiş kayaç türleridir. Çökeller ender olarak tümüyle milden, çoğunlukla da kil, mil ve kum karışımından oluşur. Kilce zengin milin pekişmesiyle çoğunlukla yatak yüzeyleri boyunca parçalanmalar oluşur; bu yapıya şeyl denir. Parçalanma oluşmazsa, tek parça halindeki çamur taşı ortaya çıkar.

mil, uzunluk birimi. Terim, Roma İmparatorluğu döneminde kullanılan *mille passus* (bin adım) biriminden kaynaklanmaktadır; bu birim 5.000 Roma ayağına ve 4.840 İngiliz ayağına (*feet*) eşitti.

1500 dolaylarında "eski Londra" mili sekiz *furlong*'a eşit olarak tanımlandı. O dönemde *furlong* daha büyük bir kuzey (Alman) ayağı ile 625 ayağına eşit olarak tanımlanmıştı, böylece mil de 5.000 ayağına eşit oluyordu. Kraliçe I. Elizabeth döneminde, 1593'te çıkarılan bir yasayla mil 5.280 ayağına eşit olarak tanımlandı; bu yasa aynı zamanda ayağı da daha kısa olarak tanımlıyordu ve bir *furlong* 660 ayak olarak belirleniyordu.

Britanya Adalarında başka mil tanımları da kullanılmıştır. Örneğin İrlanda mili 6.721 ayak, İskoçya mili ise 5.951 ayak olarak tanımlanmıştır.

Günümüzde 1 mil (*statute mile*: kara mili) 5.280 ayağı, yani 1.609,344 metreye eşittir. 1 deniz mili ise, uluslararası tanımıyla, bir meridyenin 1 dakikalık yayının uzunluğuna, yani 1.852 metreye (6.076,12 ayak ya da 1,508 kara mili) eşittir. Deniz mili deniz ve hava ulaşımında yaygın olarak kullanılmaktadır. Hız birimi olan *knot* ise saatte 1 deniz miline karşılık gelmektedir.

mil ve tekerlek, kuvvet büyütmede kullanılan makine düzenegi. Bu türden ilk düzenekler ağırlık kaldırma ve kuyudan su çekme gibi işlemlerde kullanılırdı. Mil ve tekerlek düzeneginin temel çalışma ilkesi, çizim A'da gösterilen, aynı milin üzerine yerleştirilmiş küçük ve büyük dişliler sisteminin anlaşılabilir. Mili döndürebilmek için R yarıçaplı büyük dişliye uygulanan F kuvveti, r yarıçaplı küçük dişli üzerindeki daha büyük W kuvvetinin üstesinden

Hakkında Kanun" adlı iki ayrı yasayla 1 Ocak 1926'dan başlayarak Gregoryen takvim benimsendi. Yılıbaşını 1 Ocak olarak alan bu takvimin yanı sıra günü 12 saat günüz ve 12 saat gece dilimlerine ayıran saat sistemi yerine 24 saatlik gün kabul edildi.

Miladi takvimin ayları 1945'e değin kânunisanı, şubat, mart, nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül, teşrinievvel, teşrinisani ve kânunievvel. 13 Ocak 1945'te kânunievvel aralık, kânunisanı ocak, teşrinievvel ekim, teşrinisani de kasım olarak değiştirildi.

Milan III (I), tam adı MILAN OBRENOVIĆ (d. 21 Ekim 1819, Kragujevac - ö. 8 Temmuz 1839, Belgrad, Sırbistan), Sırbistan prensi. Babası Prens Miloş'un çekilmesi üzerine 13 Haziran 1839'da 19 yaşında tahta çıktı. Ağır verem hastası olduğundan devlet işlerini üç kişilik bir naipler kurulu bırakı. Yirmi beş gün sonra öldü. Kardeşi III. Mihailo'nun Mart 1840'ta Belgrad'a gelerek başa geçmesine değin, ülkeyi naipler kurulu yönetti.

Milan IV (II), tam adı MILAN OBRENOVIĆ (d. 22 Ağustos 1854, Maraş, Moğulistan - ö. 11 Şubat 1901, Viyana, Avusturya), Sırbistan prensi (1868-82) ve kralı (1882-89).

Kuzeni III. Mihailo'nun yerine 2 Temmuz 1868'de başa geçti. Prenslüğünün ilk yıllarında yönetimde bulunan naipler kurulunun göstermelik bir liberal anayasa çıkarması (1869) ve Avusturya'ya yakınlaşmaya çalışması, halk arasında tepki görmesine yol açtı. Devlet işlerini doğrudan üstlendiği Ağustos 1872'den sonra Panslavist eğilimlerden uzak durması ve 1875'te Bosna-Hersek'te Osmanlı yönetimine karşı girişilen ayaklanmayı desteklemeyi reddetmesi, bu hoşnutsuzluğu daha da derinleştirdi. Halkın baskısı karşısında tarafsızlık politikasından vazgeçerek Osmanlılara savaş açtı (30 Haziran 1876). Kısa sürede yenilgiye uğrayan Sırlar, bu güç durumunda Rusların 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı kazanmasıyla kurtulabildi. Böylece Berlin Antlaşması Sırbistan'ın hem topraklarını genişletmesi-

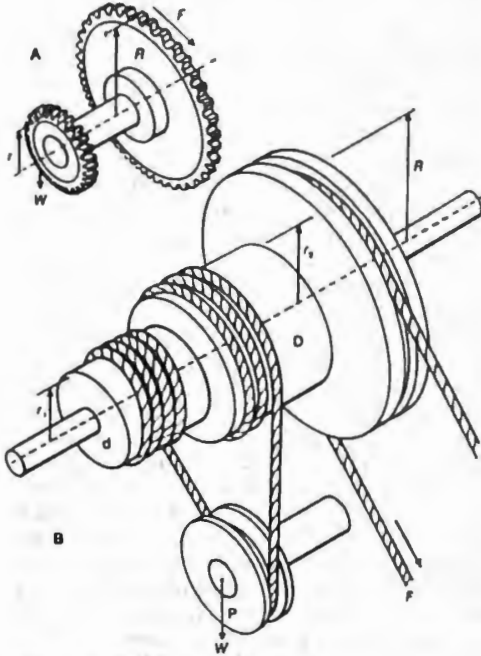
ni, hem de tam bağımsız bir devlet olarak tanınmasını sağladı.

Milan'ın temsilcileri barış konferansında bu kararların alınması için Avusturya'ya dayanmak zorunda kalmıştı. Birçok Sırp devlet adamının Avusturya'yı yenne Rusya'yla yakın ilişkiler geliştirmeye eğilimli olmasına karşın, Milan Sırbistan ekonomisini Avusturya'ya bağımlı kılan ticaret ve gümrük anlaşmaları yaptı ve Avusturya'nın onayı olmaksızın başka bir hükümetle anlaşma yapmayacağı konusunda gizli taahhütte bulundu (1881).

Avusturya'nın desteğiyle 1882'de kendini kral ilan eden Milan, 1883'te Sırbistan'ın doğusunda radikallerin başlatığı büyük bir köylü ayaklanmasını şiddetle bastırdı. 1885'te Bulgaristan'a açtığı savaşta büyük bir yenilgiye uğradı. Ama Avusturya'nın diplomatik yardımıyla savaş öncesindeki statükoyu temel alan bir barış yapı. Avusturya'ya artan bağımlılığın yol açtığı tepkileri yatıştırmak için daha liberal bir anayasa çıkardıysa da (Ocak 1889) iki ay geçmeden oğlu Aleksandar'ı lehine tahttan çekilmek zorunda kaldı. 1892'de Sırp yurttaşlığından çıkarak Takovo kontu unvanıyla Paris'e yerleşti. 1897'de Sırbistan'a dönerek başkomutanlık görevini üstlendi. Orduda yararlı reformlar yaptıysa da halk tarafından sevilmeyen biri olarak kaldı. Aleksandar'ın onaylamadığı bir evlilik yapması üzerine 1900'de yeniden ülkeden ayrılmak zorunda kaldı.

Milano, İtalya'nın kuzey kesiminde, Lombardiya yönetim bölgesinin ve Milano ilinin merkezi kent. Ülkenin finans merkezi olmanın yanı sıra en gelişmiş imalat ve ticaret kentidir.

Po Irmağının kuzeyinde, Po Havzasının tam ortasında kurulu olan kent, Ticino ve Adda ırmakları arasındaki düzlüklere yayılmıştır. Yüzölçümü 182 km²'dir. Kuzeyinde Alpler'in güney yamaçları uzanan Milano'da kışlar soğuk ve yağışlı, yazlar sıcak ve nemli geçer.

Mil ve tekerlek düzenekleri
(A) Büyük ve küçük dişliler; (B) makaralar ve halatlar

gelmeye yeterlidir. Sistemdeki kuvvet büyütmesi ya da mekanik kazanç, iki kuvvet arasındaki orana ($W:F$) ve aynı zamanda dişlilerin yarıçaplarının oranına ($R:r$) eşittir.

Yük kaldırmada kullanılan mil ve tekerlek düzenegi, aynı mil üzerine yerleştirilmiş ve bu kez çevrelerine halat sarılmış, yarıçapları farklı iki kasnakta oluşur. Yük, küçük kasnak üzerindeki halata bağlanır ve büyük kasnakta halatın çekilmesiyle kaldırılır. Bu düzenekte mekanik kazanç, büyük kasnağın yarıçapının küçük kasnağın yarıçapına bölünmesiyle bulunur. Sistemin mekanik kazancı, r_1 ve r_2 yarıçaplı iki küçük kasnak ile bir palanga bloğunun (P) kullanılmasıyla artırılabilir (bak. çizim B). Yük kaldırılınca halat D kasnağına sarılır ve d kasnağın boşalır.

Sistemden elde edilebilecek mekanik kazanç halatın F kuvvetiyle çekilme hızının (V_f), W yükünün kaldırılma hızına (V_w) oranına eşittir. Bu oran da, büyük kasnağın yarıçapının (R), iki küçük kasnağın yarıçapları (r_1 , r_2) arasındaki farka bölümünün iki katına eşittir, yani $V_f/V_w = 2R/(r_2 - r_1)$. Gerçek mekanik kazanç (W/F), sürtünme nedeniyle bu hız oranından daha düşüktür. D ve d makaralarının yarıçapları birbirine ne kadar yakınsa, mekanik kazanç da o kadar büyük olur. Ayrıca bak. palanga.

Miladi takvim, Türkiye'de, 1926'da kullanıma giren Gregoryen takvime(*) verilen ad. Hz. İsa'nın doğumunu (Milad) başlangıç aldığı için bu adla anılır.

Osmanlı Devleti'nde önce Hicri takvim, sonra 1 Mart'ı yılıbaşı kabul eden mali takvim kullanılmıştı. Cumhuriyet'in ilanından sonra, mali 26 Kânunievvel 1341'de (26 Aralık 1925) kabul edilen "Takvimde Tarih Mebdehinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" ve "Günün Yirmidört Saate Taksimi

Milano Katedrali, Milano
Colour Library International

Po Vadisinin merkezinde, birçok yolun kesiştiği bir noktada yer alması, kentin ekonomik gelişiminde önemli bir etken olmuştur. Gerek kent merkezinde, gerek metropoliten alanda ekonomi sanayiye dayalıdır. Başlıca ürünler taşıt, elektrikli alet, demiryolu gereçleri, dokuma ürünleri ve kimyasal maddelerdir. Kağıt üretimi ve yayıncılık, gıda işleme, kauçuk eşya üretimi ve turizm de önem taşır. Ayrıca İtalya'nın finans merkezi olan kentte ülkenin en büyük hisse senedi borsası bulunur.

Yöreye ilk kez İÖ y. 600'de Galyalılar yerleşmiştir. Günümüzde, caddelerde eski tahkimat kalıntıları hâlâ görülebilir. Kent merkezindeki başlıca tarihsel yapılar 14. yüzyılda yapılan ve Avrupa'nın üçüncü büyük katedrali olan Milano Katedrali, 15. yüzyıldan kalma Sforzesco Şatosu, büyük Katedral Meydanı (1489) ve ticari Cordusio Meydanı'dır. İç kesimlerde dar caddeler trafik sıkışıklığına yol açarken, yeni kurulan banliyö bölgeleri geniş anayollarla kent merkezine bağlanmaktadır.

Kentte bulunan çok sayıda saray arasında en önemlisi, yapımına 1651'de başlanmış olan Brera Sarayı'dır. Brera Resim Galerisi ile Braidense Ulusal Kütüphanesi'nin koleksiyonları, Kuzey İtalya resim sanatının en güzel örneklerini içerir. Garibaldi Bulvarı'nda, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde yapılmış San Simpliciano Kilisesi yer alır. Leonardo da Vinci'nin, Rönesans döneminin en ünlü yapıtlarından olan resmi "Son Akşam Yemeği" de Sta. Maria delle Grazie Manastırı'nın eski yemekhanesindedir.

Kent, sanat galerisi, müze, kütüphane ve tiyatrolar bakımından oldukça zengindir; dünyanın en önemli opera binalarından La Scala da (1776-78) Milano'dadır. Yüksek öğretim kurumları arasında Milano Üniversitesi ve Milano Politeknik Enstitüsü ile Giuseppe Verdi Müzik Konservatuvarı yer alır.

Kentten ülkenin öbür bölgelerine, özellikle de kuzeye uzanan geniş kara ve demir yolu ağı, Milano'nun bir başka ekonomik üstünlüğüdür. Alpler'i geçen tüneller ve başka yollarla Milano, Avrupa'nın her yerine bağlanır. Ayrıca, İtalya Yarımadasından aşağı uzanan güzel manzaralı Sole Otoyolu'nun başlangıç noktasıdır. Milano'nun, Linate ve Malpensa adlı iki uluslararası havalimanı vardır. Nüfus (1991) 1.432.184.

Milano Fermanı, Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığa karşı hoşgörüyü kurumlaştıran bildiri. Roma imparatorları I. Constantinus ile Licinius arasında Şubat 313'te Milano'da varılan siyasi bir anlaşmanın sonucuydu. Haziran 313'te Licinius'un Doğu Roma'ya duyurduğu ferman, herkese dilediği tanrıya tapınma özgürlüğü tanıyordu. Böylece Hristiyanlar, kilise kurmayı da içeren yasal haklara kavuştular. Fermana göre, devletçe el konulan mülkler de Hristiyanlara derhal iade edilecekti.

Milano Üniversitesi, İtalyanca UNIVERSITA DEGLI STUDI DI MILANO, İtalya'nın Milano kentinde, karma eğitim veren, devlete ait yükseköğretim kurumu. 1924'te Luigi Mangiagalli tarafından Milano Kraliyet Üniversitesi adıyla kuruldu. 1859'da çıkarılan Casati Yasası'yla kurulmuş Kraliyet Bilim ve Edebiyat Akademisi ile Klinik Enstitüleri'nin (1906) birleştirilmesiyle oluştu. 1934'te, çeşitli bilimsel enstitüler, klinikler ve yüksekokullardan oluşan 60 ayrı kurumu içeriyordu. Bunlar arasında, mezunlarını pratisyen olarak kırsal yörelere gönderen

bir okul da vardı. Üniversite, Mussolini'nin eğitim bakanı Giovanni Gentile döneminde devlet denetimine sokuldu. Faşist yönetim ve savaş döneminde öbür İtalyan üniversiteleri gibi büyük bir çöküntüye uğradı ve savaş sonrasında köklü reformlar geçirdi.

Milas, Ege Bölgesi'nde, Muğla iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 2.167 km² olan Milas ilçesi doğuda Yatağan ilçesi, güneydoğuda Merkez ilçe, güneyde Gökova Körfezi, güneybatıda Bodrum ilçesi, batıda Güllük Körfezi, kuzeybatı ve kuzeyde de Aydın iliyle çevrilidir.

İlin batı kesiminde yer alan ilçe topraklarının kuzey kesimini Beşparmak Dağı

Milas'ta bir sokak, Muğla
Gün Kut

(1.350 m), batı kesimini İlbira Dağı (1.080 m) ve güneydoğu kesimini Bencik Dağı (1.396 m) engemelendirir. İlçe topraklarının sularını toplayan akarsuların çoğu yazın kurur. Bu kısa akışı akarsular Bafa Gölü(*) ile Güllük Körfezi(*) ve Gökova Körfezi(*) dökülür. Milas Ovası, ilçenin başlıca tarım alanıdır. Bafa Gölünün doğu kesimi ilçe sınırları içindedir. Güllük Körfezine dökülen Sarıçay üzerinde kurulan Geyik Barajı ardında oluşmuş yapay bir göl vardır.

Nüfusunun dörtte üçü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarım, ormancılık, madencilik ve turizmde sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler zeytin, buğday, çiğit, pamuk, arpa, mısır ve turuncgillerdir. 1984'te ilin en çok zeytin üretilen ilçesi olan Milas'ta az miktarda susam ve baklagiller de yetiştirilir. Kırsal kesimde yaşayan halkın bir bölümü kızıl çamlardan oluşmuş ilçe ormanlarında yapılan bakım ve kesim işlerinde geçici işçi olarak çalışır. Yeraltı kaynakları bakımından çok zengin olan ilçe topraklarında demir, diyorit, çimento hammaddesi, dolomit, linyit ve zımpara taşı yatakları vardır. Yöreden çıkarılan zımpara taşı, Güllük iskelesinden yurtdışına ihraç edilir. Sanayi fazla gelişmemiştir; ilçenin güney kesiminde bulunan düşük nitelikli linyitleri değerlendirilmek amacıyla yapılan termik santralin neden olacağı kirlenme kaygı yaratmaktadır. İlçedeki başlıca sanayi tesisleri zeytinyağı, sabun, çırçır imalatı ile tarım aletleri yapım ve onarımında uzmanlaşmış atölyelerdir. Doğal ve tarihsel değerler açısından çok zengin

olan ilçe kıyılarında çeşitli turistik tesisler vardır. Kırsal kesimdeki el tezgâhlarında halı ve kilim dokumacılığı yapılır.

Anadolu'daki ilk çağ bölgelerinden Karya da(*) yer alan yörenin ilk yerli halkının Karlar olduğu bilinmektedir. Yörede kurulan başlıca antik yerleşmeler Bargylia, Euromos, Herakleia Latmos(*), Labranda(*), Mylasa, Iassos(*) ve Keramos'tu. Pers, Makedonya ve Selevkos egemenliklerinden sonra Roma'ya bağlanan yöre, Bizans döneminde Kibyraioton Themasi'nin sınırları içindeydi. 13. yüzyıl sonlarında Menteşe oğullarının egemenliğine girdi. 1390'da I. Bayezid'in (Yıldırım) eline geçtiyse de, daha sonra Timur tarafından gene Menteşe oğullarına verildi. 1451'de kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayetinin Menteşe (Muğla) sancağına bağlı bir kazaydı. 1919-21 arasında İtalyan işgaline uğradı.

İlçenin orta kesiminde yer alan Milas kenti, Karyalılar tarafından kurulan Mylasa kentinin kalıntılar üstünde gelişmiştir. Adını, Poseidon'un oğlu Aiolos'la aynı soydan gelen mitoloji kahramanı Mylassos'tan aldığı sanılmaktadır. İÖ 5. yüzyılda Delos Birliği'ne katılan Mylasa, İÖ 4. yüzyılda Perslerin Karya satraplığına merkeziydi. Bir süre yarı bağımsız olarak yönetildi ve Bizans döneminde piskoposluk merkezi yapıldı. Osmanlı döneminde Milas adını aldı. Muğla ilinin turistik merkezlerini Söke üzerinden İzmir'e bağlayan karayolunun yapıp geliştirilmesinden sonra önemi arttı, ilin başlıca ticaret ve hizmet merkezlerinden biri oldu. İl merkezi Muğla'ya 64 km uzaklıkta olan kent ile çevresine Milas Devlet Hastanesi sağlık hizmeti verir.

Milas ilçesi tarihsel yapı kalıntıları açısından zengindir. Antik Mylasa kentinden günümüze Baltalı Kapı, Gümüşkesen Anıtı, sukemeri ve Roma mezarları ulaşmıştır. Milas kentinin güneydoğusundaki Yukarı Kalinağıl yöresinde bulunan Karya tanrısı Sinuri için yapılmış tapınak, Bizans döneminde kiliseye çevrilmiştir. İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Beçin, Bargylia, Herakleia, Hydai, Iassos, Keramos ve Labranda kaleleri, Euromos ve başka antik kentlerdeki tapınak, kilise, manastır, ev ve mezar kalıntılarıdır. Çanak çömleğe genel olarak verilen keramik adı, bu tür eşya yapımıyla ünlü Keramos kentinin adından türemiştir. Yörede ele geçirilen çeşitli arkeolojik buluntulardan bir bölümü Milas Müzesi'nde sergilenmektedir. Kentteki başlıca tarihsel yapılar Ahmed Gazi Medresesi (1375), Milas Ulucamisi (1378), Hacı İlyas Camisi(*), Firuz Bey Camisi(*), Ağa Camisi (1737), Kadızade Köprüsü (1878) ile Kızıl Han ve Kara Paşa Hanıdır.

Milas Belediyesi 1870'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 98.710; kent, 28.741.

*Alfabetik sıralama sözcük
esasına göre yapılmıştır.*

Milas halısı, Güneybatı Anadolu'da Milas yöresinde üretilen el dokuması döşeme yaygısı. Daha çok küçük boyutlu olan Milas halılarının bordürleri dar zeminlerine oranla alışılmadık derecede geniş olur. Seccadelerde mihrap kemeri kavistli değildir ve her iki yandaki üzengi hizasında birer üçgen çıkıntı yer alır. Bu düzen, 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı saray halılarında görülen oymalı kemerin yerel bir uyarlamasıdır.

Milas halılarının kendilerine özgü renkleri vardır. Zeminleri genellikle koyu kırmızı ya da kahverengidir. Desenlerinde ise tütün rengi, açık kahverengi, krem, sarı ve siyah

Milas seccadesi, Muğla, 19. yy.
Philadelphia Sanat Müzesi

Philadelphia Museum of Art, fotoğraf,
Oss E. Nelson-EB Inc.

kullanılır. Açık mavi ve morun, kökboyası nedeniyle büyük çeşitlilik gösteren tonlarına da rastlanır. Kimyasal boyalar çıkmadan önce yapılmış Milas halıları, Türk halılarının en güzel örnekleri arasında yer alır.

mildiyö, *Basidiophora*, *Bremia*, *Peronospora*, *Phytophthora*, *Plasmopara*, *Pseudoperonospora* ve *Sclerospora* cinsinden çeşitli mantarların yol açtığı bitki hastalığı. Özellikle serin ve nemli bölgelerde yaygındır. Sebze, meyve, tahıl ve süs bitkileri ile ağaç, çalı ve yabani otlarda sıklıkla rastlanan bu hastalık bitkilerin yapraklarına olduğu kadar sürgün, çiçek ve meyvelerine de zarar verir. Başlangıçta yaprakların üst yüzeyinde beyaz, gri, mavi ya da mor renkli, tüylü lekeler oluşur; bu lekeler karşılık gelen alt yüzeylerinde ise genellikle açık yeşilden sarıya ya da kahverengiye kadar değişen bir renklenme görülür. Daha sonra yapraklar sararıp dökülür.

En önemlilerinden biri patates ve domates mildiyösüdür. *Phytophthora infestans* mantarının neden olduğu bu hastalık hava sıcaklığı 4°C ile 29°C arasında değişen nemli bölgelerde görülür; sıcak ve kuru hava ise yayılmasını önler. Patates ve domates fideleri hastalık bulaştıktan sonra iki hafta içinde çürüyebilir. Bu hastalık 1845-60 arasında İrlanda'da patates tarlalarına bulaşarak tüm ürünü yok etmiş ve kıtlığa yol açmıştır.

Mildiyö hastalığı bir yıllık bitkilerin dönüştürülmesi olarak ekilmesiyle, aşırı sulamadan ve sıkışık dikimden kaçınılmasıyla, toprağın iyi aklanmasıyla sağlanabilir ve yaprakların çevreye dağılmasının önlenmesiyle denetim altına alınabilir. Ayrıca, ekim sırasında dayanıklı çeşitlerin ya da bulaşık olmayan tohumların kullanılması, mantar ilaçlarının uygulanması ve zararlı otların temizlenmesi uyulması gereken diğer önemli noktalardır.

Mildner cam işi, 18. yüzyıl sonlarında Avusturya'daki Gutenbrunn cam imalat-hanesinde yapılmış cam eşya. Ayrıca bak. altın varaklı cam işi.

milerit, nikel sülfür (NiS) yapısında, karbonat damarlarında ya da nikel cevherlerin-

de bir değişim ürünü halinde bulunan sülfür minerali. Elde edildiği başlıca yerler, ABD'de Iowa'daki Keokuk ve Almanya'da Andreas-Berg'dir. Göktaşlarında ve Vezüv Yanardağı üzerinde süblimleşme ürünü olarak da bulunur. Heksagonal sis-

Bir milerit örneği
KHD Humboldt Verlag AG, Almanya

temde, soluk sarı kristaller halinde gelişir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

Miles Gloriosus, PALAVRACI ASKER olarak da bilinir, Eski Roma tiyatrosundan günümüze değin komedi türünün belli başlı tiplerinden. Adını Plautus'un İÖ y. 205'te yazdığı *Miles Gloriosus* (Palavracı Asker, 1948, 1964) adlı komedisinden almıştır. Plautus'un yazarı bilinmeyen bir ya da birden çok Eski Yunan oyununa dayanan yapıtı, kibirli, şehvet düşkünü ve budala asker Pyrgopolynices'in zeki kölesi ile kibar bir fahişe tarafından aldatılışını konu alan karmaşık bir farstı. Oyun çok sevilmiş, Pyrgopolynices de sonraki komedi yapıtlarının gösterişçi ve korkak karakterlerinin ilk örneğini oluşturmuştu. Örneğin 16. yüzyıl ortalarında İtalya'da önemli *commedia dell'arte*(*) tiplerinden biri, Miles Gloriosus'tan türetilen Capitano'ydu(*). Shakespeare Falstaff ve Pistol'i, Ben Jonson ile Beaumont ve Fletcher gibi başka birçok İngiliz oyun yazarı da benzer karakterleri aynı örnekten yola çıkarak yaratmışlardı. Plautus'un *Palavracı Asker*'inin etkisi, Corneille'den George Bernard Shaw ve Bertolt Brecht'e kadar pek çok oyun yazarının yapıtlarında görülür.

Milescu, Nicolae (d. 1636, Vaslui, Boğdan [bugün Romanya'da] - ö. 1708, Moskova, Rus Çarlığı), Moldavyalı yazar, bilgin ve gezgin.

İstanbul'da, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı okulda eğitim gördükten sonra, 1653'te Boğdan'a dönerek Yaş'ta (bugün Iaşi, Romanya) Prens Gheorghe Ștefan'ın sekreteri oldu. Boğdan prensi olma umduyla, Prens Ilias Alexandru'ya karşı entrika çevirince, 1668'de ceza olarak burnu kesildi. Bunun üzerine ülkesinden ayrıldı ve bir daha dönmedi. İstanbul'da karşılaştığı arkadaşı, Kudüs patriği Dositheos'un bir mektubunu Çar Aleksey'e (Aleksey Mihayloviç) iletmek üzere 1671'de Moskova'ya gitti. Orada Nikolay Gavriloviç Spafari adıyla Dışişleri Bakanlığı'na (*posolski pri-kaz*) çevirmen olarak atandı. Çar üzerinde etkili olan iki boyanın (bak. boyarlar) güvenini kazandı ve 1675-78 arasında büyükelçi olarak Pekin'de bulundu. Ama Aleksey'in yerine oğlu III. Fyodor geçince görevinden alındı ve ücreti de ancak I. Petro tahta çıktıktan sonra 1693'te ödendi.

Geniş bir bilgi birikimi olan Milescu, geriye Yunanca, Latince, Rumence ve Rusça pek çok yazma bırakmış, ayrıca Kitabı Mukaddes'i Yunancadan Rumenceye çevirmiştir. Eflâk prensi Șerban Cantacuzino'nun 1688'de bastırdığı Kitabı Mukad-

des onun çevirisine dayanır. Milescu'nun en önemli yapıtı *Puteșestiuve çerez Sibir ... do Kitaya*'dır (1882; Sibiry'a'dan Hitay'a Yolculuk).

Milet işi, 14. yüzyılın ikinci yarısında 15. yüzyılın başlarında üretilmiş kırmızı hamurlu Osmanlı seranüğü. Miletos'ta yapılan kazılarda çok sayıda bulunduğu için yakın zamana değin orada üretildiği sanılmış ve bu nedenle yanlış olarak Milet işi diye anılmıştır. Oysa bu seramikler ağırlıklı olarak İznik'te üretilmiş ve İznik çinisinin gelişme sürecinde belirli bir dönem oluşturmuştur. İznik'ten başka Bursa, Kütahya, Konya, Antalya ve Silifke gibi merkezlerde üretilmiş olanları da ele geçmiştir.

Milet işi seramik, kirli beyaz renkli astar üstüne mavi, turkuvaz, mor ve yeşilin çeşitli tonlarıyla bezenmiş, renksiz ya da turkuvaz ve yeşil renkli sırla kaplanmıştı. Desen, renk ve biçim bakımından Anadolu Selçuklu çinilerine benzer. 15. yüzyıldaki geç örneklerinde İran ve Uzakdoğu etkileri de görülür. Daha çok geniş karnlı kâse ve tabak gibi biçimleri yapılmıştır. Bezenmesinde stilize bitki ve hayvan örgeleriyle geometrik örgeler kullanılmıştır. 15. yüzyılın ortalarında beyaz ve sert hamurlu mavi beyaz İznik çinilerinin yaygınlaşmasıyla Milet işi seramik üretimi gerileyerek ortadan kalkmıştır.

Miletos, Batı Anadolu'da, İonya bölgesinin güneyinde, Maiandros (Büyük Menderes) Irmağının ağzında kurulmuş antik kent.

Burada ilk kazıyı 1899'da Alman arkeolog Theodor Wiegand yapmıştır. Savaşlar ve çeşitli nedenlerle birçok kez kesintiye uğrayan kazıları son dönemlerde önce Gerhard Kleiner, sonra da Werner Müller-Wiener sürdürmüşlerdir.

Tarihi İÖ 2. binyıla değin geri giden Miletos'a ilk kez İÖ 1500'lerde Giritliler yerleşti. Daha sonra Yunanistan'dan gelen Mikenler kenti bir kale durumuna getirdi. Eski Yunan yazarlarına göre buranın ilk halkı Karyalılar ve Leleglerdi. İÖ 1000'lerde Neleus adlı önderlerinin yönetiminde Orta Yunanistan'dan gelen İonlar Miletos'u ele geçirdiler. İonlar, savaşta öldürdükleri Miletoslu erkeklerin kanlarıyla evlendiler ve kentin yeni halkını oluşturdular. Önceleri başında Neleus'un soyundan gelen kralları bulunduğu kent İÖ 800'lerden sonra soyluların yönetimine geçti. İÖ 687'den sonra tiran adı verilen diktatörlerin yönetiminde kalan kent, denizashi yerlerde koloniler kurmaya başladı. Bu koloniler sayesinde İÖ 6. yüzyılın ilk yarısında adeta büyük bir deniz imparatorluğu haline geldi. Doğa filozofları diye anılan Thales, Anaksimandros, Anaksimenes ve Hekataios gibi bilginler kentin bu dönemde yetiştirdiği ünlü kişiler arasındaydı. Kral Kroisos ile özel bir antlaşma yapan Miletos, Lidya Devleti'nin yıkılışından (İÖ 547/546) sonra Pers egemenliğini tanımak zorunda kaldı. İÖ 479'da Perslerle Yunanlılar arasında yapılan Mykale Deniz Savaşı'nda Yunanlıların zafere ulaşmasından sonra Miletos, ünlü hemşerisi mimar Hippiodamos'un da katılmasıyla izgara plana(*) göre yeniden düzenlendi. İÖ 402'den sonra tümüyle Perslerin yönetimine giren kent İÖ 4. yüzyılda Perslere bağlı Karya satraplarına yönetildi. İÖ 334'te Büyük İskender'in eline geçti. Onun ölümünden sonra İÖ 313'te Antigonos'un, İÖ 301'de Selevkosların yönetiminde kaldı. İÖ 188'de özgürlüğüne kavuştu. İÖ 133'te Pergamon (Bergama) Krallığı'nın Roma'ya bağlanması ile, Asya Eyaleti'ne

katıldı. Bizans egemenliği sırasında oldukça küçüldü ve tiyatronun gerisindeki Palatia adını taşıyan kale ile sınırlı kaldı. 13. yüzyıldan sonra Selçuklu egemenliğine girdi ve Balat adıyla anıldı.

Miletos'a güneyden girildiğinde karşılaşılan ilk yapı Athena Tapınağı'dır. İÖ 5.

kara içine doğru yaklaşık 20 km uzanır. Mitre (1.695 m) ve Pembroke doruklarından (2.010 m) sonra vadi yamaçları dik biçimde denize iner ve fiyordun girişinde 54 m, fiyort başının yakınıdaysa 500 m derinliğe ulaşır.

1792'de ilk Avrupalı denizcilerin gelişinden önce Maoriler Milford Körfezinde bir tür yeşim çıkarmıyordu. Adı, körfezi Galler'deki Milford Haven'a benzeten bir balina

için 13 senfoni, koro müziği ve "Scaramouche" (1936; sonradan saksofon ya da klarnet ve orkestra için düzenlendi) adlı iki piyano için süit olmak üzere 400'den fazla yapıt besteledi. Oda müziği yapıtları arasında keman, klarnet ve piyano süiti ile 18 yaylı çalgılar dörtlüsü vardır. Şarkıları arasında Claudel, Christina Rossetti ve Mallarmé'nin şiirlerinden yaptığı besteler sayılabilir.

Miletos'ta tiyatro, İÖ 4. yy; Söke, Aydın
Ar. Güler

yüzyılın ilk yarısında yapılan İon düzenindeki tapınağın dar kenarında altı, geniş kenarında on sütun vardır. Tapınağın hemen kuzeyinde, Helenistik dönemde yapılmış agora bulunur. Agoranın doğusunda İÖ 150'de yapılp Roma döneminde elden geçirilmiş olan *stadiion* yer alır. Daha kuzeyde tiyatro yükselir. İÖ 4. yüzyılda yapılan ve üç farklı dönemde üç kez değişikliğe uğrayan bu yapı, Anadolu'daki en iyi korunmuş tiyatrolardan biridir. Girişleri ve tonozlu galerileriyle bugün ayakta kalmış bölümleri, Roma dönemi özellikleri taşır. *Stadiion*'un doğusunda Faustina'nın yaptırdığı hamam bulunur. Bunun bitişiğinde, İustinianos zamanından kalma surlar ve İS 3. yüzyıl yapısı olan Serapeion (Serapis Tapınağı) vardır. Buradan Güney Agorası'na gelinir. Helenistik dönemde yapılmış bu agoranın doğu ve güney kanatlarında dükkanlar yer alır. Agoranın kuzeydoğu köşesindeki anıtsal kapı ile kentin merkezine varılır. Bu kapının yakınındaki, cephesi çok zengin biçimde bezenmiş, 2. yüzyıldan kalma *nymphaion*(*) bugün Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde sergilenmektedir. *Nymphaion*'un batısında, İÖ 2. yüzyıla ait 1.500 kişilik *bouleterion*(*) yükselir.

Miletos öyküleri, ilk kez Miletoslu Aristides'in (İÖ y. 2. yy) yazdığı ya da derlediği kısa erotik serüven öyküleri. İÖ 1. yüzyılda, Lucius Cornelius Sisenna tarafından *Milesiae fabulae* adıyla Latinceye çevrilmiştir. Petronius'un, bazı edebiyat tarihçilerince roman türünün ilk örneği sayılan yapıtı *Satyricon* (İS 1. yy) ve Lucius Apuleius'un, büyüyle eşeğe dönüşen bir gencin serüvenlerini anlattığı *Metamorphoses* (*Altın Eşek*) bu çeviriye dayanır. Yunanca ve Latince Miletos öyküleri, Boccaccio'nun *Decamerone*'si (1348-53) ile Marguerite d'Angoulême'in *Heptaméron*'u (öS 1558-59) gibi başka pek çok yapıta kaynaklık etmiştir.

Milford Körfezi, Yeni Zelanda'da, Tasman Denizinde körfez. Güney Adasının güneybatısında yer alır. Deniz suyunun bir buzul vadisini basmasıyla oluşmuş bir fiyorttur. Genişliği 3 km kadar olan körfez

avcısı tarafından verildi. Bölgenin az sayıda kalıcı yerleşmelerinden Milford Sound da burada yer alır.

Milhaud, Darius (d. 4 Eylül 1892, Aix-en-Provence, Fransa - ö. 22 Haziran 1974, Cenevre, İsviçre), 20. yüzyılın en önemli Fransız bestecisi. Özellikle çoktonluluğu (politonalite) geliştirmesiyle tanınır.

Provence'li bir Yahudi ailenin oğluydu. Paris Konservatuarı'nda Paul Dukas ve Vincent d'Indy'nin öğrencisi oldu. Eleştirmen Henri Collet tarafından Fransız Altın(*) olarak adlandırılan genç besteciler arasında sayıldı.

Milhaud disonanslara dayalı cesur ve kendine özgü üslubunu özellikle *L'Homme et son désir* (1918; Erkek ve Arzusı; senaryo, Paul Claudel), *Le Boeuf sur le toit* (1919; Damdaki Sığır; senaryo, Jean Cocteau) ve *La Création du monde* (1923; Dünyanın Yaradılışı; senaryo, Blaise Cendrars) gibi yapıtlarında ortaya koydu. Claudel'in *Proteus*'i (1920) ile gene Claudel'in Aiskhylos'tan çevirdiği *Agamemnon* (1913), *Choéphores* (1915) ve *Les Euménides* (1917-22) trajedilerinin fon müziklerini besteledi. Büyük bir dramatik yoğunluk içeren bu üçlemenin orkestrasyonunda kamçılar ve çekiçler kullanıldı. Öbür operaları arasında *Christophe Colomb* (1930; sözler, Claudel), *Le Pauvre Matelot* (1926; Zavallı Gemici; sözler, Cocteau), *David* (1954) ve *Médée* (1939) sayılabilir.

Milhaud'nun müziğinde yaklaşık 1913'ten sonra ikitonluluk ve çokakor öne çıktı. Milhaud çoktonluluğu ilk kullanan besteci olmamakla birlikte bu tekniği ilk çözümleyen ve tutarlı biçimde geliştiren kişi oldu. Çoktonluluğu kullanımının örneklerinden biri "Saudades do Brasil"dir (1920; Brezilya Özlemi). Sonraki yıllarda üslubunda bir yalınlaşma görülürse de armonisinin temelindeki çoktonluluk ağırlığını korumuştur. Kullandığı çoktonluluk, farklı ses düzlemlerinin eşanlı hareketine yol açar. Müziği, disonans içermesine karşın, lirik niteliğini korur.

Milhaud, aralarında radyo ve film müzikleri, bir Yahudi Sebt Günü Sabah Ayini müziği, sekizi büyük, beşi küçük orkestra

miliyara, terbezi kanallarının tıkanması ve terin derinin katmanlarına yayılması sonucunda ter gözeneklerinin çevresinde ortaya çıkan çok sayıda küçük lezyon. Sıklıkla aşırı sıcak havada görülür; lezyonlar, havanın serinlemesi ve terlemenin azalmasıyla ortadan kalkmaya başlar. Dört farklı türü vardır.

Kristalsi miliyada ter, üstderinin en dış katmanı olan boynuzsu tabakaya yayılarak küçük, berrak, çiğ damlasına benzeyen içi sıvı dolu keseciklerde toplanır. Bu durum sıklıkla ateşli hastalarda ya da güneş yanığından sonra görülür.

Kırmızı miliyara en sık görülen türdür; ter üstderinin içine yayılarak yoğun, topluluğne başı büyüklüğünde tek tek kabarcıklar ya da kırmızı kabartılar oluşturur. Bu lezyonlar özellikle gövde, kol ve bacaklarda ortaya çıkar ve bu bölgelerde kaşıntı ve yanmaya yol açar. Kırmızı miliyara en sık tropik bölgelerde yaşayan çocuklarda görülür.

İrinli miliyada terin biriktiği bölgelerde içi irin dolu küçük kabartılar bulunur.

Derin miliyara, terin üstderinin altında yer alan katmanlara yayılıp sert kabarcıklar oluşturmasıyla ortaya çıkar.

milibar, metre sisteminde hava basıncı birimi. Genellikle meteorolojide kullanılan milibarin santimetre-gram-saniye (CGS) birim sisteminde basınç birimi olan din/cm² ile ilişkisi 1 milibar = 1.000 din/cm² biçiminde, Uluslararası Birimler Sistemi'nde (SI) basınç birimi olan pascal (newton/m²) ile ilişkisi ise 1 milibar = 100 pascal biçimindedir. 1 milibar yaklaşık olarak standart atmosferin (A) binde birine eşittir.

Milinda-panha (Pali dilinde "Milinda'nın Soruları"), Budacı öğretisi üzerine diyalog. Hint-Yunan kralı Milinda'nın (*bak.* Menandros) ortaya attığı soru ve ikilemlerle, Nagasena adlı kutsal kişinin bunlara verdiği yanıtlardan oluşur. Büyük olasılıkla İS 1. ya da 2. yüzyılda, Kuzey Hindistan'da bilinmeyen bir yazar tarafından derlenmiştir; ilk metin Sanskrit dilinde yazılmış da olabilir. Budacılığın kutsal metinleri arasında sayılmamakla birlikte, yapıtın sık sık alıntı yapan Buddhaghosa gibi bazı yazarlar, belli belirsiz *Milinda-panha*'nın otoritesini tanımıştır. *Milinda-panha*, Theravada Budacılığına ait kutsal metin sonrası yapıtların çoğu gibi Seylan'da (bugün Sri Lanka) yazılmış değilse de, burada büyük bir öneme sahiptir.

Yedi kitaptan oluşan yapıtta tartışılan sorunlar, Pali dilindeki kutsal metinlerde sık rastlanan temalardır. Ruhun var olmayışı konusıyla başlayan yapıt, geleneksel Theravada çizgisini izler. Birinci kitabın bazı bölümleri ile ikinci ve üçüncü kitaplar, eski Hint dünyasının başyapıtları arasındadır. Daha çok din adamı olmayanların ilgileneceği temel sorunların ele alındığı bu kitaplarda mesellerden de kusursuz biçimde yararlanılmıştır. Öbür kitaplar ise daha çok din adamları ile bilginlere seslenir nitelikte eklemelerdir.

milis, gerektiğinde kısa sürede seferber edilebilen, sınırlı askeri eğitim görmüş yurt-

taşların oluşturduğu askeri örgütlenme. Genellikle yerel savunma amacıyla kullanılır. Makedonya kralı IV. Philippos'un (ö. İÖ 336) istilacıları püskürtmek amacıyla silah altına çağrılabilen milisleri sınır bölgelerindeki klanlardan sağlanıyordu. İngiltere'de Anglosakson döneminde her sağlam erkek genç zorunlu silah altına alındığı fyrd(*) bir milis örgütlenmesiydi. Ortaçağda toprağı ve serf emeğini denetleme hakkı karşılığında askerlik hizmeti gören yarı profesyonel askeri bir aristokrasinin ortaya çıkması, siyasal iktidarın gitgide merkezileşmesi ve yaşam güvenliğinin artması milislerin önemini yitirmesine yol açtı. Gene de bu kurum varlığını korudu ve ulusal monarşilerin doğuşuyla birlikte, özellikle insan gücünün az olduğu ülkelerde genişleyen düzenli orduların insan kaynağı işlevini gördü. 18. yüzyılda Fransa'da her yıl milis kuvvetlerinin on sekizde birinin düzenli orduya katılması zorunluydu.

Koloni döneminde Amerika'da fyrd geleceğine dayalı milis kurumu, düzenli İngiliz birliklerinin bulunmadığı uzun bir dönem boyunca Yerlilere karşı tek savunma gücü oldu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında milisler (*minutemen*) hem düzenli asker kaynağını, hem Amerikan kuvvetlerinin ana gövdesini oluşturdular. 1870'lerde ve 1880'lerde milisler Ulusal Muhafız Birliği adıyla anılmaya başladı ve eyalet valilerince grev kurmada kullanıldı.

Büyük Britanya'da yurt savunmasında kullanılan milis benzeri bir yedek askeri örgütlenme olan Anavatan Kuvvetleri 1908'de kuruldu. 1921'de Anavatan Ordusu adını alan bu kuvvete katılanların denizaşırı görev almaları zorunluydu. II. Dünya Savaşı sırasında Anavatan Muhafızları'nın kuruluşunda da milis ilkesinden hareket edildi. Askerlik çağının sonuna değin düzenli aralıklarla eğitim gören yükümlülerden oluşan milis kuvvetler, günümüzde İsviçre, İsrail, İsveç, Yugoslavya ve başka birkaç ülkede acil hizmet için seferber edilebilen silahlı kuvvetlerin ana gövdesidir. Rusya, ÇHC ve Doğu Avrupa ülkeleriyle öteki bazı ülkelerde yerel savunmada teritoryal yedek olarak kullanılacak kalabalık milis kuvvetleri bulunmaktadır.

Mill, Hugh Robert (d. 28 Mayıs 1861, Thurso, Caithness, İskoçya - ö. 5 Nisan 1950, East Grinstead, Sussex, İngiltere), coğrafya eğitiminin yeniden düzenlenmesini sağlayan ve meteorolojinin gelişimine katkıda bulunan İngiliz coğrafyacı ve meteorolog.

Edinburgh Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gören Mill, 1883'te mezun oldu, deniz suyu kimyası üzerindeki doktora çalışmasını 1886'da tamamladı. 1895'te *The English Lakes* (İngiltere Gölleri) adlı çalışmasını yayımladı. 1892'de Kraliyet Coğrafya Derneği'nin kütüphaneciliğine atanınca Londra'ya yerleşti ve çalışmalarını oşinografi ve Antarktika kutası coğrafyası üzerinde yoğunlaştırdı.

1891'de yayımladığı *The Realm of Nature* (Doğa Alemi) adlı yapıtıyla coğrafya eğitiminin derinden etkilendi. 1901-19 arasında yürüttüğü İngiliz Yağmur Örgütü yöneticiliği sırasında *British Rainfall* ve *Symons' Meteorological Magazine* adlı süreli yayınların editörlüğünü yaptı. 1902'de Kraliyet Meteoroloji Derneği'nin onursal sekreterliğine, 1907'de de başkanlığına getirildi. Bu dönemde meteorolojiye önemli katkılarda bulundu, bu bilim dalının hızla gelişmesinde etkili oldu, kurumun koyduğu Hugh Robert Mill Madalyası'nın ilkinin kazandı. 1927-31 arasında Kraliyet Coğrafya Derneği'nin başkanlığını yaptı.

Başlıca yapıtları, *Hints to Teachers and Students on the Choice of Geographical Books for Reference and Reading, with Classified Lists* (1897; Coğrafya Başvuru ve Okuma Kitaplarının Seçimi Üzerine Öğretmenlere ve Öğrencilere İpuçları ve Sınıflandırılmış Listeler), *New Lands* (1900; Yeni Topraklar), *The Siege of the South Pole* (1905; Güney Kutbu Kuşatması). Ayrıca *The International Geography*'nin (1911; Uluslararası Coğrafya) ve *Encyclopædia Britannica*'nın (1911) coğrafya editörlüğünü yapmıştır.

Mill, James (d. 6 Nisan 1773, Northwater Bridge, Forfarshire, İskoçya - ö. 23 Haziran 1836, Londra), İskoçyalı filozof, tarihçi ve iktisatçı. Yarırcılık olarak da bilinen felsefi köktencililiğin önde gelen temsilcisidir. Ünlü yarırcı düşünür John Stuart Mill'in babasıdır.

Edinburgh Üniversitesi'nde Yunanca uzmanı olarak adını duyurduktan sonra 1798'de

James Mill
British Museum, Londra; fotoğraf, J.R. Freeman & Co. Ltd.

Presbiteryen vaizi oldu. Kısa bir süre sonra öğretim üyeliği görevine dönerek tarih ve felsefe konularına yöneldi. 1802'de gazetecilik yapmak üzere Londra'ya gitti. 1804'te tahıl ihracatına verilen primi eleştiren bir risale yazdı. 1806'da *History of British India* (3 cilt, 1817; İngiliz Yönetimindeki Hindistan Tarihi) adlı yapıtını yazmaya başladı.

1808'de yarırcılığın kurucusu Jeremy Bentham'la tanıştı. Uzun yıllar dost kaldığı Bentham'ın ilkelerini bir bütün olarak benimsedi, yeni uç veren romantizm akımına karşı koydu. 1806-18 arasında düzenli olarak *Anti-Jacobin Review*, *British Review*, *Eclectic Review* ile 1808-13 arasında da *Edinburgh Review*'de yazdı. 1811'de İngiliz yazar William Allen'la birlikte *Philanthropist* dergisini çıkardı. Dergide eğitim, basın özgürlüğü ve hapishane disiplini konularında makaleler yazdı. Londra Üniversitesi'nin kurulmasıyla (1825) sonuçlanan bilimsel tartışmalara katıldı, 1814'te *Encyclopædia Britannica*'nın 4., 5. ve 6. basımları için siyaset, hukuk ve eğitim konularında çeşitli maddeler yazmayı üstlendi. "Hükümet" başlıklı makalesi 1820'lerde kamuoyunda etkili oldu ve 1832'de ilk Reformun (oy verme hakkının genişletilerek yeniden düzenlenmesiyle ilgili tasar) parlamenter geçmesine zemin hazırladı. Felsefi radikallerin siyaset kuramının özlü bir anlatımı niteliğindeki tasar, kölelik yanlısı ABD'li John C. Calhoun ve kendi oğlu John Stuart Mill gibi çok farklı düşünürlerin siyaset kuramlarının gelişmesine katkıda bulundu.

Mill en önemli yapıtı *History*'de, Hindistan'ın ele geçirilmesini ilk kez bütün yönleriyle ele aldı. Kendi siyaset kuramını Hint

uygarlığının gelişmesine uygulayarak, Hint geleneklerinin Avrupa'nın çıkar ve politikalarının gölgesinde kaldığı gerekçesiyle Hindistan'daki İngiliz yönetiminin bütün aşamalarını acımasızca eleştirdi. Buna karşın 1819'da Hindistan Meclisi'ne görevli olarak atandı. Ömrünün son 17 yılında Hindistan'da resmen görevli kalması ülkedeki yönetim sisteminde bütünsel bir değişme sağladı.

Mill İngiliz siyasal yaşamında da nüfuz sahibiydi. Yazıları ve radikal siyaset adamlarıyla yakın ilişkisi, Fransız Devrimi'nden sonra yayılan insan hakları ve insanların mutlak eşitliği gibi kuramların yerini oy hakkının genişletilmesi yoluyla daha iyi bir yönetim kurulması gibi taleplere bırakmasına katkıda bulundu. David Ricardo'nun çalışmasını temel alan *Elements of Political Economy* (1821; Siyasal İktisadin Öğeleri) adlı kitabında felsefi radikallerin görüşlerini özetledi. Düşünce çağrışımına getirdiği açıklamayla Bentham'ın öğretilerini de geliştirdi. Bu kuramını anlattığı 2 ciltlik *Analysis of the Phenomena of the Human Mind* (1829; İnsan Zihniyle İlgili Olguların Çözümlemesi) adlı yapıtında, zihinsel kavramların birbirleriyle ilişkilerini ele aldı.

Mill, John Stuart (d. 20 Mayıs 1806, Londra - ö. 8 Mayıs 1873, Avignon, Fransa), İngiliz filozof ve iktisatçı. Yarırcı felsefeye insani bir boyut kazandırmaya çalışmış, mantık, siyasal iktisat, estetik ve siyaset kuramı alanlarındaki çok sayıda yapıtı kadar toplumsal reform önerileriyle de etkili olmuştur.

Ünlü tarihçi ve felsefeci James Mill'in oğluydu. Okula gönderilmedi; sıkı bir disiplin altında babası tarafından

John Stuart Mill
University of Texas

eğitildi. Sekiz yaşında Yunan klasiklerini asıllarından okuyabiliyordu ve Latinceye başlamıştı. Yunan felsefesini, Platon ve Aristoteles'i tanıdıktan sonra siyasal iktisada geçti; 13 yaşındayken Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçıların yapıtlarını okudu. Mayıs 1820-Temmuz 1821 arasında Fransa'da babasının yakın dostu filozof Jeremy Bentham'ın kardeşi Sir Samuel Bentham'ın ailesinin yanında kaldı. Bu dönemde Jeremy Bentham'ın yarırcı düşüncesini ve 18. yüzyıl Fransız felsefecilerinden Condillac ile Helvetius'un yapıtlarını inceledi. Condillac'ın yanında İngiliz psikologlardan da etkilendi. 1823'te birkaç arkadaşıyla Yarırcılar Derneği'ni kurdu;

dediğine göre, sözcüğü İskoçyalı romancı John Galt'ın *Annals of the Parish*'inden (1821; Kilise Kayıtları) almıştı.

Mill aynı yıl, babasının da çalıştığı Doğu Hindistan Kumpanyası'nda denetçi olarak çalışmaya başladı ve 1856'da başına getirildiği bu kuruluş 1858'de dağılıncaya değin görevini sürdürdü. Yazarlık yaşamı da aynı dönemde başladı. *The Traveller* ve *Morning Chronicle* gazetelerine gönderdiği yazılarında daha çok siyasal ve hukuksal konuları ele aldı; parlamento ve mahkemelerdeki usulsüzlükleri eleştirdi. 1824'ten sonra da felsefi radikallerin yeni çıkan yayın organı *The Westminster Review*'da yazmaya başladı. Bu arada babasının ve tarihçi George Grote'un evindeki, ayrıca 1825'te kurulan Londra Tartışma Derneği'ndeki tartışmalara katıldı.

Çocukluğun doğal evrimini yaşayamadan girdiği bu yoğun çalışma, 1826'da ciddi bir ruhsal ve düşünsel bunalıma girmesine yol açtı. Bu bunalımdan babasının sert, acımasız eğitim anlayışını ve katı mantığını bir yana atarak çıktı; artık insan mutluluğunu "ölçülebilir maddi yararların azamileştirilmesi" olarak görmüyordu. Babasının tıpkı Platon gibi, şairleri doğruluğun düşmanı olarak görme eğilimine karşılık estetik yaşıntının başlı başına bir değeri olduğunu düşünüyordu. Babasının tartışmalardaki katı, uzlaşmaz tutumuna da karşı çıkıyor, ilkelerle pratik olasılıklar arasında uzlaşma aranması gerektiğini savunuyordu.

1830'da Mill için daha umutlu, daha üretken bir dönem başladı. 1831'de *Examiner*'da "The Spirit of the Age" (Çağın Ruhu) genel başlığı altında bir dizi makalesi yayımlandı. 1835'te çıkmaya başlayan *The London Review* dergisinin yayın yönetmenliğine getirildi. Bu dönemde çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı yazılarını daha sonra *Dissertations and Discussions*'ın (1859-75, 4 cilt; Tezler ve Tartışmalar) ilk iki cildinde topladı. İlgili alanının genişliğine ışık tutan bu yazılarından "Bentham" (1838) ve "Coleridge" (1840) başlıklı iki denemesinde İngiliz radikalizmine yeni bir ruh katmaya çalıştı. Mantık ve siyasal iktisat alanlarındaki sistematik çalışmalarına da gene bu yıllarda başladı. İskoç felsefecilerinin, eski tümdengelimci mantığın yerine tümevarımcı, deneysel bir mantık koyma çabalarını eleştirerek, insan bilimlerinde bu iki mantığın birbirini tamamlaması gerektiğini savundu. Bu konudaki görüşünü *A System of Logic*'te (1843; Bir Mantık Sistemi) ortaya koydu.

Mill *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy*'den (1844; Siyasal İktisadın Bazı Çözülmemiş Sorunları Üstüne Denemeler) sonra siyasal iktisat alanındaki en önemli çalışması olan *Principles of Political Economy*'yi (1848; Siyasal İktisadın İlkeleri) yayımladı. Sosyalist harekete ve sosyalist yazarlara ilgi duyuyordu, ama kendi siyasal ve iktisadi radikalizmini reformculukla sınırlamıştı: Üretimle değil bölüşümle ilgileniyor, üretim ilişkilerinin değil, gelir dağılımının düzeltilmesini istiyordu. Mill'in reformculuğu, 1851'de Harriet Hardy Taylor'la evlenmesinden sonra daha da belirginleşti. Bu dönemde, oy hakkının genişletilmesi için yaptığı çağrılara, kadınlara oy hakkı talebini de ekledi.

1858'de dağıtılan Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Hindistan'daki yönetiminin savunusunu üstlenen Mill, oluşturulan yeni kurula katılmayı reddederek emekli oldu. Bunun hemen ardından karısı ölünce kalan ömrünün çoğunu Fransa'da Avignon yakınlarında bir villada geçirdi. Bu dönemde etik

ve siyaset kuramı üzerine kitaplarını yayımladı. *On Liberty* (1859; Hürriyet, 1956/Özgürlük Üstüne, 1985), *Thoughts on Parliamentary Reform* (1859; Parlamento Sisteminin Reformu Üstüne Düşünceler) ve *Considerations on Representative Government* (1861; Temsili Yönetim Üstüne Düşünceler) gibi yapıtlarında bir yandan demokrasiyi savunurken, bir yandan da sonuçları konusundaki karamsarlığını ortaya koydu. İlk kez 1861'de *Fraser's Magazine*'de yayımlanan *Utilitarianism* (1863; Faydacılık, 1949, 1986) adlı çalışmasında ise etik kuramını açıklığa kavuşturdu. Aynı zamanda daha genel felsefe sorunları üzerindeki çalışmalarını da sürdürdü. *Auguste Comte and Positivism* (1865) adlı yapıtında Comte'un deneysel ve nesnelci felsefesine yakınlık duyarken toplumu bilim adamlarının ve teknokratların buyruğuna veren toplumsal kuramına karşı çıktı.

Mill 1865'te parlamentoya seçildi. Liberallerin radikal kanadında yer aldı. Amerikan İç Savaşı yıllarında Kuzey'i destekledi; asıl sorunun köleliğin kaldırılması olduğunu anlatmaya çalıştı. Britanya İmparatorluğu içinde de ekonomik ve siyasal reformlara ilişkin yasaların geçirilmesi için çalıştı. 1867'de St. Andrews Üniversitesi'nin rektörlüğüne seçildi. *The Subjection of Women* (Kadınların Bağımlılığı) adlı yapıtı 1869'da, otobiyografisi (1873) ve *Three Essays on Religion* (1874; Din Üstüne Üç Deneme) ise ölümünden sonra yayımlandı.

Mill özellikle Bentham, Ferguson, Adam Smith gibi İskoç düşünürlerce geliştirilen radikal, liberal kurama bağlı kalmakla birlikte, yararcılığın en tipik temsilcisi değildir. Toplum yaşamını ölçülebilir birimlerin mekanik birliği ya da aritmetik toplamı olarak gören yararcılığı daha organik bir tarih ve toplum anlayışıyla bütünleştirmeye çalışmıştır. Toplu yapıtlarının 17 ciltlik eksiksiz baskısına 1963'te başlanmış, M. St. J. Packe'nın yazdığı yaşamöyküsü *The Life of John Stuart Mill* (1954, 1970) başlığıyla yayımlanmıştır.

Millais, Sir John Everett, 1. BARONET (d. 8 Haziran 1829, Southampton, Hampshire -

"Amâ Kız", Sir John Everett Millais'in yağlıboya çalışması, 1856; Birmingham Kent Müzesi ve Sanat Galerisi, İngiltere City Art Gallery, Birmingham, İngiltere

ö. 13 Ağustos 1896, Londra, İngiltere), Ön-Raffaellocuların kurucuları arasında yer alan İngiliz ressam ve ilüstratör.

1838'de Londra'ya gitti; 11 yaşında Kraliyet Akademisi Okulları'na girdi. Yaştlarından çok daha hızlı bir gelişim göstererek bütün akademi ödülleri kazandı. 1848'de William Holman Hunt ve Dante Gabriel Rossetti ile birlikte Ön-Raffaellocuların kuruluş çalışmalarına başladı. "İsa Annesiyle Babasının Evinde" (1850, Tate Galerisi, Londra) adlı yapıtı ertesi yıl açılan akademi sergisinde sert eleştirilere hedef oldu; idealizasyondan yoksun ve saygısız bulunan resim başta Charles Dickens olmak üzere birçoklarının tepkisini çekti.

Millais en büyük sanatsal başarılarını 1850'lerde kazandı. "Güvercinin Nuh'un Gemisine Dönüşü" (1851, Ashmolean Müzesi, Oxford) hem İngiliz yazar John Ruskin'de, hem de Fransız yazar Théophile Gautier'de hayranlık uyandırdı. 1855'te Eugène Delacroix'nın övgüyle söz ettiği "Azad Emri" (1853, Tate Galerisi, Londra) Millais'in 1853'te Kraliyet Akademisi sınırlı üyeliğine seçilmesini sağladı. Victoria döneminin ruhunu yansıtan "Amâ Kız" (1856, Birmingham Kent Müzesi ve Sanat Galerisi) adlı resmiyle özel çevrelerin dışında en büyük başarılarından birine ulaştı.

1863'te akademiye tam üye olduktan sonra daha genel bir üsluba, daha popüler ve daha az öğretici konulara yöneldi. 1864'te George Dalziel'in *Parables*'i (Meseller) ve Tennyson'un E. Moxon tarafından yayımlanan şiirleri için kitap resimleri yaptı; çeşitli dergilere katkıda bulundu. Son dönem yapıtlarında eskilerin düzeyine ulaşamayan Millais 1870'te "Üşüten Ekim" adlı ilk salt manzarasını yaptı. Bu manzara resimlerinin çoğunda güzelleri ava ve balığa çıktığı Perthshire'ı işledi. Gladstone, Tennyson ve Kardinal Newman gibi ünlülerin portrelerini de bu son dönemde yaptı. 1885'te baronet unvanı aldı ve 1896'da Kraliyet Akademisi başkanlığına seçildi.

Millardet, Pierre-Marie-Alexis (d. 13 Aralık 1838, Monmercy-la-Ville - ö. 15 Aralık 1902, Bordeaux, Fransa), Fransız botanikçi. İlk etkin mantar ilaçlarından bordo bulamacını geliştirmiştir.

Almanya'daki Heidelberg ve Freiburg üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra Fransa'ya dönerek tıp ve bilim dallarında doktora çalışması yaptı. 1869'da Strasbourg Üniversitesi'nde yardımcı profesör, 1876'da Bordeaux Üniversitesi'ne botanik profesörü oldu. 1899'da emekliye ayrılana değin bu görevini sürdürdü.

1850-63 arasında, ABD'den getirilen asma anaçlarından Avrupa bağlarına asma bitleri (*Phylloxera*) bulaşmış ve hızla yayılarak çok büyük zararlara yol açmıştı. Millardet, ABD'den getirilen hastalığa dayanıklı anaçların Avrupa çeşitlerine aşılama yoluyla hastalığı denetim altına almayı başardı. Ayrıca, Fransa'nın Médoc bölgesinde, yarattığı çirkin görünümünden ötürü yüzyıllardır üzümün alınmasını önlemek amacıyla kullanılan bir bulamacın (kireç, bakır sülfat ve su karışımı) mildiyö hastalığına karşı etkin olduğunu saptadı ve bunun mantar ilacı olarak kullanılmasını önerdi. Sonradan bordo bulamacı olarak adlandırılan bu karışım tüm dünyada yaygın biçimde kullanılmaya başlayarak tarım teknolojisinde çağ açtı.

Millay, Edna St. Vincent (d. 22 Şubat 1892, Rockland, Maine - ö. 19 Ekim 1950, Austerlitz, New York, ABD), 1920'lerde romantik başkaldırının simgesi olan ABD'li şair ve oyun yazarı.

İlk başarısını, 1912'de *The Lyric Year*'a (Şiir Yıllığı) alınan "Renascence" (Yeniden Doğuş) adlı şiiriyle elde etti. Adını "Renascence" şiirinden alan ilk şiir kitabı *Renascence and Other Poems* (1917; Yeniden Doğuş ve Başka Şiirler) gençliğin romantizmini ve başına buyrukluğunu yansıtıyordu. *A Few Figs from Thistles* (1920; Devedikenerinden Birkaç İncir) adlı kitabındaki bir şiirinin "Mumum her iki ucundan da yanar" dizesi, dönemin "ateşli" gençliğinin parolası haline gelerek ona pek de hoşuna gitmeyen bir ün kazandı. Millay 1921'de yayımlanan *Second April* (İkinci Nisan) adlı kitabıyla daha önceki şiirlerinin havasına ve ustalığına döndü. *Two Slatterns and a King* (İki Pasaklıyla Bir Kral), *The Lamp and the Bell* (Lamba ve Çan) ve *Aria da Capo* adlı manzum oyunlarını da aynı yıl yayımladı. Annesine olan bağlılığından esinlenerek yazdığı söylenen "The Harp Weaver" (Arp Dokuyucusu) adlı şiirini 1923'te *The Harp Weaver and Other Poems* (Arp Dokuyucusu ve Başka Şiirler) adlı kitabı içinde yayımladı. Ayrıca Deems Taylor'ın 1927'de Metropolitan Operası'nda büyük bir başarıyla sahnelenen *The King's Henchman* (Kralın Hizmetkârı) adlı operasının librettosunu yazdı. Sonraki yıllarda yayımladığı başlıca yapıtları arasında, önceki şiirlerinden daha karamsar bir hava taşıyan *The Buck in the Snow* (1928; Kardaki Geyik), çok beğenilen bir dizi soneden oluşan *Fatal Interview* (1931; Öldüren Söyleşi) ve *Wine from These Grapes* (1934; Bu Üzümlerin Şarabı) yer alır. Mektuplarını 1952'de A. R. Macdougall yayıma hazırlamıştır.

Mille Miglia (İtalyancada "Bin Mil"), İtalya'da düzenlenen en ünlü otomobil yarışı. Düzenlendiği 23 yıl boyunca parkuru 13 kez değişmekle birlikte, genellikle Roma'da başlayıp, İtalya'nın dağları ve küçük kasabalarından geçerek gene Roma'da sona ermiştir. İlk Mille Miglia 26-27 Mart 1927'de düzenlendi. Brescia'da başlayan yarışın birincisi saatte ortalama 77 km yaparak 20 saati aşkın bir sürede başlangıç noktasına dönmüştü. 1938'deki kazada bazı seyirciler ölünce Mussolini 1939'da yarışı yasakladı. 1947'de yeniden başlatılan yarışa, 1957'deki kazada iki sürücü ile on bir seyircinin ölmesi üzerine son verildi. Yapılan son yarışta birinci gelen İngiliz Sterling Moss, İtalyanlar dışında yarışa kazanan iki kişiden biriydi.

millefiori cam işi bak. binçiçek cam işi

Millenary Petition (İngilizce: "Binler Dilekçesi"), İngiliz Kilisesindeki bazı uygulamalarda değişiklik yapılmasını isteyen ılımlı dilekçe. Nisan 1603'te Püriten papazlar tarafından İngiltere kralı I. James'e sunulan dilekçede bin imza bulunduğu savı dolayısıyla bu adı almıştır. Dilekçenin karşı çıktığı uygulamalar arasında papazın vaftiz sırasında haç çıkarması, evlilik için yüzük kullanılması, konfirmasyon(*) ayini ve papazların cüppe giymesi gibi ayin düzeniyle ilgili olanlar da vardı. Bu dilekçe üzerine kral Hampton Sarayı Konferansı'nı(*) topladı. Konferansta Püritenlerin isteklerinin çoğu reddedildi.

Miller, Arthur (d. 17 Ekim 1915, New York kenti), *Death of a Salesman* (1949; *Satıcının Ölümü* 1952, 1982) adlı yapıtıyla ünlü ABD'li oyun yazarı. Hem toplumsal sorunları, hem de bireylerin iç dünyalarını aynı duyarlılıkla yansıtabilmiştir.

Miller'in kişiliğinin biçimlenmesinde Büyük Bunalım(*) önemli bir rol oynadı. Küçük bir imalathane işleten babası bu yıllarda iflas edince, Miller genç yaşta çağdaş toplumun doğurduğu güvensizlik duygusunu tat-

mak zorunda kaldı. Liseyi bitirdikten sonra bir depoda çalışmaya başladı. Biriktirdiği parayla Michigan Üniversitesi'ne devam etti. Oyun yazmaya da orada başladı. Adının duyulmasını sağlayan ilk yapıtı, Yahudi düşmanlığını konu alan *Focus* (1945; Odak) adlı romanıydı. İlk önemli oyunu ise, bozuk savaş malzemeleri yapıp satan bir adamı konu alan, büyük ölçüde Ibsen'den etkilenecek yazdığı *All My Sons* dı (1947; *Bütün Oğullarım*, 1963, 1982). İçinde yaşadığı toplumun sahte değerleri yüzünden yıkıma sürüklenen sıradan bir insanın trajedisini anlattığı *Satıcının Ölümü*, ABD'de dönemin en ünlü oyunlarından biri oldu.

Arthur Miller, Inge Morath'ın bir fotoğrafı
Magnum

The Crucible (1953; *Cadı Kazanı*, 1962, 1982) 1692'de Massachusetts'teki Salem'de görülen büyücülük davalarına dayanıyordu. Miller'a göre o dönem ile ABD'de "yıkıcı" faaliyetlerin yaygın olarak soruşturulduğu 1950'ler arasında büyük bir benzerlik vardı. 1956'da Miller'ın kendisi de Amerika'ya Karşı Etkinlikler Komitesi tarafından soruguya çekildi ve 10 yıl önce yapılan bir komünist yazarlar toplantısında karşılaştığı iddia edilen kişilerin adlarını vermeyi reddetti. Yasalara karşı gelmekten suçlu bulundu ama davayı temiz ederek akladı.

A Memory of Two Mondays (İki Pazartesi'nin Anısı) ve yeğenine olan tutkusu yüzünden yıkıma sürüklenen İtalyan asıllı Amerikalı bir liman işçisinin öyküsünü konu alan *A View from the Bridge* (Köprüden Görünüş, 1959) adlı kısa oyunları 1955'te birlikte sahnelendi. Sonraki oyunlarından *After the Fall* (1964; *Düşüşten Sonra*, 1974) insan ilişkilerindeki başarısızlıkla ilgiliydi. Miller, iki erkek kardeş arasındaki gerginliği konu alan *The Price* (1968; *Bedel*, 1970) adlı oyunda da suçluluk duygusunu, kişinin kendisine ve başkalarına olan sorumluluğu temasını işlemeyi sürdürdü. Bu oyunun yönetimini de 1969'da Londra'da kendisi üstlendi.

1977'de Washington, D.C.'de sahnelenen *The Archbishop's Ceiling* (Başpiskoposun Üst Sınırı) SSCB hükümetinin muhalif yazarlara karşı tutumunu ele alıyordu. Studs Terkel'in Büyük Bunalım'ı anlatan *Hard Times* (Zor Zamanlar) adlı yapıtından esinlenerek kaleme aldığı bir dizi kısa öyküden oluşan *The American Clock* (Amerikan Saati), 1980'de Güney Carolina'nın Charleston kentinde düzenlenen Amerikan Spoleto Festivali'nde sahnelendi.

Miller, John Huston'ın yönettiği ve ikinci karısı sinema oyuncusu Marilyn Monroe'nun rol aldığı film için *Misfits* (Uyumsuzlar, 1961) adlı bir de senaryo yazdı. Öykülerini topladığı *I Don't Need You Any More* (Sana İhtiyacım Yok Artık) 1967'de, tiyatro denemelerinden oluşan kitabı ise 1977'de yayımlandı. Oyunlarından yapılan bir derleme Türkçede *Seçilmiş Oyunlar* (1982) adıyla yayımlandı.

Miller, (Alton) Glenn (d. 1 Mart 1904, Clarinda, Iowa, ABD - ö. 16 Aralık 1944, Londra'dan Paris'e giderken denizde), ABD'li caz bestecisi ve tromboncu. Ünlü, özellikle ölümünden sonra yaygınlaştırmıştır. Boulder'daki Colorado Üniversitesi'nde öğrenim gören Miller, 1926'da Ben Pollack topluluğunun tromboncusu oldu. 1930'a gelindiğinde New York kentinin en çok aranan müzikişiydi. Daha sonra de Dorsey kardeşler (1934) ve Ray Noble gibi topluluklarla çalıştı. 1938'de kendi orkestrasını kurdu ve dünya çapında üne kavuştu. Paris'ten Londra'ya uçarken geride hiçbir iz bırakmadan kayboldu.

Miller'in başarısı, titizlikle gerçekleştirilmiş yumuşak orkestrasyonlarından kaynaklanır. Onun, anında tanınan ve sık sık taklit edilen saksofon sesi, son derece basit müzik ilkelerine dayanmaktadır. Joseph Schillinger'la çalışırken yazdığı bir alıştırma bestelediği "Moonlight Serenade" gibi bütün büyük başarılarında bu belirgindir. Hollywood'da çevirdiği *Sun Valley Serenade* (1941) ve *Orchestra Wives*'la (1942) pekişen ünü, onun yaşamını konu alan *The Glenn Miller Story* ile (1953; *Unutulmaz Melodiler*) kalıcılaştırmıştır. Bazı eleştirmenler, orkestrasında cazın, üzerinde durmaya değmeyecek kadar az yer kapladığını öne sürerken, bazıları da dönemin popüler müziğinin kusursuz biçimde yansıtıldığı kanısındadır. Büyük ilgi görmesi nedeniyle orkestrayı bir süre saksofoncu Tex Beneke bir arada tutmuş, Glenn Miller Orkestrası adlı kuruluş 1980'lerde de varlığını sürdürmüştür.

Miller, Henry (Valentine) (d. 26 Aralık 1891, New York kenti - ö. 7 Haziran 1980, Pasifik Palisades, California, ABD), ABD'li yazar. Özellikle cinsel konulardaki açık ve içten anlatımıyla dikkati çeken otobiyografik nitelikteki romanlarıyla 20. yüzyıl ortalarında edebiyatın daha özgür bir anlatım kazanmasında etkili olmuştur. Rahat ve işlek üslubunun yanı sıra, iyiyi olduğu kadar kötüyü de kabule yatkınlığı ve herkesce bastırılan duyguları kolaylıkla itiraf edebilmesinden kaynaklanan üstün espi yeteneğiyle de önem kazanmıştır. Cinsel konuları açıklıkla anlatması yüzünden belli başlı yapıtlarının İngiltere ve ABD'de yayımlanmasında 1960'lara değin izin verilmemiş, ama kitapları, Fransa'da basılarak gizlice sokulan basımları sayesinde yayımlanmadan önce de bu ülkelerde yaygınlıkla okunmuştur.

Çocukluğu Brooklyn'de geçti; çocukluk deneyimlerini sonradan *Black Spring* (1936;

Henry Miller
Camera Press

Karabahar, 1986) adlı romanında anlatmıştır. 1924'te New York'taki Western Union Telegraph Company'deki işini bırakarak bütün zamanını yazmaya ayırdı. 1930'da

Fransa'ya gitti. Orada yayımladığı *Tropic of Cancer* (Fransa bas. 1934; ABD bas. 1961; *Yengeç Dönencesi*, 1971) adlı romanında Büyük Bunalım yıllarında Paris'te geçirdiği, yoksulluk içindeki günleri anlattı. Gene ilk kez Fransa'da yayımlanan *Tropic of Capricorn* (Fransa bas. 1939; ABD bas. 1961; *Oğlak Dönencesi*, 1985) ise, Miller'in Paris'e gelmeden önce New York'ta sürdürdüğü yaşama dayanıyordu.

Miller 1939'da Yunanistan'a gitti. Döndükten sonra, bu ülke üzerine düşüncelerini içeren *Colossus of Maroussi*'yi (1941; Maroussi Heykeli) yazdı. 1940-41 yıllarında ABD'de dolaşı ve bu ülkeyle ilgili keskin gözlem ve eleştirilerini, makineleşmenin ve ticarileşmenin insanlığa verdiği zararları konu alan *The Air-Conditioned Nightmare* (1945; Klimalı Kâbus) adlı kitabında topladı.

California kıyısındaki Big Sur'e yerleştikten sonra çevresinde kalabalık bir hayranlar grubu oluştu. Bunların çoğu, Miller'in insanın yüce ve alçak yönlerini aynı içtenlikle benimsemesini kendi inançlarına yakın bulan, Beat hareketine bağlı yazarlardı. Miller, *Rosy Crucifixion* adlı üçlemesini Big Sur'de yazdı. *Sexus* (Sexus, 1971), *Plexus* (Plexus, 1971) ve *Nexus* (Nexus, 1971) adlı kitaplardan oluşan ve 1965'te ABD'de tek bir kitap olarak yayımlanan yapıt, Miller'in yaşamının *Oğlak Dönencesi*'nde anlatılan dönemini kapsıyor ve o kitapta olduğu gibi anlatıcı-kahramanın yazarlığa geçişini anlatıyordu. *Yengeç Dönencesi* ve *Oğlak Dönencesi* 1961'de ABD'de yayımlandıysa da her iki kitap da müstehcenlik suçlandı ve haklarında bir dizi dava açıldı. Davalar 1964'te, ABD Yüksek Mahkemesi'nin eyalet mahkemelerinin müstehcenlik kararlarını bozmasıyla son buldu. *Oğlak Dönencesi* 1985'te Türkiye'de yayımlandığında müstehcenlik gerekçesiyle toplatıldı. Kitap bunun üzerine 39 yayınevinin ortak yayımı olarak 1988'de yeniden basıldı; bu baskı da toplatılacak hakkında dava açıldı. Davanın toplatılmasının ardından kitap 1991'de sansürlü olarak yeniden basıldı. (Kitabın başında, mahkeme kararları, sansür edilen bölümler ve sansüre uğrama gerekçelerine de yer verildi.)

Miller'in öteki önemli kitapları arasında denemelerini topladığı *The Cosmological Eye* (1939; Kozmik Göz) ile *The Wisdom of the Heart* (1941; Yüreğin Bilgeliliği) ve *The Smile at the Foot of the Ladder* (1948; Merdivenin Dibiindeki Gülümseyiş, 1967, 1989) sayılabilir. Miller ayrıca suluboya resim çalışmaları yapmış, uluslararası sergiler açmış, *To Paint Is To Love Again* (1960; Resim Yapmak Yeniden Aşık Olmaktır) adlı bir de kitap yazmıştır. Lawrence Durrell ile yazışmaları 1963'te, Anaïs Nin'le yazışmaları 1965'te, Wallace Fowle'yle olanlar ise 1975'te yayımlanmıştır.

Miller, Merton H(oward) (d. 16 Mayıs 1923, Boston, Massachusetts, ABD), 1990'da Nobel Ekonomi Ödülü'nü Harry M. Markowitz ve William F. Sharpe ile paylaşan ABD'li iktisatçı. Modigliani-Miller teoremine katkısıyla (meslektaşları Franco Modigliani de 1985 Nobel Ekonomi Ödülü'nü almıştı) finans kuramının öncülerinden biri sayılır.

Miller 1944'te Harvard Üniversitesi'ni bitirdi. Bir süre ABD Maliye Bakanlığı'nda çalıştı. 1952'de Maryland eyaletine bağlı Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. 1961'de Chicago Üniversitesi İşletme Li-

sansüstü Okulu'nda maliye profesörlüğüne atanana değin Pennsylvania eyaletine bağlı Pittsburgh'daki Carnegie Teknoloji Enstitüsü'nde (bugün Carnegie-Mellon Üniversitesi) ders verdi.

Miller'in çalışmaları Markowitz (Markowitz'in "portföy kuramı" servetin, risk ve beklenen kazanç bakımından farklılık gösteren çeşitli yatırım alanları arasında dağıtılmasının en iyi sonucu verdiğini gösterir) ve Sharpe'in (menkul değerlerin piyasa fiyatlarının nasıl yatırım risklerini ve olası kazançları yansıttığını gösteren "sermaye varlıklarının fiyatlandırılması modeli"ni geliştirdi) araştırmalarına dayanır. Modigliani-Miller teoremi, şirketlerin sermaye varlıklarının yapısı ile temettü politikası, borsadaki hisselerinin değeri ve sermayenin maliyeti arasındaki ilişkileri açıklar. Teorem, imalatçı şirketlerin etkinlikleri için kaynak bulma biçimlerinin neden söz konusu etkinliklerin kârlılığında daha önemsiz olduğunu açıklar. Miller, şirketlerin finansman alanında, kuramsal ve deneysel çözümlemelerin gelişmesine katkıda bulunanlar arasında önde gelenlerden biridir. Miller İşletme Lisansüstü okulunda görev yaparken Chicago Ticaret Borsası'nın yöneticiliğini de üstlenmiştir.

Miller, Neal E(lgar) (d. 3 Ağustos 1909, Milwaukee, ABD), ABD'li psikolog. John Dollard'la birlikte, ruhsal-toplumsal dürtülerin doyurulmasına dayalı bir güdülenim kuramı geliştirmiştir.

Washington (Seattle) ve Stanford üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra Yale Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı (1935). Yale'deki İnsan İlişkileri Enstitüsü'nde öğrenme üzerine deneyler yaptı. Dollard'la birlikte yürüttüğü araştırmaların sonuçlarını *Social Learning and Imitation* (1941; Toplumsal Öğrenme ve Taklit) ile *Personality and Psychotherapy*'de (1950; Kişilik ve Psikoterapi) yayımladı. Bu yapıtlarda davranış biçimlerinin, biyolojik ya da toplumsal olarak edinilmiş dürtülerin koşullanma ve pekiştirmeyle değişmesi sonucu oluştuğu öne sürülüyordu. Miller, 1950-66 arasında Yale'de, daha sonra da Rockefeller Üniversitesi'nde ders verdi. 1981'de emekli olan Miller, ders vermeyi sürdürdü.

Miller, Oskar von (d. 7 Mayıs 1855, Münih - ö. 9 Nisan 1934, Münih, Almanya), Almanya'da elektrik enerjisi sanayisinin yaygınlaşmasına öncülük eden ve Münih'te bilim ve teknoloji müzesi Deutsches Museum'u kuran elektrik mühendisi.

Münih Teknik Enstitüsü'nde öğrenim gören Miller, 1882'de Münih Elektrik Sergisi'nin açılmasını sağladı. Bu sergide, 57 km uzunluğundaki bir kabloyla elektrik iletimi gösterisini düzenledi. 1883'te Emil Rathenau ile birlikte Alman Edison Şirketi'ni kurdu ve Berlin'in ilk merkezi enerji istasyonunun tasarımını yaptı. 1891'de Frankfurt Sergisi'nin teknik yöneticiliğini yaptığı sırada, 25.000 voltluk alternatif akımı 180 km uzağa iletecek bir kablo geliştirerek büyük ün kazandı. Su enerjisini elektrik enerjisine dönüştürme projeleri üzerinde çalıştı ve Bavyera'daki ilk hidroelektrik santrallerin kurulmasını sağladı.

Miller indisleri, kristallerdeki atom düzleminin ya da birbirine paralel atom düzlemlerinin yönelimini gösteren üç tamsayı grubu. Bir kristalde atomlar noktalarla gösterilir ve bu noktalarda çizgilerle birleştirilirse, ortaya çıkan kristal örgüsü çok sayıda özdeş bölümlere (birim gözeler) ayrılır. Birim gözelerden birisinin kesişen kenarları, kristal eksenleri kümesini oluşturur; Miller

indisleri de atom düzleminin bu eksenlerle yaptığı kesişimlerle belirlenir. Bu kesişimlerin tersi hesaplanır ve bulunan oranların artanları atılarak tamsayı Miller indisleri (*hkl*) elde edilir. Örneğin iki eksenle aynı doğrultuda olup, üçüncü eksenle birim gözenin bir kenarına eşit uzunlukta kesişen bir düzlemin Miller indisleri, kesilen eksenle bağli olarak (100), (010) ya da (001)'dir. Üç eksenle birim gözenin kenarlarına eşit uzunluklarda kesen düzlemin Miller indisleri ise (111)'dir. İngiliz mineralog ve kristalograf William Hallowses Miller'in 1839'da geliştirdiği bu tanımlama bir düzlemin matematiksel tanımındaki artanları ortadan kaldırdığından çok yararlıdır. Dört eksenli heksagonal sistemde de dört tamsayılı Bravais-Miller indislerinden oluşan benzer bir tanımlama kullanılır.

Millerand, Alexandre (d. 10 Şubat 1859, Paris - ö. 7 Nisan 1943, Versailles, Fransa), 1920-24 arasında Fransa cumhurbaşkanı.

Hukuk öğrenimi gören Millerand, 1885'te Sosyalistlerin listesinden Millet Meclisi'ne girdi. Kısa sürede Sosyalist solun önderi durumuna geldi, 1896'ya değin sol yayın organı *La Petite République*'i yönetti. 1899'da René Waldeck-Rousseau'nun "cumhuriyetçi savunma" kabinesine ticaret bakanı olarak girdi; çalışma koşullarının iyileştirilmesi, deniz ticaretinin hızlandırılması, ticaret ve eğitim kaynakları ile posta sisteminin geliştirilmesiyle ilgilendi. 1909'da Aristide Briand'ın ilk kabinesinde bayındırlık bakanı olarak görev aldı, devlet demiryollarının yeniden düzenlenmesini sağladı. Ekim 1910 demiryolu grevinin bastırılmasında askeri birliklerin kullanılmasının sorumluluğunu Briand'la birlikte üstlendi. 1912'de Raymond Poincaré hükümetinde savaş bakanlığına getirildi, yüksek komutanlığı yeniden düzenleyerek askeri havacılığa ilk kez belirli bir statü kazandı. René Viviani kabinesinde de aynı görevi sürdürdü, ama Ekim 1915'te istifa etti. 1918'de Manevi ve Siyasal Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Ocak 1920'de Georges Clemenceau'nun istifası üzerine başbakan ve dışişleri bakanı oldu. Ağırıklı olarak Versailles Antlaşması'nın uygulanmasıyla ilgilendi. Mayıs 1920'de devrimci grev girişimlerini boşa çıkardı. Ayrıca Sovyetlere karşı Polonya'ya savaş malzemesi sağlamak için büyük çaba harcadı.

Eylül 1920'de Cumhurbaşkanı Paul Deschanel hastalık nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı. Bu sırada ilımlı merkez sağ koalisyonu Ulusal Blok'un başkanı olan Millerand, anayasada değişiklik yaparak cumhurbaşkanının yetkilerini artırma niyetinde olduğunu gizlemeksizin bu göreve seçildi. Ama radikallerden ve sosyalistlerden oluşan Sol Koalisyon (*Cartel des Gauches*) Mayıs 1924 seçimlerinde başarı sağladı. Muhafazakârları açıkça destekleyerek cumhurbaşkanının geleneksel yansızlığını göz ardı ettiği için sol çoğunluğun şiddetli saldırısıyla karşılaşan Millerand, desteklenebilir bir kabine kurmayı başaramayınca istifa etmek zorunda kaldı. Yayımlanmış yapıtlar arasında *Le Socialisme réformiste* (1903; Reformcu Sosyalizm) ile *Pour la défense nationale* (1913; Ulusal Savunma İçin) sayılabilir.

Milles, Carl, asıl adı WILHELM CARL EMIL ANDERSSON (d. 23 Haziran 1875, Uppsala - ö. 19 Eylül 1955, Lidingö, İsveç), İsveç'in en büyük heykelticilerinden biri. Eski Avrupa heykelticiliğinden esinlenerek yaptığı zengin anlamlı ritmik çalışmaları 20. yüzyılın ilk yarısında Alman dışavurumculuğunu ve ABD heykelticiliğini büyük ölçüde etki-

